

KUR'AN MESAJI

meal-tefsir

MUHAMMED ESED

[redacted]

işaret

KUR'AN MESAJI
Meal-Tefsir

MUHAMMED ESED
(1900-1992)

9. bsk. İstanbul 2015

işaret yayınları
Ankara cad. No: 31/63 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0 212) 519 17 28—528 30 61-62-63
Fax: (0 212) 528 30 59
isaret@isaretyayinlari.com.tr
www.isaretyayinlari.com.tr

KUR'AN MESAJI
Meal-Tefsir

MUHAMMED ESED
(1900-1992)

Türkçe'ye Çevirenler
CAHİT KOYTAK
AHMET ERTÜRK

işaret

İŞARET YAYINLARI: 76
Kur'an Kitaplığı

Eserin Orijinal Adı
THE MESSAGE OF THE QUR'ÂN
Translated and Explained by Muhammad Asad
Dâr al-Andalus, Gibraltar 1980

© Pola Hamida Asad

Bu çalışmanın, Kur'an-ı Kerîm'in ilk dokuz sûresinden meydana gelen tamamlanmamış ilk baskısı 1964 yılında; tamamlanmış baskısı ise, Dâr al-Andalus Limited, 3 Library Ramp, Gibraltar tarafından 1980 yılında yapılmıştır.

Çeviri
KUR'AN MESAJI: MEAL-TEFSİR
Sûre 7-28.....: Cahit Koytak
Önsöz, Kaynaklar, Sûre 1-6 ve 29-114, Ekler.....: Ahmet Ertürk
tarafından çevrilmiştir.

© İşaret Yayınları

Yayına Hazırlayan
Kudret Büyükcoşkun

Dizgi
Hasan Alioğlu-Sinan Aktürk

Tashih-Mizanpaj
Ertuğrul Özalp-Ö. Hakan Özalp

İndeks ve Kontrol
Ertuğrul Özalp

Mushaf Metninin Hattı
Osmân b. 'Ali

Baskı-Cilt
Acar Basın ve Cilt Sanayi Ticaret A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik cad. No: 26, Haramidere-Avcılar/İst.
Tel: (0 212) 422 18 00—Fax: (0 212) 422 18 04
Sertifika no: 11957

Mizanpaj programı: QuarXPress
Karakter: Garamond Türk
Meal: 9.5 pt. *Tefsir:* 8.5 pt.

9. bsk. 2015 (Mushaflı 13.5X20 cm)

ISBN: 978-975-350-201-6
Sertifika no: 15826

297.1227
Kur'an Kitaplığı
Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir/Muhammed Esed; Türkçe'ye çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk.—9. bsk.—İşaret, İst. 2015
1560 s.—(işaret yayınları, no: 76)
İndeks: s. 1505-1556
Kaynakça: s. 38-41
ISBN: 978-975-350-201-6—*Sertifika no:* 15826
I. Yapıt adı. II. Esed, Muhammed. III. Koytak, Cahit. IV. Ertürk, Ahmet. V. Dizi

İşaret Yayınları
Ankara cad. No: 31/63 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0 212) 519 17 28—528 30 61-62-63
Fax: (0 212) 528 30 59
isaret@isaretyayinlari.com.tr
www.isaretyayinlari.com.tr

MUHAMMED ESED

MUHAMMED ESED, doğduğu yıllarda Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun nüfûz alanında kalan, şimdi ise Ukrayna'nın batı ucunu teşkil eden, Doğu Galiçya'da Lvov şehrinde, 1900 yılında, Yahudi bir ailede, üç çocuğun ortancası olarak dünyaya geldi. Baba tarafından dedesi Czernowitz'de, matematik ve fizikte uzmanlığı olan ve astronomiye de ilgisi bulunan satranç ustası bir hahamdı. Babası ise ailenin muhalefetine rağmen fen tahsili yapmak istiyordu. Fakat mâlî darlık ancak hukuk tahsili yapmasına ve avukat olmasına imkân vermiş ve evlendikten sonra Lvov'a yerleşmişti. Esed burada hem şehir hayatını hem de anne tarafından dedesinin mâlikanesinde köy hayatını yaşadı ve mutlu bir çocukluk geçirdi. Babası gerçekleştiremediği fen tahsilinin ıztırabını bilimsel yayınları izleyerek hafifletmeye çalışıyor ve oğlunun kendi yapamadığını gerçekleştirmesini istiyordu. Oysa o; tarihe, şiire, Polonya ve Alman edebiyatına ilgi duyuyordu. Esed de –aile geleneği icabı– evde özel dinî eğitim gördü. 13 yaşlarında İbranice'yi su gibi okuyor ve akıcı bir dille konuşabiliyordu. Tevrat, Mişna, Gemara, Talmud okuyor ve Ârâmîce de anlıyordu.

1914 yılı sonlarına doğru o sıralarda oturmakta oldukları Viyana'da, yaşı tutmadığı halde okuldan kaçarak gösterişli yapısına güvenerek başka bir adla Avusturya ordusuna asker yazıldı. Fakat ailesi onu buldu ve geri getirdi. Dört yıl sonra ise normal yoldan asker olduysa da, devrim patlak verince Avusturya İmparatorluğu çöktü ve savaş da sona erdi.

Savaştan sonra Viyana Üniversitesi'nde iki yıl sanat tarihi ve felsefe okudu. Fakat bunu da kendine uygun bulmuyordu. Babası doktora yapmasını istiyor, o ise gazeteci olmak, hayata atılmak istiyordu. Fikir ayrılığı anlaşmazlıkla sonuçlanınca, annesinin de ölümünden bir yıl sonra 1920'de Viyana'yı terk ederek Prag'a oradan da Berlin'e gitti. Edebiyat çevrelerinde dolaştı, film yönetmeni asistanlığı, senaristlik yaptı.

1921 yılı sonbaharında United Telegraph adlı ajansta muhaberat servisinde telefon görevlisi olarak işe girdi. Bir süre sonra Berlin'e Rusya'daki sefalet için gizlice yardım toplamaya gelmiş olan Madam Gorky ile bir röpörtaj yapmaya ve bunu kimsenin haberi olmadan ajansının bültenlerine geçmeye muvaffak olunca telefon görevliliğinden gerçek muhabirliğe geçti.

1922 yılında, Kudüs'te oturan küçük dayısı psikiyatrist Dorian'dan bir davet alınca, çoğu zamanki gibi ânî bir kararla Ajans'tan ayrılıp, gemiyle Karadeniz üzerinden İskenderiye'ye, oradan da trenle Kudüs'e gitti. O yıl Kudüs'ten birçok gazeteyle yazışma sonucu *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'un Yakın Doğu muhabiri oldu. Sonra Kahire'ye gitti.

1923 yazında tekrar Kudüs'e döndü. Muhtemelen bu yıl Siyonist önder Chaim Weizmann ile tartıştı ve siyonizme karşı çıktı. Siyonist idealleri temelsiz ve gayr-i ahlakî buluyordu. Amman'a gitti, Emir Abdullah'la ve danışmanı filozof Rıza Tevfik'le tanıştı. Buradan İstanbul'a gitmek isterken bütün resmî evrakını kaybedince, yaya olarak Şam'a gitti. Sonbaharda Bursa, İstanbul, Sofya, Belgrad üzerinden Frankfurt'a döndü. Berlin'e gidiş-gelişlerinde ileride kendisiyle evleneceği, sezgileri güçlü ve yüksek dul bayan Elsa ile tanıştı. Bu arada ilk gezi izlenimlerinden oluşan kitap *Unromantisches Morgenland* adıyla yayımlandı.

1924 baharında *Frankfurter Allgemeine Zeitung* tarafından bu kez daha iyi şartlarla yeniden Doğu'ya gönderildi. Port Said üzerinden Kahire'ye geldi, el-Ezher şeyhi Mustafa el-Merağî ile tanıştı ve uzun sohbetlerde bulundu. Yaz başında Kahire'den ayrılarak yeniden Ürdün'e gitti. Birkaç kez daha Şam'a, Trablus'a, Beyrut'a gitti-geldi. Haleb'den Deyr ez-Zûr'a giderken –ileriki yıllarda dostu ve seyahat rehberi olacak olan– Kuzey Arabistan'ın Şammar kabilesinden Zeyd b. Ğanim ile tanıştı. İran'a, Kürdistan'a ve Afganistan'a gitti.

1926'da kış sonuna doğru Herat'tan ayrılarak Merv, Semerkant, Buhara, Taşkent üzerinden Moskova'ya gitti, sonra Avrupa'ya döndü. Elsa'yı ikna etti ve onunla evlendi. Gazete'den ayrılarak yeni gazetelerle anlaştı; bir müddet Berlin'e yerleştiler. Jeopolitik Akademisi'nde daha önce verdiği seri konferanslara devam etti. Eski edebiyat arkadaşlarıyla uzak düşmüş, artık aynı dili konuşamaz olmuştu.

Bu yılın sonbaharında bir gün Berlin metrosunda seyahat ederken gördüğü yüzlerin istisnasız hepsinin derin ve gizli bir acıyla kasılı olduğunu müşahede etti. Duyduğu sarsıntıyla bunu yanındaki Elsa'ya açtı. Elsa şaşkınlıkla, "Bir cehennem azabı çekiyorlar sanki... Acaba kendileri bunun farkındalar mı?" cevabıyla onu tasdik etti. Esed bu acıları ve ıztırabları insanların gerçeksiz, inançsız ve fasılasızca refah peşinde olmalarına bağlar. Eve döndüklerinde masada açık kalmış

Mushaf'ı gördü. Kapatıp kaldırmak için uzandığında gözü Tekâsür sûresi'ne ilişti. Birden sûrenin o gün metroda yaşadıklarının tam bir yankısı olduğunu hissetti ve şunları düşündü: "Bütün çağlarda insanlar tamahı, açgözlülüğü tanımışlardır: ama tamah ve açgözlülük başka hiçbir çağda bugün olduğu kadar ... ciğer sökücü bir hırs halinde kendini açığa vurmamıştı. ... İnsanların boyunlarına binmişti ifrit; kamçısını tam yüreklerinin başına indiriyor ve uzaklarda alayla göz kırpan yalancı hedeflere doğru dehliyordu onları. ... Ne kadar hikmetli olursa olsun bir insan, XX. yüzyıla özgü bu acılı koşuyu kendiliğinden bilemez. Böylesine hâkim bir perdeden, böylesine apaçık bir üslupla dile getiremezdi. Hayır Kur'an'da konuşan, Muhammed'in (s) sesinden daha güçlü, daha yüksek bir sesti ve bütün zamanları aşarak ulaşıyordu insan kulağına..." Esed bu olaydan kısa bir süre sonra Elsa ile birlikte müslüman olduğunu açıkladı. Böylece 19 yaşlarındayken görüp çoktan unutmuş olduğu bir rüya tecelli etmişti: Bu rüyada Esed, içinde bulunduğu bir metro treninin yeraltından çıktıktan sonra saplandığı sonsuz ufuklu bir batakta, az ötede çökmüş duran ve kendisini beklediğini hissettiği, yüzü örtülü kısa kollu harmanili binicisi olan bir devenin terkisine binerek, saat, gün, ay, kısaca zaman kavramını yitirecek kadar uzun bir yolculuk sonunda, yakmayan fakat köredici parlaklıktaki bir beyaz ışığa vardığını görmüş ve tasvir edilemez âhenkteki bir sesin, "Burası Batı'nın en uç şehri" dediğini işitmişti. Yıllar sonra, rüyasındaki binicinin Hz. Peygamber, vardığı ışığın kavuştuğu iman, işittiği sözlerin ise Batı'daki hayatının sona ereceğinin habercisi olduğu tefsiriyle karşılaşacaktır.

Esed 1927 Ocak'ında bir kez daha, ama bu sefer Elsa ve onun 6 yaşındaki oğlu ile beraber yola çıktı. Daha o günden bunun dönüşü olmayan bir yolculuk olduğunu hissetmişti. Deniz yoluyla Cidde'ye oradan da Mekke'ye hacca gittiler. Vardıktan dokuz gün sonra Elsa bilinmeyen bir hastalıktan öldü ve Mekke mezarlığına gömüldü. Aynı yıl Kral Abdülaziz ile tanıştı. Bir müddet sonra Zeyd'i yanına çağırdı. Bu arada yeniden evlendi ve Medine'ye yerleşip, tarih ve tefsir çalıştı. Fakat hiçbir zaman evde sürekli kalmadı, Zeyd'le Arabistan'da pek çok seyahatler yaptı. Şeyh Sunûsî ile tanıştı, Libya bağımsızlık savaşına katılmak için yola çıktı, fakat Ömer el-Muhtar'a yetişemedi. 1932 yılı Arabistan'daki hayatının sonu oldu. 1942 yılında babası ve kız kardeşi toplama kampında öldüler.

Pakistan'a gitti Cinnah ve İkbal'le tanıştı; 1947'de Pakistan Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Dairesi başkanı ve İslamî Tecdit Kurumu üyesi oldu, çalışmalarda ve araştırmalarda bulundu.

1952 yılı başlarında 25 yıllık ayrılıktan sonra Pakistan'ı Birleşmiş Milletler'de temsil etmek üzere New York'a gitti. Kısa süre sonra bu vazifesinden ayrıldı ve *Mekke'ye Giden Yol* adlı hatıratını ve seyahatnâmesini yazdı ve neşretti. Daha sonraki yıllarını elinizdeki bu Meali hazırlamaya hasretti.

1992 yılında İspanya'da Hakk'ın rahmetine kavuştu.

ESERLERİ:

- *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm* (Nesil Yay., İstanbul 1965). (Asıl adı, *Islam at The Crossroads* olan bu kitabı Arapça'ya çevirisinden Türkçe'ye çevrildi.)
- *İslâm'da Yönetim Biçimi* (Düşünce Yay., İstanbul 1977). (Asıl adı, *The Principles of State and Government in Islam* olan bu kitabı da Arapça'ya çevirisinden Türkçe'ye çevrildi.)
- *Mekke'ye Giden Yol* (Yağmur Yay., İstanbul 1967; İnsan Yay., İstanbul 1984). (Asıl adı, *The Road to Mecca* (New York 1954) olan bu kitabı İngilizce aslından iki defa Türkçe'ye çevrildi.)
- *Sahîh-i Buhârî: İslâm'ın İlk Yılları* (İşaret Yay., I. bsk. 2000, II. bsk. 2001; İstanbul 2000 ve 2001). (Asıl adı, *Sahîh al-Buhârî: The Early Years of Islâm* olan bu çalışması da İngilizce aslından Türkçe'ye çevrildi.)

Düşünen bir topluma...

CENÂB-I HAKK'IN İNAYETİYLE
HİCRÎ XV. YÜZYIL BAŞINDA
NEŞREDİLMİŞTİR

İŞARET YAYINLARI gerek çevirisi gerekse yayıma hazırlığı uzun bir süreye yayılmış bulunan bu Meal-Tefsir'in ortaya çıkmasında dostlarından gördüğü çok yönlü ilgi, destek ve yardımın hakkıyla yerine getirilmesi güç bir *şükran borcu* teşkil ettiğini teslim eder; ve bu çeviriyi *hayatlarıyla hakikatin şahitleri olan ölçülü ve dengeli bir topluma* ithâf eder.

İÇİNDEKİLER

İthâf 10
Türkçe'ye Çevirinin Önsözü 15
Önsöz 27
Kaynaklar 38

SÛRELER

1 Fâtiha 45
2 Bakara 48
3 Âl-i 'İmrân 141
4 Nisâ' 191
5 Mâide 247
6 En'âm 293
7 A'râf 338
8 Enfâl 393
9 Tevbe 423
10 Yûnus 477
11 Hûd 514
12 Yûsuf 554
13 Ra'd 583
14 İbrâhîm 605
15 Hicr 623
16 Nahl 640
17 İsrâ' 677
18 Kehf 708
19 Meryem 738
20 Tâhâ 758
21 Enbiyâ' 785
22 Hac 811
23 Mü'minûn 834
24 Nûr 853
25 Furkân 879
26 Şu'arâ' 895
27 Neml 919
28 Kasas 940
29 'Ankebût 966

30 Rûm 982
31 Lokmân 996
32 Secde 1004
33 Ahzâb 1010
34 Sebe' 1033
35 Fâtır 1049
36 Yâsîn 1059
37 Sâffât 1072
38 Sâd 1090
39 Zümer 1104
40 Ğâfir [Mümin] 1123
41 Fussilet 1141
42 Şûrâ 1154
43 Zuhruf 1168
44 Duhân 1184
45 Câsiye 1191
46 Ahkâf 1198
47 Muhammed 1208
48 Fetih 1218
49 Hucurât 1229
50 Kâf 1235
51 Zâriyât 1243
52 Tûr 1250
53 Necm 1256
54 Kamer 1265
55 Rahmân 1273
56 Vâkı'a 1281
57 Hadîd 1289
58 Mücâdele 1299
59 Haşr 1308
60 Mümtehine 1317
61 Saf 1323
62 Cuma 1328
63 Münâfikûn 1331
64 Teğâbün 1334
65 Talâk 1338
66 Tahrîm 1342
67 Mülk 1347

68 Kalem 1353
69 Hâkka 1360
70 Me'âric 1365
71 Nûh 1370
72 Cin 1374
73 Müzzemmil 1380
74 Müddessir 1384
75 Kıyâmet 1393
76 İnsân [Dehr] 1397
77 Mürselât 1402
78 Nebe' 1406
79 Nâzi'ât 1411
80 'Abese 1416
81 Tekvîr 1419
82 İnfitâr 1422
83 Mutaffifîn 1425
84 İnşikâk 1429
85 Burûc 1432
86 Târık 1435
87 A'lâ 1437
88 Ğâşiye 1440
89 Fecr 1443
90 Beled 1446
91 Şems 1448
92 Leyl 1451
93 Duhâ 1453
94 Şerh [İnşirah] 1455
95 Tîn 1456
96 'Alak 1458
97 Kadr 1462
98 Beyyine 1463
99 Zelzele [Zilzâl] 1466
100 'Âdiyât 1467
101 Kâri'a 1469
102 Tekâsür 1470
103 'Asr 1472
104 Hümeze 1473
105 Fîl 1474

106 Kureyş 1476
107 Mâ'ûn 1477
108 Kevser 1478
109 Kâfirûn 1479
110 Nasr 1480
111 Mesed [Tebbet] 1481
112 İhlâs 1483
113 Felak 1484
114 Nâs 1486

EKLER

I Kur'an'da Sembolizm ve Alegori 1487
II Mukatta'ât 1493
III Cin Terimi ve Kavramı 1495
IV Gece Yolculuğu 1498

Muhtasar Kur'an İndeksi 1505
Surelerin Mushaf Tertibine Göre Dizilişi 1557
Surelerin Alfabetik Dizilişi 1558
Nüzul Sırasına Göre Tertib Olunmuş Hz. Osman, İbni 'Abbâs ve Ca'fer es-Sâdık Mushaflarındaki Sureler 1559

İşaret Yayınları bu baskıdaki özel katkılarından dolayı Ahmet Ertürk'e, Hilal Ertürk'e, Necmi Hamza'ya, Cemal Aydın'a, Hakkı Bedel'e, M. Engin Noyan'a, Ömer Hakan Özalp'e, Ertuğrul Özalp'e, Kudret Büyükcoşkun'a, Hüseyin Altuntaş'a, Servet Özel'e, Prof. Dr. Mustafa Öz'e, Liman Peker'e, Ramazan Kadir Dut'a, Prof. Dr. Ömer Aydın'a ve Prof. Dr. Mustafa Öztürk'e teşekkürlerini arzeder.

بسم الله الرحمن الرحيم

TÜRKÇE'YE ÇEVİRİNİN ÖNSÖZÜ

ÇEVİRİ

Çeviri faaliyeti, genel hatlarıyla, nesnelerin, hareketlerin, durumların ya da sembollerin insan zihninde *yeniden* anlamlandırılması ve ifade edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda bir dilden başka bir dile yapılan çeviri kadar aynı dil içinde yapılan çeviriden de söz edilmesi mümkündür.

Başka dile yapılan çeviride, araya, her dilin temsil ettiği özgün tasavvur ve tahayyül biçimleri, kültür ve gelenek farklılıkları girdiği için kaynak metinlerin (çeviriye esas alınan metinlerin) var olan duygusal, zihinsel ve kültürel prizmalardan geçerken uğrayacağı kırılmanın boyutu ve şekli, ya da böyle bir kırılmaya uğrayıp uğramadığı hususu, bu bağlamda tartışılması gereken konuların başında gelmektedir.

Bu çerçevede söylenebilecek olan şudur: Çeviri, sadece bir anlamın bir dilden başka bir dile aktarılmasını aşan bir şey olup, kaynak dildeki metin ile metnin alıcısı (muhatabı) arasındaki zihinsel ve duygusal iletişimin hedef dilde yeniden üretilmesini kapsar. Başka bir deyişle, çeviride temel prensip, esas metnin onunla ilk defa ve ana dilinde karşılaşanlar üzerinde bıraktığı etkinin hedef dilin alıcısı üzerinde de aynen uyandırılabilmesidir. Çeviri literatüründe "metnin eşdeğerliliği" olarak adlandırılan bu ilke, metnin içeriğinin düz aktarımından çok iletişim etkisinin (de) aktarılmasını öne çıkarır.

Bu eşdeğerliliğin ne ölçüde sağlanabileceği veya sağlanıp sağlanamayacağı, dilbilimciler arasında uzun tartışmalara konu olmuşsa da herhangi bir çeviride hedefin bu olduğu tartışmasızdır. Sanat metinlerinde, özellikle de şiirde, dil ile anlam sanatçıya/yazara ve metnin içinde üretildiği dile özgü bir estetik örgü içinde kenetlenmiş olduğu için bu tür metinlerde eşdeğerliliğin sağlanmasının tam olarak mümkün olmadığı söylenebilir. Ya da bu eşdeğerliliği sağlamak, adeta o metni hedef dilde yeniden oluşturmakla, aynı estetik bireşimi yeniden üretmekle mümkün olabilir. Bu ise çeviriyi aşan bir şey olur.

Çağdaş dilbilimcilerin dilin iki temel fonksiyonu olarak gördükleri "tasvir etme/betimleme (description) ya da bilgilendirme (information)" ve "anlatım (expression)" fonksiyonlarının farklı metin türlerinin oluşumuna da yön verdikleri şeklindeki görüşleri her metin türüne uygun çeviri ilkeleri, sınırları ve hedefleri ile ilgili tartışmaların ana çerçevesini oluşturmuştur.

Yukarıda çevirinin imkan ve sınırları konusunda söylediklerimiz, dilin daha ziyade "anlatım" fonksiyonuna karşılık gelen metinler (yani sanat metinleri) için geçerlidir. Bu tür metinlerin çevrilmesi, esas olarak, sanat metinlerinin özünü oluşturan "mecâz" ve "istiâre" öğelerinin hedef dilde yeniden üretilmesini kapsar.

Ancak, Kur'an çevirisinin normal metin çevirileri ile bire bir benzerlik içinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum sadece, Kur'an'ın beşer dillerinden bir dil olan Arapça ile ifade edilmiş olsa da ilahî bir kelâm olması hasebiyle, beşer dilini zorlayan, aşan yönlerinin bulunduğu (kabulü) ile ilgili değildir. Kur'an çevirisini diğer çevirilerden ayıran esas farklılık dil-kültür, dil-beşerî tasavvur ilişkisi açısından taşıdığı kendine özgü niteliktir. Kur'an metni, yukarıda değindiğimiz iki ana metin kategorisinin özelliklerini birlikte taşıyan, yani hem "bilgilendiren", hem "tahkiye eden", hem de olağanüstü "ses ve üslup" özellikleri gösteren özgün bir metin olarak "mecâz" ve "istiâre" öğelerinin yoğunlukla kullanıldığı ve bu niteliğiyle, taşıdığı yüksek "îcâz" bir tarafa bırakılırsa, diğerlerinden farkı olmayan bir metindir. Ama Kur'an metnini diğerlerinden köklü şekilde ayıran asıl farklılık, beşerî dillerin içinde yaşadıkları kültür ve zihniyet dünyasını temsil etmelerine mukabil Kur'an dilinin ilk vahyedildiği toplumun muhayyile ve tasavvur kalıplarını, zihniyet dünyasını, kültürel ve geleneksel formlarını sadece yansıtan değil, ama aynı zamanda kökünden değiştiren bir karakter de göstermesidir. Bu önemli özellik, hem Kur'an metninin doğru anlaşılmasında, hem de onun bir başka dile doğru çevrilmesinde (dilbilimcilerin metnin eşdeğerliliği olarak tanımladıkları şeyin sağlanmasında) kilit bir fonksiyon taşımaktadır. Hele içinde yaşadığımız çağda, Kur'an'ın ondört asır önce değiştirdiği o tasavvur ve zihniyet dünyası; yaşayan kültür ve gelenek olarak yeniden hakim duruma gelmişse, Kur'an'ı bu kültür/gelenek prizmasından geçirerek okumak (çevirmek) onun başlangıçtaki bu temel farklılığını gözardı etmek anlamına gelir. O halde yapılacak sağlıklı bir Kur'an çevirisi, normal bir sanat metni çevrisinin taşıması gereken "eşdeğerliliği" sağlamakla birlikte öncelikle onun bu özgün kavramsal örgüsünü de hedef dile aynen aktarmak zorundadır.

Muhammed Esed'in İngilizce Kur'an meali, işte bu anlayışın mükemmel bir örneğini oluşturmaktadır: Bir taraftan Kur'an'ın eşsiz "îcâz"ının temelinde yer alan dil özelliklerini beşerî imkanlar çerçevesinde hedef dilde (İngilizce'de) olabildiğince yansıtmaya çalışmanın, diğer taraftan da Kur'an dilinin asıl karakteristiğini oluşturan kavramsal özgünlüğü, hedef dilde yeniden üretebilmenin mükemmel, çarpıcı bir örneği. (Esed önsözünde, bu konuyla ilgili detaylı açıklamalarda bulunmaktadır).

İKİNCİ BİR DİLDEN ÇEVİRİ

Muhammed Esed'in *The Message of The Qur'ân* ünvanlı İngilizce mealinin Türkçe'ye çevrilmesinin bazı soruları davet etmesi pek tabiidir. En başta akla gelebilecek soru şudur: Arapçası ortada dururken ve ikinci bir dilden çeviri yapmanın sakıncaları da herkes tarafından bilinirken neden böyle bir çeviriye lüzum görüldü? Bu görünüşte haklı sorunun cevabı, hem Kur'an çevirilerinin diğer metin çevirilerine nazaran taşıdıkları (taşımaları gereken) farklılıkta, hem de bizzat çeviriye esas alınan İngilizce mealin ve Esed'in bu meale de kaynaklık eden İslam'a ve Kur'an'a genel bakışının ve yaklaşımının taşıdığı değerde yatmaktadır.

Bu çeviri çalışmasına bizi yönelten, teşvik eden esas faktör, Muhammed Esed'in İngilizce mealinin ve bu meale eklediği geniş açıklama ve notların çağdaş İslamî ve Kur'ânî kavrayışa getirdiği zengin ve derin katkıdan Türkiye'deki okuyucuyu da yararlandırma niyetidir. Çağdaş İslam düşüncesi tarihinde Kur'an hakkında çok yetkin ve derinlikli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen doğrudan Kur'an'ın kendisinin aynı ölçüde derin ve köklü bir yorumu (çeviriyi de kapsayan bir yorumu) bilebildiğimiz kadarıyla fazla değildir. Esed'in *The Message of the Qur'ân* ünvanlı çalışması, işte böyle bakir bir alanda, Esed'in sahip olduğu objektif vasıfların ve halisane niyet ve çabaların ürünü olarak ortaya çıkan değerli bir eserdir. Esed, bu çalışmasıyla çağdaş İslam düşüncesine en zengin ve değerli katkılardan birini gerçekleştiren bir düşünür olma sıfatını fazlasıyla hak etmiştir. Nitekim, bir asrı bulan ömrünün otuz-otuzbeş yılını Arap ve diğer İslam ülkelerinde (çoğunlukla Ortadoğu'da) geçiren Esed, halisane bir adanmışlığın ürünü olarak Arapça'ya üstelik Kur'an Arapçası'na hâlâ en yakın dil olan bedevî Arapçası'na ana dili ölçüsünde bir vukufiyet kesbetmiştir. Esed'in sahip olduğu bu dil hakimiyetine eşlik eden derin İslamî duyarlığı, bitmeyen heyecanı, İslamî düşüncenin, İslam tarihi ve coğrafyasının sorunlarına gösterdiği derin entellektüel bakış ve tahlil yeteneği, bu çalışmasına da en geniş şekilde yansımıştır.

Diğer taraftan yukarıda değindiğimiz gibi, Kur'an çevirileri normal metin çevirilerine göre bir farklılık taşımakta ve bu farklılık Arapça dışındaki bir dilden yapılan herhangi bir çevirinin maruz kalacağı muhtemel sakıncaları bertaraf edebilmektedir.

Öncelikle Kur'an çevirileri, başta değindiğimiz "metnin eşdeğerliliği" hedefine en çok yaklaşabilen, başka bir deyişle, her çevirinin özünde bulunan dil kırılmasından en az etkilenebilecek olan çeviri metinleridir. Bunu sağlayan unsur, Kur'an vahyinin beşerî kültür, gelenek ve tasavvur farklılıklarını

ve dolayısıyla sözkonusu kırılmalara yol açan çeşitli kültürel prizmaları aşan ilahî özelliğinde bulunmaktadır.

Kur'an çevirilerinde bu özelliğe sadakat gösterilmediği, yani daha önce değindiğimiz gibi, Kur'an'ın özgün kavramsal örgüsü muhafaza edilmediği takdirde ilahî mesajın ona hedef dilde muhatab olan insan zihnine kırılarak ulaşması kaçınılmaz hale gelir. Başka bir deyişle, ilahî kelâmın bu özelliğinin idrak edilmesi, onu hangi beşerî dilde ifade ederseniz edin, mesajının özünü, îcâzını ve çarpıcılığını muhafaza edebilmenizi sağlar.

Diğer taraftan, beşerî bir dilin kalıpları içinde ifade edilmiş olan ilahî mesajın her türlü okunması, dilin sınırları ve imkanları içindeki bir anlama ve açıklama unsurunu içinde barındırır. Her okuma, bir anlama ve anlamlandırma çabasıyla gerçekleşir. Dolayısıyla Kur'an dilinin herhangi bir şekilde okunması (ki okuma, burada çeviriyi de kapsayan en geniş anlamıyla kullanılmaktadır) kaçınılmaz olarak bir açıklama ve yorumlama eşliğinde yapılır. Arapça dışındaki bir dilde yapılan okumalarda ise bu açıklama ve yorumlama unsuru daha bir belirginlik kazanır. O halde doğrudan Arapça'dan Kur'an çevirisi yapmak ile başka bir dilden yapmak arasında bu açıdan herhangi bir farklılık sözkonusu olamaz. Tek fark, tamamen teknik düzlemde çevirinin sıhhati, ama en önemlisi, ilahî mesajın içinde ifadelendirildiği kavramsal yapının özgünlüğünün idraki ile ilgilidir. Bu her iki unsur da, çevirinin hangi dilden yapıldığına bağlı olmaksızın kendi başına değer taşıyan unsurlardır.

Ayrıca, teknik düzlemde aslî dilin dışındaki bir dilden yapılan çevirilerde var olan sakıncalar bu çeviride söz konusu değildir. Bu tür normal metin çevirilerinde çevirmenin genelde asıl metin ile bir bağlantısı bulunmamaktadır. İkinci dildeki metnin esas alınmasının sebebi zaten bu bağlantının olmayışıdır. Oysa elinizdeki çalışmada, İngilizce metinden çeviri yapılırken Kur'an'ın Arapça nüshası ile bağlantı sürekli muhafaza edilmiş, böylece çevirinin teknik sıhhati elden geldiğince sağlanmaya çalışılmıştır.

MEAL'İN ÇEVİRİSİ

Dilin bir iletişim vasıtası ya da içinde iletişimin gerçekleştiği bir ortam olması özelliği ilahî kelâm için de geçerlidir. Allah'ın Peygamberi aracılığıyla insanoğlu ile kurduğu iletişim beşerî bir dil vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Dilin nihaî hedefi olan "anlama" ve "anlatma"nın (iletişim) genel ilkeleri, Allah ile insan arasındaki iletişimde de aynıdır. Kur'an diline bu açıdan bakıldığında di-

lin anlaşılır, anlamlı kılınması hedefi ön plana geçer ki, bu da bir kısım gizemli (ya da öyle görünen) ifadenin üstündeki gizem perdesinin kaldırılmasını ve sözkonusu ifadelerin insan zihninde anlaşılırlık kazanmasını sağlar. Bu anlaşılırlık, Kur'ânî ifadelerin her zaman rasyonel bir yüklem kazanmaları demek olmayıp, sadece *ğayb* alanıyla mı, yoksa beşerî idrak alanıyla mı ilgili olduklarının açıklığa kavuşturulması demektir.

Esed'in *müteşâbihât* kavramına getirdiği yorum ve *îcâz* (ellipticism) adını verdiği ifade tarzını anlaşılır kılmak için parantez içi ifadeler kullanması, bu anlayışın bir gereğidir. Bu açıdan bakıldığında çevirinin parantez içinde ilave ifadeler taşımasının Kur'an dilinin gerektiği gibi kavranmasında zorunlu bir yöntem olduğu anlaşılır. Üstelik bu zorunluluk, dilin zaafının değil gücünün bir yansımasıdır. (Bu konuyla ilgili daha geniş açıklamalar Esed'in Ekler'inde görülebilir).

Esed'e göre parantez-içi ilaveler, birçok Müslüman yazarın ve okuyucunun inandığının tersine, mütercimin veya müfessirin ilahî kelâma bir müdahalesi değil, tersine Kur'an dilinin temel özelliklerinden biri olan eksiltili ifadenin (ellipticism) (yani, Esed'in deyimiyle bir ifadenin ara bağlantılarının bilerek –îcâz uğruna– ihmal edilmesinin) gereğidir. Buna uyulmadığı takdirde Kur'an çevirisi –Kur'an'ın birçok Türkçe çevirisinde olduğu gibi– "pek az şey söyleyen bir kelimeler yığını" olmaktan kurtulamaz.

Esed mealinin diğer bir özelliği de, öncelikle hitab ettiği Batılı okuyucu profilini dikkate alarak İslamî literatürde Arapça şekliyle kullanılan birçok Arapça kavrama aslî/öz anlamlarını yansıtacak karşılıklar bulmak olmuştur. Bunun birinci sebebi, bu kavramların tarihsel süreç içinde kazandıkları arızî yüklemleri eleyerek onların gerçek/öz anlamlarını ortaya çıkarmaktır. Diğeri ise, tamamen pratik bir endişeyle, Arapça kavramlara yabancı bir okuyucu kitlesinin, ilahî mesajı kendi dilinde en saf ve özlü şekliyle kavramasına yardımcı olmaktır. Bunu yaparken gözetilen temel ilke ise, sözkonusu kavramların Kur'an'ın nazil olduğu dönemde ilahî vahye muhatap olan ortalama Arap insanının zihninde hangi anlamı kazandığının tesbit edilmesidir. Bu anlam, bazan kullanılagelen bir deyişin veya ifadenin *yeni* bir bağlam içinde kullanılmasıyla kazanılmış olan *yeni* bir anlamdır, bazan da tamamen gündelik dilin imkanları içinde kalınarak mevcut bir terimin sahip olduğu anlama aynen sadık kalınmasıyla sürdürülen alışılmış anlamdır.

Mesela Esed, *takvâ* kelimesinin çeşitli türevlerine "Allah'tan korkma" veya "Allah'tan sakınma" alışılmış karşılığını verme yerine çok daha kapsayıcı

ve aslî bir kavram olan "sorumluluk bilinci duyma" karşılığını vermiştir. *Kâfir* kelimesini "hakikati inkar edenler", *zekât* kelimesini bazan "karşılıksız yardım" bazan da "arındırıcı (malî) yükümlülük" şeklinde çevirmiştir. Aynı espri ile çevirdiği diğer kelimeler, *cihâd, hanîf, tâğût, hicret, nefs, münâfık, ğayb, kitâb, ehl-i kitâb, dîn,* (harf-i tarifsiz) *kur'ân,* vb. terimleridir.

Türkçe'ye çeviride de Esed'in bu yöntemine uyulmaya çalışılmış ve birçok terim, üstelik Türkçe'de Arapça aslıyla kullanılagelen terimler Türkçe karşılıklarıyla çevrilmişlerdir: mesela, *ğayb* yerine "insan idrakini aşan" veya "insan idrakinin ötesinde/üstünde bulunan"; *kitâb* yerine çoğunlukla "ilahî kelâm" veya "ilahî vahiy"; *nefs* yerine "insan kişiliği" veya "insan benliği"; *cihâd* yerine "Allah yolunda üstün çaba göstermek"; *âyet* yerine (kullanıldığı bağlama göre) "mesaj" veya "işaret"; *kâfir* yerine "hakikati inkar eden" veya "hakikati inkara şartlanmış olan"; *hicret* yerine "zulüm ve kötülük diyarını terk etme"; *münâfık* yerine (bazan) "ikiyüzlü", *dîn* yerine bazan "ahlak sistemi" vb.

Ancak Esed'in yine İngilizce karşılıklarıyla kullandığı bazı terimler ise, kavrayıcı/kapsayıcı uygun Türkçe karşılıkları bulunamadığı ve kullanılabilecek karşılıklar da muhtevayı az veya çok sınırlayacağı için Arapça asıllarıyla muhafaza edilmişlerdir. Mesela: *hilm/halîm, rahmet, şefaat, rahmân,* vb.

Muhammed Esed'in mealinde okunuş ve kavranış biçimini de bir ölçüde etkileyen, belirleyen bazı şekil özellikleri de sözkonusudur. Esed, İngilizce'nin Arapça'nınkine benzer bir sözdizimine sahip olmasından da yararlanarak her ayeti diğeriyle birleştirmeden kendi içinde bağımsız bir ifade birimi olarak çevirmiş ve bundan yararlanarak, anlam olarak birbirlerinin devamı olan ayetlerin anlam ve ifade bütünlüğünü korumayı da başarmıştır.

Türkçe çeviride de, birkaç ayeti bir arada tek cümle içinde ifade eden birçok Türkçe mealin tersine, üstelik Türkçe sözdiziminin Arapça ve İngilizce'den farklı olmasına rağmen Esed mealinin bu özelliği korunmaya çalışılmıştır. Ancak sözdizimi farklılığı, birbirinin devamı niteliğinde olan ayetlerin anlam ve ifade bütünlüğünü düz yazının kalıpları içinde korumayı güçleştirdiği için böyle durumlarda çeviri, düz yazı kalıpları zorlanarak nazma yakın bir form içinde gerçekleştirilmiştir. Bu farklı çeviri tarzı, okuyucudan da farklı (daha ritmik) bir okuma şekli talep eden bir tarzdır: Özellikle ilk dönem sûrelerinin şekil ve muhtevasına, îcâzına, ritmine, âhengine, kısacası tabiri caizse "şiiriyeti"ne uygun bir okuma şekli; okuyucunun Kur'an'ın o zengin, sarsıcı ve inşâ edici dünyasına daha kolay girmesini sağlayan bir okuma şekli. Geleneksel okuma tarzına alışkın okuyucunun bu yeni okuma biçimine ko-

layca uyum gösteremeyebileceğini biliyoruz. Ancak düz yazı kalıplarına uygun bir çevirinin düz, heyecansız, temposuz üslubu yerine, (hem çevirmenler, hem de okuyucular için) biraz zor da olsa bu yeni çeviri ve okuma biçiminin daha sıcak ve kuşatıcı geleceği düşünülmüştür.

Esed'in mealindeki bir başka şekil özelliği de, her sûreyi konu bütünlüğünü gözeterek paragraflara ayırması, böylece okuyucunun özellikle uzun sûrelerde bu bütünlük içindeki değişmelere daha kolay nüfûz etmesine imkan sağlamasıdır. Esed'in yer yer bir üslup niteliği halini alan bu şekil özelliği Türkçe'ye çeviride de aynen korunmaya çalışılmıştır.

DİL

Türkçe'ye çevirinin iki ayrı çevirmenin kaleminden çıkmış olması, bir dil ve kavram bütünlüğü meselesini de gündeme getirmektedir.

Esed mealinin çevirisinde, prensip olarak, bazı temel kavramlar dışında çok sıkı/katı bir dil ve üslup beraberliği sağlamanın gerekli olmadığı düşünülmüştür. Üstelik, anlam bütünlüğünü zedelemeyecek bir dil/üslup farkının metne çeşitlilik ve zenginlik ve hatta hareket ve derinlik kazandıracağına inanılmıştır. İşte elinizdeki çeviri, böyle bir dil ve üslup farkını da içinde barındırmaktadır. Ancak temel kavramlardaki ve çapraz atıflardaki bütünlük, her iki çevirmenin karşılıklı okumaları sayesinde azami derecede sağlanmıştır.

Öte yandan, iki ayrı çevirmene ait bölümlerdeki deyiş farklılıkları, her çevirmenin kendi bölümleri içinde de zaman zaman görülebilir. Daha çok, kullanılan bağlama, anlam örgüsünün gereklerine ve dilin ritmine, uyumuna ve akışına göre kelime seçimindeki farklılık şeklinde ortaya çıkan bu serbestliğin bilinçli bir tercih olduğunu burada belirtmek isteriz. Bu serbestlik eski, yeni kelime kullanımında keskin bir ayrım yapılmamasına ve nisbeten daha geniş bir kelime dağarcığı kullanılmasına imkan vermiştir.

Bu her iki farklılığın boyutu konusunda bir fikir vermek ve okuyucunun bir bütün olarak çevirinin diline nüfûzunu kolaylaştırmak için aşağıda bazı örnekler verilmiştir:

Truth *(hakk)* karşılığında "hak" veya "hakikat"; discourse *(kur'ân)* yerine "söylem", "hitabe", "okuma metni" vb.; divine writ *(kitâb)* yerine "ilahî kelâm", "kitap", "ilahî ferman"; almighty, wise *('azîz, hakîm)* yerine "hikmetle edip eyleyen en yüce iktidar sahibi" veya "kudret sahibi, hikmet sahibi"; who transgress the bounds of what is right *(el-mu'teddûn)* karşılığında "hak ve adalet sınırlarını aşanlar" veya "doğru yoldan çıkıp çizgiyi aşanlar"; sacred

months *(eşhuru'l-haram)* karşılığında "kutsal aylar" veya "haram aylar"; prayer *(salât)* karşılığında "namaz" veya "salât"; unlettered *(ummî)* yerine "okuma yazması olmayan" ve/veya "kitap ile ilgisiz"; false *(bâtıl)* yerine "batıl", "sahte ve yalan" vb.

Bazı örnekleri verilen bu dil çeşitliliğinin başka birçok örneğini okuyucunun kendisi de bulabilir. Ama çevirinin tümünde gözetilen temel ilke, bu kelime ve kavram çeşitliliğinin anlam dağınıklığına, tutarsızlığa ve savrukluğa yol açmamasıdır. Münferit kelime ve deyimlerin çevirisinde görülen bu serbestlik, bütün bir ayetin/cümlenin veya cümleciğin çevirisinde de zaman zaman uygulanmıştır. Bunu yaparken Türkçe ifade biçiminin anlaşılırlığı, Türkçe sözdizimine uygunluk ve düzgün ve akıcı bir dilin kullanılması ilkeleri gözetilmiştir. Bu nedenle, mesela, İngilizce mealde dilin gereği olarak ifadeyi tamamlamak için kullanılan bazı köşeli parantez içi ifadeler esasen muhafaza edilirken, Türkçe'ye çeviride bazan buna gerek kalmadığı için yer verilmemiş; buna karşılık Esed'in kullanma gereği duymadığı bazı yerlerde ise normal parantezler açılmıştır. Bu arada sözü geçen köşeli parantezler Türkçe sözdizimi ve kelime yapısı gereği bazan ikiye bölünmüş bazan da birleştirilmişlerdir.

Kur'an'ın böyle bir dil/üslup serbestliği ve çeşitliliği içinde çevrilmesi, Türkçe mealler için sanırız yeni bir durumdur. Okuyucunun bu tercihe getireceği eleştiri, katkı ve öneriler, Kur'an mesajının zihinlere daha doğru, güzel, etkili ve akıcı bir dil ile ulaştırılması hizmetinin yerine getirilmesine yardımcı olacaktır.

İMLA

Çeviride imla konusunda sınırlı ölçüde didaktik olma hedefi gözetilerek, şu ölçülere uymaya özen gösterilmiştir:

GENEL

Çeşitli imla işaretleri arasında bilhassa nokta, virgül, noktalı virgül vb. kullanımında genel olarak iki eğilim gözlenebilir: 1) Bu işaretleri söz bölüklerini yansıtmaya yarayacak şekilde, yani dilbilgisi fonksiyonlarını gözönüne alarak kullanmak, 2) Metnin dinlenmek üzere okunacağını gözönüne alarak anlam öbeklerini ve vurgularını göstermeye hizmet edecek şekilde kullanmak. İşte meal metninin imlasında, okuyucunun bu metni sadece satırlardan ve içinden okuyacağı değil, ama aynı zamanda kendi kendine iç sesle veya yüksek sesle, veyahut da hem kendisi işitmek hem de başkalarına da dinlet-

mek üzere yüksek sesle de okuyacağı gözönünde bulundurulmuştur. Bununla birlikte bu işaretleri ziyadeleştirmekten de kaçınılmıştır.

UZATMA İŞARETLERİ, 'AYN ve HEMZE HARFLERİ

• Kelime bir terim olmadığı yahut tırnak işareti veya parantez içinde ya da italik olarak yazılmak sûretiyle özel bir biçimde vurgulanmadığı müddetçe uzatma işaretlerinden mümkün mertebe kaçınılmıştır. Örn.: Başlıklar dışında sûre ve ayet kelimelerine italik geçtikleri yerlerde *(sûre/âyet)* uzatma işareti konmuş, diğer yerlerde uzatma işaretsiz yazılmışlardır; teşbîh, temsîlî gibi kelimeler uzatma işaretli yazılmıştır.

• Bütün 'nisbet yâ'sı alan kelimelerde uzatma işareti kullanılmıştır. Örn.: maddî, manevî, dünyevî, uhrevî.

• Yapısında bulunsa da, bir gerek olmadıkça, bir kelimede birden fazla uzatma işaretine yer verilmeyip, aralarından sadece bir tanesi gösterilmiştir. Örn.: zahirî, istisnaî, îma, îmâen.

• Ancak bir kelime terim değilse veya özel bir şekilde vurgulama gereği yoksa, ya da sık kulanılan bir kelime değilse genel olarak uzatma işaretinden kaçınılmıştır. Örn.: hatta kelimesine uzatma işareti konmazken bizâtihî kelimesine iki tane uzatma işareti koymaktan çekinilmemiştir.

• Benzer şekilde yazılan kelimeleri ayırmak için daha özel anlamlı veya fonksiyonlu olanına uzatma işareti konmuştur. Örn.: günlük dilde kulanılan çocuğun koruyucu ve sorumlusu anlamındaki veli ile dost ve arkadaşlara hitapta sevgi ve saygı ifade eden aziz kelimeleri uzatma işaretsiz veli ve aziz şeklinde, dinî çerçevedeki veli ve aziz kelimeleri ise uzatma işaretli olarak velî ve azîz şeklinde; babanın kız kardeşi anlamındaki hala uzatma işaretsiz, şimdiye dek anlamındaki hâlâ uzatma işaretli olarak yazılmıştır.

• Arapça ibareler ve Osmanlıca ifadelerde, Türkçe yazımın imkanları çerçevesinde, uzun heceler (medler) için uzatma (â, û, î), ayın harfi için (') işareti, hemze harfi için ise gereken yerlerde (') işareti kullanmanın yanısıra, 'ta'rîf lâm'ından veya mudğam şemsî harfin birincisinden önce (') işareti, sonra ise (-) işareti kulanılmak sûretiyle, asla uygun telaffuza kılavuzluk edebilecek dar kapsamlı bir transkripsiyon imlası uygulanmaya çalışılmıştır. Örn.: emîru'l-mu'minîn, bey'atu'r-rıdvân, meş'emet.

• Arapça'da Türkçe'dekinden farklı olan sessizlerden sadece *ğayn* harfi için genel olarak yumuşak g (ğ) kullanılmıştır. Örn.: ğayb, Râğıb.

ÜÇ NOKTA, İTALİK, TIRNAK, PARANTEZ,
BİRLEŞTİRME ÇİZGİSİ, EĞİK ÇİZGİ

• Tekrarından kaçınılan ibareleri belirtmek için üç nokta (...) kullanılmıştır.

• Kitap adları, Arapça ibareler ve vurgulanmak istenen ifadelerin bir kısmı *italik* yazılmış, diğer vurgular ise bazan tırnak " ... " bazan parantez (...) bazan parantez içinde tırnak (" ... ") kullanılmak sûretiyle yapılmıştır.

• Parantez içlerinde yer alan ifadeler okunsa da okunmasa da meal metninin anlamlı bir akış bütünlüğüne sahip olması gerektiği açıktır. Ancak Türkçe'nin sondan eklemeli ve çekimli bir dil olması dolayısıyla bu ahenk bazı yerlerde tam olarak gerçekleştirilememekte ve okuyucunun muayyen bir intibak göstermesine ihtiyaç hasıl olmaktadır.

• Kimisi yakın kimisi eş anlamlı yahut da birbirini açıklayıcı nitelikteki kelime takımları çoğunlukla eğik çizgi ile (dostlar/sırdaşlar, bâtıl/geçersiz) bazan da birleştirme çizgisi ile (tanrısal güçler-nitelikler, mutluluk-esenlik, kaçmak-kurtulmak, mal-mülk ve çocuklar, koruyucu-kayırıcı güç vb.) birbirine bağlanmıştır.

KESİK ÇİZGİ

• Esed kesik çizgileri (- – —) bolca ve şu şekillerde kullanmaktadır: Ara deyişleri iki kesik çizgi arasına (– ... –) yerleştirmektedir. Tek bir kesik çizgiyi ise bazan devrik bir cümlenin kırılma yerinde, bazan bir cümlenin sonunda nokta yerine, bazan bir deyişin sonunda noktalı virgül veya virgül yerine bazan da iki nokta üstüste yerine kullanmaktadır. Türkçe'ye çeviride de bu kullanıma uygun davranılmış, ancak bazı yerlerde kesik çizgi yerine nokta, virgül yahut noktalı virgül tercih edilmiştir.

BÜYÜK HARFLER

• Cümle içinde büyük harfle yazılan üçüncü tekil şahıs zamiri "O" Allah'a atıfta bulunmaktadır; küçük harfle yazılan üçüncü tekil şahıs zamiri "o" kesme işareti (') ile ayrılmışsa bu yerine göre Hz. Peygamber'e veya peygamberlerden bir diğerine atıfta bulunmaktadır. Örn.: o'nun.

• Meal metninde Allah'ın isimlerinin tercüme edildiği yerlerde yerine göre bir veya birkaç kelimede büyük harf kullanmıştır. Örn.: Kudret Sahibi, Her Türlü Övgüye Layık Olan (*Azîz, Hamîd*).

DİĞER

• Kitâb-ı Mukaddes'in kitaplarına yapılan atıflarda önce kitabın adı, sonra küçük romen rakamıyla bab numarası, sonra da ayet numarası verilmiştir. Örn.: (Matta'nın yirmiüçüncü bâbı otuzyedinci ayeti anlamında) Matta xxiii, 37.

• Arapça özel adlardan Türkçe'ye yerleşenlerin Türkçe'deki halleri tercih edildi. Örn.: 'Âişe, 'Abdullâh, 'Umer, 'Usmân, İbrâhîm değil de, Ayşe, Abdullah, Ömer, Osman, İbrahim dendi. Türkçe'de yerleşik olmayan veya nisbeten terk edilmiş olan adlarda ise buna uyulmadı. Örn.: 'Abbâs, Katâde, Câbir. Özel ad müellif veya ravî adıysa Türkçe'de kulanılsa da Arapça aslına yakın yazıldı. Örn.: Dâvûd, Hanîfe, Mes'ûd.

• Öncelikle Kur'an'da adı geçen nebîler, ikinci olarak da Râşid Halifeler ve Ashâb'dan ileri gelen birkaç zat için hem hürmet hem de nişane olarak Hz. kısaltması, ahir zaman peygamberinin Muhammed adının geçtiği yerlerde de (s) kısaltması kullanılmış, şahsın zaten hürmete delalet eden künyesinin geçtiği veya başkaca bir vasıfla anıldığı yerlerde ise Hz. kullanılmamıştır. Meal metninde, dipnot metninde yer alan mealden iktibaslarda ve meale yapılan atıflarda hürmet ifadeleri kullanılmamıştır.

• Türkçe meal metninde bazı bakımlardan dipnot metninden daha tekellüfsüz bir imla uygulanmasının yanısıra; genelde yukanda anılan bütün bu ilkelerden, bazan bir zühul neticesinde bazan da bir münasebet düştüğünden dolayı uzaklaşıldığı da olmuştur. (Örn. Kâbe, mâbed, sürûr vb. kelimeler ka'be, ma'bed, surûr şeklinde değil de Türkçe'deki yerleşik telaffuzlarına göre yazıldılar.)

• Bazı kelime ve deyişlerin İngilizce metindeki asılları tercümelerinden hemen sonra parantez içinde verilmiştir: Örn.: peşinen (a priori), tanıma ve isteme (cognition and willingness).

• Çok uzun dipnot metinlerinden bazıları Türkçe'ye çeviride paragraflara bölündü.

• Türkçe'ye çeviriyi (İngilizce) aslıyla mukabele etmek isteyenler az sayıda olsa da dipnot sıra numaralarında uyumsuzlukla karşılaşabilirler. Bunun sebebi İngilizce sözdizimi ile Türkçe sözdizimi arasındaki gayr-i muvazilik eseri meydana gelen takdim veya tehirlerdir.

• Şimdiye kadarki Türkçe yayımda Türkiye'deki teamüle uygun olarak Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça metni için matbu [berkenar/derkenar] Mushaf sayfaları kullanılmıştı. Fakat bu baskıdan itibaren –Meal'in İngilizce aslında olduğu gibi– her sayfada meal ve dipnot açıklamalarına tekabül edecek kadar Arapça metin bulunmaktadır.

• Eğer bir dipnotta bir başka ayete atıf varsa, bunun gereğince anlaşılabilmesi için atıf yapılan ayetin çevirisinin yanısıra varsa harfi harfine çeviri parçacıklarının yer aldığı ilgili dipnotuna, hatta ayetin Arapça aslına bakılmak ihtiyacı daima gözönüne alınmalıdır.

• Esed Leopold Weiss olan aile adını Müslüman olduktan sonra ömrünün büyük bölümünde hemen hiç kullanmadığı için biz de kullanmadık; ancak sadece bibliyoğrafik maksatla bir defaya mahsus olarak burada zikrediyoruz.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
b.	bin (ibni)
bkz.	bakınız
bsk.	baskı
H.	Hicrî
hk.	hakkında
Hz.	Hazret-i
ilh.	ilâ âhirihî
karş.	karşılaştırınız
M.S.	Milattan Sonra
ö.	ölümü
örn.	örnek
(s)	sallallâhu 'aleyhi ve sellem
T.ç.n.	Türkçe'ye çevirenin notu
tsz.	tarihsiz
vb.	ve benzeri, ve başka
vd.	ve devamı

İŞARET YAYINLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

ÖNSÖZ

OKU! Yaratan Rabbin adına, insanı bir yumurta hücresinden yaratan! Oku! Çünkü Rabbin sonsuz kerem sahibidir; insana kalemi kullanmayı öğretendir, insana bilmediğini belleten.

Miladî VII. yüzyılın başlarında, insanın mütevazi biyolojik kökeni yanında şuur ve aklına da telmihte bulunan 96. sûrenin *('Alak)* bu ilk ayetleriyle başlayan Kur'an vahyi, Peygamber Muhammed'in (s) 23 yıllık risaleti boyunca devam ederek vefatından kısa bir süre önce nazil olan 2. sûrenin *(Bakara)* 281. ayetiyle noktalandı:

Allah'a döneceğiniz, sonra herkesin kazancının kendisine eksiksiz geri verileceği ve hiç kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı Günün bilincinde olun.

Bu ilk ve son ayetler (nüzul sırasına göre ilk ve son)[1] arasına sığdırılan bu kitap, dünyanın dinî, sosyal ve politik tarihini, bilebildiğimiz başka herhangi bir olaydan çok daha köklü bir şekilde etkilemiştir. Diğer kutsal metinlerin hiçbiri, mesajı ile ilk karşılaşan insanların hayatı ve birbirini izleyen kuşaklar yoluyla bütün bir medeniyetin akışı üzerinde bu kadar derin bir etki meydana getirmiş değildi. Kur'an, bütün Arap Yarımadası'nı sarstı ve ömürleri savaşmakla geçen Arap kabilelerinden bir millet oluşturdu. Yirmi-otuz yıllık bir süre zarfında kendi dünya görüşünü Arabistan'ın sınırları dışına taşıdı ve insanlığın tanıdığı ilk ideolojik toplumu oluşturdu. Bilinç ve bilgiye verdiği önem sonucunda mensupları arasında entellektüel (ilmî) bir merak dalgasının ve bağımsız bir araştırma ruhunun uyanmasını sağladı. Bu da sonuçta, İslam dünyasını kültürel gücünün zirvesine çıkaran muhteşem bir bilimsel araştırma ve eğitim çağının başlamasına yol açtı. Kur'an'dan beslenen kültür, çeşitli yollar ve dolaylı etkilerle Ortaçağ Avrupası'nın düşünce yapısını etkileyerek Batı kültüründe, *Rönesans* olarak adlandırdığımız, bir can-

1 Şunu unutmamalıyız ki, Kur'an'ın nihaî tertibinde tek tek sûrelerin veya ayetlerin nüzul tarihleri (kronolojik sıraları) değil, bir bütün olarak mesajının iç mantığı esas alınmıştır.

lılık döneminin başlamasına önayak oldu. Böylece, zamanla, "bilim çağı" olarak adlandırılan, bugün içinde yaşadığımız çağın doğmasına da büyük katkıda bulundu.

Bütün bunlar, son tahlilde Kur'an mesajının yol açtığı sonuçlardı. Bunu gerçekleştirenler de, Kur'an'dan ilham alan, ahlakî değerlerinde Kur'an temeline dayanan ve bütün yaşayışlarını Kur'an'ın yönlendirdiği insanlardı. Çünkü hiçbir kitap –Kitâb-ı Mukaddes de dahil– bu kadar çok insan tarafından böyle bir dikkat ve huşû ile okunmamakta ve hiçbir kitap, asırlarca bu kadar çok insanın sorduğu şu soruya onun kadar kapsamlı bir cevap verememektedir: "Bu dünyada iyi bir hayat yaşamak ve öteki dünyada mutlu olmak için nasıl davranmalıyım?" Her ne kadar Müslümanların çoğu bu soruya yanlış cevaplar veriyor olsa da ve büyük bir kısmı Kur'an'ın mesajından uzaklaşmış bulunsa da şu gerçek değişmemiştir: Bütün müminler için Kur'an, Allah'ın insana rahmetinin en mükemmel tezahürüdür; en derin hikmet eşsiz ifade güzellikleri içinde bu kitapta dile getirilmiştir; kısacası o katıksız Allah kelâmıdır.

Müslümanların Kur'an hakkındaki bu anlayışları, mevcut tercümelerin herhangi birini esas alarak Kur'an'a bakan Batılıları şaşırtır. Kur'an'ı Arapça okuyan bir müminin güzellik gördüğü yerde müslüman olmayan okuyucu çoğu zaman bir 'kabalık' sezdiğini iddia edebilir. Kur'ânî Dünya Görüşü'nün tutarlılığı ve insanlık durumu açısından anlamı, müslüman olmayan okuyucunun gözünden kaçar ve Avrupalı ve Amerikalı oryantalist literatüründe genellikle "tutarsız bir dağınıklık" diye adlandırılan şeyin arkasında gizlenip kalır.[2] Ayrıca, bir Müslüman için derin bir hikmetin ifadesi olan ayetler Batılı kulağa genellikle "düz" ve "heyecansız" gelir. Fakat en hasmâne davranan eleştirmenler bile, Kur'an'ın, insanlığın bilgi birikimine, sosyal başarısına ve medeniyete seçkin bir katkıda bulunan milyonlarca insan için, kelimenin hem dinî, hem de kültürel anlamıyla, en yüce ilham kaynağı olduğunu inkar etmemektedirler. O halde bu paradoks nasıl açıklanabilir?

---

2 Mesela, Batılı Kur'an eleştirilerinde sık sık Kur'an'da Allah'a yapılan atıflardaki tutarsızlığa değinilir: Genellikle tek ve aynı ifadede, "Allah" isminden "O", "Biz" veya "Ben" zamirine; "O'nun" zamirinden "Bizim" veya "Benim" zamirine; "O'na" zamirinden "Bize" veya "Bana" zamirine geçişler gibi... Onlar bu değişikliklerin tesadüfî olmadığının ve hatta "şiirsel bir serbestlik" olarak bile tanımlanamayacağının farkında değiller. Gerçekte, bunların *maksatlı* değişmeler olduğu açıktır: Allah'ın bir "şahıs" olmadığını ve bu sebeple fanî varlıklar için kullanılan zamirlerle tanımlanamayacağını vurgulamak için kullanılan dilbilime ilişkin araçlardır.

Bu durum; birçok modern Müslümanın kolayca kabul ettiği, Kur'an'ın Batılı mütercimler tarafından "kasıtlı olarak saptırıldığı" şeklindeki basit bir gerekçeyle açıklanamaz. Belli başlı Avrupa dillerinin hemen hemen hepsinde mevcut bulunan Kur'an tercümeleri arasında önyargılı tahriflerin ve özellikle eski çağlarda saldırgan bir "misyoner" bağnazlığının güdümündeki tercümelerin bulunduğu inkar edilemezse de, son dönem tercümelerinin bir kısmının güvenilir bilim adamlarının çalışmaları olduğunda şüphe yoktur. Bu ikinci grup bilim adamları, bilinçli bir önyargıyla hareket etmeyip sadece Arapça aslının anlamını şu veya bu Avrupa diline dürüstçe çevirmektedirler. Ayrıca Müslümanların yaptığı birçok modern tercüme de vardır ki, bunların, kendileri için mukaddes olan vahyi "yanlış yansıtmak istediklerini" söylemek, –Müslüman olmalarının kendilerine kazandırdığı iyi niyet gözönüne alınırsa– hiçbir şekilde tahayyül bile edilemez. Fakat ister Müslümanlar isterse müslüman olmayanlar tarafından yapılmış olsun, bu tercümelerin pek çoğu, Kur'an'ı, farklı dinî ve psikolojik iklimlerde yaşamış olan insanların aklına ve kalbine yeterince yaklaştıramamış ve onun gerçek derinliğini ve hikmetini bütünüyle yansıtamamıştır. Bu durum, bir ölçüde, Batının kültürel anlayışına Haçlı Seferleri'nden beri hakim olan bilinçli veya bilinçsiz İslam karşıtı önyargılardan –Batının sadece "sokaktaki adamı"nı değil, aynı zamanda, daha sinsi, daha belirsiz bir şekilde de olsa, objektif araştırma ile yükümlü bulunan bilim adamlarını da İslamî olan her şeye karşı olumsuz bir şekilde etkileyen gizli bir düşünce ve duygu mirasından– doğmaktadır. Fakat bu psikolojik faktör bile Batı dünyasında, İslam'a karşı artan ilgiye rağmen, Kur'an'ın yeterince değerlendirilememesini açıklayamaz.

Değerlendirmedeki bu eksikliğin başlıca sebeplerinden biri Kur'an'ın, onu diğer bütün kutsal metinlerden ayıran, şu özelliğinin gözardı edilmiş olmasında aranabilir: Kur'an, her şeyden önce, inanca götüren en geçerli yol olarak ***akla*** önem vermekte ve insan varlığını ruhsal ve fiziksel (ve dolayısıyla sosyal) planda parçalara bölünemez bir bütün olarak görmektedir; yani insanın gündelik davranışlarının, bunlar ne kadar "dünyevî" olurlarsa olsunlar, onun ruhsal hayatından ve kaderinden ayrı tutulamayacağını vurgulamaktadır. Gerçekliğin bu şekilde "fiziksel" ve "ruhsal" planda parçalara bölünemez olduğu anlayışı her sahih dinî tecrübede bulunduğu varsayılan "tabiatüstü unsur"u esas alan diğer dinlerin yörüngesinde yetişmiş insanların Kur'an'ın bütün dinî sorunlara akıl ağırlıklı yaklaşımını gerektiği şekilde anlamalarını güçleştirir. Sonuç olarak, Kur'an'ın, ruhsal öğretileri pratik düzenlemelerle sürekli olarak bütünleştirmesi, "dinî tecrübe"yi entellektüel kavrayışın ötesinde, gizli şeylerin önündeki esrarlı bir huşû ile özdeşleştirmeye alışkın olan Batılı

okuyucuyu Kur'an'ın sadece öteki dünyadaki ruhsal mutluluğa götüren bir çağrı olmayıp, aynı zamanda bu dünyada –ruhsal, fiziksel ve sosyal planda– elde edilebilecek iyi bir hayata götüren bir rehber olduğu düşüncesi karşısında şaşkınlığa düşürür. Kısaca, bir Batılı, Allah'ın yarattığı hayatın bir bütün olduğu ve beden ile zihin, cinsiyet ile ekonomi, bireysel dürüstlük ile sosyal adalet gibi meselelerin insanın ölümden sonraki hayat hakkında beslediği ümitler ile ciddî bir bağlantı içinde bulunduğu şeklindeki Kur'an tezini kolayca kabul edemez. Bana göre bu, çoğu Batılı'nın Kur'an'a ve öğretilerine karşı benimsedikleri olumsuz ve dar yaklaşımların sebeplerinden biridir. Fakat *Kur'an'ın henüz hiçbir Avrupa diline hâlâ doğru kavranabilir bir şekilde çevrilmediği gerçeği de diğer –ve belki daha belirleyici– bir sebep olabilir.*

Ortaçağ'daki ilk Latince tercümeleriyle başlayıp hemen hemen bütün Avrupa dillerinde devam eden uzun Kur'an tercümeleri listesine baktığımızda, müslim ve gayr-i müslim, bütün mütercimlerde şu ortak özelliği görürüz: Hepsi Arapça bilgilerini sadece akademik yollarla, yani kitaplardan öğrenmişlerdi(r). Bilimsel otoritesi ne kadar yüksek olursa olsun, hiçbiri, ana dili Arapça olan ve Arapça'daki deyimleri, zengin ifade tarzlarını, ifade unsurlarını, nüanslarını fark edecek biçimde, aktif ve çağrışımlara duyarlı bir zihinle kavrayan; kelime ve cümlelerin ses dokusunun, sese ilişkin sembolizminin îma ettiği *anlamı* bütün derinliği ve yönsemeleriyle hissedebilen bir kulak hassasiyetine sahip kişiler kadar Arapça'ya hakim olamamıştır. Çünkü herhangi bir dilin kelime ve cümleleri, gerçeklik hakkındaki kavrayışlarını bu özel dilin araçlarıyla ifade eden kişilerce geleneksel olarak ve bilinç altında üzerinde uzlaşılan anlamların sembollerinden başka bir şey değillerdir. Mütercim, sözkonusu dilin kavram sembolizmini kendi içinde yeniden üretemedikçe –yani, bunların bütün tabiiliği ve saflığıyla kendi kulağında "ses verdiğini/şakıdığını" duymadıkça– yaptığı tercüme, üzerinde çalıştığı metnin lafzî karşılığını yansıtmaktan başka bir şeye yaramaz ve asıl metnin derunî anlamını az veya çok gözden kaçırmış olur. Asıl dilin derinliği arttıkça böyle bir tercüme, metnin esas anlamından daha da çok uzaklaşır.

Şüphe yok ki, çalışmaları Batılılara yönelik olan bazı Kur'an mütercimleri, Arap gramerine hakim olmaları ve Arap edebiyatı üzerinde son derece geniş bilgi sahibi bulunmaları açısından takdire şayan ilim adamlarıdır. Fakat bu gramer hakimiyeti ve edebiyat aşinalığı, Arapça'dan (özellikle de Kur'an Arapçası'ndan) tercüme yapılması halinde, mütercimi, ancak onun içinde ve onunla birlikte yaşamakla kazanılabilecek olan dilin ruhu ile görünmez bir düşünce ve duygu birlikteliğini kurmak mecburiyetinden yine de kurtarmaz.

Arapça, Semitik bir dildir: Yani, binlerce yıl hiçbir kesintiye uğramadan canlılığını devam ettiren ve ayrıca son ondört asır boyunca hiç değişmeden varlığını sürdüren tek Semitik dil... Bu iki faktör, şimdi üzerinde durduğumuz konu ile son derece bağlantılıdır. Her dil, halkın özel hayat anlayışını ve gerçeklik kavrayışını aktarmaya, ifade etmeye yarayan bir semboller bütünü olduğundan, açıktır ki, Araplar'ın dili –asırlarca değişmeden kalan bu Semitik dil– Batılı kafanın alışık olduğundan tamamen farklı özellikler taşıyacaktır. Arapça bir deyimin herhangi bir Batılı deyimden farklı oluşu, ne sadece Arapça'nın sözdizimi yapısının ve fikirleri ifade tarzının bir sonucudur, ne de asıl fiil "kökler"i sisteminin ve bu köklerden türetilebilecek olan sayısız kelime formlarının Arap gramerine kazandırdığı müthiş esnekliğin eseridir ve hatta ne de Arapça kelime hazinesinin olağanüstü zenginliğinin bir sonucudur. Bu, *bir ruh ve hayat anlayışı farklılığıdır.* En mükemmel şekline ondört asır önceki Arabistan'da ulaşmış bir dil olan Kur'an Arapçası'nın, özünü doğru şekilde yakalayabilmek için, Araplar'ın Kur'an'ın nazil olduğu dönemde hissettiklerini ve düşündüklerini hissedebilmek ve düşünebilmek ve *onların* dilbilime ilişkin sembollere verdikleri anlamları doğru kavrayabilmek şarttır.

Biz Müslümanlar, Kur'an'ın Allah Kelâmı olduğuna ve bir beşer dili vasıtasıyla Peygamberimiz Muhammed'e (s) vahyedildiğine inanırız. Bu dil, Arap Yarımadası'nın dili idi; çölün ve onun alabildiğine geniş, zaman-dışı sonsuzluk duygusunun kazandırdığı özgün bir kavrayış çabukluğu ile donatılmış bir halkın dili; bir çağrışımdan öbürüne kolayca atlayan zihinsel imajları hızlı bir ilerleme ile birbirini izleyen ve çoğu zaman, ifade etmeyi veya aktarmayı amaçladıkları fikre daha etkili bir biçimde ulaşmak için aradaki yani, "kendiliğinden anlaşılan" düşünce basamaklarını vecîz bir şekilde atlayarak (elliptically) ifade eden bir halkın dili... Bu eksiltili ifade tarzı (ellipticism —Arap filologlarının *îcâz* diye adlandırdıkları şey), Arapça deyimlerin ve dolayısıyla Kur'an dilinin vazgeçilmez bir özelliğini oluşturur. Öyle ki, aynı vecîz ve çağrışıma dayalı düşünce niteliklerini kendi içinde içsel olarak yeniden üretemeden Kur'an dilinin yöntemini ve öz anlamını kavramak imkansız hale gelir. Eğitim görmüş Arap, bu yeteneği, ilk çocukluk yıllarından itibaren zihinsel bir intikal süreci ile otomatik olarak kazanır: Çünkü dilini düzgün şekilde konuşmayı öğrendiği zaman, içinde yetiştiği düşünce tarzı, bilinç altında yer eder ve böylece farkında olmadan Arapça'nın aslî ifade formlarını ve kalıplarını üreten bir kavram dünyası içinde büyür. Fakat Arapça ile ancak ileri yaşlarda, bilinçli bir çaba sonucunda, yani eğitim yoluyla tanışan Arap olmayan biri için durum hiç de böyle değildir. Çünkü onun bu yolla elde ettiği şey, yalnızca, Arapça deyimlere ruhunu ve gerçekliğini kazandıran o görünmez îcâz özelliğinden yoksun dış kabuğu ve basit yüzüdür.

Fakat bu, yine de Arap olmayan birinin Arapça'yı gerçek ruhu ile asla kavrayamayacağı anlamına gelmez; yalnızca akademik incelemeler yoluyla Arapça'ya nüfûz edilemeyeceğine; ayrıca, filolojik eğitime ilaveten dilin içsel olarak "hissedilme"sine de ihtiyaç olduğuna işaret eder. Böyle bir "hissediş" ise, sadece şehirlerin modern Arapları arasında yaşamakla elde edilemez. Onların birçoğu, özellikle de eğitim görmüş olanları, dillerinin ruhunu bilinçaltı yoluyla kavramış olmalarına rağmen, onu yabancı birine çok zor aktarabilirler. Bunun tek sebebi, dil eğitimleri ne kadar yüksek olursa olsun, günlük konuşmalarının zaman içinde geniş ölçüde bozulmuş ve eski Arapça'ya yabancılaşmış olmasıdır. Demek ki Arap olmayan birinin Arap dilinin temel "hissiyat"ını elde edebilmesi için, günlük konuşmalarında dillerinin özünü yansıtan ve Arapça'nın en son rengini ve en derunî şeklini kazandığı dönemde yaşamış Araplarınki ile benzer zihinsel mekanizmalara sahip olan insanlarla uzun ve sıkı bir beraberlik içinde yaşamış olması gerekir. Günümüzde bu tür insanlar, sadece, Arap Yarımadası'nın özellikle merkezinde ve doğusunda yaşayan Bedevîlerdir. Çünkü onların konuşmaları, klasik Kur'an Arapçası'ndan farklı birçok lehçe özellikleri taşımasına rağmen, şimdiye kadar, Hz. Peygamber zamanındaki deyim yapısına çok yakın kalmış ve bütün aslî vasıflarını muhafaza etmiş bulunmaktadır.[3] Başka bir deyişle, merkezî ve Doğu Arabistan'ın Bedevî dili ile tanışmak –tabii, klasik Arapça'nın akademik eğitimine ilaveten– günümüzde Arap olmayan birinin Kur'an telaffuzunun derunî anlamını kavrayabilmesinin tek yoludur. Daha önce Kur'an'ı Avrupa dillerine çeviren ilim adamlarının hiçbiri bu ön şartı yerine getirmediğinden, tercümeleri, Kur'an'ın anlam ve ruhunun sadece çok uzak ve hatalı bir yankısı olarak kalmıştır.

OKUYUCUYA takdim ettiğim bu çalışma, ömür boyu süren incelemelerin ve Arabistan'da harcanan yılların bir mahsulüdür. Bu çalışma, Kur'an mesajının bir Avrupa diline tam deyimsel ve açıklamalı olarak çevrilmesi yönünde atılmış bir adım, belki de ilk adımdır.

Yine de Kur'an'ı, mesela Platon veya Shakespeare tercümelerinde ulaşılan sıhhat derecesinde "tercüme" ettiğimi iddia ediyor değilim. Diğer herhangi bir kitaptan farklı olarak, Kur'an'ın anlamı ile dilbilimsel cephesi ayrılmaz

3 Ancak Bedevîlerin geleneksel hayat tarzlarını köklü biçimde değiştiren ve onları okul eğitimi ve radyo yoluyla şehirlerin levanten (kozmopolit) kültürü ile doğrudan ilişkiye sokan modern iktisadî şartların etkisiyle dillerinin safiyeti hızla bozulmakta ve kısa zamanda Arap dili öğrencileri için yaşayan bir örnek olma özelliğini kaybedecek gibi görünmektedir.

bir bütün oluşturur: Bir cümledeki tek bir kelimenin konumu, deyimlerinin ritmi ve sesi ile sözdizimsel yapısı; bir mecazın fark edilemeyecek şekilde pragmatik bir ifadeye dönüşmesi; sadece belâgat için değil, aynı zamanda söylenmeyen fakat açıkça kasdedilen fikirleri îma etmenin bir aracı olarak sese ilişkin vurguların kullanılması... İşte bütün bunlar Kur'an'ı son tahlilde eşsiz ve tercüme edilemez kılar. Nitekim bu gerçek, birçok eski mütercim ve bütün Arap alimleri tarafından vurgulanmıştır. Ancak, Kur'an'ı diğer dillerde aynen "yeniden üretmek" imkansız olsa da, Kur'an mesajını, çoğu Batılılar gibi, Arapça'yı hiç bilmeyen veya –Arap olmayan, eğitimli Müslümanlar arasında örneğine sıkça rastlanan– yardım görmeden yollarını bulabilecek kadar iyi bilmeyen insanların kavrayabilecekleri bir biçimde aktarmak mümkündür.

Bu nedenle mütercimler, Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki dilbilime ilişkin kullanışları esas almalı ve Kur'an'ın bazı deyimlerinin –özellikle soyut kavramlarla ilgili olanların– halkın zihninde zamanla fark edilmesi güç bir değişime uğradığını, bu sebeple klasik dönemden sonraki zamanlarda kazandıkları anlamlara uygun olarak tercüme edilmelerinin yanlış olacağını hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalıdırlar. Büyük İslam alimi Muhammed Abduh'un da işaret ettiği gibi,[4] dil konusundaki otoriteleri teslim edilen bazı ünlü Kur'an müfessirleri bile, bu konuda zaman zaman yanılgıya düşmüşler ve modern müfessirlerin yetersizliğinin de arttırdığı bu tür yanılgılar, münferit Kur'an pasajlarının Batı dillerindeki tercümelerinin birçok tahrifata uğramasına ve bazan tamamen anlamsız bir hale dönüşmesine yol açmıştır.

Mütercimin gözönünde bulundurmak zorunda olduğu başka (ve diğerlerinden daha önemsiz olmayan) bir husus da Kur'an'ın *îcâz*'ıdır: Bir fikrin nihaî şeklini bir beşer dilinin sınırları içinde mümkün olduğu kadar en özlü ve etkin bir tarzda ifade etmek amacıyla, aracı düşünce bağlantılarını bilerek ihmal

4 Okuyucular, açıklayıcı notlarımda Muhammed Abduh'un (1849-1905) görüşlerine sık sık atıfta bulunduğumu göreceklerdir. Abduh'un modern İslam dünyasındaki yerini tam olarak vurgulamak güçtür. Hiç mübalağasız diyebiliriz ki, çağdaş İslam dünyasındaki her eğilim, doğrudan veya dolaylı olarak, çağdaş İslam düşüncesinin bu en seçkin simasından etkilenmiştir. Onun planladığı ve başlattığı Kur'an Tefsiri, 1905'de vefatıyla kesintiye uğradı. Daha sonra öğrencisi Reşid Rıza tarafından *Tefsîru'l-Menâr* ismiyle sürdürüldü ama maalesef yine tamamlanamadı. Ben de bu tefsirden geniş ölçüde yararlandım. Aynı zamanda bkz. şimdiye kadar Abduh hakkında yayımlanan en kapsamlı biyografiler, Reşid Rıza, *Târîhu'l-Üstâzi'l-İmâm eş-Şeyh Muhammed 'Abduh* (Kahire 1350-1367 H.) ve C. C. Adams, *Islam and Modernism in Egypt* (London 1933).

eden eşsiz bir *îcâz*... Bu *îcâz* –daha önce belirttiğim gibi– Arap dilinin aslî ve vazgeçilmez bir özelliğini oluşturmakta ve en mükemmel şekline de Kur'an'da ulaşmaktadır. Kur'an'ın anlamını, aynı *vecîz* tarzda işlemeyen bir dile çevirmek için, aslında bulunmayan *–özellikle açıkça belirtilmeyen–* düşünce bağlantıları mütercim tarafından parantez içi eklemeler ile gösterilmelidir. Bu yapılmadığı takdirde sözkonusu Arapça ifade, tercüme edilmekle bütün anlamını kaybeder ve çoğu zaman anlamsız bir kelimeler yığını haline gelir.

Ayrıca, Kur'an'da kullanılan dinî terimleri, İslam'ın belli kanun, kural ve uygulamalar demeti şeklinde "kurumsallaşması"ndan sonra kazandıkları anlamlara göre tercüme etmekten daima kaçınılmalıdır. Bu "kurumsallaşma" İslam tarihi çerçevesinde ne kadar meşru da olsa, sözkonusu terimlerin, onları bizzat Hz. Peygamber'in ağzından duyan insanlar için taşıdığı –ve taşıması istenmiş olan– asıl anlamını ve amacını gözden kaçırarak sadece daha sonraki ideolojik gelişmeler ışığında yorumlamakla Kur'an doğru anlaşılmış olamaz. Mesela Hz. Peygamber'in çağdaşları, *islâm* ve *müslim* kelimelerini duyduklarında onları "insanın Allah'a teslim olması" ve "kendini Allah'a teslim eden kişi" şeklinde anladılar ve bu terimleri herhangi özel bir topluluk veya zümre ile sınırlandırmadılar. Mesela, 3:67'de Hz. İbrahim'den "kendini Allah'a teslim etmiş oldu" *(kâne muslimen)* şeklinde söz edilmesi yahut 3:52'de Hz. İsa'nın Havarileri'nin "Şahid ol ki biz kendimizi Allah'a teslim ettik" *(bi-ennâ müslimûn)* demeleri gibi... Bu asıl anlamlar Arapça'da bozulmadan kalmış, hiçbir Arap alimi de bu terimlerin geniş anlamlarından habersiz olmamıştır. Fakat günümüzde –ister inansın ister inanmasın– Arap olmayanlar için durum böyle değildir. Onlar için *islâm* ve *müslim* terimleri, genellikle sınırlı ve tarihsel olarak çerçevelenmiş bir anlam taşır ve özel olarak Peygamberimiz Muhammed'in (s) izinden gidenleri ifade eder. Aynı şekilde *küfr* (hakikatin inkarı) ve *kâfir* (hakikati inkar eden) terimleri de klasik tercümelerde hiçbir delile dayanmadan "inançsızlık", "inançsız" veya "münkir" şeklinde karşılanarak basite indirgenmiş; böylece, Kur'an'ın bu terimlere verdiği kapsamlı derunî anlamdan uzaklaşılmıştır. Başka bir örnek, *kitâb* kelimesinin klasik tefsirlerde Kur'an kasdedilerek "mushaf" (book) anlamında çevrilmesidir. Oysa Kur'an'ın vahyedildiği dönemde (ki bu vahiy tam yirmiüç yıl devam etti) onun okunuşunu dinleyenler, onu bir "mushaf" olarak algılamadılar. Çünkü Kur'an, Hz. Peygamber'in vefatından ancak yıllar sonra tek bir ciltte toplanmıştı. Aksine, *kitâb* kelimesi, *ketebe* ("yazdı" veya mecazî olarak "hüküm verdi") fiilinden türetilmiş olmasından dolayı "İlahî Kelâm" veya "vahiy" olarak anlaşılmaktaydı. Aynı şey, bu terimin daha önce vahyedilmiş metinler için kullanılmasında da geçerlidir. Çünkü Kur'an, şu gerçeği sık sık vurgular: İla-

hî kelâmın önceki örnekleri zamanla büyük tahrifata maruz kalmışlardır ve yaşayan kutsal "kitaplar" asıl vahiyleri hiçbir şekilde temsil etmemektedirler. Bu sebeple, *ehlu'l-kitâb* tamlamasının, "kitap ehli" olarak tercüme edilmesi fazla anlamlı değildir. Bana göre bu terim, "geçmiş vahiylerin izleyicileri" olarak çevrilmelidir.

Kısaca, Kur'an'ın başka bir dilde gerçekten anlaşılır kılınması isteniyorsa, Kur'an mesajı, daha sonraki İslamî gelişmelerin kavramsal imajlarıyla zihinleri henüz bulanmamış insanlar için taşıdığı anlama mümkün olduğu kadar yakın bir anlam verecek şekilde çevrilmelidir. İşte, çalışmam boyunca beni yönlendiren temel ilke bu olmuştur.

İki terim dışında her Kur'ânî kavramı uygun İngilizce ifadelerle tanımlamaya gayret ettim —öyle bir gayret ki, bazan bir tek Arapça kelimenin anlamını aktarmak için başlıbaşına bir cümlenin kullanılmasını gerektirdi. Bu kuralın iki istisnası, *Kur'ân* ve *Sûre* terimleri idi. Çünkü bu iki terim; Arapça'da, sırasıyla, özel "İlahî Kelâm"ı ve onun bölüm veya "fasıllar"ından her birini ifade etmekten başka bir anlam taşımamaktadır. Dolayısıyla, bu terimleri "tercüme"leriyle okuyucuya sunmanın hiçbir faydası olmayacaktı.[5]

Bu dilbilime ilişkin mülahazalardan ayrı olarak her zaman şu iki temel çeviri kuralını gözetmeye çalıştım:

Birincisi, Kur'an; münferit emir ve talimatların bir derlemesi değil, *bölünmez bir bütün* olarak görülmelidir: Yani, her ayetin veya cümlenin diğer ayetler veya cümlelerle yakın bir ilişki içinde olduğu ve her birinin bir diğerini açıkladığı veya açtığı bir değer sisteminin topyekün ifadesi olarak... Sonuç olarak, Kur'an'ın her ibaresini ancak başka yerlerdeki ibarelerle irtibatlandırırsak ve mesajını sık sık çapraz referanslara başvurarak ve her zaman geneli özelin ve aslî olanı talî olanın önüne koyarak anlamaya çalışırsak Kur'an'ın gerçek anlamını kavrayabiliriz. Bu kural bilinçli şekilde uygulandığı zaman, Kur'an, –Muhammed Abduh'un deyimiyle– "kendi kendisinin en iyi tefsiri" olduğunu ortaya koyacaktır.

---

5 Etimolojik olarak *el-qur'ân* kelimesi, *qarae* ("[bir başkasına] okudu" veya "tilâvet etti") fiilinden türetilmiş ve en doğrusu "okuma" olarak anlaşılmalıdır. *Sûre* kelimesi ise "adım" (başka bir adıma yol açan) ve –mecazen– "derece olarak yüksek" (Lane IV, 1465) şeklinde çevrilebilir. Fakat şunu da ekleyelim ki, *Qur'an* ismi *el* harf-i tarifi ile kullanılmadığı zaman başta söylediğimiz "tilâvet" veya "söylem/hitabe" anlamına gelir ve o şekilde çevrilebilir.

İkinci olarak, Kur'an'ın hiçbir parçası, saf bir *tarihsel* bakış açısıyla ele alınmamalıdır. Yani, Kur'an'ın hem Hz. Peygamber zamanındaki, hem de daha önceki tarihsel şartlara ve olaylara yaptığı bütün atıflar tek başlarına ele alınmayıp *insanî durumun* bir açıklaması olarak değerlendirilmelidirler. Bu sebeple, belli bir ayetin tarihsel nüzul sebebinin –klasik müfessirlerin haklı olarak cazip gördükleri bir araç– o ayetin esas *maksadını* ve Kur'an'ın bir bütün olarak vaz'ettiği ahlakî sistem ile iç bağlantısını örtmesine izin verilmemelidir.

Kur'an mesajının çeşitli cephelerini en iyi şekilde ortaya koymak için çoğu yerde açıklayıcı notlar koymayı gerekli gördüm. Kur'an'ın sembolizmi ve eskatolojisi* ile ilgili bazı gözlemlerimi bu çalışmanın sonundaki EK I'de ayrıca ele aldım. Hem notlarda hem de eklerde Kur'an'ın mesajını irdelemeye ve bu amaçla büyük Arap filologlarının ve klasik müfessirlerin eserlerine başvurmaya gayret ettim. Bazı yerlerde bu görüşlerden ayrılmak zorunda kaldıysam bunu, Kur'an'ın eşsizliğinin bir gereği olarak, dünyevî bilgimiz ve tarihî tecrübemiz arttıkça şimdiye kadar düşünülmeyen, meçhul kalan daha geniş anlamlara kapı açtığını okuyucuya hatırlatmak için yaptım.

Geçmişin büyük düşünürleri bu problemi çok iyi kavramışlardı. Tefsirlerinde Kur'an'a *akılları* ile yaklaştılar. Yani, her Kur'an ibaresinin anlamını hem Arap dili ve Hz. Peygamber'in *–sünneti*'nden kaynaklanan– öğretileri üzerindeki engin bilgileri ışığında, hem de sahip oldukları genel kültür ve o güne kadar insan toplumunu şekillendiren tarihsel ve kültürel tecrübelerle açıklamaya çalıştılar. Bu sebeple, bir müfessirin herhangi bir Kur'an ibaresini veya hükmünü anlama tarzı, zaman zaman –ve bazan çok keskin bir şekilde– kendisinden önceki müfessirlerin yükledikleri anlamlardan farklı olabilir. Başka bir deyişle, tefsirlerinde sık sık birbirleriyle çelişebilirler, fakat hiçbir zaman bu farklılığı husûmete dönüştürmezler. Çünkü, insan muhakemesindeki izafiyet unsurunun ve diğer görüşlerin de doğru olabileceğinin farkındadırlar. Hz. Peygamber'in şu veciz sözü de onlara ışık tutmaktadır: "Ümmetimin alimleri arasındaki görüş ayrılıkları *(ihtilâf)* ilahî bir *rahmet*'in [ürünü]dür." Bu Hadis, her tür görüş ayrılıklarının insan düşüncesindeki ilerlemenin temeli ve dolayısıyla insanın bilgi seviyesinin gelişmesinde en güçlü faktör olduğuna işaret eder.

Klasik müfessirlerin hiçbiri kendi yorumlarının "kesinliği"ni iddia etmemişlerse de geçmiş çağlardaki alimlerin bu gerçekten orijinal ve muazzam ça-

* Ölüm, ba's, cennet-cehennem, vb. gaybî konulardan bahseden ilim dalı —T.ç.n.

lışmaları *olmaksızın* hiçbir çağdaş Kur'an tercümesinin –benimki de dahil– başarıya ulaşma ümidi taşıması mümkün değildir. Onların yorumlarından ayrıldığım zaman bile, gerçeği bulma yolunda bana güç katan bilgilerini takdirle karşıladım.

TERCÜMEDE benimsediğim üslubu belirlerken çağdaş okuyucunun zihnini Kur'an'a kapatan güncelliğini yitirmiş eski ifade tarzını (archaism) gereksiz yere kullanmaktan kaçınmaya çalıştım. Diğer taraftan, Kur'an kavramlarını özellikle "modern" deyimlere çevirmekte bir zaruret görmedim. Bu modern deyimlerin asıl Arapça'nın ruhu ile çatışacağını ve vahiy kavramında mevcut bulunan ağırbaşlılığa alışkın bir kulağı tırmalayacağını düşündüm. Bununla birlikte yine de, Kur'an'ın tavsifi çok zor olan âhenk ve belâgatını yeniden canlandırdığımı iddia edecek değilim. Kur'an'ın büyüleyici güzelliğini samimî olarak hisseden hiç bir kimsenin böyle bir iddiada bulunacak ve hatta böyle bir teşebbüse kalkışacak kadar haddini aşacağını da düşünemiyorum.

Ve ben yaptığım tercümeyle Kur'an'ın hakkını tam olarak veremediğimin ve onun bütün anlam katmanlarına yeterince nüfûz edemediğimin farkındayım: çünkü,

> *De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, yine de Rabbimin sözleri bitmeden denizler tükenirdi."* (Kur'an 18:109)

KAYNAKLAR

BU ÇALIŞMA; Hafs b. Süleyman el-Esedî'nin tahkiki/(rivayeti) esas alınarak yapılan Kur'ân-ı Kerîm'in "Resmî/(Sultanî) Mısır" baskısına dayanmaktadır. Arap alimlerince, mevcut baskıların en sıhhatlisi olarak kabul edilen bu baskı, ilk defa Kahire'de H. 1337 yılında yapılmıştır.

Açıklama notlarında, Kur'an'ın özel bir pasajına atıf yapılırken, sûre numarasını iki nokta üstüste işareti ve ayet numarası takip etmektedir. Yani, 3:28 şeklindeki gösterim, 3. sûrenin 28. ayetini; aynı şekilde 6:138-140 ve 142 şeklindeki gösterim de 6. sûrenin 138 ilâ 140 ve 142. ayetlerini ifade eder. (Tercümede; Kahire baskısına tekabül eden ayet numaralarının, Arapça metindeki gibi ayetlerin sonuna değil, parantez içlerinde –Türkçe'ye çeviride ise parantezsiz ve koyu olarak, T.ç.n.– ayetlerin başına konmuş olduğunu belirtelim).

Aşağıdaki listede verilen –ve açıklama notlarında atıfta bulunulan– eserlerin birden fazla baskıları mevcut olduğundan mütercimin faydalandığı baskıyı belirtmede bir yarar görülmemiştir. Tek ve kolay tanımlanabilir baskıları olan eserlerin ise basım yerleri ve tarihleri verilmiştir.

Notlarda klasik Kur'an müfessirlerinin açıklamalarına yapılan atıflar, başka bir şekilde belirtilmedikçe, ilgili müfessirin bizim üzerinde durmakta olduğumuz Kur'an ayeti ile ilgili tefsirinde bulunabilir. Sözlüklere yapılan atıflar ise, başka bir şey belirtilmedikçe, ilgili kelimenin kökünü işleyen maddeye yapılmıştır.

Kitâb-ı Mukaddes'e yapılan bütün atıflarda Resmî Kral James Nüshası esas alınmıştır.

Beğavî	el-Huseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî (ö. 516 h.), *Me'âlimu't-Tenzîl.*
Beydâvî	Abdullah b. Ömer el-Beydâvî (ö. 685 veya 691 h.), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl.*
Beyhakî	Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî (ö. 458 h.), *Kitâbu Suneni'l-Kubrâ.*
Bidâyetu'l-Muctehid	Muhammed b. Ahmed b. Ruşd (ö. 585 h.), *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid,* Kahire tsz.
Buhârî	Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî (ö. 256 h.), *el-Câmi'u's-Sahîh.*

Cevherî	Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400 h. civarı), *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye,* Bulak 1292 h.
Dârekutnî	Ali b. Ömer ed-Dârekutnî (ö. 385 h.), *Kitâbu's-Sunen.*
Dârimî	Ebû Muhammed Abdullah ed-Dârimî (ö. 255 h.), *Kitâbu's-Sunen.*
Ebû Dâvûd	Ebû Dâvûd Süleyman el-Eş'as (ö. 275 h.), *Kitâbu's-Sunen.*
Encyclopedia of Islam	(1. bsk.) Leyden 1913-38.
Esâs	Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538 h.), *Esâsu'l-Belâğa.*
Fâik	Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538 h.), *Kitâbu'l-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs,* Haydarabad 1324 h.
Fethu'l-Bârî	Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852 h.), *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* Kahire 1348 h.
Hâkim	Bkz. *Mustedrek.*
İbni Hallikân	Ahmed b. İbrâhîm b. Hallikân (ö. 681 h.), *Vefâyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân,* Kahire 1310 h.
İbni Hanbel	Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241 h.), *el-Musned.*
İbni Hazm	Bkz. *el-Muhallâ.*
İbni Hibbân	Muhammed b. Ahmed b. Hibbân (ö. 354 h.), *Kitâbu't-Tekâsîm ve'l-Envâ'.*
İbni Hişâm	Abdulmelik b. Hişâm (ö. 243 h.), *Sîretu'n-Nebî.*
İbni Kayyim	Ebû Abdillah Muhammed b. Kayyim el-Cevziyye (ö. 751 H.), *Zâdu'l-Me'âd fî Hacci Hayri'l-'İbâd,* Kahire 1347 h.
İbni Kesîr	Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl b. Kesîr (ö. 774 h.), *Tefsîru'l-Kur'ân,* Kahire 1343-47 h.
İbni Mâce	Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî (ö. 273 veya 275 h.), *Kitâbu's-Sunen.*

İbni Sa'd — Muhammed b. Sa'd (ö. 230 h.), *Kitâbu Tabakâti'l-Kebîr,* Leyden 1904-28.

İbni Teymiyye — Takiyyu'd-Dîn Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî (ö. 728 h.), *Tefsîru Sitte Suver,* Bombay 1954.

İtkân — Abdurrahmân Celâluddîn es-Suyûtî (ö. 911 h.), *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân.*

Kâmûs — Ebu't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (ö. 817 h.), *el-Kâmûs.*

Keşşâf — Bkz. Zemahşerî.

Lane — William Edward Lane, *Arabic-English Lexicon,* London 1863-93.

Lisânu'l-'Arab — Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî (ö. 711 h.), *Lisânu'l-'Arab.*

Menâr — Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'ân* (*Menâr Tefsîri* diye bilinen), Kahire 1367-72 h.

Mufredât — Bkz. Râğıb.

Muğnî — Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf el-Ensârî (ö. 761 h.), *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb.*

Muhallâ — Ebû Muhammed Alî b. Hazm (ö. 456 h.), *el-Muhallâ,* Kahire 1347-52 h.

Muslim — Muslim b. el-Haccâc en-Nîsâbûrî (ö. 261 H.), *Kitâbu's-Sahîh.*

Mustedrek — Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim (ö. 405 h.), *el-Mustedrek 'ale's-Sahîhayn fi'l-Hadîs,* Haydarabad 1334-41 h.

Muvatta' — Mâlik b. Enes (ö. 179 h.), *el-Muvatta'.*

Neseî — Ahmed b. Şu'ayb en-Neseî (ö. 303 h.), *Kitâbu's-Sunen.*

Neylu'l-Evtâr — Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1255 h.), *Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr,* Kahire 1344 H.

Nihâye — Ali b. Muhammed b. el-Esîr (ö. 630 h.), *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs.*

Râğıb	Ebu'l-Kâsım Huseyn er-Râğıb (ö. 503 h.), *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân.*
Râzî	Ebu'l-Fadl Muhammed Fahruddîn er-Râzî (ö. 606 h.), *et-Tefsîru'l-Kebîr.*
State and Government	Muhammed Esed, *The Principles of State and Government in Islam,* University of California Press 1961.
Suyûtî	Bkz. *İtkân.*
Şevkânî	Bkz. *Neylu'l-Evtâr.*
Tabakât	Bkz. İbni Sa'd.
Taberî	Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310 h.), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân.*
Tâcu'l-'Arûs	Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 1205 h.), *Tâcu'l-'Arûs.*
Tirmizî	Muhammed b. 'Îsâ et-Tirmizî (ö. 275 veya 279 h.), *el-Câmi'u's-Sahîh.*
Vâkıdî	Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (ö. 207 h.), *Kitâbu'l-Meğâzî.*
Zemahşerî	Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538 h.), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl.* (Aynı yazarın lugat çalışmaları için bkz. *Esâs* ve *Fâik.*)

KUR'AN MESAJI
Meal-Tefsir

1. FÂTİHA SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûre, aynı zamanda, *Fâtihatu'l-Kitâb* ("İlahî Kelâma Giriş"), *Ummu'l-Kitâb* ("İlahî Kelâmın Özü"), *Sûratu'l-Hamd* ("Hamd Sûresi"), *Esâsu'l-Kur'ân* ("Kur'an'ın Temeli") olarak adlandırıldığı gibi daha başka adlarla da anılmaktadır. Kur'an'ın başka bir yerinde *es-Seb'u'l-Mesânî* ("Yedi Tekrarlanan [Ayet]") olarak anılmıştır; çünkü günde beş vakit namazın her rekatında tekrar tekrar okunmaktadır.

Buhârî'ye göre, *Ummu'l-Kitâb* ismi, sûreye, bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiştir ki bu, Kur'an'da öngörülen bütün temel prensipleri özlü ve kapsamlı bir şekilde içermesinden dolayıdır:

- Allah'ın birliği ve benzersizliği prensibi; O'nun evrenin yaratıcısı ve sürdürücüsü, hayat veren rahmet kaynağı olması; insanın, karşısında sorumluluk duyduğu Tek Varlık, gerçekten rehberlik eden ve yardımda bulunan Tek Güç olması;
- Bu dünya hayatında doğru ve yararlı *eylemlerde* bulunmaya çağrı ("Bizi dosdoğru yola ilet");
- "Hesap Günü" terimi ile ifade edilen, ölümden sonra hayatın varlığı ve insanın (bu dünyadaki) eylem ve davranışlarının organik sonuçlarının sorgulanacağı öğretisi;
- Allah'ın, elçileri aracılığıyla insanlara doğru yol rehberliği yaptığı prensibi ("nimetlerini bahşettiklerinin yoluna" ifadesiyle çağrıştırılır); ve bunun bir gereği olarak, bütün sahih dinlerin devamlılığı prensibi (geçmişte yaşamış olup Allah'ın yolundan sapmış olan insan ve toplumlara yapılan atıfla çağrıştırılır);
- Ve son olarak, Yüce Varlık'ın iradesine gönüllü teslimiyet ve böylece yalnız O'na kulluk yapma gereğinin vurgulanması...

Bu sûrenin müminler tarafından sürekli tekrarlanan ve tefekkür edilen bir dua olarak kabul edilmesinin sebebi işte budur.

Fâtiha, Hz. Peygamber'e indirilen ilk vahiylerden biridir. Hatta bazı otoriteler (mesela Ali b. Ebî Tâlib) onun ilk vahiy olduğu görüşündeydiler. Ama bu görüş, hem Buhârî hem de Müslim tarafından kaydedilen ve 96. sûrenin *('Alak)* ilk beş

ayetinin vahyin başlangıcını oluşturduğunu gösteren sahih Hadisler'e ters düşmektedir. Bununla birlikte, ilk vahiy yalnızca birkaç ayetten oluştuğu halde *Fâtiha*'nın, Hz. Peygamber'e bir bütün olarak bir defada vahyedilen ilk sûre olması muhtemeldir; ve bu özellik, Hz. Ali'nin benimsediği görüşü açıklığa kavuşturmaktadır.

1 RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA[1]

2 HER TÜRLÜ ÖVGÜ yalnızca Allah'a özgüdür, bütün âlemlerin[2] Rabbi, **3** Rahmân, Rahîm, **4** Hesap Günü'nün Hâkimi.

5 Yalnız Sana kulluk eder; ve yalnız Senden yardım dileriz.

6 Bizi dosdoğru yola ilet, **7** nimet bah-

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ①
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ② الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ③ مَالِكِ
يَوْمِ الدِّينِ ④ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ⑤ اهْدِنَا
الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ⑥ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

1 Otoritelerin çoğunluğuna göre, (9. sûre –*Tevbe*– hariç bütün sûrelerin başında yer alan) bu ifade *Fâtiha*'nın ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bu nedenle 1. ayet olarak numaralandırılmıştır. Bütün diğer örneklerde ise ***besmele***, sûrelerin başında yer alır ve fakat ayet sayılmaz. *Rahmân* ve *Rahîm* ilahî sıfatlarının her ikisi de "bağışlama", "merhamet", "şefkat" anlamına gelen ve fakat daha da kapsayıcı bir mana ifade eden *rahmet* isminden (bu ismin masdarından) türetilmişlerdir. İlk zamanlardan bu yana İslam alimleri, bu iki terimi birbirinden ayıran anlam nüanslarını tanımlamaya çalışmışlardır. Bu açıklamaların en ikna edici ve sade olanı İbni Kayyım'a aittir (*Menâr* I, 48'den naklen): (Ona göre,) *Rahmân* terimi, *Allah'ın Varlığı* kavramında içkin (mündemiç) bulunan ve ondan koparılması mümkün olmayan rahmet saçıcılığı vasfını kapsarken, *Rahîm,* bu rahmetin O'nun mahlukatı üzerindeki tezahürünü ve onlar üzerindeki etkisini, başka bir deyişle O'nun *aktivite* (faaliyet) tarafını ifade eder.

2 Bu ayetteki *'âlemîn* terimi, hem maddî hem de manevî anlamdaki bütün varlık kategorilerini gösterir. Arapça *rabb* kelimesi, başka bir dilde tek bir terim ile kolayca ifade edilemeyecek kadar geniş ve girift bir anlamlar demetini kapsar. Bu ifade, bir şeyin sahipliği ve bunun gereği olarak o şey üzerinde otorite iddiasında bulunma ve bir şeyi başından sonuna kadar kurma/oluşturma, sürdürme ve besleme kavramlarını içerir. Bu çerçevede bir aile reisi, *rabbu'd-dâr* ("evin efendisi") olarak adlandırılır, çünkü ailesi üzerinde bir otoriteye sahiptir ve onun idamesinden sorumludur. Aynı şekilde, karısı da *rabbetu'd-dâr* ("evin hanımı") olarak çağırılır. Belirtme takısı (harf-i tarif) olan *el* ile başladığında *rabb,* Kur'an'da, özellikle bütün kainatın yegane besleyicisi ve idame ettiricisi –hem objektif, hem de kavramsal olarak– ve dolayısıyla her türlü otoritenin nihaî kaynağı olan Allah için kullanılır.

şettiklerinin[3] yoluna; gazab[ın]a uğrayanların ve sapkınlarınkine değil![4] غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝٧

3 Yani, kendilerine peygamberî bir rehberlik bahşetmek ve ondan yararlanmalarını sağlamak sûretiyle.

4 Hemen hemen bütün müfessirlere göre Allah'ın "gazab"ı (lafzî karşılığı "öfke"), insanın, Allah'ın rehberliğini bilerek reddetmek ve emirlerine aykırı davranmak sûretiyle başına açtığı belalar ve felaketler ile eş anlamlıdır. Bazı müfessirler (mesela Zemahşerî), "nimet bahşettiklerinin yoluna..." pasajını şöyle anlamışlardır: "(Senin) gazab(ın)a uğramamış ve sapıklığa düşmemiş olanların (yoluna)." Diğer bazı müfessirler de (mesela Beğavî ve İbni Kesîr) bu yorumu –ki olumsuz tanımlamalar ihtiva etmektedir– uygun görmezler ve sûrenin son ayetini benim yukarıda çevirdiğim şekilde anlarlar. Doğru yoldan sapan iki toplum ve insan kategorisi konusunda ise bazı büyük İslam düşünürleri (mesela Gazâlî, yahut sonraki dönemlerde Muhammed Abduh) şu görüşü benimsemişlerdir: Allah'ın gazabına uğrayanlar –ki kendilerini O'nun rahmetinden yoksun bırakanlar demektir– olarak tanımlanan insanlar, Allah'ın mesajından tam haberdar olan, onu anlayan ama kabul etmeyenlerdir. "Sapkınlar" ise ya hakikatin hiç ulaşmadığı, ya da onu hakikat olarak kabul etmelerini güçleştirecek kadar değişmiş ve bozulmuş olarak ulaştığı insanlardır (bkz. Abduh, *Menâr* I, 68 vd.).

2. BAKARA SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûrenin başlığı, 67-73. ayetlerinde anlatılan kıssadan alınmıştır. *Bakara,* büyük kısmı hicretin ilk iki yıllık döneminde olmak üzere, tamamı Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra vahyedilen ilk sûredir. Ancak 275-281. ayetler, Hz. Peygamber'in vefatından önceki son aylara aittir (281. ayet, Hz. Peygamber'in aldığı en son vahiy olarak kabul edilmektedir).

Bir bütün olarak Kur'an vahyinin temel amacının ilanıyla –yani, insana bütün manevî/ruhî ve dünyevî işlerinde rehberlik (duyurusu) ile– başlayan *Bakara* sûresi, Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olmanın gereğini sürekli vurgulamanın yanısıra, geçmiş vahiylerin mensuplarının, özellikle de İsrailoğulları'nın işlemiş oldukları cürümlere de sık sık atıflarda bulunmaktadır. 106. ayette Peygamber Muhammed'e (s) indirilen vahiy ile daha önceki tüm mesajların ilga edildiğine işaret edilmesi, bu sûrenin –gerçekte Kur'an'ın tümünün– doğru anlaşılmasında büyük bir önemi haizdir. Burada, özellikle sûrenin son kısmında vaz'edilen –ahlak, sosyal ilişkiler, savaş vb. sorunlara değinen– hukukî kuralların çoğu, sözkonusu kilit ifadenin doğrudan bir sonucudur. Defalarca gösterilmiştir ki Kur'an'ın düzenlemeleri, insan tabiatının gerçek ihtiyaçlarına tekabül etmektedir ve bu, yalnızca, insanlık tarihinin başından beri Allah tarafından insana bahşedilen ahlakî yol-göstericiliğin bir devamıdır. Burada, üç büyük tek-tanrılı dinin temelinde yatan Allah'ın birliği ilkesine ve zihni bu mesele ile yoğun bir şekilde meşgul olan peygamberlerin atası Hz. İbrahim'e özel olarak dikkat çekilmiştir. Ve Hz. İbrahim Mâbedi'nin, yani Kâbe'nin "Allah'a tam teslim olanlar" (ki bu, *müslimûn* kelimesinin karşılığıdır, tekili *müslim)* için kıble olarak belirlenmesi, bütün gerçek müminlerin kendilerini İbrahim akidesi ile bilinçli olarak özdeşleştirmelerinin adeta bir tasdikidir.

Bu sûre boyunca şu beş Kur'ânî akidenin işlendiğini görürüz:

- Allah, bütün varlıkların kendi kendine yeterli yegane kaynağıdır *(el-Kayyûm);*
- Ardarda gönderilen peygamberler aracılığıyla vurgu-

lanan Allah'ın varlığı olgusu, insan tefekkürü ile kavranabilir niteliktedir;

• Sadece inanmak değil, dürüst ve erdemli yaşamak da bu zihinsel idrakin ve tefekkürün zorunlu bir sonucudur;

• Bedenî ölümü yeniden dirilme ve hesaba çekilme takip edecektir;

• Allah'a karşı sorumluluklarının gerçekten bilincinde olan bir kimse "ne korku, ne de üzüntü duyacaktır."

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا

1 *Elif-Lâm-Mîm.*[1]

2 BU İLAHÎ KELÂM –ki üzerinde hiçbir şüpheye yer yoktur– Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlara[2] bir rehber [olarak indirilmiştir, **3** onlar ki, insan idrakini aşa[n olguların varlığı]na[3]

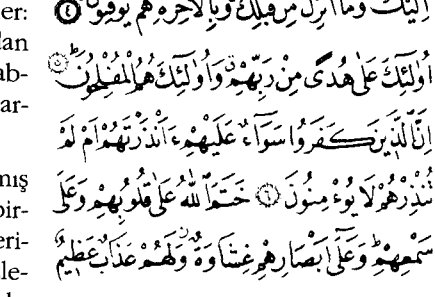
---

1 Bazı Kur'an sûrelerinin başında bulunan ve *mukatta'ât* adı verilen harflerin muhtemel anlamları ile ilgili olarak, bu konuya ilişkin çeşitli yaklaşımların tartışıldığı Ek II'ye bakınız.

2 *Muttakî*nin "dindar (Allah'tan korkan)" şeklindeki alışılagelen çevirisi, bu ibarenin *olumlu* içeriğini yeterli biçimde yansıtmaz —yani, O'nun her zaman ve her yerde hazır olduğunun farkında olmayı ve kişinin bu farkında oluşun ışığı altında kendi varlığını biçimlendirme arzusunu... Öte yandan, bazı çevirmenlerce benimsenen "kötülükten sakınan" veya "sorumluluğu konusunda dikkatli olan" şeklindeki çeviri ise, *İlahî sorumluluk bilinci* kavramının sadece belirli bir yönünü yansıtır.

3 *Ğayb* (genellikle ve hatalı olarak "görünmeyen" şeklinde çevrilir), Kur'an'da insanın kavrayış alanının ötesinde bulunan, onu aşan hakikatin tüm safhalarını ifade etmek için kullanılır. Bu nedenle, bilimsel gözlemlerle isbatı veya reddi sözkonusu olamaz veya hatta genel kabul görmüş spekülatif düşünce kategorileri içinde bile yeterli biçimde kapsanamaz. Örneğin, Allah'ın varlığı, evrenin yaratılış amacı, ölümden sonraki hayat, zamanın gerçek mahiyeti, ruhsal güçlerin varlığı ve birbirleriyle ilişkileri vb. gibi... Ancak asıl hakikatin *gözlemlenebilen* çevreden çok daha fazlasını kapsadığına ikna olan bir kişi, Allah'a imana ve böylece hayatın bir anlamı ve gayesi olduğu inancına ulaşabilir. Kendisinin, ancak "insan idrakini aşan olguların varlığına inananlar için bir rehber" olduğuna işaret etmek sûretiyle Kur'an, aslında, zihinleri bu temel öncülü kabullenemeyenler için kapısının –zorunlu olarak– kapalı olacağını söylemektedir.

inanırlar ve namazlarında dikkatli ve devamlıdırlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan[4] başkaları için harcarlar; **4** ve onlar (ey Peygamber), sana indirilene de senden önce indirilmiş olana[5] da iman ederler: çünkü onlar, öteki dünyanın varlığından bütün kalpleriyle emindirler. **5** İşte Rablerinin gösterdiği yolda yürüyenler onlardır, mutluluğa erişecek olanlar da!

6 UNUTMA Kİ hakikati inkara şartlanmış olanları[6] uyarıp uyarmaman onlarca birdir: inanmazlar. **7** Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir ve gözlerinin üzerinde de bir perde[7] vardır; deh-

---

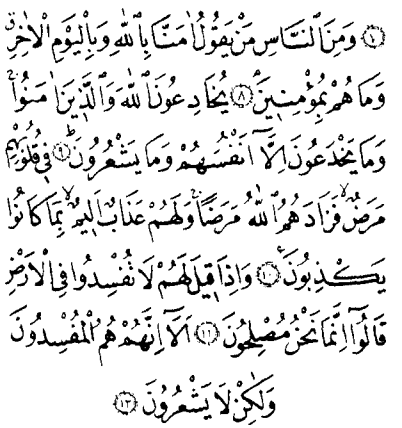
4 *Rızk* ("geçim aracı"), insan için yararlı olan bütün maddî (gıda, mal, çocuk gibi) veya manevî (bilgi, erdem gibi) şeyleri ifade eder. "Başkaları için harcamak", burada, Allah'a karşı sorumluluğun bilincinde olmak ve namaz ile birlikte zikredilmiştir; çünkü gerçek erdemlilik, ancak böyle özverili davranışlar yoluyla tam semeresini verir. Unutulmamalıdır ki *enfaka* (lafzî karşılığıyla, "harcadı") fiili, Kur'an'da her ne saikle olursa olsun, daima başkası için sınırsızca harcamayı veya ikramda bulunmayı ifade etmek için kullanılmıştır.

5 Bu, Kur'an'ın temel akidelerinden biri olan, ilahî vahyin tarihsel sürekliliği akidesine bir işarettir. Hayat –Kur'an'ın bize öğrettiği üzere– birbiriyle bağlantısız sıçramalar zinciri değil, tersine devamlı ve organik bir süreçtir. Bu kanun, insanın dinî tecrübesini (birikimini) içine alan zihin hayatı için de geçerlidir. Böylece Kur'an'ın vaz'ettiği din, ancak kendisinden önce gelen ve İslam inancına göre en son ve en mükemmel şekline İslam'da ulaşan büyük tek-tanrılı itikatlar çerçevesinde ele alınması halinde doğru şekilde anlaşılabilir.

6 Çok sık karşılaşılan *el-kâfirûn* ("hakikati inkar edenler") terimine karşılık, *ellezîne keferû* ifadesinde geçmiş zaman kipinin kullanılması, bilinçli bir niyetin varlığını gösterir. Bu sebeple, en uygun karşılık olarak, "hakikati inkara şartlanmış olanlar" şeklinde çevrildi. Bu çeviri, birçok müfessir, özellikle de Zemahşerî tarafından (ki bu ayeti yorumlarken, "küfürlerinde bilinçli olarak ısrar edenler" ifadesini kullanır) desteklenmektedir. Kur'an'ın başka bir yerinde bu insanlar, "kalpleri olup da gerçeği kavrayamayan, gözleri olup da göremeyen, kulakları olup da işitemeyen"ler (7:179) olarak anılırlar. —*Küfr* ("hakikatin inkarı") ve *kâfir* ("hakikati inkar eden kimse") gibi terimlerin bir açıklaması için bkz. Kur'an vahyinde bu kavramın ilk defa kullanıldığı 74:10 ile ilgili 4. not.

7 Bâtıl inançlara inatla sarılan ve hakikatin sesini dinlemeyi reddeden kişinin zamanla hakikati kavrama *yeteneğini* kaybedeceği ve "böylece, sonunda kalbinin mühürlenmiş olacağı" (Râğıb) şeklindeki ilahî kanuna bir atıf. Bütün tabiat ka-

şet verici bir azap beklemektedir onları. **8** Ve öyle kimseler var ki gerçekte inanmadıkları halde "Biz Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıyoruz" derler. **9** (Aslında) onlar, (böylece) Allah'ı ve imana ermiş olanları kandırmak isterler. Halbuki kendilerinden başka kimseyi kandıramazlar; ve bunu da fark etmezler. **10** Kalpleri hastalıklıdır, Allah hastalıklarını daha da arttırmıştır ve ısrarlı yalanlarından dolayı[8] onları şiddetli bir azap beklemektedir. **11** Onlara, "Yeryüzünde yozlaşmaya ve çürümeye yol açmayın!" denildiğinde "Biz sadece düzeltmeye ve iyileştirmeye çalışıyoruz!" diye cevap verirler. **12** Gerçekte onlar yozlaşmaya ve çürümeye yol açan kimselerdir, ama bunu (kendileri de) idrak etmezler.[9]

---

nunları Allah tarafından vaz'edildiğinden –ki bunlara bir bütün olarak *sünnetullâh* ("Allah'ın kanunu") adı verilir– bu "mühürleme" Allah'a izafe edilmektedir; oysa bu, insanın hür tercihinin sonucudur, bir "önceden takdir edilme" değildir. Aynı şekilde, bu dünyadaki hayatları sırasında hakikate karşı bilerek kör ve sağır kalmış olanlar için öteki dünyada hazırlanmış olan azap da, onların hür tercihlerinin tabii bir sonucudur; tıpkı öteki dünyadaki mutluluğun, insanın dürüst ve erdemlice davranarak iç aydınlığı ve huzuru elde etmeye yönelmesinin bir sonucu olması gibi... Kur'an'da Allah'ın "mükâfaat"ına ve "ceza"sına yapılan atıflar bu şekilde anlaşılmalıdır.

8 Yani, Allah'ın ve insanın huzurundaki yalanları ile kendilerine karşı yalanlarından dolayı... Genel olarak kabul edilen görüş, ilk bakışta bu pasajın atıfta bulunduğu kişilerin, Hicret'ten sonraki ilk yıllarda zahiren İslam'a bağlılıklarını ikrar eden, oysa kalben Muhammed'in (s) mesajının gerçekliğine ikna olmamış bulunan Medine münafıkları olduğudur. Ancak, Kur'an'ın hem nüzulü dönemindeki, hem de daha önceki dönemde vuku bulan olaylara yaptığı işaretlerde her zaman görüldüğü gibi, yukarıdaki ayet ve ondan sonra gelen ayetler de genel ve zaman-üstü bir muhtevaya sahiptirler, çünkü manevî sorumluluktan kaçınmak için kendi kendilerini kandırmaya yönelen bütün insanlara atıfta bulunmaktadırlar.

9 Bu, dinî mülahazaların pratik hayata "müdahale"sine karşı olan ve böylece, –çoğu zaman farkında olmadan, "sadece işleri düzelttiği"ne (ıslah) inanarak– daha sonraki ayette işaret edilen sosyal ve ahlakî şaşkınlığa katkıda bulunan insanlara bir atıftır.

13 Onlara, "Diğer insanların inandığı gibi inanın!" denildiğinde, "(Şu) dar kafalıların inandığı gibi mi?" diye cevap verirler. Gerçekte onlardır dar kafalılar, ama bunu bilmezler!

14 Ve imana ermiş olanlarla karşılaştıklarında, "Biz de [sizin gibi] inanıyoruz!" iddiasında bulunurlar; ama şeytanî dürtüleriyle[10] başbaşa kaldıklarında, "Aslında biz sizin yanınızdayız, onlarla sadece eğleniyoruz" derler.

15 Allah da bu alaycı tavırlarından dolayı onlara hak ettikleri karşılığı verecek[11] ve onları küstahlıkları ile başbaşa şaşkınca bocalamaya terk edecektir. **16** (Çünkü) onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almışlar, ama ne (bu) ticaretleri onlara fayda sağlamış, ne de [başka bir şekilde] hidayet bulmuşlardır.

17 Onların hali, ateş yakan öyle kimselerin haline benzer ki, o (ateş), çevrelerini aydınlatır aydınlatmaz Allah, göremesinler diye ışıklarını alıp onları zifiri karanlığa gömer; **18** onlar, sağır, dilsiz, kördürler; ve (artık) geriye dönüşleri de yoktur. **19** Ya da [onların durumu,] gökten zifiri karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle gelen şiddetli bir sağanağa(a benzer): Ölümün dehşeti içinde yıldırımlar-

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟ كَمَآ
ءَامَنَ ٱلنَّاسُ قَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ كَمَآ ءَامَنَ ٱلسُّفَهَآءُ ۗ
أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلسُّفَهَآءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا۟
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا۟ إِلَىٰ شَيَٰطِينِهِمْ
قَالُوٓا۟ إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾ ٱللَّهُ
يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلضَّلَٰلَةَ بِٱلْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت
تِّجَٰرَتُهُمْ وَمَا كَانُوا۟ مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ ٱلَّذِى
ٱسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّآ أَضَآءَتْ مَا حَوْلَهُۥ ذَهَبَ ٱللَّهُ
بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَٰتٍ لَّا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّۢ
بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَٰتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَٰبِعَهُمْ

10 Lafzen, "Şeytanlarıyla" *(şeyâtîn, şeytân*'ın çoğulu). Kadîm Arapça'daki kullanımına uygun olarak bu terim, çoğunlukla, "kötülükteki şiddetli ısrarları *(temerrüd)* nedeniyle şeytanlara benzeyen" insanları ifade eder (Zemahşerî): Bu, yukarıdaki ayet ile ilgili olarak müfessirlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen bir yorumdur. Ancak *şeytân* terimi –ki *şetane* fiilinden türetilmiştir: "o (doğru ve güzel olan her şeyden) uzaklaştı" (veya "uzaktı") *(Lisânu'l-'Arab, Tâcu'l-'Arûs)*– Kur'an'da çoğunlukla insanın ruhundaki "şeytanî" (yani, son derece kötü) eğilimleri ve özellikle, hakikate ve maneviyata düşman olan bütün dürtüleri tanımlamak için kullanılmıştır (Râğıb).

11 Lafzen, "Allah onlarla eğlenecek." Benim çevirim, bu ifadenin genel kabul gören yorumu ile paraleldir.

dan korunmak için parmakları ile kulaklarını tıkarlar, ama Allah hakikati inkar edenleri [kudreti ile] kuşatır. **20** Çakan şimşekler neredeyse gözlerini alıverir; ışık verince hareket ederler, karanlık üzerlerine çökünce oldukları yerde çakılıp kalırlar.

Şayet Allah dileseydi, onları işitme ve görme [yetenek]lerinden yoksun bırakabilirdi:[12] Çünkü Allah her şeye kâdirdir.

21 EY İNSANLAR! Sizi ve sizden önce yaşamış olanları yaratan Rabbinize kulluk edin ki O'na karşı sorumluluğunuzun bilincine varasınız. **22** O ki, yeryüzünü size bir dinlenme yeri, gökyüzünü bir çardak yapmış, gökten su indirmiş ve onunla size rızık olarak meyveler çıkarmıştır: o halde [Bir ve Tek İlah olduğunu] bile bile Allah'a ortaklar koşmayın.[13] **23** Eğer kulumuz [Muhammed]e katımızdan safha safha indirdiğimiz vahyin[14] bir

فَإِذَآ أَضَآءَ لَهُم مَّشَوْا۟ فِيهِ ۖ وَإِذَآ أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا۟ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَٰرِهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ

12 Bunun bariz anlamı şudur: "Ama O, bunu dilemez." Yani Allah, "hidayete karşılık sapıklığı satın alanlar"ın günün birinde hakikati anlayıp yollarını düzeltebilecekleri ihtimalini dışlamaz. "İşitme ve görme (kabiliyet)leri" ifadesi, insanın fıtrî olarak iyi ile kötüyü ayırd etme yeteneğini ve dolayısıyla, ahlakî sorumluluğunu ifade eden bir mecazdır. Bana göre, "ateş yakan kişiler" kıssasında, bazı insanların, hayatın ve inancın ölçüye ve tahmine gelmeyen yanlarını açıklamanın ve aydınlatmanın bir aracı olarak yalnızca "bilimsel yaklaşım" adı verilen şeye güvenmelerine ve sonuçta, insan aklının kavrayış alanı dışında herhangi bir şeyin bulunabileceğini küstahça reddetmelerine bir atıf vardır. Bu kibirli küstahlık, Kur'an'ın tanımladığı gibi, sahiplerini –ve hakim oldukları toplumları– kaçınılmaz olarak "neredeyse gözlerini alıveren" hayal kırıklığı yıldırımlarına maruz bırakır, yani, ahlakî kavrayışlarını daha da zayıflatır ve "ölümün dehşeti"ni derinleştirir.

13 Lafzen, "Allah'a eşler koşmayın" *(endâd, nidd*'in çoğulu). Bütün müfessirler, "ortak/eş" teriminin, ister "bizâtihî kendi başına" bir tanrı, isterse sözümona bazı ilahî veya yarı-ilahî güçlere sahip bir azîz olarak telakki edilsin, Allah'ın sıfatlarından tümünün veya bir kısmının izafe edildiği herhangi bir tapınma objesini ifade ettiğinde hemfikirdirler. Bu anlamı da ancak ibarenin yukarıdaki serbest çevirisi verebilirdi.

14 Yani, odak noktasını Allah'ın birliği ve tekliği öğretisinin oluşturduğu mesajın... Bu pasaj, "şüphe" *(rayb)* kelimesinin kullanılmasıyla, bu sûrenin başlangıç cüm-

kısmından şüphe ediyorsanız o zaman aynı değerde bir sûre getirin (de görelim) ve –eğer dediğiniz doğruysa– Allah'tan başkalarını da size şahitlik etmeleri için çağırın.[15] **24** Eğer bunu yapamıyorsanız –ki kesinlikle yapamayacaksınız– o zaman hakikati inkar edenleri bekleyen, yakıtı insanlar ve taşlar[16] olan ateşten sakının! **25** Ama imana ermiş olup doğru ve yararlı işler yapanlara, içlerinden ırmaklar akan hasbahçelerin kendilerine ait olacağını müjdele! Onlara ne zaman rızık olarak oradan bazı ürünler bahşedilse, "Bunlar, bize daha önce bahşedilenlerin aynısıymış" diyecekler. Çünkü onlara o geçmişte tadılanlarla hatırlatacak şeyler[17] ve-

وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾
فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا۟ وَلَن تَفْعَلُوا۟ فَٱتَّقُوا۟ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى وَقُودُهَا
ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَبَشِّرِ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّٰتٍ
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ كُلَّمَا رُزِقُوا۟ مِنْهَا مِن
ثَمَرَةٍ رِّزْقًا قَالُوا۟ هَٰذَا ٱلَّذِى رُزِقْنَا مِن قَبْلُ وَأُتُوا۟

---

lesini ("Üzerinde hiçbir şüpheye yer olmayan bu ilahî kelâm") hatırlatmayı amaçlar. Vahyin tedricîliği, *nezzelnâ* gramatik kalıbı ile yansıtılmıştır —ki tedricîlik, bu bağlamda büyük bir önem taşır. Çünkü Hz. Peygamber'in muhalifleri, Kur'an'ın, bir defada değil de tedrîcen nazil olmasından dolayı *ilahî kaynaklı* olamayacağını ileri sürmekteydiler (Zemahşerî).

15 Lafzen, "ona benzer bir sûre ile gelin ve Allah'tan başka şahitlerinizi de getirin" —yani, "sözde edebî gücünüzün Kur'an'ın herhangi bir parçasına eşit olabileceğini isbat etmek için..." Kur'an'ın başka iki yerinde daha aynı meydan okumayı görürüz (10:38 ve 11:13, ki bu ikinci ayette inançsızlara, aynı değerde on ayet getirmeleri çağrısında bulunulmaktadır); ayrıca bkz. 17:88.

16 Bu, insanın Allah'ı bırakarak yöneldiği bütün tapınma objelerini gösterir; onların güçsüzlüğü ve etkisizliği, taşların cansızlığı ile sembolize edilmektedir; "insanlar" ibaresi ise, burada hakikat çizgisinden sapan *insan eylemlerini* temsil eder (karş. *Menâr* I, 197): öteki dünyada, Kur'an'da "cehennem" olarak adlandırılan, inkarcıların şiddetli bir azaba çarptırıldıkları ortamı hatırlatan bir ifade...

17 Lafzen, "ona benzeyen bazı şeyler." Bu pasaj için, bazısı oldukça spekülatif ve batınî mahiyette birçok yorum yapılmıştır. Bu çeviri tarzını, "bu, daha önce de bize rızık olarak verilen şeyin aynısıdır" cümlesini, "yeryüzündeki hayatımız sırasında iman edip doğru ve yararlı işler yapmamızın karşılığı olarak bize vaad edilen budur" anlamında tefsir eden Muhammed Abduh'a borçluyum *(Menâr* I, 232 vd.). Diğer bir ifadeyle, insanın bu dünyadaki eylem ve davranışları, onların öteki dünyadaki "meyveleri"ne ya da ürünlerine yansıyacaktır. —Kur'an'ın başka ayetlerinde ifade edildiği gibi "Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görecek ve kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görecektir" (99:7-8). Bir sonraki cümlede "eşler"e yapılan atıflara gelince, *zevc* (çoğulu *ezvâc)* teriminin bir çiftin her iki tarafını –yani, hem dişiyi hem de erkeği– ifade ettiğini belirtmek gerekir.

rilecek. Onlar, orada tertemiz eşler bulacaklar ve orayı mesken edinecekler.

26 Bakın, Allah, bir sivrisineği [hatta] ondan daha küçük bir şeyi[18] örnek getirmekten kaçınmaz. İmana ermiş olanlara gelince, onun Rablerinden gelen bir hakikat olduğunu bilirler. Hakikati inkara şartlanmış olanlar ise, "Bu örnek ile Allah ne demek istiyor acaba?" derler.

Bu yolla Allah, bir çoğunu saptırırken bir çoğunu da doğruya yöneltir, fakat fasıklardan başkasını saptırmaz, **27** onlar ki, [fıtratlarına] yerleştirildikten sonra Allah'a karşı taahhütlerini[19] bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi koparıp ayırırlar ve yeryüzünü fesada verirler: İşte bunlardır hüsrana uğrayanlar.

28 Cansız iken size hayat veren ve sizi ölüme götüren, sonra tekrar hayata kavuşturan ve (sonunda) Kendisine döndürüleceğiniz Allah'ı nasıl inkar edersiniz?

بِهِۦ مُتَشَٰبِهًا ۖ وَلَهُمْ فِيهَآ أَزْوَٰجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَهُمْ
فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَسْتَحْىِۦٓ أَن يَضْرِبَ مَثَلًا
مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَيَعْلَمُونَ
أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَيَقُولُونَ
مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِۦ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهِۦ
كَثِيرًا ۚ وَمَا يُضِلُّ بِهِۦٓ إِلَّا ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾ ٱلَّذِينَ
يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ ۚ وَيَقْطَعُونَ
مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ
أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ
وَكُنتُمْ أَمْوَٰتًا فَأَحْيَٰكُمْ ۖ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ
ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

---

18 Lafzen, "onun fevkinde bir şeyi"; burada vurgulanan, *küçüklük* vasfının üst derecesidir. Örneğin, birisinin, "filan şahıs insanların en alçağıdır, hatta ondan da fazla" demesi gibi (Zemahşerî). Öteki dünyadaki cennet nimetlerinin ve cehennem azabının anılmasının hemen ardından "Allah'ın verdiği örnekler"den bahsedilmesi, bu tasvirin temsîlî karakterini ortaya koymaktadır.

19 "Allah'a karşı taahhüt" (ki geleneksel olarak "Allah'ın ahdi" diye çevrilir), burada, açıkça, insanın kendisine yaratılıştan verilen aklî ve maddî nimetleri Allah'ın istediği şekilde kullanması yolundaki ahlakî sorumluluğuna işaret eder. Bu sorumluluğun "üstlenilme"si, akıl melekesinden kaynaklanır; ki bu meleke, doğru kullanıldığında, insanı kendi davranışları ile ilgili olarak Allah'ın iradesini tedrîcen kavramaya yöneltir. "Allah'a karşı taahhüt"ün bu şekildeki yorumunu, incelenmekte olan bölümden ne önce ve ne de sonraki ayetlerde herhangi bir özel "ahit"e değinilmemiş olması gerçeği de teyid etmektedir. Bu bağlamda herhangi bir açıklayıcı referansın kasıtlı olarak ihmal edilmiş olması, "Allah'a karşı taahhüt" ifadesinin, bu beşerî durumun temelindeki bir şeyi ifade ettiğini ve bu nedenle, hem bilinçli tecrübe yoluyla hem de içgüdüsel olarak algılanabileceğini gösterir: yani, Allah ile yaratılıştan kurulan ve O'nu "insana şahdamarından daha yakın" (50:16) yapan bir ilişki. Daha sonra "Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şey"e yapılan atfın bir açıklaması için bkz. sûre 13, not 43.

29 Ve dünya üzerinde ne varsa sizin için yaratan, plan ve tasarımını göklere uygulayıp onları yedi gök[20] şeklinde düzenleyen O'dur; ve yalnızca O'dur her şeyin tam bilgisine sahip olan.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي
الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ
سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ
لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ
نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

30 İŞTE O ZAMAN[21] Rabbin meleklere: "Bakın, Ben yeryüzünde ona sahip çıkacak birini yaratacağım!"[22] demişti.
Onlar: "Seni övgüyle yüceltip takdîs eden bizler dururken, orada, bozgunculuğa ve yozlaşmaya yol açacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler.
[Allah:] "Sizin bilmediğiniz (çok şey var, onları) Ben bilirim!" diye cevapladı.

---

20 *Semâ* terimi, başka bir şey üzerine çadır gibi serilmiş herhangi bir şey için kullanılır. Bu nedenle, yer üzerinde kubbe gibi yükselen ve onun adeta çatısını oluşturan görülebilir göklere *semâ* adı verilir. Ve terimin Kur'an'daki asıl anlamı da budur. Daha geniş anlamda ise "kozmik sistem" çağrışımına sahiptir. "Yedi gök" ibaresine gelince, Arapça kullanımında –diğer Semitik dillerde de olduğu gibi– "yedi"nin çoğu kez "birkaç/birçok" kelimesiyle eşanlamlı olduğu unutulmamalıdır (bkz. *Lisân'ul-'Arab).* Tıpkı, "yetmiş" veya "yediyüz"ün de, genellikle, "çok" yahut "pek çok" anlamına geldiği gibi *(Tâcu'l-'Arûs).* "Her *semâ,* kendi altında bulunana nisbetle bir *semâ*'dır" (Râğıb) şeklindeki dilbilimsel tanım ile birlikte ele alındığında, "yedi gök" ifadesinin, kozmik sistemlerin çokluğunun bir işareti olduğu daha iyi anlaşılır. Bu cümlenin başındaki *sümme*'yi neden "ve" diye çevirdiğimin izahı için bkz. sûre 7, not 43'ün ilk kısmı.

21 Genellikle –Arapça'nın yapısı içindeki değişik kullanımlarına yeterince dikkat edilmeden– "vaktiyle" diye çevrilen *iz* edatının bu bağlamda tek uygun karşılığı, "İşte/ve o zaman" ifadesi olarak görülmektedir. İlk karşılık çoğu zaman doğru görünmesine rağmen, *iz* edatı, aynı zamanda "âni veya beklenmedik bir şeyin vukuu"nu (karş. Lane I, 39), ya da "söylemdeki âni bir dönüşü/değişikliği" ifade etmek için de kullanılır. Bundan sonraki temsîlî anlatım, insana fıtraten verilmiş muhakeme yeteneği ile ilgili olduğu kadar önceki paragraflarla da mantıken irtibatlıdır.

22 Lafzen, "dünyada bir vâris" ya da "bir halife yaratacağım." *Halîfe* terimi –"(başkasının) yerini aldı" anlamındaki *halefe* fiilinden türemiştir– bu temsîlde de, insanın yeryüzündeki meşru hakimiyetini göstermek için kullanılmıştır; ki bu da, en uygun olarak "yeryüzünde ona sahip çıkacak" şeklinde (mülkiyetinin kendisine emanet edilmiş olması anlamında) çevrilebilir. Bkz. bütün insanlardan *yeryüzünün halîfeleri* olarak söz edilen 6:165, 27:62 ve 35:39.

31 Ve O, Âdem'e her şeyin ismini[23] öğretti, sonra onları meleklerin önüne koydu ve "Dedikleriniz doğruysa[24] haydi bu [şey]lerin isimlerini bana söyleyin bakalım!" dedi.

32 Onlar: "Sen kudret ve egemenlikte kusursuz ve eksiksizsin! Senin bize bildirdiğin dışında bir bilgimiz yoktur. Doğrusu yalnız Sensin her şeyi bilen, gerçek hikmet Sahibi!" diye cevap verdiler.

33 O: "Ey Âdem, bu [şey]lerin isimlerini onlara bildir!" buyurdu.

[Âdem] isimleri onlara bildirince [Allah]: "Size, 'göklerin ve yerin gizli gerçekliğini, açıkladıklarınızın ve gizlediklerinizin tümünü yalnız Ben bilirim' dememiş miydim?" dedi.

34 Sonra Meleklere "(Haydi!) Âdem'in önünde yere kapanın!" dediğimizde[25] İblis dışında hepsi yere kapandı, o ise reddetti ve (üstelik) küstahça böbürlendi: böylece hakkı inkar edenlerden oldu.[26]

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ
فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِى بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ
ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ
فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّىٓ أَعْلَمُ
غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ
تَكْتُمُونَ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟
إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ

23 Lafzen, "bütün isimleri." Bütün dilbilimcilere göre *isim* terimi, "bir maddenin, bir eylemin veya bir niteliğin bilgisini temsîl eden ayırd edici ifadeler"e (Lane IV, 1435); felsefe terminolojisinde ise "kavram"a işaret eder. Buradan hareketle, "tüm isimlerin bilgisi"nin, bu anlam örgüsü içinde, mantıkî tanımlama ve dolayısıyla kavramsal düşünme melekesine delalet ettiği sonucuna varabiliriz. Burada "Âdem" ile bütün bir insan soyunun kasdedilmiş olması, daha önce geçen, meleklerin "orada bozgunculuğa ve yozlaşmaya yol açacak birini mi" şeklindeki itirazlarıyla ve ayrıca 7:11 ile iyice pekiştirilmiştir.

24 Yani, safiyetinizden dolayı kendinizi "yeryüzüne sahip çıkma"ya daha layık gördüğünüz iddiasında haklıysanız.

25 İnsanın, kavramsal düşünme yeteneğinden dolayı, bu konuda meleklerden bile üstün olduğunu göstermek için.

26 Kovulan Meleğin (the Fallen Angel) ismi ile ilgili bir açıklama için bkz. sûre 7, not 10. Kur'an'da sıkça vurgulanan bu "isyan" olayı, bazı müfessirleri, İblis'in bir melek olamayacağı, çünkü meleklerin günah işleme özelliğine sahip olmadıkları kanaatine vardırmıştır: "Onlar kendilerini büyüklük duygusuna kaptırmazlar... ve kendilerine ne buyurmuşsa onu yaparlar" (16:49-50). Buna karşılık öteki müfessirler, Allah'ın meleklere emri ve İblis'in itaati reddetmesi ile ilgili Kur'ânî beyana işaretle bunun, sözkonusu emir sırasında İblis'in cennet sakinlerinden biri

35 Ve (sonra,) "Ey Âdem," dedik: "Sen ve eşin bu bahçeye[27] yerleşin ve orada dilediğinizden serbestçe yiyin; ancak bir tek şu ağaca[28] yaklaşmayın ki zalimlerden olmayasınız."

36 Ama Şeytan orada ikisini de yoldan çıkardı ve böylece sahip oldukları konumu yitirmelerine sebep oldu.[29] Bu yüzden Biz: "İnin, [bundan böyle] kiminiz kiminize düşman olarak yaşayın ve yeryüzünü bir müddet için mesken edinip orada geçiminizi sağlayın!"[30] dedik.

37 Derken Âdem Rabbinden [yol gösterici] sözler aldı. Ve (Allah) o'nun tevbesini kabul etti: çünkü yalnız O'dur tevbeleri kabul eden, rahmet dağıtan. **38** Biz, "Hepiniz buradan çıkıp gidin!" dedikse de size yol göstericiliğimiz devam edecektir: ve Benim yol gösterici mesajlarıma uyanlar için artık ne korku vardır, ne de üzüntü; **39** hakikati inkara şartlan-

وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا
رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا
مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا
مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
وَلَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقَّىٰٓ
ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ
ٱلرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾ قُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ مِنْهَا جَمِيعًا ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم
مِّنِّى هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟

---

olduğunu kesinlikle gösterdiğini iddia ederler. O halde, İblis'in "isyan"ının tamamiyle sembolik bir anlama sahip bulunduğunu ve aslında Allah tarafından kendisine verilen özel bir *fonksiyonun* sonucu olduğunu söyleyebiliriz (bkz. 15:41, not 31).

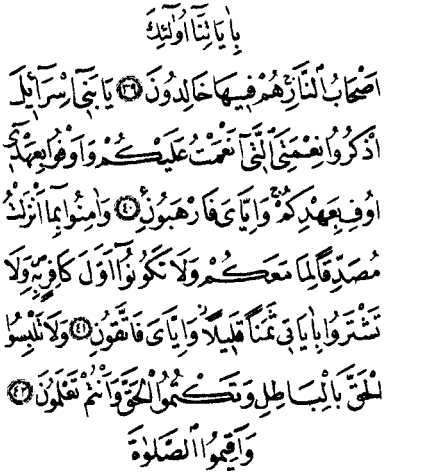
27 Lafzen, "bahçede." Burada "bahçe" ile neyin kasdedildiği üzerinde müfessirler arasında kayda değer bir görüş farklılığı vardır: dünyevî anlamda bir bahçe mi, öteki dünyada salih insanları bekleyen bir cennet mi, yoksa cennet içindeki bazı özel bahçeler mi? Bazı ilk dönem müfessirlerine göre (bkz. *Menâr* I, 277) burada *dünyevî* bir ikamet yeri kasdedilmiştir, yani mutlak bir rahatlık, mutluluk ve suçsuzluk ortamı. Ancak her ne olursa olsun, bu Âdem kıssası, 3:7'de gönderme yapılan temsîllerden biridir.

28 Bu ağaç, Kur'an'ın başka bir yerinde (20:120) "ebedî hayat ağacı" olarak ve Kitâb-ı Mukaddes'de (Tekvîn ii, 9) "hayat ağacı" ve "iyilik ve kötülük bilgisinin ağacı" diye zikredilmiştir. Bu temsîlin muhtemel bir izahı için bkz. 20:120, not 106.

29 Lafzen, "içinde bulundukları durumdan çıkardı": yani, onları yasaklanmış ağacın meyvesini yemeye teşvik ederek.

30 Bu cümle ile, şimdiye kadar gözlenen ikili hitap şekli çoğula döner; bu da, kıssanın ahlakî tarafının bir bütün olarak insan soyunu ilgilendirdiğinin yeni bir belirtisidir. Keza bkz. sûre 7, not 16.

mış olanlara ve mesajlarımızı yalanlayanlara gelince —işte onlar içinde yaşayıp kalmak üzere, ateşe mahkum olan kimselerdir.

40 EY İSRAİLOĞULLARI![31] Size bağışladığım o nimetleri hatırlayın ve Bana verdiğiniz sözü tutun (ki) Ben de sözümü tutayım; ve Benden, yalnız Benden sakının!

41 Bunun için de, size geçmişte bildirilmiş olan haberleri doğrulayıcı nitelikte indirdiğim bu vahye inanın; onun gerçekliğini inkar edenlerin öncüsü olmayın; mesajlarımı küçük bir kazanca[32] değişmeyin; ve Bana, yalnızca Bana karşı sorumluluk bilinci taşıyın!

42 Hakkı bâtıl ile örtüp de bile bile hakkı gizlemeyin.[33] **43** Namazda dikkatli ve

31 Bu pasaj, ilahî vahiy yoluyla insana lütfedilen kesintisiz hidayete atıfta bulunan önceki pasajlarla doğrudan bağlantılıdır. Bu noktada İsrailoğulları'na yapılan gönderme, Kur'an'ın başka pek çok yerinde olduğu gibi, onların dinî inançlarının Kur'an vahyinde doruğa ulaşan tek tanrıcılık kavramının daha önceki safhasını temsîl ettiği gerçeğinden dolayıdır.

32 Tüm milletler arasında yalnız kendilerinin ilahî vahiy ile şereflendirildiklerine dair ısrarlı Yahudi inancına bir atıf. "Küçük bir kazanç", onların "Allah'ın seçilmiş halkı" oldukları şeklindeki kanaatleridir: bu da, Kur'an'ın müteaddit yerlerde reddettiği bir iddiadır.

33 "Hakkı bâtıl ile örtmek"le, Kur'an'ın sık sık Yahudileri ithamına sebep olan, Kitâb-ı Mukaddes'in metnini tahrif etmeleri kasdedilmiştir —ki bu tahrifat, objektif metin tetkikleri yoluyla da isbatlanmıştır. Öte yandan, "hakikatin gizlenmesi", Yahudilerin, Kitâb-ı Mukaddes'deki Hz. Musa'nın, *Tanrın Rab, sizin için aranızdan, kardeşleriniz içinden tıpkı benim gibi bir peygamber çıkaracak, siz o'nu dinleyeceksiniz* (Tesniye xviii, 15) şeklindeki sözlerini ve bizzat Allah'a izafe edilen, *Kardeşlerin arasından onlara senin gibi bir peygamber göndereceğim ve o'nun ağzına kendi sözlerimi koyacağım* (Tesniye xviii, 18) şeklindeki sözleri gözardı etmelerine veya kasden yanlış yorumlamalarına işaret eder. Açıktır ki İsrailoğulları'nın "kardeş"leri, Araplardır ve özellikle onların *musta'ribe* ("Araplaşmış") gurubudur ki kökleri Hz. İsmail'e ve Hz. İbrahim'e kadar uzanır: ve Arap Peygamberi'nin kendi kabîlesi "Kureyş" de bu guruba mensup olduğundan, yukarıdaki Kitâb-ı Mukaddes ifadeleri o'nun ortaya çıkacağına işaret olarak kabul edilmelidir.

devamlı olun, karşılıksız yardımda[34] bulunun ve namazda rükû edenlerle birlikte rükû edin.

44 Siz kendinizi unutarak diğer insanlara erdemli olmayı mı öğütlüyorsunuz — hem de ilahî kelâmı okuyup durduğunuz halde? Siz hiç aklınızı kullanmaz mısınız?

45 (Ey müminler!) Sabır ve namazla yardım dileyin: Bu, tam bir sığınma duygusu içinde yürekten Allah'a yönelenler dışında herkes için zor bir iştir, **46** onlar ise (sonunda) Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini kesinlikle bilirler.

47 Ey İsrailoğulları! Size bağışladığım nimetleri ve sizin diğer kavimlere karşı üstün gelmenizi sağladığım günleri hatırlasanıza! **48** Ve hiçbir insanın ötekine en ufak bir yararının dokunamayacağı, hiç kimseden şefaatin kabul edilmeyeceği, kimseden fidye alınmayacağı[35] ve hiç kimsenin yardım görmeyeceği Gün[ün mutlaka gelip çatacağı] bilinciyle yaşasanıza! **49** Ve [hatırlayın] azapların en korkuncu

وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرْكَعُوا۟
مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ
أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿٤٤﴾ وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ
إِلَّا عَلَى ٱلْخَٰشِعِينَ ﴿٤٥﴾ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا۟
رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱذْكُرُوا۟
نِعْمَتِىَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَٱتَّقُوا۟ يَوْمًا لَّا تَجْزِى نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْـًٔا
وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَٰعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ
يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِذْ نَجَّيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ

---

34 İslam Hukuku'nda *zekât*, kişinin sermayesini ve gelirini (dolayısıyla nefsini) bencillik kirinden temizlemesi anlamına gelen, müslümanlara farz kılınmış zorunlu bir vergiyi ifade eder. Bu verginin hasılatı, esas olarak fakirlere harcanır, ama yalnızca onlara değil. Bu nedenle, ne zaman bu terim belirttiğimiz bu hukukî anlamda kullanılmışsa ben onu "arındırıcı (malî) yükümlülükler" olarak çeviriyorum. Ancak, bu ayet İsrailoğulları'na atıfta bulunduğundan ve yalnızca fakirlere yönelik hayır faaliyetlerini içerdiğinden, onu "sadaka" veya "karşılıksız yardım" olarak çevirmek daha uygun olur. Keza, *zekât* teriminin, müslümanlarla ilgili olarak kullanılmasına rağmen özel olarak zorunlu *vergiyi* kasdetmediği bütün örneklerde (vahiy kronolojisinde bu terimin ilk defa geçtiği 73:20 örneğinde olduğu gibi) bu ikinci çeviriyi benimsedim.

35 "Fidye almak" *('adl)*, hem vekaleten kefaret (vicarious redemption) olarak adlandırılan Hristiyan doktrinine, hem de Yahudiler'in, "seçilmiş toplum"un –ki onlar kendilerini öyle görürler– Hesap Günü cezadan muaf olacağı şeklindeki saplantılarına açık bir işarettir. Bu her iki düşünce de Kur'an'da kesin olarak reddedilmektedir.

olarak –ki sizin için Rabbinizden büyük bir imtihandı– oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakan[36] Firavun hanedanının elinden sizi kurtardığımız [günleri] **50** Ve önünüzdeki denizi yararak sizi kurtarıp, Firavun hanedanını gözlerinizin önünde boğduğumuz [günleri], **51** Musa'yı [Sina Dağı'nda] kırk gece tuttuğumuz ve o'nun yokluğunda [altın] buzağıya tapmaya başladığınız ve böylece zalimlerden olduğunuz, **52** dahası, (bütün) bunlardan sonra, belki şükredenlerden olursunuz diye bu günahınızı affettiğimiz [günleri].[37]

53 Ve [hatırlayın,] Musa'ya ilahî kelâmı –[böylece] doğruyu yanlıştan ayırd etmek için [kullanacağı] ölçüyü–[38] vermiştik ki doğru yola yönelesiniz; **54** Ve Musa, halkına (dönüp) "Ey halkım!" demişti, "Doğrusu buzağıya taparak kendinize karşı suç işlediniz, o halde tevbe ederek (tekrar) Yaratıcınıza yönelin ve nefsinizi yok edin;[39] bu, sizin için Yaratıcınızın katın-

سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ
وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا
بِكُمُ ٱلْبَحْرَ فَأَنجَيْنَٰكُمْ وَأَغْرَقْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ
تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ
ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا
عَنكُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾
وَإِذْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾
وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ
أَنفُسَكُم بِٱتِّخَاذِكُمُ ٱلْعِجْلَ فَتُوبُوٓا۟ إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَٱقْتُلُوٓا۟
أَنفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِندَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ

36 Bkz. Çıkış i, 15-16, 22.

37 Altın Buzağı Kıssası, 7:148 vd. ve 20:85 vd.'da daha geniş olarak ele alınmıştır. Yukarıda 50. ayetin atıfta bulunduğu Kızıl Deniz'in geçilmesi olayı konusunda ise bkz. 20:77-78 ile 26:63-66 ve ilgili dipnotları. Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda geçirdiği kırk gece (ve gündüz), 7:142'de yeniden zikredilmektedir.

38 Muhammed Abduh, *el-furkân*'ın, aynı zamanda, "doğruyu yanlıştan ayırd etmemizi sağlayan insan aklı" için de kullanıldığını *(Menâr* III, 160) söyleyerek ve bu kapsamı geniş yorumunu Bedir Savaşı'nın *yevmu'l-furkân* ("doğrunun yanlıştan ayrıldığı gün") olarak tanımlandığı 8:41. ayete dayandırarak *el-furkân*'ın yukarıdaki anlamını (Taberî, Zemahşerî ve diğer büyük müfessirlerce kabul edilen anlam) desteklemiştir. *Furkân* terimi, Kur'an'da, çoğunlukla vahyedilmiş metinlerden herhangi birini ve özellikle de Kur'an'ı tanımlamak için kullanıldığından, Abduh tarafından işaret edilen muhtevayı taşıdığı da kuşkusuzdur: mesela, 8:29'da bu terim, Allah'a karşı sorumluluklarının tam olarak bilincinde olan insanları (ötekilerden) ayıran ahlakî değerlendirme melekesine işaret etmektedir.

39 Lafzen, "kendinizi öldürün" veya, bazı müfessirlere göre, "birbirinizi öldürün." Ancak, muhtemelen Tevrat, Çıkış xxxii, 26-28'deki hikaye üzerine bina edilen bu lafzî yorum, hemen akabindeki tevbeye çağrı ve peşinden bu tevbenin Allah

da en hayırlısı olacaktır."
Bunun üzerine O, tevbenizi kabul etmişti: Çünkü yalnız O'dur tevbeleri kabul eden, Rahmet Dağıtan.

55 Ve [hatırlayın] (hani,) "Ey Musa, doğrusu Allah'ı kendi gözümüzle görmedikçe sana asla inanmayacağız!" dediğinizde, (işte o an) siz daha (ne oluyor diye) çevrenize bakınıp dururken ceza yıldırımı[40] sizi yakalamıştı.

56 Ama ölü (bir toplum) haline geldikten sonra[41] belki şükredenlerden olursunuz diye sizi tekrar dirilttik.

57 Ve bulutların sizi gölgeleri ile ferahlatmasını sağladık, ayrıca "Size rızık olarak verdiğimiz güzel şeylerden yararlanın" [diyerek] kudret helvası ve bıldırcın gönderdik.
O soydaşlarınız [işledikleri bu günahlarla] bize hiçbir zarar vermediler, fakat [sadece] kendilerine zulmettiler.

58 Ve yine [hatırlayın o günleri,] Biz, "Bu beldeye[42] girin ve yiyeceklerinden dilediğiniz kadar bol bol yiyin; fakat kapıdan (tevazu içinde,) boyun eğerek girin ve 'Günahlarımızın yükünü üzerimizden

عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ
لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ
وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُم مِّن بَعْدِ مَوْتِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ
وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ ۖ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿٥٧﴾ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ

---

tarafından kabul edildiği ifadesi karşısında ikna edici görünmemektedir. Ben, bu nedenle, Abdülcebbâr tarafından verilen anlamı (bu ayet ile ilgili yorumunda Râzî tarafından nakledilen anlamı) tercih ettim: "Kendinizi öldürün" ifadesi, burada *mecazî* anlamda, yani, "nefsinizi yok edin" anlamında kullanılmıştır.

40 Kur'an, bu "ceza yıldırımı"nın *(sâika)* ne şekilde olduğunu anlatmaz. Lugat alimleri bu kelimeye çeşitli anlamlar verirler, ancak hepsi de, taşıdığı 'âni oluş' ve şiddet boyutu üzerinde hemfikirdirler (bkz. Lane IV, 1690).

41 Lafzen, "ölümünüzden sonra." *Mevt* kelimesi, her zaman maddî ölümü ifade etmez. Arap dilbilimcileri –mesela Râğıb– *mâte* (kelime anlamı ile "öldü") fiilinin, bazı bağlamlarda, "hislerini kaybetti", "hisleri öldü" ve bazan da, "akıl melekesinden yoksun kaldı", "aklen öldü" ve hatta bazan da, "uyudu" anlamlarına geldiğini belirtmişlerdir (bkz. Lane VII, 2741).

42 *Karye* kelimesi, öncelikle "köy" veya "kasaba" demektir. Ama "belde" anlamında da kullanılır. Burada açıkça Filistin'e işaret edilmektedir.

kaldır!'[43] deyin ki hatalarınızı bağışlayayım ve iyilik yapanlara sınırsız mükâfaat vereyim" demiştik.

59 Ama o zulmetmeye şartlanmış olanlar kendilerine tevdî edilmiş olan (söz)ü başka bir sözle değiştirdiler:[44] Bunun üzerine Biz de yoldan çıkmalarından ötürü o zalimlerin üzerine gökten bir bela indirdik.

60 Ve yine bir keresinde Musa, kavminin su ihtiyacı için (Bize) yalvarmıştı ve Biz de kendisine, "Asânla kayaya vur" demiştik. Bunun üzerine oradan oniki kaynak (birden) fışkırmıştı ki halkın tümü nereden (hangi kaynaktan) içeceğini bilsin.[45] [Ve Musa demişti:] "Allah tarafından verilen rızıktan yiyip için, ama yeryüzünün yozlaşmasına ve çürümesine yol açarak bozgunculuk yapmayın."

61 Ve bir zamanlar yine siz, "Ey Musa, doğrusu biz bir tek çeşit yiyecekle yetinemeyiz, öyleyse Rabbine dua et de bize topraktan yetişen ürünler, sebze, salatalık, sarımsak, mercimek, soğan (gibi ürünler) çıkarsın" demiştiniz.

[Musa,] "Daha hayırlı [ve onurlu] olan durumu daha aşağılık olanla mı değiştir-

نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ
الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ
ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾
وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب بِّعَصَاكَ
الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ
أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۖ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ ۖ
وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ
لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا
مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا
وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي

43 *Hitta* kelimesinin bu karşılığı, Hz. Peygamber'in birçok Ashâbı'nın bu konuda söylediklerini esas alan Lugat alimlerinin çoğunluğu (karş. Lane II, 592) tarafından kaydedilmiştir (bu konudaki nakiller için bkz. İbni Kesîr'in bu ayet ile ilgili yorumu). Böylece İsrailoğulları'na, vaad edilen toprakları mütevazî bir ruhla sahiplenmeleri (lafzen, "kapısından secde ederek girin") ve bunu kendileri için bir "hak" olarak telakki etmemeleri tenbih edilmiştir.

44 Çoğunlukla İbni Kesîr tarafından nakledilen bazı Hadislere göre, onlar (İsrailoğulları), aşağılama amacıyla, karşılığında ilgisiz ve anlamsız şeyler uydurarak *hitta* kelimesi ile oynadılar. Ancak Muhammed Abduh, 58. ayette geçen "deyin" emrinin, sadece onlardan beklenen *zihinsel bir tavrın* mecazı olduğu ve bu sebeple, buradaki "değiştirme"nin, Allah'ın emrini gözardı etmek sûretiyle yapılan bilinçli bir kibir gösterisine işaret ettiği kanaatindedir (bkz. *Menâr* I, 324 vd.).

45 Yani, kabilevî gruplara göre.

mek istiyorsunuz?[46] O halde utanç içinde Mısır'a dönün;[47] orada istediğiniz şeylere kavuşabilirsiniz!" demişti.

Böylece, onlara yoksulluk, düşkünlük damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar. Bütün bunlar, Allah'ın mesajının gerçekliğini inkar etmedeki ısrarları ve haksız şekilde Peygamberleri öldürmeleri yüzündendir: Bütün bunlar, [Allah'a] isyan etmeleri ve hakkın sınırlarını ihlal etmedeki ısrarlarından dolayıdır.[48]

هُوَ خَيْرٌ ۚ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ
بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾ إِنَّ الَّذِينَ
آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ

62 KUŞKUSUZ, [bu ilahî kelâma] iman edenler ile Yahudi inancının takipçilerinden, Hristiyanlardan ve Sâbîîlerden[49] Al-

46 Yani, "Özgürlüğünüzü, Mısır'daki esaretiniz sırasında yaşadığınız anlamsız rahatlığa değişir miydiniz?" Sina çölünde dolaşıp durdukları sıralarda pek çok Yahudi, Tevrat'ta açıkça ifade edildiği üzere (Sayılar, xi), Mısır'daki hayatlarının nisbî güvenliğini özlemle anıyorlardı. Ve zaten yukarıdaki Kur'an pasajının bir sonraki cümlesinde Hz. Musa'nın ona îmada bulunmasından da bu anlaşılmaktadır.

47 *Habeta* fiili, lafzî olarak, "yokuş aşağı indi" anlamına gelir; keza mecazî olarak, onurunu yitirmek ve düşkün, sefil hale gelmek anlamında kullanılır. (Karş Lane VIII, 2876.) Hz. Musa'nın bu acı hitabı lafzî anlamda alınamayacağından, fiilin sözünü ettiğimiz her iki anlamı bu bağlamda birleştirilerek "utanç içinde Mısır'a dönün" diye çevrilebilir.

48 Bu pasaj, açıkça, Yahudi tarihinin daha sonraki dönemine atıfta bulunuyor. Gerçekten de, Yahudilerin bazı peygamberlerini öldürdükleri, hem Peygamber Yahya (Vaftizci Yahya) kıssasında, hem de İncil'de kaydedildiğine göre, Hz. İsa'nın yönelttiği şu daha genel ithamda açıkça görülmektedir: "Ey Kudüs! Sen, sana gönderilen peygamberleri öldüren, onları taşlayan Kudüs!" (Matta xxiii, 37.) Keza, her ikisi de Hz. Zekeriya'nın öldürülüşüne atıfta bulunan Matta (xxiii, 34-35) ve Luka (xi, 51) İncilleri'ne ve Selaniklilere Mektup I'e (ii, 15) bakınız. Bu bağlamda, zulüm işlemeye devam etmeleri veya zulmü ısrarla tekrarlamaları, *kânû* yardımcı fiilinin kullanılışından anlaşılmaktadır.

49 Sâbîîler, Yahudilik ile Hristiyanlık arasındaki tek-tanrılı bir dinî grup olarak bilinmektedir. İsimleri (bu isim, "kendini (suya) daldırdı" anlamındaki Ârâmîce *tsebha'* fiilinden türetilmiştir), onların Hz. Yahya'nın takipçileri olduklarına işaret etmektedir —ki bu durumda, bugün hâlâ Irak'ta yaşayan ve Mandeliler diye tanınan bir topluluğa mensup olabilirler. Ancak onları, İslam'ın ilk çağlarında mevcut olan ve Müslümanlarca bütün tek tanrılı din sâliklerine tanınan avantajları elde etmek için gerçek Sâbîîlerin ismini bilinçli olarak kabullenmiş olmaları muhtemel bir 'irfânî/bilinirci' (gnostic) mezhep olan "Harran Sâbîîleri" ile karıştırmamalıyız.

lah'a ve Ahiret Günü'ne inanmış, doğru ve yararlı işler yapmış olanların tümü Rablerinden hak ettikleri mükâfaatları alacaklardır; ve onlar ne korkacak, ne de üzüleceklerdir.[50]

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

63 İŞTE O ZAMAN, Sina Dağı'nı üzerinize şahit tutarak[51] ciddî ve samimî (görünen) taahhüdünüzü kabul etmiş ve "Size bahşettiğimiz şeye [bütün] gücünüzle sımsıkı sarılın ve içindekileri aklınızda iyi tutun ki Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varasınız!" [demiştik].

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

64 Ama siz ondan sonra sözünüzden döndünüz! Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı kendinizi muhakkak ziyana uğrayanlar arasında bulurdunuz; **65** nitekim, içinizde Sebt Günü'nün kutsallığını ihlal edenleri biliyorsunuz; bu davranışlarından ötürü onlara: "Aşağılık maymunlar gibi olun!" dedik; **66** ve onları hem kendi zamanları, hem de bütün gelecek zamanlar için uyarıcı bir örnek kıldık, Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlara da ibret alınacak bir ders.[52]

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ

67 HANİ, O ZAMAN Musa, halkına: "Din-

50 Kur'an'da birçok kez tekrarlanan yukarıdaki paragraf, İslam'ın temel bir doktrinini inşa etmektedir. Başka hiçbir itikadda benzeri olmayan bir görüş zenginliği ile, "kurtuluş" fikri, burada sadece üç şarta bağlanmıştır: Allah'a iman, Hesap Günü'ne iman ve hayatta doğru ve yararlı işler yapmak. Bu kritik noktada –yani, İsrailoğulları'na yönelik bir davetin tam ortasında– bu doktrinin ifade edilmiş olması, Yahudilerin, Hz. İbrahim soyundan gelmelerinin kendilerine "Allah'ın seçilmiş halkı" olarak kabul edilme imtiyazını verdiği bâtıl inancı nedeniyledir.

51 Lafzen, "ve dağı *(Tûr)* üzerinize yükselttik": yani yüksek dağın, aşağıda 83. ayette dile getirilen ciddî ve samimî taahhütlerinize şahitlik yapmasını sağladık. Bütün çevirim boyunca *et-Tûr* ibaresini "Sina Dağı" olarak çevirdim, çünkü (Kur'an'da) daima bu anlamda kullanılmıştır.

52 Sebt Günü'nü ihlal edenlerin kıssasının tamamı ile "maymunlar"a yapılan mecazî atıf için bkz. 7:163-166. Burada "kendi zamanları" diye tercüme edilen *mâ beyne yedeyhi* ifadesi sûre 3, not 2'de izah edilmiştir.

leyin! Allah bir sığır kurban etmenizi emrediyor"[53] demişti.
Onlar, "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" dediler.
O, "Bu kadar cahil olmaktan[54] Allah'a sığınırım!" diye cevap verdi.

68 Onlar, "(Madem öyle,) Rabbine bizim için dua et de bunun nasıl bir kurban olacağını bize açıklasın" dediler.
[Musa] "Bakın!" dedi, "O, ne yaşlı ne körpe, ama ikisi arasında orta yaşta bir sığır olmasını istiyor. O halde size verilen emri yerine getirin!"

69 Onlar, "Rabbine bizim için dua et de onun renginin nasıl olacağını bize açıklasın" dediler.
[Musa'nın] cevabı şu oldu: "O, kurbanın sarı renkte, parlak tonda, görenlere zevk veren bir sığır olmasını istiyor."

70 Onlar, "Rabbine bizim için dua et de onun nasıl olacağını bize (daha açık) bildirsin, (çünkü) bize göre tüm sığırlar birbirlerine benzer; ve sonra, Allah arzu ederse biz elbette doğru yola yöneliriz!" dediler.

71 [Musa'nın] cevabı şu oldu: "O, bu kurbanın ekinleri sulamak veya toprağı sürmek için hiç koşulmamış, kusursuz, alacasız bir sığır olmasını istiyor."
Onlar, "İşte, sonunda gerçeği bildirdin!"

إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً ۖ
قَالُوٓا۟ أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ
مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِىَ ۚ
قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ ۖ عَوَانٌۢ
بَيْنَ ذَٰلِكَ ۖ فَٱفْعَلُوا۟ مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا۟ ٱدْعُ لَنَا
رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ
فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ ٱلنَّٰظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا۟ ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّن لَّنَا مَا هِىَ إِنَّ ٱلْبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيْنَا ۖ وَإِنَّآ إِن شَآءَ
ٱللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ
تُثِيرُ ٱلْأَرْضَ وَلَا تَسْقِى ٱلْحَرْثَ ۖ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ
قَالُوا۟ ٱلْـَٰٔنَ جِئْتَ بِٱلْحَقِّ ۖ

53 Ayet 72'den anlaşılmaktadır ki, bu ve takib eden ayetlerle ilgili kıssa, hemen hemen kesin bir şekilde, çözümlenmemiş bazı öldürme olaylarında bir inek kurban edilmesini ve öldürme olayına en yakın köy veya kasaba yaşlılarının ellerini kurban edilen inek üzerinde yıkayıp "bu kanı ne ellerimiz döktü, ne de gözlerimiz onu gördü" diye beyanda bulunmalarını emreden Hz. Musa'nın yasasına işaret eder. Bu yolla toplum, müşterek sorumluluktan muaf kılınmış oluyordu. Bu Tevrat kuralının detayı için bkz. Tesniye xxi, 1-9.

54 Lafzen, "cahillerden olmayayım diye." Alay edilme suçlaması, Hz. Musa'nın yukarıdaki kuralı çok genel terimlerle, herhangi bir detay vermeden bildirmesinden dolayıdır.

dediler; ve hemen (onu) kurban ettiler, halbuki neredeyse hiçbir şey yapmadan kalacaklardı.[55]

فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا ۚ كَذَٰلِكَ

72 Çünkü ey İsrailoğulları, siz bir adam öldürmüştünüz ve sonra da bu [suçlun sorumluluğunu birbirinizin üstüne atmıştınız. Oysa Allah, sizin örtbas ettiğiniz her şeyi[56] açığa çıkarmaya kâdirdir. **73** Biz dedik ki: "Bu [prensib]i bu gibi [çözümlenmemiş cinayet olaylarının ba-

55 Yani, Hz. Musa vasıtasıyla kendilerine vahyedilen basit bir emrin daha net bir tanımını elde etmeye yönelik inatçılıkları, neredeyse emri yerine getirmelerini imkansız kılacaktı. Bu paragrafla ilgili yorumunda Taberî, İbni 'Abbâs'ın aşağıdaki görüşünü aktarır: "Eğer [ilk anda] seçtikleri herhangi bir sığırı kurban etseydiler görevlerini yerine getirmiş olacaklardı; ama onu kendileri için karmaşık hale getirdiler ve Allah da onu onlar için zorlaştırdı." Benzer bir görüş, aynı bağlamda, Zemahşerî tarafından da ifade edilmiştir. Bu kıssanın ahlakî yönünün, bütün dinsel hukukların (dolayısıyla İslam Hukuku'nun) önemli bir problemine işaret ettiği görülmektedir: yani, başlangıçta genel ifadelerle verilen herhangi bir dinî kanunla ilgili ilave detaylar istemenin hoş görülmemesi —çünkü bu tür detaylar, sayı ve şekil olarak ne kadar çok olursa, kanun da o kadar katı ve karmaşık hale gelir. Bu noktayı çok iyi kavrayan Reşid Rıza, yukarıdaki Kur'an pasajı üzerindeki yorumunda aşağıdaki görüşleri serdeder (bkz. *Menâr* I, 345 vd.): "Bundan alınacak ders, kişinin kanunları daha karmaşık hale getirecek olan (hukukî) taleplerde bulunmaması gerektiğidir. İşte ilk Müslüman nesiller meseleyi böyle görmüşlerdir. Onlar meseleleri kendi içinde giriftleştirmediler ve böylece onlar için, *şeriat (dîn),* tabii, kolay ve müsamahakar idi. Ama sonradan gelenler, kendi kıyaslamaları *(ictihâdları)* yoluyla çıkardıkları (bazı) buyrukları dine ilave ettiler; ve bu (ilave) buyruk ve yasakları o kadar çoğalttılar ki şeriat, toplum için ağır bir yük haline gelmeye başladı." İslam Hukuku'nun gerçek emir ve buyruklarının –yani, Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in öğretilerinde ***açık ve kesin olarak*** vaz'edilmiş olanların– neden detaylardan adeta tamamen uzak olduğunun sosyolojik sebepleri konusunda *State and Government in Islam* adlı kitabımı (s. 11 vd. ve muhtelif bölümleri) salık veririm. (Türkçe çevirisi, *İslâm'da Yönetim Biçimi* —T.ç.n.) Yukarıdaki sığır kıssasında tasvir edilen ve Hz. Peygamber'in Ashâbı tarafından doğru şekilde kavranan bu problemin önemi, sûreye neden "Bakara" (sığır) adı verildiğini izah eder. (Keza bkz. 5:101 ve ilgili notlar 120-123.)

56 Bkz. yukarıda not 53. Burada çoğul "siz"in kullanımı, Hz. Musa'nın Şeriatı'nda, meçhul bir şahsın veya şahısların işlediği cinayetlerde öngörülen kollektif, toplumsal sorumluluk prensibine işaret eder. Allah'ın suçları açığa çıkarması, açıkça Hesap Günü'ne bir işarettir.

zılarına da uygulayın:[57] Bu yolla Allah canları ölümden korur ve kendi iradesini size gösterir[58] ki (bunu görüp) muhakemenizi kullan[mayı öğren]ebilesiniz." **74** Ama, bütün bunlardan sonra kalpleriniz katılaştı; kaya gibi hatta daha da sert oldu: Çünkü, unutmayın, öyle kayalar var ki içinden ırmaklar fışkırır; ve öy-

يُحْيِ اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾
ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ
أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ

57 *İdribûhu bi-ba'dihâ* tabiri, kelime anlamıyla: "onun bir kısmı ile ona vur" diye çevrilebilir —ve bu karşılık, İsrailoğulları'na, kurban edilen sığırın etinden bir parça ile öldürülen adamın cesedine vurmaları emrinin verildiği, bunun üzerine adamın mucizevî olarak canlanıp katili gösterdiği gibi gülünç bir iddianın pek çok müfessir tarafından ileri sürülmesine neden olmuştur. Ne Kur'an, ne Hz. Peygamber'in herhangi bir sözü, hatta ne de Kitâb-ı Mukaddes, bu son derece hayalî izaha en ufak bir ruhsat vermez. Bu nedenle, sözkonusu iddia kabul edilemez. *İdribûhu*'daki *hû* zamiri müzekker (eril) iken *nefs* ismi (ki burada "adam" diye çevrilmiştir) hakikatte müennes (dişil) isimdir: Buradan, *idribûhu* emrinin muhtemelen *nefs*'e işaret etmediği sonucu çıkar. Diğer yandan, *darabe* fiili (kelime anlamı "vurdu") çok sık sembolik veya mecazî anlamda kullanılan bir fiildir. Mesela, *darabe fi'l-ard* ("yeryüzünde seyahat etti"), veya *darabe'ş-şey' bi'ş-şey'* ("bir şeyi diğer bir şey ile karıştırdı"), ya da *darabe meselen* ("benzetme yaptı" veya "bir kıssa anlattı" yahut "bir tasvir yaptı") veya *'alâ darbin vâhidin* ("aynen uygulandı" veya "aynı şekilde") veya *duribet aleyhim ez-zilleh* ("onlar aşağılanmaya uğradılar" veya "onlara aşağılanma uygulandı") ve diğerleri gibi. Bütün bunları gözönüne alarak, yukarıdaki Kur'an paragrafında görülen *idribûhu* emrinin "ona" veya "buna uygula" diye çevrilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyim (bu şekildeki bir kullanım ile toplumsal sorumluluk prensibine atıf yapılmaktadır). *Ba'dihâ*'daki ("onun bir kısmı") *hâ* müennes zamiri ise, öncesindeki en yakın müennes isim ile ilgilidir —yani, öldürülen *nefis* (kişi) ile veya üzerinde *(fîhâ)* toplumun anlaşmazlığa düştüğü cinayet olayının kendisi ile. Böylece, *idribûhu bi-ba'dihâ* tabirinin en uygun karşılığı, "bu [prensibi] bu gibi [çözümlenmemiş cinayet olay]larından bazısına uygulayın" olmalıdır: Çünkü, açıktır ki, bilinmeyen şahıs veya şahıslar tarafından işlenen cinayetteki toplumsal sorumluluk prensibi, bu tür bütün durumlara değil, yalnızca bazılarına tatbik edilebilir.

58 Lafzen, "Allah ölüye hayat verir ve size ayetlerini gösterir" (yani, O, iradesini bu tür mesajlar veya emirler vasıtasıyla gösterir). "O ölüye hayat verir" sembolik ifadesi, hayatların *korunmasına* işaret eder ve 5:32'dekine benzer bir muhteva taşır. Bu bağlamda, ister ferdî intikam olayları sonucu olsun, isterse yalnızca belirsiz bir şüpheye ve belki de haksızlığa yol açan ikinci dereceden delillere dayalı hatalı bir hukukî sürecin sonucu olsun, kan dökülmesine ve masum kişilerin öldürülmesine mani olmaya işaret eder *(Menâr* I, 351).

lesi de var ki yarıldığında içinden su çıkar; bazısı da Allah korkusuyla (yerinden kopup) aşağı yuvarlanır.[59] Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir!

وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا
يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾
أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ
مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ۖ
وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ
اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿٧٦﴾ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾
وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ

75 ŞİMDİ, onların tebliğ ettiğiniz şeye inanacaklarını bekliyor musunuz?[60] Aksine, birçoğu Allah'ın kelâmını dinler ama onu anladıktan sonra bile bile çarpıtırlar.[61] **76** Nitekim, imana ermiş olanlarla buluştuklarında, "[Sizin inandığınız gibi] inanıyoruz!" derler; ama birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, "Rabbinizin kelâmını[62] size karşı koz olarak kullansınlar diye mi Allah'ın size açıkladığı şeyleri onlara haber veriyorsunuz? Aklınızı başınıza toplamayacak mısınız?" derler.

77 Bilmezler mi ki Allah, açığa vurdukları şeylerden de, gizlediklerinden de haberdardır?

78 Onlar arasında ilahî kelâmın[63] gerçek bilgisine sahip olmayan, kitap ile il-

59 Bu atfın izahı için bkz. 7:143. "Kayalardan ırmakların fışkırması" veya "suyun çıkması" benzetmesi, tam *aksini,* yani, kuraklığı ve cansızlığı tasvir eder ve böylece, Kur'an'ın İsrailoğulları'na yönelttiği ruhsal çoraklık ithamına bir atıfta bulunur.

60 Burada Müslümanlara hitap edilmektedir. İslam'ın ilk döneminde özellikle o zamanlar çok sayıda Yahudinin yaşadığı Medine'ye hicretten sonra Müslümanlar, Yahudilerin, tevhidî inançlarından dolayı Kur'an mesajına ilk koşacaklar arasında bulunacaklarını bekliyorlardı. Bu, hayal kırıklığı ile sonuçlanan bir beklenti oldu. Çünkü Yahudiler, kendi dinlerini sadece İsrailoğulları'na adanmış bir çeşit ulusal miras olarak kabul ediyorlar ve yeni bir vahyin gereğine –veya olabilirliğine– inanmıyorlardı.

61 Karş. Yeremya xxxiii, 26 —"Yaşayan Tanrının sözlerini değiştirdiniz."

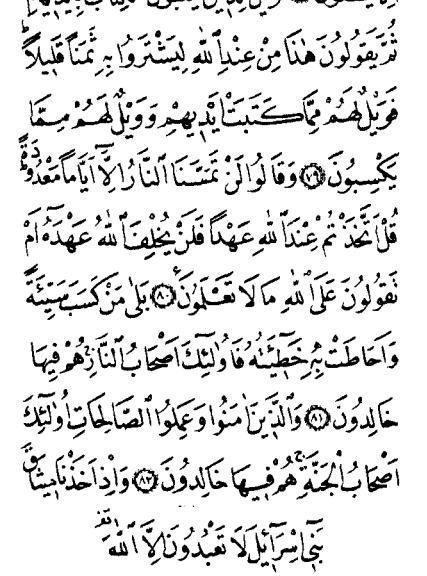
62 Lafzen, "Rabbinizin önünde" (veya "katında"). Müfessirlerin çoğuna (örneğin, Zemahşerî, Beğavî ve Râzî) göre, "Rabbiniz" ibaresi burada "Rabbinizin vahyettiği", yani İsrailoğulları'nın "kardeşleri arasından" bir peygamber geleceği şeklindeki Kitâb-ı Mukaddes'in haberi karşılığında kullanılmıştır ve bundan dolayı yukarıdaki ifade, Yahudilerin kendi kitaplarına dayanarak ilzam edilebileceklerine işaret etmektedir. (Bkz. aynı zamanda yukarıda 33. not).

63 Burada Tevrat'ın.

gisiz insanlar var; [ki bunlar] sadece birtakım kuruntular[a tâbi olurlar] ve zanna dayanırlar. **79** O halde, yazıklar olsun onlara ki, kendi elleriyle, ilahî kelâm[dan olduğunu iddia ettikleri hususlar]ı kaydettikten sonra, az bir kazanç elde etmek için, "Bu Allah'tandır!" derler. (Böyle diyerek) kendi elleriyle kaydettiklerinden ötürü yazıklar olsun onlara! Ve yine bütün o kazandıklarından ötürü yazıklar olsun böylelerine![64]

80 Ve onlar: "Ateş, bize birkaç günden fazla dokunmaz" derler.[65] De ki [onlara]: "Allah'tan bir söz mü aldınız –çünkü Allah hiçbir zaman sözünden caymaz– yoksa asla bilemeyeceğiniz bir şeyi mi Allah'a isnad ediyorsunuz?"

81 Evet! işte [böylesine] büyük bir kötülük işleyen ve [bunun] günahıyla çepeçevre kuşatılan kimseler var ya, işte böyleleridir içinde kalmak üzere ateşe mahkum olanlar! **82** İmana ermiş olup doğru ve yararlı işler yapanlara gelince, sürekli içinde kalmak üzere cenneti hak edenler de işte bunlardır.

83 VE BİR ZAMAN, [ey] İsrailoğulları, [sizden] şu (konularda) kesin taahhüt almıştık:[66] "Allah'tan başkasına kulluk et-

64 Burada Kitâb-ı Mukaddes'in metnini tahrif etmekten ve böylece onların cahil izleyicilerini yanıltmaktan sorumlu tutulan alimler kasdedilmektedir. "Az kazanç", onların sözde "seçilmiş toplum" olarak kapıldıkları üstünlük duygusudur.

65 Yaygın Yahudi inancına göre, İsrailoğulları'ndan günahkarlar bile öteki dünyada sadece çok sınırlı bir ceza görecekler ve "seçilmiş toplum"a mensup olmaları sebebiyle cezaları çabucak kaldırılacaktır: Bu, Kur'an'ın reddettiği bir inançtır.

66 Bundan önceki pasajlarda İsrailoğulları'na, kendilerine bahşedilen üstünlükler hatırlatılmıştı. Şimdi ise Kur'an onlara, doğruluk ve dürüstlük yolunun apaçık sosyal ve ahlakî emirler vasıtasıyla kendilerine gösterildiği gerçeğini hatırlatmaktadır: ve bu uyarı, doğrudan doğruya, insanın öteki dünyadaki durumunun, hangi soydan geldiğine değil, sadece bu dünyada nasıl bir hayat sürdürdüğüne bağlı olduğu yargısından çıkarılmaktadır.

meyeceksiniz; ebeveyninize, akrabanıza, yetimlere ve muhtaçlara/yoksullara iyilik yapacaksınız; bütün insanlarla güzellikle konuşacaksınız; namazlarınızda dikkatli ve devamlı olacaksınız ve karşılıksız yardımda bulunacaksınız."[67]

Ama, birkaçınız dışında bu sözünüzden döndünüz: zaten siz, inatçı, isyankar bir toplumsunuz![68]

84 O zaman, birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan sürmeyeceğinize dair kesin söz almıştık sizden, siz de kabul etmiştiniz; ve [şimdi de] buna şahitlik yapıyorsunuz. **85** Buna rağmen yine sizlersiniz birbirinizi katleden ve –kesinlikle yasaklanmış olduğu halde– kendi halkınızdan bir kısmını yurtlarından süren, onlara karşı günahkarlık ve nefrette yarışıp yardımlaşan ve esir olarak elinize düştüklerinde onları ancak fidye alarak bırakan![69]

Böyle yaparak, ilahî kelâmın bir kısmına inanıyor, diğer kısmını inkar mı ediyorsunuz? Öyleyse bilin ki, içinizden böyle yapanların karşılığı, bu dünya hayatında zilletten ve Kıyamet Günü en acıklı azaba uğratılmaktan başka bir şey olmaya-

وَبِالْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا
وَذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَقُولُوا۟ لِلنَّاسِ
حُسْنًا وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا
قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَٰقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم
مِّن دِيَٰرِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ أَنتُمْ
هَٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا
مِّنكُم مِّن دِيَٰرِهِمْ تَظَٰهَرُونَ عَلَيْهِم بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ
وَإِن يَأْتُوكُمْ أُسَٰرَىٰ تُفَٰدُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ
إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ ٱلْكِتَٰبِ وَتَكْفُرُونَ
بِبَعْضٍ فَمَا جَزَآءُ مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ إِلَّا خِزْىٌ فِى
ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰٓ أَشَدِّ ٱلْعَذَابِ

67 Bkz. yukarıdaki 34. not.

68 Tevrat, İsrailoğulları'nın dikbaşlılığına ve inatçı isyankarlığına dair birçok atıflar içermektedir —Mesela, Çıkış xxxii, 9; xxxiii, 3; xxxiv, 9; Tesniye ix, 6-8, 23-24, 27.

69 Bu, Hz. Peygamber'in hicreti sırasında Medine'de var olan şartlara bir atıftır. İslam'dan önceki dönemde Medine'nin iki Arap kabilesi –Evs ve Hazrec– sürekli birbirleriyle savaş halindeydiler; ve orada yaşayan üç Yahudi kabilesinden –Benî Kaynukâ', Benî Nadîr ve Benî Kurayza– ilk ikisi Hazrec'in müttefiki olduğu halde üçüncüsü Evs'in müttefiki idi. Böylece, yaptıkları savaşlarda Yahudiler, müşrikler ile ittifak halinde öteki Yahudileri öldürüyorlardı ("birbirleriyle günah ve nefrette yardımlaşarak"): Bu, Hz. Musa'nın Şeriatı'na göre iki misli ağır suç idi. Ancak yine de o şeriata uyarak birbirlerinden aldıkları esirleri sonradan fidye karşılığı serbest bırakıyorlardı. Kur'an'ın sonraki cümlede işaret ettiği açık tutarsızlık işte budur.

caktır. Zira Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir.

86 Ahiret hayatı karşılığında bu dünya hayatını satın alanlar var ya, işte böylelerinin azabı hafifletilmeyecek ve onlara *yardım edilmeyecektir.*

87 Biz Musa'ya ilahî kelâmı bahşettik ve birbiri ardınca o'nu izleyen elçiler gönderdik:[70] Meryem oğlu İsa'ya da hakikatin tüm kanıtlarını vahyettik ve o'nu kutsal ilham[71] ile güçlendirdik. [Ama] ne zaman bir elçi hoşunuza gitmeyen bir şey getirdiyse küstahlıkta haddi aşarak bir kısmını öldürdünüz[72] ve diğerlerini yalanladınız, öyle değil mi?

88 Ama onlar: "Kalplerimiz zaten bilgi ile dolu!"[73] derler. Hayır, bilakis Allah, onları *hakikati* kabullenmeyi reddettikleri için gözden çıkarmıştır: Zira onlar, sadece basmakalıp birkaç şeye *inanırlar.*[74]

وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟
ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ
وَقَفَّيْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ بِٱلرُّسُلِ وَءَاتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَٰتِ
وَأَيَّدْنَٰهُ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ ۗ أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ
بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ
وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۢ بَل لَّعَنَهُمُ
ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

70 Lafzen, "ve ondan sonra öteki [bütün] peygamberlerin onu takib etmesini sağladık": Yahudilere ardarda sürekli olarak peygamber gönderildiği gerçeğine (bkz. Taberî, Zemahşerî, Râzî, İbni Kesîr) bir gönderme ki, bu gerçek onların elinden bilgisizlik mazeretini de almaktadır.

71 *Rûhu'l-Kudüs*'ün (kelime anlamıyla, "kutsallık ruhu") bu karşılığı, *rûh* teriminin Kur'an'da sık sık "ilahî ilham" anlamında kullanılmasına dayanmaktadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in, ashâbdan şair Hassân b. Sâbit'e *Rûhu'l-Kudüs* nimeti bahşedilmesi için duada bulunduğu rivayet edilmiştir (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî). Aynı şekilde Kur'an da, *bütün* müminlerin O'ndan (gelen) bir "ilham *(rûh)* ile güçlendirildikleri"nden söz eder (58:22).

72 Lafzen, "Ve bir kısmını öldürüyorsunuz." Bu ayet boyunca gözlenen geçmiş zaman kipinin *taktulûn* ("siz öldürüyorsunuz") fiili ile şimdiki zaman kipine dönüşmesiyle bu konudaki bilinçli bir niyetin ve böylece, Ahd-i Cedîd'in de (Matta xxiii, 34-35, 37 ve I Selaniklilere Mektup ii, 15) işaret ettiği Yahudi tarihinin sürekli tekrarlanan bir özelliğinin vurgulanması amaçlanmaktadır *(Menâr* I, 377).

73 Lafzen, "kalplerimiz (bilgi) mahfazalarıdır." Yahudilerin, zaten sahip oldukları dinsel bilgiden dolayı başka ilave bir öğretiye ihtiyaçları olmadığı şeklindeki böbürlenmelerine bir işaret (İbni 'Abbâs'dan naklen İbni Kesîr; benzer bir açıklama Taberî ve Zemahşerî tarafından da zikredilmiştir).

74 Yani, onların bütün inançları bizâtihî kendileri ve Allah katında sahip olduklarını iddia ettikleri sözde "imtiyazlı" statü üzerinde odaklanmıştır.

89 Ve ne zaman Allah katından onlara, halen sahip oldukları hakikati tasdik eden bir [yeni] vahiy geldiyse, daha önce, hakikati inkara şartlanmış olanlara karşı üstün gelmek için yalvarıp yakardı[kların]ı çarçabuk unutarak] daha önce tanıdıkları [hakikati] bu defa inkara kalkıştılar. Ve Allah'ın lâneti, hakikati inkar eden herkesin üzerinedir.

90 Allah'ın lütfunu dilediği kuluna bahşetmesini kıskanarak[75] Allah'ın indirdiği hakikati inkar etmeleri ve böylece kendilerini kaptırdıkları şu [boş gurur] ne kötü! Onlar böylece Allah'ın gazabını tekrar tekrar hak ettiler. Ve o hakikati inkar edenler için hazırlanmış utanç verici bir azap vardır.

91 Nitekim onlara: "Allah'ın indirdiğine inanın!" denildiğinde, "Biz [yalnızca] bize *indirilene inanırız!*" *diye cevap verirler;* ve zaten bildikleri bir gerçeği tasdik ve teyid eden bir hakikat bile olsa, sonra gelen her haberi inkar ederler.

De ki: "Madem [gerçek] müminler idiniz de neden Allah'ın önceki peygamberlerini öldürdünüz?"[76]

92 Gerçekten Musa size hakikatin tüm kanıtları ile gelmişti (ama) o'nun yokluğunda hemen [altın] buzağıya tapmaya başlamış ve böylece haince bir davranış içine girmiştiniz.

93 Biz o zaman, Sina Dağı'nı üzerinize şahit tutarak, "Size emanet ettiğimiz şeye *[bütün]* gücünüzle sarılın ve ona kulak

وَلَمَّا جَآءَهُمْ
كِتَٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟
مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم
مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾
بِئْسَمَا ٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ
بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ
فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ ۚ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ نُؤْمِنُ بِمَآ
أُنزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا
لِّمَا مَعَهُمْ ۗ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ
ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ ۖ خُذُوا۟ مَآ ءَاتَيْنَٰكُم
بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟

75 Yani, Allah'ın vahyini İsrail soyundan olmayan birine, bu özel durumda, Arap bir Peygamber olan Muhammed'e indirmesini kıskanarak.

76 Onların bizzat *kendilerine* vahyedilmiş olana, yani, Hz. Musa Şeriatı'na iman ettikleri şeklindeki iddialarına bir atıf; ki o şeriatta, değil peygamberlerin, herhangi bir suçsuz insanın bile öldürülmesi yasaklanmıştır. Ayrıca bkz. 61 ve 87. ayetlerin bitiş cümleleri ve ilgili dipnotlar.

verin!" [diyerek] sizden kesin bir taahhüt almıştık.
[Bütün bu hatırlatmalara rağmen] onlar: "Dinledik, ama itaat etmiyoruz!" derler.[77] Zira, hakikati reddetmeleri yüzünden bunların kalplerini [altın] buzağı sevgisi kaplamıştır.[78]
De ki: "Ne kötü (şu) inancınızın sizi yönelttiği [şey]! Eğer gerçekten bir şeylere inanıyorsanız."
94 De ki: "Eğer Allah katındaki ahiret hayatı, başka hiç kimseye değil de yalnız size mahsus ise[79] ve bu kanaatinizde samimi iseniz o zaman ölümü arzulamanız gerekmez mi?"
95 Ama kendi elleriyle yapıp ettikleri ortadayken bunu hiçbir zaman temenni etmeyecekler: Allah zalimleri her halleriyle bilmektedir. **96** Ve sen onları başkalarından daha ihtirasla hayata sarılmış göreceksin, hatta Allah'tan başkasına ilahlık yakıştırmaya şartlanmış olanlardan bile daha çok: onların her biri binlerce yıl yaşamak ister; halbuki uzun yaşaması, böyle birini [ahirette] azaptan kurtarmaz: zira Allah onun bütün yapıp ettiklerini görmektedir.

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي
قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ
الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا
الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا
قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ
أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا ۚ يَوَدُّ
أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ ۖ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ
الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قُلْ
مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾

97 [EY PEYGAMBER, onlara] şunu anlat: Kim ki, Allah'ın izniyle senin kalbine, önceki çağlarda indirilenleri doğrulayan, inananlara bir muştu ve rehber olan bu [ilahî kelâmlı indirdiği için Cebrail'e düş-

77 Onların bu sözleri fiilen *telaffuz etmedikleri* açıktır; ancak sonraki davranışları yukarıdaki mecazî ifadeyi teyid etmektedir.

78 Lafzen, "hakikati inkar etmelerinden dolayı kalplerine buzağı yerleştirilmiştir": Yani, öncekiler Hz. Musa'nın teklif ettiği hakiki mesajdan uzaklaştıktan sonra "altın buzağı" ile sembolize edilen maddî nesnelere tapınmaya başladılar.

79 Cennetin yalnızca İsrailoğullarına özgü olduğu şeklindeki Yahudi inancına bir atıf (karş. bu sûrenin 111. ayeti).

manlık besliyorsa; **98** kim ki Allah'a, O'nun meleklerine, Cebrail ve Mikail de dahil O'nun elçilerine düşmanlık besliyorsa, bilsin ki Allah da hakikati inkar eden herkese düşmanlık beslemektedir.[80]

99 Gerçekten Biz sana apaçık mesajlar indirdik ve onların gerçekliğini yoldan çıkmış olanlardan başkası inkar etmez.

100 Ne zaman [Allah'a] söz verdilerse bazıları sözlerini (çiğneyip) bir kenara atmadı mı? Gerçek şu ki, aslında onların çoğu inanmıyor.

101 Ve [şimdi bile], ne zaman Allah'tan onlara halen sahip oldukları hakikati tasdik eden bir elçi gelse, kendilerini önceki çağlarda vahyedilen kelâma bağlı sayanlardan bazısı, [o'nun dediklerinin] farkında değillermiş gibi ilahî kelâma sırtlarını dönerler,[81] **102** ve [onun yerine] Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında şeytanca niyetler taşıyan kimselerin telkin edegeldiklerine uyarlar. Hakikati inkar eden

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ
إِلَيْكَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾
أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ
مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
﴿١٠١﴾ وَٱتَّبَعُوا۟ مَا تَتْلُوا۟ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ۖ
وَمَا كَفَرَ

80 Birçok sahih Hadise göre, Medine Yahudilerinden bazı bilginler Cebrail'i "Yahudilerin düşmanı" olarak tanımlıyorlardı. Bunun üç sebebi vardı: birincisi, Yahudi tarihinin ilk dönemi boyunca başlarına gelen bütün felaket haberlerinin Cebrail tarafından kendilerine aktarıldığını düşünüyorlardı, böylece Cebrail onların gözünde bir "kara haberci" oldu (güzel haberlerin taşıyıcısı ve bu nedenle kendilerinin "dost"u olarak gördükleri Mikail'in tersine); ikincisi, Muhammed'e mesajı getirenin Cebrail olduğunun Kur'an'da defalarca tekrarlanmasıydı, halbuki Yahudiler yalnızca İsrail soyundan gelen birinin ilahî vahye mazhar olabileceğini düşünüyorlardı; ve üçüncü olarak, Cebrail aracılığıyla vahyedilmiş olan Kur'an'ın bazı Yahudi inanç ve davranışlarının şiddetli eleştirileriyle dolu olması ve onları Hz. Musa'nın *hakiki* mesajına karşı olmakla itham etmesiydi. (Bu Hadislerin ayrıntıları için bkz. Taberî, Zemahşerî, Beğavî, Râzî, Beydâvî, İbni Kesîr.) Ayet 97'deki *mâ beyne yedeyhi* ifadesini "önceki çağlarda indirilenler/geçmiş vahiylerden bugüne kalmış olanlar" şeklinde çevirmem hakkında bkz. sûre 3, not 3.

81 Burada işaret edilen ilahî kelâm Tevrat'tır. Yahudiler, Tesniye xviii, 15, 18'de yer alan Arap Peygamber'in geleceği haberini (bkz. yukarıda not 33) gözardı etmek sûretiyle Hz. Musa'ya bahşedilen vahyin tümünü reddetmiş oldular (Zemahşerî; ayrıca *Menâr* I, 397'de Abduh).

Süleyman değildi, ama o şeytanca niyetler taşıyan kişiler halka sihir öğreterek hakikati inkar ettiler;[82] ve onlar, Babil'deki iki melek Hârût ve Mârût vasıtasıyla ihdas edilene [uyarlar]; –gerçi bu ikili, öncelikle, "Biz sadece ayartıcılarız: sakın [Allah'ın vahyettiği] hakikati inkara yeltenmeyin!" şeklinde uyarıda bulunmadan[83] hiç kimseye onu öğretmediler– ve onlar, bu ikiliden, karı koca arasında nasıl huzursuzluk çıkarılacağını öğreniyorlardı; ancak Allah'ın izni olmadan onunla hiç kimseye zarar veremedikleri gibi sadece kendilerine zarar veren ve hiçbir faydası olmayan bir bilgi ediniyorlardı; oysa onlar, bu [bilgiyi] edinenin ahiret hayatı-

سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ
النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ
وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللّٰهِ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ

82 Burada "şeytanca niyetler taşıyan kimseler" olarak çevrilen *eş-şeyâtîn* ibaresi, Taberî, Râzî vb. tarafından belirtildiği gibi, insanlara işaret etmektedir; ama aynı zamanda insanın kalbindeki şeytanî ve gayriahlakî dürtülere de işaret ediyor olabilir (bkz. bu sûrenin 14. ayeti ile ilgili not 10). Yukarıda tire içindeki ifade, Kitâb-ı Mukaddes'deki Hz. Süleyman'ın puta tapma suçu işlediği ifadesinin (bkz. I Krallar xi, 1-10) ve o'nun halk arasında kendi adıyla özdeşleşen sihirbazlık sanatının mucidi olduğu efsanesinin Kur'an tarafından reddedildiğini göstermektedir.

83 Bu "beyan", mecazî olarak, insanın her türlü sihir teşebbüsünü reddetme ahlakî yükümlülüğü altında olduğunu dile getirir; çünkü sihir –ister başarılı isterse başarısız olsun– Allah tarafından konulan tabii düzeni değiştirmeyi amaçlar. Hârût ve Mârût isimlerine gelince, Kur'an'ın çoğu kıraatı onu *melekeyn* ("iki melek") olarak telaffuz eder; ama sahih rivayetlere göre (bkz. Taberî, Zemahşerî, Beğavî, Râzî vb.) Hz. Peygamber'in seçkin dostlarından İbni 'Abbâs ve sonraki kuşaktan birçok alim –mesela, Hasan Basrî, Ebu'l-Esved ve Dehhâk– onu *melikeyn* ("iki kral") olarak kıraat etmişlerdir. Ben de şahsen bu ikinci kıraati tercih ederim. Ama diğeri çoğunluk tarafından kabul edildiğinden burada onu esas aldım. Bazı müfessirler, iki kıraatin hangisi kabul edilirse edilsin, onun mecazî anlamıyla, yani, "iki muktedir kişi", yahut "iki ruhanî kişi" şeklinde anlaşılması gerektiği görüşündedirler: onlar bu görüşlerinde, İbni 'Abbâs'ın, Hârût ve Mârût'un "Babil'de sihirbazlıkla uğraşan iki kişi" oldukları şeklindeki kanaatine dayanıyorlardı (bkz. Beğavî, ayrıca *Menâr* I, 402). Her ne olursa olsun şurası kesindir ki, Babil, eski zamanlardan beri efsanevî Hârût ve Mârût kişilikleri –belki krallar– ile sembolize edilen sihir sanatının ana yurdu olarak ünlenmişti; işte Kur'an'ın her türlü sihir ve göz boyama teşebbüsünü ve genel olarak her türlü esrarengiz ilimlerle uğraşmayı kınamak amacıyla işaret ettiği efsane budur.

nın güzelliğinden nasipsiz kalacağını iyi biliyorlardı.[84] Doğrusu, karşılığında ruhlarını sattıkları o [sanat] ne kötüdür, keşke bunu bilselerdi!

103 Eğer inansalar ve O'na karşı sorumluluklarının bilincinde olsalardı, doğrusu, Allah'ın mükâfaatı onlara iyilik getirecekti; keşke bunu bilselerdi!

مَا لَهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ مِنْ خَلَـٰقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا۟ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ خَيْرٌ ۖ لَّوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقُولُوا۟ رَٰعِنَا وَقُولُوا۟ ٱنظُرْنَا وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَلِلْكَـٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَّا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ وَلَا ٱلْمُشْرِكِينَ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْكُم مِّنْ خَيْرٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۚ وَٱللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾ مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ

104 SİZ EY imana ermiş olanlar! [Peygamber'e] "Bizi dinle!" demeyin; onun yerine, "Bize karşı tahammüllü ol!" demeyi tercih edin. Ve [o'na] kulak verin. Çünkü, hakikati inkar edenleri şiddetli azap bekliyor.[85]

105 Ne önceki vahyin takipçilerinden hakikati inkara yeltenenler, ne de Allah'tan başka şeylere ilahlık yakıştıranlar, Rabbin tarafından sana indirilen bir hayrı[86] görmekten hoşlanırlar; ancak Allah dilediğini rahmetine ulaştırır; zira Allah, sınırsız lütuf Sahibidir.

106 Biz yürürlükten kaldırdığımız veya unutturduğumuz herhangi bir mesajı mutlaka daha iyisi veya benzeri ile değiştiririz.[87] Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bil-

84 Yukarıdaki pasaj, kabaca "sihir" olarak tanımlanan esrarengiz olguda objektif bir gerçeklik olup olmadığını veya buna başvuranların kendi kendini kandırma (self-deception) içinde bulunup bulunmadıklarını sorgulamaz. Burada maksat, olayların seyrini –en azından buna teşebbüs eden kişinin zihninde– "tabiat-üstü" bir mahiyet taşıyan araçlarla etkilemeye çalışmanın manevî bir suç olduğu ve bunu yapanların ruhsal konumlarında çok ciddî zararlar ile sonuçlanacağı konusunda insanı uyarmaktan başka bir şey değildir.

85 İlk bakışta Hz. Peygamber'in çağdaşlarına yönelik olan bu tavsiye, Kur'an'da çok sık rastlandığı gibi, aslında ona yol açan tarihsel şartların ötesine uzanan bir muhteva taşımaktadır. Ashâb'a, Hz. Peygamber'e saygı ile yaklaşmaları ve kişisel istek ve beklentilerini o'nun aracılığıyla vahyedilen iman esaslarına tâbi kılmaları emredilmiştir: ve bu talimat, her mümin için ve her dönemde geçerliliğini korumaktadır.

86 Yani, vahyi, ki o en büyük hayırdır. Burada işaret edilen, Yahudilerin ve Hristiyanların vahyin kendileri dışında herhangi bir topluma bahşedilebileceğini kabul etmekteki isteksizlikleridir.

87 Bu pasajda ortaya konulan prensip –Kitâb-ı Mukaddes öğretisinin, yerini Kur'-

mez misin? **107** Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır ve Allah'tan başka sizi koruyacak ve yardım edecek hiç kimse yoktur?
108 Yoksa, size gönderilmiş olan Elçi'den, daha önce Musa'dan istenilenleri mi istiyorsunuz? Ama her kim, hakikate inanmak yerine onu inkar etmeyi tercih ederse[88] doğru yoldan sapmış olur.

قَدِيرٌ ۝١٠٧ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝١٠٨ أَمْ تُرِيدُونَ
أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ
يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝١٠٩

---

an'ın getirdiği öğretiye bırakması– birçok Müslüman alimin yanlış yorumlarına sebep olmuştur. Bu bağlamda kullanılan *âyet* ("mesaj") kelimesi, aynı zamanda Kur'an'ın bir "hükmü"nü ifade etmek için de kullanılmaktadır (çünkü bu hükümlerin her biri bir mesaj taşır). *Âyet* terimini bu sınırlı anlamda alan bazı alimler, yukarıdaki pasajdan, Kur'an'ın bazı ayetlerinin vahiy tamamlanmadan önce Allah'ın talimatı ile "nesh" edildiği (yürürlükten kaldırıldığı) sonucunu çıkarmaktadırlar. Bu iddianın –ki, yazdıklarını tashih için ikinci defa okurken bazı bölümleri atan veya başkaları ile değiştiren herhangi bir yazarı akla getirmektedir– saçmalığının yanısıra, Kur'an'ın herhangi bir ayetinin "nesh" edilmiş olduğunu bildiren tek bir sahih Hadis bile bulunmamaktadır. Sözde "nesh doktrini"nin temelinde bazı eski müfessirlerin Kur'an'ın bir pasajını diğeri ile uzlaştırmadaki yetersizlikleri yatmaktadır: Sözkonusu ayetlerden birinin *"neshedildiği"* yargısına vararak altından kalkılmaya çalışılan bir yetersizlik. Bu keyfî değerlendirme, "nesh doktrini"nin taraftarları arasında kaç Kur'an ayetinin ve hangilerinin neshedildiği, ayrıca bu sözde *nesih* ile, sözkonusu ayetin Kur'an'ın *tertîbinden* tamamen çıkarıldığı mı yoksa yalnızca o ayet ile konulan özel hükmün veya beyanın mı iptal edildiği konusunda neden hiçbir görüş birliği olmadığını da açıklamaktadır. Kısacası, "nesh doktrini" hiçbir tarihsel olguya dayanmamaktadır ve bu nedenle de reddedilmelidir. Diğer taraftan, yukarıdaki Kur'an pasajını yorumlamadaki zahirî güçlük, *âyet* teriminin "mesaj" olarak anlaşılması ve bu ayetin, Yahudilerin ve Hristiyanların Kitâb-ı Mukaddes'in yerini alan herhangi bir vahyi kabul etmediklerini ifade eden önceki pasaj ile bağlantılı olarak okunması halinde derhal ortadan kalkar: çünkü onu bu şekilde okumamız halinde, neshin, bizzat Kur'an'ın herhangi bir bölümü ile değil, sadece geçmiş ilahî mesajlar ile ilgili olduğunu görürüz.

88 Lafzen, "her kim imanı, hakikati inkarla değiştirirse" —yani, her kim Kur'an mesajının gerçekliğinin derunî kanıtını kabul etmez ve bunun yerine, onun ilahî kaynaklı oluşunun somut şekilde isbatını taleb ederse (*Menâr* I, 416). —"Daha önce Hz. Musa'dan istenilen şey", İsrailoğulları'nın "Allah'ı yüzyüze görme/Allah ile karşı karşıya gelme" istekleriydi (karş. 2:55). Burada tarafımdan "size gönderilmiş olan elçi" olarak çevrilen ifade, lafzen, "*sizin* elçiniz" şeklindedir ve açık olarak, getirdiği mesaj önceki vahiylerin yerine geçen Peygamber Muhammed'e (s) işaret etmektedir.

109 Kendilerini önceki vahye bağlı sayanların çoğu, kıskançlıklarından dolayı, sizi, iman ettikten sonra yeniden hakikati inkara döndürmek isterler; [hatta] hakikat kendileri için apaçık ortaya çıktıktan sonra bile. Buna karşılık, siz (ey imana erişenler) Allah'ın iradesini ortaya koyacağı vakte kadar onları hoşgörün ve dayanın: Unutmayın, Allah her şeye kâdirdir.

110 Namazınızda dikkatli ve devamlı olun, arındırıcı (malî) yükümlülüğünüzü yerine getirin, çünkü kendiniz için önceden yaptığınız her iyiliği Allah katında mutlaka bulacaksınız: Unutmayın, Allah bütün yaptıklarınızı görür.

111 ONLAR, "Yahudi veya Hristiyan olmadıkça hiç kimse cennete giremez!" diye iddia ederler.[89] Bu onların kuruntusudur! De ki: "Eğer söylediklerinizde samimi iseniz, iddianızı kanıtlayın!"[90]

112 Evet, gerçekten her kim tüm benliğini Allah'a teslim eder[91] ve iyilik yapanlardan olursa, Rabbi katında mükâfaatını görecektir; ve böyleleri ne korkacak, ne de üzülecekler.[92]

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ
كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ
لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ
اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا
الزَّكَاةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ
اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ
الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ
قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ
أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

89 Bu, yukarıdaki 109. ayet ile ilişkilidir: "Kendilerini önceki vahye bağlı sayanların çoğu ... sizi yeniden hakikati inkara döndürmek isterler" vd.

90 Lafzen, "delilinizi getirin" —yani, "kendi kitaplarınızdan."

91 Lafzen, "kim yüzünü Allah'a teslim eder." Kişinin yüzü, bedeninin en anlamlı parçası olduğundan klasik Arapça'da insanın bütün kişiliğini yahut bütün benliğini göstermek için kullanılırdı. Kur'an'da defalarca tekrarlanan bu ifade, *İslâm*'ın mükemmel bir tanımını vermektedir —ki, *esleme* ("kendini teslim etti") kök-fiilinden türetilmiş olan bu kelime "kendini (Allah'a) teslim etmek" anlamına gelir: ve Kur'an'ın tümünde *islâm* ve *müslim* terimleri bu anlamda kullanılmışlardır. (Bu kavramın geniş bir tartışması için, bkz. *müslim* ifadesinin vahiy kronolojisinde ilk defa kullanıldığı yer olan 68:35 ile ilgili dipnot).

92 Böylece Kur'an'a göre kurtuluş, herhangi bir özel "zümre"ye tahsis edilmiş olmayıp Allah'ın birliğini kavrayan, kendini O'nun iradesine teslim eden ve dürüst şekilde yaşamak sûretiyle bu ruhsal tercihe pratik bir anlam kazandıran herkese açıktır.

113 Ayrıca Yahudiler, "Hristiyanlar geçerli, tutarlı bir inanç temelinden yoksunlar" iddiasında bulunurken Hristiyanlar da (aynı şekilde,) "Yahudiler, geçerli, tutarlı bir inanç temelinden yoksunlar" diye iddia ederler; ve her iki taraf da (bu iddialarında) ilahî kelâma atıfta bulunurlar! Hatta bilgiden yoksun bulunanlar, onların söylediklerini aynen tekrarlayıp dururlar;[93] ama anlaşamadıkları şeyler konusunda Kıyamet Günü aralarında hüküm verecek olan Allah'tır.[94]

114 Allah'ın adının O'nun mescidlerinde anılmasına mani olan ve onları tahrip etmek için çalışan kimseden daha zalim kim olabilir? İşte böylelerinin bu yerlere [Allah] korkusu dışında bir sâikle girmeye hakları yoktur.[95] Onlar için bu dünyada zillet, ahirette ise korkunç bir azap vardır.

وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ
لَيْسَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ عَلَىٰ شَىْءٍ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ لَيْسَتِ
ٱلْيَهُودُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ كَذَٰلِكَ قَالَ
ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَّنَعَ
مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ أَن يُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ وَسَعَىٰ فِى خَرَابِهَا
أُو۟لَٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَن يَدْخُلُوهَآ إِلَّا خَآئِفِينَ لَهُمْ
فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

---

93 Bu ifade, yalnız kendi zümrelerine mensup olanların öteki dünyada Allah'ın rahmetine mazhar olacaklarını iddia eden herkese işaret etmektedir.

94 Başka bir deyişle, "Allah, (onların inançlarındaki) doğruları tasdik edecek ve (ondaki) yanlışların yanlışlığını da gösterecektir" (Muhammed Abduh, *Menâr* I, 428'de). Kur'an, sürekli olarak, ilahî vahye dayanan bütün inançlarda büyük bir hakikat payı bulunduğunu ve sonraki farklılıkların onların "kuruntu"larının (2:111) ve asıl öğretilerin zamanla tahrif edilmiş olmasının eseri olduğunu ifade eder. (Bkz. ayrıca 22:67-69).

95 Bazı özel düzenlemeleri ile ne kadar çok uyuşmazlık içinde olunsa da Allah inancını temel eksen olarak kabul eden her dine tam saygı gösterilmesi zarureti, İslam'ın temel prensiplerinden biridir. O halde Müslümanlar, ister cami, ister se kilise ya da havra olsun, Allah'a adanmış bütün ibadet mahallerini korumak ve onlara saygı göstermekle yükümlüdürler (karş. 22:40'ın ikinci paragrafı); ve başka bir inancın mensuplarını kendi inançlarına göre Allah'a ibadet etmekten alıkoyma teşebbüsleri Kur'an tarafından kutsallığa tecavüz fiili olarak nitelenmiş ve lânetlenmiştir. Bu prensibin çarpıcı bir tasviri, Hz. Peygamber'in H. 10. yılda Necran'lı bir Hristiyan heyetine karşı davranışında örneklenmiştir. Her ne kadar Hz. İsa'yı "Allah'ın oğlu" ve Hz. Meryem'i "Allah'ın annesi" olarak kabul etmeleri İslamî inançlarla temelden çatışıyor idiyse de onlara Hz. Peygamber'in mescidine serbestçe girme izni verilmişti ve o'nun kesin rızası ile orada kendi dinî ayinlerini ifa etmişlerdi (bkz. İbni Sa'd I/1, 84 vd.).

115 Doğu da Batı da Allah'ındır: Nereye dönerseniz dönün Allah'ın yönü orasıdır. Unutmayın ki Allah rahmet ve kudretinde sınırsızdır, her şeyi bilendir.

116 Bir kısım insanlar da, "Allah Kendine bir oğul edindi!" iddiasında bulunurlar. (Asla!) O, yaratılmışlara özgü böyle vasıflardan kesinlikle uzaktır.[96] Göklerde ve yerde ne varsa yalnız O'nundur; her şey bütün varlığıyla O'nun iradesine tâbidir. **117** Göklerin ve yerin yaratıcısı O'dur: bir şeyin olmasını istediğinde ona sadece "Ol!" der —ve o (şey hemen) oluverir.

وَلِلَّهِ
الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن
فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا
اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ
قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ
﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ
عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾ وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ الْيَهُودُ وَلَا
النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ

118 [YALNIZ] bilgiden yoksun olanlar: "Allah neden bizimle konuşmaz ve neden bize [mucizevî] bir işaret göstermez?" derler. Onlardan önce yaşamış olanlar da[97] tıpkı onların dedikleri gibi demişlerdi: kalpleri hep birbirine benziyor. Gerçekte Biz, bütün işaretleri, yürekten inanıp tasdik etmeye niyetli olanlar için açık ve anlaşılır kıldık.

119 Doğrusu Biz seni [ey Peygamber,] hakikat ile gönderdik: bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak; yakıcı ateşe mahkum olanlardan sen sorumlu değilsin.

120 Sen onların inanç sistemine uymadıkça ne Yahudiler ne de Hristiyanlar

96 Yani, Allah, lafzî veya mecazî anlamda "çocuk" sahibi olma gerekliliğinde (veya mantıkî olabilirliğinde) ifadesini bulan benzeri her türlü eksiklikten münezzehtir. *Sübhâne* ifadesi –özellikle Allah için kullanılmaktadır– O'nun herhangi bir noksanlıktan ve ne kadar hafif olursa olsun, yaratılmış bir varlık veya nesne ile herhangi bir benzerlikten mutlak uzaklığını ifade eder.

97 Yani, kendilerine peygamberler tarafından iletilen mesajlarda mündemiç olan hakikati idrak edemeyen, ama bu mesajların gerçekten Allah'tan geldiğini teyid edecek mucizevî bir "tezahür" üzerinde ısrar eden ve böylece o mesajlardan nasiplenmeyi başaramayan insanlar. Bu ayet, açık bir şekilde yukarıdaki 108. ayet ile ve dolayısıyla Yahudi ve Hristiyanların Kur'an'ın mesajına karşı yaptıkları itirazlar ile ilişkilidir. (Bkz. ayrıca 74:52, not 29).

senden memnun olmayacaklar. De ki: "Dinleyin! Allah'ın rehberliği tek doğru rehberliktir."
Ve doğrusu, sana ilim geldikten sonra onların sapık görüşlerini takip etmeye devam edersen ne seni Allah'ın elinden alacak bir kimse bulursun, ne de bir yardımcı.

قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۗ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ ٱلَّذِى جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَتْلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتِىَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَٱتَّقُوا۟ يَوْمًا لَّا تَجْزِى نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذِ ٱبْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِى ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾

Ve doğrusu, sana ilim geldikten sonra onların sapık görüşlerini takip etmeye devam edersen ne seni Allah'ın elinden alacak bir kimse bulursun, ne de bir yardımcı.

121 Kendilerine ilahî kelâmı emanet ettiklerimiz [ve] ona gereği gibi uyanlar[98] —işte onlardır [gerçekten] iman edenler; hakikati inkara kalkışanlara gelince —işte onlardır asıl kaybedenler!

122 EY İSRAİLOĞULLARI! Size lütfettiğim o nimetleri ve sizin diğer kavimlere üstün gelmenizi sağladığım günleri hatırlayın; **123** ve hiçbir insanın diğerine bir yararının olmayacağı, hiç birinden fidye kabul edilmeyeceği; şefaatin fayda etmeyeceği ve hiç kimseye yardım edilmeyeceği bir Gün'ü[n gelip çatacağını] aklınızdan çıkarmayın.[99]

124 Ve [şunu hatırlayın:] Rabbi, İbrahim'i buyrukları ile sınadığında ve İbrahim de bunları yerine getirdiğinde[100] ona "Seni insanlara önder yapacağım!" demişti.
İbrahim de sormuştu: "Benim neslimden de mi [önderler çıkaracaksın]?"
[Allah] cevap vermişti: "Benim ahdim zalimleri kapsamaz."[101]

98 Yahut; "onu tam anlamıyla bizzat uygulayanlar" —yani, onun anlamına nüfûz etmeye ve manevî yapısını anlamaya çalışanlar.

99 Bkz. 2:48. Bu tenbih, yukarıdaki bağlamda, özellikle Yahudilerin, Hz. İbrahim soyundan gelmelerinin Hesap Günü kendilerini "kurtaracağı" yolundaki inançlarına işaret etmektedir —müteakip ayetle reddedilen bir inanç.

100 Klasik müfessirler, bu buyrukların *(kelimât,* lafzî anlamı "kelimeler") neler oldukları konusunda birçok spekülasyona başvurmuşlardır. Ancak Kur'an onları belirlemediği için, burada kasdedilenin, sadece Hz. İbrahim'in Allah'tan aldığı her buyruğa tam bir teslimiyet içinde uyması olduğunu kabul etmek zorundayız.

101 Bu pasaj, önceki iki ayet ile bağlantılı olarak okunduğunda, Allah tarafından "in-

125 O ZAMAN Biz Mâbed'i insanların tekrar tekrar yöneleceği bir hedef ve bir kutsal sığınak yapmıştık:[102] Öyleyse İbrahim için vaktiyle belirlenen yeri ibadet mahalli edinin.[103]

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً
لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

sanların önderi" kılınan Hz. İbrahim'in soyundan gelmeleri sebebiyle "Allah'ın seçilmiş halkı" olduklarına inanan İsrailoğulları'nın bu iddiasını reddeder. Kur'an, Hz. İbrahim'in yüce konumunun, fiziksel olarak o'nun soyundan gelenlere ve hele onların içindeki günahkarlara kendiliğinden benzer bir konum kazandırmayacağını açıklığa kavuşturur.

102 Burada kasdedilen Mâbed *(el-beyt)* –kelime anlamıyla, "[İbadet] Ev(i)"– Mekke'de bulunan Kâbe'dir. Kur'an'ın başka yerlerinde ondan "Eski Mâbed" *(el-beytu'l-'atîk)* ve sık sık da "Dokunulmaz/Kutsal İbadet Evi" *(el-mescidu'l-harâm)* olarak söz edilmiştir. Kâbe'nin prototipinin Hz. İbrahim tarafından Tek Allah'a adanan ilk Mâbed olarak (bkz. 3:96) inşa edilmiş olduğu ve bu nedenle bütün Müslümanlar için bir *kıble* ve yıllık olarak tekrarlanan *hacc*'ın hedefi olarak seçildiği rivayet edilir. Ayrıca İslam öncesi dönemlerde bile Kâbe'nin, kişiliği ile her zaman Arap düşüncesinin ön saflarında yer almış olan Hz. İbrahim'in hatırası ile özdeşleşmiş olduğu kaydedilmektedir. Çok eski Arap geleneklerine göre, Hz. İbrahim'in Sâra'yı teskin etmek için Mısırlı cariyesi Hâcer'i ve ondan olan çocuğu Hz. İsmail'i Kenan'dan getirdikten sonra bıraktığı yer, işte sonradan Mekke olarak bilinen bu yerdi. Deve sırtındaki bir bedevî için (ki Hz. İbrahim de onlardan biri idi) yirmi veya hatta otuz günlük bir yolculuğun hiçbir zaman olağan dışı bir şey olmadığı gözönüne alınırsa bu imkansız değildir. Tevrat'ta (Tekvîn xii, 14) Hz. İbrahim'in Hâcer'i ve Hz. İsmail'i terk ettiği yerin "Birşebe kırları" (yani, Filistin'in en güney ucu) olduğu şeklindeki ifade, ilk bakışta Kur'an'daki bilgi ile çelişmektedir. Ancak, eski kentli Yahudiler için "Birşebe kırları" teriminin Filistin'in güneyindeki Hicaz da dahil bütün çöl alanlarını kapsadığını gözönüne alırsak bu zahirî çelişki ortadan kalkar. Hâcer ve Hz. İsmail, terk edildikleri yerde şimdi Zemzem Kuyusu olarak bilinen su kaynağını keşfettikten sonra daimi olarak oraya yerleştiler. Güney Arabistan'ın (Kahtanî) Curhum kabilesine mensup bir bedevî aileler grubunun zamanla oraya yerleşmesini teşvik eden, belki de bu su kaynağı olmuştu. Hz. İsmail, sonradan bu kabileye mensup bir kızla evlendi ve böylece *musta'ribe* ("Araplaşmış") kabilelerin atası oldu —onlar İbranî bir baba ile Kahtanî bir anneden gelmeleri sebebiyle böyle adlandırıldılar. Hz. İbrahim'e gelince, onun Hâcer'i ve Hz. İsmail'i sık sık ziyaret ettiği rivayet edilmiştir. İşte bu peryodik ziyaretlerinden birinde Hz. İsmail'in de yardımıyla Kâbe'nin ilk binasını inşa etmişti. (İbrahimî geleneğin daha detaylı açıklamaları için bkz. Sahîh-i Buhârî'nin *Kitâbu'l-'İlm*'i, Taberî'nin *Tarîhu'l-Ümem*'i, İbni Sa'd, İbni Hişâm, Mes'ûdî'nin *Murûcu'z-Zehebî*, Yâkût'un *Mu'cemu'l-Buldân*'ı ve diğer ilk dönem Müslüman tarihçiler).

103 Bu, Kâbe'nin yakın civarına veya, daha büyük ihtimalle, onun çevresindeki kut-

Nitekim Biz, İbrahim ve İsmail'e emrettik: "Mâbedimi, onu tavaf edecekler için,[104] onun yakınında tefekküre dalacaklar için ve [namazda] rukû ve secde edecekler için temiz tutun."

126 Ve İbrahim, "Ey Rabbim!" diye yalvardı, "Burayı emin bir bölge yap ve halkından Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman edenlere bereketli rızıklar bağışla."

[Allah]: "Her kim hakikati inkar ederse, onun kısa bir süre zevk ü safa içinde yaşamasına izin veririm —ama sonunda onu ateşin azabına sürerim; ne kötü bir duraktır o!" diye cevap verdi.

127 İbrahim ve İsmail Mâbed'in temellerini yükseltirken yalvardılar: "Ey Rabbimiz! Bunu kabul et; Sensin her şeyi bilen, her şeyi duyan!"

128 "Ey Rabbimiz, bizi Sana teslim olanlardan kıl ve bizim soyumuzdan[105] Sana teslim olacak bir topluluk çıkar, bize ibadet yollarını göster ve tevbemizi kabul et: şüphesiz yalnız Sensin tevbeleri kabul eden, rahmet dağıtan!"

129 "Ey Rabbimiz! Soyumuz içinden[106] onlara Senin mesajlarını iletecek, vahyi ve hikmeti öğretecek ve onları arındırıp tertemiz kılacak bir elçi çıkar: Çünkü yalnız Sensin kudret ve hikmet sahibi!"

130 Ve düşünme melekeleri dumura uğ-

وَعَهِدْنَآ
إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَٰكِفِينَ
وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا
ءَامِنًا وَٱرْزُقْ أَهْلَهُۥ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُم بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ
ٱلْءَاخِرِ ۖ قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُۥ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُۥٓ
إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِـۧمُ
ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ
ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن
ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۖ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ
عَلَيْنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ
رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ
وَٱلْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾
وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُۥ ۚ

---

sal sahaya *(haram)* işaret ediyor olabilir *(Menâr* I, 461 vd.). *Emn* (kelime anlamıyla "emniyet") kelimesi, bu bağlamda, bütün canlı varlıklar için bir sığınak anlamına gelir.

104 Kâbe'nin yedi defa *tavâf* edilmesi, Hacc'ın rükünlerinden biridir. Bu, sembolik olarak, bütün insan eylemleri ve davranışlarının Allah ve O'nun birliği fikrini merkez olarak almaları gerektiğini gösterir.

105 *"Bizim* soyumuzdan" ifadesi, Hz. İbrahim'in, ilk oğlu olan Hz. İsmail'e işaret eder ve bu işaret Hz. İsmail'in soyundan gelen Peygamber Muhammed'e (s) dolaylı bir atıftır.

106 Lafzen, "Onların içinden."

ramış olanlar dışında kim, bu dünyada gerçekten yücelttiğimiz ve şüphesiz ahirette de dürüst ve erdemliler arasında yer alacak olan İbrahim'in inanç sistemini terk etmek ister?

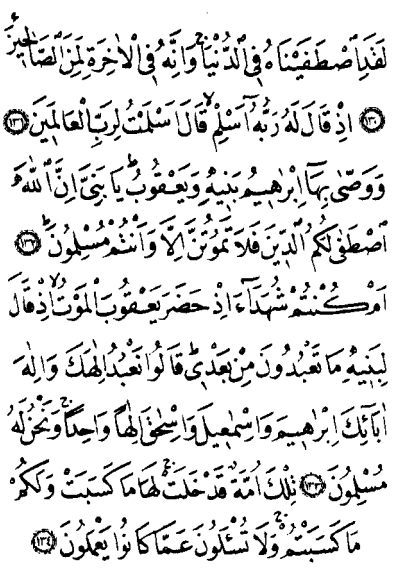
131 Rabbi o'na, "Bana teslim ol!" dediğinde; "[Sana,] bütün âlemlerin Rabbine teslim oldum!" diye cevap verdi.

132 Ve İbrahim çocuklarına bunu aynen vasiyet etti; Yakub da [böyle yaptı]: "Evlatlarım! Bakın, Allah size en saf ve temiz inancı bahşetti; öyleyse O'na teslim olmadan ölümün sizi alt etmesine izin vermeyin."

133 Evet, siz, [ey İsrailoğulları,] Yakub'un, son nefesini vermeye yaklaşırken oğullarına, "Ben gittikten sonra siz kime kulluk edeceksiniz?" diye seslendiğine şahitsiniz.[107]

Onlar, "Senin tanrına, ataların İbrahim, İsmail ve İshâk'ın tanrısına,[108] o Tek Tanrı'ya kulluk edecek ve O'na teslim olacağız!" diye cevap verdiler.

134 Şimdi o toplumlar geçip gittiler; onların kazandıkları kendilerine yazılacak, sizin kazandıklarınız ise size; ve siz, onların yaptıklarından ötürü yargılanacak değilsiniz.[109]

107 Yani, "benimsediğiniz dinî rivayetlerde." Ayrıca hatırlatmalıyız ki, bu cümlenin başında yer alan *em* bağlacı, her zaman soru anlamında (... mıdır?) kullanılmaz: bazan –ve özellikle, burada olduğu gibi, sözdizimi yönünden önceki cümle ile bağlantısız ise– *bel* bağlacı ("daha çok" veya "evet, ama") ile benzerlik gösterir ve soru anlamı taşımaz.

108 Klasik Arapça'da, eski İbranice kullanımında olduğu gibi, *eb* ("baba") terimi, sadece ebeveynden erkek olan için değil, aynı zamanda dedeler ve hatta daha uzak atalar ile amcalar için de kullanılır; ki bu da, Hz. Yakub'un amcası olan Hz. İsmail'in neden bu bağlamda zikredildiğini açıklar. O, Hz. İbrahim'in oğullarının en büyüğü olduğundan o'nun ismi Hz. İshâk'ınkinden önce gelmektedir.

109 Lafzen, "siz onların yaptıkları hakkında sorgulanmayacaksınız." Bu ayet ve aşağıdaki 141. ayet, bireysel sorumlulukla ilgili temel İslamî prensibi vurgulamakta

135 ONLAR, "Yahudi veya Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" derler. De ki: "Hayır, [bizimki,] bâtıl olan her şeyden yüz çeviren[110] ve Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıranlardan olmayan İbrahim'in inanç sistemi(dir)."

136 Deyin ki: "Biz Allah'a inanırız; ve bize indirilene; ve İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a ve onların soyundan gelenlere[111] indirilene; ve Musa'ya, İsa'ya ve Rableri tarafından [diğer] tüm peygamberlere tevdî edilmiş olana [inanırız]; onların arasında hiçbir ayrım yapmayız.[112] Ve biz O'na teslim olanlarız."

137 Eğer [ötekiler de] sizin inandığınız gibi inanırlarsa şüphesiz doğru yolu bulmuş olurlar; yüz çevirirlerse de derin bir çıkmaza saplanmış olurlar, ve Allah seni onlardan koruyacaktır: çünkü yalnız O'dur her şeyi işiten, her şeyi bilen.

138 [De ki: "Hayatımız] Allah'ın rengi [ile renklenir]! Kim [hayata] Allah'tan daha güzel renk verebilir, eğer gerçekten O'na kulluk ediyorsak?"

وَقَالُوا
كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا
بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ
وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ
بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾
صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ
عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

---

ve soylarından dolayı "seçilmiş halk" oldukları şeklindeki Yahudi düşüncesini ve –dolaylı olarak– Hristiyanların, Hz. Âdem'in kerem ve rahmetten mahrum kalışı nedeniyle bütün insanlığın yüklendiğine inandıkları "ilk günah" doktrinini reddetmektedir.

110 *Hanîf* ifadesi, lafzî olarak "(doğru bir yöne veya hedefe) yöneldi" anlamındaki *hanefe* fiilinden türetilmiştir (karş. Lane II, 658). İslam öncesinde bu terim kesinlikle tevhidî bir muhtevaya sahipti ve günahdan, dünyevî zevklerden ve bütün şüpheli inançlardan, özellikle de puta tapıcılıktan uzak duran bir insanı tanımlamak için kullanılırdı. *Tahannuf* da, esas olarak İslam öncesindeki muvahhidlerin uzun tefekkür ve ibadet anlarını kapsayan vecd hallerini gösterirdi. *Hanîf* ve *Tahannuf* terimlerinin bu anlamları ile ilgili çok sayıda örneğe İslam öncesi şiirinde rastlanır, mesela Umeyye b. Ebî Salt ve Cîrânu'l-'Avd'm şiirleri (karş. *Lisânu'l-'Arab, hanefe* maddesi).

111 Lafzen, "torunlarına" *(el-esbât,* tekili *sibt)* —Kur'an'da öncelikle Hz. İbrahim'in, Hz. İshâk'ın ve Hz. Yakub'un yakın soylarını ve dolayısıyla, bu atalardan yayılan oniki kabileyi tanımlamak için kullanılan bir terim.

112 Yani, "onların tümünü Allah'ın gerçek peygamberleri olarak görürüz."

139 [Yahudi ve Hristiyanlara] de ki: "Allah hakkında bizimle tartışıyor musunuz?[113] Nasıl olur? O, bizim gibi sizin de Rabbinizdir; bizim yapıp ettiklerimiz bize, sizin yapıp ettikleriniz de size aittir; ve biz kendimizi yalnızca O'na adamışızdır.

140 "İbrahim'in, İsmail'in, İshâk'ın, Yakub'un ve onların soyundan gelenlerin 'Yahudi' yahut 'Hristiyan' olduklarını mı iddia ediyorsunuz?"[114] De ki: "Allah'tan iyi mi biliyorsunuz? Allah tarafından kendisine verilen bir delili/şahitliği örtbas edenden daha zalim kim olabilir?[115] Ama Allah yaptıklarınızdan gafil değildir."

141 "Şimdi o toplumlar gelip geçtiler; onların kazandıkları onlara yazılacak, sizin kazandıklarınız ise size. Ve siz onların yaptıklarından ötürü yargılanacak değilsiniz."

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ
وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ
أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ أَأَنتُمْ أَعْلَمُ
أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ
اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ
عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ

142 İNSANLAR arasındaki dar kafalı düşüncesizler, "Şimdiye kadar uydukları kıb-

---

113 Yani, peygamberliğin devamı ve insanın nihaî kurtuluşu konusundaki Allah'ın iradesi hakkında. Yahudiler, peygamberliğin yalnız İsrailoğulları'na bahşedilen bir imtiyaz olduğuna inanırken Hristiyanlar, Hz. İsa'nın –ki o da İsrailoğulları soyundan gelen biriydi– Allah'ın yeryüzündeki *nihaî tezahürü* olduğunu iddia ederlerdi ve bu iki zümreden her biri de kurtuluşun yalnızca kendi mensuplarına özgü olduğunu ileri sürerlerdi (bkz. 2:111 ve 135). Buna mukabil Kur'an, bir sonraki cümlede Allah'ın *bütün* insanlığın Rabbi olduğunu ve her ferdin yalnızca kendi inançlarına ve davranışlarına bakılarak yargılanacağını vurgulamak sûretiyle bu fikirleri reddeder.

114 *Esbât* (burada ve 136. ayette "onların soyundan gelenler" olarak çevrilmiştir) terimi ile ilgili olarak bkz. yukarıdaki not 111. Yukarıdaki sözlerde Kur'an, "Yahudilik" kavramının 'Büyük Atalar' (Patriarchs) döneminden yüzyıllar sonra, hatta Hz. Musa'nın zamanından çok sonraları ortaya çıktığı, "Hristiyanlık" ve "Hristiyan" kavramlarının da Hz. İsa zamanında bilinmediği ve daha sonraki gelişmelerin ürünleri olduğu gerçeğine işaret etmektedir.

115 Kitâb-ı Mukaddes'de Peygamber Muhammed'in (s) zuhuru ile ilgili habere atıf (bkz. bu sûrenin 42. ayeti hakkındaki 33. not), ki bu haber, 'Büyük Atalar'dan sonra gelen bütün gerçek peygamberlerin İsrailoğulları'na mensup olduğu şeklindeki Yahudi-Hristiyan iddiasını kesinlikle yalanlar.

leden onları vazgeçiren nedir?"[116] diyecekler.
De ki: "Doğu da Batı da Allah'ındır; O, dilediğini dosdoğru yola iletir."[117]
143 Ve böylece sizin dengeli ve ölçülü bir toplum[118] olmanızı istedik ki [hayatı-

مَا وَلَّىٰهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ۚ قُل لِّلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾
وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا

116 Peygamberliğinden önce ve risaletinin Mekke döneminin başlangıç yıllarında Muhammed (s) –ve o'nunla birlikte olanlar– namazlarında Kâbe'ye doğru yönelirlerdi. Bu, belli bir vahiy tarafından tavsiye edilmiş değildi, ama açıkçası Kâbe'nin –o dönemde İslam öncesi Arapların taptıkları çeşitli putlarla dolu olmasına rağmen– o zamana kadar Tek Allah'a adanmış ilk Mâbed olarak görülmesinin bir sonucu idi (karş. 3:96). Hz. Peygamber, Kudüs'ün –tevhîd inancının öteki kutsal merkezi– yüceliğinin farkında olduğundan, kural olarak, Kâbe'nin güney duvarının önünde durup kuzeye doğru namaz kılardı ki hem Kabe'yi hem de Kudüs'ü karşısına alabilsin. Medine'ye hicretinden sonra kuzeye doğru, yalnız Kudüs'ü *kıble* edinerek namaz kılmaya devam etti. Ancak Medine'ye varışından yaklaşık onaltı ay sonra Kâbe'yi kesin şekilde Kur'an'a tâbi olanların *kıblesi* olarak tayin eden vahiy (bu sûrenin 142-150. ayetleri) geldi. Böylece Kudüs'ün "terk edilmesi", daha önce Müslümanların kendi kutsal şehirlerine doğru namaz kılmalarından dolayı sevinç duymuş olması gereken Medine Yahudilerini üzdü. İşte bu pasajın ilk cümlesi onlara atıf yapmaktadır. Ancak konuya tarihsel bakış açısından yaklaşılırsa ilahî buyruklarda kıble ile ilgili hiçbir değişiklik olmadığı görülür. Ve 142-150. ayetler vahyedilmeden önce bu konuda hiçbir talimat da mevcut değildi. Bu ayetlerin, esas olarak Hz. İbrahim'i ve o'nun akidesini konu alan önceki ayetlerle mantıksal bağlantısı, daha sonraları Kâbe olarak anılmaya başlanan Mâbedi ilk inşa edenin Hz. İbrahim olması gerçeğinde yatmaktadır.

117 Yahut: "[Hidayet bulmak] isteyeni dosdoğru bir yola ulaştırır."

118 Lafzen, "orta bir toplum" —yani, aşırılıklar karşısında adil bir denge gözeten ve hem zevk ve sefahatı hem de mübalağalı bir zühdü reddederek insanın tabiatını ve imkanlarını değerlendirmede gerçekçi ve makul davranan bir topluluk. Kur'an, sıkça tekrarladığı, hayatın her cephesinde dengeli ve ölçülü olma çağrısı ile uyumlu olarak müminlere, hayatlarının bedenî ve maddî yönüne çok fazla ağırlık vermemelerini öğütler; ama aynı zamanda insanın bu "bedenî hayat" ile ilgili ihtiyaç ve isteklerinin ilahî iradenin eseri ve bu nedenle de meşru olduğunu kabul eder. Daha ileri bir tahlilde, "dengeli ve ölçülü bir toplum" ifadesinin insanın varoluş problemine İslamî yaklaşımı temsil ettiği söylenebilir: ruh ile beden arasında fıtrî bir çatışma olduğu görüşünün reddi ve insan hayatının bu ikili cephesindeki tabiî ve ilahî bütünlüğün açık bir teyidi. İslam'a özgü olan bu dengeli davranış, doğrudan Allah'ın birliği ve bütün hilkatin temelinde yatan amacın tekliği kavramından doğmaktadır. Böylece, burada "dengeli ve ölçülü toplum"dan söz edilmesi, Allah'ın birliğinin bir sembolü olarak Kâbe tema'sına uygun düşen bir giriştir.

nızla] tüm insanlığın huzurunda hakikatin şahitleri olasınız ve Elçi de sizin huzurunuzda ona şahitlik yapsın.[119]

Ve Elçi'ye uyanlar ile ökçeleri üzerinde gerisingeri dönenler arasında açık bir ayrım yapabilmek amacıyla senin, [ey Peygamber,] daha önce yöneldiğin hedefi [bu topluluk için] kıble olarak tayin ettik: Şüphesiz bu, Allah'ın doğru yola ulaştırdığı kişilerden[120] başka herkes için zor bir sınavdı. Allah sizin inancınızı kesinlikle gözardı etmeyecektir; zira, unutmayın ki Allah insana karşı en şefkatli olandır, rahmet kaynağıdır.

144 Biz, [ey Peygamber,] senin sık sık yüzünü [bir kılavuz arayışı içinde] göğe çevirdiğini görüyoruz: ve şimdi seni tam tatmin edecek bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm'a çevir; ve siz, hepiniz, nerede olursanız olun, yüzünüzü [namaz esnasında] o yöne döndürün. Doğrusu, daha önce kendilerine vahiy tevdî edilmiş olanlar, bu emrin Rablerinden gelen bir hakikat olduğunu çok iyi bilirler; ve Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.

145 Ama daha önce kendilerine vahiy tevdî edilmiş olanların önüne bütün de-

لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ
عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ وَمَا
جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ
الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ ۚ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً
إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ۚ
إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ
وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ
مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ أَتَيْتَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ

119 Yani, "Hz. Peygamber'in size örnek olması gibi sizin hayat tarzınızın da bütün insanlığa bir örnek olduğuna."

120 Yani, "anlama ve kavrama (yeteneği) verdiklerinden" (Râzî). "Zor sınav" *(kebîre)* tanımlaması, Kur'an'da zikredilen önceki peygamberlerin büyük çoğunluğunun öğretilerini hatırlayarak Kudüs'e doğru namaz kılmaya alıştıkları halde Medine'ye hicretten sonra Müslümanlardan Kâbe'ye yönelmelerinin istenmesinden doğmaktaydı —ki Kâbe o zaman (H. 2. yılda) müşrik Kureyşliler tarafından hâlâ sayısız putlarını adadıkları bir Mâbed olarak kullanılmaktaydı. Buna karşılık Kur'an, gerçek müminlerin Kâbe'yi bir kez daha ***kıble*** olarak kabul etmekte zorlanmayacaklarını ifade eder: Müminler, Hz. İbrahim'in Mâbedini Allah'ın birliğinin bir sembolü ve İslam'ın ideolojik bütünlüğünün bir odak noktası olarak tesbit eden bu buyruğun gerisindeki ilahî hikmeti içgüdüsel olarak anlayabilirler. (Bkz. ayrıca yukarıda not 116).

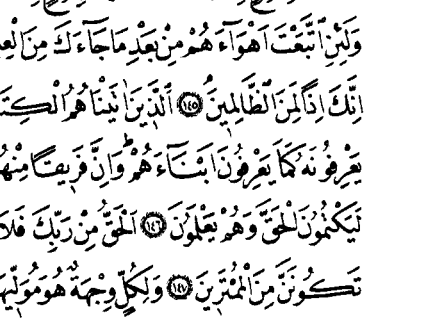
lilleri[121] koymuş olsaydın bile senin kıblene yönelmezlerdi; ne sen onların kıblelerine yönelirsin, ne de onlar birbirlerinin kıblelerine yönelirler. Ve eğer sana ilim geldikten sonra onların asılsız görüşlerine uysaydın muhakkak ki zalimlerden olurdun.

146 Daha önce kendilerine vahiy verdiklerimiz, onu kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar: Ancak bilin ki, onların bazısı hakikati bile bile örtbas eder;

147 Rablerinden gelen hakikati![122]

O halde sen, şüphe edenlerden olma:

148 Çünkü her topluluk, merkezinde O'nun, [Allah'ın] bulunduğu kendisine ait bir istikamete yönelir.[123] Öyleyse, iyi

121 Lafzen, "her bir işaret"i *(âyet)*, yani, vahyedilmiş bir buyruk olarak her bir işareti.

122 Bu, ilk bakışta, hem Kâbe'nin Hz. İbrahim'in *kıble*si olduğu gerçeğine, hem de içinden bir gün Hz. "Musa gibi" bir peygamberin çıkacağı bir "büyük millet"in atası olarak Hz. İsmail ile ilgili Kitâb-ı Mukaddes'deki habere (Tekvîn xxi, 13 ve 18) işaret etmektedir. Çünkü *kıble* ile ilgili buyruk, Hz. İsmail'in soyundan gelen Arap Peygamber vasıtasıyla vahyedilmişti. (İleride Peygamber Muhammed'in (s) geleceğine dair kilise tarafından resmen tanınmış İncillerde yer alan daha bariz ihbarlar için bkz. 61:6 ve ilgili dipnotları).

123 Lafzen, "herkesin... bir istikameti vardır." Hz. Peygamber'in Ashâbı ile sonraki dönemlerde yaşamış hemen hemen bütün klasik müfessirler bunu, çeşitli dinî topluluklara ve onların ibadetlerindeki farklı "Allah'a yöneliş" biçimlerine bir atıf olarak görürler. İbni Kesîr, bu ayet ile ilgili yorumunda, bunun, 5:48'de yer alan "her biriniz için [farklı] bir sistem ve [farklı] bir hayat tarzı tayin ettik" ibaresi ile içsel bağlantısını vurgular. "Her toplumun" Allah'a teslimiyetini ifade ederken "kendi istikametine doğru yöneleceği" ifadesi, ilk olarak, insanın namazda Allah'a yaklaşma niyetinin çeşitli zamanlarda ve çeşitli toplumlarda farklı biçimler aldığına (mesela, Hz. İbrahim'in *kıble* olarak Kâbe'yi seçmesi, Yahudilerin Kudüs'e öncelik vermeleri, ilk dönem Hristiyan kiliselerinin doğuya yönelmeleri ve Kur'an'ın Kâbe ile ilgili buyruğu); ikinci olarak, namazın hangi yöne doğru kılındığının –sembolik anlamı ne kadar önemli de olsa– inancın özünü teşkil etmediğine işaret eder; çünkü Kur'an, "gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir" (2:177) ve "Doğu da Batı da Allah'ındır" (2:115 ve 142) buyurmuştur. Sonuç olarak, Kâbe'yi Müslümanların *kıblesi* olarak tayin eden vahiy, ne öteki itikadların mensupları ile bir tartışmanın konusu yapılmalı, ne de onların Kur'an vahyinin gerçekliğine inanmamaları için bir sebep teşkil etmelidir *(Menâr* II, 21 vd.).

ve güzel işlerde birbirinizle yarışın. Nerede olursanız olun Allah sizi kendi katında toplayacaktır: çünkü, Allah her şeye kâdirdir.

149 Böylece, nereden gelirsen gel, [namazda] yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir. Bil ki bu [emir] Rabbinden gelen bir hakikattir; ve Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir. **150** O halde, nereden gelirsen gel, [namazda] yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir ve nerede olursanız olun yüzünüzü ona çevirin ki, zulüm yapmaya şartlanmış olmadıkça[124] insanların size karşı hiçbir bahaneleri kalmasın. Onlardan korkmayın, Ben'den korkun. [Bana itaat edin] ki size olan nimetimi tamamlayayım ve böylece siz de doğru yolu bulabilesiniz.

151 Nitekim size, mesajlarımı iletmesi, sizi arındırması, vahiy ve hikmeti bildirmesi ve bilmediklerinizi öğretmesi için içinizden bir elçi gönderdik: **152** Öyleyse Beni anın ki Ben de sizi anayım; Bana şükredin ve Beni inkar etmeyin.

153 SİZ EY imana ermiş olanlar! Sarsılmaz bir sabır ve namaz ile yardım arayın: zira, unutmayın, Allah zorluklara karşı sabredenlerle birliktedir.

154 Allah yolunda öldürülenlere, "ölü" demeyin: Hayır, onlar yaşıyor, ama siz farkında değilsiniz.

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۗ
وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ
فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ
إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ
نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ
رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾
فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ۚ إِنَّ
اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أَمْوَاتٌ ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

124 Lafzen, "içlerinden zulme şartlanmış olanların dışında" *(ellezîne zalemû* yahut *ellezîne keferû* gibi ifadelerde geçmiş zaman kipinin kullanılmasındaki amaç konusunda bkz. bu sûrenin 6. ayeti ile ilgili not 6). Kur'an, Müslümanların Hz. İbrahim'in gerçek izleyicileri olduğunu defalarca vurgular. Ancak Müslümanlar Hz. İbrahim'in *kıblesi* olan Kâbe dışındaki bir yöne doğru namaz kıldıkları sürece bu iddia itiraza açık olurdu. Kâbe'nin Kur'an'ın izleyicileri için *kıble* olarak tayini, böyle bir itirazı geçersiz kılacak ve itirazcılar, yalnızca Kur'an mesajına bu bahanelerle karşı çıkarak "zulüm yapmaya (bu örnekte hakikati saptırmak sûretiyle) şartlanmış olanlar"dan ibaret kalacaktı.

155 Muhakkak ki ölüm tehlikesiyle ve açlıkla, dünya malının, canın ve [alınteri] ürünlerinin kaybı ile[125] sizi sınayacağız. Ama zorluklara karşı sabredenlere iyi haberler müjdele; **156** ki, onların başına bir musibet gelince, "Doğrusu biz Allah'a aitiz ve muhakkak O'na döneceğiz!" derler. **157** İşte Rablerinin nimetleri ve lütfu onlar içindir ve doğru yol üzerinde olanlar işte onlardır!

158 [O halde,] unutmayın, Safâ ve Merve, Allah tarafından konulmuş sembollerdendir;[126] böylece, hac veya umre için Mâbede gelen birinin bu ikisi arasında gidip gelmesinde bir mahzur yoktur:[127] Zira, eğer kişi, yapması gerekenden daha çok iyilik yaparsa bilsin ki Allah, şükre bol karşılık verendir, her şeyi bilendir.[128]

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ
بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنفُسِ
وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم
مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ
عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ ۖ فَمَنْ
حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ
وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

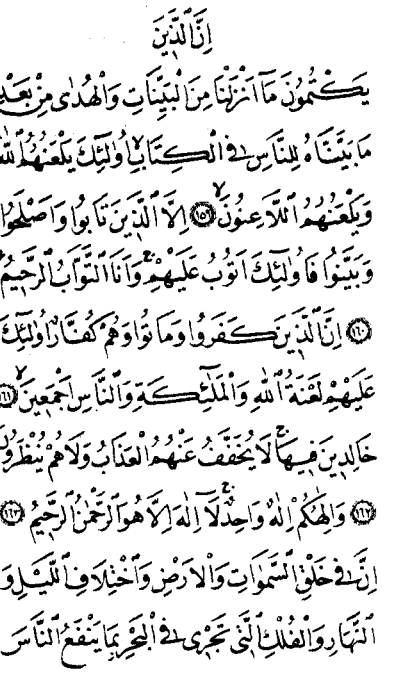
---

125 Lafzen, "bir şeylerle."

126 Lafzen, "Allah'ın sembolleridir." Mekke'de, Kâbe'nin hemen yakınında bulunan Safâ ve Merve adındaki iki alçak kayalık tepe arasındaki sahanın, Hz. İbrahim'in Allah'ın buyruğu ile Hâcer'i ve bebek yaştaki oğlu Hz. İsmail'i çölde terkettiği (bkz. yukarıdaki 102. not) ve anne Hâcer'in bundan dolayı acı ve ızdırap çektiği mekan olduğu rivayet edilir. Susuzluktan kıvranan ve çocuğunun hayatından endişeye kapılan Hâcer, iki kaya arasında koşup duruyor ve yardım için Allah'a yalvarıyordu. Sonunda Hâcer'in Allah'a güveni ve sabrı, hem kendisini hem de çocuğunu susuzluktan ölmekten kurtaran bir su kaynağının –bugüne kadar gelen ve Zemzem Kuyusu diye bilinen suyun– keşfiyle mükâfaatlandırıldı. Hâcer'in bu şiddetli imtihanının ve Allah'a güveninin anısıyla Safâ ve Merve, İslam öncesi zamanlarda bile imanın ve sıkıntılara göğüs germenin sembolleri olarak görülmeye başlandı: ve bu özellik, Safâ ile Merve'nin neden sabır ve Allah'a güven erdemlerini konu alan ayetler içinde zikredildiğini de açıklamaktadır (Râzî).

127 Hâcer'in Safâ ile Merve arasında endişe içinde koşuşturmasının anısına hacıların da bu iki tepecik arasında hızlı adımlarla yedi defa gidip gelmeleri istenir. İslam öncesi dönemlerde bazı putların orada dikilmiş olmasından dolayı, bazı ilk Müslümanlar, putperestliği andıran bu dinî vecîbeyi ifada isteksiz davrandılar (Râzî, İbni 'Abbâs'dan naklen). Yukarıdaki ayet, bu sembolik anma eyleminin müşrik Kureyşlilerin putperestliğinden daha eski olduğuna işaret etmek sûretiyle Müslümanları bu konuda rahatlatmayı amaçlamıştır.

128 "Kişi yapması gerekenden daha çok iyilik yaparsa" ibaresinin "...bir mahzur yok-

159 BAKIN, katımızdan indirdiğimiz hakikatin ve rehberliğin delilini ilahî kelâm aracılığıyla insanlığın önüne koyduktan sonra onu gizleyip örtbas edenlere gelince: işte onlardır Allah'ın lânet edeceği ve onlardır yargılama yeteneğine sahip herkesin de lânet yağdıracağı.[129] **160** Ancak, tevbe edenler, kendilerini düzeltenler ve (tebliğ edilen) hakikati duyuranlar bunun dışındadır: Onların tevbesini kabul edeceğim; zira yalnız Benim tevbeleri kabul eden, rahmet dağıtan.

161 Hakikati inkara şartlanmış olanlara ve hakikat inkarcıları olarak ölenlere gelince: onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve tüm [dürüst ve erdemli] insanların lânetine uğramalarıdır. **162** Onlar bu halde kalacaklar; [ve] ne azapları hafifletilecek, ne de soluk almalarına imkan verilecek.

163 VE SİZİN TANRINIZ, Tek Tanrı'dır; O'ndan başka tanrı yoktur; Rahmândır, Rahîmdir.

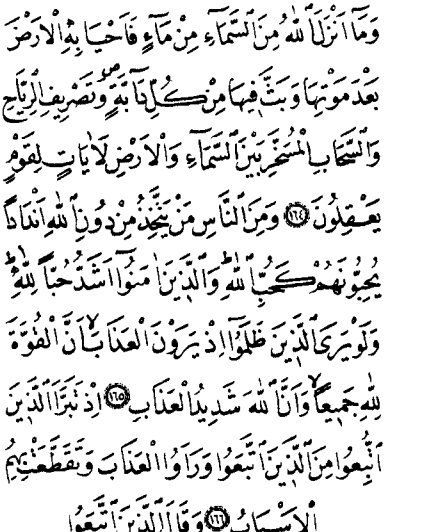
164 Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında; gece ile gündüzün birbirini takip edişinde; insanlara faydalı yüklerle deniz-

---

tur" (yahut lafzî anlamıyla, "...ona bir günah yüklenmez") cümlesi ile birlikte zikredilmesinden, bazı büyük İslam alimleri –mesela İmâm Ebû Hanîfe– Safâ ile Merve arasında yürümenin haccın farzlarından biri olmadığı, belki emredilenin üstünde bir faziletli davranış olduğu sonucunu çıkarmışlardır (bkz. Zemahşerî ve Râzî). Bununla birlikte çoğu alim, onun haccın zorunlu bir rüknü olduğu görüşünü benimsemektedirler.

129 Lafzen, "bütün lânet edenlerin lânet edecekleri" —yani, ahlakî konularda hüküm verebilecek bütün dürüst ve erdemli insanların. Allah'ın *la'neti*, "O'nun rahmetinden kovulma" anlamına gelir *(Menâr* II, 50). Klasik Arapça kullanımında lânetin ilk anlamı, *ib'âd* ("dışlamak" veya "sürgün etmek") ile aynıdır: Kur'an terminolojisinde, "güzel olan her şeyden mahrum edilme"yi gösterir *(Lisânu'l-'Arab)*. İbni 'Abbâs'a ve sonraki neslin önde gelen birçok alimine göre, burada kasdedilen ilahî kelâm, Kitâb-ı Mukaddes'tir; o halde yukarıdaki ayet Yahudilere ve Hristiyanlara atıfta bulunmaktadır.

lerde seyreden gemilerde; Allah'ın gökten indirerek onunla ölü toprağa can verdiği ve her çeşit canlının çoğalmasını sağladığı yağmurlarda; rüzgarların (yönünün) değişmesinde ve gökle yer arasında kendileri için tayin edilmiş belirli güzergahlarda akan bulutlarda: [bütün bunlarda] düşünüp akıllarını kullananlar için mesajlar vardır.[130]

165 Ama hâlâ Allah'a rakip gördükleri varlıklara inanmayı tercih eden[131] ve onları [yalnızca] Allah'a özgü [olması gereken] bir sevgi ile seven insanlar var: halbuki imana ermiş olanlar, Allah'ı başka her şeyden daha çok severler.

Zulüm yapmaya şartlanmış olanlar, [Kıyamet Günü] azaba uğratıldıkları zaman görecekleri gibi,[132] bütün kudretin yalnızca Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın cezalandırmada ne çetin olduğunu da keşke görselerdi!

166 [O Gün, haksız yere] kutsananlar,[133] kendilerine tâbi olanları tanımazlıktan gelecekler ve onlara tâbi olanlar, bütün ümitleri[134] paramparça olmuş bir şekilde [kendilerini bekleyen] azabı çekeceklerdir! **167** Ve sonra o tâbi olanlar, "[Hayatta]

---

130 Bu ayet, Kur'an'ın, "akıllarını kullananlar"a, kainatı kuşatan bilinçli, yaratıcı bir Gücün birçok tezahürü olarak tabiatın her gün gösterdiği olağanüstülükleri ve insanın kendi yeteneğinin ürünlerini ("denizlerde seyreden gemiler" gibi) gözetlemeleri için yaptığı çağrılardan biridir.

131 Lafzen, "insanlar arasında [ibadet için] Allah'tan başka ortaklar edinenler." *Endâd* terimi konusunda bkz. bu sûrenin 22. ayeti ile ilgili not 13.

132 Lafzen, "azabı (veya "cezayı") görecekleri zaman."

133 Lafzen, "izlenenler" —yani azîz ve "kutsal şahsiyet" oldukları iddia edilenler.

134 *Esbâb* (tekili *sebeb),* ilk anlamıyla "bağlar" veya "bağlantılar"ı ve mecazî anlamıyla da "(herhangi bir amaca yönelik) araçlar"ı ifade eder (karş. *Lisânu'l-'Arab;* Lane IV, 1285). Yukarıdaki bağlamda *esbâb,* kurtuluşa ulaşmanın araçlarına işaret etmektedir ve bu nedenle "ümitler" olarak çevrilmiştir.

ikinci bir fırsat yakalasaydık da[135] onların bizi tanımazlıktan geldiği gibi biz de onları görmezden gelip reddetseydik!" diyecekler.
Böylece, Allah yapıp ettiklerini onlara acı bir pişmanlık [duygusu] tattırarak gösterecektir; ve onlar ateşten çıkarılmayacaklardır.[136]

لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً
فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ
أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

168 EY İNSANLAR! Yeryüzünde meşru ve iyi ne varsa ondan nasibinizi alın ve Şeytan'ın izinden gitmeyin: zira o sizin apaçık düşmanınızdır, **169** sizi yalnız kötülük işlemeye, iğrenç ve çirkin işler yapmaya ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyleri Allah'a isnad etmeye çağırır.[137]

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا
تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾
إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى
اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ
آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ
كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً

170 Ama onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde bazıları: "Hayır, biz [yalnız] atalarımızdan gördüğümüz [inanç ve eylemler]e uyarız!" diye cevap verirler. Ya ataları akıllarını hiç kullanmamış ve hidayetten nasib almamış iseler?
171 Böylece, hakikati inkara şartlanmış olanların durumu, çobanın haykırışını işiten ama onu yalnız bir ses ve çağrı şeklinde algılayan sürünün durumuna ben-

135 Lafzen, "bizim için bir geriye dönüş olsaydı."

136 Zımnen, önlerine ikinci bir fırsat konularak bu dünyaya yeniden döndürülmeyeceklerdir (*Menâr* II, 81).

137 Bu, Allah tarafından açıkça bildirilenlerden daha fazla emir ve yasağın O'na keyfî olarak izafe edilmesine işaret etmektedir (Zemahşerî). Bazı müfessirler (mesela, *Menâr* II, 89 vd.'da Muhammed Abduh) bu ifadenin kapsamına, Kur'an'da veya sahih Hadislerde lafzen, açık olarak belirlenmediği halde bazı Müslüman alimlerin kendiliklerinden sübjektif kıyas yöntemleri ile çıkardıkları ve sonra "Allah'ın emirleri" diye ortaya koydukları sayısız farazî "hukukî" talimatı da dahil etmişlerdir. Bu pasaj ile öncekiler arasındaki bağlantı açıktır. 165-167. ayetlerde Kur'an "Allah'a ortak koşulan varlıklara inanmayı tercih edenler"den söz etmektedir: bu, aynı zamanda, bu kimselere dinî ve itikadî mahiyette buyruklar çıkarma hakkı izafe etmeye ve ayrıca, yalnızca geçmişten kaynaklanması dışında bir anlamı olmayan geleneklere dinî bir geçerlilik yüklemeye işaret eder (bkz. sonraki ayet).

zer.[138] Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, körlerdür: zira akıllarını kullanmazlar.

172 Ey imana ermiş olanlar! Size rızık olarak sağladığımız iyi şeylerden nasiplenin ve Allah'a şükredin, eğer gerçekten O'na kulluk ediyorsanız.

173 O, size yalnız leşi, kanı, domuz etini ve üzerinde Allah'ın adından başka bir adın anıldığı şeyi[139] yasakladı. Ama kim onlara mecbur kalırsa –bir arzu ve iştah duymamak ve zaruri ihtiyacının üstüne çıkmamak şartıyla– günaha girmiş olmaz: çünkü, unutmayın, Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

174 ALLAH'IN indirdiği vahiyden[140] bazı kısımları gizleyenler ve bunu az bir kazanç karşılığı değiştirenlere gelince: onlar karınlarını ateşle doldururlar. Ve Kıyamet Günü Allah onlarla ne konuşacak, ne de [günahlarından] onları arındıracaktır; şiddetli azap onları beklemektedir. **175** İşte onlar hidayet karşılığında sapıklığı ve mağfiret karşılığında azabı satın almışlardır: oysa ateşten ne kadar az korkar görünüyorlar!

176 İşte böyle: hakikati ortaya koymak için ilahî kelâmı indiren[141] Allah oldu-

وَنِدَآءً ۚ صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ وَٱشْكُرُوا۟
لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ
ٱلْمَيْتَةَ وَٱلدَّمَ وَلَحْمَ ٱلْخِنزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ ۖ
فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ
ٱلْكِتَٰبِ وَيَشْتَرُونَ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ مَا
يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلَّا ٱلنَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلضَّلَٰلَةَ بِٱلْهُدَىٰ وَٱلْعَذَابَ
بِٱلْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَآ أَصْبَرَهُمْ عَلَى ٱلنَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ
نَزَّلَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ ۗ

138 Bu, lafzen, şu şekilde ifade edilebilecek olan vecîz (elliptic) cümlenin biraz serbest bir çevirisidir: "Hakikati inkara şartlanmış olanların hali, çığlık ve bağırışdan başka birşey duymayan çığırtkanın haline benzer." *Na'ka* fiili, çoğunlukla, çobanın sürüsünü güderken çıkardığı belli bir anlamı olmayan bağırtıları tasvir etmek için kullanılır.

139 Yani, bir puta veya azîze veya "kutsal" olduğu var sayılan herhangi bir kimseye kurban edilmek üzere sunulan veya adanan her şeyi. Yasaklanmış et cinslerinin daha kapsamlı bir anlatımı için bkz. 5:3.

140 Bu terim, burada hem Kur'an'ı hem de geçmiş vahiyleri kapsayacak şekilde cins ismi olarak kullanılmıştır.

141 Lafzen, "indirmekte olan." *Nezzele* formu, vahiy sürecindeki tedricîlik ve sürekliliği yansıttığından en doğru şekilde geniş zaman kipi ile çevrilebilir.

ğuna göre, ona karşı kendi görüşlerini dayatanlar[142] derin bir açmazdadırlar.

177 Gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir;[143] ama gerçek erdem sahibi, Allah'a, Ahiret Günü'ne, meleklere, vahye[144] ve Peygamberlere inanan, servetini –kendisi için ne kadar kıymetli olsa da– akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara,[145] (yardım) isteyenlere ve insanları kölelikten kurtarmaya[146] harcayan;

وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِى ٱلْكِتَٰبِ
لَفِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾ لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ
قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ
ٱلْءَاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّۦنَ وَءَاتَى
ٱلْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ذَوِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ
وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَٱلسَّآئِلِينَ وَفِى ٱلرِّقَابِ

142 Lafzen, "ilahî kelâm hakkında karşıt görüşler taşıyanlar" —yani, onun bazı bölümlerini gizleyerek veya reddederek yahut onun ilahî kaynaklı olduğunu tamamen inkar ederek (Râzî).

143 Böylece Kur'an, yalnızca görünür/dış biçimlere uyum sağlamanın erdemliliğin gereklerini yerine getirmek için yeterli olmadığı ilkesini vurgulamaktadır. Kişinin namazda yüzünü şu veya bu yöne çevirmesine değinilmesi, biraz önce *kıble* konusunu ele alan ayetlerin devamıdır.

144 Birçok müfessire göre "vahiy" *(kitâb)* terimi, bu anlam örgüsü içinde genel bir muhteva taşımakta: ve genel olarak ilahî vahiy gerçeğine işaret etmektedir. Meleklere imanın burada zikredilmesinin sebebi ise, Allah'ın iradesini peygamberlere ve dolayısıyla bütün insanlığa izhar etmesinin, *ğayb* âlemine, yani, insan idrakinin ötesindeki bir gerçeklik alanına ait olan bu ruhsal varlıklar veya güçler aracılığıyla gerçekleştirilmesindendir.

145 *İbnu's-sebîl* (lafzen, "yolun oğlu") ifadesi, evinden uzakta olan herhangi bir kimseyi ve özellikle, bu durumdan dolayı geçim için yeterli imkana sahip bulunmayan kişiyi gösterir (karş. Lane IV, 1302). Daha geniş anlamda ise, herhangi bir sebepten dolayı geçici veya sürekli olarak evine dönemeyen kimseleri, mesela politik sürgün veya mültecileri ifade eder.

146 *Rakabe* (çoğulu *rikâb),* lafzî olarak, kişinin "boyun"unu ifade eder ve aynı zamanda bir insanın bütün kişiliğini anlatır. Mecazî olarak *fi'r-rikâb* ifadesi, "insanları zincirlerinden kurtarmak yolunda" anlamına gelir ve hem esirleri fidye karşılığı bırakmayı hem de köleleri özgürlüklerine kavuşturmayı ifade eder. Kur'an, bu tür harcamaları erdemliliğin temel şartları arasına dahil etmek sûretiyle insanları zincirlerinden kurtarmanın –ve böylece köleliği ilga etmenin– İslam'ın sosyal amaçlarından biri olduğuna işaret eder. Kur'an'ın nüzulü döneminde kölelik, bütün dünyada yerleşik bir kurum idi ve onun birdenbire ilga edilmesi ekonomik olarak imkansızdı. Bu zorluğu aşabilmek ve aynı zamanda köleliğin nihaî olarak tamamen ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla Kur'an, 8:67'de, artık yalnızca haklı bir savaşta *(cihâd)* alınan esirlerin köle olarak tutulabileceklerini emreder. Ama bu yolla veya –8:67'nin nüzulünden önce– başka herhangi

namazında devamlı ve dikkatli olan ve arındırıcı [malî] yükümlülüğünü ifa eden kişidir; ve [gerçek erdem sahipleri] söz verdiklerinde sözlerini tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir: İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar.

وَأَقَامَ الصَّلَوٰةَ
وَءَاتَى الزَّكَوٰةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَٰهَدُوا۟ ۖ وَ
الصَّٰبِرِينَ فِى الْبَأْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا۟ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلَى ۖ الْحُرُّ بِالْحُرِّ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ ۚ فَمَنْ عُفِىَ لَهُۥ مِنْ أَخِيهِ

178 SİZ EY imana ermiş olanlar! Öldürme [olayların]da adil karşılık (kısas) size farz kılındı: Hür için hür, köle için köle ve kadın için kadın.[147] Ve eğer kardeşi

bir şekilde köle edinilmiş kişiler için bile Kur'an, köleleri salıvermedeki büyük erdemi vurgular ve onu çeşitli günahlar için bir kefaret aracı kılar (bkz. mesela, 4:92, 5:89, 58:3). Ayrıca Hz. Peygamber, insanları kölelikten şartsız olarak kurtarmanın, Allah katında bir Müslümanın ifa edebileceği en övgüye değer fiil olduğunu çeşitli vesilelerle vurgulamıştır. (Bu sorunla ilgili bütün sahih Hadislerin kritik bir tartışması ve analizi için bkz. *Neylu'l-Evtâr* VI, 199 vd.).

147 Kur'an, gerçek erdemliliğin sadece görünür/dış biçimlere ve törenlere sarılmaktan geçmediğini vurguladıktan sonra burada insanın davranış problemi ile ilgili yeni bir sayfa açmaktadır. Nasıl ki erdemlilik, doğru ve yararlı eylemler olmaksızın bir anlam ifade etmezse, bireysel dürüstlük de, topluluk içinde bireylerin sosyal hakları ve sorumlulukları ile ilgili, başka bir deyişle, bireyin toplum içindeki davranışlarını ve toplumun bireye ve eylemlerine karşı tavrını yönlendirmesi gereken pratik *yasalar* ile ilgili bir anlaşma olmadıkça sosyal anlamda gerçek bir etkinlik kazanamaz. Yasal düzenlemelerin İslam öğretisinde bu kadar önemli bir rol oynamasının ve Kur'an'ın ahlakî ve ruhî öğütlerini sürekli olarak sosyal hayatın pratik alanlarına ilişkin buyruklarla örmesinin gerçek sebebi budur. Şimdi herhangi bir toplumun karşı karşıya kaldığı en önemli problemlerden biri, üyelerinin hayatını ve bireysel güvenliğini korumaktır; o halde öldürme ve bunun cezası ile ilgili yasaların burada ağırlıklı olarak ele alınması, anlaşılabilir bir sebebe dayanmaktadır. (Akıldan çıkarılmamalıdır ki "Bakara Sûresi" Medine'de, yani Müslüman toplumun bağımsız bir sosyal birim olarak henüz yeni kurulduğu bir dönemde nazil olan ilk sûredir). Yukarıdaki ayetin başında geçen *kısâs* (adil karşılık) terimine gelince, işaret etmeliyiz ki bu terim –bütün klasik müfessirlere göre– *musâvat* ile hemen hemen eş anlamlıdır: yani, "bir şeyi (başka bir şeye) eşitlemek"; bu örnekte cezayı suça eşitlemek (veya uygun hale getirmek) —ki en doğrusu "adil karşılık" (İngilizcede "just retribution") olarak çevrilebilir, yoksa (sıkça ve yanlış bir şekilde çevrildiği gibi) "misilleme" (İngilizcede "retaliation") olarak değil. Kur'an'ın burada genel olarak "öldürme olayları"nı *(fi'l-katlâ*, lafzen, "öldürülme halinde") ele aldığını görerek ve bu ifadenin bü-

tarafından suçlu kimse[nin suçunun bir bölümü] bağışlanmışsa,[148] bu [bağış] uygun şekilde tatbik edilmeli ve kardeşine tazminatı güzellikle ödenmelidir.[149]

شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَٰلِكَ

tün muhtemel cinayet olaylarını –taammüden öldürme, aşırı tahrik altında öldürme, ihmal sonucu öldürme, kazaen öldürme vb.– kapsadığı gözönüne alındığında, bir hayata karşılık başka bir hayatı almak ("misilleme" teriminde ifadesini bulan olgu), her olayda adaletin gereklerine uygun düşmeyebilirdi. (Bu, mesela bir kasda dayanmayan öldürme olaylarında yasal tazminat konusunun ele alındığı 4:92'de açıklığa kavuşturulmuştur.)

Bu pasajın girişindeki "kısas" terimi ile bağlantılı olarak okunduğunda, "hür için hür, köle için köle, kadın için kadın" şartının sınırlı, lafzî anlamıyla alınamayacağı –ve bu niyeti taşımadığı– açıktır: çünkü bu, birçok öldürme olaylarını, mesela bir hürün bir köle tarafından veya bir kadının bir erkek tarafından öldürülmesini veya *tersini* dışarda bırakırdı. Böylece, yukarıdaki şart, Kur'an'da çok sık rastlanılan eksiltili ifade tarzının *(îcâz)* bir örneği olarak alınmalıdır ve onun sadece bir anlamı olabilir ki o da: "eğer hür bir adam cinayet işlerse, o hür adam cezasını görmelidir: eğer bir köle cinayet işlerse ..." vd. şeklinde olmalıdır —başka bir deyişle, statüsü ne olursa olsun, suçlu erkek veya kadın (ve sadece onlar) suça uygun düşen bir şekilde cezalandırılacaktır.

148 Lafzen, "ve onun kardeşi tarafından [bir şey] bağışlanan kişiye." Bazı müfessirlerin yaptığı gibi, buradaki "onun" zamirini maktule izafe etmenin ve böylece "kardeşi" ifadesi ile maktulün ailesinin veya "kan akrabaları"nın kasdedildiğini var saymanın hiçbir dilbilimsel dayanağı yoktur. "Onun" zamiri, kesinlikle suçlu kişiye râcidir; ve "onun kardeşi" sözü ile *gerçek* kardeşin kasdedildiğini varsaymak için bir sebep bulunmadığından, burada suçlunun "din kardeşi"ne veya "dost"una işaret edildiği sonucuna varırız —ki her iki terim de bütün bir toplumu kapsamaktadır. Böylece, "eğer kardeşi (yani toplum veya onun yasal organları) tarafından suçlu kimse[nin suçundan bir bölümü] bağışlanmışsa" ifadesi, ya öldürme olayında hafifletici şartların tesbitine yahut muhakeme safhasında olayın ihmalden kaynaklanan ölüm veya darb sınıfına girdiği kanaatinin belirmesine işaret eder. Bu durumlarda ölüm cezasına karar verilemez ve maktulün akrabalarına *diyet* (bkz. 4:92) adı verilen bir fidyenin ödenmesi sûretiyle tazmin işlemi yerine getirilir. Bağışlama ve sabretme yönündeki müteaddit Kur'ânî tavsiyeler gözönüne alındığında yukarıda zikredilen "bağışlama", aynı zamanda (ve özellikle kazaen meydana gelen durumlarda) fidye iddiasından kısmen veya tamamen feragat etmekle de bağlantılı olabilir.

149 Lafzen, "ve ona tazminatı güzellikle..."; *ileyhi*'deki zamir, bu cümlede daha önce zikredilen "din-kardeşi"ne veya "dost"a işaret etmektedir. *Edâ* kelimesi (burada "tazminat ödemek" olarak çevrilmiştir) kişinin kendini bir görevden veya bir borçtan kurtarmasını (karş. Lane I, 38) ve burada suçlu kişiye yüklenen kanunî tazmin mükellefiyetinin yerine getirilmesini ifade eder. Bu tazmin veya ifa

Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir. Buna rağmen[150] hak ve adalet sınırlarını bilerek ve isteyerek ihlal eden için şiddetli bir azap vardır: **179** Çünkü, ey derin kavrayış sahipleri, adil karşılık [(kısas) yasasın]da sizin için hayat vardır, böylece belki Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursunuz.[151]

تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۗ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي
الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا ۖ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ
بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَن بَدَّلَهُ بَعْدَمَا
سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِن مُّوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ

180 HERHANGİ birinize ölüm yaklaştığında, eğer arkasında yeterli bir servet bırakıyorsa, ebeveynine ve [diğer] yakın akrabalarına uygun şekilde vasiyette bulunmak size farz kılındı:[152] Bu, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlar için bir yükümlülüktür. **181** Ve kim, öğrendikten sonra böyle bir hükmü değiştirirse, böyle davranmanın günahı, yalnızca onu değiştirenedir.[153] Doğrusu Allah, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

182 Ama her kim, vasiyet edenin bir hata yaptığından veya [bilerek] bir kusur

---

"güzellikle" yapılmalıdır —zanlının durumunun dikkate alınması ve onun da, kendi sorumluluğunu isteyerek ve samimî olarak yerine getirmesi sûretiyle (karş. *Menâr* II, 129).

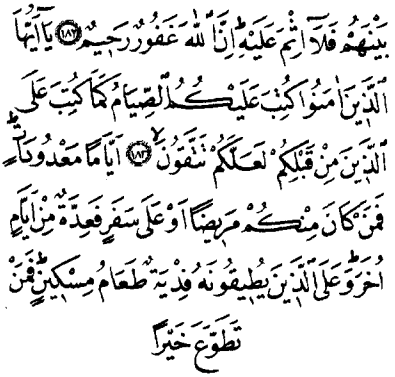
150 Lafzen, "bundan sonra" —yani "adil karşılık"ın *(kısâs)* anlamı yukarıdaki buyrukla açıklığa kavuşturulduktan sonra (Râzî).

151 Yani, "sizin için, toplum olarak, bir korunma vardır; böylece Allah'ın dilediği şekilde emniyet içinde yaşarsınız." O halde *kısâs*'ın amacı, "intikam" değil, toplumun korunmasıdır.

152 Bu cümlede geçen *hayr* kelimesi, sadece "servet"i değil, "yeterli bir zenginliği" gösterir: ve bu, arkasında yeterli bir zenginlik bırakan kimsenin, ailesinin özellikle bunu hak eden fertlerine 4:11-12'de zikredilen şeriat tarafından belirlenmiş/değişmez paylara ilaveten –ve onların dağıtımından önce– vasiyette bulunması gerektiği buyruğunu açıklamaktadır. *Hayr*'ın bu yorumu, özellikle bu ayete istinad eden Hz. Ayşe ve Ali b. Ebî Tâlib'in sözleriyle desteklenmektedir (karş. Zemahşerî ve Beydâvî).

153 Lafzen, "kim onu duyduktan sonra değiştirirse" –yani vasiyet edenin ölümünün ardından– "günahı, onu değiştirenedir": yani, bu değişiklikten bir kasdı olmaksızın yarar görebilecek bir kimseye değil. Ayrıca kaydedilmelidir ki *semi'a* (kelime anlamıyla, "işitti") fiili, aynı zamanda, "öğrendi" anlamına gelmektedir.

işlediğinden endişe eder ve bunun üzerine mirasçılar arasında bir uzlaşma[154] sağlarsa [bu nedenle] kendisine bir günah terettüb etmez. Doğrusu Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.

183 SİZ EY imana ermiş olanlar! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı, ki Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varasınız: **184** Sayılı günlerde [oruç].[155] Ancak sizden kim, hasta veya seyahatte olursa diğer zamanlarda [aynı gün sayısı kadar oruç tutmalıdır]; ve [bu gibi hallerde] gücü yetenlere bir muhtacı doyurarak fidye vermek, bir yükümlülüktür.[156]

Her kim, yapmaya yükümlü olduğundan daha fazla iyilik yaparsa[157] kendisi-

154 Lafzen, "onlar arasında" —yani, ilgili bütün tarafların ortak kararı ile gayr-i adil sayılan vasiyetname hükümlerini iptal eden bir anlaşma.

155 Yani, İslamî ay takviminin dokuzuncu ayı olan Ramazan'ın 29 veya 30 günü boyunca (bkz. bir sonraki ayet). Bu (ibadet), şafak vaktinden gün batımına kadar yeme, içme ve cinsel münasebetten tamamiyle uzak durmayı kapsar. Kur'an'ın işaret ettiği gibi oruç, insanlığın bütün dinî tarihi boyunca geniş biçimde uygulama alanı bulmuştur. İslamî orucun son derece ağır ve uzun süreli oluşu –ki, kadın-erkek, sağlıklı her yetişkine farz kılınmıştır– ruhsal anınma genel amacına ek olarak üç tür amacı gerçekleştirir: 1) Kur'an vahyinin başlamasını kutlamak, ki Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden yaklaşık onüç yıl önce Ramazan ayında vuku bulmuştu; 2) etkili bir nefs disiplini sağlamak; ve 3) herkese, bizzat kendi tecrübesi ile açlığı ve susuzluğu tattırmak, böylece yoksulların ihtiyaçlarının gerçek anlamını kavratmak.

156 Bu ibare, birçok çelişkili ve bazan oldukça zorlama yorumlara maruz kalmıştır. Benim çevirim, *ellezîne yutîkûnehû* ifadesinin *birincil* anlamını esas almakta ("ona muktedir olanlar" veya "onu yapabilecek olanlar" yahut "ona gücü yetenler") ve *hû* zamirinin de "yoksul bir kişiyi besleme" fiiline râci olduğu varsayımına dayanmaktadır.

157 Bazı müfessirler, bunun, gönüllü olarak birden fazla muhtacı doyurmaya yahut bir muhtacı yukarıdaki emirde istenenden daha fazla gün boyunca doyurmaya işaret ettiği görüşündedirler. Cümlenin geri kalan kısmı bu şekildeki orucun faziletlerinden söz ettiği için, "yapmaya yükümlü olduğundan daha fazla iyilik yapma"nın, bu bağlamda, Ramazan ayındaki farz orucun dışındaki nafile oruca (Hz. Peygamber'in de zaman zaman tuttuğu oruca) işaret etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

ne iyilik yapmış olur; zira oruç tutmak kendinize iyilik yapmaktır —keşke bunu bilseydiniz.

185 Kur'an, insanoğluna bir rehber, bu rehberliğin apaçık bir delili ve doğruyu yanlıştan ayırd edici bir ölçü olarak [ilk defa] bu Ramazan Ayında indirilmiştir. Bundan dolayı, sizden kim bu aya erişirse[158] onu baştan başa tutsun. Ancak hasta veya seyahatte olan, başka günlerde [aynı sayıda oruç tutsun]. Allah sizin için kolaylık diler, zorluk çekmenizi istemez; ama [belirlenen günlerin] sayısını tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı yüceltmenizi ve [O'na] şükretmenizi [ister].

186 EĞER kullarım sana Benim hakkımda sorular sorarlarsa —(bilsinler ki) Ben çok yakınım; dua edenin yakarışına her zaman karşılık veririm: Öyleyse onlar da Bana karşılık versinler ve Bana inansınlar ki doğru yolu bulabilsinler.

187 [GÜNDÜZ] tutulan oruçtan sonraki gece boyunca kadınlarınıza yaklaşmanız helaldir: onlar sizin için bir elbise gibidirler ve siz de onlar için bir elbise gibisiniz. Allah bu konuda kendinizi sıkıntıya sokacağınızı[159] bilir; bu yüzden O size mağfireti ile yönelmiş ve bu zorluğu üzerinizden kaldırmıştır. Şimdi öyleyse onlara yaklaşabilir ve Allah'ın sizin için uygun gördüğünden yararlanabilirsiniz[160]

فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ ۚ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن
كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ
الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ
فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا
أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۗ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ
وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا
اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَإِذَا
سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ
إِذَا دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ
﴿١٨٦﴾ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۚ
هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ
كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا
عَنكُمْ ۖ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ

158 Lafzen, "idrak ederse" yahut "içinde bulunursa."

159 Lafzen, "kendinizi [bu konuda] zaafa kaptırdığınızı" yahut "aldattığınızı": Bu ayetin nüzulünden önce ilk Müslümanlar arasında yaygın olan, bütün Ramazan ayı boyunca cinsî münasebetten, yemenin ve içmenin, helal olduğu gecelerde bile sakınılması gerektiği şeklindeki görüşe bir atıftır (Râzî). Yukarıdaki ayet bu yanlış anlayışı ortadan kaldırmaktadır.

160 Lafzen, "Allah'ın sizin için emrettiğini arayın": cinsel hayatın Allah'ın muradına uygun tabiatına bir atıf.

ve gecenin karanlığından tanyerinin aydınlığı fark edilinceye kadar[161] yiyip içebilirsiniz. Sonra gece çökünceye kadar oruca devam edersiniz. Ama mescidlerde itikafta iken kadınlara yaklaşmayın.[162] Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır: O halde bu sınırları ihlal etmeyin; [İşte] böylece Allah mesajlarını insanlara açıklıyor ki O'na karşı sorumluluklarının bilincinde olabilsinler.

لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ
مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ
وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ
بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا
مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ يَسْأَلُونَكَ
عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

188 BİRBİRİNİZİN mallarını haksız şekilde yiyip tüketmeyin ve başkalarına ait meşru mallardan hiçbirini[163] bilerek haksızlıkla tüketmek için hukukî hilelere başvurmayın.[164]

189 SANA ayın evrelerini soruyorlar. De ki: "Onlar, insanların [öteki faaliyetlerinin] ve haccın vaktini gösterir."[165]

161 Lafzen, "şafağın beyaz çizgisi [gecenin] siyah çizgi(sin)den ayırd edilinceye kadar." Bütün Arap dilbilimcilerine göre, "siyah çizgi" *(el-haytu'l-esved)* ibaresi, "gecenin karanlığı"nı (Lane II, 831); *el-haytân* ("iki çizgi" veya "iki hat") ibaresi ise "gece ve gündüz"ü gösterir *(Lisânu'l-'Arab)*.

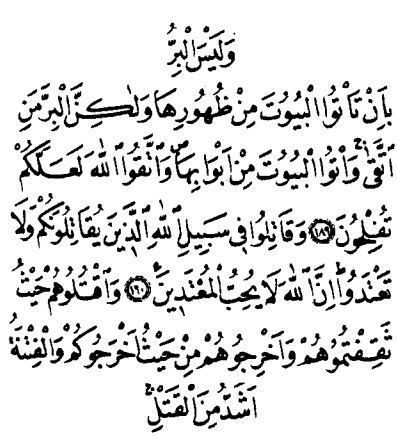
162 Ramazan ayı içinde –ve bazan diğer zamanlarda da– günler ve geceler boyu mescide kapanarak bütün dünyevî faaliyetlerden uzak bir şekilde kendisini tamamen ibadete ve tefekküre hasretmek, Hz. Peygamber'in sünneti idi. Hz. Peygamber, Müslümanlara da zaman zaman bunu yapmayı tavsiye ettiğinden, *i'tikâf* için mescide kapanmak, özellikle Ramazan'ın son on günü Müslümanlar arasında –ihtiyarî de olsa– kabul görmüş bir ibadet tarzı haline gelmiştir.

163 Lafzen, "[diğer] insanların mallarından bir bölümünü."

164 Lafzen, "onu hâkimlere aktarmayın" —yani, onların, haklı olanın aleyhine bir karar verecekleri beklentisiyle (Zemahşerî, Beydâvî).

165 Bu safhada kamerî aylara atıfta bulunulması, İslam'ın öngördüğü birçok dinî vecîbenin yerine getirilmesinin –Ramazanda oruç tutulması yahut Mekke'ye hac yapılması (196-203. ayetlerde ele alınmıştır) gibi– ayların güneş yılının mevsimlerine bağlı olarak döndüğü kamerî takvime bağlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu dinî vecîbelerin bu şekilde kamerî takvime bağlanması, ifa edildikleri mevsim şartlarının (mesela, şafak vakti ile günbatımı arasında oruçlu kalınan sürenin uzunluğu, oruç veya hac vaktinin sıcağa veya soğuğa denk gelmesi gibi) sürekli olarak değişiklik göstermesine ve böylece, taşıdıkları zorluğun buna paralel olarak düzenli/devrî bir artış veya azalış göstermesine yol açar. Ayrıca, ka-

Öte yandan erdemlilik, [zannedildiği gibi] evlere arkalarından girmeniz değildir; ama gerçek erdem sahibi, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyandır.[166] O halde evlere kapılarından girin ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki gerçek mutluluğa erişebilesiniz.

190 SİZE savaş açanlara karşı Allah yolunda savaşın, ama (amacınızı aşıp) saldırganlık yapmayın; doğrusu Allah saldırganları sevmez.[167] **191** Onları karşılaştığınız her yerde öldürün ve sizi sürdükleri yerden siz de onları sürün; zaten zulüm ve baskı, öldürmekten daha kötüdür.[168] Onlar

---

merî aylara göre hesap yapmanın, okyanusların med ve cezir hareketi ile ve aynı zamanda insan fizyolojisi (mesela, bu sûrenin daha sonraki bölümlerinde üzerinde durulan kadınların aybaşı halleri) ile de bir ilgisi vardır.

166 Yani, gerçek erdemlilik, imanî meselelere "arka kapıdan" yaklaşmak, yani yalnızca çeşitli dinî vecîbelerin ifası için konulmuş şekil ve sürelere uymaktan ibaret değildir (karş. 2:177). Bu şekil ve süre sınırlamaları, kendi başlarına ne kadar önemli de olsalar, her eyleme onun ruhsal "giriş kapısı"ndan, yani Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyarak yaklaşılmadıkça, gerçek hedeflerine ulaşmış olamazlar. *Bâb* ("kapı") kelimesi, mecazî olarak "bir şeye nüfûz etmenin, yahut ona ulaşmanın yolları"nı gösterdiğinden (bkz. Lane I, 272), "bir eve (ön) kapısından girme" mecazı, klasik Arapça'da çoğunlukla bir probleme doğru yaklaşımı anlatmak için kullanılır (Râzî).

167 Bu ve bundan sonraki ayetler, Müslümanlar için savaşın meşruiyetinin yalnızca (kelimenin en geniş anlamıyla) kendini savunma amacına bağlı olduğunu tereddütsüz bir şekilde ortaya koymaktadır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu, *lâ ta'tedû* ibaresinin, bu bağlamda "saldırganlık yapmayın" anlamına geldiği, *mu'tedîn* ile de "saldırganlıkta bulunanlar"ın kasdedildiği konusunda hemfikirdirler. "Allah yolunda" –yani Allah tarafından konulmuş ahlakî ilkeler uğrunda– savaşmanın savunma amaçlı olma özelliği, ayrıca, "size savaş açanlar"a yapılan atıfta bariz bir şekilde ortaya konulmuş ve 22:39'da –"kendilerine haksız yere saldırılan kimselere [savaşma] izni verilmiştir"– daha da açık bir şekilde ifade edilmiştir. Eldeki bütün nakillere göre bu son ayet, *cihâd* yahut kutsal savaş meselesine en ilk (ve bu nedenle de en köklü) Kur'ânî atıftır (bkz. Taberî ve İbni Kesîr'in 22:39 ile ilgili yorumları). Savunmayı savaşın tek haklı gerekçesi olarak belirleyen bu ilk ve temel prensibin Kur'an'da, yukarıdaki ayetten sonraki bir döneme ait olan 60:8'de ve 4:91'in son cümlesinde de tekrarlandığı görülmektedir.

168 Bir önceki emir açısından bakıldığında, ("Allah yolunda" yapılan bir kurtuluş sa-

size savaş açmadıkça Mescid-i Harâm civarında onlarla savaşmayın;[169] ama eğer sizinle savaşırlarsa onları öldürün; hakikati inkar edenlerin cezası böyle verilecektir.

192 Ancak vazgeçerlerse (siz de bırakın,) unutmayın ki Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.

193 O halde, artık zulüm ve baskı kalmayıncaya ve yalnızca Allah'a kulluk edilinceye kadar[170] onlarla savaşın; ancak vazgeçerlerse, [bilinçli olarak] zulüm işleyenlerin dışındakilere karşı tüm düşmanlıklar sona erecektir.

194 Saldırmazlık örfünün geçerli olduğu aylarda size saldıranlara siz de karşılık verin:[171] zira saldırmazlık örfünün ihlali, adil karşılık [(kısas) yasasına tâbi]dir. Böylece, eğer bir kimse size saldırıda bulunursa siz de onun saldırdığı gibi sal-

وَلَا تُقَٰتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
حَتَّىٰ يُقَٰتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِن قَٰتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَٰلِكَ
جَزَاءُ الْكَٰفِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّٰلِمِينَ ﴿١٩٣﴾
الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَٰتُ قِصَاصٌ
فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ

---

vaşı olarak) "onları karşılaştığınız her yerde öldürün" buyruğu, yalnızca, "savaş açanlar"ın saldırganlar ve zalimler şeklinde anlaşılması halinde *o anda devam etmekte olan* düşmanlıklar bağlamında geçerlidir (Râzî); *Fitne*'nin bu bağlamda "baskı" olarak çevrilmesinin gerekçesi, bu terimin insanı sapıklığa götüren ve manevî değerlere inancını kaybetmesine yol açan her türlü müdahale için kullanılmasıdır (karş. *Lisânu'l-'Arab*).

169 Mekke sınırları içindeki savaşa yapılan bu atıf, bu ayetin nüzulü sırasında Kutsal Kentin hâlâ Müslümanların düşmanı olan putperest Kureyşlilerin elinde olmasından dolayı idi. Ancak –Kur'an'daki tarihsel referansların tümünde sıkça görüldüğü gibi– yukarıdaki buyruk genel bir muhteva taşımaktadır ve bütün zamanlar ve şartlar için geçerlidir.

170 Lafzen, "ve din [yalnız] Allah'ın oluncaya kadar" —yani, hiçbir cezalandırılma korkusu duymadan Allah'a ibadet edilinceye ve hiç kimse başka bir insana korku ile boyun eğmek zorunda kalmayıncaya kadar. (Bkz. ayrıca 22:40.) *Dîn* teriminin bu bağlamda "kulluk" olarak çevrilmesi daha uygundur, çünkü bu karşılık, burada dînin hem akidevî hem de ahlakî yönlerini kapsamaktadır: yani insanın hem inancını, hem de bu inançtan doğan yükümlülüklerini.

171 Bu, "Haram ayın karşılığı haram aydır" ifadesinin serbest bir çevirisidir —ki bu ifade, bütün müfessirler tarafından yukarıdaki anlamda yorumlanmıştır. Eski Arap geleneğine göre her türlü savaşın haksız sayıldığı "haram aylar", 1., 7., 11. ve 12. kamerî takvim aylarıdır.

dırın; ancak Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve Allah'ın, kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıyanların yanında olduğunu bilin.[172]

195 Ve Allah yolunda [sınırsızca] harcayın, kendi elinizle kendinizi mahvetmeyin[173] ve iyilik yapmaya azimle devam edin: unutmayın ki Allah iyilik yapanları sever.

196 HACCI ve Umreyi[174] Allah için ifa edin; fakat yapmaktan alıkonursanız gücünüzün yeteceği bir kurban kesin ve kurban kesilinceye kadar[175] başlarınızı traş etmeyin; ama içinizden hasta olan yahut başında rahatsızlık olan kimse, oruç tutarak veya sadaka vererek veya [başka türlü] bir ibadet ile (vaktinden önce traş olma) özrünü karşılayacak bir şey yapmalıdır. Sağlıklı ve emniyette olduğunuz-

عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾
وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى
التَّهْلُكَةِ ۛ وَأَحْسِنُوا ۛ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾
وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ
مِنَ الْهَدْيِ ۖ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ
مَحِلَّهُ ۚ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ
فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ فَإِذَا أَمِنتُمْ

---

172 Böylece, müminlere ne zaman saldırıya uğrarlarsa savaşa girmeleri emredildiği halde yukarıdaki ayetin son bölümü, savaşı sürdürürken, savaşa girmeyenleri öldürmek de dahil, her türlü acımasızlıktan sakınmaları gerektiğini açıklamaktadır.

173 Yani, "bu ortak çabaya şahsî ve maddî katkınızı esirgemek sûretiyle kendi yıkımınızı hazırlayabilirsiniz."

174 *Hacc* vecîbesi yılda bir defa Zilhicce ayında yapılırken *'umre* herhangi bir zamanda yerine getirilebilir. Hem *hacc* hem de *'umre* sırasında müminler Kâbe etrafında yedi defa dönmek ve Safâ ile Merve arasında da yedi defa yürümekle (bkz. yukarıdaki 127 ve 128. not); ayrıca, hac sırasında Zilhicce'nin dokuzuncu günü Arafat meydanındaki toplantıya iştirak etmekle yükümlüdürler (bkz. aşağıdaki not 182). Müminler ister *hacc* yapsınlar ister *'umre*, *ihrâma* girdikleri andan haccın veya umrenin bittiği ana kadar saçlarını kesmekten ve hatta düzeltmekten kaçınmakla da yükümlüdürler. Ayetin devamında zikredildiği gibi, hasta olan veya saçlarını kesmesini veya traş etmesini *gerektiren* bir rahatsızlığı bulunan kimseler, bu yasaklamadan muaf bulunmaktadır.

175 Lafzen, "kurban yerine varıncaya kadar" —yani, hem zaman hem de mekan olarak. Râzî'ye göre burada kurbanın *zamanı* kasdedilmiştir; yani, haccın sonunda hacıların –yeterli imkan sahibi olmaları kaydıyla– bir koyun, sığır veya benzeri bir hayvan kurban etmelerinin ve etini hayır için dağıtmalarının istendiği zaman.

da,[176] hac [vaktin]den önce umre yapan, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin;[177] ama kurbana gücü yetmeyen, hac sırasında üç gün ve döndükten sonra yedi gün, yani tam on [gün] oruç tutsun. Bütün bunlar, Mescid-i Harâm civarında yaşamayanlar[178] içindir.

Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve bilin ki Allah karşılık vermede şiddetlidir.[179]

فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ ۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

197 Hac, belli aylarda[180] ifa edilecektir. Her kim o [aylar]da haccı ifa ederse, hac sırasında çirkin konuşmalardan, tüm yakışıksız davranışlardan ve kavgadan kaçınmalıdır. Her ne iyilik yaparsanız Allah onun farkındadır.

Ve kendiniz için hazırlıkta bulunun —ama şüphesiz, tüm hazırlıkların en güzeli, Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olmaktır. Öyleyse Bana karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, siz ey derin kavrayış sahipleri! **198** [Bununla be-

176 *İzâ emintum* (lafzen, "emniyette olduğunuz zaman") ifadesi, burada hem dış tehlikelerden (savaş gibi) hem de hastalıktan emin olmaya işaret etmektedir ve bu nedenle de en doğrusu "sağlıklı ve emniyette iseniz" şeklinde çevrilmiştir — bunun anlamı, kişinin hac yapacak durumda ve niyette olmasıdır.

177 Bu, kişinin kendi rahatı için *umrenin* bittiği zaman ile *haccın* ifası zamanı arasındaki sürede *ihrâm*'dan çıkmasını anlatmaktadır (karş. *Menâr* II, 222). Bu kolaylıktan yararlanan hacı, haccın bitiminde bir kurban kesmek (bkz. yukarıdaki 175. not) yahut bunun yerine on gün oruç tutmakla yükümlüdür.

178 Lafzen, "ailesi Mescid-i Haram'da bulunmayanlar" —yani orada sürekli olarak ikamet etmeyenler: Çünkü, Mekke sakinleri sürekli olarak *ihrâmlı* halde bulunamazlar.

179 Bu, yalnızca haccın kutsiyetinin muhtemel bir ihlaline değil, aynı zamanda, daha genel bir şekilde, Allah'ın buyruklarının kasıtlı olarak ihlal edildiği bütün durumlara ve ihtimallere işaret etmektedir.

180 Lafzen, "açıkça bilinen aylarda." *Hac,* belli bir ayda (yani Zilhicce ayında) yapıldığına göre buradaki çoğul kullanım, haccın her yıl tekrarlanmasına işaret etmektedir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, bazı yorumcular, bunun kamerî yılın son üç ayına işaret ettiğini savunmuşlardır.

raber], Rabbinizden [hac esnasında] bir lütuf elde etmek için çalışırsanız[181] günah işlemiş olmazsınız.
Arafat'tan[182] kalabalıklar halinde dalga dalga indiğinizde kutsal mahalde Allah'ı anın; ve O'nu, yolunuzu gerçekten kaybetmişken size doğru yolu gösteren bir ilah olarak anın;[183] **199** Ve dalga dalga ilerleyen öteki kalabalıklarla birlikte siz de ilerleyin[184] ve Allah'tan günahlarınıza mağfiret dileyin: Doğrusu Allah, çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.
200 İbadetlerinizi bitirdiğinizde, atalarınızı hatırladığınız gibi, hatta daha güçlü bir hatırlayışla Allah'ı hatırla[maya devam ed]in![185] Çünkü öyle insanlar var ki, (sa-

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ
فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ
الْحَرَامِ ۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ
مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ
النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾
فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ
كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۗ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ

181 Yani, *ihrâmda* iken ticaret yaparak. Muhammed Abduh, "*Rabbinizden* bir lütuf elde etmek için" çaba gösterme (ifadesinin) Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymaya işaret ettiğine ve dolayısıyla, bir tür ibadet şekli olduğuna –elbette ki bu çabanın daha öncelikli başka dinî yükümlülüklerle çatışmaması şartıyla– dikkat çeker (*Menâr* II, 231).

182 Bütün hacıların Mekke'nin doğusundaki Arafat düzlüğünde toplanmaları, Zilhicce'nin dokuzuncu günü gerçekleşir ve haccın zirve noktasını oluşturur. Hacılar, o düzlükte *Cebelu'r-Rahmeh* (Rahmet Dağı) olarak bilinen tepenin eteklerinde günbatımına kadar beklemek zorundadırlar. Bu bekleyiş, bütün ruhların Allah'ın yargısını bekledikleri Kıyamet Günü'ndeki toplanmayı akla getirmeyi amaçlayan sembolik bir eylemdir. Günbatımının hemen ardından hacılar, toplu olarak Mekke yönüne doğru yola koyulurlar ve bu cümlenin bir sonraki bölümünde zikredilen "kutsal yer" olan Müzdelife adlı yerde gecelerler.

183 Lafzen, "önceden sapmışlar arasında bulunduğunuz halde sizi hidayete erdiren biri olarak anın O'nu."

184 Lafzen, "halkın kalabalıklar halinde ilerlemesi sırasında siz de kalabalıklar halinde ilerleyin": Böylece hacılara, haccın o en coşkulu anında, Allah katında herkesin eşit olduğu ve ırk, sınıf veya sosyal statü farklarının hiçbir şekilde insanları birbirinden ayıramayacağı bir topluluğa mensub olma bilinci içinde bireyselliklerini aşma çağrısı yapılmaktadır.

185 Birçok müfessir, bu pasajda, İslam öncesi Arapların muhtelif toplantılarda atalarının büyüklüklerini ve sözde faziletlerini yüceltme adetlerine bir atıf görürler. Ancak bazı ilk dönem İslam bilginleri, –mesela, Dehhâk, Rabî' ve Ebû Müslim– burada kasdedilen ataların, çocukların gözünde genellikle her türlü iyiliğin/güzelliğin ve gücün sahibi olan gerçek babalar (yahut, ebeveynler) olduğu görüşünü benimsemişlerdir (bkz. Râzî'nin bu ayet ile ilgili görüşleri).

dece), "Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada ver" diye dua ederler —böyleleri, ahiretin nimetlerinden nasib almayacaklardır. **201** Ama içlerinde öyleleri de var ki: "Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, ahirette de ve bizi ateşin azabından koru!" diye dua ederler: **202** İşte bunlar, kazandıklarına karşılık [mutluluktan] nasip alacak olanlardır. Ve Allah hesabı çok çabuk görendir.

203 Ve Allah'ı tayin edilmiş belli günlerde[186] hatırlayın; her kim iki gün içinde acele ederse günaha girmez, kim daha uzun kalırsa o da Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde oldukça günaha girmemiş olur. O halde Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve sonunda O'nun huzurunda toplanacağınızı bilin.

204 İNSANLARDAN öylesi var ki,[187] bu dünya hayatı hakkındaki görüşleri senin hoşuna gider; (dahası), kalbindekilere Allah'ı şahit tutar, üstelik tartışmada son derece ustadır.[188] **205** Ancak hakimiyeti

يَقُولُ رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِى ٱلدُّنْيَا وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنْ
خَلَٰقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِى ٱلدُّنْيَا
حَسَنَةً وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿٢٠١﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا۟ وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ
﴿٢٠٢﴾ وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ فِىٓ أَيَّامٍ مَّعْدُودَٰتٍ فَمَن
تَعَجَّلَ فِى يَوْمَيْنِ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَآ إِثْمَ
عَلَيْهِ لِمَنِ ٱتَّقَىٰ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٢٠٣﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُۥ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا
وَيُشْهِدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا فِى قَلْبِهِۦ وَهُوَ أَلَدُّ ٱلْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾

186 Bu günler, Zilhicce'nin onuncu gününe tesadüf eden "Kurban Bayramı'nı" *('îdu'l-adhâ)* takip eden günlerdir. Hacılar, bu günlerin en azından ikisini Arafat ile Mekke arasındaki yolun ortasında yer alan Minâ vadisinde geçirmekle yükümlüdürler.

187 Lafzen, "insanlar arasında kimisi (veya "öylesi") vardır ki." Bazı müfessirlerin yaptığı gibi, bu ayetin belli bir kişiye –Hz. Peygamber'in bir çağdaşına– atıfta bulunduğunu farzetmek için geçerli bir sebep olmadığından, en güvenilir otoriteler yukarıdaki pasajın genel bir anlam taşıdığı görüşünü benimsemişlerdir (karş. Râzî). Sözün gelişinden de açıkça anlaşılacağı gibi, bu ifade, 2:200-201'de, çatışan iki davranış tarzına yapılan atfın daha ayrıntılı bir açıklamasıdır: Tek kaygısı bu dünya hayatı olan kişinin tavrı ile öteki dünyayı da düşünen, hatta onu mevcut hayatından daha fazla düşünen kişinin tavrı arasındaki farklılığın açıklaması.

188 Lafzen, "bir çatışmadaki tarafların en yamanı." Zeccâc'a göre (Râzî'nin nakliyle) burada, bir tartışmada daima en parlak ve çoğu zaman yanıltıcı delillerle karşısındakini alt edebilen kişiye işaret edilmektedir. Açıktır ki bu pasaj, insan toplumunun ve insanın yeryüzündeki konumunun ıslahı konusunda dikkate ve hat-

eline alır almaz yeryüzünde fesat çıkarmaya, [insanın] ürünü[nü] ve nesli[ni] yok etmeye çalışır:[189] Allah fesadı sevmez. **206** Kendisine ne zaman "Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol!" dense, yersiz gururu onu günaha sevk eder: böylelerinin payına cehennem düşecektir; ne kötü bir konaklama yeridir orası! **207** Ama insanlar arasında öylesi de var ki Allah'ın rızasını kazanmak için kendisini feda eder:[190] Allah ise, kullarına karşı daima şefkatlidir.

وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ
الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا
قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ ۚ فَحَسْبُهُ
جَهَنَّمُ ۚ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي
نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ

---

ta takdire şayan görüşlere sahip olan, ama aynı zamanda "batınî/gizemli" (esoteric) mülahazalar olarak gördükleri –ölümden sonraki hayata inanmak gibi– düşünce ve inançlar aracılığıyla doğruya ulaşmayı reddeden ve tamamen bu dünya meşgalesine kapılmalarını görünürde sağlam delillerle ve kendi ahlakî hedeflerinin değerini vurgulayarak ("kalbindekilere Allah'ı şahit tutarak") haklı çıkarmaya çalışan insanlara işaret etmektedir. Ayrıca, yukarıdaki pasajda tanımlanan zihniyet ile 2:8-12'de ele alınan tavır arasında kaçınılmaz yakınlık vardır.

189 Lafzen, "o, yeryüzünde fesat yaymak ve ürünü ve nesli yok etmek için orada koşturup durur [yahut "çaba gösterir"]. Birçok müfessir, bu cümlede, bu şekilde tanımlanan kişinin bilinçli bir niyet taşıdığına işaret edildiği kanısındadır; ama *li yufside*'deki (genel olarak "fesadı yayabilmek için" şeklinde anlaşılır) *li* edatının bu bağlamda gramercilerin *lâmu'l-âkıbeh* dedikleri, "sonuç belirtmek için kullanılan *lâm* [harfi]"nin fonksiyonunu görmesi de mümkündür —yani bilinçli bir niyetin varlığı veya yokluğu sözkonusu olmadan (fesat saçmakla uğraşır). (Benim benimsediğim şekilde çevrilmesi durumunda bu her iki ihtimal de gözetilmiş olmaktadır). *Hars* ifadesine (tarafımdan "ürün" olarak çevrilmiştir) gelince, bunun asıl anlamı, emek yoluyla sağlanan "kazanç" yahut "gelir"dir; ve çoğunlukla "dünyevî mallar"ı (bkz. Lane II, 542) ve özellikle de hem toprağın işlenmesi yoluyla elde edilen ürünü, hem de bizzat işlenmiş tarlanın kendisini gösterir. Eğer *hars* bu bağlamda "ürün" olarak anlaşılırsa, bu, mecazî olarak genelde insan davranışlarına ve özelde de toplumsal tavırlara uygulanabilir. Ancak bazı müfessirler –görüşlerini "kadınlarınız sizin tarlalarınızdır" (2:223) şeklindeki Kur'an ifadesine dayandırarak– *hars*'ın burada "eşler"i anlattığını iddia ederler (karş. Râzî ve *Menâr* II, 248: dilbilimci el-Ezherî'den naklen): Bu durumda "ürünün ve neslin yok edilmesi", aile hayatının sarsıntıya uğraması ile ve sonuçta bütün bir toplumsal yapının çökmesi ile eş anlamlı olur. Bu iki yorumun her ikisine göre de pasaj şu anlama gelmektedir: Yukarıda tanımlanan zihniyet, genel bir kabul görüp sosyal davranışları yönlendirir hale gelir gelmez kaçınılmaz bir şekilde yaygın bir ahlakî çürüme ve sonuç olarak sosyal bir çözülme ile noktalanır.

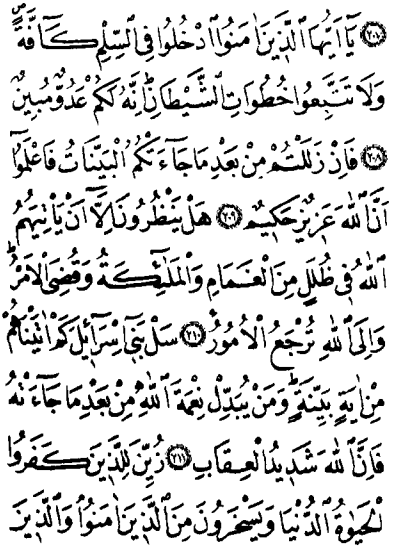
190 Lafzen, "öyle kimse vardır ki Allah'ın rızasını dileyerek kendi nefsini satar": ya-

208 Ey imana ermiş olanlar! Allah'a kendinizi tam olarak teslim edin[191] ve şeytanın ardından gitmeyin, zira o sizin apaçık düşmanınızdır. **209** Ve eğer hakikatin bütün delilleri size geldikten sonra tökezlerseniz, bilin ki, Allah kudret ve hikmet sahibidir.

210 Bu insanlar,[192] Allah'ın, Kendisini bulutların gölgeleri arasından meleklerle birlikte onlara göstermesini mi bekliyorlar? Ama [o zaman] her şeye karar verilmiş ve her şey Allah'a döndürülmüş olurdu.[193]

211 İsrailoğulları'na sor: Onlara nice açık mesaj(lar) verdik! Kim Allah'ın kutlu mesaj(lar)ını[194] kendisine ulaştıktan sonra değiştirirse bilsin ki Allah karşılık vermede şiddetlidir!

212 Hakikati inkara şartlanmış olanlara [yalnız] bu dünya hayatı güzel görünür.[195] Bu nedenle, imana ermişlerle alay eder-

ni Allah'ın rızasına uygun davranma kararlılığı öyle gerektiriyorsa, bütün şahsî menfaatlerini terk eder.

191 Lafzen, "hep birlikte teslim olun." Allah'a teslimiyet bütün hak dinlerin temeli olduğundan, bazı büyük müfessirler (mesela, Zemahşerî ve Râzî), buradaki "Ey imana ermiş olanlar" hitabının *Müslümanlara* –Kur'an'ın başından sonuna kadar lafzen, "kendilerini Allah'a teslim edenler" diye çevrilebilecek bir isim– yönelik olmadığı, tersine henüz böyle tam bir teslimiyete ulaşmamış olan insanlarla bağlantılı olduğu görüşündedirler: Bunlar, geçmiş vahiylerin büyük kısmına inanan ama Kur'an'ın mesajını hakikat olarak kabul etmeyen Yahudiler ve Hristiyanlardır. Müfessirlerin bu yorumu bir sonraki pasajdan çıkarılmış görünmektedir.

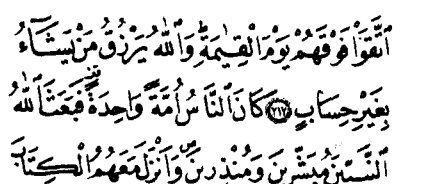
192 Lafzen, "onlar" —önceki iki ayette seslenilen insanlara işaret etmektedir.

193 Yani, tevbe için çok geç (kalınmış) olacak. Bütün müfessirler, buradaki "karar"ın, "her şeyin Allah'a döndürüleceği zaman" sözleriyle işaret edilen Hesap Günü'nde Allah'ın iradesinin kesin tezahürü ile ilgili olduğunda hemfikirdirler. Bir sonraki ayette İsrailoğulları'na seslenildiğinden, bu belagat gereği sorunun, Hz. Musa döneminde onların "Allah'ı yüz yüze görmedikçe" ilahî mesaja inanmayı reddetmeleri ile bağlantılı olması muhtemeldir (karş. 2:55).

194 Lafzen, "Allah'ın nimetini."

195 Lafzen, "güzel kılınmıştır."

ler; ama Kıyamet Günü Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlar onlardan daha üstün (bir konumda) olacaklardır.
Ve Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.[196]

213 BÜTÜN İNSANLIK bir zamanlar bir tek topluluktu; [sonra ihtilafa düşmeye başladılar], bunun üzerine Allah, müjdeci ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi ve onlar aracılığıyla hakikati ortaya seren vahiy(ler) bahşetti ki bununla insanların farklı görüşler edinmeye başladıkları her konuda karar verilebilsin.[197] Buna rağmen, kendilerine hakikatin bütün kanıtları geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan dolayı onun anlamı hakkında ihtilafa düşenler bizzat bu [vahy]in tevdî edildiği aynı insanlardı. Ancak Al-

196 Yani, bazan ahlaken hak edene bazan da günahkarlara bahşettiği dünyevî kazançların bölüştürülmesinden dolayı O'na hesap sorulamaz.

197 Kur'an, insanlığın başlangıçtaki durumunu tasvir etmek için *ummeten vahideten* (bir tek topluluk) ifadesini kullanırken, ilk bakışta sanılacağı gibi, insanlık tarihinin şafağındaki efsanevî "altın çağ" düşüncesini dile getirmemektedir. Bu ayette kasdedilen şey, insanın saf zihinsel durumunun ve o ilk çağlarda içinde yaşadığı basit sosyal düzenin karakteristiği olan, içgüdüsel kavrayışların ve eğilimlerin nisbî homojenliğinden başka bir şey değildir. Bu homojenlik, beşer toplumunun mensupları arasındaki bilinçli bir uzlaşmadan çok, zihinsel ve duyusal farklılaşmanın eksikliğine dayandığından, insanın daha sonra kaydettiği tekamül derecesi karşısında çözülmeye mahkum idi. İnsanın düşünce hayatı daha da karmaşık/zengin hale gelirken duyusal kapasitesi ve bireysel ihtiyaçları da daha fazla farklılaştı; düşünce ve menfaat çatışmaları öne çıkmaya başladı ve insanlık, hayat görüşü ve ahlakî değerleri açısından "bir tek topluluk" olmaktan çıktı: işte ilahî rehberlik bu aşamada zorunlu hale geldi. (Unutulmamalıdır ki *el-kitâb*, burada –Kur'an'ın başka birçok yerinde olduğu gibi– herhangi bir özel metni değil, bu şekildeki ilahî vahyi temsil etmektedir.) Yukarıdaki Kur'an pasajının bu şekilde yorumlanması, ünlü sahâbî Abdullah b. Mes'ûd'un onu, "Bütün insanlık tek bir topluluktu, sonra farklılaşmaya başladılar *(fe'htelefû)* —bunun üzerine Allah... peygamberler gönderdi" şeklinde okuması gerçeğiyle de teyid edilmektedir. İbni Mes'ûd'un burada vurguladığı *fe'htelefû* kelimesi Kur'an'ın genel olarak kabul edilen metninde yer almadığı halde, hemen hemen bütün müfessirler onun bu anlam akışı içinde mevcut olduğu görüşündedirler.

lah, inananları, kendi iradesiyle, üzerinde ihtilafa düştükleri hakikate sevk etti; çünkü Allah, [ulaşmak] isteyeni doğru yola ulaştırır.[198]

فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا
اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا
الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۖ
مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ
الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ
نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلْ مَا
أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَ
الْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ
بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ ۖ
وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَنْ

214 [Ama,] sizden önce gelip geçen [müminler gibi sıkıntı çekmeden cennete girebileceğinizi mi sanıyorsunuz?[199] Onların başına öyle ezici sıkıntılar ve kımıldatmaz darlıklar geldi ki ve öylesine sarsıldılar ki müminlerle birlikte Elçi de "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" diye feryad ediyordu.[200]
Gözünüzü açın, Allah'ın yardımı [daima] yakındır!

215 BAŞKALARI için ne harcayacaklarını sana soruyorlar. De ki: "İyilik/hayır umarak yapacağınız harcama, [önce] ebeveyninize, yakın akrabanıza, yetimlere, muhtaçlara/yoksullara ve yolcuya aittir; her ne iyilik yaparsanız mutlaka Allah onu çok iyi bilir."

216 HOŞUNUZA gitmese de savaşmak size farz kılındı; mümkündür ki nefret ettiğiniz bir şey sizin için iyi olabilir ve yine mümkündür ki hoşlandığınız bir

198 Yahut; "Allah, dilediğini dosdoğru yola iletir." Bu sûrenin 253. ayetinin ikinci kısmında tebarüz ettirildiği gibi, insanın zihnî ayrılıklara yatkınlığı, tarihin bir arızası/tesadüfü değil, tersine, insan tabiatının Allah'ın muradı gereği olan bütünleyici bir parçasıdır: "Kendi iradesiyle" sözleriyle kasdedilen de, bu tabii durumdur. "Aralarındaki kıskançlıktan dolayı" ifadesinin açıklaması için bkz. 23:53 ve ilgili not 30.

199 Lafzen, "sizden önce gelip geçenlerin [başlarına gelenin] benzeri siz[in başınız]a gelmeden...." Bu pasaj, önceki ayetin sonundaki "Allah [isteyeni] doğru yola iletir" sözleriyle bağlantılıdır. Bunun anlamı şudur: Yalnızca hakikatin aklen kavranması, nihaî kurtuluşa ulaşmanın tek başına bir aracı olamaz: O [aklî kavrayışın fedakarlığa ve çile çekerek ruhsal arınmaya hazır olmakla desteklenmesi gerekir.

200 Yukarıdaki "sizden önce gelip geçmiş olanlar"a yapılan atıf, "elçi" teriminin burada bütün elçileri kapsayan cins ismi anlamında kullanıldığını göstermektedir (*Menâr* II, 301).

şey de sizin için kötü olabilir: Allah bilir, ama siz bilmezsiniz.[201]

217 Sana saldırmazlık örfünün geçerli olduğu ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar.[202] De ki: "O ayda savaşmak çirkin bir şeydir; ancak insanları Allah yolundan çevirmek, O'nu inkar etmek ve Mescid-i Harâm[a girmekten onları menetmek] ve halkını oradan sürmek, [bütün bunlar] Allah katında daha da kötüdür, çünkü zulüm ve baskı öldürmekten daha korkunçtur."

[Düşmanlarınız,] güçleri yetse, inancınızdan döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan vazgeçmeyeceklerdir. Ama sizden biri imanından döner ve hakikati inkar eden biri olarak ölürse, böyle birinin yapıp ettikleri bu dünyada da öteki dünyada da boşa gidecektir; işte böyleleri içinde yaşayıp kalacakları ateşe mahkum kimselerdir.

218 Şüphe yok ki, imana ermiş olanlar, zulüm ve kötülük diyarından uzaklaşanlar[203] ve Allah yolunda üstün gayret gösterenler, işte (ancak) onlar Allah'ın rah-

تُحِبُّوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلشَّهْرِ ٱلْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ
قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَكُفْرٌۢ بِهِۦ
وَٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِۦ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ ٱللَّهِ ۚ
وَٱلْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ ٱلْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ يُقَٰتِلُونَكُمْ
حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ ٱسْتَطَٰعُوا۟ ۚ وَمَن يَرْتَدِدْ
مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ
أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ

201 Bu ifade savaşla ilgili olduğundan bu ayetin 2:190-193 ve 22:39. ayetler ile bağlantılı olarak okunması gerekir: Ama bu, aynı zamanda birçok duruma uygulanabilen genel bir hakikati de ifade etmektedir.

202 "Kutsal aylar"ın bir açıklaması için bkz. yukarıdaki 171. not.

203 *Ellezîne hâcerû* (lafzen "ana yurtlarını terk etmiş olanlar") ifadesi, esas olarak, Hz. Peygamber'in teklifi üzerine, özgürlük içinde ve İslam'ın gereklerine uygun biçimde yaşayabilmek için Medine'ye –ki o zaman Yesrib olarak anılıyordu– hicret etmiş olan Mekke Müslümanlarını gösterir. Mekke'nin Müslümanlar tarafından H. 8. yılda fethedilmesinden sonra Mekke'den Medine'ye bu göç *(hicret)* bir dinî vecîbe olmaktan çıktı. Ancak İslam'ın ilk günlerinden beri hicret terimi, manevî bir muhteva taşımaktadır —yani, "kötülük ve zulüm diyarından uzaklaşmak" ve Allah'a yönelmek. Ve bu manevî muhteva, hem İslam'ın ilk yıllarındaki tarihî *muhâcirûn*'u ("göç edenler"), hem de her türlü kötülüğü terk ederek "Allah'a hicret eden" sonraki zamanların bütün müminlerini kapsadığından, bu karşılığı çok sık kullanıyorum.

metini umabilirler: Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.

219 SANA, sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunları hakkında sorarlar. De ki: "Onların her ikisinde de hem büyük bir kötülük[204] hem de insanlar için bazı yararlar vardır; ancak yol açtıkları kötülük, sağladıkları yarardan daha büyüktür."[205] [Allah yolunda] neyi harcayacaklarını sana sorarlar. De ki: "O'nun için ayırabileceğiniz her şeyi."

Böylece Allah mesajlarını size açıklıyor ki tefekkür edebilesiniz: **220** bu dünya ve ahiret hakkında.

Yetimler[e nasıl davranılacağı] hakkında sana sorarlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek en hayırlı olanıdır." Ve onların hayatlarını paylaşırsanız [unutmayın ki] onlar sizin kardeşlerinizdir.[206] Zira Allah, bozgunculuk yapanları, düzeltmeye çalışanlardan ayırd etmesini bilir. Ve Allah dileseydi, taşıyamayacağınız yükleri omuzlarınıza yüklerdi:[207] [Ama] unutmayın ki Allah kudret sahibidir, hikmet sahibidir!

يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ وَيَسْأَلُونَكَ
مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ
الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۗ
وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ ۖ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۖ وَإِن
تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ
الْمُصْلِحِ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾ وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ

221 VE ALLAH'TAN başkasına ilahlık ya-

---

204 Lafzen, "günah", yahut günah işlemeye teşvik eden herhangi bir şey. Bazı klasik müfessirlerin (mesela Râzî) işaret ettikleri gibi, *ism* terimi burada *menâfi'* ("faydalar") teriminin karşıtı olarak kullanılmıştır; bundan dolayı en doğrusu "kötülük" olarak çevrilebilir.

205 Lafzen, "onların kötülüğü faydasından daha büyüktür." Sarhoş edici şeylerin ve şans oyunlarının kesin olarak yasaklanması konusunda bkz. 5:90-91 ve ilgili dipnotları.

206 Bunun anlamı şudur: Eğer bir kimse kendi sorumluluğu altındaki bir yetimin hayatını paylaşırsa, böyle bir beraberlikten, yetimin menfaatlerine hiçbir şekilde zarar vermemesi şartıyla bir kazanç sağlaması –mesela bir iş ortaklığı yoluyla– meşrudur.

207 Yani, "sizi yetimlere bakmakla yükümlü tutmak ve aynı zamanda onların hayatını paylaşmanızı yasaklamak sûretiyle" (bkz. önceki not).

kıştıran kadınlarla onlar [sahih] inanca ulaşıncaya kadar evlenmeyin: çünkü [Allah'a] bağlanmış mümin bir kadın,[208] Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıran kadından –bu sizin hoşunuza gitse de– kesinlikle daha hayırlıdır. Ve Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıran erkekler ile onlar [sahih] inanca ulaşıncaya kadar kadınlarınızı nikahlamayın; zira [Allah'a] bağlanmış bir mümin erkek, Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıran erkekten –bu sizi hoşnut etse bile– kesinlikle daha hayırlıdır. [Böyleleri] sizi ateşe davet ederken Allah sizi cennete ve O'nun izniyle mağfiret[e nail olma]ya davet eder; ve Allah mesajını insanlığa açıklar ki ondan ders alabilsinler.

حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ ۚ
وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۗ
وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ
خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۗ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ
إِلَى النَّارِ ۖ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ
وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾ وَيَسْأَلُونَكَ
عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ
وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ
مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ
الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ۖ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ

222 SANA [kadınların] ay halleri hakkında soruyorlar. De ki: "O bir zayıflık halidir. Bu yüzden, ay hali sırasında kadınlardan uzak durun ve onlar temizlenınceye kadar kendilerine yaklaşmayın; temizlendiklerinde ise Allah'ın emrettiği şekilde onlara yaklaşın."[209]

Doğrusu, Allah pişmanlıkla kendisine yönelenleri[210] ve özlerini temiz tutanları sever.

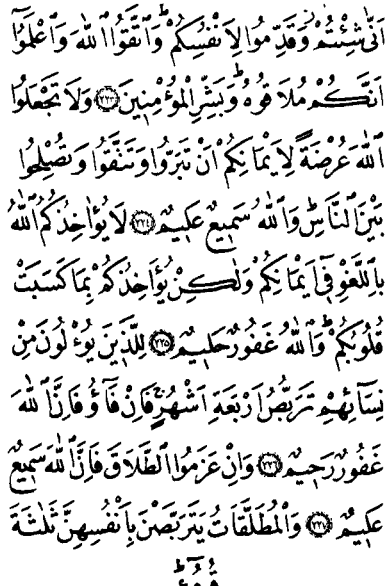
223 Eşleriniz sizin için ürün veren (verimli) toprak (gibi)dir; öyleyse toprağını-

208 Müfessirlerin büyük çoğunluğu, *emeh* terimine, bu bağlamda geleneksel karşılığı olan "cariye" anlamını yükledikleri halde bir kısmı da onun burada "Allah'a râm olmuş kadın"ı ifade ettiği görüşündedirler. Böylece Zemahşerî, *emetun mü'mineh* (lafzen "inanan kadın köle") deyimini, "ister hür ister köle olsun, inanmış herhangi bir kadın" şeklinde açıklar; ve bunun, aynı zamanda "inanan erkek köle" (ifadesi) için de geçerli olduğunu belirtir, "çünkü bütün insanlar Allah'ın erkek ve kadın kullarıdır" der. Benim yukarıdaki pasajı çeviri tarzım, bu fevkalade dikkate değer yoruma dayanmaktadır.

209 Bu, Kur'an'da, cinselliğin ilahî buyruklara uygun olumlu tabiatına yapılan birçok atıftan biridir.

210 Yani, yukarıdaki kısıtlamayı ihlal etmelerinden sonra.

zı dilediğiniz gibi işleyin, ama önce kendi ruhlarınız için bir hazırlık yapın.[211] Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve bilin ki O'na mutlaka kavuşacaksınız. Ve sen de (ey Peygamber,) imana erişenleri müjdele.

224 ALLAH adına yaptığınız yeminler, erdemliliğe, Allah'a karşı sorumluluk bilincine ve insanlar arasında barışın geliştirilmesine engel teşkil etmesin.[212] Zira Allah, her şeyi duyan, her şeyi bilendir. **225** Allah, düşünmeden yapmış olduğunuz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmayacak, ama kalplerinizin [ihtirasla] arzuladıklarından sorumlu tutacaktır: Allah, çok affedicidir, çok tahammül (hilm) sahibidir.

226 Eşlerine yaklaşmayacaklarına dair yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır; şayet [yeminlerinden] dönerlerse,[213] unutmayın ki Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır. **227** Ama eğer ayrılmaya kararlı iseler, unutmayın ki Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

228 Boşanmış kadınlar, evlenmeksizin[214] üç ay hali boyunca bekleyeceklerdir: Çünkü eğer Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanı-

211 Başka bir deyişle, kadın ile erkek arasındaki ruhsal ilişki, cinsel ilişkilerin vazgeçilmez esası olarak alınmıştır.

212 Lafzen, "Allah'ı yeminlerinizden dolayı ... yapmayın." 226. ayetten görülebileceği gibi bu emir, öncelikle boşanma konusundaki yeminlerle ilgilidir, ama yine de genel bir muhteva taşır. Bu konuda Muhammed'in (s) şöyle buyurduğuna dair birçok sahih rivayet vardır: "Eğer bir kimse (şu şu şeyleri yapacağı veya yapmaktan vazgeçeceğine dair) kuvvetli bir yeminde bulunur ama sonra başka türlü davranmanın daha doğru bir yol olacağını anlarsa, bırakın daha doğru olanı yapsın ve bırakın yeminini bozsun ve sonra onun kefaretini versin" (Buhârî, Müslim ve aynı rivayetin biraz farklı ifadelerle nakledildiği diğer kitaplar). Kefaretin şekli konusunda bkz. 5:89.

213 Yani, bu bekleme döneminde.

214 Lafzen, "kendi başlarına."

yorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattıklarını gizlemeleri meşru değildir.[215] Ve bu süre zarfında barışmak isterlerse, kocalarının onları kabul etmeye öncelikle hakları vardır; ama adalet ölçülerine göre, kadınların [kocaları üzerindeki] hakları, [kocaların] onlar üzerindeki haklarma eşittir, ancak erkekler [bu konuda] onlar üzerinde öncelik sahibidirler.[216] Ve Allah kudret ve hikmet sahibidir.

229 Bir boşama iki defa [geri alınabilir], ki bu durumda evlilik ya iyilikle devam eder veya güzel bir şekilde sona erdirilir.[217]

Ve kadınlarınıza verdiklerinizden herhangi bir şeyi geri almanız, her iki [tarafın da Allah'ın koyduğu sınırları koruyamamaktan korkmaları hali dışında, sizin için helal değildir: O halde, ikisinin de Allah'ın koyduğu sınırları koruyamayacaklarından korkuyorsanız, kadının serbestliğe kavuşması için [kocasına] bazı şeyler bırakmasında her iki taraf için de bir günah yoktur.[218]

وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي
أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَ
بُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ
وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۖ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ ۖ
فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ
أَن تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَن يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ۗ

---

215 Bu bekleme döneminin asıl amacı, muhtemel hamileliğin ve bu sûretle henüz doğmamış çocuğun ebeveyninin belirlenmesidir. Ayrıca, bu yolla karı-kocaya kararlarını yeniden gözden geçirme fırsatı ve böylece evliliği devam ettirebilme imkanı verilmiş olmaktadır. Bkz. ayrıca 65:1 ve ilgili not 2.

216 Bekleme süresinin (iddet) bitiminden önce, koca, bu geçici boşanmadan vazgeçme arzusunu beyan etse de, boşanmış kadın, evlilik ilişkisinin yeniden kurulmasını reddetme hakkına sahiptir. Ancak, ailenin nafakasından koca sorumlu olduğu için, geçici boşanmanın iptali konusunda ilk tercih hakkı ona aittir.

217 Lafzen, "bundan sonra ya iyilikle tutmak yahut güzellikle salmaktır." Başka bir deyişle, boşanmanın üçüncü defa tekrarı, onu kesin ve geri dönülmez bir karar haline getirir.

218 Bütün otoriteler, bu ayetin, kadının kocasından kayıtsız şartsız boşanmasını isteme hakkı ile ilgili olduğunda mutabıktırlar; bu şekilde kadının isteği ile evliliğin sona erdirilmesine ***hul'*** adı verilir. Sıhhat derecesi yüksek birçok Hadis'e göre, Sâbit b. Kays'ın karısı Cemîle Hz. Peygamber'e gelerek, kocasının kusursuz karakterine ve davranış tarzına rağmen "İslam'ı kabul ettikten sonra yeniden

Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; onları ihlal etmeyiniz: Zira kim Allah'ın koyduğu sınırları ihlal ederse, işte onlar zalimlerdir!

230 Ve erkek, [sonunda] kadını boşarsa, bu kadın, başka bir erkekle evlenmedikçe bir daha kendisine helal olmaz; eğer sonraki erkek de onu boşarsa –her ikisinin de Allah'ın koyduğu sınırları koruyabileceklerini düşünmeleri şartıyla– birbirlerine dönmelerinde ikisi için de bir günah yoktur: Bunlar, anlama ve kavrama yeteneğine sahip olanlara Allah'ın açıkladığı sınırlardır.

231 Böylece, kadınlarınızı boşadığınızda ve onlar bekleme sürelerinin sonuna yaklaşmak üzere iken onları ya güzellikle alıkoyun ya da güzel bir şekilde bırakın. Ama, arzuları hilafına, eziyet etmek için alıkoymayın: Çünkü, böyle bir davranışta bulunan, (yalnızca) kendisine haksızlık etmiş olur.

Ve Allah'ın [bu] mesajlarını önemsemez-

تِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ فَلَا
تَعْتَدُوهَا ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ ٱللَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ
﴿٢٢٩﴾ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُۥ مِنۢ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوْجًا
غَيْرَهُۥ ۗ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَن يَتَرَاجَعَآ إِن
ظَنَّآ أَن يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ يُبَيِّنُهَا
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ
فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا۟ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ
ظَلَمَ نَفْسَهُۥ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ

---

küfre düşmekten ne kadar nefret ediyorsa, kocasından da o kadar nefret ettiği"ni beyan ederek boşanmasını talep etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Cemîle'ye, kocasının evlendikleri zaman kendisine *mehir* olarak verdiği bahçeyi ona iade etmesini emretti ve evliliğin bittiğini ilan etti. (Bu Hadis'in birçok değişik şekli, İbni 'Abbâs'dan rivayetle Buhârî, Neseî, Tirmizî, İbni Mâce ve Beyhakî'de kaydedilmiştir.) Benzer Hadisler, Hubeyde Binti Sehl adlı kadınla ilgili olarak, İmâm Mâlik'in *Muvatta*'ında, İmâm Ahmed'in *Müsned*'inde, Neseî ve Ebû Davûd mecmualarında Hz. Ayşe'den rivayetle nakledilmiştir (aradaki tek fark, son kaynakta kadının ismi Hafsa Binti Sehl olarak anılmıştır). Bu Rivayetlere istinaden İslam Hukuku, kocanın evliliğe ilişkin yükümlülüklerini herhangi bir şekilde ihlal *etmemiş olması* şartıyla, sadece kadının isteği üzerine evlilik sona erdirilirse, kadının akdi bozan taraf olacağını ve bu nedenle, nikah sırasında kocasından almış olduğu mehri iade etmek zorunda kalacağını hükme bağlamıştır; ve bu durumda, kadının kendi hür iradesiyle vazgeçmiş olduğu mehri kocanın geri almasında "her iki taraf için de hiçbir günah yoktur." Bütün bu rivayetlerin ve hukukî sonuçlarının etraflı bir tartışması, *Neylu'l-Evtâr*'da (VII, 34-41) görülebilir. İslam Hukuku'nun çeşitli ekollerinin bu konu ile ilgili görüşlerinin bir özeti için bkz. *Bidâyetu'l-Mücteh*id II, 54-57.

lik yapmayın; Allah'ın size lütfettiği nimetleri ve size öğüt için indirdiği vahyi ve hikmeti hatırlayın; Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, ve bilin ki Allah her şeyin aslını bilir.

232 Kadınları boşadıktan sonra, bekleme sürelerinin sonuna gelmişlerse, aralarında uygun bir şekilde anlaştıkları takdirde başka erkeklerle evlenmelerine engel olmayın. Bu, Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanan her biriniz için bir uyarıdır; bu, sizin için en erdemli ve en temiz [yol]dur. Allah her şeyi aslıyla bilir, ama siz bilemezsiniz.

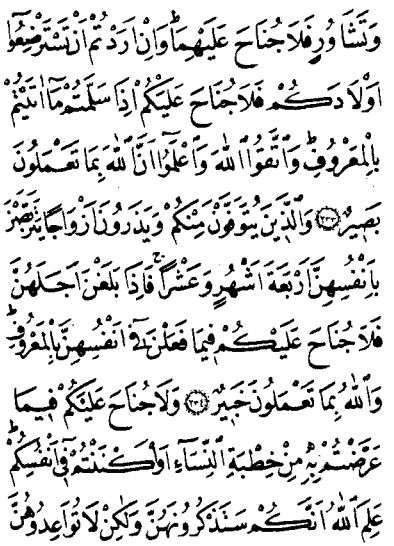
233 Ve [boşanmış] anneler, eğer emzirme müddetini tamamlamak istiyorlarsa, çocuklarına iki tam yıl bakabilirler; onların yeme-içme ve giyimlerini uygun bir şekilde temin etmek, çocuğun babasına düşer. Hiç kimse, taşıyabileceğinden daha fazlasıyla yükümlü tutulamaz: Ne anneye çocuğundan dolayı eziyet çektirilsin, ne de çocuğundan dolayı babasına. Ve [babanın] mirasçısına da aynı görev düşer.

Ve eğer [anne-baba], her ikisi, [anne ile çocuğun] ayrılmasına karşılıklı rıza ve danışma ile karar verirlerse,[219] [bundan dolayı] onlara bir günah yoktur; ve eğer çocuğunuzu süt annelere emanet etmeye karar verirseniz, teslim edeceğiniz ço-

هُزُوًا ۚ وَٱذْكُرُوا۟
نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ
وَٱلْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِۦ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ
بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ
أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَٰجَهُنَّ
إِذَا تَرَٰضَوْا۟ بَيْنَهُم بِٱلْمَعْرُوفِ ۗ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِۦ مَن
كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۗ ذَٰلِكُمْ
أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ
﴿٢٣٢﴾ وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ
لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى ٱلْمَوْلُودِ لَهُۥ رِزْقُهُنَّ
وَكِسْوَتُهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ
لَا تُضَآرَّ وَٰلِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُۥ بِوَلَدِهِۦ ۚ وَعَلَى
ٱلْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا

219 Müfessirlerin çoğunluğu, *fisâl* kelimesini "sütten kesme" (yani, iki yıllık azamî sürenin bitiminden önce) ile eş anlamlı görürler. Ancak Ebû Müslim, kelimenin burada "ayrılma" –yani, çocuğun annesinden ayrılması– anlamında kullanıldığı görüşündedir (Râzî). Bana öyle geliyor ki, iki yorumdan doğru olanı budur. Çünkü, anne ile babanın, şu veya bu sebeple, babanın onları madden destekleme yükümlülüğüne rağmen çocuğun yetiştirilmesi sorumluluğunu boşanmış anneye yüklemenin doğru olmayacağı, baba için de bu görevi tek taraflı yerine getirmenin zor olacağı konusunda anlaşmaları durumunda bir çözüm sağlamaktadır.

cuğun emniyetini uygun bir şekilde sağlamanız şartıyla[220] size bir günah yüklenmez. Ama, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve bilin ki Allah tüm yaptıklarınızı görür.

234 İçinizden biri ölür ve ardında kadınlar bırakırsa, yeniden evlenmeleri için[221] dört ay on günlük bir bekleme süresi geçirmeleri gerekir; bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri ile ilgili olarak meşru şekilde ne yaparlarsa yapsınlar bir günah yoktur.[222] Ve Allah tüm yaptıklarınızdan haberdardır.

235 Ancak bu kadınlar[dan herhangi birin]e evlenme niyetinizi hissettirmenizde veya açığa vurmadan böyle bir niyet taşımanızda sizin için bir günah yoktur: [Çünkü] Allah, onlara evlenme teklifinde bulunma niyetinizi bilir.[223] Ama yine de, onlara karşı duygularınızı gizlilik içinde

220 Lafzen, "teslim ettiğinizin meşru sûrette emniyetini sağlamanız şartıyla" [yahut, "verdiğinizi meşru sûrette teslim etmeniz şartıyla"]. *Sellemebtû* fiilinin hem "onu teslim etti", hem de "onun emniyetini sağladı" anlamına gelebileceği açık olduğundan, ikinci anlam (ki, esas anlamıdır) bu bağlamda bana daha tercihe şayan görünmektedir, çünkü; çocuğun gelecekteki emniyetini ve huzurunu sağlama zorunluluğuna işaret etmektedir. *(Sellemtum* fiilini "teslim etmek" olarak anlayan müfessirler, *izâ sellemtum mâ âteytum bi'l-mâ'rûf* ibaresini "anlaştığınız [süt-annenin ücretini] meşru şekilde vermeniz şartıyla" şeklinde yorumlarlar — ki, bana göre, bu yorum, yukarıdaki buyruğun kapsamını gereksiz yere sınırlamaktadır).

221 Lafzen, "kendi başlarına."

222 Lafzen, "size günah olmaz." Burada bütün bir topluma hitab edildiği aşikar olduğundan (Zemahşerî), (genel anlamdaki) "... bir günah yoktur" çevirisi daha uygun görünmektedir.

223 Lafzen, "eğer [böyle bir niyeti] içinizde saklarsanız ...: [çünkü] Allah [bunu] onlara açıklayacağınızı bilir." Klasik Arapça'da *zekerahâ* ("onu kadına zikretti") ifadesi, çoğu zaman, deyim olarak "kadına evlenme teklif etti" ile eş anlamlı kullanılmaktadır (bkz. Lane III, 969). Yukarıdaki pasaj, yeni dul kalmış veya boşanmış bir kadına belirlenen bekleme döneminin (iddet) bitiminden önce evlenme teklifi –veya böyle bir teklifte bulunma niyeti– ile ilgilidir.

bildirmek yerine onlarla en uygun ve makul şekilde konuşun; ve emredilen [bekleme süresi] sona ermeden önce evlilik bağını kurmaya kalkışmayın. Unutmayın ki Allah aklınızdan geçenleri bilir. Bu nedenle O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; ve bilin ki Allah çok affedicidir, çok tahammül (hilm) sahibidir.

سِرًّا إِلَّآ أَن تَقُولُوا۟ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا۟ عُقْدَةَ
ٱلنِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ ٱلْكِتَٰبُ أَجَلَهُۥ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ
يَعْلَمُ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ فَٱحْذَرُوهُ ۖ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ
غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ لَّا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ
مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا۟ لَهُنَّ فَرِيضَةً ۖ وَمَتِّعُوهُنَّ
عَلَى ٱلْمُوسِعِ قَدَرُهُۥ وَعَلَى ٱلْمُقْتِرِ قَدَرُهُۥ ۖ مَتَٰعًۢا بِٱلْمَعْرُوفِ ۖ
حَقًّا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن
تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ
إِلَّآ أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا۟ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ ٱلنِّكَاحِ ۚ
وَأَن تَعْفُوٓا۟ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنسَوُا۟ ٱلْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ
إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾ حَٰفِظُوا۟ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ

236 Henüz dokunmadığınız veya mehir[224] tesbit etmediğiniz kadınları boşamanızda bir günah yoktur; ancak [böyle bir durumda bile] onlar için gerekli tedarikleri yapın; imkanları çok olan kendi gücüne, dar olan da [yine] kendi gücüne göre adil şekilde bir tedarikte bulunsun: bu, güzel davranan herkesin[225] üzerinde bir yükümlülüktür.

237 Ve eğer dokunmadan önce, ama mehrini kararlaştırdıktan sonra onları boşarsanız, o zaman, kararlaştırdığınızın yarısı[nı verin], ancak onların taleplerinden vazgeçmeleri veya nikah bağını elinde tutanın[226] [mehrin yarısı ile ilgili] talebinden vazgeçmesi hali müstesna: Size düşenden vazgeçmeniz, Allah'a karşı sorumluluk bilincine daha uygundur. Ve birbirinize karşı lütufkar davranma[nız gerektiğ]ni unutmayın: Doğrusu Allah bütün yaptıklarınızı görür.

238 NAMAZLARINIZA ve namazı en uy-

224 *Farîza* terimi, nikah akdinden önce gelin ile damat tarafından üzerinde anlaşmaya varılan bedeli (çoğunlukla *mehr* olarak da adlandırılır) gösterir. Bu bedelin tutarı iki âkid tarafın ihtiyarına bırakıldığı halde (ki bu, bazan küçük bir hediyeden fazla birşey bile olmayabilir), onun yerine getirilmesi İslamî evlilik akdinin aslî unsurunu oluşturur. Bu kuralın istisnaları için bkz. 33:50 ve ilgili not 58.

225 Lafzen, "iyilik yapanların" —yani Allah'ın iradesine uygun hareket etmeye kararlı olan herkesin.

226 Hz. Peygamber'in bazı önde gelen Ashâbı'na (Hz. Ali gibi) ve hemen onların arkasından gelenlere (mesela, Sa'îd b. Museyyeb ve Sa'îd b. Cubeyr) göre bu terim *kocayı* göstermektedir (karş. Taberî, Zemahşerî, Beğavî, Râzî ve İbni Kesîr).

gun şekilde ifa etmeye[227] dikkat edin; ve Allah'ın huzurunda içten bir bağlılıkla durun. **239** Ama eğer tehlikede iseniz, yürürken ve binek [üzerin]de [namazınızı ifa edin];[228] tekrar güvenliğe kavuşunca Allah'ı anın, çünkü daha önce bilmediklerinizi size öğreten O'dur.

وَالصَّلَوٰةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ
فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ
كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾ وَالَّذِينَ
يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم
مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا

240 EĞER içinizden biri ölür ve arkasında kadınlar bırakırsa, dul eşlerine, [ölmüş kocalarının evini] terk etmeksizin bir yıllık geçimlerini vasiyet etsinler.[229] Ama eğer [kendi arzularıyla] ayrılırlarsa kendileri hakkındaki meşru tasarruflarından dolayı onlara bir günah yoktur.[230] Ve Allah kudret ve hikmet sahibidir.

241 Ve boşanmış kadınlar da güzel bir şekilde geçimlerini sağlama [hakkına] sa-

---

227 Lafzen, "orta (yahut, "en mükemmel") namaza." Bazı otoriteler bunun 'sabah' *(fecr)* namazını ifade ettiğine inandıkları halde genel kabul gören görüş, 'ikindi' *('asr)* namazını işaret ettiği şeklindedir. Ancak Muhammed Abduh, bu görüşü daha da ileri götürerek bunun "en *mükemmel* şekliyle namaz" anlamına da gelebileceğini söyler —yani, "tüm zihin Allah'a yönelmiş olarak, huşû içinde ve O'nun kelâmını tefekkür ederek hulûs-i kalb ile namaz" *(Menâr* II, 438). Kur'an'ın tümünde geçerli olan sistematik içinde, sosyal kurallar ile ilgili her uzun bölümün ardından mutlaka Allah'a karşı sorumluluğun idraki çağrısı gelir: ve bu sorumluluğun idrakine de en eksiksiz olarak namazda ulaşıldığından bu ve bundan sonraki ayet, evlilik hayatı ve boşanma ile ilgili emirlerin arasına yerleştirilmiştir.

228 Bu emir, yalnızca herhangi bir tehlike anında –mesela savaşta– bir yerde uzun süre kalmanın tehlikeyi arttıracağı durumlarla ilgilidir: Böyle bir durumda farz namazlar, *kıbleyi* bile dikkate almadan en kolay yol hangisi ise o şekilde kılınabilir.

229 Lafzen, "[o,] eşlerine, [evlerinden] çıkarılmadan bir yıl süreyle faydalanma vasiyeti(dir)." (Benim çeviri tarzım ile ilgili gerekçeler için bkz. *Menâr* II, 446 vd.). Dul bir kadının ölmüş kocasının evinde ikameti problemi, tabiidir ki, sadece bu durumun 4:12'de konulan hükümler doğrultusunda vasiyet edilmemesi halinde ortaya çıkar.

230 Mesela, evlenmeleri halinde —ki bu durumda, yılın kalan kısmı için ilave nafaka talebinden vazgeçmiş olurlar. "Bir günah yoktur" ibaresi konusunda bkz. yukarıdaki not 222.

hip olacaklardır:[231] Bu, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyan herkes için bir görevdir.

242 Aklınızı kullan[mayı öğren]meniz için Allah size mesajlarını böyle açıklıyor.

عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَهُمْ
أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ
إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا

243 SEN, ÖLÜM korkusuyla yurtlarını terk eden binlerce kişiyi görmedin mi? Ki bu durumda Allah onlara "Ölün!" demişti ve sonra da onları hayata geri döndürmüştü.[232]

Unutmayın ki Allah, insanoğluna karşı lütfunda sınırsızdır, ancak insanların çoğu nankördür.

244 Öyleyse Allah yolunda[233] savaşın ve bilin ki Allah her şeyi işiten, her şeyi bilendir.

245 Allah'ın kat kat fazlasıyla geriye ödeyeceği bir güzel borcu O'na verecek olan[234]

---

231 Bu ifade, herhangi bir kusurları olmadan boşanmış olan kadınlarla ilgilidir. Yeniden evlenmedikleri sürece ve evleninceye kadar ödenen nafakanın miktarı belirsiz bırakılmıştır, çünkü kocanın malî durumuna ve zamanın sosyal şartlarına bağlıdır.

232 Evlilik hayatı ile ilgili emirlerin noktalanmasından sonra Kur'an, burada, düşmanca bir saldırıdan dolayı "ölüm korkusuyla yurtlarını terk etmiş olan" insanlara işarette bulunmak sûretiyle haklı bir dâvâ uğrunda savaş meselesine dönmektedir. İmdi, ne Kur'an ne de hiçbir sahih Hadis, bu ayette kasdedilen insanların kim olabilecekleri konusunda hiçbir işaret vermemişlerdir. Bazı müfessirler tarafından yapılan "tarihsel" açıklamalar ise çok çelişkilidir; onlar, o zaman revaçta olan Talmud hikayelerinden alınmış gibidirler ve bu bağlamda hiçbir gerekçe ile kullanılamazlar. Bu nedenle, Muhammed Abduh'un *Menâr* II, 455 ve devamında yaptığı gibi, yukarıdaki işaretin, daha sonra gelen, müminlere Allah yolunda canlarını vermeye hazır olmaları çağrısı ile mecazî olarak ilgili olduğunu varsayabiliriz: Fiziksel ölüm korkusunun milletlerin ve toplumların ahlaken ölümlerine yol açacağı ve aynı şekilde, onların yeniden doğuşlarının (yahut, "hayata geri dönüşlerinin") ölüm korkusunu yenerek ahlakî konumlarını yeniden kazanmalarına bağlı olduğu gerçeğinin bir tasviri. Bu, 246-251. ayetlerde vecîz bir tarzda anlatılan Câlût, Tâlût ve Dâvûd kıssalarının da özüdür.

233 Yani, baskıya veya hiçbir tahrik olmadan başlatılan saldırıya karşı kendinizi savunmak amacıyla (karş. 2:190-194).

234 Yani, kişinin hayatını Allah yolunda feda etmesiyle yahut O'na adamasıyla.

kimdir? Allah alır ve kat kat fazlasıyla geri verir; ve hepiniz sonunda O'na döndürüleceksiniz.

246 Musa'dan sonra İsrailoğulları'nın önde gelenlerinin, peygamberlerinden birine,[235] "Bize bir kral tayin et ki Allah yolunda savaşalım!" dediklerini bilmez misin?

O, "Ya savaşmanız emredilir de savaşmaktan kaçınırsanız?" diye sordu.

Onlar, "Biz ve çocuklarımız yurtlarımızdan sürülmüşken Allah yolunda neden savaşmayalım?" diye cevap verdiler.[236] Halbuki savaşmak onlara emredilince, birkaçı dışında, uzak durdular; ama Allah zalimleri çok iyi biliyordu. **247** Ve onların peygamberi, toplumunun önde gelenlerine,[237] "Bakın" dedi, "Allah Tâlût'u size kral olarak tayin etti."

Onlar, "Biz hükümranlığa ondan daha çok layık iken ve ona fazla bir servet de verilmemişken nasıl bizim üzerimizde hüküm sahibi olabilir?" dediler.

[Peygamber,] "Bakın" dedi, "Allah onu sizden daha üstün kılmış ve ona derin bilgi ve mükemmel bir beden bahşetmiştir. Ve Allah, hükümranlığı istediğine verir;[238] zira Allah her şeyi kuşatan, her şeyi bilendir."

حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۗ وَٱللَّهُ يَقْبِضُ
وَيَبْصُۜطُ ۖ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلْمَلَإِ مِنۢ بَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذْ قَالُوا۟ لِنَبِىٍّ لَّهُمُ ٱبْعَثْ لَنَا مَلِكًا
نُّقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِن كُتِبَ
عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ أَلَّا تُقَٰتِلُوا۟ ۖ قَالُوا۟ وَمَا لَنَآ أَلَّا نُقَٰتِلَ
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِن دِيَٰرِنَا وَأَبْنَآئِنَا ۖ فَلَمَّا
كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ تَوَلَّوْا۟ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۗ وَٱللَّهُ
عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ
بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوٓا۟ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ
عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ
ٱلْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً
فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ ۖ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ
وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

235 Burada atıfta bulunulan peygamber Samuel'dir (karş. Eski Ahid, I Samuel viii vd.).

236 Yurtlarının, ezelî düşmanları olan Filistinliler, Amuriler, Amalikalar ve Filistin'de ve civarında yaşayan öteki Sâmî ırkından olan veya olmayan kabileler tarafından defalarca işgaline bir atıf; ve dolayısıyla, her dönemdeki müminlere, "Allah yolunda savaşma"nın (Kur'an'da tanımlandığı şekliyle) imanın bir gereği olduğunun hatırlatılması.

237 Lafzen, "onlara" —ama bir sonraki cümle, Câlût tarafından seslenilenlerin toplumun *önde gelenleri* olduğunu göstermektedir.

238 Her türlü hükümranlığın ve insanların "sahiplenebilecekleri" her şeyin yalnız Allah'a ait olduğu ve insanın onları sadece Allah'ın bir emaneti olarak elde edebileceği şeklindeki Kur'ânî akideye bir atıf.

248 Ve Peygamberleri onlara, "Bakın, meşru hükümranlığın bir işareti olarak size içinde Rabbiniz tarafından bahşedilmiş bir iç huzuru, bir sükunet bulunan ve Musa ile Harun'un ailelerinden geriye kalmış olup da meleklerce muhafaza edilen mirası içinde barındıran[239] bir kalp bağışlanacaktır.[240] Eğer [gerçekten] inanıyorsanız, bunda sizin için bir işaret vardır" dedi.

249 Ve Tâlût, kuvvetleriyle yola koyulduğunda "Bakın" dedi, "Allah sizi şimdi bir nehirle imtihan edecek: ondan içen benden olmayacak, onu tatmaktan sakınan ise benden olacaktır; ondan sadece bir avuç dolusu içen ise affa mazhar olacaktır."[241]

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن
يَأْتِيَكُمُ ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا
تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۚ إِنَّ
فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾ فَلَمَّا فَصَلَ
طَالُوتُ بِٱلْجُنُودِ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن
شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّى وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُۥ مِنِّىٓ إِلَّا مَنِ
ٱغْتَرَفَ غُرْفَةًۢ بِيَدِهِۦ

---

239 Lafzen, "ve Musa Ailesi'nin *(âl)* ve Harun Ailesi'nin geride bıraktıklarından kalanlar, meleklerce taşınan." "Meleklerce taşınan" veya "meleklerin sağladığı" ifadeleri, bu iki peygamber tarafından bırakılan manevî mirasın ilahî kaynaklı tabiatına bir işarettir: "kalanlar" *(bakıyye)* ise, bu mirastaki "sürekli" ve "dayanıklı" olanı gösterir.

240 Lafzen, "... size kalbin gelmesi olacaktır." Geleneksel olarak *tâbût* kelimesinin –burada "kalp" olarak çevrilmiştir– çok süslü bir sandık veya çekmece olduğu söylenen Tevrat'taki On Emir Muhafaza Sandığı'nı (Ark of the Covenant) gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu ikinci anlamı kabul eden müfessirlerin çoğunluğu tarafından yapılan açıklamalar çok çelişkilidir ve bu "sandık" çevresinde örülmüş bulunan Talmud efsanelerine dayanmaktadır. Ancak, en üst derecedeki birçok otorite, "*tâbût*'a, "kalp" veya "gönül" anlamı da yüklemektedirler: Beydâvî'nin bu ayet ile ilgili yorumunda teklif ettiği alternatiflerden birinde, Zemahşerî'nin *(Keşşâf*'ında değil de) *Esâs*'ında, İbnu'l-Esîr'in *Nihâye*'sinde, Râğıb'da ve *Tâcu'l-'Arûs*'da (bu son dördünde *tabeta* maddesinde) böyle yorumlanmıştır: Bkz. ayrıca Lane I, 321 ve IV, 1394 *(sekineh* maddesi). Eğer *tâbût*'un yukarıda bu anlamda kullanıldığını kabul edersek, bu, İsrailoğulları'nın gelecekte kalplerini değiştireceklerine bir işaret olur (yukarıda 243. ayette genel terimlerle anlatılan değişiklik). Daha sonra *tâbût*'ta "iç huzuru"ndan bahsedilmesi karşısında, onun "kalp" olarak çevrilmesinin "sandık" olarak çevrilmesinden daha uygun olduğu anlaşılır.

241 Lafzen, "ancak ondan sadece bir avuç dolusu içen müstesna." Bunun sembolik anlamı şudur: İnanç –birinin kendi dâvâsının haklılığına inanması– yüksek bir iç-disiplin ile desteklenmedikçe ve kişisel menfaatler gözardı edilmedikçe bir değer taşımaz.

Ancak, birkaçı dışında hepsi ondan [dolu dolu] içtiler.
O ve ona inananlar nehri geçer geçmez ötekiler, "Câlût ve kuvvetlerine karşı [koymak için] bugün hiç gücümüz yok!" dediler.
[Ama] kesin olarak Allah'a kavuşacaklarını bilenler, "Nice küçük topluluklar, Allah'ın izniyle büyük kalabalıklara üstün gelmiştir! Zira Allah, güçlüklere karşı sabırlı olanlarla beraberdir" diye cevap verdiler.
250 Onlar Câlût ve kuvvetleriyle karşı karşıya geldiklerinde, "Ey Rabbimiz! Bize zorluklara tahammül gücü bağışla, adımlarımızı sağlam kıl ve hakikati inkar eden bu topluma karşı bize yardım et!" diye dua ettiler.
251 Bunun üzerine, onları Allah'ın izniyle bozguna uğrattılar, Davud da Câlût'u öldürdü; Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi ve istediği şeyin bilgisini öğretti.
Ve eğer Allah, insanlara kendilerini başkalarına karşı savunma gücü vermeseydi[242] yeryüzü çürüme ve yozlaşmaya maruz kalırdı: ama Allah bütün âlemlere karşı sınırsız lütuf sahibidir.

252 BUNLAR Allah'ın mesajlarıdır: Biz [ey Peygamber,] hakikati ortaya koyan bu [mesajları sana iletiyoruz: doğrusu sen, bu mesajların emanet edildiği (elçilerden)sin. **253** Bu elçilerin bazılarına diğerlerinden daha fazla meziyetler bahşettik: İçlerinden kimi ile Allah [bizzat] konuşmuş, kimini de daha üst derecele-

فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا
جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ
بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ
كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ
وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ
قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا
عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ
دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ
مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ
لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ
لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ
بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ

242 Lafzen, "Allah bazı insanları başkaları ile savuşturmasaydı": Allah'ın insanlara kendilerini baskıya ve zulme karşı savunma gücü vermesine vecîz (elliptic) bir atıf. Tam aynı ibare, nefsi müdafaa için savaşma konusunu ele alan 22:40'da da geçer.

re yükseltmiştir.[243] Biz, Meryem oğlu İsa'ya hakikatin tüm kanıtlarını bahşettik ve o'nu kutsal ilham ile[244] güçlendirdik.
Ve eğer Allah dileseydi, o [elçiler]den sonra gelenler, kendilerine hakikatin bütün kanıtları geldikten sonra birbirleriyle çatışmazlardı; ancak [vaki olduğu üzere] onlar karşıt görüşlere kapıldılar ve bazıları imana ererken diğerleri hakikati inkara yöneldi. Buna rağmen Allah dileseydi, birbirleriyle çatışmazlardı.[245] Ama Allah dilediğini yapar.

وَءَاتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدْنَٰهُ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ ۗ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلَ ٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ وَلَٰكِنِ ٱخْتَلَفُوا۟ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا۟ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ ۗ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ ۚ

254 SİZ EY imana ermiş olanlar! Pazarlığın, dostluğun ve şefaatin geçerli olmayacağı bir Gün[246] gelmeden önce size rızık olarak bağışladığımız şeylerden [Bizim yolumuzda] harcayın. Ve bilin ki hakikati inkar edenler zalimlerin tâ kendileridir.

255 ALLAH —O'ndan başka ilah yoktur; Her Zaman Diridir, Bütün Varlıkların Kendi Kendine Yeterli Yegane Kaynağıdır.

---

243 Bu, Peygamber Muhammed'e (s) bir îma gibi görünmektedir, çünkü o Son Peygamber idi ve bütün insanlar ve zamanlar için geçerli olan evrensel bir mesajın tebliğcisiydi. "Kimi ile Allah konuşmuş" ifadesi ile kasdedilen de Hz. Musa'dır (bkz. 4:164'ün son cümlesi).

244 Hz. İsa'nın bu bağlamda ismi ile anılması, o'nun bir peygamber olduğu gerçeğinin vurgulanması ve o'nu reddedenlerin iddialarının çürütülmesi içindir. *Rûhu'l-Kudüs* (tarafımızdan "kutsal ilham" olarak çevrilmiştir) teriminin bir açıklaması için bkz. bu sûrenin 87. ayeti ile ilgili not 71.

245 Kur'an, bir kez daha –213. ayette olduğu gibi– insanlar arasındaki görüş farklılığının kaçınılmazlığına atıfta bulunur: Başka bir deyişle, onların hakikate ulaşma yolunun çatışmalardan ve sınama-yanılmalardan geçmesi, Allah'ın iradesi gereğidir.

246 Yani, Hesap Günü. Kur'an, bu öğüt ile 245. ayetin konusuna yeniden dönmektedir: "Allah'a güzel bir borç verecek olan kimdir?" Bu nedenle, "Allah yolunda harcama"nın burada yalnızca kişinin servetinden yapacağı harcamaları değil, Allah yolundaki her türlü fedakarlığı kapsadığı sonucunu çıkarabiliriz.

Ne uyuklama tutar O'nu, ne de uyku. Yeryüzünde ve göklerde ne varsa O'nundur. O'nun izni olmaksızın nezdinde şefaat edebilecek olan kimdir?
O, insanların gözlerinin önünde olanı da, onlardan gizli tutulanı da[247] bilir; oysa O dilemedikçe insanlar O'nun ilminden hiçbir şey edinemez, hiçbir şey kavrayamazlar.
O'nun sonsuz kudreti ve egemenliği[248] gökleri ve yeri kaplar ve onların korunup desteklenmesi O'na ağır gelmez. Gerçekten yüce ve büyük olan yalnızca O'dur.

لَا تَأْخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا
نَوْمٌ ۚ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ
عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ
وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ
ٱلْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ

256 DİNDE zorlama yoktur.[249]

---

247 Lafzen, "elleri arasındakini ve arkalarındakini." Müfessirler, bu ibareye çok çelişkili yorumlar getirmişlerdir. Böylece, mesela Mücâhid ve 'Atâ', *elleri arasındaki*'nin "bu dünyada onların başına gelenler"i gösterirken *arkalarındaki*'nin "öteki dünyada uğrayacakları akibetler" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Diğer taraftan Dehhâk ve Kelbî, tam aksini iddia etmişler ve "elleri arasındaki"nin öteki dünyaya işaret ettiğini, "çünkü ona doğru gittiklerini"; "arkalarındaki"nin ise bu dünya anlamına geldiğini, "çünkü onu arkalarında bıraktıkları"nı söylemişlerdir (Râzî). Başka bir açıklama ise şöyledir: "onların önünde cereyan edeni ve onlardan sonra meydana gelecek olanı" (Zemahşerî). Ama bütün bu yorumlarda *mâ beyne yedeyhi* ("kişinin elleri arasında *duran*") deyimsel ibaresinin gözden kaçırıldığı anlaşılmaktadır: yani aşikar olan, bilinen yahut kavranabilen. Aynı şekilde *mâ halfehû* da, kişinin bilgisi veya idraki dışında olan anlamına gelir. Yukarıdaki Kur'an ayetinin genel muhtevası Allah'ın sonsuz kudreti ve ilmi ile bağlantılı olduğundan benim tercih ettiğim çeviri en uygunu görünmektedir.

248 Lafzen, "O'nun [kudret] tahtı"; bazı müfessirler (mesela Zemahşerî) bunu, "O'nun hakimiyeti" veya "otoritesi" şeklinde yorumlarken; diğerleri "O'nun bilgisi" anlamına geldiğini söylemişlerdir (bkz. Muhammed Abduh, *Menâr* III, 33). Râzî, bu kelimenin Allah'ın ihtişamını ve tarifsiz, sonsuz kudretini gösterdiği görüşünü tercih etmiştir.

249 *Dîn* terimi, hem ahlakî olarak emredici kanunların muhtevasını ve hem de onlara uygun davranmayı ifade eder; ve sonuçta, terimin en geniş anlam çerçevesini yansıtır: yani, içerdiği akidevî prensipleri ve bu prensiplerin pratik yansımalarını olduğu kadar, insanın ibadet ettiği objeye karşı yaklaşımını, dolayısıyla "itikad" kavramını da içine alır. Bunun "din", "inanç", "dinî müeyyideler" yahut "ahlak sistemi" (bkz. 109:6 ile ilgili not 3) olarak çevrilmesi, terimin hangi bağlamda kulla-

Artık doğru ile yanlış, birbirinden ayrılmıştır: O halde, şeytanî güçlere ve düzenlere[250] (uymayı) reddedenler ve Allah'a inananlar, hiçbir zaman kopmayacak en sağlam mesnede tutunmuşlardır: Zira Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.

257 Allah inanç sahiplerine yakındır, onları koyu karanlıktan aydınlığa çıkarır; oysa hakikati inkara şartlanmış olanlara yakınlık gösterenler onları aydınlıktan çıkarıp derin karanlığa iten şeytanî güçlerdir: İçinde yaşayıp kalmak üzere ateşe mahkum olanlar da işte böyleleridir.

258 SIRF Allah kendisine hükümdarlık bağışladığı için İbrahim ile Rabbi hakkında münakaşa eden o [hükümdar]dan haberin yok mu?

Hani İbrahim, "Rabbim hayat veren ve ölüm dağıtandır!" demişti.

Hükümdar cevap vermişti: "Ben [de] hayat verir ve ölüm dağıtırım!"

İbrahim, "Allah güneşi doğudan doğdurur; öyleyse sen de batıdan doğdur!" demişti. Bunun üzerine, hakikati inkara şartlanmış olan o kişi hayretler içinde kaldı: Allah [bile bile] zulüm işleyen[251] toplumu hidayete erdirmez.

قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

---

nıldığına bağlıdır. Yukarıda inanç veya din ile ilgili her konuda zorlamanın *(ikrâh)* kesin olarak yasaklanmasına dayanan bütün İslam hukukçuları *(fukahâ')*, istisnasız olarak, zorla din değiştirmenin her şart altında geçersiz ve temelsiz olduğu ve inanmayan bir kişiyi İslam'ı kabule zorlamanın büyük bir günah teşkil ettiği görüşünü benimsemişlerdir: bu, İslam'ın, inanmayanların önüne "ya islam ya kılıç" alternatifi koyduğu şeklindeki yaygın safsatayı geçersiz kılan bir hükümdür.

250 *Tâğût*, öncelikle, Allah'tan başka ibadet edilen her şeyi ve böylece insanı O'ndan uzaklaştıran ve şeytana yönelten şeyleri ifade eder. Bu terim, hem tekil hem de çoğul bir anlama sahiptir (Râzî) ve bundan dolayı, en doğrusu, "şeytanî güçler" şeklinde çevrilmelidir.

251 Muhammed Abduh'a göre, burada atıfta bulunulan *zulüm*, "kişinin Allah'ın gösterdiği [hidayet] ışığından kasıtlı olarak uzaklaşması"nı ifade eder *(Menâr* III, 47).

259 Yoksa [ey insanoğlu, sen,] halkının terk ettiği, çatıları yıkılıp harap olmuş (virane) bir kasabadan geçen [ve], "Allah bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltebilirmiş?"[252] diyen o kişi [ile aynı fikirde] misin?[253]

Bunun üzerine Allah, onu yüzyıl süre ile ölü bırakmış ve sonra tekrar hayata döndürerek sormuştu: "Bu halde ne kadar kaldın?"

O da: "Bu halde bir gün veya bir günden biraz daha az bir süre kaldım" diye cevap vermişti.

[Allah,] "Hayır" dedi, "bu halde bir yüzyıl kaldın! Yiyeceğine ve içeceğine bak –geçen yıllar onları bozmamış– ve eşeğine bak![254] [Biz bütün bunları] insanlara bir ibret olman için [yaptık]. Birde şu [insanların ve hayvanların] kemiklerine bak — onları nasıl birleştirip et ile örttüğümüzü düşün!"[255]

[Bütün bunlar] ona açıklanınca, "[Şimdi] öğrendim ki" dedi, "Allah her şeye kâdirdir!"

260 Hani İbrahim, "Ey Rabbim! Ölüye

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ
خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ
مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ
قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ
فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَىٰ
حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ
نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ
اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ

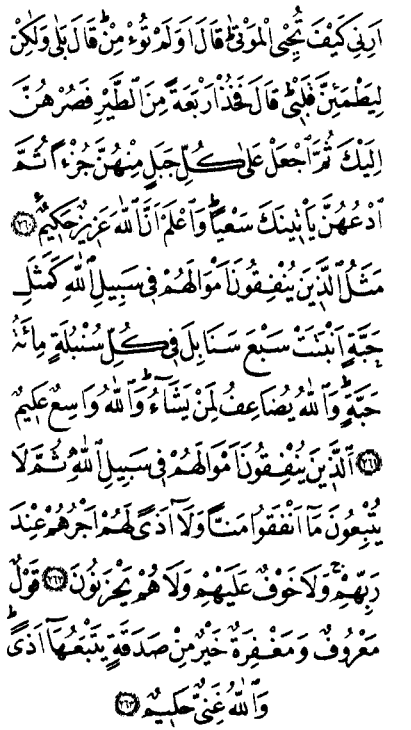
252 Bu ayette anlatılan kıssa, Allah'ın ölüyü yeniden diriltme kudretini tasvir etmeyi amaçlayan bir kıssadır: Böylece, 258. ayetteki Hz. İbrahim'in sözleri ("Rabbim, hayat bahşeden ve ölüme hükmedendir") ile daha sonra 260. ayetteki, Allah'ın ölüyü *nasıl* diriltttiğini göstermesi talebi arasına anlamlı şekilde yerleştirilmiştir. Kıssada anlatılan bu kişinin "kimliği" ile kasabanın neresi olduğu konusunda bazı ilk dönem müfessirlerinin spekülasyonları ise tamamen temelsiz olup Talmud efsanelerinin etkisinin bir sonucudur.

253 Lafzen, "yoksa onun gibi misin?" Tarafımdan parantez içine alınan ifadeler ise, Zemahşerî'nin, önceki ayetin başlangıcı ile bağlantılı olan bu pasaj üzerindeki yorumuna dayanmaktadır.

254 Zımnen, "ve onun canlı olduğunu gör": Böylece Allah'ın, bilinmeyen şekilde hayat bahşetme ve ölüyü yeniden diriltme kudretine işaret etmektedir.

255 Kur'an, embriyonun ana rahminde tedricî olarak gelişiminden sonra meydana gelen doğum mucizesine Allah'ın canlıyı yaratma –ve dolayısıyla, yeniden diriltme– kudretinin bariz bir işareti olarak değinmektedir.

nasıl hayat verdiğini bana göster!" demişti.
O da, "Yoksa inancın yok mu?" diye sormuştu.
[İbrahim] cevap vermişti: "Hayır, ama [görmeme izin ver] ki kalbim tamamen mutmain olsun."
"Öyleyse" demişti Allah, "Dört kuş al ve onlara sana itaat etmeyi öğret;[256] sonra onları (etrafındaki) her tepeye ayrı ayrı sal; sonra da çağır: uçarak sana gelecekler. Bil ki Allah her şeye kâdirdir, hikmet sahibidir."[257]

261 ALLAH yolunda mallarını harcayanların durumu, kendisinden yedi başak çıkan ve her başakta yüz tane bulunan bir buğday tohumuna benzer: Allah dilediğine kat kat verir; ve Allah her şeyi kuşatan, her şeyi bilendir.
262 Allah yolunda mallarını harcayan ve sonra iyiliklerini başa kakıp [muhtaç kişinin duygularını] inciterek [bu] harcamalarının değerini düşürmeyenler[258] mükâfaatlarını Rableri katında bulacaklar; onlar için artık ne korku vardır, ne de üzüntü. **263** Gönül alıcı bir söz ve başkasının eksiğini gizlemek,[259] peşinden incitmenin geldiği bir yardımdan daha hayırlıdır; ve Allah Kendine yeterlidir, tahammül (hilm) Sahibidir.

256 Lafzen, "onları kendine alıştır" (Zemahşerî; bkz. ayrıca Lane IV, 1744).

257 Yukarıdaki kıssayı çevirme tarzım *surhunne ileyke* ("onları kendine alıştır", yani, "sana itaat etmelerini öğret") emrinin öncelikli anlamına dayanmaktadır. Bu kıssanın verdiği ahlakî ders, ünlü müfessir Ebû Müslim tarafından ikna edici bir şekilde anlatılmıştır (Râzî'nin nakline göre): "Eğer insan, kuşları çağrısına uyacak şekilde eğitebilirse –ki kesinlikle o güce sahiptir– öyleyse her şeyin iradesine teslim olduğu Allah da sadece 'ol!' diyerek her şeye hayat verebilir."

258 Lafzen, "peşinden gitmeyenler."

259 *Mağfiret*i (lafzen, "bağışlama") bu bağlamda "başka birinin eksiğini gizleme" olarak çevirmemi Beğavî'nin bu ayet ile ilgili açıklamasına borçluyum.

264 Siz ey imana ermiş olanlar! Servetini gösteriş ve övgü için harcayan, Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanmayan kişinin yaptığı gibi, iyiliğinizi başa kakarak ve [muhtaç kimsenin duygularını] inciterek yardımlarınızı değersiz hale sokmayın: Onun hali, üzerinde [biraz] toprak bulunan yumuşak bir kayanın hali gibidir, bir sağanak vurunca onu sert ve çıplak bırakıverir. Bu gibilerin, yaptıkları [hayırlı] işlerinden hiçbir kazançları olmaz: zira Allah, hakikati reddeden bir toplumu hidayete erdirmez.

265 Servetlerini Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak harcayanların durumu [ise], verimli topraklar üzerindeki bahçe gibidir: Bir sağanak vurur, bu sayede ürün iki misli artar; sağanak olmadığı zaman da hafif yağmur [düşer oraya]. Ve Allah yaptığınız her şeyi görür.

266 Sizden biriniz, içinden ırmaklar akan ve çeşit çeşit meyve ile dolu bir hurma ve asma bahçesine sahip olmayı –ama sonra da sadece [bakıma muhtaç] zayıf çocuklarıyla yaşlılığa terkedilmeyi– ve sonra kızgın bir kasırganın bahçeye isabet edip onu tamamen kasıp kavurmasını ister mi?

Belki düşünürsünüz diye Allah mesajlarını size böylece açıklar.

267 Siz ey imana ermiş olanlar! Kazandığınız güzel şeylerden ve topraktan sizin için bitirdiğimiz [ürünler]den başkaları için harcayın; ama harcamak için, size verildiğinde küçümser şekilde bakışlarınızı çevirmeden kabul etmeyeceğiniz bayağı şeyleri seçmeyin. Ve bilin ki Allah kendine yeterlidir, her zaman övgüye layık olandır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُبْطِلُوا۟
صَدَقَٰتِكُم بِٱلْمَنِّ وَٱلْأَذَىٰ كَٱلَّذِى يُنفِقُ مَالَهُۥ
رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۖ فَمَثَلُهُۥ
كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ
صَلْدًا ۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى
ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمُ
ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ
جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَـَٔاتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۖ
فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾
أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُۥ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَٰبٍ
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ لَهُۥ فِيهَا مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ
وَأَصَابَهُ ٱلْكِبَرُ وَلَهُۥ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ فَأَصَابَهَآ
إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَٱحْتَرَقَتْ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ
ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟
أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم
مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم
بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

268 Şeytan sizi fakirlik ihtimali ile korkutur ve cimriliği telkin eder. Oysa Allah, size bağışlamasını ve lütfunu vaad eder: Allah kudret ve egemenlikte sınırsızdır, her şeyi bilendir. **269** Dilediğine hikmet bağışlar ve her kime hikmet bağışlanmışsa doğrusu ona en büyük servet verilmiş demektir. Ama derin kavrayış sahipleri dışında kimse bunu düşünüp anlayamaz.

270 Çünkü, başkaları için her ne harcarsanız ve neyi [harcamak için] adarsanız, Allah onu mutlaka bilir. Ve [hayırda bulunmayı engelleyerek] zulüm işleyenler, kendilerine yardım edecek kimse bulamazlar.

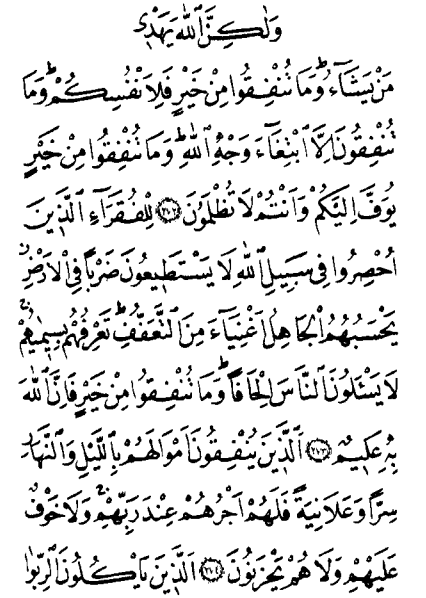
271 Yardımları açıktan yapmanız güzeldir; ama muhtaca gizlice vermeniz sizin için daha hayırlı olur ve günahlarınızın bir kısmını bağışlatır. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

272 [Ey Peygamber,] insanları hidayete erdirmek senin işin değil,[260] zira ancak

260 Lafzen, "onların hidayeti senin üstüne vazife değil" —yani, "sen yalnızca Allah'ın mesajını onlara aktarmaktan sorumlusun, onların buna gösterecekleri tepkiden değil": Burada kasdedilen insanlar, önceki ayetlerde sözü edilen muhtaçlardır. Öyle görünmektedir ki, Medine'ye hicretinden sonraki ilk günlerde Hz. Peygamber, kendi toplumu arasında yaygın olan büyük bir yoksulluk ile karşı karşıya gelince, arkadaşlarına "karşılıksız yardımın yalnız Müslümanlara yapılması" tavsiyesinde bulundu. Bu tavsiye yukarıdaki ayetin nüzulü ile hemen düzeltildi (bu mealde birçok Hadis, Taberî, Râzî ve İbni Kesîr tarafından nakledilmiştir, aynı zamanda *Menâr* III, 82 vd.). Diğer bazı Hadisler'e göre (başka kaynaklar gibi Neseî ve Ebû Dâvûd tarafından da kaydedilmiş ve bütün klasik müfessirler tarafından nakledilmiştir) Hz. Peygamber, bunun üzerine müminlere, karşılıksız yardımları, kişinin *inancına* bakmaksızın ihtiyaç duyan herkese vermelerini açıkça emretti. Sonuç olarak müfessirler arasında, yukarıdaki Kur'an ayetinin –tekil olarak ifade edilmiş olmasına ve Hz. Peygamber'e hitab ediyor görünmesine rağmen– bütün Müslümanlar için geçerli olan bir talimat olduğu konusunda tam bir ittifak vardır. Özellikle Râzî ondan şu ilave sonucu çıkarmaktadır: Karşılıksız yardım –yahut onu askıya alma tehdidi– hiçbir zaman inançsızları İslam'a çekmenin bir aracı olarak kullanılmamalıdır. Çünkü, imanın geçerli olması için derunî bir tat-

Allah, dilediğini hidayete erdirir.
Ve yalnız Allah'ın yüzünü/rızasını kazanmak için harcamanız şartıyla, başkalarına her ne iyilik yaparsanız bu kendi yararınızadır: Çünkü yapacağınız her iyilik size olduğu gibi geri dönecek ve size haksızlık yapılmayacaktır.

273 [Ve] Allah yoluna kendilerini tamamen adamış oldukları için yeryüzünde [rızık aramak niyetiyle] gezip dolaşamayan muhtaçlar[a yardım edin].[261] [Onların durumunun] farkında olmayan, onları zengin zanneder, çünkü [istemekten] çekinirler; [ancak] sen onları [bazı] özelliklerinden tanıyabilirsin: insanlardan arsız bir şekilde istemekten kaçınırlar. Ve onlara ne iyilik yaparsanız, doğrusu Allah hepsini bilir.

274 Servetlerini [Allah rızası için] gece ve gündüz, gizlice ve açıkça harcayanlar, mükâfaatlarını Rablerinin katında göreceklerdir: onlara ne korku vardır, ne de üzülürler.

275 FAİZ yiyenler,[262] şeytanın çarptığı

---

minin ve serbest bir seçimin ürünü olması gerekir. Bu, yukarıdaki 256. ayetle de uyumludur: "Dinde zorlama yoktur."

261 Yani, kendilerini tamamen iman yolunda çalışmaya –imanı yaymak, tebliğ etmek veya bedenen ve fikren savunmak şeklinde– verenlere veya zamanlarını Allah'ın mesajında yüceltilmiş olan ilim tedrisine, insanoğlunun iyiliği için uğraşmaya ve benzeri ulvî hedeflere adayanlara, yahut da bu hedefler uğrunda çabalarken şahsî veya maddî sıkıntılara dûçâr olan ve bu sebeple kendilerini koruyamayacak durumda bulunanlara.

262 *Ribâ* ("faiz") kavramı ile ilgili bir tartışma için bkz. nüzul sırasına göre bu terimin ilk defa kullanıldığı 30:39, not 35. *Ribâ*'nın yasaklanması konusunu ele alan bu pasajın Hz. Peygamber'e inen son vahiylerden olduğuna inanılmaktadır. Faiz konusu, mantıksal olarak, karşılıksız yardım konusunu ele alan önceki uzun pasaj ile bağlantılıdır. Çünkü ilki, ahlakî olarak ikincisinin tam zıddıdır: —gerçek yardım, herhangi bir maddî karşılık beklemeksizin bir şey vermeyi ifade eder; halbuki faiz, borç verenin mukabil bir emek sarfetmeksizin kazanç sağlama beklentisine dayanmaktadır.

kimseler gibi davranırlar; çünkü onlar "Alış-veriş de bir tür faizdir!"[263] derler —halbuki Allah alış-verişi helal ve faizi haram kılmıştır. Bu nedenle, kim Rabbinin öğüdünü dinler[264] ve hemen [faizden] vazgeçerse, evvelki kazançlarını koruyabilir ve onun hakkında karar vermek artık Allah'a kalır; ona, [faize] geri dönenlere gelince; içinde yaşayıp kalacakları ateşe mahkum olanlar işte böyleleridir.

276 Allah faizli kazançları bereketten mahrum eder, ama karşılıksız yardımları kat kat arttırarak bereketlendirir.[265] Allah, inatçı nankörleri ve günahta ısrarlı olanları sevmez.

277 İmana ermiş olanlar, doğru ve yararlı işler yapanlar, namazlarında dikkatli ve devamlı olanlar ve karşılıksız yardımda bulunanlar; işte onlar mükâfaatlarını Rablerinden alacaklardır ve onlara ne korku vardır, ne de üzülürler.

278 Siz ey imana ermiş olanlar! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve eğer [gerçekten] müminseniz faizden doğan kazançların tümünden vazgeçin;[266] **279** çünkü eğer böyle yapmazsanız, bilin ki Allah'a ve Elçisi'ne savaş açmış olursunuz. Ama eğer tevbe ederseniz, ana-paranız[ı][267] geri almayla hak kazanırsınız: Böylece ne haksızlık yapmış ne de haksızlığa uğramış olursunuz. **280** An-cak [borçlu] güç durumda ise, rahat-

لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ
مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا
وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَن جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ
مِّن رَّبِّهِ فَانتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ
عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾
يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ
كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا
إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ
مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ
لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ

263 Lafzen, "gibidir."

264 Lafzen, "her kim ki kendisine Rabbinden bir öğüt ulaşır."

265 Lafzen, "karşılıksız yardımları[n faziletini] bereketiyle arttırır *(yurbî)*."

266 Bu emir, sadece faiz yasağının ilan edildiği dönemde yaşayan müminlere değil, aynı zamanda daha sonraki dönemlerde Kur'an'ın mesajına inanacak insanlara da şamildir.

267 Yani, faizsiz kısmını.

layıncaya kadar ona bir vade verin; eğer bilirseniz, bir karşılık beklemeden [borcu tamamiyle] silmek, sizin kendi iyiliğinize olacaktır.

281 Allah'a döneceğiniz, sonra herkesin kazancının kendisine eksiksiz geri verileceği ve hiç kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı Günü aklınızdan çıkarmayın.[268]

282 SİZ EY imana ermiş olanlar! Ne zaman belli bir vade ile borç verir veya alırsanız[269] onu yazıyla tesbit edin. İçinizden bir yazıcı, tarafsız olarak onu kaydetsin. Ve hiçbir yazıcı, Allah'ın ona öğrettiği gibi yazmayı reddetmesin:[270] öylece, olduğu gibi yazsın. Borçlanan (taraf taahhüdünü) kaydettirsin; Allah'a, Rabbine karşı sorumluluğunun bilincinde olsun ve taahhüdünden bir şey eksiltmesin.[271] Ve eğer borç altına girenin aklî veya bedenî bir zaafı varsa[272] veya kendisi (işlemi) kaydettirebilecek durumda değilse, onun menfaatini kollamakla görevli olan kimse, onu tarafsız olarak kaydettirsin. Ve içinizden iki erkek şahit tu-

إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا ۚ فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ

---

268 İbni 'Abbâs'ın hiçbir itiraz ile karşılaşmayan şehadetine göre bu ayet, Hz. Peygamber'e indirilen son vahiydir ki, ondan kısa bir süre sonra vefat etmiştir (Buhârî; bkz. ayrıca *Fethu'l-Bârî*, VIII, 164 vd.).

269 Yukarıdaki ibare, ister sadece borç, ister ticari bir muamele şeklinde olsun, kredi esasına dayanan her türlü işlemi kapsar. Bu, *(tedâyentum* fiilinin gramatik formunun gösterdiği gibi) hem borç verene hem de alana işaret etmektedir ve bu anlamı yansıtacak şekilde çevrilmiştir.

270 Yani, Kur'an'da öngörülen kurallar doğrultusunda.

271 Lafzen, "ondan bir şeyi azaltmasın." O halde, verilen taahhüdün formüle edilmesi zayıf tarafa, yani, borcu alana bırakılmıştır.

272 Mesela, bedenî bir sakatlığı nedeniyle veya bu tür anlaşmalarda kullanılan ticarî terminolojiyi tam olarak anlamadığından yahut anlaşmanın kaleme alındığı dile aşina olmadığından dolayı. "Aklî veya bedenî zaaf" tanımlaması (lafzen, "anlayışı kıt veya zayıf") aklî melekelerine tam hakim olamayan yaşlılar ve çocuklar için kullanılır.

tun; eğer iki erkek bulunmazsa, kabul edebileceğiniz kimselerden bir erkek ve iki kadını şahit tutun ki o ikisinden biri hata yaparsa diğeri ona hatırlatabilsin.[273] Ve şahitler çağrıldıklarında [şahitlik yapmayı] reddetmesinler.

Küçük olsun büyük olsun, her anlaşma maddesini vade tarihi ile birlikte yazmaya[274] üşenmeyin: Bu, Allah nazarında daha adil, kanıtlanma açısından daha güvenilir ve [sonra] sizi şüpheye düşmekten alıkoymakta daha uygun olandır. Ama eğer [aranızdaki muamele,] birbirinize doğrudan doğruya (hemen) devredeceğiniz hazır mallar ile ilgiliyse onu yazmamanızda sizin için bir mahzur yoktur. Ve birbirinizle alış veriş yapacağınız zaman bir şahit bulundurun, ancak (bundan) ne yazıcı ne de şahit bir zarara uğramasın;[275] eğer onlara [zarar verici bir iş] yaparsanız, unutmayın ki, bu, sizin için günahkarca bir davranış olacaktır. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, çünkü sizi [bu yolla] eğiten Allah'tır ve Allah, her şeyin tüm bilgisine sahiptir.

مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ
إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ۚ
وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ۚ
ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا
تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا
بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَ
أَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۖ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ
وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ
اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ
وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ
بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ

283 Eğer seyahatte iseniz ve bir yazıcı bulamazsanız, alınmış taahhütler/rehinler ile yetinilebilir: ancak eğer birbirinize güveniyorsanız, kendisine güven duyulan, bu güvene uygun davransın ve

273 Bir erkek şahidin yerine iki kadının ikame edilmesi hükmü, kadının ahlakî veya aklî melekeleri ile ilgili bir husus değildir: Bu farklılık, genel olarak kadınların ticarî usullere erkeklerden daha az aşina olmaları ve bu nedenle bu konularda hata yapmaya daha yatkın olabilmeleri gerçeğinden dolayıdır (bkz. Abduh, *Menâr* III, 124 vd.).

274 Lafzen, "onu yazmaya", yani, anlaşmadan doğan bütün hakları ve yükümlülükleri.

275 Mesela, anlaşmanın nihaî sonuçlarından, yahut tarafların anlaşmanın herhangi bir şartını yerine getirmemesinden sorumlu tutulmak sûretiyle.

Allah'a, Rabbine karşı sorumluluğunun bilincinde olsun.
Ve şahit olduğunuz şeyi gizlemeyin;[276] zira, onu gizleyen kalben vebal altındadır; ve Allah yaptığınız her şeyin tüm bilgisine sahiptir.

284 Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'a aittir. Aklınızdan geçeni açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onun için hesaba çekecektir; ve sonra O, istediğini affedecek, istediğini cezalandıracaktır: Zira Allah her şeye kâdirdir.

285 ELÇİ ve o'nunla birlikte olan müminler, Rabbi tarafından o'na indirilene inanırlar: Hepsi, Allah'a, meleklerine, vahiylerine ve elçilerine inanırlar; O'nun elçilerinden hiç biri arasında ayrım yapmazlar[277] ve:
"İşittik ve itaat ettik. Bize mağfiret et ey Rabbimiz, zira bütün yolculukların varış yeri Sensin!" derler.

286 "Allah hiç kimseye taşıyabileceğinden daha fazlasını yüklemez: kişinin yaptığı her iyilik kendi lehinedir, her kötülük de kendi aleyhine."
"Ey Rabbimiz! Unutur veya bilmeden hata yaparsak bizi sorgulama!"
"Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yükler yükleme![278]

وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُۥ ۗ
وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَٰدَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ ۗ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِّلَّهِ مَا فِى السَّمَٰوَٰتِ
وَمَا فِى الْأَرْضِ ۗ وَإِن تُبْدُوا مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ
يُحَاسِبْكُم بِهِ اللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن
يَشَآءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ ءَامَنَ الرَّسُولُ
بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ
وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن
رُّسُلِهِۦ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ
الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ
إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا
كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا

---

276 Lafzen, "şahitliği gizlemeyin." Bu, yalnızca bir ticarî muameleye şahitlik yapanı değil, aynı zamanda –hiçbir yazılı anlaşma ve şahit olmadan– güvene dayalı olarak kendisine borç verilmiş olan ve sonunda borcu ile ilgili bütün bildiklerini inkar eden borçluyu da kapsar.

277 Lafzen, "O'nun elçilerinden hiçbiri arasında ayrım yapmayız": bu sözler, müminlerin ağzından söylenmiştir. Bütün elçiler Allah'ın mesajının dürüst ve erdemli taşıyıcıları olduklarından, bazılarına "diğerlerinden daha fazla lütufta bulunulmuş" olsa da aralarında hiçbir farklılık yoktur (bkz. ayet 253).

278 Hem Hz. Musa'nın kanunlarının İsrailoğulları'na yüklediği ibadetlerin ağırlığına hem de Hz. İsa'nın kendi takipçilerine tavsiye ettiği terk-i dünyaya atıf.

Ey Rabbimiz! Güç yetiremeyeceğimiz yükleri bize taşıtma!"
"Günahlarımızı affet, bizi bağışla ve rahmetini yağdır üstümüze! Sen Yüce Mevlâmızsın, hakikati inkar eden topluma karşı bize yardım et!"

مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ ۖ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآ
أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

3. ÂL-İ 'İMRÂN SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûre, H. 3. yılda Medine'de vahyedilen ikinci veya (bazı otoritelere göre) üçüncü sûredir. Bununla birlikte, bazı ayetleri daha sonraki bir döneme, yani Hz. Peygamber'in vefatından önceki (H. 10) yıla aittir. *Âl-i 'İmrân* ("İmrân Soyu") başlığı, 33 ve 35. ayetlerindeki bu uzun peygamberler silsilesinin ortak menşeine yapılan atıftan alınmıştır.

Bir önceki sûre gibi, bu da vahiyden ve insanın ona karşı tavrından söz ederek başlar. *Bakara* sûresindeki temel vurgu, Allah tarafından vahyedilen hakikati kabul edenler ile onu reddedenlerin karşıt davranışlarına yöneltilmişti. Buna karşılık *Âl-i 'İmrân*'ın ilk ayetlerinde, yanlış yönlendirilmiş birçok müminin Kur'an'ın müteşabih (allegorical) pasajlarını –ve dolayısıyla, daha önce vahyedilen metinleri– gelişigüzel bir şekilde yorumlama ve böylece (bunlardan) ilahî mesajın gayesi ve özü ile çatışan gizemli (esoteric) tezler çıkarma temayüllerine işaret edilmektedir. Hz. İsa'nın kendisini izleyenler tarafından sonradan tanrılaştırılması, bir peygamberin orijinal mesajının böyle gelişigüzel yorumlanması konusunda en belirgin örneklerden birisi olduğu için, bu sûre, hepsi de İmran'ın soyundan olan Hz. Meryem'in, Hz. İsa'nın ve ayrıca Hz. Yahya'nın babası Hz. Zekeriya'nın kıssaları üzerinde durur. Burada Kur'an, Hz. İsa'nın uluhiyeti ile ilgili Hristiyan doktrinini irdeler: Hz. İsa'nın, kendisini izleyenleri yalnızca Allah'a kulluk etmeye davet ettiği kaydedilir; o'nun saf beşerî tabiatı ve fâniliği tekrar tekrar vurgulanır ve "Allah'ın vahiy, sağlam muhakeme ve nübüvvet bahşettiği bir beşerin, bundan sonra dönüp de kendi toplumuna 'Allah'ın yanısıra *bana* da kulluk yapın' (ayet 79) demiş olmasının tasavvur edilemez olduğu" anlatılır.

Allah'ın birliği, eşsizliği ve insanın O'na mutlak bağımlılığı ilkesi, birçok yönden açıklığa kavuşturulmakta ve buradan, mantıksal olarak, insanın inancı sorununa ve imanın sürekli olarak maruz kaldığı, beşerî zaafdan kaynaklanan ifsad edici, baştan çıkarıcı etkenlere geçilmektedir: Ve bu geçiş, konuyu Uhud Savaşı'na –ki H. 3. yılda küçük bir Müslüman toplumun başına gelen ve acı, ama daha sonra kaydedilen gelişme açısından yararlı derslerle dolu tam bir felaket idi– getirir. *Âl-i 'İmrân*'ın üçte birinden fazlası, bu tecrübe ve ondan çıkarılması gereken çok yönlü ahlak dersi ile ilgilidir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm.*[1]

2 ALLAH, Kendisinden başka ilah olmayan, Sonsuza Kadar Diri, Hayatın ve Varlığın Kaynağı ve Dayanağı, Her şeyi Hükmüne, İradesine Bağlı Kılan Yaratıcı! **3** [Geçmişte vahyedilenlerden] bugüne ulaşan doğru haberleri[2] tasdik eden bu ilahî kelâmı sana safha safha indiren O'dur.[3] Tevrat'ı ve İncil'i de O indirmişti; **4** geçmişte insanlığa yol gösterici olarak; yine O indirmişti, doğruyla eğriyi birbirinden ayırd etmeye yarayan gerçeklik bilgisini...[4]

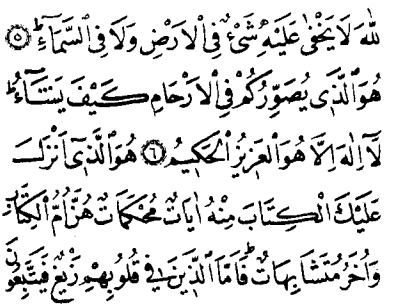
1 Bkz. Ek II.

2 Müfessirlerin çoğu, *mâ beyne yedeyhi* ibaresiyle –lafzen, "elleri arasındaki"– burada "ondan (yani, Kur'an'dan) önce gelen vahiyler"in kasdedildiği görüşündedirler. Ancak bu yorum, fazla ikna edici değildir. Her ne kadar *mâ* zamirinin, bu bağlamda, daha önceki vahiylere ve özellikle Kitâb-ı Mukaddes'e işaret ettiğinde (yukarıdaki ibarenin Kur'an'ın diğer ayetlerindeki paralel kullanımlarından da anlaşılacağı gibi) en küçük bir şüphe yoksa da, *mâ beyne yedeyhi* deyimi, bizâtihî, "ondan –zaman olarak– önce gelen" değil, tersine, (2. sûrenin 247. notunda işaret ettiğim gibi,) "onun önüne *konulmuş olan*" anlamına gelir. Çünkü "o" zamiri burada Kur'an'a yönelik olduğundan, "onun elleri arasında" veya "ondan önce" mecazî ifadesi, "bilgi"ye işaret ediyor olamaz (2:255'de olduğu gibi). Ama Kur'an'ın "karşı karşıya bulunduğu" bir nesnel gerçekliğe, yani Kur'an'ın nazil olduğu dönemde *onunla bir arada yaşayan* şeylere işaret ettiği açıktır. Şimdi bunu, (a) Kur'an'da sık sık vurgulanan ve objektif bilimsel araştırmaların da tesbit ettiği, Kitâb-ı Mukaddes'in, binlerce yıllık zamanın akışı içinde büyük ve çoğu zaman keyfî değişikliklere maruz kaldığı gerçeği, ve (b) Kur'an'da öngörülen kanunların çoğunun Kitâb-ı Mukaddes'in kanunlarından farklı olduğu gerçeği ile birlikte ele aldığımızda zorunlu olarak şu sonuca varırız: Kitâb-ı Mukaddes'in Kur'an tarafından "tasdik"i, yalnızca, öncekinde geçerliliğini hâlâ sürdüren temel hakikatleri kapsar, yoksa onun zamanla kayıtlı düzenlemelerini yahut şimdiki metnini değil —başka bir deyişle, onun temel hakikatlerinden, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde *geçerliliği devam edenlerin* tasdiki: işte, *mâ beyne yedeyhi* ibaresinin, bu bağlamda ve 5:46-48 yahut 61:6'da ifade ettiği anlam budur (ki burada Hz. İsa'nın, "Tevrat'tan [kendi yaşadığı dönemde] geçerliliğini hâlâ sürdüren kısımların" doğruluğunu tasdik etmesine işaret edilmektedir).

3 Kur'an vahyinin tedricîliği, burada *nezzele* gramatik kalıbı ile vurgulanmaktadır.

4 Kur'an'da sık sık zikredilen İncil'in bugün Dört İncil olarak bilinen kitaplar ile ay-

Allah'ın mesajlarını inkara şartlanmış olanlara gelince; onları acı bir azap beklemektedir: Zira Allah kudret sahibidir, kötülüğü cezalandırandır.

5 Göklerde ve yerde hiçbir şey Allah'tan saklı değildir. **6** Rahimlerde size istediği şekli veren O'dur. O'ndan başka ilah yoktur, O Kudret Sahibi, Hikmet Sahibidir. **7** İlahî kelâmın özü olan açık ve kesin hükümlü mesajlar ile müteşabihleri kapsayan bu ilahî kelâmı sana bahşeden O'dur.[5] Kalpleri hakikatten sapmaya meyilli olanlar, sırf kafaları karıştırlacak şey-

nı olmadığına dikkat edilmelidir. Kur'an'ın atıfta bulunduğu İncil, Hz. İsa'ya indirilen ve çağdaşlarınca, Arapçalaştırılmış şekliyle *İncîl* kelimesinin de kökeni olan Yunanca *Evangelion* (Müjdeli Haber) terimi ile adlandırılan, o günden beri kayıp orijinal vahye işaret etmektedir. Bunun, Sinoptik İnciller'in (Synoptic Gospels) çoğu malzemesinin ve Hz. İsa'ya izafe edilen bazı öğretilerin kaynağı olduğu söylenebilir. Onun kaybolmuş ve unutulmuş olduğu gerçeğine Kur'an'ın 5:14. ayetinde değinilmektedir. Yukarıda *furkân*'ı "doğruyla eğriyi birbirinden ayırd etmeye yarayan gerçeklik bilgisi" olarak çevirmem konusunda ayrıca bkz. 2: 53'deki benzer ifade ile ilgili not 38.

5 Yukarıdaki pasaj, Kur'an'ın anlaşılmasında bir anahtar olarak görülebilir. Taberî, *âyâtun muhkemâtun* ("açık ve kesin hükümlü mesajlar") ifadesini, fukahânın ve dilbilimcilerin *nass* olarak tarif ettikleri şey, yani, ifade tarzları itibariyle açık ve açıklayıcı *(zâhir)* olan emir ve beyanlar (karş. *Lisânu'l-'Arab, nass* maddesi) ile özdeş görür. Sonuçta Taberî, yalnızca Kur'an'ın birden fazla yorumu kabul etmeyen emir ve beyanlarını muhkem ayet sayar (ki bu, tabiatıyla, belli bir *muhkem âyet*'in *anlam ve sonuçları* konusundaki görüş farklılıklarını dışlamaz). Ancak bana göre, yukarıdaki tanıma uymayan herhangi bir Kur'an pasajını *müteşâbih* (allegorical) olarak görmek, çok dogmatik bir düşünce tarzı olur. Çünkü Kur'an'da, birden çok yoruma müsait olduğu halde, *müteşâbih* olmayan birçok ifade/beyan vardır —tıpkı, *müteşâbih* ifade tarzlarına rağmen, araştırıcı akla tek bir anlam ilham eden pek çok ibare ve pasaj bulunduğu gibi. Bu sebeple, *müteşâbih âyetler*, mecazî olarak ifade edilen ve doğrudan birçok kelime ile anlatılma yerine istiâre yoluyla işaret edilen anlamı yansıtan Kur'an pasajları olarak tanımlanabilir. *Muhkem âyetler*, "ilahî kelâmın özü" *(ummu'l-kitâb)* olarak tanımlanmıştır. Çünkü bunlar, mesajın temelini teşkil eden ana ilkeleri ve özellikle ahlakî ve sosyal öğretileri kapsar. İşte *müteşâbih âyetler*, ancak bu açık şekilde ifade edilen ilkeler ışığında doğru olarak yorumlanabilirler. (Kur'an'daki sembolizm ve müteşabihat konusu ile ilgili daha detaylı bir tartışma için bkz. Ek I).

ler bul]mak[6] için ve ona [keyfî] anlamlar yüklemek amacıyla ilahî kelâmın müteşabih olarak ifade edilen kısmına[7] uyarlar; oysa Allah'tan başka kimse onun kesin anlamını bilemez.[8] Bu yüzden bilgide derinleşenler şöyle derler:

"Biz ona inanırız: [ilahî kelâmın] tümü Rabbimizdendir; derin kavrayış sahipleri dışında kimse bundan ders almasa da."

8 "Ey Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi hakikatten (bir daha) saptırma ve bize rahmetini bağışla: Sensin (hakikî) Lütuf Sahibi."

9 "Ey Rabbimiz! [Geleceğine] hiç şüphe olmayan o Gün'ü görüp yaşamaları için mutlaka insanlığı bir araya toplayacaksın: Allah vaadini yerine getirmekten asla kaçınmaz."

مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ ۗ
وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ۘ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ
يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ
أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ۝٧ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ
هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْوَهَّابُ
۝٨ رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ ٱلنَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
لَا يُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ۝٩ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن تُغْنِىَ عَنْهُمْ

10 HAKİKATİ inkara şartlanmış olanlara

---

6 Burada işaret edilen karışıklık, *müteşâbih* (allegorical) bölümleri "keyfî şekilde yorumlama"nın bir sonucudur (Zemahşerî).

7 Lafzen, "ona."

8 İlk müfessirlerin çoğuna göre, bu, *ğayb* kategorisine, yani, insan kavrayışının ve tahayyülünün ötesindeki gerçeklik alanına giren ve bu yüzden *müteşâbih* (allegorical) terimler dışındaki bir yolla insana anlatılamayan metafizik konulara –mesela, Allah'ın sıfatları, zaman ve sonsuzluğun kesin anlamı, ölünün yeniden dirilmesi, Hesap Günü, cennet ve cehennem, melek olarak tanımlanan varlıkların veya güçlerin mahiyeti vb.– değinen *müteşâbih* pasajların yorumuna işaret etmektedir. Ancak klasik müfessirlerin bu görüşünün, metafizik konularla ilgili olmadıkları halde maksadı ve ifade tarzı tamamiyle müteşabih olan birçok Kur'an pasajını dikkate almadığı görülür. Bana göre, bu şekildeki müteşabihatın mahiyetine ve fonksiyonuna gerekli dikkat gösterilmeden yukarıdaki pasajın doğru şekilde anlaşılması mümkün olmaz. Gerçek bir müteşabih, doğrudan ve açık terimlerle aynı kolaylıkla anlatılabilecek olan bir şeyin bambaşka renkli ifadelerle tasvirinden farklı olarak, karmaşıklığından dolayı doğrudan ve açık terimler yahut önermelerle yeterli biçimde *ifade edilemeyen* ve bu karmaşıklık sebebiyle, detaylı bir "ifadeler" demeti olarak değil de genel bir zihinsel imaj olarak ancak sezgi yoluyla kavranabilen şeyleri mecazî bir şekilde ifade etmeyi kapsar: Ve sanıyorum, "Allah'tan başka kimse onun kesin anlamını bilemez" ibaresinin anlamı budur.

gelince, ne dünya malları ne de çocukları Allah'a karşı onlara en ufak bir fayda sağlamaz: İşte onlardır ateşin yakıtı olanlar! **11** Firavun halkının ve onlardan önce yaşayanların başına gelenlerin aynısı [onların başına da gelecek]: Onlar mesajlarımızı yalanladılar ve Allah günahlarından dolayı onları hesaba çekti: çünkü Allah karşılık vermede şeddittir.

12 Hakikati inkara şartlanmış olanlara de ki: "Siz (teslim olup) boyun eğecek ve cehenneme toplanacaksınız, ne kötü bir mesken(dir o)!"

13 Savaşta karşı karşıya gelen iki ordu da sizin için bir işaret vardı: bir ordu Allah için savaşırken diğeri O'nu inkar ediyordu. [Öncekiler,] kendi gözleriyle diğer tarafı kendilerinin iki misli (kalabalık) gördüler: Ama Allah, dilediğini yardımıyla güçlendirir. Bakın, bunda görecek gözleri olan herkes için muhakkak bir ders vardır.[9]

14 KADINLARA, çocuklara, altın ve gümüş (cinsin)den birikmiş hazinelere, soylu atlara, sığırlara ve arazilere yönelik dünye-

أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ
وَقُودُ ٱلنَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ وَٱلَّذِينَ مِن
قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَ
ٱللَّهُ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ سَتُغْلَبُونَ
وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ
ءَايَةٌ فِى فِئَتَيْنِ ٱلْتَقَتَا ۖ فِئَةٌ تُقَٰتِلُ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَأُخْرَىٰ
كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْىَ ٱلْعَيْنِ ۚ وَٱللَّهُ يُؤَيِّدُ
بِنَصْرِهِۦ مَن يَشَآءُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ
﴿١٣﴾ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ مِنَ ٱلنِّسَآءِ وَٱلْبَنِينَ
وَٱلْقَنَٰطِيرِ ٱلْمُقَنطَرَةِ مِنَ ٱلذَّهَبِ وَٱلْفِضَّةِ وَٱلْخَيْلِ

---

9) Bunun, genellikle, Hicret'ten sonra 2. Ramazan'ın üçüncü haftasında Hz. Peygamber'in yönettiği üçyüz küsur zayıf teçhizatlı Müslümanın hemen hemen bin asker, yediyüz deve ve yüz atlıdan oluşan iyi donatılmış Mekke ordusunu kesin bir bozguna uğrattığı Bedir Savaşı'na bir îma olduğu var sayılır. Bedir Savaşı, putperest Kureyş ile genç Medine Müslüman toplumu arasındaki ilk açık çatışmadır. Bununla birlikte, bazı müfessirlere göre (mesela, *Menâr* III, 234) yukarıdaki Kur'an pasajı genel bir muhtevaya sahiptir ve tarihte sıkça şahit olunan bir olaya –yani, sayıca az ve zayıf donanımlı olan, ama dâvâlarının haklılığına olan güçlü bir inançla dopdolu bir grup insanın, benzer bir inançtan yoksun, sayıca ve maddî bakımdan üstün düşmana karşı zafer kazanmasına– işaret etmektedir. Bu ayette, müminlerin "kendi sayılarının iki katı" büyüklüğündeki (oysa, Bedir Savaşı'nda, Kureyş müşrikleri Müslümanlardan üç kat fazla idiler) bir düşmanla karşılaştıklarından bahsedilmesi gerçeği, bu yoruma –özellikle, sonraki ayette maddî zenginliğe ve dünyevî güce yapılan atıf gözönüne alındığında– büyük önem kazandırır.

vî zevkler insanoğlu için çekici kılınmıştır. Bütün bu zevkler bu dünya hayatında tadılabilir, ama hedeflerin en güzeli Allah katında olanıdır.

15 De ki: "Size o [dünyevî zevkler]den daha hayırlı olan şeyleri haber vereyim mi? Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlar için Rableri katında, mesken olarak içinden ırmaklar geçen hasbahçeler, temiz eşler ve Allah'ın güzel kabulü vardır."

Ve Allah, kulların[ın kalplerin]deki her şeyi görür. **16** "Ey Rabbimiz! [Sana] inanıyoruz, bizi affet, günahlarımızı bağışla ve bizi ateşin azabından emin kıl" diyenlerin: **17** Zorluklara sabredenlerin ve sözlerini tutanların, (Rablerine) yürekten bağlı olanların, [servetlerini Allah yolunda] harcayanların ve bütün kalpleriyle af dileyenlerin.[10]

18 ALLAH, [bizâtihî Kendisi] ile melekler ve hak ve adaleti gözeten ilim sahipleri O'ndan başka tanrı olmadığına şahittir:[11] O'ndan başka tanrı yoktur, Kudret ve Hikmet Sahibi(dir).

الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُم
بِخَيْرٍ مِّن ذَٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ
تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ
مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾
الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَ
الْقَانِتِينَ وَالْمُنفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾
شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ
قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

---

10 *Bi'l-eshâr* ifadesi, genellikle, "şafaktan önceki vakitte" veya sadece "şafaktan önce" anlamında alınır. Bu, Hz. Peygamber'in, birkaç sahih Hadis'de, müminlere, gecenin son kısmını ve özellikle şafaktan kısa bir müddet önceki vakti yoğun ibadete tahsis etmeleri şeklindeki tavsiyesine uygundur. Ancak *eshâr*'ın tekili olan *seher (sehr* veya *suhr* diye de telaffuz edilir) kelimesi, "şafaktan önceki vakit"i gösterirken, aynı zamanda, –*seher* ve *suhur* telaffuzu ile– "kalbin nüvesi/özü", "kalbin en iç/derunî kesimi" veya sadece "kalp" anlamına da gelir (karş. *Lisânu'l-'Arab*, ayrıca Lane IV, 1316). Bence, yukarıdaki Kur'an ayeti –ve aynı zamanda 51:18. ayet– bağlamında, bu sonuncu çevirinin alışılmış anlayış biçimine tercih edilebileceği açıktır. Çünkü, şafaktan önceki ibadetin değeri üzerinde Hz. Peygamber tarafından durulmasına rağmen, Kur'an'ın, *affedilmek için ibadete* başvurmayı günün belli bir vaktine bağlamış olması pek makul görünmemektedir.

11 Lafzen, "şahitlik yapar" —yani, bilinçli bir planlayıcı, düzenleyici güç tarafından var edildiğini açık şekilde gösteren yaratılmışlar dünyası aracılığıyla.

إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلْإِسْلَٰمُ ۗ وَمَا ٱخْتَلَفَ ٱلَّذِينَ
أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۗ
وَمَن يَكْفُرْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٩﴾
فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلَّهِ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِ ۗ وَقُل
لِّلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْأُمِّيِّـۧنَ ءَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ
أَسْلَمُوا۟ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ ۗ
وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ
ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَيَقْتُلُونَ ٱلَّذِينَ
يَأْمُرُونَ بِٱلْقِسْطِ مِنَ ٱلنَّاسِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ
﴿٢١﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ
وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٢﴾

19 Allah nezdinde tek [hak] din, [insanın] O'na teslimiyetidir; daha önce vahiy verilenler,[12] kıskançlıklarından dolayı, kendilerine [hakikat] bilgi[si] geldikten sonra [bu konuda] farklı görüşlere sarıldılar.[13] Allah'ın mesajlarının doğruluğunu inkar edenlere gelince; unutma, Allah hesap görmede hızlıdır.

20 O halde [ey Peygamber,] seninle tartışanlara de ki: "Ben tüm benliğimi Allah'a teslim ettim ve bana tâbi olan herkes [de öyle yaptı]!" Daha önce vahiy verilmiş olanlara ve kitap ile ilgisi olmayanlara[14] sor: "Siz [de] kendinizi O'na teslim ettiniz mi?"

Ve eğer O'na teslim olurlarsa muhakkak doğru yol üzerindedirler; ama yüz çevirirlerse, unutma ki senin görevin sadece mesajı iletmektir: zira Allah, yarattıklarını[n kalplerindeki her şeyi] görür.

21 Allah'ın mesajlarını inkar edenlere, peygamberleri haksız yere öldürenlere ve adaleti emreden[15] insanların canına kıyanlara gelince, onlara acıklı azabı bildir. **22** İşte onlardır bu dünyada da, öteki dünyada da yaptıkları boşa çıkacak olanlar ve onlardır hiçbir yardımcı bulamayacak olanlar.

---

12 Klasik müfessirlerin çoğu, burada kasdedilen halkın, Kitâb-ı Mukaddes'e veya onun bir bölümüne tâbi olan insanlar –yani, Yahudiler ve Hristiyanlar– olduğu görüşündedirler. Ancak, yukarıdaki pasajın daha geniş bir muhteva taşıması ve (dünya) görüşlerini, bir kısmı tahrif edilmiş, bir kısmı da tamamen ortadan kaybolmuş bulunan bir vahiy üzerine bina eden tüm toplulukları kapsamış olması kuvvetle muhtemeldir.

13 Yani, bütün bu topluluklar, ilk başta Allah'ın birliği akidesini kabul etmişler ve kişinin kendini O'na teslim etmesini (orijinal anlamıyla *islâm*) sahih dinin özü olarak görmüşlerdi. Onların sonraki ihtilafları, mezhep/fırka saplantısının ve birbirini dışlamanın sonucudur.

14 Râzî'ye göre bu ifade *(ümmiyyîn),* kendilerine vahyedilmiş belli bir kitabı olmayan toplumlara işaret etmektedir.

15 Bkz. sûre 2, not 48.

23 [Daha önce] vahiyden kendilerine pay bahşedilenleri bilmez misin? Onlara aralarında hüküm verirken Allah'ın kelâmına başvurmaları yolunda[16] çağrı yapılmıştır; ama bazısı, inatla [ondan] yüz çevirir; **24** çünkü onlar, "Ateş bize birkaç günden fazla dokunmayacak" diye iddia ederler:[17] böylece, uydurdukları bâtıl inançlar, onların [zamanla] itikatlarına ihanet etmelerine yol açmıştır.[18]

25 O halde, [geleceği] şüphesiz olan Gün'e tanıklık etmeleri için hepsini bir araya topladığımız, her insana yaptıklarının karşılığının tamamen ödeneceği ve kimseye haksızlık yapılmayacağı zaman ne olacak [onların hali]?

26 DE Kİ: "Ey mutlak egemenlik sahibi Allahım! Sen egemenliği dilediğine verirsin, dilediğinden alırsın; dilediğini yüceltirsin, dilediğini alçaltırsın. Bütün iyilikler Senin elindedir. Doğrusu, Sen istediğini yapmaya kâdirsin."

27 "Gündüzü kısaltarak geceyi uzatır ve geceyi kısaltarak gündüzü uzatırsın. Ölüden diri ve diriden ölü çıkarırsın. Ve dilediğine her türlü hesabın üstünde rızık bağışlarsın."

28 MÜMİNLER, müminleri bırakıp hakikati inkara şartlanmış olanları müttefik edinmesinler[19] –çünkü bunu yapan, Allah ile bütün bağını koparmış olur– kendinizi onlardan korumak için bu yola

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا
مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ
فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ
لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۖ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن
تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ
وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ
وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ
مَن تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَّا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ
أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ

16 Lafzen, "aralarındaki [tüm ihtilaflar] hakkında hüküm vermesi için" —burada kasdedilen Allah kelâmı, Tevrat'tır.

17 Karş. 2:80 ve ilgili not.

18 Lafzen, "uydurmayı âdet edindikleri [şeyler], onları inançlarından saptırmıştır."

19 Yani, bu "hakikat inkarcıları"nın çıkarları ile müminlerin çıkarlarının çatıştığı durumlarda *(Menâr* III, 278). "Dostlar" *(evliyâ')* teriminin daha geniş kapsamlı anlam îmaları hk. bkz. 4:139 ve ilgili not.

başvurmanız hariç.[20] Ancak Allah, Kendisine karşı dikkatli olmanızı ihtar eder, çünkü bütün yollar Allah'a varır.

29 De ki: "Kalplerinizdekini[21] gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. Zira O, göklerdeki ve yeryüzündeki her şeyi bilir; ve Allah her şeye kâdirdir."

30 Her insanın yaptığı bütün iyilikleri de kötülükleri de karşısında bulacağı o Gün'ü düşünün; [pek çok insan,] o [Gün]ün kendisinden çok uzakta olmasını diler. O halde Allah, O'na karşı dikkatli olmanızı ihtar eder; ama Allah, yarattıklarına karşı çok şefkatlidir.

31 De ki [ey Peygamber]: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin; zira Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır."

32 De ki: "Allah'a ve Elçisi'ne itaat edin." Eğer (bundan) yüz çevirirlerse, bilsinler ki Allah hakikati inkar edenleri sevmez.

33 GERÇEK ŞU Kİ Allah, Âdem'i ve Nûh'u, İbrahim Soyunu ve İmrân Soyunu bütün insanlığın üzerinde bir konuma çıkardı, **34** tek bir soy zinciri halinde.[22]

مِنَ ٱللَّهِ فِى شَىْءٍ إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟ مِنْهُمْ تُقَىٰةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ
ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِن تُخْفُوا۟ مَا فِى
صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ
تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ مِن
سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًۢا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ
ٱللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَٱللَّهُ رَءُوفٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ إِن كُنتُمْ
تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ
وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ ۖ
فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّ ٱللَّهَ
ٱصْطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحًا وَءَالَ إِبْرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمْرَٰنَ عَلَى
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنۢ بَعْضٍ

---

20 Lafzen, "korkulacak bir şeyden dolayı onlardan korkmanız hali müstesna." Zemahşerî, bu ibareyi, "sakınılması gereken bazı şeyleri yapabileceklerinden korkmanız için yeterli sebep bulunmadıkça" şeklinde açıklar —bu (ayet), "hakikati inkar edenler"in Müslümanlardan daha güçlü olduğu ve bu nedenle, politik yahut ahlakî anlamda kendilerine "dost" olmadıkça Müslümanlara zarar verebilecek konumda bulundukları durumlara işaret etmektedir.

21 Lafzen, "göğüslerinizdekileri." Bu, bir Müslüman grubunun veya gücünün, diğer Müslümanlara tercihen veya onların meşru çıkarlarına karşı "hakikati inkara şartlanmış olanlar" ile ittifak oluşturma kararlarının altındaki gerçek sâiklere bir işarettir.

22 Lafzen, "birbirlerinin soyundan" —sadece sözkonusu peygamberlerin fiziksel nesebine değil, ama aynı zamanda, bu peygamberlerin hepsinin birbirlerine manevî açıdan bağlı bulundukları ve aynı biricik temel hakikate inandıkları gerçeğine îma (Taberî). Böylece, yukarıdaki pasaj, Allah'ın rızasını kazanmayı seçilmiş elçilerine itaate bağlayan 31-32. ayetlerin mantıkî bir sonucudur. Bu cümle-

Allah, her şeyi işiten, her şeyi bilendir.[23]

35 Bir vakit İmran ailesinden bir kadın, "Ey Rabbim! Rahmimdeki [çocuğumu] Senin hizmetine adayacağıma söz veriyorum. Benden bunu kabul et: Doğrusu, yalnız Sen, her şeyi duyan, her şeyi bilensin!" diye (Rabbine) yakarmıştı.

36 Fakat, çocuğu[24] doğurunca, "Ey Rabbim!" dedi, "Bak, bir kız çocuk doğurdum." Halbuki Allah, neyi doğuracağını ve [onun istediği] erkek çocuğun hiçbir zaman bu kız gibi olamayacağını[25] bilmekteydi; "ve ona Meryem ismini verdim. Lânetlenmiş Şeytana karşı onu ve soyunu korumanı diliyorum."

37 Bunun üzerine Rabbi, kız çocuğunu hoşnutlukla kabul etti, onu güzelce büyüttü ve Zekeriya'nın himayesine verdi.[26]

وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾
إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى
بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىٓ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾
فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّى وَضَعْتُهَآ أُنثَىٰ وَٱللَّهُ
أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلْأُنثَىٰ وَإِنِّى سَمَّيْتُهَا
مَرْيَمَ وَإِنِّىٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ
ٱلرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا

---

de yer alan isimler, sonuç olarak Kur'an'da zikredilen bütün peygamberleri içine alır; çünkü onların çoğu, bu atalardan ikisinin veya daha fazlasının soyundan gelir. İmran Ailesi, İmran'ın (Kitâb-ı Mukaddes'deki Amram) çocukları olan Hz. Musa'yı ve Harun'u, İsrailliler arasındaki din adamları zümresinin içinden çıktığı Hz. Harun'un soyunu, dolayısıyla hem annesi hem de babası aynı soydan gelen Hz. Yahya'yı (karş. Hz. Yahya'nın annesi Elizabet'ten "Harun'un kızları"ndan biri olarak söz eden Luka i, 5) ve Hz. İsa'yı –ki Hz. Yahya'nın yakın akrabası olan annesi Hz. Meryem'den Kur'an'ın başka bir yerinde (19:28) "Harun'un kız kardeşi" olarak söz edilmektedir– kapsar: Her iki halde de, bir şahsın veya bir halkın ismini tanınmış bir aileye atfetme şeklindeki eski Sâmî âdeti sergilenmektedir. İmrân ailesine yapılan bu atıf, Hz. Zekeriya, Yahya, Meryem ve İsa'nın kıssalarına başlangıç görevi görmektedir.

23 Bu ibareyi hemen arkasından gelen pasaj ile birleştirmemin gerekçesi, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza tarafından ileri sürülen yorum ile uyumludur (bkz. *Menâr* III, 289).

24 Lafzen, "onu (müennes halde)" —çocuğun kız olduğuna işaret.

25 Lafzen, "ve erkeğin kadın gibi olmadığını" [veya "olamayacağını"]. Zemahşerî, bu sözleri, Allah'ın ilmi ile ilgili cümleciğin bir kısmını teşkil edecek şekilde okur ve şöyle yorumlar: "Kavuşmak için dua ettiği erkek [çocuk], kendisine bağışlanan kız gibi olmayabilirdi" —ki bu ifade, Hz. Meryem'in üstünlüğünün annesinin umduğunun çok ötesinde olduğuna işaret eder.

26 Bu sûrenin 44. ayetinden açıkça anlaşılacağı gibi, annesinin vaadinden dolayı Mâbed'in hizmetine adanacak olan bu kızın sorumluluğunu hangi din adamının

Zekeriya, ne zaman onu mâbedde ziyaret ettiyse yanında yiyeceklerle görür ve sorardı: "Ey Meryem, bunlar sana nereden geliyor?"
Meryem: "Bunlar Allah'tandır; Allah, dilediğine hesapsız rızık bağışlar!" diye cevap verirdi.[27]

38 Aynı yerde Zekeriya Rabbine yalvardı: "Ey Rabbim! Rahmetinle bana güzel bir zürriyet bağışla; zira Sen, her yakarışı duyarsın."

39 Bunun üzerine, mâbedde ayakta yakarışta bulunurken, melekler ona: "Allah sana, Kendi katından bir sözün gerçekliğini doğrulayacak,[28] insanlar arasında seçkin (bir yere sahip olacak), tam bir if-

نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۖ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا
زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۖ قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ
هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ
هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾
فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ
أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا

üstleneceğine karar vermek için yapılan kur'a çekimi ile Hz. Meryem'in himayesi, sadece akrabası değil ama aynı zamanda Mâbed'e bağlı bir din adamı olan Hz. Zekeriya'ya tevdî edilmişti (Taberî).

27 Müfessirlerin çoğu tarafından bu çerçevede nakledilmiş olan bütün menkıbelere rağmen, ne Kur'an'da, ne de herhangi bir sahih Hadis'de bu rızkın mucizevî bir kaynaktan geldiğine dair hiçbir işaret yoktur. Diğer taraftan Taberî, Hz. Zekeriya'nın yaşlanıp Hz. Meryem'i kendi imkanlarıyla destekleyemez hale gelmesi üzerine toplumun, üyelerinden biri vasıtasıyla bu sorumluluğu yüklenmeye karar verdiği ve bu kişinin Hz. Meryem'e günlük yiyecek taşıdığı şeklinde bir kıssa nakleder. Bu rivayet doğru olsun ya da olmasın, Hz. Meryem'in Hz. Zekeriya'ya cevabı, onun asıl Rızık Verici olarak Allah'a karşı duyduğu derin sorumluluk bilincini yansıtır.

28 *Kelime* ifadesinin Kur'an'da çoğunlukla Allah'tan bir tebliğ, yahut Allah'ın iradesinin bir tezahürü veya O'nun vaadi anlamında kullanıldığı (ör. 4:171, 6:34 ve 115, 10:64, 18:27 vb.) gerçeği gözönüne alındığında, yukarıdaki pasajda da, Hz. Yahya'nın (İnciller'de "Vaftizci Yahya" olarak tanımlanır) doğumu ile teyid edilen "Allah'ın Sözü"nün vahiy aracılığıyla yapılan ilahî bir *vaad*'e işaret ettiği sonucuna varırız: Bu yorum, aslında, H. 2. asırda yaşamış ve çabalarının çoğunu Arap dilindeki emsalsiz ifadeleri incelemeye adamış olan meşhur dil bilgini Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ tarafından benimsenen bir yorumdur. Onun bu bağlamda *kelime*'yi *kitâb* ("vahiy" veya "ilahî kelâm") ile tanımlamasını, Râzî bu ayet ile ilgili yorumunda nakleder. Bu yorum, Hz. İsa'nın doğumu konusunda Hz. Meryem'e iletilen benzer bir tebliğdeki kullanıma da uygundur (bkz. bu sûrenin 45. ayeti).

fet sahibi, dürüst ve erdemli bir peygamber olacak olan Yahya[nın doğumun]u müjdeliyor" diye seslendiler.

40 [Zekeriya] şaşkınlıkla: "Ey Rabbim!" dedi, "Yaşlılık beni yakalamışken ve karım da kısırken nasıl bir oğlum olabilir?" [Ona]: "Pekala olabilir!" denildi, "Allah dilediğini yapar."

41 [Zekeriya] yalvardı: "Ey Rabbim! Bana bir işaret göster!"

"İşaretin şudur ki," denildi, "üç gün boyunca yüz işaretleri dışında insanlarla konuşma![29] Rabbini hiç durmadan an ve gece gündüz O'nun sınırsız şanını yücelt!"

42 VE O ZAMAN melekler "Ey Meryem!" dediler, "Allah seni seçti ve tertemiz kıldı; seni bütün dünya kadınlarının üstünde (bir konuma) çıkardı. **43** Ey Meryem! Rabbine huşû ile bağlan, secdeye kapan ve [O'nun önünde] eğilenlerle birlikte eğil."

44 Sana [şimdi] vahyettiğimiz şey, senin idrakini aşan bir hususla ilgilidir:[30] zira, hangisinin Meryem'in hâmisi olacağını kur'a ile belirlediklerinde sen onlarla birlikte değildin,[31] ve [o konuda] birbirleriyle çekiştiklerinde yanlarında yoktun.

وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ
يَكُونُ لِي غُلَٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ ٱلْكِبَرُ وَٱمْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ
قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّيٓ
ءَايَةً ۚ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۗ
وَٱذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِٱلْعَشِيِّ وَٱلْإِبْكَٰرِ ﴿٤١﴾
وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ
وَطَهَّرَكِ وَٱصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَٰمَرْيَمُ
ٱقْنُتِي لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِي وَٱرْكَعِي مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾
ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ
إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَٰمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ
لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

29 Ebû Müslim'e göre (Râzî tarafından kabul görerek nakledilmiştir), Hz. Zekeriya'ya sadece üç gün süresince hiç kimse ile konuşmaması *emredilmişti.* Yoksa, Yeni Ahid'in (Luka i, 20-22) rivayetindeki gibi, dilsiz kılınmış değildi: O halde, kasdedilen "işaret sırf manevî niteliklidir ve Hz. Zekeriya'nın kendini tamamiyle ibadete ve tefekküre adamasında ifadesini bulmaktadır.

30 Hz. Peygamber'e seslenen bu ara pasaj, Kur'an'da anlatılan Hz. Meryem kıssasının vahyin doğrudan bir ürünü olduğu ve bu yüzden, Hristiyanlarca güvenilir sayılan metinlerdeki şekli ile buradaki şekli arasındaki bütün farklılıklara rağmen özünde doğru olduğu gerçeğini vurgulamayı amaçlar (Muhammed Abduh, *Menâr* III, 301).

31 Bkz. yukarıdaki 26. not. Yukarıda "kur'a ile" diye çevrilen ibare, lafzî olarak "kamışlarını atarak" anlamına gelmektedir —muhtemelen, İslam öncesi Araplarca uygulanan ve Lane III, 1247'de ayrıntılı biçimde izah edilen, kör oklarla fal açmaya benzer eski bir Sâmî âdetine işaret. "Onlar" zamiri, Hz. Zekeriya'nın da içinde bulunduğu din adamları zümresine râcidir.

45 O zaman melekler, "Ey Meryem!" demişlerdi, "Allah, Kendisinden bir söz ile sana, Meryem oğlu İsa Mesih adıyla bilinecek,[32] bu dünyada ve öteki dünyada büyük şeref sahibi ve Allah'ın en yakınlarından olacak [bir oğul] müjdeliyor. **46** Ve o, (çocuk,) insanlarla hem beşikte iken, hem de yetişkin bir adam olarak konuşacak;[33] dürüst ve erdemli kişilerden olacak."

47 Meryem, "Ey Rabbim!" dedi, "Bana hiçbir erkek dokunmadığı halde nasıl oğul sahibi olabilirim?"

[Melek] cevap verdi: "İşte öyle! Allah dilediğini yaratır;[34] bir şeyin olmasını iste-

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ
إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى
ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ
﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّٰلِحِينَ
﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ
قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ إِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا

---

32 Lafzen, "ismi *Mesîh* olacak." Mesih formu, İbranice *mâhsîah*'dan türetilmiş olan Ârâmîcede'ki *meşîhâ*'nın Arapçalaştırılmış şeklidir —tahta çıkışları Tapınaktan alınan kutsal bir yağ sürülerek takdis edilen İbrani kralları için Kitâb-ı Mukaddes'de çok sık kullanılan bir terim. Bu yağ ile meshetme âdeti Yahudiler arasında o kadar önemli bir ayin haline gelmişti ki, "mesih" terimi, zaman içinde "kral" ile eş anlamlı olmaya başlamıştı. Bu terimin Hz. İsa için kullanılması, o'nun doğrudan –ve elbette meşru olarak– Hz. Davud soyundan geldiğine dair çağdaşları arasında yaygın olan bir kanaatten (ki bu konudaki atıflara Sinoptik İnciller'in muhtelif yerlerinde rastlanır) ileri gelmiş olabilir. (Ayrıca bunun, Hz. İsa'nın anne tarafı ile bir ilgisi bulunduğu söylenemez. Çünkü Hz. Meryem, Hz. Harun soyundan ve dolayısıyla Levi kabilesinden gelen din adamları sınıfına mensup olduğu halde Hz. Davud, Yuda kabilesine mensup idi.) Tarihî şartlar ne olursa olsun, onurlu bir sıfat olan "Mesih" sıfatının Hz. İsa'ya hayatta olduğu dönemde verildiği aşikardır. Şimdi ortada bulunmayan Ârâmîce aslından kaynaklandıkları şüphesiz olan İnciller'in Yunanca çevirilerinde bu sıfat, doğru olarak, *Christos* (Yunanca *chriein*, "meshetmek", fiilinden türetilmiş bir isim) diye çevrilmiştir. Ve işte bu şekliyle –"the Christ"– Mesih sıfatı bütün Batı dillerinde geçerlilik kazandığı için ben de bu terimi kullanmayı tercih ettim.

33 Hz. İsa'ya çok küçük yaştan itibaren ilham kaynağı olan peygamberce bilgeliğe mecazî bir işaret. *Mine'l-mukarrabîn* (yani, Allah'ın "en yakınları") ibaresi ile ilgili olarak cennet ehlinin en mükemmellerinin bu şekilde tanımlandıkları 56:11'e bkz.

34 Bkz. 19:16-22 ve ilgili notlar. Yukarıda Hz. Meryem'e [bir meleğin ağzından] söylenen sözler ve daha önce Hz. Zekeriya'ya söylenen benzer sözler (yukarıdaki 39-40. ayetler) ile, Allah'ın sınırsız yaratma gücü –özellikle, her iki halde, Allah'ın iradesinin bizâtihî tezahür edeceği şartları oluşturma kudreti– ve böylece, konuşmaların yapıldığı sırada ne kadar imkansız ve beklenmez görünse de, herhangi bir olayı meydana getirebilme gücü vurgulanmaktadır.

diğinde sadece 'Ol!' der —ve o (şey hemen) oluverir. **48** O, senin oğluna[35] (hem) vahyi ve hikmeti öğretecek, (hem de) Tevrat'ı ve İncil'i; **49** ve o'nu İsrailoğulları'na elçi [yapacak]."[36]

يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٨﴾ وَيُعَلِّمُهُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ
وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ﴿٤٩﴾ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
أَنِّى قَدْ جِئْتُكُم بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّىٓ أَخْلُقُ لَكُم مِّنَ
ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًۢا
بِإِذْنِ ٱللَّهِ وَأُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ وَأُحْىِ
ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ ٱللَّهِ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ

"BEN size Rabbinizden bir mesaj getirdim. Sizin için çamurdan, adeta kaderinizin sûretini yapacağım ve sonra ona üfleyeceğim ki Allah'ın izniyle [sizin] kaderiniz olsun;[37] körleri ve cüzamlıları iyileştireceğim ve Allah'ın izniyle ölüleri yeniden hayata döndüreceğim:[38] neleri yiyebileceğinizi ve evlerinizde neleri sak-

35 Lafzen, "ona."

36 Bundan sonraki pasaj –51. ayetin sonuna kadar olan bölüm– iki şekilde anlaşılabilir: Ya, Hz. Meryem'e söylenenlerin bir parçası olarak (o'nun –Hz. İsa'nın– *gelecekte* böyle konuşacağı anlamında), yahut da daha sonraki bir zamanda İsrailoğulları'na *gerçekten söylediği* ifadeler şeklinde. 52. ayet ve sonrasında benimsenen tahkiye biçimi gözönüne alındığında, bu iki şıktan ikincisinin daha tercihe şayan olduğu görülür.

37 Lafzen, "kuş *(tayr)* şeklindeki (bir şey): ve sonra ona üfleyeceğim ... ki bir kuş olsun" (yahut, "... bir kuş olur"). *Tayr* ismi, *tâir*'in ("uçan mahluk" veya "uçan kuş") çoğuludur veya *târa* (uçtu) fiilinden türetilen bir masdar-isim'dir ("uçuş"). Hem İslam'dan önceki kullanımında hem de Kur'an'daki kullanımıyla *tâir* ve *tayr* kelimeleri, çoğunlukla, iyi ya da kötü olmasına bakılmaksızın, genel anlamda "kader"i veya "talih"i ifade eder (mesela, 7:131, 27:47 veya 36:19 ve daha açık şekilde 17:13). *Tayr* ve *tâir*'in bu deyimsel kullanımının birçok örneğine bütün muteber Arapça sözlüklerinde rastlanır: ayrıca bkz. Lane V, 1904 vd. Böylece Hz. İsa, kendisinin çok sevdiği teşbih üslubuyla, İsrailoğulları'na, hayatlarının sade balçığından kendileri için yükselen bir kader tasarımı geliştireceğini ve Allah'tan kendisine gelen ilhamla hayata geçirilen bu tasarımın, Allah'ın izniyle ve imanlarının gücü ile (ki buna ayetin sonunda işaret edilmiştir) onların gerçek kaderi olacağını îmâen ifade etmiştir.

38 Hz. İsa'nın "ölüleri yeniden hayata döndürme"si, muhtemelen, ruhen ölmüş olan topluma yeniden hayat verişinin mecazî ifadesidir; karş. 6:122 —"[ruhen] ölü iken hayata kavuşturduğumuz ve insanlar arasında yolunu bulması için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, [o kimse] hiç içinden çıkamayacağı derin karanlığın içinde [gömülüp kalmış] biri gibi olur mu?" Eğer –benim de benimsediğim– bu yorum doğruysa, o zaman, "körleri ve cüzamlıları iyileştirme" de benzeri bir anlam kazanır: yani, ruhen hasta ve hakikate karşı kör olan insanların derunî olarak yeniden yaratılmaları.

layabileceğinizi size bildireceğim.[39] Şüphesiz, eğer [gerçekten] inanıyorsanız, bütün bunlarda sizin için bir mesaj vardır."

50 "[Ben], Tevrat'tan günümüze kalanın[40] doğruluğunu tasdik etmek ve [önceden] size yasak edilen şeylerin bazısını helal kılmak için [geldim]. Ve size Rabbinizden bir mesaj getirdim; öyleyse Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın ve bana itaat edin."

51 "Kuşkusuz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir; öyleyse [yalnız] O'na kulluk edin: Bu, dosdoğru bir yoldur."

52 İsa, onların hakikati reddettiklerinin farkına varınca[41] sordu: "Kim Allah yolunda benim yardımcılarım olacak?"

Beyazlara bürünmüş olanlar[42] cevap verdi: "Biz, [Allah yolunda] senin yardımcıların olacağız! Biz Allah'a inanırız: Sen

فِي بُيُوتِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ
وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ
مِّن رَّبِّكُمْ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي
وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ فَلَمَّا أَحَسَّ
عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ ۖ آمَنَّا بِاللَّهِ ۖ وَاشْهَدْ بِأَنَّا

---

39 Yani, "hangi güzel şeylerden bu dünyada yararlanabilirsiniz ve hangi güzel davranışları da öteki dünya için bir hazine olarak saklamalısınız."

40 Lafzen "...elimde kalan her şeyin": bir açıklama için bkz. bu sûrenin 3. ayetiyle ilgili not 3.

41 Bu, Hz. İsa'nın, halkının çoğunluğundan ve özellikle Ferisîlerden gelen bir muhalefet ile karşılaştığı daha sonraki döneme aittir.

42 *Havâriyyûn* (tekili: *havârî*) Kur'an'da Hz. İsa'nın bağlıları için kullanılan bir ünvandır. Bu terime ("beyazlık" anlamına gelen *havar*'dan türetilmiştir) birçok müfessir tarafından, "yıkayarak elbisesini beyazlatan kişi"den (çünkü, rivayete göre, Hz. İsa'nın müritlerinden bazısının işi buydu) "beyaz elbiseler giyen kişi"ye veya "kalbi beyaz (yani, temiz) olan kişi"ye (karş. Taberî, Râzî, İbni Kesîr) kadar değişen birçok anlam verilmiştir. Ancak kuvvetle muhtemeldir ki *havârî* terimi, Hz. İsa zamanında ve belki o'nun da mensubu bulunduğu Filistin'de yaşayan dinî bir Yahudi grubu olan Essene Kardeşliği'ne mensubiyeti göstermek için kullanılmıştır —ve son zamanlarda keşfedilen Ölü Deniz Kitabeleri'nin sağladığı deliller de bu görüşü desteklemektedir. Essenîler, ahlakî safiyet sahibi olma ve fedakarca davranma gereğini vurgulamaları ile temayüz etmişlerdi ve inançlarının zahirî bir işareti olarak daima beyaz elbiseler giyerlerdi. Bu, onlara neden bu adın verildiğini tatmin edici şekilde açıklamaktadır. Hz. Peygamber'in, bir defasında, "Her peygamberin *havârîleri* vardır" (Buhârî ve Müslim) demiş olduğu gerçeği, yukarıdaki görüş ile çelişmez. Çünkü o, bu terimi mecazî anlamda, Hz. İsa'nın "Allah yolundaki yardımcıları"nı kasdederek kullanmıştır.

de şahit ol, biz O'na teslim olmuşuz! **53** Ey Rabbimiz! Bize yücelerden indirdiğine inanıyor ve bu Elçi'ye tâbi oluyoruz; o halde bizi [hakikate] şahitlik yapanlarla bir tut!"[43]

54 İnanmayanlar İsa'ya tuzak kurdular;[44] ama Allah onların tuzaklarını boşa çıkardı: çünkü Allah, tuzak kuranların tümünün üstündedir.

55 O zaman Allah: "Ey İsa!" demişti, "Seni ölüme yollayacağım ve Katıma yücelteceğim ve seni hakikati inkara şartlanmış olanlar[ın arasın]dan çekip arındıracağım; sana tâbi olanları, Kıyamet Günü, hakikati inkara şartlanmış olanların (kat kat) üstüne çıkaracağım. Sonunda hepiniz Bana döneceksiniz ve aranızda anlaşmazlığa düştüğünüz her konuda Ben hüküm vereceğim."[45]

56 "Hakikati inkara şartlanmış olanlara gelince, onlara bu dünyada ve ahirette şiddetli bir azap çektireceğim ve onlar kendilerine yardım edecek kimse bulamayacaklar; **57** ama iman edip doğru ve yararlı işler yapanlara Allah mükâfaatlarını tam olarak verecektir: Zira O, zalimleri sevmez."

58 BU BİLDİRDİKLERİMİZ, sana ilettiği-

مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾ رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ
فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا۟ وَمَكَرَ ٱللَّهُ
وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٥٤﴾ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ
وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ
ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوْقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ
ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ
﴿٥٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى ٱلدُّنْيَا
وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَ
عَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ ٱلْءَايَٰتِ وَٱلذِّكْرِ

43 Lafzen, "bizi ... ile yaz" veya "... ile kaydet." Ancak unutulmamalıdır ki *ketebe* fiili, aynı zamanda, "bir araya getirdi" veya "birbirine çekti" anlamına gelmektedir. Bu yüzden, *kâtibeh* ismi, bir araya gelmiş "bir insan grubu" olarak anlaşılmalıdır.

44 Lafzen, "entrika çevirdiler" —burada Yahudiler arasında Hz. İsa'yı bir peygamber olarak kabul etmeyi reddeden ve o'nu yok etmeye çalışan kimselere işaret edilmektedir.

45 Bu, Hz. İsa'ya saygı gösterenlere (yani, o'nu "Allah'ın oğlu" olarak gören Hristiyanlar ile bir peygamber olarak kabul eden Müslümanlara) olduğu kadar o'nu tamamen reddedenlere de işaret eder. Allah'ın, Hz. İsa'ya, "Seni katıma yücelteceğim" vaadi ile ilgili olarak bkz. sûre 4, not 172.

miz mesajlardan ve hikmet yüklü haberlerdendir.[46]

59 Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir, ki Allah onu topraktan yarattı ve sonra "Ol!" dedi; işte (insanoğlu böylece) oluverir.[47] **60** [Bu], Rabbinden bir hakikat[tir]; öyleyse, şüphecilerden olma!

61 Sana gelen asıl bilgiden sonra, kim seninle bu [hakikat] hakkında tartışırsa de ki: "Gelin! Oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, bizim yandaşlarımızı ve sizin yandaşlarınızı çağıralım; sonra [birlikte] tevazu içinde ve gönülden yalvaralım ve Allah'ın lânetinin [aramızdan] yalan söyleyenlerin[48] üzerine olmasını dileyelim."

لْحَكِيمُ ﴿٥﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَ ۖ خَلَقَهُۥ مِن
تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا
تَكُن مِّنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ
مِنَ ٱلْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا۟ نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا
وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل
لَّعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦١﴾

---

46 Lafzen, "Bunu sana mesajlardan ve hikmetli haberlerden iletiyoruz." Bu "mesaj" ifadesi, bana göre, belli bir mesaj –yani, bu cümlenin hemen ardından gelen mesaj– anlamını taşımaktadır.

47 Lafzen, "İsa'nın misali, Âdem'in misali gibidir..." *Mesel* ifadesi (ki, yukarıda "durum" olarak çevrilmiştir), çoğunlukla, mecazî olarak bir şahsın veya şeyin içinde bulunduğu hali veya şartları göstermek için kullanılır ve bu anlamda –müfessirlerin işaret ettikleri gibi– sıfat (bir şeyin "mahiyet"i veya "tabiat"ı) kelimesi ile eş anlamlıdır. Metnin siyâk ve sibâkından açıkça anlaşılabileceği gibi, yukarıdaki pasaj, Hz. İsa'nın uluhiyetine dayanan Hristiyanî doktrine karşı itirazın bir parçasıdır. Kur'an burada, diğer birkaç yerde olduğu gibi, Hz. İsa'nın Hz. Âdem –ki, bu bağlamda bütün insan soyunu ifade etmektedir– gibi sadece "topraktan yaratılmış", yani, toprağın üzerinde ve altında asal şekillerinde bulunan organik ve inorganik maddelerden yaratılmış bir ölümlü olduğu gerçeğini vurgular. Karş. ayrıca Kur'an'ın bütün insanlardan "topraktan yaratılmış" olarak söz ettiği 18:37, 22:5, 30:20, 35:11 ve 40:67. ayetler. "Âdem"in burada insan soyunu temsil etmiş olması, bu cümlenin son kelimesinde geniş zaman kipinin kullanılması ile vurgulanmıştır.

48 Yani, Hz. İsa'nın gerçek kimliği konusunda. Bütün muteber kaynaklara göre bu sûrenin 59-63. ayetleri, H. 10. yılda, bütün Hristiyanlar gibi, Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" ve dolayısıyla insan sûretindeki Allah olduğunu iddia eden Necrân Hristiyanlarından bir heyet ile Hz. Peygamber arasındaki bir tartışma dolayısıyla nazil olmuştur. Onlar, Hz. Peygamber tarafından kendilerine teklif edilen "namaz yoluyla sınanma"yı *(mübâhele)* reddettikleri halde Hz. Peygamber, kendileri ile tüm medenî haklarını kullanabilmelerini ve dinlerini serbestçe uygulayabilmelerini garanti eden bir anlaşma yaptı.

62 İşte işin hakikati budur ve Allah'tan başka bir ilah yoktur; şüphe yok ki Allah –yalnızca O– kudret ve gerçek hikmet sahibidir. **63** Ve eğer [bu hakikatten] yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah ifsad edicilerden tamamiyle haberdardır.

64 De ki: "Ey geçmiş vahyin izleyicileri! Sizinle bizim aramızdaki şu ortak ilkeye[49] gelin: Allah'tan başka kimseye kulluk etmeyeceğiz, O'ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayacağız ve Allah ile birlikte insanları rab edinmeyeceğiz."[50] Ve eğer yüz çevirirlerse de(yin) ki: "Şahit olun ki biz kendimizi O'na teslim etmişiz!"

65 EY GEÇMİŞ vahyin izleyicileri! Tevrat ve İncil'in kendisinden [uzun zaman] sonra vahyedildiğini gördüğünüz halde İbrahim hakkında neden tartışıyorsunuz?[51] Aklınızı kullanmıyor musunuz? **66** Siz, bilginiz olan şeyler hakkında tartışırdınız, ama hiç bilmediğiniz şey hakkında[52] neden tartışıyorsunuz?

Halbuki Allah [onu] bilir, ama siz bilmez-

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ
الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَا أَهْلَ
الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا
بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا
بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي
إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ۚ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ
بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

49 Lafzen, "sizinle bizim aramızda adil (olan) bir kelimeye." Esas anlamı "kelime" veya "söz" olan *kelimeh* terimi, çoğunlukla felsefî olarak "öneri" veya "ilke" anlamında kullanılır.

50 Lafzen, "Allah'ın yanısıra başka birini rabler olarak kabul etmeyeceğiz." "Biz" şahıs zamiri, burada bariz bir şekilde insanoğlu için kullanıldığından "başka biri" ifadesi, zorunlu olarak aynı anlama gelir. Daha geniş anlamıyla yukarıdaki çağrı, sadece Hz. İsa'ya tam bir uluhiyet ve azîzlerine de o'nun belli bazı özelliklerini atfeden Hristiyanları değil, aynı zamanda Üzeyr'e (Ezra) ve hatta bazı büyük Talmud bilginlerine yarı tanrısal bir otorite izafe eden Yahudileri de kapsar (karş. 9:30-31).

51 Yani, o'nun uyguladığı ilkelerin, Tevrat'ı Allah'ın mutlak kanunu olarak gören Yahudi itikadının mı, yoksa birçok konuda bu itikat ile çelişen Hristiyan itikadının mı ilkeleri olduğu konusunda.

52 Yani, Hz. İbrahim'in gerçek inancının ne olduğu konusunda. "Bilginiz olan şeyler" ibaresi, Tevrat'ın ve İnciller'in halen yaşayan nüshalarına dayanan birçok öğretinin Kur'an'ın öğretileriyle çeliştiği gerçeği konusundaki bilgilerine işarettir (Râzî).

siniz: **67** İbrahim, ne bir "Yahudi", ne de "Hristiyan" idi, ama kendini Allah'a teslim ederek her türlü bâtıldan yüz çevirmiş biriydi; ve O'ndan başka bir şeye ilahlık yakıştıranlardan değildi.

68 Gerçekte İbrahim'e en yakın olanlar, muhakkak ki –bu Peygamber'in ve [o'na] inanan herkesin yaptığı gibi– o'na tâbi olanlardır; Allah da inananlara yakındır.

69 Geçmiş vahyin izleyicilerinden bazıları sizi saptırmak isterler: Ama onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar; üstelik bunu fark etmezler de.

70 Ey geçmiş vahyin izleyicileri! Bizzat kendinizin şahit olduğu[53] Allah'ın mesajlarını neden inkar edersiniz?

71 Ey geçmiş vahyin izleyicileri! Neden hakkı bâtıl ile saklayıp örter ve [pekala] farkında olduğunuz hakikati gizlersiniz?

72 Geçmiş vahyin izleyicilerinden bazısı [birbirlerine] şöyle der: "[Muhammed'e] inananlara günün başında vahyedilene inandığınızı söyleyin, daha sonra geleni ise inkar edin[54] ki [inançlarından] belki geri dönerler; **73** ama sizin inancınıza

مَا كَانَ إِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا
وَلٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾
إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ
وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّت طَّائِفَةٌ
مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ۖ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا
أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿٧١﴾ وَقَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي
أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ

---

53 Lafzen, "Kendiniz [bizzat] şahitlik yaptığınız halde": Peygamber Muhammed'in (s) zuhuruna dair Kitâb-ı Mukaddes'in verdiği gaybî müjdeye işaret.

54 Müfessirlerin çoğunluğu, bazı *tâbi'ûn* (yani, Hz. Peygamber'in Ashâbı'ndan sonra gelen nesil) arasında revaçta olan görüşlerden hareketle bu pasajı şöyle anlarlar: "Muhammed'e vahyedilene iman ettiğinizi günün başında inananlara ilan edin, [onun/(günün)] geri kalan kısmında ise onu tekrar inkar edin." Bu yorum, yukarıdaki ayetin atıfta bulunduğu, Müslümanları şaşırtmaya yönelik Yahudi-Hristiyan girişimlerinin Kur'an mesajına önce inanıp ardından inanmadıklarını ilan etmeleri şeklinde ortaya çıktığına işaret eder. Diğer taraftan, benim kabul ettiğim (ve bu ayet ile ilgili yorumunda Râzî'nin naklettiği el-Esam'ın görüşüyle desteklenen) çeviri, Yahudi ve Hristiyanların, Kur'an'ın ilk vahyedilen bölümünde ("günün başında vahyedilen"de) "birazcık hakikat" olduğunu gönülsüz de olsa kabul etmek sûretiyle, ama Kitâb-ı Mukaddes'deki bazı öğretilere açıkça ters düştüğü için onun sonraki kısımlarını kesin biçimde reddederek bu amaca ulaşmayı ümit edebileceklerine ve etmekte olduklarına işaret eder.

uymayan hiç kimseye [gerçekten] inanmayın."
De ki: "Tek [gerçek] rehberlik, Allah'ın rehberliğidir; size verilen [vahy]in benzerinin başka birine de verilmesi şeklinde ifa edilen [bir rehberlik]."[55] Yoksa onlar, Rabbiniz'in huzurunda size muhalefet mi edeceklerdi?
De ki: "Lütuf ve ihsan, Allah'ın elindedir; onu dilediğine bağışlar;[56] çünkü Allah (rahmet ve cömertliğinde) sınırsızdır, her şeyi bilendir, **74** dilediğine rahmetini bağışlar; ve Allah, lütfunda sınırsızdır."

قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَى اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ
أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ ۗ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ
مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن
يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ ۖ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ
بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۗ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ ۖ وَيَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ

75 GEÇMİŞ vahyin izleyicileri arasında öylesi var ki, kendisine bir hazine emanet etsen sana [sadakatle] iade eder; ve öylesi de var ki ona ufak bir altın sikke emanet etsen, başında dikilmedikçe sana geri vermez; bu, onların, "Kitap ile ilgisi olmayan bu halk[a yaptığımız hiçbir şey]den dolayı bize bir suç yüklenemez" şeklindeki iddialarının bir sonucudur:[57] [Böylece] onlar, [yalan olduğunu] bile bile Allah hakkında yalan söylerler.[58]
76 Ama [Allah,] Kendisine karşı taahhütlerine sadık kalanlar[ın][59] ve Kendisine

55 Bu ifade, kendi kitaplarının bazı kısımlarıyla çeliştiği için Kur'an mesajını kabul etmeye yanaşmayan Yahudi ve Hristiyanlara işaret eder.

56 Bu bağlamda *fazl* ("lütuf") terimi, ilahî vahyin bahşedilmesi ile eş anlamlıdır.

57 Lafzen, "bu böyledir, çünkü ... derler." *Kâle* fiili (lafzen, "dedi"), Arapça'da çoğu zaman "iddia etti" veya "bir görüş belirtti" anlamında kullanılır. Hz. Peygamber'in birçok Hadisi'nden de anlaşıldığı gibi, burada kasdedilen insanlar Yahudilerdir.

58 Yani, kendi kitaplarının böyle bir iddiaya hiçbir temel sağlamadığını çok iyi bildikleri halde, haksız olarak, Allah'ın kendilerini Yahudi-olmayanlara ("kitap ile ilgisi olmayan halk" şeklinde küçümsedikleri insanlara) karşı her türlü ahlakî sorumluluktan muaf tuttuğunu iddia ederler.

59 Bazı müfessirler, *'ahdihî*deki şahıs zamirini burada sözü edilen kişi veya kişilere ircâ ederler ve bu nedenle de *'ahd*'i "vaad etme" anlamında alırlar —böylece, "vaadini yerine getiren[e gelince]..." şeklinde anlarlar. Ancak bir sonraki ayet-

karşı sorumluluk bilinci duyanlar[ın farkındadır]: ve Allah, Kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıyanları sever.

77 Allah'a karşı taahhütlerini ve yeminlerini ufak bir kazanç karşılığında değiştirenler var ya; onlar, öteki dünyanın nimetlerinden asla nasiplenemeyeceklerdir; Allah, Kıyamet Günü, onlarla ne konuşacak, ne yüzlerine bakacak, ne de onları günahlarından arındıracaktır; ve onları acıklı bir azap beklemektedir.

78 Onlardan öylesi de var ki, [söyledikleri] Kitâb-ı Mukaddes'den olmadığı halde ondan olduğunu düşünesiniz diye dilleriyle Kitâb-ı Mukaddes'i çarpıtırlar ve Allah'tan olmadığı halde, "Bu, Allah'tandır!" derler; böylece bile bile Allah hakkında yalanlar uydururlar.[60]

79 Allah'ın vahiy, sağlam muhakeme ve peygamberlik bağışladığı hiç kimsenin

وَٱتَّقَىٰ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَشْتَرُونَ
بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَأَيْمَٰنِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُو۟لَٰٓئِكَ لَا خَلَٰقَ لَهُمْ
فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ
مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ
ٱللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلْكِتَٰبَ
وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ

---

ten açıkça anlaşılacağı gibi, *'ahdihî*deki zamir Allah'a râcidir. Sonuçta bu ibare, ya "O'na karşı sorumluluklarını yerine getirenler", yahut "O'na karşı taahhütlerine sadık olanlar" şeklinde çevrilmelidir —ki, ikincisi bana göre daha tercihe şayandır. (İnsanın "Allah'a karşı taahhüdü"nün anlamı için bkz. sûre 2, not 19).

(60) Müfessirlerin çoğu, bunun, özellikle Kur'an'da sık sık Eski Ahid'i kasden tahrif etmekle itham edilen Yahudilere işaret ettiğini var sayarlar. Ancak sonraki iki ayet, bariz şekilde Hz. İsa'ya ve Hristiyanların Hz. İsa'nın tabiatı ve misyonu hakkındaki yanlış inançlarına atıfta bulunduğundan, bu pasajda hem Yahudilerin hem de Hristiyanların kasdedildiği sonucunu çıkarabiliriz. Bundan dolayı, bu cümlede üç defa geçen *el-kitâb* terimi, burada "Kitâb-ı Mukaddes" olarak çevrilmiştir. Muhammed Abduh'a göre (*Menâr* III, 345), yukarıda sözü geçen Kitâb-ı Mukaddes'in tahrifi, mutlaka metnin çarpıtılmasını gerektirmez: bu tahrifat, aynı zamanda, "bir ibareye, orijinal olarak kasdedilen anlamdan başka bir anlam yüklemek"le de gerçekleştirilebilir. Abduh, İnciller'de Allah'a atfen "Babam" teriminin mecazî kullanımını örnek olarak verir ki bu terim ile, Rabb'in Duası'ndan açıkça anlaşılacağı gibi, bütün insanlığın "Baba"sı, yani, Yaratıcısı ve Rabbi kasdedilmiştir. Ancak, Hz. İsa'ya tâbi olduklarını iddia edenlerden bazıları, daha sonra bu ibareyi mecazî bağlamından kopardılar ve "onu yalnızca Hz. İsa ile ilgili olan pozitif gerçeklik alanına aktardılar": ve böylece o'nun, lafzî anlamda "Allah'ın oğlu", yani, insan şeklinde tecessüm etmiş ilah olduğu düşüncesine geçerlilik kazandırdılar.

bundan sonra halkına, "Allah'ın yanısıra bana da kulluk edin!" demesi düşünülemez;[61] aksine, [onlara şöyle öğüt verir]: "ilahî kelâmın bilgisini yayarak ve kendiniz [onu] derinlemesine inceleyerek Allah adamları[62] olun!" **80** O, melekleri ve peygamberleri rabler edinmenizi emretmez:[63] [zaten] kendinizi Allah'a tam teslim ettikten sonra hiç O sizi hakikati inkara davet eder mi?

ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي
مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا
الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا ۚ أَيَأْمُرُكُم بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ
أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ
لَمَا آتَيْتُكُم مِّن كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ
مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنصُرُنَّهُ ۚ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ
وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي ۖ قَالُوا أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَاشْهَدُوا
وَأَنَا مَعَكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ
مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

81 ALLAH, [geçmiş vahiylerin izleyicilerinden] peygamberler vasıtasıyla şu taahhüdü talep etti:[64] "Eğer, vahyi ve hikmeti size bahşettikten sonra, halen sahip olduğunuz hakikati tasdik eden bir elçi size gelirse o'na inanmalı ve yardım etmelisiniz. Bu şarta dayalı ahdimi kabul ve tasdik eder misiniz?"
Onlar: "Kabul ederiz!" dediler.
Allah: "Öyleyse [buna] şahit olun, Ben de sizin şahidiniz olacağım.[65] **82** O halde, kimler [bu taahhütten] dönerse; işte onlar, gerçek fasıklardır!"
83 Onlar Allah'a imandan başka bir itikat mı[66] arıyorlar? Halbuki göklerde ve yeryüzünde olan her şey isteyerek veya

61 Açıkça Hz. İsa'ya atıfta bulunan bu ibare lafzen şöyledir: "Bir insan için Allah'ın ... bağışlaması ve daha sonra o'nun ... demesi [mümkün] değildir." Zemahşerî, yukarıdaki cümlede geçen *hükm* terimini ("muhakeme" veya "sağlam muhakeme") bu bağlamda *hikmeh* ("hikmet") ile eş anlamlı görür.

62 Sîbeveyh'e göre (Râzî tarafından nakledildiği üzere) *rabbânî,* "kendisini, özellikle Rabbini *(er-rabb)* tanımaya ve O'na itaat etmeye adayan kişidir": İngilizcedeki "a man of God" (Allah adamı) ifadesine çok yakın bir anlam.

63 Yani, onlara ilahî veya yarı ilahî vasıflar atfetmenizi: azîzlerin/velîlerin ve meleklerin kutsanmasının kesin bir dille reddi.

64 Lafzen, "peygamberlerin sağlam taahhüdünü." Zemahşerî, burada kasdedilenin bir bütün olarak toplumdan alınan taahhüt olduğu görüşündedir: peygamberler aracılığıyla iletilen mesajların kabulüyle somutlaşan bir taahhüt.

65 Lafzen, "ve ben şahitler arasında sizinle birlikte olacağım."

66 Lafzen, "Allah'ın dininden başka [herhangi] birini mi?"

istemeyerek O'na boyun eğer, çünkü her şey (sonunda) O'na dönecektir.[67]

84 De ki: "Biz, Allah'a; bize indirilene; İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a ve o'nun neslinden gelenlere indirilene; Rableri tarafından Musa'ya, İsa'ya ve [diğer] tüm peygamberlere bahşedilene inanırız; onlar arasında hiçbir ayrım yapmayız.[68] Ve kendimizi O'na teslim ederiz."

85 Kim Allah'a teslimiyetten başka bir din ararsa, bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette kaybedenlerden olacaktır.

86 İman edip bu Elçi'nin hak olduğuna şahit olduktan ve hakikatin bütün kanıtları kendilerine geldikten sonra hakikati inkar etmeyi seçen bir halkı Allah nasıl doğru yola ulaştırır?[69] Allah, böyle bir zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. **87** Onların karşılığı, Allah'ın, meleklerin ve bütün [dürüst ve erdemli] insanların lânetine uğramak olacaktır. **88** Onlar bu halde kalacaklar; [ve] ne azapları hafifletilecek, ne de onlara bir mühlet tanınacak.

89 Ama daha sonra tevbe edip kendilerini düzeltenler hariç tutulacaktır: Zira Allah, çok affedicidir, rahmet kaynağıdır. **90** İmana erdikten sonra hakikati inkara kalkışanlara ve sonra hakikati reddetmede [daha büyük bir inatla] ısrar edenlere gelince, şüphesiz, onların [diğer günah-

طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾
قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ
مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ
مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ
دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾
كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا
أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا
مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا

67 Lafzen, "döneceği halde." Bu cümlenin bir açıklaması için bkz. 13: 15 ve ilgili notlar.

68 Bkz. 2:136 ve ilgili not 112.

69 Burada kasdedilen halk, Yahudiler ve Hristiyanlardır. Peygamber Muhammed'in (s) gelişini önceden haber veren Kitâb-ı Mukaddes'i kabul etmeleri, onları, Muhammed'in (s) peygamberliğinin "şahid"i yapar. Ayrıca bkz. yukarıdaki 70 ve 81. ayetler.

lardan dolayı] tevbeleri kabul edilmeyecektir;[70] işte onlar gerçek sapkınlardır.

91 Hakikati inkara şartlanmış olanlara ve hakikat inkarcısı olarak ölenlere gelince, yeryüzünün bütün altınları [bile] onların fidyelerini karşılayamaz.[71] İşte onlar için acıklı bir azap vardır ve kendilerine yardım edecek hiç kimse bulamayacaklardır.

92 [Size gelince ey müminler,] kendiniz için özenle ayırdığınız şeylerden başkaları için harcamadıkça gerçek erdeme ulaşmış olamazsınız; ve her ne harcarsanız kuşkusuz, Allah ondan tamamiyle haberdardır.[72]

93 TEVRAT indirilmeden önce, İsrail'in [günah diyerek] kendine yasakladığı şeyler dışında bütün yiyecekler İsrailoğulları'na helal idi.[73] De ki: "Eğer söyledikle-

لَن تَنَالُوا۟ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِن شَىْءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

كُلُّ ٱلطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ ٱلتَّوْرَىٰةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا۟

70 Parantez içinde eklediğim "diğer günahlardan dolayı" açıklaması, Taberî'nin bu pasaj ile ilgili ikna edici yorumuna dayanmaktadır.

71 Lafzen, "onlardan fidye olarak yeryüzü dolusu altın bile kabul edilmeyecektir." Bu cümle, açıkça mecazî anlamda kullanılmıştır; ancak "fidye"den bahsedilmesi nedeniyle bazı müfessirler, burada, bu dünyada aslında iyi sayılan fiillerin (ve özellikle, sadece başka bir insana yardım amacıyla harcanan çaba ve servetlerin) bu tür "hakikat inkarcıları" tarafından Hesap Günü Allah'ın affını dilemek için kullanılacak olmasının kasdedildiği görüşündedirler —ancak temel hakikatleri bilinçli olarak reddetmelerinden dolayı bu yakarışlar hiçbir kabul görmeyecektir.

72 Kur'an, hakikati bilinçli bir şekilde inkar edenlere, yaşarken cömertçe harcadıkları çabaların ve malların Hesap Günü kendilerine yararı olmayacağını söyledikten sonra müminlere de, Allah'a imanlarının, kendilerini kardeşlerinin maddî ihtiyaçlarına karşı duyarlı hale getirmedikçe kamil bir iman sayılamayacağını hatırlatmaktadır (karş. 2:177).

73 Buraya kadar sûrenin büyük bölümü Kur'an'ın ilahî kaynağı üzerinde durmuş ve Hz. Peygamber'e emanet edilen görevin –yani, insanları Allah'ın birliğini ve eşsizliğini kabul etmeye çağırmasının– doğru şekilde tanımlanmasını ve oluşturulmasını amaçlamıştı. Bu defa, 93-97. ayetler, bu vahyin önceki peygamberlerin öğretilerinin içerdiği hakikati tasdik ettiğine dair Kur'an'da sıkça tekrarlanan iddiaya rağmen, Yahudilerin, Kitâb-ı Mukaddes'in umdelerinin Kur'an tarafından yürürlükten kaldırılması olarak değerlendirdikleri tutuma karşı yönelttikleri iki

rinizde samimi iseniz Tevrat'ı getirin de onu okuyun!"

94 Ve artık bundan sonra kim Allah hakkında yalan uydurursa işte onlar zalimlerdir![74]

95 De ki: "Allah doğruyu söylemektedir: O halde, bâtıl olan her şeyden yüz çeviren ve Allah'ın yanısıra hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayan İbrahim'in inanç sistemine uyun."

96 Unutmayın, insanlık için inşa edilen ilk mâbed, Bekke'dekiydi:[75] bereketli ve

بِٱلتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ
ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ ٱللَّهُ ۗ فَٱتَّبِعُوا۟ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ
وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ
لَلَّذِى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا

---

itirazın reddine tahsis edilmiştir. Bu iki itiraz, (a) Tevrat'ta vaz'edilen belirli perhiz kuralları ve yasaklarının Kur'an tarafından iptal edilmesi, (b) Mekke'nin Kudüs yerine *kıble* olarak "ikamesi" –bkz. sûre 2, not 116– ile ilgili olmuştur. Kur'an, Yahudilerin gıda düzeni ile ilgili itirazını cevaplarken, başlangıçta bütün yararlı gıdaların İsrailoğulları için helal kılındığını, ancak daha sonra Tevrat aracılığıyla getirilen katı sınırlamaların, günahlarından dolayı onlara verilen bir cezadan ibaret olduğunu (karş. 6:146) ve bu yüzden, bu kısıtlamaların, kendini Allah'a gerçekten teslim eden bir toplum için sözkonusu olmadığını hatırlatır. İkinci itiraza verilen cevap için bkz. ayet 96.

74 Bu ibare, Musevilikteki gıda kısıtlamalarının Allah tarafından emredilen mutlak bir kanunun gereği olduğuna dair mesnetsiz Yahudi inancına işaret etmektedir. Bu iddiaya karşılık Kur'an, Hz. Musa zamanından önce hiçbir gıda kısıtlamasının olmadığını; ikinci olarak da, Hz. Musa Şeriatı'ndan kaynaklanan kısıtlamaların yalnızca İsrailoğulları'na yüklendiğini vurgular. Onların mutlak ilahî şeriatı temsil ettiği iddiası ise, burada "Allah hakkında yalan uydurmak" olarak tanımlanmıştır.

75 Bütün otoriteler, bu ismin *Mekke* ile (ki doğru yazım *Mekkeh* şeklindedir) eş anlamlı olduğunda hemfikirdirler. Bu çok eski isim için muhtelif etimolojiler öne sürülmektedir; ama bu konudaki en dikkate değer açıklama Zemahşerî tarafından yapılmıştır (ve Râzî de bunu desteklemiştir): Bazı eski Arapça lehçelerinde dudaktan çıkan *b* ve *m* sessiz harfleri, fonetik olarak birbirlerine yakın olduğundan bazan yer değiştirebilirler. Bu bağlamda Mekke'deki Mâbed'den –yani, Kâbe– söz edilmesi, onun Kur'an'da tayin edilen namaz yönü *(kıble)* oluşu gerçeğinden kaynaklanır. Kâbe'nin prototipi Hz. İbrahim ve İsmail tarafından inşa edildiğinden (bkz. 2:125 vd.) –ve bu sebeple, Kudüs'deki Hz. Süleyman tapınağından daha eski olduğundan– onun Kur'an'a tâbi olanların *kıblesi* olarak tayin edilmesi, nihaî tahlilde, bütün bir Kitâb-ı Mukaddes'in temeli olan İbrahimî gelenekten bir kopuş anlamına gelmez; tersine, o Ata ile doğrudan irtibatın yeniden kurulmasını sağlamış olur: Yukarıdaki 73. notta bahsedilen iki Yahudi itirazının ikincisinin cevabı burada yatmaktadır.

bütün âlemler için bir rehber[lik kaynağı], **97** apaçık işaretlerle dopdolu.[76] [Orası] bir zamanlar İbrahim'in durduğu yer[dir]; kim içine girerse huzur bulur.[77] Bundan dolayı, mâbedi haccetmek, gücü yeten bütün insanların Allah'a karşı yerine getirmek zorunda oldukları bir görevdir. Hakikati inkar edenlere gelince, bilsinler ki, Allah, yarattığı âlemlerden bağımsızdır, her bakımdan Kendine yeterlidir.

98 DE Kİ: "Ey geçmiş vahyin izleyicileri! Allah, yaptığınız her şeye şahit iken neden O'nun mesajını kabul etmekten kaçınıyorsunuz?"

99 De ki: "Ey geçmiş vahyin izleyicileri! [Doğru olduğuna] bizzat kendiniz şahit olduğunuz halde[78] onu eğri göstermeye çalışarak, [bu ilahî kelâma] iman edenleri neden Allah yolundan alıko[ymaya çabalı]yorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir."

100 Siz ey imana ermiş olanlar! Önceki çağlarda kendilerine vahiy verilenlerden bir fırkaya uyarsanız, iman ettikten sonra yeniden hakikati reddetmenize sebep olabilirler. **101** Allah'ın mesajları size iletildiği halde ve Elçisi aranızda yaşarken

وَهُدًى لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٧﴾ فِيهِ ءَايَٰتٌۢ
بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ۗ وَلِلَّهِ
عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن
كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ
لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ
﴿٩٩﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ
ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ
ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ
كَٰفِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ

76 Lafzen, "içinde açık işaretler(in olduğu)" —Kâbe tarafından sembolize edilen Allah'ın birliği ve benzersizliğine, insanlığın dinî tecrübesinin devamlılığına ("insanlık için kurulmuş *ilk* Mâbed") ve son olarak, nerede olurlarsa olsunlar, ibadet sırasında yüzlerini bu tek odak noktasına çeviren bütün müminlerin kardeşliğine ilişkin işaretler gibi.

77 Yahut: "emin olur" —"zihinsel dinginlik ve korkudan uzak olma"yı ifade eden *emn*'in orijinal anlamıyla (karş. Lane I, 100 vd.).

78 Yani, "kendi kutsal metinleriniz kanalıyla" (bkz. yukarıdaki not 69 ve 2:42 ile ilgili not 33). Bu ibare, Yahudi ve Hristiyanların, Muhammed'in (s) Kur'an'ın ana fikirlerini Kitâb-ı Mukaddes'den "ödünç aldığı"nı ve onları asıl bağlamlarından kopartarak kendi sözde "ihtiraslar"ına uygun hale getirdiğini "isbatlamak" için çırpınmalarına işarettir.

hakikati nasıl inkar edebilirsiniz? Ama Allah'a sımsıkı tutunan, dosdoğru yola ulaştırılmıştır.

102 Siz ey imana ermiş olanlar! Derin bir duyarlıkla Allah'a karşı sorumluluğunuzun hakkıyla bilincinde olun ve O'na kendinizi yürekten teslim etmeden önce ölümün sizi alt etmesine izin vermeyin.

103 Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı tutunun ve birbirinizden kopmayın. Ve Allah'ın size verdiği nimetleri hatırlayın: Siz birbirinize düşman iken kalplerinizi nasıl uzlaştırdı da O'nun lütfu ile kardeş oldunuz; ve ateşli bir uçurumun[79] kenarında [iken] sizi ondan [nasıl] korudu.

Bu şekilde Allah mesajlarını size açıklar ki hidayet bulasınız, **104** ve belki sizden iyi ve yararlı olana davet eden, doğru olanı emreden, eğri ve yanlıştan alıkoyan bir topluluk çıkar: nihaî kurtuluşa erişecek kimseler, işte bunlar olacak.

105 Hakikatin bütün kanıtları kendilerine geldikten sonra karşıt görüşlere kapılıp parçalananlar gibi[80] olmayın; işte bunlar için feci bir azap vardır, **106** bazı yüzlerin [mutluluktan] parladığı ve bazı yüzlerin [acıyla] karardığı o [Hesap] Günü'nde yüzleri kararanlara: "İmana erdikten sonra hakikati inkar mı ettiniz? O halde hakikati inkar ettiğiniz için tadın bu azabı!" [denilecek]. **107** Nur yüzlülere gelince, onlar Allah'ın rahmet dairesi içinde olacaklar, orayı mesken edineceklerdir.

اٰيٰتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ ۗ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ
هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝١٠١ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ
۝١٠٢ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا
نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاۤءً فَاَلَّفَ بَيْنَ
قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا ۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا
حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ
اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝١٠٣ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ
اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝١٠٤ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاۤءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ۗ
وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝١٠٥ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ
وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ
اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْفُرُونَ ۝١٠٦ وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي
رَحْمَةِ اللّٰهِ ۗ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝١٠٧

---

79 Lafzen, "bir ateş çukurunun" —manevî körlüğün kaçınılmaz sonucu olan ızdırapları anlatan bir mecaz. Bir zamanların karşılıklı düşmanlıklarının hatırlatılması, insanın, elinden yalnızca Allah'ın rehberliği sayesinde kurtulabileceği (bkz. 2:37-38) yeryüzündeki akibetine (karş. 2:36 ve 7:24) bir işarettir.

80 Yani, aynı ortak inanç kaynağına sahip oldukları ve aynı manevî hakikatler temeline dayandıkları halde "Yahudi" ve "Hristiyan" olarak bölünen Kitâb-ı Mukaddes'in izleyicileri gibi (bkz. ayrıca 6:159 ve ilgili not).

108 Bunlar Allah'ın mesajlarıdır: Hakikati bildiren bu [mesaj]ları sana iletiyoruz; zira Allah, yarattıklarının[81] haksızlığa uğramasını dilemez.

109 Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'a aittir ve hepsi [asıl kaynağı olan] Allah'a döner.

110 SİZ, insanlığ[ın iyiliği] için çıkarılmış hayırlı bir topluluksunuz; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız.

Eğer geçmiş vahyin mensupları, [bu tür bir] inanca ermiş olsalardı, bu, kendi iyiliklerine olacaktı; [ama] içlerinden pek az inanan bulunsa da onların çoğu fasıktır:

111 [Fakat] bunlar size gelip geçici ezadan başka bir zarar veremezler ve eğer size karşı savaşa girseler bile hemen arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.[82]

112 Onlar, Allah'a ve insanlara karşı taahhütlerine [sadakatle] bağlanmadıkları sürece,[83] nerede bulunurlarsa bulunsunlar zillete dûçâr olurlar; çünkü Allah'ın gazabına uğramış ve aşağılanmaya mahkum edilmişlerdir. Bütün bunlar [başlarına geldi,] çünkü Allah'ın mesajlarını inkarda ve peygamberleri haksız yere öldürmekte ısrar ettiler; bütün bunlar [vaki oldu], çün-

تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ نَتْلُوهَا
عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ ۗ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ
مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ
﴿١٠٩﴾ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ
بِٱلْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ۗ
وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ۗ مِّنْهُمُ ٱلْمُؤْمِنُونَ
وَأَكْثَرُهُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّآ أَذًى ۖ
وَإِن يُقَٰتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ ٱلْأَدْبَٰرَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾
ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا۟ إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ
ٱللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ ٱلْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ
بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا

81 Lafzen, "âlemlerin." Bu cümlenin bir açıklaması için bkz. 6:131-132 ve not 117.

82 Yukarıdaki 110. ayetin başlangıç cümlesinden anlaşıldığı gibi, Kur'an'ın izleyicilerine yapılan bu vaad, onların, "doğru olanı emreden, eğri olandan alıkoyan ve [gerçekten] Allah'a iman eden" bir topluluk olmalarına veya bu vasıflarını sürdürmelerine bağlıdır ve tarihin gösterdiği gibi Müslümanlar, her ne zaman inançları doğrultusunda yaşamayı terk ederlerse bu vaad geçerliliğini ister istemez kaybedecektir.

83 Yani, onlar, tüm insanlığın Rabbi ve Efendisi olarak Allah kavramına/itikadına geri dönmedikleri ve kendileri ile Tek Allah'a inanan bütün diğer insanlar arasında bir engel oluşturan "Allah'ın seçkin halkı" oldukları fikrinden vazgeçmedikleri sürece.

kü [Allah'a] isyanda bulundular ve hakkın sınırlarını inatla ihlal ettiler.[84]

113 [Ama] onların hepsi aynı değil: Geçmiş vahyin izleyicileri arasında, gece boyunca Allah'ın ayetlerini okuyan ve [O'nun huzurunda] secdeye kapanan dosdoğru insanlar da[85] vardır. **114** Onlar, Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanırlar; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarlar ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışırlar: işte bunlar dürüst ve erdemli kimselerdendir. **115** Onların yaptığı hiçbir iyilik karşılıksız bırakılmayacaktır: çünkü Allah, Kendisine karşı sorumluluklarının bilincinde olanları iyi bilir.

116 Hakikati inkara şartlanmış olanlara gelince; onları ne dünya malları ne de evlatları Allah'a karşı koruyabilir. İşte onlar içinde yaşayıp kalacakları ateşe mahkum edilmişlerdir.

117 Onların bu dünya hayatı için harcadıkları, kendi kendilerine zulmeden bir halkın ekinlerine musallat olan ve onu mahveden dondurucu bir rüzgara benzer: Onlara haksızlık yapan Allah değildir, fakat onlar kendi kendilerine haksızlık yapıyorlar.[86]

عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ لَيْسُوا سَوَاءً ۗ مِّنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ
وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُسَارِعُونَ
فِي الْخَيْرَاتِ ۖ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم
مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ
رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ
فَأَهْلَكَتْهُ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

---

84 Bu bölüm, bir bütün olarak (110-115. ayetler) genelde Kitâb-ı Mukaddes'in takipçilerine, yani, hem Hristiyanlara hem de Yahudilere atıfta bulunduğu halde yukarıdaki ayet –2:61'deki benzeri gibi– özelde İsrailoğulları ile ilgilidir.

85 Lafzen, "dosdoğru bir topluluk": Kitâb-ı Mukaddes'in izleyicileri arasında gerçekten iman edenlere (karş. yukarıdaki 110. ayetin son cümlesi) ve "Allah'a ve insanlara karşı taahhütleri"ne sadık olanlara (ayet 112) atıf.

86 Zemahşerî, bu ayet hakkındaki yorumu ile ilgili bir tesbitinde bu kıssayı şöyle açıklar: "Eğer hakikati inkar edenlerin 'ürün'ü [yani, kazandıkları başarılar] kaybolursa, bu dünyada ve öteki dünyada hiçbir şey bırakmamacasına tümüyle kaybolur; halbuki bir müminin 'ürün'ü hiçbir zaman tümüyle kaybolmaz; çünkü görünüşte kaybolmuş olsa bile, onun, zorluklara karşı gösterdiği sabırdan dolayı öteki dünyadaki mükâfaat beklentisi devam eder." Başka bir ifadeyle, yukarıdaki Kur'ânî ibare, hakikati inkara şartlanmış olanların şahsında bütün çabaların tamamiyle boşa gideceğini vurgulamaktadır.

118 SİZ EY imana ermiş olanlar! Sizden olmayan kişileri[87] can yoldaşı edinmeyin. Onlar sizi yoldan çıkarmak için ellerinden gelen hiçbir çabayı esirgemezler ve sizi sıkıntıda görmekten hoşlanırlar.[88] Şiddetli öfke ağızlarından taşmaktadır; kalplerinde sakladıkları ise daha da kötüdür. Biz [bununla ilgili] işaretleri sizin için [işte böylesine] açık ve anlaşılır kıldık, eğer aklınızı kullanırsanız.

119 Siz onları sev[meye haz]sınız, ama onlar, bütün vahiylere[89] inansanız bile sizi sevmeyecekler. Ve sizinle karşılaştıklarında, "Biz [sizin inandığınız gibi] inanıyoruz!" derler: ama kendi başlarına kalınca size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırırlar.

De ki: "Öfkenizle kahrolun! Unutmayın, Allah [insanların] kalplerinde ne varsa hepsini bilir!"

120 Eğer bir iyilikle karşılaşırsanız bu onları üzer; ve başınıza bir kötülük gelince de memnun olurlar. Ama eğer zorluklara karşı sabreder ve Allah'a karşı sorumluluklarınızın bilincinde olursanız, onların hileleri size hiçbir zarar veremez. Zira Allah, onların tüm yaptıklarını [Kudretiyle] kuşatır.

121 VE [hatırla o günü ey Peygamber], i-

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ بِطَانَةً مِّن
دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا۟ مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ
ٱلْبَغْضَآءُ مِنْ أَفْوَٰهِهِمْ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ
قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٰٓأَنتُمْ
أُولَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ
كُلِّهِۦ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا۟ عَضُّوا۟
عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا۟ بِغَيْظِكُمْ إِنَّ
ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ إِن تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ
تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا۟ بِهَا وَإِن تَصْبِرُوا۟
وَتَتَّقُوا۟ لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ ٱلْمُؤْمِنِينَ

87 Lafzen, "sizin dışınızdakileri." Bazı müfessirler, bu ifadenin bütün gayr-i müslimleri kapsadığı görüşüne yakınlık duyarlar. Ama bu görüş, müminlerin kendilerine ve inançlarına düşmanlık beslemeyen inançsızlar ile dostluk kurmalarına açıkça izin veren 60:8-9 ile çelişmektedir. Dahası, ayetin siyâkı ve sibâkı, "sizden olmayan kişiler" ile sadece, sözleri ve davranışlarıyla İslam'a ve Müslümanlara karşı düşmanlıklarını belli eden kişilerin kasdedildiğini göstermektedir (Taberî). Benim tercih ettiğim "sizden olmayan kişiler" çevirisi şunu ifade eder: Onların hayat görüşü, Müslümanlarınkine öylesine temelden karşıdır ki aralarında gerçek bir dostluk sözkonusu olamaz.

88 Lafzen, "sizi sıkıntıya sokan her şeyden hoşlanırlar."

89 Yani, Kitâb-ı Mukaddes de dahil.

nananları savaş düzenine sokmak için sabah erkenden evinden çıkmıştın.[90] Allah her şeyi işitiyor, her şeyi biliyordu, **122**

مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

90 Bu sûrenin birçok ayetinin konusunu oluşturan Uhud Savaşı'na yapılan bu atıf, bir önceki ayette işaret edilen öğüt ile bağlantılıdır: "Eğer zorluklara karşı sabreder ve Allah'a karşı sorumluluklarınızın bilincinde olursanız onların hileleri size hiçbir zarar veremez." Bu ve bundan sonraki atıflar tarihsel arka plan bilgisi olmadan tam olarak anlaşılamayacağı için savaşın kısa bir tasvirini yapmak gerekir. H. 2. yılda Bedir'de uğradıkları korkunç bozgunun intikamını almak için Mekkeli putperestler, Müslümanlara düşmanlık besleyen birçok kabilenin de desteğini alarak bir sonraki yıl Ebû Süfyân kumandasında onbin kişilik bir ordu hazırladılar ve Medine üzerine yürüdüler. Onların Medine'ye yaklaştıklarını duyan Hz. Peygamber, H. 3. yılın Şevvâl ayında, savaşta benimsenecek stratejilerin tartışılacağı bir Savaş Konseyi topladı. Düşmanın emrindeki güçlü süvari kuvvetlerini dikkate alan Hz. Peygamber, Müslümanların Medine istihkamları gerisinde ve hatta gerekirse Medine'nin dar yol ve sokak içlerinde kalarak savaşmaları gerektiği görüşündeydi ve bu plan, Ashâb'ın bazı ileri gelenleri tarafından da desteklenmişti. Ancak, Konseye katılan Müslüman önderlerin çoğunluğu, ileri çıkıp düşmanı açık alanda karşılama görüşünde ısrar ettiler. Tüm toplumsal meselelerin karşılıklı mutabakat ile alınmış kararlara göre sonuçlandırılması gerektiğine dair Kur'an prensibine (bkz. 42:38 ve bu sûrenin 159. ayeti) uymak için Hz. Peygamber, çoğunluğun iradesine gönülsüzce boyun eğdi ve kendisini izleyenlerle birlikte Medine'nin yaklaşık üç mil uzağındaki Uhud Dağı'nın eteğindeki düzlüğe doğru yola çıktı. İslam ordusu binden daha az sayıda savaşçıdan oluşuyordu. Fakat Uhud yolunda Müslümanların gerçekten savaşmaya niyetli olmadıklarına inanmış görünen münafık Abdullah b. Ubeyy'in öncülük ettiği üçyüz kişinin firarıyla bu sayı daha da azaldı. Harbin başlamasından az önce Hz. Peygamber'in kuvvetleri arasında yer alan diğer iki grup –yani Evs kabilesinden Benû Seleme ve Hazrec kabilesinden Benû Hârise oymakları– sayıca az olmalarından dolayı Müslümanların savaştan uzak durmaları gerektiği mazeretine sığınarak cesaretlerini yitirip firarilere katılmak üzereydiler ki (3:122) son anda vazgeçip Hz. Peygamber'i takip etmeye karar verdiler. Yediyüz kişiden daha az savaşçıya sahip olan Hz. Peygamber, çekirdek gücünü dağı arkalarına alacak şekilde savaş düzenine soktu ve bütün okçularını –elli adet– düşman süvarisinin bir çevirme harekatına karşı kalkan oluşturması için yakındaki bir tepenin zirvesine yerleştirdi. Bu okçulara mevzilerini hiçbir şekilde terketmemeleri emredilmişti. Ardından Müslümanlar, Kureyş müşriklerinin çok üstün güçlerine karşı ölümü hiçe sayan bir saldırı başlatarak kesin bir üstünlük kazandılar ve onları bozguna uğrama noktasına getirdiler. Ancak tam o sırada savaşın kazanıldığına inanan ve ganimetlerdeki hisselerinin kaybolmasından korkan okçuların çoğu, koruyucu mevzilerini terk ederek Kureyş karargahının etrafındaki kalabalığa karıştılar. Bu fırsatı yakalayan Hâlid b. Velîd (bu savaştan az bir zaman sonra İslam'a girdi ve bütün zamanların en büyük Müslüman komutanlarından biri ol-

içinizden iki grubun[91] paniğe kapıldığını [da]; halbuki Allah onlara yakındı ve müminler yalnız Allah'a güven duymalıydılar: **123** zira, siz son derece zayıfken[92] Allah, Bedir'de size yardım etmişti. O halde Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyun ki şükredenlerden olasınız.

124 [Ve hatırla, o zamanı ki] müminlere [şöyle] demiştin: "Rabbinizin [yukarıdan] gönderilmiş üçbin melek ile size yardım edeceği[ni bilmeniz] sizin için yeterli değil mi? **125** Hayır! Ama eğer sıkıntıya göğüs gerer ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız, düşman âniden size saldırdığında, Rabbiniz akın akın gelen beşbin melekle size yardım edecektir!"[93]

إِذْ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ
مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَٱللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ
فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ
أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٍ مِّنَ
ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰٓ إِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ وَيَأْتُوكُم
مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ ءَالَٰفٍ
مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

---

du) kumandasındaki Mekke süvarilerinin büyük bölümü geniş bir kavisle onları çevirdiler ve Müslüman kuvvetlerine arkadan saldırıya geçtiler. Okçuların korumasından yoksun olan ve iki ateş arasında kalan Müslümanlar çok sayıda kayıp vererek düzensiz bir şekilde geri çekildiler. Hz. Peygamber ve Ashâbı'ndan en sadık birkaçı, kendilerini ümitsizce savunmaya çalıştılar ve Hz. Peygamber ciddî şekilde yaralanarak yere düştü. Bunun üzerine bir nâra yükseldi: "Allah'ın Elçisi öldürüldü!" Müslümanların birçoğu koşuşturmaya başladı, hatta bazıları düşmandan eman dilemeye hazırlandılar. Ama Ömer b. Hattâb ve Talha'nın da aralarında bulunduğu Ashâb'dan birkaçı: "Ey müminler! Onsuz sizin hayatınızın ne anlamı var? O ölmüşse bırakın biz de ölelim!" diye bağırarak ümitsizliğin verdiği güçle Mekkelilere doğru fırladılar. Onların bu hareketi, aynı zamanda Hz. Peygamber'in yaşamakta olduğunu öğrenen diğer Müslümanlar arasında derhal bir yankı buldu: Toparlanarak düşmana karşı saldırıya geçtiler ve böylece günü kurtardılar. Ancak Müslümanlar bu şansı kullanamayacak kadar bitkin olduklarından düşmanın Mekke yönünde geri çekilmesiyle savaş bir galibi olmadan bitti. Ertesi gün Hz. Peygamber, Ashâbından yetmiş kişinin başında onları takibe başladı. Ancak Müslümanlar Medine'nin takriben sekiz mil güneyinde Hamrâ' el-Esed adı verilen yere vardıklarında Mekkeliler'in diğer bir karşılaşmayı göze alamayacak hâlet-i rûhiyede oldukları ve hızla evlerine yöneldikleri görüldüğünden küçük Müslüman ordusu Medine'ye geri döndü.

91 Yani neredeyse Abdullah b. Ubeyy'in öncülüğünde firarilere katılmaya hazırlanan Benû Seleme ve Benû Hârise oymaklarının (bkz. bir önceki not).

92 Sekizinci sûrede detaylı olarak ele alınan H. 2. yıldaki Bedir Savaşına bir atıf.

93 Bir sonraki ayetten anlaşılacağı gibi, Allah'ın inananlara binlerce melek ile yar-

126 Allah, sadece size bir müjde olsun ve böylece kalpleriniz rahatlasın diye bunu[n Elçisi tarafından[94] bildirilmesini] emretti –çünkü, her şeye kâdir, gerçek hikmet sahibi olan Allah'tan başka kimseden yardım gelmez– **127** [ve] O, hakikati inkara şartlanmış olanlardan bazısını [sizin vasıtanızla] mahvetsin, diğerlerini de öylesine alçaltsın ki[95] ümitsizliğe kapılıp geri çekilsinler diye [bunu emretti]. **128** Allah'ın onların tevbelerini kabul etmesine yahut onları cezalandırmasına karar vermek senin işin değildir [ey Peygamber,] çünkü onlar zalimlerin tâ kendileridir, **129** oysa göklerdeki ve yeryüzündeki her şey Allah'a aittir: O, dilediğini affeder, dilediğini cezalandırır; ve Allah, çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.[96]

وَمَا جَعَلَهُ ٱللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ
لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِۦ ۚ وَمَا ٱلنَّصْرُ إِلَّا مِنْ
عِندِ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ
مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ
ظَٰلِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ
لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

---

dımda bulunmasının Hz. Peygamber tarafından vurgulanması, mecazî olarak, inananların kalplerinin Allah'tan gelen manevî güçler aracılığıyla takviyesi anlamına gelir *(Menâr* IV, 112 vd. ve IX, 612 vd.). Bedir Savaşı ile ilgili benzer bir ifade de, "bin" melekten bahsedilen 8:9-10'da geçer. Bu değişen rakamlar (bin, üçbin ve beşbin) ise, muhtemelen, "zorluklara karşı sabreden ve O'na karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar"a Allah'ın yardımının sınırsızlığını gösterir. Hz. Peygamber'in, Uhud Savaşı'ndan hemen önce, yani, Abdullah b. Ubeyy önderliğindeki üçyüz kişinin kendisini terk etmesinden ve bir kısmının da çok üstün düşman güçleri karşısında paniğe kapılır gibi olmasından sonra, kendisine tâbi olanları bu şekilde teşci' ettiğini varsaymamız mantıklı olur.

94 Birçok müfessire göre (bkz. *Menâr* IV, 112) bu parantez içi açıklama, Hz. Peygamber'in bu vaadi kendisine tâbi olanlara ilahî ilham sonucu yaptığını gösteren önceki iki ayet ile teyid edilmektedir. Ayrıca bkz. Bedir Savaşı vesilesiyle benzer bir vaadin telaffuz edildiği 8:9.

95 Lafzen, "... bazısını mahvetsin yahut onları [öyle] alçaltsın ki." *Ev* ("yahut") edatının bu bağlamda bir alternatifi değil, tersine bir çeşitlemeyi *(tenvî')* gösterdiği açıktır —tıpkı "on kişi öldürüldü veya yaralandı" ibaresinde olduğu gibi: ki, bazısının öldürüldüğü, bazısının da yaralandığı anlamına gelmektedir.

96 Bazı sahih Hadisler'de kaydedildiği gibi, Hz. Peygamber, Uhud Savaşı sırasında Putperest Kureyş'in önderlerine beddua etti (Buhârî, Tirmizî, Neseî ve Ahmed b. Hanbel); ve yerde yaralanmış şekilde yatarken, "Sadece kendilerini Rablerini [tanımaya] çağıran Peygamberleri'ne bunu yaptıktan sonra bu kişiler nasıl rahat edebilirler?" diye bağırdı —bunun üzerine yukarıdaki iki ayet vahyedildi (Müslim ve İbni Hanbel).

130 SİZ EY imana ermiş olanlar! Ribâyı kat kat arttırarak boğazınıza geçirmeyin;[97] ama Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki mutluluğa erebilesiniz; **131** ve hakikati inkar edenleri bekleyen ateşten sakının!

132 Allah'a ve Elçisi'ne tâbi olun ki rahmete nail olabilesiniz. **133** Rabbinizin affına mazhar olmak ve Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlar için hazırlanmış gökler ile yer kadar geniş bir cennete ulaşmak için birbirinizle yarışın; **134** onlar ki hem bolluk hem de darlık zamanında [Allah yolunda] harcarlar, öfkelerini kontrol altında tutarlar ve insanları affederler, çünkü Allah iyilik yapanları sever; **135** ve onlar, utanç verici bir iş yaptıkları veya kendi kendilerine [başka türlü] bir zulüm işledikleri zaman, Allah'ı anar ve günahlarının affı için yalvarırlar –zaten Allah'tan başka kim günahları affedebilir?– ve her ne [zulüm] işlemişlerse onda bilerek ısrar etmezler.

136 İşte bunlar, mükâfaat olarak Rablerinden bağışlanma ve mesken olarak içinden ırmaklar akan hasbahçeler bulacaklar: gayret gösterenler için ne güzel bir mükâfaat!

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوا۟ ٱلرِّبَوٰٓا۟ أَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً ۖ
وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱلنَّارَ ٱلَّتِىٓ أُعِدَّتْ
لِلْكَٰفِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ
عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ
يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ
وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَٱلَّذِينَ
إِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ
فَٱسْتَغْفَرُوا۟ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ ۖ
وَلَمْ يُصِرُّوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلُوا۟ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ
جَزَآؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿١٣٦﴾ قَدْ خَلَتْ
مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ
مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ

137 SİZDEN önce [nice] hayat tarzları ge-

97 *Ribâ*'nın ("faiz"in) tanımı için bu terimin Kur'an'da ilk defa geçtiği 30:39 ile ilgili 35. nota bkz. Yukarıdaki ayetin bir önceki ayette değinilen konu ile bağlantısı hakkında bana göre en iyi açıklama (Râzî'nin naklettiği gibi) Keffâl tarafından yapılmıştır: Putperest Mekkeliler'in güçlü ordularını teçhiz etmelerini ve zayıf bir teçhizata sahip Müslümanları Uhud'da neredeyse yenebilmelerini sağlayan servet esas olarak tefecilik yoluyla kazanıldığından, Müslümanlar bu konuda düşmanlarını örnek almaya yönelebilirlerdi. Tefeciliğin yasak olduğunun vahiy yoluyla bir kez daha vurgulanması, bu eğilimi –hem onlardan hem de daha sonra gelecek müminler kuşağından– silip atmak içindir.

lip geçti.[98] Öyleyse, yeryüzünde dolaşın ve hakikati yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün: **138** Bu, bütün insanlara açık bir ders ve Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar için bir rehber ve bir öğüt [olsun].

139 Öyleyse, cesaretinizi yitirmeyin ve üzülmeyin:[99] Eğer [gerçekten] inanıyorsanız mutlaka (insanların) en üstünü olursunuz.

140 Eğer başınıza bir bela[100] gelirse, [bilin ki,] benzer bir belaya [başka] insanlar da uğramıştır; zira böyle [iyi ve kötü] günleri insanlara sırayla paylaştırırız: [Bu,] Allah'ın, imana erenleri seçip ayırması ve aranızdan hakikate [hayatları ile] şahitlik yapanları seçmesi içindir[101] –çünkü Allah, zalimleri asla sevmez– **141** ve [aynı zamanda] Allah'ın imana erenleri her türlü boş ve yararsız şeylerden arındırması ve hakikati inkar edenleri etkisiz hale getirmesi için.

142 Allah, [kendi yolunda] üstün çaba gösterdiğinizi ve zorluklara karşı sabırlı

فَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ
كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى
وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَنتُمُ
ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ
فَقَدْ مَسَّ ٱلْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُۥ ۚ وَتِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا
بَيْنَ ٱلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ
شُهَدَآءَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ وَيَمْحَقَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا۟
ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟

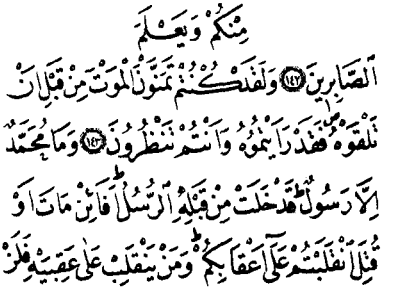
98 *Sünnet* kelimesi (çoğulu *sünen*'dir) bir "hayat tarzı"nı veya "davranış biçimi"ni gösterir (bu nedenle, İslam terminolojisinde, kendisine tâbi olanlara bir örnek olan Hz. Peygamber'in hayat tarzı için kullanılmaktadır). Yukarıdaki pasajda *sünen* terimi, sürekli değişmeye rağmen her zaman aynı kalan bir temel modeli içinde barındıran "geçmiş yüzyıllara özgü şartları" (*ahvâl*) ifade eder (Râzî): İnsanın geçmişin tecrübelerinden ders çıkarma zorunluluğuna ve imkanına Kur'an'daki tipik atıflardan biri.

99 Uhud'daki felakete ve Müslümanların uğradıkları ağır can kaybına (takriben yetmiş kişi) bir atıf.

100 Lafzen, "bir yaralanma" *(karh)* veya, bazı dilbilimcilere göre, "yaralanmanın sebep olduğu ızdırap."

101 Yani, "Bazılarınızın kendi yolunda şehit olarak ölmesine izin vermesi, size karşı çıkan günahkar düşmanlara sevgisinden değil, tersine size olan sevgisinden" dolayıdır. *Şühedâ' (şehîd*'in çoğulu) terimi, "şehit düşenler" kadar "şahit olanlar"ı da ifade eder. Benim tercih ettiğim çeviri, hem "hakikate şahitlik yapmak" hem de Allah yolunda "şehit düşmek" kavramlarını bir araya getirmektedir.

olduğunuzu görmedikçe cennete girebileceğinizi mi sanıyorsunuz?[102] **143** Nitekim siz, ölümle yüzyüze gelmeden önce, [Allah yolunda] ölmeyi arzuladınız: işte şimdi kendi gözlerinizle onu görmektesiniz![103]

144 MUHAMMED yalnızca bir elçidir; o'ndan önce de [başka] elçiler gelip geçtiler: Öyleyse, o ölür yahut öldürülürse, topuklarınız üzerinde gerisin geri mi döneceksiniz?[104] Ama, topukları üzerinde gerisin geri dönen kişi hiçbir şekilde Allah'a zarar veremez —halbuki Allah, [Ken-

---

102 Lafzen, "Allah, aranızdan ... cihad edenleri ve zorluklara karşı sabır gösterenleri görmeden ...." Allah, her şeyi bilen olduğundan, O'nun bir şeyi "görmemesi", elbette, atıfta bulunulan olayın veya şeyin henüz meydana gelmediğini veya hâl-i hazırda mevcut olmadığını gösterir (Zemahşerî).

103 Zemahşerî'nin görüşüne göre bu, Uhud Savaşı'na katılan Ashâb'ın büyük kısmına hitab eden iki yönlü bir serzeniştir: Birincisi, Hz. Peygamber'in tavsiyesine rağmen açık alanda düşmana savaş açmakta ısrar ederek bu yüzden ölümcül bir tehlikeyi davet etmelerinden dolayı; ikincisi, savaşın ilk safhası boyunca inançlarına uygun davranmadaki zaaflarından dolayıdır (bkz. yukarıdaki 90. not). Bu pasajın daha müsbet bir anlamı da olabilir: Neredeyse bozguna uğrayacakları bir durumdan müminlerin çıkarmaları gereken derse bir işaret ve geleceklerinin, kendilerini feda etmeye yönelik gelip geçici bir arzuya değil, Allah'a imanlarının gücüne bağlı olduğu (karş. yukarıdaki 139. ayet) gerçeğini hatırlatma.

104 Hz. Peygamber'in –ve o'ndan önce gelip geçmiş olan öteki bütün peygamberlerin– fâniliğine yapılan bu vurgu, ilk bakışta, Uhud Savaşı ile ve o savaşta birçok Müslümanın savaşı terk etmesine ve hatta bazılarını teslim olmaya kadar götüren Hz. Peygamber'in vefat ettiği söylentisi ile bağlantılıdır (Taberî; ayrıca bkz. yukarıdaki 90. not). Ancak, daha geniş anlamda, yukarıdaki ayet, tapınmanın yalnız Allah'a özgü olduğu, hiçbir insanın –peygamber bile olsa– ondan pay alamayacağı şeklindeki temel İslamî akîdeyi yeniden dile getirmektedir. Birçok korkak Müslümanın İslam'ın sona erdiğini düşündüğü Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından ilk halife Hz. Ebû Bekir'in okuduğu Kur'an pasajı işte budur. Ama Hz. Ebû Bekir'in hemen, "Bakın, her kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki Muhammed öldü, ama her kim Allah'a kulluk ediyorsa bilsin ki Allah sonsuza kadar yaşayan ve asla ölmeyecek olandır" şeklinde konuşması (Buhârî) ile tüm kargaşa duruldu. —"Bir kimsenin topukları üzerinde gerisin geri dönmesi" ifadesi, şartlara göre, ya gerçek bir irtidadı veya Allah yolunda çaba göstermekten bilinçli bir geri çekilişi anlatır.

disine] şükreden herkesin karşılığını verecektir.

145 Hiç kimse, tayin edilmiş belli bir vadeden önce, Allah'ın izni olmadan ölmez.

Ve kim bu dünyanın nimetlerini arzularsa kendisine ondan vereceğiz; kim de ahiretin nimetlerini arzularsa ona da bunu vereceğiz; ve [Bize] şükredenleri mükâfaatlandıracağız.

146 Nice peygamber, arkasında Allah'a râm olmuş birçok insanla birlikte [O'nun yolunda] savaşmak zorunda kaldı: Onlar, Allah yolunda çektikleri sıkıntılardan dolayı ne korkuya kapıldılar, ne zayıf düştüler ve ne de kendilerini [düşman önünde] küçük düşürdüler, zira Allah sıkıntılara göğüs gerenleri sever; **147** Onların tek söyledikleri şuydu: "Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılıkları bağışla! Adımlarımızı sağlamlaştır ve hakikati inkar edenlere karşı bize yardım et!" **148** Bunun üzerine Allah, onlara, hem bu dünya nimetlerini, hem de ahiretin en güzel nimetlerini bağışladı: Zira Allah, iyilik yapanları sever.

149 SİZ EY imana ermiş olanlar! Hakikati inkara şartlanmış olanlara tâbi olursanız sizi topuklarınızın üzerinde gerisin geri döndürürler ve kaybedenlerden olursunuz.

150 Hayır, yalnız Allah'tır sizin Mevlanız ve O'dur en iyi yardımcı.[105]

151 Allah'tan başka varlıklara –O'nun hiçbir zaman yetki tanımadığı[106] şeylere– i-

يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ كِتَٰبًا مُّؤَجَّلًا ۗ وَمَن
يُرِدْ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلْءَاخِرَةِ
نُؤْتِهِۦ مِنْهَا ۚ وَسَنَجْزِى ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِىٍّ
قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ ۚ فَمَا وَهَنُوا۟ لِمَآ أَصَابَهُمْ
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا۟ وَمَا ٱسْتَكَانُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ
ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ رَبَّنَا
ٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِىٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا
وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ
ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ ٱلْءَاخِرَةِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ
﴿١٤٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ ٱللَّهُ
مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ

---

105 Lafzen, "O, yardım edenlerin en iyisidir."

106 Yani, O'nun hiçbir zaman müsaade etmeyeceği. Benim çevirimde "hiçbir zaman" zarfının kullanılması, zamanda sürekliliğe işaret eden *lem yunezzil* (lafzen, "indirmemektedir" veya "göndermemektedir") gramatik kalıbına dayanmaktadır.

lahlık yakıştırdıklarından dolayı, hakikati inkara şartlanmış olanların kalplerine korku salacağız; onların son durağı ateştir, ne kötüdür zalimlerin meskeni!

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا ۖ وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ ۖ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

152 ALLAH elbette size verdiği sözü tuttu; O'nun izniyle düşmanlarınızı yok etmek üzereydiniz;[107] ne var ki Allah size arzuladığınız [zaferi] gösterdikten sonra gevşediniz, [Peygamber'den gelen] emre aykırı davrandınız[108] ve itaatsizlik ettiniz. Aranızda [sadece] bu dünyaya ilgi duyan kimseler olduğu gibi, ahirete gönül verenler de mevcuttu:[109] Bunun üzerine Allah, sizi sınamak için düşmanlarınızı yenmenize mani oldu.[110] Ama O, şimdi günahlarınızı bağışladı, zira Allah'ın inananlara lütfu sınırsızdır.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۚ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

153 [Hatırlayın o ânı, ki] Elçi arkanızdan size seslendiği halde, kimseye bakmadan kaçtınız; bu yüzden O, [Elçi'nin] kederine karşılık, elinizden kaçanın ve başınıza gelenin üzüntüsünü unutturacak bir üzüntü verdi size: Zira Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.[111]

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

154 Sonra O, bu kederin ardından, size bir emniyet duygusu, bazılarınızı sarıp ku-

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِنْكُمْ

---

107 Lafzen, "onları yok ediyordunuz": Burada Uhud Savaşı'nın ilk safhasına işaret edilmektedir. Kasdedilen vaad hakkında bkz. bu sûrenin 124-125. ayetleri.

108 Lafzen, "[Peygamber'in] emri konusunda birbirinizle anlaşamadınız" —zafer kazanıldığının sanıldığı anda okçuların çoğunun mevzilerini terk etmelerine bir işaret (bkz. yukarıdaki 90. not).

109 Elli Müslüman okçudan on tanesi, hatta daha da azı mevzilerini terk etmediler ve Hâlid'in süvarileri tarafından öldürüldüler. Yukarıdaki cümlenin ikinci kısmı, hem onlara hem de Müslümanların büyük çoğunluğu kaçtıktan sonra savaşa devam eden birkaç sahâbîye işaret etmektedir.

110 Lafzen, "O, sizi onlardan vazgeçirdi."

111 Yani, Uhud'da o kadar utanç verici şekilde davrandıklarının anlaşılması [ve yüzlerine vurulması] (bkz. yukarıdaki 90. not), sonunda, onlara savaşın kaybından ve birçok kardeşlerinin ölümünden daha acı verici olmuştu: bir önceki ayette değinilen "sınav"ın anlamı da budur.

şatan bir iç sükûneti bağışladı;[112] oysa sadece kendilerini düşünen ötekiler, Allah hakkında yanlış fikirlere –putperest cahiliyye düşüncelerine– kapıldılar ve "[Bu konuda] o zaman bir karar yetkisine sahip miydik?" diye (kendi kendilerine) sordular.[113]

De ki: "Bütün karar yetkisi, yalnızca Allah'a aittir!"[114] [Onlara gelince,] onlar, "Eğer bir karar yetkimiz olsaydı, ardımızda bu kadar çok ölü bırakmazdık"[115] diyerek [ey Peygamber,] sana göstermeyecekleri o [iman zayıflığı]nı içlerinde saklamaya çalışıyorlar.

[Onlara] de ki: "Evlerinizde de kalmış olsaydınız, [içinizden] ölümü takdir edilmiş olanlar, devrilecekleri yere mutlaka çıkıp giderlerdi."

Ve bu [başınıza gelenlerin tümü], Allah'ın göğüslerinizde barındırdığınız her şeyi sınaması ve kalplerinizin içini[116] her türlü boş ve yararsız şeylerden arındırması içindir: Zira Allah, [insanların] kalplerindeki her şeyi bilir.

155 İki ordunun savaş alanında karşılaştığı gün [görevlerinden] kaçanlara gelince; Şeytan, onları [bizzat] kendi yaptıkla-

وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ
بِٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ ظَنَّ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ
مِن شَىْءٍ قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم
مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ
مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا قُل لَّوْ كُنتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ
كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِىَ ٱللَّهُ
مَا فِى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِى قُلُوبِكُمْ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ
بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْا۟ مِنكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى
ٱلْجَمْعَانِ إِنَّمَا ٱسْتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا۟

---

112 Yani, savaş boyunca sebatkar davrananlara. Bazı müfessirlere –özellikle Râğıb'a– göre, *nu'âs* terimi (lafzen, "uykudan önce gelen uyuşukluk") burada mecazî anlamda kullanılmıştır ve "iç sükûneti" anlamına gelmektedir.

113 Yani, zafer veya yenilgi konusunda. "Putperest cahiliyye düşünceleri", açıkça, korkak yürekli kişilerin olup bitenler konusundaki manevî sorumluluklarını kabul etmedeki isteksizliklerine ve inançları doğrultusunda davranmaktaki zaaflarının "önceden takdir edilmiş olduğu"nu söyleyerek kendi kendilerine mazeret aramalarına işarettir. Bkz. ayrıca sûre 5, not 71.

114 Yani, meydana gelen başarıyı veya başarısızlığı dilediğine pay etmek yalnızca Allah'a mahsus iken, "insana uğrunda çaba gösterdiği [veya "göstermekte"] olduğu dışında başka hiçbir şey verilmeyecektir" (53:39).

115 Lafzen, "burada öldürülmüş olmazdık."

116 Lafzen, "kalplerinizdeki her şeyi."

rıyla tökezletti.[117] Ama şimdi, Allah onların günahlarını sildi. Doğrusu Allah çok affedicidir, halîmdir.

156 Siz ey imana ermiş olanlar! Uzak yerlere seyahate çık[tıkt]an[118] veya savaşa katıl[dıktan sonra öl]en kardeşleri hakkında, "Bizimle kalmış olsalardı ölmeyeceklerdi," veya "öldürülmemiş olacaklardı" diyen, hakikati inkara şartlanmış kimseler gibi olmayın; zira Allah, bu tür düşünceleri onların kalplerinde acı bir pişmanlık kaynağı yapacaktır,[119] çünkü hayat bağışlayan ve ölüme hükmeden yalnız Allah'tır. Allah, yaptığınız her şeyi görür.

157 Ve eğer gerçekten Allah yolunda ölür veya öldürülürseniz, [unutmayın ki] Allah'ın mağfireti ve rahmeti, kişinin[120] [bu dünyada] yığabileceği her şeyden daha iyidir: **158** Çünkü ölseniz de, öldürülseniz de sonunda Allah katında toplanacaksınız.

159 Ve [ey Peygamber,] senin izleyicilerine[121] yumuşak davranman, Allah'ın rah-

وَلَقَدْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقَالُوا۟ لِإِخْوَٰنِهِمْ
إِذَا ضَرَبُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ كَانُوا۟ غُزًّى لَّوْ كَانُوا۟ عِندَنَا
مَا مَاتُوا۟ وَمَا قُتِلُوا۟ لِيَجْعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ ۗ
وَٱللَّهُ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا
يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى ٱللَّهِ تُحْشَرُونَ
﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ

117 Bu, şöyle özetlenebilecek olan önemli bir Kur'ânî ilkenin tasviridir: Şeytan'ın insan üzerindeki "etkinliği", günahın ana *nedeni* değildir, ama onun *ilk sonucudur*. Yani, kişinin, ahlakî bunalım anlarında önündeki alternatiflerden daha kolay ve görünüşte daha rahat olanını seçmesine ve böylece bir şeyi yaparak veya yapmayı ihmal ederek günah işlemesine yol açan kendi zihinsel tavrının bir sonucu. Böylece, Allah'ın bir kimsenin günah işlemesine "neden olması", onda böyle bir günah işlemeye yatkınlık oluşturan zihinsel tavrın mevcudiyetine bağlıdır: ki bu da, insanın irade serbestisine –yani, iki veya daha fazla muhtemel davranış tarzı arasında, belli sınırlar içinde bilinçli bir seçim yapma yeteneğine– sahip olduğunu varsayar.

118 Lafzen, "yeryüzünde seyahat ettikleri zaman."

119 Lafzen, "Allah onu ... yapsın diye": Ancak *li-yec'al* deyimindeki *li* takısı, bariz olarak bir *lâmu'l-'âkibeh* (yani, nedensel bir açıklamayı gösteren *lâm* harfi) olduğundan, bu bağlamda, gelecek zaman kipi ile birleşmiş şekilde "zira" bağlacı ile çevrilmesi en doğrusudur.

120 Lafzen, "onların."

121 Lafzen, "onlara"; yani, Uhud felaketi öncesinde ve felaket esnasında görevlerinde başarısız olan izleyicilerine. Eldeki bütün kaynaklara göre Hz. Peygamber, yaptıklarından dolayı onları kınamadı bile.

metinin bir eseriydi. Zira, eğer onlara karşı kırıcı ve sert olsaydın, doğrusu senden koparlardı. Artık onları bağışla ve affedilmeleri için dua et.

Ve toplumu ilgilendiren her konuda onlarla müşavere et; sonra bir hareket tarzına karar verince de Allah'a güven: Zira Allah, O'na güven duyanları sever.[122]

160 Allah size yardım ederse, hiç kimse sizinle baş edemez; ama ya O sizi terk ederse, kim size yardım edebilir? O halde müminler Allah'a güvensinler!

161 BİR PEYGAMBERİN hile yapması olacak şey değil;[123] çünkü kim hile yaparsa, herkesin yaptıklarının tam karşılığını alacağı ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacağı Kıyamet Günü'nde hilesi yüzüne vurulacaktır.

162 Öyleyse, Allah'ın rızasını kazanmak

وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ
ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ
لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ
إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِن يَنصُرْكُمُ ٱللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ
وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا ٱلَّذِى يَنصُرُكُم مِّنۢ بَعْدِهِۦ ۗ وَعَلَى
ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِىٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن
يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ
مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَ ٱللَّهِ

122 Uzlaşma ve danışma yoluyla hükümet etmeye işaret eden bu emir, devlet idaresi ile ilgili bütün Kur'ânî düzenlemelerin en temel hükümlerinden biridir. "Onlar" zamiri, müminlere, yani, bütün bir topluma işaret eder; bu bağlamda kullanılan *emr* deyimi –ve aynı zamanda çok daha önce vahyedilmiş olan 42:38'deki *emruhum şûra beynehum* ibaresi– ise devlet idaresi de dahil toplumsal hayat ile ilgili bütün işleri ifade eder. Bütün otoriteler, yukarıdaki buyruğun, ilk bakışta Hz. Peygamber'e hitab ediyor görünmesine rağmen aslında bütün Müslümanlara yönelik ve her dönem için bağlayıcı olduğunda hemfikirdirler. (Bu hükmün daha geniş bir analizi için bkz. *State and Government in Islam*, 44 vd.) Bazı İslam bilginleri, bu emrin ifade tarzından, toplumun önderinin, danışmak zorunda olmasına rağmen yine de ortaya çıkan görüşü kabul veya reddetmede özgür olduğu sonucuna varırlar. Ama Hz. Peygamber'in bile kendisini şûrasının kararlarına bağlı saydığını hatırlayınca (bkz. yukarıdaki not 90) bu sonucun mesnetsizliği açıkça ortaya çıkar. Ayrıca, Ali b. Ebî Talîb'den rivayet edilen bir Hadis'e göre, yukarıda geçen *'azm* ("bir davranış şekline karar verme") kelimesinin neyi ifade ettiğini açıklaması istendiğinde Hz. Peygamber, "[O], bilgili insanlar *(ehlu'r-re'y)* ile müşavere yapmak ve [o konuda] onlara uymak [anlamına gelir]" diye cevap vermiştir (bkz. İbni Kesîr'in bu ayet ile ilgili yorumu).

123 Yani, kendi görüşlerini Allah'a isnad edip sonra inananlardan yalnız O'na inanıp güvenmelerini istemesi. Böylesine bir yanıltma (iddiası) son derece akıl-dışı olsa da, Hz. Peygamber'in kendisinin Kur'an'ı "tertib ettiği" ve onu sonra haksız şekilde ilahî vahye izafe ettiği görüşü, inkarcılar arasındaki ortak görüştür.

isteyen kişi,[124] Allah'ın lânetine uğramış[125] ve varış yeri cehennem olan kişi ile bir midir? Ne kötü bir duraktır o! **163** Onlar Allah katında [tamamen] farklı derecelere sahiptirler; zira Allah, yaptıkları her şeyi görür.

164 Allah, mesajlarını onlara iletmek, onları arındırmak ve onlara ilahî kelâmı ve hikmeti öğretmek için içlerinden kendileri gibi (beşerden) bir elçi çıkararak müminlere lütufda bulunmuştur; halbuki daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı.

كَمَنْ بَآءَ بِسَخَطٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ
ٱلْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَٰتٌ عِندَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ
﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا
مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ
ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ ۚ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَٰلٍ
مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا
قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ
عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَآ أَصَابَكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ
فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيَعْلَمَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُوا۟ ۚ
وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ قَٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدْفَعُوا۟ ۖ

165 İKİ KATINI [düşmanlarınızın başına] getirdiğiniz musibetten sonra[126] şimdi sizin başınıza da bir musibet geldiğinde, kendi kendinize "Bu nasıl oldu?" diye soruyorsunuz, öyle mi? De ki: "O, sizin kendi eserinizdir."[127]

Doğrusu, Allah dilediği her şeyi yapmaya kâdirdir: **166** iki ordunun harpte karşılaştığı gün başınıza gelenler Allah'ın izni ile gerçekleşti. Bu, Allah'ın [gerçek] müminleri belirlemesi içindi; **167** [ve yine,] ikiyüzlülük yapmış olanları ve kendilerine: "Gelin, Allah yolunda savaşın" yahut, "kendinizi savunun!"[128] denildiğinde,

124 Burada Peygamber Muhammed'e (s) ve genelde peygamberlerin tümüne bir işaret.

125 Yani, kendi görüşlerini sahtekarlıkla Allah'a isnad etmek veya bir vahyin ifade tarzında keyfî ilaveler ve kasıtlı değişiklikler yaparak O'nun mesajlarını çarpıtmak sûretiyle —önceki vahyin mensuplarına karşı Kur'an'da sıkça ileri sürülen bir suçlama (ör. 2:79 ve 3:78).

126 Yani, H. 2. yılda Bedir Savaşı'nda.

127 Hz. Peygamber'e tâbi olanlardan çoğu, şartlar ne olursa olsun sırf inançları nedeniyle Allah'ın onlara zafer bahşedeceğine inanıyorlardı. Uhud'daki acı tecrübe, onları derin ve şiddetli bir sarsıntıya uğratmıştı; ve böylece Kur'an, onlara, bu felaketin kendi yaptıklarının bir sonucu olduğunu hatırlatıyor.

128 Terimin en geniş anlamıyla sadece nefsi müdafaa için savaş, "Allah yolunda savaş" sayılabilir (bkz. 2:190-194 ve ilgili notlar); ve bu nedenle, bu iki ibare arasındaki "yahut" edatı, "başka bir deyişle"/"yani" ifadesi ile hemen hemen eş anlamlıdır.

"Eğer savaş[la sonuçlanacağın]ı bilseydik elbette arkanızdan gelirdik" diye cevap verenleri ortaya çıkarması içindi.
Onlar, o gün, kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söyleyerek imandan çok irtidada yaklaştılar.[129] Halbuki Allah, gizlemeye çalıştıklarını çok iyi bilmektedir: **168** kendilerini [savaştan] geri tutanlar, [öldürülen] kardeşleri hakkında, [sonradan,] "Bizi dinleselerdi öldürülmüş olmayacaklardı" dediler.
De ki: "Peki, sözünüzde samimi iseniz ölümü başınızdan savın bakalım!"
169 Fakat, Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın. Hayır, onlar diridir! Rızıkları, Rableri katındadır; **170** Allah'ın lütfuyla kendilerine bağışladığı [şehitlikten] övünç duyarlar. Ve arkada kalıp henüz kendilerine katılmamış olan [kardeş]lerine, bir korku ve üzüntü duymayacakları müjdesinde bulunmaktan zevk alırlar: **171** Onlar, Allah katından ulaşan bir lütfu, bir nimeti ve Allah'ın inananların hak ettiği ödülü zayi etmeyeceği [vaadini] müjdelemek isterler. **172** O inananlar ki başlarına gelen beladan sonra[130] Alla-

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّا تَّبَعْنَاكُمْ ۗ هُمْ لِلْكُفْرِ
يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ۚ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم
مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ الَّذِينَ
قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ قُلْ
فَادْرَءُوا عَنْ أَنفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ
﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ
أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن
فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ ۙ
أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ
بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٧١﴾ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِن بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ

129 Bu, Medine'den Uhud Dağı'na giderken, Hz. Peygamber'in aslında savaşmaya niyetli olmadığı şeklindeki sahte mazerete dayanarak o'nu terk eden üçyüz kişiye işarettir (bkz. yukarıdaki not 90). Ancak, bir savaş çıkacağına kalben inandıkları halde Allah'ın dâvâsını terk etmeleri, neredeyse O'nu inkar etme anlamına gelmekteydi *(küfr* burada "irtidad" olarak çevrilmiştir).

130 Lafzen, "onlara yara isabet ettikten sonra." Müfessirlerin çoğu, bu ifadenin, Müslümanların Uhud Savaşı'nda uğradığı kayıplara bir işaret olduğu görüşündedirler. Ancak, kasdedilen sonuçların daha geniş kapsamlı olması da muhtemeldir. Çünkü bu pasaj, Allah yolunda can veren şehitlerin genel terimlerle sözkonusu edildiği önceki ayetler ile doğrudan bağlantılıdır. Klasik müfessirlerin çoğunda, daha kapsamlı fikirler ihtiva eden ve bütün insanî durumlar için geçerli olan birçok Kur'an pasajına, kasdedildiğinden daha ayrıntılı tarihsel atıflar isnad etme eğilimi vardır. 172-175. ayetler bunun en iyi örnekleridir. Bazı müfessirler, bu ayetlerin, Uhud Savaşı'nın ertesi günü Hamrâ' el-Esed'e yapılan neticesiz sefere işaret ettiği görüşünde iken diğerleri, onların, ertesi yıl Hz. Peygamber'in tarih-

h'ın ve Elçi'nin çağrısına uydular.
İyilik yapmada sebat edenleri ve Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanları muhteşem bir karşılık bekliyor: **173** O inananlar ki başka insanlar tarafından, "Bakın, size karşı bir ordu toplanmış, onlardan kendinizi koruyun!" şeklinde uyarılmışlardı,[131] ama bu, onların sadece imanını arttırdı ve "Allah bize kafidir; O, ne mükemmel bir koruyucudur!" diye cevap verdiler; **174** ve Allah'ın lütfu ve nimeti ile [savaştan] bir zarara uğramadan[132] döndüler: Çünkü onlar, Allah'ın rızası için çabalıyorlardı; ve Allah, yüceliğinde ve lütfunda sınırsızdır.
175 Kendi dostlarından[133] korkmayı [içinize] yerleştiren Şeytandan başkası değildir: Öyleyse onlardan değil, yalnızca Benden korkun, eğer gerçek müminler iseniz!
176 Hakikati inkarda birbirleriyle yarışanlardan dolayı üzülme: Onlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onların ahiret[in nimetlerin]den hiç pay alamamaları[134] Allah'ın muradıdır ve onları şiddetli bir azap beklemektedir.
177 İman karşılığında inkarı satın alanlar hiçbir sûrette Allah'a zarar veremez-

الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾
الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ
فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ
الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ
لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو
فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ
فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾
وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا
اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ
بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا

---

te "Küçük Bedir" *(Bedru's-Suğrâ)* olarak bilinen seferini kasdettiğini iddia ederler. Başka bir grup ise, 172. ayetin birinci olaya, 173-174. ayetlerin ise ötekine işaret ettiği görüşündedirler. Bu bariz görüş farklılıkları karşısında –çünkü, ne Kur'an'da ne de sahih Hadisler'de bu sırf tahmine dayalı varsayımları destekleyen gerçekten ikna edici bir delil yoktur– sözkonusu pasajın bütününün, Uhud Savaşı'na yapılan tarihî atıfların ve o olaydan çıkarılması gereken derslerin genel ahlakî çerçevesini çizdiği sonucuna varabiliriz.

131 Lafzen, "ki onlara insanlar ... demişti."

132 Yani, cesaret kaybından ve iman zayıflığından kaynaklanan ahlakî sapkınlığa kapılmadan: Uhud'da birçok Müslümanın başına gelenlere işaret.

133 Yani, kasden zulüm işleyerek "şeytan ile ittifak kuran" kimselerden.

134 Lafzen, "Allah'ın onlara bir pay vermemesi."

ler, tersine onları şiddetli bir azap beklemektedir. **178** Ve onlar –hakikati inkara şartlanmış olanlar– sanmasınlar ki kendilerine mühlet vermemiz onların hayrınadır, onlara mühlet verdik ki günahkarlıkları artsın; sonuçta onları utanç verici bir azap beklemektedir.[135]

179 [Ey hakikati inkar edenler!] Müminlerin sizin hayat tarzınıza uymaya terketmek, Allah'ın dilediği (bir şey) değildir;[136] Sonunda Allah iyiyi kötüden ayıracaktır. Ve Allah, insan idrakini aşan şeyleri kavrama gücünü size verecek değildir: [Bunun için] Allah, elçileri arasından dilediğini seçer.[137] Öyleyse Allah'a

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾
وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ
إِنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ لِيَزْدَادُوٓا۟ إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٩﴾
مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ
ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى
ٱلْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجْتَبِى مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُ

---

135 Bu ayet, insanın eğilimlerinin ve eylemlerinin –ve evrendeki diğer bütün olayların– tâbi olduğu tabiat kanunu (Kur'an terminolojisinde *sünnetullâh*: "Allah'ın yolu") öğretisine işaret etmektedir. Yukarıdaki ayet sanki şöyle demektedir: "Bu insanlar hakikati inkara şartlanmış olduklarından, onlara serbestlik vermemiz (yani, seçme özgürlüğü vermemiz ve davranışlarını gözden geçirmek için mühlet tanımamız) kendilerinin yararına olmayacak, ama tersine, sahte öz-güvenlerinin ve böylece günahkarlıklarının artmasını sağlayacaktır." Kur'an'daki benzer birçok pasajda olduğu gibi, Allah, burada da, onların "günahkarlıklarının artması"nı kendi iradesine izafe etmektedir, çünkü sebep-sonuç tabii kanununu bütün mahlukatı için geçerli kılan O'dur. (Ayrıca bkz. 14:4, not 4).

136 Bazı müfessirler (mesela Râzî), *mâ entum 'aleyhi* (lafzen, "üzerinde olduğunuz") ibaresinin burada "içinde bulunduğunuz şartlar"ı –yani, Uhud Savaşı'ndan sonra Müslüman toplumun içine düştüğü zayıflık ve şaşkınlık halini– gösterdiği ve bu nedenle yukarıdaki pasajın müminlere hitab ettiği görüşündedirler. Ancak bu yorum, pek makul değildir. Müminlere burada üçüncü şahıs zamiri ile işaret edilmesinin yanısıra, *mâ entum 'aleyhi* ibaresinin ikinci çoğul şahıs halinde kullanılması, bununla hem Kur'an'da hem de sahih Hadisler'de her zaman insanların hayat tarzının ve inançlarının kasdedildiğini göstermektedir. Ayrıca, İbni 'Abbâs, Katâde, Dehhâk, Mukâtil ve Kelbî'nin, burada hitab edilen insanların, önceki pasajların işaret ettiği "hakikati inkar edenler" olduğunu tereddütsüz olarak açıkladıklarına dair elimizde güvenilir bilgiler bulunmaktadır (bkz. Taberî ve Beğavî'nin bu ayet ile ilgili yorumları). Bu anlamda okununca yukarıdaki pasaj, müminlerin, zaman içinde, yalnız inançlarında değil, sosyal hedefleri ve hayat tarzları açısından da inkarcılardan farklılaşacaklarına işaret eder.

137 Yani, Allah, insana, sadece kendisinin tüm bilgisine sahip olduğu hakikat hakkında kısmî bir görüş sahibi olmayı bu elçiler aracılığıyla sağlar.

ve elçilerine inanın; zira eğer O'na inanır ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız o zaman bilin ki, sizi muhteşem bir karşılık beklemektedir.

فَـَٔامِنُوا
بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ
﴿١٧٩﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ
هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا۟ بِهِۦ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾ لَّقَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ
ٱللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا۟ وَقَتْلَهُمُ
ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾
ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ
لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ
حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ ٱلنَّارُ

180 ONLAR, –Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiklerine cimrice sarılanlar– bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar: Aksine, bu onlar için kötüdür.[138] [Bu kadar] cimrice sarıldıkları şey, Kıyamet Günü boyunlarına asılacaktır: Zira, göklerin ve yerin mirası [yalnız] Allah'a aittir: Ve Allah, yaptığınız her şeyden haberdardır.

181 "Allah fakirdir, ama biz zenginiz!" diyenlerin[139] sözlerini Allah duymuştur. Onların hem söylediklerini, hem de peygamberleri haksız yere öldürdüklerini[140] kaydedeceğiz ve [Hesap Günü onlara] diyeceğiz: "Tadın bakalım ateşin azabını **182** ellerinizle işlediklerinizin karşılığı olarak; zira Allah, kullarına en ufak bir haksızlık yapmaz!"

183 "Allah, yakılarak sunulan bir kurban[141] getirmedikçe, hiçbir elçiye inanmamamızı bize emretmiştir" iddiasında

138 Bu, yukarıda 179. ayette değinilen inkarcıların hayat tarzına bir işarettir: bu dünyanın maddî unsurlarına aşırı bir bağlanma ile tanımlanan bir hayat tarzı —hayatın pratik sorunlarının dışındaki hiçbir şeye inanmamaya dayanan bir maddecilik.

139 Birçok sahih Hadis'e göre Medine Yahudileri, Kur'an'ın ifade biçimini ve özellikle de, 2:245'deki "Allah'ın kat kat fazlasıyla geriye ödeyeceği güzel bir borcu O'na verecek olan kimdir?" ayetini hicvederlerdi.

140 Yahudilere yöneltilen bu itham hakkında bkz. sûre 2, not 48.

141 Lafzen, "ateşin bitirdiği bir kurban" —başka bir deyişle, yanık kurbanları kutsal ayinlerin temel bir unsuru kılan Hz. Musa Şeriatı'na uymadıkça. Hz. Musa Şeriatı'nın bu yönü, Kudüs'deki İkinci Mâbed'in yıkılmasından beri uygulanamaz durumda olduğundan, Talmud sonrası Yahudileri, kendilerine vaad edilen Mesîh'in Musevî ayinlerini eski bütünlüğü içinde yeniden hayata geçireceğine kaniydiler; ve bu yüzden Tevrat'a dayalı Hukuk'a her açıdan uymayan birini peygamber olarak kabul etmeyi reddettiler.

bulunanlara gelince, [ey Peygamber, onlara] de ki: "Benden önce de peygamberler size hakikatin tüm kanıtlarını ve o hakkında konuştuğunuzu getirmişlerdi: Peki, söylediğinizde samimi idiyseniz neden onları katlettiniz?"[142]

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ
مِّن قَبْلِى بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن
كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ
مِّن قَبْلِكَ جَآءُو بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾
كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ ٱلنَّارِ وَأُدْخِلَ ٱلْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ
وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِىٓ
أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟
ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ
وَإِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾
وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهُۥ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۥ

184 Ve eğer seni yalanlıyorlarsa —(bil ki) aynı şekilde, senden önce hakikatin tüm kanıtlarını, ilahî hikmet yüklü kitapları ve aydınlık saçan vahyi getiren [diğer] peygamberler de yalanlanmış bulunuyorlar.

185 Her can ölümü tadacaktır: Böylece Kıyamet Günü [yapıp ettiklerinizin] karşılığı size tam olarak ödenecektir; orada ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulacak olanlar, gerçek bir zafer kazanmış olacaklardır: Zira bu dünya hayatı(na düşkünlük), kendi kendini aldatma zevkinden başka bir şey değildir.

186 Mallarınızla ve canlarınızla mutlaka sınanacaksınız: Ve doğrusu, hem sizden önce vahiy verilenlerden hem de Allah'tan başka varlıklara ilahlık yakıştıranlardan birçok incitici söz işiteceksiniz. Ama eğer zorluklara sabırla katlanır ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız; bilin ki bu, azimle sarılınacak bir iştir.

187 ALLAH, geçmişte kendilerine vahiy verilenlere, "Bunu insanlara açıklayın ve ondan hiçbir şeyi gizlemeyin!" [buyurduğunda, bunu yapacaklarına] dair on-

142 Hz. Yahya ve Zekeriya'nın şehid edildikleri dönemde ve Hz. İsa'nın "Kudüs, ey Kudüs, peygamberleri sen öldürdün" (Matta xxiii, 37) diye haykırdığı ve Tarsuslu Paul'ün Yahudileri "kendi peygamberlerini öldürenler" (I Selanikliler ii, 15) şeklinde andığı dönemde İkinci Mâbed hâlâ mevcuttu ve yanık kurbanlar gündelik uygulamalar arasında bulunmaktaydı: Dolayısıyla bahsi geçen, Yahudilerin peygamberleri öldürmek sûretiyle reddetmeleri, bu peygamberlerin Hz. Musa Şeriatı ile uyum içinde olmamalarına izafe edilemez.

lardan güçlü bir taahhüt almıştı:[143]
Ama onlar bu taahhütlerini kulak arkasına attılar ve küçük bir kazançla değiştirdiler: Ne kötü bir alışverişti bu![144]

فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ وَٱشْتَرَوْا
بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ
يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوا۟ وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا۟ بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا۟
فَلَا تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ ٱلْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَ
ٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٠﴾
ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ
وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ
هَٰذَا بَٰطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ
مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ

188 Sanma ki bu şekilde başardıklarıyla övünen ve yapmadıkları[145] ile övülmekten hoşlananlar azaptan kurtulabilecekler. Onları [ahirette] şiddetli bir azap beklemektedir.

189 GÖKLERDE ve yeryüzünde hükümranlık Allah'a aittir: ve Allah, her şeyi yapmaya kâdirdir.

190 Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün birbirini izlemesinde derin kavrayış sahipleri için alınacak dersler vardır, **191** Onlar ki ayakta dururken, otururken ve uyumak için uzandıklarında[146] Allah'ı anar, [ve] göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde inceden inceye düşünürler:
"Ey Rabbimiz! Sen bunları[n hiç birini] anlamsız ve amaçsız[147] yaratmadın. Sen yücelikte sınırsızsın! Bizi ateşin azabından koru!"

192 "Ey Rabbimiz! Kimi ateşe mahkum edersen, kuşkusuz, onu [bu dünyada] al-

143 Bu, Yahudilerden, Kur'an'ın mesajını reddedenler olarak söz eden 183-184. ayetler ile bağlantılıdır. Yukarıdaki 187. ayetin anlamı şudur: Peygamber Muhammed'in (s) gelişi, hem Eski Ahid'de, hem de Yeni Ahid'de önceden haber verilmişti ve Kitâb-ı Mukaddes'e tâbi olanlardan, bu haberi, fiilen yaptıkları gibi örtbas etmeleri değil, onu etrafa yaymaları istenmişti.

144 Lafzen, "satın aldıkları ne kötü bir şeydi" —Yahudilerin kendilerini "Allah'ın seçilmiş toplumu" olarak görmelerine ve Hristiyanların, Hz. İsa'nın "vekaleten kefaret"ine inanmalarının kendilerini otomatik olarak kurtaracağı inancına işaret: Her iki halde de "alışveriş", öteki dünyada azabın kendilerine dokunmayacağı hayalidir.

145 Yani, bütün iddialarının aksine, Kitâb-ı Mukaddes'in ve Hz. İbrahim itikadının safiyetini muhafaza etmemeleri (Râzî).

146 Lafzen, "ve yanları üzerine [uzanarak]."

147 Lafzen, "boşuna" *(bâtılen);* bkz. 10:5, not 11.

çaltmış olursun:[148] Ve bu zalimler, hiçbir yardımcı da bulamazlar."

193 "Ey Rabbimiz! [Bizi] imana çağıran bir ses[149] duyduk; 'Rabbinize iman edin!' Ve böylece imana geldik. Ey Rabbimiz! Günahlarımızdan ötürü bizi affet ve kötülüklerimizi sil; ve gerçek erdem sahipleri olarak canımızı al!"

194 "Ey Rabbimiz! Elçilerin vasıtasıyla vaad ettiğin şeyi bize bahşet ve Kıyamet Günü bizi mahcup etme! Şüphesiz, Sen sözünden asla caymazsın!"

195 Ve Rableri onların dualarını şöyle cevaplar:

"İster erkek, ister kadın olsun, [Benim yolumda] çaba gösterenlerden hiç kimsenin çabasını boşa çıkarmayacağım: [çünkü] hepiniz birbirinizin soyundan gelirsiniz.[150] Zulüm ve kötülük diyarından kaçanlara,[151] yurtlarından sürülenlere, Benim yolumda eziyet çekenlere ve [bu yolda] savaşıp öldürülenlere gelince; onların kötülüklerini mutlaka sileceğim ve onları, Allah'tan bir mükâfaat olarak, içinden ırmaklar akan hasbahçelere sokacağım: Zira mükâfaatların en güzeli, Allah katında olanıdır."

196 HAKİKATİ inkara şartlanmış olanların yeryüzünde dilediklerini yapabilir görünmeleri, seni yanıltmasın: **197** o, gelip geçici bir tatmin[den ibaret]tir, ama sonunda varacakları yer cehennemdir –o, ne kötü bir meskendir!– **198** Ama Rab-

وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَٰنِ أَنْ
ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ
عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَءَاتِنَا
مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّكَ
لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾ فَٱسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّى لَآ أُضِيعُ
عَمَلَ عَٰمِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّنۢ بَعْضٍ ۖ
فَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ وَأُخْرِجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَأُوذُوا۟
فِى سَبِيلِى وَقَٰتَلُوا۟ وَقُتِلُوا۟ لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ثَوَابًا
مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسْنُ ٱلثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ لَا يَغُرَّنَّكَ
تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى ٱلْبِلَٰدِ ﴿١٩٦﴾ مَتَٰعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ
مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَٰكِنِ

148 Yani, bir günahkarın öteki dünyada çekeceği azap, bu dünyada davranışları ile başına açtığı ruhsal alçalışın bir sonucu olacaktır.

149 Lafzen, "bir davetçi."

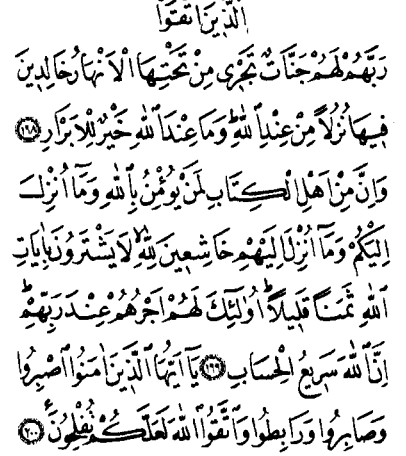
150 Yani, "siz hepiniz, tek ve aynı insan ırkının mensuplarısınız ve bu yüzden birbirinize eşitsiniz."

151 Bkz. sûre 2, not 203 ve sûre 4, not 124.

lerine karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar, içinden ırmaklar akan hasbahçelere kavuşacaklardır: Allah'tan ne güzel bir karşılama! Ve Allah katında olan, gerçek erdem sahipleri için en hayırlı olandır.

199 Doğrusu, geçmiş vahyin mensupları arasında [gerçekten] Allah'a iman edenler ve hem size hem de kendilerine indirilene inananlar vardır. Böyleleri, Allah'tan korkarlar, O'nun mesajlarını ufak bir kazanç için değiştirmezler. Onların mükâfaatı, Rableri katındadır; çünkü Allah, hesap görmede hızlıdır!

200 Siz ey imana ermiş olanlar! Zorluklara sabırla katlanın ve birbirinizle sabırda yarışın, [doğruya/yapılması gerekeni yapmaya] her zaman hazır olun ve Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyun ki mutluluğa erebilesiniz!

4. NİSÂ' SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûre, büyük bölümüyle miras hukuku, belli derecede kan bağı olanlar arasında evliliğin yasaklanması ve evlilik ilişkileri gibi konuları kapsayan aile hayatı ile ilgili genel sorunları ve kadın haklarını ele aldığından, *Nisâ'* ("Kadınlar") olarak adlandırılmıştır. Başlangıç ayeti, insan soyunun temel bütünlüğünü ve bu bütünlükten doğan, kadın ile erkeğin birbirine karşı yükümlülüklerini vurgulamaktadır. Sûrenin büyük bölümü, savaş ve barış hallerine ilişkin pratik düzenlemelere ve müminlerin kafirler ile, özellikle de ikiyüzlüler (münafıklar) ile ilişkilerine ayrılmıştır. 150-152. ayetler, peygamberlere inanmadan Allah'a inanmanın imkansızlığını vurgular ve bu da yalnız Muhammed'in (s) değil, Hz. İsa'nın da peygamberliğini inkar eden Yahudiler ve Hz. İsa'yı "Allah'ın kulu olmaktan kaçınacak kadar asla gurura kapılmadığı" (172. ayet) halde tanrılaştıran ve Muhammed'i (s) inkar eden Hristiyanlar konusuna götürür. Nihayet, insanın amaç(lar)ının sosyal davranış(lar)ından ayrılmazlığını vurgulamak istercesine son ayet ile tekrar miras hükümlerine dönülür.

Bu sûrenin bir bütün olarak Medine dönemine ait olduğunda şüphe yoktur. Vahiy sıralamasında ya hemen *Âl-i 'İmrân*'ın arkasından gelir, yahut –bazı otoritelere göre– zaman olarak ikisinin arasına *Ahzâb* ve *Mümtehine* sûreleri girer. Ancak, birkaç ayeti daha erken bir döneme ve 58. ayeti de daha sonraya ait olmasına rağmen, sûrenin tümünün hicretten sonra dördüncü yılda nazil olmuş bulunması kuvvetle muhtemeldir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ

1 EY İNSANLAR! Sizi bir tek can(lı)dan[1] yaratan, ondan da eşini yaratan ve her i-

1 Klasik müfessirlerin çoğu, *nefs* terimine yüklenen pek çok anlam içerisinden –can, ruh, akıl, canlı varlık, canlı, insan, şahıs, kimlik (şahsî kimlik anlamında), insanlık, hayat özü, temel ilke ve diğerleri– "insan"ı tercih ederler ve bu terim ile burada Hz. Âdem'in kasdedildiğini kabul ederler. Ama Muhammed Abduh bu yorumu reddeder (*Menâr* IV, 323 ve diğerleri.) ve onun yerine, insan soyunun ortak kökenini ve

kisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun. Kendisi adına birbirinizden [haklarınızı] talep ettiğiniz Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyun ve bu akrabalık bağlarını gözetin. Şüphesiz Allah, üzerinizde daimî bir gözetleyicidir.

2 O halde yetimlere mallarını verin, [kendi] değersiz malları[nızı] [onlara ait] güzel şeyler ile değiştirmeyin ve onların mallarını kendi mallarınız ile birleştirerek tüketmeyin.[2] Bu, doğrusu büyük bir suçtur.

3 Eğer yetimlere karşı adil davranamamaktan korkuyorsanız, o zaman, size helal olan [diğer] kadınlardan[3] birisi ile ev-

وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا
كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ
وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ وَآتُوا
الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ
وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ
حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ
فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ

---

kardeşliğini vurguladığı için (ki yukarıdaki ayetin amacı da budur) "insanlık" karşılığını tercih eder; ayrıca bunu Hz. Âdem ile Havva'nın yaratılması konusundaki Kitâb-ı Mukaddes'in tasvirlerine yersiz şekilde bağlamaz. *Nefs*'i bu bağlamda "canlı" olarak çevirmemin mantığı da aynıdır. *Zevcehâ* ("eşi") ifadesine gelince, *zevc* ("bir çift", "çiftten biri" veya "bir eş") terimi, canlı varlıklarla ilgili olarak bir çiftin veya bir ikilinin hem erkek hem de dişi tarafı için kullanıldığından, insanlarla ilgili olarak da hem kadının eşini (kocasını), hem de kocanın eşini (karısını) ifade eder. Râzî'nin naklettiğine göre, Ebû Müslim "Ondan *(minhâ)* eşini yarattı" ibaresini, "Onun kendi cinsinden *(min cinsihâ)* eşini (karşı cinsini) yarattı" anlamında yorumlar ve böylece Muhammed Abduh'un yukarıda işaret edilen görüşünü destekler. *Minhâ*'nın lafzen, "ondan" şeklinde çevrilmesi, metin ile uyumlu olarak, her iki cinsin "bir tek canlıdan" türetildiği biyolojik gerçeğini yansıtır.

2 Bu hüküm, yetimlerin çocukluk dönemlerindeki kanunî vasîleri ile ilgilidir.

3 Lafzen, "sizin için iyi ve güzel olanlar"dan —yani, bu sûrenin 22-23. ayetlerinde sıralanan yasaklanmış olanlar dışındaki kadınlardan (Zemahşerî, Râzî). Hz. Peygamber'in dul eşi Hz. Ayşe tarafından yapılan bir yoruma göre bu, yeterli mehir verme gücü bulunmayan veya mehir vermeye hazır olmayan velilerinin evlenmek istediği yetim kızların (farazî) durumuna işaret etmektedir. Bunun anlamı, sözkonusu velilerin böyle bir adaletsizlikten kendilerini korumaları ve onlar yerine başka kadınlarla evlenmeleri gerektiğidir (karş. Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*; Müslim ile Neseî). Ancak bu ayetin açıklanması konusunda Hz. Ayşe'nin çağdaşlarının tümü kendisiyle aynı kanaatte değillerdi. Bu bakımdan Sa'îd b. Cübeyr, Katâde ve diğer Tâbiîn'e göre yukarıdaki pasajın anlamı şudur: "Nasıl ki yetimlerin haklarına tecavüz etmekten haklı olarak çekiniyorsanız, aynı şekilde evlenmeye niyetlendiğiniz kadınların hak ve çıkarları için de aynı ihtimamı göstermelisiniz." Taberî, bu pasaj ile ilgili yorumunda, yukarıdaki açıklamanın değişik bazı şekillerini nakleder ve onu kesin olarak tasvip ettiğini belirtir.

مَثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ فَوَٰحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ

lenin, –[hatta] ikisi, üçü veya dördü [ile]; ama onlara adil bir tarafsızlıkla muamele edemeyeceğinizden korkarsanız, o zaman [sadece] bir tane ile– yahut meşru şekilde sahip olduklarınız[4] ile (evlenin).

4 Lafzen, "sağ ellerinizin sahip oldukları" —Yani, Allah yolunda girişilen bir savaşta esir alınanlar (bu konuda bkz. sûre 2, not 167 ve 168, sûre 8, not 72). Açıktır ki "ikisi, üçü veya dördü (ile); ama ... korkarsanız" ibaresi, hem cümlenin ilk bölümünde değinilen hür kadınlar, hem de esirler –çünkü bu her iki isim de "evlenin" emir-fiili ile bağlantılı olarak kullanılmaktadır– ile ilgili bir yan cümleciktir. Böylece cümlenin tümü şu anlama gelir: "Size helal olan [diğer] kadınlar arasından veya meşru şekilde sahibi olduklarınız [arasın]dan biri ile evlenin; [hatta] ikisi, üçü ya da dördü [ile]. Ama onlara adil bir tarafsızlıkla muamele edemeyeceğinizden korkarsanız, [sadece] bir tane [ile]." Bununla, kadınların hür mü yoksa menşe itibariyle esir mi olduğuna bakılmaksızın evlenilecek kadın sayısının dördü geçmemesi îma edilmektedir. Muhammed Abduh, yukarıdaki ayeti işte bu şekilde anlamıştır (bkz. *Menâr* IV, 350). Bu görüş, ayrıca hem bu sûrenin 25. ayeti, hem de kadın esirler ile evlilikten bahseden 24:32. ayet ile desteklenmiştir. Yaygın görüşün ve geçen yüzyıllardaki pek çok Müslümanın uygulamasının aksine, ne Kur'an ne de Hz. Peygamber'in örnek hayatı, evliliğe dayanmayan cinsel ilişkiye hiçbir şekilde izin vermemektedir.

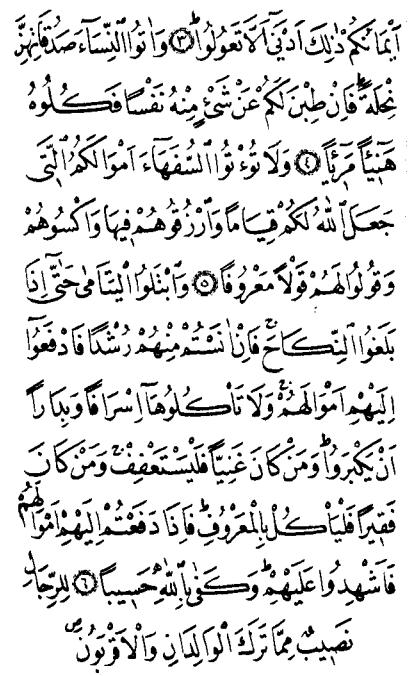
Birden fazla (azamî dörde kadar) evliliğe izin verilmesine gelince, bu, "Onlara adil bir tarafsızlıkla muamele edemeyeceğinizden korkarsanız, o zaman [sadece] bir tane ile [evlenin]" hükmü ile öylesine sınırlandırılmıştır ki böylesi çok evlilikten yalnızca çok istisnaî durumlarda ve istisnaî şartlar altında söz edilebilir (bkz. 24:32'nin ilk cümleciği ve ilgili 42. not). Aynı iznin neden kadınlara verilmediği de sorulabilir. Ama cevabı basittir: Kadın-erkek ilişkilerini etkileyen ruhsal sevgi faktörüne rağmen cinsel isteği belirleyici biyolojik faktör, her iki cinste de üremedir; ve kadın bir defada sadece bir erkekten hamile kalıp diğerine hamile kalmadan önce dokuz ay beklemek zorunda olduğu halde bir erkek her kadınla birlikteliğinden çocuk babası olabilir. Böylece eğer kadına fıtraten çok-evlilik içgüdüsü verilmiş olsaydı sadece israfta bulunulmuş olurdu; ama erkeğin çok-evlilik eğilimi, biyolojik bir temele sahip bulunmaktadır. Açıktır ki biyolojik faktör, evlilikteki sevginin unsurlarından yalnızca bir tanesidir ve elbette her zaman en önemlisi değildir; ama yine de temel bir faktördür ve bu nedenle de evlilik kurumunun belirleyicisidir. İnsan tabiatını daima hesaba katan bir geniş-görüşlülükle İslam Şeriatı, erkeğin birden fazla kadın sahibi olmasına izin verip kadının bir defada birden fazla erkek ile evlenmesine müsaade etmeyerek sadece evliliğin sosyo-biyolojik işlevini (neslin korunması da dahil) korumayı amaçlar; oysa ölçülemez olan ve bu nedenle hukukun kapsamı dışında kalan evliliğin ruhsal yönü, tarafların tercihine bırakılmıştır. İslam'da evlilik tamamen serbest bir sözleşmeye dayandığından, boşanma başvurusu, her iki tarafa da daima açıktır. (Evliliğin kadın tarafından sona erdirilmesi konusunda bkz. sûre 2, not 218).

Bu, doğru yoldan sapmamanız için daha uygundur.

4 Kadınlara mehirlerini hiçbir karşılık beklemeden verin;[5] ama eğer onlar, kendi rızalarıyla bir kısmını size bırakırlarsa ondan hoşnutluk ve gönül rahatlığıyla faydalanın.

5 Allah'ın koruyasınız diye sizin sorumluluğunuza bıraktığı malları muhakeme yeteneği zayıf kimselere emanet etmeyin;[6] ama bu mallarla onların geçimlerini karşılayın, onları giydirin ve onlarla nazik bir şekilde konuşun. **6** [Sorumluluğunuz altındaki] yetimleri evlenebilecekleri yaşa gelinceye kadar deneyin; sonra aklen olgunlaştıklarını tesbit ederseniz, mallarını onlara iade edin; (sakın,) onlar büyümeden önce, aceleyle ve müsrifçe harcayarak mallarını tüketmeyin. Zengin olan kimseyi [vesayeti altındakinin malından] tamamen uzak tutun. Fakiri ise ondan uygun bir şekilde istifade ettirin. Mallarını kendilerine teslim ettiğinizde, onlar adına şahitler bulundurun ve [unutmayın ki] nihai hesap sorucu olarak Allah kafidir.

7 EBEVEYNİN ve akrabanın geride bıraktıklarından erkekler bir pay alacaklardır. Ebeveynin ve akrabanın bıraktı-

5 *Nihle* ifadesi, kişinin hiçbir karşılık beklemeden, kendi rızasıyla bir şeyi isteyerek vermesi anlamına gelir (Zemahşerî). Ayrıca, damadın geline vermesi gereken mehrin miktarının hukuken belirlenmemiş olduğu da unutulmamalıdır. Bu tamamen iki tarafın anlaşmasına bağlıdır ve herhangi bir şeyi kapsayabilir, hatta sadece sembolik bir şeyi bile... Hadis Külliyatı'nın çoğunda kaydedilen bazı sahih rivayetlere göre, Hz. Peygamber, eğer gelin kabul etmeye istekli ise, "demir bir yüzüğün" veya "daha da azı"nın, hatta "Kur'an'ın bir ayetinin öğretilmesi"nin bile yeterli olabileceğini belirtmiştir.

6 Lafzen, "Allah'ın size emanet ettiği mallarınızı." İfadenin anlam örgüsü, bunun henüz reşit olmamış ve bu nedenle "muhakemesi zayıf olan" (lafzen, "sefîh") yetimler ile ilgili olduğunu açık şekilde göstermektedir.

ğında, ister az ister çok olsun, kadınların da bir payı olacaktır; [Allah tarafından] tayin edilen bir paydır bu!

8 [Mirasın] bölüştürülmesi sırasında [öteki] akrabalar, yetimler ve muhtaçlar[7] hazır bulunduklarında, onlara geçinmeleri için bir kısmını ayırın ve onlarla nazik bir şekilde konuşun. **9** Ve onlar, [o kanunî mirasçılar] [Allah'tan] korksunlar; eğer kendileri arkalarında kendi haklarını koruyamayacak durumda olan çocuklar bıraksalardı onlar için mutlaka endişe duyarlardı; işte böyleleri, Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olsunlar ve [yoksulların hakları konusunda] dürüst ve insaflı olan neyse onu dile getirsinler.

10 Yetimlerin mallarını günahkarca yiyip bitirenler, sadece karınlarını ateşle doldurmuş olurlar. Çünkü [öteki dünyada] yakıcı bir ateşe mahkum olacaklar.

11 ÇOCUKLARINIZ[ın varisliği] konusunda Allah size [şunu] emreder:[8] Erkek, iki kadının hissesine eşit [bir miktar] alacaktır; ama ikiden fazla kadın varsa, onlara, [ebeveynlerinin] geride bıraktıklarının üçte-ikisi verilecektir; sadece bir tane varsa, onun yarısını alacaktır.

[Ölenin] anne-babasına gelince, geride bir çocuk bırakması durumunda, her biri terekenin altıda-birini alacaktır; ama hiç çocuk bırakmamışsa ve anne-babası

وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ
مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ
نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ ٱلْقِسْمَةَ أُو۟لُوا۟
ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينُ فَٱرْزُقُوهُم مِّنْهُ وَ
قُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ ٱلَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا۟
مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَٰفًا خَافُوا۟ عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا۟ ٱللَّهَ
وَلْيَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ
أَمْوَٰلَ ٱلْيَتَٰمَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ
وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾ يُوصِيكُمُ ٱللَّهُ فِىٓ أَوْلَٰدِكُمْ ۖ
لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ
ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا
ٱلنِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ
مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُۥ وَلَدٌ ۚ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُۥ وَلَدٌ

7 Yani, miras üzerinde hiçbir yasal hakları olmayan, ama yine de (mirasın bölüştürülmesi sırasında) gözönüne alınmaları gereken insanlar.

8 Yakın akrabaya düşen kanunî miras paylarını açıklayan 11-12. ayetler ile ilgili notlarımda, bu emrin bütün hukukî sonuçlarını tahlil etmeye girişmedim. Miras kanunları, İslam Hukuku'nun çok özel ve ayrıntılı dallarından birinin konusudur ve onların kapsamlı şekilde incelenmesi, Kur'an metnini belli bir ihtisası olmayan okuyucunun anlayışına sunmaktan başka bir amaç gütmeyen açıklama notlarının ilgi alanı dışında kalmaktadır.

وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ ٱلثُّلُثُ ۚ فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ
فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ
ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ
نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾
وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَٰجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ
فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ
مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ ٱلرُّبُعُ مِمَّا
تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ
وَلَدٌ فَلَهُنَّ ٱلثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم مِّنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ
بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَٰلَةً أَوِ ٱمْرَأَةٌ
وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ ۚ
فَإِن كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى
ٱلثُّلُثِ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۙ غَيْرَ مُضَآرٍّ

onun [tek] mirasçısı ise, annesi üçte-birini alacaktır; eğer [ölenin] erkek ve kız kardeşleri varsa, o zaman annesine, yapmış olduğu herhangi bir vasiyeti veya [ödemek zorunda olduğu] borcu düşüldükten sonra [terekenin] altıda-biri verilecektir.

Anne-babalarınıza ve çocuklarınıza gelince, hangisinin sizin bırakacağınız fayda ve imkanlara daha layık olduğunu bilemezsiniz. [İşte bu nedenledir] Allah'tan gelen emirler... Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

12 Çocukları olmayan kadınlarınızın terekelerinin yarısı sizin olacaktır; ama bir çocuk bıraktılarsa, yapmış oldukları vasiyet veya [ödemek zorunda oldukları] borçları [düşüldükten sonra terekelerinin dörtte-birini alacaksınız. Eğer çocuğunuz yoksa, dul zevceleriniz,[9] terekenizin dörttebirini alacaktır; ama eğer geride çocuğunuz varsa, yapmış olduğunuz vasiyet veya [ödemek zorunda olduğunuz] borçlar düşüldükten sonra terekenizin sekizdebirine sahip olacaklardır.

Eğer kadın veya erkek, birinci dereceden bir mirasçıya sahip değilse, ama bir erkek veya kız kardeşi varsa, bunların her birine altıda-bir düşer; ama ikiden fazla kişi[10] varsa, o zaman, yapılmış olan vasiyetler veya [ödenmekle yükümlü olunan] borçlar [düşüldük]ten sonra [kalan mirasın] üçte-birini alacaklardır. Bu her iki durumda da [mirasçılar] bir zarara uğratılmamalıdır.[11]

9 Lafzen, "onlar."

10 Lafzen, "ondan daha fazlası." Klasik müfessirlerin çoğunluğuna göre bu pasaj, üvey erkek ve kız kardeşlere atıfta bulunmaktadır. Öz erkek ve kız kardeşlerin mirasları ise bu sûrenin sonunda (ayet 176) ele alınmaktadır.

11 Bu tenbih, mirasçıları yasal haklarından mahrum etmeyi amaçlayan gerçek-dışı

[Bu,] Allah'ın bir emri[dir]; ve Allah, her şeyi bilendir, halîmdir.

13 Bunlar Allah tarafından konulan sınırlardır. Kim Allah'a ve Elçisi'ne tâbi olursa, Allah onu, mesken olarak içinden ırmaklar akan hasbahçelere koyacaktır; bu büyük bir mazhariyettir. **14** Kim de Allah'a ve Elçisi'ne isyan eder ve O'nun [koyduğu] sınırları ihlal ederse, onu içinde yerleşip kalacağı ateşe atacaktır; ve onu alçaltıcı bir azap beklemektedir.

15 HAYASIZCA davranışlarda bulunan kadınlarınıza gelince, aranızdan onların işlediği suça şahit olan dört kişi çağırın; bunlar onun için şahitlik yaparlarsa, suçlu kadınları[12] ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara [tevbe etmeleri sûretiyle] bir kapı açıncaya kadar evlerine hapsedin. **16** Suçluların her ikisini de [böyle] cezalandırın;[13] ama eğer ikisi de tevbe eder ve gidişatlarını düzeltirlerse, onları kendi hallerine bırakın: çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, rahmet kaynağıdır.[14]

وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ
وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
﴿١٣﴾ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ
نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾ وَاللَّاتِي يَأْتِينَ
الْفَاحِشَةَ مِن نِّسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ
أَرْبَعَةً مِّنكُمْ ۖ فَإِن شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ
حَتَّىٰ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾
وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنكُمْ فَآذُوهُمَا ۖ فَإِن تَابَا
وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا

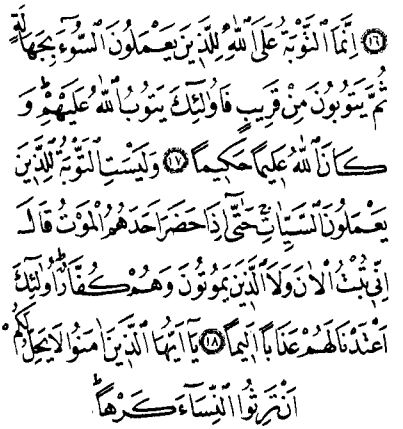
borçlara ve vasiyetlere işaret etmektedir. Birçok sahih Hadis'e göre Hz. Peygamber, yasal mirasçıların bulunduğu hallerde, başka kimselere, sahip olunan mal varlığının üçte-birini aşan miktarda vasiyette bulunmayı yasaklamıştır (Buhârî ve Müslim). Fakat miras üzerinde yasal hak sahibi bir yakın akraba yoksa, miras bırakacak kişi, servetini istediği şekilde vasiyet etmekte serbest bırakılmıştır.

12 Lafzen, "onları."

13 Lafzen, "ve aranızdan bu suçu işleyen iki kişi (çıkarsa), her ikisini de cezalandırın." Müfessirlerin çoğuna göre, bu hem bir kadının ve erkeğin hayasızca davranışlarına, hem de eşcinsel ilişkilere işaret etmektedir.

14 Bazı müfessirler *fâhişeh* terimine (ki burada "hayasızca davranış" olarak çevrilmiştir) *zinâ* veya "(kadın ile erkek arasındaki) gayr-i meşru ilişki" anlamını yüklemişler ve sonuçta bu ayetin, her iki suçlu tarafın da yüz kırbaçla cezalandırılması esasını getiren 24:2 tarafından "neshedildiği"ni ileri sürmüşlerdir. Ancak bu mesnetsiz varsayım kabul edilemez niteliktedir. Kur'an'ın herhangi bir ayetinin başka bir ayet ile "neshedilmiş" olduğunu kabul etmenin imkansızlığı bir tarafa (bkz. sûre 2, not 87), *fâhişeh* ifadesi, bizâtihî, gayr-i meşru cinsel ilişki anlamını

17 Doğrusu, Allah'ın tevbeleri kabul etmesi, ancak bilmeyerek kötülük işleyen ve sonra, zaman geçirmeden[15] tevbe edenlere mahsustur. Allah onlara rahmetiyle tekrar yönelecektir, zira Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. **18** Oysa ne ölüm anına kadar kötülük işleyip duran, ama o an gelip çattığında "Şimdi tevbe ediyorum!" diyenlerin[16] tevbesi kabul edilecektir, ne de hakikat inkarcısı olarak ölenlerin; Biz, işte böylelerine şiddetli bir azap hazırlamışızdır.

19 SİZ EY imana ermiş olanlar! Hanımlarınıza, onların arzusu hilafına [baskı yaparak] mirasçı olma[ya çalışma]nız[17] he-

---

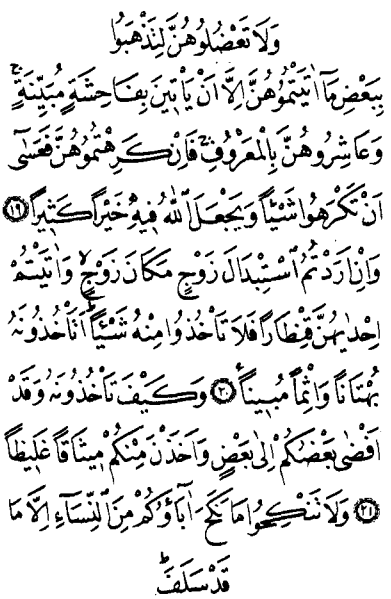
ihtiva etmez: Daha çok, söz veya davranış olarak aşırı, çirkin, müstehcen, yakışıksız yahut iğrenç şeyleri ifade eder (karş. Lane VI, 2344 vd.) ve hiçbir şekilde cinsel suçlarla sınırlandırılamaz. Bu bağlamda ve 24:2 ile birlikte okunduğunda bu ifade, açıkça, *zinâ* olarak tanımlanan şey (yani, "fuhuş" veya "gayr-i meşru ilişki") ile mutlaka sınırlanamayacak olan hayasızca davranmayı gösterir ve bu nedenle, dayak ile cezalandırılan isbatlanmış *zinânın* aksine samimî bir pişmanlık ile telafi edilebilir. Bütün cinsel tecavüz veya hayasızca davranış iddialarında Kur'an'ın, diğer bütün hukukî olaylarda istenen iki şahit yerine *dört şahidin doğrudan şahitliğini* mahkumiyet için bir *olmazsa olmaz şart* (sine qua non) olarak belirlemesi, kayda değer bir husustur. Hem bu emre temel teşkil eden sebepler, hem de onun hukukî sonuçları için bkz. 24:4 ile ilgili not 7.

15 Burada zaman olarak yakınlığı ifade eden *min karîbin* ifadesi, "hemen" diye de çevrilebilir; yani, kötülük işledikten hemen sonra. Ancak klasik müfessirlerin çoğunluğu, bu bağlamda, ölümün fiilen yaklaşmasından önceki zamanı gösterdiği kanaatindedirler. Bu yorum, sonraki ayet tarafından da teyid edilmektedir.

16 Lafzen, "onlardan birine ölüm yaklaştığı anda ... deyinceye kadar."

17 Zemahşerî tarafından yapılan yorumlardan birine göre bu, erkeğin, yukarıdaki 12. ayetin ilk cümlesinde belirtilen hükümler çerçevesinde malına mirasçı olmak ümidiyle sevmediği kadını zorla tutmasına –ve dolayısıyla, başka bir erkek ile evlenmekten onu alıkoymasına– işaret eder. Ancak bazı otoriteler, bunun anlamının, "kadınlara arzuları hilafına mirasçı olmak sizin için meşru değildir" şeklinde olduğu –ve böylece, İslam'dan önceki, ölmüş yakın akrabaların hanımlarına mirasçı olma âdetinin yasaklanmasını ifade ettiği– görüşündedirler. Ancak İslam'ın, hiçbir şart altında (sadece "onların arzuları hilafına" değil) kadınlara "mirasçı olma"ya izin vermediği gerçeği karşısında önceki yorum kesinlikle daha ikna edicidir.

lal değildir. Ve açık bir şekilde hayasızca davranma suçu işlemedikçe[18] vermiş olduğunuz herhangi bir şeyi geri almak amacıyla onlara baskı yapmayın.
Ve hanımlarınızla[19] güzel bir şekilde geçinin; çünkü onlardan hoşlanmıyor olsanız bile, olabilir ki hoşlanmadığınız bir şeyi Allah büyük bir hayra vesile kılmış olabilir.[20]

20 Ama eğer bir kadını bırakıp yerine başka birini almak isterseniz, birincisine verdiğiniz hiçbir şeyi –ne kadar çok da olsa– geri almayın.[21] Ona iftira ederek ve bu yüzden açık bir günah işleyerek[22] verdiğinizi geri almak hiç olur mu? **21** Kendinizi birbirinize adadıktan ve eşiniz[23] sizden sağlam bir taahhüt aldıktan sonra onu nasıl geri alabilirsiniz?

22 BABALARINIZIN daha önce evlenmiş olduğu kadınlarla evlenmeyin, ama geçmişte olanlar geçmişte kalmıştır.[24] Bu,

---

18 Yukarıdaki 15. ayetin öngördüğü gibi, bir kadının hayasızca davranışının dört şahidin doğrudan şahitliği ile isbatlanabildiği durumlarda, koca, onu boşadığında nikah akdi sırasında kendisine verdiği mehrin kısmen veya tamamen iade edilmesini isteme hakkına sahiptir. Eğer –İslam Hukuku'nda izin verildiği gibi– mehir, evlenme sırasında kadına fiilen tevdi edilmemiş ama koca açısından yasal bir yükümlülük halini almışsa, karısının sübût bulmuş gayr-i ahlakî davranışı ile koca bu mecburiyetten kurtulmuş olur.

19 Lafzen, "onlarla."

20 Lafzen, "Allah, içinde bir hayır takdir etmiş olabilir."

21 Lafzen, "Eğer bir kadın yerine başka bir kadın almak isterseniz ve onlardan birine bir hazine *(kıntâr)* vermiş olsanız bile, ondan hiçbir şey almayın." Bir kadının yerine başka bir kadın alınması, Kur'an'ın, tek-eşli evliliğin daha tercihe şayan olduğu şeklindeki görüşüne açık bir işarettir.

22 Yani, gerçek olmadığı halde, mehrini geri almak amacıyla onu gayr-i ahlakî davranışta bulunmakla suçlayarak (bkz. yukarıdaki 18. not).

23 Lafzen, "onlar"; bütün evli kadınlara yapılan bir atıf.

24 Lafzen, "daha önce geçmiş olanlar dışında"; yani, bu Kur'an buyruğunun ilanından önce yahut (daha sonra İslam'a girenlerin durumunda olduğu gibi) İslam'ı kabul etmeden önce bu fiili işleyenler affedilecektir.

kesinlikle utanç verici bir fiildir, çirkin bir şeydir ve kötü bir yoldur.

23 Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız ve teyzeleriniz; kız ve erkek kardeşlerinizin kızları; ve süt anneleriniz ile süt kardeşleriniz; eşlerinizin anneleri; ve kendileriyle gerdeğe *girmiş* olduğunuz eşlerinizden doğmuş olan üvey kızlarınız –ki onlar sizin evlatlıklarınızdır– size haram kılınmıştır; fakat gerdeğe girmemişseniz [kızlarıyla evlenmenizde] bir günah yoktur; ve kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın eşleri de [size haramdır]; aynı anda ve birlikte iki kız kardeşi [eş olarak] almanız da [yasaklanmıştır]; ama *geçmişte olanlar geçmiştir*.[25] Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

24 Meşru şekilde [nikah yoluyla] sahip olduklarınız dışında bütün evli kadınlar [size haramdır].[26] Bu, üzerinize farz olan Allah'ın buyruğudur. Bunların dışında ka-

إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾
حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ
وَعَمَّٰتُكُمْ وَخَٰلَٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ ٱلْأُخْتِ
وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَٰتُكُم
مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِى
فِى حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِى دَخَلْتُم بِهِنَّ
فَإِن لَّمْ تَكُونُوا۟ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
وَحَلَٰٓئِلُ أَبْنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنْ أَصْلَٰبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا۟
بَيْنَ ٱلْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا
رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ
أَيْمَٰنُكُمْ كِتَٰبَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ

25 Bkz. önceki not.

26 *Muhsane* terimi, lafzen, "(iffetsizliğe karşı) güçlü kılınmış kadın"ı ifade eder ve üç anlam taşır: (1) "evli bir kadın", (2) "iffetli bir kadın" ve (3) "hür bir kadın." Hemen hemen bütün otoritelere göre, *el-muhsanât* terimi, yukarıdaki bağlamda "evli kadınlar"ı ifade eder. *Mâ meleket eymânukum* ("sağ ellerinizin sahip oldukları"; yani, "meşru şekilde sahip olduklarınız") ibaresi ise, çoğunlukla, Allah yolunda yapılan savaşlarda esir alınan kadınlar olarak anlaşılır (bkz. bu bağlamda 8:67 ve ilgili not). Bu anlamı tercih eden müfessirler, kendi ülkelerinde evli olsalar da, bu köle kadınlar ile evlenilebileceği kanaatindedirler. Ancak bu tür bir evliliğin meşruiyyeti konusunda Hz. Peygamber'in Ashâbı arasında bile meydana gelen temel görüş farklılıklarının ötesinde, bazı önde gelen müfessirler, *mâ meleket eymânukum* ibaresinin burada "nikah yoluyla meşru şekilde sahip olduğunuz kadınlar" anlamına geldiği görüşündedirler. Mesela Râzî, bu ayet ile ilgili yorumunda ve Taberî alternatif açıklamalarından birinde (Abdullah b. 'Abbâs, Mücâhid ve diğer bazı isimlere kadar uzanarak) bu görüşü paylaşır. Râzî, özellikle, "bütün evli kadınlar"a *(el-muhsanât mine'n-nisâ')* yapılan atfın yasaklanmış ilişkilerin sayılmasından hemen sonra gelmesinin kişinin kendi meşru eşinden başka herhangi bir kadınla cinsel ilişkiye girmesinin yasaklandığını vurgulamayı amaçladığına işaret eder.

lan bütün [kadınlar], kendilerine mal varlığınızdan [bir kısmını] vermeniz[27] ve gayr-i meşru bir ilişki ile değil de evlilik bağı yoluyla meşru bir şekilde almak kaydıyla size helaldir.

Kendileriyle evlenmek istediğiniz kadınlara hak ettikleri mehirlerini verin; ama bu meşru yükümlülük [üzerinde anlaştık]tan sonra [başka] bir şey üzerinde serbestçe anlaşmanızda sizin için bir sakınca yoktur.[28] Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

25 Aranızdan her kim, içinde bulunduğu şartlardan dolayı hür bir mümin kadın ile evleneeek durumda değilse,[29] onu, meşru şekilde sahip olduğunuz[30] mümin genç kızlardan biri [ile evlendirin]. Allah, imanınız ile ilgili her şeyi bilir; her biriniz diğerinizin bir benzeridir.[31] O halde fuhuşta bulunmayan, dost tutmayan[32] ve meşru evlilik bağını gözeten kadın-

ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۚ
فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ
مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِإِيمَانِكُمْ ۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ
أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ
غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۚ

---

27 Lafzen, "mallarınızla istemeniz"; yani, Hukuk'un öngördüğü gibi, onlara uygun bir mehir teklif etmeniz.

28 Karş. bu sûrenin 4. ayeti ve ilgili dipnot.

29 *Lem yestetî' tavlen* ibaresi, çoğunlukla, malî açıdan "güç yetirecek durumda değilse" şeklinde anlaşılır; ama Muhammed Abduh, oldukça ikna edici bir yorumla bunun, ister malî isterse kişisel veya sosyal nitelikte olsun, bütün engelleyici şartları kapsadığını ifade eder *(Menâr* V, 19).

30 *Mâ meleket eymânukum* (lafzen, "sağ ellerinizin sahip olduğu") ibaresi, bu bağlamda, bir cihad sırasında esir alınan ama daha sonra İslam'ı kabul eden kadınları göstermektedir. Yukarıdaki ibarede "siz" zamiri, bir bütün olarak topluma işaret eder.

31 Yani, bütün insanlar zahirî bakımdan, "sosyal statü"leri ne olursa olsun, tek ve aynı insanlık ailesinin mensupları olduğundan ve bu nedenle Allah katında eşit olduklarından (karş. 3:195), bir kimsenin başka bir kimseye üstünlüğü veya ondan aşağı olması, sadece inancının güçlü veya zayıf olmasına bağlıdır.

32 Lafzen, "kendilerine gizli dostlar edinmeyen." Bu pasaj, köle kadınlarla cinsel ilişkilere yalnızca evlilik esasları dahilinde izin verildiğini ve bu konuda onlarla hür kadınlar arasında bir farklılık olmadığını ve sonuç olarak cariyeliğin sözkonusu olamayacağını tereddütsüz bir şekilde ortaya koymaktadır.

larla sahiplerinin iznini alarak evlenin ve mehirlerini uygun şekilde kendilerine verin. Onlar evlendikten sonra gayr-i ahlakî bir davranışta bulunurlarsa, hür evli kadınların tâbi oldukları cezanın yarısıyla cezalandırılırlar.[33]

Bu [cariyeler ile evlenme izni], günah işlemekten korkanlarınız[34] içindir. Fakat sabırla direnmeniz [ve bu tür evliliklerden kaçınmanız] sizin için daha hayırlıdır. Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.

26 Allah [bütün bunları] size açıklamak, öncekilerin [doğru] hayat tarzlarına sizi yöneltmek[35] ve size bağışlayıcılığı ile yaklaşmak ister; zira Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. **27** Allah size bağışlayıcılığı ile yaklaşırken [yalnızca] kendi ihtiraslarının ardından gidenler ise doğru yoldan sapmanızı isterler.[36]

28 Allah yüklerinizi hafifletmek[37] ister; zira insan zayıf yaratılmıştır.

29 SİZ EY imana ermiş olanlar! Birbirini-

فَإِذَآ أُحْصِنَّ
فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَٰحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَٰتِ
مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنكُمْ ۚ وَأَن تَصْبِرُوا
خَيْرٌ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾ يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ
وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ
وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَٰتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا
﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنسَٰنُ
ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا

33 Bir kölenin daha zayıf olan sosyal statüsü, onu, yoldan çıkmaya hür bir evli kadından daha müsait hale getirir.

34 Yani, "şu veya bu sebeple hür kadınlarla evlenemeyecek durumda olan ve aynı zamanda bekarlıktan kaynaklanan baştan çıkarıcı dürtülerin etkisinde bulunanlar." Bir sonraki cümlede açıklığa kavuşturulduğu gibi, Kur'an, *kölelik* kurumunu ayakta tutan büyük bir cazibe unsurunu ortadan kaldırmak ve böylece köleliğin ilgasını kolaylaştırmak için bu tür evlilikleri teşvik etmekten kaçınır.

35 İnsanın fiziksel tabiatı ile ruhsal talepleri arasında bir uyum meydana getirmeyi amaçlamış olan geçmişin sahih dinî öğretilerine bir işaret. Ahlaksızlığa karşı muhtemel tek çözüm yolu olarak ne zaman riyazete başvurulmuşsa bu uyum tahrib edilmiştir (bkz. ayrıca sûre 2, not 118). Bu işaret, evlilik ilişkilerini konu alan önceki pasajlardaki *cinsel ahlak* tartışmasından kaynaklanır.

36 Lafzen, "hadsiz-hesapsız bir sapma ile sapmanızı isterler."

37 Yani, insanın ruhu ile bedenî istekleri arasındaki bütün çatışma ihtimallerini kendi (ilahî) rehberlik araçlarıyla ortadan kaldırmak ve ona, insan tabiatının bu iki unsurunun uyumlu bir hale getirilebileceği ve tam bir olgunluğa ulaştırılabileceği bir hayat tarzını göstermek.

zin mallarını haksız yollarla –karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla da olsa–[38] heba etmeyin ve birbirinizi mahvetmeyin; zira Allah, sizin için bir rahmet kaynağıdır. **30** Bunu düşmanca bir niyetle ve zulüm için[39] yapana gelince, Biz onu zamanı geldiğinde ateşin [azabın]a mah-

لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ

38 Yukarıdaki cümleciğin başındaki *illâ* edatına alışılmış karşılığı olan "hariç" veya "olmadıkça" anlamları verildiği takdirde ibareyi şu şekilde çevirmek gerekecektir: "Karşılıklı anlaşmaya dayanan ticar(î bir faaliy)et olmadıkça." Ancak bu formül birçok müfessiri şaşırtmıştır. Çünkü lafzî anlamıyla alındığında yukarıdaki ibare, karşılıklı anlaşmaya dayalı ticaretten doğan haksız kazançların, "birbirinizin mallarını haksız yollarla heba etmeyin" şeklindeki genel yasaklamanın dışında tutulduğu intibaını vermektedir. Bu, Kur'an'ın öngördüğü ahlakî çerçeve ışığında kabulü mümkün olmayan bir varsayımdır. Müfessirlerin çoğunluğu, bu güçlüğü aşabilmek için, *illâ* edatının bu bağlamda "ama" anlamına geldiği ve dolayısıyla yukarıdaki cümleciğin şu şekilde anlaşılması gerektiği görüşünü ifade etmişlerdir: "Ama karşılıklı anlaşmaya dayalı yasal ticaret yoluyla birbirinizin mallarından yararlanmanız sizin için meşrudur." Ne var ki bu yorum, hayli zorlama ve sunî olması dışında, "yasal ticaret"in burada neden başka birinden ekonomik menfaat sağlamanın tek meşru aracı olarak sayıldığını açıklayamamaktadır. Nitekim Râzî'nin bu ayet ile ilgili yorumunda haklı olarak belirttiği gibi, "hediye, vasiyet, kanunî miras, sadaka, mehir veya uğranılan zararlardan dolayı alınan tazminat gibi araçlar yoluyla ekonomik kazanç sağlamak daha az meşru değildir; öyleyse ticaret dışında, [meşru] servet edinmenin pek çok yolu vardır." O halde neden burada yalnızca ticaret vurgulanmıştır —üstelik, özel olarak ticarî konularla ilgili olmayan bir bağlamda? Bana göre, bu bilmecenin gerçekten tatminkar bir cevabı ancak *illâ* edatının dilbilimsel bir analizi yoluyla elde edilebilir. Bu edat, alışılmış "hariç" veya "olmadıkça" anlamları dışında bazan –*Kâmûs* ve *Muğnî*'de de işaret edildiği gibi– sadece "ve" bağlacı anlamına da gelmektedir; aynı şekilde, eğer önüne negatif bir cümlecik gelirse, "ne" veya "ve ne de" *(ve-lâ)* ile eşanlamlı olur. Mesela 27:10-11'de olduğu gibi, "Benim katımda elçiler için korku yok, ... kimse için de *(illâ)*." Şimdi *illâ*'nın bu özel kullanımını konumuz olan pasaja uygularsak şu karşılığı elde ederiz: "Ne de karşılıklı anlaşmaya dayanan ticaret yoluyla [onu yapamazsın]", veya sadece "hatta karşılıklı anlaşmaya dayanan ticaret yoluyla da olsa", ki bu karşılıkta anlam daha bir belirginlik kazanmış olur. Müminler, başka bir kimsenin mal varlığını haksız şekilde tüketmekten alıkonulmuşlardır, bu başka kişi –zayıf taraf olarak– şartların baskısıyla böyle bir haksızlığa veya sömürülmeye razı olsa bile. Ayrıca, benim tercih ettiğim karşılık, müminlere başkasının mal varlığına imrenmemeyi tavsiye eden 32. ayetle de mantıkî bir bağlantı içindedir.

39 Lafzen, "(kasıtlı) düşmanlık ve zulüm yoluyla" *('udvânen ve zulmen)*.

kum edeceğiz; zira bu Allah için kolay bir şeydir.

31 Uzak durmanız emredilen büyük günahlardan kaçınırsanız, [küçük] kusurlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir meskene yerleştiririz.[40]

32 O halde Allah'ın kimilerinize diğerlerinden daha fazla bağışladığı nimetlere imrenmeyin. Erkekler kendi kazançlarından bir fayda sağlarlar, kadınlar da kendi kazançlarından... Bu nedenle lütfu[ndan size bahşetmesini] Allah'tan dileyin; şüphesiz Allah, her şeyin tam bilgisine maliktir.

33 Herkes için [bir şeyler] bırakabileceği mirasçılar tayin etmişizdir: anne-babalar, yakın akrabalar ve kendileriyle ahitleştiğiniz kimseler;[41] öyleyse onlara paylarını verin, zira Allah her şeye şahittir.

34 ERKEKLER, kadınları, Allah'ın kendilerine onlardan daha fazla bağışladığı[42] nimetler ve sahip oldukları servetten yapabilecekleri harcamalarla koruyup gözetirler. Dürüst ve erdemli kadınlar, gerçekten Allah'ın koru[nmasını buyur]duğu mahremiyeti koruyan[43] sadık ve itaatkar kadınlardır.

نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِن
تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ
سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا
فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ
مِّمَّا اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَاسْأَلُوا
اللَّهَ مِن فَضْلِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾
وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ
وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾ الرِّجَالُ قَوَّامُونَ
عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا
أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ
لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ ۚ

---

40 Yani, *cennete*. Ancak bazı müfessirlere göre, *mudhal* ifadesi, mekanı değil, o mekana "giriş" şeklini göstermektedir (Râzî). Bu durumda yukarıdaki ibare şu şekli alır: "Sizi [ahiret hayatına] şerefli bir halde sokarız."

41 Yani, kadınlar ve kocalar (Ebû Müslim'den naklen Râzî).

42 Lafzen, "onlardan bazısına diğerlerinden daha fazla ..." —*Kavvâm* ifadesi, *kâim*'in ("bir şeyden sorumlu kişi" veya bir şeyi veya kişiyi "koruyup gözeten") mübalağa halidir. Böylece, *kâme 'ale'l-mer'e* ibaresi, "kadının geçimini üstlendi" veya "onun geçimini sağladı" anlamlarına gelir (bkz. Lane VIII, 2995). *Kavvâm* gramatik kalıbı *kâim*'den daha kapsayıcıdır ve maddî bakım ve koruma kavramları ile ahlakî sorumluluk kavramının bileşimini ihtiva eder. Bu son zikredilen faktörden dolayı bu ibareyi "erkekler kadınları koruyup gözetirler" şeklinde çevirdim.

43 Lafzen, "kavranamayanı *(ğayb)* koruyanlardır, çünkü Allah korumuştur [ve korunmasını istemiştir]."

وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۖ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا ۚ إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

Kötü niyetlerinden[44] korktuğunuz kadınlara gelince, onlara [önce] nasihat edin; sonra yatakta yalnız bırakın; sonra dövün;[45] ve bundan sonra itaat ederlerse onları incitmekten kaçının. Allah gerçekten yücedir, büyüktür.

35 Şayet [evli] bir çift arasında anlaşmazlık doğmasından korkarsanız, erkeğin ve kadının ailelerinden birer hakem tayin edin; eğer iki taraf da işi düzeltmek isterse, Allah onları uzlaştırır. Bilin ki Allah, gerçekten her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır.

---

44 *Nüşûz* terimi (lafzen, "isyan"; burada "kötü niyet" olarak çevrildi), günümüzde "ruhsal baskı" olarak tanımlanan durumu da içine alan, kadının kocasına veya kocanın karısına karşı her türlü bilinçli kötü davranışını ifade eder. Bu terim, koca ile ilgili olarak da kocanın karısına fiziksel anlamda "kötü muamele"sini gösterir (karş. bu sûrenin 128. ayeti). Bu bağlamda kadının "kötü niyet"i, evlilik sorumluluğunu kasıtlı ve sürekli olarak ihmal etmesine delalet eder.

45 Birçok sahih rivayetten de açıkça anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber'in kendisi, erkeğin karısını dövmesini şiddetle kınamış ve çeşitli vesilelerle, "İçinizden biri, köle döver gibi karısını dövüp sonra da gece onunla yatabilir mi?" buyurmuştur (Buhârî ve Müslim). Başka bir Hadiste ise, "Allah'ın hizmetkarlarını hiçbir zaman dövmeyiniz" sözleriyle kadını dövmeyi yasaklamıştır ('Iyaz b. Abdullah'dan rivayetle Ebû Dâvûd, Neseî, İbni Mâce, Ahmed b. Hanbel, İbni Hibbân ve Hâkim; Abdullah b. 'Abbas'dan rivayetle İbni Hibbân ve Ümmü Gülsüm'den rivayetle Beyhakî). İsyankar bir kadını dövme izni veren yukarıdaki Kur'an ayeti vahyedildiğinde Hz. Peygamber'in, "Ben bir şey istedim. Ama Allah başka bir şey irade etti. Allah'ın irade ettiği şey, en hayırlısıdır" dediği rivayet edilmiştir (bkz. *Menâr* V, 74). Bütün bunlarla birlikte, vefatından kısa süre önce Veda Haccı münasebetiyle yaptığı konuşmada, kadının sadece "gayr-i ahlakî davranışta bulunmaktan açık şekilde suçlu bulunması" halinde dövülebileceğini ve bunun da, "acı vermeyecek şekilde yapılması" *(ğayr-i müberrih)* gerektiğini bildirmiştir. Bu mealdeki Hadislere Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Neseî ve İbni Mâce'de rastlanmaktadır. Bu Hadisler ışığında bütün otoriteler, eğer her şeye rağmen dayağa başvurulursa, bunun hafif veya sembolik nitelikte olması, "bir mısvakla veya benzeri bir şey" ile (ilk dönem alimlerinin görüşlerine dayanarak Taberî) veya hatta "katlanmış bir mendil" ile yapılması (Râzî) gerektiğini vurgulamışlardır; ve bazı büyük İslam bilginleri (mesela Şâfiî) dayağa istisnaî olarak izin verilmiş olduğu ve tercihen bundan sakınılması gerektiği görüşündedirler. Nitekim bu görüşü Hz. Peygamber'in konuya ilişkin şahsî hassasiyetiyle de desteklemişlerdir.

36 [YALNIZCA] Allah'a kulluk edin ve O'ndan başka hiçbir şeye asla ilahlık yakıştırmayın.[46]

Anne-babanıza ve yakın akrabanıza, yetimlere ve muhtaçlara, kendi çevrenizden olan komşulara ve yabancı komşulara,[47] yanınızdaki-yakınınızdaki arkadaşa, yolcuya ve meşru yollarla malik olduklarınıza iyilik yapın.[48]

Doğrusu Allah böbürlenerek küstahça davrananları sevmez; **37** [ve] cimrilik yapan, başkalarına da cimriliği tavsiye eden ve Allah'ın kendilerine bağışladığı nimetleri gizleyenleri de... Böylece hakikati inkar eden herkes için utanç verici bir azap hazırladık.

38 Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanmadıkları halde mallarından başkalarına, [sırf]

وَٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا وَبِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْجَارِ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلْجَنۢبِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ

---

46 *Şey'en* (burada "asla" olarak çevrilmiştir) ifadesi, *şirk*'in ("Allah'tan başka bir şeye ilahlık yakıştırma") başka "tanrılar"a kulluk etmekle sınırlı olmadığını, ama aynı zamanda tanrı olarak görülmeyen kişi veya nesnelere ilahî veya yarı-ilahî güçler izafe etmeyi de kapsadığını göstermektedir; başka bir deyişle o, azîzlere vb. tapınmayı da kapsamaktadır.

47 Yani, "onlar ister sizin cemaatinize, isterse başka cemaatlere ait olsunlar." "Kendi çevrenizden" *(zi'l-kurbâ)* ifadesinin kişinin gerçek akrabalarına değil de mensup olduğu cemaate işaret etmesi, "yakın akrabalar"ın aynı cümlenin başlarında zaten zikredilmiş olmasından açıkça anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, bir müminin, inançları ne olursa olsun komşularına karşı sahip olduğu ahlakî sorumluluğu sıkça vurgulamıştır; ve onun bu konudaki tavrı şu sözlerinde özetlenmiştir: "Her kim Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıyorsa komşularına iyilik yapsın." (Buhârî, Müslim ve diğer hadis kitapları).

48 Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd ve diğer sahâbîlere göre, "yanınızdaki-yakınınızdaki arkadaş" *(es-sâhib bi'l-cenb)*, kişinin karısı veya kocasıdır (Taberî). "Meşru yollarla maliki olduklarınız" (lafzen, "sağ elinizin sahip oldukları") ile, bu bağlamda, her iki cinsten *köleler* kasdedilmektedir. Bu ayet, "iyilik yapma"nın, kişinin münasebette olduğu bütün insanlara yönelik olmasını emrettiğinden ve bir köleye yapılabilecek en güzel iyilik onu özgürlüğüne kavuşturmak olduğundan, yukarıdaki ayet, dolaylı olarak kölelerin serbest bırakılması için bir çağrıdır *(Menâr* V, 94). Ayrıca bkz. bir insanı kölelik bağlarından kurtarmanın *zekât* fonlarının tahsis edildiği hedeflerden biri olarak zikredildiği sûre 2, not 146 ve 9:60.

insanlar görüp takdir etsinler diye harcayanlar[ı Allah sevmez]; yakın dostu şeytan olan kişi, ne kötü dost sahibidir![49]

39 Onlar sadece Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıyorlarsa ve Allah'ın kendilerine rızık olarak bağışladığını [O'nun yolunda] harcıyorlarsa neden korksunlar ki?[50] Allah onlar hakkındaki her şeyi bilir.

40 Şüphesiz Allah, kimseye zerre kadar haksızlık yapmaz; eğer hayırlı bir iş varsa onu kat kat arttırır ve rahmetinden[51] büyük bir ödül bahşeder.

41 Öyleyse [Hesap Günü], her topluluk içinden şahitler[52] getireceğimiz ve seni [ey Peygamber] onlar aleyhine şahit tutacağımız zaman, ne olacak [o günahkarların hali]? **42** Hakikati inkara şartlanmış olanlar ve Peygamber'e itaatsizlik yapanlar o Gün toprağın kendilerini yutmasını[53] isteyecekler; ama onlar, olup-biten hiçbir şeyi Allah'tan gizle[ye]meyeceklerdir.

43 SİZ EY imana ermiş olanlar! Sarhoş iken namaz kılmaya kalkışmayın,[54] ne

الْءَاخِرِ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَٰنُ لَهُۥ قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا۟ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍۭ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَعَصَوُا۟ الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ ۚ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ الصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ

49 Bu, Şeytan'dan "sizi fakirlik ihtimali ile korkutuyor ve size cimrice davranmanızı telkin ediyor" şeklinde söz edilen 2:268'e bir atıf olup şu anlama gelir: Ona tâbi olanlar, "Şeytan'ı yakın dost *(karîn)* edinmiş olurlar." Bu terimin hangi kökten türetildiği konusunda bkz. 41:25 ile ilgili not 24.

50 Lafzen, "Onlara ne olurdu?" Öyle görünüyor ki bu ibare, Allah'a inanıp erdemli ve dürüst şekilde yaşayan kimselerin "korkuya kapılmayacaklar"ı *(lâ havfe 'aleyhim*: lafzen, "onlar için hiçbir korkuya yer yoktur") şeklindeki çok sık tekrarlanan Kur'an ibaresine bir atıftır.

51 Lafzen, "Kendisinden." Yani, iyilik yapanı hak ettiğinden fazla ödüllendirir.

52 Yani, her toplum veya medeniyete feyiz kaynağı olmuş geçmiş peygamberleri.

53 Lafzen, "yerle bir olmayı." "Peygamber" terimi, burada muhtemelen genel anlamda kullanılmış olup Allah'ın mesajını herhangi bir zamanda tebliğ etmiş olan bütün peygamberlere delalet etmektedir.

54 Burada namaza işaret edilmesi, öteki ayetlerde, insanın bu dünya hayatı boyunca yaptıklarından Allah'a hesap vermek zorunda olacağı Hesap Günü'nün hatır-

dediğinizi bilinceye kadar (bekleyin); ve boy abdestini gerektiren bir durumda [iken de][55] yıkanıncaya kadar –seyahatte olmanız [ve yıkanma imkanından yoksun bulunmanız] hali dışında– [namaza kalkışmayın]. Ama eğer hasta iseniz veya seyahatteyseniz yahut tabii ihtiyacınızı yeni gidermişseniz[56] veya bir kadın ile birlikte olmuşsanız ve hiç su bulamıyorsanız, o zaman temiz toprağı alın, [onunla] yüzünüzü ve ellerinizi hafifçe ovun.[57] Bi-

حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ
حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ
أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا
مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ

---

latılmasından dolayıdır. Çünkü insan, dünya hayatı boyunca namaz esnasında ruhsal olarak Allah ile karşı karşıya gelir ve Yaratıcısı'na karşı sorumluluğunu kendi kendisine hatırlatır. "Sarhoşluk halinde iken" namaz kılmaya kalkışmanın yasaklanması konusunda bazı müfessirler, bu buyruğun alkolün kesin yasaklanmasının ilk safhasını oluşturduğunu ve dolayısıyla, bütün alkollü içeceklerden kesin olarak uzak durulması kuralının (5:90) vaz'edilmesiyle bu ayetin "neshedilmiş" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak "nesh" doktrininin tamamiyle temelsiz olduğu gerçeği (bkz. sûre 2, not 87) dışında, yukarıdaki ayeti, kesin yasaklamanın ilanından sonra geçersiz hale gelmiş olan bir "ilk adım" olarak görmenin hiçbir haklı gerekçesi yoktur. Kur'an'ın alkol kullanımını sadece namaz sırasında değil, bütün zamanlarda yasakladığı elbette doğrudur; ancak "insan zayıf yaratılmış" olduğundan (4:28), doğru yoldan sapması her zaman ihtimal dahilindedir ve işte onu, sarhoş edicileri kullanma günahına ilaveten sarhoş iken namaza durma günahını işlemekten alıkoymak amacıyla yukarıdaki ayet indirilmiştir. Ayrıca, "sarhoş iken" *(sukârâ)* ifadesi, sadece alkol türü sarhoş edicileri kapsamaz; çünkü *sukr* terimi, geniş anlamıyla, insanı zihinsel melekelerini tam olarak kullanmaktan alıkoyan herhangi bir zihinsel uyuşukluk durumunu ifade eder. Yani, bu, aynı zamanda, uyuşturucu kullanma veya sersemleme yahut şehvet yoluyla aklın geçici olarak dumanlanması ve mecazî olarak "uyku sersemliği" şeklinde tanımlanan durumlar için de geçerlidir; kısaca, normal muhakemenin şaştığı veya ortadan kalktığı her türlü durum. Kur'an, *bilinçli olmayı* her ibadetin vazgeçilmez unsuru olarak sürekli vurguladığından, insan, namaza ancak zihinsel melekelerine tam hakim olduğu ve "ne dediğinin farkında bulunduğu" zaman durabilir.

55 Yani, cinsel münasebetten sonra. *Cunub* terimi ("boy abdestini gerektiren durum" olarak çevirdim), *cenebe*, "[bir şeyi] uzaklaştırdı", fiilinden türetilmiştir ve kişinin cinsel arzuya kapılmasından dolayı namazdan "uzaklığını" ifade eder.

56 Lafzen, "eğer sizden biri ihtiyacını gidermekten gelirse."

57 *Teyemmüm* adı verilen bu sembolik abdest, kişinin ellerinin ayasıyla toprağa veya tozla kaplı herhangi bir şeye dokunup sonra da yüzüne ve ellerine hafifçe sürmesi şeklindeki fiilden meydana gelir. Suya ulaşmanın mümkün olmadığı

lin ki Allah, gerçekten günahları temizleyendir, çok affedicidir.

44 KENDİLERİNE ilahî kelâmdan bir pay verilmiş olanların[58] şimdi onu sapıklık ile değiştirdiklerini ve sizin [de] yoldan çıkmanızı istediklerini görmüyor musun? **45** Fakat Allah, düşmanlarınızın kimler olduğunu çok iyi bilir. Hiç kimse Allah gibi dost olamaz ve hiç kimse Allah'ın yardım ettiği gibi yardım edemez.

46 Yahudi itikadına mensup olanların bir kısmı, [vahyedilmiş] sözlerin anlamını çarpıtırlar; sözleri asıl bağlamından koparark, [şimdi yaptıkları gibi] "İşittik ama karşı çıkıyoruz!" ve "Dinleyin ama kulak asmayın!"[59] ve "Asıl sen biz[im sözümüz]e kulak ver [ey Muhammed]!" derler; böylece dilleriyle oyun oynarlar ve [sahih] itikadın yanlış olduğunu îma etmeye çalışırlar.[60] [Halbuki] onlar, sadece "İşittik ve itaat ediyoruz!" ve "[Bizi] dinle, bize katlan!" deselerdi, bu onların gerçekten yararına ve daha dürüstçe bir davranış olurdu: ama hakikati reddettikleri

وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَ
يُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ
وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِّنَ الَّذِينَ
هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ
سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا
بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ

–veya hastalık sebebiyle suyun kullanılamadığı– durumlarda *teyemmüm*, hem cinsel münasebetten sonraki boy abdestinin *(gusul)* ve hem de namazlardan önceki kısmî abdestin *(vudû')* yerine geçer.

58 Burada kasdedilen insanlar, Kitâb-ı Mukaddes'in takipçileridir. Böylece Kur'an, önceki ayette *namaz* konusuna değindikten sonra ana temasına yeniden döner: insanın eylemlerinden ve özellikle Allah'ın vahiyleri aracılığıyla kendisine sunduğu rehberliğe yaklaşım tarzından doğan bireysel sorumluluğu temasına.

59 Karş. 2:93. Yahudilerin kendi adamlarına yönelttikleri "kulak vermeden dinleyin" şeklindeki hitabın tarzı, onların hem kendi kutsal metinlerine hem de Kur'an'ın mesajına karşı tavırlarını göstermektedir.

60 Lafzen, "Dine karşı bir saldırıda *(ta'n)* bulunarak"; yani, ona temel bir eksiklik izafe ederek. "Sen bize kulak ver" sözü ile, Peygamber Muhammed'in (s) tebliğ ettiği öğretiden alacakları bir ders bulunmadığı, hatta aksine, onun dinî konularda kendilerinin görüşlerine başvurması gerektiği şeklindeki kanaatlerinin aktarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda bkz. onların 2:88'deki "Kalplerimiz zaten bilgi ile doludur" şeklindeki iddiaları.

için Allah onları lânetledi; zira onların inandıkları, basit birkaç şeyden ibarettir.[61]

47 Siz ey [geçmişte] kendilerine vahiy bahşedilmiş olanlar! [Şimdi,] sahip olduğunuz [hakikati] tasdik edici olarak indirdiğimiz vahye inanın ki ümitlerinizi boşa çıkarmayalım ve onları sona erdirmeyelim,[62] tıpkı Sebt'i ihlal eden o toplumu lânetlediğimiz gibi; zira Allah'ın irade ettiği şey mutlaka icra edilir.[63]

48 ŞÜPHESİZ Allah, dilediği kimselerin daha hafif günahlarını[64] bağışladığı halde, Kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz: zira Allah'a ortak koşanlar, gerçekten korkunç bir günah işlemiş olurlar.[65]

49 Kendilerini tertemiz sayanların[66] far-

وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا
قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ ءَامِنُوا۟ بِمَا نَزَّلْنَا
مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا
عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَآ أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ۚ
وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ
بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ
فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ

61 Bkz. sûre 2, not 74.

62 Lafzen, "yüzleri gidermeyelim/silmeyelim diye" –yani, kişinin beklentiyle yöneldiği veya karşılaştığı yüzleri (Abduh, *Menâr* V, 144 vd.)– "ve onları sonlarına yeniden döndürmeyelim diye." Ayrıca kaydetmeliyiz ki *dubur* terimi (ki çoğulu *edbâr*'dır) –mütercimlerin çoğunun varsaydığı gibi– her zaman bir şeyin "arkası"nı göstermez, ama çoğu zaman o şeyin "son parça"sı veya "son"u için kullanılır (karş. Lane III, 846).

63 Bu, 2:65'de işaret edilen ve 7:163-166'da detaylı olarak açıklanan Sebt ihlalcilerinin (lafzen, "Sebt halkı") kıssasına bir atıftır.

64 Lafzen, "ondan daha aşağıdaki şeyleri."

65 Kur'an'da Allah'ın aşkın birliğinin ve benzersizliğinin sürekli vurgulanması, insanın öteki etkilere ve güçlere bağımlılık duygusundan kurtarılmasını ve böylece onun ruhen yüceltilmesini ve bir sonraki ayette işaret edilen "arınma"ya imkan verilmesini amaçlar. Bu amaç *şirk* ("Allah'tan başkasına ilahî vasıflar izafe etme") günahı ile etkisiz kılındığından Kur'an, onda inat edildiği sürece, yani, günahkar tevbe edinceye kadar ve etmediği sürece onu "bağışlanmaz (bir günah)" olarak tanımlar (karş. bu sûrenin 17 ve 18. ayetleri).

66 Yani, kendilerini "Allah'ın seçkin halkı" olarak gören ve bu nedenle *peşinen* (a priori) Allah'ın rahmetini hak etmiş sayan Yahudilerin ve Hz. İsa'nın kendisini insanoğlunun günahlarından dolayı "onlar adına feda ettiği"ne inanan Hristiyanların. Burada, aynı zamanda bu tesbit ile bundan önceki ayette şirke yapılan atıf arasında bariz bir ilişki vardır. Çünkü Yahudiler ve Hristiyanlar, aslında Allah'tan başka hiçbir gücün varlığına inanmazlarken belli bazı insanlara çeşitli dereceler-

kında değil misin? Hayır, aksine Allah dilediğini temize çıkarır ve kimseye kıl kadar haksızlık yapılmaz.[67]

50 Bakın, kendi uydurduklarını nasıl da Allah'a isnad ediyorlar? Bundan daha açık bir günah olamaz.[68]

51 Kendilerine ilahî kelâmdan bir pay verilenleri görmüyor musun ki onlar, [şimdi] asılsız muammalara ve şeytanî güçlere[69] inanıyorlar ve hakikati inkara şart-

أَنفُسَهُم بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾
انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ
بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ
الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ

---

de ilahî veya yarı-ilahî vasıflar izafe ederler: Hristiyanlar, Hz. İsa'yı Allah'ın insan şeklindeki bir tezahürü konumuna yücelterek ve bir azîzler hiyerarşisine açıktan açığa tapınarak; Yahudiler ise, yaptıkları hukukî (fıkhî) yorumların kutsal metinlerin buyruklarından daha üstün olduğuna inandıkları büyük Talmud bilginlerine kanun-koyma gücü izafe etmek sûretiyle (karş. bu konuda 9:31). Elbette bu kınama, aynı zamanda, kutsal addedilen şahsiyetlere tapınma günahını işleyen ve yalnızca Allah'a gösterilmesi gereken saygı ve bağlılığı onlara gösteren Müslümanlar için de geçerlidir. Sonuç olarak, "kendilerini temiz sayanlar" ibaresi, bu bağlamda, kendilerini tek Allah'a inanıyor sayan (çünkü, birden çok tanrıya bilinçli olarak tapınmayan), ama yine de terimin en derunî anlamıyla *şirk* günahına saplanmış bulunan herkesi kapsar.

67 Lisan otoritelerinin çoğuna göre (mesela *Kâmûs) fetîl* "bir kimsenin parmakları arasında büktüğü zayıf iplik"tir ki aynı zamanda, –ama bazan– hurma çekirdeğinin yarık tarafına sarılan herhangi bir ince lif için de kullanılır (karş. Lane VI, 2334). Deyimsel manasıyla en iyi karşılığı, "bir saç teli kalınlığı" olabilir. Yukarıdaki pasaj, ilk olarak, ruhsal temizliğin herhangi belli bir topluluğun veya grubun imtiyazında olmadığına, ikinci olarak, bir kimsenin ancak Allah'ın rahmetiyle temiz olabileceğine veya kalabileceğine işaret eder; zira "insan zayıf yaratılmıştır" (yukarıdaki 28. ayet). Aynı zamanda bkz. 53:32'nin ikinci paragrafı ile ilgili not 27.

68 Lafzen, "ve bariz bir günah olarak bu yeter." Bu paragraf, keyfî mahiyetteki çeşitli akidevî beyanlara işaret eder. Mesela, Yahudilerin, kendilerini "seçilmiş bir toplum" saymaları ve bu nedenle Allah'ın lânetinden korunmuş bulunduklarına inanmaları veya Hristiyanların "vekaleten kefaret" doktrinini benimsemeleri ve Allah'ı, Hz. İsa'nın bir diğer "uknum"unu oluşturduğu bir "teslîs" şeklinde tanımlamaları vb.

69 *Cibt* kelimesi –ki "asılsız muammalar" olarak çevirdim– muhtemelen, *Lisânu'l-'Arab*'ın işaret ettiği gibi, Arapça kökenli olmayan bir kelimedir. Bazı otoritelere göre bu kelime, "kendi başına hiçbir değeri olmayan şey" veya "hiçbir faydası olmayan şey" anlamına gelir *(Kâmûs*, Beydâvî); diğer bazılarına göre de "sihir"i ifade eder (Taberî tarafından nakledildiğine göre Ömer b. Hattâb, Mücâhid ve Şâbî; ayrıca *Kâmûs)*. Bir kısmı da onu, "Allah'ın yerine tapınılan herhangi bir

lanmış olanların imana ermiş olanlardan daha doğru yolda olduklarını iddia ediyorlar. **52** Allah'ın lânetledikleri işte bunlardır: ve Allah'ın lânetine uğrayan kişi de kendisine yardım edecek kimse bulamaz.

53 Yoksa onlar [Allah'ın] hükümranlığına ortak mıdırlar?[70] Ama [eğer öyle olsaydı], onlar başkasına bir hurma çekirdeği[ni dolduracak] kadar bile bir şey vermezlerdi!

54 Yoksa onlar, Allah'ın zenginlik ve cömertliğinden başkalarına bahşettiği nimetler dolayısıyla onları kıskanıyorlar mı?[71] Oysa Biz İbrahim ailesine vahiy ve hikmet bahşetmiş ve onlara güçlü bir hükümranlık vermiştik. **55** Aralarında o'na[72] [gerçekten] inananlar da vardı, o'ndan yüz çevirenler de...

Ve hiçbir şey cehennem [ateşi] kadar yakıcı olamaz! **56** Mesajlarımızın doğruluğunu inkara şartlanmış olanları zamanı geldiğinde ateşe mahkum edeceğiz; [ve]

لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا
﴿٥١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن
تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا
لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ
مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾
فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ
بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ
نُصْلِيهِمْ نَارًا

şey" (Zemahşerî) olarak çevirirler ve sonuç olarak onun, putlara ve puta-tapınmaya *(Kâmûs, Lisân'ul-'Arab)* ve –Ebû Dâvûd tarafından nakledilen bir Hadise göre– hurafeye bulaşmış her türlü kutsamaya ve falcılığa delalet ettiğini düşünürler. Bütün bu yorumları dikkate alınca *cibt*, "şaşkınlık verici, kafa karıştırıcı fikirler *(dicl)*, fantazî kuruntular *(evhâm)* ve asılsız hikayeler *(hurâfât)* bileşimi" olarak *(Menâr* V, 157) –başka bir deyişle, hiçbir gerçeğe dayanmayan anlamsız gizler olarak– tanımlanabilir. "Şeytanî güçler" *(tâğût)* ibaresi ise, burada, tümü Kur'an tarafından lânetlenmiş olan asılsız ve anlamsız inançlara ve uygulamalara –müneccimlik, kehanet, "iyilik" ve "kötülük" habercilerine güvenmek gibi– işaret ediyor olabilir. Bkz. ayrıca sûre 2, not 250.

70 Kendilerini Allah katında imtiyazlı konumda gören Yahudilere bir îma.

71 Yani, Yahudilere göre vahyin yalnızca kendilerine tahsis edilmiş olmasından dolayı.

72 Yani, Hz. İbrahim'e; bu, onların Hz. İbrahim'in mesajına iman ettiklerine işaret eder. Unutulmamalıdır ki Peygamber Muhammed (s) de, getirdiği mesaj Kur'an tarafından tasdik edilen ve sürdürülen Hz. İbrahim'in birinci dereceden torunu idi.

derileri her yanıp döküldüğünde onları yeni derilerle değiştireceğiz ki azabı [tam olarak] tadabilsinler.[73] Şüphe yok ki Allah kudret ve hikmet sahibidir.

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا
غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾

57 Buna mukabil, iman edip doğru ve yararlı işlerde bulunanları içlerinden ırmaklar akan hasbahçelere koyacağız, orada sonsuza kadar kalacaklar; ve orada tertemiz eşlere sahip olacaklar; (böylece) onları sonsuz mutluluğa eriştireceğiz.[74]

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَّهُمْ فِيهَا
أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

58 ALLAH, size emanet edilen (şey)leri ehil olanlara tevdî etmenizi ve her ne zaman insanlar arasında hüküm verecek olursanız adaletle hükmetmenizi emreder.[75] Allah'ın size yapılmasını tavsiye ettiği [şey], mutlaka en güzel [şey]dir: Allah, kesinlikle her şeyi işitendir, her şeyi görendir.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا
حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ
نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

---

73 Öteki dünyadaki azap ile ilgili bu dehşet verici teşbîh, sözkonusu azabın uzun süreli niteliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Râzî).

74 *Zıll* kelimesinin aslî anlamı "gölge"dir; böylece *zıllen zalîlen* ifadesi, "en ziyade gölge eden gölge" olarak çevrilebilir: Yani, "koyu bir gölge." Ancak eski Arapça kullanımında *zıll* kelimesi, aynı zamanda, "örtü" veya "sığınak" ve mecazî olarak "koruma" (Râğıb); ayrıca, "bir rahatlık, keyif ve bolluk durumu" (karş. Lane V, 1915) veya kısaca "mutluluk" anlamlarında kullanılmıştır –*zıll zalîl* terkibinde ise "sonsuz mutluluk" anlamını ifade eder (Râzî)– ki bu, "cennet" teriminin mecazî anlamlarıyla da uyumlu bir karşılıktır.

75 Yani, hem hukukî anlamda, hem de başka insanların güdülerini, tavırlarını ve davranışlarını yargılama anlamında. —*Emânet* terimi, ister maddî ister manevî, bir kimseye emanet edilen herhangi bir şeyi gösterir (Râzî). Bu emri kendisinden önceki ve sonraki ayetleri gözönünde bulundurarak okursak açık şekilde görürüz ki burada, ilahî kelâm aracılığıyla müminlere iletilen ve müminlerce, "ona ehil olanlar"a –yani, Kur'an mesajının muhatap aldığı bütün insanlığa– tebliğ edilecek bir kutsal emanet olarak görülmesi gereken ilahî mesaj –veya çoğul *emânât* kullanımına göre ilahî hakikatler– kasdedilmektedir. Bu, elbette daha kapsamlı bir alan ile ilgili buyrukları da ihtiva eder; bunlar, müminlere emanet edilebilecek olan herhangi bir maddî gücün veya ahlakî sorumluluğun yerine getirilmesine ve özellikle de sonraki ayetin işaret ettiği, bir Müslüman topluluğun veya devletin dünyevî gücü veya politik hakimiyeti uygulamasına ilişkin buyruklardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ رَأَيْتَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

59 Siz ey imana ermiş olanlar! Allah'a, Peygamber'e ve aranızdan[76] kendilerine otorite emanet edilmiş olanlara itaat edin; ve herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e götürün,[77] eğer Allah'a ve Ahiret Günü'ne [gerçekten] inanıyorsanız. Bu [sizin için] en hayırlısıdır ve sonuç olarak da en iyisidir.[78]

60 SEN [ey Peygamber], sana ve senden öncekilere indirilene inandıklarını iddia eden, [ama öte yandan] şeytanî güçlerin hakimiyetine teslim olmakta beis görmeyenlerin[79] farkında değil misin? Halbuki, Şeytan'ın kendilerini derin bir sapıklığa yöneltmek istediğini görerek onu inkar etmekle emrolunmuşlardı. **61** Böylece her ne zaman kendilerine, "Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin!" denilse, bu ikiyüzlülerin senden nefretle yüz çevirdiklerini görürsün.[80]

---

76 Yani, "müminler arasından."

77 Yani, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in *sünnetine* (sözlerine ve uygulamalarına). Ayrıca bkz. bu sûrenin 65. ayeti.

78 Allah'tan "bütün mülkün sahibi" –ve bu nedenle, bütün ahlakî ve siyasî otoritenin nihaî kaynağı– olarak söz eden 3:26 ile bağlantılı olarak okununca yukarıdaki pasaj, hem tek tek müminler için temel davranış kurallarını, hem de İslam devletinin uygulamaları için gerekli kavramsal temeli ortaya koymaktadır. Politik güç, Allah'ın bir emanetidir *(emânet)* ve O'nun iradesi, İslam Hukuku'nu oluşturan emirlerde yansıtıldığı gibi, bütün hakimiyetin gerçek kaynağıdır. Bu bağlamda "aranızdan kendilerine otorite emanet edilmiş olanlar"ın vurgulanması, bir İslam devletindeki otorite sahiplerinin *(ulu'l-emr)* Müslüman olmaları gerektiğini açıkça göstermektedir.

79 Lafzen, "birbirlerini Şeytanî güçlerin *(tâğût)* hakemliğine (yahut "yönetimine") çağıranların." Bu, yukarıda 51. ayette zikredilen, Kur'an'ın *tâğût* olarak tanımladığı güce (bkz. sûre 2, not 250) teslim olup vahyin rehberliğinden elde edebilecekleri bütün iyilikleri geçersiz kılan insanlara bir işarettir.

80 Klasik müfessirler, 60-64. ayetlerde, Hz. Peygamber zamanında zahiren ona tâbi olduklarını ikrar eden ama aslında onun getirdiği öğretiye inanmayan Medine münafıklarına bir atıf olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat bana göre bu pasaj,

فَكَيْفَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌۢ
بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَآءُوكَ يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنْ أَرَدْنَآ
إِلَّآ إِحْسَٰنًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَعْلَمُ ٱللَّهُ
مَا فِى قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِىٓ
أَنفُسِهِمْ قَوْلًۢا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا
لِيُطَاعَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ
فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُوا۟

62 Fakat bu dünyada yaptıkları yüzünden[81] [Hesap Günü] başlarına felaket geldiğinde ne olacak [onların hali]; o zaman sana gelip Allah'a yeminle, "Bizim niyetimiz, iyilik yapmak ve uyum sağlamaktan başka bir şey değildi" [diyecekler]?[82]

63 Ama Allah onların kalplerindeki her şeyi bilir; o halde kendi hallerine bırak onları, öğüt ver ve onlarla durumları hakkında etraflıca konuş: **64** Zira Biz her peygamberi, ancak, Allah'ın izniyle kendisine tâbi olunsun diye göndermişizdir.[83] Eğer onlar, kendi kendilerine zulmettikten sonra, sana gelip Allah'tan bağışlanma dileselerdi –Peygamber de on-

---

muhtemel tarihî nüzul sebebinin ötesine uzanmaktadır. Çünkü çok sık karşılaşılan bir konu olan inancın psikolojik cephesi problemine değinmektedir. İnsan kavrayışının uzanabildiği alanın ötesindeki bir gerçekliğin (*ğayb*, sûre 2, not 3'de açıklandığı anlamda) varlığına tam olarak kani olmayan insanlar, kural olarak, değer yargılarını kişisel tercihlerinden ve ahlakî olarak kuşkulu arzularından ayırmakta zorlanırlar ve bunun sonucunda, çoğunlukla, "şeytanî güçlerin isteklerine boyun eğerler." Onlar, vahye (bu durumda Kur'an'a) dayalı ahlakî öğretilerin bir kısmının "belli bir doğruluk payı" taşıdığını gönülsüzce itiraf etseler de bunlar kendi kişisel mizaçlarının telkin ettiği arzular ile çatıştığında, bu öğretilerden içgüdüsel olarak uzak dururlar ve böylece, kelimenin en derin dinî anlamıyla *nifâk* suçu işlemiş olurlar.

81 Lafzen, "ellerinin önlerine koydukları yüzünden." Onların ikircikli tavırlarına ve böyle bir tavrın başkaları üzerinde yaratabileceği zihinsel şaşkınlığa bir işaret.

82 Yani, amaçlarının, Kur'ânî değer sistemini, "hümanistik" (insan-merkezli) dünya görüşü ile uzlaştırmaktan başka bir şey olmadığını iddia edecekler: Kur'an'ın, ikiyüzlüce bir davranış ve bir aldatmaca olarak görüp reddettiği bir iddia (karş. 2:11-12). "O zaman sana gelip ..." ibaresi ile ilgili olarak bkz. bu sûrenin 41. ayeti.

83 "Allah'ın izniyle" ifadesi, bu bağlamda "Allah'ın yardımıyla" veya "Allah'ın rahmetiyle" şeklinde anlaşılmalıdır (Zemahşerî, Râzî). Kur'an'da çok sık görüldüğü gibi, aynı cümlede "Biz" veya "Ben" zamirinden "O" zamirine, yahut "Biz"den "Allah"a anî geçişler, Kur'an okuyucusuna veya dinleyicisine, Allah'ın bir "şahıs" olmadığı, tersine, herhangi bir beşerî dilin sınırlı imkanları içinde tanımlanamayan ve hatta yeterince kapsanamayan kuşatıcı (aşkın) bir Güç olduğu gerçeğini anlatmayı amaçlar.

ların bağışlanması için dua etseydi– Allah'ın tevbeleri kabul edici ve bir rahmet kaynağı olduğunu tereddütsüz görürlerdi.

65 Ama hayır, Rabbine andolsun ki onlar, [ey Peygamber], aralarında anlaşmazlığa düştükleri her konuda seni hakem yapmadıkça ve sonra da senin kararına kalplerinde hiçbir burukluk duymaksızın tam bir teslimiyetle tâbi olmadıkça, [gerçekten] inanmış olmazlar.[84]

66 Fakat biz onlara "Hayatlarınızı feda edin!" yahut "Yurtlarınızı terk edin!" diye emretmiş olsaydık,[85] çok azı bunu yapardı.[86] Oysa, tavsiye edilen şeyi yapmış olsalardı, bu, kesinlikle onların yararına olurdu ve onları [imanlarında] daha güçlü kılardı; **67** bu durumda Biz onlara rahmetimizden büyük bir mükâfaat verirdik **68** ve onları dosdoğru bir yola yöneltirdik.

69 Allah'a ve Peygamber'e itaat edenler, Allah'ın nimetlerini bağışladığı kimselerden olacaklardır: peygamberler, hakikatten hiç sapmamış olanlar, hakikate [ha-

اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ
يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ
حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا
عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم مَّا
فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ
بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم
مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾
وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ
اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

---

84 Bu ayet, Hz. Peygamber'in, Allah'tan aldığı vahiy ile Kur'an mesajını yaşanılır kılmak ve müminlerin onu pratik durumlara uygulayabilmelerini sağlamak amacıyla verdiği emirlere her Müslümanın teslim olması yükümlülüğünü tereddütsüz bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu emir ve talimatlar, Peygamber Muhammed'in (s) *sünneti* (yani, "metodu") olarak tanımlanan kavramı oluştururlar ve (her türlü şüphe ihtimalinden uzak bir kesinlik taşıdıkları takdirde) Kur'an ile birlikte tam bir hukukî bağlayıcılık taşırlar; bkz. bu sûrenin 80. ayeti.

85 Yani, Hz. Peygamber tarafından duyurulan ilahî kaynaklı emirler aracılığıyla (bkz. önceki not).

86 Lafzen, "birkaçı dışında onu yapmazlardı." Buradaki zamir, bariz olarak, imanlarının gerektirdiği fedakarlıklara katlanmaya hazır olmayan yarım-gönüllü kimselere yöneliktir. İnancın ve özgürlüğün savunulması yolunda kişinin hayatını ortaya koymasına ve gerektiğinde ana yurdunu terk etmesine yapılan atıf, Allah yolunda savaşmayı konu alan 71. ayet ile başlayan uzun pasaja bir giriş niteliğindedir.

yatlarıyla] şahitlik yapanlar ve dürüst ve erdemli olanlar: işte böylelerininki ne güzel birliktelik[ler]dir!

70 Bu, Allah'ın lütfudur; ve hiç kimse Allah'ın sahip olduğu bilgiye sahip olamaz.

71 SİZ EY imana ermiş olanlar! İster küçük gruplar halinde ister toplu halde, savaşa giderken tehlikelere karşı hazırlıklı olun.[87]

72 Aranızda mutlaka geride kalanlar olacak ve o zaman, başınıza bir felaket geldiğinde, "Onlarla birlikte bulunmamamız Allah'ın bize bir lütfudur!" diyecekler.

73 Ama Allah'tan size bir zafer ihsan edildiğinde, bu kimseler,[88] kuşkusuz –sizinle kendileri arasında bir sevgi/bağlılık sorunu olmamış gibi– "Keşke onlarla birlikte olsaydık da o büyük başarıdan [bir pay] kapsaydık!" diyeceklerdir.

74 Öyleyse, bu dünya hayatını ahiret ile takas etmek isteyenler Allah yolunda savaşsınlar! Allah yolunda savaşan herkese, ister öldürülmüş olsun ister zafer kazansın, zamanı geldiğinde büyük bir mükâfaat ihsan edeceğiz.

وَٱلصَّٰلِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُو۟لَٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ ٱلْفَضْلُ
مِنَ ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
خُذُوا۟ حِذْرَكُمْ فَٱنفِرُوا۟ ثُبَاتٍ أَوِ ٱنفِرُوا۟ جَمِيعًا ﴿٧١﴾
وَإِنَّ مِنكُمْ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ ۖ فَإِنْ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ
قَالَ قَدْ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَىَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾
وَلَئِنْ أَصَٰبَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ ٱللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ
تَكُۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ مَعَهُمْ
فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ
يَشْرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَٰتِلْ
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

---

87 Lafzen, "ve o zaman küçük birlikler halinde yahut hep beraber ilerleyin." Son tanımlama, günümüzde "topyekun savaş" olarak adlandırılan olguyu ifade etmektedir. *Hizr* terimi, yalnızca kişinin kendisini muhtemel bir tehlikeye karşı korumak için sarf ettiği çabayı değil, ama aynı zamanda (bu bağlamda) askerî organizasyon, teçhizat vb. ile ilgili gerekli bütün hazırlıkların yapılmasını da kapsar. Bu anlamdaki savaş, bu sûrenin 59. ayetinde öngörülen ideolojik devlet yönetiminin ilkelerinden doğmaktadır. Müslümanların toplumsal hayatlarını Kur'an'da ortaya konulan ideolojik öncüllere dayalı bir devlet çerçevesi içinde organize etmeleri istendiğinden, onların İslam'ın sosyal sistemine ve dünya görüşüne muhalif olan ve –beklendiği gibi– onun yıkılması için şartlanmış bulunan grupların veya milletlerin düşmanlığına karşı hazırlıklı olmaları gerekir. Sonuç olarak, Allah yolunda savunma savaşı kavramı *(cihâd)* İslam'ın sosyo-politik modelinde hakim bir rol oynar ve Kur'an'ın pekçok yerinde zikredilir.

88 Lafzen, "o."

75 Nasıl olur da Allah yolunda savaşmayı ve "Ey Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan bu topraklardan kurtarıp özgürlüğe kavuştur] ve rahmetinle bizim için bir koruyucu ve destek olacak bir yardımcı gönder!" diye yalvaran çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar için savaşmayı reddedersiniz?[89]

76 İmana ermiş olanlar Allah yolunda savaşırlar, hakikati inkara şartlanmış olanlar ise şeytanî güçler uğrunda. O halde Şeytan'ın dostlarına karşı savaşın; Şeytan'ın hile ve tuzakları kesinlikle zayıftır.[90]

77 KENDİLERİNE "Ellerinizi çekin,[91] namazlarınızda dikkatli ve daim olun, arındırıcı (malî) yükümlülüğünüzü yerine getirin!" denilenlerden haberdar değil misin? Ama onlara [Allah yolunda] savaşmaları emredilir edilmez, bazısı, Allah'tan korkması gerektiği gibi –hatta daha da büyük bir korkuyla– insanlardan korkmaya başlar ve "Ey Rabbimiz! Neden bize savaşmayı emrettin? Keşke bize biraz mühlet verseydin!" derler.

De ki: "Bu dünyanın keyfi ve rahatlığı çok kısa ömürlüdür –ama ahiret, Allah'a

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ
يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا
وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا
أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا
﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ
إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ
خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا
أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ

89 Lafzen, "Size ne oluyor da ... savaşmıyorsunuz": onların savaşmaktan kaçınmaları için hiçbir ahlakî gerekçelerinin bulunmadığına işaret.

90 Böylece Kur'an, "kötülüğün" (şeytanîlik) hayatın bağımsız, içsel bir faktörü olmadığına, ama insanın kendi ahlakî zaafından doğan şeytanî eğilimlerine teslim olmasının ve böylece "hakikati inkar etmesi"nin bir sonucu olduğuna işaret eder. Başka bir deyişle, Şeytan tarafından sembolize edilen negatif unsurun "güç"ü, *aslî* bir gerçekliğe sahip değildir ("Şeytan'ın hile ve tuzakları kesinlikle zayıftır"); o ancak insanın bilerek ve isteyerek yanlış bir hareket tarzı seçmesi sûretiyle gerçeklik kazanır.

91 Yani, insanın genellikle yatkın olduğu haksız şiddetten çekinin. İnsanların büyük kısmına şiddetten kaçınmaları gerektiğinin *söylenmesi,* bir sonraki cümlede, onların büyük kısmının kendilerini *haklı* bir dâvâ uğruna fiziksel tehlikeye atmaktaki isteksizlikleriyle tezadını vurgulayacak şekilde ifade edilmiştir.

karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar için en iyisidir– çünkü hiç biriniz, kıl kadar haksızlığa uğramayacaksınız. **78** Nerede olursanız olun, ölüm gelip sizi bulacaktır, göğe yükselen kulelerde olsanız bile."

Onlar güzel şeylere kavuştuklarında, bazıları "Bu Allah'tandır!" derler; ama başlarına bir kötülük gelince, "Bu senin yüzündendir [ey arkadaş]!" diye feryad ederler.[92]

De ki: "Hepsi Allah'tandır!"

O halde bu insanlara ne oluyor da kendilerine bildirilen hakikati[93] kavramaya yanaşmıyorlar?

79 Başına her ne iyilik gelirse (bu) Allah'tandır; başına her ne kötülük gelirse (bu da) senin kendindendir.[94]

SENİ [ey Muhammed,] bütün insanlığa

خَيْرٌ لِّنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِۦ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ ٱحْتَمَلَ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُۥ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ ۖ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ ۖ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن شَىْءٍ ۚ وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾ لَّا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَىٰهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَٰحٍۭ بَيْنَ ٱلنَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ ٱلْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِۦ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا ۖ وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ ءَاذَانَ ٱلْأَنْعَٰمِ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَتَّخِذِ ٱلشَّيْطَٰنَ وَلِيًّا مِّن دُونِ ٱللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَآ أَمَانِىِّ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ۗ مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطًا ﴿١٢٦﴾ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى ٱلنِّسَآءِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِى ٱلْكِتَٰبِ فِى يَتَٰمَى ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلْوِلْدَٰنِ وَأَن تَقُومُوا۟ لِلْيَتَٰمَىٰ بِٱلْقِسْطِ ۚ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِهِۦ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾ وَإِنِ ٱمْرَأَةٌ خَافَتْ مِنۢ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۚ وَٱلصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ وَأُحْضِرَتِ ٱلْأَنفُسُ ٱلشُّحَّ ۚ وَإِن تُحْسِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَن تَسْتَطِيعُوٓا۟ أَن تَعْدِلُوا۟ بَيْنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۖ فَلَا تَمِيلُوا۟ كُلَّ ٱلْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَٱلْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِن تُصْلِحُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ ٱللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ وَٰسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا ٱلنَّاسُ وَيَأْتِ بِـَٔاخَرِينَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ ثَوَابُ ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟ أَوْ تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ ثُمَّ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟ كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ ٱلْمُنَٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلْعِزَّةَ فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى ٱلْكِتَٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا۟ مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ جَامِعُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْكَٰفِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾ ٱلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ ۖ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ ٱللَّهِ قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ ۖ وَإِن كَانَ لِلْكَٰفِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَلَن يَجْعَلَ ٱللَّهُ لِلْكَٰفِرِينَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَٰدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ لَّا يُحِبُّ ٱللَّهُ ٱلْجَهْرَ بِٱلسُّوٓءِ مِنَ ٱلْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِن تُبْدُوا۟ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا۟ عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمْ يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُو۟لَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَٰبًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾ فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَل طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَٰنًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا ٱلْمَسِيحَ عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ ٱلرِّبَوٰا۟ وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ مِنْهُمْ وَٱلْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱلْمُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَٰدَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْتَنكَفُوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟ فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِهِۦ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾ يَسْتَفْتُونَكَ ۖ قُلِ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِى ٱلْكَلَٰلَةِ ۚ إِنِ ٱمْرُؤٌا۟ هَلَكَ لَيْسَ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَهُۥٓ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ۚ وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَتَا ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ۚ وَإِن كَانُوٓا۟ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۗ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا۟ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿١٧٦﴾

92 Yani, onlar, başlarına gelen kötülüklerin kendi eylemlerinin veya önlerindeki çeşitli yollar arasında yanlış seçim yapmalarının bir sonucu olabileceğini anlamazlar; tersine, onu başkalarının hatalarına atfetmeye çalışırlar.

93 Lafzen, "[kendilerine] söylenen şeyi" —yani, kendi akıllarının ve bütün peygamberlerin öğretilerinin kendilerine açıkça telkin ettiği hakikati.

94 Bu ifade ile "hepsi Allah'tandır" şeklindeki önceki ifade arasında bir çelişki yoktur. Kur'ânî dünya görüşünde Allah, bütün hadiselerin nihaî kaynağıdır. Sonuçta, insanın karşılaştığı her iyilik ve başına gelen her kötülük, son tahlilde Allah'ın iradesinin bir eseridir. Ancak insanın "kötü kader" saydığı her şey, gerçekte, nihaî sonuçları itibariyle kötü değildir; zira "mümkündür ki nefret ettiğiniz bir şey sizin için iyi olabilir, ve yine mümkündür ki sevdiğiniz bir şey de sizin için kötü olabilir: Allah bilir, ama siz bilmezsiniz" (2:216). Böylece, zahirî birçok "kötülük", çoğu zaman, bir sınavdan ve ilahî kaynaklı bir olgu olan, sıkıntı çekerek ruhsal olgunluğa erişme aracından başka bir şey olmayabilir ve mutlaka başına kötülük gelen kişinin yanlış bir seçiminin veya yanlış fiilinin sonucu olması gerekmez. O halde, açıktır ki bu ayetin sözünü ettiği "kötülük" veya "kötü kader" sınırlı bir muhtevaya sahiptir, çünkü kelimenin *ahlakî* anlamında kötülüğe işaret etmektedir; yani, kişinin eylemlerinden veya davranışlarından kaynaklanan azaba. Bu da, Allah'ın bütün mahlukatı için koyduğu ve Kur'an'ın "Allah'ın metodu" *(sünnetullâh)* olarak tanımladığı sebep-sonuç kanunu ile uyum halindedir. Bu gibi sıkıntılar için insan yalnızca kendini suçlamalıdır. Zira "Allah hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapmaz" (4:40).

bir elçi olarak gönderdik: ve hiç kimse [buna] Allah'ın şahitliği gibi şahitlik yapamaz. **80** Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur; yüz çevirenlere gelince; Biz seni onlara bekçilik yapman için göndermedik.

81 Onlar, "Biz sana itaat ediyoruz"[95] derler, ama yanından uzaklaştıklarında, içlerinden bir kısmı, gecenin karanlığında, senin dile getirdiğin [inançlar]dan başka şeyler tasarlarlar;[96] ve Allah onların böyle gece karanlığında tasarladıkları her şeyi kaydeder. O halde kendi başlarına bırak onları ve yalnızca Allah'a güven; zira hiç kimse Allah kadar güvene layık olamaz.

82 Onlar bu Kur'an'ı hiç anlamaya çalışmazlar mı? Eğer o, Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda mutlaka birçok (tutarsızlık ve) çelişkiler bulurlardı![97]

لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾ مَّن يُطِعِ
الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ
عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا
مِنْ عِندِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۖ وَاللَّهُ
يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ
عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ
وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا
﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ

83 ONLAR[98] savaş veya barış ile ilgili herhangi bir [gizli] konuda bilgi sahibi ol-

---

95 Lafzen, "Ve onlar 'İtaat' derler." Bu, Hz. Peygamber zamanındaki Medineli münafıklara ve –dolayısıyla– bütün zamanlardaki İslam'ın ikiyüzlü "hayranlar"ına ve yarım-gönüllü izleyicilerine bir işarettir.

96 Yani, gizli gizli Allah'ın Elçisi'nin mesajını çarpıtmaya çalışırlar. *Bâte* fiili, "geceyi geçirdi" anlamına gelir; *beyyete* halinde ise, "gece boyunca (bir şeyi veya bir şey yapmayı) düşündü," yahut, "gece boyunca (bir şeyler) tasarladı" *(Lisânu'l-'Arab);* yani, "gece karanlığı" tarafından sembolize edilen bir gizlilik içinde.

97 Yani, Kur'an'ın –yirmiüç yılı aşkın bir sürede tedricî olarak nazil olmuş bulunmasına rağmen– her türlü iç çelişkiden uzak olduğu gerçeği, onları, Kur'an'ın "Muhammed (s) tarafından telif edilmiş" olmadığı (Hz. Peygamber'e karşı sadece kendi çağdaşları tarafından değil, daha sonraki zamanların inkarcıları tarafından da çok sık yöneltilen bir suçlama), aksine insanüstü bir kaynağın eseri olduğu yolunda ikna etmiş olmalıdır. Bkz. 25:32 ve 39:23.

98 Yani, "önceki ayetlerde sözü edilen İslam'ın yarım-gönüllü mensupları" (Zemahşerî). Yukarıda savaşa veya barışa –lafzen, "güvenlik veya tehlikeye" *(havf)*– yapılan atıf, ilk olarak, bu sûrenin 59. ayetinde zikredilen devlet yönetiminin prensipleri ile; ikinci olarak da, 71. ayet ile başlayan Allah yolunda savaş söylemi ile bağlantılıdır.

duklarında onu dışarıya yayarlar; halbuki onu Peygamber'e ve müminler arasından[99] kendilerine otorite emanet edilmiş olanlara arzetmiş olsalardı, gizli bilgiler elde etmekle uğraşanlar[100] onu[nla ilgili olarak ne yapılması gerektiğini] mutlaka bilirlerdi.

Ama Allah'ın size lütfu ve rahmeti sayesinde aranızdan çok az kimse Şeytan'ın ardına takılmıştır.

84 O halde sen[101] Allah yolunda savaş –çünkü sen, yalnızca kendi nefsinden sorumlusun– ve müminleri ölüm korkusunu yenmeleri için teşvik et![102] Allah, hakikati inkara kalkışanların gücünü kırmaya muktedirdir; çünkü Allah iradesinde güçlü ve cezalandırmasında şiddetlidir.

85 Kim haklı bir dâvâ uğrunda üstün çaba gösterirse, onun kazandıracağı nimetlerden bir pay alacaktır[103] ve kim de hak-

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾ فَقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَّن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً

---

99 Lafzen, "onlar arasından."

100 Lafzen, "onlar arasından [hakikati] ortaya çıkaranlar"; yani, siyasî ve askerî istihbarat ve değerlendirme ile sorumlu kılınan devletin özel organları.

101 Öncelikle Hz. Peygamber'e hitab ediyor olmasına rağmen, bu cümledeki "sen", her mümini muhatap almaktadır. Yukarıdaki tavsiye, o sırada devam etmekte olan savaş çerçevesinde anlaşılmalıdır, yoksa bir savaş *tahriki* olarak değil.

102 *Harad* terimi, "zihnin veya bedenin ifsadı" yahut "bir kimsenin davranışlarındaki yozlaşma" ve aynı zamanda, "zihnin sürekli rahatsızlığı" anlamlarına gelir *(Kâmûs)*. Râğıb'a göre, *harradahû* fiili, "onu her türlü *harad*'dan kurtardı" anlamını ifade eder; tıpkı *marradahû* "onu hastalıktan *(marad)* kurtardı" ifadesindeki gibi. Bu fiil, Kur'an'da geçtiği her iki örnekte de (bu ayette ve 8:65'de) emir kipinde kullanılmıştır: "müminleri her türlü akıl rahatsızlığından uzak kıl" yahut, mecazî olarak, "her türlü ölüm korkusundan" —böylece, "müminlere ölüm korkusunu yenme duygusu kazandır" şeklinde ifade edilebilir. *Harridi'l-mü'minîne* ibaresinin, "müminleri teşvik et" [veya "harekete geçir" yahut "canlandır"] şeklindeki alışılmış çevirisi, klasik dilbilimcilerin bir kısmı tarafından tercih edilmiş olmasına rağmen, *harrada* fiilinin tam anlamını yansıtmaz (karş. Lane II, 548).

103 Lafzen, "ondan bir pay *(nasîb)* alacaktır." *Nasîb* terimi, burada *olumlu* bir anlama sahip olduğundan, en doğrusu, "onun kazandıracağı nimetlerden bir pay" olarak çevrilebilir.

sız bir dâvâ için koşturursa, sorumluluğunun hesabını[104] verecektir: Çünkü Allah, her şeyi gözetleyicidir.

86 [Barış] selâmı ile selâmlandığınızda ya daha güzel bir selâm ile karşılık verin veya [en azından] benzeri ile.[105] Şüphesiz Allah her şeyin hesabını tutmaktadır.

87 Allah –ki O'ndan başka ilah yoktur– [geleceği] hakkında hiçbir şüphe olmayan Kıyamet Günü sizi bir araya toplayacaktır. Kimin sözü Allah'ın sözünden daha doğru olabilir?

88 Allah onları suçlarından dolayı [bizzat] dışladığı halde,[106] münafıklar hakkında

سَيِّئَةً يَكُن لَّهُۥ كِفْلٌ مِّنْهَا ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ
مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا۟ بِأَحْسَنَ مِنْهَآ أَوْ
رُدُّوهَا ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾
ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ
فِيهِ ۗ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِى
ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِئَتَيْنِ وَٱللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوٓا۟ ۗ أَتُرِيدُونَ

104 *Kifl* ismi, *kefele*: "[bir şeyin] sorumluluğunu üstlendi" kök-fiilinden türetilmiştir. Taberî, kelimenin bu bağlamda, "sorumluluk ve günahtan bir pay"ı gösterdiğini söyler. *Minhâ* ifadesi ("ondan"), failin, *hâ* (o) zamirinin işaret ettiği haksız fiildeki rolünü anlatır.

105 Lafzen, "ondan daha iyisi ile selamlayın veya aynen karşılık verin." Bu ifade –yukarıdaki bağlamda– müminlerin savaş halinde olduğu insanlar tarafından yapılan barış teklifine, ayrıca düşman saflarında olduğu halde dış görünüşüyle barışçıl niyetler taşıyan tek tek kişilere işaret eder. "Eğer onlar barıştan yana eğilim gösterirlerse sen de barıştan yana ol" (8:61) ve "ama (savaştan) vazgeçerlerse ... tüm düşmanlıklar sona erecektir" (2:193) buyrukları gereğince müminler, makul bir çözüme ulaşmak istediğini gösteren bir düşman ile barış yapmak yükümlülüğü altındadırlar; aynı şekilde, çatışmalarda aktif olarak rol almayan düşmanlar arasındaki münferit kişilere gerekli anlayışı göstermek zorundadırlar (bkz. bu sûrenin 94. ayeti).

106 Lafzen, "Allah'ın onları kazandıklarından dolayı baş aşağı ettiğini görerek." Bu münafıkların kimliği konusunda, hemen hemen tümü tarihsel nitelikte olan çok çeşitli varsayımlar vardır. Bazı müfessirler, bu ayetin Hicret'ten sonraki ilk yıllarda Medine'deki münafıklara işaret ettiğini düşünürler; diğerleri ise (mesela Taberî) İbni 'Abbâs tarafından ifade edilen görüşü tercih ederler. Ona göre bu ayet, Hicret'ten önce İslam'ı zahiren kabul eden, ama Kureyş müşriklerini gizlice desteklemeye devam eden bazı Mekkelilere işaret etmektedir. Ancak bana göre, yukarıdaki ayetin "tarihsel" yorumlarını araştırmaya hiç gerek yoktur, çünkü onu genel muhtevası içinde kolayca anlayabiliriz. Önceki ayet Allah'ı konu almakta ve hem O'nun birliğini ve vahyedilen mesajında mevcut olan açık hakikati, hem de Kıyamet Günü yargılanmanın kesinliğini vurgulamaktadır. "O halde" diye devam eder bu yorum; "Allah'ın mesajının gerçekliğini sözde kabul etmiş görünen ama yine de hak ile bâtıl arasında dürüstçe bir seçim yapmak istemeyen insanların ahlakî konumları hakkında nasıl müteredditt olabilirsiniz?"

nasıl müteredddit olabilirsiniz?[107] Allah'ın sapıklık içinde bıraktığı kimseyi doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Oysa Allah'ın sapıklık içinde bıraktıklarına asla bir çıkış yolu bulamazsın. **89** Onlar, kendilerinin inkar ettiği gibi, sizin de hakikati inkar etmenizi isterlerdi ki siz de onlar gibi olasınız. O halde, Allah rızası için zulüm ve kötülük diyarını terk edinceye kadar[108] onları kendinize dost edinmeyin; ve eğer [açık bir] düşmanlığa yönelirlerse, onları nerede bulursanız yakalayın ve öldürün.

Onlardan hiç birini[109] ne dost, ne de hâmi edinmeyin, **90** eğer bir anlaşma ile bağlı bulunduğunuz insanlarla ilişkisi olanlardan veya size yahut kendi toplumlarına savaş açmak [fikrin]den kalplerine ürküntü geldiği için size yaklaşanlardan değillerse. Halbuki Allah onları sizden daha güçlü kılsaydı, mutlaka size savaş açarlardı.[110] Ama onlar sizi bırakır, savaş açmaktan vazgeçer ve barış teklif ederlerse, Allah onlara zarar vermenize müsaade etmez.[111]

91 Hem sizden hem de kendi kavimlerinden emin olmak isteyen, [ama] kötülük eğilimi ile her karşılaştıklarında kendilerini gözü kapalı ona kaptıran başkalarını[n da var olduğunu] göreceksiniz.[112]

أَتُرِيدُونَ أَن تَهْدُوا۟ مَنْ أَضَلَّ ٱللَّهُ ۖ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ
سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا۟ لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا۟ فَتَكُونُونَ
سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوا۟ مِنْهُمْ أَوْلِيَآءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا۟ فِى سَبِيلِ
ٱللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَخُذُوهُمْ وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ
وَلَا تَتَّخِذُوا۟ مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ يَصِلُونَ
إِلَىٰ قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ أَوْ جَآءُوكُمْ
حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَٰتِلُوكُمْ أَوْ يُقَٰتِلُوا۟ قَوْمَهُمْ ۚ
وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَٰتَلُوكُمْ ۖ فَإِنِ
ٱعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ
فَمَا جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ
ءَاخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا۟ قَوْمَهُمْ ۖ كُلَّمَا
رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱلْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا۟ فِيهَا

107 Lafzen, "iki fırka olursunuz?"

108 Bkz. sûre 2, not 203 ve bu sûrenin 124. notu.

109 Yani, "kötülük yurdunu terk etmemiş" olan ve inanç ile inkar arasında yalpalayıp duran kimseleri.

110 Lafzen, "eğer Allah dileseydi onlara size hükmetme gücü verirdi ki ..." —bu, onları müminlerle savaşmaktan alıkoyan şeyin gerçek bir iyi niyet değil, yeterli güçten yoksun bulunmaları olduğuna işarettir.

111 Lafzen, "Allah size onların aleyhine bir yol vermemiştir": Yukarıda 86. ayette öngörülen buyruğa atıf.

112 Lafzen, "Göreceksin onlar ne zaman *fitneye* dönerlerse onun içine atılırlar", yahut "onun içine dalarlar."

O halde şayet onlar sizi bırakmaz, sizinle barışa yanaşmaz ve üstünüzden ellerini çekmezlerse, onları gördüğünüz her yerde yakalayın ve öldürün: İşte size kendilerine karşı [savaşmanız için] apaçık yetki verdiklerimiz[113] bunlardır.

فَإِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ
وَيُلْقُوٓا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓا۟ أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ
وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ
عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ
مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟ ۚ
فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم
مِّيثَٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ

92 HATAEN olmadıkça bir müminin başka bir mümini öldürmesine asla izin verilemez.[114]

Bir mümini hataen öldüren kişi, mümin bir canı özgürlüğüne kavuşturmak ve maktulün akrabalarına[115] diyet ödemekle yükümlüdür, meğer ki onlar bundan vazgeçmiş olsunlar.

Maktulün, kendisi bir mümin olmasına rağmen, sizinle savaş halinde olan[116] bir topluluğa mensup ise, [diyet], mümin bir canı özgürlüğüne kavuşturmak [ile sınırlı olacaktır]; ama o, sizin anlaşma ile bağlı bulunduğunuz bir topluluğa mensup ise [ödenecek bedel], mümin bir canı özgürlüğüne kavuşturmanın yanında akrabalarına ödenecek bir diyet[i de kapsayacaktır].[117] Fakat yeterli imkanlara sahip

113 Lafzen, "Size üzerlerinde açık bir otorite *(sultân)* vermiş olduğumuz" —yalnızca savunma amacıyla savaşa izin veren buyruğun açık bir teyidi (karş. 2:190 vd. ve ilgili 167 ve 168. notlar).

114 Bu ayetin 93. ayet ile bağlantılı olarak okunmasından hareket eden bazı mutezilî alimler, başka bir mümini öldüren müminin kafir sayılması gerektiği görüşüne varmışlardır (Râzî). Bu, elbette yürürlükteki hukukî süreç içinde verilen ölüm cezasının yerine getirilmesini kapsamaz.

115 Lafzen, "ailesine" —yani, maktûlün mirasçılarına veya aile efradına. Bu ayette üç kez zikredilen "mümin bir canı özgürlüğüne kavuşturmak" ibaresi ilk bakışta, savaşta esir alınan kişilere işaret eder (karş. sûre 8, not 72). Ama bkz. ayrıca 58:3, not 5.

116 Lafzen, "size düşman olan" —bu, onların fiilî bir savaş halinde olduklarına işaret eder.

117 Bu, maktûlün, Müslümanların normal ve barışçıl bir ilişki içinde bulundukları topluma mensup bir gayr-i müslim olması durumuyla ilgilidir. Böyle durumlarda verilecek ceza, aynı şartlarda bir müminin öldürülmesi karşılığı öngörülen cezanın aynısıdır.

olmayan, [bunun yerine] peşpeşe iki ay oruç tutmalıdır.[118]

[Bu], Allah tarafından emredilen bir karşılık[tır] ve Allah gerçekten her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

93 Fakat her kim bir mümini kasden öldürürse, onun cezası, cehennemde kalmak olacaktır. Allah onu mahkum edecek, lânetleyecek ve onun için korkunç bir azap hazırlayacaktır.

94 [O halde] siz ey iman edenler, Allah yolunda [sefere] çıktığınız zaman karşılaştığınız durumu açıkça kavramaya çalışın ve size barış teklif edene –bu dünyevî hayatın gelip geçici kazançlarına duyduğunuz (özlem ve) istekle– "Sen mümin değilsin!"[119] demeyin. Çünkü asıl kazanç Allah katındadır. Siz de bir zamanlar aynı durumdaydınız,[120] ama Allah size karşı lütufkar davranmıştı. Öyleyse muhakemenizi kullanın: Şüphesiz Allah, yaptığınızdan her zaman haberdardır.

فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ
وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا
مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ
عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا
وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا
تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِندَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ
كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا
إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾ لَّا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ

95 BİR MAZERETLERİ olmaksızın müca-

---

118 Yani, "Ramazan ayındaki oruç için öngörülen şekilde" (bkz. 2:183-187). Bu kolaylık, kefaret ödeyebilecek durumda olmayan ve/veya bir köleyi özgürlüğe kavuşturma gücünden yoksun olan (Râzî) veya, günümüzde olduğu gibi, özgürlüğe kavuşturulacak bir köle bulamayan kişiler için uygulanır *(Menâr* V, 337).

119 Zımnen, "Ve dolayısıyla bir düşmansın." Bu ayet, savaşa girmeyenleri düşman olarak görmeyi ve farazî inançsızlıklarını onları aşağılamanın bahanesi olarak kullanmayı yasaklar. "Karşılaştığınız durumu açıkça kavramaya çalışın" *(tebeyyenû)* buyruğu, müminlere, her durumda karşıdaki kişilerin aktif şekilde düşmanlık yapıp yapmadığından emin olma sorumluluğu yükler.

120 Lafzen, "siz [de] önceden böyleydiniz." Önceki buyruk *bütün toplum* için geçerli olduğundan, yukarıdaki cümlecik de aynı anlamı ifade ediyor görünmektedir. Yani, Müslüman toplumun, zayıflığı ve sayısal güçsüzlüğü sebebiyle, daha büyük bir güç ile donatılmış olan düşmanların merhametine muhtaç olduğu döneme bir işarettir. Böylece, müminlere adeta şöyle denmektedir: "Önceki zayıflığınızı hatırlayın ve bir zamanlar size davranılmasını beklediğinize benzer şekilde, düşmanlarınıza şefkatlice davranın."

deleden kaçınan müminler[121] ile Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla çaba gösterenler[122] bir olamaz: Allah, mallarıyla ve canlarıyla üstün çaba gösterenleri mücadeleden kaçınanlardan daha üstün bir mertebeye yüceltmiştir. Allah bütün [müminler]e nihai güzellik vaad etmiş olmasına rağmen, Allah yolunda üstün çaba gösterenleri, [kendilerine] büyük bir mükâfaat [vaad ederek] mücadeleden kaçınanlardan üstün kılmıştır, **96** [hesapsız] mertebelerle ve günahların bağışlanmasını ve rahmetini [vaad ederek]; çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

97 Melekler, kendilerine zulmeden kimselere canlarını alırken soracaklar: "Neyiniz vardı sizin?"[123]

Onlar: "Biz, yeryüzünde çok güçsüzdük" diye cevap verecekler.

[Melekler], "Allah'ın arzı sizin kötülük diyarını terketmenize yetecek kadar geniş değil miydi?"[124] diyecekler.

لَّا يَسْتَوِي الْقَٰعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَٰهِدِينَ
بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَٰعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا
وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَٰهِدِينَ عَلَى الْقَٰعِدِينَ
أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَٰتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّىٰهُمُ
الْمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ قَالُوا۟ فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا۟ كُنَّا
مُسْتَضْعَفِينَ فِى الْأَرْضِ ۚ قَالُوٓا۟ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ
وَٰسِعَةً فَتُهَاجِرُوا۟ فِيهَا

121 Lafzen, "[evde] oturanlar" —yani, Allah yolunda maddî veya manevî mücadeleye katılmayanlar.

122 *Mücâhid* terimi, "mücadele etti" yahut "üstün gayret gösterdi" yahut "kendini zorladı" –yani, iyilik uğrunda veya kötülüğe karşı– anlamına gelen *cehede* fiilinden türetilmiştir. Sonuç olarak *cihâd* en geniş anlamıyla "Allah yolunda çaba gösterenler"i ifade eder. Yani, sadece maddî bir çarpışmayı *(kıtâl)* değil, ama aynı zamanda ahlakî ve manevî anlamda her türlü haklı mücadeleyi kapsar; mesela, Hz. Peygamber, insanın kendi ihtiraslarına ve zaaflarına karşı mücadelesini *(cihâdu'n-nefs)* "en büyük *cihâd*" olarak tanımlamıştır (Câbir b. Abdullah'dan rivayetle Beyhakî).

123 Lafzen, "hangi [durum]daydınız?" —Yani, *yaşadığınız sırada*. Bu, hiçbir geçerli mazereti olmaksızın Allah yolunda her türlü mücadeleden kaçınan insanlara işaret eder.

124 Lafzen, "Allah'ın arzı, orada hicret edeceğiniz kadar geniş değil miydi?" *Hecera* ("göç etti") fiilinden türetilen *hicret* ("göç") terimi Kur'an'da iki anlamda kullanılmıştır: Biri tarihsel olup Hz. Peygamber'in ve Ashâbı'nın Mekke'den Medine'ye göç etmelerini ifade ederken, diğeri ahlakî bir muhteva taşır –yani, insa-

فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ
سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ
اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ
فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ
مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ
فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ

Böylelerinin varış yeri cehennemdir, ne kötü bir varış yeri! **98** Ama –erkek olsun, kadın olsun, çocuk olsun– hiçbir gücü olmayan ve kendilerine doğru yol gösterilmeyen[125] çaresiz kimseler bunun dışındadır: **99** Allah onların günahlarını silebilir. Çünkü Allah günahları silendir, çok bağışlayıcıdır.

100 Ve kim Allah için kötülük diyarını terk ederse, yeryüzünde çok tenha yollar[126] ve bereketli hayatlar bulacaktır. Kim de kötülükten kaçarak Allah'a ve Peygamberi'ne göç etmek uğruna evini terk eder ve sonra onu ölüm alırsa, onun mükâfaatı da Allah katındadır; çün-

---

nın Şeytan'dan Allah'a "hicret"i– ve kişinin ana yurdunu mutlaka maddî anlamda terk etmesini gerektirmez. İşte yukarıdaki pasajın işaret ettiği, *hicret* teriminin bu daha geniş dinî ve ahlakî anlamıdır. Tıpkı bir önceki pasajın (95-96. ayetler) "Allah yolunda üstün çaba gösterilmesi"ni *(cihâd)* terimin en geniş anlamıyla, yani, hem maddî hem manevî çabaları ve gerektiğinde kişinin servetini ve hatta canını feda etmesini kapsayan anlamıyla kullanması gibi. Mekke'den Medine'ye maddî anlamda göç, Mekke'nin H. 8. yılda fethinden sonra müminler için zorunlu olmaktan çıktığı halde kötülük yurdundan iyilik yurduna ruhsal göç, İslam'ın temel şartlarından biri olmaya devam etmektedir. Başka bir deyişle, "Şeytan'dan Allah'a hicret etmeyen" kişi mümin olamaz. Bir sonraki cümlede, bu konuda kayıtsız kalanların suçlanmasının sebebi budur.

125 Yahut: "[doğru] yolu bulamayan" —onların çaresiz bir şaşkınlık içinde bulunduklarına ve bu nedenle, İslam'ın bu temel şartını kavrayamayacaklarına; yahut, alternatif olarak, bu şart ile ilgili mesajın onlara yeterli biçimde aktarılamadığına ve açıklanamadığına işaret.

126 *Murâğam* kelimesi *rağam* ("toz-toprak") isminden türetilmiştir ve "burnu toprağa yapıştırıldı"; yani, "aşağılandı ve istemediği şeyi yapmaya zorlandı" anlamına gelen *rağime enfuhû* deyimsel ifadesiyle bağlantılıdır. O halde *murâğam,* "kişiyi kendi toplumundan onlann arzusu hilafına uzaklaştıran yol"u ifade eder (Zemahşerî) ve kişinin kendi yakın çevresinden bu şekilde kopması *murâğam* olarak nitelenen şeyi, yani, "[başka bir şeyden] kopma"yı yahut, "dost veya canlı bir topluluktan ayrılma"yı gösterir (bkz. Lane III, 1113). Bu anlam, yukarıdaki bağlamda, en uygun şekilde "tenha yollar" deyimi ile yansıtılabilir: kişinin "şeytandan Allah'a yolculuğu"nun ilk adımlannda hiçbir zaman kendisini bırakmayacak olan buruk bir yalnızlığın mecazî ifadesi. (Bu son ifadeyle ilgili olarak bkz. yukarıdaki 124. not ve sûre 2, not 203).

kü Allah gerçekten çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾

101 YERYÜZÜNDE [sefere] çıktığınızda, hakikati inkara şartlanmış olanların âniden üzerinize saldırmasından[127] korkarsanız namazlarınızı[128] kısaltmanız günah olmaz: Çünkü o hakikati inkar edenler sizin apaçık düşmanlarınızdır. **102** O halde sen müminler arasında[129] iken onlara namazda imamlık yapacaksan, [yalnızca] bir bölümünün, silahlarını kuşanmış olarak seninle namaza durmalarına izin ver. Onlar namazlarını bitirdikten sonra, namazlarını eda etmemiş olan diğer grubun her türlü tehlikeye karşı hazır vaziyette ve silahlarını kuşanmış olarak gelip seninle namaza durmaları sırasında size koruyuculuk yapsınlar;[130] [çünkü] hakikati inkara şartlanmış olanlar sizin silahlarınızı ve teçhizatınızı unutup bırakmanızı isterler ki âni bir baskınla üzerinize saldırabilsinler.[131]

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
أَن تَقْصُرُوا۟ مِنَ ٱلصَّلَوٰةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱلْكَٰفِرِينَ كَانُوا۟ لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾
وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ
مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا۟ أَسْلِحَتَهُمْ ۖ فَإِذَا سَجَدُوا۟
فَلْيَكُونُوا۟ مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا۟
فَلْيُصَلُّوا۟ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا۟ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ
فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَٰحِدَةً ۚ

---

127 Lafzen, "size zarar vermelerinden" —hemen hemen bütün müfessirlere göre bu, anî bir saldırıya işaret etmektedir.

128 Lafzen, "namazları." Seyahatte veya fiilî bir tehlike karşısında kısaltılıp birleştirilebilecek olan (öğle namazı ikindi ile, akşam namazı yatsı ile) günlük beş vakit farz namaza –sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarına– işaret. Bu iznin barış zamanındaki seyahatleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi, Hz. Peygamber'in *sünneti* gereği iken Kur'an onu yalnızca savaş durumu ile bağlantılı olarak zikreder. Bu, başlangıç cümlesine parantez içinde "sefere" deyiminin eklenme sebebini açıklamaktadır. Bir sonraki ayette tanımlanan namaz –cemaat ile nöbetleşe namaz– *salâtu'l-havf* ("tehlike namazı") olarak adlandırılır.

129 Lafzen, "onlar arasında." Bu cümledeki "sen" zamiri öncelikle Hz. Peygamber'e ve dolaylı olarak, "hakikati inkar edenler" ile savaş halinde olan her mümin grubunun liderine yöneliktir.

130 Lafzen, "onlar secdeye vardıklarında diğerleri [yani, öteki grup] sizin arkanızda dursunlar." Bu deyimsel ifade, lafzî anlamıyla yorumlanmamalıdır. Klasik Arapça kullanımında *kâne min verâike* (lafzen, "o sizin arkanızda idi") deyimi "o sizi korudu" yahut (askerî deyimle) "o size siper oldu" anlamlarına gelir, yoksa iki kişinin veya grubun karşılıklı *maddî* konumlarını tanımlamaz.

131 Lafzen, "anî olarak üzerinize dönebilsinler."

Fakat yağmurdan dolayı sıkıntıya düşerseniz[132] yahut hasta iseniz [namaz kılarken] silahlarınızı bırakmanızda bir mahzur yoktur; ama tehlikeye karşı [daima] hazırlıklı olun.
Allah, şüphesiz, hakikati inkar edenler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

103 Namazınızı bitirdiğinizde Allah'ı anın –ayakta iken, otururken ve uzanmış halde– ve yeniden güvenliğinizi sağladığınızda namazlarınızı [eksiksiz] eda edin. Namaz, bütün müminler için [günün] belli zamanları ile kayıtlı kutsal bir yükümlülüktür.

104 [Düşman] ordusunu takib etmekte korkak davranmayın. Eğer sıkıntı çekerseniz, bilin ki onlar da sizin gibi sıkıntı çekiyorlar; ama siz, Allah'tan onların ümit edemediklerini [alacağınızı] ümit ediyorsunuz. Ve Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

105 BİZ SANA, hakikati ortaya koyan bu ilahî kelâmı indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana öğrettiğine göre hüküm verebilesin.[133] O halde ihanet edenlerle tartışmaya girme, **106** ama Allah'a [onları]

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ
كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَنْ تَضَعُوا
أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ
قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ
فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ
إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ
مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾
إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ
بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ

---

132 Yani, silahlarının kötü hava şartlarından dolayı zarar görmesi tehlikesi varsa savaşçıların namaz kılarken silahlarını yanlarında bulundurmaları zorunlu değildir. Bu istisna, tabii ki özellikle hassas silahlardan sorumlu olan askerler için geçerlidir; ve aynı kural, ayetin devamında zikredilen münferit hastalık hallerine de uygulanır. Ancak unutulmamalıdır ki *matar* terimi (lafzen, "yağmur") Kur'an'da çoğunlukla bir "bela"yı göstermek için kullanılmıştır. Bu anlamı kabul edersek yukarıdaki ibare, "eğer bir bela ile karşılaşırsanız" şeklinde çevrilebilir ve dolayısıyla geniş bir muhtemel tehlikeler yelpazesine imkan verir.

133 Buradaki ve bundan sonra gelen iki ayetteki –aynı zamanda 113. ayetteki– "sen" zamiri, görünüşte Hz. Peygamber'e yönelikse de dolaylı olarak Kur'an'ın rehberliğini kabul etmiş olan herkese şamildir. Bu, 109. ayette çoğul "siz" zamirinin kullanılmasından da anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, müfessirlerin çoğunun bu pasajı sırf tarihî açıdan açıklama teşebbüsleri fazla ikna edici değildir; çünkü genel bir muhtevanın kendi-kendini açıklayıcı ahlakî öğretisine gereksiz bir sınırlama koymuş olmaktadır.

bağışlaması için dua et;[134] unutma ki Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

107 Kendi kişiliklerine ihanet edenleri savunma![135] Şüphe yok ki Allah, kendilerine ihanet edenleri ve günahkarlıkta inat edenleri sevmez. **108** Onlar yaptıklarını insanlardan gizleyebildiler ama Allah'tan gizleyemezler; çünkü gecenin karanlığında, Allah'ın tasvib etmediği düşünce ve inançları[136] her ne zaman tasarlasalar, Allah onların yanıbaşındadır. Ve Allah onların bütün yaptıklarını [ilmiyle] kuşatır.

109 Sizler belki bu dünya hayatında onları savunabilirsiniz; ya Kıyamet Günü kim onları Allah'a karşı savunacak, kim onların koruyucusu olacaktır?

110 Ama kim kötülük yapar yahut [başka şekilde] kendisine zulmeder de daha sonra affetmesi için Allah'a yalvarırsa, Allah'ı çok bağışlayıcı ve rahmet kaynağı o-

إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝١٠٧ وَلَا تُجَٰدِلْ عَنِ
ٱلَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ
خَوَّانًا أَثِيمًا ۝١٠٨ يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ
مِنَ ٱللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۚ
وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ۝١٠٩ هَٰٓأَنتُمْ
هَٰٓؤُلَآءِ جَٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَمَن يُجَٰدِلُ
ٱللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا
۝١١٠ وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ
يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝١١١

134 Bu ifade, bu sûrenin önceki bölümlerinde değinilen, Kur'an'ın gönülsüz takipçilerine ve münafıklara işaret etmektedir. Her iki grup da kendilerine tevdî edilen emanete ihanet etmekle suçlanmaktadırlar; çünkü Kur'an'ın mesajını kabul etmiş göründükleri halde aslında onu çarpıtmaya çalışırlar (bkz. ayet 81). Kur'an'ın kendilerinden ne istediğini iyi bilmelerine rağmen onun rehberliğine gerçek anlamda teslimiyetten kaçınmaya şartlanmış olmaları nedeniyle onlarla tartışmanın hiçbir faydası yoktur.

135 Yani, "Allah'tan onları bağışlamasını dileyebilirsin, fakat onların davranışları için mazeretler bulmaya çalışma." Kur'an'ın, ister ruhî isterse sosyal olsun, emanete her türlü ihaneti "kişinin kendisine ihaneti" olarak tanımlaması önemlidir –tıpkı kasıtlı olarak bir günah işleyen veya *zulüm* yapan kimseyi "*kendisine* karşı günah işleyen" veya "*kendisine* zulmeden" *(zâlimun nefsehû)* olarak tanımlaması gibi– çünkü her türlü kasıtlı günahkarlık onu yapana ruhsal olarak zarar verir.

136 Lafzen, "inancın" *(mine'l-kavl)*. Unutulmamalıdır ki *kavl* kelimesi, yalnızca "deyiş" veya "söz" (ki asıl karşılığıdır) anlamına gelmez; aynı zamanda, mecazî olarak, "kavramsal ifade"; yani, bir düşünce, doktrin veya inanç olarak tanımlanabilecek olan olguyu göstermek için kullanılır ve Kur'an'da da çoğunlukla bu anlamda kullanılmıştır.

larak bulacaktır. **111** Çünkü günah işleyen kimse, yalnız kendine zarar verir.[137] Ve Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. **112** Ama kim bir hata yapar ve günah işler de sonra onu suçsuz bir kimsenin üstüne atarsa, iftira suçu ve [hatta daha da] iğrenç bir günah yüklenmiş olur. **113** Allah'ın sana lütfu ve rahmeti olmasaydı, o [kendilerine zulmede]nlerden bazısı seni saptırmaya çalışırdı; ama onlar kendilerinden başka kimseyi saptıramazlar. Sana asla bir zarar da veremezler, çünkü Allah sana bu ilahî kelâmı indirmiş, hikmeti [vermiş] ve sana bilmediklerini öğretmiştir. Allah'ın sana olan lütfu gerçekten büyüktür.

114 YARDIMLAŞMAYI, iyi ve yararlı davranışları ve insanların arasını düzeltmeyi öngören, bunları gerçekleştirmeye çalışan kimselerin yaptığı toplantılar dışında gizli toplanmaların çoğunda hayır yoktur;[138] ve bütün bu güzel eylemleri Allah'ın rızasını kazanmak için yapana zamanı geldiğinde büyük bir mükâfaat vereceğiz.

115 Ama, kendisine hidayet bahşedildikten sonra Peygamber ile bağını koparan ve müminlerin yolundan başka bir yola sapana gelince, onu kendi tercih ettiği yolda bırakacak[139] ve ona cehennemi tattıracağız: o ne kötü bir sondur!

وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا
يَكْسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾
وَمَن يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِۦ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ
ٱحْتَمَلَ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ
وَرَحْمَتُهُۥ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ ۖ وَمَا
يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ ۖ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن شَىْءٍ ۚ وَأَنزَلَ
ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن
تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾ لَّا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ
مِّن نَّجْوَىٰهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ
إِصْلَٰحٍۭ بَيْنَ ٱلنَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ
ٱللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن يُشَاقِقِ
ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ
سَبِيلِ ٱلْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِۦ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ
مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

---

137 Lafzen, "günah kazanan, onu yalnız kendi aleyhine kazanmış olur."

138 Lafzen, "onların gizli toplantılarının (*necvâ*) çoğunda bir hayır yoktur; ... olan dışında." Böylece, olumlu ve faydalı sonuçları amaçlayan gizli görüşmeler –mesela devletler ve toplumlar arasındaki barış görüşmeleri– "gizli toplantılar" ile ilgili eleştirinin dışındadır. Çünkü olgunlaşmamış bir açıklık bazan sözkonusu amaçların gerçekleşme şansını zedeleyebilir yahut (özellikle karşılıksız yardımların sözkonusu olduğu hallerde) halkın duygularını incitebilir.

139 Lafzen, "Onu [kendisinin] döndüğü yere dön[dür]eceğiz" —İnsanın seçme özgürlüğünün vurgulanması.

116 ALLAH, Kendisinden başka birine ilahlık yakıştırılmasını asla bağışlamaz, [ama] dilediği kimsenin daha hafif günahlarını bağışlar: Çünkü Allah'ın yanısıra başkasına ilahlık yakıştıranlar şiddetli bir sapıklığa düşmüş kimselerdir. **117** Onlar, Allah'ı bırakıp yalnızca cansız sembollere[140] sığınıyorlar; böylece isyankar bir Şeytan'a sığınmış oluyorlar, **118** ki onu Allah şöyle dediği için lânetlemiştir: "Senin kullarından kendi istediğimi mutlaka alacağım, **119** onları saptıracağım ve boş hevesler, özlemler ile dolduracağım; ben onlara emredeceğim, onlar da [putperestçe bir kurban âdeti olarak] deve(lerin) kulaklarını kesecekler; ve ben onlara emredeceğim, onlar Allah'ın mahlukatını ifsad edecekler!"[141]

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ
مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ
ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ
إِنَٰثًا ۖ وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ ۘ
وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾
وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ
ءَاذَانَ ٱلْأَنْعَٰمِ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ ٱللَّهِ ۚ وَمَن
يَتَّخِذِ ٱلشَّيْطَٰنَ وَلِيًّا مِّن دُونِ ٱللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ
خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ

Ama Allah'ı bırakıp Şeytan'ı kendilerine rehber edinenler, kesinlikle ziyana uğrarlar. **120** Şeytan onlara vaadlerde bu-

140 *İnâs* (*ünsâ*'nın –"dişi varlık"– çoğulu) teriminin, İslam-öncesi Arapların putlarına verdikleri bir ad olduğu sanılmaktadır, çünkü putların çoğunun dişi olduğuna inanılıyordu. Bu nedenle, bazı dilbilimcilere göre *inâs* çoğul formu, "cansız şeyler"i gösterir (karş. Lane I, 112). İbni 'Abbâs, Katâde ve Hasan Basrî, onun hareketsiz ve cansız şeyleri gösterdiğini söylemişler (Taberî) ve bu tanımlama Râğıb tarafından da desteklenmiştir. Diğer taraftan Taberî, 'Urve'den rivayetle bir Hadis nakleder. Buna göre, Hz. Ayşe'nin elindeki bir Kur'an nüshasında *inâs* yerine *evsân* (putlar) kelimesi geçmekteydi (karş. ayrıca Zemahşerî ve İbni Kesîr). Bunun "cansız semboller" olarak çevrilmesi bu bağlamda en uygun karşılıktır, çünkü "put" kavramını "cansız şeyler" kavramı ile en güzel şekilde birleştirmektedir.

141 Karş. 7:16-17. İslam öncesi Araplar, develerinden bir kısmını, kulaklarını keserek veya yararak putlarından birine veya ötekine adamayı âdet edinmişlerdi ve böyle bir hayvan kutsal sayılırdı (Taberî). Bu atıf, yukarıdaki bağlamda, genel olarak putperest uygulamaları veya eğilimleri tanımlamak için mecazî olarak kullanılmıştır. Şeytan'ın insanı "Allah'ın mahlukatını ifsad etmeye" [lafzen,"değiştirmeye"] yöneltmesine yapılan atıf, yeterli dikkatin pek fazla çekilmediği bir anlama sahiptir. Bu yaratma ve onun tezahür biçimi, Allah'ın planlama iradesinin bir ifadesi olduğundan, onun *verili/aslî tabiatını* değiştirme teşebbüsleri (mahlukatı) ifsad etmeye ve bozmaya dönüşür. *Şeytan* teriminin ("Şeytan" veya "şeytanî güçler") daha geniş anlamı için bkz. 15:17, not 16'nın ilk bölümü.

lunur ve onları boş özlemlerle doldurur. Ama Şeytan'ın onlara vaad ettiği her şey sadece akıl çelmekten başka bir şeye yaramaz.[142] **121** Böylelerinin varacağı yer cehennemdir ve oradan kaçış yolu bulamayacaklardır.

122 Ama imana erip yararlı ve doğru işler yapanları içlerinden ırmaklar akan hasbahçelere koyacağız, orada sonsuza kadar kalacaklar. Bu, Allah'ın gerçek vaadidir. Kimin sözü Allah'ın sözünden daha doğru olabilir?

123 Kötülük işleyen[in] cezalandırılacak [olması] ve kendisini Allah'a karşı savunacak ve yardım edecek bir kimse bulamaması, ne sizin kuruntularınıza uygun düşer, ne de geçmiş vahiy mensuplarının kuruntularına.[143] **124** Halbuki –ister erkek ister kadın olsun– iman edip [yapabileceği] doğru ve yararlı işler yapan kimse cennete girecek ve bir hurma çekirdeği[ni dolduracak] kadar bile haksızlığa uğramayacaktır.

125 Bütün benliğini Allah'a teslim eden, daima iyilik yapan ve her türlü bâtıldan yüz çeviren İbrahim'in inanç sistemine –Allah'ın o'nu sevgisiyle yücelttiğini[144] göz önünde bulundurarak– uyan kişiden daha iyi iman sahibi kim vardır?

126 Çünkü göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir ve Allah her şeyi kuşatmıştır.

وَيُمَنِّيهِمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ
الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ
مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ
الْكِتَابِ ۗ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ
دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ
مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ
وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ
وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ﴿١٢٦﴾

---

142 *Gurûr* terimi, aklı çelen veya saptıran herhangi bir şeyi gösterir —mesela, son haddine kadar dünyevî zevklere teslimiyet yahut, insanın amaçlarının ve başarılarının hiçbir sınırı olmadığı yolundaki saçma inanç.

143 Hem Yahudilerin kendilerini "Allah'ın seçilmiş halkı" olarak görmelerine ve bu nedenle öteki dünyada O'nun rahmetinden emin oldukları fikrine, hem de Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğuna inanan herkese kurtuluş vaad eden Hristiyanların "vekaleten kefaret" dogmasına bir işaret.

144 Lafzen, "İbrahim'i samimi bir dost[u] *(halîl)* olarak seçtiğini."

127 ONLAR, kadınlar ile ilgili düzenlemeler[145] konusunda kendilerini aydınlatmanı istiyorlar. De ki: "[Bizzat] Allah onlarla ilgili hükümler konusunda sizi aydınlatmaktadır"; nitekim kendileriyle evlenmek isteyip de haklarını vermek istemediğiniz [sorumluluğunuz altındaki] yetim kızlar[146] ile kimsesiz çocuklar ve sizin yetimlere karşı adaletli davranma yükümlülüğünüz hakkında size tebliğ edilen bu ilahî kelâmda [Allah'ın iradesi tezahür etmiş]tir. Ve ne iyilik yaparsanız, unutmayın ki Allah onu tamamiyle bilir. **128** Eğer bir kadın, kocasının kötü muamelesinden veya kendisini terk etmesinden korkarsa, [iki taraf] aralarında anlaşarak sorunlarını çözebilirler; zira karşılıklı anlaşma en iyi yoldur ve bencillik, insan ruhunda her zaman mevcuttur. Fakat iyilik yapar ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız, bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır. **129** Ne kadar isteseniz de eşlerinize adaletle davranmak elinizde değildir.[147]

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ
وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي
لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَن تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ
بِالْقِسْطِ ۚ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾
وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۚ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ
وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ۚ وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ
اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَن تَسْتَطِيعُوا أَن
تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ

145 Yani, evlilik ilişkileri, kadının mirastaki payı vb. ile ilgili kurallar. *Fetvâ* yahut *iftâ* bir soruya cevap olarak "hukukî bir buyruğun açıklığa kavuşturulması"nı ifade eder. Buna paralel olarak *isteftâbu* fiili, "ondan yasal bir hüküm vermesini istedi" yahut, "[belli] bir yasal hüküm hakkında onu aydınlatmasını istedi" anlamına gelir. Yukarıdaki pasajda atıfta bulunulan hükümler bu sûrenin ilk bölümlerinde ele alınmış olduğundan, onlara yeniden atıfta bulunulması, hem üzerinde durulan problemlerin önemini hem de insanların psikolojik olarak daha zayıf karşı-cinslerine karşı taşıdıkları sorumluluğu vurgulamayı amaçlamaktadır. Kur'an'da hakim olan sistematiğe göre, bütünüyle manevî veya ahlakî sorunlarla ilgilenen pasajları genellikle –bu örnekte olduğu gibi– sosyal düzenlemelere ilişkin ayetler takip eder ve bununla, insanın ruhî hayatı ile sosyal davranışı arasındaki yakın ilişkinin ortaya konulması amaçlanır.

146 Karş. bu sûrenin 3. ayeti: "Eğer yetimlere karşı adil davranamamaktan korkuyorsanız..." ve onunla ilgili 3. notta nakledilen Hz. Ayşe'nin açıklaması.

147 Bu, erkeğin birden fazla eşe sahip olduğu hallere işaret eder —bu sûrenin 3. ayetinde belirtildiği gibi, erkeğin "onlara adil bir tarafsızlıkla muamele etme" imkanına ve kararlılığına bağlı bir izin. Ahlakî sorumluluğunun tam bilincinde olan

Dolayısıyla diğerlerini dışlayarak ve onları kocası hem var hem de yokmuş gibi bir durumda bırakarak [içlerinden sadece] birine yönelmeyin.[148] Ancak her şeyi yoluna koyar ve O'na karşı sorumluğunuzun bilincinde olursanız, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

130 Eğer eşler[149] ayrılırlarsa, Allah her birini lütfu ile besleyip geçindirir. Çünkü Allah (lütfunda) sınırsızdır, hikmet sahibidir, **131** ve göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir.

فَلَا تَمِيلُوا۟ كُلَّ ٱلْمَيْلِ
فَتَذَرُوهَا كَٱلْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِن تُصْلِحُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ ٱللَّهُ كُلًّا
مِّن سَعَتِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ وَٰسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ
لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا
﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ
وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا ٱلنَّاسُ وَيَأْتِ بِـَٔاخَرِينَ ۚ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾

BİZ, hem sizden önce vahiy verilenlere, hem de size Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olmanızı emretmişizdir. Eğer O'nu inkar ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir ve Allah Kendi kendine yeterlidir, övülmeye layık olandır.

132 Göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir ve hiç kimse Allah kadar güvene layık olamaz. **133** O, eğer dilerse, ey insanlar, sizi yok edip [yerinize] başka varlıklar geçirebilir: Çünkü Allah bunu yapmaya gerçekten muktedirdir.

---

bir kişi, eşlerinden birini diğerinden (veya diğerlerinden) fazla severse günah işlemiş olacağı hissine kapılabileceğinden, yukarıdaki ayet, *duyguların* insanın kontrolü dışında olduğunu, başka bir deyişle, istenen eşit muamelenin yalnızca kişinin eşlerine karşı zahirî davranışına ve onlar ile pratik ilişkisine bağlı olduğunu vurgulamak sûretiyle bu konuya "hukukî bir açıklama" getirir. Ancak bir kimsenin başka birine karşı davranışının, uzun vadede, mutlaka o kişiye karşı ne *hissettiğine* yakından bağlı olduğu gerçeği karşısında, yukarıdaki pasaj –ayet 3 ve özellikle son cümlesi ile bağlantılı olarak okunduğunda– çok evliliklere *manevî/ahlakî* bir sınırlama getirmektedir.

148 Lafzen, "onu boşluktaymış gibi *(ke'l-mu'allaka)* bırakarak bütün ilginizi diğerine yöneltmeyin"; yani, eşlerden birini her türlü şefkatten yoksun bırakacak şekilde bütün ilginizi diğerine yöneltmeyin. Bu ibareyi çeviri tarzım konusunda bkz. Lane V, 2137.

149 Lafzen, "ikisi."

مَن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ
ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ ثَوَابُ ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ
سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ
بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ
وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ
بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟ أَوْ
تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾
يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَـٰبِ
ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَـٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ
مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَـٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ
وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَـٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ ثُمَّ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟
ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟ كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ

134 Kim bu dünyanın nimetlerini isterse, [ona hatırlat ki] hem bu dünyanın hem de ahiretin nimetleri Allah katındadır ve Allah gerçekten her şeyi duyan, her şeyi görendir.

135 SİZ EY imana ermiş olanlar! Sizin, ebeveyninizin ve akrabalarınızın aleyhine de olsa, Allah rızası için hakikate şahitlik yaparak adaleti gözetmeye azmedin. O kişi zengin de olsa fakir de olsa, Allah'ın hakkı onların her birinin [hakkının] önüne geçer.[150] Öyleyse, kendi boş arzu ve heveslerinize uymayın ki adaletten uzaklaşmayasınız. Çünkü, eğer [hakikati] çarpıtırsanız, bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

136 Siz ey imana ermiş olanlar! Sımsıkı sarılın Allah'a ve Peygamber'e olan inancınıza ve O'nun Peygamberi'ne safha safha indirdiği ilahî kelâma ve daha önce indirdiği vahye:[151] Zira Allah'ı, meleklerini, vahiyleri, peygamberleri ve Ahiret Günü'nü inkar eden, gerçekten şiddetli bir sapıklığa düşmüştür.[152]

137 İman edip sonra hakikati inkar eden ve tekrar iman edip yeniden hakikati inkar eden ve sonra hakikati inkar etmedeki inatlarına boyun eğenlere[153] gelince, Allah onları bağışlamayacak ve

150 Yani, "zengin bir adamın sizi onun lehine veya aleyhine sonuçlanacak bir önyargıya sürüklemesine izin vermeyin ve yersiz bir merhamete kapılarak hakikati (gizleme) pahasına yoksul kimseyi kayırmayın."

151 Burada kasdedilen, önceki vahiyler *olgusuna* inanmadır, yoksa önceden vahyedilmiş kitapların –Kur'an'da sıkça ifade edildiği gibi– asıl metinlerinin kapsamlı bir tahrifata uğramasının sonucu olan bugünkü şekillerine değil.

152 Allah, vahiylerini peygamberlere, melek olarak tanımlanan varlıklar veya güçler aracılığıyla ilettiğinden meleklere iman ile indirilen vahye iman arasında bu şekilde paralellik kurulmuştur.

153 Lafzen, "inkarlarını arttıranlara."

hiçbir şekilde doğru yola eriştirmeyecektir. **138** Böyle ikiyüzlülere kendilerini şiddetli bir azabın beklediğini duyur.

139 Müminleri bırakıp hakikati inkar edenleri müttefik edinenlere gelince, onlarla şeref kazanacaklarını mı umuyorlar? Unutmayın ki asıl şeref [yalnız] Allah'a aittir.[154]

140 Allah bu ilahî kelâmda size buyurmuştur ki ne zaman Allah'ın mesajlarının inkar edildiğini ve onların hafife alındığını duyarsanız, başka şeyler konuşmaya başlayıncaya kadar bunu yapanların yanından ayrılmalısınız,[155] yoksa kesinlikle onlar gibi olursunuz.

Bakın, Allah, ikiyüzlüleri hakikati inkar edenlerle birlikte cehennemde toplayacaktır, **141** onlar ki, sadece başınıza gelecekleri görmeyi beklerler: Böylece, eğer Allah'tan size bir zafer ihsan edilirse, "Sizin yanınızda değil miydik?" derler; hakikati inkar edenlerin şanslarının yaver gittiğini görünce de [onlara dönüp]: "Şu müminlere karşı sizi savunarak sevginizi hak etmedik mi?" derler.[156] Ama Allah, Kıyamet Günü aranızda hük-

وَلَا يَهْدِيهِمْ
سَبِيلًا ﴿١٣٨﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٩﴾
الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ
أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾
وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ
اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ
حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ
إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤١﴾
الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ
مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ لِلْكَافِرِينَ
نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم
مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

154 Bkz. 3:28. Ancak "dostlar" *(evliyâ',* tekili *velî)* terimi bu bağlamda sadece *politik* ittifakları göstermez. Her şeyden daha fazla, bariz olarak, hakikati inkar edenler ile "ahlakî dayanışmaya" işaret eder. Bu da onlar tarafından "onurlandırılma" veya eşit kabul edilme ümidi ile onların hayat tarzlarını müminlerin hayat tarzına tercih etmeyi ifade eder. İnatçı inkarcıların hayat tarzının taklit edilmesi, sahih inancın talep ettiği ahlakî esaslar ile çatıştığından, bu ilkelerin tedricî olarak terk edilmesine yol açar.

155 Lafzen, "bunun dışında bir konuşmaya dalıncaya kadar onlarla oturmayacaksınız." Burada işaret edilen buyruk, daha erken bir dönemde indirilmiş olan 6:68'de geçmektedir.

156 Lafzen, "biz sizin üzerinizde ("kalpleriniz üzerinde" —karş. Lane II, 664) bir hakimiyet sağlamadık mı ve sizi müminlere karşı savunmadık mı?" Burada "müminler" terimi, *"el"* harf-i tarifi yerine "şu" işaret zamirinin kullanılışını haklı gösteren istihza edici bir îma taşımaktadır.

münü verecek; ve hakikati inkar edenlerin müminlere zarar vermelerine asla izin vermeyecektir.[157]

142 Bakın, bu ikiyüzlüler, Allah'ı kandırmaya çalışıyorlar; halbuki Allah onların [kendi kendilerini] kandırmalarını sağlıyor.[158] Onlar namaz için kalktıklarında, gönülsüzce, sadece insanlar görüp takdir etsinler diye kalkarlar; Allah'ı da nadiren anarlar; **143** bu taraftakilerle diğerleri arasında bocalayıp dururlar, ne o tarafa ne de bu tarafa [sadık] kalırlar. Allah'ın saptırdıkları için asla bir çıkış yolu bulamazsın.

144 Siz ey imana ermiş olanlar! Müminleri bırakıp hakikati inkar edenleri dost edinmeyin! Suçluluğunuz konusunda Allah'ın önüne açık bir kanıt mı[159] koymak istiyorsunuz?

145 Şüphe yok ki, ikiyüzlüler ateşin en dibine atılacaklar ve sen onlara yardım edebilecek birini bulamayacaksın. **146** Ancak tevbe edenler, dürüst ve erdemlice yaşayanlar, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve yalnız Allah'a yürekten inanıp bağlananlar hariç: Zira bunlar müminlerle birlikte olacaklardır ve zamanı geldiğinde Allah bütün müminlere büyük bir mükâfaat bahşedecektir.

وَلَن يَجْعَلَ ٱللَّهُ لِلْكَٰفِرِينَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾
إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَٰدِعُهُمْ وَإِذَا
قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ
وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ
ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ
ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ
أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا
﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ۖ وَلَن
تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَ
ٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾

157 Bu duyuru, tamamen manevî/ruhî bir muhtevaya sahiptir ve hayatın değişkenlik gösteren maddî şartlarına uygulanamaz; zira (bu son ayetin işaret ettiği gibi) "hakikati inkar edenler" bazan "şanslı" günlerinde olabilirler, yani, müminler üzerinde geçici bir üstünlük sağlayabilirler.

158 Bazı müfessirler (mesela Râzî), *huve hâdi'uhum* (lafzen, "O, onları yanıltandır") ifadesini, "onları hilelerinden dolayı cezalandıracaktır" şeklinde yorumlarlar. Ancak benim tercih ettiğim çeviri, aynı türden bir münafıklığın sözkonusu edildiği 2:9 ile daha uyumlu görünmektedir: "Onlar Allah'ı ve imana ermiş olanları kandırmak isterler; halbuki kendilerinden başka kimseyi kandıramazlar ve bunu da fark etmezler." Bkz. ayrıca *Menâr* V, s. 469. —Orada bu yorumlar, birbirlerini tamamlayıcı olarak mütalaa edilmişlerdir.

159 Lafzen, "kendi aleyhinize açık bir delil." Bkz. yukarıdaki not 154.

مَا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ
ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ لَّا يُحِبُّ ٱللَّهُ ٱلْجَهْرَ بِٱلسُّوٓءِ مِنَ
ٱلْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾
إِن تُبْدُوا۟ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا۟ عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ
وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَ
يَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ

147 Eğer şükredici olur ve imana ererseniz neden Allah [geçmiş günahlarınızdan dolayı] sizi azaba uğratsın? Bilirsiniz ki Allah şükredenlere karşılığını her zaman veren ve her şeyi bilendir.[160]

148 Allah, bir kötülüğün, [ondan] zarar gören tarafından söylenmesi dışında, açıkça dile getirilmesini sevmez.[161] Allah gerçekten her şeyi duyan, her şeyi bilendir; **149** sizin, açıktan ya da gizli, iyilik yapıp yapmadığınızı yahut [size yapılmış olan] bir kötülükten dolayı affediciliğinizi gösterip göstermediğinizi [bilir]: unutmayın ki Allah, günahları bağışlayandır, kudret ve egemenliğinde sınırsızdır.

150 ALLAH[a inanmak] ile elçileri[ne inanmak] arasında ayrım yapmaya çalışarak, "Birine inanır, ama diğerini inkar ederiz!"[162]

160 Burada sözü edilen *şükür*, genel bir mahiyet taşır —hayatta olmanın ve "can" olarak tanımlanan bir vasıf ile donatılmanın karşılığında duyulan şükran duygusu: insanı, bu hayat ve şuur nimetinin tesadüfî olmadığını kavramaya ve böylece, mantıkî bir düşünme süreci içinde Allah'a inanmaya yönelten bir duygu. Zemahşerî'ye göre bu, "şükr"ün yukarıdaki cümlenin kuruluş tarzı içinde neden "inanc"ın önüne konulduğunun sebebini açıklar.

161 Bazı müfessirlerin (mesela, Râzî) işaret ettiği gibi, bu, önceki iki ayette zikredilen "tevbe etmiş günahkarların" –hem münafıklar hem de doğrudan inkarcıların– daha önceki söz veya fiillerini teşhir etmeye bir işaret olabilir: bu ifadenin kullanıldığı bağlamdan çıkarıldığı anlaşılan bir yorum. Ancak yukarıdaki ibare genel bir muhtevaya da sahiptir: Herhangi bir kimsenin kötü söz veya fiillerinin, "[onlardan] zarar görenler tarafından söylenmesi hariç", toplum içinde ifşa edilmesini yasaklar. Bu, aynı zamanda, bir bütün olarak toplumu etkileyen kötü davranışların, zarar gören tarafın –burada tüm toplumun– menfaatleri gerektirdiği takdirde teşhir edilebileceğine işaret eder.

162 Yahut: "Bazılarına inanır, diğerlerini inkar ederiz" —yani, onlar Allah'a inanırlar ama peygamberlere inanmazlar (Zemahşerî), yahut, bazı peygamberlere inanırlar ama diğerlerini inkar ederler (Taberî ve Zemahşerî). Bana göre bu iki yorumdan ilki daha tercihe şayandır; çünkü o sadece bazı peygamberlerin inkar edilmesini kapsamaz, ama aynı zamanda, Allah'ın kendi iradesini seçtiği elçiler aracılığıyla gösterebileceği fikrinin toptan reddini de ifade eder. İslam'a göre, Allah'ın peygamberlerinden birinin veya tümünün reddi, bizzat Allah'ın inkar edilmesi kadar şiddetli bir günah teşkil eder.

demek sûretiyle Allah'ı ve elçilerini inkar edenler, (böylece de) arada bir yol tutturanlar (var ya); **151** işte bunlar hakikati gerçekten inkar edenlerdir: ve Biz hakikati inkar edenler için aşağılayıcı bir azap hazırlamışızdır.

152 Allah'a ve peygamberlerine inanan ve onlar arasında hiçbir ayrım yapmayanlara[163] gelince, zamanı geldiğinde Allah, onlara mükâfaatlarını [tam olarak] bahşedecektir. Ve Allah, çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

153 TEVRAT'IN izleyicileri,[164] [ey Peygamber,] gökten kendilerine bir vahiy indirmeni isterler.[165] Onlar Musa'dan bunun daha büyüğünü istemişler ve "Bizi Allah ile yüzyüze getir" demişlerdi de bu çarpıklıkları yüzünden onları bir ceza yıldırımı çarpmıştı.[166] Daha sonra [altın] buzağıya tapmaya başlamışlardı, ve hakikatin bütün kanıtları kendilerine geldikten sonra yapmışlardı bunu! Yine de bu [günahları]nı silmiş ve Musa'ya [hakikatin] açık kanıtını bahşetmiştik; **154** ve Sina Dağı'nı verdikleri sözün delili olarak üzerlerine yükseltmiştik. Onlara "Kapıdan tevazu içinde girin" demiş[167] ve "Sebt Kanunu'nu ihlal etmeyin!" diye uyarmış-

وَيُرِيدُونَ أَن
يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ
حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ
آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ
أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا
رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ
كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ
مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ
بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ
فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَآتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾
وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا
الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ

163 Yani, onların Allah'ın elçileri oldukları noktasında.

164 Cümlenin akışından/gelişinden açıkça anlaşıldığı gibi, *ehlu'l-kitâb* (geçmiş vahiylerin mensupları) terimi, burada özel olarak Yahudilere işaret eder. Bu, onun "Tevrat'ın izleyicileri" şeklindeki çevrilmesini açıklar.

165 Yani, "peygamberliğinin isbatı için." Alternatif olarak, cümle şu şekilde de anlaşılabilir: "Onlar senden gökten [fiilen] bir kitap indirmeni isterler." Ancak, Yahudilerin, yalnız kendilerinin ilahî vahye mazhar olacaklarına inandıkları şeklinde çok sık tekrarlanan Kur'ânî beyan ışığında benim tercih ettiğim çeviri daha uygun görünmektedir.

166 Bkz. 2:55 ve ilgili not 40.

167 Bkz. 2:58-59 ve ilgili dipnotlar.

tık ve kendilerinden sağlam bir taahhüt almıştık.

155 Böylece, taahhütlerini çiğnedikleri, Allah'ın mesajlarını reddettikleri, peygamberleri haksız yere öldürdükleri ve "Kalplerimiz zaten bilgi ile doludur" diye böbürlendikleri için [onları cezalandırdık[168]], hayır, aslında Allah, hakikati inkar etmelerinden dolayı onların kalplerini mühürlemiştir ve [şimdi] artık çok az şeye inanırlar;[169] **156** ve hakikati inkar ettikleri ve Meryem'e korkunç bir iftira attıkları için[170] **157** ve "Bakın, biz, Allah'ın Elçisi [olduğunu iddia eden] Meryem'in oğlu İsa Mesih'i öldürdük!" diye böbürlendikleri için.

Aslında o'nu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler, sadece onlara öyle [olmuş gibi] göründü;[171] ve o konuda farklı gö-

وَأَخْذِهِمُ الرِّبَوٰا۟ وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا
مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ مِنْهُمْ وَٱلْمُؤْمِنُونَ
يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ
وَٱلْمُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ
سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ
وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ
وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ
وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾
رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ
ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ
إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا
﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا
بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ
وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ
وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ
ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ
لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾
يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ
إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ ۚ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ
مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ
ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ
وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا
﴿١٧١﴾ لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ
ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ
إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ
أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْتَنكَفُوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟
فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا
نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ
إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِهِۦ
فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا
﴿١٧٥﴾ يَسْتَفْتُونَكَ ۖ قُلِ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِى ٱلْكَلَٰلَةِ ۚ إِنِ ٱمْرُؤٌا۟ هَلَكَ
لَيْسَ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَهُۥٓ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ۚ وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمْ
يَكُن لَّهَا وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَتَا ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ۚ وَإِن
كَانُوٓا۟ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۗ يُبَيِّنُ
ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا۟ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

168 Onların cezalandırılmasına ilişkin –burada açık şekilde îma edilen– beyan, 160. ayette açıklığa kavuşturulmuştur.

169 Bkz. 2:88 ve ilgili notlar.

170 Burada işaret edilen iftira, Hz. İsa'nın "gayr-i meşru bir çocuk" olduğu şeklindeki yaygın Yahudi iddiasıdır.

171 Böylece Kur'an, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi hikayesini kesinlikle reddeder. Müslümanlar arasında yaygın bazı efsanelere göre, Allah, Hz. İsa'nın yerine son anda ona çok benzeyen bir kişi (bazı rivayetlere göre o kişi Yuda idi) koydu ve Hz. İsa'nın yerine bu kişi çarmıha gerildi. Ancak bu efsanelerden hiçbiri Kur'an'dan ve sahih Hadisler'den en küçük bir destek bile bulmaz ve bu çerçevede klasik müfessirler tarafından üretilen hikayeleri tamamen reddetmek gerekir. Bunlar, Hz. İsa'nın çarmıha *gerilmediği* şeklindeki Kur'ânî beyanı İnciller'de o'nun çarmıha gerilişine ilişkin canlı tasvirler ile "uyumlu hale getirme"yi amaçlayan şaşkın teşebbüslerden başka bir şeyi temsil etmezler. Bu şekildeki çarmıha gerilme hikayesi, "sadece onlara öyle olmuş gibi göründü" şeklinde çevirdiğim *velâkin şubbihe lehum* Kur'an ibaresinde özlü bir şekilde açıklanmıştır ve şuna işaret eder: Zamanın akışı içinde, Hz. İsa'dan uzun zaman sonra, o'nun, insanlığın işlediği ileri sürülen "ilk günah" karşılığında kefaret olarak haç üzerinde öldüğünü söyleyen bir efsane (muhtemelen o zaman güçlü olan Mitraistik inançların etkisi altında) gelişmişti; ve bu efsane Hz. İsa'nın daha sonraki izleyicileri arasında öylesine köklü şekilde yerleşti ki düşmanları olan Yahudiler bile ona inanmaya –olumsuz anlamda olsa da– başladılar (çünkü çarmıha germe, o za-

rüşler taşıyanlar da gerçekten şaşkındılar, o'nunla ilgili [gerçek] bir bilgileri yoktu ve sadece bir zanna uymuşlardı. Kesin olan şu ki o'nu öldürmediler: **158** Hayır, Allah o'nu Kendi katına yüceltti.[172] Allah gerçekten kudret ve hikmet sahibidir. **159** Nitekim geçmiş vahyin izleyicilerinden hiç kimse yoktur ki, ölümü anında, İsa ile ilgili hakikati kavramamış olsun;[173] ve Kıyamet Günü İsa, [bizzat] onlar aleyhine hakikate şahitlik yapacaktır.

160 Böylece, o zaman, Yahudi itikadına mensup olanlar tarafından işlenen zulümden dolayı, [daha önce] tattırdığımız hayatın bazı nimetlerinden onları yoksun bıraktık;[174] [böyle yaptık], çünkü Al-

مَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ ۚ
وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا
حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ
قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ
مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ

---

manlar en tehlikeli suçlular için verilen ölüm cezasının berbat bir biçimi idi). Bana göre bu, *ve-lâkin şubbihe lehum* ibaresinin tek tatmin edici açıklamasıdır. Çünkü, *şubbihe lî* ibaresi, deyim olarak da *huyyile lî* ("[bir şey] bana güzel bir hayal oldu", yani, "benim zihnimde" —başka bir deyişle, "bana öyle geldi") ibaresiyle eşanlamlıdır (bkz. *Kâmûs*, *heyele* maddesi ve Lane II, 833 ve IV, 1500).

172 Karş. 3:55. O ayette Allah, Hz. İsa'ya "Seni ölüme yollayacağım ve katıma yücelteceğim buyurur. *Rafe'ahû* (lafzen, "o'nu yüceltti" yahut "o'nu yukarı çıkarttı"), bir insanın *raf'* edilmesi ("yukarı çıkartma/yükseltme") fiili ne zaman Allah'a atfedilmişse, her zaman "onurlandırma" yahut "yüceltme" anlamlarına gelir. Kur'an'ın hiçbir yerinde, Allah'ın Hz. İsa'yı yaşadığı sırada bedensel olarak cennete "yükselttiği" şeklindeki yaygın inancı destekleyen bir beyan yoktur. Yukarıdaki ayetteki "Allah o'nu kendi katına yüceltti" ibaresi, Hz. İsa'nın Allah'ın özel rahmeti mertebesine yükseltildiğini gösterir; *rafe'nâhu* "o'nu yücelttik" fiilinin İdris Peygamber ile bağlantılı olarak kullanıldığı 19:57'den açıkça anlaşılacağı gibi, bu bütün peygamberlerin yararlandıkları bir lütuftur. (Bkz. ayrıca *Menâr* III, 316 ve VI, 20'de Muhammed Abduh.) Cümlenin başındaki "hayır" *(bel)* vurgusu, Yahudilerin Hz. İsa'yı haç üzerinde korkunç bir ölüme mahkum ettiklerine inanmaları ile Allah'ın "o'nu kendi katına yücelttiği" gerçeği arasındaki zıtlığı vurgulamayı amaçlar.

173 Lafzen, "ölümünden önce o'na inanmamış olsun." Bu ayete göre bütün Yahudiler ve Hristiyanlar, ölümleri anında Hz. İsa'nın Allah'ın bir peygamberi olduğunu –ve ne bir sahtekar ne de "Allah'ın oğlu" olmadığını– anlarlar (Zemahşerî).

174 Müfessirlerin büyük çoğunluğu, bunun, 3:93 ve 6:146'da atıfta bulunulan, Yahudiler'e konulmuş katı beslenme kısıtlamalarına işaret ettiğini kabul ederler. An-

وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦١﴾ وَأَخْذِهِمُ ٱلرِّبَوٰا۟
وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ ۚ
وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦٢﴾ لَّٰكِنِ
ٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ مِنْهُمْ وَٱلْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ
بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ
وَٱلْمُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ
ٱلْءَاخِرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٣﴾ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ
إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَ

lah yolundan her an sapmaktaydılar,[175] **161** yasaklandığı halde faiz alıyorlardı ve başkalarının malını haksız yere harcıyorlardı. (Böylece,) onlar arasından hakikati inkar [etmeye devam] edenler için şiddetli bir azap hazırladık.

162 İçlerinden bilgide derinleşmiş olanlara,[176] sana ve senden öncekilere indirilmiş olana iman edenlere, [özellikle] namazlarında dikkatli ve devamlı olanlara,[177] karşılık beklemeden harcayanlara, Allah'a ve Ahiret Günü'ne inananlara gelince; işte Biz, bunlara büyük bir mükâfaat bahşedeceğiz.

163 BAK, [ey Peygamber,] Biz Nûh'a ve o'ndan sonraki bütün peygamberlere vah-

---

cak 3:93'de, bu kısıtlama ve yasaklamaların "Tevrat onlara gönderilmeden önce" işlenmiş kötü fiillerin bir cezası olduğu açıkça ifade edildiğinden ve şimdi ele aldığımız ayet ise onların daha sonraki günahkar davranışlarıyla ilgili bulunduğundan, burada sözü edilen cezanın başka bir şey olduğu sonucuna varırız: Yahudi toplumunun, diğer milletlerin yararlandığı "hayatın birçok nimetleri"nden çağlar boyu mahrum kalmaları cezası ve başka bir deyişle, onların, yazılı tarihlerinin büyük bölümünde ve özellikle Hz. İsa'dan sonraki dönemde yaşamak zorunda kaldıkları aşağılanma ve sıkıntılar. *Harramnâ 'aleyhim* (lafzen, "onlara yasakladık") ibaresini "onları yoksun bıraktık" şeklinde çevirmem, bu yoruma dayanmaktadır.

175 *Sadde* fiili ("saptı") hem geçişsiz hem de geçişli olabileceği gibi ondan türetilen *sadd* ismi için de aynı şey geçerlidir. Birinci durumda cümle, "Allah yolundan sıkça saptıkları için"; ikinci durumda ise, "[diğer] bir çoğunu Allah yolundan sapturdıkları için" şeklinde okunur. Kur'an'da İsrailoğulları'nın inatçı tabiatlarının sıkça vurgulanması –ve Eski Ahid'de bu mealdeki birçok delil– karşısında fiilin geçişsiz biçimini tercih ettim.

176 Yani, Yahudiler arasından, sadece ibadetlerini yerine getirmekle yetinmeyip inancın en derin anlamına nüfûz etmeye çalışanlara.

177 Basra ekolüne mensup dil bilginlerine ve özellikle Sîbeveyh'e göre, *mukîmîne's-salât* "namazlarında dikkatli ve daim olanlar" ibaresinde mansûb halin (accusative) –merfû (nominative) *el-mukîmûn* hali yerine– kullanılması, namaza ve onu ikame edenlere nisbet edilen özel, övgüye-değer vasfı vurgulamayı amaçlayan uygun bir gramatik araçtır (bkz. Zemahşerî ve Râzî). Parantez içinde "özellikle" kelimesini kullanmamın sebebi budur.

yettiğimiz gibi sana da vahyettik: tıpkı İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a ve İsa, Eyyub, Yunus, Harun ve Süleyman dahil onların torunlarına vahyettiğimiz gibi; ve Davud'a bir ilahî hikmet kitabı[178] bağışladığımız gibi; **164** ve hem daha önce[179] sana bildirdiğimiz [öteki] elçilere, hem de bahsetmediğimiz elçiler[e vahyettiğimiz] gibi; ve Allah'ın Musa'ya sözünü söylediği gibi: **165** [Bütün bu] elçileri güzel haberlerin müjdecileri ve uyarıcılar olarak [gönderdik] ki onlar[ın gelişin]den sonra insanın Allah karşısında bir mazereti kalmasın: Allah gerçekten güç ve hikmet sahibidir.

166 Ama Allah, sana bahşettiği hakikate [Bizzat Kendisi] şahitlik yapar: onu kendi hikmetinin bir ürünü olarak bahşetmiş ve melekleri de ona şahit tutmuştur; oysa hiç kimse Allah'ın şahitliği gibi şahitlik yapamaz.

167 Hakikati inkar etmeye ve başkalarını Allah yolundan saptırmaya şartlanmış olanlar, derin bir sapıklık içindedirler.

168 Hakikati inkar etmeye ve zulüm işlemeye şartlanmış olanları, Allah asla affetmeyecek ve onlara bir yol göstermeyecektir; **169** cehennem yolundan başka, orada sonsuza kadar kalacaklardır: Bu, Allah için çok kolaydır.

170 Ey insanlar! Elçi size Rabbinizden hakikati getirdi: o halde kendi iyiliğiniz için inanın! Ve eğer hakikati inkar ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'a aittir ve Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir!

171 EY İNCİL'in izleyicileri! Dininiz[in te-

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ

178 Yani, Mezmurlar (bkz. sûre 21, not 101).

179 Yani, bu sûrenin nüzulünden önce.

meli olan hakikat]in sınırlarını aşmayın[180] ve Allah hakkında yalnız hakikati söyleyin! Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın Elçisi –O'nun Meryem'e ulaştırdığı vaadi[nin tahakkuku]– ve O'nun yarattığı bir can idi.[181] O halde Allah'a ve peygamberlerine inanın ve "[Tanrı bir] üçlüdür!" demeyin. Kendi iyiliğiniz için [bu iddiadan] vazgeçin. Allah, Tek İlah'tır; çocuk sahibi olmaktan münezzehtir: göklerde ve yerde olan her şey O'na aittir ve hiç kimse Allah kadar güvene layık değildir. **172** Ne İsa, Allah'ın kulu olmaktan kaçınacak kadar gurura kapıldı, ne de O'na yakın olan melekler. O'na kulluk etmeyi gururlarına yediremeyenler ve küstahça böbürlenenler [bilsinler ki Hesap Günü] Allah hepsini Kendi katında toplayacaktır: **173** orada, iman edip doğru ve yararlı işler yapanlara bütün mükâfaatlarını bağışlayacak ve lütfuyla fazlasını da verecektir; gururlanan ve küstahça böbürlenenleri ise şiddetli bir azap ile cezalandıracaktır: onlar kendilerini ne Al-

لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ
وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ
مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ ۚ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَ
رُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ
ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن
يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ
وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن
يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن
يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ
إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ
ٱسْتَنكَفُوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟ فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

180 Yani, Hz. İsa'yı uluhiyet mertebesine yükseltmek sûretiyle. Burada özellikle Hristiyanlara hitab edildiğinden, ***kitâb*** terimini "İncil" olarak çevirdim.

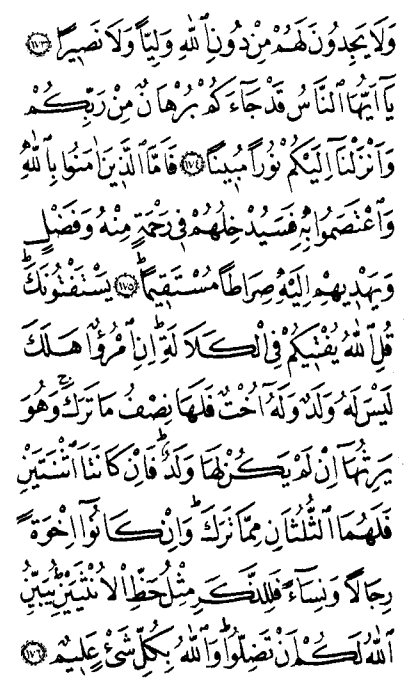
181 Lafzen, "Meryem'e ilettiği kelimesi ve O'ndan bir can." Taberî'ye göre "kelime" *(kelime)*, "Allah'ın meleklere Meryem'e iletmelerini emrettiği duyuru" *(risâlet)* ve Allah'ın ona müjdesi" (3:45'e bir atıf) idi —ki ***kelimetuhû***'nun "O'nun vaadi[nin tahakkuku]" olarak çevrilmesini haklı gösteren bir yorumdur (bkz. ayrıca sûre 3, not 28). "O'ndan bir can" yahut "O'nun tarafından yaratılan bir can" ifadesi konusunda kayda değer olan husus, ***rûh*** kelimesinin Kur'an'da taşıdığı çeşitli anlamlardan (mesela, 2:87 ve 253'deki "ilham" gibi) başka, aynı zamanda, öncelikli olarak "hayat soluğu", "ruh" yahut "can" anlamlarında da kullanılmış olduğudur: mesela, insan embriyosunun sürekli evriminden söz edilen 32:9'daki gibi: Allah, "sonra ona (yaratılış) amacına uygun bir şekil verip kendi ruhundan üfler" —yani, Allah'ın insana yüce armağanını temsil eden ve bu nedenle "O'nun ruhundan bir nefes" olarak tanımlanan bilinçli bir can ile onu donatır. Hz. İsa'nın saf insan tabiatını vurgulayan ve o'nun uluhiyetini reddeden bu ayette ise Kur'an, Hz. İsa'nın, diğer bütün insanlar gibi "O'nun tarafından yaratılan bir can" olduğuna işaret eder.

lah'tan koruyacak ve ne de yardım edecek birini bulabileceklerdir.

174 EY İNSANLAR! Rabbinizden size hakikatin bir tezahürü geldi ve size aydınlatıcı bir ışık gönderdik. **175** Allah'a iman edenlere ve O'na sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları rahmeti ve lütfu ile kuşatacak[182] ve dosdoğru bir yol ile Kendisine yöneltecektir.

176 ONLAR senden, kendilerini aydınlatmanı isterler.[183] De ki: "Allah, birinci dereceden mirasçı bırakmayanlar[dan kalan miras] ile ilgili kurallar konusunda [böylece] sizi aydınlatır: eğer bir erkek, çocuk bırakmadan ölürse ve bir kız kardeşi varsa, onun terekesinin yarısına kız kardeşi sahip olacaktır; kız kardeşin çocuk bırakmadan ölmesi halinde ise erkek onun mirasını alacaktır. Fakat iki kız kardeş varsa, ikisi [birlikte] onun terekesinin üçte-ikisine sahip olacaklar; ve eğer erkek kardeşler ve kız kardeşler[184] varsa, erkek iki kadının payı kadar alacak."

Allah [bütün bunları] size açıklar ki sapıklığa düşmeyesiniz; Allah her şeyi bilir.

182 Lafzen, "onları rahmeti ve lütfu içine alacak."

183 Yani, sonraki cümlede zikredilen miras hükümleri hakkında. *İstifta*'nın ([belli] bir hüküm hakkında aydınlatılma arzusu) anlamı konusunda bkz. bu sûrenin 145. notu. Önceki pasajlardan akâid sorunlarıyla ilgili bu pasaja görünürdeki anî geçiş, Kur'an'ın, ahlakî öğütleri pratik düzenlemelerle bilinçli olarak örmesi prensibine uygundur. Bu, insan hayatının –ruhsal, fiziksel, bireysel ve sosyal olarak– parçalanmaz bir bütün olduğu ve bu nedenle, "iyi hayat" kavramı hayata tam olarak geçirilmek isteniyorsa, onun bütün cephelerinin eş-anlı olarak gözönüne alınması gerektiği şeklindeki öğretinin bir sonucudur. Yukarıdaki ayet, bu sûrenin başlarında ele alınan miras hükümleri demetini de tamamlayıcı niteliktedir...

184 Lafzen, "kadın ve erkek kardeşler *(ihveh)*." *İhveh* tabirinin erkek kardeşleri veya kız kardeşleri ya da hem erkek hem de kız kardeşleri kapsadığını kaydetmeliyiz.

5. MÂİDE SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Eldeki bütün deliller bu sûrenin, Hz. Peygamber'e vahyedilmiş olan Kur'an'ın son bölümlerinden biri olduğunu göstermektedir. Bu konudaki görüş birliği, sûrenin, H. 10. yılda, Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı sırasında nazil olduğu şeklindedir. Sûrenin adı, Hz. İsa'nın havarileri tarafından talep edilen "gök sofrası"ndan (ayet 112) ve Hz. İsa'nın bununla ilgili duasından (ayet 114) alınmıştır.

Sûre, müminlere sosyal ve manevî sorumluluklarını yerine getirmeleri çağrısı ile başlar ve insanın "göklerin, yerin ve onların arasındaki her şeyin hükümranlığı"na sahip bulunan Allah'a kesin bağımlılığını hatırlatarak sona erer. Hz. Peygamber'e bahşedilen son vahiylerden biri olarak sûre, dinî vecibeler ve muhtelif sosyal yükümlülükler ile ilgili bir demet sunar: Ama aynı zamanda, Kur'an izleyicilerini, ilahî buyrukların alanını sübjektif kıyas yoluyla genişletmemeleri için uyarır (ayet 101). Çünkü böyle bir tavır, onların Allah'ın Şeriatı'na göre davranmalarını güçleştirebilir ve sonuçta vahyin doğruluğunu inkar etmelerine yol açabilir (ayet 102). Onlar, ayrıca, Yahudileri ve Hristiyanları kelimenin ahlakî anlamıyla "dost" edinmemeleri konusunda uyarılmışlardır: Bu, İslamî prensipleri terk ederek onların hayat tarzlarını ve sosyal kavramlarını taklit etmemeleri demektir (ayet 51 vd.). Bu sonuncu uyarı, bu sûrede sıkça vurgulanan, hem Yahudilerin hem de Hristiyanların peygamberleri tarafından kendilerine iletilen hakikatleri terk ettikleri ve çarpıttıkları, böylece Kitâb-ı Mukaddes'in, asıl mesajı ile artık bir ilgilerinin kalmadığı (ayet 68) gerçeğinin bir sonucudur. Özellikle Yahudiler, "[kalben] kör ve sağır" olmalarından dolayı (ayetler 70-71 ve diğerleri), Hristiyanlar ise Hz. İsa'nın ilahî kaynaklı öğretisine açıkça ters düşerek o'nu tanrılaştırdıkları için sorumlu tutulmuşlardır (ayetler 72-77 ve 116-118).

Kur'an, 48. ayette, muhtelif dinî toplulukları kasdederek şöyle buyurur: "Her biriniz için [farklı] bir sistem ve [farklı] bir hayat tarzı belirledik ... O halde hayırlı işlerde birbirinizle yarışın!" Ve bir kez daha bütün müminlere –hangi kanaatte olurlarsa olsunlar– şu teminat verilmiştir: "Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıp, doğru ve yararlı fiillerde bulunanlar —ne korkacak ne de üzüleceklerdir" (ayet 69).

Bütün sûrenin en çarpıcı ifadesi, vefatından kısa bir süre ön-

ce Hz. Peygamber'e indirilmiş olan 3. ayettedir: "Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim, nimetlerimin tamamını size bahşettim ve Bana teslimiyeti *(islâm)* sizin dininiz olarak belirledim."

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ
بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ
وَأَنْتُمْ حُرُمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ۝١ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ
وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ

1 SİZ EY imana ermiş olanlar! Andlaşmalarınıza sadık olun![1]
[Bundan sonra] belirtilecek olanlar dışında[2] ot ile beslenen hayvanlar[ın eti] sizin için helaldir: ancak ihramda iken avlanmanıza izin verilmemiştir. Bilin ki Allah, iradesinin gereğini[3] emreder.
2 Siz ey imana ermiş olanlar! Allah'ın koyduğu sembollere ve kutsal [Hac] ayına ve süslenmiş kurbanlıklara[4] ve Rablerinin lü-

1 *'Akd* (andlaşma) terimi, birden fazla tarafı içine alan kesin taahhütleri yahut yükümlülükleri ifade eder. Râğıb'a göre bu ayette atıfta bulunulan andlaşmalar üç türlüdür: "insan ile Allah arasındaki andlaşmalar [yani, insanın Allah'a karşı yükümlülükleri], insan ile kendi ruhu arasındaki ve birey ile [toplumun] diğer bireyleri arasındaki andlaşmalar" —böylece insanın bütün ahlakî ve sosyal sorumluluk alanı kapsanmış olmaktadır.

2 Yani, 3. ayette. *Behîmetu'l-en'âm* ifadesi, lafzen, "sığır [cinsi] bir hayvan" olarak çevrilebilir; ama bu gereksiz bir benzetme olacağı için, müfessirlerin çoğu, burada kasdedilenin, "otlarla beslenmesinden dolayı ve bir av hayvanı olmadığı için [ehlileşmiş] sığıra benzeyen herhangi bir hayvan" olduğu görüşünü benimsemişlerdir (Râzî; ayrıca *Lisânu'l-'Arab, ne'ame* maddesi). Yukarıdaki ifadenin çevirisinde ben de, bu ikna edici yorumu benimsedim.

3 Lafzen, "dilediği" yahut "uygun gördüğü": yani, yalnızca O'nun bildiği bir plana uygun olarak. Hac esnasında avlanmanın yasak olduğu konusunda bkz. bu sûrenin 94-96. ayetleri.

4 Lafzen, "ne kurbanlara, ne de süslere" —Allah adına kurban edilmek ve etlerinin çoğu yoksullara dağıtılmak üzere hac esnasında Mekke'ye getirilmiş olan hayvanlara bir atıf. Bu tür hayvanları işaretlemek ve onların istemeyerek dünyevî (yani, ticarî) hedefler için kullanılmasını önlemek amacıyla boyunlarına geleneksel olarak süsler asılırdı. Bkz. ayrıca 2:196 —Bu ayetin ilk kısmında geçen *şe'âirallâh* (lafzen, "Allah'ın sembolleri") terimi, hem özel dinî merasimler için ayrılan yerleri (mesela Kâbe'yi), hem de bizzat bu dinî merasimleri gösterir. (Karş. Safâ ve Merve'nin "Allah tarafından konulmuş semboller" olarak tanımlandığı 2:158.) Yukarıdaki bağlamda özellikle hac merasimlerine atıfta bulunulmaktadır.

tuf ve rızasını isteyerek Beytu'l-Harâm'a koşanlara karşı saygısızlıkta bulunmayın; [ancak] hac göreviniz bittikten sonra[5] serbestçe avlanabilirsiniz.
Sizi Mescid-i Harâm'dan alıkoyanlara karşı öfkeniz, saldırganlık yapmanıza yol açmasın:[6] erdemi ve ilahî sorumluluk bilincini geliştirmede birbirinizle yardımlaşın, kötülüğü ve düşmanlığı artırmada yardımlaşmayın; Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: Ve unutmayın ki Allah'ın intikamı çetindir!

يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ۚ وَإِذَا حَلَلْتُمْ
فَاصْطَادُوا ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ
عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا ۘ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ
وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ
وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ
وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ
إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ

3 ÖLÜ ETİ, kan ve domuz eti ve üstünde Allah'tan başkasının adının anıldığı[7] hayvanlar ve boğulan, dövülerek öldürülen veya düşerek ölen veya derisi yüzülerek öldürülen veya vahşî bir hayvan tarafından parçalanan hayvanlar, canlı iken [bizzat] kestikleriniz hariç, size yasaklanmıştır ve putperest sunaklarında[8] kesilenler [de yasaktır].

---

5 Lafzen, "hac ile ilgili sorumluluklardan kurtulduğunuz zaman" *(izâ haleltum).*

6 Bu sûre, tartışmasız olarak H. 10. yılda nazil olduğundan (Taberî, İbni Kesîr), yukarıdaki ayetin, müşrik Kureyşliler'in Hz. Peygamber'i ve izleyicilerini hac için Mekke'ye girmekten alıkoymayı başardıkları H. 6. yılda Hudeybiye Andlaşmasıyla sonuçlanan olaylara atıfta bulunduğu şeklindeki bazı müfessirlerin görüşünü kabul etmek zordur. Bu sûrenin nüzulü esnasında Mekke zaten Müslümanların eline geçmişti ve dolayısıyla Müslümanların, o zamana kadar hemen hemen tümü İslam'ı kabul etmiş olan Kureyşliler tarafından engellenmeleri diye bir sorun yoktu. Bu nedenle, yukarıdaki emrin tarihî bir atıf (olay) ile sınırlandırılamayacağı, ama zamana bağlı olmayan, genel bir muhteva taşıdığı sonucuna varırız: Başka bir deyişle, onun, müminleri "Mescid-i Harâm" ile sembolize edilen dinî görevlerini ifa etmekten –fiziksel veya mecazî anlamda– alıkoyan ve böylece onları inançlarından kopmaya zorlayan herkese işaret ettiği sonucuna varırız.

7 Bkz. 2:173.

8 *Nusub* (tekili *nâsibeh),* İslam öncesi dönemde müşrik Kureyşlilerin çevresinde hayvanları putlarına kurban ettikleri Kâbe'nin etrafında kurulmuş olan taş sunaklardı. Ancak, Zeyd b. 'Amr b. Nufeyl'in naklettiğine (Buhârî) göre, sadece kurbanlık hayvanlar değil, ortak tüketime tahsis edilmiş olan hayvanlar da, farazî bir "kutsama" adına orada sıkça boğazlanırdı (bkz. *Fethu'l-Bârî* VII, 113). Bazı dilbi-

Kehanet yoluyla gelecekte sizi neyin beklediğini öğrenmeye çalışmanız da [yasaklanmıştır]:[9] Bu günahkarca bir davranıştır.

Bugün hakikati inkara şartlanmış olanlar, sizin dininiz[i terk edeceğiniz]den artık ümitlerini tamamen kestiler: Öyleyse, onlardan korkmayın, yalnız Benden korkun!

Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim, nimetlerimin tamamını size bahşettim ve Bana teslimiyeti sizin dininiz olarak belirledim.[10]

Günaha eğiliminden değil de hayatî bir zaruret sonucu[11] [yasak şeylere] sürük-

وَأَن تَسْتَقْسِمُوا
بِالْأَزْلَٰمِ ۚ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِن دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ۚ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ
دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ
الْإِسْلَامَ دِينًا ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ

---

limciler *nusub* formunu tekil olarak almış, çoğulunun ise *ensâb* olduğunu ileri sürmüşlerdir (bkz. bu sûrenin 90. ayeti). Her iki durumda da sözkonusu terim, "putperestlik" olarak tanımlanabilecek olan her türlü uygulama tarzına yakınlığı gösterir ve sadece lafzî anlamı ile karşılanması yanlış olur. Bu hususta keza karş. bu sûrenin 90. ayeti ve ilgili not 105.

9 Lafzen, "fal okları aracılığıyla [gelecek hakkında] kehanette bulunmayı amaçlamanız." Bu, İslam öncesi Arapların gelecekte kendilerini neyin beklediğini anlamak için kullandıkları tüysüz ve uçsuz fal oklarına bir atıftır. (Bu uygulamanın kapsamlı bir tarifi Lane III, 1247'de bulunabilir.) Kur'an'da bu tür tarihsel atıflarda hep görüldüğü gibi, bu da, mecazî olarak kullanılmıştır ve gelecek hakkında kehanette bulunmaya veya gelecekten haber vermeye yönelik *her* türlü teşebbüsü yasaklamaktadır.

10 Hz. Peygamber'in çağdaşlarının şahitliğine dayanan eldeki bütün rivayetlere göre, yukarıdaki ayet –ki, bilindiği gibi Kur'an vahyini noktalayan ayettir– Hz. Peygamber'in vefatından seksenbir veya sekseniki gün önce, H. 10. yılda Zilhicce'nin 9'unda bir Cuma günü öğleden sonra Arafat'ta nazil olmuştu. Bu ayetten sonra başka hiçbir buyruk indirilmiş değildi: bu durum, Allah'ın dini kemale erdirmesine ve nimetlerinin tamamını müminlere bahşetmesine yapılan atfın sebebini de açıklamaktadır. İnsanın Allah'a kendini teslim etmesi *(islâm),* sahih *dîn*in temeli veya temel ilkesi olarak kabul edilmiştir. Bu teslimiyet, yalnızca Allah'a inanmakta değil, ama aynı zamanda O'nun emirlerine itaat etmekte tam ifadesini bulur: ve bu, Kur'an mesajının tamamlandığı duyurusunun, neden, Peygamber Muhammed'e (s) vahyedilmiş olan son yasal buyrukları ihtiva eden bir ayet metnine konulduğunu açıklamaktadır.

11 Lafzen, "[bir] boşluk [durumun]da" *(fî mahmesah).* Bu ifade, genellikle "aşırı açlık durumunda" şeklinde anlaşılır; ama bu ifade, ilk bakışta "açlığın doğurduğu

lenenlere gelince, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

4 Kendilerine neyin helal kılındığını sana soracaklar. De ki: "Hayatın bütün güzel şeyleri size helaldir."[12]

Allah'ın size öğrettiği bilgiden bir kısmını öğreterek eğittiğiniz av hayvanlarına[13] gelince, onların sizin için yakaladığı her şeyi yiyin, ama üstünde Allah'ın adını anın ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: şüphe yok ki Allah hesap görmede hızlıdır.

5 Bugün, hayatın bütün güzel şeyleri size helal kılınmıştır. Ve daha önce kendilerine vahiy verilenlerin yiyecekleri size helaldir,[14] sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir. Ve [bu ilahî kelâma] inananlar içindeki iffetli kadınlar ile sizden önce

لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٣ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ
أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ
ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ
ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ
عَلَيْهِ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ۝٤ ٱلْيَوْمَ
أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۖ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
حِلٌّ لَّكُمْ ۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۖ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ
وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ

---

boşluğu" gösterdiği halde yukarıdaki ayette kehanete yapılan atıf, *mahmesah* teriminin aynı zamanda mecazî olarak kullanıldığına da işaret eder: Yani, burada yalnızca fiilî aşırı açlık durumlarını (ki, 2:173'de açıkça işaret edildiği gibi, bu durumda normal olarak yasaklanmış et cinslerini yemeye izin verilmiştir) değil, ama aynı zamanda, bir kimsenin kontrolü dışındaki zorlayıcı dış güçlerin onu, iradesinin tersine, normal olarak İslamî hükümlerin yasakladığı bir şeyi yapmaya zorlayabileceği diğer durumları da kapsar —mesela, hastalığın gerektirdiği ve kaçınılmaz kıldığı durumlarda uyuşturucu ilaçların kullanılması gibi.

12 Bu, ilkin, yasaklanan şeyin "hayatın güzel şeyleri" *(tayyibât)* kategorisine dahil olmadığını ve ikinci olarak da, açıkça yasaklanmayan şeylerin helal olduğunu gösterir. Kaydedilmesi gereken bir husus da şudur: Kur'an, yalnızca fiziksel, ahlakî ve sosyal olarak zararlı olan şeyleri veya eylemleri yasaklar.

13 Lafzen, "eğitilmiş av hayvanlarına" *(mine'l-cevârihi mukellebîne)*. *Mukelleb* terimi, "[av] köpeği gibi eğitilmiş" anlamına gelir ve av için kullanılan her türlü hayvanı kapsar —tazı, atmaca, vb.

14 Öteki vahiy mahsulü dinlerin mensuplarının yiyeceklerinden yararlanma izni, elbette, yukarıda 3. ayette sayılan yasaklanmış et cinslerini kapsamaz. Aslına bakılırsa Hz. Musa Şeriatı da onları açıkça yasaklamıştır; ve bu yasakların Hz. İsa tarafından iptal edildiğine dair İnciller'de de hiçbir kayıt yoktur: Hatta Hz. İsa'nın, "[Musa'nın] Şeriatı[nı] iptal etmek için geldiğimi düşünmeyin ... : onu iptal için değil, icra için [geldim]" (Matta v, 17) dediği rivayet edilir. Böylece, Hz. İsa'nın Paul sonrası izleyicilerinin yiyecek konusunda takındıkları bu hoşgörü, onun bizzat kendi uygulamasına ve koyduğu ilkelere aykırı düşmektedir.

kendilerine vahiy verilenler arasında bulunan kadınları nikahlamanız, –onlara mehirlerini vermeniz şartıyla ve onları gayr-i meşru yolla ya da gizli dost tutma yoluyla değil de meşru bir nikah ile almanız şartıyla– [size helaldir].[15]

[Allah'a] inanmayı reddedene gelince; onun bütün işleri boşa gidecek: zira o, öteki dünyada zarara uğrayanlar arasında yer alacaktır.[16]

إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ
وَلَا مُتَّخِذِىٓ أَخْدَانٍ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ
حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ۝
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُوا۟
وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُوا۟ بِرُءُوسِكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا
فَٱطَّهَّرُوا۟ ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ
أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟
مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ
وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ

6 SİZ EY imana ermiş olanlar! Namaz kılacağınız zaman yüzünüzü, ellerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın ve [ıslak] ellerinizi başınızın üzerine hafifçe sürün ve bileklere kadar ayaklarınızı [yıkayın]. Eğer boy abdestini gerektiren bir halde iseniz kendinizi temizleyin.[17] Ama eğer hasta iseniz yahut seyahatteyseniz yahut tabii ihtiyacınızı gidermişseniz yahut bir kadınla birlikte olmuşsanız ve su bulamıyorsanız, o zaman, temiz toprağa ellerinizi sürün ve onunla yüzünüzü ve kollarınızı hafifçe ovun. Allah sizi zora

15 Müslüman erkeklere diğer vahyedilmiş dinlere mensup olan kadınlarla evlenme izni verildiği halde Müslüman kadınlar gayr-i müslim erkeklerle evlenemezler. Sebebi: İslam'ın *bütün* peygamberlere saygıyı emretmesine rağmen diğer dinlerin mensuplarının bir kısım peygamberleri –mesela, Muhammed'i (s) veya Yahudilerde olduğu gibi, hem Muhammed'i (s) hem de Hz. İsa'yı– reddetmeleridir. Böylece bir Müslüman ile evlenen gayr-i müslim bir kadın, –bütün itikadî farklılıklara rağmen– kendi inandığı peygamberlerin İslamî çevrede tam bir saygı ile anılacaklarına emin olduğu halde, bir gayr-i müslim ile evlenen Müslüman bir kadın Allah'ın Elçisi olarak gördüğü kimsenin tahkire uğraması ile her zaman karşılaşabilir.

16 Yukarıdaki pasaj, Allah'a imanı ve emirlerine uymayı işleyen bu sûrenin başlangıç cümlesini, yani "Siz ey imana ermiş olanlar, andlaşmalarınıza sadık olun" cümlesini adeta tamamlar. Bunun hemen ardından namaza işaret gelir: çünkü, insanın Allah'a bağlılığı, en anlamlı ve bilinçli ifadesini ancak namazda bulur.

17 Bu ve izleyen pasaj ile ilgili bir açıklama için bkz. 4:43 ve ilgili notlar. Buradaki namaza atıf, Allah'a inançtan bahseden önceki ayetin son cümlesi ile bağlantılıdır.

koşmak istemez; ama sizi tertemiz kılmak ve nimetlerinin tamamını size bahşetmek ister ki şükredenlerden olasınız.

7 [Daima] hatırlayın, Allah'ın size bahşettiği nimetleri ve "Duyduk ve itaat ettik!" dediğinizde Allah'a karşı altına girdiğiniz kesin taahhüdü.[18] O halde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: şüphe yok ki Allah, [insanların] kalpler[in]de olanı kesinlikle bilir.

8 SİZ EY imana ermiş olanlar! İnsaf ile hakikate şahitlik yaparak Allah'a bağlılığınızda sıkı durun; ve herhangi bir kimseye[19] karşı nefretiniz, sizi adaletten sapma günahına itmesin. Adil olun: bu, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymaya en yakın olan (davranış)tır. Ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

9 Allah, imana eren ve iyi işler yapanlara günahlarının bağışlanacağını ve büyük bir mükâfaatın onların olacağ[ını] vaad etmiştir: **10** ama, hakikati inkara şartlanmış olanlar ve mesajlarımızı yalanlayanlar var ya; işte onlar yakıcı ateşe mahkum olanlardır.

11 Siz ey imana ermiş olanlar! Hatırlayın [düşman] toplumun sizi altetmek üzere olduğu[20] ve Allah'ın sizi onların elinden kurtardığı zaman bahşettiği nimetleri. O

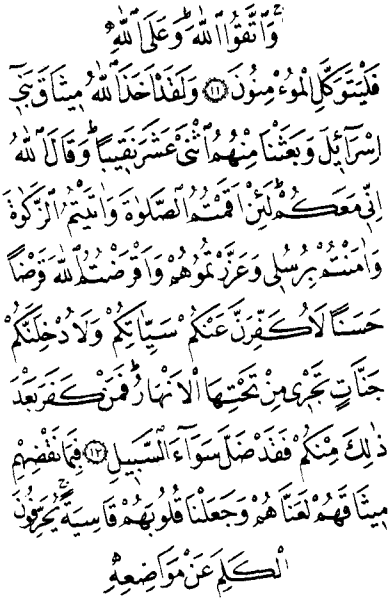
وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝٦ وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ
عَلَيْكُمْ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ۝٧
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ
بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ ۚ
ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ
بِمَا تَعْمَلُونَ ۝٨ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟
ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝٩ وَٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ
۝١٠ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ
عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوٓا۟ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ
فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ

18 Lafzen, "O'nun sizi bağlayan güçlü ahdini." Bu söz, Allah'ın müminlere verdiği değil de müminlerin O'na verdiği söz olduğundan "O'nun ... sözünü" ifadesindeki şahıs zamiri yalnızca bir anlama gelir: Allah'ın onunla müminleri *Kendisine* karşı taahhüt altına sokması.

19 Lafzen, "insanlara."

20 Lafzen, "Size el atmak üzere olduğu": Kur'an vahyinin başlangıç dönemindeki müminlerin zayıflığına ve –dolayısıyla– her dinî hareketin başlangıçtaki güçsüzlüğüne işaret.

halde Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: ve iman edenler yalnız Allah'a güvensinler.

12 VE GERÇEK ŞU Kİ, liderlerinden onikisini [casus olarak Kenan'a] gönderdiğimiz zaman,[21] Allah İsrailoğulları'ndan [benzer] bir kesin taahhüt[22] almıştı. Ve Allah demişti: "Bilin ki sizinle beraber olacağım! Eğer namazlarınızda dikkatli ve daim olur ve karşılıksız yardımda bulunursanız; Benim Peygamberlerime inanır ve onlara yardım ederseniz ve Allah'a büyük bir borç verirseniz[23] kötü fiillerinizi mutlaka silerim ve sizi içinden ırmakların aktığı hasbahçelere koyarım. Ama bundan sonra içinizden kim, hakikati inkar ederse, doğru yoldan kesinlikle sapmış olacaktır!"

13 Daha sonra, kesin taahhütlerinden caydıkları için[24] onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık; [öyle ki, şimdi] onlar, [vahyedilmiş] sözleri, asıl bağlamlarından koparak çarpıtıyorlar;[25] ve onlar, akılların-

---

21 Lafzen, "Onlar arasından oniki lideri gönderdiğimiz zaman." Bu, Allah'ın Hz. Musa'ya oniki kabilenin her birinden bir öncü kişiyi İsrailoğulları'nın işgalinden önce "Kenan topraklarında istihbarat yapmak üzere" göndermesini emrettiğini söyleyen Kitâb-ı Mukaddes'deki hikayeye bir atıftır (Sayılar, xiii). (Burada "önder" olarak çevrilen *nakîb* ismi, aynı zamanda "istihbaratçı" yahut "casus" anlamına da gelir, çünkü "inceledi" veya "araştırdı" anlamına da gelen *nekabe* fiilinden türetilmiştir.) İsrailoğulları'nın sonraki ayaklanma girişimlerine –ki Kenan'da yerleşen güçlü kabilelerden duydukları korku ile buna kalkışmışlardı (karş. Sayılar, xiv)– bu sûrenin 13. ayetinin ilk cümlesinde kısaca değinilmiş ve 20-26. ayetlerde ise daha geniş şekilde açıklanmıştır.

22 Parantez içindeki "benzer" ifadesi, yukarıda 7. ayete yapılan açık atıftan kaynaklanmaktadır. Buradaki taahhüt, Allah'ın emirlerine itaat ile ilgili olması açısından benzerdir.

23 Yani, doğru ve yararlı fiiller işlemek sûretiyle.

24 Onların Allah'a güvenlerinin yetersizliğine ve inatçı günahkarlıklarına bir atıf.

25 Aynı suçlamanın İsrailoğulları'na yöneltildiği 4:46'ya bkz.

dan çıkarmamaları emredilen şeylerin çoğunu unutmuşlar; birkaçı dışında onların hepsinden daima ihanet göreceksin. Ama onları bağışla ve (yaptıklarına) katlan: şüphe yok ki Allah iyilik yapanları sever.

14 Ve [aynı şekilde], "Biz Hristiyanız!"[26] diyenlerden kesin bir taahhüt almıştık; ama onlar da, akıllarından çıkarmamaları emredilen şeylerin çoğunu unutmuşlardır; bu nedenle, onlar arasında Mahşer Günü'ne kadar [sürecek] düşmanlık ve kini arttırdık:[27] ve zamanı geldiğinde Allah onlara neler işlediklerini gösterecektir.

15 Ey Kitâb-ı Mukaddes'in izleyicileri! Şimdi size, [kendi kendinizden] gizlediğiniz Kitab'ın birçoğunu açıklamak[28] ve bir kısmını da bağışlamak amacıyla Elçimiz gelmiştir. Şimdi Allah'tan size bir ışık ve apaçık bir ilahî kelâm ulaşmıştır, **16** ki onunla Allah, kendi rızasını arayan herkese kurtuluşa götüren yolları[29] gös-

وَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا
بِهِۦ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا
مِّنْهُمْ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱصْفَحْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ
ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾ وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذْنَا
مِيثَٰقَهُمْ فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَأَغْرَيْنَا
بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَٰٓأَهْلَ
ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا
مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ۗ
قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِى
بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ

---

26 Kur'an, böylece, onların Hz. İsa'nın *gerçek* izleyicileri olduğu şeklindeki iddialarını dolaylı biçimde reddetmektedir: çünkü Hz. İsa'yı haksız şekilde uluhiyet makamına yükselterek getirdiği mesajın özünü reddetmiş oldular.

27 Yani, onların Hz. İsa'nın gerçek öğretisinden –ve böylece sahih Allah inancından– uzaklaşmaları, sözde Hristiyan kavimleri sık sık birbirine düşüren ve sonu gelmez savaşlara ve karşılıklı öldürmelere yol açan düşmanlığın ve nefretin asıl sebebidir.

28 Bu 15-19. ayetler, Yahudilere ve Hristiyanlara seslendiğinden, *el-Kitâb* teriminin burada "Kitâb-ı Mukaddes" olarak çevrilmesi yerinde bir çeviridir. Unutulmamalıdır ki *hafiye* fiilinin birincil anlamı, "kavranamaz oldu" yahut "görünmez" veya "gizlenir oldu" şeklindedir ve geçişli *ahfâ* fiiline de aynı anlamlar yüklenmektedir. Elbette, geçişli haliyle fiilin aynı zamanda "[bazı şeyleri] gizledi", yani *başkalarından gizledi* anlamına geldiği de şüphesizdir: ama, "... *size açıklamak için* Elçimiz geldi" ibaresi karşısında, bu bağlamda işaret edilen şeyin *kendinden* bir şeyi gizlemek olduğuna şüphe yoktur: Başka bir deyişle bu, Kitâb-ı Mukaddes'in izleyicilerinin şimdi kendilerine bile itiraf etmeye yanaşmadıkları Kitab'ın orijinal hüviyetini tedricî olarak gizlemelerine bir işarettir.

29 Burada "kurtuluş" olarak çevrilen *selâm* kelimesi, İngilizce'de uygun bir karşılı-

terir, rahmetiyle onları karanlığın derinliklerinden aydınlığa çıkarır ve dosdoğru bir yola yöneltir.

17 "Allah, Meryem'in oğlu Mesih'tir!" diyenler hakikati inkar ederler. De ki: "Eğer Meryem oğlu İsa'yı ve o'nun annesini ve yeryüzündeki herkesi –onların tümünü– helak etmek isteseydi kim Allah'a mani olabilirdi? Zira, göklerin ve yerin ve onlar arasında bulunan her şeyin hükümranlığı Allah'a aittir; O dilediğini yaratır: ve Allah dilediğini yapmaya kâdirdir!"

18 [Hem] Yahudiler ve [hem de] Hristiyanlar, "Biz Allah'ın çocuklarıyız,[30] ve O'nun sevgili kulları!" derler. De ki: "Öyleyse, Allah, neden günahlarınızdan dolayı size azap çektirsin? Hayır, siz O'nun yarattığı (ölümlü) insanlardan başka bir şey değilsiniz! O, dilediğini bağışlar ve dilediğine azap çektirir: Zira göklerde ve yerde ve ikisi arasında bulunan her şey üzerindeki hükümranlık Allah'a aittir ve bütün yolculuklar O'nda nihayet bulur."

19 Ey Kitâb-ı Mukaddes'in izleyicileri! Hiçbir peygamberin gelmediği uzun bir aradan sonra, size [hakikati] bildiren bu Elçimiz gönderildi ki "Bize ne bir müjdeci,

وَيُخْرِجُهُم
مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِهِۦ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٧﴾ لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ
هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۚ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا
إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ ٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن
فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ
قَدِيرٌ ﴿١٨﴾ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحْنُ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ
وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُم ۖ بَلْ أَنتُم
بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ
وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ
ٱلْمَصِيرُ ﴿١٩﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا
يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُوا۟ مَا جَآءَنَا

ğa sahip değildir; içhuzurunu, kararlılığı ve hem fiziksel hem de ruhsal nitelikteki her türlü kötülükten emin olmayı ve Hristiyan terminolojisinde "kurtuluş" olarak tanımlanan hale ulaşmayı gösterir: Ancak şu farkla ki, Hristiyanî kurtuluş kavramı, "ilk günah" doktrininin Hristiyanlıkta haklı gösterdiği, ama bu doktrine iltifat etmeyen İslam'ın haklı görmediği peşin (a priori) bir günahkarlık durumunun varlığını kabul eder. Sonuç olarak, "kurtuluş" terimi –ki daha iyi bir kelime olmadığı için kullanıyorum– *selâm*'ın tam anlamını yeterli biçimde yansıtmaz. Onun Batı dillerindeki en yakın karşılığı, her ikisi de Hristiyanî kurtuluş doktrini ile zorunlu (yani, dilbilimsel) bir bağlılık içinde olmadan ruhsal barış ve tatminkarlık fikrini ifade eden Almanca *Heil* veya Fransızca *salut* kelimeleridir.

30 Karş. Çıkış iv, 22-23 ("İsrail Benim oğlumdur"), Yeremya xxxi, 9 ("Ben İsrail'in babasıyım") ve İnciller'deki birçok paralel ifade.

ne de uyarıcı gelmedi" demeyesiniz: işte size bir müjdeci ve uyarıcı geldi, çünkü Allah dilediğini yapmaya kâdirdir.

مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَآءَكُم بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ وَٱللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ
ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ
وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾
يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ
لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَٰرِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾
قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا
حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا ۖ فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ
﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ
عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا۟ عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ ۚ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ

20 BİR ZAMAN Musa, halkına:[31] "Ey halkım!" demişti, "Allah'ın size bahşettiği nimetleri hatırlayın ki O, aranızdan peygamberler çıkarmış, sizi kendi-kendinizin efendisi yapmış[32] ve dünyada başka hiç kimseye göstermediği [lütfu]nu size göstermişti. **21** Ey halkım! Allah'ın size vaad ettiği kutsal topraklara girin: ama [inancınızdan] vazgeçmeyin, yoksa kaybedenlerden olursunuz!"

22 Onlar, "Ey Musa!" diye seslendiler, "Unutma ki o topraklarda[33] zorba bir halk yaşıyor, ve onlar uzaklaşmadıkça biz kesinlikle oraya girmeyeceğiz; ama eğer oradan uzaklaşırlarsa o zaman gireriz."

23 [Bunun üzerine] Allah'ın nimetine mazhar olan ve [O'ndan] korkanlar arasından iki kişi: "Onların üzerine kapıdan girin!"[34] dediler, "Çünkü, unutmayın, siz

---

31 Kur'an, bu sözler ile 12 ve 13. ayetlerde işaret edilen İsrailoğulları kıssasına yeniden dönmektedir —yani, onların "kesin taahhütlerini bozmuş" olduklarını ve Allah'a inançlarından geri döndüklerini anlatan kıssaya. Daha sonra gelen kıssa, ayrıca, önceki ayet ile doğrudan bağlantılıdır, çünkü Hz. Musa burada İsrailoğulları'na "bir müjdeci ve uyarıcı" olarak seslenmektedir.

32 Lafzen, "sizi melikler yapmış." Müfessirlerin çoğunluğuna göre (mesela, Taberî, Zemahşerî, Râzî), İsrailoğulları'nın "efendiliği/melikliği", onların Mısır'daki köleliklerinden sonraki özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına mecazî bir işarettir ve "melik/efendi" terimi burada "kendi işlerine hakim olan" ve bu nedenle seçtiği herhangi bir hayat tarzını serbestçe uygulayabilen "özgür kişi"yi ifade eder (*Menâr* VI, 323 vd.).

33 Lafzen, "onun içinde." Bkz. bu sûrenin 12. ayetinde zikredilen oniki casusun haberini duyunca İsrailoğulları'nın kapıldığı dehşeti anlatan ve korkaklıkları ile iman zayıflıklarından dolayı cezalandırıldıklarına değinen Sayılar xiii, 32-33 ve ayrıca xiv. bâb'ın tamamı.

34 Yani, cepheden saldırarak. Kitâb-ı Mukaddes'e göre (Sayılar xiv, 6-9, 24, 30, 38) Allah'tan korkan iki kişi, Kenan'ı araştırmak için gönderilen ve dehşete düşmüş İsrailoğulları'nı yalnızca Allah'a güvenmeleri için ikna etmeye çalışan oniki ca-

oraya girerseniz galip geleceksiniz! Ve eğer [gerçek] müminler iseniz Allah'a güven duymalısınız!"

24 [Ama] onlar: "Ey Musa!" dediler, "Ötekiler orada oldukça biz o [topraklar]a asla girmeyeceğiz. O halde sen ve Rabbin gidin ve birlikte savaşın! Biz burada kalacağız!"

25 [Musa,] "Ey Rabbim! Benim sadece kendime ve kardeşim [Harun]a sözüm geçiyor! O zaman, bizimle bu sapkın halk arasına bir çizgi çek!" diye yalvardı.

26 "Öyleyse, bu [topraklar] onlara kırk yıl boyunca yasaklanmıştır, bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşsınlar; sen artık bu sapkın halk için kendini üzme!" diye cevap verdi Allah.

فَإِنَّكُمْ غَٰلِبُونَ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟
فِيهَا فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا
قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَأَخِى
فَٱفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا
مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۗ فَلَا
تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱبْنَىْ
ءَادَمَ بِٱلْحَقِّ ۘ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ
مِنَ ٱلْءَاخَرِ ۖ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ ۖ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ
ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَىَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِى مَآ أَنَا۠
بِبَٰسِطٍ يَدِىَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾

27 VE ONLARA gerçeği göstermek için Âdem'in iki oğlunun kıssasını[35] anlat; nasıl ikisinin birer kurban sunduklarını ve birinden kabul edildiği halde diğerinden kabul edilmediğini.

[Onlardan biri, Kâbil,] "Seni mutlaka öldüreceğim!" demişti.

[Kardeşi Hâbil] cevap vermişti: "Unutma ki Allah, yalnız O'na karşı sorumluluk bilinci duyanların [kurbanı]nı kabul eder. **28** Beni öldürmek için el uzatsan bile, ben öldürmek için sana el uzatmayacağım: Ben bütün âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım. **29** (Beni öldürürsen,)

sus arasında bulunan Yeşu ile Kaleb idi. Kur'an'da bu kadar sık yer almakla bu İsrailoğulları kıssası, gerçek, samimi iman ile dünyevî bencillik arasındaki farklılığı göstermeye hizmet eder.

35 Yani, Tekvîn iv, 1-16'da zikredilen Kâbil ve Hâbil kıssasını. "Onlara anlat" ifadesindeki zamir, Kitâb-ı Mukaddes'in izleyicilerine râcidir ve anlamı yukarıda 28 notta açıklanan bu sûrenin 15. ayeti ile açıkça bağlantılıdır: "şimdi size, [kendinizden] gizlediğiniz Kitab'ın bir çoğunu açıklamak... için Elçimiz geldi." Bu Kitâb-ı Mukaddes kıssasının ahlakî yönü –Kitâb-ı Mukaddes izleyicilerinin "kendi kendilerinden gizledikleri" bir ahlakîlik– 32. ayette özetlenmiştir.

dilerim, hem kendi günah(lar)ını, hem de benim günahlarımı[n yükünü] yüklenir[36] ve böylece cehennemin yolunu tutarsın! Çünkü zalimlerin cezası budur."

30 Fakat diğerinin ihtirası[37] onu kardeşini öldürmeye sürükledi ve onu öldürdü: Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.

31 Bunun üzerine Allah, kardeşinin cesedinin çıplaklığını nasıl gizleyebileceğini ona göstersin diye toprağı eşeleyen bir karga gönderdi. [Bunu gören Kâbil,] "Eyvah" diye haykırdı, "Yazıklar olsun bana! Ben, bu karganın yaptığını yapamayacak kadar[38] ve kardeşimin cesedinin çıplaklığını gizleyemeyecek kadar aciz miyim?" Ve bunun üzerine vicdan azabı ile çarpıldı.[39]

32 Bu yüzden Biz İsrailoğulları'na bildirdik ki, –cinayetin ve yeryüzünde fesadı yayma[nın cezası] olarak işlenmesi dışında– eğer bir kimse bir insanı öldürürse bütün insanlığı öldürmüş gibidir; ve bir kimse bir hayat kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur.[40]

إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ
مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلنَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ
لَهُۥ نَفْسُهُۥ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُۥ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٣٠﴾
فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى ٱلْأَرْضِ لِيُرِيَهُۥ كَيْفَ يُوَٰرِى
سَوْءَةَ أَخِيهِ ۚ قَالَ يَٰوَيْلَتَىٰٓ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا
ٱلْغُرَابِ فَأُوَٰرِىَ سَوْءَةَ أَخِى ۖ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ
﴿٣١﴾ مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ ۛ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن
قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِى ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا
قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا ٱلنَّاسَ
جَمِيعًا

---

36 Lafzen, "hem benim günahımı hem de senin günahını." Çok sayıda sahih Hadis'ten açıkça anlaşılacağı gibi, eğer bir kimse, doğrudan veya dolaylı olarak kendi günahından doğmayan bir şiddet eylemi sonunda ölürse önceki günahları affedilir (sebebi, eğer yaşamasına izin verilseydi edebileceği tevbeye vakit bulamamasıdır). Bir tahrikin olmadığı ölümlerde katil, –cinayet günahına ilaveten– masum kurbanının geçmişte işlemiş olabileceği, ama şimdi affedilmiş olan günahları da yüklenir: Yukarıdaki ayetin bu tatmin edici yorumu, (Taberî'den naklen) Mücâhid tarafından yapılmıştır.

37 *Nefs* ismine yüklenen birçok anlam arasında (başlıca, "can", "akıl" yahut "kişilik") aynı zamanda "istek" yahut "ihtiraslı bir kararlılık" da vardır *(Kâmûs,* bkz. ayrıca Zemahşerî'nin *Esâs*'ı): Bu bağlamda en iyi karşılık "ihtiras" görünmektedir.

38 Lafzen, "bu karga gibi."

39 Lafzen, "vicdan azabı duyanlardan oldu." Karganın yeri eşelemesinin Kâbil'e telkin ettiği, ölü kardeşinin cesedini gömme fikri, suçunun büyüklüğünü ona açıkça gösterdi.

40 Bu ahlakî hakikat, bu sûrenin 15. ayetinin ilk cümlesinin işaret ettiği hususlar

Gerçekten elçilerimiz, onlara[41] hakikatin bütün delilleri ile geldiler: ama, buna rağmen, onların çoğu yeryüzünde her çeşit aşırılığa meyletmeye devam etti.[42]

33 Allah'a ve Elçisi'ne[43] karşı savaş açanların ve yeryüzünde fesadı yaymaya çalışanların büyük kısmının öldürülmeleri veya asılmaları veya döneklikleri yüzünden büyük kısmının ellerinin ve ayaklarının kesilmesi[44] yahut yeryüzünden [tamamiyle] sürülmeleri, yalnızca bir karşılıktan ibarettir: İşte bu, onların bu dünyada uğradıkları zillettir.[45] Öteki dün-

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا
مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِى الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟
ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى الْأَرْضِ
فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا۟ أَوْ يُصَلَّبُوٓا۟ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَ
أَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْا۟ مِنَ الْأَرْضِ ذَٰلِكَ لَهُمْ
خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا

---

arasındadır ve bu hakikatin vecîz ifade tarzı, Hâbil ve Kâbil kıssasının neden bu bağlamda zikredildiğini tam olarak açıklamaktadır. "Biz İsrailoğulları'na bildirdik" ifadesi, elbette, bu ahlakın *evrensel* geçerliliğinden bir sapma teşkil etmez: sadece onun en eski yansımasına bir işarettir.

41 Yani, Kitâb-ı Mukaddes'in hem Yahudi hem de Hristiyan izleyicilerine.

42 *Le-müsrifûn* şimdiki zaman ortacı, onların *"sürekli olarak* aşırılıklara meylettikleri (yani, suçlar işledikleri)"ni gösterir ve en doğrusu, "işlemeye devam ettiler" olarak çevrilebilir. Daha önceki pasajlar ışığında bakıldığında, bu "aşırılıklar"ın şiddet suçlarına ve özellikle insanların acımasızca öldürülmesine işaret ettiği anlaşılır.

43 "Elçi" terimi, bu bağlamda cins ismi olarak kullanılmıştır. "Allah'a ve Elçisi'ne savaş açmak" ile, başka insanların Allah inancını sarsmaya ve yıkmaya yönelik bilinçli davranışlarının yanısıra Allah'ın koyduğu ve bütün elçilerinin açıkladığı ahlakî ilkelere düşmanca bir muhalefet ve onların kasıtlı olarak gözardı edilmesi anlatılmaktadır.

44 Çoğu zaman klasik Arapça'da "birinin elini ve ayağını kesmek" deyimi, "birinin gücünü yok etmek" ile eş anlamlıdır ve burada da muhtemelen bu anlamda kullamlmıştır. Alternatif olarak, hem fiziksel hem de mecazî anlamda "mefluç/kötürüm hale getirilme"yi gösteriyor olabilir —tıpkı "asılma" ibaresinin "işkenceyle/azap çektirerek öldürülme" anlamında (mecazî) kullanımındaki gibi. *Min hilâf* deyimi, –ki genellikle "çapraz olarak" şeklinde çevrilir– *halefehû* ("onunla anlaşmazlığa düştü" yahut "ona muhalefet etti" veya "ona aykırı şekilde davrandı") fiilinden türetilmiştir: Sonuç olarak, *min hilâf*ın öncelikli anlamı, "döneklikleri" veya "sapkınlıkları yüzünden"dir.

45 Klasik müfessirlerin çoğunluğu, bu pasajı bir *şer'î hüküm* olarak değerlendirir ve bu nedenle şöyle yorumlarlar: "Allah'a ve Elçisi'ne savaş açan ve yeryüzünde fesadı yayanların cezası, onların öldürülmeleri, yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi yahut yeryüzünden sürülmeleri olacaktır bu, onların bu dünyadaki zilletleridir." Ancak metin, aşağıdaki sebeplerle, bu

yada ise [daha] korkunç bir azap bekler onları, **34** ancak [ey müminler,] siz on- وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا

yorumu teyid etmemektedir: (a) Bu cümlede geçen dört edilgen fiil –"öldürülme", "asılma", "kesilme" ve "sürülme"– geniş zaman kipindedirler ve bu şekilde iken gelecek zaman veya emir halini ifade etmezler. (b) *Yukattelû* formu, sadece "onlar öldürülüyor" yahut (müfessirlerin yaptığı gibi) "onlar öldürülecek" anlamlarını ifade etmez; tersine –Arap gramerinin temel bir kuralı gereğince– "onların büyük kısmı öldürülüyor" anlamını gösterir; aynı şey *yusallebû* ("pek çoğu asılıyor") ve *tukatta'a* ("büyük kısmının kesilmesi") fiilleri için de geçerlidir. Şimdi eğer bunların "emredilmiş cezalar" olduğuna inanırsak, bu, "Allah'a ve Peygamberi'ne savaş açanlar"ın –tamamının değil– büyük kısmının bu şekilde cezalandırılması gerektiğini gösterirdi: Ancak bu, İlahî Kanun-Koyucu'ya (Şâri') atfedilemeyecek olan bir keyfîlik varsayımıdır. Ayrıca, eğer "Allah'a ve Peygamberi'ne savaş açan" taraf, yalnızca bir kişiyi yahut birkaç kişiyi kapsıyorsa, "büyük kısmı" emri ona veya onlara nasıl uygulanabilir? (c) Dahası, yukarıdaki ayet şer'î bir hüküm olarak alınacaksa, "onlar yeryüzünden sürüleceklerdir" ibaresinin anlamı ne olabilir? Bu nokta, gerçekten müfessirleri büyük ölçüde şaşırtmıştır. Onların bir kısmı, mütecavizlerin "[İslam] topraklarından çıkarılmaları" gerektiğini düşünmüşlerdir: ama Kur'an'da "yeryüzü" *(arz)* teriminin böyle sınırlı bir anlamda kullanıldığının örneği yoktur. Diğerleri de, suçluların, "yeryüzünden çıkarılmaları" anlamına gelecek bir yeraltı zindanına hapsedilmeleri gerektiği görüşündedirler. (d) Son olarak –ve yukarıdaki ayetin bir "şer'î emir" şeklinde yorumlanmasına karşı en güçlü itiraz olarak– Kur'an, kitlesel asılmaya ve kitlesel imhaya işaret eden tamamen aynı ifadeleri (ama bu defa geleceğe yönelik kesin bir *niyet* ile) Firavun'un ağzından müminlere karşı bir tehdit olarak nakleder (bkz. 7:124, 20:71 ve 26:49). Firavun, Kur'an'da her zaman kötülüğün ve Allah'ı inkarın tipik örneği olarak tanımlandığından, aynı Kur'an'ın başka bir yerde "Allah'ın düşmanı" olarak vasıflandırdığı bir kişiye izafe ettiği ifadelerin aynısı ile bir ilahî kanunu yürürlüğe koyması düşünülemez. Kısaca, müfessirlerin yukarıdaki ayeti "şer'î bir hüküm" olarak yorumlama gayretleri, bunu iddia eden isimler ne kadar büyük/saygın olursa olsun, kesinlikle reddedilmelidir. Diğer taraftan, ayeti –okunması gerektiği gibi– *geniş zaman* kipinde okursak gerçekten ikna edici bir yorum hemen kendini ortaya koyar: çünkü, bu şekilde okunduğunda ayet, hemen bir *durum tesbiti* olarak kendini gösterir —"Allah'a karşı savaş açanlar"ın hak ettikleri cezanın kaçınılmazlığının bir ifadesi. Onların ahlakî yükümlülüklere düşmanlıkları, bütün dinî/manevî değerlerini kaybetmelerine yol açar; ve sonuçta düştükleri uyumsuzluk ve "sapıklık", aralarında dünyevî kazanç ve güç uğruna hiç bitmeyen bir çatışmayı teşvik eder; birbirlerinden çok sayıda insan öldürürler ve birbirlerine büyük ölçüde işkence eder ve sakat bırakırlar ve sonuçta bütün bir toplum silinip gider veya Kur'an'ın belirttiği gibi, "yeryüzünden sürülürler." Sadece bu yorum, ayette geçen bütün ifadeleri tam anlamıyla dikkate almaktadır —aşırı şiddet fiilleriyle bağlantılı "büyük kısmı" kaydı, "yeryüzünden sürülme" ifadesi ve, son olarak, bu dehşetin "Allah düşmanı" Firavun tarafından kullanılan terimlerle ifade edilmiş olması.

lardan daha güçlü hale gelmeden önce[46] tevbe edenler hariç: çünkü, bilmelisiniz ki Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوٓا
أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا ٱتَّقُوا
ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُوا فِى سَبِيلِهِۦ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم
مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لِيَفْتَدُوا بِهِۦ مِنْ عَذَابِ
يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾
يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ ٱلنَّارِ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنْهَا ۖ
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ
فَٱقْطَعُوٓا أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ
ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

35 SİZ EY imana ermiş olanlar! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, O'na daha yakın olmaya çalışın ve Allah yolunda gayret gösterin ki mutluluğa erişebilesiniz.

36 Şüphe yok ki, hakikati inkara şartlanmış olanlar, Kıyamet Günü'ndeki azaptan kurtulmak için yeryüzündeki her şeyi ve hatta iki kat fazlasını[47] fidye olarak teklif etseler de kabul ettiremezler; çünkü şiddetli bir azap bekler onları. **37** Onlar ateşten kurtulmak isterler, ama kurtulamazlar; uzun sürecek bir azap bekler onları.

38 HIRSIZLIK eden erkeğe ve hırsızlık eden kadına gelince, işlemiş oldukları fiillere karşılık, Allah'tan (gelen) caydırıcı bir müeyyide olarak her ikisinin ellerini kesin:[48] zira Allah kudretlidir, hikmet sa-

46 Yani, Allah'a ve O'nun koyduğu ahlakî prensiplere inancın hakim duruma geçmesinden önce: Çünkü o durumda, "Allah'a ve Peygamberi'ne savaş açanlar"ın tevbesi hakim eğilime uyum sağlamaktan başka bir anlam ifade etmez ve bu nedenle hiçbir ahlakî/manevî değer taşımaz. Ayrıca hatırlatmalıyız ki azaptan muafiyet, *âhiret* ile ilgilidir.

47 Lafzen, "ve onun aynısını."

48 Kur'an'ın öngördüğü bu cezanın son derece şiddetli oluşunun hikmeti, ancak, kimseye karşılığında bir *(hak)* verilmeksizin hiçbir görev *(teklîf)* yüklenmeyeceği şeklindeki temel İslam Hukuk prensibi dikkate alınırsa anlaşılabilir; ve "görev" terimi, bu bağlamda, aynı zamanda ceza ehliyetini de kapsar. Şimdi, İslam toplumunun her üyesinin –hem müslim hem de gayr-i müslim– devrolunamaz haklarından birisi, bir bütün olarak toplum tarafından *korunma* hakkıdır. Sayısız Kur'an buyruğundan ve Peygamber'in öğütlerini nakleden sahih Hadisler'den açıkça anlaşılacağı gibi, her vatandaş, toplumun ekonomik kaynakları üzerinde bir paya ve böylece sosyal güvenlikten yararlanma hakkına sahiptir: Başka bir deyişle, her vatandaşa, *toplumun tasarrufundaki kaynaklar ile mütenasip* adil bir hayat standardı sağlanmalıdır. Çünkü Kur'an, hayatın nihaî değerlerinin ruh-

hibidir. **39** Bu suçu işledikten sonra tevbe edip kendisini ıslah edene[49] gelince, kuşkusuz Allah onun tevbesini kabul e- فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ

sal mahiyette olmasından dolayı insan hayatının yalnızca fiziksel varoluş terimleriyle ifade edilemeyeceğini açıklığa kavuştururken, müminler, ruhsal gerçekleri ve değerleri insan varlığının fiziksel ve sosyal faktörlerinden ayrı görmezler. Kısaca İslam, insanın sadece ruhî ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda bedenî ve zihnî ihtiyaçlarını da karşılayacak bir toplum tasarımına sahiptir. Bu nedenle, –gerçekten İslamî olması için– bir toplum (veya devlet) öyle oluşturulmalıdır ki kadın ve erkek her birey, onsuz ne insan onurunun, ne gerçek özgürlüğün, ne de, son tahlilde, ruhî gelişmenin olamayacağı asgarî maddî refah ve güvenlikten yararlanabilsin: Çünkü, mensuplarından bir kısmının hak etmedikleri bir yoksulluktan yakınmalarına göz yumarken diğerlerinin ihtiyaçlarından fazlasına sahip olmalarına izin veren bir toplumda gerçek bir mutluluk ve istikrara yer yoktur. Eğer bütün bir toplum, kendi kontrolü dışındaki şartlardan dolayı mahrumiyet yaşıyorsa (İslam'ın ilk günlerindeki Müslüman toplulukta yaşandığı gibi), bu şekilde paylaşılan mahrumiyet, ruhî sağlamlığın ve bu sayede parlak bir geleceğin kaynağı olabilir. Ama eğer bir toplumun mevcut kaynakları, bazı toplumsal grupları refah içinde yaşatırken, toplumun çoğunluğunu emeklerinin ancak günlük yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaya yettiği bir duruma düşürecek şekilde adaletsiz dağıtılmışsa, yoksulluk, ruhî gelişmenin en tehlikeli düşmanı olur ve bazan da bütün toplumu Allah'a karşı sorumluluk bilincinden uzaklaştırarak ruhî gelişmeyi öldürücü bir materyalizmin kollarına iter. Hz. Peygamber şu uyarıcı sözleri ile *(Câmi'u's-Sağîr*'de Suyûtî tarafından nakledilmiştir) kesinlikle bunu kasdetmiştir: "Yoksulluk kolayca hakikatin inkarına *(küfr)* dönüşebilir." Sonuç olarak İslam'ın sosyal düzenlemeleri, her erkeğin, kadının ve çocuğun, (a) yeterli yiyecek ve giyecek, (b) yeterli barınak, (c) eğitimde fırsat ve imkan eşitliği, ve (d) sağlık ve hastalık esnasında bedava tıbbî bakım sahibi olduğu bir idarî yapı amaçlar. Böyle bir yapının gereği, toplumun her üyesine, çalışma çağında ve sağlıklı iken üretken ve kazançlı iş sahibi olma hakkının; hastalık, dulluk, zorunlu işsizlik, yaşlılık veya küçüklükten doğan imkansızlık hallerinde ise, (toplum veya devlet tarafından) yeterli beslenme, barınak, vb. imkanların sağlanmasıdır. Biraz önce zikredildiği gibi, böyle kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemi oluşturma toplumsal yükümlülüğü, bir çok Kur'an ayetinde ortaya konulmuş ve Hz. Peygamber'in çok sayıdaki tavsiyesinde de desteklenmiş ve açıklanmıştır. Bu emirleri somut bir idarî programa dönüştüren kişi ikinci Halife Ömer b. Hattâb oldu (bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* III/1, 213-217); ama onun erken vefatından sonra ardından gelenler, Hz. Ömer'in yarım kalmış işlerini devam ettirecek ne geniş bir görüş ve düşünce ufkuna, ne de yeterli devlet adamlığı vasfına sahiptiler. Kur'an'ın, hırsızlığı caydırıcı bir ceza olarak şiddetli el kesme hükmü getirmesi, İslam'ın öngördüğü bu sosyal güvenlik programının gereğidir. Yukarıda belirtilen şartlarda "tahrik"in haklı bir mazeret olarak kabul edilmemesi nedeniyle ve İslam'ın sosyo ekonomik sistemi son tahlilde mensuplarının inancına dayalı olduğundan, sistem son derece

der: Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

40 Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır? O, dilediğini cezalandırır, dilediğini bağışlar: Zira Allah her şeye kâdirdir.

41 EY PEYGAMBER! Hakikati inkarda birbirleriyle yarışanlardan dolayı üzülme: şu, ağızlarıyla "Biz inanıyoruz!" diyen, halbuki kalben inanmayanlardan[50] ve her türlü yalanı can kulağıyla dinleyen ve [aydınlanmak için] sana gelmek yerine[51]

إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
۝٤٠ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝٤١ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ
يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِأَفْوَٰهِهِمْ
وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ ۛ سَمَّٰعُونَ

---

hassas bir denge üzerinde durmaktadır ve her zaman titizlikle gözetilmesi gereken bir korunma ihtiyacı içindedir. Herkese tam güvenlik ve sosyal adaletin sağlandığı bir toplumda bir kimsenin toplumun diğer mensuplarının aleyhine olarak kolay ve haksız kazanç sağlama teşebbüsünde bulunması, *bir bütün olarak sisteme karşı bir saldırı* olarak görülmeli ve buna göre cezalandırılmalıdır: Hırsızın elinin kesilmesini öngören yukarıdaki hükmün sebebi budur. Ancak, bu notun başında zikredilen prensip de akıldan çıkarılmamalıdır: yani, insanın hakları ile mukabil yükümlülükleri (cezaya muhatap olma da dahil) arasındaki mutlak karşılıklı bağımlılık. Bütün mensupları için eksiksiz bir sosyal güvenlik sistemi oluşturamayan bir toplumda veya devlette, bir kimsenin gayr-i meşru yollarla zenginleşmeye eğilimi çoğunlukla karşı konulamaz hale gelir —ve sonuçta hırsızlık, sosyal güvenliğin tam anlamıyla yürürlükte olduğu bir toplumdaki kadar şiddetle cezalandırılamaz ve cezalandırılmamalıdır. Eğer toplum, mensuplarının her biriyle ilgili *yükümlülüklerini* yerine getiremiyorsa, münferit ihlallere karşı ceza hukukunun *(hadd)* en sert müeyyidelerini uygulama hakkına da sahip olamaz ve bu durumda kendisini idarî cezaların daha yumuşak şekilleri ile sınırlamalıdır. (Büyük Halife Hz. Ömer'in, el kesme cezasını, o dönemde Arabistan'ı etkileyen kıtlık süresince ertelemesi, bu prensibin doğru bir değerlendirmesiydi.) Özetlersek, hırsızlığın cezası olarak el kesilmesinin, başka hiçbir şartta değil, yalnızca halihazırda mevcut olan ve tam olarak işleyen bir sosyal güvenlik programının bulunması halinde uygulanabileceği sonucuna rahatlıkla varabiliriz.

49 Yani, görevliler tarafından yakalanmadan önce çalınan malları iade etmek sûretiyle *(Menâr* VI, 382).

50 Lafzen, "... arasından."

51 Bu ayet, zahiren Hz. Peygamber'e seslendiği halde Kur'an'ın bütün izleyicilerini ilgilendirmektedir ve bu nedenle bütün zamanlar için geçerlidir. Aynı kapsam genişliği, bu ayetin bahsettiği insanlar için de sözkonusudur: o, sadece münafıkları ve Yahudileri zikrettiği halde, aslında, dolaylı olarak, İslam'a karşı önyargılı olan ve onun öğretileri hakkındaki yalan beyanlara isteyerek kulak veren;

başka insanlara kulak veren Yahudilerden. Onlar, [vahyedilen] sözleri asıl bağlamlarından koparark anlamlarını çarpıtırlar ve "Eğer size şöyle şöyle [bir öğreti] verilirse onu kabul edin; ama verilmezse uzak durun!"[52] derler.

[Onlara bakıp üzülme,] çünkü Allah, bir kişinin kötülüğe meyletmesini dilemişse Allah'ın onun hakkındaki iradesine hiçbir şekilde mani olamazsın.[53]

İşte onlar kalplerini Allah'ın temizlemek istemedikleridir. Onları bu dünyada zillet, öteki dünyada da korkunç bir azap bekler; **42** onlar, her türlü yalanı can kulağıyla dinleyenler, kötü olan her şeyi aç gözlülükle yutanlardır![54]

Öyleyse [bir karar vermen için] sana gelirlerse[55] ister onlar arasında karar verir-

لِلْكَذِبِ سَمّٰعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ
الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ يَقُولُونَ اِنْ اُوتِيتُمْ هٰذَا
فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ
فِتْنَتَهٗ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ
وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾ سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ
اَكّٰلُونَ لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ

---

aydınlanmak için Kur'an'a dönmek yerine İslam'a karşı düşmanca duygular besleyen gayr-i müslim "uzmanlar"ı dinlemeyi tercih eden –ki, "sana gelmek yerine..." ibaresinin anlamı budur– herkese işaret eder.

52 Yani, onlar, kendi zihnî saplantılarına uygun gördükleri için Kur'an'ın bu gibi öğretilerini kabul etmeye hazır olurlar, ama kendi eğilimlerine ters düşen hiçbir şeyi de kabul etmeye yanaşmazlar.

53 Bu, ayetin başlangıcı ile bağlantılıdır; bu nedenle parantez içi ifadeyi ekledim. *Fitne*'nin anlamı için bkz. sûre 8, not 25.

54 *Suht* ismi, *sehate*, "[bir şeyi] tamamen yok etti" fiilinden türetilmiştir ve öncelikle "yıkıma götüren herhangi bir fiilde bulunma"yı gösterir, çünkü o fiil iğrençtir ve bu nedenle yasaklanmıştır *(Lisânu'l-'Arab)*. O halde sözkonusu kelime, bizâtihî kötü olan herhangi bir şeyi ifade eder. Yukarıdaki bağlamda, *ekkâlûne li's-suht* mübalağa ifadesi, "yasak olan her şeyi (yani, *gayr-i meşru* kazancı) açgözlülükle tıkıştıranlar"ı, yahut daha doğrusu, "kötü olan her şeyin –yani, düşmanları tarafından Kur'an'ın etkisini yok etmek için uydurulmuş her yalan ifadenin– üstüne açgözlülükle atlayanlar"ı gösterir.

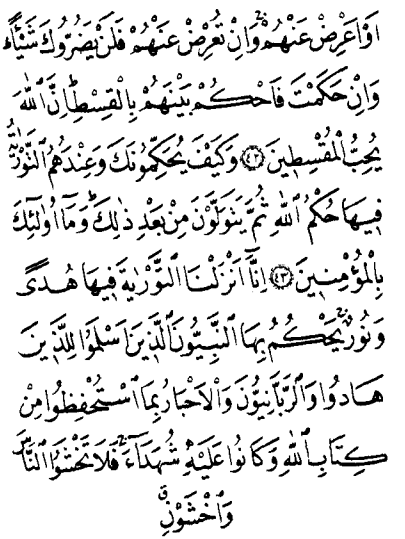
55 Yani, Allah katında neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda. Müfessirlerin çoğunluğu, bu pasajın, Medine Yahudileri tarafından karar vermesi için Hz. Peygamber'in önüne getirilen belli bir hukukî duruma veya durumlara işaret ettiği görüşündedirler. Ama, Kur'an'daki her tarihî atfın aynı zamanda genel bir muhtevaya sahip olduğu şeklindeki Kur'an prensibi ışığında bakıldığında, bu ayette işaret edilen "karar"ın, Kur'an'ın açıkça teyid veya reddettiği inançların dışındakilerin doğru olup olmadığına karar verme ile ilgili bulunduğuna inanıyorum.

sin, ister kendi hallerine bırakırsın: Çünkü eğer onları kendi hallerine bırakırsan sana hiçbir şekilde zarar veremezler. Ama eğer bir karar verirsen, onlar arasında adaletle karar ver;[56] Allah adil davrananları bilir.

43 Onlar Allah'ın buyruklarını ihtiva eden Tevrat'a sahip oldukları halde nasıl senden bir hüküm vermeni isterler ve ondan sonra da [senin verdiğin hükümden] yüz çevirirler? O halde böyleleri [gerçek] müminler değildir.[57]

44 Şüphe yok ki, içinde rehberlik ve aydınlık bulunan Tevrat'ı indiren Biziz. Kendilerini Allah'a teslim eden peygamberler, ona dayanarak yahudi itikadına uyanlar hakkında hüküm verirlerdi;[58] [eski] din adamları ve hahamları da öyle yaptılar, çünkü Allah'ın kelâmının bir kısmı onların himayesine emanet edilmişti;[59] ve hepsi onun doğruluğuna şahitlik yaptılar.

Bu nedenle, [ey İsrailoğulları,] insanlardan korku duymayın, yalnız Benden kor-

56 Yani, onların kişisel sevgi veya nefretine göre değil, Allah tarafından vahyedilen ahlakî kanunları esas alarak.

57 Bu ayet, –Tevrat'ın İlahî Hukuk'un tümünü içerdiğine inanmalarına rağmen– inanmadıkları bir dinî düzenlemenin belli ahlakî sorunlar hakkındaki hükümlerinin Tevrat ile çatışan kendi kuruntularına uyum sağlayabileceği ümidiyle belli etmeden sözkonusu hükümlere yönelen Yahudilerin tuhaf düşünce tarzlarını tasvir eder. Başka bir deyişle, onlar, –inandıklarını iddia etmelerine rağmen– ne Tevrat'ın hükmüne, ne de Tevrat'ın bazı kanunlarını tasdik, bazılarını da iptal eden Kur'an'ın hükmüne teslim olmaya *gerçekten* hazır değildirler: Nitekim, Kur'an'ın kendi zihnî saplantılarına uygun olmadığını anlar anlamaz ondan uzaklaştılar.

58 Hz. Musa Şeriatı'nın (Tevrat) yalnız İsrailoğulları için geçerli olduğuna ve evrensel bir geçerlilik iddiası taşımadığına işaret.

59 "Allah kelâmının *(kitâb) bir kısmı*" ifadesi, Tevrat'ın Allah'ın vahyinin tümünü kapsamadığına ve büyük bölümünün henüz vahyedilmediğine işarettir. *Rabbâniyyûn* teriminin izahı için bkz. sûre 3, not 62.

kun; ve Benim mesajlarımı önemsiz bir kazanç karşılığı değiştirmeyin:[60] Çünkü Allah'ın indirdiklerine göre hüküm vermeyenler, gerçekten hakikati inkar edenlerdir!

45 Ve onlar için [Tevrat'ta] hükmettik: cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralamalarda [benzer] bir karşılık;[61] ama kim hayır için ondan vazgeçerse, bu geçmiş günahlarının bir kısmına kefaret olacaktır.[62] Allah'ın vahyettiğine göre hüküm vermeyenler, işte onlar zalimlerdir!

46 Biz, Meryem oğlu İsa'yı, o [geçmiş peygamberlerin izleri üzerinde Tevrat'tan (o güne) kalanın[63] doğruluğunu tasdik edici olarak gönderdik. Biz, o'na, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara bir rehber ve bir öğüt olarak Tevrat'tan (o güne) kalanı tasdik eden, içinde rehberlik ve aydınlık bulunan İncil'i verdik.

47 O halde İncil'e uyanlar, Allah'ın onunla vahyettikleri doğrultusunda hüküm ver-

وَلَا تَشْتَرُوا بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم
بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا
عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ
بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ
قِصَاصٌ ۚ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ ۚ وَمَن لَّمْ
يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا
عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
ٱلتَّوْرَىٰةِ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا
لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾
وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن

---

60 Yani, İsrailoğulları'nın "Allah'ın seçilmiş halkı" ve dolayısıyla Allah'ın rahmetinin ve vahyinin biricik muhatabı olduğu şeklindeki temelsiz inanca dayanan üstünlük yanılsaması karşılığında. Bu cümlede atıfta bulunulan "mesajlar", Kur'an'a ve Muhammed'in (s) gelişi ile ilgili Kitâb-ı Mukaddes'deki gaybî haberlere ilişkindir.

61 Bkz. Hz. Musa Şeriatı'nın öngördüğü son derece şiddetli cezaların ayrıntılarının verildiği Çıkış xxi, 23 vd.

62 Lafzen, "onun için bir keffaret olacaktır." Tevrat (Pentateuch —Kitâb-ı Mukaddes'de Eski Ahid'in ilk beş kitabı, —T.ç.n.), yalnızca Kur'an'da değil, ama aynı zamanda Hz. İsa'nın öğretilerinde, özellikle Dağdaki Vaaz'da da büyük bir açıklıkla ortaya konulmuş bulunan bu affetme çağrısını kapsamaz: Ve sonraki ayetler ışığında okunduğu zaman bu, Hz. Musa Şeriatı'nın zamanla kayıtlı niteliğine bir işaret olarak görünür. Alternatif olarak, yukarıdaki tavsiye, Kur'an'ın "vahyedilmiş sözlerin anlamını çarpıtmak" ile suçladığı (bkz. yukarıda 41. ayet) Tevrat izleyicilerinin sonradan tahrif ettikleri veya terk ettikleri Tevrat'ın orijinal öğretilerinin bir parçası olabilir.

63 Bu ayette iki kez ve 48. ayette de bir kez geçen *mâ beyne yedeyhi* (lafzen, "onun elleri arasındaki") ifadesinin anlamı konusunda bkz. sûre 3, not 3.

sinler: Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlardır gerçek fasıklar!

48 Ve sana, [ey Peygamber], hakikati ortaya koyan bu ilahî kelâmı, geçmiş vahiylerden (bu güne) kalanı tasdik edici ve içinde hangi doğruların bulunduğunu belirleyici[64] olarak indirdik. Öyleyse, [ey Peygamber,] geçmiş vahyin izleyicileri arasında Allah'ın indirdiklerine uygun olarak hüküm ver,[65] ve sana gelmiş olan hakikati terk ederek onların mesnedsiz görüşlerine uyma.

لَمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾
وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ
أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ
لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

Biz, her biriniz için [farklı] bir sistem ve [farklı] bir hayat tarzı belirledik.[66] Eğer

64 *Muheymin* ortacı, *heymene,* "[bir şeyi] gözetledi" veya "[onu] kontrol etti" rubâ'î fiilinden türetilmiştir ve burada Kur'an'ı geçmiş kitaplarda neyin gerçek neyin gerçek dışı olduğuna karar vermenin belirleyici ölçüsü olarak tanımlamak için kullanılmıştır (bkz. *Menâr* VI, 410 vd.).

65 Lafzen, "onlar arasında ... hüküm ver." Bu, yalnızca hukukî ihtilaflar için değil, ama aynı zamanda ahlakî anlamda neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair hükümler için de geçerlidir (bkz. yukarıdaki not 55). Önceki ayette "İncil'in izleyicileri"nin ve baştaki pasajlarda da Tevrat'ın anılmasından açıkça anlaşılacağı gibi, burada sözü edilen halk hem Yahudiler hem de Hristiyanlardır.

66 "Her biriniz için" ifadesi, insanlığı oluşturan çeşitli toplumları anlatır. *Şir'a* yahut *şerî'a* terimi, lafzî olarak, (insanların ve hayvanların yaşamaları için zorunlu olan su ihtiyacını karşıladıkları) "su kaynağına giden yol"u gösterir ve Kur'an'da bir topluluğun sosyal ve manevî refahı için gerekli olan bir hukuk sistemini göstermek için kullanılır. Diğer taraftan *minhâc* terimi, genellikle soyut anlam taşıyan "açık yol", yani bir "hayat biçimi" anlamına gelir. Ancak, *şir'a* ve *minhâc* terimleri, yalnızca belli bir inanç sistemi ile ilgili kanunları değil ama aynı zamanda Kur'an'a göre Allah'ın her peygamberi tarafından tebliğ edilen bütün değişmez, temel manevî hakikatleri de kapsayan *dîn* teriminden anlam olarak daha dar kapsamlıdır. Çünkü Peygamberler tarafından tesis edilen belli bir hukuk sistemi *(şir'a veya şerî'a)* ve tavsiye edilen hayat biçimi *(minhâc),* zamanın ihtiyaçlarına ve her toplumun kültürel gelişmesine bağlı olarak değişir. İşte bu "çoklukta birlik" Kur'an'da sıkça vurgulanmıştır (mesela, 2:148'in ilk ayeti, 21:92-93, yahut 23:52 vd.). Öğretilerinin evrensel geçerliliği ve metinsel değişmezliği ile Peygamber Muhammed'in (s) *"hâtemu'l-enbiyâ"*, yani, peygamberlerin sonuncusu (bkz. 33:40) olması gerçeği nedeniyle, Kur'an, bütün vahiylerin zirvesini temsil eder ve ruhî/manevî tatminin en son, en mükemmel yolunu ortaya koyar. Ancak Kur'an mesajının bu benzersizliği, önceki inançların mensuplarını Allah'ın rahmetine ulaşmaktan alıkoymaz: çünkü –Kur'an'ın sıkça işaret ettiği gibi– onlar arasından Tek

Allah dileseydi, hepinizi bir tek topluluk yapardı: ama indirdikleri aracılığıyla sizi sınamak için [başka türlü diledi].[67] O halde hayırlı işlerde yarışın! Hepinizin dönüşü Allah'adır; o zaman Allah, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size gösterecektir.[68]

وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ

49 O halde, geçmiş vahyin mensupları arasında[69] Allah'ın indirdiğine göre hükmet ve onların mesnedsiz görüşlerine uyma; ve onlardan sakın ki Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni uzaklaştıramasınlar. Eğer onlar [Allah'ın buyruklarından] yüz çevirirlerse, bil ki bir kısım günahlarından dolayı onları [böylece] cezalandırmak, Allah'ın iradesi gereğidir:[70] Unutma ki insanların çoğu gerçekten sapkındır. **50** Yoksa onlar, cahiliyye kanunu [ile yönetilmek] mi istiyorlar?[71]

Allah'a ve Hesap Günü'ne (yani, bireyin ahlakî sorumluluğuna) katıksız biçimde inananlar ve erdemlice bir hayat yaşayanlar, "ne korkacak ne de üzüleceklerdir."

67 Yani, "kendinizi Allah'a teslim etme ve O'na itaat etme niyetinizi çeşitli bağlayıcı dinî kurallar aracılığıyla sınamak için" (Zemahşerî, Râzî), "ve böylece, ilahî kaynaklı evrim kanununa uygun biçimde sosyal ve manevî olarak gelişmenizi sağlamak için" (*Menâr* VI, 418 vd.).

68 Lafzen, "ihtilaf ettiğiniz şeyleri size bildirir" (karş. sûre 2, not 94). Böylece Kur'an, Allah'a inanan müslim ve gayr-i müslim herkese, dinî uygulamalarındaki farklılıkların, onları karşılıklı düşmanlığa sürüklemek yerine "hayırlı işlerde birbirleriyle yarışma"ya yöneltmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

69 Lafzen, "onlar arasında"; bkz. yukarıda not 55 ve 65.

70 Bunun anlamı, Allah'ın buyruklarının bilinçli olarak gözardı edilmesinin kendi cezasını da birlikte taşıdığıdır: yani, toplumun ahlakî değerlerinin tedricî olarak çürümesi ve böylece sosyal parçalanmanın ve toplumu yok olmaya götüren çatışmaların artması.

71 *Câhiliyye* ile, burada, yalnızca Peygamber Muhammed (s)'den önceki tarihsel zaman değil, ama genelde, ahlakî bir kavrayış eksikliğinin ve bütün kişisel ve toplumsal olguların yalnızca "yararlılık" kriterine teslim edilmesinin, yani, belli bir amacın veya eylemin, sözkonusu kişinin veya mensup olunan toplumun (kısa vadede ve kelimenin pratik anlamıyla) menfaatleri açısından yararlı olup olmadığı endişesinin karakterize ettiği her türlü durum kasdedilmektedir. Bu "yararlılık ilkesi", bütün ulvî dinlerin tebliğ ettiği ahlakîlik kavramına temelden ters düşmesi nedeniyle Kur'an'da "cahiliyye kanunu" *(hükm)* olarak tanımlanmıştır.

Halbuki, kalben mutmain olan insanlar için Allah'tan daha iyi kanun-koyucu olabilir mi?

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ
أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ
فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ
نَخْشَىٰ أَن تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ۚ فَعَسَى اللَّهُ أَن يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ

51 SİZ EY imana ermiş olanlar! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin: Onlar yalnızca birbirlerinin dostlarıdır.[72] Ve hanginiz onları dost edinirse kesinlikle onlardan olur: Bilin ki Allah böyle zalimlere[73] doğru yolu göstermez!

52 Ve kalplerinde hastalık olanların, [kendi kendilerine] "Şansımızın kötü gitmesinden korkuyoruz!" diyerek onların işine yarayan bir tavır sergilemekte yarıştıklarını[74] görebilirsin. Ama Allah, [müminler için] büyük bir başarı takdir ettiğinde yahut kendi planının[75] [başka] bir

72 Birçok müfessire (mesela Taberî) göre bu iki toplumun her biri gerçek dostluğu yalnızca kendi mensupları için –yani, Yahudiler Yahudiler için ve Hristiyanlar da Hristiyanlar için– kabul ederler ve bu nedenle Kur'an'a tâbi olanlara gerçek bir dostlukla yaklaşmaları beklenemez. Bkz. ayrıca 8:73 ve ilgili not.

73 Lafzen, "zalim halka": yani, bu konuda bilerek kötülük yapanlara. Burada atıfta bulunulan "dostluk"un anlamı için bkz. 3:28 ve özellikle 4:139 ve bir müminin gayr-i müslimlerin hayat tarzını taklid etmesi veya –Kur'an terminolojisine göre– onlarla "dost olması" durumunda ahlakî kimliğini yitireceği vurgulamasını açıklayan ilgili dipnot. Ancak 60:7-9'da yeterince açıklığa kavuşturulduğu (ve bu sûrenin 57. ayetinde işaret edildiği) gibi, gayr-i müslimler ile "ahlakî dostluk"un yasaklanması, Müslümanlara karşı iyi niyetli olanlarıyla kurulan normal, dostça ilişkilere karşı bir anlam *taşımaz*. Unutulmamalıdır ki *velî* terimi birbirine yakın farklı anlam alanlarına/tonlarına sahiptir: "dost", "arkadaş", "yardımcı", "koruyucu", vb. Hangi terimin –veya hangi terim kombinezonlarının– seçileceği daima hangi bağlamda kullanıldığına bağlıdır.

74 Lafzen, "onlarla ilgili olarak birbirleri ile yarıştıklarını" —*onlar* zamiri, düşman Yahudi ve Hristiyanlara işaret eder. Çünkü, İslam toplumu içindeki münafıklar, onların hayat tarzlarını taklide çalışarak iyi niyetleri konusunda birbirleriyle yarışırlar.

75 Lafzen, "Kendisinden..." Bazı müfessirler, bu cümlede geçen *feth* kelimesinin (lafzî anlamı, "zafer" veya "üstünlük") Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedileceğine gaybî bir işaret olduğu görüşündedirler. Ancak bu varsayım doğru olamaz, çünkü bu sûrenin nüzulü sırasında Mekke zaten Müslümanların elindeydi. Bu nedenle *feth* terimi, burada açıkça ilk karşılığı olan "açma" anlamında da kullanılmıştır —yani, başarı yolunun açılması. (Karş. Zemahşerî'nin *Esâs*'ında

tezahürünü gerçekleştirdiğinde o [kararsızlar, kendi içlerinde gizlice barındırdıkları düşüncelerden dolayı vicdan azabı duymaya başlarlar. **53** Oysa imana erenler, [birbirlerine], "Sizinle birlikte olacaklarına dair kararlı şekilde Allah'a yemin edenler bu kişiler midir? Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir, çünkü onlar ziyandadır!" derler.

54 Siz ey imana ermiş olanlar! Eğer imanınızı kaybederseniz,[76] Allah, zaman içinde [sizin yerinize] O'nun sevdiği ve O'nu seven insanlar geçirecektir; müminlere karşı alçak gönüllü, hakikati inkar edenlere karşı onurlu; Allah yolunda üstün çaba gösteren ve kendilerini kınayabilecek kimselerin kınamasından korkmayan [insanlar]: Bu, Allah'ın dilediğine bağışladığı lütfudur. Allah (lütfunda) sınırsızdır ve her şeyi bilendir.

55 Unutmayın ki sizin yardımcılarınız sadece Allah ve Elçisi ve imana erenler olacaktır; (yani) namazlarında devamlı ve dikkatli olanlar, arındırıcı [malî] yükümlülüklerini yerine getirenler ve [Allah'ın karşısında] boyun eğenler: **56** Çünkü Allah ve Elçisi ve imana erenler ile dost olanlar; işte onlar, Allah'ın taraftarlarıdır, onlardır zafere ulaşanlar!

57 Siz ey imana ermiş olanlar! Eğer gerçek müminler iseniz, inancınızı küçümseyen ve onunla eğlenenleri –bunlar ister sizden önce vahiy verilenlerden, is-

أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ فَيُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ
نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ
أَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ
أَعْمَٰلُهُمْ فَأَصْبَحُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَسَوْفَ يَأْتِى ٱللَّهُ بِقَوْمٍ
يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى
ٱلْكَٰفِرِينَ يُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ
لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ
وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ
وَهُمْ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا
مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَٱلْكُفَّارَ

ve *Tâcu'l-'Arûs*'ta zikredilen *futiha 'alâ fulân* deyimsel ifadesi: "şunlar şanslı oldular" veya "başarılı oldular"). "Kendi planının başka bir tezahürü", gerçek müminler için hazırlanan başarıdan ayrı olarak muhtemelen münafıkların [karşılaşacağı] ilahî bir cezaya işaret olabilir.

76 Lafzen, "sizden her kim imanını kaybederse" —yani, İslam'a düşman olan gayr-i müslimlere güvenmelerinin ve onları "dostları" ve manevî önderleri olarak kabul etmelerinin sonucunda.

terse [bu vahyin] hakikati[ni] inkar edenlerden olsunlar– dost edinmeyin ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: **58** Zira, namaz için çağrı yaptığınızda onu küçümserler ve alaya alırlar —bu durum, sırf akıllarını kullanmamalarındandır.

59 De ki: "Ey geçmiş vahyin izleyicileri! [Yalnız] Allah'a ve Allah'ın hem bize hem bizden öncekilere indirdiğine inandığımız için mi bizde kusur buluyorsunuz? [Yoksa bu, sadece] çoğunuzun sapkınlığından mı[dır]?"

60 De ki: "Allah katında bunlardan daha şiddetli bir cezayı hak edenleri size söyleyeyim mi? Onlar, Allah'ın lânetledikleridir; onlar Allah'ın gazab ettikleridir ve şeytanî güçlere taptıkları için Allah'ın maymuna ve domuza çevirdikleridir:[77] Bunlar durumu en kötü olanlar ve doğru yoldan, [alaya alıcılardan] daha da fazla sapanlardır."[78]

61 Onlar, sana geldiklerinde, "İnanıyoruz!" derler: Oysa, aslında hakikati inkar niyeti ile gelirler ve aynı şekilde ayrılırlar.[79] Ama Allah, onların gizlediği her şeyin farkındadır. **62** Onların çoğunun, gü-

أَوْلِيَآءَ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ
إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ ٱتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ
مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ
مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم
بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَ
غَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ
وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ
عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد
دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ

77 "Maymun" ve "domuz"a yapılan bu göndermeyi lafzî anlamıyla alan birçok müfessirin tersine *tâbi'în*'in meşhurlarından Mücâhid, onu, bu tür günahkarların maruz kalacağı ahlakî çöküntünün mecazî bir tanımı *(mesel)* olarak açıklar: Onlar, maymunlar gibi ne yapacakları önceden tahmin edilemeyen ve domuzlar gibi şehvet kurbanı olurlar *(Menâr* VI, 448). Bu yorum, Taberî tarafından da 2:65 ile ilgili açıklamasında nakledilmiştir —"şeytanî güçler" *(tâğût)* ifadesi konusunda bkz. sûre 2, not 250.

78 Ardından gelen ayetlerden açıkça anlaşıldığı gibi, küçümseyicilerden de daha kötü durumda olan günahkarlar, münafıklar ve özellikle onlar arasından Kitâb-ı Mukaddes'e inandıklarını iddia edenlerdir: çünkü, vahiy aracılığıyla aydınlatılmış olduklarından bu tür davranışlarının hiçbir mazereti yoktur. 64. ayette özellikle Yahudilerden söz edildiği halde 66. ayette İncil'e yapılan atıf, Hristiyanların da bu ithamın dışında kalmadıklarını açıkça gösterir.

79 Lafzen, "onlar hakikatin inkarı ile gelir ve onunla ayrılırlar."

nah işlemede, gaddarca davranmada ve her kötülüğü boğazlarına indirmekte birbirleriyle yarıştıklarını görebilirsin. Yaptıkları şey ne kötüdür. **63** Neden onların din adamları ve hahamları[80] onları günahkarca iddialardan ve her türlü kötülüğü boğazlarına indirmekten alıkoymadılar? Ortaya koydukları şey ne kötüdür! **64** Yahudiler, "Allah'ın eli sıkıdır" derler. Sıkı olan onların elidir: Ve bu iddialarından dolayı [Allah tarafından] lânetlenmişlerdir.[81] Tersine, O'nun elleri sonuna kadar açıktır: O, [lütfunu] dilediği gibi dağıtır. Ama [ey Peygamber,] Rabbin tarafından sana indirilen her şey, onların çoğunu kibirli küstahlıklarında ve hakikati inkarda daha inatçı yapacaktır.

Böylece biz, Kitâb-ı Mukaddes'in takip-

يُسَارِعُونَ
فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَ
الْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا
كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ
مَغْلُولَةٌ ۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا ۘ بَلْ يَدَاهُ
مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا
مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا

---

80 Beğavî'ye göre *rabbâniyyûn* (din adamları —bkz. sûre 3, not 62), bu bağlamda, Hristiyanların ruhanî liderlerini; *ahbâr* ise Yahudi alimlerini ("rabbiler") temsil eder. "Kötülüğe saplanma" konusunda bkz. yukarıdaki 54. not.

81 "Bir kimsenin eli sıkıdır" ibaresi, cimriliği gösteren mecazî bir ifadedir, tıpkı tersinin –"onun eli açıktır"– cömertliğe işaret etmesi gibi (Zemahşerî). Ancak bu iki ibare daha geniş bir anlama da sahiptirler: sırasıyla, "güç/kudret eksikliği" ve "sınırsız güç/kudret" (Râzî). Öyle görünüyor ki Medine Yahudileri, Müslümanların yoksulluğunu görünce, onların Allah yolunda mücadele ettikleri ve Kur'an'ın ilahî vahiy olduğu şeklindeki inançlarını küçümsediler. Böylece, bu ayette zikredilen Yahudilerin, "Allah'ın eli sıkıdır" deyişi ve 3:181'deki paralel söz, "Allah fakir olduğu halde biz zenginiz", onların İslam'a ve Müslümanlara karşı tavırlarının dolaylı bir tanımıdır. O öyle bir inkar ve tezyif tavrıdır ki şu şekilde ifade edilebilir: "Eğer siz Müslümanların Allah'ın iradesini yerine getirdiğiniz doğru olsaydı, Allah size kudret ve zenginlik verirdi; oysa sizin yoksulluğunuz ve zayıflığınız sizi yalanlamaktadır; yahut sizin bu iddianız, aslında Allah'ın size yardım edemediğini söylemek demektir." Ancak Kur'an'da çok sık başvurulan bu çarpıcı dolaylı ifade tarzı *(îcâz)* işaret ettiği tarihsel şartları çok aşan bir anlam taşır: yani, dünyevî zenginlikleri yahut güçleri manevî açıdan "doğru yolda olmak" ile haksız biçimde özdeşleştiren bir zihinsel tavrı tasvir eder. Bir sonraki ayette Kur'an, bu tavrı ele alır ve maddî başarıyı Allah'ın rızasını kazanmış olmanın bir kanıtı olarak görenlerin manevî hakikatlere karşı körleştiklerini ve bu nedenle ahlâken zaaf sahibi ve Allah katında lânetlenmiş olduklarını aynı dolaylı ifade tarzı ile ilan eder.

çileri arasına[82] Mahşer Günü'ne kadar [sürecek] kin ve nefret tohumları saçtık: ne zaman savaş ateşi yaksalar Allah onu söndürür;[83] ve onlar yeryüzünde yozlaşmayı ve çürümeyi arttırmak için ellerinden geleni yaparlar: Allah ise yozlaşmaya ve çürümeye yol açanları sevmez.

65 Eğer Kitâb-ı Mukaddes'in izleyicileri [gerçek] inanca ve Allah'a karşı sorumluluk bilincine ulaşmış olsalardı, Biz gerçekten onların [geçmiş] kötülüklerini siler ve onları nimet bahçelerine sokardık; **66** eğer onlar Tevrat'a, İncil'e ve Rableri tarafından kendilerine indirilmiş olan bütün [vahiylere uymuş olsalardı, gökyüzünün ve yerin tüm nimetlerinden yararlanırlardı. Onların bir kısmı doğru bir yol tutarlar; çoğuna gelince, yaptıkları ne kötüdür onların![84]

بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ كُلَّمَا
أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ ۚ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ
فَسَادًا ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ
الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا
التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ
لَأَكَلُوا مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم ۚ مِّنْهُمْ
أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾
يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ
وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ وَاللَّهُ

67 EY ELÇİ! Rabbinden sana indirilenleri tebliğ et: Sen onu tam yapmadığın sürece Rabbinin mesajını [hiç] yaymamış olursun. (Görevini yaparsan) Allah seni

---

82 Lafzen, "onlar arasına." Buradaki şahıs zamiri, 57-63. ayetlerde sözü edilen Kitâb-ı Mukaddes'in –hem Yahudi hem de Hristiyan– münafık takipçilerine işaret eder (Taberî): karş. "kendilerine unutmamaları emredilen şeylerin çoğunu unutmuş" olan Hristiyanlar ile ilgili benzer bir ifade içeren bu sûrenin 14. ayeti.

83 Yani Allah, savaşan taraflardan hiç birine çatışmalarını nihaî bir zafer ile sonuçlandırmaları izni vermez ve sonuçta "düşmanlık ve kin" ile yaşamaya devam ederler.

84 "Gökyüzünün ve yerin bütün nimetlerinden yararlanırlardı" ibaresi (lafzen, "üstlerindekinden ve ayaklarının altındakilerden yerlerdi"), hem manevî bir hakikatin gerçekleştirilmesi ile birlikte ortaya çıkan nimete, hem de Kitâb-ı Mukaddes'in gerçek öğretilerinde mevcut olan ahlakî prensiplere uygun davranmanın ardından gelen sosyal mutluluğa bir işarettir. Unutulmamalıdır ki, "eğer onlar Tevrat ve İncil'e... gerçekten uymuş olsalardı *(lev ennehum ekâmû)"* ibaresi, bu kitaplara, Kur'an'ın Yahudileri ve Hristiyanları sıkça suçlamasına konu teşkil eden "kuruntu ve zan" eseri keyfî çarpıtmalardan uzak şekilde ve aslî anlamlarıyla uymayı kasdeder —Yahudilikteki "seçkin halk" kavramı yahut Hz. İsa'nın sözde uluhiyeti ve Hristiyanların "vekaleten kefaret" doktrini gibi.

[inanmayan] insanlardan koruyacaktır. Allah, hakikati inkar eden insanları doğru yola iletmez.

68 De ki: "Ey Kitâb-ı Mukaddes'in takipçileri! Siz, Tevrat'a, İncil'e ve Rabbiniz tarafından size indirilen her şeye[85] [tam olarak] uymadıkça inançlarınızı sağlam bir temele oturtmuş olmazsınız!

Fakat [ey Peygamber,] Rabbin tarafından sana indirilenler, onların çoğunu kibirli küstahlıklarında ve inkarcılıkta daha inatçı yapacaktır. Ama hakikati inkar eden insanlara üzülme: **69** çünkü, [bu ilahî kelâma] iman edenler ve Yahudi itikadına uyanlar ile Sâbiîler[86] ve Hristiyanlardan -Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıp, doğru ve yararlı fiillerde bulunanlar– ne korkacak, ne de üzüleceklerdir.

70 GERÇEK ŞU Kİ, Biz İsrailoğulları'ndan kesin bir taahhüt almış ve onlara elçiler göndermiştik: [ama] ne zaman bir elçi, onlara hoşlanmadıkları bir şey getirdiyse [isyan ettiler:] o [elçi]lerin bir kısmını yalanladılar, diğerlerini de öldürdüler;[87] **71** (bunu yapmakla) kendilerine bir zarar gelmeyeceğini düşünüyorlardı; böylece [kalben] kör ve sağır oldular. Sonra Allah onların tevbesini kabul etti: (ama sonra) onların çoğu yine körleşti, sağırlaştı. Allah onların bütün yaptıklarını görür.

يَعْصِمُكَ
مِنَ ٱلنَّاسِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ
﴿٦٧﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟
ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ
كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ عَلَى
ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ
ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَ بَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَآءَهُمْ
رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا۟ وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ
وَحَسِبُوٓا۟ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ ۖ فَعَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ ثُمَّ تَابَ
ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ
بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

---

85 Yani, Allah'ın birliğini vurgulayan ve Peygamber Muhammed'in (s) gelişi ile ilgili gaybî haberlerle dolu olan Eski Ahid'in bütün diğer ilahî kaynaklı kitaplarına (Râzî). Bu ifade, Kitâb-ı Mukaddes'in bugünkü şekliyle birçok değişiklik ve tahrifata uğradığını vurgulayan mükerrer Kur'ânî beyanlar ile bağlantılı olarak değerlendirilmelidir.

86 Bkz. sûre 2, not 49.

87 Lafzen, "ve diğerlerini de öldürüyorlar." Geçmiş zaman kipinden şimdiki zamana *(yektulûn)* geçişin anlamı konusunda bkz. sûre 2, not 72.

72 Gerçekten, "Allah Meryem oğlu Mesih'dir" diyenler hakikati inkar etmiş olurlar; [bizzat] Mesih'in, "Ey İsrailoğulları! [Yalnızca] hem benim Rabbim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!"[88] dediğini gördükleri halde. Unutmayın, kim Allah'tan başka bir varlığa ilahlık yakıştırırsa, Allah onu cennetten mahrum edecek ve böylelerinin varış yeri cehennem olacaktır: ve böyle zalimler kendilerine bir yardımcı bulamayacaklardır.

73 Gerçekten, Tek Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını gördükleri halde "Bakın, Allah üçlünün üçüncüsüdür" diyenler, hakikati inkar etmiş olurlar. Ve onlar bu iddialarından vazgeçmedikçe, hakikati inkar eden bu gibilerin başına şiddetli bir azap gelecektir. **74** Öyleyse pişmanlık içinde Allah'a yönelip O'nun bağışlamasını hâlâ dilemeyecekler mi? Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

75 Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir: [Diğer] bütün peygamberler o'ndan önce gelip geçti; o'nun annesi, hakikatten asla sapmamış olan biriydi; ve onların ikisi de [diğer ölümlüler gibi] yiyecekle beslenirdi.[89]

Bak, bu mesajları onlara nasıl açıkladık: ve sonra bak, nasıl tersyüz olmuştur onların zihinleri![90] **76** De ki: "Allah'ın yanı-

لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ
ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ ٱلْمَسِيحُ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱعْبُدُوا۟
ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ
ٱللَّهُ عَلَيْهِ ٱلْجَنَّةَ وَمَأْوَىٰهُ ٱلنَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ
أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ ۘ
وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا۟ عَمَّا يَقُولُونَ
لَيَمَسَّنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا
يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿٧٤﴾ مَّا ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ
ٱلرُّسُلُ ۖ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ ٱلطَّعَامَ ۗ ٱنظُرْ
كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ ٱنظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾
قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ

88 Karş. Matta iv, 10; Luka iv, 8; Yuhanna xx, 17.

89 Bu pasajın anlamı, Hz. İsa'nın kendisinden önce yaşamış diğer bütün peygamberler gibi sadece bir fâni olduğu ve Hz. Meryem'in kendisinin hiçbir zaman "Allah'ın annesi" olduğunu iddia etmediğidir.

90 Lafzen, "onlar [hakikatten] nasıl sapmışlardır." *Efeke* fiili, öncelikle, "[bir kimseyi veya bir şeyi] geri çevirdi" anlamına gelir: soyut anlamıyla, çoğunlukla "o yalan söyledi" demektir (çünkü, yalan, hakikatten uzaklaşmaya işaret eder). *Ufike* edilgen kalıbı, çoğu zaman, "o, görüşünden (yahut "yargısından") saptı" ve böylece, "onun zihni tersyüz oldu" veya "saptırıldı" anlamlarına sahiptir. (Karş. *Kâmûs* ve *Tâcu'l-'Arûs*; ayrıca Lane I, 69.)

sıra size ne bir fayda sağlama ne de zarar verme gücü olmayan şeye mi taparsınız? Oysa yalnız Allah'tır her şeyi duyan, her şeyi bilen!"

77 De ki: "Ey İncil'in takipçileri! İnançlarınız[ın içerdiği hakikat]in sınırları[nı] ihlal etmeyin;[91] ve daha önce kendileri sapmış olup bir çoğunu da saptırmış olan ve doğru yoldan hâlâ sapmakta devam eden[92] bir topluluğun mesnedsiz görüşlerine uymayın."

78 HAKİKATİ inkara şartlanmış bulunan şu İsrailoğulları [zaten] Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdir:[93] Böyledir, çünkü onlar [Allah'a] isyan ettiler; hak ve adalet sınırlarını ihlalde ısrarcı davrandılar. **79** Onlar birbirlerini yaptıkları iğrenç şeylerden vazgeçirmeye çalışmadılar: yaptıkları şey gerçekten ne kötü idi!

80 [Ve şimdi] onların bir çoğunun hakikati inkar edenlerle dost olduklarını görebilirsin! İhtiraslarının onları sürüklediği[94] şey [öyle] kötüdür [ki] Allah onlara gazap etmiştir; ve onlar azap içinde yaşayacaklardır. **81** Çünkü, eğer onlar Allah'a, kendilerine gönderilen Peygam-

مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ
وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ
قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ
السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ
لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا
يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ
الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ

---

91 Karş. 4:171. Bu pasaj, öncekiler gibi, Hz. İsa'ya sevgilerinin, o'nu uluhiyet derecesine yükselterek "hakikatin sınırlarını ihlal etme"lerine sebep olduğu Hristiyanlara hitab etmektedir: *ehlu'l-kitâb*'ı bu bağlamda "İncil'in takipçileri" olarak çevirmemin sebebi budur.

92 Lafzen, "doğru yoldan sapmış olan"; yani, bugüne kadar bu durumda ısrar eden (Râzî): zaman içinde ilahlığı dinî önderlerine yakıştırmaya başlayan –dinler tarihinde çok sık karşılaşılan bir olgu– birçok topluluğa işaret.

93 Karş. Mezmurlar lxxviii, 21-22, 31-33 ve *diğerleri*; ayrıca Matta xii, 34 ve xxiii, 33-35.

94 Lafzen, "ihtiraslarının *(enfusuhum)* onlara telkin ettiği." *Nefs*'in "ihtiras" olarak çevrilmesi konusunda bkz. bu sûrenin 30. ayeti, not 37. Burada kasdedilen, onların kendilerini "Allah'ın seçkin topluluğu" olarak görmedeki inatçılıkları ve sonuçta, başkalarına bahşedilmesi muhtemel olan vahiyleri reddetmeleridir.

ber'e[95] ve o'na indirilen her şeye [gerçekten] inansalardı, bu [hakikat inkarcı]larını dost edinmezlerdi: Ama onların çoğu sapkındır.

82 Bütün insanlar içinde [bu ilahî kelâma] inananlara en çok düşmanlık yapanların Yahudiler ve Allah'tan başkasına ilahlık yakıştırmaya şartlanmış olanlar olduğunu kesinlikle göreceksin; ve bütün insanlar içinde[96] [bu ilahî kelâma] inananlara en çok şefkat gösterenlerin ise "Biz Hristiyanız" diyenler olduğunu göreceksin: böyledir, çünkü onlar arasında öyle keşişler ve rahipler var ki bunlar kibre kapılmamışlardır.[97] **83** Onlar Bu Elçi'ye indirileni anlamaya başladıkları zaman gözlerinden yaşlar boşaldığını görürsün, çünkü ondaki hakikatin bir kısmını tanırlar;[98] [ve] "Ey Rabbimiz!" derler, "Biz

مَا اتَّخَذُوهُمْ
أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ
أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ
أَشْرَكُوا ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ
قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا
وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ
إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا
مِنَ الْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَا

95 Lafzen, "Peygamber'e." Zemahşerî ve Râzî'ye göre, işaret edilen peygamber, Yahudilerin tâbi olduklarını iddia ettikleri –Kur'an'ın dolaylı olarak reddettiği bir iddia– Musa peygamberdir.

96 Lafzen, "onlardan."

97 Yani, onlar Yahudilerin yaptığı gibi o vahyin İsrailoğulları'na özgü bir lütuf olduğuna inanmazlar: ve onların "papazları ve keşişleri", tevazuun bütün gerçek itikatların özü olduğunu onlara öğretirler —Burada kayda değer husus şudur: Kur'an, *bu bağlamda*, Hristiyanları "Allah'ın yanısıra başka herhangi bir kimseye veya şeye ilahlık yakıştırmaya şartlanmış olanlar" *(ellezîne eşrakû* —geçmiş zaman kipinin kullanımında ifadesini bulan kasıt unsuru burada da vardır tıpkı *ellezîne keferû* ve *ellezîne zalemû*'da olduğu gibi) arasında saymamıştır: çünkü Hristiyanlar Hz. İsa'yı ilahlaştırarak *şirk* günahı ("Allah'ın yanısıra başka bir kimseye veya şeye ilahlık yakıştırmak") işledikleri halde birden fazla ilaha *bilinçli olarak* tapmazlardı, çünkü onların akîdesi, teorik olarak, kendisini, bir görüntüler veya "kişiler" üçlüsünde –ki Hz. İsa'nın da bu üçlüden birisi olduğu kabul edilir– tezahür ettirdiği düşünülen Tek Allah inancını varsayar. Bu doktrin Kur'an'ın öğretilerine ne kadar ters düşse de onların *şirk*'i bilinçli bir niyete da yanmaz; tersine, onların Hz. İsa'yı kutsamaları da "hakkın sınırlarını ihlal etme"lerinden kaynaklanır (bkz. 4:171, 5:77). Karş. bu bağlamda 6:23 ile ilgili not 16'da zikredilen Râzî'nin mülahazaları.

98 *Mimmâ 'arafû mine'l-hakk* ibaresinin bu şekildeki çevirisi konusunda bkz. Zemahşerî ve Râzî; ayrıca *Menâr* VII, 12. *İzâ semi'û* ifadesini "anlamaya başladık-

inanıyoruz: öyleyse bizi hakikate şahitlik yapanlar ile bir tut. **84** Ve Rabbimizin bizi dürüst ve erdemliler arasına katmasını o kadar şiddetle arzuladığımız halde nasıl Allah'a ve bize indirilen hakikate inanmakta zaaf gösterebilirdik?"

85 Ve bu inançları karşılığı[99] Allah onları, mesken edinecekleri, içinden ırmaklar akan hasbahçelerle ödüllendirecektir: bu, iyilik yapanların ödülüdür; **86** hakikati inkara ve mesajlarımızı yalanlamaya şartlanmış olanlara gelince, onlar yakıcı ateşe mahkumdurlar.

87 SİZ EY imana ermiş olanlar! Allah'ın size helal kıldığı hayatın güzelliklerinden kendinizi yoksun bırakmayın,[100] ama hakkın sınırlarını da aşmayın: Allah, sınırları aşanları asla sevmez. **88** O halde, Allah'ın rızık olarak size bağışladığı meşru güzellikllerden yararlanın ve iman ettiğiniz Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun.

89 ALLAH, düşünmeden ağzınızdan kaçırıverdiğiniz yeminlerden dolayı[101] sizi

اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَ
نَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٨٥﴾
وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ
الْجَحِيْمِ ﴿٨٦﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتِ
مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ
﴿٨٧﴾ وَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا وَّاتَّقُوا
اللّٰهَ الَّذِيْٓ اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ
بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ

---

ları zaman" şeklinde çevirmeme gelince, unutulmamalıdır ki *semi'a* fiili, ilk anlamı olan "işitti"nin ötesinde, çoğu zaman "anladı" veya "anlamaya başladı" karşılıklarına da sahiptir (karş. Lane IV, 1427).

99 Lafzen, "söyledikleri karşılığı" —yani, inanç olarak ifade ettikleri (Zemahşerî).

100 Müfessirlerin çoğunluğu –Taberî, Zemahşerî ve Râzî de dahil olmak üzere– *lâ tuharrimû* (lafzen, "yasaklamayın" yahut "yasak ilan etmeyin") ifadesini benim yukarıda verdiğim anlamda açıklamışlar ve bunun özellikle, Hristiyan papazlar ve keşişler tarafından uygulanan, kendisine eziyet etme tavrına (çileciliğe) işaret ettiğini belirtmişlerdir. *Tayyibât* terimi, hayatın bütün iyi ve güzel şeylerini kapsar —"insanların arzuladığı ve kalplerinin eğilim duyduğu zevk verici şeyleri" (Taberî): onu "hayatın güzellikleri" olarak çevirmemin nedeni budur.

101 Lafzen, "yeminlerinizdeki düşüncesizce bir söz *(lağv)* için." Bu deyim, öncelikle, kişinin İslamî kuralların yasaklamadığı şeylerden (yani, "hayatın güzelliklerinden") kendini mahrum etmesini amaçlayan yeminlere ve genel olarak da önceden düşünülmeden, yani, kızgınlıkla yapılmış bütün yeminlere işaret eder (karş. 2:224-225; ayrıca 38: 44 ve ilgili not 41).

sorumlu tutmaz, ama bilerek ve isteyerek yaptığınız yeminlerden sorumlu tutacaktır. Böylece, yemininizi bozma karşılığında, on yoksulu kendi ailenize yedirdiğinizin hemen hemen aynısı ile[102] beslemeniz veya onları giydirmeniz veya bir insanı özgürlüğüne kavuşturmanız gerekir;[103] buna imkanı olmayan ise [onun yerine] üç gün oruç tutacaktır. Her ne zaman yemin eder [ve onu bozar]sanız yeminlerinizin kefareti işte bu olacaktır. Öyleyse yeminlerinize sadık olun![104] Allah mesajlarını size böylece açıklar ki şükredici olasınız.

الْأَيْمَٰنَ ۚ فَكَفَّٰرَتُهُۥٓ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَٰكِينَ مِنْ
أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّٰرَةُ
أَيْمَٰنِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَٱحْفَظُوٓا۟ أَيْمَٰنَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَ
ٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ

90 SİZ EY imana ermiş olanlar! Sarhoşluk veren şeyler, şans oyunları, putperestçe uygulamalar ve gelecek hakkında kehanette bulunmak, Şeytan işi iğrenç kötülüklerden başka bir şey değillerdir:[105] *O halde onlardan kaçının ki mut-*

102 Lafzen, "ailenizi beslediğinizin benzeri ile."

103 Lafzen, "onun kefareti ... olacaktır" —buradaki zamir, yemini bozma günahına işaret eder. Kullanıldığı bağlamdan açıkça anlaşıldığı gibi, bu kefaret ihtimali –bu sûrenin başlangıç cümlesinde açıkça ifade edildiği gibi– bir müminin elinden geldiği kadar dürüstçe riayet etmek zorunda olduğu, başka kişileri etkileyen bilinçli taahhütler ile değil, yalnızca "düşünmeden telaffuz edilen yeminler" ile ilgilidir. Bu genel kuralın istisnaları konusunda bkz. sûre 2, not 212.

104 Yani, "onları iyice düşünmeden ve sıkça yapmayın" (Râzî).

105 Bütün lugat bilginlerine göre *hamr (hamera* fiilinden türetilmiştir: "gizledi" yahut "örttü/engelledi") kelimesi, aklın işleyişini engelleyen her türlü maddeyi, yani, sarhoşluk veren maddeleri ifade eder. Bu nedenle, bu ayette ortaya konulan sarhoşluk veren maddeler ile ilgili yasaklama, yalnızca alkollü içecekleri değil, ama aynı zamanda benzer etki yapan ilaçları da kapsar. Bu genel yasağın tek istisnası, bu sûrenin 3. ayetinin son cümlesinde öngörüldüğü gibi, "zaruri ihtiyaç" (bu kelimelerin en dar anlamları ile) hallerinden doğar: bu da, hastalığın veya bir bedensel yaranın uyuşturucu ilaçları yahut alkolü gerekli ve kaçınılmaz kıldığı hallerdir —"putperestçe uygulamalar" *(ensâb,* lafzen, "putperestçe sunak taşları") ifadesi konusunda bkz. bu sûrenin 8. notu. Bu terimin mecazî olarak kullanıldığına ve putperestçe nitelikler taşıyan bütün uygulamaları –azîzlere tapınma, bazı cansız nesnelere "olağanüstü" vasıflar yükleme, her türlü bâtıl inanca dayalı ta-

luluğa eresiniz! **91** Şeytan, sarhoşluk verici şeyler ve şans oyunları ile sadece aranıza düşmanlık ve nefret sokmaya ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymaya çalışır. O halde, (artık) vazgeçmeyecek misiniz?[106]

92 Öyleyse Allah'a itaat edin, Elçisi'ne de itaat edin ve [kötülüklere karşı] her zaman hazırlıklı olun: Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki Bizim Elçimiz'in görevi, [kendisine emanet edilen] mesajı apaçık tebliğ etmekten ibarettir.[107]

93 İmana ermiş olup doğru ve yararlı işler yapanlar, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duydukları ve [gerçekten] inanıp doğru ve yararlı işler yaptıkları sürece her istediklerinden serbestçe yararlanabilirler;[108] yeter ki Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymaya ve iman etmeye devam etsinler ve Allah'a karşı sorumluluklarının bilincine daha çok varsınlar[109] ve

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ
عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ
﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ
فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا

bulara teslim olma, vb.– kapsadığına inanıyorum. "Gelecek hakkında kehanette bulunmak" olarak çevirdiğim ifadenin (*ezlâm*, lafzî anlamı, "fal-okları") bir açıklaması için bkz. bu sûrenin 3. ayetinin ikinci paragrafı ile ilgili not 9.

106 Lafzen, "Artık vazgeçersiniz, değil mi?" —vazgeçmenin *gerekliliğini* anlatan beliğ bir soru.

107 Bu, Hz. Peygamber'in halkı inanmaya *zorlayamayacağına* ve bu nedenle, bunu gerçekleştirememekten dolayı sorumlu tutulamayacağına işaret eder.

108 Lafzen, "her yediklerinde" yahut "tattıklarında" *(fî-mâ ta'imû)* bir günah yoktur." Öncelikli anlamı "yemek yedi" olan *ta'ime* fiili, hem yeme ve içmeyi, hem de –mecazî olarak– arzu edilen herhangi bir şeyden "yararlanma"yı kapsar. Müfessirlerin çoğunluğu, bu ayetin yukarıda 90. ayette zikredilen yasakların ilanından önce ölmüş olan müminler ile ilgili olduğunu varsayarlar. Ancak, bana öyle görünüyor ki bu ayet daha geniş bir anlama sahiptir ve "hayatın güzelliklerinden nasip alma" ile ilgilidir —yani, Allah'ın yasaklamadığı ve bu nedenle, müminlerin kendilerini onlardan mahrum etmek zorunda olmadığı şeyler ile (karş. yukarıdaki 87. ayet).

109 Lafzen, "ve sonra *(sümme)*": artışı ve yoğunlaşmayı ifade eden bir ifade tarzı (Râzî). Bu nedenle, *sümme* bağlacı –bu cümlede iki defa geçmiştir– benim tarafımdan ilk örnekte "[onlar] ... etmeye devam etsinler" olarak ve ikinci örnekte "[Allah'a karşı sorumluluklarının bilincine] daha çok varsınlar" şeklinde çevrilmiştir.

iyilik yapmakta arzulu ve kararlı davransınlar. Allah iyilik yapanları sever.

94 SİZ EY imana ermiş olanlar! Allah, [hac esnasında] ellerinizin ve silahlarınızın menziline girebilen (hayvanları) avlama yoluyla[110] sizi mutlaka sınayacaktır, ki insan idrakinin ötesinde olmasına rağmen kendisinden korkanları ayırd etsin.[111] Bütün bunlardan sonra hakikat sınırlarını aşana gelince, onu şiddetli bir azap beklemektedir!

95 Siz ey imana ermiş olanlar! Hac yaparken av hayvanı öldürmeyin. Ve sizden kim onu kasden öldürürse,[112] öldürdüğüne eş değerdeki hayvanı –iki dürüst kişinin onunla ilgili vereceği karara istinaden– kurban edilmek üzere Kâbe'ye getirerek[113] tazmin etmekle yükümlüdür; yahut muhtaçları doyurmak sûretiyle veya ona denk olacak kadar oruç tutarak günahının kefaretini ödemeli-

وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَيَبْلُوَنَّكُمُ
ٱللَّهُ بِشَىْءٍ مِّنَ ٱلصَّيْدِ تَنَالُهُۥٓ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ
لِيَعْلَمَ ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلْغَيْبِ ۚ فَمَنِ ٱعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ
فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْتُلُوا۟
ٱلصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ۗ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا
فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدْلٍ
مِّنكُمْ هَدْيًۢا بَٰلِغَ ٱلْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّٰرَةٌ طَعَامُ
مَسَٰكِينَ أَوْ عَدْلُ

110 Lafzen, "sizin ellerinizin ve mızraklarınızın ulaş[abil]eceği bir av ile."

111 Bu ayet ile Kur'an, bu sûrenin 1. ayetinde dile getirilen hac süresince avlanmanın yasaklanması konusuna geri dönmektedir. "Sınama", aslında meşru olmasına [ve bu nedenle, önceki ayet gereğince, müminlerin normal olarak yapabilecekleri şeyler arasında bulunmasına] rağmen, avlanmanın hac zamanında yasaklanması gerçeğinden doğmaktadır —benim "insan idrakinin ötesinde olmasına rağmen" şeklinde çevirdiğim *bi'l-ğayb* ifadesi konusunda bkz. sûre 2, not 3.

112 Bu ayetin son cümlesinden anlaşıldığına göre, burada atıfta bulunulan "kasden" öldürme ile, önceki ayetin o kadar şiddetle kınadığı, "hakikat sınırlarının" isteyerek ve ısrarla "aşılması" değil, yalnızca münferit bir olay (yahut bir ilk ihlal) kasdedilmektedir. Unutulmamalıdır ki "av" *(sayd)* terimi, bu bağlamda, yalnızca eti yenebilir hayvanlar ile ilgilidir: Nitekim, birçok sahih Hadis'e göre, tehlikeli veya vahşi bir hayvanın, mesela bir yılanın, akrebin, kuduz köpeğin vb. öldürülmesi hac zamanında bile serbest bırakılmıştır.

113 Yani, yoksullar arasında dağıtılmak üzere. Bu bağlamda Kâbe, mecazî olarak, yalnız mâbedin kendisini değil ama Mekke'nin kutsal çevresini de ifade eder (Râzî). "İki dürüst kişi"den, öldürülen yabanî hayvanın yaklaşık et değerini tesbit etmeleri ve buna dayanarak hangi evcil hayvanın bunun karşılığında kurban edileceğine karar vermeleri beklenir.

dir:[114] [Bu,] yaptığı fiilin tam ağırlığını hissedebilsin diyedir. Allah geçmişi silmiştir. Ama her kim onu yeniden işlerse, Allah cezasını ona gösterecektir. Zira Allah kudret sahibidir, kötülerden intikam alandır.

ذَٰلِكَ لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِۦ ۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۖ وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنْهُ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٩٥﴾ أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ ٱلْبَحْرِ وَطَعَامُهُۥ مَتَٰعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ ٱلْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ ٱللَّهُ ٱلْكَعْبَةَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ قِيَٰمًا

96 Sularda yapılan her türlü avlanma ve denizin hem [yerleşik olan] sizler için hem de gezginler için rızık olarak su yüzüne çıkardıkları[115] sizin için meşrudur;[116] ama hacda iken karada avlanmanız size yasaklanmıştır. Ve hepinizin vanp toplanacağı Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun.

97 Allah, Kâbe'yi, o Beytu'l-Harâm'ı bütün insanlık için bir sembol kıldı;[117] ve

---

114 Lafzen, "yahut muhtacı doyurmak veya oruç tutmak sûretiyle buna denk bir kefaret [ödeyecektir]." Bu iki alternatif, öldürdüğü ava değer olarak denk düşecek bir baş sığırı veya sığırları temin edemeyecek kadar, yahut –son olarak zikredilen alternatifte– başka insanları doyuramayacak kadar yoksul olan bir hacı için geçerlidir. Ne Kur'an ne de sahih Hadisler, doyurulması gereken yoksul adedi veya oruç tutulacak gün adedi hakkında hiçbir belirleme yapmadıklarından, bu ayrıntılar, açık olarak kişinin vicdanına terk edilmiştir.

115 Lafzen, "denizin avı ve ... onun yiyeceği." *Bahr* terimi, herhangi bir geniş su birikintisini gösterdiğinden, klasik müfessirler ve hukukçular, yukarıdaki emrin denizlerden, ırmaklardan, göllerden veya havuzlardan çıkan bütün av hayvanlarını kapsadığında ittifak etmişlerdir (Taberî). *Ta'âmuhû* (lafzen, "onun yiyeceği") ibaresindeki zamir *bahr* kelimesine râcidir ve böylece, dalgaların kıyıya sürüklediği balıkları ve diğer deniz hayvanlarını gösterir (Taberî, Râzî). Ancak Zemahşerî, zamirin bu şekildeki avın *(sayd)* nesnesi ile ilgili olduğunu söyler ve sonuçta ibareyi "onu yeme" şeklinde anlar. Bu her iki okuma şekli de orijinal metin ile uyumludur, çünkü yukarıdaki ayet, karada avlanmak *(saydu'l-berr)* hacıya yasak olduğu halde her türlü su avının müminler için –hac sırasında bile– meşru olduğu ilkesini koymaktadır.

116 Hasan Basrî'ye göre (Taberî'nin naklettiği gibi), bu ayette zikredilen "gezginler", bu anlam örgüsü içinde "hacılar" ile eş anlamlıdır: Başka bir deyişle, her türlü su avı, müminlere hacda olup olmadıklarına bakılmaksızın meşru kılınmıştır.

117 Hacılar veya hacı olmayanlar tarafından yapılan bütün avlanmalar Kâbe alanı içinde –yani, Mekke bölgesinde ve çevresinde– yasaklanmıştır; çünkü orası bütün canlılar için bir sığınaktır *(emn* bkz. 2:125). Bunun Hz. İbrahim ile ilişkisi konusunda bkz. 2:125 vd. ve ilgili dipnotlar. Bu sığınağa şeklinden dolayı veril-

[aynı şekilde] kutsal [hac] ayı ve boyunlarında takı olan kurbanlıklar, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyin tam bilgisine sahip bulunduğunu size anlatmayı amaçla[yan sembollerdi]r.[118]

98 Bilin ki Allah cezalandırmada çetindir; ve Allah çok bağışlayıcıdır, bir rahmet kaynağıdır.

99 Peygamber, [kendisine emanet edilen] mesajı tebliğ etmekten başka bir şeyle yükümlü değildir: ve Allah, sizin açıktan yaptığınız her şeyi ve bütün gizlediklerinizi bilir.

100 De ki: "Kötü ve çirkin olan şeyler ile iyi ve güzel şeyler mukayese edilemez,[119] kötü şeylerin bir çoğu sana büyük zevk verse bile. O halde, siz ey derin kavrayış sahipleri, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki mutluluğa erebilesiniz!"

101 SİZ EY imana ermiş olanlar! [Kesin hukukî kurallar şeklinde] açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokabilecek olan ko-

لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَٰلِكَ
لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ
إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾
قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ
الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
﴿١٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ

---

miş olan *Kâbe* ismi, herhangi bir "kübik yapı"yı ifade eder. Öyle görünüyor ki Kâbe'yi ilk inşa eden kişi (çünkü Hz. İbrahim zamanından beri Kâbe, birçok defa, her zaman aynı şekilde olmak üzere yeniden inşa edilmiştir), insanın mimari güzellik aracılığıyla tasavvur edebileceği her şeyin ötesinde bir ihtişam sahibi olan Allah fikri karşısındaki hiçliğinin ve ürküntüsünün bir temsîli olarak, onu hayal edilebilir en basit üç boyutlu bir küp şeklinde inşa etmeyi tercih etmiştir. Bu sembolizm, soyut anlamıyla, "[insanların] işlerinin sağlamlaştırılması veya düzeltilmesinin ölçüsü"nü gösteren *kıyâm* (lafzî karşılığı, "destek" veya "orta-direk") teriminde açıkça ifade edilmiştir (Râzî): *kıyâm li'n-nâs*'ı, "bütün insanlık için bir sembol" olarak çevirmemin sebebi budur.

118 Lafzen, "bu, Allah'ın ... olduğunu bilmeniz içindir." "Boyunlarında takı olan kurbanlıklar" (lafzen, "kurbanlıklar ve takılar"), kurbanlık hayvanlara bir atıftır (bkz. bu sûrenin 4. notu). Böylece hac ve ona bağlı merasimler, insanın Allah'a teslimiyetinin sembolleri olarak ifade edilmektedirler.

119 Lafzen, "kötü şeyler ile iyi şeyler eşit olamazlar."

nular hakkında soru sormayın;[120] zira, Kur'an vahyedilirken onlar hakkında soru sorsaydınız, size [hukukî kurallar şeklinde] açıklanabilirlerdi.[121] Allah, bu konuda [sizi her türlü yükümlülükten] azad

تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْـَٔلُوا۟ عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا

120 Bu ayet, 99. ayet ile doğrudan bağlantılıdır: "Peygamber, [kendisine emanet edilen] mesajı tebliğ etmekten başka bir şeyle yükümlü değildir." Yukarıdaki ifade, "Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim" (bu sûrenin 3. ayetinde geçmiştir) cümlesi ile birlikte okunduğunda, müminlerin, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in açık şekilde ortaya koydukları emirlerden "ilave" kurallar çıkarmaya çalışmamaları gerektiğine işaret eder, çünkü bu onlara "zorluk çıkarabilir" —yani, (yüzyılların akışı içinde ortaya çıktığı gibi), müminlere, Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in mütevatir emirlerinde hukukî kurallar olarak vaz'edilmiş olanların üstünde ve dışında ilave yükümlülükler getirir. Bazı büyük Müslüman alimler, bu ayete dayanarak şu sonuca varmışlardır: İslam Hukuku, bir bütün olarak, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in emirlerinin *zahirî* anlamlarından çıkarılan açık kurallardan başka şeyleri kapsamaz. Bu nedenle, bu tür açık seçik buyrukların kapsamını sübjektif metodlar ile genişletmeye izin verilmemiştir. (Bu problemin en yararlı, aydınlatıcı bir değerlendirmesi, İbni Hazm'ın *Muhallâ*'sının girişinde görülebilir, cilt I, 56 vd.) Bu, elbette, Müslüman toplumu, gerekli olduğunda Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in öğretilerinin ruhu ile uyumlu, geçici her türlü düzenlemeyi yapmaktan alıkoymaz: ama açıkça anlaşılmalıdır ki bu tür ilave düzenlemeler, İslam Hukuku'nun (*şerî'at*) aslî unsuru olarak görülemezler.

121 Yani, arzu edilmeyecek bazı sonuçlar ihtiva eder şekilde. Bu meselenin bir tasviri, Ebû Hureyre'den rivayeten Müslim'de nakledilen şu Hadis'te görülebilir: Hz. Peygamber, vaazlarından birinde şöyle dedi: "Ey ümmetim! Allah size *haccı* farz kıldı: öyleyse onu ifa edin." Bunun üzerine birisi sordu: "Her yıl mı, ey Allah'ın Rasûlü?" Hz. Peygamber sesini çıkarmadı; adam soruyu iki defa daha tekrarladı. Sonra Hz. Peygamber şunları söyledi: "Eğer evet deseydim [haccı her yıl ifa etmek] üzerinize farz olurdu: ve bu da şüphesiz gücünüzün üzerinde bir şey olurdu. Değinmeden bıraktığım konular hakkında bana soru sormayın; nitekim sizden önce, peygamberlerine çok soru sordukları ve sonra da [onların öğretileri üzerinde] anlaşmazlığa düştükleri için helak olmaya kadar giden toplumlar vardır. O halde, size herhangi bir şeyi emredersem onu gücünüzün yettiği kadar yapın ve size bir şeyi de yasaklarsam ondan uzak durun." Bu Hadisi yorumlayan İbni Hazm şunları söyler: "Bu Hadis, dinin bütün kurallarını *(ahkâmu'd-dîn)* baştan sona içine alır —Hz. Peygamber'in ne emrederek ne de yasaklayarak hiç sözkonusu etmediği şeyler serbest bırakılmış *(mübâh)* demektir, yani, ne yasaktır, ne de zorunludur; emrettiği şeyler zorunludur *(farz)*, yasakladığı şeyler ise gayr-i meşrudur *(harâm)*; ve bize yapılmasını emrettiği şeyler yalnızca gücümüz ölçüsünde bizi bağlayıcıdır" *(Muhallâ* I, 64). Ancak unutulmamalıdır ki "Peygamber" terimi, bu bağlamda Kur'an'ı ifade eder, çünkü Kur'an'ın mesajı Hz. Peygamber aracılığıyla insanlığa iletilmiştir.

etmiştir:[122] Zira Allah, çok bağışlayıcıdır, halîmdir. **102** Sizden önceki insanlar da böyle sorular sormuş ve sonuçta hakikati inkara varmışlardı.[123]

وَٱللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ۝١٠١ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ
مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَٰفِرِينَ ۝١٠٢ مَا جَعَلَ ٱللَّهُ
مِنۢ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْقِلُونَ ۝١٠٣ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى
ٱلرَّسُولِ قَالُوا۟ حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۚ أَوَلَوْ
كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ۝١٠٤
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟

103 BAZI hayvan cinslerinin bâtıl inançlarla işaretlenmesi ve insanların kullanımından alıkonması, Allah'ın emri değildir:[124] Ama hakikati inkara şartlanmış olanlar, kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırırlar. Ve onların bir çoğu akıllarını asla kullanmaz: **104** Zira onlara, "Allah'ın indirdiğine ve Elçisi'ne gelin!" denildiğinde, "Atalarımızdan gördüğümüz inançlar ve fiiler bizim için kafidir" diye cevap verirler. Ya ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yoldan uzak kimseler idiyseler de mi?

105 Siz ey imana ermiş olanlar! Siz [yal-

122 Yani, Allah, bazı konuları değinmeden bırakmak sûretiyle onları insanların ihtiyârına terk etmekte; böylece insanların kendi vicdanları ve toplumun menfaatleri doğrultusunda hareket etmelerine imkan vermektedir.

123 İbni Hazm'ın geliştirdiği yasama prensiplerini esas alan Reşid Rıza yukarıdaki ayeti şöyle açıklar: "Birçok hukukçumuz *(fukahâ')*, kendi sübjektif kıyas yöntemleriyle insanların dinî yükümlülüklerini *(tekâlîf)* gereksiz yere genişletmişler, böylece, [Kur'an'ın] apaçık dilinin sona erdirdiği güçlüklere ve karmaşıklıklara yeniden hayatiyet kazandırmışlardır: Bu da, birçok Müslümanın ve yönetimlerinin İslam Hukuku'nun bütünlüğünden uzaklaşmalarına yol açmıştır" *(Menâr* VII, 138).

124 Lafzen, "Allah, *behîra*, *sâibe*, *vesîle* ve *hâm* [şeklindeki hayvanlar]dan bir şey emretmemiştir." Bu ifadeler, İslam öncesi Arapların, meralara salarak ve kullanılmalarını veya kesilmelerini yasaklayarak muhtelif tanrılarına adamayı âdet edindikleri bazı evcil hayvan cinslerini gösterir. Bu hayvanlar, sayılarına, cinsiyetlerine ve soylarına göre seçilirlerdi: ama lugatçiler ve müfessirler, bunların tanımında hiçbir şekilde anlaşamamışlardır. Bu sebepten dolayı –ve içlerinde taşıdıkları karmaşıklık nedeniyle– yukarıdaki dört terim başka herhangi bir dile çevrilemezler. Sonuç olarak, onları metin içinde, "bâtıl inançlarla işaretlenmiş ve insanların kullanımından alıkonmuş belli hayvan cinsleri" olarak çevirdim: bu, bütün otoritelerin ittifakıyla, dört cins hayvanın ortak vasfı olarak görülür. Onların burada (ve dolayısıyla, 6:138-139 ve 143-144'de) zikredilmeleri, önceki iki ayette işaret edilen ve ilgili dipnotlarında açıklanan, bazı sözde "dinî" yükümlülüklerin ve yasakların keyfî şekilde uydurulmasının bir tasvirini amaçlar.

nız] kendinizden sorumlusunuz: Sapkınlığa düşenler, eğer doğru yolda iseniz, size hiçbir zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'a olacaktır: Ve o zaman Allah, size [hayatta] yapmış olduğunuz her şeyi bildirecektir.

106 SİZ EY imana ermiş olanlar! Ölüm size yaklaştığında ve vasiyette bulunmak üzereyken yapacaklarınız için şahitler bulundurun:[125] Kendi aranızdan iki dürüst kişi, yahut; eğer evinizden uzakta, seyahatte iken[126] ölüm işaretleri baş göstermişse namazdan sonra, misafir olduğunuz topluluktan iki kişiyi alıkoyun; ve eğer içinize bir şüphe düşerse her birini Allah'a şöyle yemin ettirin: "Bu [sözümüzü], yakın bir akraba[nın hatırı] için olsa da hiçbir bedel karşılığında satmayacağız; ve Allah'ın huzurunda şahit olduğumuz hiçbir şeyi gizlemeyeceğiz,[127] yoksa günahkarlar arasına gireriz."

107 Ama sonradan bu iki [şahid]in [bu] günahı işledikleri ortaya çıkarsa, bu iki kişi tarafından hakları gasbedilenler arasından[128] başka iki kişi onların yerini alacak ve Allah adına şöyle yemin edecekler: "Bizim şahitliğimiz öteki iki kişinin şahitliğinden daha doğrudur ve biz hak ve adalet sınırlarını aşmadık, yoksa zalimler arasına girmiş olurduk!"

108 Böylece insanların hakikat gereğince şahitlik yapmaları mümkün olur; yok-

عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم
مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ
اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ
ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ
تَحْبِسُونَهُمَا مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ
لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ
اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا
إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ
الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا
وَمَا اعْتَدَيْنَا ۖ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن
يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا

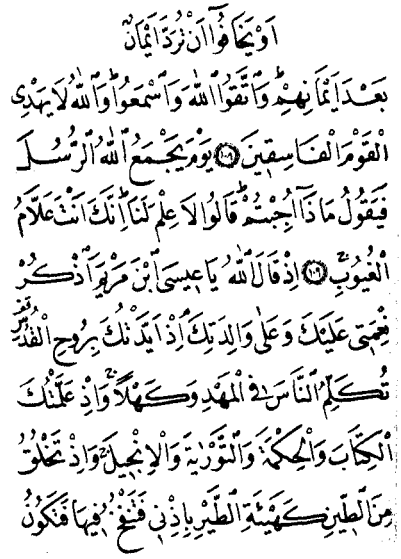
125 Lafzen, "herhangi birinize ölüm yaklaştığında vasiyet[inizi yaptığınız] zaman aranızda" –yani, sizinle mirasçılarınız arasında– "şahit bulunsun."

126 Lafzen, "yeryüzünde dolaşırken." Müfessirlerin çoğuna göre (karş. Râzî) *minkum* (lafzen, "aranızdan") ifadesi, burada, *"kendi* aranızdan", yani, İslam toplumunun içinden anlamına gelir.

127 Lafzen, "Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz."

128 Yani, ölenin hak sahibi mirasçıları arasından.

sa onlar, yeminlerinin başkalarının yeminleri ile tekzip edileceği[129] korkusuna kapılacaklardır.
Öyleyse Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve [O'na] kulak verin: Zira Allah sapkın bir halka doğru yolu göstermez.

109 ALLAH'IN bütün peygamberleri toplayıp onlara, "Size ne cevap verildi?" diye soracağı Gün onlar, "Bizim bir bilgimiz yok: Yalnız Sensin yaratılmışların idrakini aşan her şeyi tümüyle bilen!"[130] diyecekler.
110 İşte o zaman[131] Allah şöyle diyecek: "Ey İsa, ey Meryem oğlu! Hatırla sana ve annene bağışladığım nimetleri, seni nasıl kutsal ilham[132] ile güçlendirerek insanlarla beşikte iken ve yetişkin bir adam olarak konuşmanı sağladığımı; ve nasıl sana Tevrat'ı ve İncil'i ihtiva eden vahiy[133] ve hikmeti öğrettiğimi; nasıl Benim iznimle çamurdan, [sana uyanların] kaderini şekillendirdiğini ve sonra bunun Be-

129 Lafzen, "onların yeminlerinden sonra [karşıt] yeminler yapılmasın."

130 Karş. yukarıda 99. ayet: "Peygamber, [kendisine emanet edilen] mesajı tebliğ etmekten başka bir şeyle yükümlü değildir" —çünkü o, ne insanları doğru yola gelmeleri için zorlayabilir ne de onların kalplerinden ne geçtiğini bilebilir. (Bkz. 4:41-42.)

131 Cümlenin başında kullanıldığında *iz*'i bazan "İşte o zaman" diye çevirmem konusunda bkz. sûre 2, not 21. Bu ünlem, yukarıdaki bağlamda, dolaylı olarak peygamberlerin ilahî mesajı tebliğ ettikleri kimselerin tepkilerinden sorumlu olmadıklarını ifade eden önceki pasaj ile bağlantılıdır: aşağıdaki 116-117. ayetlerde tam anlamıyla ortaya konulan bir bağlantı.

132 Bkz. sûre 2, not 71.

133 Lafzen, "ve Tevrat ve İncil"i. Bu cümleciğin başındaki "ve" bağlacı, hem Tevrat'ın hem de İncil'in Hz. İsa'ya bahşedilen vahiyde *(kitâb)* kapsandıkları gerçeğini vurgulamayı amaçlar. Tevrat daha önceki bir vahiy olmasına rağmen, onun "İsa'ya öğretildi"ği belirtilmiştir; çünkü Hz. İsa'nın risalet vazifesi, İncil tarafından lağvedilmeyip sadece tasdik edilen Hz. Musa Şeriatı'na dayanmaktaydı (karş. Matta v, 17-19). "Beşiğinde" ifadesi konusunda bkz. sûre 3, not 33 (ilk cümle).

nim iznimle [onların] kaderi olabilmesi için ona üflediğini; ve nasıl iznimle körleri ve cüzamlıları[134] iyileştirdiğini ve ölüyü ayağa kaldırdığını;[135] sen İsrailoğulları'na hakikatin bütün kanıtları ile geldiğinde ve onlardan hakikati inkara şartlanmış olanların, "Bu apaçık aldatmacadan başka bir şey değildir!" dedikleri zaman onların sana zarar vermelerine nasıl mani olduğumu.

طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي
وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ
عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ
إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١١١﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ
أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ
﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ
رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ

111 VE [hatırla o vakti ki] beyazlara bürünmüş olanlara,[136] "Bana ve Benim Elçim'e inanın!" diye vahyetmiştim.
Onlar, "Biz inanıyoruz; ve şahit ol ki kendimizi [Sana] teslim etmişiz!" diye cevap verdiler.

112 [Ve] o zaman beyaz elbiseliler, "Ey İsa, ey Meryem'in oğlu!" dediler, "Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir miydi?"[137]

---

134 Bkz. 3:49 ve ilgili not 37.

135 Bkz. sûre 3, not 38.

136 Yani, Hz. İsa'nın havarilerine (bkz. sûre 3, not 42).

137 Kur'an'ın genel kabul görmüş olan kıraat şeklinde, bu ifade, *hel yestetî'u rabbuke*, yani, "Rabbinin gücü yetebilir mi?" yahut "yeter miydi?" yahut "muktedir midir?" şeklindedir. Ancak bu kıraat şekli, zahiren, Allah'ın dilediği herhangi bir şeyi yapabilme kudreti ile ilgili esaslı bir şüpheyi (ki, Kur'an'da Hz. İsa'nın havarilerinin sağlam müminler olarak tanımlanmaları ile uyuşmayan bir isnad) îma edebileceğinden, müfessirlerin çoğunluğu, havarilerin bu sorusunu, bir kimsenin başka birine "Benimle gelir misin?" diye sormasına benzetirler —ki bu, sorulan kişinin gitme *kudreti* ile ilgili bir şüpheyi değil, tersine gitme *arzusu* ile ilgili bir belirsizliği yansıtır (karş. bu konuda Taberî, Beğavî, Râzî, Râğıb, ayrıca *Menâr* VII, 250 vd.). Ancak Hz. Peygamber'in önde gelen birçok sahâbîsi'nin –Hz. Ali, İbni 'Abbâs, Hz. Ayşe ve Mu'âz b. Cebel– sözkonusu ifadeyi "Rabbinden isteyebilir miydin?" şeklinde çevrilebilecek olan *hel testetî' rabbeke* olarak okudukları gerçeği ile ilgili bazı delillere sahibiz (Taberî, Zemahşerî, Beğavî, Râzî, İbni Kesîr): Bu, havarilerin Hz. *İsa*'nın Allah'tan yukarıdaki talepte bulunabilme kudreti (kelimenin manevî anlamıyla) hakkındaki tereddütlerini yansıtan bir kıraattır. Genel kabul gören *hel yestetî' rabbuke* şeklindeki kıraati reddeden Hz. Ayşe'nin, "İsa'nın havarileri, Allah'ın dilediği şeyi yapıp yapamayacağının sorulamayacağını iyi bilir-

[İsa] cevap verdi: "Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, eğer [gerçek] müminler iseniz!"

113 Onlar, "Biz ondan nasiplenmek isteriz, ki kalplerimiz sükûnete ulaşsın, bize hakikati söylediğini bilelim ve biz ona şahitlik yapanlardan olalım!" dediler.

114 İsa, Meryem'in oğlu, "Ey Allah'ım, ey Rabbimiz!" dedi, "Gökten bize bir sofra gönder: o, bizim için –ilkimizden sonuncumuza kadar– sürekli tekrarlanan bir ziyafet ve senden bir işaret olacaktır. Ve bize rızkımızı ver, zira Sen rızık verenlerin en iyisisin!"

115 Allah, "Şüphe yok ki" dedi, "Ben onu size [her zaman] gönderirim.[138] Ve bu şekilde, hanginiz bundan sonra [bu] hakikati inkar ederse, bilin ki onu bu dünyada benzerine [daha] hiç kimseyi çarptırmadığım bir azaba çarptıracağım!"

قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ
إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا
وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ
عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ
رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا
عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَن يَكْفُرْ
بَعْدُ مِنكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ
الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

---

lerdi: onlar, sadece [İsa'ya], 'Rabbinden dileyebilir misin?' diye sordular" dediği rivayet edilmiştir (Râzî). Ayrıca *Mustedrek*'de nakledilen bir Hadis'e göre, Mu'âz b. Cebel, Hz. Peygamber'in kendisine *hel testetî' rabbeke* ("Rabbinden dileyebilir miydin?") kıraatini öğrettiğini kesin bir dille belirtmiştir. Bana göre delillerin ağırlığı ikinci şıkka işaret etmektedir: ama daha yaygın kıraatı gözönüne alarak ibareyi yukarıdaki şekilde çevirdim. Havarilerin bir gök "sofra"sı *(mâide,* bu sûreye ismini veren kelime) istemeleri –ve arkasından Hz. İsa'nın duası– konusuna gelince, bu, Hz. İsa'nın (Rabb'in: Lord's) Duasında (karş. Matta vi, 11) yer alan günlük yiyecek isteğinin bir yansıması olabilir. Çünkü dinî terminolojide insana gelen her fayda, "gökten gönderilmiş" –yani, Allah tarafından gönderilmiş– sayılır, bu fayda insanın kendi çabasıyla ortaya çıkmış olsa bile. Ancak, diğer taraftan, havarilerin "sofra"yı isteme şekilleri –ve özellikle onların bir sonraki ayette verilen açıklamaları– daha çok Allah'tan imanlarını "kabul ettiği"ni gösterecek bir *mûcize* istediklerine işaret ediyor gibidir. (Bkz. ayrıca bir sonraki not).

138 *İnnî münezziluhâ* (lafzen, "Ben onu gönderiyorum") ibaresindeki *münezzil* gramer kalıbı, sürekli tekrarlanan bir bağışa –ki bu sürekliliği parantez içindeki "her zaman" kelimesiyle ifade ettim– işaret eder. Allah'ın süreklilik arzeden bu maddî ve manevî rızık vericiliğinin vurgulanması, O'nun, bu açık hakikati –insanın kendi kendine yeterli ve bağımsız olduğunu küstahça varsayarak– inkar edenlere lânetinin şiddetini açıklamaktadır: ayrıca Allah'ın varlığının "delil"i olarak bir mucize gösterilmesi talebinin kınandığına işaret eder.

116 VE İŞTE O ZAMAN Allah, "Ey İsa, ey Meryem oğlu!" dedi,[139] "Sen insanlara, 'Allah'tan başka tanrılar olarak bana ve anneme kulluk edin' dedin mi?"
[İsa] cevap verdi: "Sen yücelikte sonsuzsun! [Söylemeye] hakkım olmayan bir şeyi hiç söyleyebilir miyim? Bunu söylemiş olsaydım Sen muhakkak bilirdin! Sen benim içimdeki her şeyi bilirsin, halbuki ben Senin Zâtın'da olanı bilemem. Şüphe yok ki, yaratılmış varlıkların idrakini aşan her şeyi tam bilen yalnız Sensin. **117** Ben onlara [söylememi] emrettiğin şeyden başkasını söylemedim: 'Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz [olan] Allah'a kulluk edin' (dedim). Ve onların arasında yaşadığım sürece yaptıklarına şahitlik ettim: Ama Sen bana ölümü verdikten sonra onların koruyucusu yalnız Sen oldun:[140] Zaten Sen her şeye şahitsin. **118** Şayet onları azaba çarptırırsan –şüphesiz onlar Senin kullarındır; ve eğer onları bağışlarsan– şüphesiz yalnız Sensin kudret sahibi, hikmet sahibi!"

119 [VE Hesap Günü] Allah şöyle diyecektir:[141] "Bugün sözlerine sadık olanlar hakikate sadakatlerinin faydasını görecekler: sonsuza kadar kalacakları, içinden ırmaklar akan hasbahçeler onların

وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ
لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَٰنَكَ
مَا يَكُونُ لِىٓ أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ ۚ إِن كُنتُ قُلْتُهُۥ
فَقَدْ عَلِمْتَهُۥ ۚ تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَلَآ أَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ ۚ
إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ أَمَرْتَنِى
بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا
مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ
وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ
عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ
﴿١١٨﴾ قَالَ ٱللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ ٱلصَّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ
لَهُمْ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ

---

139 Zımnen, "İsa'nın ölümünden sonra": bu, Hz. İsa'nın 117. ayette kendi ölümüne geçmiş zaman kipi ile işaret etmesinden ("Sen bana ölümü verdikten sonra") açıkça belli olmaktadır. Diğer taraftan *kâle* ("dedi") fiili, aynı zamanda "diyecektir" anlamına da gelebilir (bkz. aşağıda not 141).

140 *Ente'r-rakîb*'deki belirtme takısı (harf-i tarif), Allah'ın *rakîb* ("koruyucu") olma fonksiyonundaki eşsizliğinin bir ifadesidir ve ancak (o cümlede mahzûf olan) "yalnız" kelimesinin ilavesiyle çevrilebilir. Allah ile ilgili benzer ifadelere Kur'an'da çok sık rastlanır —mesela, bir sonraki ayetin sonunda.

141 Lafzen, "dedi" —ancak klasik müfessirlerin çoğunluğu *kâle* fiilinin burada gelecek zamanı gösterdiği ("diyecektir") kanaatindedirler, yani "Hesap Günü'nü."

olacak; Allah onlardan çok hoşnuttur ve onlar da Allah'tan çok hoşnutturlar: Bu büyük bir mazhariyettir."

120 Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin hükümranlığı Allah'ındır: O, dilediğini yapmaya kâdirdir.

أَبَدًا ۖ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

6. EN'ÂM SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Muhtemelen iki veya üç ayetinin dışında bu sûrenin tamamı, Mekke döneminin bitimine doğru –büyük bir ihtimalle, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önceki son yılda– bir defada nazil olmuştur. *En'âm* ("Sığırlar") başlığı, 136. ayette ve devamında, Araplar'ın vaktiyle çeşitli putlarına adadıkları hayvanlarla ilgili İslam öncesi bazı bâtıl inançlara yapılan atıflardan alınmıştır. Bu putperestçe inanç ve uygulamalar, daha sonraki Arap tarihi gözönüne alındığında kısa ömürlü görünseler de, Kur'an'da, insanın yaratılmış varlıklara veya hayalî güçlere ilahî veya yarı-ilahî vasıflar izafe etme eğilimini tasvir etmek için kullanılırlar. Aslında bu sûrenin büyük kısmı, hiçbir şekilde sadece bilinen çok tanrılı inançlarla sınırlanamayacak olan bu eğilime karşı çok yönlü bir reddiye olarak tanımlanabilir. Bu reddiyenin özü, Allah'ın birliğinin ve benzersizliğinin ortaya konulmasıdır. O bütün mahlukatın Ana Sebebidir, ama ne fiziksel ne de kavramsal olarak "hiçbir beşerî görüş ve tasavvur O'nu kuşatamaz" (ayet 103), ve bundan dolayı, "O, insanların her türlü tasavvur ve tahayyülünü aşan bir yüceliğe sahiptir" (ayet 100). Sonuç olarak, beşerî düşünce kategorileri içinde kalarak Allah'ı "tanımlama" yahut O'nu bir "kişi" kavramına indirgeme çabaları, O'nun sonsuz varoluşunu sınırlamaya yönelik yıkıcı girişimlerdir. (Kur'an, Allah'ın bir "kişi" olarak kavramsallaştırılmasını önlemek için O'nunla ilgili şahıs zamirlerinde sürekli değişiklik yapar: Allah'tan –çoğunlukla tek ve aynı cümlede– "O", "Ben" ve "Biz" olarak bahsedilir; aynı şekilde, Allah'a işaret eden aidiyet zamirleri, her zaman, "O'nun", "Benim" ve "Bizim" arasında değişip durur).

Bu sûrenin en göze çarpan pasajlarından biri, Hz. Peygamber'in, diğer bütün insanlar gibi, hiçbir olağanüstü güce sahip olmayan bir fâni olduğunu ve "sadece kendisine vahyedileni yerine getirdiği"ni vurgulayan ifadedir (ayet 50). Ve son olarak, o'na (ayet 162-163): "Bakın, benim namazım, bütün ibadetlerim, ölümüm ve hayatım yalnız Allah içindir ... ki O'nun uluhiyetinde hiç kimse pay sahibi değildir" demesi emrolunmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ
الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ
① هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ
مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ② وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ
وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ
③ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا
عَنْهَا مُعْرِضِينَ ④ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ
فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ⑤

1 HER TÜRLÜ övgü, gökleri ve yeri yaratan, derin karanlığı ve (parlak) aydınlığı var eden Allah'a özgüdür:[1] Ama hakikati inkara şartlanmış olanlar, başka güçleri Rableri ile eş tutarlar!

2 O'dur sizi balçıktan yaratan ve sonra [sizin için] bir ömür tayin eden, [yalnızca] O'nun bildiği bir ömür.[2] Ama hâlâ şüphe edip durursunuz, **3** oysa O, göklerin ve yerin Allah'ı, gizlediğiniz ve açıktan yaptığınız her şeyi ve hak ettiklerinizi bilir.

4 Ama ne zaman onlara Rablerinin mesajlarından bir mesaj gelse, o [hakikati inkar ede]nler ona sırt çevirirler:[3] **5** ve şimdi kendilerine gelmiş olan bu hakikati de böyle yalanlıyorlar. Ama, zaman içinde, o alay ettikleri şeyi anlayacaklardır.[4]

---

1 Hem "karanlık" hem de "aydınlık", burada ruhî anlamda kullanılmıştır. "Karanlık", taşıdığı şiddeti vurgulamak için Kur'an'da, her zaman çoğul şekliyle *(zulumât)* kullanılmaktadır ve en uygun karşılığı, "derin karanlık" veya "karanlığın derinlikleri" olabilir.

2 Lafzen, "ve O'nun katında bulunan bir ömür" —yani, yalnız O'nun bildiği *(Menâr* VII, 298). Bazı otoriteler, buradaki "ömür"ün dünyanın bitimine ve sonraki yeniden dirilişe işaret ettiği görüşünde oldukları halde diğerleri onu bireysel insan hayatı ile ilişkilendirirler. Diğer bazısı da, kelimenin *ilk* kullanımında münferit insan hayatına bir atıf görürken *ikincisinin* Kıyamet Günü'ne atıfta bulunduğunu iddia ederler. Bu son yoruma göre cümlenin bitiş ifadesi, "ve (başka) bir ömür daha vardır..." şeklinde çevrilebilir. Ancak Kur'an'da *ecelun musemmâ* ibaresinin başka yerlerde de sıkça kullanılması karşısında, burada en doğru çeviri, "[O'nun tarafından] tesbit edilen" veya "[O'nun tarafından] bilinen bir ömür" şeklinde olabilir, yani, hem münferit insan hayatına, hem de bir bütün olarak dünyaya ilişkin bir ömür.

3 Lafzen, "onlara Rablerinden hiçbir mesaj gelmemiştir ki sırtlarını ona dönmemiş olsunlar."

4 Lafzen, "alaya aldıkları" yahut "küçümsedikleri şey hakkında onlara bilgi gelecektir." Yani, ölümden sonraki hayatın varlığı ve genel olarak Kur'an mesajı hakkında.

6 Onlardan önce nice nesilleri yok ettiğimizi görmezler mi? Yeryüzünde benzerini görmediğiniz [verimli] topraklardan bir toprak verdiğimiz ve üstlerine bolca semavî nimetler yağdırdığımız ve ayaklarının altından ırmaklar akıttığımız [o toplumları]? Biz onları günahlarından dolayı yok etmiş ve yerlerine başka insanlar geçirmiştik.[5]

7 Ama Biz, sana, [ey Peygamber,] yazılı bir metin göndermiş olsaydık ve ona kendi elleriyle dokunmuş olsalardı bile hakikati inkara şartlanmış olanlar, kesinlikle, "Bu apaçık aldatmacadan başka bir şey değil!" derlerdi.

8 Onlar, ayrıca, "Neden o'na [alenen] bir melek gönderilmiş değil?" derler. Ama bir melek göndermiş olsaydık, muhakkak ki, her şeyin hükmü verilip bitmiş olurdu[6] ve onlara [pişmanlık için] başka bir fırsat tanınmazdı. **9** Ve Biz, bir meleği elçimiz olarak tayin etmiş olsaydık [bile],[7] onun kesinlikle bir adam olarak [görünmesini] sağlardık ve böylece onları, şimdi içinde bulundukları şaşkınlığa yine düşürürdük.[8]

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّاهُمْ
فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ
عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ
فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا
آخَرِينَ ۝٦ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ
فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا
سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٧ وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ
أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ۝٨
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم
مَّا يَلْبِسُونَ ۝٩

---

5 Lafzen, "onlardan sonra başka bir nesil." Ancak *karn* terimi, Kur'an'da her zaman "nesil" anlamında kullanılmamakta, ama –daha çok– "bir tarih dilimi"ni veya "belli bir tarih dilimine ait bir nesil"i ve aynı zamanda kelimenin tarihsel anlamıyla "bir medeniyet"i ifade etmektedir.

6 Yani, Hesap Günü gelmiş olurdu —çünkü, yalnızca o zaman, melek olarak tanımlanan güçler kendilerini insana gerçek şekilleriyle gösterecekler ve onun kavrayış alanı içine gireceklerdir. (Karş. 2:210'daki benzer pasaj).

7 Lafzen, "onu bir melek yapmış olsaydık" —buradaki zamir, açıkça, Allah'ın mesajını tebliğ edenlere delalet etmektedir (Zemahşerî).

8 Lafzen, "şaşırdıkları şeyi onlar için daha şaşırtıcı yapardık." İnsanın melekleri gerçek şekilleriyle kavraması imkansız olduğundan buradaki mutasavver semavî elçi, bir insan şeklinde olmak zorundadır —böylece, onların, mesajın doğrudan "teyidi"ne yönelik talepleri yerine getirilmemiş ve kendi kendilerini uğrattıkları şaşkınlık giderilememiş olacaktır.

10 Gerçekte, senden önceki elçilerle [de] alay edilmişti, —ama ne var ki, onları küçümseyen kimseleri, [sonunda,] alay edip durdukları şeyin kendisi tepeleyiverdi.[9]

11 De ki: "Yeryüzünde dolaşın ve hakikati yalanlayanların sonlarının ne olduğunu görün!"

12 De ki: "Kime aittir göklerde ve yerde olan her şey?" De ki: "Rahmeti ve şefkati kendisine ilke edinen Allah'a."[10]

O, [varlığı] her türlü şüphenin üstünde olan Kıyamet Günü hepinizi bir araya mutlaka toplayacaktır: ama kendilerine yazık edenler (var ya), işte [O'na] inanmayı reddedenler onlardır; **13** halbuki, gecenin ve gündüzün barındırdığı her şey O'nundur; ve yalnızca O'dur her şeyi duyan, her şeyi bilen.

14 De ki: "Hayat veren ve hiçbir şeye muhtaç olmayan O dururken[11] göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'tan başka birini mi dost edineceğim?"

De ki: "Ben, Allah'a teslim olanların öncüsü olmakla emrolundum, Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıranlar arasında bulunmakla değil."[12]

وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ
فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا۟ مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ
﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ ٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ
عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ قُل لِّمَن مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
قُل لِّلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ
ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِى ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ
وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا
فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۗ
قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾

9 Lafzen, "alaya aldıkları şey, onları (yani, peygamberleri) küçümseyenleri perişan etti." Bunun anlamı şudur: Manevî hakikatlerin istihza ile reddedilmeleri onlarla alay edenleri kaçınılmaz şekilde çarpacak ve onların ölümden sonraki hayatları üzerinde yıkıcı bir etki yapmakla kalmayıp –toplum içindeki bir çoğunluk tarafından inatla sürdürüldüğü takdirde– toplumların manevî/ahlakî temellerini ve bu sûretle dünyevî mutluluklarını ve hatta bazan fiziksel varlıklarını da tahrip edecektir.

10 "Allah, kendisine ilke edinmiştir" *(ketebe 'alâ nefsihî)* ibaresi Kur'an'da yalnızca iki yerde geçmektedir —burada ve bu sûrenin 54. ayetinde. Her iki örnekte de sözkonusu ibare Allah'ın *rahmeti* ile bağlantılı olarak kullanılmıştır; ve diğer ilahî vasıflardan hiç biri bu şekilde tanımlanmamıştır. Bu istisnaî ilahî rahmet vasfı ayrıca 7:156'da vurgulanmış –"Benim rahmetim her şeyi kuşatır"– ve Hz. Peygamber'in bir Hadis'inde de ifadesini bulmuştur: Hz. Peygamber'e göre Allah kendisi hakkında "Benim rahmetim gazabımı aşar" buyurmuştur (Buhârî ve Müslim).

11 Lafzen, "[Başkalarını] besleyen ve kendisi beslenmeyen O iken."

12 Lafzen, "sen ... olma" —bu buyruğu ifade eden sözlere dolaylı bir gönderme.

15 De ki: "Bakın, [bu şekilde] Rabbime isyan etseydim, o çetin [Hesap] Gün[ün]-de [başıma gelecek olan] azaptan kor-kardım."

16 O Gün kim esirgenirse Allah ona rahmetini bağışlamış olur: bu da apaçık bir kurtuluş olacaktır.

17 Ve eğer Allah sana bir zarar vermek isterse Kendisinden başka kimse onu gideremez; ve eğer sana iyilikte bulunursa da unutma ki O, dilediğini yapmaya kâdirdir: **18** Zira yalnız O, yarattıkları üzerinde otorite sahibidir ve yalnız O'dur gerçekten hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan.

19 De ki: "Hakikatin en güvenilir şahidi kimdir?" De ki: "Allah benim ile sizin aranızda şahittir; ve bu Kur'an bana vahyedildi ki ona dayanarak sizi ve onun ulaşabileceği herkesi uyarabileyim."

Siz, Allah'tan başka ilahların olduğuna gerçekten şahitlik yapabilir misiniz? De ki: "Ben [böyle] bir şahitlik yapmam!" De ki: "O, tek Allah'tır; ve bakın, sizin yaptığınız gibi, Allah'tan başka şeylere ilahlık yakıştırmak benden uzak olsun!"[13]

20 Daha önce vahiy verdiklerimiz, bunu,[14] kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar; ama [onlar arasından] kendilerine yazık edenler (var ya), işte onlardır inanmayı reddedenler. **21** Kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştırandan veya O'nun mesajlarını yalanlayandan daha zalim kim olabilir?

Şüphe yok ki, böyle zalimler mutluluğa asla ulaşamazlar: **22** Bir gün onların hepsini bir araya toplayacağız ve o zaman,

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ
يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۥ
وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ
فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ
وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٨﴾ قُلْ أَىُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ۖ
قُلِ ٱللَّهُ شَهِيدٌۢ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِىَ إِلَىَّ هَٰذَا
ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ
مَعَ ٱللَّهِ ءَالِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل لَّآ أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ
وَإِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ
يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمُ ۘ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ
عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾
وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا

13 Lafzen, "Ben, [O'na] ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."

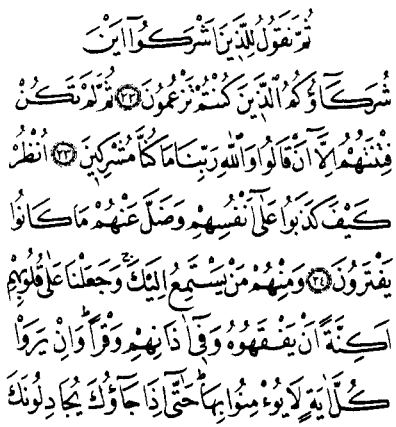
14 Yani, bütün sahih kitaplarda vurgulanmış olan, Allah'ın aşkın benzersizliği ve birliği hakikatini.

Allah'tan başka şeylere ilahlık yakıştıranlara: "Allah'ın uluhiyetine ortak olduklarını tahayyül ettiğiniz o varlıklar[15] neredeler şimdi?" diye soracağız.

23 Bunun üzerine, çaresiz bir şaşkınlık içinde, ancak, "Rabbimiz Allah'a yemin ederiz ki O'ndan başka bir şeye ilahlık izafe et[mek iste]medik!"[16] diye(bile)ceklerdir.

24 Bakın, onlar kendi kendilerine nasıl yalan söylemişler[17] ve mesnedsiz hayalleri onları nasıl yüzüstü bırakmış!

25 Onlar arasında öyleleri var ki [ey Peygamber] seni dinler [görünür]ler: Ama kalplerinin üstüne, onları hakikati kavramaktan alıkoyan perdeler yerleştirdik, kulaklarına da sağırlık.[18] Ve [hakikatin] bütün işaretleri[ni] görselerdi yine de ona inanmazlardı; o kadar ki, onlar tartışmak için sana geldiklerinde, hakikati inkara

15 Lafzen, "[Var olduğunu] zannettiğiniz o [Allah'a] ortak [koştuk]larınız." *Şürekâ'* terimi (*şerîk*in çoğulu), Kur'an'da ***inançlar*** ile bağlantılı olarak kullanıldığı yerlerde, her zaman, uluhiyete ortak oldukları varsayılan gerçek veya hayalî varlıkları veya güçleri gösterir: Sonuç olarak bu kavram –ve onun İslam'da kesin bir dille kınanması– yalnızca sahte ilahlara tapınmayı değil, aynı zamanda hem azîzlere (kelimenin ayinsel anlamında) yarı-ilahî vasıfların veya güçlerin izafesini, hem de servet, sosyal statü, iktidar, milliyet, vb. gibi, insanların çoğunlukla insanlığın kaderi üzerinde objektif bir belirleyicilik izafe ettiği soyut kavramları kapsar.

16 Bu, tartışmasız olarak, kavramın objektif anlamıyla *şirk*i ("Allah'tan başka varlıklara veya güçlere uluhiyet veya ilahî vasıflar izafe etmeyi") ifade eden inançlara, ama bu suçu işleyen kişinin sübjektif olarak Allah'ın birliğini inkar ettiğinin düşünülemeyeceği iddiasına işaret eder (Râzî): mesela, Hristiyanlıkta Tek Tanrı'nın "üç cepheli yönü"nü ifade ettiği için Allah'ın birliği prensibi ile çelişmediği iddia edilen "teslis" mistik dogması yahut insan ile Allah arasında "aracı" oldukları varsayılan azîzlere ilahî veya yarı-ilahî vasıfların izafe edilmesi ve benzerleri gibi. Bütün bu tür inançlar, elbette Kur'an'da ısrarla reddedilmiştir.

17 Yani, hayatta iken, sahip oldukları inançların Allah'ın birliği prensibini ihlal etmediğini düşünmek sûretiyle (Râzî). Ayrıca bkz. 10:28 ve ilgili notlar 45 ve 46.

18 Allah'ın bu manevî körlüğe ve sağırlığa "sebep olma"sı konusunda bkz. 2:7 ve ilgili not, ayrıca 14:4 ile ilgili not 4.

şartlanmış olanlar, "Bu, eski zamanların masallarından başka bir şey değil!" derler. **26** Diğerlerini ondan alıkoyar ve kendileri de ondan uzaklaşırlar: Ama [bu şekilde] yalnız kendilerini mahvederler ve (üstelik) bunu da idrak etmezler.

27 Ateşin önünde bekletilecekleri ve "Ah, keşke [hayata] geri döndürülseydik: O zaman Rabbimizin mesajlarını yalanlamaz ve müminler arasında olurduk!" diyecekleri zaman [onları] görseydin.

28 Ama hayır —[böyle demeleri] geçmişte [kendilerinden] gizlemiş oldukları hakikat onlara açık şekilde görünecek [olmasındandır]; ve eğer [hayata] geri döndürülmüş olsalardı kendilerine yasaklanmış olan şeye yine dönerlerdi: Unutma ki onlar gerçek yalancılardır![19]

29 Ve bazı [inançsız]lar, "Bu dünyadaki hayatımızın ötesinde başka bir şey yoktur ve öldükten sonra dirilmeyeceğiz!" derler.

30 Ama sen [onları] Rablerinin huzuruna çıkarılacakları [ve] O'nun, "Bu, hakikat değil mi?" diye soracağı zaman görsen. Onlar, "Evet, Rabbimiz hakkı için öyle!" diye cevap verecekler.

[Bunun üzerine,] Allah, "Tadın öyleyse" diyecek, "hakikati reddetmenizden doğan bu azabı!"[20]

31 Kıyamet Saati ansızın gelip çatıncaya [ve] "Yazıklar olsun bize ki onu gözardı etmişiz!" diye ağlayıp dövününceye ka-

يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾
وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ ۚ
قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ ۖ حَتَّىٰ
إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا
فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ

19 Yani, onların kendilerine ikinci bir şans verilmesini arzulamaları, bizâtihî hakikate olan sevgilerinden ileri geliyor değildir; tersine, daha çok, yaptıklarının fecî sonuçlarından duydukları endişe ile ilgilidir; ama "inanç, bizâtihî kendisi için istenmedikçe hiçbir yarar sağlamaz" (Râzî).

20 Lafzen, ... "nedeniyle doğan azabı [veya "cezayı"]" ya da "sonucu olarak." *Bi-mâ* edatı, burada hakikatin inkarı ile ardından gelen azap arasındaki nedensel bağlantıyı ifade eder ve en doğru olarak yukarıdaki şekilde çevrilebilir.

dar Allah'a varacaklarını inkar edenler gerçekten hüsrana uğrayanlardır, çünkü omuzlarında günahlarının yükünü[21] taşıyacaklardır: Ah, o yüklenecekleri [ağırlık] ne kötüdür!

32 Bu dünya hayatı, bir oyundan-eğlenceden ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir; ama ahiret hayatı Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar için çok daha güzeldir. Öyleyse aklınızı kullanmaz mısınız?

33 Bu insanların söylediklerinin[22] seni gerçekten üzdüğünü pekala biliyoruz: Ama, unutma ki, onların yalanladığı sen değilsin; bu zalimlerin inkar ettiği, aslında Allah'ın mesajlarıdır. **34** Gerçek şu ki, senden önce [de] peygamberler yalanlanmıştır; ama onlar, Bizden yardım gelinceye kadar bütün düzmece ithamlara ve kendilerine yapılan bütün eziyetlere sabırla katlandılar: Çünkü hiçbir güç Allah'ın vaadlerini[n sonucunu] değiştiremez. Ve o peygamberlerin tarihleri hakkında şu anda sen de bilgi sahibisin.[23]

35 Eğer hakikati inkar edenlerin[24] sana sırtlarını dönmeleri seni sıkıntıya sokuyorsa ve o nedenle onlara [daha ikna edici] bir mesaj getirmek için yerin dibine inebilecek yahut merdivenle göğe

أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۗ
أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ
وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾
قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ
وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ
كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا
حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ
مِن نَّبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ
اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ

21 Lafzen, "yükleri." "Günahlarının yükü" karşılığını tercih etmem, Râzî'nin naklettiği İbni 'Abbâs'ın yorumuna dayanmaktadır.

22 Lafzen, "onların söylediklerinin" —yani, genel olarak Kur'an mesajı, özel olarak ölümden sonraki hayat (ki onu bir "masal" olarak görürler) hakkında.

23 Lafzen, "peygamberleri ilgilendiren bazı bilgiler sana daha önce gelmişti": ilk peygamberlerin ve onların tarihlerinin yalnızca çok az bir kısmının Kur'an'da özel olarak zikredildiği (ki daima belli bir ahlakî ders çerçevesinde zikredilmişlerdir); onların büyük kısmının ise, hiçbir toplumun veya medeniyetin peygamberlerin rehberliğinden yoksun bırakılmamış olduğu ilahî gerçeğini desteklemek için genel bir üslup içinde sözkonusu edildiği gerçeğine atıf.

24 Lafzen, "onların."

yükselebilecek durumda isen,[25] [durma yap;] ama [unutma ki] eğer Allah dileseydi onların tümünü [Kendi] rehberliği altında toplardı. O halde, sakın [Allah'ın yollarını] görmezden gelmeye çalışma.[26]

36 Unutma ki, yalnızca [bütün kalpleriyle] kulak verenler, bir çağrıya cevap verebilirler; [kalben] ölmüş olanlara gelince, [yalnız] Allah onları diriltebilir, sonra da hepsi O'na döneceklerdir.[27]

37 Ve onlar: "Neden o'na[28] Rabbi tarafından hiçbir mucizevî işaret bahşedilmedi?" diye sorarlar. De ki: "Allah, katından her türlü işareti indirmeye kâdirdir." Ama insanların çoğu bundan habersizdir,[29] **38** halbuki yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi [Allah'ın] mahluku[30] olmasın: Biz, buyruğumuzda tek bir şeyi bile ihmal etmedik.

فَأْتِيَهُم بِـَٔايَةٍ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ۖ فَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْجَـٰهِلِينَ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ
وَٱلْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ
عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يُنَزِّلَ ءَايَةً وَلَـٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا طَـٰٓئِرٍ
يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ۚ مَّا فَرَّطْنَا فِى ٱلْكِتَـٰبِ
مِن شَىْءٍ

---

25 Lafzen, "yeryüzünde bir geçit yahut gökyüzüne bir merdiven arayacak...."

26 Lafzen, "o halde cahillerden olma."

27 Lafzen, "döndürüleceklerdir." Klasik müfessirlerin büyük kısmı (mesela Taberî, Zemahşerî, Râzî ve onların dayandıkları daha eski otoriteler) bu ayeti, benim çevirimin de dayandığı mecazî bir anlam çerçevesinde yorumlamışlardır. Kur'an dilinde çok sık görüldüğü gibi, onun dolaylı anlamı ancak parantez içi eklemeler ile yansıtılabilir.

28 Yani, Muhammed'e (s), o'nun gerçekten Allah'ın mesajının tebliğcisi olduğunu göstermek için.

29 Lafzen, "onların çoğu bilmezler", yani, Allah'ın kendisini –bir sonraki ayetin işaret ettiği gibi– sürekli tekrarlanan kendi mahlukat âlemi aracılığıyla tezahür ettirdiğini.

30 Lafzen, "... (onlar) yalnızca (Allah'ın) mahlukatıdır *(ümem)*." *Ümmet* kelimesi (çoğulu *ümem)* öncelikle bazı ortak vasıflara veya özelliklere sahip bir canlı varlıklar topluluğunu gösterir. Bu durumda, çoğunlukla "topluluk", "toplum", "millet", "cins", "nesil" vb. ile eş anlamlı görülür. Böyle her topluluk, onu meydana getiren elemanlara (ister hayvan, isterse insan olsun) hayat bahşedilmiş olduğu temel gerçeği ile tavsif edildiğinden, *ümmet* terimi bazan "(Allah'ın) mahlukat"ı anlamına gelir *(Lisânu'l-'Arab,* bilhassa bu Kur'an ayetine atıfta bulunarak; ayrıca Lane I, 90). Böylece, yukarıdaki pasajın anlamı şöyle olmaktadır: İnsan, ken-

Ve bir kez daha (belirtelim):[31] onlar[ın tümü] Rableri huzurunda toplanacaklardır.

39 Mesajlarımızı yalanlayanlar, zifiri karanlığa gömülmüş sağırlar ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse onu saptırır; ve dilediğini de dosdoğru yola yöneltir.[32]

40 De ki: "[Bu dünyada] Allah'ın azabına çarptırıldığınız zaman yahut Son Saat gelip çattığında Allah'tan başkasına yalvardığınızı düşünebilir misiniz? [Söyleyin bana,] eğer doğru sözlü insanlar iseniz! **41** Hayır, aksine yalvarışınız yalnız O'nadır, bu durumda O, eğer dilerse sizi Kendisine yalvarmaya yönelten o [bela]yı giderir; ve [o zaman] Allah'tan başka ilahlık yakıştırdığınız her şeyi unutmuş olursunuz."

42 Biz, senden önceki toplumlara da mesajlarımızı gönderdik [ey Peygamber,] ve onları sıkıntı ve zorluklara uğrattık ki tevazu ile boyun eğsinler. **43** Ama tarafımızdan takdir edilen bir sıkıntıya uğratıldıkları zaman tevazu göstermediler, tersine kalplerinin katılığı arttı, çünkü Şeytan bütün yaptıklarını onlara güzel gösterdi. **44** Sonra, kendilerine yapılan uyarıları gözardı ettiklerinde bütün [gü-

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ۗ مَنْ يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ
وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ
إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ
مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ
لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا
وَلَٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ

---

disini çevreleyen hayat gerçeğinin tümünde Allah'ın "işaret"lerini veya "mucize"lerini arayabilir ve dolayısıyla, "Allah'ın metodu"nu *(sünnetullâh)* –ki, "tabiat kanunları" olarak adlandırdığımız şeyin Kur'an terminolojisindeki karşılığıdır– daha iyi anlamak amacıyla onları gözlemlemeye çalışmalıdır.

31 *Sümme* edatı, çoğunlukla, zaman veya tertipteki akışı/dizilişi gösteren bir bağlaç ("sonra", "sonradan" veya "bunun üzerine") olarak, bazan da "ve" ile aynı anlamda basit bağlaç olarak kullanılır. Ama daha başka bir kullanımda –ki, Kur'an'da ve İslam öncesi Arap şiirinde örneklerine çok sık rastlanır– *sümme*, belli bir şeyin daha önce ifade edildiğine ve şimdi yeniden vurgulandığına işaret eden bir tekrar vurgusu anlamı taşır. *Sümme*'nin bu özel kullanımı, en doğru şekilde "ve bir kez daha" sözleriyle çevrilebilir.

32 Bkz. 14:4, not 4.

zel] şeylerin kapılarını onlara ardına kadar açtık[33] ve kendilerine bağışlanan şeylerden zevk alarak yararlanmaya devam ederlerken onları apansız yakaladık: işte o anda bütün ümitlerini kaybettiler;[34] **45** ve [sonunda], zulüm işlemeye şartlanmış olan o toplumların son kalıntıları da yok olup gitti.[35]

Bütün övgüler yalnız Allah'a mahsustur, bütün âlemlerin Rabbine.

46 De ki: "Ne sanıyorsunuz? Eğer Allah işitme ve görme duyularınızı elinizden alır ve kalplerinizi mühürlerse onları size Allah'tan başka hangi ilah geri verebilir?"

Bakın mesajlarımızı nasıl çok yönlü dile getiriyoruz, ama hâlâ küçümseyerek yüz çeviriyorlar!

47 De ki: "Allah'ın azabı âniden veya [derece derece] hissedilir şekilde başınıza gelse durumunuz ne olur, söyler misiniz?[36] [O zaman hiç] zalim halktan başkası yok edilir mi?[37]

48 Biz, elçileri[mizi] yalnızca müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz: bu nedenle, iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar ne korkacak ne de üzüleceklerdir; **49** mesajlarımızı yalanlayanlara gelince, on-

أَبْوَٰبَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰٓ إِذَا فَرِحُوا۟ بِمَآ أُوتُوٓا۟ أَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً
فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ۚ
وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ ٱللَّهُ سَمْعَكُمْ
وَأَبْصَٰرَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ ۗ
ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ
﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ
يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ ٱلْمُرْسَلِينَ
إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا

33 Yani, sefalet ile sınandıktan sonra bu kez onları mutlulukla sınamak için.

34 *Eblese* fiili, "o, bütün ümitlerini yitirdi" yahut "ruhen çöktü" anlamlarına gelir. (Bu kelimenin Kovulan Melek İblîs ismi ile dilbilimsel bağlantısı için bkz. sûre 7, not 10).

35 Lafzen, "kesilip atıldı." Yukarıdaki pasaj, tarihte çok iyi bilinen bir olguyu tasvir eder: ruhî hakikatleri kavrama yeteneklerini kaybeden toplumların düştüğü kaçınılmaz sosyal ve moral çöküntüyü.

36 Lafzen, "... kendinizi görebilir misiniz?"

37 Yani, dürüst ve erdemliler gerçekte hiçbir zaman "yok edilmeyecekler"dir —zira, onlar maddî yıkıma uğrasalar bile sonunda ruhî mutluluğa ereceklerdir ve bu nedenle, kendi eylemleri yüzünden hem bu dünya hem de öteki dünya mutluluğunu kaybeden zalimler gibi "yok edilecekleri" söylenemez (Râzî).

lar işledikleri bütün günahkarca fiillerden dolayı azaba çarptırılacaklardır.

50 De ki [ey Peygamber:] "Ben size 'Allah'ın hazineleri bendedir!' demiyorum; ne insan idrakini aşan şeyleri bildiğimi söylüyorum ve ne de size 'Ben bir meleğim!' diyorum: Ben sadece bana vahyedileni yerine getiriyorum."[38]
De ki: "Hiç gören ile görmeyen bir olur mu?[39] Siz düşünmez misiniz?"

51 Kendilerini Allah'a karşı koruyacak veya O'nun nezdinde şefaat edecek birisi olmadan Allah'ın huzurunda toplanmaktan korkanları böylece uyar ki O'na karşı sorumluluklarının bilincine [tam olarak] varabilsinler.[40]

52 O halde, Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları[n hiç birini] yanından kovma.[41] Sen onlardan hiç-

يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُل لَّا أَقُولُ لَكُمْ
عِندِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ
إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي
الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنذِرْ
بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن
دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ
الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُ ۚ مَا عَلَيْكَ

38 Peygamber adına tabiatüstü güçlere sahiplik iddiasının bu şekilde reddedilmesi, öncelikle, inanmayanların (37. ayette zikredildiği gibi) Hz. Peygamber'den kendisine "mucizevî bir işaret"in verilmesini sağlayarak peygamberlik görevini isbat etmesini talep etmelerine işaret etmektedir. Ancak, bu özel atfın ötesinde yukarıdaki pasaj, Hz. Peygamber'in herhangi bir şekilde ilahlaştırılmasını önlemeyi ve o'nun –kendisinden önceki bütün peygamberler gibi– yalnızca bir insan, Allah'ın mesajını insanlığa iletmek için seçtiği bir kul olduğunu açıklığa kavuşturmayı amaçlar. Ayrıca bkz. 7:188.

39 Yani, "Allah'ın mesajlarına karşı kör ve sağır olanlar, Allah'ın vahyi aracılığıyla manevî bir görüş zenginliğine ve yol gösterici rehberliğe ulaşmış olanlar kadar iyi ve düzgün bir hayat kurabilirler mi?"

40 Kullanıldığı bağlamdan açıkça anlaşıldığı gibi, bu ayet, Kur'an'a uyanlar gibi ölümden sonraki hayat inancını benimseyen geçmiş vahiylerin mensuplarına –mesela, Yahudilere ve Hristiyanlara– (Zemahşerî) ve bu konuda kesin bir inanca sahip olmaksızın ölümden sonraki hayatın *imkanını* kabul eden bilinmezcilere (agnostics) işaret eder.

41 Rivayetlere göre bu ve bundan sonraki ayet, Müslümanların Medine'ye hicretlerinden yıllar önce, Mekke'deki bazı müşrik liderlerin, Hz. Peygamber'in eski kölelerden ve takipçileri arasında bulunan diğer "alt tabaka"ya mensup kimselerden uzak durması şartıyla İslam'ı kabul etmeyi düşünebileceklerini bildirmeleri vesilesiyle nazil olmuştur (ki Hz. Peygamber, bu talebi anında reddetmiştir). Ancak bu tarihî atıflar, yukarıdaki pasajın tam bir açıklamasını yapamaz. Kur'ânî

bir şekilde sorumlu değilsin –tıpkı onların da hiçbir şekilde senden sorumlu olmadıkları gibi–[42] bu nedenle onları kovma hakkına sahip değilsin: yoksa zalimlerden olurdun.[43]

53 İşte bu şekilde[44] insanları birbirleri aracılığıyla sınarız, ki sonunda, "Acaba Allah bizim yerimize onlara mı lütufta bulundu?"[45] diye sorsunlar. Kimin [kendisine] şükrettiğini en iyi bilen Allah değil mi?

54 Mesajlarımıza inananlar sana geldiklerinde de ki: "Size selâm olsun! Rabbiniz rahmet ve merhameti kendisine ilke

مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ
حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ
الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ
لِّيَقُولُوا أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ
بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ
الرَّحْمَةَ أَنَّهُ

---

metoda göre tarihî olaylara atıflar –ister çağdaş vakalara isterse eski zamanlara ait olsun– her zaman, ***değişmez*** tabiattaki ahlakî öğretileri göstermek amacıyla kullanılır; ve sözkonusu pasaj da bu açıdan bir istisna değildir. Tertip tarzının da gösterdiği gibi, bu pasaj, İslam'ın "alt tabaka" mensupları ile değil, ama kelimenin o günkü anlamıyla Müslüman olmadıkları halde Allah'a iman eden ve daima ("sabah ve akşam") "O'nun rızasını (yani, O'nun rahmetini ve kabulünü) arayan" insanlar ile bağlantılıdır: ve böylece, 52-53. ayetler 51. ayet ile mantıkî bir ilişki içindedir. Öncelikle Hz. Peygamber'e hitab etmesine rağmen bu pasajda seslendirilen öğüt, Kur'an'ın bütün takipçilerine yöneliktir: Onlar, –inançları Kur'an'ın taleplerine tam olarak cevap veremese bile– Allah'a inanan hiçbir kimseyi kovmamak, ama tersine, Kur'an öğretilerini sabırla açıklayarak onlara yardım etmeye çalışmakla emrolunmuşlardır.

42 Yani, onların inanç ve eylemlerinde Kur'an'ın öğretileri ile uyuşmayan veya ona *ters düşen* her unsurdan dolayı. Başka bir deyişle, onların tümü yalnızca Allah'a karşı sorumludur.

43 Lafzen, "ki onları kovup da zalimlerden olmayasın."

44 Yani, insanı muhakeme yeteneği ile donatarak ve böylece, dolaylı şekilde inançların çeşitliliğine yol açarak.

45 Lafzen, "Onlar, aramızdan *(min beyninâ)* Allah'ın lütufta bulunduğu kimseler midir?" Zemahşerî'nin zikrettiği gibi, *min beyninâ* ibaresi, burada *min dûninâ* ile aynı anlamda kullanılmıştır ki onun da bu bağlamda en doğru çevirisi "bizim yerimize" şeklinde olabilir. Bu, Kur'an'ın Allah'ın insana mesajının nihaî ifadesi olduğu şeklindeki İslamî yaklaşıma karşı gayr-i müslimlerin takındıkları tahkir edici inkarcılığa bir işaret olarak görülmektedir. Yukarıda işaret edilen "sınama", diğer inançlara mensup insanların bu yaklaşımı benimsemelerindeki ve kendi kültür ve tarih çevrelerinin onları bilinçli olarak veya bilinç altından yakınlaştırdığı İslam'a karşı önyargılarını terk etmelerindeki isteksizlikleri ile ilgilidir.

edinmiştir,[46] böylece sizden biri bilgisizlikten dolayı kötü bir fiil işler ve sonra tevbe edip dürüst ve erdemlice bir hayat yaşarsa O[nun] çok affedici ve rahmet kaynağı [olduğunu görecek]tir."

55 Böylece mesajlarımızı açık şekilde anlatıyoruz ki günaha batmış olanların yolu [dürüst ve erdemlilerinkinden] ayırd edilebilsin.

مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًا بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ
وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ
ٱلْءَايَٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّى نُهِيتُ أَنْ
أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قُل لَّآ أَتَّبِعُ أَهْوَآءَكُمْ
قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَآ أَنَا مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّى عَلَىٰ بَيِّنَةٍ
مِّن رَّبِّى وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۚ مَا عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ۚ إِنِ
ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْفَٰصِلِينَ ﴿٥٧﴾
قُل لَّوْ أَنَّ عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦ لَقُضِىَ ٱلْأَمْرُ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ

56 [HAKİKATİ inkar edenlere] de ki: "Allah'ı bırakıp yalvardığınız [varlıklar]a tapmaktan men olundum."

De ki: "Ben sizin mesnedsiz görüşlerinize uymam, yoksa sapkınlığa düşerdim ve doğru yolu bulanlar arasında olmazdım."

57 De ki: "Bakın, ben Rabbimden gelen açık bir kanıta dayanmaktayım; ve [bu şekilde] siz O'nu yalanlamış oluyorsunuz! [Bilgisizliğiniz yüzünden] bu kadar şiddetle arzuladığınız şey benim elimde değil:[47] Hüküm ancak Allah'a aittir. O hakikati ilan edecektir, çünkü [hak ile bâtıl arasında] en iyi hüküm veren O'dur."

58 De ki: "Eğer bu kadar şiddetle arzuladığınız şey benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızda (verilmesi beklenen) hüküm verilmiş olurdu.[48] Ama kimin zu-

46 Bkz. yukarıda not 10. Burada "barış" anlamına gelen *selâm* kelimesi için bkz. sûre 5, not 29. Yukarıdaki ifadede atıfta bulunulan "selâm" –ki Kur'an'da birçok yerde kullanılmış ve Müslümanlar arasındaki selamlaşmanın temel biçimi haline gelmiştir– değer yargılarındaki sağlamlık, her türlü kötülükten emin olma ve dolayısıyla, bütün ahlakî/manevî çatışma ve huzursuzluklardan kurtulma kavramlarını kapsayan ruhî bir muhtevaya sahiptir.

47 Lafzen, "o çok acele ettiğiniz benim elimde değildir": 8:32'de zikredilmiş olan, münkirlerin, Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğu iddiasının isbatı için kendilerinin Allah tarafından derhal cezalandırılmaları gerektiği şeklindeki alaycı taleplerine bir işaret.

48 Yani, "Benim Allah'ın elçisi olduğuma gerçekten kani olurdunuz" —bunun anlamı, yalnızca "mucizevî" *isbata dayalı bir kanaatin hiçbir ruhî/manevî değer taşımadığıdır.*

lüm işlediğini en iyi Allah bilir."

59 Çünkü, yaratılmış varlıkların idrakini aşan şeylerin anahtarları O'nun katındadır: onları Allah'tan başka kimse bilemez.

O, karada ve denizde olan her şeyi bilir; bir yaprak düşmez ki O bundan haberdar olmasın; ve ne yeryüzünün derin karanlığında bir habbe, ne de canlı veya ölü[49] hiçbir şey yoktur ki [O'nun] apaçık fermanında kaydedilmiş olmasın.

60 O'dur sizi geceleyin ölü [gibi] yapan[50] ve gündüzün ne yaptığınızı bilen. O, sizi [Kendisi tarafından] tesbit edilen ömrü tamamlamak üzere her gün[51] hayata geri döndürür. En sonunda O'na döndürüleceksiniz: ve o zaman [hayatta] yaptığınız bütün şeyleri size gösterecektir.

61 Yalnız O'dur kulları üzerinde hüküm sahibi olan. Ve O, birinize ölüm yaklaştığında elçilerimiz onun canını alıncaya kadar sizi gözetlemek için semavî güçler gönderir:[52] ve bu güçler [hiç kimseyi] atlamazlar. **62** O [ölmüş ola]nlar, bunun üzerine Allah'ın, gerçek Yüce Efendilerinin huzuruna getirilirler.[53] Doğrusu, nihai hüküm yalnız O'nundur: ve O, hesap görenlerin en hızlısıdır!

63 De ki: "Siz, boynunuzu bükerek ve içinizden, 'Eğer O bizi bu [sıkıntı]dan kurtarırsa kesinlikle şükredenlerden ola-

وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٩﴾ وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ
إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ
إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ
وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُم
بِٱلَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِٱلنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰٓ
أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا
كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦١﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ وَيُرْسِلُ
عَلَيْكُمْ حَفَظَةً ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ
رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦٢﴾ ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ
ٱلْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ ٱلْحُكْمُ ۖ وَهُوَ أَسْرَعُ ٱلْحَٰسِبِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ مَن
يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ تَدْعُونَهُۥ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

---

49 Lafzen, "taze veya kurutulmuş."

50 *Teveffâ* –lafzen, "o, [herhangi bir şeyi] tamamen aldı"– fiilinin tam bir açıklaması için bkz. sözkonusu terimin Kur'an'da ilk defa kullanıldığı 39:42 ile ilgili not 44.

51 Lafzen, "o anda" —gündüz vaktine işaret. Uyku ve uyanıklık kutuplaşması, ölüm ve hayata bir işaret taşır (karş. 78:9-11).

52 Lafzen, "sizin üzerinize muhafızlar gönderir."

53 Lafzen, "Allah'a geri getirilirler" [yahut, "gönderilirler"] —yani, hüküm için O'nun önüne konulurlar.

cağız!' diye Allah'a yalvardığınızda karanın ve denizin kapkara tehlikelerinden[54] sizi koruyacak olan kimdir?" **64** De ki: "[Yalnızca] Allah, sizi bundan ve başka her türlü sıkıntıdan kurtarabilir, ama siz hâlâ O'nun yanısıra başka güçlere ilahlık yakıştırıyorsunuz!"

65 De ki: "Yalnız O'dur sizi tepenizden ve ayaklarınızın altından[55] azapla kuşatma kudretinde olan; sizi birbirine muhalif topluluklar haline getirip birbirinizin üzerine salan."[56]

Bak, iyice anlasınlar diye, mesajları nasıl her yönüyle açıklıyoruz! **66** Oysa senin hitab ettiğin toplum,[57] bütün bunların hakikat olduğu ortadayken, yine de bunları yalanlıyor.

[O zaman] de ki, "Ben sizin davranışınızdan sorumlu değilim. **67** [Allah'tan gelen] her haber belli bir süreç içinde gerçekleşir: ve siz zaman içinde [hakikati] anlayacaksınız."

68 İMDİ, mesajlarımız hakkında ileri geri konuşan kimselere rastladığın zaman, bu kimseler başka konulara geçinceye kadar[58] onlardan uzak dur; ve eğer Şeytan sana [yapman gerekeni] unuttururursa, hiç değilse, hatırladıktan sonra, artık açıkça zulmeden böyle bir topluluğun içinde yer alma; **69** çünkü Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar onlardan hiçbir şekilde mesul değildirler.

لَئِنْ أَنجَىٰنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾
قُلِ ٱللَّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ
﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ ٱلْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ
أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم
بَأْسَ بَعْضٍ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ
﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِۦ قَوْمُكَ وَهُوَ ٱلْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم
بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا
رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا
فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ
ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَّقُونَ

54 Lafzen, "karanlıklanndan" yahut "derin karanlığından."

55 Yani, herhangi bir yönden yahut herhangi bir şekilde.

56 Yahut: "birbirinize karşı şiddete" —iç parçalanma, korku, şiddet ve zorbalığın, bir toplumun ruhî hakikatlerden uzaklaşmasının kaçınılmaz sonuçları olması.

57 Yani, Hz. Peygamber'in kendi inançsız kavmi ve dolayısıyla, hakikati inkar eden herkes.

58 Lafzen, "onlar bunun dışındaki bir konuşmaya dalıncaya kadar."

Böyleleri sadece [günahkarlara] nasihatte bulunmakla yükümlüdürler,[59] belki böylece berikiler Allah'a karşı sorumluluklarının bilincine varırlar.

70 Dünya hayatının rahatına dalarak eğlenceyi ve geçici zevkleri dinleri haline getiren kimseleri kendi haline bırak;[60] ama bu durumda [onlara] hatırlat ki [ahirette] her insan yaptığı yanlışlardan (ve haksızlıklardan) dolayı rehin tutulacak ve kendisini ne Allah'a karşı koruyacak, ne de kayırıp kollayacak bir kimse bulamayacaktır. Ve düşünülebilecek her türlü fidyeyi vermek istese bile[61] bu kendisinden kabul edilmeyecektir. İşte yaptıkları yanlışlardan dolayı rehin tutulacak olanlar bu [gibi insan]lardır; onlar için [ahirette] yakıcı bir ümitsizlik iksiri vardır[62] ve onları, hakikati inatla inkar ettikleri için şiddetli bir azap beklemektedir.

مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾
وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ
الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا
مِن دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ
لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا ۖ لَهُمْ
شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

---

59 Bu, *ve lâkin zikrâ* ["ama bir nasihat"] eksiltili (mahzûf/elliptic) ifadesinin bir başka anlatımıdır.

60 *İttehazû dînehum le'iben ve lehven* ibaresi, şu iki şekilde de anlaşılabilir: (1) "onlar dinlerini bir oyun ve eğlence [nesnesi] yaptılar", yahut (2) "onlar oyunu ve eğlenceyi [yahut, "geçici zevkleri"] dinleri yaptılar" —yani, hayatlarının biricik hedefi yaptılar. Bana göre bu ikinci okuma kesinlikle daha tercihe şayandır, çünkü "bu dünya hayatının rahatına dalanlar"ın büyük çoğunluğunun, Kur'an'ın "geçici zevkler" olarak tanımladığı –para ve gücün getirebileceği zevkler dahil– dinî coşkuyu andıran şeylerin ardından koşmaya kendilerini adadıkları gerçeğini ortaya koyar. Bu, onların bütün ruhî ve ahlakî değerleri gözden kaçırmalarına yol açan bir zihin durumunun sonucudur.

61 Lafzen, "kendisi için bütün fidyeleri ver[meye gayret et]se bile", yani yeniden dirildikten sonra, geçmiş her türlü günahı için ne türlü kefaret sunarsa sunsun.

62 *Hamîm* kelimesine yüklenebilecek çeşitli anlamlar arasında, aşırı sıcaklık ve şiddetli soğuk kavramları yer alır *(Kâmûs, Tâcu'l-'Arûs)*. Kur'an'ın ahirete ilişkin kavramları arasında yer alan bu deyim, her zaman günahkarların öteki dünyada görecekleri azaba işaret eder; ve ölümden sonraki hayat ile ilgili bütün Kur'ânî atıflar mecazî olmak zorunda bulunduklarından *hamîm* terimi "yakıcı ümitsizlik" olarak çevrilebilir.

71 DE Kİ: "Biz, Allah'ın yerine bize ne faydası dokunan ne de zarar verebilen şeylere mi yalvaralım? Ve Allah bizi doğru yola ilettikten sonra topuklarımızın üzerinde gerisin geri mi dönelim? Tıpkı kendisini doğru yola çağıran arkadaşları [uzaktan] "Bizimle gel!" diye seslendikleri halde şeytanların ayartmasına kapılıp dünyevî zevkler peşinde körü körüne koşturan kimse[63] gibi (mi olalım?)"

De ki: "Şüphe yok ki Allah'ın rehberliği, yegâne rehberliktir; ve biz, kendimizi bütün âlemlerin Rabbine teslim etmekle emrolunduk, **72** namazlarımızda dikkatli ve devamlı olmakla ve kendimizi O'na karşı sorumluluk bilinci içinde tutmakla: Çünkü hepimiz sonunda O'nun huzurunda toplanacağız."

73 O'dur gökleri ve yeri [derunî] bir hakikate[64] göre yaratmış olan. O ne zaman "Ol!" dese O'nun sözü hemen gerçekleşir; ve [mahşer] borusu çalındığı Gün hükümranlık yine O'nun olacaktır.

O, yaratılmışların idraklerini aşan şeyleri de, onların duyuları veya akılları ile kavrayabileceklerini de[65] bilir: yalnızca O'dur gerçek hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan.

قُلْ أَنَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰٓ
أَعْقَٰبِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ كَٱلَّذِى ٱسْتَهْوَتْهُ ٱلشَّيَٰطِينُ
فِى ٱلْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُۥٓ أَصْحَٰبٌ يَدْعُونَهُۥٓ إِلَى ٱلْهُدَى ٱئْتِنَا
قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
﴿٧٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ
يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ ٱلْحَقُّ ۚ وَلَهُ ٱلْمُلْكُ يَوْمَ
يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ ۚ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ
ٱلْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا
ءَالِهَةً

74 VE BİR ZAMAN İbrahim babası Âzer'e [şöyle] demişti:[66] "Sen putları ilah mı

63 Lafzen, "kendisini doğru yola çağıracak arkadaşları olduğu [halde] şeytanların yeryüzünde şaşkın [halde] zevklerle ayarttığı kimse." Bkz. bu bağlamda 2:14, not 10, ayrıca 14:22, not 31 ve 15:17, not 16.

64 Bkz. sûre 10, not 11.

65 *Şehâdet* terimi (lafzî anlamı, "şehadet edilen [veya, "edilebilen"] şey"), bu ve benzeri bağlamlarda *ğayb*'ın (yaratılmış varlıkların idraklerini aşan şey) tam karşıtı olarak kullanılmıştır. Böylece, yaratılmışların kavramsal veya duyusal olarak kavrayabilecekleri gerçeklik tezahürlerini kapsar.

66 Bundan sonraki pasaj (74. ayet ve devamı), tahkiye yoluyla Allah'ın birliğini ve benzersizliğini ortaya koymaya devam eder. Kitâb-ı Mukaddes'de Hz. İbrahim'in

ediniyorsun? Görüyorum ki sen ve halkın açık bir sapıklık içindesiniz!"

75 Böylece Biz İbrahim'e, [Allah'ın] gökler ve yer üzerindeki güçlü hükümranlığı ile ilgili [ilk] kavrayışı kazandırdık, ki kalben mutmain olan kimselerden olsun.

76 Sonra, gece o'nu karanlığı ile örttüğü zaman [gökte] bir yıldız gördü [ve] haykırdı: "İşte benim Rabbim bu!" Ama yıldız kaybolunca, "Ben batan şeyleri sevmem!" diye söylendi.

77 Sonra, ayın doğduğunu görünce, "İşte benim Rabbim bu!" dedi. Ama ay da batınca, "Gerçekten, eğer Rabbim beni doğru yola iletmezse ben kesinlikle sapıklığa düşmüş kimselerden olurum!" dedi.

78 Sonra, güneşin doğduğunu görünce, "İşte benim Rabbim bu! Bu [hepsinin] en büyüğü!" diye haykırdı. Ama o [da] kaybolunca: "Ey halkım!" diye seslendi, "Bakın, sizin yaptığınız gibi, Allah'tan başkasına ilahlık yakıştırmak benden uzak olsun! **79** Bakın, ben bâtıl olan her şeyden uzak durarak yüzümü gökleri ve yeri var eden (Allah)a çevirmekteyim; ve ben O'ndan başkasına ilahlık yakıştıranlardan değilim!"

80 Ve [sonra] halkı o'nunla tartışmaya girdi. [Bunun üzerine] onlara: "Beni doğru yola ileten O iken benimle Allah hakkında hâlâ tartışıyor musunuz? Ama O'ndan

إِنِّي رَبِّكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِي
إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ
﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ
فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْءَافِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلْقَمَرَ بَازِغًا
قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ
مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا
رَبِّي هَٰذَآ أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّآ أَفَلَتْ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا
تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَآجَّهُۥ قَوْمُهُۥ ۚ
قَالَ أَتُحَآجُّوٓنِّي فِي ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنِ ۚ وَلَآ أَخَافُ مَا

babasının adı Âzer değil, Têrah olarak (ilk Müslüman şecerecilere göre Târah veya Târakh) verilmiştir. Ancak onun, tümü de kaynak ve anlam yönünden belirsiz olan daha başka bazı adlarla (veya lakaplarla) anıldığı da bilinmektedir. Bu meyanda, birçok Talmud hikayesinde Zârah olarak anılırken, Eusebius Pamphili (Milattan sonra üçüncü yüzyılın sonları ile dördüncü yüzyılın başına doğru yaşamış olan kilise tarihçisi) onun adını Aser (Athar) olarak belirtir. Kur'an tefsirinin amacı açısından ne Talmud ne de Eusebius bir otorite olarak kabul edilemiyecekleri halde, Âzer lakabının (Kur'an'da yalnızca bir defa geçmektedir) İslam öncesi döneme ait Asar veya Zârah isimlerinin Arapçalaştırılmış şekli olması mümkündür.

başka ilahlık yakıştırdığınız hiçbir şeyden korkmuyorum, [zira hiçbir kötülük bana dokunmaz] Rabbim dilemedikçe.[67] Rabbim her şeyi bilgisi ile kuşatır; peki bunu hiç düşünmüyor musunuz? **81** Allah'tan başka taptıklarınızdan neden korkayım, Allah size yüce katından hakkında hiçbir şey indirmemişken O'ndan başka varlıklara ilahlık yakıştırmaktan korkmuyorsanız? O halde [söyleyin bana,] eğer [cevabını] biliyorsanız: İki taraftan hangisi kendini daha emin hissedebilir? **82** İmana ermiş olan ve zulüm işleyerek imanlarını karartmayanlar, işte onlardır güven içinde olacak olanlar, çünkü doğru yolu bulanlar onlardır!" dedi.

83 İşte bu, halkına karşı [kullanmak üzere] İbrahim'e verdiğimiz muhakeme tarzımızdı:[68] [çünkü] dilediğimiz kimseyi derecelerle yüceltiriz.[69] Şüphe yok ki Rabbiniz hikmet sahibidir, her şeyi bilendir. **84** Biz o'na İshâk'ı ve Yakub'u bağışladık; ve her birini, daha önce Nûh'u iletiğimiz gibi doğru yola ilettik. Onun neslinden Davud'a, Süleyman'a, Eyyub'a, Yusuf'a, Musa'ya ve Harun[a peygamberlik bağışladık]: işte iyilik yapanları böyle ödüllendiririz; **85** ve Zekeriya'ya, Yahya'ya, İsa'ya ve İlyas[a da]: onların hepsi dürüst ve erdemli kimselerdi; **86** ve İsma-

تُشْرِكُونَ بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّى شَيْـًٔا ۗ وَسِعَ رَبِّى
كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ
مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِهِۦ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا ۚ فَأَىُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ
بِٱلْأَمْنِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم
بِظُلْمٍ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ
حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ
إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَ
يَعْقُوبَ ۖ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ
دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ
وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ
وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ

67 Lafzen, "Rabbim bir şey dilemedikçe."

68 Hz. İbrahim'in tartışma ve değerlendirme tarzının Allah'ın *kendi* muhakeme tarzı olarak sunulması, onun ilahî bir ilhamdan kaynaklandığını ve bu nedenle Kur'an'ın takipçileri için de geçerli olduğunu gösterir.

69 Bu, Hz. İbrahim'in, semavî varlıkları –yıldızları, ayı ve güneşi– kutsamaktan Allah'ın aşkın, kapsayıcı varlığını tam olarak kavramaya sezgi yoluyla tekamül etmesi ile sembolize edilmiş bulunan hakikati tedricî olarak kavramasına bir işarettir. "Derecelerle" ifadesi, aynı zamanda, uzun bir peygamberler kuşağının bu öncü isminin nihaî olarak yükseldiği büyük ruhî mertebeyi gösteren *"birçok* derecelerle" şeklinde de alınabilir (bkz. 4:125).

وَالْيَسَعَ
وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ
آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ ۖ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ
إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا
قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ
فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ ۗ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ
إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ
إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ
الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ

il'e, Elyesa'ya, Yunus'a ve Lût[a da].[70] Ve Biz onlardan her birini diğer insanlara üstün kıldık; **87** onların atalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazısı[nı da aynı şekilde yücelttik]: onları[n hepsini] seçtik ve dosdoğru bir yola yönelttik.

88 Bu, Allah'ın rehberliğidir: O, bununla kullarından kimi dilerse onu doğru yola ulaştırır. Onlar, Allah'tan başka şeylere ilahlık yakıştırmış olsalardı, o âna kadar yaptıkları bütün [iyi] şeyler gerçekten boşa gitmiş olurdu: **89** [Ama] Biz, onlara vahyi, sağlam muhakemeyi ve peygamberliği bahşettik.

Ve şimdi inançsızlar bu hakikatleri inkar etmeyi tercih edebilirler,[71] [ama bilin ki] Biz onları, asla reddetmeyecek olan insanlara bahşetmekteyiz; **90** Allah'ın doğru yola ulaştırdığı insanlara. Öyleyse onların rehberliğine uy [ve] de ki: "Sizden bu [hakikat bilgisi] için hiçbir karşılık istemiyorum: Unutmayın ki o bütün insanlığa bir öğütten ibarettir!"

91 Nitekim onlar, "Allah insana hiçbir şey vahyetmemiştir!" derken Allah'ı gereği gibi kavramadıklarını göstermişlerdir. De ki: "Kim indirdi Musa'nın insanlara bir ışık ve rehber olarak getirdiği ve sizin [sırf] kağıt parçaları olarak gördüğünüzü,[72] [o

70 Hz. İbrahim'in kardeşinin oğlu olması nedeniyle o'nun "soyundan" gelmemesine rağmen Lût ismi burada iki sebepten dolayı zikredilmiştir: birincisi, ilk gençlik çağından itibaren Hz. İbrahim'i babasının ardından giden bir çocuk gibi izlemesidir; ikincisi, eski Arapça kullanımında amcanın çoğunlukla "baba" olarak ve yeğenin de "oğul" olarak tanımlanmasıdır. —İbrani peygamberleri Hz. İlyas ve Elyesa için bkz. 37:123, not 48.

71 Lafzen, "eğer onları inkar ederlerse" —yani, Allah'ın birliğinin ve peygamberleri aracılığıyla vahyettiği iradesinin tezahürlerini.

72 Lafzen, "... haline getirdiğiniz": Ancak unutulmamalıdır ki *ce'alehû* fiili, aynı zamanda, "onu ... olarak gördü" yahut "... olarak nitelendirdi" veya "... olarak değerlendirdi" soyut anlamlarına da sahiptir (Cevherî, Râğıb, vd.): Kur'an'da çok sık karşılaşılan bir anlam.

kadar] çok gizlediğiniz halde bir gösteri aracı yaptığınız o ilahî kelâmı? Halbuki [onunla] size ne sizin ne de atalarınızın bilmediği şeyler öğretilmişti."[73] "Allah [o ilahî kelâmı vahyetmiştir]!" de; ve sonra da bırak, onlar boş laflarla oyalanıp dursunlar.

92 [Ve] bu da, bütün kentlerin atasını ve çevresinde oturan herkesi[74] uyarman için yücelerden indirdiğimiz bir ilahî kelâmdır, kutlu, [geçmiş vahiylerden] bugüne kalmış (doğru adına) ne varsa tümünü doğrulayan.[75] Öteki dünyanın varlığına inananlar bu [uyarıya] da inanırlar; namazlarında dikkatli ve devamlı olanlar da işte onlardır.

93 Allah hakkında yalan uyduran,[76] yahut kendisine hiçbir şey indirilmediği halde "Bu bana indirilmiştir!" diyenden daha çarpık zihniyetli kim vardır? Yahut, "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indirebilirim!" diyenden?[77]

Keşke görseydin [onların halini], bu za-

وَأَضِلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ ۚ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٥﴾ إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٢٦﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ ۚ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٢٩﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ انظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَاءَكُم بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا أَنَا عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَارَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا ۗ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ۖ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ ۖ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۚ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾ فَمَن يُرِدِ اللَّهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِندَ رَبِّهِمْ ۖ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُم مِّنَ الْإِنسِ ۖ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُم مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا ۚ قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا ۖ وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا يَشَاءُ كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾ وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَن نَّشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ ۚ سَيَجْزِيهِم بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا ۖ وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۚ كُلُوا مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ۖ وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۖ مِّنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾ قُل لَّا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۖ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُم مِّنْ إِمْلَاقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۖ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَن تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ طَائِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ انتَظِرُوا إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

مِّثْلَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ ۚ وَلَوْ تَرَىٰ

73 Bu pasaj, Kitâb-ı Mukaddes'in vahyedilmiş bir metin olarak kutsal niteliğini dil ucu ile itiraf eden, ama aslında onu "sadece bir kağıt parçası" –yani, kendi hayatları açısından fazla önemi olmayan bir nesne– olarak değerlendiren Kitâb-ı Mukaddes izleyicilerine seslenmektedir: Zira, onun ihtiva ettiği manevî/ahlakî hakikatleri takdir eder görünmelerine rağmen bizzat kendi hayatlarının bu hakikatlerden uzak olduğu gerçeğini kendi kendilerinden gizlerler.

74 "Bütün kentlerin atası" (lafzen, "bütün kasabaların anası"), Kur'an'da Mekke için kullanılan bir sıfattır, çünkü Tek Allah'a adanan ilk mâbed orada inşa edilmiş (karş. 3:96) ve daha sonra bütün müminlerin kıblesi olarak tayin edilmişti. "Onun çevresinde oturanlar" ifadesi, bütün insanlığı gösterir (Taberî, İbni 'Abbâs'dan naklen ve Râzî).

75 Bkz. sûre 3, not 3.

76 Bu bağlamda "yalan", 91. ayette sözü edilen ilahî vahiy gerçeğinin inkarına işaret etmektedir.

77 Sözkonusu edilen vahyin aslında bir insan tarafından kaleme alındığı ve bu nedenle benzerinin de başka insanlar tarafından üretilebileceği iddiasına alaycı bir şekilde işaret.

limler kendilerini ölüm sancıları içinde bulduklarında ve melekler ellerini uzatarak, "Ruhlarınızı teslim edin! Allah'a gerçek olmayan şeyler izafe ettiğiniz ve kibre kapılarak O'nun mesajlarını inatla küçümsediğiniz için bugün aşağılanma cezası ile cezalandırılacaksınız!" diye seslendiklerinde.

94 [Ve Allah şöyle diyecektir:] "İşte şimdi Bize yapayalnız geldiniz, tıpkı sizi ilk yarattığımız gibi; ve [hayatta iken] size bahşettiğimiz her şeyi arkanızda bıraktınız. Kendinizle ilgili olarak Allah'a ortak koştuğunuz o şefaatçilerinizi[78] yanınızda görmüyoruz! Gerçek şu ki, sizin [dünyadaki hayatınız ile] aranızdaki bütün bağlar artık kesilmiştir ve bütün eski dostlarınız sizi terk etmiştir!"[79]

95 KUŞKUSUZ Allah, tohumu ve meyve çekirdeğini çatlatarak ölüden diriyi meydana getirendir ve diriden de ölüyü çıkaran. İşte budur Allah: ve akıllarınız hâlâ nasıl da tersyüz oluyor![80]

96 Tan yerini ağartan[dır O]; geceyi sükûnet[in kaynağı] yapan ve güneş ile ayı tesbit edilen yörüngelerinde hareket ettiren[81] [O'dur]: Bu[nların tümü] Her şeyi Bilen Sonsuz Kudret Sahibinin iradesi ile tayin edilmiştir.

97 Karanın ve denizin zifiri karanlığında onlara bakıp yolunuzu bulabilesiniz di-

إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ
ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ۖ
ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ
غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ ءَايَٰتِهِۦ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا
فُرَٰدَىٰ كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَٰكُمْ
وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ
زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ ۚ لَقَد تَّقَطَّع بَيْنَكُمْ
وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾ إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلْحَبِّ
وَٱلنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ ٱلْمَيِّتِ مِنَ ٱلْحَىِّ ۚ
ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ ٱلْإِصْبَاحِ ۚ
وَجَعَلَ ٱلَّيْلَ سَكَنًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ
تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلنُّجُومَ
لِتَهْتَدُوا۟ بِهَا فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ

78 Lafzen, "sizinle ilgili olarak [Allah'ın] ortakları saydığınız" —yani, onları sözde "uluhiyetteki payları" sebebiyle sizi korumaya veya yardım etmeye muktedir gördüğünüz. Bkz. bu sûrenin 22. ayeti ile ilgili not 15.

79 Lafzen, "(Dostunuz olduklarını) iddia ettiğiniz [veya "farzettiğiniz"] herkes sizden uzaklaşmıştır" —yani, insan ile Allah arasındaki bütün muhayyel aracılar veya şefaatçiler.

80 Bkz. sûre 5, not 90.

81 Lafzen, "... belli bir hesaba tâbi tutan."

ye yıldızları sizin için var eden O'dur: Gerçek şu ki, Biz bu mesajları kavrama yeteneği olan insanlara açık ve anlaşılır kılıyoruz!

98 Bir canlıdan sizi[n hepinizi] var eden[82] O'dur, ve O [sizin her biriniz için yeryüzünde] bir vade ve [ölümden sonra] bir dinlenme yeri [tayin etmiştir]:[83] Biz bu mesajları hakikati kavrayabilecek insanlar için açık ve anlaşılır kılmaktayız!

99 O, gökten suları indirendir; işte Biz bu yolla her türlü canlı bitkiyi yetiştirdik ve bundan çimenleri yeşerttik.[84] Yine bundan birbirine yapışık büyüyen tahıl tanelerini yetiştiririz; ve hurma ağacının tomurcuğundan sık salkımlı hurmalar; asma bahçeleri ve zeytin ağacı ve nar: [hepsi] birbirine çok benzeyen ve (hepsi) birbirinden çok farklı![85] Mahsul verdiği ve olgunlaştığı zaman onların meyvesine bakın! Şüphesiz bütün bunlarda inanacak insanlar için mesajlar vardır!

قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ
فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾
وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ
كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا
مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ
مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ
انظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

---

82 Bkz. sûre 4, not 1.

83 Müfessirler, *mustekarr* ve *müstevde'* terimlerinin bu bağlamdaki anlamları konusunda büyük ölçüde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak, *mustekarr*'ın "bir gidişin/yolun sonu" –yani, bir şeyin amacına veya nihayete erdiği nokta– ve *müstevde*'in "havale/gönderme yeri" veya "ambar" şeklindeki birincil anlamlarını dikkate aldığımızda yukarıda benim verdiğim karşılığa ulaşmış oluruz. Bu karşılığı, ayrıca, 11:6 ve bu sûrenin 67. ayeti de güçlü bir şekilde teyid etmektedir: ilk ayette Allah, her canlının rızkını sağlayan ve "onun [yeryüzündeki] ömrünü ve [ölümden sonraki] istirahat yerini" *(mustekarrahâ ve müstevde'ahâ)* bilen biri olarak anılmış; ikincisinde ise *mustekarr*, "[Allah'ın ihbarlarının] ifası için konulan süre" anlamında kullanılmıştır.

84 Yukarıdaki cümlenin tamamı geniş zaman kipinde ifade edilen siyâk ve sibâkının tersine, geçmiş zaman kipi ile ifade edilmiştir —böylece, Allah'ın hayatı "sudan" yaratmasının orijinal, aslî yönünü üstü kapalı şekilde anlatmaktadır (karş. 21:30 ve ilgili not 39).

85 Yani, temel yaşama ve gelişme ilkelerinde birbirlerine çok benzer, ama yapı, görüntü ve tad olarak da çok farklı.

100 Ama bazıları bütün görünmez varlık türlerine[86] Allah'ın yanında (O'na denk) bir yer yakıştırmaya başladılar, halbuki onları[n tümünü] yaratan O'dur; ve cehaletleri yüzünden O'na oğullar ve kızlar isnad ettiler![87]

O, sonsuz ihtişam sahibidir ve insanların her türlü tasavvur ve tahayyülünü aşan bir yüceliğe sahiptir:[88] **101** Göklerin ve yerin ilk defa var edicisi[dir]! O'nun hiçbir zaman bir eşi olmadığı halde nasıl olur da çocuk sahibi olabilir, ki her şeyi yaratan O iken ve yalnız O her şeyi bilirken?

102 İşte Rabbiniz Allah budur: O'ndan başka ilah yoktur, O her şeyin Yaratıcısı[dır]: Öyleyse yalnız O'na kulluk edin, zira O'dur her şeyi görüp gözeten. **103**

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ
وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا
يَصِفُونَ ۝ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ
وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝

---

86 *Cinn* çoğul ismi (yaygın ama yanlış bir şekilde "cinler"i veya "kötü ruhlar"ı gösterdiği varsayılır) *cenne* fiilinden türetilmiştir: "o gizli idi" [veya "gizlendi"], yahut "gözlerden saklandı"; bu nedenle, gecenin görmeyi engelleyen karanlığı *cinn* olarak adlandırılır (Cevherî). Arap filologlarına göre *cinn* terimi, öncelikle, "[insan] duyularının dışındaki varlıklar"ı gösterir *(Kâmûs, Lisânu'l-'Arab,* Râğıb) ve bu nedenle görünmeyen varlıkların veya güçlerin her türüne teşmil edilebilir. Bu terimin ve daha geniş sonuçlarının tartışılması için bkz. Ek III.

87 Lafzen, "hiç bilgi (sahibi) olmadan O'nun için oğullar ve kızlar uydurdular" [yahut, "haksız şekilde atfettiler"]: melekleri "Allah'ın kızları" (bazı tanrıçaları için de kullandıkları bir sıfat) olarak gören İslam öncesi Arapların inançlarına ve Hz. İsa'yı "Allah'ın oğlu" olarak gören Hristiyanlık doktrinine bir atıf. Ayrıca bkz. 19:92 ve ilgili not 77.

88 Yani O, bütün kusurlardan ve çocuk sahibi olma kavramının îma ettiği her türlü yetersizlikten kesinlikle münezzehtir. "Tasavvur" kavramının kendisi, bir nesnenin başka nesnelerle karşılaştırılması veya arada paralellikler kurulması ihtimalini ifade eder: Ancak Allah benzersizdir, "hiçbir şey O'na benzemez" (42:11) ve bu nedenle, "hiçbir şey O'na denk tutulamaz" (112:4). Bunun sonucu olarak, O'nu veya O'nun "vasıflarını" tanımlamaya yönelik bütün teşebbüsler mantıkî bir imkansızlık ile karşı karşıya bulunurlar ve ahlaken/manen ise günah sayılırlar. O'nun tanımlanamazlığı gerçeği, Kur'an'da zikredilen Allah'ın "sıfatları"nın O'nun gerçekliğini sınırlamadığını, ama tersine, *O'nun faaliyetinin* Kendi yarattığı evren üzerindeki kavranabilir/görülebilir *etkilerini* gösterdiğini açıkça ortaya koyar.

Hiçbir beşerî görüş ve tasavvur O'nu kuşatamaz, halbuki O her türlü beşerî görüş ve tasavvuru çevreleyip kuşatır: zira yalnız O'dur (hikmetine) tam nüfûz edilemez olan, her şeyden haberdar bulunan.[89]

104 Şimdi Rabbinizden size [bu ilahî kelâm yoluyla] anlama ve kavrama araçları verilmiştir. O halde, kim görmek isterse kendi lehine, ve kim de körlüğü tercih ederse kendi aleyhine davranmış olur. Ve [kalbi katılaşmış olanlara de ki]: "Ben sizin bekçiniz değilim!"

105 Böylece Biz mesajlarımızı çok yönlü olarak dile getiriyoruz ki "Sen [bütün bunlardan] iyi ders almışsın!"[90] diyebilsinler ve mesajları, onları kavrama yeteneğine sahip insanlara açıklayabilelim. **106** Sen Rabbinden sana vahyedilmiş olana uy –ki O'ndan başka ilah yoktur– ve O'nunla birlikte başkasına ilahlık yakıştıranların tümüne sırtını dön.

107 Eğer Allah dilemiş olsaydı onlar O'ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmazlardı;[91] Biz seni onların bekçisi yapmadık ve sen onların yaptıklarından da sorumlu değilsin.

108 Onların Allah'tan başka yalvarıp sı-

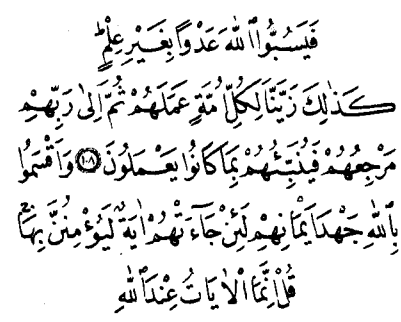
لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ
اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَاءَكُم بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ ۖ
فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا أَنَا عَلَيْكُم
بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا
دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ
مِن رَّبِّكَ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا ۗ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ
وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ
يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

89 *Latîf* terimi, nitelik olarak son derece ince olan ve bu nedenle de fark edilemez ve nüfûz edilemez bulunan şeyleri gösterir. Bu terimin, Kur'an'da Allah ile ilgili olarak ve *habîr* ("her şeyden haberdar") sıfatı ile birlikte geçtiği her yerde Allah'ın, kendisinin her şeyden haberdar oluşuna karşılık insanın tasavvuru, tahayyülü ve idrakinin erişemediği bir konumda bulunduğu düşüncesini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir (yukarıdaki ayetin dışında ayrıca bkz. 22:63, 31:16, 33:34 ve 67:14). *Latîf* ve *Habîr*'in birlikte *el* harf-i tarifi ile kullanıldığı iki örnekte (6:103 ve 67:14) *huve'l-latîf* ifadesi, "*yalnız* O'dur nüfûz edilemez olan" anlamına gelir —Allah'ın bu vasfının benzersiz ve mutlak oluşuna işaret.

90 Lafzen, "sen [onu iyi] öğrenmişsin" —yani, Allah'ın mesajını.

91 Yani, hiç kimse, başka birini, Allah ona rehberliğini lütfetmedikçe inandırma gücüne sahip değildir.

ğındıkları [varlıklar]a sövmeyin[92] ki onlar da kin ve cehaletten dolayı Allah'a sövmesinler: zira Biz her topluma kendi yaptıklarını güzel gösterdik.[93] [Ama] zamanı geldiğinde onlar Rablerine döneceklerdir: O zaman Allah onlara bütün yaptıklarını [en doğru şekilde] anlatacaktır.

109 Şimdi en emin ve kararlı şekilde Allah'a yemin ediyorlar ki eğer kendilerine bir mucize gösterilmiş olsaydı bu [ilahî kelâm]a gerçekten inanmış olacaklardı. De ki: "Mucizeler yalnız Allah'ın elindedir!"[94]

92 Başka insanların kutsal saydığı herhangi bir şeye –bu, Allah'ın birliği prensibini ihlal ediyor olsa bile– sövmenin yasaklanması çoğul olarak ifade edilmiştir ve bu nedenle bütün müminlere hitab etmektedir. Böylece Müslümanların, başkalarının yanlış inançlarına karşı çıkmaları istendiği halde, bu inançların temel unsurlarını tezyif etmelerine ve böylece hata yapan insanların duygularını incitmelerine izin verilmemiştir.

93 Lafzen, "böylece ... güzel yaptık." Bu, kendisine çocukluğundan itibaren benimsetilen ve yetişkinliğinde sosyal çevresiyle paylaştığı inançları tek mümkün ve doğru inançlar olarak görmenin insanın tabiatından doğduğuna işarettir —sonuçta, bu inançlara yönelik bir eleştiri, çoğu zaman düşmanca bir psikolojik tepki doğurur.

94 Lafzen, "Mucizeler yalnız Allah katındadır." Kur'an'daki *âyet* terimi, yalnızca "mucize"yi (olağan —yani, herkes tarafından gözlemlenebilen tabii işleyişin ötesindeki bir olay) değil, aynı zamanda bir "işaret"i veya "mesaj"ı da ifade eder: Bu sonuncu karşılık, Kur'an'da en sık karşılaşılanıdır. Böylece, herkes tarafından "mucize" olarak tanımlanan şey, gerçekte Allah'tan gelen bir *olağan-dışı mesajı* anlatır ve normal olarak insan aklının ulaşamayacağı ruhî/manevî bir hakikati –bazan sembolik biçimde de olsa– gösterir. Ama böyle olağanüstü, "mucizevî" mesajlar bile "tabiatüstü" olarak nitelendirilemezler: Çünkü, "tabiat kanunları" denilen şey, yalnızca, Allah'ın yaratma konusundaki "sünneti"nin *(sünnetullâh)* kavranabilir tezahürleridir —ve sonuç olarak, hadiselerin olağan akışına uygun olsun ya da olmasın, var olan ve meydana gelen yahut var olması veya meydana gelmesi beklenebilir olan her şey, kelimenin en derunî anlamıyla "tabiî"dir. Şimdi işaret edilen olağanüstü mesajlar, kural olarak, "peygamber" olarak adlandırılan, özel yeteneklerle donatılmış ve ilahî olarak seçilmiş şahıslar aracılığıyla kendilerini ortaya koyduklarından, onlardan bazan "mucize gösterici" olarak söz edilmektedir —Kur'an'ın "mucizeler yalnız Allah'ın elindedir" sözleriyle dışladığı bir yanılgı. (Bkz. ayrıca 17:59 ve ilgili not 71).

وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَآ إِذَا جَآءَتْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١١٠﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْـِٔدَتَهُمْ وَأَبْصَـٰرَهُمْ كَمَا لَمْ
يُؤْمِنُوا بِهِۦٓ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِى طُغْيَـٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ
﴿١١٠﴾ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ
ٱلْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوٓا۟
إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾
وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِىٍّ عَدُوًّا شَيَـٰطِينَ ٱلْإِنسِ وَ
ٱلْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ ٱلْقَوْلِ غُرُورًا

Ve hepinizin bildiği gibi, onlara bir mucize gösterilmiş olsaydı bile ona inanmazlardı **110** kalplerini ve gözlerini [hakikatten] ayırdığımız sürece,[95] tıpkı ona ilk başta inanmadıkları gibi: ve [böylece] Biz, körce ileri geri yalpalayıp dursunlar diye onları küstahça kibirleri ile başbaşa bırakırız.

111 Biz onlara melekler göndermiş olsaydık ve ölüler kendileriyle konuşmuş olsaydı,[96] ve [hakikati kanıtlayabilecek] her şeyi karşılarına çıkarıp önlerinde bir araya toplamış olsaydık [bile], Allah dilemediği sürece yine inanmazlardı.[97] Ama onların çoğu [bundan] tamamen habersizdir.

112 VE İŞTE böylece, Biz, hem insanlar hem de görünmez varlıklar içinden zihin çelmeyi amaçlayan yaldızlı/parlak yarı-hakikatleri[98] birbirlerine fısıldayan şeytanî güçleri her peygambere düşman

95 Yani, hakikati kabul etmekteki isteksizlikleri sonucunda ona karşı kör kaldıkları sürece —bu, Allah'ın mahlukatı üzerine koyduğu sebep-sonuç kanunu ile uyumlu bir durumdur (bkz. sûre 2, not 7).

96 Zımnen, ölümden sonra hayat olduğu gerçeği hakkında.

97 Bkz. yukarıda not 95.

98 Lafzen, "akıl çelici süslü konuşmaları" yahut "cilalı yalanları" (Lane III, 1223) — yani, aldatıcı çekicilikleriyle insanı baştan çıkaran ve onu bütün gerçek ruhsal değerleri gözardı etmeye yönelten yarı hakikatleri (bkz. ayrıca 25:30-31). *Cinn* kelimesini "görünmez varlıklar" olarak çevirmem konusunda bkz. yukarıdaki not 86 ve Ek III. Diğer taraftan *şeyâtîn* terimi (lafzen, "şeytanlar") Kur'an'da çoğunlukla hem insanda hem de ruhsal dünyada mevcut olan şeytanî güçler anlamında kullanılır (karş. 2:14 ve ilgili not). Taberî tarafından nakledilen birçok sahih Hadis'e göre Hz. Peygamber'e, "İnsanlar arasında şeytanlar var mı?" diye sorulduğunda, "Evet, üstelik onlar görünmez varlıklar *(cinn)* arasındaki şeytanlardan daha kötüdürler" şeklinde cevap verdi. Böylece, yukandaki ayetin anlamı şöyle olmaktadır: her peygamber, her ne sebeple olursa olsun, hakikatin sesine kulak vermeyi reddeden ve başka insanları saptırmaya çalışan şeytanî kimselerin manevî –ve çoğu zaman da maddî– düşmanlığına karşı koymak zorunda kalmıştır.

kıldık. Ama Rabbin dilemedikçe onlar bunu yapamazlardı: o halde, onlardan ve onların mesnedsiz hayallerinden uzak durun!

113 Yine de, ahirete inanmayanların kalpleri O'na yönelebilsin ve O'nda tatmin bulabilsinler diye, ayrıca ulaşabilecekleri [fazilet derecesi]ne ulaşabilsinler diye, **114** sen onlara [de ki:] "Hakikati apaçık ortaya koyan[99] bu ilahî kelâmı size indiren O iken, [neyin doğru neyin yanlış olduğu konusundaki] hüküm için O'ndan başkasını mı arayacağım?"[100]

Ve kendilerine daha önce vahiy bahşettiklerimiz bilirler ki bu [vahiy] de Rabbin tarafından safha safha indirilmiştir.[101] Öyleyse şüphe edenlerden olmayın, **115** zira, Rabbinin vaadi doğruluk ve adaletle yerine getirilmiştir.[102] O'nun vaadlerini[n gerçekleşmesini] engelleyebilecek hiçbir güç yoktur: ve yalnızca O'dur her şeyi duyan, her şeyi bilen.

116 Şimdi, eğer yeryüzünde [yaşamakta] olanların çoğunluğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar: onlar ancak [başkalarının] zanlarına tâbi olur-

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا۟ مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْتَغِى حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا

99 *Mufassalan* ifadesi, aynı zamanda, "hak ile bâtıl arasındaki farkı *(fasl)* ortaya koyacak şekilde" olarak da çevrilebilir (Zemahşerî). Çoğul "siz" zamirinin kullanılması, ilahî kelâmın onu bilecek durumda olan herkese hitab ettiğini gösterir.

100 Lafzen, "Allah'tan başka bir hakim mi arayacağım?"

101 Bkz. 2:146 ve ilgili not. "Bu" zamiri, ya önceki ilahî kelâma –Kitâb-ı Mukaddes– ve onun Hz. İbrahim soyundan bir peygamberin geleceği şeklindeki haberine, yahut daha büyük ihtimalle Kur'an'a işaret ediyor gibidir: ki doğruysa, çevirinin "bu da" şeklinde olması gerekir. Her iki durumda da yukarıdaki ibarenin, Kitâb-ı Mukaddes'in bazı takipçilerinin Kur'an'ın gerçekten ilahî vahyin bir mahsulü olduğu şeklindeki içgüdüsel (belki de yalnızca bilinçaltındaki) uyanıklıklarına işaret ettiği söylenebilir.

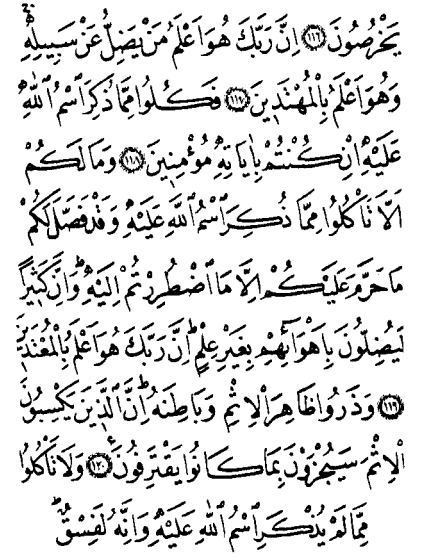
102 Allah ile bağlantılı olduğunda ***kelime*** ("söz") terimi Kur'an'da çoğunlukla "vaad" anlamında kullanılır. Bu örnekte, açıkça, Allah'ın Araplar arasından "Musa gibi" bir peygamber göndereceği şeklindeki Kitâb-ı Mukaddes'in haberine (Tesniye xviii, 15 ve 18) işaret etmektedir (bkz. sûre 2, not 33).

lar ve kendileri hiçbir şey yapmayıp sadece tahmin yürütürler.[103]

117 Şüphe yok ki Allah, kimin O'nun yolundan saptığını ve kimin doğru yolda olduğunu en iyi bilendir.

118 ÖYLEYSE, üzerinde Allah'ın adının anıldığı şeylerden yiyin, eğer O'nun mesajlarına gerçekten inanıyorsanız.[104] **119** Ve Allah mecbur kaldığınız durumlar dışında (yemenizi) yasakladığı şeyleri size ayrıntılı olarak açıklamışken üzerinde O'nun adının anıldığı şeyleri neden yemiyorsunuz? Ama bakın, [bu tür konularda] birçok insan diğerlerini [hiçbir gerçek] bilgiye dayanmaksızın, kendi temelsiz görüşleriyle saptırmaktadır. Şüphe yok ki senin Rabbin hak ve adalet sınırlarını aşanlardan tam olarak haberdardır.

120 Ama, ister açık ister gizli, günah işlemekten kaçının.[105] Zira unutmayın ki, günah işleyenler kazandıkları yüzünden ceza göreceklerdir. **121** Bu nedenle, üzerinde Allah'ın adı anılmayan şeylerden yemeyin, zira bu gerçekten günahkarca bir davranış olur.

103 Yani, insan hayatının gerçek mahiyeti ve onun nihaî kaderi, vahiy meselesi, Allah ile insan arasındaki ilişki, iyi ile kötünün anlamı vb. konularda. Böyle zan ve tahminler, insanın manevî hakikatlerden sapmasına yol açmak dışında, ayrıca, Kur'an'ın 118 ve 119. ayetlerde örneklerle atıfta bulunduğu keyfî davranış kurallarına ve uydurulmuş yasaklara sebebiyet verirler.

104 Bu ve bundan sonraki ayetin maksadı, ilk bakışta görüldüğü gibi, o ana kadar ilan edilmiş beslenme kurallarını tekrar etmek değil, daha çok, böyle kurallara uymanın kendi başına bir amaç ve bir *törensel* malzeme yapılmamasını hatırlatmaktır: Bu, yukarıdaki iki ayetin neden Allah'ın aşkın birliği ve insanın akidevî yolları ile ilgili bir söylemin ortasına yerleştirildiğini açıklar. 119. ayette sözü edilen "temelsiz görüşler", ruhî değerlerden çok sun'î törenlere ve tabulara önem veren görüşlerdir.

105 Bu emir, 118. ayet ile bağlantılıdır ve böylece, "üzerinde Allah'ın adının anıldığı şeylerden yiyin ... ama günah işlemekten kaçının" —yani, "Allah'ın size helal kıldığının ötesine geçmeyin" denmek isteniyor.

Ve [insanların kalplerindeki] şeytanî dürtüler, sahiplerine,[106] sizi [neyin günah olduğu ve neyin olmadığı konusunda] tartışmaya çekmelerini fısıldarlar; ve eğer onlara uyarsan bil ki sen, Allah'tan başka varlıklara veya güçlere ilahlık yakıştıranlar [gibi] olursun.[107]

وَإِنَّ الشَّيَٰطِينَ
لَيُوحُونَ إِلَىٰٓ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَٰدِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ
إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ
وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى
ٱلظُّلُمَٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَٰفِرِينَ
مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِى كُلِّ قَرْيَةٍ
أَكَٰبِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا۟ فِيهَا ۚ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَآءَتْهُمْ ءَايَةٌ قَالُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ
حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ رُسُلُ ٱللَّهِ ۘ

122 [RUHEN] ölü iken hayata kavuşturduğumuz ve insanlar arasında yolunu bulması için[108] kendisine ışık tuttuğumuz kimse, hiç içinden çıkamayacağı derin karanlığın içine [gömülüp kalmış] biri gibi olur mu?

[Ama] böyle: hakikati inkar edenlere yaptıkları güzel görünür. **123** Ve işte böylece her ülkenin önde gelenlerini, hile ve entrika peşinde koşan suçlular durumuna sokarız:[109] ama çevirdikleri entrikalar yalnız kendi aleyhlerine olur; ve onu da anlamazlar.

124 Ne zaman onlara bir [ilahî] mesaj gelse, "Allah'ın peygamberlerine verdiklerinin benzeri[110] bize verilmedikçe inan-

106 Lafzen, "şeytanlar, kendilerine yakın olanlara/dostlarına *(ilâ evliyâihim)* fısıldarlar." *Şeyâtîn*'i yukarıda "şeytanî dürtüler" olarak çevirmem konusunda bkz. 2:14 ile ilgili not 10 ve 14:22 ile ilgili not 31.

107 Yani, "senin şeytanî dürtülerin, Allah'ın bu konudaki açık buyruklarını gözden kaçırmanı sağlamak için neyin günah olduğu ve neyin olmadığı konusunda seni tartışmaya çekmeye çalışırlar; ve eğer onların keyfî, saptırıcı muhakeme tarzlarına uyarsan onları adeta ahlakî kanun koyucular pozisyonuna çıkarmış ve böylece yalnızca Allah'a mahsus olan bir hakkı onlara izafe etmiş olursun."

108 Lafzen, "insanlar arasında yürümesi için." Bütün müfessirler, "ölü"nün mecazî olduğunda ve bu ifadenin, iman ile ruhen hayat bulan ve bundan dolayı hayat tarzlarını sağlıklı bir şekilde düzenleyebilen insanlara işaret ettiğinde hemfikirdirler.

109 Önemli kimseler olduklarına inanmaları onları az veya çok eleştiriye kapalı hale getirdiğinden, "önde gelenler", kural olarak, kendi davranışlarının ahlakî yönlerini sorgulamakta diğer insanlardan daha az istekli olurlar; ve bunun sonucu olarak kendilerini daima haklı görmeleri, onları çoğu zaman büyük hatalar yapmaya sevk eder.

110 Yani, doğrudan vahiy.

mayız!" derler. [Ama] mesajını kime tevdî edeceğini en iyi Allah bilir.
Suç işleyenler, Allah katında aşağılanmaya ve entrikacı eğilimlerinden dolayı şiddetli bir azaba uğratılacaklardır.

125 Allah kimi doğru yola ulaştırmak isterse, kalbini [O'na] teslim olma arzusuyla genişletir; kimin de sapmasına izin verirse onun kalbini daraltır ve sıkıştırır, adeta göklere tırmanıyormuş gibi: böylece Allah, inanmayanları dehşete düşürür. **126** İşte bu şaşmaz [çizgi], Rabbinin yoludur.[111]
Gerçekten bu mesajlarımızı, onlardan ders al[mak isteyl]en insanlara açık şekilde anlatıyoruz! **127** Rableri katında barış ve esenlik yurdu onların olacak; ve yapmakta olduklarından dolayı Allah onlara yakın bulunacak.

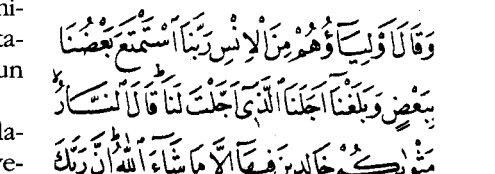
128 ALLAH, onları[n tümünü] bir araya topladığı o Gün, "Ey görünmez [şeytanî] varlıklar ile yakınlık içinde olanlar! Siz [diğer] birçok insanı tuzağa düşürdünüz!" [diyecektir].[112]

اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ
يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ ۗ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا صَغَارٌ عِنْدَ
اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيْدٌ ۢ بِمَا كَانُوْا يَمْكُرُوْنَ ﴿١٢٤﴾ فَمَنْ يُّرِدِ
اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ
يُّضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ
فِي السَّمَآءِ ۗ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ
﴿١٢٥﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ
لِقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلٰمِ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ
جَمِيْعًا ۚ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِّنَ الْاِنْسِ ۚ

111 Lafzen, "ve bu Rabbinin yolu dosdoğrudur" —yani, sebep-sonuç kanununun insanın derunî hayatındaki uygulaması da değişmezdir. Önceki cümlede geçen ve benim tarafımdan "dehşet" olarak çevrilen *rics* terimi, tabiat itibariyle iğrenç, berbat yahut korkunç olan herhangi bir şeyi gösterir; bu durumda, hayatın bir anlamı ve amacı olduğuna inanmayan herkesi er veya geç kuşatacak olan korkunç boşluk/hiçlik duygusunu ifade eder.

112 Müfessirlerin büyük kısmına göre, burada işaret edilen görünmez varlıklar (*cinn*), bu sûrenin 112. ayetinde sözü edilen, onlar arasındaki "şeytanî güçler"dir (*şeyâtîn*). Genel olarak kabul edilen görüş, burada hitab edilenlerin bu tür varlıklar veya güçler olduğudur; ama bu bağlamda kullanılan *ma'şer* teriminin öncelikli anlamı, bana göre, farklı bir sonuca yol açar. Bu terimin, çoğunlukla bazı ortak temel niteliklere sahip olan bir gurubu, topluluğu veya akıllı/duygulu varlık türlerini göstermek için kullanıldığı doğrudur: "onunla uyum içinde (veya "aynı durumda") bulundu" yahut "onunla çok yakın yaşadı" anlamındaki *'aşerahû* fiiline dayalı geleneksel –ve şüphesiz doğru– bir kullanım. Ama burada kasdedilenin gerçekte ne olduğu hakkında bize ipucu veren, işte tam da *ma'şer* teriminin bu fiil kökündür. Bir kimsenin *ma'şer*'i, birincil anlamıyla, onunla aynı şartlarda

Onlara yakın olan[113] insanlar [ise,] "Ey Rabbimiz! Biz [hayatta] birbirimizin arkadaşlığından yararlandık; ama [artık] süremizin sonuna geldik –Senin bizim için tayin ettiğin sürenin– [ve artık yolumuzun yanlışlığını görüyoruz!]" diyecekler.
[Ama] O, "Sizin kalıcı-yurdunuz ateş olacak, Allah aksini dilemedikçe!"[114] diyecektir. Şüphe yok ki Rabbin hikmet sahibidir, her şeyi bilendir.

129 Ve bu şekilde, zalimlerin, [kötü] fiilleri ile birbirlerini ayartıp baştan çıkarmalarını[115] sağlarız.
130 [Ve Allah şöyle devam edecek:] "Ey görünmez [şeytanî] varlıklar ve [benzer zihniyetteki] insanlar ile yakınlık içinde bulunan sizler! İçinizden mesajlarımı si-

---

yaşayan veya ona çok yakın bulunan insanları (çevresini) gösterdiğinden (karş. *Lisânu'l-'Arab*: "Bir kimsenin *ma'şer*'i onun ailesidir"), yukarıdaki Kur'ânî ibarede de benzer bir anlama sahip olduğunu kabul edebiliriz. Böylece, bana göre, *yâ ma'şera'l-cinn* hitabı, "Ey görünmez [şeytanî] varlıklar topluluğu" demek değil, ama daha çok, "Ey görünmez [şeytanî] varlıklara yakın olan [yahut, "onlarla "bir arada yaşamış bulunan"] sizler" demektir: başka bir deyişle, bu ayet, "zihinleri çelmeyi amaçlayan yaldızılı/parlak yarı-hakikatler" (ayet 112) ile baştan çıkarılmış bulunan yanlış/eğri yoldaki *insanlara* hitab etmektedir. Bu yorum, aşağıda 130. ayette geçen, "size *sizin kendi aranızdan* peygamberler gelmedi mi?" sözleri ile desteklenmektedir: zira Kur'an her zaman insan türüne mensup olan peygamberlerden söz eder, yoksa *cinler* arasından çıkan peygamberlerden değil. (Bu sonuncu terimin daha geniş anlamı konusunda bkz. Ek III.)

113 Yani, görünmez şeytanî varlıklara yakın bulunan. Unutulmaması gerekir ki *velî*'nin (çoğulu *evliyâ'*) birincil anlamı, "[başka birine] yakın olan kimse"dir.

114 Yani, Allah, onlara rahmetiyle lütufda bulunmadıkça (bkz. bu sûrenin 12. ayeti ve ilgili not). Bazı büyük Müslüman kelamcıların, yukarıdaki ibareden ve 11:107'de geçen benzerinden (ayrıca Hz. Peygamber'in birçok sahih Hadisi'nden) çıkardıkları sonuca göre, sonsuza kadar sürecek olan cennet nimetlerinin tersine, günahkarların öteki dünyadaki azabı Allah'ın rahmetinden dolayı sınırlı kalacaktır. (Bkz. bu bağlamda 40:12 ile ilgili not 10'da nakledilen Hadis).

115 Lafzen, "birbirlerine yakın olmalarını" yahut "birbirlerini tutmalarını." Yukarıdaki cümlenin başındaki "bu şekilde" *(kezâlike)* ibaresi, kötülerin, "zihinleri çelmeyi amaçlayan yaldızlı/parlak yarı-hakikatleri birbirlerine fısıldama" (bu sûrenin 112. ayeti) şekillerine açık bir işarettir.

ze ileten ve bu [Hesap] Günü'nün geleceği konusunda sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?"

Onlar: "Biz kendi aleyhimize şahitlik yaparız!" diyecekler. Zira bu dünya hayatı onları ayartmıştır: ve böylece onlar, hakikati inkar ettiklerine dair kendi aleyhlerine şahitlik yapacaklardır.

131 Gerçek şu ki, bir toplumun fertleri [doğru ile eğrinin anlamından] habersiz olduğu sürece Rabbin o toplumu[116] yaptığı yanlışlıklardan dolayı asla yok etmez: **132** zira herkes, ancak [kasıtlı] eylemlerinden dolayı yargılanacaktır;[117] ve Rabbin, onların yaptıklarından habersiz değildir.

133 Ve yalnızca Rabbindir Kendi kendine yeterli, sınırsız merhamet sahibi. O, dilerse siz[in varlığınız]la son verebilir ve daha sonra dilediğini sizin yerinize geçirebilir, tıpkı sizi başka insanların soyundan var ettiği gibi.

134 Şüphe yok ki size vaad edilen o [hesaplaşma] mutlaka gelecektir ve siz ondan kaçamayacaksınız!

135 De ki: "Ey [inanmayan] halkım! Gücünüz içinde olan her şeyi yapın [ki] ben de [Allah yolunda] gayret göstereyim; ve zamanla anlayacaksınız gelecek kimindir.[118]

وَيُنذِرُونَكُمْ
لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا۟ شَهِدْنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَا وَ
غَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَشَهِدُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ
كَانُوا۟ كَٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ
ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَٰفِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ
مِّمَّا عَمِلُوا۟ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ
ٱلْغَنِىُّ ذُو ٱلرَّحْمَةِ ۖ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ
مِنۢ بَعْدِكُم مَّا يَشَآءُ كَمَآ أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ ءَاخَرِينَ ﴿١٣٣﴾
إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَءَاتٍ ۙ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَٰقَوْمِ
ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۖ

116 Lafzen, "toplumları." *Karye* terimi (lafzî karşılığı, "kasaba", "köy" yahut "ülke"), bir kasabanın veya ülkenin *halkını* –kısacası, bir "topluluğu"– gösterir ve bu terim, Kur'an'da, her zaman olmasa bile çoğunlukla bu anlamda kullanılmıştır.

117 Lafzen, "herkes yaptıklarının (yani, *bilinçli olarak yaptıkları)* karşılığında bir derece sahibi olacaktır" —Allah, insanları, önceden peygamberler tarafından kendilerine bildirilmiş olan ahlakî bir kurala bilinçli olarak ters düşmedikleri sürece, işlemiş olabilecekleri hatalardan dolayı sorumlu tutmaz.

118 Lafzen, "yurdun (mutlu) sonunun kime ait olacağını." "Yurt" *(dâr)* terimi, Kur'an'da, hem bu dünya *(dâru'd-dünyâ),* hem de öteki dünya *(dâru'l-âhire)* ile ilgili kullanılmıştır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu, burada öteki dünyaya işaret edildiği görüşündedirler: Ancak Zemahşerî, onu yeryüzündeki hayata bağlamaktadır. Bu yorumların her ikisi de metin ile uyumlu olduğundan, ikisini de kapsayan yukarıdaki çeviriyi tercih ettim.

Şüphe yok ki zalimler asla mutluluğa erişemeyecekler!"

136 ONLAR, Allah'ın yarattığı tarlalar ile hayvanların mahsullerinden O'na bir pay ayırırlar ve "Bu Allah'a aittir!" derler; yahut [haksız şekilde],[119] "Ve bu [da], eminiz ki, Allah'ın uluhiyetinde pay sahibi olan varlıklar içindir!"[120] diye iddia ederler. Ama zihinlerinde Allah'a ortak saydıkları varlıklar için ayırdıkları şey, [onları] Allah'a yakınlaştırmaz, Allah için ayırdıkları da [onları ancak] Allah'ın uluhiyetine ortak koştukları o varlıklara yakınlaştırır.[121] Gerçekten de ne kötüdür onların yargıları!

137 Ve aynı şekilde Allah'a ortak koştukları varlıklara veya güçlere olan inançları, Allah'tan başka şeylere ilahlık yakıştıranların çoğuna çocuklarını öldürmelerini [bile] güzel gösterir[122] ve böylece on-

إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١٣٥﴾

وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ ٱلْحَرْثِ وَٱلْأَنْعَٰمِ نَصِيبًا فَقَالُوا۟
هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَآئِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ
فَلَا يَصِلُ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمْ ۗ
سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ
قَتْلَ أَوْلَٰدِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا۟ عَلَيْهِمْ

119 Haksız şekilde —çünkü var olan her şey son tahlilde yalnız Allah'a aittir.

120 Lafzen, "bizim [Allah'a] koştuğumuz ortaklarımız için" —yani, "Allah ile ortak olduklarını *düşündüklerimiz.*" *Şerîk* teriminin bir açıklaması için bkz. bu sûrenin 22. ayeti ile ilgili not 15. İslam öncesi Araplar, tarım mahsullerinin ve hayvanlarının bir kısmını bazı putlarına, bir kısmını da onlardan biri –ve en büyüğü– olarak gördükleri Allah'a adarlardı. Ancak Kur'an'ın metodu ile uyumlu olarak yukarıdaki ayet, yalnızca İslam öncesi Arap hayatının tarihsel yönüne atıfta bulunmamakta, daha geniş ve daha genel bir muhteva da taşımaktadır: yani, yalnızca dinî "mükellefiyetler"in Allah ile muhayyel tanrılar arasında paylaşılmasına değil, ama aynı zamanda O'nun *yaratıcı güçlerinden* bir bölümünün O'nun yanısıra başka bir şeye veya kimseye izafe edilmesine de işaret etmektedir.

121 Yani, onların dinî görevlerinden bir "kısmı"nı Allah'a yöneltmeleri gerçeği, imanlarını güçlendirmez; ama daha çok, O'nun aşkın benzersizliğinin inkar edilmesine işaret eder ve böylece onları muhayyel ilahî veya yarı-ilahî "aracılar"a daha fazla bağımlı hale getirir.

122 Lafzen, "onların (Allah'a koştukları) ortakları ... gösterir." Râzî'nin işaret ettiği gibi, bazı ilk dönem müfessirleri, *şurekâuhum* (lafzen, "onların ortakları") ifadesinin burada bu sûrenin 112, 121, 128 ve 130. ayetlerinde işaret edilen *cinler* ve insanlar arasındaki "şeytanî güçler"i *(şeyâtîn)* veya "varlıklar"ı gösterdiği görüşündedirler. Ancak bana öyle geliyor ki, burada –ve önceki ayette– kasdedilen, Allah'a "ortak" koşulabilecek herhangi bir şeyin *varlığına inançtır.* Yukarıdaki ibareyi, "... var sayılan varlıklara veya güçlere inançları" şeklinde çevirmemin sebebi budur.

ları yok olmaya ve inançlarında şaşkınlığa götürür.[123]

Ama yine de Allah dilemeseydi bütün bunları yapmazlardı:[124] o halde onlardan ve onların bütün mesnedsiz hayallerinden uzak dur!

138 Onlar, [haksız] bir iddia ile, "Şu hayvanlar ve tarla mahsulleri kutsaldır; bizim izin verdiklerimiz dışında hiç kimse onlardan yiyemez!" derler[125] ve bazı tür hayvanların sırtına yük vurulmasının yasak [olduğunu ilan eder]ler; öyle hayvanlar var ki onlar üzerinde Allah'ın ismini telaffuz etmezler;[126] [ve bu âdetlerin kaynağını] haksız yere O'na isnad ederler. [Ama] Allah, onları bütün bu mesnedsiz hayallerinden dolayı cezalandıracaktır.

139 Ve onlar, "Şu hayvanların karnında olan her şey bizim erkeklerimize tahsis edilmiş, kadınlarımıza ise yasaklanmıştır:

دِينَهُمْ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾
وَقَالُوا۟ هَٰذِهِۦٓ أَنْعَٰمٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ إِلَّا مَن
نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَٰمٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَٰمٌ
لَّا يَذْكُرُونَ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا ٱفْتِرَآءً عَلَيْهِ ۚ سَيَجْزِيهِم
بِمَا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا۟ مَا فِى بُطُونِ هَٰذِهِ ٱلْأَنْعَٰمِ
خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِنَا ۖ وَإِن يَكُن

123 Bu, İslam öncesi Araplar arasında yaygın olan, istemedikleri bazı çocuklarını, özellikle de kız çocuklarını diri diri gömme adetine ve ayrıca, zaman zaman erkek çocuklarını putlarından biri için kurban etmelerine bir atıftır (Zemahşerî). Bu tarihî atfın ötesinde, yukarıdaki Kur'an ayeti, Allah'tan başka bir şeye veya kimseye ilahlık yakıştırılmasının, mahiyet itibariyle, şeklî ve çoğu zaman saçma olduğu ve ilkel ayinlerle "hoşnut edilmesi" beklenen her türlü muhayyel güce sürekli artan bir bağımlılığa yol açtığı psikolojik gerçeğine işaret eder: Bu da, ruhsal özgürlüğün kaybını ve ahlakî çöküntüyü getirir.

124 Yani, Allah onların istedikleri gibi davranmalarına izin verir, çünkü onlardan, insanlara bahşettiği serbest iradelerini ve akıllarını kullanmalarını ister.

125 İslam öncesi Araplar, bu ayetin son bölümünde açıklandığı gibi, bu tabuların Allah tarafından emredildiğini haksız şekilde iddia ettiler. Bu farazî, keyfî "emirler"den biri, yalnız belli bir puta tapan ruhanî şahsiyetlerin ve belli bir kabileye mensup bazı kimselerin böyle adanmış hayvanların etlerini yiyebileceklerini, kadınların ise bunu yapamayacaklarını öngörmekteydi (Zemahşerî).

126 Yani, onları putlarına kurban ederlerken (bkz. ayrıca 5:103 ve ilgili not). Bu işaretten anlaşılmaktadır ki, putperest Araplar, kural olarak, kestikleri hayvanlar üzerinde Allah'ın –ki O'nu yüce *ilâh* olarak görmekteydiler– ismini anıyorlardı; ancak yukarıdaki istisnaî durumda onlar, Allah'ın yasaklamış olduğunu düşünerek onu yapmaktan kaçınmışlardı.

ama eğer ölü doğarsa o zaman her iki taraf da ondan paylarını alabilir" derler. [Allah,] onları [Kendisine haksız yere] isnad ettiklerinden dolayı cezalandıracaktır: Unutmayın ki O, hikmet sahibidir, her şeyi bilendir.

140 Gerçekten ziyana uğrayanlar o kimselerdir ki dar kafalı cahillikleriyle çocuklarını öldürürler, Allah'ın onlara rızık olarak sağladığı şeyleri yasaklarlar ve [bu tür yasakları da] haksız yere Allah'a yakıştırırlar: Onlar sapkınlığa düşmüşler ve doğru yolu bulamamışlardır.

141 Zira O'dur [hem] ekilip biçilen ve [hem de] kendi başına yetişen bahçeleri,[127] (var eden,) hurma ağaçlarını, çeşit çeşit mahsuller veren tarlaları, zeytin ağacını ve narı meydana getiren: [hepsi] birbirine benzer ve hepsi birbirinden çok farklıdır![128] Olgunlaştığında onların meyvelerinden yiyin ve [yoksullara] mahsulün toplandığı gün haklarını verin. Ve [Allah'ın nimetlerini] israf etmeyin: kuşkusuz O müsrifleri sevmez!

142 Yük taşımaya mahsus olan ve etleri için beslenen hayvanlardan, Allah'ın size rızık olarak verdiklerini yiyin ve Şeytan'ın izinden gitmeyin:[129] unutmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır!

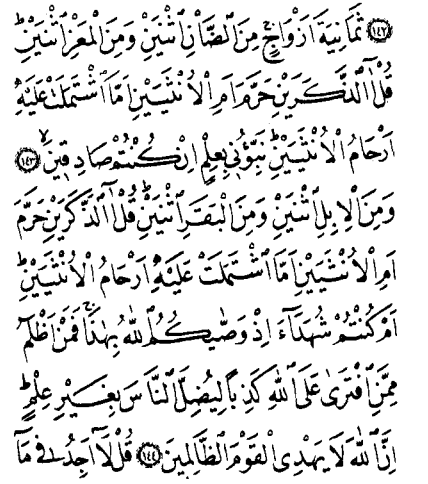
مِّنْهُ فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ
حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ قَتَلُوٓا۟ أَوْلَٰدَهُمْ سَفَهًۢا
بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا۟ مَا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ٱفْتِرَآءً عَلَى ٱللَّهِ ۚ قَدْ
ضَلُّوا۟ وَمَا كَانُوا۟ مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ
جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ
وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا
وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا۟ حَقَّهُۥ يَوْمَ
حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ
ٱلْأَنْعَٰمِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ
وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

127 Bu, *ma'rûşât* ve *ğayru ma'rûşât* (lafzen, "çardaklı olan ve olmayanlar") terimlerinin genel kabul gören açıklamasıdır. "Bahçeler"den söz edilmesi, burada, yaşayan ve büyüyen her şeyin –evrendeki başka şeyler gibi– varlığını yalnız Allah'a borçlu olduğu ve bu nedenle, onu gerçek veya muhayyel başka bir güce tesadüfî veya bilinçli olarak atfetmenin sapkınlık olduğu inancını tasvir etme amacı güder.

128 Bkz. bu sûrenin 99. ayeti ile ilgili not 85.

129 Yani, Allah'ın insana helal kıldığını bâtıl inançlara dayanarak yasaklamak sûretiyle. Hem 138-140. ayetlerde, hem de 142-144. ayetlerde anlatılan İslam öncesi tabulara bütün atıflar, Allah'ın vahiy yoluyla açıkça yasaklamadığı her türlü yiyeceğin (ve dolayısıyla, başka bedenî zevklerin) helal olduğunu vurgulamayı amaçlar.

143 [Ona uyanlar iddia ederler ki bazı hallerde] her iki cinsten dört çeşit hayvan [insana yasaktır]: iki cins koyun ve keçiden her biri.[130] [Onlara] sor: "O'nun yasakladığı, iki erkek mi, yoksa iki dişi mi, yahut iki dişinin rahminde taşıdıkları mı? Bu konuda ne biliyorsanız bana söyleyin,[131] eğer söylediğinizde haklı iseniz!"
144 Onlar, her iki cins deveyi ve büyükbaş hayvanı[132] [da aynı şekilde haram sayarlar]. [Kendilerine] sor: "O neyi yasakladı? İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yahut iki dişinin rahminde taşıdığını mı? Yoksa Allah (bütün) bunları yasaklarken siz şahit miydiniz?"
Hiçbir [gerçek] bilgiye dayanmadan kendi uydurduğu yalanları Allah'a isnad eden, böylece insanları saptırandan[133] daha hain kim olabilir? Unutmayın ki Allah, [böyle] zalim bir halka doğru yolu göstermez.
145 De ki [ey Peygamber]: "Bana vahye-

130 Lafzen, "sekiz çift [halinde] —iki çift koyun ve iki çift keçi" (diğer iki çift bir sonraki ayette zikredilmiştir). Bu, Kur'an'da çok sık kullanılan dolaylı anlatımın en gözalıcı örneklerinden biri ve açıklayıcı parantezler kullanılmadıkça başka herhangi bir dile doğru şekilde çevrilemeyen bir ifade tarzıdır. *Zevc* terimi, hem bir eşya çiftini hem de bu çiftin her iki elemanını gösterir: Bu sebeple, *semâniyete ezvâc* (lafzen, "sekiz çift [halinde]") ifadesini "her iki cinsden dört tür hayvan" olarak çevirdim. Bu ve bundan sonraki ayetin işaret ettiği bâtıl inanç, muhtemelen 5:103'de zikredilen ile aynıdır.

131 Lafzen, "bana bilerek söyleyin" —yani, zanna dayanarak değil, ama gerçek vahiy yoluyla kazanılan bilgiye dayanarak. Önceki ve sonraki iğneleyici sorular, kendi koydukları bütün bu bâtıl inanç ve hurafelere dayanan yasakları karakterize eden belirsizlik ve tutarsızlığı sergilemeyi amaçlar.

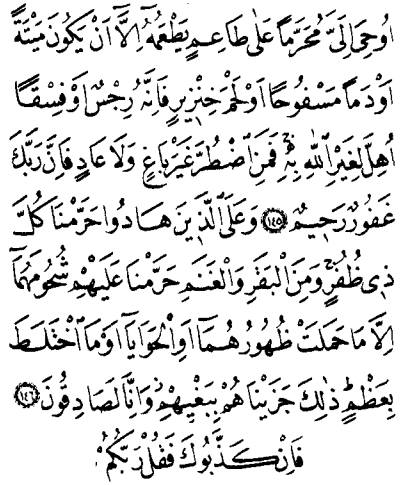
132 Lafzen, "ve develerden bir çift ve büyükbaş hayvandan bir çift" —böylece toplam "sekiz tür [yani dört çift] hayvan"ın sayısı tamamlanmış olmaktadır.

133 Lafzen, "[böylece] insanları saptırmak için...." Ancak *yudill* ("o saptırır") fiilinin başına getirilen *li* bağlacı, burada –genellikle olduğu gibi– bir niyeti ("... için") göstermez, ama daha çok mantıkî bir tertibi ("ve böylece ...") anlatır: Nahivciler tarafından *lâmu'l-'âkıbe* ("nedensel bir tertibi gösteren *lâm* harfi") olarak tanımlanan bir kullanım.

dilenlerde leş veya akan kan veya domuz eti –çünkü o gerçekten iğrençtir– veya üzerinde Allah'ın adından başka bir adın anıldığı günahkarca bir kurban[134] dışında yenmesi yasak olan hiçbir şey[135] görmüyorum. Ama kişi zaruret içindeyse –aç gözlüce saldırmadan ve zaruri ihtiyacını da aşmadan [yemiş] ise– [bil ki] Rabbin çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."[136]

146 Biz [yalnızca] yahudi itikadını benimseyenlere bütün tırnaklı hayvanları yasakladık;[137] ve onlara koyun ve ineğin iç yağlarını da yasakladık, (hayvanların) sırt tarafındaki veya bağırsaklarındaki yağlar ile kemiğin içindekiler hariç;[138] böylece işledikleri zulümler yüzünden onları cezalandırdık; zira, unutmayın, Biz sözümüzde dururuz![139]

147 Ve eğer senin yalan söylediğini iddia ederlerse[140] onlara de ki: "Rabbini-

134 Lafzen, "günahkarca bir fiil" *(fisk)* —burada putperestçe bir kurban kasdedilmektedir.

135 Lafzen, "yiyene ondan yemesi yasak olan bir şey."

136 Karş. 2:173 ve 5:3.

137 Yukarıdaki cümlenin kuruluş tarzı, bu yasağın daha sonraki müminleri hariç tutarak özellikle Yahudiler üzerine konulduğunu açıklığa kavuşturur (Râzî).

138 Karş. Levililer vii, 23 (ki, orada öküz, koyun veya keçi yağlarının "her çeşidi" yasaklanmıştır).

139 Bkz. 3:93.

140 Yani, Allah'ın yalnızca açıkça tanımlanmış birkaç yiyecek cinsini yasakladığı şeklindeki Kur'an ifadesi (145. ayette) konusunda. "Onlar" zamiri, hem Yahudilere hem de önceki ayetlerde bahsedilen putperest Araplara işaret eder —her iki grup da, Allah'ın yiyecek konusunda insana çok çeşitli karmaşık kısıtlamalar koyduğunu iddia ederler. Kur'an'a göre, Yahudiler iddialarında haksızdırlar. Çünkü onlar, Hz. Musa Şeriatı'nın yiyecek ile ilgili katı/sıkı kurallarının onların geçmiş kötülüklerinin bir cezası olduğu ve bu nedenle yalnız kendileri için geçerli bulunduğu gerçeğini (bkz. 3:93) gözardı ederler. Putperest Araplar da yanılıyorlar, çünkü onların tabuları hiçbir ilahî temele dayanmayıp sadece bâtıl inanç ve hurafelerin eseridir.

zin rahmeti sonsuzdur; ama günaha batmış insanları cezalandırması da kaçınılmazdır."

148 ALLAH'TAN başka şeylere ilahlık yakıştırmaya şartlanmış olanlar, "Eğer Allah dileseydi O'ndan başkasına ilahlık yakıştırmazdık; atalarımız da [öyle yapmazdı]; ve [O'nun izin verdiği] hiçbir şeyi de yasaklamazdık" derler. Onlardan önce yaşamış olanlar da böyle yaparak hakikati yalanladılar,[141] tâ ki azabımızı tadıncaya kadar!

De ki: "Bize sunabileceğiniz [kesin] herhangi bir bilgiye sahip misiniz?[142] Siz sadece [başka insanların] zanlarına uyuyorsunuz ve kendiniz tahminde bulunmaktan başka birşey yapmıyorsunuz."

149 De ki: "Öyleyse [bilin ki] yalnız Allah katındadır [her hakikatin] kesin delili; O eğer dileseydi tümünüzü doğru yola yöneltirdi."[143]

150 De ki: "Allah'ın [bütün] bunları yasakladığına dair şahitlik yapacak şahitlerinizi getirin!"[144] Eğer onlar [çekinmeden yalan] şahitlik yaparlarsa sakın onların bu düzmece şahitliklerine katılmayın;

ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا
مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا
بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ
إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ
الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ
شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا
فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ

141 Yani, Allah'ın insanı doğru ile yanlış arasında *seçimde bulunma* yeteneği ile donattığı gerçeğini. Yukarıdaki ayet, terimin genel kabul gören anlamıyla "cebriyye" doktrininin kesin olarak reddedildiğini ortaya koyar.

142 Yani, "cebriyye" ile ilgili bilgiye.

143 Başka bir deyişle, bir taraftan Allah'ın geleceği bilmesi (ve bu nedenle gelecekte olacakların kaçınılmazlığı) ile diğer taraftan insanın serbest iradesi –görünüşte birbirleriyle çelişen iki önerme– arasındaki gerçek ilişki, insan kavrayışının ötesinde, onu aşan bir konudur; ama ikisi de Allah tarafından konulduğuna göre mutlaka doğrudur. Şöyle ki, bizâtihî "Allah" kavramı, O'nun sonsuz ilim sahibi olmasını öngörür; ahlak ve ahlakî sorumluluk kavramları ise insanın serbest iradesini varsayarlar. Eğer Allah dileseydi her insan dürüst ve erdemlice bir hayat sürdürmek *zorunda kalırdı*; ama bu, insanı serbest iradesinden yoksun bırakmış olur ve ahlakı asıl anlamından koparırdı.

144 Önceki pasajlarda zikredilen keyfî yasaklara bir atıf.

ve mesajlarımızı yalanlayanların, öteki dünyaya inanmayanların ve başka güçleri Rablerine denk görenlerin[145] hatalı görüşlerine uymayın!

151 De ki: "Gelin, Allah'ın [gerçekten] neyi yasakladığını size anlatayım:
O'ndan başka şeylere asla ilahlık yakıştırmayın; anne-babanıza iyilik yapın [ve onlara karşı saygısızlıkta bulunmayın];[146] ve çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin;[147] [çünkü] sizin de onların da rızıklarını sağlayacak olan Biziz; açık veya gizli hiçbir utanç verici fiil işlemeyin; ve adalet[i ifa etmek] dışında Allah'ın kutsal saydığı insan hayatına kıymayın: Allah bunu size emretti ki aklınızı kullanabilesiniz;[148] **152** ve rüşd yaşına erişmeden önce yetimin mal varlığına –onun iyiliği için olmadıkça– dokunmayın."[149]
[Bütün alış verişlerinizde] ölçü ve tartıya

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ
كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ وَهُم
بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ قُلْ تَعَالَوْا۟ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ
أَلَّا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَـٰنًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟
أَوْلَـٰدَكُم مِّنْ إِمْلَـٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ
وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۖ وَلَا تَقْتُلُوا۟
ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم
بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا۟ مَالَ ٱلْيَتِيمِ
إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُۥ ۚ

---

145 Lafzen, "[başkalarını] Rablerine eşit sayanların": yani, bazı çarpıtılmış tabii güçlere ilahî veya yarı-ilahî vasıflar yakıştıranların —mesela, "kendiliğinden" yaratıcı evrime, yahut "kendi-kendine yaratılmış" evrene, yahut bütün varoluşun temelinde bulunduğu varsayılan esrarengiz, gayr-i şahsî hayat hamlesine *(élan vital)* inanmak gibi.

146 Benim parantez içinde verdiğim ibare, bütün müfessirlerin ittifakla belirttiklerine göre, yukarıdaki emirde açıkça murad edilmiştir; çünkü anne-babaya saygısızlık, Allah'ın *yasakladığı* şeyler arasında sayılmaktadır ve bir kimsenin annebabasına karşı iyi olması Kur'an'da defalarca emredilmiştir.

147 Bu, muhtemelen ekonomik endişelerin zorladığı kürtaja bir işarettir.

148 Zımnen, "ve özel çıkarlarınız sözkonusu olduğunda kaba kuvvete başvurmayasınız." "Adalet[i ifa etmek] dışında" ifadesi, kanunî bir cezanın yerine getirilmesine veya adil –yani, savunmaya yönelik– bir savaşta öldürmeye veya meşru bireysel savunmaya işaret eder.

149 Yani, bir kimsenin vesayeti altındaki yetim rüşd çağına geldiğinde, önceki vasî, ondan borçlanmak veya sahibinin rızası ile ondan yararlanmak sûretiyle kanunî yollardan yetimin malına "dokunabilir." "Onun iyiliği için olmadıkça" şeklinde çevirdiğim ibarenin lafzî karşılığı, "en iyi olan şekilden başka bir tarzda" şeklindedir ve yetimin malını iyileştirme niyetine işaret eder.

tam olarak, adaletle uyun;[150] [Biz] hiçbir insana taşıyabileceğinden daha fazla yük yüklemeyiz;[151] ve bir görüş belirttiğinizde, yakın akrabanıza [karşı] olsa da, adil olun.[152]

Allah'a karşı taahhütlerinize [daima] riayet edin:[153] bunu Allah size emretti ki ders alabilesiniz. **153** Ve [bilin ki] bu, dosdoğru Bana yönelen bir yoldur: Öyleyse bunu izleyin ve diğer yollardan gitmeyin ki sizi O'nun yolundan saptırmasınlar.[154] Allah [bütün] bunları size emretti ki O'na karşı sorumluluğunuzun bilincine varasınız.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ
وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا
وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ
أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾
وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا
السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا
عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَ

154 VE BİR KEZ DAHA:[155] İyilik yapmada sebat edenlere [nimetlerimizin] devamı olarak Musa'ya, her şeyi[156] tafsilatıyla bildiren, ve [böylece insanları] rahmet ve hidayet[e erdiren] bu ilahî kelâmı ba-

150 Bu, mecazî olarak, insanlar arasındaki bütün muamelelere işaret etmektedir, yoksa yalnızca ticarî alış verişlere değil: parantez-içi "bütün alış verişlerinizde" ifadesini eklememin sebebi budur.

151 Bunun anlamı, Allah'ın insanlardan "matematiksel" bir adaletle –ki, birçok manevî faktör açısından bakıldığında, insan ilişkilerinde nadiren ulaşılabilen bir durumdur– davranmalarını istemediği, tersine onlardan bu ideali başarma yolunda ellerinden gelen gayreti göstermelerini beklediğidir.

152 Râzî'ye göre, "bir görüş belirttiğinizde" (lafzen, "konuştuğunuzda") ibaresi, kişinin, kendisini kişisel olarak ilgilendirsin veya ilgilendirmesin, herhangi bir konu üzerinde fikrini beyan etmesini ifade eder; ancak daha sonra "yakın akraba"ya yapılan atıf, yukarıdaki emrin özellikle burada tartışılan konuda delil getirme ile ilgili olduğu ihtimalini akla getirir.

153 Bkz. sûre 2, not 19.

154 Lafzen, "dağılıp parçalanmanıza yol açmasın."

155 Bkz. bu sûrenin 38. ayetinin son paragrafı ile ilgili not 31. Bu örnekte, *sümme*nin kullanılışıyla îma edilen vurgu, bu sûrenin 91. ayetine işaret ediyor gibidir.

156 Yani, kendi zamanları ve gelişme safhaları için uygun olan kanunlar ve emirler yoluyla ihtiyaç duydukları her şeyi (Râzî). Bu bağlamda bkz. 5:48'de geçen, "sizden her biriniz için [farklı] bir sistem ve [farklı] bir hayat tarzı belirledik" ibaresi ve ilgili not 66.

ğışladık ki Rableri ile [nihaî] buluşmaya inansınlar.

155 Ve bu da yücelerden indirdiğimiz bereketli bir ilahî kelâmdır: Öyleyse ona tâbi olun ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın ki O'nun rahmetine layık olabilesiniz. **156** [Bu kitap, size verildi] ki, "Yalnızca bizden önce yaşamış iki grup insana[157] ilahî kelâm bahşedilmişti ve biz onların öğretilerinden habersizdik!" demeyesiniz; **157** yahut da, "Eğer bize de bir ilahî kelâm indirilmiş olsaydı onun rehberliğine kesinlikle onlardan daha sıkı uyardık"[158] (demeyesiniz).

İşte, şimdi size Rabbinizden hakikatin açık bir kanıtı ve bir rehberlik, bir rahmet geldi. Öyleyse, Allah'ın mesajlarını yalanlayandan ve onlardan küçümseyerek yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Mesajlarımızdan küçümseyerek yüz çevirenleri bundan dolayı şiddetli bir azapla cezalandıracağız!

158 Yoksa onlar, meleklerin kendilerine görünmesini mi bekliyorlar yahut [bizzat] Rabbinin veya O'ndan bazı [kesin] işaretlerin?[159] [Ama] Rabbinin [kesin] işaretlerinin ortaya çıkacağı Gün iman etmenin, daha önce inanmamış yahut inandığı halde bir hayır yapmamış olan[160] kimseye hiçbir yararı olmaz.

رَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٥﴾ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ
أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ فَٱتَّبِعُوهُ وَٱتَّقُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٦﴾
أَن تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أُنزِلَ ٱلْكِتَٰبُ عَلَىٰ طَآئِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا
وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَٰفِلِينَ ﴿١٥٧﴾ أَوْ تَقُولُوا۟ لَوْ
أَنَّآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْكِتَٰبُ لَكُنَّآ أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ
جَآءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن
كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِى ٱلَّذِينَ
يَصْدِفُونَ عَنْ ءَايَٰتِنَا سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ بِمَا كَانُوا۟ يَصْدِفُونَ
﴿١٥٧﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ
رَبُّكَ أَوْ يَأْتِىَ بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ ءَايَٰتِ
رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ

157 Yani, Yahudiler ve Hristiyanlara; ki bunlar, Arapların vahyedilmiş metinlere sahip gördükleri yegane iki topluluk idi.

158 Bu pasaj, ilk bakışta, Hz. Peygamber'in çağdaşı Araplara işaret ediyor göründüğü halde mesajı sadece onlarla sınırlı değildir; tersine, kendileri bizzat onun doğrudan muhatabı olmadıkça vahye inanmayı reddeden bütün zamanların insanları ile ilgilidir.

159 Yani, Hesap Günü'nü bildiren işaretlerin.

160 Lafzen, "imanıyla bir iyilik kazanmamış olan": böylece, iyi işler yapmaya yol açmayan iman burada hiç iman sahibi olmamakla eş değerde tutulmaktadır (Zemahşerî).

De ki: "Bekleyin [öyleyse Ahiret Gününü, ey inançsızlar:] bakın, biz [mümin]ler de bekliyoruz!"

159 İNANÇLARININ bütünlüğünü bozarak gruplara, fırkalara ayrılanlara gelince: onlar için yapabileceğin bir şey yoktur.[161] Unutma, onların işi Allah'a kalmıştır: ve zamanı geldiğinde Allah onlara vaktiyle yaptıklarını gösterecektir.

160 Kim [Allah'ın huzuruna] iyi bir iş ve davranışla çıkarsa bu yaptığının on katını kazanacaktır; ama kim de kötü bir fiil ile çıkarsa onun aynısıyla cezalandırılacaktır; ve kimseye haksızlık yapılmayacaktır.[162]

161 DE Kİ: "Bakın, Rabbim beni düzgün ve saf bir itikad aracılığıyla dosdoğru bir yola yöneltti; her türlü bâtıldan uzak durarak Allah'tan başka şeye ilahlık yakıştıranlardan olmayan İbrahim'in yoluna."

162 De ki: "Bakın, benim namazım, [bütün] ibadetlerim, hayatım ve ölümüm [yalnızca] bütün âlemlerin Rabbi olan Allah içindir, **163** ki O'nun uluhiyetinde hiç kimse pay sahibi değildir: Ben böyle emrolundum; ve ben benliklerini Al-

أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ
فِى شَىْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟
يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ
وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنَّنِى هَدَىٰنِى رَبِّىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۚ
دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ
ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى
لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥ ۚ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ

161 Bu atıf, öncelikle, başlangıçta bir bütün olarak paylaştıkları temel dinî prensiplerden uzaklaşıp akîde ve değer sistemi (ethics) olarak farklı yollara sapmış bulunan Yahudiler ile Hristiyanlara yöneliktir (karş. 3:105). Ancak bu öncelikli atfın dışında yukarıdaki ayet, daha önceki 153. ayet ile –"bu dosdoğru Bana yönelen bir yoldur: öyleyse onu izleyin ve diğer yollardan gitmeyin ki sizi O'nun yolundan saptırmasınlar"– mantıkî bir ilişki içindedir ve böylece Kur'an'ın takipçileriyle de gaybî bir bağlantı oluşturmaktadır: Başka bir deyişle bu, insanların, karşılıklı olarak yalnız kendilerinin Kur'an öğretisinin "tek gerçek temsilcileri" oldukları şeklindeki hoşgörüsüz iddialarından doğan bütün guruplaşmaların kınanmasını ifade eder. Nitekim, bu ayetin anlamı hakkındaki bir soruya Hz. Peygamber'in Ashâbı'ndan Ebû Hureyre'nin şu cevabı verdiği rivayet edilir: "Bu ayet, [bizim] bu toplumumuzla ilgili olarak nazil olmuştur" (Taberî).

162 Lafzen, "ve onlara haksızlık yapılmayacaktır." Bu bağlamda bkz. bu sûrenin 12. ayetinde geçen Allah'ın "rahmeti kendisine ilke edindiği" ifadesi ve ilgili not 10.

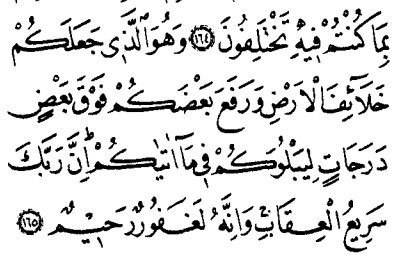
lah'a teslim edenlerin [daima] öncüsü olacağım."

164 De ki: "Öyleyse, O her şeyin Rabbi iken Allah'tan başka bir Rab mı arayacağım?"

İnsanların işlediği [kötü] fiiller yalnızca kendilerini ilgilendirir; ve sorumluluk taşıyan hiç kimseye başkasının sorumluluğu yüklenmez.[163] Zamanı geldiğinde hepiniz Rabbinize döneceksiniz: ve o zaman üzerinde ihtilafa düştüğünüz her şeyi size [gerçek haliyle] gösterecektir.[164]

165 Zira O sizi dünyaya mirasçı yapmış,[165] ve bazınızı diğerlerinize derecelerle üstün kılmıştır ki bahşettiği şeyler aracılığıyla sizi sınayabilsin.[166]

Şüphe yok ki Rabbiniz karşılık vermede hızlıdır: ama, unutmayın ki, O gerçekten çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

163 Bu ifade –ki ayrıca 17:15, 35:18, 39:7 ve 53:38'de de geçer– "ilk günah" ve "vekaleten kefaret" şeklindeki Hristiyan doktrinlerinin kesin olarak reddedildiğini gösterir. Bu ifadenin ahlak ve değer sistemindeki (ethical) daha geniş sonuçları için bkz. nüzul sırasına göre ilk defa geçtiği yer olan 53:38.

164 Bkz. sûre 2, not 94.

165 Bkz. 2:30 ve ilgili not 22.

166 Yani, karakter, güç, bilgi, sosyal statü, servet, vb. aracılığıyla.

7. A'RÂF SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Sûrenin adı, 46 ve 48. ayetlerinde geçen bir ifadeye dayanmaktadır. *A'râf* sözcüğünün anlamı 37. dipnotta açıklanmıştır. Bu alanda söz sahibi bilginlerden çoğuna (ve özellikle İbni 'Abbâs'a) göre *A'râf* sûresinin tamamı, kendisinden hemen önceki sûreden *(En'âm)* kısa bir süre önce –yani, Hz. Peygamber'in Mekke'deki hayatının son yılı içinde– vahyedilmiştir. Bu konuda Suyûtî ve öteki bazı bilginlerin 163-171 arası ayetlerin Medine dönemine ait olduğu yolundaki görüşleri yalnızca tahmine dayandığından pek kabul edilebilir görünmemektedir *(Menâr* VIII, 294).

A'râf sûresi, vahyin kronolojik tertibinde altıncı sûreden (En'âm) önce geliyor olmasına rağmen, muhtemelen, adı geçen sûrede genel çizgileriyle verilen temanın bu sûrede ayrıntılarıyla ve derinlemesine işlenmiş olduğu düşünülmüş olacak ki, sûre geleneksel sıralamada *En'âm*'dan sonraya konulmuştur. *En'âm* sûresine ilişkin giriş notunda da belirttiğimiz gibi, aynı sûrenin başlıca teması durumundaki tevhid fikrini (Allah'ın birliği, eşsiz-ortaksız olması) açıkça ortaya koyduktan sonra *A'râf* sûresi, artık, Allah'ın kendi buyruğunca, istek ve iradesini insanoğluna ulaştırmasının bir yolu, bir aracı olarak vahiyle, bir başka deyişle, peygamberlerin göreviyle ilgili açıklamalara yönelir. Bir süreklilik halinde peygamberî rehberliğe duyulan ihtiyaç, insanın zayıf olması gerçeğinden doğmaktadır; yani, iştah ve arzusunu uyandıran her türlü ayartıya kapısını açık tutmasından; kendini beğenmişliğinden, kurumlanmasından; ya da yolunu şaşırmış çıkar duygusundan... İnsan gerçeğinin ya da insan yapısının bu aslî çehresi, 16-18. ayetlerde İblis'i insan soyunun ezelî ayartıcısı olarak gösteren temsîlî (allegory) anlatımı izleyen Hz. Âdem ile Havva'ya ve onların cennetten çıkarılmasına ilişkin temsîl ile resmedilmiştir (19-25. ayetler). Allah'ın, peygamberleri aracılığıyla bahşettiği rehberlik olmaksızın doğru yolun bulunması mümkün değildir. Bunun içindir ki: "Ayetlerimizi (mesajlarımızı) yalanlayan ve onlara tepeden bakan kimselere göğün kapıları açılmayacaktır" denmektedir (40. ayet). 59. ayetten öteye, sûrenin büyük kısmı, Hz. Nûh'tan başlayarak Hz. Hûd, Salih, Lût ve Şuayb'la devam eden ve Hz. Şuayb'ın damadı Hz. Musa'ya ve onun İsrailoğulları arasında yaşadığı hayata da-

ir oldukça uzun bir anlatımla doruğuna ulaşan, mesaj ve uyarıları gönderildikleri toplumlar tarafından reddedilen önceki peygamberlerden bazılarının kıssalarına ayrılmış bulunmaktadır. 172. ayetle ilahî söylem, dikkatleri yine insanın karmaşık ruhî yapısına, Allah'ın varlığını ve birliğini fark edip kavramak konusunda insanda var olan fıtrî yatkınlığa; ve sonra da, Allah kendisine ayetlerini bahşetmiş olduğu halde onları tepen kimsenin başına gelene yöneltir: "Şeytan yetişip yakalar onu ve o da, başka niceleri gibi, vahim bir sapışla sapıp gider." (175. ayet). Bu da bizi, Allah'ın son mesajı olan Kur'an'a ve yalnızca "bir uyarıcı ve müjdeleyici" (188. ayet) olan son peygamber Hz. Muhammed'in rolüne götürür: Allah'ın fâni bir kulu, tabiatüstü güç ve niteliklere sahip olmayan ve –Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle yaşayan her insan gibi– "O'na kulluk yapmakta asla kibre kapılmayan" (206. ayet) bir beşer...

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الٓمٓصٓ ① كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِى صَدْرِكَ
حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ② ٱتَّبِعُوا۟
مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ

1 *Elif-Lâm-Mîm-Sâd.*[1]

2 [YÜCELERDEN] bir ilahî kelâm indirildi sana –artık gönlünde bu konuda herhangi bir şüpheye yer verme– ki, onunla, [yoldan sapanları] uyarabilesin ve [böylece] inananlara da (şu) öğütte bulunabilesin:[2] **3** "Rabbinizin katından size indirilene uyun; O'ndan başka önderlerin ardından gitmeyin."[3]

1 EK II'ye bkz.

2 Sözlüklerdeki karşılığı 'sıkıntı', 'darlık' olarak verilen *harac* terimi, "şüphe" anlamını ifade etmek üzere, daha çok deyimsel anlam yüküyle kullanılır: İbni 'Abbâs, Mücâhid ve Katâde'ye göre burada da bu anlamda kullanılmıştır. (Bkz: Taberî, Zemahşerî, Beğavî, Râzî, İbni Kesîr.) Bütün itibariyle cümlenin kuruluşu açıkça göstermektedir ki, burada işaret edilmek istenen "şüphe" ilahî kitabın ya da belgenin *kaynağıyla* değil, *amacıyla* ilgilidir: bunun içindir ki, hitap görünüşte Hz. Peygamber'e ise de, yukarıdaki pasaj Kur'ânî mesajın ulaşabildiği herkesin dikkatini iki yönlü bir hedefe, yani, hem nihaî gerçeğe karşı çıkanların uyarılmasına, hem de ona zaten inanmış bulunanların yönlendirilmesine, öğütlenmesine çekmek amacını yansıtmaktadır. Uyarı da, öğüt verme de, bir peşpeşelik içinde kaynaştırılmış, hulasa edilmiştir.

3 Başta İbni Hazm ve İbni Teymiyye olmak üzere, büyük Müslüman düşünürlerden bazıları, bizim önderler (masters) sözcüğüyle karşıladığımız *evliyâ'* teriminin, bu

Ne kadar az tutuyorsunuz aklınızda bunu.

4 Biz [baş kaldıran] topluluklardan nicesini, gece vakti ya da güpegündüz dinlenirken ansızın gelip çatan cezamızla yok etmişizdir.[4] **5** Ve cezamız başlarında koptuğu zaman, kendi kendilerine, "Vah bize! Biz gerçekten zalim kimselerdik!" demekten başka söyleyecek sözleri olmamıştır.[5]

6 Ve bu yüzden, kendilerine [ilahî] bir mesaj gönderilen herkesi, hiç şüphesiz, [Yargı Günü'nde] hesaba çekeceğiz. Ve yine hiç şüphesiz mesajla gönderilenleri[n kendilerini] de hesaba çekeceğiz.[6] **7** Ve sonra kendilerine mutlaka [yapıp ettikleri hakkındaki şaşmaz] bilgimizi açacağız:[7] çünkü hiçbir zaman [onlardan] uzak değildik.

8 Ve ölçme-tartma işi o Gün dosdoğru gerçekleşecek; ve tartıda [doğru ve yararlı davranışlarının] yükü ağır gelenler; işte böyleleridir mutluluğa erişecek olanlar; **9** Oysa, tartıda yükü hafif çekenler; işte, mesajlarımıza inatla karşı çıkmaları yüzünden[8] kendilerini bedbahtlığa sürükleyecek olanlar da bunlardır.

قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا
فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ
دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا إِلَّا أَن قَالُوا إِنَّا كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا
غَائِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ
فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا
يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾

---

anlam örgüsü içinde, sözcüğün dinî anlamıyla "otoriteler" (din alanında sözü dinlenenler) anlamında kullanıldığını söylemişler ve bu yüklemiyle ayetin, Hz. Peygamber dışında ve aşağısında herhangi bir şahsın sübjektif görüşlerine, onları Kur'ânî buyruk ve öğretilerle yanyana ve eşdeğer tutarcasına, hukukî bir geçerlik atfetmek konusunda bir yasaklama getirdiğini belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak bkz. 5:101 ve ilgili notlar.

4 Yani, insanlar tam kendilerini güvenlik ve dinginlik içinde hissettikleri bir vakit, ansızın... Bu pasaj, önceki iki ayette ifade edilen, Allah'ın vahyedilmiş buyruk ve öğretilerine uyup onları izlemek konusundaki yükümlülükle bağlantılıdır.

5 Lafzen, "... demekten başka dâvâları, savunmaları yoktu."

6 Karş: 5:109.

7 Lafzen, "bilgiyle onlara anlatacağız."

8 Lafzen, "ayetlerimizi yakışık almaz bir biçimde karşılayagelmeleri yüzünden."

10 EVET, [ey insanlar,] sizi yeryüzüne gerçekten [bolluk içinde] yerleştirdik ve size orada geçiminizi sağlayacak şeyler verdik: [Hal böyleyken] ne kadar az şükrediyorsunuz!

11 Evet, gerçekten de sizi yarattık, sonra size biçim verdik;[9] ve sonra meleklere, "Âdem'in önünde secde edin!" dedik. Bunun üzerine, İblis'in dışında, onlar[ın hepsi] secde ettiler; (bir tek) o secde edenlerin arasında yer almadı.[10]

12 [Ve Allah,] "Sana emrettiğim zaman" dedi, "seni secde etmekten alıkoyan neydi?"

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ
فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ
ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ
فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ
مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ

---

9 Birbiri ardınca bu iki ifade –"sizi yarattık [yani, "yaşayan organizmalar olarak size can verdik"] ve sizi biçimlendirdik" [ya da "size insan olarak biçim verdik"]– bireysel anlamda, rüşeym safhasından başlayarak gelişimini tamamlayıncaya kadar insanın bedensel gelişme sürecini olduğu kadar insan soyunun evrimini de îma etmektedir.

10 Allah'ın meleklerine Hz. Âdem'in önünde "secde edin" biçimindeki temsîlî buyruğu hakkında 2:30-34'e ve ilgili dipnotlara bakınız. Bu sûrede Hz. Âdem kıssasına geçmeden önce bütün insanlığa yöneltildiği görülen hitap açıkça göstermektedir ki bu ifade örgüsü içinde Âdem ismi bütün bir insan soyunu simgelemektedir. Batılı bilginler, çok kere *iblîs* sözcüğünün, İngilizcedeki "devil" sözcüğünün de kendisinden türediği Yunanca diâbolos sözcüğünün bozulmuş bir şekli olduğuna kesin gözüyle bakarlar. Oysa, ortada İslam öncesi Arapların bu ya da başka herhangi bir mitolojik terimi Yunanlılardan iktibas ettiklerini gösteren en küçük bir delil olmamasına karşılık, Yunanlıların mitolojik terimlerinin pek çoğunu (bazı tanrı isimleri ve onların işlevleri de dahil) çok erken dönem güney Arabistan uygarlıklarından ödünç aldıkları bilinen, isbatı yapılan bir husustur (karş. *Encyclopaedia of Islam* I, 379 vd.). Bunun içindir ki, Yunanca diábolos sözcüğünün, "ümitsizliğe kapılmak", "ümidini kesmek", "ruhen çökmek, yıkılmak" gibi anlamlara gelen *eblese* fiil kökünden türemiş olan ve Arapça'da şu cennetten kovulan "düşmüş, aşağılanmış" meleğe isim olarak kullanılan iblis sözcüğünün Helenleşmiş bir versiyonu olduğunu düşünmek daha akla yakındır (bkz. Lane I, 248). "İftiracı, kara çalan" anlamına gelen ve Yunanca'da "karşıya [bir şey] atmak" anlamındaki *diaballein* fiillinden türemiş olan *diábolos* isminin öz-be-öz Yunanca bir kökenden gelmesi tek başına bu hipotezi çürütmeye yetmez; çünkü yabancı isimleri Helenleştirmeleriyle tanınan Greklerin "iblîs" ismini, anlam alanıyla birlikte, kendileri için çok daha bildik bir lafız olan *diábolos* terimiyle özdeşleştirmiş olmaları son derece anlaşılabilir bir şeydir. Hemen sonraki ayette "ateşten" yaratılmış olduğu belirtilen İblis'in beyanatı konusunda bkz. 38. sûre, 60. not.

"Ben ondan üstünüm" diye cevap verdi [İblis], "(çünkü) beni ateşten yarattın, onu balçıktan."

13 [Allah,] "Madem öyle, haydi in o bulunduğun [konum]dan; çünkü orada (o bulunduğun konumda) büyüklük taslaman yakışık almaz! Çık git artık; gerçekten, aşağılanmış kimselerden oldun sen!"

14 [İblis,] "Bana, herkesin ölümden kaldırılacağı Gün'e kadar zaman ver" dedi.

15 [Ve Allah,] "Tamam, sen artık mühlet verilen kimselerden oldun" diye buyurdu.

16 [Bunun üzerine İblis,] "Madem ki, benim yoldan çıkmamı istedin"[11] dedi, "ben de, gidip Senin doğru yolunun üzerinde onlar için pusuya yatacağım, **17** ve hem açıktan açığa, hem de akıllarının ermediği yol ve yöntemlerle,[12] sağlarından sollarından sokulacağım onlara: Ve Sen onlardan çoğunu nankör kimseler olarak bulacaksın."

18 [Ve Allah,] "Defol, (bulunduğun) o yerden, gözden düşmüş ve kovulmuş olarak! [Ve] onlardan sana uyacak olanlara gelince hiç şüpheniz olmasın, cehennemi topluca sizinle dolduracağım!

19 Ve [sana gelince] ey Âdem, sen ve eşin, yerleşin bu bahçede; ve yiyin, neyi gön-

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي
مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا
يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ
﴿١٣﴾ قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ
الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ
الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ
خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ
أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا
مَّدْحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

---

11 Yahut: "... hataya düşmeme, sapmama izin verdin", *Eğvâhu* ifadesi "yoldan çıkmasına, sapmasına sebep oldu [ya da izin verdi]" anlamına geldiği gibi, "umutsuzluğa sürükledi", ya da "istediği, arzuladığı şeye ulaşmasını önledi" anlamına da geliyor (karş. Lane VI, 2304 vd.). İblis'in sözleri, onun melekler arasındaki eski konumunu kaybetmesini de îma ettiğine göre, bu durumda bizim benimsediğimiz karşılık en uygunu gibi görünüyor.

12 Lafzen, "ellerinin arasından ve arkalarından" şeklindedir. Bu deyimsel ifade ve bizim verdiğimiz karşılık için bkz. 2:255'deki benzer cümle. "O, insanların apaçık önlerinde olanı da bilir, onlardan gizli tutulanı da." —Hemen sonra gelen "Onların sağlarından ve sollarından ..." ifadesi "her yönden ve mümkün olan her vesileyle, her vasıtayla" anlamına gelir.

lünüz çekerse; ama sakın şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalim kimselerden olursunuz!"[13]

20 Bunun üzerine, Şeytan, onlara, [o ana kadar] farkında olmadıkları çıplaklıklarını göstermek amacıyla[14] fısıldayıp, "Rabbinizin sizi bu ağaçtan uzak tutması, yalnızca, siz ikiniz melekler [gibi] olmayasınız ya da sonsuza kadar yaşamayasınız diyedir"[15] dedi.

21 Ve onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyen biriyim" diye de and verdi.

22 Ve böylece onları yanıltıcı düşüncelerle yönlendirdi.

Fakat o ikisi, sözü geçen ağacın meyvesinden tadar tadmaz birden çıplaklıklarının farkına vardılar; ve bahçeden topladıkları yapraklarla üzerlerini örtmeye koyuldular. Bunun üzerine Rableri onlara (şöyle) seslendi: "Ben sizi o ağaçtan menedip de, 'Şeytan sizin gerçekten apaçık düşmanınızdır' dememiş miydim?"

23 O ikisi, "Ey Rabbimiz! Biz kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, hiç şüphesiz, kaybedenlerden olacağız!" dediler.

فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا
مِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطٰنُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا
مَا وُۥرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰىكُمَا
رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّآ أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ
تَكُونَا مِنَ الْخٰلِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ
النّٰصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ
بَدَتْ لَهُمَا سَوْءٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا
مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ ۚ وَنَادٰىهُمَا رَبُّهُمَآ أَلَمْ أَنْهَكُمَا
عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَآ إِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمَا
عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ
تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾

---

13 Bkz. 2:35 ve 20:120 ve ilgili notlar.

14 Lafzen, "[o güne kadar] çıplaklıkları hakkında kendilerinin henüz farkında olmadıkları şeyi onlara ifşa etmek için..."
Burada, insanoğlunun cennetten çıkarılmadan önceki saf ve masum durumuna; yani, kötülüğe çağırmak için hazır bekleyen bütün o ayartılar ve yanlış bir seçim sonucu içine düşülen bedbahtlık yanında, insanın henüz kendi yapısının da bilincinde olmadığı, yapıp etmeleri için alternatif yön ve gidişler arasında seçim yapabilme imkan ve iktidarından henüz haberdar olmadığı bilinç-öncesi dönemini yansıtan bir temsîl (allegory) karşısında olduğumuz anlaşılmaktadır.

15 Lafzen, "ya da ebedî olan kimselerden olmayasınız diye...": bu sözlerle Şeytan, onların içine sonsuza kadar yaşamak ve bu anlamda Tanrı gibi olmak *tutkusunu* sokmak istiyor. (Bkz. 20:120 ile ilgili 106. not.)

24 [Allah,] "İnin,[16] [bundan böyle] birbirinize düşman olarak!" dedi, "yeryüzünde bir süre için konacak bir yurt ve geçiminizi sağlayan şeyler bulacaksınız: **25** Orada yaşayacak ve öleceksiniz" diye ekledi, "ve [Kıyamet Günü] oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız!"

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ
مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا
تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا
عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا

26 EY ÂDEMOĞULLARI! Size yücelerden, hem çıplaklığınızı örtesiniz diye, hem de bir görkem-güzellik nesnesi[17] olarak giyim-kuşam [yapma bilgisini] bahşettik;

16 Zımnen, "bu katıksız mutluluk ve safiyet konumundan." Bu temsîlî Düşüş (yahut cennetten çıkarılış) kıssasının 2:35-36'daki versiyonunda da görüldüğü gibi, olayın bu safhasında ikil muhatap, anlamlı bir biçimde çoğul muhataba dönüşüyor; böylece hem bu sûrenin 10. ayeti ve 11. ayetinin başlangıcıyla yeniden bağlantı sağlanmış oluyor, hem de Âdem ile Havvâ kıssasının, gerçekte, insanoğlunun kozmik kaderi ya da durumunun temsîlî bir anlatımı olduğu açıklık kazanmış oluyor. O ilk safiyet, masumiyet döneminde insan, kötülüğün varlığından ve dolayısıyla eylem ve davranışları için var olan sayısız imkan arasında her an bir seçim yapma gerekliliğinden haberdar değildi: diğer bir ifade ile, başka bütün hayvanlar gibi sadece içgüdülerinin gösterdiği yolda yaşayıp gidiyordu. Yine de bu safiyet, madem ki bir erdem değil de yalnızca bir varoluş şartı durumundaydı, o halde, insan hayatına statik bir nitelik veren ve böylece insanı ahlakî ve zihnî gelişimden alıkoyan bir nitelikti. İnsanda Allah'ın buyruğuna karşı direngen bir itaatsizlik eylemi olarak simgelenen bilinç gelişimi *ya da bilinç/duyarlılık sıçraması, bu statik durumu bir anda değiştirdi; bu* uyandırılmış bilinçtir ki, onu, sadece içgüdüleriyle yaşayan bir varlık olmaktan kurtarıp bizim şu bildiğimiz, tüylenmiş, gelişimini tamamlamış insan özüne –eğriyi doğruyu ayırd edebilme ve dolayısıyla hayatta tutacağı yolu *seçebilme* yeteneğine sahip sahici insana– dönüştürdü. Bu itibarla, en derin anlamıyla Düşüş temsîli hiçbir zaman bir gerileme, yozlaşma olgusunu değil, tersine, insanın gelişip olgunlaşma sürecinde yepyeni bir evreyi, ahlakî bilince uyanma evresini tasvir etmektedir. "Ağaca yaklaşma"yı yasaklamakla Allah, insanoğlunu eğri davranma imkanından haberdar etmekle kalmadı, dolayısıyla, kendi irade ve ihtiyarıyla doğru davranma imkanını da bahşetmiş oldu ona. Ve böylece insan, kendisini doğal güdü ve sezgileriyle yaşayan diğer bütün yaratıklardan ayıran özgür ve ahlakî bir iradeyle donanmış oldu. Şeytan'ın ya da İblis'in insanın ezelî ayartıcısı olması hakkında bkz. 2:34'de 26. not ve 15:41'de 31. not.

17 Lafzen, "kuş tüyü olarak" —kuş tüyünün güzelliğinden türetilmiş mecazî bir ifade.

ama Allah'a karşı sorumluluk bilinci örtüsü her şeyin üstündedir. İşte bunda (da) Allah'ın ayetlerinden biri var ki, insanoğlu belki ders alır.[18]

27 Ey Âdemoğulları! Tıpkı atalarınızın cennetten çıkarılmalarına yol açtığı gibi, Şeytan'ın sizi de ayartmasına izin vermeyin: çıplaklıklarının farkına varsınlar diye, onları [Allah'a karşı sorumluluk bilincinin bezediği] örtülerinden yoksun bırakmıştı o. Muhakkak ki o ve avenesi, onları hiç fark edemeyeceğiniz yerde ve biçimde sizi (de) pusuda bekliyor![19]

Gerçek şu ki Biz, [içtenlikle ve doğru bir biçimde] inanmayanların[20] yanına-yakınına [her türden] şeytanî güçler ve kuvvetler yerleştirdik; **28** Ve [bunun içindir ki] ne zaman utanç verici bir iş işleseler, "Biz atalarımızı da bu işi yapar bulduk; hem, Allah emretmiştir bunu bize" derler hemen.

De ki: "Bakın, Allah asla utanç ve tiksinti veren işleri emretmez. Siz, yoksa hakkında hiçbir şey bilmediğiniz bir şeyi mi Allah'a yakıştırıyorsunuz?"

29 De ki: "Benim Rabbim [yalnızca] doğru olanın yapılmasını emretmiştir; ve [O sizden] kulluğunuzu göstermek üzere gi-

وَلِبَاسُ
ٱلتَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ
كَمَآ أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ ٱلْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا
لِيُرِيَهُمَا سَوْءَٰتِهِمَآ ۗ إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنْ حَيْثُ
لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا ٱلشَّيَٰطِينَ أَوْلِيَآءَ لِلَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً قَالُوا۟ وَجَدْنَا
عَلَيْهَآ ءَابَآءَنَا وَٱللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأْمُرُ
بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾
قُلْ أَمَرَ رَبِّى بِٱلْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا۟ وُجُوهَكُمْ عِندَ

18 Lafzen, "Bu (da) Allah'ın ayetlerinden [biri], belki düşünür öğüt alırlar...", vb.

19 Lafzen, "O ve oymağı, sizin onları görmediğiniz yerden görüyorlar sizi."

20 Burada "içtenlikle ve doğru bir biçimde" ifadesiyle yapılan ilavede, sözkonusu insanların *çarpık* inançlarına dair sonraki cümlede yer alan açıklamalar gözetilmiştir: çünkü, inançları bozuk ve yanlış olmasına rağmen, bu insanlardan bazılarının, sonraki cümlede sözü geçen "utanç verici eylemler"in Allah tarafından emredilmiş olduğu saplantısı içinde oldukları görülüyor. —"Şeytanî güçler" *(şeyâtîn)* tabirine gelince; bu tabirin Kur'an'da, Allah'a doğru bir biçimde inanmayanların "yanlarında-yakınlarında" (diğer bir deyişle, kalplerinde) bulunan her türden kötü dürtü ve eğilimleri ifade için kullanıldığı hatırlanmalıdır (bkz. 14:22'de 31. not): bunun içindir ki, aşağıda 30. ayette geçen *şeyâtîn* terimi "kötü dürtüler" olarak aktarıldı.

riştiğiniz her türlü eylemde bütün varlığınızı ortaya koymanızı[21] ve içten bir inançla yalnız ve sadece O'na bağlanarak Kendisine yalvarıp yakarmanızı [ister]. Başlangıçta nasıl sizi yaratan O'ysa, döneceğiniz kimse de O'dur: **30** O, [sizden] bazılarını doğru yola yönelterek onurlandıracak; ama bazıları[nız] için de doğru yoldan sapmak kaçınılmaz olacak:[22] Çünkü, bakın, onlar Allah'ı bırakıp [kendi] kötü dürtülerini kendilerine dost edinecekler, hem de böylelikle doğru yolu bulmuş olduklarını sanarak!"

كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا
بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ
عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ۚ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ
مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾ يَا بَنِي
آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا
وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ
اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ۚ قُلْ هِيَ
لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ
كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ إِنَّمَا
حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ

31 EY ÂDEMOĞULLARI! (Allah'a) kulluk olsun diye yapıp ettiğiniz her işte kendinize çekidüzen verin;[23] [serbestçe] yiyin için, fakat saçıp savurmayın: (çünkü) kuşku yok ki, O savurganları sevmez!

32 De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı güzelliği, rızkın iyisini, temizini yasaklayan kim?"

De ki: "Bunlar dünya hayatında imana erenler için [meşru]durlar; Kıyamet Gü-

21 Burada geçen *vech* [lafzen, "yüz"] terimi, çok defa, "bütün varlığımı ya da bütün varlığımla kendimi Allah'a teslim ettim" (3:20) anlamına gelen *eslemtu vechiye lillâhi* cümlesinde olduğu gibi, soyut anlamıyla, kişinin bütün varlığını, bütün dikkat ve duyarlılığını dile getirmek için kullanılır *(sucûd)*. Çoğunlukla *secde* edilen yer ya da zaman anlamına, (ism-i mekan/ism-i zaman kuruluşundaki) *mescid* sözcüğü, aşikardır ki, aşağıda 31. ayette olduğu gibi, bu anlam örgüsü içinde burada da, herhangi bir ibadet eylemini ifade etmektedir.

22 Lafzen, "onlar için kaçınılmaz olacak" *(hakka 'aleyhim);* bununla, yoldan sapmanın onların kendi yapıp-etmelerinin, kendi tutumlarının kaçınılmaz bir sonucu olduğu dile getirilmek isteniyor.

23 Lafzen, "süslerinizi *(zîneh)* takının." Râğıb'a göre (Lane III, 1279 vd.'da da kaydedildiği gibi), *zîneh* sözcüğünün asıl anlamı: "... ister bu dünyada, ister öteki dünyada olsun, insanın itibar ve onuruna gölge düşürmeyen, ona yakışıksız, pejmürde bir görünüş vermeyen [tersine onu güzelleştiren, yalınlaştıran] şey." Demek ki terim, sözcüğün hem cismanî hem de ahlakî çağrışımları içinde, güzel olan şeyi ifade ediyor.

nü'nde ise yalnızca onlara özgü olacaklardır."[24]
Anlama-kavrama yeteneği olan insanlar için bu mesajları Biz işte böyle açık açık dile getiriyoruz!

33 De ki: "Doğrusu, Rabbim, yalnızca, açık ya da gizli, utanç verici davranışları, günahı[n her çeşidini], [başkasının elindekine] haksız yere göz dikmeyi, Allah'tan başkasına –hakkında hiçbir delil indirmediği halde– tanrısal nitelikler yakıştırmanızı ve bilmediğiniz şeyi Allah'a izafe etmenizi yasaklamıştır."

34 Ve her toplum için bir vade belirlenmiştir:[25] Öyle ki, vadeleri dolduğunda onu bir tek an olsun,[26] ne geciktirebilirler ne de öne alabilirler.

35 EY ÂDEMOĞULLARI! Size kendi aranızdan benim mesajlarımı ileten elçiler geldiğinde, kimler ki Bana karşı sorumluluk bilinci duyar ve kendilerini düzeltirlerse, işte onlar için korku yok; onlar üzülmeyecekler de; **36** ama ayetlerimizi yalanlamaya kalkanlar ve onlara kibirle

وَٱلْبَغْىَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُوا۟ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ
سُلْطَٰنًا وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ
أُمَّةٍ أَجَلٌ ۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً وَلَا
يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ
يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِى فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا
وَٱسْتَكْبَرُوا۟ عَنْهَآ

24 Özellikle yasaklananlar dışında dünya hayatında iyi ve güzel olan şeylerin inananlara helal olduğunu bildirerek Kur'an, zımnen, hayatı reddeden çileciliğin, terk-i dünyâcı (dünyayı terk edici), kendine-eziyetçi eğilimlerin her çeşidini böylece yeriyor, mahkum ediyor. İyi ve güzel şeylerin dünya hayatında hem inananlar hem de inanmayanlara eşit şartlarda arzedildiği, ama ahirette inanmayanlar için bu kapının kapanacağı îma ediliyor (karş. bu sûrenin 50-51. ayetleri).

25 Lafzen, "Her topluluk *(ümmet)* için bir vade vardır": yani, her toplumun Allah tarafından belirlenen bir yaşama süresi vardır; öyle ki, bu süre içinde toplumlar vahiy yoluyla kendilerine teklif edilen hidayet yolunu kabul ya da reddetmek konusunda serbesttirler. *Ümmet* sözcüğü, çoğu zaman, yaşayan varlıklar, bu ayetin anlam örgüsü içinde de toplum, halk, topluluk anlamına işaret etmektedir.

26 Arapça kullanımında *sâ'ah* (lafzen, "saat") terimi, sadece astronomik saati yani, ortalama güneş gününün yirmidörtte birini değil, aynı zamanda soyut "zaman" fikrini ve yine, büyük ya da küçük onun herhangi bir kesitini, hatta (yukarıda olduğu gibi) kritik bir ânını da ifadeye yarar. Yukarıda açıkça görülmektedir ki, "zamanın en küçük bir bölümü" ya da "kritik bir tek ânı" anlamında kullanılmıştır.

tepeden bakanlar, işte orada kalmak üzere, ateşe girecek olanlar böyleleridir!

37 Kendi asılsız uydurmalarını Allah'a yakıştıran ya da Allah'ın ayetlerini yalanlamaya kalkışan kimselerden daha zalim kim olabilir? Onlara [hayatta] nasip olarak her ne ki yazılmışsa kendilerini bulacaktır;[27] tâ ki, canlarını almak için elçilerimiz gelip [de] onlara, "Hani, nerde Allah'tan başka çağırıp durduğunuz varlıklar?" deyinceye kadar.

Ve [günahkarlar], "Bizi yüzüstü bıraktılar!" diye karşılık verecekler; ve [böylece], hakkı inkar eden kimseler oldukları konusunda kendi aleyhlerine tanıklık etmiş olacaklar.

38 [Bunun üzerine Allah,] "Katılın öyleyse, ateşe sizden önce gömülüp giden görünmeyen varlıklar ve insanlar gürûhuna!"

[Ve] bir gürûh [ateşe] girerken her seferinde kendi yandaşlarına lânet edecek; o kadar ki, onların hepsi, birbiri ardından oraya doluştuklarında, sonrakiler önden gidenler[28] için [şöyle] diyecek: "Ey Rabbimiz! Bizi yoldan çıkaran işte bunlardı: öyleyse, onlara ateşle iki kat azap ver!"

Allah, "Her biriniz iki kat azaba müste-

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ۝ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ
بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ
إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ
أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ۝ قَالَ ادْخُلُوا فِي
أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ ۖ
كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا
فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ
أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ

27 Lafzen, "[İlahî] kitaptaki *(el-kitâb)* payları onlara ulaşacaktır": Yani, diğer bütün insanlar gibi onlar da ömürleri içinde, Allah'ın ezelî takdirinde kendileri için tayin edilmiş olan iyi ya da kötü, nasipleri neyse, onunla karşılaşacaklar. Sonraki cümlede geçen "elçiler" *(rusul)* tabiriyle ölüm meleklerinin kasdedildiği aşikardır.

28 "Öncekiler" ile "sonrakiler" terimleri, burada, ya zaman içinde ardarda gelmeyi ("önce gelenler" ve "sonra gelenler" gibi), ya da konum ve statü bakımından bir sıralanmayı ("önderler" ve "onların izinden gidenler") işaret etmektedir. Her iki durumda da bu terimler, sonraki cümleden de anlaşılacağı gibi, –ister toplumların önde gelenleri ve düşünce önderleri anlamında doğrudan olsun, ister ortaya koydukları örnekler aracılığıyla sonraki kuşaklar tarafından izlenen selefler anlamında dolaylı olsun–, öncekilerin sonrakiler üzerinde bıraktıkları kötü ve olumsuz etkiyi dile getirmektedirler.

haksınız[29] ama bunu bilmiyorsunuz" diye cevap verecek buna.

39 Ve öncekiler, sonrakilere şöyle diyecek: "Demek ki, hiçbir bakımdan bizden üstün kimseler değilmişsiniz![30] Öyleyse, yaptığınız bütün o kötülükler için, tadın bu azabı!"

40 GERÇEK ŞU Kİ, ayetlerimizi yalanlamaya kalkışan ve onlara tepeden bakan kimselere göğün kapıları açılmayacaktır;[31] ve onlar, halatın iğne deliğinden geçebilmesinden daha kolay[32] giremeyecekler

ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ
فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا
كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا
عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ
حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ

29 Lafzen, "herkese iki katlı [azap]": Yani, bir defa yoldan saptığı için, bir defa da, ortaya koyduğu kötü örnekle başkalarını saptırdığı için. Karş. 16:25 —"Kıyamet Günü'nde, onlar hem kendi yüklerini bütün ağırlığıyla taşıyacaklar, hem de yanlış yola saptırdıkları bilgisiz, eğitimsiz insanlara ait yükün bir kısmını taşıyacaklar."

30 Yani, "Sizler de, bizim yaptığımız gibi, kendi özgür iradenizle yanlış yolda yürüdünüz; dolayısıyla, siz de bizimle aynı sorumluluğu taşıyorsunuz." Mümkün olan diğer bir yorum: "Bizim hatalarımızdan ders almadığınız için bize karşı bir üstünlüğünüz yok."

31 İbni 'Abbâs'a göre (Râzî'nin kaydettiği kadarıyla), bu mecaz, Allah'ın böyle günahkarların iyi eylemlerinden hiç birini kabul etmeyeceği gibi, onların sonradan yalvarıp yakarmalarını da kabul etmeyeceğini ifade etmektedir.

32 Lafzen, "halat iğnenin deliğinden geçinceye kadar *(hattâ)*"; Bu söz bir imkansızlığı dile getirdiğine göre, burada *hattâ* sözcüğünün işlevini, sözün gelişine bağlı olarak, "...den daha kolay" şeklinde karşılamak daha uygun gözüküyor. Cümlede geçen *cemel* sözcüğüne gelince, bunun, bu anlam örgüsü içinde "deve" olarak tercüme edilmesi, hiç şüphe yok ki yanlış olur. Zemahşerî'nin belirttiği (ve Râzî dahil diğer klasik müfessirlerin de teyid ettiği) gibi, İbni 'Abbâs, sözcüğü, "kalın urgan" ya da "halat" anlamına gelen *cummel* şeklinde telaffuz ederdi; aynı kıraat Ali b. Ebî Tâlib'e de atfedilmektedir *(Tâcu'l 'Arûs)*. Belirtmek gerekir ki, sözcüğün, *cumel, cuml, cumul* ve nihayet Kur'an'ın genel kabul gören kıraatinde de yer alan *cemel* şeklinde değişik lehçesel (dialectial) telaffuzları dahî vardır. Bunların hepsi de "kalın, bükümlü urgan" anlamına gelmektedir *(Cevherî)* ve bu anlamda hepsi Hz. Peygamber'in Sahâbîleri ve onların erken-ardılları *(tâbi'ûn)* tarafından kullanılmıştır. Keza Zemahşerî, İbni 'Abbâs'dan nakille, Allah'ın "iğnenin deliğinden geçen deve" biçiminde münasebetsiz bir mecaz irad etmiş olamayacağını kaydetmektedir ki bununla, deve ile iğnenin deliği arasında hiçbir anlamlı ilginin bulunmadığı ama beri yandan iğne ile halat arasında (bu halat, mecazın amacına uygun olarak, sadece son derece kalın yani, iğne deliğinden geçmesi muhal bir ipi ifadeye yaradığına göre) belirli ve anlamlı bir

cennete. Günaha gömülüp gidenleri Biz işte böyle cezalandırırız. **41** Cehennem onların hem dinlenme yeri hem de örtüleri olacak;[33] zalimleri Biz işte böyle cezalandırırız.

42 Ama imana erişen, doğru ve yararlı işler yapan kimseler –[ki] şüphesiz, Biz kimseye taşıyabileceği yükten fazlasını yüklemeyiz– işte, ebediyyen kalmak üzere cennete girecek olan bunlardır; **43** [ki, oraya girmeden önce] onların içlerinde [takılıp kalmış] olabilecek düşünce ya da duygu türünden uygunsuz ne varsa silip atacağız; orada önlerinde[34] dereler ırmaklar çağıldayacak; ve onlar, "Bütün övgüler, bizi bu [bahtiyarlığa] eriştiren Allah'a yakışır; zira Allah bize yol göstermeseydi biz asla doğru yolu bulamazdık! Ve Rabbimizin elçileri bize gerçekten de doğruyu söylemişler!" diyecekler. Ve [bir ses], "İşte geçmişte edip eylediklerinize sayesinde kazandığınız cennet, bu!" diye yankılanacak.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٣﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ ۖ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۖ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ وَنُودُوا أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٤﴾

---

ilginin pekala bulunduğu anlatılmak istenmiştir. Bunun içindir ki, bu bağlam içinde *cemel* sözcüğünün karşılığını "deve" olarak değil de "halat" olarak düşünmek her bakımdan daha uygundur. Her ne kadar, Sinoptik İnciller'in Yunanca nüshalarında yer alan benzer bir ifadede sözcük "deve" olarak geçiyor ise de (Matta xix, 24; Markos x, 25 ve Luka xviii, 25) bu durum bizim tartışmamızı pek etkilemez. Çünkü hatırlanmalıdır ki, İncil, ilk olarak Ârâmîce (Hz. İsa zamanında Filistin'de konuşulan dil) tedvîn edilmiştir ve bu Ârâmîce metinler de şimdi kaybedilmiş bulunmaktadır. İhtimalden de öteye geçerek denebilir ki, Ârâmîce yazısında sesli harflere karşılık gelen işaretlerin mutad olarak bulunmaması yüzünden, Grek mütercim sözcüğün yazılışındaki *g-m-l* sessizlerinin (ki Arapça'da bu, *c-m-l*'ye denk geliyor) telaffuzunu yanlış değerlendirmiş ve sözcüğü böylece "deve" anlamına gelen okunuşuyla aktarmıştır: O günden bu yana pek çok Müslümanın yaptığı gibi, bütün gayr-i müslim şarkiyatçıların Kur'an'ın bu ayeti üzerinde de tekrarlayageldikleri bir yanlışlıktır bu.

33 Lafzen, "Cehennem[in ateşinden] bir dinlenme yeri *(döşek)* ve üzerlerinden bir örtü."

34 Lafzen, "altlarından." Burada, bütün mutluluk verici nimetlerin onların hizmetinde olduğu dile getiriliyor.

44 Ve cennetlikler, ateştekilere, "Rabbimiz bize ne söz verdiyse, bütünüyle gerçekleşmiş bulduk; ya siz, siz de Rabbinizin size vaad ettiği şeyi gerçekleşmiş buldunuz mu?" diye seslenecekler.
[Berikiler,] "Ah, evet!" diye karşılık verecekler. Bunun üzerine içlerinden bir ses[35] haykıracak: "Allah'ın lâneti, zalimlere elverir, **45** onlar ki, başkalarını Allah'ın yolundan çevirirler ve onu eğri, dolanbaçlı göstermeye çalışırlar; ve onlar ki ahiret hayatının gerçek olduğunu kabule yanaşmazlar!"
46 Bu iki taraf arasında bir engel bulunacaktır.[36]
Ve orada, [hayattayken] kendilerine [eğri ile doğruyu] ayırd edebilme yetisi bahşedilmiş, onların her birini taşıdığı belirtiden tanıyan kimseler olacak.[37] Ve [gir-

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا
وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا
قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌۢ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا
عِوَجًا وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ
وَعَلَى ٱلْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّۢا بِسِيمَىٰهُمْ وَنَادَوْا

35 Lafzen, "Duyurucu/seslenici *(müezzin)*."

36 *Hicâb* sözcüğü bir engel, bir mani olarak iki nesne arasına giren, iki nesne arasında bulunan şey demektir; hem somut hem de soyut anlamda kullanılabilir.

37 Sureye ismini veren *a'râf* terimi, bir bu ayette, bir de bu sûrenin 48. ayetinde olmak üzre bütün Kur'an'da yalnızca iki kere geçmektedir. Terim *'urf* sözcüğünün çoğuludur. İlk sırada "tanıma, bilme, tasdik" ve "basîret, feraset: eğriyi doğruyu ayırd etme; muhakeme, idrak, seziş" gibi anlamlara ya da anlam gruplarına karşılık gelen *'urf* sözcüğü, aynı zamanda, bir şeyin, bir nesnenin en üstte, en yukarıdaki (ve dolayısıyla en göze çarpan) bölümü anlamında da kullanılır: sözgelimi horozun *'urf*'u ibiği, atınki ise yelesidir. Kelimenin bu deyimsel kullanımına dayanarak pek çok müfessir, ayette geçen *a'râf* terimini, bir duvar veya surun üst kısmı, ya da burçları olarak yorumlamışlar ve ayette bununla dile getirilmek istenen şeyi ayetin baş kısmında geçen *hicâb* (engel, bariyer, perde) kavramıyla özdeşleştirmişlerdir. Buna rağmen, sözcüğün ilk anlam gruplarından yola çıkılarak varılan yorum, yani, *'urf*'u kısaca "eğriyi doğruyu ayırd etme" ve onun çoğulu olan *a'râf*'ı da "eğriyi doğruyu ayırd etme gücü, yetisi" olarak değerlendiren yorum her bakımdan çok daha makul gözükmektedir. Nitekim, Râzî'nin de açık bir olumlamayla kaydettiği üzre Hasan Basrî, Zeccâc gibi ilk dönem bazı büyük Kur'an müfessirleri de bu yorumu benimsemişlerdir. Bu müfessirler ısrarla, *'ale'l-a'râf* ifadesinin, "bilgi ve irfan sahibi olan" yahut "kendisine (eğriyi-doğruyu) ayırd etme yetisi verilmiş olan" anlamındaki *'alâ ma'rife* ifadesiyle eş anlamlı olduğunu belirtmişler; ve bu vasıfla nitelendirilen kimselerin,

mek için] can attıkları halde cennete (henüz) girmemiş olan bu kimseler cennetliklere, "Size selâm olsun" diye seslenecekler. **47** Ve bakışlar ateş yolcularına doğru çevrilince, "Ey Rabbimiz! Bizi şu zalim insanların arasına katma!" diyecekler.

48 Ve [hayattayken] bu ayırd etme yetisine sahip olanlar, görünüşlerinden [günahkar olduklarını] çıkardıkları kimselere, "Ne sağladı size" diye seslenecekler, "maldan, [mülkten] biriktirmeniz; geçmişinizle o boş kurumlanmanız? **49** Bir vakit haklarında, 'Allah rahmetini asla böylelerine ulaştırmaz!'[38] diye kestirip attığınız kimseler, işte bunlar, [bu onurlandırılmış kimseler] mi? [Oysa, bakın, şimdi onlara,] 'Girin cennete; size korku yok, hüzün de duymayacaksınız!' [diye seslenıliyor]."

50 Ve ateşin yarenleri, cennetliklere, "Üzerimize biraz su dökün, yahut Allah'ın size bahşettiği [cennet] azıklar(ın)dan (atın bize)!" diye seslenecekler.

أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا
وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ
النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾
وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ
قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ
﴿٤٨﴾ أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ
ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنتُمْ
تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ
أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ

---

dünya hayatlarında eğriyi doğruyu (taşıdıkları işaretlerden, belirtilerden çıkararak) ayırd edebilen ama eğri ile doğru arasında kesin tavır ve tercihlerini koymayan, kayıtsız, ilgisiz ya da *çekimser* kimseler olduklarını ifade etmişlerdir. Bunların bu ilgisiz, çekimser tutumları kendilerini çok iyilik yapmaktan olduğu kadar çok kötülük yapmaktan da alıkoymuş ve sonuç olarak, ayetin devamında görüleceği üzere, böyle kimseler ne cennete ne de cehenneme müstehak olabilmişlerdir. (Hem Taberî hem de İbni Kesîr bu ayetle ilgili yorumlarında, bu görüşü destekleyen muhtelif Hadis rivayetleri kaydetmişlerdir.) —Hem bu ayetin devamında hem de 48. ayette geçen *ricâl* isminin (lafzî karşılığı: erkekler, adamlar) bu anlam örgüsü içinde kadın-erkek her iki cinsi işaret ettiği aşikardır.

38 İnanmayanların ağzından verilen bu ifade, onların, ya inananların Allah'ın rahmetine hak kazanmadıkları yolundaki görüşlerini; ya da bunun başka bir ifadesi olarak, Allah'ın var olmadığı yolundaki görüşlerini dile getiriyor. "Kestirip attığınız" ifadesi (lafzen, "yeminle söylediğiniz"), inanmayanların bu konudaki saplantılarını, fikr-i sâbite varan katı görüşlülüklerini, değişmez kanaatlerini dile getiren mecazî bir ifadedir.

[Berikiler,] "Doğrusu, Allah, gerçeği inkar edenleri her ikisinden de yoksun kılmıştır; **51** o kimseler ki, dünya hayatına kapılıp eğlenceyi ve geçici zevkleri dinleri haline getirmişlerdi"[39] diye karşılık verecekler.

[Ve Allah,] "Onlar bu [Hesap] Günü'nün gelip çatacağını nasıl gözardı edip unuttular ve ayetlerimizi nasıl inkar ettilerse Biz de Bugün onları öyle gözardı edeceğiz" diyecek, **52** "çünkü Biz, gerçekten de onlara, inanacak bir toplum için bir doğru yol, içinde bilgiye dayalı[40] ayrıntılı açıklamalarda bulunduğumuz bir kitap ulaştırmıştık."

53 (İmdi,) [inanmayanlar] o [Hesap Günü'nün] nihaî anlamının açıklanmasından başka bir şey mi bekliyorlar?[41] [Ne var ki,] onun kesin anlamının açıklandığı Gün, onu vaktiyle umursamayan kimseler, "İşin doğrusu, Rabbimizin elçileri bize gerçeği söylemişlerdi! Şimdi, bizden yana aracılık yapacak kayırıcılarımız yok mu bizim? Yahut, mümkün mü, [hayata] geri gönderilsek de edip eylediklerimizden başka türlü davransak?"[42] diyecekler.

Gerçek şu ki, onlar (böyle diyerek yalnızca) kendilerini aldatmış olacaklar ve onların bütün (bu) boş hayalleri yıkılıp kendilerini yüzüstü bırakacak.

حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَهُمْ
لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ فَٱلْيَوْمَ نَنسَىٰهُمْ
كَمَا نَسُوا۟ لِقَآءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا ۖ وَمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا
يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾ وَلَقَدْ جِئْنَٰهُم بِكِتَٰبٍ فَصَّلْنَٰهُ عَلَىٰ عِلْمٍ
هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُۥ ۚ
يَوْمَ يَأْتِى تَأْوِيلُهُۥ يَقُولُ ٱلَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ
رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلْحَقِّ ۖ فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوا۟ لَنَآ
أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ۚ قَدْ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ
وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى

54 ŞÜPHESİZ, Allah'tır sizin Rabbiniz;

---

39 Bkz. 6:70'de 60. not.

40 Lafzen, "bilgi ile, ilim ile."

41 Lafzî anlamını "[bir sözcüğün ya da olayın] nihaî anlamına varma çabası" olarak aktarabileceğimiz *te'vîl* terimi (karş. 3:7), bu bağlamda, gelip çatacağı vahiyle önceden haber verilen çetin bir günün, çetin bir azabın uygulamaya konması anlamına geliyor; ve bu anlamda, gün ya da azap konusunda yapılan "uyarının nihaî anlamının açılıp ortaya dökülmesi" gibi bir anlam taşıyor bünyesinde.

42 Karş. 6:27-28.

gökleri ve yeri altı evrede yaratan; ve arşa, o sınırsız kudret ve iktidar makamına[43] kurulan. Gündüze, kendisini ivedilikle kovalayan geceyi sarıp sarmalayan O; koyduğu yasalara boyun eğen güneşiyle, ayıyla, yıldızlarıyla her şey O'nun: bütün bir yaratılış ve tüm buyurma, yasama kudreti. Ne yücedir Allah, ne uludur âlemlerin Rabbi!

55 Rabbinize alçak gönüllüce ve yüreğinizin ta derinlerinden seslenin. Doğrusu O, çizgiyi aşanları sevmez: **56** bunun içindir ki, iyi bir düzene sokulmuşken yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Ve korkuyla ve umarak yalvarın O'na; çünkü Allah'ın rahmeti her zaman iyilik yapanlarla beraberdir!

57 Yaklaşan rahmetinin önünde müjdeci olarak rüzgarları gönderen O'dur; yağmur yüklü bulutlar toplandıklarında, onları çorak bölgeye doğru sürükleyip bu yolla su indirelim ve böylece her türlü ürünün yeşerip boy vermesini sağlayalım diye. Ölüleri de işte böyle dirilte-

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ
عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ
تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾ ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي
الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ
رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ
الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا
ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا
بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ

43 Burada, cümlenin başında gelen ve bir bağlaç olan *sümme* her zaman "sonra" ya da "bundan sonra" anlamına olaylar arası öncelik-sonralık belirten, zamanda sıralamaya delalet etmez; eş-zamanlı ya da paralel ifadeleri bağlamak için kullanıldığı hallerde çoğu zaman basit *"ve"* bağlacının işlevini görür: 2:29'da "ve göğe yöneldi..." ifadesinde olduğu gibi. *'Arş* terimine gelince (lafzen, "taht" veya "hüküm/iktidar makamı") klasik ve modern, bütün Müslüman müfessirler ittifakla, sözcüğün Kur'an'da geçen bu mecazî kullanımının, Allah'ın, bütün yarattıkları üzerindeki mutlak hüküm ve iktidarını ifade ettiği görüşündedirler. Dikkate değer bir husus da şudur ki, Kur'an'da Allah'ın "kudret ve iktidar makamına" oturduğundan söz edilen yedi yerin hepsinde (7:54, 10:3, 13:2, 20:5 25:59, 32:4 ve 57:4) bu ifade Allah'ın âlemleri yaratmasına ilişkin bir açıklamayla bağlantılı olarak geçmektedir. —Genellikle "gün", ama yukarıda "evre" (aeon) olarak tercüme edilen *yevm* sözcüğü, Arapça'da, ister "evre" (aeon) gibi son derece uzun, ister "an" gibi son derece kısa olsun, her türlü süreyi ya da zaman aralığını ifade etmekte kullanılır; yirmidört saatlik bir güne karşılık olarak kullanılması, onun pek çok çağrışımı içinden sadece biri durumundadır. (Bu konuda, bir karşılaştırma için bkz. *sâ'ah* —lafzen, "saat") kavramının açıklandığı 26. not).

ceğiz; belki düşünür ders alırsınız.[44] **58** Bereketli toprak (gibi) ki, onun ekini, Rabbinin izniyle [bolluk içinde] fışkırır; oysa kötü toprağınki ancak cılız bir ekin verir.
Şükreden bir topluluk[un yararlanması] için ayetlerimizi işte böyle çok yönlü olarak dile getiriyoruz!

59 GERÇEK ŞU Kİ, Biz Nûh'u kendi toplumuna[45] gönderdik: "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin: O'ndan başka tanrınız yok çünkü. Doğrusu, dehşet ve azabıyla büyük bir Gün'ün gelip sizi bulmasından korkuyorum ben!"[46]
60 Kavmi içinden önde gelenler, "Doğrusu, biz senin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu görüyoruz!" diye karşılık verdiler.
61 [Nûh,] "Ey kavmim!" dedi, "Bende bir eğrilik/bir sapıklık yok; ne var ki, ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim. **62** Rabbimin haberlerini bildiriyor, öğütler veriyorum size: çünkü ben, Allah'ın bana [vahiyle] bildirmesi sayesinde sizin bilmediğinizi biliyorum. **63** Sizi uyarabilsin ve siz de Allah'a karşı sorumluluk bilin-

44 Bu, 57-58. ayetlerde irad edilen *teşbîh* ya da *mesel*'in anahtar cümlesidir. Allah ekinleri yeşertirken tecellisini gördüğümüz aynı hayat verici, diriltici kudret ve iktidarını göstererek kıyamet günü ölüleri de diriltecektir. Müteakip cümle, gönlünü hakikate açık tutanları verimli toprağa, onu inkara kalkışanları da çorak toprağa benzetirken aynı meselin uzantısı durumundadır.

45 Bu 59-93 arası ayetler, Allah'ın sınırsız kudret ve iktidarı, aşkın (mute'âl/transcendental) birliği konusunda önceki satırlarda ortaya konan vurguyu devam ettirerek aynı gerçeği tebliğ eden ve isimleri Kur'an'ın vahyinden önce de Araplarca bilinen muhtelif geçmiş peygamberlerden söz eder. İnsanlığa gönderilmiş ilk rasûl (elçi) olarak bilinen Hz. Nûh'unkiyle başlayan peygamber kıssaları, bu ayetlerde, onların, toplumlarını yalnız Allah'a kulluk yapmaları ve dürüst yaşamaları yolunda ikna için gösterdikleri sonuçsuz çabaları sırasında dile getirdikleri uyarılarla noktalanmaktadır.

46 Bu, ya Hesap Günü'nü ya da tufanın yaklaşmasını îma ediyor.

ci duyup O'nun rahmetiyle onurlanasınız diye sizin kendi içinizden birinin eliyle Rabbinizden size bir haber gelmesini niçin yadırgıyorsunuz?"

64 Ve [bu uyarıya rağmen] o'nu yalanladılar! Ve bunun üzerine Biz de o'nu ve gemide o'nunla beraber olanları kurtardık; ayetlerimizi yalanlayanları ise (suda) boğduk; gerçekten kör bir topluluktu onlar![47]

65 VE 'ÂD [toplumuna da] kardeşleri Hûd'u [gönderdik].[48] "Ey kavmim!" dedi (onlara), "Yalnızca Allah'a kulluk edin: O'ndan baş-

47 Muhammed Ali, Kur'an tercümesinde bu ayeti açıklarken, haklı olarak, ayetin son cümlesinin "tufanın cihanşumül olduğu yolundaki teoriyi doğrulamadığını" işaret ediyor; çünkü bu cümle açıkça ortaya koymaktadır ki, sadece Hz. Nûh'un tebliğatına muhatap olup da o'nu yalancılıkla itham eden insanlar boğulmuştur. Dolayısıyla burada bahsi geçen tufan, Kitâb-ı Mukaddes'in sözünü ettiği gibi, bütün bir dünyanın değil, sadece Hz. Nûh kavminin başına gelmiştir. Buna bir de şu eklenebilir: Kitab-ı Mukaddes'de, Sümer ve Bâbil efsanelerinde ve nihayet Kur'an'da sözü edilen tufan; çok muhtemeldir ki, buzul çağında, şimdiki Cebelitarık'ın bulunduğu yerde Atlas Okyanusu'nu engelleyen ve –yine şimdiki– Çanakkale Boğazı'nın bulunduğu yerde Karadenizi engelleyen, o çağda mevcut kara engellerin çöküntüsüyle açıklanan ve bugün Akdeniz'in örtmekte olduğu büyük havzayı istila eden su baskınını simgelemektedir.

48 Hz. Hûd'un ilk Arap peygamber olduğu söylenir; Kitâb-ı Mukaddes'de adı geçen ve çoğu Sâmî kavimler gibi muhtemelen güney Arabistan kökenli İbrânîlerin *('İbrîm)* atası olarak bilinen Êber'le aynı kişi olması mümkündür. (Êber'den, Eski Ahid'in Tekvîn bölümünde x, 24-25'de ve xi, 14 vd.'da söz edilmektedir.) Hz. Hûd, bu eski Arap ismi, Yahudilere sonraki isimlerini sağlayan Yakub'un oğlu Yuda'da (İbranicesi Yahûdah) hâlâ yankılanmaktadır. Êber ismi –hem İbranice'de, hem de 'Âbir şeklindeki Arapçasında– "karşıya geçen", "bir yakadan bir beldeden ötekine geçen" anlamına gelmekte olup, mümkündür ki bu kavmin Hz. İbrahim'den önceki zamanlarda Arabistan'dan çıkarak Mezopotamya'ya geçişinin Kitâb-ı Mukaddes'deki bir yankısıdır. Hz. Hûd'un mensup olduğu ("Kardeşleri Hûd") 'Âd kavmi, Ahkâf adıyla bilinen ve 'Umân ile Hadramevt arasında yer alan geniş çöl bölgesinde yaşamış ve büyük nüfûz ve iktidarıyla tanınmış bir kavimdir (bkz. 89:8 —"ki bütün o topraklarda bir benzeri inşa edilmemişti"). Bu kavim İslam'ın zuhurundan asırlarca önce tarih sahnesinden çekilmişti, ama hatırası Arap geleneğinde her zaman canlı kalmıştı.

ka tanrınız yok. Hal böyleyken yine de O'na karşı sorumluluk bilinci duymayacak mısınız?"

66 Kavmi arasından gerçeği tanımaya yanaşmayanların önde gelenleri dediler ki: "Doğrusu, biz seni aklı kıt biri olarak görüyoruz ve üstelik yalancının biri olduğunu sanıyoruz!"[49]

67 [Hûd,] "Ey kavmim!" dedi, "Ben aklı kıt biri değil, âlemlerin Rabbinden bir elçiyim. **68** Rabbimin haberlerini bildiriyor ve size dürüst ve güvenilir öğütler veriyorum.[50] **69** Sizi uyarabilsin diye kendi içinizden birinin eliyle; Rabbinizden size bir haber gelmesini yadırgıyor musunuz, niçin? Hiç değilse, sizi nasıl Nûh toplumunun yerine getirdi ve sizi maddî varlık olarak nasıl kat kat üstün güçlerle donattı,[51] bunu hatırlayın. Ve artık anın Allah'ın nimetlerini ki kurtuluşa erebilesiniz!"

70 Şöyle cevap verdiler: "Bir tek Allah'a kulluk edelim de atalarımızın kulluk edegeldiği bütün öteki tanrıları bırakalım diye mi geldin bize? Eğer doğru sözlü biriysen, haydi getir (de görelim) bizi tehdit edip durduğun azabı!"

71 [Hûd,] "Rabbinizin müstehak gördüğü ürkütücü bir bela[52] ve gazapla kuşa-

مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ
ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِى سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّى
رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ
رَبِّى وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ
ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ وَٱذْكُرُوٓا۟
إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى
ٱلْخَلْقِ بَصْۜطَةً ۖ فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ ٱللَّهَ وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا
كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ
ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ
رِجْسٌ وَغَضَبٌ

---

49 Onu "aklı kıt, aklı az ya da beyinsiz" olarak görüyorlardı; çünkü o, onların kendi geleneksel inançlarını ve tanrılarını bırakıp yalnız Allah'a yönelmelerini umuyor, bekliyordu. Onu "yalancı" olarak da görüyorlardı, çünkü Allah'ın peygamberi olduğunu iddia ediyordu.

50 Lafzen, "sözüne güvenilir bir öğütçüyüm sizin için."

51 Lafzen, "Nûh kavminden sonraki halîfeler/ardıllar yaptı" –yani, Hz. Nuh'un soyundan gelen ya da Hz. Nûh'tan sonraki kavimlerin en kalabalığı ve en güçlüsü– "ve tabii donanımlarınız *(halk)* bakımından kat kat üstün kıldı." *Halk* sözcüğü (Râzî'ye göre) "gücü ve iktidarı" ifade etmektedir.

52 Putperestliğe ve inatçılığa ilişkin bir îma.

tılmış durumdasınız zaten!" dedi, "Şimdi, Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği, yalnızca sizin ve atalarınızın uydurduğu o [boş] isimler[53] hakkında mı benimle çekişiyorsunuz? [O kaçınılmaz olanı] bekleyin öyleyse; doğrusu ben de sizinle bekleyeceğim!"[54]

72 Ve böylece, o'nu ve o'nunla beraber olanları kuşatıcı rahmetimizle kurtardık; beri yandan, ayetlerimizi yalanlayıp inanmayanlarıysa son kalıntısına kadar silip attık.[55]

أَتُجَٰدِلُونَنِي فِيٓ أَسۡمَآءٖ سَمَّيۡتُمُوهَآ
أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلۡطَٰنٖۚ
فَٱنتَظِرُوٓاْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ ٱلۡمُنتَظِرِينَ ٧١ فَأَنجَيۡنَٰهُ وَ
ٱلَّذِينَ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَقَطَعۡنَا دَابِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ
بِـَٔايَٰتِنَا وَمَا كَانُواْ مُؤۡمِنِينَ ٧٢ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ
صَٰلِحٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ قَدۡ
جَآءَتۡكُم بَيِّنَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡۖ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمۡ ءَايَةٗۖ
فَذَرُوهَا تَأۡكُلۡ فِيٓ أَرۡضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ

73 VE SEMÛD [toplumuna da] kardeşleri Salih'i [gönderdik].[56] "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin; O'ndan başka tanrınız yok. Rabbinizden işte apaçık bir kanıt geldi size:
"Allah'a ait olan bu dişi deve bir nişanedir sizin için: öyleyse bırakın onu Allah'ın arzında otlasın ve sakın dokunmayın

53 Lafzen, "sizin taktığınız isimler..." —yani, gerçekte var olmayan düzmece tanrılar.

54 Lafzen, "Ben de sizinle beraber bekleyenlerden olacağım."

55 Bu 69: 6-8'de de gösterildiği gibi, yedi gece sekiz gün kesintisiz devam eden bir kum fırtınası şeklinde vuku bulan bir afetti.

56 Semûd'lu Nebatî (Nabataean) kabilesi, önceki satırlarda sözü geçen 'Âd kavmi soyundan gelmektedir ve bu yüzden olacak, İslam öncesi Arap şiirinde çoğu zaman kendilerinden "ikinci 'Âd" olarak söz edilmektedir. Arap kaynakları dışında, "Arap menşeli olmayan bir seri eski kaynak da Semûd isminin ve Semûd toplumunun tarihsel varlığını doğrulamaktadır. M.Ö. 715 yılına ait Sargon kitabesi, Semûd halkından Âsurlular'ın egemenliği altındaki doğu ve orta Arabistan toplumlarından biri olarak söz eder. Keza, Aristo, Ptolemy ve Pliny'nin Thamudaei (Semûdiye) ve Thamudenes (Semûdlular)dan bahsettiğini görüyoruz" *(Encyclopaedia of Islam* IV, 736). Kur'an'ın anlattığı dönemde, Semûd kavmi Hicaz'ın kuzey ucunda, Suriye sınırına yakın bir yerde meskundular. Onlara atfedilen kaya yazıtlarına Hicr bölgesine dağılmış olarak hâlâ rastlanmaktadır. 'Âd kavmine mensup Hûd ve 85-93. ayetlerde sözü edilen Şuayb peygamber için olduğu gibi, burada Salih peygamber için de bir mensubiyet belirtmek üzere "kardeşleri" tabiri kullanılıyor.

ona; yoksa çok can yakan bir azap yakalar sizi.[57]

74 "Ve hatırlayın, sizi nasıl 'Âd [toplumunun] yerine getirdi O;[58] ve ovalarında kendinize konaklar yükseltip dağlarını yontarak evler yapabilesiniz diye yeryüzünde sizi nasıl sağlamca yerleştirdi.[59] Öyleyse, anın Allah'ın nimetini de yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklığa yol açmayın."

75 Güçsüz görülenlere karşı küstahça büyüklük taslayan toplumun ileri gelenleri inananlara, "Siz Salih'in [gerçekten] Rabbinin katından gönderildiğinden emin misiniz?" dediler.

فَأَخَذَكُمُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ
مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا
قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ
وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ
مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ

---

57 Müfessirler, bu dişi devenin mucizevî bir yapıda olduğunu belirten çeşitli menkıbeler anlatmaktadırlar. Bu tür menkıbeleri ne Kur'an, ne de sahih hiçbir Hadis doğrulamadığı için, bunların birtakım duyarlı Müslümanları hayal ürünü düşünce ve anlayışlara sevk eden, ayetteki *nâkatullâh* (Allah'ın dişi devesi) tabirinden türetildiğine hükmetmemiz gerekir. Oysa Reşid Rıza'nın *(Menâr* VIII, 502) belirttiği gibi bu tür fantastik düşüncelere yol açan eğer devenin Allah'a izafe edilmesi ise, aslında bu, sadece sözü geçen hayvanın herhangi bir kişiye ait olmadığına ve dolayısıyla bütün bir toplumun onu korumakla yükümlü olduğuna işaret içindir; nitekim, aynı ayette "Allah'ın arzı" şeklinde benzer bir deyim daha vardır ki bu da her şeyin Allah'a ait olduğunu ifade içindir. Hz. Salih'in Kur'an'da muhtelif yerlerde sözü geçen bu sahipsiz hayvana iyi davranılması yönündeki özel ısrarı, müteakip ayetlerin de gösterdiği gibi, zayıf gördüğü herkese, her varlığa karşı kaba ve küstah davranmakta kendilerine gurur payı çıkaran ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak kötülüğü yayan bu kavmin kaba kuvvete dayanan tahakkümüne yönelmiştir. Başka bir ifadeyle, bu savunmasız hayvana karşı seçecekleri davranış tarzı, onların kalplerinin değişmesine bir "işaret" yahut (54:27'de açıklandığı gibi) "onlar için bir imtihan" olacaktı.

58 Karş. 69. ayetteki paralel ifade –"Nûh kavminin yerine"– ve ilgili not. Semûd soyuna ilişkin bütün tarihî veriler, bu soyun, döneminde, Arap kabilelerinin en güçlülerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

59 Burada, Semûd'luların Kuzey Hicaz'da Hicr dağının batı yamaçlarında kayalara oydukları oldukça yüksek bir uygarlık ve dünyevî kudrete işaret eden ince bir emek ve zevk ürünü mesken ve mezarlara –bir ibret nesnesi olarak– dikkat çekiliyor. Kalıntıları bugün de görülebilir durumda olan birtakım hayvan figürleri ve kitabelerle süslü bu mesken ve mezarlar popüler Arap dilinde bugün *Medâin Sâlih* ("Salih'in Şehirleri") olarak isimlendirilmektedir.

Onlar da, "Elbette inanıyoruz o'nun getirdiği habere"[60] diye cevap verdiler.

76 Büyüklük peşinde olanlarsa, "Bakın" dediler, "sizin o kadar emin olduğunuz şeyi biz asla doğru bulmuyoruz!"

77 Ve böyle (diyerek) dişi deveyi yatırıp hunharca kestiler,[61] Rablerinin buyruğuna burun kıvırıp sırt çevirdiler. Ve (bununla da kalmayıp), "Ey Salih!" dediler, "Eğer gerçekten Allah'ın elçilerinden biriysen, haydi getir şu bizi korkutup durduğun azabı!"

78 Derken bir deprem ansızın yakalayıverdi onları ve kendi evlerinde cansız seriliverdiler.[62]

79 Ve [Salih] onlardan yüz çevirdi, "Ey kavmim!" dedi, "Gerçek şu ki, ben Rabbimin mesajlarını ilettim ve güzelce öğüt

قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا بِٱلَّذِىٓ ءَامَنتُمْ بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا۟ ٱلنَّاقَةَ وَعَتَوْا۟ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ ٱئْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ

60 Hz. Salih'in getirdiği haberin kendi *muhtevası*, Hz. Salih'in görevi konusunda, ayrıca batınî ya da mucizevî bir "delile" ihtiyaç bırakmaksızın bu mesajın sıhhat ve değerini kabul etmeleri yönünde yeterli göründü onlara. Bu iman ikrarı, ince bir tarzda, Semûd kıssasının sadece tarihî bir olay olarak taşıdığı yüklemi aşan derin bir anlam ifade etmektedir. Bu, dinî bir mesajın ilahî kaynak ve niteliğine inanmakta güçlük çeken şüpheci kimseler için, onların asıl mesajın içsel anlamı ve değerini anlamaya, değerlendirmeye çalışmaları, fakat inanç ve tasdiklerini, gerçekleşmesi nesnel olarak imkansız bir takım zahirî ve mucizevî ispatlara dayandırmamaları yolunda yapılmış bir davet niteliğindedir. Çünkü bir mesaj, sıhhat ve doğruluğunu ancak *muhtevasıyla*, ifade ettiği anlamla ortaya koyabilir.

61 *'Akara* fiili, boğazlamadan önce kaçmasın diye hayvanın "bacaklarını kırmak, diz eklemlerini kesmek, koparmak" anlamına geliyor. Bu hunhar âdet İslam öncesi Arapları arasında oldukça yaygındı; işte bu yüzden olacak ki *'akara* (bacaklarını kırmak) fiili, zaman içinde, "hunharca boğazlama"nın eş anlamlısı haline gelmiştir. (Râzî, keza bkz. Lane V, 2107 vd.).

62 Lafzen, "kendi evlerinde yere serilip kaldılar." Bu cümlenin baş tarafında geçen *racfeh* terimi, dehşet verici, şiddetli herhangi bir gürültü ya da sallantıyı ifade etmekte olup, her zaman olmasa da, çoğu zaman deprem için *(racfetu'l-ard)* kullanılır. Burada sözü geçen depremin, Semûd kavminin tarihsel yerleşim yerlerini bir vakit etkisi altına almış olduğu anlaşılan bir volkanik patlamayla birlikte vuku bulmuş olması da mümkündür. Nitekim, böyle bir volkanik patlamaya, kuzey Hicaz'da, özellikle Medâin Sâlih (bkz. 59. not) yöresinde görülen geniş, esmer renkli volkanik araziler *(harrah)* bugün bile şahitlik etmektedir.

verdim size; (ama) siz güzel öğüt verenleri sevmediniz."

80 VE LÛT[u[63] hatırlayın ki, hani o] kavmine şöyle demişti: "Dünyada sizden önce hiç kimsenin yapmadığı iğrençlikleri mi işleyeceksiniz? **81** Kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz: Yoo, siz gerçekten ölçüyü aşan bir topluluksunuz!"

82 Fakat kavminin cevabı yalnızca şu oldu:[64] "Sürün ülkenizden onları! Besbelli, kendilerini temize çıkaran insanlar, bunlar!"[65]

83 Bunun üzerine o'nu ve geride kalanlar[66] arasında bulunan karısı dışında yandaşlarını kurtardık. **84** Bu arada, [helak edici] bir yağmur yağdırdık berikilerin üzerine: İşte görün, günaha gömülüp gidenlerin başına geleni!

85 VE MEDYEN [halkına] kardeşleri Şu'ayb'ı[67] [gönderdik], "Ey kavmim!" dedi, "Yalnız Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yok! Rabbinizden işte a-

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا
سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ
ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾
وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن
قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ
إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم
مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِلَىٰ
مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم
مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ

63 Hz. İbrahim'in yeğeni Hz. Lût'un kıssası ayrıntılı olarak 11:69-83'de veriliyor.

64 Lafzen, "Onların cevabı ancak ... demeleri oldu."

65 Lafzen, "kendilerini temizleyen" ya da "kendilerini temiz olmayan şeylerden uzak tutan kimseler." Bu ifade, burada, açıktır ki alaycı bir vurguyla kullanılıyor. Çoğul kullanım Hz. Lût'la beraber o'nun aile ve bağlılarını ifade etmektedir (karş.27:56).

66 Tekvîn xix, 26'da, Lût'un karısı için, onun sadece istemeyerek "arkasına baktığı"nı ifade eden Kitâb-ı Mukaddes'in tersine, Kur'an 11:81 ve 66:10'da, bu kadının, Sodom'un günahkar halkıyla birlik olup kocasının davetine sırt çevirdiğini ve böylece bilerek, isteyerek geride kaldığını açıklamaktadır.

67 Hz. Şuayb'ın, Kitâb-ı Mukaddes'de (Çıkış ii, 18) "Allah'a inanan" anlamına *Reuel* olarak da sözü geçen, Hz. Musa'nın kayınbabası Jethro olduğu söylenmektedir: Medyen –Kitâb-ı Mukaddes'e göre Midian– bölgesi bu günkü Akabe Körfezi'nin kuzeyinden Sina Yarımadası'nın içlerine ve Ölü Deniz'in doğusunda Moab dağına kadar uzanıyordu, sakinleri ise Arapların Emur (Amorite) koluna mensup kabilelerdi.

paçık bir duyuru geldi size. Öyleyse [bütün işlerinizde] ölçüyü tartıyı tam olarak gözetin, hukuken onların olan şeyden insanları yoksun bırakmayın;[68] ve iyi bir düzene kavuşturulduktan sonra kalkıp yeryüzünde bozgunculuk yapmayın: [bütün] bunlar sizin iyiliğiniz için; tabii, eğer inanırsanız. **86** Bir de, inanan herkesi tehditle Allah'ın yolundan dönmeye zorlayarak ve onu eğri göstermeye çalışarak [doğruya götüren] her yolun kıyısında pusuya yatmayın. Ve O'nun sizi azlıkken [nasıl] çoğalttığını hatırlayın: Ve bakın, sonu ne oldu fesat saçanların![69]

87 "Madem ki, aranızda, getirdiğim habere inanan bir topluluk yanında bir de inanmayan bir topluluk var, öyleyse bu içinden çıkılması zor durumda sabredin, tâ ki aramızda Allah hükmedinceye kadar: çünkü O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."

88 Kavmi içinde ileri gelen, kendini beğenmiş o kurumlu kimseler: "Ey Şu'ayb!" dediler, "Hiç şüphen olmasın ki, seni ve inanan yoldaşlarını ülkemizden sürgün edeceğiz, meğer ki, kesin bir biçimde bizim yolumuza dönesiniz!"

[Şu'ayb,] "Peki, ya bunu yürekten istemiyorsak?" dedi, **89** "Çünkü, bakın, kalkıp yeniden sizin yolunuza dönecek olsaydık –hem de Allah bizi ondan kurtardıktan sonra– o zaman, Allah'a düpedüz yalan yakıştırmış olurduk.[70] Rabbimiz Al-

قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُوا
ٱلْكَيْلَ وَٱلْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا
تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ
إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا۟ بِكُلِّ صِرَٰطٍ
تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَتَبْغُونَهَا
عِوَجًا ۚ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ
وَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ
طَآئِفَةٌ مِّنكُمْ ءَامَنُوا۟ بِٱلَّذِىٓ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا۟
فَٱصْبِرُوا۟ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ
﴿٨٧﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لَنُخْرِجَنَّكَ
يَٰشُعَيْبُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ
فِى مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَٰرِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ ٱفْتَرَيْنَا
عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِى مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّىٰنَا ٱللَّهُ مِنْهَا ۚ

68 Lafzen, "İnsanlara mal ve eşyalarını eksik vermeyin": hem maddî haklara, hem de ahlakî ve toplumsal haklara riayeti belirten bir ifade. "Bütün işlerinizde" şeklindeki bizim ilavemiz için bkz. 6. sûre, 150. not.

69 Ayetin bu yönde mecazî bir anlam taşıdığı konusunda Zemahşerî ve Râzî ısrar ediyorlar. Karş. bu sûrenin 16. ayetinde Şeytan'a atfedilen benzer ifade.

70 Lafzen, "Allah hakkında bir yalan uydurmuş oluruz."

lah bunu bizden istemediği sürece,[71] bizim sizin yolunuza dönmemiz asla doğru olmaz. Rabbimiz sınırsız bilgisiyle her şeyi kuşatmıştır; biz de güvenimizi Allah'a bağlamışız. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hak neyse, ortaya çıkar; çünkü hakkı ortaya çıkaranların en hayırlısı Sensin!"[72]

90 Ne var ki, kavimleri arasından, hakkı inkara şartlanmış olan elebaşları, [Şu'ayb'ın yandaşlarına,] "Doğrusu, eğer Şu'ayb'a uyarsanız, bilin ki, kaybedenlerden olacaksınız!" dediler.

91 Derken, bir deprem onların işini bitirdi: kendi evlerinde cansız olarak yere serilip kaldılar.[73] **92** Onlar ki Şu'ayb'ı yalancı çıkarmak isteyen kimselerdi: Sanki orada hiç yaşamamış gibi oldular. Onlar ki, Şu'ayb'ı yalancı çıkarmak isteyen kimselerdi: Kendileri kaybeden kimseler oldular!

93 Ve sonunda Şu'ayb, onların yanından dönüp giderken, "Ey kavmim!" dedi, "Gerçek şu ki, ben size Rabbimin buyruklarını tebliğ ettim ve güzelce öğüt verdim: artık ben nasıl (sizin gibi) hakkı inkar eden bir topluluk için yas tutup kederleneyim?"

وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ
رَبُّنَا ۚ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۗ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ
رَبَّنَا ٱفْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِٱلْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْفَٰتِحِينَ
﴿٨٩﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لَئِنِ ٱتَّبَعْتُمْ
شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ
فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩١﴾ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ شُعَيْبًا
كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۚ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ شُعَيْبًا كَانُوا۟
هُمُ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ
أَبْلَغْتُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ
ءَاسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَٰفِرِينَ ﴿٩٣﴾

71 Bu, bir tevazu ve boyun eğme tavrını ifade ediyor; yoksa, Allah'ın onlardan küfre dönmeyi "isteyebileceği" ihtimalini değil.

72 Yahut: "Karar verenlerin en hayırlısı sensin." —Çünkü, *feteha* fiili "karar verdi" anlamına da gelebilir. Bununla birlikte, burada Hz. Şuayb'ın duası Allah'ın "kararı"na ilişkin bir dileği dile getiriyor olamaz (çünkü kimin haklı olduğuna dair Hz. Şuayb'ın zihninde herhangi bir şüphe olmasa gerektir); dolayısıyla *iftah* ("açığa çıkar") ve *fâtih* ("açığa çıkaran") sözcüklerinin, çeviride de benimsenen ilk karşılıkları daha tercihe şayandır.

73 Bkz. yukarıda 62. not. Semûd kabilesinin bir vakitler yaşadığı *harrah* gibi, komşu Medyen (ya da Kitâb-ı Mukaddes'e göre Midian) ülkesi de bu civarda bir volkanik patlama ve deprem olduğunu gösterir çok sayıda izler taşımaktadır.

94 BİZ hiçbir topluma peygamber göndermemişizdir ki belki kibirlerinden sıyrılırlar diye onları darlıkla, sıkıntıyla denemiş olmayalım. **95** Sonra o darlığı genişliğe çevirmişizdir[74] ki refahı tatsınlar da [kendi kendilerine], "Atalarımız da darlık ve sıkıntıya düşmüşler ve genişliği görmüşlerdi"[75] desinler, işte ancak bundan sonradır ki, kendileri daha [ne olup bittiğinin] farkına varmadan, onları kıskıvrak yakaladık.[76]

96 Oysa bu toplumların insanları imana erip de Bize karşı sorumluluk bilinci taşıyor olsalardı onların önünde göğün ve yerin bolluklarını açardık: ama gerçeği yalanlamaya kalktılar ve Biz de [kendi] yapıp ettiklerinden ötürü onları kıskıvrak yakaladık.[77]

97 O halde, artık hangi toplumun insanları, azabımızın, geceleyin daha onlar uykudayken ansızın başlarına kopmayacağından emin olabilirler? **98** Yahut, artık hangi toplumun insanları, azabımızın, güpegündüz onlar [dünyayla] oyalanıp dururken başlarına kopmayacağından emin olabilirler?[78] **99** Kim güvenlik içinde görebilir kendini, Allah'ın önceden kestirilemeyen ince tertibine karşı? Hayır, zaten

وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ
إِلَّآ أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ
يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ ٱلسَّيِّئَةِ ٱلْحَسَنَةَ
حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ ءَابَآءَنَا ٱلضَّرَّآءُ وَٱلسَّرَّآءُ
فَأَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ
ٱلْقُرَىٰٓ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَٰتٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ
وَٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا۟ فَأَخَذْنَٰهُم بِمَا كَانُوا۟
يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ ٱلْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا
بَيَٰتًا وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ ٱلْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم
بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا۟ مَكْرَ ٱللَّهِ

74 Lafzen, "sonra kötü [şeylerin] yerine iyilerini koymuşuzdur."

75 Yani, bunu olayların olağan akışı gibi gördüler; bundan bir ders çıkarmadılar.

76 Karş. 6:42-45.

77 Burada söylem, yeniden sûrenin başındaki (4-5. ayetler) kalkış noktasına, yani birtakım değişmeyen ahlakî gerçeklere sırt çevirerek yaşayan toplumun (burada *karye* terimi için en uygun karşılık budur) başına gelmesi mukadder azabın ya da felaketin son tahlilde onun kendi kendini helake sürüklemesinden ibaret olduğu gerçeğine dönüyor. Burada, Allah'ın "onların kendi yapıp-ettiklerinden ötürü *(bi-mâ)* kıskıvrak yakalaması"nın gerçek anlamı budur.

78 Yani onlar, rahatlık gevşeklik içinde, kendilerinden emin ve başlarına gelebilecek felaketten habersiz yaşayıp giderken (karş. bu sûrenin 4. ayeti).

tükenip gitmiş[79] insanlardan başka kimse Allah'ın ince tertibine karşı güvenlik içinde göremez kendini!

100 Öyleyse, önceki kuşakların izinden[80] yeryüzüne varis olanlar için (şu gerçek) hâlâ ortaya çıkmadı mı, eğer dileseydik kendi günahları yüzünden onları [da] pekala çarpabilirdik; hem de [hakikati] işitmesinler diye kalplerine mühür basarak![81]

101 Sana içlerinden bazılarının kıssalarını anlattığımız bu [önceki] toplumlara kendi içlerinden çıkan elçiler, gerçekten de hakkın ne olduğu yolunda apaçık belgeler, burhanlar getirmişlerdi; ama onlar, bir kere yalanladıkları şeye[82] [bir daha] inanmak istemediler. İşte bunun içindir ki, Allah, hakikati inkar edenlerin kalplerine mühür vuruyor: **102** Ve Biz onların çoğunda doğru olan şeylere karşı [içsel] bir bağlılık[83] bulmadık —tersine, on-

فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ
يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ أَهْلِهَآ أَن لَّوْ نَشَآءُ
أَصَبْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ
لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآئِهَا ۚ
وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟
لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ
قُلُوبِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ

79 Yani, ahlaken çöküp gitmiş ve dolayısıyla yok olmaya, kaybolup gitmeye mahkum toplumlar. *Mekrullâh* deyimi ("Allah'ın ince düzeni"), burada Allah'ın önceden bilinmeyen, anlaşılmayan tertibi, *tasarımı* anlamına gelmektedir ki bunun için Kur'an'ın başka yerlerinde *sünnetullâh* ("Allah'ın [değişmeyen] yolu/üslubu") deyimi kullanılmaktadır (karş. özellikle 33:62, 35:43 ve 48:23).

80 Lafzen, "kendi soylarının ardından." "Yeryüzüne varis olan kimseler" ise halen yaşayan toplumlardır.

81 Bkz. 2. sûre, 7. not. Burada bir kere daha anlıyoruz ki Kur'an'ın "Allah'ın azabı" (aynı zamanda "Allah'ın mükâfaatı") olarak ifade ettiği şey, aslında, Allah'ın keyfî bir eylemi değil, fakat *insanın kendi yapıp-ettiklerinin bir sonucudur.* "onların kendi günahları yüzünden"dir ki *(bi-zunûbihim)* "Allah insanların kalplerine mühür vurmaktadır." Bu husus, 101. ayetin sonunda daha açık bir biçimde ortaya konmaktadır.

82 Lafzen, "Önceden yalanladıkları şeye": bu ifade –olumlu ya da olumsuz– önceden alıştığı fikir ve görüşleri terk etmek konusunda çoğu insanın taşıdığı içsel, insiyakî isteksizliği îma ediyor.

83 Râğıb, bu cümlede geçen *'ahd* terimini böyle açıklıyor. Terimin "ahid, söz, sözleşme" ya da "söze, sözleşmeye bağlılık" olarak bilinen her zamanki karşılığının burada, bu anlam örgüsü içinde bütünüyle anlamsız düşeceği açıktır. Reşid Rıza, Râğıb'ın yorumunu daha da genişleterek, sözü geçen terimin çağrışım alanı-

ların çoğunu onmaz günahkarlar olarak bulduk.

103 VE BU [önceki toplumlardan] sonra Firavun ve onun soylular çevresine Musa'yı ayetlerimizle gönderdik; onları inatla reddettiler[84] ve bak, nasıl oldu sonu bu bozguncuların!

104 Musa, "Ey Firavun!" dedi, "Gerçek şu ki, ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim; **105** bana düşen, Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylememektir. İşte size Rabbinizden apaçık burhanla çıkıp geldim: Öyleyse bırak artık, İsrailoğulları benimle gelsinler!"

106 [Firavun,] "Bir işaret, bir alamet getirdiysen, göster bakalım; tabii, doğru sözlü biriysen!" dedi.

107 Bunun üzerine [Musa], asâsını yere bıraktı: Oo! [Bir de ne görsünler!] düpedüz bir yılandı, bu; **108** Ve (sonra) elini yukarı kaldırdı: Oo! Bir de baktılar, bembeyaz, ışıl ışıl![85]

109 Firavun'un uyrukları arasında ileri gelenler, "Doğrusu, çok şey bilen usta bir sihirbazmış bu" dediler, **110** "sizi yerinizden etmek isteyen biri!"[86]

[Firavun,] "Peki, ne öneriyorsunuz?" diye sordu.

وَإِن وَجَدْنَآ أَكْثَرَهُمْ لَفَٰسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا
مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَظَلَمُوا۟
بِهَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ
مُوسَىٰ يَٰفِرْعَوْنُ إِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ
عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ
مِّن رَّبِّكُمْ ۖ فَأَرْسِلْ مَعِىَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٠٥﴾ قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ
بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ
عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِىَ
بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ
هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ
فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

---

na, insanın, eğriyi doğruyu ayırd etme ve dolayısıyla sağ duyusunun emrettiği yolu izleme yeteneğini, bu yoldaki fıtrî yatkınlığını da sokuyor. *(Menâr* IX, 33 vd.). Terimin daha ince ve dolaylı çağrışımları için bkz. 2. sûre, 19. not.

84 Lafzen, "onları karaladılar."

85 Hz. Musa'nın eli 20:22, 27:12 ve 28:32'den de açıkça anlaşılacağı gibi, "lekesiz bir beyazlık, parlaklık içinde" idi. Yani, peygamberliğinin bir nişanesi olarak olağanüstü bir [parlaklık] bahşedilmişti; yoksa, Kitâb-ı Mukaddes'in (Çıkış iv, 6) ifade ettiği gibi "kar gibi cüzamlı" değildi. Asâ mucizesinin mümkün olabilecek mistik önem ya da anlamı için bkz. 20:21'de 14. not.

86 Yani "hüküm ve iktidarınızı elinizden almak isteyen"; "sizi" derken, çoğul anlamda Firavun ve iktidar seçkinleri kasdediliyor.

111 Şöyle cevap verdiler: "Onu ve kardeşini[87] bir süre alıkoy ve şehirlere davetçiler gönder, **112** bütün usta ve bilgin sihirbazları senin huzuruna toplayıp getirsinler."
113 Ve sihirbazlar Firavun'a gelip, "Eğer üstün gelen biz olursak" dediler, "o zaman büyük bir ödül[88] hak etmiş oluruz."
114 [Firavun,] "Elbette" diye karşılık verdi, "üstelik, o zaman gözdelerimizin arasına katılmış olacaksınız."
115 Sihirbazlar [Musa'ya], "Ey Musa!" dediler, "Önce sen mi atacaksın [asânı] yoksa biz mi atalım?"
116 [Musa,] "[Önce] siz atın!" dedi.
Ve onlar [asâlarını] yere attıkları zaman, insanların gözlerini büyüyle bağladılar ve onları korkuyla şaşkına çevirdiler ve büyük bir sihir sergilediler.
117 Ve [o zaman] Biz de Musa'ya, "Asânı yere at!" diye vahyettik. Oo! (bir de ne görsünler) bu, onların bütün o aldatıcı düzeneklerini yutmasın mı![89] **118** Böylece gerçek kendini göstermiş, berikilerin bütün o yapıp becerdiklerinin boş olduğu ortaya çıkmış oldu. **119** Ve (yine) böylece onlar yenilmiş, adamakıllı küçük düşmüş oldular.
120 Sihirbazlar [hemen] diz çöküp yere kapanarak,[90] **121** "Biz (artık) inandık â-

قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَٱبْعَثْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَآءَ ٱلسَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوٓا۟ إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ نَحْنُ ٱلْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا۟ ۖ فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ سَحَرُوٓا۟ أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ ٱلْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا۟ هُنَالِكَ وَٱنقَلَبُوا۟ صَٰغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا

87 Yani, Harun'u. Kendisi –Kur'an'ın başka yerlerinde de belirtildiği gibi– Hz. Musa'ya görevinde yardımcı olmuştur.

88 *Ecr* ("ödül, mükâfaat") isminin başındaki *le* bu terkibe *"büyük* bir ödül" anlamını veren bir vurguyu, tekidi işaret ediyor.

89 Bununla, Hz. Musa'nın eliyle gerçekleşen şeyin gerçek bir mucize, ama sihirbazların yaptıklarının ise telkin ve göz bağcılığa dayanan bir maharet, bir beceri olduğu dile getirilmek isteniyor (karş. 20:66).

90 Lafzen, "Sihirbazlar yere kapandırıldılar" —bu edilgen (meçhûl) kuruluş, bu eylemin sanki, daha baskın/daha üstün bir kuvvet tarafından yaptırıldığını, onları buna icbar ettiğini ifade etmeğe matuf gibidir (Zemahşerî).

lemlerin Rabbine, **122** Musa ve Harun'un Rabbine!" dediler.

123 Firavun, "Ben size izin vermeden önce o'na[91] inandınız, öyle mi?" dedi, "Bakın, bu sizin yaptığınız sinsice hazırlanmış bir tuzak; hem de bu [benim kendi] şehrimde, böylelikle ahalisini çekip götürmek için... Ama (bekleyin) yakında göreceksiniz: **124** bu dönekliğiniz yüzünden, mutlaka, (içinizden) pek çoğunun ellerini ayaklarını budayacağım; ve yine mutlaka (içinizden) pek çoğunu topluca asacağım!"[92]

125 [Berikiler,] "(Bundan ne çıkar), biz de Rabbimize döneriz!" dediler, **126** "Çünkü, yalnızca, bize ulaşır ulaşmaz Rabbimizin ayetlerine inandık diye bize hınç duyuyorsun. Ey Rabbimiz, dar zamanda bize sabır ihsan et ve yürekten sana bağlanan kimseler olarak canımızı al!"

127 Ve Firavun uyrukları arasından önde gelenler, "Peki," dediler, "Musa ve halkının ülkede karışıklık çıkarıp [uyruklarını] senden ve senin ilahlarından uzaklaş[tır]malarına göz mü yumacaksın?" [Firavun,] "Onların çocuklarından çoğunu öldürecek ve [yalnız] kadınlarını sağ bırakacağız: Çünkü, gerçekten onların üzerinde ezici bir gücümüz var!" dedi.

91 Bu kişi zamiri Allah'a da Hz. Musa'ya da ilişkin olabilir; fakat 20:71 ve 26:49'daki benzer bir ifade, bunun daha çok Hz. Musa'ya ilişkin olduğunu göstermektedir.

92 *Le-ukatti'anne* ve *le-usallibennekum* ifadeleri, gramatik yapıları itibariyle, sırayla, "muhakkak ki, [sizin ellerinizi ayaklarınızı] *çok sayıda* budayacağım" ve "sizi *çok sayıda* asacağım" şeklinde aktarılmalıdır. Bu da gösteriyor ki, ya kendilerine böyle hitab edilen tevbekar sihirbazların ya da hiç değilse Mısır halkından onlara bağlılık duyanların sayısı oldukça fazladır. Sonraki ihtimal, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışlarında kendilerine çok sayıda Mısırlının katıldığını işaret eden Kitâb-ı Mukaddes'in ifadesiyle de teyid ediliyor gibidir: "Ve karışık çok halk da onlarla beraber çıktı" (Çıkış xii, 38). *Min hilâf* deyimi için bizim verdiğimiz "döneklik[iniz] yüzünden" şeklindeki aktarım için bkz. 5. sûre, 44. notun son cümlesi.

128 [Ve] Musa kendi halkına, "Yardım için Allah'a sığının ve [dar günde] sabırlı olun" dedi, "Bilin ki, bütün bir yeryüzü Allah'a aittir: onu, kullarından kimi dilerse ona miras bırakır; ve gelecek Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olanlarındır!" **129** [Fakat İsrailoğulları,] "Biz, sen gelmeden önce de çok eziyet çektik, geldikten sonra da!"[93] dediler. [Musa cevaben,] "Belki de, Rabbiniz düşmanınızı yok edip yeryüzüne sizi varis kılacak: Ve sonra sizin nasıl (ve neler) yaptığınıza bakacak!"[94] **130** Gerçekten de Firavun'un halkını kuraklık ve ürün kıtlığıyla kıskıvrak yakaladık ki akıllarını başlarına toplar da ders alırlar. **131** Fakat onlar, kendilerine ne zaman bir iyilik erişse, "Bu (zaten) bizim hakkımızdı!" derler, ne zaman da başları dara düşse, bunu Musa ve o'nun yandaşlarının uğursuzluğuna verirlerdi.[95] Yoo!

قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱللَّهِ وَ
ٱصْبِرُوٓا۟ ۖ إِنَّ ٱلْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ
وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوٓا۟ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا
وَمِنۢ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ
وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ
﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ
ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَآءَتْهُمُ
ٱلْحَسَنَةُ قَالُوا۟ لَنَا هَٰذِهِۦ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا۟
بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ

93 Yukarıdaki anlatımın gelişi içinde bu ifade, İsrailoğulları arasındaki, Kur'an'ın sık sık suçlayarak dile getirdiği iman zayıflığına, bu konudaki isteksizliğe, kararsızlığa dair ilk îma durumunda. Zaten bunun için olacak ki, Hz. Musa kıssası da, burada, ve 138-140, 148 vd. ayetlerde, toplumları tarafından iyi karşılanmayan önceki diğer peygamberlerin kıssaları arasına alınmıştır.

94 Yani, "Eylemlerinize bakarak sizi yargılayacak." İsrailoğulları'nın, 137. ayette görüleceği üzere, daha sonra gösterecekleri "darlıkta sabır"la ilgili atıftan da anlaşılacağı gibi, öyle görünüyor ki, Hz. Musa'nın onlara verdiği bu ümit ya da yüreklendirme, onların moral olarak güçlenmelerine yardım etmiştir. Ancak, Hz. Musa'nın "ve sonra sizin nasıl yaptığınıza bakacaktır" sözleri, yine de açık bir uyarıyı dile getirmektedir.

95 *Tetayyera bihî* ifadesi "ona bir uğursuzluk yakıştırdı", "uğursuzluğu ondan bildi" anlamına geliyor. Kuşların uçuşlarına –uçuş yönlerine, uçuş biçimlerine– bakarak gelecekten haber vermek ya da kehanette bulunmak İslam öncesi dönemlerde Araplar arasında yaygın bir âdetti. Bundan olacak ki, *tâir* (uçan şey, kuş) sözcüğü klasik Arapça'da çoğu zaman, iyi ya da kötü her iki yönde "kader, alınyazısı" ya da "talih, kısmet" karşılığı olarak kullanılır. Nitekim, yukarıdaki ayetin sonraki cümlesinde de ("onların [kötü] talihi (ya da kaderi) Allah tarafından [lafzen, "Allah ile"] yazılmıştır") sözcük bu anlamda kullanılmaktadır. Bu mecazî anlamıyla *tâir* ya da *tayr* sözcüğü fiil türevleriyle birlikte şu ayetlerde de geçmektedir: 3:49, 5:110, 17:13, 27:47, 36:18-19.

Şüphesiz, onların uğur[suzluk]ları Allah tarafından öngörülmüştür; ne var ki, çoğu (bunu) bilmez.

132 [Musa'ya] şöyle dediler: "Bizi büyülemek için her ne işaret ortaya koyarsan koy, sana inanmayacağız!"

133 Bunun üzerine, Biz de onlara selleri, çekirge [baskınlarını], haşereleri, kurbağaları ve kan[a dönüşen suyu] musallat ettik;[96] [hepsi de] apaçık ayetler/alametlerdi (onlar için): ama burunlarını dikip kurumlandılar; çünkü günaha gömülüp gitmiş bir topluluktu onlar.

134 Ve başlarına ne zaman bir bela/bir musibet gelse, "Ey Musa" derlerdi, "Seninle yaptığı [peygamberlik] ahdine dayanarak bizim için Rabbine dua et! Eğer bu musibeti bizden uzaklaştırırsan sana inanacağız ve İsrailoğulları'nın seninle gitmesine izin vereceğiz!"

135 Ama ne zaman ki sözlerini gereğince yerine getirmeleri için kendilerine süre verip de[97] bu musibeti üzerlerinden kaldırsak, (hemen) sözlerinden geri dönerlerdi. **136** Ve işte bu yüzden Biz de bunun acı karşılığını onlardan çıkardık: ayetlerimizi yalanlayıp ilgisiz kaldıkları için denizde boğduk onları; **137** [Vaktiyle] hor görülen/güçsüz bırakılan insanları ise kutlu kıldığımız ülkenin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık.[98]

Ve Rabbinin İsrailoğulları'na verdiği güzel söz, onların darlıkta gösterdikleri sabrın bir karşılığı olarak (işte böylece)

أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمْ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا۟ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِۦ مِنْ ءَايَةٍ
لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ
ٱلطُّوفَانَ وَٱلْجَرَادَ وَٱلْقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ
ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ
﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ ٱلرِّجْزُ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱدْعُ لَنَا
رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا ٱلرِّجْزَ
لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا
كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ
يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ
بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٣٦﴾
وَأَوْرَثْنَا ٱلْقَوْمَ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ يُسْتَضْعَفُونَ
مَشَٰرِقَ ٱلْأَرْضِ وَمَغَٰرِبَهَا ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا
وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ ٱلْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُوا۟

96 Bu afetlerin paralel bir tasviri için bkz. Kitâb-ı Mukaddes, Çıkış vii-x.

97 Lafzen, "varıp tamamlayacakları bir vakte kadar."

98 Filistin, Hz. İbrahim'in, İshâk'ın ve Yakub'un yaşadığı, başka pek çok peygamberin gözüktüğü bir ülke olduğu için olacak ki, kendisinden "kutlu kılınmış" (ya da "bolluk/bereket bahşedilmiş yer") olarak söz ediliyor.

gerçekleşmiş oldu;[99] Firavun ve halkının özenle işlediklerini, yapıp yükselttiklerini ise, hepsini, hepsini yerle bir ettik.[100]

وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا
يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ
يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَّهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا
إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾
إِنَّ هَٰؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ
عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ
سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ
وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

138 VE İSRAİLOĞULLARI'NI denizden geçirdik; derken, birtakım putlara tapınıp duran bir toplulukla karşılaştılar.[101] [İsrailoğulları,] "Ey Musa!" dediler, "Bize de onların tanrıları gibi bir tanrı yapıver!" (Musa,) "Gerçekten de siz [eğri-doğru nedir] bilmeyen bir toplumsunuz!" dedi,
139 "Bunlara gelince; şüphe yok ki yaşama tarzları onları kaçınılmaz bir biçimde yok oluşa götürecek; çünkü yaptıkları her şey boş ve değersiz!"
140 [Ve] şöyle ekledi: "Sizin için Allah'tan başka bir tanrı arayayım, öyle mi; hem de O sizi diğer bütün insanlara üstün çıkardığı halde?"[102]
141 Ve "Hani, size dayanılmaz acılar çektiren; kadınlarınızı sağ bırakıp bölük bölük oğullarınızı katleden Firavun toplumunun elinden kurtarmıştık sizi! —bu, Rabbinizin büyük bir sınamasıydı size"

99 Burada Allah'ın vaadi olarak dile getirilen, Hz. Musa aracılığıyla İsrailoğulları'na verilen sözdür (bkz. 128 ve 129. ayetler).

100 İsrailoğulları'nın Mısır'da, kölelik günlerinde çektikleri sıkıntıların hikayesi, Hz. Musa'nın önderliğinde özgürlüklerine kavuşmaları, Kızıl Deniz'i (ya da daha büyük bir ihtimalle, bugün Süveyş Kanalı olarak bilinen yeri) geçmeleri, Firavun ve maiyyetinin boğulup gitmesi, Kitâb-ı Mukaddes'de (Çıkış i-xiv) oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır. Kur'an bize vakayı birbirini izleyen kesintisiz olaylar dizisi olarak vermemektedir, çünkü burada hiç de tarihsel bir anlatım, tarihsel bir bilgilendirme değildir amaçlanan. Nitekim Kur'an, ister Kitâb-ı Mukaddes'de kaydedilenlerden olsun ister Arap geleneğinde yer alan olaylardan olsun, geçmişe dönük bir atıfta bulunduğu her zaman, bunu, münhasıran ortaya koymak istediği belli ahlakî ülkü ve öğretilere ilişkin temsîl edici çizgiye karakteristik motifleriyle dikkat çekerek yapmaktadır.

101 Kur'an bu halkın kim olduğundan söz açmıyor. Muhtemeldir ki bunlar, Tevrat'ta "Amalikalılar" olarak geçen ve Filistin'in kuzey ucunda, Hicaz'ın komşu bölgelerinde ve Sina Yarımadası dolaylarında yaşayan bir kısım Arap kabileleriydi.

102 Yani, aranızdan pek çok peygamber çıkararak.

[diyerek Allah'ın sözlerini hatırlattı onlara].[103]

142 VE [sonra] Musa için [Sina Dağı'nda] otuz gecelik bir süre belirledik; ve buna bir on gece daha ekledik, ki böylece Rabbinin belirlediği süre kırk geceye tamamlandı.[104] Ve Musa kardeşi Harun'a şöyle dedi: "Halkımın arasında benim yerimi al; dürüst (ve erdemli) davran; bozguncuların yolunu tutma."

143 Ve Musa belirlediğimiz vakitte, belirlediğimiz yere (Sina Dağı'na) varınca, Rabbi onunla konuştu. [Musa da,] "Ey Rabbim" dedi, "göster bana [Kendini] ki Seni göreyim!"

[Allah,] "Beni asla göremezsin. Ama yine de [istersen] şu dağa bir bak; eğer o öylece yerinde kalırsa, o zaman, ancak o zaman, Beni görebilirsin!"[105]

Ve Rabbi şavkını dağa gösterir göstermez, onu toza toprağa çevirdi; ve Musa da bayılıp düştü; uyanıp kendine geldiği zaman, "Ne sınırsız bir yücelik seninki! Pişmanlık içinde sana sığınıyorum; ve [bundan böyle daima] inananların ilki olacağım!"[106]

وَوَٰعَدْنَا
مُوسَىٰ ثَلَٰثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَٰهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَٰتُ رَبِّهِۦٓ
أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَٰرُونَ ٱخْلُفْنِى فِى
قَوْمِى وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ
مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ ۚ قَالَ رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ
إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرَىٰنِى وَلَٰكِنِ ٱنظُرْ إِلَى ٱلْجَبَلِ فَإِنِ ٱسْتَقَرَّ
مَكَانَهُۥ فَسَوْفَ تَرَىٰنِى ۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُۥ
دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبْحَٰنَكَ
تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

103 Karş. 2:49. Bu satırların, Hz. Musa'nın Allah'ın sözlerini anarak yaptığı bir hatırlatma olduğu anlaşılıyor *(Menâr* IX, 115 vd.); Bu hususu biz, "diyerek Allah'ın sözlerini hatırlattı onlara" biçiminde, köşeli parantez içindeki ilavemizle vermeye çalıştık.

104 Hz. Peygamber'in birçok Sahâbesi'ne ve özellikle İbni 'Abbâs'a göre, ilk otuz gece Hz. Musa tarafından orucun da dahil olduğu ruhî hazırlıkla geçirilecek ve bunu izleyen on gece içinde de kendisine Tevrat (on emir) indirilecekti. (Zemahşerî ve Râzî): Keza bkz. *Menâr* IX, 119 vd. Arapça kullanım içinde "gece"ler aynı zamanda "gün"leri de kapsayan bir süreyi ifade eder.

105 Lafzen, "İşte ondan sonra *(sevfe)* Beni görürsün." Bu söz, kuruluşu itibariyle Arapça'da bir *imkansızlığı,* olamayacak olanı (yani, insanın Allah'ı görmesinin mümkün olamayacağını) dile getirdiği için ifadenin lafzî çevirisi maksadı tam karşılayacak gibi görünmüyor.

106 Hz. Musa zaten inanan biri olduğuna göre, o'nun bu sözü, sadece Allah'ın varlığına olan inancını değil, fakat daha çok, Allah'ın insan tarafından *görülemezliği* konusunda vardığı inancı dile getiriyor (İbni 'Abbas'tan rivayetle İbni Kesîr).

قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّي
ٱصْطَفَيْتُكَ عَلَى ٱلنَّاسِ بِرِسَٰلَٰتِي وَبِكَلَٰمِي فَخُذْ
مَآ ءَاتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا لَهُۥ
فِي ٱلْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ
فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُورِيكُمْ
دَارَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَأَصْرِفُ عَنْ ءَايَٰتِيَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ
فِي ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَإِن يَرَوْا كُلَّ ءَايَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا
بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ ٱلرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن
يَرَوْا سَبِيلَ ٱلْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا
بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٤٦﴾

144 [Allah,] "Ey Musa!" dedi, "[Sana] ayetler vahyederek[107] ve [seninle] konuşarak sana insanların arasında üstün bir yer ayırdım; sana bahşettiklerime sıkı sıkı sarıl öyleyse; ve şükreden kimselerden ol!" **145** Ve levhalara o'nun için her konuda öğüt ve her şey hakkında yeterli açıklamalar yazdık.[108] Ve [o'na], "Onlara kuvvetle sarıl ve halkına emret ellerinden gelen en güzel bir biçimde onlar da sıkıca sarılsınlar!" [dedik].

Size günaha batmış kimselerin gittiği yolu (da) göstereceğim.[109] **146** Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden uzak tutacağım: çünkü, onlar [hakikatin] her türlü belirtisini görseler de ona inanmazlar; ve (yine) onlar doğruluğa götüren yolu pekala görüyor olsalar bile, onu izlenecek yol olarak seçmezler; tersine, eğri yolu görseler onu hemen kendilerine yol edinirler. Ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlara karşı ilgisiz kalmalarındandır bu.[110]

107 Lafzen, "mesajlarım eliyle."

108 Bkz. 6. sûre, 156. not.

109 Lafzen, "Size günahkarların yurdunu göstereceğim." Bu cümle için benim burada benimsediğim karşılık, Taberî'nin (Mücâhid ve Hasan Basrî gibi otoritelere dayanarak) ve İbni Kesîr'in verdikleri yoruma denk düşmektedir. Bu anlam örgüsü içinde *dâr* ("yurt") sözcüğünün anlamı için bkz. 6. sûre, 118. not. Bazı müfessirler yukarıdaki cümlenin, Allah'ın Hz. Musa'ya verdiği talimatın devamı ve nihayeti olduğu görüşündedirler; fakat hitabın "*Size* göstereceğim" formu içinde çoğul olması, bu ifadenin, önceki cümleyle belirgin bir biçimde bağlantılı olmakla birlikte yalnızca Hz. Musa'yla sınırlı olmayan umuma yönelik bir önem taşıması itibariyle, müteakip ara bölümün başlangıcı olduğu ihtimalini daha kuvvetli kılmaktadır.

110 Kur'an'da sık sık karşılaşıldığı üzere, Allah'ın günahkarları doğru yoldan "uzak tutması" ya da onların günah işlemesine "fırsat vermesi", bu insanların kendi davranışlarının, kendi serbest seçimlerinin bir sonucu olarak gösterilmektedir. Haksız yere büyüklük taslayanlar denirken, eğriyle doğrunun belirlenmesinde kendi sübjektif yargılarını geçerli tek ölçü olarak gören ve dolayısıyla kişisel sorun ve kaygılarını vahyedilmiş mutlak ahlakî ölçülerin, mutlak değer yargılarının

147 Öyle ya, ayetlerimizi ve ahiret gerçeğini[111] yalanlayanlar; böylece yapıp ettikleri boşa gidenler, bu yaptıklarından başka bir şeyle mi ödüllendirileceklerdi?[112]

148 VE MUSA'NIN halkı, o'nun yokluğunda, süs eşyalarından (yaptıkları), içinden boğuk bir ses çıkaran[113] bir buzağı heykeline tapmaya başladılar. Bunun kendileriyle ne konuşabileceğini ne de onlara hiçbir biçimde yol gösteremeyeceğini görmüyorlar mıydı sanki? [Öyleyken yine de] ona tapmaya devam ettiler, çünkü zalim kimselerdi onlar: **149** [sonradan] yoldan çıktıklarını fark ederek pişmanlık içinde ellerini dizlerine vurup da,[114] "Doğrusu, Rabbimiz acıyıp da bağışlamazsa, biz gerçekten ziyana uğramış kimselerden olacağız!"[115] deseler bile.

وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا
بِـَٔايَـٰتِنَا وَلِقَآءِ ٱلْـَٔاخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَـٰلُهُمْ ۚ هَلْ
يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَٱتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ
مِنۢ بَعْدِهِۦ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ ۚ أَلَمْ يَرَوْا۟
أَنَّهُۥ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۘ ٱتَّخَذُوهُ
وَكَانُوا۟ ظَـٰلِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فِىٓ أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا۟ أَنَّهُمْ
قَدْ ضَلُّوا۟ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

üstünde tutan, onlara karşı dikbaşlı bir tavır seçen kimselerin anlatılmak istendiği açıktır; karş. 96:6-7 —"ama insanoğlu kendini kendine yeterli görerek kurum kurum kurumlanır."

111 Lafzen, "ahiretle karşılaşmayı *(likâ')*" —onun, önceden tayin edilmiş, mukadder bir gerçek olması anlamında.

112 Burası, "size günaha batmış kimselerin gittiği yolu göstereceğim" sözüyle başlayan ara bölümün sonu oluyor.

113 İsrailoğulları'nın bu altın buzağısı, besbelli, yüzyıllarca süren Mısır etkisinin bir ürünüydü. Mısırlılar Menfis'de tanrı Ptah'ın tecessümü olarak gördükleri kutsal boğa'ya, Apis'e tapınırlardı. Boğa yaşlanıp da ölünce, onun yerine hemen yeni bir Apis'in doğduğu düşünülüyor ve eskisinin ruhunun ölüm ülkesinde Osiris'e hulûl ettiğine inanılıyor ve bu iki başlı tanrıya bundan böyle artık Osiris-Apis (Greco-Egyptian dönemde "Serapis") adıyla tapınılıyordu. Altın buzağının çıkardığı "boğuk ses"e *(huvâr)* gelince, bunun, Mısır tapınaklarında bulunan ve içine açılmış bir takım oyuklar sayesinde ses çıkardığı bilinen putlarda olduğu gibi rüzgarın etkisiyle çıkan bir ses olması muhtemeldir.

114 Lafzen, "ellerinin üzerine düşürüldüğü/bırakıldığı zaman" —derin bir pişmanlığı dile getiren deyimsel bir ifadedir bu, muhtemelen, duyulan şiddetli acının ya da pişmanlığın bir ifadesi olarak ellerin birbirine (ya da bizim Türkçe'de kullandığımız ifadeyle, 'dizlere' —T.ç.n.) vurulmasından türemiş bir deyim.

115 Bu 149. ayetin tamamı, sonraki bir zamana, sonraki bir duruma atıf taşıyan bir ara anlatım *(cümle-i mu'tarize)* durumundadır; çünkü İsrailoğulları'nın pişman-

150 Ve Musa, halkına döndüğünde, öfke ve üzüntü içinde onlara, "Benim yokluğumda ne kötü bir yol tutmuşsunuz böyle!" dedi, "Rabbinizin buyruğunu bir kenara attınız, öyle mi?"[116]
Ve [Kanun] levhalarını yere attı, kardeşinin başından yakalayıp kendine doğru çekti. Harun, "Ey anamın oğlu!" diye sızlandı, "Halk beni güçsüz gördü[117] ve neredeyse öldüreceklerdi beni: bunun için benim acımla düşmanlarımı sevindirme ve beni zalimler topluluğuyla bir tutma!"
151 [Musa,] "Ey Rabbim! dedi, "Beni ve kardeşimi bağışla[118] ve bizi rahmetine kabul et: çünkü Sen merhametlilerin en merhametlisisin!"
152 [Harun'a şöyle dedi:] "[Altın] buzağıya tapınanlara gelince, hiç şüphe edilmesin ki, Rablerinin gazabı onları bulacak ve dünya hayatında da alçaklık [olacak onların payı]!"
Biz işte böyle cezalandırırız düzmece [şeyler] uyduranları.[119] **153** Ancak, kötü işler

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ
أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنۢ بَعْدِىٓ ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ
رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ
إِلَيْهِ ۚ قَالَ ٱبْنَ أُمَّ إِنَّ ٱلْقَوْمَ ٱسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا
يَقْتُلُونَنِى فَلَا تُشْمِتْ بِىَ ٱلْأَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ
ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِأَخِى وَأَدْخِلْنَا
فِى رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا
ٱلْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَٱلَّذِينَ عَمِلُوا

lığı, bir sonraki ayette anlatılacağı üzere, Hz. Musa'nın Sina Dağı'ndan dönüşünden *sonradır*.

116 Lafzen, "Rabbinizin emrinde ivedilik gösterdiniz, öyle mi?": "bir şeyde ivedilik gösterdi" ifadesi, "onu bir kenara bıraktı" ya da "yüzüstü bıraktı" ifadesiyle eş anlamlıdır (Zemahşerî).

117 Lafzen, "beni bütünüyle güçsüz koydular [yahut "gördüler"]." Tevrat'taki anlatımın (Çıkış xxxii, 1-5) tersine Kur'an Hz. Harun'u altın buzağıyı yapmak ve ona tapmak eylemine fiilen katılmış olarak suçlamaz; o'nun tek suçu aralarında ayrılık doğmasından korkarak halkın putperest eylemi karşısında pasif kalmasıdır (karş. 20:92-94).

118 Zımnen, "Öfkem ve sertliğim için" (Râzî).

119 Bütün Kur'an'da bu tabir şu iki davranışı ya da tutumu ifade için kullanılmaktadır: (a) İlahî sıfatları somut ya da hayalî şeylere yahut kimselere yakıştırmak; (b) Allah hakkında, O'nun sıfatları hakkında yahut O'nun ayetlerinin muhtevası hakkında yalan ve düzmece yargılar, düzmece kanaatlar ileri sürmek. Yukarıdaki anlatım içinde, insanları Tek olan Allah'a kulluk etmekten alıkoyan düzmece bir tertip bahis konusudur.

yapan ve sonra pişmanlık duyup [hakka] inananlara gelince —doğrusu, böyle bir tevbeden sonra[120] şüphesiz senin Rabbin çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır!

154 Ve öfkesi yatışınca, Musa, üzerinde Rablerinden korkanlar için yol gösterici, rahmet vaad eden öğretiler yazılı levhaları yerden kaldırdı.[121] **155** Sonra Bizim belirlediğimiz bir vakit (ve yere) gelmek [ve bağışlanma için dua etmek üzere] halkı içinden yetmiş adam seçti. Ve işte o zaman onları bir sarsıntı[122] yakaladığında, "Ey Rabbim!" diye duada bulundu, "Eğer dileseydin, daha önce de onları yok ederdin ve [onlarla beraber] beni de. İçimizden birtakım dar kafalıların yaptıklarından ötürü bizi yok edecek misin [şimdi]? [Bütün] bunlar Senin bir sınamandan başka birşey değil; ki onunla dilediğinin sapmasına fırsat verir, dilediğini de doğru yola sokarsın. Bizim velîmiz/yakınımız Sensin: öyleyse bizi bağışla, bize acı, çünkü bağışlayanların en hayırlısı Sensin! **156** Bizim için bu dünyada da, ahirette de iyi ve güzel olanı yaz. Bak işte, pişmanlık içinde Sana yöneldik!"

[Allah] şöyle karşılık verdi: "Azabıma di-

السَّيِّاٰتِ ثُمَّ تَابُوْا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوْٓا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ
بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُّوْسَى
الْغَضَبُ اَخَذَ الْاَلْوَاحَ ۖ وَفِيْ نُسْخَتِهَا هُدًى وَّرَحْمَةٌ
لِّلَّذِيْنَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُوْنَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوْسٰى قَوْمَهٗ
سَبْعِيْنَ رَجُلًا لِّمِيْقَاتِنَا ۚ فَلَمَّآ اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ
رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِّنْ قَبْلُ وَاِيَّايَ ۖ
اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَآءُ مِنَّا ۚ اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ
تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَآءُ وَتَهْدِيْ مَنْ تَشَآءُ ۖ اَنْتَ وَلِيُّنَا
فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۖ وَاَنْتَ خَيْرُ الْغٰفِرِيْنَ ﴿١٥٥﴾ وَاكْتُبْ
لَنَا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَآ
اِلَيْكَ ۖ قَالَ عَذَابِيْٓ

120 Lafzen, "bundan sonra."

121 Tevrat'a göre (Çıkış xxxii, 19) Hz. Musa, levhaları yere attığı zaman onları öfkeyle kırmıştı; Kur'ânî anlatım levhaların sağlam kaldığını bildirmektedir.

122 Müfessirlerin çoğu, *racfeh* sözcüğüne, burada da, Kur'an'ın başka yerlerinde (mesela, bu sûrenin 78 ve 91. ayetlerinde) zaten tartışmasız olan anlamını, yani, "deprem/yer sarsıntısı" anlamını vermektedirler. Fakat, hatırda tutulmalıdır ki bu isim Arapça'da, meydana getiren sebep ne olursa olsun her çeşit "şiddetli gürültü" ya da "sarsıntı/titreme" olayı için kullanılmaktadır. Bu itibarla, bu ayette sözkonusu edilen sarsıntının ille de bir "yer sarsıntısı" olduğunu düşünmemiz gerekmez; biz burada geçen sarsıntının, derin bir pişmanlığın, Allah'ın cezasından yana duyulan korkunun yetmiş yaşlı insanda yol açtığı psikolojik sarsıntı olduğunu düşünmenin daha yerinde olacağı görüşündeyiz.

lediğim kimseyi uğratabilirim, ama rahmetim her şeyi kuşatır,[123] bunun içindir ki onu Bana karşı sorumluluk bilincine sahip olan, arınmak için verilmesi gerekeni veren ve ayetlerimize inanan kimselere pay olarak ayıracağım; **157** onlar ki, ellerindeki Tevrat'ta ve [daha sonra da] İncil'de tanımlanmış bulacakları[124] Elçi'nin, okuması yazması olmayan Haberci'nin izinden gidecekler; [ve o Elçi ki] onlara yapılması doğru olanı buyurup yapılması yanlış olanı yasaklayacak; yine onlara temiz ve hoş şeyleri helal, kötü ve çirkin şeyleri haram kılacak; onların sırtlarına vurulmuş yükü indirip boyunlarına geçirilmiş zincirleri çözecek.[125] Ve sonuç olarak, o'na inanan, o'nu yüce tutup destekleyen ve yücelerden bahşedilen ışığın ardına o'nunla birlikte düşen-

أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ ۖ وَرَحْمَتِى
وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ
ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَـٰتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِىَّ ٱلْأُمِّىَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا
عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ ۖ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَـٰتِ وَ
يُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَـٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ
وَٱلْأَغْلَـٰلَ ٱلَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِهِۦ وَ
عَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلنُّورَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُو۟لَـٰٓئِكَ

123 Karş. 6:12 (ve ilgili 10. not) ve keza 6:54.

124 Bu bölümün tamamı, İncil'in Hz. İsa'ya vahyedilmesinden yüzlerce yıl önce yaşayan Hz. Musa ve İsrailoğulları'na hitab ettiğinden, ayeti aktarırken İncil sözcüğünden önce parantez içinde "daha sonra da" şeklinde bir ilave yapmamız gerekli olmuştur. (Kur'ânî bir kavram olarak İncil için karş. 3. sûre, 4. not.) Bu sûrede Hz. Nûh'la başlayıp Hz. Musa ve İsrailoğulları'yla biten ilk peygamberlerin bazılarına ilişkin bütün bu kıssalar, Muhammed'e (s) "okuması-yazması olmayan bu Peygamber"e uyulması konusundaki bu buyruğa bir çeşit giriş oluşturmaktadırlar. Burada o'nun "okuma-yazma bilmeyen" *(ümmî)* biri olduğu konusundaki vurgu, o'nun bu ilk peygamberler ve onlardan aktardığı öğretiler hakkındaki bilgisini, Kitâb-ı Mukaddes'le şu ya da bu şekilde aşinalık içinde olmasına değil, yalnızca ilahî vahye borçlu olduğunu belirtmeye matuftur. —Eski Ahid'de Peygamber Muhammed'in (s) zuhuruna dair işaretler için (özellikle Tesniye xviii, 15 ve 18) bkz. 2. sûre, 33. not; Yeni Ahid'de bulunan işaretler için de bkz. 61:6 ve ilgili 6. not.

125 Burada, hem Musa Şeriatı'nın vaz'ettiği çok sayıdaki sıkı ritüel ve yükümlülüklere, hem de muharref İnciller'de ortaya konan öğretinin belirgin bir biçimde öngördüğü çileci-eziyetçi eğilimlere işaret ediliyor. Bununla Kur'an, belli topluluklar için ve insanın gelişim sürecinin belli safhasında ruhsal disiplinin, ruhsal arınmanın yolları ve araçları olarak görülen bu "yük ve bukağıların/zincirlerin", son peygamber Muhammed'in (s) tebliğiyle Allah'ın mesajı son ve evrensel çizgisine ulaştıktan sonra artık gereksiz olacaklarını îma ediyor.

ler; işte böyleleri, nihaî kurtuluşa, esenliğe erişen kimseler olacak."

158 De ki [ey Muhammed]: "Ey insanlar, şüphesiz, ben Allah'ın hepinize gönderdiği bir elçiyim; O (Allah) ki, göklerin ve yerin egemenliği O'na aittir! O'ndan başka tanrı yoktur; hayatı ve ölümü bahşeden O'dur!"[126]

Öyleyse artık inanın Allah'a ve O'nun Elçisi'ne! Okuması-yazması olmayan, Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Haberci'ye. Ona uyun ki doğru yolu bulasınız!

159 MUSA'NIN (görevlendirildiği) halk içinde [ötekilere] doğru yolu gösteren ve onun ışığı altında adaletle davranan insanlar vardı.[127]

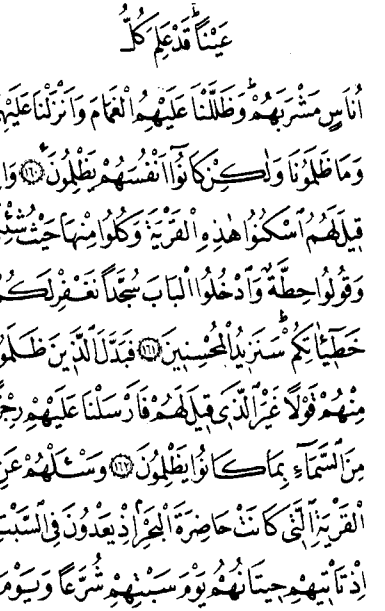
160 Derken Biz İsrailoğulları'nı oniki boya, [ya da] oymağa ayırdık. Ve halkı Musa'dan su istediğinde, o'na, "Asânla taşa vur!" diye vahyettik. Ve o [taş]tan oniki

هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٨﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ
جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي
يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
﴿١٥٩﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٦٠﴾
وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ وَأَوْحَيْنَا
إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ
الْحَجَرَ ۖ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ

126 Hz. Musa ve İsrailoğulları'nın kıssası arasında ara-anlatım olarak yerleştirilmiş bulunan bu ayet önceki bölümü aydınlatıcı, açıklayıcı mahiyyettedir. Önceki Peygamberlerin her biri sadece ve sadece kendi toplumuna gönderilmiştir: Bu itibarla Eski Ahid yalnızca İsrailoğulları'na hitab etmektedir. Hatta, mesajı daha geniş bir yüklem ve çerçeve ortaya koyan Hz. İsa bile, eldeki İnciller'e bakılacak olursa, kendisinin "yalnızca İsrail evinin yitik koyunlarına gönderildiğinden" söz etmektedir (Matta xv, 24). Buna karşılık Kur'an'ın mesajı cihanşumüldür — yani, bütün bir insanlığa hitab etmekte ve ne zamanla ne de belirli kültürel çevre ve şartlarla kayıtlı bulunmaktadır. Bunun içindir ki, bu mesajın tebliği için görevlendirilen bir elçi olarak Muhammed (s), Kur'an'da (21:107) "[Allah'ın] bütün dünyalara/bütün toplumlara (yani bütün bir insanlığa) bahşettiği rahmet"in bir delili, bir işareti ve "Peygamberler'in de Hâtemi" (Mührü) (bkz. 33:40), başka bir deyişle onların sonuncusu olarak tanımlanmaktadır.

127 Yani, 3:113-115'de sözü edilenler gibi. Bu ayetle, söylem İsrailoğulları'nın ahlakî tarihine yönelmiş oluyor. Onların içinde her zaman dürüst insanların bulunduğunu belirten bu ifade, bu dürüstlükle, Kitâb-ı Mukaddes'de verilen uzun tarihleri boyunca onlardan çoğunluğun sergilediği dikbaşlı günahkarlık arasındaki tezadı işaret etmektedir. Aynı zamanda şunu da göstermektedir ki, toplumun içinden bazılarının eğri ve sapık eylemleri bazan bütün bir toplumu sıkıntıya sürüklese de, netice olarak Allah insanları, grup ve topluluk olarak değil, teker teker ve bireysel olarak yargılamaktadır.

göze fışkırdı, ki her topluluk kendi su içeceği yeri bilsin.
Ve onları bulutlarla gölgelendirdik; üzerlerine kudret helvası ve bıldırcın indirdik [ve onlara], "Size sağladığımız rızıkların temiz ve hoş olanlarından yararlanın!" dedik.
Ve [bütün o günahkar davranışlarıyla] Bize bir zarar vermiyorlar, ama [yalnızca] kendilerine yazık etmiş oluyorlardı.

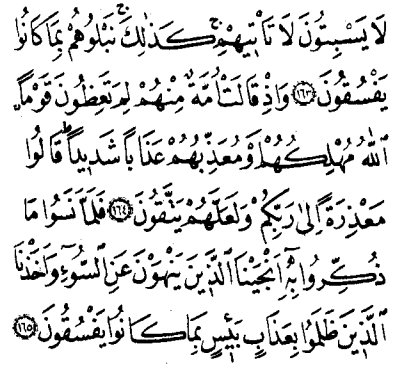

161 Hani, size şöyle dendiği zaman[ı hatırlayın]: "Bu ülkede yerleşin ve oranın ürünlerinden dilediğiniz gibi yararlanın; ve (bunu yaparken) "Bizden günahlarımızın yükünü kaldır!" diye niyaz edin. Ve alçak gönüllülükle (şehrin) kapı(sın)dan girin; [ki, böylece] sizin günahlarınızı bağışlayalım [ve] iyilik yapanları kat kat ödüllendirelim!"
162 Ama (ne yazık ki), onlardan kötülüğe eğilimli olanlar kendilerine söylenen sözü başka bir sözle değiştirdiler: ve bu yüzden Biz de, yaptıkları bütün kötülüklerin karşılığı olarak onların üzerine gökten bir bela, bir afet gönderdik.[128]
163 (Sözgelimi,) onlara denizin kıyısındaki o kasaba hakkında sor; ahalisi, (av için gözledikleri) balıkların (nedense) hep vecibelerine uymaları gereken Sebt günü suları yararak çıkageldiklerini görünce, Sebt günü dışında[129] ortaya çıkmıyor-

128 Bu ve bundan önceki ayete ilişkin bir açıklama için bkz. 2:58-59 ve ilgili notlar.

129 Lafzen, "Sebt günü olarak tutmadıkları gün." Musa Şeriatı'na göre İsrailoğulları Sebt günü (Sabbath-Cumartesi) bütün dünyevî işlerden ve dolayısıyla balık avından da kaçınmakla yükümlü bulunuyorlardı. Bu sebepledir ki, ürkütücü şartlardan kurtulan balıklar bu günlerde daha rahat hareket etme imkanını bulup sürüler halinde suyun yüzüne çıkar sahile yaklaşırlardı; sözü geçen kasabanın balıkçı sakinleri de işte bu durumu, Sebt gününün örfünü bozmak için bir mazeret, bir bahane olarak değerlendirdiler. Kur'an bu kasabanın isminden bahsetmediğine ve bu tecavüzkar eylemlerin geçtiği tarihsel dönem hakkında da her-

lar bahanesiyle tutup, Sebt gününün örfünü nasıl çiğnerlerdi! Biz onları işledikleri kötülükler sebebiyle işte böyle deniyorduk. **164** Ve ne zaman onların içinden bazıları,[130] [Sebt günü bozguncularını durdurmaya çalışan kimselere,] "Allah'ın zaten ortadan kaldırmak yahut [en azından] zorlu bir azapla cezalandırmak üzere olduğu bir topluluğa ne diye öğüt veriyorsunuz?" diye sorduklarında, bu erdemli kişiler[131] şöyle cevap verdiler: "Rabbinizin katında sorumlu olmayalım diye; ve [bir de, bu bozguncular] belki böylece Allah'a karşı sorumluluk bilincine erişirler diye!"

165 Ve böylece, o [günahkarlar] kendilerine yapılan bütün uyarıları bir kenara atınca, Biz de, kötü eylemleri önlemeye çalışan (bu) kimseleri[132] kurtardık; kötülük yapmaya eğilimli olanları yaptıkları bütün o uygunsuz işlerden ötürü çok ağır bir azapla tepeledik; **166** ve sonra

---

hangi bir işaret vermediğine göre, Kur'an'da muhtelif yerlerde temas edilen bu Sebt günü-ihlalcilerinin kıssası, İsrailoğulları'nın tarihinde, ya tamah ve hırslarının peşine düşerek ya da dünyevî çıkarlara düşkünlükleri yüzünden kendi şeriatlerinin ilkelerine karşı sık sık baş gösteren tecavüzkar eğilimlerin genel bir tasviri, bir betimlemesi olarak görülebilir. Bu kabil konulara ilişkin Musa Şeriatı İslamî öğretilere göre sonradan her ne kadar ilga edilmiş ise de, Kur'an bu şeriat'ın insanlığın monoteist (tek tanrıcı) inancının tarihindeki büyük rolüne sık sık işaret etmekte ve onun İsrailoğulları'nın ruhsal disiplinini güçlendirici bir vasıta olarak zamanla-kayıtlı önemini tekrar tekrar vurgulamaktadır. Onların Musa Şeriatı'nı sık sık ve bilerek çiğnemeleri, Kur'an'da, bu disipline ve dolayısıyla genel olarak Allah'ın buyruklarına karşı gösterdikleri isyancı tutumlarının bir belirtisi, bir göstergesi olarak sergilenmektedir.

130 Lafzen, "bir topluluk" —bunların, çevrelerindeki azgınlığa aktif bir biçimde karşı çıkmamakla beraber, Sebt gününün ihlaline bizzat katılmayan kimseler olduğu anlaşılıyor.

131 Lafzen, "onlar" —burada da, 159. ayette tanımlananlar gibi, İsrailoğulları içinden, Allah'ın hududlarını aşmaktan sakınan gerçekten erdemli kişilere işaret ediliyor.

132 Lafzen, "kötülüğü yasaklayanları."

da, kendilerine yasak edilen şeyleri yapmakta küstahça direttikleri zaman onlara, "Aşağılık maymunlar gibi olun!"[133] dedik.

167 Ve Rabbin, tâ Kıyamet Günü'ne kadar, onların üzerine mutlaka kendilerini çetin bir azaba koşacak kimseler salacağını da bildirmişti: doğrusu, senin Rabbin ceza vermekte çabuktur, ama O aynı zamanda çok esirgeyen, gerçek bağışlayıcıdır.

168 Ve onları [ayrı] topluluklar halinde yeryüzüne dağıttık; onlardan bazıları dürüst ve erdemli kimselerdi; bazılarıysa böyle değildi: bu sonrakileri hem bağış ve bolluk ile hem de darlık ve sıkıntı ile sınadık, ki belki doğru yola dönerler.[134]

169 Ve ardından –ilahî kitabın mirasçısı [oldukları halde]– bu değersiz dünyanın geçici tadlarına sarılan [yeni] kuşaklar aldı onların yerini; ve "Nasıl olsa sonunda affedileceğiz"[135] diyerek karşılarına çıkan bu kabil geçici şeylere sarılan [günah-

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾
وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ
مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ
وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ
أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ
وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾
فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ
يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۚ
وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ يَأْخُذُوهُ ۚ

133 Zemahşerî ve Râzî'ye göre, "Onlara ... dedik" ifadesi burada, "onlar hakkında hükmettik" ifadesiyle eş anlamlıdır. Bu gibi durumlarda Allah'ın "demesi" O'nun irade ve buyruğunun mecaz yoluyla ifadesi durumundadır. Burada, "aşağılık maymunlar gibi olun!" ifadesinde Allah'ın hükmünün aslı nedir sorusuna gelince, *tâbi'înden* meşhur Mücâhid bunu şöyle açıklıyor: "Onların [yalnız] kalpleri maymuna dönüştürüldü, yani, ruhen maymunlaştılar, bedenen değil. Bu, Allah'ın, onların durumunu tasvir etmek için irad ettiği bir meselden, bir benzetmeden başka bir şey değildir; tıpkı 'sırtına kitaplar yüklenmiş merkep' [62:5] ifadesinde olduğu gibi" (Taberî'nin 2:65 ayeti hakkındaki tefsiri; keza *Menâr* I, 343; VI, 448 ve IX, 379). Benzer bir açıklama Râğıb tarafından da verilmektedir. Bu arada "maymun gibi" ifadesinin klasik Arapça'da, iştah ve arzusuna gem vuramayan taşkın insanları anlatmak için sık sık kullanıldığı akla getirilmeli.

134 Lafzen, "olur ki [doğru yola] dönerler."

135 Yani, dünyevî kazançlar peşinden giderken Allah'ın buyruklarını ihlal etmeleriyle ilgili olarak sonunda affedileceklerini kuruyorlar. Buradaki ifade, onların "Allah'ın seçilmiş kavmi" oldukları ve ne yaparlarsa yapsınlar, Hz. İbrahim'in soyundan gelmiş olmaları sayesinde Allah'ın af ve merhametinin kendileri için muhakkak olduğu yolundaki sabit fikirlerine işaret ediyor.

kar] kimseler olup çıktılar. (Oysa), onlardan Allah'a yalnızca doğru ve gerçek olanı isnat edeceklerine dair ilahî kitap üzerine söz alınmamış mıydı?[136] Onda (yazılı) olanı tekrar tekrar okumamışlar mıydı?

Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyan herkes için [iki hayattan] en iyisi, en üstünü ahiret hayatı olduğuna göre artık aklınızı kullanmayacak mısınız? **170** Ve kitaba o sımsıkı sarılanlarla namazı dosdoğru ve devamlı yerine getirenler[i elbette ödüllendireceğiz]; dürüst ve erdemli olmayı benimseyen ve bunu öğütleyen kimselerin hakkını elbette ziyan etmeyeceğiz!

171 Ve Sina Dağı'nı, adeta bir gölge gibi İsrailoğulları'nın tepesinde salladığımız ve onların da dağın üzerlerine yıkılacağını düşündükleri zaman[137] [onlara dememiş miydik:] "Size bahşettiğimiz kitaba sıkıca sarılın ve onun içindekileri aklınızda iyi tutun, ki Allah'a karşı sorumluluk bilincine erişesiniz?"[138]

أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم
مِّيثَٰقُ ٱلْكِتَٰبِ أَن لَّا يَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ
وَدَرَسُوا۟ مَا فِيهِ ۗ وَٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَٱلَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِٱلْكِتَٰبِ وَ
أَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾ وَإِذْ
نَتَقْنَا ٱلْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُۥ ظُلَّةٌ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُۥ وَاقِعٌۢ
بِهِمْ خُذُوا۟ مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱذْكُرُوا۟ مَا فِيهِ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنۢ بَنِىٓ ءَادَمَ مِن
ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ

172 VE SENİN RABBİN, her ne zaman Âdemoğulları'nın sulblerinden onların soylarını çıkaracak olsa, onları kendileri hakkında tanıklık etmeye çağırır: "Ben

136 Bu da, gerçek ve içten bir nedamet ve tevbe olmaksızın da Allah'ın affının elde edilebileceği yolundaki çarpık kanaatleriyle ilgili bir atıf. Burada iki kere sözü geçen kitaptan kasıt, besbelli Tevrat'tır.

137 Lafzen, "Dağı onların üzerinde silkelediğimiz zaman": Bunun, Hz. Musa'ya Tevrat ("levhalar") vahyedildiği zaman cereyan eden yer sarsıntısıyla ilgili bir atıf olması mümkündür.

138 Burası, bu sûrenin temas ettiği kadarıyla, İsrailoğulları kıssasının sonudur. Kur'an'ın genel yöntemine uygun olarak, "İsrailoğulları'nın kıssası da, hangi toplumdan ve hangi çağda olurlarsa olsunlar Allah'a inanan bütün insanlar için bir ibret, yaşanmıştan çıkarılmış bir ders olarak takdim edilmektedir; sonraki bölümde, yine aynı doğrultuda, bu sefer "Âdemoğulları"ndan, yani bütün bir insan soyundan söz açılıyor.

sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar, cevaben, "Elbette" derler, "buna tanıklık ederiz!"[139]

[Bunu, böylece hatırlatıyoruz ki] Kıyamet Günü'nde, "Doğrusu, bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz, **173** yahut "Aslında, önce (biz değil,) atalarımızdı Allah'tan başkasına tanrısal nitelikler yakıştıranlar; biz sadece onların izinden yürüyen bir kuşağız; öyleyse, bâtılı ihdas edenlerin işlediklerinden dolayı bizi mi helak edeceksin?" demeyesiniz.

174 İşte Biz de bu ayetleri böyle açık açık dile getiriyoruz ki [günah işlemiş olanlar] belki [Bizden yana] dönerler.

175 Ve kendisine mesajlarımızı lütfettiğimiz halde onları bir kenara atan kimsenin başına gelecek olanı anlat onlara:[140] Şeytan yetişip yakalar onu ve o da, başka niceleri gibi, vahim bir sapışla sapıp gider.[141] **176** İmdi, Biz eğer dileseydik,

بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَا ۛ أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا
عَنْ هَٰذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن
قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا
فَانسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ
﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا

---

139 Metnin orijinalinde, bu bölümde geçmiş zaman kipi kullanılmaktadır ("çıkardı", "onlara sordu" vb.). Ne var ki, yukarıda "soru" ve "cevap" tarzında mecazî bir yolla anlatılmak istenen vaka, mahiyeti itibariyle, sürekli bir *tekerrür* ifade ettiğindendir ki, bu devamlılığın şimdiki zaman kipiyle ikinci bir dile aktarılması, anlatılmak istenenin anlaşılmasını oldukça kolaylaştıracak gibi geldi bize. Kur'an'a göre, Mute'âl Kudret'in varlığını sezme, algılama yatkınlığı insanda yaratılıştan *(fıtrat)* var olan bir hususiyettir; sonradan, kendini-beğenmişlik, nefsine-düşkünlük gibi arızî duygular eliyle ya da yoldan çıkarıcı çevresel etkilerle üzeri örtülebilir, bulandırılabilir olsa da, böyle içsel, sezgisel bir idrak imkanının varlığıdır ki, akıl sahibi her insanı Allah'ın önünde "kendi hakkında tanıklık yapma"ya yöneltmektedir. Kur'an'da sık sık görüldüğü üzere, Allah'ın "konuşması, söylemesi, ya da sorması" insanın da "cevap vermesi", gerçekte Allah'ın yaratıcı eylemini ve insanın da buna varoluşsal cevabını, tepkisini dile getirmek için kullanılan temsîlî ifadeler durumundadır.

140 Lafzen, "onun haberini/durumunu onlara ilet."

141 Lafzen, "ciddî bir hataya düşen kimselerden oldu." Metnin aslında bu ayetin tamamı geçmiş zaman kipindedir; fakat ayetin açık anlamı genel bir gerçeğin ifadesi durumunda olduğu (karş. Katâde, 'İkrime ve Ebû Müslim'in beyanına dayanarak Râzî) ve bazı müfessirlerin ileri sürdüğü gibi, bilinen belirli bir kişiyi îma etmediği için, onu geniş zaman kipiyle aktarmak daha uygun geldi bize. Bura-

onu ayetlerimizle yüceltir, üstün kılardık: fakat o hep dünyaya sarıldı ve yalnızca kendi arzu ve heveslerinin peşinden gitti.

Bu bakımdan, böyle birinin durumu [kışkırtılan] bir köpeğin durumu gibidir: öyle ki, onun üzerine korkutarak varsan da dilini sarkıtıp hırlar, kendi haline bıraksan da.[142] Bizim ayetlerimizi yalanlamaya kalkan kimselerin hali işte böyledir. Öyleyse, bu kıssayı anlat, ki belki derin derin düşünürler.

177 Ayetlerimizi yalanlamaya kalkan toplumun hali ne kötüdür: çünkü işledikleri haksızlıklar (sadece) kendilerini yıkıma götürür.

178 Allah kime yol gösterirse, gerçekten doğru yola erişen işte odur: O'nun sapıklık içinde bıraktığı kimselere gelince, büyük kayıp içinde olanlar da işte böyleleridir!

179 Gerçek şu ki, Biz, cehennem için, kalpleri olup da gerçeği kavrayamayan, gözleri olup da göremeyen, kulakları olup da işitemeyen görünmez varlıklardan[143] ve insanlardan çok canlar ayırmışızdır. Hayvan sürüsü gibidir bunlar; hayır hayır, doğru yolu kavramakta onlardan

لَرَفَعْنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخْلَدَ إِلَى
ٱلْأَرْضِ وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ ۖ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ ٱلْكَلْبِ ۖ إِن تَحْمِلْ
عَلَيْهِ يَلْهَث أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ۚ ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ
ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۚ فَٱقْصُصِ ٱلْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَآءَ مَثَلًا ٱلْقَوْمُ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا۟ يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَن يَهْدِ ٱللَّهُ
فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِى ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿١٧٨﴾
وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ لَهُمْ
قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا
وَلَهُمْ ءَاذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ كَٱلْأَنْعَٰمِ
بَلْ هُمْ أَضَلُّ

---

da sözü edilen insan tipi, ilahî mesajı anlayan ama buna rağmen, bir sonraki ayette işaret edildiği gibi, "dünyaya fazla sarılması", yani hayata maddeci, "dünyevî" bir açıdan bakması yüzünden hakkı kabule yanaşmayan kimsedir. (Karş. 27:82'deki "yerden çıkarılan yaratık" temsîli).

142 Tutum ve davranışları yalnızca dünyaya bağlı/dünyaya bağlayıcı arzularının ona günübirlik "fayda" ya da "zarar" olarak gösterdiği şeyler tarafından belirlendiği için, bu bölümde anlatılan insan tipi, haricî şartlar ne olursa olsun, daima aklıyla bedensel güdüleri arasındaki çatışmanın ve dolayısıyla içsel huzursuzluğun, hayalî korku ve kuruntuların kurbanı durumundadır. Bunun için de, inanmış bir kişinin inanç yoluyla eriştiği zihnî berraklıktan, ruhî dengeden yoksundur.

143 Bkz. Ek. III.

da aşağı:[144] Körcesine dalıp gitmiş olanlar işte böyleleridir.

180 YETKİNLİK ve kusursuzluğa dair nitelikler[145] [yalnızca] Allah'a aittir. Öyleyse, bu niteliklerle artık yalnız Allah'ı çağırın. Ve O'nun niteliklerinin anlamını eğip büken kimselerden uzak durun:[146] Böyleleri yapıp ettiklerinden ötürü er geç cezalandırılacaklardır!

181 Yarattıklarımız arasında [başkalarına] doğru yolu gösteren ve onun ışığında adaletle davranan insanlar da vardır.[147] **182** Ama ayetlerimizi yalanlamaya kalkışan kimselere gelince; onları, ne olup bittiğinden

أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ
الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي
أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَمِمَّنْ
خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

144 Lafzen, "daha da sapıklar" —çünkü hayvanlar sadece içgüdülerine ve tabii ihtiyaçlarının sevkine bağlı olup ahlakî bir tercihde bulunmalarını hem mümkün, hem de zorunlu kılacak bir bilinçten de yoksundurlar.

145 Bu bölüm, önceki ayetin sonunda, Allah'ın kendilerine eğriyi doğruyu ayırsınlar diye akıl verdiği halde bunu gereği gibi kullanmayan ve O'na karşı –yani, bütün yüce ve yetkin sıfatları kendinde toplayan ve dolayısıyla mutlak ve nihaî hakikatin kendisi olan Allah'a karşı– ilgisiz ve duyarsız kalanlardan bahseden bölümle bağlantılıdır. *el-Esmâu'l-husnâ* (lafzen, "en güzel isimler") tabirine gelince; bu tabir, 17:110; 20:8 ve 59:24'de olmak üzere bütün Kur'an'da dört defa geçmektedir. *İsim* denince ilk akla gelen, ele alınan ya da işaret edilen herhangi bir nesnenin özünü, cevherini, kendi özünden, yapısından ileri gelen özellik ve niteliklerini göstermek üzere seçilen bir kelime oluyor; *el-husnâ* terimi ise, *el-ahsen* ("en iyi/en güzel") sözcüğünün çoğulu. Hal böyle olunca, *el-esmâu'l-husnâ* terkibini "yetkinliğe/kusursuzluğa dair sıfatlar" şeklinde çevirmek yanlış olmayacaktır. Bu tabir Kur'an'da yalnız Allah için kullanılmaktadır.

146 Yani, bu sıfat ve nitelikleri başka varlıklara ya da nesnelere yakıştırarak ya da bunun tam tersi bir yönde giderek Allah'ı, "baba" yahut "oğul" gibi insan-biçimli (anthropomorphic) nitelikler ve beşerî ilişkiler içinde tasarlayıp öylece tanımlayarak (Râzî).

147 Zımnen, "ve buna uygun olarak ödüllendirilecekler." Bkz. 159. ayet: bu ayette Hz. Musa'nın kavmi içinden iyi olanlar da böyle nitelendirilmektedir. Bu ayette ise yapılan atfın, bütün çağları ve bütün toplumları —yani, Allah'ın mesajlarını yürekten kabul edip, Allah'ın mutlak hakikat olduğu inancı içinde, bu mesajların ışığı altında yaşamaya çalışan herkesi kucaklayacak kadar geniş tutulmuş olduğu görülmektedir.

haberleri olmadan[148] adım adım alçaltacağız: **183** çünkü onları bir süre kendi hallerine bırakmak bile, bilin ki Benim ince tertibim çok sağlamdır!

184 Peki (çocukluğundan beri tanıdıkları) [bu] arkadaşlarında cinnetten eser olmadığı hiç mi akıllarına gelmiyor?[149] Oysa, o sadece açıktan açığa uyaran biri.[150]

185 Peki, [Allah'ın] göklerdeki ve yerdeki mutlak egemenliğini, yarattığı bütün o nesneleri hiç gözönüne almıyorlar mı? Ve [sormuyorlar mı kendilerine] ya vakt erişip ecelleri gelmişse? Artık bundan sonra, başka hangi habere inanacaklar?[151]

186 Allah'ın sapıklık içinde bıraktığı kimseler için yol gösterici yoktur. Allah, onları körcesine sağa sola sendeleyip du-

سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾
أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ
إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ
قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾
مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ ۚ وَيَذَرُهُمْ

148 Lafzen, "onların bilmedikleri tarzda/bilmedikleri yerden." Sonraki ayette geçen *keyd* ("ince düzen") terimi hakkında bir açıklama için, bu terimin Kur'ânî vahiy içinde ilk defa göründüğü 68:45'de 25. nota bkz.

149 Lafzen, "Düşünmediler mi, öyleyse."

150 Mekkelilerin alışık oldukları şeylerden kökten değişik bir mesaj getirdiği için, Hz. Peygamber pek çok inanmayan çağdaşı tarafından mecnûn olarak görüldü. Hz. Peygamberden "onların arkadaşı" *(sâhibuhum)* olarak söz edilmesi, onun bir insan, bir beşer olduğuna dikkat çekmek ve dolayısıyla kendisine insanüstü nitelikler yakıştırılması yönünde kendi yandaşları arasında doğması mümkün yanlış eğilimleri bertaraf etmek içindir. Bu hususta Kur'ânî öğreti, en açık ve ileri düzeyde 188. ayette ortaya konmaktadır.

151 İnsanın mutlak ve nihaî anlamda Allah'a bağımlı olduğuna dair bir hatırlatma olmasının dışında, yukarıdaki bu bölümün düşündürdükleri şunlardır: Müşahede edilebilir ya da zihnen tasavvur edilebilir, kavranabilir âlemde her şey, inkarı mümkün olmayacak bir biçimde *yaratılmış* yahut sonradan husule gelmiş olduğuna göre her şeyin bir başlangıcı ve dolayısıyla bir sonu olması gerekir. Ayrıca, kainat bir başlangıcı olmamak anlamında ezelî olmadığına ve "kendi marifetiyle" hiçlikten doğup inkişaf etmiş de olmayacağına göre –çünkü "hiçlik", her türlü realite fikrinden uzak bir kavramdır– bizim bütün müşahede sınırlarımızın ve dolayısıyla düşünce kategorilerimizin de ötesinde bir İlk Sebeb'in yani, Allah'ın varlığına hükmetmek zorundayız. Yukarıdaki ayette geçen *"hadîs*: olgu/haber" kavramının anlamı bizce budur.

rurken o kurumlu azgınlıkları içinde bırakacaktır.[152]

187 [EY PEYGAMBER,] sana Son Saat'ten soracaklar, "Ne zaman gelip çatacak?" diye.
De ki: "Doğrusu, buna dair gerçek bilgi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başka açığa vuracak kimse de yoktur. [O Saat] göklere ve yere bütün ağırlığıyla çökecek ve sizi mutlaka umulmadık bir anda yakalayacak."
Sana sanki bu [sırr]ın ısrarla peşine düşmekle belli-belirsiz içsel bir bilgi elde etmiş olman mümkünmüş gibi soracaklar.[153] De ki: "Ona dair gerçek bilgi ancak Allah katındadır; ne var ki, insanların çoğu [bundan] habersizdir."
188 [Ey Peygamber] de ki: "Allah dilemedikçe, kendime bir yarar sağlamak ya da kendimden bir zararı uzaklaştırmak benim elimde değil. Eğer insan kavrayışının ötesinde olanı bilseydim, muhakkak ki, bahtiyarlık adına ne varsa ondan payıma daha çoğu düşerdi ve kötülük

فِي طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا
قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّى لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَآ إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ
فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ
كَأَنَّكَ حَفِىٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾ قُل لَّآ أَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا
وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ
لَٱسْتَكْثَرْتُ مِنَ ٱلْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِىَ ٱلسُّوٓءُ إِنْ أَنَا

152 Kur'an'da pek çok yerde, bu arada 178. ayette de geçen bu "Allah'ın sapıklık içinde bıraktığı" ifadesi Allah tarafından konmuş tabii bir kanunu *(sünnetullâh)* işaret etmektedir ki, buna göre İnsanın, kendisine doğuştan (fıtrî olarak) bahşedilmiş idrak ve muhakeme yeteneklerini inatçı bir biçimde teperek gereği üzere kullanmaması, kaçınılmaz biçimde onun ahlakî istikametini bütün bütün yitirmesiyle sonuçlanır: bu durum, onun için bir "kader/alınyazısı" değil, kendi seçiminin tabii sonucudur. Bu konuda bkz. 2. sûre, 7. not; 14. sûre, 4. not.

153 *Ehfâ* fiili "[bir şeyi] aşırı titizlikle/ihtiyatla yaptı" yahut "[bir şeyi] yaparken alışılmış sınırların ötesine geçti" anlamına geliyor. Özellikle *'anhu* ya da *'anhâ* ("ona dair") ile birlikte geçtiği ve bir şey hakkında bilgi almak eylemine ilişkin olarak kullanıldığı zaman bu fiil, "ısrarla peşine düşerek hakkında vukuf/bilgi sağlamaya çalıştı" demek oluyor. Burada da sözcük *'anhâ* ile birlikte fail olarak kullanıldığına göre, "ısrarla peşine düşerek [bir şey] hakkında bilgi elde etmiş kişi" anlamında kullanılıyor. Yukarıdaki ifade, Son Saat'in hangi şartlarda ve ne zaman olacağı hakkında vukuundan önce, peygamberler de dahil kimseye herhangi bir bilgi, bir ipucu verilmediğini, verilmeyeceğini dile getiriyor.

asla yaklaşamazdı bana. (Ama) ben sadece bir uyarıcıyım ve inanan bir topluma iyi haberler getiren bir müjdeci."[154]

189 SİZİ [hepinizi] bir tek candan yaratan, Ve [sevgiyle] kadına meyletsin diye[155] ona kendi özünden eş var edip çıkaran O'dur. Öyle ki, o eşini kucaklayınca, eşi [ilkin] hafif bir yük yüklenir ve bir süre taşır o yükü. Sonra [kadın] gün gelip [çocuğun yüküyle] iyice ağırlaşınca, her ikisi birden Allah'a, Rablerine yalvarırlar: "Bize gerçekten kusursuz bir [çocuk] bahşedersen, muhakkak ki sana şükreden kimselerden olacağız!"

190 Ama ne zaman ki O, kendilerine kusursuz bir [çocuk] bahşeder, hemen tutup O'nun bahşettiği şeyin dünyaya gelmesinde O'ndan başka güçlere de bir paye yakıştırmaya kalkarlar![156] Oysa, Allah, uluhiyetinde O'na ortak koştukları her şeyden, herkesten çok yücedir.

إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم
مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ
إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ
فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا
لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ
شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾

154 Bkz. 6:50 ve ilgili not. Kur'an'da, Hz. Peygamber'in *beşer oluşu* konusunda ortaya konan sürekli vurgu, yaratılmış hiçbir varlığın, az ya da çok hiçbir şekilde Yaratıcı'nın sıfat ve gücüne ortak olmadığı, olamayacağı konusundaki temel ilkenin gereğidir, onun mantıkî sonucu durumundadır. Bu ilkenin yine mantıkî bir uzantısı olmak üzere, sonraki bölümde (189-198. ayetler) Allah'ın yaratıcı kudretinin tekliği ve Allah'a özgü oluşu belirtilmektedir.

155 Lafzen, "Ona (eşine) meyletsin diye." "Can" ve "onun eşi" gibi terimler hakkında bir açıklama için bkz. 4:1 ve ilgili not.

156 Lafzen, "Onlara bahşettiği şey hakkında O'na ortaklar koşuyorlar": "Yani, kusursuz bir çocuğun dünyaya gelmesinde ancak birer vesile ve tedbir gözüyle bakılması gereken faktörlere (gebelik döneminde kişisel dikkat ve bakım, tıbbî gözetim, kalıtım vb.) –bizzat çocuğun doğumu da dahil bütün bunları, yalnızca Allah'ın irade ve rahmetinin bir sonucu, Kur'an'ın *sünnetullâh* dediği şeyin bir tezahürü olduğunu unutuyor– Allah'tan *bağımsız* ve kendi başına belirleyici unsurlar olarak bakıyorlar. Gerçi, bu kabil unsurların zihnen Allah'la eş-tesir ya da eşmahiyet içinde düşünülmesi, genellikle bilinçli bir düzeyde ya da doktrinel bir niyetlilik içinde cereyan etmediği için "Allah'tan başka güçlere uluhiyet yakıştırmak" anlamındaki bağışlanmaz *şirk* derecesinde görülmeyebilir belki, ama müteakip ayette gerçek anlamıyla *şirk* teriminin dile getirilmesi, bu tarz düşünmenin üzerinde durulmasını gerektirecek kadar ona yakın olduğu da bir gerçektir.

191 Peki, bunlar hiçbir şey yaratmayan,[157] tersine kendileri yaratılmış bulunan varlıklara mı Allah'la birlikte tanrılık yakıştırıyorlar? **192** Ne onlara ne de kendi kendilerine bir yardımda bulunamayacak olan varlıklara mı? **193** Yol göstermeleri için yakarsanız size cevap verecek durumda olmayan[158] varlıklara mı? Onlara ister yakarın, ister karşılarında susun, sizin için fark eden bir şey olmaz. **194** Allah'tan başka çağırıp, sığındığınız şeylerin hepsi, hiç şüphe yok ki tıpkı sizler gibi yaratılmış varlıklardır:[159] eğer doğru sözlü kimselerseniz, haydi onları çağırın da dualarınıza icabet etsinler!

195 Yürüyecek ayakları mı var peki onların? Tutacak elleri mi? Görecek gözleri, işitecek kulakları mı var?

De ki: "Haydi, Allah'a ortak olarak gördüğünüz bütün o varlıkları çağırın,[160] bana karşı elinizden geleni ardınıza komayın ve böylece bana göz açtırmayın! **196** Doğrusu, benim koruyucum bu kitabı indiren Allah'tır; çünkü O'dur dürüst olanların koruyucusu. **197** Beri yandan, O'nun yerine sığınıp çağırdığınız bütün o varlıklar ne size yardım ulaştıracak

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا
يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾
وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۖ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ
أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَٰمِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ
مِن دُونِ ٱللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَٱدْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا۟ لَكُمْ
إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ
أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ
أَمْ لَهُمْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ قُلِ ٱدْعُوا۟ شُرَكَآءَكُمْ
ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾ إِنَّ وَلِيِّىَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى نَزَّلَ
ٱلْكِتَٰبَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٩٦﴾ وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ
مِن دُونِهِۦ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ

---

157 Lafzen, "hiçbir şey yaratmayan şey": tekil olarak dile getirilmiş olup gerçekte çoğul, "varlıklar" anlamını taşıyan ve hem azîzler, velîler gibi kendilerine kutsallık yakıştırılan türden canlı varlıkları, hem de onların cansız sembollerini işaret eden bir ifade.

158 Lafzen, "Size uymayan." *İn ted'ûhum ile'l-hudâ* ibaresi için, çok genel kabul gören fakat bize hatalı gözüken "onları doğru yola çağırsanız" karşılığı yerine, "yol göstermeleri için onlara yakarsanız" karşılığını tercih etmemiz hakkında bkz. Zemahşerî, Râzî ve İbni Kesîr. Keza karş. 198. ayet.

159 Lafzen, "kullar" *('ibâd)*. Yani, Allah'ın iradesine boyun eğen yaratıklar. Bu tabir hem yaşayan ya da ölmüş bulunan azîzlere, kutsallık yakıştırılan kişilere, hem de put, idol, fetiş gibi, kutsal bilinen varlık ve kişileri temsîlen yapılmış her türlü sembolik ve tasvirî şeylere işaret için kullanılmaktadır.

160 Lafzen, "[Allah'a koştuğunuz] ortaklarınızı çağırın" (bkz. 6. sûre, 15. not).

güçtedirler ne de kendi kendilerine yardım edecek güçte; **198** onlara yol göstermeleri için yalvarsanız, işitmezler; sana baktıklarını sanırsın,[161] oysa görmezler."

199 SEN, insan fıtratının kabule yatkın olduğu yolu tut;[162] iyi olanı emret; bilgisiz kalmayı seçenleri[163] kendi hallerine bırak. **200** Ve eğer Şeytan'dan (güç alan) bir kışkırtı seni [gözü kara bir öfkeye][164]

وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٨﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا۟ ۖ وَتَرَىٰهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٩﴾ خُذِ ٱلْعَفْوَ وَأْمُرْ بِٱلْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٢٠٠﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ

161 Lafzen,."Onların sana baktığını görsen bile." Fakat, burada *terâhum* ("onları görürsün") fiilindeki "onlar" zamiri en az maddî görüntü ya da imajlar kadar zihinsel imajlara, soyut tasavvurlara da işaret ettiğinden buradaki "görmek" fiili, "zihnen görmek" yani, "sanmak" yahut "tasavvur etmek" olarak anlaşılmalıdır. Fiilleri düzmece tanrılara ve putlara dua edip sığınan kimselere hitab eden bir önceki bölümün aksine, bu son cümle, günahkar ya da mümin, genel anlamda insana hitab etmektedir. Hitabın umumiyeti, muhatabın "siz"den "sen"e dönüşmesinden, yani gayr-i şahsî şekle yaklaşmasından da anlaşılabilir.

162 Lafzen, "[İnsan yapısından] kolayca (kopup) geleni al." Zemahşerî'ye göre *huzi'l-'afv*'ın anlamı; "insanların eylem ve tavırlarından sana kolay geleni [ya da kendiliğinden sana uygun olanı] seç; insanların sırtına gereksiz yükler yüklemeksizin işleri onlar için kolaylaştır; ve onlar için çok zor olacak çabaları isteme onlardan." Pek çok klasik müfessirin de benimsemiş olduğu bu açıklama, *huzi'l-'afv* deyimi için, hem Abdullah b. Zübeyr ile kardeşi 'Urve'nin (Buhârî), hem Hz. Ayşe'nin ve hem de bir sonraki kuşaktan Hişâm b. 'Urve ile Mücâhid'in yaptıkları benzer açıklamalara dayanmaktadır (bkz. Taberî, Beğavî ve İbni Kesîr). "İnsan zayıf yaratılmıştır" (4:28) ve "Allah hiç kimseye gücünün üstünde yük yüklemez" (2:286, 6:152, 7:42, 23:62) şeklindeki Kur'ânî öğretilerle de tam bir uyum içinde olan bu ayet, böylece, inanan kimselere insan fıtratının kabule yatkın olduğu yolu tutmalarını, hata içinde olanlara karşı fazla sert ve zorlayıcı olmamalarını öğütlüyor. Bu öğüdün (tavsiyenin), özellikle, günahların en affedilmez olanı durumundaki şirkten (yani, Allah'tan başka herhangi bir kimseye ya da nesneye ilahî güçler ve sıfatların yakıştırılması) hemen sonra zikredilmesi onu daha da anlamlı kılıyor.

163 Lafzen, "cahilleri." Bununla, ahlakî gerçeklere *inatla* sağır ve kapalı kalanlar kasdediliyor olmalı; yoksa bu ahlakî gerçeklerden habersiz olanlar, bunların henüz farkında olmayanlar değil.

164 Hakikatin inatla cahil kalmayı seçenler tarafından reddedilmesi karşısında duyulan öfkedir bu. Parantez içinde yorumsal olarak ilave edilen "gözü-kara öfke" deyimi, bir Hadis'e dayanılarak kullanılmıştır. Bu Hadis'e göre, Hz. Peygamber, itidale çağıran bir önceki ayetin nüzulünden sonra yüksek sesle "Ey Rabbim!" dedi, "Ya [haklı] öfkenin durumu nedir?" —Bunun üzerine kendisine yukarıdaki ayet vahyedildi (Taberî, Zemahşerî, Râzî, İbni Kesîr).

sürükleyecek olursa (hemen) Allah'a sığın ve bil ki O her şeyi işiten, her şeyi künhüyle bilendir.

201 Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olan kimseler, içlerinde Şeytan'ın esinlediği karanlık bir kuruntu[165] uyanacak olsa [O'nu anıp] akıllarını başlarına toplarlar ve hemen [olup biteni] açık bir biçimde kavramaya başlarlar, **202** kendi [inançsız] kardeşleri onları sapıklığa sürüklemek isteseler bile.[166] Sonra [doğru olan neyse, onu yapmaktan] geri kalmazlar.

203 Ve sen [ey Peygamber,] onlara bir mucize getirmediğin zaman, bazı [kimseler]: "Onu [Allah'tan] elde etmeye çalışsan ya!" derler.[167]

De ki: "Ben sadece Rabbim tarafından bana vahyolunan her neyse, ona uyarım: bu [vahiy], inanmak isteyen bir top-

فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
۝ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ
تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ۝ وَإِخْوَانُهُمْ
يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ۝ وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ
بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ
إِلَيَّ مِنْ رَبِّي

165 *Tâif* ismi (ki *tayf* ve *tayyif* şeklinde de kullanılır), düşlerde olduğu gibi yakalanmaz, ele geçmez bir hayali, bir görüntüyü, bir imaj ya da tasavvuru ifade için kullanılır. Bazan da idraki gölgelendiren, aklı karıştıran türden kavranılmaz, sebebi anlaşılmaz bir saplantıyı, fikr-i sâbiti işaret eder *(Tâcu'l-'Arûs)*. Yukarıda, Şeytan'dan geldiği ifade edildiğine göre, sözcüğü "karanlık bir kuruntu" şeklinde aktarmak bize daha uygun geldi.

166 Yani, onları öfkeye sürükleyerek ya da yararsız tartışmalara sokmaya çalışarak. "Kendi kardeşleri", gerçeğe karşı inatla cahil kalmayı seçenlerdir. Burada cümleciğin başında gelen *ve* bağlacı, "hatta" yahut "ise bile" anlamındadır.

167 Zımnen, "Eğer gerçekten O'nun elçisi isen" (karş. 6:37 ve 109. ayet ve ilgili notlar). Bizim burada "mucize" olarak çevirdiğimiz *"âyet"* terimi, bazı müfessirlere göre, Hz. Peygamber'e inanmayanların itirazlarına cevap olarak indirilen sözlü "mesaj" anlamında kullanılmıştır. Ne var ki, o sıralar süreklilik içinde vahyedilmekte olan Kur'an'ın kendisinin bu kabil sözlü mesajlarla dolu olduğu düşünülürse, burada inanmayanların talebinin sözlü mesajla değil, daha çok Hz. Peygamber'in ilahî vahye dayalı misyonunun *özel* bir biçimde tezahürü ya da "isbatı"yla ilgili olması, yani ileri sürdüğü hakikati sözümona "nesnel" bir tarzda kabul ettirecek gözle görülebilir, somut bir mucize beklentisine matuf olması gerekir. Yukarıdaki ayet, en geniş anlamıyla, peygamberliğin tek makul isbatını mesajın kendisinde değil, peygamberin sergileyebileceği mucizelerde arayan dar kafalılığı, ilkel düşünce tarzını işaret ediyor.

lum için Rabbinizin katından bahşedilmiş bir kavrama yöntemi, bir yol gösterici ve bir rahmettir. **204** Bunun içindir ki, Kur'an okunduğu zaman ona kulak verin, sesinizi kesip dinleyin onu, ki [Allah'ın] esirgemesiyle kuşatılasınız!"

205 Ve sen, (ey Peygamber), gönül alçaltarak, korku ve duyarlılık içinde, sesini yükseltmeden sabah akşam Rabbini an ve sakın umursamaz kimselerden olma.

206 Bil ki, Rabbine yakın olanlar[168] O'na kulluk yapmaktan asla kibre kapılmazlar; ve O'nun sınırsız yüceliğini övgüyle anar ve [yalnızca] O'nun önünde yere kapanırlar.

هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ
فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾
وَٱذْكُر رَّبَّكَ فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ ٱلْجَهْرِ
مِنَ ٱلْقَوْلِ بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ
ٱلْغَٰفِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيُسَبِّحُونَهُۥ وَلَهُۥ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

168 Lafzen, "Rabbinle beraber olanlar;" Allah'a karşı son derece derin bir sorumluluk bilincini dile getiren mecazî bir ifade.

8. ENFÂL SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Adını 1. ayetindeki ganimetlerle ilgili atıftan alan sûrenin büyük bir kısmı H. 2. yıl içinde, hemen Bedir Savaşı'nı izleyen günlerde vahyedilmiştir; sûrenin bazı ayetlerinin, özellikle de karar ya da sonuç bölümünün daha sonraki bir zamana ait olduğu sanılmaktadır. Hemen hemen bütünüyle Bedir Savaşı'na ve ondan çıkarılacak derse ilişkin olduğuna göre, sûrenin tam ve doğru bir biçimde anlaşılabilmesi için sözü geçen olayı tarihsel örgüsü içinde kısaca gözden geçirmek yerinde olacaktır.

H. 2. yılın Şaban ayında Medine'deki Müslümanlar, birkaç ay önce Ebû Süfyân'ın önderliğinde Suriye'ye giden büyük bir Mekke ticaret kervanının Mekke'ye dönmek üzere güneye doğru yola çıkmış olduğunu ve birkaç hafta sonra Medine yakınlarından geçeceğini öğrendiler. Hz. Peygamber, Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmelerinden bu yana onlarla Mekke'nin Kureyşlileri arasında açık bir savaş halinin zaten mevcut olduğu gerçeğini gözönünde bulundurmuş olacak ki, sözkonusu kervana Medine'ye yaklaşır yaklaşmaz saldırmak niyetinde olduğunu ashâbına bildirdi. Bu haber, kendisi daha Suriye'deyken Ebû Süfyân'a ulaştı. Kervanıyla birlikte tehlike bölgesine girinceye kadar geçmesi gereken haftalar Ebû Süfyân'a, Mekke'ye acil bir yardım isteğiyle hızlı bir kurye göndermesine yetecek fırsatı verdi. (Bu arada, değerli ticaret mallarıyla yüklü yaklaşık bin deveden oluşan kervana yalnızca kırk silahlı adam refakat ediyordu.) Ebû Süfyân'ın mesajını alan Kureyş, Hz. Peygamber'in en azılı muhaliflerinden Ebû Cehil'in kumandasında güçlü bir ordu topladı ve kervanın yardımına yetişsin diye kuzeye doğru yola çıkardı. Beri yandan kervan, Medine'nin mümkün olduğu kadar uzağından geçmek amacıyla mûtad yolu bırakarak rotasını kıyı bölgelerine doğru çevirmişti.

Hz. Peygamber'in, bu gibi durumlarda genel olarak izlediği tutumun dışına çıkarak tasarısını çok önceden açığa vurması, tasarlanan saldırının bir yanıltmacadan başka bir şey olmadığını, buna karşılık tâ başından beri gözlenen gerçek hedefin ise Kureyş ordusuyla karşı karşıya gelmek olduğunu gösterir gibidir. Daha önce de ifade edildiği gibi Mekkeli Kureyş ile Medine'deki Müslüman toplum arasında bir

savaş hali, varlığını zaten hissettiriyordu. Gerçi şimdiye kadar taraflar arasında henüz fiilî bir karşılaşma meydana gelmemişti ama Müslümanlar yine de kendilerini hep bir Kureyş saldırısının tehdidi altında hissetmişlerdi. Muhtemeldir ki Hz. Peygamber, bu kararsız duruma bir son vermek ve mümkünse, Kureyş'e kesin ve etkili bir darbe indirmek ve böylece henüz zayıf olan kendi topluluğuna bir güvenlik hattı sağlamak istiyordu. Nitekim, eğer Ebû Süfyân'ın kervanına saldırmak ve onu yağmalamaktan başka bir niyeti olmasaydı, bunu, sadece kervanı Medine yakınlarına gelinceye kadar beklemek ve anî bir saldırıyla işini bitirmek sûretiyle pekala yapabilirdi; hem bu durumda Ebû Süfyân Mekke'den silahlı bir yardım sağlamak için gerekli zamanı da bulamazdı. Durum tam belirttiğimiz yönde gelişmiş olmalı ki, Hz. Peygamber'in tasarladığı saldırıyı haftalarca önceden duyurması, Ebû Süfyân'a, Mekke'li hemşehrilerini alarma geçirmesi ve onları Medine üzerine yürüyecek hatırı sayılır bir kuvvet toplamaları yönünde ikna etmesi için gerekli zamanı kazandırdı.

Ebû Süfyân'ın kervanı kıyı boyunca güneye doğru ve böylece Müslümanlardan uzaklaşarak ilerlerken, yediyüzü deve ve yüzden fazlası at üzerinde olmak üzere, zırh kuşanmış bin kadar savaşçıdan oluşan Kureyş ordusu, kıyı yolunu tutmuş olduğundan habersiz oldukları Ebû Süfyân'la karşılaşmak üzere Medine'nin yaklaşık yüz mil güney-batısında bulunan Bedir vadisine vardı. Hz. Peygamber de hemen hemen aynı zamanda, sadece yetmiş deve ve iki atla ve son derece zayıf bir donanımla, üçyüzden biraz fazla Müslümanın başında Medine'den çıkmıştı. Hz. Peygamber'in ashâbı ticaret kervanına ve onun zayıf maiyetine saldıracaklarını sanıyorlardı; ama Ramazanın 17. (bazı otoritelere göre de 19 ya da 21.) günü kendilerinden en az üç kat kalabalık güçlü bir Kureyş kuvvetiyle yüz-yüze gelince hemen bir savaş şûrası topladılar. Müslümanlardan birkaçı düşmanın kendilerinden çok güçlü olduğu ve dolayısıyla Medine'ye *ricat* etmek gerektiği görüşündeydiler. Ne var ki, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in başı çektiği kahir ekseriyet, gecikmeden düşmanın üzerine yürünmesinden yana görüş bildirdiler ve onların bu şevk ve cesaret veren tavırları diğer Müslümanların üzerinde de etkili oldu. Böylece Hz. Peygamber Kureyş'e karşı taarruza geçti. O günün Arap geleneğine göre girişilen birkaç teke-tek vuruşmadan sonra kavga bir meydan savaşına dönüştü: Mekke kuvvetleri bütünüyle bozguna uğratıldı; Ebû Cehil de içlerinde olmak

üzere Mekke'lilerin ileri gelenlerinden birçoğu öldürüldü. Müşrik Kureyş'le Medine'nin genç Müslüman cemaati arasında cereyan eden ilk açık savaştı bu; ve sonuç olarak Kureyşlilere gösterdi ki, Muhammed (s) tarafından başlatılan hareket geçici bir düş değil, fakat yeni bir siyasal gücün, Arap tarihinde bilinen hiçbir dönemle karşılaştırılamayacak yepyeni bir çağın başlangıcıdır bu. Mekke'lilerde daha Hz. Peygamber ve Sahâbîlerinin Medine'ye hicretleriyle başgösteren korku ve endişe Bedir Günü'nde sarsıcı bir doğrulamasını buldu. Arap paganizminin gücü, hiç değilse son birkaç yıl için olsun, bütünüyle ortadan kalkmadıysa da, bu gücün çöküşü bu tarihsel dönüm noktasından sonra belirgin bir hız kazandı. Bedir Günü Müslümanlar için de bir dönüm noktası oldu. Şu rahatlıkla söylenebilir ki, o güne kadar Hz. Peygamber'in Sahâbîlerinden ancak birkaçı, İslam'ın öngördüğü yeni düzenin *siyasal* çağrışımlarını bütün genişliğiyle anlamış ya da hissetmişlerdi; çoğu için, Medine'ye hicret olayı o ilk zamanlarda, Mekke'de çekmek zorunda kaldıkları baskı ve zulüme karşı girişilmiş bir sığınma eyleminden başka bir şey değildi: Ama Bedir Savaşı'ndan sonradır ki içlerinde olaya en basit ve yalın mülahazalarla bakanlar bile kendilerini artık yepyeni bir toplumsal düzenin beklediğini fark ettiler. İlk zamanlar kendileri için o kadar karakteristik olan o pasif kendini adama tavır ve öğretisi, bu olayda, *eylem* yoluyla kendini adama fikriyle bütünleyici öğesine ulaşmış oldu. Hayatın en temel ve yaratıcı öğesi olarak eylem öğretisi belki de insanlık tarihinde ilk defa, yalnız seçilmiş birkaç birey tarafından değil, bütün bir cemaat tarafından bilinçli olarak kavranmış oldu. Gelecek on yıllarda, gelecek yüzyıllarda Müslümanların tarihinde ayırıcı bir nitelik olarak fark edilecek olan bu yoğun eylemci etkinlik Bedir Savaşı'nın aslî ve dolaysız sonuçlarından biri olarak kendini gösterdi.

RAHMÂN, RÂHÎM ALLAH RADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ ۖ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ

1 SANA ganimetler hakkında soracaklar. De ki: "Bütün ganimetler Allah'a ve O'nun Elçisi'ne aittir."[1] Öyleyse, Allah'tan

1 *Nefl* (çoğulu *enfâl)* terimi, salt linguistik anlamıyla, "bir kimsenin hakkının ya da alacağının ötesinde fazladan aldığı şey" yahut "kişinin yükümlülüğü üstünde fazladan verdiği şey" demektir (ki bu sonrakinden *salâtu'n-nefl* yani "nafile namaz:

yana bilinç ve duyarlılık içinde olun; aranızda kardeşlik bağlarınızı canlı tutun;[2] Allah'a ve O'nun Elçisi'ne karşı duyarlılık gösterin, eğer [gerçekten] inanan kimselerseniz!

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾

2 İnananlar ancak o kimselerdir ki, her ne zaman Allah'tan söz edilse kalpleri korkuyla titrer; ve kendilerine her ne zaman O'nun ayetleri ulaştırılsa inançları güçlenir;[3] ve Rablerine güven beslerler. **3** Onlar ki, namazlarında devamlı ve kararlıdırlar; kendilerine rızık olarak bahşettiğimiz şeylerden başkalarının yararına harcarlar:[4] **4** İşte böyleleridir, gerçekten inanmış olanlar! Rablerinin katında büyük onur, bağışlanma ve çok değerli bir rızık olacaktır onların payı.[5]

---

yükümlü olmaksızın kişinin kendiliğinden kıldığı namaz" kavramı türemiştir). Sözcüğün çoğulu olan *enfâl* Kur'an'da yalnız bir kere, yukarıdaki ayette geçmekte ve "savaşta düşmandan ele geçirilen mal, erzak ve mühimmat, yani, ganimet anlamında kullanılmaktadır. Ganimet, *cihad yapan kimsenin* (yani Allah yolunda vuruşan kimsenin) gütmesi öngörülen asıl amacın üstünde ve ötesinde arızî bir şey, bir fazlalık olduğuna göre anlam olarak *enfâl* terimiyle çakışıyor demektir. "Bütün ganimetler, Allah'a ve O'nun Elçisi'ne aittir" ifadesi, savaşta elde edilen ganimet üzerinde kişisel olarak hiçbir savaşçının hak iddia edemeyeceğini bildiriyor: Çünkü ganimet, Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in öğretilerinde (Sünnetlerinde) yer alan ilkelere göre kamu malıdır ve İslamî devlet (ya da cemaat) yönetimi tarafından kamunun yararına kullanılır ya da dağıtılır. Ganimetlerin dağıtımı konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. bu sûrenin 41. ayeti. Bu sûrenin ilk ağızda nüzul sebebi, Müslümanların Bedir Savaşı'nda ele geçirdikleri ganimetlerle ilgili sorun olmuştur, fakat yukarıda bildirilen ilke (ganimetlerin kamuya ait olduğu ilkesi) bütün çağlarda ve bütün şartlarda geçerlidir.

2 Lafzen, "aranızdaki ilişkiyi düzgün tutun (ya da düzeltin)" —yani, "din kardeşi olduğunuzu, aynı şeylere inandığınızı aklınızda tutun ve aranızdaki bütün uyuşmazlıkları, ayrılıkları bir kenara bırakın."

3 Lafzen, "ve ne zaman O'nun mesajları kendilerine ulaşsa, bu onların inançlarını arttırır."

4 Bkz. 2. sûre 4. not.

5 Yani, Cennette. Yine de Râzî'ye göre, bu "en üstün rızık," mümindeki Allah'a karşı sorumluluk bilincinden ve Allah sevgisinden doğan ruhî coşku halini, O'na yönelirkenki huşû ve *istiğrâk* halini îma eden bir ifadedir. Râzî'nin yorumunda bu

كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ
بَيْتِكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥
يُجَٰدِلُونَكَ فِى ٱلْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ
إِلَى ٱلْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ۝٦ وَإِذْ يَعِدُكُمُ ٱللَّهُ إِحْدَى
ٱلطَّآئِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ ٱلشَّوْكَةِ
تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ ٱللَّهُ

5 SANKİ Rabbin seni, inananlardan bazıları buna karşı oldukları halde, hak yolunda [savaşmak üzere] evinden çıkarmış gibi,[6] **6** [bu yüzden,] hem de hak ortaya çıktıktan sonra, seninle neredeyse tartışacaklardı; sanki ölüme doğru sürüklenmişler de onu kendi gözleriyle görmüşler gibi.

7 İmdi, (hatırlayın) Allah, (bu) iki [düşman] topluluğundan birinin sizin elinize düşeceği konusunda size söz vermişti; sizlerse güçsüz olanın elinize düşmesini arzu ediyordunuz;[7] oysa Allah'ın muradı, sözleriyle tam bir uyum içinde, hak-

tabir, imanın bu dünyada ruhsal esenlik ve huzur biçimindeki karşılığını ifade etmektedir. Bazı müfessirler *(Menâr* IX, 597) gerçek müminler hakkında yapılan yukarıdaki tanımlamayı sûrenin en önemli bölümü olarak görmektedirler. —Bizim burada "Rablerinin katında büyük onur ... olacak onların payı" şeklinde aktardığımız kısım metnin aslında "Rablerinin katında onların dereceleri olacak", yani, üstünlük ve onur sahibi olacaklar diye geçmektedir.

6 Yani, müslümanların Kureyş ordusuyla açık bir savaş vermeleri gerektiği fikrinin gerçekten Allah'ın dileği olduğu açığa çıktıktan sonra Bedir Savaşı öncesi durum hakkındaki bu atıf (bkz. sûrenin başındaki giriş notu) hem 1. ayette verilen "Allah'a ve O'nun Elçisi'ne karşı duyarlılık gösterin" öğütüyle, hem de 2. ayette müminlerin Rablerine güven besleyip O'na dayanmaları gerektiği yolunda yapılan hatırlatmayla bağlantılıdır. Hz. Peygamber'in ashâbından birkaçı, Suriye'den dönen Mekke kervanına saldırmak ve böylece kolay yoldan ganimet elde etmek dururken, tutup Kureyş'in ana kuvvetleriyle savaşa girmek fikrini hoş karşılamadılar. Fakat çoğunluk, onları her nereye sevk etmek isterse istesin Allah'ın Elçisi'ne uyacaklarını açıkladılar hemen. Bazı müfessirler burada cümlenin başındaki zarf takısı *kemâ*'yı (tıpkı, sanki) önceki pasaja ve dolayısıyla müminlerin Allah'ın emirlerine uymak konusundaki görevlerine bağlamak eğilimindedirler. Diğerleri ise, bunu biraz fazla zorlanmış bir yorum olarak görüp, burada *"kemâ"* ile îma edilen karşılaştırmayı, 6. ayetin ilk cümlesine bağlayarak bu pasajı şöyle aktarıyorlar: "Sanki bazı müminler Kureyş'e karşı savaş vermek üzere Medine'den çıkmak fikrinden hoşlanmamışlar gibi, bu yüzden tutup bunun gerçekten Allah'ın dileği olup olmadığı konusunda neredeyse seninle tartışacaklardı." Bu, Taberî'nin de bu ayet hakkındaki kendi yorumunda olumlayarak kaydettiği üzere, özellikle Mücâhid'in görüşüdür.

7 Lafzen, "Siz güçsüz olanın sizin olmasını isterken..." Bununla, Suriye'den gelen ve sadece kırk silahlı adam tarafından korunan ve bu yüzden de büyük bir tehlikeye maruz kalınmadan ele geçirilebileceği düşünülen kervan kasdediliyor.

kın hak olduğunu göstermek ve hakkı inkar edenlerin son kalıntılarını da silip atmak yönündeydi.[8] **8** Böylece O, hakkın (her zaman) hak olduğunu, bâtılın da bâtıl olduğunu gösterecekti; bu, günaha gömülüp gitmiş olanların hoşuna gitmese de.[9]

9 Hani, yardım için Rabbinize yakarıyordunuz; ve O da bunun üzerine size şöyle cevap vermişti: "Size birbiri ardından inen bin melekle yardım edeceğim!"

10 Ve Allah bunu yalnızca bir müjde olsun diye ve Allah'tan başka kimsenin katından yardım umulamayacağına göre, bununla kalpleriniz huzur, itminan bulsun diye böyle takdir etti: gerçekten de, Allah, hikmetle edip eyleyen en yüce iktidar sahibidir.[10]

أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ
وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَٰفِرِينَ ۝٧ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَٰطِلَ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝٨ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ
فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّى مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَٰٓئِكَةِ
مُرْدِفِينَ ۝٩ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِۦ
قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝١٠

---

8 Mekke ordusunun Bedir'de bozguna uğratılması, İslam'ın kendi yurdundaki bütün muhaliflerinin gelecek birkaç yıl içinde saf dışı bırakılmalarına bir başlangıç oluşturdu: Bu, yukarıdaki kelimelerin (... muradı, sözleriyle tam bir uyum içinde, hakkın hak olduğunu göstermek ...) atıfta bulunduğu, Allah'ın gelecekte gerçekleşeceğine dair söz verdiği husustur. Bkz. 10. sûre, 103. not.

9 Bu ayet şunu gösteriyor ki, sefere çıkarken Hz. Peygamber'in ulaşmak istediği asıl amaç, hiçbir şekilde tek başına kuzeyden yaklaşan zengin kervanın Müslümanlar tarafından ele geçirilip soyulmasıyla –böyle bir eylem Müslümanlar için madden yararlı olacak gibi görünse bile– sınırlandırılamazdı. Çünkü böyle bir eylem müşrik Kureyşliler için pek de yıpratıcı olmayacaktı. Oysa, beri yandan Bedir'de iyi donanımlı asıl Kureyş kuvvetleriyle yapılacak bir karşılaşma, Müslümanların kesin zaferiyle sonuçlanması halinde, hem düşmanın kendine güvenini kökünden sarsacak, hem de İslam'ın önünde onu bütün bir Arabistan'da nihaî zafere götürecek yolu açmış olacaktı.

10 "Bedir Savaşı'nın olacağı gün, Hz. Peygamber kendi ashâbına baktı: üçyüzden biraz fazlaydılar; sonra Allah'tan başkalarını ilah edinenlere (müşriklere) baktı: aman Allah'ım, bin kişiden fazlaydılar. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü Kıble'ye döndü, ellerini kaldırıp Rabbine yakardı: "Ey Allah'ım, bana ne söz verdiysen onu gerçekleştir! Ey Allah'ım! Eğer canlarını sana teslim etmiş olan bu küçük topluluk yok olacak olursa, yeryüzünde sana kulluk edecek kimse kalmayacak..." Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve başkaları tarafından kaydedilmiş bulunan bu sahih Hadis, çok benzer bir aktarımla Buhârî'nin *Sahîh*'inde de yer almaktadır. Rivayet edilmektedir ki, Hz. Peygamber'in duasına

11 [Hatırlayın nasıl olmuştu] hani, katından bir güvence olarak, sizi bir iç huzurunun kuşatmasını sağlamış[11] ve gökten üzerinize su indirmişti ki onunla sizi arındırsın, Şeytan'ın kirli vesveselerinden kurtarsın;[12] kalplerinizi güçlendirip adımlarınızı sağlamlaştırsın.

12 Hani, Rabbin [inananlara ulaştırılmak üzere] meleklere, "Mutlaka sizinle beraberim!"[13] [mesajını] vahyetmişti.

[Ve meleklere,] "İmana erenleri [benim şu sözlerimle] yüreklendirin:[14] 'Hakkı inka-

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً
مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَ
يُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ
وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ
أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا

cevaben yukarıdaki ayet vahyedilmiş ve Hz. Peygamber, bunun üzerine, daha önce inmiş bulunan bir ayeti (hatırlayarak) dile getirmiştir: "Topluluklar dağılıp bozguna uğratılacak ve onlar [kavgada] arkalarını dönüp kaçacaklar" (54:45) (Buhârî). Bin melekle yapılacak yardım konusunda bkz. 3:124-125. (Uhud Savaşı sırasında Hz. Peygamber tarafından dile getirildiği söylenen benzer bir vaad sözü geçen ayetle dolaylı olarak teyid edilmektedir.) Meleklerle yapılan yardımın *rûhî* mahiyeti "bunu yalnızca bir müjde olarak ... böyle takdir etti" ifadesinde açık bir biçimde dile getirilmiş bulunuyor. (Keza bkz. 3. sûre, 93-94. notlar).

11 Bedir Savaşı'ndan önceki anlar kasdediliyor. *Nu'âs* iç huzuru/sükûnet sözcüğünün açıklaması için bkz. 3. sûre, 112. not. Burada, alt edilmesi zor sıkıntılar içinde müminlere bahşedilen ruhî sükûnet ve kendine güven duygusuna işaret ediliyor.

12 Lafzen, "Şeytanın pisliğini sizden uzaklaştırsın." Savaşın başlamasından hemen önce Mekke ordusu Bedir kuyularını kuşatmış ve böylece Müslümanları susuz bırakmıştı. Susuzluğun etkisiyle Müslümanlardan bazıları (burada "şeytanın kirli vesvesesi" olarak ifade edilen) büyük bir umutsuzluğa kapılır gibi olmuşlar, fakat âniden yağan bereketli bir yağmur Müslümanları susuzluktan kurtarmıştı (Taberî, İbni 'Abbâs'tan rivayetle).

13 "Mutlaka sizinleyim" hitabı melekler aracılığıyla inananlara yapılmıştır. "Çünkü, bu sözlerin kasdı korkunun giderilmesine matuftur. Korkanlar melekler değil de Müslümanlar olduğuna göre hitap meleklere olamaz" (Râzî).

14 Bundan sonraki hitap da inananlaradır (Râzî). Surenin 10. ayeti açıkça göstermektedir ki, meleklerin yardımı sadece manevî mahiyettedir, psikolojik plandadır. Kur'an'da hiçbir yerde meleklerin maddî anlamda bilfiil savaşa katıldıklarına delalet eden herhangi bir delil yoktur. Yukarıdaki ayet hakkındaki yorumunda Râzî bu hususu tekrar tekrar belirtmektedir. Çağdaş müfessirlerden Reşid Rıza da, bu savaşta ya da Hz. Peygamber'in diğer savaşlarında meleklerin fiilen kavgaya katıldıkları yolundaki *menkıbevî* görüşü ısrarla reddediyor (bkz. *Menâr* IX, 612 vd.). Biz burada muhtelif yerlerde köşeli parantezler içinde yaptığımız açıklayıcı ilavelerimizde daha çok Râzî'nin bu bölüm hakkındaki yorumlarına dayandık.

ra kalkanların kalplerine korku salacağım; öyleyse [ey inananlar] onların boyunlarını vurun, parmaklarını kırın!'"[15]

13 Onların kendilerini Allah'tan ve O'nun Elçisi'nden koparmış olmaları yüzündendir[16] bu; ve kim ki kendisini Allah'tan ve O'nun Elçisi'nden koparırsa, bilsin ki Allah azabında çok zorludur. **14** Bu [sizin için, ey Allah'ın düşmanları]! Haydi, öyleyse tadın onu; ve [bilin ki] hakkı inkar edenleri ateşli bir azap beklemektedir!

15 SİZ EY imana erişenler! Savaşta, o hakikati inkara şartlanmış olan topluluğu büyük bir kuvvetle karşınızda bulduğunuz zaman sakın arkanızı dönmeyin:[17] **16** çünkü o gün –bir savaş taktiği gözetmeksizin ya da bir başka [müminler] grubuyla birleşme amacı gütmeksizin– her kim ki arkasını onlara dönüp kaçarsa, (bilsin ki) mutlaka Allah'ın gazabını üzerine çekmiş olacak ve varacağı yer de cehennem olacaktır: ne kötü bir varış yeridir orası! **17** Ve (şunu da bilin ki) [ey müminler,]

سَأُلْقِى فِى قُلُوبِ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلرُّعْبَ فَٱضْرِبُوا۟ فَوْقَ ٱلْأَعْنَاقِ وَٱضْرِبُوا۟
مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا۟ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ
ٱلْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابَ
ٱلنَّارِ ﴿١٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ
بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

15 Yani, "onları tamamen etkisiz hale getirin."

16 Yahut: "Allah ve Elçi'si ile çatışmaları yüzünden" (Beğavî). Bununla birlikte, *şâkkabû* ("kendini ondan ayırdı" ya da "kendini ondan kopardı") sözcüğünün anlamı hem uzaklaşma, hem de muaraza kavramlarını içerdiğine göre (Taberî, Zemahşerî, Râzî), burada sözcük için tercih ettiğimiz karşılık en uygunu gibi geliyor bize.

17 Yani, ricat etmeyin, kaçmayın: Ortada Allah'ın zafer vaadi olduğuna göre hiçbir gerekçe ile ricate, gerilemeye izin olmadığı işaret ediliyor. Surenin tamamı gibi bu ayet de öncelikle Bedir Savaşı'yla ilgili olduğuna göre, yukarıdaki öğüt ya da talimatın da, Allah'ın müminlere ulaştırmaları için meleklere buyurduğu "Sizinle beraberim" (12. ayet) sözleriyle başlayan yüreklendirici mesajın bir parçası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu ayetin ortaya koyduğu ahlakî ders, Kur'an'ın didaktik metodunun bir gereği olarak, doğrudan atıfta bulunduğu tarihsel olayla sınırlı değildir; sürekli bir ilkenin geçerliğini taşımaktadır.

düşmanı öldüren siz değildiniz,[18] Allah'tı onları öldüren, ve (korku) saldığın zaman sen değildin [ey Peygamber, onların içine korku] salan, fakat Allah'tı (korkuyu) salan:[19] Ve [O bütün bunları] Kendi belirlediği[20] güzel bir sınavla müminleri sınamak için yaptı. Muhakkak ki Allah her şeyi işiten, her şeyi hakkıyla bilendir!

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ
إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ ٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ
بَلَآءً حَسَنًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ
مُوهِنُ كَيْدِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٨﴾ إِن تَسْتَفْتِحُوا۟ فَقَدْ جَآءَكُمُ
ٱلْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا۟ فَهُوَ خَيْرًا لَّكُمْ ۖ وَإِن تَعُودُوا۟ نَعُدْ
وَلَن تُغْنِىَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْ

18 İşte bu [sınamaydı, Allah'ın muradı]; ve keza, Allah[ın], hakkı inkar edenlerin düzenlerini hep boşa çıkardı[ğını göstermekti, Allah'ın muradı].

19 [Ey inananlar!] Zafer mi istiyordunuz; işte ulaştı size zafer. Şimdi eğer [günahtan] kaçınmak istiyorsanız, bu sizin kendi iyiliğinize olacaktır; yok, eğer [günaha geri] dönerseniz, Biz de [yardım vaadimizden] geri döneriz; ve (bu durumda) topluluğunuzun size bir yararı olmaz, velev ki sayıca çok da olsanız. Çünkü,

18 Lafzen, "Onları siz öldürmediniz", —yani, Müslümanların kesin zaferiyle sonuçlanan Bedir Savaşı'nda.

19 Bazı rivayetlere göre, savaş başlarken Hz. Peygamber yerden bir avuç kum-çakıl ya da toprak alarak düşman tarafına doğru savurdu, bununla sembolik olarak onların yaklaşan felaketlerini işaret etmiş oluyordu. Ne var ki, bu kabil rivayetlerin hiç birisi, *Hadis ilminin* geçerli ölçüleriyle "sahih" (güvenilir) olarak tanımlanan standart sıhhat derecesini göstermedikleri gibi, yukarıdaki ayete de tatminkar bir açıklama getirmemektedirler (bkz. İbni Kesîr'in bu ayetle ilgili açıklaması. Keza *Menâr* IX, 620 vd.). *Ramâ* (lafzen, "attı" ya da "fırlattı") fiili "ok atmak" yahut "mızrak/kargı vb. atmak" anlamına da geldiğine göre, bu ayet Hz. Peygamber'in aktif olarak savaşa katıldığına işaret sayılabilir. Bir başka yoruma göre, bu, Hz. Peygamber'in ashâbıyla birlikte gösterdikleri büyük cesaret ve yiğitlik sayesinde düşmanlarının kalplerine "korku salmaları" olarak da anlaşılabilir. Hangi açıklama tarzı benimsenirse benimsensin, yukarıdaki ayet, Müslümanların, kendilerinden çok kalabalık ve çok daha iyi teçhiz edilmiş Kureyş ordusuna karşı elde ettikleri zaferi yalnızca Allah'ın yardım ve inayetine borçlu olduklarını işaret etmekte ve bütün zamanlar için müminleri, (ayetin devamında sözü geçtiği gibi, bir "sınav" olmak üzere ulaştırıldıkları) başarıları kendilerinden bilip yersiz bir biçimde gurura kapılmamaları yönünde uyarmaktadır.

20 Lafzen, "Kendisi'nden gelen."

bilin ki Allah [ancak] inananlarla beraberdir.[21]

وَأَنَّ ٱللَّهَ
مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَوَلَّوْا۟ عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا

20 [Bunun içindir ki] ey imana erişenler, Allah'a ve O'nun Elçisi'ne karşı duyarlılık, bağlılık gösterin; ve artık [O'nun mesajını] işitmiş bulunduğunuz halde O'ndan yüz çevirmeyin. **21** Ve (böylece) din-

21 Bu ayetin inananlara mı, yoksa onların Bedir'deki hasımlarına, yani, müşrik Kureyşlilere mi hitab ettiği konusunda müfessirler arasında ittifak yoktur. Râzî gibi bazı müfessirler bunun müminlere bir öğüt olduğu görüşünü benimsemişler ve ayeti yukarıda aktarıldığı gibi anlamışlar; bir kısmı da bunun Kureyşlilere yöneltilmiş bir tehdit olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu son görüşü benimseyenler, görüşlerini doğrulamak için ayetin ilk cümlesinde geçen *feth* (lafzen, "açıklık/açma") sözcüğüne, linguistik açıdan pek de aykırı düşmeyen "hüküm" ya da "karar" anlamını vermişler ve ayeti şöyle aktarma yolunu seçmişlerdir: "[Ey inkarcılar,] Bir hüküm mü bekliyordunuz! —İşte size varıp erişti karar. Artık (bundan böyle) [Allah'a ve O'nun Elçisi'ne karşı savaşmaktan] kaçınırsanız, bu sizin kendi iyiliğinize olur; yok eğer dönüp de yine savaşmaya kalkarsanız, o zaman Biz de dönüp sizi yine bozguna uğratırız. Ve topladığınız ordunun da size hiçbir yararı olmaz, velev ki sayıca çok da olsa; çünkü, bilin ki, Allah inananlarla beraberdir!" Bu çift yönlü aktarımdan da anlaşılacağı gibi, yorumlar arasındaki fark daha çok *feth* ("hüküm" yahut "zafer") sözcüğünün ve *fieh* ("ordu" yahut "cemaat") sözcüğünün çift yönlü mecazî anlamları arasında yapılan tercihlere dayanmaktadır. İkinci sözcük ele alındığında, bu sözcüğün zihinde ilk çağrıştırdığı şey "bir grup" yahut "toplanmış, bir araya getirilmiş insanlar" oluyor ki, bu da az çok *tâife* ya da *cemaat*'in anlam alanı içine düşüyor. Böyle olunca, artık bu sözcüğün hem "bir ordu"yu hem de "bir topluluğu" işaret amacıyla kullanılmaması için bir sebep kalmıyor ortada. Bunun gibi, *ne'ûd* ifadesi de iki yönde anlaşılabilir: yani, ya "Biz de sizi tekrar bozguna uğratırız" yönünde, ya da bizim tercih ettiğimiz biçimde: "Biz de [yardım vaadimizden] geri döneriz" yönünde; tabii ilkinde inanmayanlara, ikincisinde ise inananlara hitab ederek. (*'Adâ* fiilinin "sözünden döndü" anlamındaki kullanımı için bkz. *Tâcu'l-'Arûs* ve Lane V, 2189.) Yukarıda sözü geçen her iki yorum da linguistik olarak doğrulanabilir olmakla birlikte, sözkonusu ayetten önceki bölümün sonraki bölüm gibi inananlara hitab ettiğine bakılırsa, bizim burada benimsediğimiz (ve İbni Kesîr'e göre Ubeyy b. Ka'b tarafından da desteklenen) yorumun bu anlatım örgüsü içinde daha uygun olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yukarıdaki ayet, bizce, inananlar inançlarına, doğru yoldaki eylemlerine sadık kaldıkları sürece Allah'ın onlarla birlikte olacağı; onlar gerçek müminler olmadıkça, gelecekte ne kadar büyük bir topluluk oluştururlarsa oluştursunlar güçsüz ve mukavemetsiz kalacakları yolunda Müslümanlara yapılmış bir uyarı, bir hatırlatma durumundadır.

leyip kulak asmadıkları halde, "İşittik" diyenler gibi olmayın.[22]

22 Gerçek şu ki, Allah katında yaratıkların[23] en bayağısı aklını kullanmayan sağırlar ve dilsizlerdir. **23** Çünkü, Allah eğer onlarda iyi bir hal görseydi onların mutlaka duyup işitmelerini sağlardı; kaldı ki, onların (hakkı) duyup işitmelerini sağlasaydı, onlar o dikbaşlı tavırları içinde kuşkusuz yine yüz çevirirlerdi.

24 Siz ey imana erişenler! Her ne zaman sizi, size hayat verecek bir işe çağırırsa, Allah'ın ve (dolayısıyla) Elçi'nin bu çağrısına icabet edin; ve bilin ki, Allah insanla kalbinin [meyilleri] arasına[24] müdahale etmektedir; ve sonunda O'nun katında bir araya getirileceksiniz.

25 Ve kötülük yönündeki öyle bir ayartıya karşı uyanık ve duyarlı olun ki o, ötekileri dışta tutarak yalnızca hakkı inkara kalkışanlara musallat olmaz;[25] ve bilin ki Allah azapta çok çetindir:

تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾
إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ
وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا
يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ
وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

22 Bkz. 2:93 ve 4:46 ve ilgili notlar. Bu ifadeyle daha önce iki kez Yahudilere atıfta bulunulmakla birlikte, buradaki atıf daha geneldir; ve Kur'an'ın mesajından haberdar olduğu, onu anlayıp kavradığı halde ona aldırmayan herkesle ilgili görünmektedir.

23 Lafzen, "yürüyen ya da sürünen hayvanlar" *(devâb,* tekili *dâbbeh),* insanlar dahil.

24 Yani, insanın iç arzu ve eğilimleriyle bu arzu ve eğilimler doğrultusunda girişebileceği eylemler arasına. Burada, Allah'ın, insanı onun iç arzu ve eğilimlerinin yapmaya sevk ettiği şeylerden alıkoyabileceği ya da caydırabileceği ifade ediliyor (**Râğıb**). Başka bir deyişle, insanı, çarpık yahut sapık arzuların eliyle yanlış yollara düşmekten ve dolayısıyla, "aklını kullanmayan sağır ve dilsiz kimseler"den olmaktan (22. ayet) ancak Allah'tan yana diri tutulan bir bilinç ve duyarlılığın alıkoyabileceği ve ancak böyle bir bilinç ve duyarlılığın, insanı "hayat veren çağrıya" yani, eğriyle doğrunun ne olduğu konusundaki derin idrake ve buna göre davranma iradesine bağlı tutabileceği dile getiriliyor.

25 Burada "kötülük yönündeki ayartı" ifadesiyle aktarılan *fitne* terimi geniş bir kavramlar kümesini kucaklamaktadır: "ayartma", "imtihan", "deneme", ya da "kişinin sınanıp denendiği bir bela" gibi. Ayrıca nisbeten birbirine yakın bu anlamlar dizisinin bir uzantısı olarak: "fesad/karışıklık" (3:7 ve 6:23'de olduğu gibi), "ihtilaf" yahut "çekişme" (gruplaşmalara yol açan ya da insanın gruplaşmalar içindeki ye-

26 Ve yeryüzünde azınlıkta ve çaresiz olduğunuz; insanların sizi kapıp götürmesinden korktuğunuz günleri hatırlayın[26] ki, derken O sizi himaye etti, yardımıyla güç verip destekledi ve geçiminiz için temiz ve hoş rızıklardan bahşetti size, ki sonunda şükredesiniz.

27 [O halde,] siz ey imana erişenler, Allah'a ve Elçi'ye karşı hainçe davranmayın; size tevdî edilen emanete bilerek ihanet etmeyin![27] **28** Ve bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız sadece bir sınav ve bir ayartmadır ve (yine bilin ki,) Allah'tır, katında en büyük ecir bulunan![28]

وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى ٱلْأَرْضِ
تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ ٱلنَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمْ وَأَيَّدَكُم
بِنَصْرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَـٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
۝ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَخُونُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ
وَتَخُونُوٓا۟ أَمَـٰنَـٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَآ
أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَـٰدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ
عَظِيمٌ ۝

---

rini tayin eden bir "imtihan" fikrini bünyesinde taşıdığı için); keza "zulüm" ve "baskı" (insanın yoldan çıkmasına, manevî değerlere olan inancını yitirmesine yol açabilecek bir bela ya da musîbet olduğu için —*fitne* bu anlamda 2:191 ve 193'de geçiyor) ve nihayet "kargaşalık/fesad", "birbirine düşme" ve "kardeş kavgası" (bütün bir toplumu ya da cemaati şaşkınlığa ve giderek başıbozukluğa ve anarşiye sürüklediği için). "Kötülük yönünde ayartı" ifadesi, bütün bu anlamları kucaklar göründüğü için, yukarıdaki akış içinde en uygun karşılık olarak geldi bize: Yalnızca, ruhî/manevî gerçekleri açıkça ve kesin olarak inkar edenlerin bu ayartıyla karşı karşıya bulunmadıkları, fakat başka şartlarda iyi ve dürüst olanların da kendilerini doğru yoldan uzaklaştırabilecek her şeye karşı belli bir süreklilik içinde ve bilinçli olarak korunmadıkları takdirde bu ayartının kurbanı olabilecekleri fikri de bu karşılığın isabetli olduğunu göstermektedir.

26 İnananların, Mekke'den Medine'ye göç etmeden önce, İslam'ın ilk dönemlerindeki güçsüz durumlarına ilişkin bir gönderme. Tabii bu, aynı zamanda bütün çağlarda her Müslüman cemaat için geçerli –onların zayıf ve sayıca azınlıkta oldukları bir safhadan başlayarak sonradan hem sayıca hem de nüfûz ve tesir olarak artıp güçlenmeleri biçiminde kendini gösteren ve Müslümanların hal ve hareketleriyle paralel bir seyir arzeden ilahî sünnete dair– bir hatırlatmadır.

27 Lafzen, "bile bile emanetlerinize ihanet etmeyin." *Emânet*'in anlamı hakkında bir açıklama için bkz. 33:72'de 87. not.

28 Dünyevî şeylere karşı duyulan tutku ve meyil, kişinin ailesi için beslediği kayırma ve koruma duygusu bazan insanı haddi aşmaya (ve dolayısıyla Allah'ın mesajında öngörülen ahlakî ve manevî değerlere ihanete) sevkettiği içindir ki, bunlar *fitne* olarak nitelendiriliyor. *Fitne* sözcüğü bu anlam akışı içinde en iyi karşılığını "sınav ve ayartma" sözcüklerinde buluyor. Bu ayetle yapılan hatırlatma, yukarıda 25. ayette yapılan "kötülükten yana öyle bir ayartmaya karşı uyanık ve duyarlı olun ki, ... yalnızca hakkı inkara kalkışanlara musallat olmaz" uyarma-

29 Siz ey imana erişenler! Eğer Allah'a karşı sorumluluk bilinci içinde olursanız O size, hakkı bâtıldan ayırmaya yarayan bir ölçü[29] bahşedecek ve kötü işlerinizi silip örtecek, sizi bağışlayacaktır: Çünkü Allah, bağış ve cömertliğinde sınır olmayandır.

30 VE [HATIRLA, ey Peygamber,] hakikati inkara şartlanmış olanlar seni [tebliğden alıkoyup] durdurmak, öldürmek yahut sürgün etmek için sana karşı nasıl ince tuzaklar kuruyorlardı: onlar [hep] böyle tertipler peşinde koşarlarken[30] Allah onların bu tertiplerini boşa çıkarttı, çünkü Allah bütün o tuzak kuranların üstündedir.

31 Ve kendilerine her ne zaman ayetlerimiz ulaştırılsa, "Biz [bütün bunları] önceden de işitmiştik," derlerdi, "istesek, şüphesiz, biz [kendimiz] de bu tür sözler düzebiliriz: eski zamanlara dair masallardan başka bir şey değil, bunlar!"[31]

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تَتَّقُوا۟ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ
فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ
ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَ
يَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا
تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا قَالُوا۟ قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَآءُ لَقُلْنَا مِثْلَ
هَٰذَآ ۙ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

---

sıyla bağlantılıdır. Çünkü başka bakımlardan iyi olan kişiyi kendi yandaşlarına karşı tecavüzkar kılan, onların hakkını ketmetmeye zorlayan unsur bazan sadece açgözlülük ve kendi ailesine çıkar sağlama hırsı olabilmektedir. Ancak buradan şu da çıkarsanabilmektedir ki, Kur'an, Yeni Ahid'in (İncil'in) tersine, dünyevî uğraş ve bağlılıklara hor bakmayı öngörüp de böyle bir horgörüyü dürüst ve salihce bir yaşama biçimi için ön koşul olarak koymamakta, fakat insandan bu uğraş ve bağlılıkların onu ahlakî değerlerden uzaklaştırmasına izin vermemesini istemektedir.

29 Yani, ahlakî ve manevî planda değerlendirme yeteneği *(Menâr* IX, 648). Keza, bkz. 2. sûre, 38. not.

30 Bu ayetin ilk cümlesi, Hz. Peygamber ve ashâbına hicretten önce Mekke'de reva görülen zulüm ve baskıya ilişkin bir gönderme ise de genelleyici bir ifade tarzı içinde verilen bu sonuç bölümü, insanlığın dinî tarihi boyunca her çağda tekrarlanan bir olguya, yani ilahî vahyi inkar edenlerin, onu tebliğ edenlere karşı her zaman –ya bilfiil ve fizikî olarak ya da horgörü ve alay yoluyla psikolojik planda ve mecazî olarak– onları zayıf ve etkisiz bırakmak ya da büsbütün yok etmek yolunda düzen ve tertip peşinde oldukları/olacakları gerçeğine işaret ediyor.

31 Karş. 6:25. —Burada, "istesek, şüphesiz biz [kendimiz] de bu tür sözler düzebiliriz" şeklinde aktarılan *le-kulnâ* ifadesine gelince; bilindiği gibi *kâle* fiili her zaman

32 Ve bir de şöyle derlerdi: "Ey Allah'ımız, eğer bu gerçekten Senin katından (indirilen) hakkın kendisi ise, o zaman gökten taş yağdır başımıza, yahut [daha] can yakıcı bir azap çıkar karşımıza!"[32]

33 Ne var ki, Allah, [ey Peygamber] sen henüz onların arasında bulunurken, onları bu şekilde cezalandırmak istemedi;[33] ayrıca Allah onları, [hâlâ] af dileyebilecekleri bir safhada cezalandıracak da değildi.

34 Fakat [şimdi], kendileri onların [gerçek] sahipleri olmadıkları halde saldırmazlık örfü altında bulunan o Mescid-i Harâm'dan [inananları] alıkoymaları yüzünden Allah'ın onları cezalandırmaması için ne gibi güvenceleri var ellerinde?[34]

وَإِذْ قَالُوا
اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ
عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾
وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ
مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ
اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا

---

sadece "söyledi" anlamına gelmez, yerine göre bazan da "ileri sürdü", "görüş bildirdi" yahut –edebî, ya da sanatsal bir açığa vurma, dile getirme bahis konusu ise– "kompoze etti/seslendirdi/düzdü" gibi anlamlarda da kullanılır; bu anlamda *kâle şi'ran* ifadesi "bir şiir koştu/şiir kompoze etti" demektir. Yukarıdaki anlam akışı içinde bu ifade, müşrik Kureyş'in, Kur'an'ın mesajıyla boy ölçüşebilecek şiirsel bir mesaj ortaya koyabilecekleri yolunda sık sık tekrarlanan fakat hiçbir zaman gerçekleşmeyen iddiayı dile getiriyor. Bu, pek tabii, en geniş anlamıyla, çoğu inkarcının vahyedilmiş metinlere karşı benimsediği genel tutumun da bir ifadesidir.

32 İnkarcılardan gelen —Kur'an'da zaman zaman işaret edilen bu alaycı meydan okuma, gerçekte onların Kur'an'ın ilahî bir vahiy *olmadığı* yolundaki görüşlerinin küstahça dile getirilmesine matuftur. Enes b. Mâlik'e göre bu sözler ilk kez, Hz. Peygamber'in Mekke'de baş düşmanı olan ve Bedir Savaşı'nda öldürülen Ebû Cehil tarafından sarf edilmiştir (Buhârî).

33 Yani, Mekke'de, hicretten önce.

34 Bu sûrenin vahyedildiği H. 2. yılda Mekke henüz düşman Kureyşlilerin elindeydi ve hiçbir Müslümanın oraya girmesine izin verilmiyordu. Kureyşliler, Hz. İbrahim'in soyundan gelmiş olmalarına dayanarak kendilerini, Hz. İbrahim tarafından tek Allah'a adanmış ilk mâbed olarak inşa edilmiş olan Kâbe'nin (Mescid-i Harâm'ın —bu konuda bkz. 2. sûre, 102. not) bakıcılığıyla görevlendirilmiş sayıyorlardı. Kur'an bu iddiayı da, tıpkı Hz. İbrahim'in soyundan gelmiş olmayı "seçilmiş kavim" olmanın dayanağı olarak ileri süren İsrailoğulları'nın iddiaları gibi, reddediyor, yalanlıyor. (Bu bakımdan karş. 2:124 ve özellikle "Benim ahdim zalimleri içine almaz" şeklindeki son cümle.) Belirsiz ve bulanık bir biçimde Allah'a olan inançları hâlâ devam ediyor gibi olsa da, Kureyşliler Hz. İbrahim'in tevhîdî inancını bütünüyle terk etmişler, bu yüzden de, Hz. İbrahim'in inşa ettiği mâbedin *(beyt)* bakıcılığı konusundaki manevî haklarını aslında kaybetmişlerdi.

Allah'a karşı sorumluluk bilinci içinde olanlardan başkası o evin bakıcısı olamaz: ne var ki, onların çoğu bunun farkında değil; **35** ve (bu yüzden de) Mâbed önünde onların tapınmaları yalnızca ıslık çalmak, el çırpmaktan öteye gitmemektedir.[35]

Azabı tadın öyleyse, [siz ey inanmayanlar,] hakkı inatla inkar etmenizin bir karşılığı olarak![36]

36 Bakın, hakkı inkara şartlanmış olanlar insanları Allah'ın yolundan çevirmek için (nasıl da) harcıyorlar mallarını; ve (daha da) harcayacaklar, tâ ki bu harcadıkları kendileri için derin bir ızdırab ve yerinme [kaynağı] oluncaya kadar; ve sonra haklarından gelinecek!

Ve [ölünceye kadar] hakkı inkarda direnen bu kimseler topluca cehenneme tıkılacaklar, **37** ki böylece Allah kötü ve bayağı olanı iyi ve temiz olandan ayırsın da, kötü ve bayağı olanı kendi türünden olanla yan yana getirip [hükmü altında] hepsini bir araya toplasın ve (nihayet) onları topluca cehenneme yerleştirsin. İşte her bakımdan aldanmış olacak olanlar böyleleridir.

أَوْلِيَآءَهُۥٓ ۚ إِنْ أَوْلِيَآؤُهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ ٱلْبَيْتِ إِلَّا
مُكَآءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ
﴿٣٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ لِيَصُدُّوا۟
عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ
حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ جَهَنَّمَ
يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ ٱللَّهُ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ
ٱلْخَبِيثَ بَعْضَهُۥ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُۥ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُۥ
فِى جَهَنَّمَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٣٧﴾

35 Manevî ve ruhî öğelerden yoksun derinliksiz ve şekilci eylemler ve tapınma formları kasdediliyor. Bazı erken dönem otoriteleri, ıslık ve el çırpmaların eşliğinde Kâbe'nin çevresinde yapılan dansların İslam öncesi dönemde Araplar tarafından fiilen uygulanan başlıca tapınma biçimlerinden biri olduğunu söylemektedirler. Yukarıdaki ayet için böyle bir açıklama oldukça akla uygun görünse de, ayetin anlam örgüsüne ya da akışına bakılacak olursa, buradaki "ıslık çalmak, el çırpmak" ifadesi daha çok, zenginlik, iktidar, nüfûz, toplumsal konum gibi her türden çevresel, toplumsal olgulara; "talih" ya da "şans" denen ve sebep-sonuç ilişkisiyle açıklanmasında acze düşülen soyut olgulara yarı-tanrısal bir mahiyet yakıştırmaya alışkın bir toplumun dinsel törenlerindeki ya da tapınma formlarındaki manevî boşluğa, yoksulluğa mecazî bir yolla işaret etmek için kullanılmış gibidir.

36 Azap ya da cezalandırma tabiriyle burada müşriklerin Bedir'deki çökertici yenilgileri kasdediliyor.

قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟
إِن يَنتَهُوا۟ يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ ۖ وَإِن يَعُودُوا۟ فَقَدْ
مَضَتْ سُنَّتُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ
فِتْنَةٌ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ كُلُّهُۥ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ ٱنتَهَوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ
بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَوْلَىٰكُمْ ۚ
نِعْمَ ٱلْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٤٠﴾ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن
شَىْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ
وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ

38 O hakkı inkara şartlanmış olanlara anlat ki, eğer direnmeyi bırakırlarsa,[37] geçmişte olup bitenlerden ötürü kendileri bağışlanacaklar; ama eğer [geçmişteki hatalı tutumlarına] dönecek olurlarsa, o zaman, geçmişte kendileri gibi olanların başına gelenleri[38] hatırlat onlara. **39** Ve artık zulüm ve baskı kalmayıncaya, ve [insanların] kulca yönelişleri bütünüyle ve yalnızca Allah'a adanıncaya kadar onlarla savaşın.[39]

Ama eğer direnmeyi bırakırlarsa bilin ki, Allah onların edip eylediği her şeyi görmektedir;[40] **40** ve bütün bunlara rağmen onlar yine de [hakça olandan] yüz çeviririlerse, artık bilin ki, Allah sizin yüceler yücesi Efendinizdir; ne yüce, ne üstün bir Efendidir O, ve ne güzel, ne eşsiz bir Yardımcıdır!

41 BİLESİNİZ Kİ, [savaşta] ganimet olarak her ne ki ele geçirdiyseniz onun beştebiri Allah'a ve Rasûl'e; ve yakın akrabaya, yetimlere, ihtiyaç içinde olanlara ve yolda kalmışlara aittir.[41]

---

37 Yani, başkalarını Allah'ın yolundan çevirmekten ve inananlara karşı savaş açmaktan vazgeçerlerse.

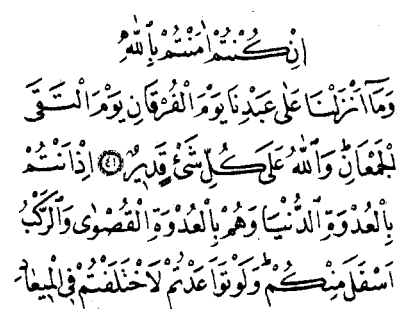
38 Yani, "eski çağlarda yaşamış olan toplumların örneği *(sünneti)* nasıl vuku buldu": ahlakî ve manevî gerçekleri inatla görmezlikten gelip inkar eden toplumların başına gelmiş olan ve gelmesi mukadder olan felaketlere işaret ediliyor.

39 Yani, tâ ki insan, Allah'a kulluk etmekte tamamen özgür kalıncaya kadar. Karş. 2:193'deki benzer ifade ve ilgili not. Bu iki pasaj, nefsi müdafaanın –kelimenin en geniş anlamıyla– savaşı haklılaştıran tek sebep olduğunu göstermektedir.

40 Yani, O, onların saiklerini, güttükleri amaç ve niyetlerini bilmektedir ve hak ettikleri karşılığı kendilerine verecektir.

41 Surenin ilk ayetine göre, "Savaş ganimetlerinin hepsi Allah'a ve Rasûl'e aittir"; bu, savaş ganimetlerinin kamu yarar ve ihtiyaçları gözetilerek İslam devlet ya da cemaat yöneticileri tarafından tasarruf ve tevzî edileceği; tasarruf ve tevziin onların gözetiminde gerçekleştirileceği anlamına geliyor. Büyük İslam fakihlerinin çoğu, ganimetlerin beşte dördünün savaşa aktif olarak katılmış olanlar arasında dağıtılabileceği yahut cemaatin refah ve ihtiyaçları doğrultusunda şu ya da bu

[Gözetmeniz gereken ölçü budur] eğer Allah'a ve o hakkın bâtıldan ayrıldığı, iki topluluğun savaşta karşı karşıya geldiği gün kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız. (Ki işte o gün tanık olduğunuz gibi) Allah'ın her zaman, her şeyi irade etmeye gücü yeter.[42]

إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ
وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ ٱلْفُرْقَانِ يَوْمَ ٱلْتَقَى
ٱلْجَمْعَانِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ إِذْ أَنتُم
بِٱلْعُدْوَةِ ٱلدُّنْيَا وَهُم بِٱلْعُدْوَةِ ٱلْقُصْوَىٰ وَٱلرَّكْبُ
أَسْفَلَ مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَٱخْتَلَفْتُمْ فِى ٱلْمِيعَٰدِ

42 Sizin [Bedir] vadisinin bir ucunda, onların da tâ öteki ucunda ve kervanın sizden aşağılarda[43] olduğu o gün[ü hatırlayın]. Ve (düşünün ki,) eğer bir savaşın patlak vereceğini bilseydiniz, muhakkak ki, böyle bir meydan okumayı göğüslemekten kaçınırdınız:[44] Ama [her şeye

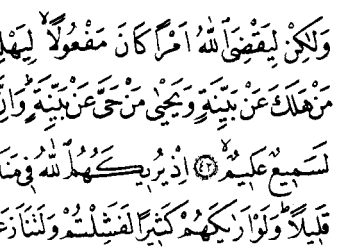
yönde değerlendirilebileceği, ancak, Allah'a ve Rasûl'e (yani, daha açık bir ifadeyle Kur'an ilkelerine ve Rasûl'ün sünnetine göre işleyen yönetime) ayrılacak pay da içinde olmak üzere ganimetin beşte birinin, yukarıdaki ayette sayılan özel amaçlar için ayrı bir fon olarak ayrılması *gerektiği* görüşündedirler; Allah ve Rasûl için olduğu belirtilen pay devlet ya da cemaat yönetiminin ihtiyaç ve giderleri için kullanılacak kısımdır. Bu karmaşık fıkhî meselenin enine boyuna tartışılması bu açıklayıcı notların ilgi alanını aştığından, okuyucuya, özellikle İslamî hukuk ve hukuk usûlünün klasik temsilcilerinin bu konudaki görüşlerini derli toplu bir halde aktaran *Menâr* X, 4'ü okumalarını salık veririz. Ayette geçen *ibnu's-sebîl* terimi için bkz. 2. sûre 145. not. "Yakın akraba ve yetimler"den kasıt açıktır ki, bu anlam akışı içinde (şehit) düşen savaşçıların yakınlarıdır.

42 Yani, "Size zafer bahşedebileceği gibi, sizi zaferden yoksun da kılabilir." Bedir Savaşı burada "Hakkın bâtıldan ayrıldığı gün" olarak yani, *yevmu'l-furkân* olarak nitelendiriliyor: çünkü o gün küçük ve zayıf donanımlı inananlar topluluğu, kendilerinden kıyas kabul etmeyecek kadar iyi donanımlı ve üç kat daha kalabalık bir müşrik topluluğunu mutlak bir bozguna uğratmıştı. Bu itibarla burada işaret edilen, indirildiğinden söz edilen vahiy, sûrenin 12-14. ayetlerinde bildirilen Allah'ın zafer vaadidir. (Keza, bkz. 2:53'de 38. not).

43 Savaş başlamadan önce, Hz. Peygamber ve onun ashâbı Bedir vadisinin kuzey ucunda, Medine'ye yakın bölgede konuşlanmışlar; düşmansa Mekke yönünden gelerek vadinin güney ucunda karargah kurmuştu. Ebû Süfyân'ın yönetimi altında Suriye'den hareket eden Mekke ticaret kervanı bu sırada kıyı şeridi boyunca güneye doğru ilerlemekteydi (bkz. sûrenin giriş notu).

44 Bu çeviri, tam olarak "Ve eğer [bir buluşma için karşılıklı] sözleşseydiniz, muhakkak ki, buna uymakta anlaşmazlığa düşerdiniz" şeklinde çevirilebilecek olan bu vecîz ibare için seçilmiş oldukça serbest bir karşılık durumundadır. Bu sûre için yazılan giriş notunda da belirtildiği gibi Hz. Peygamber'in ashâbından çoğu,

rağmen] Allah, yapılması[nı irade buyurduğu][45] işi gerçekleştirsin de yok olup gidecek olan, hakkın açık tecellisiyle yok olup gitsin, kalıp yaşayacak olan da (yine) hakkın açık tecellisiyle yaşasın diye [savaş böylece olup bitiverdi].[46] Allah herşeyi işiten, herşeyi bilendir.

43 Allah onların sayısını rüyanda sana azmış gibi göstermişti:[47] çünkü eğer çok gösterseydi, muhakkak ki yılgınlık duya-

---

işin başında, harekatın hedefinin nisbeten zayıf donanımlı ticaret kervanı olduğu kanaatindeydiler ve güneyden ilerleyen güçlü Kureyş ordusuyla yüz yüze gelince içlerinden bazıları korku ve endişeye kapılmıştı.

45 Bizim burada parantez içinde yaptığımız ilave, müfessirlerin ittifakla kabul ettikleri gibi, son derece vecîz (eksiltili) bir ifadeyle (mahzûfen) sevk edilmiş olan bu ibarenin manasında mündemiçtir. İbarenin son kısmı lafzen "[zaten] yapılmış olan şey" olarak çevrilebilir. Bunun anlamı: Allah bir şeyi murad etmişse o şeyin vuku bulması kaçınılmazdır; bu itibarla o şeye artık olup bitmiş gözüyle bakılabilir.

46 Büyük müfessirlerden bazıları, "yok olma/helak"ı hakkı inkar etme *(küfr)* ile, "hayat/hayy"ı da iman anlamına yorumlayarak bu cümleyi mecazî bir ifade olarak değerlendirmişlerdir. Bu yoruma göre yukarıdaki cümlenin anlamı şöyle olacaktır: "... hakkın inkarı, onu inkar edenlerin payına, iman da ona erişenlerin payına düşsün diye" (Zemahşerî); yahut "Allah iradesinin bu açık tecellisinden sonra artık (bırakın) hakkı inkara kalkışanlar onu inkar etsinler, imana erişenler de iman etmekte devam etsinler" (İbni Kesîr'in İbni İshâk'tan aktardığına göre). Ama yine de bizce buradaki ölüm ve hayata ilişkin göndermeleri mecazî anlamlarıyla değil de zahirî anlamlarıyla açıklamak, yani, bu ifadeyi Bedir Savaşı'na katılıp da ölen ya da sağ kalan inanan-inanmayan herkesle aynı derecede alakalı nihaî bir değerlendirme olarak anlamak daha yerinde olacaktır. Şöyle ki: savaşta öldürülen müminler nihayet Allah yolunda şehit olma bilinci içinde idiler, sağ kalan müminler ise bu zaferlerde Allah'ın irade ve müdahalesini şimdi artık açıkça fark edebilecek durumdaydılar. Öte yandan hakkı inkar edenler safında ölenlerin hayatlarını bir hiç uğruna feda ettikleri ortadaydı; buna karşılık onlardan sağ kalanlarsa bu ezici mağlubiyetin son tahlilde Müslümanların cesaret ve yiğitliğinin ötesinde daha büyük, daha belirleyici bir şeyin eseri olduğunu şimdi artık anlamak zorundaydılar (karş. 17. ayet ve ilgili notlar).

47 Bununla, Hz. Peygamber'in Bedir çatışmasından hemen önce görmüş olduğu bir rüyanın îma edildiği açıktır. Bu vaka hakkında elimizde sahih bir Hadis yok, fakat *tâbiînden* Mücâhid'in şöyle dediği nakledilyor: "Allah Peygamber'e, bir rüyasında düşmanlarını az olarak gösterdi; O da Sahâbîleri'ne böyle nakletti ve bu da onları adamakıllı yüreklendirdi" (Râzî ve az bir değişiklikle İbni Kesîr).

cak ve yapılacak iş (tutulacak yol) hakkında[48] birbirinizle anlaşmazlığa düşecektiniz. Ama işte, Allah [böyle bir duruma düşmekten sizi] kurtardı: (çünkü) O, [insanların] kalplerinde ne varsa, onun hakkında tam ve mutlak bilgi sahibidir.

44 İşte böylece, kavgada karşı karşıya geldiğiniz zaman, onları gözünüze az gibi gösterdi –tıpkı sizi de onların gözünde azalttığı gibi– ki Allah, [yapılmasını irade buyurduğu] işi gerçekleştirsin:[49] çünkü bütün olay ve oluşumların gidişi, [başlangıç ve sonuç olarak] gelip Allah'a dayanır.

45 [O halde] siz ey imana erişenler, savaş durumunda bir toplulukla karşı karşıya geldiğinizde sıkı durun ve aralıksız Allah'ı anın ki kurtuluşa erişesiniz!

46 Ve Allah'la O'nun Elçisi'ne duyarlılık ve bağlılık gösterin; ve sakın birbirinizle çekişmeye girmeyin, yoksa yılgınlığa düşersiniz; cesaretiniz sönüverir.[50] Ve zor durumlarda sabır gösterin: çünkü Allah, gerçekten, zorluğa göğüs gerenlerle beraberdir.

47 İnsanların gözlerini kamaştıran bir gösteriş içinde ve kurum satarak yurtlarından çıkıp gelen [o inanmayan] kimse-

فِي ٱلْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ
ٱلصُّدُورِ ﴿٤٣﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ ٱلْتَقَيْتُمْ فِىٓ
أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِىٓ أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِىَ ٱللَّهُ
أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤٤﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُوا۟ وَٱذْكُرُوا۟
ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَ
رَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُوا۟ فَتَفْشَلُوا۟ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ
وَٱصْبِرُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا۟
كَٱلَّذِينَ خَرَجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِم بَطَرًا وَرِئَآءَ ٱلنَّاسِ

48 Lafzen, "iş/mesele hakkında" —yani, savaşa girişmek ya da geri çekilmek konusunda.

49 Bkz. yukarıda 45. not. Fiilen karşı karşıya gelme anında düşman kuvvetlerinin sayıca kendilerinden çok fazla olduğundan Müslümanların artık şüphesi bulunmayacağına göre "Onları sizin gözünüze az gösterdi" ifadesinin mecazî bir anlam taşıdığı açıktır. Bu durumda, sözü geçen ifade, Hz. Peygamber'in ashâbının düşman güçlerini azımsayacak kadar azim ve cesaretle dolu olduklarını îma ediyor olmalıdır. Beri yandan Kureyşliler kendi güçlerinden, sayı üstünlüklerinden o kadar emindiler ki Müslümanlar bunların gözüne önemsenmeyecek bir kuvvet olarak görünüyorlardı —bu yanılgıdır ki *onlara* hem kesin bir biçimde savaşı kaybettirdi hem de çok sayıda cana maloldu.

50 İlgili sözcük, lugat anlamıyla "rüzgar" demek olan *rîh*'dir; burada "maneviyat" yahut "cesaret" anlamına mecaz olarak kullanılıyor.

ler gibi olmayın:[51] Çünkü onlar başkalarını Allah'ın yolundan çevirmeye çabalıyorlardı. Oysa Allah onların edip eylediği herşeyi [sınırsız kudretiyle] kuşatmış bulunuyordu.

48 Güya Şeytan, tüm yapıp ettiklerini onlara güzel ve yerinde gösterip, "Bugün kimse sizinle baş edemez; çünkü ben de sizin arkanızdayım!"[52] demişti. Fakat daha iki topluluk birbirlerinin görüş alanına girer girmez, tabanları üzerinde geri dönüp, "Yoo" dedi, "ben sizden sorumlu değilim; çünkü, bakın, sizin görmediğiniz bir şeyi görüyorum ben ve doğrusu Allah'tan korkuyorum; çünkü Allah, gerçekten, azabında çok çetin, çok şiddetlidir."[53]

49 Bu arada, ikiyüzlüler ve kalplerinde eğrilik bulunanlar, "Bu adamları dinleri yanlış yola götürüyor!"[54] diyorlardı.

Ama Allah'a güvenip dayanan kişiye gelince, [o bilir ki], Allah mutlaka doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen en yüce iktidar sahibidir.

وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾
وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ وَقَالَ
لَا غَالِبَ لَكُمُ ٱلْيَوْمَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَإِنِّى جَارٌ لَّكُمْ ۖ
فَلَمَّا تَرَٰٓءَتِ ٱلْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ
إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّنكُمْ إِنِّىٓ أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّىٓ أَخَافُ ٱللَّهَ ۚ
وَٱللَّهُ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ
فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰٓؤُلَآءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن يَتَوَكَّلْ
عَلَى ٱللَّهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

51 Mekke'den Ebû Cehil komutasında, Hz. Peygamber ve ashâbını ezip geçecekleri inancıyla yola çıkan Kureyş ordusu kasdediliyor. Bu sözler, bütün çağlarda, inananların, böbürlenerek, şan şöhret için ve boş bir gurur uğruna savaşa çıkmamaları, savaşa girmemeleri yönünde açık bir uyarı hükmündedir.

52 Lafzen, "size komşuyum." Kadîm Arap örfünden türemiş bir deyim: bu örfe göre, komşusuna yardım etmek ve onu korumak kişinin namus borcudur.

53 Şeytanın pohpohlaması ve sonra da günahkarı yarı yolda bırakması hakkındaki bu temsîlî ifade, daha genel bir üslup içinde 59:16'da geçiyor.

54 Yani, sayıca az ve donanım olarak zayıf oldukları halde güçlü Mekke ordusuna karşı durabileceklerine inanmakla aldanıyorlar. Çoğu zaman bildiğimiz genel anlamıyla "religion" sözcüğünün karşılığı olarak geçen *dîn* terimi burada, öyle anlaşılıyor ki, kişinin dinine karşı aldığı vaziyet, benimsediği *tutum* anlamında, başka bir deyişle iman anlamında kullanılmıştır. "Kalplerinde eğrilik bulunanlar"dan kasıt, Hz. Peygamber'in ashâbı arasında, Kureyşle savaşa girmekten korkan müteredditve zayıf inançlı ya da ödlek kimselerdir. Yukarıdaki cümlenin başında yer alan *iz* takısı çoğu zaman "...diği zaman" anlamındadır; ama burada daha çok "bu arada" "bu sırada, bu esnada" anlamına denk düştüğü hissediliyor.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ
يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
وَأَدْبَٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾
كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَفَرُوا۟
بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ
شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٥٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا
نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ وَ

50 O, HAKKI inkara şartlanmış olanları ölüme sürüklediği zaman,[55] [nasıl olacak] bir görebilseydin: Melekler onların yüzlerine, sırtlarına vurarak, "Yakıp kavuran azabı tadın, bakalım!" [diyecekler], **51** "Kendi ellerinizle işleyegeldiğiniz [günahların] karşılığıdır bu; yoksa Allah asla kullarına haksızlık yapmaz!"

52 Firavun yandaşlarının ve onlardan önce yaşayıp gidenlerin başlarına gelen şey [bunların da başına gelecek]: Onlar Allah'ın ayetlerinin gerçek olduğunu inkara kalkıştılar ve Allah da (bu) günahlarından ötürü onları kıskıvrak yakaladı. Elbet yakalar, (çünkü) Allah çepeçevre kuşatan sınırsız gücün sahibidir, (hak edene karşı) cezada çetin ve yıldırıcıdır.

53 Bu böyledir, çünkü Allah, bir topluma bahşettiği nimeti ve esenliği, o toplum kendi gidişini değiştirmedikçe[56] as-

55 Yahut: "... melekler, hakkı inkara şartlanmış olanların canlarını alacakları zaman, onların yüzlerine, sırtlarına vuracaklar." Bu ibarenin anlamı, *yeteveffâ* fiilindeki zamirin meleklere ya da Allah'a izafe edilmesine göre değişiyor. Meleklere izafe edilirse: "Onların canlarını aldıkları zaman ..." anlamına; Allah'a izafe edilirse: "Onları ölüme sürüklediği zaman ..." anlamına geliyor (Zemahşerî ve Râzî). Günahkarların yüzlerine, sırtlarına vurulması, Râzî'ye göre, onların bu dünyada yaşarken hakkı inkar etmelerinin bir sonucu olarak ahirette karşılarına çıkacak olan azabı ifade eden temsîlî bir anlatımdır: "Bunların arkalarında da kopkoyu bir karanlık vardır, önlerinde de kopkoyu bir karanlık ...", "Melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vuracaklar" sözünden kasıt da budur işte. Müfessirlerin çoğu bu bölümün münhasıran, Bedir'de öldürülen müşrik Kureyşlilere ilişkin olduğunu söylemişlerse de, bizce ayetin şumûlünü belli bir tarihsel olayla sınırlandırmak için ortada hiçbir sebep yoktur; kaldı ki sonraki bölüm (55. ayetin sonuna kadar) meselenin "hakkı inkara şartlanmış olan" herkesle alakalı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

56 Allah'ın, yaratılış olgusu ve yarattığı âlemler için belirlediği sebep-sonuç ilkesi (ki bu, Kur'an'ın başka yerlerinde *sünnetullâh*, "Allah'ın hüküm ve yaratışında irade buyurduğu yol" olarak geçmektedir) çerçevesinde olmak üzere yukarıdaki ifadenin geniş çağrışım alanı hakkında yapılmış bir açıklama için, 13:11'deki "Allah insanların durumunu değiştirmez, tâ ki onlar kendilerini değiştirinceye kadar" şeklinde geçen ifade için düştüğümüz nota bkz.

la değiştirmez;[57] ve [bilin ki] Allah her şeyi işiten, her şeyi bilendir.

54 Firavun yandaşlarının ve onlardan önce yaşayıp gidenlerin başlarına ne geldiyse [bunların da başına benzeri gelecek]: Onlar Rablerinin ayetlerini yalanlamışlardı; ve bu yüzden, Biz de onları (bu) günahlarına karşılık helak ettik; boğuverdik o Firavun yandaşlarını; onların hepsi zalim kimselerdi çünkü.

55 Gerçek şu ki, Allah katında yaratıkların en bayağısı, hakkı inkara şartlanmış ve sonuç olarak, inanmayan kimselerdir.[58]

56 KENDİLERİYLE bir andlaşma yapmış olduğun halde, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımaksızın, fütursuzca her fırsatta sözlerinden dönen kimselere gelince,[59]

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ
مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ
وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾
إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ
عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾

57 Yani, nimeti ve esenliği geri almaz.

58 Karş. bu sûrenin 22. ayeti; orada, "aklını kullanmayan" insanlar için benzer bir hitap bulunmaktadır. Buradaki ifade, belirtmeliyiz ki, *fe-hum lâ yu'minûn* cümlesinin başındaki *fe takısı* "ve bunun için/bu yüzden" (ve bu yüzden inanmıyorlar) anlamınadır: ve bu itibarla cümle, manevî gerçeklerden yana inanç eksikliğinin kişinin hakikati inkar konusunda taşıdığı eğilimin bir sonucu olduğunu ifade eder gibidir. Olumlu sözlerle ifade edilecek olursa, bu, ahlakî bir önermeyi benimsemenin, kişinin onun anlam ve değerini ölçüp tartmaya, onu –deneysel ya da sezgisel yollarla ulaşılmış– öteki gerçeklerle bir arada muhakeme etmeye önceden istekli ve niyetli olmasına bağlı olduğunu söylemekle aynı anlama gelmektedir. *Ellezîne keferû* ifadesine gelince, burada geçmiş zamanın (mâzînin) kullanılması, Kur'an'da sık sık olduğu gibi, bir ***niyetlilik*** tavrını vurgulamak içindir. Bu sebeple, biz de, anlam akışının izin verdiği yerde, ısrarla hep "hakikatı inkara şartlanmış olanlar" şeklinde aktardık (bkz. 2. sûre, 6. not).

59 Lafzen, "her seferinde." Burada temas edilen andlaşma ya da sözleşmeler Müslüman cemaatle gayr-i müslim siyasal gruplar arasındaki andlaşmalardır. Burada, ilk ağızda Hz. Peygamber'e hitab ediliyor olsa da "sen" hitabı Kur'an'a bağlılık gösteren herkese, dolayısıyla her çağda bütün Müslümanlara yöneliktir. Bu ayetle söylem, yine, sûrenin tamamında önemli bir yer tutan inanmayanlarla savaş sorununa dönmüş oluyor. Kafirlerin (inanmayanların) andlaşmaları bozmalarıyla ilgili bu bahisten hareketle iki yan çıkarsamada bulunulabilir: ilki, demek ki gayr-i müslimlerle andlaşmalar yapmak (yani barışçı ilişkiler kurmak) yalnızca câiz (izin verilen) bir şey değil, gerçekte istenen, tercih edilen bir şeydir (karş. 61. ayet); ikincisi ise, Müslümanlar, ancak karşı taraf açıkça düşmanca tavırlar gösterdiği zaman savaş açabilir.

فَإِمَّا
تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ
إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾
وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾
وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ
الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ

57 onları savaşta karşında bulursan, arkalarından gelenler için öyle yıldırıcı bir ders ver ki,[60] belki berikiler akıllarında tutarlar; **58** beri yandan, eğer [kendisiyle andlaşma yapmış bulunduğun] bir topluluğun ihanet etmesinden kaygı duyman için ortada makul sebepler varsa,[61] sen de buna bir karşılık olarak onlarla yaptığın andlaşmayı boz:[62] çünkü, Allah asla hainleri sevmez!

59 (Bunun için) o hakkı inkara şartlanmış olanlar, [Allah'tan] kaçıp kurtulacaklarını sanmasınlar:[63] [O'nun murad ettiği şeyin gerçekleşmesine] asla engel olamayacaklar.

60 O halde, onlara karşı toplayabildiğiniz kadar kuvvet ve binek hayvanı[64] hazır edin ki bununla hem Allah'ın, hem sizin düşmanınız[65] olan bu insanları, hem

60 Lafzen, "onlar(a yaptıkların)la, onların ardından gelenleri (de) darmadağın et"; yahut "onlar aracılığıyla onlara uyanların gözlerini korkut": yani, "onlarla savaş ve onlara unutamayacakları bir ders ver."

61 "İhanet etmelerine dair kaygı verici sebepler ya da deliller", şüphesiz sadece zanna dayanan sebepler/belirtiler değil, açık ve nesnel deliller olmalıdır (Taberî, Beğavî, Râzî; keza *Menâr* X, 58).

62 Yani, "onlara misilleme olarak *('alâ sevâin)* sen de andlaşmayı geçersiz say." Taberî bu cümleyi şöyle açıklıyor: "Onlarla savaşa girmeden önce, ihanetlerini ortaya koyan açık delillere dayanarak onlarla senin aranda var olan muahedeyi geçersiz saydığını kendilerine duyur ki, hem sen hem de onlar kendileriyle savaş hali içinde olduğunuzu bilesiniz." Beydâvî de bu ayetle ilgili kendi yorumunda benzer bir açıklama yaparak şöyle ekliyor: "Böyle yap ki, senin ancak savaşı başlattıktan *sonra* mevcut andlaşmayı bozduğun şeklinde yanlış bir kanaate kapılmasınlar." Bu durumda, ayetin "Allah ihanet edenleri sevmez" şeklindeki bitiş cümlesi hem inananlar için, hem de onların düşmanları için bir uyarı hükmündedir *(Menâr* X, 58 vd.).

63 Lafzen, "(Allah'ı) aciz bırakacaklarını düşünmesinler."

64 Daha yakın bir çeviri: "at tavlası"; "tavlada bağlı atlar" yahut "atlı birlik" *(ribâtu'l-hayl)*. Düşman saldırısına açık olan yahut düşmanın saldırabileceği yerlerde savaşa girmeye hazır atlı birlikler bulundurmayı" *(suğûr)* tenbih eden bir ifade; lüzumlu her türlü askerî hazırlığı îma ediyor.

65 Lafzen, "Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınız." Şunu îma ediyor: Her kim ki "Al-

de sizin bilmediğiniz ama Allah'ın bildiği başkalarını yıldırıp caydırabilesiniz; (ve bilin ki), Allah yolunda her ne sarf ederseniz[66] size bütünüyle ödenecek ve size haksızlık yapılmayacaktır.

61 Ama eğer onlar barıştan yana eğilim gösterirlerse, sen de barıştan yana ol ve Allah'a güven: çünkü O, gerçekten her şeyi işiten, her şeyin aslını bilendir! **62** [Ama barış yanlısı gözükmekle] niyetleri sadece seni aldatmaksa, (o zaman) bil ki, Allah sana yeter![67]

O'dur seni, yardımıyla ve inanmış yandaşlarla[68] güçlendiren; **63** (O inanmış kimseler ki,) kalplerini O bağdaştırdı, kaynaştırdı: (O inanmış kimseler ki,) uğrunda yeryüzündeki her şeyi toptan harcasaydın onların kalplerini birbirine ısındırıp kaynaştıramazdın; ama işte Allah onları bir araya getirdi. Gerçekten de Allah hikmetle edip eyleyen en yüce iktidar sahibidir.

64 Ey Peygamber! Allah sana da yeter, sana uyan inanmış kişilere de!

65 Ey Peygamber! İnananları, kavgada ölüm korkusunu alt etmeleri yönünde (şöylece) yüreklendir:[69] Sizden zor du-

مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ ۖ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا
تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا
تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ
عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ وَإِن يُرِيدُوا
أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ
بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ
مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ
أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ
حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾ يَا أَيُّهَا
النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ

---

lah'ın düşmanı" ise (yani, Allah tarafından vaz'edilen ilke ve kanunlara bilerek karşı çıkıyor ve onları ortadan kaldırmaya çalışıyorsa) *aynı zamanda ve aynı sebeple* (eo ipso) O'na inananların da düşmanıdır.

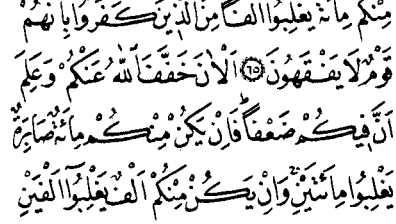
66 Yani, çaba, mal ve can olarak her ne ki sarf ederseniz...

67 Bunun dolaylı anlamı şudur: "Onların gerçek niyetlerinin ne olduğu hakkında ancak açık delillere dayanılarak bir hüküm verilmesi gerektiğine göre, sırf seni oyalamak için barış teklif ediyor olsalar bile bu barış [teklifin]i kabul etmelisin" (Râzî). Bir başka ifadeyle, tek başına şüphe, barış teklifini reddetmek için bir sebep değildir.

68 Lafzen, "inananlarla": bu ifade, böylece, Allah'ın Hz. Peygamber'e yardım ederken görünür ve olağan *vasıtaları* kullandığını îma ediyor.

69 *Harridi'l-mü'minîne* ibaresi için yapılan bir açıklama için bkz. 4. sûre, 102. not. Bizim yorumumuzla bağdaşım içinde, *'ale'l-kıtâl* sözcükleri, ya "savaşmak [ama-

rumlara göğüs germesini bilen yirmi kişi çıkarsa, bunlar ikiyüz kişiyi tepele[yebil]melidir; sizden böyle yüz kişi çıkarsa, hakkı inkara kalkışanlardan bin kişiyi tepele[yebil]melidir; çünkü onlar bunu kavrayamayan bir güruhturlar.[70]

66 [Ama yine de] Allah, şimdilik yükünüzü hafifletmiş bulunuyor, çünkü zayıf olduğunuzu biliyor: Şöyle ki: Sizden eğer zor durumlarda sabretmesini bilen yüz kişi çıkarsa, bunlar ikiyüz kişiyi tepeleye[bile]cektir; ve sizden böyle bin kişi çıkarsa, Allah'ın izniyle ikibin kişiyi

cıyla]" ya da "savaştıkları zaman" olmak üzere iki şekilde çevrilebilir. *Harrid* fiilinin "teşvik et" ya da "çıkar/kaldır" şeklindeki başlıca iki grup altında toplanabilecek geleneksel yorumu bazında, ibare "inananları savaşmaları için teşvik et" şeklinde tercüme edilebilir; fakat bu, kanaatimizce, konu hakkında yukarıdaki ilk notumuzda belirttiğimiz gibi, ayette geçen emir ya da öğüdü gerçek anlamıyla vermekten uzaktır.

70 Bazı müfessirler bu ayette gelecek hakkında ilahî nitelikli bir *haber* görüyor ve dolayısıyla ayeti: "Sizden ... yirmi kişi çıkarsa, ikiyüz kişiyi tepeleyecek ..." şeklinde anlıyorlar. Oysa tarih göstermektedir ki inananlar, Hz. Peygamber devrinde bile her zaman bu kadar farklı bir kuvvete karşı galebe çalmamışlardır; bu itibarla bu yoldaki görüşlerin pek isbatlanabilir olmadığı ortadadır. Bu bölümü doğru anlamak için onu başlangıç cümlesiyle, yani: "İnananları, kavgada ölüm korkusunu alt etmeleri yönünde yüreklendir" hitabıyla bağlantılı olarak okumamız gerekir; ancak o zaman anlaşılacaktır ki, bizim çeviri metninde ifade etmeye çalıştığımız gibi, amaç, ölüm korkusunu yenmeleri ve zor durumlarda sayıca kendilerinden birkaç kat kalabalık düşmanın hakkından gelebilecek kadar sabırlı, dirençli olmaları yönünde inananların *yüreklendirilmesidir* (Râzî, keza bkz. *Menâr* X, 87). Ayetin "çünkü onlar bunu [yani, gerçeği] kavrayamayan (yahut kavrayamayacak) bir güruhtur" şeklindeki bitiş cümlesi iki şekilde de anlaşılabilir: (a) Müminlerin "hakkı inkara kalkışanlardan" *(ellezîne keferû)* üstün olduklarını gösteren sebeplerden birinin ifadesi olarak: çünkü bu sonrakiler değişmeyen gerçeklere, mutlak doğrulara ve ahiret hayatına inanmadıklarından, müminlere özgü coşku ve kendini adama duygusuna ulaşamamaktadırlar; (b) Hakkı inkara kalkışanların, bu tavır ya da tutuma, sırf manevî ya da ruhî plandaki sağlıkları, körlükleri yüzünden sürüklendiklerini dile getiren bir ifade olarak. Bizce bu iki yorumdan ikincisi –özellikle Kur'an'ın "kafirlerin" tutumunu çoğu zaman bu terimlerle açıkladığı da gözönünde bulundurulursa– daha tercihe şayan görünüyor. (Bu konuda bkz. 6:25, 7:179, 9:87 vb.).

tepeleye[bile]cektir; çünkü Allah zor durumlara göğüs germesini bilenlerle beraberdir.[71]

67 KIYASIYA girdiği zorlu bir meydan savaşı sonucu değilse,[72] esir almak bir peygamber için yakışık almaz. Siz bu dünyanın geçici kazançlarına talip olabiliyorsunuz, ama Allah [sizin için] sonraki hayatın [güzel/iyi olmasını] murad ediyor: çünkü, Allah doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen en yüce iktidar sahibidir.

68 Allah tarafından önceden buyurulmuş böyle bir ilke olmasaydı aldığınız

بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن
يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ
عَرَضَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَٱللَّهُ يُرِيدُ ٱلْءَاخِرَةَ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَّوْلَا كِتَٰبٌ مِّنَ ٱللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَآ

71 Bu ayet, Müslümanların hem sayıca hem de donanım olarak son derece zayıf oldukları, cemaatlerinin henüz kayda değer siyasal bir organizasyona erişmediği, Bedir Savaşı'ndan hemen sonraki günlere (H. 2. yıl) ilişkindir. Kur'an o günkü şartlar altında müminlerden –pek tabii, sonraki dönemlerde benzer şartlar altında başka Müslüman cemaatlerden de– her bakımdan gelişmiş ve güçlenmiş cemaatlerden beklenen çaba ve etkinliğin beklenemeyeceğini, ama yine de kendilerinden hiç olmazsa sayıca iki kat kalabalık bir düşmana karşı direnmeleri gerektiğini söylüyor. (Burada ikiye karşı bir, yahut önceki ayette olduğu gibi ona karşı bir gibi sayısal oranlar, kuşkusuz, tıpkısı tıpkısına mutlak oranlar olarak lafzî anlamlarıyla ele alınmamalı; nitekim Müslümanlar Bedir'de kendilerinden sayıca üç kattan daha fazla ve donanımca daha güçlü bir orduyu bozguna uğratmışlardır.) Bu itibarla; Allah'ın inananların üzerindeki "yükü hafifletmesi"ne ilişkin atıf da göstermektedir ki, hem bu ayet hem de önceki ayet, geleceğe ya da gaybe dair bir ihbar değil, fakat yüreklendirmeye ilişkin ilahî bir emir hükmündedir (Râzî).

72 Yani, haklı bir sebebe dayanılarak girilen savaşın sonucu, ürünü olmadıkça. Kur'an'da hemen her zaman olduğu gibi burada da, Hz. Peygamber'e yöneltilen buyruk, zımnen onun takipçilerini de bağlamaktadır. Sonuç olarak yukarıdaki ayet yasa koyucu üslupla bildirmektedir ki, *cihâd* sırasında –yani, Din'in ya da (2. sûre, 167. notta açıklandığı üzere) özgürlüklerin savunulması için Allah yolunda girişilen savaş esnasında olmadıkça– kimse esir edilemez; bu amaçla tutuklanıp az ya da çok mahsur tutulamaz. Ve dolayısıyla, barış şartlarında, "barışçı" yöntemlerle birini esir almak ve bu yolla ele geçirilen esiri tutmak, alıkoymak bütünüyle hukuk dışı, bütünüyle haramdır. Bu da hangi amaçla olursa olsun, "toplumsal bir kurum" olarak köleliğin, köleciliğin yasaklanması demektir. Kaldı ki, savaşta alınan esirler konusunda bile Kur'an (47:4'de), onların savaş bittikten sonra salıverilmelerini öngörmektedir.

bütün bu [tutsaklar] yüzünden başınıza mutlaka büyük bir azap çökerdi.[73]

69 O halde, savaşta ele geçirdiğiniz şeyler içinden (yalnız) helal olanları kullanın ve Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyın: (hem de şu gerçeği hep akılda tutarak) Allah çok esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır.

70 [Öyleyse] ey Peygamber, elindeki esirlere de ki: "Allah yüreklerinizde bir güzellik bulursa, bütün o sizden alınan şeylerden daha güzelini bahşedecektir size: Çünkü Allah, çok esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır.[74]

71 Ve eğer sana ihanet etmeye yeltenirlerse,[75] (unutmasınlar ki) daha önce Allah'a da ihanet etmişlerdi de bu yüzden Allah [inananları] onlara baskın çıkarmış-

أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَٰلًا
طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا
النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِي أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ
فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنكُمْ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُوا
خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَ

73 Görünüşe bakılırsa bu ayet Bedir'de Müslümanlar tarafından ele geçirilen esirler ve onlara ne yapılacağı hakkında Hz. Peygamber'in ashâbı arasında geçen tartışmalarla ilgilidir. Ömer b. Hattâb, geçmişteki kötü davranışlarından ve özellikle hicretten önce Müslümanlara reva gördükleri zulüm ve baskıdan ötürü onların öldürülmeleri gerektiğini ileri sürüyordu; Ebû Bekir ise bunların affedilip fidye karşılığı bırakılmasının iyi olacağını savunuyor ve fikrini, böyle bir hareketin onlardan bazılarının da belki İslam'ın gerçekliğini, üstünlüğünü anlamalarına vesile olabileceği teziyle de pekiştiriyordu. Hz. Peygamber, Ebû Bekir'in savunduğu hareket tarzını benimsedi ve esirleri serbest bıraktı. (Çoğu müfessir, özellikle de –tüm rivayet zincirini vererek– Taberî ve İbni Kesîr konuyla ilgili Hadisler kaydetmektedirler.) Ayette, "Allah tarafından önceden irade edilmiş (böyle) bir ilke *(kitâb)* olmasaydı Müslümanların başına geleceği" bildirilen "büyük azap" da açıkça göstermektedir ki esirlerin öldürülmesi gerçekten büyük, ürkütücü bir günah olacaktı.

74 Yani, "Eğer Allah kalplerinizde O'nun mesajını anlayıp kabul etme yönünde bir yatkınlık bulursa size iman ve dolayısıyla öteki dünyada da mutluluk bahşedecektir: ki bu da savaşta yenilmenizi de, dost ve yakınlarınızı kaybetmenizi de fazlasiyle tazmin etmiş olacaktır size." Bu sözler öncelikle Bedir Savaşı'nda esir düşen Kureyşli müşriklere hitab ediyor ise de, savaşta müminlerin eline düşen inkarcı düşmanlara karşı benimsenecek İslamî tutumu iyi hulasa etmektedir. Savaş esirleri sorunu hakkında bir tartışma için bkz. 47:4.

75 Yani, fidye ödeme yükümlülüğünden kurtulmak için görüş değiştirip İslam'ı kabul etmiş gibi ikiyüzlüce davranarak.

tı.[76] Çünkü Allah doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا

72 ÖTE YANDAN imana erişen, zulmün egemen olduğu diyardan göç eden,[77] Allah yolunda mallarıyla canlarıyla çaba gösterip duran kimselere ve [onlara] kol kanat açıp, yardım edenlere gelince;[78] işte bunlar [sahiden] birbirlerinin dostu ve hâmîleridir.

Fakat inanmış oldukları halde [sizin beldenize] göç etmemiş olan kimselere[79] gelince; onların korunup gözetilmesinden hiçbir bakımdan siz sorumlu değilsiniz, tâ ki [sizin yanınıza] göç edecekleri vakte kadar. Yine de, dinsel baskılara

76 Zımnen, "eğer Allah dilerse, bunu tekrar yapabilir." Ve bununla dolaylı olarak Müslümanlara, esirlerin zahirî beyanları her neyse onu kabul etmeleri; onların gizli niyetlerinden şüphe ederek kararsız kalmamaları emredilmiş oluyor. Esirlerin ihanet edebilecekleri ihtimali –içlerinden bazılarının gerçekten oyun ve ihanet peşinde oldukları sonradan ortaya çıksa bile– Müslümanları Allah'ın öngördüğü davranış tarzından alıkoymamalı, saptırmamalıdır.

77 Bkz. 2. sûre, 203. not. Bu ifade, tarihsel olarak, Hz. Peygamber'le birlikte Mekke'den Medine'ye göç eden Mekkeli Müslümanlarla ilgilidir; fakat ayetin devamı açıkça göstermektedir ki, buradan çıkarsanacak tanım ve yönergeler her zaman geçerli genel bir hukukun özelliğini taşımaktadır. Bütün bunlarla birlikte belirtmeliyiz ki, burada *hicret* sözcüğüyle ifade edilen kavram, gayr-i müslim bir diyardan İslam ilkelerine göre yönetilen bir diyara yapılan göçü işaret etmek üzere daha çok *maddî* (mekan değişimiyle alakalı) bir çağrışımla yüklüdür.

78 Bu ifade, ilk ağızda, Medine'deki *ensâra*, yani, bu şehrin ihtidâ eden sakinlerine –Hz. Peygamber'den hem önce hem de sonra Mekke'den göç edenlere *(muhâcirîne)* kol kanat açıp bütün kalpleriyle onların yardımlarına koşan Medineli Müslümanlara– işaret etmektedir; ne var ki, *hicret* ve *muhâcir* terimlerinin yüklenmiş oldukları manevî anlama paralel olarak, *ensâr* terimi de ifade ettiği özel tarihî çağrışımı aşarak "zulümden kaçınıp da Allah yoluna bağlananlara" kucak açıp yardımda bulunan bütün müminleri içine almaktadır.

79 Yani, şu ya da bu nedenle İslam devletinin yahut İslam cemaatinin nüfûz ve etki alanı dışında kalan Müslümanlar. Her gayr-i müslim ülkenin "zulüm ve kötülük diyarı" olduğu söylenemeyeceğine göre, buradaki *ve-lem yuhâcirû* ibaresini "[sizin beldenize] göç etmemiş kimseler" şeklinde tercüme etmeyi yerinde bulduk.

karşı sizden yardım isterlerse,[80] [onlara] yardım elinizi uzatmaktır size düşen; yeter ki (bu yardım) kendileriyle aranızda andlaşma bulunan bir topluluğa karşı olmasın;[81] çünkü Allah yaptığınız her şeyi görmektedir.

73 Bütün bunlarla birlikte, [unutmayın ki] hakkı inkara şartlanmış olanlar birbirleriyle müttefiktirler;[82] siz de (birbirinizle) öyle olmadıkça yeryüzünde fitne ve büyük bir karışıklık baş gösterecektir.

74 Ve o imana erişen, zulmün hüküm sürdüğü diyardan göç eden ve Allah yolunda elinden gelen her türlü çabayı gösteren kimselerle [onlara] kol kanat gerip yardım eden kimseler; işte bunlardır, gerçekten inanan kimseler! Günahlarından bağışlanma ve çok kutlu bir rızık beklemektedir onları.[83]

75 Ve bundan sonra inanıp[84] da zulmün egemen olduğu diyardan göç edecek ve

وَإِنِ ٱسْتَنصَرُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ
فَعَلَيْكُمُ ٱلنَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم
مِّيثَٰقٌ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِى
ٱلْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَهَاجَرُوا۟
وَجَٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَوا۟ وَّنَصَرُوٓا۟
أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۖ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنۢ بَعْدُ وَهَاجَرُوا۟

80 Lafzen, "din konusunda sizden yardım isterlerse": Bu ifade onların, dinî inanç ve tercihlerinden ötürü zulüm ve baskı altında olduklarına işaret ediyor.

81 Yani, kendileriyle ittifak ya da karşılıklı iç işlerine karışmazlık andlaşması içinde olduğunuz topluluklara karşı. Böyle bir durumda, İslam devletinin ya da cemaatinin, gayr-i müslim yönetimlerin Müslüman uyrukları lehinde silahlı (yahut kuvvete başvurarak) müdahalesi mevcut andlaşmanın öngördüğü yükümlülüklerin ihlali olacağından, İslamî cemaatin soruna kuvvete dayalı bir çözüm aramasına şer'an izin yoktur. Bu tür sorunların çözümü ya iki taraf arasında yapılabilecek andlaşmalarla ya da baskı altındaki Müslümanların İslam diyarına göç etmesi yoluyla sağlanabilir.

82 Onların hakkı inkara yelteniyor olmaları, aralarında adeta kendiliğinden bir ortak payda oluşturmakta ve onların Müslümanlarla içten ve sahici dostluklar kurma imkanını ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, hiç şüphesiz daha çok topluluklar arası ilişkiler için geçerlidir; bireyler arası ilişkilere bu zaviyeden bakma zarureti yoktur; bunun içindir ki, *evliyâ'* terimini, buradaki anlam akışı içinde "müttefikler" olarak tercüme ettik.

83 Bkz. bu sûrenin 4. ayetine ilişkin not 5.

84 *Ellezîne âmenû* (lafzen, "inanmış olanlar") ifadesi yapı olarak geçmiş zaman kipinde olmakla birlikte, *min ba'd* ("bundan sonra veya bundan böyle") sözcüğünün varlığı, ayetin vahyolunduğu zamana kıyasla gelecek zamanı göstermektedir: dolayısıyla, *ellezîne âmenû* ile başlayan cümlenin tamamının geleceğe matuf olduğu anlaşılmaktadır (*Menâr* X, 134 vd., keza bkz. Râzî'nin bu ayet üzerindeki yorumu).

[Allah yolunda] sizinle birlikte çaba sarf edecek olanlara gelince, bunlar [da] sizdendirler;[85] [işte böyle] sıkıca birbirine bağlanıp yakınlık kazananlar, Allah'ın koyduğu düstura göre birbirleri üzerinde temelden hak sahibidirler.[86]
Gerçek şu ki, Allah'tır her şeyin aslını bilen.

وَجَٰهَدُوا۟
مَعَكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مِنكُمْ ۖ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ
أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿٧٥﴾

85 Yani, bağlı bulunulan ortak dinin inananlar arasında oluşturduğu güçlü dayanışmaya, İslam kardeşliğine onlar da katılmış olacaklar.

86 Klasik müfessirler bu son cümlecikte temas edilen yakınlığın inanç birliğine dayanan manevî kardeşlikten ayrı olarak fiilî akrabalık, kan yakınlığı olduğu görüşündedirler. Bu müfessirlere bakılırsa, yukarıdaki ayet, ilk zamanlar Medine'de ensar ile muhacirîn arasında yaygın bir biçimde uygulanan özel "kardeşlik" örfünü ilga etmektedir; bu örfe göre *ensârdan* ("yardımcılar" anlamında Medineli mühtedîler) kimileri, istisnasız hepsi de Medine'ye fakr u zaruret içinde göç etmiş bulunan *muhâcirlerden* kimilerini ferdî olarak kendilerine "kardeş" ediniyor ve bu sembolik "kardeşlik" bağı her *muhâcir*e "kardeşi"nin malından mülkünden belli bir pay, hatta sonrakinin ölümü halinde mirasından bir hisseye hak kazandırıyordu. Yukarıdaki ayetin, bundan böyle miras hakkının ancak yakın akraba arasında söz konusu olabileceği esasını getirerek böyle bir "kardeşlik" uygulamasını kaldırdığı ileri sürülmektedir. Oysa, bizce ayetin bu yönde yorumlanması ikna edici olmaktan oldukça uzaktır. Her ne kadar *ulu'l-erhâm* tabiri, lugat olarak "ana rahmi" anlamına gelen *rahm (rihm* ve *rahim* olarak da telaffuz edilebilir) isminden türemiş olsa da unutulmamalıdır ki, bu sözcük genel anlamda (yani, yalnızca kan bağına işaret etmemek üzre) "yakınlık", "sıkı fıkılık" yahut "yakın ilişki" anlamlarına mecaz olarak da kullanılmaktadır. Bu yönde, klasik Arap dilinde *ulu'l-erhâm* her türlü yakınlığı, ilişkiyi ifade eder; hukukta ise *[ferâiz* olarak adlandırılan miras taksiminden] hisse almayan yakınlıkları (Lane III, 1056 öteki otoriteler arasında *Tâcu'l-'Arûs*'u da zikrederek). Öte yandan, yukarıdaki ayette "yakın bağlar"a ilişkin ifade, Müminlerin birbirlerinin dostları ve hâmîleri *(evliyâ')* oldukları ve bundan böyle inanan herkesin de İslam cemaatinin tabiî üyesi sayılacağı öğretisinde yoğunlaşan bir bölümün sonunda yer almaktadır; bu durumda, *ulu'l-erhâm*'dan (yakınlık sahibi olanlar) kasıt kelimenin *lugat anlamıyla* sınırlı olsaydı ve bununla miras hukukuna ilişkin bir îmada bulunulmuş olsaydı, o zaman, gerçek müminler arasındaki din ve inanç bağını ve böyle bir bağın gerektirdiği manevî/ahlakî yükümlülükleri dile getiren, bölümün geri kalan kısmından anlam akışı olarak oldukça uzaklaşılmış olunurdu. Bu itibarla, bizce yukarıdaki ayet miras hukukuyla ilgili herhangi bir ilke getirmiyor; fakat yukarıda işaret edildiği gibi, önceki ayetlerde verilen öğretiyi hulasa ediyor; şöyle ki: bütün çağlarda tüm gerçek müminler kelimenin en derin anlamıyla tek bir cemaat oluştururlar; ve bu anlamda manevî düzeyde birbirleriyle sımsıkı bağlar, yakınlıklar içine girmiş bulunan kimseler, Allah'ın "bütün müminler kardeştirler" düsturu gereğince (49:10) en ileri düzeyde birbirleri üzerinde hem hak sahibidirler, hem de birbirlerinden sorumludurlar.

9. TEVBE SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Kur'an'daki öteki bütün sûrelerin içinde bir istisna olarak, *Tevbe* sûresinin başında Besmele cümlesi yer almıyor. Belli bir amaca ya da hikmete dayandığında şüphe olmayan bu durum, Hz. Peygamber'in çoğu sahâbîsinin, vahyedildikleri dönemler arasında yedi yıllık bir aralık bulunmasına rağmen, *Tevbe* sûresini aslında *Enfâl* sûresinin bir devamı olarak görmelerinin ve bu iki sûrenin birlikte tek bir bütün oluşturduğunu düşünmelerinin de sebebidir (Zemahşerî). Her ne kadar Hz. Peygamber'in kendisi bu yolda herhangi bir açıklamada bulunmamış ise de (Râzî), yine de *Tevbe* ile *Enfâl* arasındaki derin ve köklü ilişki ya da bağlantı fark edilmeyecek gibi değildir. Her iki sûre de yoğun bir biçimde inananlarla hakkı inkar edenler arasında vaki savaş sorunlarına tahsis edilmiştir. *Enfâl* sûresinin sonlarına doğru andlaşmalardan/muahadelerden ve bunların inanmayanlar tarafından hainice ya da sinsice ihlal edilebilme olasılığından söz edilmektedir. Bu, *Tevbe* sûresinin başlarında da üzerinde durulan ve olgunlaştırılan bir tema durumundadır; yine her iki sûre, her şeyden çok, bir yandan inananlarla onların açık düşmanları arasındaki, bir yandan da inananlarla ikiyüzlüler yani, münafıklar arasındaki ahlakî farklılık üzerinde durmaktadır.

Tevbe sûresinin büyük bir kısmı, Hz. Peygamber'in H. 9. yıl içerisindeki Tebük seferinden önce Medine'de hüküm süren toplumsal-siyasal şartlarla ve Hz. Peygamber'in birtakım sözde yandaşları tarafından sergilenen psikolojik istikrarsızlık ya da müterediddit ruh durumuyla alakalıdır. Sûrenin hemen tamamının sözü geçen seferden az bir zaman önce başlayıp sefer süresince, seferden hemen sonraki günlerde ve en büyük kısmıyla da Medine'den Tebük'e yapılan uzun yürüyüş sırasında vahyedildiğinde en küçük bir şüphe yoktur. (Bu seferi yapmaya sevk eden sebepler için bkz. 59 ve 142. notlar).

Sûre, ismini, sûrede hata ya da günah işleyenlerin tevbesine ve Allah'ın tevbeleri kabulüne ilişkin sıkça geçen atıflardan almaktadır. Bazı sahâbîler sûreyi, ilk sözcüğünden yola çıkarak, *Berâet* diye adlandırmışlardır. Zemahşerî, Hz. Peygamber'in sahâbîleri ve hemen onlardan sonra gelenlerce sûreye verilen muhtelif başka isimlerden de söz eder.

Tevbe sûresi, "yedi uzun sûre" diye anılan ve *Bakara* ile başlayıp *Enfâl-Tevbe* ikilisiyle son bulan müstakil ve hemen hemen kendi aralarında bir bütünlük gösteren sûreler grubunun sonuncusudur; ve dikkate şayandır ki bu grubun son ayetlerinden bazılarında (yani, 9:124-127) anlamlı bir biçimde, *Bakara* sûresinin baş taraflarında (2:6-20) işlenen temaya yeniden dönülmekte ve "kalplerinde hastalık bulunanlar" meselesi; hak ile kendi peşin yargıları, istek ya da ikrahları ne zaman çatışmaya girse hemen hakkı inkara meyletmelerinden, hakkı inkara yeltenmelerinden ötürü bir türlü imana erişemeyenlerin durumu; hakkı kavramaya istek ve yatkınlık göstermemeleri yüzünden hiçbir manevî mesajla ikna ve itminan bulamayan (9:127) ve dolayısıyla "yalnızca kendi kendilerini aldatıp durdukları halde bunun farkında olmayan" (2:9) insanların bu ebedî problemi yeniden ele alınmaktadır.

بَرَآءَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ
ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَسِيحُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ
وَٱعْلَمُوٓا۟

1 ALLAH'TAN ve O'nun Elçisi'nden, kendileriyle andlaşma yapmış bulunduğunuz, Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıran kimselere bir berâet, bir yükümsüzlük bildirisidir bu.[1]

2 [Duyur onlara,] "Yeryüzünde dört ay daha [serbestçe] dolaşın,[2] fakat bilin ki,

1 Zımnen, "ki bu andlaşmayı onlar (o inkarcılar) bile bile ihlal etmiş bulunuyorlar" (Taberî, Beğavî, Zemahşerî, Râzî); keza bkz. müminlere karşı andlaşmalarına sadık kalan kafirlerden söz eden 4. ayet. Yukarıdaki bölüm önceki sûrenin *(Enfâl)* 56-58. ayetleriyle bağlantılıdır. *Berâeh* ismi (ki, "[bir şeyden] sıyrıldı, serbest kaldı" yahut "[bir şeyde] dahli olmaktan/[bir şeye] katılmaktan vazgeçti" anlamına gelen *berie* fiilinden türemiştir) ilgili kişi ya da kişilere karşı gözetilen, ahlakî ya da andlaşmalarla belirlenmiş bağ ya da yükümlülüklerden muaf olunduğunun, yahut onlardan sıyrılmış bulunduğunun bildirilmesi, duyurulması anlamını ifade eder (bkz. Lane I, 178).

2 Kendileriyle inananlar arasındaki andlaşmaları kuvvete başvurarak ihlal eden *müşriklere* ("Allah'tan başka şeylere/varlıklara ilahlık yakıştıran kimselere") hitab eden bu sözler, andlaşmanın öngördüğü bütün yükümlülüklerin inananlar lehine geçersiz kılındığını, kaldırıldığını ifade ediyor. Bu duyuruyla açık ve fiilî düşmanlık halinin ilişkilere doğrudan yansımaya başlayacağı güne kadar geçecek dört aylık süre, 8:58'de, müşrik düşman tarafının andlaşmayı ihlal edici davranışlarına dikkat çekilerek verilen "sen de, buna bir karşılık olarak, onlarla yaptığın andlaşmayı boz" emrinin tafsili kabilindendir (keza bkz. 8. sûre, 58. ayet, 62. not).

asla Allah'ın gözetiminden kaçamazsınız; ve (yine bilin ki,) Allah hakkı tanımaya yanaşmayan kimseleri, er geç utanç içinde bırakacaktır.

3 Ve yine Allah'tan ve O'nun Elçisi'nden bu Büyük Hac günü[3] bütün insanlığa [yapılmış] bir duyurudur şu: "Allah'ın Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıranlarla hiçbir bağlantısı yoktur; O'nun Elçisi'nin de (öyle). Hal böyleyken artık tevbe ederseniz, kendi iyiliğinize olacaktır bu; yok eğer (bu fırsatı da) teperseniz, o zaman, bilin ki, Allah'ın gözetiminden asla kurtulamayacaksınız!"

Ve (bütün bunlardan sonra) sen [ey Peygamber], hakkı inkara şartlanmış olan o kimselere çok çetin bir azabı müjdele.

4 Ancak, kendileriyle sizin [ey inananlar] bir andlaşma yapmış bulunduğunuz Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıranlar

أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾
وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ
الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُ ۚ
فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ
غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾
إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ

3 "Büyük Hac günü"nden hangi haccın kasdedildiği konusunda müfessirler arasında görüş birliği yoktur. Müfessirlerin çoğu bunun, Hz. Peygamber'in bizzat katılmadığı ve Hz. Ebû Bekir'i *Hac Emîri* olarak tayin ettiği H. 9. yılda yapılan hac olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa Kur'an'da bu özel haccın "Büyük Hac" olarak nitelendirilmesi bu görüşü ihtimal olmaktan çıkarmaktadır. Öte yandan, bu konuda Abdullah b. Ömer'e dayanılarak rivayet edilen bir Hadis'e göre Hz. Peygamber, H. 10. yılda bizzat imamet ettiği, tarihe Veda Haccı diye geçmiş bulunan son haccı tam da bu sözcüklerle yani "Büyük Hac" olarak anmıştır (Zemahşerî, Râzî). Bu Hadis de gözönünde bulundurulduğunda, ayette sözü geçen haccın, bu Vedâ Haccı olduğuna rahatlıkla hükmedilebilir. Eğer bu son görüş doğruysa, bundan, sûrenin 3 ve 4. ayetlerinin de Veda Haccı sırasında, yani Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce vahyedildiği sonucu çıkarılabilir. Bu, ayrıca, güvenilir bir rivayet üslubu içinde Hz. Peygamber'in Sahâbesi'nden el-Berâ'ya isnad edilen –ve başka türlü şaşırtıcı olacak olan– *"Tevbe* sûresinin Hz. Peygamber'e vahyedilen son sûre" olduğu yolundaki ifadenin de anlaşılabilir olmasını sağlıyor; çünkü, her ne kadar sûrenin bir bütün olarak H. 9. yıl içinde vahyedilmiş olduğu ve Kur'an'ın *Mâide* gibi muhtelif başka sûrelerinin onu izlediği, herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak biçimde biliniyor olsa da, mümkündür ki, el-Berâ' bu ifadeyi kullanırken (Buhârî, *Kitabu't-Tefsîr),* sadece *Tevbe* sûresinin, muhtemelen Vedâ Haccı sırasında vahyedilen bu iki anahtar-ayetini (3 ve 4. ayeti) kasdediyordu.

arasından size karşı yükümlülüklerinde bundan böyle bir kusur işlemeyen ve size karşı kimseye arka çıkmayan kimseler bu söylenenlerin dışındadırlar;[4] öyleyse onlarla olan andlaşmanıza, üzerinde anlaştığınız süre doluncaya kadar[5] riayet edin. (Ve bilin ki) Allah, yalnızca, kendisine karşı sorumluluk bilinci içinde olanları sever.

ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ
شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَـٰهِرُوا۟ عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوٓا۟ إِلَيْهِمْ
عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾ فَإِذَا
ٱنسَلَخَ ٱلْأَشْهُرُ ٱلْحُرُمُ فَٱقْتُلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ
وَخُذُوهُمْ وَٱحْصُرُوهُمْ وَٱقْعُدُوا۟ لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ
فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّوا۟
سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

5 Ve (bu ölçülere uyarak geçirilen) haram aylar sona erince[6] artık nerede kıstırırsanız[7] öldürün müşrikleri; tutsak edin; çevirip kuşatın; gözetlenebilecek her yerde bekleyip gözetleyin onları.[8] Ama eğer dönüp tevbe ederler, salâta katılırlar ve arındırıcı yükümlülüklerini yerine getirirlerse, artık bırakın yollarına gitsinler: Çünkü, her halükarda Allah çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır.[9]

4 Yani, inananlarla yaptıkları andlaşmaların, 2. notta açıklanan, iptali keyfiyetinden bağışıktırlar.

5 Lafzen, "süreleri doluncaya kadar."

6 Arabistan'da yaygın İslam öncesi bir örfe göre, Muharrem, Receb, Zilkâde ve Zilhicce ayları, kabileler arası saldırmazlık ya da mütareke anlamında "haram" aylar olarak kabul edilirdi. Kur'an, bu mütareke dönemlerini korumak ve çoğu zaman birbiriyle kavgalı olan kabileler arasında barışı yerleştirip geliştirmek amacıyla bu eski örfü ilga etmemiş, tersine destekleyip güçlendirmiştir. Yine bu konuda bkz. 2:194 ve 217.

7 Önceki iki ayet ve keza 2:190-194 birlikte okunursa görülecektir ki, yukarıdaki ayette, andlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen saldırgan bir toplulukla, *zaten içine girilmiş bulunulan* bir savaş hali sözkonusudur.

8 Yani, "savaş durumunda yapılması gerekli ve yararlı ne varsa, her şeyi yapın." *Mersad*, "düşmanın görülebileceği, hareketlerinin gözetlenebileceği yer" demektir (*Menâr* X, 199).

9 Daha önce de pek çok yerde işaret ettiğimiz gibi, Kur'an'ın her ayeti, Kur'an'ın bütünü gözönünde bulundurulup bütünlük içinde değerlendirilmeye çalışılarak okunmalı, anlamlandırılmalı ya da yorumlanmalıdır. Yukarıda, inananların savaş içinde bulundukları müşrikler arasında vaki olması mümkün ihtida olayından söz eden ayet de Kur'an'ın temel ilkeler örgüsü içinde değerlendirilmelidir. Bunlardan biri de "Dinde zorlama yoktur" (2:256) ilkesidir. Bu ilke, inananların zora başvurarak insanların dinlerini değiştirmeye girişmelerinin kesin bir biçimde yasak

6 Ve Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıranlardan biri senin korumana başvurursa,[10] onu koruma altına al, olur ki [senden] Allah'ın sözünü işitip anla[yabilir]; ve sonra onu, kendini güvenlik içinde hissedebileceği bir yere ulaştır;[11] bu (davranışın), onların [belki de yalnızca] [hakkı] bilmedikleri için [günah işleyen] kimselerden olmaları ihtimalinden dolayıdır.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ
ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ
أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُۥ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ۝٦ كَيْفَ
يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِۦٓ إِلَّا
ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّمْ عِندَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ

7 SİZİN [ey inananlar] Mescid-i Harâm'ın yakınında kendileriyle bir andlaşma yap-

---

olduğunu ortaya koymaktadır ki, bu da Müslümanların, baş eğdirdikleri bir düşmandan kurtulma şartı olarak İslam'ı benimsemesini istemeleri ya da beklemeleri ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bunun gibi, yine Kur'an: "Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz (de) savaşın; fakat aşırı gitmeyin, çünkü muhakkak ki Allah aşırı gidenleri sevmez." (2:190); ve "Eğer sizi kendi halinize bırakmazlar, size barış teklif etmez ve ellerini çekmezlerse, o zaman onları yakalayın, ele geçirdiğiniz zaman öldürün: İşte böylelerine karşı size [savaşmanız için] apaçık yetki verdik" (4:91) şeklinde ölçüler koymaktadır. Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, savaşa ancak savunma amacıyla izin vardır (bkz. 2. sûre, 167 ve 168. notlar); bunu pekiştiren bir ifade de: "Eğer vazgeçerlerse —(o zaman) Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (2:192) kaydıdır. Aynı anlamda: "Eğer vazgeçerlerse, o zaman husumet bütünüyle son bulacaktır" (2:193) tekidi de vardır. Öte yandan, düşmanın "Eğer tevbe eder, salâta katılır [lafzen, "namazı kılar"] ve arındırıcı yükümlülüklerini *(zekât)* yerine getirirlerse" sözleriyle ifade edilen İslam'a dönüşü, onlar için "düşmanlığı bırakma"nın yollarından, nereden bakılırsa bakılsın, sadece biridir ve dolayısıyla, bu sûrenin 5 ve 11. ayetlerinde bu konuya yapılan atıf, İslamiyet'in bazı kasıtlı tenkitçilerinin ileri sürdüğü gibi, kesinlikle, "ya ihtidâ ya ölüm" gibi bıçak sırtı bir seçimi îma etmemektedir. Nitekim, 4 ve 6. ayetler, inananların, bu tür inkarcılara karşı benimseyecekleri, onlar düşmanları değilmiş gibi davranmalarını öngören tutum hakkında ilave bir açıklama getirmektedir. (Bu konuda ayrıca bkz. 60:8-9).

10 Lafzen, "senin yakınlığını/komşuluğunu ararsa." Kişinin komşusuna kol kanat açıp bütün gücünü ve imkanlarını seferber ederek korumasını öngören (İslam'ın da kuvvetle pekiştirdiği) eski Arap göreneğine dayanan bir himaye talebini ifade eden mecazî bir ifade.

11 Lafzen, "emniyet bulacağı yere" —yani, "bırak, yurduna yuvasına kavuşsun" (Râzî). Bu ifade, bu durumda olan kişinin Kur'an mesajını benimseyip benimsememekte serbest olduğunu îma eder gibidir: Kur'an'ın "Dinde zorlama yoktur" (2:256) ilkesinin bir teyidi daha.

mış olduğunuz kimselerin dışında, Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıranların Allah ve O'nun Elçisi'yle bir andlaşma sağlamaları[12] nasıl mümkün olabilir ki?[13] [Sizin andlaşma yaptıklarınıza gelince,] onlar size karşı dürüst kaldıkları sürece siz de onlara karşı dürüst olun: çünkü, (unutmayın), Allah, yalnızca, kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıyanları sever.

8 [Başka] nasıl [olabilirdi ki?][14] Eğer [düşmanlarınız] size üstün gelselerdi [size karşı] ne bir sorumluluk ne de bir koruma yükümlülüğü[15] taşıyacaklardı. Onlar size dilleriyle yaranmaya çalışıyorlar, ama kalpleriyle kötülüğünüzü istiyorlar; zaten onların çoğu fasık kimselerdir. **9** Basit bir kazanç uğruna Allah'ın ayetlerini gözden çıkarıyor ve böylece O'nun yolundan dönü dönüveriyorlar: bakın, ne çirkin bütün bu yapageldikleri, **10** inanan kimseye karşı bu hiçbir sorumluluk, hiçbir koruma yükümlülüğü tanımayarak (işleyip durdukları): doğru yol-

فَمَا اسْتَقَٰمُوا۟ لَكُمْ
فَٱسْتَقِيمُوا۟ لَهُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ۝٧ كَيْفَ
وَإِن يَظْهَرُوا۟ عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا۟ فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ
يُرْضُونَكُم بِأَفْوَٰهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ
فَٰسِقُونَ ۝٨ ٱشْتَرَوْا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا۟
عَن سَبِيلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ۝٩ لَا يَرْقُبُونَ
فِى مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ

12 Lafzen, "Allah ve O'nun Elçisi'nin huzurunda [ya da Allah ve O'nun Elçisi'nin tanık olduğu] bir andlaşma sağlaması..." yani, Allah'a ve O'nun Elçisi'ne inanan kimselerce himaye edilmesi. Burada Allah Elçisi'ne yapılan özel atıf, o'nun Allah adına konuşuyor, Allah adına hareket ediyor olması olgusunu vurgulama amacıyladır.

13 Karş. yukarıda 4. ayet. Sözü geçen "andlaşma", H. 6. yılda, Mekke yakınlarında Hudeybiye'de Hz. Peygamber'le müşrik Kureyşliler arasında aktedilen ve kendilerine açıkça düşmanlık göstermeyen inkarcılara karşı gerçek müminlerden beklenen itidal ve hoşgörü için model teşkil eden (ve bir model olarak da kalması istenen) saldırmazlık andlaşmasıdır.

14 Bu ifade, önceki ayetin başlangıç cümlesiyle bağlantılıdır ve müşrikler (Allah'tan başkasına tanrılık yakıştıranlar) arasındaki *saldırgan* kliğe işaret etmektedir.

15 *İll* terimi, bir sözleşmeden ya da kan bağından doğan ve her iki tarafı birbirini koruma yükümlülüğü altına sokan bir bağlanmayı, bir sorumluluk/yükümlülük bağını ifade ediyor (karş. Lane I, 75); koruma yükümlülüğü, sözcük olarak "koruma andlaşması" anlamına gelen *zimmet* sözcüğüyle de ifade edilmektedir.

dan çıkıp çizgiyi aşanlar[16] işte böyleleridir.

11 Ama yine de tevbe eder, salâta katılırlar ve arınma için gerekli yükümlülükleri yerine getirirlerse onlar da artık din kardeşleriniz sayılırlar:[17] Bakın, işte böyle açık açık ve ayrıntılı olarak dile getiriyoruz, bilmek öğrenmek isteyen bir topluluk için, ayetlerimizi!

12 Fakat eğer bir andlaşma yaptıktan sonra andlarını bozar[18] da dininizi karalamaya kalkarlarsa, o zaman, [kendi] andlarına saygısı olmayan bu sadakatsizlik timsali[19] kimselerle savaşın, ki (o zaman) belki [azgınlıklarından] vazgeçerler. **13** Andlarını bozan, Elçi'yi sürüp çıkarmak için yapmadıklarını komayan[20] ve size ilkin kendileri saldıran bir topluluğa karşı savaşmaktan geri mi duracaksınız? Onlardan çekiniyor musunuz yoksa? Yoo, asıl çekinmeniz gereken Allah'tır,[21] eğer [gerçekten] inanan kimseler iseniz!

وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُعْتَدُونَ ﴿١١﴾ فَإِن
تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَإِخْوَٰنُكُمْ
فِى ٱلدِّينِ ۗ وَنُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَإِن نَّكَثُوٓا۟
أَيْمَٰنَهُم مِّنۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا۟ فِى دِينِكُمْ فَقَٰتِلُوٓا۟
أَئِمَّةَ ٱلْكُفْرِ ۙ إِنَّهُمْ لَآ أَيْمَٰنَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ
﴿١٢﴾ أَلَا تُقَٰتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُمْ وَهَمُّوا۟ بِإِخْرَاجِ
ٱلرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ أَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَٱللَّهُ
أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

16 Yahut: "mütecaviz olanlar/saldırganlar." Ayetin anlam akışı içinde bu iki ifade birbirinin anlamdaşı durumundadır.

17 Bkz. yukarıda 9. not.

18 Lafzen, "eğer andlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlarsa." Bu ifade, açıktır ki, kendi inançlarından dönmeksizin Müslümanlarla dostluk andlaşmaları yapmış bulunan gayr-i müslimlerden söz ediyor. Bunların sonradan "andlarını bozmaları" ifadesi ise, Kureyşli müşriklerin Hudeybiye musalahasını ihlal etmelerini dile getiriyor ki, bu H. 8. yılda Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethine yol açmıştır.

19 *İmâm* sözcüğü (çoğulu *eimme)* sadece "lider/önder" anlamına değil, aynı zamanda ve belki de öncelikle "bağlılarınca özenilen, örnek alınan kişi" anlamına geliyor *(Tâcu'l-'Arûs);* dolayısıyla, "model", "örnek" ya da "timsâl" sözcükleriyle karşılanabilir. Daha çok "Hakkı inkar [ya da hakkı tanımayı/kabul etmeyi reddetme]" anlamına gelen *küfr* terimi burada özellikle resmî ve alenî bir andlaşmayı, bağlantıyı bilerek ihlal etmek makamında kullanıldığı için "sadakatsizlik" sözcüğüyle aktarıldı.

20 Yani, o'nun ve ashâbının Mekke'den Medine'ye göç *(hicret)* etmelerine yol açmak sûretiyle.

21 Lafzen, "Allah, Kendisinden korkmanıza daha layıktır *(ehakk).*

14 Savaşın onlarla! Allah sizin elinizle cezalandıracak onları; hor ve hakir kılacak; sizi de onlara karşı yardımıyla destekleyecek; ve inananların içlerini ferahlatıp **15** kalplerindeki öfkeyi yatıştıracak.

Ve Allah dilediğine merhametle yönelir ve bağışlar;[22] çünkü Allah doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.

16 [Ey inananlar!] Allah, aranızdan, Allah'tan, O'nun Elçisi'nden ve O'na inananlardan başka kimseden yardım gözlemeden[23] [O'nun yolunda] her türlü çabayı gösterenleri ortaya çıkarmadan,[24] kendi halinize bırakılacağınızı mı[25] sanıyorsunuz? Oysa, Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

17 HAKKI inkar ettiklerine (tutum ve davranışlarıyla) bizzat kendileri tanıklık edip dururken, Allah'ın mescidlerini ziyaret etmek yahut onarıp gözetmek, Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıran kimselerin işi değil.[26] Onlar, yapıp ettikleri boşa gidecek olan kimselerdir; ateşte yerle-

قَٰتِلُوهُمْ
يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ
عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ
غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا۟ وَلَمَّا يَعْلَمِ
ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ
وَلَا رَسُولِهِۦ وَلَا ٱلْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا۟ مَسَٰجِدَ
ٱللَّهِ شَٰهِدِينَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِم بِٱلْكُفْرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ
حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ وَفِى ٱلنَّارِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿١٧﴾

22 Bu ifade, Müslümanların savaş halinde oldukları inkarcılarla ilgilidir: çünkü Allah dilerse, onların kalplerinde bir değişme yaratıp hakkı tanıyıp benimsemelerini sağlayabilir (Beğavî ve Zemahşerî; keza bkz. *Menâr* X, 236).

23 Lafzen, "Allah'tan, O'nun Elçisi'nden ve inananlardan başka kimseyi yakın dost/yardımcı *(velîceten)* tutmaksızın."

24 Lafzen, "Allah daha sizden kimlerin cihad ettiğini/çaba gösterdiğini ortaya çıkarmamışken." Burada "Allah'ın ortaya çıkarması" ifadesiyle aktarılan ama orijinal metinde "Allah'ın bilmesi" olarak geçen ifade hakkında bir açıklama için bkz. 3:142 ve ilgili not.

25 Lafzen, "[sizi kendi halinize] bırakacağını mı..." yani, darlık ve sıkıntılarla denemeden bırakacağını mı sanıyorsunuz?

26 Geçişli formuyla *'amera* fiili, bir yeri hem ziyaret etmek, hem de idame ettirmek yahut bakıp gözetmek anlamına geliyor; buna dayanarak biz de *en ye'muru* ifadesini "ziyaret etmeleri yahut onarıp gözetmeleri" ifadesiyle aktarmayı daha uygun bulduk.

şip kalacak olan kimseler![27] **18** Allah'ın mescidlerini ziyaret etmek yahut onarıp gözetmek, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, salâtında dosdoğru ve sürekli olan, arınmak için vermekle yükümlü olduğu şeyi veren ve Allah'tan başka kimseden korkup çekinmeyen kimselere vergidir. Ve dolayısıyla, ancak böyleleri doğru yolda yürüyenler arasında olmayı umabilirler![28]

إِنَّمَا يَعْمُرُ
مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ
وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا ٱللَّهَ فَعَسَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ
أَن يَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ ٱلْحَآجِّ
وَعِمَارَةَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ
وَجَٰهَدَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُۥنَ عِندَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ

19 [Bir tek] hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı onarıp gözetmeyi, Allah'a ve ahiret gününe inanıp Allah yolunda elinden gelen her türlü çabayı gösteren biri[nin üstlendiği görevler]le bir mi tutuyorsunuz? Bu [görevler] Allah katında (hiç de) denk değildir.[29] Ve Allah [bile bile] zul-

27 Müfessirlerden bazıları, bu ayetten, müşriklerin mescidlere (Allah'a düzenli ibadetlerin yapıldığı yerlere) girmesine *izin* verilmediği sonucunu çıkarmaktadırlar. Oysa, Hz. Peygamber'in, bizzat kendisinin, bu sûrenin vahyedilmesinden sonra yani H. 9. yıl içinde müşrik Benî Sakîf oymağına mensup bir heyeti Medine'deki Mescid'de kabul etmiş olduğuna bakılırsa, bu görüşün hiçbir şekilde savunulamayacağı söylenebilir (Râzî). Bu itibarla, yukarıdaki ayet, müşriklerin "Allah'ın mescidlerini ziyaret etmelerinin ya da bakıp gözetmelerinin" ancak kendileri açısından *ahlakî bir uygunsuzluğa*, ikiyüzlülüğe delalet edeceğini ifade etmek içindir. Onların, İslam'ın merkezî mâbedi durumundaki Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan çıkarılmalarına gelince, bu konuda bkz. bu sûrenin 28. ayeti.

28 Lafzen, "olabilir ki, işte bunlar hidayete ulaşan kimseler arasında yer alırlar." *'Asâ* sözcüğü hem (Râzî'nin kaydettiği üzere) Ebû Müslim'e hem de büyük nahivci Sîbeveyh'e *(Menâr* X, 253) göre çoğu zaman "olabilir ki/ola ki/olur ki" anlamlarına gelmekle birlikte, burada, yukarıda kendilerinden söz edilen müminlerin akılda tutabilecekleri ya da tutmaları istenen umudu dile getirmektedir.

29 Çoğu müfessir bu ayette, Mekke'nin Müslümanlarca fethinden önce, Kureyşli müşriklerin, Kâbe'nin bakım ve gözetim işini yerine getirdiklerini, hacılara su temin ettiklerini *(sikâye)* ileri sürerek kendilerini başkalarından üstün görüp övünmelerine ilişkin bir îma görmüştür. Hatta, Kâbe üzerindeki bu görevlerin müşriklerin gözündeki önemini vurgulayıcı yönde Taberî'nin naklettiği bir rivayet de vardır. Buna göre, Bedir savaşında tutsak alınan Hz. Peygamber'in amcası 'Abbâs, vaktiyle Müslümanlarla beraber Mekke'den Medine'ye göç etmeyişine bir mazeret olarak Kâbe'deki bu kabil görevlerini ileri sürmüştür. Bizce, yine de bu ayetin daha derin bir başka anlamı vardır. Müslim, Ebû Dâvûd, İbni Hibbân ve Taberî'nin

meden topluluğa asla hidayet etmez.

20 (Ama) inanan, zulüm ve kötülük diyarını terk eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla her türlü çabayı gösteren kimseler(e gelince,) Allah katında en yüksek onur payesi onlarındır; ve onlardır, [sonunda] kazanacak olan!

21 Rableri onları kendi katından [doğup gelen] bir rahmetle [kendi] hoşnutluğuyla ve (nihayet) kendilerini kesintisiz bir doyum ve mutluluğun beklediği o hasbahçelerle müjdeliyor. **22** İçlerinde ebediyyen yerleşip kalacakları (bahçelerle). Demek ki, katında en büyük ödülü koyan Allah'tır![30]

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَهَاجَرُوا۟
وَجَٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ أَعْظَمُ
دَرَجَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ
رَبُّهُم بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَٰنٍ وَجَنَّٰتٍ لَّهُمْ فِيهَا
نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ
أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَابَآءَكُمْ
وَإِخْوَٰنَكُمْ أَوْلِيَآءَ إِنِ ٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْكُفْرَ عَلَى
ٱلْإِيمَٰنِ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

23 SİZ EY imana erişenler! Hakkın inkarı eğer gönüllerinde imandan daha çok yer tutuyorsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) dost ve yakın bilmeyin: çünkü içinizden kimler ki onlarla dostluk kurarsa, (bilin ki), işte onlardır kötülüğü seçen ve işleyen kimseler![31]

---

kaydettiği sahih bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in Sahâbîleri'nden biri Medine Mescidi'nde şöyle bir söz sarfetti: "İslam'ı kabul ettikten sonra, hac vakti hacılara su sağlamaktan daha iyi bir iş göremiyorum!" —bunun üzerine diğer bir sahâbî: "Yoo," dedi, "[bana kalırsa Kâbe'nin bakım ve gözetimi daha üstün"; bunun üzerine, başka bir sahâbî söze katılıp: "Hayır, hayır" dedi, "Allah yolunda *cihâd* etmek, bu söylenenlerin hepsinden daha üstündür!" Rivayete göre bu konuşmadan kısa bir süre sonra Hz. Peygamber'e Kur'an'ın bu ayeti vahyedildi. Bu rivayetten de açıkça anlaşıldığı gibi, yukarıdaki ayette dile getirilen husus, belli bir önemi haiz olsalar da, haricî tezahürleriyle sadece birtakım biçim ve kalıplara indirgenebilen yapıp-etmelere kıyasla Allah'a inanmanın ve O'nun yolunda cihad edip çaba sarfetmenin daha üstün ve önemli olduğu, kısacası Allah'a karşı gerçek ve yürekten bağlılık ve teslimiyetin törensel eylemlerden önce geldiği hususudur.

30 Bkz. 2. sûre, 203. not; 4. sûre, 124. not.

31 *Velâyet* ("bağlılık", "dostluk") terimi buradaki anlam akışı içinde, başkalarıyla diğer müminlere karşı kurulan dostluklar, ittifaklar anlamındadır (3:28'de olduğu gibi). (Bu ifadenin, en geniş anlamıyla manevî plandaki çağrışımları hakkında bkz. 4. sûre, 154. not). Sözkonusu terimin burada normal insan ilişkileri içinde yer alan "dostluk/arkadaşlık" anlamında kullanılmadığı, kişinin anne-babasına ve

24 De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, mensup olduğunuz oymak ya da boy, kazanıp (biriktirdiğiniz) mallar, kötüye gitmesinden kaygılandığınız ticaret, hoşlandığınız konutlar size Allah'tan ve O'nun Elçisi'nden ve O'nun yolunda kavga vermekten daha gönül bağlayıcı geliyorsa, bekleyin o zaman Allah iradesini açığa vuruncaya kadar;[32] Ve [bilin ki,] Allah, günaha gömülüp gitmiş bir topluluğa asla hidayet etmez."

25 Gerçekten de Allah, [sayıca az olduğunuz zaman] pek çok savaş meydanında size yardım etmişti; ve Huneyn Günü'nde de, o sayıca çokluğunuz sizi kurumlandırdığı ama (tek başına) pek bir işinize yaramadığı o gün de [öyle yapmıştı]; çünkü yeryüzü, bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti de arkanızı dönüp geri çekilmiştiniz:[33] **26** Bunun üze-

قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ
وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَٰلٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ
تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم
مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ
يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾
لَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ فِى مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ
إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ
عَلَيْكُمُ ٱلْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ

---

akrabalarına karşı iyi ve rahm edici davranmasını öğütleyen pek çok ayetin varlığıyla sabittir. Bu hususu, Müslümanlar cemaatine düşmanca davranmayan gayr-i müslimlerle dostça ilişkiler kurmanın caiz ve hatta istenir bir durum olduğunu müminlere hatırlatan 60. sûrenin 8 ve 9. ayetleri daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır. (Bu konuda bkz. benzer bir yorumun yer aldığı *Menâr* X, 269 vd.).

32 Yahut: "buyruğunun yerine gelmesini sağlayıncaya kadar." Bu ifade, Hesap Günü'nü ya da –daha muhtemeldir ki– kısır çıkar kaygılarını ahlakî değerlerin üstünde tutan *toplumların kaçınılmaz yozlaşmalarını, çöküşlerini işaret ediyor olabilir.* Ve daha önemlisi, bu ayet, soy ve kan bağına, ırk asabiyetine, ırk düşkünlüğüne toplumsal davranışları belirleyen temel öğe olarak bakan görüş ve eğilimleri reddetmekte ve bir müminin –bireysel ve toplumsal– hayatını üzerinde yükselteceği tek sağlam ve meşru temel olarak *dünya görüşünü,* hayat görüşünü ("Allah ve Rasûlü'ne bağlılık ve Allah yolunda cihad/üstün çaba göstermek" olarak) öne çıkarmaktadır.

33 Huneyn savaşı, Mekke'den Tâif'e giden yollardan biri üzerinde bulunan bir vadide, H. 8. yılda, Mekke'nin Müslümanlarca fethinden kısa bir süre sonra vuku bulmuştur. Bu savaşta Müslümanların hasmı (ki Huneyn vadisi onların arazisinde yer alıyordu) müşrik Hevâzin boyları ve onların müttefiki olan Benî Sakîf oymağıydı. Dine yeni giren pek çok Mekke'liyle takviye edilmiş olan Müslüman ordusu onikibin dolayındayken, savaşa katılan Hevâzin ve Sakîflilerin sayısı bunun üçte biri kadardı. Müslümanlar, anlaşılan, sayıca üstünlüklerine dayanarak

rine, Allah, Elçisi'nin ve inananların içlerine katından bir sükûnet indirmiş, görmediğin güçlerle donatmış[34] ve hakkı inkara şartlanan kimseleri azaba uğratmıştı: ki, hakkı inkar edenlerin cezası da böyledir zaten!

27 Ama bütün bunlara rağmen,[35] Allah dilediğini merhamet edip bağışlayacaktır; çünkü Allah çok acıyan-esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır![36]

28 SİZ EY imana erişenler! Bilin ki, Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıranlar düpedüz kirlenmiş kimselerdir;[37] bu yüz-

أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ
وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ
وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ
عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ

kendilerinden fazla emin ve rahat davranıyorlardı. Bu yüzden olacak, Huneyn vadisinin gerisindeki dar geçitlerde düşman gruplarınca kurulan bir pusuya düşürüldüler ve ağır kayıplar vererek düzensiz bir biçimde geri çekilirken bu sefer de bedevîlerin ok yağmuruna tutuldular. Yalnızca Hz. Peygamber ve o'nun ilk bağlılarının (*Muhâcir* ve *Ensâr*'ın) gayretleriyledir ki, duruma hakim olundu ve Müslümanların başlangıçta içine girdikleri bozgun havası kesin bir zafere dönüştürüldü. 25 ve 26. ayetler, gerçek yardımın ancak Allah'tan gelebileceğini; değerce "Allah'ın, O'nun Elçisi'nin ve Allah yolunda girişilecek cihadın/üstün çabanın" önüne geçirildiği sürece, sayıca çokluk olmanın, soy ve kan bağının, malın-mülkün hiçbir şeye yaramayacağını belirterek (bkz. bir önceki ayet) zikri geçen bu Huneyn savaşının bir değerlendirmesini ortaya koymaktadır.

34 Yani, manevî güçlerle. Karş. (Uhud savaşıyla ilgili olarak) 3:124-125 ve ilgili not. Keza, Bedir savaşı hk. bkz. 8:9. Ayette sözü geçen yardımın *manevî* mahiyeti, "senin görmediğin [ya da göremeyeceğin] güçlerle..." şeklindeki ayetle de işaret edilmektedir.

35 Lafzen, "sonra/bunun ardından."

36 Müfessirlerin çoğu (Taberî, Beğavî, Zemahşerî, İbni Kesîr vb.) bu ayetin daha çok inanmayanlarla ilgili olduğu ve genel bir mahiyet taşıdığı görüşündedirler. Halbuki Râzî, ayetin, Huneyn savaşının başında hatalı davranan müminlerle ilgili olduğunu söylüyor. Bizce, ilk yorum daha tercihe şayandır. (Bkz. 15. ayetin son cümlesi ve yukarıda 22. not).

37 *Neces* ("kirli, pis, murdar") terimi Kur'an'da bir tek kere ve burada geçmekte ve münhasıran manevî bir yüklem taşımaktadır (bkz. *Menâr* X, 322 vd.). Bugün doğu ve merkezî Arabistan'da yaşayan ve modern şehir ve kasabalardaki Arapların tersine Arapça deyimleri son derece aslına uygun bir düzeyde dillerinde yaşatan bedevîler ahlaken düşük, sadakatsiz ve güvenilmez kimseleri *neces* sıfatıyla nitelendirirler. *Mescid-i Harâm,* hiç kuşkusuz aslen Kâbe'dir, ama bir sonraki cümleden de anlaşılacağı gibi, dolaylı olarak bütün bir Mekke havalisini işaret etmektedir.

فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ
يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
۝٢٨ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ

den bu yıldan sonra[38] artık Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksul düşmekten kaygı duyuyorsanız, o zaman [bilin ki], Allah, dilerse sizi bolluk ve cömertliğiyle zengin kılacaktır:[39] Çünkü Allah mutlaka doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen sınırsız bilgi sahibidir!

29 [Ve] kendilerine [çok önceden] vahiy bahşedilmiş olduğu halde [gerçek anlamda] Allah'a da, ahiret gününe de inanmayan,[40] Allah ve O'nun Elçisi'nin yasakladığını yasak saymayan,[41] ve böylece [Al-

38 Lafzen, "onların bu yıllarından sonra" —yani, bu sûrenin de vahyedilmiş olduğu Hicret'in 9. yılından sonra.

39 Bu ifade, inanmayanların Mekke'de yaşamaktan yahut orayı ziyaret etmekten men edilmelerinin, bir ticaret ve iş merkezi olan şehrin bu özelliğini kaybetmesine ve dolayısıyla sakinlerinin yoksullaşmasına, mağdur olmasına sebeb olacağı yolunda bazı Müslümanların (sadece bu ayetin vahyedildiği günlerde değil, başka dönemlerde de) duydukları kaygıya işaret etmektedir.

40 Lafzen, "kendilerine [önceden] vahiy/kitap verilmiş olup da inanmayanlarla ..." yahut: "kendilerine [önceden] kitap verilen kimseler içinden inanmayanlarla ..." Bizim çeviri ve yorumlarımızda genellikle gözönünde tuttuğumuz üzere, Kur'an'daki bütün ifadelerin, bütün ilke ve öğretilerin karşılıklı olarak birbirini tamamladığı ve dolayısıyla bunların her birinin bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak okunmadıkça doğru olarak anlaşılamayacağı temel ilkesi uyarınca, bu ayetin de, savaşın ancak savunma amacıyla caiz olduğu (bkz. 2:190-194 ve ilgili not) yolundaki açık seçik Kur'ânî ilkenin ışığı altında okunması, değerlendirilmesi gerekir. Başka bir deyişle, yukarıdaki savaş buyruğu ancak, Müslümanlar cemaatine ya da devletine karşı girişilen bir saldırı yahut onun güvenliğini açıkça ve tereddüte yer bırakmayacak biçimde tehlikeye sokan bir tehdidin mevcudiyeti halinde geçerlidir. Büyük Müslüman düşünür Muhammed Abduh da bu görüşe katılarak bu ayeti tefsir ederken şöyle demektedir: "İslam'da savaş ancak hakkı ve ona bağlı olan insanları savunmak gerektiği hallerde farz kılınmıştır... Hz. Peygamber'in bütün seferleri hep savunma niteliğindedir; İslam'ın ilk dönemlerinde Sahâbîlerce girişilen savaşlar için de aynı şey geçerlidir" *(Menâr* X, 332).

41 Bizce, yukarıdaki buyruk ya da mesajın anahtar cümlesi budur. "Elçi" terimi, şüphe yok ki, burada temsîl edici anlamıyla kullanılmış olup, Yahudi ve Hristiyanların inanç ve öğreti olarak bağlılık iddiasında bulundukları bütün peygamberlere –Yahudiler için özellikle Hz. Musa'ya, Hristiyanlar için de Hz. İsa'ya– ilişkindir *(Menâr* X, 333 ve 337). Burada kendilerinden söz edilen kimseler önceki cümlede Allah'a ve Ahiret Günü'ne (yani ölümden sonraki hayata ve kişinin,

lah'ın onlar için din olarak seçtiği] hak dini din olarak benimseyip ona uymayan kimselerle[42] savaşın; tâ ki, [savaş yoluyla] baş eğdirilip[43] kendi elleriyle bağışıklık vergisi ödeyinceye kadar.

دِينَ ٱلْحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعْطُوا۟ ٱلْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَٰغِرُونَ ۝٢٩

bu dünyada yapıp-ettiklerinden bireysel olarak sorumlu tutulacağına) inanmayı inatla reddetmek gibi ciddî ve temel bir günahla suçlandıktan sonra, devamla, kendi şeriatlarına karşı işledikleri, öncekine nisbetle hafif kalan birtakım amelî günahlarla suçlanmaları ilk bakışta anlaşılmaz gibi geliyor. Öyleyse, burada onlar için yapılan "Allah ve O'nun Elçisi'nin yasakladığını yasak saymıyorlar" şeklindeki suçlamanın, Allah'a inanmamak kadar ağır bir şeyi îma ediyor olması gerekmektedir. Onlara karşı savaş buyruğunun yer aldığı bir söylem, bu anlam örgüsü içinde buradaki "şey", olsa olsa ancak, ortada hiçbir *kışkırtıcı sebep olmadığı* halde "saldırganlık eğilimi göstermek" olabilir: zaten, Allah'ın mesajını insanlara ulaştırmakla görevli *elçilerin* hemen hepsinin tebligatları aracılığıyla Allah'ın yasakladığı en ağır, en ciddî suçlardan biri de budur. Şu halde, yukarıdaki ayet, müminler için, Kur'an'a bağlı cemaate karşı saldırganca davranarak benimsemiş göründükleri kendi inançlarını dahî çiğnemekten çekinmeyen kitap ehline karşı, ama kitap ehlinin yalnızca böyle olanlarına karşı yapılmış bir savaş çağrısı olarak anlaşılmalıdır (karş. *Menâr* X, 338).

42 Bununla bağlantılı olarak bkz. 5:13-14'deki, Yahudi ve Hristiyanlar hakkında, "... akıllarında tutmaları için kendilerine söylenen şeylerin çoğunu unuttular" şeklindeki ifade.

43 Zımnen, "İslamî devletin hüküm ve yönetimi altına alınıp ...." Burada "bağışıklık vergisi" sözcükleriyle karşıladığımız *cizye* terimi Kur'an'da yalnız bir kere geçmektedir ama terimin anlamı ve onunla ifade edilen uygulamanın amacı pek çok sahih Hadisle yeteri kadar açıklanmış bulunmaktadır. Sözkonusu terim bir *ideolojik organizasyon* olarak İslamî cemaat ya da devlet kavramıyla son derece yakından bağlantılıdır: ve bu nokta, bu verginin gerçek amacı doğru olarak anlaşılmak isteniyorsa, her zaman akılda tutulması gereken bir husustur. İslamî cemaat ya da devlet organizasyonu içinde gücü yeten her Müslüman, dinî özgürlüğünü yahut cemaatin siyasal güvenliğini tehdit eden her tehlikeye karşı, böyle bir tehlikenin fiilen kendini gösterdiği her zaman *cihâd* için silahlanma yükümlülüğü altındadır; başka bir deyişle gücü yeten her Müslüman zorunlu askerlik (savunma) hizmetiyle yükümlüdür. Bu öncelikle *dinî* bir yükümlülük olduğuna göre, İslamî dünya görüşünü (İslam ideolojisini) onaylamayan gayr-i müslim uyrukların benzer bir yükümlülük altına sokulmaları haklı bir uygulama olmazdı. Ama, beri yandan onların vatandaşlık haklarının, dinsel özgürlüklerinin de bütün kapsamıyla tam bir koruma ve güvenlik altında tutulması gerekmektedir: İşte Müslüman tebaayı, vatandaşlık yükümlülüklerinin bu eşit olmayan dağılımı sebebiyle bir dereceye kadar tazmin edip dengelemek amacıyladır ki gayr-i müslim tebaa *(ehl-i zimmet,* lafzen, "andlaşmalı" [ya da "koruma altın-

30 YAHUDİLER, "Üzeyir Allah'ın oğludur" diyorlar; Hıristiyanlarsa, "İsa Allah'ın oğludur" diyorlar. Bunlar, özleri itibariyle, böylelerinin geçmiş çağlarda hakkı inkar edenlerin uydurduğu asılsız iddialara özenerek dillerine doladıkları söylentilerdir![44]

وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ عُزَيْرٌ
ٱبْنُ ٱللَّهِ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَى ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ ٱللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم
بِأَفْوَٰهِهِمْ يُضَٰهِـُٔونَ قَوْلَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَبْلُ

daki"] tebaa", yani güvenlikleri hukuken Müslüman tebaa tarafından sağlanan gayr-i müslimler) üzerine özel bir vergi yüklenmiştir. Bu itibarla, *cizye*, ne eksik ne fazla, askerî hizmetten bağışıklık vergisidir ve İslamî yönetimin bu durumdaki uyruklarıyla akdettiği "koruma sözleşmesinin" *(zimmet)* hukukî bedeli ya da karşılığıdır. (Terimin kendisi, *ceza*, yani, "tazminat ya da bedel olarak [bir şey] ödedi" fiilinden türemiştir —karş. Lane II, 422). Ne Kur'an ne de Hz. Peygamber tarafından bu vergi için kesin bir miktar ya da nisbet belirlenmiş değildir; fakat konuyla alakalı rivayetlerin hemen hepsi, bu verginin, özellikle *İslamî* bir farîza olduğu için, doğal olarak gayr-i müslimlerin değil yalnızca Müslümanların ödemekle yükümlü oldukları *zekât* ("arınma farîzası") terimiyle ifade edilen vergiden adamakıllı düşük olduğunu açıkça göstermektedir. Şu hususu da sarahaten belirtmek gerekir ki, yalnızca, eğer Müslüman olmuş olsalardı, kendilerinden askerlik hizmeti vermeleri beklenebilecek olan gayr-i müslimler, üstelik kolayca ödeyebilecekleri görülen kimseler *cizye* ödemekle yükümlüdürler. Dolayısıyla, kişisel durum ya da şartları bakımından askerlik hizmetinden hukuken zaten bağışık olan gayr-i müslim uyruklar –Hz. Peygamber'in sünnetine, öğreti ve uygulamalarına dayanılarak bilindiği üzere– *cizye* yükümlülüğünden de bağışıktırlar; bu sınıfa giren gayr-i müslimler: (a) Kadınlar, (b) ergenlik yaşına gelmemiş erkekler, (c) yaşlı erkekler, (d) hasta ve sakat erkekler, (e) rahipler, keşişler, ayrıca askerî hizmet için gönüllü olan bütün gayr-i müslimler de, doğal olarak *cizye* yükümlülüğünün dışındadırlar. Bizim yukarıda *'an yed* (lafzen, "ellerinden") terimi için kullandığımız "kendi elleriyle" yani, direnmeden ifadesi, Zemahşerî'nin bu ayet hakkındaki kendi tefsirinde verdiği muhtelif açıklamalardan birine dayanıyor. Reşid Rıza, *yed* sözcüğünü, "güç" ya da "iktidar" anlamını veren mecazî çağrışımlarıyla ele alarak, *'an yed* tabirini, teorik olarak *cizye* ödemekle sorumlu kişinin malî gücüne bağlıyor (bkz. *Menâr* X, 342): bu açıklama, hiç kuşkusuz bu verginin kabul gören tanımıyla da doğrulanmaktadır.

44 Bu ifade, vahyedilen önceki mesajların sapkın takipçilerinden söz eden önceki ayetle bağlantılıdır. *Şirk* (yani, tanrılığı [ya da tanrılık niteliklerini] Allah'tan başkalarına yakıştırma) ithamı, burada, önceki ayetteki "[Allah'ın, kendileri için din olarak vaz'ettiği] hak dini din olarak benimseyip ona uymayanlar" ifadesine açıklık kazandırmak sûretiyle, Yahudi ve Hristiyanlara da yöneltiliyor. Üzeyr'in (İbrani dilinde Ezra'nın) Allah'ın oğlu olduğu yolunda Yahudilere isnad edilen inanca gelince, belirtilmesi gerekir ki, hemen bütün klasik müfessirler, bütün Yahudilerin değil, yalnızca Arabistan Yahudilerinin böyle bir hurafeyle suçlanmış oldukları konusunda görüş birliği içindedirler. (Taberî'nin bu ayeti tefsir ederken kay-

[işte şu bedduayı hak ediyorlar:] "Allah kahretsin onları!"[45]
Zihnen nasıl da saptırılıyorlar![46] **31** Hahamlarını, rahiplerini, bir de Meryem oğlu Mesih'i, Allah'la beraber rableri olarak gördüler;[47] Oysa, Tek Tanrı'dan başkasına kulluk etmekle emrolunmuş değillerdi; (o Tek Tanrı ki,) O'ndan başka tanrı yoktur, (o Tek Tanrı ki,) sınırsız kudret ve izzetiyle, (böylelerinin) O'nun tanrılığında bir pay yakıştırdıkları her şeyden bütünüyle uzaktır, yücedir!
32 Allah'ın [yol gösterici] ışığını, laf ka-

قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ
وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا
أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾ يُرِيدُونَ أَن يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ

dettiği, İbni 'Abbâs'tan rivayet edilen bir Hadis'e göre, Medineli bir kısım Yahudi bir keresinde Muhammed'e (s) şöyle demişti: "Sen bizim kıblemizi terk etmişken ve Üzeyir'i Allah'ın oğlu olarak görmezken, biz nasıl uyabiliriz sana?") Öte yandan, Ezra (yani, Arap diliyle 'Uzeyr) bütün Yahudilerin gönlünde saygı ve itibarca müstesna bir yer tutmakta ve onlar tarafından en tazimkâr, en abartılı vasıflarla anılmaktadır. Yahudilerin inancına göre, Babil sürgünü sırasında kaybolduktan sonra Tevrat'ı yeniden toparlayıp cem ve tanzim eden, az çok bugünkü formu ve muhtevasıyla "tedvîn" eden kişidir o; ve dolayısıyla, "sonraki Yahudilikte hakim olacak olan, kendine has, resmî ve standart Yahudi din kurumunun kurucusudur" *(Encyclopaedia Britannica* 1963, c. IX, s. 15). O dönemden bu yana kendisine öylesine büyük bir saygı beslenmiştir ki, Hz. Musa Kanunları (ya da on emir) konusundaki hüküm ve içtihatları Talmutçular tarafından pratikte bu kanunların kendileriyle eşdeğer sayılmıştır, bu da, Kur'an öğretisi ışığında bakıldığında, bir insanı yarı-tanrısal bir kanun-koyucu konuma yüceltmek ve mecazî anlamda da olsa Allah'a nisbetle onu "oğul" yerine koymak ve dolayısıyla ona iftira etmek demek olacağından düpedüz affedilmez biçimde *şirk* derecesine varmaktadır. Karş. bu konuda Eski Ahid, Çıkış iv, 22-23 ("İsrail benim oğlumdur") yahut Yeremya xxxi, 9 ("Ben İsrail için bir babayım"): bu ifadelere, müşrikçe çağrışımlarından ötürü Kur'an öğretisi şiddetle karşı çıkmaktadır.

45 Parantez içinde "işte şu bedduayı hak ediyorlar" şeklindeki açıklayıcı ilavemiz, ayetin bu kısmı hakkında Zemahşerî ve Râzî'nin yaptığı inandırıcı açıklamalara dayanıyor. Aslında, Araplar "Allah kahretsin" yahut "Allah yok etsin" ifadesini doğrudan bir kargış, bir beddua anlamında kullanırlardı; fakat Kur'an öncesi Arapça'da dahî bu ifade, olağandışı tuhaf ve korkunç bir şeye dikkat çekip altını çizmeye yarayan deyimsel bir ifade karakterini de taşımaktaydı; pek çok dilbilimciye göre "bu ifade, burada da, olağan sözcük anlamından çok, dikkat uyandırıcı, belli bir olguya dikkat çekici işlevi için kullanılmıştır" *(Menâr* X, 399).

46 Bkz. 5. sûre, 90. not.

47 Karş. 3:64.

labalığıyla[48] söndürmek istiyorlar: Fakat Allah [bunun gerçekleşmesine] izin vermeyecektir, çünkü O, ışığının olanca aydınlığıyla yayılmasını irade etmiştir, hakkı inkar edenler bundan hoşlanmasa da![49]

33 O'dur, dinini bütün [bâtıl] dinlere karşı üstün kılmak üzere[50] hidayeti ve hak dini [yaymak göreviyle] Elçisi'ni gönderen; Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıranlar bundan hoşlanmasalar da.

34 Siz ey imana erişenler! Bilin ki, hahamların, rahiplerin çoğu, insanların mallarını, haksızcasına yiyip yutuyor ve [onları] Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Fakat bütün o altın ve gümüşü toplayıp Allah yolunda harcamayanlar[51] var ya, (işte) onlara [sonraki hayat için] çok çetin azabı müjdele: **35** Bu [toplanıp saklanan altının, gümüşün] cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınlarının, böğürlerinin ve sırtlarının damgalanacağı Gün,[52] [bu günahkarlara,] "İşte, kendiniz için topladığınız hazineler!" denecek, "Şimdi tadın bakalım, sarılıp sakladığınız hazinelerin [başınıza açtığı belanın] tadını!"

بِأَفْوَٰهِهِمْ
وَيَأْبَى ٱللَّهُ إِلَّآ أَن يُتِمَّ نُورَهُۥ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٣٢﴾
هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى
ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْأَحْبَارِ وَٱلرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ
أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۗ وَ
ٱلَّذِينَ يَكْنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِى
سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا
فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَظُهُورُهُمْ ۖ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا۟
مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

---

48 Lafzen, "ağızlarıyla" —30. ayette sözü geçen "söylenti"lere (yani, bâtıl inançlara) ilişkin bir atıf.

49 Lafzen, "Allah *illâ* ki nurunu tamamlayacaktır" ya da "olgunlaştıracaktır." Tercümedeki "çünkü O ... irade etmiştir" (yani, sapkınlık içinde olanların arzusu hilafına) ifadesi, orijinal ibaredeki *illâ* lafzının yükleminden çıkarsanmıştır.

50 Karş. 3:19 —"Allah katında yegane [hak] din, [insanın] O'na boyun eğip teslim olmasıdır." Bkz. keza 61:8-9.

51 Büyük bir ihtimalle bu ifade, her şeyden önce, Yahudi ve Hristiyan cemaatlerinin zenginliğine ve bu cemaatlerin bu zenginliği kötüye kullanmalarına işaret etmektedir. Yine de bazı müfessirler, buradaki îmanın, Müslümanlar da dahil, doğru/maruf amaçlar için hiçbir harcamada bulunmaksızın servet toplayan ve ona sarılıp tutunan herkesi içine aldığı görüşündedirler.

52 Karş. Hasis ve tamahkar kimseleri öteki dünyada bekleyen azap konusunda 3:180'deki paralel temsîlî anlatım. Bu ve benzer temsîllerin öte dünya ve kıyamet olgusuna ilişkin îma ve çağrışımları için bkz. Ek I.

36 BİLİN Kİ, Allah'ın nazarında ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gün koyduğu ölçü uyarınca onikidir; [ve] bunlardan dördü haram aylardır;[53] işte [Allah'ın] her zaman geçerli sapasağlam yasa[sı] budur. O halde, bu [aylar] konusunda artık kendinize yazık etmeyin.[54]
Ve onlar sizinle nasıl topyekün savaşıyorlarsa, siz de Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıranlarla öyle topyekün savaşın;[55] ve bilin ki Allah, kendisine karşı sorumluluk bilincine sahip olanlarla beraberdir.

إِنَّ عِدَّةَ ٱلشُّهُورِ عِندَ ٱللَّهِ
ٱثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضَ مِنْهَآ أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ ۚ فَلَا
تَظْلِمُوا۟ فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَٰتِلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً
كَمَا يُقَٰتِلُونَكُمْ كَآفَّةً ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ

53 Bu ifade, arkasından gelecek olan savaş buyruğuyla alakalıdır (bkz. bundan sonraki not). Bu ayette sözü edilen aylar, güneş takvimindeki aylar değil de, güneş yılının mevsimleri içinde tedrîcen (yılda on günlük bir farkla ilerleyerek — T.ç.n.) dolaşan ay takviminin (ya da ay sistemine göre düzenlenmiş takvimin) aylarıdır (bkz. 2. sûre, 165. not). Bu sisteme göre ayın kolay gözlenebilir hareketlerine dayanılarak yapılan takvim, güneş yılının (ya da güneş takviminin), keyfî tesbitlere dayanan takvime göre daha doğal ve yalın olduğu için ayette ay sistemi "[Allah'ın] her zaman geçerli gerçek yasa[sı] *(dîn)*"i olarak nitelendirilmektedir. İslam öncesi Arabistan'da savaşmanın yasadışı ya da bozgunculuk sayıldığı –ki İslam da bu örfü pekiştirmiştir (bkz. yukarıda 6. not)– bu aylar: Muharrem, Receb, Zilkâde ve Zilhicce'dir.

54 Ay sistemine göre belirlenen ayların mevsimler içinde dolaşmasının yol açtığı belli birtakım ticarî mahzurlardan kaçınmak çabası içinde müşrik Araplar, ay takvimini az çok kararlı (dolanımsız) ve böylece güneş yılına kabaca uygun hale getirmek amacıyla, her sekiz yıllık dönem içinde sırayla üçüncü, altıncı ve sekizinci yıllarda aylara bir onüçüncü ay ilave ederlerdi. Müslümanların bu ilaveyi, hiçbir haklı mazereti olmayan böylesine keyfî bir düzenlemeyi kabul etmeleri, hac farîzasının ve Ramazan orucunun hep aynı mevsimlere bağlanması ve dolayısıyla bu ibadetlerin uygulanmada ya hep zor ya da hep kolay günlere, kolay mevsimlere rast getirilmesi demek olurdu ki her iki durumda da inananlar, bu ibadetlerin özünde yatan ruhsal amacı zedelemiş, gölgede bırakmış olurlardı. Ayette "bu aylar konusunda kendinize yazık etmeyin" ifadesiyle anlatılmak istenen de budur bizce. Yani, Allah'tan herhangi bir hüccet, bu yolda bir buyruk olmadıkça, müşriklerin ihdas ettiği bir âdeti benimseyerek kendinize yazık etmeyin (yani, ibadetlerin yıldan yıla değişen mevsimlerde, uzun kısa, sıcak soğuk, zor ya da kolay, yılın değişik günlerinde size kazandıracağı arındırıcı, duyarlandırıcı feyizden kendinizi yoksun kılmayın —T.ç.n.).

55 Yani, "onlar, hakka karşı direnişlerinde size karşı nasıl topyekün birleştilerse, siz de hak yolunda kendinizi adamaya hazır bir tavırla onlara karşı öyle topyekun

37 [Aylara] ilave yapmak, [onların] hakkı tanımaktan kaçınma tavırları içinde olsa olsa fazladan bir örnek, hakkı inkara yeltenenleri (daha da) saptıran bir [vesile]dir.[56] Bu [ilaveyi], ayların sayısını Allah'ın yasak kıldığı takvime uyarlamak amacıyla bir yıl olumlayıp bir yıl yasak sayıyor[57] ve böylece Allah'ın yasak kıldığı şeyi (kendilerince) meşrulaştırmaya kalkışıyorlar.[58] Kendi yaptıkları (bu) kötülük güzel görünüyor onlara. Zaten Allah hakkı tanımaktan kaçınan insanları doğru yola yöneltmez.

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِـُٔوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ
اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ ۚ زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ

38 SİZ EY imana erişenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda savaşa çıkın" diye çağrıldığınız zaman yere çakılıp kalıyorsunuz?[59] Sonraki hayatı[n iyiliklerini] göz-

birleşin." Müslümanlara inanmayanlara karşı savaş açma izninin verildiği ortam ve şartlar konusunda bkz. bu sûrenin baş kısımları ve özellikle 12-13. ayetler; ve yine savaşla ilgili genel ilkelerin konduğu 2:190-194.

56 Lafzen, "ayların sayısını çoğaltmak, hakkın inkarında *(küfr)* bir ziyadeleşmedir." Bizim "aylara ilave yapmak" ifadesiyle aktardığımız *nesî* teriminin "geciktirme/tehir" olarak da tercümesi mümkündür; yani, yukarıda 54. notta açıklandığı gibi, sırf dünyevî gerekçelerle geleneksel ay takvimini güneş yılına yaklaştırmak amacıyla ay yılının, İslam öncesi Araplarının yaptıkları gibi, dönemsel olarak bir onüçüncü ay ilavesiyle geciktirilmesi, uzatılması. Kur'an bu uygulamayı, muhtelif ibadetlerin muktezası olarak ay takvimine uyulması konusundaki ilahî buyruğa ters düştüğü için, *küfr*'ün ilave bir örneği, taşkın bir tezahürü olarak nitelendirmektedir (karş. önceki ayet ve 2:189 ile ilgili not 165).

57 İslam öncesi dönemde Arapların, sekiz yıllık bir devre içinde üçüncü, altıncı ve sekizinci yıllara bir onüçüncü ay ilave ederek yaptıkları keyfî uygulamaya işaret ediliyor.

58 Yukarıda sözü geçen artırmayı ya da geciktirmeyi yaparak, müşrik Araplar çoğu yıl, diyelim ki, ayların sayısını oniki olarak sabit tutabiliyorlardı; ama dört haram ayı (Muharrem, Receb, Zilkâde, Zilhicce) ay sistemindeki dolanımlı durumlarından koparark tabii işleyişe açıkça saygısızlık yapmış, onu çığırından çıkarmış oluyorlardı.

59 Yani, "geçici haz ve doyumlarıyla bu dünyadaki hayata sarılıp tutunarak, savaşa çıkın buyruğuna icabet etmekte yılgınlık ve atalet gösteriyor, ağırdan alıyorsunuz." Bu sûrenin bundan sonraki çoğu ayeti gibi, bu ayet de H. 9. yılda yapılan Tebük seferine ilişkindir. Bu seferin en önde gelen sebebi, Hz. Peygamber'in, İslam'ın

den çıkarıp bu dünyadaki hayat[ın rahatlıklarıyl]a mı kendinize doyum sağlama peşindesiniz? Fakat bu dünyadaki hayatın verdiği haz ve doyum sonraki hayatın vereceği yanında değersiz bir şeyden başka nedir ki!

39 (Bakın) eğer [Allah yolunda] savaşa çıkmazsanız, sizi çok çetin bir azapla cezalandırıp yerinize başka bir topluluk getirir; ki böyle yapmasında O'na hiçbir şekilde engel olamazsınız: çünkü Allah'ın, her şeyi irade ve takdir etmeye gücü yeter.

40 Eğer siz Elçi'ye[60] yardım etmezseniz, o zaman [bilin ki] o'na [yine] Allah [yardım edecektir, tıpkı,] o hakkı inkara şartlanmış olan kimseler o'nu yurdundan sürüp çıkardıkları zaman yardım etti[ği gibi]; (ki o gün) [o yalnızca] iki kişiden biriydi[61] ve bu iki kişi [saklandıkları] ma-

إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُم بِالْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا مِنَ الْءَاخِرَةِ ۚ فَمَا
مَتَٰعُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا فِى الْءَاخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنفِرُوا
يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ
وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾
إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا
ثَانِىَ ٱثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِى ٱلْغَارِ

Arabistan'daki hızlı gelişiminden kaygı duyan ve Hz. Peygamber'in düşmanı Ebû 'Âmir tarafından kışkırtılan Bizanslıların, Medine'ye doğru yürüyüp Müslümanları ezmek amacıyla yarımadanın sınır boylarında büyük bir kuvvet toplamakta oldukları yolunda aldığı haber olmuştu (bkz. Ebû 'Âmir gibi kimselerin karşı çabaları hakkında bu sûrenin 107. ayeti ve ilgili 142. not). Böyle bir saldırıya karşı tedbir olarak Hz. Peygamber, Müslümanların o günkü imkanları içinde güçlü bir kuvvet topladı ve H. 9. yılın Receb ayında sınıra doğru hareket etti; Medine ile Şam arasında yarı yolda bulunan Tebük'e varınca, Hz. Peygamber, ya Bizanslıların Arabistan'ı işgal için henüz hazır olmadıklarını ya da şimdilik böyle bir niyetten vazgeçmiş olduklarını tesbit ettiğinden olacak, ancak savunma amacıyla savaşa girilebileceği yolundaki İslamî ilkeye uyarak herhangi bir çatışmaya girmeden bağlılarıyla birlikte Medine'ye döndü. Bu sefer için gerekli hazırlıklar yapıldığı sırada, münafıklar ve müminler arasından da küçük bir grup Bizans'la savaşa girmek konusunda (bu ve bundan sonraki ayetlerde işaret edilen) aşırı bir direnç ve isteksizlik sergilediler. İşte bu isteksiz azınlıktır, yukarıdaki ayette "size ne oldu ki ... yere çakılıp kalıyorsunuz!" ifadesiyle yerilenler *(Menâr* X, 493).

60 Lafzen, "o'na", yani Muhammed'e (s).

61 Lafzen, "ikinin ikincisi." Hz. Peygamber'in, M.S. 622 yılında Hz. Ebû Bekir'le birlikte Mekke'den Medine'ye hicretine ilişkin bir îma. "İkinin ikincisi" ifadesi bir hiyerarşiyi îma etmiyor, "iki kişiden biri" anlamına geliyor. Karş. Hz. Peygamber'in yine bu olay sırasında arkadaşı Hz. Ebû Bekir'e söylediği rivayet edilen

ğaradayken Elçi arkadaşına, "Üzülme" dedi, "Allah bizimle beraberdir."[62] Ve derken Allah o'na katından bir sükûnet/bir güven duygusu[63] bahşetti, o'nu sizin göremeyeceğiniz güçlerle destekledi ve (böylece,) hakkı inkara şartlanmış olanların dâvâsını bütünüyle yere düşürdü, Allah'ın dâvâsı ise (böylece her zamanki gibi) üstün ve yüce kaldı:[64] çünkü Allah, kudretçe en üstün, hüküm ve hikmetçe en uludur.

41 [Sizin için] kolay da olsa zor da olsa,[65] savaşa çıkın; ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda yürekten çaba gösterin; (çünkü) eğer bilirseniz, bu sizin kendi iyiliğiniz içindir!

42 Ortada umulmadık türden bir kazanç ve kolay bir sefer [umudu] olsaydı, [ey Peygamber] kuşkusuz, arkandan gelirlerdi; fakat çıkılacak yol onlara çok uzun geldi.[66]

إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ
إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ
بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ
وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾ انفِرُوا
خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾
لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ
وَلَٰكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ

---

söz: "Üçüncüleri Allah olan iki (kişi)ye, sence ne olabilir ki?" (Buhârî, *Kitâbu Fezâili Ashâbi'n-Nebî*: Hz. Peygamber'in Arkadaşlarının Erdemleri Bölümü).

62 Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir Medine'ye hicret için yola çıktıklarında, önce Mekke yakınlarında Sevr Dağı'ndaki bir mağarada üç gece saklandılar; orada, onların izini süren Mekkeli müşrikler tarafından neredeyse bulunup yakalanacaklardı (a.g.e.).

63 Karş. Yukarıda 26. ayet.

64 Lafzen, "Allah'ın kelimesi en uludur." Burada bizim "dâvâ" olarak aktardığımız sözcük, cümlede iki kere geçen ve tam karşılığı "söz/sözcük" olan *kelime* sözcüğüdür.

65 Lafzen, "hafifçe ya da ağırca." Çeviride benimsenen ifade, çoğu klasik müfessirin bu ayete ilişkin yorumlarına uygundur (örn. Zemahşerî ve Râzî).

66 Bazı Müslümanların Hz. Peygamber'in çağrısına uyup (yukarıda 59. notun son paragrafında sözü edilen) sınır boylarına düzenlenen sefere katılmak konusunda gösterdikleri isteksizliğe ilişkin bir atıf. Seferin hedefi durumundaki Tebük'e varmak için yapılması gereken yaklaşık ondört günlük zorlu yürüyüş, seferin sonucuna ilişkin belirsizlik ve nihayet katlanılması zorunlu sıkıntılar, bilinç ve duyarlılıktan yana zayıf olan müminlerle iki yüzlülerin (münafıkların) olur olmaz her türlü mazerete başvurarak seferden geri durmalarına yol açtı. Sonraki ayetten de anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber çoğu hallerde bu mazeretleri kabul edip sahiplerinin Medine'de kalmalarına izin verdi.

(Bu yetmiyormuş gibi,) bir de [ey inananlar, sizin dönüşünüzden sonra] o (sefere katılmayan) kimseler, Allah'a yemin edip [bu yalan yeminle] kendilerini tehlikeye sokarak, "Gücümüz olsaydı, mutlaka sizinle beraber çıkardık" diyecekler: Oysa Allah, onların düpedüz yalan söylediklerini elbette biliyor!

43 Allah seni affetsin [ey Peygamber]![67] Daha kimin doğru söylediği senin için (iyice) ortaya çıkmadan ve sen [kimler] yalancı (iyice) tanımadan, niçin [evde kalmaları yolunda] onlara izin verdin?

44 Allah'a ve Ahiret Günü'ne [yürekten] inananlar kendilerini [Allah yolunda] mallarıyla, canlarıyla cihad etmekten bağışık tutmanı senden istemezler. Ve zaten kendisine karşı kimin sorumluluk bilincine sahip olduğu konusunda Allah mutlak bilgi sahibidir:[68] **45** Yalnızca, Allah'a ve Ahiret Günü'ne [yürekten] inanmayanlar senden bağışıklık isterler; ve bir de kendilerini şüphe ve tereddüdün eline kaptırıp da kararsızlık içinde bir o yana bir bu yana gidip gelenler.

46 Çünkü, [gerçekten seninle sefere] çıkmak isteselerdi, elbette, bunun için bir hazırlık yaparlardı: zaten Allah onların kal-

وَسَيَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ لَوِ ٱسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ
أَنفُسَهُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا
ٱللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ ٱلَّذِينَ
صَدَقُوا۟ وَتَعْلَمَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَـْٔذِنُكَ ٱلَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ أَن يُجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ
وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَـْٔذِنُكَ
ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَٱرْتَابَتْ
قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِى رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ أَرَادُوا۟
ٱلْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا۟ لَهُۥ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ ٱللَّهُ

67 Dilek ya da temenni formunda dile getirilmiş olsa da, bu ifadenin, "Allah seni affeder" ya da "Allah seni affetti" anlamında, kendilerinin sefere katılmaktan mazur görülmelerini isteyen kimselerin şüphe götürür özürlerini hataen, ama beşerî açıdan anlaşılabilir nedenlerle kabul etmesi yüzünden Hz. Peygamber'in ahlaken sorumlu tutulmayacağını bildiren bir bağışlama *ifadesi/ikrarı* olduğu görüşünde bütün müfessirler birleşmişlerdir. Bizce bu "bağışlama" bildirisi, öncelikle, Hz. Peygamber'i, sözkonusu meselede fazlaca serbest davrandığı kaygısıyla *kendini suçlamaktan*, kendini kınamaktan kurtarma niyetine matuftur. (Akılda tutulmalıdır ki, *Tevbe* sûresinin bu bölümü Tebük seferi sırasında ya da seferden hemen sonra vahyedilmiştir).

68 Lafzen, "Allah, sorumluluk bilinci taşıyanlar *(bi'l-müttakîn)* hakkında mutlak bilgi sahibidir."

kış tarzlarını beğenmedi ve bu yüzden onları (seferden) alıkoydu; ve kendilerine, "Peki, [sizler de] evlerinizde oturun bakalım, [öteki] oturanlarla[69] beraber" denildi.

47 [Ey inananlar!] Bu [münafıklar] sizinle beraber sefere çıksalar da, aranıza nifak sokmaktan başka bir şey yapmayacaklar ve içinizde kendilerine kulak verenler olduğunu görüp aranıza fitne sokmak amacıyla saflarınıza sokulacaklardı; ne var ki, Allah kötülük peşinde olanlar hakkında eksiksiz bilgi sahibidir.

48 Aslında onlar bundan önce[70] de fitne çıkarmaya çalışmışlar ve sana karşı [ey Peygamber] türlü türlü düzenler kuragelmişlerdi, tâ ki onların hiç hoşuna gitmese de hak vahyedilip Allah'ın yargı ve iradesi kendini gösterinceye kadar.

49 Ve onların arasında, "[Evde kalmam için] bana izin ver; beni böylesine çetin bir sınava sokma!" diyen [niceleri] vardı.[71] Ama işte [tam da böyle bir istekte bulunmakla sınavı zaten başından kaybetmiş ve] kötülüğün ayartısına yenik düşmüş oldular:[72] ve (bunun bir sonucu o-

اتْبَعَاتَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾
لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا
خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ
قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ
أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ
ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ

69 Bu ifade, makul ve meşru gibi görünen mazeretlerle sefere katılmayacak durumda olan bir kısım arkadaşlarına Hz. Peygamber tarafından verilen izni (bkz. 43. ayet) îma ediyor olabilir (Taberî, Zemahşerî, Râzî). Sözkonusu olan böyle bir izinse, bu zaten ikiyüzlülerin kendi lehlerinde kullanmaya dünden hazır oldukları bir şeydi. Allah'ın münafıkları böyle bir günah üzere alıkoyması, ya da onların böyle bir günah işlemelerine meydan vermesi konusunda bkz. 2:7 ve ilgili 7. not, keza 3. sûre, 117. not.

70 Yani, Tebük seferinden önce, bu bölümlerin vahyedildiği günlerde.

71 Yani, Hz. Peygamber'in sefer için hazırlıklara giriştiği günlerde.

72 Bkz. yukarıda 44 ve 45. ayetler. Belirtmek gerekir ki, (bizim "beni böylesine çetin bir sınava sokma" ifadesiyle çevirdiğimiz) *lâ teftinnî* emir formundaki *fetene* fiili de *fitne* ismi de sınav, deneme, imtihan, bela, kötülük yönünde ayartı, iğvâ, kışkırtma, zulüm, baskı, ayrılık, nifak, karışıklık, iç savaş gibi büyük bir anlamlar, çağrışımlar alanını kapsayan aynı kökten gelmektedir (karş. 8. sûre, 25. not). Arapça'dan başka bir dilde bu anlam farklılıklarının hepsini birden bir tek söz-

larak da) bilin ki, cehennem, hakkı tanımaktan kaçınanların hepsini er geç kuşatacaktır.

50 Senin başına iyi bir hal gelse,[73] [ey Peygamber,] bu onları eseflendirir; ama başına bir musibet gelse, [kendi kendilerine,] "Biz önceden bizim (için gerekli) tedbirleri almıştık!" derler; ve sevinç içinde dönüp giderler.

51 De ki: "Bizim başımıza, asla Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey gelmez! O bizim yüceler yücesi Efendimizdir; o halde, inananlar (yalnızca) Allah'a güvensin!"

52 De ki: "Bize [olması mümkün] iyiler iyisi iki şeyden birisi değil de, ille de [kötü] bir şey olmasını mı umup gözlüyorsunuz?[74] Fakat, bilin ki, sizin kadar biz de gözlüyoruz, Allah'ın [ya] kendi katından[75] ya da bizim elimizle sizi bir azaba uğratmasını! O halde, umutla gözleyin; bilin ki, biz de sizinle birlikte gözleyeceğiz!"

53 De ki: "[Allah uğruna olduğu görüntüsü altında] ister gönüllü olarak harcayın, ister gönülsüzce: bu sizden asla kabul edilmeyecektir;[76] çünkü, siz kötülü-

جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌۢ بِٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ
تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا۟ قَدْ أَخَذْنَآ
أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا۟ وَّهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُل لَّن يُصِيبَنَآ
إِلَّا مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَىٰنَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ إِلَّآ
إِحْدَى ٱلْحُسْنَيَيْنِ ۖ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ
ٱللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِندِهِۦٓ أَوْ بِأَيْدِينَا ۖ فَتَرَبَّصُوٓا۟ إِنَّا
مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ أَنفِقُوا۟ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا
لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ ۖ إِنَّكُمْ

---

cük ya da ifadeyle dile getirmek imkansız olduğu için *fitne* teriminin karşılığı, *ister istemez*, yer aldığı anlam örgüsüne göre değişecektir.

73 Yani, bu sûrenin büyük bir kısmının vahyedildiği Tebük seferi sırasında. Bununla birlikte, akılda tutulmalıdır ki, bu ayetler sadece tarihsel olgulara dikkat çekmiyor, aynı zamanda ve belki daha çok ikiyüzlülüğün genel çehresini sergilemek amacını güdüyor.

74 Yani, ya zafer ya da Allah yolunda şehid olma. *Terabbesa* fiilinin, daha çok *ümitle* beklemek çağrışımı verdiği için, "umup gözlemek" şeklinde karşılanması yerinde olacaktır.

75 Zımnen, öte dünyada.

76 Yani, "bu, asla Allah için kabul edilebilir olmayacaktır": yahut "bu asla Allah uğruna harcanmış sayılmayacaktır." Pek çok münafıkta görülen ve görünüşte yüce ahlakî değerler, ahlakî ülküler uğrunaymış gibi olsa da, gerçekte sadece göste-

ğe gömülüp gitmeye niyetli bir topluluksunuz!"

54 Onların yaptığı harcamaların kendilerinden [bir iyilik olarak] kabul edilmesinde biricik engel,[77] onların Allah'ı ve O'nun Elçisi'ni tanımaktan kaçınır bir eğilim göstermeleri, (dolayısıyla) namaza ancak üşene üşene katılmaları[78] ve [iyi amaçlar için] ancak gönülsüzce harcamalarıdır. **55** Öyleyse, onların geçici servetleri yahut çocukları[nın çokluğundan duydukları doyum] sakın seni imrendirmesin: Allah bütün bunlarla dünya hayatında onlara sadece azap vermek ve canlarının hakkı [hâlâ] inkar edip dururlarken çıkmasını istemektedir.[79]

56 Sizden olmadıkları, fakat [sadece] korkunun yönlendirdiği bir topluluk oldukları halde Allah'a yeminle sizden olduklarını söylerler: **57** (oysa) [yeryüzünde] sığınacak bir yer yahut bir mağara, bir kovuk bulabilselerdi önünü ardını düşünmeden panik içinde dönüp oraya başlarını sokarlardı.[80]

كُنتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾
وَمَا مَنَعَهُمْ أَن تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا
وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾
فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ
لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ
وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ
وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ
مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ

---

rişe ve insanların katında övgü ve saygınlık elde etme saikine dayanan "bonkörlük" ya da "hayırlı girişimler"i desteklemeye teşne gözükme tavrına işaret eden bir ifade (karş. 2:264 ve 4:38).

77 Lafzen, "...nın dışında yaptıkları harcamaların kabul edilmesine hiçbir şey engel değildir."

78 Lafzen, "ve üşenmeden namaza yaklaşmazlar" —yani, belli ibadet eylemlerine katılırken, bunu içten, yürekten bir yönelmeyle ve inanarak değil sadece gösteriş için, zevahiri kurtarmak için yaparlar.

79 Zımnen, "ahirette pişmanlık duymak zorunda kalacakları günah yüzünden." Bkz. 3:178 ve 8:28 ve bunlarla ilgili notlar.

80 Böylece Kur'an, nifak ve ikiyüzlülüğün temelinde en derin, en köklü saik olarak *korkunun* yer aldığını gösteriyor: ahlaken bağlanma, taahhüt altına girmiş olma korku ya da endişesinin; mevcut toplumsal çevreden açıkça kopmanın yol açacağı yoksunluklardan yana duyulan korkunun vb. Toplumsal statü ve saygınlık için duydukları alt edilmesi zor, bayağı, ahlak dışı tutkuları içinde "münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, Oysa onları [kendi kendilerini] aldatma tuzağı içinde bırakan O'dur" (4:142); ve yine "onlar Allah'a karşı umursamaz davranırlar, bu yüzden Al-

58 Ve onların arasında [ey Peygamber,] Allah için sunulan şeylerin [dağıtımında] sana dil uzatanlar var:[81] onlardan kendilerine birşey verilirse memnunlukla karşılarlar; ama birşey verilmediğini görseler, işte o zaman öfkeden neredeyse deliye dönerler. **59** Oysa, Allah'ın kendilerine verdiği ve O'nun Elçisi'nin de verilmesini [sağladığı][82] şeylerle yetinip hoş-

وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا
رَضُوا وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ
أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

lah da onları gözden çıkarır" (9:67). Bu bakımdan belirtmek yerinde olacaktır ki, daha uygun bir karşılık bulunamadığı için "ikiyüzlü" (hypocrite) sözcüğüyle çevirdiğimiz Arapça *münâfık* terimi hem çevresindekileri bilerek aldatmaya çalışan deyim yerindeyse bilinçli mürailer için, hem de zihin karışıklığı, ruh boğuntusu ya da irade eksikliği yüzünden ***kendi kendilerini*** aldatma zaafı içindeki kararsız insanlar için kullanılır. Bu terim üzerinde daha geniş bir tartışma için bkz. terimin muhtemelen Kur'an'da ilk defa kullanıldığı 29:11'de 7. not.

81 *Sadakât* (tekili *sadaka)* terimini İngilizcede tam olarak karşılayan bir sözcük olmadığı için burada "Allah için sunulan şeyler" diye tercüme ettik. *Sadaka* terimi, hem inanan kişinin bir başkasına sevgi ve merhamet saikiyle ihtiyarî olarak sunduğu her şeyi, yaptığı her türlü yardımı, hem karşılığında dünyevî hiçbir şey beklemeden, ahlakî ya da hukukî gerekçelerle yapmakla yükümlü olduğu yardımları, yani, örneğini 2:263 ve 264'de gördüğümüz *(sadakât* kavramının birincil anlamına denk düşmek üzere) her nitelikle hayırhahça ya da diğergâmca sunulan şeyleri yahut yapılan iş ve eylemleri, ve hem de *zekât* dediğimiz ("arındırıcı yükümlülük": çünkü bunun ödenmesi, deyim yerindeyse, kişinin malını ya da servetini, bencil tasarruflarının yol açabileceği bulaşıklıklardan arındırır) zorunlu vergiyi kapsar. Yukarıdaki ayetin anlam örgüsü içinde bu terim, Müslüman cemaatin ya da devletin toplayıp yönlendirdiği malî kaynak ve imkanları işaret etmektedir. Bu kaynak ve imkanların hayırhahça, diğergâmca yapılan ihsanlar olma özelliği, onların hangi doğrultuda kullanılacağını belirleyen aşağıdaki 60. ayetle bir kere daha –ama bu sefer onlardan yararlandırılan kimseler açısından– ortaya konmaktadır.

82 Lafzen, "Allah onlara ne verdiyse ve O'nun Elçisi": ***gerçek*** veren elin Allah, Rasûl'ün ise bir vesile, bir vasıta olduğunu dile getiren tipik Kur'ânî bir ifade birimi. Bu bölüm ilk ağızda her ne kadar Medine'deki münafıklarla ve dolayısıyla tarihsel bir durumla ilgili ise de, bu ayetlerin ortaya koyduğu mesaj, vahyedilmelerine neden olarak karşımıza çıkan tarihsel olayı aşarak "her çağda ve her toplumda namuslu düşünce ve aksiyonun yoluna çıkan eyyamcı/ikiyüzlü kişiliğin genel tutum ve zihniyetini" sergilemektedir *(Menâr* X, 567). Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, bu anlam örgüsü içinde "Allah'ın Elçisi"ne ilişkin gönderme, Peygamber Muhammed'in (s) ***kişiliğiyle*** sınırlı olmayıp temsilî bir ifade tarzı içinde, o'nun aracılığıyla vaz'edilen İslam Hukuku'nu ve dolayısıyla bu hukuka dayanarak yetkiyi elinde tutan ve ona göre yöneten her yönetimi işaret etmektedir.

nut olsalardı ve "Allah bize yeter! Allah, bolluk ve bereketinden bize [dilediğini] verecektir; O'nun Elçisi ise bize verilmesini [sağlayacaktır]; doğrusu, biz umutla ve yürekten Allah'a yönelmişiz," deselerdi, [bu onlar için elbette daha iyi olurdu].

وَقَالُوا حَسْبُنَا
اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ
رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ
وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً
مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ وَمِنْهُمُ الَّذِينَ
يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ

60 Allah için[83] sunulan şeyler, yalnızca yoksul ve düşkünler, bu konuyla ilgilenen görevliler,[84] kalpleri kazanılacak olan kimseler içindir; ve insanları boyunduruklarından kurtarmak için; ve borçlarını ödeyemeyecek durumda olanlar için; ve Allah uğruna girişilebilecek her türlü çaba için ve yolda kalmış kimseler için: bu, Allah'tan (uyulması zorunlu) bir yönergedir; çünkü Allah, doğru hüküm ve hikmetle yön gösteren mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.[85]

61 [HAKKIN düşmanları] arasında, "O her söze kulak veriyor"[86] diyerek Peygamber'i yerip kınayanlar var.
De ki: "[Evet,] o, hakkınızda hayırlı ola-

83 Bkz. Yukarıda 81. not.

84 Yani, *zekât*ın toplanması ve yönlendirilmesiyle görevli kimseler.

85 Bu sekiz kategori, *zekât*ın harcanabileceği ya da tahsis edilebileceği bütün alanları hulasa etmektedir. "Kalpleri kazanılacak olanlar" deyimiyle, açıktır ki, İslam'ı anlamaya ve belki benimsemeye yatkınlık gösteren ve İslam'a dönmeleri yönünde, dolaylı ya da dolaysız yollarla (yani, İslam öğretisinin en etkin ve doğru biçimde insanlara ulaşması ve yayılması için başvurulması mümkün ve meşru olan her türlü araçla) çaba sarf edilecek olan kimseler kasdedilmektedir. *Fi'r-rikâb* ("insanları boyunduruklarından kurtarmak için") terimine gelince, hem savaş esirlerinin hem de kölelerin fidye ödenip kurtarılmalarıyla ilgili olan bu terim için bkz. 2. sûre, 146. not. *Ğârimûn* terimi, iyi niyet ve amaçlarla borçlanıp sonra da kendi hata ve eğrilikleri olmaksızın borcunu ödeyemeyecek duruma düşenleri işaret etmektedir. "Allah uğruna" ya da "Allah yoluna" terimi, İslam'ın yayılıp insanlara ulaşması başta olmak üzere doğru ve maruf amaçlarla yapılan her türlü harcamayı, savaşta ve barışta hak uğruna girişilen her türlü çabayı içine alır. *İbnu's-sebîl* ("yolda kalmış") deyiminin anlamı için bkz. 2. sûre, 145. not.

86 Yani, "duyduğu her şeye inanıyor." Çoğu müfessir, bununla, münafıkların Hz. Peygamber için, o'nun başkaları hakkında –iyi ya da kötü– kendisine söylenen her şe-

nı[87] [duyup dinlemek için] kulaklarını açık tutuyor. Allah'a inanıp müminlere güveniyor; (çünkü) içinizden imana erişenler için [Allah'ın] rahmeti[nin bir tecellisi]dir o. Ve Allah'ın Elçisi'ni yerip kınayan o kimselere gelince, [öte dünyada] pek çetin bir azap bekliyor böylelerini." **62** [O ikiyüzlüler] sizi hoşnut bırakmak için [iyi niyetle edip eyledikleri konusunda] yüzünüze karşı Allah'a yemin ederler. Oysa, eğer gerçekten inanmış olsalardı, başka herkesten önce Allah'ı ve O'nun Elçisi'ni hoşnut etmeye çalışmaları gerekirdi![88]

يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا
مِنكُمْ ۚ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٦١﴾ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ ۖ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ
أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

ye inanma eğiliminde olduğu yolundaki iddialarının ifadesi olarak zikredildiğini söylemiştir (karş. *Menâr* X, 600). Bununla beraber, ortada Hz. Peygamber'in böyle bir eğilim taşıdığını gösteren başka hiçbir tarihsel kayıt olmadığına göre, bizce münafıkların Hz. Peygamber için, "duyduğu her şeye inanıyor" derken, bununla, öteki pek çok inkarcının fikrine katılarak ifade etmek istedikleri şey, o'nun yalnızca sanrı gördüğü, olmayan birtakım sesler işittiği ve yanılarak bunu onlara vahiy olarak yansıttığı görüşüydü. Ayetteki "... şöyle şöyle" diyerek "peygamberi incitiyorlar" ifadesi de olsa olsa Hz. Peygamber'i böyle bir "yanılgı", böyle bir "kendini-aldatma" içinde görme küstahlığıyla açıklanabilir. Nitekim 74. ayetteki "hakkı inkara varan bir söz söylemiş oldular" ifadesi de bununla ilgilidir. *Ezâ* fiili, öncelikle, "rahatsız etmek, sıkıntı vermek" ya da fiilî ve maddî acıya varacak ölçüde birini "taciz etmek, incitmek" *(zarar)* anlamını taşımaktadır. Yukarıdaki anlam akışı içinde bu fiil, daha çok bir aşağılama, alçaltma anlamı yüklenmiş olduğuna göre, *yu'zûne* sözcüğünün "yerip kınıyorlar" şeklinde aktarılması yerinde olacaktır.

87 Yani, vahyi.

88 Lafzen, "Oysa, onların hoşnutluğunu aramalarına en layık olan Allah ve O'nun Elçisi'dir." Çoğu müfessirin (ve en özlü bir biçimde de *Menâr* X, 607 vd.'da Reşid Rıza'nın) belirttiği gibi yukarıdaki ifade Allah ile O'nun Rasûlü arasında asla bir eşdeğerlik ya da yanyanalık dile getirmez. *En-yurzûhu* ("*O'nun* hoşnutluğunu aramaları") cümleciğinde, *(humâ)* değil de *(hû)* yani, üçüncü tekil şahıs zamiri kullanılması da bunu göstermektedir. Bununla, Kur'an'a has, başka dile kolay çevrilemez kısa ve özlü bir ifade tarzı içinde, insanın bütün çabalarında güdülmeye değer en yüce amacın Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek olduğu ve inanmış kimsenin Hz. Peygamber'in rehberliğine bağlanmasının da ancak o'nun Allah'ın mesajını ulaştıran kişi olmasından ileri geldiği anlatılmak istenmiştir. Bu konuda karş. "Rasûle uyan, böyle yapmakla Allah'a uymuş olur" (4:80) yahut, "[Ey Peygamber] de ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, [böyle yaparsanız] Allah da sizi sevecektir" (3:31).

63 Hem bilmiyorlar mı ki, Allah'a ve O'nun Elçisi'ne karşı koyan kimseyi, içinde ebediyyen kalacağı cehennem ateşi beklemektedir? En vahim alçalma da budur zaten.

64 Münafıklar[dan bazıları], kendilerine karşı [bir delil olmak üzere], kalplerinde gizleyip durdukları [gerçek] niyeti açığa vuracak [yeni] bir sûrenin indirilmesinden tasalanıyorlar.[89]

De ki: "Siz alay ededurun bakalım! Nasıl olsa Allah, tasalandığınız asıl şeyi[90] er geç açığa vuracak!"

65 Yine de, onlara soracak olsan mutlaka şöyle cevap verirler: "Yarenliğe kaptırmıştık kendimizi, [kelime] oyun[u] yapıyorduk, hepsi bu."[91]

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟
أَنَّهُۥ مَن يُحَادِدِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَأَنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدًا
فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْخِزْىُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ أَن
تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنۢبِّئُهُم بِمَا فِى قُلُوبِهِمْ ۚ قُلِ ٱسْتَهْزِءُوٓا۟ ۖ
إِنَّ ٱللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ
إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

89 Bu ifade belli bir münafık tipini îma ediyor: yani, Allah'ın birliği ve/veya Muhammed'in (s) peygamber olduğu konusunda tam bir iman ve itminan taşımadığı için bu konuları bir kenara bırakıp dünyevî çıkar kaygısıyla inananlardan biriymiş gibi görünmeyi seçen şüpheci ve kararsız tipi *(Menâr* X, 610). (Bütün münafıkların, açıkçası bu tipe uyması düşünülemeyeceğine göre, ayetin başında bizim "[bazıları]" sözcüğüyle yaptığımız ilave böylece doğrulanmış görünüyor.) Burada işaret edilen karışık ya da kararsız zihnî tutum, bu tutumu taşıyan kişinin yalnızca toplumsal çevreye karşı gösterdiği ikiyüzlülüğü değil, ister istemez kendine karşı oynamak zorunda kaldığı ikiyüzlü rolü de îma etmektedir: bu durum, böyle kişilerin, "kalplerinde olup biteni bütün gerçeğiyle" görmek ya da kabul etmek konusunda duydukları "isteksizlik" ya da ayette kullanılan deyimle, "tasa" şeklinde kendini gösterir (karş. 56-57. ayetler ve yukarıda ilgili 80. not). Tabii, bu marazî duyguların yanına bir de bu zihinsel karışıklık ya da kararsızlığın, aslında sadece manevî yükümlülüklerden kaçma arzusunu gizleyen bir örtü olduğunu belli belirsiz farkediyor olmanın verdiği ruhsal sıkıntıyı da eklemek gerekir (karş. 2:9 —"Allah'ı ve imana erişenleri aldattıklarını sanıyorlar oysa onlar ancak kendi kendilerini aldatıyorlar").

90 Yani, içlerindeki gerçeği, kalplerinde sakladıkları şeyi. "Alay" suçlaması, Hz. Peygamber için yaptıkları uygunsuz yakıştırmayla ilgilidir: "O her söze kulak veriyor" (bkz. 61. sûre ve yukarıda 86. not).

91 Klasik müfessirlerin çoğu, bu sözlerin, Tebük seferinin güya boşuna olduğu yolunda bazı münafıkların yaptığı alaycı eleştirilerle ilgili olduğu görüşündedirler. Ama anlatımın akışına bakılacak olursa, bizce bu sözler yine, "Her söze kulak veriyor" diyerek Hz. Peygamber'i yerip inciten, yani, o'nu kendi kendini aldat-

De ki: "Allah'la, O'nun ayetleriyle, O'nun Elçisi'yle mi alay edip eğleniyordunuz siz? **66** [Boşuna anlamsız] mazeretler ileri sürmeyin! Böylece sizler düpedüz hakkı inkar etmiş oldunuz,[92] hem de [ondan yana] inancınızı açıkladık]dan sonra!"
(Bu olayla ilgi derecesine göre) içinizden bir kısmınızın günahını bağışlasak bile, suça gömülüp gitmelerinden ötürü, ötekileri azaba uğratacağız.[93]

قُلْ أَبِاللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ وَرَسُولِهِۦ
كُنتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا۟ قَدْ كَفَرْتُم
بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَآئِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَآئِفَةً
بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ
بَعْضُهُم مِّنۢ بَعْضٍ ۘ يَأْمُرُونَ بِٱلْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
ٱلْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا۟ ٱللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۚ إِنَّ
ٱلْمُنَٰفِقِينَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ
وَٱلْمُنَٰفِقَٰتِ وَٱلْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ

67 İkiyüzlülerin, erkek-kadın, hepsi aynı türden, aynı yapıda kimselerdir: kötü/eğri olanın yapılmasını öğütler, iyi/doğru olanın yapılmasını önlerler.[94] ve [iyi olanı yapmaya] asla yanaşmazlar. Allah'a karşı umursamazdırlar; bu yüzden Allah da onları gözden çıkarır. Gerçekten günaha gömülüp gitmiş olanlar da işte bunlar, bu ikiyüzlü kimselerdir![95]
68 Hem erkek ve kadın münafıklara, hem de hakkı açıktan açığa inkar edenlere Allah, içinde yerleşip kalacakları cehennem ateşini vaad etmiştir; onların payına düşe-

---

makla suçlayan kimselerle ilgilidir (61. ayet) ve dolayısıyla "Allah ve O'nun ayetleriyle alay" olgusuyla bağlantılıdır (bkz. bir sonraki cümle).

92 Bkz. yukarıda 89. not.

93 Yani, ikiyüzlülüğü bilerek sürdürmek sûretiyle (Zemahşerî). Yukarıdaki Kur'ânî cümle, Allah'ın, nihaî yargısında, bir günahkarın kalbinde sakladığı her şeyi hesaba katacağı zayıflıktan, güçsüzlükten ya da kötülüğe karşı bilerek isteyerek duyduğu eğilimden değil de, şüphe ve tereddütlerini çözmekteki içsel güçsüzlüğünden ötürü günah işlemiş bulunan kimseleri ötekilerden ayırmadan yargılamayacağı ya da cezalandırmayacağı yolundaki öğretiyi dile getiriyor (karş. 4:98: "Erkek olsun, kadın ya da çocuk olsun, zayıflar; hiçbir çareye güç yetiremeyenler ve kendilerine doğru yol gösterilmemiş olanlar [veya bulamayanlar] ayrı tutulacaktır").

94 Yani, onların davranışları –en azından etki ya da sonucu bakımından– müminden beklenenin tam tersidir (karş. 3:104, 110 ve 114; 9:71, 112 ve 22:41).

95 Öyle görünüyor ki bu ve bunu izleyen ayetler, ikiyüzlülüğü içsel korku ve tasalardan, zihinsel bulanıklıklardan, karışıklıklardan ileri gelen kimseleri değil de, önceki ayetin son cümlesinde sözü geçen bilinçli münafıkları/ikiyüzlüleri işaret ediyor.

cek olan budur. Çünkü Allah onları lânetlemiştir; ve sürüp gidecek bir azap beklemektedir onları.

69 [Onlara de ki: "Sizler de] sizden önce yaşayıp gitmiş [münafık] kimseler gibisiniz.[96] Onlar kuvvetçe sizden daha güçlü, servetçe daha zengin ve sayıca daha kalabalıktılar; onlar [bu dünyadan] kendi paylarını aldılar; siz de kendi payınızı alıp yararlandınız; tıpkı sizden öncekilerin kendi paylarını aldıkları gibi: Ve işte siz de, tıpkı onlar gibi, çürük ve asılsız dâvâlara dalıp gittiniz. (Geçmişte de, gelecekte de) işte bu tür kimselerdir, yapıp ettikleri bu dünya hayatında da öte dünyada da boşa gitmiş olanlar; ve işte böyleleridir, kaybedenler!"[97]

70 O halde, hiç gözönüne almazlar mı, kendilerinden öncekilerin başına gelenleri? Nûh toplumunun [başına gelenleri], 'Âd ve Semûd toplumlarının, İbrahim toplumunun, Medyen halkının ve yıkılıp giden bütün o şehirlerin [başına gelenleri]?[98] Bunların hepsine, kendi [içlerinden çıkarılan] elçiler, hakkı ortaya koyan apaçık delillerle gelmişlerdi, [fakat bu toplumlar onlara karşı çıktılar:] dolayısıyla, Allah değildi [azabıyla] onlara zulmeden;

فِي حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٦٨﴾
كَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ كَانُوٓا أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ
أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا فَٱسْتَمْتَعُوا۟ بِخَلَٰقِهِمْ فَٱسْتَمْتَعْتُم
بِخَلَٰقِكُمْ كَمَا ٱسْتَمْتَعَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُم بِخَلَٰقِهِمْ
وَخُضْتُمْ كَٱلَّذِى خَاضُوٓا۟ أُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ
فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٦٩﴾
أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَؤُا۟ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ
وَقَوْمِ إِبْرَٰهِيمَ وَأَصْحَٰبِ مَدْيَنَ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتِ
أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ

96 Bu 67. ayette geçen ve münafıkların hepsinin yapı olarak gerçekte "aynı türden/aynı yapıda" *(ba'zuhum min ba'z)* kimseler olduğuna işaret eden ifadeye ilişkin bir atıftır.

97 Zımnen, "tevbe edip bu yoldan dönmedikçe sizin de başınıza gelecek olan budur."

98 Yani, Hz. Lût kavminin iki şehri Sodom ve Gomore'nin başına gelenleri (bkz. 7:80-84 ve 11:69-83). Hz. Nûh toplumunun, 'Âd ve Semûd'un ve Medyen (Eski Ahid'de geçen ismiyle Midian) halkının başına gelen felaketlerle ilgili atıflar Kur'an'ın muhtelif sûrelerinde yer almaktadır; bunlar için bkz. özellikle: 7:59-79 ve 85-93 ve ilgili notlar. Hz. İbrahim toplumuna ilişkin atfın, o'nun tebliğ ettiği tevhid inancına karşı çıkan Babillilerle ve onların ilk imparatorluklarının M.Ö. 1100 dolaylarında Asurlular tarafından yıkılmasıyla ilgili olduğu anlaşılıyor.

onların bizzat kendileriydi kendilerine zulmeden.

71 ERKEK ve kadın müminlere gelince, onlar birbirlerinin yakınlarıdırlar:[99] [hep] iyi ve doğru olanın yapılmasını özendirir, kötü ve zararlı olanın yapılmasına engel olurlar; ve onlar namazlarında kararlı ve devamlıdırlar, arındırıcı yükümlülüklerini yerine getirir, Allah'a ve O'nun Elçisi'ne yürekten bağlılık gösterirler. İşte bunlardır, Allah'ın rahmetiyle kuşatacağı kimseler: muhakkak ki, doğru hüküm ve hikmetle yargılayan en yüce iktidar sahibidir Allah!

72 İnanan erkeklere ve kadınlara, içinde yerleşip kalacakları, içlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı hasbahçeler vaad etmiştir O; ve o esenlik dolu ebedî bahçelerde güzel ve ferah evler:[100] Ve hepsinden daha üstünü de: Allah'ın hoşnutluğu, hoşça kabulü, işte budur, en büyük/en yüce bahtiyarlık!

73 EY PEYGAMBER! Hakkı inkar edenlerle ve münafıklarla yılmadan savaş; ve onlara karşı kararlı ve ödünsüz davran,[101]

وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾ وَٱلْمُؤْمِنُونَ
وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ
ٱلزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ
ٱللَّهُ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَ
ٱلْمُؤْمِنَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ
فِيهَا وَمَسَٰكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّٰتِ عَدْنٍ ۚ وَرِضْوَٰنٌ
مِّنَ ٱللَّهِ أَكْبَرُ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ

---

99 Yahut: "birbirlerinin koruyucusu [veya "hâmîsi ve koruyucusu]durlar." Bununla birlikte, burada müminler, 67. ayette "aynı türden/aynı yapıda" olduklarından söz edilen münafıklara tezat olarak konduklarına göre, *velî* (çoğulu *evliyâ'*) teriminin, "birbirine dost, yakın" sözcükleriyle ifade edilebilecek birincil anlamıyla aktarılması daha yerinde olacaktır.

100 İbranice'de "neşe/mutluluk" anlamına gelen *edên* sözcüğüyle akraba olduğu anlaşılan *'adn* sözcüğüne burada verilen karşılık için, terimin Kur'ânî vahyin nüzul sırasına göre ilk defa geçtiği 38:50 ile ilgili olarak verilen açıklayıcı 45. nota bkz.

101 Yani, "temel ilkelerden asla taviz verme, onlarla uzlaşma." *Cehede* (doğru yolda ya da haklı sebeplere dayanarak yılmadan savaşmak, uğraşmak) fiilinin anlamı için bkz. 4. sûre, 122. not. *Câhid* formundaki emir, açıktır ki, burada daha çok soyut ve manevî çağrışımıyla yüklü olup, önceki bölümde sözü geçen her türden münafıklar da dahil küfrünü saklamayan kafirlere ve kararsızlara yönelmiş her türlü ikna ve inandırma ya da irşad çabasını işaret etmektedir. Buyruk ilk ağızda her ne kadar Hz. Peygamber'e yöneltilmiş ise de, zımnen bütün müminlere hitab ettiği aşikardır.

ki [pişman olup tevbe etmezlerse] varacakları yer cehennemdir; ne kötü bir duraktır orası!

74 [İkiyüzlüler, kötü] bir şey söylemedikleri konusunda Allah'a yemin ediyorlar; oysa, onların hakkı inkara varan bir söz[102] sarf etmiş oldukları ve (böylece,) önce Allah'a teslimiyetlerini ifade edip sonra da hakkı inkar etmiş oldukları bilinen bir şey: böyle yaparken onlar, ulaşamayacakları bir amaç peşindeydiler.[103] Allah'ın, ve O'nun lütuf ve cömertliği sayesinde Elçisi'nin kendilerini (ruhen ve manevî olarak) zengin ve yetkin kılmasından[104] başka bir hata (ya da eksiklik) bulamazlardı [dinde].

عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ مَا قَالُوا ۗ وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا
بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۚ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا
أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ

---

102 Bkz. yukarıda 61. ayetin ilk cümlesi ve ilgili 86. not. Vahiy konusunda Hz. Peygamber'in bir yanılgı, bir kendini aldatma hali içinde olduğu yolundaki iddia, doğal olarak o'na vahyedilen *şeyi,* yani Kur'an'ın muhtevasını, ortaya koyduğu öğretiyi inkar etmekle aynı şeydir.

103 Lafzen, "ulaşmaya güç yetiremeyecekleri bir şey peşindeydiler." Klasik müfessirler buradaki ifadeyi, bazı münafıkların, Tebük seferi sırasında Hz. Peygamber'i öldürmek için giriştikleri başarısız bir suikast eylemine işaret olarak yorumlamaktadırlar. Ama yine de biz, bu tarihsel açıklamanın doğruluğunu ya da geçerliliğini tartışmadan inanıyoruz ki yukarıdaki ifade, çok daha derin bir anlama işaret etmekte ve kişinin, insan hayatının anlam ve amacı hakkında müsbet bir inanç –ki böyle bir inanca, üstün erdem ve duyarlılıklarla donanmış kişilere yani, peygamberlere indirilen vahiy yardımıyla ulaşılabilir– sahibi olmadan içsel bir huzura, manevî yetkinliğe ulaşamayacağı gerçeğini dile getirmektedir. (İlahî vahyin, böyle bir bilgilenmenin, böyle bir aydınlanmanın biricik kaynağı olduğuna işaret eden dolaylı bir ifade 96:5'de karşımıza çıkmaktadır ki bu Hz. Peygamber'e vahyolunan ilk Kur'ânî pasaj içindedir.) Bu itibarla, "Allah'a teslim olmak" konusunda gösterdikleri kararsız istekle, Hz. Peygamber'in kendilerine teklif ettiği rehberliğe itibar etmek konusundaki isteksizlikleri arasında bocalayan, kendilerini tüketip duran münafıklar, böyle yapmakla, "ulaşamayacakları bir amaç güdüyorlardı."

104 Yani, Kur'an'ın manevî rehberliğinin ve onun ahlakî ve toplumsal ilke ve öğretilerine bağlılığın sağlayacağı maddî ve toplumsal refahtan başka. Yukarıdaki ifade, münafıkların, Hz. Peygamber'e bağlılıkta gösterdikleri isteksizliğin, o'nda ve o'nun tebliğ ettiğinde bu bakımlardan bulabildikleri hata ya da eksikliklerden ötürü değil de, bu dinin onlara sağlayabileceği maddî manevî nimet ve erdemlere karşı nankör ve liyakatsiz olmalarından ileri geldiğini işaret ediyor. (Vahyi-

Bundan sonra, eğer pişman olup tevbe ederlerse, bu onların kendi iyiliklerine olacaktır; ama yüz çevirirlerse, Allah onları hem bu dünyada hem de öte dünyada pek çetin bir azaba uğratacak; ve onlar da bu dünyada kendilerine ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulabileceklerdir. **75** Ve onların arasında, "Doğrusu, eğer Allah bize cömertliğinden [bir şeyler] bahşederse, kuşkusuz biz de hayır için harcar (sadaka verir) ve hiç kuşkusuz dürüst ve erdemli kimselerden oluruz!" diye Allah'a yemin edenler var. **76** Fakat böyleleri, daha Allah cömertliğiyle kendilerine [bir şey] verir vermez, hemen ona hasisçe sarılır, [ettikleri bütün o yeminlerden] inatla geri dönerler. **77** Bunun üzerine Allah da, Kendisiyle karşılaşacakları Gün'e kadar içlerinde taşıyacakları bir nifakı sokar onların yüreklerine.[105] Bu, onların, Allah'a verdikleri sözü yerine getirmekten geri durmaları ve yalan söylemeyi alışkanlık haline getirmeleri yüzündendir.[106]

فَإِن يَتُوبُوا۟ يَكُ
خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا۟ يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا
فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مِن وَلِىٍّ
وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُم مَّنْ عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ ءَاتَىٰنَا مِن
فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ
﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُۥ
بِمَآ أَخْلَفُوا۟ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ

---

ne önayak olan tarihsel neden ya da olaylardan ötürü bu ayetin büyük bir kısmı geçmiş zaman kipiyle ifade edilmiş olsa da, dile getirdiği ahlakî boyut ya da öğretinin zamanla kayıtlı olmadığı ortadadır).

105 Lafzen, "Allah da onlara, O'nunla karşılaşacakları güne kadar kalplerinde (taşıyacakları) bir nifak ile karşılık verir" *(a'kabehum)*. (Burada, "O'nunla karşılaşacakları gün"den kasıt Kıyamet Günü'dür.) Bu açıklamasıyla Kur'an, belli bir tip insanda, "nifak" ya da "ikiyüzlülük" olarak tanımlanan zihnî tutumun dünyevî zenginliklere karşı duyulan aşırı tutkudan kaynaklandığını vurgulamaktadır; bunun *tersi* pek mümkün değildir; yani nifakın bir sonuç değil de sebeb olduğunu söylemek mantıken pek doğru olmayacaktır (keza bkz. 29:11 ve ilgili 7. not). Bu konuda karş. Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği: "Münafığın alameti üçtür: konuştuğu zaman yalan söyler; söz verdiği zaman sözünden döner ve kendisine güvenildiği (bir şey, bir iş, bir sır emanet edildiği) zaman ihanet eder" Hadisi. (Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî; Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Neseî, İbni Mâce ve İbni Hanbel Abdullah b. 'Amr'dan benzer içerikli hadis metinleri nakletmişlerdir).

106 Yani, yeminleri bozmak için bahane arayarak kendi kendilerine karşı yalan söylemeleri, kendi kendilerini aldatmaları yüzündendir.

78 Bilmiyorlar mı ki, onların [bütün o] sırlarından, [bütün o] gizli görüşmelerinden Allah'ın haberi var? (Ve yine bilmiyorlar mı ki,) Allah, insan idrakini aşan şeyler hakkında eksiksiz bilgi sahibidir?

79 [Bu münafıklar] Allah yolunda[107] hem vermekle yükümlü olduğundan fazlasını veren müminlere, hem de (mevcut) güçlerinin elverdiği [mütevazi şeylerin] dışında verecek şey bulamayan müminlere dil uzatan ve onlarla alay eden kimselerdir.[108]

Allah onların bu alay ve küçümsemelerini onlara geri çevirecektir;[109] nitekim, pek çetin bir azap beklemektedir onları.

80 (İmdi,) onların bağışlanmaları için [Allah'a] ister dua et, ister etme, [hiçbir şey fark etmeyecektir; çünkü] onlar için istersen yetmiş kez[110] af dile, Allah'ı ve O'-

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ
ٱللَّهَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ ٱلَّذِينَ يَلْمِزُونَ ٱلْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ فِى ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا
جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ ٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ
إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً

107 Bizim burada *sadakât* terimine karşılık olarak kullandığımız "Allah yolunda verilen şeyler" ifadesi için bkz. yukarıda 81. not.

108 Medine'de münafıkların, Kur'an'ın "Allah için vermeleri gerekir" talimatı uyarınca müminlerin, cemaatin imamı olarak Hz. Peygamber'e getirdikleri şeyleri (sadakaları) küçümseyip alay konusu yaptıklarına dair pek çok sahih rivayet vardır. Sözgelimi, sahâbîlerden Ebû Mes'ûd'un bu konuda şöyle dediği nakledilmiştir: "Biri biraz fazla bir şeyler takdim etse, [bu ikiyüzlüler] hemen: 'sadece göze girmek, insanlar tarafından övülmek istiyor' derlerdi; biri de mütevazi bir şeyler [biraz hurma yahut hububat] getirirse bu sefer de, 'Allah'ın böyle bir sadakaya ihtiyacı yok' derlerdi." (Buhârî, Müslim ve öteki Hadis derlemelerinde benzer başka rivayetler). Yukarıdaki ayet, hiç kuşkusuz yalnızca tarihî örneklere işaretle kalmıyor; kendi art niyetli, içtenliksiz ruh durumunu başka insanlara da yansıtan münafık insanın seciyesini, bakış açısını da sergiliyor.

109 Lafzen, "Allah da onları küçümseyecektir." Kur'an'da sık sık başvurulan bir mukabele üslubu. Burada Allah'ın onlarla alay edeceği değil, onların alaylarının bir karşılığı olarak kendilerini cezalandıracağı, azaplandıracağı anlatılmak istenmektedir (örn. 2:15).

110 Yani, pek çok kere. Arapça'da "yetmiş" sayısı genellikle "çok, pek çok" anlamında kullanılır, tıpkı "yedi" sayısının da "muhtelif" sözcüğünün eşanlamlısı olarak kullanılması gibi (bkz. *Lisânu'l-'Arab* ve *Tâcu'l-'Arûs*). Başka derlemeler yanında Buhârî ve Müslim'de kaydedilen pek çok güvenilir rivayet, Hz. Peygamber'in, düşmanlarını affetmesi için sık sık Allah'a dua ettiğini ortaya koymaktadır.

nun Elçisi'ni inkara yeltenmelerinden ötürü Allah onları bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, böylesine kötülüğe batmış bir topluluğu doğru yola çıkarmaz.[111]

فَلَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ۚ
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ
لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ ٱلْمُخَلَّفُونَ
بِمَقْعَدِهِمْ خِلَٰفَ رَسُولِ ٱللَّهِ وَكَرِهُوٓا۟ أَن يُجَٰهِدُوا۟
بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَقَالُوا۟ لَا تَنفِرُوا۟
فِى ٱلْحَرِّ ۗ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَّوْ كَانُوا۟ يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾
فَلْيَضْحَكُوا۟ قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا۟ كَثِيرًا ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟
يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَإِن رَّجَعَكَ ٱللَّهُ إِلَىٰ طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ
فَٱسْتَـْٔذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا۟ مَعِىَ أَبَدًا
وَلَن تُقَٰتِلُوا۟ مَعِىَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِٱلْقُعُودِ
أَوَّلَ مَرَّةٍ فَٱقْعُدُوا۟ مَعَ ٱلْخَٰلِفِينَ ﴿٨٣﴾

81 GERİDE bırakılan bu [münafık] kimseler, Allah Elçisi'nin [sefer için ayrılmasının] ardından kendilerinin savaştan uzak kalmalarına sevindiler;[112] çünkü, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşmak düşüncesi bunların hoşuna gitmiyor ve [hatta birbirlerine], "Bu sıcakta savaşa çıkmayın!" diyorlardı.

De ki: "Cehennem ateşi çok daha sıcaktır!" Tabii, eğer bu gerçeği kavrayabilirlerse!

82 Bundan böyle artık az gülsün onlar, çünkü kazandıklarından ötürü çok ağlayacaklar.[113]

83 Bundan sonra Allah seni olur ki onlardan bazılarıyla yüz yüze getirirse[114] ve onlar da [seninle birlikte savaşa] çıkmak için iznini isterlerse, (onlara) de ki: "Bundan böyle benimle asla (sefere) çıkmayacak ve benimle hiçbir düşmana karşı savaşmayacaksınız! Madem, bir kere evde oturup kalmayı yeğlediniz, öyleyse artık oturup kalmaya devam edin, geride kal[mak zorunda ol]anlarla beraber!"[115]

111 Yani, "haksız ve günahkarca davranışlarında olumsuz derecede ileri giden, kötülükte inat ve ısrar gösteren *(temerrüd)* kimseleri... (ki) böyleleri tevbe etmek ve imana erişmek konusundaki yatkınlıklarını bütün bütün kaybetmişlerdir" *(Menâr* X, 657).

112 Lafzen, "kendilerinin [evde] kalmasına sevindiler" —şu ya da bu bahaneyi ileri sürerek Tebük seferine katılmaktan kaçınan kimselere ilişkin bir atıf (bkz. yukarıda 59 ve 66. notlar). Bir sonraki ifadeden –ve pek çok sahih rivayetten– anlaşılacağı gibi, ileri sürülen bahanelerden biri de aşırı mevsim sıcaklıklarıydı.

113 Lafzen, "ve çok ağlasınlar."

114 Lafzen, "Allah seni [sefer dönüşü yine] onlardan bir grupla karşı karşıya getirirse" —yani, aslı olmayan mazeretlerle evde kalan münafıklarla.

115 Yani, yaşlı erkekler, kadınlar, çocuklar, hastalar ve savaşa katılmayacak ya da katılmaları beklenmeyecek başkalarıyla beraber *(Menâr* X, 662).

84 Ve onlardan ölen kimsenin asla namazını kılma; mezarı başında da durma sakın:[116] çünkü onlar Allah'ı ve O'nun Elçisi'ni inkara yeltendiler ve bu günah içinde öldüler.[117]

85 (O halde) onların dünyevî zenginlikleri ve çocukları[nın çokluğundan umdukları bahtiyarlık] seni imrendirmesin: Allah bütün bunlarla bu dünya [hayatın]da onlara azap etmek ve canlarının hakkı inkar tutumu içinde çıkmasını [sağlamak] istiyor.[118]

86 [Gerçekten de hakkı inkar ediyor onlar:] çünkü, vahiy yoluyla, "Allah'a inanın ve O'nun Elçisi'yle beraber [O'nun yo-

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ
أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ ۖ إِنَّهُمْ كَفَرُوا
بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا
تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَأَوْلَٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن
يُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ
كَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ
وَجَٰهِدُوا۟ مَعَ رَسُولِهِ

116 Yani, ölmeden önce tevbe edip ıslah bulmadığı takdirde. Rivayete göre, hayatı boyunca Hz. Peygamber'e muhalefet tavrı içinde olan ve Medine'li münafıkların lideri durumunda bulunan Abdullah b. Ubeyy ölüm yatağındayken oğlunu Hz. Peygamber'e göndererek, o'ndan, mezara konurken sarsınlar diye gömleğini vermesini, bir de cenaze namazını o'nun kıldırmasını ister. Hz. Peygamber bunu, Abdullah b. Ubeyy'in tevbe haleti içinde olduğuna yorar ve gömleğini gönderir, cenaze namazını da kıldırır. Ömer b. Hattâb, bütün müminlerin "Allah'ın düşmanı" olarak gördükleri birine karşı gösterilen bu hoşgörüye şiddetle karşı çıktığı zaman Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Allah bu konuda beni muhtar kılmıştır [sûrenin 80. ayetine atıfla: "Onların bağışlanmaları için ister dua et, ister etme... —onlar için istersen yetmiş kez af dile ...vb."]; dolayısıyla [onun için] yetmişten daha fazla dua edeceğim." (Buhârî, Tirmizî ve Neseî'de bu rivayetin muhtelif tarîkleri kaydedilmiştir. İbni Hanbel, İbni 'Abbâs'a dayanarak; Buhârî ve Müslim İbni Ömer'e dayanarak; Müslim keza Câbir b. Abdullah'a dayanarak). Aynı olaya ilişkin muhtelif rivayetler başka bazı Hadis derlemelerinde de yer almaktadır. Abdullah b. Ubeyy, Hz. Peygamber Tebük seferinden döndükten bir süre *sonra* öldüğüne ve sûrenin 84. ayeti de –sûrenin büyük bir kısmı gibi– bu sefer *sırasında* vahyedilmiş olduğuna göre bu ayetle getirilen yasak, müteakip ayetlerin de delalet ettiği gibi, sadece, "Allah'ı ve O'nun Elçisi'ni inkara yeltenen ve bu günah içinde ölen" yani, bu günahtan tevbe edip dönmeden ölenlerle ilgilidir, onlar için geçerlidir.

117 Lafzen, "günahkar olarak öldüler."

118 Karş. 3:178 ve 8:28, ve ilgili notlar. Yukandaki 55. ayetin aynen tekrarı olan bu ifade sorunun psikolojik önemini vurgulayıcı bir anlam taşıyor (Zemahşerî) —yani, manevî değerlerin, manevî bahtiyarlığın yanında yahut onların yokluğunda dünyevî zenginliğin, bahtiyarlığın hiçbir değer ifade etmediği vurgulanıyor.

lunda] savaşın" diye çağrıldıklarında,[119] onlardan [savaşa katılmaya] pekala güç yetirebilecek durumda olanlar [bile], "Bizi bırak, evde kalanlarla birlikte kalalım" diyerek senden izin istediler.[120] **87** Geride kalanlarla birlikte olmayı yeğlediler ve bu yüzden de onların kalpleri mühürlendi;[121] öyle ki, artık hakkı kavrayamazlar.

88 Oysa, Elçi ve o'nunla aynı inancı paylaşan herkes [Allah yolunda] mallarıyla, canlarıyla zorlu çabalar ortaya koymaktadır; işte [öte dünyada] en üstün armağanlara kavuşacak olan kimseler böyleleridir; sonu gelmez bir mutluluğa erişecek kimseler de bunlardır! **89** Allah, içlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı, yerleşip sonsuza kadar yaşayacakları hasbahçeler hazırlamıştır onlar için; işte en büyük bahtiyarlık budur!

اسْتَـْٔذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ
مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾
رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ
فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ
لَهُمُ الْخَيْرَاتُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ
لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ

90 VE BU ARADA savaştan bağışık tutulmaları[122] yönünde arzedilecek birta-

119 Lafzen, "bir sûre indirildiğinde." *Sûre* sözcüğü burada "vahyedilen mesaj" anlamınadır (bkz. 47:20'de 25. not).

120 Yani, kadın ve çocuk gibi savaşa katılmaları beklenmeyen yahut hastalık ve yaşlılık yüzünden savaşa katılamayacak durumda olan kimseler.

121 Karş. 2:7 ve ilgili not ve keza 7:100-101.

122 Yani, Tebük seferine katılmaktan bağışık tutulmaları yönünde. *El-mu'azzirûn* terimi, hem gerçek ve geçerli bir özrü olanları, hem de "asılsız özürler ileri sürenleri" akla getiriyor; bu itibarla, "arzedilecek birtakım özürleri olanlar" ifadesi bize en uygun karşılık olarak gözüktü. Bu ve sonraki bölümlerde *a'râb*'dan ("bedevîlerden") özel bir vurguyla söz edilmesi, muhtemelen onların, İslam tarihinin bu erken dönemlerinde, olumlu ya da olumsuz, İslam'a karşı tavırları bakımından son derece büyük bir önem taşımalarından ileri gelmektedir; o kadar ki, Yarımadadaki nüfusun çoğunluğunu oluşturan bu göçebe ya da yarı-göçebe savaşçı boyların birinci elden ittifakını sağlamaksızın İslam tebligatının Arabistan'da gerçek ve kalıcı bir dayanak elde etmesi, süratle yayılıp yerleşmesi mümkün olamazdı. Hz. Peygamber Tebük seferine hazırlandığı sırada, ihtidâ etmiş kabilelerden birçoğu o'nun kumandası altında savaşa gitmeye istekli görünürken (ki, sefere katılarak bunu fiilen isbat etmişlerdir); bir kısmı da, yokluklarında savunmasız kalan obalarının, henüz ihtidâ etmemiş düşman kabilelerin saldırısına uğramasından, soyu-

kım özürleri olan bedevîler [Elçi'ye] geldiler; Allah'ı ve O'nun Elçisi'ni yalanlamaya kalkışanlarsa [sadece] evde kalmakla yetindiler.[123] Hakkı inkara yeltenen böylelerine pek çetin bir azap gelip çatacak.

91 Zayıflar,[124] hastalar ve [kendilerine savaş için donanım sağlama] imkanına sahip olmayanlar,[125] Allah'a ve O'nun Elçisi'ne karşı içtenlik sahibi oldukları sürece, sorumlu tutulmayacaklardır; iyilik yapanları sorumlu tutmak için bir sebep yoktur; çünkü Allah çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır. **92** Ve sana, kendilerine binek sağlaman için başvurduklarında, "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" dediğin zaman, bu yolda harcayacak imkanları olmadığı için üzüntüden gözleri yaşararak dönüp gidenler de sorumlu tutulmayacaktır.

93 Yalnızca, [savaşa katılmak için] her bakımdan müsait ve varlıklı oldukları halde senden [katılmamak yönünde] izin isteyenler[126] haklı olarak kınanıp sorumlu

مِنَ ٱلْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟
ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ سَيُصِيبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَّيْسَ عَلَى ٱلضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى ٱلْمَرْضَىٰ
وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا۟
لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۚ مَا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ
قُلْتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا۟ وَّأَعْيُنُهُمْ
تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا۟ مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾
إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَسْتَـْٔذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَآءُ

---

lup yağmalanmasından korkuyorlardı (Râzî); diğer bir grup da vardı ki, bunlar uzak diyarlara yapılan ve ilk bakışta kendileri için pek bir çıkar sağlayacak gibi gözükmeyen bir sefere katılmanın zorluk ve sıkıntılarını göze alamıyorlardı.

123 Yani, Medine'ye gelip özür belirtmek zahmetine bile katlanmaksızın.

124 Yani, yaşlı ve sakatlar.

125 Lafzen, "sarf edecek bir şey bulamayan", yani kendine silah, binek ve teçhizat sağlamak üzre. Sözkonusu dönemde henüz beytu'l-mâl (cemaat hazinesi) yoktu ve bu sebeble, sefer durumunda herkesin kendi silah ve teçhizatını, kendi bineğini kendinin sağlaması gerekiyordu.

126 Lafzen, "zengin oldukları halde, senden [sefere katılmamak hususunda] izin isteyen." *Ğanî* terimi, "zengin olan kimse", yahut "ihtiyaçtan azade olan" ya da "kendine yeterli" anlamına geliyor; bu anlam örgüsü içinde malî yeterlilik yanında bedenî elverişliliği de ifade ettiği açıktır. Demek ki, burada hem bedenî yeterlik olarak sefere katılmakta bir engeli bulunmayanlar, hem de parasal gücüyle kendi silah, teçhizat ve bineğini sağlayabilecek durumda olduğu halde sefer dışı kalmak isteyenler sözkonusudur (karş. yukarıda 86-87. ayetler).

tutulabilir. Böyleleri evde kalanlarla birlikte oturmayı yeğlediler; Allah da bu yüzden onların kalplerini mühürledi; öyle ki, artık [ne yaptıklarını] bilmiyorlar. **94** [Ve] onlar, [seferden] döndüğünüzde de size bahaneler arzedecekler!

De ki: "[Asılsız] özürler ileri sürmeyin, [çünkü] size inanmıyoruz: Allah bize hakkınızda gerekli bilgiyi vermiş bulunuyor zaten. [Bundan sonraki] yapıp ettiklerinize bakacak *Allah*; ve *O*'nun *Elçisi* [de öyle]; ve sonunda, yaratıkların görüş ve algı alanı dışında kalan şeyleri de, onların duyu ve tasavvur yoluyla tanıklık edebilecekleri şeyleri de[127] bütün gerçeğiyle bilen O'nun karşısına çıkarılacaksınız;[128] Ve O sizin [hayatta] ne yapıp ettiğinizi tam olarak kavramanızı sağlayacak."

95 [Ey inananlar,] onlara döndüğünüzde, kendilerini rahat bırakasınız diye,[129] sizi temin etmek için Allah'a yemin edecekler. O halde, bırakın peşlerini, çünkü tiksinti veren kimselerdir onlar; ve yapageldiklerinden ötürü varacakları yer cehennemdir onların. **96** Sizi hoşnut etmek için yemin edeceklerdir; ama siz onlardan hoşnut olsanız [bile] (bilin ki), Allah günahkar bir topluluktan asla hoşnut kalmayacaktır.

97 Bedevîler [arasındaki ikiyüzlüler][130] hakkı tanımaktan kaçınma tavırlarında ve

رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا
رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُل لَّا تَعْتَذِرُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ
نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ
لَكُمْ إِذَا انقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا
عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ
فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ
الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا

127 Bkz. 6. sûre, 65. not.

128 Lafzen, "ve sonra O'na geri götürüleceksiniz."

129 Zımnen, "onları suçlamayasınız, kınamayasınız diye." Aslında sözü geçen kimselerin çektikleri bu korku pek de yerinde değildi; çünkü, Tebük seferinden döndüğünde Hz. Peygamber, seferde kendisine katılmayan bu kimselere karşı herhangi bir kınama ya da cezalandırma eylemine başvurmamıştır.

130 Büyük parantez içinde yaptığımız bu açıklayıcı ilave, bedevîler arasında bulunan *müminlerden* sözeden 99. ayet gözönünde bulundurularak Râzî tarafından yapılan açıklamaya dayanmaktadır (keza bkz. *Menâr* XI, 8).

ikiyüzlü davranışlarında [yerleşik insanlardan] daha ısrarlıdırlar; ve Allah'ın, Elçisi'ne indirdiği öğretinin sınırlarını görmezden gelmek, [başkalarına göre] onlardan daha çok beklenen bir haldir.[131] (Allah böyle diyorsa, bu böyledir) çünkü Allah her hükmünde ince-derin bir gerçeğe işaret eden mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.

98 Ve (yine) bedevîler arasında [Allah yolunda] harcadığı her şeye kayıp gözüyle bakan ve [ey inananlar,] sizin darlık ve sıkıntıya düşmenizi bekleyenler var: [fakat] darlığa, sıkıntıya düşecek olan onlardır; çünkü Allah her şeyin özünü, iç yüzünü bilen, olup biten her şeyi işitendir.

99 Ama bedevîler arasında, Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanan, [Allah yolunda] harcadıklarını, kendilerini Allah'a yaklaştıran ve Elçi'nin dualarında anılmalarını sağlayan vesileler olarak görenler de var. Bakın işte bu, [Allah'ın onlara] yakınlık [göstermesi] için gerçek bir vesile olacaktır; [çünkü] Allah onları rahmetiyle kuşatacaktır: gerçek şu ki, Allah çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır!

100 Zulüm ve kötülüğün egemen oldu-

وَٱجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا۟ حُدُودَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ ٱلْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ ٱلدَّوَآئِرَ ۚ عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ ٱلسَّوْءِ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ ٱلْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَٰتٍ عِندَ ٱللَّهِ وَصَلَوَٰتِ ٱلرَّسُولِ ۚ أَلَآ إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ ۚ سَيُدْخِلُهُمُ ٱللَّهُ فِى رَحْمَتِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٩﴾

131 Göçebe hayat tarzına ve bu hayatın yoğurduğu sert, esneklikten yoksun bir mizaca sahip olan bedevîler, günübirlik kabilevî ilgi ve maslahatlarıyla doğrudan bağlantılı görünmeyen ahlakî emir ve yaptırımlara ayak uydurmayı yerleşik insanlara göre daha zor başarabilmektedirler. Bu zorluk, onların metropollerden, yüksek kültürlerin doğduğu, geliştiği merkezlerden maddî olarak uzak kalmalarıyla daha da artmakta ve bunun sonucu olarak da, bedevîler dinî öğretilere/talimatlara karşı nisbî olarak daha kapalı, daha kavrayışsız kalmaktadırlar. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber yerleşik hayat tarzının göçebe hayat tarzına olan üstünlüğünü sık sık dile getirmiştir. Bu konuda karş. Tirmizî, Ebû Dâvûd, Neseî ve İbni Hanbel'in İbni 'Abbâs'a dayanarak kaydettikleri Hadis: "Çölde *(bâdiye)* yaşayan kimse mizac olarak kabalaşır/sertleşir (yahut kaba ve sert olur)." Ebû Dâvûd ve Beyhakî'nin, Ebû Hureyre'ye dayanarak kaydettikleri benzer bir başka Hadis daha vardır.

ğu diyardan göç edenler ile Din'e sahip çıkan ve koruyanların[132] ilklerine, önde gelenlerine ve bir de iyilik/doğruluk [yolun]da onları izleyenlere gelince, Allah onlardan hoşnuttur; onlar da Allah'tan. Ve O, onlar için içlerinde yerleşip sonsuza kadar yaşayacakları, derelerin, ırmakların çağıldadığı hasbahçeler hazırlamıştır: İşte en büyük bahtiyarlık budur! **101** Ne var ki, bedevîler arasında ikiyüzlüler ve [Peygamber'in] şehrinde[133] yaşayanlar arasında da ikiyüzlülüğünü küstahlığa vardıranlar var. Sen onları [her zaman] tanımıyorsun. Ama Biz onları biliyoruz. Onlara [bu dünyada] iki kat azap

وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلْأَوَّلُونَ مِنَ ٱلْمُهَٰجِرِينَ
وَٱلْأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحْسَٰنٍ رَّضِىَ ٱللَّهُ
عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى
تَحْتَهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ
ٱلْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ مُنَٰفِقُونَ
وَمِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ مَرَدُوا۟ عَلَى ٱلنِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ
نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ

132 Yukarıdaki anlam örgüsü içinde bizim "zulüm ve kötülüğün egemen olduğu diyardan göç edenler" ifadesiyle aktardığımız *muhâcirûn* (bkz. 2. sûre, 203. not ve 4. sûre, 124. not) terimi öncelikle, Mekke'nin henüz İslam düşmanlarının elinde olduğu dönemlerde, oradan, o günlerde hâlâ Yesrib diye bilinen Medine'ye göç eden *(hâcerû)* Hz. Peygamber'in Mekkeli arkadaşlarına matuftur; "onların ilkleri, önde gelenleri" ifadesi, bu göçmenlerin ilk kafilelerine, yani Miladî takvime göre 622 yılı içinde (ki bu tarih İslamî Hicrî takvimin de başlangıcıdır) yahut bu tarihten önceki ve sonraki birkaç yıl içinde Medine'deki Müslüman cemaatinin henüz güçlü Mekkeli müşriklerin tehdidi altında bulundukları dönemde Mekke'yi terk eden müminlere işaret etmektedir. Benzer şekilde *ensâr* (lafzen, "yardımcılar") terimi de, bu anlam örgüsü içinde, din kardeşlerine kucak açıp onları barındıran, onlara yardım ve destek veren *(nasarû)* Medine halkından ilk mühtedîlere matuftur. Onların "ilklerinden, önde gelenleri"nden kasıt da, Hz. Peygamber ve Arkadaşlarının Medine'ye hicretinden önce ve bu tarihten az sonra İslam'ı benimseyenler ve özellikle de, Hz. Peygamber'le Yesribli Evs ve Hazrec kabilelerine mensup temsilciler arasında Mekke yakınlarında bulunan Akabe vadisinde, ilki yaklaşık Hicret'ten bir yıl önce, ikincisi birkaç ay önce yapılan ve Akabe Biatleri olarak bilinen iki görüşmede hazır bulunan kimselerdir. Bütün bunlarla beraber, *muhâcirûn* ve *ensâr* terimleri, bu tarihsel çağrışımlarını aşarak Kur'an'da daha genel ve kuşatıcı bir anlam yüklenmişler ve çok defa "zulüm ve kötülüğün egemen olduğu ortamdan" kendini ahlaken uzak tutan ve "Dîn'e sahip çıkan ve koruyan" kimseleri ifade eder olmuşlardır (bkz. 8. sûre 78. not).

133 Yani, Medine'de. Sözkonusu şehrin asıl adı Yesrib'di; Hz. Peygamber'in Mekke'den buraya hicretinden sonra *Medînetu'n-Nebî* ("Peygamber Şehri") adıyla anılır oldu; ve giderek, üstünlük ve saygı ifade eden bir belirlilik yüklemi içinde, nevinin mümkün en mükemmel örneği (par excellence) manasında yalnızca *el-Medîne* ("Şehir") denilegeldi.

vereceğiz;[134] [öte dünyada ise] onlar çok (daha) zorlu bir azaba terk edilecekler.

102 Bir de, iyi davranışlarını kötü olanlarla karıştırdıktan sonra günahlarının farkında olan[135] başkaları[136] [var]: Allah'ın onların tevbelerini kabul etmesi umulabilir. Çünkü Allah, hiç şüphesiz, çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır. **103** Bunun içindir ki, [ey Peygamber, bundan sonra artık] onların mallarından Allah için sundukları şeyleri kabul et,[137] ki belki bunu yapmakla onların salah bulmalarına, arınmalarına önayak olursun. Ve onlar için dua et; çünkü senin duan onlar için bir huzur [vesilesi] olacaktır. (Ve bütün bunların da üstünde bil ki,) Allah her şeyin-herkesin özünü bilen mut-

ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ
عَذَابٍ عَظِيمٍ ۝١٠٢ وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟
عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا ۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ
إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝١٠٣ خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً
تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ
صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۗ وَٱللَّهُ

134 Yani, önce zihinsel karışıklık ve bunun tabii sonucu olarak baş gösteren ruhsal sıkıntılarla el ele giden dünyevî iş ve uğraşlarında içine düşecekleri başarısızlık ya da rüsvaylık; sonra da, ölüm gelip çattığında, günah ve kötülüklerinin bağışlanmaz yükünü duyduklarında içine düşecekleri yararsız pişmanlık ve yazıklanma şeklinde *(Menâr* XI, 19).

135 Lafzen, "iyi olan bir işini kötü olan bir ötekiyle karıştırmak sûretiyle işledikleri günahı kabul ve itiraf eden." Bu ifade ilk bakışta her ne kadar Tebük seferine katılmaktan kaçınan kararsız Müslümanları îma ediyor ise de, ayetin mazmunu, en geniş anlamıyla, ortada haricî bir ayartma ve kışkırtma olmadığı zaman işlediği günahın ya da kötülüğün farkında olan ve dönüp tevbe eden herkesi içine almaktadır.

136 Yani, kelimenin tam anlamıyla ne mümin ne de münafık olduğu söylenemeyecek, eğriyle doğru, hakla bâtıl arasında gidip gelen kafası karışık, kalbi tam olarak henüz mutmain olmamış kararsız kimseler.

137 Lafzen, "Onların mallarından Allah için sunulanı *(sadaka)* al." Bu terimin anlamı için bkz. yukarıda 81. not. Burada *sadaka* öncelikle, her Müslümana farz olan ve malın belli bir kısmının verilmesini öngören *zekât*ı ("arındırıcı yükümlülükler"i) ifade etmektedir. *Zekât*ın devletin ya da cemaatin imamı (ya da başkanı) tarafından kabul edilmesi, terimin Kur'ânî anlamı çerçevesinde (arınma ya da kendini temize çıkarma anlamında), verenin Müslümanlığına delalet ettiği için Hz. Peygamber, davranışlarıyla ikiyüzlü olduklarını ortaya koyan kimselerden *zekât* kabul etmiyordu; bununla birlikte, yukarıdaki ayet Hz. Peygambere (ve dolayısıyla her devir için geçerli olmak üzere, devlet ya da cemaat başkanına) hem sözleriyle, hem de davranışlarıyla tevbe ve pişmanlıklarını gösteren kimselerden de *zekât* kabul etme izin ve yetkisini vermektedir.

lak bilgi sahibi olarak olup biten her şeyi işitmektedir.

104 Bilmiyorlar mı ki, kullarının tevbelerini kabul eden[138] Allah'tır; O'nun için sunulan şeyleri kabul eden de O. (Evet, bilmiyorlar mı ki kendisine yürekten yönelen, sığınan herkesi) acıması-esirgemesiyle kuşatıp tevbeleri kabul eden Allah'tır?

105 Ve [ey Peygamber, onlara] de ki: "Yapın (yapmak istediğinizi)![139] Allah yapıp ettiklerinizi görüyor; O'nun Elçisi de (görüyor), inananlar da: (nasıl olsa) sonunda, insanın hem görüş ve kavrayış alanı dışında kalan âlemi, hem de duyuları ve tasavvurlarıyla tanıklık edebileceği âlemi bütün gerçeğiyle bilen Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız.[140] Ve o zaman O, sizin yapageldiğiniz şeyleri (bütün gerçeğiyle) görüp anlamanızı sağlayacak."

106 Bir de, [durumlarının ne olacağı] Allah'ın yargı ve iradesine kalmış[141] olan baş-

سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا
أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ
وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٥﴾ وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى
ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُۥ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۖ وَسَتُرَدُّونَ
إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٦﴾ وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ

138 Lafzen, "kullarından tevbe kabul eden": böylece işaret edilmiş oluyor ki, Hz. Peygamber de dahil hiçbir insan, hiçbir ölümlü, günahkarın günahını bağışlayıp onu arındıracak güce ve yetkiye sahip değildir *(Menâr* XI, 32). Hz. Peygamber'in bu konuda yapabileceği tek şey, günahkarın bağışlanması için Allah'a dua etmektir.

139 Bu ifade, yukarıda 103. ayette geçen "onların mallarından Allah için sundukları şeyleri kabul et... ve onlar için dua et" yönergesiyle bağlantılı görünüyor. İmanın bütünleyici bir parçası olarak yapıp-etmeler *('amel)* konusundaki ısrar Kur'an'ın ahlak öğretileri çerçevesinde son derece büyük, son derece aslî bir önem taşımaktadır: karş. "inanmak" ve "iyi ve doğru işler yapmak" kavramlarının Kur'an'da çok kere yanyana zikredilmesi; "inandıkları halde, iyi ve doğru eylemler ortaya koymayanlar"ın kınanması (bkz. 6:158 ve ilgili 160. not).

140 Bkz. 6. sûre, 65. not.

141 Lafzen, "Allah'ın buyruğuna/takdirine *(emr)* kalmış"; yani, gelecekte tevbe edecekleri ihtimali ya da beklentisi içinde durumları henüz açıklığa kavuşmamış. Önceki dört ayette olduğu gibi, bu ayette de kendilerine atıfta bulunulan kimseler, öncelikle, Tebük seferine katılmayan kararsızlar grubu olmakla birlikte, zımnen, doğruyla eğri arasında kararsızlık, sebatsızlık içinde gidip gelen kimselerdir; şu farkla ki, 102-105. ayetlerde sözü geçen tevbekarların hatalı ya da günahkarca davranışlarını kendiliklerinden fark etmiş oldukları ifade edilirken,

ka bir kısım insanlar [var ki], bunları [Allah] ya azaplandıracak ya da yine acıması-esirgemesiyle yönelecektir onlara. Çünkü Allah doğru hüküm ve hikmetle yargılayan mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.

إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِن قَبْلُ

107 VE [birtakım] zararlı eylemlerde bulunmak, dinden çıkmayı örgütlemek, müminler arasına ayrılık sokmak ve başından beri Allah ve O'nun Elçisi'ne karşı savaş tavrı içinde bulunanlara[142] bir

106. ayette sözü edilen kimseler henüz nefis muhasebesine, öz eleştiriye başvurup tevbe aşamasına varmamışlar ve bunun sonucu olarak da bunların durumları, iç saiklerinin kendilerini şu ya da bu yolda kesin bir tercihe yönelteceği güne kadar "askıda kalmış" gibidir. Psikolojik açıdan bu ayetle 7. sûrenin 46 ve 47. ayetleri arasında ince bir ilgi görmek mümkün.

142 Lafzen, "ötedenberi Allah'a ve O'nun Elçisi'ne karşı savaş verenlere", yani Tebük seferinden önce de. Bu ayetin atıfta bulunduğu tarihî vaka şöyle özetlenebilir: Mekke'den Medine'ye hicret ettiği günden beri Hz. Peygamber, Hazrec kabilesinin önde gelenlerinden biri olan ve yıllarca önce Hristiyanlığı benimsemiş bulunan ve bu yanıyla da gerek kendi hemşehrileri arasında gerekse Suriyeli Hristiyan topluluklar arasında bir hayli ün salmış olan Ebû 'Âmir'in ("Keşiş") şiddetli muhalefetine hedef oldu. Sözü geçen kişi tâ başından beri Hz. Peygamber'in düşmanlarıyla, Mekkeli müşriklerle ittifak içine girdi ve Uhud savaşında onların yanında yer aldı (H. 3. yıl). Bu savaştan kısa bir süre sonra Suriye'ye göçüp orada, Bizans İmparatoru Heraklius'u, Medine'yi istila edip Müslüman cemaati bir daha kendini toparlayamayacak biçimde çökertmesi yönünde kışkırtmak için elinden geleni yaptı. Kendisi oradayken Medine'de, kendi kabilesinden sürekli temas ve haberleşme halinde olduğu gizli yandaşları vardı. H. 9. yıl içinde bu yandaşlarına, Heraklius'un Medine'ye bir ordu göndermeyi kabul ettiği ve bunun için büyük hazırlıkların yapılmakta olduğu yolunda bir haber uçurdu. (Hz. Peygamber'in savunma amaçlı Tebük seferi de böyle bir habere dayanıyor olmalı.) Ebû 'Âmir, Medine'nin istilasını hedefleyen bu askeri harekat gerçekleştiği takdirde yandaşları için bir toplanma yerine/bir ileri karakola ya da karargaha ihtiyaç duyulacağı düşüncesiyle, onlara Medine'nin hemen yakınında bulunan Kubâ yerleşim bölgesinde kendilerine bir mâbed kurmalarını ve böylece Hz. Peygamber'in Medine'ye vardığı günlerde aynı semtte yaptırdığı mescidde toplanma mecburiyetini ortadan kaldırmaya çalışmalarını önerdi (bkz. aşağıda 145. not). Nitekim, Ebû 'Âmir'in yandaşları onun bu önerisine uyup sonunda böyle bir mescid yaptılar. Yukarıdaki ayette atıfta bulunulan mescid de işte bu mesciddir ve Tebük seferinden döndükten hemen sonra Hz. Peygamber'in emriyle yıktırılmıştır. Ebû 'Âmir'in kendisi ise bu vakadan kısa bir süre sonra Suriye'de öldü. (Bu konuyla ilgili tüm rivayetler için bkz. Taberî ve İbni Kesîr'in bu ayete ilişkin yorumları).

gözetleme yeri sağlamak için [ayrı] bir mâbed kuran [münafık]lar [var]. Bunlar [ey inananlar, size] muhakkak ki, şöyle yemin edecekler: "Biz (bununla) sadece iyilerin iyisini yapmak istemiştik!" Oysa, Allah onların yalancılar olduğuna [Bizzat] tanıktır.[143]

وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ ۖ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا ۚ لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا ۚ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ

108 Böyle bir yere[144] asla adımını atma! İçine adım atacağın en uygun mescid, daha ilk günden beri Allah'tan yana sağlam bir bilinç ve duyarlılık temeli üstünde yükseltilen mescittir.[145] [Öyle bir mescid ki] orada arınmak isteğiyle dolup taşan adamlar vardır, (ki zaten) Allah (da) kendini arındıranları sever.

109 O halde, hangisi daha iyidir? Yapısını Allah'a karşı sağlam bir sorumluluk bilinci ve O'nun hoşnutluğu[nu kazanma çabası] üzerinde yükselten mi; yoksa yapısını kaygan bir yar kenarına kuran ve sonra da onunla beraber yuvarlanıp cehennem ateşini boylayan mı?

Allah [bile bile] kötülük yapan topluluğu

143 Bu ayetin tamamı ilk ağızda her ne kadar önceki notta açıklanan tarihî vakayla ilgiliymiş gibi görünse de, temelde, Müslümanlar arasında görülebilecek her türlü hizipçi girişime karşı alınan, alınması gereken kesin bir tavrı yansıtmakta ve böylece bu konuda daha önce verilen bir talimatı pekiştirip genişletmektedir (bkz. 6:159 ve ilgili 161. not).

144 Lafzen, "oraya" —zımnen, "orada dua etmek için."

145 Lafzen, "Doğrusu, *takvâ* üzerine kurulu bir mescid en uygunudur..." vb. Bazı müfessirler burada sözü edilen mescidin, Hz. Peygamber'in ya da arkadaşlarının inşa ettikleri ilk mescid olması bakımından, Hz. Peygamber'in H. 1. yılın Rebiülevvel ayında Medine'nin yakın köyü ya da kenar mahallesi Kubâ'ya vardığında orada yapımına başlanan Kubâ mescidi olduğu kanaatindedirler. Ne var ki, Hz. Peygamber'in, buradaki *"takvâ* (Allah'a karşı sorumluluk bilinci) üzerine kurulu mescid" tanımını daha sonraki dönemlerde inşa edilen Medine'deki mescidine de yakıştırdığını ifade eden sahih Hadisler vardır (Müslim, Tirmizî, Neseî, İbni Hanbel). Dolayısıyla, buradaki tavsif ve tanımlamanın, yapımcıları tarafından gerçekten ve samimî olarak içlerinde yalnızca Allah'a ibadet edilsin diye kurulmuş *her* mescid için geçerli olduğunu söylemek en doğrusudur. Bu son görüş müteakip ayetle de zaten doğrulanmaktadır.

doğru yola yöneltmez: **110** böylelerinin kurduğu mescid, içlerini paralayıp onları tüketinceye kadar[146] kalplerinde bir şüphe ve huzursuzluk kaynağı olmaktan öteye gitmeyecektir. (Hatırlayın ki, bunu böylece açıklayan) Allah her hükmüyle ince-derin bir gerçeğe işaret eden mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ
بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ
قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا
عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ
بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي
بَايَعْتُمْ بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾ التَّائِبُونَ
الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ

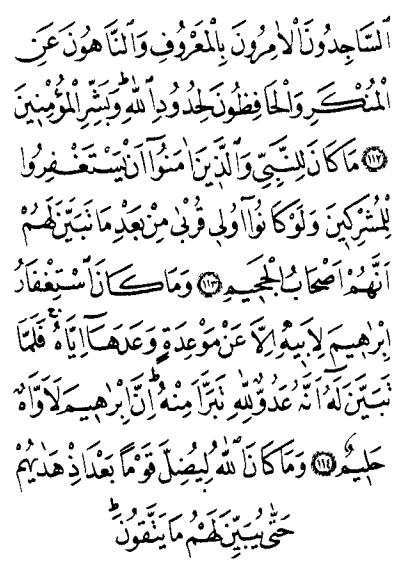
111 BİLESİNİZ Kİ, Allah yolunda savaşan, öldüren ve öldürülen müminlerden Allah canlarını mallarını satın almıştır; hem de karşılığında onlara cenneti vaad ederek: Bu O'nun, yerine getirilmesini Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da bizzat güvence altına aldığı gerçek bir vaattir. Kimdir verdiği sözü Allah'tan iyi tutan?
Sevinin öyleyse, O'nunla böyle bir alış-veriş yaptığınız için; çünkü budur en büyük bahtiyarlık!

112 [Bu, ne zaman bir günah işleseler, hemen] tevbe ve pişmanlık içinde Rablerine yönelen kimselerin [bahtiyarlığıdır]; O'na (yürekten) kulluk edenlerin; O'nu (coşkuyla) övenlerin; ve [O'nun hoşnutluğunu] aramaya durmaksızın devam edenlerin;[147] ve [O'nun önünde] eğilen,

146 Lafzen, "kalpleri parça parça oluncaya kadar" —yani, ölünceye kadar. 109-110. ayetlerdeki "onların yaptığı yapı" ifadesi, açıktır ki, burada ibadet için yapılmış evler anlamında odaklanan önceki yüklemini aşıp genişleyerek temsîlî bir ifade tarzı içinde insanların bütün davranışlarını, bütün yapıp-etmelerini içine alıyor.

147 Müfessirlerin çoğu *sâihûn* (lafzen, "gezginler/seyyahlar") tabirine *sâimûn* yani, "oruç tutanlar" anlamını vermişlerdir; bu görüşü ileri sürerken, oruç tutan kimsenin de, tıpkı gezginler gibi kendisini geçici olarak dünya nimetlerinden, dünyevî tadımlardan geri tuttuğu düşüncesinden hareket etmişlerdir (Râzî'nin, Süfyân b. 'Uyeyne'den aktardığına göre). Bu müfessirlerin *siyâha* ("gezginlik/seyyahlık") terimiyle *siyâm* ("oruç") arasında kurdukları bu mecazî özdeşliği *sâihûn* teriminin, yukarıdaki anlam örgüsü içinde, muhtelif Sahâbîler ve onların bazı erken ardılları tarafından da böylece tefsir edilmiş olmasına dayandırdıklarını belirtmeliyiz (bkz. Taberî). Diğer bazı otoriteler ise (ör. Râzî'nin kaydetti-

O'nun önünde hürmet ve tazimle yere kapananların; doğru ve güzel olanın yapılmasını önerip, eğri ve kötü olanın yapılmasına engel olanların; ve Allah'ın koyduğu sınırları gözetenlerin (bahtiyarlığı). Öyleyse, [ey Peygamber, Allah'ın bu vaadiyle] müjdele, bütün o müminleri.

113 [GÜNAH içinde ölen] kimselerin cehennemlik olduğu kendilerine açıklandıktan sonra, yakın akraba olsalar bile, Allah'tan başkasına tanrılık yakıştıran kimselerin bağışlanmasını dilemek artık ne Peygamber'e yaraşır, ne de imana erişenlere.[148] **114** İbrahim'in (buna benzer bir durumda) babasının bağışlanması için yaptığı duaya gelince, bu sadece o'nun berikine [daha sağlığında] vermiş bulunduğu bir söze dayanıyordu.[149] Ama o'na berikinin Allah'ın düşmanı olduğu açıklandığı zaman [İbrahim] ondan hemen kopup uzaklaştı. Zaten İbrahim çok ince ruhlu, yumuşak huylu biriydi.

115 Ve Allah bir topluluğu –onlara doğru yolu gösterdikten sonra (bile)– sakınıp gözetecekleri şeyler konusunda kendilerini [bütünüyle] aydınlatmadan asla sa-

---

ği kadarıyla Ebû Müslim), terimin orijinal anlamını (lugat anlamını) tercih ederek onu az çok *"muhâcirûn"* ("zulüm ve kötülüğün egemen olduğu diyarı terk edenler") teriminin eşanlamlısı olarak tefsir etmişlerdir. Bize kalırsa, *sâihûn* ifadesi için kullanılabilecek en iyi karşılık "[Allah'ın hoşnutluğunu aramaya] durmaksızın devam edenler" şeklinde olanıdır; ki böylece *siyâha* teriminin hem lugat hem de mecazî çağrışımları oldukça geniş bir anlam alanı içinde birleştirilmiş de oluyor.

148 Sonraki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, bu yasaklama müşriklerden ölmüş bulunanlar, yani tevbe etmeden ölenler için geçerlidir (Zemahşerî, Râzî); henüz yaşayanlar için değil: Çünkü "henüz hayatta olan birinin (bir günahkarın) bağışlanmasını dilemek, bunun için dua etmek... Allah'ın böyle bir kişiye hidayetini bahşetmesini istemek demektir, ki bu caizdir" (*Menâr* XI, 60).

149 Hz. İbrahim'in, babasına bu yolda verdiği söz 19:47-48 ve 60:4'de geçmektedir. Hz. İbrahim'in yaptığı duanın aslı için bkz. 26:86-87.

pıklıkla suçlamaz.[150] Gerçek şu ki, Allah her şeyi aslıyla ve bütünüyle bilir.[151]

116 Şüphe yok ki, göklerin ve yerin egemenliği yalnızca Allah'ındır: hayatı bahşeden de, ölümü takdir eden de (yalnız) O'dur; ve Allah'tan başka sizi koruyabilecek, size yardım edebilecek kimse yoktur.

117 GERÇEK ŞU Kİ, Allah acıması-esirgemesiyle Peygamber'e ve sıkıntılı bir zamanda –hem de içlerinden bir kısmının kalpleri neredeyse kaymak üzereyken–[152] ona bağlı kalıp zulmün ve kötülüğün egemen olduğu diyardan göç edenlere ve Din'e sahip çıkıp ona kol kanat gerenlere[153] teveccüh etti.

إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
﴿١١٦﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ
وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٧﴾
لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ
ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِى سَاعَةِ ٱلْعُسْرَةِ مِنۢ بَعْدِ مَا كَادَ
يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ

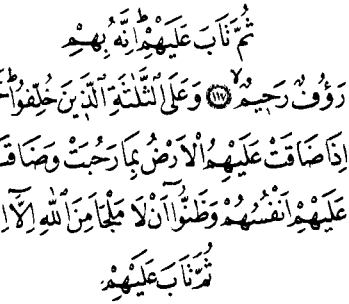
150 Lafzen, "... suçlamak Allah'a yakışmaz/yaraşmaz" —yani, "bir toplumu doğru yola ulaştırdıktan sonra onları sapıklığa düşürmek", Allah'ın mutlak ve sınırsız ilmiyle, yüceliğiyle kâbil-i telif olmaz. Yukarıda asıl metinde "onları sapıklığa düşürmez" şeklinde olan ifadeyi "sapıklıkla suçlamaz" şeklinde aktarırken, büyük klasik müfessirlerden bazılarının bu konudaki tefsirlerine dayandığımızı belirtelim (örn. Taberî, Râzî). "Onlara doğru yolu gösterdikten sonra" şeklindeki ifadeye gelince, Râzî bunu, "onları doğru yola (*ruşd*) *davet* ettikten sonra" şeklinde yorumluyor.

151 Çoğu müfessirler, bu ayetle uyarılan kimselerin, 113. ayet indirilmeden önce, *şirk* (yani, Allah'tan başkasına tanrılık yakıştırma) tutum ve davranışı içinde ölen akraba ve dostlarının bağışlanması yolunda dua eden müminler olduğunu söylemişler ve bu ayetle, 113. ayette yer alan yasaklama vahyedilmeden *önceki* günlerde (yani, "onları sakınıp gözetecekleri şeyler hakkında iyice aydınlatmadan önce") bu yolda yaptıkları girişimlerden, ettikleri dualardan ötürü müminlerin sorumlu tutulmayacağının ifade edilmek istendiğini ileri sürmüşlerdir. Öte yandan Râzî, alternatif bir başka yorum getirerek diyor ki: bu ayet, "Allah kendilerini sakınıp gözetecekleri şeyler hakkında bütünüyle aydınlattıktan *sonra*" bile hâlâ sapıklıklarına devam eden kafirlere ve münafıklara yöneltilen ve bütün sûre boyunca vurgulanan kınama ya da suçlamanın ciddiyetini açıklamak maksadına matuftur. (Bu konuda bkz. 6:131-132 ve ilgili notlar). Bu yorum bizce, özellikle müteakip 116. ayet de gözönünde bulundurulduğunda diğer yorumdan daha kabule şayan görünüyor.

152 Lafzen, "onlardan bir grubun kalpleri neredeyse [Din'den] kayacak gibi olduktan sonra": Bu ifade, önce, Hz. Peygamber Tebük seferine çıkacağı zaman o'nun sefere katılma çağrısına, haklı mazeretleri olmadığı halde olumlu bir tepki göstermeyen, sonra da pişmanlık duyup tevbe eden bir kısım mümine ilişkindir.

153 Bkz. yukarıda 132. not.

Sonra, bir kere daha:[154] acıması-esirgemesiyle [Allah] onlara teveccüh etti. Çünkü O, gerçekten onlara karşı çok merhametli ve çok şefkatlidir.

118 Ve [yine acıyıp esirgeyerek, inananların içinden] bozguncu telkinlere kapılan[155] o üç [grup insana] da teveccüh etti; o kadar ki, bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara [çok] dar gelmeye başladı ve içleri daraldı da Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anladılar; ve bunun üzerine O da yine merhametle on-

154 Bkz. 6. sûre, 31. not. Zemahşerî ve Râzî'ye göre buradaki *sümme* takısı bizim verdiğimiz anlamdadır ve "Allah, merhametiyle Peygamber'e ve sıkıntılı bir zamanda o'na bağlı kalanlara teveccüh etti" ifadesini pekiştirmek için kullanılmıştır.

155 Yahut: Tebük seferine çıkıldığında "geride kalan." *Ellezîne hullifû* ifadesi için verdiğimiz "fesada kapılanlar" şeklindeki karşılık *halife* ya da *hullife* fiilinin "[kötü yönde] değişti/değiştirildi" ya da "fesada uğradı/iğvaya kapıldı" şeklindeki, ahlakî planda kötülüğe meyli işaret eden mecazî anlamına dayanmaktadır (bkz. *Esâs, Nihâye, Lisanu'l-'Arab, Kâmûs, Tâcu'l-'Arûs). Ellezîne hullifû* ibaresinin yukarıdaki anlam örgüsü içinde, düzmece mazeretlerle seferden geri kalanlarla ilgili olarak kelimenin bu mecazî anlamıyla yorumlanması Abdülmelik el-Asma'î gibi çok önde gelen Arap dilcilerinden bazılarınca da teyid edilmiştir (sûrenin 83. ayetine ilişkin yorumunda Râzî bu hususu belirtmiştir). "Bozguncu telkinlere kapılan üç kişi ya da üç grub"a gelince, klasik müfessirler burada sözü geçen üç sayısıyla, Tebük seferine katılmaktan kaçınan ve seferden sonra da yukarıdaki ayet vahyedilinceye kadar Hz. Peygamber ve Sahâbîlerince kendilerine küskünlük gösterilen üç *kişinin,* Ka'b b. Mâlik, Merâre b. er-Rabî' ve Hilâl b. Ümeyye'nin îma edildiğini söylemişlerdir (İsmi geçen bu kişilerin üçü de Ensar'dandır). Bu üç Sahâbînin gerçekten de sefere katılmaktan kaçınan kimseler arasında bulundukları tarihî olarak belgelenmiş olsa da (Taberî ve İbni Kesîr, bu ayete ilişkin açıklamalarında konuyla ilgili rivayetlere *ayrıntılı* bir biçimde yer vermişlerdir), bize öyle geliyor ki, ayetin anlam akışı, îmasının yalnızca üç kişiyle sınırlandırılmasına imkan vermemektedir; dolayısıyla bu üç sayısı, bizce, sefere katılmak konusunda hatalı davranan üç *grup* mümini işaret etmektedir: (1) şüpheli mazeretler ileri sürerek Hz. Peygamber'den evde kalma izni koparan kimseler (bunlara hem 43-46. ayetlerde hem de 90. ayetin ilk cümlesinde temas edilmiştir); (2) izinsiz olarak kendi kararlarıyla seferden uzak kalan ama sonradan kendiliklerinden pişmanlık gösterip hataları için tevbe eden kimseler (102-105. ayetlerde sözü edilenler); ve nihayet, (3) durumlarının ne olacağı Allah'ın yargısı gelinceye kadar "belirsiz" olan (106. ayet) ve Hz. Peygamber'in Tebük seferinden dönüşünden kısa bir süre sonra (118. ayetin indirildiği günlerde) pişmanlık gösterip tevbe eden kimseler.

لِيَتُوبُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَكُونُوا۟ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ
﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ
أَن يَتَخَلَّفُوا۟ عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا۟ بِأَنفُسِهِمْ
عَن نَّفْسِهِۦ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ
وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ
ٱلْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم
بِهِۦ عَمَلٌ صَٰلِحٌ

lara yöneldi, ki pişmanlık duyup tevbe etsinler: çünkü, (Kendisine yürekten yönelen, sığınan herkesi) acıması-esirgemesiyle kuşatıp tevbeleri kabul eden yalnızca Allah'tır.[156]

119 SİZ EY imana erişenler! Allah'a karşı sorumluluk bilincinden uzaklaşmayın ve hep doğru sözlü kimselerden olun!

120 [Peygamber] şehrinin halkına da, onların çevresinde [yaşayan] bedevîlere de (seferde) Allah'ın Elçisi'ne katılmaktan kaçınmak ve kendi canlarını o'nunkinden fazla gözetmek yaraşmaz.[157] Çünkü, onlar Allah yolunda ne zaman susuzluk, yorgunluk ya da açlık çekseler; ne zaman hakkı inkar edenleri şaşırtan[158] bir adım atsalar; ve ne zaman başlarına gelmesi mukadder olan şeye düşman eliyle uğratılsalar[159] [sonuç ne olursa olsun] bu onların lehine mutlaka erdemli davranış olarak kaydedilmektedir.[160] Çünkü Allah,

156 Yukarıdaki ayet, en geniş yüklemiyle –vahyine neden olan tarihî olguyu da aşarak– doğru yoldan geçici ve arızî olarak ayrılır gibi olan, sonra ya kendi iradeleriyle ya da başkaları tarafından yapılan uyarmalar, kınamalar sonucu "bir fitneye dûçâr olduğunu" anlayan ve içtenlikle günahından dönüp tevbe eden bütün müminlerin durumuna ışık tutmaktadır.

157 Bu ve bundan sonraki ayetler ilk bakışta her ne kadar "Peygamber Şehri'nin halkı"yla (bkz. yukarıda 133. not) ve bir de "onların çevresinde yaşayan bedevîler"le ilgili görünse de, bunların taşıdığı mesaj, muhakkak ki, bütün çağları ve bütün mümin topluluklarını kuşatacak mahiyette genel ve süreklidir. Burada Peygamber Şehri için yapılan özel atıf, bu şehrin Kur'an'ın vahyedilmesinin tamamlandığı, İslam'ın, Hz. Peygamber'in rehberliğinde bütün temel çizgileriyle boy verip olgunlaştığı yer olmasından dolayıdır.

158 Lafzen, "öfkelendiren."

159 Lafzen, "(zaten) ulaşacakları şeye [ne zaman] düşmanın eliyle ulaşsalar"; yani, zafer, ölüm ya da yaralanma gibi.

160 Orijinal metinde bu uzun cümlenin kuruluşu aslında şöyledir: "Lehlerinde makbul bir eylem olarak yazılmadıkça ... onlara ne susuzluk çatar ... ne kafirleri çileden çıkaran bir adım atarlar ... ne de başlarına gelecek olan, düşman eliyle onlara ulaşır." Aynı ifade tarzı sonraki ayet için de geçerlidir.

iyilik yapanların emeklerini asla boşa çıkarmaz!

121 Ve yine onlar, az ya da çok, [Allah için] ne zaman bir harcamada bulunsalar, yeryüzünde [Allah için] ne zaman bir yol katetseler,[161] bu onların lehine kaydedilmektedir; Allah yaptıkları her şey için onları en güzel bir biçimde ödüllendirecektir.

122 Bütün bunlarla birlikte, [savaş zamanı] müminlerin hepsinin toptan yola çıkması doğru olmaz; onların arasında her gruptan bazılarının seferden geri kalmaları, [bunun yerine] Din hakkında derin ve sağlam bir bilgi elde etmek yolunda çaba göstermeleri ve [böylece] seferden dönen kardeşlerini aydınlatmaya çalışmaları daha yerinde olacaktır; böylece belki, onlar [da] kötülüğe karşı kendilerini (daha iyi) korumuş olacaklardır.[162]

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾
وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ
وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحْسَنَ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾ وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا
كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ
لِّيَتَفَقَّهُوا فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا
إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

161 Lafzen, "bir vadiyi katetseler." Zemahşerî'nin bu ayeti tefsir ederken pek yerinde olarak belirttiği gibi *vâdî* ("vadi, akarsu yatağı") terimi klasik Arapça'da çok defa "yeryüzü/arazi" anlamında kullanılır; terimin bu kullanımı, özellikle terim "katetmek", "yol tepmek" ya da "[yolculuğa] devam edip gitmek" anlamına gelecek şekilde *kata'a* (lafzen, "kesti") fiiliyle birlikte geçtiği zaman, Arabistan Yarımadasındaki bedevîler arasında bugün dahi bilinen, anlaşılan bir kullanımdır. Bu itibarla, yukarıdaki Kur'ânî ifadenin "ne zaman yeryüzünde yol katetseler" şeklinde aktarılması yerinde olacaktır. (Cümlenin kuruluş üslubu hakkında bkz. bundan önceki not).

162 Lafzen, "kavimlerine geri döndüklerinde, onları uyarsalar, (böylece) olur ki, (daha iyi) sakınırlar." Yukarıdaki talimat her ne kadar özellikle *dîn* alanındaki bilgilenmeden söz ediyor gibi ise de, aslında her türlü bilgilenme için olumlu bir yüklem taşımaktadır —Kur'an'ın hayatın manevî yanıyla dünyevî yanı arasına herhangi bir ayırıcı sınır çekmediği, fakat bu iki alanı tek ve aynı realitenin değişik iki yüzü olarak değerlendirdiği gözönünde bulundurulursa bu husus daha iyi anlaşılacaktır. Pek çok ayetiyle Kur'an inanan kişiyi tabiatı her yanıyla müşahede etmeye ve onun değişik fenomenlerinde, bağlı olduğu yasalarda Allah'ın yaratıcı etki ve kudretini fark edip kavramaya çağırmakta, insanı harekete geçiren saikler, davranışlarının altında yatan içsel dürtüler hakkında derin ve sağlıklı bir görüş kazanması için onu tarihin verdiği ders üzerinde tefekkür ve teemmüle sevk etmektedir; ve bunun içindir ki Kur'an, kendisini "düşünenlere" hitab eden bir vahiy ola-

123 Siz ey imana erişenler! Hakkı inkar eden kimselerden yakınınızda olanlarla savaşın; (öyle ki) sizi kendilerine karşı sert ve direngen[163] bulsunlar: ve bilin ki, Allah, kendisine karşı yüksek bir sorumluluk bilinci taşıyanlarla beraberdir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ وَلْيَجِدُواْ فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِۦٓ إِيمَٰنًا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَزَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ

124 NE ZAMAN bir sûre indirilse, o hakkı inkar edenlerin arasından, "Bu [haber] hanginizin imanını pekiştirdi?" diye (küçümseyerek) soran birileri çıkar.[164] Ama imana erişmiş olanlara gelince, bu onların imanlarını pekiştirir ve onlar [Allah'ın kendilerine ulaştırdığı] müjdenin sevincini duyarlar.[165] **125** Öte yandan, kalplerinde bir hastalık bulunanlarınsa, her yeni haber inançsızlıklarına inançsız-

---

rak nitelendirmektedir. Kısacası, zihinsel (intellectual) etkinlik hem Allah'ın istek ve iradesini daha iyi anlamanın güvenilir bir yolu olarak, hem de –ahlakî bilinç ve duyarlılıkla pekiştirildiği takdirde– Allah'a kulluk etmenin en sağlam ve güvenilir yolu olarak öngörülmektedir. Bu Kur'ânî ilke Hz. Peygamber'e izafe edilen pek çok sahih Hadisle de pekiştirilmiş, desteklenmiştir; örn: "İlim için çaba sarf etmek kendisini Allah'a teslim edip boyun eğmiş erkek ve kadın *(müslim ve müslime)* herkes için kutsal bir görev *(farîza)*dır" (İbni Mâce); "Bilgili/eğitim görmüş kişinin [yalnızca namaz, oruç vb. belirli] ibadetleri yapan (zâhid) kişiye üstünlüğü dolunayın öteki bütün yıldızlara üstünlüğü gibidir" (Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbni Mâce, İbni Hanbel, Dârimî). Sonuç olarak, inananların "Din hakkında derin ve sağlam bilgi elde etmek için çaba göstermeleri"ne ilişkin yükümlülükleri *(li-yetefekkahû fi'd-dîn)* ve bu çabalarının ürününü inanan kardeşleriyle paylaşmaları bilgilenmenin, pratik uygulaması da dahil, her çeşidini içine almaktadır.

163 Yanî, ahlakî ilkeler konusunda ödün vermez/uzlaşmaz. Savaşın caiz olduğu genel şartlar hakkında bkz. 2:190-194, 22:39, 60:8-9 ve ilgili notlar; ayrıca bu sûrenin 5. ayetine ilişkin 7 ve 9. notlar. "Yakınınızda bulunan kafirlere/hakkı inkar edenlere ilişkin atıf ya da uyarma, maddî anlamda ancak "yakında bulunanlar" tehlikeli olacağı içindir her halde; ya da alternatif bir yorum olarak, uzaktan gelip de Müslümanların bölgesine saldırgan bir amaçla yaklaşan birilerini îma ettiği söylenebilir.

164 Lafzen, "...aralarında ... diyenler var." Burada inanmayanlar tarafından söylenen "söz", muhtemelen, 8:2'de, "ne zaman O'nun ayetleri/mesajları kendilerine ulaştırılsa bununla imanları güçlenir" ifadesiyle müminlerden söz eden ayete yönelen alaycı, küçümseyici tavrın ürünüdür.

165 Yukarıda 111. ayette ifade edilen cennet vaadine ilişkin bir atıf.

lık katar[166] ve böylece hakkı tanımama tutumu içindeyken ölüp giderler.

126 Peki, bunlar her yıl bir ya da iki kere denenip sınandıklarını bilmiyorlar mı[167] ki tevbe edip [Allah'ı] anmıyorlar? **127** (Öyle ki,) ne zaman bir sûre indirilse, "Kalplerinizde olanı bilebilecek biri mi var?"[168] [der gibi] birbirlerine bakıyor, sonra da dönüp gidiyorlar.

(Oysa) Allah döndürmüştür onların kalplerini [haktan], çünkü onu kavrayamayacak bir topluluktur onlar.[169]

128 GERÇEK ŞU Kİ, [ey insanlar,] size kendi içinizden bir Elçi gelmiştir:[170] sizin [öte dünyada] çekmek zorunda kalabileceğiniz sıkıntıdan ötürü kendini [zihnen] büyük bir yük altında hisseden; size çok düşkün [ve] müminlere karşı şefkat ve merhametle dolu bir Elçi...

129 Fakat (bütün bunlara rağmen) onlar yine de yüz çevirirlerse de ki: "Allah bana yeter! O'ndan başka tanrı yok. Hep O'na dayanmış O'na güvenmişimdir ben; çünkü O'dur en yüce hükümranlığın Rabbi."[171]

رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ
يُفْتَنُونَ فِى كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ
إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَىٰكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ ٱنصَرَفُوا۟ صَرَفَ ٱللَّهُ
قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَآءَكُمْ
رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ
حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾
فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

166 Lafzen, "bu sadece onların rüsvaylığına rüsvaylık katar" —yani, bu onları, Allah'ın ayetlerini inkar tavırlarında daha da inatçı kılar. Çünkü onlar, insanın duyu ve algı alanının ötesindeki şeylerin (*ğayb*, bkz. 2. sûre, 3. not) varlığını yadsıma tavırlarına ters düşen her şeyin karşısında yer almaya peşinen kararlı görünüyorlar.

167 Lafzen, "her yıl bir ya da iki kere" —sürekliliği işaret eden deyimsel bir ifade (*Menâr* XI, 83 vd.). "Sınav" ya da "deneme", insanın akılla ve dolayısıyla eğri ile doğru arasında seçim yapabilme yetisiyle donatılmış olmasının bir gereğidir ya da sonucudur.

168 Lafzen, "Sizi gören biri mi var" —bununla Allah'ın var olmadığını îma etmiş oluyorlar.

169 Karş. 8:55.

170 Yani, "sizin gibi bir beşer; tabiatüstü güçlerle donatılmamış, ama Allah tarafından O'nun mesajını size ulaştırmak üzere seçilmiş bir insan."

171 Lafzen, "en yüce arşın/kudret ve hükümranlık tahtının Rabbi." *'Arş* için bizim seçtiğimiz karşılık konusunda bkz. 7:54'le ilgili 43. not.

10. YÛNUS SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Adını 98. ayetinde bir tek kere sözü geçen "Yûnus toplumu"ndan alan bu sûrenin hemen hemen tamamı Mekke'de ve muhtemelen Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden ancak bir yıl kadar öncesine giden bir dönem içinde vahyedilmiştir. Bazı otoriteler 40. ayetle 94 ve 95. ayetlerin Medine dönemine ait olduğu görüşünde iseler de bu konuda inandırıcı bir delil bulunmamaktadır. Öte yandan, sûrenin, iniş sırasına göre 17. sûre *(İsrâ')* ile 11. sûre *(Hûd)* arasında yer aldığı konusunda herhangi bir ihtilaf yok gibidir.

Yûnus sûresinin merkezî teması vahiy olgusunun kendisidir ve sûre boyunca, özellikle, Kur'an'ın Muhammed'e (s) indirilen bir vahiyden başka bir şey olmadığı ve dolayısıyla o'nun, hakkı inkar edenlerin ileri sürdükleri gibi (15-17, 37-38 ve 94. ayetler), Muhammed (s) tarafından "uydurulmuş" ve sonra da yine o'nun tarafından Allah'a yakıştırılmış düzmece bir kitap olmadığı, olamayacağı üzerinde durulmaktadır.

Sûrenin bu tema çevresinde örülen dokusu, hemen hepsi gönderildikleri toplumların çoğunluğu tarafından reddedilmiş, yalanlanmış önceki peygamberlere ilişkin atıflarla örülmüş ve bütün bunlarla, asıl verilmek istenen mesaj, İslam'ın temel ilke ve öğretileri, çok yönlü olarak sergilenmiştir: bu cümleden olarak, Allah'ın birliği, eşsiz-ortaksız olduğu, mutlak ve sınırsız kudreti; insanoğluna indirdiği vahyin sürekliliği (sonrakinin öncekini teyid ve tekid etmesi); ölümden sonra dirilmenin, Allah'ın nihaî yargısının kesinliği, kaçınılmazlığı ve nihaî bir uyarma ve hatırlatma olarak da (108. ayette) "her kim ki doğru yolu izlemeyi seçerse, bunu kendi lehine seçmiş olacaktır; ve her kim ki sapıklığı seçerse bunu kendi aleyhine seçmiş olacaktır" gerçeği ortaya konmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ①

1 *Elif-Lâm-Râ.*[1]

BUNLAR hikmetle dolu[2] olan ilahî kitabın ayetleridir.

1 Bkz. Ek II.

2 Canlı bir varlığı nitelediği zaman *"hakîm"* sözcüğüyle çevirilmesi mümkün olan

أَكَانَ لِلنَّاسِ
عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنذِرِ النَّاسَ
وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ
قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ إِنَّ رَبَّكُمُ
اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ
ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۖ مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا

2 Kendi içlerinden birine,[3] "Bütün insanlığı uyar; imana erişenlere, her bakımdan içtenlikli ve dürüst olmakla Rablerinin katında öteki herkesten ileri geçtiklerini[4] müjdele" diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?
[Yalnızca] hakkı inkar edenler, "Bakın, bu (adam) düpedüz bir büyücü!"[5] derler.

3 GERÇEK ŞU Kİ, sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı evrede yaratan, sonra da kudret ve egemenlik makamına geçip varlığı yöneten Allah'tır.[6] O'nun izni olmadıkça, araya girip kayıracak kimse yoktur.[7]

---

hikmet terimi burada hikmet taşıyan, hikmet *bildiren şey* ya da *vasıta* anlamına geliyor. Bazı klasik müfessirler (Taberî gibi) burada sözü geçen "ilahî kitap"tan kasdın bir bütün olarak *Kur'ân* olduğu görüşündeyken, diğerleri (Zemahşerî gibi) bununla özellikle bu sûrenin işaret edilmiş olduğu görüşündedirler.
Sonraki ayetler gözönünde bulundurulacak olursa, ilk görüş bize daha tercihe şayan görünüyor.

3 Bu atıf önceki sûrenin son kısmıyla ve özellikle "[Ey insanlar,] size kendi içinizden bir Elçi gelmiştir" cümlesiyle ilgilidir (9:128; keza bkz. 50:2'de 2. *not*).

4 Lafzen, "doğrulukta *(sıdk)* öne geçtiklerini *(kadem)." Sıdk* terimi, kişinin duyup düşündükleri ile söylediği, yaptığı yahut bir tutum, bir tavır olarak sergilediği şey arasındaki uyumu, bağdaşmayı ifade etmektedir.

5 Lafzen, "doğrusu, o apaçık bir sihirbaz *(sâhir)"* —Kafirler bununla, "kendi içlerinden çıkan bu adamın" (yani, Muhammed'in) (s) gerçekte Allah'tan herhangi bir vahiy almadığını, fakat sadece büyüleyici, etkileyici bir belâgatla (bu anlam örgüsü içinde *sihr* sözcüğünün anlamı budur) yandaşlarını sürüklediğini söylemek istiyorlar. Kur'ân'ın da sık sık işaret ettiği gibi bu itham yalnızca Muhammed'e (s) değil, inanmayanlar tarafından önceki peygamberlere de yöneltilmiştir. "Hakkı inkar edenler" terimi, bu anlam örgüsü içinde, özellikle ilahî vahiy fikrini ve dolayısıyla peygamberlik olgusunu peşinen (a priori) reddeden kimselere işaret etmektedir.

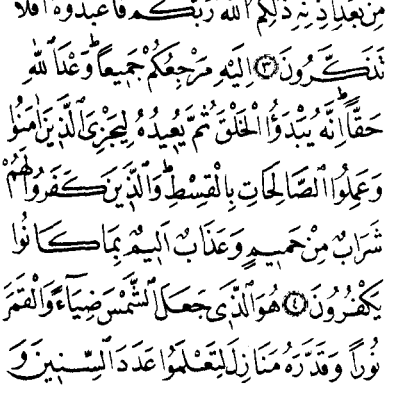
6 Bkz. 7. sûre, 43. not. İlahî vahye inanmak, doğal olarak, var olan her şeyin kaynağı, varlığı kendinden başka hiçbir şeye bağlı olmayan yaratıcısı olarak Allah'ın varlığına inanmayı da gerektirdiği için, sûrenin girişindeki Kur'ânî vahye ilişkin atfı, Allah'ın yaratıcı kudretinin anılması, hatırlatılması izlemiştir.

7 Lafzen, "hiçbir şefaatçi yoktur, O'nun izninden sonra olmadıkça." Karş. 2:255 — "Kim şefaat edebilir O'nun katında, O'nun izni olmadan?" Bu öğretileriyle Kur'an, yaşayan ya da ölmüş bulunan peygamber ve velîlerin şartsız ya da kendiliklerinden şefaat ve aracılık yapabilecekleri yolundaki avamî (popular) inancı red-

İşte böyledir sizin Rabbiniz: öyleyse [yalnızca] O'na kulluk edin: artık bunu (iyice) aklınızda tutmayacak mısınız?

4 Hepiniz topluca O'na döneceksiniz: bu Allah'ın, gerçekleşmesi kaçınılmaz olan sözüdür, çünkü O [insanı] bir kere yarattıktan sonra buna sonuna kadar devam ediyor[8] ki, imana erişip iyi ve yararlı işler, eylemler ortaya koyanları adaletle ödüllendirsin. Hakkı inkara yeltenenleri ise, hakkı inat ve ısrarla reddetmelerinden ötürü yakıcı bir umutsuzluk içkisi[9] ve can yakıcı bir azap beklemektedir.

5 Güneşi parlak bir ışık [kaynağı] ve ayı aydınlık kılan,[10] ve yılların sayısını bile-

مِنۢ بَعۡدِ إِذۡنِهِۦۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُوهُۚ أَفَلَا
تَذَكَّرُونَ ۝٣ إِلَيۡهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗاۖ وَعۡدَ ٱللَّهِ
حَقًّاۚ إِنَّهُۥ يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ لِيَجۡزِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ
وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ بِٱلۡقِسۡطِۚ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ
شَرَابٞ مِّنۡ حَمِيمٖ وَعَذَابٌ أَلِيمُۢ بِمَا كَانُواْ
يَكۡفُرُونَ ۝٤ هُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ ٱلشَّمۡسَ ضِيَآءٗ وَٱلۡقَمَرَ
نُورٗا وَقَدَّرَهُۥ مَنَازِلَ لِتَعۡلَمُواْ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ وَ

detmektedir. Kur'an'da başka yerlerde de işaret edildiği gibi (örn. 20:109, 21:28 ya da 34:23), Allah, dünya hayatında tevbeleri ve olumlu çabalarıyla Allah'ın bağışlamasını ve hoşnutluğunu *(rızâ) zaten kazanmış* bulunan günahkarlar için Yargı Günü'nde peygamberlere sembolik olarak şefaat etme, kayırma izni verecektir (bkz. 19:87 ve ilgili 74. not); bir başka ifadeyle, peygamberlere verilen şefaat hakkı ya da yetkisi, bu anlamda, sadece Allah'ın bu günahkarları bağışlamasının bir ifadesi olacaktır. Yukarıda bağımsız ve şartsız şefaatin reddedilmesi, Allah'ın sadece ilimde "vasıta" kabul etmeyen 'Âlim-i Mutlak olduğunun değil, fakat aynı zamanda O'nun değişmeyen, mutlak irade sahibi Tek İlah olduğunun da ifadesidir. Bu anlamda yukarıdaki ayet, Allah'ın yaratıcı kudretinden söz eden daha önceki ayetle bağlantılıdır. (Bkz. aşağıda 27. not).

8 Yani, onu yeni bir yaratıcı eylem ve iradeyle yeniden diriltecektir. Burada, *yu'îduhû* (onu yeniden ortaya çıkarır/yeniden yaratır) fiilinin insanın bireysel dirilişine ilişkin olduğu sonraki ayetten de açıkça anlaşılmaktadır. *Halk* ismi ilk planda "yaratma" eylemini (başlangıçta var olmayan şeyi var etmek eylemini), sonra yaratmanın sonuç ya da hedefini, yani "yaratılmış varlık" (ya da "varlıklar") ve *nihaî* olarak da, kelimenin "insan" türünü işaret eden çağrışımı içinde "insanlık"ı ifade eder.

9 "Yakıcı umutsuzluk" olarak *hamîm* sözcüğüne ilişkin çevirimiz için bkz. 6. sûre, 62. not.

10 Her ikisi de "ışık" ya da "aydınlık"ı gösterdikleri için *ziyâ* ve *nûr* isimleri sık sık birbirlerinin yerine kullanılabilmektedirler; fakat çoğu dilbilimci *ziyâ* (ya da *dav'*) teriminin daha yoğun bir ışığı çağrıştırdığı ve dolayısıyla, güneşin ya da ateşin ışığında olduğu gibi, "kendi gücüyle var olan bir ışığı", yani bir "ışık *kaynağını*" belirtmek için kullanıldığı; ama *nûr* teriminin, varlığı "başka bir şeyin varlığıyla kaim olan", yani ay gibi ışığını başka bir kaynaktan alan aydınlığı ifade ettiği görüşündedirler *(Tâcu'l-'Arûs*'a dayanarak Lane V, 1809).

siniz, [zamanı] ölçebilesiniz diye ona evreler koyan O'dur. Bunların hiç birini Allah bir anlam ve amaçtan yoksun yaratmış değildir.[11]

(Allah,) bilmek isteyen bir topluluk için ayetlerini ayrıntılı olarak (işte böyle) açıklıyor: **6** Çünkü, gerçekten de, geceyle gündüzün ardarda gelmesinde ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı her şeyde, O'na karşı sorumluluk bilinci taşıyan bir toplum için mutlaka işaretler vardır!

7 Beri yandan, er geç Bizim karşımıza çıkacaklarına inanmayıp[12] kendilerini bu dünya hayatıyla hoşnut kılmaya çalışanlara, onun ötesini gözetmeyenlere[13] ve (böylece) Bizim ayetlerimizi umursamayanlara gelince: **8** yapageldikleri [bütün o kötülüklerden] ötürü onların varacağı yer ateştir.

9 [Ama,] doğrusu, imana erişip doğru ve yararlı işler yapanlara gelince, Rableri imanlarından dolayı onları doğru yola eriştirmektedir. [Ahirette] nimetlerle dolu hasbahçelerde onların ayakları altında[14] dereler, ırmaklar çağıldayacaktır; **10** ora-

لْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝٥ إِنَّ فِى ٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَمَا
خَلَقَ ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ
۝٦ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا وَٱطْمَأَنُّوا۟ بِهَا وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنْ ءَايَٰتِنَا
غَٰفِلُونَ ۝٧ أُو۟لَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ
۝٨ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ يَهْدِيهِمْ
رَبُّهُم بِإِيمَٰنِهِمْ ۖ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمُ ٱلْأَنْهَٰرُ فِى جَنَّٰتِ
ٱلنَّعِيمِ ۝٩

11 Lafzen, "Allah bunu ancak hak olarak yaratmıştır" yani, her yanıyla hikmetli olan küllî bir planla uyumlu olarak belli bir amacı gerçekleştirmek üzere (Zemahşerî, Beğavî, Râzî): evrende bilfiil (existent) ya da bilkuvve (potential) var olan soyut ya da somut her şeyin anlamlı olduğuna, belli bir amaca dayandığına; hiçbir şeyin "tesadüfî" olmadığına işaret eden bir ifade. Karş. 3:191 —"Ey Rabbimiz! Sen bunları[n hiçbirini] anlamsız ve amaçsız *(bâtılen)* yaratmadın"; ve 38:27 — "Biz, hakikati inkar edenlerin sandığı *(zann)* gibi, göğü ve yeri ve ikisi arasındaki şeyleri bir amaç ve anlamdan yoksun yaratmadık."

12 Lafzen, "Bizimle karşılaşacaklarını ummayanlar [beklemeyenler]": sözü geçen kimselerin ölümden sonraki hayata ve dolayısıyla Allah'ın nihaî yargısına inanmadıklarını dile getiren bir ifade.

13 Lafzen, "onunla doyuma ulaşanlara..." —yani, bu dünya hayatına var olan tek realite olarak bakan ve ölümden sonra dirilme fikrini, hayal olarak görüp ciddiye almayanlar.

14 Lafzen, "onların altlarından."

da [o mutluluk makamında] onlar, "Ey Allahım! sınırsız kudret ve izzetinle ne yücesin!" diye çığrışırlar;[15] ve onlara, "Size selâm olsun" diye karşılık verilir;[16] bunun üzerine onlar da son söz olarak, "Bütün övgüler, âlemlerin Rabbi olan Allah'a özgüdür!" derler.

دَعْوٰىهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ
فِيهَا سَلَامٌ ۚ وَآخِرُ دَعْوٰىهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾
وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ
لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ ۚ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا
فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾ وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ
دَعَانَا لِجَنْبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ
ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَسَّهُ

11 [İMDİ,] eğer, onların iyilik [olarak gördükleri şeyin kendilerine] ulaşmasını aceleyle istedikleri gibi, Allah da insanlara [günahları yüzünden hak ettikleri] şerri tezelden verseydi, onların sonu çarçabuk gelmiş olurdu![17] Ama Biz, Bizimle ergeç karşılaşacaklarına inanmayanları[18] o kurumlu azgınlıkları içinde körcesine bocalayıp dururlarken kendi hallerine bırakırız.

12 Zaten, insanın başına bir sıkıntı gelince yan yatarken de, oturup kalkarken de[19] Bize yalvarıp yakarır; ama ne zaman ki sıkıntısını gideririz, başına gelen sıkıntıdan kendisini kurtaralım diye sanki

---

15 Lafzen, "orada onların çığırışı *(da'vâ)* ..." ilh.

16 Lafzen, "Orada onların (birbirlerine) dirlik, esenlik dilemeleri *'selâm'* (olsun şeklinde) [olacak]tır." *Selâm* teriminin açıklaması ve sözcüğün iç huzura erme, yetkinlik ve kötü olan her şeye karşı güvenlik içinde olma yönündeki esas çağrışımları için bkz. 5. sûre, 29. not.

17 Lafzen, "kendileri için belirlenmiş süre[nin sonu] gerçekleştirilmiş olurdu:" ilk planda, insanın zayıf yaratılışlı (karş. 4:28) ve dolayısıyla günaha yatkın olduğunu; ikinci olarak, Allah'ın Kendisi için rahmet ve merhameti ilke olarak seçtiğini (bkz. 6:12 ve ilgili not) ve sonuç olarak da, günahkar kimseleri çevre ve ortamı hesaba katmadan cezalandırmayacağını ve onlara tevbe edip doğru yola girmeleri için zaman verdiğini îma eden bir ifade.

18 Bkz. bu ayetin ilgili olduğu 7. ayet.

19 Bu üçlü mecazî ifade, insanın kendini içinde bulduğu mümkün değişik durum ya da konumları dile getirmek üzere Kur'an'da sık sık kullanılmaktadır. Felaket anlarının çaresizlik duygusu içinde "Allah'a yalvarıp yakarmak" ifadesi, kendini "bilinemezci" (agnostic) sayan ve pozitif düşünce saplantısı içinde Allah inancını kendilerine yakıştıramayan pek çok insanın bu gibi durumlardaki içgüdüsel tepkisini dile getiriyor. (Bkz. yine aşağıda 22-23. ayetler ve keza 6:40-41).

Bize hiç yalvarıp yakarmamış gibi[20] [nankörce] davranmaya devam eder! Kendi güçlerini boşa harcayan (budala)lara,[21] yapıp ettikleri işte böyle güzel görünür.

13 Ve gerçek şu ki, sizden önce, kendilerine gönderilen peygamberler onlara hakkın apaçık delillerini getirdikleri halde [inat ve ısrarla] zulüm (ve kötülük) yapmaya devam ettikleri zaman, nice nesilleri yok ettik; çünkü onlar [bu delillere ya da peygamberlere] inanmayı reddettiler. Biz işte böyle cezalandırırız, günaha gömülüp giden toplumları.[22]

14 Ve derken sizi yeryüzünde onların ardılları kıldık ki nasıl davranacağınıza bakıp değerlendirelim.

15 VE [hal böyleyken], ne zaman ayetlerimiz bütün açıklığıyla kendilerine okunup ulaştırılsa, o Bizim huzurumuza çıkacaklarına inanası gelmeyen kimseler, "Bize bundan başka bir söylem/bir öğ-

كَذَٰلِكَ زُيِّنَ
لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا
الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم
بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَٰلِكَ نَجْزِي
الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ
مِن بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ

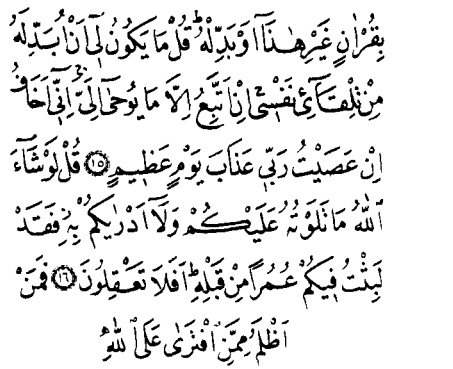
20 Lafzen, "Başına gelen sıkıntıdan ötürü sanki Bize *(ilâ)* hiç yalvarmamış gibi."

21 Çoğu yerde (örn. 5:32 ya da 7:81) "aşırılığa düşmüş; aşırılığa meyleden; aşırı davranan; savurgan; tutumsuz" ya da (6:141'de olduğu üzere) "boşa harcayan" kişi anlamına gelen *müsrif* terimi, yukarıdaki anlam akışı içinde, "*kendi kendini* heder eden, harcayan" (Râzî), yani sadece bedensel dürtülerine bağlı kalıp, ahlakî yükümlülüklerden, ahlakî endişelerden uzak kalan ve böylece ruhsal yetilerini boşa harcayan kişi anlamında kullanılmıştır. (Karş. Kur'an'da sık sık kullanılan ve bizim "kendi kişiliklerini boşa harcayanlar" olarak tercüme ettiğimiz *ellezîne hasirû enfusehum* ifadesi.) Burada kullanılan anlamıyla *israf* (lafzen "savurganlık" ya da "ölçü, itidal eksikliği") terimi hemen hemen, önceki ayette geçen *tuğyân* (kibirli/kurumlu azgınlık, taşkınlık) teriminin eş anlamlısıdır *(Menâr* XI, 314) ve aynı tip insana yakışan davranış tarzına işaret eder. "Yapıp-ettikleri kendilerine güzel görünür" ifadesi, hayat boyunca "kendilerini, kendilerine verilen güç ve yetileri boşa harcayanlar"ın düşüncesiz rahatlıklarını, budalaca kendilerinden hoşnutluklarını dile getirmektedir.

22 Karş. 6:131-132. Bizim "kendilerine gönderilen peygamberler" diye çevirdiğimiz ifade aslında "onların peygamberleri" şeklindedir. Günahkarların inanmaya *yanaşmamaları,* orijinal metinde, *ve mâ kânû li-yu'minû* (ve inanmadılar) ifadesiyle verilmektedir.

reti getir; ya da bunu değiştir"[23] diyecek olurlar.

[Ey Peygamber] de ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem olacak şey değil; ben ancak bana vahyedilene uyarım. Bakın, [bu konuda] Rabbime baş kaldıracak olursam, dehşet veren o [Büyük] Gün (gelip çattığında) azabın [beni bulmasın]dan korkarım!"

16 De ki: "Allah [başka türlüsünü] dileseydi, size bu [ilahî kelâmı] okuyup duyurmazdım; O da size ulaştırmazdı onu. Gerçek şu ki, bu [vahiy bana gelmezden] önce bir ömür boyu aranızda bulundum: öyleyse, yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?"[24]

17 Hem, kendi uydurduğu yalanları Al-

---

23 Zımnen şunu demek isterler: "Neyin eğri neyin doğru olduğu konusunda bizim kendi görüşlerimize uyan bir öğreti getir." Yukarıda ayette geçen ifade, (hem Hz. Peygamber zamanında hem de sonraki çağlarda) pek çok bilinemezci (agnostic) tarafından Kur'an'ın ahlaka ve ahirete ilişkin öğretilerine yöneltilen son derece indî eleştirilere ve özellikle böylelerinin, Kur'an'ın Muhammed'in (s) kendi "uydurması" olduğu ve dolayısıyla kendi kişisel görüşlerinden başka bir şey ifade etmediği yolundaki iddialarına ilişkin îma yollu bir atıf durumundadır. "Bizim huzurumuza çıkacaklarına inanası gelmeyen kimseler" ifadesi için bkz. yukarıda 12. not.

24 Hz. Peygamber'in diliyle ifade edilen bu muhakemenin iki yönlü bir yüklemi vardır. Çok genç yaşlarından beri Muhammed (s) çevresinde dürüstlüğü, güvenilirliği ve tutarlılığıyla tanınmıştır, o kadar ki Mekkeli hemşehrileri bu yüzden o'na, *el-emîn* ("Dürüst, Güvenilir") sıfatını yakıştırmışlardır. Buna ilaveten, (döneminde Araplar arasında oldukça yaygın bir eğilimin tersine,) o hayatı boyunca ne bir tek mısra şiir "düzmüş", şiir söylemiş, ne de kendisine özgü bir belagatle dikkatleri üzerine çekmişti. "Öyleyse, nasıl telif edebilirsiniz" diye soruluyor müşriklere, "Muhammed'in (s) asla yalan söylemeyen biri olduğu yolundaki ömürlük gözlemlerinize dayanan eski kanaatinizle, o'nun Kur'an'ı kendi muhayyilesinden çıkarıp sonra da Allah'a isnad ettiği yolundaki şimdiki zanlarınızı. Hem nasıl mümkün olabilir, kırk yaşına kadar ne şiir alanında ne de felsefî düşünce alanında herhangi bir ilgi ya da yatkınlık göstermemiş olan birinin; aranızda bütünüyle *ümmî*, eğitimsiz olarak bilinen birinin Kur'an gibi dil ve üslubunda kusursuz, insan psikolojisindeki vukuf ve görüşlerinde onun kadar nüfûz edici, iç mantığında onun kadar ikna edici bir eser ortaya koyması?"

lah'a yakıştıran ya da O'nun ayetlerini yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir? Doğrusu, (böyle yaparak) günaha gömülüp giden kimseler kurtuluşa asla erişemeyeceklerdir;[25] **18** ve [ne de] Allah'la beraber, kendilerine ne bir yarar ne de zarar verebilecek durumda olmayan şeylere veya varlıklara kulluk edip [kendi kendilerine], "Bunlar bizim Allah katındaki kayırıcılarımızdır"[26] diyen [kimse]ler!..

De ki: "Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber verebileceğinizi sanıyorsunuz?[27] (Yoo,) kudret ve egemenliğinde sınırsız olan O'dur, ve insanların O'na, ilahlığında ortak yakıştırdıkları her şeyden sonsuzcasına yücedir.

كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓ ۚ
إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ
مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰٓؤُلَآءِ
شُفَعَٰٓؤُنَا عِندَ ٱللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّـُٔونَ ٱللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ
فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا كَانَ ٱلنَّاسُ إِلَّآ أُمَّةً وَٰحِدَةً

19 VE [bil ki,] bütün insanlık sadece bir

25 Yani, öte dünyada. Yukarıdaki anlam akışı içinde, "birinin kendi uydurduğu yalanları Allah'a izafe ya da isnad etmesi" ifadesi, özellikle, Muhammed'in (s) böyle yaptığı yolundaki haksız ithama ilişkin görünüyor; "Allah'ın ayetlerine yalan gözüyle bakmak" ifadesi ise, böyle bir suçlamada bulunan ve dolayısıyla Kur'an'ı reddeden kimselerin tutumunu yansıtmaktadır (Râzî).

26 Bu ifadeyle söylem yeniden bu sûrenin 3. ayetinde temas edilen "şefaat" meselesine dönüyor. Cümlenin baş kısmının lafzî çevirisi şöyledir: "Ve kendilerine ne zarar veren ne de yarar sağlayan şeye kulluk ederler" —Bu, hem somut putları, mücessem sembolleri, hem de kavramsal ve soyut imajları îma eden bir ifadedir. Belirtilmelidir ki burada örtülü (elliptic) olarak geçen "onlar" zamiri, daha önce kendilerinden "Bizim huzurumuza çıkacaklarına inanası gelmeyen kimseler"e (bir başka ifadeyle, ölümden sonra kalkışı ve Yargı Günü'nü inkar edenlere) işaret etmemektedir; çünkü yukarıdaki ayette sözü edilen kimselerin, çarpık ve sapık bir biçimde de olsa, ölümden sonrasına ve insanın Allah huzurunda hesaba çekileceğine açıkça inandıkları anlaşılıyor; bu kusur, onların taptıkları şeyleri "kendilerinin Allah katındaki şefaatçileri" olarak görmelerinden de bellidir.

27 Bu ayetle, herhangi bir kimsenin Allah katında izinsiz ve koşulsuz olarak şefaat edebileceğine, Allah'la kul arasında aracı bir rol üstlenebileceğine inanmanın, kullarını günahları ve erdemleriyle her an ve bütün şartlar altında bilen ve gözeten Allah'ın mutlak ve sınırsız ilmini inkar anlamına geldiği daha iyi anlaşılıyor. (Allah'ın, peygamberlerine sembolik olarak vermesi sözkonusu olabilecek "şefaat" iznine gelince, bu konuda bkz. yukarıda 7. not).

tek topluluk halindeydi, ama sonradan ayrı görüşleri benimsemeye başladılar.[28] Şayet (bu konuda) Rabbinin katında önceden belirlenmiş bir karar olmasaydı düştükleri bütün bu ayrılıklar [daha başlangıçta] çözümlenmiş olurdu.[29]

فَٱخْتَلَفُوا۟ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ
بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَآ أُنزِلَ
عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا ٱلْغَيْبُ لِلَّهِ فَٱنتَظِرُوٓا۟ ۖ إِنِّى

20 İMDİ [hakkı inkar edenler], "Ona niçin Rabbinin katından mucizevî bir alamet indirilmiyor?" deyip duruyorlar.[30] O halde, (onlara) de ki: "İnsanoğlunun görüp algılayamayacağı şeylerin bilgisi

---

28 Lafzen, "ve sonra [aralarında] anlaşmazlığa düştüler." "Bir tek topluluk" *(ümmeten vâhideten)* teriminin açıklanması için bkz. 2. sûre, 197. not. Yukarıdaki anlam akışı içinde bu ayet, sadece insanlığın bir zamanlar içinde bulunduğu mütecanis topluluk halini değil, aynı zamanda, Kur'an'da sık sık temas edildiği üzere, bütün insanların zihinsel ve ruhsal yaratılış itibariyle Allah'ın varlığını, birliğini ve sınırsız kudret ve egemenliğini kavrayabilecek bir yapıda olduklarına da zımnen işaret etmekte ve insanı temel kavrayıştan uzaklaştıran bütün eğriliklerin, aslında, onun doğuştan getirdiği yeti ve yatkınlıklara zamanla yabancılaşmasından doğan zihnî karışıklıkların ürünü olduğunu îma etmektedir.

29 Lafzen, "ayrılığa düştükleri bütün konularda aralarında hüküm verilmiş olurdu": yani, Allah katından, ilahî vahyin temas ettiği meselelere yaklaşımlarında ayrılığa düşecekleri, farklı görüşleri benimseyecekleri yolunda önceden irade edilmiş bir karar olmasaydı –ki ayette geçen ***kelime*** sözcüğünün bu akış içinde anlamı budur– hakkın ne olduğu konusunda kendilerine apaçık deliller, burhanlar ulaştıktan sonra artık birbirleriyle ihtilafa düşmezler, tersine daha başından aynı görüşleri benimseyip sonuna kadar onlara bağlı kalırlardı (karş. 2:253 ve ilgili 245. not). Oysa, böyle bir tek örneklilik insanların zihnî, ahlakî ve toplumsal gelişmelerini önleyeceği için, Allah, insan ***aklını*** vahyin rehberliğiyle destekliyerek hakkı seçmeyi ve ona götüren yolu bulmayı insanların kendi ihtiyarına bırakmıştır. (Keza bkz. 2. sûre, 198. not). Yukarıda parantez içindeki kısım 2:213'le bağlantılı olarak okunmalıdır.

30 Yani, Muhammed'e (s), kendisinin gerçekten Allah'ın mesajını taşıyan biri olduğunu kanıtlayacak mucizevî bir burhan (yukarıda 1-2 ve 15-17. ayetlerde işlenen temayı özetleyen şüpheci bir itiraz ifadesi); bkz. keza 6:37, 109 ve özellikle konuyla ilgili 94. not. "Onlar" zamiri, önceki pasajlarda sözü geçen kafirlerin her iki kategorisini birden îma ediyor: hem "Allah'ın huzuruna çıkarılacaklarına inanası gelmeyen" tanrıtanımaz (atheist) ya da bilinemezci (agnostic)leri, hem de Allah'a inanmakla birlikte "O'na ortak yakıştıran", birilerini O'nun yanında şefaatçi ya da aracı olarak benimseyen kimseleri (bkz. 18. ayet).

ancak Allah'a özgüdür.[31] Öyleyse, bekleyin [O'nun iradesi tecelli edinceye kadar:] hem, ben de sizinle bekleyeceğim!"

21 Ve [işte bunun gibi:] ne zaman kendilerine (bir) darlık dokunup geçtikten sonra [bu tür] insanlara[32] rahmet[imizden biraz] tattırsak, hemen ayetlerimiz hakkında asılsız iddialar tasarlamaya başlarlar.[33]

De ki: "İnce tasarımda Allah [sizden çok] daha tezdir!"

Dikkat edin! Bizim [semavî] elçilerimiz tasarlayıp durduğunuz her şeyi (inceden inceye) kaydediyorlar!

22 Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur. Öyle ki, gemilerle denize açıldığınızda,[34] gemilerin elverişli bir rüzgarın

مَعَكُمْ ۚ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٢١﴾ وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ
رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ فِي آيَاتِنَا ۚ
قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ
﴿٢٢﴾ هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا كُنتُمْ
فِي الْفُلْكِ ۖ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ

31 Bu cevap yalnızca Allah'ın niçin Muhammed'e (*s*), o'nun peygamberliğini isbat edecek mucizevî bir alamet indirmediği sorusuyla değil, aynı zamanda peygamberlik görevi için niçin o'nun seçildiği sorusuyla da ilgilidir. Bu konuda bkz. 2:105 ("Allah, dilediğini rahmetine ulaştırır") ve 3:73-74 "Allah (rahmet ve cömertliğinde) sınırsızdır, her şeyi bilendir, dilediğine rahmetini bağışlar."

32 Yani, 7, 11, 12, 15, 18 ve 20. ayetlerde sözü geçen iki kategoriden insanlar.

33 Lafzen, "Ayetlerimize karşı hemen bir tertipleri olur." Bu cümlenin başında yer alan *izâ* takısı, *beklemeden,* hemen ya da *ansızın* olan şeylere işaret ettiği için çeviri için en uygun ifadenin "hemen ayetlerimiz hakkında ... ilh." olacağını düşündük. Allah'ın ayetleri bütünüyle kavramsal, bütünüyle akla ve idrake hitab eden bir mahiyette olduğuna göre, "onlara karşı tertip içinde olmak", açıktır ki, ancak bu mesajların ilahî kaynaktan oldukları gerçeğine şüphe gölgesi düşürmeyi ya da onların öngördüğü ilke ve öğretileri "çürütme"yi amaçlayan asılsız iddia ve itirazlar tasarlamak anlamına gelir. Vahye karşı umursamazlık (agnosticism) ve çarpık-inançlılık üstüne yukarıda geçen söylem sonraki iki ayette sözü geçen gemiciler meseliyle devam edecektir.

34 Lafzen, "tâ ki, gemilerde olduğunuz zaman ..." ilh. Zemahşerî'nin de belirttiği gibi, bu cümleciğin başında gelen "tâ ki" *(hattâ)* edatı, müteakip cümlecikte sözü geçen fırtınanın ansızın kopmasına ilişkindir, "gemilerde bulunma" eylemine değil. Hemen belirtmeliyiz ki, bu noktada anlatım, doğrudan "siz" hitabını bırakarak neredeyse beklenmedik bir tarzda üçüncü çoğul şahıstan söz eden bir söyleme dönüşüyor: bu, belli ki, müteakip anlatımın temsîlî karakterini vurgulayıp, onu herkes için geçerli bir ders, bir ibret halinde daha tesirli bir biçimde dile getirmeyi amaçlayan bir üslup hususiyetidir.

önünde yolcuları alıp götürdüğü zaman [olanları düşünün,] gemidekiler sevinç ve güvenlik içinde hissederler kendilerini; derken bir fırtına yakalar gemiyi ve dalgalar her yandan kuşatır onları, öyle ki, [ölümün] kendilerini çepeçevre sardığını düşünürler de [o zaman] dinlerine sıkı sıkı sarılıp yalnızca Allah'a yönelerek: "Bizi bu (felaketten) kurtarırsan, andolsun ki şükreden kimselerden olacağız!" diye yalvarıp yakarırlar O'na. **23** Ne var ki, Allah onları bu [felaketten] kurtarır kurtarmaz, hemen yeryüzünde haksız yere azgınlık yapmaya koyulurlar![35]

Ey insanlar! Yaptığınız bütün taşkınlıklar döne dolaşa yine kendinizi bulacaktır![36] [Yalnızca] bu dünya hayatının (geçici) doyumları[nı] gözetiyorsunuz: fakat [hatırlayın ki,] sonunda Bize döneceksiniz ve o zaman [hayatta] yapıp ettiğiniz her şeyi size (eksiksiz) haber vereceğiz.

24 Bu dünyadaki hayatın örnekçesi gökten indirdiğimiz yağmurunki gibidir ki onu, insanların ve hayvanların beslendiği yeryüzü bitkileri emer,[37] tâ ki yeryüzü gözalıcı görkemine kavuşup süslenip bezendiği ve sakinleri onun üzerinde bütünüyle egemen olduklarına inandıkları zaman,[38]

طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَآءَتْهَا
رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَآءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَ
ظَنُّوٓا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ
لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّٰكِرِينَ ﴿٢٢﴾
فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم مَّتَٰعَ الْحَيَوٰةِ
الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ
مِنَ السَّمَآءِ فَٱخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ
النَّاسُ وَالْأَنْعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا
وَٱزَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَآ أَنَّهُمْ قَٰدِرُونَ عَلَيْهَآ

---

35 Bkz. (Yukarıdaki pasajın temsîlî bir örnekle yansıttığı) 12. ayet ve ilgili notlar.

36 Lafzen, "azgınlıklarınız *(bağy)* sadece kendi aleyhinizedir." Karş. sık tekrarlanan Kur'ânî ifade: "kendi kendilerine yazık etmiş oldular" *(zalemû enfusehum,* lafzen, "kendi kendilerine zulmettiler/zulmetmiş oldular"): bu, her kötü ya da yanlış davranışın ruhsal planda kaçınılmaz olarak onu işleyenin kendisini yaraladığını, kendisini yoksullaştırdığını ifade etmektedir.

37 Lafzen, "kendisiyle yeryüzü bitkilerinin karıştığı."

38 Yani, nereye kadar gidecekleri konusunda makul hiçbir sınır tanımadan tabiata hakim olduklarına inanmış oldukları zaman. Burada, *zuhruf* teriminin hemen her zaman bir sunîlik, yapaylık ve gayr-i tabii olana ilişkin bir çağrışım taşıdığı ve bu çağrışımıyladır ki, ayette kendisinden sonra geçen *izzeyyenet* fiiliyle belli bir uyum ve bütünleşme gösterdiği fark edilecektir. Bunun içindir ki, yukarı-

bir gece vakti yahut güpegündüz (kıskıvrak yakalayan) hükmümüz iner ona; ve böylece onu kökünden biçilmişe çevirir iz, sanki dün de yokmuş gibi![39] Düşünen insanlar için işte Biz böyle açık açık ve ayrıntılı olarak dile getiriyoruz ayetlerimizi!

أَتَىٰهَآ أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَٰهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِٱلْأَمْسِ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱللَّهُ يَدْعُوٓا۟ إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِ ۖ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ ٱلْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَٱلَّذِينَ كَسَبُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ جَزَآءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا

25 (BÖYLE yapmakla) [bilin ki] Allah, [insanı] huzur ve güvenlik ortamına çağırmakta ve dileyeni dosdoğru bir yola yöneltmektedir.[40]

26 İyi ve yararlı işler yapmakta sebatlı olanları (karşılık olarak) daha iyisi ve ondan da fazlası[41] beklemektedir. [Kıyamet Günü'nde] onların yüzlerini ne bir kararma, ne de bir aşağılanma gölgeleyecektir: İşte bunlardır cennetlikler; orada ebedî kalacak olanlar.

27 Ama kötü işler yapmış olanlara gelince; kötülüğün karşılığı kendisi kadar olacaktır;[42] ve Allah'a karşı kendilerini sa-

---

daki temsîlî cümlenin tamamı, insanoğlunun tabiatla işbirliği ve bağdaşma içinde değil, fakat onunla düşmancasına göğüs göğüse gelerek teknolojik etkinlikleriyle gerçekleştirdiği yapay ve aldatıcı "bezek ve görkem" olarak anlaşılabilir.

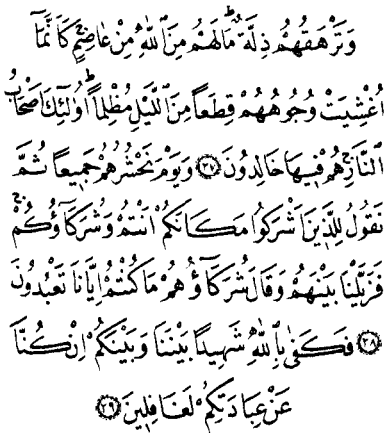
39 Lafzen, "sanki (daha) dün var değilmiş gibi": klasik Arapça'da, bir şeyin bütünüyle yok olup gözden silinmesini dile getirmek için kullanılan deyimsel bir ifade *(Tâcu'l-'Arûs)*.

40 Yahut: "dilediğini dosdoğru bir yola yöneltmektedir." Burada ve daha pek çok yerde "huzur ve güvenlik" sözcükleriyle ve başka bazı yerlerde de "kurtuluş" sözcüğüyle aktardığımız *selâm* terimi için bkz. 5. sûre, 29. not. Açıktır ki, *dâru's-selâm* terimi sadece –cennet temsîlinde işaret edilen– öte dünyadaki nihaî esenlik ortamını değil, fakat aynı zamanda gerçek müminin bu dünyadaki ruh durumunu, yani onun Allah'la, tabii çevresiyle ve kendisiyle barış ve bağdaşım içindeki huzurlu, güvenli ruh durumunu da ifade etmektedir.

41 Yani, fiilen hak ettiğinden fazlası (karş. 6:160 —"kim ki [Allah'ın huzuruna] iyi bir iş ve davranışla çıkarsa, bu yaptığının on katını kazanacaktır"). Keza bkz. 27:89 için 79. not.

42 İyi davranışlar için vaad edilen kat kat "mükâfaat"ın tersine, kötülüğün karşılığı eylemin kendisi kadardır, onunla orantılıdır. (Keza bkz. 41:50'nin son cümlesi ile ilgili 46. not).

vunacak kimseleri olmayacağına göre, (utanç) ve aşağılanma onları, sanki yüzlerini kopkoyu bir gecenin karanlığı bürümüş gibi, gölgeleyecek:[43] İşte bunlardır cehennemlikler; orada yerleşip kalacak olanlar...

28 Çünkü, bir gün onların hepsini bir araya toplayacağız ve [hayattayken] Allah'tan başkalarına ilahlık yakıştıranlara: "Siz ve Allah'a ortak koştuğunuz o şeyler, [o varlıklar ve güçler, hepiniz][44] olduğunuz yerde kalın!" diyecek ve böylece onları birbirinden ayıracağız.[45] Ve (o zaman) Allah'a ortak koştukları kimseler, [vaktiyle kendilerine kul-köle olmuş olanlara]: "Sizin tapınıp durduğunuz biz değildik;[46] **29** bizimle sizin aranızda hiç kimse Allah'ın yaptığı gibi şahitlik yapamaz: gerçek şu ki, [bize] tapındığınızın farkında bile değildik."[47]

43 Lafzen, "kopkoyu geceden bir parçayla/kütleyle."

44 Lafzen, "siz ve şürekanız (tanrılaştırdıklarınız)"; karş. 6. sûre, 15. not. *Mekânekum* ifadesi (lafzen, "yeriniz", yani deyimsel ifade olarak "yerinizde kalın!") bir aşağılama ve tehdit unsuru taşımaktadır.

45 Yani, Allah'tan başka varlıkları tanrılaştıran kimseleri, bir zamanlar tapındıkları bu varlıklardan ayıracağız (Taberî, Beğavî): kendileriyle sahte tapınma nesneleri arasında gerçekte hiçbir varoluşsal bağın bulunmadığının müşrikler tarafından anlaşıldığını dile getiren mecazî bir ifade (karş. 6:24, 10:30, 11:21, 16:87 ve 28:75 —"uydurdukları şeyler/yalancı görüntüler onları terk etti [ya da terketmiş olacak]"). Keza, bkz. bundan sonraki iki not.

46 Yani, "tapındığınız, gerçekte, haricî nesnelerle özdeşleştirip üstünü örttüğünüz kendi heva ve hevesleriniz, kendi ihtiraslarınızdı"; başka bir deyişle, burada, birtakım putlara, imajlara, tabiat güçlerine, azîzlere ve peygamberlere tapınmanın, gerçekte sadece tapınanların kendi şuuraltı istek ve arzularının yansıtılmasından ibaret olduğu işaret ediliyor. (Karş. 34:41 ve ilgili 52. not).

47 Böylece Kur'an, ölümlerinden sonra, ortada bunu gerektirecek hiçbir sebep olmadığı halde, sempatizanları tarafından tanrılaştırılan velîlerin, peygamberlerin, kendilerine yöneltilen bu sapık tapınma eyleminden sorumlu tutulmayacaklarını açıklamış oluyor (karş. 5:116-117); ayrıca, put, ikon, tasvir gibi cansız tapınma nesnelerinin de kendileriyle onlara tapınan kimseler arasında herhangi bir ilgi ya da bağın bulunduğunu sembolik olarak reddedeceklerdir.

30 O an ve işte orada herkes geçmişte yapıp ettiğiyle sorgulanacak; herkes Allah'a, O yüceler yücesi gerçek sahibine döndürülecek;[48] onların boş hayalleri kendilerini yüzüstü bırakacaktır.

هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّآ
أَسْلَفَتْ وَرُدُّوٓا إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُم
مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ
وَٱلْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَمَن يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ
مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۚ
فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ
رَبُّكُمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَمَاذَا بَعْدَ ٱلْحَقِّ إِلَّا ٱلضَّلَٰلُ ۖ

31 DE Kİ: "Sizi göğün ve yerin ürünleriyle rızıklandıran kimdir?[49] Yahut kimdir, işitme ve görme yetisi üzerinde mutlak egemen olan? Kimdir, ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkaran? Ve (yine) kimdir var olan her şeyi çekip çeviren?" Şüphesiz, diyecekler ki: "(Elbette) Allah!"[50] Öyleyse, de ki: "Peki, O'na karşı artık gereken duyarlılığı göstermeyecek misiniz? **32** (Hem de) O'nun, sizin Rabbiniz Allah olduğunu, Mutlak ve Nihaî Hakikat olduğunu bildiğiniz halde![51] Çünkü, hakikat [terk edildik]ten sonra, geriye sapık-

48 Yani, Allah'ın birliğini, biricikliğini ve sınırsız kudret ve yüceliğini kavrayıp tasdik etmek idrakine; yani, bu gerçeği fark edip anlayabilecek bir yatkınlık içinde yaratılmış olan gerçek insan tabiatına geri döndürülecek (bkz. 7:172).

49 *Rızk* ("hayatı devam ettirmek için gerekli olan geçimlik her türlü şey") terimi burada, "gökler ve yer"le ilgili atfı ve sonra da "kulak ve gözler"le ilgili ifadeyi açıklayacak biçimde, sözcüğün hem maddî hem de ruhanî çağrışımlarıyla yüklenmiştir.

50 Burada hitab edilen kimselerin, önce bazı varlıkların belli tanrısal ya da yarı-tanrısal niteliklerle donanmış olduğuna ve dolayısıyla tanrılıkta Allah'a şu ya da bu bakımdan ortak olduklarına, sonra da bu tür varlıklara tapınmanın insanı Allah'a yaklaştıracağına inanan kimseler olduğu anlaşılıyor. Rasûl'ün diliyle kendilerine yapılan hitaba verdikleri cevaptan da anlaşılacağı gibi, bu tür bir inanç, içinde Allah'ın varlığına da yer vermektedir (karş. 7:172 ve ilgili 139. not); fakat Allah'ın birliği, eşsiz ve ortaksız olduğu gerçeğini dışarda bıraktığı içindir ki, böyle insanların Allah'a olan inançlarını gerçek anlamından, manevî değerinden yoksun bırakmaktadır.

51 Lafzen, "işte budur [ya da böyledir] sizin Rabbiniz olan Allah, O Mutlak ve Nihaî Gerçek" —yani, "şunu kendiliğinizden biliyor, anlıyorsunuz ki, O'dur her şeyi yaratan ve yöneten Tek İlah; O'dur var olan her şeyin ardındaki Mutlak ve Nihaî Gerçek"; (bkz. 20. sûre 99. not), bunu bu kadarıyla görüp kabul etmeniz, O'na ilahlığında hiçbir şekilde ve hiç kimseyi kesinlikle ortak koşmamanızı, O'ndan başka hiçbir varlığa az ya da çok tanrısallık yakıştırmamanızı gerektiriyor.

lıktan başka ne kalır? Öyleyse, hakikati nasıl gözden kaçırabilirsiniz?"[52]

33 Böylece günahkarca davranmaya eğilimli olanlar hakkında Rabbinin sözünün hak olduğu ortaya çıkmış oldu: "Onlar inanmayacaklar."[53]

34 De ki: "O sizin tanrılaştırdığınız varlıklar arasında [hayatı] yoktan var edip de sonra onu tekrar tekrar yaratan var mı?"[54] De ki: "[Ancak] Allah'tır, [bütün karmaşıklığıyla hayatı] yoktan var eden ve sonra tekrar tekrar yaratan. Hal böyleyken, nasıl oluyor da, yanlış hükmediyorsunuz!"[55]

35 De ki: "O sizin tanrılaştırdığınız varlıklardan hiç sizi hakka eriştiren var mı?" De ki: "[Yalnızca] Allah'tır, hakka eriştiren. Öyleyse, hakka eriştiren mi izlenmeye layıktır, yoksa kendisine yol gösterilmedikçe bir başına doğru yolu bulamayacak durumda olan mı?[56] Peki, ne

فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ

كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ فَسَقُوٓا۟
أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَبْدَؤُا۟
ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ۚ قُلِ ٱللَّهُ يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ۖ فَأَنَّىٰ
تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَهْدِىٓ
إِلَى ٱلْحَقِّ ۚ قُلِ ٱللَّهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ ۗ أَفَمَن يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ أَحَقُّ
أَن يُتَّبَعَ أَمَّن لَّا يَهِدِّىٓ إِلَّآ أَن يُهْدَىٰ ۖ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ

52 Lafzen, "O halde, nasıl döndürülüyorsunuz?" —yani, haktan.

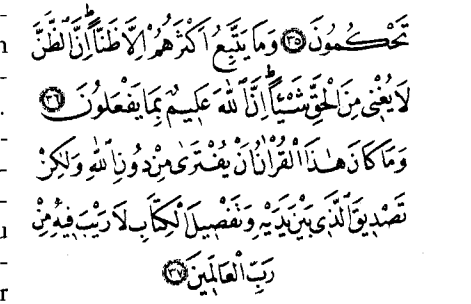
53 Bkz. 2. sûre, 7. not, keza 8:55 ve ilgili 58. not. Bu özel anlam örgüsü içinde "Rabbin sözü" terimi, Allah'ın, bilerek günahı seçenler ve hakkı inkar edenlerle ilgili tutumuyla, sünnetiyle *(sünnetullâh)* eş anlamlı görünüyor *(Menâr* XI, 359). *Ennebum*'daki *enne* edatı (lafzen, "ki onlar"), ilahî "kelime"nin bildirdiği gerçeği işaret ettiğine göre bu edatla başlayan cümleyi üstüste iki noktadan sonra vermeyi daha uygun bulduk.

54 Bu belâgatli soru, putperestçe tapınılan varlıkların kendilerine tapınanlarla Allah arasında "aracı" bir rol oynadıkları yolundaki çarpık inançla ilgilidir (bkz. yukarıda 18. ayet) ve bu soruyla, bu çarpık inancı taşıyanların bile bu tür varlıklara hiçbir şekilde bir yaratma ve ölümden sonra diriltme kudreti yakıştıramayacakları ortaya konmaktadır. Keza bkz. bu sûrenin 4. ayetine ilişkin 8. not. En geniş anlamıyla bu soru (ve onu izleyen cevap) mutlak sûrette Allah iradesine dayalı doğum, ölüm ve bir devr-i dâim halinde canlı tabiatın her köşesinde açıkça görülen, gözlenen yeniden canlanma, yeniden hayata dönme (regeneration) olgusuna işaret etmektedir.

55 Bkz. 5. sûre, 90. not.

56 Cansız putlarla, tasvirlerle "doğru yolu bulma" gücü ya da kavramı arasında bir ilişki kurulamayacağına göre, yukarıdaki pasaj, açıktır ki, kendilerine uluhiyet izafe edilen –ölmüş ya da halen yaşayan– canlı varlıklara işaret etmektedir: canlı varlıklar derken, bunlar avamî (popular) hayal gücünün kendilerine Allah'ın

oluyor size ve muhakemenize!"[57]

36 Onların çoğu sadece zanna uymaktadırlar. Oysa, zan hiçbir şekilde hakkın yerini tutamaz.[58] Gerçek şu ki, Allah onların yaptıklarını bütünüyle bilmektedir. **37** İmdi, bu Kur'an, asla Allah'tan başkası tarafından tasarlanmış, uydurulmuş olamaz; üstelik[59] o, önceki vahiylerden hakikat adına bugüne kalmış ne varsa onu doğrulayıp, âlemlerin Rabbinden [geldiğinden] şüphe olmayan vahyi özlü bir biçimde açıklıyor.[60]

sıfatlarını kısmen ya da tamamen yakıştırdığı hatta bazan kendilerini Allah'ın yeryüzündeki tecellisi ya da tecessümü olarak gördüğü azîz yahut velî olarak bilinen kimseler, peygamberler, melekler vb. dir. Allah'ın doğru yolu göstermesine gelince, bu, Allah'ın insana her şeyden önce hem doğru düşünme gücü, bilinçli muhakeme gücü, hem de içgüdü ve sezgi gücü bahşetmiş ve böylece onu doğru yolu ve doğru davranmanın yasalarını kavrayıp izleyebilme imkanıyla donatmış olmasıyla gerçekleşmektedir (Zemahşerî).

57 Lafzen, "[ve] nasıl hükmediyorsunuz?"

58 Lafzen, "zan [bir kimseyi] asla hakka karşı umursamaz kılmaz *(lâ yuğnî);"* yani, zan; kimseyi, [sonraki ayette temas edilen] sahici vahiy yoluyla elde edilebilecek müsbet düşünce ve sezgiden âzâde kılmaz. Burada (ve anlaşıldığı kadarıyla bu sûrenin 53. ayetinin ilk cümlesinde) işaret edilen kimseler, hakla bâtıl arasında gidip gelen kararsız agnostikler, vahye ilgisiz kalmayı seçen bilinemezcilerdir. — Başta İbni Hazm olmak üzere büyük İslam hukukçularından bazıları, Kur'an ve Sünnet'te açıkça belirtilmeyen ama zımnen ya da dolaylı biçimde îma edildiği var sayılan ilke ve yasaların çıkarsanmasında ***kıyâs*** yolunun ("benzetme yoluyla çıkarsama, istihrâc") meşru olmadığı yolundaki görüşlerini bu ayete dayandırmaktadırlar. Bu ayetin tefsirinde Râzî bu görüşü şöyle özetliyor: "Bu fakihler her türlü kıyasın zan ifade ettiğini, zannınsa [dinle ilgili meselelerde] hiçbir şekilde kabul edilebilir olmadığını, çünkü "zannın asla hakikatin yerini tutamayacağını söylemektedirler." (Keza bkz. 5:101-102 ve ilgili 120-123. not).

59 Lafzen, "tersine" *(ve lâkin)* —olumsuz herhangi bir iddianın imkansızlığını vurgulayan bir sözcük.

60 Yukarıdaki pasajın anlamı iki yönlüdür: İlki, Kur'an'ın bir bütün olarak ortaya koyduğu hikmet ve tutarlılık onun bir insan, bir ölümlü tarafından uydurulmuş olmasını bütünüyle imkansız kılmaktadır; ve ikincisi de, Kur'an bütün öteki peygamberler aracılığıyla insanoğluna ulaştırılan küllî ve değişmeyen gerçekleri doğrulamak ve onlara son bir ifade biçimi kazandırmak üzere vahyedilen bir mesajdır. Sözü geçen gerçekler öyle gerçeklerdir ki, soyut planda aslında hep değişmeden kalmışlardır ama sonraları insanlar tarafından ya yanlış yorumlana-

38 (Buna rağmen) yine de,[61] [hakkı inkara şartlanmış olanlar,] "Onu [Muhammed] uydurdu!" diyorlar.
[Onlara] de ki: "Eğer doğru sözlü kimselerdenseniz, o zaman, onunkilere eş değer bir sûre getirin; hem [bu iş için] Allah'tan başka kimi yardıma çağırabilirseniz çağırın!"[62]

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ
وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ
﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ۚ
كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُم مَّن يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُم مَّن
لَّا يُؤْمِنُ بِهِ ۚ

39 Hayır hayır, aslında onlar özünü, hikmetini kavrayamadıkları ve önceden kendilerine açıklanmamış her şeyi yalanlamaya eğilimliler.[63] Onlardan önce gelip geçenler de işte böyle gerçeği yalanlamaya yeltenmişlerdi. (Gerçeği görmek istiyorsan) zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak!
40 Onların içinde bu [ilahî vahye] hemen inanacak olanlar olduğu gibi, sonuna kadar inanmayacak olanlar da var;[64]

---

rak, ya ekleme ve kısaltmalarla tahrif edilerek ya da orijinal ifade biçimleriyle yazılı bulundukları metinler kısmen ya da tamamen kaybedilerek gölgelenmiş, üzerleri örtülmüş, anlaşılmaz hale gelmişlerdir. *Mâ beyne yedeyhi* ifadesi için bizim bu anlam örgüsü içinde "[önceki vahiylerden] bugüne kalmış ne varsa" şeklindeki aktarımımıza ilişkin bir açıklama için bkz. 3. sûre, 3 not.

61 Beğavî'nin kaydettiği gibi, büyük dilbilimci Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ'ya göre cümlenin başındaki *em* edatı her zaman soru belirtmez; fakat, Kur'an'ın başka bazı yerlerinde olduğu gibi, burada da *ve* bağlacının fonksiyonunu görür ki bu durumda ayetin yukarıdaki gibi tercüme edilmesi uygun olacaktır.

62 Karş. 2:23 ve ilgili 15. not.

63 Lafzen, "henüz özü, aslî anlamı kendilerine gelmemiş iken, ilmini ihâta edemedikleri, kavrayamadıkları şeyi yalanladılar." Klasik müfessirlerin çoğu bu cümleyi bizim aktardığımız gibi açıklamışlardır; bununla birlikte Taberî ve Beydâvî gibi bazıları *te'vîl* ("nihaî [ya da asıl] anlam") terimini 7:53'de kullanıldığı anlamıyla yorumlamışlardır (bkz. bizim bu bölüme ilişkin tercümemiz ve ilgili 41. not).

64 Bu ayette iki kez geçen *yu'minûn* fiili burada, sırayla "inananlar" ve "inanmayanlar" şeklinde şimdiki zaman ya da geniş zaman ifade ettiği gibi, "inanacak olanlar" ve "inanmayacak olanlar" şeklinde gelecek zaman da ifade edebiliyor. Taberî ve İbni Kesîr (bizim yaptığımız gibi) ayeti kesin olarak gelecek zaman anlamıyla tefsir ederken, Zemahşerî ve Râzî gibi diğer bazı müfessirler geniş ya da şimdiki zamanı tercih etmişler ama öteki yorumu da caiz görmüşlerdir. (Keza bkz. *Menâr* XI, 380).

(ne olursa olsun) senin Rabbin bozgunculuk yapanları çok iyi bilmektedir.

41 Bunun içindir ki, [ey Peygamber] seni yalanlamaya kalkışırlarsa o zaman (onlara) de ki: "Benim yapıp ettiklerim bana [yazılacak], sizin yapıp ettikleriniz de size: ne siz benim yaptıklarımdan sorumlusunuz, ne de ben sizin yaptıklarınızdan sorumluyum."

42 Ve, onların aralarında sana kulak verir gibi yapanlar var; ama, eğer akıllarını kullanmıyorlarsa, sen sesini hiç sağırlara işittirebilir misin? **43** Ve yine onların aralarında sana bakıyormuş gibi yapanlar var; ama, eğer göremiyorlarsa, sen hiç körlere doğru yolu gösterebilir misin?

44 Gerçek şu ki, Allah (hiçbir konuda) insanlara en küçük bir haksızlık yapmaz; fakat insanların yine kendileridir kendilerine haksızlık yapan.

45 Ve o Gün Allah onları [huzuruna] topladığı zaman [onlara öyle gelecek ki yeryüzünde] sanki sadece tanışmalarına yetecek kadar (kısa bir süre), sadece gündüzün bir saati kadar kalmışlar;[65] (vaktiyle) Allah'ın huzuruna çıkarılacakları uyarısını yalanlayan ve [bu yüzden] doğru yolu tutmaktan geri duranlar (o Gün) bütün bütün yanılmış, kaybetmiş olacaklar.

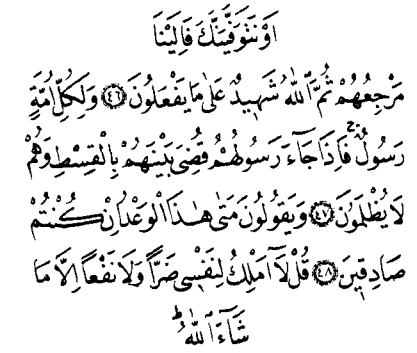
46 Ve (bu söylediklerimiz doğrultusunda) onlara [hakkı inkar edenlere] hazırladığımız şeylerden[66] bazılarını sana ya [bu dün-

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤١﴾ وَإِن كَذَّبُوكَ
فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنتُم بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ
وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُونَ
إِلَيْكَ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾
وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا
لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ
النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن
لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ۚ قَدْ
خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ
﴿٤٥﴾ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ

65 Yani, aralarında muhtelif beşerî bağlarla birbirlerine bağlı bulundukları bu dünyada geçen hayatları, kıyametten sonra kendilerini bekleyen sonrasız hayata kıyasen, (bkz. 79:46'ya ilişkin 19. not) birbirleriyle olan tüm ilgi ve bağların kopup son bulduğu bir an kadar kısa gelecek onlara. Ayrıca bkz. kafirlerin Kıyamet Günü'ndeki durumunu tasvir eden 6:94: "işte şimdi bize yapayalnız geldiniz, tıpkı sizi ilk yarattığımız gibi"; ve aynı ayette daha sonra: "sizin [dünyadaki hayatınız ile] aranızdaki bağlar artık kesilmiştir..."

66 Lafzen, "onlara vaad ettiklerimizden ..." ya da "onları korkuttuğumuz şeylerden

yada] gösteririz ya da [ceza gerçekleşmeden önce] senin canını alırız; [ama bil ki,] onların dönüşü er geç Bizedir; ve Allah, onların bütün edip eylediklerine tanıktır.[67]

47 HER ümmet için mutlaka bir elçi olagelmiştir: ancak (her ümmetin) elçisi geldikten [ve tebliğini yaptıktan] sonra onlar hakkında bütünüyle adaletle yargıda bulunulur;[68] ve onlara asla haksızlık yapılmaz.

48 Buna rağmen yine de [hakkı inkar edenler], "[Kıyamet ve (nihaî) yargı hakkındaki] bu söz ne zaman gerçekleşecek? Eğer doğru sözlü kimselerseniz [buna cevap verin, ey siz inananlar]!" diye sorup duruyorlar.

49 [Ey Peygamber] de ki: "Allah dilemedikçe, ben kendim ne bir zararı önleye-

---

..." yani, hakkı bile bile inkara kalkışmanın tabii sonucu olarak bazan bu dünyada da kaçınılmaz biçimde başa gelen ceza...

67 Yukarıdaki ayet, Kur'ânî vahyin gerçekliğini kabule yanaşmayan çağdaşlarıyla ilgili olarak ilk ağızda Hz. Peygamber'e hitab etmektedir. Bununla birlikte, en geniş anlamıyla ayet, doğru yolda yaşamanın hayat boyu darlık ve acılara mal olduğunu, beri yandan pek çok zalim ve hak tanımaz insanın görünüşte hiçbir sıkıntı çekmeden fütursuzca hayatın tadını çıkarmasına fırsat verildiğini görüp çelişik gibi görünen bu durumu anlaşılmaz bulabilecek her mümine hitab etmektedir. Kur'an, bu dünya hayatının öte dünya hayatı yanında çok kısa olduğunu, insan kaderinin (yapıp-ettiklerinin) bütün gerçeğiyle asıl öte dünyada ortaya çıkacağını bildirerek görünüşteki bu paradoksu nihaî çözüme ulaştırıyor. Karş. 3:185 —"Kıyamet Gün'ü yapıp-ettiklerinizin karşılığı size tam olarak ödenecektir... çünkü bu dünya hayatı(na düşkünlük) aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir."

68 Lafzen, "ve elçileri geldiğinde, artık onların arasında bütünüyle hakça bir karar verilir." Bu ayet başlıca iki hususun altını çizmektedir: (a) vahyin insanlık tarihi boyunca sürekliliğini; uzun süre hiçbir toplumun, çağın ya da uygarlığın (ki *ümmet* terimine verilebilecek anlamlardan biri de budur) peygamberî rehberlikten yoksun bırakılmadığını ve (b) Allah'ın, "bir toplumu ya da bir ümmeti, fertleri [doğru ile yanlışın anlamından] habersiz olduğu sürece cezalandırmadığı; çünkü yargılamanın ancak onların [bilinçli] eylemlerinden dolayı yapıldığı" (bkz. 6:131-132) yolundaki doktrin ya da ilke.

cek ne de kendime bir yarar sağlayabilecek güçteyim.[69] Her ümmet için bir süre belirlenmiştir: süreleri son bulunca, onu ne bir an geciktirebilirler, ne de çabuklaştırabilirler."[70]

50 De ki: "Ya bir gece vakti, ya da güpegündüz, eğer O'nun azabı başınızda koparsa, [neler hissedebileceğinizi] hiç düşündünüz mü? Günaha gömülüp gitmiş bir toplumun bunu tezlikle istemesini gerektirecek nasıl bir umudu olabilir ki?[71] **51** Peki, gelmesinde [meydan okurcasına] tezlik gösterdiğiniz (ve) şimdi [size, 'Ona inanıyor musunuz?' diye sorulacağı o Gün][72] gelip çattıktan sonra mı, ancak o zaman mı, ona inanacaksınız? **52** O Gün ki, [dünya hayatında] haksızlık yapmaya eğilim gösterenlere, 'Tadın bitmeyen azabı' denecek, yapageldiğiniz işlerin karşılığından başkasıyla mı cezalandırılıyorsunuz sanki?"[73]

لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا
يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ
إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ
مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ ۚ آلْآنَ
وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا
عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ

69 Zımnen, "Tabiatüstü bir güce sahip olmadığıma göre, insanın duyu ve algı alanını aşan şeyler *(ğayb)* hakkında bir şey söyleyemem."

70 Bkz. 7:34 ve ilgili 25 ve 26. notlar. Bu anlam akışı içinde "süreleri son bulunca" ifadesi özellikle Son Saat'in ve Hesap Günü'nün gelip çatmasını işaret etmektedir.

71 Lafzen, "Günaha gömülüp gitmiş bir toplum *(mücrimûn)* (azabın gelmesinden) ne (umarak) acele ediyor"; bu ifadenin anlamı Zemahşerî'ye göre: "(Allah'ın vereceği) her türlü ceza müthiş ve çetindir; insana ancak kaçıp kurtulma duygusu vermesi gerekir; dolayısıyla onu tezlikle istemek için ortada hiçbir sebep olamaz." Böyle bir istek, olsa olsa, inkarcıların, Son Saat'in bir gün gelip çatacağı yolundaki gerçeği, ona inanma eğilimi duymaksızın sadece tecessüs sonucu olarak test etmeğe kalkmalarının (yukarıda 48. ayet) ve ayrıca Muhammed'in (s) peygamberlik görevinin kanıtı olmak üzere Allah'ın kendilerini hemen cezalandırması yolundaki alaycı taleplerinin bir ifadesidir (karş. 6:57-58 ve 8:32, ayrıca ilgili notlar). —"Gece vakti ya da güpegündüz" ifadesi, Hesap Günü'nde zalimlerin başına çökecek olan felaketin ansızın ve beklenmedik bir biçimde karşılarına çıkacağını vurgulamak içindir.

72 Yani, "artık çok geç olduğunda" (Taberî, Zemahşerî, Râzî; bizim aktarırken yaptığımız ilaveler bu otoritelere dayanmaktadır).

73 Lafzen, "Kazanıp durduğunuz şeyden başkasıyla mı cezalandırılıyorsunuz?"

53 Bazıları[74] da sana, "Bütün bunlar gerçek mi?" diye soruyorlar.
De ki: "Elbette! Rabbim hakkı için, katıksız gerçek bu; ve sizler de [büyük sorgulamadan] asla kaçamayacaksınız!"
54 Haksızlık yapan[75] herkes, dünyadaki her şey onun olsa, [o Gün] onu kurtulmak için fidye olarak verirdi.[76] Ve [o zalimler kendilerini bekleyen] azabı görünce pişmanlıklarını gösterecek gücü (bile) kendilerinde bulamayacaklar.[77] Yine de onlar hakkında adaletle yargıda bulunulacak; kendilerine zulmedilmeyecektir.
55 Dikkat edin! Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır! Dikkat edin! Allah'ın vaadi, başa gelmesinden şüphe edilmeyecek bir gerçektir; ne var ki, on-

وَيَسْتَنۢبِـُٔونَكَ أَحَقٌّ هُوَ ۖ قُلْ إِى وَرَبِّىٓ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ ۖ وَمَآ
أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى
ٱلْأَرْضِ لَٱفْتَدَتْ بِهِۦ ۗ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ۚ
وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ
مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

74 Lafzen, "onlar" —yani, vahye karşı ilgisizlikleri, bilmezlikten gelici tutumlarıyla kararsızlık içinde seyreden ve yukarıda 36. ayette belirtildiği gibi "yalnızca zan(larına) tâbi olan" kimseler (*Menâr* XI, 394).

75 Burada, Hz. Peygamber'i bile bile yalanlayıp Kur'an'ın mesajını reddederek.

76 Karş. 3:91 ve ilgili 71. not.

77 *Eserrahû* fiili, öncelikle, "onu gizledi" ya da "saklı tuttu" anlamına geliyor; bu itibarla, *eserru'n-nedâmete* (geçmiş zaman kipinde çekilmiş olmasına rağmen yukarıdaki anlam akışı içinde, açıktır ki, gelecekteki bir olayı göstermektedir) cümleciği, "pişmanlıklarını gizleyecekler" şeklinde tercüme edilebilir. Bununla birlikte, Kur'an'ın konuyla ilgili başka pek çok açıklaması gözönünde bulundurulursa Hesap Günü'nde günahkarlar, pişmanlıklarını gizlemek şöyle dursun, tersine, telaş ve dehşet içinde bütün güçleriyle asıl bunu belirtmeye çalışacaklar; bunun içindir ki bazı müfessirler (örn. Ebû 'Ubeyde'ye dayanarak Beğavî) bu tekil ayette *eserrû* fiilinin ilk anlamının karşıtını ifade ettiği görüşünü ileri sürmüşler ve cümleyi, "pişmanlıklarını açığa vuracaklar" şeklinde yorumlamışlardır. Ne var ki, oldukça kuvvetli görünen bu yoruma, başta Ebû Mansûr el-Ezherî olmak üzere bazı dilbilimciler tarafından, dilbilimsel açıdan şiddetle karşı çıkılmıştır (karş. Lane IV, 1337); Bütün bu mülahazalar ışığında, *eserra* fiilinin "gizlemek" anlamı veren ilk çağrışımı bütünüyle gözardı edilemeyeceğine göre, yukarıdaki Kur'ânî cümlenin (Zemahşerî'nin yorumladığı yönde) gayr-i ihtiyarî olarak "gizlemek" anlamında mecazî boyutuyla anlaşılması ve netice olarak bundan, günahkarların, son derece derin pişmanlıklarını gösterecek gücü kendilerinde bulamadıkları anlamının çıkarılması gerekmektedir.

ların çoğu bunu bilmez! **56** Hayatı bahşeden ve ölümü takdir eden O'dur; ve sonunda hepiniz O'na dönmek zorundasınız.[78]

هُوَ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

57 EY İNSANLAR! İşte Rabbinizden size bir öğüt, kalplerde olabilecek her türlü [darlık ve hastalık] için bir şifa[79] ve [O'na] inanan herkes için hidayet ve rahmet gelmiş bulunuyor.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

58 Söyle (onlara), Allah'ın bu cömertliği ve rahmetiyle işte böylece sevinsinler: (sevinsinler ki,) bu onların toplayıp biriktirdiği her şeyden daha üstün, daha iyidir!

قُلْ بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا۟ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

59 De ki: "Hiç Allah'ın sizin için rızık olarak indirdiği şeyler üzerinde düşündünüz mü?[80] O rızıklar ki, bir kısmını yasaklıyor, bir kısmını da meşru görüyorsunuz."[81]

قُلْ أَرَءَيْتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَٰلًا

78 Lafzen, "hepiniz O'na geri döneceksiniz" —çünkü, "var olan her şey [çıktığı kaynak olarak] hep O'na dönmektedir" (11:123).

79 Yani, hakka, hakikate ve ahlakî güzelliklere ters düşen ne varsa hepsi için bir şifa, bir arınma vasıtası.

80 Bu ayet, 57. ayette, Kur'an'ın insana, bu dünyada güzel ve insan onuruna yakışan bir yaşama tarzı ve manevî huzura götüren bir yol ile ahiret saadetini teklif ettiğini bildiren ifadeyle bağlantılıdır. *Rızk* terimi, 2. sûre, 4. notta da belirtildiği gibi, ister maddî anlamda olsun (ilk akla gelen anlamıyla "geçim vasıtaları"), ister zihnî anlamda (akıl, sezgi, bilgi, muhakeme gibi) ve isterse manevî ya da ruhanî planda olsun (iman, cömertlik, hilm, sabır gibi) insan için iyi, güzel ve yararlı olan her şeyi ifade edecek kadar geniş bir çağrışım alanına sahiptir. Bu itibarla sözcük, ahlaken kınanan, kaçınılan ve maddî ya da toplumsal planda muzır olan şeyleri ya da olguları değil, münhasıran olumlu ve yararlı şeyleri, vasıtaları işaret etmek için kullanılır.

81 Lafzen, "ve buna rağmen onun bir kısmını *harâm*, bir kısmını da *helâl* saydınız." *Rızık* olarak nitelendirilebilecek her şeyi Allah "sizin için indirdiğine" *(enzele 'aleykum)* ve böylece insanın onlardan yararlanmasını istediğine göre, meşru bir yaşama tarzı içinde bütün bunların kullanılması da kendiliğinden meşru ve helal demektir (Zemahşerî). Kur'an tarafından bilhassa yasaklanmamış olan her şeyin ilke olarak meşru ya da mübah olduğu düsturu uyarınca, bu ayet insanlar tarafından konan ya da sun'î olarak Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in *sünnetine* "isnad" edilen tüm yasaklamalara karşı kesin bir tavır ortaya koymaktadır

De ki: "[Böyle yapmanız konusunda] size Allah mı izin verdi; yoksa (düpedüz) kendi tahminlerinizi mi Allah'a yakıştırıyorsunuz?"

60 Peki, bu kendi yalanlarını Allah'a yakıştıranlar, Kıyamet Günü [başlarına gelecek olan] hakkında acaba ne düşünüyorlar?

Gerçek şu ki, Allah insanlara karşı sınırsız cömertlik göstermektedir; ama (ne yazık ki) onların çoğu şükrünü bilmez.

قُلْ آٰللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ
أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى
ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ
فِى شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِن قُرْءَانٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ
إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ۚ وَمَا يَعْزُبُ
عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ
وَلَآ أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرَ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾
أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

61 VE [SEN, ey Peygamber] hangi koşullarda olursan ol, bu [ilahî kitaptan] okunacak hangi konuyu[82] dile getirirsen getir ve [siz ey insanlar] hangi işi yaparsanız yapın, [unutmayın ki] siz bu işlere giriştiğiniz an[dan itibaren] Biz üzerinizde gözlemci bulunuyoruz:[83] çünkü ne yerde, ne de gökte tartıya gelmeyecek kadar küçük şeyler bile senin Rabbinin bilgisinden kaçamaz; ne bundan daha da küçüğü, ne de bundan büyüğü yoktur ki [O'nun] apaçık takdirinde kaydedilmiş olmasın.

62 Unutmayın ki, Allah'a yakın olanların[84] korkmaları için bir sebep yoktur;

(Menâr XI, 409 vd.; ayrıca bkz. bu sûrenin 36. ayetine ilişkin 58. not; keza 5:101-102 ve ilgili notlar.) En geniş anlamıyla bu ayet, vahiyle yönlendirilmekten kaçınan ve "zandan başka bir şeye bel bağlamayan" (36. ayet) kimselerle ilgilidir.

82 Yahut: "O'ndan hangi *meseleyi* (discourse: *kur'ân)* okursan oku."

83 Lafzen, "tanıklar bulunuyoruz"; öznenin yüceltme vurgusu için çoğul kullanılmasıyla uyumlu olsun diye orijinal metinde nesne de çoğul kullanılmıştır. Bu cümlenin baş kısmında muhatabın tekil olmasından anlaşıldığı üzere, ayette Hz. Peygamber'e ve onun Kur'an *tilâvetine* (seslendirmesine, dile getirmesine) özel olarak atıfta bulunulması, ilahî vahyin insan hayatı için taşıdığı büyük, gözardı edilemez önemini vurgulamak içindir.

84 *Veliye* fiili *(velî* ismi ve bu ismin çoğulu olan *evliyâ'* sözcüğü de bu fiilden türetilmiştir) öncelikle bir şeyin bir başka şeye yakın olmasını ifade eder; bu anlamda Kur'an'da (örn. 2:257 ve 3:68'de), Allah'ın "inananlara yakın" *(velî)* olduğundan söz edilmektedir. *Velî* terimi münhasıran Allah için kullanıldığında, ya da

onlar acı ve üzüntü çekmeyecekler. **63** Onlar, imana erişip Allah'a karşı hep bilinçli ve duyarlı kalmaya çalışan kimselerdir. **64** Onlar için hem bu dünya hayatında[85] hem de sonraki hayatta müjdeler var. Ve Allah'ın vaadlerinde asla bir değişme olmayacak [olduğuna göre], işte budur en büyük zafer, en büyük başarı!

65 Bu itibarla, [hakkı inkar edenlerin] sözleri sana acı ve sıkıntı vermesin. Çünkü kudret ve üstünlük bütünüyle Allah'a özgüdür:[86] her şeyi işiten O'dur, her şeyi özüyle bilen O.

66 UNUTMAYIN Kİ, göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez Allah'a aittir; hal böyleyken, peki, Allah dışında tanrısal nitelikler yakıştırılan varlıklara[87]

وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ
ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّ
الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۚ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ
مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللَّهِ

münhasıran insanlar arası ilişkiyi belirtmek üzere *insan* için kullanıldığında her ne kadar Kur'an'da "yardımcı", "dost", "koruyucu" vb. anlamlar yükleniyor olsa da, sözcüğün bu ikincil anlamlarından hiçbiri –Allah'a karşı gözetilmesi gereken saygıyı zedeler gibi olduklarından– insanın Allah'a karşı tutumunu ya da O'nunla olan ilişkisini tanımlamak için uygun gözükmemektedirler. Sonuç olarak, yukarıda, müminleri Allah'ın *evliyası* olarak tanımlayan ifadenin, onların Allah'a karşı hep bilinçli ve duyarlı kimseler olması anlamında, "Allah'a yakın olanlar" ifadesiyle aktarılması yerinde olacaktır. Bu aktarım klasik müfessirlerin hemen hepsi tarafından da desteklenmiştir.

85 Yani, Allah'a yakınlık duygusunun verdiği huzur ve mutluluk ve bunun sonucu olarak ruhî ve manevî itminan.

86 *İzzet* ismi, anlam olarak hem üstün kudret kavramını, hem de onur ve yücelik kavramlarını kapsamaktadır. Bu sözcüğün başka bir dile aktarılması, geçtiği anlam örgüsüne, sözün akışına bağlıdır; ve bazan da –burada olduğu gibi– sözcüğün yukarıda temas edilen anlamlarının hepsini birden ifade etmeye çalışmak zorunludur.

87 Lafzen, "ortaklara", yani Allah'a yakıştırılan ortaklara (bkz. 6. sûre, 15. not.) Bu ayetin başında iki kere geçen *men* ("her kim") zamiri, müşriklerin tanrısal güçler ve nitelikler yakıştırdığı canlı ve akıl sahibi varlıklara işaret etmektedir. Kur'an, insan olsun, melek olsun bütün akıl sahibi varlıkların tâbiyet olarak Allah'a ait olduğunu (yani, evrende var olan başka her şey gibi, onların da varoluş şartı ve sebebi olarak bütünüyle Allah'a bağlı olduklarını), bu itibarla hiçbir tanrısal nitelikleri ve dolayısıyla, kendilerine tapınmayı gerektirecek bir mahiyetleri olmadığını belirterek bu kabil müşrikçe anlayışlara karşı çıkıyor.

yalvarıp yakaran kimseler (böyle yapmakla) neye uyuyorlar? Sadece zanna uyuyorlar; yalnızca tahmine dayanıyorlar.

67 (Oysa,) bağrında dinlenesiniz diye geceyi ve [işlerinizi] görüp gözetesiniz diye gündüzü var eden O'dur;[88] işte bunda, dinleyip [ders almak] isteyen insanlar için ayetler vardır.

68 (Bütün bu açıklamalardan sonra [yine de,]) "Allah kendine bir oğul edindi!" diyorlar. O yüceler yücesi, kendisine yakışmayacak niteliklerden kesinlikle uzaktır![89] Her bakımdan mutlak olarak kendine yeterlidir: göklerde ve yerde var olan her şey O'na aittir! Sizinse elinizde bu [tür iddialarınızı] destekleyecek hiçbir deliliniz yoktur! Hal böyleyken, bilemeyeceğiniz şeyi mi Allah'a yakıştırıyorsunuz?

69 De ki: "Kendi uydurdukları yalanı Allah'a yakıştıranlar asla esenliğe erişemeyeceklerdir!" **70** [Kısa süren] bir tutunmadır bu dünyadaki; ve sonra onların dönüşü er geç Bize olacak: Ve Biz de, hakkı inat ve ısrarla inkar etmelerinin karşılığı olarak onlara o çok yoğun, çok şiddetli acıyı tattıracağız.

71 (ŞİMDİ artık) onlara Nûh'un başından geçenleri anlat; hani o, kavmine: "Soydaşlarım!" demişti, "eğer benim [aranızdaki] konumum ve Allah'ın ayetlerini size bildirmem zorunuza gidiyorsa,[90] bilin

شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَن مَّعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِن قَبْلُ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِم مُّوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ

88 Bkz. 14:32-33 ve ilgili 46. not; bu anlam örgüsü içinde "gün" ve "gece" terimlerinin taşıdığı özel anlam için bkz. vahyediliş sırası olarak bu sûreden daha önceki bir döneme ait 27:86 üzerine 77. not.

89 Bkz. 2. sûre, 96. not.

90 Zımnen, "bu ayetler atalarınızdan devraldığınız müşrikçe inançlara ters ya da aykırı düşüyor diye." Bu sûrenin 71-73. ayetlerinde kısaca temas edilen Hz. Nûh kıssası en ayrıntılı ve uzun biçimde 11:36-48'de anlatılmaktadır (ayrıca bkz. 7:59-64).

ki, ben Allah'a güveniyorum. Öyleyse, artık [bana] yapacağınızı yapmak için[91] hem kendi gücünüzü hem de Allah'tan başka tanrılık yakıştırdığınız yardımcılarınızı[92] bir araya toplayın; bir kere ne yapacağınıza karar verdikten sonra da artık girişeceğiniz eylem sizi tasalandırmasın;[93] [neye ki karar verdiyseniz] bana karşı artık elinizden geleni ardınıza komayın; hem de bana hiç soluk aldırmadan! **72** Beri yandan, eğer [size ulaştırdığım mesajdan] yüz çevirirseniz, [hatırlayın ki,] ben sizden bir karşılık beklemiş değilim; benim ücretim(i ödemek) Allah'tan başkasına düşmez; çünkü ben kendini O'na teslim edenlerden biri olmakla emrolundum."

73 (Bütün bu uyarılara rağmen) o'nu yalanlamaya kalkıştılar! Ve Biz de o'nu ve gemide o'nunla birlikte olanların hepsini kurtarıp (yeryüzüne) mirasçı kıldık;[94] ayetlerimizi yalanlamaya kalkışanları ise suda boğduk:[95] İmdi, bir bak, uyarıldıkları halde uymayan insanların sonu nasıl olurmuş!

فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ
وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ
اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ
مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ
الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ
وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا

74 VE SONRA, o'nun ardından –her bi-

Kıssaya burada temas edilmesi, yukarıda 47. ayetle ve dolayısıyla bu sûrenin ana fikriyle olan bağlantısı sebebiyledir: yani, Allah'ın buyruk ve iradesini insanlara peygamberleri vasıtasıyla ulaştırdığı gerçeğiyle ve O'nun mesajlarını yalanlayanların öte dünyada çekmeleri mukadder azapla.

91 Lafzen, "girişeceğiniz eylemin yönünü belirlemek için"; (bu anlam akışı içinde *emr* teriminin ifade ettiği anlam budur).

92 Lafzen, "[Allah'a koştuğunuz] ortaklarınız." Terim üzerine yapılmış bir açıklama için bkz. 6. sûre, 15. not.

93 Orijinal metindeki kısa ve vecîz ve dolayısıyla aktarılması zor olan "girişeceğiniz eylemin *(emrukum)* yönü ya da mahiyeti size herhangi bir sıkıntı ya da kararsızlık vermesin" ifadesi için oldukça serbest bir çeviridir, bu.

94 Yani, "onları [diğerlerinden] fazla yaşattık" (Zemahşerî). *Halâif* (tekili *halîf* ya da *halîfe)* terimi için tercih ettiğimiz karşılık hakkında bkz. 2. sûre, 22. not.

95 Bkz. 7. sûre, 47. not.

rini kendi toplumlarına olmak üzere–[96] [başka] elçiler gönderdik; öyle ki o'nlar da hakkın apaçık delillerini ortaya koydular; fakat onlar bir kere yalanlamış bulundukları şeye (sonradan) bir türlü inanmak istemediler:[97] haddi aşanların kalplerini Biz işte böyle mühürleriz.[98]

75 Bu [ilk peygamberlerden] sonra Musa ve Harun'u ayetlerimizle Firavun ve onun seçkinler çevresine gönderdik: ne var ki onlar, günaha gömülüp gitmiş bir topluluk oldukları için, büyüklük tasladılar, **76** Öyle ki, kendilerine katımızdan hak geldiği zaman, "Bakın, bu düpedüz bir büyü!"[99] dediler.

77 Musa, "Size hak geldiğinde hakkında böyle mi konuşursunuz?" dedi, hiç büyü olabilir mi, bu? Hem de, büyücülerin mutlu sona asla ulaşamayacakları ortadayken!"[100]

78 [Seçkinler,] "Bizi atalarımızı inanç ve uygulama olarak izler bulduğumuz yoldan çevirmeye ve böylece ikinizin bu

مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ
فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ
كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا
مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ وَهَٰرُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ بِـَٔايَٰتِنَا
فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمُ
ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوٓا۟ إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٦﴾
قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَٰذَا ۖ
وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا
عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلْكِبْرِيَآءُ

96 Lafzen, "elçileri [kendi] kavimlerine gönderdik" —Muhammed'den (s) önceki peygamberlerden her birinin belli bir kavme ya da cemaate gönderildiğini, Arap toplumunun içinden çıkan Hz. Peygamber'in ise, bütün insanlığa hitab eden evrensel bir mesaj tebliğ eden ilk ve son peygamber olduğunu îma eden bir ifade.

97 Karş 7:101 ve ilgili 82. not.

98 Bkz. 2. sûre, 7. not.

99 Lafzen, "bu büyüden başka bir şey değil": Son peygamber Muhammed'e (s) karşı yapılan itirazlara benzer biçimde. (Bkz. bu sûrenin 2. ayeti ve ilgili 5. not.) Hz. Musa'nın kendilerine tebliğ ettiği mesajın büyüleyici, derinden sarsıcı etkisini dile getiren bir suçlama.

100 Bu son cümlenin vurguladığı husus, "büyü" ya da "sihir" olarak nitelendirilen şeyin, herhangi bir gerçek ve manevî muhtevadan yoksun, geçici bir görüntüden başka bir şey ortaya koyamayacağı, küllî çerçevesi itibariyle Kur'an'da Allah'ın yolu olarak tanımlanan tabiat ilke ve kanunlarının üstüne çıkamayacağı hakikatidir. Hz. Musa ile sihirbazların ve sonrakilerin ihtidasına dair kıssa, her ikisi de bu sûreden önce vahyedilmiş olan *A'râf* ve *Tâ-Hâ* sûrelerinde oldukça ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

ülkede söz sahibi kimseler olmanızı sağlamaya mı geldin? Her ne hal ise, size, ikinize[101] inanmıyoruz!" dediler.

79 Ve Firavun, "En usta sihirbazları bana getirin!" diye emretti.

80 Sihirbazlar gelince Musa onlara, "Haydi atın atmak [istediğinizi]!" dedi.

81 Böylece onlar [asâlarını] atıp [gözbağcılık yoluyla izleyenleri etkileyince][102] Musa onlara, "Bu yaptığınız sihirden başka bir şey değil; Allah bunu mutlaka boşa çıkaracaktır! Gerçek şu ki, Allah bozgunculuk yapanların işini asla ileri götürmez. **82** Tersine, kelimeleriyle[103] ancak hakkın ortaya çıkmasını sağlar; günaha gömülüp giden insanlar bundan hoşnut olmasalar da!"

83 Kavminden Musa'ya sadece birkaç kişi inandığını açıkladı,[104] [diğerleri ise] Firavun'un ve onların seçkinler çevresi-

فِي ٱلْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ
فِرْعَوْنُ ٱئْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ ٱلسَّحَرَةُ
قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا
قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ
ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ
بِكَلِمَٰتِهِ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ
إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ

101 "Siz ikiniz" şeklindeki ikili hitap Hz. Musa ve Harun'la ilgilidir.

102 Yukarıdaki ilave, 7:116'ya dayanmaktadır; ayrıca bkz. 20:66'nın ikinci paragrafı.

103 Burada "Allah'ın kelimeleri"nden kasıt, Allah'ın peygamberlerine indirdiği vahiy olduğu kadar, O'nun tarafından vaz'edilen tabiat kanunlarında kendini gösteren O'nun yaratıcı iradesidir de (*Menâr* XI, 468). Benzer bir ifade 8:7 ve 42:24'de de geçmektedir.

104 Lafzen, "Musa'ya inandılar." Ayetin devamı, burada söz konusu olanın, imanın kendisi değil *onun açığa vurulması olduğunu* gösterdiği için bizim aktarımımız da bu yönde olmuştur. *Zürriyet* (lafzen, "nesil/kuşak") terimine gelince, terimin çok kere "bir kimsenin soyundan gelen küçük bir grup insan [ya da birkaç kişi]" anlamında kullanıldığını belirten güvenilir pek çok kaynak bulunmaktadır (Taberî, Beğavî, Râzî ve İbni Kesîr'in kaydettiği üzre İbni 'Abbâs; Taberî ve İbni Kesîr'in kaydettiğine göre Dehhâk ve Katâde); bunun içindir ki, biz de terimi bu yönde aktardık. Kur'an, bazı Mısırlıların da Hz. Musa'nın tebliğ ettiği mesajlara inanıp bu inançları açığa vurduklarını söylediğine göre (örn. 7:120-126), burada "onun halkı" ya da "onun kavmi" ifadesiyle işaret edilmek istenenin sadece İsrailoğulları'nı değil, hem onları hem de Mısırlıları, yani, Hz. Musa'nın içinde yaşadığı bütün bir Mısır toplumunu kapsadığı rahatlıkla düşünülebilir. Nitekim, müteakip cümlecikte geçen ve açıkça *Mısır* toplumunun "ileri gelenleri"ni ifade eden *"onların* seçkinler topluluğu" terimindeki aidiyet zamiri de bu görüşü desteklemektedir.

nin zulmüne maruz kalacakları korkusuyla[105] [inançlarını gizlediler]: çünkü Firavun ülkede gerçekten de nüfûz ve iktidar sahibiydi, ve üstelik ölçüsüz, acımasız biriydi.

84 Musa: "Ey halkım! Eğer Allah'a inanıyorsanız" dedi, "eğer gerçekten O'na bağlanıp kendinizi O'na teslim etmişseniz, öyleyse artık güvenin O'na!"

85 Bunun üzerine onlar da: "Biz güvenimizi Allah'a bağlamışız! Ey Rabbimiz, bizi zalim bir topluluğun elinde rüsvay etme!"[106] dediler, **86** "Hakkı inkar eden bu toplumun elinden lütfunla kurtar bizi."

87 Biz de Musa ile kardeşine: "Şehirde halkınız için bazı evleri sığınak edinin" diye vahyettik, "ve [onlara deyin ki] 'Evlerinizi ibadet yerine[107] dönüştürün; ve namazda devamlı ve kararlı olun!' Ve [sen ey Musa!] inananları [Allah'ın yardımıyla] müjdele!"

88 Ve Musa: "Ey Rabbim!" dedi, "gerçek şu ki, Sen Firavun ve onun seçkinler çevresine dünya hayatında görkem ve zenginlik verdin; öyle ki, bunun sonucu olarak onlar da, ey Rabbim, [başkalarını]

أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّهُ لَمِنَ
الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم
بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا
عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾
وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا
إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا
بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ
﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ
زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۙ رَبَّنَا

105 "*Alâ havf*" ifadesi, imanlarını açığa vurmaktan çekinmeyenlere izafeten, "korku[larını]a *rağmen*" anlamıyla yorumlanacak olursa, yukandaki cümlenin anlamı şöyle olacaktır: "Firavun ve onların seçkinler çevresinin kendilerine zulmedecekleri yolundaki korkularına rağmen, kavminden küçük bir grup Hz. Musa'ya olan inançlarını açığa vurdu." Ayet'in bu yolda anlaşılması, bizim tercümemizi destekleyici yönde, çoğunluğun korku yüzünden imanlarını açığa vurmaktan *kaçınmış* olduğu anlamını da içinde taşıyacaktır.

106 Lafzen, "kötülük yönünde iğvâ, ayartı" *(fitne)*.

107 Lafzen, "dua ya da ibadetin istikametine *(kıble)*" —İsrailoğulları'na, kendileri için tek kurtuluş yolunun Allah'tan yana hep bilinç ve duyarlılık göstermekten, kendilerini sonuna kadar O'na ve O'nun dâvâsına adamaktan geçtiğini ifade eden bir mecaz. Çoğunlukla "Mısır" olarak tercüme edilen *mısr* sözcüğünün birinci anlamı gerçekte "şehir" ya da "başşehir"dir.

Senin yolundan çeviriyorlar![108] Ey Rabbimiz, öyleyse artık onların zenginliklerini silip yok et, (ve böylece) kalplerini katılaştır; çünkü çetin azabı görmedikçe inanmayacaklar!"

89 [Allah:] "Bu dileğiniz kabul olundu"[109] dedi, "öyleyse, siz ikiniz dosdoğru yolda sabır ve sebatla devam edin ve [doğru nedir, eğri nedir] bilmeyenlerin yolunu izlemeyin!"

90 Derken İsrailoğulları'nı denizin öte yakasına geçirdik; bunun üzerine Firavun ve ordusu hışımla onların ardına düştü, [denizin dalgaları onları örtüp de Firavun] boğulmak üzereyken: "Elhak, inandım,"[110] dedi, "İsrailoğulları'nın inandığı Tanrı'dan başka tanrı yok! Ve ben de artık kendini yürekten O'na teslim eden kimselerdenim!"

لِيُضِلُّوا عَنْ
سَبِيلِكَ ۚ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾
قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ
سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ
الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا ۖ حَتَّىٰ
إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي
آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾

---

108 Klasik müfessirlerin çoğuna göre *yudillû* (saparlar, yoldan çıkarlar) fiilinin başında bulunan *li* takısı, bu anlam akışı içinde *lâmu'l-'âkibe* (sonuç bildiren lâm) durumunda olup, çok yerde olduğu gibi "için" ya da "diye" sözcükleriyle aktarılabilecek bir amaç ya da niyet belirtmez. Bizim burada *li* takısı için benimsediğimiz "bunun sonucu olarak" şeklindeki ifade, Allah'ın kendilerine bahşettiği kudret ve zenginliği O'na şükranlarını belirtecek yönde değil de, insanları O'nun yolundan çevirmekte kullanan Firavun ve onun seçkinler topluluğuna karşı Hz. Musa'nın duyduğu ahlakî tepkiyi dile getirmeyi amaçlamaktadır.

109 Lafzen, "sizin, ikinizin duası." Burada hitab edilen iki kişi, bir sonraki cümlede de sözü geçecek olan Hz. Musa ile Harun'dur.

110 Lafzen, "tâ, boğulayazdığı zaman ... dedi." Hz. Musa ile Firavun'un kıssası, sonrakinin İsrailoğulları'na uyguladığı baskı ve zorbalık ve İsrailoğulları'nın kurtuluşu hakkında bkz. Çıkış i-xiv ve özellikle (Kur'an'ın yukarıdaki ayetiyle ilgili olarak) İsrailoğulları'nın mucizevî kurtuluşunu, Firavun ve ordusunun kötü akibetini ayrıntılı bir biçimde anlatan xiv. bâb. Akıldan çıkarılmamalıdır ki, gerek Kitâb-ı Mukaddes'de, gerekse sözlü Arap kültüründe yer alan tarihsel olay ve menkıbelere ilişkin Kur'ânî atıfların hemen hepsinde amaç bu olayları hikaye etmek, dikkati olay örgüsünün kendisine çekmek değil; olay örgüsünün altında yatan özel ahlakî derse dikkat çekmek, onu gün ışığına çıkarmaktır: bu durum, bu îma ve atıfların Kur'an'ın bütününe dağılmış bir bütünün parçaları halinde olmasını da açıklamaktadır.

91 [Ona:] "Ancak şimdi mi?"[111] denildi, "Oysa, bu güne kadar [Bize] hep başkaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştın! **92** [İmdi,] bugün senin sadece bedenini kurtaracağız[112] ki, senden sonra gelecek olanlar için [uyarıcı] bir işaret olsun; çünkü, gerçek şu ki, insanların çoğu ayetlerimize karşı umursamazlık gösteriyor!"

93 Derken, İsrailoğulları'na son derece güzel, emin bir yurt tayin ettik[113] ve kendilerini temiz ve hoş rızıklarla rızıklandırdık. Ama, ne zaman ki [vahiy yoluyla] kendilerine (hakikat) bilgi(si) geldi, ancak o zaman aralarında çekişmeye, farklı görüşler benimsemeye başladılar: Allah, çekişmeye düştükleri her konuda Kıyamet Günü aralarında elbette hüküm verecektir.[114]

آلْـَٔـٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنْ ءَايَـٰتِنَا لَغَـٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَـٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَـٰتِ ۖ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

111 Yani, "Ancak şimdi mi, bunun için vaktin çok geç olduğu şu an mı tevbe ediyorsunuz?" Karş. 4:18 "Ölüm anına kadar kötülük işleyip duran, ama o an gelip çattığında 'Şimdi tevbe ediyorum' diyenlerin tevbesi kabul edilmeyecektir."

112 Lafzen, "Seni bedensel olarak kurtaracağız": Bununla muhtemelen, eski Mısırlıların, krallarının ve seçkinlerinin cesetlerini mumyalayarak gelecek kuşaklar için saklamak yolundaki gelenekleri îma ediliyor. Bazı eski Mısır uzmanları Kur'an'da ve Kitâb-ı Mukaddes'de sözü geçen "zalim Firavun"un II. Ramses (M.Ö. 1324-1258 dolayları) olduğunu ileri sürerken, bazıları da onu talihsiz selefi Tut-ankhamen'le ya da M.Ö. 15. yüzyılda yaşamış olan III. Thotmes (yahut Thutmosis)'le özdeşleştirmektedirler. Ama bütün bu "özdeşleştirmeler" yalnızca zan ve tahmine dayanmakta olup tarihsel olarak belgelenmemiştir. Akılda tutulmalıdır ki, Kur'an'da geçen "Firavun" (Kur'an'da *fir'avn)* tabiri bir özel isim olmayıp Eski Mısır'da bütün krallar için kullanılan bir ünvandan ibarettir.

113 Lafzen, "İsrailoğulları'nı güzel ve emin bir yere yerleştirdik" —*sıdk* terimi, hemen bütün müfessirlere göre, bu anlam örgüsü içinde "güzel ve emin" anlamına gelmektedir.

114 Bu ayeti tefsir ederken **Râzî** şunları yazıyor: "Tevrat'ı okuyup incelemeye başladıkları güne kadar Hz. Musa kavmi aralarında çekişmeye düşmeden, tek bir dinî inanç ve görüş üzerindeydiler *('alâ milletin vâhide);* ne zaman ki Tevrat'ı incelemeye başladılar, o zaman [muhtelif] meselelerin, yükümlülüklerin farkına vardılar ve bunların yorumunda aralarında görüş ayrılıklarına düştüler. Bu anlamda, [yukarıdaki Kur'an ayetiyle] Allah açıklamaktadır ki, bu kabil görüş ayrı-

فَإِن كُنتَ
فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَـٰبَ
مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ
مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ
ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ
كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ

94 BÜTÜN bunlardan sonra, [ey insanoğlu], sana indirdiğimiz şey[in doğruluğun]dan hâlâ şüphede isen,[115] önceki çağlarda vahyedilmiş metin(leri) okuyan kimselere sor:[116] [O zaman anlayacaksın ki] Rabbinden sana gelen haktır. O halde, artık şüphecilerden olma. **95** Allah'ın ayetlerini yalanlayan kimselerden olma ki, kendini kaybedenler arasında bulmayasın.

96 Gerçek şu ki, haklarında Rablerinin sözü [yargısı] gerçekleşmiş olanlar[117] imana erişemeyeceklerdir. **97** Kendilerine her türlü kanıtlayıcı belge gelse bile, tâ ki [öte dünyada kendilerini bekleyen]

---

lıkları kaçınılmazdır *(lâ-budd)* ve bu dünya hayatında hep olacaktır." Râzî'nin psikolojik vukuf arzeden bu isabetli yorumu, zihinsel planda başka açılar kullanıp başka görüşler benimseme yatkınlığının, yani ihtilaf ve çekişmenin insan tabiatının ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça dile getiren Kur'ânî söylemle de bağdaşmaktadır (bkz. 2:213 ve 253. ayetlerin son cümleleri ve ilgili notlar; ayrıca 23:53 ve 30. not).

115 Bazı müfessirler 94. ve 95. ayetlerin Hz. Peygamber'e hitab ettiğini söylemişlerdir. Oysa bu görüş, 95. ayette, "Allah'ın ayetlerine yalan gözüyle bakan kimselerden olma" öğüdü gözönünde bulundurulursa bizce gerçeğe son derece aykırı gözükmektedir, çünkü açıktır ki, Allah tarafından peygamber olarak seçilen birinin bu öğütle işaret edilen günaha düşmesi muhaldir. Sonuç olarak *Râzî*, bu iki ayeti genel olarak *insana* hitap olarak ele almakta ve "sana indirdiğimiz şey" ifadesi de bizim anladığımız şekilde, insanlığa vahiy yoluyla ulaştırılan, tebliğ edilen hakikat bilgisi olarak açıklanmıştır. Bu yorum ayrıca, yukarıdaki bölümün, son ilahî kitap olan Kur'an'la insanlığa bahşedilen hidayetten söz eden 57-58. ayetlerle de yakından ilgili olduğunu göstermektedir.

116 Yani, Yahudi ve Hristiyanlara. Burada "okumak" eylemi, zaman içinde metin olarak tahrifata uğramış olsa da, hâlâ içinde Muhammed'in (s) bir peygamber olarak zuhuruna açık işaretler taşıyan ve dolayısıyla onunla vahyedilen mesajın doğruluğunu belgeleyen Kitâb-ı Mukaddes'e inananların inancıyla mecazî bir eş anlamlılık ifade etmektedir. En geniş anlamıyla yukarıdaki ayet, insanoğlunun dinî tecrübenin kesintisiz devamlılığına ve Kur'an'da sıkça değinildiği üzere Allah elçilerinin hepsinin tek ve aynı gerçeği tebliğ ettiklerine işaret etmektedir. (Bkz. bu konuda, 5:48'in ikinci paragrafı ve ilgili 66 ve 67. notlar).

117 Bkz. yukarıda 33. ayet ve 53. not; ayrıca 14:4 üzerine 4. not.

o çok can yakıcı azabı gözleriyle görünceye kadar...[118]

98 Çünkü, ne yazık ki,[119] Yunus toplumundan başka, [bütün bireyleriyle topyekun] imana erişen ve böylece imanının (vereceği huzur ve güvenliği) tadan herhangi bir cemaat çıkmadı henüz.[120]

حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ
فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ

118 Zımnen, "kendilerine, inanmanın artık hiçbir yararının olmayacağı Gün'e kadar": Bununla, tam boğulma anında Firavun'un "imana gelmesi"nden söz eden 90-91. ayetlere atıf yapılıyor olmalı. Karş. keza 4:17-18.

119 *Lev-lâ* ("olmasaydı" ya da "... için değilse") edatı bazen *hel-lâ* edatıyla eş anlamlı olarak kullanılır ve bu durumlarda "niçin değil?" ("niçin öyle olmadı ..?" ilh.) şeklinde tercüme edilebilir. Ne var ki, yukarıdaki ifade için sözkonusu edatın ne soru haliyle tercümesi, ne de yukarıda belirtilen harfiyyen tercümesi sözün amacını vermeye yetmemektedir. İfadenin anlamı ancak, *lev-lâ* edatının –yukarıda belirtilen birinci dereceden anlamları yüklenmesi dışında– ayrıca *hurûfu't-tahdîd* denen ve ısrar, teşvik bildiren edatlardan biri olduğu hatırlanınca açıklık kazanıyor. Bu yanıyla edat, gelecek zaman kipinde çekilmiş bir fiilden önce geldiği zaman, bir şeyin yapılması yönünde çabukluk bildiren bir teşvik ve yüreklendirme; geçmiş zaman kipinde çekilmiş bir fiilin önünde ise, yukarıdaki ifadede olduğu gibi, birinin yapması gereken bir işi yapmamış olmasından ötürü bir esef, kınama ya da yazıklama ifade etmektedir. Modern İngilizce'de bu anlamıyla edatın deyimsel bir karşılığı yoktur. Kanaatimizce edat için en yakın karşılık arkaik İngilizce'de, derin bir esef ve kınama ifade eden "heyhat (alack)!" (muhtemelen, kayıp ya da talihsizlik durumunda söylenen "ah! lack!" ifadesinden türemiş olmalı) ünlemi olurdu. Ne var ki, bu ünlemin kullanılması, fazlasıyla eski, fazlasıyla tumturaklı olduğundan bizce yerinde olmayacaktı. Sonuç olarak, arkaik "alack" sözcüğünün ifade gücünü taşımasa da, daha sık kullanılan "alas" (yazık; ne yazık!) sözcüğünü tercih etmek zorunda kaldık. Yine de okuyucu her halükarda akılda tutmalıdır ki, yukarıdaki pasaj her ne kadar bir şart cümlesi ya da soru cümlesiymiş gibi görünse de, çok açık bir biçimde başta Taberî olmak üzere pek çok klasik müfessirin belirttiği gibi, aslında "ne yazık ki, (şimdiye kadar) hiç olmadı ..." şeklinde bir *hüküm ifadesi* ortaya koymaktadır.

120 Kur'an pek çok yerde işaret etmektedir ki, hiçbir peygamber halkının *bütün* bireylerince öyle hemen hoş karşılanıp benimsenmedi; tersine, üyelerinin çoğunluğunun ilahî mesajı dinlememek konusunda gösterdikleri inatçı direnme yüzünden nice toplumlar helak oldu, ziyan olup gitti. Bunun tek istisnasının, Yunus Peygamber'e önceleri karşı çıkan (öyle ki bu yüzden "Yunus öfkeyle çıkıp gitmişti": karş. 21:87) ama sonra o'nun çağrısına topluca icabet edip kurtulan Ninova halkı olduğu ifade edilmektedir. Yunus kıssası için bkz. 21:87-88 ve 37:139-148 ve ilgili notlar; Kur'ânî atıflara aykırı düşmeyen daha ayrıntılı bir anlatım Kitâb-ı Mukaddes'de yer almaktadır (Yunus'un Kitabı). Söz konusu pasajın anlam

(Yunus'un soydaşları) inandıkları zaman, dünya hayatında [sürüklenebilecekleri] alçalmanın, bayağılaşmanın yol açacağı acıyı ve sıkıntıyı onlardan uzaklaştırdık ve belli bir süre varlıklarını sürdürmeleri için kendilerine fırsat verdik.[121]

لَمَّآ ءَامَنُوا۟ كَشَفْنَا
عَنْهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَتَّعْنَٰهُمْ
إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَءَامَنَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ كُلُّهُمْ
جَمِيعًا ۚ أَفَأَنتَ تُكْرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ
﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ
ٱلرِّجْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

99 [İşte bunun gibi] Rabbin eğer öyle olmasını dileseydi, yeryüzünde yaşayan herkes topyekun imana erişirdi:[122] Hal böyleyken, insanları inanıncaya kadar zorlayabileceğini mi sanıyorsun, **100** hem de, hiç kimsenin, Allah'ın izni olmadıkça[123] asla imana erişemeyeceği ve aklını kullanmayanlara alçaltıcı, bayağılaştırıcı [inançsızlığı musallat edenin O olduğu (gerçeği) ortadayken?[124]

örgüsü içinde, gelmiş geçmiş toplumlar arasında peygamberlerine iş işten geçmeden kulak verme basiretini göstermiş tek toplum olarak Hz. Yunus'un kavminden söz edilmesi, "haklarında Rablerinin sözü gerçekleşmiş olan kimseler" (bkz. 96. ayet) tarafından Kur'an mesajının bile bile reddedilmesinin onlarda manevî bir çöküşe ve dolayısıyla ahirette de çetin bir azaba yol açacağı gerçeğiyle Kur'an dinleyen, okuyan insanları uyarmak içindir.

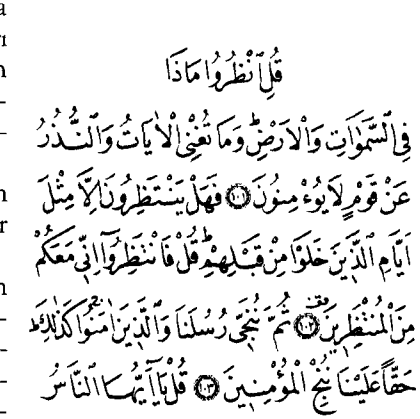
121 Lafzen, "bir zaman için"; yani toplumsal süreçlerle doğal olarak belirlenmiş ayakta kalma süresi (bkz. *Menâr* XI, 483).

122 Kur'an tekrar tekrar şu gerçeğin altını çizmektedir: "Eğer O dileseydi hepinizi doğru yola yöneltirdi" (6:149). Bu açıkça şu anlama geliyor: Allah insana doğru ile eğri arasında seçim yapma *serbestisini* bahşetmiş ve böylece onu, yalnızca doğal güdüleriyle, içgüdüleriyle yaşayan öteki canlılardan ayırarak ahlak meselesi olan üstün bir varlık statüsüne yükseltmiştir. Bu konuda bkz. 6. sûre, 143. not; ayrıca, Düşüş ya da cennetten çıkarılma temsîliyle bağlantılı olarak 7. sûre 16. not.

123 Yani, doğruyla eğriyi ayırd etme yetisi de dahil, insan doğasına yerleştirdiği kuvvet ve yatkınlıklar yanında bir de bizâtihî Allah'ın yol göstermesi olmadıkça. İnsanın ahlakî seçim konusundaki özgün iradesi, insanın kendi Tanrı vergisi doğasına, yani, fıtratına uymaktaki istekliliği ya da isteksizliğiyle kendini belli ettiğine göre, imana erişmenin, son tahlilde Allah'ın hidayet ve inayetine bağlı olduğu söylenebilir. (Bu konuda karş. 2. sûre, 19. not; ayrıca, 14. sûre, 4. not).

124 Karş. 8:22 ve 55; ayrıca ilgili 58. not. Karşılaştırma için işaret edilen ayetlerde olduğu gibi, yukarıdaki ayette de inançsızlık, kişinin ister peygamberlere indirilen vahiyle doğrudan ifade edilsin, ister –Kur'an'ın bundan sonraki ayette bir kere daha altını çizdiği üzere– yaratılmış âlemdeki gözlenebilir olgularda insanın *mü-*

101 De ki: "Göklerde ve yerde var olanlara bakın da düşünün!"
Ne var ki, inanmayacak olan bir topluma ne ayetlerin, ne de uyarmaların bir yararı dokunabilir! **102** O halde, kendilerinden önce gelip geçen [inkarcıların yaşadığı felaket] günlerinden başka günler mi bekliyorlar?
De ki: "Öyleyse, [olacak olanı] bekleyin bakalım; doğrusu ben de sizinle beraber bekleyeceğim!"
103 [Çünkü bu konudaki değişmeyen uygulama şudur: hakkı inkar edip ayetlerimizi yalanlamaya kalkışanların felaketlerini hazırlarız;] ve buna karşılık elçilerimizi ve imana erişenleri kurtarırız.[125] İşte bize hak olan, böylece inananları kurtarmamızdır.[126]

104 [EY PEYGAMBER,] de ki: "Ey insan-

şahede ve idrakine açık tutulmuş ayetler, alamet ve işaretler yoluyla ifade edilmiş olsun Allah'ın mesajlarını anlamak, algılamak noktasında aklını kullanmaya *peşinen* isteksiz olmasının bir sonucu olarak gösterilmektedir.

125 Ayetin başında yer alan bizim uzun, açıklayıcı ilavemiz, herkesten çok Zemahşerî'nin ayet hakkındaki açıklamalarına dayanmaktadır. Böyle bir açıklayıcı ilaveye şunun için ihtiyaç duyulmuştur: Ayetin başında yer alan *sümme* ("bunun üzerine" ya da "bundan sonra") zarf bağlacı burada sözün akışını önceki ayetten bu ayete dolaysız bir geçişle aktarmamakta, fakat sözü, Kur'an'da sıkça tekrarlanan bir temaya, yani önceki peygamberlerin inatçı, direngen toplumlarla yaşadıkları tecrübeye, inkarcıların uğradığı azap ve bozguna, ve netice olarak peygamberlerin ve onlara uyanların eriştikleri kurtuluşa bağlayarak, yukarıdaki 102. ayetle kurulması beklenen bağlantıyı dolaylı bir şekilde kurmaktadır. Reşid Rıza bu pasajı, haklı olarak, Kur'an'da yer alan vecîz, kısa ve özlü söyleyiş tarzının (*îcâz*) başta gelen örneklerinden biri olarak nitelendirmektedir (*Menâr* XI, 487).

126 Râzî, *hakken 'aleynâ* (lafzen, "Üzerimize hak olarak/Üzerimize borç ya da görev olarak") ifadesini, bu sözün, Allah için bir görevliliği, bir zorunluluğu değil, fakat sadece mantıkî bir gerekliliği, yani Allah'ın gerçekleştirilmesini Kendi üzerine aldığı, gerçekleştirileceğini vaad ve irade ettiği, böyle olunca da gerçekleşmesi artık kaçınılmaz olan şeyi dile getirdiğini söyleyerek açıklamıştır. Çünkü ne mutlak kudret ve irade sahibi olan Allah'ın bir "görev", bir "zorunluluk" altında olduğunu düşünmek doğru olur, ne de Râzî'nin belirttiği gibi, insanın, yaratıcısı üzerinde herhangi bir "hakkı" ya da "alacağı" olduğunu düşünmek doğru olur.

lar, eğer benim imanımdan şüphede iseniz, [bilin ki,] kulluk etmem, sizin Allah'tan başka kulluk ettiğiniz varlıklara;[127] ben yalnızca, sizi[n hepinizi] öldürecek olan Allah'a kulluk ederim;[128] çünkü ben [yalnız O'na] inanan kimselerden biri olmakla emrolundum."

105 [Ey İnsanoğlu,] işte böyle (sen de) yüzünü, yalancı, aldatıcı şeylerden bütünüyle arınmış olarak,[129] sebat ve samimiyetle [gerçek] inanca çevir; Allah'tan başkasına tanrılık yakıştıranlardan olma.

106 Sana ne bir yarar, ne de bir zarar verebilecek durumda olmayan varlıkları Allah'la beraber anıp onlara yalvarıp yakarma: çünkü, eğer böyle yaparsan muhakkak ki zalimlerden olursun!

107 Ve [bil ki,] eğer senin başına Allah bir darlık, bir sıkıntı saracak olsa, O'ndan başka onu giderecek yoktur: Ve eğer hakkında iyilik, genişlik diliyorsa, O'nun lütuf ve cömertliğini engelleyebilecek kimse de yoktur; O lütuf ve cömertliğini kullarından dilediğine nasip eder. Çünkü çok acıyan-esirgeyen gerçek bağışlayıcı O'dur.

108 [EY PEYGAMBER,] de ki: "Ey insanlar, şimdi size Rabbinizden hakikat (bil-

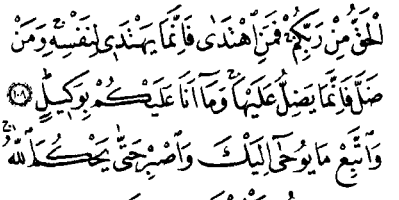
إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ
تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي
يَتَوَفَّاكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ
وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾
وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن
فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٦﴾ وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ
بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا
رَادَّ لِفَضْلِهِ ۚ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ

127 Zımnen, "ve Hesap Günü yaptıklarınıza şahitlik ederim." "Kulluk ettiğiniz varlıklara" cümleciğinde *ellezîne* zamirinin kullanılması, işaret edilen varlıkların cansız ve temsîlî şeyler değil, azîz ya da velî olarak bilinen akıl sahibi varlıklar olduğunu gösteriyor. Burada "iman" olarak çevrilmiş olan *dîn* terimine gelince, bu konuda 2:256 üzerine 249. notun ilk yarısına bkz.

128 Bu anlam akışı içinde Allah'a, yaşayan bütün yaratıklara ölümü takdir eden vasfıyla yapılan atıf, hakikati inkar edenlere, ölümden sonra O'nun huzurunda hesaba çekileceklerini hatırlatmak içindir.

129 Klasik Arapça'da ve özellikle de Kur'an'da "yüz" sözcüğü, insanın kişiliğini bedenin diğer kısımlarından daha iyi ifade ve temsil ettiği için, çoğu zaman kişinin bütün vasıflarını ifade eden mecazî anlamıyla kullanılır (karş. 2. sûre, 91. not). *Hanîf* terimine ilişkin bir açıklama için bkz. 2. sûre, 110. not.

gisi) gelmiş bulunuyor artık. Bundan böyle her kim ki doğru yolu izlemeyi seçerse, bunu kendi lehine seçmiş olacaktır; ve her kim ki sapıklığı seçerse, yine bunu kendi aleyhine seçmiş olacaktır. Sizin davranışınızdan sorumlu değilim ben."

109 [Sana gelince, Ey Muhammed, sen de] yalnızca sana vahyedilene uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret: çünkü hükmedenlerin en iyisi O'dur.

11. HÛD SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Onuncu sûrenin *(Yûnus)* indirilişinden çok kısa bir süre sonra –yani, Hz. Peygamber'in Mekke'de geçen son yılı içinde– vahyedilen *Hûd* sûresi, hem metod ve üslup bakımından, hem de konusu ve muhtevası bakımından, kendinden önce gelen sûreyle büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu sûrede de, *Yûnus*'da olduğu gibi, başlıca tema, Allah'ın iradesinin peygamberleri aracılığıyla vahyedildiği gerçeği ve peygamberlik olgusunun gelmiş geçmiş toplumlardaki tezahürüdür. *Yûnus* sûresinde şöyle bir temas edilen önceki peygamberlere ilişkin kıssaların bazıları bu sûrede oldukça ayrıntılı olarak anlatılmakta ve insanla insan arasında cereyan eden gerçek ilişkilerin özellikle altı çizilerek bu kıssalar değişik açılardan yansıtılmaktadır. Bu ele alış tarzının doruk noktası, "Halkı [birbirlerine karşı] dürüst davrandığı sürece, senin Rabbin (hiç) bir toplumu [sırf] bâtıl [inançları] yüzünden helak etmez" anlamındaki 117. ayettir. (Ayet'in bu şekildeki yorumu için bkz. 149. not). Bazı otoriteler sûrenin 12, 17 ve 114. ayetlerinin daha sonraki bir tarihte Medine'de vahyedildiği görüşündedirler; ne var ki, Reşid Rıza bu görüşü pek ikna edici bulmayarak reddetmekte ve sûrenin tamamının Mekke'de vahyedildiğini ileri sürmektedir *(Menâr* XII, 2).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ

1 *Elif-Lâm-Râ.*[1]

[BU] İLAHÎ BİR KİTAPTIR ki, ayetleri her

1 Bkz. Ek II. Sîbeveyh'in (karş. *Menâr* XII, 3) ve bu ayeti tefsir ederken Râzî'nin ileri sürdüğü pek alışılmadık bir görüşe göre, ayetin başında yer alan *Elif-Lâm-Râ* harfleri bu sûrenin başlığı durumundadır ve bunun içindir ki müteakip cümleyle bağlantılı olarak okunmaktadır, yani: "*Elif-Lâm-Râ* ilahî bir kitaptır ilh..." şeklinde. Oysa, bu görüş, (Râzî'nin kaydettiğine göre) Zeccâc gibi önde gelen otoritelerin bu konudaki görüşüne açıkça ters düşmekle kalmıyor, ayrıca, bu gibi sembolik harflerin birer başlık olduklarını gösterir hiçbir sözdizimsel imkan ya da bağlantı taşımaksızın pek çok sûrenin başında yer almış olmaları da bu görüşün pek kabul edilebilir olmadığını gösteriyor.

şeyden bütünüyle haberdar olan hikmet sahibi [Allah] tarafından kendi içlerinde açık ve anlaşılır kılınmış, birbirleriyle açıklanmış ve ayrıca[2] birbirleriyle bağlantılı olarak etraflı bir biçimde dile getirilmiştir **2** ki, Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz.

[Ey Peygamber, de ki:] "Bakın ben size O'nun tarafından bir uyarıcı ve müjdeci [olarak] görevlendirildim:[3] **3** Rabbinizden günahlarınız için bağışlanma dileyin ve sonra tevbe ve pişmanlık tavrı içinde O'na yönelin ki, O da sizi [bu dünya] hayatında [O'nun belirlediği] bir süre doluncaya kadar güzel bir geçimle geçindirsin;[4] ve [öte dünyada da] erdem sahibi herkese erdemliliğinin karşılığını [faz-

---

2 Zemahşerî ve Râzî'ye göre *sümme fussilet* ("ve sonra açık ve etraflı bir biçimde dile getirilmiş/tafsil edilmiş") cümlesinin başındaki *sümme* bağlacı burada zamanda bir peşpeşelik değil, daha çok nitelik ve şartlarda bir sıra ve uyum bildirir: bu bakımdan –bizim yaptığımız gibi– bu bağlacı, "ayrıca" ibaresiyle aktarmak yerinde olacaktır. —Bizim, "ayetleri kendi içlerinde açık ve sağlam kılınmış, birbirleriyle açıklanmış" ifadesiyle aktardığımız *uhkimet âyâtuhû* ibaresine gelince, bkz. 3:7'nin ilk cümlesi ve ayrıca, *âyât muhkemât* ifadesini açıklayan 5. not. Bu ayeti Reşid Rıza da bizim anladığımız anlamda yorumlamıştır (bkz. *Menâr* XII, 3 vd.).

3 Sonraki ayetin başında yer alan *en* ("ki, diye") bağlacı bu çeviride üstüste iki nokta ile karşılanmıştır. "Ey Peygamber, de ki" sözcükleriyle yapılan parantez içi ilave, birinci tekil şahsa hitab eden cümlenin yapısı gereğidir; 4. ayetin sonuna kadar devam eden sonraki kısım, ayetin başında geçen "uyarma" ve "müjdeleme" olgularının her ikisinin yüklemine ilişkindir ve dolayısıyla Hz. Peygamber'e tevdî edilen mesajın tamamını vecîz bir dille hulasa etmekte, çerçevelemektedir.

4 Yani, "hayatınızın sonuna kadar" *(ecel müsemmâ* terimi üzerine yapılmış bir açıklama için bkz. 6:2 ile ilgili 2. not). Hikmetinin derinliğine inilemez olan Allah, inanan ve doğru bir çizgi izleyen herkese her zaman dünyevî mutluluk ve maddî refah nasip etmediğine göre, "[dünya] hayatında sizi iyi bir geçimle geçindirsin" ifadesindeki vaadin mutlaka bireylerle değil de, daha çok bir bütün olarak inananlar *cemaatiyle* ilgili olduğunu düşünmek daha yerinde olur. Reşid Rıza'nın da görüşü bu yöndedir *(Menâr* XII, 7 vd.). (Karş. 3:139 —"eğer [gerçekten] inanıyorsanız mutlaka (insanların) en üstünü olursunuz").

lasıyla] versin.[5] Fakat eğer (doğru yoldan) dönerseniz, o zaman, doğrusu o zorlu Gün [gelip çattığında] azabın[6] sizin başınıza gelmesinden korkarım! **4** Hepinizin dönüşü Allah'adır; ve O her şeyi edip eylemeye yeten sınırsız bir kudrete sahiptir."

5 Bakın hele, [kitabın doğruluğunu inkara şartlanmış olanlar] kendilerini O'nun gözetiminden gizlemek için[7] kalplerini (nasıl) kat kat örtülerle örtüyorlar. Bilin ki, [hakikati görmemek ya da duymamak için kat kat] giysiler içine girdikleri zaman [bile][8] O, onların gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da bütünüyle bilmektedir; çünkü, O, kalplerde olan hakkında mutlak ve eksiksiz bilgi sahibidir.

6 Ve yeryüzünde yaşayan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'a bağlı olmasın; ay-

وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾
إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾
أَلَآ إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا۟ مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ
يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُۥ
عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٥﴾ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ
إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزْقُهَا

5 *Fazl* ismi Allah için kullanıldığı zaman mutlaka "lütuf/kerem ya da inayet" anlamlarını çağrıştırır; ama insanlar için kullanıldığında daha çok "erdem" ve bazan da "üstünlük, seçkinlik" anlamına gelir. Yukarıdaki ayet açıkça göstermektedir ki, bu dünyadaki kısmî ve çoğu zaman da sadece ahlakî planda kalan ceza ve mükâfaatın tersine, öte dünyada Allah, inanç ve eylemleri yoluyla erdemliliğe, yetkinliğe ulaşan herkese lütuf ve cömertliğinin azamisiyle karşılık verecektir. (Karş. 3:185 —"yaptıklarınızın tam karşılığını ancak Kıyamet Günü'nde elde edeceksiniz").

6 Lafzen, "zorlu bir Gün'ün azabının." Bu konuda bkz. 9:128.

7 Burada söz edilen kimseler Hz. Muhammed'in getirdiği mesajın Allah'tan olduğuna inanan kimseler olmadıklarına göre, bunların "kendilerini Allah'tan gizlemeleri"nin, bu anlam örgüsü içinde olsa olsa bir tek anlamı olabilir ki, o da, onların Allah'tan gelen hakikat çağrısına karşı kendilerini kapalı tutmaları, bu çağrıya kulak vermekte isteksizlik göstermeleridir. Ayette bu, vecîz ve mecazî bir üslup içinde dile getirilmiştir. Bu, aynı zamanda, "kalplerini (lafzen, "göğüslerini/sînelerini") kat kat örtülerle örtüyorlar" ifadesine de açıklık getirmektedir. Bu son ifadeyle, sözü geçen kimselerin akıllarını ve kalplerini bâtıl inançlarla, hurafelerle örtmüş oldukları ve bunun da kendilerini manevî gerçeklere karşı kapalı ve duyarsız kıldığı belirtilmektedir. Bu konuda bkz. 8:55 ve ilgili 58. not.

8 Yukarıdaki parantez içi ilave, önceki ibareye pek çok lugatçinin verdiği anlama dayanılarak yapılmıştır (karş. Lane VI, 2262).

rıca O, her canlının [yeryüzünde] yaşama süresini de, [ölümden sonra] yerleşip kalacağı yeri de bilmektedir:[9] Bütün bunlar apaçık bir kitapta yer almış bulunmaktadır.

7 O'dur, gökleri ve yeri altı evrede yaratan; Ve [hayatı yarattığı sürece] O'nun kudret tahtı suyun üstündeydi.[10]

[Allah size böylece O'na olan bağımlılığınızı hatırlatıyor] ki sizi sınayıp hanginizin eylem ve davranışca iyi olduğunu ortaya koysun. Şöyle ki: Eğer (sen, ey Peygamber,) [insanlara,] "Unutmayın ki, ölümden sonra diriltileceksiniz!"[11] desen, hakkı inkara şartlanmış olanlar hemen, "Açıkçası, bu büyüleyici bir vehimden başka bir şey değil!"[12] diye karşılık verirler.

وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۚ
كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ
أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۗ وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِن
بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ
مُّبِينٌ ﴿٧﴾

---

9 *Mustekarr* ve *mustevde'a* tabirlerine verdiğimiz karşılıklar için bkz. 6:98'de 83. not. Yukarıda Allah'ın her şeyi kucaklayan ilmi konusundaki atıf sonraki ayetle bağlantılıdır. ("O kalplerinde olan hakkında mutlak ve eksiksiz bilgi sahibidir").

10 *Eyyâm* (lafzen, "günler") sözcüğünü "evre/safha" ve *'arş* (taht) sözcüğünü de "kudret tahtı" olarak aktarmamız hakkında. bkz. 7. sûre 43. not. "O'nun kudret tahtı suyun üstündeydi" ifadesiyle yapılan atıf, Allah'ın iradesine bağlı olarak hayatın bütünüyle suda başlayıp evrimleştiğini işaret eder gibi gözüküyor ki, bu husus Kur'an tarafından açıkça ortaya konduğu gibi (bkz. 21:30 ve ilgili 39. not) yakın zamanlarda biyoloji alanında yapılan araştırmalarla da doğrulanmıştır. Yine de kesin gözüyle bakılamayacak olan bu yorumun, önceki ayette geçen "yaşayan hiçbir canlı" ifadesiyle de desteklendiği söylenebilir. "Hayatı yarattığı sürece" ifadesiyle yaptığımız parantez içi ilave Reşid Rıza'nın bu ayet hakkındaki uzun yorumunda ileri sürdüğü görüşle bağdaşım içindedir *(Menâr* XII, 16 vd.).

11 Bu ayette olduğu gibi sonraki üç ayetin de başında yer alan *le-in* ("nitekim, eğer") ifadesi, atıfta bulunulan durumun tipik karakterini –yani, sık rastlanan bir durum olduğunu– belirtmek içindir. Kanaatimizce, yerine göre, "nitekim, eğer...", "şöyle ki, eğer" ya da "yine, eğer" ifadeleriyle aktarılması yerinde olacaktır.

12 Çoğu zaman "büyü" ya da "sihir" anlamında kullanılan *sihr* terimi öncelikle "bir şeyi asıl (yahut tabii) durumundan çıkarıp başka bir duruma sokmayı, mahiyetini değiştirmeyi" ifade eder *(Tâcu'l-'Arûs);* dolayısıyla, sahte ya da gerçek dışı olan bir şeyi gerçekmiş gibi göstermek anlamına gelir. Bununla birlikte, "ölümden sonra tekrar diriltileceksiniz" şeklindeki Kur'ânî ifade, Râzî'nin de belirttiği gibi, *sihr* sözcüğüyle doğrudan nitelendirilebilecek "fiilî" bir durumu işaret etmediğine göre, bu ifadenin, bununla dile getirilen olguya inanmayanlar tarafından bile "büyü-

8 Ve ayrıca, onların (hak ettiği) azabı [tarafımızdan] belirlenmiş bir vakte kadar ertelesek[13] hemen şöyle derler: "Onun [hemen gerçekleşmesini] önleyen ne?"[14] Bilin ki, o Gün (o sözü geçen azap) onların başına geldiği zaman, onu kendilerinden uzak tutacak hiçbir güç olmayacak; ve alay edip durdukları şey onları kuşatıp bunaltacaktır.[15]

9 Bunun gibi, insana katımızdan bir rahmet tattırsak,[16] sonra da onu kendisinden

وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰٓ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ
لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۥٓ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ
وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَا
الْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَٰهَا مِنْهُ

---

cülük" ya da "sihirbazlık" olarak tanımlandığını ileri sürmek mantık dışı olacaktır. Öte yandan, inanmayanların ölümden sonra kalkış doktrinini, sırf, dünya hayatının tadını çıkarabilecek durumda olanları bundan alıkoymayı (Râzî), yoksul ve talihsiz insanları da bu dünyadaki kötü talihlerine uyuşuk bir biçimde boyun eğdirmeyi amaçlayan "büyüleyici ya da uyuşturucu bir vehim, bir kuruntu" olarak görüp küçümseme tavrı içinde reddettikleri ortadadır. Ayette geçen *sihr* sözcüğünün bu bağlam içindeki anlamı da budur zaten. (Karş. inanmayanların, Muhammed (s) için, "gözbağcı" anlamında, kullandıkları *"sâhir"* lakabının geçtiği 10:2).

13 Lafzen, "[Bizim tarafımızdan] belirlenmiş/hesap edilmiş bir vakte kadar", yani, Kıyamet Günü'ne kadar: yukarıda 3. ayette Hz. Peygamber'e söyletilen "O zorlu Gün [gelip çattığında] azabın sizin başınıza gelmesinden korkarım!" sözüne ilişkin bir atıf. *Ümmet* isminin muhtelif anlamları içinde buraya en uygun olanı "vakit/zaman" ya da "süre"dir (Zemahşerî, İbni Kesîr ve diğer klasik müfessirler).

14 İnanmayanların umursamaz tavırlarıyla ilgili bu bahis hakkında bir açıklama için bkz. 8:32, 10:50 ve ilgili notlar; ayrıca 6:57-58. Yukarıdaki alaycı soruya ilişkin müteaddid Kur'ânî atıflar açıkça göstermektedir ki, bu soruyla ortaya çıkan zihinsel tavır yalıtılmış belirli bir tarihsel örnekle sınırlı değil (bkz. 8. sûre 32. not), fakat "hakikati inkara şartlanmış olan" herkeste olmasa da, bu eğilimi gösteren çoğu insanda bu eğilimin bir belirtisi olarak kendiliğinden ortaya çıkan bir tavırdır.

15 Lafzen, "alay edip durdukları şey onları sarıp kuşatacak *(hâka bihim)."* Hemen bütün müfessirlere göre *hâka* fiilinin, gelecek zaman ifade edilmek istendiği halde geçmiş zaman çekimiyle kullanılması, bahsedilmek istenen olay ya da olgunun kaçınılmazlığını îma ve tekid özelliği gösteren bir üslup değeri taşımaktadır. (Ayrıca bkz. 6:10 ile ilgili 9. not).

16 Ayetin devamı göstermektedir ki, burada ve sonraki ayette geçen tür bildirici "insan" terimi, öncelikle ya Allah'ın varlığına kani olmayan ya da hakkı inkar eğiliminde olan bilinemezci (agnostic)/vahye ilgisiz, umursamaz kimseleri îma etmektedir; bununla birlikte, terimin, daha geniş anlamıyla, Allah'a inandıkları halde dinî çaba ve duyarlılık olarak zayıf olan ve dolayısıyla haricî şartların ve özellikle de çıkar ve statü hesaplarının tesiriyle kolayca sarsılıp yön değiştiren kimseleri de ifade ettiği söylenebilir.

çekip alsak, hemen [önceki lütfumuzu] nankörce unutup umutsuzluğa düşer.[17]

10 Yine, başına gelen bir darlıktan, sıkıntıdan sonra bir bolluk, bir genişlik[18] tattıracak olsak hemen "Musibetler yakamı bıraktı!" diyerek, kendinden bilir, kurumlu boş bir sevince kaptırır kendini.[19]

11 [İnsanların çoğu böyledir; pek tabii] güçlüklere göğüs geren, dürüst ve erdemli davranan kimseler bunun dışında; işte bu sonrakiler ki, onları günahlarından ötürü arınma, bağışlanma ve büyük bir mükâfaat beklemektedir.

إِنَّهُۥ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ۝١٠ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ
ذَهَبَ ٱلسَّيِّـَٔاتُ عَنِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ۝١٠ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟
وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ
۝١١ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ بِهِۦ صَدْرُكَ
أَن يَقُولُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌ ۚ

12 O HALDE, [ey Peygamber, sırf inkarcıların ondan hoşlanmamaları ve] "Niçin o'na (gökten) bir hazine inmedi" ya da, "[niçin] o'nunla [gözle görülebilen] bir melek gelmedi?" demeleri sebebiyle yüreğin daralıyor diye[20] sana vahyedilen mesa-

17 Lafzen, "umutsuzdur [ya da umutsuz olur]" yahut "umutsuzluğa kapılır" *(yeûs);* geçmişteki mutlu, müreffeh durumunu sadece sebep sonuç zincirinin rastlantıya bağlı bir ürünü olarak, yahut kısacası, Allah'ın bir lütfu olarak değil de, uluorta "şans" denen şeyin bir sonucu olarak gören birinin musibet karşısında düştüğü durumu dile getiren bir ifade. Bu açıdan, *yeûs* terimi, Kur'ânî kullanımıyla, manevî nihilizmin bir göstergesidir.

18 Kur'an'da bu tarzda yalnızca bir kere geçen *ne'mâ'* isminin anlamını tam olarak aktarabilmek için çeviride zorunlu olarak iki sözcük (bolluk ve genişlik) kullanıldı. *Le-in* sözcüğü için burada kullandığımız "yine" ifadesine gelince, bu konuda bkz. yukarıda 11. not.

19 Lafzen, "Ölçüsüz sevinç içinde; aşırı kendini beğenen biridir/(biri olur çıkar)" — yani, talihinin iyiye dönmesini kendinden bilir, kendi marifeti sanır; ya da kendi şanslılığına yorar.

20 Lafzen, "... diyecekler [korkusuyla] göğsün daraldığı için." Konu üzerinde söz sahibi bütün otoriteler, yukarıdaki cümlenin başında yer alan *le'alle* (lafzen, "olabilir ki") ifadesinin Muhammed'in (s) mesajına karşı çıkanların gösterecekleri olumsuz tepkiye ilişkin bir beklentiyi işaret ettiğini söylemektedirler; bu itibarla, cümlenin kendi olumsuzlamasını (reddini) içinde taşıyan bir soru formu içinde, yani "... hiç doğru olur mu?" şeklinde çevirilmesi yerinde olacaktır. Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilen mesajın bir kısmını terk etmesi ya da gözardı etmesi ihtimaline ya da *beklentisine* gelince, bu konuda Abdullah ibni 'Abbâs ve diğer sahâbîlerden aktarılan rivayetlere göre (bkz. Râzî'nin bu ayete ilişkin yo-

jın bir kısmını gözardı etmen hiç doğru olur mu?[21]
[Unutma ki,] sen sadece bir uyarıcısın; Allah ise her şeyin üzerinde gözetici olarak bulunuyor,[22] **13** ve bunun içindir ki: "Onu [Kur'an'ı] [Muhammed'in kendisi] uydurdu!"[23] *diyorlarsa, [onlara]* de ki: "Madem öyle, doğru sözlü kimselerdenseniz,[24] o zaman, onunkilerle aynı değerde [insan zihninden çıkma] on sûre getirin (de görelim); hem [bu iş için] Allah'tan başka kimi [yardıma] çağırabilirseniz çağırın. **14** Ve eğer [bu yardıma çağırdıklarınız] size yardım edemiyorlarsa[25] o zaman bilin ki, [bu Kur'an] ancak ve ancak Allah'ın ilminden[26] indirilmiştir, (ve yine bilin ki) O'ndan başka ilah yoktur. O halde, şimdi artık O'na teslim olacak mısınız?"

إِنَّمَآ أُنزِلَ بِعِلْمِ ٱللَّهِ وَأَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

15 DÜNYA HAYATINI ve onun görkemini, zenginliğini isteyenlere gelince, onla-

---

rumu) Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber'den şöyle bir istekte bulunmuşlar: "Bize, bizim ilahlarımızı karalamayan bir vahiy *(kitâb)* getir ki, sana uyabilelim, sana inanalım."

21 Bu ayeti açıklarken İbni 'Abbâs, Mekke'nin ileri gelen müşriklerinden bazılarının, "Ey Muhammed, eğer gerçekten bir rasûlsen, şu Mekke dağını altına çevir"; bazılarının da: "senin bir peygamber olduğuna şahitlik yapacak melekler getir bize" dediklerini ve bunun üzerine yukarıdaki ayetin vahyedildiğini nakletmektedir (Râzî). Karş. 6:8 ve 17:90-93.

22 Zımnen, "ve dolayısıyla hakkın üstün gelmesini sağlayacak olan da O'dur" demek isteniyor. Hz. Peygamber'in, kendi adına mucize göstermek gücünde olmadığı yolundaki açıklaması hakkında bkz. 6:50 ve ilgili 38. not.

23 Cümlenin başındaki *em* edatını "ve" olarak çevirmem konusunda bkz. 10. sûre 61. not.

24 Yani, Kur'an gibi ilahî bir kitap bir insan tarafından uydurulabilirse. Karş. 2:23, 10:37-38 ve 17:88 ve ayrıca ilgili notlar.

25 Lafzen, "eğer onlar [yani, şairleriniz, bilginleriniz] çağrınıza cevap veremiyorlarsa." Karş. "Ve eğer bunu yapamıyorsanız –ki kesinlikle yapamayacaksınız– o zaman..." sözleriyle benzer bir meydan okumanın yer aldığı 2:24.

26 Lafzen, "ancak Allah'ın ilmiyle."

ra bu [hayatta] yapıp ettiklerinin karşılığını tam olarak ödeyeceğiz ve onlar orada hak ettiklerinden asla yoksun bırakılmayacaklar: **16** İşte bunlar, ahirette paylarına ateşten başka bir şey düşmeyen kimselerdir, çünkü onların bu [dünyada] yapıp ettikleri hep boşa gidecektir; yapıp ettikleri değersizdi zaten.[27]

نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا
وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي
الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ
مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ
شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً
أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ

17 O halde, [hiç dünya hayatından ötesini umursamayan biriyle,[28]] Rabbinin katından apaçık bir kanıta dayanan kimse bir tutulabilir mi?! O kanıt ki, O'nun katından olan [bu] tanıklık belgesiyle[29] ulaştırılmaktadır, hem de ondan önce [bir tanıklık belgesi], bir rehber ve rahmet olarak Musa'ya vahyedilen kitap da ortada iken.

Onlar, [bu mesajı anlayan kimseler, işte yalnız onlar] o mesaja inanırlar;[30] ama [düşmanlık için] örgütlenmiş[31] inkarcıla-

27 Yani, iyi davranışları, yararlı eylemleri Hüküm Günü'nde her ne kadar hesaba katılacak ise de, ölümden sonra kalkışa ve ahirete inanmamakla işlemiş oldukları günah bunlardan ağır basacak.

28 Bu ilave, Beğavî, Zemahşerî ve Râzî'nin yaptığı yoruma dayanmaktadır.

29 Lafzen, "O'nun katından bir *şahidin* okuduğu" ya da "duyurduğu." Zemahşerî, Râzî ve öteki bazı klasik müfessirlere göre bu ibare Kur'an'ı îma etmektedir; bizim "tanıklık belgesi" şeklindeki aktarımımız da bu yoruma dayanmaktadır. Bunun yerine, bazı müfessirlerin söylediği gibi bu terim Hz. Peygamber'e ya da o'na vahyi aktaran Cebrail'e işaret ediyor olsaydı, o zaman, tanık olarak tercüme edilmesi gerekecekti. Hangi yorum benimsenirse benimsensin, netice olarak ayetin dile getirdiği mesaj, hep aynıdır; çünkü, bu ayetle ilgili açıklamasında İbni Kesîr'in de belirttiği gibi, "Kur'an Cebrail tarafından Muhammed'e (s) ulaştırılmış, o da insanlara tebliğ etmiştir."

30 Zımnen, "böylece ahirette mutluluğa erişeceklerdir." Bu pasajda kullanılan *îcâz* (kısa ve özlü ifade tarzı —elliptic) taşıdığı incelik açısından 10:103'dekiyle karşılaştırılabilir.

31 Yani, ifade ettiği anlam ve amacı anlamaksızın Kur'an'ın mesajına *peşinen* muhalefet için örgütlenmiş gruplar. *Ahzâb* terimiyle işaret edilen muhalefet örgütlerini, bazı müfessirlerin yaptığı gibi, Hz. Peygamber'e karşı düşmanlıkları doğrultusunda bir araya gelen müşrik Araplarla sınırlı "tarihî" örneklerle özdeşleştirmek, hiç şüphesiz ki, bu ayetin anlam sahasını bir hayli daraltmak olur.

rınsa [ahirette] varacakları yer ateştir.
Bunun içindir ki,[32] bu [vahyin gerçekliğinden] asla bir şüphen olmasın: o elbette Rabbinden (gelen) bir gerçektir, insanların çoğu ona inanmasa da.[33]

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا

18 Kendi yalanlarını Allah'a yakıştıran kimselerden daha zalim kim olabilir?[34] [Hesap Günü'nde] böyleleri Rablerinin huzuruna çıkarıldıklarında [kendilerine karşı] tanıklığa çağırılanlar,[35] (onlar için,) "Rableri hakkında[36] yalan söyleyen kimseler işte bunlardı!" diyecekler.
Unutmayın, Allah'ın lâneti[37] zalimlere yönelmiştir, **19** o zalimler ki, başkalarını Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve onu eğri, dolambaçlı bir yol olarak göstermeye çalışırlar; ahiret hayatını yok sayan zaten onlardır![38] **20** Böyleleri, yeryüzünde [yap-

32 Râzî, genel anlamda insana hitab eden bu cümlenin başındaki *fe* ("Bunun içindir ki") bağlacının yukarıda 12-14. ayetlerle bağlantı sağladığını söylemiştir ki, sonraki ayetlerin anlam akışı da bunu doğrulamaktadır.

33 Lafzen, "fakat" ya da "yine de ... inanmazlar."

34 İnkarcıların, Kur'an'ı Muhammed'in (s) kendisinin uydurduğu, (karş. yukarıda 13. ayet ve ayrıca 10:17) ve sonra da onu şarlatanlıkla Allah'a yakıştırdığı yolundaki iddialarına karşı bir red, bir çürütme.

35 Lafzen, "şahitler"; ilk müfessirlerden çoğu bununla, insanların yapıp-ettiklerini kaydeden meleklerin kasdedildiği görüşündeyken başkaları (Beğavî'nin kaydettiğine göre İbni 'Abbâs) bununla, Hesap Günü'nde gönderildikleri toplum için şahitliğe çağırılacak olan peygamberlerin îma edildiğini söylemişlerdir. Bu sonraki görüş (Taberî ve Beğavî'nin kaydettiğine göre) konuyla ilgili açıklamasını 16:84'de "her ümmetten bir şahit çıkarırız" şeklinde, şahit olarak açıkça insanlardan söz eden ifadeye dayandıran Dehhâk tarafından da desteklenmiştir.

36 Ya da: "Rablerine karşı."

37 Batı dillerinde çoğu zaman "beddua, kargış" karşılığı olarak yetersiz bir çeviriyle aktarılan *la'neh* sözcüğü birincil anlamıyla *ib'âd* ("uzaklaşma" "yabancılaşma" ya da "sürgün etme") sözcüğüyle manevî planda eş anlamlıdır; bunun içindir ki, "iyi olan her şeyden uzak tutmak" manası ifade eder *(Lisânu'l-'Arab)* ve Allah'a izafe edildiğinde de "günahkarın O'nun rahmetinden yoksun bırakılması" demektir *(Menâr* II, 50).

38 Karş. 7:44-45, yukarıdaki ayet 7:45'le hemen bütünüyle eşdeğer gözükmektedir;

tıkları yanlarına kalsa bile, nihaî hesaptan] yakalarını asla kurtaramayacak,[39] kendilerini Allah'a karşı koruyacak bir dost da bulamayacaklar. (Hakkı) işitme yetilerini kullanmadıklarından ve görmek, fark etmek istemediklerinden ötürü[40] [öte dünyada] azap kat kat[41] artırılacaktır onlar için. **21** İşte kendi kendilerine (kendi güçlerine, yeteneklerine) yazık edenler böyleleridir; onların o yalana dayalı çürük tezlerinin[42] kendilerine [Hesap Günü'nde] bir yararı olmayacak: **22** Ve hiç şüphe yok ki, öte dünyada kaybedecek olan da onlar olacak!

23 (Buna karşılık,) gerçek imana erişen, dürüst ve erdemli davranışlar ortaya ko-

مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن
دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا
يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

---

bir farkla ki; 7:45'de "onlar" zamiri bir tek kere geçerken (ve bunun bir sonucu olarak, ibare "ve onlar ki ahiret hayatının gerçek olduğunu kabule yanaşmazlar!" şeklindeyken) yukarıdaki ayette bu zamir, hem pekiştirme hem de sebeplilik belirtmek üzere tekrarlanmakta (Türkçe'ye çeviride zamir tekrarlanmayarak pekiştirme ve sebeplilik 'zaten' kelimesi ile karşılanmıştır. —T.ç.n.) ve böylece sözü edilen kimselerin haksız davranışlarının asıl ***sebebinin*** onların ölümden sonraki hayata inanmamaları olduğu dile getirilmektedir. Bir başka deyişle, ölümden sonra kalkışa, Allah'ın nihaî yargısına ve ahiret hayatına dair inanç burada insanın ahlakî endişelerinin gerçek ve sürekli tek kaynağı olarak gösterilmektedir.

39 Bu ibarenin yüksek derecede özlü ve kısa söyleyiş tarzı (elliptic) taşıdığı gözönünde bulundurulursa, kanaatimizce yukarıdaki parantez içi ilave gerekli gibidir. Taberî, Zemahşerî ve İbni Kesîr'e göre ayet, Allah'ın azabının sözü geçen günahkarlar için bu dünyada *muhtemel*, ama ahirette muhakkak olduğunu ifade etmektedir. Karş. 3:185 —"yapıp ettiklerinizin tam karşılığı size ancak kıyamet günü ödenecektir."

40 Lafzen, "işitmez durumdaydılar (ya da işitecek güçten yoksundular) ve görmüyorlardı": karş. 2:7 ve ilgili 7. not; ayrıca 7:179.

41 "Kat kat azap" hakkında bir açıklama için bkz. 7. sûre 29. not.

42 Lafzen, "uydurup durdukları ne varsa ..." Bununla sadece, Allah'tan başka tanrı ya da yarı-tanrı yerine konan birtakım reel güçler ve varlıklar hakkındaki bâtıl inanç ve görüşler değil, aynı zamanda "şans," zenginlik, kişisel nüfûz, milliyetçilik, ırkçılık, materyalizm vb. insanın manevî değerlere olan ilgi ve itibarını yok eden ve dolayısıyla "kendi kendine yazık etmesi" ve "kendi gücünü, yeteneklerini boşa harcaması"na sebep olan bütün fikr-i sabitler, yanıltıcı idealler, "zihin çelmeyi amaçlayan parlak yarı-hakikatler" (bkz. 6:112 ve ilgili not) işaret edilmektedir.

yan ve Rablerine alçak gönüllülükle boyun eğen kimseler; cennetlik olanlar, orada yerleşip sonsuza kadar yaşayacak olanlar işte böyleleridir.

24 Bu iki bölük insanın[43] kıyaslanması, kör ve sağır olan kimseyle gören ve işiten kimsenin kıyaslanması gibidir: bu ikisi yapı olarak[44] hiç bir tutulabilir mi? Hiç değilse, bunu aklınızda tutmayacak mısınız?

وَأَخْبَتُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ
ٱلْفَرِيقَيْنِ كَٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْأَصَمِّ وَٱلْبَصِيرِ وَٱلسَّمِيعِ ۚ هَلْ
يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟
إِلَّا ٱللَّهَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾
فَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرًا
مِّثْلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِىَ

25 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz Nûh'u [da aynı mesajla] kavmine gönderdik:[45] "Bilin ki, ben size açık, yalın bir uyarıyla geldim **26** ki Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz, çünkü sizin için çok acıklı bir Gün'ün azabından korkuyorum!"[46]

27 Kavminden hakkı kabule yanaşmayanların ileri gelenleri, "Biz senin kişiliğinde bizim gibi ölümlü bir insandan başka bir şey görmüyoruz" dediler, "üstelik, hemen ilk bakışta, içimizde, aşağı tabakadan birtakım (dar görüşlü) insanların dışında kimsenin seni izlediğini de görmüyoruz;[47] dolayısıyla, bize karşı bir

43 Lafzen, "iki grup" —inananlar ve ilahî kitabı reddedenler.

44 *Mesel* (lafzen, "örnek/kıyas/benzerlik") sözcüğü için bu anlam örgüsü içinde "yapı" karşılığını seçmemiz hakkında bkz. 3:59 üzerine 47. notun ilk kısmı.

45 Cümlenin başındaki *ve* bağlacı, görünüşe bakılırsa, sûrenin başındaki ayetlerle bağlantılıdır ve Kur'an mesajının ana hatlarıyla ve öz olarak, daha önceki peygamberlerin tebliğ ettiği mesajla aynı olduğunu vurgulamaktadır *(Menâr* XII, 59 vd.). Bizim parantez içi ilavemiz bu mülahazaya dayanıyor. Ayrıca bkz. 7. sûre, 45. not.

46 Bu ifade de 7:59'da olduğu gibi, hem beklenen tufana hem de Hesap Günü'ne işaret ediyor olabilir.

47 Tüm peygamber kıssalarının –ve özellikle de Hz. İsa ve o'ndan sonra Muhammed'inkinin (s)– gösterdiği gibi, ilk müminlerin çoğu, ilahî mesajın, kendilerine bu dünyada daha adil ve eşitlikçi bir toplumsal düzen, ahirette de ebedî mutluluk vaad ettiği, toplumun aşağı sınıflarına mensup köleler, yoksullar ve ezilenler arasından çıkmıştır; ve peygamberlerin üstlendiği görev, bütünüyle bu devrimci karakteri sebebiyledir ki, kurulu düzeni elinde tutan, toplumun varlıklı ve imtiyazlı kişileri ve grupları katında daima hoşnutsuzluğa yol açmıştır.

üstünlüğünüz olduğu görüşünde değiliz;[48] tersine, yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz!"

28 [Nûh,] "Ey kavmim!" dedi, "Ne dersiniz, ya benim, Rabbimin katından apaçık bir kanıta dayandığım; O'nun katından bana (aydınlatıcı) bir rahmetin, [bir vahyin] bahşedildiği doğruysa ve siz de buna karşı kör kalmışsanız, söyleyin, hoşunuza gitmediği halde onu görüp fark etmeniz için sizi zorlayabilir miyiz?[49]

29 "Ey kavmim! Üstelik bu mesajı size ulaştırdığım] için sizden bir çıkar da ummuyorum; benim (çabalarımın) karşılığı ancak Allah katındadır. Ayrıca, ben imana erişenleri[n hiç birini] yanımdan kovmayacağım.[50] Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklar[ını biliyorlar]; ama size gelince, sizin [doğrudan eğriden habersiz, yol yordam] bilmez bir topluluk olduğunuzu görüyorum! **30** Hem, ey kavmim! Eğer onları yanımdan kovarsam, söyleyin, Allah'a karşı kim korur, kim savunur beni? Bunu hiç aklınıza getirmiyor musunuz?

31 "Öte yandan, size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum,[51] insanın

الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ
﴿٢٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَ
آتَانِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا
وَأَنتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا
إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُم
مُّلَاقُو رَبِّهِمْ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾
وَيَا قَوْمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾
وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَائِنُ اللَّهِ

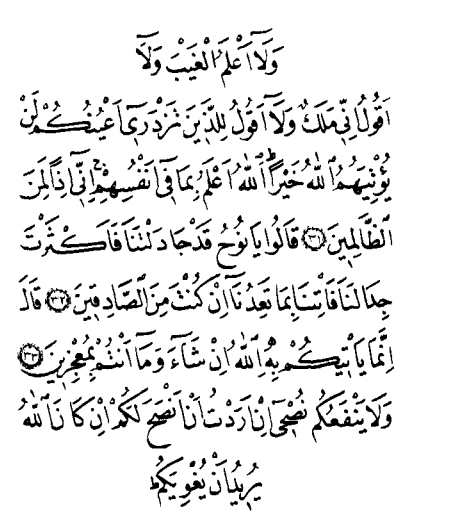
48 Lafzen, "sizde, bize kıyasla bir üstünlük [ya da bir "erdem"] görmüyoruz."

49 "Din'de bir zorlama olmayacağı" yolundaki temel Kur'ânî öğretiye (2:256) ve Hz. Peygamber'in "yalnızca bir uyarıcı ve müjdeci" olduğu yolunda sıkça tekrarlanan ve görevinin yalnızca kendisine emanet edilen mesajı duyurmak, tebliğ etmek olduğunu belirten ifadeye ilişkin bir atıf. Bu cümledeki çoğul "biz" zamiri Hz. Nûh ve o'nun ashâbına matuftur.

50 Bu ifade, inkarcıların yukarıda 27. ayette yer alan ve Hz. Nûh'a ashâbının hep aşağı sınıftan kimseler olduğunu küçümseyici bir üslupla dile getiren ve bunu yaparken de dolaylı bir biçimde o'na, eğer bu tür insanları yanından uzaklaştırırsa belki kendisine kulak verebileceklerini îma eden sözlerine bir cevap gibidir (karş. 26:111). Muhammed (s) de, görevinin ilk yıllarında, Kureyş müşriklerinin benzer tepkilerine hedef olmuştu; 6:52 hakkındaki açıklamalarında İbni Kesîr bu konuda muhtelif rivayetler kaydetmiştir.

51 Bkz. 6:50 ve 7:188.

duyu ve algı alanının ötesini bilirim de [demiyorum], bir melek olduğumu da söylemiyorum; sizin o hor gördüğünüz kimselere[52] Allah'ın bir hayır ulaştırmayacağını ise zaten söyleyemem, çünkü onların kalplerinde olanı[53] Allah daha iyi bilir. [Ve eğer bu kabil şeyler söyleyecek olsaydım] kuşkusuz, zalimlerden biri olurdum."

32 [İnkarcıların ileri gelenleri,] "Ey Nûh! Bizimle çok tartıştın, tartışmayı [gereksiz yere] fazla uzattın"[54] dediler, "eğer doğru sözlü kimselerdensen artık getir şu bizi tehdit edip durduğun şeyi!"[55]

33 "Eğer dilerse" dedi, "onu size ancak Allah getirebilir ve siz de yakanızı kurtaramazsınız: **34** çünkü size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizin azgınlık içinde kalmanızı[56] dilemişse, benim öğüdümün

52 Yani, Hz. Nûh'un 27. ayette sözü geçen aşağı sınıftan, yoksul bağlıları (bkz. yukarıda 47. not).

53 Lafzen, "kendi içlerinde bulunan şeyleri."

54 Zımnen, "hem de bizi ikna etmeksizin" (71:5-6'da tam olarak ifade edildiği gibi). İnkarcı soydaşlarının Hz. Nûh'tan yana duydukları hoşnutsuzluk, en belirgin biçimde "Eğer benim [aranızda] bulunmam ve Allah'ın mesajlarını duyurmam sizi hoşnutsuz kılıyorsa ..." ifadesiyle dile getirilmiştir zaten (bkz. 10:71).

55 Bkz. yukarıda 26. ayetin sonu.

56 Bazı müfessirlere göre, lafzî çevirisi "Allah'ın sizi yoldan çıkarması" şeklinde olan *en yuğviyekum* ifadesi, "günahlarınızdan ötürü sizi cezalandırması" (Râzî'nin kaydettiğine göre Hasan Basrî), yahut "sizi helak etmesi" (Taberî) ya da "sizi tüm iyiliklerden yoksun bırakması" olarak anlaşılmalıdır (Râzî'nin kaydettiğine göre Cubbâ'î); bu son görüş bizim 7:16'daki *ağveytenî* ("beni Sen engellemiştin") ifadesi için benimsediğimiz ve ilgili 11. notla açıklamaya çalıştığımız karşılıkla az çok çakışıyor. Bununla birlikte, bu ifade akışı içinde, hakkı inkarda inat gösterenlerle ilgili Allah'ın sünnetine ilişkin Kur'ânî öğretiyle daha bir bağdaştığını görerek bu ifadeyi burada "eğer Allah sizin azgınlık içinde *kalmanızı* dilemişse" sözleriyle aktarmayı daha uygun bulduk (bkz. 2. sûre, 7. not). Üstelik bu yorum, ayet hakkındaki tefsiriyle Zemahşerî tarafından da desteklenmektedir: "Allah, hakikati inkar edeni *(kâfir),* bu günahında ısrar edeceğini bilerek olduğu gibi bu durum içinde bırakıp tevbe etmekten alıkoyduğu zaman, [Allah'ın] bu fiili [Kur'an'da] "insanı hataya meylettirmesi *(iğvâ)"* ve "saptırması" *(id-*

size hiçbir yararı olmaz. Rabbiniz O'dur ve hepiniz er geç O'na döneceksiniz."

35 "[MUHAMMED] kendisi bu [kıssayı][57] uydurdu" diyorlar, öyle mi? [Ey Peygamber] de ki: "Eğer onu ben uydurduysam bu günahımdan ben sorumlu olayım; ama (hiç değilse) sizin işlediğiniz günahtan uzağım."[58]

36 VE NÛH'A, "Senin kavminden, şimdiye kadar inanmış olanların dışında kimse inanmayacak" diye vahyettik, "Bu yüzden, onların yapabilecekleri şeylerden ötürü sakın tasalanma, **37** Bizim gözetimizde[59] ve vahyettiğimiz biçimde [seni ve seninle beraber olanları kurtaracak olan] tekneyi[60] inşa et ve haksızlığa sapanlar için bana başvurma, çünkü onlar boğulacaklar!"

هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾
أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ
مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾ وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ
إِلَّا مَن قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾
وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي
الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾

---

lâl) olarak tanımlanmaktadır; benzer biçimde, Allah, kişinin tevbe edeceğini bilerek onu koruyup ona lütfettiği zaman da, Allah'ın bu fiili "insana doğru yolu göstermesi" *(irşâd)* ya da "ona rehberlik etmesi/doğru yola yöneltmesi" *(hidâyet)* olarak tanımlanmaktadır." (Ayrıca bkz. 14. sûre, 4. not).

57 Bazı klasik müfessirler bu ayetin Hz. Nûh ve kavmiyle ilgili kıssanın bir parçası olduğunu söylemektedirler. Ama, önceki ve sonraki ayetlerde "dedi" ya da "dediler" formundaki geçmiş zaman kipinin âniden "... mı diyorlar" formunda şimdiki zamana dönüşmesi gözönünde bulundurulursa, bu görüşün isabetli olduğu pek söylenemez. Bu konuda tek akla yakın açıklama Taberî'yle İbni Kesîr'in yaptığı (Mukâtil'e dayanarak Beğavî'nin de temas ettiği) açıklamadır ki, buna göre bütün bu 35. ayet, Muhammed'e (s) hitab eden ve Kur'an'da anlatılan Hz. Nûh kıssasına ve dolaylı olarak da Kur'an'a temas eden bir ara pasajdır; bir başka deyişle, bu sûrenin 13. ayetinde olduğu gibi, Kur'an'ın başka yerlerinde de temas edilen inkarcılara ait iddianın bir tekrarından ibarettir. Bu son derece ikna edici yorum Reşid Rıza tarafından da benimsenmiştir *(Menâr* XII, 71).

58 Ya da: "sizin sorumlu olduğunuz günahla benim bir ilgim yok" —yani, Allah'ın mesajlarını yalanlamak günahıyla (karş. 10:41) yahut Allah hakkında yalan uydurmak günahıyla...

59 Yani, "Bizim korumamız altında."

60 *Fulk* (lafzî karşılığı "gemi" olan ama kelimenin Avrupa dillerindeki tanıdık muhtevasından dolayı tarafımdan "tekne" olarak çevrilmiştir) sözcüğünün başındaki belirtme takısı, yukarıda yaptığımız parantez içi ilaveyi gerekli kılmıştır.

38 Ve böylece [Nûh] tekneyi yapmaya başladı; (o bu işle uğraşırken) kavminin ileri gelenleri her ne zaman yanından geçseler onunla alay eder eğlenirlerdi; o da onlara, "Siz bizimle alay ediyorsanız, bilin ki, sizin alay ettiğiniz gibi biz de [yaklaşan azaptan yana bilgisizliğinizden ötürü][61] sizinle alay ediyoruz" derdi. **39** "Çünkü, yakında siz de öğreneceksiniz, [dünya hayatında] alçaltıcı azabın kimin başına geleceğini ve [öte dünyadaki] sürekli azabın da kimin başına konacağını!"

40 [Bu böylece devam etti] tâ ki, hükmümüz vaki olup da yeryüzünde sular taşkınlar halinde kaynayıp coşuncaya[62] kadar. [Nûh'a,] "Her cins [hayvandan] bi-

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا
مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا
فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾
حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ

61 Bir peygambere alaycılık gibi hafif meşrep bir tutum yakıştırılamayacağından (Beğavî), yukarıdaki ibarenin anlamı şöyle görünüyor: "Eğer bizi, inancımızdan ve bugün yaptığımız şeylerden ötürü bilgisiz olarak görüyorsanız, biz de sizi hakkı tanımaya yanaşmamanızdan ve böylece Allah'ın azabını kendi elinizle çağırmanızdan ötürü bilgisiz olarak görüyoruz" (Zemahşerî ve daha kısa bir ifade biçiminde Beğavî). Bizim parantez içinde yaptığımız ilave de ayetin bu yöndeki anlamını dile getirmek içindir.

62 Lafzen, "yerin yüzü kaynayıp coşuncaya kadar" *(fâra't-tennûr)*. Bu ibare, kaynak olarak Talmud'daki menkıbelerden başka dayanağı olmayan çok sayıda çelişik, tutarsız yorumlara konu olmuştur *(Menâr* XII,75). Ötekiler yanında en akla yakın açıklama İbni 'Abbâs ve 'İkrime'ye dayanarak Taberî, Beğavî ve İbni Kesîr'in verdiğidir; buna göre *tennûr* [lafzen, "ocak/tandır"] yerin yüzü, arzın sathı demektir. Râzî de, Arapların arzın yüzüne *"tennûr"* dediklerinden söz eder; *Kâmûs* ise *"tennûr"*un anlamlarından birinin "suyun kaynayıp fışkırdığı yer" olduğunu kaydetmektedir. Lugat olarak "kaynayıp coştu ya da taştı" anlamına gelen *fâra* fiili burada "yeryüzünü kaplayıp sulara gark eden" azgın su taşkınlarını, selleri dile getirmektedir (İbni Kesîr; ayrıca bkz. 54:12). Bu "yeryüzünde taşkınlar halinde kaynayıp coşan sular" ifadesi, öyle görünüyor ki, şimdi Akdenizin bulunduğu büyük vadiyi basıp kaplayan (bkz. 7. sûre, 47. not), sürekli ve şiddetli yağmurlarla (karş. 54:11) çığırından çıkıp bugünkü Suriye ve Kuzey Irak'a doğru süratle yayılan büyük tufanı dile getirmektedir. Bu çapta bir tufana, Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an'da olduğu gibi, eski Yunan mitolojisinde (örn. Deukalion ve Pyrrhea öyküsünde) ve Sümer-Babil efsanelerinde de temas edilmektedir.

rer çift[63] ve haklarında hüküm verilmiş olanları değil,[64] yalnız aileni ve imana erişenleri bu [tekneye] bindir!" dedik, çünkü o'nun inancını paylaşanlar zaten küçük bir topluluktu.

41 Böylece [kendisini izleyenlere Nûh], "Haydi, binin artık," dedi, "yürümesi de, demir atması da Allah adıyla olan bu gemiye! Doğrusu, benim Rabbim gerçekten bağışlayıcıdır, esirgeyicidir!"

42 Ve derken, onları götüren tekne dağ gibi dalgaların arasında seyre koyuldu. Ve o an kıyıda kalan oğluna [Nûh]: "Oğulcuğum"[65] diye bağırdı, "gel bin bizimle tekneye, o inkarcıların yanında kalma!"

43 [Fakat oğlu,] "Ben, beni sulara karşı koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. [Nûh,] "Bugün, [Allah'ın] acımasını, esirgemesini hak etmiş olanların dışında, kimse için Allah'ın hükmünden kurtuluş yoktur!" dedi.

Ve tam o anda aralarında bir dalga yükseldi ve [oğul] boğulup gidenlerin arasına karıştı.

44 Ve derken, "Ey yer, suyunu yut!" denildi, "ey gök, [yağmurunu] durdur!" Ve

زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ
وَمَنْ آمَنَ ۚ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا
بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا ۚ إِنَّ رَبِّي
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ
وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ
مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ
يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ ۚ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ
رَحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ
يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي

63 *Zevc* terimi, öncelikle çift oluşturan şeylerden, varlıklardan ya da kişilerden her biri anlamına gelmekle birlikte "çift" anlamında da kullanılmaktadır. Buradaki ifade akışı içinde ilk anlamıyla kullanıldığı açıktır; sonuç olarak da, *min kullin zevceyn isneyn* ifadesi için yapılabilecek en uygun çeviri yukarıdaki gibidir. Hz. Nûh'a gemiye alması buyurulan hayvanlara gelince, bununla Kitâb-ı Mukaddes'de anlatıldığı gibi, yeryüzündeki *bütün* hayvanların değil, fakat Hz. Nûh'un hâl-i hazır elinde bulunan evcil hayvanların îma edildiğini düşünmek yerinde olur.

64 Yani, hakkı tanımaktan inatla kaçınmalarından ötürü Allah'ın bu azaba mahkum ettikleri. Ayrıca bkz. 42-43 ve 45-47. ayetler.

65 *Yâ buneyye* ("oğulcuğum/oğulcağızım") küçültme ünlemi, oğulun yaşına bakmaksızın, okşama, yüreklendirme ifade eden bir hitap tarzıdır: Söz gelimi, yukarıdaki kıssada bununla hitab edilen Hz. Nûh'un oğlu yetişkin bir insan olarak karşımıza çıkarken, aynı ifadeyle 12:5'de hitab edilen Hz. Yusuf henüz bir çocuk, en fazla bir delikanlıdır.

böylece sular çekildi, [Allah'ın] hükmü yerine geldi, tekne Cûdî Dağı'na oturdu.[66] Ve böylece, zulmeden bu halk için "uzak olsunlar!" sözü söylenmiş oldu.

45 Bu arada Nûh Rabbine yakarıp, "Rabbim!" dedi, "O benim kendi oğlumdu, ailemden biriydi;[67] demek ki, Senin vaadin (herkes için) geçerli ve Sen hüküm verenlerin en adili, en söz geçirenisin!"

46 [Allah,] "Ey Nûh!" dedi, "O senin ailenden sayılmazdı; çünkü iyi ve doğru olmayan bir şey yaptı o.[68] Ayrıca hak-

وَغِيضَ ٱلْمَآءُ وَ
قُضِىَ ٱلْأَمْرُ وَٱسْتَوَتْ عَلَى ٱلْجُودِىِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُۥ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ٱبْنِى مِنْ أَهْلِى
وَإِنَّ وَعْدَكَ ٱلْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ
يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ ۖ فَلَا

66 Eski Süryanice'de Kardû olarak bilinen bu dağ, Van Gölü bölgesinde, bugünkü Suriye'nin el-Cezîre eyaletinin merkezi olan İbni Ömer Cezîresi adındaki şehrin takriben yirmibeş mil kuzey batısındadır. Ağrı Dağı'nın değil de sözü geçen bu dağın Hz. Nûh'un gemisinin oturduğu dağ olarak şöhret bulmasını sağlayan Mezopotamya'nın sözlü geleneğidir... Hz. Nûh'un gemisinin oturduğu yerin burası olarak gösterilmesi, şüphesiz, Babil efsanesine dayanmaktadır *(Encyclopaedia of Islam* I, 1059). Ama hatırlanmalıdır ki, Ararat ismi (Asurcası Urartu) bir zamanlar Cûdî Dağı'nı da içine alacak tarzda Van Gölü'nün güneyine kadar *bu bölgenin tamamı* için kullanılıyor olabilir: Kitâb-ı Mukaddes'deki "gemi Ararat dağlarının üzerine oturdu (Tekvîn viii, 4)" ifadesi de bununla açıklamasını buluyor.

67 Burada, 40. ayette geçen "aileni ... gemiye bindir" şeklindeki ilahî buyruğa gönderme yapılıyor; Hz. Nûh'un sözlerinden, bu buyruğu *bütün* ailesinin kurtarılacağı yolunda anladığı, "haklarında hüküm verilmiş bulunanları değil, yalnız..." şeklindeki sınırlandırıcı ifadeyi gözden kaçırdığı anlaşılıyor. Bazı müfessirler 45-47. ayetlerin 43. ayetle bağlantılı olduğu ve bu sebeple bu ayetlerde anlatılanların zaman bakımından 44. ayetle anlatılan olaylardan önce geldiği görüşündedirler; bu görüş çağdaş Kur'an mütercimlerini Hz. Nûh'un Allah'a yakarışını hatalı olarak şimdiki zaman kipinde (yani, Allah'tan oğlunu boğulmaktan kurtarmasını istemek biçiminde) aktarmaya sevk etmiştir. Oysa, Taberî ve İbni Kesîr'in yaptığı gibi, Hz. Nûh'un bu sözleri gemi Cûdî Dağı'na oturduktan sonra (yani, oğlu öldükten sonra) *söylediğini* düşünmek ve dolayısıyla, bu yakarışı "Hz. Nûh'un, boğulan oğlunun [ahiretteki] durumunu öğrenmek çabası" olarak görmek daha makuldür (İbni Kesîr). Sonuç olarak, hem Hz. Nûh'un, boğulan oğluyla ilgili yakarışı, hem de Allah'ın buna verdiği cevap geçmiş zaman kipinde aktarılmalıdır.

68 Bazı müfessirlere göre (örn. Taberî ve Râzî) *innehû 'amelun ğayru sâlihin* cümlesi Hz. Nûh'un oğlu için yakarmasına ilişkindir ve dolayısıyla ilahî bir kınama ifade etmektedir: bu durumda cümlenin, "doğrusu, bu (yakarış senin hesabına) doğru olmayan bir davranıştır" şeklinde çevirilmesi ya da anlaşılması gerekir. Ama diğer müfessirler (Zemahşerî gibi) bu yorumu reddediyor ve yukarıdaki ibareyi bizim çevirdiğimiz tarzda, oğula bağlıyorlar. Kanaatimizce bu yorum "o senin ailen-

kında bilgi sahibi olmadığın bir şey isteme Benden:[69] böylece, sana cahillerden olmamanı öğütlüyorum."[70]

47 "Ey Rabbim!" dedi [Nûh], "Senden, hakkında bilgi sahibi olmadığım herhangi bir şey istemekten Sana sığınırım! Çünkü, beni bağışlamaz, beni acıyıp esirgemezsen, şüphesiz, kaybedenlerden olurum!"

48 Bunun üzerine [Nûh'a], "Ey Nûh!" denildi, "Sana ve seninle beraber [olanlara; senin ve] onlar(ın soyun)dan gelecek olan [iyi] insanlara katımızdan bir barış ve güvenlik,[71] bir bolluk bereket (vaadi) ile gemiden in. Fakat [senin ve onların soyundan gelecek olan zalim ve inkarcı] insanlara gelince,[72] Biz onların [bu dünyada belli bir süre] tutunup geçinmelerine fırsat verecek, sonra da başlarına katımızdan bir azap saracağız."

تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۖ إِنِّىٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ
مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ
مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِى وَتَرْحَمْنِىٓ أَكُن
مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهْبِطْ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا
وَبَرَكَٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ
ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾

---

den değildi/sayılmazdı" (yani, kan-bağı yönünden öyle olsa bile, manevî bakımdan inkarcılarla birlikte olmayı tercih etti) ifadesiyle daha uyumlu gözüküyor.

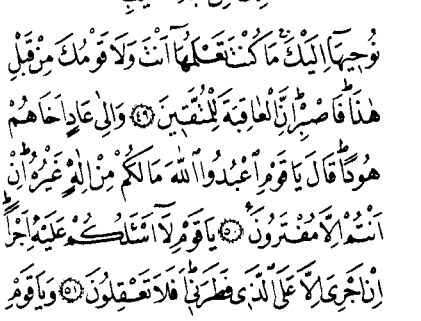
69 Yani, Allah'ın takdirinde yatan en içsel sebepler ve insanın ahiretteki nihaî durumu hakkındaki bilgi; çünkü bu konulardaki "niçin" ve "nasıl" sorularının cevapları insanın duyu ve algı alanının dışında *(ğayb* alanında) kalmaktadır.

70 Yani, "Allah'tan, takdirini, kendi heva ve heveslerini tatmin edecek yönde değiştirmesini isteyen cahil kimselerden biri olmamayı" *(Menâr* XII, 85 vd.).

71 Burada "barış ve güvenlik" sözcükleriyle aktarılan *selâm* terimi, kötü olan her şeye karşı hem iç, hem de dış güvenliği ifade eder. Terim hakkında daha etraflı bir açıklama için bkz. 5. sûre, 29. not.

72 Yukarıdaki parantez içi ilave klasik müfessirlerin ittifakına dayanmaktadır. Ayetin aslında "seninle beraber olan (gelen) insanlar [ya da "kuşaklar"]dan" şeklinde geçen ifade henüz doğmamış olan kuşakları işaret ediyor; ama Allah'ın rahmet ve bereketi bütün müminleri içine alacağı için *ister istemez* Hz. Nûh'un kendi kuşağı da bunun içine girmektedir; "hakikati inkar edenler" *(kâfirûn)* Allah'ın selâm ve bereketinin dışında tutulduğuna göre bu ilk müminlerin soyundan gelen insanlar arasında yalnız inanıp doğru yolda gidenlerin O'nun lütuf ve rahmetinden bir payları olacaktır (karş. Hz. İbrahim'in soyu için kullanılan benzer bir ifadenin yer aldığı 2:124): Bizim sonraki cümlede, "[senin ve onların soyundan gelecek olan zalim ve inkarcı] insanlara gelince" ifadesindeki parantez içi ilavemiz de bu düşünceye dayanmaktadır.

49 BÜTÜN BUNLAR [ey Muhammed,] sana vahyettiğimiz bilinmedik haberlerdendir ki onları ne sen ne de soydaşların bundan önce [bu haliyle ve tam olarak] bilmiyordunuz.[73] Öyleyse, sen de artık [Nûh gibi] sabırlı ol. Çünkü, unutma ki, gelecek, mutlaka, Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olanlardan yana olacaktır!

50 'ÂD TOPLUMUNA da soydaşları Hûd'u gönderdik.[74] O (da onlara), "Ey kavmim! [Yalnızca] Allah'a kulluk edin!" dedi, "(Çünkü) sizin O'ndan başka tanrınız yok. [Bu halinizle] aslı olmayan şeyler uyduran kimselersiniz sadece!"[75]

51 "Ey kavmim! Bu [uyarılar] için sizden bir karşılık da bekliyor değilim; benim (çabalarımın) karşılığı beni var eden (Allah)tan başkasına düşmez. Öyleyse, artık aklınızı kullanmayacak mısınız?"

52 "Ey kavmim! Haydi artık günahlarınız

---

73 Bkz. yukarıda 35. ayet. Hz. Nûh kıssası her ne kadar Muhammed'den (s) önce de Araplar tarafından bulanık bir biçimde biliniyor olsa da, bu bilgi Kur'an'da yukarıda anlatıldığı kadar tutarlı, ayrıntılı değildi (Râzî). Kıssanın anlatım akışında araya giren bu bölümün başında –3:44, 11:100 ve 12:102'de benzer cümlede kullanılan tekil ifadenin ("bu anlatılan" şeklindeki) tersine– "bütün bunlar" şeklinde çoğul ifadenin kullanılması, kanaatimizce, sadece yukarıda anlatılan Hz. Nûh kıssasını değil daha sonra anlatılacak olan öteki peygamber kıssalarının da îma edildiğini göstermektedir. Bu itibarla, sık sık hatırlatılmasa da, unutulmamalıdır ki, Kur'an'ın bu kıssaları ele almasındaki asıl amaç asla onları "hikaye" etmek değildir. Ne zaman önceki peygamberlere ait kıssalar anlatılsa, ne zaman İslam'dan önce ya da Hz. Peygamber zamanında vuku bulan bir olaya temas edilse bunun altında mutlaka ahlakî bir ders yatmaktadır. Öte yandan, aynı olay ya da kıssanın, çok kere, birden çok ahlakî anlamlar, çağrışımlar taşıyan değişik veçheleri olduğundan, Kur'an aynı olay ya da kıssaları değişik sûrelerde tekrar tekrar anlatmakta ama her seferinde bunlarda, bir bütün olarak Kur'ânî vahyin, Kur'ânî öğretinin değişik bir yanına ışık tutmakta, bütünü oluşturan şu ya da bu temel gerçeğe dikkat çekmektedir.

74 Hûd ismi ve 'Âd kavmiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. 7. sûre, 48. not.

75 Yani, hiçbir gerçekliği olmayan düzmece tanrılar uyduran kimseler (karş. Hz. Hûd'la ilgili 7:71). *Mufterûn* terimi için bkz. 7. sûre, 119. not.

için Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra da tevbe ve pişmanlık içinde O'na yönelin ki, size gökten bolca rahmet ve bereket yağdırsın;[76] gücünüze güç katsın ve iflah bulmaz suçlular olarak [benden] yüz çevirmeyin!"

53 (Soydaşları,) "Ey Hûd!" dediler, "Bize [peygamber olduğunu kanıtlayan] açık bir delil, bir belge getirmedin; bu yüzden, senin bir tek sözünle tanrılarımızı bir kenara atıp sana inanacak değiliz. **54** Seni tanrılarımızdan biri fena çarpmış[77] demekten başka sözümüz yok sana!"

[Hûd] dedi ki: "Allah'ı tanık tutarım, ve siz de tanık olun ki, kesinlikle uzağım ben, sizin yaptığınız gibi tanrılar edinmekten;[78] **55** yani, O'ndan başkalarını! Haydi, bana karşı topunuz [istediğiniz kadar] tuzak kurun, elinizden geleni ardınıza komayın![79] **56** Ama unutmayın ki, ben, benim de sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvenip dayanıyorum; çünkü hiçbir canlı yoktur ki ipini O tutuyor olmasın.[80] Rabbimin

اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم
مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ
﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي
آلِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِن نَّقُولُ
إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ ۗ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ
وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِ
فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى
اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم ۚ مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا

76 Lafzen, "göğü bolluk içinde üzerinize salıversin." *Semâ'* terimi klasik Arapça'da çoğu zaman mecaz olarak "yağmur" anlamında kullanılır; yağmurun kıtlığı ise *Ahkâf* ("kum tepeleri") diye bilinen ve bir vakitler 'Âd kavminin yerleşim sahası olup onlardan bu yana terk edilmiş bulunan beldenin karakteridir. 46:24'de görüleceği üzere, yukarıdaki bölümde sözü edilen dönem ciddî bir kuraklığın hüküm sürdüğü bir dönemdi ve bu bakımdan ayetteki "bolca rahmet-bereket" tabiriyle "yağmur"un kasdediliyor olması kuvvetle muhtemeldir.

77 Cinnet ya da delilik kasdediliyor.

78 Yahut: "ki, sizin [Allah'a] ortaklar koşmanızdan *(mimmâ tuşrikûn)* ben suçlu ya da sorumlu değilim..." —Bu ifadeyle Hz. Hûd, soydaşlarının, düzmece tanrılarından biri tarafından çarpılmış olabileceği yolundaki alaycı iddialarını reddetmiş oluyor.

79 Karş. 7:195'in son cümlesinde bütünüyle benzer bir meydan okuma.

80 Yani, üzerinde O'nun kontrol ve gözetiminin olmadığı, bütünüyle O'na bağlı/bağımlı olmayan tek bir canlı yoktur (karş. bu sûrenin 6. ayeti). Birinin bir başkasına boyun eğip teslim olmasını ifade ederken eski Araplar: "falancanın yuları filancanın elinde" derlerdi. Bu konuda bkz. sözkonusu deyimin Kur'ânî vahyin iniş sırasına göre ilk kez geçtiği 96:15-16.

yolu elbette (yolların) dosdoğru olanıdır![81]

57 (Bu yoldan) dönüp gitmeyi seçerseniz, o zaman, [bilin ki] ben, size ulaştırmakla görevlendirildiğim mesajı size duyurdum; (artık bundan sonra, dilerse) Rabbim başka bir kavmi sizin yerinize[82] getirir; bu konuda O'na hiçbir şekilde engel olamazsınız. Çünkü, muhakkak ki her şeyin gözetimi Rabbimin elindedir!"

58 Ve böylece, hükmümüz vaki olunca,[83] Hûd'u ve o'nunla aynı inancı paylaşanları katımızdan bir koruma lütfuyla kurtardık; kendilerini [ahiretteki] ağır ve zorlu azaptan (da) kurtardık.[84]

59 İşte, Rablerinin ayetlerini reddeden, O'nun elçilerine baş kaldıran ve hak-hakikat düşmanı her inatçı zorbanın[85] koyduğu yasaya boyun eğen 'Âd toplumu-[nun sonu] böyle (oldu). **60** Bu dünyada da [Allah'ın] lâneti kovaladı durdu onları, ölümden sonra kalkış gününde de [sonuç olarak yine onunla kuşatılacaklar].[86]

إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقَدْ
أَبْلَغْتُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦٓ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي
قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُۥ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ
حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا ۖ وَنَجَّيْنَٰهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾
وَتِلْكَ عَادٌ ۖ جَحَدُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا۟ رُسُلَهُۥ وَٱتَّبَعُوٓا۟
أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا۟ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا
لَعْنَةً وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ

81 Lafzen, "benim Rabbim dosdoğru bir yoldadır" —Allah'ın var olan her şeyi mutlak doğru ve mutlak adil bir düzen içinde hükmü altında tuttuğunu, çekip çevirdiğini bile isteye kötülük yapanın, yapıp-ettiklerinin bu dünyada ya da öte dünyada (insan hayatı, bir bütün olarak ancak bu iki safhanın bir bileşimi olarak düşünülebileceğine göre) cezasız, iyiliğin de mükâfaatsız kalmasına asla izin vermeyeceğini dile getiren bir ifade.

82 Lafzen, "sizin yerinizi almak üzre...."

83 'Âd kavminin şiddetli fırtına yüzünden helak olmasının öyküsü için bkz. 54:19 ve özellikle 69:6-8.

84 Yani, 'Âd kavminin geride kalanlarının başına gelecek olan azaptan. Bizim parantez içinde "ahiretteki" sözcüğüyle yaptığımız ilave Taberî, Zemahşerî ve Râzî tarafından yapılan yoruma dayanmaktadır. Adı geçen müfessirlere göre Hz. Hûd ve o'na uyanlar hakkında bahsi geçen ilk kurtarma 'Âd kavminin bu dünyada uğradığı felakete, ikincisi ise sonrakilerin ahirette çekecekleri cezaya ilişkindir.

85 Bununla "inkarcıların ileri gelenleri" kasdediliyor (7:66). *Cebbâr* terimiyle ilgili yukarıdaki açıklama için bkz. 26:130 ile ilgili 58. not.

86 *La'net* terimini "[Allah'ın] lâneti" şeklinde çevirmem ile ilgili olarak bkz. yukarıda 37. not.

Bakın, işte Rablerini böyle yok saymıştı 'Âd [toplumu]! Bakın, işte böyle yok olup gitti Hûd'un kavmi 'Âd.

61 SEMÛD [toplumuna da] soydaşları Salih'i gönderdik.[87](Salih onlara,) "Ey kavmim! [Yalnızca] Allah'a kulluk edin!" dedi, "(Çünkü) sizin O'ndan başka tanrınız yok. Sizi topraktan yaratıp geliştiren,[88] orayı bayındır kılmanızı sağlayan O'dur.[89] Bunun içindir ki, artık günahlarınızdan ötürü Rabbinizden bağışlanma dileyin ve sonra da tevbe ve pişmanlık içinde O'na yönelin, çünkü, benim Rabbim, [Kendisine yönelen herkese] her zaman yakınlık gösterir, [dualara] cevap verir!"[90]

62 "Ey Salih!" diye karşılık verdiler, "Sen bundan önce aramızda büyük umutlar beslenen biriydin![91] (Şimdi) bizi atalarımızın kulluk edegeldiği şeylere kulluk etmekten mi alıkoyacaksın? Doğrusu şu ki, bizi çağırdığın (dâvâ) hakkında son derece ciddî bir şüphe ve kaygı içindeyiz!"[92]

أَلَآ إِنَّ عَادًا كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ ۗ
أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ
قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ
هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا
فَٱسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُّجِيبٌ
﴿٦١﴾ قَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ
أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا
تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾

87 İslam öncesi Arap şiirinde "İkinci 'Âd" olarak geçen Semûd kavmi hakkında kısa bir açıklama 7. sûre 56. notta bulunmaktadır. Hz. Salih'in, Hz. Hûd'dan sonra gönderilen ikinci Arap peygamber olduğuna inanılmaktadır.

88 Yani, beslenmelerini ve bu yolla büyüyüp gelişme, üreme ve evrimleşme yeteneklerini dolaylı ya da dolaysız olarak yerden yani, topraktan sağlayan organik unsurlardan (Râzî). Bu yorum, aynı zamanda insanın "topraktan yaratıldığı"nı ifade eden Kur'ânî atıfların da bir açıklaması durumundadır (karş 3:59, 18:37, 22:5 ve 30:20).

89 Bkz. 7:74 ve ilgili notlar.

90 Bkz. 2:186.

91 Lafzen, "Bundan önce aramızda umut beslenen biriydin"; Hz. Salih'in geleneksel inançlarını bırakıp Tek Allah'a kulluk etmeleri yolunda içten bir istek ve büyük bir çabayla karşılarına çıkıp da onları şaşırttığı güne kadar, kavmi tarafından muhtemelen müstakbel bir lider olarak görülmesine önayak olan parlak zekasına, seçkin niteliklerine ve sağlam kişiliğine işaret eden bir îma.

92 Lafzen, "gerçek şu ki, bizi davet ettiğin şey hakkında kaygılandırıcı bir şüphe içindeyiz." Hatırlanmalıdır ki, İslam öncesi Araplar, düzmece tanrılarına da, Al-

63 "Ey kavmim!" diye karşılık verdi (Salih), "Ne dersiniz, ya ben, katından bana bir rahmet bahşeden Rabbimden apaçık bir kanıt üzerindeysem, (söyleyin), O'na tutup baş kaldırırsam o zaman kim Allah'a karşı kol kanat gerer bana?[93] Bu durumda, sizin önerdiğiniz şey yıkımımı artırmaktan öteye gitmez!"[94]

قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ
عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَن يَنصُرُنِي
مِنَ ٱللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُۥ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾

lah'ın kızları olarak gördükleri meleklere de, insan ile, varlığını bu anlayış içinde reddetmedikleri Allah arasında meşru aracılar gözüyle bakıyorlardı; bunun sonucu olarak, peygamberlerinin kendilerinden bu düzmece tanrıları ya da yarı-tanrıları bırakmalarını istemesi onlar için son derece sarsıcı bir vaka durumundaydı. Semûdluların yukarıdaki cevabı sanki, "sizin O'ndan başka tanrınız yok!" şeklindeki tevhîdî uyarısından vazgeçse, Hz. Salih'in, peygamber olduğu yolundaki iddiasını kabule hazır olduklarını îma eder gibidir; Hz. Salih'in sonraki ayette verdiği karşılığı da bütünüyle açıklayan bir yorumdur bu.

93 Yani, "şayet –ilahî vahiy yoluyla ulaşılan bütün delillere, kanıtlara rağmen– Allah'tan başka tanrı olmadığı ve O'na tanrılığında herhangi bir kimseyi ya da şeyi ortak koşmanın bağışlanmaz bir günah olduğu temel gerçeğini gözardı edecek, bilmezlikten gelecek olursam" (karş. 4:48 ve ilgili 65. not).

94 Lafzen, "yıkımı[mı] artırmaktan başka bir şey yapamazsınız bana." Bu karşılıklı konuşma Hz. Salih'le Semûd'un ileri gelenleri arasında geçiyor olsa da, verdiği mesaj –Kur'ânî kısa ve mesellerin hepsi için söylenebileceği üzere– bütün çağlar için geçerli evrensel bir öneme sahiptir. Burada altı çizilmek istenen husus, mutlak ilmi ve mutlak kudretiyle var olan her şeyi kuşatan, var olan her şeye egemen olan Tek ilah fikriyle, tanrısal ya da yarı-tanrısal nitelik ve fonksiyonları Allah'tan başkasına yakıştırma tavrını barıştırmanın, uzlaştırmanın temelden imkansız olduğudur. Semûd'un üstü örtülü önerisi (bkz. 92. not) ve bunun Hz. Salih tarafından reddedilmesi, insanla Allah arasında tasavvur edilen birtakım sahte "aracıların" vasıtasıyla "Allah'ı insana" ya da "insanı Allah'a" yaklaştırma fikrine dayanan bütün dinî tavır ve yaklaşımlar için esastan uyarıcı bir yüklem, temel bir mesaj taşımaktadır. İlkel dinlerde bu aracılık fikri birtakım tabiat güçlerinin tanrılaştırılmasına ve giderek belirsiz, bulanık bir Üstün Güç (örn. eski Yunanlılarda Moira) tasavvuruna ve onun bu belirsizliğinden, dalgınlığından, geride durmasından bilistifade onun adına edip-eylediği vehmedilen birtakım hayal ürünü biçimsel mabutların/tanrıların ihdasına önayak olmuştur. Daha gelişmiş, daha karmaşık dinî kültürlerde aracıya duyulan bu ihtiyaç, Allah'ın, daha alt düzeydeki tanrılar aracılığıyla kişileşmiş olarak tecelli ettiği (Hindu dininde, Upanişadların ve Vedaların Mutlak Brahma'sının Vişnu ya da Şiva'nın varlığında kişileştirilmesi gibi) ya da insan biçiminde tecessüm ettiği (Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu, Üç'ün –Teslis'in– İkincisi olduğu yolundaki Hristiyan inancında olduğu gibi) inancıyla kendini göstermektedir. Bu tevhid dışı eğilim bir adım daha gide-

64 Ve "Ey kavmim!" diye devam etti, "Bu, Allah'a ait olan dişi deve sizin için bir işaret olacaktır; bunun için, onu bırakın Allah'ın arzında otlasın; ona bir kötülük yapmayın, yoksa beklenmedik bir azaba dûçâr olursunuz!"[95]

65 Bu (uyarıya) rağmen, hunharca boğazladılar onu.[96] Bunun üzerine [Salih], "Artık [sadece] üç gün(ünüz) kaldı, barınaklarınızda eyleşecek" dedi, "bu (söylediğim) yalanlanamayacak bir yargıdır!"[97]

66 Ve derken, hükmümüz vaki olunca, katımızdan bir esirgemeyle Salih'i ve o'nunla aynı inancı paylaşanları kurtardık; ve [onları] o [kıyamet] Gün[ü Bizim lânetimize uğramanın vereceği] alçalmadan [da kurtardık].

Doğrusu, senin Rabbin, gerçekten sınırsız kuvvet ve kudret sahibi O yüceler yücesidir.

67 O zulmedenlere gelince, onları [Allah katından cezalandırıcı] bir sayha yakalayıverdi de kendi evlerinde cansız olarak

وَيَٰقَوْمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا
تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ
عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا۟ فِى دَارِكُمْ
ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ۖ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ
أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَٰلِحًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ
خِزْىِ يَوْمِئِذٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ
ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾

---

rek velî ya da azîz diye bilinen, ölmüş ya da yaşayan, birtakım seçilmiş kişilere "Allah'ı insana yaklaştırma"ya kadir bir aracılık rolü yakıştırmakta ve ne yazık ki, kendilerini "monoteist/tek tanrıcı" sayan insanlar bile böyle bir aracılığa ihtiyaç duymaktadırlar; velîlerin Allah'la insan arasında aracı rolü oynadıklarına inanmanın İslam'ın en temel ilkesine aykırı olduğunu anlamayan yanlış yönlendirilmiş pek çok Müslümanın da bu grup içinde yer aldığını eklemeliyiz.

Allah'ın birliğine, eşsiz ve benzersiz oluşuna ve dolayısıyla ister somut bir varlık, ister soyut bir güç olsun, hiçbir şeyin, hiçbir kimsenin O'nun tanrılık vasfı üzerinde pay sahibi olmadığına; âlemin tasarrufunda, çekilip çevirilmesinde O'na nüfûz ve müdahale edebilecek kimsenin bulunmadığına dair sürekli tekrarlanan Kur'ânî vurgunun amacı, insanı, kendi kendini mahkum ettiği hayal mahsulü bir "aracı-güçler" hiyerarşisine kul-köle olmaktan kurtarmak ve ona "nereye dönerseniz dönün Allah'ın yönü orasıdır" (2:115) gerçeğini, ya da "Allah'ın "[kendisine dua eden herkese] yakın olduğu" gerçeğini (2:186; ayrıca özlü biçimde bu sûrenin 61. ayeti) anlatmaktadır.

95 Bu pasaja dair bir açıklama için bkz. 7. sûre, 57. not.

96 Bkz 7. sûre, 61. not.

97 Lafzen, "sözdür/vaaddir."

yere yığılıp kaldılar;[98] **68** sanki (daha önce) orada hiç yaşamamışlar gibi.
Bakın, işte Rablerini böyle yok saydı Semûdlular! Bakın, işte böyle yok olup gitti Semûd!

كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَا۟ كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ ۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَأَىٰٓ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۚ

69 VE GERÇEK ŞU Kİ, İbrahim'e [semavî] elçilerimiz müjdeyle geldiler,[99] (ve) "Selâm olsun!" dediler. O da (onlara), "[Size de] selâm olsun!" diye karşılık verdi ve sonra da onların önüne kızarmış bir buzağıyı getirip koymakta gecikmedi.[100]

70 Fakat ellerinin yemeğe gitmediğini görünce onların bu davranışı tuhafına gitti; onlardan yana içine bir korku düş-

98 Lafzen, "kendi evlerinde yere kapanıp kaldılar." Râzî'nin kaydettiğine göre İbni 'Abbâs *sayha* (lafzen, "şiddetli bağırma/nâra" ya da "çığlık") terimini *sâ'ika* ("yıldırım" yahut "gök gürlemesi") sözcüğünün eş anlamlısı olarak açıklamıştır. Aynı olay, 7:78'de, oradaki anlatım akışı içinde açıkça bir yer sarsıntısına işaret ettiği görülen *racfeh* ("şiddetli sarsıntı") sözcüğüyle anlatıldığına göre, mümkündür ki, burada da Kur'an'da başka yerlerde de sözü geçen bu *sayha* ("şiddetli bağırma/gürültü") ya çoğu zaman yer sarsıntısından önce yahut onunla birlikte işitilen ve yer altından gelen bir gürültüyü/gürüldemeyi ya da volkanik bir patlamanın gök gürlemesini andıran gürültüsünü ifade etmektedir (bkz. 7. sûre, 62. not). Bununla birlikte, aynı ifadenin değişik bağlamlar içinde birden fazla kullanımını gözönünde bulundurarak sözcüğün, "[Allah katından cezalandırıcı] bir sayha" gibi ya da 50:42'de Son Saat'i işaret eden "son sayha" gibi daha genel bir anlamı olduğunu söyleyebiliriz.

99 Kur'an, sözü uzatarak Hz. İbrahim'in bu ziyaretçilerinin melek olduğunu ayrıca belirtmiyor; ama *rusulunâ* ("elçilerimiz") tabiri çoğu zaman *semavî* elçiler anlamında kullanıldığı için, klasik müfessirlerin hepsi bu tabiri yukarıdaki anlatım akışı içinde de bu anlama yormuşlardır. "Müjde"nin buradaki içeriği için bkz. aşağıda 71. ayet. Hz. Lût kıssasına Hz. İbrahim'in hayatından kısa bir kesitle girilmesinin sebebi, sonrakinin ileriki bir evrede Sodom'un günahkar halkı için Allah'a yapacağı yakarmada (74-76. ayetler) ve ayrıca, mümkündür ki, Allah'ın "Seni insanlara önder yapacağım" ifadesiyle ona önceden verdiği sözde yatmaktadır (bkz. 2:124) ki bu söz o'nda yalnız kendi ailesinden yana değil, aynı zamanda yeğeni Hz. Lût aracılığıyla dolaylı olarak ilişki içinde bulunduğu Sodom halkından yana da derin bir ahlakî sorumluluk duygusu uyandırmış olmalı.

100 Lafzen, "getirmekte geç kalmadı." Bu ayette geçen *selâm* ("barış/güvenlik") sözcüğünün daha derin çağrışımları için bkz. 5. sûre, 29. not.

tü.[101] [Ama] onlar, "Korkma! Biz Lût kavmine gönderildik" dediler.[102]

71 Ve (yanlarında) ayaküstü bekleyen karısı, orada öyle [sevinçle] gülümsüyordu;[103] işte bu haldeyken o'na İshâk'ı[n doğumunu] müjdeledik ve İshâk'ın ardından da [o'nun oğlu] Yakub[un doğumunu].

72 "Vah bana!"[104] dedi, "Ben yaşlı bir kadın, kocam da yaşlı bir adam iken, hâlâ çocuk mu doğuracağım? Doğrusu, yadırganacak bir şey bu!"

73 "Allah'ın dilediğini gerçekleştirmesini mi yadırgıyorsun?"[105] dediler, "Allah'ın

قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾
وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ
وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ
وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾
قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ

101 Lafzen, "onlar[ın bu davranışlarına] bir anlam veremedi ve onlardan korku duydu." Sözü geçen elçiler melek oldukları için (Kitâb-ı Mukaddes, Tekvîn xviii, 8'deki ifadenin tersine) yemek yemediler; ve Arap geleneğine göre bir misafirin kendisine ikram edilen yemeği yememesi onun dostça olmayan niyetine yorulduğu için, o ana kadar ziyaretçilerinin melek olduğunu fark etmemiş olan Hz. İbrahim, onların düşmanca bir niyetleri olmasından kaygı duydu.

102 Kur'an'daki anlatılanların tersine, Kitâb-ı Mukaddes'in anlatımına göre Hz. İbrahim'in kardeşi oğlu Hz. Lût, Ürdün'de, bugünkü Ölü Deniz (Arapça'da *Bahru Lût*: "Lût Denizi/Lût Gölü") yakınlarında yaşadı. "Lût kavmi" olarak geçen halk aslında Hz. Lût'un mensup olduğu kavmi belirtmez, çünkü o da, Hz. İbrahim gibi güney Babil'deki Ur şehrinin yerlilerindendi ve amcasıyla beraber oradan göç etmişti; bu yüzdendir ki, "Lût kavmi" tabiri Kur'an'da geçtiği her yerde, Hz. Lût'un aralarında yaşamaya karar verdiği ve peygamberlik göreviyle gönderildiği Sodom şehri (ya da ülkesi) sakinlerini ifade etmektedir.

103 Yani, yabancıların Allah'ın elçileri olduğunu ve kendilerinin onlardan korkmaları için bir sebep bulunmadığını anladığı için sevinç ve rahatlama içinde gülüyordu (Zemahşerî); parantez içindeki "sevinçle" ifadesi bu durumu belirtmek içindir. Kitâb-ı Mukaddes'de (Tekvîn xviii, 12-15), Sarah'ın kocamış kadın haliyle çocuk doğuracağı kendisine bildirilmesi üzerine "kendi kendine güldüğü"nü ifade eden anlatım Kur'an'ınkinden ayrılmaktadır, çünkü Kur'an'da yukarıda görüldüğü gibi, doğacak çocuğun müjdelenmesi kadının güldüğünü nakleden ifadeden *sonra* gelmekte ve bu anlatım akışı içinde "bunun üzerine" ya da "bundan sonra" anlamı ifade eden *fe* bağlacıyla başlamaktadır.

104 Bu yazıklanma ya da yerinme ifadesi açıktır ki, kadının, hem kendini o güne kadar kısır olarak bilmesiyle, hem de bu şaşırtıcı haberin (ya da müjdenin) bir yanılgıyla sonuçlanmasından yana duyduğu korkuyla ilgilidir.

105 Lafzen, "Allah'ın buyruğu mu seni şaşırtıyor?" yahut: "Allah'ın buyruğunu mu tuhaf buluyorsun?" Bununla birlikte, bu vecîz soru, bizce ancak, Kur'an'da sıkça

rahmet ve bereketi sizin üzerinize olsun ey bu evin insanları, (hemen hatırlayın ki,) her zaman her övgüye layık olan O'dur; şanı çok yüce olan O!"

رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ
عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ ۚ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ
إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ
لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ
أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا ۖ إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ
عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ
بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾
وَجَاءَهُ قَوْمُهُ

74 Böylece İbrahim'in korkusu geçtikten ve kendisine (sözü geçen) müjde verildikten sonra Lût kavmi hakkında Bize yakarmaya başladı;[106] **75** çünkü, İbrahim ince ruhlu, yumuşak başlı, çok içli, merhametli ve dönüp dönüp Rabbine yönelmek, O'na yakın olmak isteyen biriydi.

76 [Elçiler,] "Ey İbrahim! Vazgeç bu yakarıdan!" dediler, "Rabbinin hükmü bir kere gelmiş bulunuyor: artık onlara geri çevrilmez bir azap vaki olacak!"

77 VE ELÇİLERİMİZ Lût'a geldiğinde, kendilerini koruyacak gücü olmadığını görerek onlar hesabına derin bir kaygı duydu[107] ve, "Zor bir gün, bu!" diye belirtti (kaygısını).

78 Ve [çirkin arzularla] eve doğru[108] sü-

tekrarlanan, "Allah bir şeyin olmasını isteyince, ona sadece 'Ol!' der —ve (o şey) oluverir" ifadesinin bir yankısı olmak üzere bizim yapmaya çalıştığımız tarzda açıklayıcı bir ifadeyle aktarılabilir.

106 Müfessirlerin hemen hemen tamamı, bu ifadenin "Bizimle (yani, Allah'ın Kendisiyle) değil, fakat (29:31'de de aşikar olduğu üzere, Hz. İbrahim'e Sodom'un yaklaşan felaketini haber veren) *"elçilerimizle* tartışmaya koyuldu" [lafzen, "cedelleşiyor/du"] anlamına geldiği görüşündedirler.

107 Lafzen, "onlara kol kanat germekten aciz idi" —Hz. Lût'un, ziyaretçilerini, Sodomluların, bugün bile "Sodom" denince hemen akla gelen gayr-i tabii eğilimlerine karşı korumak konusundaki çaresizliğini dile getiren ve klasik Arapça'da kullanılan deyimsel bir ifade. Hz. Lût, ziyaretçilerinin eli yüzü düzgün genç insanlar olduğunu görmüş olmalı ki, sapık hemşehrilerinin saldırısına maruz kalacaklarına muhakkak gözüyle bakıyor.

108 Lafzen, "ona doğru." Ne var ki, Sodomluların sapıkça bir amaçla yöneldikleri kimse Hz. Lût'un kendisi değil de o'nun konukları olduğuna göre, bizim aktarımımız ayetin maksadına uygun gözükmektedir. Belirtmeliyiz ki, burada kullanıldığı biçimde, *yuhra'ûn* fiili edilgen çatı halindeyken sadece "koşarak geldiler/seğirttiler" anlamına değil, belki daha çok "bir güç tarafından sürüklenircesine/kovalanırcasına koştular" anlamına gelmektedir (Zemahşerî) —yukarıdaki vakada bu güç onların sapık arzularıdır.

rüklenen kavmi seğirterek ona geldiler; bunlar, daha önce de hep [buna benzer] çirkin işler işleyip durmuşlardı.

(Lût,) "Ey kavmim! İşte kızlarım!" dedi, "Onlar [erkeklerden] daha uygun olur sizler için![109] Allah'tan korkun da konuklarıma [saldırarak] beni rüsvay etmeyin! Aranızda hiç mi aklı başında kimse yok?

79 "Sen de biliyorsun ki senin kızlarında gözümüz yok"[110] dediler, "Sen, aslında bizim neyin peşinde olduğumuzu çok iyi bilirsin!"

80 "N'olurdu, size karşı koyabilecek gücüm olsaydı" diye hayıflandı, "ya da sırtımı dayayabileceğim sağlam bir dayanak!"[111]

81 [Bunun üzerine melekler] dediler ki: "Ey Lût! Bak, biz senin Rabbinin elçileriyiz! (Korkma,) [düşmanların] sana asla ilişemeyecekler! Artık, ailenle beraber gecenin bir vaktinde yola çık; aranızdan kimse arkasına bakmasın,[112] karının dı-

يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ
السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ
قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ
لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي
إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ
يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ
مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ

---

109 Müfessirlerin çoğu "işte kızlarım" ifadesinin (bir peygamberin kendi kavminin manevî babası sayılacağı mülahazasıyla) burada "benim kavmimin ya da kabilemin kızları" anlamına geldiği görüşündedirler. Fakat, ister kavmin kızlarını, isterse Hz. Lût'un kendi kızlarını işaret ediyor olsun –ki sonraki ihtimal daha kuvvetlidir– her iki durumda da bu söz, en geniş anlamıyla, Sodomluların sapık eğilimleri yüzünden uzak kaldıkları erkekle kadın arasındaki doğal ilişkiye dikkat çekmektedir.

110 Lafzen, "senin kızların üzerinde bir hak(kımız) yok."

111 Lafzen, "yahut güçlü bir dayanağa sığınabilseydim/başvurabilseydim." Bazı müfessirler her ne kadar bu ifadenin "kabilevî himaye"yi (ki, Hz. Lût Sodom'da bir yabancı olduğuna göre bu pek mümkün gözükmüyor) dile getirdiği görüşünde iseler de, bu konuda elimizde, Hz. Lût'un kasdettiği himayenin *Allah'ın* himayesi olduğunu gösteren (Taberî'nin geniş yer verdiği) çok sayıda güvenilir Hadis kaydı bulunmaktadır ki, bunlara göre Muhammed'in (s), Kur'an'ın bu ayetine işaret ederek: "Allah Lût'a rahmetini eriştirdi; çünkü o kendini gerçekten kudret sahibi bir himayeye havale etti!" dediği rivayet edilmektedir.

112 Yani, soyut anlamda, "geride bıraktıklarına" (Râzî) —maddî anlamda geriye bakmanın değil, günahkar şehir halkıyla bütün ilişkileri kesmenin sözkonusu olduğu aşikar.

şında [ailenden kimse arkada kalmasın]: çünkü, bil ki, onların başına gelecek olan onun da başına gelecek.[113] Onlar için belirlenmiş vakit tam da (bu) sabah; eh, sabah da zaten yaklaşmadı mı?"

82 Ve böylece hükmümüz vaki olunca bu [günahkar şehirlerin] altını üstüne getirdik; ve önceden yazılmış bir cezanın infazı için üzerlerine birbiri ardından püskürtü halinde sert taşlar yağdırdık.[114] **83** O taşlar ki, [günaha gömülüp gitmiş böyle toplumları tepelemek için] Rabbinin katında hazırlanmış, işaretlenmiştir.
O taşlar ki, zalimlerin başından hiç eksik olmaz![115]

إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا مَآ أَصَابَهُمْ ۚ
إِنَّ مَوْعِدَهُمُ ٱلصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ ٱلصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَآءَ
أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً
مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ ۖ وَمَا هِىَ
مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ

84 VE MEDYEN halkına da kardeşleri Şu'ayb'ı [gönderdik.[116] Onlara,] "Ey kav-

113 Karş. 7:83 ve ilgili not; ayrıca 66:10 (ki bu ayette, Sodom'un yerlilerinden olup kocasından yana inançsızlık gösteren, yani o'nun peygamber olarak görevlendirildiğine inanmayan Hz. Lût'un karısından söz edilmekte ve bu kadının öyküsü inkarcıların durumunu yansıtan bir mesel, bir örnek olarak gösterilmektedir).

114 Lafzen, "*siccîl* taşları." *Siccîl* sözcüğü, bazı dilbilimcilere göre, Farsça *seng-i gil* ("pişirilmiş balçık taş" ya da "taşlaşmış balçık") sözcüğünün Arapçaya intikal etmiş şeklidir: karş. *Kâmûs* ve *Tâcu'l-'Arûs*. Eğer bu görüş doğruysa, "taşlaşmış balçık" tabiri, muhtemelen (önceki cümlede "[o günahkar şehirlerin/kasabaların] *altını üstüne getirdik*" ifadesiyle îma edilen büyük yer sarsıntısıyla da bağlantılı olarak hemen bir volkanik püskürtüyü akla getiren "lav" parçalarıyla az çok aynı şeyi işaret ediyor gibidir. Fakat, Zemahşerî ve Râzî'nin belirttikleri bir ihtimal daha var ki, buna göre *siccîl* terimi Arapça kökenlidir ve lugat anlamı "yazı", terim anlamı "yazılar, takdir edilen şey" olan *sicill* sözcüğünün anlamdaşıdır: bu görüşten yola çıkıldığında, *hicâra min siccîl* ifadesinin, mecazî anlamda, "Allah'ın takdiriyle vaki olan cezalandırıcı darbeler/taşlar" anlamını dile getirdiği *söylenebilir* (Zemahşerî ve Râzî; hem yukarıdaki ayetle hem de 105:4 hakkındaki yorumlarıyla bağlantılı olarak). Bizce, sonraki ayetin son cümlesinde işaret edilen husus da, "önceden yazılan cezanın sert taş püskürtüleri" ifadesinde yatan bu mecazî anlamdır.

115 İlk Kur'an müfessirlerinden (Taberî'nin kaydettiğine göre Katâde, 'İkrime gibi) bazılarına göre bu büyük ve çetin azap tehdidi *her* çağın zalimleri için sözkonusudur —ki bu da, *hicâra min siccîl* ifadesinin mecazî çağrışımı konusunda söylenenleri destekleyen bir görüştür.

116 Bkz. 7. sûre, 67. not.

mim! [Yalnızca] Allah'a kulluk edin!" dedi, "(Çünkü) sizin O'ndan başka tanrınız yok. Ve [birbirinizle olan alış verişinizde] ölçüyü tartıyı eksik tutmayın.[117] Gerçi [şimdi] sizi refah ve zenginlik içinde görüyorum; ama, doğrusu sizin için, [dehşetiyle] kuşatacak bir Gün'ün azabından korkuyorum! **85** Bunun içindir ki, ey kavmim, ölçüyle tartıyla yaptığınız alış-verişte dürüst ve duyarlı olun; insanları kendi hakları olan şeylerden yoksun bırakmayın;[118] ve kötülüğü yayarak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın. **86** Eğer [O'na] inanıyorsanız, Allah'ın bıraktığı şey[119] sizin için en hayırlısıdır! (Bütün bu sınırları kendiniz gözetin,) ben sizin üzerinizde bir bekçi değilim."

87 "Ey Şu'ayb!" dediler, "(Şu) senin dua [alışkanlığın] mı, atalarımızın tapınageldiği şeyleri bırakmamız ve malımız mülkümüz üzerine keyfî tasarruflarda[120] bu-

يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ وَلَا تَنقُصُوا۟
ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ إِنِّىٓ أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّىٓ أَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ
وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ
وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ
إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا۟
يَٰشُعَيْبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَآ
أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِىٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُا۟ ۖ

117 Böylece, Tevhid inancıyla (Allah'tan başka tanrı olmadığına inanmak) insanlar arası ilişkilerde adaleti gözetmek ilkesi (bkz. 6. sûre, 150. not), burada doğruluğun, doğru yolun, biri olmazsa olmaz iki ana ilkesi, iki temel boyutu olarak konuluyor. Bazı müfessirlere göre, Medyen halkı özellikle ticarî zihniyetin, karmaşık ticarî ilişkilerin geliştiği ve buna bağlı olarak ticarî hile ve sahtekarlıklara yaygın olarak başvurulan bir toplumdu. Bununla birlikte, açıktır ki, bu ayet ve devamının ifade ettiği mesaj, sadece "tarihsel" boyuta bağlı kalınarak yapılan yorumların çok ötesine geçmektedir. Hz. Şuayb kıssasının bu versiyonuyla güdülen amaç, Kur'an'ın daima yaptığı gibi, her çağda ve her toplum için geçerli genel bir ahlakî ilkenin dile getirilmesidir ki, bu da, kişinin insan ilişkileri alanında dürüst olmadıkça –yani, hem manevî planda hem de toplumsal planda dürüst olmadıkça– Allah'a karşı da dürüst olamayacağı ilkesidir. Bu husus, aynı uyarının, sonraki ayette, bu sefer olumlu cümlede bir emir olarak yeniden tekrarlanıp vurgulanmasını da açıklamaktadır.

118 Bkz. 7. sûre, 68. not.

119 Yani, iyi davranışlarınız ve birbirinizle giriştiğiniz dürüst ilişkiler, helal alış verişler sonucu hak ettiğiniz gerçek ve kalıcı kazanç, kalıcı değer (karş. 18:46 ve 19:76'da *el-bâkıyyâtu's-sâlihât* ifadesi).

120 Yani, başkalarının ve özellikle de yoksulların haklarını ve ihtiyaçlarını düşünmeksizin. Sonraki cümledeki, Hz. Şuayb'ın yumuşak başlı ve aklı başında biri olduğuna dair alaycı îma da buradan gelmektedir.

lunmamamız yönünde bizi uyarmanı zorunlu kılıyor?[121] Çünkü, [biz] sen[i] aslında yumuşak başlı, aklı başında biri [olarak biliriz].

88 (Şu'ayb,) "Ey kavmim!" diye karşılık verdi, "Ne dersiniz, ya ben Rabbimden apaçık bir kanıta dayanıyorsam, ya beni kendi katından güzel bir rızıkla rızıklandırmışsa, [söyleyin, o zaman, başka nasıl davranabilirim?][122] Hem ben, sizden yapmamanızı istediğim şeyi, sizin hilafınıza yapmak istiyor da değilim.[123] Ben sadece gücümün elverdiği kadar ıslah etmek istiyorum; ama (bunda ne kadar) başarı göstereceğim bütünüyle Allah'a bağlıdır. Ben O'na güvenip dayanıyor ve her zaman, her konuda O'na yöneliyorum!"

89 "Ey kavmim! Benimle ayrı yol tutmanız sakın sizi günaha sürüklemesin; yoksa Nûh halkının, Hûd halkının, Salih halkının başına gelen sizin de başınıza gelir; ve [hatırlayın ki,] Lût kavmi sizden fazla uzak değil![124] **90** Öyleyse günahlarınız için Rabbinizden bağışlanma dileyin ve sonra da tevbe ve pişmanlık içinde O'na yönelin! Çünkü Rabbim acıyıp esirgeyenlerin en yücesi, sevginin kaynağı, gözesidir!"

إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ
ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن
رَّبِّى وَرَزَقَنِى مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ
إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ مَا
ٱسْتَطَعْتُ ۚ وَمَا تَوْفِيقِىٓ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ
أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِىٓ أَن
يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَآ أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ
صَٰلِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَٱسْتَغْفِرُوا
رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

---

121 Lafzen, "Salâtın/duaların mı emrediyor..."

122 Zemahşerî, Râzî ve öteki pek çok müfessire göre parantez içinde verdiğimiz bu *ilave, Hz. Şuayb'ın cevabı içinde zımnen ifade edilmektedir. Hz. Şuayb'ın*, Allah'ın kendisine güzel ve bol rızık verdiğini vurgulaması, soydaşlarına birbirlerine karşı dürüst davranmayı öğütlerken bunu kendi çıkarı için yapmadığını hatırlatmak içindir.

123 Yani, "gerçekten sizin hakkınız olan şeylerden sizi yoksun bırakmak istemiyorum" —yukarıda 85. ayete ilişkin bir atıf.

124 Hz. Şuayb'ın, 7. sûreye ilişkin 67. notta belirtildiği gibi, görevli olduğu toplumun bulunduğu bölge, bugün Akabe Körfezi olarak bilinen yerden Ölü Deniz'in doğusundaki Moab dağlarına kadar uzanmaktaydı. Sodom ve Gomore bu bölgeye komşu oluyordu.

قَالُوا

يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا
ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ ۖ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا
بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ ۖ وَ
اتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ
سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۖ
وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا
نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ
الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٤﴾

91 [Fakat soydaşları o'na,] "Ey Şu'ayb! Söylediklerinden pek bir şey anlamıyoruz"[125] dediler, "ayrıca aramızda ne kadar zayıf olduğunun da açıkça farkındayız;[126] eğer ailen olmasaydı seni mutlaka öldüresiye taşlardık! Öyle ya, bizim üstümüzde bir gücün, bir nüfûzun yok ki!"

92 (Şu'ayb,) "Ey kavmim! Aileme olan saygınız Allah'a olandan daha mı fazla? Ki O'nu, arkanıza atıp unutabileceğiniz bir şey gibi görüyorsunuz![127] Muhakkak ki, benim Rabbim [sınırsız bilgi ve kudretiyle] yapıp ettiğiniz her şeyi biliyor-kuşatıyor!" dedi, **93** "Bunun içindir ki, ey kavmim, artık [bana karşı] gücünüz neye yetiyorsa onu yapın; çünkü, bilin ki, ben [Allah yolunda] eyleme devam edeceğim: zamanı gelince, alçaltıcı, rüsvay edici bir azabın [aramızdan] kimin payına düşeceğini ve [aramızdan] kimin yalancı olduğunu öğreneceksiniz! Gözleyin öyleyse, [olacak olanı]; ve bilin ki, ben de sizinle birlikte gözlüyorum!"

94 Ve derken, hükmümüz vaki olunca, katımızdan bir rahmetle Şu'ayb'ı ve o'nunla aynı inancı paylaşanları kurtardık; zulüm ve haksızlık içinde olanları ise bir sayha, bir gürlemeyle tepeledik; öyle ki, kendi evlerinde cansız yere yığılıp kaldı-

125 Karş. 6:25. Medyen halkı, bu sözle her ne kadar kendi anlayış, kavrayış eksikliğini itiraf eder gibi ise de bu ifade aslında, "neden bahsettiğini pek anlamıyorum" derkenki yarı kızgınlık yarı sıkılmışlık tavrını dile getirmektedir.

126 Lafzen, "seni aramızda gerçekten zayıf biri olarak görüyoruz" —yani, kayda değer kabilevî bir dayanağı olmayan biri olarak.

127 Hem klasik Arapça'da, hem de günümüzde belli bazı bedevî kabilelerin dilinde *ittehazehû* (ya da *ce'alehû) zıhriyyen* tabiri "onu küçümsedi", "onu unuttu/gözden çıkardı" ya da "onu unutulacak/gözden çıkarılacak bir şey olarak gördü" anlamına gelmektedir ki, bu sonuncusu, yukarıdaki anlam örgüsü içinde en uygunu olarak gözüküyor.

lar,[128] **95** sanki daha önce hiç orada yaşamamışlar gibi.
İşte böyle silinip gitti Medyen [halkı], tıpkı Semûd [halkının] silinip gittiği gibi.

كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَـٰتِنَا وَسُلْطَـٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾
إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ فَٱتَّبَعُوٓا۟ أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ
بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ ۖ
وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ ٱلْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأُتْبِعُوا۟ فِى هَـٰذِهِۦ لَعْنَةً وَيَوْمَ
ٱلْقِيَـٰمَةِ ۚ بِئْسَ ٱلرِّفْدُ ٱلْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

96 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz Musa'yı ayetlerimizle ve apaçık bir yetkiyle **97** Firavun ve onun seçkinler çevresine gönderdik. Ama berikiler, Firavun'un hükmüne boyun eğdiler oysa, Firavun'un hükmü hiçbir şekilde sağduyu ürünü değildi.[129] **98** [Ve bu yüzden de] Kıyamet Günü halkının önüne düşüp, (bu dünyadaki bâtıl yönetimin bir) sonuc(u) olarak onları ateşe sürükleyecek; ne kötü bir menzil bu sürüklendikleri! **99** Öyle ya; burada [bu dünyada, Allah'ın] lâneti kovaladı durdu onları, Kıyamet Günü'nde de [onunla tepelenecekler:][130] ne kötü bir pay, bu paylarına düşen!

100 [İNSANLIĞA BİR ders olsun diye][131]

128 Bkz. bu sûrenin 67. ayeti ve ilgili 98. not; ayrıca 7. sûre, 73. not.

129 Lafzen, "doğru yolda *(raşîd)* değildi." Firavun ve onun yandaşları hakkındaki bu kısa bölüm (96-99. ayetler), "her inatçı zorbanın koyduğu yasaya boyun eğen" 'Âd kavmiyle ilgili olarak (bu sûrenin 59. ayeti) işaret edilen gerçeklerle paralellik göstermekte ve onları pekiştirmektedir. Bu itibarla, bu bölümün ana teması, liderliğin bâtıl, tevhid dışı bir yol izlemesi sorunu ve böyle bir "yüksek otoriteye" baş eğmek konusunda insanın bireysel olarak ve ahlaken sorumlu olup olmayacağı sorusudur. Kur'an bu soruya üstüne basarak olumlu cevap veriyor ve diyor ki: bu durumda hem yöneten, hem de yönetilenler eşit derecede sorumludur; hiç kimse bütün suçunun, statü olarak kendisinden üstte bulunan kimselerin verdiği emirleri körü körüne yerine getirmek olduğu mazeretiyle bu sorumluluktan kendini kurtaramaz. İnsanın nisbî olarak serbest irade sahibi olduğuna –yani, doğru ile eğri arasında seçim yapma özgürlüğüne sahip olduğuna– ilişkin bu dolaylı atıf, bu sûrede sözü geçen peygamberlerin ve onların zalim ve inkarcı toplumlarının kıssalarından çıkarılacak en uygun ders durumundadır.

130 Bkz. bu sûrenin 18. ayetinin son cümlesine dair 37. not; ayrıca 'Âd kavminin akibetine benzer terimlerle işaret eden 60. ayet.

131 Lafzen, "Bu şehirlerin/kasabaların haberlerindendir ki, sana anlatıyoruz." 3:44, 11:49 ve 12:102'de de kullanılan bu ifade tarzı, ilgili kıssaların tamamının değil, sadece belli yanlarının, belli bir açıdan anlatıldığını (karş. aşağıda 120. ayet) gös-

bu sana anlattıklarımız[132] [gelip gitmiş] kasaba [halk]ları[nı]n başından geçenlerdir ki, bu [kasaba]ların bazıları hâlâ yerinde duruyor, bazılarıysa biçilmiş tarlalar gibi [silinip gitmişler]: **101** Pek tabii, onlara Biz zulmetmedik; tersine onlar kendi kendilerine zulmettiler. Ve Rablerinin hükmü vaki olduğunda, Allah'ı bırakıp yalvarıp yakardıkları o (düzmece) tanrıları hiçbir işe yaramadı, yok olup gitmelerini hızlandırmaktan başka!

102 İşte senin Rabbin, tepelediği zaman böyle tepeler; halkı zalim olan kasabaları gerçekten de O'nun tepelemesi çok acı verici, çok zorludur!

103 Aşikar olan şu ki, bütün bu [anlatıla]nlarda, o Son Gün başa gelebilecek azaptan korkanlar için apaçık bir ders, bir uyarı vardır; o Gün ki, bütün insanlık için bir toplanma, bir araya gelme Gün'ü olacaktır; o Gün ki, her şeyin apaçık ortaya serildiği Gün olacaktır. **104** Ve o Gün'ü Biz, belli bir sürenin dışında artık ertelemeyeceğiz.[133]

105 O Gün gelince, O'nun izni olmadıkça kimse konuşamayacak; ve [bir araya getirilenlerden] kimileri bedbaht, kimileri de bahtiyar olacak.

106 Bedbaht olanlar [dünyadayken yaptıklarından ötürü] ateşte [yaşayacak] ve orada ah çekip inleyecekler. **107** (Ve) Rabbin aksini dilemedikçe, gökler ve yer ye-

ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ
وَلَٰكِن ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ
ٱلَّتِى يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ
رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذَٰلِكَ أَخْذُ
رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلْقُرَىٰ وَهِىَ ظَٰلِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ
شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ ٱلْءَاخِرَةِ ۚ
ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ ٱلنَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾
وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ
نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ
شَقُوا۟ فَفِى ٱلنَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَٰلِدِينَ

termektedir: asıl amaç, Kur'an'da hep gözetildiği üzere, ahlakî ilke ya da ilkeleri açıklığa kavuşturmak ve Allah'ın, gerek peygamberleri aracılığıyla doğrudan, gerekse yarattığı âlemdeki müşahede edilebilir olay ve olgular aracılığıyla dolaylı olarak ulaştırdığı doğru-yol bilgi ve rehberliğine insanların gösterdiği değişik tepkileri yansıtmaktır. (Bkz. bu konuda, bu sûrenin 49. ayetiyle ilgili 73. notun ikinci kısmı).

132 Bkz. bundan önceki not.

133 Lafzen, "[Tarafımızdan] sayılı bir sürenin dışında ...."

rinde durduğu sürece orada kalacaklar:[134] çünkü, dilediğini yapan (Allah)tır, senin Rabbin.

108 Bahtiyar olanlara gelince, onlar [da dünyada yaptıklarından ötürü] cennette [yaşayacak] ve Rabbin bunun aksini dilemedikçe,[135] *gökler ve yer yerinde durduğu* sürece –bitmeyen bir lütfun sonucu olarak– orada kalacaklar.

فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۖ
إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي
الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ
إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾ فَلَا تَكُ فِي
مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰؤُلَاءِ ۚ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ
آبَاؤُهُم مِّن قَبْلُ ۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ

109 BUNUN İÇİNDİR Kİ, [ey Peygamber,] o [eğri yolda olan] insanların tapınıp durdukları şeylerin ne idüğü hakkında en küçük bir şüphen olmasın:[136] onların [ahmakça] tapınıp durduğu şeyler, atalarının da vaktiyle tapındığı şeylerdir. Onlara [iyi ya da kötü, her ne ki kazanmışlarsa] paylarına düşeni elbette eksiksiz vereceğiz.[137]

134 Yani, Allah durdurmadıkça ya da ertelemedikçe (karş. 6:128'in son paragrafı ve ilgili 114. not; ayrıca 40:12 hk. 10. not). "Gökler ve yer yerinde durdukça" ifadesine gelince; bu söz, Kıyamet Günü'yle aynı anlama gelen Son Gün gelip çatınca bildiğimiz dünyanın da sona ereceğini işaret eden pek çok Kur'ânî ifadenin varlığı sebebiyle, klasik müfessirlerden çoğunu yorum zorluğuna sürüklemiştir. Ne var ki, Taberî'nin bu ayet hakkındaki yorumunda belirttiği gibi, eski Arapça'da "gökler ve yer yerinde durdukça" tabirinin ya da "gece ile gündüz peş peşe geldikçe" tabirinin "sonu gelmeyen süre" ya da "sonsuz" *(ebed)* anlamına mecaz olarak kullanıldığını hatırlarsak bu ifade problem olmaktan çıkacaktır. Ayrıca bkz. 20:105-107 ve ilgili 90. not; keza, 14:48 hk. 63. not.

135 Yani, Allah onlara daha büyük bir mükâfaat bahşetmeyi istemedikçe (Râzî, ayrıca *Menâr* XII, 161) ya da –ki bizce daha muhtemel olan budur– insanın (insan türünün) önünde yeni bir evrim sahnesi, daha yüksek bir evre açmadıkça.

136 Yani, "onların inançlarının akla, sağduyuya dayandığını sanma": Öncelikle, geçen pasajlarda anlatılan inkarcı toplumlar gibi, kendi eski inançlarıyla uyuşmuyor gerekçesiyle Allah'ın mesajına karşı çıkan müşrik Araplara ve genel olarak da, kelimenin en geniş anlamıyla, atalarından devraldığı sahte değerlere bağlı kalan ve bunun sonucu olarak sahte ya da gayr-i tabii ahlakî standartlara uyan toplumlara ilişkin bir atıf. İnkarcı toplumları karakterize eden bu tutum –bu ayetin son cümlesinde işaret edildiği gibi– ya bu dünyada, ya ahirette, ya da her ikisinde birden kaçınılmaz olarak beraberinde acıyı, azabı getirmektedir.

137 Lafzen, "Paylarını tam olarak, eksiltmeden ödeyeceğiz." Bu cümle hakkında yapılmış bir açıklama için bkz. bu sûrenin 15-16. ayetlerine dair 27. not.

110 Ve gerçek şu ki, Biz Musa'ya da [öz olarak aynı ilkeleri içine alan bir] kitap verdik, insanların bir kısmı ona karşı (da) kendi görüşleriyle karşı çıktılar.[138] Eğer Rabbin tarafından önceden takdir edilmiş bir karar olmasaydı, şüphesiz, aralarında [hemen, o safhada] yargı gerçekleştirilir (ve işleri bitirilir)di:[139] çünkü, onlar da (sana karşı çıkan kimseler gibi) [kendilerini Allah'a çağıran] kişi hakkında ciddî bir şüphe ve güvensizlik göstermişlerdi.[140]

111 Şüphesiz, Rabbin onların her birine edip eyledikleri her şeyin karşılığını tam olarak ödeyecektir: çünkü O, onların edip eylediği her şeyin mutlaka farkındadır!

112 Öyleyse, artık emredildiğin yönde, yanında yer alanlarla birlikte, doğru yolu tutun ve sizden hiç biriniz gurura kapılıp da çizgiyi aşmasın:[141] çünkü, unutmayın, yaptığınız her şeyi O görüyor.

﴿١١٠﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا
كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ
لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١١﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ
رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١٢﴾ فَاسْتَقِمْ
كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٣﴾

---

138 Lafzen, "onda (da) anlaşmazlığa/ayrılığa düşüldü", ya da "onun hakkında (da) karşıt görüşler ortaya atıldı": bu cümlenin anlamı şu ki: Muhammed'in (s) çağdaşlarının yaptığı gibi, Hz. Musa'nın tebliğ ettiği insanlardan bir kısmı kitabı kabul etti, bir kısmı da onun gösterdiği yolda yürümeyi reddetti.

139 Lafzen, "aralarında elbette karar verilirdi/verilmiş olurdu." —Yani, cezalandırılmalarının Kıyamet Günü'ne kadar erteleneceği konusunda Allah'ın takdiri *(kelime*, lafzen, "söz") olmamış olsaydı bu toplumlar yok edici bir felaketle hemen cezalandırılırlardı (karş. 10:93'ün son cümlesi ve ilgili 114. not).

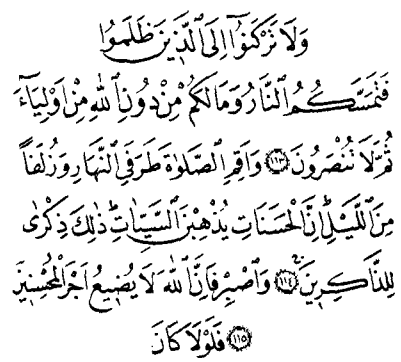
140 Karş. 2:55 —"Ey Musa, doğrusu Allah'ı kendi gözümüzle görmedikçe sana asla inanmayacağız!"

141 İkinci çoğul şahsa hitab eden bu buyruğu açıklarken, İbni Kesîr bunun inananların hepsine hitab ettiğini ve onların, inanan-inanmayan herkese karşı kaçınmaları gereken davranışlara dikkat çektiğini belirtiyor: ve bunu yaparken de, belli ki, İbni 'Abbâs'ın bu ayet için yaptığı (Râzî tarafından da kaydedilen) şu açıklamaya dayanıyor: "Ayet şunu demek istiyor: Allah'a boyun eğin/O'na karşı alçak gönüllü olun; birbirinize karşı büyüklenmeyin, kurum satmayın." Sonraki müfessirlerin bazılarına göre ise (Taberî, Zemahşerî, Beğavî, Râzî gibi) ayetin en geniş anlamı: "Allah tarafından konulmuş sınırları aşmayın", ya da "hak ve adalet sınırlarını aşmayın" şeklindedir.

113 Ve asla zulümde ısrar edenlerden yana eğilim göstermeyin.[142] Yoksa, [ahirette] ateş size de dokunur; ve Allah'tan başka koruyucunuz olmadığına göre, o zaman [O'nun tarafından da] yardım edilmez size![143]

114 Ve gündüzün başında ve sonunda,[144] bir de gecenin erken saatlerinde[145] salâtta devamlı ol; çünkü muhakkak ki iyi eylemler kötü eylemleri giderir; [Allah'ı] hatırında tutanlar için bir öğüt, bir hatırlatmadır bu.

115 Ve sabret, sonuna kadar dayan: çünkü Allah iyilik yapanların hak ettiği karşılığı hiçbir şekilde zayi etmez!

116 FAKAT, NE YAZIK Kİ, [yok ettiğimiz]

---

142 *Rakene* fiili, kişinin duygu ya da düşünce planında, bir kimseye ya da bir şeye karşı hem eğilim göstermesi anlamını, hem de o şeye ya da kimseye güvenmesi, dayanması anlamını ifade ettiği için bir tek sözcükle bir başka dile aktarılamıyor; bizim yukarıdaki *lâ terkenû* ibaresine ilişkin çevirimizde de bu husus gözönünde bulundurulduğu. *Ellezîne zalemû* ifadesinde geçmiş zaman çekiminin kullanılmış olması, Kur'an'da sıkça görüldüğü üzere, zulümde kasdı ve ısrarı belirtmek içindir; bu gözönünde bulundurularak çeviride bu ifade "zulümde ısrar edenler" şeklinde aktarıldı.

143 Zemahşerî'ye göre son cümlenin başındaki *sümme* takısı "ve sonra" ya da "bunun ardından" şeklinde çevrilemiyecek tarzda bir zamanda peşpeşelik değil, fakat daha çok başına geldiği olumsuz ifadenin olumsuzluğunu, burada "onlara *Allah*'ın yardım etmesinin" ihtimal dışı olduğunu *(istib'âd)* pekiştiren bir vurgu ifade etmektedir.

144 Lafzen, "gündüzün iki ucunda."

145 Bu buyruk, uygulamanın biçimini ve tam olarak ne zaman yapılacağını belirtmeksizin –çünkü bu iki husus Hz. Peygamber'in, sahih eylem ve sözleriyle biçimlenen sünnetiyle açıkça ortaya konmuştur– tüm farz namazları kapsamaktadır. Hz. Peygamber'in uygulamalarına göre farz namazlar (vaktin girişine göre) şöyledir: sabah *(fecr)* namazı; gün ortasından az sonra öğlen namazı *(zuhr)*, ikindi namazı *('asr)*; günbatımından hemen sonra akşam namazı *(mağrib)* ve gecenin erken saatlerinde yatsı namazı *('işâ')*. Yukarıdaki ayetin, salâtın genel anlamda taşıdığı büyük öneme dikkat çektiği gözönünde bulundurulursa; bundan, muhakkak ki, insanın sadece beş vakit farz namazlarda değil, fakat uyanık geçirdiği bütün saatlerini Allah'tan yana bilinç ve duyarlılığı diri tutma çabası içinde yaşaması gerektiği sonucu rahatlıkla çıkarılabilir.

sizden önceki kuşaklar arasından, yeryüzünde yozlaşmaya karşı çıkan –[doğru yolu izledikleri için] kendilerini kurtardığımız küçük toplulukların dışında– akıl/iz'ân ve erdem sahibi kimseler çıkmadı.[146] Ve zulme eğilim gösteren çoğunluk yalnızca kendilerini yozlaştıran hazların peşine düşüp[147] günaha gömülüp gittiler.

مِنَ ٱلْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُو۟لُوا۟ بَقِيَّةٍ
يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْفَسَادِ فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا
مِنْهُمْ ۗ وَٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مَآ أُتْرِفُوا۟ فِيهِ وَكَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾
وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا
مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

117 Yoksa, senin Rabbin, halkı [birbirlerine karşı] dürüst davrandıkları sürece, bir toplumu[148] [sırf] çarpık inançları yüzünden asla helak etmez.[149] **118** Hem,

146 Cümlenin başında yer olan *lev-lâ* takısı için bizim tercih ettiğimiz "ne yazık ki" karşılığı hakkında bkz. 10. sûre 119. not. Bu pasaj hem önceki ayette geçen "Allah iyilik yapanların hak ettiği karşılığı hiçbir şekilde zayi etmez" ifadesiyle, hem de yukarıda 111. ayette geçen "şüphesiz, Rabbin onların her birine edip-eyledikleri her şeyin karşılığını tam olarak ödeyecektir" ifadesiyle bağlantılıdır. *Karn* ("nesil") teriminin daha geniş çağrışımları için bkz. 6. sûre, 5. not.

147 *Terife* fiili "kolay ve müreffeh bir hayat sürdü" anlamına geliyor; *mutraf* sözcüğü, "kolay, müreffeh bir hayat yaşayan/hayatın tadını çıkaran", yani, ahlakî endişelere hayatında pek yer vermeyen demektir. Aynı kökten türetilen *mutarraf* sözcüğünün bunlardan biraz daha değişik bir anlam boyutu var: "kolay ve müreffeh bir hayatın küstahlaştırdığı kimse", yahut "haz ve keyif peşinde koşmanın yozlaştırdığı kimse" anlamına geliyor *(Muğnî). Mâ utrifû fîhi* ibaresinin yukarıdaki çevirisi sözcüğün bu son anlam boyutuna dayanmaktadır.

148 Bkz. 6. sûre, 116. not.

149 Bu pasaj önceki ayetin son cümlesiyle ("günaha gömülüp gittiler") bağlantılıdır. Klasik müfessirlerin çoğuna göre *zulm* terimi (lafzen, "haksızlık veya kötülük") bu anlam akışı içinde "çarpık inançlar" anlamına gelmektedir ki bu da, peygamberler aracılığıyla Allah tarafından vahyedilmiş gerçekleri inkar etmek, O'nun varlığını tanımamak ya da ilahî kudret ve nitelikleri Allah'tan başka varlıklara yakıştırmak demektir. Râzî, yukarıdaki ayeti açıklarken şöyle diyor: "Hiçbir toplumun başına, sırf inanç düzleminde *şirk* ve *küfr* içinde olmaları yüzünden bu dünyada yok edici türden cezalandırıcı bir azap gelmez; bu kabil bir ceza toplumun başına, ancak toplumun insanları [birbirlerine karşı] ısrarla haksızlık yaptıkları; [başkalarının] hukukunu, hayatını ve onurunu tehlikeye sokacak tarzda insanlık dışı, ahlak dışı davrandıkları zaman gelir. Bunun içindir ki, Müslüman hukukçular *(fukahâ')* insanın Allah'a karşı olan yükümlülüklerinin O'nun bağışlayıcı, affedici olduğu ilkesiyle birlikte düşünülebileceğini, (yani yerine getirilmediği takdirde O'nun affının umulabileceğini), ama insanlara karşı olan yü-

Rabbin dileseydi, bütün insanlığı bir tek ümmet yapardı; fakat [O, yollarını seçmekte kendilerini özgür bıraktı diye] hâlâ farklı görüşler benimsemekteler;[150] **119** pek tabii, Rabbinin (aydınlatıcı, yol gösterici) lütfunu bahşettiği kimseler başka.[151]

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۝ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ

Oysa, (işte) bu (lütfa erişmeleri) için yarattı[152] [hepsini.]

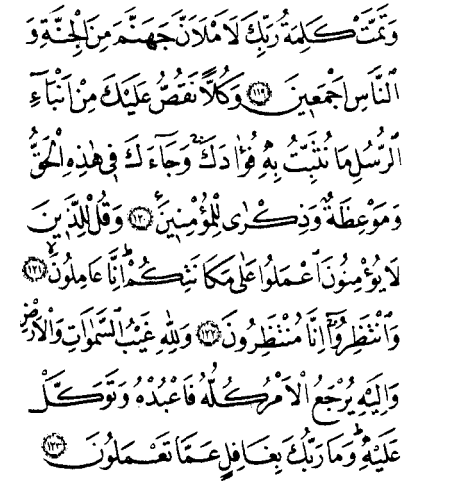
kümlülüklerin hassas, esnemez bir özellik taşıdığını, dolayısıyla mutlaka ve duyarlı bir biçimde gözetilmesi gerektiğini söylemişlerdir." Meselenin böyle ele alınmasının sebebi, Allah'ın mutlak kudret sahibi olması ve hiçbir korunmaya ihtiyacı olmaması, ama insanın zayıf ve korunmaya muhtaç olmasıdır. (Karş. 28:59'un son cümlesi ve ilgili 61. not).

150 Yani, her konuda, hatta Allah tarafından vahyedilen değişmez gerçekler konusunda bile. *Ümmeten vâhideten* (bir tek topluluk) terimi ve onun değişik anlam boyutları hakkında bir açıklama için bkz. 2. sûre, 197 ve 198. notlar; 2:253'ün ikinci kısmı ve ilgili 245. not; ve 5:48'in ikinci kısmıyla ilgili 66 ve 67. notlar. Burada böylece, Kur'an bir kere daha işaret etmektedir ki, insanların birbirleriyle hep görüş ayrılıkları içinde olmaları, farklı düşüncelerin peşinden gitmeleri bir rastlantı değil, tersine Allah'ın ilim ve iradesinin bir ürünü olan insan varlığının temel unsurlarından birinin tezahürüdür. Eğer Allah bütün insanların aynı inanca bağlı olmasını irade etseydi –ki bu onun için asla zor olmazdı– o zaman zihinsel gelişme tamamen dururdu ve "ve insanların hepsi yaratılışlarının *zoruyla* hakka inanıp Allah'a itaat ederek manevî hayatları itibariyle belki melekler gibi olurlardı ama tür olarak sahip oldukları üstün ve ayırıcı niteliklerinden yoksun düşüp toplumsal hayatları itibariyle karıncalara ya da arılara benzeyip çıkarlardı *(Menâr* XII, 193) —Bu, insanın, ona doğruyla eğri arasında seçim yapma ve böylece hayatına onu diğer bütün canlılardan ayıran, ahlakî bir anlam, manevî boyut kazandırma imkanını veren, izafî de olsa, serbest irade ve seçme özgürlüğünden yoksun bırakılması olurdu.

151 Yani, O'nun (aydınlatıcı, yol gösterici) rahmetinden –ki bu O'nun varlığını tanıyıp kabul etmek (karş. 7:172 ve ilgili 139. not) ve O'nun, peygamberleriyle insanlığa bahşettiği yol gösterici mesajı benimsemek konusundaki Allah-vergisi görme, kavrama yeteneğinden ibarettir– yararlanmasını bilenler (Râzî).

152 Mücâhid ve 'İkrime gibi ilk müfessirlerden bazıları, bizim yukarıda çeviride "bu (lütfa erişmeleri) için" ifadesiyle aktardığımız *li-zâlike* ibaresindeki *zâlike* ("bu") işaret isminin Allah'ın insana bahşettiği rahmet/lütuf anlamına geldiği görüşündedirler. Hasan Basrî ve 'Atâ gibi müfessirler ise bununla, insanların zihinsel tercihleri bakımından birbirlerinden farklı olabilme kabiliyetlerinin kasdedilmiş olduğunu söylemişlerdir. Zemahşerî'ye göre bu, insanı diğer yaratıklardan ayıran ahlakî seçim serbestisidir ki buna önceki bölümlerde de zaten işaret edilmiştir;

Fakat, [bu ilahî yol gösterme lütfunu tepenler için] Rabbinin, "Muhakkak ki Ben cehennemi hep, görünmeyen varlıklarla ve insanlarla dolduracağım" sözü yerini bulmuş olacak.[153]

120 VE BÖYLECE, elçilerin haberlerinden senin yüreğini güçlendirecek her şeyi sana anlatıyoruz.[154] Öyle ki, bu kıssalarla hak ulaşıyor sana ve ayrıca müminlere de bir öğüt, bir hatırlatma.

121 Ve inanmayanlara gelince, onlara şöyle de: "Artık elinizden ne geliyorsa yapın; ama bilin ki, biz de [Allah yolunda elimizden geleni] yapacağız; **122** Ve [olacak olanı] bekleyin bakalım; doğrusu, biz de bekleyeceğiz!"

123 Göklerin ve yerin bilinmeyen, görülüp gözlenemeyen yüzü Allah'ın elindedir;[155] ve var olan her şey [çıktığı kaynak olarak] hep O'na döndürülmektedir. Öyleyse, O'na kulluk et; O'na güven/O'na dayan; çünkü Rabbin yapıp ettiklerinizden asla habersiz değildir.

---

gerçekten de insanı diğer yaratıkların üstüne çıkaran Allah-vergisi en özgün nitelik (karş. 2:30-34'deki Âdem ile melekler meseli) bu seçme özgürlüğü olduğu içindir ki, Zemahşerî'nin yorumu, ötekilerin içinde bizce en ihatalı, doğruya en yakın olanıdır.

153 Burada da 32:13'de geçtiği anlamda tekrarlanan "Allah'ın kelimesi" ifadesi ilk defa ya da orijinal ifade biçimiyle 7:18'de "şeytanın yandaşları"yla, yani, kendilerine Allah'ın teklif ettiği yol gösterici mesajı reddedenlerle ilgili olarak telaffuz edilmişti; bizim yukarıda paragraf başında parantez içinde yaptığımız ilavede de bu husus gözönünde bulundurulmuştur. Bizim yukarıda ve benzer durumlarda "görünmeyen varlıklar" ifadesiyle karşıladığımız *cinn* teriminin anlamı konusunda bkz. Ek III.

154 Yani, Kur'an bütün bunları sırf olayların seyrini vermek için, sırf hikaye etmiş olmak için anlatmıyor, tersine bu olayları, bu kıssaları (ya da onların işe yarar kesitlerini) ahlakî gerçekleri sergilemek ve inananların inancını güçlendirmek, pekiştirmek için kullanıyor (bkz. yukarıda 73. notun ikinci kısmı ve ayrıca 131. not).

155 Lafzen, "Göklerin ve yerin gizil gerçekleri[ne dair mutlak bilgi] Allah'ındır." *Ğayb* teriminin bu anlamı için bkz. 2:3'e dair 3. not.

12. YÛSUF SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Güvenilir kaynakların hepsi, bu sûrenin tamamının Mekke'de, önceki sûrenin *(Hûd)* hemen ardından vahyedildiğini kaydetmektedirler. İlk müfessirlerden bazılarının, ilk üç ayetinin Medine'de vahyedildiği yolundaki muhalif görüşleri, Suyûtî'nin sözleriyle, "bütünüyle mesnetsizdir ve ciddiye alınabilir olmaktan uzaktır."

Yusuf Peygamber kıssası, Kur'an'da anlatılan biçimiyle, tamamen değilse de ana hatları itibariyle kıssanın Kitâb-ı Mukaddes'deki versiyonuyla çakışmaktadır (Tekvîn xxxvii ve xxxix-xlvi); iki anlatım arasındaki önemli farklılıklar notlarımızda belirtilmeye çalışılmıştır. Ancak hemen işaret etmeliyiz ki, Kur'an'ın kıssayı ele alış tarzındaki ayırıcı nitelik, olay örgüsünün altında izlediği manevî çizgidir. Hz. Yusuf'un hayatını, o'nun gencecik masumiyetinin ilk kez maruz kaldığı haset ve kıskançlığın, sonradan geçirdiği zincirleme değişimlerin, dönüşümlerin ve nihayet kardeşlerine karşı kazandığı zaferin romantik bir hikayesi biçiminde veren Kitâb-ı Mukaddes'in tersine, Kur'an kıssayı Allah'ın insan hayatı üzerindeki nüfûz edilemez yönlendirmesinin bir ifadesi, bir sergilenmesi olarak —"istemediğiniz şey, mümkündür ki sizin iyiliğinizedir; istediğiniz, hoşlandığınız şey de, mümkündür ki sizin kötülüğünüzedir: Allah bilir (bunu), siz bilmezsiniz" (2:216) gerçeğinin bir yankısı, bir tahakkuku olarak işlemektedir. Bütün bir sûre, sadece 67. ayette açıkça dile getirilen ama tüm Yusuf kıssası boyunca sessiz, sözsüz bir ana fikir (leitmotif) olarak hissedilen "[olacak olan hakkındaki] hüküm yalnızca Allah'a aittir" ilkesini vurgulayan bir çeşitlemeler zinciri olarak nitelendirilebilir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الر ۚ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾

1 *Elif-Lâm-Râ.*[1]

BUNLAR, doğruyu/gerçeği apaçık gösteren, kendisi de açık olan kitabın mesaj-

1 Bkz. Ek II.

larıdır:[2] **2** Biz onu Arapça bir metin olarak indirdik ki, aklınızı kullanarak belki onu kavrayıp özümlersiniz.[3]
3 Biz bu Kur'an'ı sana vahyettikçe,[4] [ey Peygamber,] bundan önce senin de [vahyin ne olduğundan] habersiz kimselerden olduğunu bilerek[5] onu sana mümkün olan en iyi, en güzel üslupla[6] açıklıyoruz.

إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا
عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝٢ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ
ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن
قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلْغَٰفِلِينَ ۝٣

2 *Mubîn* sıfat fiili, nitelediği ismin bir vasfına işaret edebileceği gibi ("açık", "aşikar", "belli" vb.) onun işlevini de ifade edebilir ("açıklayan" ya da "ortaya koyan" vb.); çeviride sözcük her iki anlamıyla birden aktarılmıştır. Üzerinde ittifak edilen hakim görüşe göre yukarıda sözcüğün her iki anlamı da kasdedilmiştir; ve netice olarak, terimin anlamını olduğu gibi vermek için yukarıdaki birleşik ifade zorunlu gibidir.

3 Zemahşerî'ye göre *le'allekum ta'kilûn* ifadesinin yukarıdaki anlam örgüsü içinde anlamı budur. Bu iki ayet ilk ağızda her ne kadar Hz. Peygamber'in Arap çağdaşlarına hitab ediyor olsa bile, aslında çağı ve anadili ne olursa olsun Arap dilini bilen, anlayan herkese hitab etmektedir. Bu ayetler, Kur'an okuyan ya da dinleyen herkese, onun çağrısının öncelikle insanın aklına yöneldiğini, ve "duygu"nun ya da "duygusal yaklaşım"ın tek başına, hiçbir zaman inanç için yeterli bir temel sağlayamayacağını anlatmak istiyor. (Bkz. 13:37 ve 14:4 ve ayrıca ilgili notlar).

4 Yahut: "Bu Kur'an'ı sana vahyederken/vahyetmekle."

5 Bu noktada Râzî, tefsirinde okuyucunun dikkatini 42:52'ye çekiyor: "Sen kitap nedir, iman nedir, bilmezdin": Bu ifade, işaret etmek istediği husus bakımından, yukarıdaki ayetin son cümlesiyle benzeşmektedir; bizim parantez içindeki "vahyin ne olduğundan" şeklindeki ilavemiz bu mülahazaya dayanıyor.

6 Lafzen, "açıklamaların en iyisi ile *(ahsenu'l-iktisâs)*." İbarenin bu şekilde çevirilmesi, Zemahşerî'nin yaptığı açıklamaya en yakın olanıdır: "Biz bu Kur'an'ı sana, mümkün olan en iyi/en güzel bir yolla vahyediyoruz/dile getiriyoruz." Râzî'ye göre, "en iyi" sıfatı burada, dile getirilen/nakledilen şeyin *muhtevasını* –yani, bu sûrede anlatılan belirli kıssayı– değil, fakat daha çok Kur'an'ın (ya da sûrede anlatılan belirli kıssanın) dile getiriliş, naklediliş *biçimini* ya da *üslubunu* nitelendirmektedir. Bu noktada Râzî'nin Zemahşerî'yle birleştiği görülüyor. Bu arada, hatırlanmalıdır ki, *kassa* (masdarları *kasas* ve *iktisâs)* fiili öncelikle "adım adım ya da derece derece/safha safha takip etti" anlamına; ikinci dereceden de "[bir konuyu, bir haberi ya da bir hikayeyi] iz sürer gibi adım adım, belli bir sıra gözeterek anlattı, nakletti" anlamına gelmektedir; özetle: "yavaş yavaş/adım adım açıkladı" ya da "şerh etti" (karş. Lane VII, 2526, yukarıdaki ayete ilişkin özel atıfla *Kâmûs* ve *Tâcu'l-'Arûs*'u zikrederek). Beri yandan, eğer *kasas* masdarı bu bağlam içerisinde *kıssa* ("hikaye" ya da "anlatım") sözcüğüyle eş anlamlı olarak ele alınacak olursa,

4 BİR VAKİT[7] Yusuf babasına şöyle demişti: "Ey babacığım! Ben [rüyamda] onbir yıldız, güneş ve ayı gördüm: benim önümde saygıyla yere kapanmışlardı!" **5** [Yakub,] "Ey oğulcuğum![8] dedi, (Bu) rüyanı kardeşlerine anlatayım deme, yoksa [hasetlerinden] sana karşı bir tuzak hazırlarlar; doğrusu Şeytan insan için apaçık bir düşmandır![9] **6** Çünkü, [rüyanda sana gösterilene bakılacak olursa] demek ki Rabbin seni de seçecek; sana olayların[10]

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي
رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ
لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ
إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ
عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن

yukarıdaki cümle: "hikayelerin/anlatımların en iyisini (yani, aşağıdaki Hz. Yusuf kıssasını) anlatıyoruz sana" ifadesiyle aktarılabilir. Bununla birlikte, Kur'an'ın kendi kendini açıklayan bir metin olduğunu ifade eden sûrenin ilk iki ayetiyle de anlam itibariyle tamamen çakıştığına göre, bizce en doğru aktarım: "Biz onu (Kur'an'ı) en güzel bir üslupla açıklıyoruz" şeklinde olanıdır.

7 *İz* takısı çoğunlukla zamana atıf ifade eder ve çoğu hallerde "iken" şeklinde aktarılır. Bununla birlikte, seyrek de olsa bazan bir pekiştirme edatı olarak okuyucunun/dinleyicinin dikkatini ansızın vuku bulan bir şeye çekmek *(Muğnî, Kâmûs, Tâcu'l-'Arûs)* ya da –Kur'an'da sıkça başvurulduğu gibi– söylemdeki değişmeye uygun bir geçiş sağlayıp sadede dönüldüğünü hatırlatmak için kullanılır: bu gibi durumlarda sözkonusu takının "bir vakit" ya da "imdi" sözcükleriyle aktarılması yerinde olur.

8 Bkz. 11. sûre, 65. not.

9 Elde bulunan Tevrat metnindeki Hz. Yusuf kıssasında olduğu gibi, Kur'an da, Hz. Yakub'un, kardeşlerini onbir yıldızla, babasını-annesini de güneş ve ayla simgeleyen oğlunun rüyasını, o'nun hesabına aydınlık bir gelecek ifade eden anlamıyla yorumlamaktan geri kalmadığını göstermektedir. Ne var ki, Tevrat, sözkonusu rüyanın yakışık almaz bir düşüncenin mahsulü olduğunu açıkça işaret eden babanın oğulu "azarladığı"ndan söz ederken (Tekvîn xxxvii, 10); Kur'an, kendisi de bir peygamber olan Hz. Yakub'un rüyanın peygamberî keyfiyetini ve derin işaretlerini hemen fark ettiğini ortaya koymaktadır.

10 Lafzen, "sözlerin" ya da "haberlerin." Müfessirlerin ekseriyeti, yukarıdaki ifadenin özellikle Hz. Yusuf'a gelecekte verilecek olan rüya yorumlama yeteneğini işaret ettiği görüşündedirler; fakat Râzî, ***hadîs*** (çoğulu ***ehâdîs***) teriminin bu anlam örgüsü içinde ***hâdis*** ("yeni vuku bulan bir şey", yani "bir olay", "hâdise") sözcüğüyle eş anlamlı olduğunu belirtmiştir. Bu görüş, bizce, meseleyi yalnızca rüya yorumuna indirgeyen görüşten daha inandırıcıdır; kaldı ki, Kur'an'da ***te'vîl*** terimi sıkça (örn. 3:7, 10:39 yahut 18:78'de) bir şeyin, bir olayın ya da bir sözün ***dış görünüşünün,*** cereyan tarzının ya da lafzının altındaki "nihaî anlam", "ana fikir" ya da "gerçek anlam" manasına kullanılmaktadır. ***Te'vîl*** teriminden önce ***min*** ("den") edatının kullanılması, bir şeyin ya da olayın ifade ettiği ***tam*** ve ***mut-***

iç yüzünü görüp yorumlamayı öğretecek; ve tıpkı ataların İbrahim ve İshâk'a olan nimetini her bakımdan tam ve yeterli kıldığı gibi sana ve Yakub'un soyuna verdiği nimeti de her bakımdan tam ve yeterli kılacak. Doğrusu, senin Rabbin doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.

7 Gerçek şu ki, Yusuf ve kardeşlerin[in kıssasında] da [hakikati] arayanlar için[11] (çıkarılacak nice) dersler vardır.

8 BİR VAKİT [Yusuf'un kardeşleri kendi aralarında şöyle] konuşuyorlardı: "Sayımız bu kadar çok olduğu[12] halde bile, Yusuf ve kardeşi [Bünyamin] babamızın gözünde daha değerli/daha sevgili; gerçek şu ki, babamız açık bir yanılgı içerisinde!"[13]

9 [İçlerinden biri,] "Yusuf'u öldürün" dedi, "yahut o'nu [uzak] bir yere götürüp bırakın ki böylece babanız sevgi ve alakasıyla yalnızca size kalsın ve siz de bundan sonra [artık tevbe edip] iyi insanlar ol[arak yaşamak için serbest ol]asınız!"[14]

10 Bir diğeri, "Hayır, Yusuf'u öldürmeyin!" diye söze karıştı, "Eğer mutlaka bir şey yapmanız gerekiyorsa, o'nu bir ku-

وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعْقُوبَ
كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ
إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝٦ لَّقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَ
إِخْوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٌ لِّلسَّآئِلِينَ ۝٧ إِذْ قَالُوا۟ لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ
أَحَبُّ إِلَىٰٓ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ ۖ إِنَّ أَبَانَا لَفِى ضَلَٰلٍ
مُّبِينٍ ۝٨ ٱقْتُلُوا۟ يُوسُفَ أَوِ ٱطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ
وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا۟ مِنۢ بَعْدِهِۦ قَوْمًا صَٰلِحِينَ
۝٩ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا۟ يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِى
غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ

---

lak bilginin ancak Allah'a ait olduğuna (karş. 3:7 —"onun nihaî anlamını Allah'tan başka kimse bilmez") ve Allah'ın seçtiği kimseler olarak peygamberlerin bile –ki onlar normal insana bahşedilenden daha geniş bir görüşe/görme yeteneğine (vision) sahiptirler– Allah'ın yarattığı âlemin sırları konusunda ancak ve ancak kısmî bir bilgi ve vukufla donatılmış olduklarına işaret etmektedir.

11 Lafzen, "soranlar/soruşturanlar için."

12 Lafzen, "bir topluluk" ya da "bir grup olduğumuz." Bünyamin Hz. Yusuf'un anne-baba bir yani, öz kardeşi; ötekiler (baba bir, anne ayrı) üvey kardeşleriydiler.

13 Lafzen, "apaçık hata içinde."

14 Bizim burada parantez içindeki –Hz. Yusuf'un kardeşlerinin davranışında yatan ve kendilerince farkında olunmayan istihzayı ifade eden– ilavemiz, klasik müfessirlerden çoğunun üzerinde ittifak ettiği görüşe dayanmaktadır.

yunun dibine atın; (nasıl olsa) o'nu [orada] bir kervan bulup yanına alır."[15]

11 [Bu görüşte birleştiler ve bunun üzerine babalarına,] "Ey babamız!" dediler, "Biz Yusuf'un iyiliğini isteyen kimseler olduğumuz halde, neden o'nun hakkında bize güvenmiyorsun? **12** Bırak o'nu yarın bizimle gelsin, gezip oynasın; o'na göz kulak olacağımızdan en küçük bir şüphen olmasın!"

13 "Doğrusu, o'nu götürmeniz beni kaygılandırıyor" diye karşılık verdi [Yakub], "gözden uzak tuttuğunuz bir anda o'nu kurdun kapmasından korkuyorum!"

14 "Bu kadar insanın arasında, yine de o'nu kurt kapacaksa, o zaman, biz ölmüşüz demektir!" dediler.

15 Ve böylece, o'nu kuyunun dibine atmaya karar verip yanlarında götürürlerken, kendisine "Gün gelecek [senin kim olduğunu] kavrayamayacakları bir anda bu yaptıklarını kendilerine hatırlatacaksın!" diye vahyettik.[16]

16 Ve akşam olunca babalarının karşısına ağlayarak çıkıp geldiler, **17** "Ey babamız!" dediler, "Yarış yapmak için bulunduğumuz yerden (biraz) uzaklaşmış ve Yusuf'u azıklarımızın yanında bırakmıştık... Meğer kurt kapmış o'nu! Ama [biliyoruz ki,] biz böylece doğruyu söylüyor olsak da sen bize inanmayacaksın!" **18** (Böyle diyerek) üzerinde yalancı bir kan lekesi bulunan (Yusuf'un) gömleğini çıkarıp gösterdiler.

يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ ٱلسَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ
فَٰعِلِينَ ﴿١٠﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ
وَإِنَّا لَهُۥ لَنَٰصِحُونَ ﴿١١﴾ أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ
وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّى لَيَحْزُنُنِىٓ أَن تَذْهَبُوا۟ بِهِۦ
وَأَخَافُ أَن يَأْكُلَهُ ٱلذِّئْبُ وَأَنتُمْ عَنْهُ غَٰفِلُونَ
﴿١٣﴾ قَالُوا۟ لَئِنْ أَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّآ إِذًا
لَّخَٰسِرُونَ ﴿١٤﴾ فَلَمَّا ذَهَبُوا۟ بِهِۦ وَأَجْمَعُوٓا۟ أَن يَجْعَلُوهُ
فِى غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ
هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَآءُوٓ أَبَاهُمْ عِشَآءً يَبْكُونَ
﴿١٦﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ
عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ وَمَآ أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا
وَلَوْ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ كَذِبٍ

15 Zımnen, "ve o'nu uzak diyarlara götürür" (karş. önceki ayet). "Kuyu" sözcüğüyle aktardığımız *cübb* terimi, özellikle çölde basit bir biçimde toprakta ya da kayalarda açılan ve taşla örülmeyen kuyular için kullanılır: sözü geçen kuyunun bu tür bir kuyu olması onun, Hz. Yusuf'u gözden saklayacak ya da tırmanıp çıkmasına engel olabilecek kadar derin ama onu boğmaya yetmeyecek kadar suyu az bir kuyu olduğunu düşündürmektedir.

16 Bkz. bu sûrenin 89-90. ayetleri.

[Yakub,] "Yoo!" dedi, "Sizi kendi hayal gücünüz bu kötü oyuna sürükledi![17] Artık [bana düşen] güzelce sabretmektir. Ve bu anlattığınız bahtsızlığa karşı bana dayanma gücü bahşetmesi için kendisine yönelebileceğim (yegane) hâmî Allah'tır."[18]

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ
وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ
فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُ ۖ قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَامٌ ۚ
وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ
بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ
الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِن مِّصْرَ لِامْرَأَتِهِ
أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَن يَنفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۚ

19 VE BİR KERVAN çıkageldi;[19] (kervancılar) sucularını (su kuyusuna) gönderdiler; onlardan biri kovasını kuyuya salıyordu ki [orada Yusuf'u gördü] ve, "Ne kısmet!"[20] diye bağırdı, "Bir oğlan çocuğu bu!"
Ve böylece kervancılar o'nu, satmak niyetiyle yanlarına aldılar. Oysa, Allah yaptıklarını (adım adım izliyor ve) biliyordu.
20 Ve sonunda önemsiz bir paha –sadece birkaç gümüş dirhem– karşılığında o'nu sattılar; o kadar az değer biçmişlerdi o'na.
21 Ve o'nu satın alan Mısırlı adam,[21] karısına, "Ona iyi bak" dedi, "belki bize yararı olur; kaldı ki, evlatlık da edinebiliriz o'nu."

17 Görünüşe bakılırsa Hz. Yakub, bu kurt hikayesine inanmıyor ama, öteki oğullarının Hz. Yusuf'u çekemediklerinin farkında olduğu için, onların kendilerinin Hz. Yusuf'a ciddî bir kötülük yaptıklarını derhal seziyor. Bununla birlikte, Hz. Yakub'un sûrenin 83. ayetindeki umutlu ifadesinden de anlaşılacağı gibi, Hz. Yusuf'un gerçekten öldüğüne de tam olarak inanmış değildir.

18 Lafzen, "sizin bu anlattıklarınıza karşı yardım için kendisine yönelinecek (hâmî) Allah'tır."

19 Kitâb-ı Mukaddes'e göre (Tekvîn xxxvii, 25) sözü geçen kervancılar İsmailoğullarındandı —yani, "Gilead'dan gelip baharat, pelesenk ve mür yüklü develeriyle Mısır'a giden" Araplar. (Gilead, Ürdün'ün doğu bölgesi için Kitâb-ı Mukaddes'te kullanılan isimdir).

20 Lafzen, "Ne güzel haber!"

21 Kur'an bu kişinin adından ve konumundan söz etmiyor; ama sûrenin devamında (30. ayette) kendisinden *'azîz* ("büyük [ya da "saygın/güçlü] kimse") olarak söz edilmesi ilgili kişinin yüksek dereceden bir görevli ya da bir soylu olduğunu göstermektedir.

Böylece, Yusuf'a o ülkede iyi bir yer sağladık; [bunu yaptık] ki, o'na olayların iç yüzüne, gerçek anlamına dair bir kavrayış öğretelim.[22] İşte, Allah edip eylediği işlerde böyle galiptir; ne var ki, insanların çoğu bunu bilmez.

22 Derken, ergenlik çağını aştığı zaman [eğriyi doğruyu ayırmaya yetecek] keskin bir muhakeme gücü ve [derin] bir kavrayış yeteneği bahşettik o'na: iyilik yapanları Biz işte böyle ödüllendiririz.

23 Ve [olacak bu ya,] barındığı evin kadını [kendini o'na karşı duyduğu arzuya kaptırıp] o'nun gönlünü çelmek istiyordu; ve (bu niyetle bir gün) kapıları sımsıkı kapatıp o'na: "Haydi, gelsene!" dedi. [Ama Yusuf,] "(Böyle bir şey yapmaktan) Allah'a sığınırım!" diye karşılık verdi, "Hem, efendim [bu evde] bana iyi baktı! Doğrusu, zalimler asla güvenliğe, esenliğe erişemezler!"

24 Gerçek şu ki, kadın o'na karşı arzu doluydu; o da kadını arzuluyordu; öyle ki, [bu ayartma karşısında] eğer Rabbinin burhanı o'nun içine doğmamış olsaydı [bu arzuya yenilivereceketi];[23] İşte bu, her türlü kötülüğü, çirkin ve taşkın halleri o'ndan uzak tutmak istediğimiz için böyle oldu, çünkü o gerçekten Bi-

وَكَذَٰلِكَ
مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ
الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا
وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي
هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ
هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ۖ
إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ ۖ وَهَمَّ بِهَا
لَوْلَا أَن رَّأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ
وَالْفَحْشَاءَ ۚ

22 Bkz. yukarıda 10. not.

23 Parantez içinde verilen ilave, Zemahşerî'ye göre ayette kapalı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, bu ayetle ilgili yorumunda Zemahşerî, iffetli, erdemli olmanın gerçek anlamının, insanın içinde kötü arzuların hiç uyanmaması değil, fakat bu arzulara karşı yenik düşmemesinden ibaret olduğunu belirtmektedir. Karş. Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre'ye dayanarak kaydettikleri ünlü Hadis: "Yüceler yücesi Allah şöyle buyurur: Bir kulum iyi bir iş yapmayı [sadece] arzu etse, Ben bu [arzuyu] iyi bir amel olarak değerlendiririm; eğer bu arzusunu yerine getirirse, onu on katıyla değerlendiririm; eğer kötü bir iş yapmayı arzu eder ama bunu yapmazsa, bundan Benim rızam için [yani, ahlakî kaygılar sonucu —ki, yukarıdaki ayette bu "Rabbinin burhanı" ifadesiyle dile getirilmiştir] kaçındığını görerek, bunu da iyi bir iş olarak değerlendiririm."

zim (seçilmiş) kullarımızdan biriydi.[24]

25 (Derken,) bunların her ikisi kapıya koştular; kadın arkadan [asılıp] o'nun gömleğini yırttı; ve [o an] kapıda kadının efendisini karşılarında buldular!

Kadın, "Karın için kötülük düşünen birinin cezası, hapisten ya da en ağır ceza (neyse, on)dan başka ne olabilir?" diye üste çıktı.

26 [Yusuf,] "Benim gönlümü çelmek isteyen asıl o!" diye (kendini savundu).

O an kadının yakınlarından duruma tanık olan biri, "Eğer gömleği önden yırtılmışsa," diyerek görüşünü bildirdi, "kadın doğru, beriki yalan söylüyor demektir; **27** yok, eğer gömleği sırtından yırtılmışsa, o zaman kadın yalan, beriki doğru söylüyor demektir."[25]

28 Böylece [kadının kocası Yusuf'un] gömleğinin sırtından yırtılmış olduğunu görünce, "Belli ki, bu (yine) sizin oyunlarınızdan biri, ey kadınlar taifesi! Doğrusu, sizin oyunlarınız/tuzaklarınız korkunçtur! **29** Yusuf! Sen bu olayın üstünde durma![26] Ve (kadın!) sen de işlediğin günahtan ötürü bağışlanma dile, çünkü sen gerçekten hatası (büyük) olan birisin!"

30 VE ŞEHİRDE kadınlar [birbirleriyle], "Falan kişizadenin karısı genç kölesinin

إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَٱسْتَبَقَا
ٱلْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا
ٱلْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن
يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِىَ رَٰوَدَتْنِى عَن نَّفْسِى
وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَآ إِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن
قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ
قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾
فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُۥ مِن كَيْدِكُنَّ
كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا وَ
ٱسْتَغْفِرِى لِذَنۢبِكِ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ ٱلْخَاطِـِٔينَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ
نِسْوَةٌ فِى ٱلْمَدِينَةِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ تُرَٰوِدُ فَتَىٰهَا عَن نَّفْسِهِۦ

24 Lafzen, "Bizim içtenlik sahibi seçkin kullarımızdan biriydi."

25 Lafzen, "onun ev halkından orada hazır olan biri *(şâhid)* tanıklık yaptı" —yani, ayette belirtildiği biçimde bir araştırma önerdi. Kıssanın bu kısmında da Kur'an, Tevrat'taki anlatımdan ayrılmaktadır; çünkü Tevrat'a bakılırsa (Tekvîn xxxix, 19-20) kadının kocası asılsız suçlamaya hemen inanır ve Hz. Yusuf'u hapse atar; bu sûrenin 26-34. ayetlerinde anlatılanlar Tevrat'taki hikayede gözükmemektedir.

26 Lafzen, "Bu (olayın) üstünde durma/bu olaya sırt çevir." Hemen bütün müfessirlere göre bu ifade: "bu olaydan kimseye bahsetme!" anlamına gelmektedir; bu da kocanın duruma göz yumup unutmaya hazır olduğunu gösteriyor.

gönlünü çelmeye kalkmış!" diye dedikodu etmeye başladılar, "Tutkudan yüreği paralanmış kadının; doğrusu, açıkça yoldan çıkmış biri olarak görüyoruz onu!"[27]

31 Kadınların bu kötü konuşmaları kulağına değince, kişizadenin karısı, onları davet edip kendileri için mükellef bir ziyafet hazırladı,[28] ve her birinin eline bir bıçak tutuşturdu. Sonra [Yusuf'a], "Çık [şimdi] onların karşısına!" dedi.

Kadınlar o'nu görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar[29] ve şaşkınlıklarından ellerini kestiler: "Aman Allahım!" dediler, "Bu ölümlü biri olamaz; olsa olsa gözde bir melek bu!"

32 [Kişizadenin karısı,] "İşte hakkında beni kınayıp yerdiğiniz kimse bu!" dedi, "Evet, gerçekten de o'nun gönlünü çelmek istedim, ama o kendini (bundan) sakındı. Ne var ki eğer bundan sonra da istediğim şeyi yapmazsa mutlaka hapsedilecek ve kendini aşağılanmış kimselerin arasında bulacak!"[30]

33 [Yusuf,] "Ey Rabbim!" dedi, "Benim için hapis, bu kadınların isteklerine boyun eğmekten daha iyidir. Çünkü, Sen onların oyunlarını-tuzaklarını benden uzak tutmazsan, ben o zaman onların ayartmalarına kapılır[31] ve [doğru nedir, eğri nedir] seçemeyen şaşkın kimselerden olurum."

قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا
سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ
مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ
اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ
وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾
قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُّهُ
عَن نَّفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ
وَلَيَكُونًا مِّنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ
إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ
أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾

---

27 Lafzen, "doğrusu biz onu apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz."

28 *Müttekâ* ifadesi —lafzen, "[yerken] yan gelip yaslanılan yer", "yastıklı peyke" — "mükellef bir ziyafet" anlamına mecaz olarak kullanılıyor.

29 Lafzen, "o'nu [güzellikte] çok büyük/çok üstün buldular."

30 Lafzen, "aşağılanmış/hor görülmüş kimselerden olacak."

31 Lafzen, "onlara meyleder"; unutulmamalıdır ki, *sabâ* fiili hem meyil, hem arzu ve özlem, hem de tensel düşkünlük anlamlarının üçünü birden ifade etmektedir (karş. Lane IV, 1649). Yukarıdaki çeviride sözcüğün bu anlam çeşitliliği ya da genişliği gözönünde bulundurulmuştur.

34 Ve Rabbi o'nun bu duasını olumlayıp o'nu o kadınların tuzaklarına karşı koru-du:[32] çünkü O gerçekten her şeyi işiten, her şeyi olduğu gibi bilendir. **35** Sonra, o kişizade ve ev halkı bütün delilleri[n Yusuf'un lehinde olduğunu] gördükten sonra bile[33] o'nu bir süre için hapsetmeyi uygun gördüler.[34]

36 ONUNLA beraber iki genç daha girmişti hapse.[35]
İşte (bir gün) bu iki gençten biri, "Rüyamda kendimi şaraplık üzüm sıkarken gördüm" dedi.
Öteki, "Ben de kendimi başımın üzerinde ekmek taşıyor gördüm, öyle ki kuşlar ondan (koparıp koparıp) yiyorlardı."
[Bu iki genç,] [Yusuf'tan,] "Bu (rüyaların) gerçek anlamını haber ver bize!" diye rica ettiler, "Çünkü, görüyoruz ki, sen, [rüyaların nasıl yorumlanacağını] iyi [bilen] kimselerdensin."[36]
37 [Yusuf,] "Daha yiyeceğiniz günlük azığınız önünüze konmadan rüyalarınızın gerçek anlamını[37] size haber verece-

فَاسْتَجَابَ لَهُ
رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّن بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ
حَتَّىٰ حِينٍ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَا
إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ
فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ ۖ إِنَّا
نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ
إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ۚ ذَٰلِكُمَا

---

32 Lafzen, "onların tuzaklarını/düzenlerini ondan uzaklaştırdı."

33 Lafzen, "onlara öyle geldi ki."

34 Kur'an'a göre Hz. Yusuf, efendisi kendisini suçlu bulduğu için değil, fakat "yularını kadının eline bir binek devesi misali teslim etmiş" olduğundan (Zemahşerî) karısına karşı uysal ve zayıf davranan efendisinin kişilik zaafının kurbanı olarak hapse atılmıştır.

35 Lafzen, "o'nunla hapse giren." Tevrat'taki anlatıma göre (ki bu noktada Kur'an'la bir uyuşmazlık sözkonusu değildir) bu mahpuslardan biri Kral'ın sâkîsi, biri de fırıncısıydı; her ikisi de kesinleşmemiş suçlardan ötürü hapisteydiler.

36 *Muhsinîn* ifadesine yukarıdaki anlam örgüsü içinde Beğavî, Zemahşerî ve Beydâvî tarafından verilen anlam budur. İsmi geçen müfessirlere göre *ahsene* fiili "iyi oldu" ya da "iyilikte bulundu" şeklindeki birincil anlamına ilaveten, "[bir şeyi] bildi" ya da "[bir şeyi] iyi bildi" anlamında mecaz olarak da kullanılır. Bu itibarla, Kur'an bu ayetle sanki Hz. Yusuf'un hikmet sahibi güvenilir bir rüya yorumcusu olarak saldığı ünün kendisinden önce hapishaneye vardığını îma eder gibidir.

37 Lafzen, "onların altında yatan anlamı."

ğim, [ki başınıza gelecek olanı] vuku bulmadan önce [bilesiniz]; çünkü bu bana Rabbimin öğrettiği şeylerdendir.
(Önce) bilin ki, ben, Allah'a inanmayan,[38] ve ahiret gerçeğini tanımaktan ısrarla kaçınan bir toplumun izlediği yolu terk ettim; **38** ve atalarım İbrahim, İshâk ve Yakub'un yolunu tuttum. (Çünkü) tanrısal nitelikleri Allah'tan başka herhangi bir varlığa yakıştırmak bizlere yakışmaz: Allah'ın bize ve bütün insanlığa bahşettiği lütfun bir [sonucudur] bu,[39] ama insanların çoğu bu (lütfun) değerini bilmez.
39 Ey mahpus arkadaşlarım! Hangisi daha makuldür:[40] birbirinden ayrı pek çok rab[bın varlığına inanmak] mı, yoksa bütün varlıklara egemen bir tek Allah[a inanmak] mı?[41]
40 Allah'ı bırakıp tapındığınız her şey gerçekte sizin ve atalarınızın kendi muhayyilenizden çıkardığınız [anlamsız] isimlerden[42] öteye geçmemektedir; çün-

مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّيٓ إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم
بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱتَّبَعْتُ مِلَّةَ ءَابَآءِىٓ إِبْرَٰهِيمَ
وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشْرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ
ذَٰلِكَ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ
ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَٰصَٰحِبَىِ ٱلسِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ
مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ
مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّا

38 Hz. Yusuf, kendisine gösterilen yakınlığı, mahpus arkadaşlarına doğru yolu, gerçek dini açıklamak, tebliğ etmek için bir fırsat olarak değerlendirmek ister. Onlara rüyalarını yorumlayacağı konusunda olumlu bir tavır gösterirken, önce, tevhid inancına dair bilinmesi, farkında olunması gereken gerçeklere kulak vermelerini ister onlardan.

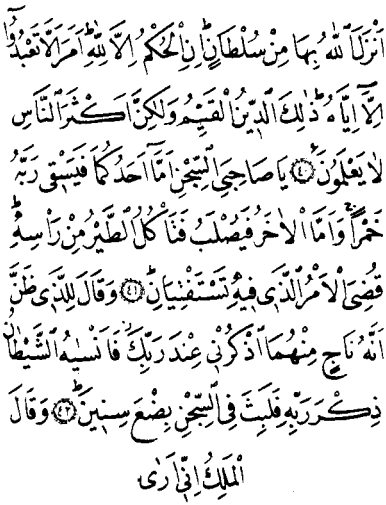
39 Allah mutlak kudret sahibi, mutlak olarak kendine yeterli bir varlık olduğuna göre, insanın, O'ndan başka kimseyi tanrı olarak görmemesi yolunda uyarılması elbette ki Allah'ın kendi ihtiyacı, kendi çıkarı için değildir; böyle bir günahın mutlak olarak mahkum edilmiş olması, sadece ve sadece yine *insanın* kendi yararı, kendi selameti içindir. Çünkü böyle bir günahtan kaçınması, insanı bâtıl inançlara karşı özgür ve uyanık tutacak ve böylece akıl ve bilinç sahibi bir varlık olarak onurunu korumasına, onurunu yüksekte tutmasına yarayacaktır.

40 Lafzen, "daha iyi." Yani, "aklın, sağduyunun gösterdiği yola daha uygun" anlamında.

41 *Müteferrikûn* terimi hem çokluk, hem de farklılık bildirir; bu anlam örgüsü içinde nitelik, işlev ve seviye farklılığı anlamınadır.

42 Lafzen, "sizin isimlendirdiğiniz isimler" —yani, "sizin kendi muhayyilenizin mahsulü birtakım isimler."

kü bunlar hakkında hiçbir kanıt indirmemiştir Allah. [Neyin doğru, neyin eğri olduğu konusunda] hüküm yalnızca Allah'a aittir. Ve O da kendisinden başkasına kulluk etmemenizi buyuruyor. İşte dosdoğru olan [tek] din budur; ama insanların çoğu bunu bilmez.[43]

41 [İmdi,] ey mahpus arkadaşlarım, [rüyalarınızın yorumuna gelince,] biriniz efendisine [Kral'a] içki sofrasında [tekrar] sâkîlik yapacak; ve diğerinize gelince, o da asılacak; ve kuşlar onun başını didikleyecek. [Ama geleceğiniz ne olursa olsun,] benden yorumlamamı istediğiniz şey [Allah tarafından] karara bağlanmış bulunuyor."

42 Ve [bunun üzerine Yusuf,] iki mahpustan kurtulacağını düşündüğü kimseye, "[Buradan çıktığın zaman] efendine benden söz et!" dedi.

Ne var ki Şeytan berikine efendisine [Yusuf'tan] söz etmeyi unutturdu. Ve Yusuf bu yüzden hapiste birkaç yıl [daha] kaldı.

43 VE [bir gün] Kral,[44] "Rüyamda" dedi,

43 Karş. 30:30'un son cümlesi.

44 Burada sözü geçen Kral, öyle görünüyor ki, Sina Yarımadası yoluyla doğudan gelip Mısır'ı istila ettikten sonra ülkede M.Ö. 1700'den 1580'e kadar hüküm süren altı Hiksos kralından biri. Yabancı bir kavimden olduğunda şüphe bulunmayan bu hanedanın ismi eski Mısır dilinde *hik şasu* ya da *heku şoswet* sözünden türemiştir ki bunun anlamı: "göçebe ülkelerin hükümdarları" yahut geç dönem Mısır tarihçilerinden Manetho'ya göre "çoban krallar" demektir ki bütün bunlar da onların, Mısır'ın istilasından önce Suriye'de yerleşik hayat tarzını benimsemeye başlamış olmakla birlikte göçebe hayat tarzından çok şeyler taşıyan Araplar olduklarını göstermektedir. Bu, kıssada sözü geçen kralın İbranî kavminden olan Hz. Yusuf'a duyduğu güven ve yakınlığı ve ayrıca sonrakinin ailesinin bilahare Mısır'a yerleşmesini (ve böylece zaman içinde İsrail ulusunun teşekkülünü) kısmen açıklamaktadır. Çünkü hatırlanmalıdır ki İbranîler de birkaç yüzyıl önce Arabistan Yarımadası'ndan Mezopotamya'ya, sonra Suriye'ye göç eden bedevî kabilelerden birinin soyundan gelmektedirler (karş. 7. sûre, 48. not); ayrıca Hiksos dili, kendisi de nihayet eski Arap lehçelerinden biri olan İbraniceye çok yakın bir dil olsa gerektir.

"yedi çelimsiz ineğin yediği yedi semiz inek, yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak gördüm. Ey soylular! Eğer rüya yorumlamasını biliyorsanız bu rüyamı bana yorumlayın bakalım!"

44 "Anlaşılması zor, karmaşık rüyalardan biri bu"[45] dediler, "hem, rüyaların işaret ettiği gerçek anlama dair derin ve sağlam bir bilgiden de biz yoksunuz."

45 İşte ancak o zaman, aradan geçen bunca vakitten[46] sonra, hapisten kurtulan o iki kişiden biri [Yusuf'u] hatırladı ve: "Bu (rüyanın) işaret ettiği gerçek anlamı ben öğrenip ulaştırabilirim size" dedi, "ama bunun için gitmeme izin verin."[47]

46 [Ve böylece Yusuf'u hapishanede görmeye gitti ve o'na,] "Ey Yusuf, ey özüsözü doğru adam!" dedi, "[Rüyada görülen] yedi çelimsiz ineğin yediği yedi semiz inek ve yedi yeşil başakla (yedi) kurumuş başak ne anlama gelir, bunu bana yorumla ki [senin açıklamanla saraydaki] insanların yanına döneyim ve onlar da [böylece senin nasıl biri olduğunu] öğrensinler!"

47 [Yusuf şöyle] cevapladı: "Yedi yıl boyunca her zamanki gibi ekip biçin ama hasad ettiğiniz ekini, yemek için ayıracağınız az bir miktar dışında, öylece başağında bırakın; **48** çünkü, [yedi yıl sürecek olan] bu [bolluk zamanı]ndan sonra yedi yıllık bir kıtlık dönemi gelecek ve sizin bu dönem için hazırladığınız her şeyi, sakladığınız az bir miktarın dışında, silip süpürecek. **49** Ve bundan sonra,

سَبْعَ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلْمَلَأُ أَفْتُونِى فِى رُءْيَٰىَ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ
﴿٤٣﴾ قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ
بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ
أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا
ٱلصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّىٓ
أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ
سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِى سُنۢبُلِهِۦٓ
إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ
سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا

45 Lafzen, "rüyalar karmaşası *(edğâs)*."

46 Hemen bütün müfessirlere göre buradaki *ümmet* sözcüğü "bir süre" ya da "uzunca bir zaman aralığı" anlamına gelmektedir.

47 Açıktır ki burada sâkî, tek başına Kral'a değil, onunla beraber olan bir topluluğa hitab ediyor; çoğul "siz" ifadesi bunun içindir.

halkın bütün bu kıtlıktan, darlıktan kurtulacağı bir yıl olacak,[48] ve o yıl insanlar [eskiden olduğu gibi bol bol zeytin ve üzüm] sıkacaklar."

50 Ve [Yusuf'un yorumu kendisine ulaşır ulaşmaz] Kral, "Onu bana getirin!" dedi.

Ama [Kral'ın] elçisi kendisine geldiğinde [Yusuf] dedi ki: "Efendine git ve ondan [önce] ellerini kesen kadınlar hakkındaki gerçeği [ortaya çıkarmasını] iste; çünkü, Rabbim onların oyunlarını/tuzaklarını bütün gerçeğiyle bilmektedir!"

51 [Bunun üzerine Kral o kadınları çağırtıp kendilerine,] "Yusuf'un gönlünü çelmek isterken ne sağlayacağınızı umuyordunuz?"[49] diye sordu.

Kadınlar, "Allah korusun, biz o'ndan en küçük bir kötülük görmedik!" dediler.

[Ve] Yusuf'un ilk efendisinin hanımı,[50] "Artık gerçek ortaya çıktı!" diye atıldı, "Onun gönlünü çelmek isteyen bendim; o ise hep özü-sözü doğru olan kimselerdendi!"

52 [Yusuf olup biteni öğrendiğinde,[51]

تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ
النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ
فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ
النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ
عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ
عَنْ نَفْسِهِ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ ۚ قَالَتِ
امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ
نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي

48 Yahut: "yağmurun bolca yağacağı." Çeviride tercih edilecek anlam, *yuğâs* fiil formunun *ğays* ("yağmak/yağmur") masdarıyla mı, yoksa *ğavs* ("darlıktan kurtulma") masdarıyla mı irtibatlandırılacağına bağlıdır. Mısır'da mahsulün durumu bütünüyle Nil'in yıllık taşmalarına bağlı ise de, nehirdeki su seviyesi yine de nehrin yukarı havzasına düşen yağmur miktarına bağlıdır.

49 Belli ki, Kral bu sözlerle, olayda Hz. Yusuf'un kışkırtıcı ya da cesaret verici bir davranışının görülüp görülmediğini, yani gerçekten suçsuz olup olmadığını ortaya çıkarmak istiyor. *Hatb* ismi "varmak istenilen/peşine düşülen ya da elde edilmeye çalışılan şey" demektir. Bu itibarla, *mâ hatbukunne* ifadesini (lafzen, "[gerçek] amacınız neydi?") yukarıdaki gibi aktarmayı uygun bulduk.

50 Lafzen, "*'azîzin* (kişizadenin) hanımı."

51 Bazı müfessirler (örn. İbni Kesîr ve modernlerden Reşid Rıza —*Menâr* XII, 323 vd.) bu ve bundan sonraki ayetin kişizadenin hanımına ait itirafların bir devamı olduğu görüşündedirler; fakat, Taberî, Beğavî ve Zemahşerî de dahil klasik müfessirlerin büyük çoğunluğu buradan sonraki konuşmayı tereddüt etmeden –ki bizce de doğrusu budur– Hz. Yusuf'a izafe etmektedirler: ayetin başındaki ilavemiz de bu hususu belirtmeye matuftur.

"Amacım [eski efendimin,] arkasında[52] kendisine ihanet etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hazırladığı tuzakları asla başarıya ulaştırmadığını bilmesini sağlamaktı" dedi, **53** "yine de ben kendimi bütünüyle temize çıkarmaya çalışmıyorum; çünkü Rabbimin acıyıp esirgediği[53] kimseler hariç, insanın kendi benliği [de onu] kötülüğe sürükle(yebili)r;[54] gerçekten de benim Rabbim çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır!"

54 Ve Kral, "Onu bana getirin" dedi, "ki, kendime dost edineyim."

Ve o'nunla konuşunca, [Kral,] "Bundan böyle yanımızda kendisine güven duyulan biri olarak" dedi, "yüksek bir yerin olacaktır!"

55 [Yusuf,] "Beni ülkenin hazineleri üzerinde görevlendir(in)" dedi, "güvenilir, bilgili bir gözcü, bir koruyucu olacağımdan emin olabilirsin(iz)."[55]

56 İşte böyle emin bir yer sağladık Yusuf'a (o) ülkede; öyle ki, dilediği yerde

لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ

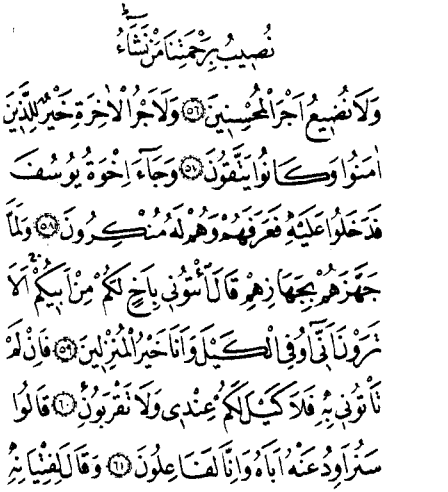
52 Lafzen, "onun yokluğunda" ya da "ondan gizli" *(bi'l-ğayb)*.

53 Lafzen, "Rabbimin acıdığı/merhamet ettiği ...." Müfessirlerin çoğuna göre buradaki *mâ* zamiri kişilere, *insanlara* ("ki o" ya da "ki onlar") râcidir.

54 Lafzen, "kötü olanı emretmeye alışıktır/yatkındır." —yani, çoğu zaman akıl ve sağduyunun ahlaken iyi ve olumlu bulmadığı yöne sürükleyen güdülerle doludur. Bu ifade, 24. ayetteki "kadın ona karşı arzu doluydu, o da kadını arzuluyordu; öyle ki, [bu ayartma karşısında] eğer Rabbinin burhanı içine doğmasaydı [bu arzuya yenilivereceketi]" *ifadesine ve ayrıca* 33. ayette geçen "Sen onların tuzaklarını benden uzak tutmasan, ben onların ayartmalarına kapılırdım" şeklindeki Hz. Yusuf'un duasına açık bir atıf taşımaktadır. (Bkz. ayrıca yukarıda 23. not). Hz. Yusuf'un insan yapısındaki bu zayıflığı dile getiren sözleri, bizzat bu zayıflığı yenmesini bilmiş birinin tevazuunu yansıtan yüce gönüllüce sözlerdir; çünkü ayetin devamı göstermektedir ki, Hz. Yusuf ahlakî zaferini kendisine değil, sadece Allah'ın lütuf ve merhametine bağlamaktadır.

55 Bu talebiyle Hz. Yusuf'un, yedi yıl sonra baş göstereceğini bildiği kıtlık dönemi için yapmayı düşündüğü erzak stokunu kasdettiği anlaşılıyor. Sonraki ayetler bu talebinin kabul edildiğini ve o'nun da üstlendiği görevi liyakatle yerine getirdiğini gösterecektir.

konaklayabilir/dilediği şeyi yapabilirdi. Biz rahmetimizi dilediğimize nasip ederiz, ama iyilik yapanların hak ettiği karşılığı vermekten de geri durmayız.[56] **57** Ama imana erişenlerin ve Bize karşı sorumluluk bilinci taşıyanların gözünde ahiret mükâfaatı [bu dünyada elde edilebilecek karşılıklardan] daha değerli/daha yararlıdır.[57]

58 [YILLAR SONRA] Yusuf'un kardeşleri [Mısır'a] geldiler[58] ve o'nun huzuruna çıktılar; o hemen tanıdı onları; ama berikiler o'nu tanımadılar.

59 Ve onların yüklerini yüklettikten sonra, kendilerine: "[Bir dahaki gelişinizde] o baba-bir kardeşinizi de[59] getirin bana. Görmüyor musunuz, tartıyı tam tuttum ve (size karşı) son derece iyi bir konukseverlik gösterdim. **60** Ama eğer kardeşinizi bana getirmezseniz o zaman benden ne bir ölçek olsun [zahire] bekleyin, ne de yanıma yaklaşın!"

61 "Onu getirmek için babasını razı etmeye çalışacağız," diye karşılık verdiler, "ve herhalde, bunu ne yapıp yapıp başaracağız!"

62 [Bu arada Yusuf] hizmetçilerine, "On-

---

56 Yani, bazan bu dünyada, ama ayetin devamından anlaşıldığı gibi, öte dünyada mutlak sûrette.

57 Lafzen, "imana erişenler için ..."

58 Yani, Hz. Yusuf'un yedi yıllık bolluk döneminde doldurduğu zahire ambarından zahire satın almak için geldiler; çünkü o'nun önceden haber verdiği kıtlıktan-kuraklıktan Mısır'a komşu ülkeler de etkilenmişlerdi; ama bunun için yalnız Mısır'ın ihtiyat stokları vardı ve bunların dağıtımına da bizzat Hz. Yusuf nezaret ediyordu (karş. Tekvîn xli, 54-57).

59 Lafzen, "babanız tarafından bir kardeşinizi" —yani, Hz. Yusuf'un öz kardeşi Bünyamin'i (ki bu ikisinin annesi Hz. Yakub'un en sevdiği karısı Raşel idi; öteki on kardeş Hz. Yusuf'un baba-bir, anne-ayrı kardeşleridir). Hz. Yakub'un en küçük oğlu Bünyamin Mısır'a yapılan bu ilk sefere katılmamıştı; fakat öyle anlaşılıyor ki, Hz. Yusuf'la görüşmelerinde kardeşleri ondan bahsetmişlerdi.

ların bedel olarak getirdiklerini[60] de denklerine yerleştirin ki, evlerine vardıklarında bunu fark eder de belki daha istekli olarak dönerler"[61] dedi.

63 Ve böylece babalarının yanına döndüklerinde, [Yusuf'un kardeşleri,] "Ey babamız!" dediler, "[Bünyamin'i yanımızda götürmedikçe] artık bize bir ölçek bile zahire[62] verilmeyecek; bunun için kardeşimizi bizimle gönder ki (bize yetecek) tartıda [zahire] alabilelim; bu arada onu elbette koruyup gözeteceğiz!"

64 [Yakub:] "Daha önce kardeşinizi nasıl size emanet ettiysem onu da aynı şekilde[63] size emanet edeyim, öyle mi? Oysa, Allah koruyup gözetici olarak [sizden] elbette daha iyi/daha üstündür; çünkü O acıyıp esirgeyenlerin en üstünü, en yücesidir!"

65 Ve neden sonra, denkleri çözdüklerinde, (takas için götürdükleri) malların kendilerine iade edilmiş olduğunu gördüler; "Ey babamız!" dediler, "Başka ne isteyebiliriz? İşte kendi mallarımız, olduğu gibi bize bırakılmış! [Eğer Bünyamin'in bizimle gelmesine izin verirsen] (bu mallarla) ailemize [yeniden] erzak getirebilir, kardeşimizi de [iyi] koruyup gözetir ve (böylece) bir deve yükü zahire fazladan elde etmiş oluruz.[64] Zaten bu [ilk seferde getirdiğimiz] tartıca pek az sayılır."

اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا
انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ
أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا
أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ
إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا
وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا
بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَٰذِهِ
بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَ
نَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

60 Yani, tahılla takas etmek üzere getirdikleri şeyler (İbni Kesîr): o dönemlerde mübadele ya da takasın genel bir alış veriş tarzı olduğu düşünülürse bu açıklama son derece yerindedir.

61 Lafzen, "belki ailelerinin yanına vardıklarında onları fark ederler de dönerler."

62 Lafzen, "[zahire] ölçüsü/tartısı"; bu ifade Hz. Yusuf'un 60. ayette geçen sözlerine telmîhen kullanılıyor.

63 Lafzen, "onu da ancak öyle/o şekilde ..."

64 Öyle görünüyor ki Hz. Yusuf, dışarıdan zahire almaya gelenlere kişi başına bir deve yükü zahire veriyor.

66 [Yakub,] "Hepiniz [ölümle] kuşatılıp kıstırılmadıkça" dedi, "onu bana geri getireceğinize dair bana Allah huzurunda yeminle söz verinceye kadar onu sizinle göndermeyeceğim!"
Ve yeminle söz verdiklerinde de, "(Bu) konuştuklarımıza Allah şahittir!" dedi.
67 Ve "Ey oğullarım!" diye ekledi, "[Şehre] hepiniz tek bir kapıdan girmeyin; her biriniz ayrı ayrı kapılardan girin.[65] Bununla beraber [eğer başınıza yine de bir hal gelirse, bilin ki] Allah'a karşı sizin için elimden bir şey gelmez: çünkü hüküm yalnızca Allah'a aittir. Ben O'na güven duyuyorum. Ve [O'nun varlığına] güvenenler de yalnızca O'na güven duysunlar!"
68 Ama onlar [Yusuf'un bulunduğu şehre] her ne kadar babalarının talimatına uygun olarak girdilerse de,[66] bunun Allah'ın takdirine karşı onlara bir yararı olmadı;[67] yalnızca, Yakub'un, [oğullarını korumak yönünde] duyduğu arzunun bir ifadesiydi bu.[68] Çünkü, o kendisine öğ-

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ
مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِۦٓ إِلَّآ أَن
يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّآ ءَاتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ
وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا۟ مِنۢ بَابٍ وَٰحِدٍ
وَٱدْخُلُوا۟ مِنْ أَبْوَٰبٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَآ أُغْنِى عَنكُم
مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۖ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ
وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا۟
مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم ۖ مَّا كَانَ يُغْنِى عَنْهُم مِّنَ ٱللَّهِ
مِن شَىْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَىٰهَا ۚ وَإِنَّهُۥ

65 Muhtemelen, yabancı bir ülkede gereksiz yere dikkatleri üzerlerine çekmemek ve böylece beklenmedik entrikalara kurban olmamak için. Bu konuda bkz. aşağıda 68. not.

66 Lafzen, "...diği zaman"/"iken."

67 Sonraki ayetlerin de göstereceği gibi, hem onların hem de babalarının, bu serüvenleri mutlu bir sona ulaşıncaya kadar bir hayli kaygı ve sıkıntı çekmeleri gerekecek.

68 Lafzen, "bu [talimat] aslında, Hz. Yakub'un gönlünden *(nefs)* geçirip de dile getirmek zorunda hissettiği bir dilekten, bir temenniden başka bir şey değildi." Bir başka deyişle, Hz. Yakub oğullarına bu öğüdü verirken yalnızca insan yapısından gelen tabii bir eğilime uyarak davranıyor; yoksa, haricî bir tedbirin başlarına gelmesi mukadder bir vakayı önleyebileceğini düşündüğü için değil; çünkü, kendisinin de ifade ettiği gibi: "[olacak olan hakkında] hüküm yalnızca Allah'a aittir." İslam'ın temel ilkelerinden ya da öğretilerinden biri olan, insanın Allah'a olan bağımlılığı fikrindeki bu ısrar, Hz. Yakub'un (belki tek başına ele alındığı zaman, kıssanın temel tezine aykırı gibi görünen) sözü geçen öğüdünün Kur'ânî anlatımda niçin yer aldığını da açıklamaktadır.

rettiklerimiz sayesinde, [her zaman Allah'ın hükmünün geçerli olduğuna dair] yeterli bir bilgiye sahipti;[69] ama insanların çoğu (bunu böyle) bilmezler.

لَذُوْ عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنٰهُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوْا عَلٰى يُوْسُفَ اٰوٰٓى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّيْٓ أَنَا أَخُوْكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِيْ رَحْلِ أَخِيْهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيْرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُوْنَ ﴿٧٠﴾

69 VE YUSUF'un yanına vardıklarında, [Yusuf] kardeşi [Bünyamin]i bağrına bastı ve ona [gizlice], "Ben senin kardeşinim, artık onların geçmişte yaptıklarına üzülme!"[70] dedi. **70** Ve [sonra] onların yüklerini yükletirken [Kral'ın] su kabını (küçük) kardeşinin denkleri arasına koydurttu. Ve [böylece onlar, bundan habersiz, şehirden ayrılırken] bir çığırtkan:[71] "Ey kervancılar!" diye bağırdı, "Meğer ne hırsızlarmışsınız siz!"[72]

---

69 Bu parantez içi ilave, Zemahşerî'nin Hz. Yakub'un "yeterli bir bilgiye sahip olması"na ilişkin tefsirine dayanıyor.

70 Böylece, Tevrat'taki anlatımın tersine, Kur'an'da Hz. Yusuf'un kendini öteki kardeşlerine tanıtmadan çok önce Bünyamin'e kim olduğunu açmış olduğu ifade ediliyor. "Onların geçmişte yaptıkları" ifadesi, büyük kardeşlerin bir vakitler Hz. Yusuf'a yaptıkları kötülükleri îma etmektedir; Hz. Yusuf'un bunlardan Bünyamin'e bahsettiği anlaşılıyor.

71 Lafzen, "duyurucu" *(müezzin)* —*ezzene* ("duyurdu", "bağırdı" ya da "ilan etti") fiilinden türemiş bir isim.

72 Râzî, bu ayeti tefsir ederken şöyle diyor: "Kur'an'da hiçbir yerde Mısırlı görevlilerin ya da hizmetçilerin böyle bir suçlamayı Hz. Yusuf'un emrine dayanarak yaptıkları ifade edilmemektedir; onların bu suçlamayı kendiliklerinden yapmış olması olayların zahirî gidişine daha uygundur *(el-akreb ilâ zâhiri'l-hâl);* çünkü, su kabını kaybettikleri zaman, [Hz. Yusuf'un bu hizmetçileri hatırlamış olmalılar ki] o sıralar [Hz. Yakub'un oğullarından başka] kimse yoktu yanlarında; böyle olunca bu işi yapabilecek kimseler olarak ilk akıllarına gelen onlar oldu." Taberî ve Zemahşerî de, aşağıda 76. ayetin son kısmına dair tefsirlerinde benzer görüşler ortaya koymuşlardır. Bize son derece makul gözüken bu görüş, bu asılsız suçlamanın Hz. Yusuf'un açıklanması zor "planının" bir parçası olduğunu söyleyen Tevrat'taki anlatımla (Tekvîn xliv) belirgin bir biçimde çelişmektedir. Olayın Tevrat'taki biçimini gözardı edecek olursak –ki öyle yapmamız da gerekiyor– Kral'ın, kendisine sahip olduğu her şey üzerinde tam bir tasarruf yetkisi verdiği Hz. Yusuf'un (bkz. yukarıda 56. ayet) Kral'ın su kabını *bir armağan olarak* gözde kardeşinin yükleri arasına koyduğunu, ve bunu –küçük kardeşinden yana gösterdiği özel yakınlığı başka kimsenin, en azından diğer kardeşlerin öğrenmesini istemediği için– hizmetçilerden de gizli yaptığını düşünmek son derece akla uygundur. Bu olay ve bunun Hz. Yusuf kıssası içindeki ahlakî sonuçlarına ilişkin bir açıklama için bkz. aşağıda 77. not.

71 Çığırtkana ve onunla beraber olanlara dönerek,[73] "Nedir kaybettiğiniz?" diye sordular.

72 "Kral'ın su kupasını kaybettik" diye karşılık verdiler, "Onu kim bulursa, [ödül olarak] kendisine bir deve yükü [zahire] verilecek!"

"Buna ben kefilim!" diye ekledi [çığırtkan].

73 [Kardeşleri,] "Allah şahittir, siz de çok iyi biliyorsunuz ki" dediler, "bu ülkeye kötü işler yapıp bozgunculuk çıkarmak için gelmedik biz; hırsızlık yapmış da değiliz!"

74 [Mısırlılar,] "Peki, eğer yalan söylüyorsanız, bu [yaptığınızın] cezası nedir?" dediler.

75 "Bunun cezası": diye cevap verdi [Yakub'un oğulları], "[kupa] kimin denkleri arasından çıkarsa, [yaptığının] ceza(sı) olarak tutsak edilir! [Bu suçu işleyen] zalimleri biz işte böyle cezalandırırız."[74]

76 Bunun üzerine [kovuşturma için Yusuf'un yanına getirildiler,] Yusuf, arama işine küçük kardeşi [Bünyamin]in yükünden önce üvey kardeşlerinin yüklerinden[75] başladı; ve sonunda kupayı[76] (küçük) kardeşinin yükünde bulup çıkardı.

Yusuf[un dileğine erişmesi] için, Biz o-

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ
صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾
قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ
وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِن كُنتُمْ
كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَن وُجِدَ فِي رَحْلِهِ
فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ
بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِن وِعَاءِ

73 Lafzen, "onlara doğru dönerek... dediler."

74 Müfessirlerin çoğu –belki de Tevrat'a (Çıkış xxii, 3) dayanarak– eskiden İbranîler arasında hırsıza verilen cezanın bu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa, Râzî, bu son cümlenin Hz. Yakub'un oğullarına ait sözlerin bir devamı değil, fakat *Mısırlı çığırtkana* ait olduğunu ve "[Zaten] biz [Mısırlılar da] bu suçu işleyenleri böyle cezalandırırız" anlamında teyid edici bir anlam taşıdığını söylemektedir.

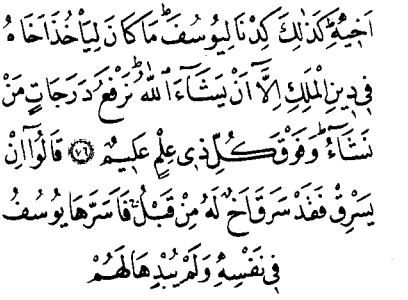
75 Lafzen, "*onların* denklerinden/yüklerinden."

76 Lafzen, "onu."

layları işte böyle düzenledik; Allah (böyle) dilemeseydi, Kral'ın yasalarına göre, [Yusuf] kardeşini [başka türlü] alıkoyamazdı. Biz dilediğimiz kimseyi (bilgice) yüksek düzeylere çıkarırız, fakat her bilgi sahibinin üstünde her şeyi bilen (Allah) vardır.[77]

77 [Kral'ın kupası Bünyamin'in denginden çıkar çıkmaz öteki kardeşler] hemen atılıp, "Eğer o çaldıysa bunda şaşılacak birşey yok, çünkü bir zamanlar onun kardeşi de hırsızlık yapardı!"[78] dediler.

Bu durum karşısında Yusuf, düşüncelerini onlara belli etmeksizin, kendi kendine,[79]

77 Kıssanın anlamı artık açıkça ortada: kıssa, "[olacak olana dair] nihaî hüküm ancak Allah'a aittir" (yukarıda 67. ayet) temel öğretisinin yeni bir ifadesi durumundadır. Hz. Yusuf kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoymak istemektedir; ama Mısır yasalarına göre küçük kardeşlerinin hukukî vasîsi durumunda olan öteki kardeşlerin izni olmadıkça bunu yapması mümkün değildir. Beri yandan kardeşlerin de babalarına verdikleri sözden ötürü Bünyamin'in kalmasına hiçbir şekilde razı olamayacakları ortadadır. Tek çare Hz. Yusuf'un onlara kim olduğunu açıklamasıdır; ama Hz. Yusuf buna henüz hazır olmadığı için Bünyamin'in onlarla eve dönmesine katlanmak zorunda kalır (bkz. yukarıda 72. not). Ona verdiği armağanın, Hz. Yusuf'un hiç beklemediği tarzda kazara ortaya çıkması her şeyi umulmadık biçimde değiştirir: çünkü şimdi artık Bünyamin hırsızlık yapmış gözükmekte ve ülke yasalarına göre Hz. Yusuf'un onu tutsak olarak alıkoyması, evinde tutması gerekmektedir. Kupa olayını îma eden "Hz. Yusuf[un dileğine erişmesi] için "Biz olayları işte böyle düzenledik *(kidnâ)*" sözü göstermektedir ki, kaydettiği bu gelişmeler itibariyle olay Hz. Yusuf tarafından planlanmadığı gibi, sonuçları itibariyle de onun tahminlerinin üstünde seyretmiştir.

78 "Onun kardeşi" ifadesiyle Bünyamin'in baba-bir kardeşi Hz. Yusuf'un kasdedildiği ortada. Hz. Yusuf için böyle bir hırsızlık suçlaması daha önce hiç vaki olmadığına göre; kardeşlerinin, kim olduğunu bilmeden yüzüne karşı yaptıkları bu asılsız karalamanın, sırf, doğru yanlış demeden her çareye başvurarak şu anda hırsızlık töhmeti altında bulunan Bünyamin'den kendilerini olabildiğince ayrı tutma gayretine dayandığını söylemek yerinde olur.

79 Lafzen, "Hz. Yusuf bunu içinde tuttu, onlara belli etmedi (ve kendi kendine) şöyle dedi: ..." Hemen bütün müfessirlere göre buradaki "bunu" kelimesi *(hâ* zamiri) Hz. Yusuf'un, "dedi" *(kâle)* ifadesiyle nakledilen "iç konuşma"sına ya da daha doğru bir ifadeyle, seslendirmediği düşüncelerine ilişkindir; bizim oldukça serbest bir çeviriyle aktardığımız husus da budur.

"Sizin durumunuz çok kötü; Allah ne söylediğinizi[80] olduğu gibi biliyor" dedi.
78 "Ey soylu kişi!" dediler, "Onun çok yaşlı bir babası var; bu yüzden onun yerine bizden birini yanında alıkoy. Doğrusu sen, görüyoruz ki, iyilik sever birisin!"
79 "Yitiğimizi yanında bulduğumuz kişiden başkasını alıkoymak [günahın]dan Allah'a sığınırız; çünkü o zaman, şüphesiz, zalimlerden olurduk!" diye cevap verdi.
80 Böylece, ondan ümitlerini kesince, (aralarında konuyu) görüşmek üzere bir kenara çekildiler.
En büyükleri: "Babanızın sizden, Allah'ı şahit tutarak söz aldığını ve ayrıca bundan önce Yusuf konusunda nasıl güven kırıcı davrandığınızı hatırlamıyor musunuz?"[81] dedi, "Bunun için ben artık, babam bana izin verinceye kadar bu ülkeden ayrılmayacağım; yahut Allah lehimde bir hüküm verinceye kadar.[82] Çünkü O hükmedenlerin en iyisidir. **81** [Size gelince] siz babanıza dönüp gidin ve o'na, "Ey babamız!" deyin, "Oğlun hırsızlık yaptı; fakat biz bildiğimizden, gördüğümüzden başkasına şahit değiliz;[83] ve [sana söz vermiş olsak da onu] bizim göremeyeceğimiz [gizli] (tehlikelere) karşı da koruyamazdık.[84] **82** [Olay sırasında] bu-

قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَن نَّأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِندَهُ ۖ إِنَّا إِذًا لَّظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمُونِي يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾ ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۖ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾

80 Lafzen, "vasfettiğiniz şeyi"; yani Yusuf ve Bünyamin'e yaptıklarınızı —zımnen, "çünkü siz bizzat Yusuf'u da babasından çalmıştınız."

81 Lafzen, "bilmiyor musunuz?" —fakat burada sözün akışı kelimenin aslî anlamındaki bilgiden çok hatırlamayı çağrıştırdığı için metnin yukarıdaki gibi tercüme edilmesi daha yerinde olacaktır.

82 Yani, "kardeşim Bünyamin'i geri almamı sağlayıncaya kadar."

83 Yani, Kral'ın kupasının Bünyamin'in yükünde bulunmasından başka... (Beğavî ve Zemahşerî).

84 Lafzen, "görünmeyen/bilinmeyen üzerinde gözcü değildik", yani "sana Bünyamin konusunda söz verdiğimiz zaman, onun hırsızlık yapıp da kendi başına bu belayı açacağını bilmiyorduk" (Zemahşerî).

lunduğumuz şehir halkına, birlikte yolculuk yaptığımız kervancılara sor istersen: [göreceksin ki] biz gerçekten doğru söylüyoruz!"

83 [VE BABALARININ yanına dönüp, olup biteni o'na anlattıkları zaman Yakub:] "Yoo; yine kendi muhayyilenizdir olmayacak bir işi size olağan gösteren; [bana gelince] artık sabır en iyisidir; belki de Allah onların hepsini birden bana [geri] getirecektir;[85] gerçek şu ki, Allah doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen, mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir!"

84 Ve başını onlardan öteye çevirip: "Vah bana, Yusuf için vah bana!" dedi; ve içini dolduran hüzünden gözleri bulutlandı.[86]

85 "Allah şahittir ki" dediler, "(bu) Yusuf'un anısı seni iyice çökertmeden ya da öldürmeden peşini bırakmayacak!"

86 "Ben" dedi, "tasamı ve üzüntümü yalnızca Allah'a havale ediyorum; çünkü Allah katından sizin bilmediğinizi[87] biliyorum ben. **87** Ey oğullarım! (Şimdi) gidin ve Yusuf ile kardeşi hakkında bir haber almaya çalışın; ve Allah'ın rahmetin-

وَسْـَٔلِ ٱلْقَرْيَةَ ٱلَّتِى
كُنَّا فِيهَا وَٱلْعِيرَ ٱلَّتِىٓ أَقْبَلْنَا فِيهَا ۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ
﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ
عَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِيَنِى بِهِمْ جَمِيعًا ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ
﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبْيَضَّتْ
عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ تَفْتَؤُا۟
تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ
مِنَ ٱلْهَٰلِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَشْكُوا۟ بَثِّى وَحُزْنِىٓ إِلَى ٱللَّهِ
وَأَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَٰبَنِىَّ ٱذْهَبُوا۟ فَتَحَسَّسُوا۟
مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَا۟يْـَٔسُوا۟ مِن رَّوْحِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ

85 Yani, Bünyamin'i, (Mısır'da kalan) büyük kardeşi ve Hz. Yakub'un öldüğü yolundaki habere hiçbir zaman tam olarak inanmadığı Hz. Yusuf'u (karş. 17. not).

86 Lafzen, "gözleri aklaştı/beyazlaştı"; yani, gözyaşlarıyla bulanarak (Râzî). Hz. Yakub, şimdi her ne kadar üç oğlundan uzak kalmış olsa da, Hz. Yusuf için duyduğu üzüntü hepsine baskın geliyordu; çünkü o'nun ölü mü, diri mi olduğunu henüz bilmiyordu.

87 Yani, "olacak olan konusunda hükmün yalnızca Allah'a ait olduğunu" ve "[O'nun varlığına] inananların yalnızca O'na güvenmeleri gerektiğini" (67. ayet): bütün bu sûre boyunca işlenen iki temel ilke; Hz. Yakub bu ilkeyi şimdi oğullarına öğretip öğütlemeye çalışıyor. Buna ilaveten Hz. Yusuf'un peygamberî rüyasını (4. ayet) hatırlaması ve sevgili oğlunu Allah'ın, özel bir görev için seçeceğine (6. ayet) olan inancı Hz. Yakub'un içini Hz. Yusuf'un halen sağ olduğuna dair yeni bir ümitle doldurmuştur (Râzî ve İbni Kesîr); bu husus, o'nun ayetin devamında oğullarına verdiği talimatı da açıklamaktadır.

den[88] ümit kesmeyin; bilin ki, hakkı inkar eden insanlardan başkası Allah'ın hayat bahşedici rahmetinden ümit kesmez."

لَا يَا۟يْـَٔسُ مِن رَّوْحِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ لَا يَا۟يْـَٔسُ مِن رَّوْحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا ٱلضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَٰعَةٍ مُّزْجَىٰةٍ فَأَوْفِ لَنَا ٱلْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَجْزِى ٱلْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوٓا۟ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِى ۖ قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا ۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا

88 [YAKUB'un oğulları Mısır'a geri dönüp Yusuf'un] huzuruna çıktıklarında, "Ey soylu kişi!" dediler, "Biz ve ailemiz (yine) darlık ve sıkıntıya düştük ve pek değersiz bir şeyle[89] çıkıp geldik; sen yine de bizim için tartıyı tam tut ve bize karşı cömert ol; çünkü Allah cömertçe verenleri ödüllendirir!"

89 [Yusuf,] "Hatırlıyor musunuz"[90] diye karşılık verdi, "[doğrudan, eğriden] henüz habersiz olduğunuz zaman Yusuf'a ve o'nun kardeşine[91] neler yapmıştınız?"

90 "Ne? Yoksa sen Yusuf musun?" diye haykırdılar.

"Ben Yusuf'um" dedi, "ve bu da benim kardeşim. Allah bize lütfetti. Gerçek şu ki, kişi[92] Allah'a karşı duyarlı ve bilinçli olmaya çalışıyor ve güçlüklere göğüs geriyorsa, bilsin ki, Allah iyilikte bulunanların emeklerini boşa çıkarmaz!"

91 "Allah şahittir ki" dediler, "gerçekten Allah seni kesin bir biçimde bizim üstü-

88 Müfessirlerin çoğuna ve bilhassa (Taberî'nin ve ötekilerin kaydettiği gibi) İbni 'Abbâs'a göre *ravh* terimi burada rahmet sözcüğüyle eş anlamlıdır. Sözcük dilbilimsel açıdan *rûh* ("hayat soluğu" ya da günlük dildeki "ruh") sözcüğüyle akraba olduğuna ve ayrıca dolaylı ya da mecazî olarak, keder ve üzüntüden "uzak yahut azade olmak" *(râhah)* anlamını taşıdığına göre *(Tâcu'l-'Arûs),* en uygun çevirinin "hayat bahşedici *rahmet*" olacağı söylenebilir.

89 Yani, zahireyle takas etmeyi düşündükleri mallar (bkz. yukarıda 60. not).

90 Lafzen, "biliyor musunuz" (bkz. 81. not).

91 Kendi adını Bünyamin'inkiyle birlikte zikretmekle, mümkündür ki, kardeşlerinin Raşel'in iki oğluna karşı tâ başından beri duydukları kin ve kıskançlığı îma etmek istiyor (karş. bu sûrenin 8. ayeti ve ilgili 12. not); bir başka açıdan, burada Bünyamin'den söz edilmesi, "hırsızlık" olayında onun suçluluğunu kabul etmeye teşne gözükerek sergiledikleri vefasızlığı îma etmek için olabilir (77. ayet).

92 Lafzen, "her kim ki ..." ilh.

müze çıkardı ve biz gerçekten günahkar kimselerdik!"

92 [Yusuf,] "Bugün ayıbınız yüzünüze vurulmayacak. Allah günahlarınızı bağışlayabilir: çünkü O acıyıp bağışlayanların en yücesidir! **93** [Şimdi artık] gidin ve bu benim gömleğimi de yanınıza alın; onu babamın yüzüne sürün; (o zaman) yeniden ışığa kavuşacaktır.[93] Ve sonra hepiniz ailenizle birlikte bana gelin."

94 [YAKUB'un oğullarına ait olan] kervan yola koyulduğu sıralarda[94] babaları [yanında bulunan kimselere], "Bunak olduğuma yormazsanız [derim ki:] Yusuf'un kokusunu alıyorum!"

95 "Allah şahittir ki, sen yine eski şaşkınlığında devam ediyorsun!" diye karşılık verdi yanındakiler.

96 Fakat ne zaman ki müjdeci çıkagelip *[Yusuf'un gömleğini] o'nun yüzüne sürdü* ve o'nun gözleri ışığına kavuştu, "Ben size, 'ben Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum' dememiş miydim?"[95] diye haykırdı.

97 [Oğulları,] "Ey babamız!" dediler, "Bizim için Allah'tan günahlarımızı bağışlamasını dile; çünkü biz gerçekten günahkar kimseler olmuştuk."

98 "Rabbimden sizi bağışlamasını dile-

وَإِن كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ
عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ
﴿٩٢﴾ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي
يَأْتِ بَصِيرًا ۖ وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا
فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ
لَوْلَا أَن تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ
الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّا أَن جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ
فَارْتَدَّ بَصِيرًا ۖ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ

93 Lafzen, "[tekrar] görmeye başlayacaktır" —yani, "benim için gözyaşı dökmeyi bırakacak; yaşadığımı öğrenince üzüntünün, sürekli gözyaşının görme duyusunda yol açtığı zayıflık, bulanıklık kaybolacaktır"; yukarıdaki cümle için Râzî'nin yaptığı açıklama böylece özetlenebilir. Adı geçen müfessire göre, Hz. Yakub'un üzüntüden tamamen kör olduğunu söylemek için ortada pek öyle zorlayıcı bir sebep yoktur. Ayrıca "gömleğimi babamın yüzüne sürün" ifadesi "gömleğimi babamın önüne koyun" şeklinde de aktarılabilir; çünkü *vech* (lafzen, "yüz") terimi klasik Arapça'da çoğu zaman mecaz olarak kişinin şahsiyeti ya da zatı anlamında kullanılır.

94 Lafzen, "ayrıldığı zaman", yani Mısır'dan.

95 Bkz. yukarıda 86. ayet.

yeceğim; çünkü çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcı O'dur!" dedi.

99 VE SONRA [hep birlikte Mısır'a varıp] Yusuf'un yanına çıktıklarında (Yusuf), "Allah'ın izniyle Mısır'a güvenlik ve huzur içinde girip yerleşin!" diyerek ana-babasını bağrına bastı.[96]

100 Ve ana-babasını en yüksek onur katına[97] çıkardı; ve onlar[ın hepsi] O'nun önünde hürmet ve tazimle yere kapandılar.[98]

Bunun üzerine [Yusuf], "Ey babacığım!" dedi, "Vaktiyle gördüğüm rüyanın gerçek anlamı buydu demek; ve Rabbim onu gerçekleştirdi.[99] O beni hapisten çıkarmakla ve Şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtıktan sonra sizi[n hepinizi] çölden çıkar[arak bana ulaştır]makla bana lütfetti. Gerçek şu ki, benim Rabbim, olmasını istediği şeyi akıl-sır yetmez[100] yollarla gerçekleştirir. Çünkü O

رَبِّيٓ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٠﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ
يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ إِن شَآءَ
ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا ۖ
وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا
رَبِّى حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِىٓ إِذْ أَخْرَجَنِى مِنَ ٱلسِّجْنِ وَجَآءَ
بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ أَن نَّزَغَ ٱلشَّيْطَٰنُ بَيْنِى
وَبَيْنَ إِخْوَتِىٓ ۚ إِنَّ رَبِّى لَطِيفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۚ

96 Kur'an'dakiyle çatışmayan Tevrat'taki anlatıma göre Hz. Yusuf'un annesi Raşel, Bünyamin'i doğururken ölmüştü. Bu sebeple, ayette geçen ana-baba terimiyle işaret edilen "ana"nın Hz. Yusuf ile Bünyamin'i bakıp büyüten Hz. Yakub'un öteki hanımlarından biri olduğunu düşünebiliriz; bu, süt anneyi de "anne" olarak anmayı gerektiren eski Arap an'anesine de uymaktadır.

97 Lafzen, "Tahtın *('arş)* üzerine", sözcüğün onur ve itibar ifade eden mecazî anlamıyla.

98 Râzî'nin kaydettiği üzere Abdullah İbni 'Abbâs'a göre, "O'nun önünde" ibaresindeki "O" kişi zamiri Allah'a râcidir; çünkü Hz. Yusuf'un, ana-babasının kendi önünde yere kapanmalarına izin vermiş olması Peygamberî mizac açısından pek düşünülebilecek bir davranış değildir.

99 Hz. Yusuf'un çocukluk rüyasının gerçekleşmesi, kendisine Mısır'da sağlanan yüksek onur ve itibardan ve o'nun sayesinde ana-babasının ve kardeşlerinin Kenan'dan göçerek Mısır'a yerleşmelerinden ibarettir: "çünkü sağduyu sahibi hiç kimse, sembolik anlamı dışında, bir rüyanın bütün içeriğiyle olduğu gibi gerçekleşmesini bekleyemez" (Râzî; sûrenin 4. ayetinde sözü edilen onbir yıldızın, güneşin ve ayın Hz. Yusuf'un önünde sembolik olarak yere kapanmalarını işaret ederek).

100 *Latîf* terimi için "akıl-sır yetmez/kavranılmaz" şeklindeki aktarımımız konusunda bkz. 6. sûre, 89. not. Yukarıdaki ayette sözkonusu terim, "olacak olan hak-

doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.

101 "Ey Rabbim! Bana nüfûz ve iktidar bahşettin;[101] olayların altında yatan gerçekleri kavrayıp açıklama bilgisi verdin.[102] (Ey) göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyada ve ahirette benim yanımda yakınımda olan/beni koruyup destekleyen Sensin: canımı, bütün varlığıyla kendini Sana adamış biri olarak al ve beni dürüst ve erdemli insanların arasına kat!"

102 [EY PEYGAMBER!] Sana böylece vahyettiklerimiz senin önceden bilmediğin haberlerdendir; çünkü yapacak olduklarını işe karar verdikleri ve tuzaklarını kurdukları zaman sen Yusuf'un kardeşlerinin yanında[103] değildin.

103 Yine de –bunu ne kadar yürekten istersen iste– insanların çoğu [bu vahye] inanmayacaklar. **104** Oysa sen onlardan herhangi bir karşılık da beklemiyorsun; bu, [Allah'ın] bütün insanlığa bir hatırlatmasıdır sadece. **105** Kaldı ki, göklerde ve yerde nice ayetler, işaretler var ki, onlar [üzerinde düşünmeden] sırtlarını çevirerek yanlarından geçip gidiyorlar!

106 Ve onların çoğu başka varlıklara da tanrısal nitelikler yakıştırmaksızın Allah'a inanmazlar. **107** Peki, bunlar Allah'ın cezalandırıcı azabı olarak kuşatıcı bir örtünün kendilerini sarmasından ve Son Saat'in onlar [yaklaştığının] farkında değil-

إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ
ٱلْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِى مِنَ ٱلْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِن
تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنتَ
وَلِيِّۦ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾
ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ
إِذْ أَجْمَعُوٓا۟ أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَآ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ
وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ
إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا
يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟
أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ

kındaki hüküm yalnızca Allah'a aittir" (67. ayet) ifadesine ilişkin yeni bir boyut taşımaktadır.

101 Lafzen, "hükümranlıktan *(mülkten)* bahşettin." Hz. Yusuf'a "*mülk*"ten (bir cüz) bahşedilmiş olduğu ifade edilirken mutlak iktidar ve hakimiyetin yalnızca Allah'a ait olduğu îma edilmiş oluyor.

102 Bkz. bu sûrenin 6. ayeti hk. 10. not.

103 Lafzen, "onların yanında."

ken ansızın gelip çatmasından büsbütün güvencede mi görüyorlar kendilerini?

108 De ki: "Budur benim yolum: akla uygun, bilinç ve duyarlılıkla donanmış bir kavrayışa dayanarak [hepinizi] Allah'a çağırıyorum,[104] ben ve bana uyanlar (aynı çağrıyı yapıyoruz)."

Ve [yine de ki:] "Allah kudret ve azametiyle her türlü eksikliğin üstündedir, ötesindedir. Ve ben O'ndan başka varlıklara tanrılık yakıştıran kimselerden değilim!"

109 Ve Biz senden önce de [elçilerimiz olarak] her topluma [kendi içlerinden, onlara mesajlarımızı ulaştırmak üzere] kendilerine vahyettiğimiz [ölümlü] adamlardan başkasını göndermedik.[105]

Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden önce gelip geçen [inkarcı]ların sonlarının nasıl olduğunu görmüyorlar mı? Ve [bilmiyorlar mı ki,] Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için ahiret yurdu

بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى
اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا
نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا ۗ

---

104 *'Alâ basîretin* ifadesini daha özlü bir tarzda aktarmak pek mümkün gözükmüyor. *Besura* ya da *besira* fiilinden türemiş olan *basîret* ismi, türediği fiil gibi, "zihinsel olarak görmek/sezerek, kestirerek görmek" anlamında soyut bir çağrışım taşımakta; ve bu itibarla, "sağduyuya, bilinçli kestirişe dayanarak anlamak, kavramak yeteneği" anlamına gelmektedir; ayrıca mecaz olarak, "aklın kabul edebileceği" ya da "akılla doğrulanabilir delil, kanıt" anlamını da ifade etmektedir. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber'in telaffuz ettiği "Allah'a çağrı" ifadesi burada insan aklına uygun ve onunla doğrulanabilir bilinçli bir anlayışın, bilinçli bir kavrayışın sonucu olarak tanımlanmaktadır; din, ahlak ve maneviyat konusundaki tüm sorunlara Kur'an'ın yaklaşım tarzındaki doğruluğu, olgunluğu ve bütünlüğü hulasa eden bu ifade çoğu zaman "belki/olur ki akledersiniz" *(le'allekum ta'kilûn)* ya da "öyleyse artık akletmeyecek misiniz?" *(e fe lâ ta'kilûn)*, yahut "belki/olur ki [hakkı] anlarlar/kavrarlar" *(le'allehum yefkahûn)*, ya da "olur ki, düşünürsünüz" *(le'allekum tetefekkerûn)* ve nihayet çok tekrarlanan bir ibareyle sözkonusu Kur'an mesajının özellikle "düşünen insanlar için" olduğunu dile getiren *li-kavmin yetefekkerûn* ifadelerinde yankılanmaktadır.

105 Bu ayet, inanmayanlar tarafından sıkça öne sürülen, Allah'ın insana yönelttiği mesajın kendileri gibi ölümlü bir insana emanet edilmeyeceği yolundaki itiraza bir cevap mahiyetindedir.

[bu dünyadan] daha tercihe şayandır? Öyleyse artık akıllarını kullanmayacaklar mı?
110 [Önceki elçilerimizin hepsi uzun süre zulüm ve baskıya uğramışlardır;] nihayet[106] bu elçiler neredeyse bütün ümitlerini kaybettikleri ve büsbütün yalancılıkla damgalandıklarını gördükleri[107] bir sırada Bizim yardımımız kendilerine ulaşmıştır; ve böylece dilediğimizi kurtarmışızdır [hakkı inkar edenleri ise yok etmişizdir]: çünkü azabımız günaha gömülüp gitmiş insanlardan asla geri çevrilemez.
111 Gerçek şu ki, bu insanların kıssalarında[108] kendilerine kavrayış yeteneği verilmiş kimseler için mutlaka çıkarılacak bir ders vardır.
[Vahye gelince,][109] o hiçbir şekilde [insan tarafından] uydurulmuş bir söz olamaz: tersine,[110] o, kendisinden önceki vahiylerden doğru ve gerçek adına ne kalmışsa doğrulayan ve inanmak isteyen insanlara her şeyi[111] açık seçik bir biçimde dile getiren, hidayet ve rahmet [bahşeden ilahî bir metin]dir.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا
ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا۟ جَآءَهُمْ
نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ
ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِى
ٱلْأَلْبَٰبِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن
تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

106 Lafzen, "tâ ki" *(hattâ)*. Bu, önceki ayetin ilk cümlesinde önceki peygamberlere ilişkin atıfla bağlantılıdır: (Zemahşerî'ye göre) Allah'ın kendilerini temize çıkarmadan önce uzun zaman darlık ve sıkıntı çektiklerine ilişkin bir îma.

107 Lafzen, "yalanlandıklarını düşündükleri" —yani, ya peygamberlerin Allah'ın yardımına ilişkin beklentilerine sadece kuruntu gözüyle bakan kendi halkları tarafından ya da peygamberlerin Allah'ın acil yardımından yana kendi umutlarını kırar gibi gözüken katı realite tarafından (Zemahşerî). Bu ayeti tefsir ederken Abdullah İbni 'Abbâs, 2:214'ü zikrederdi: "Öylesine sarsıldılar ki müminlerle birlikte Elçi de "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek" diye feryad ediyordu" a.g.e.

108 Lafzen, "onların kıssalarında" —yani, peygamberlerin hikayelerinde.

109 Yani, bir bütün olarak Kur'an (Beğavî ve Zemahşerî). Sonraki satırlar 102-105. ayetlerle bağlantılıdır.

110 Lafzen, "fakat" —burada Kur'an'ın Muhammed'in (s) kendisi tarafından uydurulmuş olmasının *imkansızlığını* ifade için kullanılıyor.

111 Yani, insanın ruhânî ve manevî huzur ve esenliği için ihtiyaç duyabileceği her şeyi. Ayrıca bkz. 10:37 ve ilgili 60. not.

13. RA'D SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Bu sûrenin hangi dönemde vahyedildiği konusunda oldukça farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbni 'Abbâs'a atfedilen bir görüşe göre sûre Mekkî sûrelerden biridir (Suyûtî); oysa Taberânî'nin bahsettiği başka bazı otoriteler yine İbni 'Abbâs'tan sûrenin Medine dönemine ait olduğunu rivayet etmektedirler *(a.g.e.)*. Suyûtî'nin kendisi ise sûrenin Mekkî olduğu ama bazı ayetlerinin Medine'de vahyedildiği görüşündedir; Beydâvî ve Râzî de aynı görüştedirler. Zemahşerî ise sûrenin hangi dönemde indirildiğinin kesin olarak bilinmediğini söylemekle yetinmiştir.

Diğer pek çok sûre gibi bu sûre de adını, metinde sözün akışı içinde geçen ve ilk Müslüman kuşağın zihninde yer eden bir sözcükten almaktadır; bu sözcük, müşahede edilebilir tabiat olaylarında kendini gösteren Allah'ın yaratıcı kudretinin alametlerinden biri olarak 13. ayette sözü edilen *Ra'd* (gök gürültüsü) sözcüğüdür.

Sûrenin başlıca konusu, gözardı edilmeleri halinde insanı kaçınılmaz azaba sürükleyecek olan temel birtakım ahlakî gerçeklere işaret etmek üzere Allah'ın peygamberleri aracılığıyla insanoğluna vahiy göndermesi olgusudur (bkz. 31. ayetin son paragrafı ve 57. not). Bu ahlakî gerçekler öylesine gözardı edilemeyecek gerçeklerdir ki onların "sağduyu sahibi ... [ve] Allah'la olan andlarına/andlaşmalarına bağlı kalan kimseler" (19-20. ayetler) tarafından kavranıp gözetilmesi, kendilerinin kesin olarak "huzurlu bir hayata ve varılacak gayelerin en güzeline" (29. ayet) ulaşmalarını sağlamaktadır; çünkü "insanlar kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmemektedir" (11. ayet).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓرٰ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ

1 *Elif-Lâm-Mîm-Râ.*[1]

BUNLAR sana vahiyle bildirilen mesajlardır;[2] ve sana Rabbin katından indirilen-

1 Bkz. Ek II.

2 Bazı müfessirler her ne kadar *kitâb* ("ilahî kelâm" yahut "vahiy") terimiyle burada

ler hakkın tâ kendisidir; ama yine de insanların çoğu [buna] inanmayacaklar.[3]

2 Gökleri, görülebilir herhangi bir destek, dayanak olmadan yükselten ve sonra da kudret ve hükümranlık tahtına[4] kurulan Allah'tır; her biri –[O'nun tarafından] belirlenmiş bir süre için[5]– kendi seyrini sürdüren güneşi ve ayı [koyduğu yasalara] tâbi tutan O'dur; var olan her şeyi (yöneten), çekip çeviren de O. Bütün bu mesajları açık açık dile getiriyor ki, [Yargı Günü'nde] Rabbinizin huzuruna çıkacağınıza yürekten kesin bir biçimde inanasınız.[6]

3 Yeryüzünü yayıp genişleten ve onun

مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾
ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ
عَلَى ٱلْعَرْشِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ
مُّسَمًّى يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ
تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى مَدَّ ٱلْأَرْضَ

özellikle bu sûreye işaret edildiği görüşünde iseler de, İbni 'Abbâs, ısrarla, bununla bir bütün olarak Kur'an'ın kasdedilmiş olduğunu söylemektedir (Beğavî).

3 Bu bölüm bundan önceki sûrenin son ayetleriyle (102-111) ve özellikle 103. ayetiyle bağlantılıdır; zikredilen ayetlerin hepsi Kur'an'ın ilahî bir menşe'i haiz olduğu hususunu işlemektedirler.

4 Bu ibareye ilişkin bir açıklama için bkz. 7. sûre, 43. not. İnsanın görebileceği "türden herhangi bir destek, dayanak olmaksızın göklerin yükseltilmesi"ne gelince, hatırlanmalıdır ki *semâ'* ismi öncelikle "[başka bir şeyin] üstündeki şey" anlamına gelmekte ve –daha çok *semâvât* çoğul formuyla– (a) görünebilir gökleri (bazan da bulutları), (b) yıldızların, güneş sistemlerinin (bizimkisi de dahil) ve galaksilerin kendi yörüngelerinde seyrettikleri kozmik uzayı ve (c) kaynak olarak Allah'a varan (çünkü O, kelimenin mecazî anlamıyla var olan her şeyin "üstünde"dir) soyut güç ve kudret kavramını ifade için kullanılır. Bizce, yukarıdaki ayette kasdedilen, *semâvât* teriminin bu üç anlamından ikincisidir; yani, içinde gezegen, yıldız, nebüla yahut galaksi türünden madde kümelenmelerinin, merkezkaç kuvvetlere ve karşılıklı kütlesel çekimlere dayanarak durmadan hareket eden bir sisteme bağlı olarak boşlukta "asılıymışcasına" yer tuttuğu kozmik ya da uzaysal evrendir.

5 Bu "belirlenmiş süre", bildiğimiz haliyle dünyanın sonuna işaret ediyor olabileceği gibi –ki bu takdirde yaratılmış âlemin sonluluğunu îma etmektedir– (Beğavî ve Râzî'nin kaydettiği üzere) Abdullah b. 'Abbâs'a göre, diğer gök kütleleri gibi güneşin ve ayın, zamanda ve uzaydaki hareketlerinde izlenen düzenli evreleri ya da peryotları da işaret ediyor olabilir.

6 Yani, "evreni yaratan ve var olan her şeyi çekip çeviren Allah'ın aynı şekilde sizi ölümden sonra diriltmeye ve dünyada yaptıklarınıza bakarak ahirette sizi hesaba çekip yargılamaya gücü yeteceğini düşünüp anlayasınız."

üzerine yerinden oynatılmaz dağlar yerleştirip vadilerinden nehirler akıtan ve orada her tür bitkiden iki cins yaratan[7] ve gündüzü geceyle örtüp bürüyen O'dur.

Doğrusu, bütün bunlarda, düşünen insanlar için mutlaka (çıkarılacak) dersler vardır!

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ
وَأَنْهَارًا ۖ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ
اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ
مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ
بِمَاءٍ وَاحِدٍ ۖ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ

4 Ve yeryüzünde birbirine komşu [ama yine de yapı olarak birbirinden ayrı[8] nice] kara parçaları, üzüm bağları, hububat ekili tarlalar, bir kökten sürgün verip küme halinde ya da tek başına[9] boy veren hurma ağaçları vardır ki hepsi de aynı suyla sulanırlar: hal böyleyken yine de [insanlara ve hayvanlara sağladıkları] ürünler bakımından Biz onların bazılarını bazılarına üstün kılıyoruz.[10]

---

7 Lafzen, "ve bütün ürünlerden orada [yani, yeryüzünde] çiftler *(zevceyn isneyn)* türeten/çıkaran O'dur." *Zevc* terimi bu anlam örgüsü içinde "bir çift" anlamına da gelebilir, "çifti oluşturan şeylerden biri" anlamına da; Ama *zevceyn* ikileme (tesniye) formunu *isneyn* sayı sıfatı izlediği zaman, bu sözcük grubu, şüpheye yer bırakmayacak biçimde, "erkek-dişi iki cinsin birlikte oluşturduğu bir çift"i ifade eder. Bu itibarla, yukarıdaki ifade her bitki türünden iki cinsin (yani, erkek ve dişi) var olduğunu dile getirmektedir ki, bu botanik bilimiyle tam bir uyum ortaya koymaktadır. (Pamuk gibi bazı bitkilerde erkek ve dişi üreme organları çoğu zaman aynı çiçekte, birlikte bulunmaktadır. Buna karşılık, kabak türünden bazı bitkilerde görüldüğü gibi, bazan erkek ve dişi organlar aynı bitkinin değişik çiçeklerinde; ve daha seyrek olmak üzere, hurma ağacında olduğu gibi, bazan da erkek ve dişi bitki bütünüyle ayrı sapta ya da gövdede tekcinsiyetli olarak ortaya çıkmaktadır).

8 Yani, toprağın yapısı, verimliliği ve verdiği ürünün cinsi bakımından. Kendisinden önceki ibarenin anlamını açıklamak için yapılan ve hemen bütün müfessirlerce kabul gören bu ilavenin gerekliliği sonraki cümlelerde açıkça ortaya çıkıyor.

9 Lafzen, "çatalsız, küme halinde olmayan" *(ğayru sınvân)* —yani, bir kökten bir tek ağaç halinde çıkan.

10 Karş. 6:99 ve 141. İşaret edilen bu ayetlerde de, Allah'ın bir amaca dayanan yaratıcı etkinliğinin işaretlerinden olarak bitkilerin/ürünlerin çok-çeşitliliğine, çok-biçimliliğine ve onların insanlar ve hayvanlar için değişen yararlarına dikkat çekilmektedir.

Doğrusu, bütün bunlarda aklını kullanan insanlar için mutlaka (çıkarılacak) dersler vardır.

5 FAKAT eğer [Allah'ın yarattığı bu harikalara] şaşıyorsan inkarcıların şu sözlerine de şaş: "Nasıl yani! Biz toza toprağa karıştıktan sonra [yeniden hayata dönmek üzre] bir kez daha mı yaratılacağız?"[11]

İşte (bunu söyleyenler) Rablerini inkara kalkışan kimselerdir;[12] işte böyleleri boyunlarında [kendi davranışlarının bir sonucu olarak] bukağılar taşıyan kimselerdir;[13] ve işte böyleleri, yerleşip kalmak üzere ateşe girecek olan kimselerdir.

6 [Ey Peygamber, hakkı inkara şartlanmış olmakla bunlar, demek ki] iyilik [ummak] yerine, kötülüğün ivedi olarak kendilerini gelip bulması yönünde sana (küstahça) meydan okuyorlar;[14] hem de, [o alay

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَإِن تَعْجَبْ
فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ
فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ

11 Yani, hayat belirtisi gösteren bütün olay ve olgularda belli bir amaçlılığın gözetildiğine ve dolayısıyla üstün kudret ve ilim sahibi yaratıcı bir gücün varlığına delalet eden tüm müşahede edilebilir alametlere rağmen insanın Allah'ı inkara kalkışabilmesi nasıl şaşırtıcı bir şeyse; Allah'a belli belirsiz inandığı halde ölümden sonra dirilişe inanmakta güçlük çeken insanların varlığını görmek de en az o kadar şaşırtıcıdır: çünkü, eğer Allah evreni ve onda harikalar halinde müşahede edilen hayat olgusunu yaratmışsa, açıktır ki, yeni bir yaratma hamlesiyle ölümden sonra hayatı *yeniden yaratacak* güce ve bunun için gerekli vasıtalara da sahiptir.

12 Çünkü böyleleri, ölümden sonra dirilişi inkar etmeleriyle zımnen Allah'ın sınırsız kudretini ve dolayısıyla fiilen Allah'ın varlığını inkar etmiş olmaktadırlar.

13 Birtakım sahte değerlere bağlanıp kendilerini sorumsuzca çarpık yaşama tarzlarına teslim edenlerin içine düştükleri ruhsal tutsaklığı dile getiren mecazî bir ifade (karş. Zemahşerî, Râzî, Beydâvî). Ayrıca bkz. 34. sûre, 44. not.

14 Lafzen, "senden iyilikten önce kötülükte ivedi olmam istiyorlar"; yani, kendilerine Hz. Peygamber tarafından teklif edilen doğru yol bilgi ve öğretisini gönüllü olarak kabul etmek yerine, Allah'ın, kendilerini uyarıp sakınmalarını istediği ibret verici cezayı, getirecekse bir an evvel başlarına getirmesi yönünde Hz. Peygamber'e alaycı bir tavırla meydan okuyorlar. (Burada ve Kur'an'ın pek çok yerinde dile getirilen bu "meydan okuma" tavrına dair daha etraflı bir açıklama için bkz. 6:57-58, 8:32 ve ilgili notlar.)

edip durdukları türden] nice ibret verici felaketin kendilerinden önce(ki toplumların) başına geldiğini [bildikleri] halde. Bununla birlikte, muhakkak ki senin Rabbin, işledikleri zulümlere rağmen insanlara karşı (esasta hep) bağışlayıcıdır;[15] ama, unutma ki, [aynı zamanda] cezasında da gerçekten çok şiddetlidir.

7 Bütün bunlara rağmen, hakkı inkara şartlanmış olanlar yine de [inanmaktan kaçınıyor ve] "Niçin o'na Rabbinden mucizevî bir alamet indirilmiyor?"[16] diyorlar.

[Fakat, (onlar ne derlerse desinler)] sen sadece bir uyarıcısın ve bütün toplumlar için (asıl) yol gösterici [Allah'tır].[17]

8 Her bir dişinin neye gebe olduğunu ve rahimlerin neyi ne kadar erken bırakacağını, neyi ne kadar [olağan süresinden] fazla bekleteceğini bilen Allah'tır.[18]

مِن قَبْلِهِمُ ٱلْمَثُلَٰتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ
عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ۝٦ وَيَقُولُ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۗ إِنَّمَآ
أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ۝٧ ٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ
كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ

15 Karş. 10:11'in ilk cümlesi ve ilgili 17. not.

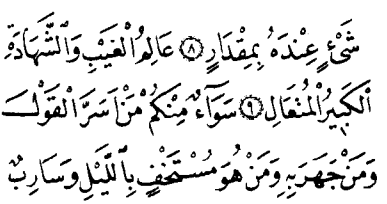
16 Yani, o'nun (Muhammed'in) (s), gerçekten, kendisine Allah tarafından vahyedilen bir peygamber olduğunu kanıtlayan bir işaret, bir delil. Ne var ki, Kur'an pek çok yerde (örn. 6:7, 111, 10:96-97 ya da 13:31) istedikleri türden herhangi bir mucizenin bile "hakkı inkara eğilimli" olanları ikna etmeyeceğini ifade etmektedir.

17 Klasik müfessirlere göre bu cümleye değişik anlamlar verilebilir: 1) "Sen sadece bir uyarıcısın; ve her toplumun/her kavmin senin gibi bir yol göstericisi (yani, peygamberi) vardır" —Peygamberî rehberliğin devamlılığını vurgulayan Kur'an öğretisiyle uyumlu bir beyan; 2) "Sen sadece bir uyarıcı ve [aynı zamanda] bütün insanlar için bir yol göstericisin": bu yorum, önceki peygamberlerin hem belli bir zaman dilimiyle, hem de belli etnik bir çevreyle sınırlı misyonlarının tersine, Kur'ânî mesajın evrenselliğini vurgulamaktadır; 3) "Sen, sadece sana emanet edilen mesajı tebliğ etmekle görevli bir uyarıcısın, insanların gönlünü imana ısındıran asıl yol gösterici/hidayet edici ise yalnızca Allah'tır." Bu üç yorumdan bize en uygun geleni üçüncüsü olduğundan, ve ayrıca Abdullah İbni 'Abbâs, Sa'îd b. Cübeyr, Mücâhid ve Dehhâk tarafından da desteklendiğinden tercümemizde onu benimsedik. Zemahşerî'ye göre bu yorum, Allah'ın sınırsız bilgisine temas eden sonraki ayetle de desteklenmektedir.

18 *Unsâ* terimi, insan için de, hayvan için de dişi varlığı belirtir. "Erken düşürme/erken bırakma" sözü ister gebelik süresinin beklenenin altına düşmesini ifade et-

Çünkü [yarattığı] her şey O'nun katında bir ölçüye ve bir amaca bağlı kılınmıştır.[19]

9 O, yaratılmışların duyu ve tasavvurlarının ötesinde olanları da, onların görüp gözleyebildikleri şeyleri de tam olarak bilmektedir.[20] Büyük olan O'dur; var olan veya olması mümkün her şeyin/herkesin üstünde ve ötesinde[21] olan O.

10 O'nun için sizden birinin düşüncesini[22] saklamasıyla açığa vurması ya da [kötülüklerini] gecenin örtüsü altında gizlemesiyle bu kişinin gün ışığında [cüretle or-

---

sin, ister gebeliğin teşekkülündeki eksikliği, yani düşük yapmayı ifade etsin, belirtmek gerekir ki, *ğayd* ismi insan türü için kullanıldığında, "vaktinden önce vaz'edilen cenini" yani, yedi aylıktan küçük cenini işaret eder *(Tâcu'l-'Arûs)*. "Artırmak" ya da "fazla bekletmek" sözüne gelince, bu da ya "erken düşürmeye" göre daha uzun bir süreyi belirtmek üzere gebeliğin tamamlanmasını, ya da gebeliğin olağan sürenin üstünde gerçekleşmesini ifade ediyor olabilir. (Çünkü, insan türü için gebelik bazan 280 günlük olağan süresinin üstüne çıkarak 305 güne ve bazı tıp otoritelerine göre de 307 güne varabilmektedir.) Buna ilaveten, Allah'ın "her bir dişinin neye gebe olduğunu" bilmesi, açıktır ki, hem henüz doğurulmamış olan dölün cinsiyetiyle, hem de rahimde taşınan dölün sayısıyle ilgilidir. Sonraki ayetin de gösterdiği gibi, Allah tarafından künhüyle bilindiğinden şüphe olmayan gebelik olgusunun sırlarına ilişkin bu atıf, O'nun rahimlerde olanı bildiği gibi, insanın en derindeki yatkınlıklarını da, gelişmesinde göstereceği yön ve doğrultuyu da bildiğini îma etmek içindir.

19 Lafzen, "bir ölçüye göre" *(bi-mikdârin)*—yani, yaratıldığı özel amaca, var olmasının gerektirdiği şartlara ve Allah'ın yaratma planında oynaması öngörülen role uygun olarak.

20 Bkz. 6. sûre, 65. not.

21 Kur'an'da sadece bir kere ve burada geçen Allah'ın *müte'âl* sıfatı, O'nun var olan ve olması mümkün her şeyin üstünde ve ötesinde, her şeyden sınırsızcasına aşkın ve başka bir deyişle, Zemahşerî'ye göre, beşerî tanımlarla tanımlanabilecek her şeyin/herkesin üstünde olduğunu ifade etmektedir. (Bu terimle ilgili olarak bkz. 6:100'ün son cümlesi ve ilgili 88. not).

22 *Kavl* terimi, öncelikle "söz" ya da "ifade" anlamına gelmektedir; fakat ister bir iddia, bir tez ya da sistematik bir doktrin olarak sözlerle ifade edilmiş olsun, ister sadece zihinde taşınan cinsten olsun, deyimsel olarak "görüş/kanaat" anlamında da kullanılır. Sözkonusu terim, yukarıda açıkça dile getirilmeyen düşüncelere işaret ettiği için, çeviride terimin bu deyimsel anlamını esas aldık.

talıkta] dolaşması[23] arasında bir fark yoktur. **11** [Böyle biri sanıyor mu ki] kendisini önünden ve ardından izleyen[24] (ve) onu Allah her ne ki takdir etmişse[25] ona

بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ۝ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ

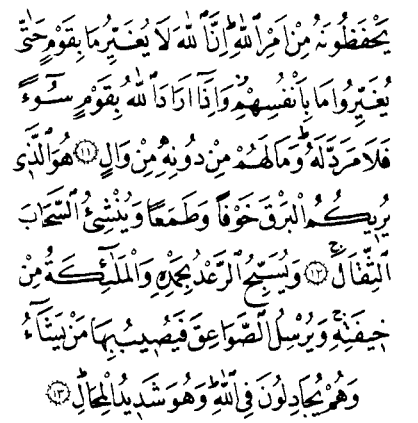
23 Lafzen, "gün ışığında ortaya çıkması" —yani, kötülüğü açıkça işlemesi (Beğavî ve Râzî'nin kaydettiğine göre İbni 'Abbâs'ın yorumu bu yönde). Yukarıdaki cümle Arapça kuruluşu içinde şöyle nakledilebilir: "Sizin içinizden düşüncesini *(kavl)* saklayanla onu açığa vuran O'nun için aynıdır; keza [kötülüklerini] geceyle örten de gündüzün ortaya çıkaran da O'nun için aynıdır."

24 Lafzen, "ellerinin arasından ve arkasından." 2:255'de olduğu gibi, "ellerinin arasında" tabiri "onun tarafından fark edilen, görülen" ya da "onun için aşikar olan" anlamına gelirken, "onun arkasında olan" tabiri mecazî olarak "onun haberdar olmadığı" ya da "ondan gizli" olan şey anlamında kullanılmaktadır. Bkz. bundan sonraki not.

25 Lafzen, "Allah'ın *emrinden."* Yukarıdaki bölümün çevirisini büyük ölçüde *mu'akkibât* ("bir şeyin hemen peşinden giden ya da gelen yahut kesintisiz olarak onu izleyen başka şey" anlamındaki *mu'akkib* sözcüğünün çoğuludur) teriminin anlamı belirlemektedir. Klasik müfessirlerin çoğu *mu'akkibât* sözcüğüne "melekler kafilesi" yahut "melekler ordusu" anlamını, yani, her insana refakat eden ve kesintisiz olarak birbirinin peşinden görev yapan kaydedici melekler anlamını vermişlerdir. Bunun bir sonucu olarak da *min beyni yedeyhi ve min halfihî* ibaresine "önünde ve arkasında sıralanan" yani, "insanı her yandan kuşatan" anlamını, *min emrillâh* ibaresine de "Allah'ın buyruğuyla" anlamını vermişler ve böylece *mu'akkibât* sözcüğünden yola çıkarak ayeti meleklere ve onların gözcülük görevlerine işaret olarak yorumlamışlardır. Ne var ki, bu yorum bütün müfessirler tarafından desteklenmemektedir. İlk müfessirlerden bazıları *mu'akkibât* teriminin, insanın, istek ve niyetlerini Allah'ın iradesinden bağımsız olarak gerçekleştirmesinde kendisine yardımcı olacaklarına inandığı ve böylesine boş ve bâtıl bir inançla bağlanıp güvendiği her türlü *dünyevî* güçleri ve kavramları işaret ettiğini söylemiştir; Râzî'nin kaydettiğine göre bu vecîz ayeti ünlü müfessir Ebû Muslim İsfehânî de aynı yönde yorumlamıştır. Adı geçen müfessir 10. ayetle 11. ayetin baş kısmını aktarırken şöyle söylemektedir: "Allah'ın ilmine nisbetle, gizlice yapılan işlerle açıkça yapılanlar, gecenin karanlığında kendini saklayan kimseyle gün ışığında [cüretle ortalıkta] dolaşan kimse hep aynıdır... Çünkü gece[nin örtüsün]e sığınan kimse (böyle yapmakla) asla Allah'ın takdirinden *(emr)* kaçamaz, tıpkı yardımcılarıyla/refakatçileriyle *(mu'akkibât)* çevrilmiş olarak gün ışığında dolaşan kimsenin bundan kaçamadığı gibi: çünkü o yardımcılar, o kimseyi Allah'ın emrine/takdirine karşı hiçbir şekilde koruyamazlar." Biz de çeviride bu doyurucu yorumu esas aldık. Günahkar kimsenin güvenip dayandığı "koruyucu" ya da "destekleyici" güçler (zenginlik, soy-sop, zürriyyet genişliği gibi) gözle görünür şeyler olabileceği gibi, (kişisel nüfûz, yüksek toplumsal itibar ya da kişinin "şans"ına inanması gibi) soyut ve görünmez şeyler de olabilir; bu husus, *min beyni yedeyhi ve min halfihî* ibaresinin "hem kişinin görüp farkında olduğu, hem de farkında olmadığı ya da kendisinden gizli" anlamına yorumlanması için bir dayanak oluşturmaktadır (bkz. önceki not).

karşı koruyup gözeten refakatçileri vardır.

Gerçek şu ki, insanlar kendi iç dünyalarını[26] değiştirmeden Allah onların durumunu değiştirmez; ve Allah insanlara [kendi kötülüklerinin bir sonucu olarak] bir felaket tattıracağı zaman hiçbir şey bunun önünde duramaz: çünkü onların, kendilerini O'na karşı koruyabilecek kimseleri yoktur.

12 [HEM] KORKUYU, [hem de] umudu[27] tattırmak için size şimşeği gösterip (yağmur) yüklü bulutları çağıran O'dur; **13** gök gürlemesi O'nun sınırsız kudret ve yüceliğini övgüyle anmakta; melekler de korku ve sakınma içinde bunu yapmaktalar. Ve O yıldırımları gönderip onlarla dilediğini çarpmaktadır.

(Hal böyleyken) onlar yine de Allah hakkında tartışıp duruyorlar;[28] hem de O-(nun), kavranamaz ince ve derin planını gerçekleştirmek için sınırsız bir kudrete sahip olduğu ortada olduğu halde![29]

26 Lafzen, "içlerinde olanı." Bu ifadenin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki anlamı vardır: yani, insanlar kendi nefislerini fesat ve yozlaşmaya terk etmedikçe Allah yardım ve esirgemesinden onları yoksun kılmaz (karş. 8:53); buna karşılık, yine Allah, bilerek-isteyerek günah işleyen kimseler kendi içlerindeki eğriliği, olumsuz eğilimleri değiştirerek bunu hak etmedikçe, onlara rahmet ve inayetini nasip etmez. En geniş anlamıyla bu ifade, hem bireysel, hem de toplumsal hayata yön ve biçim veren; taşıyıcılarının ahlakî niteliklerine ve "iç dünyalarındaki" ruhî/manevî biçimlenmelere göre uygarlıkları yükselten ya da alçaltan ilahî sebep-sonuç ilke ya da ilişkisini, yani, *sünnetullâhı* dile getirmektedir.

27 Yani, Kur'an'da sık sık imanı ve manevî kurtuluşu simgeleyen yağmur umudunu. Bu ayetle söylem, yeniden bu sûrenin başında (2-4. ayetlerde) işlenen temaya; yani, tabiatta ilahî bir bilgi ve kudrete dayalı anlamlı ve amaçlı düzen ve işleyişin tanıklık ettiği hakikate: Allah'ın varlığı, birliği temasına dönüyor.

28 Yani, O'nun müte'âl/aşkın varlığı ve Zâtı'nın niteliği hakkında.

29 Râğıb'a göre, Kur'an'da yalnızca burada geçen *şedîdu'l-mihâl* ifadesi "insanın aklıyla kuşatamayacağı hikmetli, ince ve derin/aynı zamanda tutarlı planlar yapmakta ve gerçekleştirmekte sınırsız kudret sahibi" anlamına gelmektedir. Bizim verdiğimiz anlam da bu yoruma dayanıyor.

لَهُۥ دَعْوَةُ
ٱلْحَقِّ ۖ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُم بِشَىْءٍ
إِلَّا كَبَٰسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى ٱلْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ
بِبَٰلِغِهِۦ ۚ وَمَا دُعَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ ﴿١٤﴾ وَلِلَّهِ
يَسْجُدُ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا

14 Nihaî Gerçek'e varmak amacıyla yapılan bütün dualar, bütün çağrı ve arayışlar ancak O'na yöneltilmelidir;[30] çünkü insanların O'nu bırakıp[31] da yakardıkları [öteki varlıklar ve güçler] bu yakarışlarına hiçbir şekilde karşılık veremezler. Öyle ki, [onlara, yakarıp duran kimsenin durumu] ellerini[32] suya doğru uzatıp, suyun ağzına ulaşmasını bekleyen birinin durumuna benzer; oysa bu durumda su asla ona ulaşmayacaktır. Bunun içindir ki, hakkı inkar edenlerin yakarması kendilerini sapıklık içinde tüketmekten başka bir sonuç getirmez.

15 Göklerde ve yerde var olan her şey ve herkes isteyerek yahut zorunlu olarak Allah'ın önünde eğilmektedirler;[33] onla-

30 Lafzen, "Hakkın çağrısı [yahut "hakka yönelen dua"] O'nundur/O'na aittir" ya da, ayetin lafzına daha yakın bir aktarımla, "Bütün gerçek dualar [yalnızca] O'na aittir/O'na müteveccihtir." Bununla birlikte, hatırlanmalıdır ki, *el-hakk* ("hak/değişmeyen gerçek") terimi, Nihaî Gerçek'e ya da var olan her şeyin özündeki Aslî Sebeb'e (Almanca felsefî terminolojide *Urgrund)* işaret etmek üzere Allah'a atfedilen sıfatlardan biridir; dolayısıyla *da'vetu'l-hakk* ifadesi ayetin devamında açıkça dile getirildiği gibi, başka varlıklara, güçlere ya da beşerî ilkelere dayanıp sığınmanın ***kendiliğinden*** (eo ipso) bâtıl ve yararsız olduğunu îma edecek şekilde, "Nihaî Gerçek olan O'na (Allah'a) yöneltilen dua yahut sığınma" olarak anlaşılabilir.

31 Yahut: "Allah'la beraber"/"O'nun yanısıra."

32 Lafzen, "iki avucunu."

33 *Yescud* ("yere kapanır" yahut "yere kapanırlar") ifadesi, Zemahşerî'ye göre, yaratıkların Allah'ın iradesine, yani O'nun kendi bünyelerinde ve içinde yer aldıkları çevrede, âlemde geçerli kıldığı tabii ilke ve yasalara mutlak manada bağlı olduklarını dile getiren mecazî bir ifadedir. Müfessirlerin çoğuna göre, Allah'a gönüllü ve isteyerek (yani, bilinçli olarak) baş eğenler melekler ve müminlerdir; hakkı inkar edenlere gelince, bunlar O'na baş eğmeye "istekli" olmasalar da, bir yaratık olarak bağlı oldukları fiziksel ve toplumsal ilke ve yasalar bakımından, farkında olmadan Allah'ın iradesine boyun eğmek zorundadırlar. Öte yandan, ayetin devamındaki "gölgeler" atfı da gözönünde bulundurulacak olursa, ayette geçen *men* ilgi zamirinin bu anlam örgüsü içinde sadece akıl sahibi varlıklarla değil, fakat canlı cansız bütün öteki fiziksel varlıklarla da, yani "göklerde ve yerde var olan her şeyle ve herkesle" alakalı olduğu, ister istemez anlaşılacaktır. (Ayrıca bkz. 16:48-49 ve 22:18).

rın gölgeleri de sabah akşam bunu yapmaktadır.[34]

16 "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" diye sor (onlara).
Ve de ki: "Allah[tır]!"
(Ve yine) de ki: "Peki, öyleyse [niçin] Allah'ı bırakıp, kendileri için bile ne bir yarar sağlayabilecek ne de bir zararı giderebilecek güçte olmayan şeyleri kendinize koruyucular, kayırıcılar olarak görüyorsunuz?"
Sor (onlara): "Hiç kör olan kimseyle gören kimse bir olur mu? Yahut kopkoyu karanlıkla aydınlık bir tutulabilir mi?"
Yoksa onlar Allah'la beraber, O'nun yarattığına benzer (şeyler) yaratan başka tanrısal güçlerin var olduğuna [gerçekten] inanıyorlar[35] da bu (sözde) yaratma eylemi onların gözünde [O'nun yaratma eylemine] benzer mi görünüyor?[36]

وَظِلَٰلُهُم بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ قُلِ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ
لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ قُلْ هَلْ
يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِى ٱلظُّلُمَٰتُ
وَٱلنُّورُ ۚ أَمْ جَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا۟ كَخَلْقِهِۦ
فَتَشَٰبَهَ ٱلْخَلْقُ عَلَيْهِمْ

34 Yani, herhangi bir fiziksel nesneden düşen gölgenin güneşin dünyaya göre aldığı duruma bağlı olarak değiştiği bilinmektedir; imdi, dünyanın güneş etrafında dönmesi, evrendeki diğer bütün olaylar gibi, sadece Allah'ın yaratıcı iradesinin bir sonucu olduğuna göre gölgelerin sabah ve akşam uzayıp öğlen vakti kısalması onların da Allah'a bağlı olduklarının görünür ifadesidir.

35 Lafzen, "Allah'a ortaklar mı koşuyorlar/yakıştırıyorlar..." yani, ilahlığında ve yaratıcı kudretinde Allah'a ortak birtakım varlıklar mı vehmediyorlar? (Ayrıca bkz. 6. sûre, 15. not).

36 *Halk* ("yaratma" yahut "yaratma eylemi") terimi çoğu zaman, mecazî anlamda, *insanın* belirli mahiyette bazı etkinlikleri için de kullanılıyor olmakla birlikte, bir ressama, bir şaire ya da bir filozofa atfedilen "yaratma" ile Allah'a atfedilen yaratma eylemi arasında bir mahiyet farkı vardır: çünkü insan "yaratırken" eserini bu yaratma eyleminden önce zaten mevcut bulunan unsurlardan yola çıkarak ortaya koymaktadır; denebilir ki, en üstün sanat eserinde bile sanatçının, yani "yaratıcı"nın yaptığı bütün iş, önceden mevcut bu unsurları belki yeni bir terkip içinde bir araya getirmekten ibarettir; ama "yoktan var etmek" anlamında yaratmaya gelince, kelimenin bu gerçek anlamıyla, yaratma kudret ve bilgisine sahip olan sadece Allah'tır; çünkü O, yaratma eyleminden önce ya bütün olarak, ya da unsurları itibariyle mevcut bulunmayan şeyi varetmektedir (karş. 2:117 —"O bir şeyin olmasını dilerse, ona sadece 'Ol!' der —ve (o şey) olur"). Yukarıdaki ayette, Allah'tan başka herhangi bir gücün ya da varlığın da "O'nun yarattığı *gibi* yaratabileceği" yolundaki bâtıl ve çarpık inanca ilişkin atfın anlamı da budur.

De ki: "Her şeyin yaratıcısı Allah'tır; ve O'dur, var olan her şeyin üstünde mutlak hükümranlık sahibi Biricik (Yaratıcı)!"

17 O gökten su indirdiğinde ve [kurumuş] nehir yatakları[ndan her biri] kendi hacimlerine göre dolup taştıklarında,[37] akıntı yüzeydeki çerçöpü, tortuyu alır götürür;[38] tıpkı süs eşyası ya da alet yapmak için ateşte eritilen [madenlerin], yüzeyinde açığa çıkan köpüklü tortudan arındırılması gibidir bu.

Hak ile bâtılı Allah işte böyle bir benzetmeyle gözönüne koyuyor: çünkü, gerçekten de, tortuysa, çerçöpse sözkonusu olan, bu, [bütün] köpüksü şeyler gibi akar gider; ama insanlara yararlı olan şeye gelince, o her (zaman olduğu) yerde, sapasağlam ayakta kalır.

Allah işte böyle benzetmelerle ortaya koyuyor, **18** Rableri(nin daveti)ne güzel bir karşılık verenlerle O'na hiç karşılık vermeyenlerin[39] durumlarını. [Bu sonra-

قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ
ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿١٦﴾ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ
أَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَٱحْتَمَلَ ٱلسَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا
يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِى ٱلنَّارِ ٱبْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَٰعٍ زَبَدٌ
مِّثْلُهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ وَٱلْبَٰطِلَ ۚ فَأَمَّا
ٱلزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمْكُثُ
فِى ٱلْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾
لِلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمُ ٱلْحُسْنَىٰ ۖ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُۥ

37 Çeviride "nehir yatakları" *(evdiyeh)* tabirinden önce yer alan ilave "kurumuş" sözcüğü bu ismin başında *el* harf-i tarifinin (belirtme takısının) bulunmaması yüzünden gerekli görülmüştür. Zemahşerî'ye göre "*evdiyeh*" sözcüğünün başında belirtme takısının bulunmaması, sadece bazı nehir yataklarının yağmurla dolup taştığının, ama ayette sözü geçen yağışı almayan bazılarınınsa kuru kaldığının ifadesidir. Akılda tutulmalıdır ki, *vâd* ya da halk dilindeki *vâdî* terimi öncelikle, aslında kuru olduğu halde bol yağış aldığı zaman suya kavuşan "su-yatağı" yahut "nehir-yatağı" demektir; sözcük ancak en geniş anlamıyla düşünüldüğü zaman, bazan akarsu ya da nehir anlamına da kullanılmaktadır.

38 Zımnen, "geriye temiz ve berrak su kalır."

39 Bu aktarım, Zemahşerî'nin yukarıdaki bölüme ilişkin açıklamasına dayanıyor. Öteki müfessirlere göre 18. ayetin başlangıcı önceki ayetin son cümlesinden bağımsız ve anlamını şöyle aktarabileceğimiz yeni bir cümledir: "Rablerinin (çağrısına) karşılık verenler için son derece üstün bir iyilik/güzellik *(el-husnâ)* vardır; O'na hiç karşılık vermeyenlere gelince..." Bizce, *el-husnâ* ifadesini inananların verdiği karşılığı niteleyen, tanımlayan bir sıfat olarak anlamlandıran Zemahşerî'nin yorumu, "Allah'ın yaptığı benzetmelere" ilişkin atfın bir kere daha ve tam olarak teyidi anlamına da geldiğine göre daha tercihe şayan gözükmektedir.

kiler,] yeryüzünde ne varsa, hepsi onların olsa –hatta bunun iki katı–[40] [Hesap Günü'nde] kurtulmak için hiç şüphesiz bunların hepsini gözden çıkarırlardı:[41] İşte hesapların en kötüsü böylelerini bekliyor; böylelerinin sonunda varacakları yer de cehennem olacak: o ne kötü bir dinlenme yeri!

لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا
بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ
الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ
﴿١٩﴾ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾
وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ
رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ صَبَرُوا

19 *HEM, sana Rabbinden her ne ki indirilmişse,* hak olduğunu gören kimseyle (bunu göremeyecek kadar) kör olan kimse bir midir?

Bu gerçeği yalnızca akıl ve sağduyu sahipleri hatırdan çıkarmazlar; **20** onlar ki Allah'la olan bağlantılarına sadakat gösterir, andlaşmalarını asla bozmazlar;[42] **21** ve onlar ki, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği (bağları birleştirip) sıkı tutarlar;[43] Rablerine karşı son derece saygılı ve duyarlı davranır, [O'nun çağrısına sağır kalanları bekleyen] o pek kötü hesaptan korkarlar; **22** ve onlar ki, Rablerinin teveccühünü umarak güçlüklere

40 Lafzen, "ve onunla birlikte onun bir misli daha."

41 Karş. 3:91 ve ilgili 71. not.

42 Bu anlam örgüsü içinde "andlaşma" sözcüğü, kişinin Allah'a olan inancından doğan bütün yükümlülüklerini, bu inancın sonucu olarak hemcinslerine karşı üstlendiği bütün ahlakî, hukukî ve toplumsal yükümlülükleri kucaklayan genel bir kavramdır (Zemahşerî); bu konuyla ilgili olarak bkz. *'akd* teriminin geçtiği 5:1'in *ilk* cümlesi ve *ilgili* 1. not. "Allah'a karşı *taahhüt*" olarak çevirdiğim *'abdullâh* terimiyle ilgili olarak da bkz. 2. sûre, 19. not.

43 Bu bağlar –aile bağları, öksüz/yetim ve yoksullara karşı taşınan sorumluluklar, komşular arasındaki karşılıklı hak ve görevler gibi– insanlararası ilişkilerden doğan bütün bağları, ayrıca inananlar arasındaki İslam kardeşliğinin öngördüğü manevî ve dünyevî bağların hepsini içine almaktadır (karş. 8:75 ve ilgili notlar.) "Allah'ın birleştirilmesini emrettiği (bağlar)" sözüyle aktardığımız ifade, en geniş anlamıyla, insanın tüm yaratılmış âlemin bağlı olduğu amaç birliğinin farkında olup buna karşı duyarlı kalması yönündeki manevî yükümlülüğünü ve bu noktadan hareketle –Râzî'ye göre– tüm canlılara karşı sevgi ve şefkatle davranması yönündeki ahlakî sorumluluğunu da dile getirmektedir.

göğüs gerip, namazda kararlılık gösterirler; kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli-açık başkaları için harcarlar, kötülüğü iyilikle savarlar.[44]

İşte, ahirette erişilecek olan nihaî huzur böylelerine özgüdür;[45] **23** (orada) onların, atalarından, eşlerinden[46] ve çocuklarından doğru yolu tutan kimselerle birlikte gireceği, huzurla dolup taşan ebedî hasbahçeler vardır ki, her kapısından melekler onların yanına varıp **24** "Size selâm olsun! Çünkü siz (iyilikte) sebat ettiniz!" [diyecekler].

(Hal) böyleyse, ahirette erişilecek olan bu mutlu son ne hoş ve ne güzel!

ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟
مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ
ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ
يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ
وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾
سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٤﴾

---

44 Bazı müfessirler, bu ifadeyi, "bir günah işledikleri zaman bunu [yani, bunun etki ya da sonucunu] pişmanlık duymak, tevbe etmek sûretiyle giderirler" şeklinde yorumlamışlar (Zemahşerî'nin kaydettiğine göre İbni Keysân); bazıları ise, ayetteki "savmak" ya da "gidermek" tabirinin –muhtemelen bilmeden, istemeden– yapılan bir kötülüğün telafisi için bir iyilik ya da iyi bir iş yapmak (Râzî), yahut (Zemahşerî'nin bahsettiği bir başka yorum) kötü ve olumsuz durumları söz ya da fiille düzeltmeye, ıslah etmeye çalışmak anlamına geldiğini söylemişlerdir. Fakat klasik müfessirlerin ekseriyeti sözkonusu cümlenin en açık anlamının "kötülüğü iyilikle *savarlar*" şeklinde olduğu görüşündedir; bunun içindir ki, (Beğavî, Zemahşerî ve Râzî'nin kaydettiğine göre) aynı görüşü ifade etmek üzere Hasan Basrî, "[bir şeyden] yoksun bırakıldıkları zaman, verirler; kendilerine yapılan kötülüğü bunu yapana iyilik yaparak savarlar" ve "kötülüğü kötülükle değil, iyilikle giderirler." Keza bkz. 41:34-36.

45 Lafzen, "[Ahiret] yurdunun sonucu/mahsulü onlarındır." *'Ukbâ* ismi hemen hemen bütün dil otoriteleri tarafından *'âkibet* ("sonuç", "netice", "her şeyin sonu" ve bundan hareketle "ödül", "karşılık" ve mecazî olarak "kader" ya da "ergi/nail olma" sözcüğüyle eş anlamlı bir sözcük olarak görülmüştür. *Dâr* terimi ise *ed-dâru'l-âhira)* "nihaî yurt"/"ahiret yurdu" yani, öte dünya anlamındadır.

46 Başka yerlerde belirttiğimiz gibi *zevc* terimi "çift" anlamına geldiği gibi, çifti oluşturan eşlerden biri, yani "eş" anlamına da gelmektedir. Bu, insan çiftleri için hem "zevci/kocayı", hem de "zevceyi/karıyı" ifade eder. Bunun gibi *âbâ'* (lafzen, "babalar" ya da "atalar") terimi de çoğunlukla hem babaları hem de anneleri, yani, "ana-babaları" ifade için kullanılır. Zemahşerî'ye göre ibarenin buradaki manası da böyledir. Çeviride "huzurla dolup taşan, ebedî" ifadesiyle, oldukça serbest bir karşılıkla aktarılan *'adn* terimine gelince, bu konuda bkz. terimin Kur'an'da ilk kullanıldığı yer olan 38:50 ve ilgili not.

25 Fakat [yaratılışlarının gereği olan doğal bir] andlaşmaya dayanıyor olmasına rağmen[47] Allah'la olan bağlantılarını bozup Allah'ın sıkı tutulmasını emrettiği (bağları) kesen ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran kimselere gelince; işte, [Allah'ın] lâneti böylelerine yönelmiştir;[48] ve [öte dünyada] varılacak yerlerin en kötüsü de onlara ayrılmıştır.

26 RIZKI dilediğine bolca, dilediğine sınırlı ölçüde veren Allah'tır. Hal böyleyken, [bol rızık verilenler] dünya hayatıyla sevinirler; oysa, ahiret hayatı yanında dünya hayatı yalnızca geçici bir doyumdan, bir avuntudan ibarettir.

27 İMDİ, [Peygamber'in getirdiği mesajın] doğruluğunu inkar edenler, "Ona Rabbinden mucizevî bir alamet indirilmeli değil miydi?"[49] diyorlar.

وَٱلَّذِينَ
يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ
أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ أُو۟لَٰٓئِكَ
لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ
لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۖ وَفَرِحُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ
ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ

47 Lafzen, "üzerinde andlaşıldıktan *(mîsâk)* sonra." "Allah'la olan bağlantı, ahidleşme" ifadesi ve bizim parantez içinde "yaratılışlarının gereği ..." şeklindeki ilavemiz hk. daha geniş bir açıklama için bkz. 2. sûre, 19. not.

48 Kur'an'da geçen ve çoğu zaman pek de yerinde olmaksızın "beddua/kargış" olarak çevrilen ya da öyle anlaşılan (nitekim klasik dönem sonrası Arap konuşma dilinde de bu anlamda kullanılır olan) *la'net* terimi aslında "sürgün" yahut "yabancılaşma" *(ib'âd)* yani, iyi ve olumlu olan her şeyden uzaklaştırılma anlamını taşımaktadır *(Lisânu'l-'Arab)*. Bu anlamına bağlı olarak sözcük Kur'an'da günahkarlarla ilgili olarak Allah'a izafeten geçtiğinde, hemen her zaman "günahkarın Allah'ın rahmet ve inayetinden uzak tutulması" ya da "Allah tarafından reddedilmesi" anlamında geçmektedir. Yukarıdaki anlam akışı içinde sözcüğün bu anlamı, sonraki cümlede günahkarların geleceğini işaret etmek üzere kullanılan "varılacak yerlerin en kötüsü" şeklindeki ifadeyle ayrıca tekid edilmektedir. "Allah'ın sıkı tutulmasını emrettiği bağlar" ifadesine dair bir açıklama için bkz. yukarıda 43. not.

49 Bkz. bu sûrenin 7. ayeti ve ilgili 16. not. Muhtevası 2:27'ye dair 19. notta açıklanan ve bu sûrenin 25. ayetinde tekrarlanan bu sorunun burada da tekrarlanması, "[yaratılışlarının gereği olan doğal bir] andlaşmaya dayanıyor olmasına rağmen, Allah'la olan bağlantılarını bozanlar" sözleriyle olan ilgisi dolayısıyladır. Sözkonusu kimselerin Allah'ın varlığını ve kendilerinin O'nun yol gösterici rahmetine olan ihtiyaçlarını idrak etmelerine yarayan derunî ve fıtrî yetilerini/yeteneklerini –bu dünyanın geçici hazlarına kendilerini kaptırmış olmalarından ötürü– tepmiş olmaları bu "hakkı inkar eden kimseler" için Muhammed (s) tarafından tebliğ edilen mesajdaki ila-

Sen de şöyle de: "Bilin ki, [sapmayı] dileyeni saptıran[50] da, O'na yöneleni Kendisine yaklaştıran da, şüphesiz Allah'tır; **28** onlar ki, inanmışlar ve Allah'ı anmakla kalpleri huzur ve doyum bulmuştur; çünkü bilin ki, kalpler gerçekten de ancak Allah'ı anarak huzura erişir. **29** (Evet,) imana erişen ve dürüst ve erdemli davranan o kimseler ki, kendileri için [bu dünyada] huzurlu bir hayat, [ahirette de] varılacak yerlerin en güzeli ayırılmıştır!" **30** İşte böylece[51] [ey Muhammed] seni, kendisinden önce nice toplumların gelip geçtiği bir [inanmayanlar] toplumu içinden[52] Elçi olarak çıkardık ki, sana vahyettiklerimizi onlara okuyup açıklayasın; çünkü [bilmezlikleri yüzünden] O Rahmân'ı inkar ediyor onlar.[53]

قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ
وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ۝٢٧ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ
قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ۝٢٨
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَ
حُسْنُ مَـَٔابٍ ۝٢٩ كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَٰكَ فِىٓ أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ
مِن قَبْلِهَآ أُمَمٌ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ
وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ

---

hî tadı, ilahî soluğu hissetmelerini imkansız hale getirmektedir; ve bu yüzdendir ki böyleleri, gözle görülebilir haricî bir "mucize"yle desteklenmedikçe hakkı kabule yanaşmamaktadırlar. (Bkz. aynı konuyla ilgili olarak 6:109 üzerine 94. not).

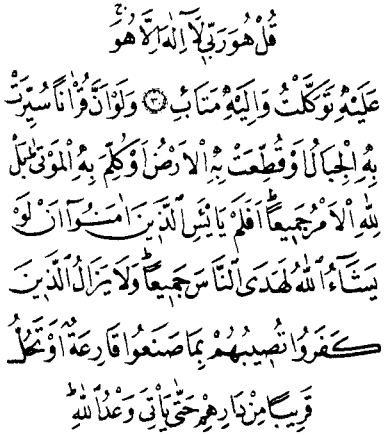
50 Yahut: "Dilediğini saptıran Allah'tır." Yukarıda bizim benimsediğimiz anlam için bkz. 14. sûre, 4. not.

51 Müfessirlerin çoğu ***kezâlike*** ("böylece" ya da "işte böylece") sözcüğünü önceki peygamberlere işaret olarak yani, "işte böyle, senden önce peygamberler gönderdiğimiz gibi, şimdi seni de gönderdik..." anlamını vererek açıklamışlardır. Ama, bu yorumlayıcı ilave pek de gerekli gibi gelmiyor bize; çünkü bizce bu ***kezâlike*** zarfı, doğrudan "O'na yöneleni Kendisine yaklaştıran Allah'tır" ifadesiyle bağlantılıdır; bir başka deyişle bu zarf ("işte böyle"), Allah'ın yol göstermesinin (hidayetinin) bir vasıtası olarak, Muhammed'in (s) görevini/tebliğini nitelendirmektedir (görünüşe bakılırsa Taberî de yukarıdaki ifadeyi böyle anlamıştır).

52 Lafzen, "kendisinden önce [başka] toplumların gelip geçtiği bir topluma"; son Peygamber Muhammed'e (s) kadar ve o'ndan önceki zamanlarda peygamberî vahyin sürekliliğine, kesintisizliğine ilişkin dolaylı bir atıf (Zemahşerî, Râzî). "[İnanmayanlar] toplumuna" ifadesindeki parantez içi ilavemiz İbni Kesîr'in bu ayete ilişkin yorumuna dayanmaktadır; ***erselnâke*** (lafzen, "seni gönderdik") ifadesini "... Elçi olarak çıkardık" diye çevirmemizin sebebi bu ifadeden önce (İngilizce metinde sonra —T.ç.n.) "içinden" (amidst) edatının yer almasıdır.

53 Yani, ya Allah'ın varlığını tanımaya yanaşmayarak, ya O'nun ulaştırdığı doğru yol bilgisini reddederek ya da O'nunla birlikte başka güçlere, başka varlıklara da tanrısal nitelikler yakıştırarak.

De ki: "O'dur benim Rabbim. O'ndan başka tanrı yoktur. Ben O'na güven bağlamış bulunuyorum ve O'na dönüktür yönüm."

31 [Onlar] kendisiyle dağların yürütüldüğü, yeryüzünün yarılıp açıldığı, ölülerin konuşturulduğu [ilahî] bir metin [dinlemiş olsalardı ona da inanmazlardı]![54] Oysa, olacak olan her şeye karar verme gücü yalnızca Allah'a aittir.[55] Peki, inananlar hâlâ anlamadılar mı ki, eğer Allah öyle olmasını dileseydi bütün insanlığı doğru yola yöneltirdi?[56]

Fakat, o hakkı inkara şartlanmış olanlara gelince, işledikleri kötülüklerden ötürü, böylelerinin başlarına her an beklenmedik bir felaket çullanmaktan ya da yurtlarının yanına-yakınına inmekten geri kalmaz,[57] tâ ki Allah'ın verdiği söz yerine ge-

54 Parantez içinde yaptığımız ilave açıklamalar Taberî ve Zeccâc'ın ayete ilişkin tefsirlerine dayanmaktadır (Râzî'nin kaydettiğine göre ve yine Zeccâc'ı ismen anmaksızın Beğavî ve Zemahşerî'nin kaydettiğine göre); karş. 6:109-111.

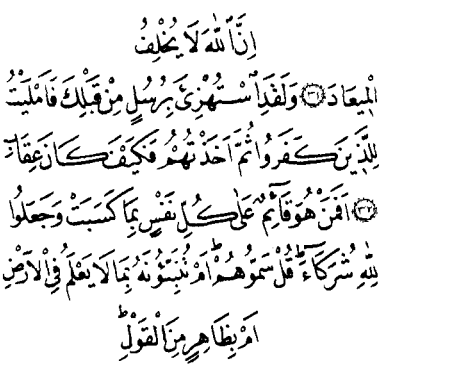
55 Lafzen, "bütün işler (ya da "buyruk/emir") bütünüyle Allah'a aittir"; yani, hiçbir "mucizevî belirti", Allah'la olan bağlantılarını koparmaları yüzünden kalpleri Allah tarafından mühürlenmiş bulunan kimselerin inanmasını sağlayamaz (bkz. 2. sûre, 7 ve 19. notlar).

56 Allah'ın insana doğru ile eğri arasında seçim yapma serbestisini bahşetmiş olmasının anlamı şu vahyî ifadelerde yatmaktadır: "O'na yönelmiş olan herkesi" (yukarıda 27. ayet) ve "Allah'la olan bağlantılarına sadakat gösterenleri (20. ayet) Allah kendisine yöneltir"; pek tabii, bunun yanında, yine O, "Allah'la olan bağlantılarını koparan günahkarlardan" (2:26-27) hidayetini, doğru yol bilgisini uzak tutar. Ayrıca bkz. 6:149'un son cümlesi ve ilgili 143. not.

57 Lafzen, "beklenmedik bir felaket *(kâri'a)* onların başına çullanmaktan ya da evlerinin yakınına inmekten geri kalmaz *(lâ yezâl)*." Bu ifade tekrar ve süreklilik ifade ettiğine göre, demek ki *kâri'a* ismi tekil de olsa burada toplu bir anlam taşımakta; yani, manevî değerleri bile-isteye gözardı etmelerinden ötürü "hakkı inkara şartlanmış olanlar" *(ellezîne keferû)*'ın başına kesintisiz bir biçimde sosyal felaketlerin, kardeş kavgalarının, karşılıklı haksızlık ve tecavüzlerin geleceğini, ya da doğal çevrenin bozulması yoluyla felaketin onları dolaylı olarak etkileyeceğini ifade etmektedir ki, bizce "felaketin onların yerlerinin yurtlarının yakınına inmesi"nden kasıd da budur. (Karş. bu konuda 5:33 ve ilgili notlar, özellikle 55. not.)

linceye kadar; gerçek şu ki, Allah verdiği sözü yerine getirmekten asla geri durmaz!

32 Gerçek şu ki, senden önceki elçilerle de alay edilmişti; buna rağmen, Ben o hakkı inkara şartlanmış kimseleri bir süre kendi hallerine bıraktım; ama sonunda kıskıvrak yakaladım. Ve (böylece) Benim cezalandırmam nasıl olurmuş, (gördüler)!

33 PEKİ, kimdir –elbette O!– yaşayan her varlığı,[58] hak ettiği şeye[59] bakarak görüp gözeten? Yine de Allah'a ortak koşuyorlar (öyle mi?).

De ki: "Onlara [istediğiniz] ismi verin:[60] sanki O'na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber verdiğinizi sanıyorsunuz? Yoksa sadece sözcüklerle mi oynuyorsunuz?"[61]

Hayır, tersine, hakkı inkara şartlanmış

---

58 *Nefs* teriminin burada "kişi/kimse" yahut hem insanları, hem de öteki canlıları işaret etmek üzere "yaşayan varlık" anlamına geldiği aşikardır.

59 Lafzen, "kazandığı/elde ettiği şeye göre" —yani, hayatî ihtiyaçlarına göre; insan sözkonusu olduğu zaman da, ayrıca, hak ettiği şeye göre.

60 Lafzen, "onları isimlendirin." Müfessirlerin çoğu bu sözü, sahte ilahları keskin bir biçimde tezyîf eden, yani "onların hiç bir isimlendirmeye, nitelendirmeye ya da tanımlamaya değmeyecek kadar saçma ve anlamsız şeyler" olduğunu işaret eden küçültücü bir ifade olarak yorumlamışlardır. Ayrıca, burada, bu düzmece tapınma nesnelerinin müşriklerin "kendi hayal güçlerinin ürünü [boş] isimler"den ibaret olduğunu söyleyen 7:71, 12:40 ve 53:23. ayetlerin bir yankısıyla karşı karşıya olduğumuz da söylenebilir. Bununla birlikte, Allah'ın mutlak bilgi sahibi olduğuna işaret eden ve hayal mahsulü "şefaatçiler"in, "kayırıcılar"ın sözkonusu edildiği 10:18'i andıran sonraki cümle gözönünde bulundurularak yukarıdaki ibarenin, kasdedilen anlama biraz daha yakın bir biçimde, yani "isterseniz onları ilahî şefaatçiler olarak isimlendirin, fakat ..." şeklinde yorumlanması da mümkündür. (Zemahşerî'ye göre, çoğu zaman "yahut", "ya da" anlamına gelen *em* takısı yukarıda *bel,* yani "tersine/fakat" anlamında kullanılmıştır).

61 Lafzen, "yoksa [bunu sadece] sözün zahiri olarak *(bi-zâhir)* mı [söylüyorsunuz]." Karş. tanrılaştırılan "şefaatçiler"e değinilerek başlayan 10:18'in ikinci kısmı ve ilgili 27. not.

olanların çarpık tasavvurları[62] kendilerine güzel gösteriliyor; ve böylece [doğru] yoldan döndürülüveriyorlar: ve zaten Allah'ın sapıklık içinde bıraktığı kimseye yol gösteren bulunmaz.[63] **34** Böyleleri için dünya hayatında zaten bir azap vardır;[64] ahiretteki azapsa daha da çetin olacak. Ve onlar Allah'a karşı kendilerini koruyacak kimse de bulamayacaklar.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ
وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾
لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ ۖ
وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ
الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ
وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ
النَّارُ ﴿٣٥﴾

35 ALLAH'A karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimselere söz verilen cennet, içinde ırmakların çağıldadığı [bahçeler] gibidir;[65] [fakat dünyadaki bahçelerden farklı olarak] onun ürünleri ebedîdir; gölgelikleri[66] de [öyle].

Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimselerin varacağı yer işte böyle olacaktır; hakkı inkar edenlerin varacağı yerse ateş olacak.[67]

---

62 Lafzen, "sinsi [ya da "ince"] oyunları/düzenleri" *(mekr)*: Fakat, Taberî'nin de belirttiği gibi bu terim daha çok bilinçli *şirkle* ("Allah'tan başkalarına tanrı niteliğini ya da tanrısal nitelikleri yakıştırmak") ve dolayısıyla genel anlamda sahte ve çarpık dinî görüş ve inanışlarla alakalı olduğuna göre, yukarıdaki gibi aktarılması daha yerinde olacaktır.

63 Bkz. 7. sûre, 152. not ve 14. sûre 4. not.

64 Bkz. 31. ayetin son paragrafı ve yukarıda 57. not.

65 Parantez içindeki ilaveyle beraber ayetin bu kısmı için verilen karşılık, Zemahşerî'nin ve özet halinde Râzî'nin yaptığı nakle dayanarak Zeccâc'ın bu bölüme ilişkin tefsirinden harfiyyen uyarlanmıştır. Zemahşerî'ye göre ayetin bu kısmı, "müşahede yoluyla bildiğimiz, hakkında bilgi ve görgü sahibi olduğumuz şeylerden yola çıkarak algı ve gözlem alanımızın ötesindeki bir şeyi tasavvur etmemizi sağlayan temsîlî bir ifade" hükmündedir *(temsîlen li-mâ ğâbe 'annâ bi-mâ nuşâhid)*. "Cennet meseli"ne ilişkin 47:15'deki benzer ama daha geniş atıfta olduğu gibi, burada da hatırda tutulmalıdır ki, Kur'an'ın kıyamet sonrası hayatın nasıl olacağı konusundaki açıklamaları, insan muhayyilesinin bu dünyada müşahede edebileceği şeylerden hem unsurları, hem de mahiyeti itibariyle bütünüyle farklı şeyleri kavrama imkanı olmadığına göre, zorunlu olarak mecazîdir. (Bu konuda bkz. Ek I).

66 Yani, huzur ve mutluluk veren şartlar. *Zill* ("gölge") sözcüğünün bu yoldaki mecazî anlamı konusunda bkz. 4:57 ve ilgili 74. not.

67 *'Ukbâ* terimine bu anlam örgüsü içinde verdiğimiz karşılık için bkz. yukarıda 45. not.

36 Bunun içindir ki, kendilerine bu vahyi bahşettiğimiz kimseler[68] [ey Peygamber,] sana indirdiklerimizden ötürü sevinir, hoşnut olurlar;[69] fakat başka inançların bağlıları arasında onun bir kısmının geçerliliğini inkar edenler var.[70]
[Ey Peygamber, onlara] de ki: "Ben yalnızca Allah'a kulluk etmekle ve O'ndan başkasına tanrısal güçler, tanrısal nitelikler yakıştırmamakla emrolundum:[71] [bütün insanlığı] O'na çağırıyorum ve dönüşüm de O'nadır!"
37 Biz bu [ilahî kelâmı] işte böyle Arap dilinde, bir hüküm ve hikmet (kaynağı) olarak indirdik.[72] Ve gerçek şu ki, eğer sana [vahyî] bilgi geldikten sonra kalkıp insanların gelgeç isteklerine uyarsan,[73] (bil ki) Allah'a karşı ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulabilirsin!

وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنزِلَ
إِلَيْكَ وَمِنَ ٱلْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُۥ ۚ قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ
أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ وَلَآ أُشْرِكَ بِهِۦٓ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُوا۟ وَإِلَيْهِ
مَـَٔابِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ
أَهْوَآءَهُم بَعْدَمَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن
وَلِىٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

68 Zımnen, "ve ona inananlar."

69 Yani, onlara bu dünyada doğru yolu gösterdiği, öte dünyada da ebedî mutluluğu vaad ettiği için.

70 Yani, Kur'an'ın, kendi dinlerinin öngördüğü ya da öğrettiği manevî kavramlarla eş değer pek çok şey ihtiva ettiğini kabul ettikleri halde. Bu anlam örgüsü içinde *ahzâb* tabiri (lafzen, "hizipler" ya da "mezhepler"; tekili *hizb)* öteki dinlerin ya da inançların mensupları anlamına geliyor (Taberî ve Râzî).

71 Cümlenin başındaki "yalnızca" *(innemâ)* takısı "açıkça gösteriyor ki [İslam'da] bu (tevhid) [ilke]siyle bağlantılı olmayan tek yükümlülük, tek emir ya da nehiy (yasak) yoktur" (Râzî).

72 Lafzen, "Arapça bir *hüküm* olarak": yani, Arap Peygamber'in önce kendi yakın çevresindeki insanlara ve sonra da onların aracılığıyla bütün insanlığa onu tebliğ edebilmesini sağlamak amacıyla. Bu konuyla ilgili olarak karş. Allah'ın her peygambere, "onlara [hakkı] açık açık anlatabilmesi için kendi kavminin diliyle" bir mesaj indirdiğini ifade eden 14:4. Kur'an mesajının yalnızca Araplarla sınırlı olmayıp evrensel bir nitelik taşıdığı gerçeğine gelince, bu Kur'an'ın pek çok yerinde açıkça ifade edilmiştir, mesela 7:158'de: "[Ey Peygamber] de ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben Allah'ın hepinize gönderdiği bir elçisiyim."

73 Lafzen, "Onların hevalarına *(ehvâhum)* uyarsan" —yani, Kur'an'ın ortaya koyduğu bazı temel gerçekleri kabul etmekle birlikte, tamamını benimsemekte isteksizlik gösteren başka dinlere mensup kimselerle uzlaşarak.

38 Hiç şüphesiz, senden önce de elçiler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik;[74] Allah'ın izni olmadıkça[75] hiçbir peygamberin bir mucize göstermesi düşünülemez.
Her çağa özgü vahyî bir mesaj[76] vardır:
39 Allah [önceki mesajlarından] dilediğini yürürlükten kaldırır, dilediğini bırakır, pekiştirir, çünkü vahyin kaynağı O'nun katındadır.[77]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ
وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن
يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ
مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

---

74 Yani, peygamberlerin hepsi öteki insanlar gibi ölümlü birer beşerdirler; hiç biri "tabiatüstü", "beşer-üstü" niteliklerle donatılmış değildi. Bu ifade, ilahî mesajın sıhhat ve doğruluğunu, sırf "ölümlü biri"nin, bir "beşer"in aracılığıyla gönderildiği için kabule yanaşmayan inkarcılara bir cevap niteliğindedir. (Karş. inanmayanların, Muhammed'in (s) "[diğer bütün ölümlü insanlar gibi] yiyip içen, çarşı-pazar dolaşan" bir peygamber olduğu yolundaki alaycı sözlerini ve Allah'ın onların "kendi aralarından birini" peygamber olarak seçmiş olmasından yana duydukları şüpheci şaşkınlığı dile getiren 25:7.) Buna ilaveten, yukarıdaki ayet, peygamberlerin "eşler ve çocuklar" sahibi olduğunu söylerken, îma yoluyla, insanın doğal ve fiziksel hayatının pozitif değerini vurgulamakta ve sözde "Allah'a yönelmenin" makbul bir yolu olarak insana teklif edilen çileci, kendine-eziyetci doktrinleri reddetmektedir.

75 Lafzen, "Allah'ın izniyle." Karş. 6:109 —"Mucizeler ancak Allah'ın kudretindedir" ve ilgili 94. not. Yukarıdaki anlam akışı içinde bu ifade, "mucizevî bir belirti/bir alamet" indirilmedikçe Muhammed'in (s) getirdiği mesaja inanmayacaklarını söyleyenlere bir cevap niteliğindedir.

76 Yahut: "ilahî bir kelâm *(kitâb)*. Bkz. 5:48 —"Sizin her biriniz için [farklı] bir kanun ve [farklı] bir hayat tarzı belirledik" —ve Kur'an mesajında bütünleşip sonlanan ilahî mesajlar zincirine ilişkin bir açıklamanın yer aldığı ilgili 66. not. Diğer müfessirler yanında İbni Kesîr tarafından da benimsenen yukarıdaki cümleye ilişkin bu yorum, ifadeyi, Muhammed'den (s) önce gönderilen peygamberlere ilişkin önceki bahise ve Kur'an'ın, kendisinden önce vahyedilmiş bulunan diğer bütün mesajların hulasası olduğunu işaret eden sonraki bölüme bağlamaktadır. Bunun dışında, her çağda o çağın şartlarına ve o çağda yaşayan insanların ihtiyaçlarına denk düşen vahyî bir mesajın gönderildiğini dile getiren ifade (Zemahşerî), başka dinlere mensup kimseler tarafından sıkça ileri sürülen, Kur'an'ın önceki ilahî mesajlardan farklı olduğu yolundaki itirazlara bir cevap niteliğindedir (Râzî).

77 Yani, vahyin ya da bütün ilahî mesajların kaynağı, menba'ı *(asl)* O'dur — Kur'an'dan önceki vahyî mesaj ya da tebligatın yürürlükten kaldırılmasına ve onların değişmeyen hakikatlere ilişkin yanlarıyla son vahyî mesaja indirgenip sona erdirilmiş olduklarına dair bir önceki atıf konusunda bkz. 2:106 ve ilgili 87. not. (Taberî ve İbni Kesîr'in kaydettiğine göre Katâde sözkonusu pasajın 2:106 ile aynı anlamı işaret ettiğini söylemiştir).

40 İMDİ, onlara vaad ettiğimiz [azabın][78] bir kısmının [başlarına geldiğini] ister sana [sağlığında] gösterelim, ister [bundan önce] seni öldürelim, her iki durumda da sana düşen ancak mesajı tebliğ etmek, duyurmaktır; hesabı görmek ise Bize aittir.

41 Peki, görmüyorlar mı, yeryüzünü, sahip olduğu en iyi şeylerden her gün biraz daha yoksun bırakarak[79] [cezalandırıcı müdahalelerimizle] nasıl yokluyoruz?[80]

وَإِن مَّا
نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ
ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ۝ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا نَأْتِى
ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا

78 Yani, yukarıda 31. ayetin son paragrafında belirtildiği üzere, "hakkı inkara şartlanmış olanları" *(ellezîne keferû)* bekleyen felaketler.

79 Yahut: "Onu [her] yanından *(min etrâfihâ)* eksiltiyoruz" —Bu ifadenin anlamı, *etrâf* sözcüğünden anlaşılan şeye bağlıdır: (Somut küresel yapısıyla dünyanın ya da coğrafî anlamda) bir ülkenin "çevresi", "sınırları", "sınır boyları" ya da sözcüğün mecazî çağrışımlarıyla, "ileri gelen insanları" —yani, büyük önderleri, bilginleri, düşünürleri *(Tâcu'l-'Arûs)*, yahut bizim verdiğimiz anlama paralel olarak, "[yeryüzünün] en iyi insanları ve en iyi ürünleri" (a.g.e.). Müfessirlerin pek çoğu *etrâf* sözcüğünü birinci grupta belirtilen anlamıyla ele alarak onun, yukarıdaki cümlenin Medine'deki Müslüman cemaatle Mekkeli müşrikler arasındaki mücadeleye işaret ettiği görüşünü benimsemişler ve bu itibarla ayeti şöyle anlamlandırmışlardır: "[O Mekkeli müşrikler] görmüyorlar mı [onların elinde tuttuğu] ülkeyi [ya da toprağı] her yanından her gün biraz daha eksiltip küçülterek [cezalandırıcı müdahalelerimizle] yokluyoruz?" Bu yorumuyla ayet Arabistan'ın bütünüyle Müslümanlar tarafından fethedileceğini önceden bildiren bir gaybî ihbar özelliği taşıyor. Buna karşılık, diğer müfessirler ayetin İslam tarihinin ilk dönemleriyle olan ilgisini reddetmemekle birlikte *etrâf* sözcüğünün ikinci anlamını esas alarak yukarıdaki ibareyi, bizim benimsediğimiz görüşe yakın bir mahiyette, daha genel bir anlamda yorumlamışlardır. Bu cümleden olmak üzere Râzî ayeti şöyle aktarmıştır: "[Hakkı inkar edenler, yeryüzünde talihin –başarı ve yükselmeden sonra çöküşe, yok oluşa; hayattan sonra ölüme; gurur ve ihtişamdan sonra aşağılanmaya; kemalden (olgunluktan/yeterlilikten) sonra acze ve eksikliğe doğru– dönüp durduğunu *(ihtilâfât)* hâlâ görmediler mi? Hal böyleyken, hakkı inkar edenleri, güçlerinin doruğundayken Allah'ın kendilerini alçaltmayacağından, başkalarına hükmederken köleleştirmeyeceğinden emin kılan ne?" Bu yorum da gözönünde bulundurulursa, "sahip olduğu en iyi şeylerden onu her gün biraz daha yoksun bırakarak" cümlesinin, en geniş anlamıyla, sadece fiziksel ve toplumsal felaketlere değil, aynı zamanda, yitirilmeleri insanın nihaî azaba sürüklenmesi anlamına gelen ahlakî değerlerin çöküşüne ve dolayısıyla dünyevî iktidarın elden çıkarılmasına da işaret ettiği söylenebilir.

80 Lafzen, "yokladığımızı."

(Bilmiyorlar mı ki,) Allah hüküm verdiği [zaman] O'nun hükmünün önüne geçecek kimse yoktur; (ve yine bilmiyorlar mı ki) O hesabı pek çabuk olandır!

42 Bunlardan önce yaşayan [günahkar toplum]lar da zındıkça düzenler tasarladılar;[81] fakat en ince ve mahirane düzen, bütünüyle, herkesin neyi hak ettiğini[82] bilen Allah'a aittir; nitekim, inkarcılar geleceğin kime ait olduğunu yakında görüp öğrenecekler.[83]

43 Ve hakkı inkara şartlanmış olan o kimseler, [ey Peygamber, sana]: "Sen [Allah tarafından] gönderilmiş değilsin!" diyorlar; de ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter; bir de bu ilahî kelâmı gerçekten anlayan kimse(ler)!"[84]

وَٱللَّهُ يَحْكُمُ
لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ
ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ ٱلْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا
تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ ٱلْكُفَّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٤٢﴾
وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ
شَهِيدًۢا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٤٣﴾

---

81 Lafzen, "düzen/tuzak kurmuşlardı" —bu anlam örgüsü içinde zındıkça niyetler ve tutumlara işaret eden bir ifade.

82 Lafzen, "kazandığını" —yani, iyi ve kötü.

83 *'Ukbe'd-dâr* (burada *'âkibetu'd-dâr* terimiyle eş anlamlıdır) terimi hk. bir açıklama için bkz. sûre 6, not 118.

84 Lafzen, "ve kitap/vahiy hakkında bilgi sahibi olan biri *(men 'indehû)*"—Kur'an'ı gereği gibi anlamanın insanı, kaçınılmaz biçimde, onun Allah tarafından vahyedilmiş olduğu inancına ulaştıracağını îma eden bir ifade.

14. İBRÂHÎM SÛRESİ

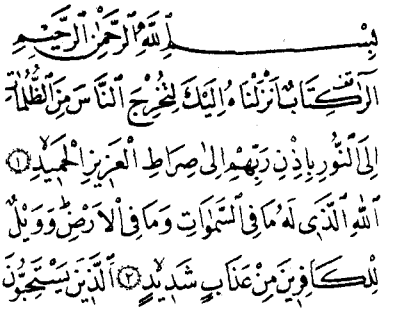
MEKKE DÖNEMİ

Bütün otoriteler bu sûrenin bütünüyle Mekkî sûreler grubundan olduğunda hemfikirdirler; sûre *İtkân*'da 71. sûreden *(Nûh)* hemen sonra yer almaktadır; sûre için kronolojik sırada gösterilen bu yer için itirazı gerektirecek herhangi bir sebep de yoktur. Sûrenin ismine gelince, bu, 35-41. ayetlerinde dile getirilen Hz. İbrahim'in duasına dayanmaktadır; bunun sûrenin geri kalan kısmıyla olan alakası 48. notta açıklanmıştır.

Önceki sûrede *(Ra'd)* olduğu gibi, *İbrâhîm* sûresinin ana teması da, ilk hitab ettiği halkın lisanıyla dile getirilen (4. ayet; keza karş. 13:37 ve ilgili 72. not) mesajlar aracılığıyla kendisini kopkoyu karanlıklardan aydınlığa çıkarmak amacıyla insanoğluna ilahî kelâmın vahyedilmesi hususudur (1 ve 5. ayetler); ne var ki, kendisinden önceki öteki bütün ilahî mesajlar her peygamberin yalnızca kendi halkına ulaştırmakla yükümlü olduğu mesajlar niteliğindeyken (karş. 5. ayette Allah'ın Hz. Musa'ya "*Halkını* kopkoyu karanlıklardan aydınlığa çıkar" buyruğu), Kur'an, sûrenin ilk ve son ayetlerinde ifade edildiği gibi bütün insanlığa hitaben gönderilmiş bir mesajdır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Râ.*[1]

BU, RABLERİNİN izniyle bütün insanlığı kopkoyu karanlıklardan aydınlığa, O yüceler yücesinin, O her övgüye layık olanın yoluna çıkarasın diye sana indirdiğimiz [bir vahiy,] bir ilahî kelâmdır. **2** O Allah(ın yoluna) ki, göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur.

Kendilerini bekleyen o çok zorlu azaptan ötürü, hakkı inkar edenlerin vay haline! **3** Onlar ki, dünya hayatını biricik

1 Bkz. Ek II; ayrıca 11. sûre, 1. not.

sevgi nesnesi olarak seçip[2] onu ahiret [düşüncesine bütünüyle] yeğ tutarlar; ve başkalarını Allah'ın yolundan çevirip onu eğri ve dolambaçlı göstermeye çalışırlar. İşte çok derin, onulmaz bir sapıklık içinde olan, böyleleridir.

الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ أُولٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿٣﴾ وَمَآ
أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ
فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِي مَن يَشَآءُ ۚ

4 BİZ HER ELÇİYİ, mutlaka kendi halkının diliyle [vahyedilmiş bir mesajla] gönderdik ki, [hakkı] onlara açık (ve dolaysız) bir biçimde ulaştırabilsin;[3] artık bundan sonra Allah [sapmayı] dileyeni sapıklık içinde bırakır, [doğru yolu tutmayı] dileyeni de doğru yola yöneltir,[4] çün-

2 Zemahşerî ve Râzî'ye göre, *yestehibbûn* fiil formunun yukarıdaki anlam akışı içindeki asıl anlamı budur —yani, insanın bütün duygularına ve duyarlığına olduğu gibi el koyan, ruhsal kaynaklarını bütünüyle emip yoksullaştıran ve dolayısıyla onu manevî/ahlakî gerçeklere karşı kaçınılmaz biçimde ilgisiz ve yalıtılmış kılan dizginsiz bir sevgiyle dünya hayatını seçmek.

3 Bütün ilahî metinler insanlar tarafından anlaşılsın diye vahyedildiğine göre, onlardan her birinin, mesajı ulaştırmakla görevli peygamber hangi kavimdense hitap da ilk ağızda onlara olacağı için, o kavmin diliyle indirilmiş olması zorunludur; Kur'an dahî, evrensel bir mesajı ve hedefi olmasına rağmen (karş. 7:158'e dair 126. not) bu bakımdan bir istisna değildir.

4 Yahut: "Dilediğini saptırır/sapıklık içinde bırakır; dilediğini de doğru yola yöneltir." "Allah'ın saptırması" ya da "sapıklık içinde bırakması"na ilişkin tüm Kur'ânî atıflar ancak, 2:26-27'de ortaya konan "Allah, kendisine karşı taahhütlerini bozan fasıklardan başkasını saptırmaz" ilkesiyle birlikte düşünülmeli, bu temel üzerinde değerlendirilmelidir (bu konuda ayrıca bkz. 2. sûre, 19. not); bu, şu demektir: insanın sapıp da "yoldan çıkması", kelimenin avamî anlamıyla "kader"in ya da "alınyazısı"nın keyfî bir sonucu değil, fakat kesinlikle insanın kendi tutum ve eğilimlerinin bir sonucudur (karş. 2. sûre, 7. not). Yukarıdaki ayete ilişkin yorumunda Zemahşerî, insanın elinde tuttuğu bu *serbest seçim* imkanı üzerinde durarak şunu belirtmektedir: "Allah, tutum ve davranışlarının gidişi itibariyle asla imana ermeyeceğini bildiği insanların dışında hiç kimseyi saptırmaz, sapıklık içinde bırakmaz; ve yine Allah, imana olan eğilimini bildiği insanların dışında kimseyi doğru yola yöneltmez, doğru yola sokmaz. Bunun içindir ki, yukarıdaki ayette Allah'a izafe edilen 'saptırma/sapıklık içinde bırakma' ifadesi, Allah'ın, sapmaya eğilim gösteren kişiyi rahmet ve hidayetinden yoksun kılarak kendi haline bırakması *(tahliye)* anlamına, 'doğru yola yöneltme' *(hidayet)* ifadesi ise, bunu hak eden kişiye başarı *(tevfik)* ve destek sağlaması anlamına gelmektedir. Bu itibarla, "Allah, yüzüstü bırakılmayı hak edenlerin dışında kimseyi yüzüstü bırakmaz; buna karşılık yardım

kü doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen en yüce iktidar sahibi O'dur.

5 Ve nitekim, Musa'yı ayetlerimizle gönderip kendisine: "Halkını kopkoyu karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın Günleri'ni[5] hatırlat!" diye [emrettik]. Çünkü bu [hatırlatmada], darlığa sonuna kadar göğüs germesini ve [Allah'a] yürekten şükretmesini bilen herkes için mutlaka çıkarılacak dersler vardır.

6 Hani,[6] Musa [da] halkına [bu doğrultuda]: "Allah'ın size bahşettiği nimeti hatırlayın!" demişti, "O sizi Firavun yönetiminin elinden kurtarmıştı; (onlar ki) size dayanılmaz acılar çektiriyor; oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı:[7] (eğer bilirseniz) size Rabbinizden

وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ
ٱلْحَكِيمُ ۝ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَـٰتِنَآ أَنْ أَخْرِجْ
قَوْمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَـٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّـٰمِ
ٱللَّهِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝
وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ
وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم

---

ve desteği hak edenlerin dışında kimseye yardım ve destek vermez." Zemahşerî, 16:93'de benzer bir ifadeyi yorumlarken de şöyle diyor: "[Allah, bile-isteye] hakkı inkar yolunu seçip bu [inkarcılığı]nda inat göstereceğini bildiği kimseyi yüzüstü bırakır; ve ... imanı seçeceğini bildiği kimseye de (bu yolda) yardım ve destek bahşeder: Bu durum, sonucun [insanın] serbest seçimine *(ihtiyâr)*, yani [Allah'ın] destek ve yardımını mı yoksa yüzüstü bırakıp yardımından uzak tutmasını mı hak etmesine bağlı olduğunu göstermekte, insanın liyakatini hesaba katmayan cebrî yorumları hükümsüz kılmaktadır."

5 Eski Arap geleneğinde "gün" ya da "günler" deyimi çoğu zaman önemli tarihî olayları işaret için kullanılırdı (örn. *eyyâmu'l-'arab*, İslâm öncesi Araplar arasında cereyan eden kabile savaşlarını ifade eden bir deyimdir). Bununla birlikte Kur'an'ın "gün" sözcüğüne sıkça yüklediği ahirete ilişkin çağrışımlar (örn. "Son Gün"; "Kıyamet Günü", "Hesap Günü" vb.) ve özellikle de, "Allah'ın Günleri" deyimiyle açıkça dünyevî zamanın sonunda gerçekleşecek olan Allah'ın yargısının ya da yargılamasının kasdedildiği (45:14) gözönünde bulundurulursa, yukarıdaki anlam örgüsü içinde de bu ifadenin aynı anlamı taşıdığını; yani, Kıyamet Günü'nde Allah'ın insana ilişkin nihaî yargılaması anlamına geldiğini söylemek tek mantıkî yoldur. Çoğul formun ("Allah'ın *Günleri*") kullanılmış olması, muhtemelen, Kur'an'ın öylesine sıkça kullandığı "Gün" deyiminin aslında insanın zaman kavramıyla ya da zaman tanımlamasıyla pek ilgisi olmadığını; bunun daha çok bilinen "zaman" kavramının içinde bir yer tutmadığı gibi bir anlam da taşımadığı, öteler ötesi bir başka realiteyi (gerçeklik düzeyini) işaret ettiğini göstermektedir.

6 *İz* takısına ilişkin bu karşılık için bkz. 2. sûre, 21. not.

7 Karş. 2:49; ayrıca Kitâb-ı Mukaddes, Çıkış i, 15-16 ve 22.

büyük bir sınamaydı, bu. **7** Ve [yine hatırlayın ki] Rabbiniz size (şöyle) bildirmişti: "[Bana] şükrederseniz, muhakkak ki size kat kat fazla veririm;[8] yok, eğer nankörlük ederseniz, bilin ki Benim azabım gerçekten çok çetindir!"

8 Ve Musa (şöyle) ekledi: "Siz ve (sizinle birlikte) yeryüzünde yaşayan başka kim varsa, hepiniz hakkı inkar etseniz dahi, [bilin ki] Allah, yine de her türlü övgüye layık ve mutlak anlamda Kendine yeterli (Biricik Tanrı)dır.

9 SİZDEN ÖNCE gelip geçen [inkarcı toplum]ların başına gelenlerden hiç haberiniz olmadı mı; Nûh kavminin, 'Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelip geçen daha nicelerinin? Onlar(ın başına gelenleri) Allah'tan başka kimse bilmez.[9]

Onlara da kendileri için görevlendirilmiş olan elçiler, hakkı bütün açıklığıyla gösteren delillerle gelmişlerdi; fakat onlar, ellerini şaşkınlıkla ağızlarına götürüp[10] "Biz, sizinle gönderildiğini iddia ettiğiniz mesajın hak olduğuna inanmıyoruz" dediler, "ve doğrusu bizi çağırdığınız şey[in mahiyetin]den yana ciddî bir şüphe ve şaşkınlık içindeyiz."[11]

بَلَٰٓؤٌا۟ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ
لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِى
لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكْفُرُوٓا۟ أَنتُمْ وَمَن فِى
ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ
نَبَؤُا۟ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَ
ٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۖ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ ۖ جَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَرَدُّوٓا۟ أَيْدِيَهُمْ فِىٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَ
قَالُوٓا۟ إِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا
تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾

8 Yani, "hak ettiğinizden daha fazla."

9 Yani, bu toplumlar yeryüzünden gelip geçtiler; böyle kaç toplumun gelip geçtiğini ve nasıl bir hayat sergilediklerini bütün gerçeğiyle şimdi ancak Allah bilir. Bkz. 14. ayet ve aşağıda 18. not.

10 Lafzen, "ellerini ağızlarına koyup" —kişinin makul bir öneriyi ya da önermeyi aynı derecede makul ve mantıkî bir karşı tezle reddetmekte gösterdiği aczi, yetersizliği ifade eden bir deyim: Nitekim, elçilerin getirdiği mesaja karşı inatçı soydaşlarının düşünmeden ortaya attıkları itiraz hiçbir şekilde bir "tez" olarak görülemez.

11 Bkz. 11. sûre, 92. not. Dikkatten kaçmış olmaması gerekir ki, inkarcıların bu cevabı, 11:62'de belli bir toplumun –Semûd kavminin– ağzından ve tekil olarak ("bizi *çağırdığın* şey") verilirken, burada, değişik peygamberlere hitaben değiş-

10 Bu toplumlara gönderilen elçiler:[12] "Hiç, göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah[ın varlığından, birliğinden] şüphe edilebilir mi?" dediler, "Sizi [geçmişteki] günahlarınızdan ötürü bağışlamak ve size [belirlediği] bir süre [bitinceye kadar[13] mühlet vermek üzere (doğru yola) çağıran O'dur!

[Ama] onlar: "Sizler bizim gibi ölümlü insanlardan başka kimseler değilsiniz!" diye cevap verdiler, "Bizi, atalarımızın tapınageldiği şeylerden uzaklaştırmak istiyorsunuz; madem öyle, o zaman [Allah'ın elçileri olduğunuza dair] açık bir delil getirin bize!"

11 Elçileri onlara: "Doğru, biz de sizler gibi sadece ölümlü kimseleriz" diye cevap verdiler, "ama işte Allah nimetini kullarından dilediğine bahşeder. Ayrıca, Allah'ın izni olmadıkça, [görevimiz hakkında] bir delil getirmek bizim harcımız değildir. Bu hususta inananlar yalnızca

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي ٱللَّهِ
شَكٌّ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم
مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ
إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ
يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ۝ قَالَتْ لَهُمْ
رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَمُنُّ
عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم
بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ

şik toplumların tepkisini toplu olarak yansıtmak üzere çoğul olarak ("bizi *çağırdığınız* şey") verilmiştir. Sonraki anlatımın temelini teşkil eden ve daha önceki zamanlarda gelmiş olan tek tek peygamberlerin başlarından geçenlere ilişkin muhtelif Kur'ânî kıssaların yankılarını içinde taşıyan bu genelleme, Allah'ı bütünüyle inkar eden ya da O'nun varlığını bilinçli olarak inkar etmese de kendileriyle Allah arasında birtakım hayal ürünü, (ilahî veya yarı ilahî olduğu düşünülen) "aracılar, şefaatçiler" vehmetmek sûretiyle dolaylı olarak ya da zımnen, O'nun her şeyi bilen, her şeye gücü yeten biricik ilah olduğu gerçeği karşısında inkar durumuna düşen kimselerin inatçı tutumlarının mümeyyiz vasfını, belirleyici karakterini ortaya koyar niteliktedir.

12 Lafzen, "onların elçileri."

13 Yani, "bu dünyadaki hayatınızın sonuna kadar." Kanaatimizce bu ifade, "hakkı inkara kalkışanların ya da buna eğilim gösterenlerin" bu dünyada dahî başlarına gelmesi mukadder olan felaketlere (bkz. 13:31'in son paragrafı ve ilgili 57. not) işaret ederek, Allah'ın, peygamberleri aracılığıyla ulaştırdığı çağrıya bilinçli ve duyarlı olarak olumlu tepki gösteren kimselerin bu tür felaketlerden/azaplardan bağışık olacaklarını ve manevî planda ebedî huzur ve saadetle ödüllendirileceklerini îma etmektedir (karş. 13:29).

Allah'a güvenmelidirler.[14] **12** Hem, izlediğimiz yolu bize gösteren[15] Allah olduğuna göre, artık nasıl güvenmeyebiliriz ki O'na?

"Bunun içindir ki, bize çektirdiklerinize mutlaka göğüs gereceğiz; çünkü bir kere Allah'a güven bağlamış olanlar sonuna kadar O'na güvenmekte devam edeceklerdir!"

13 Ama hakkı inkar eden toplumlar, elçilerine şöyle dediler: "Ya bizim yolumuza dönersiniz, ya da kesinlikle sizi ülkemizden sürüp çıkarırız!"[16]

Bunun üzerine Rableri elçilerine:[17] "Biz bu zalimleri mutlaka tepeleyeceğiz!" diye vahyetti, **14** "Ve onlar yok olup gittikten sonra[18] yeryüzüne elbette sizi yerleştireceğiz: bu [vaad] Benim makamıma karşı saygı ve sakınma gösteren ve tehdidimden korkan kimseler içindir!"[19]

الْمُؤْمِنُونَ

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ
وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ
لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰٓ
إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ
ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ
وَعِيدِ ﴿١٤﴾

14 Yani, hakkın peşinde olan herkes, aydınlanma için, kendilerine teklif edilen ilahî mesajın *muhtevasına* yönelmelidirler (bkz. 7:75, 13:43 ve ilgili notlar). Kur'an pek çok yerde (örn. 6:109-111 ya da 13:31) peygamberî mesajın gözle görülebilir, haricî vasıtalar ya da vakalarla kanıtlanması yolundaki isteklerin hem ahlaken, hem de mantıken boş ve yararsız olduğunu ifade etmiştir; çünkü böyle bir mesajın ortaya koyduğu mutlak ya da fıtrî gerçeklikten yana duyulan, ahlaken sağlam ve zihinsel olarak da doğrulanabilir inanç ya da itminan ancak "akla uygun, bilinç ve duyarlığa dayanan bir kavrayış"la elde edilebilir (12:108).

15 Lafzen, "bizi yollarımıza yönelten" —9. ayetle başlayan bölümün tamamında izlenen ve bütün peygamberler tarafından tebliğ edilen mesajın öz ve esas itibariyle hep aynı olduğunu dile getiren çoğul ifade tarzı.

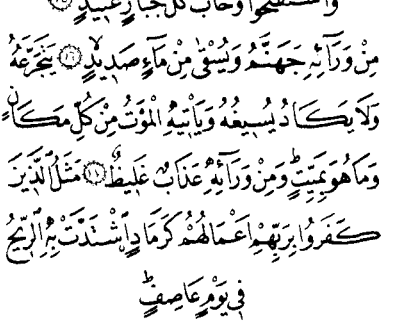
16 Karş. 7:88-89. Kaydedilen ayetlerde Şuayb Peygamber'in karşısına bu zora koşucu seçenekle çıkılmıştı.

17 Lafzen, "onlara."

18 Lafzen, "Onlardan sonra": elçiler tarafından tebliğ edilen hak ve hakikate ilişkin mesajın muhaliflerinden daha uzun ömürlü olacağını (karş. yukarıda 9. ayet, "onları [şimdi] Allah'tan başka kimse bilmez") ve sonunda zafere ulaşacağını îma eden ilahî vaad.

19 Zemahşerî'nin işaret ettiği gibi, yukarıdaki ayette dile getirilen ilahî vaad, "gelecek *(el-'âkibe)* Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olanlarındır " (7:128) ifadesiyle eş değerdedir.

15 Ve (elçiler) hakkın zafere ulaşması için [Allah'a] niyaz ettiler.[20]
Ve [böylece] hakkın o inatçı ve zorba düşmanlarının hepsi [sonunda] yok olup gittiler. **16** Bunlardan her birini cehennem beklemektedir;[21] ve orada her birine azapla ağulanmış sudan[22] içirilecek; **17** onu (içecek olan) yutkunacak, yutkunacak ama bir türlü yutamayacaktır.[23] Ve orada insanı ölüm her yandan kuşatacak, ama insan, kendisini daha zorlu bir azap beklediğinden, bir türlü ölemeyecek.

18 Rablerini inkara şartlanmış olanların yapıp ettikleri,[24] fırtınalı bir günde rüz-

---

20 Ya da: "[onlar yani, elçiler] zafer için niyaz ettiler", yahut "[Allah'ın] yardım[ını] istediler" —*İsteftehû* fiil formunda kullanılan *feth* isminin muhtevasında bulunan bu her iki anlam burada birbiriyle bağlantılıdır. Hatırlanmalıdır ki, *feteha*'nın lugat anlamı "açtı"; *istefteha*'nınki de: "[bir şeyi] açmayı istedi" ya da "açılsın istedi" şeklindedir. Bu itibarla, yukarıdaki bölüm, genelleştirilmiş bir ifade tarzı içinde Şuayb Peygamber'in 7:89'daki duasını yankılamaktadır: "Ey Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasındaki hakkı ortaya çıkar *(iftah).*"

21 Lafzen, "onun ardından [da] cehennem (gelmektedir)"; yani, varacağı yer olarak. *Cebbâr* sözcüğü için, bu anlam örgüsü içinde verdiğimiz "hakkın zorba düşmanı" karşılığı hk. bkz. 26:130 ile ilgili 58. notun ilk kısmı.

22 *Sadîd* sözcüğü, ilk ağızda "dönüp uzaklaştı" ya da "[bir şeyden] yüz çevirdi/tiksindi" yahut –*Kâmûs* ve *Esâs*'ın kaydettiğine göre– (bir şeye karşı duyduğu tiksintiden ötürü) "yüksek sesle bağırdı/çığlık attı" anlamına gelen *sadde* fiilinin masdarlarından biridir. *Sadîd* sözcüğü tiksinti veren şeyi ifade ettiği içindir ki, yaralardan akan cerahatten ya da organizmadan sızan kıvamlı sıvıyı ifade için mecaz olarak da kullanılır. Yukarıdaki ayete ilişkin yorumunda Râzî, *mâin sadîdin* ifadesinin burada tamamen mecazî bir anlam taşıdığını ve "*sadîd* gibi (irin ya da cerahat gibi, yani onun kadar tiksinti veren) su" olarak anlaşılması gerektiğini söylemektedir. Biz de bu yoruma uyarak yukarıdaki ifadeyi, dünyadaki hayatları süresince bütün manevî gerçekleri inkara eğilim gösteren kimseleri ahirette bekleyen amansız acıları, taciz edici, huylandırıcı azabı mecazî bir üslup içinde vermek üzere, "azapla ağulanmış" ifadesiyle çevirdik. (Karş. bizim, "yakıcı bir ümitsizlik iksiri" ifadesiyle çevirdiğimiz "*şerâb min hamîm*" tabiri; bu tabir Kur'an'da muhtelif yerlerde geçmekte olup 6:70'e ilişkin 62. notta bir açıklaması verilmiştir).

23 Yani, bu acıyı yenemeyecektir.

24 Yani, iyi olanları bile (Râzî).

garın hışımla saçıp savurduğu küle benzemektedir; böyleleri kazandıkları [iyi] şeylerden [de ahirette] hiçbir yarar sağlayamazlar: çünkü [Allah'a karşı sergiledikleri] bu [inkarcı tutum] sapıklıkların en kötüsüdür.[25]

لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ
هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ۝ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ
جَدِيدٍ ۝ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ۝ وَبَرَزُوا لِلَّهِ
جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ
تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ
قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْنَا

19 GÖRMÜYOR MUSUN(UZ), gökleri ve yeri belli bir [içsel] gerçekliğe göre yaratan Allah'tır?[26] Dilerse sizi ortadan kaldırır ve [yerinize] yeni bir yaratılmışlar topluluğu getirir:[27] **20** ve bu Allah için zor da değildir.

21 Ve [o Yargı Günü'nde insanların] hepsi Allah'ın huzuruna çıkacaklar; işte o zaman, zayıf olanlar[28] bir vakitler büyüklük taslamış olanlara: "Bakın, bizler sizin izleyicilerinizdik" diyecekler, "o halde şimdi bizden Allah'ın azabını biraz olsun savabilecek güçte misiniz?"

[Ötekiler buna şöyle] cevap verecekler: "Eğer Allah bize [kurtuluş] yolu[nu] gös-

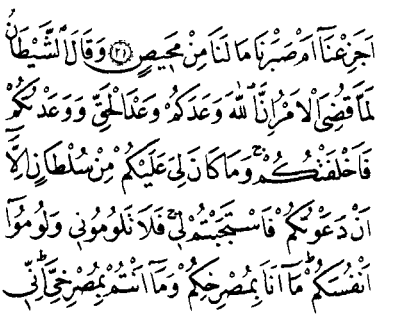
25 Lafzen, "işte en uzak sapıklık budur." *Zâlike huve* zamirlerinden sonra gelen *ed-dalâlu'l-ba'îd* ifadesinin başındaki belirtme takısı (harf-i tarif) bu "uzak sapıklık"ın ya da "yoldan çıkma"nın son derece aşırı, son derece vahim olduğunu vurgulamak içindir: Ne var ki, bu yapı İngilizceye (ve tabii Türkçeye de — T.ç.n.), yukarıda olduğu gibi, çok defa ancak açıklayıcı bir ifadeyle aktarılabilmektedir. Fakat, belirtmek gerekir ki sözkonusu ibare Kur'an'da, bir kez yukarıdaki ayette, bir de 22:12'de olmak üzere yalnızca iki kere geçmektedir —ve her iki yerde de bununla, Allah'ın varlığına ve birliğine ilişkin, açık ya da üstü örtülü inkarcı tavır işaret edilmektedir.

26 Bkz. 10:5 üzerine 11. not.

27 Lafzen, "yeni bir yaratma getirir" veya "yeni bir toplum." Burada hatırlanmalıdır ki, *halk* terimi yalnızca "yaratma/yaratış" ya da "yaratma eylemi" değil, aynı zamanda "halk" yahut "insanlık" anlamına da gelmektedir ki yukarıdaki ayette kasdedilen mana da budur (Râzî'nin kaydettiğine göre İbni 'Abbâs).

28 Allah'ın mesajına karşı umursamazlık gösterdikleri için ayetin devamında "büyüklük taslayanlar" *(estekberû)* olarak tanımlanan ve toplum içinde düşünce ya da aksiyon alanında "önder" olarak bilinen kimselerin ortaya koydukları sözde örnek tutum ve davranışlara öykünerek kişilik ve ahlak zayıflığı, heva ve hevesine düşkünlük yüzünden günah işleyen kimseler (İbni 'Abbâs'tan rivayetle Taberî).

terirse, şüphesiz, biz sizi de peşimizden sürükleriz;[29] fakat, görebildiğimiz kadarıyla, şimdi artık sızlansak da, [hak ettiğimiz azaba] katlansak da, hepsi bir: bizim için artık kurtuluş yok!"

22 Ve her şey olup bittikten, hüküm yerine geldikten sonra Şeytan: "Gerçek şu ki, Allah size gerçekleşmesi kaçınılmaz bir söz vermişti![30] Bense [her fırsatta] size birtakım sözler verdim ama sizi hep yüzüstü bıraktım. Yine de benim sizin üzerinizde gerçekte bir nüfûzum yoktu: Sizi sadece çağırıyordum; siz de (bu çağrıya) icabet ediyordunuz. Bunun içindir ki, beni suçlamayın, yalnızca kendinizi suçlayın.[31] Ne ben sizin imdadınıza yetişecek durumdayım; ne de siz benim imdadıma yetişebilecek kimselersiniz;[32]

29 Zımnen, "fakat şimdi dönüp tevbe etmek için artık çok geç." Taberî ve Râzî'ye göre yukarıdaki sözün anlamı bu yöndedir. Bununla birlikte Zemahşerî, şimdiki zamana değil geçmişe ilişkin başka bir yorum getirerek bu söze: "Eğer Allah bizi doğru yola yöneltseydi, biz de sizi (ona) yöneltirdik" manasını vermiş, bir başka deyişle, bu ifadeyi, günahkarların kendilerini sorumluluktan soyutlayarak geçmişteki günahlarını Allah'ın kendilerine "hidayet etmemiş" olmasına bağlama çabaları olarak anlamıştır. Bizim kanaatimize göre, bütün öteki sebeplerin yanında, "zayıflar"ın talebiyle (bkz. önceki not) hem dünya hayatında "büyüklük taslayanlar"ın cevabı arasındaki, hem de bu sonrakilerin, "artık çok geç!" ifadesiyle özetlenebilecek, umutsuzluk ifade eden sonraki sözleri arasındaki mantıkî bağlantıyı koruduğu için Taberî ve Râzî tarafından ileri sürülen açıklama daha benimsenebilir gözükmektedir.

30 Lafzen, "Allah size doğru/sahici bir söz vermişti" —yani, kıyametin ve son yargının gerçekleşeceğini haber vermişti.

31 Bu bölüme ilişkin tefsirinde Râzî şöyle bir açıklama getiriyor: "Bu ayet göstermektedir ki, gerçek Şeytan *(eş-şeytânu'l-aslî)* insanın [kendi] arzuları, hevesleri ve kompleksleridir *(en-nefs)*: Çünkü yukarıdaki sözleriyle Şeytan ortaya koymaktadır ki, kendisi [günahkarın ruhuna] ancak ayartma ve *vesvese* yoluyla ulaşmaktaydı; dolayısıyla, eğer insan ruhunda şehvete, öfkeye, boş ve bâtıl inanç ve fantezilere doğru önceden mevcut bir eğilim, bir yatkınlık olmasaydı, bu şeytanî ayartma ya da vesveseler hiçbir şekilde etkili olmayacaktı."

32 Yani, "sizin yardım çağrınıza cevap veremem, tıpkı sizin, dünya hayatında benim çağrılarıma cevap vermemeniz gerektiği gibi." Yukarıdaki cümle çoğu za-

çünkü, bakın ben, sizin vaktiyle beni [Allah'a] ortak koşmanızda bir doğruluk payı olduğunu her zaman reddetmişimdir."[33]

Doğrusu, tüm zalimleri[34] çok can yakıcı bir azap beklemektedir.

23 Ama imana erişip doğru ve yararlı işler yapanlar, içinde akarsuların çağıldadığı hasbahçelere sokulacaklar; ve orada Rablerinin izniyle, "Selâm!" ile karşılanıp[35] yaşıyacaklar.

كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأُدْخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا
بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾

---

man başka bir anlamda, yani, "ben size yardım edemem, tıpkı sizin de bana yardım edemeyeceğiniz gibi" şeklinde tefsir edilmektedir. Oysa, Şeytan'ın –hem önceki bölümlerde, hem de sonraki cümlede– günahkarların dünyevî geçmişine ilişkin temsîlî sözleri gözönünde bulundurulursa, bizim benimsediğimiz yorumun daha uygun olduğu görülecektir; hem bu yorum, *musrıh* sözcüğünün ("imdat çağrısına ya da feryada cevap veren kimse") türediği *seraha* fiilinin lugat anlamına daha yakındır (Cevherî).

33 Bizce, asıl anlamını yansıtmaktan uzak olan lafzî çevirisi "vaktiyle beni [Allah'a] ortak koşmanızın doğru olduğunu inkar etmişimdir" şeklinde verilebilecek olan, son derece kısa ve özlü ifade edilmiş *kefertu bi-mâ eşrektumûnî min kabl* cümlesinin anlamı yukarıdaki gibidir. Bununla anlatılmak istenen, Şeytan'ın, insanları yoldan çıkarmaya çabalamakla birlikte, kendisini asla Allah'la "eşit" bir yere koymadığı (karş. Şeytan'ın, Âdem ile Havvâ'ya hitaben, Allah'tan "sizin Rabbiniz" olarak söz ettiği 7:20; yine Allah'a "Rabbim" diye hitab ettiği 15:36 ve 39; yahut "doğrusu ben Allah'tan korkarım" dediği 8:48 ve 59:16), fakat sadece insanların günahkarca eylemlerini "kendilerine iyi/güzel gösterdiği" (karş. 6:43, 8:48, 16:63, 27:24, 29:38), yani, daha çok onları, insanın herhangi bir sınır gözetmeksizin kendi heva ve heveslerine uymasının ahlaken doğrulanabilir olduğuna inandırmaya çalıştığı hususudur. Ne var ki, Şeytan kendisini Allah'la bir tutmasa da, Şeytan'ın pohpohlamalarına teslim olan günahkar, bu tutumuyla onu dolaylı olarak tanrılaştırmış, "Allah'a ortak koşmuş" olmaktadır. —Bu bakımdan, belirtmek gerekir ki, Kur'an'da *şeytân* terimi, çoğu zaman, her insanda bulunan ve mahiyeti itibariyle ahlak dışı olan ve dolayısıyla insanın ruhî ve manevî huzuruna, esenliğine aykırı düşen dürtüler için bir mecaz olarak kullanılmaktadır.

34 Yani, ister zihinsel bir büyüklenmeden ötürü, ister ahlakî düşkünlükten ya da karakter zayıflığından ötürü olsun, "Şeytan'ın çağrısı"na bilerek, isteyerek kulak veren, bu çağrıya uyan herkes.

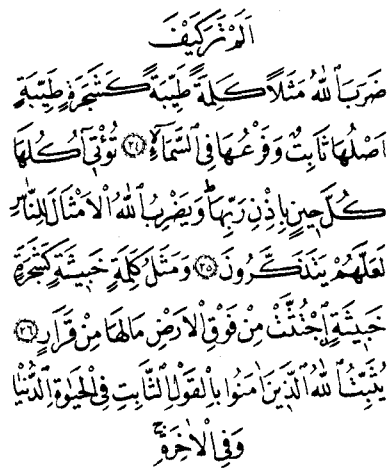
35 Bu cümlenin lafzî çevirisi 10:10'da olduğu gibi burada da, "orada onların (birbirlerine) dirlik, esenlik dilemeleri *'Selâm!'* (olsun şeklinde) [olacak]tır" —bu terim 5. sûre, 29. notta açıklanmıştır.

24 ALLAH'IN, güzel-doğru bir söz için nasıl bir misal verdiğini görmüyor musun(uz)?[36] Kökü sapasağlam, dalları göğe doğru uzanan güzel-diri bir ağaç gibi[dir o]; **25** ki, Rabbinin izniyle her mevsim meyvesini verip durur.

Allah insanlara [işte böyle] misaller veriyor ki, [değişmeyen gerçeği] düşünüp kendilerine ders çıkarsınlar.[37]

26 Ve çirkin bir sözün durumu ise, kökü toprağın üstüne çıkarılmış, bütünüyle kararsız, dayanıksız[38] çürük bir ağacın durumuna benzer.

27 Allah, imana erişenlerin durumunu sapasağlam ve dosdoğru[39] bir sözle, hem dünya hayatında ve hem de ahirette sağ-

36 *Kelime* sözcüğü, geniş anlamıyla, düşünsel, kavramsal ifade, fikir, kaziye/önerme anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak, "güzel-doğru bir söz" ifadesi, mahiyeti itibariyle doğru olan ve ahlakî anlamda iyi ve güzel olana çağırdığı için sonuna kadar yararlı ve kalıcı olan teklif, fikir ya da öğreti anlamındadır; Allah'ın mesajlarının her biri, nihaî amacı itibariyle ahlaken iyi ve doğru olan yönünde yapılmış çağrıdan ibaret olduğuna göre, "güzel-doğru söz" terimi, aynı zamanda, "Allah'ın mesajları"nı da işaret etmektedir. Benzer şekilde, 26. ayette sözü geçen "çirkin söz" tabiri ise, ilahî mesajın gösterdiği yönün tersini işaret eden: yani, mahiyeti itibariyle yanlış, ahlaken kötü ve buna bağlı olarak manevî planda yıkıma götüren her türlü düşünce, inanç ve öğreti anlamında kullanılmaktadır.

37 Bkz. 39:27'nin ilk cümleciği üzerine 33. not.

38 Lafzen, "hiçbir bakımdan sağlamlığı *(karâr)* olmayan": yani, "çirkin (ve asılsız) söz" (bkz. yukarıda 36. not), büyüsüne kapılan insanların katında ilk ağızda büyük bir ilgi uyandırsa da nihaî etkisi bakımından gelip geçicidir.

39 Lafzen, "güçlü/sağlam" *(sâbit)*. *Kavl* terimi de *kelime* terimi gibi (bkz. yukarıda 36. not), "söz", "lafız" ya da "konuşma" gibi birinci anlamlarının ötesinde inanç ya da görüş bildiren ifade: yani, "anlayış", "düstûr" ya da "dâvâ" vb. anlamlarına işaret etmektedir. Yukarıdaki anlam akışı içerisinde, bu terim "kelime-i tevhîd"le dile getirilen anlayışı: yani, Allah'tan başka ilah/tanrı olmadığı ve Muhammed'in (s) O'nun Elçisi olduğu telakkîsini îma etmektedir ki, bu tefsir, Buhârî'nin Sahîh'inin *Kitâbu't-Tefsîr* bölümünde el-Berâ' b. 'Azib'den ve Müslim dahil diğer Hadisçilerin Şu'be'den rivayet ettikleri, Hz. Peygamber'in bu ayet hakkındaki kendi açıklamasına dayanmaktadır. *Sâbit* sıfatı, nitelediği "söz"ün (ya da "anlayış"ın) "sağlamlığı"nı —yani, sarsılmaz biçimde doğru ve tutarlı olduğunu ifade etmekte ve böylece onu önceki "güzel/doğru söz" ve "güzel/diri ağaç" benzetmesiyle ilişkilendirmektedir.

lamlaştırır; haksızlık yapanları ise, Allah sapıklık içinde bırakır;[40] çünkü Allah dilediğini yapar.

28 HAKKI inkar tavrını Allah'ın nimetine yeğ tutup[41] [bu tutumlarıyla] kavimlerinin önünde o yıkım yurdunun yolunu açan kimseleri görmüyor mu(sunuz)?[42] **29** (O yıkım yeri,) katlanmak zorunda kalacakları cehennemdir: Ne kötü bir konaklama yeridir orası!

30 Çünkü, onlar Allah'a rekabet edebilecek güçlerin var olduğunu vehmettiler[43] ve sonuç olarak O'nun yolundan saptılar.

De ki: "[Bu dünyada] avunup durun bakalım, nasıl olsa yolunuzun sonu ateş olacak!"

31 [Ve] imana erişen kullarıma da söyle, hiçbir pazarlığın, dostluğun-arkadaşlığın olmayacağı[44] o Gün gelip çatmadan önce, salâtta devamlı ve duyarlı olsunlar; kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden [Bizim yolumuzda] gizli açık harcasınlar.[45]

وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا
يَشَآءُ ﴿٢٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا
وَأَحَلُّوا۟ قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ وَبِئْسَ
ٱلْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦ ۗ
قُلْ تَمَتَّعُوا۟ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٣٠﴾ قُل لِّعِبَادِىَ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ

40 Bkz. Bu sûrenin 4. ayetine ilişkin 4. not.

41 Lafzen, "Allah'ın *ni'metini* küfürle değiştiren." "Allah'ın nimeti" tabiri, açıktır ki, burada Allah'ın, elçileri aracılığıyla gönderdiği mesajlar anlamınadır.

42 Bu ifadenin, yukarıda 21. ayette sözü geçen, Allah'a karşı dik başlı düşünce ve aksiyon önderleriyle onların sürüklediği zayıf kişilikli uyruk ve bağlılarını işaret ettiği açıktır.

43 Lafzen, "Allah'a eşler/ortaklar koştular *(endâd)."* Bizim bu cümleyle ilgili açıklayıcı çevirimiz (ki Râzî tarafından bütünüyle doğrulanmaktadır) hk. yapılmış bir açıklama için bkz. 2. sûre, 13. not. *Li-yudillû* ifadesinin başında yer alan *li* öneki amaç (ya da niyet) değil, fakat *lâmu'l-'âkibeh* denen ve sonuç bildiren *lâm*'dır (Râzî) ve çeviri de buna göre yapılmıştır.

44 Bkz. 2. sûre, 4. not.

45 Karş. 2:254. Râzî'nin kaydettiğine göre dilbilimci Ebû 'Ubeyde'ye göre, *bey'* ("alış veriş" ya da "pazarlık") tabiri, burada, mecazî olarak "fidye [alıp verme]" anlamına gelmektedir ki Kur'an bunun Hesap Günü'nde kimseden kabul edilmeyeceğini sık sık belirtmektedir (karş. 3:91 ve ilgili 71. not; ayrıca 5:36, 10:54, 13:18,

32 [Ve hatırlayın ki] Allah'tır gökleri ve yeri yoktan var eden; gökten su indirip onunla size rızık olsun diye ürünler çıkaran; bağlı kıldığı yasalar uyarınca denizde seyretmek üzere gemileri hizmetinize veren; ve sizi nehirlerden yararlandıran; **33** ve her ikisi de kendi istikametlerinde seyreden güneşi ve ayı sizin [yararlanmanız] için [koyduğu yasalara] bağlı kılan; ve gece ile gündüzü [yine] sizin [yararlanmanız] için [koyduğu yasalara] bağlı tutan.[46]

34 Ve size kendisinden isteyebileceğiniz her türlü şeyden [bazısını][47] veren O'dur; (öyle ki) Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız.

[Yine de] insanoğlu zulmünde pek ısrarlı, nankörlüğünde pek inatçıdır!

35 HANİ, İbrahim: "Ey Rabbim!" demişti,[48]

39:47 ve 70:11-15); *hilâl*'in (Ebû 'Ubeyde'ye göre, bu anlam örgüsü içinde, *muhâle,* yani "karşılıklı dostluk, arkadaşlık" terimiyle eş anlamlıdır) olmayışı ise, Hesap Günü'nde aracılığın, kayırıcılığın iş görmeyeceğini göstermektedir; çünkü "İşte şimdi bize yapayalnız geldiniz, tıpkı sizi ilk yarattığımız gibi" (6:94).

46 Hemen bütün müfessirler, Allah'ın eşyayı ve tabii güçleri insana "baş eğdirmiş" ya da onun "hizmetine vermiş" olmasının onlardan süreklilik içinde yararlanmasını sağlamış olması anlamında bir *mecâz* olduğu görüşünde birleşmiştirler. Bizim yukarıdaki açıklayıcı ilavelerimiz de bu görüşe dayanmaktadır. Yine aynı anlamda, gecenin ve gündüzün "sizin için" (yani insanlar için) yaratılmış olduğu hususu 10:67, 27:86 ya da 40:61'de geçmektedir.

47 Yani, insanın bütünüyle hayrına ya da yararına olacağı, ancak sınırsız ilim ve hikmet sahibi Allah tarafından öngörülen hususlarda Allah kullarının her istediğini karşılamaktadır; "isteyebileceğiniz her türlü şeyden" ibaresinin başında yer alan *min* (lafzen, "...den", fakat bu anlam örgüsü içinde, "...den *bazısı")* edatının ayetin anlamına olan etkisi bu yöndedir.

48 Bu bölümün tamamı (35-41. ayetler) –ki sûrenin ismi de bu bölümden mülhemdir– kelimenin en derin anlamıyla doğruluğun ya da selametin insana açık tek yolunun, Hz. İbrahim'in duasında dile getirilen tevhid yolu (yani, Allah'ın varlığını, birliğini ve biricikliğini tanımak ve buna bağlı olarak, tanrılığında O'na eş ve ortak olduğu vehmedilen "diğer güçleri" (karş. yukarıda 30. ayet) bu asılsız nitelikleriyle reddetmek) olduğunu vurgulayan bir ara bölüm, bir parantez içi hatırlatma durumundadır. Hz. İbrahim'in bu duası, ayrıca, Allah'ın sınırsız nime-

"Bu beldeyi emin kıl;[49] beni ve çocuklarımı putlara[50] tapmaktan ebediyyen uzak tut! **36** Çünkü, ey Rabbim, bunlar [tapınma nesneleri] gerçekten, insanlardan pek çoğunu yoldan çıkardı!
"Bunun içindir ki, [yalnızca tebliğ ettiğim dinde] bana uyan kimse gerçekten bendendir;[51] bana baş kaldırana gelince, şüphesiz Sen çok acıyan, esirgeyen gerçek bağışlayıcısın!
37 "Ey Rabbimiz! Soyumdan bazılarını ekilebilir toprağı olmayan bir vadiye,[52] Senin kutsal evinin yakınına yerleştirdim ki, ey Rabbimiz, salâtı devamlılık ve duyarlılık içinde yerine getirsinler; öyleyse, insanların kalplerini onlara doğru meylettir;[53] ve onlara verimli, bereketli rızıklar bahşet ki şükretsinler.

اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِيْ وَبَنِيَّ اَنْ نَّعْبُدَ
الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ
تَبِعَنِيْ فَاِنَّهٗ مِنِّيْ وَمَنْ عَصَانِيْ فَاِنَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٦﴾
رَبَّنَآ اِنِّيْٓ اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِيْ بِوَادٍ غَيْرِ ذِيْ زَرْعٍ عِنْدَ
بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْـِٕدَةً
مِّنَ النَّاسِ تَهْوِيْٓ اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ
يَشْكُرُوْنَ ﴿٣٧﴾

---

tinin farkında olup, şükranlarını dile getiren birinin duası olduğuna göre, kendinden önceki 34. ayetle sonraki 42. ayeti de birbirine bağlamaktadır.

49 Yani, Kâbe'nin bulunduğu beldeyi (bkz. 2. sûre, 102. not) ve özellikle Mekke'yi.

50 "Putlar" *(esnâm,* tekili *sanem)* terimi sadece, düzmece "ilahları" temsilen yapılmış biçimsel ve somut nesneleri ifade etmez: Çünkü, Allah'tan başka şeylere ya da kimselere ilahî güç ya da nitelikler yakıştırmak anlamına gelen *şirk* hali, Râzî'nin belirttiği gibi, "bir sonucun tezahürü sırasında karşılaşılan sebep, vesile ve vasıta türünden –örn. zenginlik, nüfûz, şans, itibar vb.– şeylere" tapınma duygusu içinde yönelmek ya da değer vermek şeklinde de olabilir; oysa gerçek tevhid inancı *(et-tevhîdu'l-mahz)* insanın bu kabil haricî sebep ve vasıtalara karşı kendini her türlü içsel bağlanmalardan arındırıp Allah'tan başka olaylara yön veren gerçek hiçbir gücün mevcut olmadığına tam olarak kanaat getirmesi demektir.

51 Böylece Hz. İbrahim, soyundan gelen günahkarlar hakkında Allah'ın (2:124'de) verdiği hükmü kabul ediyor.

52 Yani, Mekke'nin çıplak, kayalık tepelerle çevrili dar ve çorak vadisi. "Soyumdan bazıları" ifadesiyle Hz. İbrahim, Hz. İsmail'i ve o'nun soyundan gelen Mekke sakinlerini kasdediyor.

53 Yani, insanları, hac dolayısıyla Mekke'yi ziyaret etmekte ve oranın sakinlerinin bu kutsal ama çorak beldede geçinmelerini kolaylaştıracak yönde yardımcı olmakta istekli kıl. *Ef'ideten mine'n-nâs* ifadesi "insanlardan bazılarının kalpleri" şeklinde de anlaşılabilir ki, bu durumda, bu ifadeden "müminlerin kalpleri" anlamı çıkarılabilir (Beğavî, Râzî, İbni Kesîr).

38 "Ey Rabbimiz! Şüphesiz, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilen Sensin: Çünkü yerde ve gökte olan hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz.
39 "En içten övgüler, kocamış halimle bana İsmail ile İshâk'ı armağan eden Allah'a özgüdür! Duaları, yakarışları işiten elbette benim Rabbimdir: **40** [O halde] ey Rabbim, beni ve soyumdan gelen insanları salâtta devamlı ve duyarlı kıl![54] "Ve, ey Rabbimiz, bu duamı kabul buyur: **41** Rabbimiz! Hesabın görüleceği Gün, beni, anamı-babamı ve bütün müminleri bağışla!"

42 SAKIN, Allah'ı zalimlerin edip eylediği şeylerden habersiz sanma; O sadece, onlara, gözlerin dehşetle bakakalacağı Gün'e kadar zaman tanımaktadır.[55] **43** O Gün onlar, başları [bir medet ararcasına] yukarı kalkık, bakışları kendi hallerini göremeyecek kadar çarpılmış,[56] ve

رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِى وَمَا نُعْلِنُ ۗ
وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾
ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى وَهَبَ لِى عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ۚ
إِنَّ رَبِّى لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ ٱجْعَلْنِى مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ
وَمِن ذُرِّيَّتِى ۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا
عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ
ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِى رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ

---

54 Yani, deyimsel olarak, "bütünüyle sana karşı teslimiyet ve yönelme tavrı içinde tut." *Zürriyyetî* ("soyumdan gelenler") sözcüğünden önce gelen *min* "...den [kimileri]" edatı, Hz. İbrahim'in soyundan gelenler hakkındaki isteğine karşı Allah'ın 2:124'de "zalimler Benim sözümü/ahdimi hak edemez" ya da "Benim sözüm zalimleri kapsamaz" şeklindeki cevabına ilişkin açık bir atıf teşkil etmektedir. Bununla Hz. İbrahim'e, soyundan gelen herkesin müslim ve salih olmayacağı ve dolayısıyla kimsenin, sırf Allah'ın şu ya da bu rasûlünün soyundan geliyor diye, "seçilmiş insanlar" sınıfından olduğu iddiasıyla ortaya çıkamayacağı hususu hatırlatılmaktadır. Bu ifade, sadece Hz. İbrahim'in Hz. İshâk kolundan gelen İsrailoğulları ile Hz. İsmail kolundan gelen Arapları ve bunların içinde de özellikle Kureyşlileri değil, kendisi de Kureyş kabilesine mensup olan Son Peygamber Muhammed'in (s) soyundan gelen zalim kimseleri de işaret etmektedir.

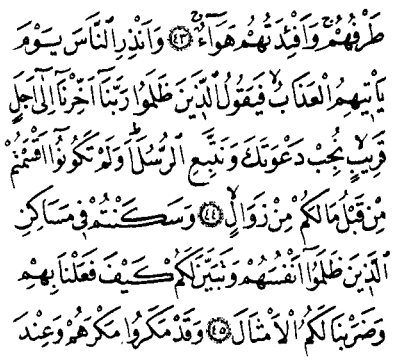
55 Bu ayet, Hz. İbrahim'in duasının son cümlesiyle, yani, o'nun "Hesabın görüleceği Gün"e ilişkin sözleriyle bağlantılıdır. Burada sözkonusu edilen zalimler, "Allah'a eş ya da ortak olan başka güçlerin mevcudiyetine" inanmak zilletine düşen (karş. yukarıda 30. ayet) ve dolayısıyla affedilmez *şirk* günahını işleyen kimselerdir. "Zaman tanıma" ya da "erteleme" ifadesi hk. bkz. 11:20'nin ilk cümlesi ve ilgili 39. not.

56 Lafzen, "bakışları kendilerine dönmez/dönmeyecek."

kalpleri bomboş, oradan oraya koşuşup dururlar.

44 Bunun içindir ki, insanları, azabın başlarına geleceği Gün için uyar; o Gün ki, zulmedenler: "Ey Rabbimiz!" derler, "Bize kısa bir süre daha ver ki Senin çağrına icabet edelim; Senin elçilerine uyup peşlerinden gidelim!"[57]

[Fakat Allah da onlara:] "Siz bir vakitler kıyamet gibi, ceza gibi bir şeyin sizin için sözkonusu olmadığına[58] yemin edip durmuyor muydunuz?" [diye karşılık verecektir]. **45** "Üstelik, [sizden önce] kendilerine yazık edenlerin [bir vakitler] yaşamış oldukları yerlerde yaşıyordunuz[59] ve onlara neler yaptığımız da size açıklanmıştı; ve size [günahkarların başlarına gelenler hakkında, kıyamet ve ceza hakkında] pek çok misaller[60] de vermiştik." **46** [Hal böyleyken,] onlar yine de, çürük ve asılsız tasarımlara dayanan oyunlarını oynamaya devam etmekteler;[61] oysa, on-

57 Karş. 6:27.

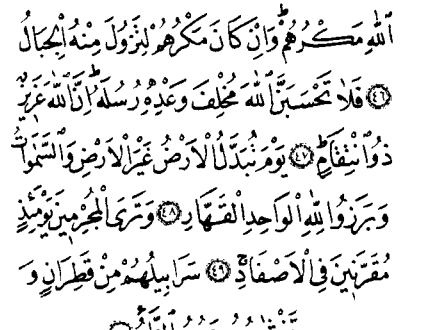
58 Lafzen, "sizin için herhangi bir düşüşün [veya "yıkımın"] olmadığına" —yani, bu dünya hayatından, günahkarların hak ettikleri cezayı bulacakları bir ahiret hayatına geçişin vuku bulmayacağına: Kur'an'da sıkça dile getirilen, ölümden sonrasına ve dolayısıyla Allah'ın nihaî yargılamasına karşı pek çoklarının gösterdiği inkarcı tavıra ilişkin bir atıf.

59 Yani, "siz de, tüm ahlakî değerlere karşı çıkan ve böylece kendi felaketlerini hazırlayan önceki nesillerle aynı dünyada ve temel nitelikleri bakımından aynı beşerî çevre ve koşullarda yaşadınız: Bunun içindir ki, onların trajik sonları sizin için bir uyarı, bir ders olmalıydı."

60 Lafzen, "misaller/meseller", yani, kıyamet fikrini, Allah'ın nihaî yargılaması fikrini yansıtmak, anlatmak üzere Kur'an'da yer verilen meseller, benzetmeler (Râzî). Ayrıca bkz. yukarıda 37. not.

61 Lafzen, "oyunlarını/düzenlerini kurdular", yani, Allah'la beraber başka tanrısal güçlerin de mevcudiyetine inandılar, düzmece tanrılar uydurdular: Taberî'nin bu ayete ilişkin uzun yorumlarının sonlarına doğru verdiği açıklama bu yöndedir. Bizim *mekr* terimi için, bu anlam örgüsü içinde verdiğimiz "asılsız tasarımlara dayanan oyun/düzen" şeklindeki karşılık için bkz. 13. sûre, 62. not.

ların bütün oyunları, bütün düzenleri Allah'ın bilgisi içindedir.
[Kafirler hakikat karşısında asla başarıya ulaşamazlar] velev ki bu oyunları dağları yerinden oynatacak kadar [yetkince kurgulanmış veyahut güçlü kuvvetli] olsun.

47 BUNUN içindir ki, sakın, Allah'ın, elçilerine verdiği sözden döneceğini sanma;[62] çünkü, mutlak öc alıcı kudreti elinde tutan en yüce iktidar sahibi elbette Allah'tır!
48 Yerin başka bir yere, göğün başka bir göğe dönüştürüleceği[63] ve [bütün insanların] var olan her şeyin üstünde hükümran olan O Tek İlah'ın, Allah'ın huzuruna çıkacakları Gün [O'nun sözü gerçekleşecektir]. **49** O Gün, bütün suçluları zincirlerle, bukağılarla birbirlerine bağlanmış olarak göreceksin,[64] **50** giysileri katrandan olacak ve yüzlerini ateş bürüyecek.[65]

62 Yani, Kıyamete ve Hesap Günü'ndeki ceza ve mükâfaata ilişkin vaadden. Bu, özellikle, dünyadaki hayatları sırasında zalimlere zaman zaman verilen "mühlet"le alakalıdır (karş. yukarıda 42. ayet).

63 Bu ifade, Kıyamet Günü'nde vuku bulacak olan ve bütün tabii olguları ve dolayısıyla bilinen tüm evreni içine alacak olan toplu ve kökten değişime ilişkin bir îma durumundadır (karş. 20:105-107 ve ilgili 90. not). Bu değişim mahiyeti itibariyle insanın tanıyıp bildiği ya da tasavvur edebildiği şeylerin ötesinde olduğu için, sonraki iki ayette de, başka yerlerde de, Kıyamet Günü'nde neler olacağına dair Kur'ânî tasvirlerin hepsi, kaçınılmaz olarak, temsîlî terimlerle ifade edilmiştir; aynı şey, ahirette insanın başına gelecek olan iyi ya da kötü hallerin tasviri için de geçerlidir. (Karş. Kur'an'da sıkça geçen "mesel" terimiyle ilgili yukarıda 37. not.)

64 Bu bölümle ilgili açıklamasında Râzî, günahkarların "bukağılarla/zincirlerle birbirlerine bağlı" olacaklarına dair ifadenin, günahkarların kendi kötü eylem ve temayüllerini ve sonuç olarak öte dünyada topluca içine düşecekleri genel umutsuzluğu dile getiren bir mecaz olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Kanaatimizce bu ifade aynı zamanda, her kötü eylemin yeryüzünde zincirleme bir reaksiyonu harekete geçirdiğini, her kötülüğün, kaçınılmaz olarak ardından bir başka kötülüğü davet ettiği gerçeğini de dile getirmektedir.

65 Râzî'ye göre "katrandan *(katirân)* giysiler" ifadesiyle "ateşle bürünmüş yüzler" ifadesi, Hesap Günü'nde günahkar ruhları kaplıyacak olan anlatılmaz acıları, yakıcı, dondurucu korkuları dile getiren mecazî ifadelerdir. (Keza bkz. 73. sûre, 7. not).

لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا
كَسَبَتْ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَاغٌ
لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ
وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

51 [Bütün bunlar,] Allah herkese [hayatta] elde ettiği şeyle karşılık vereceği için [böyle]dir. Gerçekten de, hesapta çabuk olan Allah'tır!

52 BÜTÜN insanlığa bir mesajdır bu. Öyleyse artık onunla uyarı bulsunlar; ve bilsinler ki, Tek İlah O'dur; ve sağduyu sahipleri de bunu akıllarında tutsunlar!

15. HİCR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Suyûtî'ye göre bu sûre 12. sûreden *(Yûsuf)* kısa bir süre sonra, bir başka deyişle, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önceki son yılın içinde vahyedilmiştir. Sûrenin 87. ayetinin Medine'de vahyedildiği yolunda Râzî'nin kaydettiği görüş güvenilir herhangi bir doğrulamadan yoksun olduğu için rahatlıkla gözardı edilebilir.

Aynı döneme ait çoğu sûrede olduğu gibi, *Hicr* sûresinde de başlıca tema Allah'ın yaratma etkinliğinin ya da vasfının açık delil ve alametleriyle izharı ve Allah tarafından vahiy yoluyla, özellikle 9. ayetle bildirildiği üzere, bütün çağlar için tahrifata karşı korunacağı duyurulan Kur'an'ın vahyi yoluyla insana bahşedilen hidayet olgusudur.

Sûrenin ismi 80. ayette geçen ve Arabistan'ın Hicr adıyla bilinen bölgesiyle alakalıdır. Bu isim, açıktır ki, sözü geçen bölge hakkında hatırlanmayacak kadar eski zamanlardan beri anlatılagelen birtakım efsane ve menkıbelerden dolayı sûreye isim olarak Hz. Peygamber'in yakın arkadaşlarınca uygun görülmüştür. Bu sözcüğün, ("taşlı bölge" ya da bazılarına göre "yasak bölge/yasaklanmış arazi" anlamına) bir tavsif değil, fakat bir yer ismi olduğu, bu ismi taşıyan ve uzun zamandan beri yeryüzünden silinmiş olan eski bir kasabanın Ptolemy tarafından "Hegra" ve Pliny tarafından "Egra" olarak kaydedilmiş olmasından da bellidir. Biz de bu durumu gözönüne alarak sûrenin ismini tercüme yoluna gitmeyip özel bir isim olarak olduğu gibi bıraktık.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ ءَايَٰتُ الْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ۝ رُّبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ

1 *Elif-Lâm-Râ.*[1]

BUNLAR ilahî kitâbın –kendisi açık olan ve hakkı açıkça gösteren bir ilahî okuma metninin– ayetleridir.[2] **2** Bir vakit gele-

1 Bkz. Ek I.

2 *Mübîn* sıfatıyla ilgili bu uzun çeviri cümlesi hk. bkz. 12. sûre, 2. not. Yukarıdaki anlam örgüsü içinde *kur'ân* terimi (ki, *el* belirtme takısı almadığı her yerde "oku-

cek ki, [şimdi] bu gerçeği inkara kalkışanlar, keşke [dünya hayatındayken] Allah'a boyun eğip teslim olsaydık diye yerinecekler.[3]

3 (Şimdi) kendi hallerine bırak onları, yiyip (içsinler), avunsunlar; bu arada [boş hazların] umudu aldatıp oyalasın onları; nasıl olsa günü gelince [gerçeği] öğrenecekler.

4 Biz, çünkü, hiçbir toplumu, [önceden] ilahî bir kelâmdan bütünüyle haberli kılmadan[4] helak etmedik; **5** (Ve zaten) hiçbir ümmet kendisi için belirlenmiş sürenin bitimini öne alamayacağı gibi erteleyemez de.[5]

6 (Hal böyleyken, hakkı inkar edenler, yine de:) "Ey kendisine [sözde] uyarıcı/hatırlatıcı bir mesaj indirilen kişi; sen düpedüz bir mecnunsun!" diyorlar, **7** "Doğ-

كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا
وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِن
قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ
أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ
عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾

---

ma parçası" ya da "okunacak metin" anlamını işaret etmektedir) *ve* bağlacından sonra geliyor; basit anlamıyla "ve" demek olan bu bağlaç, burada mevcut, bilinen ilahî kelâmı *(el-kitâb)* vurgulamak için kullanıldığından tercümede, sözkonusu cümlenin anlamını etkilemeksizin hazfedilebilir (kaldırılabilir).

3 Bu vahiy –yani Kur'an– üslup ve ifade tarzı olarak kendi açık olduğuna, hakkı da apaçık ortaya koyduğuna göre, onu bilerek reddedenlerin Kıyamet Günü'nde herhangi bir mazeretleri olmayacaktır. Kur'an'da sıkça rastlanıldığı üzere, *ellezîne keferû* ifadesinde fiilin geçmiş zaman (mazî) kipinde çekilmesi, küfrün (red ve inkarın) bilerek yapıldığının işaretidir (bkz. 2. sûre, 6. not).

4 Lafzen, "o [toplum,] bilinen bir kitaba *(kitâbun ma'lûm)* sahip olmadıkça" —yani, sözkonusu toplum ya da halk, ilahî bir kitap ya da mesaj aracılığıyla doğrunun, eğrinin anlamından haberdar kılındığı halde bilerek bu ilahî rehberi tepip reddetmedikçe: karş. 26:208'deki şu ifade: "Biz hiçbir toplumu uyarıcıları olmadan helak etmemişizdir"; yahut 6:131'deki şu ifade: "Fertleri [doğru ile eğrinin anlamından] habersiz olduğu sürece Rabbin o toplumu yaptığı yanlışlıklardan dolayı asla yok etmez."

5 Yani, her ümmetin ve –terimin en geniş anlamıyla– her uygarlığın, yaşayan bütün organizmalar gibi, büyüme, olgunlaşma ve nihayet çöküş süreçlerinden ibaret, ilahî iradenin belirlediği bir yaşama, ayakta kalma süresi vardır. Bu tabii yasanın ahlakî çağrışımları ve ayetin sonraki bölümünde de işaret edilen anlamı hk. bkz. 7:34 ve ilgili 25. not.

ru sözlü biriysen, bize melekleri getirsene!"[6]

8 (Oysa,) Biz melekleri ancak hakk[ın iktizası] olarak indiririz;[7] ve o zaman da artık [ilahî mesajı reddetmeleri yüzünden cezayı hak edenler] asla geri bırakılmazlar![8]

9 Kimsenin kuşkusu olmasın ki, bu uyarıcı/hatırlatıcı mesajı,[9] ayet ayet Biz indirdik: ve yine kimsenin kuşkusu olmasın ki, [bütün tahriflerden] onu yine Biz koruyacağız.[10]

لَوْمَا تَأْتِينَا بِالْمَلَٰٓئِكَةِ
إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ
وَمَا كَانُوٓا۟ إِذًا مُّنظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ
لَحَٰفِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى شِيَعِ الْأَوَّلِينَ

10 GERÇEK ŞU Kİ, [ey Peygamber,] sen-

6 Karş. 6:8-9. Hz. Peygamber'in tebligatı konusunda inanmayanların sarf ettiği bu sözlerin alay ve tezyîf için olduğu bellidir (Zemahşerî); bizim ayetin çevirisine yaptığımız "sözde" ilavesi de bu hususu vurgulamak içindir. Bu ayetler her ne kadar öncelikle Hz. Peygamber'in müşrik çağdaşlarıyla ilgili görünüyorsa da, genel anlamda bütün çağlar için inanmayanların olumsuz tutum ve tavırlarını yansıtmaktadırlar.

7 Zımnen, "Yoksa peygamberî bir mesajın doğruluğunu kabule yanaşmayan insanların anlamsız, densiz isteklerini karşılamak için değil." Ayrıca, sonraki cümlecikten de anlaşılacağı gibi, meleklerin sıradan insanlara fiilen gözükmesi, olsa olsa, Hesap Günü'nün vukuuna (78:39'da "Bu, Nihaî Hakikat Günü'dür" sözleriyle ifade edildiği gibi) ve dolayısıyla yukarıda sözü geçen hakkın inkarcılarının mahkumiyetine delalet eder.

8 Karş. 6:8 —"Eğer bir melek göndermiş olsaydık, muhakkak ki, her şeyin hükmü verilip bitmiş olurdu"; bir başka deyişle, Hesap Günü gelip çatmış olurdu.

9 Yani, Kur'an'ı. *Nezzelnâ* fiilinin gramatik yapısı, Zemahşerî'nin 2:23'e ilişkin yorumunda belirtmiş olduğu gibi, Kitâb'ın bir zaman süresi içerisinde tedrîcen ("adım adım" ya da "ayet ayet") vahyedildiğini îma etmektedir (bkz. bizim 2:23 ile ilgili 14. notumuzun son cümlesi).

10 Önceden haber verilmiş olan bu olgu, Kur'an metninin, Hz. Peygamber tarafından tebliğ edildiği miladî yedinci yüzyıldan beri her türlü tahrifattan, ilave ve kısaltmadan uzak kalmış olması gerçeğiyle, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kuvvetle doğrulanmıştır: hangi türden olursa olsun, bu kadar uzun bir süre benzer biçimde korunan başka bir kitap örneği yoktur. Belirli bazı Kur'ânî kelimelerle ilgili olarak ilk dönemlerden intikal eden ve klasik müfessirler tarafından yeri geldikçe zaman zaman işaret edilen okuma (kıraat) değişiklikleri, fonetik işaret ya da seslendirme farklılıklarından öteye gitmemekte ve kural olarak ilgili bölümün anlamında herhangi bir değişikliğe yol açmamaktadır. (Ayrıca bkz. 85:22'ye dair, *levh-i mahfûz* terimini açıklayan 11. not).

den önce de gelip geçmiş ayrı ayrı topluluklara[11] [elçiler] gönderdik; **11** onlara hiçbir elçi gelmedi ki, o'nunla alay etmesinler. **12** Biz [mesajımızdan yana] bu [alaycı tutumu],[12] işte böylece, o günaha gömülüp gitmiş kimselerin yüreklerine sokarız, **13** önceki [zalim]lerin izlediği yol (ve bu yolda başlarına gelenler) de nicedir gözlerinin önünde olduğu halde[13] buna inanmazlar.

14 Hatta onlara gökten bir kapı açsaydık ve oraya biteviye yükseliyor olsalardı, **15** kuşkusuz, o zaman da: "Bizim düpedüz gözlerimiz bağlandı!" diyeceklerdi, "Demek ki, büyülenmiş kimseleriz biz!"[14]

16 GERÇEKTEN DE, Biz gökyüzüne büyük takım yıldızları[15] serpiştirdik ve onları, seyredenler için süsleyip bezedik: **17**

وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾
كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ
بِهِۦ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ
أَبْصَٰرُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى
ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّٰهَا لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٦﴾

---

11 *Şî'a* terimi, ana hatlarıyla aynı inanca sahip, aynı davranış ilkelerine bağlı fakat farklı bir gruplaşma gösteren "topluluk" ve bazan da (bu ayet için olmasa da) "mezhep" yahut "hizip" anlamına geliyor.

12 Karş. 6:10 ve ilgili 9. not. "Mesajımızdan yana ... alaycı tutum ..." şeklindeki ilavemiz Taberî ve Zemahşerî'nin yukarıdaki ibareyle ilgili tefsirlerine dayanmaktadır. Allah'ın hakkı inkar edenleri günah ve sapıklık içinde bırakması olgusu hk. bkz. 2. sûre, 7. not; ayrıca 14. sûre, 4. not.

13 Lafzen, "önceki toplumların yaşama tarzı *(sünnet)* gelip geçtiği halde" —yani, Allah'ın onların başına getirdiği felaketler öteden beri herkesçe bilinen bir mesele olduğu halde (İbni Kesîr).

14 Lafzen, "büyülenmiş bir kavimiz." Karş. 6:7; ayrıca 10:2'nin son paragrafı ve ilgili 5. not. Vahyî gerçeklerin "büyü", "sihir" ya da "göz bağcılıkla" nitelendirilmesi, vahiy fikrini ve buna bağlı olarak peygamberlik olgusunu peşinen (a priori) reddeden kimselerin karakteristik özelliği olarak Kur'an'ın sıkça işaret ettiği bir husustur. Göğün harikalarına ilişkin doğrudan müşahedelerin bile "hakkı inkara şartlanmış olanları" ikna edemeyeceğini îma eden yukarıdaki iki ayet, dikkatlerimizi yine Allah'ın yaratıcı etkinliğinin bir işareti olarak tabiatın harikalarına çeken sonraki pasaja bir giriş niteliğindedir.

15 *Burûc* terimini "büyük takım yıldızları" olarak aktarmamız *Tâcu'l-'Arûs*'a dayanmaktadır; klasik müfessirlerden Beydâvî, Beğavî ve İbni Kesîr terime aynı anlamı verirken, Taberî (Mücâhid ve Katâde'ye dayanarak) terimin genel anlamda "yıldızlar"ı ifade ettiğini söylemiştir.

Ve onları kovulmuş her türlü şeytanî güce[16] karşı koruma altına aldık; **18** öyle ki, [(göğün) sırlarını] çalmaya kalkışacak olan(lar)ın[17] ardına hemen parlak bir alev takılır.

19 Ve yeryüzünü yayıp üzerine yerinden oynatılmaz dağlar yerleştirdik; ve orada [hayatın] her türünün dengeli bir biçimde büyüyüp boyvermesini sağladık; **20** Ve yine orada hem sizin için, hem de rızkı size bağlı olmayan[18] öteki bütün canlılar için geçim vasıtaları sağladık.

وَحَفِظْنَاهَا
مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ
فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا
فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾
وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾

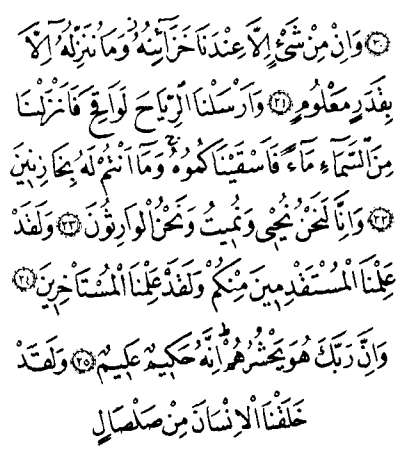
16 *Şetane* ("uzak oldu [ya da uzaklaştı]" yahut "yâdlaştı, yabancılaştı") fiilinden türeyen *şeytân* terimi Kur'an'da sık sık, doğru ve iyi olan her şeye uzak ve yabancı olan, doğru ve iyi olana karşı çıkan güç ya da etki anlamında geçer *(Tâcu'l-'Arûs,* Râğıb): bu anlamda olmak üzere, sözgelimi 2:14'de *şeytîn* sözcüğü "hakkı inkara şartlanmış olanların ya da buna eğilimli olanlar"ın içlerindeki kötücül dürtüleri ifade için kullanılmıştır. Bu itibarla, *şeytân* tabiri, en geniş ve soyut anlamıyla, meşru ve geçerli ahlakî ilkelere aykırı amaçlara, niyetlere yönelmiş her türlü "kötücül" güç ve dürtüyü ifade eden bir kavramdır. Yukarıdaki anlam örgüsü içinde "Kovulmuş *(racîm)* her türlü şeytanî güç" ifadesi –tıpkı 37:7'deki benzer bir anlam örgüsü içindeki" "her türlü bozguncu, şeytanî güç" *(mârid)* ifadesi gibi– açıkça, İslam öğretisinin şiddetle mahkum ettiği, astrolojik spekülasyonlar (müneccimlik) yoluyla gelecekten haber verme çabalarını îma etmektedir; ayetin başındaki göğe ve yıldızlara ilişkin atıf da bunun içindir. Allah'ın gökleri her türlü kötücül güce karşı "koruma" altına aldığını dile getiren ifade, O'nun, bu güçler ya da böyle güçleri elinde tuttuğunu vehmeden kimseler için astroloji (ilm-i nücûm) ya da "gizli ilimler" denen spekülatif disiplinler yoluyla "insanın algı ve tasavvur gücünü aşan konular" *(ğayb)* hakkında gerçek bir bilgi elde etmelerini imkansız kıldığı gerçeğini vurgulamaktadır.

17 Lafzen, "ancak kim ki kulak misafiri olmaya çalışır..." yahut "o kadar ki, kim gizli gizli işitmeye çalışırsa..." Bu ifade, öyle görünüyor ki, bilinmeyen âlemi yukarıda sözü geçen yasak yollarla ("gizlice", "hırsızlık yoluyla") keşfetmek için girişilen her çabayı kaçınılmaz olarak "parlak bir alev"in yani, yakıcı bir düşkırıklığının, apaçık bir hüsranın izlediğini işaret etmektedir. (Karş. 37:10.)

18 Lafzen, "rızıklandırıcısı siz olmadığınız"; yani, bitki ya da hayvan türünden, sizin bakıp beslemediğiniz ama yine de varlıkları idame ettirilen öteki bütün canlılar. En geniş anlamıyla bu ifade, insan da dahil, yaşayan bütün varlıkların yalnız ve yalnız Allah tarafından rızıklandırıldığını vurgulamaktadır (karş. 11:6).

21 Çünkü hiçbir şey yoktur ki, kaynağı Bizim katımızda olmasın;[19] ve Biz hiçbir şey indirmeyiz ki, kusursuzca belirlenmiş bir ölçüye, bir uyuma dayanmasın.[20]
22 [Bitkileri] döllendirmek, bereketlendirmek için[21] rüzgarları gönderiyor; ve ayrıca, susuzluğunuzu gidermek için gökten su indiriyoruz; yoksa onun kaynağını elinde tutan siz değilsiniz. **23** Ve muhakkak ki, hayatı bahşeden de, ölüme hükmeden de Biziz; ve geçici olan göçüp gittikten sonra her şeyin sahibi olarak kalacak olan yine Biziz![22]
24 Muhakkak ki, Biz sizden önce geçip gidenleri de [her halleriyle] biliyoruz, sizden sonra gelecek olanları da elbet biliyoruz;[23] **25** Ve kuşkusuz, [Hesap Günü'nde] onların hepsini bir arada toplayacak olan senin Rabbindir; gerçekten de her şeyin aslını bilen, doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen O'dur.

26 GERÇEK ŞU Kİ, Biz insanı ses veren balçıktan, biçim verilebilir, özlü, kara bir

---

19 Lafzen, "onun hazinesi ancak Bizim yanımızdadır."

20 Lafzen, "ve bir kadere/ölçüye uygun olmadıkça onu indirmeyiz (ya da "yaratmayız"): yani, Allah'ın şu ya da bu planının gereğine ve belirli herhangi bir nesnenin ya da olgunun o plan içinde ortaya koyması öngörülen role ya da işleme uygun olmadıkça...

21 Yani, hem tozlaşmada oynadıkları rol için, hem de yağmur yüklü bulutları sürüklemeleri için.

22 Lafzen, "varisler *(vârisûn)* Biziz [ya da "Biz olacağız]": İstisnasız tüm müfessirlerin ortak görüşüne göre, *vâris* teriminin, "selefi (öncülü) göçüp gittikten sonra geride kalan kimse" anlamındaki kullanımına dayanan deyimsel bir mecaz. Yukarıda, yaratılmışlar âlemi sahneden çekildikten sonra bakî kalacak olanın Allah olduğu ifade ediliyor. (Karş. Allah'a izafeten, 3:180 ve 57:10'da kullanılan "göklerin ve yerin mirası" ifadesi.)

23 Yahut: "Sizden önce [Bize doğru] hızla yol alanları da, ağırdan alanları (yahut "geride kalanları") da." Bu yorumların ikisi de ilk müfessirler tarafından aynı derecede caiz görülmektedir.

مِنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾
وَالْجَآنَّ خَلَقْنَٰهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ
رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ
حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى
فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾

balçıktan[24] yarattık. **27** Görünmez varlıkları ise, ondan [çok] önce, yakıcı kavurucu yellerin ateşinden yaratmıştık.[25]
28 Ve hani, Rabbin meleklere: "Haberiniz olsun, Ben biçim verilebilir özlü kara balçıktan bir ölümlü varlık yaratacağım" demişti, **29** "Ona belirli bir biçim verip de ruhumdan üflediğim zaman onun önünde yere kapanın!"[26]

24 Kur'an'da, insanın "balçıktan *(tîn)"* yahut "topraktan *(turâb)"* yaratıldığına dair pek çok referans bulunmaktadır; her iki terim de, hem insanın biyolojik menşeindeki basitliği, hem de insan bedeninin ya da organizmasının –başka terkipler ya da başka elementer biçimlenmeler içinde olsa da– toprakta ya da toprağın üstünde var olan organik ve inorganik muhtelif unsurlardan kompoze edilmiş olduğu gerçeğini işaret etmektedir. Üç kere bu sûrede, bir kere de 55:14'de geçen *salsâl* tabiri, toprak ya da balçık kavramına bir boyut daha eklemektedir. Pek çok filoloji otoritesine göre, bu tabir, vurulduğu zaman "ses çıkaran kuru balçık" anlamına gelmekte ve Kur'an'da münhasıran insanın yaratılışıyla ilgili olarak kullanıldığı gözönünde bulundurulursa, hem insanı öteki hayvan türlerinden ayıran *konuşma* ya da *dil üretme* yeteneğine, hem de insan varlığının kolay kırılabilir ve zayıf yaratılışına işaret etmektedir (karş. 55:14'de geçen "çömlek gibi" yahut "pişirilmiş balçık gibi" ifadesi). Cümlenin kuruluş tarzının da gösterdiği gibi, *salsâl*'in *hame*'den inkişaf ettiği ifade edilmektedir (Râzî). *Hame'*, bazı otoritelere göre, "kokuşmuş kara çamur" ya da "kara balçık" anlamına gelen *hame'eh*'nin çoğuludur. *Hame'* ismini nitelendiren *mesnûn* sıfatı ise, Râzî'nin belirttiği gibi, hem terkip (bileşim) olarak "değiştirilmiş, tahvîl edilmiş", hem de "biçim verilmiş" yahut "biçimlendirilmiş" anlamına geliyor: Bizim, çeviride kullandığımız "biçim verilebilir özlü ..." ifadesi de *mesnûn* sıfatının bu iki boyutlu anlamına işaret etmek çabasını yansıtmaktadır. Kanaatimizce burada, insanın, "ses veren balçık" sözüyle tanımlanan fiziksel varlığının biçim ve öz (kalıp ve terkip) olarak, içinde Allah'ın yaratılış planına göre inkişaf edip ya da evrimleşip geliştiği ilkel biyolojik çevre ve koşulların bir tasviriyle karşı karşıyayız.

25 Karş. 55:15 —"şaşırtıcı/şaşkınlık verici bir ateşten *(mâricin min nâr)"*, yani maddî olmayan (ya da fizik ötesi) unsurlardan. Çeviriye "görünmeyen yaratıklar" şeklinde aktarılan *cânn* ismi, aslında tekil bir isim olup bütün "insanlığı" bir tür, bir cins olarak ifade etmekte kullanılan "*insân*" tekil ismi gibi, sözkonusu görünmeyen yaratıkları ya da güçleri tür/cins olarak ifade eden bir cins ismi durumundadır burada. 6:100'e ilişkin 86. notta (çoğulu *cinn* olan) *cânn* sözcüğünün etimolojisine kısaca temas edilmiştir. Ek III'de sözcüğün anlamı hakkında daha ayrıntılı bir açıklama yer almaktadır.

26 Karş. 2:30-34 ve ilgili notlar; ayrıca, 7:11-18. İnsanın yaratılışı ve Allah'ın meleklere o'nun önünde secde etmelerini (yere kapanmalarını) buyurmasıyla ilgili tüm

30 Bunun üzerine meleklerin hepsi topluca yere kapandılar, **31** yalnızca İblis (buna katılmadı); yere kapananlarla birlikte olmaya yanaşmadı o.[27]

32 "Ey İblis!" diye buyurdu Allah, "Seni yere kapananlarla beraber olmaktan alıkoyan sebep ne?"

33 "Ses veren bir balçıktan, biçim verilmiş özlü bir çamurdan yarattığın ölümlü bir varlığın önünde yere kapanmak bana yakışmaz!" diye karşılık verdi [İblis].

34 "Çık git öyleyse bu [melekî makam]-dan!" diye buyurdu O; "Çünkü, sen artık kovulmuş birisin! **35** Ve bil ki, Hesap Günü'ne kadar lânet[im] peşinde[28] olacak!"

36 "Madem öyle, ey Rabbim," dedi [İblis], "bana ölümden kalkılacağı Gün'e kadar zaman tanı!"

37 "Pekala, öyle olsun:" diye buyurdu O, "kendilerine zaman tanınanlardan biri olacaksın, **38** (tabii,) vakti [ancak Benim tarafımdan] bilinen o Gün'e kadar."

39 [Bunun üzerine İblis:] "Beni yolun dışına attığın için,[29] ben de, kuşkusuz, yeryüzünde [kötülükleri] onlara süsleyip bezeyeceğim ve muhakkak ki onların hepsini ayartıp yoldan çıkaracağım, **40** Yal-

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ۝٣٠ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ السَّٰجِدِينَ ۝٣١
قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّٰجِدِينَ ۝٣٢ قَالَ
لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ
مَّسْنُونٍ ۝٣٣ قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ۝٣٤ وَإِنَّ
عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ۝٣٥ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِىٓ
إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝٣٦ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ ۝٣٧ إِلَىٰ يَوْمِ
ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ۝٣٨ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِى لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ
فِى ٱلْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ۝٣٩

---

ifadelerin taşıdığı temsîlî karakter, Allah'ın "Ben ölümlü bir varlık (beşer) yaratacağım ... ve ona belirli bir biçim verdiğim ... zaman ... ilh." tarzındaki sözlerinde kendini açıkça ortaya koymaktadır; çünkü, açıktır ki, Allah'ın yaratma eylemini tamamlaması için bir zaman aralığına ihtiyacı yoktur —öyle ki, "O bir şeyin olmasını istediği zaman, yalnızca ona 'Ol!' der, —ve (o şey) oluverir!" (karş. 2:117, 3:47 ve 59, 6:73, 16:40, 19:35, 36:82 ve 40:68). Allah'ın insana "ruhundan üflemesi" ifadesi, kuşkusuz, ona hayat, bilinç ve duyarlık yani, bir can bahşettiğini dile getiren mecazî bir ifadedir.

27 Bkz. 7:11 üzerine 10. not. Şeytan'ın bu "başkaldırma" tavrının altında yatan anlam için bkz. aşağıda 31. not.

28 Lafzen, "senin üzerinde."

29 Bkz. 7. sûre, 11. not.

nızca Senin gerçek kulların[30] bunun dışında [kalacak]!"

41 "Benim için, doğru yol budur:"[31] dedi O, **42** "aslında, [zaten] yoldan çıkmış olup da [kendi iradeleriyle] senin peşine takılanların dışında, Benim kullarım üzerinde senin bir nüfûzun olmayacaktır.[32] **43** Berikilerin hepsi için vaad edilen varış yeri, muhakkak ki, cehennemdir, **44** o cehennem ki, yedi kapıdan girilir; her kapıdan onlardan (günahlarının niteliğine göre) ayrı bir kafile halinde."[33]

إِلَّا عِبَادَكَ
مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾
إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ
مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا
سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

---

30 Lafzen, "Senin ihlaslı/samimî kulların"... yani, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan ve buna bağlı olarak "Şeytan'ın hiçbir ayartmasının" yoldan çıkaramayacağı kimseler. (Keza bkz. aşağıda 32. not).

31 Yani, "Benim istediğim (de) budur" —İblis'in (ya da Şeytan'ın) insana iğva vermesi, ayartmaya çalışması; ama Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara nüfûz edememesi, onların üzerinde etkili olamaması. Bununla Kur'an şunu açıklığa kavuşturmaktadır ki, yaratıcısına karşı görünüşte "baş kaldırması"na rağmen, Şeytan, gerçekte, Allah'ın planında belli bir *işlevi* yerine getirmekte ve daimî bir ayartıcı olarak, insanın, iyiyle kötü arasında bir seçim yapması için kendisine Allah tarafından verilen serbestiyi kullanmasına ya da tecrübe etmesine vesîle olmaktadır. (Bu konuda bkz. 19:83, keza 2:34 hk. 26. not; 7:24 hk. 16. not).

32 Lafzen, "*iğvâ*'ya kapılıp da senin peşine düşenler hariç." (Karş. 14:22'de işaret edilen bu ayete göre, Şeytan eski takipçilerine Ceza Günü'nde şöyle hitab edecek: "Sizin üzerinizde gerçekte bir nüfûzum yoktu: sizi sadece çağırıyordum; siz de bana icabet ediyordunuz.") Yukarıdaki pasajla 7:11-18. ayetler arasındaki başlıca farklılık bu cümleden ibarettir.

33 Lafzen, "yedi kapısı ve her kapı için onlardan taksim edilmiş bir kafile/bir cüz var." Bu ifade muhtemelen cehennemin, yani günahlarının derecesine göre, "Şeytan'a uyanlar"ı öte dünyada bekleyen azabın yedi derecesini ya da yedi seviyesini dile getirmektedir (Râzî; Taberî'nin kaydettiğine göre Katâde de buna benzer bir açıklama yapmıştır). Ayrıca unutulmamalıdır ki, "cehennem" kavramı, Kur'an'da aynı konuda kullanılan yedi isimden biri olarak onlar gibi mecazîdir. (Böyle olması da zarurîdir, çünkü bu isimler Kur'an'ın *el-ğayb* diye tanımladığı, insanın algı ve tasavvur sınırlarının dışında kalan alanla ilgilidirler). Sözkonusu isimler: *nâr* ("ateş"; genel bir tabirdir), *cehennem, cehîm* ("harlı ateş"), *sa'îr* ("harlı alev"), *sakar* ("kavurucu ateş" ya da "cehennem ateşi"), *lezâ* ("hiddetli alev/alev püskürtüsü") ve *hutame* ("ezici azap"). Belirttiğimiz gibi, öte dünyaya ilişkin bu azap tanımları besbelli temsîlî olduğuna göre, diyebiliriz ki, "cehennemin yedi kapısı" ifadesi de aynı niteliktedir ve dünya hayatında yapılan/edilenlerle ilgili ola-

45 ALLAH'A karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler ise, onlar [kendilerini] hasbahçeler içinde gözelerin, kaynakların başında [bulacaklar], **46** "Esenlik ve güvenlik içinde girin oraya!" [sözleriyle karşılanacaklar orada].

47 [O zaman] Biz onları içlerinde [kalmış] olabilecek nahoş duygu ve düşüncelerden arındıracağız ve [böylece] birbirleriyle kardeş olarak mutluluk tahtları üzerinde karşı karşıya oturacaklar.[34] **48** Orada [bu esenlik, bahtiyarlık içinde] yorgunluk, bitkinlik ilişmeyecek onlara; ve oradan asla çıkarılmayacaklar.[35] **49** Kullarıma, acıyan, esirgeyen gerçek bağışlayıcının Ben olduğumu anlat; **50** en can yakıcı azabın da Benim azabım olduğunu![36]

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ
آمِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ
سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم
مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾
وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

---

rak "cehenneme götüren yedi yolu" işaret etmektedir. Ayrıca, bilindiği gibi, Sâmî dillerde –ve özellikle klasik Arapça'da– "yedi" sayısı çok kere "muhtelif" ya da "değişik/çeşitli" anlamında çokluk, çeşitlilik ifade etmek için kullanılmaktadır (karş. *Lisânu'l-'Arab, Tâcu'l-'Arûs,* ilh.): Bunun içindir ki, yukarıdaki Kur'ânî ifadenin de "cehenneme götüren çeşitli yollar", bir başka deyişle "günah işlemenin muhtelif yolları" gibi bir anlam taşıdığı pekala söylenebilir.

34 Yani, hepsi onur ve itibar bakımından eşit ve buna bağlı olarak hased ve kıskançlıktan azade olacak. Râzî'nin belirttiği gibi, *sürur* çoğul ismi (tekili *serîr)* lugat olarak "sedirler" ya da bazan "tahtlar" anlamına olduğu gibi, "yücelik ya da mutluluk *(sürûr)* makamı" [ya da "tahtı"] anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla, *serîr* ismi ve onun çoğulu olan *sürur* sözcüğü işte bu, mutluluk/sevinç anlamındaki *sürûr* sözcüğünden türemiş olabilir. Bu "mutluluk tahtları"nın üstün ya da yücelmiş niteliği bazı yerlerde "altın işlemeli" (56:15) ya da "yükseğe çıkarılmış" (88:13) ifadeleriyle dile getirilmiştir.

35 Lafzen, "ve oradan çıkarılacak da değiller."

36 Yukarıdaki iki ayetle ilgili yorumunda Râzî, Allah'ın merhametli ve bağışlayıcı olduğunu belirten ifadenin –Allah'a ilişkin kişi zamiri *ene*'nin iki kere tekrarlanması ve ifadede yer alan iki sıfat fiilin (ortacın) her ikisinin de başında *el* belirtme takısının bulunması sûretiyle– üç katlı bir tekid (pekiştirme) taşıdığına dikkat çekiyor. Buna karşılık, Allah'ın inatçı günahkarlara vereceği cezadan söz eden ifadede böyle bir pekiştirme yoktur. (Karş. 6:12 ve ilgili 10. not, ayrıca 6:54; bu her iki ayette de Allah'ın "Kendisi için rahmeti ilke edindiği" ifade edilmektedir).

51 VE ONLARA, [yine] İbrahim'in konuklarını anlat:[37] **52** Hani, o'nun yanına geldiklerinde o'na: "Sana selâm olsun!" demişler; o da onlara: "Biz sizden korkuyoruz!" diye cevap vermişti.[38]
53 (Bunun üzerine) onlar: "Yo, korkma! Biz sana, kendisine derin ve doğru bilgi bahşedilmiş[39] bir oğlun olacağını müjdelemeye geldik."
54 "Üzerime yaşlılık çökmüş olduğu halde, bana böyle bir müjde veriyorsunuz, öyle mi?" diye sordu [İbrahim], "Peki, hangi [beklenmedik] şeyle müjdeliyorsunuz beni?"
55 "Seni gerçekleşmesi kaçınılmaz olan bir şeyle müjdeliyoruz;[40] onun için sakın umut kesenlerden olma!" dediler.
56 [İbrahim:] "Rabbinin rahmetinden, büsbütün yolunu şaşırmış olanlardan başka kim kesebilir ki umudunu?" dedi.
57 Ve ekledi: "[Bana başka] bir diyeceğiniz var mı, ey [yüce makamın] elçileri?"
58 "Biz, doğrusu, günaha gömülüp giden [helak edilecek] bir topluma[41] gönderildik" diye cevap verdiler, **59** "Lût'un ailesi bu

وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ
إِبْرَٰهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ إِنَّا
مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ
عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِى عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِىَ ٱلْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ
﴿٥٤﴾ قَالُوا۟ بَشَّرْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَٰنِطِينَ
﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿٥٦﴾
قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ
أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ

37 Hz. İbrahim ve o'nu ziyaret eden semavî elçilerle ilgili daha ayrıntılı bir anlatım için bkz. bu sûreden kısa bir süre önce vahyedilen 11. sûrenin *(Hûd)* 69-76. ayetleri. Bu kıssa ile Allah'ın merhamet ve affına ilişkin vurgu arasındaki bağlantı Hz. İbrahim'in 56. ayette zikredilen sözlerinde kendini göstermektedir: "Büsbütün yolunu şaşırmış olanlardan başka Rabbinin rahmetinden kim umudunu kesebilir?" Benzer biçimde, 58-84. ayetlerde, peygamberlerinin uyarılarını umursamadıkları için helak edilen günahkar toplumlara ilişkin atıflar, açıkça Allah'ın rahmetinin geri tepilmesini; yani, bilerek işlenmiş ve tevbe edilip geri dönülmemiş günahlara karşılık Allah'ın kaçınılmaz ya da zorunlu cezasını işaret etmektedir (yukarıda 50. ayet).

38 Hz. İbrahim ile karısı Sâre'nin korkularının sebebi konusunda bkz. 11:70.

39 Yani, bir peygamber olacak.

40 Lafzen, "Biz sana hakkı müjdeledik." Yani, Allah'ın irade ettiği, gerçekleşmesi kaçınılmaz olan şeyi (Râzî'nin kaydettiğine göre İbni 'Abbâs).

41 Yani, Sodom halkına (bkz. ayrıca 7:80-84; 11:77-83).

hükmün dışında; onların hepsini, eksiksiz kurtaracağız, **60** bir tek, [Allah'ın, hakkında:] 'Biz geride kalanların arasında olmasını öngördük!' [dediği, Lût'un] karısı bunun dışında."[42]

61 VE ELÇİLER, Lût'un evine gelince, **62** (Lût onlara:) "Doğrusu, siz [burada] tanınmayan kimselersiniz!"[43] dedi.
63 Onlar da: "Evet, fakat biz sana, [kötülükten yana olanların] şüphe edip durdukları şeyi[44] duyurmak] için geldik" diye cevap verdiler, **64** "ve sana [gerçekleşmesi kaçınılmaz olan] hakkı getirdik;[45] çünkü, kuşku yok ki, biz doğruyu söylüyoruz." **65** Bu durumda artık sen, ailenle birlikte gecenin bir vaktinde yola koyul; sen onları geriden takip et; sizden hiç kimse arkasına bakmasın;[46] yal-

42 Bkz. 7:83 ve ilgili 66. not; ayrıca 11:81 ve 66:10. "Allah'ın, hakkında ... dediği" yolundaki ilavemiz *kaddernâ* fiilinin üstü örtülü olarak işaret ettiği anlamdan ötürüdür; çünkü "karar verdik", "öngördük" ya da "takdir ettik" anlamıyla bu fiil Kur'an'da kaçınılmaz olarak münhasıran Allah'a izafe edilen bir eylemi işaret eder. Notlarımızda tekrar tekrar belirttiğimiz gibi, Allah'ın bir günahkarın günah işlemesini ya da hakkın sesine sağır kalmasını "takdir etmesi" yahut "öngörmesi", O'nun koyduğu tabii yasaların, psiko-sosyal ilkelerin ifadesi için başvurulan temsîlî bir üslubun, bir anlatım tarzının ürünüdür. Bu husus 2. sûrede 7. notta açıklanmıştır. "Allah'ın takdir etmesi" sözü, ayrıca, daha yaygın bir ifadeyle, Allah'ın, kullarının belirli koşullarda nasıl davranacağını mutlak manada önceden bilmesi anlamına da gelmektedir (Zemahşerî). Ayrıca bkz. 11:34 hk. 56. not; 14:4 hk. 4. not.

43 Kendi şehrinin günahkar insanlarının saldırısına uğrayabilecekleri konusundaki kaygılarını îma eden bir ifade (karş. 11:77 ve ilgili 107. not).

44 Lafzen, "sürekli şüphe içinde oldukları *(kânû)* şeyi" —yani, bilerek isteyerek işledikleri günahların kaçınılmaz bir sonucu olarak, bu dünyada ya da öteki dünyada uğrayacakları azabı; günahkarların çok defa alay konusu yaptıkları tehdidin tahakkukunu (karş. 6:57-58, 8:32, 11:8 ve ilgili notlar). Bizce, Hz. Lût toplumunun ve ahlakî ilkelere karşı inatçı umursamazlıkları yüzünden cezalandırılan öteki sapık ve günahkar toplumların kıssalarının bu sûrede tekrarlanmasını gerektiren sebep bu açıklamaya konu olan cümleyle anlatılmak istenen hususdur.

45 Lafzen, "Biz sana hakkı getirdik [yahut, "hak ile geldik"]."

46 "Arkaya bakmak"tan mecaz yoluyla kasdedilen anlamla ilgili bir açıklama için bkz. 11. sûre, 112. not.

nızca emredildiğiniz yöne doğru ilerleyin."

66 Ve [elçilerimiz aracılığıyla] o'na şu hükmü tebliğ ettik: "Bu [günahkar]ların son kalıntıları da sabaha varmadan silinip ortadan kaldırılacaktır."[47]

67 Bu arada, şehir halkı sevinerek[48] [Lût'a] geldiler.

68 [Lût] seslendi: "Bakın, bunlar benim konuklarım;" dedi, "beni utandırmayın, **69** Allah'tan korkun da beni rüsvay etmeyin!"

70 Cevap verdiler: "Biz sana insanlarla[49] görüşmeyi, [onlara kol kanat germeyi] yasaklamamış mıydık?"

71 [Lût:] "[Niyetli olduğunuz şeyi] ille yapacaksanız," dedi, "işte bunlar benim kızlarım, [onları alın]!"[50]

72 [Fakat melekler Lût'a:] "Canı sağolasıca!" dediler, "[Onlar bu durumda seni hiç dinlerler mi?][51] Baksana, [şehvetten] gözleri dönmüş, körcesine sendeleyip, öteye beriye sarkıntılık yapıp duruyorlar!"

73 Ve derken, tan yeri ağarırken, [hak ettikleri azabın] gürültüsü apansız yakaladı onları[52] **74** ve böylece [bu günahkar şehirlerin] altını üstüne getirdik; be-

وَٱمْضُوا۟ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ
ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾
وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ
ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾
قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ
إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِى سَكْرَتِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا
عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا

47 Lafzen, "kesilip atılacak."

48 Zımnen, "eli yüzü düzgün konukların varlığına sevinerek." Ayrıca, bkz. 7:80-81; 11:77-79 ve ilgili notlar.

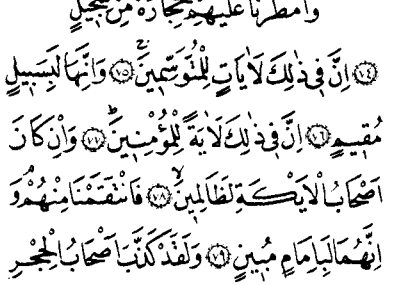
49 Lafzen, "tüm insanları" *('âlemîn)*: Açıktır ki, Sodomlular'ın bu baskıcı tavrı, Hz. Lût'un, Mezopotamya'dan (ki Hz. Lût'un ve İbrahim'in asıl memleketi burasıdır; bkz. 11. sûre, 102. not) gelmiş biri olarak Sodom'da bir yabancı olmasından ve ahlakî öğüt ve irdelemeleriyle daha önceden Sodomlular'ın öfkesini kabartmış bulunmasından ileri gelmektedir (karş. 7:80-82).

50 Bkz. 11. sûre, 109. not.

51 Yukarıdaki iki parantez içi ilave, Zemahşerî'nin bu ayete dair yorumuna dayanıyor. "Cam sağolasıca!" diye çevirdiğimiz yemin lafzen, "Ömrüne andolsun!" şeklindedir.

52 *Sayha* terimine bizim çeviride verdiğimiz anlam hk. bkz. 11. sûre, 98. not.

lirlenmiş cezanın infazı için üzerlerine püskürtü halinde sert taşlar yağdırdık.[53]
75 Şüphesiz, bütün bunlarda, işaretlerden anlam çıkarmasını bilen kimseler için çıkarılacak nice dersler vardır.[54] **76** Çünkü, gerçekten de [sözü geçen] bu [şehirler] bugün hâlâ yerinde durmakta olan bir yol üzerindeydiler.[55]
77 Şüphesiz, bütün bunlarda [Allah'a] inanan kimseler için çıkarılacak bir ders vardır.

78 [MEDYEN'İN] ağaçlı vadilerinin sakinleri de, doğrusu, ıslah olmaz zalim kimselerdi.[56] **79** Ve bu yüzden onları da hak ettikleri cezaya uğrattık.
Gerçek şu ki, sözü geçen her iki [günahkar toplum] da, [bugün dahi] görülebilen bir ana yol üzerinde yaşamaktaydılar.[57]

80 VE [benzer biçimde], Hicr halkı[58] da

53 Bkz. 11. sûre, 114. not.

54 Tam olarak ifade etmek gerekirse, *mütevessim* terimi: "Bir şeyin dış görünüşünden, haricî özelliklerinden yola çıkarak, o şeyin hakikatini, özünü, iç yüzünü anlamak için gereken dikkat ve duyarlığı gösteren kimse" demektir (Zemahşerî ve Râzî).

55 Vaktiyle kuzeydoğusunda Sodom ve Gomore bulunan Ölü Deniz'in kıyısını izleyerek kuzeye, Suriye'ye doğru uzanan Kuzey Hicaz'daki bu yolun varlığı Amerikan Doğu Araştırmaları Okulu (New Haven, Connecticut) tarafından yayımlanan hava fotoğraflarıyla şaşırtıcı bir biçimde doğrulanmıştır. Sözkonusu fotoğraflar, bu eski yolu, Ölü Deniz'in doğu sahillerine az çok paralel bir seyir göstererek kuzeye doğru kıvrılan koyu bir çizgi halinde açıkça göstermektedirler.

56 Ayet 26:176 vd.'da da açıkça görüleceği gibi, "Ağaçlı vadilerin sakinleri *(el-eykeh)*"nden kasıt, peygamberleri Hz. Şuayb'ın uyarılarına aldırmayan ve bu yüzden de, bir yer sarsıntısı ve/veya volkanik püskürtü sonucu yok olup giden Medyen halkıdır (karş. 7:85-93 ve 11:84-95).

57 Yani, birbirlerine komşu bölgelerde yaşayan (bkz. 7. sûre, 67. not), akibetleri itibariyle, bir vakitler oturdukları bölgelerden geçen ana yol gibi kolay görülebilir, kolay fark edilebilir bir örnek teşkil eden Hz. Lût ve Şuayb toplumları.

58 Yani, İslam öncesi çağlarda, Hicaz'ın kuzey ucunda Teymâ' vadisinin güneyindeki el-Hicr denen bölgede yaşamış olan Semûd kavmi (bkz. 7. sûre, 56. not). Semûd kavminin kıssası 7:73-79'da anlatılmaktadır.

[Bizim] gönderdiklerimizi yalanlamaya kalkıştılar: **81** Oysa, onlara mesajlarımızı bahşetmiştik; ne var ki, onlara inatla sırt çevirdiler; **82** güya, dağları yontarak kendilerine güvenli konutlar yapıyorlardı:[59] **83** ama sonunda, (bir) sabah erkenden onları da [hak ettikleri azabın] gürültüsü apansız yakalayıverdi; **84** ellerine geçirdikleri [güç] kendilerine bir yarar sağlamadı.

85 İMDİ, [unutma ki,] Biz gökleri ve yeri ve bu ikisi arasında var olan her şeyi, onları [içsel] bir gerçekliğe bağlı kılmadan yaratmadık;[60] [Bu gerçeğin bütünüyle apaçık ortaya çıkacağı] Saat mutlaka gelecektir.
Bunun içindir ki, [insanların kusurlarını] güzel, katıksız bir olgunlukla karşıla: **86** çünkü, senin Rabbindir, her şeyin özünü bilen ve her şeyin gerçek ve mutlak Yaratıcısı![61]

87 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz sana sık sık tekrarlanan [ayetlerden oluşan] yedili [bir sûre] bahşettik ve [böylece senin önüne] yüce Kur'an'ı [açıp serdik]:[62] **88** [O hal-

الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ
﴿٨١﴾ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ
الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا
بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ ۖ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾
إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا
مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

59 Bkz. 7:74 ve ilgili notlar (özellikle 59. not).

60 *İllâ bi'l-hakk* (lafzen, "hak ile [yahut" hak üzere] olmaksızın") ifadesi için seçilen bu karşılık hk. bir açıklama için bkz. 10. sûre, 11. not.

61 Yani, "Allah bütün insanları, bulundukları şartlarda, taşıyacakları tabii/fıtrî nitelikleri ve farklılıkları (Râzî) –pek tabii, hata ve kusurlarını da– eksiksiz bir bilgiyle bilerek yaratmıştır." (Karş. 7:199, "İnsan fıtratının kabule yatkın olduğu yolu tut; iyi olanı emret" —ve ilgili 162. not).

62 Bu sözlerle söylem, sûrenin başında beyan edilen ve 85. ayette de dolaylı olarak temas edilen temaya; yani, Allah'ın yaratma eyleminin anlam ve amacını henüz fark edemeyen insana ahlakî ve manevî bir rehber olmak üzere ilahî kitabın vahyedilmesi konusuna yeniden dönülmüş oluyor. Hz. Peygamber'in ileri gelen sahâbîlerinden bazıları da dahil, bu hususta söz sahibi şahsiyetlerin çoğunluğuna göre, "çok-tekrarlanan yedili" (ya da "çok-tekrarlanan yedi") tabiri, Kur'an'ın ilk sûresine Muhammed'in (s) kendisi tarafından verilen bir isimdir; aynı sûreyi yine Muhammed (s), Kur'an'da vaz'edilen bütün ahlakî ve metafizik il-

de, hakkı inkar eden] birtakım kimselere[63] verdiğimiz dünyevî zenginliklerden yana gözünü çevirme. Ve [seni umursamıyorlar diye] onlar için üzülme; fakat müminlere kol kanat ger,[64] **89** ve de ki: "Haberiniz olsun, ben [Allah'ın vaad ettiği] açık sözlü uyarıcıyım!"[65]

90 [Bir ilahî kelâm bağışladık sana],[66] tıpkı onu [sonradan] bölüp parçalayanlara indirdiğimiz gibi,[67] **91** işte onlar, [şimdi] Kur'an'ı da tutarsız, insicamsız bir anlam [demeti][68] olarak göstermek istiyorlar!

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ
مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَٱخْفِضْ
جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ إِنِّىٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾
كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ
عِضِينَ ﴿٩١﴾

---

kelere işaret ettiği için, "Kitâb'ın Anası" *(ummu'l-kitâb)* olarak da tanımlamıştır (Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr).* Ayrıca bkz. *Fâtiha* ("Açılış" ya da "Giriş") sûresine ilişkin giriş notumuz.

63 Filolojik otoriteler, *ezvâc* çoğul isminin burada "birtakım" insanlar, "bazı" kimseler anlamına olup, bazı çağdaş Kur'an mütercimlerinin zannettiği gibi "çiftler" demek olmadığında görüş birliği içindedirler.

64 Lafzen, "müminler için kanatlarını indir": şefkat ve alçak gönüllüğü dile getiren mecazî bir deyim (bkz. 17:24 ve ilgili 28. not).

65 Yukarıdaki parantez içi ilave, bizce başında *el* belirtme ön takısı bulunan *en-nezîru'l-mûbîn* ("açık sözlü uyarıcı" yahut "açık açık uyaran kişi") tabiri için düşünülebilecek tek tatmin edici açıklama durumundadır. Bu ayet mümkündür ki, Tesniye xviii, 15 ve 18'de görülen ve bizim 2. sûre, 33. notta temas ettiğimiz, Tevrat'ta Muhammed'in (s) bir peygamber olarak zuhuruna ilişkin ihbara işaret etmektedir.

66 Hem cümlenin oldukça kapalı (îcâz taşıyan) başlangıcına açıklık getirmek için, hem de ayetin, önceki ayetle ve daha geriye giderek 87. ayetle olan mantıkî bağlantısını belirginleştirmek için Zemahşerî'nin yaptığı açıklama bu yöndedir.

67 Göründüğü kadarıyla bu ifade, "ilahî mesajın bir kısmına inanıp bir kısmını inkar eden" Tevrat-İncil bağlılarına gönderme yapmaktadır (karş. 2:85) —yani, Tevrat ve İncil'in yalnız kendi heva ve heveslerine, yaygın toplumsal eğilimlere uyan ilkelerine uyup diğerlerini gözardı eden ve böylece dolaylı biçimde onların geçerliliğini inkar etmiş duruma düşen kimseler.

68 *Tâcu'l-'Arûs*'a göre *('adihe* ve *'adave* maddesi) *'idîn* (*d*: dâd) sözcüğünün yukarıdaki anlam örgüsü içindeki karşılığı bu yöndedir: bu, aynı zamanda Taberî ve Râzî'nin yaptığı açıklamalara da uygundur (özellikle sonrakinin ayet hakkındaki yorumunun son paragrafı). Sadece dilbilim açısından olsa dahî aynı derecede kabul edilebilir diğer bir açıklama: "Kur'an'ı kısımlara/parçalara ayıranlar ..." şeklindedir; yani, Yahudi ve Hristiyanlar'ın yaptığı gibi bir kısmını doğrula-

92 Rabbine andolsun ki, onların hepsini [Hesap Günü'nde] sorgulayacağız, **93** (hem de) bütün yapıp ettiklerini hesaba katarak!

94 Öyleyse artık, sana [açıklaman] emredilen şeyi açıkça ortaya koy ve Allah'tan başkasına tanrısal nitelikler yakıştıran o kimseleri kendi hallerine bırak: **95** çünkü, ilahî mesajı küçümseyen, onunla alay edenlere karşı Biz sana yeteriz; **96** o kimseler ki, Allah'la beraber başka tanrısal güçlerin de var olduğunu vehmediyorlar;[69] ama nasıl olsa, [gerçeğin ne olduğunu] yakında öğrenecekler.

97 Söyledikleri [karalayıcı] şeylerden ötürü içinin daraldığını kuşkusuz, biliyoruz: **98** Fakat sen yine de Rabbinin yüceliğini, sınırsız kudret ve kemalini övgüyle an; [O'nun huzurunda] teslimiyet içinde yere kapanan kimselerden ol, **99** ve ölüm sana erişinceye kadar[70] Rabbine kulluk et.

فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ
﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ
مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ
يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ
مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

---

yıp geri kalanına Muhammed'in (s) kendi uydurması olarak bakanlar. Ne var ki, Taberî'nin de işaret ettiği gibi, Kur'an'ın ilahî menşeine inanmayanların onun *bir kısmının* sıhhatine kanaat getirmeleri muhaldir. Dolayısıyla, bizce ilk açıklama daha tercihe şayan gözükmektedir.

69 Lafzen, "Allah'la beraber başka *ilâh* edinenler *(yec'alûn)*." *İlah* sözcüğü, burada kuşkusuz cins ismi olarak kullanılan ve "tanrısal nitelik" taşıdığı vehmedilen her şeyi kapsayan bir terimdir. Bizim, çeviride sözcüğü çoğul olarak aktarmamız da buna dayanıyor.

70 Lafzen, "erişmesi muhakkak/kaçınılmaz olan *(el-yakîn)* sana erişinceye kadar" —Kur'an'da "ölüm"ü imâ etmek üzere sıkça kullanılan bir deyim (Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr)*. Bununla birlikte, bkz. sözkonusu terimin Kur'an'da ilk defa geçtiği 74:47.

16. NAHL SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hemen bütün kaynaklara göre (*İtkân* da dahil), bu sûre Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden birkaç ay önce vahyedilmiştir. Bazı müfessirler sûrenin son üç ayetinin Medine dönemine ait olduğunu savunmuşlarsa da, yorumlara dayanan bu görüşü doğrulayan herhangi bir delil, bir belge yoktur.

Sûrenin ismi, ya da daha doğru bir deyişle, sûrenin tâ Hz. Peygamber zamanından beri özdeşleştirildiği anahtar sözcük, 68-69. ayetlerde, Allah'ın yaratıcı aksiyonunun, O'nun arıya verdiği içgüdü ya da sevk-i tabiilerde kendini gösteren harikulade örneğine ilişkin göndermeye dayanmaktadır. Gerçekten de sûrenin konusunu, daha çok, Allah'ın üstün bir amaçlılık gösteren yaratıcı aksiyonunun, yaratıcı etkinliğinin açıklığı teşkil etmektedir. Bu öyle bir etkinliktir ki, 90. ayette hulasa edildiği gibi, O'nun vahyettiği mesajlarla insana bahşettiği hidayet ve rehberlik olgusunda doruğuna ulaşır: "Gerçek şu ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlara karşı cömert olmayı buyuruyor; utanç verici ve arsızca olanı, akıl ve sağduyuya aykırı olanı ve azgınlığı yasaklıyor."

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ۝١ يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ
مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا

1 ALLAH'IN buyruğu [mutlaka] yerine gelecektir: öyleyse artık onun tez gelmesini istemeyin![1]

O, sınırsız kudret ve kemaliyle, insanların tanrısal nitelikler yakıştırarak kendisine ortak koştukları her şeyden, herkesten üstündür, yücedir!

2 O (ki,) kullarından dilediğine: "[bütün insanları] uyarın ki, Benden başka tanrı yok, öyleyse Bana karşı kendinizi uyanık bir bilinç ve duyarlılık içinde tutun!"

1 İnanmayanların şüpheci ve meydan okuyucu sorgulamalarına ya da tecessüslerine ilişkin bu îma hk. bkz. 6:57-58, 8:32; 10:50-51 ve ilgili notlar.

buyruğunu ulaştırmaları için melekleri vahiyle[2] indirir.

3 O (ki,) gökleri ve yeri [içsel] bir gerçeklik, (şaşmaz bir düzen) üzere yaratmıştır;[3] insanların tanrısal nitelikler yakıştırarak kendisine ortak koştukları her şeyin, herkesin üstünde, ötesindedir O.[4]

4 O, insanı [sadece] bir sperm damlasından yarattı; ama yeri gelince, bu aynı yaratık, düşünme ve karşı çıkma gücüyle donatılmış olduğunu hemen ortaya koyuyor![5]

فَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝٣ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ۝٤

---

2 *Rûh* (lafzen, "ruh", "can" ya da "hayat soluğu") terimi Kur'an'da daha çok "ilham/esin" –ve özellikle de "vahiy"– anlamında kullanılıyor; çünkü, Zemahşerî'nin hem yukarıdaki ayetle, hem de 42:52'nin ilk cümlesiyle ilgili olarak belirttiği gibi, "vahiy, bilgisizken ölü [gibi] olan kalbe hayat vermektedir; canın bedendeki işlevi neyse din konusunda da vahyin işlevi odur." Aynı konuda Râzî de benzer bir açıklama yapmıştır. *Rûh* teriminin bu anlamında ilk kullanıldığı ayet 97:4'dür.

3 Yani, yalnızca kendisince bilinen bir anlam ve amaca uygun olarak. Ayrıca, bkz. 10:5 ve bilhassa ilgili 11. not.

4 Birinci ayetin bir parçasının bu tekrarı, Allah'ın birliğine, eşsiz-ortaksız oluşuna ve yaratıcı kudretine dikkat çekmek içindir.

5 Lafzen, "yeri gelince, nasıl açık bir *hasım*, bir muarız olabiliyor!" Zemahşerî'ye ve Râzî'ye göre, yukarıdaki ibare iki şekilde yorumlanmaya müsaittir. Zemahşerî'nin sözleriyle: "Birinci yorum: [sadece] bir sperm/döl-suyu damlasından, bilinç (idrak) ve hareket yeteneğinden yoksun fiziksel bir zerreden yola çıkarak varoluş âlemine yükselen insan, sonunda, [herhangi bir teklifin yanında ya da karşısında yer alarak] kendi lehinde fikir istihsal edebilen, cüret ya da cesaretle tartışmaya girebilen ve iddia ya da görüşlerini açıkça ifade edebilen yüksek tasavvur ve ifade gücüne sahip *(mintîk)* bir varlık haline gelir; bu olguda Allah'ın yaratıcı kudretinin bir tezahürü kendini göstermektedir. Öteki yorum: insan, kendi Rabbini, yaratıcısını tanımaya yanaşmamakla Rabbine karşı bir muhalif, bir muarız, bir hasım olmaya yatkın olduğunu göstermektedir." Râzî, kesin tercihini bu iki yorumdan ilki lehinde koyarken sebep olarak, "Çünkü" diyor, "yukarıdaki ayetler, insanların dikbaşlılığına, küfre ve nankörlüğe olan yatkınlıklarına değil, öncelikle mutlak bilgi ve hikmet sahibi bir yaratıcının varlığını ortaya koyan bir olguya dikkat çekmek maksadına matuftur." Bununla birlikte, oldukça erken bir dönemde vahyedilen 36:77-78'i gözönünde bulundurarak, biz yukarıdaki iki yorumun karşılıklı olarak birbirini nakzetmeyen, tersine birbirini tamamlayan yorumlar olduğu kanaatindeyiz; çünkü yukarıdaki ayet, madem ki akıl sahibi bir varlık olarak insanın mümeyyiz (ayırıcı) vasfını

5 Ve evcil hayvanları da yarattı O: o hayvanlar ki, kendilerinden, pek çok yararları yanında, sizi ısıtan giysiler, besleyen yiyecekler elde ediyorsunuz: **6** akşam eve getirirken, sabah otlağa çıkarırken onlarda bir güzellik bulursunuz. **7** Kendinizi büyük sıkıntılara sokmadan varamayacağınız nice yerlere yükünüzü onlar taşır.

Rabbiniz gerçekten çok şefkatli, çok merhametlidir.

8 Ve binmeniz için atları, katırları, merkepleri, (hayatı süsleyen) nakışlar, bezekler olarak O yarattı; O, bilmediğiniz daha neler neler yaratmaktadır.[6]

9 Ve [sizin yaratıcınız O olduğu için] size yolun doğrusunu göstermek de Allah'a düşer;[7] çünkü o yoldan sapıp da yolunu kaybeden [çok insan] var. Oysa, Al-

وَٱلْأَنْعَٰمَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِيهَا
دِفْءٌ وَمَنَٰفِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۝٥ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ
حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ۝٦ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ
بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا۟ بَٰلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ ٱلْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ
لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝٧ وَٱلْخَيْلَ وَٱلْبِغَالَ وَٱلْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا
وَزِينَةً ۚ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝٨ وَعَلَى ٱللَّهِ قَصْدُ ٱلسَّبِيلِ
وَمِنْهَا جَآئِرٌ ۚ

---

ortaya koyuyor; o halde, bu vasfın onu yüksek erdem ve başarılara götürebildiği gibi, bütünüyle sapıklığa, azgınlığa sürükleyebildiği gerçeğini de, ayetin işaret ettiği anlam alanı içinde düşünmek zorundayız. Bu derin ve vecîz ibarenin çevirisi için benimsediğimiz serbest aktarım da bu düşünceye dayanmaktadır.

6 *Yahluku* muzari' (şimdiki zaman) fiil çekimi, burada, önceki ayetlerde geçen *haleka* mazî (geçmiş zaman) çekimiyle bir kontrast oluşturacak biçimde geniş zaman ("yaratır") anlamı vermektedir. Allah'ın sürekli yaratmasına ilişkin bu atıf, tabii nakil vasıtalarının (yani, bu maksat için insan tarafından evcilleştirilen hayvanların) bahsinden hemen sonra geldiği için, belli ki, aynı kategoriden ama henüz bilinmeyen başka şeylere: yani, insan zekasına kazandırdığı icat yeteneği yoluyla Allah'ın yaratmakta devam edeceği yeni yeni ulaşım araçlarına işaret etmektedir (karş. 36:42). Uygarlık tarihinin birbirini izleyen her safhası, ulaşım araçları alanında önceden hayal bile edilemeyen yeni yeni buluşlar gözönüne koyduğuna göre, "bilmediğiniz daha neler yaratacaktır" yolundaki Kur'ânî ifade insanlık tarihinin –geçmiş, şimdi ve gelecek– her dönemi için geçerlidir.

7 Lafzen, "yolun varacağı yer[i göstermek] Allah'a düşer" yani, "doğru yol" kavramıyla kasdedilen manevî ve ahlakî hedeflerin tayini "Allah'a özgüdür" ya da "Allah'a düşer" *('alallâh)* ifadesi, son tahlilde, 6:12 ve 54'deki "O kendisi için rahmeti ilke edinmiştir" ifadesiyle benzer bir içerik taşımaktadır; bir başka deyişle Allah, istisna gözetmeden, onu izlemeye *niyetli* ve gayretli herkese doğru yolu gösterir.

lah dileseydi sizin hepinizi doğru yola çıkarırdı.[8]

10 O'dur gökten suyu indiren; öyle ki, hem siz içersiniz o sudan, hem de, hayvanlarınızı otlattığınız çayır çimen; **11** onunla Allah sizin için ekin(ler), zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve her türden (daha) nice ürünler bitirmektedir: dikkat edin, bütün bunlarda, düşünen insanlar için mutlaka bir ders vardır!

12 Ve geceyi gündüzü sizin [yararlanmanız] için [koyduğu yasalara] boyun eğdirmiştir[9] O; güneş ve ay ve bütün yıldızlar, hepsi O'nun buyruğuna boyun eğmişlerdir: dikkat edin, bütün bunlarda, şüphesiz, aklını kullanan kimseler için çıkarılacak dersler vardır!

13 Ve sizin için yeryüzünde yarattığı bütün o rengarenk [güzel] şeyler: işte bunlarda da anıp da hatırda tutmasını bilen kimseler için elbette çıkarılacak bir ders/bir mesaj vardır!

14 Ve yemek için taze et, takınmak için değerli taşlar çıkarasınız diye denizi; ve denizin üstünde suları yararak yol aldığını gördüğünüz[10] gemileri, O'nun cömertliğinden belki bir pay araırsınız ve şükredersiniz diye [koyduğu tabii yasalara] bağlı kılan O'dur.

15 Ve sizi sarsmasın diye arza yerinden oynatılmaz dağlar;[11] ve yolunuzu bula-

وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾
هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرْعَ وَٱلزَّيْتُونَ
وَٱلنَّخِيلَ وَٱلْأَعْنَابَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً
لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمْسَ
وَٱلْقَمَرَ ۖ وَٱلنُّجُومُ مُسَخَّرَٰتٌۢ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُخْتَلِفًا
أَلْوَٰنُهُۥٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ
ٱلَّذِى سَخَّرَ ٱلْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا۟ مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا۟
مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى ٱلْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟
مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾ وَأَلْقَىٰ
فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ

8 Ahlak kavramı, Allah'ın insana bahşettiği iyiyle kötü arasında seçim yapma serbestisiyle doğrudan bağlantılı olduğu için, Allah hidayet bulmak konusunda insanı zor altında bırakmaz; gösterir ve uyarır ama onu benimsemeyi ya da reddetmeyi insana bırakır.

9 Bkz. 14:33 ve ilgili 46. not.

10 Lafzen, "gördüğün."

11 Bu ifade, öyle görünüyor ki, dağların, oluşumlarını yer kabuğunun maruz olduğu tedricî dengelenme ameliyesine (process) borçlu olduğunu îma ediyor. Sözkonusu ameliye, arzın yüzeyinden, muhtemelen mağmadan (ergime halinde

sınız diye nehirler yollar yerleştirdi; **16** ve daha [nice] işaretler: (söz gelimi) yıldızlar (ki, onlar)la da insanlar yollarını bulmaktadırlar.[12]

17 O HALDE, (düşünün, bütün bunları) yaratan (Allah), hiçbir şey yaratamayan herhangi bir [varlıkla] kıyaslanabilir mi? Hâlâ aklınızı başınıza toplamayacak mısınız?

18 Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız, asla böyle bir işin altından kalkamazsınız!

Gerçek şu ki, çok acıyan çok esirgeyen gerçek bağışlayıcı elbette Allah'tır; **19** Çünkü neyi ki gizliyor ve neyi ki açığa vuruyorsanız, hepsini bilen Allah'tır.

20 Allah'tan başka o yalvarıp yakardıklarınıza[13] gelince –bunların kendileri yaratılmış varlıklar olduklarına göre– hiç-

وَأَنْهَٰرًا وَسُبُلًا
لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَٰمَٰتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ
يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
﴿١٧﴾ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ
يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا

madde) ve belki de gazlardan oluşan arzın merkezine doğru ilerleyen soğuma ve katılaşmadan ileri gelen tazyik ve sıkışmaların sonucudur. Öyle görünüyor ki, iç kısımda bulunan bu sıvı-gaz karışımı, ancak yukarıdaki tabakaların, katı kütlelerin –ki bunların en göze çarpan kısmını dağlar meydana getirmektedir– muazzam basıncıyla dengede tutulmaktadır. Bu olgu, 78:7'de dağları "direk" ya da "destek" *(evtâd)* olarak, yani, arzın jeolojik süreçler içinde tedrîcen kazandığı izafî denge ve mukavemetin sembolü olarak tanımlayan Kur'ânî atıfın da açıklaması durumundadır. Bu denge, yer sarsıntıları ve volkanik patlamaların gösterdiği gibi, mutlak bir denge olmamakla birlikte, yine de arz üzerinde hayatın devamına imkan veren şey, yer altındaki akıcı ama kararsız tabakalara karşı direnç gösteren katı yer kabuğunun varlığıdır. Kanaatimizce, hem yukarıdaki ayette, hem de 21:31 ile 31:10'da geçen "sizi sarsmasın (ya da "onları sarsmasın") diye" ifadesiyle anlatılmak istenen de budur.

12 Lafzen, "yollarını bulurlar." Bu pasaj, 4. ayette doğrudan, hem 8. ayetin son cümlesinde, hem de 14. ayette de dolaylı olarak temas edilen konuya ince bir tarzda dönüş yaparak Allah'ın insana bahşettiği nimete, rahmete ilişkin önceki tanımlamayı tamamlayıcı yönde, insanın zihinsel kapasitesinin, yani Allah'ın ona bahşettiği en büyük nimetin anlam ve önemine dikkat çekiyor. (Bu husus hk. bkz. yukarıda 5. not; ayrıca 2:30-33'de beyan edilen, insanın yaratılışıyla ilgili temsîl).

13 Lafzen, "çağırdıklarına": bu ifadeyle, aşağıda 21. ayetten de açıkça anlaşılacağı gibi, ardılları tarafından kendilerine tanrısal ya da yarı-tanrısal nitelikler yakıştırılan ölmüş kimseler, azîzler, velîler işaret edilmektedir.

bir şey yaratamazlar; **21** hayatı hiç tatmamış ölülerdir[14] onlar; ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

22 Sizin tanrınız Tek Tanrıdır; ne var ki, ahirete inanmayanların kalpleri bu [gerçeğil, boş bir kibir yüzünden, kabule yanaşmıyor.[15]

23 Hiç kuşkusuz, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da Allah tastamam bilmektedir: kesin olan şu ki O, kendini büyüklük duygusuna kaptıranları asla sevmez! **24** Böylelerine: "Rabbiniz ne indirdi!" diye sorulsa, "Eskilerin masallarını/efsanelerini!"[16] derler.

25 Böyle yapmakla,[17] Kıyamet Günü'nde kendi günahlarının yükünü bütünüyle, yoldan çıkardıkları bilgisiz kimselerin[18] yükünü de kısmen üzerlerine almış olurlar. Bir bilseniz, bu yüklendikleri ne kötü bir yüktür!

26 Onlardan önce gelip geçenler de birtakım zındıkça düzenler kurmuşlardı;[19] ama işte, Allah onların kurduğu yapıları[20] temellerinden çökertti; öyle ki, tavanları

وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢١﴾
أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَٰهُكُمْ
إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ
وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ
وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ
لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾
لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ
الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾
قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ
الْقَوَاعِدِ

14 Karş. 7:191-194.

15 Yani, insanın bütünüyle bu eşsiz-ortaksız ilaha kulluk yapması gerektiği, nihaî anlamda ancak O'na karşı sorumlu olduğu fikrini kabul edemeyecek kadar küstah ve kibirliler.

16 Zımnen, "bu bize tebliğ edilen, ilahî bir mesaj, bir vahiy değil" (karş. 8:21).

17 *Li-yahmilû* fiilinin başındaki *li* ön eki, Râzî'nin de belirttiği gibi, burada gramercilerin *lâmu'l-'âkibe* dedikleri türden olup, sadece nedensel peşpeşelik *(âkibet)* ifade etmektedir; bu durumda ya bağ edatı "ve" ile ya da yukarıdaki ifade akışı içinde, "böylece" zarfıyla tercüme edilebilir.

18 Lafzen, "[doğrunun ne olduğunu] bilmeden yoldan çıkardıkları kimseler." Zemahşerî'ye göre burada sonrakilerin (yani, sapanların) bilgi ya da anlayış eksikliğine işaret edilmektedir.

19 Lafzen, "düzen kurdular" *(mekera)*: yani, ilahî mesajı "eskilerin masalları" diye tanımlayarak; Allah'ın varlığını, birliğini, eşsiz-ortaksız oluşunu tanımayı reddederek zındıklık yaptılar.

20 Lafzen, "onların yapılarını" (bkz. sonraki not).

başlarına yıkıldı[21] ve nereden geldiğini daha anlamadan azap apansız yakalayıverdi onları.

27 Sonra Kıyamet Günü'nde [Allah], "Hani nerede, o uğruna [doğru yoldan] ayrı düştüğünüz[22] düzmece tanrılarınız!"[23] diyerek onları[n hepsini] rüsvây edecektir.[24] Kendilerine [dünya hayatında] bilgi verilmiş olanlar:[25] "Bugün" diyecekler, "rüsvâylık da, bedbahtlık da hakkı inkar edenler içindir; **28** onlar ki, kendi kendilerine zulüm hali içindeyken melekler canlarını almıştı!"

Böyleleri nihayet [hesap vermeye çağırıldıklarında]: "Kötü bir şey yapma[k istemelmiştik biz!"[26] [diyerek] boyun eğme tavrı takınacaklar.

[Fakat onlara;] "Hayır!" [diye karşılık verilecek,] "Muhakkak ki, yapıp ettiğiniz her şeyi Allah eksiksiz biliyor![27] **29** Haydi,

فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَىٰهُمُ
الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تُشَاقُّونَ فِيهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ
وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ
ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ ۖ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ ۚ
بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

21 Bu, açıktır ki, şirk ve kibir tavrıyla ortaya konulan –hem bireysel, hem de toplumsal– her türlü çaba ve faaliyetin bütünüyle boş ve geçici olduğuna işaret eden mecazî bir ifadedir (Râzî).

22 Yahut: "uğruna çekiştiğiniz." Bu konuda bkz. 8. sûre, 16. not.

23 Lafzen, "Bana ortak koştuğunuz şeyler." *Şerîk* (çoğulu *şürekâ'*) teriminin, inançla ilgili olarak Kur'an dilinde ifade ettiği anlam hk. bkz. 6. sûre, 15. not.

24 Yani, netice olarak ve her bakımdan —çünkü, "ancak Kıyamet Günü, yaptıklarınızın karşılığı tam olarak ödenecektir" (3:185). *Hum* (onları) zamiri sadece arasözle işaret edilen gelmiş geçmiş günahkarları değil, fakat 22-25. ayetlerde söz edilenleri de îma ettiğinden, çeviride "hepsini" sözcüğüyle açıklayıcı bir ilave yapma gereğini duyduk.

25 Yani: Allah'ın peygamberler aracılığıyla insanlığa teklif ettiği doğru yol bilgisinden *yararlanmış* olanlar.

26 Karş. 6:23 ve ilgili not; ayrıca 2:11.

27 Zımnen, "ve sizi, bunları yaparken güttüğünüz amaçlara göre yargılayacaktır." Allah'ın vahyedilmiş mesajlar yoluyla teklif ettiği doğru yol bilgisini, büyüklük duygusu içinde bilerek hafife alıp "eskilerin masalları" diyerek (bkz. yukarıda 22-24. ayetler) bir kenara attıkları gözönünde bulundurularak, böylelerinin bilmezlikten gelmelerinin, hakikatten habersiz olduklarını ileri sürmelerinin kâle alınmayacağını îma eden bir ifade.

girin kapılarından bakalım, içinde kalıp duracağınız cehennemin!"
Gerçekten de, ne kötü olacak (o Gün), kendilerini boş yere büyüklük duygusuna kaptırmış olanların düştüğü durum!
30 Ama Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara: "Rabbiniz ne indirdi?" diye sorulduğunda, onlar: "Katıksız iyiliği!" diye cevap verirler.
İyilikte devamlı olanlar bu dünyada iyilik[28] bulacaklardır; böylelerinin öte dünyada tutacakları yurt çok daha hayırlı olacaktır. Ne güzel bir yurt, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanların yurdu! **31** İçlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı ebedî mutluluk, esenlik bahçelerine girecekler ve orada gönüllerinin çektiği her şeyi bulabilecekler.
Allah, Kendisine sorumluluk bilinciyle bağlananları işte böyle ödüllendirecektir. **32** Onlar ki, bir arınmışlık hali içindeyken melekler, "Size selâm olsun, [hayattayken] yaptıklarınızdan ötürü girin cennete!" diyerek canlarını alırlar.

33 [HAKKI inkar edenler] yalnızca meleklerin kendilerine görünmesini ya da Allah'ın nihaî yargısının gerçekleşmesini mi bekliyorlar?[29]
Onlardan önce gelip geçen [günahkar] toplumlar da böyle yaptı; ve [helak edildikleri zaman] onlara zulmeden Allah değildi; tersine onlar kendi kendilerine zulmettiler: **34** Öyle ki, işledikleri kötü-

فَادْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ
جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوًى
وَقِيلَ لِلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ مَاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا۟ خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ
أَحْسَنُوا۟ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ ۚ
وَلَنِعْمَ دَارُ ٱلْمُتَّقِينَ ۝ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ ۚ
كَذَٰلِكَ يَجْزِى ٱللَّهُ ٱلْمُتَّقِينَ ۝ ٱلَّذِينَ تَتَوَفَّىٰهُمُ
ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ يَقُولُونَ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمُ ٱدْخُلُوا۟
ٱلْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن
تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ أَمْرُ رَبِّكَ ۚ كَذَٰلِكَ فَعَلَ
ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝

28 Bu anlam örgüsü içinde "iyilik" *(hasene)* terimi, ister istemez, maddî bir iyiliği ya da yararı değil, daha çok Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımanın verdiği manevî doyum ve huzur duygusunu işaret etmektedir.

29 Lafzen, "meleklerin kendilerine gelmesini, yahut Allah'ın hükmünün *(emr)* gelmesini mi bekliyorlar?" —yani, Kıyamet Günü'nü mü bekliyorlar? Bu pasajın tam olarak ne anlama geldiği, bu sûreyle aynı dönemde vahyedilmiş olan 6:158'de ortaya konmaktadır.

lükler kendi başlarına yıkılmış, alay edip durdukları şey onları çepeçevre kuşatmıştı.[30]

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا
وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ
نَّحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ
كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ
إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا
أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

35 Allah'tan başkalarına tanrısal nitelikler yakıştıran kimseler: "Eğer Allah dileseydi," diyorlar, "ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye kulluk etmez, O'nun buyruğu hilafına[31] hiçbir şeyi yasaklamazdık."

Onlardan önce gelip geçen [inkarcılar] da tıpkı böyle demişlerdi; peki, bu durumda elçilere, [kendilerine indirilen mesajı] açık açık bildirmekten başka ne düşer?[32]

36 Gerçek şu ki, Biz her toplumun içinden,[33] "Allah'a kulluk edin, şeytanî güçlerden kaçının!"[34] [mesajıyla gönderdiği-

30 Bkz. 6:10 ve ilgili not. Benzer cümleler Kur'an'da pek çok yerde, hep ilahî mesaja karşı inanmayanların alaycı tavrına dikkat çeken, onmaz günahkarları bekleyen ilahî azabı haber veren bir mesaj ortaya koymaktadırlar. Çoğu yerde olduğu gibi, burada da Kur'an işaret etmektedir ki, "ceza" ya da "azap" *('azâb)*, bile bile işlenen hata ve günahların doğal ve kaçınılmaz bir *sonucundan* başka bir şey değildir: bunun içindir ki, günah işleyen kişi, böyle yapmakla kendi ruhanî ya da manevî bütünlüğünü tehlikeye attığına göre, aslında "kendi kendine zulmediyor" yahut "kendi kendine haksızlık yapıyor" demektir ve bunun sonucuna da katlanması, hak ettiği azabı ya da cezayı çekmesi gerekir.

31 Lafzen, "O'ndan başkasının buyruğuyla." Bu açıdan bkz. 6:148 ve ilgili 141. not. (Zikredilen ayette de, yukarıdaki ayette de işaret edilen keyfî ve haksız yasaklama ve tabulara 6:136-153'de temas edilmekte ve ilgili notlarımızda açıklanmış bulunmaktadır.) Hakkı inkar edenlerin Allah'ın mesajlarına karşı takındıkları alaycı tavır, onların, Allah'ın insana bahşettiği serbest iradeyi, yani her türlü ahlakî tutumun temeli olan iyiyle kötü, doğruyla eğri arasında seçim yapabilme yetisini, yukarıda görüldüğü gibi, tartışma konusu yapmalarında da kendini göstermektedir.

32 Yani, elçiler kimseyi doğru yolu seçmeye *zorlayamazlar*.

33 Yahut: "her çağda", çünkü *ümmet* terimi bu anlamı da taşımaktadır. En geniş anlamıyla, terim burada "uygarlık" ya da belli bir çağda, belli bir zaman aralığında yaşayan kuşaklar, toplumlar olarak anlaşılabilir.

34 *Tâğût* terimine ilişkin bu çeviri için bkz. 2. sûre, 250. not. Hatırlanmalıdır ki, Kur'ânî kavram örgüsü içinde "Allah'a kulluk etmek" tabiri, kaçınılmaz olarak, insanın O'na karşı duyduğu sorumluluk hissini, sorumluluk anlayışını ifade eder: bunun içindir ki, yukarıdaki buyruk, son derece kısa ve özlü bir ifade tarzı için-

miz] bir elçi çıkardık.
Allah o [geçmiş nesil]lerden bir kısmını hidayetiyle doğru yola yöneltti;[35] bir kısmı da sapıklık içinde bırakılmaya müstehak oldular:[36] O halde, şimdi, yeryüzünde dolaşın ve hakkı yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün!

فَمِنْهُم مَّنْ
هَدَى ٱللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ ٱلضَّلَٰلَةُ ۚ فَسِيرُوا۟
فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾
إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَىٰهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَن يُضِلُّ
وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ
لَا يَبْعَثُ ٱللَّهُ مَن يَمُوتُ ۖ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ

37 İmdi, sen [o hakkı inkarda ısrarlı olanların] doğru yola erişmelerini tutkuyla istesen de, [bil ki,] Allah, sapıklık içinde kalmalarına hükmettiği kimseleri doğru yola eriştirmez;[37] ve böyleleri [Kıyamet Günü'nde] kendilerine yardımcı da bulamayacaklardır.
38 Üstelik,[38] bunlar en ciddî yeminlerle, Allah'ın ismini anarak, "Allah ölüyü asla diriltmeyecektir!"[39] diye and içiyorlar. Hayır, gerçekten bu O'nun, gerçekleşmesini kendi üzerine aldığı bir vaaddir;

---

de, bütün ahlakî emir ve nehiyleri topluca içine almaktadır: dolayısıyla ahlakın kaynağı ve temeli olduğu gibi, her ümmet için yenilenen tevhid dininin de değişmeyen ana mesajı durumundadır.

35 Yani, onlar Allah'ın bütün insanlara teklif ettiği *doğru yol bilgisinden* yararlanmasını bilenler.

36 Lafzen, "bir kısmı da, sapıklığın kendileri için kaçınılmaz olduğu *(hakka 'aleyhi)* kimseler" yahut "sapıklığı hak edenlerdi": yani, Allah'ın uyarıcı, yol gösterici mesajına bilerek ve inatla karşı durduğu, ona uymaya yanaşmadığı için "kalpleri mühürlenmiş" olanlardı (bkz. 2. sûre, 7. not; ayrıca 14. sûre, 4. not).

37 Bkz. bundan önceki not: ayrıca 8:55 ve ilgili 58. not.

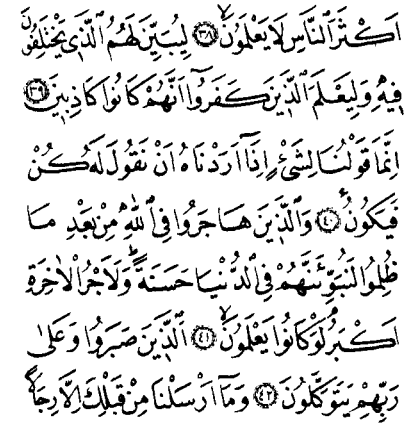
38 Lafzen, "ve" —ama, bu bağlaç, açıkça görüldüğü gibi, önceki ifadeyi, kendisine bir yönde açıklama getiren bir başka cümleye bağladığı için, çeviride daha uygun olacağı düşüncesiyle "üstelik" sözcüğüyle aktarıldı.

39 Kıyamet'in böylece kesin bir biçimde inkarı –ki bu iyi ve kötü eylemler hakkında Allah'ın nihaî yargısının da inkarı anlamına gelir– insanın aktüel ya da potansiyel gözlemleriyle bilinenin dışında başka herhangi bir realitenin var olabileceğini reddeden belli bir zihniyetin karakteristik yanıdır. Bu zihnî tutum, hayata kopkoyu maddeci bir gözle bakmanın ve yukarıda 22-23. ayetlerde işaret edilen "büyüklenme" tavrının bir sonucu olduğundan, Allah'ın varlığına dair –hiçbir sonuca götürmediği için– belli belirsiz, bulanık bir inanç içerse bile, kelimenin en derin anlamıyla dinsizliğe ya da din-düşmanlığına delalet eder.

ne var ki, insanların çoğu bunu bilmez.
39 [Oysa, Allah ölüleri diriltecektir] ki, üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeği[40] onlara bütün açıklığıyla göstersin ve o hakkı inkara kalkışanlar da kendilerinin yalancı olduklarını görüp de anlayabilsinler.
40 Biz, ne zaman bir şeyin olmasını istesek, ona sadece "Ol!" deriz —ve o (şey hemen) oluverir.

41 İMDİ, [benimsediği dinden ötürü] zulme uğradıktan sonra Allah yolunda zulüm diyarını[41] terk edenlere gelince; Biz onları, şüphesiz, bu dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz;[42] ama onların ahirette hak ettikleri ödül daha da büyük olacaktır.
[Hakkı inkar edenler böylece] bir anlayabilselerdi,[43] **42** güçlüklere göğüs gerip, yalnızca Rablerine güven bağlayan kimseleri (bekleyen bu bahtiyarlığı)!...[44]

43 [EY MUHAMMED,] Biz senden önceki çağlarda da, kendilerine vahyettiğimiz

40 Yani, öncelikle kıyamet ve yargı gerçeğini, ve genel anlamda, dünya hayatı boyunca insanın zihnini meşgul eden bütün fizik ötesi soruların nihaî cevabını.

41 *Ellezîne hâcerû* ifadesine ilişkin bu aktarım hk. bir açıklama için bkz. 2. sûre 203. not ve 4. sûre 124. not: "zulüm diyarını" ya da "zulmün egemen olduğu alanı terk etmek" ifadesinin burada sırf manevî, ruhanî bir çağrışım taşıyor olması, ifadenin bir önceki ayette temas edilen "hakkın inkarı" ifadesinin hemen ardından geliyor olmasından bellidir.

42 Bkz. yukarıda 28. not.

43 İlk ağızda "bildi" anlamına gelen *'alime* fiili aynı zamanda "öğrendi" ya da "görüp anladı" anlamını da taşımaktadır; Beğavî, Zemahşerî ve Râzî'nin de belirttikleri gibi, *lev kânû ya'lemûn* ibaresindeki "onlar" zamiri önceki pasajlarda geçen inkarcılara ilişkindir; bu nedenle, çevirideki "bir anlayabilselerdi!" sözü burada, sonraki nesne cümleciğiyle kendiliğinden aşikar bir bağlantı sağlayacak biçimde açık olarak ifade edilmiştir.

44 Yani, eğer inananları harekete geçiren manevî saikleri gerçekten anlayabilselerdi, (inkarcıların) kendileri de inanmaya başlarlardı.

[ölümlü] adamlardan başka kimseyi [elçi olarak] göndermedik;[45] bu konuda yeterli bilgiye sahip değilseniz, vahyedilmiş önceki kitaplara[46] bağlı kimselere sorun, **44** [Onlar size, kendilerini] apaçık delillerle ve hikmet dolu ilahî kitaplarla[47] [desteklediğimiz peygamberlerin ölümlü adamlardan başka kimseler olmadığını söyleyeceklerdir].

Ve biz sana da bu uyarıcı kitabı indirdik ki, insanlara, başından beri indirilegelen mesajın[48] aslını olanca açıklığıyla ulaştırasın ve onlar da böylece belki düşünürler.

45 Peki öyleyse, (şu) şer düzenleri geliştiren[49] kimseler, Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğine[50] yahut aza-

نُوحِيٓ إِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾
بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ
لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾
أَفَأَمِنَ ٱلَّذِينَ مَكَرُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَخْسِفَ ٱللَّهُ
بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ

45 Bu pasajın işaret etmek istediği iki husus vardır: ilki, 36. ayette beyan edilen ifadeyle bağlantılı olarak, Allah'ın şu ya da bu dönemde her ümmete, her uygarlığa peygamber gönderdiği ve dolayısıyla belli başlı hiçbir insan topluluğunun, hiçbir ümmetin ilahî yol gösterme rahmetinden yoksun kalmadığı hususu; ikincisi ise, inkarcıların, Muhammed'in (s), "ölümlü bir insan" olduğu için Allah'ın elçisi olamayacağı yolunda sıkça dile getirdikleri itiraza cevap olarak Allah'ın bütün peygamberlerini ölümlü insanlardan seçmiş olduğu hususu. (Peygamberler de dahil, hiçbir kulun doğaüstü güçler ve niteliklerle donanmış olmadığı yolundaki Kur'ânî öğreti hk. bkz. 6:50 ve 7:188 ve bunlarla ilgili notlar; ayrıca 6:109 hk. 94. not.)

46 Lafzen, "uyarıcıya/hatırlatıcıya" —çünkü vahyedilmiş her mesaj değişmeyen gerçek yönünde yapılmış bir uyarı ya da bir hatırlatmadır. Burada, sözü geçen konuda bilgilerine başvurulması istenen kimseler, anlaşıldığı kadarıyla Yahudi ve Hristiyanlardır (Taberî, Zemahşerî).

47 Yukarıdaki cümle, bir ara-söz olarak, yukarıda 45. notta işaret edilen sebepler yüzünden Kur'an'ın ilahî menşeine şüpheyle bakan herkese hitab etmektedir. *Zubur* ("hikmet dolu ilahî kitaplar") terimi hk. bir açıklama için bkz. 21. sûre, 101. not.

48 Zımnen, "vahiy yoluyla" indirilen —bununla, ahlakî değer ve ilkelerin zamana bağlı tüm değişmelerden bağımsız ve dolayısıyla mutlak ve sürekli oldukları işaret ediliyor.

49 Bizce, burada, "şer düzenler"den kasıt Allah'ı yok sayan felsefe, kuram ve ahlak öğretileridir.

50 Yani, onları bütünüyle yok etmeyeceğine.

bın, nereden geldiğini bilemeyecekleri bir tarzda başlarında kopmayacağına dair tamamen güvenlik içinde mi görüyorlar kendilerini? **46** Yahut dönüp dururken[51] hiçbir şekilde engel olamayacakları (bir azapla O'nun) kendilerini [apansız] yakalamayacağına, **47** ya da onları içten içe çürütüp (sonunda) tepelemeyeceğine[52] dair?...
Ama bilin ki, Rabbiniz gerçekten de çok şefkatli, çok merhametlidir![53]

48 ÖYLEYSE, [hakkı inkar edenler] Allah'ın yarattığı nesneleri[54] görmüyorlar mı? Onların gölgeleri, [Allah'ın iradesine] bütünüyle boyun eğerek[55] bir sağa bir sola dönüp Allah için saygı ve tazimle [nasıl] yere kapanmaktadırlar.
49 Ayrıca göklerde ve yerde olan her şey –bütün canlılar/hayvanlar ve melekler–[56]

الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ

---

51 Yani, gündelik uğraşları içinde. Çevirideki "apansız" ilavesi, sonraki ayette, alternatif bir olgu olarak *yavaş yavaş* çürümeye dikkat çeken ifadenin gereğidir.

52 *Tahavvuf* teriminin anlamlarından biri de "tedricî eksilme/çürüme" ya da "yavaş yavaş yok olma"dır *(Lisânu'l-'Arab, havefe* maddesi; ayrıca Taberî ve Zemahşerî); yukarıdaki anlam örgüsü içinde terim hem toplumsal, hem de manevî/ahlakî çağrışımlar vermektedir: yavaş yavaş ahlakî değerlerin çözülmesi, gücün, toplumsal insicamın, huzur ve emniyetin ve sonunda hayatın kendisinin silinip yok olması.

53 Zımnen, "peygamberleri yoluyla size doğru yol bilgisi bahşettiğine ve düşünüp karar vermeniz ve kendinizi dönüşü olmayan yıkıma, felakete sürüklemeden önce yolunuzu doğrultmanız için zaman verdiğine bakılırsa."

54 Sonraki ayette hayvanlardan ve meleklerden ayrıca söz edildiği gözönünde bulundurulursa, burada, "şeyler" ya da "nesneler" tabiri, öyle anlaşılıyor ki, cansız şeyleri ve belki bitki türünden canlıları işaret etmektedir.

55 Lafzen, "ve mutlak şekilde tâbi olarak" yahut "teslim olarak." "Boyun eğme" *(secde)* terimi burada, açıktır ki, yaratılmış canlı cansız her şeyin Allah'a karşı ya da Allah'ın koyduğu doğal yasalara karşı fıtrî, içsel boyun-eğmişliğini dile getiren sembolik bir tabirdir. Ayrıca bkz. 13:15 ve ilgili notlar 33-34.

56 Yani, en aşağı türlerden en yüksek yaratıklara kadar bütün varlıklar. *Dâbbe* terimi, kendi kendine hareket edebilen ve bir bedeni ya da gövdesi olan canlılar için kullanılır; dolayısıyla fiziksel bir bedeni olmayan ve "melek" diye adlandırılan fizik ötesi varlıkları kapsamaz, hatta onlarla bir karşıtlık belirtir (Râzî).

kendilerini büyüklük duygusuna kaptırmadan Allah için saygı ve tazimle yere kapanmaktadırlar: **50** Üstlerinde (egemen) bulunan Rablerinden korkuyor ve kendilerine ne buyurmuşsa onu yapıyorlar.[57]

51 Ve hani, Allah: "İki [ya da daha fazla] tanrı edinmeyin!"[58] demişti, "Çünkü O'dur Tek ve Biricik Tanrı: bunun içindir ki, Benden,[59] yalnızca Benden korkun!" **52** Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur; (o halde,) kulluk ve itaat de daima O'na olmalıdır: hal böyleyken, tutup yine de, Allah'tan başkasına mı saygı ve duyarlık göstereceksiniz?

53 Hem, payınıza düşen her nimet Allah'tandır; (nitekim) ne zaman başınıza darlık çökse, hemen O'na yakarırsınız,[60] **54** sonra, üzerinizden darlığı giderir gidermez, içinizden bazıları hemen Rable-

وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۝٥٠ يَخَافُونَ
رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝٥١ وَقَالَ
ٱللَّهُ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ إِلَٰهَيْنِ ٱثْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ
فَإِيَّٰىَ فَٱرْهَبُونِ ۝٥٢ وَلَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
وَلَهُ ٱلدِّينُ وَاصِبًا ۚ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَتَّقُونَ ۝٥٣ وَمَا بِكُم
مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فَإِلَيْهِ
تَجْـَٔرُونَ ۝٥٤ ثُمَّ إِذَا كَشَفَ ٱلضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ
مِّنكُم بِرَبِّهِمْ

57 Yani, Allah'ın onların yapılarına yerleştirdiği saiklere uymak zorundadırlar ve böyle olduğu için de, günah işlemeye istidatları yoktur. Oysa, insan bu bakımdan tamamen ve temelden farklıdır. Yaratılış olarak günah ve erdemden bağışık olan "hayvan ve melekler"in aksine insan, terimin ahlakî anlamıyla, serbest irade üzere yaratılmıştır: doğruyla eğri arasında *seçim* yapabilir ve dolayısıyla günah işleyebilir; ama günah işlerken bile, Allah tarafından konulmuş bulunan ve Kur'an'da *sünnetullâh* ("Allah'ın yolu") olarak tanımlanan evrensel yasaların, evrensel gerçeklerin dışına çıkamaz; "göklerde ve yerde var olan her şey ve herkes *isteyerek ya da zorunlu olarak* Allah'ın önünde eğilmektedir" şeklindeki Kur'ânî ifade (13:15) bu hususu dile getirmektedir.

58 *İlâheyn isneyn* ("iki ilah/iki tanrı") tabirindeki çifte ikileme, "Tek İlah'tan başkasına," yani Allah'tan başkasına kulluk etmek konusundaki mutlak yasaklamayı pekiştirmek içindir.

59 Kişi zamirlerinin Kur'an'da Allah'a izafeten kullanıldığı zaman geçirdikleri anî değişimler için çarpıcı bir örnek. Önsözde 2. notta ve başka yerlerde de belirttiğimiz gibi, kişi zamirlerinde ("O", "Ben", "Biz", "Bizi", "Bize", "Beni", "Bana" vb.) görülen bu anî değişmeler ya da geçişler, Allah'ın tüm ifade sınırlarının üzerinde olduğunu ve dolayısıyla "kişi zamirlerinin" zorunlu olarak kullanılmasının îma edebileceği her türlü tanımlama düzeylerinin üstünde olduğunu göstermektedir.

60 Karş. 6:40-41.

rinin uluhiyetinden başka güçlere de bir pay yakıştırır,[61] **55** [adeta] kendilerine bahşettiğimiz nimetler için nankörlüklerini gösterircesine!
[Bu geçici] dünya hayatıyla böylece avunun bakalım: nasıl olsa [gerçeği] er geç öğreneceksiniz!
56 Üstelik bir de, kendilerine verdiğimiz rızıktan, hakkında hiçbir şey bilmedikleri şeylere de bir pay ayırırlar.[62]
Allah tanıktır ki, bütün o uydurup durduğunuz şeylerden ötürü mutlaka sorguya çekileceksiniz!
57 Ayrıca, kızları Allah'a yakıştırırken[63] –oysa O tüm beşerî bağlardan uzaktır, yücedir– kendileri için [sanki buna güçleri yetermiş gibi] hoşlarına gideni[64] [seç-

يُشْرِكُونَ ﴿٥٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ
فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ
نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ
تَفْتَرُونَ ﴿٥٧﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ
مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٨﴾

61 Lafzen, "Rablerine [başka güçleri] ortak koşarlar": Yani, "şans"larındaki değişmeyi "haricî" faktörler ya da etkiler olarak gördükleri şeylere hamledip bunlarda tanrısal güçler ve nitelikler vehmederek.

62 Klasik müfessirlerin çoğuna göre, bu ifade, müşrik Arapların –6:136'da sözü geçen– tarımsal ürünlerinden ve hayvanlarından bir kısmını tanrılarına *adama* âdetleriyle ilgilidir; ve bu tanrılar tamamen hayal ürünü olduğundan burada, "haklarında hiçbir şey bilmedikleri" sözüyle tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, yukarıdaki ifade, 6:136 üzerine 120. notumuzda da belirttiğimiz gibi, çok daha geniş, çok daha genel bir anlam taşımaktadır: bir kere, bu sûrenin önceki üç ayetiyle, yani bu ayetlerde ifade edilen, Allah'tan başka güçlere ve etkilere Allah'ın yaratıcılık vasfından bir pay *(nasîb)* ve dolayısıyla bunlara insan hayatı üzerinde belirleyici bir rol yakıştırmak tavrıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu görüş, yukarıdaki ayete ilişkin yorumun son cümlesinde (astrolojik spekülasyonlara özel bir atıfta bulunan) Râzî tarafından da desteklenmektedir.

63 İslam öncesi Arapları, Lât, Menât, 'Uzzâ gibi tanrıçalarla (bkz. 53:19-20 ile ilgili 13. not) dişi olarak tasavvur ettikleri meleklerin "Allah'ın kızları" olduklarına inanıyorlardı. Bu tür inançları kökten reddeden Kur'an, Allah'ın her türlü eksiklikten uzak olduğunu *(subhânehû)* ve dolayısıyla, kendini ya da cinsini devam ettirmek anlamında ancak yaratıklara yakıştırılabilecek "döl" ya da "soy" kavramının içinde taşıdığı tamamlanmamışlık vasfından da bütünüyle münezzeh olduğunu ifade etmektedir (karş. 6:100 ve ilgili 87-88. notlar). 57-59. ayetleri kapsayan bu ara bölüm aşağıda 66. notla açıklanmaktadır.

64 Yani, sadece erkek çocuğu; çünkü İslam öncesi Arapları kız çocuğunu katlanılması zorunlu bir yük, bir musibet olarak görmekteydiler.

mek isterler]: **58** (O kadar ki,) ne zaman birine bir kız çocuğu olduğu müjdesi verilse[65] hemen yüzü kararır, içi öfkeyle dolar; **59** kendisine verilen bu kötü müjdeden ötürü –bu zillete/bu küçük düşmeye rağmen, şimdi onu acaba tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün [diye düşünerek]– kıyı bucak insanlardan kaçar. Yazıklar olsun, izledikleri düşünce tarzı ne kadar kötü![66]

60 [Bunun içindir ki,] kötü niteleme(ler) ahirete inanmayanlara[67] yakışır; en yüce

65 Yani, gerçek anne-baba sevgisiyle ele alındığında kız ya da erkek, çocuğun cinsinde fark gözetmemek *gerektiğine* göre, mutlandırıcı bir haber olarak karşılanması gereken bir müjde.

66 Yani, bu seçeneklerin her ikisi de kötüdür, çarpıktır: çocuğu sürekli bir hor görme nesnesi, bir zillet kaynağı olarak muhafaza etmek de, müşrik Arapların sıkça yaptıkları gibi, canlı canlı toprağa gömmek de. İslam öncesi Arabistan'ında kadına karşı benimsenen aşağılayıcı, hor görücü tutumu dile getiren bu pasaj –tarihsel olaylara, anane ve geleneklere ilişkin Kur'ânî referansların hemen hepsinde görüldüğü üzere– burada işaret edilen özel toplumsal olguyu ve bunun neticesi olarak ortaya çıkan çocuk kıyımı hadisesini de aşan çok daha geniş bir anlam taşımaktadır. Öyle görünüyor ki, bütün bu pasajın en can alıcı noktası "kendileri için [sanki buna güçleri yetermiş gibi] hoşlarına gideni [seçmek isterler]" cümlesidir; bunun anlamı şudur: *kendi* hoşlarına gitmeyen şeyleri (örn. bizzat kendilerince aşağılanan kız çocuğunu) Allah'a yakıştırmaya o kadar teşneyken, insanın O'na karşı mutlak olarak sorumlu olduğu anlayışını benimsemekte isteksizdirler; çünkü böyle bir anlayış, kendilerini birtakım manevî/ahlakî sınırlar içinde tutmaya zorlamak sûretiyle onların haz ve rahat yönündeki eğilimlerine ters düşmektedir. Böyle mutlak ya da nihaî bir manevî/ahlakî sorumluluk fikrine karşı çıkınca, insiyakî olarak kıyamet fikri, ölümden sonra dirilme fikri karşısında da duralamaktadırlar; ve dolaylı yollardan da olsa bir kere, Allah'ın ölüyü diriltmeye kâdir olduğu inkara kalkışılınca, bunun ardından O'nun her şeye gücü yeten Tek İlah olduğu gerçeğinin inkarı gelmekte ve bu inkar batağına bir kere saplananlar *artık giderek* birtakım hayal ürünü güçlere, varlıklara, ya da etkilere "tanrısal nitelikler yakıştırma"ya başlamaktadırlar. Yukarıdaki ara pasaj bütün bunlara, İslam öncesi Araplarının inanç ve ananelerine atıfta bulunmak sûretiyle işaret ederken, söylem, bütün bir Kur'an'ın çevresinde dönüp durduğu temaya, yani Allah'ın birliği, eşsiz-ortaksız olduğu ve her şeye gücü yeter olduğu konusuna böylece bir kere daha dönmektedir.

67 Yani, dolaylı olarak, insanın Allah'a karşı mutlak ve nihaî anlamda sorumlu olduğunu inkar ediyorlar. Zemahşerî ve Râzî'ye göre *mesel* (lafzî karşılığı "örnek", "mesel") terimi burada ve sonraki cümlecikte *sıfat,* ("nitelik") anlamına gelmektedir.

niteleme(ler) ise Allah'a. Çünkü, doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen en yüce iktidar sahibi O'dur!

61 İmdi, eğer Allah, [bu dünyada] yaptıkları kötülüklerden ötürü, insanları [hemen] tepeleyecek olsaydı, yeryüzünde tek bir canlı bırakmazdı. Ne var ki, onları, belirlenmiş bir sürenin sonuna kadar[68] erteliyor. Süreleri dolduğu zaman, sonlarını bir an olsun[69] ne geciktirebilirler, ne de öne alabilirler.

62 Ve bir de, hoşlanmadıkları şeyi[70] (önce) Allah'a yakıştırırlar; sonra da kalkıp bunu dile getirirken, sanki en güzel, en erdemli olan neyse onu hak etmişler gibi, *gerçek dışı, yalan açıklamalarda* bulunurlar.[71]

Aslında, onlar sadece ateşi hak etmektedirler ve şüphesiz kendileri [Allah'ın rahmetinden] uzak tutulacaklar![72]

63 Allah tanıktır ki, [ey Peygamber,] sen-

وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ
مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ
إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ
سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا
يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ
الْحُسْنَىٰ ۚ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾
تَاللَّهِ

68 Yahut: "[yalnızca O'nun tarafından] bilinen bir sürenin sonuna kadar" —(yani, düşünüp tevbe etmelerine yetecek bir sürenin, dünyada sürecekleri hayatın sonuna kadar).

69 Metindeki *saat* kavramını aktarırken tercih ettiğimiz "bir an" sözcüğü için bkz. 7. sûre, 26. not.

70 Yani, "kızları" (bkz. yukarıda 57-59. ayetler): fakat, Zemahşerî'nin de işaret ettiği gibi, bu ifade, Allah'ın kudret ve iktidarında bir pay sahibi olduklarına inanılan varlıkların O'na ortak koşulması ve dolayısıyla O'nun birliğinin, eşsizliğinin inkarı haletini de îma etmektedir; bir başka deyişle, burada sözü edilen kimseler kendi meşruiyet alanlarına el uzatılmasını, nüfuzlarının hasımlarınca daraltılmasını hoşnutsuzlukla karşılarken, aynı hassasiyeti Allah fikri, ilah anlayışları konusunda göstermiyorlar.

71 Lafzen, "en güzelin *(el-husnâ)* kendilerine ait olduğu hakkında..." —yani, kendi dinsel ya da dindışı görüşlerinin, olanca saçmalıklarına rağmen, Allah katında güzel ve makbul görüleceğini sanıyorlar. Yukarıdaki anlam örgüsü içinde *el-husnâ* tabiri için benimsenen (öteki müfessirler arasında Zemahşerî ve Râzî tarafından da zikredilen) bu yorum, sonraki ayette geçen "Şeytan onlara yapıp-ettiklerini güzel gösterdi" ifadesiyle mantıkî bir bağlantı içindedir.

72 Lafzen, "onlarınki [yahut "onların payı"] ateş olacak ve terk edilecekler."

den önceki çağlarda da [muhtelif] toplumlara elçiler gönderdik: fakat Şeytan onlara (da) yapıp ettiklerini güzel gösterdi[ği için hakkı inkara şartlanmış olanlar mesajlarımızı dinlemeyi hep reddettiler]; Şeytan [geçmişte olduğu gibi] bugün de onlarla sıkı fıkı;[73] bu yüzden de onları zorlu bir azap bekliyor.

64 Sana bu ilahî kelâmı yalnızca, üzerinde çekişip durdukları [dinî] sorunları onlara açıklayasın ve inanmaya eğilimli olan kimselere de onu doğru yol bilgisi ve rahmet olarak [ulaştırasın] diye indirdik.

65 GÖKTEN su indirip onunla, kuruyup katılaştıktan sonra toprağa yeniden hayat veren[74] Allah'tır. Şüphesiz bu olguda dinlemeye niyetli olanlar için bir ders vardır.

66 Ve muhakkak ki, sizin için (sağmal) hayvanlarda da (çıkarılacak) bir ders vardır: hayvanın karnında, [bedeninden] atılacak artıklarla kan arasından [salgılanan] ve içenlere lezzet ve ferahlık veren katıksız süt içiriyoruz size.[75]

67 Ve hurma ağaçlarının ve asmaların ü-

لَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ
أَعْمَٰلَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ ٱلْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿٦٣﴾ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ
ٱلَّذِى ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٦٤﴾ وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَآ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾
وَإِنَّ لَكُمْ فِى ٱلْأَنْعَٰمِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِى
بُطُونِهِۦ مِنۢ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشَّٰرِبِينَ
﴿٦٦﴾ وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلْأَعْنَٰبِ

73 Yahut: "O bugün (de) onların patronu [ya da "efendisi"]dir." Hatırlanmalıdır ki, *velî* ismi, ilk ağızda, "[birine ya da bir şeye] yakın oldu [ya da "yaklaştı"/"yakınlaştı"]" anlamına gelen *veliye* fiilinden türemiştir. Kur'an'da da bu anlamıyla sözcük Allah'ın inananlara yakınlığını (örn. 2:257 yahut 3:68) ya da inananların Allah'a yakınlığını (bkz. 10:62 ve ilgili 84. not) ifade için kullanılır. Yine bu anlamıyla sözcük 2:257'de "şer güçlerin *(tâğût)*" "hakkı inkara şartlanmış olanlara *(ellezîne keferû)*" yakın olduğunu ifade için kullanılmaktadır.

74 Kur'an'da sıkça rastlandığı gibi, burada da vahyin sağlayacağı ya da yön vereceği ifade edilen manevî uyanışa ilişkin referansı, Allah'ın yaratıcı etkinliğinin bir başka belirtisi olarak hemen organik hayat mucizesine ilişkin bir referans izliyor.

75 Bir salgı bezi ürünü olan süt, ana-hayvanın hayatı için (yahut metindeki mecazî tanımla "kanı" için) zarurî bir madde değildir; beri yandan, hayvan bedeninin, kendi metabolizması bakımından artık hiç yararı kalmadığı için dışarı atması gereken bir madde de değildir: bunun içindir ki, ayette "[hayvan bedeninden] atılacak artıklarla kan arasından [salgılanan]" bir sıvı olarak tanımlanıyor.

rününden hem sarhoş edici içkiler, hem de güzel, temiz rızıklar elde edersiniz: işte bunda da, aklını kullanan kimseler için bir ders vardır![76]

68 Ve bir de, Rabbinin arıya: "Dağlarda, ağaçlarda ve [insanların] hazırladıkları kovanlarda kendine yuva edin" diye vahyettiğini[77] **69** ve [ona] "sonra her türlü üründen ye; ve Rabbinin senin için öngördüğü yolları[78] mutlak bir boyun eğmişlikle izle" [diye buyurduğunu düşünün!]

[İşte bunun içindir ki,] onların karınlarından, içinde insan sağlığına yarayışlı unsurlar bulunan değişik renklerde/tadlarda bir sıvı çıkar.

Şüphesiz bunda da, düşünen kimseler için mutlaka bir ders vardır!

70 VE SİZİ Allah yarattı, günü gelince de öldürecek; ve içinizden kimileri, ömrün o en düşkün çağına, (insanın) bildiği şeyi de bilmez olduğu yaşa kadar alıkonulurlar.[79]

تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا
وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَىٰ
رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا
يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ
رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ
شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾
وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ ۖ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ
الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ۗ

---

76 *Seker* (lafzî karşılığı, "şarap" ya da, cins/tür belirten bir isim olarak "sarhoş edici içki") terimi burada *rızk-ı hasen* (lafzî karşılığı, "yararlı/sağlıklı besin") kavramıyla çelişiyor ya da bir aykırılık ortaya koyuyor; böylece alkolün hem olumsuz, hem de olumlu etki ve özelliklerinin belirtilmek istendiği düşünülebilir belki. Bununla birlikte, bu sûre sarhoşluk veren içkilerin Kur'an'ca 5:90-91'de yasaklanmasından takrîben on yıl önce vahyedilmiş olsa da, yukarıdaki ayette bu tür içkileri *ahlaken* kınayıcı bir îmanın bulunduğundan şüphe yoktur (Taberî ve Râzî'nin kaydettiğine göre İbni 'Abbâs; ayrıca Râzî).

77 Burada, "vahyetti" *(evhâ)* ifadesi, Allah'ın bu küçük kanatlı varlığa verdiği, mükemmel bir geometrik plan içinde şaşmaz oranlara dayalı altıgen, prizmatik balmumu hücrelerinden müteşekkil bal peteğini –o hem mekan, hem de malzeme bakımından son derece ekonomik, dolayısıyla son derece rasyonel mimarlık harikasını– yapma hüner ve insiyakına dikkat çekiyor. Ayetin devamında bahsedilen, bitki özsularının arının gövdesinde bala dönüşmesiyle bütünlenen bu olgu "sünnetullahın" tabiattaki çarpıcı tezahürlerinden birini teşkil etmektedir.

78 Lafzen, "Rabbinin yollarını."

79 Lafzen, "ömrün en düşkün olunan çağına vardırılır, öyle ki, bilirken hiçbir şey bilmez olur" —insanın organik gelişme sürecini îma eden bir ifade: insan doğar,

Gerçek şu ki Allah, her zaman kudretli olan yegane ilim sahibidir!

71 Rızık konusunda, kiminize kiminizden fazla veren Allah'tır: hal böyleyken, kendisine fazla verilmiş olanlar, rızıklarını –bu bakımdan aralarında eşitlik olsun diye–[80] sağ ellerinin malik olduğu kimselerle paylaşmakta [genellikle] isteksiz davranıyorlar. Peki, (böyle yapmakla) Allah'ın nimetini (bile bile) inkara mı kalkışıyorlar?

72 Size kendi cinsinizden eşler[81] takdir eden; eşlerinizden de size çocuklar, torunlar veren; ve sizi(n hepinizi) temiz ve hoş şeylerle rızıklandıran Allah'tır.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾
وَٱللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلرِّزْقِ ۚ فَمَا ٱلَّذِينَ
فُضِّلُوا۟ بِرَآدِّى رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ فَهُمْ فِيهِ
سَوَآءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ
أَزْوَٰجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم
مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ

---

gelişir; gücünün, zeka, bilgi ve tecrübesinin doruğuna erişir; sonra giderek geriler; yaşlanır ve bazı hallerde, yeni doğan bir çocuk kadar düşkün ve çaresiz bir duruma düşer.

80 "Rızıklarını ... ile paylaşmak" ifadesi, metinde "rızıklarını ...e döndürmek" olarak geçmektedir. "Sağ ellerinin malik olduğu kimseler" (yani, "meşru yollarla sahip oldukları kimseler") burada, Allah yolunda yapılan savaşta tutsak alınan kimseler de olabilir (bkz. 2. sûre 167 ve 168. notlar; 8. sûre, 72. not), geçimleri konusunda başkalarına bağımlı olan ve dolayısıyla başkalarının sorumluluğu altında bulunan kimseler de olabilir. Kişinin sorumluluğu altında olan kimseleri kendisiyle eşit standartlarda yedirip içirmesi, zarurî ihtiyaçlarını karşılaması İslam'ın kesin ilkelerinden biridir; bunun içindir ki, Hz. Peygamber: "Allah'ın sizin sorumluluğunuza emanet ettiği (lafzen, "elinizin altında bulunan"), size bağımlı *(havelukum)* bu kimseler sizin kardeşlerinizdir. O halde, kardeşini kendi sorumluluğu altında tutan kişi, ona kendi yediğinden yedirsin, kendi giydiğinden giydirsin ve onlara taşıyamayacağı yük yüklemesin; onlara bir yük yüklemeniz gerektiğinde, onlara kendiniz de yardım edin" buyurmuştur. (Buhârî'nin muhtelif rivayetleriyle kaydettiği bu *Sahîh* Hadis, Müslim, Tirmizî ve İbni Hanbel'in derlemelerinde de yer almaktadır.) İnsanlar arasındaki sorumluluk bağının böylece ele alınması gerekirken, yine de insanların çoğu zaman zaman bu ahlakî sorumluluk duygusunu canlı tutmakta zaafa düşerler, ve bu zaaf, ayetin devamında ifade edildiği gibi, giderek Allah'ın nimetini ve O'nun kulları üzerindeki kesintisiz bağış ve esirgemesini inkara kadar varır.

81 Lafzen, "sizin için kendinizden eşler yaptı" [ya da "sağladı"]. *Zevc* terimi sadece iki kişiden müteşekkil bir "çift"i değil, aynı zamanda çifti meydana getiren kişilerden her birini de ifade eder; yani "eş" anlamına da gelir. Bunun içindir ki, sözcüğün çoğulu *ezvâc* bütün insanlara atıfla, hem "kocalar"ı hem de "karılar"ı işaret etmektedir.

Hal böyleyken, insanlar[82] kalkıp yine de asılsız, boş şeylere inanıp, Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü yapacaklar? **73** Allah'ı bırakıp, onlar için göklerden veya yerden herhangi bir rızık[83] sağlayamayan ve zaten buna gücü de olmayan şeylere mi tapınıp duracaklar?

74 Öyleyse, sakın Allah'la (başkaları arasında) herhangi bir benzerlik kurmaya kalkmayın![84] Çünkü, Allah [her şeyin aslını] biliyor, ama siz bilmiyorsunuz.

75 Allah [işte size iki insan] örneği veriyor: [biri] hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasına bağımlı bir köle; [diğeri de] kendisine katımızdan [bir armağan olarak] güzel bir rızık bahşettiğimiz [özgür] bir insan ki, o rızıktan gizli-açık [gönlünce, doğru yolda] harcamalar yapıyor. İmdi, (düşünün), bu iki insan hiç bir tutulabilir mi?[85] Bütün övgüler Allah'a yakışır: ama onların çoğu bunu bilmezler.

76 Ve yine Allah [size başka] iki insan örneği veriyor: Onlardan biri, elinden hiçbir iş gelmeyen bir dilsiz[86] ki, efendisinin

أَفَبِالْبَٰطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ ٱللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا۟ لِلَّهِ ٱلْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَمَن رَّزَقْنَٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُۥنَ ۖ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَآ أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَىٰهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ

82 Lafzen, "Onlar", yani Allah'ın varlığını ve/veya birliğini inkar edenler.

83 *Rızk* teriminin taşıdığı kapsamlı anlam için bkz. 2:3 üzerine 4. notun ilk cümlesi.

84 Yani, "Allah'ı başka herhangi bir şeyle ya da kimseyle kıyaslayarak yahut O'nu öyle olur olmaz kavramlarla *tanımlamaya* çalışarak O'na karşı saygısızlıkta bulunmayın. Çünkü her tanımlama, son tahlilde, başka nesne ya da nesnelere nisbet yahut kıyas yoluyla tanımlanan şeyin niteliklerini belli bir sınırlandırma içine sokmak demektir; Oysa, Allah "İnsanların tasavvur yoluyla varacakları her türlü tanımlamanın ötesindedir" (bkz. 6:100'ün son cümlesi ve ilgili 88. not).

85 Buna verilecek cevabın "hayır" olduğu açıktır. Bu kıyaslamanın taşıdığı anlam da açıktır: misaldeki bu iki tür *insan* bir tutulamazsa, peki öyleyse, her haliyle diğer yaratıklara –ya da insan aklıyla kavranabilen yahut tasavvur edilebilen tabiat güçlerine– bütünüyle bağımlı bir yaratık, var olan her şeyin mutlak yaratıcısı, sınırsız ve kavranmaz kudret sahibi Allah'la nasıl bir tutulabilir; kudret ve nüfuzca O'nunla nasıl kıyaslanabilir? (Bu istidlal tarzı sonraki meselde de devam ettirilip geliştirilecektir.)

86 *Ebkem* terimi, ister uzvî ister zihnî bir yetersizlikten dolayı olsun "doğru-düzgün konuşamayan": yani, "kalın kafalı" yahut "aptal" anlamında "dilsiz/sessiz" demektir. Yukarıdaki Kur'ânî tasvir bu her iki anlam grubunu da kapsamaktadır.

sırtında gerçek bir yük; öyle ki, beriki onu hangi işe koşsa[87] olumlu bir sonuç alamıyor. Peki, işte böyle biri, doğru ve hakça olanın yapılmasını emreden ve kendisi de dosdoğru bir yolda yürüyen [bilge bir] kimseyle[88] hiç bir tutulabilir mi?

77 Ve (bilin ki)[89] göklerin ve yerin bilinmeyen gerçekleri[90] [yalnızca] Allah'a aittir. Ve o Son Saat'in gelip çatması ancak bir göz kırpması kadar yahut bundan da kısa [bir an içinde] olup bitecektir.[91] Çünkü, şüphe yok, Allah'ın her şeye gücü yeter.

78 Ve sizi analarınızın karnından, hiçbir şey bilmez bir halde çıkarıp size, şükredesiniz diye işitme duyusu, görme duyu-

لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَىٰ
صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُم مِّن بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ
لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ

87 Yahut: "onu nereye gönderse."

88 Yani, sadece kendisi dürüst ve erdemli biri olmakla kalmayan, ama aynı zamanda doğru yaşama tarzını başkalarına emredecek güce ve yetkiye de sahip olan biri. Böylece, birinci meselin konusu özgürlük ile kölelik yahut daha genel bir tanımlamayla bağımsızlık ile bağımlılık arasındaki karşıtlık iken; ikinci meselin konusu, dilsizlik ve yetersizlik, ehliyetsizlik ile dürüstlük, adalet ve yeterlilik arasındaki karşıtlıktır. Bu her iki meselin de, sonuç olarak işaret ettikleri anlam aynı yöndedir (bkz. yukarıda 85. not).

89 Bu pasaj 74. ayetin ikinci cümlesiyle bağlantılıdır: "Allah [her şey(in aslın)ı] biliyor, ama siz [gerçekten] bilmiyorsunuz."

90 Ayetin devamından da çıkarsanabileceği gibi, –burada "bilinmeyen gerçekler/gizil gerçekler" olarak çevirilen– *ğayb* terimi, bu anlam örgüsü içinde, zamanını ancak Allah'ın bildiği Son Saat'in vukuuna ilişkin bir îma taşımaktadır (Zemahşerî). Buna paralel olarak, bu tabirle, bizim duyum ve tasavvur imkanlarımızla doğrudan kavramamız kabil olmayan, ama Kur'an'ın ısrarla belirttiği doğrultuda, yaratma kudretinin tezahürlerinden yola çıkarak varlığına ve birliğine şehadet ettiğimiz Allah'ın kendi Zâtı da işaret edilmiş olabilir (Beydâvî).

91 Lafzen, "[Son] Saat olgusu [yani, vukuu] ... gibi olacak" —Kıyamet'in hem beklenmedik bir anda hem de çok çabuk olup biteceğini işaret eden bir ifade; bu her iki nitelik de (yani, birdenbire ve hızla cereyan etme özellikleri) Allah'ın onu irade etmesiyle onun gerçekleşmesi arasında herhangi bir zaman aralığının bulunmayışının bir sonucudur; bu durum, yukarıdaki cümlede yer alan "bundan daha da kısa bir an içinde" ifadesini de açıklıyor.

su, duyma-düşünme yetisi bahşeden Allah'tır.

79 Peki, [hakkı inkar edenler], göğün ortasında,[92] boşlukta, [Allah'ın yarattığı yasalara uyarak] uçup duran kuşlara bakıp düşünmüyorlar mı hiç? Elbette, Allah'tan başka kimse yok, onları yukarıda tutan. Şüphesiz bunda inanmaya eğilim duyanlar için çıkarılacak dersler var!

80 Ve size, dinlenme yeri olarak kendinize ev [yapma imkan ve yeteneğini] veren; size, hayvanların derilerinden, konup göçerken kolayca taşıyabileceğiniz barınaklar;[93] [kaba] yünlerinden, ince-yumuşak yünlerinden[94] ve kıllarından dayanıklı ev eşyası ve daha kısa süreli kullanımlar için başka eşyalar [yapma imkan ve becerisini] bahşeden de Allah'tır.

81 Ve yarattığı bütün öteki şeyler arasında,[95] size [çeşit çeşit] gölgelikler-sığınaklar[96] ayıran; dağlarda gizlenme-saklanma yerleri bahşeden, ve sizi sıcağa [ve soğuğa][97] karşı koruyacak elbiseler; [karşılık-

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٩﴾ أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي
جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٨٠﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم
مِّن جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ
إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا
إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨١﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ
لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ

92 Lafzen, "göğün boşluğunda [Allah'ın koyduğu yasalara] boyun eğicidirler."

93 *Culûd* (tekili *cild)* terimi, lugat olarak "deriler" anlamına geliyor ise de, öyle görünüyor ki burada evcil hayvanların yünlerini de anlam alanı içine almaktadır. Belirtmek gerekir ki, Arapça'da *beyt* ismi, sadece taştan topraktan bildiğimiz ev için değil; aynı zamanda çadır için, kısacası seyyar ya da sabit her türlü barınak için kullanılmaktadır.

94 *Veber,* (ayette çoğulu *evbâr* kullanılıyor) develerin omuz kısmında bulunan ve ince giysiler ve bazan da bedevî çadırı örmekte kullanılan yumuşak, ince yün.

95 Lafzen, "yarattıklarından/yarattığı şeylerden."

96 Lafzen, "gölgeler/gölgelikler" *(zilâl,* tekili *zill).* Deyimsel olarak bu sözcük bazan "koruyucu" anlamında kişinin "üstünü örten/gölgeleyen" şeyleri belirtmek için kullanılır; ayetin devamı da bu koruyuculuk niteliğine açıkça işaret ettiğine göre, sözcüğün deyimsel anlamını burada lafzî anlamına tercih etmek bizce yerinde olacaktır.

97 Hemen bütün klasik müfessirlere göre, burada "sıcak"tan söz edilirken bunun karşıtı olan "soğuk" da kasdedilmektedir; bizim çevirideki ilavemiz de bu mülahazaya dayanıyor.

lı] saldırılarınıza[98] karşı koruyacak (savaş) giysileri [yapma imkan ve becerisini] veren (de) Allah'tır.
O size bahşettiği nimeti işte böyle her yönden tam tutmaktadır ki belki O'na boyun eğer de kurtulursunuz.

تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

82 FAKAT, [ey Peygamber, eğer senden] yüz çevirirlerse, unutma ki, senin görevin sadece, [sana vahyolunan] mesajı açıkça duyurmaktan ibarettir. **83** Aslında Allah'ın nimetinin pekala farkındalar ama, yine de onu tanıyıp doğrulamaya yanaşmıyorlar; çünkü onların çoğu onmaz biçimde küfre batmış bulunuyor.[99]
84 Ama Biz gün gelecek her ümmetten[100] bir tanık çıkaracağız: o Gün, hakkı inkara şartlanmış olanlardan [bilgisizlik gibi] bir[101]

98 Müfessirlerin çoğuna göre, bu ayetteki "elbiseler" *(serâbîl)* terimi ikinci tekrarında "savaş elbisesi" ya da "zırh" olarak anlaşılmalıdır ki bu da savaşları ya da karşılıklı şiddet hareketlerini akla getiriyor. Fakat, bu yorum her ne kadar gözardı edilmese de, bize öyle geliyor ki "elbiseler" sözcüğünün ikinci tekrarı çok daha geniş anlamıyla, yani insanın kendi başına açtığı tehlikeli durumlarda kullanmak zorunda kalabileceği her türlü "örtü"yü (yani, bedeni korumaya yarayan her türlü eşya ve malzemeyi) işaret eden deyimsel anlamıyla anlaşılabilir; *be'sekum* ("saldırganca davranışlarınız" ya da "zorbalığınız/şiddetiniz") tabiri üzerindeki vurgu da, kanaatimizce buna dayanmaktadır.

99 Yani, yararlandıkları pek çok nimetin farkında oldukları halde, Allah'ın onlardaki yaratıcı kudretini doğrulamaya yanaşmıyor ve böylece dolaylı olarak O'nun varlığını inkar etmiş oluyorlar. Çeviride bizim *kâfirûn* tabirine verdiğimiz karşılık ("*onmaz biçimde* küfre batmış kimseler") sözcüğün başında yer alan ve küfür fiilindeki ısrar ve niyetliliği vurgulayan *el* harf-i tarifinin (belirtme takısının) varlığına dayanmaktadır.

100 Allah'ın her ümmetin içinden –ya da *ümmet* teriminin geniş anlamıyla söyleyecek olursak, her uygarlığın yahut kültür çağının içinden– çıkardığı peygamberlerin, kendi toplumlarına Allah'ın mesajını ulaştırıp onlara doğru ile eğrinin anlamını açıkladıklarına dair şehadet edecekleri ve dolayısıyla inanmayanların hiçbir mazeret ileri süremeyecekleri Hesap Günü'ne ilişkin bir îma.

101 Zemahşerî'ye göre, onların mazeret ileri sürmelerine "izin verilmemesi", inanmayanların ortaya koyacakları makul ya da haklı bir sebep yahut özürün olmadığını dile getiren deyimsel bir ifadedir. (Keza karş. 77:35-36).

mazeret kabul edilmeyecek, af dilemeleri de asla kâle alınmayacaktır.

85 Ve kötülüğe-haksızlığa şartlanmış olanlar [o Gün kendilerini bekleyen] azabı karşılarında bulduklarında, o azabın kendileri için [hiçbir mazeretle] hafifletilmeye[ceğini] ve kendilerine artık zaman da verilmeyeceğini [hemen anlayacaklar].

86 Ve Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıranlar, [Hesap Günü] bu tanrı yerine koydukları (düzmece) varlıkları[102] karşılarında bulduklarında, "Ey Rabbimiz!" diyecekler, "(Evet) bunlar bizim Sana ortak tanrılar olarak gördüğümüz ve Seni bırakıp kendilerine yalvarıp yakardığımız varlıklardır!"[103] —Bunun üzerine [o varlıklar, onların hak ettikleri] sözü yüzlerine çarparlar: "Sizler [bu konuda birbirine] düpedüz yalan söyleyen kimselerdiniz!"[104]

87 Ve [işte bu günahı işlemiş olan kimseler] o Gün [iş işten geçtikten sonra] Allah'a teslimiyetlerini bildirirler; ve uydurdukları (düzmece tanrılar) da yüzüstü bırakır onları.

88 Hakkı inkara kalkışan ve başkalarını Allah'ın yolundan çeviren kimselerin ü-

وَلَا هُمْ
يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ
قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو
مِن دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقَوْا
إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿٨٧﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ

102 Karş. 6:22 ve ilgili 15. not.

103 Kur'an'da pek çok yerde, tevbe etmeden ölen her günahkara Hesap Günü'nde günahlarının açık ve nesnelleştirilmiş bir biçimde gösterileceği ve bunlardan her birinin günahkarın aleyhinde tanıklıkta bulunan ve onu savunulmaz bir biçimde suçlu olduğunu kabul etmek zorunda bırakan bağımsız birer gerçeklik tezahürü olarak onun karşısına çıkacağı ifade edilmektedir. Bu konuda ayrıca hatırlanmalıdır ki, Kur'an'da her günah eylemi, ister Allah'ın birliği, biricikliği/eşsizliği inancına aykırı düşen bir davranış şeklinde olsun, isterse O'nun yaratıklarından herhangi birine karşı işlenmiş bir haksızlık şeklinde olsun, en başta kişinin "kendi kendine yazık etmesi" yahut "kendi kendine zulmetmesi" olarak tanımlanmaktadır.

104 Karş. 6:23-24 ve ilgili 16-17. notlar.

zerine, çıkardıkları bozgunculuktan ötürü, azap üstüne azap yığacağız. **89** Ve gün gelecek her toplum içinden kendi aleyhlerine bir şahit çıkaracağız.[105]
Ve seni de [ey Peygamber, mesajının ulaşabileceği][106] kimseler üzerinde şahit kıldık; nitekim sana adım adım her şeyi olduğu gibi açıklayan,[107] bir doğru yol bilgisi, bir rahmet ve Allah'a yürekten boyun eğenlere müjde olarak bu ilahî kelâmı indirdik.

عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ
فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ
شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا
لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ إِنَّ اللَّهَ
يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ
عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ

90 GERÇEK ŞU Kİ, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlara karşı cömert olmayı[108] emredip utanç verici ve arsızca olanı, akıl ve sağduyuya aykırı olanı[109] ve azgınlığı, taşkınlığı yasaklıyor; ve size

105 Bkz. yukarıda 100. not.

106 Hz. Peygamber'in Arap çağdaşları, doğal olarak, her ne kadar o'nun tebligatını ulaştırdığı ilk insan topluluğu ya da ilk kuşak olsa da –ve bu durum onların bu tebligat karşısındaki tepkilerine özel bir ehemmiyet kazandırıyor olsa da– yine de Kur'ânî mesaj bu haliyle bütün insanlığa hitab etmektedir. (Bu konuyla ilgili olarak bkz. özellikle 7:158; 21:107 ve ilgili notlar).

107 Yani, iyi ile kötünün, hem bireysel anlamda, hem de toplumsal anlamda ne olduğu konusunda usûl ve esasa dair bilinmesi gereken her şeyi. *Nezzelnâ* ifadesi için tercih ettiğimiz karşılık konusunda, hatırlanmalıdır ki, bu özel gramatik kalıp Kur'an'da sık sık, vahyin bir seferde değil, belli bir zaman aralığı içinde tedrîcen ("adım adım") indirildiğini îma etmek için kullanılmaktadır.

108 Lafzen, "[kişinin kendi] akrabalarına *(zu'l-kurbâ)* verme[sini]." Bu ifadedeki son terim çoğunlukla, kişinin kan yahut evlilik bağıyla bağlı bulunduğu yakınları, akrabası anlamına gelir; ne var ki terim, ahlakî yönde kapsamlı bir teşvik ifade eden bu ayetin anlam örgüsü içinde geçtiği için, kişinin bütün "yakınlarını", ait olduğu "cemaatin bütün bireylerini" işaret etmektedir.

109 Başka yerlerde "yanlış ya da kötü olan" ifadesiyle çevirdiğimiz *münker* terimi burada esas anlamıyla, yani "aklın [ve/veya sağduyunun] reddettiği" ve buna bağlı olarak "ilke olarak, reddedilmesi, kaçınılması gereken şey" anlamında geçmektedir. Zemahşerî, daha kesin bir ifadeyle terimi "insan aklının kabul etmediği" yahut "yanlış/eğri olduğuna hükmettiği şey" *(mâ tunkiruhu'l-'ukûl)* olarak; bir başka deyişle akla, mantığa, sağduyuya uymayan, bunlara ters düşen şey olarak açıklamaktadır. (Açıktır ki, bu terimin ifade ettiği şey, insanın algı ve kavrayış gücünü aşan şeylerle karıştırılmamalıdır).

[böyle tekrar tekrar] öğüt veriyor ki, böylece [bütün bunları] belki aklınızda tutarsınız.

91 Bir de, bir sözleşme yaparak bağlanma içine girdiğinizde Allah'la olan sözleşmenize sadakat gösterin;[110] ve yeminlerinizi, iyi niyetinize Allah'ı tanık tutarak[111] iyice pekiştirdikten sonra bozmayın;[112] unutmayın ki, yaptığınız her şeyi Allah mutlaka biliyor.

92 Ve sakın yeminlerinizi, sırf içinizden bir grubun diğerinden daha güçlü olmasına dayanarak[113] aranızda bir aldatma aracı olarak ele alıp da[114] ipliğini iyice büküp berkittikten sonra onu çözüp koparan kadın gibi olmayın.

Allah bütün bunlarla sizi sadece sınavdan geçiriyor ki, üzerinde çekişip durduğunuz her şeyi Kıyamet Günü'nde bütün

يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿٩١﴾ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا
تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ
عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِن بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا
تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ
أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Bütünüyle inandırıcı olan bu açıklama, sadece (terimin soyut anlamıyla) zihnen kabul edilmesi mümkün olmayan önermeleri değil, fakat aynı zamanda fiilen uygunsuz ve mazur olan ve dolayısıyla uzak durulması, kaçınılması gereken tutum ve davranışları da içine almaktadır; böyle olduğu için de bu açıklama, Kur'an'ın hem ahlakî problemlere ilişkin akla uygun yaklaşımıyla, hem de onun insan davranışlarında gözetilmesi gereken sağduyu ve itidal konusundaki ısrarıyla tam bir bağdaşım içindedir. Bizim sözkonusu *el-münker* terimini burada ve benzer durumlarda "akıl ve sağduyuya aykırı olan" ifadesiyle aktarmamız da yukarıdaki mülahazalara dayanmaktadır.

110 "Allah'la andlaşma/sözleşme" *('ahdullâh)* ifadesiyle ilgili olarak bkz. 2. sûre, 9. not. "Bağlanma içine girdiğinizde" cümleciği iki anlam taşımaktadır: birinci olarak (13:20'de olduğu gibi) bu ifade, kişinin Allah'a olan inancından doğan manevî, ahlakî ve toplumsal yükümlülüklerine işaret etmektedir; ve ikinci olarak da, insanların birbirleriyle yaptıkları tüm sözleşmelerin, tüm andlaşmaların, Râzî'nin belirttiği gibi, ilke olarak Allah'la yapılmış sayılacağını ve dolayısıyla bunlara tam bir riayet gerektirdiğini tenbih etmektedir. Sonraki ifadeler de zaten insanın "Allah'la yaptığı sözleşme"nin bu ikinci yanına işaret etmektedir.

111 Lafzen, "Allah'ı [ya da "Allah'ın adını"] kendilerine *kefil* kılarak."

112 Yani, "düşünmeden yapmış olduğunuz" yeminler dışında (bkz. 2:225).

113 Lafzen, "bir *(ümmet)* [diğer] topluluktan daha güçlü diye": korku zoruyla yapılan olumlamaları, yine korku zoruyla verilen sözleri îma eden bir ifade.

114 Lafzen, "kendi aranızda bir aldatma/bir aldatmaca *(dehalen)* olarak."

açıklığıyla karşınıza koysun.[115] **93** Çünkü, Allah dileseydi şüphesiz hepinizi bir tek ümmet yapardı;[116] ama [sapmak] isteyeni saptırıyor, [doğru yola ulaşmak] isteyeni de doğru yola yöneltiyor;[117] Ve şüphesiz, yaptığınız her şeyden ötürü sorguya çekileceksiniz![118]

مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ
لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَآءُ
وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾
وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ أَيْمَٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ
بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن سَبِيلِ

94 (Bunun içindir ki,) yeminlerinizi aranızda bir aldatma aracı olarak kullanmayın; yoksa ayağ[ınız], sağlamca basmış olduğunuz halde, kayar[119] ve böylece Allah yolundan dönüp uzaklaşmanızın kötü [sonuçlarını] tatmak zorunda kalırsınız;[120] ayrıca bu takdirde sizi [öte dün-

115 Hem önceki pasajdan, hem de sonraki pasajdan açıkça anlaşılacağı üzere, burada sözü edilen çekişmeler, doğruluğu ve tutarlılığı konusunda farklı topluluklara ve farklı zihniyetlere bağlı insanların birbirinden çok farklı görüşlere sahip oldukları manevî ve ahlakî değerlerle ilgilidir. Ayrıca bkz. 2. sûre, 94. not.

116 Yani, üzerinde fikir birliğine varılmış manevî/ahlakî değerlerle birbirine bağlı. Bu açıdan bkz. 10:19 ve ilgili notlar, özellikle 29. not. *Ummeten vâhideten* ("tek ümmet") kavramı hk. bir açıklama ve kavramın diğer çağrışımları için bkz. 2. sûre, 197 ve 198. notlar.

117 Yahut: "O, dilediğini saptırır; dilediğini de doğru yola yöneltir." Allah'ın insanı "sapıklık içinde bırakması [ya da "saptırması]" yahut, tam bunun *tersine*, "doğru yola yöneltmesi" kavramının görünüşte îma eder gibi olduğu önceden belirlenmişlik ya da önceden takdir edilmişlik karşısında serbest irade problemi hk. bkz. 14. sûre, 4. not.

118 İnsanın iyi ya da kötü bütün eylemlerinin –ve buna bağlı olarak bütün eğilimlerinin ve onların sonucu olan tutum ve davranışlarının– serbest seçim ya da iradenin ürünü olmayıp Allah'ın takdiri olduğu yolundaki çarpık inanca işaret eden bir ifade. Zemahşerî bu problem çevresindeki görüşünü şöyle hulasa ediyor: "Eğer [insanları] Allah'ın sapıklığa yahut doğru yola sürüklediği, *cebrettiği* doğru olsaydı, o zaman onların yaptıkları her şeyden sorumlu tutulacaklarını buyurur muydu?"

119 Yani, "imana eriştikten sonra Allah'a karşı gelmiş olursunuz." Bu ifadeden de anlaşılıyor ki, yukarıda 110. notta da belirtildiği gibi, insanların birbirleriyle yaptıkları her sözleşme, her andlaşma bâtıl üzere olmadıkça Allah'la yapılmış gibidir.

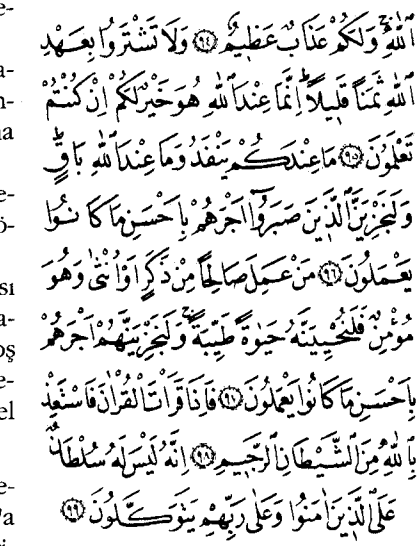
120 Yani, bu dünyada (Taberî, Zemahşerî, Beydâvî); çünkü yeminlerin, sözleşmelerin ihlali, kaçınılmaz olarak karşılıklı güvenin giderek bütünüyle yok olmasına ve bu da sonuç olarak toplumsal dokunun bozulmasına, çözülmesine yol açacaktır.

yada da] çok büyük bir azap bekliyecektir.

95 Öyleyse, Allah'la yaptığınız sözleşmeyi az bir pahayla değişmeyin!
Bir bilseniz, Allah katında (bulacağınız paha) sizin için elbette en iyisidir: **96** (Çünkü) sizin katınızdaki tükenir gider, ama Allah katındaki kalıcıdır.
Ve kesin olan şu ki: güçlüklere göğüs gerenleri yaptıkları en iyi şey neyse ona göre ödüllendireceğiz.

97 Erkek ya da kadın, inanmış olması yanında bir de dürüst ve erdemli davranan kimseye hiç şüphesiz arı-duru, hoş bir hayat tattıracağız;[121] ve yine şüphesiz böylelerini, yapageldikleri en güzel şey neyse ona göre ödüllendireceğiz.

98 İMDİ, Kur'an okuyacağın zaman, hemen o kovulmuş şeytana karşı Allah'a sığın.[122] **99** Gerçekte, onun, imana erişenlerin ve Rablerine güven bağlamış olanların üzerinde bir nüfûzu/etkisi yok-

121 Bu ifade, gerçek bir müminin, Allah'tan yana uyanık tutmaya çalıştığı bilinç ve duyarlılıkta bu dünyada erişilebilecek en büyük mutluluğu, esenliği bulabileceği düşünülürse, ya bu dünyadaki hayata, ya onu öte dünyada bekleyen mutluluğa, ya da her ikisine birden işaret etmektedir.

122 Bu pasaj 98. ayetten başlayarak 105. ayeti de kapsamakta ve yukarıda 90. ayette geçen kapsamlı ahlakî talimatla ve buna bağlı olarak (89. ayetteki) Kur'an'ın amacının her şeyi açıklamak, Allah'a yürekten boyun eğenlere bir doğru yol bilgisi, bir rahmet (zihin ve ruh aydınlığı) ve bir müjde sağlamak olduğunu dile getiren ifadeyle açık bir bağlantı kurmaktadır. Sözü geçen son ifade, Kur'an'ın, Allah'ın öngördüğü manevî ve ahlakî değerlerin nihaî kaynağı ve dolayısıyla iyinin ve kötünün ne olduğunu ortaya koyan değişmez bir ölçü olduğunu îma etmektedir. Ne var ki insan, yapısı gereği, her zaman vahiy yoluyla ortaya konan manevî, ahlakî ölçülerin gerçek *değerini* sorgulama ya da onlara şüpheyle yaklaşma eğilimindedir; bunun içindir ki, yukarıdaki ayetle, inanan kişiye, ilahî kelâmı okuyacağı yahut onun üzerinde düşüneceği zaman, Kur'an'ın "kovulmuş Şeytan" olarak isimlendirdiği varlığın –yani, insanın kendi ruhunda ve toplumsal çevresinde bulunan ve onu ahlakî ilke ve endişelerinden koparıp Allah'tan uzaklaştıran her türlü güç ve saikin– ayartmalarına, fısıltılarına karşı Allah'ın manevî desteğine başvurması öğütleniyor.

tur: **100** Onun yalnızca kendisini izlemeye istekli olanlar[123] üzerinde ve bir de ona tanrısal nitelikler yakıştıranlar[124] üzerinde etkisi vardır.

101 Biz bir ayetin yerine bir başka ayeti getirdiğimizde[125] –ki Allah adım adım[126] ne indirdiğini bütünüyle bilmektedir– [hakkı inkar edenler], "Sen sadece uyduruyorsun!" derler. Oysa onların çoğu bilmeyen, anlamayan kimselerdir![127]

102 Onun, apaçık bir gerçeklik ve sarsılmayan bir doğruluk keyfiyeti içinde, imana erişenleri(n durumunu) güçlendirmek ve Allah'a yürekten bağlanıp boyun eğenlere bir doğru yol bilgisi, bir müjde olmak üzre Rabbinden safha safha Kutsal İlham[128] yoluyla indirildiğini söyle.

103 Hiç kuşkusuz onların, "Ona[129] [bü-

إِنَّمَا سُلْطَانُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشْرِكُونَ ۝١٠٠ وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝١٠١ قُلْ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ لِيُثَبِّتَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ۝١٠٢ وَلَقَدْ نَعْلَمُ

123 Yahut: "onu efendi edinenler." Bununla bağlantılı olarak karş, 14:22 ve ilgili 31. not.

124 Yani, zenginlik gibi, toplumsal nüfûz ve itibar gibi azdırıcı şeylere tapınırcasına bağlılık, düşkünlük göstererek ruhlarını Şeytan'ın ayartmalarına kaptıranlar.

125 Yani, bazı Müslüman alimlerin ileri sürdüğü gibi Kur'an'ın bir ayetinin hükmünü kaldırıp "neshedip" onun yerine bir başka ayet koyarak değil, fakat önceki ümmetlere mahsus birtakım özel talimatların yerine Kur'an mesajını koyarak. (Kur'an'ın kendi ayetleri için sözkonusu edilen bu savunulamaz "*nesih doktrini*" için bkz. 2:106 ve ilgili 87. not; ayrıca 41:42 ve 35. not).

126 Yani, vahyin (*yunezzil* fiil formunun da îma ettiği) tedricî inişi Allah'ın planıyla uyum içindedir; öyle ki Allah istek ve buyruğunu bir plana göre insana tedricî olarak bildirmekte, insanlığın zihinsel ve toplumsal gelişme düzeyine göre bir talimatını bir başkasıyla değiştirmekte ve bütün bu süreci Kur'an mesajıyla doruğuna ulaştırmaktadır.

127 Yani, onlar yeni bir hükmün/talimatın *gerekliliğini* anlamadıkları için, buna bağlı olarak Kur'an'ı da gereği gibi anlayıp değerlendiremiyorlar.

128 *Rûhu'l-kudüs* terimini, bundan başka geçtiği üç ayrı ayette olduğu gibi (2:87 ve 253; 5:110), burada da "kutsal ilham" sözcükleriyle (ki, bizce bunun Kur'ânî eş anlamlısı "ilahî vahiy"dir. bkz. 2. sûre, 71. not) aktardık. Bununla birlikte, tam sözcük karşılığı olan "kutsal ruh" tabirinin Allah'ın mesajını peygamberlere ulaştıran melek olarak anlaşılması da mümkündür. (Bkz. ayrıca, bu sûrenin 2. ayeti ve ilgili 2. not).

129 Yani, Muhammed'e (s). Bu ifadeyle, onun, vahiy aldığı yolundaki beyanının yalan olduğunu söylemek istiyorlar.

tün] bunları mutlaka bir insan öğretiyor!" dediklerini pekala biliyoruz. Oysa, onların karalamak amacıyla îma ettikleri kimsenin dili bütünüyle yabancı bir dil[130] olduğu halde, bu mesaj [hem kendisi] açık olan, [hem de gerçeğin özünü] apaçık gösteren Arapça bir söylemdir.[131]

104 Gerçek şu ki, Allah'ın mesajlarına inanmayanları Allah doğru yola yöneltmez; ve onların [öte dünyadaki] payları da zorlu bir azap olacaktır. **105** Yalnızca, Allah'ın ayetlerine inanmayacak olanlar bu yalanı uydurmaktadırlar;[132] işte asıl böyleleridir yalan söyleyen!

106 İmana eriştikten sonra Allah'ı inkar eden kimseye gelince –ki, bundan kasıt,

إِنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ
إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ مَن كَفَرَ
بِاللَّهِ مِن بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ

130 Müşrik Kureyşlilerden bazıları Kur'an'da dile getirilen öğretilere Muhammed'in (s) kendi "uydurmaları" gözüyle bakarken, bazıları da bunların ona bir yabancı tarafından, belki, o zamanlar Mekke'de oturan yahut Muhammed'in (s) hayatının erken dönemlerinde karşılaştığı farzedilen bir Hristiyan tarafından öğretildiğini düşünüyorlardı. Şüpheci Mekke'lilerin bu konuda kasdetmiş olabilecekleri kişi ya da kişilerin "kimliği" hakkında hem ilk Müslüman müfessirler, hem de çağdaş oryantalistler tarafından çeşitli tahminler yürütülmüştür; ama bu tahminlerin hepsi bütünüyle spekülatif nitelikte olup herhangi bir tarihsel değer taşımamaktadır. Müşrik Mekke'lilerin bu kuruntusu sadece bir tek tarihsel gerçeğe işaret etmektedir ki, bu da, derinliğini, eşsizliğini inkar edemedikleri Kur'an'ın o'nun tarafından "telif edildiğini" söylemeyi bile o'na yapılmış bir iltifat olarak gören Hz. Peygamber'in düşmanlarının böylece onun (Kur'an'ın) telifini, yahut en azından esinini, hayal ürünü bir yabancı "öğretmen"e, Arap olmayan efsanevî bir kişiliğe izafe etmeleridir.

131 Tanımlayıcı *mübîn* terimi için seçilen bu uzun ve kapsamlı karşılık hk. bir açıklama için bkz. 12. sûre, 2. not. Sözkonusu terim burada, hiçbir insanın –ve özellikle hiçbir yabancının (Arap olmayan anlamında)– Kur'an'daki pürüzsüz ve yüksek Arapça dil ve ifade tarzını ortaya koyamayacağı gerçeğini vurgulamak için kullanılmaktadır.

132 Yani, 103. ayette sözü geçen karalayıcı iddiayı. Bu ifade, ilk bakışta her ne kadar Hz. Peygamber'in muhalif çağdaşlarını îma etmekte ise de, geniş kapsamıyla bu îma, Muhammed'e (s) indirilen vahyin *gerçekliğine* inanmak istemeyen ve onu birtakım marazî ruh hallerinin, fikr-i sâbitlerin ürünü kuruntular ya da bilinçli, kasıtlı uydurmalar toplamı olarak açıklayıp gözden düşürmeye çalışan her çağın inkarcı tipini kapsamaktadır.

kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında inkar etmiş görünen kimse[133] değil,[134] fakat kalbini bile isteye hakkın inkarına açan kimsedir– işte böylelerinin üzerine Allah katından bir hışım çökecek ve onların payına çok büyük bir azap düşecektir: **107** bütün bunlar, onların dünya hayatını ahirete yeğlemelerinden ve Allah'ın da hakkı inkar eden kimseleri doğru yola yöneltmemesinden ötürüdür.

108 İşte, Allah'ın kalplerini, işitme ve görme duyularını mühürlediği kimseler bunlardır; işte, umursamazlık içinde[135] dalıp giden kimseler bunlardır! **109** Hiç şüphe yok, ahirette kaybedecek olanlar da bunlardır!

110 Ve yine bil ki, Rabbin, kötülüğün ayartısını[136] gördükten sonra onun hüküm sürdüğü bölgeyi terk edenlerin ve o günden bu yana [Allah yolunda] üstün çabalar gösterip güçlüklere göğüs gerenlerin yanındadır; işte böyle bir dönüşümden sonra çok acıyıp esirgeyen ger-

وَقَلْبُهُۥ مُطْمَئِنٌّۢ
بِٱلْإِيمَٰنِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِٱلْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ
غَضَبٌ مِّنَ ٱللَّهِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝١٠٦ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمُ ٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا عَلَى ٱلْءَاخِرَةِ وَأَنَّ ٱللَّهَ
لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ۝١٠٧ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ طَبَعَ
ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَٰرِهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلْغَٰفِلُونَ ۝١٠٨ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ
۝١٠٩ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا فُتِنُوا۟
ثُمَّ جَٰهَدُوا۟ وَصَبَرُوٓا۟ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا

133 Lafzen, "kalbi imanla tatmin bulmuş olduğu halde, zora koşulan kimse." İşkence ve ölüm tehdidi altında canlarını kurtarmak için görünüşte inançlarından "caydıklarını" söyleyen müminleri îma eden bir ifade. Her ne kadar Kur'an'da, muhtelif yerlerde, inanç uğruna şehit olmanın yüce erdemine dikkat çekilmiş ise de, "Allah kimseye, taşıyabileceğinden fazla yük yüklemez" (karş. 2:233 ve 286, 6:152, 7:42, 23:62 ve aynı konuda başka pek çok Kur'ânî ifade).

134 Lafzen, "dışındadır/müstesnadır." Ne var ki, cümlenin bir bütün olarak Arapça'daki kuruluşu metindeki *illâ* takısını yukarıdaki gibi (yani, "... değil," şeklinde) aktarmamızı gerekli kılmaktadır.

135 Zımnen, "kendileri için neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda" —Allah'ın hakkı inkar edenlerin kalplerini mühürlemesi ifadesine ilişkin bir açıklama için bkz. 2:7 ve ilgili not.

136 Yukarıda fiil formu içinde *(futinû)* geçen ve bizim "kötülüğün ayartısı" ifadesiyle çevirdiğimiz *fitne* kavramıyla ilgili bir açıklama için bkz. 8. sûre, 25. not. *El-lezîne hâcerû* ifadesi ve onun manevî anlamı hk. bkz. 2. sûre, 203. not ve 4. sûre, 124. not.

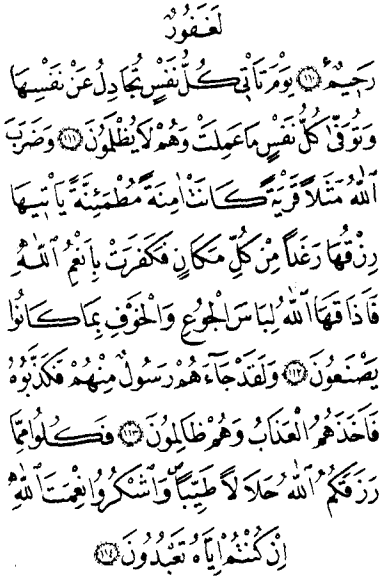
çek bağışlayıcı elbette senin Rabbindir!

111 [Öyleyse] o Gün[ün bilincinde olun —ki] herkes [yalnız] kendini savunmak için gelecek ve herkese yapıp ettiğinin karşılığı tam olarak ödenecek; kimseye haksızlık yapılmayacak.

112 İŞTE, ALLAH [size] bir örnek veriyor: güvenlik ve refah içinde bir şehir [düşünün ki] oraya [ahalisinin] rızkı her yandan bolca akıp duruyordu; ama ahalisi tutup Allah'ın nimetine karşı yakışmaz bir biçimde nankörlük etti ve bunun üzerine Allah da onlara, inatla yapageldikleri [kötülüklerden] ötürü kuşatıcı bir açlık ve korku felaketi[137] tattırdı.[138]

113 Kaldı ki, onlara aralarından bir elçi de gelmişti; ama onlar o'nu yalanladılar. Ve onlar böylece zulüm ve haksızlıklarına devam edip giderken azap kendilerini kıskıvrak yakaladı.

114 BUNUN *içindir ki,* Allah'ın size rızık olarak bahşettiği temiz ve meşru şeylerden payınızı alın ve eğer yalnızca O'na kulluk ediyorsanız, o zaman nimetinden ötürü Allah'a şükrünüzü gösterin.[139]

137 Lafzen, "giysi/elbise" *(libâs)* —İnsanı bir elbise gibi her yandan kuşatan felaketi ifade için klasik Arapça'da kullanılan deyimsel bir ifade *(Tâcu'l-'Arûs,* yukarıdaki ayete özel bir atıfta bulunarak).

138 Bu örnek ya da mesel, Allah'ın insana bahşettiği hesapsız rızık ve nimetlere karşı bilinçli ya da kasıtlı nankörlüğün, bir başka deyişle Allah'ın doğru yolu gösteren mesajına bilerek karşı çıkmanın, uzun vadede ve bir bütün olarak toplumsal hayatın karmaşık dokusu içinde dönüp dolaşıp eninde sonunda insanların başına sadece ahirette değil, bu dünyada da vahim sonuçlar, büyük felaketler açacağını gösteriyor. Bu dünyada, hiçbir toplum, köklerini, insanın (2. sûre 19. notta açıklandığı üzere) "Allah'la olan bağlantısı" ya da "sözleşmesi" kavramında içkin bulunan ahlakî ve toplumsal ölçülere dayandırmadıkça, güvenlik ve refah içinde yaşamayı umamaz.

139 Bu pasajla nankör şehir ahalisi örneği ve dolayısıyla bu sûrenin giriş bölümleri (1-15. ayetler) arasındaki bağlantılardan birini, bu *şükre* çağırma ifadesi kurmaktadır.

115 O size sadece leşi, kanı, domuz etini ve Allah'ın adından başka bir adın anıldığı şeyi yasaklamıştır; fakat zorunluluk durumuna düşen kimse, aşırı gidip ihtiyacının ötesine geçmemek şartıyla bu yasaklamanın dışındadır; çünkü Allah, şüphesiz çok acıyan-esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır.[140]

116 Buna göre, artık, kendi yalanınızı (adeta) Allah'a isnad ederek öyle dilinize geldiği gibi yalan-yanlış, "Bu helaldir, şu haramdır" demeyin;[141] çünkü, haberiniz olsun, Allah'a yalan isnad edenler asla kurtuluşa erişemezler! **117** [Onların-ki bu dünyada] kısa bir avuntudan ibarettir; [öte dünyada ise] kendilerini can yakıcı bir azap beklemektedir!

118 Ve [yalnız] Yahudi inancına bağlı olanlara sana daha önce sözünü ettiğimiz şeyleri[142] yasakladık; çünkü onlara Biz haksızlık yapmadık; tam tersine, onlar kendi kendilerine haksızlık yaptılar.

119 Bir kez daha (belirtelim),[143] muhakkak ki senin Rabbin, bilmezlik yüzünden kötülük işleyen sonra da tevbe eden ve

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ
وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ
غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا
لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا
حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ
عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا
قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ ۖ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن
كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ
عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا

140 Belirtmek gerekiyor ki, yukarıdaki iki ayet 2:172-173'le hemen hemen aynıdırlar ve dolayısıyla numarası kaydedilen bu ayetlerin içinde yer aldığı bütün bir pasajla, yani 2:168-173'le bağlantı içinde okunmalıdır. Karş. ayrıca 6:145.

141 Ahlaken neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda sübjektif tercihlere dayanan keyfî görüşler ileri sürme şeklinde ortaya çıkan bu çok önemli sorun hk. bkz. 2. sûre, 137. not.

142 Yani, bu sûreden kısa bir süre önce vahyedilmiş olan 6:146'da sözü edilen şeyler. Cümlenin başındaki *"Ve"* bağlacı bu ayetin yukarıda 114. ayetteki "Allah'ın size rızık olarak bahşettiği temiz ve meşru şeylerden payınızı alın" ifadesiyle olan bağlantısına işaret etmektedir. Bu iki ifade bir arada, gerçekten iyi ve sağlığa uygun olan hiçbir şeyin müminlere yasak olmadığını (6:145); Yahudilere konan perhiz türünden bazı yasaklama ve kısıtlamalarınsa inatla sürdürdükleri bazı günahlara karşı *sadece onlara özgü* bir ceza, bir tedîb olduğunu göstermektedir (karş. 3:93).

143 *Sümme* için verilen bu karşılık hk. bkz. 6. sûre, 31. not.

artık düzgün yaşayan kimselerden yanadır; işte böyle [bir tevbeden] sonra çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcı elbette senin Rabbindir.

120 GERÇEK ŞU Kİ, İbrahim insana yakışan bütün erdemleri kendinde toplamasını bilen,[144] yalan ve sahtelik taşıyan her şeyden yüz çevirerek Allah'ın iradesine yürekten bağlanıp boyun eğen[145] biriydi; Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştıran kimselerden değildi: **121** [Çünkü] o, kendisini seçip doğru yola yönelmesini sağlayan (Allah'a), nimetlerinden ötürü her zaman şükranla doluydu.

122 Biz de bunun için o'na bu dünyada iyilik bahşettik; şüphesiz ahirette de o kendini dürüst ve erdemli kimselerin arasında bulacaktır.

123 Ve sonuç olarak[146] sana, "Yalan ve sahtelik taşıyan her şeyden sakınan ve hiçbir şekilde Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştırmayan İbrahim'in dinine uy!" diye vahyettik, **124** Sebt gününün gözetilmesi sadece, onun hakkında[147] uyuş-

إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعۡدِهَا لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١١٩﴾ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ
كَانَ أُمَّةٗ قَانِتٗا لِّلَّهِ حَنِيفٗا وَلَمۡ يَكُ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ
﴿١٢٠﴾ شَاكِرٗا لِّأَنۡعُمِهِۚ ٱجۡتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ
مُّسۡتَقِيمٖ ﴿١٢١﴾ وَءَاتَيۡنَٰهُ فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗۖ وَإِنَّهُۥ
فِي ٱلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ أَنِ
ٱتَّبِعۡ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ
﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ ٱلسَّبۡتُ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱخۡتَلَفُواْ فِيهِۚ

144 *Ümmet* teriminin pek çok anlamlarından biri de budur; ve bizce bu anlam örgüsü içinde yapılabilecek en uygun aktarım ancak yukarıdaki gibi olabilir. Burada Hz. İbrahim'den söz edilmesi, Yahudilerden söz eden 118. ayete ilişkin ince bir atıf taşımaktadır: çünkü ismi geçen bu kavim, Hz. İbrahim'in soyundan gelmekle kendini "seçilmiş kavim" olarak görmektedir; oysa, Kur'an, soya dayanarak ortaya atılan tüm üstünlük, seçilmişlik iddialarını ısrarla reddetmektedir. Ayrıca, Kur'an pek çok yerde ifade etmektedir ki, İbranîlerin –bu arada çoğu Arap boylarının– bu mümtaz/seçkin atası iyi, güzel ve doğru olan şeylerle öylesine özdeşleşmişti ki, "Allah o'nu (kendine) dost edinmişti" yahut "Allah onu sevgisiyle yüceltmişti" (4:125); oysa o'nun Yahudi torunları her fırsatta Allah'a başkaldırmış, ve dolayısıyla "kendi kendilerine haksızlık etmişlerdir."

145 *Hanîf* teriminin bu karşılığına ilişkin bir açıklama için bkz. 2. sûre, 110. not.

146 Lafzen, "sonra" yahut "bundan sonra" *(sümme)*: fakat, bu bağlaç burada, Kur'an'da ortaya konan vahyî mesajın en can alıcı noktasına, doruğuna işaret ettiği için, yukarıdaki gibi aktarılması daha uygun gözükmektedir.

147 Yani, Hz. İbrahim hakkında. Bu ifadeden kasıt şudur: Yahudilerin çoğu, Tevhid

maz görüşler ileri sürüp çekişenlere emredilmişti; şüphe yok ki, bu çekişip durdukları konuda, Kıyamet Günü onların aralarında[148] elbette senin Rabbin hükmedecektir.

125 [BÜTÜN İNSANLIĞI] hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır; ve onlarla en güzel, en inandırıcı yöntemlerle tartış;[149] şüphesiz, O'nun yolundan kimin saptığını en iyi bilen senin Rabbindir; ve yine doğru yola erişenleri de en iyi bilen O'dur.

126 Bunun içindir ki, [tartışmada] zora başvurmanız gerekirse, ancak onların sizi zora koştukları kadar zora başvurun.[150]

---

dininin esaslarına açıkça ters düşen bir biçimde, sırf bu büyük Peygamber'in soyundan gelmiş olmalarına dayanarak kendilerinin "Allah tarafından seçilmiş kavim" olduklarını ileri sürmek sûretiyle Hz. İbrahim'in gerçek dininden sapmışlardı. ("Onun hakkında uyuşmaz görüşler ileri sürüp çekişenler" ifadesiyle dile getirilmek istenen de, kanaatimizce işte bu sapmadır.) Kur'an'da sık sık işaret edildiği gibi, bu manevî taşkınlık ya da küstahlık, İsrailoğulları'na –ve yalnızca onlara– birtakım ciddî yasaklar, kısıtlamalar ve mecburiyetler yükletilerek Allah tarafından cezalandırılmıştır. İşte bu kısıtlama ya da ilave yükümlülüklerden biri de Sebt (Cumartesi) günü her türlü işten, alış verişten uzak durmaktır. En geniş anlamıyla bu pasaj, Allah tarafından öngörülen tüm biçimsel yükümlülüklerin (ritual), kendi başlarına dinî birer amaç olmadıklarını, ama sadece manevî ve ruhanî disiplinin biçimlendirilmesinde araç ve vesile olarak iş gördüklerini işaret etmektedir.

148 Yani, sözde "Allah tarafından seçilmiş bir kavim" olma statüsüne dayanarak nihaî kurtuluşu hak ettiklerini ileri sürenlerle insanın *bireysel* olarak Allah'a karşı sorumlu olduğuna inananlar arasında. Bu ifadeyle söylem Allah'tan yana bilinç ve duyarlık içinde dürüst ve erdemli yaşama temasına yeniden dönmektedir.

149 Karş. 29:46. "Geçmiş vahyin mensupları ile ... en güzel şekilde tartışın!" Başka inançlara bağlı kimselerle girilen tartışmalarda yöntem olarak en güzel, en yumuşak ve dolayısıyla en akla ve sağduyuya dayanan yöntemleri seçmek konusundaki bu ısrar "dinde zorlama yoktur" (2:256) ilkesiyle tam bir uyum ortaya koymaktadır.

150 Lafzen, "maruz kaldığınız kadarıyla karşılık [veya "cevap"] verin": bu talimatla, müminlerin, başka inançlara bağlı kimselerle tartışırken kendilerini tutmaları ve muhataplarına karşı asla onur kırıcı, zihnen tezyif edici olmayan davranış tarzlarını seçmeleri öğütleniyor. Gerçi tartışmada kişinin dürüstlüğü ya da samimiyeti muhatabınca itham altına sokulduğunda buna misliyle karşılık vermek caizdir; ama ayetin devamı, sabır ve itidalle karşılamanın ahlakî planda daha tercihe değer olduğunu ortaya koyuyor.

Fakat eğer kendinizi tutarsanız, bilin ki, güçlüklere göğüs germesini bilen kimseler için bu daha iyi, daha hayırlıdır.

127 Öyleyse, [hakkı inkar edenlerin söylediklerine karşı] sabır göster ve daima hatırla ki, sana güçlüklere göğüs germe gücünü veren yalnızca Allah'tır;[151] ve onlardan yana üzülme; hele onların o asılsız iddiaları[152] seni hiç sıkmasın: **128** Çünkü, Allah elbette, Kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıyanlarla beraberdir, yani iyi olan ve iyilikte devamlı olanlarla!

وَلَئِن صَبَرْتُمْ
لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّٰبِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَٱصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِٱللَّهِ
وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾
إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ وَّٱلَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

151 Lafzen, "ve senin güçlüklere göğüs germen *(sabr)* yalnızca Allah'a bağlıdır" [ya da "Allah'la kâimdir"] —yani, yoksa bu sabır sadece ruhanî ya da manevî bir gurur ya da küstahlığın, sahte bir kendine-güvenin, sahte bir dürüstlük tavrının kaynağı olmamalı.

152 Lafzen, "bütün o kurageldikleri şeyler (oyunlar/tuzaklar)", yani, Allah'ın mesajlarına karşı uydurdukları asılsız, tutarsız iddialar.

17. İSRÂ' SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

İlk ayetinde sözü geçen sırlarla dolu Gece Yolculuğu (bkz. Ek IV) bu sûrenin, daha önce değil, olsa olsa hicretten önceki yıl içinde vahyedilmiş olduğunu göstermektedir. Suyûtî, nüzul sıralamasında sûreyi 28. sûre (*Kasas*) ile 10-12. sûreler grubu arasına yerleştirmektedir. Bir kısım otoriteler sûrenin bazı ayetlerinin çok daha sonraki bir zamana, yani Medine dönemine ait olduğu görüşünü ileri sürmüşlerse de, bu görüş, sadece tahminlere dayalı olduğundan pek üzerinde durulmayabilir.

2-8 ve 101-104. ayetlerinde İsrailoğulları'ndan söz edilmesi sebebiyle Hz. Peygamber'in kimi çağdaşları bu sûreyi *Benî İsrâîl* ("İsrailoğulları") ünvanıyla isimlendirirlerdi; bununla birlikte klasik müfessirlerin çoğu sûre için *İsrâ'* ismini tercih etmişlerdir.

Hz. Ayşe'nin ifadesine göre, Hz. Peygamber bu sûreyi her gece namazda okurdu (Tirmizî, Neseî ve İbni Hanbel).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ
مِنْ آيَاتِنَا ۚ

1 YÜCELİĞİNDE sınır olmayan O [Allah] ki kulunu geceleyin, kendisine bazı alametlerimizi[1] göstermek için [Mekke'deki] Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürdü.[2]

---

1 *Âyet* terimi "[ilahî] mesaj" anlamında Kur'an'da çok sık kullanılan bir terim olsa da, hatırlatmalıyız ki, öncelikle, "kendisiyle bir başka şeyin varlığına ya da niteliklerine hükmedilen simge yahut işaret/alamet" anlamını taşır *(Kâmûs)*. Râğıb'ın tanımladığı gibi, bu terim, algı ve müşahede alanımız içinde olan ve kendisi gibi algı ve müşahede alanımızda bulunmayan bir başka şeyle ilgi ve bağlantı içinde onun varlığına delalet eden kavranabilir herhangi bir olgu, yahut kısacası "sembol/alamet" anlamında kullanılır. Bunun içindir ki, *min âyâtinâ* ibaresi, "bazı alametlerimizi" yahut "bazı sembollerimizi", yani nihaî gerçeklere delalet eden bazı işaretlerimizi sözcükleriyle rahatlıkla aktarılabilir.

2 Hz. Peygamberin, Kudüs'e "Gece Yolculuğu" *(isrâ')* ve ardından göğe "Yükselme" *(mi'râc)* diye bilinen sırlarla dolu tecrübesine ilişkin yukarıdaki kısa atıf, bu çalışmanın sonuna konan Ek IV'de oldukça etraflı bir biçimde tartışılmaktadır.

Çünkü, gerçekten her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur.

2 Ve Biz [aynı şekilde] Musa'ya[3] [da] kitap vermiştik ve onu İsrailoğulları için bir doğru yol rehberi kılmış [ve onlara şöyle demiştik:] "Kaderinizi belirleme gücünü Benden başkasında aramaya kalkmayın.[4] **3** Siz ey Nûh'la birlikte [gemide] taşıdığımız insanların soyundan gelenler!

إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ۝١ وَءَاتَيْنَا مُوسَى
ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا۟
مِن دُونِى وَكِيلًا ۝٢ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۚ إِنَّهُۥ

Mescid-i Harâm ("Dokunulmaz İbadet Evi") tabiri Kâbe Mâbedi için Kur'an'da geçen isimlerden biridir; Kâbe ilk şekliyle Hz. İbrahim tarafından inşa edilmiştir (bkz. 2. sûre, 102. not) ve "insanlık için inşa edilmiş ilk Mâbed" (3:96); yani, Tek Tanrı'ya ibadet için inşa edilmiş ilk mesciddir. *Mescid-i Aksâ* ("Uzak/En Uzak İbadet Evi") tabiriyle de, burada Muhammed'den (s) önce gelen uzun İbranî peygamberler zincirini simgeleyen ve "çevresini mübarek kıldığımız" ifadesiyle tanımlanan kadîm Süleyman Mâbedi –yahut, belki daha çok bu mâbed havalisi– kasdediliyor. Bu iki ünlü kutsal mâbedin yan yana zikredilmesi, Kur'an'ın "yeni" bir din getirmediğini, fakat önceki peygamberler tarafından da tebliğ edilen tek ve aynı mesajın bir devamından ve nihaî inkişafından ibaret olduğunu işaret amacına matuftur.

3 Ayetin başında yer alan "ve" bağlacı, sırlarla dolu Gece Yolculuğu'nun –ve dolayısıyla Miraç vakasının– Hz. Musa'ya lütfedilen vahiy gibi yüksek düzeyde ve benzer mahiyette, ilahî lütuf eseri tecrübeler olduğunu işaret etmektedir. Kur'an'da 4:164'de, "Allah, Musa'ya sözünü söyledi," yani doğrudan *(teklîmen)* konuştu diye buyurulmaktadır; ayrıca bkz. 7:143-144 ve özellikle, Allah'ın Hz. Musa'ya "... seninle konuşarak sana insanların arasında üstün bir yer ayırdım" sözünün geçtiği 144. ayet. Surenin başında yer alan "yüceliğinde sınır olmayan O [Allah] ki, kulunu geceleyin, bazı alametlerimizi göstermek için ... götürdü" ifadesinde de aynı dolaysız rabıtaya ya da aynı doğrudan tecrübeye ilişkin bir atıf vardır (bkz. yukarıda 2. not; ayrıca Ek IV). Bunun yanında bir de, burada ve Kur'an'ın başka pek çok yerinde görülen İbranîlerin dinî tarihine ilişkin göndermeler, onların peygamberlerine indirilen vahiylerin Tevhid inancının (monoteizmin) ilk ifade biçimlerini temsil ettikleri gerçeğine işaret etmek içindir ki bu, tevhid inancının yeniden tebliğ edilmesinde ideolojik açıdan büyük bir önem taşımaktadır.

4 *Vekîl* terimi, "[bir başkasına ait] iş ya da sorunların çözüm için emanet ya da havale edildiği kimse"yi yahut, "[bir başkasının] davranışından sorumlu olan kimse"yi ifade eder. Allah için kullanıldığı zaman, bazan "koruyucu" (3:173'de olduğu gibi) yahut, "destekçi/savunucu" (4:109'da olduğu gibi) ya da "*'alâ külli şey'in*" ifadesiyle birlikte, (6:102 ve 11:12'de olduğu gibi) "her şeyi gözetiminde tutan" anlamında kullanılmaktadır. Yukarıdaki ayette (39:62'de olduğu gibi) terim belirgin bir biçimde, yarattığı varlıkların ve nesnelerin *kaderlerinin belirlenmesi* konusunda münhasıran Allah'ın nüfûz ve kudret sahibi olduğunu ifade etmektedir.

O (Nûh ki,) gerçekten de çok şükreden bir kuldu."

4 Ve İsrailoğulları'na vahiy yoluyla[5] [şunu] bildirdik: "Muhakkak ki siz yeryüzünde iki defa[6] bozgunculuk çıkaracak ve küstahça büyüklenip duracaksınız!"

5 Bu yüzden bunlardan ilki hakkında yapılan ön-uyarı(nın günü) gelip çattığında kavgada çok çetin kullarımızdan saldık üzerinize, öyle ki bunlar ülkede kıyı-bucak girmedik yer bırakmadılar; ve ön-uyarının gereği böylece bütünüyle yerine gelmiş oldu.[7]

6 Bir süre sonra onlara yeniden üstün gelmenizi sağladık;[8] ve sizi malca ve evlatça destekleyip sayınızı artırdık.

كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
فِى ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ
عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ أُولَىٰهُمَا بَعَثْنَا
عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ أُو۟لِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا۟ خِلَٰلَ
ٱلدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ ٱلْكَرَّةَ
عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَٰكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ

---

5 Lafzen, "kitapta" —burada sözcük cins belirten anlamıyla ve muhtemelen Tevrat'ta yer alan (Levililer xxvi, 14-39 ve Tesniye xxviii, 15-68) gaybî haberlere, ayrıca İşaya'nın, Yeremya'nın, Hz. Yahya ve İsa'nın ön uyarılarına işaret etmek üzere kullanılmıştır.

6 Hem Kitâb-ı Mukaddes, hem de Kur'an İsrailoğulları'nın pek çok kere Allah'ın koyduğu yasalara baş kaldırdıklarından söz ettiğine göre, "iki defa" *(merrateyni)* ifadesinin burada sadece iki kez olan bir şeyi değil, fakat daha çok İsrailoğulları tarihinin iki ayrı ve uzun *dönemini* işaret ettiğini söylememizi haklı kılacak gerekçelere sahibiz.

7 Ayette geçen *'ibâd* terimi, isteyerek ya da zorunlu olarak hepsi Allah'ın iradesine boyun eğmek durumunda olduklarına göre, yaratılmış varlıkların her türünü içine almakta (karş. 13:15 ve ilgili 33. not) ve burada açıktır ki, özellikle insanlara işaret etmektedir. Muhtemeldir ki, "kavgada çok çetin kullarımız" tabiri, M.Ö. 7. yüzyılda Filistin'i istila edip İbranî ulusunun büyük kısmının (on "kayıp kabile") yok olmasına sebep olan Asurlular ve onlardan yüz yıl kadar sonra Süleyman Mâbedi'ni yıkıp İsrailoğulları'ndan kalanları da tutsak alarak yurtlarından çıkaran Babilliler, ya da tek "dönem" teşkil etmek üzere bütün bu olayların her ikisiyle birden ilgilidir (bkz. önceki not). Allah'ın tevbeye yanaşmayan günahkarlar üzerine sıkıntılar ya da felaketler "göndermesi", Kur'an'ın başka yerlerinde olduğu gibi burada da, insan hayatının ve özellikle de ulusların ve toplumların ortak hayatının uzun vadede bağlı olduğu sebep-sonuç yasalarını işaret için kullanılan deyimsel bir ifadedir.

8 Lafzen, "hamle sırasını onlardan size döndürdük" —Öyle görünüyor ki, bu ifade Yahudilerin M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde Babil tutsaklığından ya da sürgününden dönüp, ulusal örgütlenmelerini kısmen yeniden gerçekleştirdikleri ve yıkılan eski mâbedlerinin yerine bir yenisini yaptıkları günleri îma ediyor.

7 [Ve dedik ki:] "Eğer iyilikte sebat ederseniz, iyiliği yalnızca kendiniz için yapmış olursunuz; eğer kötülük yapmaya kalkışırsanız bunu da kendiniz için yapmış olursunuz."
Ve böylece, ön-uyarılardan diğeri(nin günü) gelip çattığında, onurunuzu bütünüyle alaşağı eden,[9] öncekiler gibi Mâbed'e (davetsiz) giren ve ele geçirdikleri her yeri yerle bir eden [başka düşmanlar gönderdik üzerinize].
8 Rabbinizin size acıyıp esirgemesi elbette umulabilir; ama eğer siz [günaha] geri dönerseniz, Biz de [azaba] geri döneriz. Ve [unutmayın ki,] Biz cehennemi hakkı inkar edenleri kuşatacak (bir hisar) kılmışızdır.

9 GERÇEK ŞU Kİ, bu Kur'an o dosdoğru olan[10] yolu göstermekte; dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan müminlere, ödüllerinin çok büyük olacağını müjdelemektedir; **10** ve ahirete inanmayanlara da kendileri için çok can yakıcı bir azap hazırladığımızı [haber vermektedir].
11 Hal böyleyken,[11] insan yine de [çoğu

وَجَعَلْنَاكُمْ
أَكْثَرَ نَفِيرًا ۝٦ إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ
وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا
وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ
أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ۝٧ عَسَىٰ رَبُّكُمْ
أَن يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ
لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ۝٨ إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي
هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ
أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ۝٩ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝١٠ وَيَدْعُ الْإِنسَانُ

9 Lafzen, "yüzlerinizi karartan." Yüz insan bedeninin en gözönünde ve ruh durumunu hemen ve en iyi biçimde yansıtan kısmı olduğu için çoğu zaman insanın tüm varlığını ifade eden bir mecaz olarak kullanılır; bunun içindir ki "birinin yüzünü karartmak" ifadesi onu bütünüyle "onursuz kılmak" yahut "onurunu bütünüyle ayak altına almak" ifadesiyle eş anlamlıdır. Bu pasaj, kuvvetle muhtemeldir ki, İkinci Mâbed'in ve Yahudi eyaletinin M.S. 70 yılında Titus tarafından yakılıp yıkılmasını îma etmektedir.

10 Yani, ahlakî *düzgünlüğe, inceliğe ve insanın* bireysel ve toplumsal yararına uygun, bunlarla uyumlu olan. Bu ifadeyle söylem, günah işlemenin ya da günahkarca bir yaşama tarzı seçmenin hakkı inkar etmekle aynı anlama geldiğini gösterdikten sonra, yeniden, bu sûrenin 2. ayetinde temas edilmiş olan Kur'an'ın temel temasına, yani Allah'ın peygamberlerine indirdiği vahyî mesajlar aracılığıyla insana her çağda doğru yol bilgisini ulaştırdığı fikrine dönüyor.

11 Yukandaki anlam örgüsü içinde *ve* bağlacının anlamı bizce budur.

zaman] iyilik için dua ediyormuşcasına (tutkuyla) kötülük için dua eder;[12] çünkü insan [yargılarında] tez canlıdır.

12 Oysa, Biz geceyi ve gündüzü iki ayet kıldık;[13] öyle ki, gece ayetini gideriyoruz ve peşinden [onun yerine] ışık saçan gündüz ayetini[14] getiriyoruz ki Rabbinizin cömertliğinden (payınıza düşeni) arayasınız ve bir de gelip geçen yılların[15] ve [gelmesi kaçınılmaz olan] hesabın farkına varabilesiniz. Ve böylece, her şeyi[16] açık açık ortaya koyduk!

13 Öte yandan, Biz her insanın kaderini (kendi) boynuna dolamışızdır;[17] öyle ki,

بِالشَّرِّ دُعَآءَهُۥ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنسَٰنُ عَجُولًا ﴿١١﴾
وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ءَايَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ ءَايَةَ الَّيْلِ
وَجَعَلْنَآ ءَايَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا۟ فَضْلًا مِّن
رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا۟ عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ
شَىْءٍ فَصَّلْنَٰهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ إِنسَٰنٍ أَلْزَمْنَٰهُ طَٰٓئِرَهُۥ
فِى عُنُقِهِۦ

12 Karş. 2:216 —"Mümkündür ki, hoşlanmadığınız bir şey sizin için (bazan) iyi olabilir; ve yine mümkündür ki, hoşlandığınız bir şey de sizin için (bazan) kötü olabilir": başka bir deyişle, ilahî rehberlik, iyinin ve kötünün ne olduğu konusunda tek nesnel ölçüdür.

13 *Âyet* teriminin birincil anlamı için bkz. yukarıda 2. not. Buradaki anlam örgüsü içinde *âyeteyn* ("iki sembol") ifadesi –sonraki cümleciğin de gösterdiği gibi– manevî ya da ruhanî karanlık ve aydınlıkla alakalıdır.

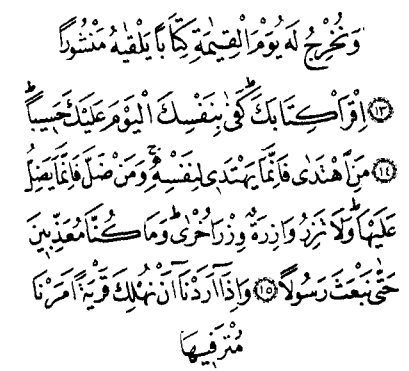
14 Yani, insanı manevî/ruhanî cehalet ve hatadan aklın ve imanın aydınlığına yöneltmek amacına dayanan Kur'an mesajını.

15 Lafzen, "yılların hesabını *('aded).*" Bu tabir, *Kâmûs*'un da belirttiği gibi, "insanın sayıp durduğu [kendi] ömrünün yılları"nı da ifade yahut işaret ettiğine göre, dünya hayatının geçiciliğine dikkat çekerek insanı burada açıkça manevî/ruhanî öz eleştiriye çağıran bir îma taşımaktadır.

16 Yani, insanın din ve ahlak alanında ihtiyaç duyabileceği yol gösterici her türlü bilgiyi.

17 *Tâir,* tam sözcük karşılığı "kuş" ya da daha uygun bir ifadeyle "uçan şey/uçan yaratık"tır. İslam'dan önceki dönemlerde Araplar çoğu zaman kuşların uçuş tarzlarına, uçuş yönlerine bakarak olacak olan hakkında iyi ya da kötü anlamlar çıkarmaya, kısacası gelecek hakkında ön-görüler, ön-yorumlar üretmeye çalıştıklarından *tâir* terimi zamanla deyimsel olarak "talih", yahut iyi ya da kötü, ikisini de kapsamak üzere "kader" anlamında kullanılır olmuştur. (Bu açıdan bkz. 3. sûre, 37. not; 7. sûre, 95. not.) Bununla birlikte, unutulmamalıdır ki, Kur'ânî "kader" kavramı, insan hayatına ilişkin haricî şartların ve olayların gidişinden çok, kişinin manevî/ahlakî tercihlerinin bir sonucu olarak bu hayatın izlediği *yönü* işaret eder, bir başka deyişle insanın *manevî-ruhanî* yazgısını ifade eder —ki bu da, Kur'an'da sıkça belirtildiği gibi, kişinin eğilimlerine, (ahlaken kötü olana karşı direnerek ya da tersine, iyi olana karşı bile-istiye ilgisiz kalarak) bilinçli ter-

Kıyamet Günü onun önüne, her şeyi açık açık kaydedilmiş bulacağı bir sicil çıkaracağız; **14** [Ve o Gün ona:] "(Şimdi) oku sicilini!" [denecek,] "(çünkü) bugün kendi hesabını kendin çıkaracak durumdasın!"[18]

15 Her kim ki doğru yolu izlemeyi seçerse, bunu kendi iyiliği için yapmış olacaktır. Ve her kim ki yoldan saparsa, bu kendi kötülüğüne olacaktır; kimse kimsenin yükünü taşıyacak değildir.[19]

Ayrıca, Biz, [kendilerine] bir elçi göndermeden[20] [yaptığı haksızlıklardan ötürü hiçbir topluma] azap etmeyiz. **16** Ama bir toplumu yok etmeyi irade ettiğimiz zaman o toplumun refaha gömülmüş[21] seçkinlerine son uyarı(ları)mızı[22] iletiriz; ve [e-

---

cihleriyle ortaya koyduğu tutum ve davranışlarına bağlıdır. Dolayısıyla, insanın manevî-ruhanî yazgısı (ya da kaderi) *kendisine* bağlıdır; *kişiliğin genel gidişiyle* ayrılmaz biçimde bağlantılıdır, ve insanı hayatta yapıp-ettiklerinden sorumlu tutan Allah olduğu için de, kendisinden "Biz her insanın kaderini kendi boynuna dolamışızdır" diye söz etmektedir.

18 "Sicil" ve ardından "kendi hesabını çıkarmak" tabirleri Hesap Günü'nde insanın geçmişine ilişkin her şeyin toplu olarak idrakinde olacağını ifade ediyor (Râzî). Bu temsîlî ifade, Kur'an'da pek çok şekilde geçmektedir, örn. 37:19 yahut 39:68'de; ve belki en açık biçimde 50:22'de: "İşte (gözünüzdeki) perdeyi kaldırdık, bugün artık görüşünüz çok keskin!"

19 Bkz. 6:164, 35:18, 39:7 ve ilgili notlar; ayrıca, bu temel ahlakî ilkeye ilişkin Kur'ânî ifadenin ilk yer aldığı 53:38.

20 Zımnen, "ki doğru ile eğrinin anlamını iyice anlayabilsinler": karş. 6:131-132 ve ilgili 117. not; ayrıca, iniş sırasına göre *İsrâ'* sûresinden hemen önce gelen 28. sûrenin 59. ayeti.

21 Yani, kendilerini ahlakî endişelerden bütünüyle uzak tutan. (*Mutraf* terimine verdiğimiz bu anlam için bkz. 11. sûre, 147. not.) Burada sözü edilen kimseler zenginliklerine, toplumsal konumlarına dayanarak toplumlarında *fiilî liderliği* temsil eden ve dolayısıyla nüfuzları altındaki kimselerin davranışlarından da ahlaken sorumlu olan kimselerdir.

22 Lafzen, "emrimizi", yani yollarını doğrultmaları için. *Karye* (lafzî karşılığı, "şehir/kasaba") –her zaman olmamakla birlikte– çoğu zaman "toplum" yahut "ahali" anlamını taşımaktadır.

ğer] onlar günahkarca yaşamaya devam ederler[se], cezalandırıcı yargı artık o toplum için kaçınılmaz olur; ve Biz de onu darmadağın ederiz.

17 Nûh'tan bu yana Biz böyle nicelerini yok ettik!

Çünkü kullarının günahlarını bütünüyle görüp haberdar olmakta senin Rabbin gibisi yoktur.

18 Kim ki, bu geçici hayatın [hazları] peşinde koşmak isterse, bu istediğinden dilediğimiz kadar, gerekli gördüğümüz kimseye hemen veririz; ama sonra onun payını cehennem kılarız[23] ki oraya kınanmış ve kovulmuş olarak katlanmak zorunda kalacaktır!

19 Fakat ahiret hayatını[n güzelliğini] isteyen ve bunun için gösterilmesi gereken çabayı gösterenlere gelince, [gerçek] müminler bunlardır;[24] çabalarına [Allah katında] değer verilen kimseler de işte böyleleridir!

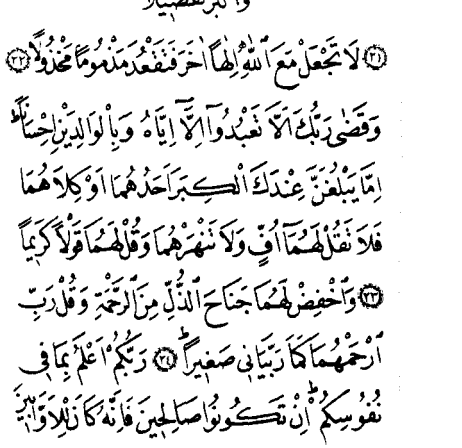
20 Hepsine –bunlara da, ötekilere de– Rabbinin lütfundan ulaştırmaktayız; çünkü senin Rabbinin lütfu [insanların bir kısmıyla] sınırlı değildir. **21** Onların bazılarına [yeryüzünde] diğerlerine göre nasıl cömert davrandığımıza bir bak: fakat (unutma ki,) ahiret, paye olarak da-

فَفَسَقُوا۟ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا ٱلْقَوْلُ فَدَمَّرْنَٰهَا
تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ ٱلْقُرُونِ مِنۢ بَعْدِ نُوحٍ ۗ
وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًۢا بَصِيرًا ﴿١٧﴾ مَّن
كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ
ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ يَصْلَىٰهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾
وَمَنْ أَرَادَ ٱلْءَاخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُم مَّشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُّمِدُّ
هَٰٓؤُلَآءِ وَهَٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ
رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْءَاخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَٰتٍ

23 Lafzen, "Ona cehennemi ayırırız" [ya da "ayıracağız"].

24 Allah'ın varlığına ve insanın O'na karşı sorumlu olduğuna inanmış olmak ahiret hayatının iyiliğini/güzelliğini gözetmek ve bunun için çaba sarf etmenin bir *ön şartı* olduğuna göre, bu anlam örgüsü içinde açıktır ki, "mümin" terimi, Allah'ın mutlak birliği ve biricikliği/eşsizliği-ortaksızlığı konusunda açık bir idrake ve ayrıca peygamberlere indirilen vahiyle insana teklif edilen doğru yol bilgisinin bile-isteye kabulüne işaret etmektedir —Arapça metinde, bilindiği gibi, önceki cümlenin tamamı tekil kişi zamiriyle ifade edilmiştir ("isteyen ... ve çaba gösteren ... ve mümindir" gibi): fakat çoğul olarak ifade edilen sonraki cümleciği gözönüne alarak, Arapça kullanıma da uygun bir şekilde buradaki zamirleri çoğul olarak aktarmak daha yerinde olacaktır.

ha yüksek, erdem ve (manevî) zenginlik bakımından daha yücedir.[25]

22 (EY İNSANOĞLU,) Allah'la beraber bir başka tanrı edinme ki kendini kınanmış ve bir başına bırakılmış olarak bulmayasın: **23** çünkü Rabbin, başkasına değil, yalnızca O'na kulluk etmenizi ve anababaya iyi davranmanızı[26] buyurmuştur. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında kocarsa, onlara sakın "Öf!"[27] demeyesin; onları azarlamayasın; onlara saygılı, yüceltici sözler söyleyesin, **24** ve onlara alçak gönüllüce ve acıyıp esirgeyerek kol-kanat geresin;[28] ve "Ey Rabbim!" diyesin, "Onların beni küçükken sevgi ve şefkatle besleyip büyüttükleri gibi, Sen de onlara merhamet eyle!"

25 İçinizde olanı en iyi Rabbiniz bilmektedir. Eğer dürüst ve erdemli kimseler iseniz, [hatalarınızı bağışlayacaktır];[29] hem, bilin ki, (günahtan) dönüp Allah'a yöne-

---

25 Lafzen, "derece olarak daha büyük ve (vaad ettiği) cömertlik bakımından *(tafdîlen)* daha büyüktür." Fakat son terim burada belirgin bir biçimde "erdem" (manevî mazhariyet) anlamını da içinde taşıdığından terimin çok yönlü anlamı bir tek sözcükle değil, ancak bir sözcük grubuyla aktarılmıştır.

26 İnsanın dünyaya gelmesinde, hayata kavuşmasında asıl ve nihaî âmil ya da müsebbib Allah olmakla birlikte, bunun gerçekleşmesindeki haricî ya da maddî ve fiilî âmil kişinin ana-babasıdır: böyle olduğu için de, yukarıda Allah'ı tâzim ve tevhid konusundaki çağrıyı hemen ana-babayı tâzîz etme, yüce tutma emri yahut öğüdü izliyor. Bunu da aşarak, 39. ayetin sonuna kadar uzanan bu pasaj insanlar arası ilişkilerde merhametin, yüce gönüllülüğün ve dürüstlüğün "ahiret hayatının güzel kılınması için gösterilmesi gereken çaba"nın tamamlayıcı bir parçası olduğunu ortaya koyuyor.

27 Arapça'da *üff* hoşnutsuzluk, sıkıntı ya da tiksinti hallerinde sarf edilen bir ünlem, çıkarılan bir ses.

28 Lafzen, "onlar için acıma-esirgemeyle *(rahmet)* tevazu/alçak gönüllülük kanadını indiresin": kuşun yuvadaki yavruları üzerine şefkat ve esirgemeyle kanatlarını germesinden mülhem mecazî bir ifade.

29 Bu ilave yukarıdaki vecîz (lafzen ifade edilmemiş olan) cümlenin anlamını vermektedir (Taberî, Beğavî, Zemahşerî, Râzî).

lenler için (gerçek) bağışlayıcı O'dur.
26 Ve (ey insanoğlu,) yakın(ların)a[30] hak(lar)ını ver; düşküne de, yolda kalmışa[31] da; ama sakın [elindekini] anlamsız, amaçsız bir biçimde[32] saçıp savurma. **27** Çünkü, bil ki, saçıp savuranlar Şeytan'ın türdeşleridir; Şeytan da zaten Rabbine karşı gerçekten çok büyük bir nankörlük sergilemiştir.[33]
28 Ve eğer sen (kendin) de Rabbinin katından ihtiyaç duyduğun bir lütfu/bir rahmeti arama çabası içinde olduğun için[34] [ihtiyaç sahiplerine] ilgisiz kalmak zorunda isen, o zaman, hiç değilse, onlara yumuşak/yatıştırıcı bir söz söyle.
29 Ve ne ellerini boynuna bağlayıp kilitli tut,[35] ne de sonuna kadar açıp varını

غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَءَاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ وَٱلْمِسْكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ
وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ ٱلْمُبَذِّرِينَ كَانُوٓا۟ إِخْوَٰنَ ٱلشَّيَٰطِينِ
وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِرَبِّهِۦ كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ
عَنْهُمُ ٱبْتِغَآءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا
مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ
وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ ٱلْبَسْطِ

30 Burada akrabadan söz ederken geçen "onun hakkı" ifadesi, açıktır ki, kişinin yakınlarına, akrabasına göstermekle yükümlü olduğu sevgiye, saygıya dayanan ilgi ve yakınlığı işaret etmektedir (Zemahşerî ve Râzî); çünkü akrabadan maddî destek ya da yardımı gerektirecek kadar ihtiyaç içinde olanlar ayetin devamındaki "düşkünler" *(miskîn)* kategorisine dahildirler.

31 Bu ifade için bkz. 2. sûre, 145. not.

32 Lafzen, "[bütünüyle] boş yere" *(tebzîren)*, yani amaçsızcasına, anlamsız bir biçimde yahut iyi/meşru bir amaca bağlı olmaksızın. Akılda tutulmalıdır ki, *tebzîr* kavramı kişinin harcadığı miktarla değil de, harcamanın dayandığı amaçla ilgilidir. Bunun içindir ki, Taberî'nin kaydettiğine göre, İbni 'Abbâs ve İbni Mes'ûd *tebzîr* terimini "doğru olmayan bir amaç için" yahut "*bâtıl* bir sebeple harcamada bulunmak" olarak tanımlamışlardır; yine aynı yerde Mücâhid'in "Bir insan bütün varını yoğunu doğru bir amaç için harcarsa yaptığı tebzîr sayılmaz; fakat bâtıl yolda, yanlış yolda çok az bir miktar harcasa bile, bu tebzîr sayılır" dediği kaydedilmiştir.

33 *Tebzîr* (saçıp savurma) –bundan önceki notta verilen açıklama ışığında– Allah'ın insana bahşettiği rızık nimetine karşılık tam bir şükür bilmezlik ifade ettiği için, saçıp savuran kimse de *(mübezzir)* "şeytanların türdeşi [lafzen, "kardeşleri"]" olarak nitelendiriliyor. "Şeytan" ve "şeytanî" terimlerinin anlamına ilişkin etraflı bir açıklama için bkz. 15. sûre, 16. not.

34 Yani, "kendin de ihtiyaç içinde olman sebebiyle başkalarına yardım edecek durumda olmadığın için."

35 Cimriliği ve özellikle de başkalarına yardım konusunda gösterilen isteksizliği îma eden bir mecaz (karş. 5:64'deki benzer ifade).

yoğunu ortaya dök]; böyle yaparsan, [yükümlü olduğun kimselerce] kınanan, yapayalnız ve yoksul biri olup çıkarsın. **30** Şüphesiz dilediğine rızkı bolca, dilediğine de ölçülü-idareli veren senin Rabbin'dir. Ve kullarının durumunu bütün açıklığıyla görerek haberdar olan da O'dur. **31** Öyleyse artık, yoksulluk kaygısıyla çocuklarınızı öldürmeyin;[36] onları da, sizi de doyuran/rızıklandıran Biziz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur. **32** Ve sakın zinaya yaklaşmayın;[37] çünkü bu son derece yüz kızartıcı, azgınca bir davranış ve çok kötü bir yoldur. **33** Ve yine sakın, haklı bir gerekçeye dayanmaksızın,[38] Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bu konuda, haksız yere öldürülen kimsenin velisine [adil bir karşılıkta bulunma] yetkisi[39] tanımışızdır;

فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾
إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ
بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ
إِمْلَاقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ
خِطْئًا كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ
فَاحِشَةً ۖ وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ
الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا
لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا

---

36 Tarihsel planda bu ifade istenmeyen kız çocuklarının diri diri gömülmesi şeklindeki İslam öncesi Arap âdetini (bkz. 81:8-9 üzerine 4. not) îma ediyor olabileceği gibi –daha seyrek de olsa– Arapların bazı tanrılarına erkek çocuk kurban etmelerini de îma ediyor olabilir (bkz. Zemahşerî'nin 6:137'e ilişkin yorumu). Bütün bunlarla birlikte yukarıdaki uyarı ve aynı zamanda yasaklama, "yoksulluk kaygısıyla", yani sadece ekonomik sebeplerle çocuk aldırmayı (kürtaj) da pekala içine aldığına göre çağlar üstü bir önem, çağlar üstü bir anlam taşımaktadır.

37 Lafzen, "zinaya yaklaşmayın" —"yaklaşmayın" ifadesiyle zina yasağı pekiştiriliyor. Belirtmek gerekir ki, *zinâ* terimi kadınla erkek arasında, bunlar bir başkasıyla evli olsun olmasın, evlilik dışı cinsel ilişkinin her türü için kullanılan bir tabirdir– dolayısıyla hem "evliler" hem de "bekarlar" arası "gayr-i meşru cinsel ilişki"yi kapsamaktadır.

38 Yani, kazâî (hukukî) bir yargı, haklı sebeplere dayanan bir savaş (2:190 ve ilgili 167. not), yahut nefsi müdafaa gibi gerekçelere dayanmadıkça.

39 Bu ifade haksız yere adam öldürmenin cezasına, yani *kısâs* ("adil karşılık") denen, 2:178'de ve ilgili notlarda açıklanan cezaya işaret etmektedir. Yukarıdaki anlam örgüsü içinde *velî* ("hâmî/koruyucu" yahut "[birinin] haklarını savunan") terimi çoğunlukla maktulün yasal varisi yahut yakın akraba anlamınadır; bununla birlikte Zemahşerî yasal yönetimin de *(sultân)* bu terimin kapsamına girdiğini belirtir ki bu açıklama, kuşkusuz, yönetimin toplumun tüm üyelerinin tabii "koruyucusu" olduğu fikrine dayanmaktadır. *Kutile mazlûmen* ("haksız yere öldürülme") ifadesine gelince, açıktır ki bu yalnızca taammüden işlenen cinayete

ama hal böyle de olsa, bu kişi [karşılıkta] bire bir sınırını sakın aşmasın.[40] [Maktule gelince,] o, şüphesiz, [Allah tarafından] yardıma layık görülmüştür![41]

34 Yetimin malına, kendisi erginlik çağına varıncaya kadar, onu değerlendirmek amacı dışında sakın yaklaşmayın.[42] Verdiğiniz her sözü yerine getirin, çünkü verdiğiniz sözden [Hesap Günü'nde] mutlaka sorguya çekileceksiniz![43]

35 Ve ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun; tartıyı da doğru[44] teraziyle yapın: böylesi [sizin için] daha iyi, daha yararlı ve sonuç olarak da daha güzel olacaktır.

36 Bilmediğin şeyin ardına düşme;[45] çün-

فَلَا يُسْرِف فِّي الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ﴿٣٣﴾
وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ
يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾
وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ
الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ

---

işaret etmektedir; çünkü *zulm* kavramı Kur'an'da kazara yahut bilmeden işlenen hatalar için değil, özellikle, bilerek işlenen haksızlıklar için kullanılır.

40 Böylece, maktulün haklarını savunacak olan kimse, (bu durumda, kazâî merci) ölüm cezasını *gerçek* katil ya da katillerden başkasına uygulamak konusunda yetkisiz kılınmakla kalmıyor, fakat aynı zamanda, durumu elverirse, hafifletici sebep ve şartları gözönünde bulundurarak ölüm cezasından büsbütün sarf-ı nazar etmeye mecbur kılmıyor.

41 Yani, onun kazâî yargılama yoluyla hem bu dünyada katilinden öcü alınmış oluyor; hem de Allah'ın haksız yere öldürülen kimselere öte dünyada bahşedeceği özel nimete yahut rahmete kavuşuyor (Râzî). Bununla birlikte, bazı müfessirler buradaki "o" zamirinin maktulün haklarını koruyan kimseyle, yani yasal varisiyle ya da yakın akrabasıyla ilgili olduğunu söyleyerek yukarıdaki ibareyi "kendisi *kısas* yasasıyla yeterince desteklenmiştir, o halde artık denklik ölçüsünü aşan bir cezalandırmanın peşine düşmesin" şeklinde açıklamaktadırlar.

42 Bkz. 6. sûre, 149. not.

43 Lafzen, "Her söz hakkında sorgulama (yahut "kovuşturma") yapılacak."

44 Lafzen, "dosdoğru" *(müstakîm)* —Kur'an'ın anlam dokusu içinde ister istemez manevî ya da ruhanî ve ahlakî çağrışım taşıyan bir terim. Böyle olduğu için, 6:152'deki benzer ifadede olduğu gibi, yukarıdaki buyruk da sadece ticarî alış verişler için değil, insanlar arası bütün ilişkiler için geçerlidir.

45 Yahut: "Bilmediğin konuda fikir beyan etme" [veya "bilmediğin şeyin ardından gitme"]. Bunun, olaylar ya da insanlar hakkında ileri sürülen mesnetsiz iddialara (ve dolayısıyla iftira ve yalan şehadete), olaylarla doğrulanmayan, tahmine dayanan beyanlara ya da elde doğru değerlendirmeye yetecek veriler olmadığı halde birtakım toplumsal olay ve oluşumlara karışma tavrına işaret eden bir ifade olduğu söylenebilir.

kü, işitme duyusu, görme duyusu ve kalp, bunların hepsi [Hesap Günü'nde] bundan sorguya çekilecektir!

37 Ve yeryüzünde kurumlanarak dolaşma; çünkü (böyle yapmakla) sen ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara ulaşabilirsin!

38 Bütün bunların kötülüğü, Rabbinin katında asla hoş karşılanmayan (şeyler olmalarıdır).[46] **39** Bu (söylenenler) doğru ile eğrinin ne olduğuna dair Rabbinin sana ulaştırdığı bilginin bir parçasıdır.[47] Öyleyse, artık (ey insanoğlu,) Allah'la beraber sakın bir başka tanrı edinme;[48] yoksa, [kendince] kınanmış ve [O'nun tarafından] kovulmuş olarak cehenneme atılırsın!

إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ
أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ
مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ ٱلْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ ٱلْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾
كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُۥ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾
ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوْحَىٰٓ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ
مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتُلْقَىٰ فِى جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾
أَفَأَصْفَىٰكُمْ رَبُّكُم بِٱلْبَنِينَ وَٱتَّخَذَ مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ
إِنَٰثًا ۚ

40 ŞİMDİ [SÖYLEYİN,] Rabbiniz oğullar (vererek) sizi seçip akladı da, Kendisine melek görüntüsü altında kızlar mı edin-

---

46 Bazı müfessirlere göre bu hüküm önceki iki ayette bahsedilenlerle ilgilidir; daha kuvvetli bir ihtimal ise, bunun yukarıdaki gibi ister açıkça dile getirilmiş olsun ister sadece îma edilmiş olsun, 22-37. ayetlerde geçen bütün yasaklamalarla ilgili olduğudur.

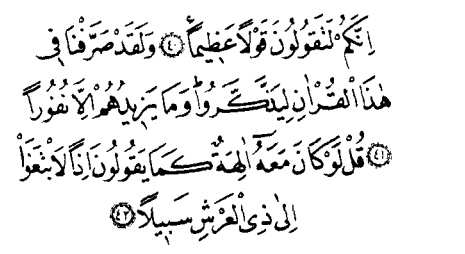
47 Belirtmek gerekir ki, çoğu zaman "bilgelik" yahut "derin bir bilgi ve vukufa dayanan, ince-derin bir gerçeği dile getiren söz" anlamına gelen ***hikmet*** ismi, "önledi" yahut "kişiyi ya da bir nesneyi istenmeyen tarzda olmaktan ya da davranmaktan alıkoydu" anlamına gelen ***hakeme*** fiilinden türemiştir. Bunun içindir ki, ***hikmet*** sözcüğünün birinci anlamı "kişiyi kötülükten yahut cahilce davranmaktan alıkoyan şey"dir (karş. Lane II, 617); olumlu anlamıyla sözcük "çok derin ve üstün olana ilişkin vukuf, anlayış, kavrayış" demektir *(Lisânu'l-'Arab, Tâcu'l-'Arûs)*. Terim, yukarıdaki ayette özellikle "Allah katında hoş karşılanmayan şeyler"e atıfta bulunulduktan sonra geçtiğine göre, insandaki sağduyu (yahut "doğruyla eğriyi birbirinden ayırma yeteneği"ne işaret etmektedir ki bu da, ahlakî değerler konusunda Allah'ın tayin ettiği mutlak bir ölçünün varlığını gerekli kılar.

48 Allah'a ve O'nun nihaî yargılamasına inanç olmaksızın, zamandan ve toplumsal çevre ve koşullardan bağımsız mutlak ahlakî değerlerin kabulü için başka herhangi bir dayanak olmadığı, olamayacağı için, yukarıdaki pasaj, başlarken olduğu gibi, Allah'ın varlığına, birliğine inanmaya ilişkin bir çağrıyla sonuçlanıyor.

di?[49] Doğrusu, çok ağır bir söz sarfediyorsunuz!

41 Gerçek şu ki, bu Kur'an'da Biz (gerçeği) pek çok yönden açık açık ortaya koyduk ki [onu inkar edenler] iyice içlerine sindirebilsinler: ne var ki, bu sadece onların nefretini artırdı.

42 De ki: "Eğer –onların iddia ettikleri gibi– O'nunla beraber [başka] tanrılar olmuş olsaydı, hiç kuşkusuz bunlar [bile] mutlak egemenlik sahibi olan (Allah)a bir yol bulmaya çabalamak zorunda kalırlardı."[50]

---

49 Lafzen, "meleklerden dişiler/kızlar mı edindi?": Meleklerin Allah'ın kızları (bir tür tanrıçalar) olduğu yolundaki İslam öncesi çağların Arap inancını îma eden bir ifade. Müşrik Arapların bir taraftan kız çocuklarını hor görürken, diğer taraftan onları kendilerine değil de Allah'a, yüce tutulması gereken bir varlığa yakıştırmalarındaki çelişkiye dikkat çekiliyor olmalı (karş. 16:57-59 ve ilgili notlar). Bu belagat gereği soru, en geniş anlamıyla, Allah'ın uluhiyetinin bir başka varlığa yansıtılabilmesindeki, ya da bir başka varlıkla paylaştırılabilmesindeki saçmalığı, tutarsızlığı ortaya koyuyor (karş. 6:100-101).

50 *'Arş* terimi (lafzen, "taht" yahut, daha uygun bir ifadeyle "kudret makamı") Kur'an'da Allah'ın var olan her şey üzerindeki mutlak hakimiyetini ifade için kullanılmaktadır; bunun içindir ki, *zu'l-'arş* tabiri en yakın bir ifadeyle "Mutlak egemenliği elinde tutan" şeklinde aktarılabilir. Öte yandan, bu ayetin işaret ettiği anlam konusunda müfessirler bütünüyle hemfikir değildirler. Bazıları ayeti, "Eğer Allah'tan başka tanrılar var olsaydı, bunlar Allah'ı âlem üzerindeki kudret ve iktidarından kısmen ya da tamamen yoksun bırakmaya çalışırlar ve böylece âlemde bir kaosa, kargaşaya yol açarlardı" şeklinde açıklamışlardır. En başta Taberî ve İbni Kesîr olmak üzere bazıları ise, biraz karmaşık da olsa, daha iyi bir yorumda bulunmuşlardır. Allah'tan başka tanrılar ya da tanrısal güçlerin varlığına inanan kimselerin bu varlıkları ya da güçleri yalnızca Allah'la insanlar arasında *aracılar* olarak gördükleri yolundaki meşrulaştırıcı faraziyeden yola çıkarak bu müfessirler demişlerdir ki, eğer bu sözde tanrısal yahut yarı-tanrısal "aracılar" gerçekten var olsalardı, bu durum açıkça onların birer aracıdan başka bir şey olmamaları nedeniyle, Allah'ı mutlak ve müte'âl varlık olarak tanıdıkları anlamına gelirdi ki bu da kendilerinin gerçekte herhangi bir kudrete sahip olmadıklarını ve son tahlilde bütünüyle O'na bağlı, O'na bağımlı olduklarını kabul etmek demektir; bağımlı oldukları, herhangi bir kudretten yoksun olduklan böylece aşikar olan bu hayal ürünü "aracıların", hangi mahiyette olursa olsun, herhangi bir tanrısal nitelikten de yoksun oldukları ortadadır. Hal böyle olunca, artık insan için *doğrudan doğruya* Allah'a, o her şeye gücü yeten, her şeyi görüp işiten Tek

43 Kudret ve egemenliğinde eksiksiz ve kusursuzdur O; ve yücelikte, ululukta onların söyleyegeldiklerinden sonsuza kadar ötede, sonsuza kadar aşkındır![51]

44 Yedi gök[52] ile yer ve onların içinde yer alan her şey O'nun sınırsız kudret ve yüceliğini anmaktadır; O'nun yüceliğini, aşkınlığını övgüyle yankılamayan bir tek nesne yoktur: ne var ki siz onların yücelemelerini anlayamıyor, kavrayamıyorsunuz![53]

Yine de, hem çok bağışlayıcı, hem de halîm olan O'dur!

45 Ve[54] (gerçeği anlamaya niyetli olmamalarından ötürü, onlara) Kur'an okuduğun zamanlar, seninle ahirete inanmayacak olanların arasına görünmeyen bir perde çekeriz: **46** ve kalplerine, onu kavramalarına engel olan bir örtü koyarız ve kulaklarına bir tıkaç.[55] Ve bu yüzden, Kur'an okurken ne zaman Rabbinden Tek Tanrı olarak söz etsen[56] nefretle sırtlarını dönüp giderler.

47 Seni dinledikleri zaman, Biz onların aslında neye kulak kesildiklerini[57] ve kendi aralarında görüştükleri zaman, bu zalimlerin [birbirlerine]: "[Eğer Muham-

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ
عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ
وَمَن فِيهِنَّ ۚ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن
لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾
وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً
أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ
فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَّحْنُ
أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ
نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ

İlah'a yönelmesi ve herhangi bir aracıya ihtiyaç duymaması çok daha makul, çok daha onurlu değil midir?

51 Bkz. 6. sûre, 88. not.

52 Bu ifadeyle ilgili bir açıklama için bkz. 2. sûre, 20. not.

53 Yani, kainattaki her şey sınırsız ilim sahibi Yaratıcı bir İrade'nin varlığına tanıklık ederken, yalnızca insan, her zaman var olan, her yerde varlığını hissettiren Allah'ın mutlak kudretinin bu karşı konulmaz, görmezlikten gelinmez tecellilerine, belirtilerine karşı çoğu zaman kör ve sağır kalmaktadır.

54 Bu pasaj yukarıda 41. ayetle bağlantılıdır.

55 Karş. 6:25. Bkz. ayrıca, 2:7 ve ilgili not.

56 Lafzen, "Kur'an'da ne zaman Rabbinden tek olarak bahsetsen."

57 Yani, Kur'an mesajına kusur bulmak için.

med'e uyarsanız,] düpedüz büyülenmiş bir adama uymuş olacaksınız!" dediklerini çok iyi biliyoruz.

48 Seni benzettikleri şeye bak [ey Peygamber!] Bir kere yoldan çıkmış bunlar ve bu yüzden [hakka çıkan] bir yol da bulacak durumda değiller artık!

49 Ve onlar [bir de şöyle] diyorlar: "Demek biz kemiğe, toza toprağa dönüştükten sonra, gerçekten yepyeni bir yaratma eylemiyle diriltileceğiz, öyle mi?"

50 De ki: "İster taşa dönüşün, ister demire; **51** hatta isterseniz aklınıza gelebilecek [hayata, dirime] daha uzak [başka] bir unsura dönüşün[58] [yine de ölümden sonra diriltileceksiniz].

Ve bunun üzerine [eğer], "Bizi kim [hayata] geri döndürecek?" diye soracak [olur]lar[sa], de ki: "Peki, sizi ilk defa var eden kimdi?"

Ve sonra sana [inanmamış bir tavırla] başlarını sallayıp, "Bu ne zaman olacak?" diye sorarlar[sa], [onlara] de ki: "Belki, çok yakında! **52** Sizi çağıracağı ve sizin de onu överek (bu çağrıya) cevap vereceğiniz, ve kendinizi [yeryüzünde] çok kısa bir süre oyalanmış gibi hissedeceğiniz bir Gün'de."[59]

إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٤٧﴾
انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا
فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا
عِظَامًا وَرُفَاتًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ
كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ
فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ
أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ
هُوَ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ
فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾
وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

53 YİNE DE Sen kullarıma söyle, [inançlarını paylaşmayan kimselerle][60] en güzel

58 Lafzen, "kalplerinize daha da zor gelen yaratılmış başka bir unsur" —yani, hayata kavuşabileceği, hayata dönebileceği çok daha az beklenir bir madde.

59 İnsana dünyada geçirdiği hayat, ahirette yaşayacağı hayat yanında "çok kısa bir süre"ymiş gibi gelecek (Taberî, Zemahşerî). Bu ifadenin bir başka anlamı da, insanın dünyevî zaman duygusunun mutlak realiteyle karşılaştığında anlamını yitireceği yönündedir. Ölümden sonra dirilişi eskiden inkar eden bu insanların Allah'ın çağrısına O'nu överek cevap vereceklerini söyleyen önceki ifade, onların, ölümden kalktıklarında artık Allah'ın varlık ve kudretini bütünüyle idrak edebilecek duruma geleceklerini îma etmektedir.

60 Karş. 16-25 (ve ilgili 149. not) ve 29:46.

bir biçimde konuşsunlar; çünkü, Şeytan insanların aralarını açmak için her zaman fırsat kollamaktadır.[61] Şeytan gerçekten de insanın açık düşmanıdır!

54 Rabbiniz ne olduğunuzu, [neye layık olduğunuzu] tam olarak bilmektedir: dilerse size acıyıp esirgeme gösterir, dilerse cezalandırır sizi.

Bunun içindir ki [ey Peygamber,] seni [insanların] yazgılarına karar verme yetkisiyle göndermedik;[62] **55** çünkü, göklerde ve yerde bulunan her varlığı her bakımdan bilen senin Rabbindir. Fakat şu da bir gerçektir ki, Biz bazı nebîlere diğerlerine göre daha büyük bir yücelik tevdî etmişizdir;[63] tıpkı Davud'a [rahmetimizin bir belirtisi olarak] ilahî hikmetle dolu bir kitap verdiğimiz gibi.[64]

56 DE Kİ:[65] "O'nunla beraber [tanrısal güçlere sahip olduğunu] zannettiğiniz [varlıkları][66] çağırın bakalım; sizden bir darlığı gidermeye ya da onu [başka bir

إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ
يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوًّا
مُّبِينًا ﴿٥٣﴾ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۖ إِن يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ
أَوْ إِن يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ ۚ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾
وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا
بَعْضَ ٱلنَّبِيِّۦنَ عَلَىٰ بَعْضٍ ۖ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ٱدْعُوا۟
ٱلَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ ٱلضُّرِّ

61 Lafzen, "Şeytan onların arasını açar" yahut "onların arasına ayrılık sokar."

62 Bu anlam örgüsü içinde *vekîl* terimine karşılık olarak verdiğimiz "[bir başka varlığın] kaderini/yazgısını belirleme yetkisine sahip olan kimse" ifadesi hk. bkz. bu sûrenin 2. ayeti üzerine 4. not. Yukarıdaki cümle için aynı derecede makul bir başka çeviri de şu olabilirdi: "Biz seni onların davranışlarından sorumlu olarak göndermedik."

63 Bu, öyle görünüyor ki, Son Peygamber olarak Muhammed'in (s) misyonuna ilişkin bir îmadır (Zemahşerî, Beydâvî): yani, Muhammed'in (s) kendisi, Allah'ın mesajını ulaştırdığı kimselerin "kaderlerini belirleme" gücüne sahip olamasa da, tebliğ ettiği mesaj kıyamete kadar geçerli kalacaktır.

64 Yani, tıpkı Hz. Davud'un "ilahî hikmetler kitabı"nın (Mezmurlar) o'nun dünyevî iktidarından (krallığından) fazla yaşaması gibi, Muhammed'in (s) tebliğ ettiği mesaj, Kur'an da, o'nun takipçilerinin tüm inişli çıkışlı tarihsel gidişlerinin üstüne çıkacak, onlardan fazla yaşayacaktır.

65 *Zımnen*, "Allah'la birlikte başka tanrısal güçlerin de var olduğuna/var olabileceğine inanan kimselere."

66 Sonraki ifadelerin de gösterdiği gibi bu ifade, azîzlere, velîlere ve meleklere tapınmayı îma ediyor.

yere] yansıtmaya[67] güçlerinin olmadığını [göreceksiniz]."

57 Aslında, onların bu yalvarıp yakardıkları [ve böylece azizleştirdikleri, tanrılaştırdıkları şahsiyetlerin] kendileri –içlerinden O'na en yakın olanları [bile]–[68] Rablerinin yakınlığını kazanmaya çalışırlar(dı); hem de, O'nun rahmetini umup azabından korkarak: çünkü O'nun azabı gerçekten sakınılması gereken bir şeydir!

58 Ve [unutmayın ki], Kıyamet Günü'nden önce ortadan kaldırmayacağımız ya da [günahkarca gidişinden ötürü] zorlu bir azapla azaplandırmayacağımız bir toplum yoktur;[69] bu (olacakların) hepsi kitabımızda[70] yazılıdır.

59 Bizi [öncekiler gibi, bu mesajı da] mucizevî belirtilerle birlikte göndermekten alıkoyan tek sebep, önceki toplumların onları hep yalanlamış olmalarıdır;[71]

عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ
إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ
وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾
وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ
أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ
مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾ وَمَا مَنَعَنَا أَن نُّرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَن
كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ ۚ

---

67 Yani, bu darlığı kendi üzerlerine almaya: Bu açıkça Hristiyanların "vekaleten kefaret" inancına bir atıftır.

68 Yani, peygamberlerin de, meleklerin de en büyükleri.

69 Yani, dünya hayatında her şey geçici, her şey yok olmaya mahkum olduğuna göre, insanoğlu ahiret hayatından yana duyarlılık göstermeli, kendini ona hazırlamalıdır.

70 Lafzen, "kitapta" —yani, bunların hepsi, Allah'ın yarattığı âlem için koyduğu değişmez yasalara bağlı kılınmıştır.

71 Bu son derece vecîz ve dolayısıyla ilk bakışta biraz kapalı gibi görünen cümle, bir bütün olarak Kur'an'ın anlam ve amacı konusunda temel bir açıklama ortaya koymaktadır. Kur'an'ın pek çok yerinde Peygamber Muhammed'in (s), Allah'ın elçilerinin sonuncusu ve en büyüğü olmakla birlikte, önceki bazı peygamberlerin sözlü mesajlarını desteklemek ya da pekiştirmek için gösterildiği söylenen türden mucizeler gösterme gücüyle donatılmadığı ısrarla belirtilmiştir. Denebilir ki, o'nun tek mucizesi: açıklığıyla, ahlakî kapsam ve mahiyetiyle kusursuz; insanlık tarihinin her çağına, her gelişim safhasına uyan; insanların hem duygularına hem akıllarına hitab eden; hangi ırktan, hangi toplumsal katmandan gelirse gelsin her insana açık olan ve hem lafzıyla, hem de muhtevasıyla Kıyamet Günü'ne kadar değişmeden kalacak olan Kur'an'ın kendisiydi ve bugün de

nitekim, Semûd kavmine uyarıcı-aydınlatıcı bir belirti olarak o dişi deveyi verdik, ama onlar bunu kâle almadılar.[72] Oysa biz bu kabil belirtileri yalnızca korkutup uyarmak amacıyla göndermişizdir. **60** Hani, sana [ey Peygamber,] "Rabbin [sınırsız kudret ve ilmiyle] insanları kuşatmıştır; bu sana gösterdiğimiz görüntü[73] de, Kur'an'da lânetlenen [cehennem] ağacı da insanlar için yalnızca bir sınama olacaktır.[74] Şimdi [cehennemden bahse-

وَءَاتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً
فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِالْـَٔايَـٰتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾
وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۗ وَمَا جَعَلْنَا
ٱلرُّءْيَا ٱلَّتِىٓ أَرَيْنَـٰكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَٱلشَّجَرَةَ ٱلْمَلْعُونَةَ
فِى ٱلْقُرْءَانِ ۚ

böyle olmakta devam etmektedir. Önceki peygamberler değişmez biçimde hep kendi toplumlarına, kendi kavimlerine ve yalnız kendi çağlarına tebliğ etmekle görevlendirildikleri için onların tebligatı ister istemez kendi toplumlarının ve kendi çağlarının toplumsal ve düşünsel şartlarıyla sınırlıydı; ve hitab ettikleri insanlar da henüz bağımsız düşünme evresine varmamış olduklarından, bu peygamberler, üstlendikleri görevin iç gerçeğini, sarsıcı mahiyetini kavrayabilmeleri yönünde insanların dikkatlerini uyandırmak için sembolik nitelikte birtakım alametlere, birtakım mucizelere ihtiyaç duymuşlardır (bkz. 6. sûre, 94. not). Ama Kur'an, insanlığın (özellikle, Yahudilik, Hristiyanlık gibi çıkışları itibariyle vahye dayanan dinsel gelişmelerin etkili olduğu bölgelerde yaşayan toplumların) *belli bir düşünce ve inanç sistemini* (ideology), artık yukarıdaki ayetin işaret ettiği tarzda geçmişte vuku bulan ve çoğu zaman sadece yeni ve ciddî kavrayış, anlayış bozukluklarına yol açan birtakım mucizevî alamet ya da işaretlerin zuhuruna ihtiyaç duymadan kavrayabileceği bir çağda vahyedilmiştir.

72 Bkz. 7:73'ün ikinci paragrafı ve ilgili 57. not. Kur'an'da, sözkonusu dişi devenin mucizevî bir mahiyet taşıdığına dair herhangi bir işaret yoksa da, bu ifade onun Semûd kavmi için bir deneme, bir sınama nesnesi ve bu anlamda "uyarıcı-aydınlatıcı bir belirti" *(mubsıra)* olduğunu işaret etmektedir (karş. 54:27).

73 Burada bahsi geçen görüntü *(ru'yâ)*, Hz. Peygamber'in "Gece Yolculuğu"nu izleyen Miraç olayıdır (bkz. Ek IV). Bu olay mahiyeti itibariyle birbirleriyle çatışan yorumlara açık olduğu ve dolayısıyla nesnel realitesi bakımından birtakım şüphelere yol açma istidadında bulunduğu için –ayetin devamında ifade edildiği gibi– "insanlar için bir sınama" vesilesi oluşturmaktadır. Şöyle ki: bu olayla yüzyüze geldiklerinde imanı zayıf olanlarla sığ düşünenlerin Muhammed'in (s) dürüstlüğünden ve dolayısıyla peygamberliğinden yana duydukları inanç sarsılırken, Allah'a sarsılmaz bir imanla bağlı olanlar bu olayda Allah'ın seçtiği kimselere bahşettiği ruhanî nimetin olağanüstü bir tezahürünü görmekte ve böylece Kur'an mesajına duydukları iman daha da güçlenmektedir.

74 Bu "Kur'an'da lânetlenen ağac"ın, 37:62 vd. ve 44:43 vd.'da cehennemin tezahürlerinden biri olarak sözü geçen "ölümcül meyve ağacı" *(şeceratu'z-zakkûm)* olduğunda şüphe yoktur (bkz. 37:62-63 ve ilgili 22 ve 23. notlar. Bu notlardan

derek] insanlara korku veren bir uyarıda bulunuyoruz, ama [hakkı inkara niyetli oldukları sürece] bu [uyarı] onların sadece büyüklük taslayarak küstahça azgınlık, taşkınlık yapmalarını artırıyor" demiştik.

وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

61 HANİ, meleklere, "Âdem'in önünde yere kapanın" demiştik ve bunun üzerine İblis'in dışında onların hepsi yere kapanmışlardı.[75]

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

[İblis:] "Balçıktan yarattığın (bu) yaratığın mı önünde eğileceğim?" demiş, **62** ve "Benden üstün tuttuğun [şu aptal] şeye bak! Eğer bana Kıyamet Günü'ne kadar zaman verirsen, çok azı dışında, onun soyundan gelenleri mutlaka peşime takacağım"[76] diye ekledi.

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

63 [Allah] "Haydi, [seçtiğin yolda elinden geleni ardına koymamak üzere] git! Ancak, haberin olsun ki, onlardan sana uyanlar(la beraber) hepinizi bekleyen ceza, yaptıklarınızın tam karşılığı olmak ü-

قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ

---

sonuncusunda sözkonusu ağacın insanlar için niçin "bir sınama" olduğu açıklanmaktadır). Yukarıdaki anlam akışı içinde ağaç, açıkça cehennemin kendisini simgelediği için, "lânetli" yahut "lânetlenmiş" ağaç olarak nitelendirilmektedir. Burada, ahiret hayatının başka tezahürlerinin değil de, sadece "cehennem"in özel olarak işaret edilmiş olmasının sebebi, ağacın bir *uyarı* olduğunu ifade eden sonraki cümlede açıklık kazanmaktadır.

75 Hz. Âdem ve melekler temsîli üzerine yapılmış bir açıklama için bkz. 2:30-34, 7:11-18, 15:26-41 ve ilgili notlar. *A'râf* ve *Hicr* sûrelerinde olduğu gibi burada da vurgu İblis'in Hz. Âdem hakkındaki küçümseyici tavrı (ki bu tavrın, açıktır ki, bütün insan türü için simgeleyici bir anlamı vardır) üzerindedir; bunun içindir ki, bu pasaj, yukarıdaki 53. ayetin bitiş cümlesiyle, yani "Şeytan gerçekten de insanın açık düşmanıdır" ifadesiyle açık bir bağlantı içindedir. Allah'ın meleklere "Âdem'in önünde secde edin" buyruğunda ifadesini bulan insanın üstün konumu üzerindeki vurgu bu temsîli 70-72. ayetlere bağlamaktadır.

76 Karş. 7:16-17. *Haneke* fiili sözcük olarak "[atın] alt çenesine *(hanek)* ip ya da gem geçirdi" anlamına geliyor; tabii, yenmek maksadıyla: dolayısıyla buradaki *ihteneke* formu "birine gem taktı, boyun eğdirdi", "körükörüne itaatini sağladı" anlamı taşımaktadır.

zere, cehennem olacaktır! **64** Haydi, şimdi onlardan gücünün yettiğini sesinle ayart; atlarınla ve adamlarınla[77] onların üzerine yüklen ve (böylece) onların, mallarıyla çocuklarıyla[78] [ilgili olarak işleyecekleri günahlara] ortak ol; onlara vaadlerde bulun; çünkü [onlar bilmezler ki] Şeytan'ın vaad ettiği her şey sadece akıl çelmek içindir.[79]

65 [Bununla birlikte yine de] bil ki, [Bana güven bağlayan] kullarım üzerinde senin bir etkin olmayacaktır;[80] çünkü kimse Rabbin kadar güvene layık değildir."

66 RABBİNİZDİR, bolluğundan, bereketinden (payınızı) arayasınız diye sizin için denizde gemileri yüzdüren; O'dur size gerçekten acıyan, sahip çıkan.

67 Denizde bir tehlikeyle karşılaştığınız zaman, O'ndan başka bütün o yalvarıp yakardığınız şeyler sizi yüzüstü bırakır; ama ne zamanki sizi sağ salim karaya çıkarır, hemen yüz çevirip [unutuverirsiniz O'nu]; çünkü, insanoğlu gerçekten çok nankördür!

68 Peki, O'nun sizi yerin dibine geçirmeyeceğinden yahut üzerinize taşı toprağı kaldıran can alıcı bir rüzgar[81] göndermeyeceğinden çok mu eminsiniz? (Hayır, o zaman) kendinize asla bir koruyucu bulamazsınız.

جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم
بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ
فِى ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ
إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ ۚ
وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾ رَّبُّكُمُ ٱلَّذِى يُزْجِى لَكُمُ
ٱلْفُلْكَ فِى ٱلْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا
﴿٦٦﴾ وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِى ٱلْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّآ
إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا نَجَّىٰكُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ
كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ ٱلْبَرِّ
أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا۟ لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾

77 "Bütün gücünle" anlamına gelen deyimsel bir ifade.

78 Günahkarca yollarla elde edilen yahut günahkarca harcanan dünyevî zenginlikleri, zinâ yoluyla çocuk sahibi olmayı îma eden bir ifade. (Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki, İslamî ahlak ve hukuk sisteminde bu yolla dünyaya gelmiş *çocuklar* için öngörülen hiçbir yasal kısıtlama, mahrumiyet ya da yetkisizlik mevcut değildir).

79 Karş. 4:120 ve ilgili 142. not.

80 Yani, 14:22 ve 15:42'de de belirtildiği gibi, "onların üzerinde *gerçek* bir nüfûzun olmayacaktır."

81 Lafzen, "taşları uçuran bir rüzgar" *(Tâcu'l-'Arûs, hasabe* maddesi).

69 Yahut, sizi tekrar denize[82] döndürüp, üzerinize ortalığı kasıp kavuran bir fırtına göndermeyeceğinden ve böylece, nankörlüğünüze karşılık sizi boğmayacağından çok mu eminsiniz? (Hayır,) o zaman bizim karşımızda size arka çıkacak kimse bulamazsınız.

أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا
لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِۦ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِىٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ
فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ
عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ يَوْمَ نَدْعُوا۟ كُلَّ أُنَاسٍۭ
بِإِمَٰمِهِمْ ۖ فَمَنْ أُوتِىَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَقْرَءُونَ
كِتَٰبَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَن كَانَ فِى
هَٰذِهِۦٓ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ أَعْمَىٰ

70 GERÇEK ŞU Kİ, Biz Âdemoğullarını üstün ve onurlu kıldık;[83] karada ve denizde onların ulaşımını sağladık; temiz besinlerle onları rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın pek çoğundan üstün tuttuk: **71** [ama] gün gelecek, bütün insanları huzurumuza çağıracağız [ve onları, yaşarken] davranışlarına yön veren bilinçli eğilimlerine, seciyelerine göre [yargılayacağız]:[84] sicilleri sağ ellerine verilecek olanlar,[85] işte bunlar, tutanaklarını [sevinçle] okuyacak olanlardır. Bununla birlikte kimseye kıl kadar haksızlık yapılmayacaktır:[86] **72** Ve bu [dünyada kalbi] kör olan, ahirette de kör olacak ve

82 Lafzen, "ona."

83 Yani, onlara bu bakımdan, kendilerini öteki bütün canlıların ve hatta meleklerin üzerine çıkaran düşünme ve soyutlama yeteneği bahşederek (karş. 2:31 ve ilgili not 23) insanın ayırıcı özelliğine dikkat çeken bu ifade, bölümü, 61. ayete bağlamakta ve 61. ayette ele alınan temayı devam ettirmektedir.

84 Râzî, ***ned'û kulle unâsin bi-imâmihim*** ifadesini böyle açıklamaktadır (lafzen, "insanların hepsini kendi imamlarıyla" yahut "önderleriyle çağıracağız"). Râzî'ye göre, ***imâm*** (lafzen, "önder" ya da "rehber") terimi, bu anlam örgüsü içinde, insanın davranışlarını yönlendiren, yapıp-etmelerini motive eden, iyi ya da kötü, bilinçli eğilimleri işaret etmek üzere soyut bir anlam taşımaktadır. Bizce de bu açıklama, özellikle 53:39 ile ilgili 32. notumuzda kaydettiğimiz Hadis de gözönünde bulundurulursa son derece inandırıcı bir açıklamadır.

85 Kur'an'da sıkça kullanılan ve kişi hakkında manevî/ruhanî planda aklayıcı anlam ifade eden simgesel bir imaj. Aynı ifade tarzı içinde "sol el" tabiri bunun tersini dile getirmektedir (karş. 69:19 ve 25; ayrıca 84:7).

86 Bu son cümle, açıktır ki, hem iyiler, hem de kötüler için geçerlidir (*fetîl* sözcüğünü karşılamak için yukarıda kullandığımız ifade için bkz. 4. sûre, 67. not).

[doğru yoldan] daha da sapmış bulunacaktır.[87]

73 O [YOLUNU şaşırmış] kimseler, Bizim adımıza, vahyettiğimizden başka bir şey ortaya atasın diye seni ayartarak, seni vahyettiğimiz [gerçeklerden] uzaklaştırmaya çalışmaktalar; öyle ki, bunu başarabilselerdi seni hemen kendilerine dost edinirlerdi![88] **74** Eğer seni[n imanını] berkitmemiş olsaydık, belki de onlara biraz olsun eğilim gösterecektin.[89] **75** O zaman sana hayatta da, ölümden sonra da kat kat [azap] tattırırdık;[90] ve Bize karşı sana yardım edecek kimseyi de bulamazdın!

76 Ve [seni ikna edemediklerini görünce, bu sefer] aralarından büsbütün çıkarıp atmak için [doğduğun] toprakta seni tedirgin etmeye çalışıyorlar.[91] Ama, sen

وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٣﴾
وَإِن كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ
لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۖ وَإِذًا لَّاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَا
أَن ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا
﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ
ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ وَإِن كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ
مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا

87 Karş. 20:124-125. Bu pasaj göstermektedir ki, insanın ahiretteki hayatı sadece dünya hayatında izlediği davranış tarzıyla *belirlenmiş* olmakla kalmayıp, aynı zamanda, önceden yer etmiş eğilimlerin tabii *inkişafı* ve yoğunlaşması halinde dünya hayatının organik bir uzantısı olarak tecellî etmektedir.

88 Bu ifade, müşrik Kureyşliler tarafından yapılan bir "uzlaşma teklifi"ni dile getirmektedir: Müşrikler Hz. Peygamber'den, şu ya da bu şekilde, onların kabile tanrılarını da tanımasını ve bu tanımayı da Allah'a dayandırmasını istiyorlar; buna karşılık, o'na kendisini bir peygamber olarak tanıyacaklarını ve bir lider olarak o'nu izleyeceklerini vaad ediyorlardı. Pek tabii, Hz. Peygamber bu teklifi reddetmiştir.

89 Bu ifade, Hz. Peygamber'in derin imanının böyle bir şeyi düşünmeyi o'nun için *imkansız* kılacak kadar sağlam olduğunu dile getirmektedir.

90 Yani, "böyle yapmakla, Allah'ın sana bahşettiği vahye rağmen yoldan çıkmış olacağın için ve ayrıca, ortaya koymuş olacağın çarpık örnekle sana inananları da yoldan çıkarmış olacağın için." Yukarıdaki pasajın dile getirdiği anlam, ilgili olduğu tarihsel olay ya da olayların ötesine geçmekte ve temel bir gerçeğe ya da doğruya ters düşecek bilinçli bir tercihin affedilmez bir günah oluşturduğuna işaret etmektedir.

91 Unutulmamalıdır ki, Hz. Peygamber ve izleyicilerinin müşrik Kureyşlilerin eliyle çektikleri maddî ve manevî baskı ve eziyetlerin son haddini bulduğu bir dönemde vahyedilen bu sûre Mekkî sûrelerdendir.

ayrıldıktan sonra,[92] onların kendileri de pek fazla kalamayacaklar.[93] **77** Elçilerimizden senden önce gönderdiklerimiz için de [izlediğimiz] yol buydu;[94] Bizim (çizdiğimiz) yolda bir değişme göremezsin.

وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِن رُّسُلِنَا
وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ
الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ
كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ

78 GÜNEŞİN doruğu aşmasından gecenin çöküşüne kadar(ki süre içinde) namazı[nı] gereği üzere yerine getir; sabah [namazı] okumasını[95] da [tam bir dikkat ve duyarlılık içinde gerçekleştir]; çünkü sabah okuması(nda insan) gerçekten de [ulvî olan her şeye] açıktır.[96]

79 Ve gecenin bir vaktinde kalkıp, kendi isteğinle yaptığın ilave bir eylem ola-

92 Lafzen, "senden sonra."

93 Bu ön-bildirme (gaybî ihbar/prophecy), iki yılı biraz aşkın bir zaman sonra, Hicret'in ikinci yılı Ramazan ayında, sözkonusu Kureyşli liderler Bedir savaşında öldürüldükleri zaman gerçekleşmiş oldu.

94 Yani, onları yerinden yurdundan eden insanlar helak edilerek cezalandırılmışlardı.

95 Hz. Peygamber'in uygulamasıyla da *(sünnet)* sabit olduğu gibi, bu ayet, yetişkin erkek, kadın her müslüman için farz kılınan günlük beş vakit namazı vakit bakımından tam olarak çerçevelemektedir: Sabah namazı *(fecr)*, güneşin doruğu –*zevâl*– aştıktan kısa bir süre sonra öğle namazı *(zuhr)*, ikindi namazı *('asr)*, gün batımından hemen sonra akşam namazı *(mağrib)* ve gecenin bütünüyle çöküşünden sonra da yatsı namazı *('işâ')*. Gerçi her namazda Kur'an okumak zorunludur, fakat özellikle sabah namazı deyimsel olarak "sabah okuması *(kur'ân)*" olarak anılmaktadır ki bunun sebebi Hz. Peygamber'in özellikle bu vaktin namazını kılarken, onun ehemmiyetini de vurgularcasına vahyin etki ve esinlemesi altında okumayı uzun tutmasıdır. (Bkz. bundan sonraki not).

96 Klasik müfessirlerin çoğu bu *meşhûd* terimine, fecrin geceyle gündüz arasında bir geçit olması nedeniyle, "hem gece meleklerinin hem de gündüz meleklerinin tanık olduğu" şeklinde bir anlam vermişlerdir. Buna karşılık Râzî, *meşhûd* deyimiyle, burada, Allah'ın bahşettiği aydınlığın insanın kendi ruhunda husule getirdiği ışımaya işaret edildiği görüşündedir; gerçekten de gecenin sükûnet ve karanlığının yerini gündüzün diriltici ışığına terk ettiği bu saatlerde, insan ruhu dua, tefekkür, anma *(zikr)* eylemlerinin bir bileşimi olarak salât yoluyla manevî/ruhanî gerçekler alanına derin ve dolaysız bir nüfûz sağlayabileceği, ulvî olan her şeyle ilgi ve temas kurabileceği yüksek bir algı ve duyarlılık düzeyinde bulunmaktadır ki, ayette ifade edilmek istenen de, Râzî'ye göre, insan ruhunun o vakitler ulaştığı bu açıklık, duruluk ve ulvî olana yatkınlık durumudur.

rak namaz kıl:[97] ki böylece Rabbin seni belki [ahirette] övgüye değer bir konuma yükseltir.

80 Ve [dua ederken] de ki: "Ey Rabbim, [girişeceğim her işe] doğruluk ve içtenlik üzere girmemi; [bırakacağım her işten de] doğruluk ve içtenlik göstererek çıkmamı sağla; ve bana katından destekleyici bir güç, bir tutamak bahşet!"

81 Ve yine de ki: "Değişmeyen gerçek geldi, sahte ve tutarsız olan yıkılıp gitti; zaten sahte ve tutarsız olan er geç yıkılıp gitmek zorundadır!"

82 BİZ, işte böyle böyle, Kur'an'dan müminler için [ruhen] sağaltıcı, rahmet bahşedici olan ve zalimlerin de yalnızca yıkımını artıran[98] şeyler indiriyoruz: **83** çünkü, Biz insana ne zaman nimet bahşetsek yüz çevirir, [Bizi düşünmekten] küstahça yan çizer; ve kendisine bir kötülük, bir darlık dokunsa hemen mutsuzluğa düşer.[99]

84 De ki: "Herkes kendi yapısına göre davranmaktadır; ve bunun içindir ki Rabbiniz kimin en iyi yolu seçtiğini[100] çok iyi bilmektedir."

85 BİR DE, sana ilahî esinlenme[101][nin

عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُل رَّبِّ
أَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَٱجْعَل لِّى
مِن لَّدُنكَ سُلْطَٰنًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ
ٱلْبَٰطِلُ إِنَّ ٱلْبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ
مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ ٱلظَّٰلِمِينَ
إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ
وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ كَانَ يَـُٔوسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ
يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ
سَبِيلًا ﴿٨٤﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِ

97 Lafzen, "sana farz kılınanın dışında" yahut "senin için ilave/fazladan olmak üzere" *(nâfileten leke)* —yani, beş vakit namaza ilave olarak. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber gecenin büyük bir kısmını değişmez biçimde namaz kılarak geçirdiği halde, yukarıdaki ifade bir yükümlülük değil, bir *tavsiye* bildirmektedir.

98 "Zalimler" tabiriyle, kendi kendilerini aldatıp oyalayarak, "dünyevî haz ve zenginliklere" aşırı bağlılık, aşırı düşkünlük göstererek vahyin gösterdiği doğru yolu bulma şansını elden kaçıran; mutlak gerçeklerin, değişmeyen manevî/ahlakî değerlerin varlığına inanmayan ve sonuç olarak, ayetin devamında ifade edildiği gibi, manevî/ruhanî bir nihilizmin tutsağı olanlar kasdedilmektedir.

99 Karş. 11:9-10 ve ilgili notlar.

100 Lafzen, "yola en iyi biçimde yöneltilenleri."

101 *Rûh* teriminin bu yolda yorumu hk. bkz. 16. sûre, 2. not. Bazı müfessirler bura-

mahiyeti] hakkında soru soruyorlar. De ki: "Bu esinlenme Rabbimin buyruğuyla [cereyan etmekte]dir; ve [ey insanlar, siz bunun mahiyetini anlıyamazsınız, çünkü] bu konuda size pek az bilgi verilmiştir."

قُلِ ٱلرُّوحُ مِنْ أَمْرِ
رَبِّى وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾ وَلَئِن شِئْنَا
لَنَذْهَبَنَّ بِٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِۦ عَلَيْنَا
وَكِيلًا ﴿٨٦﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُۥ كَانَ
عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُل لَّئِنِ ٱجْتَمَعَتِ ٱلْإِنسُ وَٱلْجِنُّ عَلَىٰٓ
أَن يَأْتُوا۟ بِمِثْلِ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِۦ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ
فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۖ فَأَبَىٰٓ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ إِلَّا

86 Ve eğer dileseydik, sana ne ki vahyettiysek (hepsini) giderirdik; ve o zaman sen de seni Bize karşı kayıracak kimse bulamazdın.[102] **87** [Böyle bir şey olmuyorsa bu] yalnızca Rabbinden bir rahmet nedeniyledir: gerçekten de O'nun senin üzerindeki lütfu çok büyüktür!

88 De ki: "Bütün insanlar ve görünmeyen varlıklar[103] bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelselerdi ve, birbirlerine (bu konuda) destek olmak için ellerinden gelen her şeyi yapsalardı, yine de onun benzerini ortaya koyamazlardı!

89 Çünkü, gerçekten de Biz bu Kur'an'da her konuyu insanlığın [yararı için] değişik açılardan örneklerle açıklamış bulunuyoruz![104]

Hal böyleyken, yine de insanların çoğu

da ruh sözcüğünden kastın "vahiy" olgusu, özellikle de Kur'an'ın vahyi olduğu görüşündedirler; bazıları ise, sözcüğü "ruh," yani "insan ruhu" olarak anlamışlardır. Ne var ki, bu son yorum, önceki ve sonraki ayetlerin açıkça Kur'an'a işaret ettikleri gözönünde tutulursa, bölümün anlam örgüsü içinde pek inandırıcı gözükmemektedir; bunun içindir ki, bizce "rûh"dan kasıt, vahiy olgusudur.

102 Lafzen, "Bize karşı [yahut "Bizim yanımızda"] seni koruyacak" —yani, "sana doğru yolu bulman için başka vasıtalar temin edecek": vahyî hidayetin, kelimenin mutlak anlamıyla, ahlakın tek kaynağı olduğunu işaret eden bir ifade. "Vahyin giderilmesi" yahut geri alınması, onun insanların kalbinden ve belleğinden silinmesi, keza yazılı bir metin olarak da ortadan kalkması anlamına geliyor.

103 Bkz. Ek III.

104 Râğıb'a göre *mesel* ismi (lafzen, "benzer", "örnek" ya da "timsâl") burada aşağı yukarı *vasf* ("mukayese yoluyla açıklama", yani "tanımlama") sözcüğüyle eş anlamlıdır. Sözcük burada, en geniş anlamıyla, "bir konuyu örneklerle açıklayan anlatım tarzı" anlamında kullanılmıştır.

inkarcı bir tavırdan başkasını benimsemekten inatla kaçınmaktadır.[105] **90** Nitekim, "Ey Muhammed, bize yerden gözeler fışkırtmadıkça[106] sana inanmayacağız" diyorlar, **91** "yahut hurma ağaçlarıyla, asmalarla dolu bir bahçen olmadıkça; ve onların arasında çağıl çağıl dereler akıtmadıkça;[107] **92** yahut, tehdit edip durduğun gibi,[108] göğü parça parça üzerimize düşürmedikçe; yahut Allah'ı ve melekleri bizimle yüzyüze getirmedikçe; **93** yahut altından [yapılmış] bir evin olmadıkça; yahut göğe yükselmedikçe —kaldı ki göğe yükselmene dahî, bize (oradan, kendi gözlerimizle) okuyabileceğimiz bir kitap getirmedikçe inanmayız ya!"[109]

[Ey Peygamber] de ki: "Kudret ve yüceliğinde sınırsız olan Rabbimdir![110] Ben ölümlü bir elçiden başka biri miyim ki?" **94** (İşte bunun gibi,) insanlara [bir peygamber eliyle] doğru yol bilgisi geldiği

كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا
مِنَ الْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ
وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ
السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ
وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ
أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ
عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا
بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ

---

105 Yani, kendi günahkarca eğilimlerine ters düşen düşünceleri kabulde isteksizdirler.

106 Yani, Hz. Musa gibi (karş. 2:60).

107 Bu, öyle görünüyor ki, Kur'an'da hakkında o kadar sık söz edilen cennet temsîline ilişkin alaycı bir îma.

108 Lafzen, "iddia ettiğin gibi": bunun, bu sûreden bir süre önce vahyolunan 34:9'da ifade edilen tehdide ilişkin bir atıf olması mümkündür.

109 İnanmayanların bu talebine, Suyûtî'ye göre, bu sûreden kısa bir süre sonra vahyedilen *En'âm* sûresinin 7. ayetinde de bir karşılık bulunmaktadır. Fakat bu talep ve bunu hazırlayan "şartlar" yalnızca belli bir tarihsel döneme, belli bir toplumsal-kültürel çevreye has olmayıp, son derece yaygın, aykırı bir ruh durumunu, yani, *yalınkat* (prima-facie) bir şüphecilik ile vahyî mesajın sıhhatini vahiy taşıyıcısının "mucizeler gösterebilme becerisine" bağlayan ilkel safdillik karışımı menfî bir zihinsel tutumu yansıtmaktadır (karş. 6:37 ve 109; 7:203). Muhammed'e (s) Allah tarafından bahşedilen tek mucize Kur'an'ın kendisi olduğu için (bkz. bu sûrenin 59. ayetinin ilk kısmı ve yukarıda 71. not), sonraki pasajda Hz. Peygamber'e, bu tür taleplerin anlamsız ve tutarsız olduğunu bildirmesi emredilmektedir.

110 Yani, "mucizeler yalnızca Allah'ın kudretindedir" (karş. 6:109 ve ilgili 94. not).

zaman onları [ona] inanmaktan alıkoyan, onların: "Allah ölümlü bir insanı mı elçi olarak gönderdi?" diye itiraz etmelerinden başka bir şey değildir.[111]

95 Onlara (şu sözümüzü) ilet: "Eğer yeryüzünde yurt tutup dolaşan melekler olsaydı, o zaman onlara elçi olarak şüphesiz gökten bir melek indirirdik!"

96 De ki: "Benimle sizin aranızda Allah'tan başkası tanıklık edemez; kullarından [onların kalplerinde olanı bütün açıklığıyla] görerek haberdar olan O'dur."

97 Allah'ın yol gösterdiği kimsedir doğru yola erişen; O'nun saptırdığı kimselere gelince, böylelerini O'na karşı koruyacak kimse bulamazsın: Biz onları Kıyamet Günü, varacakları yer cehennem olmak üzere, yüzleri yerde, körler, dilsizler ve sağırlar olarak toplayacağız; [ve] ne zaman [ateş] yatışır gibi olsa, [onu hemen] harlı alevlerle onlar için canlandıracağız.[112]

98 Bu, onların mesajlarımızı inkar ederek ve "Demek, biz kemiğe, toza-toprağa dönüştükten sonra gerçekten yepyeni bir yaratma eylemiyle diriltileceğiz, öyle mi?"[113] diyerek hak ettikleri bir karşılık olacak.

الْهُدَىٰٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَبَعَثَ ٱللَّهُ بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٤﴾ قُل لَّوْ
كَانَ فِى ٱلْأَرْضِ مَلَٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ
لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ
شَهِيدًۢا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرًۢا بَصِيرًا
﴿٩٦﴾ وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ
أَوْلِيَآءَ مِن دُونِهِۦ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ
عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَّأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ
زِدْنَٰهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُم بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾

---

111 Lafzen, "... demelerinden başka ... değildir." *Kâle* fiili *(kavl* ismi gibi) çoğu zaman bir görüş ya da fikir ileri sürmek ya da bir fikri tutmak anlamına mecaz olarak kullanılır; yukarıdaki ifadede de bu fiilin zihinsel, kavramsal bir *itirazı* işaret ettiği açıktır.

112 "Onlar için" ifadesi, bizce, Kur'an'da "harlı alev" *(sa'îr)* tabiriyle mecazen ifade edilen azabın *bireysel* niteliğini vurgulamak içindir. Bu terim ve felsefî anlam alanı için bkz. Ek I.

113 İnkarcıların ağzından nakledilen (ve bu sûrenin 49. ayetinde de tam bu şekliyle zikredilen) bu söz, Allah'ın ölüyü diriltmeye kâdir olduğunu inkar etmenin O'nun varlığını inkar etmekle aynı anlama geldiğini işaret etmek içindir. Bu zincirleme inkar tuzağına düşen kimseler önceki ayette "körler, sağırlar ve dilsizler" olarak nitelendirilmektedir.

99 Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onları kendi eşkalleri üzere yeniden yaratacak[114] güce sahip olduğunu ve onları yeniden diriltmek için, sonu geleceğinden şüphe olmayan bir süre[115] belirlemiş bulunduğunu kavrayamıyorlar mı? Ama şu var ki, zalimler küfürden başka her şeye karşı çekimser davranırlar![116]

100 De ki: "Rabbimin bağış ve bolluk[117] hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, o zaman [onlara], harcayıp tüketme korkusuyla, mutlaka sımsıkı sarılırdınız: çünkü insan gerçekten çok tamahkardır, [sınırsız cömert olan ise sadece Allah'tır]."[118]

101 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz Musa'ya dokuz açık mesaj verdik.[119]

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ
وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ ۖ فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا
قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ
خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا
وَلَقَدْ
آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

---

114 Lafzen, "onların benzerini yaratacak güce" —yani, onların her birini bireysel olarak, ölümden önce hangi yapı ve kimliğe sahipseler o yapı ve kimlik üzere diriltecek güce...

115 Lafzen, "onlar için ... bir süre *(ecel)." Ecel* terimi öncelikle, "[yok olması ya da ortadan kalkması mukadder olan bir şey için] belirlenmiş süre" anlamına geldiğine göre, burada açıktır ki, kıyametin kaçınılmazlığını ifade etmektedir.

116 Bkz. yukarıda 98 ve 105. notlar.

117 Lafzen, *rahmet.*

118 Yani, insan, tabiatı icabı, maddî/dünyevî meta ve imkanlara bağımlı olduğundan, insiyakî olarak onlara sıkı sıkı sarılma eğilimi gösterir; buna karşılık Allah bütünüyle Kendine yeterlidir ve dolayısıyla cömertliğine herhangi bir sınır koymak ihtiyacından uzaktır (parantez içindeki ilave açıklama da bu mülahazaya dayanıyor). Allah'ın rahmet ve cömertliğine işaret eden bu *dolaylı* atıf, gerek önceki pasajlarda, gerekse sonraki pasajlarda geçen ve Allah'ın, peygamberleri eliyle insana iyi ve doğru bir yaşama tarzı için yol göstermekten hiçbir zaman geri kalmadığını belirten ifadelerin bir gereğidir.

119 Bazı müfessirler bu "dokuz ayet"in Hz. Musa'nın eliyle gerçekleştirilen mucizelere işaret ettiğini; ötekiler ise (Neseî, İbni Hanbel, Beyhakî, İbni Mâce ve Taberânî gibi muhaddislerin derlemelerinde kayıtlı bir Hadis'e dayanarak) bunun, başta tevhid ilkesi olmak üzere, Hz. Musa'ya yöneltilen dokuz özel emre ya da ahlakî prensibe delalet ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte, bize kalırsa, bu "dokuz" sayısı, tıpkı klasik Arapça'da "çokluk" ya da "taaddüd" bildirmek için kullanılan "yedi" ve "yetmiş" sayıları gibi "çokluk" bildiren deyimsel bir ifadeden başka bir şey değildir.

Nitekim, sor İsrailoğulları'na,[120] [Musa] onlara geldiğinde [ve Firavun'a başvurduğunda[121] neler olduğunu sana anlatsınlar]. Firavun o'na: "Ey Musa!" demişti, "Gerçek şu ki, ben senin büyüyle donanmış olduğunu düşünüyorum!"[122]

102 [Musa] da ona: "Bu [mucizevî olguları, sana] uyarıcı-aydınlatıcı belirtiler olarak[123] göklerin ve yerin (gerçek) sahibinden başkasının indiremeyeceğini pekala biliyorsun!" diye karşılık verdi, "Ve ey Firavun, [onları doğru değerlendirme yolunu seçmediğin için] ben de senin bütünüyle ziyan içinde olduğunu düşünüyorum!"

103 Ve sonunda Firavun onları yeryüzünden söküp atmaya karar verdi; bunun üzerine Biz de onu ve onunla beraber olan herkesi [denizde] boğduk.[124]

104 Ve sonra İsrailoğulları'na: "Şimdi artık yeryüzünde güvenlik içinde yerleşin" dedik, "fakat, [unutmayın ki,] Son Gün'e ilişkin söz gerçekleştiği zaman, karışık bir bütün[ün parçaları] olarak hepinizi bir araya getireceğiz!"[125]

فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ
جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا
﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا
﴿١٠٢﴾ فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَٰهُ وَمَن
مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟
ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

120 Yani, bugünkü İsrailoğulları'na. Bu ifadenin tam olarak anlamı şudur: "Kur'an'ın bu konuda anlattıklarını onlara sor; kendi kitaplarına bakacak olurlarsa, bu anlatılanları doğrulamak zorunda kalacaklardır." Bu "doğrulama", öyle görünüyor ki, bu anlatım akışı içinde Hz. Musa ile Firavun kıssasından bahsedilmesinin sebebini de ortaya koyacak şekilde, 104. ayette söylenenlerle alakalıdır. (Sözkonusu kıssa, 7:103-137 ve 20:49-79'da daha ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır).

121 Karş. 7:105 —"bırak, İsrailoğulları benimle gelsinler!"

122 Yahut: "Senin büyülenmiş olduğunu düşünüyorum!" Ne var ki, bizim çeviri metninde, edilgen yapıdaki *meshûr* sözcüğü için –Allah'ın Hz. Musa'ya mucizevî belirtiler verdiğine ilişkin sonraki ayetteki atfı da gözönünde bulundurursak– tercih ettiğimiz karşılık Taberî'nin bu konudaki açıklamasına dayanmaktadır.

123 Bkz. 6. sûre, 94. not.

124 Bkz. 7. sûre, 100. not.

125 Râzî'ye göre *lefîf* terimi, iyinin ve kötünün, güçlünün ve zayıfın, mutlu olanın, mutsuz olanın hep bir arada bulunduğu, birbirinden farklı sayısız unsurdan te-

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ۗ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا
مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ
عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا ﴿١٠٦﴾ قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا
تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا
إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾

105 VE BİZ bu [vahyi] değişmeyen gerçeğe işaret olarak[126] indirdik ve o da [sana, ey Peygamber] hak olarak ulaştı;[127] çünkü Biz seni yalnızca bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik; **106** ve ayrıca onu, insanlara yavaş yavaş okuyasın diye bir Kur'an, temel bir okuma metni olarak bölüm bölüm açıkladık,[128] ayet ayet indirdik.[129]

107 De ki: "Ona ister inanın, ister inanmayın."

Kendilerine önceden[130] doğru bilgi ve kavrayış yeteneği verilmiş olanlara bu (ilahî metin) okunduğu zaman, hemen yüzleri üzerine yere kapanır, **108** ve şöyle derler: "Sınırsız kudretiyle ne yücedir Rabbimiz! İşte Rabbimizin vaadi apaçık gerçekleşti!"[131]

---

rekküb etmiş insan kalabalığını, kısacası bütün çeşitliliği içinde insanlığı ifade etmektedir. Terim, açıkça anlaşılmaktadır ki, burada, yine İsrailoğulları'nın Hz. İbrahim soyundan gelmiş olmalarından ötürü "seçilmiş kavim" oldukları ve dolayısıyla *peşinen* ve ister istemez Allah'ın kayrasına layık oldukları yolundaki asılsız iddiayı çürütmek için kullanılmıştır. Kur'an, Kıyamet Günü'nde *bütün* insanlığın yargılanacağını ve kimsenin bu bakımdan bağışık tutulmayacağını bildirerek bu iddiayı reddetmektedir.

126 Lafzen, "hakla" yahut "hak üzere."

127 Yani, Hz. Peygamber eliyle, herhangi bir değişikliğe/tahrifata uğratılmaksızın, bir şey eklenip çıkarılmaksızın insana ulaştırıldı.

128 Lafzen, "[Birbirini tamamlayan] bölümlere ayırdık", yahut, (Râzî'nin kaydettiği) bazı müfessirlere göre, "açık/tefrik edilebilir bir mesaj olarak ortaya koyduk." Çeviride her iki anlamı da vermeye çalıştık.

129 Yukarıdaki ayet, hem Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in yirmiüç yılı bulan risalet (elçilik görevi) süresince tedrîcen vahyedilmiş olmasındaki tarihsel gerçeği, hem de buna rağmen kendi içinde tutarlı bir bütün olduğunu ve dolayısıyla ancak *bir bütün olarak* da ele alınırsa –yani, her bölümü, diğer bütün bölümler gözönünde bulundurularak okunursa– tam olarak anlaşılabileceğini ifade etmektedir. (Ayrıca bkz. 20:114 ve ilgili 101. not).

130 Lafzen, "ondan önce" —yani, bu nitelikleriyle Kur'an onlara ulaşmadan önce.

131 Bu ifadenin, Kitâb-ı Mukaddes'de Muhammed'in (s) peygamber olarak zuhurunu haber veren bölümlere ve özellikle Tesniye xviii, 15 ve 18'e ilişkin bir îma olması mümkündür (karş. 2. sûre, 33. not). Yine de "Allah'ın vaadinin gerçek-

109 İşte [böyle deyip] ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar ve [Allah'tan yana gösterdikleri] bu [bilinç ve duyarlılık] onların saygı ve sakınmasını artırır.

110 De ki: "İster Allah diye çağırın, ister Rahmân diye: O'nu hangi isimle çağırırsanız çağırın, [O hep Birdir; ve] bütün güzel ve üstün nitelikler O'nundur."[132] [O'na dua et, ama] duanda sesini fazla yükseltme, çok fazla alçaltma da, ikisinin ortası bir yol tut; **111** Ve de ki: "Bütün övgüler, döl edinmeyen,[133] egemenliğinde ortağı bulunmayan, güçsüzlükten, düşkünlükten ötürü herhangi bir yardımayardımcıya gereksinme duymayan[134] Allah'a yakışır." İşte, O'nu [hep böyle] yücelterek an.

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ
يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا
الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرْ
بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا
﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ
فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

---

leşmesi" ifadesi, en geniş anlamıyla, O'nun belli bir vahiy indirmesiyle, yani Kur'an'ı vahyetmesiyle ve dolayısıyla insanoğluna, manevî, kültürel ve toplumsal gelişim çizgisinin her adımında yol gösterecek olan bir rehber bahşetmiş olmasıyla ilgili olsa gerektir.

132 *el-Esmâu'l-husnâ* (lafzen, "en yetkin" ya da "en güzel isimler") ifadesine ilişkin bir açıklama için bkz. 7. sûre, 145. not. *Rahmân* sıfatı, hiçbir şarta bağlı olmaksızın her şeyi/herkesi kucaklayan kayra, bağış, acıma ve esirgeme keyfiyet ve gücünü ifade eden son derece geniş bir anlama sahiptir ve özellikle, "Rahmeti kendisine ilke edinen" (6:12 ve 54) Allah için kullanılır.

133 Lafzen, "Kendi için bir oğul edinmemiş olan" —yani, kendi varlığının uzantısı olarak bir çocuk edinmek gibi eksiklik, yetersizlik ifade eden niteliklerden mutlak sûrette uzaktır. Ayette geçen ifade, sadece, Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğu yolundaki Hristiyan öğretisini çürütmekle kalmayıp bunu da aşarak, "oğul", "çocuk", "döl" gibi kavramlarla Allah arasında bağlantı kurmanın *mantıken imkansızlığını* ortaya koyduğu için, ibarenin geniş zaman kipiyle ve *veled* sözcüğünün, hem erkek, hem de kız çocuğunu ifade eden birincil anlamıyla yani, "döl" sözcüğüyle aktarılması, kanaatimizce daha yerinde olacaktır.

134 Lafzen, "herhangi bir güçsüzlükten [ya da "düşkünlük"ten] ötürü bir koruyucuya [yahut "bir yardımcıya"] ihtiyacı olmayan."

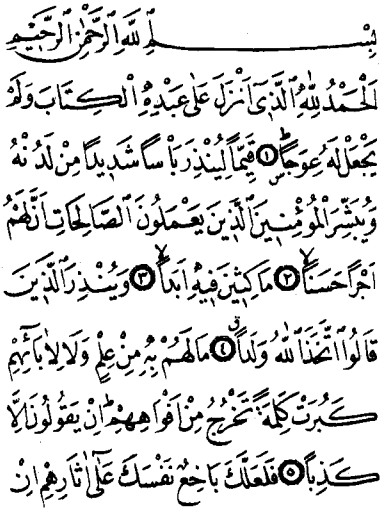
18. KEHF SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Nahl ("Arı") sûresinden hemen önce, yani Mekke döneminin son yılı içinde vahyedilen bu sûre, hemen hemen bütünüyle, dünya hayatına ölçüsüz-uyarsız bağlanma tavrıyla tam bir ***karşıtlık*** içinde Allah'a inanma, Allah'a bağlanma teması çerçevesinde örülen bir meseller ve temsîller serisine ayrılmıştır. Sûrenin anahtar cümlesi 7. ayetteki "Biz yeryüzünde güzel olan ne varsa hepsini... insanları sınamak için bir araç kıldık" ifadesidir ki bununla anlatılmak istenen husus en açık bir biçimde 32-44. ayetlerde geçen zengin adam–yoksul adam meselinde ortaya konmuştur.

Sûreye ismini veren *Ashâb-ı Kehf* (Mağara İnsanları/Mağara Arkadaşları) kıssası (13-20. ayetler) inanç uğruna dünyevî olandan feragat etme tavrını yansıtmakta ve bir ölüm, ölümden sonra kalkış ve manevî/ruhanî uyanma temsîli içinde derinleşmektedir. Hz. Musa ile isimsiz bilgenin öyküsünde (60-82. ayetler) manevî-ruhanî uyanış teması anlamlı bir değişime uğrayarak insanın *zihnî* sorunlar dünyasına ve nihaî gerçekler peşindeki arayışına dönüşür. Görüntü ve gerçeklik, öykünün ortaya koyduğu kadarıyla, temelden farklı şeylerdir —öylesine farklı ki, neyin görüntü, neyin gerçek olduğu konusunda bize ancak sezgisel kavrayış bir fikir verebilir. Ve nihayet, *Zulkarneyn* ("Çift Boynuzlu" yahut "Çift Borazanlı Adam") meseli bize, tek başına dünyadan feragatın insanın Allah'a inanma ve bağlanma tavrının vazgeçilmez bir parçası olmadığını, bir başka deyişle, insanın bu dünyaya yönelik tüm uğraş ve didinmelerinin geçici olduğunu unutmadığımız ve zamana ve zevahire ilişkin tüm sınırların ötesinde olan Allah'a karşı nihaî sorumluluğumuzun bilincinde olduğumuz sürece dünyevî hayat ve iktidarın manevî-ruhanî selametle çatışmak zorunda olmadığını anlatmaktadır. Ve bu çizgide devam eden sûre şu sözlerle sona ermektedir: "Öyleyse artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koysun ve Rabbine özgü olan kullukta hiç kimseyi, hiçbir şeyi O'na ortak koşmasın."

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 BÜTÜN ÖVGÜLER Allah'a yakışır; O [Allah] ki, kuluna bu ilahî kelâmı indirmiş ve onun anlaşılmasını güçleştirecek hiçbir çapraşıklığa yer vermemiştir:[1] **2** [Bu] tutarlı ve dosdoğru [kitap, inkarcıları] O'nun katından zorlu bir cezayla uyarmak ve dürüst, erdemli davranışlarda bulunan müminlere hak ettikleri güzel karşılığı müjdelemek içindir, **3** içinde sonsuza kadar kalacakları [bir mutluluk esenlik halini müjdelemek için].

4 Ayrıca, [bu ilahî kelâm,] "Allah kendine bir oğul edindi" iddiasında bulunanları uyarmak için[dir]. **5** (Oysa,) O'nun[2] hakkında ne kendilerinin, ne de atalarının doğru bir bilgisi var: Ne ağır bir söz, bu ağızlarından çıkan! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar!

6 Peki ama, onlar bu mesaja inanmak istemiyorlar diye, gidişatlarına bakarak ü-

---

1 Lafzen, "ve ona herhangi bir çapraşıklık vermemiştir." *'İvec* terimi, sözcüklerin soyut anlamlarıyla, "çarpıklık", "zorluk/karışıklık" yahut "yoldan çıkma/yolu karıştırma" anlamlarına geldiği gibi, "tahrif" ya da "saptırma" anlamına da gelmektedir. Yukarıdaki cümle, Kur'an'ın açık ve dolaysız ifade tarzına işaret edip onun her türlü bulanıklıktan, tutarsızlıktan uzak olduğuna dikkat çekmektedir; karş. 4:82 —"O eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda mutlaka birçok (tutarsızlık ve) çelişki bulurlardı!"

2 Klasik müfessirlerin çoğu (ve bildiğim kadarıyla, Kur'an'ın bütün ilk mütercimleri) burada ***bihî*** kelimesindeki zamiri "Allah kendine bir oğul edindi" iddiasına izafe etmişler ve dolayısıyla cümleyi "bunun hakkında onların herhangi bir bilgileri yok"; yani "ellerinde, böyle bir olaya ya da olguya delalet edebilecek hiçbir delil yok" ifadesiyle aktarmışlardır. Mamafih bu yorum zayıftır, çünkü bilginin bulunmayışı, ilgili gerçek hakkında objektif bir değillemeyi zorunlu kılmaz. Bunun için ***bihî*** kelimesinin "*onun*" anlamına gelemeyeceği: "O'nun" anlamına geleceği ve Allah'a râci olacağı açıktır. Dolayısıyla ibarenin yukarıdaki gibi –onlar, böyle gayri tabii ve aykırı bir iddiada bulunanlar, Yüce Varlık'a sadece mükemmel olmayan varlıklar olan yaratılmış varlıklara yüklenebilecek nitelikler yükledikleri için, O'nun hakkında gerçek bir bilgiye sahip değildirler anlamına gelecek şekilde– çevrilmesi gerekir. Bu yorum Taberî tarafından açıkça, Beydâvî tarafından da alternatif yorum olarak benimsenmiştir.

züntüden kendini mi[3] paralayacaksın?[4]
7 Gerçek şu ki, yeryüzünde güzel olan ne varsa Biz hepsini, hangisinin daha iyi davrandığını ortaya koymak üzere, insanları sınamak için bir araç kıldık;[5] **8** ve hiç şüphe yok ki [zamanı gelince] yeryüzündeki her şeyi kupkuru toprak haline getireceğiz.

9 [BU DÜNYA hayatı bir sınamadan ibaret olduğuna göre, imdi][6] sen Mağara İnsanlarını[n] ve [onların kendilerini] kutsal yazıtlara/kitabelere [adamalarının kıssasını]n, gerçekten, Bizim [öteki] mesajlarımızdan daha meraka değer bulunacağını mı düşünüyorsun?[7]

لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾ إِنَّا جَعَلْنَا مَا
عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا
﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾ أَمْ حَسِبْتَ
أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا

3 Lafzen, "neredeyse ..." *le'alle* takısı bu anlam akışı içinde bir *olasılık* değil, fakat daha çok, Hz. Peygamber'in tutumu hakkında kınama/yargı bildiren retorik (belâgatli) bir soru ortaya koymaktadır *(Merâğî* XIII, 116).

4 Bu belâgat sorusu, en başta, getirdiği mesajın müşrik/putperest Mekke'liler arasında uyandırdığı düşmanlığa derinden üzülen, onların manevî/ruhanî akibetleri hakkında duyduğu kaygı yüzünden ızdırap çeken Hz. Peygamber'e hitab etmektedir. Ama Hz. Peygamber'e münhasır kalmayıp, aynı zamanda, herhangi bir ahlakî ülkünün ya da önermenin doğruluğuna inanıp da toplumsal çevrenin buna karşı ilgisiz kalmasından cesareti kırılan herkese uzanmaktadır.

5 Lafzen, "Yeryüzünde bulunan her şeyi ona bezek/süs kıldık ki onları [yani, bütün insanları] sınavdan geçirelim." Bunun anlamı şudur: Allah insanlara, dünyanın kendilerine sunduğu maddî yarar ve zenginliklere karşı benimsedikleri –güzel ya da çirkin– kişiden kişiye değişen tutumları içinde her birinin kendi seciyesini ortaya koyması için fırsat tanımıştır. Son tahlilde bu pasaj, insanların Allah'ın manevî/ruhanî mesajını kabule yanaşmamalarının altında yatan gerçek saikin (bkz. önceki ayet), hemen hemen her zaman, onların dünya metaına aşırı ve körcesine bağlılık duymaları ve bunun yanında bir de onlara kendi başarıları olarak görünen şeylerde kendilerini boş ve anlamsız bir gurura kaptırmaları olageldiğini işaret etmektedir (karş. 16:22 ve ilgili 15. not).

6 Bu ilave, sonraki uzun pasajla önceki iki ayet arasında dolaylı olarak îma edilmiş olan bağlantıya açıklık getirmek içindir.

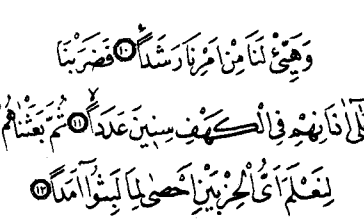
7 Lafzen, "Yoksa sen, Mağara İnsanları'nı ... daha şaşırtıcı mı buluyorsun?" —Bu ifadeyle, kıssanın ortaya koyduğu temsîlin ya da meselin bir bütün olarak Kur'an'ın önerdiği ahlakî öğretiyle tam bir bağdaşım içinde olduğu îma ediliyor. Ayette sözü geçen Mağara İnsanları'nın kıssasına gelince, müfessirlerin çoğu bunun ilk dönem Hristiyan tarihiyle, yani Roma imparatoru Desius'un zulmüne uğ-

10 Hani, o gençler mağaraya sığındıkları zaman, "Ey Rabbimiz!" demişlerdi, "Bize katından bir rahmet bahşet; ve içinde bu-

﴿١٠﴾ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً

rayan Hristiyanlarla ilgili olduğu görüşüne meyletmektedirler. Menkıbeye göre, Efesli bir grup genç Hristiyan, inançlarıyla bağdaşır bir hayat sürdürmek için köpekleriyle beraber insan gözünden ırak bir mağaraya sığınır ve orada yıllarca süren (bu sûrenin 25. ayetine dayanarak yapılan bazı hesaplara göre üçyüz yıl dolayında) mucizevî bir uykuya yatarlar. Ne kadar sürdüğünün farkında olmadıkları bu uykudan günün birinde uyanır ve içlerinden birini yiyecek bir şeyler satın alması için şehre gönderirler. Tabii, bu arada durum bütünüyle değişmiş, Hristiyanlık artık kovuşturulan, baskı ve zor altındaki bir din olmaktan çıkmış, hatta Roma İmparatorluğu'nun resmî dini olmuştur. Genç adamın alış veriş için kullanmak istediği –Desius zamanından kalma– eski para şehirde ister istemez merak ve şaşkınlık uyandırır ve şehir halkı genç adama sorular sormaya başlar ve böylece Mağara İnsanları'nın ve onların mucizevî uykularının kıssası aydınlığa kavuşur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, klasik müfessirlerin ekseriyeti, Kur'an'ın bu Mağara İnsanları'yla ilgili atfını (9-26. ayetler) açıklamaya çalışırken hep bu Hristiyan menkıbesine dayanmışlardır. Ama, öyle görünüyor ki, kıssanın bu Hristiyan versiyonu, Hristiyanlık öncesi döneme, Yahudi kaynaklara kadar giden çok eski ve sözlü bir geleneğin son uzantısından başka bir şey değil. Klasik müfessirlerin hemen hepsinin naklettiği muhtelif güvenilir ***hadisler*** de bunun böyle olduğunu göstermektedir. Bu Hadislere göre, Muhammed'in (s) sahiden peygamber olup olmadığını sınamak için onun Mekkeli muhaliflerini, öteki meseller yanında, ona Mağara İnsanları'nın kıssası konusunda da soru sormaları için kışkırtanlar Medineli Yahudi din adamlarıydı (rabbis/*ahbâr*). Surenin 13. ayetiyle ilgili yorumunda İbni Kesîr bu Hadislere atıfta bulunarak şöyle demektedir: "Mağara İnsanları'nın Meryem oğlu İsa'nın izleyicileri olduğu söylenmiştir, ama işin aslını Allah bilir: Çünkü, bunların Hristiyanlık çağından çok önce yaşamış oldukları şu bakımdan açıktır ki, eğer Hristiyan olmuş olsalardı, kendilerini din ve kültür olarak Hristiyanlardan bütünüyle uzak tutan Yahudi din adamları böyle bir kıssaya kendi geleneksel söylenceleri arasında ne diye yer versinler?" Dolayısıyla, giydirilen Hristiyan kisvesi çıkarılıp hristiyanî renklerden arındıktan sonra rahatlıkla söyleyebiliriz ki Mağara İnsanları kıssası özü itibariyle Yahudi menşelidir. Sonradan eklenen unsurlardan arındırıp kendi aslî muhtevasına ulaştırdığımız zaman, kendi ihtiyarıyla dünyadan el etek çekip insan gözünden ırak bir mağarada ömür boyu "uykuya" çekilen ve mucizevî bir "uyanışla hayata dönen" bu insanların kıssasında, Hz. İsa'nın zuhurundan hemen önceki ve hemen sonraki yüzyıllarda Yahudi dininin tarihinde önemli bir rol oynayan dinî bir harekete, (3:52 üzerine 42. notumuzda da belirttiğimiz gibi, Hz. İsa'nın kendisinin de mensup olmuş olabileceği) çileci Essene Kardeşliği hareketine ve özellikle, onun kollarından birine, yani Ölü Deniz yakınlarında bir yerde uzlet içinde yaşamayı seçen ve modern zamanlarda Ölü Deniz Yazmaları/Kitabeleri keşfedildikten bu yana "Kumran cemaati" olarak bilinegelen bir topluluğun hayatına ilişkin çarpı-

lunduğumuz [haricî] şartlar ne olursa olsun bizi doğruluk bilinciyle donat!"[8]

11 Biz de bunun üzerine mağarada onların kulaklarını yıllarca [dış dünyaya] kapalı tuttuk,[9] **12** sonra onları uyandırdık,[10] ki (mağarada) geçen sürenin iki bakış açısından[11] hangisiyle daha iyi değerlen-

---

cı bir temsîl buluruz. Yukarıdaki ayette geçen (bizim "yazmalar" ifadesiyle aktardığımız) *rakîm* ifadesi bu görüşe güçlü bir destek sağlamaktadır. Taberî'nin kaydettiği gibi, ilk otoritelerden bazıları –özellikle İbni 'Abbâs– bu terimi *merkûm* ("yazılı şey") terimiyle ve dolayısıyla "kitap" ya da "kitabe/yazıt" terimiyle eş anlamlı görmüşlerdir. Keza Râzî: "Bütün belâgatçiler ve Arapça uzmanları *er-rakîm*'in *el-kitâb*'la aynı anlama geldiği görüşündedirler" demektedir. Kumran cemaati mensuplarının –ki bu Essene tarikatinin ilkelere en bağlı grubuydu– kendilerini bütünüyle bazı kutsal metinlerin ya da yazmaların tedris, istinsah ve muhafazasına adamış oldukları, dünyadan tam bir el etek çekme ve tecrit durumu içinde yaşadıkları ve manevî değerlere bağlılıklarıyla ileri derecede saygı uyandırdıkları tarihî olarak ortaya konmuş bulunduğuna göre, bu kişilerin dindaşlarının muhayyilesinde, zaman içinde, dünyayla irtibatını keserek yüzyıllarca "uyuyan" ve manevî/ruhanî görevleri bitince "uyanan" Mağara İnsanları'nın menkıbesiyle temsîlî bir anlatıma dönüşecek kadar derin bir iz bıraktıkları rahatlıkla söylenebilir. Kaynağı ne olursa olsun, yani ister Yahudi kaynaklı olsun, ister Hristiyan kaynaklı, Kur'an'ın bu menkıbeyi bütünüyle temsîlî bir anlamda: yani, Allah'ın insanda ölümü (yahut "uyku"yu), ölümden sonra kalkışı (yahut "uyanış"ı) gerçekleştirmesini ve bu arada insanları dinlerinin safiyetini korumak için günah ve kötülükle dolu bir dünyayı terk etmeye sevk eden dinî hassasiyeti yansıtan ve nihayet Allah'ın böyle bir imanı, zamanı ve ölüm olgusunu aşan manevî/ruhanî bir uyanma bahşederek nasıl ödüllendirdiğini dile getiren bir temsîl olarak zikrettiği bir gerçektir.

8 Lafzen, "Bizi (bu) durumumuzdan *(min emrinâ)* doğru olana çıkaracak bilgiyi/bilinci bize bahşet!" —Cümlenin sonu *rüşd* teriminin anlamıyla ilgilidir. Bu pasaj, 13. ayete vd.'da daha geniş bir biçimde ortaya konan mesajın ana hatlarına işaret ederken, Mağara İnsanları'nın kıssasına bir tür giriş teşkil etmektedir.

9 Yani, Allah onların —hem gerçek, hem de mecazî anlamda dış dünyanın telaş ve kaygılarından uzak kalmalarını sağladı. Klasik müfessirler yukarıdaki pasajı "Allah onların kulaklarını uykuyla tıkadı" anlamına yormuşlardır.

10 Yahut: "onları gönderdik" —Bu anlamıyla ibare, aktif dünya hayatına yeniden dönmeyi ifade ediyor olabilir.

11 Lafzen, "iki hizipten" —"Aradan geçen sürenin kestirilmesi ..." konusunda aşağıda 19. ayette sözü geçen iki bakış açısını, iki görüşü telmîhen işaret eden bir ifade: Bununla birlikte, akılda tutulmalıdır ki, *ebsâ* fiili sadece "hesab etti" ya da

dirildiğini [insanlara] gösterelim.[12]

13 [Şimdi] onların kıssasını bütün gerçeğiyle[13] sana anlatacağız.

Onlar gerçekten de Rablerine yürekten inanan gençlerdi; ve biz de kendilerini doğru yolda derin bir bilinç ve duyarlılıkla güçlendirmiş,[14] **14** kalplerini pekiştirmiştik; öyle ki, doğrulup [birbirlerine]:[15] "Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir" demişlerdi, "Biz asla O'ndan başkasına yalvarıp yakarmayacağız, [çünkü böyle bir şey yaparsak] çok çirkin bir şey dile getirmiş oluruz! **15** Oysa, bu bizim soydaşlarımız, inançlarını destekleyen açık ve akla uygun bir delil[16] getiremedikleri halde[17] O'ndan başka varlıkları tanrı ediniyorlar: Allah hakkında yalan uydurandan kimseden[18]

نَحْنُ نَقُصُّ
عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۚ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ
هُدًى ﴿١٣﴾ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا
رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوَ مِن دُونِهِ إِلَٰهًا
لَّقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا
مِن دُونِهِ آلِهَةً ۖ لَّوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ۖ
فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ

"saydı" anlamını değil, aynı zamanda "anladı", yahut "kavradı" anlamını da taşımaktadır *(Tâcu'l-'Arûs)*. Hakikat peşinde olan bu insanların mağarada geçirdikleri zamanın hesaplanmasının bu kıssanın ahlakî mesajını tamamlayan herhangi özel bir anlamı olamayacağına göre, ***ebsâ*** fiili burada açıktır ki, Mağara İnsanları'nın "uykuya" geçmeleriyle "uyanmaları" arasında geçen zamanın manevî/ruhanî anlamını "daha iyi kavramak" yahut bu konuda "daha iyi bir kavrayış göstermek" anlamını taşımaktadır (bkz. aşağıda 25. not).

12 Lafzen, "ki ... bilelim": fakat Allah, geçmiş, hal ve gelecek, bütün zorlukları kapsayan kuşatıcı ve sınırsız bir bilgi sahibi olduğuna göre, O'nun bir olayı "bilmesi" *o olayı edip-eylemesi, oldurması* ve böylece kullarını da bu olaydan haberdar kılması anlamınadır: Bunun içindir ki, sözkonusu fiilin "ki, ... [insanlara] gösterelim" ifadesiyle aktarılması daha yerinde olacaktır.

13 Yani, zaman içinde insanlar tarafından ilave edilen ve kıssanın amacını bulandıran her türlü masalsı süsten arınmış olarak.

14 Lafzen, "Doğru yolda onlar(ın seviyesin)i yükselttik [yahut "artırdık"].

15 Lafzen, "kalktıkları/ayaklandıkları *zaman*"—yani, yanlış yoldaki soydaşlarının yahut müminlere zulmeden yöneticilerin karşısına dikildikleri zaman (bkz. 7. not).

16 Lafzen, "kendilerini destekleyen açık bir delil" [yahut "yetki"]. *Beyyin* ("açık", "aşikar", "belli") sıfatı akıl ve sağduyuya hitab eden bir delil anlamınadır.

17 Lafzen, "Niçin getirmiyorlar" [yahut "getirmeleri gerekmez miydi?"]. Yeni bir cümleye başlarken daha çok üslup/belâgat gereği (rhetorical) bir soru.

18 Yani, asılsız tanrılar uyduran ve dolayısıyla Allah'ın birliği, eşsiz ve ortaksız olduğu gerçeğini yalanlamış, hatta O'nun varlığını büsbütün inkar etmiş olan kimseden.

daha zalim kim olabilir? **16** Bunun için-dir ki, şimdi siz onlardan da, onların Al-lah'tan başka tapındıkları bütün o asılsız şeylerden de uzaklaşıp şu mağaraya sı-ğının ki, Rabbiniz rahmetini size ulaştır-sın ve sizi durumunuza göre ruhlarınızın ihtiyaç duyabileceği şeylerle[19] donatsın!" **17** Ve [yıllarca] güneşin, doğarken onların mağarasını sağ yandan yalayıp geçtiğini, batarken de onlara dokunmadan sol yan-dan geçip gittiğini ve onların, mağaranın genişçe bir odasında[20] bulunduğunu gö-rürdün: Rabbinin alametlerinden biriydi bu; Allah kime yol gösterirse doğru yo-lu bulan odur ve kimi de sapıklık içinde bırakırsa, artık onun için doğru yolu gös-teren bir dost, bir koruyucu bulamazsın. **18** Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Öyle ki, Biz onları bir sağa çeviriyorduk, bir sola; ve köpekle-ri de eşikte ön ayaklarını uzatıp (uyuya-kalmıştı). Onlara (bu halleriyle) rastla-mış olsaydın arkanı dönüp kaçardın; on-lardan yana için korkuyla dolardı.[21] **19** Derken [günü gelince] onları uyku-dan kaldırdık;[22] ve [olup biteni] birbirle-

عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾ وَإِذِ
ٱعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ فَأْوُۥٓا۟ إِلَى ٱلْكَهْفِ
يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّن رَّحْمَتِهِۦ وَيُهَيِّئْ لَكُم مِّنْ أَمْرِكُم
مِّرْفَقًا ﴿١٦﴾ وَتَرَى ٱلشَّمْسَ إِذَا طَلَعَت تَّزَٰوَرُ عَن
كَهْفِهِمْ ذَاتَ ٱلْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقْرِضُهُمْ
ذَاتَ ٱلشِّمَالِ وَهُمْ فِى فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ ۗ
مَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ
وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾ وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ ۚ
وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ ٱلْيَمِينِ وَذَاتَ ٱلشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُم
بَٰسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِٱلْوَصِيدِ ۚ لَوِ ٱطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ
مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾ وَكَذَٰلِكَ
بَعَثْنَٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوا۟ بَيْنَهُمْ

19 *Mirfak* terimi "kişinin yararlandığı şey" anlamını taşımaktadır. Yararlanılan şey somut ya da soyut olabilir; yukarıdaki anlam örgüsü içinde, genç adamların dün-yevî olanı terk edip bütünüyle inzivaya çekilmelerini işaret etmek üzere, sözcü-ğün manevî bir çağrışımla yüklü olduğu aşikardır.

20 Lafzen, "onlar mağaranın genişçe bir hücresinde iken." Anlaşıldığı kadarıyla ma-ğara kuzeye bakıyordu, öyle ki, güneşin sıcaklığı onları hiç rahatsız etmiyordu. Bu husus, kanaatimizce, "ebedî gölge" imajıyla simgelenen, dürüst ve erdemli olanların cennette ulaşacakları mutluluk-esenlik halini belirtmek için Kur'an'da sıkça yapılan bir atıfın uzantısı durumundadır (bkz. özellikle, *zill* teriminin "mut-luluk/esenlik" anlamına mecaz olarak kullanılması hk. 4. sûre, 74. not).

21 Yani, hazırlıksız bir seyirci, bu Mağara İnsanları'nı kuşatan atmosferde ilk bakışta derinlikli, sarsıcı, belki uhrevî bir şeyler hisseder ve Allah tarafından seçilmiş kim-selerin karşısında olduğunu hemen fark ederdi (Taberî, Râzî, İbni Kesîr, Beydâvî).

22 Bkz. yukarıda 10. not.

rine sormaya başladılar.[23]
İçlerinden biri: "(Burada) bu şekilde ne kadar kaldınız?" diye sordu.
Ötekiler: "Ya bir gün ya da günün bir kısmı kadar"[24] dediler.
[İçlerinden daha derin bir sezgiyle donanmış olanlar:] "Ne kadar kaldığımızı en iyi Rabbimiz bilir" dediler[25] ve (şöyle eklediler:) "Şimdi içinizden birini şu gümüş paralarla şehre gönderin de, baksın yiyeceklerden en temizi hangisi ise size ondan azık olarak alıp getirsin. Ama çok dikkatli davransın, sakın kimseye sizden bahsetmesin: **20** çünkü, bakın, sizin varlığınızı öğrenirlerse ya sizi taşlayarak öldürürler ya da zor altında sizi kendi dinlerine döndürürler ki, bu durumda, bir daha asla kurtulamazsınız!"[26]

قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ
لَبِثْتُمْ ۖ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۚ قَالُوا رَبُّكُمْ
أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ۖ فَابْعَثُوا أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَٰذِهِ
إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنظُرْ أَيُّهَا أَزْكَىٰ طَعَامًا فَلْيَأْتِكُم
بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾
إِنَّهُمْ إِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ
فِي مِلَّتِهِمْ وَلَن تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٢٠﴾

23 Bize öyle geliyor ki, *li-yetesâelû* (ki çoğu müfessir buna "birbirlerine sorsunlar diye" anlamını vermiştir) teriminin başındaki *li* eki amaç bildiren bir ek değil, fakat daha çok *lâmu'l-'âkibe* denen ve sonuç bildiren bir ek durumundadır. Buna bağlı olarak yukarıdaki anlam akışı içinde sözkonusu ifadenin "ve ... sormaya başladılar" şeklinde anlaşılması daha doğru olur.

24 Karş. 2:259; orada da aynı soru sorulmakta ve Allah tarafından yüzyıl için öldürülen sonra yeniden diriltilen adam meselinde aynı düşündürücü cevap verilmektedir. Her iki parçada da soru ve cevabın ifade tarzındaki bu çarpıcı benzerlik, hiç kuşkusuz, bir rastlantı değildir: Her iki meselde dile getirilmek istenen *fikirler* arasındaki özdeşliği, yani Allah'ın ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarmaya (3:27, 6:95, 10:31, 30:19), hayatı yaratmaya, onu ortadan kaldırmaya ve sonra yeniden var etmeye kâdir olduğunu işaret etmektedir bu. Yukandaki ayet, ayrıca, bütünüyle dünyevî algılara bağlı beşerî "zaman" kavramının yanıltıcı, aldatıcı olduğunu îma etmektedir.

25 Yani, başlarından geçen olayın sadece pratik ve zahirî yanıyla ilgilenen arkadaşlarının tersine, bunlar "uykuya dalma"yla "uyanma" arasında geçen zamanın, ölüm ve ölümden sonra kalkış olgusuna kıyasla tek başına hiçbir anlam ve gerçekliği olmadığını anladılar (karş. 17:52 ve ilgili 59. not). Bu husus, 12. ayetteki "iki bakış açısı" (lafzen, "iki hizip") ifadesine de açıklık getirmektedir.

26 "Uyku" sırasında Mağara İnsanları için zaman duygusu adeta yerinde saydığı için, dış dünyanın değişmediğini, yine kendileri için tehdit edici olduğunu sanıyorlar. Kısa bu noktada âniden kesiliyor (çünkü, bilindiği gibi, Kur'an hiçbir zaman anlatımın özellikle olay akışıyla ilgilenmemektedir) ve sonraki ayetlerde

21 İŞTE BU YOLLA[27] [insanların] dikkatini onların kıssası üzerine çektik,[28] ki onların başına gelenler konusunda aralarında tartıştıkları[29] zaman bilsinler ki, Allah'ın [ölümden sonraki kalkış konusundaki] vaadi bütünüyle gerçektir ve Son Saat'in gelip çatacağına hiç şüphe yoktur.

Ve böylece [o şehrin ahalisinden] bazıları, "Onların anısına[30] bir anıt dikin; onların başına gelen her neyse, bunu en iyi Allah bilir" dediler. Görüşleri genel kabul gören başkaları ise: "Doğrusu, onların anısına mutlaka bir mescid yükseltmeliyiz!" dediler.

22 [Ve çağlar sonra,] bilemeyecekleri bir konuda gereksiz tahminlerde bulunarak, "Onlar üç kişiydiler; dördüncüleri köpekleriydi", yahut "Beş kişiydiler, altıncıları köpekleriydi", hatta "Yedi kişiydiler, sekizincileri köpekleriydi" diyen kimseler çıkacak.[31]

De ki: "Onların sayısını en iyi Rabbim

وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا
عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ
لَا رَيْبَ فِيهَآ ۚ إِذْ يَتَنَٰزَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ ۖ فَقَالُوا۟
ٱبْنُوا۟ عَلَيْهِم بُنْيَٰنًا ۖ رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ ۗ قَالَ ٱلَّذِينَ
غَلَبُوا۟ عَلَىٰٓ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾
سَيَقُولُونَ ثَلَٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ۖ وَيَقُولُونَ
خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ ۖ رَجْمًۢا بِٱلْغَيْبِ ۖ وَيَقُولُونَ
سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ قُل رَّبِّىٓ أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِم

---

bunun, ölümü, ölümden sonra kalkışı ve zamanın beşerî algılama tarzı içindeki izafîliğini dile getiren bir temsîl olduğu ortaya konuluyor.

27 Yani, Mağara İnsanları hakkındaki bu kıssayı anlatmak ve özellikle Kur'an'ın kendine has üslubu içinde kıssayı temsîlîleştirmek sûretiyle.

28 Lafzen, "onlar hakkında [başkalarına] bilgi verdik."

29 Lafzen, "onların durumunu *(emruhum)* aralarında tartıştıkları zaman;" Mağara İnsanları kıssasının, tartışmalara ve birbiriyle çatışan yorumlara yol açarak insanların zihnini uzun zaman meşgul ettiğini îma eden bir ifade. Sonraki cümle Allah'ın insanların dikkatini Kur'an'ın muhtevası içinde niçin bu kıssaya çektiğini açıklamaktadır.

30 Bizce, hem burada, hem de sonraki cümlede "görüşleri genel kabul gören kimselerin *(ellezîne ğalebû 'alâ emrihîm)" mescid* yapılması yolundaki önerilerine ilişkin atıfta geçen, *'aleyhim* (lafzen, "onların üzerine") tabirinin anlamı budur.

31 *Seyekûlûn* ifadesindeki gelecek zaman kipiyle, bir kere daha, sözkonusu kıssanın menkıbevî karakterine işaret edilmekte ve bu konuda ayrıntılara inen bütün spekülasyonların kıssanın temsîl edici, ahlakî mesajıyla bağdaşmadığı îma edilmektedir.

bilir! Zaten ancak çok az kimse onlar hakkında kayda değer bir şeyler bilmektedir. Bunun içindir ki, onlar hakkında, (kıssalarından çıkan) görünür dersin dışında, kimseyle tartışma(yın),[32] ve onlar hakkında daha fazla bilgi almak için o [rivayetçilerden] hiçbir şey sorma(yın)."

مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۗ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا ۖ وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْىْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَٱذْكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰٓ أَن يَهْدِيَنِ رَبِّى لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوا۟ فِى كَهْفِهِمْ ثَلَٰثَ مِا۟ئَةٍ سِنِينَ وَٱزْدَادُوا۟ تِسْعًا ﴿٢٥﴾

23 VE HİÇBİR ŞEY hakkında, "Ben bu işi yarın mutlaka yapacağım" deme; **24** (bunu) ancak "Eğer Allah dilerse" [sözcüğüyle birlikte söyle].[33] Ve bunu unutursan [hatırladığın zaman] Rabbini anarak de ki: "Umarım ki Rabbim beni doğru olana bundan daha yakın olan bir bilgi ve duyarlılık düzeyine eriştirir!"

25 VE [BAZILARI,] onlar[ın] mağaralarında üçyüz yıl kaldı[ğını ileri sürüyor] ve kimileri de [bu sayıya] dokuz yıl daha ekliyorlar.[34]

32 Yani, Mağara İnsanları hakkında ancak, onların kıssalarından çıkarılacak aşikar dersi insanlara ulaştırmak üzere konuşun: yukarıda 21. ayetin ilk paragrafına ilişkin bir atıftır bu.

33 Hemen hemen bütün müfessirlere göre, bu ara pasaj (23-24. ayetler) öncelikle, bazı müşrik Kureyşliler tarafından kendisine Mağara İnsanları'nın akibeti konusunda soru yöneltilen Hz. Peygamber'e hitab etmektedir. Rivayete göre, Hz. Peygamber bu sorulara karşı "Cevabını size yarın vereceğim" demiş; bunun üzerine vahiy, Allah'ın, Hz. Peygamber'in bu tavrını tasvib etmediğinin bir işareti olmak üzere geçici olarak durdurulmuştur. Bu öğüt, Hz. Peygamber'le birlikte bütün müminlere hitab eden genel bir ilkeyi ifade etmektedir.

34 Bu ifade, açıktır ki, 22. ayetin ilk paragrafında bahsedilen "gereksiz tahminler"le, yani 22. ayette geçen "onların sayısını en iyi Rabbim bilir" ve 26. ayetteki "Onların [orada] ne kadar kaldığını en iyi Allah bilir" ifadeleriyle reddedilen tahminlerle bağlantılıdır. Bu görüş özellikle Abdullah ibni Mes'ûd'un görüşüdür ki, bizim yukarıda parantez içinde açıklayıcı ilaveler olarak verdiğimiz ifadelerin ("[bazıları] ... kaldı[ğını ileri sürüyor] ve kimileri de [bu sayıya]"), ismi geçen zatın kendi Kur'an nüshasında Kur'an'ın orijinal ifadeleri olarak yer aldığı rivayet edilmektedir (ama, bizce, bunlar muhtemelen İbni Mes'ûd'un ilave ettiği açıklayıcı kenar notlarıydı). İbni Mes'ûd'a izafe edilen görüş Katâde ve Matar el-Verrâk tarafından da paylaşılmaktadır (Taberî, Zemahşerî ve İbni Kesîr). Bizim çevirideki açıklayıcı ilavelerimiz de ("bazıları ... ileri sürüyor") İbni Mes'ûd'un bu açıklayıcı kenar notlarında geçen *qâlû* ("dediler") ifadesine dayanmaktadır.

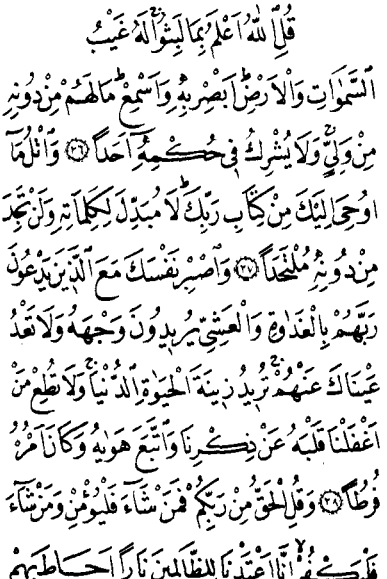
26 De ki: "Onların [orada] ne kadar kaldığını en iyi Allah bilir. Göklerin ve yerin gizli gerçekleri [yalnızca] O'nun elindedir; O ne eşsiz bir görücü, ne eşsiz bir işiticidir! Onların O'ndan başka koruyucusu-kayırıcısı yoktur; çünkü O hükmünde kimseyi Kendine ortak tutmaz!"

27 ÖYLEYSE, Rabbinin kitabından sana vahyedileni [insanlara] duyur. O'nun sözlerini değiştirebilecek kimse yoktur;[35] Ve sen de O'ndan başka sığınacak kimse bulamazsın.

28 Ve Rablerinin hoşnutluğunu umarak sabah akşam O'na yalvarıp yakaranlarla birlikte sen de sabret; ve dünya hayatının cazibesine kapılıp da sakın gözlerini onların üzerinden ayırma;[36] ve iyi ve güzel olan ne varsa hepsini terk edip[37] [yalnızca] bencil arzularının peşine düştüğü için kalbini zikrimize karşı duyarsız kıldığımız[38] kimseye aldırma.

29 Ve de ki: "(Bu) hak, Rabbinizden [gelmiş]tir: Artık ona dileyen inansın, dileyen reddetsin."

Gerçek şu ki, Biz, [sunduğumuz hakikati teperek kendi kendilerine] yazık edenler[39] için dalga dalga yükselen alev katmanlarıyla[40] onları çepeçevre kuşatacak

35 Râzî'ye göre, büyük Kur'an müfessiri Ebû Müslim el-İsfehânî'nin bizim 2:106 üzerine 87. notumuzda tartıştığımız "nesih (yürürlükten kaldırma) öğretisi"ni reddederken dayandığı ayetlerden biri de buydu.

36 Bu ayet hk. bir açıklama için bkz. 6:52 ve ilgili 41. not.

37 Lafzen, "İşi *(emr)* [iyi ve doğru olanı]n sınırlarını aşmak [ya da "tecavüz etmek"] olan ..."

38 Bkz. 2. sûre, 7. not. Zemahşerî ve Râzî, *eğfelnâ* fiilini, Kur'ânî öğretiyle uyum içinde, "*duyarsız ya da ilgisiz bulduğumuz* kimse" olarak tefsir etmişlerdir. (Ayrıca bkz. 14:4 hk. not 4).

39 Râzî, *ez-zâlimûn* (lafzen, "zalimler") ifadesini böyle tefsir etmektedir.

40 Bizim, çeviride "dalga dalga yükselen alev katmanları" ifadesiyle aktardığımız

bir ateş hazırladık; öyle ki, onlar su istediklerinde ergimiş kurşunu andıran ve yüzlerini kavuran bir su verilecek onlara: ne korkunç bir içecektir o ve ne kötü bir duraktır orası!

30 [Ama] imana erip de dürüst ve erdemli davrananlara gelince: iyi ve güzel olanı yapmakta sebat gösterenlerin emeğini elbette zayi etmeyiz: **31** İçlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı ebedî mutluluk-esenlik bahçeleri işte böylelerinin olacaktır; orada onlara altın bilezikler takılacak; yeşil ipekli ve işlemeli giysiler giyinecekler ve orada (yumuşak) divanlarda yaslanıp oturacaklar:[41] Bu ne güzel bir karşılık, bu ne güzel bir dinlenme yeri!

وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ
يَشْوِي الْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ الشَّرَابُ ۖ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ
مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي
مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ
وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِئِينَ
فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۚ نِعْمَ الثَّوَابُ ۖ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾
وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ
مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا

32 ONLARA şu iki adam örneğini ver, ki onlardan birine iki üzüm bağı bahşetmiş, onların çevresini hurmalıklarla çevirmiş ve aralarına da ekili bir alan yer-

---

sürâdik tabiri sözcük anlamıyla çadırın tentesi ya da dış örtüsü demektir; burada ise günahkarları çepeçevre kuşatacak olan "alev/duman katmanları" anlamındadır (Zemahşerî): onların cehennem azabından kurtulmayacağını dile getiren sembolik bir ifade tarzı (Râzî).

41 Ahiretteki mutluluk-esenlik durumuna ilişkin diğer bütün Kur'ânî betimlemeler (tasvirler) gibi, inananların altın bilezik takıp ipekli giysiler giyeceklerini (karş. 22:23, 35:33 ve 76:21'deki benzer pasajlar), yumuşak divanlarda *(erâik)* oturacaklarını ifade eden yukarıdaki atıf da inananların dünya hayatında inançlarının gereği olarak ortaya koydukları fedakarca davranışların bir sonucu olarak kendilerine bahşedilecek olan ebedî hayatın görkemini, canlılığını ve rahatlığını (sırayla "altın takılar, *yeşil* ipekli işlemeli giysiler ve yumuşak divanlar" gibi sembollerle) betimleyen bir temsîl olduğu aşikardır. Râzî, cennete ilişkin anlatımdaki bu simgeselliğe işaret ederken, yukarıdaki cümlenin iki bölümü arasındaki kuruluş farkına dikkat çekmektedir; şöyle ki: cümlenin ilk kısmı edilgen yapıda ("orada onlara altın bilezikler takılacak"), ikinci kısmı ise etken yapıdadır ("... giysiler giyecekler, oturacaklar"). Râzî'ye göre etken fiille ifade edilen bölüm iyilerin kendi dürüst ve erdemli yapıp-etmeleriyle hak ettikleri karşılığı; edilgen fiille ifade edilen bölümün ise, onların kendi emeklerinin üstünde ve ötesinde, Allah tarafından kendilerine bir lütuf ve armağan olarak bahşedilecek olan şeyleri îma etmektedir.

leştirmiştik.[42] **33** Bu her iki bahçe de beklenen ürünü veriyor, verimlerinde herhangi bir eksilme göstermiyorlardı; çünkü Biz her birinin içinden bir dere akıtmıştık. **34** Böylece [bu bahçenin sahibi] bolluk *içinde ürün kaldırıyordu.*

Ama [bir gün] bu adam komşusuyla tartışırken söz arasında ona: "Benim malım mülküm senden çok; nüfusça da senden daha güçlü, daha ilerdeyim!" dedi.

35 [İşte] kendi kendine [böylece] yazık eden bu adam: "Bu bahçenin bir gün yok olacağını asla düşünemiyorum!" diyerek bahçesine girdi; **36** ve *"Son Saat'in* (bir gün) gelip çatacağını da düşünemiyorum" (diye ekledi,) "hem, [o saat gelse ve] ben Rabbimin huzuruna çıkarılacak olsam bile,[43] sonuç olarak, her halde bundan daha iyisini karşımda bulacağım!"

37 Kendisiyle tartışmaya girdiği komşusu ona: "Seni tozdan topraktan,[44] sonra bir damla döl suyundan yaratıp da [eksiksiz] bir insan şekline sokan Allah'a karşı nankörlük mü yapıyorsun?" dedi. **38** "Bana gelince, [biliyorum ki] benim Rabbim Allah'tır ve ben tanrısal nitelikleri O'ndan başka kimseye yakıştıramam."[45]

39 Ve [devamla,] "Yazık,[46] keşke bahçe-

42 Surenin 7-8. ayetleriyle bağlantılı olan bu mesel "yeryüzündeki bütün güzelliklerin Allah'ın insanları sınaması için bir araç" olduğu yolundaki ifadenin bir yankısı durumundadır.

43 Lafzen, "Rabbime geri götürülecek [ya da "arzedilecek"] olsam bile" —yani, hesaba çekilecek olsam bile.

44 Bkz. 3:59 ile ilgili 47. notun ikinci yarısı; ayrıca 23:12 ile ilgili 4. not.

45 Lafzen, "Rabbime kimseyi ortak koşmam [ya da "koşmayacağım"]." Yani, "Zenginliği ya da yoksulluğu asla Allah'tan başka bir güce yahut yaratıcı bir âmile izafe etmem/edemem" (Râzî'nin kaydettiğine göre, Keffâl).

46 *Lev-lâ* takısına verdiğimiz "yazık!" yahut "ne yazık!" anlamı hk. bir açıklama için bkz. 10:98 üzerine 119. not.

ne girerken 'Allah'ın dilediği [olur, çünkü] yaratıcı güç ancak Allah'ın elindedir' deseydin! Mal ve evlatça, gördüğün gibi, senden daha güçsüz isem de **40** Rabbim bana senin bağından bahçenden pekala daha hayırlısını verebileceği gibi, [senin] bu [bahçe]ne gökten bir afet gönderir de [bahçen o zaman] yerle bir olabilir; **41** yahut bir daha asla bulup çıkaramayacağın biçimde onun suyu çekilebilir!"

42 Ve [gerçekten de böyle oldu:] ürünlerle dolup taşan bahçeleri çepeçevre târümâr edildi; ve o [bahçenin] târümâr olmuş çitleri, çardakları karşısında, boşa giden emeğine yanarak ellerini oğuştura oğuştura: "Ah, n'olurdu, Rabbimden başkasına tanrısal nitelikler yakıştırmamış olsaydım!" demekten başka söyleyecek bir şey bulamadı. **43** Çünkü şimdi artık onun ne Allah yerine kendisine yardım ulaştıracak kimsesi vardı,[47] ne de kendi başının çaresine bakabilecek durumdaydı.

44 İşte bunun içindir ki, koruyucu-kayırıcı güç bütünüyle, Tek ve Gerçek Tanrı olan Allah'a aittir. Hak edilen karşılığı vermekte de, sonucun ne olacağını belirlemekte de en iyi olan[48] O'dur.

45 DÜNYA hayatının gökten indirdiğimiz suya benzediğini onlara anlat: Öyle ki, yerin bitkileri onu emerek (zengin bir çeşitlilik içinde boy verip) birbirine karışırlar; (ama bütün bu canlılık, çeşitlilik) sonunda rüzgarın sağa-sola savurduğu çer-çöpe döner.

İşte (bunun gibi,) sınırsız gücüyle her şeyi belirleyen [yalnız] Allah'tır.

قُلْتَ مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ إِن تَرَنِ أَنَا۠ أَقَلَّ
مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّيٓ أَن يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّن
جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَتُصْبِحَ
صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ
لَهُۥ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِۦ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ
مَآ أَنفَقَ فِيهَا وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَٰلَيْتَنِى
لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّىٓ أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ فِئَةٌ يَنصُرُونَهُۥ
مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ ٱلْوَلَٰيَةُ
لِلَّهِ ٱلْحَقِّ ۚ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾ وَٱضْرِبْ لَهُم
مَّثَلَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخْتَلَطَ
بِهِۦ نَبَاتُ ٱلْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ ٱلرِّيَٰحُ ۗ وَكَانَ
ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

47 Lafzen, "hiçbir koruyucusu/hâmîsi yoktu."

48 Lafzen, "sonuç olarak en iyi."

46 Mal mülk ve çocuklar dünya hayatının süsleridir; ama ürünü kalıcı olan dürüst ve erdemli davranışlar ise, karşılığı bakımından, Rabbinin katında daha değerli ve bir ümit kaynağı olarak daha verimlidir.[49]

47 Çünkü, dağları ortadan kaldıracağımız o Gün yeryüzünü boş ve çıplak görürsün; [o Gün] kimseyi bırakmaksızın herkesi [diriltip] bir araya toplayacağız.

48 Ve dizi dizi Rabbinin huzuruna çıkarıldıklarında [Rableri onlara şöyle diyecek:[50]] "İşte, sizi ilk kez yarattığımız günkü gibi [bütünüyle yapayalnız ve boyun eğmiş olarak] huzurumuza geldiniz;[51] oysa, sizin için böyle bir buluşmayı gerçekleştirmeyeceğimizi sanıyordunuz hep!"

49 Ve [o Gün, herkesin dünyada yapıp ettiklerine dair] sicil(ler) önlerine konduğunda, suçluların orada (yazılı) olanlardan irkildiklerini görürsün; "Vah bize! Nasıl bir sicilmiş bu! Küçük, büyük hiçbir şey bırakmamış, her şeyi hesaba geçirmiş!" derler.

Ve yapıp ettikleri her şeyi (kaydedilmiş olarak) önlerinde bulurlar; ve Rabbinin kimseye haksızlık yapmadığını [anlarlar].

50 VE [HATIRLA Kİ] Biz meleklere "Âdem'in önünde yere kapanın!"[52] dediği-

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ
الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا ۖ وَالْبَٰقِيَٰتُ الصَّٰلِحَٰتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ
ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ
بَارِزَةً ۙ وَحَشَرْنَٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا
عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا ۖ لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ
مَرَّةٍ ۖ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ
الْكِتَٰبُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ
يَٰوَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً
إِلَّآ أَحْصَىٰهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ
رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا لِءَادَمَ

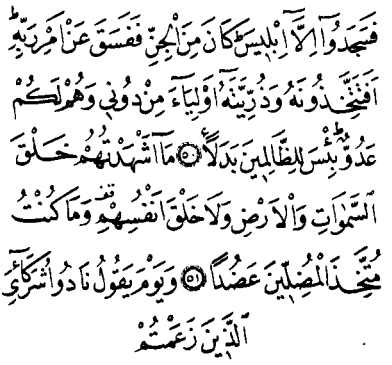
49 Lafzen, "değeri bakımından Rabbinin nezdinde daha hayırlı ve ümit olarak da yine daha hayırlıdır." *El-bâkiyâtu's-sâlihât* ("ürünü kalıcı olan dürüst ve erdemli davranışlar") ifadesi, bir burada, bir de 19:76'da olmak üzere bütün Kur'an'da iki kere geçmektedir.

50 Yani, hayattayken, ölümden sonra dirilme gerçeğini inkara kalkışanlara.

51 Karş. 6:94.

52 Allah'ın meleklere "Âdem'e secde edin!" buyruğuyla hitab ettiği bu çok tekrarlanan temsîle ilişkin kısa atıf, yukarıdaki anlam örgüsü içinde, insanın fıtrî kavramsal düşünme yeteneğine (bkz. 2:31-34 ve ilgili notlar) ve buna bağlı olarak

miz zaman, İblis dışında, onların hepsi yere kapanmıştı. [İblis] görünmeyen varlıklardan[53] biriydi; ve böylece Rabbinin buyruğu dışına çıktı. Peki, yine de onu ve avanesini,[54] Benim yerine kendinize dostlar/sırdaşlar edinecek misiniz, hem de onlar sizin düşmanlarınız olduğu halde? Zalimler adına[55] bu ne kötü bir mübadeledir!

51 Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına tanık kıldım; ne de kendilerinin yaratılışına;[56] ayrıca, [insanları] yoldan çıkaran bu [varlıkları] kendime hiçbir şekilde yardımcı edinmiş de değilim.[57]

52 Nitekim, o Gün [Allah]: "[Şimdi] çağırın bakalım, Benim ortaklarım olduğunu sandığınız varlıkları!"[58] diyecek. Bunun

---

doğruyla eğri arasında seçim yapma gücüne ve yükümlülüğüne dikkat çekmek içindir. İnsanın ahlakî planda bilerek yanlış bir yol tutması –ki önceki pasajlar bundan söz etmektedir– hemen her zaman onun dünya hayatının cazibesine kendini fazla kaptırmasından ileri geldiğine göre, burada Şeytan'ın (yahut İblis'in), insanı ahlakî endişelerden koparmak ve böylece onun manevî/ruhanî yıkımını hazırlamak için insanda kötüye kullandığı tarafın işte bu kendini kaptırma zaafı olduğuna dikkat çekilmektedir.

53 Burada melekler kasdediliyor (bkz. Ek III).

54 Lafzen, "onun soyundan gelenleri" —onun peşinden gidenler, ona uyanlar anlamında kullanılan mecazî bir ifade.

55 Lafzen, "zalimler için." Şeytan'ın Allah'a karşı sembolik "başkaldırısı" hk. bkz. 2:34, 26. not ve 15:41, 31. not.

56 Yani, "bunlar yaratılmış varlıklar olduğuna ve benimle bir ortaklıkları olmadığına göre, onları nasıl olur da kendinize efendi, velî olarak seçersiniz?" —İnsanların bilinçli olarak ya da (Şeytan'ın ayartılarına kapılmak sûretiyle) bilinçaltı dürtülerin tutsağı olarak tanrısal nitelikler yakıştırdığı gerçek ya da muhayyel varlıklara ilişkin bir atıf.

57 Allah sınırsız kudret sahibi, her şeyin künhünü bilen ve mutlak manada kendine yeterli biricik ilah olduğuna göre, başka herhangi bir varlığın ya da gücün O'na tanrılığında "yardımcı" anlamında ortak olduğuna yahut O'nunla insan arasında "aracı" rolü oynayabileceğine inanmanın, insanı bütünüyle sapıklığa sürükleyeceği muhakkaktır.

58 Lafzen, "[var olduğunu] sandığınız ortaklarımı": bkz. 6:22 üzerine 15. not.

üzerine onları çağıracaklar, ama berikiler onlara bir karşılık vermeyecek: çünkü onlarla ötekiler arasına aşılmaz bir uçurum[59] koyacağız.

53 Ve günaha gömülüp gitmiş olanlar o zaman ateşi görecek ve oraya girmek zorunda olduklarını anlayacaklar ama ondan kaçmak kurtulmak için bir yol bulamayacaklar.

54 İŞTE BUNUN GİBİ, Biz bu Kur'an'da insanlar[ın yararlanması] için çeşitli açılardan türlü türlü dersler[60] ortaya koyduk. Bununla birlikte, insan her şeyden çok tartışmaya düşkündür: **55** Nitekim, kendilerine doğru yol rehberi gelmişken insanları imana erişmekten ve Rablerinden bağışlanma dilemekten alıkoyan yegane tutum, [onların] önceki [günahkar] toplumlara uygulanan sürecin kendilerine de uygulanmasını ya da [nihaî] azabın öte dünyada başlarına gelmesini[61] beklemeleri değil de, nedir?

56 Fakat Biz, mesaj-taşıyıcılarını yalnızca müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz; hakkı inkara şartlanmış olanlarsa [onlara karşı] asılsız iddialarla, güya hakkı çürütmek, hükümsüz kılmak için tartışır, mesajlarımızı ve uyarılarımızı alay konusu yaparlar.

فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا
بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُم
مُّوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا
فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ
أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ
جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمْ
سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا نُرْسِلُ
الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا
آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

59 Yahut: "bir azap uçurumu [ya da "engeli"]": günahkarları, muhayyile ürünü düzmece varlıklardan ayıran yalan uçurumunu ya da, daha büyük bir ihtimalle, günahkarları, kendileri böyle bir iddiada bulunmadıkları halde tapınırcasına yüceltikleri, tanrılaştırdıkları birtakım ruhanî şahsiyetlerden (Zemahşerî ve Râzî'nin alternatif yorumlarına göre, Hz. İsa ve Meryem'den) ayıran şirk uçurumunu îma eden bir ifade.

60 Karş. bu anlam örgüsü içinde "ders" olarak çevirdiğimiz *mesel* terimine ilişkin bir açıklamanın yer aldığı 17:89 hk. 104. not.

61 Lafzen, "yüzyüze/karşı karşıya gelmelerini" yahut "gelecekte..." (Zemahşerî) — Çevirideki "nihaî azabın başlarına gelmesi" ifadesi *kubulen* sözcüğüne verilen bu her iki anlamı da kapsamaktadır.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ
بِـَٔايَـٰتِ رَبِّهِۦ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِىَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۚ
إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَ
فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِن تَدْعُهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ فَلَن يَهْتَدُوٓا
إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ ٱلْغَفُورُ ذُو ٱلرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُم
بِمَا كَسَبُوا۟ لَعَجَّلَ لَهُمُ ٱلْعَذَابَ ۚ بَل لَّهُم مَّوْعِدٌ لَّن
يَجِدُوا۟ مِن دُونِهِۦ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ ٱلْقُرَىٰٓ أَهْلَكْنَـٰهُمْ
لَمَّا ظَلَمُوا۟ وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِم مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ

57 Rabbinin mesajları kendisine ulaştırıldığı halde, kendi eliyle işlediği bütün [kötü] işleri de unutup,[62] onlara yüz çeviren kimseden daha zalim kim olabilir? Bakın, Biz böylelerinin kalplerine, hakkı kavramalarına engel olan bir örtü ve kulaklarına da bir ağırlık yerleştirmişizdir; dolayısıyla, onları doğru yola[63] çağırsan da asla doğru yola girecek değillerdir.

58 [Bununla birlikte,] yine de senin Rabbin sınırsız rahmet sahibi, gerçek bağışlayıcıdır. Yoksa, işledikleri [kötülükler] için onları hemen paylayacak olsaydı, kuşkusuz, hak ettikleri azabı çarçabuk başlarına salardı.[64] Ama işte, onlar için, aşıp ötesine geçemeyecekleri bir süre belirlenmiştir;[65] **59** tıpkı, zulüm üstüne zulüm işlediklerinde[66] yok ettiğimiz önceki toplumlar gibi: ki Biz onların ortadan kaldırılması için de bir süre belirlemiştik.

60 HANİ,[67] [gezginlik günlerinde] Musa

62 Yani, kötü ve haksız davranışlarına devam ederek (Râzî).

63 Lafzen, "doğru yol rehberine."

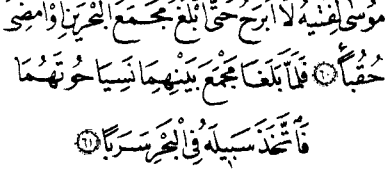
64 Lafzen, "muhakkak, onlar için azabı çabuklaştırırdı." Allah'ın günahkarlara, tevbe edip yollarını doğrultmaları için zaman verdiğini belirten bir ifade.

65 Karş. 16:61 ve 35:45'deki şu ya da bu bakımdan benzer ifadeler. "Belirlenmiş süre" *(mev'id)* bu anlam örgüsü içinde, günahkarların ömürlerinin sonunu yahut –sonraki ayette işaret edildiği üzere– (sünnetullaha göre) cezasız bırakılmayacak kadar günahta, zulümde ileri gidildiği "dönüşü olmayan nokta"yı gösterir.

66 Lafzen, "Zulmettikleri zaman" [yahut "zulmettikten sonra"] —yani, zulümde ileri gittiklerinde; zulümde ısrarlı ve devamlı oldukları için.

67 Çok defa "...diği zaman" anlamına gelen ama bizim burada "hani" sözcüğüyle aktarmayı daha uygun bulduğumuz *iz* takısı, Kur'an'da çoğu zaman, anlatımın ve düşüncenin akışını bozmadan dikkatleri yeni bir söyleme ya da temaya çekmek için kullanılmaktadır. Buradaki örnekte de bu sözcük, gerilerde 54. ayetle belirgin bir bağlantı kurarak ("... Biz bu Kur'an'da insanlar[ın yararlanması] için çeşitli açılardan türlü türlü dersler ortaya koyduk") bilginin, özellikle manevî/ruhanî bilginin, hiçbir ölümlünün —bu ölümlü peygamber bile olsa, insan zihnini hayat boyunca meşgul eden soruların hepsine cevap bulabildiğini iddia et-

yardımcısına:[68] "İki denizin birleştiği yere kadar yoluma devam edeceğim" demişti, "[bu yolda] yıllar harcamam gerekse bile!"

61 Fakat iki [denizin] birleştiği yere vardıklarında balıkları bütünüyle akıllarından çıktı ve denize dalıp gözden kayboldu.[69]

---

mesine imkan vermeyecek kadar tükenmez, sonu gelmez olduğunu yansıtan bir temsîle dikkat uyandırıcı bir giriş sağlamak üzere kullanılmıştır. (Sözkonusu temsîlin dile getirdiği gerçek, bu sûrenin son iki ayetinde sarahaten ortaya konulmaktadır). Sonraki ayetlerde (60-82. ayetler) anlatılan Hz. Musa'nın bilgi peşinde yaşadığı serüven, zaman içinde, bizim burada yer veremeyeceğimiz sayısız menkıbenin kaynağı olmuştur. Yine de, değişik rivayetleriyle Buhârî, Müslim ve Tirmizî tarafından kaydedilmiş olup Ubeyy b. Ka'b'dan nakledilen bir rivayeti zikretmeden geçemeyeceğiz. Bu rivayete göre Hz. Musa, bir keresinde, insanların en bilgesi olduğunu iddia ettiği için Allah tarafından azarlanmış ve kendine vahiy yoluyla, "iki denizin birleştiği yerde" yaşayan bir "Allah kulu"nun kendisinden daha bilge olduğu bildirilmişti. Hz. Musa bu adamı bulmak yönünde ısrarlı bir istek gösterince, Allah da o'na "bir sepete balık" koymasını ve balık kayboluncaya kadar yoluna devam etmesini emretti; balığın kaybolması amaca erişildiğinin işareti olacaktı. Şüphe yok ki bu rivayet, bizim Kur'ânî meselimize temsîlî bir giriş niteliğindedir. Hem Kur'an'da, hem de sözkonusu Hadis'te geçen bu "balık" imajı, mümkündür ki, mutlak bilgiyi yahut ebedî hayatı simgeleyen eski dinî bir sembol olsa gerektir. İlk müfessirlerden pek çoğunun, Bâbülmendeb mevkiinde Kızıl Deniz ile Hint Okyanusu'nun ya da Cebel-i Târık'da Akdeniz ile Atlas Okyanusu'nun birleştiği yeri göstererek, coğrafî bir anlam yükleme eğiliminde oldukları "iki denizin birleştiği yer" ifadesine gelince, Beydâvî, 60. ayetin tefsirinde buna bütünüyle temsîlî bir açıklama getirerek, "iki deniz"in iki tür bilgi kaynağını ya da bilgi akışını –yani, haricî olay ve olgulara ilişkin gözlem ve muhakemeler yoluyla elde edilen zahirî bilgi *('ilmu'z-zâhir)* ile mistik sezgi ve müşahedeler yoluyla elde edilen batınî bilgiyi *('ilmu'l-bâtın)*– simgelediğini söylemektedir. Bu görüşe göre, Hz. Musa'nın arayışının gerçek amacı bu iki tür bilginin buluştuğu sınıra varmaktan ibarettir.

68 Lafzen, "genç adam" *(fetâ)* —Klasik Arapça'da, genç ya da yaşlı (yani, yaşına işaret etmeksizin) "hizmetçi/yardımcı" anlamına gelen bir sözcük. Rivayete göre, ayette geçen bu "hizmetçi" ya da "yardımcı", Hz. Musa'nın ölümünden sonra İsrailoğulları'nın başına geçen Yeşu idi.

69 Lafzen, "[denizde] kendisine bir yol buldu." Onların bu sembolik "balığı" (bkz. not 67'nin son üçte biri) unutmaları, muhtemelen, insanın sık sık bilgi ve hayatın nihaî kaynağının Allah olduğu gerçeğini unutmasını ifade eden bir îma olsa gerek.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰىهُ
اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾
قَالَ اَرَءَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّيْ نَسِيْتُ الْحُوْتَ
وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ وَاتَّخَذَ
سَبِيْلَهٗ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا
عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا
اٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهٗ
مُوْسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا
﴿٦٦﴾ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ
تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿٦٨﴾

62 Ve biraz uzaklaştıktan sonra [Musa] yardımcısına: "Öğlen azığımızı çıkar" dedi, "doğrusu, bu yolculuk bizi bir hayli yordu!"

63 [Yardımcısı:] "Olacak şey mi, bu"[70] dedi, "O kayanın yanında dinlenmek için durduğumuzda, nasıl olduysa, balığı unutmuşum. Bunu olsa olsa bana Şeytan unutturmuş olacak![71] Tuhaf şey, nasıl da yol bulup suya ulaştı!"

64 [Musa heyecanla:] "Demek, aradığımız yer orası[ydı]!" diye bağırdı.[72]

Ve izleri üzerine hemen geri döndüler.

65 Ve orada kendisine katımızdan üstün bir bağışta bulunarak (özel) bir bilgiyle donattığımız kullarımızdan birine rastladılar.[73]

66 Musa ona: "Neyin doğru olduğu konusunda sana verilen bilgiden bana da öğretmen için senin peşinden gelebilir miyim?" dedi.

67 [Öteki;] "Sen benimle birlikte(yken olacak olanlara) katlanamazsın" dedi, **68** "çünkü tecrübe alanı içinde kavrayamayacağın şeye nasıl katlanabilirsin ki?"[74]

---

70 Lafzen, "Gördün mü?" Bir soru olarak kurulmuş olmasına rağmen, bu deyimsel ifade çoğu zaman "olacak şey mi?" sözüyle aynı anlama gelmek üzere, beklenmedik ya da olmayacak bir olay karşısında duyulan şaşkınlığı yahut anî bir hatırlamayı ifade etmektedir.

71 Lafzen, "hatırlamayayım diye onu bana unutturdu."

72 Yani, balığın kaybolması, varmak istedikleri yere yahut aradıkları yere vardıklarını göstermiştir (bkz. 67. not).

73 Ubeyy b. Ka'b'dan rivayet edilen (67. notta sözü geçen) Hadis'te bu esrarlı bilge kişiden "Yeşil Adam" anlamında *el-Hazir* ya da *el-Hizr* olarak bahsedilmektedir. Bu, öyle görünüyor ki bir isimden çok bir sıfat, bir lakabdır ve (halk arasındaki söylenceye göre) bu kişiye izafe edilen bilgi ve hikmetin her zaman yeni, her zaman geçerli olduğunu ifade etmektedir: Bu husus, bizim, bu kişinin şahsında, insan için varılması mümkün derinliğine kavrayış ve tecrübenin son derece derin olduğunu simgeleyen temsîlî bir kişilik ile karşı karşıya olduğumuzu teyid etmektedir.

74 Lafzen, "tecrübe olarak kuşatamayacağın şeye *(hubran)*. Râzî'ye göre, Hz. Musa

69 [Musa,] "Allah dilerse, beni sabırlı biri olarak bulacaksın" dedi, "ve ben hiçbir konuda sana uyumsuzluk göstermeyeceğim!"

70 [Bilge kişi,] "Pekala" dedi, "O halde, eğer benim peşimden geleceksen, [yapacağım] şeyler hakkında, bu hususta ben sana bir açıklamada bulununcaya kadar bana hiçbir şey sormayacaksın."

71 Bu ikisi böylece yola koyuldular; sonunda [bir kıyıya vardılar; ve onları karşı kıyıya taşıyan] tekneden inecekleri zaman, bilge kişi[75] teknede bir delik açtı. [Musa bunu görünce,] "İçindekileri boğmak için mi onu deldin? Doğrusu, çok vahim bir şey yaptın!" diye çıkıştı.

72 Beriki, "Ben sana, bana asla katlanamayacağını söylememiş miydim?" dedi.

73 [Musa,] "[Kendimi] kaybettim diye beni paylama ve beni yaptığım işten dolayı zora koşma!" dedi.

74 Böylece yeniden yola koyuldular; sonunda genç bir adama rastladılar: [bilge kişi] onu öldürdü. [Musa bunu görünce,] "Bir başka cana karşılık olmaksızın masum bir cana kıydın, öyle mi?" diye çıkıştı, "Gerçekten, çok korkunç bir iş yaptın sen!"

75 Beriki, "Ben sana, bana asla katlana-

قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن
شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرٗا ٦٩ قَالَ فَإِنِ
ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ
ذِكۡرٗا ٧٠ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِي ٱلسَّفِينَةِ
خَرَقَهَاۖ قَالَ أَخَرَقۡتَهَا لِتُغۡرِقَ أَهۡلَهَا لَقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔا
إِمۡرٗا ٧١ قَالَ أَلَمۡ أَقُلۡ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ٧٢
قَالَ لَا تُؤَاخِذۡنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرۡهِقۡنِي مِنۡ أَمۡرِي
عُسۡرٗا ٧٣ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا لَقِيَا غُلَٰمٗا فَقَتَلَهُۥ قَالَ
أَقَتَلۡتَ نَفۡسٗا زَكِيَّةَۢ بِغَيۡرِ نَفۡسٖ لَّقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔا
نُّكۡرٗا ٧٤ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكَ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ

---

gibi bir peygamberin bile eşyanın nihaî gerçeğini *(hakâiku'l-eşyâ' kemâ hiye)* bütünüyle kavramadığına ve daha genel bir ifadeyle, insanın olağan koşullarda daha önce tecrübe ve müşahede etmediği türden bir olguyla karşılaştığında içine *düştüğü itidal ve kavrayış eksikliğine* işaret eden bir ifade. Yukarıdaki ayet, son tahlilde –Hz. Musa'nın sonraki tecrübelerinden de anlaşılacağı gibi– görünüşle gerçekliğin her zaman çakışmadığını îma etmekte ve bunun da ötesinde, ince bir üslupla, insanın kendi entellektüel/zihnî tecrübelerinde, en azından öğeleri, unsurları itibariyle, bir eşdeğeri, bir karşılığı olmayan şeyleri bütün gerçeğiyle hiçbir zaman kavrayamayacağı, gözünde canlandıramayacağı yolundaki derin gerçeği dile getirmektedir; Kur'an'ın insanın algı ve tasavvur alanının ötesinde kalan hususlarda *(ğayb)* mesajını mecaz ve temsîllerle ifade etmesi de bu yüzdendir.

75 Lafzen, "o."

mayacağını söylememiş miydim?" dedi.

76 [Musa,] "Bundan böyle sana soru soracak olursam benimle artık yoldaşlık yapmazsın: [çünkü artık] benden yana yeterince özür işittin" dedi.

77 Ve bunun üzerine yeniden yola koyuldular; derken, bir kasaba halkıyla karşılaştılar; onlardan[76] yiyecek bir şeyler istediler; ama bu ahali onlara konukseverce davranmaya hiç yanaşmadı. Ve bu [kasabada] yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler; [bilge kişi] onu hemen onarıverdi. [Musa bunu görünce,] "Eğer dileseydin, [hiç değilse, yaptığın] bu iş için bir ücret alabilirdin" dedi.

78 [Bilge,] "İşte böylece seninle yol ayrımına gelmiş olduk" dedi, "Şimdi sana, sabır göstermediğin [bütün o olayların] iç yüzünü açıklayacağım:

79 "O tekne, geçimini denizden sağlayan yoksul insanlara aitti; ona hasar vermek istedim,[77] çünkü peşlerinde her (sağlam) tekneye zorla el koyan bir hükümdar olduğunu biliyordum].

80 "O genç adamda, ki anası-babası mümin kimselerdi, taşkınlıkları ve inkarcı eğilimleriyle onlara çok derin acılar vereceği yolunda kaygı verici belirtiler görmüştük;[78] **81** [onu öldürürken] Rableri-

صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِن سَأَلْتُكَ عَن شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي
قَدْ بَلَغْتَ مِن لَّدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا
أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَن يُضَيِّفُوهُمَا
فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَن يَنقَضَّ فَأَقَامَهُ ۖ قَالَ لَوْ
شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي
وَبَيْنِكَ ۚ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا
﴿٧٨﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ
فَأَرَدتُّ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ
سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ
مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَن يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾

76 Lafzen, "[o (kasaba)nın] sakinlerinden."

77 Lafzen, "onu sakatlamak/kusurlu kılmak istedim" —yani, geçici olarak kullanılmaz bir hale getirmek istedim.

78 Lafzen, "korktuk" —Fakat akılda tutulmalıdır ki, *haşiye* fiili, bu birincil anlamının dışında, bazan "korku yahut kaygı verici buldu", yani, sonuç olarak, "kötü bir şeyin olacağını kestirdi, yahut bildi" anlamını da ifade eder *(Tâcu'l-'Arûs*, yukarıdaki ayete ilişkin özel bir atıfla). Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, bilge kişinin ifade ettiği "korku" ya da "kaygı", haricî belirtiler yoluyla yahut iç sezgi yoluyla (ki, sonraki ayetin ikinci paragrafında geçen "[bütün] bunları ben kendiliğimden yapmadım" sözünün de gösterdiği gibi, bu sonraki yolla olması daha mümkündür) varılmış pozitif "bilgi"yle eş anlamlıdır.

nin o ana-babaya onun yerine ondan daha temiz seciyeli ve merhamette ondan daha ileri [başka bir çocuk] vermesini istedik.

82 "Ve duvara gelince; duvar o kasabada yaşayan iki yetim oğlan çocuğuna aitti ve altında [hukuken] onların olan[79] bir hazine [gömülüydü]. Onların babası dürüst ve erdemli biriydi; bunun içindir ki, Rabbin onların erginlik çağına eriştiklerinde o hazineyi Rabbinden bir bağış olarak kazıp çıkarmalarını irade etti. "(Dolayısıyla,) ben [bütün] bunları kendiliğimden yapmadım:[80] Senin sabır göstermediğin [bu olayların] gerçek anlamı (iç yüzü) işte budur."

فَأَرَدْنَآ أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَوٰةً وَأَقْرَبَ
رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ
فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا
فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَآ أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا
رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُۥ عَنْ أَمْرِى ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ
مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَن ذِى ٱلْقَرْنَيْنِ
قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾

83 VE SANA Zulkarneyn hakkında soru soruyorlar; de ki: "Onu hatırlatacak bir şey anlatayım."[81]

---

79 Yani, onlara miras olarak kalan. Eğer duvarın yıkılmasına izin verilseydi, muhtemelen, hazine başkalarının da haberi olacak tarzda ortaya çıkacak ve aç ve yorgun yolculara yardımdan kaçınarak gerçek seciyelerini ortaya koyan hasis kasaba halkı tarafından yağmalanacaktı.

80 Yaptığı her şeyi yüksek bir gerçeklik bilincinin, yani onun eşyanın dış görünüşünün ötesindeki gerçeklikle temasını sağlayan ve onu Allah'ın akıl erdirilmez planının *bilinçli* bir parçası haline sokan derinliğine kavrayış ve sezginin sevkiyle yapmış olduğunu îma ediyor. Bu husus, hem 80-81. ayetlerde "biz" ifadesiyle kullanılan çoğul ifade tarzının, hem de 82. ayetin ilk paragrafında, somut beşerî bir eylemin Allah'ın istek ve iradesine izafe edilmesinin bir açıklaması durumundadır (Râzî).

81 Lafzen, "ondan bir hatıra [ya da bir "bahis"] nakledeceğim size" —yani hatırlanmaya, bahsedilmeye *değer* bir şey; kanaatimizce, bu ifade müteakip kıssanın temsîlî karakterini ve Hz. Musa ile bilge kişi hakkında anlatılan mesel gibi, temel birkaç manevî/ruhanî gerçeğin ortaya konmasına matuf olduğunu işaret etmektedir —*karn* sözcüğü hem "boynuz", hem de "nesil", "devir", "çağ" ya da "yüzyıl" gibi anlamlar taşıdığına göre, *Zulkarneyn* tabiri "İki Boynuzlu Adam" yahut "İki Çağın/Devrin Adamı" demektir. Klasik müfessirler bu anlamlardan ilkine ("İki Boynuzlu Adam") temayül göstermektedirler; Kur'an'ın kendisi bu yolda kesin bir destek sağlamasa da, öyle görünüyor ki, bu tercihlerinde "boynuz" imajının kadîm Orta-Doğu kültüründe taşıdığı kudret ve iktidar çağrışımları rol oynamıştır. Aslında, *karn* terimi ve onun çoğulu *kurûn* sözcüğü, bu sûrenin 83,

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ
فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِن كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَأَتْبَعَ سَبَبًا
﴿٨٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ

84 Ona yeryüzünde güvenli bir yer sağladık ve onu, [ulaşacağı] her şeye doğru araçlarla ulaşma [bilgisiyle][82] donattık; **85** Ve bu sayede o da [yaptığı her işde] doğru ve meşru araçlara başvurdu.[83] **86** [Batıya doğru giderek] günün birinde güneşin battığı yere[84] vardı; (güneş) ona kopkoyu, bulanık bir suya[85] dalıyormuş

86 ve 94. ayetlerinde geçen *Zulkarneyn* terkibi dışında, Kur'an'da tam yirmi kere geçmekte ve bütün bu yerlerde hep, bir devirde yaşayan ya da belli bir uygarlığa mensup olan insanlar, yani "nesil/kuşak" anlamını taşımaktadır. Bununla birlikte, *Zulkarneyn* tabiri güçlü ve adil bir hükümdarın niteliklerini ifade için kullanıldığına göre, Araplar tarafından çok eski çağlardan beri bilinen ve Arap dilinde İslam'dan çok önce deyimsel anlamıyla kullanılmaya başlanan bu tabirin yukarıda sözü edilen kadîm sembolik anlamın bir yankısı olduğunu söylemek mümkündür. Buradaki Kur'ânî temsîlin çerçevesi içinde "iki boynuz" tabiri, *Zulkarneyn* sıfatıyla anılan kişiye bahşedildiği ifade edilen *iki güç ve iktidar kaynağını*, yani, hükümdarlık kudreti ve itibarını ve Allah'a inanmanın kazandırdığı manevî/ruhanî gücü ifade ediyor olabilir. Bu son husus oldukça önemlidir —çünkü Kur'an'ın sözkonusu bu kişinin Allah'a olan imanına dikkat çekmesi, çoğu müfessirin yaptığı gibi, *Zulkarneyn*'in Büyük İskender'le (ki bazı paralarda onun iki boynuzlu portresiyle resmedildiği görülmüştür) yahut Yemen'deki İslam öncesi Himyerî Krallarından biriyle özdeşleştirilmesini imkansız kılmaktadır. Bütün bu tarihî şahsiyetlerin putperest oldukları, çok-tanrılı kültlere bağlı oldukları bilinen bir gerçektir; oysa Kur'an'da sözü edilen *Zulkarneyn*, Allah'ın birliğine yakînen inanan biri olarak karşımıza çıkmaktadır: Zaten, Kur'ânî temsîle derinliğini kazandıran da onun bu yanıdır. Dolayısıyla, buradan, Kur'an'da bahsi geçen *Zulkarneyn*'in tarihî ya da menkıbevî bir kişilik olmadığı ve onunla ilgili anlatımın da, dünyevî güç ve iktidar problemi çerçevesinde iman ve ahlaka ilişkin temsîlî bir söylem îrad etme amacına matuf olduğu sonucunu çıkarabiliriz (bkz. bu sûre için yazılan giriş notunun son pasajı).

82 İbni 'Abbâs, Mücâhid, Sa'îd b. Cubeyr, 'İkrime, Katâde ve Dehhâk'a göre (ki bunların hepsinden İbni Kesîr nakletmiştir), *sebeb* –lafzen, "[bir şeye] ulaşmak, [bir şeyi] gerçekleştirmek için başvurulan vasıta ya da araç"– tabiri, bu anlam örgüsü içinde, belirli bir amaca ulaşmak için başvurulması gerekli doğru ve meşru vasıtaya/araca ilişkin *bilgi* anlamındadır.

83 Lafzen, "[doğru/meşru] araçlara tâbi oldu": yani, doğru/meşru bir amaca ulaşmak için dahî gayr-i meşru araçlara başvurmadı.

84 Yani, yolculuğu sırasında batıya doğru varabileceği en uzak noktaya (Râzî).

85 Yahut: "derin, bol bir suya" —ki bu karşılık, pek çok lugatçiye göre (başta *Tâcu'l-'Arûs),* birincil anlamı "kaynak/göze" olan *'ayn* sözcüğünün anlamlarından biridir. Tam karşılığı "[güneşi] ... batar buldu *(vecedehâ)"* olan ama bizim *"ona*

gibi göründü. Ve orada [kötülüğün her çeşidine gömülüp *gitmiş*] *bir kavme* rastladı.

Ona, "Sen ey Zulkarneyn!" dedik, ["Onlara] azap da edebilirsin, yüce gönüllü de davranabilirsin!"[86]

87 O şöyle cevap verdi: "[Başkalarına] zulmeden kimseye gelince, ona bundan böyle azap edeceğiz;[87] ve o kimse sonunda Rabbine döndürülecek; ve O da ona görülmemiş bir azap çektirecek.[88] **88** Ama inanıp dürüst ve erdemli davranışlarda bulunan kimseye gelince, böyle biri (yaptıklarının) karşılığı olarak [ahiret hayatının] nihaî güzelliğine, iyiliğine ulaşacaktır; ve Biz de onu [yalnızca] yerine getirilmesi kolay olanla yükümlü tutacağız."[89]

89 Ve [Zulkarneyn, doğru bir amaca varmak için, böylece] bir kere daha[90] doğru aracı seçti.

حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِندَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ
إِمَّا أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَن تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ
أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ
عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ
جَزَاءً الْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ
سَبَبًا ﴿٨٩﴾

... dalıyormuş *gibi göründü*" sözcükleriyle aktardığımız ifadeye gelince, bu husta bkz. Râzî ve İbni Kesîr, bu müfessirlerin ikisi de bu ifadede güneşin "denize dalıp kaybolması" şeklinde cereyan eden genel göz aldanmasından mülhem bir mecaz karşısında olduğumuza işaret etmektedirler. Râzî, bilimsel bir doğrulukla, bu göz aldanmasının yerin küresel olmasından ileri geldiğini ifade eder. (Burada kaydedilmesi ilginç olacak olan şudur: Râzî'ye göre, bu açıklama daha önce, H. 303 yılında –M. 915 ya da 916– ölen ünlü Mutezilî alim Ebû Ali el-Cubbâ'î'nin halen kayıp bulunan Kur'an tefsirinde yer almıştır).

86 Bu mümkün iki davranış tarzından birini seçme konusundaki ilahî cevaz, sadece Allah tarafından insana sağlanan irade serbestisinin mecazî ifadesi olmakla kalmayıp, aynı zamanda, *maslahata* (kamu yararına) uygun olan yolu seçmek durumunda olan yönetici ya da yönetim için meşru *istihsân* (toplumsal yahut ahlakî öncelik) ilkesini getirmektedir ki bu *Zulkarneyn* meselinin ilk "dersi"dir.

87 Karş. 11:117 ve ilgili 149. not.

88 Yani, ahirette. Ahirete mahsus hiçbir şeyin insanın bu dünyaya ait algı ve tasavvurlarında kullandığı kavramlarla tanımlanamayacağını işaret eden bir tabir.

89 Dürüst ve erdemli davranmak, *ilke* olarak, insandan beklenen en tabii, en olabilir davranış tarzı olduğuna göre bu davranış tarzıyla ilgili yasaların (kendiliğinden) fazla zorlayıcı olmaması gerekir —bu meselden çıkarılacak bir başka ders de budur.

90 *Sümme* takısına verdiğimiz bu karşılık için bkz. 6. sûre, 31. not.

حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ ٱلشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ
عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَل لَّهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَ
وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾
حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ ٱلسَّدَّيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا
لَّا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا۟ يَٰذَا ٱلْقَرْنَيْنِ
إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ

90 [Ve doğuya doğru yürüyerek] günün birinde güneşin doğduğu yere vardığında[91] onu, kendilerini güneşe karşı bir örtüyle örtmediğimiz bir kavmin üzerine doğar buldu: **91** [Biz onları] işte böyle [bir yaşama tarzı içinde, böyle bir düzeyde bırakmıştık ve o da onları öylece kendi hallerine bıraktı;[92]] ve muhakkak ki sınırsız bilgimizle Biz onun zihninden geçenleri[93] kuşatmış bulunuyorduk.

92 Ve o [böylece, doğru bir amaca ulaşmak için] bir kere daha, doğru aracı seçmiş oldu.

93 Ve derken, iki set arasında[94] [bir yere] vardığında onların yamacında [yaşayan ve onun konuştuğu dilden] çok az şey anlayabilen bir kavme rastladı.

94 Bunlar [ona]: "Sen ey Zulkarneyn!" dediler, "Yecüc ve Mecüc[95] bu ülkede boz-

91 Yani, doğuya doğru yürüyüşünde vardığı en son noktaya (86. ayette geçen "güneşin battığı yer" tabirine benzer bir ifade).

92 Ayette tek başına geçen *kezâlike* ("işte böyle" yahut "işte bunun gibi") ifadesi için Râzî'nin verdiği açıklama bu yöndedir. Bu ayet, öyle görünüyor ki, kendilerini güneşten koruma ihtiyacı duymayan, doğal şartlarda yaşayan ilkel bir toplumun insanlarından söz etmekte ve Zulkarneyn'in, onların bu yaşama tarzlarını alt üst edip kendilerini elem ve ızdıraba sürüklemeden akıllıca davranarak onları kendi hallerine bırakma yolunu tuttuğunu ifade etmektedir.

93 Lafzen, "onda olanları/onun nezdinde bulunanları", yani onun, "Allah'ın onları tâbi tuttuğu doğal yaşama seyrini ya da tarzını bozmamak yahut değiştirmemek" yönünde verdiği kararı (karş. 4:119 hk. 141. notun son kısmı). *Zulkarneyn*'in bu kararı, kanaatimizce, bu meselden çıkarılacak önemli derslerden biridir.

94 Ayette sözü edilen yerin Kafkaslar olduğu yaygın bir kabul görmüştür. Bununla birlikte, bu iki set arasındaki yerleşim bölgesi ve burada yaşayan kavim hakkında ne Kur'an ne de güvenilir Hadisler herhangi birşey söylemediğine göre, bu konuda müfessirler tarafından ileri sürülen her türlü yorumu mesnetsiz spekülasyonlar olarak bir kenara bırakıp, *Zulkarneyn* meselinin asıl amacının, temsîlî bir üslup içinde belirli ahlakî ilkelerin ifadesinden ibaret olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

95 Arapça'daki *Ye'cûc* ve *Me'cûc* tabirleri, Kitâb-ı Mukaddes'de bunlarla ilgili belirsiz bazı atıflara dayanarak (Tekvîn x, 2; I Tarihler i 5; Hezekiel xxxviii, 2 ve xxxix, 6; Yuhanna'nın Vahyi xx, 8) bütün Avrupa dillerinde Gog ve Magog ola-

gunculuk yapıyor. Onlarla bizim aramızda bir set inşa etmen şartıyla sana bir bac verelim mi?"

95 [Zulkarneyn:] "Rabbimin bana sağladığı güvenli durum[96] [sizin bana verebileceğiniz her şeyden] daha hayırlıdır;" dedi, "bunun içindir ki, siz bana sadece iş gücünüzle yardımda bulunun ki sizinle onlar arasında bir set yapayım! **96** Bana demir külçeleri getirin!"

Derken, demir (külçelerini) yığıp, iki yar arasındaki boşluğa doldurunca (onlara), "[Bir ocak kurun ve] körükleyin!"[97] dedi. Nihayet, [demir iyice] kor haline gelince, "Bana ergimiş bakır getirin bunun üzerine dökeyim" dedi.

97 Ve böylece [set inşa edilmiş oldu, öyle ki] artık onların düşmanları[98] ne onu aşabilirlerdi ne de onda gedik açabilirlerdi.

98 [Zulkarneyn,] "Rabbimden bir rahmettir bu!" dedi, "Bununla birlikte, Rabbimin belirlediği zaman[99] gelince bu [seddi] yerle bir edecektir; çünkü Rabbimin verdiği söz mutlaka gerçekleşir!"[100]

فِي ٱلْأَرْضِ فَهَلْ
نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰٓ أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ
سَدًّا ﴿٩٥﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي
بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٦﴾ ءَاتُونِي زُبَرَ
ٱلْحَدِيدِ حَتَّىٰٓ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ ٱلصَّدَفَيْنِ قَالَ ٱنفُخُوا۟ حَتَّىٰٓ
إِذَا جَعَلَهُۥ نَارًا قَالَ ءَاتُونِيٓ أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٧﴾ فَمَا
ٱسْطَٰعُوٓا۟ أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ لَهُۥ نَقْبًا
﴿٩٨﴾ قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُۥ
دَكَّآءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٩﴾

---

rak geçmiştir. Klasik dönem sonrası müfessirlerin çoğu bu kavimleri Moğollar ve Tatarlarla özdeşleştirmektedirler (bkz. aşağıda 100. not).

96 "Rabbimin bana sağladığı güvenli durum/konum" *(mekkennî)* ifadesi, genellikle, ona verilen güç ve zenginlik olarak tefsir edilmiştir; ama bizce, bu ifade –*Zulkarneyn* meselinin özünde yatan ahlakî mesajlar gözönünde bulundurulursa– dünyevî zenginliklerden çok, Allah'ın bahşettiği doğru yol bilgisini, yani *hidayeti* işaret etmektedir.

97 Lafzen, "Üfürün."

98 Lafzen, "onlar."

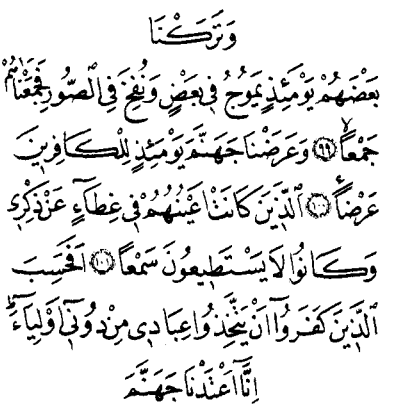
99 Lafzen, "Rabbimin sözü."

100 Klasik müfessirlerden bazıları (örn. Taberî) bu ifadeyi belirli bir tarihî olay için bir ön-haber olarak, yani sonraları Moğollar ve Tatarlarla özdeşleştirilen (bkz. yukarıda 95. not) saldırgan "Yecüc ve Mecüc" topluluklarının gelecekteki saldırılarına dair gaybî bir haber olarak görmektedirler. Bu "özdeşleştirme", daha çok, İbni Hanbel, Buhârî ve Müslim tarafından nakledilen oldukça güvenilir bu-

99 O GÜN[101] onları bırakırız, dalga dalga yürüyüp birbirlerine karışsınlar; ve sûra üflenir: Böylece hepsini bir araya toplarız.

100 Ve o Gün hakkı inkar edenlerin karşısına cehennemi çıkarırız. **101** O inkarcılar ki, [gerçeğin sesini] işitmeye katlanamadıklarından ötürü gözlerine Beni hatırlatıcı şeylere karşı perde çekilmişti.

102 Hakkı inkara şartlanmış olan bu kimseler, Benim kullarım[dan herhangi birini] Bana karşı (kendilerine) dost, koruyucu edinebileceklerini mi sandılar?[102] Hiç şüphe edilmesin ki Biz cehennemi hakkı[103]

lunan bir rivayete dayandırılmaktadır. Bu rivayete göre, Allah'ın Rasûlü bir gün gelecekten işaretler taşıyan bir rüya görür ve uykudan uyandığında bu rüyasından bahisle esef içinde: "Allah'tan başka ilah yok! Yaklaşan felaketten ötürü vah Araplara: Yecüc Mecüc seddinde bugün küçük bir gedik açıldı!" der. Orta Çağdan beri Müslümanlar bu rüyada 13. yüzyılda cereyan eden ve Abbasi İmparatorluğu'nu yıkıp böylece Arap siyasal gücünü felce uğratan Moğol istilasını önceden haber veren bir îma bulagelmişlerdir. Oysa, sûrenin 99-101. ayetlerinde "Yecüc ve Mecüc"le bağlantılı olarak "O Gün"den –yani, Hesap Günü'nden– bahsediyor olması göstermektedir ki "Rabbimin belirlediği gün" ifadesi aslında, insanın bütün faaliyetlerinin son bulacağı Son Saat'le ilgilidir. Fakat Son Saat'in yaklaşmasına ya da yakınlığına ilişkin Kur'ânî atıfların hiç biri *beşerî* zaman kavramıyla bağdaşmadığına göre, yukarıdaki her iki açıklamayı da, "Son Saat'in vukuu"nun insan için belirsiz –ve beşerî deyimlerle ifadeye çalışıldığında belki çok uzun– bir süreyi kapsadığı ve inkarcı/bozguncu "Yecüc ve Mecüc" kuvvetlerinin zuhurunun "Son Saat"in yaklaşmasına delalet eden belirtilerden biri olduğu anlamında geçerli saymak mümkündür. Ve nihayet, özellikle 21:96-97'ye dayanarak, *Yecüc* ve *Mecüc*'ün, belli kavimler ya da varlıklar anlamında değil, fakat Son Saat'in gelip çatmasından önce insan uygarlığının bütünüyle yok olmasına yol açacak bir toplumsal felaketler serisi anlamında, bütünüyle temsîlî bir unsur olduğunu söylemek son derece mantıkî olacaktır.

101 Yani, önceki ayette îma edilen Hesap Günü'nde.

102 Bu ifade sadece tabii güçlere ya da varlıklara ve birtakım biçimsel tapınma nesnelerine tapınmayı değil, aynı zamanda ölü ya da diri azîz, velî, ermiş olarak bilinen kimselerin Allah katında, O'nun reddettiği kimseler lehine "aracılık", "şefaat" ya da "kayırıcılık" yapabileceği yolundaki popüler inancı da işaret etmektedir.

103 Yani, Allah'ın birliğini, eşsiz-ortaksız olduğunu ve buna bağlı olarak, yaratılmış hiçbir varlığın Allah'ın yargısına "müdahale ve nüfûz" edemeyeceğini.

inkar edenler için bir konak yeri olarak hazırlamışızdır.

103 De ki: "Size, yapıp ettiklerinde en büyük kayba uğrayan kimseleri haber vereyim mi?"

104 "Bunlar, güzel işler yaptıklarını zannettikleri halde, dünya hayatının peşinde tüm çaba ve koşuşturmaları eğri ve çarpık olan kimseler[dir]: **105** Rablerinin mesajlarını ve O'nun huzuruna çıkarılacakları gerçeğini inkar yolunu seçen kimseler işte böyleleridir.

Bunun içindir ki, böylelerinin bütün yapıp ettikleri boşa gitmektedir: Çünkü Kıyamet Günü onlara hiç değer vermeyeceğiz.[104] **106** Hakkı inkar etmeleri, Benim mesajlarımı ve elçilerimi alaya almaları yüzünden, işte böylelerinin cezası cehennem olacaktır."

107 [Ama] imana erişip dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyanlara gelince; onları konak yeri olarak cennetin hasbahçeleri beklemektedir: **108** Böyleleri orada sonsuza kadar kalacak [ve] oradan hiç ayrılmak istemeyecekler.

109 DE Kİ: "Rabbimin sözleri(ni yazmak) için denizler mürekkep olsa –ayrıca deniz üstüne deniz katsak–[105] yine de Rabbimin sözleri bitmeden denizler tükenirdi."

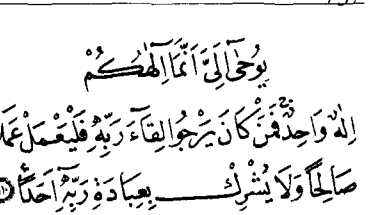
110 De ki: "Ben de sizin gibi ölümlü bir

لِلْكَٰفِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ
بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَٰلًا ﴿١٠٣﴾ ٱلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى
ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ
صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ
وَلِقَآئِهِۦ فَحَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا۟
وَٱتَّخَذُوٓا۟ ءَايَٰتِى وَرُسُلِى هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَ
عَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلْفِرْدَوْسِ
نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُل لَّوْ
كَانَ ٱلْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَٰتِ رَبِّى لَنَفِدَ ٱلْبَحْرُ قَبْلَ
أَن تَنفَدَ كَلِمَٰتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِۦ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ
إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ

104 Onların her iyi davranışı ya da ameli, "kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu(n karşılığını) görecektir" (99:7) şeklindeki Kur'ânî ifade uyarınca, Hesap Günü'nde her ne kadar hesaba katılacak ise de, yukarıdaki ayet böyle günahkarların yaptığı hiçbir iyiliğin Allah'ı inkar suçunu örtemeyeceğini îma etmektedir (Râzî'nin kaydettiğine göre, Kadı 'İyâd).

105 Lafzen, "ve buna ilaveten bir o kadar da biz katsak." Belirtmek gerekir ki, Zemahşerî'nin de işaret ettiği gibi, *bahr* terimi, burada var olan bütün denizleri kapsamak üzere bir cins ismi olarak kullanılmıştır; bunun içindir ki "bir o kadar" ifadesini "deniz üstüne deniz" şeklinde aktarmayı tercih ettik. (Ayrıca bkz. 31:27).

insanım. Tanrınızın Bir ve Tek Tanrı olduğu vahyolundu bana. Öyleyse, artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koysun ve Rabbine özgü kullukta hiç kimseyi, hiçbir şeyi [O'na] ortak koşmasın!"

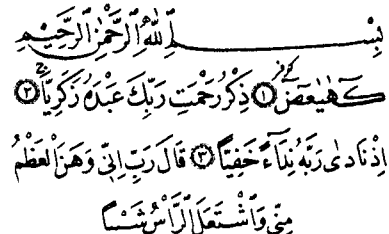
19. MERYEM SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bütün otoriteler bu sûrenin Mekke dönemine ait olduğu konusunda görüş birliği içindedirler; ancak (Suyûtî gibi) bazıları sûreyi iniş sıralamasında bu dönemin sonuna denk gelen bir yere koymaktadırlar; oysa sûrenin risaletin altıncı hatta muhtemelen beşinci yılından öteye gitmeyen erken bir dönemde, yani Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden takriben yedi ya da sekiz yıl önce vahyedildiğini gösteren karşı çıkılmaz belirtiler vardır. Aşağı yukarı bu tarihlerde Mekke'den Habeşistan'a hicret eden ikinci Müslüman kafilesine katılan sahâbîler bu sûreyle tanışıktılar; bunun içindir ki, söz gelimi, Ca'fer b. Ebî Tâlib'in (Hz. Peygamber'in amca oğlu ve Habeşistan'a hicret eden ilk kafilenin lideri) bu sûreyi, Hz. İsa hakkındaki İslamî görüşü açıklamak amacıyla Habeş Necâşî'si (yani, Kral'ı) önünde okuduğu rivayet edilmektedir (İbni Hişâm).

Sûrenin genel kabul gören ismi, Hz. Zekeriya ve İsa'nın habercisi olan Hz. Yahyâ'nın kıssasıyla birlikte, sûrenin takriben üçte birini kapsayan ve sonuna doğru 88-91. ayetlerde yeniden temas edilen Hz. Meryem ile İsa'nın kıssalarına dayanmaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Kâf-Hâ-Yâ-'Ayn-Sâd.*[1]

2 KULU ZEKERİYA'ya Rabbinin bahşettiği rahmeti dile getiren bir anma(dır), bu:[2]

3 Hani o, tâ içinden[3] Rabbine seslenerek **4** şöyle demişti: "Ey Rabbim! Doğrusu, artık kemiklerim gevşedi, saçlarım a-

1 Bkz. Ek II.

2 Lafzen, "Kulu Zekeriya'ya Rabbinin rahmetine dair bir anma/hatırlatma." İncil-ler'de yer alan ve Kur'an tarafından da nakzedilmeyen anlatıma göre Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, Hz. Zekeriya'nın karısı Elisa'nın yeğeniydi. (Karş. Luka i, 36).

3 Lafzen, "gizli seslenişle."

ğardı. Ama şimdiye kadar, ey Rabbim, Sana yönelttiğim duada cevapsız bırakıldığım hiç olmadı.[4]

5 Ve gerçek şu ki, ben göçüp gittikten sonra[5] yakınlarım[ın yapacakların]dan kaygı duyuyorum; çünkü karım baştan beri kısırdı. Öyleyse, bana katından, benim yerimi alacak bir yardımcı bahşet **6** ki bana ve Yakub'un Evi'ne mirasçı olsun; ve Sen ey Rabbim, o'nu hoşnut olacağın (bir ahlak)la donat!"

7 [Bunun üzerine melekler o'na seslendiler:[6]] "Ey Zekeriya, ismi Yahya olan bir oğul müjdeliyoruz sana. [Ve Allah şöyle buyuruyor:] 'Daha önce hiç kimseye bu ismi vermemiştik.'"[7]

8 [Zekeriya,] "Ey Rabbim!" dedi, "Karım kısır olduğu halde ve ben de yaşlanarak bütünüyle güçsüz bir duruma düşmüşken, benim nasıl oğlum olabilir ki?"

9 [Melek,] "Orası öyle, [ama]," dedi, "Rabbin diyor ki: 'Bu Benim için kolaydır, tıpkı daha önce seni yoktan var ettiğim gibi.'"[8]

10 [Zekeriya,] "Rabbim, öyleyse, bana bir işaret tayin et!" diye niyaz etti.

وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَآئِكَ رَبِّ
شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِن وَرَآءِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي
عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ
يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَا زَكَرِيَّآ إِنَّا
نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾
قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا
وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ
هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ﴿٩﴾
قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّيٓ آيَةً

---

4 Lafzen, "Sana yaptığım duada hiç bedbaht olmadım."

5 Lafzen, "benden sonra." Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Zekeriya, kendisi gibi Mâbed'de görevli olan hısım-akrabasının görevlerini liyakat ve samimiyetle yerine getirmek için ahlaken çok zayıf kalacaklarından (Râzî) ve bu cümleden olmak üzere, hâmîsi olduğu Hz. Meryem'in geleceğinin de belki tehlikeye düşeceğinden endişe ediyordu (karş. 3:37'nin ilk paragrafı).

6 Bkz. 3:39.

7 Lafzen, "Daha önce hiç kimseyi o'na adaş kılmadık" —*Yahyâ* ismi, "o yaşayacak", yani, manevî erdemleriyle hep canlı ve diri kalacak, her zaman hatırlanacak demektir; bu ismin o'nun için Allah tarafından bizzat seçilmesi ilahî söze/vaade *(kelime,* karş. 3:39 hk. 28. not) eş değer müstesna bir paye idi.

8 Lafzen, "Sen hiçbir şey değilken... [yahut "hiçbir şey olmadığın halde"]. Allah'ın yepyeni bir sebep-sonuç süreci var etme konusundaki sınırsız gücüne işaret eden bu ifade, *Âl-i 'İmrân*'da olduğu gibi burada da, aynı sözcüklerle dile getirilmiş olan, Hz. İsa'nın doğum haberine bir giriş hükmündedir (bkz. 19. ayet vd.).

[Melek,] "Senin işaretin, tam (üç gün) üç gece insanlarla konuşmaman olacak"[9] dedi.

11 Bunun üzerine [Zekeriya] mâbedden kavminin karşısına çıktı ve onlara "Sabah akşam [Rabbinizin] sınırsız kudret ve yüceliğini anın!" diye işaret etti.

12 [Ve çocuk doğup büyüdüğünde[10] o'na,] "Ey Yahyâ! İlahî mesaja sımsıkı sarıl!" [diye öğüt verdi]. Çünkü o daha küçük bir oğlanken Biz o'na doğru ve kuşatıcı düşünme yeteneği vermiştik, **13** ve katımızdan bir ruh inceliği[11] ve arınmışlık... Öyle ki, Bize karşı o [her zaman] bilinç ve duyarlılık içinde idi; **14** ve ana-babasına karşı saygı ve gözetme tavrı içinde; asla zorba ya da dik başlı biri değildi.

15 Bunun içindir ki, doğduğu gün de, öldüğü gün de, [Allah'ın] selâmı o'nun üzerindeydi; ve diri olarak kaldırılacağı gün de [yine o'nun] üzerine olacaktır.

16 VE BU İLAHÎ mesajda[12] Meryem'i de an. Hani, o ailesinden ayrılıp doğu yönünde bir yere çekilmişti; **17** kendini onlardan uzak tutuyordu;[13] bu durum-

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ
ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰٓى
اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوْا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا ﴿١١﴾ يٰيَحْيٰى خُذِ
الْكِتٰبَ بِقُوَّةٍ ؕ وَاٰتَيْنٰهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَّحَنَانًا مِّنْ
لَّدُنَّا وَزَكٰوةً ؕ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَّبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ
يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلٰمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ
يَمُوْتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾ وَاذْكُرْ فِى الْكِتٰبِ
مَرْيَمَ ۘ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾
فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُوْنِهِمْ حِجَابًا ۖ

9 Bkz. 3:41 ve ilgili 29. not.

10 Râzî'ye göre, bu husus, ayetin devamı Hz. Yahyâ'nın Allah'ın buyruğunu idrak edip anlayabilecek çağa eriştiğini gösterdiğine göre, ayette lafzen olmasa da, îma yoluyla açıkça ifade edilmektedir.

11 Lafzen, "Bizden, bir ruh inceliği/bir merhamet duygusu" —yani, özel ilahî bir lütuf, bir armağan olarak.

12 Lafzen, "kitapta." *Âl-i 'İmrân*'da olduğu gibi, bu sûrede de Hz. Yahyâ'nın doğumuyla ilgili anlatımı, Hz. İsa'nın doğum öyküsü izlemektedir —Bunun birinci sebebi Hz. Yahyâ'nın (ki, İncil'de "Vaftizci" sıfatıyla geçmektedir) Hz. İsa'nın habercisi olmasıdır; ikinci sebebi ise, bu iki doğum olayının bildiriliş biçimindeki açık paralelliktir.

13 Belli ki, rahatsız edilmeden kendini bütünüyle dua ve tefekküre vermek için. "Doğu yönünde bir yer", İbni Kesîr'in de belirttiği gibi, mümkündür ki, Mâbed'in doğu yanında, annesinin Hz. Meryem'i hizmetine adadığı bir bölümü, bir hücreyi işaret ediyor (karş. 3:35-37).

dayken kendisine vahiy meleğimizi gönderdik; [bu melek] ona eli yüzü düzgün bir beşer kılığında göründü.[14]

18 (Meryem onu görünce:) "Senden, O kuşatıcı rahmet ve esirgeme Sahibi'ne sığınırım!" dedi, "Eğer O'na karşı sorumluluk bilinci taşıyorsan [bana yaklaşma]!"

19 [Melek:] "Ben yalnızca Rabbinin bir elçisiyim" dedi, "[O Rab ki:] sana tertemiz bir oğul armağan edeceğim [diyor]."

20 [Meryem:] "Bana daha hiçbir erkek dokunmamışken, nasıl bir oğlum olabilir? Üstelik ben iffetsiz bir kadın da değilim" dedi.

21 [Melek:] "Bu doğru" dedi, "[Ancak] Rabbin diyor ki: 'Bu Benim için kolay;[15] ve [böyle olduğu için de, senin bir oğlun olacak] ve Biz o'nu insanlar için katımızdan bir sembol ve aydınlatıcı bir ba-

فَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهَا رُوحَنَا
فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِٱلرَّحْمَٰنِ مِنكَ
إِن كُنتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَنَا۠ رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ
غُلَٰمًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَلَمْ
يَمْسَسْنِى بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ
هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُۥٓ ءَايَةً لِّلنَّاسِ

14 *Rûh* çoğu zaman, 2. sûre 71. notta ve 16. sûre 2. notta belirtildiği gibi, "vahiy" ya da "ilahî esin" anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanında, seyrek de olsa bazan, bu vahyi ya da esini Allah'ın seçtiği kimseye ulaştıran *aracıyı*, bir başka deyişle meleği (ya da melekî gücü) işaret için kullanılmaktadır. 6:9'da îma edildiği gibi, ölümlü varlıklar bir meleği kendi gerçek heyeti ya da tezahürü içinde algılayamayacakları için, Allah onu Hz. Meryem'e "eli yüzü düzgün bir insan", yani, kolay algılayabileceği bir kılık içinde göstermiştir. Râzî'ye göre, meleğin *rûh* tabiriyle ifade edilmesi, bu kategorideki varlıkların, fiziksel ya da bedensel unsurlardan uzak, sırf ruhanî yahut manevî bir mahiyet taşıdıklarını göstermektedir.

15 Karş. yukarıda 9. ayette, Hz. Yahyâ'nın doğumunun Hz. Zekeriya'ya duyurulmasıyla ilgili benzer ifade. Her iki ifadeyle de, vuku bulmadan önce insan için bütünüyle beklenmedik ya da kavranılmaz olan olayların Allah için son derece mümkün ve gerçekleştirilmesi itibariyle son derece kolay olduğu gerçeği vurgulanmaktadır. Hz. Meryem'e bir oğlunun olacağı haberinin verilmesiyle ilgili olarak yine Kur'an'da 3:47'de, "O bir şeyin olmasını dileyince, ona yalnızca 'Ol!' der —ve (o şey) oluverir" denmektedir; fakat ne Kur'an ne de güvenilir Hadisler bize Allah'ın "Ol!" emrinin gerçekleşmesine ilişkin sebep-sonuç bağlantısı *(esbâb)* hakkında herhangi bir şey söylemediğine göre, bu olayın "nasıl" vuku bulduğuna dair yapılan bütün spekülasyonlar ya da yorumlar Kur'an tefsirinin dışında mütalaa edilmelidir. (Bununla birlikte, bkz. 21:91 ve ilgili 87. not).

ğış kılacağız!"[16]

Ve bu [Allah tarafından] önceden hükme bağlanmış bir şeydi: **22** bunun için de, [Meryem] o'na gebe kaldı ve o'nunla birlikte uzak bir yere çekildi.

23 Ve doğum sancısı onu bir hurma ağacının gövdesine sürüklediği[17] zaman]: "Keşke bu durum başıma gelmeden önce ölseydim de unutulup giden biri olsaydım!" diye yakındı.

24 Bunun üzerine, hurma ağacının alt yanından[18] [bir ses] ona şöyle seslendi: "Üzülme! Rabbin senin alt yanında ufak bir dere akıttı; **25** Şimdi hurmanın gövdesini kendine doğru silkele, taze hurma dökülsün. **26** Sonra da ye, iç: gözün aydın olsun! Ve eğer insanlardan birini görürsen ona de ki:[19] "Ben O sınırsız rahmet Sahibi için, (bir süre) konuşmaktan kaçınmaya ahdettim; bu yüzden bugün insanlardan kimseyle konuşmayacağım."[20]

وَرَحْمَةً مِّنَّا ۚ
وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا
قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ النَّخْلَةِ ۖ قَالَتْ
يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادَاهَا
مِن تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾
وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾
فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ۖ فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ
أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ
الْيَوْمَ إِنسِيًّا ﴿٢٦﴾

16 *Âyet* teriminin muhtelif anlamlarından biri de "işaret" yahut, Râğıb'ın etraflı bir biçimde tanımladığı gibi, "sembol/simge"dir (karş. 17. sûre, 2. not). Bununla birlikte, terimin Kur'an'da en sık yüklendiği anlam "ilahî mesaj"dır: Bunun içindir ki, sözcüğün mecaz olarak Hz. İsa için kullanılması, muhtemelen, o'nun Allah'ın mesajının insana ulaşmasında bir araç, bir vesile, yani bir peygamber olması ve dolayısıyla Allah'ın rahmetinin bir simgesi olması anlamınadır. Bizim "böyle olduğu için de, senin bir oğlun olacak" sözcükleriyle yaptığımız parantez içi ilavemize gelince, bu, "Ve Biz o'nu ..." sözleriyle devam eden ifade akışının bir gereğidir (Zemahşerî ve Râzî).

17 Yani, acıya karşı bir destek bulmak üzere, hurma ağacına tutunmak zorunda bıraktığında. Böylece, bu doğumun da, diğer bütün doğumlarda olduğu gibi, ciddî doğum sancılarıyla birlikte normal ve tabii doğum şartları içinde gerçekleştiğine dikkat çekiliyor.

18 Yahut: "onun (yani, Hz. Meryem'in) alt tarafından." Bununla birlikte, Zemahşerî'nin kaydettiğine göre Katâde bu ifadeyi "hurma ağacının alt tarafından" diye yorumlamaktadır.

19 Lafzen, "de ki" —fakat söylenmesi istenen şeyi fiilen konuşarak söylemesi ayetin devamıyla tezat teşkil edeceğine göre, burada "demek"ten kasıt "işaretle anlatmak"tır.

20 *Savm* teriminin birincil anlamı "kaçınmak" ya da "feragat etmek"tir; sözcük, bura-

27 Ve bir süre sonra, çocuğuyla beraber, kavmine döndü.[21]
"Ey Meryem!" dediler, "Sen, gerçekten, tuhaf bir iş yaptın! **28** Ey Harun'un kız kardeşi![22] Senin baban kötü bir adam değildi; ne de annen iffetsiz bir kadındı!"
29 Bunun üzerine [Meryem] çocuğa işaret etti.
"Daha beşikteki bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz ki!" diye çıkıştılar.
30 [Fakat çocuk,] "Bakın" dedi,[23] "Allah'ın kuluyum ben. O bana ilahî mesaj bahşetti ve beni peygamber[24] yaptı, **31** ve ne-

فَأَتَتْ بِهِۦ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُۥ ۖ قَالُوا۟ يَٰمَرْيَمُ
لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَٰٓأُخْتَ هَٰرُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ
ٱمْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ ۖ
قَالُوا۟ كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِى ٱلْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ
إِنِّى عَبْدُ ٱللَّهِ ءَاتَىٰنِىَ ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلَنِى نَبِيًّا ﴿٣٠﴾

---

daki anlam örgüsü içinde, *samt* ("konuşmaktan kaçınmak") sözcüğüyle eş anlamlıdır; nitekim, Zemahşerî'nin kaydettiğine göre, bu sonraki terim Abdullah ibni Mes'ûd'un Mushafı'nda (muhtemelen açıklayıcı bir kenar notu olarak) geçmektedir.

21 Lafzen, "o'nu taşıyarak, o'nunla birlikte kavmine geldi."

22 Kadîm semitik ifade tarzında kişinin ismi çok defa kabilenin geçmiş ulularından, büyüklerinden birinin ya da kabilenin ilk atası olarak bilinen kimsenin adına bağlanırdı. Bunun içindir ki, sözgelimi Benû Temîm kabilesine mensup birine bazan "Temîm'in oğlu" yahut "Temîm'in kardeşi" diye hitab edilirdi. Hz. Meryem de rahipler kastına mensup olduğuna göre, Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun'un soyundan geliyordu ve bu yüzden de "Harun'un kız kardeşi ya da bacısı" olarak çağırılıyordu. (Aynı şekilde, Hz Meryem'in yeğeni ve Hz. Zekeriya'nın karısı Elisa (Elisabeth), Luka i, 5'de, "Harun'un kızlarından biri olarak anılmaktadır).

23 Kur'an her ne kadar, 3:46'da, Hz. İsa'nın "[daha] beşikte [iken] insanlarla konuştuğu"nu yani, daha erken çocukluk çağlarında hikmetle donatıldığını ifade ediyor ise de, 30-33. ayetler, gelecekte gerçekleşecek bir şeyi ifade için, tekid amacıyla, geçmiş zaman kipini kullanarak olacak şeylerin tasavvurunu sağlayan bir mecaz özelliği gösterir gibidir. (Ayrıca bkz. bundan sonraki not).

24 Bir insana, o insan zihinsel planda ve hayat tecrübesi olarak tam bir olgunluğa erişmeden *önce* ilahî vahiy tevdî edilerek peygamberlik görevi verilmesi düşünülemeyeceği için, Taberî'nin naklettiğine göre, 'İkrime ve Dehhâk bu pasajı "Allah bana kitap bahşetmeyi hükme bağlamıştır *(kadâ)* ... ilh." şeklinde tefsir etmişler ve dolayısıyla bu ayeti gelecekle ilgili bir atıf, bir îma olarak değerlendirmişlerdir. Taberî'nin kendisi de aynı tefsiri sonraki ayete uygulayarak ona şu anlamı vermiştir: "O bana salâtı ve arınmak için vermeyi (zekâtı) emretmeyi hükme bağlamıştır." Bununla birlikte, bütün bu pasajın (30-33. ayetler) Hz. İsa tarafından çok daha sonraki bir çağda, yani, yetişkinliğe ulaştığı ve kendisine fiilen peygamberlik görevi tevdî edildikten *sonra*, dile getirildiği de söylenebilir; bir başka deyişle, bu ayetlerin, yetişkinlik döneminde Hz. İsa'nın hayatına ha-

rede bulunursam bulunayım beni kutlu ve erdemli kıldı; yaşadığım sürece bana salâtı, arınmak için vermeyi emretti; **32** ve anamı saygıyla gözetmemi; ve beni merhametten yoksun bir zorba kılmadı.

33 "*Bunun içindir ki, doğduğum gün* selâm benim üzerimdeydi; öleceğim gün ve hayata [yeniden] döndürüleceğim gün [yine benim üzerimde olacaktır]!"

34 MERYEM OĞLU İsa hakkında, üzerinde öylesine derin bir anlaşmazlığa düştükleri[25] doğru açıklama işte budur.

35 Bir oğul edinmek Allah'a asla yakıştırılamaz; sınırsız yüceliğiyle O böyle bir şeyin üstünde, ötesindedir![26] O bir şeyin olmasına hükmettiği zaman, ona yalnızca "Ol!" der —ve o (şey hemen) oluverir!

36 Ve [İsa'nın her zaman söylediği gerçek şudur:] "Şüphesiz, benim Rabbim de, sizin Rabbiniz de Allah'tır; öyleyse [yalnızca] O'na kulluk edin: dosdoğru yol [yalnızca] budur!"[27]

37 Hal böyleyken [Kitâb-ı Mukaddes'e bağlı olduklarını iddia eden] hizipler yine de aralarında [İsa'nın doğası hakkında] çekişip duruyorlar![28]

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ
وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي
جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ
أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ
الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ
مِن وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن
فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا
صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ

---

kim olacak olan manevî ve ahlakî ilkelerin ve özellikle de Hz. İsa'nın yalnızca "Allah'a kul olma" konusundaki derin bilinç ve duyarlılığının gelecekteki tezahürleriyle önceden ifadesi olarak anlaşılması mümkündür.

25 Lafzen, "hakkında şüpheye düştükleri", yahut "hakkında [boş yere] tartıştıkları": Yahudilerin, o'nun "sahte bir peygamber" ve gayr-i meşru bir birleşmenin utanç verici bir mahsulü olduğu yolundaki iddialarından (karş. 4:156) başlayarak, Hristiyanların o'nun "Allah'ın oğlu" ve dolayısıyla "Allah'ın insanda tecessümü" olduğu yolundaki inançlarına varıncaya kadar, Hz. İsa'nın doğası ve menşei hakkında ileri sürülen gerçek dışı ve çelişik görüşlere ilişkin bir atıf. Bu konuda ayrıca bkz. 3:59 ve ilgili 47. not.

26 Bkz. 2:116 ve ilgili 96. not.

27 Karş. 3:51 ve 43:64.

28 Yani, ya Yahudilerin yaptığı gibi, bir peygamber olarak o'nu bütünüyle reddederek, ya da Hristiyanların yaptığı gibi o'nu tanrılaştırarak.

Öyleyse, o büyük Gün bütün açıklığıyla gelip çattığı zaman[29] vay hallerine hakkı inkar edenlerin! **38** Bizim karşımıza çıkacakları o Gün, [gerçeği] nasıl da apaçık işitecek ve görecekler!

Ne var ki, bu zalimler o gün artık aşikar bir biçimde bir kere yoldan çıkmış bulunacaklar: **39** bunun içindir ki, her şeyin hükme bağlanmış olacağı o onmaz pişmanlıklar Günü['nün gelip çatması konusunda] onları uyar, çünkü onlar hâlâ umursamazlık gösteriyor ve [o Gün'ün geleceğine] inanmıyorlar.

40 Oysa, [o Gün er geç gelip çatacak ve] yeryüzü ve onun üzerinde yaşayanlar geçip gittikten sonra yalnızca Biz kalacağız;[30] ve [o zaman] onların hepsi Bize dönecekler.

41 BU KİTAPTA bir de İbrahim'i an.[31] Gerçek şu ki, o özü sözü doğru biriydi, (yani) bir nebiydi. **42** Hani o babasına "Ey babacığım!" demişti, "Ne işiten, ne gören ve ne de sana bir yarar sağlayabilen şeylere niçin tapınıyorsun?

43 "Ey babacığım, gerçek şu ki, senin hiç haberdar olmadığın bir bilgi [ışığı][32] ulaştı bana; öyleyse bana uy ki seni dosdoğru bir yola çıkarayım.

44 "Ey babacığım! Gel, Şeytan'a kulluk

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾
أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَٰكِنِ الظَّالِمُونَ
الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ
قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّا
نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَن عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾
وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ ۚ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا
﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ
وَلَا يُغْنِي عَنكَ شَيْئًا ﴿٤٢﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ
مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَا أَبَتِ
لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ

29 Lafzen, "Büyük bir Gün'ün ortaya çıkmasından *(meşhed)* ötürü"; yani, Hesap Günü'nün.

30 Lafzen, "Yeryüzüne ve onun üzerinde bulunan her şeye Biz varis olacağız." "Varis olma" yahut "miras" kavramının bu mecazî kullanımı hk. bir açıklama için bkz. 15. sûre, 22. not.

31 Hz. İbrahim'den ve o'nun babasını, Allah'ın birliğini, eşsiz-ortaksız oluşunu kabule çağırma yolundaki sonuçsuz çabalarından söz eden bu bölüm, aynı bakış açısından, ölümlü bir insan olarak ve Tek ve Biricik İlah'ın, Allah'ın kulu olarak Hz. İsa'nın gerçek tabiatından söz eden önceki bahisle bağlantılıdır.

32 Yani, *zihinsel sezgi ve çıkarsama* yoluyla Allah'ın varlığını ve birliğini tanıma bilinci (karş. 6:74-82).

etme; çünkü Şeytan O sınırsız rahmet Sahibi'ne baş kaldıran biridir![33] **45** Ey babacığım, ben senin başına O sınırsız rahmet Sahibi'nin katından bir azabın çökmesinden korkuyorum; (öyle bir azap ki,) başına geldiği zaman Şeytan'ın dostu ol[duğunu hemen anlar]sın."[34]

إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَبَتِ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَٰنِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ ءَالِهَتِى يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَٱهْجُرْنِى مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَٰمٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّىٓ إِنَّهُۥ كَانَ بِى حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَأَدْعُوا۟ رَبِّى عَسَىٰٓ أَلَّآ أَكُونَ بِدُعَآءِ رَبِّى شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا ٱعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾

46 [Babası:] "Ey İbrahim, sen benim tanrılarımdan hoşlanmıyor musun?" dedi, "Eğer bu tutumuna bir son vermezsen, seni mutlaka öldüresiye taşa tutarım! Haydi, şimdi bir süre benden uzak dur!"

47 [İbrahim:] "Sana selâm olsun!" diye cevap verdi, "Rabbimden seni bağışlamasını isteyeceğim: Çünkü O bana karşı hep lütufkar olmuştur. **48** Sizden ve sizin Allah'tan başka yalvarıp yakardığınız şeylerden uzak duracak ve [yalnızca] Rabbime yakaracağım: Böylece umulur ki, yakarışım Rabbim tarafından cevapsız bırakılmayacaktır."[35]

49 Ve böylece, onlardan ve onların Allah'ı bırakıp tapındıkları şeylerden uzaklaşınca, o'na İshâk'ı ve Yakub'u bahşettik ve bunların her ikisini de nebî yap-

---

33 Burada, dolaylı olarak Allah'tan başka şeylere ya da kimselere tanrısal nitelikler yakıştırmaktaki akıl dışı davranışın, Allah'a karşı benimsenen tüm akıl dışı ve nankörce tutum ve davranışların bir sembolü olarak, Yaratıcı'sına baş kaldıran Şeytan'a "tapınmak"la aynı anlama geldiği belirtiliyor. Bu bakımdan, belirtmek gerekir ki, *şeytân* terimi, "[haktan] uzak oldu [yahut "uzaklaştı"]" anlamına gelen *şetane* fiilinden türemiştir *(Lisânu'l-'Arab, Tâcu'l-'Arûs)*: Bunun içindir ki Kur'an, akla, hakikate, ahlaka mahiyet olarak aykırı olan her türlü saiki şeytanî olarak; ve şeytanî saiklere teslimiyet yönünde ortaya konan her bilinçli/kasıtlı eylemi de "Şeytan'a kulluk etmek" ya da "Şeytan'a tapmak" olarak tanımlamaktadır.

34 Zemahşerî ve Râzî'ye göre, "öyle ... ki" ile başlayan bu cümlecik, kuruluşu itibariyle, insanın, "Şeytan'a dost" olduğunu ancak ahirette –yani, iş işten geçtikten sonra– anlamasının, bilerek günah yolunu seçmenin yol açabileceği en korkunç sonuç olduğunu dile getirmektedir.

35 Lafzen, "Umulur ki, Rabbime yakarışımda bedbaht olmam."

tık; **50** ve o'nları rahmetimizle ödüllendirdik. Ve o'nlara doğru olanı [başkalarına] ulaştırmaları için üstün bir anlatım gücü[36] bahşettik.

51 VE BU KİTAPTA Musa'yı da an. Doğrusu, o da seçilmiş biriydi. [Allah'ın] haberci elçilerindendi.[37]

52 Hani o'na Sina Dağı'nın sağ yamacından[38] seslenmiş ve o'nu gizemsel bir konuşma için [kendimize] yaklaştırmıştık; **53** ve o'na bahşettiğimiz rahmetin bir devamı olarak, kardeşi Harun'u da [o'nunla beraber] haberci kılmıştık.

54 VE BU KİTAPTA İsmail'i[39] de an. Doğrusu, o da her zaman sözünde duran biriydi; bir elçi, bir nebiydi. **55** Ve halkına salâtı ve zekâtı emrederdi;[40] ve o da Rabbinin katında hoşnutluk kazanmıştı.

وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ
عَلِيًّا ﴿٥٠﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ
مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾ وَنَادَيْنَاهُ مِن جَانِبِ
الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِن
رَّحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا
﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ
عِندَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾

---

36 Lafzen, "Doğru olanın [yahut "doğruluğun/gerçekliğin"] üstün dilini." *Lisân* ("lisan" yahut "dil") terimi, burada, dille aktarılabilecek, dille ulaştırılabilecek şeyleri ifade için mecaz olarak kullanılmıştır (Zemahşerî). Bu cümle için pek çok müfessir tarafından öne sürülen alternatif bir açıklama da: "Doğrudan/doğruluktan yana üstün bilinmelerini" yahut daha yakın bir ifadeyle "iyi anılmalarını sağladık" şeklindedir.

37 Bu anlam örgüsü içinde Hz. Musa ve öteki peygamberlerden bahsedilmesi, bütün bu peygamberlerin, Hz. İsa gibi, Allah'ın ölümlü kulları olduğu ve tek ayırıcı niteliklerinin, kendilerine, insana ulaştırmaları için vahiy indirilmiş olduğu hususunu belirtmek içindir (karş. yukarıda 30. ayet). Haberci *(nebî)* ile elçi *(rasûl)* terimleri arasındaki anlam farklılığı için bkz. 22:52'nin giriş cümlesi ve ilgili 65. not.

38 Yani, yüzü Sina Dağı'na dönükken Hz. Musa'nın durduğu yerin sağ tarafından (Taberî). Bununla birlikte, "sağ yan" ya da "sağ yamaç" tabiri, Kur'an'ın başka yerlerinde olduğu gibi, burada da, büyük bir ihtimalle, soyut bir kutluluk, güven ya da selamet çağrışımıyla yüklüdür (karş. 74:39 hk. 25. not). Allah'ın Hz. Musa'yı peygamberliğe çağırmasıyla ilgili daha ayrıntılı bir anlatım için bkz. 20:9 vd.

39 Hz. İbrahim'in Hz. İshâk kolundan gelen Hz. Musa'dan söz edildikten sonra, Hz. İbrahim'in ilk oğlu ve "kuzey" Arap boylarının ve dolayısıyla Kureyş kabilesinin bir mensubu olarak, Muhammed'in (s) atası olan Hz. İsmail'e dikkat çekiliyor.

40 Bu ifadeyle, muhtemeldir ki, Hz. İsmail'in salâtı ve zekâtı *zorunlu* ibadet biçimleri olarak ilk vaz'eden peygamberlerden olduğu anlatılmak isteniyor.

56 VE BU KİTAPTA İdris'i de an.[41] O da özü sözü doğru olan biriydi; bir nebiydi. **57** Ve Biz o'nu da yüce bir konuma yükseltmiştik.[42]

وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِدْرِيسَ ۚ
إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِن ذُرِّيَّةِ
ءَادَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۖ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْرَٰٓءِيلَ
وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَٱجْتَبَيْنَا ۚ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُ ٱلرَّحْمَٰنِ
خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾ فَخَلَفَ مِنۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ
أَضَاعُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلشَّهَوَٰتِ

58 İŞTE BUNLAR Allah'ın kutlu, onurlandırıcı bağışlarda bulunduğu nebîlerden bazıları —Âdem'in soyundan, Nûh'la birlikte [o gemide] taşıdığımız kimselerin soyundan, İbrahim ve İsrail'in[43] soyundan gelen ve [hepsi de] doğru yolu gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerden bazıları: Ne zaman kendilerine O sınırsız rahmet Sahibi'nin mesajları okunsa ağlayarak [O'nun huzurunda] yere kapanan kimseler.[44]

59 Onların ardından, salâtı boş veren ve yalnızca kendi şehvetlerinin, dünyevî tutkularının peşine düşen bir kuşak geldi;

41 Klasik müfessirlerden ekseriyeti, Kur'an'da 21:85'de bir kere daha ismi geçen İdris Peygamber'i Tevrat'ta (Tekvîn, v, 18-19 ve 21-24) bahsi geçen Hanok'la (Enoch) özdeşleştirmektedirler. Ne var ki, bütünüyle tahmine dayanan bu görüş herhangi bir delille desteklenmemiştir. Bazı modern Kur'an müfessirleri ise İdris isminin Osiris'in Araplaşmış biçimi olduğu görüşünü ileri sürmektedirler. (Osiris, eski Mısır dilindeki As-ar ya da Us-ar isminin eski Yunan dilindeki versiyonudur.) Bu görüşte olanlar, bu isimle anılan kişinin, eski Mısırlılarca sonradan tanrılaştırılan bilge bir kral ya da peygamber olduğunu söylemektedirler (karş. Merâğî XVI, 64 ve Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Kahire t.y. cild. XVI, 44); ne var ki, bu, ciddiye alınmak için biraz fazla zorlama bir yorum olarak gözükmektedir. Sonuç olarak, ilk Kur'an müfessirlerinden bazıları (Abdullah İbni Mes'ûd, Katâde, 'İkrime ve Dehhâk) "İdris"in İlyas Peygamber'in (Tevrat'ta İlya (Elijah) olarak geçmektedir; bu konuda bkz. 37:123 hk. 48. not) başka bir ismi olduğunu söylemişlerdir ki bizce bu son derece makuldür.

42 *Rafe'nâhu* ifadesine verdiğimiz "o'nu yüce bir konuma yükselttik" karşılığı için bkz. 3:55 ve 4:158; bu ayetlerde aynı ifade Hz. İsa için kullanılmaktadır; bkz. ayrıca 4:158 hk. 172. not.

43 Soyları Hz. İsa ile son bulan İbranî peygamberleri Hz. İshâk ve İsrail (Yakub) kolundan geçerek Hz. İbrahim'in soyundan gelirken, Muhammed (s) aynı atanın soyundan, o'nun ilk oğlu İsmail kolundan gelmektedir.

44 Yani, peygamberlerin hepsi de beşer olduklarının bilincinde olan, Allah'ın alçak gönüllü kullarıydı. (Bkz. ayrıca 32:15).

ve böyle yaptıkları için de, yakında tam bir düş kırıklığıyla karşılaşacaklar.[45]

60 Ancak, pişman olup Allah'a yönelen, inanıp dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyanlar bunun dışındadır; zaten hiçbir haksızlığa uğratılmadan[46] cennete girecek olanlar da işte böyleleridir; **61** sınırsız bağış Sahibi'nin, kullarına, her türlü beşerî algı ve tasavvurun ötesinde[47] söz verdiği o âsûde hasbahçeler [onların olacaktır]; O'nun sözü elbette yerini bulacaktır!

62 Orada onlar asla boş ve yararsız bir söz işitmeyecekler; iç huzuru ve esenlik dileğinden başka hiçbir söz![48] Ve orada sabah akşam[49] azıklandırılacaklar; **63** Bize karşı sorumluluk bilinci içinde olan kullarımıza bırakacağımız cennet işte budur.

فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ
غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ
الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ ۚ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا
﴿٦١﴾ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ۖ وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ
فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ
مِنْ عِبَادِنَا مَن كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۖ
لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا

64 VE [MELEKLER]: "Biz ancak Rabbinin buyruğuyla ineriz" derler, "gözümüzün önünde olan, bizden gizli tutulan ve bu

---

45 Yani, ahirette, kendilerini manevî yıkıma sürükleyen yanılgıyı bütün açıklığıyla, bütün gerçeğiyle ve pek tabii, bütün karşılığıyla anlayacaklar.

46 Yani, bunlar yaptıkları en küçük iyiliğin karşılığından mahrum edilmeyecekleri gibi, fiilen hak ettiklerinin çok üstünde bir nimete erişecekler (karş. 4:40).

47 *Bi'l-ğayb* ibaresi için verilen bu açıklayıcı ifade, kanaatimizce *ğayb* kavramının taşıdığı anlamı aktarmak için yapılabilecek en yakın açıklama durumundadır; çünkü *ğayb*, insanın dünyevî tecrübeleriyle, algı ve müşahedeleri yoluyla kavrayamayacağı duyu üstü bir realiteyi ifade etmektedir ve bu yüzden de ancak temsîlî ifade unsurlarıyla anlatılabilir. (Bkz. 2:3'ün ilk cümlesi ve ilgili 3. not).

48 *Selâm* terimi ruhanî/manevî sükûnet ve huzur, her türlü hata, kötülük ve iç çatışmadan kurtulmuş olma gibi anlamları kapsamaktadır. 5:16 üzerine düştüğümüz 29. notta da belirttiğimiz gibi (ki adı geçen ayet için bu terim, farklı bir anlam örgüsü içinde "kurtuluş/selamet" sözcüğüyle aktarılmıştı), bu terimin, her bakımdan olmasa da, soyut anlam itibariyle başka dillerdeki en yakın eş anlamlısı, Fransızcadaki *salut* sözcüğüyle Almancadaki *Heil* sözcüğüdür.

49 Yani her zaman. Belirtmek gerekir ki, *rızk* ("azık/geçimlik") terimi bir canlının canlılığını devam ettirebilmesi için yararlanabileceği maddî ya da manevî her şeyi ifade eder.

ikisi arasında bulunan[50] her şey O'na aittir. Ve Rabbin asla [hiçbir şeyi] unutmaz. **65** Göklerin ve yerin Rabbi(dir O), ve bunların arasında var olan her şeyin! Öyleyse, yalnızca O'na kulluk et ve O'na kullukta devamlı ve sebatlı ol! Hiç, ismi O'nunla birlikte anılmaya değer bir başkasını tanıyor musun?"

66 BÜTÜN BUNLARA RAĞMEN, insan [yine de] kalkıp: "Ne yani," der, "Ben öldükten sonra, yeniden hayata mı döndürüleceğim?"

67 Peki, insan aklına getirmiyor mu ki, Biz onu daha önce yoktan[51] var etmiştik? **68** Öyleyse, Rabbine andolsun ki, Biz onları [Hesap Günü'nde, kendilerini hayattayken yönlendiren] şeytanî güçlerle[52] bir araya toplayacak ve sonra cehennemin çevresinde diz üstü bekleteceğiz; **69** Ve sonra her [günahkar] topluluktan O sınırsız rahmet Sahibi'ne kibir ve dik başlılıkta ileri gidenleri[53] ayırıp

وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ
رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۚ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾
وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾
أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ
شَيْئًا ﴿٦٧﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ
حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ
أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾

---

50 Yani, görseler bile ya da varlığından haberdar olsalar bile meleklerin mahiyetini bilmedikleri, anlamadıkları şeyler. Yukarıdaki ibarenin lafzî karşılığı şudur: "ellerimizin arasında bulunan, arkamızda bulunan ve bu ikisinin arasında bulunan (her şey)"... Bu deyimsel ifade için bkz. 2:255 –"O insanların gözlerinin önünde olanı da, onlardan gizli tutulanı da bilir"– ve ilgili 247. not. Melekler'e ilişkin bu atıf, Muhammed (s) gibi, ilahî vahye muhatap olan önceki peygamberlerle ilgili daha önceki bahisle bağlantılıdır.

51 Lafzen, "daha bir şey değilken" [yahut "olmadığı halde"].

52 Bkz. 15. sûre, 16. notun ilk yarısı; ayrıca karş. bu sûrenin 44-45. ayetlerindeki "Şeytan'a kulluk"a ilişkin atıf ve ilgili 33 ve 34. notlar. Günahkarların Hesap Günü'nde "kendilerini hayattayken yönlendiren şeytanî güçlerle" bir araya getirilmesiyle ilgili sembolik anlatım –2:14 hk. 10. notta belirttiğimiz gibi– *şeytân* teriminin Kur'an'da çoğu zaman insanın kendi içindeki kötü eğilimleri ifade için kullanıldığı hatırlandığı takdirde, daha kolay anlaşılacaktır. Ayette geçen çoğul kişi zamiri kıyamet ve ölümden sonraki hayat gerçeğini tanımayanlara ilişkindir.

53 Yani, insanın Allah'a karşı sorumlu olduğu fikrini bilerek ve kasıtla red ve inkar eden ve dolayısıyla, kendisine bağımlı zayıf ve bilgisiz insanları da yoldan çıkaran kimseler ahirette en ağır azaba çarptırılacaklar.

öne çıkaracağız; **70** çünkü cehennem ateşini en çok kimin hak ettiğini,[54] şüphesiz en iyi Biz biliriz.

71 Ve sizin her biriniz onu görebilecek bir noktaya varacaksınız:[55] Bu, Rabbin katında yerine getirilmesi gerekli bir hükümdür.

72 Bir kere daha[56] (hatırlatalım ki): Biz, Bize karşı sorumluluk bilinci taşıyanları [cehennemden] kurtaracağız; ama zalimleri onun içinde diz üstü bırakacağız.[57]

73 HAL BÖYLEYKEN, ne zaman ayetlerimiz bütün açıklığıyla kendilerine ulaştırılsa, hakkı inkara şartlanmış olan kimseler imana erişenlere: "(Bu) iki insan topluluğundan[58] konum olarak hangisi daha üstün ve güçlü, topluluk olarak hangisi daha iyi/daha seçkindir?"[59] diye sorup dururlar.

ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ
أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا
كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ
اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا
أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾

---

54 Lafzen, "Orada kimin yanmayı hak ettiğini": Her günahkarın, Kur'an'da cehennem sözcüğüyle adlandırılan azaba mutlaka sokulmayacağını îma eden bir ifade. (Cümlenin başında yer alan *sümme* takısı, burada, önceki ifadeyle bağlantıyı sağlayan açıklayıcı bir bağlaç hükmündedir ve dolayısıyla "çünkü" şeklinde aktarılması, bizce daha uygundur).

55 Lafzen, "Sizden hiç kimse yok ki ona varmamış olsun." Bazı klasik müfessirlere göre buradaki "siz" zamiri önceki pasajlarda sözü edilen günahkarlara ve özellikle de Kıyamet Günü'ne inanmaya yanaşmayan kimselere ilişkindir. Ne var ki, müfessirlerin ekseriyeti, "herkesin onu müşahede edeceği" anlamında, iyi-kötü, kafir-müslim *herkesin* bu hitabın kapsamına girdiği görüşündedir: bizim çeviride kullandığımız ifade de bu görüşe dayanmaktadır.

56 *Sümme* takısı için seçtiğimiz bu özel karşılık için bkz. 6. sûre, 31. not.

57 Yani, Allah'ın yargısını ve hayattayken küstahça bir kenara ittikleri ahlakî gerçekleri kabul etmekte geç kalmalarından ötürü bütünüyle küçük düşmüş ve ezilmiş olarak.

58 Lafzen, "iki grup" ya da "iki parti"den: din ve ahlak sorunlarına yaklaşımlarındaki temel farklılıklarıyla karakterize edilen iki tip insan toplumu. (Bkz. bundan sonraki not).

59 Lafzen, "topluluk [ya da "meclis"] olarak daha iyi." İnkarcıların ağzından verilen bu temsîl edici "ifade", belâgat gereği soru üslubuyla, mutlak ahlakî ilkelere teslim olmaya yanaşmayan ve sadece geçici çıkar hesaplarının gösterdiği yolda git-

74 Oysa, Biz onlardan önce gelip geçen nice kuşakları helak ettik; öyle ki, onlar dünyevî güç[60] ve dış görünüş olarak berikilerden daha üstündüler!

75 De ki: "Kim ki sapıklık içinde yaşıyorsa, sınırsız rahmet Sahibi onun ömrünü, yaşama imkanını çekip uzatabilir!"[61] [Ve bırak ne söyleyeceklerse söylesinler,[62] tâ ki, önceden uyarıldıkları [bu dünyadaki] azabı, ya da Son Saat[in ge-

وَكَمْ
أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَٰثًا وَرِءْيًا ﴿٧٤﴾
قُلْ مَن كَانَ فِى ٱلضَّلَٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ مَدًّا
حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا۟ مَا يُوعَدُونَ إِمَّا ٱلْعَذَابَ وَإِمَّا ٱلسَّاعَةَ

meye kararlı bir toplumdan yana, görünüş olarak makul ama derine inildiğinde çürük ve asılsız olan bir iddiayı dile getirmektedir. Böyle bir toplumsal düzende, maddî başarı ve iktidar çoğu zaman tüm metafizik kaygıları –özellikle de Allah'ın öngördüğü ahlakî standartlarla bağdaşan metafizik kaygıları– bile-isteye kısmen ya da tamamen bir kenara bırakmanın sağladığı bir nimet olarak görülmektedir. Bu görüş, bu tür kaygıların özgür ve sınırsız "ilerleme" yolu üzerinde insanın karşısına çıkan bir engelden başka bir şey olmadığı inancına dayanmaktadır. Ayrıca belirtmeye gerek yok ki, en vecîz ifadesini modern söylemdeki "Din halkın afyonudur" sözünde bulan bu tutum, insanın toplumsal hayatının –tabii, bununla gerçekten "iyi" olan bir hayat tarzı kasdediliyorsa– belirli birtakım ahlakî ilke ve yasaklara dayandırılması gerektiği yönünde gelişmiş bütün dinlerin ittifakla dile getirdiği anlayışa taban tabana zıttır.

Bu ahlakî ilke ve sınırlandırmaların, mahiyetleri gereği, maddeci eğilimlere kendini kaptırmış toplumlara hükmeden ve onları –başkalarında ve manevî planda da kendilerinde yol açtıkları tahribata bakmaksızın– geçici bir süre için maddî refah ve üstünlüğe kavuşturan ilkesiz ve dizginsiz güç ve iktidar mekanizmalarını işlemez hale getirmeleri tabiidir: Fakat insanın bencilliği ve iktidar hırsı üzerinde tam da bir fren rolü oynadıkları içindir ki, ancak bu ahlakî ilke ve sınırlandırmalar –ve sadece bunlar– bir cemaati, maddeci toplumun tutsak olduğu sonu gelmez tüketici, yoksullaştırıcı iç gerilimlerden, düş kırıklıklarından kurtarabilir; buna bağlı olarak, daha organik ve dolayısıyla daha kalıcı bir toplumsal huzur ve esenlik getirebilirler. Kısacası, "hakkı inkara şartlanmış olanların" ağzıyla ifade edilen belâgat gereği soruya karşı Kur'an'ın, vecîz bir üslup içinde dile getirilen cevabı budur.

60 Lafzen, "varlıkça" yahut "sahip oldukları şeylerin bolluğu bakımından." Bu anlam akışı içinde *karn* terimi, bu sûrenin son ayetinde olduğu gibi, "bir ve aynı çağda yaşayan insanlar topluluğu", yani, "uygarlık" anlamına gelmektedir.

61 Yahut: "ona bir mühlet verir", ki belki, tuttuğu yolun yanlışlığını fark eder de doğru yola döner; bunun içindir ki, her mümin, günah içinde olanlar için doğru yola dönmeleri yönünde dua etmekle emrolunmaktadır.

62 Bu ilave, hakkı inkar edenlerin 73. ayette bahsi geçen "söz"lerine atıf içindir ve onunla bağlantılıdır (Zemahşerî).

lip çatmasını] görünceye kadar: Çünkü o zaman [bu iki insan topluluğundan] varılacak yer olarak hangisinin daha kötü, destek ve dayanak olarak[63] hangisinin daha zayıf olduğunu anlayacaklar.

76 Allah doğru yolu seçenleri daha derin bir doğru yol bilinci ile destekler;[64] ve kalıcı mahsullere dönüşen dürüst ve erdemli davranışlar Rabbinin katında karşılık olarak [dünyevî kazançlardan] daha değerli ve sonuçları itibariyle daha verimlidir.[65]

77 Mesajlarımızı inkara şartlanmış olan ve "Şüphesiz, bana mal mülk ve evlat verilecektir" diyen kimseyi hiç düşündün mü?"[66]

78 Yoksa o beşerî algı ve tasavvurların ulaşamayacağı bir görüş alanına mı erişti; yahut sınırsız rahmet Sahibi'yle bir sözleşme mi yaptı?[67]

79 Asla! Biz onun (bu) söylediğini kaydedeceğiz ve onun [ahirette çekeceği] azabın süresini uzatacağız; **80** ve onun (bu) söylediğini geri bırakacağız;[68] çün-

فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ۗ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ

63 Lafzen, "destek" ya da "kuvvet olarak" *(cünden)*: Bu anlam örgüsü içinde, hem maddî kaynakları, hem de iyi amaçlar doğrultusunda bunlardan yararlanma imkan ve becerisini işaret eden bir ifade.

64 Lafzen, "Allah doğru yolu seçenleri doğru yolda destekler/pekiştirir."

65 Lafzen, "Rabbinin katında hem karşılık olarak, hem de kazanç/sonuç olarak daha iyidir" (karş. 18:46).

66 Yukarıda 73-75. ayetlerde ifade edilen (ve 59. notta da az çok izah edilen) tutumun, yani tüm manevî/ahlakî kaygıları bir kenara bırakarak maddî değerlere sarılmanın ve hayatta peşinden koşulmaya değer tek amacın maddî ve dünyevî "başarı" olduğu inancının bir diğer ifadesi. Bu maddeci "başarı" anlayışı, Kur'an'da pek çok yerde olduğu gibi, burada da, sembolik olarak, kişinin kendini "mal mülk ve evlat" fikr-i sâbitine kaptırmasıyla eş anlamlı olarak ifade edilmiştir.

67 Bu anlam örgüsü içinde *ğayb* terimi bilinmeyen gelecek anlamındadır.

68 Lafzen, "ondan miras alacağız" —kişinin vaktiyle başkasına ait olan ya da başkasının yetkisinde olan şeyi devralması anlamına mecaz.

kü o [Hesap Günü'nde] tek başına huzurumuza çıkacaktır.[69]

81 Çünkü böyleleri, kendilerine güç ve statü [kaynağı] olurlar diye, Allah'tan başka varlıkları tanrılar edinirler.[70] **82** Fakat hayır! Bu [tapınma nesneleri Hesap Günü'nde] kendilerine yöneltilen tapınmaları tanımayacaklar ve tapınanların karşısında yer alacaklar!

83 HAKKI İNKAR EDENLERİN üzerine, onları güçlü dürtülerle [günah işlemeye] kışkırtsınlar diye her türden şeytanî güçleri[71] saldığımızı bilmiyor musun?[72] **84** Öyleyse, onların üzerine [Allah'ın azabını çağırmakta] tezlik gösterme; çünkü Biz onların günlerini aksatmadan sayıyoruz[73] zaten.

85 Allah'tan yana sorumluluk bilinci taşıyanları, onurlu konuklar olarak O sınırsız rahmet Sahibi'nin huzurunda topladığımız Gün, **86** ve günaha gömülüp

---

69 Yani, herhangi bir dış destek ve dayanaktan yoksun ve dolayısıyla sadece Allah'ın bağış ve merhametine kalmış olarak (karş. 6:94 ve bu sûrenin 95. ayeti).

70 Bu ifade hem önceki pasajda hem de 73-75. ayetlerde sözü edilen insan tipine, yani dünyevî varlığa ve iktidara neredeyse dinî bir aldanmayla "tapınan" ve dünyevî başarının bu tezahürlerine tanrısal nitelikler yakıştıran insanlara matuftur.

71 Lafzen, "şeytanlar"; Kur'an bu terimle çoğu zaman mahiyet olarak kötü olan şeyleri ve özellikle insan ruhundaki ahlak dışı dürtü ve eğilimleri ifade etmektedir (karş. 2:14 hk. 10. not ve bu sûrenin 44. ayeti hk. 33. not).

72 Bkz. 15:41 hk. 31. not. Zemahşerî ve Râzî'ye göre, "Biz, hakkı inkar edenlerin üzerine [her türden] şeytanî güçleri *(şeyâtîn)* saldık *(erselnâ)"* ifadesi burada "Biz şeytanî güçlerin onların arasında etkili olmasına izin verdik *(halleynâ)"* ve bunu yaparken de, bu kötü dürtü ve etkileri kabul ya da reddetmeyi insanın serbest iradesine bıraktık anlamını taşımaktadır. Özellikle Râzî, bu anlam örgüsü içinde, 14. sûrenin 22. ayetine dikkat çekmektedir ki bu ayete göre Şeytan Kıyamet Günü'nde günahkarlara şöyle hitab edecektir: "Benim sizin üzerinizde doğrudan bir gücüm ya da iktidarım yoktu; ben yalnızca sizi çağırdım ve siz de bana icabet ettiniz. Bunun içindir ki, artık beni değil, siz yalnızca kendinizi suçlayın." Ayrıca bkz. Râzî'nin yorumunun *aynen* zikredildiği 14:22 hk. 31. not.

73 Lafzen, "Onlar için tek tek sayıyoruz." Karş. yukarıda 75. ayetin ilk cümlesi.

gitmiş olanları, suvarmaya götürülen susuz bir sürü gibi cehenneme sürüklediğimiz (Gün); **87** [bu Günde, hayattayken] O sınırsız rahmet Sahibi'yle bir bağ, bir bağlantı içine girmiş olmadıkça[74] kimse şefaatten pay alamayacaktır.

88 Hal böyleyken,[75] yine de bazıları "O sınırsız rahmet Sahibi Kendine bir oğul edinmiştir!" diyorlar.[76]

89 [Bunu söylemekle] siz gerçekten çok çirkin bir iddia ortaya atmış oldunuz. **90** Öyle ki bu iddianın dehşetinden neredeyse gök paramparça olacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp gidecekti! **91** (Demek,) O sınırsız rahmet Sahibi'ne bir oğul yakıştırıyorlar (öyle mi?) **92** Hem de, sınırsız rahmet Sahibi'nin bir oğul edin-

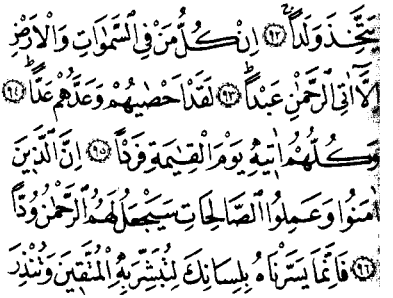
إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ لَّا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا
مَنِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ
وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَّقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ
يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا
﴿٩٠﴾ أَن دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنبَغِي لِلرَّحْمَٰنِ أَن

74 Lafzen, "Rahmân'la bir ahid yapan dışında ..." Hz. Peygamber'in önde gelen bazı sahâbîleri de içlerinde olmak üzere, klasik müfessirlere göre "Allah'la bir bağ, bir bağlantı içine girme" ifadesi, bu anlam akışı içinde, O'nun birliğini, eşsiz ortaksız olduğunu kabul etmek anlamını taşımaktadır; bu ifadenin daha geniş çağrışımları için bkz. 2. sûre, 19. not. Sonuç olarak, Râzî'nin de belirttiği gibi, büyük günah sahipleri bile, hayattayken Allah'ın varlığına ve birliğine inanmış olmaları şartıyla –Kıyamet Günü'nde peygamberlere verilecek olan (bkz. 10:3 hk. 7. not) "şefaat/kayırma" hakkıyla sembolik olarak ifade edilen– Allah'ın bağışlamasını umabilirler.

75 Lafzen, "Ve" —bu bağlaç bu pasajın 81. ayetle bağlantısını sağlamaktadır.

76 Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu olduğu" yolundaki Hristiyan inancına –ve, genel olarak, Allah'ın yaratıkların bedeninde tecessüm ettiği fikrine indirgenebilecek her türlü inanca– ilişkin bu atıf yukarıda 81. ayette ortaya konan temayla, yani, Allah'tan başka güçlerin ya da varlıkların, onlara teveccüh edenler için "güç ve statü [kaynağı] oldukları inancıyla" tanrılaştırılmaları olgusuyla bağlantılıdır. Fakat 81. ayet özellikle, *maddî varlık ve iktidar olgusuna yarı-tanrısal* bir nitelik yakıştıran ve kendilerini bütünüyle dünyevî başarı tutkusuna kaptıran tanrı-tanımaz insanlara işaret ederken bu pasaj, Allah'ın varlığına inanmakla birlikte, kendileriyle Allah arasında "aracılık" rolü oynayabilirler ümidiyle, peygamberleri ve azîz ya da velî olarak bilinen kimseleri de tanrılaştıran kimselere işaret etmektedir. Bu tanrılaştırma, Allah'ın müte'âl birliği, eşsiz ve ortaksız olduğu ilkesiyle bağdaşmayacağı içindir ki, insanın "Allah'la olan bağının/bağlantısının" koparılması anlamına gelmektedir; ve eğer bu yolda inat ve ısrar gösterilirse, affedilmez bir günah halini almaktadır (karş. 4:48 ve 116).

mesi akıl almaz bir şey olduğu halde![77] **93** Oysa, göklerde ve yerde var olan her şey sınırsız rahmet Sahibi'nin huzuruna ancak ve ancak birer kul olarak çıkmaktadırlar;[78] **94** doğrusu, O bunların hepsini bilgisiyle kuşatmış, teker teker saymıştır; **95** ve onların her biri Kıyamet Günü'nde O'nun huzuruna tek başına çıkacaktır.[79]

96 SINIRSIZ rahmet Sahibi, imana erişip dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyanları sevgiyle kuşatacaktır;[80] **97** işte yalnızca bu amaçla, bu [ilahî mesajı, ey Peygamber,] senin dilinde kolaylaştırdık ki[81] Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşı-

77 Allah'ın bir "oğul" edinebileceği fikri –terimin gerçek anlamıyla da, mecazî anlamıyla da– "baba" ile "oğul" arasında bir mahiyet *benzerliğini* öngörür; oysa Allah her bakımdan eşsiz ve benzersizdir; şöyle ki: "Hiçbir şey O'na benzemez" (42:11); "Hiçbir şey O'nunla denk tutulamaz" (112:4). Kaldı ki, "soy" ya da "döl" fikri "soy atası"nın ya da "döl sahibi"nin bir başka varlıkta devamı ya da "uzantısı" anlamını taşır ki bu durum, döl veren ya da yaratan varlık için yaratma ya da döl verme eyleminden *önce* (yahut, "oğul" terimi mecazî anlamda kullanılıyorsa, tecessüm ya da hulûl eyleminden önce) bir eksikliğin, bir tamamlanmamışlığın varlığını ifade eder: Eksiklik ya da tamamlanmamışlık fikri ise, hangi anlamda ele alınırsa alınsın, doğrudan doğruya Allah kavramının inkarı demektir. Öte yandan, "oğul" fikriyle sadece Tek İlah'ın değişik "vecheleri"nden biri ifade edilmek isteniyor olsa bile (Hristiyanlıktaki "Teslîs" akidesinde dile getirildiği gibi) —sonuç olarak, "insanların her türlü tasavvurunun ötesinde bir yüceliğe sahip olan" Allah'ı (bkz. 6:100'ün son cümlesi) *tanımlamaya* kalkışmak anlamına geldiğine göre bu dahî Kur'an'da küfür olarak nitelendirilmektedir.

78 Yani, –insan olsun melek olsun– onların hepsi, O'nun tanrılığında en küçük bir paya sahip olmaksızın, yalnızca yaratılmış varlıklardır ve hepsi, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, O'nun istek ve iradesine boyun eğmektedirler (karş. 13:15 ve 16:48-49).

79 Bkz. yukarıda 69. not.

80 Yani, onlara sevgisini bahşeder ve onları yaratıklarını sevme yeteneğiyle donatır, ayrıca onların hemcinsleri tarafından sevilmelerini sağlar. Sonraki ayetten de anlaşılacağı gibi, bu sevgi nimeti, insana ilahî mesaj yoluyla teklif edilen doğruluk-öğretisinin özünde mevcuttur.

81 İnsanın Allah'ın "kelime"sini ya da "sözü"nü dil dışı mahiyetiyle olduğu gibi kavraması kabil olmadığı için, ilahî mesaj insana her zaman kendi dilinde vahyedil-

yan kimseleri onunla müjdeleyip, [boş bir] inatla direnip duranları onunla uyarasın; **98** çünkü, onlardan önce gelip geçen nice kuşakları[82] yok ettik; [şimdi] onlardan herhangi birinin varlığını hissediyor ya da, alçak sesle de olsa hiç onlardan söz edildiğini duyuyor musun?

بِهِۦ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ ۖ
هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

---

miştir (karş. 14:4 —"Biz her elçiyi ancak kendi halkının diliyle (vahyedilmiş) [bir mesajla] gönderdik") ve her zaman insan zihninin kavrayabileceği kavramlarla ifade edilmiştir; bunun içindir ki, Hz. Peygamber'e indirilen mesaj için *"senin kalbine* indirdik" (2:97) yahut, "[ilahî vahiy/esin] onunla *senin kalbine* inmiştir" (26:193-194) buyurulmaktadır.

82 Yani, uygarlığı. 74. ayetteki benzer cümlede ***karn*** teriminin yüklendiği anlam.

20. TÂHÂ SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Sûrenin isminin "Ey İnsan" olarak çevrilmesi hakkında aşağıda 1. notta verilen açıklamaya bakınız. Bundan önceki sûre (*Meryem*) gibi, bu sûrenin de Kur'ânî vahyin iniş sıralamasındaki yerini belirlemek pek zor değildir. Son dönem müfessirlerinden bazılarının, sûrenin Hz. Peygamber'in Mekke hayatının son döneminde (hatta son yıl içinde) vahyedildiği yolundaki zayıf iddialarına rağmen, kesin olarak biliyoruz ki, sûre risaletin altıncı yılına kadar giden erken bir dönemde (yani, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinden en az yedi yıl önce) o'nun Sahâbîleri tarafından bütünüyle bilinmekteydi; çünkü rivayete göre, vaktiyle Hz. Peygamber'in en şiddetli muhaliflerinden biri olan Ömer b. Hattâb'ın o tarihlerde bir rastlantı sonucu eline geçen ve onun İslam'ı benimsemesine vesile olan sûre işte bu sûreydi. (İbni Sa'd III/1, 191 vd.).

Tâhâ sûresinin başlıca teması, Allah'ın, peygamberleri eliyle insanoğluna teklif ettiği doğru yol öğretisi ve vahyî dinlerin hepsinin özünde bulunan temel gerçeklerin birbiriyle aynı, birbirine özdeş olduğu hususudur; bunun içindir ki, Hz. Musa'nın 9-98. ayetlerde sergilenen uzun kıssası da, "[bu ilahî mesajın, yani Kur'an'ın] doğruluğunu gösteren açık delil"e ilişkin atıf da, "önceki kitaplarda [aranıp] bulunması [gereken] şeylere/işaretlere" (133. ayet) dayanmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

طٰهٰ ۝١ مَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 EY İNSAN![1] **2** Bu Kur'an'ı sana, seni

1 Bazı müfessirlere göre, sûrenin başında bulunan *t* ve *h* harfleri *(tâ-hâ* okunur), Kur'an'da bazı sûrelerin başında yer alan *mukatta'ât* ("münferit" ya da "kesik/soyutlanmış" harfler) grubundandırlar (bkz. Ek II). Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in bazı Sahâbîleri'nin (örn. Abdullah b. 'Abbâs) ve sonraki kuşaktan önde gelen bazı otoritelerin (örn. Sa'îd b. Cubeyr, Mücâhid, Katâde, Hasan Basrî, 'İkrime, Dehhâk, Kelbî vb.) kanaatine göre *tâ-hâ* ibaresi *mukatta'*, iki harfden meydana gelen soyut bir terkip değil, fakat Arapça'nın Nabatî ve Suriye lehçelerinde *"yâ racul"* ifadesinin eş anlamlısı olarak "ey insan" anlamında kullanılan anlamlı bir ifadedir (Taberî, Râzî, İbni Kesîr); bu ifade, (Taberî ve Zemahşerî'nin kaydettiği)

bedbaht etmek[2] için indirmedik, **3** Yalnızca, [Allah'tan] korkan herkese bir öğüt, bir uyarı olsun diye (indirdik): **4** Yeri ve yüce gökleri yaratan Allah katından indirilen bir vahiydir bu. **5** O sınırsız rahmet Sahibi ki, mutlak kudret ve hükümranlık tahtına kurulmuştur.[3]

6 Göklerde ve yerde ve bunların arasında ve toprağın altında ne varsa hepsi O'na aittir.

7 Sözü (ister gizle ister) açığa vur, O [insanın] gizli [düşüncelerini de] bilir, gizlinin gizlisi (duygularını) da.[4]

8 Allah ki, kendisinden başka tanrı olmayan O'dur. En güzel, en yüce nitelikler O'nundur![5]

9 MUSA'NIN başından geçen olaylardan haberin var mı?[6]

10 Hani, o [uzakta] bir ateş görmüş[7] ve

لِتَشْقَىٰٓ ۝١ إِلَّا
تَذْكِرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ۝٣ تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ
وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَىٰ ۝٤ الرَّحْمَٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ ۝٥
لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا
تَحْتَ الثَّرَىٰ ۝٦ وَإِن تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ
وَأَخْفَى ۝٧ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ
۝٨ وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۝٩ إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ

---

bazı İslam öncesi şiir örneklerinden açıkça anlaşılacağı üzere, Yemenli 'Akk kabilesinin katıksız Arap lehçesinde de aynı anlamda kullanılmaktadır. Taberî, *tâhâ* ibaresinin "Ey insan!" olarak aktarılmasını açık ve kesin bir biçimde desteklemektedir.

2 Yani, Kur'an'ın öğretileriyle insana teklif edilen ahlakî disiplin onun yaşama duygusunu, yaşama sevincini daraltmak ya da söndürmek amacına değil, tersine, insanın doğru ve eğrinin ne olduğu konusundaki bilincini derinleştirmek sûretiyle bu duyguyu pekiştirip zenginleştirmek amacına dayanmaktadır.

3 *'Arş* terimine verdiğimiz "kudret ve hükümranlık tahtı" şeklindeki karşılık için bkz. 7:54 hk. 43. not.

4 Yani, O sadece insanın dile getirilmeyen bilinçli düşüncelerini değil, bilinçaltında olup bitenleri de bilmektedir.

5 *el-Esmâu'l-husnâ* teriminin bu karşılığı hk. bir açıklama için bkz. 7. sûre, 145. not.

6 İlk sûrelerde rastlanan (53:36 ve 87:19) kısa atıfların dışında, bu sûrenin 9. ayetiyle başlayarak 98. ayetin sonuna kadar devam eden bu anlatım, Hz. Musa'nın *hayatı* hakkında Kur'an'da verilen ilk mufassal anlatımdır. Kıssanın bu bölümde anlatılması sûrenin baş tarafında geçen (2-4. ayetler) vahiy meselesiyle ve vahyî dinlerin temelindeki ilke birliği konusundaki Kur'ânî öğretiyle bağlantılıdır.

7 Sonraki ifadelerden (ayrıca 27:7 ve 28:29'da konuyla ilgili ifadelerden) anlaşılıyor ki, Hz. Musa çölde yahut bozkırda yolunu kaybetmiştir; bu ifade, o'nun manevî bir yol göstericiye ihtiyaç duyduğunu sembolik bir üslupla dile getiren bir îma da

ailesine, "Siz burada bekleyin; ben bir ateş gördüm" demişti, "belki size oradan bir tutam kor getiririm; yahut orada ateşin yanında bir yol gösterici bulurum."

11 Fakat ateşe yaklaşınca bir ses o'na, "Ey Musa!" diye seslendi,[8] **12** "Benim, Ben! Senin Rabbin! Öyleyse artık pabuçlarını çıkar! Ve bil ki, sen iki kez kutlu kılınmış vadidesin.[9] **13** Ben seni [kendime elçi olarak] seçtim; öyleyse artık [sana] vahyolunanı dinle!

14 "Gerçek şu ki, Allah Benim; Benden başka tanrı yok; o halde, [yalnız] Bana kulluk et; ve Beni anmak için salâtta devamlılık ve duyarlılık göster![10]

15 "Çünkü, zamanını[11] gizli tutmuş olsam da, herkese, [hayattayken] peşinden koştuğu şeylere göre[12] hak ettiği karşılık

لِأَهْلِهِ ٱمْكُثُوٓا۟ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّىٓ ءَاتِيكُم
مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى ٱلنَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِىَ
يَٰمُوسَىٰٓ ﴿١١﴾ إِنِّىٓ أَنَا۠ رَبُّكَ فَٱخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِٱلْوَادِ ٱلْمُقَدَّسِ
طُوًى ﴿١٢﴾ وَأَنَا ٱخْتَرْتُكَ فَٱسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰٓ ﴿١٣﴾ إِنَّنِىٓ أَنَا
ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدْنِى وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكْرِىٓ ﴿١٤﴾
إِنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ

---

olabilir. Kıssanın bu safhası o'nun Mısır'dan çıkışını izleyen yolculuk günleriyle alakalıdır (bkz. 28:14 vd.). "Ateş" temsîliyle (bu, Tevrat'ta "yanan çalı" olarak geçmektedir) ilgili olarak bkz. 27:7-8 hk. 7. not.

8 Lafzen, "seslenildi."

9 Ne var ki, bazı müfessirler *tuvan* (ya da *tuvâ*) sözcüğünün "kutlu kılınan vadi"nin ismi olduğunu söylemişlerdir. Oysa Zemahşerî, "iki kere yapılan" anlamındaki *tuvan* yahut *tivan* tabirinden yola çıkarak, sözcüğü "iki kere" anlamına yormuştur; yani, "iki kere kutsanmış" yahut "iki kere kutlu kılınmış" —anlaşıldığı kadarıyla, ilki Allah'ın sesinin işitilmesinden, ikincisi de Hz. Musa'ya peygamberlik görevi verilmesinden ötürü.

10 Bununla, *salât* türünden bütün gerçek ibadetlerin hem temel amacının, hem de zihinsel gerekçesinin Allah'ı, O'nun birliğini, eşsiz-ortaksız olduğunu anmak, hatırlamak olduğu belirtiliyor.

11 Yani, gelip çatacağı zamanı.

12 "Peşinden koştuğu şeyler" ifadesiyle bilinçli çabalar kasdedilmekte ve dolayısıyla *elde olmaksızın yapılan eylemler* (ki bunlar sonraki terimin en geniş anlamıyla, fiilî yapıp-etmeler yahut şifahî beyanlar içinde tezahür eden her şeyi içine almaktadır) ve yine *farkında olmadan yapılan ihmaller*, bunların ahlaken iyi ya da kötü olmasına bakılmaksızın, dışta bırakılmaktadır. Yukarıdaki ilkeyi Hz. Musa'nın kıssasını anlatırken telaffuz etmekle Kur'an, bütün gerçek dinlerin temelinde yatan ahlakî kavram ve öğretilerin özde hep aynı olduğunu vurgulamaktadır. (Ayrıca bkz. 53:39 ve ilgili 32. not).

verilebilsin diye, Son Saat mutlaka gelecektir. **16** Bunun içindir ki, onun geleceğine[13] inanmayıp sadece kendi arzularının, tutkularının peşine düşen kimse seni bu [gerçeğe inanmak]tan alıkoymasın; yoksa, kendine yazık etmiş olursun!

17 "O sağ elindeki nedir, ey Musa?"

18 [Musa,] "Bu benim değneğim" dedi, "buna dayanırım; bununla koyunlarıma yaprak silkelerim; ve başka işlerde de kullanırım onu."

19 "Şimdi onu yere at, ey Musa!" dedi.

20 Bunun üzerine, [Musa], onu yere attı; bir de ne görsün! hızla akan bir yılan oluvermişti o!

21 "Onu tut" dedi, "ve korkma! Biz onu hemen eski haline döndüreceğiz.[14]

22 "Şimdi de elini koynuna sok: herhangi bir uğursuzluğun değil, [Bizim rahmetimizin] başka bir işareti olarak bembeyaz [ışıldayarak][15] çıkacaktır; **23** ki böylece sana büyük mucizelerimizden bir kısmını göstermiş olalım.

24 [Ve şimdi artık] o Firavun'a git; çünkü o, gerçekten her türlü ölçüyü çiğneyip geçti."[16]

25 [Musa,] "Ey Rabbim!" dedi, "İçimi [Se-

بِمَا تَسْعَىٰ ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَن لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ
هَوَاهُ فَتَرْدَىٰ ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ
هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي
وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَلْقَاهَا
فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ۖ سَنُعِيدُهَا
سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ
بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا
الْكُبْرَى ﴿٢٣﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾
قَالَ رَبِّ

13 Lafzen, "ona."

14 Asâ'nın mucizevî bir biçimde yılana dönüşmesi, kanaatimizce, gizemli bir anlam taşımaktadır; bununla, öyle anlaşılıyor ki, görünüş ile gerçeklik arasındaki mahiyet farklılığına ve buna bağlı olarak, Allah'ın, bu farklılığı kavramak üzere seçilmiş kullarına bahşettiği manevî vukuf ve sezgiye işaret edilmek isteniyor (karş. 18:66-82'de anlatılan ve Hz. Musa'nın isimsiz bir bilgeyle yaşadığı gizemli tecrübe). Bu yorum 27:10 ve 28:31'deki ilgili ifadelerle de desteklenmektedir; anılan her iki ayette de Hz. Musa'nın asâyı *"sanki* bir yılanmış *gibi*, hızla akıyor *(ke ennehâ cânn)"* gördüğü ifade edilmektedir.

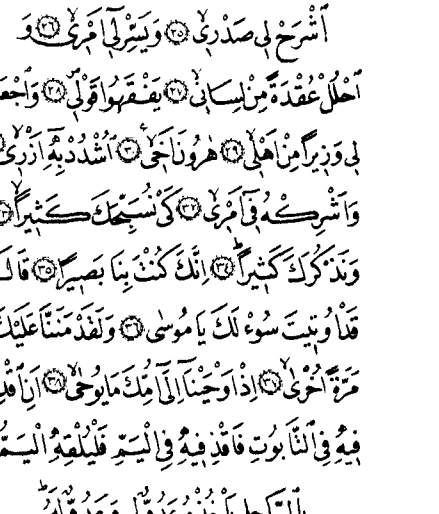
15 Yani, kendisine tevdî edilen peygamberlik görevi sayesinde görülmemiş derecede aydınlanmış. (Bkz. ayrıca 7:108 hk. 85. not).

16 Bu ifade, öyle görünüyor ki, Firavun'un en büyük günahına, yani, kendini tanrı yerine koymasına işaret etmektedir (karş. 28:38 ve 79:24).

nin aydınlığınla] genişlet; **26** görevimi bana kolaylaştır; **27** dilimdeki düğümü çöz[17] **28** ki söyleyeceklerimi tam olarak anlayabilsinler **29** ve bana yakınlarımın arasından yükümü paylaşacak bir yardımcı tayin et:[18] **30** Kardeşim Harun'u (mesela); **31** o'nunla benim gücümü pekiştir **32** ve görevimden o'na da pay ver **33** ki, [birlikte] Senin yüceler yücesi adını (insanların katında) daha yükseklere çıkaralım, **34** ve Seni sürekli[19] analım! **35** Muhakkak ki, Sen bizi bütün varlığımızla görmektesin!"

36 [Allah,] "İşte istediğin her şey sana verildi, ey Musa!" dedi.

37 "Zaten sana geçmişte[20] bir kere daha lütufda bulunmuştuk; **38** hani, annene vahyî buyruğu şöyle esinlemiştik: **39** 'o'nu bir sandığa koy ve sandığı ırmağa bırak; ırmak o'nu kıyıya çıkaracaktır; Bana düşman olan biri ve o'na ilerde düşman olacak olan biri o'nu oradan alıp evlat edinecektir.'[21]

17 Yani, "dilimdeki peltekliği yahut konuşma tarzımdaki tutukluğu gider" (karş. Çıkış iv, 10: "Çünkü ben ağzı ağır ve dili ağır bir adamım"); bu ifadeyle o'nun güzel ve akıcı konuşma yeteneğinden yoksun olduğu îma ediliyor olabilir.

18 *Vezîr* (lafzen, "yük taşıyan", kökü "yük" anlamına gelen *vizr)* teriminin birincil anlamı budur; sonraki dönemlerde yönetimde görev sahibi olan bildiğimiz "bakan" ya da "vekil" anlamına kullanılması da bundan ötürüdür.

19 Lafzen, "çok" ya da "bolca."

20 Lafzen, "bir başka zaman"; yani, 38-40. ayetlerde hatırlatıldığı gibi, Hz. Musa'nın çocukluk ve gençlik döneminde. Bu döneme dair bundan sonraki atıflar –yani, Firavun'un İsrailoğulları'na zulmetmesi, yeni doğan erkek çocuklarının öldürülmesi, Hz. Musa'nın bir sandık içinde kurtulması, Firavun ailesince evlatlık edinilmesi, Mısırlı bir adamı öldürmesi ve bunun üzerine Mısır'dan kaçması– *hak*kında daha geniş bir açıklama için bkz. kıssanın daha ayrıntılı olarak anlatıldığı 28:3-21.

21 Lafzen, "o'nu alacaktır" (karş. 28:9). Firavun, kibirli azgınlığı, zulmü ve ayrıca kendini tanrı yerine koymaya kalkışması (bkz. 79:24) sebebiyle Allah'ın düşmanı olarak nitelendiriliyor; öte yandan da çocuk olan Hz. Musa'nın düşmanıdır, çünkü o'nun mensup olduğu halktan nefret etmekte ve korkmaktadır.

Ve [böylece daha o çağda] Kendi katımdan kutlu bir sevgiyle seni kuşattım ki, gözümün önünde[22] yetişip olgunlaşasın. **40** Kız kardeşin [Firavun ailesine] gidip de onlara, 'Ona bakabilecek birini size göstereyim mi?'[23] dediği zaman [bunun böyle olmasını Biz takdir etmiştik]. Ve böylece seni yeniden annene kavuşturduk ki onun yüzü gülsün ve [artık] üzülmesin.[24]

Ve [büyüyüp belli bir yaşa vardığın zaman][25] birini öldürmüştün: Fakat Biz seni (bu yüzden içine gömüldüğün) tasadan kurtarmış ve seni çeşitli sınamalardan geçirmiştik.[26]

(Bu olaydan) sonra yıllarca Medyen halkı arasında yaşadın;[27] ve sonunda, [Benim] takdir(im)e uyarak işte [buraya] geldin ey Musa: **41** çünkü, Ben seni Kendime (elçi olarak) seçmiştim.

42 [Şimdi] sen ve kardeşin, artık Benim mesajlarımla yola çıkın ve sakın Beni anmakta üşengeç davranmayın: **43** İkiniz birlikte doğruca Firavun'a gidin; çünkü o gerçekten her türlü ölçüyü aşmış bulunuyor! **44** Ama onunla yumuşak bir

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ
مَحَبَّةً مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ
هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ
تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ
وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ
عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ ﴿٤٠﴾ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ اذْهَبْ
أَنتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ اذْهَبَا
إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا

22 Yani, "Benim korumam-esirgemem altında ve senin için belirlediğim kader uyarınca": bunun, Hz. Musa'nın Firavun sarayının kültürel ortamında yetişmesine ve Mısır'ın kadîm hikmet ve düşüncesine vukuf kazanmasına –ve böylece hem gelecekte halkına liderlik yapabilmesi, hem de Allah'ın tevdî edeceği elçilik görevini yüklenebilmesi için gerekli nitelikleri edinmesine– ilişkin bir atıf olması mümkündür.

23 Daha ayrıntılı bir anlatım için bkz. 28:12.

24 Hem burada, hem de 28:12-13'de îma edildiği üzere, Hz. Musa'ya kendi öz annesi mürebbiyelik, süt-annelik yapmıştır.

25 Karş. 28:14.

26 Hz. Musa'nın hayatında bir dönüm noktası oluşturan bu önemli olay hakkında ayrıntı için bkz. 28:15-21.

27 Bkz. 28:22-28.

dille konuşun ki, o zaman belki aklını başına toplar, yahut [böylece, en azından kendisine] gözdağı verilmiş olur."[28]

45 [Musa ile Harun,] "Ey Rabbimiz!" dediler, "Onun bize düşmanca davranmasından[29] yahut azgınlık[ta devam] etmesinden korkarız."

46 [Allah,] "Korkmayın!" diye cevap verdi, "Şüphesiz [Ben her şeyi] işiterek ve görerek, sizin yanınızda olacağım. **47** Öyleyse artık ona gidin ve deyin ki: 'Biz ikimiz senin Rabbinin elçileriyiz; bunun için, İsrailoğulları'nın bizimle gelmesine izin ver ve onlara [artık] sıkıntı çektirme.[30] Biz sana Rabbinden bir mesajla geldik; ve [bil ki O'nun bahşedeceği] nihaî kurtuluş ve esenlik [yalnızca, O'nun gösterdiği] yolu izleyen kimselerin olacaktır: **48** Çünkü, bakın, [öte dünyada] azabın, hakkı yalanlayıp [ona] sırt çevirenlerin başına çökeceği bize vahyedildi!'"

49 [Fakat Allah'ın mesajı kendisine ileti-

لَعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ
أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ إِنَّنَا نَخَافُ أَن يَفْرُطَ عَلَيْنَآ
أَوْ أَن يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ إِنَّنِى مَعَكُمَآ أَسْمَعُ
وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ
مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۖ قَدْ جِئْنَٰكَ بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكَ ۖ
وَٱلسَّلَٰمُ عَلَىٰ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِىَ إِلَيْنَآ
أَنَّ ٱلْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَن

---

28 Lafzen, "yahut [olur ki] korkar" —yani, Hz. Musa'nın uyarılarında gerçek payı olduğunu hissederek geriler. Allah geleceği bütünüyle bildiğine göre, yukarıda, "belki *(le'allehû)* aklını başına toplar..." şeklinde, olabilirlik üslubu içinde geçen ifadeler, açıktır ki, Firavun'un tepkileri konusunda Allah adına bir "şüphe"yi ya da "belirsizliği" îma etmemekte, fakat sadece mesajı taşıyana, günahkara hitap tarzını belirlerken, kendi adına aklında tutması gereken ihtimalleri işaret etmektedir. Yani, Hz. Musa'ya, Firavun'a hitab ederken, onun aklını başına getirecek ya da en azından onun gözünü yıldıracak bir üslup seçmesi öğütlenmektedir (Râzî). Öte yandan, her Kur'ânî anlatım değişmeyen bir gerçeği ya da gerçekleri ortaya çıkarmak, yahut insan davranışlarıyla ilgili evrensel bir ilkeye açıklık kazandırmak amacını taşıdığına göre, açıktır ki, Allah'ın Hz. Musa'ya belirli bir günahkar için yönelttiği "onunla yumuşak, ılımlı bir tarzda konuş ki, aklını başına toplamak için fırsatı olsun" emri bütün çağlar için ve ihtidâya vesile olabilecek bütün tebliğ çabaları için geçerlidir.

29 Yani, *"bizi sürgün ederek ya da haksız yere öldürerek, Senin mesajını gereği gibi duyurmamıza engel olacağından."*

30 Karş. 2:49, 7:141 ve 14:6. Firavun'un İsrailoğulları'na reva gördüğü zulmün daha ayrıntılı bir tasviri için bkz. Çıkış i, 8-22.

lince, Firavun,] "Ey Musa! Sizin Rabbiniz de kimmiş?" dedi.

50 [Musa,] "Bizim Rabbimiz, [var olan] her şeye gerçek özünü ve biçimini veren ve sonra da her şeyi [kendi doğasının gerektirdiği] yola yönelten varlıktır"[31] diye cevap verdi.

51 [Firavun,] "Peki" dedi, "ya önceki kuşakların durumu ne oldu?"[32]

52 [Musa,] "Onlar hakkındaki bilgi yalnızca Rabbimin katında, (O'nun, toplumları bağlı kıldığı) yasalar örgüsünde [yazılı]dır;[33] benim Rabbim asla yanılmaz ve asla unutmaz."[34]

53 SİZİN İÇİN yeryüzünü bir beşik yapan, [hayatınızı kolaylaştırmak için] onun üzerinde yollar açan,[35] gökten su indiren O'dur: ve Biz onunla (topraktan) türlü türlü[36]

رَبُّكُمَا يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا ٱلَّذِيٓ أَعۡطَىٰ كُلَّ
شَيۡءٍ خَلۡقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ ٱلۡقُرُونِ ٱلۡأُولَىٰ
﴿٥١﴾ قَالَ عِلۡمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَٰبٖۖ لَّا يَضِلُّ رَبِّي
وَلَا يَنسَى ﴿٥٢﴾ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ مَهۡدٗا وَسَلَكَ
لَكُمۡ فِيهَا سُبُلٗا وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجۡنَا
بِهِۦٓ أَزۡوَٰجٗا

31 Bu cümle Arapça aslında geçmiş zaman kipinde kuruludur ("verdi" ve "yöneltti"); fakat açıkça Allah'ın yaratma eylemindeki sürekliliği yansıttığı için, zaman kavramından bağımsızdır ve Kur'an'ın başka pek çok yerinde olduğu gibi, burada da geniş zamanlı bir anlam ifade etmektedir. *Halk* terimi bu anlam örgüsü içinde yaratılmış bir nesnenin ya da varlığın sadece özüne ya da tabiatına değil, bu özün ya da tabiatın kendini açığa vurduğu ***biçime*** de işaret etmektedir; bizim ***halkahû*** ifadesi için benimsediğimiz "her şeye gerçek özünü ve biçimini veren" şeklindeki çeviri de bu düşünceye dayanmaktadır. Yukarıdaki cümleyle anlatılmak istenen gerçek ilk defa 87:2-3'de, yani, Kur'ânî vahyin ilk dönemlerine ait bir sûrede dile getirilmektedir.

32 Zımnen, "Birden çok tanrıya tapınan bu kuşaklar, senin görüşüne göre, onmaz biçimde azaba mı mahkum oldular yani?"

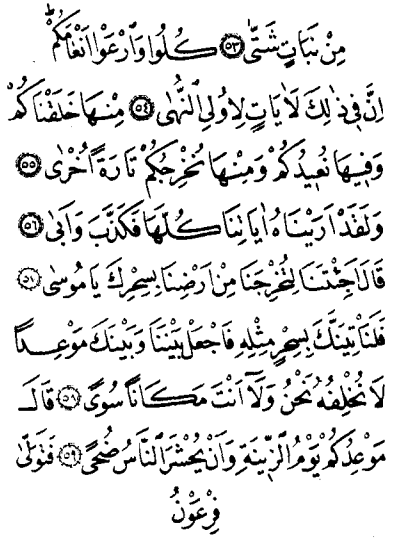
33 Yani, onların öte dünyadaki durumunu/kaderini yalnızca Allah belirlemektedir; çünkü onları yönlendiren saikleri, hatalarını ve bunların sebeplerini bütünüyle bilen ancak Allah'tır; erdem ve zaaflarını değerlendirebilecek durumda olan da yalnızca O'dur.

34 Râzî'ye göre, Musa ile Firavun arasındaki karşılıklı konuşma, 53-55. ayetlerde genel olarak insana yönelen Kur'ânî bir hitaba yer vermek üzere, geçici olarak burada kesilmektedir.

35 Yani, onun üzerinde ve ondan yararlanarak hayatınızı sürdürmek, geçiminizi sağlamak için gerekli maddî ve zihnî her türlü yol ve vasıtayı size bahşeden O'dur.

36 Lafzen, "çiftler" *(ezvâc);* bu anlam örgüsü içinde "türlü türlü" yahut "her türden" anlamına gelen bir terim; yine de bkz. 13:3 ve ilgili 7. not.

bitki çıkarıyoruz; **54** (bu,) hem sizin [o toprağın ürünleriyle] beslenmeniz, hem de hayvanlarınızı otlatmanız (içindir). Şüphesiz, bütün bunlarda akıl sahipleri için çıkarılacak dersler vardır. **55** (şöyle ki:) sizi yerden yarattık; yine ona döndürecek ve sonra ondan tekrar diriltip çıkaracağız.[37]

56 GERÇEK ŞU Kİ, Biz Firavun'u mesajlarımızın hepsinden haberdar kıldık;[38] ama o bunları yalan saydı ve kabule yanaşmadı.[39]

57 [Firavun,] "Ey Musa!" dedi, "Sen sihrinle bizi yurdumuzdan çıkarmaya mı geldin?[40] **58** Madem öyle, biz de sana mutlaka bunun gibi bir sihirle karşılık vereceğiz! O halde şimdi, aramızda, uygun bir yerde –katılmaktan bizim de, senin de caymayacağımız– bir buluşma günü tayin et!"

59 Musa, "Bayram günü[41] olsun, buluşma gününüz; ve (o gün) kuşluk vaktinde ahali toplansın" diye cevap verdi.

60 Bunun üzerine Firavun [danışmanla-

37 İnsan bedeninin "topraktan" yaratılması konusunda bkz. 3:59 hk. 47. notun ikinci yarısı ve ayrıca 15:26 hk. 24. not; bedenin "ona (toprağa) dönmesi", ölümden sonra, kendisini meydana getiren organik ve inorganik unsurlarına ayrılıp dağılması anlamınadır: ve bütün bu olgularda –topraktan yaratılma, hayatın toprakla idamesi ve toprağa dönüşme– sınırsız kudret sahibi Allah'ın, insanın yeryüzündeki hayatının geçici olduğuna ve gelecekte yeniden diriltileceğine dair mesajı gizlidir.

38 Lafzen, "(mesajlarımızı) ona gösterdik" *(eraynâhu)*, yani Firavun'a. Zemahşerî, Râzî ve Beydâvî'ye göre, bu fiil, bu anlam akışı içinde "mesajlarımızı ona tanıttık" yahut "mesajlarımızdan haberdar ettik" anlamındadır.

39 Burada îma edilen mesajlar (ayetler) hem doğrudan Hz. Musa'ya indirilen vahyi, hem de önceki pasajda atıfta bulunulan, Allah'ın yaratma eyleminden çıkarılacak dolaylı mesajları içine almaktadır.

40 Yani, "bizi yönetimden uzaklaştırmaya mı geldin?" (karş. 7:110).

41 Lafzen, "şenlik günü" —Bunun Mısırlılar'ın yılbaşı günü olması mümkündür. *"Sizin* buluşma gününüz" ifadesi "sizin önerdiğiniz buluşma günü" anlamındadır.

nıyla görüşmek üzere] çekildi, kuracağı düzeni kurup tasarladı[42] ve günü gelince [buluşma yerinde] boy gösterdi.

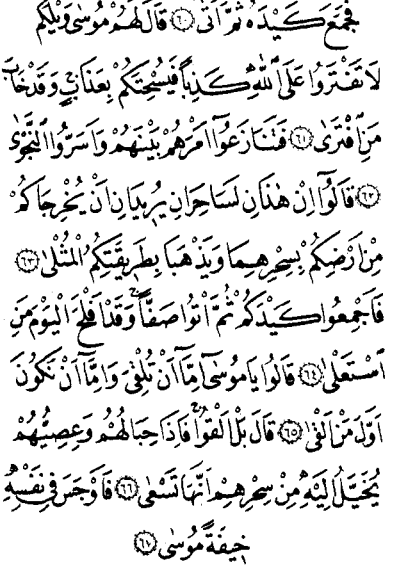
61 Musa onlara, "Yazıklar olsun size!" dedi, "Allah'a karşı (böyle) yalan uydurmayın;[43] yoksa O müthiş bir azapla sizin kökünüzü kazır; zaten [böyle] bir yalan uyduran kimse baştan kaybetmiş demektir!"

62 [Firavun ve adamları] yapacakları şey konusunda aralarında tartıştılar, fakat konuşmalarını gizli tuttular; **63** şöyle diyorlardı [birbirlerine]: "Bu iki sihirbaz[44] sihir yoluyla sizi ülkenizden çıkarmak ve geleneksel[45] yaşama tarzınızı ortadan kaldırmak istiyorlar. **64** Bunun içindir ki, [ey Mısırlı sihirbazlar] düzenleyeceğiniz oyuna iyi karar verin ve tek bir güç olarak[46] boy gösterin; çünkü, bugün üstün gelen gerçekten başarmış olacaktır!"[47]

65 [Büyücüler] Musa'ya, "Ey Musa!" dediler, "[Önce] sen mi atacaksın [asânı], yoksa ilk atan biz mi olalım?"

66 [Musa,] "Hayır, [önce] siz atın!" karşılığını verdi.

Ve derken onların ipleri ve asâları, yaptıkları sihir marifetiyle, o'na hızla akıyorlarmış gibi göründü; **67** öyle ki, bu yüzden Musa'nın içinde bir korku belirdi.[48]

42 Lafzen, "kuracağı düzene/tuzağa karar verdi" *(ceme'a keydehû)*: bu ifadeyle, belli ki, Firavun'un Mısır'ın en büyük sihirbazlarını çağırması kasdediliyor (karş. 7:111-114).

43 Yani, Allah'ın mesajlarını bilerek inkara kalkışmak sûretiyle.

44 Bkz. yukarıda 40. not. Bu iki kişiden kasıt Hz. Musa ve Harun'dur.

45 Lafzen, "örnek [ya da "ideal"] yaşama tarzınızı *(tarîkatikum)*."

46 Lafzen, "bir [tek] safta", yani birlik içinde.

47 Karş. 7:113-114.

48 Lafzen, "içinde bir korku hissetti." Yani, gözbağcılık, kitle göz aldatmacası yoluyla öyle bir oyun düzenlediler ki (karş. 7:116 "halkın gözünü bağladılar"). Hz. Musa bile bir an için bunun etkisinde kaldı.

68 [Fakat o'na,] "Korkma!" dedik, "Sonunda üstün gelecek olan sensin! **69** [Şimdi] sağ elindeki [asâyı] at, bu [senin attığın] onların düzenlediği her şeyi yutacaktır: [çünkü] onların bütün yaptığı sihirden ibaret; ve zaten sihirbaz, hangi amacı güderse gütsün,[49] asla başarıya ulaşamaz!" **70** [Ve sonuç Musa'ya bildirdiğimiz gibi oldu,[50]] bunun üzerine büyücüler saygıyla hemen yere kapandılar;[51] ve, "Biz artık Musa ile Harun'un Rabbine inanıyoruz!" diye çığrıştılar.

71 [Firavun,] "Ben size izin vermeden mi o'na[52] inandınız?" dedi, "Mutlaka size sihirbazlığı öğreten ustanız o olmalı! Ama bu ihanetinizden ötürü, hiç şüpheniz olmasın, çoğunuzun ellerini ayaklarını kesivereceğim; ve yine hiç şüpheniz olmasın ki, pek çoğunuzu[53] da hurma kütüğüne asacağım ki, böylece hangimizin[54] azapta daha zorlu ve daha sürekli olduğunu iyice anlayasınız!"

72 Berikiler, "Gerçeğin bize gelen apaçık belirtilerini ve bizi var edeni bırakıp asla seni tercih edecek değiliz! Artık (hakkımızda) nasıl bir yargıda bulunacaksan bulun: sen ancak bu dünya hayatında [ge-

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنتَ الْأَعْلَىٰ ﴿٦٨﴾
وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ
سَاحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴿٦٩﴾ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ
سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ ﴿٧٠﴾ قَالَ آمَنتُمْ
لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ
السِّحْرَ ۖ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ
وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ
عَذَابًا وَأَبْقَىٰ ﴿٧١﴾ قَالُوا لَن نُّؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ
الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا ۖ فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ

49 Lafzen, "nereye gelirse gelsin" —Yani, ister iyi bir amaçla, isterse kötü bir amaçla büyüye başvurmuş olsun (Râzî). Yukarıdaki ifade, büyüye başvuran kişinin niyeti ne olursa olsun, "büyü" ya da "sihir" adı altında girişilen her türlü çaba ve faaliyetin kesinlikle mahkum edildiğine işaret etmektedir. (Bu konuda bkz. 2. sûre 84. not).

50 Karş. 7:117 -119.

51 Bkz. 7:120 hk. 90. not.

52 Yani, Hz. Musa'ya (karş. 7:123 hk. 91. not).

53 Yukarıdaki ifadede "çoğunuzu" ya da "pek çoğunuzu" sözcükleriyle verilmeye çalışılan ve Firavun'un kullandığı fiillerin gramatik yapısından ileri gelen vurgunun anlamı için bkz. 7. sûre, 92. not.

54 Daha açık bir ifadeyle: "Ben mi yoksa sizin inandığınız Allah mı?"

çerli] yargılarda bulunabilirsin![55] **73** Bize gelince, açıkçası biz, hatalarımızı ve bize sihir alanında zorla yaptırdığın şeyleri bağışlaması umuduyla Rabbimize inandık:[56] çünkü Allah [umut bağlananların] en hayırlısı ve en kalıcısıdır."[57]

74 KİM Kİ [Hesap Günü] Rabbinin huzuruna günahkarca davranışlar üzere çıkarsa, bilsin ki, onu cehennem beklemektedir: orada ne ölür, ne de hayata kavuşur.[58] **75** Oysa, [Rabbinin huzuruna] dürüst ve erdemli davranışlar[59] ile mümin olarak çıkan kimseye gelince, [öte dünyada] en yüksek makamlar işte böylelerinin olacaktır: **76** içlerinde sonsuza kadar yaşayacakları, vadilerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı âsûde hasbahçeler!.. İşte budur, kendini arındıranları bekleyen karşılık.

إِنَّمَا تَقْضِي هَٰذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا
لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ
وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿٧٣﴾ إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ
جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿٧٤﴾ وَمَن يَأْتِهِ مُؤْمِنًا
قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ
﴿٧٥﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَن تَزَكَّىٰ ﴿٧٦﴾ وَلَقَدْ

77 VE GERÇEK ŞU Kİ, [zamanı gelin-

55 Yahut: "[Bizim için] ancak bu dünya hayatına bir son verebilirsin." Belirtmek gerekir ki, *kadâ* fiili, öteki anlamları yanında, "hüküm verdi/yargıda bulundu" ve "[bir şeye] son verdi" anlamlarını da taşır.

56 Firavun (Mısır'ın yerli hükümdarlarına verilen ortak bir isimdir) bir "tanrı-kral" olarak görülürdü ve buna bağlı olarak da, gizli-batınî uygulamaların ve büyünün çok önemli bir yer tuttuğu Mısır dininin ekseni durumundaydı; bunun içindir ki, büyüyü hayatın ayrılmaz bir parçası olarak benimsemek, onun uyruklarından her biri için bir vecîbe, bir görev durumundaydı.

57 Lafzen, "yegane kalıcı" yani, ebedî olan anlamında: karş. 55:26-27.

58 Yani, ne manevî olarak yeniden doğar, yeniden dirilir, ne de ölerek acıdan, azaptan kurtulur (Beğavî, Beydâvî). Sonraki ayette geçen "[Rabbinin huzurunal... *mü'min* olarak çıkan kimse" ifadesiyle yan yana düşünüldüğünde, bizim "günahkarca davranışlar içinde olan" ifadesiyle aktardığımız *mücrim* terimi, açıktır ki, dünya hayatında bilinçli ve ısrarlı olarak Allah'ı inkar eden kimseyi ifade etmektedir (Beydâvî).

59 Böylece Kur'an, başka pek çok yerde olduğu gibi burada da, imanın manevî değerinin kişinin ortaya koyduğu *dürüst ve erdemli davranışlara* da bağlı olduğunu işaret etmektedir; karş. 6:158'de, Hesap Günü'nde "inandığı halde bir hayır yapmamış olan kimseye iman etmenin bir yararı olmayacağı"na işaret eden ifade.

ce[60] Musa'ya, "Kullarımla beraber geceleyin yola çık ve onlara denizin ortasında kupkuru (güvenli) bir yol tutuver; arkanızdan yetişirler diye korkup kaygılanma"[61] diye vahyettik.

78 (Musa İsrailoğulları'yla beraber yola koyulunca) Firavun, ordularıyla onların peşine düştü, ama sonunda onları içine alıp boğması mukadder olan deniz onları yutuverdi.[62] **79** Çünkü Firavun halkını saptırmış ve [onlara] doğru yolu göstermemişti.

80 Ey İsrailoğulları! [Böylece] sizi düşmanınızın elinden kurtardık ve [sonra] Sina Dağı'nın sağ yamacında sizinle bir andlaşma yaptık;[63] ve size kudret helvası ve bıldırcın indirdik;[64] **81** [ve şöyle dedik:] "Size rızık olarak verdiğimiz temiz ve hoş şeylerden yiyin ama bunda

أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ

مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَٱضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي ٱلْبَحْرِ يَبَسًا
لَّا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ ۝٧٧ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِۦ
فَغَشِيَهُم مِّنَ ٱلْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ۝٧٨ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ
قَوْمَهُۥ وَمَا هَدَىٰ ۝٧٩ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ قَدْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ عَدُوِّكُمْ
وَوَٰعَدْنَٰكُمْ جَانِبَ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ
ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۝٨٠ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ

60 Yani, İsrailoğulları'nın Mısır'da yaşamaları gereken sınav ve tecrübelerden, Firavun ve yandaşlarının onlara çektirdiği sıkıntılardan sonra (karş. 7:130 vd.).

61 "Onlara denizin ortasında kupkuru (güvenli) bir yol tutuver *(idrib)"* ifadesini, Taberî: "onlara denizin ortasında kuru bir yol seçiver *(ittehiz)"* şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca bkz. 26:63-66 ve ilgili 33 ve 35. notlar.

62 Lafzen, "denizden onları içine alıp boğan [şey] onları boğuverdi" —onları kuşatan felaketin kaçınılmazlığını vurgulayan bir ifade.

63 Bkz. 19:52 hk. 38. not. Allah'ın İsrailoğulları'yla yaptığı "andlaşma" hk. bkz. 2:63 ve 83.

64 Allah'ın, Mısır'dan çıktıktan sonra Sina Çölü'ndeki yolculuk günlerinde İsrailoğulları'na *"menne* ve *selvâ"* (kudret helvası ve bıldırcın) bahşetmesine ilişkin atıf buradan başka Kur'an'ın iki yerinde daha geçmektedir (2:57 ve 7:160). Arap dili uzmanlarına göre, *menne* tabiri yalnızca, bazı çöl bitkileri tarafından salgılanan tatlı, sakızımsı bir madde için değil, fakat aynı zamanda elde etmek için herhangi bir çaba göstermeden bir "lütuf ve ikram olarak" insana bahşedilen şeyleri ifade için de kullanılmaktadır. Bunun gibi, *selvâ* tabiri de, sadece "bıldırcın" anlamında değil, aynı zamanda, "mahrumiyetten sonra insanı doyuran, mutlu eden şey" anlamında da kullanılmaktadır *(Kâmûs)*. Bunun içindir ki, bu iki terim bir arada, deyimsel olarak, Allah'ın Hz. Musa'nın halkına emek ya da çabalarına karşılık olmaksızın kendiliğinden bahşettiği rızıkları, nimetleri ifade etmektedir.

ölçüyü aşmayın;[65] yoksa, gazabıma uğrarsınız; Benim gazabıma uğrayan kimse, bilin ki, gerçekten kendini bütünüyle yıkıma sürükleyen kimsedir!"[66]

82 Bununla birlikte, yine unutmayın ki, pişman olup doğru yola dönen, imana erişip dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan ve bundan sonra da doğru yolda yürüyen kimse için gerçek bağışlayıcı Benim.

وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي ۖ وَمَن يَحْلِلْ عَلَيْهِ
غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ
وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ وَمَا أَعْجَلَكَ عَن قَوْمِكَ
يَا مُوسَىٰ ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَىٰ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ
رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾

83 [VE ALLAH Musa'ya,[67]] "Kavmini geride yalnız bırakacak kadar seni tez canlı kılan nedir, ey Musa?" dedi.[68]

84 [Musa,] "Ben Seni hoşnut etmek için, ey Rabbim, Sana varmakta tezlik gösterirken, onlar benim izimde yürüyorlar"[69] dedi.

---

65 Yahut: "kibirli, kendini beğenmiş kimseler gibi davranmayın" —Yani, "size bahşedilen nimetleri, Hz. İbrahim'in soyundan gelmiş olmanızın size sağladığını sandığınız sözde bir üstünlüğün gereği saymayın."

66 Allah'ın *gazabı* (lafzen, "öfkesi") tabirinin, insanın, Allah tarafından teklif edilen doğru yol öğretisini bilerek reddedip; azgınlık, taşkınlık içinde "ölçüyü aşarak" kendi üzerine celbettiği kaçınılmaz cezayı işaret eden deyimsel bir ifade olduğu konusunda, hemen hemen bütün klasik müfessirler arasında tam bir görüş birliği vardır.

67 Bu pasaj, 2:51 ve 7:142'de bahsedilen, Hz. Musa'nın Sina Dağı'na çıktığı günlerle ilgilidir.

68 Lafzen, "Seni halkından çabuk olmaya iten nedir?" —Özgürlüğe daha yeni kavuştukları bir dönemde onlara bizzat rehberlik yapmaktan geri durarak onları yalnız bırakmaması gerektiğini îma eden bir ifade. Bu taklit götürmez vecîz ifade tarzı içinde Kur'an, yüzyıllarca süren bir tutsaklıktan sonra siyasî ve toplumsal bağımsızlığına kavuşan bir halkın geçmişinin yozlaştırıcı etkisinden daha uzun bir süre kurtulamayacağı ve özlenen manevî ve toplumsal düzen ve disiplini tek başına ve bir anda gerçekleştiremeyeceği gerçeğini dile getirmektedir.

69 Klasik müfessirler bu cümleyi maddî ve somut anlamıyla tefsir etmişlerdir; yani: "onlar benim hemen peşim sıra geliyorlar ve şimdi bu yakındalar." Bununla birlikte, Hz. Musa'nın Sina Dağı'na çıkarken yalnız olması istendiğine göre, bizce, o'nun Allah'a cevabı mecaz mahiyetindedir ve o'nun yokluğunda da İsrailoğulları'nın, tebliğ ettiği *doğru yol öğretisine* bağlı kalacakları inancını ifade anlamındadır; ne var ki, sonraki ayetlerde görüleceği üzere, olaylar Hz. Musa'nın bu kanaatini boşa çıkaracak yönde cereyan edecektir.

85 [Allah,] "Öyleyse bil ki" dedi, "senin yokluğunda Biz kavmini sınadık; ve Sâmirî onları yoldan çıkardı."[70]

86 Bunun üzerine Musa öfke ve üzüntüyle dolu olarak kavminin yanına döndü [ve onlara,] "Ey kavmim!" diye çıkıştı, "Rabbiniz size güzel bir söz vermemiş miydi? Peki, bu söz[ün gerçekleşmesi] size çok mu uzak göründü?[71] Yoksa, Rabbinizin gazabına uğramanıza mı karar verildi[72] ki bana verdiğiniz sözden böyle döndünüz?"

87 "Sana verdiğimiz sözden biz kendi isteğimizle dönmedik; fakat [Mısır] halkı[nın kirli] zinet yükleriyle yüklüydük; ve bu yüzden onları [ateşe] attık;[73] aynı şekilde Sâmirî de [kendininkini] attı."

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنۢ بَعْدِكَ
وَأَضَلَّهُمُ ٱلسَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ
غَضْبَٰنَ أَسِفًا ۖ قَالَ يَٰقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ
وَعْدًا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ ٱلْعَهْدُ أَمْ أَرَدتُّمْ
أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم
مَّوْعِدِى ﴿٨٦﴾ قَالُوا۟ مَآ أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا
وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَآ أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ ٱلْقَوْمِ فَقَذَفْنَٰهَا
فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى ٱلسَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

---

70 *Sâmirî* tabirinin, söz konusu kişinin soyunu ya da kökenini gösteren bir sıfat ismi olduğunda şüphe yoktur. Taberî ve Zemahşerî'nin verdiği açıklamalardan birine göre, bu tabir "Yahudilerin Sâmire kabilesine", yani, sonraları Samarîler olarak anılan etnik ve dinsel bir gruba (ki bu gruptan küçük bir kalıntı Filistin'de, Nablus çevresinde hâlâ varlığını sürdürmektedir) mensup birini işaret etmektedir. Ne var ki, böyle bir grup Hz. Musa zamanında henüz mevcut olmadığına göre, İbni 'Abbâs'ın ileri sürdüğü gibi (Râzî), mümkündür ki, sözkonusu kişi Hz. Musa'nın dinini benimseyen ve Mısır'dan çıkışlarında İsrailoğulları'na katılan pek çok Mısırlı'dan biridir (karş. 7:124 hk. 92. not), ki bu durumda *sâmirî* tabirinin de eski Mısır dilinde "ecnebi" ya da "yabancı" anlamına gelen *shemer* sözcüğüyle akraba olması mümkündür. Bu görüşü, kıssada geçen kişinin, Mısır dinindeki Apis figürünün bir yankısı/bir uzantısı olarak işe altın buzağıya tapınma eylemiyle başlaması da desteklemektedir (bkz. 7:148 hk. 113. not). Her hâlükârda, sonraki dönemlerin Samarîleri'nin, ister İbranî, ister Mısır kökenli olsun, bu kişinin soyundan geliyor –ya da öyle sanılıyor– olmaları hiç de imkansız değildir; bu durum, onlarla İsrailli öteki topluluklar arasındaki sürekli çatışmayı da kısmen açıklamaktadır.

71 Yahut: Zemahşerî'ye göre, "Peki, [benim yokluğum] size çok mu uzun göründü?" (Belirtmek gerekir ki, *'ahd* terimi, "andlaşma" ya da "vaad" anlamına geldiği gibi, "süre" ya da "zaman" anlamına da gelmektedir).

72 Lafzen, "Yahut Rabbinizden bir gazabın size yönelmesini mi istediniz?" —Yani, "yaptıklarınızın sonuçlarını boş vermeye, gözardı etmeye mi karar verdiniz?"

73 Çıkış xii, 35'de anlatıldığına göre, İsrailoğulları Mısır'dan ayrılmadan hemen önceki günlerde "Mısırlılar'dan altın ve gümüş şeyler (zinetler) ödünç aldılar." Bu

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا
جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ
فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا
يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ
هَارُونُ مِن قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ
الرَّحْمَٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَن نَّبْرَحَ
عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾
قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ أَلَّا
تَتَّبِعَنِ

88 Fakat sonra, [onların Musa'ya anlattıklarına göre,[74] Sâmirî] onlara [erimiş altından], böğüren bir buzağı heykeli[75] yapıp çıkardı; ve bunun üzerine onlar da [birbirlerine:] "İşte sizin tanrınız da, Musa'nın tanrısı da budur; ne var ki, o [geçmişini] unuttu!"[76] dediler.

89 Peki, görmüyorlar mıydı ki, [bu heykel] onlara cevap veremez; onlara ne zarar verebilir, ne de bir yarar sağlayabilir?

90 Oysa, [Musa daha dönmeden] önce Harun, onlara, "Ey kavmim!" demişti, "Bu [put]la çok kötü bir biçimde ayartılmaktasınız; çünkü, unutmayın, sizin Rabbiniz O sınırsız rahmet Sahibidir! Öyleyse, bana uyun ve emrime itaat edin!"[77]

91 [Ama] onlar, "Asla" dediler, "Musa bize dönünceye kadar o'na tapınmaktan vazgeçmeyeceğiz!"

92 [Ve Musa döndüğünde,] "Ey Harun!" dedi, "Bunların yoldan çıktığını gördüğün halde, seni tutan neydi? **93** [Neydi, onları terk edip] beni izlemekten [seni a-

---

"ödünç alma" işi, açıkçası, asılsız gerekçelere dayanıyordu ve ödünç alınan zinetleri sahiplerine iade etmek gibi bir niyetle yapılmamıştı: çünkü, Tevrat'taki ifadeye göre (xii, 36) İsrailoğulları böyle yaparak "Mısırlıları soymuşlardı." Kayda değer olan şudur ki, tahrif edilmiş muhtevasıyla bugünkü Tevrat bu davranışı mahkum etmiyor olsa da öyle görünüyor ki, bunun yol açtığı günah duygusu zaman içinde bir iç huzursuzluğu halinde İsrailoğulları'nın üstüne çökmüş ve bu yüzden günahkarca elde edilen bu zinetlerden kurtulmaya karar vermişlerdir (Beğavî, Zemahşerî ve –alternatif yorumlarından birinde– Râzî).

74 Parantez içindeki bu ilave, önceki ayette doğrudan ifade edilen anlatımın burada ve devamında dolaylı bir ifade tarzıyla yer değiştirmesi sebebiyle zorunlu olmuştur.

75 Bkz. 7. sûre, 113 not.

76 Hz. Musa'nın Firavun'un sarayında –tam bir Mısırlı olarak– yetiştiği hususuna ilişkin bir îma.

77 Zımnen, "ve Sâmirî'ye uymayın." Bu ifade, Hz. Harun'u altın buzağıyı yapmakla ve ona tapınmakla suçlayan Tevrat'la (Çıkış xxxii, 1-5) tam bir tezat ortaya koymaktadır.

lıkoyan]? Yoksa, [bile bile] benim emrime karşı mı geldin?"[78]

94 [Harun,] "Ey anamın oğlu!" dedi, "Saçımdan sakalımdan tutma![79] Gerçek şu ki, ben senin, 'Bak işte, İsrailoğulları'nın arasına ayrılık soktun; sözüme[80] riayet etmedin!' demenden korktum."

95 [Musa,] "Peki, ya senin amacın neydi, ey Sâmirî?" dedi.

96 "Ben onların göremediği bir şeyi gördüm;[81] ve bu yüzden, Elçi'nin öğretilerinden bir tutam aldım ve onu fırlatıp attım; içimde bir şey böyle [yapmaya] itti beni."[82]

إِفَعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ
بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِيٓ إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ
بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ
يَٰسَٰمِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا۟ بِهِۦ فَقَبَضْتُ
قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ ٱلرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ
سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾

78 Karş. 7:142'nin son cümlesi; zikri geçen bu ayette, Hz. Musa'nın, Sina Dağı'na çıkmadan önce Hz. Harun'a "dürüst ve erdemli *davranması*"nı *(islih)* öğütlediği ifade edilmektedir. Bu konuyla bağlantılı olarak bkz. 7:150'de Hz. Harun'un Hz. Musa'ya cevabı; ayrıca ilgili 117. not.

79 Bkz. 7:150.

80 Lafzen, "benim sözüme" yahut "söylediğim şeye" —açıkça anlaşılacağı üzere, burada, Hz. Musa'nın halkın birliğini korumanın önemi konusundaki sözlerine (Zemahşerî).

81 Belirtmek gerekir ki, *besura* (lafzen, "gördü" yahut "gören/görür oldu") fiili "[bir şeyi] zihnen kavradı", "vukuf kazandı" yahut "anladı" gibi deyimsel anlamlarla yüklüdür. Bunun içindir ki, Ebû Müslim İsfehânî (ki bu zatın yukarıdaki ayetin tamamıyla ilgili tefsirini Râzî analiz etmiş ve son derece makul bulduğunu ifade etmiştir) bu cümleye şu anlamı vermektedir: "Ben onların (yani, halkın geri kalan kısmının) anlamadığını anladım; yani, senin söylediklerinin, Ey Musa, bazılarının yanlış olduğunu fark ettim." Öyle görünüyor ki, Sâmirî, müte'âl ve görünmeyen Tanrı ya da Allah fikrine karşı çıkıyor ve halkın "görünen, elle dokunulabilen somut" bir tanrıya inanması gerektiğini düşünüyordu. (Ayrıca bkz. bundan sonraki not).

82 Başka bazı müfessirlerce ortaya konan birtakım hayal mahsulü açıklamaların tersine, Ebû Müslim (Râzî'nin kaydettiğine göre) *eser* (lafzen, "eser/kalıntı" yahut "iz") terimini bir kişinin ve özellikle bir peygamberin "tebliğ ve uygulaması" yahut –daha toparlayıcı bir deyişle– "öğretisi" anlamındaki mecazî yüklemiyle açıklamaktadır; ve buna bağlı olarak, *kabedtu kabdaten min eseri'r-rasûl fe-nebeztuhâ* ibaresinin "Rasûl'ün öğretisinden bir tutam [yani, "onun bir kısmını"] aldım ve onu (öğretinin muhtevasından) çıkarıp attım" anlamına geldiğini ortaya koymuştur; bu yoruma göre, Sâmirî'nin "Rasûl" derken üçüncü tekil şahıs olarak kasdettiği kimsenin Hz. Musa'nın kendisi olduğu anlaşılmaktadır (önceki

97 [Musa,] "Git artık" dedi (ona), "ama şunu bil ki, bundan böyle hayat boyunca 'Bana dokunmayın!'[83] demekten ibaret olacaktır senin payına düşen! [Öte dünyada ise] hiç kuşkusuz, kaçıp kurtulamayacağın bir yazgı beklemektedir seni![84] Şimdi bak, kendini her şeyinle adayarak tapındığın şu düzmece tanrına: onu nasıl yakacağız ve sonra toza toprağa çevirip nasıl denize savuracağız! **98** (Size gelince, ey İsrailoğulları!) Sizin biricik tanrınız, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır; sınırsız bilgisiyle her şeyi kuşatan O'dur!"

قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ
أَن تَقُولَ لَا مِسَاسَ ۖ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّن تُخْلَفَهُ ۖ
وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ۖ لَّنُحَرِّقَنَّهُ
ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا إِلَٰهُكُمُ اللَّهُ
الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾ كَذَٰلِكَ
نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ آتَيْنَاكَ
مِن لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾

99 İŞTE sana geçmişte olup bitenlerin mahiyetinden de böyle (bir üslup içinde) bahsediyoruz; çünkü katımızdan hatırlatıcı bir öğreti bahşettik sana.[85]

---

notta temas edildiği gibi, Ebû Müslim'in bu pasajla ilgili yorumunu Râzî olduğu gibi benimsemektedir). Kanaatimizce, Sâmirî'nin Hz. Musa'nın öğretisinden bir kısmını reddetmesi, onun putperestliğe ve Allah'tan başka nesnelere ya da varlıklara tanrısal nitelikler yakıştırmaya ilişkin bilinçaltı eğilimlerini açığa vurmaktadır: Tanrısal varlığın yahut en azından onun "tecellisi" olarak tasarlanabilen şeyin somut bir imajını ortaya koyarak kavranamaz, tasarlanamaz olanı insanın sınırlı algı ve duyu alanına yaklaştırmayı amaçlayan boş ve aldatıcı bir hayalcilikten ibarettir, bu yoldaki tüm çabalar insanın Allah'a ilişkin kavrayışını aydınlatacağına daha da bulanık bir hale soktuğundan, bu yönde atılan her adım en başta kendi amacını baltalamakta ve böylece çıkmaz bir yola sokulmuş olan dindar eğilimli kişinin manevî potansiyeli büsbütün ziyan edilmektedir: Kur'an'daki veriliş tarzı itibariyle, altın buzağı kıssasıyla anlatılmak istenen gerçek de, şüphesiz budur.

83 Lafzen, "dokunma yok/dokunmak yasak" —Sâmirî'nin bundan böyle kendini içinde bulacağı yalnızlık ve toplumsal soyutlanmışlık durumunu mecaz yoluyla dile getiren bir ifade.

84 Lafzen, "senin için katılmaktan kaçınamayacağın bir buluşma var."

85 Ayetin başında yer alan *kezâlike* ("böyle/böylece") zarfı hem Kur'an'ın geçmiş olayları –bunlar ister tarihî olaylar olsun, ister menkıbevî ya da temsîlî olaylar olsun– ele almasındaki *amaca*, hem de ele alış *tarzına* dikkat çekmek için kullanılmıştır. Kur'an'daki her kıssanın ya da olaylara ilişkin her anlatımın altında yatan amaç, değişmez biçimde hep belli birtakım temel gerçeklerin yansıtılması

100 Ondan yüz çeviren herkes, hiç şüphe edilmesin ki, Kıyamet Günü'nde sırtında [ağır] bir yük taşıyacaktır; **101** ebediyyen bu yük altında kalacaktır böyleleri; (bir bilseler,) onlar için Kıyamet Günü'nde ne kötü bir yük olacak bu! **102** O Gün ki, sûra üflenir; o Gün ki, suçlu olanları, gözleri [korku ve şaşkınlıktan] donuklaşmış olarak[86] bir araya toplayacağız; **103** birbirleriyle fısıldaşarak: "[Dünyada] on [günden] fazla kalmadınız (değil mi)?" diye soracaklar.[87]

104 İçlerinden en kavrayışlısı: "[Orada] sadece bir tek gün kaldınız!" dediği zaman onların birbirlerine (şaşkınlıktan) neler diyeceklerini de, şüphesiz en iyi Biz biliriz.[88]

105 VE SANA [Kıyamet Günü'nde] dağları[n ne olacağını] soracaklar. O zaman (onlara) de ki: "Rabbim onları toza toprağa çevirip savuracak, **106** yeri dümdüz ve çıplak bir hale getirecek,[89] **107** [öyle

مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُۥ يَحْمِلُ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وِزْرًا ۝١٠٠ خَٰلِدِينَ فِيهِ ۖ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ حِمْلًا ۝١٠١ يَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ ۚ وَنَحْشُرُ ٱلْمُجْرِمِينَ
يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۝١٠٢ يَتَخَٰفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا
۝١٠٣ نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً
إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ۝١٠٤ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ
يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا ۝١٠٥ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۝١٠٦

---

olduğu için, ele alınan şu veya bu olaya dair anlatım, çoğu zaman Kur'an'ın öne çıkarmak ya da dikkat çekmek istediği ilke ve gerçeklerle doğrudan bağlantısı olmayan çizgiler bir kenara bırakılarak amaca doğrudan hizmet eden yoğun, özlü ve vecîz ifade birimleriyle ortaya konulmaktadır. "Hatırlatıcı" tabiriyle, Allah'ın vahiy yoluyla insana teklif ettiği, bütün çağlarda, bütün insanlar için geçerli değişmez psiko-sosyal yasa ve işleyişlere dikkat çeken vahyî rehber, yani Kur'an kasdedilmektedir.

86 Lafzen, "[gözleri] mavi[leşerek]" —yani, gözleri sanki mavimsi, donuk bir perdeyle perdelenmiş gibi.

87 Kur'an'da başka pek çok yerde rastlandığı gibi (örn. 2:259, 17:52, 18:19, 23:112-113, 30:55, 79:46 vb.), bu ve bundan sonraki ayet de insanın "zaman"ı algılama tarzının aldatıcı karakterine ve buna bağlı olarak böyle bir "zaman" *kavramının* izafîliğine işaret etmektedir. "On" sayısı Arapça'da çoğu zaman "birkaç" anlamında azlık bildirmek için kullanılır (Râzî).

88 Bu anlam örgüsü içinde bu ifade "ne dediklerini tam olarak *ancak* Biz anlarız" anlamındadır.

89 Lafzen, "onu düz ve çıplak/kuru bırakacak" —cümledeki "onu" zamiri, dolaylı olarak, yere yani, arza ilişkindir (Zemahşerî ve Râzî).

ki] orada ne kıvrım ne de tümsek göreceksin."[90]

108 O Gün herkes, kendisinden kaçıp kurtulmak kabil olmayan bir davetçinin peşinden gider;[91] ve tüm sesler o sınırsız rahmet Sahibi'nin huzurunda saygıyla kısılır; öyle ki yalnızca cansız-baygın bir uğultu işitirsin.

109 O Gün, hakkında sınırsız rahmet Sahibi'nin izin verdiği, sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasına kayırmanın, arka çıkmanın bir yararı olmayacaktır.[92]

110 [Çünkü] O, insanların gözleri önünde olanı da, onlardan saklı tutulanı[93] da bütünüyle bilmektedir, ama onlar O'nu bilgice asla kuşatamazlar.

111 Ve var olan her şeyin kaynağı-dayanağı olan O kendine yeterli ebedî-diri varlık önünde [o Gün] yüzler saygı ve hicapla eğilir; ve zulmün yüküyle yüklü olanın[94] soluğu kesilir, gücü tükenir. **112** Buna kar-

لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ
الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ ۖ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ
فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ
إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾
وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ
ظُلْمًا ﴿١١١﴾

90 Kur'an'ın kıyamet ve ahiret konusuyla ilgili öğretisine göre "dünyanın sonu", evrenin fiziksel olarak yok oluşu –yokluğa indirgenmesi– anlamına değil, fakat, daha çok, onun, insanın şimdiden tasarlayamayacağı bir mahiyette, her şeyi içine alan toplu ve kökten bir değişime, dönüşüme uğraması anlamına gelmektedir. Son Gün'e ilişkin pek çok temsîlî tasvirden (örn. 14:48, ki bu ayette "yerin başka bir yere, göklerin başka göklere dönüşeceği Gün"den söz edilmektedir) bu anlaşılmaktadır.

91 Lafzen, "kendisinden sapma olmayan *(lâ 'ivece lehû)* bir davetçiye uyarlar" — Nihaî Yargı'ya çağırılışı îma eden bir ifade.

92 Hesap Günü'nde şefaat ya da kayırma konusundaki Kur'ânî anlayış için bkz. 10:3 hk. 7. not. Yukarıdaki ayetin sonunda atıfta bulunulan "söz", İbni 'Abbâs'a dayanarak Beğavî'nin kaydettiğine göre, Kelime-i Tevhîd'dir: yani, "Allah'tan başka tanrı olmadığı"nı ifade eden söz. Söz'den kasıt da Allah'ın birliğine, eşsiz-ortaksız olduğuna ilişkin inanç. Ayrıca bkz. 19:87 ve ilgili 74. not.

93 Tam bu şekliyle 2:255, 21:28 ve 22:76'da da geçen bu ifade hk. bir açıklama için bkz. 2. sûre, 247. not.

94 Yani, ölmeden önce tevbe edip doğru yola dönerek yaptığı haksızlıkları, kötülükleri tamir etmeyen kimsenin (Râzî). Bu anlam örgüsü içinde, özellikle, Allah'ın doğru yol öğretisini –yani, 99-101. ayetlerde sözü geçen "hatırlatıcı"yı– reddeden kişi kasdedilmiş olabilir.

şılık, inanıp da dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan kimseye gelince: böyle birinin, haksızlığa uğramaktan ya da [hak ettiği karşılıktan] yoksun bırakılmaktan korkmasına hiçbir sebep yoktur.[95]

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ
قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ
وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ

113 İŞTE BÖYLECE[96] bu [vahyî mesajı] Biz sana Arap diliyle (ifade edilmiş) bir hitabe olarak indirdik;[97] ve onda her türden uyarıyı apaçık dile getirdik ki, insanlar Bize karşı sorumluluk bilinci taşısınlar; yahut bu (kitap) onlarda yepyeni bir bilinç uyanıklığı meydana getirsin.[98] **114** Öyleyse, [bil ki] Allah, var olan her şeyin ötesindeki yüceler yücesidir; mutlak ve nihaî egemenlik sahibi, mutlak ve nihaî Gerçek'tir;[99] dolayısıyla, Kur'an'ın vahyi sana bütünüyle ulaştırılmadan önce onun hakkında (görüş bildirmekte) tez-

95 Lafzen, "[herhangi bir] haksızlık korkusu yoktur" –Bu şu anlama da gelebilir: "böyle birinin vaktiyle düşünmüş, tasarlamış olabileceği ama işlemediği günahlardan ötürü bir cezaya çarptırılacağından korkmasına sebep yoktur– "ne de hak ettiği mükâfaattan mahrum bırakılacağından..." Karş. dürüst ve erdemli davranan ların ahirette, "hayattayken yaptıkları *en iyi* işlere göre" mükâfaatlandırılacağını ifade eden 16:96-97.

96 Bu pasajla bağlantılı olan yukarıda 99. ayette olduğu gibi, burada da ***kezâlike*** ("böylece") zarfı Kur'an'ın ifade tarzına ve amacına işaret eden bir atıf durumundadır.

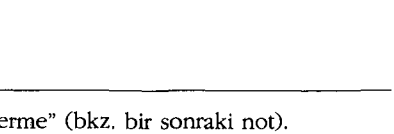
97 Lafzen, "Arapça bir hitabe *(kur'ân)* olarak." Bkz. özellikle, 12:2, 13:37, 14:4, 19:97 ve ilgili notlar.

98 Lafzen, "Bilinçli ve duyarlı olsunlar ve bu (kitap) onlarda bir hatırlama/bir uyanma meydana getirsin." Burada "hatırlama" Allah'tan yana bir hatırlama anlamınadır. *Ehdese* fiili "[bir şeyi] var etti", yani "yeniden yahut ilk defa meydana getirdi" demektir; *zikr* ismi ise "hatırlama/hatıra", yahut "bir şeyin akılda tutulması" veya "akla getirilmesi" (Râgıb), yani "bilinç düzeyine çıkması/çıkarılması" demektir.

99 *Hakk* ismi Allah'ın bir sıfatı olarak kullanıldığında, yarattığı geçici ve değişken âlemin ötesinde, mutlak ve katıksız anlamda, ezelî ve ebedî olan ve değişmeksizin var olan nihaî "gerçek" anlamını ifade eder: beri yandan Allah'ın *Melik* sıfatı, O'nun var olan her şeyin üstündeki mutlak egemenliğini ifade etmektedir ve bunun için de çeviride "mutlak ve nihaî egemenlik Sahibi" ifadesiyle aktarılmıştır.

lik gösterme;[100] fakat [daima] "Ey Rabbim, benim ilmimi artır!" de.[101]

115 VE GERÇEK ŞU Kİ, biz Âdem'e önceden buyruğumuzu ulaştırmıştık;[102] ne var ki o bunu unuttu; o'nu, yaratılışındaki amaçta azimli ve gayretli bulmadık. **116** [Şöyle ki:] Biz meleklere, "Âdem'in önünde yere kapanın!" dediğimiz zaman, İblis'in dışında, onların hepsi yere kapandı; (İblis bunu yapmaya) yanaşmadı;[103] **117** ve bunun üzerine Âdem'e, "Ey Âdem!" dedik, "Gerçek şu ki, bu senin ve eşinin düşmanıdır; öyleyse, dikkat edin, sizi (bu) hasbahçeden çıkarıp da

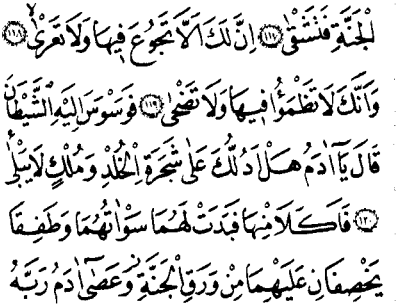
100 Lafzen, "Kur'an'da acele etme/tezlik gösterme" (bkz. bir sonraki not).

101 Bu ayet –klasik müfessirlerden çoğunun belirttiği gibi– büyük bir ihtimalle, her ne kadar ilk ağızda Muhammed'e (s) hitab ediyor olsa da, aslında, bütün çağlarda Kur'an okuyan herkesi ilgilendirmektedir. Yukarıdaki ayetin ifade ettiği mesaj şöyle özetlenebilir: Kur'an Allah'ın Kelâmı, Allah'ın Sözü olduğuna göre, onu oluşturan parçaların hepsi –ibareler, cümleler, ayet ve sûreler– bir arada birbiriyle tutarlı ve bağlantılı tam bir bütün meydana getirmektedirler (karş. 25:32'nin son cümlesi ve ilgili 27. not). Bunun içindir ki, Kur'an mesajını tam olarak anlamak isteyen kimse, "aceleci yaklaşımlardan", yani ayetleri ait oldukları umumî anlam örgüsünden soyutlayarak onlardan aceleci sonuçlar çıkarmaktan sakınmalı, Kur'an'ı *bir bütün olarak* ele almalı, münferit meseleleri bu bütün içinde değerlendirmelidir. (Keza bkz. 75:16-19 ve ilgili notlar).

102 Sözkonusu ilahî buyruk –yahut daha uygun bir deyişle, ilahî uyarı– 117. ayette dile getirilmektedir. Bu pasaj, 99. ayetteki ifadeyle, ("Sana geçmişte olup bitenlerin mahiyetinden böyle [bir üslup içinde] bahsetmekteyiz") bağlantılı olup, manevî gerçekleri gözardı etme eğiliminin insan türünün daimî özelliklerinden biri olduğunu işaret içindir (Râzî). İnsan türü, Kur'an'ın başka yerlerinde olduğu gibi, burada da Hz. Âdem'le simgelenmektedir.

103 Bkz. 2:30-34 ve ilgili notlar; özellikle 23, 25 ve 26. notlar; ve ayrıca 15:41 hk. 31. not: Bu notlarda da belirttiğimiz gibi, kavramsal düşünme yetisi/yeteneği insanın ayırıcı özelliği, en önde gelen donanımı olduğuna göre, onun, ahlak anlamında kendisi için belirlenen "amaca bağlılık" konusunda gösterdiği gevşekliğin bir sonucu olarak Allah'ın buyruğunu "unutması", insan türüne özgü ahlakî zayıflığın bir tezahürüdür (karş. 4:28 —"insan zayıf yaratılmıştır"): ki bu da onun, yukarıda 113. ayette işaret edildiği gibi, sürekli olarak ilahî yol göstermeye muhtaç olduğunu göstermektedir.

seni bedbaht kılmasın.[104] **118** (O hasbahçe ki,) orada acıkmaman ve kendini çıplak hissetmemen sağlanmıştır;[105] **119** keza, orada susamaman ve güneşin sıcaklığından etkilenmemen de sağlanmıştır." **120** Ne var ki, Şeytan o'na sinsice fısıldayarak, "Ey Âdem!" dedi, "Sana sonsuzluk ağacını ve (dolayısıyla) hiç çökmeyecek bir hükümranlığı(n yolunu) göstereyim mi?"[106]

121 Ve böylece her ikisi de o ağac[ın meyvesin]den yediler; bunun üzerine çıplaklıklarının farkına vardılar ve bahçeden topladıkları yapraklarla üzerlerini örtmeye çalıştılar. Ve [böylece] Âdem Rabbine

104 Lafzen, "bedbaht olmayasın." Burada sözü geçen "hasbahçe *(cennet)*" sözcüğünün anlamı konusunda bkz 2. sûre, 27. not.

105 Lafzen, "çıplak olmayacaksın": Fakat Hz. Âdem ile Havvâ'nın ancak yasağı çiğneyip de gözden düştükten sonra "çıplaklıklarının farkında olduklarını" söyleyen 121. ayetteki (ayrıca 7:22'deki) ifade gözönünde bulundurulursa, "çıplak olmayacaksın" sözünün mantıken, insanın, herhangi bir giysi taşımadığı halde çıplaklığını *hissetmediği* ya da çıplaklığının *farkında olmadığı* ilkel safiyet durumunu ya da dönemini ifade eden manevî bir anlamla yüklü olduğu rahatlıkla söylenebilir. (Bu temsîlin daha derin anlamları için bkz. 7:20 hk. 14. not).

106 Bu sembolik ağaç Tevrat'ta "hayat ağacı" ve "iyi ile kötüyü bilme ağacı" olarak tanımlanmaktayken (Tekvîn ii, 9) yukarıdaki Kur'ânî anlatımda Şeytan ondan "sonsuzluk ya da ebedî hayat *(huld)* ağacı" olarak söz etmektedir. Bu ağacın meyvesinden tatmalarına rağmen Hz. Âdem ile Havvâ'nın ölümsüzlüğe varamamış olduklarına bakılırsa, Şeytan'ın bu teklifinin de, bütün ötekiler gibi aldatıcı olduğu açıktır. Beri yandan Kur'an, bu ağacın gerçek mahiyeti hakkında, ondan "ölümsüzlük ağacı" olarak söz edenin Şeytan olduğuna işaret etmenin ötesinde herhangi bir şey söylememektedir. Buna dayanarak diyebiliriz ki yasak ağaç, Yaratıcı'nın insanın arzu ve eylemleri için koyduğu sınırları, yani insanın Allah-vergisi kendi tabiatını zorlayıp bozmadan aşamayacağı sınırları simgeleyen bir temsîlden ibarettir. İnsanın *yeryüzünde* ebediyeti arzu etmesi, hiçbir dayanağı olmadan ölümü, ölümden sonra kalkışı ve buna bağlı olarak da, Kur'an'ın "ahiret" ya da "öte dünya" *(âhiret)* olarak tanımladığı nihaî gerçekliği inkar etmesi demektir. Bu arzu ya da tutku, Şeytan'ın, "çöküşü olmayan bir güce ya da egemenliğe" ulaşmanın, başka bir deyişle, bütün sınırlandırmalardan ve dolayısıyla, son tahlilde, Allah kavramının kendisinden yani, insan hayatına gerçek anlam ve amacını kazandıran biricik kavramdan "sıyrılma"nın insanın elinde olduğu yolundaki iğvâsıyla yakından ilgilidir.

karşı geldi ve dolayısıyla ciddî bir hataya düşmüş oldu.[107]

122 Ama sonra Rabbi [yine de] o'nu [Rahmetiyle] seçip ayırdı; o'nun tevbesini kabul etti ve o'na doğru yolu gösterdi; **123** [yani onlara şöyle] dedi: "Birbirinize düşman olarak hepiniz topluca[108] inin bu [safiyet/arınmışlık] makamından! Bununla birlikte, muhakkak ki, size Benden doğru-yol bilgisi gelecektir: kim ki Benim doğru-yol öğretimi izlerse yoldan sapmayacak ve bedbaht olmayacaktır. **124** Ama kim ki Beni anmaktan yüz çevirirse, bilsin ki, onun dar bir hayat alanı olacaktır;[109] ve Kıyamet Günü onu kör olarak kaldıracağız."

125 [Böyle biri, Kıyamet Günü'nde:] "Rabbim, ben gören biriyken beni niçin kör olarak kaldırdın?" diye soracak.

126 [Allah da ona,] "Şunun için" diye cevap verecek, "sana mesajlarımız gelmişti de sen onları gözardı etmiştin; ve bugün de aynen öyle gözardı edileceksin!"

127 Çünkü, kendi elindekileri boşa harcayan[110] ve Rabbinin mesajlarına inanmayan kimseleri Biz işte böyle cezalandıracağız; ve [böylelerinin] ahirette [çekeceği] azap, gerçekten de, (azapların) en zorlusu olacaktır!

فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾
قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا
يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ
مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ ﴿١٢٤﴾
قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾
قَالَ كَذَٰلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ الْيَوْمَ
تُنْسَىٰ ﴿١٢٦﴾ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ
بِآيَاتِ رَبِّهِ ۚ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَىٰ ﴿١٢٧﴾

---

107 Hz. Âdem ile Havvâ'nın "kendi çıplaklıklarının farkına varmaları" şeklindeki sembolik anlatım hakkında bkz. yukarıda 105. not ve ayrıca 7:26-27'de, kaybedilmesi insanın atalarını "kendi çıplaklıkları"nın, yani mutlak çaresizliklerinin ve dolayısıyla Allah'a karşı bağımlılıklarının farkına vardıran *"takvâ"* (Allah'a karşı sorumluluk bilinci) giysisi"ne ilişkin atıf.

108 Bkz. 7. sûre, 16. not.

109 Yani, herhangi bir gerçek anlam ve amaçtan yoksun, manevî planda dar ve kısır; bu durum, sonraki cümlede işaret edildiği gibi, böylelerinin ahiretteki azaplarının da kaynağı olacaktır.

110 *Men esrafe* ibaresine verilen bu anlam hk. bkz. 10. sûre, 21. not —bu notta, aynı fiil kökünden türemiş olan *müsrif* ism-i fâilinin anlamı üzerinde durulmuştu.

128 PEKİ, bu [hakkı inkar eden] kimseler, yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önce gelip geçmiş kuşaklardan nicesini helak ettiğimizi görerek bundan kendileri için bir ders çıkarmadılar mı?[111] Oysa, bu olguda, akıl sahipleri için mutlaka çıkarılacak dersler vardır!

129 Rabbinin [her günahkara tevbe için tanınan] belirli süre[112] konusunda önceden verilmiş bir kararı olmasaydı, [günah işleyenlerin derhal cezalandırılması] kaçınılmaz olurdu.[113]

130 Bunun içindir ki, [hakkı inkar eden]ler ne derlerse desinler, sabret; ve güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbinin sınırsız kudret ve yüceliğini övgüyle an; ve gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün belli vakitlerinde[114] yine Rabbinin kudret ve yüceliğini an ki hoşnutluğa, esenliğe erişesin.

131 Ve sakın, pek çoklarına,[115] (sadece) onları sınamak için, avunsunlar diye verdiğimiz dünya hayatına mahsus şu ya da bu parlaklığa, görkeme gözünü dikme; çünkü Rabbinin [sana] sağladığı rızık, da-

أَفَلَمْ
يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ
فِى مَسَٰكِنِهِمْ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلنُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ ٱلشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ وَمِنْ ءَانَآئِ
ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ ٱلنَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿١٣٠﴾
وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ
زَهْرَةَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ

111 Lafzen, "... nice kuşakları helak etmemiz onlara doğru yolu göstermedi mi?" Unutulmamalıdır ki, *karn* ismi yalnızca "kuşak/nesil" anlamına değil, fakat, çoğu zaman daha çok "belli bir çağda yaşayan insan topluluğu", yani terimin tarihî anlamıyla "uygarlık" anlamına da gelmektedir.

112 Lafzen, "Ve [O'nun tarafından] belirlenmiş bir süre." Ayetin aslında cümlenin sonunda bulunan bu ibare, klasik müfessirlerden çoğunun işaret ettiği gibi, ayetin *giriş cümleciğiyle* bağlantılıdır; çeviride bu husus gözönünde bulundurulmuştur.

113 Karş. 10:11 ve 16:61.

114 Lafzen, "gündüzün kenarlarında [yahut "uçlarında"]. Bu konuyla ilgili olarak bkz. 11:114 ve ilgili 145. not.

115 Lafzen, "onların bir kısmına" [yahut "onlardan bazı tiplere"] (*ezvâcen minhum*). Müfessirlerden çoğuna göre, bu ibare önceki pasajlarda sözü geçen inkarcılarla ilgilidir; ne var ki, hırs ve tamahın her çeşidini mahkum eden yukarıdaki öğüt çok daha geniş bir kapsama sahip olduğundan, çeviride bu ibareyi "pek çoklarına" tabiriyle aktardık.

ha hayırlı ve daha kalıcıdır.[116]

132 Yakınlarına da salâtı emret ve sen de bunda devamlı, sebatlı ol. [Fakat unutma ki] Biz senden [Bizim için] rızık sağlamanı istemiyoruz;[117] (tersine,) senin rızkını veren Biziz. Ve gelecek, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimselerin[118] olacaktır.

133 YİNE DE [hakka karşı kör olanlar], "[Muhammed] Rabbinden bize bir mucize getirseydi ya!"[119] deyip duruyorlar. [Fakat] zaten onlara, eski yazılı belgelerde bulunması gereken konularda [bu ilahî mesajın doğruluğunu gösteren] açık bir delil gelmedi mi?[120]

134 Çünkü, eğer bu [ilahî mesajı vahyetmeden] önce onları (cezalandırıcı) bir a-

خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَوٰةِ وَاصْطَبِرْ
عَلَيْهَا ۖ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَٰقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ
﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا يَأْتِينَا بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۚ أَوَلَمْ تَأْتِهِم
بَيِّنَةُ مَا فِى الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّآ أَهْلَكْنَٰهُم

116 Allah'ın kişiye bahşettiği her şeyin ilahî bilgi ve hikmete dayandığına ve dolayısıyla, Allah'ın kişi için önceden belirlediği kadere tam olarak uygun olduğuna işaret eden bir ifade. Alternatif bir yorumla, yukarıdaki ifadenin, öte dünyaya ve Allah'ın dürüst ve erdemli kişilere bahşedeceği manevî nimetlere işaret ettiği de söylenebilir.

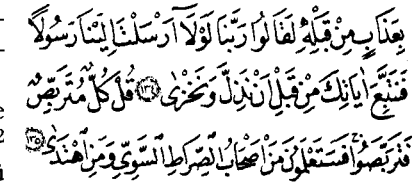
117 Parantez içinde "Bizim için" sözleriyle yaptığımız ilave Râzî'nin yukardaki cümleye ilişkin yorumuna dayanmaktadır: "Allah böylece açıklamaktadır ki, Kendisi her türlü ihtiyaçtan uzak olduğuna göre, bu ibadeti [yani, salâtı] yalnızca insanların kendi yararları için emretmektedir." Bir başka deyişle, salât, Eski Ahid'in muharref bugünkü nüshasında sık rastlanan bir tanımlamaya uyarcasına "kıskanç bir Tanrı"ya ödenen bir vergi ya da haraç olarak *değil,* fakat yalnızca salâtı yerine getiren kimsenin kendi yararına olan bir eylem olarak anlaşılmalıdır.

118 Lafzen, "Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanındır."

119 Yani, peygamberlik görevinin bir kanıtı olarak: karş. 6:109 ve Kur'an'da, inkarcıların, Kur'an mesajına, ancak görünür "mucizeler"le desteklendiği takdirde inanacakları yolundaki sözlerini nakleden başka yerler.

120 Yani, "Kur'an, önceki peygamberlere indirilen vahyî mesajlarla aynı temel gerçekleri dile getirmiyor mu?" Bunun dışında yukarıdaki belâgat gereği soru, önceki kitaplarda Muhammed'in (s) gelişini önceden haber veren işaretlere ilişkin bir îma da taşımaktadır (örn. 2:42 hk. 33. notta temas edilen, Tesniye xviii, 15 ve 18 yahut Yuhanna xiv, 16; xv, 26 ve xvi, 7 —ki burada Hz. İsa Son Peygamber'den, kendisinden sonra gelecek olan "Tesellici" olarak bahsetmektedir; İncil'de yer alan bu müjde konusunda bkz. 61:6 hakkında yazdığımız not).

zapla helak etseydik, [Hesap Günü'nde,] "Ey Rabbimiz! Keşke bize bir elçi gönderseydin de [ahirette böyle] alçalıp gözden düşeceğimize Senin mesajlarına uysaydık!" demekte gerçekten de [haklı olurlardı].[121]

135 De ki: "Herkes [geleceğin kendilerine getireceği şeyi] ümitle beklemektedir;[122] öyleyse siz de bekleyin, bakalım; çünkü kimlerin düz yolu seçtiğini ve kimlerin doğru yolu bulduğunu yakında göreceksiniz!"

---

121 Karş. 6:131, 15:4 yahut 26:208-209; bu ayetlerde, Allah'ın, manevî/ahlakî anlamda doğruyla eğrinin ne olduğunu bilmeden işlediği herhangi bir hata için insanı asla cezalandırmadığı, yani insana doğru yolu gösteren ilahî mesajı ulaştırmadan onu sorumlu tutmadığı belirtilmektedir.

122 Yani, insan tabiatı odur ki, içinde bulunduğu şartlar ve dünya görüşü ne olursa olsun, seçtiği yolun, seçilebilecek yolların en doğrusu olduğunun gün gelip ortaya çıkacağını sanır.

21. ENBİYÂ' SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

İtkân'a göre Mekke döneminde vahyedilen son sûrelerden biri olan bu sûrede de yine Allah'ın birliği, eşsiz-ortaksız ve müte'âl (var olan her şeyin üstünde, ötesinde) olduğu ve bu gerçeğin tüm peygamberlere indirilen vahyin özünü ve "insanların her zaman akılda tutmaları gereken öteki bütün gerçeklerin esasını, temelini" meydana getirdiği (10. ayet), ama insanın bunu sık sık unuttuğu, çünkü "defalarca uyarılmalarına rağmen, [kalpleri] sağır olan kimselerin bu çağrıyı işitmedikleri" (45. ayet) ve "fakat onu alaya alarak dinledikleri ve böylelerinin kalplerinin gelgeç hoşnutluklar peşinde olduğu" (2-3. ayetler) belirtilmektedir.

Sûre, ismini, hepsi de aynı temel gerçeği tebliğ etmiş olan önceki peygamberlerden bazılarına ilişkin mükerrer atıflardan almaktadır. Bu peygamberlerin kıssaları, tüm ilahî mesajların ve insanın dinî tecrübesinin özündeki birliği ve sürekliliği yansıtmak amacına matuftur; bunun içindir ki, Allah, kendisine inananların hepsine birden hitab ederek, "Gerçek şu ki, bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir, çünkü hepinizin Rabbi Benim" (92. ayet) buyurmakta ve böylece, haricî özellikleri ne olursu olsun, O'na inanmalarının –yani, "Sizin tanrınız tek bir Tanrı'dır" (108. ayet) gerçeğine inanmalarının– mantıkî bir sonucu olarak bütün gerçek müminlerin kardeş olduklarını vaz'etmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ①

مَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ

وَهُمْ يَلْعَبُونَ ②

1 İNSANLAR için hesap görme vakti yaklaşıyor; ama onlar [bu yaklaşan şeye karşı] hâlâ inatla umursamazlık gösteriyorlar.[1]

2 Ne zaman Rablerinden kendilerine yeni bir uyarıcı, hatırlatıcı (mesaj) gelse, onu ancak alaya alarak dinliyorlar,[2] **3** kalp-

1 Lafzen, "ve onlar yine de umursamazlık/gaflet içinde yüz çevirmekteler *(mu'rizûn)*."

2 Lafzen, "oyun oynayarak" yahut "alaya alarak/eğlenerek."

leri geçici hoşnutluklar peşinde; bununla birlikte, zulme [böylece] niyetli olanlar [birbirlerine şunu söylerken] gerçek düşüncelerini saklıyorlar:[3] "[Peygamber olduğunu söyleyen] bu kişi sizin gibi ölümlü bir insan değil mi? Peki öyleyse, böyle göz göre göre büyü ürünü bir söze mi kapılacaksınız?"[4]

لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ ۗ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى
الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۖ أَفَتَأْتُونَ
السِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ قَالُوا
أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ

4 De ki:[5] "Benim Rabbim gökte ve yerde konuşulan her sözü bilir; her şeyi işiten ve her şeyin aslını bilen O'dur."

5 "Yoo" diyorlar, "[Muhammed'in bu söyledikleri] karmakarışık rüyalardan ibaret!"[6] "Yok yok, bütün bunları kendisi uyduruyor!" —"Hayır, o sadece bir şairdir!"

---

3 Bkz. bundan sonraki not.

4 *Sihr* (lafzen, "büyü" yahut "tılsım") sözcüğü için seyrek olarak kullandığımız "büyüleyici söz" karşılığı için bkz. bu terimin Kur'an'ın nüzul kronolojisi itibariyle ilk kez geçtiği 74:24 —Muhammed'in (s) "büyüleyici söz"e sahip bir ölümlüden başka biri olmadığı yolundaki gayr-i samimî bir iddiaya dayanarak Kur'an mesajını reddetmekle, Kur'ânî öğretinin muhalifleri aslında "gerçek düşüncelerini saklamaktadırlar; çünkü, bunların muhalefetleri bu öğretiye yönelttikleri ciddî ve makul bir eleştiriden çok, Hz. Peygamber'in çağrısını olumlamanın beraberinde getireceği ahlakî ve manevî disipline uymak konusunda duydukları derin ve köklü isteksizliğe dayanmaktadır.

5 Medineli ve Basralı ilk Kur'an bilginlerine ve Kûfeli bazı bilginlere göre, bu sözcük *kul* şeklinde, yani emir olarak telaffuz edilmektedir: ("söyle"); buna karşılık bazı Mekkeli bilginlerle, Kûfelilerin çoğunluğu sözcüğü *kâle* şeklinde ("[Peygamber] söyledi") okumaktadırlar. Mushaf'ın ilk nüshalarında kıraat sessiz harflerle –söz gelimi, bu örnekte *k* ve *l* sessiz harfleriyle *kl* şeklinde– sınırlıydı: sözkonusu sözcüğün hem *kul*, hem de *kâle* olarak okunabilmesi de buradan ileri gelmektedir. Ne var ki, Taberî'nin de işaret ettiği gibi, sözcüğün her iki okunuşu da aynı anlama çıkmaktadır ve dolayısıyla her ikisi de muteberdir; "çünkü, Allah Muhammed'e (s) şunu söyle diye buyurduğu zaman, Muhammed (s), söylenmesi istenen şeyi [şüphesiz ki] söylüyordu... Bunun içindir ki, sözcük hangi okunuşuyla okunursa okunsun, okuyucu anlaşılması gerekeni anlamaktadır *(muṣîbu's-savâb)."* Klasik müfessirler arasında Beğavî ve Beydâvî özellikle *kul* kıraatini kullanmakta; Zemahşerî ise, *"kâle* olarak da okunmuştur" şeklindeki kısa değinmesiyle kendisinin aslında *kul* emir formunu tercih ettiğini ifade etmiş görünmektedir.

6 Lafzen, "bunlar karmakarışık *(edğâs)* rüyalar."

"Peki, madem öyle, önceki [peygamberlerin mucizelerle] gönderildiği gibi o da bize bir mucize getirse ya!"

6 Geçmişte[7] helak ettiğimiz toplumlardan hiç biri [kendilerine gönderilen peygamberlere] inanmamışlardı; şimdi, bunlar mı inanacak?[8]

7 Biz senden önce de [ey Muhammed,] kendilerine vahiy indirilen [ölümlü] adamlardan başkasını [elçi olarak] göndermedik; bunun içindir ki, [o inkarcılara da ki:] "Eğer kendiniz bilmiyorsanız, önceki kitapları okuyup izleyen kimselere[9] sorun." **8** (Göreceksiniz ki,) Biz o'nları yiyip içmeye ihtiyaç duymayan bir yapıda yaratmamıştık;[10] o'nlar ölümsüz de değillerdi.

9 Sonuç olarak, Biz o'nlara verdiğimiz sözü yerine getirdik ve bunun için kendilerini ve dilediğimiz kimseleri[11] kurtardık; ama kendi kendilerini ziyan edenleri[12] ise yok ettik.

فَلْيَأْتِنَا بِـَٔايَةٍ
كَمَآ أُرْسِلَ ٱلْأَوَّلُونَ ۝٥ مَآ ءَامَنَتْ قَبْلَهُم مِّن
قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ ۖ أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ۝٦ وَمَآ أَرْسَلْنَا
قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِمْ ۖ فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن
كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝٧ وَمَا جَعَلْنَٰهُمْ جَسَدًا
لَّا يَأْكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَمَا كَانُوا۟ خَٰلِدِينَ ۝٨ ثُمَّ صَدَقْنَٰهُمُ
ٱلْوَعْدَ فَأَنجَيْنَٰهُمْ وَمَن نَّشَآءُ وَأَهْلَكْنَا ٱلْمُسْرِفِينَ ۝٩

---

7 Lafzen, "onlardan önce."

8 Kur'an'da sıkça atıfta bulunulan bu eski toplumların çöküşü, değişmez biçimde, kendi maddeci hayat görüşlerine ters düşen tüm manevî gerçeklere karşı umursamaz tutumlar seçmiş olmaları yüzündendi; hal böyleyken, (Kur'an'ın bizi yönelttiği muhakeme tarzına göre), benzer tutumları benimsemiş olan Muhammed'in (s) muhaliflerinden o'nun getirdiği mesajın değerini takdir etmek yönünde daha iyi niyetli bir yaklaşım beklenebilir miydi?

9 Lafzen, "Hatırlatıcı [Kitabı] izleyenlere." Burada, tahrifata uğramamış ilk haliyle, Allah'ı ve O'nun buyruklarını insana hatırlatan belgelerden biri durumundaki Kitâb-ı Mukaddes söz konusudur.

10 Lafzen, "Biz onları [yani bu elçileri] yemek yemeyen ceset(ler) olarak biçimlendirmedik": Allah'ın mesajını insanlara ulaştırmakla görevli peygamberlerin doğaüstü nitelikler taşımadıklarını dile getiren bir ifade (karş. 5:75, 13:38, 25:20 ve ilgili notlar). Yukarıdaki ayet, inkarcıların Muhammed'in (s) peygamberliği konusunda, bu sûrenin, 3. ayetinde ifade edilen itirazlarına bir cevap niteliğindedir.

11 Yani, onların inanan yandaşlarını.

12 *Musrifûn* tabirine karşılık olarak kullandığımız "kendi kendilerini ziyan edenler" ifadesi için bkz. 10:12'nin son cümlesi hk. 21. not.

10 [EY İNSANLAR!] Gerçek şu ki, Biz size, akılda tutmanız gereken her şeyi kapsayan[13] ilahî bir mesaj indirdik: hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?

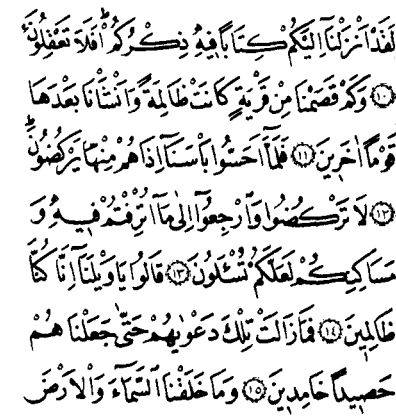
11 Hem (bilmiyor musunuz ki) Biz, zulümde ısrar eden nice toplumları kırıp geçirdik de onların yerine[14] başka toplumlar meydana getirdik!

12 Ve onlar Bizim cezalandırıcı kudretimizi hissetmeye başlar başlamaz, hemen oradan kaçmaya davranırlardı. **13** [Ama sanki kendilerine:] "Kaçmaya kalkışmayın; bolluk ve keyif içinde sizi şımartan şeylere,[15] evlerinize yurtlarınıza dönün, ki belki [yapıp ettiklerinizden ötürü] sorguya çekileceksiniz!"[16] [denmiş gibi, kaybettiklerini anlarlar].

14 Ve yalnızca: "Vah bize!" diye yanıp yakınırlardı,[17] "Doğrusu, gerçekten zalim kimselerdik biz!"

15 Ve bu yakınmaları, Biz kendilerini biçilmiş bir tarlaya (ya da) bir kül yığınına çevirinceye kadar sürüp giderdi.

16 BİR DE, [şunu bilin ki,] gökleri ve ye-

13 İlk ağızda "hatırlatıcı", "hatırlama/hatıra" ya da Râğıb'ın tanımlamasıyla, "[bir şeyin] zihinde tutulması" anlamını taşıyan *zikr* tabiri aynı zamanda "kişinin kendisiyle anıldığı, hatırlandığı –yani övüldüğü– şey"; bir başka deyişle: "şöhret/nam" ya da "ün"; ve bu doğrultuda, deyimsel olarak "onur", "şeref" yahut "itibar" anlamlarına da gelmektedir. Bu nedenle, yukarıdaki ibare, "hatırlatıcı" kavramının yanında, ayrıca, Kur'an'da vaz'edilen manevî ve toplumsal vecibelere uymakla insanın kazanacağı onur ve mutluluğa ilişkin dolaylı bir îma da taşımaktadır. *Zikrukum* ifadesini "akılda tutmanız gereken her şey" ifadesiyle aktarırken *zikr* teriminin bütün bu anlamlarını dile getirmeye çalıştık.

14 Lafzen, "ondan sonra."

15 *Mâ utriftum fîhi* ibaresi hakkında bir açıklama için bkz. 11. sûre 147. not.

16 Kur'an bu sözlerin kime ait olduğunu söylememektedir; fakat, kanaatimizce, bu pasajın anlam akışı göstermektedir ki, bu sözleri söyleyen ses, kendini kınayan, kendini suçlayan, günahkarların kendi vicdanlarının sesidir: Ayetin başına parantez içinde ilave ettiğimiz ifade bu düşünceye dayanmaktadır.

17 Lafzen, "derlerdi."

ri ve bu ikisi arasında var olan hiçbir şeyi bir oyun, bir eğlence olarak[18] yaratmadık; **17** [çünkü,] eğer bir oyun, bir eğlence edinmek dileseydik, bunu herhalde kendi katımızdan edinirdik; ama hiç böyle bir şeyi diler miyiz![19]

18 Tersine, Biz [gerçek bir yaratma eylemiyle] hakkı bâtılın başına çarparız da bu onu paramparça eder[20] ve böylece beriki yok olur gider.[21]

O halde, [Allah'a] yakıştırdığınız şeylerden ötürü[22] yazıklar olsun size! **19** Çünkü, göklerde ve yerde var olan her şey O'nundur; O'nun yanında yer alanlar[23]

وَمَا بَيْنَهُمَا لَٰعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَن نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنَاهُ
مِن لَّدُنَّا إِن كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى
الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا
تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِندَهُ

18 Lafzen, "oyun olarak", yani amaçsız ve anlamsız olarak: bkz. 10:5 hk. 11. not.

19 Lafzen, "eğer böyle yapmayı irade etseydik": yani, Allah "bir eğlence arayacak olsaydı" (ki, mutlak manada kendine yeterli ve sınırsız kudret sahibi olduğu için, hiçbir şekilde O'nun böyle bir şeye ihtiyacı yoktur) bunu Kendi Zâtı'nda bulurdu; sırf bunun için, yani sırf kendini eğlendirmek ve deyim yerindeyse, kendi varlığının bir "yansımasını" ortaya koymak gibi farazî ve mantıken anlamsız bir amaç için ayrı bir evren yaratmaya ihtiyaç duymazdı. Kur'an'ın vecîz ifade tarzı içinde yukarıdaki pasaj Allah'ın müte'âl olduğunu, kendisine yakıştırılabilecek beşerî her türlü duygusal ve ruhsal ihtiyaçtan (oyun, eğlence ihtiyacı gibi) uzak olduğunu dile getirmektedir.

20 Yani, Allah'ın müte'âl (yarattığı her şeyin üstünde ve ötesinde) olduğu gerçeği karşısında, O'nun, yaratılmış âlemin içinde ya da onunla birlikte var olduğu yolundaki sahte ve çürük anlayışlar tutunamaz, yok olur gider.

21 Yaratılmış âlemdeki her şeyin sonlu ve yok olabilir olduğu gerçeği, O'nun sonsuz ve bakî olan Yaratıcı'nın bir "yansıması" olabileceği yolundaki iddiayı kökünden çürütmektedir.

22 Lafzen, "Tanımlama" ya da "tasvir yoluyla Allah'a yakıştırdığınız niteliklerden ötürü" (karş. 6:100'ün son cümlesi ve ilgili 88. not). —Allah'ın, yarattığı âlemde içkin (mündemiç) olduğu fikrinin O'nun Zâtı'nı tanımlamaya kalkışmakla aynı şey olduğuna işaret eden bir ifade.

23 Klasik müfessirler bu ifadenin meleklere işaret ettiğini söylemişlerdir; fakat "O'nun yanında yer alanlar/O'nun tarafını tutanlar *(men 'indehû)"* ifadesini, yalnızca melekleri değil, aynı zamanda, Allah'a karşı sorumluluk duyan ve bütün varlığıyla O'na boyun eğen insanları da içine alacak şekilde, geniş anlamıyla ele almak mümkündür. Her iki durumda da, sözkonusu varlıkların "O'nun yanında olmaları", O'na mekanca yakın olduklarını değil, O'nun öngördüğü yolu tutmuş bulunduklarını ve dolayısıyla O'nun nezdinde kazandıkları manevî değer ve iti-

O'na kulluk etmekte asla ne kibre kapılırlar ne de usanç duyarlar: **20** Gece gündüz bıkmadan-yorulmadan O'nun sınırsız kudret ve yüceliğini anıp dururlar.

21 Yine de[24] bazı insanlar, birtakım dünyevî varlıkları, bunların [ölüleri] diriltebileceği yanılgısı içinde, tanrılar ediniyorlar;[25] **22** oysa, [anlamıyorlar ki,] göklerde ve yerde[26] Allah'tan başka tanrılar olsaydı, bu iki âlem de kargaşalık içinde yıkılıp giderdi!

Bunun içindir ki, O mutlak hükümranlık tahtının[27] Efendisi, O sınırsız kudret ve yücelik sahibi Allah, insanların tanımlama ve tasvir yoluyla kendisine yakıştırdığı her şeyin ötesinde, her şeyin üstündedir![28]

23 O edip eylediği şeylerden ötürü sorguya çekilemez; ama onlar (mutlaka) sorgulanacaklar: **24** (hal böyleyken), onlar yine de,[29] kulluk etmek için O'nun yerine (düzmece) tanrılar ediniyorlar!

[Ey Peygamber,] de ki: "Haydi, siz de dâ-

لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ
ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوٓا۟ ءَالِهَةً مِّنَ
ٱلْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ
لَفَسَدَتَا ۚ فَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾
لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن
دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ۖ قُلْ هَاتُوا۟

---

barı dile getiren mecazî bir anlam taşımaktadır (Zemahşerî ve Râzî): İfadenin bu anlama geldiği açıktır, çünkü Allah zaman ve mekanın üstünde, ötesindedir (bkz. ayrıca, 40:7 ve ilgili 4. not).

24 Zemahşerî'nin belirttiği gibi, cümlenin başında yer alan *em* takısı, çoğu yerde olduğu gibi soru sözcüğü olarak ("yoksa ... mı") değil fakat *bel* anlamında, yani (yukarıdaki ifade akışı içinde,) "yine de" anlamında kullanılmaktadır.

25 Lafzen, "yeryüzünden birtakım tanrılar edindiler", yani dünyevî birtakım nesneleri ya da varlıkları kendilerine tanrı edindiler; her türlü tapınma nesnesini –insan elinden çıkmış put, ikon vb. şeyleri– tanrılaştırdıkları insanları, tabiat güçlerini ve nihayet nüfûz, iktidar ve zenginlik gibi gözde büyütülen, karşısında eğilinen soyut kavramları işaret eden bir ifade.

26 Lafzen, "bu ikisinde/bu iki âlemde"; 19. ayetin ilk cümleciğine ilişkin bir atıf.

27 Lafzen, "Kudret ve egemenlik tahtının Rabbi/Sahibi" (*'arş* teriminin bu anlamı için bkz. 7:54 hk. 43. not).

28 Karş. 18. ayetin son cümlesi ve ilgili 22. not; ayrıca 6:100 hk. 88. not.

29 Bkz. yukarıda 24. not.

vânızı destekleyecek bir delil getirin:[30] İşte bu, benimle birlikte olanların ve benden önceki (peygamber)lerin[31] dile getirip durdukları ilahî öğretidir."
Hayır, onların çoğu gerçeği bilmiyor ve bunun için de [ondan] inatla yüz çeviriyorlar.[32] **25** Oysa, Biz senden önce de peygamberleri yalnızca: "Benden başka tanrı yok, öyleyse [yalnızca] Bana kulluk edin!" diye vahyederek gönderdik.
26 Yine de, bazıları kalkıp: "Rahmân Kendine bir oğul edinmiştir!" diyor.
O yüceler yücesi (ölümlülere özgü bu tür eksiklerden) mutlak anlamda uzaktır![33] Hayır, [Allah'ın "soyundan" gelmiş[34] gözüyle baktıkları o kimseler] yalnızca Allah'ın seçkin kullarıdır: **27** Sözkonusu kimseler, O kendileriyle konuşmadan asla konuşmazlar;[35] ve ancak O'nun buyruğuyla edip eylerler.
28 O, onların gözünün önünde olanları da bilir, onlardan gizli tutulan şeyleri de bilir;[36] bunun içindir ki, onlar, O'nun [zaten] hoşnut olduğu insanların dışında

بُرْهَانَكُمْ هَٰذَا ذِكْرُ مَنْ
مَّعِيَ وَذِكْرُ مَن قَبْلِي ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۙ الْحَقَّ
فَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ
إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا
اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ۚ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ۙ
﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا
لِمَنِ ارْتَضَىٰ

30 Lafzen, "delilinizi getirin"; yani Allah'tan başka tanrı olduğunu, O'ndan başkasına tapınmanın ahlaken ve aklen meşru olduğunu kanıtlayın.

31 Yani, mesajlarıyla hep Allah'ın birliğini ortaya koyan önceki peygamberlerin.

32 Başka bir deyişle, çoğu insanların akla ve gerçeğe uygun bir önerinin doğruluğunu ve vaad ettiği olumlu sonuçları kabulden kaçınması, çoğu zaman sadece bu öneriye aşina olmamalarından; onu alışageldikleri kültür ve anlayışla bağdaştıramamalarından ileri gelmektedir.

33 Yani, "soy, döl ya da zürriyet" kavramının ifade ettiği eksiklik, tamamlanmamışlık halinden mutlak olarak uzak: bkz. 19:92 hk. 77. not.

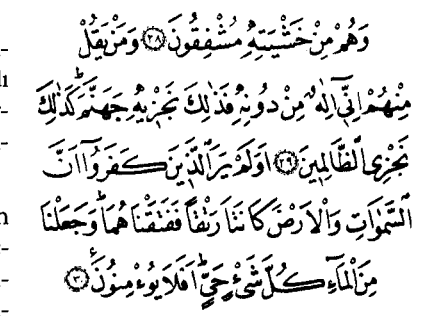
34 Bu ifade, Hristiyanların "Allah'ın oğlu" olarak gördükleri Hz. İsa gibi peygamberlere ve İslam öncesi dönemlerde Araplar'ın "Allah'ın kızları" olarak gördükleri meleklere işaret etmektedir.

35 Lafzen, "Sözde Allah'ın önüne geçmezler" —yani, yalnızca O'nun vahyettiği ve tebliğ etmelerini buyurduğu şeyleri tebliğ ederler.

36 Bkz. 2:255 hk. 247. not.

kimseye yan çıkıp kayıramazlar;[37] çünkü (herkesten önce) onların kendileri O'nun korkusuyla titrerler.

29 Ve eğer onlardan biri: "O'nun yanısıra ben de bir tanrıyım" diyecek olsaydı mutlaka onu cehennemle cezalandırırdık: (çünkü) zalimleri biz böyle cezalandırırız.

30 PEKİ, hakkı inkara şartlanmış olan bu insanlar, göklerin ve yerin [başlangıçta] bir tek bütün olduğunu ve Bizim sonradan onu ikiye ayırdığımızı[38] ve yaşayan her şeyi sudan yarattığımızı görmüyorlar mı? Hâlâ inanmayacaklar mı?[39]

---

37 Karş. 19:87 ve 20:109. Bu anlamda "şefaat/aracılık" konusunda bkz. 10:3 hk. 7. not.

38 Kural olarak, Kur'ânî ifadeleri, bugün doğru gibi göründüğü halde yarın yeni bir buluş ya da teoriyle pekala yanlışlığı ortaya konabilecek durumda olan "bilimsel buluş ya da teorilerle" açıklamaya, yorumlamaya çalışmak boş ve yararsızdır. Bununla birlikte, Kur'an'da deyimsel olarak "gökler ve yer" diye ifade edilen evrenin başlangıçta bir bütün, tek bir kütle olduğunu dile getiren yukarıdaki yanılmaz atıf, evrenin başlangıçta tek bir elementten, yani hidrojenden meydana gelen bir bütün, tek bir kütle olduğunu ve bu bütünsel kütlenin sonradan merkezî çekim yüzünden büzüşüp muhtelif noktalarda yoğunlaştığını ve böylece zaman içinde münferit nebula, galaksi ve güneş sistemlerine ve bunlardan da giderek yıldızlara, gezegenlere ve onların uydularına dönüştüğü yolundaki bugün hemen hemen bütün astrofizikçilerin paylaştığı görüşü şaşırtıcı bir biçimde doğrulamaktadır. ("Genişleyen evren" terimiyle ifade edilen olguya ilişkin Kur'ânî atıf için bkz. 51:47 ve ilgili 31. not).

39 Allah "yaşayan her canlıyı sudan yarattı" ifadesi, bugünün bilim dünyasının evrensel olarak kabul ettiği bir gerçeği son derece özlü bir biçimde dile getirmektedir. Bu Kur'ânî ifade üç boyutlu bir anlam ortaya koymaktadır: (1) Su –ve özellikle, deniz– tüm canlı türlerinin ilk örneğinin (prototype) ortaya çıktığı ortamdır; (2) Var olan ya da tasarlanabilen tüm sıvılar içinde yalnızca su, hayatın ortaya çıkıp tekamül etmesi için uygun ve gerekli özelliklere sahiptir; (3) Hayvansal ya da bitkisel, canlı her hücrenin fiziksel temelini oluşturan ve içinde hayat olgusunun belirebileceği yegane madde ortamı olan protoplazma büyük ölçüde sudan ibarettir ve bütünüyle suya dayanmaktadır. Evrenin başlangıçtaki fiziksel birliğine işaret eden önceki ifadeyle canlı âlemin elementer birliğini işaret eden bu ifadenin birlikte ele alınması, tüm yaratılış olgusunun dayandığı tek bir planın, tek ve tutarlı bir yaratma eyleminin ve buna bağlı olarak da tek bir yaratıcının varlığına götürmektedir. Allah'ın birliğine ve yarattığı âlemin bu anlamdaki insicamına ilişkin vurgu aşağıda 92. ayette yeniden dile getirilmektedir.

31 Ve [görmüyorlar mı ki,] onları sarsmasın diye arz üzerine sapasağlam dağlar yerleştirdik;[40] ve kolayca yollarını bulabilsinler diye orada vadiler açtık; **32** ve göğü güvenli bir kubbe, bir çatı olarak yükselttik?[41]
Ve yine de onlar [yaratılışın] bu açık işaretlerine inatla sırt çeviriyor, **33** ve [görmüyorlar ki,] geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı –hepsi de uzayda dolaşan (o gök cisimlerini)– yaratan O'dur!

34 [EY PEYGAMBER, sana inanmayanlara hatırlat[42] ki,] Biz senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik;[43] ve imdi, sen ölürsen bunlar kendilerinin sonsuza kadar yaşayacaklarını mı sanıyorlar?[44]
35 Her can ölümü tadacaktır; ne var ki, [hayatın] iyi ve kötü [tezahürleriyle] karşı karşıya getirerek sınıyoruz sizi; ve sonunda hepiniz Bize döneceksiniz.[45]
36 Ama hakkı inkara şartlanmış olan bu insanlar ne zaman seni gözönüne alsalar,[46] [birbirlerine:] "Bu mu sizin tanrıla-

وَجَعَلْنَا
فِي ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا
سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا ٱلسَّمَآءَ سَقْفًا
مَّحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ ءَايَٰتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى
خَلَقَ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ فِى
فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ ٱلْخُلْدَ
أَفَإِن مِّتَّ فَهُمُ ٱلْخَٰلِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ
وَنَبْلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾
وَإِذَا رَءَاكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا
أَهَٰذَا ٱلَّذِى

---

40 Bkz. 16:15 ve ilgili 11. not.

41 Bkz. benzer bir anlam taşıdığı görülen 13:2'nin ilk cümlesi hk. 4. not.

42 Bu ifade, inkarcıların, bu sûrenin 3. ayetinde sözü geçen, Muhammed'in (s) "onlar gibi ölümlü biri" olduğu yolundaki itirazlarıyla ve aynı zamanda, Allah'ın tüm elçilerinin ölümlü insanlar olduğunu belirten 7-8. ayetlerle bağlantılıdır (karş 3:144).

43 Bunun açık anlamı "biz sana da ölümsüzlük vermedik" yolundadır. Karş. 39:30 —"şüphesiz, sen ölümü tadacaksın."

44 Lafzen, "sanki, sen öleceksin de, onlar sonsuza kadar mı yaşayacaklar?" —İnkarcıların, kendileri için ölüm ve ölümden sonra kalkış olmayacakmışcasına umursamazca davranmalarına ve bu davranışlarının hiçbir şekilde onları bu gerçeklerden kurtarmayacağına işaret eden bir ifade.

45 Lafzen, "hepiniz geri döndürüleceksiniz", yani yargı için.

46 Lafzen, "görseler": ne var ki, bu fiil burada, daha çok Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği mesajla ilgili olmak üzere, soyut bir anlam taşıdığından yukarıdaki gibi aktarmayı daha uygun gördük.

rınızı diline dolayan?"[47] [diyerek] seni alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Ve Rahmân'dan her söz edişlerinde hakkı örtbas etmeye kalkışanlar da yine böyleleridir![48]

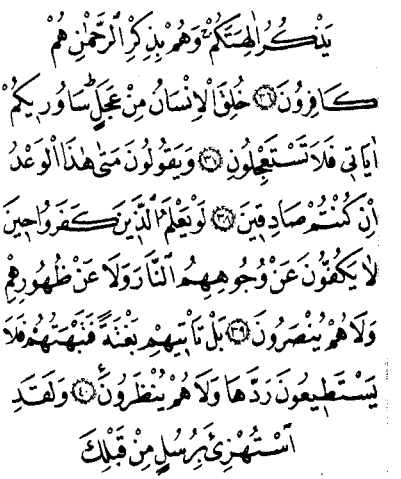
37 İnsan tezcanlı bir yaratıktır;[49] [fakat yakında] mesajlarımı[n işaret ettiği gerçeği] size göstereceğim; şimdi [bunu] Benden acele istemeyin![50]

38 Ama [mesajlarımı ciddiye almayanlar:] "Eğer doğru sözlü kimselerseniz, [cevap verin, ey inananlar], [Allah'ın nihaî yargısı konusunda ileri sürdüğünüz] söz ne zaman gerçekleşecek?"[51] diye sorup duruyorlar.

39 Hakkı inkara şartlanmış olan bu insanlar, yüzlerinden ve sırtlarından ateşi savamayacakları, kimseden bir yardım bulamayacakları o günü keşke bilselerdi!

40 Yoo, [o Son Saat] apansız gelip çatacak ve onları şaşkına çevirecek; öyle ki, ne onu geri çevirmeye güçleri yeter, ne de kendilerine soluk alacak zaman verilir.

41 Gerçekte [ey Muhammed,] [Allah'ın] senden önceki elçileriyle [de] alay edil-

47 Zımnen, "kendisi de bizim gibi bir ölümlü olduğu halde, tanrılarımızın gerçek olduğunu inkara cesaret eden."

48 Yani, körükörüne tapınıp durdukları düzmece tanrılara toz kondurmuyorlar, onlar aleyhine konuşulmasından rahatsız oluyorlar, ama sıra yaratılmış âlemin her zerresiyle varlığına tanıklık ettiği Allah'ın düzenleyici, çekip çevirici iradesini tanımaya gelince buna yanaşmak istemiyorlar.

49 Lafzen, "aceleci olarak yaratılmıştır" —yani, tabiat olarak sabırsızdır: karş. 17:11'in son cümlesi. Bu ayetin anlam örgüsü içinde bu ifade, olacak olan, başa gelecek olan şeyler konusundaki tezcanlılığı dile getirmektedir: ve özellikle burada –sonraki ifadeden de anlaşılacağı üzere– Allah'ın mukadder yargısına inanmamakta gösterilen acelecilik sözkonusudur.

50 Karş. 16:1 —"Allah'ın yargısı mutlaka gelecektir; öyleyse, onun gelmesini acele istemeyin!"

51 Bu soruya verilen Kur'ânî cevap 7:187'dedir.

mişti —ama ne var ki, onları küçümseyen kimseleri, sonunda, alay edip durdukları şeyin kendisi tepeleyiverdi.[52]

42 De ki: "Gece ya da gündüz, sizi Rahmân'a karşı kim koruyabilir?"[53]
Hayır hayır, onlar Rablerini hatırlatan mesajdan bütün bütün yüz çevirmiş kimselerdir!

43 Yoksa onlar, gerçekten, kendilerini Bizim elimizden kurtaracak tanrıları olduğunu mu [düşünüyorlar]? Onların bu [düzmece] tanrıları kendi kendilerini bile koruyacak durumda değiller; öyleyse, [onlara tapınanlara, onlara güvenenlere de] Bize karşı kimse arka çıkamayacaktır.

44 Kaldı ki, Biz bunlara da, bunların atalarına da, ömürlerinin sonuna kadar,[54] hayatın tadını çıkararak avunmalarına fırsat verdik; fakat bu insanlar, Bizim yeryüzüne –üzerindeki en iyi, en güzel şeyleri her gün biraz daha eksilterek–[55] vaziyet ettiğimizi görmüyorlar mı? Buna rağmen, yine de baskın çıkacaklar[ını umuyorlar] mı?

45 DE Kİ: "Ben yalnızca vahye dayanarak sizi uyarıyorum!"
Ne var ki, [kalbi] sağır olan kimseler bu çağrıyı işitmeyecek(ler)dir, defalarca uyarılsalar da.[56]

46 Yine de, kendilerini Rabbinin azabından bir esinti yoklasa, hiç şüphe yok,

فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا
مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَن يَكْلَؤُكُم
بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَٰنِ ۗ بَلْ هُمْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِم
مُّعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُم مِّن دُونِنَا ۚ
لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُم مِّنَّا يُصْحَبُونَ
﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ
الْعُمُرُ ۗ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ
أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ ۚ وَلَا
يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ
نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ

52 Bkz. aynı ifadenin yer aldığı 6:10 ve ilgili 9. not.

53 Bu anlam akışı içinde, Allah'a *Rahmân* olarak atıfta bulunulması, bütün yaratılmış âlemin tek ve biricik koruyucusunun O olduğunu ifade içindir.

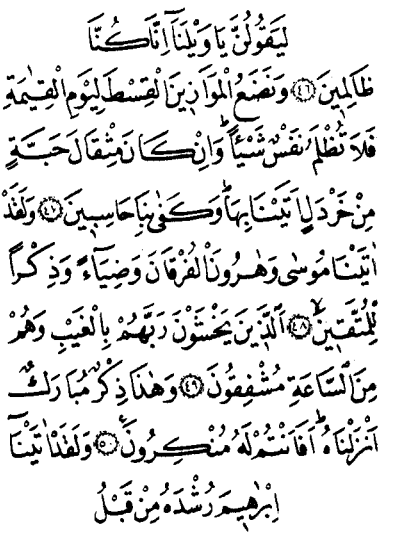
54 Lafzen, "tâ ki hayatları/ömürleri *('umr)* uzasın" —yani, bu müreffeh ve geçici tatminlerle dolu hayatın böyle sürüp gideceği düşüncesine iyice kendilerini kaptırıncaya kadar (Zemahşerî).

55 Bir açıklama için bkz. 13:41'deki benzer ifade ve ilgili 79 ve 80. notlar.

56 Lafzen, "ne zaman uyarılsalar."

hemen, "Vah bize!" derler, "Doğrusu, zalim kimselerdik biz!"

47 Ve Kıyamet Günü (öyle) doğru, (öyle hassas) teraziler kurarız ki, kimse en küçük bir haksızlığa uğratılmaz; bir hardal tanesi kadar bile olsa, [iyi ya da kötü] her şeyi tartıya sokarız; hesap görücü olarak kimse Bizden ileri geçemez!

48 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz Musa ile Harun'a, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için doğruyu eğriden ayırmaya yarayan bir ölçü,[57] ışık saçan bir kaynak ve bir uyarıcı, hatırlatıcı [olarak vahyimizi] bahşettik; **49** o [bilinçli, duyarlı] kimseler ki, algı ve tasavvurlarının ötesinde olsa da,[58] Rablerinden korkar ve Son Saat'in kaygısıyla titrerler.

50 Ve indirdiğimiz bu [mesaj da, öncekiler gibi] uyarıcı hatırlatıcı kutlu bir mesajdır; hal böyleyken yine de onu inkar mı edeceksiniz?

51 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz [Musa'dan] çok önce İbrahim'e (de) sağduyu vermiştik;[59]

---

57 Bkz. 2:53 hk. 38. not. Önceki peygamberlere "doğruyu eğriden yahut hakkı bâtıldan ayırd etmeye yarayan bir ölçü *(furkân)"* olarak verilen vahye ilişkin bu atfın anlamı iki boyutludur: ilki, bu atıf, tüm ilahî vahiylerin tarihî bir süreklilik arzettiği yolundaki Kur'ânî öğretiye işaret etmektedir (bu husus 2:4 hk. 5. notta açıklanmıştır); ikincisi de, bu atıfla, tüm ahlakî değerler için sadece ve sadece vahyin *mutlak* bir ölçü olabileceği belirtilmektedir; deyim yerindeyse Hz. Musa Şeriatı, kendine özgü çizgileriyle yalnızca İsrailoğulları'nı bağladığına ve sadece belirli bir tarihsel ve kültürel çerçeve içinde geçerli olduğuna göre, *furkân* terimi burada kendi çizgileri ve şartları içinde Hz. Musa Şeriatı'yla değil, fakat hem Tevrat'ta hem de bütün ilahî mesajlarda yer alan ortak ve değişmez ahlakî gerçeklerle, temel ahlakî ilkelerle alakalıdır.

58 *Bi'l-ğayb* ifadesine verilen bu anlama ilişkin bir açıklama için bkz. 2:3 hk. 3. not.

59 *Rüşd* (bu anlam örgüsü içinde "sağduyu") isminin sonunda yer alan "onun" *(hû)* iyelik zamiri, Hz. İbrahim'in Allah'ın kudretini, eşsiz ve benzersiz oluşunu belli bir muhakeme süreci içinde kavramakta gösterdiği yüksek kişisel, zihinsel niteliğe işaret etmektedir (karş. 6:74-79, ayrıca, 6:83 hk. 69. not); bizim "[Musa'dan] çok önce" diye çevirdiğimiz *min kabl* ifadesi ise, insanın dinî vukûf ve tecrübesindeki süreklilik özelliğini bir kere daha vurgulamaktadır.

ve o'na [yön veren saiki] biliyorduk, **52** babasına ve halkına [şöyle]: "Kendinizi bu kadar yürekten adadığınız bu biçimsel nesneler nedir?" dediği zaman,

53 "Biz atalarımızı bunlara tapar bulduk" diye cevap verdiler.

54 [İbrahim:] "Doğrusu, siz de atalarınız da apaçık bir sapıklık içindeymişsiniz!" dedi.

55 "Sen [bu sözle] karşımıza çıkarken tamamen ciddi misin —yoksa o şakacı insanlardan biri misin?" diye sordular.

56 [İbrahim:] "Yoo!" dedi, "Ama sizin Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir; yani, onları O (yoktan) var edip düzene sokmuştur: ve ben de bu gerçeğe tanıklık edenlerden biriyim!"

57 Ve [içinden:] "Allah'a yemin olsun, siz arkanızı dönüp uzaklaşır uzaklaşmaz putlarınızı yere sereceğim!" diye ekledi.

58 Ve en büyükleri dışında [putların] hepsini paramparça etti; belki dönüp (bu olup biten için) ona başvururlar diye.[60]

59 [Dönüp de olanları görünce:] "Kim yaptı bunu tanrılarımıza?" diye sordular, "Her kimse, o'nun çok zalim biri olduğundan kuşku yok!"

60 İçlerinden bazıları: "İbrahim denen bir gencin o [tanrı]ları diline doladığını işitmiştik" dediler.

61 [Berikiler:] "Onu insanların karşısına çıkarın, [aleyhine] tanıklık etsinler!" dediler.

62 [İbrahim onların yanına getirilince, o'na] "Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim?" diye sordular.

63 [İbrahim:] "Bu işi, belli ki, şu yapmıştır, putların en irisi yani: ama en iyisi, siz kendiniz onlara sorun; tabii, eğer konuşmasını biliyorlarsa!"

وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ
لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِىٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ
﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا لَهَا عَٰبِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ
كُنتُمْ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾
قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا بِٱلْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ ٱللَّٰعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ
بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلَّذِى فَطَرَهُنَّ
وَأَنَا۠ عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَٱللَّهِ لَأَكِيدَنَّ
أَصْنَٰمَكُم بَعْدَ أَن تُوَلُّوا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَٰذًا
إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا۟ مَن
فَعَلَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَآ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا۟ سَمِعْنَا
فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُۥٓ إِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا۟ فَأْتُوا۟ بِهِۦ عَلَىٰٓ
أَعْيُنِ ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوٓا۟ ءَأَنتَ فَعَلْتَ
هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَا يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ
هَٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ إِن كَانُوا۟ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾

60 Zımnen, "olup bitene bir açıklama bulmak için."

64 Bunun üzerine birbirlerine dönüp:[61] "Doğrusu, asıl zalim olan sizlermişsiniz!"[62] dediler.

65 Ama çok geçmeden yine eski düşünce tarzlarına döndüler[63] ve [İbrahim'e:] "Bu [put]ların konuşamadıklarını kendin de pekala biliyorsun!" dediler.

66 [İbrahim:] "O halde" dedi, "Allah'ı bırakıp da, size hiçbir şekilde ne yararı ne de zararı dokunmayan şeylere mi tapınıyorsunuz? **67** Yazıklar olsun size de, Allah yerine tapınıp durduğunuz bütün bu nesnelere de! Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?"

68 "Eğer (bir şey) yapacaksanız" dediler, "bari o'nu yakın da, böylece tanrılarınıza arka çıkmış olun!"

69 [Ne var ki] Biz "Ey ateş, serin ol, İbrahim'e dokunma!"[64] dedik. **70** Bu arada onlar İbrahim'e tuzak kurmaya çalıştılar; ama Biz onların bütün yapıp ettiklerini boşa çıkardık:[65] **71** ve o'nu da, [kardeşi-

فَرَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوٓا۟ إِنَّكُمْ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا۟ عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰٓؤُلَآءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓا۟ ءَالِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَٰنَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنَٰهُ

61 Lafzen, "kendi kendilerine dönüp" —yani, birbirlerini suçlayarak.

62 Yani, "hemen İbrahim'i suçlamakla o'na haksızlık yapıyorsunuz" (Taberî).

63 Lafzen, "başları üzerine geri döndürüldüler": zihnen tepetaklak olmayı, fikrinden caymayı ifade eden deyimsel bir ifade —burada, Hz. İbrahim'i temize çıkarma temayülünden âniden vazgeçip eski suçlayıcı tavırlarına dönmelerini anlatmak için kullanılmaktadır.

64 Kur'an'ın hiçbir yerinde Hz. İbrahim'in fiilen ve maddî varlığıyla ateşe atıldığı ve mucizevî bir biçimde ateşin içinde yanmadan tutulduğu ifade edilmemektedir; tersine, 29:24'de geçen "Allah o'nu ateşten kurtardı" ifadesi, daha çok, o'nun ateşe hiç atılmamış olduğunu göstermektedir. Öte yandan, klasik müfessirlerin bu ayetle ilgili yorumlarını süsleyen ayrıntılı (ve tutarsız) pek çok hikayenin izi, değişmez biçimde Talmud'daki menkıbelerde bulunabilir ve bunun için de, rahatlıkla gözardı edilebilir. Bu ayette ve ayrıca 29:24 ve 37:97'de Kur'an bize Hz. İbrahim'in zulüm ateşine maruz kaldığını ama buna karşı gösterdiği direnç sayesinde sonraki hayatında üstün bir manevî güce, ruhsal kararlılığa ve iç huzuruna *(selâm)* eriştiğini temsîlî bir üslup içinde anlatmaktadır. *Selâm* teriminin daha derin anlamı ve çağrışımları hk. bkz. 5:16 ve ilgili 29. not.

65 Bundan sonraki ayetten anlaşıldığı gibi, Hz. İbrahim anayurdundan ayrılarak halkını kendi manevî cehaletiyle başbaşa bıraktı.

nin oğlu] Lût'u da, gelecek bütün çağlar için[66] kutlu kıldığımız bir beldeye ulaştırarak kurtardık.

72 Ve o'na ayrıca[67] İshâk'ı ve [İshâk'ın oğlu] Yakub'u armağan ettik, ve o'nların hepsinin dürüst ve erdemli insanlar olmalarını sağladık; **73** ve o'nları buyruklarımız doğrultusunda (başkalarına) yol gösteren önderler yaptık; çünkü onlara iyi ve yararlı işler yapmayı, salât konusunda duyarlı ve devamlı olmayı, arınmak için verilmesi gereken şeyi vermeyi vahyettik; böylece onlar hep Bize kulluk ettiler.

74 VE LÛT'a da [doğru ile eğrinin seçiminde] sağlam bir muhakeme yetisi ve ilim verdik; ve o'nu çirkin davranışlar ortaya koyan bir toplumun elinden kurtardık.[68] [Bu toplumu ise yok ettik, çünkü] gerçekten günaha gömülüp gitmiş yoz bir toplumdu. **75** Ve (Lût'u) rahmetimizle kuşattık: çünkü o gerçekten dürüst ve erdemli kimselerdendi.

76 VE NÛH[u da hatırla]; hani, o [İbrahim ve Lût'tan] çok önce [Bize] yakarmıştı ve Biz de o'nun (bu yakarışına) cevap vermiş, o'nu ve o'nunla beraber olanları büyük bir felaketten kurtarmıştık;[69] **77** o'nu ayetlerimizi yalanlayan bir topluma karşı korumuştuk; gerçekten de günaha

وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي
بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ
وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَ
جَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ
فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ ۖ
وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا
وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ ۗ
إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي
رَحْمَتِنَا ۖ إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ
فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ
﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ

66 Lafzen, "âlemler için" yahut "bütün insanlar için"; Hz. İbrahim ile Hz. Lût'un ulaştırıldığı beldeden kasıt, sonraları uzun bir peygamberler zincirine anayurt olacak olan Filistin'dir. (Hz. İbrahim'in doğduğu yer, içinde çoktanrıcılığa karşı ilk mücadelelerini verdiği Mezopotamya'daki Ur şehridir).

67 Yani, Hz. İshâk'tan yıllar önce doğan büyük oğlu Hz. İsmail'e ilave olarak *(nâfileten)*.

68 Hz. Lût kıssası için bkz. 7:80-84, 11:77-83 ve 15:58-76.

69 Yani, Tufandan. Hz. Nûh kıssasından Kur'an'ın muhtelif yerlerinde ve özellikle 11:25-48'de bahsedilmektedir. Tufan'ın kendisiyle ilgili olarak bkz. 7. sûre, 47. not.

gömülüp gitmiş bir toplumdu onlar ve bu yüzden Biz de onların hepsini boğuverdik.

كَانُوا۟ قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾
وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ
فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَٰهَا
سُلَيْمَٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ

78 VE DAVUD ile Süleyman[ı da an]: Hani bu ikisi, bir topluluğa ait koyunların geceleyin girip otladığı bir ekin hakkında hüküm vereceklerdi ve Biz de onlar'ın bu hükümlerine tanık idik;[70] **79** ve bu olayda Süleyman'ın dâvâ konusunu [daha derinden] anlamasını sağladık; bununla birlikte, Biz her ikisine de sağlam bir muhakeme gücü ve ilim bahşetmiştik.[71]

Ve Bizim sınırsız kudret ve yüceliğimizi

70 Yukarıdaki ayette temas edilen kıssanın –ya da, daha doğru bir deyimle, menkıbenin– izahı için dayandığımız tek kaynak Hz. Peygamber'in Sahâbîleridir; çünkü ne Kur'an ne de güvenilir Hadis kaynakları bu konuda herhangi bir açıklama vermemektedir. Bununla birlikte, pek çok Sahâbî ve onların erken ardıllarının *(tâbi'ûn)*, bir ya da iki önemsiz ayrıntının dışında, kıssanın özü hakkında tam bir fikir birliği içinde olmaları, onun o devirde eski Arap sözlü geleneğinde çok bilinen bir rivayet olduğunu gösterir gibidir (karş. aşağıda 77. not). Kıssaya göre, bir koyun sürüsü geceleyin yolunu şaşırarak komşu tarlaya girer ve orada ekini tahrip eder. Dâvâ, bir hükme bağlaması için Hz. Davud'un önüne getirilir. Hz. Davud, olayın koyun sahibinin ihmalinden doğduğunu görerek, değeri, aşağı yukarı tahrip edilen ekinin değerine denk olan sürünün olduğu gibi tarla sahibine tazminat olarak verilmesine hükmeder. Ama Hz. Davud'un genç oğlu Hz. Süleyman bu cezayı fazla sert bulur; çünkü dâvâlının varı yoğu bu koyun sürüsüdür; oysa, yapılan tahribat geçici mahiyette olup, yalnızca bir yıllık ürünün, bir yıllık gelirin ziyanıyla alakalıdır. Bu sebeple Hz Süleyman, babasına hükmün değiştirilmesi gerektiğini ve koyun sürüsünün sadece bir yıllık geçici intifâ hakkının (süt, yün, o yıl doğan kuzular vb.) ekin sahibine verilmesinin, koyun sahibininse, eski haline getirinceye kadar tarlayı ıslah ve onarımla yükümlendirilmesinin ve sonunda tarlanın da, koyunların da eski sahiplerine iade edilmesinin uygun olacağını söyler. Ancak bu yolla hem dâvâcının uğradığı kayıp bütünüyle giderilmiş, hem de dâvâlı mağdur edilmemiş olacaktır. Hz. Davud oğlunun ortaya koyduğu çözümün kendisininkinden daha adil olduğunu görerek davayı bu yönde karara bağlar. Fakat, Hz. Davud'un kendisi de, en az Hz. Süleyman kadar derin bir adalet duygusuyla hareket ettiği içindir ki, Allah –Kur'an'ın deyişiyle– "o'nların bu hükümlerine tanıktı."

71 Yani, Hz. Süleyman'ın sözü geçen dâvâdaki yargısı daha isabetli olmakla birlikte, bu durum Hz. Davud'un ilk hükmündeki adaleti yerine getirme niyetini çürütüp bu hükmün hukukî değerini ortadan kaldırmaz.

anarken, dağı taşı ve kuşları[72] Davud'un çağrısına boyun eğdirdik;[73] ve Biz [dilediğimiz her şeyi] yapabilme kudretine sahibiz.

وَدَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾

80 Ve sizin için o'na, sizi her türlü korkuya karşı [Allah'a karşı sorumluluk bilinci giysisiyle] zırhlandıracak (üstün) bir korunma sanatı öğrettik; peki, [bütün bunlar için] şükrediyor musunuz?[74]

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّن بَأْسِكُمْ ۖ فَهَلْ أَنتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾

81 Kutlu ülkeye doğru o'nun buyruğuy-

---

72 Hz. Davud'un Mezmurlarına (ilahîlerine) ilişkin bir atıf; bu ilahîlerde Hz. Davud, "yedi gök ve yer ve onların içinde yer alan her şey O'nun sınırsız kudret ve yüceliğini anmaktadır" (17:44) ya da "göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ın sınırsız kudret ve yüceliğini anmaktadır" (57:1) gibi Kur'ânî ayetler doğrultusunda, bütün tabiatı Allah'ı tesbîh etmeye, O'nun kudret ve yüceliğini anmaya çağırmaktadır.

73 Lafzen, "... boyun eğmeye zorladık."

74 *Lebûs* ismi, "giysi" yahut "giysiler anlamına gelen *libâs* yahut *libs* sözcükleriyle eş anlamlıdır *(Kâmûs, Lisânu'l-'Arab)*. Fakat bu tabir İslam öncesi dönemde nadiren "zırh" ya da "savaş giysisi" anlamında kullanıldığı için (a.g.e.) klasik müfessirler yukarıdaki anlam örgüsü içinde bu anlamda kullanıldığını söylemekte ve bu görüşlerini –bu konuda tek dayanak olmak üzere– Katâde'nin "Davud zincirli zırhı yapan ilk kişiydi" yolundaki yorumuna dayandırmaktadırlar (Taberî). Bu görüşün bir uzantısı olarak, cümlenin sonunda geçen *be's* tabirini, sözcüğün yan anlamları durumundaki "savaş" ya da "savaştaki şiddet" anlamında ele alarak ayetin ilgili kısmını "sizi [birbirinize karşı girişeceğiniz] şiddet hareketlerine karşı koruyup güçlendirsinler diye, o'na (Hz. Davud'a) sizin için zırh (yahut "savaş giysisi") yapmasını öğrettik" şeklinde aktarmaktadırlar. Oysa, hatırda tutulmalıdır ki, *be's* sözcüğü aynı zamanda "zarar/felaket", "bahtsızlık/musibet", "darlık/sıkıntı" ve nihayet "tehlike" anlamını da taşımakta ve dolayısıyla, en geniş anlamıyla, sıkıntı ya da korkuya yol açan şeylere delalet etmektedir *(Tâcu'l-'Arûs)*. Sözcüğü bu anlamıyla ele alırsak, *lebûs* tabiri de buna bağlı olarak birincil anlamıyla, yani "giysi" olarak anlaşılabilecek ve bu bizi, Kur'an'ın 7:26'da temas ettiği "Allah'a karşı sorumluluk giysisi" *(libâsu't-takvâ)* kavramına ulaştıracaktır. Bu anlamda yorumlandığı zaman yukarıdaki ayet, Allah'ın Hz. Davud'a, yandaşlarını, hem birbirlerine karşı duydukları korkuya, hem de bilinmeyene karşı duydukları bilinçaltı korkulara karşı koruyacak derin bir takvayla (Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle) eğitme sanatını öğrettiğini ifade etmektedir. Ayeti noktalayan "Peki, [bu lütuf için] şükrediyor musunuz?" şeklindeki belâgat gereği olan soru cümlesi, genellikle, insanın Allah tarafından kendisine bahşedilen manevî nimeti yeteri kadar takdir etmediğini ve dolayısıyla, gereği gibi şükretmediğini işaret etmektedir.

la esip gitsin diye[75] o zorlu rüzgarı Süleyman'ın buyruğuna [Biz verdik]; çünkü her şeyin aslını bilen Biziz. **82** Baş eğmeyen güçlerden [de o'nun buyruğuna verdiklerimiz vardı ki][76] bunlar o'nun için dalgıçlık ve (bu türden) başka işler yaparlardı. Bu güçleri de gözetim altında tutan yine Bizdik.[77]

83 VE EYYUB'u [da an ki] o: "Ey Rabbim, dert beni buldu; ama Sen merhametlilerin en merhametlisisin!" diye yakarmıştı.[78]

75 Bu ifade, öyle görünüyor ki, hesapsız zenginlikleri Filistin'e ("kutlu kıldığımız ülkeye") taşıyarak Hz. Süleyman'ın dillere destan zenginliğini meydana getiren gemi filolarını îma ediyor.

76 Bu özel anlam örgüsü içinde *şeyâtîn* (lafzen, "şeytanlar") terimi için benimsediğimiz karşılık ("baş eğmeyen güçler"), *şeytân* teriminin "baş eğmeyen", "aşırı derecede kibirli/dik başlı" ya da "küstah" anlamına gelen deyimsel kullanımına dayanmaktadır (karş. Lane IV, 1552). Buradan yola çıkılarak, ayetin baş eğdirilip köleleştirilen düşman güçlere yahut Hz. Süleyman'ın denetim altına alıp yararlandığı tabiat güçlerine işaret ettiği söylenebilir; ayrıca, bkz. bundan sonraki not.

77 Burada da, Hz. Süleyman'la ilgili başka bölümlerde de, Kur'an, o'nun ismiyle bitişen ve gerek Yahudi-Hristiyan kültürünün, gerekse İslam öncesi Arap halk kültürünün ayrılmaz parçası halinde yaşayan muhtelif şiirsel menkıbelere atıfta bulunmaktadır. Kur'an'da yer alan bu bahislerin "rasyonel" bir tarzda yorumlanması, kuşkusuz mümkündür; ama, böyle bir çaba bizce pek de gerekli değil. Çünkü bu menkıbeler, Kur'an'ın ilk defa hitab etmek durumunda olduğu toplumun hayal gücüyle öylesine derinden yoğrulmuştu ki, Hz. Süleyman'ın olağanüstü gücünden ve hikmetinden söz eden bu efsanevî hikayeler zaman içinde başlıbaşına kültürel bir gerçeklik, bir ifade ve üslup özelliği kazanmış ve bunun için de, Kur'an'da verilmek istenen belli ahlakî gerçeklerin temsîlî olarak yansıtılması için başvurulabilecek son derece uygun ifade araçları ya da ifade birimleri haline gelmişlerdir. Bunun içindir ki Kur'an, bunların efsanevî mahiyetlerini doğrulamak ya da yalanlamak yönünde konu dışı bir değerlendirme ortaya koymadan, onları, insanın sahip olabileceği her türlü gücün ve ihtişamın nihaî kaynağının Allah olduğu, bazan mucizevî sınırlara varsa bile, beşerî hüner ve dehânın ulaşabildiği tüm başarıların Allah'ın üstün yaratma gücünün tezahüründen ibaret olduğu fikrini etkileyici bir biçimde ortaya koymak için bir fon, bir üslup ve ifade aracı olarak kullanmaktadır.

78 Hz. Eyyub'un başlangıçtaki ikbal ve bahtiyarlığını, sonraki imtihan ve sıkıntılarını, varını yoğunu ve bütün çocuklarını kaybetmesini, çektiği ağır hastalığı ve derin umutsuzluğu ve nihayet gösterdiği sabra karşılık Allah tarafından ödüllen-

84 Bunun üzerine, o(nun bu yakarışı)na karşılık verdik ve o'nu çektiği dertten kurtardık; ayrıca, o'na katımızdan bir rahmet ve Bize kulluk edenlere bir ders olmak üzere, sayılarını bir kat artırarak yeni bir zürriyyet[79] verdik.

85 VE İSMAİL ile İdris[i][80] ve [o'nlar gibi] kendisini andla [Allah'a] bağlayan herkesi[81] [an ki]: o'nların hepsi darlığa göğüs geren kimselerdi, **86** ve bu yüzden o'nları(n hepsini) rahmetimizle kuşatmıştık; gerçekten de o'nlar dürüst ve erdemli kimselerdi!

فَاسْتَجَبْنَا لَهُۥ فَكَشَفْنَا مَا
بِهِۦ مِن ضُرٍّ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً
مِّنْ عِندِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَٰبِدِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَ
إِدْرِيسَ وَذَا ٱلْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَ
أَدْخَلْنَٰهُمْ فِى رَحْمَتِنَآ ۖ إِنَّهُم مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَذَا
ٱلنُّونِ

87 VE O BALIK olayının kahramanı[nı][82]

---

dirilmesini anlatan kıssa Eski Ahid'de (Eyyub'un Kitabı) bütün ayrıntılarıyla yer almaktadır. Kitâb-ı Mukaddes'deki yüksek felsefî çizgiler taşıyan bu destansı hikaye, büyük bir ihtimalle eski Nebatî (Kuzey Arabistan'da yaşayan Arap boyu) bir şiirin –boyun bugün kullandığı dilden de anlaşılacağı üzere– İbranice bir tercümesi ya da şerhidir; çünkü "eski Sâmî dünyasının ürettiği en güzel şiirsel metin durumundaki bu parçanın sahibi olan Hz. Eyyub, isminden ve kitabında sözü geçen muhitten (Kuzey Arabistan) anlaşılacağı üzere, Yahudî değil Araptır (Philip K. Hitti, *History of the Arabs*, London 1937, s. 42-43). Allah'ın kendisiyle "konuştuğu"ndan söz edildiğine göre, Hz Eyyub, Kur'an'da güçlüklere göğüs germekteki erdemiyle *(sabr)* kişileştirilen bir peygamber olarak peygamberler zinciri içinde yer almaktadır.

79 Lafzen, "ailesini" —yani, ölenlerin yerini almak üzere sonradan olan çocukları.

80 Bkz. 19. sûre, 41. not.

81 Lafzen, "sorumlu olan" yahut "andla bağlanan" herkesi. *Zu'l-kifl* ifadesi, "[bir şeyden ya da bir kişiden] sorumlu oldu" anlamındaki *keffele* ve özellikle bu fiilin *tekeffele* ("[bir şeyi yapmayı] tekeffül etti/üzerine aldı") türevinden yapılmıştır. Klasik müfessirler *zu'l-kifl* tabirini her ne kadar belli bir peygamberin ismi ya da sıfatı olarak alıyorlar ve onu, rastgele İlyas, Yeşu, Zekeriya ya da Hezekiel ile özdeşleştiriyorlar ise de, bu konuda tek bir güvenilir Hadis'e, yahut zayıf da olsa herhangi bir mesnede sahip olmadığımıza göre, bizce böyle bir "kişileştirme"yi haklı gösterecek herhangi bir sebep yoktur ortada. Bu yüzden, kanaatimizce, burada (38:48'de geçen benzer ifadede olduğu gibi), hepsi de kendilerini Allah'a andla bağlayan ve O'nun mesajını insanlara ulaştırmakla sorumlu olan kimseler olduğuna göre, peygamberlerin her biri için kullanılan ortak bir deyimle karşı karşıyayız.

82 Yani, 37:139 ve devamında bahsedildiği, Eski Ahid'de (Yunus'un Kitabı) ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere "büyük bir balığın" yuttuğu söylenen Yunus Peygamber.

da an]; hani, o gücümüzün kendisine ulaşamayacağını sanarak öfkeyle çıkıp gitmişti![83] Ama sonra [düştüğü bunalımın] derin karanlığı içinde: "Senden başka tanrı yok! Sınırsız kudret ve yüceliğinle Sen her şeyin üstündesin: doğrusu ben gerçekten büyük bir haksızlık yaptım!"[84] diye seslenmişti.

88 Bunun üzerine, Biz de o'nun bu yakarışına karşılık vermiş ve o'nu düştüğü bunalımdan, sıkıntıdan kurtarmıştık. İnananları Biz işte böyle kurtarırız.

89 VE ZEKERİYA[yı da an ki o'nu da böyle kurtarmıştık;] hani, o da Rabbine seslenerek: "Ey Rabbim!" demişti, "Beni çocuksuz bırakma; fakat, [beni varissiz bıraksan bile, biliyorum ki] herkes göçüp gittikten sonra kalıcı olan biricik varlık Sensin!"[85]

90 Ve bunun üzerine o(nun bu yakarışı)na da karşılık verdik ve karısını o'nun için çocuk doğurabilecek hale getirerek[86] o'na Yahyâ'yı armağan ettik; doğrusu bu üç kişi iyi ve yararlı işlerde birbiriyle yarışır ve Bize korku ve umutla

إِذْ ذَّهَبَ مُغَٰضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ
فَنَادَىٰ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ
إِنِّى كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَنَجَّيْنَٰهُ
مِنَ ٱلْغَمِّ وَكَذَٰلِكَ نُنجِى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ
رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾
فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَوَهَبْنَا لَهُۥ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُۥ زَوْجَهُۥٓ
إِنَّهُمْ كَانُوا۟ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا
وَرَهَبًا

83 Az çok Kur'ânî atıflarla çakışan Kitâb-ı Mukaddes'deki anlatıma göre, Hz. Yunus, Asur Devleti'nin başşehri Ninova'ya gönderilen peygamberdir. İlk tebliğleri bu şehrin ahalisi tarafından ilgisizlikle karşılanınca onlara kızar ve Allah tarafından kendisine yüklenen görevi bırakır; Kur'ânî deyişle "kaçak bir köle gibi... kaçar" (37:140). Hz Yunus'un geçici olarak cezalandırılması, sonra kurtuluşu ve pişman olup tevbe etmesine Kur'an'ın başka yerlerinde (örn. 37:139-148) ve ilgili notlarda temas edilmiştir. Bu ve bundan sonraki ayette de bu ceza, tevbe ve kurtuluşa işaret edilmektedir. (Yunus Peygamber'in halkının ıslah ve kurtuluşu ise 10:98 ve 37:147-148'de dile getirilmektedir).

84 Lafzen, "Doğrusu, zalimlerden biri olmuştum."

85 Lafzen, "varislerin en hayırlısı sensin." 15:23 hk. 22. notta açıklanan bir ifade. Parantez içinde verdiğimiz açıklayıcı ifade, Zemahşerî ve Râzî'nin bu cümleye ilişkin açıklamalarına dayanmaktadır. Vaftizci Yahyâ'nın babası olan Zekeriya hk. daha ayrıntılı atıflar için bkz. 3:37 vd., 19:2 vd.

86 Lafzen, "karısını o'nun için iyileştirdik" —yani, kısırlığını giderdik.

yakarırlar; Bize karşı her zaman saygı ve duyarlılık gösterirlerdi.

وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾ وَالَّتِي أَحْصَنَتْ
فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا
آيَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً
وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ

91 VE O iffetini koruyan (kadın)ı da (an) ki, Biz ona ruhumuzdan[87] üflemiş, onu ve oğlunu bütün insanlar için [rahmetimizin] bir simgesi[88] kılmıştık.

92 [SİZ EY inananlar,] gerçek şu ki, bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir: çünkü hepinizin Rabbi Benim; öyleyse [yalnızca] Bana kulluk edin![89]

93 Ama insanlar aralarındaki bu birliği

---

87 Burada Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalmasıyla ilgili olarak kullanılan temsîlî ifade yaygın –fakat hatalı– bir biçimde sanki sadece o'nun doğumuyla ilgiliymiş gibi yorumlanagelmiştir. Gerçekte ise, Kur'an aynı ifadeyi, *genel olarak* insanın yaratılışıyla ilgili olarak üç ayrı yerde daha kullanmaktadır; yani: 15:29 ve 38:72'de: "Ona biçim verip ... Kendi ruhumu üflediğim zaman"; ve 32:9'da: "ve sonra ona şekil verir [lafzen, "verdi"] Kendi ruhundan üfler [lafzen, "üfledi"]. Özellikle zikredilen son ifadenin içinde yer aldığı pasaj (yani, 32:7-9) son derece açık bir biçimde göstermektedir ki Allah'ın "ruhundan üflemesi" *her* insan için sözkonusudur. Aynı anlayış doğrultusunda yukarıdaki ayeti yorumlarken Zemahşerî: "Allah'ın bir beden (ya da varlığa) ruhundan üflemesi ona hayat vermesi anlamınadır" demektedir; bu açıklamayı Râzî de paylaşmaktadır. (Bu konuda, ayrıca bkz. 4:171 hk. 181. not). Hz. Meryem'in, deyimsel olarak "iffetini koruyan kadın" anlamına gelen *elletî ehsanet fercehâ* (lafzen, "mahrem yerlerini koruyan") ifadesiyle tanımlanmasına gelince, hatırlanmalıdır ki *ihsân* terimi (lafzen, "[kişinin] tehlike ya da kötülüğe karşı korunmuş olması") "yasak ve kınanmış olan şeyden kaçınma" gibi deyimsel bir anlam taşımaktadır *(Tâcu'l-'Arûs);* burada yasak ve kınanmış olan şeyden kasıt, özellikle meşru olmayan cinsel ilişkidir ve hem kadın hem de erkek için sözkonusudur; bu itibarla, sözgelimi *muhsan* ve *muhsane* tabirleri Kur'an'ın başka yerlerinde, sırayla, "iffetsizliğe karşı [evlilikle] korunan" erkek ve kadın anlamında kullanılmaktadır. Bunun içindir ki, hem yukarıdaki ayette, hem de 66:12'de Hz. Meryem'le ilgili olarak geçen *elletî ehsanet fercehâ* ifadesi, yalnızca, onun çok bilinen iffetini, düşüncede de, eylemde de ahlaken yasak ve kınanmış olan her şeyden tam bir korunma/sakınma içinde olduğunu ve dolayısıyla (4:156'da ve kapalı bir biçimde 19:27-28'de temas edilen, Hz. İsa'nın meşru olmayan bir birleşmenin ürünü olduğu yolundaki) herhangi bir iftira ya da kara çalmaya mesnet olabilecek her türlü hafiflikten uzak olduğunu dile getirmektedir.

88 *Âyet* terimine verilen bu anlam için bkz. 17. sûre, 2. not ve 19. sûre, 16. not.

89 Söylem, 48-91. ayetlerde, hepsi de Allah'ın birliği, eşsiz-ortaksız olduğu ilkesini tebliğ eden önceki bazı peygamberleri hatırlattıktan sonra, O'na inananların birliğiyle bir arada düşünülmesi gereken tevhid ilkesine dönüyor. (Bkz. 23:51 vd.).

paramparça ettiler;[90] (hem de) sonunda topluca Bize dönecekler[mi unutarak].

94 Yine de her kim, hem inanmış, hem de dürüst ve erdemli davranışlardan (bir şeyler) ortaya koymuşsa, onun bu çabası asla ziyan edilmeyecektir; çünkü, hiç kuşkusuz Biz bunu onun lehine kaydetmekteyiz.[91]

95 Bu bakımdan, yok etmeye karar verdiğimiz herhangi bir toplumun,[92] [tuttuğu günahkarca yoldan] bir daha geri dönmesi asla mümkün değildir![93] **96** Tâ ki, Yecüc ve Mecüc'ün [dünyaya] salınıp, [yeryüzünün] her köşe[sin]den boşalacakları[94]

كُلٌّ إِلَيْنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِۦ ۖ وَإِنَّا لَهُۥ كَٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾
وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ
﴿٩٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ

---

90 *Tekatta'û emrahum beynehum* deyimsel ifadesinin anlamı budur. Zemahşerî'nin belirttiği gibi hitabın âniden ikinci çoğul şahıstan üçüncü şahsa dönmesi Allah'ın şiddetli hoşnutsuzluğunun –yani, müminlerin birlik ve beraberliğini bozan ya da bozmaya kalkanlardan "yüz çevirmesinin"– ifadesidir. (Bkz. ayrıca, 23:53 ve ilgili 30. not).

91 Yani, son derece istenmeyen bir durum olmasına rağmen, sahte tanrılara tapınmaya, sahte manevî/ahlakî değerleri benimsemeye götürmediği takdirde, müminlerin beraberliğinden ayrı ya da uzak düşmek (yahut bu beraberliğin parçalanması) dahî, bu olumsuzluğu giderici yönde dürüst ve erdemli çabalar göstermek şartıyla, affedilmez bir durum değildir (karş. 98-99. ayetler). Bu anlam örgüsü içinde, "yine de her kim ki inanır ..." ifadesinin anlamı budur ve bu 2:62'de ve Kur'an'ın başka muhtelif yerlerinde açıkça dile getirilen ilkenin bir yankısıdır.

92 Yani, Allah bir toplumu, yaptıklarından ötürü ortadan kaldırmak istediği zaman, bunu o toplumun seyrek ve geçici sapkınlıkları için değil, fakat tuttuğu günahkarca yollardan vazgeçmeye inatla yanaşmaması, bu yolda bilinçli ve ıslah olmaz bir biçimde ısrar göstermesi yüzünden yapar.

93 Lafzen, "... bir topluma, geri dönmemeyi ihlal edilmeyecek bir yasa *(harâm)* olarak koymuşuzdur"; tersi ya da başka türlüsü düşünülemez anlamında (Zemahşerî).

94 Yani, "Yecüc ve Mecüc"ün ortaya çıkışları temsîlinin, yaklaştığının habercisi olduğu Kıyamet Günü'ne kadar (bkz. 18. sûre 100. not, özellikle notun son cümlesi): çünkü ancak o Gün'dedir ki, en büyük günahkarlar bile sonunda günahlarının farkında olacak ve faydasız bir pişmanlık duyacaklar. *Hadeb* terimi, sözlük anlamı olarak, "tümsek" ya da "yükselti" demektir; fakat *min kulli hadebin* ifadesi, burada "her yönden" ya da "[yeryüzünün] her köşe[sin]den" anlamına deyimsel yüklemiyle kullanılmıştır; ifade bir bütün olarak, Son Saat'in gelip çatmasından önce insanlığı kuşatacak olan toplumsal ve kültürel karışıklığın ya da felaketin karşı durulmaz mahiyetini dile getirmektedir.

zamana kadar, **97** [ki o zaman] başa gelmesi kaçınılmaz olan [kıyamet] söz[ün]ün gerçekleşmesi de yaklaşmış olacaktır.

O zaman ki, hakkı inkara şartlanmış olan kimselerin gözleri yerinden oynayacak ve [birbirlerine:] "Vah bize!" [diye yakınacaklar], "Bu [kıyamet sözüne] karşı hep umursamazlık gösterdik! Çünkü, zulüm ve kötülük yap[maya eğilimli ol]an kimselerdik!"[95]

98 [O gün onlara:] "Gerçek şu ki, siz ve Allah'ın yerine tapınıp durduğunuz bütün o (düzmece) şeyler cehennemin yakıtısınız: varacağınız yer orasıdır"[96] denecek. **99** Eğer [o tapınıp durduğunuz düzmece nesneler] gerçekten tanrı olsalardı, kuşkusuz, oraya girmezlerdi; ama [işte gördüğünüz gibi,] hepiniz orada yerleşip temelli kalacaksınız!"

100 Orada onların payına ah edip inlemek düşecek; ve orada [başka] bir şey işitmeyecekler.[97]

101 [Ama,] bakın, kendileri için katımızdan nihaî iyilik ve güzellik [yazılmış] bulunanlara[98] gelince; böyleleri [cehennem-

حَدَبٍ يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَٱقْتَرَبَ ٱلْوَعْدُ ٱلْحَقُّ فَإِذَا هِىَ
شَٰخِصَةٌ أَبْصَٰرُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا
فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ وَمَا
تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا
وَٰرِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَٰٓؤُلَآءِ ءَالِهَةً مَّا وَرَدُوهَا ۖ وَ
كُلٌّ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا
لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا ٱلْحُسْنَىٰٓ
أُو۟لَٰٓئِكَ عَنْهَا

95 Yani, bilerek ve herhangi bir mazeret sözkonusu olmaksızın; çünkü bütün peygamberler Kıyamet ve Hesap Günü konusunda insanları uyarmışlardı; karş 14:44-45. "Eğilimli olan" sözleriyle yaptığımız ilave, bir önceki cümledeki *ellezîne keferû* "hakkı inkara şartlanmış olan kimseler" ifadesinde olduğu gibi, bir niyetlilik ifade etmektedir (bkz. 2:6 hk. 6. not).

96 Lafzen, "ona varmak zorundasınız." "Allah yerine tapınıp durduğunuz bütün o düzmece şeyler" ifadesi sadece sahte tapınma nesnelerini değil, düzmece dinsel otoriteler tarafından vaz' ve telkin edilen sahte ahlakî değerleri de içine almaktadır; bütün bunlar ve bunlara dayandırılan sistemler, hepsi "cehennem yakıtı"ndan ibarettirler.

97 Şöyle ki, bu dünyada gerçeğin sesine kulağını kapalı tutmanın kaçınılmaz sonucu öteki dünyada manevî "sağırlık" olacaktır; tıpkı gerçeği görmeyenlerin öte dünyadaki nasibinin de körlük ve bir kenara atılmak olacağı gibi (karş. 20:124-126).

98 Yani, inanmaları ve dürüst, erdemli işler yapmalarından ötürü kendilerine cennet vaad edilenlere.

den] uzak tutulacaklar: **102** onlar (cehennemin) soluğunu (bile) işitmeyecekler ve canlarının arzu edegeldiği şeyler arasında sonsuza kadar yaşayıp gidecekler.
103 [Kıyamet Günü'nün uyandıracağı] o benzeri olmayan büyük korku bile onları kaygılandırmayacak; çünkü melekler böylelerini "Size söz verilen [mutlu] Gün işte bu Gün'dür!" sözleriyle karşılayacaklar.
104 O Gün gökleri sayfaları dürer gibi düreceğiz; [ve] âlemi ilk kez nasıl yarattıysak onu yeniden yine öyle yaratacağız;[99] gerçekleştirilmesini kendi üzerimize aldığımız bir sözdür bu: şüphesiz, Biz [her şeyi] yapabilecek güçteyiz!

105 VE GERÇEK ŞU Kİ, [insanı] uyarıp öğüt verdikten sonra[100] hikmetlerle dolu bütün ilahî kitaplarda yeryüzüne dürüst ve erdemli kullarımın varis olacağını kaydettik;[101] **106** Şüphesiz, bunda [gerçekten] Allah'a kulluk eden kimseler için bir mesaj vardır.
107 Ve [bunun içindir ki, ey Peygamber,] Biz seni yalnızca, bütün âlemlere[102] rahmetimiz[in bir işareti] olarak gönderdik.

مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ
فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ
الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا
يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ
كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ
وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا
فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ
الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾

---

99 Bu konuda bkz. 14:48 ve ilgili 63. not.

100 Lafzen, "Hatırlatıcıdan *(zikr)* sonra." Kur'ânî *zikr* teriminin öteki anlam ve çağrışımları konusunda bkz. bu sûrenin 10. ayeti hk. 13. not.

101 *Zebûr* (lafzen, "yazılı belge" ya da "kitap") terimi "hikmetler kitabı" anlamına gelen bir cins ismidir: bunun içindir ki, Allah tarafından peygamberlere vahyedilen tüm ilahî kitaplar için kullanılabilir (Taberî). "Yeryüzüne dürüst ve erdemli kullarım varis olacak" ifadesi, açıktır ki, "eğer [gerçekten] inanıyorsanız mutlaka (insanların) en üstünü olacaksınız" (3:139) vaadinin bir yankısıdır —Allah'ın insan için öngördüğü yüceliklere erişmenin ancak inanıp dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koymakla mümkün olduğunu dile getiren bir ifade.

102 Yani, bütün insanlığa. Kur'an mesajının özüne ilişkin bu temel ilke hk. bir açıklama için bkz. 7:158 ve ilgili 126. not. Kur'ânî vahyin evrenselliği onun üç özelliğinden ileri gelmektedir; ilki: Kur'an mesajı, soy-sop, ırk ya da kültürel çevre gözetmeksizin bütün insanlığa hitab etmektedir; ikincisi: özellikle insanın akıl ve

108 De ki: "Bana yalnızca,[103] tanrınızın tek bir Tanrı olduğu vahyedildi; o halde artık O'na boyun eğecek misiniz?"
109 Ama eğer [bu gerçeğe] yüz çevirirlerse de ki: "Ben bu gerçeği hepinize aynı şekilde[104] duyurdum; ama artık, size vaad edilen [Hesap Günü'nün] yakın mı, uzak mı olduğunu ben bilemem."
110 "Doğrusu O, sözün açığa vurulanını da bilir, örtüp gizlediklerinizi de bilir.
111 Ve [bana gelince, Hesap Günü'ndeki] bu [gecikmenin] sizin için bir sınama mı, yoksa bir süreye kadar [merhameten yapılmış] bir erteleme mi[105] olduğunu ben bilemem."
112 De ki:[106] "Ey Rabbim! (Aramızda) hakça hüküm ver!" Yine [de ki:] "Rabbimiz Rahmân, sizin [O'na ilişkin] tüm ta-

قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰٓ
إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾
فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ ءَاذَنتُكُمْ عَلَىٰ سَوَآءٍ ۖ وَإِنْ أَدْرِىٓ
أَقَرِيبٌ أَم بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ مِنَ ٱلْقَوْلِ وَيَعْلَمُ
مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَإِنْ أَدْرِى لَعَلَّهُۥ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَٰعٌ
إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾ قَٰلَ رَبِّ ٱحْكُم بِٱلْحَقِّ ۗ وَرَبُّنَا
ٱلرَّحْمَٰنُ

---

sağduyusuna hitab etmekte ve dolayısıyla ancak gözü-bağlı insanların inanabileceği türden doğmalar önermemektedir; ve nihayet: bilinen bütün dinî metinlerin tersine, Kur'an, ondört yüzyıl önce vahyedildiği günden bugüne tek kelimesi değiştirilmeden ulaşan ve bundan böyle de değiştirilmeden kalacak olan tek kitaptır; çünkü Kur'an, "onu [tüm tahriflere karşı] muhakkak ki, Biz koruyacağız" vaadi doğrultusunda eksiksiz kaydedilmiş ve bugünlere eksiksiz ulaştırılmış tek vahyî mesajdır (karş. 15:9 ve ilgili 10. not). Bu üç özelliği sayesindedir ki Kur'an ilahî vahyin son evresini temsîl etmektedir ve bu vahyi insanlığa ulaştıran Hz. Peygamber de peygamberlerin sonuncusudur. (Kur'ânî deyişle, peygamberlerin "mührü, hatemi", karş. 33:40).

103 Karş. bu sûrenin 45. ayetinin ilk cümlesi. Cümlenin devamında atıfta bulunulan ve Hz. Peygamber'in bilgisinin yegane kaynağı olarak ilahî vahye yapılan bu vurgu Arapça'da sınırlayıcı *innemâ* (yalnızca) edatı vasıtasıyla ifade edilmektedir.

104 *'Alâ sevâ'* (lafzen, "eşit biçimde/eşit olarak") ifadesi, bu anlam örgüsü içinde iki boyutlu bir yüklem taşımaktadır: yukarıdaki tebliğin açık seçikliği anlamında *dosdoğruluk*, doğrudanlık ve bir de, bütün insanlara hitab ediyor olması bakımından *eşitlik*, umumîlik; bu ifadeye ilişkin yukarıdaki çevirimiz de bu boyutların ikisini birden aktarma kaygısını taşımaktadır.

105 Lafzen, "bir süreye kadar verilmiş bir mühlet mi"; yani, imana erişmek için Allah tarafından merhameten verilmiş bir fırsat mı?

106 Bkz. bu sûrenin 4. ayeti hk. 5. not.

nımlama [gayretleri]nize karşı[107] yardımına başvurulabilecek yegane [Hakim]dir!" الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

107 Lafzen, "tanımlama (ve tasvir) yoluyla [O'na] yakıştırdığınız şeylere karşı *('alâ)*" (bkz. 6:100'ün son cümlesi hk. 88. not); insanı, özündeki duygu ve tasavvur zaafının bir sonucu olarak, müte'âl, sonsuz ve kavranamaz olan Allah'ı, kendi sınırlı ve beşerî tanım ve tasvirleriyle "yan yana" getirmek yolundaki dar kafalı ve inkarcı yaklaşımlardan ancak Allah'ın kurtarabileceğini işaret eden bir ifade.

22. HACC SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Suyûtî, (Taberî'nin İbni 'Abbâs'a dayanarak kaydettiği üzere) hicret sırasında vahyedilen 39-40. ayetler ve Bedir Savaşı sırasında (H. 2. yıl) vahyedildiği söylenen diğer bazı ayetler dışında, bu sûreyi iniş sıralamasına göre büyük kısmıyla Medine döneminin ortasına yerleştirmektedir. Buna karşılık klasik müfessirlerden çoğu (örn. Beğavî, Zemahşerî, Râzî, Beydâvî), bazı otoritelere göre Medine dönemine ait olduğu söylenen altı ayet dışında (19-24. ayetler) sûrenin şüphe götürmez bir biçimde Mekke döneminde vahyedildiği görüşündedirler. Sonuç olarak, sûrenin, kuvvetle muhtemeldir ki, büyük kısmı Mekke döneminde, geri kalan kısmı da Hz. Peygamber'in Medine'ye varışından kısa bir süre önce vahyedilmiştir.

Sûre ismini, 25. ayet ve devamında Kâbe tavafı *(hacc)* ve bununla ilgili bazı ritüellere *(şe'âir)* ilişkin atıftan almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ
شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ
عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى
النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُم بِسُكَارَىٰ وَلَٰكِنَّ
عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾

1 EY İNSANLAR! Rabbinize karşı sorumluluk bilinci taşıyın; çünkü, Son Saat'in sarsıntısı, gerçekten korkunç olacak!
2 O (saate) ulaştığınız Gün, emziren her kadın emzirdiği çocuğu unutur gider; her gebe kadın [vaktinden önce] yükünü bırakır; ve insanlar sarhoş olmadıkları halde sana sarhoşlarmış gibi gözükürler;[1] ama yine de, Allah'ın azabı[nı gördükleri zaman duyacakları dehşet çok daha] zorlu olacaktır.[2]

1 Lafzen, "insanları sarhoş göreceksin", yani, *sarhoşmuşçasına* ne yapacağını bilmez davranışlar içinde göreceksin. Bu yanıltıcı görünüş, "görme" ediminin –ayetin ilk cümlesinde kullanılan "siz" çoğul ifadesinden sonra *terâ* ("göreceksin") tekil formunun kullanılmasında kendini gösteren– katıksız öznel (sübjektif) karakteri ibarenin "sana sarhoşlarmış gibi gözükürler" şeklinde çevrilmesini doğrulamaktadır.

2 Parantez içinde yaptığımız açıklayıcı ilave ("gördükleri zaman duyacakları dehşet

3 Hal böyleyken, yine de, nice insan, herhangi bir bilgiye sahip olmaksızın Allah hakkında tartışmakta ve (bu yolda,) baş kaldıran her türlü şeytanî gücün[3] peşine takılmaktadır; **4** o şeytanî güçler ki, kendilerine yönelen kimseleri yoldan çıkarmaya ve onları kavurucu azaba sürüklemeye memur edilmişlerdir.

5 EY İNSANLAR! Ölümden sonra kalkış [olgusun]dan şüphedeyseniz, o zaman, [hatırlayın ki,] Biz, gerçekten de sizi[n her birinizi] topraktan, sonra bir döl suyu damlasından, sonra döllenmiş hücreden, sonra (temel unsurları ve istidatlarıyla) tamamlanmış ama (bütün ögeleriyle) henüz tamamlanmamış bir ceninden[4] yarattık ki, size [menşeinizi böylece] açıklayalım. Ve [doğmasını] dilediğimizin, [annesinin] rahminde [Bizce] belirlenmiş bir süre için kalmasını sağlarız; sonra sizi çocuk olarak dünyaya getirir ve [yaşamanıza imkan veririz]; böylece [bazılarınız] olgunluk çağına erişir; öyle ki, kiminize [daha çocukluk çağında] ölüm tattırılırken, kiminiz de yaşlılığın öyle düşkün çağlarına eriştirilir ki, bildiğini bilmez olur.[5]

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِى
ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَٰنٍ مَّرِيدٍ ۝٣ كُتِبَ
عَلَيْهِ أَنَّهُۥ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُۥ يُضِلُّهُۥ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ
ٱلسَّعِيرِ ۝٤ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّنَ
ٱلْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ
عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ
وَنُقِرُّ فِى ٱلْأَرْحَامِ مَا نَشَآءُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ
طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓا۟ أَشُدَّكُمْ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ
وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ
مِنۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا

çok daha ..."), 21:103'de geçen ve *dürüst ve erdemli* insanlardan bahisle, "[Kıyamet Günü'nün uyandıracağı] büyük korkunun", diğer bütün insanları etkisi altına alacağını ama "böylelerini kaygılandırmayacağı"nı belirten ifadeye dayanmaktadır.

3 Bkz. 15:17 hk. 16. notun ilk yarısı.

4 Yukarıdaki çeviri İbni 'Abbâs ve Katâde'nin (önceki Beğavî tarafından, sonraki Taberî tarafından kaydedilmiştir), embriyonik gelişmenin çeşitli evrelerine atfen, *muhalleka ve ğay-r-i muhalleka* ibaresiyle ilgili açıklamaları doğrultusundadır. Taberî, *ğayr-i muhalleka* tabirini, ceninin *(mudğa)* henüz bireysel hayata ulaşmadığı –yahut, Taberî'nin kendi ifadesiyle, "kendisine henüz ruh üflenmediği" *(lâ yunfehu fîha'r-rûh)*– evreye işaret eden bir ifade olarak açıklamaktadır. "Topraktan yarattık" ifadesine gelince, bu insanın en ilkel (ya da elementer) biyolojik menşeini ve onun topraktan gelen öteki unsurlarla olan yakınlığını göstermek içindir; bu konuda bkz. 3:59 hk. 47. notun ikinci yarısı; 23:12 hk. 4. not.

5 Bkz. 16:70 hk. 79. not.

Ve [sen, ey insanoğlu, ölümden sonra kalkıştan şüphe ediyorsan, düşün ki:] bir bakıyorsun yeryüzü kupkuru; ama ona su indirdiğimizde, (bir de bakıyorsun) canlanıp kabarmış ve her türden güzel ekinler ortaya koymuş!

6 Bütün bunlar [böylece vuku bulmaktadır,] çünkü Allah Nihaî Gerçek'tir[6] ve çünkü O, ölü olanı dirilten ve her şeye gücü yetendir.

7 Ve [bil ki, ey insanoğlu,] Son Saat, şüphe götürmez bir biçimde gelip çatacaktır ve Allah mezarlarda yatan herkesi kaldıracaktır.

8 Hal böyleyken, yine de insanların içinde niceleri vardır ki, herhangi bir bilgiye, herhangi bir doğru yol öğretisine ve ışık saçan bir ilahî kitaba sahip olmaksızın Allah hakkında tartışmakta; **9** [başkalarını] Allah yolundan saptırmak için [hakka] sırt çevirmektedir.

Böyle birinin bu dünyadaki payı [manen] gözden düşmedir;[7] Kıyamet Günü'nde ise ona yakıcı azabı tattıracağız; **10** [Ve ona] (o Gün:) "bu senin kendi elinle önceden kazandığın şey; çünkü Allah kullarına asla en küçük bir haksızlık yapmaz!" [denecek].

11 Ve insanlardan kimi de vardır ki, Allah'a [imanla küfrün] sınır[ın]da[8] kulluk eder; öyle ki, başına bir iyilik gelse, O'ndan hoşnut olur; ama başına sınayıcı bir güçlük gelse hemen bütünüyle yüz çevi-

وَتَرَى ٱلْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا
عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍۭ
بَهِيجٍ ۝٥ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّهُۥ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ
وَأَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝٦ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ
لَّا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِى ٱلْقُبُورِ ۝٧ وَمِنَ
ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِى ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا
كِتَٰبٍ مُّنِيرٍ ۝٨ ثَانِىَ عِطْفِهِۦ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ
ٱللَّهِ ۖ لَهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ وَنُذِيقُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عَذَابَ
ٱلْحَرِيقِ ۝٩ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ
بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ۝١٠ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعْبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ
حَرْفٍ ۖ فَإِنْ أَصَابَهُۥ خَيْرٌ ٱطْمَأَنَّ بِهِۦ ۖ وَإِنْ أَصَابَتْهُ
فِتْنَةٌ ٱنقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِۦ

6 Bkz. 20. sûre, 99. not.

7 Haksızlık yapan insanlardan pek çoğu bu dünyada görünüşte "müreffeh" ya da "muzaffer" olduğuna göre, yukarıda sözü edilen "gözden düşme"nin ahlakî nitelikte olduğu –yani, ahlakî algı ve kavrayışta tedricî bir bayağılaşmayı ve sonuç olarak manevî planda küçülmeyi, alçalmayı ifade ettiği– açıktır.

8 Yani, hiç birinde karar kılmaksızın imanla küfür arasında gidip gelerek.

rir,[9] ve böylece dünyayı da, ahireti de kaybeder; zaten, hiçbir şeyle kıyaslanamayan kayıp da gerçekte budur![10]

12 [Böyle yaparken,] Allah yerine, kendisine ne zarar ne de yarar sağlayabilen şeylere yalvarıp yakarır;[11] düşülebilecek en vahim sapıklık da zaten budur.[12]

13 [Ve bazan da] kendisine zararı yararından çok olacak olan kimseye, [bir başka insana] yalvarıp yakarır: gerçekten de, bu ne kötü efendi ve bu ne kötü uyruk![13]

14 GERÇEK ŞU Kİ, Allah imana erişip dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyanları, içlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı hasbahçelere kabul edecektir; çünkü Allah dilediğini yapar.

15 Kim ki Allah'ın kendisine bu dünyada da, ahirette de yardım etmeyeceğini[14]

خَسِرَ ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةَ ۚ
ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْخُسْرَانُ ٱلْمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا
لَا يَضُرُّهُۥ وَمَا لَا يَنفَعُهُۥ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلْبَعِيدُ
﴿١٢﴾ يَدْعُوا۟ لَمَن ضَرُّهُۥٓ أَقْرَبُ مِن نَّفْعِهِۦ ۚ لَبِئْسَ ٱلْمَوْلَىٰ
وَلَبِئْسَ ٱلْعَشِيرُ ﴿١٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟
ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ
يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ ٱللَّهُ فِى
ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ

---

9 Lafzen, "yüzü üstüne döner" —insanın "yüzü" *(vech)*, deyimsel olarak onun bütün varlığını ifade etmektedir.

10 Lafzen, "en açık kayıp budur."

11 Benimsediği inanca kayıtsız şartsız bağlı kalmakta acze düşen insan, çoğu zaman, gerçek ya da hayalî, birtakım haricî güçlere kendi kaderi üzerinde belirleyici bir "etki" ya da rol yakıştırmaya ve böylece onlara tanrısal nitelikler isnat etmeye eğilimlidir.

12 Lafzen, "(en) uzak sapma budur işte *(zâlike huve)*." Bizim açıklayıcı çevirimiz hk. bir açıklama için bkz. 14:18'in son cümlesi hk. 25. not.

13 "Bir başka insana" ifadesiyle yaptığımız açıklayıcı ilave, hemen hemen her zaman yaşayan bir şahsa işaret eden *men* zamirinin gereğidir. Burada, bu zamir, kendinin, "Allah'a ancak imanla küfür sınırında kulluk edenler" tarafından tanrılaştırılmasına izin veren ve böylece hem kendini, hem de peşinden gidenleri manen uçuruma sürükleyen kimseye işaret etmektedir.

14 Yani, kendisine yardım için Allah'ın yeterli olmadığını; öyle anlaşılıyor ki, "[imanla küfrün] sınır[ında] Allah'a kulluk eden" (bkz. 11. ayet) ve bu yüzden de Allah'ın gücünün insanı bu dünyada da, öte dünyada da mutluluğa ulaştırmaya yeteceğinden şüphe eden kimse îma ediliyor. Yukarıda *hû* kişi zamiriyle Hz. Peygamber'in işaret edildiği yolunda müfessirlerin çoğunluğunun ileri sürdüğü görüş bizce, biraz zorlama bir görüştür ve yukarıdaki anlam akışıyla çakışmamaktadır.

düşünüyorsa, göğe başka bir yolla ulaşmayı denesin de yol katetsin;[15] ve böylece görsün, bakalım, bu hilesi onu sıkıntısından[16] kurtaracak mı?

16 Bu [ilahî öğretiyi] Biz işte böyle apaçık mesajlar şeklinde indirdik; artık (bundan böyle) Allah, [doğru yola ulaşmayı] isteyen kimseyi doğru yola yöneltecektir.[17]

17 Gerçek şu ki, [bu ilahî öğretiye] inananlar, Yahudi inancına bağlı olanlar ve Sâbiîler,[18] Hristiyanlar ve Mecusîler[19] ve bir de, Allah'tan başka varlıklara tanrısal nitelikler yakıştıranlar[20] arasındaki hükmü Kıyamet Günü Allah verecektir: çünkü Allah her şeye tanıktır.

18 [EY İNSANOĞLU,] göklerde ve yerde var olan her şeyin, –güneşin, ayın, yıldızların, dağların, ağaçların ve hayvanla-

فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ
فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذَٰلِكَ
أَنزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يُرِيدُ ﴿١٦﴾
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَىٰ
وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ
اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ

15 *Li-yekta'* ifadesinin "yol katetsin" şeklinde aktarılması *kata'a* (lafzen, "kesti") fiilinin bilinen deyimsel anlamına dayanmaktadır ("mesafe kat etmek"); Ebû Müslim'in *yekta'* ibaresine ilişkin yorumu da bu yöndedir (Râzî). "[Başka] bir yolla" *(bi-sebebin)* ifadesi ise yukarıda 12-13. ayetlerde dile getirilenlerle alakalıdır.

16 Lafzen, "onu öfkelendiren" ya da "kızdıran şeyden"; yani kendini çaresiz ve terk edilmiş bulmanın verdiği sıkıntıdan.

17 Yahut: "Allah dilediği kimseyi doğru yola yöneltir." Yukarıda benimsediğimiz karşılık hususunda bir açıklama için bkz. 14:4 hk. 4. not.

18 Bkz. 2. sûre, 49. not.

19 *Mecûs*: M.Ö. son bin yılın ortalarında yaşayan ve öğretileri *Zend-Avesta* adlı kitapta toplanan İranlı din kurucusu Zerdüşt'ün (Zarathustra) izleyicileri. Bu din bugün İran'ın Gabr'leri, ve daha belirgin bir biçimde Hindistan ve Pakistan Parsîleri tarafından devam ettirilmektedir. Bunların dini, dualist bir felsefe ortaya koysa da, temelde, evrenin yaratıcısı olarak Kâdir-i Mutlak bir Tanrı'nın var olduğu inancına dayanmaktadır.

20 Hristiyanlar ve Mecusîler, Allah'tan başka varlıklara tanrısal nitelikler yakıştırsalar da, bu varlıkları öz olarak daha çok Tek Tanrı'nın tecellisi –ya da tecessümü– olarak gördükleri ve dolayısıyla kendilerinin yalnızca Allah'a kulluk ettiklerine inandıkları için yukarıda ilk kategoride yer almışlardır. Buna karşılık, "Allah'tan başka varlıklara tanrısal nitelikler yakıştıranlar" *(ellezîne eşrakû)* Allah'ın birliğini, eşsiz-ortaksız olduğunu açıkça reddettikleri için ayrı bir kategoride yer almaktadırlar.

rın– Allah'ın (kudret ve yüceliği) önünde yere kapandığını görmüyor musun?[21] Ve insanlardan bir nicesi [Allah'a bilinçli olarak baş eğmektedir];[22] ama niceleri de [O'na karşı geldikleri için öte dünyada] kaçınılmaz biçimde azabı hak edecekler;[23] ve Allah'ın [Kıyamet Günü'nde] alçalttığı kimseyi de onurlandırabilecek kimse yoktur; çünkü, Allah dilediği her şeyi mutlaka yapar.

وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ ۗ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ ۗ وَمَن يُهِنِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّكْرِمٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿١٨﴾ هَٰذَانِ خَصْمَانِ ٱخْتَصَمُوا۟ فِى رَبِّهِمْ ۖ فَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ ٱلْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِۦ مَا فِى بُطُونِهِمْ وَٱلْجُلُودُ ﴿٢٠﴾

19 Birbirine karşıt bu iki taraf[24] Rableri hakkında (her zaman) birbiriyle çatışma, tartışma içinde olmuşlardır:

[Onlardan] hakkı inkara kalkışanlar[25] için [öte dünyada] ateşten giysiler biçilecek ve başlarının üstünden yakıcı umutsuzluk[26] boca edilecektir; **20** ve bununla onların içlerinde olan her şey ve deriler(i) eriyip gidecek;[27] **21** ve onlar demir

21 *Secde* teriminin bu anlamı için bkz. 13:15, 16:48-49 ve ilgili notlar. *Men* zamiri için bu anlam örgüsü içinde benimsediğimiz "var olan her şey" ifadesi 13:15 hk. 33. notta açıklanmaktadır.

22 Zemahşerî ve Râzî'ye göre, "bilinç" şartına dikkat çeken bu açıklayıcı ilave önceki isim cümlesinin öznesiyle *(mübtedâ)* bağlantılı olan dolaylı olarak îma edilen bir yüklem *(haber)* durumundadır; burada belirtilmek istenen husus, evrende var olan her şeyin/herkesin isteyerek ya da zorunlu olarak Allah'ın kudret ve yüceliği önünde secde etmesine rağmen (karş. 13:15), insanların hepsinin bu eylemi bilinçli olarak yapmadığı hususudur.

23 Lafzen, "oysa birçokları için [öte dünyada] azap kaçınılmaz olacak" *(hakka 'aleyhi);* yani hayattayken yapıp-ettiklerinin bir sonucu ya da ürünü olarak; yoksa, terimin günlük dildeki anlamıyla keyfî bir "cezalandırma" olarak değil.

24 Lafzen, "bu iki düşman" yahut "bu iki hasım"; yani Allah'ın birliğine, eşsiz-ortaksız olduğuna inananlarla, O'ndan başkalarına tanrısal nitelikler yakıştıranlar yahut bütünüyle O'nun varlığını inkar edenler.

25 Yani, bilmeyerek hataya düşenlerin dışındakiler.

26 *Hamîm* teriminin bu anlamı için bkz. 6:70'in son cümlesi hk. 62. not, ayrıca 14:50 hk. 65. not ve 73:12-13 hk. 7. not; bu son notta, öte dünyada günahkarların uğrayacakları azaba ilişkin benzer tarzdaki temsîlî tasvir hk. Râzî'nin yorumundan söz edilmektedir.

27 Yani, iç ve dış boyutlarıyla tüm kişiliklerini, tüm benliklerini tam bir çöküntüye, çözülmeye uğratarak.

kıskaçlarla [bağlanmışçasına hep bu durumda] tutulacaklar;[28] **22** ve kendi boğuntuları içinde (kıvranıp dururken) bu durumdan ne zaman kurtulmaya çalışsalar her seferinde yeniden (aynı boğuntuya) sokulacaklar ve [onlara:] "Tadın (bu) yakıcı azabı [sonuna kadar]!" [denecek]. **23** [Buna karşılık,] imana erişip dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyanları Allah, içlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı hasbahçelere sokacaktır; orada onlar altın bilezikler ve inciler takınacaklar ve onların giyim-kuşamları da ipekten olacak;[29] **24** çünkü böyleleri sözün en iyisine, en tutarlısına[30] yönelmek [arzusunu göster]diler ve böylece O bütün övgülere layık olan'a götüren yola yöneltildiler.

25 BİLİN Kİ, hakkı inkara şartlanmış olanlara, [başkalarını] Allah'ın yolundan[31] çevirmeye, (keza) hem orada yaşayan, hem de dışarıdan gelen bütün insanlara için tayin ettiğimiz Mescid-i Harâm'dan [alıkoymaya] çalışanlara ve (bile bile) haksızlık yaparak oranın saygınlığına gölge düşürmeye[32] kalkışanlara [öte dünyada]

وَلَهُم مَّقَٰمِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّيِّبِ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۚ وَهُدُوٓا۟ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ٱلَّذِى جَعَلْنَٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً ٱلْعَٰكِفُ فِيهِ وَٱلْبَادِ ۚ وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍۭ بِظُلْمٍ

---

28 Lafzen, "onlar için demir kıskaçlar *(mekâmi')* olacak." *Mekâmi'* kelimesinin tekili olan ***mikme'a*** ismi, "kıskaca aldı", "zaptetti" yahut "boyunduruk altına aldı" anlamına gelen ***kame'a*** fiilinden türemiştir *(Lisânu'l-'Arab)*. Bunun içindir ki, yukarıdaki ayette bahsi geçen "demir kıskaçlar" tabiri, hakkı inkara kalkışanların ya da niyetli olanların öte dünyada kendilerini mahkum etmiş oldukları azaptan kurtulmanın mümkün olmadığını ifade içindir.

29 Bkz. 18:31 ve ilgili 41. not.

30 Yani, Allah'tan başka tanrı olmadığı ilkesine dayanan öğretiye. (Akılda tutulmalıdır ki, ***kavl*** terimi yalnızca "söz" anlamına değil, zihinsel planda örgüleştirilmiş "görüş" ya da "öğreti " anlamına da gelmektedir).

31 Bu ifade, önceki ayette geçen "bütün övgülere layık Olan'a götüren yol" ifadesiyle bağlantılıdır.

32 Lafzen, "orada sapıkça eylemler *(ilhâd)* amaçlayan" —dinî ilkelerden yana ortaya konan her türlü sapmayı ifade eden bir terim.

çok can yakıcı bir azap tattıracağız.[33]

26 Çünkü, İbrahim'e bu İbadet Evi'nin[34] kurulacağı yeri gösterdiğimiz zaman [o'na demiştik ki:] "Bana kimseyi ortak koşma![35] Ve Benim Mâbedimi, onu tavaf edecek olanlar için, onun önünde [Rablerini tazim ve tefekkür ederek] dikilip duranlar için, saygıyla eğilenler ve yere kapananlar için temiz tut!"[36]

27 Bunun içindir ki, [ey Muhammed,] bütün insanları hacca çağır:[37] yaya olarak ve hızlı yürüyen her [türlü] binek[38] üstünde,

نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ
الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَ
الْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ
بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ

---

33 İbni 'Abbâs'a dayanarak İbni Hişâm'ın kaydettiğine göre bu ayet Hicret'in 6. yılının sonuna doğru, yani Kureyşli Müşriklerin Medine'den hac için gelen Hz. Peygamber ve arkadaşlarının Mekke'ye girip Kâbe'yi (Mescid-i Harâm'ı: "Dokunulmaz Mescid'i") tavaf etmelerine karşı çıktıkları zaman vahyedilmiştir. Fakat bu görüş doğru olsa da, olmasa da –ki her iki yönde de elde tarihî bir delil bulunmamaktadır– yukarıdaki ayetin ulaştırdığı mesaj şu ya da bu tarihî durumla kayıtlı olmayıp, inananları dinlerinin simgesel merkezini ziyaret etmekten alıkoymak yahut onun saygınlığına, dokunulmazlığına gölge düşürmek amacıyla, fiilî ya da zihnî mahiyetteki her türlü girişimi işaret etmektedir.

34 Yani, Kâbe'nin; bkz. 2:125 hk. 102. not.

35 Hz. İbrahim'in Allah'a herhangi bir varlığı ortak koşmaktan bütünüyle uzak olduğu yolundaki sık tekrarlanan Kur'ânî ifade gözönünde bulundurulursa, bize öyle geliyor ki, yukarıdaki buyruk daha özel bir anlam taşımakta, yani *"Mâbed'in kendisinin* bir tapınma nesnesi olmasına izin verme; sadece, bu Mâbed'in Tek Tanrı'ya adanmış ilk mâbed olması nedeniyle özel bir anlam ve önem taşıdığını insanlara açıkla" anlamına gelmektedir (karş. 3:96). Ayet, ayrıca, önceki ayetin başında bahsi geçen "hakkı inkara şartlanmış olanlar"a ilişkin bir atıf da taşımaktadır.

36 Bkz. 2. sûre, 104. not.

37 Lafzen, "insanlar arasında haccı duyur," yani müminler arasında (Taberî). Müfessirlerin çoğu bu pasajın Allah'ın Hz. İbrahim'e yönelttiği buyruğun bir devamı olduğunu söylemişlerdir; ama bazıları –özellikle, Hasan Basrî– bu pasajın Muhammed'e (s) hitab ettiği görüşündedirler. (İslam'da kurumlaşan bir ibadet olarak, yılda bir kez Mekke'ye hac konusunda bkz. 2:196-203 ve ilgili notlar).

38 Lafzen, "çevik binek." Müfessirlerin bazılarını, uzun ve yorucu yolculuklara dayanma yeteneğinden ötürü buradaki "çevik binek"in deve olduğu yolundaki görüşe sevk eden bir ifade. Oysa, klasik Arapça'da *demmerahû* yahut *edmerahû* fiilleri sadece deveyle ilgili olarak değil, atla ilgili olarak da kullanılmakta ve "[bi-

[dünyanın] en uzak köşelerinden sana gelsinler **28** de (bunun) kendilerine sağlayacağı yararları görsünler;[39] ve (kurban için) belirlenen günlerde, [bu amaçla] O'nun kendilerine rızık olarak sağladığı hayvanlar üzerine Allah'ın ismini ansınlar;[40] ve böylece siz de bunlardan yiyin ve darlık içindeki yoksulu da doyurun.[41]

كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِّيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا
اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن
بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ
الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ

29 Bundan sonra, uymak zorunda oldukları belli birtakım kısıtlamalara son ver-

---

neğil talim yaptırdı ve [yarışa ya da savaşa] hazırladı" anlamına gelmektedir; dolayısıyla, *midmâr* hem "atların savaş ya da yarış için talim yaptırıldığı yer" ve hem de "yarış alanı" demektir (Cevherî, *Esâs*; karş. ayrıca Lane V, 1803). Bunun içindir ki, *dâmir* sıfat ismi –özellikle yukarıda olduğu gibi, *ricâlen* ("yaya") ifadesiyle karşıtlık içinde kullanıldığı zaman– "çeviklik", yahut daha uygun bir ifadeyle, "hız yapmaya müsait" anlamına gelmekte ve çıkarsama yoluyla "hızlı yol alan" her türlü ulaşım aracı için kullanılabilmektedir.

39 Lafzen, "onlara [ulaşacak] yararlara tanık olsunlar" —yani, Allah'a adanan ilk mâbedin karşısında ulaşacakları manevî bilinç ve duyarlılığa; ayrıca, bütün müminleri kucaklayan kardeşlik bilincine. Bu manevî kazanımlar yanında, yılda bir kez Mekke'ye haccın, dünyanın her yanından gelen müminlere, cemaatin coğrafî olarak birbirinden ayrı muhtelif parçalarını etkisi altında tutan toplumsal ve siyasî problemlerden haberdar olma fırsatını vermektedir.

40 Kur'an'ın hayvan kesilirken Allah'ın adının anılması konusundaki ısrarı müminlerin "can almanın ciddî bir eylem olduğunu hissederek" bu işi yapmalarını ve "Allah'ın onlara hayvanların etini yemek iznini verirken gösterdiği güvenin önemini" anlamalarını sağlamak içindir (Marmaduke Pickthall, *The Meaning of the Glorious Koran,* London 1930, s. 342, dipnot 2). "Belirlenmiş günlere *(eyyâm ma'lûmât)* gelince, bunlar, ay takvimine göre Zilhicce'nin onuncu günü ve bunu takib eden iki gündür ki, bu günler hem Kurban Bayramı'dır, hem de Hacc'ın son günleridir (İbni 'Abbâs'a dayanarak Râzî).

41 Hacılara, kurban ettikleri hayvanın etinden ancak bir kısmını yeme *izni verilmiş* ise de, bununla yoksulları doyurmak *asıldır* (farz) (Taberî, Zemahşerî) ve bu, kurban kesmenin birincil amacını teşkil etmektedir. Kurban kesmek, ayrıca, kendisine rüyasında Allah'ın bu yöndeki isteği bildirilince ilk oğlunu O'nun uğruna kurban etmeye hazır olduğunu gösteren Hz. İbrahim'in hatırasını yâd etmek için de bir vesiledir (bkz. 37:102-107 ve ilgili notlar). Kurban kesmenin bir diğer boyutu da, rızkı verenin, hayata ve ölüme hükmedenin Allah olduğunu ve her şeyin/herkesin O'na döneceğini hatırlatıcı bir eylem olması ve nihayet (Râzî tarafından da vurgulandığı gibi), her müminin hak yolda *kendini* feda etmeye hazır olduğunu simgeleyen bir ibadet olmasıdır.

sinler;[42] [varsa] adaklarını yerine getirsinler ve (Dünyanın) bu en eski Mâbedini [bir kere daha] tavaf etsinler.[43]

30 Bütün bunlar [Allah tarafından öngörülmüştür;] dolayısıyla, kişi eğer Allah'ın (bu) yasaklayıcı buyruklarını saygıyla gözetirse, bu Rabbinin katında kendi iyiliğine sonuç verecektir.

[Yasak oldukları] size bildirilenlerin dışında, [kurban etmek ve etinden yemek üzere] bütün hayvanlar size helal kılınmıştır.[44]

Öyleyse artık, [Allah'ın yasaklamış bulunduğu her şeyden, ve en çok da] inanç ve uygulama olarak puta taparlığın her türlü bayağılığından uzak durun;[45] asılsız her türlü sözden kaçının, **31** (ve bunu,) O'ndan başka kimseye-hiçbir şeye tanrısal nitelikler yakıştırmaksızın [ve] sahte ve düzmece olan her şeyden yüz çevirip yalnızca Allah'a yönelerek[46] [yapın]: çünkü, bilin ki, Allah'tan başkasına tanrılık

وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ
وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ
حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِندَ رَبِّهِ ۗ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ
الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ۖ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ
مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ حُنَفَاءَ لِلَّهِ
غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا

---

42 Taberî'nin görüşüne göre, *sümme'l-yekdû tefesehum* ifadesi "Hac dolayısıyla yapmaları zorunlu olan ibadetleri *(menâsik)* yerine getirsinler" anlamına gelmektedir. Oysa, diğer müfessirler ayette geçen bu (çok nadir) *tefes* sözcüğünü, haccın ifası sırasında gözetilmesi zorunlu, saç kesmemek, traş olmamak, cinsî münasebette bulunmamak, dikişsiz hacı *ihrâmından* başka bir giysi giymemek vb. (2:197) belirli birtakım kısıtlamalara ilişkin bir atıf olarak anlamışlar ve sonuç olarak yukarıdaki ifadeyi *"tefes* [olarak nitelendirilen ve hac sırasında gözetilmesi zorunlu olan kısıtlamalar]a son versinler" şeklinde yorumlamışlardır.

43 Yani, Kâbe'yi (bkz. 2. sûre, 102 ve 104. notlar) tavaf etsinler ve böylece hac uygulamasını (menâsikini) tamamlasınlar.

44 Bkz. 5:3'ün ilk paragrafı. Böylece, Kur'an, bir kere daha, özellikle yasaklanmamış olan *her şeyin* (per se), özünde meşru ve helal olduğunu belirtmektedir.

45 *Evsân* (lafzen, "putlar") terimi sadece düzmece tanrıları simgeleyen nesnel ve somut imajlara değil, en geniş anlamıyla, asılsız inanç ve uygulamalarla ya da sahte değerlere "bağlanma" eğilimiyle bir arada düşünülebilen her şeye işaret etmektedir; bunun içindir ki, hemen ardından "her türlü asılsız sözden" kaçınma buyruğu gelmektedir.

46 *Hunefâ'* (tekili *hanîf)* terimine ilişkin bir açıklama için bkz. 2:135 hk. 110. not.

yakıştıran kimse, gökten savrulup düşen, kuşların didikleyip kapıştığı, yahut rüzgarın uzak, ıssız bir yere savurduğu kimseye benzer.

32 İşte bu [akılda tutulmalıdır,] Allah tarafından konulan simgeleri[47] saygıyla gözeten kimse [bilsin ki,] bu [simgeler gerçek anlamını inananların] kalpler[in]de Allah'a karşı taşıdıkları sorumluluk bilincinde bulmaktadırlar. **33** Bu [simgeleri gözetmekte gösterilen bilinç ve duyarlılığın] size [O'nun tarafından] belirlenmiş bir süreye kadar[48] yararları olacaktır; sonra bunda güdülen amacın ve varılan sonucun [tevhid inancını simgeleyen] En Eski Mescid [olduğunu anlayacaksınız].[49]

34 Bunun gibi, [Bize inanan] her ümmet için kurban kesmeyi bir kulluk eylemi o-

مَكَانٍ سَحِيقٍ ۝ ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا
مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ ۝ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ
مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ۝ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ
جَعَلْنَا مَنسَكًا

47 Lafzen, "Allah'ın simgeleri *(şe'âir).*" Bu anlam örgüsü içinde, hacda yerine getirilmesi ya da gözetilmesi gereken edimsel ve biçimsel yükümlülüklere işaret eden bir ifade (bkz. 5:2 hk. 4. notun ikinci yarısı). Hac'la ilgili erkan ya da yükümlülüklerin *simgesel* karakterine ilişkin bu atıf inanan kişinin dikkatini bu yükümlülüklerin manevî anlam ve önemine çekmek ve onu, bu tür unsurları putperestçe bir düşüncesizlik içinde birer fetiş haline sokmaması yönünde uyarmak içindir. Bazı müfessirlerin, "simgeler *(şe'âir)*"den kasdın, burada, özellikle kurbanlık hayvanlar ve onların kurban edilme usulü olduğu yolundaki görüşleri metnin anlam akışına pek uymamaktadır. Taberî'nin bu ve bundan sonraki ayete ilişkin açıklamasında belirttiği gibi, *şe'âir* terimi hacla ilgili bütün edimsel ve biçimsel yükümlülükleri, usul ve kaideleri ve yerleri (mekanları) içine almaktadır (ve dolayısıyla, hepsi de simgesel mahiyet taşıyan bu unsurların herhangi biriyle sınırlandırılamaz).

48 Yani, "hayatınızın sonuna kadar" (Beydâvî).

49 *Halle* (lafzen, "[düğüm vb. bir şeyi] çözdü" ya da "açtı" yahut "yükü indirdi" ya da "kaldırdı") fiilinden türeyen ***mehill*** ismi hem "izlenmesi gereken yol/rota", hem de "bir yükümlülüğün bittiği, son bulduğu yer ve zaman" anlamına gelmektedir *(Tâcu'l-'Arûs).* Terim, bir önceki ayette açıkça bahsi geçen "Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle" *(takvâ)* doğrudan ilgili göründüğü yukarıdaki anlam örgüsü içinde, gerçek takvanın (Allah'a karşı sorumluluk bilincinin) amaç ve ereğinin Kâbe'nin (En Eski Mescid) varlığıyla simgelenen Tevhid (Allah'ın birliği, eşsiz ortaksız olduğu) inancının kavranması olduğuna işaret etmek üzere, deyimsel olarak "amaç ve erek" anlamını taşımaktadır.

larak öngördük ki, [bu amaçla,][50] kendilerine rızık olarak sağladığımız hayvanları keserken Allah'ın ismini ansınlar. Ve [her zaman akıllarında tutsunlar ki:] Sizin tanrınız Tek bir Tanrı'dır; öyleyse bütün varlığınızla kendinizi O'na teslim edin. Ve sen de [ey Peygamber,] tüm iyi yürekli, alçak gönüllü kimseleri [Allah'ın hoşnutluğuyla] müjdele. **35** Onlar ki, ne zaman Allah'tan söz edilse kalpleri saygı ve sakınmayla titrer; (onlar ki) başlarına gelen her türlü darlığa, sıkıntıya göğüs gererler; salâtta devamlı ve duyarlıdırlar; ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkalarına da harcarlar.[51]

36 Hayvanların kurban edilmesine gelince, Biz bunu sizin için Allah tarafından konulmuş simgelerden[52] biri olarak öngördük ki bunda sizin için [nice] yararlar vardır. Öyleyse artık, [kurban edilmek üzere] sıraya dizildiklerinde onların üzerinde Allah'ın ismini anın; ve cansız olarak yere serildiklerinde onların etinden[53] kendiniz de yiyin; kendi nasibiyle yetinip istemeyen kimseyi de, istemek zorunda kalan kimseyi de (onunla) doyurun. Biz, işte bu amaçla[54] onları[55] sizin yararınıza sunuyoruz ki şükredesiniz.

37 [Fakat unutmayın ki,] onların ne etleri Allah'a ulaşır, ne de kanları; lakin O'na

لِيَذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم
مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلْأَنْعَٰمِ ۗ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَلَهُۥٓ أَسْلِمُوا۟ ۗ
وَبَشِّرِ ٱلْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ
قُلُوبُهُمْ وَٱلصَّٰبِرِينَ عَلَىٰ مَآ أَصَابَهُمْ وَٱلْمُقِيمِى
ٱلصَّلَوٰةِ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلْبُدْنَ
جَعَلْنَٰهَا لَكُم مِّن شَعَآئِرِ ٱللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ ۖ
فَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ ۖ فَإِذَا وَجَبَتْ
جُنُوبُهَا فَكُلُوا۟ مِنْهَا وَأَطْعِمُوا۟ ٱلْقَانِعَ وَٱلْمُعْتَرَّ ۚ
كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾
لَن يَنَالَ ٱللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَٰكِن يَنَالُهُ

50 Yani, kişinin lüzumlu ve değerli olarak bilip sahip çıktığı bir şeyi, beşere yakışan duygusal tepkilerden mutlak olarak uzak olan Allah'ı "yatıştırmak" için gözden çıkarılmış bir fidye olarak değil, fakat O'nun adına bilinçli ve bencillikten uzak bir takdîme olarak sunmak üzere. (Ayrıca bkz. aşağıdaki 36. ayet.)

51 Bkz. 2. sûre, 4. not.

52 Bkz. yukarıda 47. not.

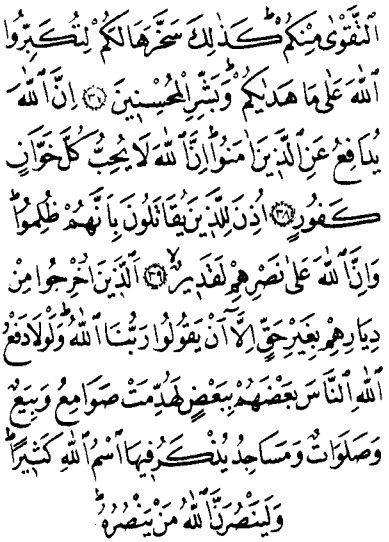
53 Lafzen, "onlardan."

54 Lafzen, "bunun için/böylece."

55 Yani, kurbanlık hayvanları.

ulaşan, yalnızca sizin O'na karşı gösterdiğiniz bilinç ve duyarlılıktır. İşte bu amaçla, onları sizin yararınıza sunuyoruz ki, size ulaşma yolunu, yordamını gösterdiği (her türlü rahmet) için O'nun yüceliğini saygıyla anasınız.

Öyleyse, o iyilik yapanları müjdele **38** ki, Allah inananları [bütün kötülüklere karşı] mutlaka koruyacaktır; çünkü, Allah, hangi türden olursa olsun, hainleri ve nankörleri asla sevmez.[56]

39 KENDİLERİNE haksız yere saldırılan[57] kimselere [savaşma] izni verilmiştir –ve şüphesiz Allah onlara yardım ulaştıracak güçtedir–: **40** onlar ki, sadece "Bizim Rabbimiz Allah'tır!" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar.

Çünkü, Allah insanları birbirlerine karşı savunmasız bıraksaydı,[58] şüphesiz o zaman, içlerinde Allah'ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler [çoktan] yıkılıp gitmiş olurdu.[59] Ve muhakkak ki Allah, O'nun dâvâsına arka çıkanlara yardım edecektir: çünkü,

56 Bkz. 4. sûre, 134. not.

57 Lafzen, "o kimseler madem ki zulmedildiler." Önceki ayette geçen "Allah inananları [bütün kötülüklere karşı] koruyacaktır" vaadiyle bağlantılı olarak, bu ayet savunma amaçlı savaşa izin olduğunu bildirmektedir. Bu konuyla ilgili tüm Hadisler (özellikle, Taberî ve İbni Kesîr'in kaydettikleri) bu ayetin savaş problemine ilişkin ilk atıf olduğunu göstermektedir. Abdullah İbni 'Abbâs'a göre, sözkonusu ayet Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinden hemen sonra, yani Hicrî birinci yılın başlarında vahyedilmiştir. Savaşın yalnızca –ve yalnızca– savunma amacıyla yapılabileceği ilkesi, bir yıl sonra vahyedilen *Bakara* sûresinde daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır (bkz. 2:190-193 ve ilgili notlar).

58 Lafzen, "Allah insanlardan bir kısmını diğeriyle savmasaydı" (karş. 2:251'in ikinci paragrafındaki benzer ifade).

59 Bu ifadeden kasıt, gerçekte savunma güçlerinin teşkilini gerektirebilecek en önemli âmilin din özgürlüğünün savunulması olduğudur (bkz. 2:193 ve ilgili 170. not); çünkü, aksi takdirde, 2:251'in son cümlesinde belirtildiği gibi, "yeryüzü çürümeye ve yozlaşmaya maruz kalırdı."

Allah (her şeyi hükmü altında tutan) en yüce iktidar Sahibidir. **41** [O yardıma layık olanlar ki,] kendilerini yeryüzünde egemen kılsak [dahî] salâta devam ederler, arınmak için verilmesi gerekeni verirler, yapılması iyi ve doğru olanı emreder, yanlış ve kötü olanı yasaklarlar; ama yine de, olup biten her şeyin sonucu Allah'a kalmıştır.

42 İMDİ, o [hakkı inkara şartlanmış olan] kimseler seni yalanlıyorlarsa, [ey Muhammed, unutma ki,] onlardan çok önce, Nûh toplumu, 'Âd ve Semûd toplumu da [kendilerine gönderilen elçileri] yalanlamışlardı; **43** tıpkı, İbrahim toplumunun, Lût toplumunun, **44** Medyen halkının [yaptığı gibi]; ayrıca, Musa da [Firavun ve yandaşlarınca][60] yalanlanmıştı.

[Her seferinde] hakkı inkar edenlere belirli bir süre için fırsat verdim, ama günü gelince onları kıskıvrak yakaladım ki böylece, Benim onları hiçe saymam nasıl olurmuş, görsünler!

45 Ve zulüm ve haksızlıkta onmaz düzeylere vardıkları için nice şehirleri yok ettik, öyle ki, şimdi hepsinin yerinde yeller esiyor; çatıları çökmüş, kuyuları kurumuş, [bir zamanlar göğe doğru] yükselen sarayları (şimdi yerle bir olmuş)!

46 Peki, yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı ki, orada olup biteni kalpleri kavrasın ve kulakları işitsin?[61] Ne var ki, onlarda kör olan gözler değil; kör olan, göğüslerdeki kalpler!

إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾
ٱلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَ
ءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُوا۟ بِٱلْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا۟ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۗ
وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٤١﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ
قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَٰهِيمَ
وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَٰبُ مَدْيَنَ ۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ
فَأَمْلَيْتُ لِلْكَٰفِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ
نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا وَهِىَ
ظَالِمَةٌ فَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ
مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ
يَعْقِلُونَ بِهَآ أَوْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۖ فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى
ٱلْأَبْصَٰرُ وَلَٰكِن تَعْمَى ٱلْقُلُوبُ ٱلَّتِى فِى ٱلصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

60 Yani, *kendi halkı* tarafından değil, Firavun ve yandaşları tarafından; çünkü kendi halkı, günahkarca davranışlarına rağmen o'nun Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmişti (Taberî). 'Âd, Semûd ve Medyen halkına ilişkin atıflar 7. sûrede 48, 56 ve 67. notlarda yer almaktadır.

61 Lafzen, "orada (olup biteni) kavrayacak kalpleri, işitecek kulakları olsun."

47 Ve bir de [ey Muhammed,] (gelecekse gelsin diyerek) onlar azap konusunda sana meydan okuyorlar:[62] fakat (bilmelidirler ki) Allah vaadinden asla cayacak değildir ve bilin ki, Rabbinin ölçüsüyle bir gün, sizin hesap ettiğiniz bin yıl gibidir.[63]

48 Ve onmaz zulüm ve haksızlıklara dalıp gitmiş nice toplumlara bir süre için fırsat vermiştim! Ama günü gelince onları kıskıvrak yakalayıverdim: çünkü bütün yolculukların sonu Banadır!

49 [EY MUHAMMED,] de ki: "Ey insanlar! Ben, yalnızca, size [Allah tarafından gönderilen] apaçık bir uyarıcıyım!"

50 Ve [bilin ki,] imana erişip dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyanları bağışlanma ve çok üstün, çok büyük bir rızık beklemektedir;[64] **51** ama mesajlarımıza karşı, onları amaçlarında zaafa uğratma niyetiyle, düşmanca çabalara girişenlere gelince: harlı ateşe girecek olanlar işte böyleleridir.

52 Bununla birlikte, senden önce her ne zaman bir elçi ya da haberci göndersek ve bu (elçi ya da haberci) ne zaman [uyarılarına olumlu tepkiler almayı] umut etse,[65] Şeytan mutlaka o'nun güttüğü nihaî ama-

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ ۚ
وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾
وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا ۖ
وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ
مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْ
فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَا
أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّىٰ
أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ

62 Bu konuda bir açıklama için bkz. 6:57, 8:32, 13:6 ve ilgili notlar.

63 Yani, insanın "zaman" ya da "süre"den anladığı şeyin Allah'a göre bir anlamı yoktur; çünkü O, *zamandan* münezzehtir, zamanın ötesindedir; başlangıcı ve sonu yoktur O'nun; öyle ki, "O'nun için, ha bir gün, ha bin yıl, aynı şeydir" (Râzî). Karş. bir "gün"ün "elli bin yıla" denk olduğunun ifade edildiği 70:4; ayrıca, "Allah diyor ki, Ben Mutlak Zamanım *(dehr)*" anlamındaki güvenilir Hadis.

64 Bkz. 8:4 ve ilgili 5. not.

65 Lafzen, "Senden önce hiçbir elçi ya da haberci göndermedik ki, o (elçi ya da haberci) ümit ettiği zaman, *(temennâ)* ..." Çoğu müfessire göre "elçi" *("rasûl")* tabiri, yeni bir öğreti ya da şeriat vaz'eden vahyî mesaj getiren kimse için, "peygamber" *(nebî)* ise, Allah'ın, mevcut bir şeriate ya da bütün ilahî şeriatlerde yer alan ortak ilkelere dayanan ahlakî değerleri bildirmekle görevlendirdiği kimse

ca gölge düşürmeye kalkışmıştır;[66] ama Allah Şeytan'ın düşürmeye çalıştığı gölgeyi giderir ve mesajlarını kendi içlerinde açık ve anlaşılır kılar ve birbirleriyle açıklar;[67] çünkü Allah doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen, mutlak ve sınırsız bilgi Sahibidir.

53 [Yine de, Allah'ın bu tür şüphelere fırsat vermesi,] Şeytan'ın [peygamberlerin niyeti konusunda gönüllere] düşürmeye çalıştığı gölgeyi kalplerinde bir eğrilik, bir hastalık[68] bulunan, kalpleri katılaşmış olan kimseler için bir sınama aracı kılmasındandır; çünkü, [bu tür şüphelere kapılarak kendilerine] yazık eden kimseler,[69] doğrusu, çok derin bir yanılgı içindedir.

54 Ve [yine, Allah'ın Şeytan'ın bu çabalarını boşa çıkarması,] doğru bilgiden nasibi olanların bu ilahî mesajın senin Rabbinden ulaşan katıksız gerçek olduğunu kavramaları, O'na inanmaları ve bütün

فَيَنسَخُ ٱللَّهُ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ
ثُمَّ يُحْكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾
لِّيَجْعَلَ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ فِتْنَةً لِّلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم
مَّرَضٌ وَٱلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَفِى
شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ
مِن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوا۟ بِهِۦ فَتُخْبِتَ لَهُۥ قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ

---

için kullanılmaktadır. Buna göre, her *rasûl* (elçi) aynı zamanda *nebî* (haberci)dir; ama her *nebî, rasûl* değildir.

66 Yani, mesajı taşıyan kişinin (elçinin) güttüğü gerçek amacın *(umniyyeh:* lafzen, "arzu/özlem" ya da "ümit/beklenti") toplumun manen ilerlemesi ya da yükselmesi değil, kendi kişisel nüfûz ve iktidarının güçlenmesi olduğu vesvesesini insanlara vererek (karş. 6:112 —"Biz hem insanlar, hem de görünmeyen varlıklar *(cinn)* içinden şeytanî güçleri *(şeyâtîn)* her peygambere düşman kıldık"; 6. sûre, 98. notta bu ifadeyle ilgili bir açıklama bulunmaktadır).

67 Lafzen, "sonra Allah ayetlerini kendi içinde açık ve açıklayıcı kılar." *Yuhkimu âyâtehû* ibaresinin anlamı budur (karş. 11:1'deki *uhkimet âyâtuhû* ifadesi): yani, Allah kendi muhtevalarıyla kendilerini ortaya koyan mesajlar vahyederek Hz. Peygamber'e birtakım "gizli amaçlar" ya da "kişisel saikler" yakıştırma imkanını kötü niyetli muhalifler için bütünüyle ortadan kaldırmıştır. Cümlenin başındaki *sümme* (lafzen, "sonra") takısı bir zamanda peşpeşelik değil, edimler ya da eylemler arasında mevcut sıra, uyum ya da bağlantıyı ifade içindir; bunun içindir ki çeviride "ve" bağlacıyla aktarılmıştır.

68 Bkz. 2:10 ve ilgili not.

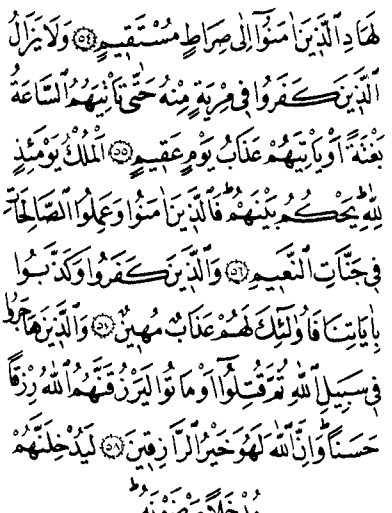
69 Lafzen, "zalimler/haksızlık yapanlar."

kalpleriyle O'na bağlanıp boyun eğmeleri içindir.

Çünkü gerçekten de, Allah imana erişenleri dosdoğru bir yola yöneltir. **55** Hakkı inkara şartlanmış olanlar ise, Son Saat kendilerini apansız yakalayıncaya ve bütün ümitlerin boş olduğu o Gün'ün azabı başlarına çökünceye kadar[70] O'nun hakkında kapıldıkları şüpheden sıyrılmayacaklardır.

56 O Gün, tüm egemenlik [herkesin görebileceği biçimde] yalnızca Allah'ın elinde olacaktır. O, [bütün insanları] yargılayacak [ve] aralarında[ki farkı ortaya koyacaktır]: buna göre, imana erişip de dürüst ve erdemli işler yapan kimseler kendilerini nimetlerle dolu hasbahçelerde bulacaklar; **57** ama hakkı inkara, mesajlarımızı yalanlamaya kalkışanlara gelince, işte böylelerini alçaltıcı bir azap bekliyor olacaktır.

58 ÖTE YANDAN, zulüm diyarını terk eden[71] [ve] Allah yolunda [kavgaya girişip] ölen ya da öldürülen kimselere gelince: muhakkak ki, Allah onları [öte dünyada] güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır; çünkü, rızık verenlerin en iyisi, şüphesiz Allah'tır; **59** [ve dolayısıyla,] onları, mutlaka, son derece hoşnut kalacakları bir [varo-

70 Lafzen, "yahut o çorak günün azabı onlara ulaşıncaya kadar"; yani, öldükleri güne kadar Allah'ın varlığını tanıyıp O'nun yol gösterici mesajlarına uymaya yanaşmayan kimseler için hiç de umut verici şeyler vaad etmeyen bir günün azabı kendilerine ulaşıncaya kadar.

71 *Ellezîne hâcerû* ifadesinin bu anlamı için bkz. 2:218 hk. 203. not. "Allah yolunda [kavgaya girişip] ölen ya da öldürülen" ifadesi, 39-40. ayetlerde geçen ve Allah'ın, dinlerini ve bağımsızlıklarını korumak için müminlere verdiği savaş izninden söz eden ifadeyle bağlantılıdır. Bu uğurda kendini feda etmenin taşıdığı yüksek erdem Kur'an'ın muhtelif yerlerinde ve özellikle 4:95-96'da vurgulanmaktadır; buna bağlı olarak, aynı erdemin, sonraki pasajda sözü edilen Hesap ya da Yargı Günü'nde de büyük bir önemi vardır.

luş] konumuna eriştirecektir;[72] çünkü Allah, mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir, halîmdir. **60** Bu şu demektir:
Kim ki kendisine yapılan saldırıya denk bir tepkiyle karşılık verdiği halde[73] [yeniden] acımasızca kendisine saldırılırsa, Allah böyle birine mutlaka arka çıkacaktır; çünkü, Allah çok bağışlayan ve böylece kullarını günahtan arındıran gerçek bağışlayıcıdır.[74]
61 Bu böyledir, çünkü Allah [öylesine sınırsız kudret Sahibidir ki,][75] gündüzü kısaltarak geceyi uzatan, geceyi kısaltarak gündüzü uzatan O'dur; çünkü Allah olup biten her şeyi görücü, işiticidir.[76]

وَأَنَّ ٱللَّهَ لَعَلِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٦٠﴾ ذَٰلِكَ
وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِۦ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنصُرَنَّهُ
ٱللَّهُ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ
ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَأَنَّ ٱللَّهَ
سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

---

72 Yahut: "onları [ölümden sonraki hayatlarına] hoşlanacakları bir tarzda sokacaktır" (karş. 4:31'in son cümleciği hk. 40. not). Bu ifadeyle, Allah yolunda can veren kimselerin bu eylemleriyle, daha önce işlemiş olabilecekleri tüm günahlarından ötürü O'nun affını kazanmış olacakları îma ediliyor.

73 Lafzen, "maruz kaldıkları saldırının misliyle karşılık verenler" —yani, yalnızca nefsi müdafaa amacıyla giriştikleri eylemlerde düşmanlarının kendilerine yaptığı saldırının sınırlarını aşmayanlar. (Sözkonusu misillemeyle ilgili benzer bir ifade 16:126'da da yer almakta ve ilgili 150. notta açıklanmaktadır.)

74 Bu ayetin giriş cümlesi, misillemenin başlangıçta maruz kalınan saldırının boyutlarını aşmaması şartıyla nefsi müdafaanın savaş için meşru tek gerekçe olduğu ilkesini dile getirirken, ayetin son kısmı, haklı sebeplere dayanmayan saldırılar karşısında müminlerin, düşmanın savaşan güçlerini bütünüyle etkisiz duruma getirmek üzere topyekün savaşa girişmelerinin meşru olduğunu îma etmektedir (karş. 2:190 ve 192-193). Topyekün savaş açma yukarıda atıfta bulunulan sınırlı misilleme ilkesiyle çelişir gibi görünebileceği için, Kur'an Allah'ın, başka şartlarda günah olabilecek böyle bir eylemden ötürü, mükerrer saldırı eylemleriyle "kendilerine karşı haksız yere savaş açılan (mümin)leri" (ayet 39) bağışlayacağını belirtiyor.

75 Zımnen, "ve haksız saldırılara uğrayan müminlere de yardım edecek güçtedir."

76 Yani, insanların kalbinde olanı bilen O'dur; bununla birlikte, insan aklının kuşatamayacağı sınırsız bilgi ve hikmetiyle, hürriyet ışığının bedeli ve bir sınama aracı olarak zulmün karanlığının öne geçmesine fırsat tanıyan da, sonra ışığın karanlığa galebe çalmasını sağlayan da O'dur; bu olgu insanlık tarihi boyunca tekrarlanan ezelî ve çevrimsel bir süreçtir. (İbni Kesîr'in belirttiği gibi, yukarıdaki pasaj 3:26-27'ye ilişkin dolaysız bir atıf durumundadır: "De ki: Ey mutlak egemenlik sahibi Allahım, Sen egemenliği dilediğine verir dilediğinden alırsın ... Sen dilediğini yapmaya kâdirsin; gündüzü kısaltarak geceyi uzatır; geceyi kısaltarak gündüzü uzatırsın ..."

62 Bu böyledir, çünkü nihaî gerçek, şüphesiz, Allah'tır;[77] apaçık sahte ve düzmece olan ise, onların O'ndan başka yalvarıp yakardıkları varlıklardır; ve çünkü Allah ululer ulusu, yüceler yücesidir!

63 Görmüyor musun, gökten su indiren Allah'tır; ki onunla yeryüzü yeşeriyor? Doğrusu, Allah her şeyden haberdar olan, [bilgi ve gözetimiyle] her şeye nüfûz eden ama kendisine asla nüfûz edilemeyen aşkın Varlık'tır.[78]

64 Göklerde ve yerde var olan her şey O'na aittir; ve Allah'tır, Yalnız O'dur, bütün övgülere layık ve kendine yeterli olan.

65 Yeryüzünde var olan her şeyi ve koyduğu (fizikî) yasalara uyarak denizde seyreden gemileri size boyun eğdirenin[79] Allah olduğunu görmüyor musun? Ve gök cisimlerini,[80] kendi izni olmadıkça[81] yeryüzüne düşmemeleri için, yerlerinde, yörüngelerinde tutan[ın O olduğunu görmüyor musun?]

Gerçekten de Allah insanlara karşı çok acıyıp esirgeyen, çok şefkat gösterendir.

66 Nitekim, size hayat veren, sonra sizi öldüren ve en sonunda sizi yeniden hayata döndürecek olan O'dur; [bütün bu gerçeklere rağmen, yine de] insan, gerçekten, çok nankördür.

67 BİZ her ümmete, kulluklarını göster-

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ
مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِىُّ
ٱلْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً
فَتُصْبِحُ ٱلْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾
لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ
ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ
وَٱلْفُلْكَ تَجْرِى فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۚ وَيُمْسِكُ ٱلسَّمَآءَ
أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ
لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَحْيَٰكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ أُمَّةٍ

77 Bkz. 20. sûre, 99. not.

78 *Latîf* ("kavranılmaz/beşerî algı ve tasavvur gücüyle kuşatılamaz") terimiyle ilgili bir açıklama için bkz. 6. sûre, 89. not.

79 Yani, "...dan yararlanmanızı sağlayan" (karş. 14. sûre, 46. not).

80 Lafzen, "gök." Burada "gökten" kasıt, Allah'ın koyduğu kozmik yasalara bağlı kalarak yörüngelerinde dönüp duran yıldızlar, gezegenler vb. dir (Merâğî, XVII, 137).

81 Yani, Kur'an'ın sıkça dile getirdiği gibi, evrensel kozmik bir afet ya da değişim olarak kendini gösterecek olan Son Saat'e kadar.

meleri için [ayrı] bir ibadet tarzı[82] tayin ettik. Bunun içindir ki, [ey inanan kişi, seninkinden başka yollar tutan] kimseler bu konuda seni tartışmaya sürüklemesinler;[83] sen yalnızca [onların hepsini] Rabbine çağır: çünkü, sen gerçekten dosdoğru bir yol üzerindesin. **68** Ama eğer seninle tartışmaya [çalışırlarsa, onlara sadece] de ki: "yapıp ettiklerinizi en iyi bilen Allah'tır."[84]

69 [Çünkü] üzerinde ayrılığa düşegeldiğiniz tüm konularda Kıyamet Günü aranızda hüküm verecek olan Allah'tır.[85]

70 Allah'ın göklerde ve yerde olup biten her şeyi, bütün içeriğiyle bildiğini bilmiyor musun? Bütün bunlar [Allah'ın koyduğu] evrensel yasalar dizgesinde kayıtlıdır; (dolayısıyla,) bütün bunları bilmek], gerçekten Allah için çok kolaydır.

71 Yine de,[86] [yeri gelince O'na inandıklarını söyleyen] kimseler, Allah'ı bırakıp, O'nun haklarında hiçbir delil indirmediği[87] ve gerçekte kendilerinin de haklarında pek bir şey bilemeyecekleri[88] başka varlıklara, başka güçlere kulluk edip duruyorlar; [Hesap Günü'nde, işte bu]

جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي
الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ ۖ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾
وَإِن جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾
أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ
فِي كِتَابٍ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ
مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِ
عِلْمٌ

82 Lafzen, "bir ibadet yolu" *(mensek,* bazan bir "ibadet türü ya da biçimi" anlamına da geliyor). Bu pasajın anlamıyla ilgili daha etraflı bir açıklama için bkz. 5:48'in son paragrafı: "Her biriniz için [farklı] bir sistem, [farklı] bir hayat tarzı tayin ettik"; ve ilgili 66-68. notlar.

83 Yani, "*seni* tartışmaya sürüklemelerine *izin verme*" (Zemahşerî, Beğavî).

84 Karş. 10:41: "Benim yapıp-ettiklerim bana, [yazılacak] sizin yapıp-ettikleriniz de size: ne siz benim yaptıklarımdan sorumlusunuz, ne de; ben sizin yaptıklarınızdan sorumluyum."

85 Bkz. 2. sûre, 94. not.

86 Yani, Allah'ın her şeyi bilen ve dolayısıyla her şeyi kucaklayan Varlığıyla *biricik* Tanrı olduğunun farkında oldukları halde.

87 Bkz. 3. sûre, 106. not.

88 Yani, bağımsız tefekkür ve müşahede yoluyla.

zalimler kendilerine asla yardımcı bulamayacaklardır.

72 Kendilerine apaçık mesajlarımız okunduğu zaman, hakkı inkara şartlanmış olanların yüzündeki inkarcı tavrı hemen fark edebilirsin; kendilerine mesajlarımızı okuyanlara neredeyse saldıracak gibidirler!

De ki: "Peki, size şimdi hissettiklerinizden daha vahim olanı[89] haber vereyim mi? Bu [Ahiret Günü'nün] ateşidir ki Allah onu hakkı inkara şartlanmış olanlara vaad etmiştir; varılacak ne kötü bir sondur o!"

73 EY İNSANLAR! (İşte) size bir misal veriliyor; onu dinleyin şimdi: sizin Allah'tan başka yalvarıp yakardığınız bütün o (düzmece) varlıklar, hepsi bir araya gelseler dahî, bir sinek bile yaratamazlar (değil mi?); hatta bir sinek onlardan bir şey kapacak olsa, onu bile geri alamazlar! Başvurup isteyen de, başvurulan ve istenen de ne kadar güçsüz!...

74 Bu [konuda hataya düşe]nler Allah'ın gücünü gereği gibi kavrayıp değerlendiremiyorlar; çünkü Allah, her şeyi hükmü altında tutan en yüce iktidar Sahibidir.

75 [Sınırsız kudret ve nüfûzuyla] Allah meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer. Ama yine de her şeyi gören, her şeyi işiten Allah'tır:[90] **76** [bu elçilerin bildikleri sınırlıyken,] O onların gözleri önünde olanları da, onlardan gizli tutulanları[91]

وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا
بَيِّنَٰتٍ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمُنكَرَ
يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِٱلَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا ۗ قُلْ
أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكُمُ ۗ ٱلنَّارُ ۖ وَعَدَهَا ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ
مَثَلٌ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ
لَن يَخْلُقُوا۟ ذُبَابًا وَلَوِ ٱجْتَمَعُوا۟ لَهُۥ ۖ وَإِن يَسْلُبْهُمُ ٱلذُّبَابُ
شَيْـًٔا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ ٱلطَّالِبُ وَٱلْمَطْلُوبُ
﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾
ٱللَّهُ يَصْطَفِى مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ ٱلنَّاسِ ۚ
إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ ۗ

89 Lafzen, "daha şerli/daha kötü olanı", yani "Allah'ın mesajlarından yana duyduğunuz ürküntü ve isteksizlikten daha ürkütücü, daha elem verici bir şeyi."

90 Yani, peygamberler ve melekler O'nun yalnızca kulları olup O'nun her şeyi gören, her şeyi işiten mutlak ilim ve kudretinden herhangi bir paya sahip değillerdir ve dolayısıyla hiçbir şekilde insanları kendilerine kulluk etmeye çağırmazlar.

91 *Mâ beyne eydîhim ve mâ halfehum* deyimiyle ilgili bir açıklama için bkz. 2. sûre, 247. not.

da bütünüyle bilmektedir; çünkü her şey, tüm olaylar ve olgular [mebde' ve me'âd olarak] Allah'a dönmektedir.

77 SİZ EY imana erişenler! [Allah'ın huzurunda] eğilin, yere kapanın ve [yalnızca] Rabbinize kulluk edin; ve iyi işler yapın ki, kurtuluşa, esenliğe erişesiniz!
78 Ve Allah'ın dâvâsı için, O'nun yolunda gösterilmesi gereken en zorlu, en üstün çabalara girişin; [mesajına muhatap ve taşıyıcı olarak] sizi seçen ve din konusunda üzerinize bir zorluk, bir güçlük yüklemeyen O'dur:[92] [ve size] atanız İbrahim'in inancını [izlemeyi öneren de O].[93]
Elçi'nin sizin önünüzde ve sizin de tüm insanlığın önünde gerçeğe tanık olmanız için geçmiş çağlarda da, bu ilahî mesajda da, sizi "kendilerini yürekten Allah'a teslim edenler"[94] diye isimlendiren O'dur.

وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٧٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟ وَٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُوا۟
ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٨﴾ وَجَٰهِدُوا۟ فِى ٱللَّهِ حَقَّ
جِهَادِهِۦ ۚ هُوَ ٱجْتَبَىٰكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى
ٱلدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۚ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَٰهِيمَ ۚ هُوَ سَمَّىٰكُمُ
ٱلْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ وَفِى هَٰذَا لِيَكُونَ ٱلرَّسُولُ شَهِيدًا
عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ

92 İslam dininde "zorluğun, güçlüğün" olmamasını birkaç yönde değerlendirmek gerekiyor: (1) İslam, Kur'ânî öğretinin anlaşılmasını zorlaştıracak yahut sağduyuyla çelişebilecek dogmatik ve mistik unsurlardan uzaktır; (2) günlük hayatı gereksiz sınırlamalarla güçleştiren karmaşık törensel ve biçimsel yükümlülükler yahut tabusal sistemler içermemektedir; (3) insan tabiatına kaçınılmaz biçimde ters düşen kendine-eziyetçi, çileci tüm yaklaşımlara kapalıdır (karş. bu konuda 2:143'ün ilk cümlesi hk. 118. not); (4) "insanın zayıf yaratılışlı bir varlık" olduğunu (4:28) her konuda hesaba katmaktadır.

93 Hz. İbrahim, burada sadece –izleyicilerine bu pasajda hitab edilen– Peygamber Muhammed'in (s) soyca atası olduğu için değil, fakat aynı zamanda "kendini bilinçli olarak Allah'a teslim eden" herkes için bir öncü, bir prototip olduğu (ve dolayısıyla muvahhidlerin *manevî* "atası" olduğu) için de "atanız" olarak nitelendirilmektedir (bkz. bir sonraki not).

94 *Müslim* terimi "kendini Allah'a teslim eden" anlamına gelmektedir; buna göre, *islâm* da "Allah'a teslim olmak/Allah'a boyun eğmek" demektir. Her iki terim de Kur'an'da Tek Tanrı'ya inanan ve bu inancı, O'nun vahyettiği mesajları şeksiz şüphesiz kabul ederek doğrulayan, teyid eden herkes için kullanılmaktadır. Kur'an bu ilahî mesajların sonuncusu ve en evrensel olanı olduğu için tüm inananlar onu tebliğ eden Son Peygamber'in gösterdiği yolu izlemeye ve böylece bütün insanlığa örnek olmaya çağrılmaktadırlar (karş. 2:143 ve ilgili 119. not).

Öyleyse, salâtta devamlı ve duyarlı olun, arınmak için verilmesi gerekeni verin ve sımsıkı Allah'a bağlanın. Sizin gerçek Efendiniz O'dur; ne üstün, ne yüce Efendi; ne üstün, ne yüce Yardımcı!

فَأَقِيمُوا
الصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ وَٱعْتَصِمُوا بِٱللَّهِ ۖ هُوَ
مَوْلَىٰكُمْ ۖ فَنِعْمَ ٱلْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

23. MÜ'MİNÛN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Klasik müfessirlerin çoğu bu sûrenin Mekke döneminin sonlarına doğru vahyedildiği görüşündedirler. Suyûtî'nin kaydettiğine göre, bazı otoriteler bunun Mekkî sûrelerin sonuncusu olduğunu ileri sürmüşlerse de bu konuda elimizde kesin bir delil bulunmamaktadır.

İsminin de delalet ettiği gibi sûre, ilk ayetinden son ayetine kadar, gerçek iman meselesi, her şeye kâdir bir Yaratıcı'nın varlığına işaret eden apaçık ve şüpheye yer vermeyen şehadet (tanıklık) meselesi ve insanoğlunun O'na karşı mutlak ve nihaî sorumluluğu üzerinde odaklanmaktadır. Allah tarafından seçilmiş uzun bir peygamberler zincirinin tebliğ çabalarında kendini gösteren kesintisiz ilahî yol gösterme olgusuna dikkat çekilmekte; bu peygamberlerin hepsi de tek ve aynı gerçeği tebliğ ettiklerine göre, Allah'a inanan herkese, 21:92-93'de olduğu gibi, hatırlatılmaktadır ki "Bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir" (52. ayet) ve bu birlik, insanoğlunun bencilliği, iktidar ve nüfûz peşinde sergilediği ihtiras ve mücadele yüzünden parçalanmıştır (53. ayet ve devamı). Bütün bunlarla birlikte, sûrenin, bir yaklaşım çeşitliliği içinde ifade edilen ana teması, ölümden sonraki hayatın gerçekliğine inanmaksızın üstün kudret ve ilim sahibi bir Yaratıcı Güç olarak Allah'a inanmanın *mantıken imkansız* olduğunun hatırlatılmasıdır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
قَدْ أَفْلَحَ ٱلْمُؤْمِنُونَ ۝١ ٱلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَٰشِعُونَ
۝٢ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنِ ٱللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝٣ وَٱلَّذِينَ هُمْ
لِلزَّكَوٰةِ فَٰعِلُونَ ۝٤

1 KESİN OLAN ŞUDUR Kİ, inananlar kurtuluşa erişeceklerdir: **2** onlar ki, salâtlarında alçak gönüllü bir duyarlılık içindedirler; **3** onlar ki, boş ve anlamsız şeylerden yüz çevirirler; **4** arınmak için yapılması gerekeni yaparlar;[1]

1 Lafzen, "[içsel olarak] arınmaya çalışanlar" yahut "arınmak için çaba harcayanlar" —Zekat'ın bu anlam örgüsü içindeki anlamı budur (Zemahşerî; Ebû Müslim'in yorumu da aynı yöndedir).

5 Ve onlar ki, iffetlerini korurlar;[2] **6** eşleri –yani, [evlilik yoluyla] meşru olarak sahip oldukları insanlar–[3] dışında [kimsede arzularına doyum aramazlar]: çünkü onlar (eşleriyle olan ilişkilerinden dolayı) kınanmazlar; **7** ama bu [sınırı] aşmak isteyenler, işte haddi aşanlar böyleleridir;
8 ve onlar ki, emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler,
9 salâtlarını [tüm dünyevî kaygılardan] uzak tutarlar.
10 İşte varis olacak olanlar böyleleridir:
11 Cennete varis olacak ve orada sonsuza kadar kalacak olanlar.

وَٱلَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ
حَٰفِظُونَ ۝٥ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ
فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝٦ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلْعَادُونَ ۝٧ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِأَمَٰنَٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
رَٰعُونَ ۝٨ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَٰتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝٩
أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْوَٰرِثُونَ ۝١٠ ٱلَّذِينَ يَرِثُونَ ٱلْفِرْدَوْسَ
هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ۝١١ وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن

12 İMDİ, GERÇEK ŞU Kİ, Biz insanı bal-

---

2 Lafzen, "mahrem yerlerini sakınırlar."

3 Lafzen, "*yahut* sağ ellerinin malik olduğu kimseler" *(ev mâ meleket eymânuhum)*. Çoğu müfessirler bu ifadenin şüphe götürmez bir biçimde kadın kölelerle ilgili olduğunu ve *ev* ("yahut") takısının da meşru seçeneklerden birine işaret için kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. Bu geleneksel yorum, bizce, kadın kölelerle *evlilik dışı* cinsel ilişkinin meşruiyetini öngördüğü sürece doğru ve kabul edilebilir gözükmemektedir: çünkü böyle bir öngörü ya da önkabul Kur'an'ın kendisiyle çelişmektedir (bkz. 4:3, 24, 25; 24:32 ve ilgili notlar). Üstelik sözü geçen yoruma karşı yapılabilecek tek itiraz da bu değildir. Çünkü Kur'an "müminler" terimiyle, hem erkek hem de kadın müminleri kasdetmekte; *ezvâc* ("eşler") terimi de, hem erkek hem de kadın eşlere işaret etmektedir. Bunun içindir ki, *mâ meleket eymânuhum* ifadesinin, "onların *kadın* köleleri" anlamına yorulması için ortada hiçbir sebep yoktur. Öte yandan, bu ifadeyle, erkek ve kadın kölelerin *birlikte* kasdedilmiş olması da sözkonusu olmadığına göre, ifadenin hiçbir şekilde kölelerle ilgili olmadığı, fakat 4:24'deki gibi *"nikah yoluyla* meşru olarak sahip oldukları kimseler" anlamına geldiği aşikardır (bkz. 4:24 hk. 26. not). Yalnız ifade, burada, bu anlam örgüsü içinde 4:24'dekinden önemli bir farklılık göstererek evlilik yoluyla birbirine "meşru olarak" sahip olan hem erkek hem de kadın müminlere işaret etmektedir. Bu yoruma göre, cümlenin başında yer alan *ev* takısı da "yahut" anlamında bir seçenek bildirmeyip, "bir başka deyişle" yahut "yani" tabirleriyle benzer şekilde, açıklayıcı bir ifadeye geçiş işlevini görmektedir ki, bu durumda, bir bütün olarak cümlenin anlamı şöyledir: "...eşleri, yani [evlilik yoluyla] meşru olarak sahip oldukları kimseler dışında ... ilh." (Karş. 25:62'deki benzer ifade: "düşünüp anmak isteyenler, yani [lafzen, "yahut"] şükretmek isteyenler için").

çığın özünden yaratıyoruz,[4] **13** ve sonra onu döl suyu damlası halinde [rahimde] özel bir koruma altında tutuyoruz; **14** sonra bu döl suyu damlasından döllenmiş hücreyi yaratıyoruz; sonra bu döllenmiş hücreden de cenini ve ceninden kemikleri yaratıyoruz; ve sonra da kemiklere et giydirip onu yepyeni bir yaratık halinde[5] var edip ortaya çıkarıyoruz: öyleyse, yaratanların en iyisi, en ustası[6] olarak Allah ne yücedir!

15 Ve bütün bunlardan sonra, kaçınılmaz olarak (hepiniz) ölümü tadıyorsunuz; **16** ve en sonunda da, Kıyamet Günü, şüphesiz, diriltileceksiniz.

17 Yine, gerçek şu ki, Biz sizin üzerinizde yedi [semavî] yörünge yarattık;[7] ve

سُلَٰلَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ
مَّكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا ٱلنُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا
ٱلْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا ٱلْمُضْغَةَ عِظَٰمًا فَكَسَوْنَا
ٱلْعِظَٰمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَٰهُ خَلْقًا ءَاخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ
أَحْسَنُ ٱلْخَٰلِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ
﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ

---

4 İnsanın "balçıktan", "topraktan" yahut yukarıdaki ayette geçtiği gibi, "balçığın özünden *(sulâleh)*" yaratıldığına dair çok sayıdaki Kur'ânî atıflar insan bedeninin toprakta yetişen ya da toprağın bileşiminde bulunan muhtelif organik ve inorganik unsurlardan teşekkül ettiğine, toprakta yetişen besinlerin özümlenmesi yoluyla bu unsurların sürekli olarak canlı ve üretken hücrelere dönüştüğüne (Râzî) işaret etmekte ve böylece insanın bedensel menşeinin ya da özünün basitliğini ve buna bağlı olarak da, ona akıl ve duygu donanımı bahşeden Allah'a karşı insanın ödemesi gereken şükran borcunu dile getirmektedirler. 12-14. ayetlerde kullanılan geçmiş zaman kipi (mazî), bu yaratılış evrelerinin hepsinin Allah tarafından öngörülüp gerçekleştirildiğini ve bu sürecin insanın O'nun tarafından yeryüzüne çıkarıldığı günden bu yana hep tekrarlanıp durduğunu vurgulamak içindir; bu anlam örgüsü içinde sözkonusu tekrar tekrar vukuun başka bir dile şimdiki zaman kipinde aktarılması yerinde olacaktır.

5 Lafzen, "başka bir yaratık", yani annesinin bedeninden bağımsız olarak varlığını sürdüren.

6 Lafzen, "yaratıcıların en iyisi." Taberî'nin belirttiği gibi, Araplar "yaratıcı" ya da "yaratan" sıfatını her türlü "sanatkar/sanatçı" *(sâni')* için kullanmaktadırlar; bu kullanım, geniş anlamıyla sanat eserlerinin "yaratımı"yla ilgili olarak Avrupa dillerinde de geçerlidir. Sözcüğün gerçek ve birincil anlamıyla asıl ve yegane yaratıcı Allah olduğuna göre, *ahsenu'l-hâlikîn* ifadesi, *hâlik* teriminin bu ikincil anlamıyla anlamlandırılmalıdır (karş. *Tâcu'l-'Arûs*, *haleka* maddesi).

7 Lafzen, "yedi yol": bu ifade görülebilir gezegenlerin yörüngelerine işaret edebileceği gibi –klasik müfessirlerin dediği gibi– Kur'an'da sıkça sözü edilen "yedi kat gök" (yani, "yedi kozmik sistem") anlamına da gelebilir. Her iki durumda da, "ye-

şüphesiz, Biz yarattığımız âlemden hiçbir şekilde habersiz değiliz.

18 Ve Biz suyu gökten [belirlediğimiz] bir ölçüye göre indiriyor, sonra da onu yeryüzünde tutuyoruz; ama, hiç şüphesiz, bu [nimeti] geri almaya da kâdiriz!

19 Ve onunla sizin için, içinde yediğiniz pek çok meyvenin bulunduğu hurma ve üzüm bahçeleri meydana getiriyoruz; **20** ve (yine onunla sizin için) Tûr-i Sînâ [çevresindeki topraklar]da yetişen,[8] ürününden yağ elde edilen ve yiyenlere hoş kokulu, lezzetli bir katık sağlayan ağacı (çıkarıyoruz).

21 Ve evcil hayvanlarda [da] sizin için, şüphesiz, çıkarılacak bir ders vardır: onların karınlarındaki [süt]ten size içiriyoruz; onlardan, başka pek çok bakımlardan yararlanıyorsunuz; (sözgelimi,) onların etiyle besleniyorsunuz,[9] **22** onlarla –[deniz üzerinde] gemiler(le taşındığınız) gibi– taşınıyorsunuz.

وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾
وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ
وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ
جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا
تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ
بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ
لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ
وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ
الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ

23 VE YİNE, GERÇEK ŞU Kİ, Nûh'u kendi kavmine[10] gönderdik; onlara: "Ey kavmim!" dedi, "[yalnızca] Allah'a kulluk edin, çünkü sizin O'ndan başka tanrınız yok! Hal böyleyken, yine de, O'na karşı sorumluluk duymayacak mısınız?"

24 Ama o'nun kavmi içinde hakkı kabule yanaşmayan seçkinler çevresi: "Bu (a-

---

di" sayısı, çokluk bildirmek üzere deyimsel anlamda kullanılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak bkz. 2:29 hk. 20. not.

8 Yani, pek çok Kur'an öncesi peygamberin yaşayıp tebliğde bulunduğu (mukaddes çağrışımları dolayısıyla burada Tûr-i Sînâ/Sina Dağı ile simgelenen) doğu Akdeniz ülkelerine özgü zeytin ağacı.

9 Lafzen, "onlardan yersiniz."

10 Zımnen, "o kavim ki, Yaratıcı'nın eşsiz-ortaksız olduğuna işaret eden her türlü delili hiçe saymış ve böylece, Allah'ın insana bahşettiği sayısız nimete karşı nankörce davranmıştı."

dam) kendine sizin üstünüzde bir yer sağlamak isteyen, sizin gibi ölümlü bir kişiden başka biri değil ki!" dediler, "Çünkü, Allah [bize bir mesaj ulaştırmak] isteseydi, herhalde melekleri gönderirdi; [üstelik,] biz atalarımızdan asla bu[na benzer herhangi bir] şey işitmedik![11] **25** Kaçık bir adamdan başka biri değil o; bunun için, siz o'nu bir süre gözaltında tutun."
26 [Nûh:] "Ey Rabbim!" dedi, "Onların (bu) yalanlamalarına karşı bana yardım et!"
27 Bunun üzerine, Biz de o'na: "Bizim gözetimimiz altında[12] ve (sana) vahyettiğimiz yöntemlerle [seni ve seninle beraber olanları kurtaracak olan][13] gemiyi yap;" diye vahyettik, "ve hükmümüz gerçekleşip de seller halinde yeryüzünü sular kapladığı zaman her cins [hayvandan] bir çiftle birlikte –haklarında ceza hükmü verilmiş olanlar dışında– aileni bu [gemiye] bindir; ve sakın, o haksızlık yapmış olanlar için Bana başvurma —çünkü, onlar kaçınılmaz olarak boğulacaklar!
28 "Sen ve seninle beraber olanlar gemiye yerleşir yerleşmez de ki: 'Bütün övgüler, bizi bu zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a aittir!'"
29 "De ki: 'Ey Rabbim! [Senin tarafından]

مَا هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ
مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ
لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً ۖ مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِىٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ
﴿٢٤﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌۢ بِهِۦ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا۟ بِهِۦ حَتَّىٰ حِينٍ
﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ
أَنِ ٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَآءَ أَمْرُنَا
وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ ۙ فَٱسْلُكْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ
وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ مِنْهُمْ ۖ وَلَا تُخَٰطِبْنِى
فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۖ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِذَا ٱسْتَوَيْتَ أَنتَ
وَمَن مَّعَكَ عَلَى ٱلْفُلْكِ فَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى نَجَّىٰنَا
مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُل رَّبِّ

---

11 Lafzen, "bununla ilgili olarak *(fî)* atalarımızdan herhangi bir şey işitmedik." İnsanların, ilk defa karşılaştıkları ahlakî bir önermeyi reddetmek için, çoğu zaman, bunun atalarından devralıp alışageldikleri düşünce ve yaşama tarzına uymadığını ileri sürmekten başka bir sebep bulamadıklarını dile getiren Kur'ânî bir atıf. Bu atıf, dolaylı olarak, kör *taklidi,* yani vahiyle, bir peygamberin açık öğretisiyle ya da sağduyuyla açıkça desteklenmeyen dinî doktrin ya da görüşleri körükörüne benimsemeyi mahkum eden bir îma da taşımaktadır.

12 Yani, "Bizim korumamız altında."

13 Bu açıklayıcı ilave için bkz. 11. sûre, 60. not. Sonraki pasaj hk. bir açıklama için bkz. 11:40 ve ilgili 62-64. notlar. 11:25-48'de çok daha ayrıntılı olarak verilen Hz. Nûh kıssasının burada (kısaca) tekrarlanmasının sebebi 29. ayette açıklık kazanmaktadır.

kutlanmış, güvenli kılınmış bir yere eriştir beni;[14] çünkü, insana erişmesi gereken yere nasıl erişeceğini en iyi gösteren Sensin!'"[15]

30 Bu [kıssa]da, muhakkak ki, [düşünen insanlar için çıkarılacak] dersler vardır; ve şüphesiz, Biz [insanı] sınavdan geçirmekteyiz.

31 BU [İLK TOPLUM]LARIN ardından yeni nesiller dünyaya getirdik;[16] **32** Onlara kendi içlerinden elçi gönderdik; [bu elçi de onlara aynı şeyi söyledi:] "[yalnızca] Allah'a kulluk edin; çünkü sizin O'ndan başka tanrınız yok. Buna rağmen, yine de O'na karşı sorumluluk duymayacak mısınız?"[17]

33 Ve [yine] toplumun –[sırf] kendilerine dünya hayatında bolluk ve genişlik bahşettik diye, bununla kurumlanıp–[18] hakkı kabule yanaşmayan, ahiret gerçeğini yalanlayan seçkinler çevresi [her defa-

14 Lafzen, "beni kutlu/güvenli bir konuşla kondur", yani güvenli *şartlarda* yahut güvenli, bereketli bir *yere* ulaştır (Taberî).

15 Lafzen, "[İnsanı] eriştirenlerin en iyisi Sensin", yani varması/erişmesi gereken yere en güzel, en iyi eriştiren Sensin. Hz. Nûh'a ve dolayısıyla inanan herkese önerilen bu duayla gemi kıssası sembolik bir anlam kazanmakta ve hem ruhî/manevî, hem de maddî/dünyevî hayatta insanın izlemesi gereken kurtuluş yolunu gösterebilecek aslî kaynak olarak ilahî aydınlanmaya karşı insan ruhunun duyduğu arzu ve ihtiyacı simgelemektedir.

16 Lafzen, "başkalarından bir nesil" ya da "bir başka nesil *(karn)*." *Karn* teriminin daha geniş anlamı hk. bkz. 6. sûre, 5. not.

17 Klasik müfessirlerin çoğu 32-41. ayetlerde sözü geçen peygamberin 'Âd kavmine gönderilen Hz. Hûd olduğu görüşündedirler (bkz. 7. sûre, 48. not). Ne var ki, bu pasaj, Muhammed (s) de dahil, pek çok peygamberin hayatında görülen ortak unsurları dile getirdiği için, kanaatimizce, yukarıdaki kıssa genel bir anlam taşımaktadır ve belli bir peygambere değil de, Allah'ın bütün peygamberlerine ve o'nların her birinin peygamber olarak yaşadıkları tecrübelerde tekrarlanan benzer çizgilere ilişkin genel bir atıf durumundadır.

18 Taberî'nin kısa fakat özlü, *etrafnâhum fi'l-hayâti'd-dunyâ* ifadesi için yaptığı açıklama bu yöndedir. *Terife* fiilinin tam açıklaması için bkz. 11:116 hk. 147. not.

sında]: "Bu [adam] yediğinizden yiyen, içtiğinizden içen, sizin gibi bir ölümlüden başka bir şey değil" dediler, **34** "ve tıpkı sizin (şimdi yaptığınız) gibi bir ölümlüye itibar edecek olursanız, bilin ki, sonunda kaybeden mutlaka siz olacaksınız! **35** Bu (adam) size ölüp de toza toprağa ve kemiğe dönüştükten sonra [yeni bir hayata] kavuşturulacağınızı mı vaad ediyor? **36** Çok uzak, gerçekten çok uzak bu vaad edildiğiniz şey! **37** Bu dünyada yaşadığınız hayattan başka hayat yok: ölürüz ve [ancak bir kere] yaşarız; ve bir daha asla diriltilmeyiz! **38** Bu adam kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştıran bir yalancıdan başka biri değil; ve dolayısıyla, biz asla o'na inanacak değiliz!"

39 [Bunun üzerine peygamber:] "Ey Rabbim!" der, "Bunların [bu] yalanlamalarına karşı bana destek ol!"

40 [Allah da o'na:] "Çok geçmeden, çarpılmışcasına pişman oluverecekler!"[19] diye karşılık verir.

41 Ve anî bir darbe şeklinde gelen [cezamız] tam yerinde ve kaçınılmaz olarak[20] onları kıskıvrak yakalayıverir; ve böylece onları sel önünde sürüklenen çerçöp ve köpüğe çeviririz: uzak olsun, böyle bir zalimler toplumu!

42 VE ONLARIN ardından da yine yeni nesiller[21] ortaya çıkardık: **43** çünkü hiçbir ümmet kendi süresini ne öne alabilir; ve ne de geciktirebilir.[22]

بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾

19 Lafzen, "pişmanlık duyanlardan olacaklardır."

20 *Bi'l-hakk* ifadesi (lafzen, "hakikate" yahut "adalete uygun olarak") burada, adalet, hikmet, gerçeklik, kaçınılmazlık gibi anlamlarla yüklü olup sözkonusu edilen herhangi bir durumun kaçınılmaz sonuçlarına işaret eder (Râğıb), çeviride de sözcüğün bu yüklemi aktarılmaya çalışılmıştır.

21 Lafzen, "başka nesiller"; yani yeni ümmetler, yeni uygarlıklar.

22 Bkz. 15:5'deki benzer ifade hk. 5. not.

44 Ve sonra birbiri ardından elçilerimizi gönderdik: [öyle ki,] bir ümmete kendi peygamberi gelmeye görsün, o'nu hemen yalanladılar; ve bu yüzden Biz de onları birbiri peşinden yok edip hepsini efsaneye çevirdik: uzak olsun, inanmayanlar toplumu!

45 VE SONRA, Musa ve kardeşi Harun'u, mesajlarımızla ve apaçık bir yetkiyle **46** Firavun ve onun seçkinler çevresine gönderdik;[23] fakat bunlar büyüklük tasladılar; zaten (oldum olası) kendilerini büyük gören bir toplumdu bunlar.

47 Nitekim şöyle dediler: "Soydaşları bizim kölelerimiz olduğu halde, bizim gibi ölümlü olan bu iki insana mı inanacağız yani?"

48 İşte böyle [diyerek] bu iki (elçiyi) yalanladılar ve böylece helak edilenlerin arasındaki yerlerini aldılar:[24] **49** Oysa, belki doğru yolu tutarlar diye Musa'ya kitap vermiştik.

50 Ve [Musa'yı nasıl onurlandırdıysak] Meryem oğlunu ve anasını da [rahmetimiz için] bir sembol[25] kıldık: Ve o'nların her ikisini de ebedî esenliğin, berrak çeşmelerin bulunduğu yüce bir makama eriştirdik.[26]

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا
كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ
بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ
ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَ
سُلْطَانٍ مُبِينٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا
وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ
مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا
مِنَ الْمُهْلَكِينَ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ
يَهْتَدُونَ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا
إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ

23 Durumları diğer peygamberlerden bir bakımdan farklı olduğu için, Hz. Musa ve Harun burada ismen zikrediliyorlar; sözkonusu farklılık, onların *kendi* soydaşları tarafından değil, soydaşlarına zulmeden bir toplum tarafından reddedilmeleridir.

24 Lafzen, "helak edilenlerden oldular."

25 *Âyet* sözcüğü için burada benimsediğimiz "sembol" karşılığı için bkz. 19. sûre, 16. not. Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem burada özellikle "hakkı inkara şartlanmış olanlar" tarafından zulüm ve iftiraya maruz bırakıldıkları için bahse konu edilmektedirler.

26 Yani, cennete. *Me'în* sözcüğü "berrak çeşmeler/gözeler" yahut "akarsular" anlamındadır (Taberî'nin kaydına göre İbni 'Abbâs; ayrıca *Lisânu'l-'Arab* ve *Tâcu'l-'Arûs);* ve dolayısıyla, cennet, "içlerinde derelerin çağıldadığı hasbahçeler" kavramıyla bitişen manevî arınmışlığı simgelemektedir.

51 SİZ EY ELÇİLER! Dünya hayatının temiz ve meşru nimetlerinden payınızı alın;[27] ve dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyun; ve bilin ki, yaptığınız her şeyi eksiksiz biliyorum.

52 Muhakkak ki, bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir; çünkü hepinizin Rabbi Benim; öyleyse Bana karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun![28]

53 Ama [sizi izlediklerini söyleyen toplumlar] aralarındaki bu birliği bozup[29] parça parça oldular; her hizip [ancak] kendi benimsediği [öğretinin dar ve katı kalıpları] içinde rahat soluk alır oldu.[30]

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُوا۟ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا ۖ إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾

---

27 Allah'ın bütün elçilerine hitab eden bu vecîz ara söz, onların ölümlü olduklarını vurgulamak ve böylece inanmayanların, "Allah, tıpkı bizim gibi ölümlü olan birini kendisine elçi olarak seçmiş olamaz" yolundaki itirazlarını çürütmek içindir. Bu ayet, bu tür itirazların, insanların ihtiyaç ve güdülerini ancak kendileri gibi "dünya hayatının nimetlerinden tadan ya da pay alan" ölümlü birinin anlayabileceğini ve dolayısıyla insanlara manevî ve toplumsal meselelerinde ancak böyle birinin önderlik edebileceğini kavrayamayan eksik bir muhakemenin ürünü olduğunu göstermektedir.

28 Yukarıdaki ayet de, 21:92'de olduğu gibi, hangi tarihî isimlendirme altında olursa olsun, gerçek anlamıyla Allah'a inanan herkese hitab etmektedir. Kur'an, Allah'ın elçilerinin ***hepsini*** içine alan önceki atıfla, zamanın ihtiyaçlarına ve hitab ettikleri toplumların tâbi olduğu izafî şartlara bağlı olarak getirdikleri uygulamaya ilişkin ilke ve kurallar arasındaki haricî ve biçimsel farklılıklar ne olursa olsun, bütün peygamberlerin aynı temel gerçeklerle gönderildiklerine, aynı temel gerçekleri tebliğ ettiklerine işaret etmektedir. (Bkz. 5:48'in ikinci paragrafı hk. 66-68. notlar).

29 Karş. 21:93.

30 Lafzen, "ellerinde bulunanla hoşnutluk duyar oldular." Bu ayet ilk ağızda, şu ya da bu yoldaki muhtelif dinî gruplara, yani daha önceki vahyî tebliğlerden birini ya da ötekini benimseyen, ama zaman içinde tevhidî yoldan ayrılıp Yahudilik, Hristiyanlık gibi ayrı isimler altında hizbî bir taassup içine kapanıp katılaşan ve her biri kendi dogmalarına, kendi biçimsel, törensel uygulamalarına kıskançlıkla sarılıp diğer bütün ibadet yollarına *(menâsik,* bkz. 22:67) karşı en küçük bir müsamaha göstermekten uzak kalan gruplara işaret etmektedir. Yukarıdaki kınama, ayrıca, bu yerleşik ve kurumlaşmış dinlerin kendi *içlerinde* birliği bozan hizipleşmeye de işaret etmektedir ki bu *bütün* ümmetler için geçerlidir; ve dolayısıyla, son Peygamber Muhammed'in (s) bugüne kadar uzanan bütün izleyicilerini de içine almakta ve onlara, çağımızda İslam dünyasının içine gömüldüğü doktriner uyuşmazlığı önceden haber veren ve bunu kınayan bir mesaj ver-

54 Fakat onları bir vakte kadar, kendi cehaletlerine gömülmüş olarak, kendi hallerine bırak.[31]

55 Kendilerine mal mülk ve çocuklar vermekle, sanıyorlar mı ki, **56** onları [kendi anlayışlarına göre] iyi ve yararlı [bildikleri] şeylerde yarıştırmak [istiyoruz]?[32] Hayır, onlar [yanıldıklarının] farkında değiller!

57 Ama, Rablerinden korkarak kendilerini saygı ve duyarlılık içinde tutanlar, **58** Rablerinin mesajlarına inananlar, **59** Rablerinden başka hiçbir varlığa tanrısal nitelikler yakıştırmayanlar, **60** sonunda Rablerine dönecekleri düşüncesi içinde kalpleri titreyerek vermeleri gerekeni verenler:[33] **61** işte böyleleridir, hayırlarda ya-

فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ
حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ
﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ ۚ بَل لَّا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾
إِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾
وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُم
بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا
وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُولَٰئِكَ
يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ

---

mektedir —karş. İbni Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Dârimî tarafından kaydedilen sahih Hadis: "Yahudiler yetmişbir fırkaya, Hristiyanlar yetmişiki fırkaya bölünmüşlerdir; benim ümmetim ise yetmişüç fırkaya bölünecektir." (Burada hatırlanmalıdır ki, klasik Arapça'da "yetmiş" sayısı –tıpkı "yedi" sayısının "muhtelif" ya da "çeşitli" anlamı ifade etmesi gibi– çoğu zaman, belirli bir sayısal değeri değil, bir "çokluğu" ifade etmek için kullanılır; dolayısıyla, burada Hz. Peygamber'in ifade etmek istediği husus da, Müslümanların sonraki çağlarda pek çok hizip ve fırkalara ayrılacağı, hatta bu konuda Yahudi ve Hristiyanları bile geride bırakacakları hususudur).

31 Yani, hatalarını anlayıncaya kadar onlardan uzak dur. Bu ifade, açıktır ki, peygamberlerin sonuncusuna ve buna bağlı olarak, o'nun gerçek izleyicilerine hitab etmektedir.

32 Yani, "Kendilerine dünyevî zenginlikler vermekle Allah'ın onları maddî değerler ve rahatlıklar peşinde çarpık bir zihniyetle 'iyi ve erdemli yapıp etmelerle' bir tuttukları bir yarışa soktuğunu mu sanıyorlar?" Yukarıdaki iki ayetin lafzen imkan verdiği başka bir anlam da şudur: "Kendilerine mal mülk ve çocuklar vermekle, Allah'ın iyi işlerde onlara öncelik tanıdığını ya da onlardan yana ivedilik gösterdiğini mi sanıyorlar?" Bu her iki anlam da dünyevî başarının amaçlanabilecek en büyük iyilik, en yüksek erdem *olmadığını*; tersine önceki pasajda sözü geçen ihtilaf ve ayrılıkların, hemen her zaman, dünyevî hırs ve tamahın, güç ve iktidar peşinde girişilen hizbî mücadelelerin sonucu olduğunu îma etmektedir.

33 Bu ifade, ister zekat ya da sadaka şeklinde olsun, ister adalet dağıtmak gibi gayr-i maddî ya da soyut mahiyette olanları da dahil kişinin sorumlu olduğu kimselere meşru haklarını vermesi şeklinde olsun, verilmesi *manen ve ahlaken* zorunlu olan şeylerin verilmesine dair bir atıf durumundadır.

rışan kimseler ve [bu konuda başka herkesi] geçecek olanlar!

62 Biz hiç kimseye gücünün üstünde yük yüklemeyiz; ve katımızda [insanların ne yaptığı, ne yapabileceği konusunda] gerçeği söyleyen bir kitap bulunmaktadır; binaenaleyh, kimseye haksızlık yapılmayacaktır.

63 AMA, [din ve inanç birliğini bozanlara gelince,] onların kalpleri bütün bu gerçeklerden yana aymazlık içindedir![34] Fakat, onların [içlerinde] bu [bozgunculuk eğiliminden] başka [daha kötü] eylemlere[35] kalkışma [eğilimleri] de var; ve onlar bu tür eylemlere devam edip gideceklerdir; **64** öyle ki, sonunda, onların arasından bolluk, genişlik içinde dalıp gitmiş olanları[36] azapla kıskıvrak yakaladığımız zaman yalvarıp yakarmaya başlayacaklar.

65 [Fakat onlara:] "Boşuna yalvarıp yakarmayın bugün; çünkü, Bizden asla yardım görecek değilsiniz!" [denecektir]. **66** "Size mesajlarım tekrar tekrar[37] okunduğunda, siz [her defasında] ökçelerinizin üzerinde dönüveriyor **67** [ve] büyüklük

وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا
نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنطِقُ
بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا
وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾
حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ
﴿٦٤﴾ لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ﴿٦٥﴾
قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ
تَنكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ

34 Bu pasaj, açıkça, 56. ayetin son cümlesiyle bağlantılıdır: "Hayır, onlar [yanıldıklarının] farkında değiller!" —ve dolayısıyla, 54. ayette, "kendi cehaletlerine gömülü" *(fî-ğamratihim)* olmakla nitelenen kimselere işaret etmektedir.

35 Yani, Allah'tan başkalarına tanrılık yakıştırmak, azîzlere, velîlere tapınmak ya da kendi arzu ve emellerine, alıştıkları düşünce tarzına uymayan ilahî mesajları reddetmek gibi, bağlı olduklarını iddia ettikleri elçilerin bizzat kendi tebligatına bütünüyle ters düşen eylemlere ve tutucu eğilimlere.

36 Bkz. 17. sûre, 22. not. "Bolluk ve genişlik içinde dalıp gidenler"le ilgili bu ifade 55. ayete ilişkin bir atıf taşımaktadır (bkz. 32. not ve özellikle bu notun son cümlesi). "Azapla kıskıvrak yakalama" ifadesiyle burada muhtemelen Ceza Günü ya da –17:16'da olduğu gibi– bâtıl inanç ve aksiyonların uzun vadede *bu* dünyada da kaçınılmaz toplumsal felaket ya da çöküntüleri beraberlerinde getirdikleri îma edilmektedir.

37 *Kad* takısından sonraki *kânet* fiilinin buradaki anlamı budur.

taslayaraktan gecelerinizi olur olmaz şeyler konuşarak geçiriyordunuz."[38]

68 Peki, onlar [Allah'ın bu] sözünü anlamaya hiç çalışmadılar mı? Yahut geçip gitmiş atalarına hiç gelmeyen bir şey mi geldi onlara?[39]

69 Yoksa bunlar kendi elçilerini tanımıyorlar da, onun için mi o'nu inkar ediyorlar?

70 Yahut "Onda delilik var!" mı diyorlar? Oysa, o onlara gerçeğin tâ kendisini getirdi ama gerçek onlardan çoğunun işine gelmez![40]

71 Fakat, gerçek[41] onların arzu ve emellerine uyacak olsaydı, şüphesiz gökler ve yer içindekilerle beraber yıkılır giderdi![42]

Oysa, Biz [bu ilahî mesajda] onlara akılda tutmaları gereken her şeyi[43] ulaştırdık; ne var ki, kendilerine bahşedilen bu hatırlatıcı mesajdan [umursamazlıkla] yüz çevirdiler!

72 [Ey Muhammed,] yoksa onlardan dünyevî bir karşılık mı istiyorsun? Fakat [bilmelidirler ki] Rabbinin vereceği karşılık

بِهِۦ سَٰمِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا۟ ٱلْقَوْلَ أَمْ جَآءَهُم مَّا لَمْ يَأْتِ ءَابَآءَهُمُ
ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا۟ رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٦٩﴾
أَمْ يَقُولُونَ بِهِۦ جِنَّةٌۢ ۚ بَلْ جَآءَهُم بِٱلْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ
لِلْحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ ٱتَّبَعَ ٱلْحَقُّ أَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ
ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ ۚ بَلْ أَتَيْنَٰهُم بِذِكْرِهِمْ
فَهُمْ عَن ذِكْرِهِم مُّعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا
فَخَرَاجُ رَبِّكَ

38 Lafzen, "geceyi uyanık geçiren biri gibi" *(sâmiran)*. *Kuntum ... tehcurûn* cümleciğiyle birlikte bu ifade, bütünüyle gerçekten kopuk, amaçsız ve sonuçsuz tartışmalara girişme yahut hiçbir amaç gözetmeksizin kelimelerle oynama, olur olmaz yorumlarda bulunma halini dile getirmektedir. (Bkz. ayrıca 31:6 ve ilgili not 4).

39 Kur'an'ın, insanoğluna daha önce de vahyedilen mesajların devamından başka bir şey olmadığını îma eden bir ifade.

40 Yani, onlar gerçeği *kabul etmeyi* istemezler: bunun sebebi, –sonraki ayetten anlaşılacağı gibi– Kur'an'ın ortaya koyduğu dünya görüşünün onların heva ve heveslerine, çıkar duygularına ya da alışageldikleri düşünce tarzına uymamasıdır.

41 Yani, yaratılışın, tüm yaratılmış âlemin tâbi olduğu gerçeklik.

42 Yani, kainat –ve özellikle de insan hayatı– onların bakış açısı doğrultusunda yahut onların düşündüğü gibi, anlam ve amaçtan yoksun olsaydı, hiçbir şey ayakta kalmaz, her şey çok geçmeden kaos içinde yok olur giderdi.

43 *Zikr* teriminin bu anlamı için bkz. 21:10 hk. 13. not.

en iyisidir; çünkü rızık verenlerin en iyisi O'dur![44]

73 Ve, *doğrusu sen onları gerçekten* dosdoğru bir yola çağırıyorsun; **74** ama, ahirete inanmamakta direnenler ister istemez bu yoldan sapmaktalar.

75 Onlara merhamet edip [bu dünyada] başlarına gelebilecek[45] darlık ve sıkıntıyı giderecek olsak, onlar yine de, o kurumlu azgınlıkları içinde körcesine bocalayıp dururlar.

76 Ve gerçek şu ki, Biz onları azapla da sınadık,[46] ama onlar yine de Rablerine boyun eğmediler; (bundan sonra da bağışlanma için) yalvarıp yakaracak değiller; **77** tâ ki, Biz onların önünde [ceza gününe has] zorlu bir azabın kapısını açıncaya kadar; işte ancak o zaman bütün ümitlerini kaybediverirler.[47]

78 [EY İNSANLAR! Rabbinizin mesajlarına kulak verin,] çünkü, sizi işitme duyusuyla, görme duyusuyla, düşünme-hissetme yeteneğiyle donatan O'dur; [yine de] ne kadar az şükrediyorsunuz!

79 Sizi çoğaltıp yeryüzüne yayan da O'dur; ve sonunda toplanıp O'na döndürüleceksiniz.

80 Hayatı bağışlayan ve ölüme hükme-

خَيْرُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ
إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ
وَكَشَفْنَا مَا بِهِم مِّن ضُرٍّ لَّلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ
﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ
وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ
شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ
السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ
﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

---

44 Yukarıdaki ayette geçen ***harc*** ve ***harâc*** tabirleri hemen hemen eş anlamlı olup her ikisi de "karşılık" ya da "ücret" anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Zemahşerî'ye göre, aralarında küçük bir ayrım vardır: ***harc***, ***harâc***'a göre daha sınırlı bir karşılığa işaret eder; bunun içindir ki, metinde ilkini *"dünyevî* karşılık" ifadesiyle, ikincisini ise, Allah'ın bahşettiği, her iki dünyayı da içine alan sınırsız bir karşılığı dile getirmek üzere herhangi bir sınırlayıcı tanım ilave etmeksizin sadece "karşılık" sözcüğüyle aktardık.

45 Zımnen, "her insanın başına gelmesi kaçınılmazdır": insan hayatının darlık ve sıkıntıdan âzâde olamayacağını işaret eden dolaylı bir ifade.

46 Lafzen, "onları azapla yakaladık."

47 Yahut: "ümitsiz kalıverdiler."

den O'dur; geceyle gündüzün birbirini kovalaması O'nun buyruğuyladır.
Öyleyse, artık aklınızı kullanmayacak mısınız?
81 Hayır, onlar sadece geçip gitmiş insanların söylediği şeyi söylerler: **82** "Biz öldükten, toza toprağa, kemiğe dönüştükten sonra, yeniden diriltileceğiz, öyle mi?" derler. **83** "Gerçek şu ki, bize de, bizden önce atalarımıza da aynı şey vaad edilmişti! Eskilerin masallarından başka bir şey değil bu!"
84 De ki: "Peki, yeryüzü ve orada var olanlar[48] kimin, öyleyse? Biliyorsanız [hadi, söyleyin bana]!"
85 "Allah'ın!" diye cevap vereceklerdir.
De ki: "Peki, (Allah'ın birliğini, eşsiz-ortaksız olduğunu) kendiliğinizden hatırlamayacak mısınız artık?"
86 De ki: "Peki, kimdir yedi kat göğü yerinde tutan ve yüce kudret tahtında hükümran olan?"[49]
87 Diyeceklerdir ki: "Allah!"
De ki: "Peki, artık O'na karşı sorumluluk bilinci taşımayacak mısınız?"
88 De ki: "Her şeyin yönetimini elinde tutan; koruyup kollayan ama kendisine karşı (kimsenin) korunup kollanamayacağı kimdir? Biliyorsanız, [hadi, söyleyin bana]!"
89 "Allah!" diye cevap vereceklerdir.
De ki: "Peki, o halde, nasıl böyle aldatılabilirsiniz?"[50]
90 Hayır, Biz onlara hakkı ulaştırdık; bu-

وَلَهُ ٱخْتِلَٰفُ
ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا۟ مِثْلَ
مَا قَالَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوٓا۟ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا
هَٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾ قُل لِّمَنِ
ٱلْأَرْضُ وَمَن فِيهَآ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ
لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
ٱلسَّبْعِ وَرَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ
قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنۢ بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ
وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ
لِلَّهِ ۚ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ أَتَيْنَٰهُم بِٱلْحَقِّ

48 Lafzen, "orada olanlar."

49 Lafzen, "kimdir, yedi göğün Sahibi *(rabb)?"* –bkz. 2:29 hk. 20. not– "ve yüce arşın (kudret ve hüküm tahtının) Sahibi?" karş. 9:129 ve ayrıca 7:54 hk. 43. not.

50 Zımnen, "ölümden sonra diriltileceğinizi inkar ederek."

na rağmen onlar yine de yalanı tercih ediyorlar![51]

91 Allah asla çocuk edinmemiştir,[52] ne de O'nunla beraber başka bir tanrı vardır: [çünkü, eğer başka herhangi bir tanrı] olsaydı, her tanrı kendi yarattığı âlemi kendinden yana çeker[53] ve şüphesiz her biri diğerine baskın çıkmaya çalışırdı! Sınırsız kudret ve yüceliğiyle Allah, onların tasavvur ve tanımlama yoluyla yakıştırdıkları şeylerden mutlak olarak uzaktır;[54] **92** O kullarının algı ve tasavvurlarının erişemediği şeyleri de, onların akıl ve duyu yoluyla tanıklık edebildikleri şeyleri[55] de künhüyle bilir; ve bunun içindir ki, onların Kendisine yakıştırdıkları her türlü eşten ve ortaktan mutlak olarak yücedir!

وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِن وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَٰهٍ ۚ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُل رَّبِّ إِمَّا تُرِيَنِّي مَا

93 DE Kİ: "Ey Rabbim! [Sana baş kaldıranların] vaad edildikleri azabın gerçek-

---

51 Lafzen, "onlar gerçekten yalancıdırlar" —yani, Allah'a inandıklarını söyledikleri halde, ölümden sonraki hayat fikrini reddederek *kendi kendilerini* aldatıyorlar. Oysa, bu dünyada pek çok zalim ve haksız insan bolluk ve genişlik içinde yaşarken dürüst ve inanmış pek çok insanın acı ve sıkıntı içinde olduğu gözönünde tutulursa, ölümden sonra hayat fikri ilahî *adalet* kavramının ayrılmaz bir parçasıdır. Öte yandan, ölümden sonra diriliş fikrini inkar etmek, Allah'ın sınırsız gücünden ve dolayısıyla, gerçek anlamıyla O'nun Tek Tanrı oluşundan şüphe etmek demektir ki bu şüphe en tipik ifadesini tanrısal güçlerin çok başlılığını öngören mistik ve çok tanrıcı inançlarda ifadesini bulmaktadır; bu çarpık inanç biçimlerine bundan sonraki ayetle temas edilmektedir.

52 Meleklerin "Allah'ın kızları" olduğu yolundaki İslam öncesi Arap inancıyla ve Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğu yolundaki Hristiyan dogmasıyla ilgili olan bu atıf, bir önceki notta açıklanan "yalanı tercih ediyorlar" ifadesiyle bağlantılıdır.

53 Klasik müfessirlerin *le-zehebe bi-mâ haleka* (lafzen, "yarattıkları şeyi/şeyleri çeker götürürlerdi") ibaresine verdikleri anlam bu yöndedir ve bu şu demektir: bu farazî durumda, her tanrı sadece kendi yarattığı âlemle ilgilenir, yalnızca onu kayırır ve böylece çok geçmeden bütün bir kainat mutlak bir karışıklık içine yuvarlanır giderdi.

54 Bkz. 6:100 hk. 88. not.

55 Bkz. 6. sûre, 65. not.

leşmesine tanık olmamı diliyorsan,[56] **94** Rabbim, o zaman, benim de bu zalim insanlardan biri olmama izin verme!"

95 [İşte böyle dua et] çünkü, şüphesiz Biz, onlara vaad ettiğimiz [azabın, bu dünyada dahî gerçekleşmesine] seni tanık kılacak güçteyiz!

96 [Fakat, onlar ne söylerlerse, ya da ne yaparlarsa yapsınlar, sen yine de onların işlediği] kötülüğü, en iyi yol hangisi ise, onunla sav:[57] (çünkü) onların [Bize] yakıştırageldikleri şeyleri en iyi bilen Biziz.

97 Ve de ki: "Ey Rabbim! Tüm kötü dürtülerin kışkırtmalarına karşı[58] Sana sığınıyorum! **98** Rabbim, onların bana yaklaşmalarından da Sana sığınıyorum!"

99 [ÖLÜMDEN sonraki hayata inanmamakta direnip de kendi kendilerini aldatanlardan][59] herhangi birine sonunda ölüm gelip çatınca: "Ey Rabbim!" der, "Beni [hayata] geri döndür, izin ver döneyim[60]

يُوعَدُونَ ﴿٩٥﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾
وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ ادْفَعْ بِالَّتِي
هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُل رَّبِّ
أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ
رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ
رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾

---

56 Lafzen, "göstereceksen" [yani, "bu dünyada"]. Zemahşerî'ye göre, *in* şart edatıyla *mâ*'nın –ki bu ikisi bir arada *immâ* olarak okunur– birlikte bulunması *turînî* fiiline bir kaçınılmazlık niteliği vermektedir: bu durumda ibarenin anlamı "eğer bana kaçınılmaz olarak *(lâ budd)* göstereceksen" [yahut, "tanık kılacaksan"] ...ilh." şeklindedir. Allah'ın olmasını dilediği şey *mutlak* (eo ipso) manada kaçınılmaz olduğuna göre, bu anlam çeviriye ancak yukarıdaki gibi aktarılabilirdi.

57 Bkz. 13. sûre, 44. not. Bu anlam örgüsü içinde, kötü olarak nitelendirilen şey –sonraki cümlenin de gösterdiği gibi– Allah'ı kullara ya da yaratılmış şeylere yakışan niteliklerle "tanımlama"ya kalkışmaktır (karş. 91. ayet): fakat, yukarıdaki buyrukla îma edilen ahlakî ilke 13:22'nin son cümleciğinde ve ayrıca, 41:34'de dile getirilen ilkeyle, yani kötülüğün başka bir kötülükle değil, fakat iyilikle *savılması* ilkesiyle aynıdır.

58 Lafzen, "şeytanlardan" ya da "şeytanî güçlerden"; bkz. 2:14 hk. 10. not.

59 Karş. yukarıda bu pasajın da bağlantılı olduğu 74 ve 90. ayetler.

60 Çoğu müfessir *irci'ûnî* ("beni döndürün") fiilindeki çoğul hitapta bir saygı ifadesi görmektedir. Bununla birlikte, Kur'an'da (Allah'ın Kendisinden bahsettiği zaman sık sık çoğul zamir kullanmasına rağmen) başka hiçbir yerde Allah'a *hitab edilirken* çoğul ifade kullanılmadığına işaret eden Beydâvî –İslam öncesi şiirinden de destekleyici örnekler vererek– buradaki çoğul hitap tarzının, *irci'nî*

100 de [daha önce] gözardı ettiğim konularda[61] dürüst ve erdemli işler göreyim!"

Yoo, onun söylediği, şüphesiz, yalnızca [boş ve anlamsız] bir sözden ibarettir; çünkü [bir kere dünyayı terk etmiş bulunanların] ardında, yeniden diriltilecekleri Gün'e kadar [aşılması imkansız] bir [ölüm] engeli bulunmaktadır!

101 Ve sonra, [kıyamet] sûru üflendiği zaman, o Gün artık ne aralarındaki kan bağları işe yarayacaktır ne de birbirlerine (olup biten hakkında) soru sorabileceklerdir.

102 Ve [o Gün, iyi eylem ve davranışları] tartıda ağır gelen kimseler; işte kurtuluşa erişecek olanlar böyleleridir. **103** Ama tartıda hafif çekenlere gelince; işte, cehennemde yerleşip kalmak üzere kendi kendilerine yazık edenler de böyleleridir; **104** ateş onların yüzlerini kavuracak ve dudakları acıdan çarpılmış olarak orada kalakalacaklar.

105 [Ve Allah onlara:] "Mesajlarım size ulaştırılmamış mıydı ve siz de onları yalanlayıp durmamış mıydınız?" [diyecek].

106 "Ey Rabbimiz!" diye yakaracaklar, "Bize kötü talihimiz galebe çaldı ve biz de bu yüzden eğri yola saptık![62] **107** Ey Rabbimiz, bizi buradan çıkar, eğer tekrar

لَعَلِّيٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّآ ۚ
إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ۖ وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ
وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ
ٱلنَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَٰلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ أَلَمْ تَكُنْ ءَايَٰتِى تُتْلَىٰ
عَلَيْكُمْ فَكُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا۟ رَبَّنَا غَلَبَتْ
عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَآلِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا
مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا

---

tekil hitap formunun *pekiştirici tekrarına* eşdeğer bir ifade tarzı olduğu görüşünü ileri sürmektedir; çevirideki tekrar da bu mülahazaya dayanmaktadır.

61 Lafzen, "bıraktığım, terk ettiğim konuda" *(fî-mâ);* bununla hem ihmal edilen iyi işler, hem de irtikab edilen kötülükler kasdediliyor olmalı.

62 Lafzen, "yoldan çıkan kimseler olduk." Bu temsîlî karşılıklı konuşma kendi zaaflarını "kötü talih" *(şıkve* teriminin bu anlam örgüsü içindeki anlamı budur) gibi soyut ve asılsız sebeplere bağlayan günahkar insanların boş ve anlamsız mazeretlerini dile getirmekte; böylece, dolaylı olarak, eylem ve davranışları konusunda insana verilen serbest irade ve buna bağlı olarak sorumluluk boyutuna dikkat çekmektedir.

[günaha] dönersek, o zaman, gerçekten zalim kimseler oluruz!"

108 [Fakat Allah onlara:] "Kalın kaldığınız yerde [bu bayağılığınızla]![63] Ve Benimle bir daha asla konuşmayın!" diyecek.

109 "Bakın, kullarımın arasında, 'Ey Rabbimiz! Biz [Sana] inandık; öyleyse, bizim günahlarımızı bağışla ve bize acı, çünkü gerçek acıyan(ımız), esirgeyen(imiz) Sensin!'[64] diyenler de vardı; **110** fakat siz onları alay konusu yaptınız; öyle ki, bu sonunda size Beni anmayı büsbütün unutturdu;[65] çünkü hep gülüp durdunuz onlara. **111** [Ama,] bakın, güçlüklere göğüs germelerinden ötürü bugün onları mükâfaatlandırdım: işte, bahtiyar olacak olanlar böyleleridir!"

112 [Ve Allah, azaptakilere:] "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye soracak.

113 "Orada bir gün kaldık, yahut bir günden daha az; bunu [zamanı] saymasını bilenlere sor..."[66] diye cevap verecekler.

114 [Bunun üzerine, Allah:] "Orada sadece az bir vakit kaldınız; bunu bir bilseydiniz! **115** Sizi boş ve anlamsız bir o-

فَإِنَّا ظَٰلِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَـُٔوا۟ فِيهَا وَلَا
تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ إِنَّهُۥ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِى يَقُولُونَ رَبَّنَآ
ءَامَنَّا فَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٠٩﴾
فَٱتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰٓ أَنسَوْكُمْ ذِكْرِى وَكُنتُم
مِّنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّى جَزَيْتُهُمُ ٱلْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا۟
أَنَّهُمْ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿١١١﴾ قَٰلَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ
عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا۟ لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ
ٱلْعَآدِّينَ ﴿١١٣﴾ قَٰلَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنَّكُمْ كُنتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبْتُمْ

63 "Bu bayağılığınızla" sözcükleriyle yaptığımız ilave, *base'e* (lafzen, "[birini yahut bir şeyi] kovdu") fiilinin anlamında bulunan aşağılayıcı nüansa dayanmakta ve *ihse'û* emrinde bu nüans kuvvetle vurgulanmaktadır.

64 Lafzen, "Acıyıp-esirgeyenlerin en hayırlısı Sensin." Aynı ifade sûrenin son ayetinde de geçmektedir.

65 Lafzen, "tâ ki size unutturdular": yani, *"onlarla* alay edip durmanız Allah'ı unutmanıza sebep oldu."

66 Allah'la azaptaki ruhlar arasında geçen bu temsîlî diyalog (Kur'an'da başka yerlerde de olduğu gibi) insan tarafından algılanan zamanın yanıltıcı ve izafî karakterini ve yalnızca Allah'ın tasarrufundaki mutlak ve nihaî –belki zamansız– gerçekliğe kıyasla dünya hayatının geçiciliğini dile getirmektedir. Kıyamet Günü, insanın yeryüzünde sahip olduğu zaman kavramının yok olup gitmesi, "bunu zamanı saymasını bilenlere sor" cevabındaki çaresizlikte ifadesini bulmaktadır.

yun için yarattığımızı ve Bize dönmek zorunda olmadığınızı mı sanıyordunuz?"[67]

116 ÖYLEYSE, artık [bilin ki] Allah yüceler yücesidir; mutlak hüküm ve egemenlik Sahibidir; Nihaî Gerçektir;[68] O'ndan başka tanrı yoktur; çok yüce, çok cömert hükümranlık makamının Sahibi O'dur![69]

117 Öyleyse artık, kim ki, hakkında hiçbir delile sahip olmadığı halde Allah'la beraber başka bir tanrıya yakarırsa bunun hesabını Rabbinin katında mutlaka verecektir; [ve] şüphesiz, hakkı böylece inkar etmiş olanlar asla kurtuluşa, esenliğe erişemeyeceklerdir!

118 Öyleyse, [ey inanan kişi,] de ki: "Rabbim! [Beni] bağışla, [bana] acı; çünkü gerçek acıyan, esirgeyen Sensin!"

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا
لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَن يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ
لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِندَ رَبِّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُل رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

---

67 Lafzen, "Bize döndürülmeyeceğinizi mi ..." yani, yargı için.

68 Bkz. 20. sûre, 99. not.

69 Lafzen, "Kerîm hükümdarlık tahtının *(el-'arşu'l-kerîm)* Sahibi *(rabbi)* O'dur." *el-'Arş* (kudret ve hükümranlık tahtı) terimine verdiğimiz bu anlam hk. bir açıklama için bkz. 7. sûre, 43. not.

24. NÛR SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Hz. Peygamber'in Mustalik kabilesine karşı giriştiği seferle ilgili tarihî olaylara ilişkin muhtelif atıflar (özellikle 11-20. ayettekiler) sûrenin, şüpheye yer bırakmayacak şekilde Hicret'in beşinci yılında ya da altıncı yılının başlarında vahyedildiğini göstermektedir.
Sûrenin büyük bir kısmı kadın erkek ilişkileriyle ve bu ilişkiler çevresinde gözetilmesi gereken birtakım ahlakî kurallarla ilgilidir. Özellikle 2-9. ayetler gayr-i meşru cinsî ilişkilerle alakalı belirli hukukî-cezaî buyruklar vaz'etmekte, 27-29 ve 58-59. ayetler ise ferdî-ailevî mahremiyetin korunmasıyla ilgili bazı önlemler üzerinde durmaktadır.
Sûre, ismini 35. ayetinde "Allah'ın ışığı" tabiriyle ifade edilen derunî meselden ve bunun 40. ayette geçen "Allah'ın aydınlatmadığı kimse için ışık (bulma umudu) yoktur!" ifadesindeki yankısından almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
سُورَةٌ أَنزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝١ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي

1 YÜCELERDEN indirdiğimiz, açık ve kesin hükümlerle[1] vaz'ettiğimiz bir sûredir bu; bu (sûre)de (de) apaçık mesajlar indirdik ki belki ders alır da aklınızda tutarsınız.

2 İMDİ, zina eden[2] kadın ve erkeğin her

1 Yani, "lafzen açık ve kesin kıldığımız buyruklarla": Buhârî'nin naklettiğine göre *(Kitâbu't-Tefsîr)* Abdullah İbni 'Abbâs *feraznâbâ* ifadesini bu anlam örgüsü içinde böyle yorumlamıştır (karş. *Fethu'l-Bârî* VIII, 361). Yine İbni 'Abbâs'a dayanarak Taberî de aynı açıklamayı yapmıştır. Allah'ın bu sûreyi "açık ve kesin hükümlerle" indirdiğinin özellikle belirtilmesi, öyle görülüyor ki, sûrede vaz'edilen buyrukların kat'îliğiyle alakalıdır; bir başka deyişle, bu durum, vaz'edilen buyrukların tümdengelim, (çıkarsama) yoluyla ya da Kur'an'ın açık lafızlarıyla bağlantısız şu ya da bu mülahazayla genişletilmeleri, yeniden tanımlanmaları ya da sınırlandırılmaları yönünde girişilebilecek her türlü teşebbüse karşı kesin bir uyarı getirmektedir.

2 *Zinâ,* birbiriyle evli olmayan bir erkekle bir kadın arasında, bunların her biri bir başkasıyla evli olsun ya da olmasın, ihtiyarî olarak gerçekleştirilen cinsî münase-

birine yüz değnek vurun ve eğer Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıyorsanız, onlara karşı duyduğunuz acıma, sizi Allah'ın bu yasasını uygulamaktan alıkoymasın; ve inananlardan bir topluluk da onların cezalandırılmalarına şahit olsun.[3]

فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُم
بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ
الْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ
﴿٢﴾ الزَّانِي لَا يَنكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ
لَا يَنكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَٰلِكَ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

3 [Onların her ikisi de eşit derecede suçludur:] zina yapan erkek ancak zina yapan bir kadınla –yani, [kendi cinsel arzularını] tanrılaştıran bir kadınla–[4] birleşir; zina yapan kadın da ancak zina yapan bir erkekle –yani, [kendi cinsel arzularını] tanrılaştıran erkekle– birleşir: bu (birleşme) müminlere yasak edilmiştir.[5]

---

bet demektir. Bu sebeple, Batı dillerinin çoğunda bu konudaki adlandırmanın tersine, Arapça'da evli bir erkeğin başka bir kadınla ya da evli bir kadının kocasından başka bir erkekle cinsî münasebette bulunmasıyla (adultery) bekar cinsler arasındaki cinsî münasebet (fornication) arasında adlandırmada bir fark yoktur; yani her iki suç da *zinâ* olarak adlandırılmaktadır.

3 Bu cezanın uygulamasına tanık olacakların sayısı kasden belirsiz olarak bırakılmıştır; böylece, uygulamanın açık olması gerektiğine, ama "seyirlik bir tören"e dönüştürülmesinin de lüzumlu olmadığına işaret edilmiştir.

4 Genel olarak şu ya da bu düzmece tapınma nesnesini, şu ya da bu hayalî varlığı ya da gücü zihnen Allah'la bir tutan yahut Allah'tan başka varlıklarda tanrısal nitelikler ve güçler bulunduğunu vehmeden kişi anlamına gelen *müşrik* terimi (müennesi/dişili *müşrike*) burada, öyle anlaşılıyor ki, bedenî arzularına karşı ancak Allah'a gösterilmesi gereken tutsakça bir teslimiyet ve küçülme eğilimi gösteren ve böylece O'nun tarafından vaz'edilen ahlakî ve manevî ilkeleri, sınırları çiğneyen kişiye işaret etmek üzere, terimin en geniş mecazî anlamıyla kullanılmıştır. *Müşrike* sözcüğünü kendisinden önceki *zâniye* (zina eden kadın) sözcüğüne bağlayan *ev* ("yahut") takısı, bu anlam örgüsü içinde –ayrıca, bu iki terimin müzekker/eril biçimleriyle geçtiği sonraki cümlede–, tıpkı bu takının 23:6'daki kullanımında olduğu gibi, "yani" yahut "bir başka deyişle" ifadeleriyle aktarılabilecek açıklayıcı bir anlam taşımaktadır. Yukarıdaki pasaj hk. daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. bundan sonraki not.

5 Müfessirlerden bazıları bu pasajı bir buyruk olarak ele almakta ve şöyle anlamlandırmaktadırlar: "Zina yapan erkek zina yapan bir kadından ya da *müşrik* bir kadından başkasıyla evlenmesin; zina yapan kadın da zina yapan bir erkekten ya da bir *müşrik*ten başkasıyla evlenmesin/evlenmeyecektir." Ne var ki, bu yoruma birkaç bakımdan itiraz edilebilir: Birincisi: Kur'an, en ağır günahı da işlemiş olsa, bir müminin, terimin en küçültücü ve Allah'a baş kaldırmayı temsil eden anlamıyla, inanmayan biriyle evlenmesine hiçbir zaman iyi gözle bakmamaktadır; ikinci-

4 İffetli kadınları [zinayla] suçlayıp sonra da [bu suçlamayı doğrulayıcı yönde] dört şahit getiremeyen kimselere gelince,[6] böylelerine seksen değnek vurun; bundan böyle hiçbir zaman onların şahitliğini kabul etmeyin; çünkü bunlar gerçekten yoldan çıkmış kimselerdir![7] **5** Ancak, bundan

وَٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا۟
بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَٱجْلِدُوهُمْ ثَمَٰنِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا۟
لَهُمْ شَهَٰدَةً أَبَدًا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ۝٤ إِلَّا

si, İslam Hukuku'nun temel ilkelerinden birine göre, işlenen suçun faili suça uyan şer'î cezayı (zina için yüz değnek) bir kere çektikten sonra toplum açısından artık yapılması gereken yapılmış ve hukukî müdahalenin konusu kalmamış demektir. Son olarak da, yukarıdaki ifadenin kuruluşu, bu ifadeyle bir *vak'anın dile getirilmek istendiğini* gösterir yöndedir (Râzî) ve dolayısıyla dile getirilen husus bir emir olarak anlaşılamaz. Öte yandan, zina gayr-i meşru bir cinsi birleşme olduğuna göre, yukarıdaki pasajda iki kere geçen *yenkihu* fiili spesifik anlamıyla "evlenir" anlamında değil, fakat hem meşru, hem de gayr-i meşru cinsî birleşmeyi içine almak üzere genel anlamıyla, yani "(biriyle) birleşir" anlamıyla anlaşılmalıdır. Râzî'nin kaydettiğine göre büyük müfessir Ebû Müslim de, bu günahı bile isteye işledikleri sürece zina olayına karışan her iki cinsin de eşit derecede suçlu olduklarını belirten, suçlulardan hiç birinin sırf bir "ayartmanın" kurbanı olduğunu ileri sürerek kendisini temize çıkaramayacağını îma eden bu ayeti aynı yönde tefsir etmektedir.

6 *Muhsanât,* lafzî olarak, "[iffetsizliğe karşı] korunan, desteklenen kadınlar" demektir; yani evlilik ve/veya iman ve öz-saygısı yoluyla. Terim, bu anlamıyla, aksini gösteren kesin bir vaka olmadıkça, şer'î/hukukî açıdan her kadının iffetli sayılması gerektiğini îma etmektedir. (Bu pasaj suçlayan kişinin suçlamayı kendi eşinden başka kadınlara yönelttiği hallerle ilgilidir; çünkü bu suçlamanın eşler arasında cereyan etmesi halinde –6-9. ayetlerde görüleceği gibi– şahitlik ilkesi de, meselenin hükmü de buradakinden farklıdır.

7 Açıkça anlaşılacağı üzere, bu hüküm, bir erkeği yasak ilişkide bulunmakla suçlayan ve bu suçlamasını hukukî usuller içinde isbat edemeyen kadınlar için de geçerlidir. Bu gibi hallerde uygulanan cezanın böylesine şiddetli ya da ciddî olması ve diğer bütün ceza ve sulh davalarında İslam Hukuku'nun yeterli gördüğü iki şahit yerine *dört* şahidin gerekli görülmesi, iftirayı ve sorumsuzca yapılan suçlamaları önlemenin kaçınılmaz bir zaruret olmasından ötürüdür. Pek çok güvenilir Hadis rivayetinin de işaret ettiği gibi, bu tür davalarda bu dört şahidin olay konusundaki şehadetlerinin ikinci dereceden değil, doğrudan ve bizzat görgü şehadeti derecesinde olması gerekmektedir; bir başka deyişle, bu şahitler için yasak bir birleşmenin cereyan etmekte olduğuna ya da etmiş olduğuna delalet eden bir *duruma* şahit olmaları yeterli değildir; böyle bir cinsî birleşmeye bizzat tanık olmuş olmaları ve yargı makamını hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde tatmin etmeleri gerekmektedir. (Râzî, İslam Hukuku'nun en büyük temsilcilerinin görüşlerini böylece hulasa etmektedir.) Bu tür suçlamalarda şehadet ve delillendirmede aranan böylesine yüksek doğruluk ve güvenirlik derecesini sağlamak, imkan-

sonra (yaptığından ötürü) tevbe edip kendini düzeltenler[8] [bu kısıtlamanın dışındadır]; çünkü Allah çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır.

6 Kendi zevcelerini zinayla suçlayan, fakat kendilerinden başka şahitleri olmayan kimselere gelince; bu (suçlamayı yapanların) her biri doğru söylediklerine dair dört kere Allah'ı şahit tutsunlar,[9] **7** ve beşincisinde de, (bu suçlamayı yapan kişi), eğer yalancılardansa, Allah'ın lânetine razı olduğunu (ifade etsin).

8 Ve [suçlanan kadına gelince,] onun, kocasının yalan söylediğine dair Allah'ı dört defa şahit tutması (bu suça verilecek) cezayı ondan giderir; **9** ve beşincisinde, kocası doğruyu söylüyorsa, Allah'ın gazabına razı olduğunu (ifade etmesidir).[10]

10 YA ALLAH'IN üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı! (Ya) Allah hikmet ve a-

الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ۝٥ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ
شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ
بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ۝٦ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ
عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ۝٧ وَيَدْرَأُ عَنْهَا
الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ
۝٨ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ۝٩ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ

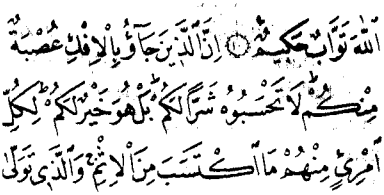
sız olmasa da son derecede zor olduğuna göre, demek ki, yukarıdaki Kur'ânî hükmün asıl amacı yasak cinsî birleşme konusunda ikinci dereceden yapılan itham ve yakıştırmaların pratikte önünü almak –çünkü "insan zayıf yaratılmıştır" (4:28)– ve zinanın isbatını, bu çirkin ilişkiye katılan suçluların kendi ihtiyarlarıyla, din ve vicdan muhasebesiyle yapacakları samimî ikrar ve itirafa bağlı kılmaktır.

8 Yani, had cezasını (kamçı ya da değnek cezasını) çektikten sonra yaptığı suçlamadan alenî olarak vazgeçen kimseler. Çünkü *had cezası, haksız yere suçlanan* kişi için hukukî bir hak olduğundan, suçlamayı yapan kişinin yalnızca tevbe etmesi ve haksız olduğunu ikrar etmesiyle ortadan kalkmaz. Dolayısıyla, yukarıdaki istisna had cezasıyla değil, sadece şahitlikten men etme hükmüyle alakalıdır.

9 Lafzen, "Bunlardan her birinin şehadeti Allah huzurunda dört kere şehadettir [yahut 'yemin' etmeleridir]."

10 Böylece, suçlanan kadın suçlamayı red yönünde yemin etmekten kaçınırsa suç isbat edilmiş, ama bu yemini yaparsa isbat edilmemiş ya da çürütülmüş sayılmaktadır. *Li'ân* ("lânetleme" ya da "lânetleme yemini") denilen bu uygulama suçlamayı hukuken hükümsüz ve suçu muallakta bıraktığına göre, her iki taraf da, zorunlu boşanma dışında, zina ya da haksız zina suçlamasının getireceği öteki bütün sonuçlardan bağışık tutulmaktadırlar.

daletle hükmeden bir tevbe kabul edici-si olmasaydı..![11]

11 Başkalarını yalan yere iffetsizlikle suçlayanlar içinizden bir güruhtur;[12] [fakat, siz, bu haksız suçlamaya maruz kalanlar,] bunu kendiniz için kötü bir şey sanmayın; tersine bu sizin için hayırdır![13] [İftiracılara gelince,] onların her biri (böyle yaparak) işledikleri günahın yükünü taşıyacaklardır; ve onlardan bu [günahın]

---

11 Her türlü asılsız, isbatsız zina/iffetsizlik isnadını men eden bölümün başında yer alan bu cümle –20. ayetteki benzer cümle gibi– işaret ettiği anlamın sınırlarının kestirilmesi muhatabın idrakine bırakılarak vecîz bir üslup içinde bilinçli olarak yarım bırakılmıştır. Bununla, asılsız isnadlara karşı kişisel hukuk Allah tarafından böylece güvence altına alınmamış ve zina isnadının isbatı için ikinci dereceden deliller yeterli görülmüş olsaydı birey ve toplumun maruz kalacağı haksızlıkların nerelere varacağı düşünülsün istenmiştir. Bu husus 14-15. ayetlerde daha etraflı olarak ele alınmaktadır.

12 Lafzen, "iftirayı *(ifk,* burada asılsız zina/iffetsizlik suçlaması) ortaya atanlar sizin içinizden bir gruptur." *'Usbeh* belirli bir amaç için bir araya gelmiş sayıları belli olmayan bir grup insan demektir *(Tâcu'l-'Arûs).* Bütün müfessirlere göre, 11-20. ayetleri içine alan bu pasaj, Hz. Peygamber'in Hicret'in 5. yılında Benî Mustalik kabilesine karşı giriştiği seferden dönerken cereyan eden bir olayla ilgilidir. Bu sefer sırasında Hz. Peygamber'in yanında bulunan zevcesi Hz. Ayşe, bir gün şafak vaktinden önce Müslümanlar bulundukları konak yerinden ayrıldıklarında elde olmayan sebeplerden ötürü ya da dalgınlık yüzünden arkada bırakılmıştı. Hz. Ayşe, böylece saatlerce yalnız kaldıktan sonra, Sahâbîlerden biri tarafından bulundu ve sonraki konak yerine getirildi. Bu olay Hz. Ayşe hakkında kötü zanlara, kötü niyetli söylentilere yol açtı; ama bu söylentiler kısa ömürlü oldu ve Hz. Ayşe'nin masumiyeti hiçbir şüpheye yer bırakmayacak bir biçimde ortaya kondu. Tarihî olaylara ilişkin bütün Kur'ânî atıflarda olduğu gibi, burada da bütün çağlarda ve bütün toplumsal şartlarda geçerli bir ahlakî önerme ortaya konulmaktadır. Yukarıdaki pasajın, 11-16. ayetlerde olduğu üzere, geçmiş zaman kipinde kullanılan fiillerin şimdiki zamana işaret edecek şekilde anlamlandırılmasını mümkün kılan, ya da, bize göre öyle anlamlandırılmasını gerektiren bir gramatik yapıda olması da bu sebepledir.

13 Yani, Allah katında; çünkü, zulüm ve haksızlıkların yol açtığı sıkıntı ve mutsuzluk, hak edilmediği halde sabırla göğüs gerildiği sürece, buna maruz kalan kişinin manen yücelmesine vesile olmaktadır. Karş. Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edilen Hadis: "Bir mümin ne zaman bir sıkıntıya, bir acıya, bir çıkmaza, bir zorluğa, bir keder ya da ızdıraba maruz kalsa, Allah bununla o kulunun hatalarından bir kısmını giderir."

işlenmesinde başı çekenleri[14] vahim bir azap beklemektedir!

12 Böyle bir [söylenti] işittiğiniz zaman,[15] (siz) inanan erkek ve kadınların, birbirleri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu düpedüz bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?

13 [Bu asılsız isnadı ileri sürenlerden[16]] iddialarını doğrulamak için[17] dört şahit getirmeleri[ni istemeniz] gerekmez miydi? Çünkü, bu şehadeti sağlamadıkları sürece, Allah katında yalancı olanlar işte böyleleridir!

14 Eğer bu dünyada da, ahirette de Allah'ın fazlı ve rahmeti üzerinizde olmasaydı bulaştığınız bu [iftiradan] ötürü size[18] gerçekten büyük bir azap dokunurdu; **15** hem de, onu tam dilinize doladığınız ve doğru bilgi sahibi olmadığınız konuda, bu Allah katında son derece önemli olduğu halde, hafife alıp ileri geri konuştuğunuz zaman!

16 Ve [bir kez daha]: Böyle bir [söylentiyi] işittiğiniz zaman "Bu konuda konuşmak bize düşmez; kudret ve yüceliğinde sınırsız olan Sensin; şüphesiz bu çok kötü bir iftiradır!" demeniz gerekmez miydi?[19]

كِبْرَهُۥ مِنْهُمْ لَهُۥ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ لَّوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ
ظَنَّ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا۟ هَٰذَآ
إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَّوْلَا جَآءُو عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَإِذْ لَمْ
يَأْتُوا۟ بِٱلشُّهَدَآءِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ عِندَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْكَٰذِبُونَ
﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ
لَمَسَّكُمْ فِى مَآ أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ
تَلَقَّوْنَهُۥ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَٰهِكُم مَّا لَيْسَ
لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُۥ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾
وَلَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّتَكَلَّمَ
بِهَٰذَا سُبْحَٰنَكَ هَٰذَا بُهْتَٰنٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾

14 Yani, hukuken ve ahlaken makul olmayan birtakım yollarla, yanıltıcı belirtilere, "arızî" ayrıntılara dikkat çekerek asılsız iddia ve isnadları inanılır kılmaya çalışarak kötü zanların yayılmasında öncülük edenleri.

15 Lafzen, "onu (haksız isnadı/söylentiyi) işittiğiniz zaman." Burada "siz" zamiri bütün bir cemaati ifade etmektedir.

16 Bu açıklayıcı ilave, önceki ayette hitab edilen müminlerin asılsız isnadlar *ileri sürmek* ya da bu isnadları desteklemekle değil fakat bunları yalanlamamakla suçlandıkları gözönünde tutularak gerekli görülmüştür.

17 Lafzen, "onu desteklemek üzere" *('aleyhi)*.

18 Zımnen, "Size ve bütün toplumunuza." Bu ve bundan sonraki ayetle yine 10. ayette temas edilen ve 11. notta açıklanan konuya dönülmektedir.

19 *Subhâneke* ("kudret ve yüceliğinde sınırsız olan Sensin") ara nidâsı (seslenişi),

17 Eğer mümin kimselerseniz, Allah size böyle bir [günaha] bir daha asla bulaşmamanızı öğütler; **18** çünkü Allah mesajlarını size apaçık bildiriyor; çünkü Allah, doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen mutlak ve sınırsız bilgi Sahibidir!

19 Müminler arasında çirkin söylentilerin[20] yayılmasından hoşlananları bu dünyada da, ahirette de can yakıcı bir azap beklemektedir;[21] çünkü [her şeyin önünü sonunu] Allah biliyor, ama siz bilmiyorsunuz.[22]

20 Ya Allah'ın fazlı ve rahmeti üzerinizde olmasaydı; (ya) Allah çok acıyıp esirgeyen gerçek şefkat Sahibi olmasaydı..![23]

21 SİZ EY imana erişenler! Şeytan'ın a-

يَعِظُكُمُ اللَّهُ
أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ
اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ
يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ
﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ
رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

---

müminlerin bir iftira işittikleri zaman (çünkü üzerinde durulan konuda ortaya atılan her "söylenti", hukuken isbat edilmediği sürece iftira sayılmalıdır) bunu dinlemek ya da tekrarlamak konusunda hemen Allah'ı hatırlamakla yükümlü olduklarına dikkat çekmek içindir.

20 *Fâhişeh* terimi, ahlakça çirkin ve uygunsuz olan şey anlamına gelmektedir; dolayısıyla, bu ifade en geniş anlamıyla ahlak dışı yahut gayr-i ahlakî edim ya da davranışlar için kullanılır. Ama yukarıdaki anlam örgüsü içinde terim, ahlak dışı edim ve davranışların vukuuna dair asılsız ve isbatsız isnad ve iddialara, bir başka deyişle, "çirkin iftira ve söylentilere" işaret etmektedir.

21 Yani, bu sûrenin 4. ayetinde belirtilen yasal ceza.

22 İftira ve başkasının hata ve ayıbını bulup ortaya çıkarma konusundaki bu Kur'ânî uyarı Hz. Peygamber'e izafe edilen güvenilir rivayetlerde açık bir yankısını bulmaktadır: "[Birbiriniz hakkında] her türlü (kötü) zandan kaçının; çünkü (kötü) zan son derece aldatıcıdır *(ekzebu'l-hadîs)* ve birbirinizi gözetlemeyin, birbiriniz hakkında tecessüs göstermeyin; (başkalarının) ayıplarını açığa vurmaya çalışmayın" *(Muvatta')*; bu Hadis'in eşdeğer rivayetleri Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd tarafından da kaydedilmiştir); "Kendilerini Allah'a teslim etmiş olanları *(müslimûn)* incitmeyin; [onların ayıbını hatalarını] ortaya dökmeye çalışmayın; çünkü, bakın, kim ki kardeşinin ayıbını açığa vurmaya çalışırsa, [Hesap Günü'nde] Allah da onun ayıbını açığa vuracaktır" *(Tirmizî)*; ve "Bir mümin bir başka müminin ayıbını örterse, Allah da [Kıyamet Günü'nde] mutlaka onun ayıbını örter" (Buhârî). Bütün bu öğütler özünü şu Kur'ânî mesajdan almaktadır: "[Birbiriniz hakkında] yersiz zanda bulunmaktan kaçının; çünkü bilin ki, zannın bir kısmı [da] günahtır" (49:12).

23 Bkz. bu sûrenin 10. ayeti ve ilgili 11. not.

dımlarını izlemeyin; çünkü, kim ki Şeytan'ın adımlarını izlerse, bilsin ki, o yalnızca çirkin ve iffetsiz olanı, akla ve sağduyuya aykırı olanı emreder.[24]

Ve eğer Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı sizden hiç biriniz asla saffetini koruyamaz, arınamazdı. Ama [gerçek şudur ki,] dilediği kimseyi arındıran, temize çıkaran Allah'tır. Çünkü Allah hem her şeyi bilen, hem de her şeyi işitendir.

22 Bunun içindir ki, [haksız iftiralara uğramış olsalar bile,] içinizden [Allah'ın] bolluk ve genişlik bahşetmiş olduğu kimseler yakınlarına, düşkünlere ve kötülük diyarından Allah için göç eden kimselere[25] yardımdan el çekmesinler;[26] onları affedip geçsinler. (Öyle ya,) Allah'ın da sizi bağışlamasını istemez misiniz; (hem de) Allah'ın çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcı olduğunu [gördüğünüz halde]?[27]

لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ ۚ وَمَن يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ
بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ ۚ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَىٰ مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَٰكِنَّ اللَّهَ
يُزَكِّي مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ
أُولُو الْفَضْلِ مِنكُمْ وَالسَّعَةِ أَن يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ
وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا
وَلْيَصْفَحُوا ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٢٢﴾

24 Bu anlam örgüsü içinde *münker* terimi 16:90'daki (ilgili 109. notta açıklanan) anlamıyla yüklüdür; çünkü, ayetin devamından da anlaşılacağı üzere, terim, başkalarının iffet ve namusuna kara çalıp zayıf yaratılışı içinde insanın ancak Allah'ın lütuf ve rahmetiyle saffet ve temizliğini koruyabileceğini unutarak "Şeytan'ın adımlarını izleyen" kimselerin asılsız dürüstlük iddialarıyla doğrudan bağlantılıdır.

25 *Muhâcirûn* (başka yerlerde, *ellezîne hâcerû)* tabiri için benimsenen bu karşılık hk. bir açıklama için bkz. 2. sûre, 203. not.

26 Yahut: "yardım etmemek [lafzen, "vermemek"] konusunda yemin etmesinler..." ilh. Bu iki anlamın ikisi de; yani, "yemin etmesinler" ve "el çekmesinler"; yukarıdaki cümlede *ye'tel* şeklinde geçen *elâ* fiiline izafe edilebilir. Bizim tercih ettiğimiz karşılık büyük dilci Ebû 'Ubeyd Kâsım Herevî'nin bu fiil için yaptığı açıklamaya dayanmaktadır (karş. Lane I, 84).

27 Genel olarak, bu ayetin, kızı Hz. Ayşe hakkında ortaya atılan söylentilere (bkz. yukarıda 12. not) katıldığı için o güne kadar destekleyip yardımda bulunduğu fakir akrabası *muhacirden* Mistah'a bir daha yardımda bulunmayacağına yemin eden Hz. Ebû Bekir'le alakalı olduğu kabul edilmiştir. Müfessirlerin bu görüşü, şüphesiz sağlam delillere dayanmaktadır; ama, yine şüphe yok ki, yukarıdaki ayetin mesajı zamanla kayıtlı değildir ve dolayısıyla tarihî olarak ilgili görünü-

23 Fakat, gerçek şu ki, dalgınlık ya da dikkatsizlik göstermiş olsalar da iffetli ve inanmış olan kadınlara[28] asılsız isnadlarda bulunan [ve günahlarından ötürü tevbe etmeyen][29] kimseler bu dünyada da, ahirette de [Allah'ın bağış ve kayrasından] uzak tutulacaklardır; ve can yakıcı bir azap beklemektedir böylelerini, **24** o Gün ki, kendi dilleri, elleri ve ayakları bütün [bu] yaptıklarını [açığa vurarak] onların aleyhine şahitlik edecektir!

25 O Gün Allah, onlara hak ettikleri karşılığı tam olarak ödeyecek ve onlar da [yapılıp edilenlerin gerçek mahiyetini] açığa vuran apaçık[30] ve Nihaî Gerçek'in yalnızca Allah olduğunu (böylece) öğrenecekler.

26 [Kural olarak,] yozlaşmış kadınlar yozlaşmış erkeklere; yozlaşmış erkekler de yozlaşmış kadınlara yaraşır. Tıpkı lekesiz kadınların lekesiz erkeklere; lekesiz erkeklerin de lekesiz kadınlara yakıştığı gibi. [Allah, bu sonrakilerin,] haklarında

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ
الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ
وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ
اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ
﴿٢٥﴾ الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ
وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَٰئِكَ

ğü olay ya da olaylardan bağımsızdır. (Bu görüş, yukarıdaki pasajın tamamında *çoğul* ifade tarzının kullanılmasıyla da ayrıca desteklenmektedir.) "Affedip geçmek" konusundaki çağrı, kötülüğü iyilikle savmak yolundaki Kur'ânî ilkeyle tam bir bağdaşma halindedir (bkz. 13:22 ve ilgili 44. not).

28 Lafzen, "iffetli, dikkatsiz [yahut "dalgın", ama yine de] inanan kadınlara"; yani, dikkatsiz ya da düşüncesizce davranarak kendi haklarında birtakım kötü zanların ya da nâhoş söylentilerin doğmasına sebep olan iffetli, erdemli kadınlara.

29 Râzî'ye göre, *tevbe etmemiş olma* şartı, müteakip lânet ifadesiyle şüpheye yer bırakmayacak biçimde îma edilmektedir. Çünkü, Kur'an'da pek çok yerde, Allah'ın samimî tevbeleri her zaman kabul etmeye hazır olduğuna dair açık ifadeler bulunmaktadır.

30 *Mübîn* sıfatındaki çifte anlamlılık ("açığa vuran" ve "apaçık") için bkz. 12:1 hk. 2. not; Allah'ın *el-Hakk* sıfatı için benimsediğimiz "Nihaî Gerçek" karşılığı için bkz. 20:114 hk. 99. not. Bu ayete mahsus olmak üzere, *mübîn* sözcüğünün ism-i fâil anlamı ("açıklayan/açığa vuran"), Hesap Günü'nde Allah'ın insan'ın yapıp etmelerinin gerçek mahiyetini ve dolayısıyla bu pasajda üzerinde durulan günahın yol açtığı tahribatın büyüklüğünü, vehametini insana göstereceğine işaret etmektedir.

çıkarılan kötü söylentilerin hepsinden masum ve uzak olduklarını [bildiğine göre],[31] günahlarından ötürü bağışlanma ve büyük/üstün bir rızık onların hakkıdır![32]

مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

27 SİZ EY imana erişenler! Kendi evlerinizden başka evlere sakinlerinden izin almadan, onlara selâm vermeden girmeyin. Eğer [karşılıklı haklarınızı] dikkate alacak olursanız bu (öğüt) sizin kendi iyiliğiniz içindir.[33]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ۖ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

28 Öyleyse, [evde] kimseyi bulamadığınız takdirde, size izin verilinceye kadar[34] içeri girmeyin ve size "dönün" denirse dönün. Bu sizin (töhmet altına girmemeniz) için en uygun davranış tarzıdır; çünkü, Allah edip eylediğiniz her şeyi bilir.

فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ ۖ وَإِن قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا ۖ هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾

29 [Öte yandan,] içinde oturulmayan ama kamusal amaçlarla kullanılan evlere[35] girmenizde bir sakınca yoktur; fakat [yine de aklınızdan çıkarmayın ki,] Allah, açıkça yaptıklarınızı da, gizlediklerinizi de bütünüyle bilmektedir.

لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾

---

31 Lafzen, "[iftiracıların] söyleyebilecekleri şeylerden masumdurlar."

32 Bkz. 8:4 hk. 5. not. Bu anlam örgüsü içinde, Allah'ın "günahları bağışlaması"na *(mağfiret)* ilişkin atıf, açıktır ki, insanın yapısındaki zayıflığa, iyi niyetli ve temiz olsa da onu günah işlemeye yatkın kılan zayıf yaratılışa dikkat çekmek içindir (karş. 4:28).

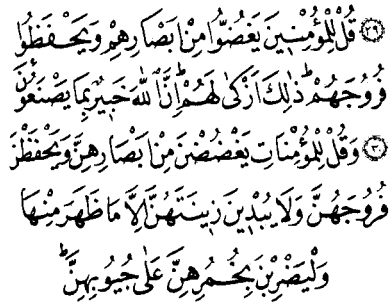
33 Bu kesin yasaklama, kötü zan ve söylentilere karşı bireyleri korumaya matuf bir tedbir niteliğini taşıdığına göre, önceki pasajla doğrudan bağlantılıdır; ve en geniş anlamıyla, kişilerin özel ve ailevî hayatlarının mahremiyetini, dokunulmazlığını öngörmektedir. (Bu ilkenin sosyo-politik anlamı için bkz. *State and Government in Islam*, s. 84 vd.).

34 Yani, yasal sahibi ya da ilgili biri tarafından.

35 Lafzen, "içlerinde sizin için yararlı şeyler *(metâ')* bulunan meskun olmayan evler." Hz. Peygamber'in Sahâbîleri de dahil bütün otoritelerin ortak görüşüne göre, burada han, hamam, dükkan, resmî daire gibi az ya da çok kamu yararına açık bina ve mahallere ve bir de belki terk edilmiş eski yapılara, harabelere işaret edilmektedir.

30 İNANAN erkeklere söyle, gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler ve iffetlerini korusunlar;[36] temiz ve erdemli kalmaları bakımından en uygun davranış tarzı budur. [Ve] Şüphesiz Allah onların (iyi ya da kötü) işledikleri her şeyden haberdardır.

31 İnanan kadınlara söyle, onlar da gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler; iffetlerini korusunlar; [örfen] görünmesinde sakınca olmayan yerleri[37] dışında, cazibe ve güzelliklerini açığa vurmasınlar; ve bunun için, başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar.[38] Cazibe ve gü-

36 Lafzen, "gözlerini/bakışlarını sakınsınlar ve mahrem yerlerini korusunlar." İkinci ifade, hem lafzî anlamıyla ("mahrem yerlerini korusunlar"; yani mahrem yerlerini setretsinler, örtsünler), hem de "cinsî dürtülerine/insiyâklarına hakim olsunlar", yani "bunu evlilik ilişkileriyle sınırlı tutsunlar" şeklinde deyimsel anlamıyla yorumlanabilir (karş. 23:5-6). Bizim çeviride kullandığımız ifade her iki anlamı da barındırmaktadır. "Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler" ifadesi de hem fiziksel, hem de duygusal sakınmayı işaret etmektedir (Râzî).

37 Bizim "[örfen]" sözcüğüyle yaptığımız ilave *illâ mâ zahera minhâ* ifadesiyle ilgili olarak ilk İslam alimlerinin ve özellikle (Râzî'nin kaydettiğine göre) el-Keffâl'in yaptığı "kişinin hakim örfe *(el-'âdetu'l-câriyye*: geçerli âdet) uyarak açık tutabileceği, yani örtmemesinde beis olmayan yerler" şeklindeki açıklamayı yansıtmaktadır. İslam Hukuku'nun geleneksel temsilcileri "görünmesinde [örfen] sakınca olmayan" ifadesinin tanımını her ne kadar kadının yüzü, elleri ve ayaklarıyla sınırlı tutma eğilimini göstermişler –hatta sınırlamayı bazan daha da ileri götürmüşler– ise de, *illâ mâ zahera minhâ*'nın anlamı bizce çok daha geniştir; nitekim, kullanılan ifadedeki kasdî belirsizlik (yahut çok anlamlılık) da bu hususta, insanın ahlakî ve toplumsal gelişiminin gereği olarak ortaya çıkan zamana bağımlı değişikliklerin gözönünde bulundurulduğunu göstermektedir. Yukarıda, aynı kelimelerle hem erkeklere ve hem de kadınlara ulaştırılmak istenen mesajın özü, onların "haramdan gözlerini çevirmeleri ve iffetlerini korumaları" noktasında düğümlenmektedir; kişinin, yaşadığı çağda, Kur'an'ın toplumsal ahlak konusunda getirdiği ilkeleri gözönünde tutarak, dış görünüşünde, giyim kuşamında göstermek zorunda olduğu dikkatin sınırlarını da bu ölçü belirlemektedir.

38 *Himâr* (çoğulu *humur),* hem İslam'dan önce, hem de İslam'dan sonra Arap kadınlarının kullandıkları geleneksel başörtüsüdür. Klasik müfessirlere göre, bu başörtüsü kadınlar tarafından İslam öncesi dönemde az çok süs giysisi olarak kullanılır ve uçları örtünen kadının sırtına serbestçe bırakılırdı; o günün yaygın modasına göre, kadınların giydiği gömleğin ya da bluzun önünde genişçe bir

zelliklerini kocalarından, babalarından, kayınpederlerinden, oğullarından, üvey oğullarından, kardeşlerinden, erkek kardeşlerinin ya da kız kardeşlerinin oğullarından, kendi evlerindeki kadınlardan, yahut yasal olarak sahip oldukları kimselerden, yahut kendilerine bağlı olup cinsel isteklerden yoksun bulunan erkeklerden,[39] ya da kadınların mahrem yerlerinin henüz farkında olmayan çocuklardan başka kimsenin önünde açığa vurmasınlar; ve [yürürken] gizli görkem ve güzelliklerini belli edecek şekilde[40] ayaklarını yere vurmasınlar.

Ve siz, ey müminler, hepiniz topluca, günahkarca davranışlardan dönüp Allah'a yönelin ki kurtuluşa, esenliğe erişesiniz![41]

وَلَا يُبْدِينَ
زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ
أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ
بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ
الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ
النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ
مِن زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ

32 VE İÇİNİZDEN bekar olanları[42] ve ka-

açıklık bulunur ve böylece göğüsler örtülmezdi. Bunun içindir ki, göğsün *himâr* ile örtülmesinin emredilmesi bu iş için mutlaka *himâr* kullanılmasının gerektiğini ifade etmez; fakat, sadece kadınların göğüs kısmının, örfen açık bırakılmasında sakınca bulunmayan yerlerden *olmadığını* ve dolayısıyla örtülmesi, gösterilmemesi gerektiğini ifade eder.

39 Yani, çok yaşlı erkekler. "Yasal olarak sahip oldukları kimseler" ifadesiyle (lafzen, "sağ ellerinin malik olduğu kimseler") köleler kasdedilmektedir; yine de bu konuda bkz. 78. not.

40 Lafzen, "gizledikleri güzellikleri/cazibeleri bilinsin diye." *Yedribne bi-erculihinne* ifadesi deyimsel olarak *darabe bi-yedeyhi fî mişyetibî* (yürürken kollarını salladı) ifadesiyle benzeşmektedir (bu anlam örgüsü içinde *Tâcu'l-'Arûs*'da kaydedilmiştir) ve dolayısıyla, tahrik edici bir yürüyüşe işaret etmektedir.

41 Müminlerin topluca tevbeye çağırılmasının anlamı, "insan zayıf yaratıldığına" göre (4:28), hiç kimsenin hata ve ayartıdan korunmuş olmadığının hatırlatılmasıdır. Hz. Peygamber'in bile şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Doğrusu, günde yüz kere tevbe edip Allah'a yöneliyorum" (Abdullah b. Ömer'den rivayetle İbni Hanbel, Buhârî ve Beyhakî).

42 Yani, toplumun ya da cemaatin hür üyelerinden; böyle olduğu, kölelerden söz eden sonraki ifadeyle de sabittir. (Çoğu klasik müfessirin de belirttiği gibi, bu ayet bir emir değil, fakat cemaatin bütününe yönelmiş bir *tavsiyedir*; çevirideki emir sîgası da, bu sebeple, tavsiye olarak anlaşılmalıdır.) *Eyyim* (çoğulu *eyâmâ*) terimi her iki cinsten de, ister daha önce hiç evlenmemiş olsun ister dul olsun,

dın ya da erkek kölelerinizden [evlenmesi] uygun olacak olanları[43] evlendirin. [Evlenmeye niyeti olanlar] yoksul iseler, [bu sizi kaygılandırmasın,] Allah onları lütfuyla destekleyecektir. Çünkü, Allah her şeyin aslını eksiksiz bilmekte (ve bu itibarla herkesi bağış ve kayrasıyla) kuşatmaktadır. **33** Evlenmeye imkan bulamayanlar,[44] Allah kendilerine lütfuyla bu imkanı verinceye kadar iffetli davransınlar.

وَٱلصَّٰلِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَآئِكُمْ ۚ إِن يَكُونُوا۟ فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱلَّذِينَ يَبْتَغُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ ءَاتَىٰكُمْ ۚ

Yasal olarak sahip bulunduğunuz kimselerden[45] azatlık sözleşmesi yapmak isteyen olursa, kendilerinde iyi niyet görüyorsanız bu sözleşmeyi onlar için yazın;[46] ve Allah'ın size bahşettiği kendi

---

halen eşsiz bulunan kişi anlamınadır. Dolayısıyla, yukarıdaki ayet pek çok güvenilir Hadis'le de tekrarlandığı gibi toplumsal düzen ve ahlak açısından evli olmanın bekar yaşamaktan daha tercihe değer olduğunu dile getirmektedir.

43 *Sâlihîn* terimi burada ahlak ve fizik olarak evliliğe uygunluğu, elverişliliği; yani, hem bedensel ve zihinsel olgunluğu, hem de evlenecek erkekle kadın arasındaki karşılıklı sevgi ve denkliği işaret etmektedir. 4:25'de olduğu gibi, yukarıdaki ayetler de evlilik dışı tüm cinsel ilişki biçimlerini yasaklayıp erkekle onun kadın kölesi arasında tek yasal cinsel birleşme yolu olarak *evliliği* öngörmektedir.

44 Yani, yoksulluk yüzünden, yahut uygun eş bulamamak ya da başka kişisel sebeplerden ötürü.

45 Lafzen, "sağ ellerinizin malik olduğu kimselerden", yani erkek ya da kadın kölelerden.

46 *Kitâb* ismi, bu anlam örgüsü içinde ***kitâbet*** ya da ***mükâtebe*** (lafzen, "yazışmak, karşılıklı sözleşme kaleme almak") terimleriyle eş anlamlı hukukî bir terim olup, köle ile efendisi arasında yapılan, kölenin hürriyetine karşılık olarak adil ölçülere göre belirlenmiş, taksitle de ödenebilen belli bir miktar paranın ödenmesini ya da belli bir hizmetin yahut hizmetlerin yerine getirilmesini öngören yazılı anlaşma anlamındadır. Böyle bir sözleşmenin gereğini yerine getirebilmesi için kölenin ya yasal ve kazançlı bir işte çalışması ya da gerekli parayı başka yasal yollarla (örn. üçüncü şahıslardan borç ya da hibe/ihsan yoluyla) elde etmesi sağlanır yahut en azından buna izin verilir. *Kâtibûhum* (lafzen, "onlar için yazın") fiilinin emir kipinde olduğu gözönünde bulundurulursa, tek şart olarak –gerekirse tarafsız hakim ya da hakimlerce karara bağlanmak üzere– kölenin iyi niyetli, iyi karakterli ve sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getirmeye ehliyet-

zenginliğinden onlara [paylarını] verin.[47] Ve eğer evlenerek iffetlerini korumak istiyorlarsa,[48] sakın, dünya hayatının geçici hazları peşine düşerek,[49] [hürriyeti sizin elinizde bulunan] cariyelerinizi fuhşa zorlamayın; kim onları buna zorlarsa, bilsin ki, maruz kaldıkları bu zorlanmadan ötürü, Allah (onları) acıyıp esirgeyecek ve bağışlayacaktır!

وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى
الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا
وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنۢ بَعْدِ إِكْرَٰهِهِنَّ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ۝ وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ

34 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz size gerçeği bütün açıklığıyla gösteren mesajlar, siz-

---

li olduğu sabit olduğu takdirde, köle sahibinin böyle bir sözleşme talebini geri çevirmeye salahiyeti yoktur. Sözleşme talebinin köle sahibi tarafından hukuken reddedilemez oluşu ve açık hukukî direktiflerin bu talebi destekleyecek yönde vaz'edilmiş olması açıkça göstermektedir ki, İslam Hukuku başlangıcından beri, toplumsal kurum olarak köleliğin ilgasını amaçlamıştır; ve modern zamanlarda köleliğin yasaklanmış olması bu amaca erişmek için yapılması gerekenlerin son halkasından başka bir şey değildir. (Ayrıca bkz. bundan sonraki not; keza 2:177 hk. 146. not.)

47 Otoritelere göre, bu ifade; a) köle sahibinin, köleyi gerekli miktarda parayı elde edebilmesi yönünde göstereceği çabalarda desteklemek, yani onun emeğine daha cömertçe değer biçmek ya da tazminat kabilinden toplu bir ödemede bulunmak şeklindeki yükümlülüğünü; b) cemaat yahut devlet hazinesinin *(beytü'l-mâl),* 9:60'da vaz'edilen ve zekatın kullanılma alanlarından birinin de insanları kölelik zincirinden (*fi'r-rikâb,* 2. sûre, 146. notta açıklanan bir ifade) kurtarma işi olduğunu belirten Kur'ânî ilke uyarınca, kölelerin azad edilmesi işini finanse etme yükümlülüğünü dile getirmektedir. Bunun içindir ki, Zemahşerî yukarıdaki ifadenin sadece köle sahibi kişilere değil, bütün bir cemaate hitab ettiği görüşündedir. "Allah'ın malı/zenginliği" ifadesi, "Allah'ın, karşılığında cenneti vaad ederek müminlerden canlarını, mallarını satın aldığı" yolundaki (9:111) Kur'ânî ifadeyle ilgili bir îma taşımaktadır ki bunun anlamı, insanın sahip olduğu her şeyin gerçekte Allah'a ait olduğu ama insana bunlar üzerinde sadece kullanma ya da yararlanma hakkının verildiğidir.

48 Lafzen, "iffetsizliğe karşı korunmak istiyorlarsa", yani evlenme yoluyla (karş. 4:24'de kullanıldığı anlamıyla *muhsanât* ifadesi). Klasik müfessirlerin çoğu *feteyât* ("genç kızlar/ergen kızlar") teriminin burada "köle kızlar" anlamında kullanıldığını söylemişlerdir ki, yukarıdaki anlam örgüsü bu görüşü tamamen desteklemektedir. Buna göre, yukarıdaki ayet kölelerle evlilik dışı cinsel birleşmeyi "fuhuş" *(biğâ')* olarak nitelendirerek, yasak olduğunu tekrarlamaktadır.

49 Lafzen, "dünya hayatının geçici hazlarına erişmeyi isteyerek."

den önce geçip gitmiş toplumlar[ın başına gelenler]den bir [nice] ders ve Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için bir [nice] öğüt indirdik.

35 Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru içinde kandil bulunan bir oyuk(tan yayılan ışığa) benzer.[50] O kandil ki sırça fânûs içindedir; o fânûs ki, inci (gibi parıldayan) bir yıldızdır sanki![51] Ve o kandilin yakıtı, ne doğuda ne de batıda eşine rastlanmayan mübarek bir zeytin ağacından alınmaktadır.[52] Ve o ağacın yağı [öyle arı-duru, öyle parlak ki] neredey-

---

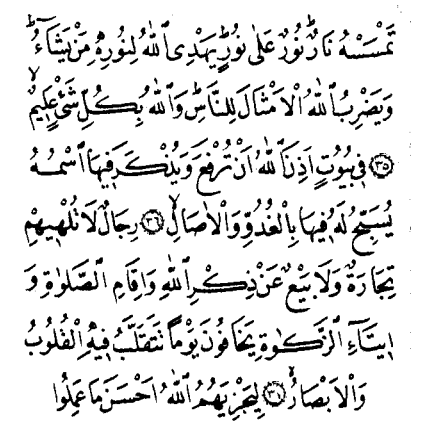
50 Bir ismin başına gelen *ke* ("gibi", ya da "sanki") takısı Arap gramerinde *kâfu't-teşbîh* ("benzerlik yahut teşbîh ifade eden *kâf*") olarak isimlendirilmektedir. Yukarıdaki anlam örgüsü içinde, bu takının kullanılması, aslında, benzetme ya da teşbîh yoluyla bile olsa Allah'ı tanımlamanın *imkansızlığını* îma etmektedir. Çünkü "hiçbir şey O'na benzemez" (42:11); ayrıca, "Hiçbir şey O'na denk tutulamaz" (112:4). Bunun içindir ki, "Allah'ın nûru" teşbîhi, yaratılmış varlıklar için kavranılamaz olan ve dolayısıyla herhangi bir beşerî dille ifadesi imkansız olan Allah'ın gerçek mahiyetini değil, fakat sadece, Nihaî Gerçeklik olan Allah'ın hidayete istekli olan kullarının duygu ve kavrayış güçlerine bahşettiği aydınlanmayı ifade etmektedir. Taberî, Beğavî ve İbni Kesîr, İbni 'Abbâs ve İbni Mes'ûd'dan "Bu, bir müminin *kalbindeki* Allah nûrunun ifadesi için yapılan bir teşbîhtir" dediklerini kaydetmektedirler.

51 "Kandil", Allah'ın peygamberlerine indirdiği "vahiy"dir ki müminin kalbinde, yani sözkonusu teşbîhdeki "oyuk"da parıldayan odur (Taberî'nin kaydettiğine göre Ubey b. Ka'b); vahyi, pek tabii, mümin aklıyla (yani, "yıldız gibi parıldayan sırça fânûs") kavrayıp benimsemektedir; çünkü akıl, gerçek imanın insan kalbine ulaşmak için kullanmak zorunda olduğu tek yoldur.

52 Öyle görünüyor ki bu, bütün ilahî mesajlar arasındaki organik bütünlüğü ifade eden bir îma durumundadır: Vahiy bir tek "kök"ten ya da Allah'ın varlığının eşsiz ve benzersiz olduğu temel gerçeğinden hareket ederek insanoğlunun manevî gelişim tarihi boyunca kararlı bir şekilde boy verip dinî tecrübenin parlak çeşitlemeleri içinde dallanıp çiçeklenerek insanın gerçeği algı ve kavrayış seviyesinde sonu gelmeyen bir genişleme sağlamaktadır. Bu fikrin *zeytin ağacıyla* birleştirilmesi ya da ifade edilmesi, öyle görünüyor ki, bu ağaç cinsinin, Kur'ânî mesajın peygamberî müjdecilerinin çoğunun yaşadığı topraklara, yani doğu Akdeniz ülkelerine özgü olmasından ileri geliyor; fakat vahyî mesajların hepsi ve özellikle de bütün insanlığa hitab eden Kur'ânî vahiy Mutlak ve Sınırsız Varlık'tan kaynaklandığına göre, bunu simgeleyen ağaç da "ne doğuya ne de batıya aittir"; ve amacı itibariyle de evrenseldir.

se ateş değmeden de ışık verecek: Nûr üstüne nûr![53]

Allah, [erişmek isteyeni] nûruna eriştirir;[54] işte [bunun içindir ki] Allah insanlara örnekler vermektedir;[55] çünkü her şeyi bütün boyutlarıyla [yalnızca] Allah bilir.

36 İÇLERİNDE [yalnız] kendi ismi anılsın diye Allah'ın yükseltilmelerine izin verdiği evlerde[56] O'nun kudret ve yüceliğini sabah akşam dile getiren [öyle] **37** kimseler [vardır ki,] bunları ne ticaret ne de kazanma hırsı[57] Allah'ı anmaktan, salâtta devamlı ve duyarlı olmaktan, arınmak için verilmesi gerekeni vermekten[58] alıkoyabilir; böyleleri kalplerin ve gözlerin dehşetle döneceği Gün'den korkarlar; **38** [Ve ancak böyleleri] Allah['ın kendilerini] yapıp ettiklerinin en iyisi, en gü-

---

53 Kur'an mesajının özü, bir başka yerde "[kendinde/kendiliğinden] açık ve gerçeği açıkça gösteren" olarak tanımlanmaktadır (karş. 12:1 hk. 2. not); ve bizce, yukarıdaki cümleyle îma edilen de Kur'an'ın bu özelliğidir. Kur'an mesajı ışık saçmaktadır, çünkü Allah'tan gelmektedir; fakat "ona ateş dokunmasa da neredeyse [kendiliğinden] ışık saçacaktır": yani, insan onun ilahî vahyin "ateşiyle tutuşturulduğu"nun farkında olmasa bile, iç tutarlığıyla, doğruluğu ve hikmetlerle dolu muhtevasıyla o, akıl ve sağduyuyla, peşin hükümsüz olarak yaklaşan kimselere ışığını ulaştırabilecek niteliktedir.

54 Müfessirlerin çoğu yukarıdaki ibareyi "Allah *dilediğini* nûruna/aydınlığına eriştirir" şeklinde anlamlandırmakta iseler de, Zemahşerî bu ibareye bizim çeviride benimsediğimiz anlamı vermiştir. (İbare yapısı itibariyle her iki anlama da gelebiliyor).

55 Yani, karmaşık olmalarından ötürü belli bazı gerçeklerin insana ancak temsîl ve teşbîhlerle ulaştırılabilmesi sebebiyle: bkz. 3:7 hk. 5 ve 8. notlar.

56 Lafzen, "Allah'ın, yükseltilme(lerine) ve içlerinde O'nun isminin anılmasına izin verdiği evlerde"; ayetin devamının da gösterdiği gibi, bu ifadeyle, bu ibadet evlerinde ancak bazı insanların umulan manevî amaç yönünde bilinçli ve duyarlı oldukları, çoğunluğunsa âdet ve alışkanlık seviyesinde buralara girip çıktıkları îma edilmektedir.

57 Lafzen, "ne ticaret, ne de alış veriş *(bey')*" —dünyevî nitelikte kazanç getiren şeyleri işaret için kullanılan deyimsel bir ifade.

58 *Zekât* terimine verilen bu karşılık için bkz. 2. sûre, 34. not.

zeliyle ödüllendireceğini ve onlara, lütuf ve cömertliğinden, [hak ettiklerinden de] fazlasını vereceğini [umabilirler]; çünkü dilediğine hesapsız rızık bahşeden (yalnızca) Allah'tır.

39 Fakat hakkı inkara şartlanmış olanlara gelince, onların yapıp ettikleri çölde (görülen) serap gibidir; susayan kişi su(yu gördüğünü) sanır; ama (gördüğü şeye) yaklaşınca orada hiçbir şey bulamaz;[59] bunun yerine, yanında [her zaman] Allah'ı[n hâzır ve nâzır olduğunu] ve sonunda hesabını eksiksiz göreceğini fark eder; çünkü Allah hesapta çok (dakik ve) hızlıdır!

40 Yahut [onların yapıp ettikleri[60]] engin bir denizin kopkoyu karanlıkları gibidir; (öyle bir deniz ki) üst üste kopan dalgalar ve tepedeki [kara] bulutlar o karanlığı daha da arttırıyor: kat kat, üst üste karanlıklar..![61] (öyle ki,) insan, çıkarıp (baksa), neredeyse kendi elini dahi göremez; öyle ya, Allah'ın aydınlatmadığı kimse için ışık (bulma umudu) yoktur!

41 GÖKLERDE ve yerde var olan bütün yaratıkların, kanatlarını yayarak[62] uçan kuşların, [hepsinin] Allah'ın sınırsız kudret ve yüceliğini dile getirdiklerini görmüyor musun? Gerçek şu ki, Allah'a nasıl yönelip niyaz edeceklerini, O'nun yüceliğini nasıl dile getireceklerini [bunların] hepsi bilmektedirler; ve Allah da on-

وَيَزِيدَهُم
مِّن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝
وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَعْمَٰلُهُمْ كَسَرَابٍۭ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ
ٱلظَّمْـَٔانُ مَآءً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَهُۥ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَوَجَدَ ٱللَّهَ
عِندَهُۥ فَوَفَّىٰهُ حِسَابَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ۝
أَوْ كَظُلُمَٰتٍ فِى بَحْرٍ لُّجِّىٍّ يَغْشَىٰهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِۦ مَوْجٌ
مِّن فَوْقِهِۦ سَحَابٌ ۚ ظُلُمَٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ۚ إِذَآ أَخْرَجَ
يَدَهُۥ لَمْ يَكَدْ يَرَىٰهَا ۗ وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ ٱللَّهُ لَهُۥ نُورًا فَمَا لَهُۥ مِن
نُّورٍ ۝ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
وَٱلطَّيْرُ صَٰٓفَّٰتٍ ۖ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُۥ وَتَسْبِيحَهُۥ ۗ
وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ

59 Yani, dünya hayatında gerçeğin sesine kulak vermeye bilerek yanaşmadığı için, "iyi ve güzel" sandığı bütün yapıp etmelerinin Kıyamet Günü'nde bütünüyle değersiz olduğunun farkına varır. (Zemahşerî, Râzî).

60 Yani, önceki ayette seraba benzetilen iyi davranışlarına mukabil bu sefer de *kötü* davranışları bahis konusu ediliyor.

61 Lafzen, "birbiri üstünde karanlıklar."

62 Karş. 17:44 ve ilgili 53. not.

ların edip eylediği her şeyi tam olarak bilmektedir; **42** çünkü, göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir ve bütün yollar Allah'a varmaktadır.

43 Görmüyor musun, bulutları sürükleyen, sonra birbirine katan, sonra birbiri üzerine yığan ve derken –bağırlarından boşaldığını gördüğün– yağmuru yağdıran Allah'tır.

Ve gökten doluyla yüklü [bulut] dağları indiriveren ve onların şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri kamaştırır[ken] dilediği kimseyi doluya uğratan, dilediği kimseden de onu uzak tutan Allah'tır!

44 Geceyle gündüze yer değiştiren Allah'tır; ve bunda da görmesini bilenler için, şüphesiz, (çıkarılacak) bir ders vardır!

45 Ve bütün canlıları sudan yaratan Allah'tır;[63] öyle ki, kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayağı, kimi de dört ayağı üzerinde yürür.

Allah dilediğini yaratır; çünkü Allah, gerçekten de her şeye kâdirdir.

46 GERÇEK ŞU Kİ, Biz gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koyan mesajlar indirdik; fakat, yine de Allah [doğru yola gerçekten ulaştırılmak] isteyen kimseyi doğru yola eriştirir.[64]

47 Çünkü, [niceleri] "Allah'a ve Rasûl'e inandık, itaat ettik!" derler de, sonra onlardan bir kısmı, bu [sözlerine] rağmen,

بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۖ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي
سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ ۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ
جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ
عَنْ مَنْ يَشَاءُ ۖ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ
﴿٤٣﴾ يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً
لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ
فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ
وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ ۚ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ ۚ
وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾
وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ
فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ

63 Bkz. 21:30 hk. 39. not. *Dâbbe* kendiliğinden hareket edebilen canlı ve bedenî/cismanî her türlü varlık için ve dolayısıyla hem hayvanlar hem de insanlar için kullanılan bir tabirdir.

64 Yahut: "Allah dilediği kimseyi doğru yola yöneltir." Önceki ayetlerde Allah'ın düzenli, uyumlu yaratma eyleminin tabiattaki delillerine ısrarla dikkat çekilip, "gözleri olan herkesin" bu aşikar delillere bakarak doğru yolu görmeye çağırıldığı da gözönünde tutulursa bizim çeviride benimsediğimiz anlamın daha tercihe şayan olduğu söylenebilir.

(doğru yoldan) geri dönerler; işte böyleleri hiçbir zaman [gerçek] müminler değillerdir. **48** Ve (böyleleri) aralarında [ilahî kitap] hüküm versin diye Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne çağırıldıklarında,[65] onlardan bir kısmı hemen yüz çevirir; **49** ama (bu yüz çevirenler) bir de hüküm kendilerinden yana gözükmeye görsün, hemen boyun eğerek kabul ederler![66]

50 Bunların kalplerinde bir hastalık mı var? Yoksa [bunun ilahî mesaj olduğundan] şüphe mi ediyorlar? Yahut Allah'ın ve Elçisi'nin kendilerine haksızlık yapacağından mı korkuyorlar?[67]

Hayır, [kendilerine] haksızlık yapan onların (yine) kendileridir!

51 Aralarında [ilahî kitap] hüküm versin diye Allah'a ve O'nun Elçisi'ne çağırıldıkları zaman müminlerin söyleyeceği tek söz: "İşittik ve itaat ettik!" sözü olmalıdır;[68] kurtuluşa, esenliğe ulaşan kimseler de işte böyleleridir: **52** Çünkü, Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne itaat edenler, Allah'tan korkup O'na karşı sorumluluk duyanlar; işte bunlardır, [nihaî] zafere erişecek olanlar!

53 [İki yüzlü kimselere gelince,] böyleleri, kendilerine emredersen, [savaş için] mutlaka çıkacaklarına [ve kendilerini bu

وَمَآ أُو۟لَٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾
وَإِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا
فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلْحَقُّ يَأْتُوٓا۟
إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرْتَابُوٓا۟ أَمْ يَخَافُونَ
أَن يَحِيفَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۥ ۚ بَلْ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ
﴿٥٠﴾ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ
لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَخْشَ ٱللَّهَ
وَيَتَّقْهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ
أَيْمَٰنِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ

65 Yani, benimseyecekleri ahlakî değerleri ve dolayısıyla toplumsal davranış tarzını, bir önceki "Allah ve Rasûlü" ifadesiyle îma edilen ilahî mesaj tayin etsin diye.

66 Lafzen, "eğer hak kendilerinden yana olacak olursa, hemen kendi istekleriyle ona gelirler": karş. 4:60-61 ve ilgili notlar, özellikle 80.

67 Yani onları, "meşru" gördükleri birtakım özgürlüklerden, birtakım zevklerden ya da "çağa uygun eğilimlerinden" alıkoyacağından mı korkuyorlar. Geçen 47-48 ve aşağıda 51. ayette olduğu gibi, "Allah ve Rasûlü" ifadesi burada da Rasûl'e vahyedilen ilahî mesajla eş anlamlıdır.

68 Lafzen, "Müminlerin (söyleyeceği) tek söz ... demeleridir" —yani, herhangi bir art niyet taşımaksızın; *kavl* terimi burada, 47. ayette bahsi geçen sözlü ikrarın ötesinde gerçek ve yürekten "katılma"yı ifade etmektedir.

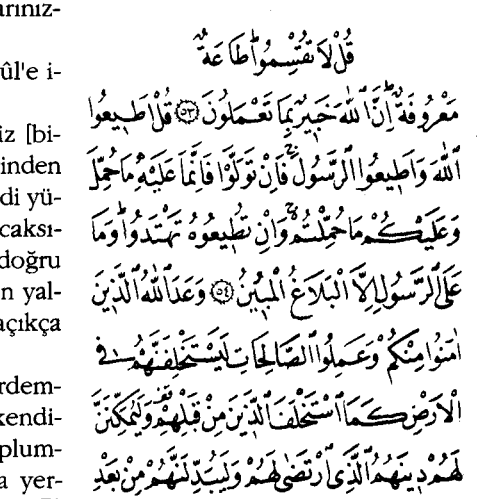
işe adayacaklarına] var gücüyle yemin ederler.[69]

De ki: "Yemin etmeyin! [Sizden bütün istenen, Allah'ın mesajına] güzelce boyun eğmektir.[70] Şüphesiz, Allah yaptıklarınızdan bütünüyle haberdardır!"

54 De ki: "Allah'a itaat edin ve Rasûl'e itaat edin."

Ve eğer [Rasûl'den] yüz çevirirseniz [bilin ki] o yalnız kendi yükümlülüklerinden sorumlu tutulacak, siz de yalnız kendi yükümlülüklerinizden sorumlu tutulacaksınız; ama eğer o'na itaat ederseniz doğru yola erişirsiniz. Ayrıca, Rasûl'e düşen yalnızca [kendisine indirilen mesajı] açıkça duyurmaktır.

55 Allah, imana erişip dürüst ve erdemli davranışlarda bulunanlara, tıpkı kendilerinden önce gelip geçen [bazı toplumları] egemen kıldığı gibi, onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına;[71] onları üzerinde görmekten hoşnut olduğu dini onlar için kuvvetle kökleştireceğine[72] ve çektikleri korkulardan, kaygılardan sonra onları mutlaka güvenli bir

69 İkiyüzlü/münafık kimselerin, günlük hayatta Kur'an mesajına uygun bir hayat yaşamaya yanaşmadıkları halde, zaman zaman gösteriş için takındıkları geçici, aldatıcı heveskar tavırlarına, "kendini adama" vaadlerine işaret eden bir ifade.

70 Bu vecîz, özlü ifade, Allah'ın insana gücünün üstünde yük yüklemeyeceği yolundaki, Kur'an'da sıkça tekrarlanan ilkeye işaret etmektedir.

71 Lafzen, "onları yeryüzünde işbaşına getireceğine" —yani, onların güç ve emniyet kazanmalarını sağlayıp böylece dünyevî ihtiyaçlarını karşılayabilir duruma getireceğine. Allah'ın müminlere olan "vaad"ine ilişkin bu atıf, ahlakî keyfiyetlerine bağlı olarak toplumların yükselmesinde ya da çöküşünde âmil olan, Allah'ın koyduğu değişmez tabiat kanunlarıyla ilgili belirgin bir îma taşımaktadır.

72 Karş. 5:3 —"Bana teslimiyeti *(el-islâm)* sizin dininiz olarak belirledim" —dinin "kuvvetle kökleştirilmesi" *(temkîn)* hem müminlerin imanının güçlendirilmesiyle, hem de İslam'ın manevî/ahlakî nüfûzunun genişlemesiyle ilgilidir.

duruma kavuşturacağına[73] dair söz vermiştir; çünkü (böyleleri yalnız) Bana kulluk eder, Benden başkasına tanrısal güçler ve nitelikler yakıştırmazlar.[74]

Artık [bütün] bu [açıklamalardan] sonra da hakkı inkar yolunu seçenler, günaha gömülüp gitmiş olanların tâ kendileridir!

56 Öyleyse, [ey inananlar,] salâtta devamlı ve duyarlı olun; arınmak için verilmesi gerekeni verin[75] ve Rasûl'e itaat edin ki esirgenip korunasınız.

57 [Ve] hakkı inkara şartlanmış olan kimseler de [hak ettikleri cezayı] bu dünyada [bulmasalar bile, nihaî yargıdan] kaçabileceklerini zannetmesinler:[76] Çünkü onların [öte dünyada] varacakları yer ateştir; gerçekten de, varılacak ne kötü bir sondur bu!

خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ
بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ
وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا

58 SİZ EY imana erişenler![77] Meşru şe-

---

73 Lafzen, "korkularından [ya da "girdikleri tehlikelerden"] sonra onlar için (bunun yerine) güven ve emniyeti koyacağına." Belirtmek gerekir ki, *emn* terimi sadece haricî ve maddî emniyet değil, fakat kelimenin aslı itibariyle daha çok "korkudan sıyrılıp, kurtulma"yı ifade eder *(Tâcu'l-'Arûs)*. Dolayısıyla, yukarıdaki cümle sadece o ilk zayıflık ve tehlike döneminden sonra (ki, tarihin bize söylediğine göre, her gerçek dinî hareketin gelişim sürecinde böyle bir başlangıç dönemi mutlaka yaşanmıştır) toplumsal bir emniyet dönemine ulaşılacağına dair bir vaad değil, fakat aynı zamanda *bireyin* ulaşacağı içsel bir güven duygusuyla –gerçek bir mümini karakterize eden, Bilinemeyen'e ilişkin her türlü korkudan kurtulmuş olma haliyle– ilgili, bireye yönelik bir vaad de ifade etmektedir. (Bkz. bundan sonraki not).

74 Yani, inanan kişinin korkularından kurtulması, duygu ve zihin planında, Allah'tan başka kimseye, kaderine ya da hayatına hükmedici olarak tanrısal nitelikler yakıştırmaktan kaçınmasının dolaysız bir sonucudur.

75 "Arınmak için verilmesi gereken"den *(zekât)* bu anlam örgüsü içinde özellikle bahsedilmesi, gerçek imanın ayrılmaz bir parçası olarak diğergâmlık unsuruna dikkat çekmek içindir. Zemahşerî'ye göre yukarıdaki ayet 54. ayetle bağlantılıdır ve onun sonucudur.

76 Yukarıdaki cümle ve bizim ilave ettiğimiz kısım hk. bir açıklama için bkz. 11:20' deki benzer bir cümle üzerine 39. notumuz.

77 İnsan hayatının toplumsal ve bireysel –aynı zamanda maddî ve manevî– yan-

kilde sahip olduğunuz kimseler,[78] içinizden henüz ergenlik çağına varmamış olanlar,[79] günün şu üç vaktinde, sabah namazından önce, gün ortasında soyunup dinlenmeye çekildiğiniz zaman ve yatsı namazından sonra[80] yanınıza girmeden önce sizden izin istesinler; bu üç vakit mahremiyetinizin korunmasız olabileceği vakitlerdir.[81] Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmanızda sizin

لِيَسْتَـْٔذِنكُمُ ٱلَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُمْ وَٱلَّذِينَ
لَمْ يَبْلُغُوا۟ ٱلْحُلُمَ مِنكُمْ ثَلَـٰثَ مَرَّٰتٍ ۚ مِّن قَبْلِ
صَلَوٰةِ ٱلْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ ٱلظَّهِيرَةِ
وَمِنۢ بَعْدِ صَلَوٰةِ ٱلْعِشَآءِ ۚ ثَلَـٰثُ عَوْرَٰتٍ لَّكُمْ ۚ لَيْسَ
عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌۢ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّٰفُونَ

---

larının ayrılmaz bir bütün teşkil ettiği ve dolayısıyla bunların birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacağı yolundaki Kur'ânî ilkenin bir uzantısı olarak söylem, yeniden, sûrenin baş kısımlarında vaz'edilen ve toplumsal davranışlara çeki düzen veren bazı kuralların mütalaasına dönmektedir. Bu pasajda, 27-29. ayetlerde temas edilen bireysel ve kişisel mahremiyet teması ele alıp işlenmektedir.

78 Lafzen, "sağ ellerinizin malik olduğu kimseler" —ilk ağızda ve genel olarak erkek ve dişi köleleri işaret eden bir ifade. Bununla birlikte, Kur'an'da kölelik zaman içinde ortadan kaldırılması gereken tarihî bir vaka olarak görüldüğüne göre (karş. bu sûrenin 33. ayeti hk. 46 ve 47. notlar; ayrıca, 2:177 hk. 146. not), yukarıdaki ifade, kişinin hukuken sorumlu olduğu yakınlarına, kadın erkek hizmetçilere ilişkin genel bir atıf olarak ele alınabilir. Yine bir başka yoruma göre, *mâ meleket eymânukum* ifadesi, bu anlam örgüsü içinde, kişinin "*nikah yoluyla* sorumluluğu altına aldığı kimseleri" de işaret ediyor olabilir (karş. 4:24 ve ilgili 26. not).

79 Yani, arada kan bağı olsun olmasın *bütün* çocuklar.

80 Kur'an'da bir kerecik ve burada geçen *zahîr* (lafzen, "günün ortası" yahut, bazan "öğlen sıcağı") terimi, yatsı namazından sonraki, sabah namazından önceki dinlenme vaktinin mukabili olarak "gündüz vakti" anlamında deyimsel bir ifade olarak kullanılmış olabilir; bunun içindir ki bu terimi biz "gün ortasında" ifadesiyle aktarmayı uygun bulduk.

81 Lafzen, "sizin için üç örtüsüz/korunmasız [vakit]" *(selâse 'avrâtin)*. Bu ibare hem lafzî hem de mecazî anlamıyla anlaşılmalıdır. *'Avret* terimi, lafız olarak yetişkinlerin kocalarından ya da zevcelerinden ve hastalık halinde hekimden başkasına, haya ve iffet gereği, göstermemeleri gereken yerleri için kullanılır. Deyimsel ya da mecazî anlamıyla da terim kişinin ruhen ve manen uluorta açığa vurmaması gereken hususiyetlerine işaret için kullanılır. Ayette iki kere kullanılan "üç" sayısı ise, metnin anlam akışı içinde, şüphesiz, kesin ve sayısal bir kıymet bildirmekten çok, kocalar, zevceler ve çocuklar da dahil, ailenin çok yakın üyelerinin bile mahremiyete ya da hususiyete dikkat ve riayet göstermeleri gereken hallerin tabiatındaki *tekrara* dikkat çekmek içindir.

için de, onlar için de bir sakınca yoktur. Allah mesajlarını size işte böyle açıklamaktadır: Çünkü Allah doğru hüküm ve hikmetle buyuran mutlak ve sınırsız bilgi Sahibidir!

59 Aranızdaki çocuklar ergenlik çağına girdikleri zaman da, öteki yetişkinlerin yaptığı gibi,[82] [evinize yahut belirtilen vakitlerde odanıza girmek istediklerinde, her defasında] sizden izin istesinler. Allah mesajlarını size işte böyle açıklamaktadır; çünkü O doğru hüküm ve hikmetle buyuran mutlak ve sınırsız bilgi Sahibidir!

عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ
ٱلْءَايَٰتِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾ وَإِذَا بَلَغَ ٱلْأَطْفَٰلُ
مِنكُمُ ٱلْحُلُمَ فَلْيَسْتَـْٔذِنُوا۟ كَمَا ٱسْتَـْٔذَنَ ٱلَّذِينَ مِن
قَبْلِهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ
نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ
غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ ۖ وَأَن يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۗ
وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

60 VE[83] [bilin ki] artık cinsî arzu duymayacak kadar[84] kocamış kadınların, cazibe ve güzelliklerini açığa vurmak niyeti taşımaksızın [dış] giysilerini çıkarmalarında bir sakınca yoktur. Ama böylelerinin bile sakınmaları kendileri için daha hayırlı olur. Allah, mutlak ve sınırsız bilgi sahibi olarak, her şeyi işitmektedir.

61 [EY MÜMİNLER, hepiniz birbirinizle

82 Lafzen, "izin istediği gibi": Yukarıda 27-28. ayetlerde vaz'edilen emirlere ilişkin bir atıf. İbareyi "öteki yetişkinlerin yaptığı gibi" şeklinde aktarmamız Zemahşerî'nin "onlardan öncekiler" tabiri hk. yaptığı açıklamaya dayanmaktadır.

83 Bu bağlaç, kanaatimizce, başında yer aldığı ayetin daha önce vahyedilen bazı pasajlarla, yani her ikisi de Müslüman kadınların giyim kuşamda gözetmeleri gereken iffet ve tevazu ölçülerine işaret eden yukarıdaki 31. ayetle ve 33. sûrenin 59. ayetiyle bağlantılı olduğunu belirtmek içindir; ve dolayısıyla bu pasaj, sûrenin bu kısmında ayrı bir "bölüm" olarak ele alınmalıdır.

84 Lafzen, "cinsî birleşmeye arzu [ya da "umudu"] kalmamış olanlar" —*nikâh*'ın anlamı, bu anlam örgüsü içinde, açıkçası budur. Bu isim ve türemiş olduğu fiil her ne kadar Kur'an'da hemen her zaman "evlilik" ya da "evlenme" anlamında kullanılıyor olsa da, bunun şüpheye yer bırakmayan istisnaları vardır. Sözgelimi sözcüğün *yenkihu* fiil formunun bu sûrenin 3. ayetindeki geçiş tarzı bu istisnalardan biridir (bkz. yukarıda ilgili 5. not). Bu istisnalar Cevherî ya da Ezherî (sonraki *Lisânu'l-'Arab*'da zikredilmektedir) gibi bazı Arap filologların "Arap konuşma dilinde *nikâh*'ın anlamı cinsî birleşme *(vat')*dir" yolundaki görüşlerini doğrulamaktadır.

kardeşsiniz;[85] bunun içindir ki] kör için [sıhhatli olan kimselerden yardım kabul etmekte] bir sakınca yoktur; topal için bir sakınca yoktur; hasta için bir sakınca yoktur; sizin için de, [çocuklarınızın] evlerinde,[86] yahut babalarınızın evlerinde, yahut analarınızın evlerinde, yahut karındaşlarınızın evlerinde, yahut bacılarınızın evlerinde, yahut amcalarınızın evlerinde, yahut halalarınızın evlerinde, yahut dayılarınızın evlerinde, yahut teyzelerinizin evlerinde yahut anahtarı size emanet edilmiş olan[87] [evlerde], yahut bir arkadaşınızın [evinde] yiyip içmenizde bir sakınca yoktur. Bir arada yahut ayrı ayrı yemenizde de bir sakınca yoktur. Ama bu evlerden [herhangi birine] her girdiğinizde Allah katından bolluk, bereket ve esenlik dileyerek birbirinize mutlaka selâm verin.

Allah mesajlarını size işte böyle açıklıyor ki, belki aklınızı kullanmayı [öğrenirsiniz].

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ
وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ
وَلَا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا مِن بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ
أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ أَن تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُم
بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ اللَّهِ
مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ

62 [GERÇEK] MÜMİNLER öyle kimselerdir ki Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne yürekten inanırlar ve o'nunla bütün cemaati ilgilendiren bir mesele[88] için bir araya gel-

85 Bu 61. ayetin tamamı öylesine yüksek bir îcâz (özlü söyleyiş) örneği ortaya koymaktadır ki, bu ayetin anlamı konusunda görüş farklılıkları hep süregelmiştir. Bununla birlikte, ilk müfessirlerce ileri sürülen açıklamaların tamamı gözönüne alındığında, görülecektir ki, bunların hepsinin ortak paydası, yukarıdaki pasajda güdülen en temel amacın, karşılıklı güven, esirgeme ve dayanışmada ve dolayısıyla ilişkilerde lüzumsuz ve yaramaz teşrifattan kaçınma tavrında kendini gösteren mümince kardeşliğe dikkat çekmek olduğu görüşüdür.

86 Hemen bütün müfessirlerin ortak görüşüne göre, "evleriniz" ifadesi, bu anlam akışı içinde, *"çocukların* evleri" anlamına gelmektedir; çünkü, kişiye ait olan her şey, manen, ebeveynine de ait sayılmalıdır.

87 Yani, "sorumlu olduğunuz."

88 Lafzen, "bir toplum [ya da "kamu"] meselesi *(emr-i câmi')*. "Onunla" şeklindeki kişi zamiri Rasûl'le ve dolayısıyla, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in bıraktığı örneğe göre davranan Müslüman cemaatin meşru lideriyle *(imâm)* alakalıdır.

diklerinde [hangi karara varılacak olursa olsun] o'nun iznini almadıkça[89] ayrılmazlar.

Gerçekten de, senden izin al[madıkça karara bağlanan eylemden geri durmaylanlar, işte Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne [yürekten] inananlar böyleleridir!

Bunun içindir ki, onlar kendi bazı özel işleri için senden izin istedikleri zaman, uygun gördüğün kimselere bu izni ver;[90] ve Allah'tan onlar için bağışlanma dile; çünkü Allah, şüphesiz, çok acıyan esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır![91]

لَمْ يَذْهَبُوا۟ حَتَّىٰ يَسْتَـْٔذِنُوهُ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَـْٔذِنُونَكَ
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۚ فَإِذَا ٱسْتَـْٔذَنُوكَ
لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمُ
ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾ لَّا تَجْعَلُوا۟ دُعَآءَ
ٱلرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُم بَعْضًا ۚ قَدْ
يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ
ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ
يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ

63 RASÛL'ÜN size yaptığı çağrıyı birbirinize yaptığınız çağrı[lar]la bir tutmayın sakın;[92] gerçek şu ki, Allah, hissettirmeden aranızdan sıyrılmak isteyenleri biliyor; öyleyse, O'nun buyruğuna karşı gelmek isteyenler, başlarına [bu dünyada] bir belanın, bir güçlüğün ya da [öte dünyada] can yakıcı bir azabın gelmesinden korksunlar!

64 Unutmayın, göklerde ve yerde var

89 Yani, cemaatin çoğunluğu tarafından karara bağlanmış ya da benimsenmiş olan bir eylem yahut politikaya *('ammâ icteme'û lehû mine'l-emr.* Taberî) katılmamak konusunda makul sebepler göstererek Rasûl'den izin almadıkça. Kur'an'ın koyduğu bu ilkede, mantıkî bir netice olarak, amme menfaatine mutlak riayet ve sadakat şartıyla cemaat yahut devlet politikasının belli bazı noktalarında farklı görüşlere imkan veren bir çeşit "iyi niyetli muhalefet" kavramını/anlayışını bulmaktayız. (Ayrıca bkz. 91. not.)

90 Yani, ilgili kişinin ya da kişilerin ileri sürdüğü sebepleri toplumun bütünlüğünün yararını gözönünde bulundurarak değerlendirdikten sonra.

91 "Allah'ın bağışlayıcı" olduğu ifadesi, açıktır ki, karara bağlanmış olan bir eyleme ya da politikaya katılmamak yolunda "izin istemekten" *kaçınmanın*, yani görüşüne güvenilir yetkililerin tercihine katılmanın her hâlükârda, manen daha tercihe şayan olduğuna işaret eder (Zemahşerî).

92 Yani, o'nun, genel anlamda 46-54. ayetlerde sözü geçen Kur'ânî mesajlara ve 62. ayette temas edilen, belli bir amme meselesine ilişkin olarak yaptığı çağrı, sizin şu ya da bu meselede ileri sürdüğünüz görüşler gibi değildir. Bir başka deyişle, bu anlam örgüsü içinde, "Rasûl'ün çağrısı" Kur'an'ın kendisiyle eşdeğer olabilir.

olan her şey Allah'a aittir; (ve dolayısıyla) sizin içinde bulunduğunuz durumu ve güttüğünüz amacı çok iyi bilmektedir O![93]

قَدْ يَعْلَمُ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ ۖ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

Ve [yaşayan herkes] bir gün O'na geri dönecek; ve o zaman O, [hayattayken] yapıp ettikleri her şeyi kendilerine haber verecek; çünkü, Allah her şeyi bütün gerçeğiyle bilir.

93 Lafzen, "O sizin ne üzerinde olduğunuzu bilir": yani, "neye inandığınızı ve tavır ve davranışlarınıza hangi ahlakî ilkelerin yön verdiğini bilir."

25. FURKÂN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûrenin orta dönem Mekkî sûrelerden biri olduğunda ve kronolojik olarak risaletin beşinci yılına yahut altıncı yılının başlarına yerleştirilebilecek olan *Meryem* sûresiyle aşağı yukarı aynı dönemde vahyedildiğinde pek şüphe yoktur.

Sûrenin, başından beri genel kabul gören ismi *Furkân* aynı zamanda sûrenin başlıca temasını da çerçevelemektedir ki, bu da, her ilahî mesajın en temel amacının, insana hakkı bâtıldan, yahut doğruyu eğriden ayırmaya yarayan değişmez bir kıstas ortaya koymak ve buna bağlı olarak, bireyi ve toplumu bağlayan bir manevî/ahlakî değerlendirme ölçüsü sağlamak olduğu hususudur. Bu önermenin bir sonucu olarak sûrede, Allah tarafından insanoğluna gönderilen her elçinin *beşerliğine,* ölümlülüğüne dikkat çekilmektedir (20. ayet) ki bu, Muhammed (s) gibi, öteki ölümlülerle aynı maddî ihtiyaçları paylaşan, onlar gibi günlük yapıp-etmelere katılan, katılmak zorunda olan (7-8. ayetler) ölümlü birine indirilmiş olduğu söylendiği sürece Kur'an'ın Allah tarafından vahyedilmiş olamayacağı yolundaki asılsız iddiayı çürütmek içindir.

Sûrede işaret edilen hususlardan biri de, ilahî mesajın vahyedilmesinin, yani vahiy olgusunun da, yaratılmış âlemde müşahede edilen bütün öteki tabii olgular gibi, Allah'ın yaratma eylemiyle ortaya koyduğu eşsiz ve üstün düzenin bir parçası olduğu gerçeğidir (bkz. örn. 2, 45-54, 61-62 ilh. ayetler). Fakat insanoğlunun doğru yolu gösteren bu ilahî işarete boyun eğmesi kolay olmamaktadır; o kadar ki, kendi ümmetinden nicelerinin, "Kur'an'a bir kenara kaldırılması gereken bir kitap gözüyle bakar olduklarını", Hesap Günü'nde Hz. Peygamber'in kendisi işaret edecektir (30. ayet); bu ifade, özellikle çağımız için ayrı bir anlam taşımaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ

1 BÜTÜN İNSANLIĞA bir uyarı olsun diye kuluna hakkı bâtıldan ayırıcı bir ölçü[1]

1 Hemen bütün müfessirlerin *el-Furkân* terimine verdikleri anlam budur. Terim, yu-

indiren (Allah) ne yüce, ne cömerttir! **2** O ki, göklerin ve yerin egemenliği O'na aittir; soy-sop[2] edinmemiştir; egemenliğinde herhangi bir ortağı yoktur; çünkü her şeyi yaratan ve her şeyi belli bir yasalar örgüsüne göre düzene koyan[3] O'dur.

3 Hal böyleyken, yine de O'nu bırakıp, hiçbir şey yaratmayan, tersine kendileri yaratılmış bulunan;[4] ne kendilerinden bir darlığı uzaklaştıracak ne de kendilerine bir yarar sağlayacak güce sahip olmayan; ne ölüm üzerinde, ne hayat üzerinde, ne de ölümden sonra kalkış üzerinde herhangi bir etkisi bulunmayan birtakım düzmece tanrılara kulluk ediyorlar.

4 Üstelik, hakkı inkara şartlanmış olanlar: "Bu [Kur'an] doğruyu çarpıtıp yalanı ve sahteyi ortaya çıkaran başka bir topluluğun yardımıyla[5] o'nun [kendisinden]

لِلْعَٰلَمِينَ نَذِيرًا ۝١ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَ
ٱلْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٌ فِى
ٱلْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ فَقَدَّرَهُۥ تَقْدِيرًا ۝٢ وَٱتَّخَذُوا۟
مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً لَّا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا
يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ
مَوْتًا وَلَا حَيَوٰةً وَلَا نُشُورًا ۝٣ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟
إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ ٱفْتَرَىٰهُ وَأَعَانَهُۥ عَلَيْهِ قَوْمٌ ءَاخَرُونَ

---

karıdaki anlam akışı içinde hem Kur'an'a hem de umumî olarak vahiy olgusuna işaret etmek üzere kullanılmaktadır. (Terim hakkında Muhammed Abduh'dan iktibas edilen daha geniş bir açıklama için bkz. 2:53 hk. 38. not). *Nezzele* fiil formu her zaman yöntemde/usulde ("adım adım"/"yavaş yavaş" anlamında) bir tedricîlik nüansı taşımaktadır.

2 Bkz. 17:111 hk. 133. not.

3 Yani, yarattığı ve idame ettirdiği büyük kozmik düzen içinde her şeye ya da her olaya belli bir fonksiyon, belli bir mahiyet ve keyfiyet tayin eden O'dur: karş. bu gerçeğin ilk defa ifade edildiği 87:2-3.

4 Yani, ya hayal mahsulü birtakım düzmece tanrıların mücessem "timsaller"i şeklinde, ya kişileştirilen tabiat güçleri şeklinde, ya tanrılaştırılan insanların kişiliğinde, ya da tamamen *hayal* ve *tasavvurlarda* yaşatılan birtakım mücerret unsurlar halinde.

5 Lafzen, "ve böylece, gerçeği örten, sahte [*zulm* sözcüğünün bu akış içindeki anlamı budur] ve asılsız bir şey getirdiler" [ya da "ortaya attılar]." Bu ifadenin, genellikle, önceki cümlede inkarcıların söylediği karalayıcı sözlere karşı bu iddiaları çürütücü yönde verilen vahyî karşılık olduğu söylenmiş ise de, bizce bu cümle, Muhammed'e (s) "yardım ettiklerinden" şüphelenilen hayal mahsulü kimselerin de Kur'an'ın "uydurulması"ndan o'nunla birlikte sorumlu olduklarını ifade etmek üzere inkarcıların söylediği *sözlerin devamıdır.*

uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir" deyip duruyorlar.[6]

5 Ayrıca, "Onun, sabah akşam kendisine okunsunlar diye yazdırdığı[7] eskilerin masalları, efsaneleridir bu!" diyorlar.

6 De ki: "Göklerin ve yerin bütün sırlarını bilen (Allah) indirdi onu! Doğrusu O, çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır!"

7 Ama onlar yine de şöyle diyorlar: "Bu nasıl peygamber ki [diğer ölümlüler gibi] yiyip içiyor, çarşı-pazar dolaşıyor? Onunla beraber bir uyarıcı olarak [görünür] bir melek gönderilseydi ya! **8** Yahut kendisine [Allah tarafından] bir hazine verilseydi, yahut [zahmetsiz] yiyip içtiği (tılsımlı) bir bahçesi olsaydı ya!"[8]

Ve bu zalimler [birbirlerine]: "Eğer [Muhammed'e] uyacak olsaydınız, büyülenmiş bir adamdan başkasına [uymuş, olmazdınız]!" diyorlar.

9 [Ey Rasûl,] seni benzettikleri şeye bak! Zaten onlar bir kere yoldan çıkmış bulunuyorlar, bir daha da [doğru] yolu bulamayacaklar!

10 Dilerse sana, [onların dile getirdiği] bu şeylerden daha hayırlısını –içlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı hasbahçeler– verebilecek ve senin için köşkler,

فَقَدْ جَآءُو ظُلْمًا وَزُورًا ۝٤ وَقَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ
ٱكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝٥
قُلْ أَنزَلَهُ ٱلَّذِى يَعْلَمُ ٱلسِّرَّ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
إِنَّهُۥ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝٦ وَقَالُوا۟ مَالِ هَٰذَا
ٱلرَّسُولِ يَأْكُلُ ٱلطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى ٱلْأَسْوَاقِ لَوْلَآ
أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُۥ نَذِيرًا ۝٧ أَوْ يُلْقَىٰٓ
إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُۥ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا ۚ وَقَالَ ٱلظَّٰلِمُونَ
إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ۝٨ ٱنظُرْ كَيْفَ
ضَرَبُوا۟ لَكَ ٱلْأَمْثَالَ فَضَلُّوا۟ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا
۝٩ تَبَارَكَ ٱلَّذِىٓ إِن شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّن ذَٰلِكَ
جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ

6 Kur'an'ın, en azından büyük kısmıyla, Muhammed'e (s), bilinmeyen bir yabancı tarafından (karş. 16:103 ve ilgili notlar, özellikle 130. not) yahut, bu değilse, Yahudiliği ya da Hristiyanlığı benimseyen Araplar tarafından Yahudi-Hristiyan öğretilerine dayanılarak aktarıldığı yolundaki inkarcı görüşü; ve bunun da ötesinde, Muhammed'in (s), ya Kur'an'ın vahyî bir mesaj olduğu konusunda kendi kendini aldattığı, ya da öyle olmadığını bildiği halde, kasden onu Allah'a izafe ettiği yolundaki iddiaları karakterize eden bir ifade.

7 Çünkü, kendisinin okuma yazma bilmediği *(ümmî)* bu inkarcı çağdaşlarınca bilinen bir hususdu.

8 Kur'an'ın sıkça sözünü ettiği "cennet bahçeleri" hakkında alaycı bir îma. (Karş. 13:38 ve ilgili 74 ve 75. notlar; ayrıca 5:75 ve 21:7-8).

konaklar yapabilecek olan (Allah) ne yüce, ne cömerttir!

11 (O inkarcılara gelince;) onlar asıl Son Saat'in [geleceğini] yalanladılar!

Oysa, Biz Son Saat gerçeğini yalanlayanlar için harlı bir ateş hazırlamışızdır: **12** O ateş uzaktan karşılarına çıkınca[9] onun öfkeli kükremesini ve uğultusunu işitecekler; **13** ve birbirlerine bağlı olarak daracık bir yerden onun içine atıldıkları zaman, orada o an yok olup gitmek için yakaracaklar![10]

14 [Ama o zaman onlara denecek ki:] "Bugün bir defada yok olup gitmek için değil, defalarca yok olup gitmek için yakarın, bakalım!"[11]

15 De ki: "(Şimdi söyleyin,) bu mu daha hayırlı, yoksa Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlara bir mükâfaat ve yerleşme yeri olarak vaad edilen ebedî cennet mi? **16** O cennet ki, orada iste-

وَيَجْعَل لَّكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَن كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ إِذَا رَأَتْهُم مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَّا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَّهُمْ فِيهَا مَا

9 Lafzen, "Onları uzak bir yerden gördüğü zaman": anlaşıldığı kadarıyla, onların ölüm anlarına işaret eden mecazî bir îma. Kur'an'da pek çok yerde olduğu gibi, burada da, öte dünya ahvalini tasvir eden temsîlî mahiyette ince bir Kur'ânî tasvirle karşı karşıyayız; bakılan nesne kişileştirilerek, bakan özne ile bakılan nesneye, bakma eyleminin yönü itibariyle, "yer değiştirtilmekte" ve böylece gözde canlandırılmak istenenin dehşeti çarpıcı bir belâgatla verilmektedir. Zemahşerî bu ifade tarzını açıkça mecazî olarak *('alâ sebîli'l-mecâz)* nitelendirmektedir.

10 Günahkarların birbirlerine bağlanmış ya da kenetlenmiş olarak cehenneme atılmaları yolundaki temsîl hakkında bir açıklama denemesi için bkz. 14:49 hk. 64. notumuz. Yine günahkarların ateşe sokulacakları ya da atılacakları "daracık yere" gelince, Zemahşerî bunun günahkarların çekeceği ruhî sıkıntı ve ızdırabın bir mecazı olduğunu, çünkü "elem ve ızdırabın her zaman bir darlık ve sıkışıklık duygusuyla, sevinç ve mutluluğunsa bir genişlik duygusuyla elele gittiğini; nitekim, Allah'ın cenneti gökler ve yer kadar geniş bir yer olarak tasvir ettiğini (3:133)" belirtmektedir.

11 "Yok olup gitmek" *(sübûr)* kavramı her ne kadar bir son bulmayı, tükenip gitmeyi ve dolayısıyla tekrarı olmayan bir olguyu ifade ediyor ise de, günahkarların "defalarca yok olmayı" ya da "birden fazla ölümü" istemeleri, burada, tarifsiz acı ve ızdırapları ve buna bağlı olarak nihaî bir kurtuluş için duyulan tarifsiz özlemi dile getirmek için kullanılan deyimsel/mecazî bir ifadedir.

dikleri her şeye ulaşırlar ve orada sonsuza kadar yaşayıp giderler; bu, Rabbinin [insan için her zaman] istenmeye değer bir vaadidir."

17 FAKAT [Rabbinin birliğini unutan kimselere gelince,][12] o Gün (Rabbin) onları ve onların Allah yerine kul-köle oldukları varlıkları bir araya toplayacak ve [kendilerine tanrısal nitelikler yakıştırılan bu varlıklara]:[13] "Bu kullarımı siz mi yoldan çıkardınız, yoksa onların kendileri mi doğru yoldan ayrıldılar?" diye soracak.

18 Onlar: "Sınırsız kudret ve yüceliğinle Seni tenzîh ederiz!" diye cevap verecekler, "Senden başka dostlar, efendiler edinmek bize yakışmazdı![14] Fakat, [bunlara gelince]; Sen bunlara ve babalarına dünya hayatının tadını çıkarmaları için fırsat verdin; öyle ki, onlar da sonunda[15] [Seni] anmayı büsbütün unuttular; çünkü bunlar her türlü iyilikten yoksun kimselerdi."

19 [Bunun üzerine, Allah da, müşriklere]: "İşte [sizin tanrı yerine koyduğunuz kimseler, geçmişte] ileri sürdüğünüz id-

يَشَآءُونَ خَٰلِدِينَ ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْـُٔولًا ﴿١٦﴾
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَقُولُ
ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هَٰٓؤُلَآءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا
ٱلسَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ مَا كَانَ يَنۢبَغِى لَنَآ
أَن نَّتَّخِذَ مِن دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ وَ
ءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا۟ ٱلذِّكْرَ ۖ وَكَانُوا۟ قَوْمًۢا بُورًا ﴿١٨﴾
فَقَدْ كَذَّبُوكُم بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا

12 Bu pasaj vecîz bir biçimde yukarıdaki 3. ayetle bağlantılıdır.

13 Ayetin devamındaki belâgat gereği "soru", bazı müfessirlerin söylediği gibi, "Yargı Günü'nde konuşturulacak olan" cansız putlara değil, fakat tanrılaştırılan akıl sahibi varlıklara, yani peygamberlere, azîzlere, velîlere hitab etmektedir.

14 Zımnen, "ve dolayısıyla, başkalarından da bize kulluk etmelerini istememiz manen ve ahlaken imkansızdı." Öte yandan, İbni Kesîr "bizim için/bize" *(lenâ)* ifadesinin sadece bu sözü söyleyen kimselere değil, topluca bütün insanlara işaret ettiğini ve dolayısıyla yukarıdaki cümlenin "... biz [insanlara] yakışmaz" anlamına geldiğini söylemektedir. Her iki durumda da, Kur'an'ın hemen her yerinde değişik biçimlerde tekrarlanan yukarıdaki belâgat gereği "soru ve cevap", Allah'tan başka varlıklara tanrısal nitelikler yakıştırmanın manevî ve ahlakî çarpıklığını ve zihnen saçmalığını dramatik bir tarzda ortaya koymak amacını taşımaktadır.

15 Bu anlam akışı içinde *hattâ*'nın (lafzen, "tâ ki", "kadar") anlamı budur.

diaların yalan olduğunu ortaya koydular" diyecek, "artık ne [hak ettiğiniz azabı] savuşturabilirsiniz, ne de kendinize bir destek bulabilirsiniz! Çünkü içinizden her kim [böyle bir] kötülük işlemişse, ona büyük bir azap tattıracağız!"

وَلَا نَصْرًا ۚ وَمَنْ يَظْلِمْ مِنكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا

20 [EY MUHAMMED,] Biz senden önce de yiyip içen, çarşıda pazarda dolaşan [ölümlü] insanların dışında kimseyi elçi olarak göndermedik. [Böyle yaparak, ey insanlar,] kiminizi kiminiz için bir imtihan vesilesi kıldık[16] [ki,] sabredecek misiniz,[17] (bunu kendiniz de göresiniz; yoksa,) Allah zaten her şeyi olduğu gibi görmektedir!

21 Fakat Bizim huzurumuza çıkarılacaklarını hiç beklemeyen kimseler:[18] "Bize niçin melekler gönderilmedi?", yahut "Neden Rabbimizi görmüyoruz?" diye sorup duruyorlar.

Gerçek şu ki, onlar büyük bir küstahlık-

16 Bu vecîz pasaj, şüpheye yer bırakmayacak şekilde, her yeni peygamberin kural olarak başlıca iki amaçla gönderildiğine işaret etmektedir: birincisi, vahiy yoluyla insanoğluna ahlakî bir mesaj ulaştırmak ve böylece doğruyla eğriyi ya da hakla bâtılı birbirinden ayırmaya yarayan bir ölçü, bir kıstas (sûrenin ilk ayetinde zikri geçen *el-furkân)* ortaya koymak; ve ikincisi de, bu risalet olgusunu, insanların önüne, onların peygamberin getirdiği mesaja karşı tepkilerinde kendini açığa vuracak olan manevî ve ahlakî tercih ve kavrayışlarını –yani, bu mesajın doğru ve ilahî menşeli olduğunu tefrik etmek için "tabiatüstü" belirtilere, birtakım mucizelere ihtiyaç duymadan mesajı kendi muhtevası içinde aklî kıstaslarla değerlendirmeye istekli olup olmadıklarını– sınamak için bir vesile olarak çıkarmak. Dolaylı olarak, en derin anlamı içinde bu pasaj, sadece peygamberlerin değil, fakat her insanın, toplumsal varlığıyla, toplumun öteki üyeleri için, onların ahlakî tercih ve kavrayışlarının ortaya çıkmasını sağlayan bir imtihan vasıtası olduğunu îma etmektedir; bunun içindir ki, ilk müfessirlerden bazıları (ki Taberî de bunların içindedir) yukarıdaki cümleye şu anlamı vermektedirler: "Birbirinize imtihan vesilesi olmanız için sizi *beşerî varlıklar* kıldık."

17 Yani, "siz ey insanlar", yahut daha özel bir topluluk olarak: "siz, ey Kur'an mesajının ulaştığı kimseler."

18 Lafzen, "Bizimle karşılaşacaklarını ummayanlar [yahut, beklemeyenler]"; yani, kıyamete ve sonuç olarak Allah'ın ahiretteki yargılamasına inanmayanlar.

la [Allah'ın mesajına karşı böylece] burunlarını dikerek kendilerini onulmaz bir büyüklük duygusuna kaptırmış bulunuyorlar!

22 [Oysa,] melekleri görecekleri Gün[19] (gelip çatınca), o Gün, günaha gömülüp gitmiş olanlar için asla iyi haberler olmayacak; ve (o Gün böyleleri:) "(Vah bize, meğer) dönüşü olmamacasına [Allah'ın rahmetinden] kovulmuşuz!" diyecekler. **23** Çünkü, Biz (o Gün) bütün o edip eyledikleri işlerin üzerine varacak ve onları toza toprağa çevireceğiz; **24** [ama] o Gün, cennetliklere kalınacak yerlerin en iyisi, dinlenilecek yerlerin en güzeli, en rahatı bahşedilecektir.[20]

25 O Gün ki, gök bulutlarla birlikte, bütün yüküyle parçalanacak ve birbiri ardından melekler indirilecektir; **26** o Gün ki, gerçek egemenliğin [yalnızca] Rahmân'a ait olduğu [bütün açıklığıyla ortaya çıkacaktır]; ve bunun içindir ki, (o Gün) hakkı inkara şartlanmış olanlar için çok zor bir Gün olacaktır; **27** o Gün ki, (vaktiyle) haksızlığı kendisine yol edinmiş olan kişi ellerini kemirip, "Ah, n'olurdu, Rasûl'ün gösterdiği yolu tutmuş olsaydım!"[21] diyecek, **28** "Vah bana, n'olurdu, falancayı kendime dost edinmemiş olsaydım! **29** Gerçekte, bana uyarıcı, hatır-

لَقَدِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فِىٓ
أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ
لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا
﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا۟ مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَٰهُ هَبَآءً
مَّنثُورًا ﴿٢٣﴾ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا
وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ ٱلسَّمَآءُ بِٱلْغَمَٰمِ
وَنُزِّلَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ تَنزِيلًا ﴿٢٥﴾ ٱلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ
لِلرَّحْمَٰنِ ۚ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾
وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ
مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَٰوَيْلَتَىٰ لَيْتَنِى لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا
خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَّقَدْ أَضَلَّنِى عَنِ ٱلذِّكْرِ

19 Yani, Hesap Günü'nde, "her şeyin artık karara bağlanmış olacağı" gün (karş. 6:8).

20 Lafzen, "cennetlikler, kaldıkları yer bakımından en mutlu, dinlenecekleri yer bakımından en iyi durumda olan kimseler olacaklar."

21 Lafzen, "Rasûl'le birlikte bir yol tutsaydım." Ayette "rasûl" ve "zalim" ("haksızlık yapan"/"haksızlığı kendisine yol edinen") terimleri, Allah'ın bütün rasûllerini ve o'nlara bilinçli olarak karşı çıkan herkesi ifade etmek üzere cins ya da tür belirtici anlamda kullanılmaktadır. Benzer şekilde, sonraki ayette geçen "falanca" *(fulân)* tabiri de, kişinin yoldan çıkmasına vesile olan kişi yahut kişileştirilmiş güçleri dile getiren genel bir ifadedir.

latıcı mesaj geldikten sonra, beni [Allah'ı] hatırlamaktan o uzaklaştırdı!"
Zaten, Şeytan [işte böyle] yalnız ve çaresiz bırakır insanı.[22]

بَعْدَ إِذْ جَآءَنِى ۗ
وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِلْإِنسَٰنِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ وَقَالَ ٱلرَّسُولُ
يَٰرَبِّ إِنَّ قَوْمِى ٱتَّخَذُوا۟ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ وَ
كَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِىٍّ عَدُوًّا مِّنَ ٱلْمُجْرِمِينَ ۗ وَكَفَىٰ
بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلْقُرْءَانُ جُمْلَةً وَٰحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ

30 VE [O GÜN] Rasûl: "Ey Rabbim!" diyecek,[23] "Kavmimden [bazıları] bu Kur'an'ı gözden çıkarılacak bir şey olarak gördü!"[24]
31 İşte bu (senin çağında olduğu) gibi, biz her nebiye günaha gömülüp gitmiş kimseler içinden düşmanlar çıkardık;[25] bununla birlikte, sana yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.
32 İmdi, hakkı inkara şartlanmış olan kimseler: "Kur'an ona bir bütün olarak bir kerede[26] indirilseydi ya!" diyorlar.

---

22 "Şeytan" teriminin buradaki anlamıyla ilgili bir açıklama için bkz. 2:14 hk. 10. not; ayrıca 15:17 hk. 16. notun ilk yarısı ve 14:22 hk. 31. not.

23 Bizim "o Gün" şeklindeki ilavemiz ve *kâle* fiiline verilen (dilbilim açısından da, anlam akışı itibariyle verilmesi mümkün olan) gelecek zaman anlamı yukarıdaki cümle hakkında Ebû Müslim (Râzî'nin nakline göre) ve Beğavî gibi büyük müfessirler tarafından yapılan benzer açıklamalara dayanmaktadır.

24 Yani, dünyevî istek ve tutkularına aykırı buldukları için ya da zamanın değişen şartları karşısında "geçerliğini yitirmiş" bir öğreti olarak gördükleri için. Kur'an mesajının ulaştığı toplumların çoğu onu ilahî bir mesaj (vahiy) olarak gördükleri, görmekte oldukları ve dolayısıyla onun, kelimenin en geniş anlamıyla, her bakımdan "tutarlı ve her çağda geçerli" olduğuna inandıklarına göre, "benim kavmim" ya da "benim gönderildiğim toplum" ifadesi (kelimenin ne kavmî anlamı, ne de ideolojik anlamı itibariyle) Son Peygamber'in ümmetinin hepsini değil, fakat yalnızca ismen bu ümmetten olup ama gerçekte Kur'ânî mesaja olan inancını bütünüyle kaybetmiş kimseleri işaret etmektedir; bunun içindir ki, ayetin vecîz üslubu içinde zımnen mevcut olan bu anlamın "bazıları" ilavesiyle aktarılması gerekmiştir.

25 Karş. her peygamberin mücadele vermek zorunda kaldığı şer güçlere *(şeyâtîn)* ilişkin benzer bir atfın yer aldığı 6:112. Zikredilen ayette geçen "zihin çelmeyi amaçlayan parlak yarı-hakikatler" ifadesi, bu pasajda, ondört yüzyıl önce vaz'edilen bir kitap olan Kur'an'ın "artık günü geçmiş" bir mesaj olarak görülmesi gerektiği yolundaki aldatıcı iddiaya temas edilerek, anlamlı bir biçimde önceden örneklendirilmektedir.

26 Lafzen, "topluca" yahut "bir tek cümle halinde" *(cümleten vâhideten)* —İslam muhaliflerinin ağzından, Kur'an'ın adım adım vahyedilmesinin, kişisel ve siyasal ihtiyaçlarına uydurmak üzere, onu Muhammed'in (s) kendisinin "tanzim" ettiğini gösteren bir işaret olduğunu îma eden bir ifade.

Oysa, Biz onu [sana] böyle tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde[27] belli bir düzen içinde ağır ağır vahyediyoruz ki onunla senin kalbini pekiştirelim. **33** Bunun içindir ki, hangi soruyla karşına çıkarlarsa çıksınlar,[28] Biz sana mutlaka asıl doğru olan neyse onu ve en güzel açıklamayı getirmekteyiz.[29]

34 [Öyleyse, hakkı inkara kalkışan o kimselere söyle ki] yüzleri üstüne[30] sürüler halinde cehenneme tıkılacak olanlar (var ya); [öte dünyadaki] yerleri en kötü olanlar ve halen [doğru] yoldan en fazla sapmış bulunanlar işte böyleleridir![31]

لِنُثَبِّتَ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَٰهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ
بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾ ٱلَّذِينَ
يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ
مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾

27 Yani, her türlü iç tutarsızlıklardan, tezatlardan uzak (karş. 4:82). Ayrıca, bkz. Kur'an'ın "kendi içinde tutarlı" olduğundan söz edilen 39:23. *Rattelnâhu tertîlen* şeklindeki özlü ifade, "[bir şeyin] parçalarını, bütünü meydana getirecek şekilde bir araya getirip, onlara uygun bir düzen vermek" ve bir de "bütüne iç tutarlılık sağlamak" gibi paralel anlamlar ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı, hareket ve olaylarla dolu yirmiüç yıllık bir hayata yayılan mesajın her türlü çelişkiden uzak ve her bakımdan tutarlı oluşu onun Allah tarafından vahyedilmiş olduğunu açıkça ortaya koyduğuna göre, bunun düşünen her müminin imanını güçlendiren bir keyfiyet olması gerekir; Kur'an'ın kendisine göre de, onun zaman içinde tedrîcen vahyedilmesinin sebebi bu keyfiyette aranmalıdır. (73:4'de olduğu gibi, Kur'an'ın okunması anlamında kullanıldığı zaman, *tertîl* terimi, onun kolay anlaşılabilecek ve üzerinde düşünülebilecek şekilde açık ve ölçülü bir tarzda telaffuz edilmesi anlamına gelmektedir).

28 Lafzen, "sana bir misal *(mesel)* vermezler ki, Biz (o konuda) sana gerçeği getirmeyelim ... ilh." —Burada meselden ya da misalden kasıt, Muhammed'in (s) rasûl olduğu tezine ve dolayısıyla Kur'an'ın vahyî niteliğine gölge düşürmek amacıyla ortaya sürülen, sözde akla hitab eden teşbîh türünden itirazlardır (ki, bunlar, Kur'an'ın başka pek çok yerinde olduğu gibi, bu sûrenin 7-8, 21 ve 32. ayetlerinde örneklendirilmiştir).

29 Kur'an'ın kendi kendini tefsir edici, açıklayıcı keyfiyetine ilişkin bir îma. Bütün bu bölüm boyunca (30-34. ayetler) "sen" kişi zamiriyle hitab edilen kişi yalnızca Peygamber değil, aynı zamanda, bütün çağlarda o'nun ulaştırdığı mesajı benimseyen herkestir.

30 Yani, ruhen tam bir alçalma, aşağılanma içinde (Râzî ve onun kendilerinden nakilde bulunduğu öteki bazı müfessirler).

31 Karş. 17:72 ve ilgili 87. not.

35 GERÇEK ŞU Kİ, [Muhammed'den çok önce] Biz Musa'ya da kitap verdik ve kardeşi Harun'u görevinde o'na yardımcı kıldık;[32] **36** ve onlara: "Siz ikiniz mesajlarımızı yalanlayan (şu toplumu uyarmay)a gidin!" dedik. Ama sonunda, o [günahkar toplumun] insanlarını kırıp geçirdik.

37 Ve Nûh toplumunu da, rasûller[den birin]i yalanladıklarında sulara gömüverdik; böylece onları bütün insanlık için ibret yaptık; çünkü Biz bütün zalimler için çok can yakıcı bir azap hazırlamışızdır!

38 Ve 'Âd toplumunu, Semûd toplumunu, Ress[33] halkını ve bunların arasında (gelip geçen) daha nice [günahkar] nesilleri [topluca cezalandırdık]; **39** oysa, her birine uyarıcı dersler[34] vermiştik; ama (bunlara aldırış etmeyince) hepsini yerle bir ettik.

40 Bu [Bizim mesajlarımızı inkar edenler] o cezalandırıcı yağmura tutulan şehri görmüş olmalılar;[35] peki orada olup

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى
ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَا مَعَهُۥٓ أَخَاهُ هَٰرُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾
فَقُلْنَا ٱذْهَبَآ إِلَى ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا
فَدَمَّرْنَٰهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا۟ ٱلرُّسُلَ
أَغْرَقْنَٰهُمْ وَجَعَلْنَٰهُمْ لِلنَّاسِ ءَايَةً ۖ وَأَعْتَدْنَا
لِلظَّٰلِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَأَصْحَٰبَ
ٱلرَّسِّ وَقُرُونًۢا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ
ٱلْأَمْثَالَ ۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ أَتَوْا
عَلَى ٱلْقَرْيَةِ ٱلَّتِىٓ أُمْطِرَتْ مَطَرَ ٱلسَّوْءِ ۚ أَفَلَمْ يَكُونُوا۟

---

32 *Vezîr* teriminin bu anlamı için bkz. 20:29 hk. 18. not. Burada Hz. Musa ve Harun'dan —ve bundan sonraki ayette de Hz. Nûh'tan bahsedilmesi, yukarıda 31. ayette geçen "Biz her peygambere karşı, o günaha gömülüp gitmiş olan kimseler arasından düşmanlar çıkarmışızdır" ifadesini hatırlatmak amacıyladır.

33 'Âd ve Semûd kavimleri hakkında bkz. 7. sûre, 48 ve 56. not. Ress halkına gelince, Orta Arabistan'ın Kasîm bölgesinde bugün dahî bu ismi taşıyan bir kasaba mevcuttur; bahsi geçen eski devirlerde, öyle anlaşılıyor ki, burada Semûd kavminin Nabatî boylarından gelen bir halk meskun bulunuyordu (Taberî). Bununla birlikte bu isim ya da tabirin asıl anlamı konusunda müfessirler arasında görüş birliği yoktur; Râzî, tefsirlerde geçen ve birbirini tutmayan muhtelif yorumlar kaydetmekte, ama sadece tahmine dayandıkları için bunların hepsini reddetmektedir.

34 *Mesel* terimi için, bu anlam örgüsü içinde benimsediğimiz "ders" karşılığı hk. bkz. 17:89 hk. 104. not.

35 Sodom'a ve onun "önceden belirlenmiş cezalandırıcı (volkanik) taş yağmuru"yla yok edilmesine ilişkin bir atıf (bkz. 11:82 ve ilgili 114. not). "Görmüş olmalılar" ifadesiyle çevirdiğimiz *ve le-kad etev* ibaresi şu iki yönde de anlaşılabilir: a) "rastlamak" ya da "yanından geçmek" şeklindeki lafzî anlamıyla ki, bu anlamıyla ifa-

biteni fark etmediler mi? Hayır, bunlar ölümden sonra kalkışı beklemiyorlar![36]

41 Bunun içindir ki, [ey Muhammed,] ne zaman senden söz etseler, mutlaka, "Allah'ın bize rasûl olarak gönderdiği kişi bu mu?" diyerek, seni alay, eğlence konusu yapıyorlar. **42** "Eğer onlara sıkıca sarılmasaydık, bizi neredeyse tanrılarımızdan uzaklaştıracaktı!" (diyorlar).

Fakat [kendilerini bekleyen] azabı gördükleri zaman [doğru] yoldan uzaklaşan kişilerin kim olduğunu öğrenecekler!

43 Sen hiç kendi heva ve heveslerini tanrılaştıran [birin]i düşündün mü? İmdi, böyle birinden de sen mi sorumlu olacaksın? **44** yoksa sen onlardan çoğunun [senin ulaştırdığın mesajı] dinlediklerini ve akıllarını kullandıklarını mı sanıyorsun? Hayır hayır, koyun sürüsü gibidir onlar: doğru yoldan hiç mi hiç haberleri yok![37]

45 GÖRMEZ MİSİN (ey insanoğlu), Rabbin gölgeyi [akşama doğru] nasıl uzatıyor; eğer dileseydi, hiç şüphesiz onu olduğu gibi bırakırdı; fakat sonra gölgeye güneşi yol gösterici kılmışızdır; **46** ve sonra da onu yavaş yavaş Kendimize çekmekteyiz.[38]

بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا
رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ
اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَن
صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ
مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ
أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ
أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ
بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ
مَدَّ الظِّلَّ ۖ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ
عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾

---

de, ticaret kervanlarıyla Suriye'ye gidip dönerken Ölü Deniz'in yakınından ve muhtemelen Sodom ve Gomore'nin bulunduğu bölgeden geçen geleneksel yolu izlemek zorunda olan Hz. Peygamber'in çağdaş muhalifleri Mekkeli müşriklere ilişkindir; b) okumak ya da işitmek yoluyla "[bir şeyden] haberdar olmak" şeklindeki mecazî yahut deyimsel anlamıyla; bu anlamıyla da ifade, her çağın insanlarına hitab etmekte ve onlara Sodom ve Gomore'nin başına gelenlerde insanlığın ortak maneviyat ve ahlak tarihinden çıkarılacak önemli bir ders bulunduğunu işaret etmektedir.

36 Lafzen, "ölümden sonra kalkışın vuku bulacağını ummuyorlar [yani, beklemiyorlar, yahut buna inanmıyorlar]."

37 Lafzen, "[Doğru] yoldan çok uzaklar": bkz. 7:179 hk. 144. not.

38 Yani, "vaz'ettiğimiz 'tabiat yasaları'na bağlı olarak onu kısaltırız (yahut uzatırız)." Kur'an'da pek çok yerde olduğu gibi, burada da kişi zamiri "O"nun beklenme-

47 Sizin için geceyi bir örtü, uykuyu bir dinlenme hali kılan ve her [yeni] günün (sizin için, adeta) yeni bir diriliş olmasını sağlayan O'dur.

48 Rahmetinin önünden rüzgarları müjdeci olarak gönderen O'dur. Evet, böylece gökten tertemiz suyu Biz indiriyoruz, **49** ki onunla ölü toprağı yeşertip canlandıralım ve yine onunla, hayvan olsun, insan olsun, yarattığımız nice canlıyı suya kavuşturalım.

50 Gerçek şu ki, Biz bütün bunları insanların gözü önüne hep seregelmişizdir[39] ki, belki ders alıp akıllarında tutarlar; ama insanların çoğu, nankörlükte direnmektedir.

51 Eğer dileseydik, [önceki çağlarda olduğu gibi] her topluma [ayrı] bir uyarıcı gönderirdik;[40] **52** bunun içindir ki, sen hakkı inkara şartlanmış olan kimselere uyma; tersine, bu [ilahî mesajın] ışığında onlara karşı bütün gücünü ortaya koyarak büyük bir direnç ve çaba göster.

53 İKİ BÜYÜK su kütlesini[41] –ki bunlardan biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğe-

وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِبَاسًا وَٱلنَّوْمَ سُبَاتًا
وَجَعَلَ ٱلنَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ
بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً طَهُورًا
﴿٤٨﴾ لِّنُحْيِىَ بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا وَنُسْقِيَهُۥ مِمَّا خَلَقْنَآ أَنْعَٰمًا
وَأَنَاسِىَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا۟
فَأَبَىٰٓ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا
فِى كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَجَٰهِدْهُم
بِهِۦ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ هَٰذَا
عَذْبٌ فُرَاتٌ

---

dik biçimde "Biz"e dönüşmesi Allah'ın tanımlanamaz olduğu gerçeğini belirtmek ve aslında sadece sonlu ve yaratılmış "kişiler" için kullanılmaya müsait olan zamirlerin mutlak ve müte'âl varlık için kullanılmasının yalnızca insan dilinin –ve dolayısıyla insan aklının– yetersizliğinden ileri geldiğini işaret etmek içindir (karş. Önsöz, 2. not).

39 Lafzen, "Biz onu onların arasında çeviregeldik *(sarrafnâhu)*"; mutlak bilgi ve kudret Sahibi müte'âl bir Yaratıcı'nın varlığını apaçık ortaya koyan delil ve çıkarsamaların gerek Kur'an'da ve gerekse önceki vahyî mesajlarda çeşitli zaviyelerden sıkça tekrarlandığına işaret eden bir ifade (Zemahşerî).

40 Zımnen, "ama, bunun yerine Biz, Muhammed'in son rasûl ve gelecekteki bütün insanlık için bir uyarıcı olmasını irade ettik."

41 Genellikle "deniz" anlamına gelen *bahr* ismi aynı zamanda nehir, göl gibi büyük tatlı su kütleleri için de kullanılır; yukarıdaki anlam örgüsü içinde ***bahreyn*** ismi yeryüzünde yan yana (ya da iç içe) bulunan –tuzlu ve tatlı– "iki büyük su kütlesi" anlamındadır.

ri tuzlu ve acıdır– birbirine salıveren ve ikisinin arasına bir engel, karışmalarını önleyen bir perde koyan O'dur.[42]

54 Ve insanı [işte bu] sudan yaratan[43] ve onu soy-sop ve evlilik yoluyla kazanılan yakınlık, bağlılık [duygusuyla] donatan O'dur;[44] (evet,) çünkü Rabbin sınırsız kudret Sahibidir.

55 Ama yine de bazı insanlar,[45] Allah'ı bırakıp, kendilerine ne yarar ne de zarar ulaştırmaya gücü olan şeylere tapınıp duruyorlar; zaten (gerçek) kafir de, Rabbine sırtını dönen kişidir!

56 Bununla birlikte, [ey Peygamber,] Biz seni yalnızca bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. **57** De ki: "Bunun için sizden, dileyen kimsenin Rabbine giden yolu bulmasından başka bir karşılık istemiyorum!"

58 Öyleyse, ebediyyen ölmeyecek olan o mutlak diri Varlığa güven ve O'nun sınırsız kudret ve yüceliğini övgülerle an, ki kimse kullarının günahlarından O'nun kadar haberdar değildir. **59** Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında var olan her şeyi altı evrede yaratan ve kudret ve hüküm-

وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا
وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا
فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾
وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ
وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ
إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَن شَاءَ أَن يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾
وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ ۚ
وَكَفَىٰ بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ

42 Yani, bu iki su kütlesinin, sürekli birbiriyle karşılaşıp okyanuslara karıştıkları halde, sanki aralarında görünmeyen bir perde, bir engel varmışcasına terkiplerindeki farklılığı korumasını sağlamaktadır; suyun çevrimsel dönüşümünde (yahut küresel dolaşımında), yani tuzlu denizlerden buharlaşarak yükselip bulutları oluşturarak, sonra yoğunlaşıp kar ve yağmur yoluyla dereleri, ırmakları besleyerek tekrar denize dönmesinde kendini gösteren Allah'ın yaratma planına ilişkin dolaylı bir hatırlatma. Bazı Müslüman sûfiler, bu iki su kütlesinin vurgulanmasında, insanın ruhsal algı ve kavrayışlarıyla dünyevî ihtiyaç ve tutkuları arasındaki uçuruma –ve aynı zamanda etkileşime– ilişkin bir temsîl bulmaktadırlar.

43 Bkz. "bütün canlıların sudan" yaratıldığının belirtildiği 21:30'un ikinci yarısı; ayrıca, bu anlamda topyekün hayvanlar dünyasıyla (bu arada, şüphesiz insanla) ilgili bir ifadenin yer aldığı 24:45.

44 Yani, ona, ailevî ve toplumsal bağlarına manevî bir değer atfetme ve onlardan bir güç türetme yeteneği veren O'dur.

45 Lafzen, "onlar."

ranlık tahtına kurulan[46] O'dur, O: Rahmân/ sınırsız Bağış-Kayra Sahibi! O'nu (Kendisinden), O her şeyden Haberdar Olan'dan sor.[47]

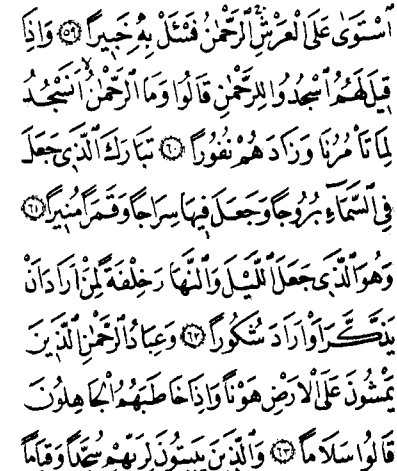
60 Hal böyleyken, onlara "Rahmân önünde secdeye varın" denildiğinde, "Rahmân da neymiş [ya da kimmiş?] Şimdi biz senin buyurduğun şeyin önünde mi secdeye varalım yani?" derler; ve böylece [senin çağrın] onların nefretini artırır.

61 GÖĞE büyük takım yıldızları serpiştiren, ve yine oraya [parlak] bir ışık kaynağı ve ay (gibi) bir aydınlatıcı yerleştiren (Allah) ne yüce, ne cömerttir.[48]

62 Ve, hatırda tutmak isteyen, yani[49] şükretmek isteyen kimseler için [varlığına, birliğine işaret olmak üzere] geceyle gündüzün birbiri ardınca gelmesini sağlayan da O'dur.

63 Rahmân'ın has kulları ki, onlar yeryüzünde tevazu ve vekar içinde yürürler ve ne zaman kötü niyetli, dar kafalı kimseler kendilerine laf atacak olsa,[50] (sadece) "selâm!" derler.

64 Onlar ki, gecenin derinliklerinde secdeye vararak ve kıyama durarak, Rablerini anarlar.

46 Bkz. 7:54'ün ilk cümlesi hk. 43. not.

47 Yani, "Allah'ın kendisinden sor." Kainatın bütün sırlarının anahtarını elinde tutan O olduğuna göre, insan yalnızca O'nun yarattığı âlemi müşahede ederek ve O'nun vahyettiği mesajlara kulak vererek O'nun Zâtı hakkında, çok sınırlı ve izafî de olsa, bir fikir edinebilir.

48 Bkz. güneşten "parlak bir ışık [kaynağı]" olarak söz eden 10:5 ve ilgili açıklayıcı 10. not. *Burûc* tabiri için benimsediğimiz "takım yıldızları" karşılığı hk. bkz. 15:16 hk. 15. not.

49 Lafzen, "yahut" *(ev)* —bu takı, açıkça görüldüğü gibi, burada bir seçenekten çok, "diğer bir deyişle" ifadesine benzer biçimde, açıklayıcı bir cümleye geçişi belirten bir unsur durumundadır.

50 Zımnen, "kendileriyle alay etmek ya da inançları hakkında tartışmak üzere."

65 Ve onlar ki, "Ey Rabbimiz!" derler, "Cehennem azabını bizden uzaklaştır; çünkü onun çektireceği azap, gerçekten, pek korkunç, pek yaralayıcı olacaktır; **66** gerçekten, o ne kötü bir yer, o ne kötü bir durak!"

67 Ve onlar ki, başkaları için harcadıkları[51] zaman, ne saçıp savururlar, ne de cimrilik yaparlar; bu ikisi arasında her zaman bir orta yol bulunduğunu [bilirler]. **68** Ve onlar ki, Allah'la beraber, asla birtakım düzmece tanrılara yalvarıp yakarmazlar; ve hukukî bir gerekçe olmadıkça[52] Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymazlar ve zina etmezler.

Çünkü [bilirler ki,] bunlardan herhangi birini işleyen kimse,[53] bir kötülüğe bulaşmış olmakla [kalmayacak], **69** [fakat] Kıyamet Günü'nde böyle birinin çekeceği azap kat kat artacak ve o Gün aşağılık bir durumda kalakalacaktır.

70 Şu kadar ki, pişman olup doğru yola dönen, inanıp dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan kimseler bunun dışındadır; bundan ötürü, [önceki] kötü hallerini Allah'ın iyi hallere dönüştürdüğü kimseler işte böyleleridir; çünkü Allah çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır. **71** Zaten kim ki tevbe eder ve [sonra da] dürüstçe, erdemlice davranırsa, gereği üzere Allah'a yönelen işte odur.

72 Onlar ki, yalan ve asılsız olandan yana şehadet etmezler;[54] boş ve anlamsız

وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۖ
إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا
وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَنفَقُوا۟ لَمْ يُسْرِفُوا۟ وَلَمْ يَقْتُرُوا۟
وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَٱلَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ ٱللَّهِ
إِلَٰهًا ءَاخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ
وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَٰعَفْ لَهُ
ٱلْعَذَابُ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِۦ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ
وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ
حَسَنَٰتٍ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَن تَابَ وَعَمِلَ
صَٰلِحًا فَإِنَّهُۥ يَتُوبُ إِلَى ٱللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَٱلَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ
ٱلزُّورَ

51 *Enfeka* fiili (ve *nefekah* ismi) Kur'an'da genellikle bu anlamda kullanılmaktadır.

52 Bkz. 6. sûre, 148. not.

53 Lafzen, "bunu *[zâlike]* işleyen/yapan kimse"; yani ayette sözü geçen üç tür günahtan herhangi birini işleyen kimse. *(Zinâ* sözcüğü için bkz. 24. sûre, 2. not).

54 Sözü geçen kimselerin ne kendilerinin yalancı şahitlik yaptıklarını (yani, ifadenin en geniş anlamıyla, ne yalan söylediklerini), ne de asılsız iddialara, yalana iftiraya dayanan herhangi bir işe, bir tertibe bilerek karıştıklarını dile getiren bir ifade (Râzî).

şeylerle [uğraşan kimselere] rastladıkları zaman yanlarından vekarla geçip giderler.

73 Ve onlar ki, kendilerine Rablerinin mesajları hatırlatıldığı zaman, körler(in) ve sağırlar(ın yaptığı) [gibi] (düşünüp anlamadan) onların üzerine üşüşmezler.[55]

74 Ve onlar ki, "Ey Rabbimiz!" diye niyaz ederler, "Bize göz nûru olacak[56] eşler ve çocuklar bahşet; bizi Sana karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için örnek ve öncü yap!"

75 İşte bunlar, güçlüklere göğüs germelerinden ötürü [cennette] üstün bir makamla mükâfaatlandırılıp orada dirlik ve esenlik nidâlarıyla karşılanacak olan kimselerdir! **76** (ve onlar) orada sonsuza kadar yaşayıp gideceklerdir; bu ne güzel bir varış yeri, bu ne üstün bir makam!

77 [İNANANLARA] de ki: "Dua ve yönelişiniz O'na olan inancınız için değilse,[57] *Rabbim size niçin değer versin?*"

[Ve inkarcılara da de ki:] "Gerçek şu ki, siz [Allah'ın mesajını] yalanladınız: artık bu [günah] yakanızı bırakmayacaktır!"[58]

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ
إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا
وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ
أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ
إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَ
يُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ
مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا
دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

---

55 Bu ayeti açıklarken, Zemahşerî, halkın taklitçi çoğunluğunun ilahî mesaja sadece yüzeyde kalan bir heves ve heyecanla yaklaştığını, adeta görünüşü kurtarmak için "onun üzerine üşüştüğünü", ama gerçekte mesajı anlamak için en küçük bir çaba sarfetmediğini ve dolayısıyla onun muhtevası hakkında kör ve sağır kaldığını; oysa, Allah'tan yana gerçekten duyarlı ve bilinçli olan kimselerin mesajı *anlamak* için derin bir istek ve iştiyak gösterdiklerini ve bunun için de "onu can kulağıyla dinleyip açık bir zihinle kavramaya çalıştıklarını" belirtmektedir.

56 Yani, doğru yolda yürüyerek.

57 Lafzen, "dualarınız için değilse." *Du'â'* sözcüğünün, bu anlam akışı içinde, İbni 'Abbâs (Taberî'nin kaydettiğine göre) "inanç"la eş anlamlı olduğunu söylemektedir.

58 Yani, "tevbe etmedikçe, bu günah sizin öte dünyadaki ruhanî geleceğinizi tayin edecektir."

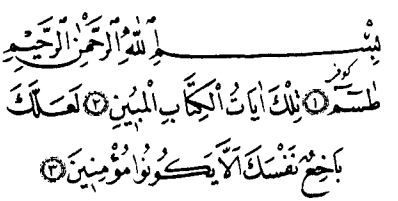
26. ŞU'ARÂ' SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hz. Peygamber'in Sahâbîleri'ne sûrenin ismini ilham eden kelime 224. ayetinde geçmektedir. Müfessirlerden bazıları, bu 224. ayet de dahil, son dört ayetin Medine dönemine ait olduğu görüşündedirler; ama eldeki bütün deliller sûrenin tamamının Mekke döneminin ortalarında, Hicret'ten takriben altı ya da yedi yıl önce vahyedildiğini göstermektedir. Benzer şekilde, sırf "İsrailoğulları arasındaki bilgili kişiler"den söz ediliyor diye, Suyûtî'nin yaptığı gibi 197. ayetin Mekke dönemine ait olduğunu söylemek için de elde yeterli ve inandırıcı bir delil yoktur; çünkü İsrailoğulları'yla ilgili atıflara başka Mekkî sûrelerde de sıkça rastlanmaktadır. Sûrede en çok dikkat çekilmek istenen husus insanın toplumdan topluma, çağdan çağa değişmeyen zayıf yapısı ya da karakteri ve kendi kendini aldatma eğilimidir. Nitekim, her çağda ve her toplumda, büyük çoğunluğun –ister Allah tarafından vahyedilen mesajlar şeklinde olsun, ister kendiliğinden açık manevî/ahlakî değerler şeklinde olsun– hakkı inkara böylesine hazır olmasının ve sonuç olarak da, nüfûz ve iktidara, zenginliğe, şana şöhrete kul köle olmasının, basmakalıp düşüncelere, kitlesel kültür ve ideolojilere körü körüne teslim olmasının temelinde de insanın bu zayıf yanı yatmaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Tâ-Sîn-Mîm.*[1]

2 BUNLAR, kendi içinde apaçık ve tutarlı olan ve gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koyan ilahî kelâmın mesajlarıdır.[2]
3 [İnsanların bir kısmı, ulaştırdığın mesaja] inanmıyorlar diye [üzüntüden] neredeyse kendini tüketeceksin![3]

1 *Tâ, Sîn* ve *Mîm* harfleri, bazı sûrelerin başında yer alan ve *el-mukatta'ât* (kesik harfler) denilen gizemli sembolik harflerdendir (bkz. Ek II).

2 Bkz. 12. sûre, 2. not.

3 Bkz. 18:6 hk. 3 ve 4. not.

4 Eğer dileseydik, onlara gökten öyle bir alamet indirirdik ki, onun karşısında boyunları bükülür, hemen baş eğerlerdi.[4] **5** [Ama Biz böyle olsun istemedik:] ve bu yüzden, onlar da, ne zaman Rahmân'dan hatırlatıcı, uyarıcı yeni bir mesaj gelse, mutlaka ondan yüz çevirirler. **6** Nitekim, işte [bu mesajı da] yalanladılar. Ama alay edip durdukları şeyin tahakkuku yakında bütün açıklığıyla onların karşısına çıkarılacak![5]

7 Peki bunlar, yeryüzüne hiç bakıp da düşünmediler mi: orada her çeşitten nice güzel [hayat] türleri çıkarmışız? **8** Şüphesiz, bunda [insanlar için çıkarılacak] bir ders vardır; ama onlardan çoğu [buna] inanmazlar. **9** Oysa, senin Rabbin çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesidir![6]

10 VE [HATIRLA,] hani, Rabbin Musa'ya: "Şu zalimler toplumuna git!" diye seslenmişti, **11** "Şu Bana karşı sorumluluk bilincinden uzaklaşan[7] Firavun toplumuna!"

إِن نَّشَأْ
نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً فَظَلَّتْ أَعْنَٰقُهُمْ لَهَا
خَٰضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ
مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا۟ فَسَيَأْتِيهِمْ
أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى
ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ
فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩﴾ وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ
ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾

---

4 Ama insanın inanmasının manevî/ahlakî değeri, bu inancın bir zorlamanın değil, serbest ve özgür iradenin ürünü olmasına bağlı olduğuna göre, "göklerden indirilen" görünür ya da işitilir bir "alamet/işaret", karşı durulmaz aşikarlığıyla bu serbest irade ya da seçim ögesini ortadan kaldırır ve dolayısıyla insanın mesaja olan inancını ahlakî değerinden ve anlamından yoksun bırakırdı.

5 Bkz. 6:4-5 ve ilgili 4. not.

6 Yukarıdaki iki ayet bu sûrede sekiz kere geçmektedir. Bundan sonraki geçişlerinin her birinde bu ayetler, hemen aynı ifadelerle nakledilen önceki peygamberlere ait kıssalardan hemen sonra bir nakarat gibi gelmektedir. Böylece, hem bütün peygamberlerin ahlakî öğretilerinin temelde birbirleriyle aynı olduğu anlatılmak istenmekte, hem de, 5. ayetteki ifadeyi doğrulayıcı yönde, yarattığı canlı-cansız âlem Allah'ın varlığını gösteren apaçık delillerle dolu olduğu halde, Allah'ın mesajlarına karşı takınılan inkarcı tavrın insanlık tarihinde çok sık tekrarlanan bir olgu olduğuna işaret edilmektedir.

7 Lafzen, "[Bana karşı] sorumluluk bilincine sahip değiller mi" [yahut "olmayacaklar mı?"] Zemahşerî ve Râzî, bu belâgat gereği soruyu, bizim aktardığımız yönde, yani bir soru olarak değil de, bir gerçeği, bir vakayı dile getiren normal bir ifade olarak yorumlamaktadırlar.

12 [Musa:] "Ey Rabbim!" diye cevap verdi, "Doğrusu, beni yalanlamalarından korkuyorum, **13** ve göğsümün daralacağından ve dilimin dolaşacağından (korkuyorum); bu yüzden, [bu emri] Harun'a[8] tevdî et. **14** Üstelik, onların benim aleyhime ciddî bir suçlamaları da var ortada; bu yüzden beni öldürmelerinden korkuyorum."[9]

15 [Allah:] "Hayır, asla!" dedi, "Yine de, siz ikiniz mesajlarımızla gidin; [yapacağınız çağrıyı] izlemek üzere Biz de sizinle beraberiz! **16** Haydi, şimdi ikiniz de Firavun'a gidin ve ona deyin ki: 'Biz âlemlerin Rabbinden bir mesaj getiriyoruz: **17** İsrailoğulları'nı bırak, bizimle gelsinler!'"

18 [Fakat Musa mesajını Firavun'a tebliğ edince, Firavun:] "Biz seni çocukken yanımızda yetiştirmemiş miydik?" dedi, "Ve sen ömrünün pek çok yılını bizim aramızda geçirmemiş miydin? **19** Ama sonunda yapacağını yaptın,[10] ve nankör biri oldu[ğunu gösterdi]n!"

20 [Musa:] "Evet, o fiili daha ne yaptığımı bilmez biriyken işledim" dedi, **21** "ve sizin yanınızdan kaçtım, çünkü sizden korkuyordum. Ama daha sonra bana Rab-

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِي
وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنۢبٌ
فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا ۖ فَٱذْهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآ ۖ إِنَّا
مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ
رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٧﴾ قَالَ
أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ
﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ ٱلَّتِي فَعَلْتَ وَأَنتَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٩﴾
قَالَ فَعَلْتُهَآ إِذًا وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ
لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي

8 Karş. 20:25-34 ve ilgili notlar. Bu anlam örgüsü içinde, bu ifadeler, kendisini seçildiği görevi yerine getirecek güçte görmeyen ve görevin Hz. Harun'a tevdî edilmesini isteyen Hz. Musa'nın alçak gönüllülüğüne işaret etmektedir.

9 Zımnen, "ve böylece görevimi engelleyeceklerinden korkuyorum." Bu ayetle, Hz. Musa'nın, doğduğu ülkeden kaçmasına yol açan Mısırlı bir yerliyi öldürmesi olayına atıfta bulunuluyor (karş. 28:15 vd.).

10 Lafzen, "yaptığın o fiilini yaptın" —konuşanın, söz konusu fiil hakkındaki şiddetli kınayıcı tavrını dile getiren bir ifade tarzı; Hz. Musa'nın Firavun'un sarayında geçen çocukluk ve gençlik dönemi, Mısırlı birini öldürmesi ve Mısır'dan kaçışı hk. bkz. 28:4-22.

bim [doğruyla eğri arasında][11] hüküm verebilme yeteneği bahşetti; ve beni elçiler[in]den biri yaptı. **22** Ve o başıma kaktığın iyiliğe gelince, bu İsrailoğulları'nı köleleştirmenin bir sonucu [değil mi]ydi?"[12]

23 Firavun: "Bu âlemlerin Rabbi de kim oluyor?" dedi.[13]

24 [Musa:] "Eğer gerçekten (doğruyu) öğrenmek ve (onu) yürekten benimsemek istiyorsanız[14] (söyleyeyim;) göklerin, yerin ve bu ikisi arasında var olan her şeyin Rabbi[dir O]!" diye cevap verdi.

25 [Firavun,] çevresindekilere: "[Onun ne dediğini] duydunuz mu?"[15] dedi.

26 [Ve Musa:] "O sizin de Rabbinizdir, göçüp gitmiş atalarınızın da!" diye devam etti.

27 [Firavun:] "Bu size gönderil[diğini iddia eden] rasûlünüz düpedüz bir deli, bir kaçık!" dedi.

28 [Fakat Musa sözlerine devamla:] "Doğunun, batının ve bu ikisi arasında kalan her yerin[16] Rabbidir O; tabii [bunu] eğer aklınızı kullanırsanız [kavrayabilirsiniz]!" dedi.

29 [Firavun:] "Bak", dedi, "eğer benden

حُكْمًا وَجَعَلَنِي
مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ
بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ
رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ
﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ
إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا
إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ

---

11 Hz. Musa, 28:15-16'da işaret edildiği gibi, bu öldürme olayından sonra, büyük bir günah işlediğini hemen anlamıştı (bkz. ayrıca, 28:15'in son iki cümlesi hk. 15. not).

12 Bkz. 28:4-5.

13 Firavun, Hz. Musa'nın, görevini açıklarken kullanmış olması gereken tabire atıfta bulunuyor (bkz. yukarıdaki 16. ayet).

14 Yani, "var olan her şeyde mevcut olan O'nun yaratıcı iradesi aracılığıyla"; bu önerme, kanaatimizce, Hz. Musa kıssasının bu sûrede tekrar edilmesinin başlıca sebebidir. (Karş. keza yukarıdaki 28. ayet).

15 Lafzen, "İşitmiyor musunuz?" —şaşkınlık, aşağılama ya da alay ifade eden belâgat gereği bir soru; anlam akışı itibariyle yukarıdaki ifadeyle aktarmak daha yerinde olacaktır.

16 Karş. 2:115.

başka bir tanrı edinirsen, seni mutlaka hapse attırırım!"[17]

30 [Musa:] "Size gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koyan[18] bir şey getirmiş olsam da, öyle mi?" dedi.

31 [Firavun:] "Eğer doğru sözlü biriysen, haydi, çıkar ortaya o dediğini!" diye cevap verdi.

32 Bunun üzerine [Musa] asâsını yere bıraktı —bir de ne görsünler, (her haliyle) düpedüz bir yılan! **33** Sonra elini ortaya çıkardı; bakanlar ne görsünler, bembeyazdı.[19]

34 [Firavun] çevresindeki seçkinlere: "Doğrusu bu gerçekten çok bilgili bir büyücü" dedi, **35** "büyüsünün gücüyle sizi ülkenizden çıkarmak istiyor.[20] Bu durumda ne tavsiye edersiniz?"

36 "Onu ve kardeşini bir süre alıkoy" dediler, "bu arada, şehirlere haberciler gönder, **37** hüner sahibi bütün büyücüleri toplayıp sana getirsinler."

38 Ve böylece büyücüler belli bir günün belirli bir saatinde bir araya geldiler. **39** Ve halka da "Hepiniz toplandınız mı?" denildi, **40** "Çünkü, umarız ki, üstün gelen büyücüler olursa onların (hükmüne) uyarız."[21]

41 Büyücüler geldiklerinde, Firavun'a:

لِهَٰٓ غَيۡرِي
لَأَجۡعَلَنَّكَ مِنَ ٱلۡمَسۡجُونِينَ ۝٢٩ قَالَ أَوَلَوۡ جِئۡتُكَ بِشَيۡءٖ مُّبِينٖ
۝٣٠ قَالَ فَأۡتِ بِهِۦٓ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ۝٣١ فَأَلۡقَىٰ
عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعۡبَانٞ مُّبِينٞ ۝٣٢ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ
بَيۡضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ۝٣٣ قَالَ لِلۡمَلَإِ حَوۡلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ
عَلِيمٞ ۝٣٤ يُرِيدُ أَن يُخۡرِجَكُم مِّنۡ أَرۡضِكُم بِسِحۡرِهِۦ فَمَاذَا
تَأۡمُرُونَ ۝٣٥ قَالُوٓاْ أَرۡجِهۡ وَأَخَاهُ وَٱبۡعَثۡ فِي ٱلۡمَدَآئِنِ
حَٰشِرِينَ ۝٣٦ يَأۡتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٖ ۝٣٧ فَجُمِعَ
ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ۝٣٨ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلۡ أَنتُم
مُّجۡتَمِعُونَ ۝٣٩ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُواْ هُمُ ٱلۡغَٰلِبِينَ
۝٤٠ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ

17 Eski Mısır dininde kral (yahut hükümdarlar için kullanılan ismiyle "Firavun") ilahî ilkenin ya da düzenin bir tecessümünü temsîl eder ve kendi yetki alanı içinde bir tanrı gözüyle bakılırdı. Bunun içindir ki, onun tanrısallığına karşı yönelen bir meydan okuma hakim dinî sisteme bir bütün olarak karşı çıkmak anlamına geliyordu.

18 *Mübîn* terimine ilişkin bu karşılık için bkz. 12:1 hk. 2. not.

19 Bkz. 7:107-108 ve ilgili 85. not; ayrıca 20:22, 27:12 ve 28:32.

20 Karş. 7:109-110 ve ilgili 86. not.

21 Şüphe yok ki bu "büyücüler", büyünün önemli bir rol oynadığı Amon kültünün resmî rahipleriydiler. Dolayısıyla, onların Hz. Musa'ya galebe çalmaları devlet dininin halkın gözünde itibarını pekiştirecekti.

"Eğer biz üstün gelirsek, doğrusu büyük bir mükâfaatı hak etmiş oluruz, değil mi?" dediler.[22]

42 [Firavun;] "Elbette", diye cevap verdi, "o takdirde, gerçekten de benim gözdelerim arasında yer alacaksınız."

43 [Ve] Musa onlara: "Ne atacaksanız atın!" dedi.

44 Bunun üzerine onlar da halatlarını ve asâlarını yere bıraktılar ve "Firavun'un sayesinde, üstün gelen mutlaka biz olacağız"[23] dediler.

45 (Onların) ardından Musa da asâsını atınca, bir de ne görsünler, onların bütün o düzenbazlıklarını[24] yutmasın mı!

46 Bu durum karşısında büyücüler hemen yere kapanarak **47** "Biz âlemlerin Rabbine inandık!" dediler, **48** "Musa'nın ve Harun'un Rabbine!"

49 [Firavun:] "Ben size izin vermeden o'na[25] inanıyorsunuz, öyle mi?" diye çıkıştı, "Size büyüyü öğreten ustanız bu olmalı mutlaka![26] Fakat yakında [benim intikamımı] göreceksiniz: içinizden çoğunun ellerini ayaklarını kestireceğim, hepinizi astıracağım!"[27]

50 Onlar da: "Hayır, [sen bize] bir zarar veremezsin" diye karşılık verdiler, "(çünkü) er geç Rabbimize döneceğiz! **51** İna-

قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا
إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا
لَّمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنتُم مُّلْقُونَ
﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ
إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ
تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾
قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ
وَهَارُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ
إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ
وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ
رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾

22 Bkz. 7:113 hk. 88. not.

23 Büyücülerin kazanacaklarına dair bu güven duygusunun sebebi 7:116'da açıklanmaktadır ("insanların gözlerini büyüyle bağladılar ve onları korkuyla şaşkına çevirdiler"); ayrıca 20:66-67'de de bu hususa temas edilmektedir ("büyülerinin marifetiyle onların ipleri ve asâları yaptıkları sihir marifetiyle o'na (Hz. Musa'ya) hızla akıyorlarmış gibi gözüktü; bu yüzden Hz. Musa'nın içinde bir korku belirdi)."

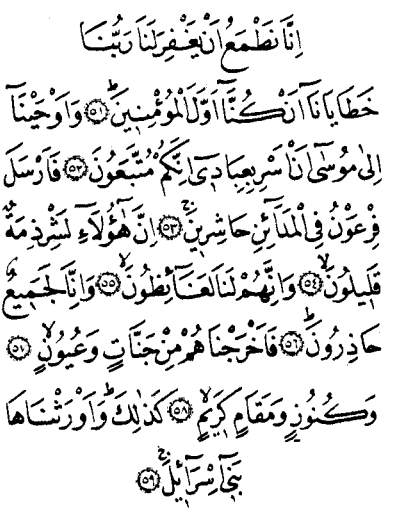
24 Bkz. 7:117 hk. 89. not.

25 Bkz. 7:123 hk. 91. not.

26 Yani, "öylesine üstün bir büyücü ki, sizin hocanız olmuş olabilir."

27 Bkz. Yukarıdaki cümlede tekraren vurgulanan "çoğunun", "hepinizi" ifadelerine açıklama getiren 5:33 hk. 44 ve 45. not, 7:124 hk. 92. not.

nanların ilkleri olmamızdan ötürü Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız!"

52 VE DERKEN,[28] Musa'ya: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; çünkü mutlaka takip edileceksiniz!" diye vahyettik.
53 Bu arada Firavun şehirlere münâdîler çıkarıp **54** [tebaasına:] "Bu [İsrailoğulları] soysuz, sefil bir topluluk;[29] **55** fakat kalpleri bize karşı kin ve nefretle dolu; **56** çünkü (görüyorlar ki) biz birlik bütünlük içindeyiz ve her türlü tehdit ve tehlikeye karşı hazırlıklıyız;[30] **57** bunun içindir ki onları bağlar[ın]dan bahçeler[in]den, pınar başlarından çıkarıp attık, **58** zenginlikler[in]den, nüfûz ve statülerinden [yoksun bıraktık]!"[31] diyerek [onları İsrailoğulları'na karşı harekete geçirdi].
59 Olaylar böyle gelişti; fakat [Firavun'un çekip aldığı bütün] bu şeylere [zaman içinde] İsrailoğulları'nın yeniden kavuşmasını sağladık.[32]

28 Yani, Mısırlıların uğradığı birtakım felaketlerden (veba vb.) sonra (karş. 7:130 vd.).

29 Lafzen, "küçük bir topluluk": bununla birlikte, Zemahşerî, *kalîlûn* sıfatının, bu anlam örgüsü içinde mutlaka bir "sayı azlığı" değil, bir aşağılama da ifade edebileceğini söylemektedir.

30 Bu ayetle Kur'an, Firavun'un ağzından, psikolojik bir gerçeği dile getirerek genellikle hakim kavimlerin ya da toplulukların baskı altında tuttuğu zayıf ya da azınlıktaki grupların özgürlük taleplerini anlamakta güçlük çektiklerini; ve dolayısıyla onların baş kaldırmalarına, güce karşı duydukları sebepsiz bir nefret ve kör bir kıskançlıktan başka bir anlam veremediklerini işaret etmektedir.

31 Bu ifade, açıktır ki, İsrailoğulları'nın Hz. Yusuf'tan sonraki bir kaç nesil boyunca Mısır'da ulaştıkları itibar ve zenginliği îma etmektedir —ki bu parlak dönem, işbaşına geçen Mısırlı yeni bir hanedanın ellerindeki varlığa el koyup onları, sonradan Hz. Musa'nın çabalarıyla kurtulacakları bir tutsaklığa mahkum ettiği döneme kadar devam etmiştir. Firavun, İsrailoğulları'nın Mısırlılara karşı duydukları (gerçek ya da yakıştırma) nefrete dikkat çekerek, onlara reva gördüğü zulmü haklılaştırmaya çalışıyor.

32 Bu ara cümle, 7:137'de atıfta bulunulan, İsrailoğulları'nın Mısır'daki sefalet günlerinden sonra Filistin'de kavuşacakları bolluk ve ikbal günlerini îma etmekte-

60 Ve sonunda [Mısırlılar] gün doğarken onlara yetiştiler; **61** İki topluluk birbirinin görüş alanına girdiklerinde Musa'nın yandaşları: "İşte yakalandık!" dediler.
62 (Musa:) "Hayır, asla! Rabbim benimle beraber" dedi, "bana mutlaka bir çıkış yolu gösterecektir!"
63 Bunun üzerine, Musa'ya: "Asânla denize vur!" diye vahyettik. [Musa söyleneni yapınca] deniz ortadan yarıldı; öyle ki, açılan yolun her iki yanında sular koca dağlar gibi yükseldi.[33]
64 Ve kovalayanları (da)[34] oraya yaklaştırdık. **65** Öyle ki, (sonunda) Musa ve beraberindekileri kurtardık, **66** ama ötekileri sulara gömüverdik.[35]
67 Bu [kıssada], şüphesiz, [bütün insanlar için] bir ders vardır; velev ki onlardan çoğu inanmasa da. **68** Ve gerçek şu ki, senin Rabbin, çok acıyan esirgeyen O yüceler yücesidir![36]

فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَٰٓءَا
ٱلْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾
قَالَ كَلَّآ إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ
أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْبَحْرَ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ
كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿٦٤﴾
وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا
ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ وَٱتْلُ
عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ

69 ONLARA[37] İbrahim'in başından geçenleri de anlat. **70** Hani, o babasına ve

---

dir. "Miras bırakmak" yahut "varis kılmak" ifadesi, bu anlam akışı içinde, Allah'ın zulme uğrayanları, ezilenleri yeniden onur ve genişliğe kavuşturmasını dile getiren deyimsel bir ifade, bir mecazdır.

33 Bkz. 20:77 ve ilgili 61. not. Ayrıca karş. Tevrat'taki anlatım (Çıkış xiv, 21: "Ve Rab bütün gece kuvvetli şark yeli ile denizi geri çevirdi; ve denizi karaya çevirdi ve sular yarıldı)."

34 Lafzen, "ötekileri."

35 Tevrat'taki muhtelif atıflara bakılacak olursa (özellikle Çıkış xiv, 2 ve 9), Kızıl Deniz'i geçme mucizesi, bu denizin bugün Süveyş Kanalı olarak bilinen kuzeybatı ucunda vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Kıssanın geçtiği çağlarda burası şimdiki kadar derin değildi ve bazı bakımlardan Kuzey Denizi'nin ana kıtayla Frisian adaları arasında kalan sığ bölümü gibiydi; yüksek cezir (geri çekilme) hallerinde bu gibi yerlerde sığ bölgeler çıplak kalmakta ve geçici olarak geçilebilir hale gelmekte; ama bu durumdayken, anî ve şiddetli bir med dalgasıyla bütünüyle sulara gömülmektedir.

36 Bkz. 8-9. ayetler hk. 6. not.

37 Yani, bu sûrenin 3-8. ayetlerinde sözü edilen türden insanlara.

kavmine "Nelere kulluk ediyorsunuz?" diye sormuştu.

71 Onlar da: "Putlara kulluk ediyoruz" diye karşılık verdiler, "ve her zaman, kendini onlara adamış kimseler olarak kalacağız!"

72 [İbrahim:] "Peki, yalvarıp yakardığınız zaman sizi işittiklerine, **73** yahut size fayda ya da zarar verebildiklerine [gerçekten inanıyor musunuz]?" dedi.

74 "Ama" diye çıkıştılar, "biz atalarımızı da bunu yapıyor gördük!"[38]

75 [İbrahim:] "Peki" dedi, "(bu) taptığınız şeylere (başınızı kaldırıp da) hiç bakmadınız mı:

76 "Sizler ve sizden önceki atalarınız?

77 "İmdi, [bana gelince, ben biliyorum ki,] şüphesiz [bu düzmece tanrılar] benim düşmanlarımdır, [ve benim için] âlemlerin Rabbinden başka [tanrı yoktur]; **78** beni yaratan da, bana doğru yolu gösteren de O'dur; **79** ve beni yediren de, içiren de O'dur; **80** ve hasta olduğum zaman beni iyileştiren, **81** ve beni öldürecek olan ve sonra yeniden diriltecek olan (hep) O'dur. **82** Ve Hesap Günü'nde hatalarımı bağışlamasını umduğum kimse de O'dur.

83 "Ey Rabbim! Bana [doğruyla eğrinin

وَقَوْمِهِۦ مَا
تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا۟ نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴿٧١﴾
قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوْ يَنفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ
﴿٧٣﴾ قَالُوا۟ بَلْ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾
قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ
ٱلْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾
ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى
وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِى
يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى
يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ

38 Cümlenin başındaki *bel* takısı şaşkınlık ifade etmektedir. Bu şaşkınlık sebebiyledir ki, Hz. İbrahim'in halkı, o'nun puta-tapma konusundaki eleştirisine doğrudan cevap vermekten kaçınarak sadece bu tapınmanın geleneksel olduğunu, geçmişe dayandığını söyleyerek işin içinden sıyrılmak istemektedir; ve tabii, bunu yaparken de, Zemahşerî'nin belirttiği gibi, bir şeyin öteden beri yapılıyor olmasının o şeyin doğruluğunu göstermeye yetmeyeceğini unutmaktadır. Râzî, kendi adına, yukarıdaki ayetin, *taklîd*'in tabiatındaki gayr-i ahlakîliği *(fesâd)* gösteren en kuvvetli Kur'ânî delillerden biri olduğunu ifade etmektedir. Burada *taklîd* derken, dinî anlayış ve uygulamaların, sorgulamadan, hiçbir tahkik ve kritiğe başvurmadan olduğu gibi, körü körüne benimsenmesi anlaşılmalıdır.

ne olduğuna] hükmedebilme bilgi ve yeteneğini bağışla ve beni dürüst ve erdemli insanların arasına kat **84** ve gerçeği benden sonrakilere ulaştırabilme gücü ver bana;[39] **85** ve beni o nimetlerle dolu bahçenin varislerinden biri yap!
86 "Ve babamı bağışla; çünkü, o gerçekten yolunu şaşıranlar arasında.[40] **87** "Ve o herkesin kaldırılacağı Gün beni utandırma;[41] **88** o Gün ki, ne malın mülkün, ne de çoluk çocuğun bir yararı olacaktır; **89** yalnızca Allah'ın huzuruna kötülükten korunmuş bir kalple çıkanlar [kurtulacaktır]!"
90 Çünkü, [o Gün] cennet, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlara yaklaştırılacaktır, **91** cehennemse büyük azgınlıklar içinde yitip gitmiş olanların karşısına çıkarılacaktır; **92** Ve onlara: "Nerede sizin bütün o tapınıp durduklarınız?" diye sorulacaktır, **93** "[Hani], o Allah'tan başka[42] [tanrı yerine koyduklarınız]? Onlar, bakalım, size yahut kendilerine yardım edebilecekler mi?"
94 Pek tabii onlar da, azgınlık içinde yitip gidenler de, hepsi üst üste cehenneme[43]

هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَل لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْنِي
مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ
مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ
مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾
وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ
لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ
﴿٩٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾
فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾

39 Lafzen, "Bana diğerlerinin [yahut "sonrakilerin"] arasında doğru bir dil ver." Bu ibarenin mümkün bir diğer anlamı için bkz. 19:50 hk. 36. not.

40 Karş. 19:47-48.

41 Zımnen, "babamı cehenneme mahkum edilenler arasında görmeme izin vererek" (Zemahşerî).

42 Yahut: "Allah yerine." Kur'an'da *mâ* ("ki o" yahut "ki bütün o...") ilgi zamirinin asılsız, düzmece tapınma nesneleri için kullanıldığı her yerde, bu zamir hem cansız nesnelere (put, fetiş, ikon gibi temsîlî ya da sembolik şeylere); hem, ölü ya da diri, tanrılaştırılan velî, azîz, peygamber gibi kimselere, tabiat güçlerine; hem de zenginlik, iktidar ve nüfûz, toplumsal statü gibi, insanların kendilerini tutsak ettikleri her türlü reel ya da hayal mahsulü şeylere işaret etmektedir. (Ayrıca bkz. 10:28-29 ve ilgili notlar.)

43 Lafzen, "ona/onun içine."

tıkılacaklar; **95** ve İblis'in bütün avenesi..![44]

96 O Gün orada onlar, birbirlerini suçlayarak[45] derler ki: **97** "Allah şahittir ki, biz apaçık bir sapıklık içindeydik, **98** çünkü, siz[in gibi yaratılmış varlıklar]ı âlemlerin Rabbiyle bir tutuyorduk; **99** yine de [sizi tanrılaştırarak] yoldan çıkmamıza günah (önderlerimiz) sebep oldu![46] **100** Ama şimdi ne bir arka çıkanımız var, **101** ne de candan bir dostumuz. **102** N'olurdu, [o hayata] bir kere daha dönebilseydik[47] de inananlardan olsaydık!"

103 Şüphesiz bütün bunlarda [insanlar için] bir ders vardır, onların çoğu [buna] inanmasa da. **104** Ve şüphesiz senin Rabbin çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesidir.[48]

105 NÛH toplumu (da) peygamberlerini yalanladı. **106** Kardeşleri Nûh onlara: "Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymaz mısınız?" dedi, **107** "Bakın, ben [O'nun tarafından] size [gönderilmiş] güvenilir bir elçiyim: **108** öyleyse artık Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyın ve benim izimden yürüyün!"

109 "Hem bunun için sizden (dünyevî) bir karşılık da gözlemiyorum; hak ettiğim karşılığı (vermek) âlemlerin Rabbin-

وَجُنُودُ

إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾
تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا
مِن شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا
كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً
وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾
إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ
أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾

---

44 Karş. 2:24 —"yakıtı insanlar ve taşlar olan ateş" ve ilgili 16. not. "İblis'in avenesi" ya da "çetesi", insanın günaha sapmasında etkili olan ve Kur'an'da sıkça bahsi geçen kötü güçler, kötülüğe çağıran güçler, kötü saik ve eğilimler ("şeytanlar") anlamındadır (bkz. 2:14, not 10; 15:17, not 16'nın ilk yarısı; 19:68, not 52; keza karş. 19:83 ve ilgili not 72).

45 Lafzen, "birbirleriyle çekişerek."

46 Lafzen, "bizi suçlulardan *(mücrimûn)* başkası saptırmadı": karş. 7:38, 33:67-68, 38:60-61 ve ilgili notlar.

47 Lafzen, "bizim için bir kere daha olsaydı." Ayrıca, bkz. 6:27-28 ve ilgili not.

48 Zımnen, "ve dilediği kulunu bağışlayandır."

den başkasına düşmez. **110** Öyleyse artık Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyın ve benim izimden yürüyün!"

111 "[Toplumun] en aşağı tabakasından insanların senin ardına düştüğünü göre göre tutup *sana mı inanacağız?*"[49] dediler.

112 [Nûh:] "Ben onların [bana gelmeden önce] neler yaptıklarını bilmem" dedi. **113** "Eğer iyi düşünecek olursanız, onları yargılamak ancak Rabbime düşer![50] **114** Bunun içindir ki, inandığını söyleyenleri yanımdan kovacak değilim; **115** ben sadece (gerçekleri) apaçık dile getiren bir uyarıcıyım."

116 (İnanmayanlar:) "Ey Nûh!" dediler, "Eğer (bu iddialarına) son vermezsen, mutlaka taşlanacaksın!"[51]

117 [Bunun üzerine Nûh:] "Ey Rabbim!" dedi, "İşte kavmim beni yalanladı; **118** bunun için, benimle onlar arasındaki gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koy;[52] beni ve benimle beraber olan müminleri kurtar!"

119 Ve bunun üzerine Biz de, o'nu ve

فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾
قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا
عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾
إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ
لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي
كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ
مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ

49 Bkz. 11:27 hk. 47. not.

50 İnanmayanlar, bununla vecîz bir ifade tarzı içinde açıkça demek istiyorlar ki, Hz. Nûh'a inandığını söyleyip o'nun ardından gidenler, gerçekten inandıkları için değil, fakat çıkar umdukları için böyle yapıyorlar ya da yapar gözüküyorlar. Hz. Nûh'un buna verdiği cevap Kur'ânî ahlakın ve dolayısıyla İslam Hukuku'nun temel ilkelerinden birini ortaya koymaktadır: Kimse kimsenin inancı ve inancında rol oynayan saikler hakkında kişinin kendi ikrarı dışında hüküm veremez; insanın içinde sakladıklarını ancak Allah bilir; toplum yalnızca *zahire* göre hükmetmektedir ki, bu da kişinin ortaya koyduğu fiil ve ikrarla sınırlıdır. Bunun içindir ki, biri "inanıyorum" diyor ve sözleri ve fiilleriyle benimsediği inanca ters düşecek bir hal sergilemiyorsa, toplum o kişiyi mümin olarak görmek zorundadır.

51 Lafzen, "taşlananlardan olacaksın!"

52 Yahut: "benimle onlar arasında açık, kesin bir yargıda bulun." Çeviride *iftah* ("aç", yani gerçeği) sözcüğü için benimsediğimiz karşılık hk. 7:89'a dair 72. notumuzda açıklama yapılmıştır.

o'nunla beraber olanları dopdolu bir gemi içinde kurtardık. **120** Sonra da, geride kalanları sulara gömüverdik.[53]
121 Şüphesiz bu [kıssada insanlar için] bir ders vardır,[54] onların çoğu [buna] inanmasa da. **122** Ve şüphesiz senin Rabbin çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesidir!

123 [VE] 'ÂD toplumu (da) gönderilen elçilerden [birini] yalanladı. **124** Hani, kardeşleri Hûd[55] onlara: "Artık, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımayacak mısınız?" demişti. **125** "Bakın, ben size [Allah'ın gönderdiği] güvenilir bir elçiyim; **126** öyleyse, artık Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyın ve bana itaat edin!
127 Hem, ben sizden bunun için (dünyevî) bir karşılık da beklemiyorum; benim hak ettiğim karşılığı vermek âlemlerin Rabbinden başkasına düşmez.
128 Her tepede cehalet eseri, [putperestçe] anıtlar, tapınaklar mı yükselteceksiniz[56] **129** Ve sonsuza kadar yaşayacağınız kuruntusuyla, sapasağlam malikaneler mi edineceksiniz?[57] **130** Ve [başkalarının hukukuna] el uzattığınız zaman, hiçbir sınır tanımadan, hep böyle zorbalık mı yapacaksınız?[58]

وَمَنْ مَّعَهُ فِي الْفُلْكِ
الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾
إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ
أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ
رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ
تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾

53 Hz. Nûh ve toplumu ve tufan olayı hk. daha ayrıntılı bilgi için bkz. 11:25-48.

54 Burada özellikle îma edilen mesaj için bkz. 111-115. ayetler ve keza yukarıda 50. not.

55 Bkz. 7:65 ve ilgili 48. not.

56 İlk ağızda "işaret, alamet" yahut "belirti" anlamına gelen *âyet* ismi, öyle anlaşılıyor ki, burada, kabilevî tanrılara tapınmak için tepelerde inşa edilen ve her biri ayrı bir tanrıya adanan semitik tapınak ve sunaklara işaret etmektedir. Bunun içindir ki, biz de, bu özel anlam örgüsü içinde *âyet* sözcüğünü, çoğul olarak, anıtlar, tapınaklar olarak aktardık.

57 Bu ayet hem "içlerinde ebediyyen yaşayacağınızı umarak" şeklinde, hem de "onları öyle sapasağlam inşa ederek ölümsüz bir ün mü kazanacağınızı düşünüyorsunuz?" şeklinde yorumlanabilir.

58 *Cebbâr* terimi, insan için kullanıldığında, kendisinden zayıf olanın hukuku ko-

131 "Öyleyse, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyın ve bana itaat edin, **132** düşünebileceğiniz[59] bütün [iyilikleri] size sağlayan [Allah'tan] yana duyarlı olun; **133** size sürüler ve çocuklar veren, **134** size bahçeler ve pınarlar veren [Allah'tan yana]... **135** Doğrusu, ben sizin için o büyük ve zorlu günün azabından korkuyorum!"

136 [Ama bütün bu uyarılara karşı onlar:] "Bize öğüt veriyor olsan da, olmasan da, bizim için fark etmez!" dediler. **137** "Bu [benimsediğimiz tutum] ataların mızın tutumundan[60] başka bir şey değil ki..! **138** Hem, [bu yüzden] azaba uğrayacak da değiliz!"

139 İşte o'nu böyle yalanladılar; ve bunun üzerine Biz de onları yok ettik.

Bu [kıssada da insanlar için] mutlaka, bir ders vardır,[61] onlardan çoğu [buna] inan-

فَاتَّقُوا
اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾
أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾
إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ
عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾
إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾
فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ
أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

---

nusunda hiçbir ahlakî sınır tanımaksızın ortaya konan haksız, kaba kuvvete dayanan, zorbaca olan anlamına gelmektedir. 11:59 yahut 14:15'de olduğu gibi, aynı terim bazan da kişinin olumsuz yöndeki *ahlakî tutum ve tercihini* ifade için kullanılır ve bu durumlarda bir başka dile "hakkın düşmanı" tabiriyle aktarılabilir. Yukarıdaki anlam akışı içinde, yine de vurgu, daha çok, 'Âd kavminin başka insanlara ya da toplumlara karşı gösterdiği düşmanca *davranışa*, politika olarak benimsediği zorbalığa dikkat çekecek yöndedir; ve bu anlamda, bütün çağlarda geçerli olan ve savaşta gereksiz şiddeti yasaklayan, ahlakî kaygı ve sınırlara her türlü savaş eyleminden ve savaş temayülünden önce yer veren Kur'ânî tutumu dile getirmektedir.

59 Lafzen, "bildiğiniz" yahut "bilebildiğiniz."

60 Lafzen, "öncekilerin tabii eğilimleri/yatkınlıkları *(hulukul-evvelîn)*." *Huluk* ismi kişinin "tabii eğilimleri/yatkınlıkları" anlamında "yapı/yaratılış" *(tabiat)* ya da "ahlakî tutum" karşılığı olarak kullanılmaktadır; bunun içindir ki, terim yukarıda "kişinin tutunduğu ya da tuttuğu yol", yani "tutum, davranış tarzı" ya da "âdet/gelenek" ve nihayet daha özel anlamda "din" anlamına gelmektedir *(Tâcu'l-'Arûs)*.

61 Bu mesaj üç büyük günaha dikkat çekilmek sûretiyle 128-130. ayetlerle ortaya konmuştur: İnsanın amaçsız ve ölçüsüz bir biçimde güç ve iktidar peşinde koşması yüzünden içine düştüğü şirk (Allah'tan başkasına kulluk); görkem ve gösteriş düşkünlüğü içinde sürüklendiği gurur, kendini beğenme ve bir de hemcinslerine karşı zorbalık ve şiddet.

masa da... **140** Ve şüphesiz senin Rabbin çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesidir!

141 [VE] SEMÛD toplumu (da) gönderilen elçilerden [birini] yalanladı. **142** Hani, onlara (da) kardeşleri Salih,[62] "Artık Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımayacak mısınız?" demişti. **143** "Bakın ben [O'nun tarafından] size gönderilen güvenilir bir elçiyim; **144** öyleyse, artık Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyın ve bana itaat edin!

145 Üstelik, ben sizden herhangi bir karşılık da istiyor değilim; benim hak ettiğim karşılığı vermek âlemlerin Rabbinden başkasına düşmez.

146 Bu bulunduğunuz hal üzere[63] hep böyle güvenlik içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz? **147** Bu bahçeler içre ve bu pınar başlarında; **148** bu ekinler, bu zarif görünüşlü ince sürgünlü hurmalıklar arasında... **149** Ve dağlarda hep böyle ustalıkla evler yontabileceğinizi [mi sanıyorsunuz]?[64]

150 Öyleyse, artık Allah'tan yana bilinç ve duyarlılık gösterin ve bana itaat edin; **151** ölçüyü aşanların sözüne uymayın; **152** o ölçüyü aşanlar ki, yeryüzünde düzen ve uyum sağlayacaklarına bozgunculuk yaparlar!"

153 [Salih'in kavmi:] "Sen mutlaka büyülenmiş birisin!" dediler. **154** "Bizim gibi ölümlü bir insandan başka bir şey değilsin! Eğer doğru sözlü biriysen, bize bir

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾
كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ
أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ
﴿١٤٤﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّاتٍ
وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَ
تَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ
أَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ
يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ
مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ

62 Hz. Salih ile Semûd toplumunun kıssası için bkz. 7:73 ve ilgili 56. not: Ayrıca, kıssanın bir başka biçimi için 11:61-68.

63 Lafzen, "bu bulunduğunuz yerde", yani yeryüzünde. Metnin aslında soru: "... bırakılacak mısınız?" şeklindedir (bkz. aşağıda 69. not).

64 Bkz. 7:74 hk. 59. not.

alamet getir[65] (de görelim)!"
155 [Salih:] "(İşte) şu dişi deve;[66] su içme hakkı (belirli bir gün) onun, belirli günlerde de[67] sizindir; **156** öyleyse, sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa büyükçetin bir günün azabı gelip sizi bulur!" dedi.
157 Bütün bu uyarılara rağmen onlar yine de o deveyi hoyratça boğazladılar; ama bunu yaptıklarına (çok geçmeden) pişman oldular;[68] **158** çünkü [Salih'in önceden haber verdiği] azap onları kıskıvrak yakaladı.
Şüphesiz bu [kıssada da insanlar için] bir ders[69] vardır; onlardan çoğu [buna] inanmasalar da... **159** Ve şüphesiz senin Rabbin çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesidir!

إِنْ كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٥﴾ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا
شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٦﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٧﴾ فَعَقَرُوهَا
فَأَصْبَحُوا۟ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٨﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ
لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ ٱلْ

160 [VE] LÛT toplumu[70] (da) gönderilen

---

65 Taberî: "... yani, senin Allah tarafından bize gönderilmiş bir elçi olduğunu isbat edecek bir *delîl*."

66 Karş. 7:73'ün ikinci paragrafı: "Allah'a ait bu deve sizin için bir belirti/bir nişane olacaktır" —ve ilgili 57. not: Zikredilen notta Hz. Salih tarafından sözü edilen bu alametin/nişanenin, kavmin bu hayvana karşı nasıl davranacağının sınanmasından ibaret olduğu açıklanmaktadır.

67 Lafzen, "belirli bir günde"; yani *"her biri* için (dönüşümlü olarak) bir gün" yahut, daha kuvvetle muhtemeldir ki, *–eski Arap kabile geleneği uyarınca–* "develerin sulanmasına ayrılmış günlerde"; bununla, sözü geçen sahipsiz devenin de, kabileye ait öteki develerle birlikte su içmesi gerektiği anlatılmak isteniyor.

68 *'Akarûhâ* ibaresi için benimsediğimiz "onu hoyratça boğazladılar" karşılığı hk. bkz. 7:77 hk. 61. not.

69 Bizim kanaatimizce bu kıssayla verilmek istenen mesaj, en başta, (146-149. ayetlerde dile getirildiği yönde) kişinin, bu dünyadaki hayatın geçici ve sınırlı olduğu gerçeğini ve dolayısıyla öte dünyada kendisini bir hesabın/hesaplaşmanın beklediği gerçeğini gözönünde tutmak konusunda gösterdiği duygusal isteksizlik; ve ikinci olarak da, yaratılmış âlemin bir bütün olarak uyum içinde devamını amaçlayan gerçek ahlakî bir tercihe dayanarak, insanın şefkat ve merhamet sınırlarını öteki bütün canlıları da içine alacak şekilde geniş tutması gerektiği hususudur.

70 Hz. Lût ve o'nun gönderildiği günahkar toplumun kıssası hk. daha ayrıntılı bilgi 11:69-83'de verilmektedir.

elçilerden [birini] yalanladı; **161** hani, kardeşleri Lût onlara: "Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymaz mısınız?" demişti, **162** "Bakın, ben [O'nun tarafından] size gönderilen güvenilir bir elçiyim; **163** öyleyse, artık Allah'tan yana bilinç ve duyarlılık gösterin ve bana itaat edin!

164 Üstelik ben sizden herhangi bir karşılık da istiyor değilim; benim hak ettiğim karşılığı vermek âlemlerin Rabbinden başkasına düşmez.

165 İnsanların içinden [tab'an ve hukuken meşru olan cinsi bırakıp da] erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? **166** Hem de, Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizden uzaklaşarak? Yoo, siz her türlü ölçüyü aşan azgın bir toplumsunuz!"

167 "Ey Lût!" dediler, "Eğer [bu sözlerinden] vazgeçmezsen [bu şehirden] mutlaka kovulacaksın!"

168 [Lût:] "İyi bilin ki, ben bu sizin yaptıklarınızı sonuna kadar kınayanlardan biri olarak kalacağım!" dedi.

169 [Ve sonra şöyle dua etti:] "Ey Rabbim, beni ve ailemi bunların yapageldikleri (kötülüklerden) kurtar!"

170 Bunun üzerine Biz de o'nu ve ailesini kurtardık; **171** yalnızca geride kalmayı seçen bir kocakarı bunun dışında kaldı;[71] **172** ve sonra ötekileri kırıp geçirdik; **173** üzerlerine [helak edici] yağmurlar yağdırdık;[72] uyarıl[dıkları halde uslanmayanların maruz kaldığı yağmur, gerçekten, ne korkunçtur![73]

الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ
رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا
أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾
وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ ۚ بَلْ
أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ
لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ
الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ
وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ
دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۖ فَسَاءَ
مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٣﴾

71 Yaşlı kadın, 7:83, 11:81, 27:57 ve 29:32-33'den de anlaşıldığı gibi, kocasını izlemek yerine kendi halkıyla kalmayı tercih eden ve böylece ihanet eden Hz. Lût'un kendi karısıydı (karş. 66:10).

72 Bkz. 11:82 ve ilgili 114. not.

73 Yahut: geçmiş zaman kipiyle, lafzen, "o uyarılanların yağmuru ne korkunçtu/ne kötüydü!" Her iki anlamıyla da cümle, Sodom ve Gomore'nin günahkar halkıy-

174 Bu [kıssada da insanlar için] bir ders vardır; onlardan çoğu [buna] inanmasalar da... **175** Şüphesiz senin Rabbin çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesidir!

176 [VE] O AĞAÇLI vadinin halkı da kendilerine gönderilen elçiyi yalanladılar. **177** Hani, Şuayb[74] onlara: "Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımayacak mısınız?" demişti, **178** "Bakın, ben size [O'nun tarafından] gönderilmiş güvenilir bir elçiyim; **179** öyleyse artık Allah'tan yana bilinç ve duyarlılık gösterin ve bana itaat edin!

180 Üstelik, ben sizden bir karşılık da beklemiyorum; benim hak ettiğim karşılığı vermek âlemlerin Rabbinden başkasına düşmez.

181 Ölçüyü [her zaman ve herkese karşı] tam tutun; [başkalarının hakkını düzenbazca] eksilten kimselerden olmayın; **182** ve [tarttığınız zaman] şaşmaz bir teraziyle tartın, **183** insanları hak ettikleri şeylerden yoksun bırakmayın;[75] ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın; **184** sizi de, sizden önceki nesilleri de yaratan Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyın!"[76]

185 [Halkı Şuayb'a şöyle] dedi: "Sen düpedüz büyülenmiş birisin; **186** olup olacağın, bizim gibi ölümlü bir insansın; doğ-

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾
كَذَّبَ أَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ
شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٠﴾ أَوْفُوا
الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ
الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا
تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ
وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾
وَمَا أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا

---

la ilgilidir. Bununla birlikte, cümle, kuvvetle muhtemeldir ki, azaba uğrayan toplumların hepsini içine alan genel bir îma da taşımaktadır (bkz. 11:83'ün son cümlesi hk. 115. not). Zemahşerî'nin bu cümleyle ilgili açıklaması da bizimkine paraleldir.

74 Bkz. 7:85'in ilk cümlesi hk. 67. not. Şuayb Peygamber ve Medyen ("ağaçlı vadi") halkının kıssası hakkında ayrıntılı bilgi 11:84-95'de verilmektedir.

75 Karş. 7. sûre, 68. not.

76 İnsanın bu dünyadaki hayatının geçiciliğine ve dolaylı bir biçimde, Allah'ın yargısına ilişkin bir îma.

rusunu istersen, biz senin düpedüz bir yalancı olduğunu düşünüyoruz![77] **187** Eğer doğru sözlü biriysen, haydi, göğü parça parça başımıza indir (de görelim)!"

188 [Şuayb:] "Bütün (bu) yaptıklarınızı en iyi bilen Rabbimdir" diye cevap verdi.

189 Böylece o'nu yalanlamış oldular; ve bu yüzden, (kopkoyu) gölgelerle kaplı bir günün[78] azabı onları kıskıvrak yakaladı. Kuşkusuz o, dehşet verici bir günün azabıydı.

190 Bu [kıssada da insanlar için] bir ders vardır; insanların çoğu [buna] inanmasalar da... **191** Şüphesiz senin Rabbin çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesidir![79]

192 İMDİ, şüphesiz, bu [ilahî mesaj] âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir;[80]

وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّىٓ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾

77 Lafzen, "senin mutlaka yalancılardan olduğunu düşünüyoruz."

78 Bu "gölgelerle kaplı gün" ifadesiyle, çoğu zaman volkanik patlama ya da yer sarsıntısıyla birlikte çöken fiziksel bir karanlığa işaret edilmiş olabileceği gibi (7:91'de ifade edildiğine göre, Medyen halkı da böyle bir karanlığa maruz kalmıştı), geç kalınmış bir pişmanlıkla birlikte baş gösteren ruhsal bir karanlığa ve kasvete de işaret edilmiş olunabilir.

79 Her biri bu iki ayetle noktalanan sekiz kıssa burada böylece tamamlanmaktadır. Bu kıssalar ister Allah'ın varlığını, eşsiz ortaksız olduğunu, ister mal mülk, nüfûz ve şöhret gibi dünyevî bağlılıkların boş ve değersiz olduğunu; ve isterse yeryüzündeki bütün canlılara karşı koruyucu ve şefkatli davranmanın insanın temel yükümlülüklerinden biri olduğunu belirtici yönde olsun, bütün tezahürleri ve boyutlarıyla manevî/ahlakî gerçeğin ya da gerçekliğin hemen her çağda insanlığın büyük çoğunluğu tarafından reddedildiğini, bilinç ve duyarlılık olarak körleşmiş, sağırlaşmış yığınların inatçı tepkileriyle geri tepildiğini dile getirmektedirler. Bu kıssalarda –yahut, daha doğru bir ifadeyle, Kur'an'da sıkça anlatılan bu kıssaların bu sûredeki şekillerinde– tekrarlanan cümleler, ifadeler ve karşılıklı konuşmalar bize, insanlık durumunun, yahut insanın temel yaklaşımının gerçekte hiç değişmediğini ve sonuç olarak da, hakkı tebliğ eden kimselerin her çağda insanın hırs ve tamah duygularına karşı, nüfûz ve iktidar tutkusuna karşı, insanın kendini beğenmişliğine karşı mücadele vermek zorunda olduklarını vurgulamaktadır.

80 Bu ayetle yeniden, *sûrenin* başında vaz'edilen temaya, yani Kur'an'da örneklenen ilahî vahiy olgusuna ve insanların buna karşı gösterdikleri tepkiye dönülmektedir.

193 onunla, mutlak güvenilirlik derecesinde olan vahiy inmiştir[81] **194** senin kalbine, ki [ey Muhammed, onunla] uyaran kimselerden biri olasın **195** [ve çevrendekileri] apaçık Arap diliyle[82] [uyarasın]. **196** Ve bu [mesaj, temel çizgileriyle], hiç şüphesiz, ilahî hikmetleri bildiren önceki kitaplarda[83] da yer almaktadır. **197** İsrailoğulları arasındaki [birçok] bilgin'in bu [gerçeği] bilmeleri[84] onlar i-

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ
الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾
بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾
أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً

81 Hemen bütün klasik müfessirlere göre, *er-rûhu'l-emîn* ("inanılır" [yahut "güvenilir"] ruh") ifadesi, saf ruhanî ve melekî tabiatı sebebiyle günah işlemesi ve dolayısıyla Allah'ın kendisinde öngördüğü güvenilirliği ihlal etmesi mümkün olmayan Vahiy Meleği Cebrail için kullanılan bir tabirdir (karş. 16:50). Öte yandan, *rûh* terimi Kur'an'da çoğu zaman "vahiy" anlamında kullanıldığına göre (bkz. 2. sûre, 71. not, 16. sûre, 2. not) özellikle, "Hz. Peygamber'in "*kalbine* inmiştir" ifadesi de gözönüne alınırsa, terimin yukarıdaki anlam akışı içinde "mutlak güvenilirlik derecesinde vahiy" anlamında kullanılmış olması da mümkündür.

82 Bkz. 14:4 —"Biz hiçbir elçiyi kendi halkının dilinden başka bir dille göndermedik" *ve ilgili 3. not. Buna rağmen, Kur'an'ın yine de evrensel bir mesaj* olduğu pek çok ayetle belirtilmiştir (örn. 7:158, yahut 25:1). Kur'an'da bahsi geçen, "Arap diliyle tebliğde bulunan" diğer peygamberler Hz. İsmail, Hûd, Salih ve Şuayb'dır ki, bunların hepsi Arap kavmindendir. Ayrıca, İbranîce ve Âramîce'nin de eski Arap dilinin değişik lehçeleri olduğu hatırlanırsa, İbranî peygamberlerin hepsinin Arap diliyle tebliğde bulundukları söylenebilir.

83 Lafzen, "öncekilerin kitaplarında *(zubur, tekili zebûr)"* (bkz. 21. sûre, 101. not). Zemahşerî ve Beydâvî (ve öncekinin kaydettiğine göre İmâm Ebû Hanîfe) tarafından yukarıdaki ayet için yapılan bu açıklama, Muhammed'e (s) vahyedilen mesajın, temel çizgileri itibariyle *(me'ânî),* öteki peygamberlere vahyedilen mesajla aynı olduğu yolunda sıkça vurgulanan Kur'ânî öğretiyle tam bir bağdaşma içindedir. Daha yaygın bir diğer açıklama ise: "... bu [Kur'an]dan önceki kitaplarda da bahsedilmiştir [yahut "önceden haber verilmiştir"] yolundadır. (Bkz. bu açıdan, 2:42 hk. 33. not ve –Hz. İsa'nın yaptığı tebligata özel bir atıfla– 61:6 hk. 6. not).

84 Zımnen, "Ve sonuçta Müslüman olmaları": nitekim, Abdullah b. Selâm, Ka'b b. Mâlik ve öteki bazı Medineli bilgin Yahudiler Hz. Peygamber'in yaşadığı yıllarda, Yemenli Ka'bu'l-Ahbâr ve onun bazı hemşehrileri Halife Ömer zamanında ve dünyanın her yanından daha niceleri sonraki yüzyıllarda İslam'ı benimsemişlerdir. Yukarıdaki ayette Hristiyan bilginlerden değil de, Yahudi bilginlerden söz edilmesinin sebebi, muhtemelen, tahrif edilmiş şekliyle de olsa elde Tevrat nüshalarının bulunmasına karşılık, Hz. İsa'ya vahyedilen kitabın aslının kaybedilmiş olması (bkz. 3. sûre, 4. not) ve dolayısıyla Hz. İsa'nın tebligatıyla Kur'an arasında temeldeki paralelliğin belgesel olarak ortaya konamamasıdır.

çin[85] yeterli bir belirti sayılmaz mı?!
198 Onu Arap olmayan birine indirseydik, **199** ve bu yabancı onu [kendi diliyle] onlara okusaydı, onlar yine inanacak değillerdi.[86]
200 Biz bu [mesajı]n o günahkarların kalplerinden [bir yankı bulmadan] geçip gitmesine yol açtık:[87] **201** o can yakıcı azabı görmedikçe ona inanmayacaklardır. **202** O azap ki, sonunda, onların hiç beklemedikleri bir anda ansızın gelip çatacaktır; **203** ve o zaman onlar: "Acaba geri bırakılamaz mıyız?"[88] diye feryad edecekler. **204** O halde, azabımızın çarçabuk gelmesini mi istiyorlar?[89]
205 İmdi, düşün, [ey Muhammed]: onlara [dünya hayatının] tadını çıkarmaları için yıllarca fırsat vermişsek, **206** ve sonra vaad edildikleri [azap] başlarına gelmişse; **207** kendilerine vaktiyle verilmiş olan fırsatın onlara ne yararı olabilir?
208 Kaldı ki, Biz hiçbir toplumu önceden uyarmadan yok etmemişizdir **209** ve

أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَٰٓؤُا۟ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم
مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى
قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ
ٱلْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾
فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ
﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم
مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟
يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ

---

85 Yani, Muhammed'in (s) peygamberliğine inanmayanlar için.

86 Kur'an'da pek çok yerde belirtildiği gibi, Muhammed'in (s) Mekkeli çağdaşlarından çoğu Allah'ın "kendileri gibi bir ölümlüye" mesajını emanet etmeyeceği gerekçesiyle başlangıçta o'nun risaletine inanmaya yanaşmamışlardı; hem de, bu tavrı, Kur'an'ın, tam olarak anlayabilsinler diye "apaçık bir Arapça'yla" ifade edilmiş olduğunu gördükleri halde bırakmamışlardı; fakat (yukarıda ifade edildiğine göre) Hz. Peygamber bir yabancı olsaydı ve mesajı da başka bir dille vahyedilmiş olsaydı, şimdi inanmayanlar o zaman inanmaktan daha da uzak olacaklardı, çünkü bu sefer de mesajı anlayamadıklarını söyleyerek neredeyse meşru olan bir mazeretle ona karşı çıkacaklardı (karş. 41:44).

87 Yani, mesajı kalplerinde kökleştirmeden ve "bir kulaklarından girip ötekinden çıkmak" sûretiyle. Allah'ın buna "yol açması" konusunda bkz. 2. sûre, 7. not ve 14. sûre, 4. not.

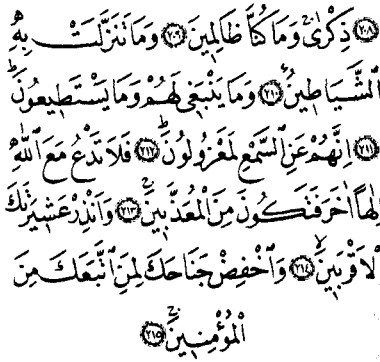
88 Yani, "bize yaşamak için ikinci bir şans verilemez mi?"

89 İnanmayanların bu alaycı talebi hk. bkz. 6:57, 8:32 ve ilgili notlar; ayrıca bu sûrenin 187. ayeti.

hatırlatıcı mesajlar göndermeden;[90] çünkü Biz [hiç kimseye] asla zulmetmeyiz.

210 Ve [bu ilahî mesaj öylesine katıksız vahiy ürünüdür ki] onu asla şeytanî güçler indirmemiştir;[91] **211** çünkü bu onların harcı değildir; zaten, buna güçleri de yetmez. **212** Ayrıca, onların onu dinlemeleri [de] kesin olarak engellenmiştir! **213** Bunun içindir ki, [ey insanoğlu,] Allah'la beraber başka bir ilaha başvurma ki kendini azaba uğrayanların arasında bulmayasın.[92]

214 Ve en yakınları[ndan başlayarak[93] erişebildiğin herkesi] uyar **215** ve seni izleyen müminlere kol kanat ger;[94] **216** bu-

90 Lafzen, "Bir hatırlatıcı (mesaj) yoluyla uyarıcılar göndermeksizin hiçbir toplumu yok etmedik"; bkz. 6:131, 15:4, 20:134 ve ilgili notlar.

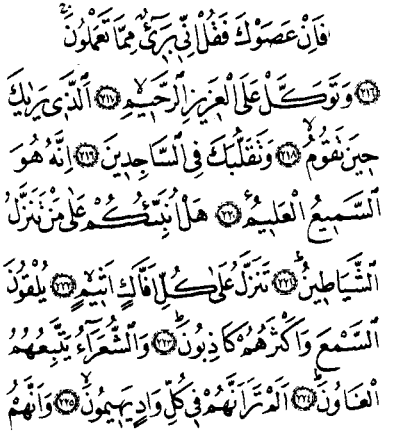
91 Risalet görevinin ilk yıllarında Muhammed'in (s) Mekkeli bazı muhalifleri, Kur'an'ın belâgat ve fesâhatını Muhammed'in (s), karanlık güçlerle ve kötücül ruhlarla *(şeyâtîn)* ilişkisi olan bir *kâhin* olduğu iddiasıyla açıklamaya çalışmışlardır.

92 Cümlenin başında yer alan *fe* (çeviride "bunun içindir ki" sözcükleriyle aktarılmıştır) edatının 208. ayetle bağlantı sağladığı açıktır. Aşağıda 94. notta da gösterildiği gibi, bu pasajın tamamı genel olarak insana hitab etmektedir.

93 Her mümin erişebildiği *herkese* hakkı tebliğ etmekle sorumludur; fakat, bu tebliğe, hiç şüphesiz kendisine en yakın olan kimselerden ve özellikle de kendi sorumluluğu altında bulunan kimselerden yani, kendi ailesinden başlaması gerekir.

94 Bizim çeviride "kol kanat ger" ifadesiyle aktardığımız "kanatlarını indir" şeklindeki deyimsel ifade hk. bir açıklama için bkz. 17:24 ve ilgili 28. not. "*Seni izleyen* bütün müminler" ifadesi (pek çok müfessirin görüşünün tersine) göstermektedir ki yukarıdaki pasaj Hz. Peygamber'e değil –çünkü tanım gereği, Hz. Peygamber'e inanan herkes zaten o'na uyuyor, o'nu izliyor demektir; bunun *tersi* de doğrudur– fakat Kur'an'la yolunu çizmeyi seçmiş herkese hitab etmekte ve böylelerini, yani ruhen ve zihnen daha önde, daha ilerde ve belki daha tecrübeli olanları ötekilere karşı sevgiye, şefkate ve sorumluluk duygusuyla davranmaya çağırmaktadır. Bu açıklama yukarıda 213. ayet için de bir açıklama hükmündedir; çünkü bu ayette ortaya konan tavsiye ("Allah'la beraber başka bir ilaha başvurma/yakarma") Kur'an'ı dinleyen ya da onu okuyan herkes için anlamlı olmakla beraber, Hz. Peygamber'in kendisine yöneltildiği zaman biraz anlamsız düşmektedir; çünkü, Hz. Peygamber için Allah'ın varlığı ve birliği zaten tebliğ ettiği mesajın esasını teşkil etmektedir.

na rağmen sana karşı çıkarlarsa, de ki: "Ben sizin yapıp ettiklerinizden sorumlu değilim!" **217** Ve bu yolda, çok acıyıp esirgeyen O yüceler yücesine güven, **218** O ki senin (O'nun yolunda tek başına) ayakta kalmaya çalıştığını da görmektedir,[95] **219** [O'nun huzurunda] saygıyla yere kapananlar arasında yer aldığını[96] da görmektedir; **220** çünkü her şeyi bütün gerçeğiyle bilen (ve dolayısıyla) her şeyi işiten O'dur!

221 Sana o şeytanî güçlerin kime indiğini haber vereyim mi? **222** Onlar nerede kendi kendini aldatan[97] günahkar biri varsa ona inerler **223** ki, böyleleri [zaten hep asılsız, aldatıcı şeylere] kulak verir ve onlardan çoğu başkalarına da yalan söylerler.[98]

224 Şairlere gelince,[99] [onlar da kendi kendilerini aldatmaya yatkındırlar ve bu sebeple] onlara [da yalnızca] azgınlar uymaktadır. **225** Görmez misin onların her vadide [sözcüklerin, hayallerin peşinde] şaşkın şaşkın dolaştıklarını;[100] **226** ve [ço-

95 Taberî'nin kaydettiği üzere, Mücâhid'e göre, bu ifade "her nerede olursan ol seni görmektedir" anlamındadır. Öteki müfessirler bu ifadeye "namaza durduğun zaman seni görmektedir" anlamını vermişlerdir; ama bunun, ayetin anlamını oldukça daraltan bir yorum olduğu ortadadır.

96 Yani, "sana karşı çıkanların" zıddına olarak inananlar arasında (bkz. yukarıda 216. ayet).

97 *Effâk* terimi lugat olarak "büyük yalancı" yahut "yalancılığı huy haline getiren" kişi demektir; bu ayette ise, daha çok, *"kendi kendini* aldatan" anlamına gelmektedir; bu anlama geldiği, kendi kendini aldatan kimselerin ister istemez başkalarını da aldatmaya, başkalarına da yalan söylemeye yatkın olduklarına işaret eden sonraki ayetten de anlaşılmaktadır.

98 Lafzen, "onların çoğu yalan söylerler."

99 Müşrik Araplar'ın öne sürdüğü, Kur'an'ın Muhammed'in (s) şiir alanındaki maharetinin bir ürünü olduğu yolundaki iddiaya ilişkin bir îma. (Bkz. 36:69 ve ilgili 38 ve 39. notlar).

100 *Hâme fî vidyân* ("vadilerde gezdi") deyimi, pek çok müfessirin belirttiği gibi,

ğu zaman] yapmadıklarını söyleyegeldiklerini?

227 Ama inanan, dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan, Allah'ı sıkça anan, [sadece] haksızlığa uğratıldıkdan sonra kendilerini savunan[101] ve haksızlık yapanların, hangi devrimle devrileceklerini[102] er geç görecekleri [konusunda Allah'ın vaadine güvenen şairler] bu hükmün dışındadır!

يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ
مَا ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

---

sözcüklerle ve hayallerle (ya da düşüncelerle) belli bir gerçeklik fikrine bağlı olmadan amaçsız ve çoğu zaman da tutarsız bir biçimde oynamak anlamında kullanılmaktadır; yukarıdaki anlam örgüsü içinde bu deyim, bütün iç tutarsızlıklardan uzak olan Kur'an'ın mükemmeliyeti yanında şairlerin ortaya koydukları şeylerin tutarsızlığına, güvenilmezliğine dikkat çekmek üzere kullanılmaktadır: (karş. 4:82 hk. 97. not).

101 Bu ifadeyle Kur'an, gerçek müminlerin ancak kendilerini savunmak amacıyla savaşa girebileceklerini açıklığa kavuşturmaktadır: karş. bu anlamda savaşla ilgili ilk atfın yer aldığı 22:39-40 ve savaşı meşru kılan şartlar konusunda ayrıntılı açıklamaların geçtiği 2:190-194.

102 Lafzen, "ne [tür] devrilişle devrileceklerini."

27. NEML SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hz. Peygamber ve o'nun yakın Arkadaşları bu sûreyi, başında yer alan, *Tâ-Sîn* sembol-harfleriyle isimlendirirlerdi. Fakat daha sonraları, 18. ayette, Süleyman Peygamber'le ilgili bir menkıbe içinde bahsi geçen ve Kur'an okuyan ya da dinleyen sayısız Müslümanın muhayyilesinde yer eden bir sözcük, *Neml,* sûrenin ismi olarak benimsenmiş oldu. 21:82 ile ilgili 77. notumuzda da belirttiğimiz gibi, Kur'an bu tür menkıbeleri, belli birtakım evrensel ahlakî gerçekleri temsîller yoluyla dile getirmek için birer vasıta olarak sıkça kullanmaktadır. Kur'an bu menkıbelere, özellikle bunlar daha İslam'dan önceki dönemlerde –Kur'an'ın kullanacağı dille konuşan ve ilahî mesajın ulaştırılacağı ilk kavim durumunda olan– Araplar'ın diline, şiir kültürüne kuvvetle nakşolmuş ve efsanevî muhtevalarının doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışma dışı bıraktıracak kadar Arap muhayyilesinde kültürel bir realite olarak yer etmiş unsurlar olduğu için, bir ifade aracı, bir ifade tarzı olarak başvurmaktadır. Kur'an'ın bu menkıbelerde ilgilendiği tek şey onların özünde yatan manevî gerçeklerdir yahut onlar aracılığıyla dile getireceği gerçeklerdir ki, Kur'an bu çok yönlü, çok düzeyli gerçekleri, bazan açıkça, bazan îma yoluyla ve çoğu zaman da temsîlî bir üslup içinde, ama her zaman bizim kendi içimizde, ruhumuzun derinliklerinde yatan çatışmalara, gizli saiklere dikkat çekerek ortaya koymaktadır.

Neml sûresinin Mekke dönemi ortalarına doğru, bundan önceki sûreden *(Şu'arâ')* kısa bir süre sonra vahyedilmiş olduğu konusunda müfessirler arasında görüş birliği vardır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

طس ۚ تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ۝١ هُدًى

1 *Tâ-Sîn.*[1]

BUNLAR Kur'an'ın, özünde açık olan ve gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koyan ilahî kitabın mesajlarıdır:[2] **2** O kitap ki,

1 Bkz. Ek II.

2 *Mübîn* sıfatı için verilen bu yorumlayıcı karşılık hk. bir açıklama için bkz. 12:1

inananlar için bir yol gösterici ve bir müjdedir; **3** o inananlar ki, salâtta devamlı ve duyarlıdırlar, arınmak için verirler[3] ve ahirete de yürekten inanırlar!

4 Ahirete inanmayanlara gelince, onlara yapıp ettiklerini güzel göstermişizdir; bu yüzden, körcesine bocalayıp durmaktadırlar.[4] **5** Azabın en kötüsüne uğrayacak olanlar işte böyleleridir; ahirette en büyük kayba uğrayacak olanlar da böyleleri..!

6 Fakat [sana gelince, ey inanan kişi,] sen bu Kur'an'ı her şeyin aslını bilen (ve dolayısıyla) her konuda doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen (Allah) katından almaktasın.[5]

7 HANİ, [çölde yolunu kaybeden][6] Musa ailesine: "[Uzakta] bir ateş görüyorum; size oradan [tutacağımız yol hakkında] belki bir haber getiririm, yahut ısınma-

وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝٢ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ
ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝٣ إِنَّ ٱلَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَٰلَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ
۝٤ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ وَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ
هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ ۝٥ وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ مِن لَّدُنْ
حَكِيمٍ عَلِيمٍ ۝٦ إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا
سَـَٔاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ

---

hk. 2. not. Yukarıdaki ayette "özünde açık ... *kitâb*" ifadesinden önce gelen *ve* bağlacı başka dillerdeki "ve" sözcüğünün karşılığı olmakla birlikte, yukarıdaki anlam örgüsü içinde daha çok "yani" sözcüğünün açıklayıcı fonksiyonunu yüklenmiştir; bunun içindir ki, çeviride metnin anlamını etkilemediği görülerek, virgülle karşılanmıştır.

3 *Zekât* teriminin yukarıdaki anlam örgüsü içinde anlamı bu olsa gerektir; çünkü bu sûrenin vahyedildiği dönemlerde bu sözcük, henüz, sonradan Müslümanlara farz kılınan vergiye işaret eden özel anlamıyla yüklü değildi (karş. 2. sûre, 34. not).

4 Bu ifade, ölümden sonraki hayata inanmayan insanların bütün çabalarının, kural olarak, yalnızca dünyevî kazançlar üzerinde toplandığını, böylelerinin kendi "yapıp-ettiklerinin" bu dünyadaki karşılığından başka bir kaygıları olmadığını, çıkarlarından başka bir şeye değer vermediklerini dile getirmektedir. Böylelerinin, kendi davranışlarının bir sonucu olarak, içine düştükleri ruhî/manevî körlüğün, zihinsel karışıklığın ne manada Allah'ın istek ve iradesine bağlı olduğu hk. bir açıklama için bkz. 2:7, not 7.

5 Vahiy yoluyla insana bahşedilen manevî aydınlanmaya ilişkin bu atıf sadece bu sûrenin ilk ayetleriyle ilgili olmakla kalmıyor, fakat aynı zamanda bu pasajı, Hz. Musa'nın, yanan ağaç görmesiyle sembolleştirilen beklenmedik aydınlanmasını anlatan sonraki pasaja bağlıyor.

6 Karş. 20:9 vd. ve özellikle zikredilen sûrenin 10. ayeti hk. 7. not.

nız için biraz közlenmiş odun getiririm" demişti.

8 Fakat oraya varınca, o'na şöyle seslenildi: "Bu ateşin [erişme alanı] içinde olan herkes ve çevresindeki herkes kutlu kılınmıştır![7] Sınırsız kudretiyle yüceler yücesidir Allah, âlemlerin Rabbi!"

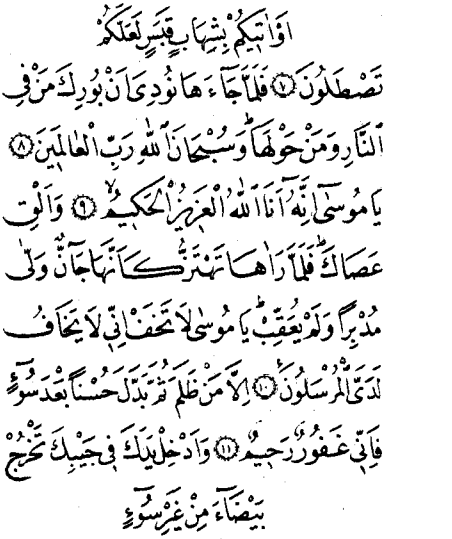
9 [Ve Allah Musa'ya:] "Ey Musa!" [dedi,] "Her zaman doğru hüküm ve hikmetle edip eyleyen O yüceler yücesi Allah Benim!"

10 "Şimdi asânı yere bırak!"[8]

Fakat [Musa] asâsının yılan gibi hızla hareket ettiğini görünce [korkuyla] arkasına bakmadan dönüp kaçtı.[9]

"Ey Musa, korkma!" [dedi, Allah,] "Çünkü, Benim Katımda mesaj taşıyıcılar için korku yok! **11** Bir haksızlık yapıp da sonra kötülüğü iyiliğe çeviren[10] kimse için de[11] (korku yok)! Çünkü, çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcı Benim, Ben!"

12 "Şimdi elini koynuna sok; her türlü lekeden arınmış olarak bembeyaz, ışıl ışıl çıkacaktır!"[12]

---

7 Zemahşerî *havlehâ* (lafzen, "çevresinde") ifadesini böyle yorumlamaktadır. Taberî'nin kaydettiğine göre bazı ilk müfessirler, "ateş" *(nâr)* teriminin, bu anlam örgüsü içinde, "ışık" *(nûr)* kavramıyla, yani Allah'ın peygamberlere yaratılışlarından getirdikleri manevî duyarlılıkları sayesinde öncelikli olarak (a priori) "ateşe", yani "ışığa" yakın olmaları beklenen peygamberlere bahşettiği "aydınlanma" kavramıyla eş anlamlı olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe mukabil, *men fi'n-nâri ve-men havlehâ* ifadesi, bütün manevî aydınlanmaları kuşatan ve hepsinin kaynağı olan Allah'ın Kendi ışığına, Kendi "nûr"una bir atıf olarak da anlaşılabilir.

8 Karş. 20:17-20.

9 Bu asâ mucizesinin altında yatan sembolik mesaj hakkında bir açıklama denemesi için bkz. 20:20-21 hk. 14. not.

10 Yani, yürekten pişmanlık duyup tevbe eden. Bu ifade, genel anlamı dışında, Hz. Musa'nın, gençliğinde bir Mısırlıyı öldürerek işlemiş olduğu suça da işaret ediyor olabilir (bkz. 28:15-17).

11 *İllâ* ifadesi için, bu anlam örgüsü içinde taşıdığı ve "... kimse için de" anlamı hk. bir açıklama için bkz. 4:29 ile ilgili not 38.

12 Bkz. 7:108 hk. 85. not.

"[Ve şimdi de] dokuz mesaj[ımız]la Firavun ve onun toplumuna [git];[13] çünkü onlar gerçekten yoldan çıkmış bir toplum haline geldiler!"

13 Fakat onlara gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koyan mesajlarımız gelince: "Bu apaçık bir büyü!" dediler;[14] **14** ve zihnen onların doğruluğuna kanî oldukları halde, sırf zulmü kendilerine yol edinmiş olmalarından ve kendilerini büyüklük duygusuna kaptırmış olmalarından ötürü mesajlarımıza karşı çıktılar; bak işte bozguncuların sonu nasıl oldu!

فِى تِسْعِ ءَايَٰتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِۦٓ
إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَٰتُنَا
مُبْصِرَةً قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوا۟ بِهَا
وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَٱنظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ
وَسُلَيْمَٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا
عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ
دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ
وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ
ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمَٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ
وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا۟ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ
قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا۟ مَسَٰكِنَكُمْ

15 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz Davud'a da, Süleyman'a da ilim[15] verdik; bunun için, o'nların ikisi de "Bütün övgüler, bizi inanan kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a aittir!" derlerdi.

16 Ve [bu bakımdan] Süleyman Davud'un [gerçek] varisi idi; öyle ki, o şöyle derdi: "Ey insanlar! Bize kuşların dili öğretildi; [güzel ve iyi] şeylerin hepsinden [cömertçe] bahşedildi; bu [bize Allah'ın] apaçık bir lütfudur!"

17 İşte [bir gün] görünmeyen varlıklardan,[16] insanlardan ve kuşlardan oluşan ordusu Süleyman'ın önünde bir araya getirilmiş ve sonra düzenli sıralar halinde yola çıkarılmıştı; **18** (Nitekim,) karınca-[larla dolu bir] vadiye geldiklerinde, karıncalardan biri: "Ey karıncalar!" diye bağırdı, "Hemen yuvalarınıza girin ki Sü-

13 Karş. 17:101 –"Biz Musa'ya dokuz açık mesaj verdik"– ve ilgili 119. not.

14 Bkz. 10:76 hk. 99. not. "Onlar" denerek atıfta bulunulan insanlar, Firavun ve onun seçkinler çevresidir.

15 Yani, manevî/ruhanî sezgi; basîret.

16 Kur'an'da kendisine atıfta bulunulan 114:6 dışında, *cinn* mefhumunun "görünmeyen varlıklar"ın kişileştirilmiş biçimi halinde yer aldığı ilk örnek budur. (Bu konuda daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. Ek III).

leyman ve ordusu, farkında olmadan sizi ezip geçmesin!"

19 [Süleyman temsildeki karıncanın] bu sözüne neşeyle güldü ve "Ey Rabbim!" dedi, "İçimde öyle düşünceler uyandır ki, bana ve ana-babama bahşettiğin nimetler için sana hep şükreden biri olayım;[17] ve hep Senin hoşnut olacağın dürüst ve erdemli işler yapıyor olayım; ve beni, rahmetinle, dürüst ve erdemli kulların arasına sok!"

20 Ve [bir gün] kuşlar arasında göz gezdirirken: "Hüthütü niçin göremiyorum?" dedi, "Yoksa kayıplara mı karıştı? **21** [Eğer böyleyse,] karşıma inandırıcı bir mazeretle[18] çıkmadığı takdirde, onu ya şiddetli bir cezayla cezalandıracağım ya da boynunu uçuracağım!"

22 Fakat hüthüt çok sürmeden çıkageldi ve: "Ben senin henüz bilmediğin bir şeyi öğrendim ve sana Sebe hakkında doğru bir haber[19] getirdim" dedi.

23 "Oranın halkına bir kadının hükmettiğini gördüm; (öyle bir kadın ki,) kendisine [iyi ve güzel] şeylerin hepsinden [cömertçe] verilmiş; güçlü de bir yönetimi var. **24** (Ne var ki,) onu da, halkını da, Allah'ı bırakıp güneşe tapındıklarını gördüm; Şeytan onlara bu yaptıklarını

لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِيٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيٓ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّٰلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَآ أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَا۟ذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ إِنِّي وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَٰنُ

17 Burada Hz. Süleyman, hiç şüphesiz, büyük bir ilahî lütuf olarak, tabiat hakkındaki kendi duygu ve düşüncelerine (karş. 38:31-33 ve ilgili notlar), Allah'ın bu zavallı, mütevazî yaratıklarına karşı duyduğu sevgi ve şefkate atıfta bulunmaktadır, ki "karınca kıssası"ndan çıkarılacak manevî-ahlakî ders de budur.

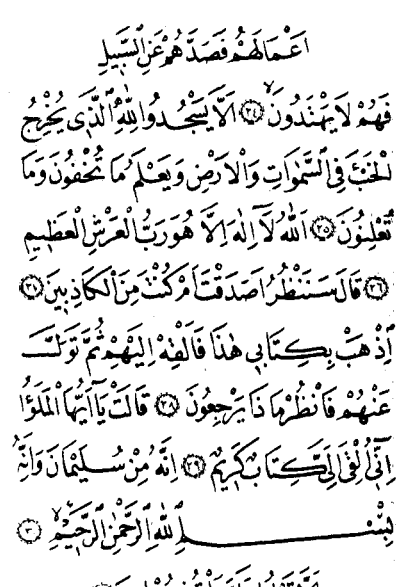
18 Lafzen, "apaçık bir delil." Burada hüthütün "ölümle" tehdit edilmesi, hiç şüphesiz, gerçek ya da lafzî anlamıyla değil mecazî anlamıyla kullanılmaktadır.

19 Böylece, temsîlî olarak bize, en aşağı türden bir yaratığın da, yeri gelince, bütün ilim ve hikmetine rağmen Hz. Süleyman'ın bilmediği bir şeyi bilebileceği hatırlatılıyor (Râzî) —herkesten çok bilgili, eğitim görmüş kimselere ârız olabilecek kendini beğenme fitnesine karşı insanı dikkate çağıran bir hatırlatma (Zemahşerî). Sebe Krallığı için bkz. 34:15 hk. 23. not.

güzel ve iyi gösterip kendilerini Allah'ın yolundan çevirmiş ve onlar da bu yüzden doğru yolu bulamıyorlar: **25** Allah'ın huzurunda yere kapanmaktan kaçınmaları gerek[tiğine inanıyorlar];[20] (oysa, fark etmiş olmaları gerekirdi ki) göklerde ve yerde saklı olan ne varsa ortaya çıkaran;[21] gizli tuttuğunuzu da, açığa vurduğunuzu da bütün gerçeğiyle bilen O'dur; **26** (Ve) en yüce hükümranlığın, arşın Sahibi olan Allah'tan başka tanrı yoktur.[22]

27 [Süleyman]: "Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan biri misin, bunu göreceğiz!" dedi, **28** "Al bu mektubumu onlara götür; sonra bir kenara çekilip onları kendi hallerine bırak ve bak bakalım, nasıl bir sonuca varacaklar."

29 [Sebe Melikesi Süleyman'ın mektubunu alınca,] "Siz ey soylular!" dedi, "Bana çok önemli bir mektup gönderildi. **30** Mektup Süleyman'dan geliyor ve çok acıyıp esirgeyen sınırsız rahmet sahibi Allah adına yazılmış. **31** [Mektupta Allah şöyle diyor:] "Sakın Bana karşı büyüklük taslamayın; kendi isteğinizle boyun eğerek Bana gelin!"[23]

20 Yani, onların kendi kötü, ahlak dışı dürtüleri (ki, bu anlam örgüsü içinde *şeytân* teriminin anlamı budur), insanın tanım olarak, "algı ve tasavvur alanının ötesinde" olan Üstün/Müte'âl bir Varlığa karşı sorumlu olduğu fikrine katılmamak yahut bu fikre karşı kapalı kalmak, fakat bunun yerine onları gözle görülebilir belli, tabii güçlere ya da varlıklara tapınmak yönüne yönlendirmişti.

21 Bütün eski Samî kavimler gibi Sebeliler'in de tapındıkları güneş yahut öteki göksel varlıkların görünüp kaybolmalarına ilişkin bir atıf. (Karş. Hz. İbrahim'in Allah'ı arama kıssası, 6:74 vd.).

22 Bkz. 9. sûre, 171. not.

23 Bizim bu ayetin başında yer alan "Allah şöyle diyor" şeklindeki ilavemiz anlatımın kendi akışından ileri gelmektedir; şöyle ki: Hüthütün getirdiği haber Sebe Melikesi'yle Hz. Süleyman arasındaki ilk irtibat durumundadır; dolayısıyla, daha önce aralarında düşmanca ya da başka mahiyette herhangi bir temas olmadığına göre, Hz. Süleyman'ın Sebe halkını kendine karşı büyüklenmemeleri yönünde uyarması için ortada herhangi bir sebep yoktur. Öte yandan, hüthütün anlat-

قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟
أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ
۝ قَالُوا۟ نَحْنُ أُو۟لُوا۟ قُوَّةٍ وَأُو۟لُوا۟ بَأْسٍ شَدِيدٍ ۖ وَٱلْأَمْرُ
إِلَيْكِ فَٱنظُرِى مَاذَا تَأْمُرِينَ ۝ قَالَتْ إِنَّ ٱلْمُلُوكَ إِذَا
دَخَلُوا۟ قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوٓا۟ أَعِزَّةَ أَهْلِهَآ أَذِلَّةً ۖ
وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ۝ وَإِنِّى مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ
فَنَاظِرَةٌۢ بِمَ يَرْجِعُ ٱلْمُرْسَلُونَ ۝ فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ
قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ

32 "Siz ey soylular!" diye ekledi, "Yüzyüze geldiğim bu meselede[24] görüşünüz nedir, bana söyleyin; siz görüşlerinizi bana açıklamadan benim [kesin] bir karara varmam mümkün değil."

33 (Seçkinler:) "Güçlü olduğumuza ve savaşta yıldırıcı bir cesaret ve maharet sahibi olduğumuza (güven), emir senindir; öyleyse artık vereceğin emri sen düşün" diye cevap verdiler.

34 (Melike:) "Gerçek şu ki, krallar bir ülkeye girdiklerinde orayı târumâr ederler;[25] oranın soylu ve onurlu insanlarını aşağılarlar. İstilacıların davranış tarzı [her zaman] böyledir.[26] **35** Bunun içindir ki, bu [mektup sahiplerine] bir hediye gönderecek ve elçilerin nasıl bir tepkiyle döneceklerini bekleyeceğim."

36 [Sebe Melikesi'nin elçileri] Süleyman'a geldiklerinde [Süleyman:] "Benim servetime servet mi katmak istiyorsunuz?

---

tıkları, Sebeliler'in (Hz. Süleyman'a karşı değil, fakat) güneşe tapmak ve görünmeyen Müte'âl bir tanrı olarak Allah'a "kulluk etmeleri gerektiğini kabule *yanaşmamak*" sûretiyle asıl Allah'a karşı büyüklük tasladıklarını ortaya koymaktadır (yukarıda 24-25. ayetler). Bu itibarla, yukarıdaki ifadenin, Hz. Süleyman'ın, bir peygamber olarak Allah adına Sebe halkını, inkarcı tutumlarını bırakıp Allah'a teslim olmaya çağırması olarak anlaşılması daha doğru olur. (Karş. 44:19'da, "Allah'a karşı büyüklük taslamayın" şeklindeki benzer ifade).

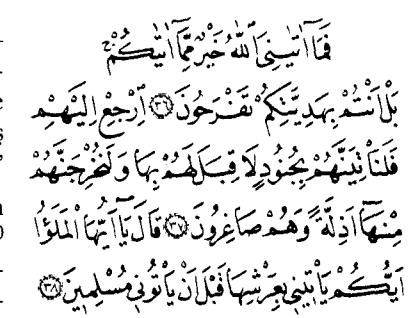
24 Lafzen, "Benim [bu] işimde."

25 Bütün klasik müfessirlerin belirttiği gibi, bu anlam örgüsü içinde *duhûl* terimi, hiç şüphesiz, ister istila yoluyla olsun, ister ülke içinde elde edilen politik gücün marifetiyle olsun, "zorla girmek *('anveten)*" anlamına gelmektedir. (Buradaki *mulûk* terimi, lugat olarak "krallar" anlamını taşıyor olmakla birlikte, kelimenin geleneksel anlamıyla "kral" olmasa da, iktidarı zora başvurarak ele geçiren ve tebaaya baskı uygulayan her türlü despot ve zorbayı ifade ediyor olabilir).

26 Böylece, Sebe Melikesi, Hz. Süleyman'a kuvvet yoluyla karşı çıkmayı yöntem olarak bir kenara bıraktığını ifade etmektedir. Onun ifadesinde, zora başvurmak yoluyla *('anveten)* elde edilen politik gücün, baskıya, toplumsal acılara ve manevî/ahlakî çöküntüye yol açmasından dolayı menfûr olduğu yolundaki Kur'ânî öğreti de dile getirilmektedir.

Oysa, Allah'ın bana bahşettiği şey[27] size bahşettiği her şeyden çok daha hayırlıdır! Öyleyse, sizin bu hediyeniz [ancak] sizi[n gibi insanları][28] sevindirir.

37 "[Şimdi seni gönderenlere] dön! Çünkü, [Allah diyor ki:] Şüphesiz, karşı duramayacakları güçlerle onların üzerine yürüyecek ve onları, küçük düşürülmüş olarak[29] [o ülkeden] mutlaka çıkaracağız!"

38 [OLAYLARIN gidişi içinde Süleyman Sebe Melikesi'nin kendisine geleceğini[30] öğrenince, çevresindekilere:] "Siz ey seçkin görevliler!" dedi, "Hanginiz bana [Sebe Melikesi'nin] tahtını, daha o ve ona bağlı olanlar Allah'a yürekten boyun eğmiş kimseler olarak bana çıkıp gelmeden önce[31] buraya getirebilir?"

---

27 Yani, sadece dünyevî zenginlik değil, fakat bunun yanında iman, bilgi ve hikmet ve normal olarak diğer insanlardan saklı tutulan gerçekler konusundaki vukuf.

28 Yani, yalnızca maddî zenginliklere değer veren ve manevî değerlere karşı umursamazlık gösteren.

29 Lafzen, "ve onlar küçük düşürülecekler." Kur'an her türlü saldırı savaşını açıkça yasakladığına göre (bkz. 2:190-194 ve ilgili notlar), aynı Kur'an'ın bir peygamberin ağzından zorbalara yakışan saldırganca tehditler vaz'etmiş olması düşünülemez. Bunun içindir ki, 31. ayette olduğu gibi, burada da "üzerlerine varma" tehdidiyle, yani inkarcı tutumlarını bırakıp Allah'a kulluk etmeleri gerektiğini kabul etmedikleri takdirde kendilerini cezalandıracağı yolundaki tehditle Sebe halkını uyaran Allah'ın kendisidir. Önceki ayetlerde kişi zamirinin, Hz. Süleyman kendi adına konuştuğunda birinci tekil şahıs formundayken, yukarıdaki cümlede âniden büyüklük ifade eden "Biz" çoğul zamirine dönüşmesi de bu görüşü desteklemektedir (nitekim, sonraki ayetlerde, kişi zamiri yeniden birinci tekil şahsa dönecektir).

30 Yani, o'nun mesajına icabet ederek (Râzî, İbni Kesîr).

31 Lafzen, "teslim olmuş kimseler olarak *(müslimîn)* bana gelmeden önce", yani, Allah'a teslim olmuş kimseler olarak (bkz. yukarıda 31. ayet). "Taht" *('arş)* terimi burada ve bundan sonraki ayetlerde –23. ayetin sonunda olduğu gibi– mecazî yahut deyimsel anlamıyla, yani "hükümranlık" ya da "iktidar/kudret" anlamında kullanılmaktadır (Râğıb). Ayetten anlaşıldığı kadarıyla Hz. Süleyman, misafirini onun dünyevî gücünü ya da nüfûzunu temsîl eden bir imajla karşılamak ve böylece ona "tahtının", Allah'ın sınırsız kudreti yanında hiçten farksız olduğunu göstermek istiyor.

39 [Süleyman'a bağlı] görünmeyen varlıklar içinden gözüpek biri: "Daha oturduğun yerden kalkmadan onu sana getirebilirim, çünkü ben bu konuda gerçekten güvenilir bir güce sahibim!" dedi.
40 (Buna karşılık) vahiyle bilgilendirilmiş[32] olan kişi: "Bana kalırsa" dedi, "ben onu, göz açıp kapayıncaya kadar sana getireceğim!"[33]
Ve onu gerçekten önünde görünce,[34] "Benim şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü göstereceğim konusunda beni denemek üzere[35] Rabbimin bahşettiği lütfun bir belirtisi,] bu! Bununla birlikte [Allah'a] şükreden kişi, yalnızca kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük yapan kişi ise, [bilsin ki,] Rabbim hem sınırsız cömert hem de mutlak manada kendine yeterlidir!"
41 [Ve] sözlerine şöyle devam etti: "(Şimdi) onun tahtını tanınmaz hale sokun; bakalım, kendi başına doğru yolu bulacak mı, yoksa doğru yolu bulamayan kimselerden mi olacak."[36]

قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن
مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِندَهُ
عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ
طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ
رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا
يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾
قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ
مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾

---

32 Lafzen, "kendisinde vahiyden *(el-kitâb)* bir bilgi/ilim bulunan kişi" —yani, Hz. Süleyman'ın kendisi (Râzî).

33 Yani, büyünün başarabileceğinden daha hızlı şekilde; bu ifadeyle, "tahtın" getirilmesinin sembolik mahiyetine işaret edilmektedir. Hz. Süleyman'la Sebe Melikesi kıssasının bütününde olduğu gibi, kıssanın "tahtın getirilmesi" bölümünde de, insan ruhunun manevî değerler yönünde tedricî uyanışının temsîlî bir ifadesi olmak üzere sembolik olan ile menkıbevî olan ince bir biçimde içiçe örülmüştür.

34 Lafzen, "önünde kurulu olarak görünce." *İstekarra* fiili ve ondan türetilen *müstekirr* ortacı, çoğu zaman "olan" yahut "mevcut bulunan/var olan" bir şeye işaret ettiğinden (karş. Lane VII, 2500) *raâhu müstekirren 'indehû* ifadesi "onu (fiilen) karşısında buldu" şeklinde anlaşılabilir. Bizim çeviride benimsediğimiz ifade de sözcüğün bu anlamına dayanmaktadır.

35 Yani, "taşıdığım ya da kullandığım manevî gücü Allah'tan mı, yoksa kibirli bir şekilde kendimden mi bildiğim" konusunda denemek üzere.

36 Yani, eşya ve olayların sadece dış görünüşüyle mi yetinecek, yoksa onların iç realitesini, manevî gerçeğini mi anlamaya çalışacak. Hz. Süleyman, Sebe halkı-

42 Ve böylece, [Süleyman'ın yanına gelince] ona: "Senin tahtın böyle miydi?" diye soruldu.
[Sebe Melikesi:] "Sanki bunun gibiydi!"[37] dedi.
[Süleyman, bunun üzerine, yanındakilere:] "[İlahî] bilgi ondan önce bize verilmiş olduğu ve bizim de [başından beri] Allah'a yürekten boyun eğen kimseler olduğumuz halde, [Melike'nin, bizim kendisine bu yolda herhangi bir yardımımız olmadan, kendiliğinden hakka ulaştığını][38] **43** [ve daha önce] Allah'ı bırakıp da tapınageldiği şeylerin[39] kendisini [doğru yoldan] uzaklaştırmış olduğu, üstelik, hakkı inkar eden bir toplumun üyesi[40] olduğu halde, [sonunda doğru yolu bulduğunu görüyoruz]" dedi.
44 [Az sonra] ona: "Girin bu saraya!" dendi. Fakat sarayı görünce, (önünde) engin-

فَلَمَّا جَآءَتْ قِيلَ أَهَٰكَذَا
عَرْشُكِ قَالَتْ كَأَنَّهُۥ هُوَ ۚ وَأُوتِينَا ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا
وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِن
دُونِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَٰفِرِينَ ﴿٤٣﴾
قِيلَ لَهَا ٱدْخُلِى ٱلصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ

---

nın o güne kadar hep dünyevî güç ve zenginlik, dünyevî rahatlık kaygısıyla hareket ettiklerini görerek, mümkündür ki, Sebe Melikesi'nin "taht"ı ya da "saltanatının maddî görüntüsüyle" ona önce iç dünyasını şekillendiren dünyevî ve geçici unsurları ve sonra da Allah inancıyla ve dolayısıyla manevî sorumluluk bilinciyle insan ruhunun *geçirebileceği* müsbet ve yüceltici dönüşmeyi göstermek istemektedir.

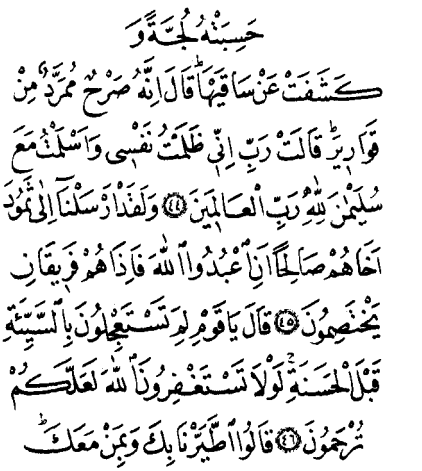
37 Zımnen, "Ama tam olarak aynısı değil"; bununla Sebe Melikesi şüphesini dile getirmektedir, ki şüphe de bütün manevî derinleşme ve ilerlemelerde ilk adım hükmündedir. Melike, "değiştirilen taht"ın dış görünüş olarak ardında bıraktığı tahtla aynı olduğunu görmekle birlikte, bunun diğerinin sahip olmadığı manevî niteliklerle donanmış olduğunu sezgisel olarak fark etmekte ama bu dönüşümü ya da değişimi henüz tam olarak anlayamamaktadır.

38 Bu pasajla ilgili açıklamalarıyla çevirimize ve yukarıdaki parantez içi ilavemize ışık tutan Taberî, Zemahşerî ve İbni Kesîr'in yorumu da bu yöndedir.

39 Sebe Melikesi ve tebaasının tapındıkları gök cisimlerine işaret eden bir îma (karş. 24-25. ayetler ve ilgili 20 ve 21. notlar).

40 Lafzen, "[hakkı] inkar eden bir kavimdendi"; etkisi altında yetiştiği ve geçmişte doğru yolu bulmasını zorlaştıran *şirk* geleneğinin rolüne işaret eden bir ifade. Hz. Süleyman, bu kültürel arka plana ya da geçmişe dikkat çekerek, onun, geleneksel kültürel çevresini terk eder etmez hemen uyanıp aydınlanmasının son derece dikkat çekici ve takdire şayan olduğunu belirtmek istiyor.

duru bir su (var) sandı ve eteğini yukarı çekti.[41]
[Süleyman:] "Bu, zemini camla döşenmiş bir saraydır!"[42] dedi.
[Sebe Melikesi:] "Rabbim!" dedi, "[Senden başkasına kulluk etmekle] ben kendime yazık etmişim; fakat [şimdi] Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a yürekten boyun eğiyorum!"

45 VE GERÇEK ŞU Kİ, Biz kavmine: "Yalnızca Allah'a kulluk edin" desin diye Semûd toplumuna [da] kardeşleri Salih'i göndermiştik;[43] onlar, bunun üzerine, hemen birbirleriyle çekişen iki hizbe ayrıldılar.
46 [Salih ilahî mesaja karşı çıkanlara:] "Ey kavmim!" dedi, "İyiliği ummak yerine, neden kötülüğün çarçabuk sizi bulmasını istiyorsunuz?[44] Belki acınıp esirgeniriz diye niçin Allah'tan günahlarınızı bağışlamasını istemiyorsunuz?"
47 "Biz sende ve seninle beraber olan-

41 Yani, böylece, dipsiz gibi görünen suda yürümeyi yahut belki de yüzmeyi göze alarak; bu derinlik motifinin, gerçeği arayan insanın sahip olduğu zihnî ve toplumsal güven ve rahatlığı terk edip manevî tecrübenin henüz bilinmeyen derinliklerine girmeyi göze alırken duyduğu korkuyu sembolik bir üslup içinde dile getiriyor olması mümkündür.

42 Yani, ilk bakışta göründüğü gibi, tehlikeli ve dipsiz bir derinlik değil; fakat daha çok hakkın açıklığını simgelercesine engin ve duru. Sebe Melikesi, görünüşle gerçeklik arasında her zaman var olan farkı idrak ederek böylece manevî arayışının ya da yolculuğunun sonuna erişmektedir.

43 Semûd kavmi ve peygamberleri Hz. Salih'in kıssası için bkz. 7:73 hk. 56 ve 57. notlar. "Bunun gibi" ya da "benzer şekilde" anlamına gelen "da" ilavesiyle Hz. Salih'in Semûd kavmine getirdiği mesajın, Hz. Süleyman'ın Sebe Melikesi'ne ve Sebe halkına ulaştırdığı mesajla aynı olduğunu, vahye dayanan bütün dinlerin özünde aynı temel gerçeklere dayandığını belirtici yönde ilerleyen anlam akışına bağlı kalmaya çalıştık.

44 Lafzen, "neden iyilikten önce kötülüğü çarçabuk istiyorsunuz?" Karş. 13:6 ve ilgili 14. not; ayrıca 10:50'nin ikinci cümlesi ve 71. not.

larda uğursuzluk görüyoruz!"[45] diye karşılık verdiler.
[Salih:] "Uğurumuz ya da uğursuzluğumuz Allah'ın elindedir!"[46] dedi, "İşin gerçeği, sizler sınanan bir toplumsunuz!"
48 İmdi, o şehirde bozgunculuk yapıp düzen ve uyumdan yana olmayan dokuz kişi[47] vardı; **49** bunlar Allah adına yemin ederek[48] aralarında andlaşıp "Ona ve ailesine geceleyin baskın yapalım [ve onların hepsini öldürelim]; sonra da o'na arka çıkacak olan kimseye, rahatlıkla, 'Onun ailesinin uğradığı kıyıma biz katılmadık; çünkü biz haktan yana kimseleriz!' diyelim" dediler.
50 Ve böylece bir tuzak kurdular; fakat, onların hiç fark edemeyecekleri biçimde, biz de bir tuzak kurduk.
51 Ve sonra, bak onların kurduğu bütün tuzakların sonu ne oldu: onları ve onların peşinden giden toplumu, hepsini yerle bir ettik; **52** ve işte onların yaşadığı yerler, işledikleri haksızlıklardan ötürü [şimdi] bomboş!
Bu [olayda], bilmek, öğrenmek isteyen

قَالُوا
طَٰٓئِرُكُمْ عِندَ ٱللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾
وَكَانَ فِى ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى
ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَٰسَمُوا بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ
وَأَهْلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ
وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ مَكْرِهِمْ
أَنَّا دَمَّرْنَٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ
خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوٓا۟ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً

45 Bkz. 7. sûre, 95. not.

46 Zımnen, "Bütün insanların kaderini *(tâir)* boyunlarına dolayan Allah'tır"; bkz 17:13 ve ilgili 17. not.

47 Yahut "dokuz kabile"; çünkü yukarıdaki anlam örgüsü içinde *raht* terimi her iki anlama da yorulabilir. Ayette sözü geçen "şehir", öyle anlaşılıyor ki, kuzey Hicaz'daki el-Hicr olarak bilinen bölgedir (karş. 7. sûre, 56 ve 59. notlar). Sebe Melikesi'nin inanmaya eğilim gösterdiğini, inandığını dile getiren önceki kıssanın tersine, Semûd kavminin (54 ve 58. ayetler) ve Lût toplumunun kıssaları, doğru yola girmeleri için yapılan çağrının, güçlü ve mağrur, yahut tersine, zayıf ama anlamsız, amaçsız tutkulara tutsak olan insanlarda ya da toplumlarda uyandırdığı husumete, düşmanlığa dikkat çekmektedir.

48 Lafzen, "Allah'la." 7:73 ve devamından ve yukandaki atıftan anlaşılacağı üzere, Semûd toplumu, belirsiz bir şekilde de olsa Allah kavramıyla tanışıktır; ama bu kavram aşırı kibir ve küstahça eğilimlerle iyice örtülmüş ve manevî değerini bütünüyle yitirmiştir.

insanlar için mutlaka bir ders vardır; **53** ve inanıp Bize karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseleri kurtarmış olmamızda da!

54 VE LÛT'U da [böyle kurtarmıştık]; hani o kavmine[49] "Bu çirkin eylemi, [insanın yapı ve yaratılışına aykırı olduğunu][50] göre göre, nasıl işliyorsunuz?" demişti, **55** "Gerçekten, kadınları bırakıp da, şehvetle erkeklere mi yöneliyorsunuz? Hayır, işin gerçeği, siz [hakka karşı körlüğü,] bilinçsizliği seçmiş bir toplumsunuz!"
56 Fakat halkının o'na verdiği cevap: "[Lût'u] ve Lût'un yandaşlarını şehrinizden çıkarın! Çünkü bunlar kendilerini temize çıkarmaya çalışan insanlar!" demekten başka bir şey olmadı.[51]
57 Ve bunun üzerine Biz de o'nu ve ailesini kurtardık —yalnızca karısının geride kalanlar arasında olmasını gerekli gördük.[52] **58** Ve ötekilerin üzerine [yok edici] bir yağmur yağdırdık; uyarıl[dıkları halde aldırmayl]anların uğradığı bu yağmur ne korkunç bir yağmurdur![53]

59 DE Kİ: "Bütün övgüler (gerçekte) Allah'a yaraşır. Selâm olsun, O'nun [rasûl olarak] seçtiği kullara!"
Zaten Allah, insanların tanrısal nitelikler yakıştırdıkları her şeyden daha üstün, daha hayırlı değil mi?[54]

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾
وَلَقَدْ أَنجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾ وَلُوطًا
إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ
﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ
بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ
إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ
أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ
قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا
فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ
الَّذِينَ اصْطَفَىٰ آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

---

49 Hz. Lût ve Sodom'un sapık ahalisinin kıssasına muhtelif yerlerde, özellikle 7:80-84, 11:69-83 ve 26:160-173'de temas edilmektedir.

50 Allah'ın karşı cinsler arasında yarattığı cazibenin saptırılarak fıtrata baş kaldırmanın Allah'ın kendisine baş kaldırmak anlamına geleceğini belirten Zemahşerî ve Râzî'nin yorumu bu yöndedir.

51 Bkz. 7:82 hk. 65. not.

52 Bkz. 7:83 hk. 66. not; ayrıca 11:81, 66:10 ve ilgili notlar.

53 Karş. 26:173 ve ilgili 73. not.

54 Lafzen, "Allah mı daha hayırlı, yoksa (O'na) ortak koştukları şeyler mi?" Bu ifa-

60 Peki kimdir, gökleri ve yeri yaratan ve sizin için gökten su indiren? Öyle bir su ki, onunla, sizin bir tek ağacını bile yetiştiremeyeceğiniz görkemli bağlar, bahçeler yeşertiyoruz!
Allah'la beraber başka bir tanrı, öyle mi? Hayır, hayır, [böyle düşünenler] yoldan çıkmış kimselerdir!

61 Peki kimdir, yeryüzünü [yerleşmeye] uygun bir yer[55] haline getiren ve vadilerden dereler, ırmaklar akıtan; ve onun üzerine sağlam dağlar yerleştiren; ve iki büyük su kütlesi arasına bir engel koyan?[56]
Allah'la beraber başka bir tanrı, öyle mi? Hayır hayır, [böyle düşünenlerin] çoğu [ne söylediklerini] bilmiyorlar!

62 Peki kimdir, kendisine başvurduğunda darda kalmış olanın darına yetişen, kötülüğü gideren ve sizi yeryüzüne mirasçı kılan?[57]
Allah'la beraber başka bir tanrı, öyle mi? Aklınızda ne kadar az tutuyorsunuz [bütün bu gerçekleri]!

63 Peki kimdir karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulmanızı sağlayan[58] ve rüzgarları rahmetinin önünden müjdeci olarak gönderen?[59]

أَمَّنْ
خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً
فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن
تُنۢبِتُوا۟ شَجَرَهَآ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ۝٦٠
أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنْهَٰرًا
وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ ٱلْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ
ٱللَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝٦١ أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ
إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ ۗ
أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ۝٦٢ أَمَّن يَهْدِيكُمْ
فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ
رَحْمَتِهِۦٓ

---

deyle, sadece tanrılaştırılan tabiat güçlerine ya da varlıklarına değil, aynı zamanda, âdet ve geleneklerin dinsel bir kutsallık kazandırdığı sahte toplumsal ve ahlakî değerlere de işaret edilmektedir.

55 Lafzen, "dinlenme yeri" *(karâr)*. Ayrıca bkz. 77:25-26 ve ilgili 9. not.

56 Bkz. 25:53 ve ilgili 41 ve 42. notlar.

57 Karş. 2:30 ve ilgili 22. not. Bu anlam örgüsü içinde, yukarıdaki ifadenin vurgusu, Allah'ın, insanı özel yetenekler ve güçlerle donatarak onu "yeryüzüne mirasçı" kılması, "yeryüzünde sakin, yerleşik" kılması yönündedir; ifade, böylece, insanın "kendi kaderine hakim", başına buyruk bir varlık olduğu iddiasının da îmalı bir biçimde reddi durumundadır.

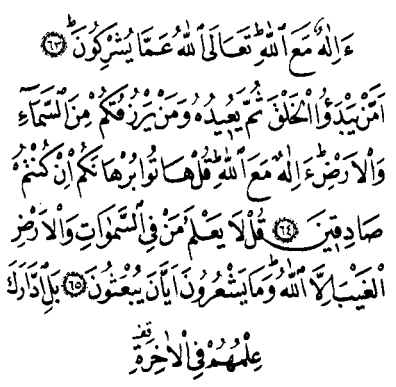
58 Yani, deyimsel olarak, insan hayatının nüfûz edilemezmiş gibi görünen karmaşık sorunları, karmaşık tezahürleri içinde.

59 Bkz. 7:57 ve ilgili 44. not.

Allah'la beraber başka bir tanrı, öyle mi? Allah, insanların tanrısal nitelikler yakıştırabileceği her şeyin ötesinde, her şeyden yücedir!

64 Peki, yaratılışı ilk defa başlatan ve sonra da onu aralıksız devam ettirip, yenileyen[60] kimdir? Ve kimdir, sizi gökten ve yerden rızıklandıran?[61] Allah'la beraber başka bir tanrı, öyle mi? De ki: "Eğer ileri sürdüğünüz iddiaya gerçekten inanıyorsanız[62] getirin o zaman delilinizi!"

65 De ki: "Göklerde ve yerde olan hiç kimse, [yani] Allah'tan başka [hiç kimse,] yaratılmışların duyu ve tasavvur alanı dışında kalan gerçekleri bilemez."[63] [Yaratılmış olanlar] öldükten sonra ne zaman diriltileceklerini de bilemezler; **66** Hayır, onların ahiret konusundaki bilgi-

60 Bu ifadeyle, insanın yeryüzündeki hayatına ve bedensel ölümden sonraki dirilişe işaret edildiği gibi, bütün organik tabiatta doğum, ölüm ve yeniden türeme şeklinde kendini gösteren çevrimsel sürece (devr-i dâime) de işaret edilmektedir.

61 *Rızk* terimi, 10:31'de olduğu gibi, burada da hem maddî, hem de manevî ihtiyaçların karşılığı anlamınadır; ayette geçen "gökten ve yerden" ifadesi de, kanaatimizce buna delalet etmektedir.

62 Lafzen, "Eğer doğru sözlü kimselerseniz." Bu ayet, çok tanrılı bir inancı benimseyen, hatta Allah'tan başka tanrı olmadığına ama O'nun yaratılmış bir varlıkta "tecessüm" etmesinin mümkün olduğuna inanan çoğu insanların bu tür kör ve bâtıl inançlara, idrak ve sağduyu yoluyla değil fakat çoğu zaman sadece geleneksel kültür ve düşünce tarzının etkisi altında saplandıklarına işaret etmektedir.

63 "Yaratılmışların duyu ve tasavvur alanı dışında kalan gerçekler" ifadesiyle aktardığımız *ğayb* terimi, bu anlam örgüsü içinde, açıkça anlaşılacağı üzere, Allah'ın Zâtı'nı, yaratılmış âlemin görünür vechesi altında yatan nihaî gerçekliği ve bu âlemin yaratılmasındaki aslî anlam ve amacı ifade etmektedir. Ayeti "göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse ... ilh." şeklinde aktarsaydık, bu Allah'ın da "göklerde ve yerde olanlar" arasında bulunan bir varlık olduğu anlamına yol açacaktı; oysa Allah mekandan münezzeh ve müte'âldir ve dolayısıyla "göklerde ve yerde" yaratmış olduğu varlıkların arasında mütalaa edilemez; bunun içindir ki ayette Allah için getirilen istisnayı parantez içindeki [yani] sözcüğü ve yine parantez içindeki [hiç kimse] tekrarı yardımıyla bir açıklama cümleciği olarak aktarmak zaruretini duyduk.

leri gerçeğin berisinde kalmaktadır;[64] zaten [çoğu zaman] onun gerçekliğinden yana şüphe içindedirler; hayır, ondan yana kördürler.[65]

67 Bunun içindir ki, hakkı inkara şartlanmış olan kimseler: "Nasıl yani, biz ve atalarımız toz toprak olduktan sonra [topraktan yeniden] çıkarılacağız, öyle mi?" diyorlar. **68** "Gerçek şu ki, bu bize ve atalarımıza daha önce de vaad edilmişti; eskilerin masallarından, efsanelerinden başka bir şey değil bu!"

69 De ki: "Yeryüzünde dolaşın da [böyle diyerek] günaha gömülüp gitmiş olanların sonunu görün!"[66]

70 Fakat sen yine de onlar için kaygılanma; [Allah'ın mesajlarına karşı] ileri sürdükleri asılsız iddialardan[67] ötürü de canını sıkma.

71 Ve "Eğer doğru sözlü kimselerseniz,

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا بَلْ هُم مِّنْهَا
عَمُونَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا
وَآبَاؤُنَا أَإِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ
وَآبَاؤُنَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾
قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ
مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن

64 Yani, insanın bu dünyada algı ve müşahede edebileceği alanın ötesinde yer alan bir gerçeklik olduğu için ahireti tam olarak tahayyül edemezler yahut gözlerinde canlandıramazlar; iyi ya da kötü sonuçlarıyla insanın ölümden sonraki hayatına ilişkin Kur'ânî atıfların, zarurî olarak, temsîlî terim ve üsluplarla ifade edilmesinin sebebi de budur.

65 Yani, ahiret olgusunun Allah'ın yaratma planının *mantıkî bir sonucu* olduğu gerçeğine karşı kör. Çünkü, insandaki manevî/ahlakî sorumluluk kavramı ve dolayısıyla Allah'ın nihaî yargısı, nihaî adalet fikri ancak ölümden sonraki hayatın mevcudiyetiyle anlam kazanabilmektedir; öte yandan, eğer manevî/ahlakî sorumluluk yoksa, ahlakî *tercih* kaygısı da olmayacaktır; ve eğer tercih keyfiyetine yok gözüyle bakılıyorsa, doğru ile eğri arasında yapılan bütün ayrımlar anlamını tamamen kaybedecektir.

66 Yani, ölümden sonraki hayat gerçeğini ve dolayısıyla bilerek yapıp-ettiklerinden sonunda hesaba çekileceklerini inkar edenlerin sonunu görün. Bundan önceki notta da belirtildiği gibi, bu inkarcı tavrın kaçınılmaz sonucu doğruyla eğriyi birbirinden ayırma duygusunun kaybedilmesidir ki bu da manevî ve toplumsal kargaşayı beraberinde getirmekte ve sonuç olarak toplumların ve uygarlıkların çökmesine yol açmaktadır.

67 Lafzen, "kurdukları tuzaklardan." *Mekr* teriminin "asılsız, düzmece iddialar ortaya atmak ya da uydurmak" anlamındaki Kur'ânî kullanımı için bkz. 10:21 ve ilgili 33. not.

[söyleyin siz ey inananlar,] bu [ölümden sonra diriliş] vaadi ne zaman gerçekleşecek?" diye sordukları [zaman], **72** de ki: "O çarçabuk gelmesini istediğiniz azabın bir kısmı[68] belki de peşinize düşmüştür bile..."

73 İmdi, gerçek şu ki, senin Rabbin insanlara karşı sınırsız lütuf sahibidir; ne var ki onlardan çoğu şükretmez.

74 Ve yine senin Rabbin onların kalplerinin gizlediği şeyleri de, açığa vurduğu şeyleri de bütünüyle bilmektedir; **75** göklerde ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki [O'nun yarattığı âlem için koyduğu] yasalar ve ilkeler örgüsünde yeri olmasın.

76 BU KUR'AN'IN, İsrailoğulları'nın üzerinde anlaşmazlığa düştükleri pek çok meseleyi[69] açıklığa kavuşturduğu[70] ortadadır. **77** Çünkü o inanmak isteyenler için gerçek bir yol gösterici ve bir rahmettir.

78 Gerçek şu ki, [ey inanan kişi], senin Rabbin onların arasında kendi yasalarıyla hükmedecektir; çünkü her şeyin aslını bilen en yüce iktidar sahibi O'dur.

كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم
بَعْضُ ٱلَّذِى تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ
عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾
وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾
وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ
مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾ إِنَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَكْثَرَ
ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ
لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُم بِحُكْمِهِۦ وَهُوَ
ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾

---

68 Yani, yeniden dirilme vakasından önce herkesin tatması zorunlu olan ölüm.

69 Yani, vaktiyle kitaplarında apaçık ortaya konmuş olduğu halde üzerinde sonradan ayrılığa düştükleri birtakım temel gerçekleri. Tahrif edilmiş haliyle bile olsa, her iki grup da Eski Ahid'e bağlı olduğuna göre, yukarıdaki "İsrailoğulları" tabiri hem Yahudileri, hem de Hristiyanları içine almaktadır (Zemahşerî). Hem kitaplarındaki tahrifat sebebiyle, hem de Yahudi ve Hristiyan inanç ve kültürünün insanlığın büyük bir kısmı üzerinde gerçekleştirdiği yaygın etkiden ötürü, Kur'an belli ahlakî gerçekleri bu iki gruba açıklama amacını da gütmektedir. Bu anlam örgüsü içinde, meselelerin hepsinin değil de "pek çoğu"nun açıklığa kavuşturulduğundan söz edilmesi göstermektedir ki, bu pasajda, Kur'an'ın sıkça tekrarladığı gibi ancak ahirette cevaplanacak olan nihaî metafizik meseleler üzerinde değil, fakat sadece insanın bu dünyadaki ahlakî meseleleri ve toplumsal hayat üzerinde durulmaktadır.

70 *Yekussu* fiiline verilen bu anlam için bkz. 12:3 hk. 5. not.

79 Öyleyse, [yalnızca] Allah'a güven; çünkü inandığın şey, doğruluğu besbelli gerçeğin tâ kendisidir.[71]

80 Gerçek şu ki, sen ölülere de işittiremezsin, sırt çevirip uzaklaşan sağırlara da işittiremezsin bu çağrıyı; **81** ve (yine) sen [kalben] kör olanları saptıkları yoldan çevirip doğru yola yöneltemezsin; sen (sesini) ancak mesajlarımıza inan[maya istekli ol]anlara işittirebilirsin, ki onlar da zaten bize yürekten boyun eğecek olan kimselerdir.[72]

82 Ve [o kalben sağır ve kör olanlara gelince: Haktan yana kendilerine söylenen] söz bütün açıklığıyla gerçekleştiği zaman,[73] onların karşısına yerden, kendilerine insanlığın mesajlarımıza gerçek bir imanla inanmadığını söyleyen bir yaratık çıkaracağız.[74]

83 Ve o Gün her ümmetin içinden mesajlarımızı yalanlayanları ayrı bir bölük olarak toplayacağız; ve böylece, onlar [günahlarının derecesine göre] sınıflan-

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾
إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا
وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ ۖ
إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَإِذَا
وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ
تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾
وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ

---

71 Lafzen, "Sen apaçık hak üzerindesin [yahut "hakka dayanıyorsun]."

72 Bu pasaj, sık tekrarlanan, "Allah [doğru yola erişmek] isteyen kimseyi doğru yola eriştirir *(yehdî men yeşâu)"* şeklindeki Kur'ânî ifadeyle tam bir bağdaşım halindedir.

73 Lafzen, "onların başlarına geldiği gün." Yani, bütün beklentilerinin tersine, gerçek bütün açıklığıyla ortaya çıkıp da onları allak bullak ettiğinde; Son Saat'in, Kıyamet Günü'nün, Allah'ın nihaî yargısının, ve sonuç olarak, inkarcıların "eskilerin/öncekilerin masalları" olarak gördükleri ne varsa hepsinin vukuuna işaret eden bir ifade (karş. yukarıda 67-68. ayetler). *İzâ veka'a'l-kavlu 'aleyhim* ifadesinden, "ahiret azabının onların başlarına geleceği", yani tevbe ve pişmanlık için vaktin artık geç olacağı Son Saat'in vukuu da anlaşılabilir.

74 "Yerden çıkarılan yaratık" ifadesi, öyle anlaşılıyor ki, insanın hayata "dünyevî" bakışını, başka bir deyişle, Kıyamet Günü'nden önceki zamanların insanı ruhen yoksullaştıran maddeci karakterini dile getiren temsîlî bir ifadedir. Bu "yaratık", insana mecaz yoluyla, özellikle maddeci değerlere gömülüp gitmesinin ve dolayısıyla kendi kendini tüketmesinin Allah inancının eksikliğinden ileri geldiğini söyler/gösterir. (Bkz. 7:175-176 ve ilgili 141. not).

dırılacaklar; **84** öyle ki, [yargı önüne] çıktıkları zaman, Allah, onlara: "(Doğru düşünce ve) bilgi yoluyla üstesinden gelemeyince[75] tutup mesajlarımızı yalanlamaya kalktınız, öyle mi? Peki, bu yaptığınız neydi öyleyse?" diyecek.

85 Ve (böylece, onlara vaktiyle söylenen) söz, onların tüm karalamalarına rağmen, olanca gerçekliğiyle karşılarına çıkacak[76] ve onlar da buna karşılık artık diyecek söz bulamayacaklar; **86** öyle ya: geceyi, içinde sükûn bulsunlar diye (derin ve kuşatıcı); gündüzü de, (olup biteni) görsünler diye (aydınlık) yaptığımızın farkında değiller miydi?[77]

Şüphesiz, bunda, inanmak isteyen insanlar için çıkarılacak dersler vardır!

87 Ve o Gün sûra üflenecek ve böylece Allah'ın istediği kimseler dışında, göklerde ve yerde var olan herkes (tarifsiz bir) korkuya kapılacak; ve başları önlerine düşmüş olarak herkes O'nun huzuruna çıkacak.

88 Ve o kadar yerinden oynatılmaz sandığın dağların, [o Gün] bulutlar gibi geçip gittiğini görürsün: her şeyi şaşmaz bir düzene bağlayan[78] Allah'ın işidir bu!

يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَٰتِى وَلَمْ
تُحِيطُوا۟ بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ ٱلْقَوْلُ
عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا۟ فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا
ٱلَّيْلَ لِيَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَٰتٍ
لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ فَفَزِعَ مَن
فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَكُلٌّ
أَتَوْهُ دَٰخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ
تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ ۚ صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ۚ

---

75 Yani, onları anlamadan yahut anlamaya gayret etmeden (Zemahşerî).

76 Yahut: "İşledikleri haksızlıklardan ötürü (vaad edilen) ceza/azap başlarına gelecek" (bkz. yukarıda 73. not).

77 Buradaki anlam örgüsü içinde (10:67 yahut 40:61'de olduğu gibi) "gece"ye ve "gündüz"e ilişkin atıflar sembolik bir anlam taşımaktadır. Bu atıflarla, insanın, gün ışığında gözlem ve müşahedelerle desteklenen bilinçli muhakemeler yoluyla, ayrıca (gecenin sükûn ve derinliğiyle simgelenen) kendi içinin sesine dürüstçe kulak verip, sezgilerini kullanarak hakikate vukûf elde edebilmesini mümkün kılan Allah vergisi yeteneklere işaret edilmektedir: ister dışa yönelmiş olsun ister içe, her iki yol da bize Allah'ın varlığının mantıkî zaruretini ve O'nun mesajlarına karşı çıkmanın en başta bizim kendimize karşı işlenmiş bir günah olacağını göstermektedir.

78 Yani, onlara yarattığı amaçla tam bir uyum içinde tasarruf eden; *etkane* fiilinin yak-

İşin doğrusu, O edip eylediğiniz her şeyden haberdardır!

89 Her kim ki [O'nun huzuruna] iyi eylemlerle çıkarsa, buna karşılık [daha] hayırlısını elde edecektir;[79] ve böyleleri o Gün'ün korkusundan emin olacaklardır. **90** Ama kimler ki kötü eylemlerle çıkıp gelirse,[80] böyleleri yüzüstü ateşe atılacaklar; [ve kendilerine:] "Yapıp ettiklerinize göre hak etmediğiniz bir ceza mı bu?"[81] [diye sorulacaktır].

91 [EY MUHAMMED, de ki:] "Ben, yalnızca, kutlu kıldığı bu şehrin[82] ve var olan her şeyin Rabbine kulluk etmekle emrolundum; yani, O'na yürekten boyun eğen kimselerden olmakla emrolundum; **92** bir de, bu Kur'an'ı [insanlara] okuyup ulaştırmakla."

Bundan sonra artık kim ki, doğru yolu tutarsa, o yolu kendi iyiliği için tutmuş olacaktır; ve kim de yoldan saparsa, [böylelerine] de ki: "Ben yalnızca bir uyarıcıyım!"

إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ
مِّنْهَا ۖ وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَآءَ
بِٱلسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى ٱلنَّارِ ۖ هَلْ تُجْزَوْنَ
إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ
هَٰذِهِ ٱلْبَلْدَةِ ٱلَّذِى حَرَّمَهَا وَلَهُۥ كُلُّ شَىْءٍ ۖ
وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنْ أَتْلُوَا۟ ٱلْقُرْءَانَ ۖ
فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَآ
أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾

---

laşık anlamı budur. Burada ifadedeki vurgu, öte dünyanın kalıcı realitesi karşısında bildiğimiz keyfiyetiyle bu dünyanın Allah'ın tasarrufuna bağlı geçici bir mahiyet taşıdığını işaret edecek yöndedir (karş. 14:48 ve 20:105-107, ve ilgili notlar).

79 Lafzen, "bundan iyilik/hayır bulacaktır"; yani, dünya hayatında yaptığı iyi eylemlerin bir sonucu olarak (Taberî'nin kaydettiğine göre, İbni 'Abbâs, Hasan Basrî, Katâde, İbni Cüreyc). Bu ifadeyle, mecazen, "ceza" ya da "mükâfaat"a layık olarak tanımlanan şeyin dünya hayatında ortaya konan iyi ya da kötü tutum ve davranışların tabii *sonucundan* başka bir şey olmadığı yolundaki Kur'ânî ilke dile getirilmektedir. Bir başka açıdan yukarıdaki ayet, "kim iyi bir amelle gelirse, ondan daha iyisini bulacaktır" şeklinde anlaşılabilir, ki bu dünyada yapılan işlerin geçici, ama bunların sonuçlarının ya da karşılıklarının kalıcı olduğuna dair bir îmayla yüklüdür (Zemahşerî).

80 Yani, *yalnızca* kötü işler yapanlar yahut yaptıkları kötülükler iyiliklerine baskın gelenler (İbni Kesîr).

81 Lafzen, "Yapıp-ettiklerinizden başkasıyla mı cezalandırılıyorsunuz?", vb.

82 Yani, Tek Tanrı'ya [Allah'a] adanan İlk Mâbed'in inşa edildiği Mekke şehrinin (karş. 3:96).

93 Ve yine, de ki: "Övgüler olsun Allah'a! Alametleri[nin gerçek olduğunu] size gösterdiğinde [ne iseler] onları tanıyacaksınız."
Ve Rabbin yaptıklarınızdan asla gâfil değildir.

وَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ
فَتَعْرِفُونَهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

28. KASAS SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûrenin bir bütün olarak Mekke döneminin sonlarına doğru, 17. sûreden *(İsrâ')* hemen önce vahyedildiğinde hemen hiç şüphe yoktur; sadece, bazı otoritelere göre, 85. ayet Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında Cuhfe denen bir yerde vahyedilmiştir.

Sûrenin geleneksel "ismi" 25. ayetin ikinci bölümünde geçen *el-kasas* (kıssa/hikaye) sözcüğünden mülhemdir; bu isim benimsenirken, sûrenin yarıya yakın bir kısmının Hz. Musa'nın kıssasına ayrılmış olmasından etkilenilmiş olmalıdır. Belirtmek gerekir ki bu kıssa, Hz. Musa'nın hayatını daha çok *beşer* yanıyla, yani insan olmanın kaçınılmaz tezahürleri karşısında kendini gösteren beşerî güdüleri, iç çatışmaları, şaşkınlık ve hatalarıyla vermekte ve böylece azîz ya da velî olarak bilinen erdemli kimselere yahut peygamberlere "insanüstü" nitelikler, "tanrısal" güçler yakıştırmak yolundaki eğilimlere karşı Kur'an'ın uyarıcı tezini ortaya koymaktadır. Nitekim sûre de, bu tezi hulasa edecek biçimde "Allah'tan başka tanrı yoktur" ve "O'nun [ebedî] Zâtı'ndan başka herkes/her şey yok olmaya mahkumdur" ifadeleriyle dile getirilen temel gerçeğin uyarıcı yankısıyla son bulmaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Tâ-Sîn-Mîm.*[1]

2 BUNLAR, özünde açık olan ve gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koyan[2] ilahî kitabın mesajlarıdır.

3 Sana Firavun'la Musa arasında geçen olayların bir bölümünü inanmaya eğilimli insanlar için bütün gerçeğiyle anlatacağız.

4 O ülkede Firavun kendini büyüklük duygusuna kaptırmış ve ülke halkını kast-

1 Bkz. Ek II.

2 *Mübîn* sıfatına verdiğimiz bu anlam hk. bir açıklama için bkz. 12:1 hk. 2. not.

lara,[3] sınıflara ayırmıştı. (Öyle ki,) onlardan bir kısmını iyice hor ve güçsüz görmek istiyor (ve bunun için de) erkek çocuklarını öldürüyor, [yalnız] kadınlarını sağ bırakıyordu:[4] çünkü o, gerçekten de, [yeryüzünde] bozgunculuk çıkarmak isteyen kimselerdendi.

5 Fakat Biz istiyorduk ki, yeryüzünde hor ve güçsüz görülen kimselerden yana çıkalım, onların dinde öncüler[5] olmasını sağlayalım, onları [Firavun'un şeref ve itibarına] varis kılalım **6** ve onları güvenlik içinde yeryüzünde yerleştirelim; Firavun'u, Hâmân'ı[6] ve onların ordularını da onların [İsrailoğulları'nın] eliyle korktukları şeye uğratalım.[7]

شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ
طَآئِفَةً مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيِۦ نِسَآءَهُمْ ۚ
إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ۝٤ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى
ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ۝٥ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَ
نُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا۟
يَحْذَرُونَ ۝٦

---

3 Lafzen, "parçalara" yahut "gruplara." Halkın, "yüksek" sınıf ile "aşağı" sınıf olarak sınıflara ayrıldığına işaret ediyor —ki Kur'an bu tür ayrımları kesinlikle reddetmektedir. Sonraki cümlede dile getirildiği biçimde, Firavun'un "hor ve güçsüz gördüğü" yahut "görmek istediği" grup, Mısır toplumunda en aşağı basamaklara itilen ve hemen hemen bütün insan haklarından yoksun bırakılan İsrailoğulları'dır.

4 Bkz. 7. not.

5 Lafzen "önderler" yahut "örnek şahsiyetler" *(eimme,* tekili *imâm):* İbranîler'in, açıkça tevhîd inancını benimseyen ilk toplum olduklarını ve bu anlamda, Hristiyanlık'ın da İslam'ın da habercisi olduklarını îma eden bir ifade.

6 Kur'an'da, Firavun'un baş danışmanı olarak muhtelif yerlerde sözü geçen "Hâmân" Tevrat'ta bahsedilen Persli Haman'la karıştırılmamalıdır. (Ester'in Kitabı iii, vd.) Kur'an'da kullanılan "Hâmân" sözcüğü, büyük bir ihtimalle, özel bir isim değil, fakat eski Mısır dininde tanrı Amon'a nisbet edilen yüksek sınıftan rahiplere verilen *Hâ-Amen* ünvanının Arapça'ya mal olmuş şeklidir. Hz. Musa'nın yaşadığı çağda Mısır'da Amon kültü hakim olduğuna göre, bu kültü temsil eden en yüksek dereceli rahibin de yönetimde Firavun'dan sonraki ikinci adam olması tabiidir. Kur'an'da bahsi geçen Hâmân'ın gerçekten Amon kültünün baş rahibi olduğu görüşünü, Firavun'un bu Hâmân'dan (hem bu sûrenin 38. ayetinde, hem de 40:36-37'de bahsi geçtiği gibi) "çıkıp Musa'nın tanrısını görmek için" kendisine "yüksek bir kule" yapmasını istemesi de destekler gözükmektedir. Ayrıca, Hâmân'dan "kule yapıcısı" olarak söz edilmesi, büyük Mısır piramitlerinin dinsel amacına ve baş rahibin piramitlerin baş mimarı olarak üstlendiği fonksiyona işaret ediyor olabilir. (Ayrıca bkz. 37. not).

7 Mısır'ın yerlileri, belli ki, Mısır'ı istila eden ve sonra da İbranîler'le ittifak kuran (bkz. 12. sûre, 44. not) önceki Hiksos hanedanını hatırlayarak, İbranîler'in gele-

7 Ve bunun içindir ki, [Musa doğduğu zaman,] annesine: "Onu [bir süre] emzir" diye ilham ettik, "ama o'nun başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman o'nu nehrin sularına bırak;[8] ve (o'nun için) korkma, üzülme; çünkü Biz o'nu sana geri getireceğiz ve kendisini elçilerimizden bir elçi yapacağız!"

8 Ve (sonunda) Firavun ailesi[nden biri][9] o'nu buldu [ve kurtardı]: çünkü [Biz] o'nun ileride, Firavun'un, Hâmân'ın ve onların maiyetindekilerin gerçekten yanlış yolda olduklarını görerek karşılarına bir düşman ve bir üzüntü [kaynağı] olarak çıkmasını [dilemiştik]!

9 Ve Firavun'un karısı, (Firavun'a:) "[Bu çocuk] hem benim hem de senin için neşe kaynağı [olabilir]!" dedi, "Onu öldürmeyin; belki bize faydası dokunur; yahut o'nu evlat edinebiliriz!" Ve [pek tabii, bunları konuşurken, olacak olanlardan] haberleri yoktu.

10 Bu arada, Musa'nın annesi yüreği acıyla dolup taşarak sabahı etti; öyle ki, eğer [sözümüze olan] inancını sonuna kadar canlı tutması için[10] yüreğini iyice güçlendirmemiş olsaydık o'nun kim olduğunu az kalsın açığa vuracaktı.[11] **11** İşte bu haldeyken (Musa'nın) kız kardeşine: "Onu izle!" dedi. Ve [kız da], [Firavun ailesin-

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا
خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِى ٱلْيَمِّ وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِىٓ ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ
إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ۝٧ فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ
لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَ
جُنُودَهُمَا كَانُوا۟ خَٰطِـِٔينَ ۝٨ وَقَالَتِ ٱمْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ
عَيْنٍ لِّى وَلَكَ ۖ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوْ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ۝٩ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَٰرِغًا ۖ إِن
كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِۦ لَوْلَآ أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ
مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۝١٠ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِۦ قُصِّيهِ ۖ فَبَصُرَتْ بِهِۦ عَن

---

cekte de yabancı istilacılarla işbirliği içine gireceğinden korkuyorlardı (karş. Çıkış i, 10); işte böyle bir tehlikeye karşı kendilerini korumak için –Kur'an'da muhtelif yerlerde ve Tevrat'ta bahsedildiği gibi– İbranîler'in erkek çocuklarını öldürmeye karar vermişlerdi.

8 Zımnen, "ki, Biz o'nu kurtaralım"; karş. 20:39.

9 Hem sonraki ayetten, hem de 66:11'den anlaşıldığı üzere, Hz. Musa'yı nehirde bulan kişi Firavun'un kendi karısıdır.

10 Lafzen, "inananlardan olması için."

11 Yani, ona geri verirler diye çocuğun kim olduğunu söyleyecekti.

den] kimseye fark ettirmeden o'nu uzaktan gözetledi.

12 Ve Biz daha ilk günden o'nun [Mısırlı] süt annelerin memesini yadırgamasını sağladık; ve [kız kardeşi bu durumu öğrenince, onlara:] "Size o'nun bakımını sizin adınıza üzerine alabilecek ve o'nu güzelce eğitip yetiştirecek bir aile göstereyim mi?" dedi.

13 İşte böylece, o'nu annesine kavuşturduk ki gözü gönlü aydınlansın, artık üzülmesin ve onların çoğu bunu bilmeseler bile o, Allah'ın verdiği sözün mutlaka gerçekleşeceğini bilsin!

14 DERKEN, [Musa] erginlik çağına ulaşıp [zihnen] iyice olgunlaşınca, kendisine [doğruyla eğriyi birbirinden ayırmaya yarayan] güçlü bir muhakeme yeteneği ve ilim verdik;[12] iyiliğe yatkın olanları Biz işte böyle mükâfaatlandırırız.

15 Ve (Musa), halkının [şehirde olup bitenden] habersiz [evlerinde oturdukları bir gün][13] şehre indi; ve biri kendi halkından,[14] ötekisi düşmanlarından olan iki adamın birbiriyle kavga ettiğini gördü. Kendi halkından olan kişi düşman tarafından olan kişiye karşı o'nu yardıma çağırdı; bunun üzerine Musa onu yumrukla devirip işini bitirdi.

[Ama hemen sonra kendi kendine:] "Bu düpedüz Şeytan'ın işi!" dedi, "Doğrusu o

جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ
قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ
وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٣﴾ فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا
وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا
وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٥﴾ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ
عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ
هَٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ ۖ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي
مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَىٰ
فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ۖ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ ۖ إِنَّهُ

12 12:22'de Hz. Yusuf'la ilgili olarak da kullanılan bu ifade, *hükm* ("[doğru ile eğriyi] ayırd etme yeteneği") kavramıyla dile getirilen rasyonel düşünceye ve onunla çakışan üstün manevî, ahlakî bilinç ve sezgiye (ve en derin anlamıyla *'ilm*'e) işaret etmektedir. 26:20'den de anlaşılacağı üzere Hz. Musa bu manevî/ruhî kemale 15 vd. ayetlerde anlatılan hadiselerden sonra erişti.

13 Lafzen, "halkının (hiçbir şeyin) farkında olmadığı bir anda."

14 Yani, İbranîler'den.

[insanı] yoldan çıkaran apaçık bir düşmandır!"[15]

16 [Ve] "Ey Rabbim!" diye dua etti, "Ben kendime yazık ettim! Beni bağışla." Ve [Allah] da o'nu bağışladı. Çünkü O çok acıyıp esirgeyen gerçek bağışlayıcıdır.

17 "Ey Rabbim!" dedi (Musa,) "Bana bahşettiğin nimetler hakkı için bir daha asla suçlulara arka çıkmayacağım!"[16]

18 Böylece, ertesi sabah, korku içinde çevresini gözetleyerek yine şehirde dolaşıyordu; bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen adam [yine] o'nu [yardımına] çağırmıyor mu![17] Musa, [bu sefer] ona: "Sen gerçekten apaçık bir azgınmışsın!"[18] dedi.

19 Bununla birlikte, yine de ikisinin de

عَدُوٌّ
مُضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ
إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ
فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِّلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾ فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ
خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ
قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَن

---

15 "Şeytan'ın işi" ifadesiyle ilgili olarak bkz. 115:17 hk. 16. notun ilk yarısı. 16-17. ayetler göstermektedir ki, yukarıda anlatılan olayda Mısırlı değil, İsrailoğulları'ndan olan adam suçludur (karş. sonraki not). Görünüşe bakılırsa Hz. Musa, olayda hangi tarafın haklı olduğunu anlamaya çalışmadan, kavmî insiyâkına kapılarak İsrailoğulları'ndan olan adamın yardımına koşmuş; ama hemen sonra, sadece bir adam öldürdüğü için değil, fakat bunu kabilevî –ya da bugünkü deyimle– ırkî peşin hükümlerle yaptığı için ciddî bir suç işlemiş olduğunu fark etmiştir. Açıkça görülmektedir ki, Kur'an'ın Hz. Musa'nın kıssasının bu bölümünde asıl işaret etmek istediği husus budur. Bu konudaki Kur'ânî anlayışa Hz. Peygamber tarafından da her fırsatta dikkat çekilmiştir; o'ndan bu konuda rivayet edilen meşhur Hadisler'den biri şöyledir: "Kabilevî *'asabiyetle* ortaya atılan kişi bizden değildir; kabilevî asabiyet yüzünden kavgaya giren bizden değildir; kabilevî asabiyet yüzünden ölen bizden değildir" (Cubeyr b. Mut'im'den rivayetle Ebû Dâvûd). Kendisinden "kabilevî asabiyet"in ne olduğu konusunu açıklaması istendiğinde, Hz. Peygamber, "haksız oldukları bir konuda insanın kendi halkına/kabilesine arka çıkmasıdır" demiştir (a.g.e. Vâsile b. Eska'ya dayanarak).

16 İbni 'Abbâs ve Mukâtil'den naklen Beğavî, "Bu ifade, Hz. Musa'nın yardım ettiği İsrailoğlu'nun *kâfir* olduğunu yani, kelimenin ahlakî tanımıyla, 'hakka karşı çıkan', yani 'haksız' biri olduğunu göstermektedir" diye kaydetmektedir. (Ayrıca bkz. bu sûrenin 86. ayetinin son cümlesi).

17 Bu sefer başka bir Mısırlı'ya karşı.

18 Lafzen, "vahim bir hata içindesin" yahut "yoldan çıkmış birisin."

[ortak] düşmanı durumundaki kişiyi[19] tam yakalamak üzereyken, bu sonraki: "Ey Musa!" dedi, "Dün öldürdüğün adam gibi beni de öldürmek mi istiyorsun? Senin tek amacın, haksızlıkları düzelten biri olmak değil, ülkenin başına zorba kesilmek!"

20 Tam o sırada şehrin öteki ucundan bir adam koşarak geldi ve "Ey Musa!" dedi, "[Ülkenin] ileri gelenleri seni öldürmek üzere hakkında görüşüyorlar; hemen çık git; şüphesiz ben senin iyiliğini isteyen kimselerdenim!"

21 Bunun üzerine [Musa] korku içinde çevresine bakınarak ve "Ey Rabbim, zalimlere karşı beni koru!" diye dua ederek oradan uzaklaştı.

22 Ve Medyen'e doğru yola çıkarken [kendi kendine]: "Umarım, Rabbim beni [böylece] doğru yola yöneltir!"[20] dedi.

23 DERKEN, Medyen'in su kuyularına[21] vardı ve orada [hayvanlarını] suvaran kalabalık bir grup insanla karşılaştı; ve onlardan biraz ötede kendi hayvanlarını uzakta tutmaya çalışan iki kadın gördü. [Onlara:] "Arzunuz nedir?" diye sordu. "Bu çobanlar işlerini bitirip uzaklaşmadıkça biz [hayvanlarımızı] suvaramıyoruz; çünkü [biz kadınız ve] babamız da pek yaşlı" diye cevap verdiler.

24 Bunun üzerine, [Musa] onların [hay-

يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَن
تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِن تُرِيدُ إِلَّا أَن
تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ
﴿١٩﴾ وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَا مُوسَىٰ
إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ
مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ
نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ
قَالَ عَسَىٰ رَبِّي أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ
مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ
وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا
قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾
فَسَقَىٰ لَهُمَا

19 Böylece, kavgaya karışan Mısırlı'dan "ikisinin [ortak] düşmanı" olarak söz ediliyor olması göstermektedir ki, İsrailli kişiye karşı duyduğu kavmî yakınlık Hz. Musa üzerinde bir kere daha etkili olmuştur.

20 Medyen halkı (Kitâb-ı Mukaddes'de Midien) Araplar'ın Amorit kolundandır. Medyenliler hem ırk, hem de dil olarak İbranîler'e çok yakın olduklarına göre, bu dar zamanında Hz. Musa'ya yardımcı olmuş olmaları beklenebilir. Medyen bölgesinin coğrafî konumu için bkz. 7. sûre, 67. not.

21 Lafzen, "su" yahut "sular."

vanlarını] suvardı; sonra gölgeye çekilip, "Ey Rabbim, bana bahşedeceğin her hayra öylesine muhtacım ki!" diye niyazda bulundu.

25 Az sonra o iki [kız]dan biri, utana sıkıla çıkageldi ve "[Hayvanlarımızı] suvarmana karşılık ücret ödemek için babam seni çağırıyor" dedi.

[Musa] onun yanına varınca, başından geçenleri ona anlattı. Beriki: "Korkma!" dedi, "Artık o zalim halkın elinden kurtulmuş bulunuyorsun!"

26 O iki [kız]dan biri: "Babacığım," dedi, "o'nu ücretli olarak yanında tut; çünkü ücretli olarak yanında tutabileceğin güçlü ve güvenilir en iyi [adam] bu olacak!"

27 [Bir süre sonra, kızların babası, Musa'ya:] "Bak," dedi, "seni, sekiz yıl yanımda çalışmana karşılık bu iki kızımdan biriyle evlendirmek istiyorum; bu süreyi on [yıl]a tamamlarsan artık bu senin bileceğin bir iş; sana fazladan yük yüklemek istemem; [tersine], eğer Allah dilerse, beni hep dürüst davranan[22] biri olarak bulacaksın."

28 [Musa:] "Bu seninle benim aramızda kalsın" dedi, "artık hangi süreyi doldurursam doldurayım bana karşı bir husumet olmasın. Bu söylediklerimize Allah da şahit olsun!"

ثُمَّ تَوَلَّىٰٓ إِلَى ٱلظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّى لِمَآ أَنزَلْتَ
إِلَىَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَآءَتْهُ إِحْدَىٰهُمَا تَمْشِى عَلَى ٱسْتِحْيَآءٍ
قَالَتْ إِنَّ أَبِى يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ۚ
فَلَمَّا جَآءَهُۥ وَقَصَّ عَلَيْهِ ٱلْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ ۖ نَجَوْتَ
مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ إِحْدَىٰهُمَا يَٰٓأَبَتِ
ٱسْتَـْٔجِرْهُ ۖ إِنَّ خَيْرَ مَنِ ٱسْتَـْٔجَرْتَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْأَمِينُ ﴿٢٦﴾
قَالَ إِنِّىٓ أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ٱبْنَتَىَّ هَٰتَيْنِ عَلَىٰٓ أَن
تَأْجُرَنِى ثَمَٰنِىَ حِجَجٍ ۖ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ ۖ وَمَآ أُرِيدُ
أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ ۚ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ
﴿٢٧﴾ قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ ۖ أَيَّمَا ٱلْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا
عُدْوَٰنَ عَلَىَّ ۖ وَٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾ فَلَمَّا قَضَىٰ
مُوسَى ٱلْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِۦٓ ءَانَسَ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ نَارًا

29 VE MUSA, sonunda, bu süreyi doldurup da ailesiyle birlikte [çölde] yola çıktığında Sina Dağı'nın yamacında bir ateş gördü;[23] [ve] yanındakilere: "Siz durun," dedi, "ben [orada] bir ateş gördüm; size

22 Lafzen, "dürüst ve erdemli kimselerden."

23 Hz. Musa'nın çöldeki bu yürüyüşü hk. bir açıklama için bkz. 20:10 hk. 7. not; "ateş" temsîli için bkz. 27:7-8 hk. 7. not. Kur'an'ın bu tercümesinde orijinal metinde *et-tûr* ("dağ") olarak geçen ismi hep "Sina Dağı" olarak aktardık; çünkü Kur'an'ın bu terimle atıfta bulunduğu dağ her zaman bu dağdır (Sina Dağı).

oradan belki bir haber,[24] yahut [en azından] ısınmanız için (bir tutam) tutuşmuş odun getiririm."

30 Fakat oraya yaklaşınca, o kutlu yerde, vadinin sağ yamacındaki [yanan] ağaç yönünden kendisine:[25] "Ey Musa, Benim Ben, Allah: Âlemlerin Rabbi!" diye seslenildi.

31 Ve [sonra Allah, o'na:] "Asânı yere bırak!" [dedi].

Fakat, Musa, asâsının yılan gibi hızla hareket ettiğini görünce arkasına bakmadan dönüp kaçtı.[26]

[Ve Allah, o'na:] "Ey Musa!" [dedi,] "[Geri dön], yaklaş, korkma! Çünkü sen [bu dünyada da, öte dünyada da] güvenlik içinde olan kimselerdensin!"[27]

32 "[Ve şimdi] elini koynuna sok; lekesiz olarak bembeyaz [ışıl ışıl] çıksın![28] Ve bütün korkulardan sıyrılmış olarak [artık] kolunu kanadını indir![29]

Bu iki şey, senin, Rabbin tarafından Firavun ve onun seçkinler çevresine [gönderilen bir elçi] olduğunu gösteren ala-

قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوٓا إِنِّيٓ ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّيٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا
بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّآ
أَتَىٰهَا نُودِيَ مِن شَٰطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ
الْمُبَٰرَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّيٓ أَنَا اللَّهُ رَبُّ
الْعَٰلَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ
كَأَنَّهَا جَآنٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَٰمُوسَىٰٓ أَقْبِلْ
وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْءَامِنِينَ ﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ
تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ
مِنَ الرَّهْبِ فَذَٰنِكَ بُرْهَٰنَانِ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ
مَلَإِيْهِ

24 Yani, "hangi yoldan gitmemiz gerektiği hakkında bir bilgi."

25 "Sağ yamaç" tabiri 19:52 ve 20:80'de olduğu gibi burada da, "kutluluk, güven ve bereket" çağrışımı vermektedir; bu konuda bkz. 74:39 hk. 25. not. "Kutlu yer" tabirine gelince, bkz. 20:12'deki "iki kere kutlu kılınmış vadi" ifadesi. Yukarıdaki ayette atıfta bulunulan "ağaç", şüphesiz, Tevrat'ta sözü geçen (Çıkış iii, 2) "yanan çalılık"la aynı şeydir.

26 Asâ mucizesi, muhtemelen, sembolik bir anlam taşımaktadır; bkz. 20. sûre, 14. not.

27 Karş. 27:10: "Benim huzurumda elçilere korku yoktur."

28 Bkz. 7:108 hk. 85. not.

29 Zemahşerî'nin belirttiği gibi, yukarıdaki cümle beklenmedik bir anda korkutucu bir şeyle karşılaşan ve insiyakî olarak elini kolunu açıp korunma durumuna geçen insanın, korku sebebi ya da nesnesi ortadan kalktıktan sonra "kolunu [lafzen, "kanadını"] indirip, kendini toparlamasını" dile getiren deyimsel bir ifadedir. İfade burada, bir yandan da 31. ayetin son cümlesini yankılamaktadır: "Sen [bu dünyada da, öte dünyada da] güvenlik içinde olan kimselerdensin."

metlerdir.[30] Çünkü onlar yoldan çıkmış, yozlaşmış bir topluluk haline gelmiş bulunuyorlar."

33 [Musa:] "Ey Rabbim!" dedi, "Ben onlardan birini öldürdüm ve bu yüzden onların da beni öldürmelerinden korkuyorum..."[31]

34 Ayrıca, kardeşim Harun'un konuşma tarzı benimkinden daha açık, daha düzgündür;[32] öyleyse benim söylediklerimi [daha akıcı bir şekilde] doğrulayan bir yardımcı olarak o'nu da benimle birlikte gönder; çünkü, gerçek şu ki, beni yalanlayacaklarından korkuyorum."

35 [Allah:] "Senin pazunu kardeşinle güçlendireceğiz ve ikinize öyle bir güç ve nüfûz vereceğiz ki size dokunamayacaklar[33] ve mesajlarımız sayesinde siz ikiniz ve sizi izleyenler üstün gelecekler!" dedi.

36 FAKAT Musa apaçık mesajlarımızla [Firavun'un ve onun seçkinler çevresinin] karşısına çıkınca, berikiler hemen: "Bu [bir ölümlü beşer tarafından] uydurulmuş parlak bir büyüden[34] başka bir şey değil; biz atalarımızdan böyle bir şey işitmemiştik!" dediler.

37 [Musa:] "Kimin O'nun katından bahşedilmiş doğru yol bilgisiyle geldiğini, bu (geçici dünya) yurdu(nu)n sonunda ki-

أَنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي
قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي هَارُونُ
هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي
إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ
بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا
بِآيَاتِنَا أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا
جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ
مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ
مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَى مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ

30 Burada "iki alamet" *(burhânân)* tabiri, Hz. Musa'nın, Allah'ın her yerde hazır ve nazır olduğundan yana duyduğu inanç sayesinde maddî ve manevî her türlü korkuya karşı bağışık kalabilme gücü olarak anlaşılabileceği gibi, görünüşle gerçekliğin her zaman çakışmadığını görme ve gösterme kabiliyeti olarak da anlaşılabilir.

31 Hz. Musa bunu söylerken, kendi canından korktuğunu değil, fakat kendisine yöneltilen görevi yerine getiremeyeceğinden endişe ettiğini ifade etmek istiyor.

32 Karş. 20:27-28 ve 26:12-13, keza ilgili notlar.

33 Lafzen, "ki size ulaşamayacaklar."

34 Bkz. *sihr* teriminin yukarıdaki anlamında Kur'an'da ilk defa kullanıldığı 74:24 hk. 12. not.

me kalacağını en iyi bilen benim Rabbimdir.[35] Muhakkak olan şu ki, zalimler asla kurtuluşa, esenliğe erişemezler!" diye karşılık verdi.

38 Bunun üzerine Firavun: "Soylular!" dedi, "Ben sizin için benden başka tanrı tanımıyorum![36] Bunun içindir ki, sen ey Hâmân, benim için [tuğla] ocağını tutuştur, balçığı pişir ve bana öyle yüksek bir kule yap ki, çıkıp Musa'nın şu tanrısını bir göreyim![37] Çünkü ben o'nun şu onmaz yalancılardan biri olduğunu sanıyorum!"

39 İşte böylece, o ve onun buyruğunda olanlar, hiçbir haklılık kaygısı taşımaksızın[38] [yargı için] Bize dönmeyeceklerinden eminmişçesine[39] yeryüzünde büyüklük tasladılar!

40 Ve bu yüzden onu ve onun buyru-

تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٣٧﴾
وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى
فَأَوْقِدْ لِى يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا
لَّعَلِّىٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٣٨﴾
وَٱسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ
وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ

35 Yukarıdaki ifade hk. bir açıklama için bkz. 6. sûre, 118. not.

36 Mısırlılar'ın gerçekte pek çok düzmece tanrıya tapındıkları gözönünde tutulursa, bu ifadenin lafzî anlamıyla ele alınmaması gerektiği açıktır; ne var ki, Firavunlar tanrı fikrinin bedenleşmiş hali, tecessümü olarak görüldükleri içindir ki, yukarıdaki ifadenin sahibi olan Firavun, kendisini bütün tanrısal nitelikleri kişiliğinde toplayan "En Büyük Tanrı" olarak görmekte ve halkı tarafından da öyle görülüp tapınma derecesinde yüceltilmektedir (karş. 79:24).

37 Yahut: "Musa'nın tanrısına çıkayım." *Ettali'u* fiiline bu anlamlardan hangisi verilirse verilsin, Firavun'un yüksek bir kulenin inşasını istemesi yalnızca Mısır'daki büyük firavun ehramlarından/piramitlerinden birinin inşasına ilişkin bir îma (bkz. yukarıda 6. not) değil, aynı zamanda Hz. Musa'nın ortaya koyduğu, var olan her şeyin mutlak manada üstünde ve ötesinde olan, yaratıcı ve hükmedici olarak her şeyi kuşatan, elinde tutan Tek Tanrı kavramına yöneltilmiş alaycı ve küçümseyici bir îma da taşımaktadır.

38 Lafzen, "haksız yere" yahut "hakka dayanmaksızın" *(bi gayri'l-hakk)*.

39 Lafzen, "ve Bize dönmeyeceklerini sanıyorlardı." Eski Mısırlılar da, hiç şüphesiz, ölümden sonra dirilişe inanıyorlardı ve bu inanç ilahî yargı fikrini de içine alıyordu. Ancak, burada Hz. Musa'ya muhatap olan Firavun'un hakkın tebliği karşısındaki azgın muhalefetine dikkat çekilmek istendiği içindir ki, Kur'an onun bu tutumunu îma yoluyla ölümden sonra kalkışa ve insanın Allah'a karşı nihaî sorumluluğuna inanmayan kimselerin tutumuna benzetmektedir; bunun içindir ki, yukarıdaki cümleciğin başında yer alan *ve* bağlacını "...mişcesine" ekiyle aktarmanın daha uygun olacağını düşündük.

ğunda olanları kıskıvrak yakalayıp denize gömdük. Bak işte, zalimlerin sonu nasıl oldu! **41** [Yeryüzünde onların işini bitirdik] ve böylece kendilerini [cehennem] ateşinin yolunu gösteren [kötülüğün] sembol tipleri[40] olarak [insanlığın karşısına] çıkardık; öyle ki, Kıyamet Günü'nde böylelerine asla yardım edilmeyecektir; **42** çünkü Biz bu dünyada bir horlanma, aşağılanma taktık onların peşine;[41] Kıyamet Günü'nde ise onlar iyice küçük düşmüş, bayağılaşmış kişiler arasında yer alacaklardır.[42]

43 Ve gerçek şu [ki], daha önceki [günahkar] nesilleri ortadan kaldırdıktan sonra, insanlar için bir aydınlanma kaynağı, bir doğru yol bilgisi ve bir rahmet olarak Musa'ya (vahyedilmiş) kitabı[43] verdik ki, [Bizi] anıp düşünsünler.

فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾
وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَأَتْبَعْنَٰهُمْ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً ۖ
وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى
ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ ٱلْأُولَىٰ بَصَآئِرَ
لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

---

40 Lafzen "ateşe çağıran sembol tipler *(eimme)*." Hz. Musa kıssasının bu bölümünün anahtar ya da eksen cümlesi budur. 15-16. ayetlerle nasıl bir günah olarak kavmî ve kabilevî önyargılara dikkat çekiliyorsa (bkz. 15. not), burada da Firavun'dan "[kötülüğün] sembol tipleri"nden biri olarak söz edilirken de, Firavun'un kişiliğinde Kur'an'ın muhtelif yerlerinde İblis'in "başkaldırısı" temsîliyle tekrarlanan (bkz. 2:34 hk. 26. not, 15:41 hk. 31. not) ve katıksız "şeytanî" tutumlar ya da tavırlar olarak nitelendirilen boş gurura *(tekebbür)* ve büyüklük kompleksine *(istikbâr)* dikkat çekilmektedir. Bu "şeytanî" insiyâklar ya da dürtüler, mahiyet olarak kötü oldukları içindir ki, insanı kötü eylemlere sevk etmekte ve sonuç olarak insanın manevî/ahlakî donanımını zayıflatmakta yahut büsbütün tahrip ederek onun ahiret hayatını da zindana çevirmektedir.

41 Yani, "Firavun gibi" yahut "firavunca" sıfatının tarih boyunca insanlarda uyandırdığı lânetli çağrışımda kendini gösteren kötü şöhret. Belirtmeliyiz ki, *la'net* sözcüğü burada öncelikle "yâd görme, yabancılama", yani iyi ve arzu edilebilir her şeyden uzak tutma *(ib'âd)* anlamı taşımaktadır.

42 Yani, kendi kötü eylemleri yüzünden Allah'ın rahmetinden uzak kalmış kişiler arasında; klasik müfessirlerden ve dilbilimcilerden çoğunun *makbûh* terimine verdikleri anlam bu yöndedir (karş. *Lisânu'l-'Arab, Tâcu'l-'Arûs* vb.).

43 Tedvîn edilmiş (yazıyla kaydedilmiş) ilk vahyî yasalar kitabı olması dolayısıyla Tevrat insanlığın dinî tarihinde yeni bir safhayı başlatmıştır (karş. İsrailoğullarının dinde ya da doğru yolda "öncüler" yapılmak istenmesine ilişkin bu sûrenin 5. ayetindeki atıf).

44 İMDİ, [sana gelince, ey Muhammed,] Biz Musa'ya Yasamızı bildirirken sen o kutlu vadinin batı yamacında değildin; [o'nun devrinde olup bitenlere] şahit olan kimseler arasında da bulunmuyordun;[44] **45** tersine, Biz [onlarla senin aranda] nice nesiller yarattık ve onlardan sonra nice çağlar geçip gitti.

Ve Sen, mesajlarımızı kendilerine okuyup açıklamak üzere, Medyen halkı arasında da yaşamadın;[45] fakat Biz [elçilerimizi insanlara her zaman] gönderiyoruz. **46** Evet, Biz [Musa'ya] seslendiğimiz zaman sen Sina Dağı'nın yamacında değildin;[46] fakat [sen de, öteki elçiler gibi,] senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplumu uyarasın diye Rabbinden bir rahmet aracı olarak [gönderildin] ki böylece belki (geçmişte olup bitenleri) düşünür [de Bizi] anarlar. **47** Ve [ayrıca, Biz seni, Yargı Günü'nde] kendi elleriyle yapıp ettiklerinden ötürü başlarına bir musibet geldiği zaman: "Ey Rabbimiz, bize bir elçi göndermiş olsaydın senin mesajlarına uyar ve inanan kimselerden olurduk!" demesinler diye [gönderdik].

48 Buna rağmen, yine de kendilerine ka-

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ ٱلْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَى ٱلْأَمْرَ
وَمَا كُنتَ مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَٰكِنَّآ أَنشَأْنَا قُرُونًا
فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ ٱلْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ
تَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا
كُنتَ بِجَانِبِ ٱلطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِن رَّحْمَةً مِّن رَّبِّكَ
لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْلَآ أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا
قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا
فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمُ

---

44 Bu ifade, Kur'an'da anlatılan Hz. Musa kıssasının Muhammed'e (s) vahiyden başka bir yolla intikal etmiş olamayacağını ve dolayısıyla Kur'an'ın da, şüphe götürmeyecek bir biçimde vahiy ürünü olduğunu dile getirmektedir. Yukarıda "yasa" sözcüğüyle aktardığımız *el-emr* terimi, İbranîce'de, Hz. Musa'ya vahyedilen kitaba isim olarak ıstılahlaşmış olan *Torah* ("yasa" veya "buyruk") sözcüğünün Arapça karşılığıdır.

45 Yani, "Ey Muhammed, peygamberlerimizin ilki sen değilsin; tıpkı Şuayb'ı Medyen halkına gönderdiğimiz gibi, seni de kendi çağının insanlarına elçi olarak gönderdik" (Râzî'nin kaydına göre Dehhâk).

46 Bazı klasik müfessirlere göre, "Sina Dağı'nın yamacı"yla ilgili bu ikinci atıf 7:156'da bahsedilen "Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır" yolundaki ilahî teminata ilişkin bir îma taşımaktadır (Taberî, Râzî). Bu yorum Muhammed'in (s) elçi olarak görevlendirilişinin Rabbinin *rahmetinin* bir sonucu olduğunu işaret eden sonraki atıf bakımından da yerinde gözükmektedir.

tımızdan hakikat geldiği zaman, "Niçin o'na da Musa'ya verilenin bir benzeri verilmedi?"[47] derler.

Fakat böyleleri, bundan önce, Musa'ya verileni de inkar etmemişler miydi? [Nitekim] "Birbirini destekleyen iki aldatmaca örneği!"[48] diyorlar ve ekliyorlar: "Biz topunu birden reddediyoruz!"

49 De ki: "Eğer doğru sözlü kimselerseniz, haydi, Allah katından, doğru olana bu ikisinden[49] daha yakın bir yol gösteren bir başka kitap getirin, ona ben de uyayım!"

50 Ve eğer senin bu çağrına da karşılık

لْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ ۖ
أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ قَالُوا سِحْرَانِ
تَظَاهَرَا ۖ وَقَالُوا إِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ فَأْتُوا
بِكِتَابٍ مِّنْ عِندِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعْهُ إِن كُنتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ

47 Kur'an'da sık sık belirtildiği gibi, Muhammed'e (s) vahyedilen temel ahlakî gerçekler, bozulmamış haliyle önceki vahyî kitaplarda vaz'edilenlerle esasta aynıdır. Muhammed'in (s) gerek kendi çağındaki gerekse sonraki çağlardaki muhaliflerinin, Kur'an'ın *güvenilirliğini* (authenticity) sorgularken, "Eğer Allah tarafından vahyedilmiş olsaydı, getirdiği teklifler ve özellikle de toplumsal ilkeler, daha önceki kitaplarda, örn. Tevrat'ta öngörülen esaslarla bu kadar kökten ayrılıklar gösterir miydi?" diyerek itiraz ettikleri ifade budur. Bu itirazı yapanlar önceki kitapların (Tevrat, İncil) zaman içinde tahrifata uğrayıp uğramadığını hesaba katmadıkları bir yana, Kur'an'da sıkça belirtildiği gibi, önceki yasa örgülerinin (şeriatların) belli toplumların manevî/ahlakî seviyelerine, insanlık tarihinin belli safhalarına tekabül ettikleri ve dolayısıyla insan inkişafının daha sonraki safhası için yeni ilke ve yasalarla yenilenmeleri *gerektiği* gerçeğini gözardı etmektedirler (bu konuda bkz. 5:48'in ikinci paragrafı ve ilgili 66. not). Oysa, ayetin devamından ve özellikle son cümlesinden açıkça anlaşılacağı üzere, bu gayr-i samimî iddianın amacı Kur'an karşısında eldeki Eski Ahid'in güvenilirliğini, sıhhatini savunmak değil, fakat daha çok, hem Eski Ahid'e hem de Kur'an'a duyulan güveni sarsarak, din dışı zihniyetin doğal olarak her zaman karşı olduğu temel dinî ilkeyi, yani ilahî vahiy fikrini, insanın var olan her şeyin Yaratıcısı ve Âmili olan Allah'a karşı mutlak bağımlılığı ve sorumluluğu fikrini çürütmektir.

48 Bir yandan, Eski Ahid'in Muhammed'in (s) gelişini önceden haber verdiği fikrini (karş. 2. sûre, 33. not), bir yandan da Kur'an'ın önceki kitapları tevhidî ve ahlakî temel ilkeler doğrultusunda teyid ettiği yolundaki sık tekrarlanan Kur'ânî ifadeyi hedef alan karalayıcı bir ifade. *Sihr* ("büyü") terimine bizim yüklediğimiz "aldatmaca" ve bazan da "gözbağcılık" anlamı için bkz. 74:24 hk. 12. not.

49 Yani, Tevrat ve Kur'an'dan. Bu anlam örgüsü içinde İncil'den bahsedilmemiştir; çünkü, Hz. İsa'nın kendisinin de belirttiği gibi, o'nun mesajı Hz. Musa'nın tebliğ ettiği ilkelere dayanmaktaydı ve dolayısıyla Tevrat'ı yürürlükten kaldırmayı amaçlamıyordu.

veremiyorlarsa,[50] artık bil ki, onlar sadece geçici doyumlara tutsak, bencil ve çıkarcı isteklerinin peşindedirler. Allah'tan bir doğru yol bilgisi olmaksızın, geçici aldatıcı doyumlar, bencil ve çıkarcı istekler peşinde kendine yol arayan kişiden daha sapık kim olabilir ki?
Gerçek şu ki, Allah zulmü kendine yol edinen toplumu doğru yola eriştirmez!

فَاعْلَمْ أَنَّمَا
يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ
هُدًى مِّنَ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾
وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
﴿٥١﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِن قَبْلِهِ هُم بِهِ يُؤْمِنُونَ
﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّنَا
إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم
مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

51 GERÇEK ŞU Kİ, Biz vahyi onlara adım adım ulaştırdık[51] ki böylece belki [üzerinde düşünür], akıllarında tutarlar.
52 Kendilerine bundan önce de kitap vermiş bulunduğumuz kimseler buna [da] inan[mak zorundad]ırlar.[52] **53** Bu kimseler [değişmeyen gerçek] kendilerine ulaştırıldığında, hemen, "Buna inandık!" derler, "Çünkü bu bize Rabbimizin katından ulaşan bir gerçek; bu bize ulaşmadan önce de, biz zaten O'na yürekten boyun eğen kimselerdik!"
54 Güçlüklere göğüs germelerine, kötülüğü iyilikle savmalarına,[53] kendilerine n-

50 Lafzen, "Eğer sana cevap vermiyorlarsa"; bununla, zaten böyle bir çağrıyı kabul edebilecek durumda *olmadıkları* ifade edilmek isteniyor.

51 Lafzen, "Biz bu sözü onlara tedrîcen ulaştırdık." Bu tedricîlik anlamı, Kur'an'ın Muhammed'in (s) yirmiüç yıllık risalet görevi içinde adım adım vahyedildiğine işaret etmek üzere –gramatik olarak *nezzelnâ* fiiliyle aynı yapıda olan– *vessalnâ* fiilinin muhtevasında vardır.

52 Bu hem –Muhammed (s) zamanında ihtidâ eden (İslam'a dönen) Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili– tarihsel olguya işaret eden bir ifadedir, hem de Yahudi ve Hristiyanlardan İslam'a dönenlerin olacağını bildiren ilahî bir müjdedir. Bununla birlikte, akılda tutulmalıdır ki, Allah'ın "kitap vermiş bulunduğu kimseler" ifadesi, bu anlam örgüsü içinde, önceki kitaplarla kendilerine ulaşan temel birtakım *tevhidî ve ahlakî ilkelere*, bu kitapların maruz kaldığı tahrifatın ötesinde, *bilinçli ve samimî olarak* bağlı kalan kimselere işaret etmektedir. Böylelerinin Kur'an'ın önceki kitaplarla aynı temel ahlakî gerçekleri vaz'ettiğini anlamalarını sağlayan –ya da sağlayacak olan– da işte bu bilinç ve samimiyettir. (Karş. 26:196-197 ve ilgili 83-85 notlar.)

53 Bkz. 13:22'deki benzer ifade hk. 44. not. Yukarıdaki anlam örgüsü içinde, "güç-

zık olarak bahşettiğimiz şeylerden başkaları için de harcamalarına karşılık kendilerine iki kat ecir verecek olduğumuz kimseler işte böyleleridir; **55** onlar ki, boş ve anlamsız sözler işittikleri zaman[54] ondan hemen yüz çevirip, "Bizim yapıp ettiklerimizin hesabını biz vereceğiz, sizin yapıp ettiklerinizin hesabını da siz vereceksiniz. Size selâm olsun; bizim, [doğru ile yanlışın anlamından] habersiz kimselerle işimiz yok" derler.

وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ
يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا۟ ٱللَّغْوَ أَعْرَضُوا۟ عَنْهُ وَقَالُوا۟ لَنَآ
أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِى
ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٥٥﴾ إِنَّكَ لَا تَهْدِى مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ
يَهْدِى مَن يَشَآءُ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

56 GERÇEK ŞU Kİ, sen her sevdiğini doğru yola yöneltemezsin; fakat Allah'tır, [yönelmek] isteyeni doğru yola yönelten;[55] ve yine O'dur, doğru yola girecek olanları[56] en iyi bilen.

---

lüklere göğüs germek" ve "kötülüğü iyilikle savmak"la ilgili atıfla, açıktır ki, hakim dinî temayüller ve geleneksel yaşama tarzının rağmına doğru yolu seçen insanların kendi toplumları tarafından maruz bırakıldıkları her türlü maddî ve manevî baskıya, toplumsal tecrit ve boykota işaret edilmektedir.

54 Boş ve anlamsız sözlerden kasıt, ayette bahsedilen kimselerdeki manevî biçimlenmeyi, manevî yenilenmeyi önyargılara dayanarak alay konusu yapan kimselerin söylediği karalayıcı sözler olsa gerektir.

55 Yahut: "Allah'tır, dilediği kimseyi doğru yola yönelten." Sözdizimi olarak aynı ifade için her iki karşılık da doğrudur. Son derece güvenilir muhtelif Hadis rivayetlerine göre yukarıdaki ifade, Hz. Peygamber'in, çok sevdiği ve kendisini hayatı boyunca sevip korumuş olan ölüm döşeğindeki amcası Ebû Tâlib'e atalarının müşrik inançlarını bırakıp Tek Allah inancını benimsemesi yönünde yaptığı telkinlerden sonuç alamamasıyla ilgilidir. Ebû Cehil ve öteki Mekke'li seçkinlerin etkisiyle Ebû Tâlib, kendisinden nakledilen sözlerle, "Abdulmuttalib'in dinine" (Buhârî) yahut rivayetin (Taberî'nin naklettiği) başka bir tarîkine göre, "Atalarının *(eleşyâh)* dinine" bağlı olduğunu ifade ederek son nefesini vermiştir. Bununla birlikte, yukarıdaki ifade ("sen sevdiğin herkesi doğru yola yöneltemezsin") zamanla kayıtlı olmayan bir önemi haizdir; ve bu anlamda, kişinin, bir başka kişiyi, bu kişi çok sevdiği biri de olsa, kendi *istek ve eğilimi* olmadıkça doğru yola sokmaya, doğruya inandırmaya ya da yanlış ve hatalı olan çizgiden uzaklaştırmaya çalışmasının bir noktadan sonra yararsız olduğunu işaret etmektedir.

56 *Muhtedîn* ifadesi için yukarıda benimsenen karşılık, bu anlam örgüsü içinde, pek çok klasik müfessirin yaptığı açıklamalarla çakışmaktadır; örn. "doğru yol rehberini kabul edenler" (Zemahşerî); "zaman içinde doğru yolu bulan herkes" (Râzî); "doğru yola girmeye yatkın ve niyetli olanlar *(musta'iddîn)*" (Beydâvî);

57 "Seninle aynı yolu izleyecek olursak kendi toprağımızdan koparıp atarlar bizi" diyorlar.[57]

Oysa, Katımızdan rızık olarak her türlü ürünün getirilip toplandığı, koruyucu örf altında güvenli bir yere yerleştirmedik mi onları?[58]

Ne var ki, çokları [bunun] farkında değil. **58** Oysa, Biz, varlık ve refahtan ötürü azgınlaşan nice toplumları yok etmişizdir; işte, (gözönünde) onların yaşadıkları yerler: pek azı dışında, onlardan sonra oralarda kimse yerleşmemiştir; çünkü her-

وَقَالُوٓا۟ إِن نَّتَّبِعِ ٱلْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَآ ۚ أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ حَرَمًا ءَامِنًا يُجْبَىٰٓ إِلَيْهِ ثَمَرَٰتُ كُلِّ شَىْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍۭ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا ۖ فَتِلْكَ مَسَٰكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَن مِّنۢ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا ۖ

"hidayeti hak eden herkes" (İbni Kesîr) vb. Bütün açıklamalardan şu anlaşılmaktadır ki, Allah'ın hidayeti, ancak buna ulaşmak *isteyenlere* vaad ettiği rahmetin nihaî belirtisinden ibarettir. Bu konuda daha derinlemesine bir açıklama için bkz. Zemahşerî'nin aydınlatıcı mülahazalarına yer veren 14:4 hk. 4. not.

57 Lafzen, "Seninle beraber doğru yolu tutacak olsak, bizi ülkeden koparıp atarlar." Bu pasajın içiçe iki anlamı vardır. Tarihî planda, yukarıdaki ifade, Muhammed'in (*s*) çağrısına karşı Mekke'li pek çok müşrikin şu mazeretini dile getirmektedir: "Senin çağrını kabul edecek olursak diğer kabilelerden pek çoğu bizi cedlerimizin dinine ihanetle suçlayacaklar ve bizi kendi topraklarımızdan sürüp çıkaracaklardır." Aynı ifade, daha genel ve zamana bağımlı olmayan anlamıyla, hangi çağda, hangi kültürel ve dinî ortamda olursa olsun, manevî planda yeni bir çağrının hak olduğunu fark etmiş olmakla birlikte, kendileriyle mensup oldukları çevrenin arasını açacağından ve onları toplum içinde dayanaksız bırakacağından çekindikleri için hakkı açıkça tanımaya yanaşmayan insanların tereddüdünü yansıtmaktadır.

58 Yukarıda dünyaya ve çevrelerine tutsak insanların korkularını dile getiren önceki ifade gibi bu Kur'ânî cevap da iki seviyede anlamlandırılmalıdır. Sınırlı ve tarihsel anlamıyla bu cevap, Hz. İbrahim'in, Kâbe'nin etrafındaki toprakların her çağda güvenli kılınması ve çoraklığının, verimsizliğinin dışarıdan gelecek bereketli yardımlarla telafî edilmesi yolundaki duasını îma etmekte (karş. 14:35-41; ayrıca, 2:126) ve böylece Hz. Peygamber'in Mekkeli çağdaşlarına Allah'a karşı dürüst ve inançlı oldukları sürece yurtlarından atılmaktan korkmamaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Öte yandan, ifadede geçen –ve 61. ayette de atıfta bulunulan– "koruyucu örf altında, güvenli yer" sözü, Allah'ın kendisine inanan ve O'na karşı sorumluluklarının bilincinde olan kimselere bu dünyada manevî huzur, öte dünyada da bitmeyen bir mutluluk, esenlik bahşedeceği ve böylece iyi hallerinin, dürüst ve erdemli davranışlarının bereketli "ürünleriyle" ödüllendirilecekleri, "korku ve üzüntü çekmelerine gerek kalmayacağı" yolundaki vaadini dile getirmektedir (karş. 2:62, 3:170, 5:69, 6:48, 7:35, 10:62, 46:13). Ayrıca bkz. 29:67 hk. 59. not.

kes göçüp gittikten sonra, ebediyyen kalacak olan yalnızca Biziz![59]

59 Bununla birlikte, yine de senin Rabbin hiçbir toplumu, kendi içlerinden onlara mesajlarımızı okuyup açıklayacak bir elçi göndermedikçe[60] yok etmez; ve yine Biz hiçbir toplumu, üyeleri birbirlerine zulmetmeyi yol olarak benimsemedikçe, yok etmiş değiliz.[61]

60 Size verilen şeyler dünya hayatına ilişkin geçici doyumlardan ve yine dünyada kalan süs ve eğlenceden ibarettir; oysa, Allah katında kazanılanlar daha hayırlı, daha kalıcıdır. (Buna rağmen,) aklınızı kullanmayacak mısınız?

61 Öyleyse, kendisine, [yeniden dirileceği gün][62] gerçekleştiğini göreceği güzel bir vaadde bulunduğumuz kimsenin hali, kendisine dünya hayatında geçici doyumlar sağladığımız, ama Kıyamet Günü kendisini yargı karşısına çıkarılanlar arasında bulacak olan[63] kimsenin hali gibi midir?

62 Çünkü, o Gün böylelerine seslenilip, "Tanrılıkta Bana ortak olduğunu sandı-

وَكُنَّا نَحْنُ الْوَٰرِثِينَ ﴿٥٨﴾
وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِىٓ أُمِّهَا رَسُولًا
يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا ۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِى الْقُرَىٰٓ إِلَّا وَ
أَهْلُهَا ظَٰلِمُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَىْءٍ فَمَتَٰعُ الْحَيَوٰةِ
الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿٦٠﴾ أَفَمَن وَعَدْنَٰهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَٰقِيهِ كَمَن
مَّتَّعْنَٰهُ مَتَٰعَ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ مِنَ
الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِىَ

59 Lafzen, "varis olan Biziz" *(kunnâ)*. Bu ifadeye verdiğimiz anlam için bkz. 15:23 hk. 22. not. Dünyevî her türlü çıkar ve doyumun, ilahî hidayetin getireceği kalıcı kazançlar yanında son derece önemsiz ve geçici olduğunu vurgulayan bir ifade.

60 Zımnen, "Ve böylece doğruyla eğrinin ne olduğunu onlara göstermedikçe": karş. 6:130-132 ve ilgili 116 ve 117. notlar.

61 Bu bakımdan karş. 11:117 ve 149. not. Bu ve bundan önceki notta işaret edilen üç ayet (yani, 6:130-132, 11:117 ve 28:59) birbiriyle son derece ilgilidir ve dolayısıyla bu konudaki mesajın anlaşılması yönünde, üçünün bir arada okunması faydalı olacaktır. Yukarıdaki pasaj, 58. ayetle ve oradaki "varlık ve refaha" yapılan atıfla, özellikle bu unsurlar insanların ulaşmak için birbirlerine zulmettikleri şeyler olmaları sebebiyle, sıkıca bağlantılıdır.

62 Bkz. 58. notun ikinci yarısı.

63 Zımnen, "Kendisine bahşettiğimiz nimetleri kötüye kullandığı ve bunları Bizden başka güçlere isnad ettiği için."

ğınız [varlıklar ya da güçler][64] şimdi neredeler?" diye sorulacak. **63** [Bunun üzerine, vaktiyle yapılan] uyarının apaçık aleyhlerine tecelli ettiğini gören[65] kimseler: "Ey Rabbimiz!" diyecekler, "Bunlar bizim azdırdığımız kimselerdir; (evet,) biz kendimiz azdığımız gibi, onları da azdırdık[66] (Ama şimdi) onları Senin hükmüne bırakıyoruz; zaten onların tapındığı gerçekte biz değildik."[67]

64 Sonra onlara: "Çağırın, bakalım" denecek, "tanrısal nitelikler yakıştırarak [Allah'a] ortak koştuğunuz [varlıkları ya da güçleri]!"[68] Ve onlar da bu sözü geçen [var-

الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ
الْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا
غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٤﴾
وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ

64 Lafzen, "[var olduğunu] vehmettiğiniz ortaklarım": bkz. 6:22-23 hk. 15 ve 16. notlar.

65 Yani Allah'ın yargısının aleyhlerine gerçekleştiğini gören kimseler (karş. 27:82 ve ilgili 73. not). Ayetin devamından da anlaşılacağı gibi, burada hitab edilen kimseler, toplumlarına yanlış ölçüler, yanlış değer hükümleri empoze ettiği farzedilen "din ve düşünce önderleri"dir; ve yandaşlarının tuttuğu eğri yoldan en başta bunlar sorumlu olduklarından, öte dünyada azabı en başta çekenler de bunlar olacaktır.

66 Yani, "biz onları yoldan çıkardıysak, bu, kötü niyetimizden ötürü değildi; bizi nasıl bizden öncekiler yoldan çıkardıysa, biz de onlardan devraldığımız bakış açıları ve yaşam tarzıyla sonrakileri yoldan çıkarmış olduk." Bu "cevap", hiç şüphesiz, *zevahiri kurtarmak için söylenmiş mesnetsiz bir sözdür; fakat burada bu* söze, insanın kaba maddeciliğe dayanan sahte –ve böyle olduğu halde, yine de yüceltilmekten geri durulmayan– değer ve kavramlara karşı gösterdiği bağlılığın sadece bir "toplumsal sirayet" meselesi olduğunu; bir başka deyişle, bu maddeci sahte değerlere sırf öncekilerden intikal ettiği ve sonraki nesiller tarafından da körü körüne benimsendiği için zaman içinde reddedilemez gözüyle bakılır olduğunu göstermek için yer verilmiştir. En derin anlamıyla bu pasaj, Kur'an'daki benzer başka ifadeler gibi, zihnî ya da ahlakî bir önermenin doğruluğuna hükmetmek için öteki bütün şartları bir kenara bırakıp sadece onun önceki nesiller tarafından muteber görülmüş olmasını yeterli görmenin zihnen ve ahlaken kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır.

67 Bir başka deyişle, onlar sadece kendi arzu ve heveslerine kulluk ediyorlar, ama bu arzu ve heveslerini haricî varlıklara yansıtıyor yahut onlarla özdeşleştiriyorlardı. Bu konuda bkz. 10:28 ve ilgili notlar, özellikle 46. not, ayrıca bkz. 34:41 ve 52. not.

68 Lafzen, "[Allah için uydurduğunuz] ortaklarınızı": bkz. yukarıda 64. not.

lıkları ya da güçleri] yardıma çağıracaklar, ama berikiler kendilerine herhangi bir karşılık vermeyecekler; ve sonunda, göre göre sadece azabı görecekler karşılarında; [oysa, bu umutsuz, çaresiz duruma düşeceklerine] vaktiyle doğru yolu tutsalardı ya![69]

65 Nitekim, o Gün böylelerine seslenilip, "Size gönderilen elçilere nasıl bir tepki gösterdiniz?"[70] diye sorulacak. **66** Ne var ki, o Gün, geçmişte olup bitenler için bir mazeret, bir açıklama getirmek yönünde önlerinde bütün yolların kapanmış olduğunu görecekler;[71] ve bu konuda birbirlerine de herhangi bir şey soramayacaklar.[72]

67 Ama buna karşılık, pişman olup doğru yola dönen[73] ve dolayısıyla, inanıp dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan kişiye gelince, böyle birinin [öte dünyada] kendini kurtulan, esenliğe erişen kimseler arasında bulması (elbette) umulabilir.

فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ
وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ
يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ
عَلَيْهِمُ الْأَنبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَن
تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَن يَكُونَ مِنَ
الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ

68 VE [gerçek şudur:] dilediğini yaratan

---

69 *Lev kânû yehtedûn* ibaresine verdiğimiz bu anlam için bkz. yukarıda 56. not.

70 Bu ifade, ilgili 60. notla açıklanan 59. ayetin ilk cümlesiyle bağlantılıdır. Ayet, günahkarların Allah'ın elçileri tarafından ortaya konan doğru yol çağrısına icabet *etmemiş* olduklarını îma etmektedir. Kur'an'da başka pek çok örneğinde gördüğümüz gibi, burada da Allah'ın günahkarlara yönelttiği soru, aslında, nihaî yargı karşısında suçluluğunun farkına varacak olan kişi için artık aşikar olan manevî çöküşe dikkat çekmek içindir.

71 Lafzen, "bütün mazeret ve açıklamalar onlara kapanacak." Cümlenin öznesi durumundaki *enbâ'* (lafzen, "haberler") ismi burada ayetin anlam akışı içinde yukarıda ifade edilmeye çalışılan bir anlamla yüklüdür (Taberî).

72 Yani, bütünüyle ve topluca şaşkınlık içinde olacaklar. *Lâ yetesâelûn* (lafzen, "birbirlerine soru soramayacaklar") ibaresine yukarıda verilen anlam için bkz. bu ibare hakkında Beydâvî, Zemahşerî ve Beğavî tarafından yapılan açıklamalar.

73 Yani, dünya hayatı sırasında. Kişinin kendi ahlakî ya da manevî eksikliğinin farkına varmasıyla başlayan tevbe haline ilişkin bir açıklama için bkz. 24. sûre, 41. not.

ve [insanlar için] en iyi olanı seçen senin Rabbindir.[74] Sınırsız kudret ve yüceliğiyle Allah onların tanrısal nitelikler yakıştırarak ortak koştukları her şeyin, herkesin mutlak olarak üstündedir!

69 Ve yine senin Rabbindir, onların içlerinde gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da künhüyle bilen! **70** Çünkü O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır. (Hayatın) başında da sonunda da[75] tüm gerçek övgüler yalnızca O'na yaraşır; nihaî hüküm O'nundur; çünkü O'na döndürüleceksiniz.

71 De ki: "Hiç düşündünüz mü: Allah geceyi üzerinizde Kıyamet Günü'ne kadar sürekli kılacak olsa, söyleyin, Allah dışında size ışık getirebilecek başka bir tanrı var mı?[76] O halde, artık [gerçeğin sesine] kulak vermeyecek misiniz?"

72 De ki: "Hiç düşündünüz mü: Allah

وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ
لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾
وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ
﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَىٰ وَالْآخِرَةِ ۖ
وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن جَعَلَ
اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ
اللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَاءٍ ۖ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ

---

74 Klasik müfessirlerden bazıları *mâ kâne lehumu'l-hıyerah* ibaresindeki *mâ*'yı olumsuzluk eki (ya da takısı) olarak, *hıyerah* ismini "seçim/ihtiyar" yahut "seçme özgürlüğü/seçme serbestisi" olarak ele alıp buna dayanarak ibareye "seçen O'dur; onların [yani, insanların/kulların] seçme özgürlüğü yoktur" anlamını verme eğilimindedirler. Fakat, bizim kanaatimize göre, bu açıklama tarzı sadece bu sûrenin daha önceki ayetleriyle değil, her fırsatta insanın doğru ile eğri arasında seçim yapmak sorumluluğu altında olduğunu –ve dolayısıyla izafî bir seçim serbestisi içinde olduğunu– ama bunun yanında, olayların *gidişini*, sınırsız kudret ve bilgisiyle nihaî anlamda Allah'ın belirlediğini vurgulayan Kur'an mesajının tamamiyle çelişir gözükmektedir. Bunun içindir ki, biz çeviride *mâ* takısını olumsuzluk eki olarak değil, fakat *ellezî* ("ki" yahut "her ne")'nin gördüğü işi bir ilgi zamiri olarak gören ve *hıyerah* ismine, sözcüğün birincil karşılığıyla, yani "seçilen" yahut *en iyisi* olduğu kanaatiyle "tercih edilen" anlamını veren, bir başka deyişle onu *hayr* sözcüğüyle eş anlamlı olarak ele alan Taberî'nin benimseyip inandırıcı bir tarzda savunduğu görüşü esas aldık. Zemahşerî (Taberî'den bahsetmese de) bu görüşü açıkça desteklemekte, onu şöylece genişletmektedir: "Allah insanlık için en hayırlı *(mâ huve hayr)* ve en yararlı olanı *(aslah)* seçer; çünkü O, onlar için neyin iyi olacağını onlardan daha iyi bilir."

75 Yahut: "Bu dünyada da, öte dünyada da."

76 Lafzen, "Allah'tan başka size ışık getirebilecek tanrı kimdir?" Bununla, böyle bir "tanrı"nın var olmadığının dile getirilmek istendiği açıktır.

gündüzü üzerinize Kıyamet Günü'ne kadar sürekli kılacak olsa, söyleyin, Allah dışında, bağrında dinlendiğiniz geceyi size (geri) getirebilecek başka bir tanrı var mı? Peki, artık [gerçeği] görmeyecek misiniz?"[77]

73 Çünkü rahmetinden sizin için geceyi ve gündüzü O yarattı ki birinde dinlenesiniz, ötekinde de O'nun cömertliğinden [nasibinizi] arayasınız da belki böylece şükredesiniz.

74 EVET, O GÜN[78] onlara seslenip, "Bana ortak olduğunu düşündüğünüz [varlıklar ya da güçler] neredeler?" diye sorulacak.[79]

75 Ve [bu soru cevapsız kalacak, çünkü] Biz [o sırada] her ümmetten bir şahit[80] çıkarmış olacağız ve [günahkarlara:] "Geçmişteki iddialarınızı doğrulayan bir delil getirin!"[81] diyeceğiz.

Ve böylece görecekler ki, gerçek bütünüyle Allah'tan yana[82] ve kendi çarpık muhayyilelerinin ürünü bütün o düzmece tanrılar onları terk etmiş.[83]

إِنْ جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ
مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَآءٍ ۖ أَفَلَا
تَسْمَعُونَ ﴿٧٢﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ
مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ ۖ أَفَلَا
تُبْصِرُونَ ﴿٧٣﴾ وَمِن رَّحْمَتِهِۦ جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ
لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٧٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ
كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا
فَقُلْنَا هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ فَعَلِمُوٓا۟ أَنَّ ٱلْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُم
مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٧٦﴾

77 Yani, "Şaşmaz bir düzen ve amaçlılık içinde yürüyen yaratılış mucizesine bakıp düşünmeyecek misiniz?"

78 Yani, Kıyamet Günü —böylece 62-66. ayetlerde temas edilen konuya dönülmektedir.

79 Yukarıda 62. ayette geçen "soru"nun burada tekrarlanması, günahkarların dünyadaki tutumlarını aklen hiçbir şekilde haklı gösterebilecek durumda olmadıklarını vurgulamak içindir; sonraki ayetin başındaki ilave de bu hususa dikkat çekmek içindir.

80 Yani, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde görevlendirilen ve ayette sözü edilen günahkarlar güruhuna vaktiyle Allah'ın mesajlarını yeterince tebliğ ettiklerine dair şimdi (Hesap Günü'nde) beyanda bulunacak olan peygamberler.

81 Lafzen, "Getirin delilinizi" —yani, Allah'tan başka herhangi bir varlığın yahut kimsenin tanrısal nitelikler, tanrısal güçler taşıdığını isbat makamında.

82 Yani, görecekler ki, Hak olan Allah'tır ve tanrılık da ancak Allah'a mahsustur; geri kalan her şey ve herkes O'nun mutlak iradesine bağlıdır.

83 *Mâ kânû yefterûn* (lafzen, "uyduragelidikleri şeyler") ibaresine burada ve 6:24,

إِنَّ قَٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ
فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ مِنَ ٱلْكُنُوزِ مَآ إِنَّ مَفَاتِحَهُۥ لَتَنُوٓأُ
بِٱلْعُصْبَةِ أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُۥ قَوْمُهُۥ لَا تَفْرَحْ
إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ
ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِن
كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ

76 [İMDİ,] (Hesap Günü'nde bu duruma düşmek istemeyenler bilsinler ki şu ünlü) Kârûn da Musa'nın kavmindendi[84] ve kendini büyük görüp onlara karşı azgınlık ediyordu; çünkü Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki, sadece anahtarlarını taşımak bile bir manga adama, hatta daha fazlasına zor gelirdi.[85]

Soydaşları ona: "[Servetinden ötürü] böyle böbürlenme, çünkü Allah böbürlenenleri sevmez! **77** Öyleyse, Allah'ın sana verdiklerinden yararlanarak yalnızca ahiret yurdunda [iyi bir yer tutmanın] yolunu ara;[86] bu arada, pek tabii, bu dünyadaki nasibini de unutma;[87] ve Allah nasıl sana iyilikte bulunduysa, sen de [başkala-

---

7:53, 10:30, 11:21 ve 16:87'de verdiğimiz "kendi çarpık muhayyilelerinin ürünü düzmece tanrılar" karşılığı için bkz. 11. sûre, 42. not; ayrıca, 6:22 hk. 15. not. Bu "çarpık muhayyile"nin özel bir örneği –insanın dünyevî itibar ve zenginliğine dayanarak sürüklendiği boş gurur ve gösterişe işaret edici yönde– hemen bundan sonraki ayette geçen Kârûn kıssasında sergilenmektedir (bkz. bir sonraki not).

84 Yukarıdaki cümlenin kuruluş tarzı, Allah'ın büyük peygamberlerinden birinin ümmetine, yani o'nun getirdiği mesaja bağlı bir topluma mensup birinin bile –önceki pasajda işaret edilen "çarpık muhayyile"nin özel bir tezahürü olarak– kendini boş gurura ve büyüklük duygusuna kaptırıp günahkarca bir hayat sürdürmesinin az rastlanır bir durum olmadığına işaret etmektedir. Kârûn'la Eski Ahid'in Korah'ı (Sayılar, xvi) arasında kurulagelen özdeşlik, yukarıdaki kıssayla tarihî bir olayın anlatımı değil, fakat ahlakî bir mesaj amaçlandığı gözönünde bulundurulursa pek tutarlı gözükmediği gibi Kur'ânî metin tarafından da doğrulanmamaktadır. Bu husus, ayrıca, Kur'an'ın başka bölümlerinde (29:39 ve 40:24) Kârûn'la Firavun'un yanyana anılmasını da açıklıyor.

85 *'Usbeh* terimi, on yahut daha çok (kırka kadar) adamın meydana getirdiği topluluk için kullanılır. Burada ise çokluktan kinaye olarak ağırlık ifade etmek üzere mecazen kullanılmıştır. *Mefâtih* ismi hem "anahtar" anlamına gelen *miftah* veya *miftâh* kelimesinin hem de "kilit altındaki şey" yani, "mal stoğu" ya da "hazine sandığı" anlamına gelen *meftah* kelimesinin çoğuludur ki, ayetteki anlam akışına uygun düşen de bu son kelimedir.

86 Lafzen, hayırlı, erdemli amaçlarla harcayarak.

87 Lafzen, "ve ... unutma", vb.: cömert davranmakla birlikte, kendi ihtiyaçlarını da hesaba katarak ölçülü davran (karş. 2:143: "Biz sizin dengeli ve ölçülü bir toplum olmanızı istedik)."

rına] öyle iyilikte bulun; ve sakın yeryüzünde bozgunculuk, karışıklık çıkarmaya çalışma: çünkü, şüphesiz, Allah bozguncuları sevmez!" dedikleri zaman,

78 [Kârûn, onlara:] "Bu [servet] bendeki bilgi sayesinde bana verildi!"[88] diye karşılık verdi.

Oysa, Allah'ın, ondan önceki kuşaklardan, ondan daha güçlü ve ondan daha fazla servet toplamış nicelerini [kendilerini büyüklük duygusuna kaptırmaları yüzünden] yok ettiğini bilmiyor muydu (sanki)?

Ama, şu var ki, suçluluğu kesinleşmiş olanlara (artık) günahlarından sual olunmaz!..[89]

79 [Kârûn] işte böyle görkem ve gösteriş içinde soydaşlarının karşısına çıkardı. (Öyle ki,) yalnızca dünya hayatına gözünü dikenler (ona bakıp da): "Ah, n'olurdu" derlerdi, "Kârûn'a verildiği kadar bize de verilseydi! Çünkü o gerçekten çok talihli biri!"

80 Kendilerine doğru, güvenilir bilgi bahşedilmiş olanlarsa: "Yazıklar olsun size!" derlerdi, (Bilmiyor musunuz ki,) gerçekten inanmış olan, dürüst ve erdemli davranışlarda bulunan kimseler için Allah'ın tasvip ettiği şeyler[90] daha hayırlıdır; ama şüphesiz, böyle bir nimete güçlüklere göğüs geren kimselerden başkası erişemez."

81 Ve sonunda onu da, evini barkını da yere batırdık: öyle ki, Allah'a karşı hiçbir

وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ
إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ
عِندِىٓ ۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ
ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ
وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ
فِى زِينَتِهِۦ ۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَٰلَيْتَ
لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَٰرُونُ ۙ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾
وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيْرٌ
لِّمَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ۚ وَلَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلصَّٰبِرُونَ
﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِهِۦ وَبِدَارِهِ ٱلْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُۥ مِن فِئَةٍ

88 Lafzen, "Benim kendi tecrübelerimin, akıllı ve iş bilir tutumumun ve bu yoldaki yeteneklerimin bir sonucu olarak" (karş. 39:49 ve ilgili 55. not).

89 Bu ifadeyle, "böyle günaha batmışların" *(mücrimûn)* genellikle kendi hatalarını görmek konusunda onmaz bir körlük içinde olduklarının ve dolayısıyla öğüt ve uyarılara kapalı olduklarının îma edildiği açıktır.

90 Lafzen, "Allah'ın mükâfaatı", zımnen "manevî kazanç."

şey, hiç kimse onun yardımına yetişmedi;[91] pek tabii, kendi kendine yardım edebilecek durumda da değildi.

82 Ve daha dün onun yerinde olmak isteyenler: "Vah bize!" dediler, "Demek ki, kullarından dilediğine rızkı geniş tutan, dilediğine de ölçülü-idareli veren Allah'mış! Ya Allah bize lütfetmemiş olsaydı, hiç şüphe yok, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vah vah, demek, hakkı inkar edenler iflah olmazmış!"

83 (Ama) ahiret yurduna gelince, Biz orayı yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmak istemeyen kimselere ayırmış bulunuyoruz; çünkü gelecek Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimselerindir.[92]

84 Kim ki [Allah'ın huzuruna] iyilik yaparak çıkarsa, daha iyisini, daha üstününü bulacaktır.[93] Ve kim ki kötülük yaparak çıkarsa, [bilsin ki,] kötülük yapanlar yalnızca yaptıklarının karşılığını görecekler.[94]

85 [EY İNANAN KİŞİ,] apaçık bir üslupla bu Kur'an'ı sana vaz'eden[95] [Allah], şüp-

يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾
وَأَصْبَحَ ٱلَّذِينَ تَمَنَّوْا۟ مَكَانَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَقُولُونَ
وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ
وَيَقْدِرُ لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيْكَأَنَّهُۥ
لَا يُفْلِحُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٢﴾ تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ نَجْعَلُهَا
لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَٱلْعَٰقِبَةُ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا وَمَن جَآءَ
بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِى فَرَضَ عَلَيْكَ ٱلْقُرْءَانَ لَرَآدُّكَ

91 Lafzen, "kendisine yardım eden bir topluluk olmadı/bulamadı." Kârûn'un "yere batırılması", dünyevî varlık ve itibarının şu ya da bu sebeple, beklenmedik bir tarzda elinden çıktığını ifade eden mecazî bir anlamla yüklü olabilir.

92 Bu son cümle, manevî değerlere varmak amacıyla insanın dünyevî varlık ve itibarın peşine düşmekten, ayartıcı, baştan çıkarıcı şeylere düşkünlük göstermekten kaçınmasının, anlamsız bir ilgisizlik ya da fırsat yoksunluğunun sonucu değil, fakat bilinçli olarak yapılan ahlakî bir *seçimin* sonucu olması gerektiğini açıklığa kavuşturmaktadır.

93 Bkz. 27:89'daki benzer ifade hk. 79. not.

94 Karş. 6:160 ve ilgili 162. not.

95 Taberî'nin kaydettiğine göre Mücâhid, *ferada 'aleyke* ibaresinin *a'tâke* ("sana [onu] verdi") ibaresiyle hemen hemen aynı anlamda olduğu görüşündedir. Ne var ki bu, bizce, 24. sûrenin *(Nûr)* ilk ayetinde geçen ve ilgili 1. notta açıklanan *feradnâhâ* ("onu apaçık bir tarzda vaz'ettik/ortaya koyduk") ifadesiyle benzer bir anlamda kullanılan yukarıdaki karmaşık ifadenin sadece bir kısmını açıkla-

he yok ki, seni [ölümden sonra] yeni bir hayata döndürecektir.[96]
[Hakkı kabule yanaşmayanlara] de ki: "Kimin doğru yolda yürüdüğünü[97] ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu en iyi bilen Rabbimdir!"

ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنتَ تَرْجُوٓا۟ أَن يُلْقَىٰٓ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبُ
إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَٰفِرِينَ
﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنزِلَتْ إِلَيْكَ
وَٱدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ
مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ

86 Ve [sen ey inanan kişi,] bu kitabın sana ulaşacağını ummazdın;[98] fakat işte Rabbinden bir rahmet olarak [sana ulaştı].
Öyleyse, artık hakkı inkara kalkışan kimselere asla arka çıkma; **87** ve bir kere Allah'ın ayetleri sana indirilmiş olduğuna göre, bundan sonra artık sakın seni onlardan alıkoymalarına fırsat verme; tersine,[99] (insanları) Rabbine çağır.
Ve sakın, Allah'tan başka varlıklara tanrısal güçler ve nitelikler yakıştıran kimselerden olma: **88** Yani, Allah'la beraber tutup başka bir tanrıya yalvarmaya kalkma!

---

maktadır. Yukarıdaki anlam akışı içinde, *'aleyke* ("senin üzerine") takısı, sonundaki zamirle birlikte cümleye, Kur'an mesajını alan kimsenin, yaşama tarzını onun koyduğu ilkelere dayandırma yönündeki ahlakî *yükümlülüğüne* işaret eden ilave bir anlam katmaktadır. Çeviride görülen birleşik ifade bu mülahazaya dayanmaktadır.

96 *Me'âd* tabiri, lugat olarak "dönülecek yer [ya da "durum"], deyimsel olarak da "nihaî varış" yahut "nihaî durum" demektir; yukarıdaki anlam örgüsü içinde ise "ahiret hayatı"yla eş anlamlıdır ve çoğu müfessirin terime verdiği anlam budur. Fakat yukarıdaki pasajın özellikle Hz. Peygamber'e hitab ettiği yolundaki zayıf görüşe katılan bazı müfessirler, bu ismin burada, son derece özel ve maddî bir anlamda –"dönülen/dönülecek *yer*" anlamında– kullanıldığını ve bununla, Medine'ye hicreti sırasında yahut hicretinden sonra Hz. Peygamber'e, doğduğu şehre (Mekke'ye) bir gün zaferle döneceği yolunda verilmiş olan söze atıfta bulunulduğunu söylemektedirler. Oysa bize göre, bu pasaj, belirli bir yere ya da tarihî bir olaya indirgenemeyecek kadar derin bir anlam taşımakta, bütün müminlere hitab ederek onlara sadece bedenî ölümden sonraki hayatı değil, fakat aynı zamanda, kalpler Kur'an mesajına açık tutulduğu ve onun ilkelerine göre yaşandığı sürece bu dünyada tadılacak manevî dirilişi ya da yeniden doğuşu da vaad etmektedir.

97 Lafzen, "kimin hidayet üzere geldiğini."

98 Lafzen, "ümit etmezdin" ya da "beklemezdin."

99 Lafzen, "ve."

(Çünkü) O'ndan başka tanrı yok; (çünkü) O'nun [ebedî] Zâtı'ndan başka her şey, herkes, yok olmaya mahkumdur;[100] hüküm bütünüyle O'nun elindedir ve sonunda O'na döndürüleceksiniz.

لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ
إِلَّا وَجْهَهُۥ لَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

100 Bkz. 55:26-27 ve ilgili 11. not.

29. 'ANKEBÛT SÛRESİ

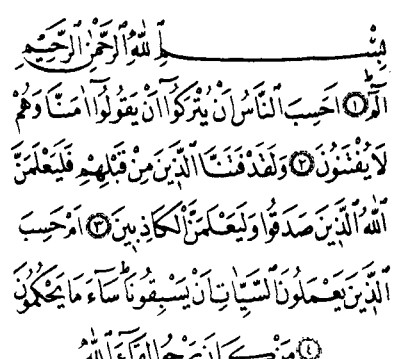
DÖNEMİ BELİRSİZ

Otoritelerin çoğu, bu sûrenin Mekke'de nazil olan son sûrelerden biri olduğunu söylerken, bazısı, Medine'nin ilk dönemine ait olduğu görüşündedirler. Diğer bazısı da, sûrenin büyük bölümünün Mekkî olduğunu, fakat ilk on veya onbir ayetinin ise Medine'de nazil olduğunu belirtirler. Nihayet, bu görüşün aksini savunan, yani ilk dokuz ayetin Mekke'de, gerisinin ise Medine'de nazil olduğunu iddia eden alimler de vardır. Bu farklı görüşlerden çıkan sonuç, sûrenin, tarihî bakımdan Mekke ve Medine dönemleri arasındaki bir zaman dilimine ait olduğudur.

Sûre, adını, 41. ayetinde geçen "örümcek ağı" kıssasından almıştır. Bu temsîl, hakikat fırtınası önünde uzun süre dayanamayıp paramparça olmaya mahkum bulunan bâtıl inanç ve değerleri sembolize etmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm.*[1]

2 İNSANLAR, [sadece] "İnandık!" demeleriyle bırakılacaklarını ve sınava çekilmeyeceklerini mi sanıyorlar?

3 Evet, andolsun ki, Biz kendilerinden öncekileri de sınadık; o halde [bugün yaşayanlar da sınanacak ve] elbette Allah, doğru davrananları ortaya çıkaracak ve yalancıların[2] da kimler olduğunu gösterecektir.

4 Yoksa onlar –[inandıklarını iddia ettikleri halde] kötülük işleyenler– Bizden kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne tuhaf bir düşünce bu!

5 Kim [Kıyamet Günü] Allah'a kavuşma-

1 Bkz. Ek II.

2 Yani, başkalarına ve/veya bizzat kendilerine yalan söyleyenlerin (bkz. not 7).

yı [ümit ve korku ile] beklerse [o Gün'e hazırlıklı olsun]: çünkü Allah'ın [her insan ömrü için] takdir ettiği vade mutlaka gelip çatacaktır —ve O her şeyi bilen, her şeyi işitendir!

6 O halde, kim [Allah yolunda] üstün gayret gösterirse bunu yalnız kendi iyiliği için yapmış olur: çünkü Allah, her türlü ihtiyaçtan uzaktır! **7** İman edip doğru ve yararlı işler yapanlara gelince, Biz onların [önceki] kötülüklerini mutlaka sileriz ve onları yaptıkları iyiliklere göre ödüllendiririz.

8 Biz insana, [yapacağı en hayırlı işlerden biri olarak] anne ve babasına iyi davranmasını emrettik;[3] ama [buna rağmen,] eğer onlar [ilah olarak] kabul edemeyeceğin herhangi bir şeyi[4] Bana ortak koşmanı isterlerse onlara uyma: [çünkü] hepiniz [sonunda] dönüp Bana geleceksiniz; o zaman [hayatta iken] yapmış olduğunuz her şeyi [iyi ve kötü yönleriyle] gözünüzün önüne sereceğim.

9 İman edip doğru ve yararlı işler yapmış olanlara gelince, onları [öteki dünyada da] mutlaka dürüst ve erdemlilerin arasına sokacağız.

فَإِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ لَآتٍ ۚ
وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَن جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ
لِنَفْسِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَ
لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا
ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حُسْنًا ۖ وَإِن جَٰهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِى
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَآ ۚ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ
فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟
ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٩﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ
مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ فَإِذَآ أُوذِىَ فِى ٱللَّهِ جَعَلَ
فِتْنَةَ ٱلنَّاسِ كَعَذَابِ ٱللَّهِ

10 İNSANLAR arasında öyleleri var ki, [kendileri ve kendi gibileri adına] "Biz, Allah'a inanıyoruz!" derler; ama Allah yolunda sıkıntıya düşünce insanlardan çektikleri eziyeti Allah'tan gelen ceza[5] gibi,

3 Karş. 31:14-15 ve özellikle de ilgili dipnot 15.

4 Lafzen, "hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi": yani, bu bağlamda, "hiçbir kimsenin ve hiçbir şeyin Allah'ın sıfatlarına ve kudretine ortak olamayacağı şeklindeki bilginizle çelişen herhangi bir şeyi." Râzî'ye göre, bu ifadeyle, yalnızca kişisel bilginin ürünü olarak geliştirilen kavramlar değil de başkalarının görüşlerinin eleştirilmeden, körü körüne benimsenmesiyle *(taklîd)* oluşturulan kavramlar da kasdediliyor olabilir.

5 Yani, dünyada bir sıkıntı ile karşılaşmaktan korktukları için inançlarını terk eden-

[hatta ondan daha korkutucu] görürler; Rabbinden [gerçek inanç sahiplerine] bir yardım gelince de,[6] "Aslında biz her zaman sizinle beraberiz!" derler.
Allah, bütün yaratılmışların kalplerinden geçenleri en iyi bilen değil midir?
11 [Evet!] Allah, [gerçekten] imana erenlerin de, ikiyüzlülerin de kimler olduğunu mutlaka gösterecektir.[7]
12 Ve [O, şunu da bilir ki,] hakkı inkar edenler, [her zaman olduğu gibi,] inananlara: "(Gelin) bizim [hayat] tarzımıza uyun, günahlarınız bizim boynumuza!" derler.[8]

وَلَئِن جَآءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ
لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ ۚ أَوَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِى صُدُورِ
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَيَعْلَمَنَّ
ٱلْمُنَٰفِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
ٱتَّبِعُوا۟ سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَٰيَٰكُمْ

---

lerin ahirette karşılaşacakları azap. (Unutulmamalıdır ki, işkence veya ölüm tehdidi karşısında inancını *görünüşte* terk edenlerin davranışı, İslam'a göre günah sayılmaz. Ancak yine de, kişinin inancı uğruna şehit düşmesi, insanoğlunun ulaşabileceği en yüce erdemdir).

6 Yani, onlar arasında bulunmanın artık bir tehlike taşımadığı zaman.

7 Bu, muhtemelen, *münâfık* teriminin Kur'an'da kronolojik olarak ilk geçtiği ayettir. Terim, deyimsel olarak, *nefak* isminden türetilmiştir. *Nefak* da, girişi dışında bir de çıkış noktasına sahip olan ve özellikle tarla faresi, kertenkele ve benzeri hayvanların kolaylıkla girip çıkabilecekleri veya kendilerini kovalayanları atlatabilecekleri karmaşık yuvaları gösteren *nefak* isminden türetilmiştir. *Münâfık* terimi, mecazî olarak da, "ikiyüzlü" olan, hayatını içinde bulunduğu şartlarda kendisine *pratik* faydalar sağlayacak vaadlere göre düzenleyerek manevî ve sosyal yükümlülüklerinden her zaman kolayca sıyrılma yolları arayan bir kişilik yapısını anlatır. Böyle bir karaktere sahip olan kişi, genellikle, ahlaken olduğundan daha iyi görünmeye çalıştığından *münâfık* sıfatı, yaklaşık olarak "ikiyüzlü" (hypocrite) şeklinde çevrilebilir. Ancak şu farklılığın da gözden kaçırılmaması gerekir: Bu Batı kökenli terim (hypocrite) başkalarını kandırmayı amaçlayan bilinçli bir gizlenmeyi ifade ettiği halde, Arapça'daki *münâfık* terimi, –Kur'an'da da zaman zaman rastlandığı gibi– inançlarında ve ahlakî sorumluluklarında zayıf veya kararsız olan ve yalnızca *kendisini* kandırmaktan öteye geçmeyen kişileri anlatır. Bu sebeple, Kur'an metnini çevirirken alışılmış "ikiyüzlü" (hypocrite) kelimesini kullandığımda, mümkün olan ve gerekli görülen yerlerde açıklayıcı dipnotlarla yukarıdaki farklılığa işaret etme yolunu seçtim.

8 Hakkı inkar edenlerin bu "sözleri", inananlara karşı *tavırlarını* gösteren bir mecazdan başka bir şey değildir. "Her zaman olduğu gibi" parantez içi açıklamasını eklememin sebebi budur ve şu anlama gelir: Kişinin "insanın kavrayış alanı dışındaki şeylere" *(ğayb)* inanmasından –bu örnekte Allah'ın varlığına inançtan– doğan manevî yükümlülüğünü inkar edenler, kural olarak, başkalarında da benzeri

Halbuki onlar, [bu şekilde yanılttıkları kimselerin] hiçbir günahını yüklenmezler:[9] Dikkat edin, onlar yalancıdırlar!

13 Onlar, mutlaka, kendi yükleri ile birlikte başka yükleri de taşımak zorunda kalacaklardır;[10] ve bütün temelsiz iddialarından dolayı Kıyamet Günü mutlaka hesaba çekileceklerdir!

14 BİZ [çok zaman önce] Nûh'u kendi kavmine göndermiştik,[11] ve Nûh onlar arasında dokuzyüzelli yıl geçirmişti;[12] sonra onlar hâlâ zulüm batağında yaşamaya devam ederlerken bir tufana yakalanmış-

وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ
مِنْ خَطَٰيَٰهُم مِّن شَىْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ
أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ ۖ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
عَمَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ
فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ
ٱلطُّوفَانُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٤﴾

bir yükümlülüğe ve inanca hoşgörüyle bakmazlar. Böylece, "günah" kavramının sözde geçersizliğini müstehzî ve kibirli bir şekilde savunarak müminleri kendi düşünce tarzlarına çekmeye çalışırlar.

9 Lafzen "taşımazlar" —onlar tarafından yanıltılan kimselerin taşımak zorunda olduğu yükte bir *azalmamaya* işaret (Râzî). Bkz. ayrıca bir sonraki not.

10 Karş. Hz. Peygamber'in şu sözü: "Her kim [başkalarını] doğru yola çağırırsa, Kıyamet Günü'ne kadar onu izleyeceklerin tümünün [toplam] mükâfaatlarına eşit bir mükâfaata erişecek, onu izleyenlerin mükâfaatları da azalmayacaktır. Her kim de insanları bâtıl yollara çağırırsa onun günahı da Mahşer Günü'ne kadar arkasından gidenlerin [toplam] günahlarından daha fazla olacak, onu izleyenlerin günahı da azalmadan devam edecektir" (Buhârî).

11 Bu pasaj yukarıdaki 2. ayetle bağlantılıdır: "Biz, kendilerinden öncekileri de sınadık." Nûh'un ve kavmini doğru yola ulaştırmadaki başarısızlığının kıssası Kur'an'da defalarca dile getirilmiştir, özellikle de 11:25-48. ayetlerde. Bu örnekte, hiç kimsenin –Peygamber'in bile– başka bir kimseye iman bahşedemeyeceği gerçeği vurgulanmaktadır (karş. 28:56 —"Sen her sevdiğini doğru yola yöneltemezsin"). Aynı gerçek, daha sonra, 16-40. ayetlerde de öteki peygamberlerle ilgili olarak vurgulanmaktadır.

12 Zımnen, "Ama, bu kadar uzun zamana rağmen onları tebliğ ettiği hakikate inandıramadı." Aynı rakam –950 yıl– Kitâb-ı Mukaddes'de (Tekvîn ix, 29) Hz. Nûh'un ömrü olarak verilmiştir. Kur'an'ın bu bilgiyi aynen tekrarlaması, yalnızca, bir peygamberin vahyi tebliğ için harcadığı *zamanın* o'nun başarı veya başarısızlığıyla bir ilgisinin bulunmadığı gerçeğini vurgulamak içindir, çünkü "tek gerçek rehberlik, Allah'ın rehberliğidir" (3:73) —ve Kur'an'da sık sık hatırlatıldığı gibi, "Allah [yalnızca] [eriştirilmeyi] dileyeni doğru yola eriştirir." Böylece, Hz. Nûh'un hatırlatılmasından maksat, kendileri için apaçık olan gerçekleri halkın büyük kısmının düşünmeden hemen reddettiklerini görerek ümitsizliğe kapılan müminleri teselli etmektir.

lardı: **15** fakat Nûh'u ve o'nunla birlikte gemide bulunanların tümünü kurtardık ve bunu, [hatırlayıp ders almaları için] bütün insanların önüne [rahmetimizin] bir işareti olarak koyduk.

16 VE İBRAHİM [de, Bizden aldığı ilhamla] kavmine dönerek: "Allah'a kulluk edin ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: Bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır!" diye seslendi. **17** [Ve devamla] "Siz Allah'ı bırakıp [cansız] putlara tapıyorsunuz ve böylece bir yalandan örnekler veriyorsunuz![13] Kuşkusuz, Allah'ı bırakıp taptığınız [o şeyler ve varlıklar] size rızkınızı verebilme gücüne sahip değildirler: O halde bütün rızkınızı Allah katında arayın, [yalnız] O'na kulluk edin ve O'na hamd edin: çünkü sonunda yine O'na döndürüleceksiniz!"
18 "Ve Eğer [beni] yalanlarsanız [bilin ki, başka] toplumlar da sizden önce [Allah'ın peygamberlerini] yalanladılar: Bir elçiye düşen, sadece [kendisine emanet edilen] mesajı dosdoğru bir şekilde iletmektir."

19 PEKİ, o [hakkı inkar edenler,] Allah'ın [hayatı] ilkin nasıl yoktan var ettiğini, sonra onu nasıl tekrar yenilediğini anlamazlar mı?[14] Kuşkusuz bu, Allah için kolay bir iştir!
20 De ki: "Yeryüzünü dolaşın ve Allah'ın [insanı] nasıl [harikulade bir şekilde] yok-

فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ
وَجَعَلْنَٰهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٥﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ
ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ ۖ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ
إِفْكًا ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ
لَكُمْ رِزْقًا فَٱبْتَغُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزْقَ وَٱعْبُدُوهُ وَ
ٱشْكُرُوا۟ لَهُۥٓ ۖ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تُكَذِّبُوا۟ فَقَدْ
كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ۖ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ
ٱلْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ كَيْفَ يُبْدِئُ ٱللَّهُ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥٓ ۚ
إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ

13 Lafzen, "yalan uyduruyorsunuz."

14 Bu bölüm –19-23. ayetleri kapsayan paragraf– Hz. İbrahim'in kıssasına açılmış bir parantezdir ve 17. ayetin sonundaki yeniden dirilmeye atıf ile ("sonunda yine O'na döndürüleceksiniz") bağlantılıdır. Organik tabiatta bu kadar canlı şekilde tasvir edilen sürekli üreme, sona erme ve yeniden üreme süreci, Kur'an'da sadece yeniden dirilme inancını desteklemek için değil, aynı zamanda bu şekildeki bir yaratma eyleminin gerisinde yatan anlamlı bir planın ve dolayısıyla bir yaratıcının varlığının kanıtı olarak kullanılmaktadır.

tan var ettiğini görün![15] Allah işte bu şekilde ikinci hayatınızı da var edecektir; çünkü Allah her şeye kâdirdir!"

21 "Dilediğine azap verir, dilediğine merhamet eder; hepiniz O'na döndürüleceksiniz: **22** Ne yeryüzünde ne de gökte Allah'ı başınızdan savamazsınız, [bunu hiç beklemeyin;] Sizi ne Allah'ın elinden alabilecek, ne de size yardım edebilecek kimse bulamazsınız."

23 Allah'ın ayetlerini ve [sonunda] O'na kavuşacaklarını inkar edenler, benim rahmetimden ümitlerini kesmiş olanlardır; ve onları [öteki dünyada] acıklı bir azap beklemektedir.[16]

24 İMDİ [İbrahim'e gelince,] kavminin o'na tek cevabı şu oldu:[17] "Onu öldürün, veya yakın!" Ama Allah o'nu ateşten korudu.[18]

Bakın, bu [kıssa]da inanacak kimseler için dersler vardır!

25 Ve [İbrahim] onlara dedi ki: "Siz Allah'ı bırakıp putlara taptınız. Tek sebep, bu dünyada kendinize [ve atalarınıza] karşı duyduğunuz sevgiye[19] esir olmanızdı:[20]

فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ
الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ
مَن يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَن يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾
وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُم
مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِن رَّحْمَتِي وَأُولَٰئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن
قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن
دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

15 Karş. mesela 23:12-14. Bu ayetler, insanın en basit maddelerden yaratılmış olduğuna ve sonra, sadece bedene değil, aynı zamanda beyin ile duygular ve içgüdülere de sahip olan hayli kompleks bir varlık haline tedricî bir şekilde dönüştüğüne işaret eder.

16 Bu tür insanların Allah'ın varlığını tamamen inkar ederek *kendilerini* O'nun rahmetinden ve mağfiretinden (*rahmet* teriminin bu bağlamdaki ikili karşılığı) *yoksun bırakmalarına* işaret etmektedir. Başka bir deyişle, Allah'a iman etmek –veya inanmaya hazır olmak– bizâtihî O'nun rahmet ve mağfiretinin bir *ürünüdür*. Tıpkı öteki dünyadaki azabın "hakikati inkar etmenin" bir *ürünü* olması gibi.

17 Lafzen, "Kavmi bir cevap veremedi ve yalnızca şöyle dedi" —böylece 18. ayetle sona eren pasaj ile bir bağlantı kurulmaktadır.

18 Bkz. 21:69 ile ilgili not 64.

19 Lafzen, "yalnızca sevginin ürünü olarak."

20 Râzî, puta tapmayı, böylece, önceki kuşaklardan devralınan tavırların körce *taklîd*inin bir sonucu olarak görmektedir.

Ama sonra, Kıyamet Günü birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet yağdıracaksınız; hepinizin varacağı yer ateştir ve (orada) size yardım edecek bir kimse bulamayacaksınız."

26 Bunun üzerine [kardeşinin oğlu] Lût o'na inandı ve "Ben [de] zulüm ve kötülük diyarını terk ederek Rabbime [döneceğim]:[21] Şüphesiz O kudret ve hikmet sahibidir!" dedi.

27 [İbrahim'e gelince,] o'na İshâk'ı ve [İshâk'ın oğlu] Yakub'u bahşettik[22] ve soyundan gelenler arasında peygamberliği ve vahyi devam ettirdik. Onu bu dünyada mükâfaatlandırdık;[23] o, öteki dünyada [da] mutlaka dürüst ve erdemliler arasında yer alacaktır.

28 LÛT [da Bizden aldığı ilhamla] kavmine şöyle seslenmişti: "Siz, kesinlikle, dünyada daha önce hiç kimsenin yapmadığı iğrençlikleri yapıyorsunuz! **29** Siz, erkeklere [azgın bir şehvetle] yaklaşıp [cinsler arasında tabii olan] yolu kapatmıyor musunuz?[24] Ve bu utanç verici suçları [açık] toplantılarınızda işlemiyor musunuz?"

Ama kavmi, "Peki," diye cevap verdi, "eğer doğruları söyleyenlerden isen, başımıza Allah'ın azabını getir bakalım!"

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم
بَعْضًا وَمَأْوٰىكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٥﴾
فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّى مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّىٓ إِنَّهُۥ هُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا
فِى ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَٰبَ وَءَاتَيْنَٰهُ أَجْرَهُۥ فِى
الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُۥ فِى الْءَاخِرَةِ لَمِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾ وَلُوطًا
إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم
بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ
الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ ۙ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ
الْمُنكَرَ ۖ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتِنَا
بِعَذَابِ اللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾

---

21 *Hicret* teriminin açıklaması ve *muhâcir* teriminin yukarıdaki şekilde çevrilmesi konusunda bkz. 2. sûre, 203. not ve 4. sûre, 124. not. Bu terim, daha önce bahsedilen, Hz. İbrahim'in kendi kötü, zalim çevresinden "kopması" *(i'tizâl)* ve (Kuzey Mezopotamya'da bulunan) Harran'a, oradan da Suriye ve Filistin'e maddî olarak göç etmesinde (19:48-49'da) olduğu gibi, burada açıkça hem maddî hem de manevî anlamda kullanılmıştır. Diğer taraftan Hz. Lût'un kıssası, Kur'an'da birçok kere, özellikle de 11:69-83'de nakledilmiştir.

22 Yani, daha önceki yıllarda doğan Hz. İsmail'den sonra (karş. 21:72).

23 Öteki bazı özellikler yanında o'nu "insanların önderi" kılmak sûretiyle (2:124).

24 *Tekta'ûne's-sebîl* deyiminin bu farklı yorumu, Beğavî ve (Hasan Basrî'nin rivayetine istinaden) Zemahşerî tarafından ortaya atılmıştır; Râzî bu yorumu özellikle vurgular ve bir açıklama yapmadan sadece nakletmekle yetinir.

30 [Bunun üzerine Lût,] "Ey Rabbim!" diye yalvardı, "Bozgunculuğa ve yozlaşmaya yol açan bu insanlara karşı bana yardım et!"
31 Derken [semavî] elçilerimiz İbrahim'e [İshâk'ın doğumu] müjdesini getirdiklerinde[25] [aynı zamanda], "Biz bu yörenin halkını yok edeceğiz,[26] çünkü onlar gerçek zalimlerdir!" dediler.
32 [Fakat İbrahim,] "Ama Lût da onlar arasında yaşıyor!" diye haykırdı[ğı zaman] şu cevabı verdiler: "Kimin orada olduğunu iyi biliyoruz; o'nu ve karısı dışındaki bütün aile efradını kesinlikle koruyacağız: karısı ise geride bırakılanlar arasında yer alacak."[27]
33 Elçilerimiz kendisine geldiklerinde Lût onlar adına üzüntüye kapıldı, çünkü onları koruyamayacağını gördü;[28] ama onlar Lût'a, "Korkma ve üzülme! Biz seni ve karın dışında bütün aileni koruyacağız; karın ise geride bırakılanlar arasında yer alacak. **34** Bu yörenin halkına, işledikleri bütün kötülüklerin karşılığı olarak gökten mutlaka bir bela indireceğiz!" dediler.
35 [Sonunda dediğimiz oldu;] ve ondan geriye, aklını kullananlar için açık işaretler bıraktık.[29]

قَالَ رَبِّ
ٱنصُرْنِى عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾ وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ
إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوٓا۟ إِنَّا مُهْلِكُوٓا۟ أَهْلِ هَٰذِهِ
ٱلْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا۟ ظَٰلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ
قَالُوا۟ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَن فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ
كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّآ أَن جَآءَتْ رُسُلُنَا
لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا۟ لَا تَخَفْ
وَلَا تَحْزَنْ ۖ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ كَانَتْ
مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنزِلُونَ عَلَىٰٓ أَهْلِ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ
رِجْزًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَد
تَّرَكْنَا مِنْهَآ ءَايَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

25 Bkz.11:69 vd. ve ilgili 99. notun ilk bölümü.

26 *Karye* kelimesi, burada, klasik Arapça'da sıkça görüldüğü gibi, "yöre/arz" anlamında kullanılmakta olup bu örnekte Sodom ve Gomore şehirlerine işaret etmektedir.

27 Bkz. 7:83, not 66 ve 11:81, not 113. Bu ve bundan sonraki ayette geçmiş zaman kipinde kullanılan *kânet* yardımcı fiili, işaret edilen müstakbel olayların kaçınılmazlığını vurgulamaktadır. Bundan dolayı, "karısı kesinlikle ... yer alacak" vb. şeklinde çevirdik.

28 Bkz. 11:77, not 107.

29 Burada *Bahr-ı Lût* ("Lût Denizi") olarak bilinen Ölü Deniz'e atıfta bulunulmaktadır. Burası, bir zamanlar Sodom ve Gomore'nin bulunduğu yöreyi kapsamakta ve suları hiçbir balık ve bitkinin yaşayamayacağı oranda sülfür ve potasyum ihtiva etmekteydi.

36 MEDYEN [halkına] da kardeşleri Şuayb[ı gönderdik].[30] O, "Ey halkım!" diye seslendi, "[Yalnız] Allah'a kulluk edin, Ahiret Günü'nü bekleyin ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak kötülük işlemeyin!"

37 Fakat, halkı o'nu yalanladı. Bu yüzden bir yer sarsıntısına maruz kaldılar: ve yurtlarında cansız bir şekilde yere serildiler.[31]

38 MESKEN ve barınakların[ın kalıntılarının]dan açıkça görüleceği gibi, 'Âd ve Semûd[32] [kavimlerini de yok ettik].[33] [Onlar yıkılıp gittiler.] Çünkü Şeytan onlara işledikleri [günahları] güzel gösterdi ve böylece onları, hakikati kavrama yeteneğine sahip oldukları halde, [Allah'ın] yol(un)dan alıkoydu.[34]

39 Kârûn'u, Firavun'u ve Hâmân'ı [da böyle cezalandırdık]:[35] Musa onlara ha-

وَإِلَىٰ
مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا
الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾
فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ
عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَارُونَ وَ
فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ

30 Bkz. 7:85, not 67. Şuayb ve halkının kıssası, 11:84-95'de daha detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

31 Bkz. 7:78, not 62 (Semûd halkı hakkındaki bölüm) ve 7:91, not 73.

32 Bkz. sûre 7, not 48'in ikinci bölümü ve not 56.

33 Burada, 'Âd kavmi ile ilgili olarak, onların bir zamanki başkentleri olan efsanevî "Çok-sütunlu İrem" kentine (ki, Kur'an'da yalnızca bir kez, 89:7'de zikredilmiştir) atıfta bulunulmaktadır. Orası, el-Ahkâf'ın (Suudi Arabistan'ın büyük Rub'u'l-Hâlî çölünün içlerinde bulunan 'Umân ile Hadramevt arasındaki bölge) durmadan yer değiştiren kum tepeciklerinin altında kalmıştır. Fakat kalıntıların zaman zaman esen şiddetli rüzgarlarla ortaya çıktığı söylenmektedir. Semûd kalıntılarına yapılan göndermenin bir açıklaması için 7:74 ile ilgili not 59'a bakınız.

34 Kur'an, insanın, bütün yapıp-ettiklerine ilişkin sorumluluğun ve dolayısıyla kendi baştan çıkarıcı dürtülerine –ki burada Şeytan'ın karşılığı olarak kullanılmıştır– karşı koymadaki başarısızlığından doğan ahlakî sorumluluğun kaynağının, sahip bulunduğu "gerçeği kavrama yeteneği" *(istibsâr)* olduğunu belirtir. Bu konuyla ilgili olarak ayet 14:22 ile ilgili 31 ve 33. notlara bakınız.

35 Kârûn için bkz. 28:76 vd. ve özellikle ilgili not 84; Hâmân için 28:6, not 6. Bu ikisi ile Firavun arasındaki ortak özellik, onları "kötülüğün sembol-tipler"i (archetypes of evil) yapan (karş. 28:41, not 40) boş kibirleri *(tekebbür)* ve hegemonyacılıklarıdır *(istikbâr)*. Benzer bir zihinsel durumun 'Âd ve Semûd kavimlerinin de özelliği olduğu, önceki ayette belirtilmiştir.

kikatin bütün kanıtlarını getirmişti, ama onlar yeryüzünde büyüklük tasladılar [ve o'nu reddettiler]; halbuki onlar [elimizden] kaçıp kurtulamazlardı.

40 Çünkü onların her birini günahlarından dolayı hesaba çektik: Kiminin tepesinde ölümcül fırtınalar estirdik; kimini [âni] bir kasırga yok etti;[36] kimisini yerin dibine geçirdik ve kimisi de suda boğulup gitti. Onlara haksızlık yapan Allah değildi, fakat onlar kendi kendilerine haksızlık yapıyorlardı.

41 ALLAH'TAN başka [varlıkları ve güçleri] sığınak kabul edenlerin durumu, kendisine ağ ören örümceğin durumuna benzer: çünkü barınakların en zayıfı örümcek ağıdır. Keşke bunu anlasalardı!

42 Kuşkusuz Allah, insanların Kendisini bırakıp da yalvardıkları şeylerin ne olduğunu çok iyi bilir;[37] yalnız O'dur kudret sahibi, hikmet sahibi.

43 İşte Biz insanın önüne bu temsîlleri koyuyoruz: ama onların gerçek anlamını ancak [Bizi] tanıyanlar kavrayabilir,[38] **44** [ve kesin olan şu ki:] Allah gökleri ve yeri [derunî] bir hakikat üzere yarattı;[39] u-

بِٱلْبَيِّنَٰتِ
فَٱسْتَكْبَرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا كَانُوا۟ سَٰبِقِينَ ۝٣٩
فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنۢبِهِۦ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا ۚ وَمِنْهُم مَّنْ أَخَذَتْهُ ٱلصَّيْحَةُ ۚ وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ ۚ وَمِنْهُم مَّنْ أَغْرَقْنَا ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝٤٠
مَثَلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلْعَنكَبُوتِ ۖ ٱتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ ٱلْبُيُوتِ لَبَيْتُ ٱلْعَنكَبُوتِ ۖ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ۝٤١
إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝٤٢
وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ ۝٤٣
خَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۚ إِنَّ

36 Yani, "Allah'tan gelen bir ceza olarak": karş. 11:67, not 98.

37 Lafzen, "O'ndan başka yalvardıkları her şeyi..." Yani Allah, insanların taptıkları bütün düzmece şeylerin, —bunlar ister hayalî varlıklar, ister ilahlaştırılan velîler/azîzler ve doğa güçleri, hatta isterse geçersiz kavramlar ve düşünceler olsun, boş şeyler olduğunu bilir (Zemahşerî). Ve Allah insan kalbinin ve aklının zaaflarını ve bütün bu irrasyonel tapınmaların gerisinde yatan saikleri de bilir.

38 Allah'ın varlığından haberdar olmak, burada, Kur'ânî kıssaları (ve dolayısıyla, telmîhleri, temsîlleri de) tam anlamıyla kavramanın bir ön şartı sayıldığından, bu ayet, Kur'an'ın, "insan idrakini aşan bir hakikat[in varlığın]a inanan, Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip bütün insanlar için bir rehber" olduğu ifadesi ile birlikte okunmalıdır (bkz. 2:2-3, not 3).

39 Yani, bir anlam ve amaç ile: bkz. sûre 10, not 11. Başka bir ifadeyle, evrenin yaratılışının gerisinde belli bir anlam ve amacın yattığına inanmak, kişinin Allah'a inancının mantıkî bir gereğidir.

nutmayın ki bu [yaratılışta] [O'na] inananların tümü için alınacak dersler vardır.

45 SANA vahyedilen bu ilahî kelâmı [başka insanlara] ilet,[40] ve namazında dikkatli ve devamlı ol: çünkü namaz [insanı] çirkin fiillerden ve akla ve sağduyuya aykırı olan her türlü şeyden[41] alıkoyar; Allah'ı anmak gerçekten en büyük [erdem ve iyilik]tir. Allah bütün yaptıklarınızı bilir.

46 Geçmiş vahyin mensupları ile –zulüm ve haksızlıktan uzak durdukları sürece–[42] en güzel şekilde tartışın ve deyin ki: "Bize indirilene inandığımız gibi size indirilmiş olana da inanıyoruz: çünkü bizim ilahımız ile sizin ilahınız tek ve aynıdır ve biz [hepimiz] O'na teslim olmuşuzdur."

47 [Ey Muhammed!] Bu ilahî kelâmı sana işte bu şekilde[43] indirdik. Ve bu ilahî kelâmı bahşettiklerimiz[44] ona inanırlar; şu [geçmiş vahiylerin takipçi]leri arasında da ona inananlar vardır. Mesajlarımızı, [apaçık bir] hakikati inkar edenler dışında, hiç kimse bile bile reddetmez:[45]

فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٤٥﴾ اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ
مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ۖ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ
عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا
بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ ۖ وَقُولُوا آمَنَّا
بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمْ
وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ
الْكِتَابَ ۚ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ
وَمِنْ هَٰؤُلَاءِ مَن يُؤْمِنُ بِهِ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا
الْكَافِرُونَ ﴿٤٨﴾

40 Eğer 45 ve 46. ayetlerin yalnız Hz. Peygamber'e değil, genel olarak bütün müminlere hitab ettiğini kabul edersek (45. ayetin son cümlesi ile 46. ayetin tamamındaki çoğul hitap şekli, bu varsayımı güçlendirmektedir), yukarıdaki ifade, "ilahî kitaptan *kavrayışına hitab eden her şeyi*" şeklinde anlaşılabilir.

41 *Münker* terimi ve kavramının bu şekildeki çevirisi ile ilgili bir açıklama için bkz. sûre 16, not 109.

42 Zımnen, "Ve bu nedenle, dostça bir tartışmayı hak ettikleri sürece": Bundan çıkarılacak sonuç, böyle durumlarda bütün peşin (a priori) çatışmalara meydan verilmemesi gerektiğidir. Genel olarak dinî tartışmalar konusunda bkz. 16:125, not 149.

43 Yani, "bu ruh içinde": bu ifade, vahyedilmiş bütün dinlerdeki temel hakikatlerin aynılığına işaret eder.

44 Yani, "bu ilahî vahyi *kavrama* yeteneği bahşettiklerimiz."

45 *Cehade* fiilinin bu şekildeki çevirisi ("bile bile reddetmek" —T.ç.n.) –bu ayette ve aşağıdaki 49. ayette (ayrıca 31:32, 40:63 veya 41:28'de)– kişinin, doğru olduğunu bildiği bir şeyi reddetmesi veya inkar etmesi anlamında kullanılmış olup Zemahşerî'nin *Esâs*'ına dayanmaktadır.

48 çünkü, [ey Muhammed,] sen bu [vahyin gelmesi]nden önce herhangi bir ilahî kelâmı okumuş ya da onu kendi ellerinle[46] yazmış değildin; öyle olsaydı, [sana vahyetmiş olduğumuz] hakikati çürütmeye çalışanlar,[47] insanları [onun hakkında] kuşkuya sevk edebilirlerdi.

49 Hayır, ama bu [ilahî kelâm], doğru bilgi ile (anlayıp kavrama yeteneği ile) donatılmış insanların kalplerine kolayca nüfûz eden[48] mesajlardan oluşur; [kendilerine] zulmedenler dışında hiç kimse mesajlarımızı bile bile reddetmez.

50 Onlar, hâlâ, "Neden o'na Rabbinden hiç mucizevî işaretler indirilmiyor?" diye sorarlar.

De ki: "Mucize (göstermek) yalnız Allah'ın kudretindedir;[49] ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım."

51 Hayret! Bu ilahî kelâmı, kendilerine iletmen için sana göndermiş olmamız onlara yetmez mi?[50] Kuşkusuz onda rahme-

وَمَا كُنتَ تَتْلُوا مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ
وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّارْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ
ءَايَٰتٌۢ بَيِّنَٰتٌ فِى صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ۚ وَمَا يَجْحَدُ
بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ
ءَايَٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ قُلْ إِنَّمَا ٱلْـَٔايَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا
نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ
ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً

---

46 Lafzen, "sağ elinle" —*yemîn* (sağ —T.ç.n.) burada mecaz yoluyla kişinin *"kendi eli"* anlamına gelir. "Ümmî Peygamber"in (karş. 7:157 ve 158) okuma yazmasının olmadığı, bu sebeple, geçmiş vahiylerin muhtevası hakkındaki derin bilgisini Kitâb-ı Mukaddes'den veya öteki kitaplardan almış olamayacağı gerçeği, peşin hükümlü olmayan insanları, –Kur'an'ın da işaret ettiği gibi– Hz. Peygamber'in bu bilgiyi tamamen ilahî vahiy aracılığıyla edinmiş olduğuna ikna eden tarihî bir hakikattir.

47 *Mubtil* isim-fiili, *ebtale* fiilinden türetilmiştir. Bu fiil, "haksız [veya "geçersiz"] bir iddiada bulundu" veya "bir hakikati çürütmeye çalıştı" veya "bir şeyi yok saydı", o şeyin "önemsiz olduğunu" veya "hiçbir anlam ifade etmediğini" yahut "temelsiz", "yanlış" ve "sahte" olduğunu göstermeye çalıştı anlamlarına gelir *(Lisânu'l-'Arab ve Tâcu'l-'Arûs)*.

48 Lafzen, "kendilerine ilim verilenlerin kalplerinde apaçık olan *(beyyinât)*" —*'ilm* terimi, burada, sezgisel, ruhsal kavrayışı ifade eder.

49 Bkz. 6:109, not 94.

50 Yani, "bu vahyin *içeriği*, ilahî kökeninden gelen 'mucizevî kanıtlar'ın yardımı olmadan özünde yatan hakikati kavramaları için yeterli değil midir?" (Karş. 7:75'in son cümlesi ile ilgili not 60.)

t[imizin tezahürü] ve iman edecek kimseler için bir uyarı vardır.

52 [İman etmeyecek olanlara] De ki: "Benim ile sizin aranızda şahit olarak Allah yeter! O, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Geçersiz ve uydurma şeylere inananlara ve bu sûretle Allah'ı inkara şartlanmış olanlara gelince; işte ziyanda olanlar onlardır!"

53 Şimdi onlar, [Allah'ın] azabını çabuklaştırman için sana meydan okuyorlar;[51] eğer [bunun için Allah tarafından] belli bir vade konulmuş olmasaydı azap elbette başlarına hemen gelirdi! Ama gerçekten o, onların üzerine âniden kopup gelecek ve hiçbiri de farkında olmayacak.

54 Onlar [Allah'ın] azabını çabuklaştırman için sana meydan okuyorlar: halbuki cehennem, hakikati inkar edenlerin tümünü kuşatacaktır; **55** azabın onları hem tepelerinden, hem de ayaklarının altından[52] saracağı Gün [kuşatacaktır]. O Gün Allah: "İşte şimdi yaptıklarınızı[n meyvelerini] tadın!" diyecektir.

56 EY İMANA ermiş olan kullarım! Benim arzım alabildiğine geniştir: o halde Bana, yalnız Bana kulluk edin![53]

57 Her can ölümü tadacaktır, [ve] sonunda hepiniz Bize döndürüleceksiniz:

وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا
يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ
وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٣﴾ وَ
يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ۚ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ
الْعَذَابُ ۚ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٤﴾
يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ۖ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ
﴿٥٥﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ
أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٦﴾
يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ
﴿٥٧﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٨﴾

---

51 Bkz. 8:32, not 32.

52 Yani, her taraftan ve her türde.

53 Bu ayet şu gerçeğe işaret etmektedir: Yeryüzü, insan hayatı için çok çeşitli ve sayısız imkanlar barındırdığından, "olumsuz şartların baskısından dolayı" Allah'ı unutmanın geçerli bir mazereti olamaz. Allah'a kulluk yapmak –sadece şekil olarak değil, gerçek anlamda– nerede ve ne zaman imkansız hale gelirse, müminin "kötülüğün egemenlik alanını terk etme"si (4:97, not 124'de açıklandığı gibi, *hicret* kavramının gerçek anlamı budur) ve "Allah'a sığınması", yani inancına göre yaşayabileceği bir yere göç etmesi, zorunlu hale gelir.

58 İman edip doğru ve yararlı işler yapanları, mesken olarak, altlarından ırmaklar akan cennetteki köşklere koyacağız: ne güzel, emek sarfedenlere verilen ödül! **59** Sıkıntılara karşı sabırlı olanlara ve yalnız Rablerine güvenenlere!

60 Nice canlı var ki hiçbir geçim endişesi taşımaz,[54] [ama] sizinki[ni sağladığı] gibi onların rızkını da Allah sağlar; çünkü yalnız O'dur her şeyi duyan, her şeyi bilen.

61 [Çoğu insana] olduğu gibi, şayet[55] onlara da "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı [kendi koyduğu yasalara] tâbi kılan kimdir?" diye soracak olursan, hiç tereddütsüz "Allah'tır!" derler. O halde zihinleri nasıl da tersyüz oluyor![56]

62 Allah, kullarından dilediğine bol rızık bağışlar, dilediğine ise ölçülü ve idareli: zira unutmayın, Allah her şeyi hakkıyla bilir.[57]

63 Ve hep olduğu gibi, şayet onlara da: "Gökten yağmuru boşaltıp ölü toprağa tekrar hayat veren kimdir?" diye sorarsan, hiç tereddüt etmeden, "Allah'tır!" derler.

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ ٱلْجَنَّةِ
غُرَفًا تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ نِعْمَ أَجْرُ
ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿٥٨﴾ ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾
وَكَأَيِّن مِّن دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ٱللَّهُ يَرْزُقُهَا
وَإِيَّاكُمْ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم
مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ
لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ
لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ
عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً
فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ

---

54 Lafzen, "Geçimini üstlenemez" [yahut "onun sorumluluğunu taşıyamaz"] —yani, ya kendi geçimini sağlayamayacak kadar zayıftır, yahut (Zemahşerî'nin Hasan Basrî'den naklettiğine göre) gelecek günler için tasarruf yapma bilincinden uzaktır. Bu ifade, bir önceki ayetin sonundaki "Rablerine güvenenler"e yapılan atıfla bağlantılıdır.

55 *Le-in* edatının "... olduğu gibi: şayet ..." vb. şeklinde çevrilmesi ile ilgili olarak bkz. sûre 30, not 45. Burada kendilerinden söz edilenler, Allah'ın varlığını kabul eden, fakat bu kabulün ne anlama geldiği veya gelmesi gerektiği hakkında çok bulanık görüşlere sahip olanlardır.

56 Bkz. sûre 5, not 90. Tersyüz olma, gerçekte "Allah'a inandıkları"nı zannetmeleri, fakat düzmece değerlere ve Allah'ın yanısıra sözde "semavî" güçlere de kulluk yapmaları anlamına gelir: bu da, Allah'ın kudretinin ve eşsizliğinin gerçekte inkarı demektir.

57 Zımnen, "ve bundan dolayı, her canlı için neyin gerçekten iyi ve Allah'ın tam olarak kavranamaz planına göre neyin gerekli olduğunu bilir."

De ki: "[O halde] Hamd [yalnız] Allah'a mahsustur!"
Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar: **64** Çünkü [akıllarını kullansalardı bilirlerdi ki] bu dünya hayatı geçici bir zevk ve eğlenceden başka bir şey değildir; oysa sonraki hayat, tek [gerçek] hayattır: keşke bunu bilselerdi!
65 Bir gemiye bindikleri zaman [ve kendilerini tehlikede gördükleri sırada] [işte o anda] içten bir inançla yalnız Allah'a yalvarıp yakarırlar; sağ salim karaya çıkar çıkmaz da bazı hayalî güçleri (tekrar) O'na ortak koş[maya başl]arlar: **66** böylece[58] kendilerine bahşettiğimiz her türlü (nimete) karşı nankörlük yapar ve dünyadaki hayatlarından [ahmakça] zevk almaya devam ederler; fakat günü gelince [gerçeği] öğrenecekler.
67 Görmezler mi ki çevrelerindeki insanlar [korku ve ümitsizlik içinde] paniğe kapılmışken [Bize inananlar için] güvenli bir sığınak oluşturmuşuz?[59] Yoksa hâlâ geçersiz ve anlamsız şeylere inan[maya devam ed]ip Allah'ın nimetini inkar mı edecekler?
68 Kendi uydurduğu yalanları Allah'a isnad edenden[60] yahut o'na [vahiyle] ge-

قُلِ ٱلْحَمْدُ
لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾ وَمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ
ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْـَٔاخِرَةَ لَهِىَ ٱلْحَيَوَانُ ۚ
لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا۟ فِى ٱلْفُلْكِ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ
مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ۖ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ إِذَا هُمْ
يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا۟ ۖ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ
ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ۚ أَفَبِٱلْبَٰطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ
ٱللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ

58 Kendinden sonra gelen *yekfurû* ("tam nankörlük yaparlar") ve *yetemetta'û* ("bu dünyadaki hayatlarından zevk alırlar" veya "almaya devam ederler") fiillerinin başındaki *li* edatı/öntakısı, bir niyet işareti ("... olması için" veya "... yapmak için") olmayıp sadece bir *nedensel sıralama*dan ibarettir; bundan dolayı yukarıdaki örnekte en uygun çeviri "ve böylece" olabilir.

59 Bkz. 28:57'nin ikinci paragrafı, not 58. Allah'ın gerçek müminlere bahşettiği iç huzurunu ve manevî tatmin duygusunu gösteren "güvenli sığınak"ın tersine, ateist ve agnostikler, genellikle, öldükten sonra başlarına neler geleceği konusundaki belirsizlikten kaynaklanan bir tedirginlik ve bilinmeyenin doğurduğu bir korku içinde yaşarlar.

60 Yani, Allah'ın yanısıra veya O'ndan bağımsız olarak insanların kaderine yön veren başka "güç"lerin bulunduğuna kendini inandıranlardan.

len hakikati yalanlayandan daha zalim kim olabilir? [Bu şekilde] hakikati inkar edenler için cehennem [en uygun] yer değil mi?

69 Ama dâvâmız uğrunda üstün gayret gösterenleri, Bize varan yollara[61] mutlaka yöneltiriz: Allah, kuşkusuz, iyilik yapanlarla beraberdir.

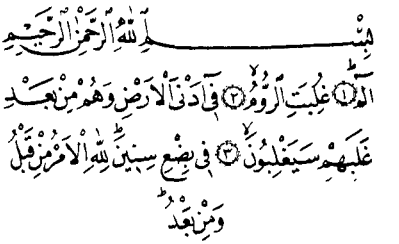
61 Lafzen, "Bizim yollarımıza." Burada çoğul halin kullanılması, –Kur'an'da sıkça ifade edildiği gibi– Allah'ı bilmeye/tanımaya *(ma'rifet)* götüren birçok yol bulunduğu gerçeğine işaret eder.

30. RÛM SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hicret'ten altı veya yedi yıl önce nazil olan bu sûre, adını, ilk ayetlerinde geçen Bizanslılar'a ait bazı gaybî haberlerden alır. (Bu haberlerin tarihsel arka planı için bkz. aşağıdaki 2 ve 3. notlar.) Nazil olduğu dönemde hâlâ geleceğin sis perdesi arkasında bulunan olayları açıkça haber vermekle başlayan sûre, hemen ardından asıl konusuna geçer: Allah'ın yarattığı mevcudat karşısındaki hayranlık; sürekli olarak "ölüden diri meydana getirmesi" ve böylece ölüyü zamanın nihayetinde yeniden diriltme kudreti ve vaadinin vurgulanması. Fakat, Kur'an, birçok insanın bunu "anlamamakta direndiğini" (ayet 56) söyler, çünkü "Onlar bu dünya hayatının yalnız görünen yüzünü tanırlar, ebedî ve nihaî olandan ise tamamen habersizdirler" (ayet 7) ve insanların bu gerçeklerden habersiz olmaları yüzünden "kendi yapıp-ettiklerinin sonucu olarak denizde ve karada çürüme ve bozulma başladı" (ayet 41): bu, aynı zamanda, günümüz dünyasında yaşadığımız trajik gerçeklerle ilgili kesin bir öngörüdür.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm.*[1]

2 BİZANSLILAR yenilgiye uğradı, **3** yakın bir yerde; ama bu yenilgiye rağmen (yeniden) üstünlük sağlayacaklar **4** birkaç yıl içinde: [çünkü] karar yetkisi, eninde sonunda[2] Allah'a aittir.

---

1 Bkz. Ek II.

2 Lafzen, "önce ve sonra." Yukarıda sözü edilen zaferler ve yenilgiler, Bizanslılar ile Pers İmparatorluğu arasında yüzyıllar süren savaşın son dönemleri ile ilgilidir. 7. yüzyılın başlarında Persler, Suriye ve Anadolu'nun bir bölümünü, "yakın toprakları", yani Bizans İmparatorluğu'nun merkezine yakın yerleri işgal etmişlerdi. 613'de Şam'ı, 614'de Kudüs'ü aldılar. Mısır, 615-16'da teslim oldu; aynı dönemde İstanbul'u bile kuşattılar. Bu sûrenin nazil olduğu dönemde –Miladî 615 veya 616'ya tekabül eden, Hicret'ten yaklaşık yedi yıl önce– Bizans İmparatorluğu'nun kesin olarak parçalanması yakın görünüyordu. Hz. Peygamber'in etrafındaki bir avuç mümin, İsevî olan ve kendileri gibi Tek Allah'a inanan Bizanslılar'ın kesin

İşte o gün inananlar sevineceklerdir **5** Allah'ın yardımına:[3] [çünkü] O, dilediğine yardım eder. O kudret ve merhamet Sahibidir.

6 Allah'ın vaadi[dir bu]. Allah vaadinden asla dönmez. Ama insanların çoğu [bunu] bilmezler: **7** Onlar bu dünya hayatının yalnız görünen yüzünü tanırlar, ebedî ve nihaî olandan[4] ise tamamen habersizdirler.

8 Onlar kendi içlerinde bir muhasebe yapmayı hiç bilmezler mi?[5]

Allah, gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunan her şeyi [derunî] bir anlamdan ve [kendi belirlediği] bir zaman sınırından yoksun yaratmış olamaz:[6] fakat, ço-

وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ۝٤ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنصُرُ
مَن يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۝٥ وَعْدَ اللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ
اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٦
يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ
هُمْ غَافِلُونَ ۝٧ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِم ۗ
مَّا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا
بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى

---

hezimete uğramaları ihtimalinden dolayı ümitsizliğe kapılmışlardı. Müşrik Kureyşliler ise Persler'e sempati besliyorlar ve onların üstünlük sağlamasının, Tek İlah fikrine karşı muhalefetlerini güçlendireceğini ümit ediyorlardı. Muhammed (s), Bizans'ın "birkaç yıl içinde" galip geleceğini haber veren yukarıdaki ayeti tebliğ edince, Kureyşliler bunu istihza ile karşıladılar. *Bid'* terimi (ki genelde "birkaç" olarak çevrilir) üç ile on arasındaki herhangi bir sayıyı ifade eder: nitekim, 622'de –yani, Kur'an'ın bu haberinden 6 veya 7 yıl sonra– durum Bizanslılar lehine değişti. O yıl İmparator Heraklius, Persler'i Toros dağlarının güneyinde Issus'da yenilgiye uğrattı ve ardından onları Küçük Asya'dan attı. 624'e kadar savaşı Pers topraklarında sürdürdü ve böylece düşmanı savunma yapmak zorunda bıraktı. 626 yılının Aralık ayı başlarında ise Pers ordusu Bizanslılar tarafından tam bir bozguna uğratıldı.

3 Bu ifade, sekiz veya dokuz yıl sonra, H. 2. yılın Ramazan ayında (ki Miladî 624'ün Ocak ayına tekabül eder) meydana gelen ve Müslümanların kendilerinden kat kat güçlü müşrik Kureyş ordusunu tam bir bozguna uğrattıkları Bedir Savaşı'na işarettir (bkz. sûre 8, giriş notu). "O gün" ifadesi, burada, "o zaman" anlamına gelmektedir; çünkü, Bedir Savaşı bir günde bittiği halde Heraklius'un Persliler'e üstünlük sağlaması yıllar almıştı.

4 *Âhiret* terimi, burada, hem bu dünya hayatının iç gerçekliğini, hem de öteki dünyanın nihaî gerçekliğini anlatır.

5 Lafzen, "onlar kendi içlerinde hiç düşünmezler mi?"

6 Yani, Allah'ın ezelî ve ebedî olmasına karşılık bütün yaratılmışlar sınırlı bir ömre sahip olup değişmeye ve yok olmaya maruzdurlar. *İllâ bi'l-hakk* (lafzen, "ancak bir hakikat ile [veya hakikate göre]") ifadesinin "[derunî] bir anlamdan yoksun olarak" şeklinde çevrilmesi konusunda bkz. 10:5'in ikinci cümlesi ile ilgili not 11.

ğu kimse, sonunda Rablerine kavuşacaklarını hâlâ inatla reddeder!

9 Onlar, hiç yeryüzünü dolaşıp kendilerinden önce yaşamış olan [hakikati inkar eden]lerin sonlarının ne olduğunu görmediler mi? Onlar kendilerinden daha kudretliydiler, yeryüzünde daha derin izler bırakmışlardı ve dünyayı kendileri-[nin yaptıkları]ndan daha iyi[7] imar etmişlerdi; onlara [da] peygamberleri hakikatin bütün kanıtlarıyla gelmişti; ama [hakikati reddettikleri ve sonuçta yok olup gittiklerinde] Allah onlara haksızlık yapmış değildi, ama onlar kendi kendilerine haksızlık yapmışlardı.

10 Ve bir kez daha (söyleyelim:)[8] Allah'ın mesajlarını yalanlayarak ve onları alaya alıp eğlenerek kötülük işleyenlerin sonu hüsran olacaktır.

11 [İNSANI] yoktan var eden Allah sonra ona yeniden can verecektir[9] ve sonunda hepiniz yine O'na döndürüleceksiniz.

12 Ve Son Saat gelip çattığında günaha saplanmış olanlar hayal kırıklığına uğrayacaklardır: **13** çünkü Allah'a ortak koştukları varlıkların hiç birinden bir şefaat göremeyecekler,[10] çünkü [o zaman] bizzat kendileri eski müşrikçe kuruntularını terk edeceklerdir.[11]

14 Ve Son Saat gelip çattığında o Gün [herkesin] ne olduğu ortaya çıkacaktır:

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ بِلِقَآئِ
رَبِّهِمْ لَكَٰفِرُونَ ۝٨ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟
كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟
أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا۟ ٱلْأَرْضَ وَعَمَرُوهَآ أَكْثَرَ
مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ۖ فَمَا
كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ۝٩ ثُمَّ كَانَ عَٰقِبَةَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔوا۟ ٱلسُّوٓأَىٰٓ أَن
كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ بِهَا يَسْتَهْزِءُونَ ۝١٠
ٱللَّهُ يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝١١
وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يُبْلِسُ ٱلْمُجْرِمُونَ ۝١٢ وَلَمْ يَكُن
لَّهُم مِّن شُرَكَآئِهِمْ شُفَعَٰٓؤُا۟ وَكَانُوا۟ بِشُرَكَآئِهِمْ
كَٰفِرِينَ ۝١٣ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ

---

7 Lafzen, "daha çok." Bu ifade, aynı zamanda, "orada kalabalık bir nüfus oluşturdular" (yahut "kalabalık şekilde yerleştiler") şeklinde çevrilebilir.

8 *Sümme*'nin bu özel anlamı için bkz. sûre 6, not 31.

9 Yani, onu yeniden vücuda *getirecektir*. karş. 10:4, not 8. (Aynı ifadenin daha genel bir şekli, bu sûrenin 27. ayetinde geçmektedir).

10 Lafzen, "[Allah'a] ortak (koştuk)ları arasında ... göremeyecekler" (bkz. sûre 6, not 15).

11 Lafzen, "onlar [Allah'a] ortak (koştuk)ları (ilahları)nı reddedeceklerdir."

15 iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar bir mutluluk-esenlik bahçesinde ağırlanacaklardır; **16** hakikati reddedip mesajlarımızı inkar edenlere –ve [böylece] öteki dünyanın varlığını yalanlayanlara– gelince,[12] onlar azabın içine atılıvereceklerdir.

17 ÖYLEYSE akşam vaktine girdiğinizde ve sabah kalktığınızda Allah'ın sınırsız şanını yüceltin; **18** göklerde ve yerde her türlü övgünün O'na mahsus olduğunu [görerek] öğle vaktinde de sonrasında da [O'nu yüceltin].[13]

19 O, ölüden diriyi meydana getiren[dir], diriden de ölüyü; ve toprağı öldükten sonra yeniden canlandıran O'dur: işte siz de [ölümden hayata] böylece döndürüleceksiniz.

20 Sizi balçıktan yaratması, O'nun mucizevî işaretlerinden biridir[14] ve (yaratıldıktan) sonra, baktınız ki, birbirinizden farklı (ölümlü) insanlar olup çıkmışsınız!

21 O'nun işaretlerinden biri de, sizi cezbeden kendi cinsinizden[15] eşler yaratması ve aranıza sevgiyi ve şefkati yerleştirmesidir: bunda, kuşkusuz, düşünen insanlar için dersler vardır!

22 Göklerin ve yerin yaratılması, renklerinizin ve dillerinizin farklılaştırılması (da) O'nun alametlerindendir: bunda, kuşkusuz, [fıtrî] bilgiye (anlama ve kavrama yeteneğine) sahip insanlar için dersler vardır!

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي
رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ
﴿١٦﴾ فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾
وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ
تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ
الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ
﴿١٩﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ
تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ
أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً
وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾
وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ
أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ ﴿٢٢﴾

12 Bkz. 7:147, not 111.

13 Yani, "Allah'ı bütün vakitlerde anın." Bu genel mahiyetteki öğüt dışında ayette zikredilen belli saatler, bir Müslümana günde beş kez farz kılman namaz vakitlerini göstermektedir. "Akşam vakti", hem güneşin batımından sonraki *(mağrib)*, hem de gecenin başlangıcındaki *('işâ')* namazlara işaret eder.

14 Bkz. 3:59, not 47'nin ikinci bölümü ve 23:12, not 4.

15 Lafzen, "kendilerinizden" (bkz. sûre 4, not 1).

23 Hem gece hem de gündüz uyuyabilmeniz ve O'nun nimetlerinin ardından koşma [arzu ve yeteneğine sahip olmalnız da O'nun işaretlerinden biridir: bunda, kuşkusuz, dinleyfip anlamak isteylen kimseler için mesajlar vardır!

24 Gözünüzün önünde size korku ve ümit[16] veren şimşekler çaktırması ve gökten yağmur yağdırıp bununla ölü toprağa can vermesi [de] O'nun mucizevî işaretlerinden biridir: akıllarını kullananlar için bundan alınacak dersler vardır!

25 Göklerin ve yerin Allah'ın buyruğu altında sapasağlam durmaları da[17] O'nun mucizevî işaretlerindendir.

[Bunları hatırlayıp düşünün: çünkü] sonunda O sizi bir tek seslenişle yerden kalkmaya çağırdığında, hepiniz [yargılanmak üzere] ortaya çıkacaksınız.

26 Göklerde ve yerde olan her şey O'na aittir: hepsi O'nun iradesine tâbidir.

27 [Bütün hayatı] yoktan var eden, sonra onu yeniden vücuda getiren O'dur[18]: Bu O'nun için pek kolaydır; çünkü O, göklerde ve yerde mevcut olan bütün yüceliklerin özü ve esasıdır[19] ve yalnız O kudret ve hikmet sahibidir.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ مَنَامُكُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱبْتِغَآؤُكُم
مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾
وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ يُرِيكُمُ ٱلْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ
ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَيُحْىِۦ بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ
لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ
وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ
إِذَآ أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ
كُلٌّ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ
يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ۚ وَلَهُ ٱلْمَثَلُ ٱلْأَعْلَىٰ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

16 Yani, yağmur ümidi —bu, imanın ve manevî hayatın çok sık tekrarlanan Kur'ânî sembolüdür (karş. 13:12).

17 Karş. 13:2. Bu ayette, Allah'ın, "görülebilir herhangi bir destek olmadan gökleri yükselttiği"nden söz edilir —not 4'de açıklanan ifade.

18 Bu ayet ile yukarıdaki 11. ayet (ve aynı zamanda 10:4) hemen hemen aynı kelimelerle ifade edilmiş olmalarına rağmen, bu ayet, daha genel bir anlam taşımakta ve yalnızca insanla, insanın bireysel yeniden dirilmesiyle sınırlı kalmayıp *bütün* hayatı kavrayan sürekli bir yeniden yaratma sürecine işaret etmektedir.

19 *Mesel* terimi, gerçekte bir "benzerlik" veya "yakınlık" ifade etmesine ve Kur'an'da çoğunlukla (bir sonraki ayette olduğu gibi) "örnek" anlamında kullanılmasına rağmen, bazan da, bir şeyin, kavramın veya canlının gerçek "niteliği", "özelliği" veya "tabiatı" anlamına gelen *sıfat* ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır (karş. 3:59'da "Hz. İsa'nın tabiatı" ve "Hz. Âdem'in tabiatı"na atıflar). "İnsanların her türlü tasavvur ve tahayyülünü aşan bir yücelik taşıyan" Allah'a atıfta bulunulduğunda (bkz.

28 O size kendi hayatınızdan örnek getirir:[20] Sağ elinizin sahip olduğu kimseleri[21] size verdiğimiz rızık üzerinde [tam yetki sahibi] ortaklarınız olarak görmeye ve böylece [onlarla] bu hakkı eşit olarak paylaşmaya razı olur musunuz? Ve [daha güçlü olan] emsallerinizden[22] korktuğunuz gibi onlar[a danışmadan o hakkı kullanmak]tan korkar mısınız?
İşte akıllarını kullanan insanlara mesajlarımızı böylece açıklarız.

ضَرَبَ لَكُم مَّثَلًا
مِّنْ أَنفُسِكُمْ ۖ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن شُرَكَاءَ فِي
مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ
أَنفُسَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾
بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ فَمَن يَهْدِي
مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٩﴾

29 Ne var ki, zulüm işlemeye şartlanmış olanlar bir [hakikat] bilgisine dayanmadan kendi arzu ve heveslerinin peşinde giderler.[23] Allah'ın [bu şekilde] saptırdıklarını kim doğru yola sevk edebilir ve [bu işde] kim onlara yardım edebilir?[24]

6:100, not 88), *mesel* ifadesi, diğer bütün varlık kategorilerinden tamamen farklı bir varoluş durumuna işaret eder; "O hiçbir şeye benzemez" (42:11) ve "Hiçbir şey O'na denk tutulamaz" (112:4) ayetlerinde olduğu gibi: o halde, *mesel*'in "öz/esas" olarak çevrilmesinin bu bağlamda en uygun karşılık olduğunu söyleyebiliriz.

20 Lafzen, "kendinizden bir örnek *(mesel)."*

21 Yani, köleleri veya birinin otoritesi altında yaşayan kimseleri.

22 Lafzen, "benzerlerinizden" —yani, "statü olarak size denk durumda olanlardan." Buradaki soru, tabii ki, üslup gereği sorulan (rhetorical) bir sorudur ve olumsuz bir karşılığa sahiptir. Fakat eğer (kasdedildiği üzere) bir efendi, kölelerini kendi isteğiyle tam yetki sahibi ortaklar olarak görmezse –efendi ile köle, esas olarak, her ikisi için ortak olan insanî değerler açısından eşit olsalar bile (Zemahşerî)– insan, herhangi bir varlığı veya nesneyi, mutlak efendisi ve yaratıcısı olan ve mevcut veya muhtemel hiçbir şeyle mukayese edilemeyecek bir konumda bulunan Allah'a nasıl denk görebilir? (Benzer bir amaca yönelik örnekler 16:75-76'da görülebilir).

23 Bu örnekte geçen *ellezîne zalemû* ("zulüm işlemeye şartlanmış olanlar") ifadesi, bilinçli olarak, Allah'tan başka bir kişiye veya şeye ilahlık veya ilahî bir sıfat yakıştıran ve böylece kendileriyle O'nun arasına ilahî veya yarı ilahî "aracılar" koymak isteyenlere işaret eder. Böyle bir istek, Allah'ın her şeyi bilme ve her zaman her yerde mevcut bulunma sıfatlarına karşı bir haksızlık olduğundan, bu isteği duyan kişinin Allah inancının gerçek olmadığını ve hakikatin en temel bilgisine sahip bulunmadığını gösterir.

24 Allah'ın "insanı saptırması"nın bir açıklaması için bkz. 14:4'ün ikinci cümlesi ile ilgili not 4 ve keza 2:7, not 7.

30 BÖYLECE SEN, bâtıl olan her şeyden uzaklaşarak[25] yüzünü kararlı bir şekilde [hak olan] dine çevir[26] ve Allah'ın insan bünyesine nakşettiği fıtrata uygun davran:[27] [ki,] Allah'ın yarattığında bir bozulma ve çürümeye meydan verilmesin:[28] bu, sahih [bir] din[in gayesi]dir; ama çoğu insanlar onu bilmezler.

31 [O halde bâtıl olan her şeyden yüz çevirerek yalnızca] O'na yönel; ve O'na karşı sorumluluğunun bilincinde ol; namazını devamlı ve dikkatli şekilde ifa et ve O'ndan başkasına ilahlık yakıştıranlar arasına girme; **32** [yahut] inançlarının bütünlüğünü bozarak parçalara bölünen ve her grubun yalnız kendi sahip olduğu [ilkelerle] övündüğü kimselerden olma![29]

33 ŞİMDİ [vaki olduğu üzere:] insanlar sıkıntıya uğradıklarında Rablerine dönerek [yardım için] O'na yalvarıp yakarırlar; fakat rahmetine nail olunca da bir kısmı, başka güçleri Rablerinin ilahlığına ortak koş[maya başl]arlar,[30] **34** [sanki] kendile-

فَأَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ
لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَ
أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾
مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾ وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم
مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ
مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

25 *Hanîf*'in bu şekildeki çevirisi için bkz. 2:135, not 110.

26 Yani, "bütün varlığınla teslim ol"; "yüz" terimi, genelde, bir kişinin "bütün varlığı" anlamında mecaz olarak kullanılmaktadır.

27 Bkz. 7:172, not 139. *Fıtrat* terimi, bu bağlamda, insanın doğru ile yanlış, gerçek ile sahte/düzmece arasında ayrım yapabilmesine ve böylece Allah'ın varlığını ve birliğini kavrayabilmesine imkan veren, doğuştan edindiği sezgisel yeteneği ifade eder. Karş. Buhârî ve Müslim'in naklettikleri Hz. Peygamber'in meşhur Hadisi: "Her çocuk bu fıtrat üzere yaratılır; onu daha sonra anne-babası 'Yahudi', 'Hristiyan' veya 'Mecusi' yapar." Hz. Peygamber döneminin en iyi bilinen bu üç dinî sistemi, böylece, tanım gereği, insanın içgüdüsel olarak Allah'ı tanıması ve O'na teslim olmasında (*islâm*) somutlaşan bu "fıtrat" ile bir çatışma içinde görülmüşlerdir ("anne-baba" terimi, burada, geniş anlamda "sosyal faktörler ve etkiler"i veya "çevre"yi ifade eder).

28 Lafzen, "Allah'ın yaratışında *(halk)* hiçbir değişme bulamazsın" [veya "olmayacaktır"], yani, yukarıda vurgulanan fıtratta (Zemahşerî). Buradaki *tebdîl* ("değişme") terimi, "bozulma ve çürüme" anlamına gelir.

29 Bkz. 6:159, 21:92-93, 23:52-53 ve ilgili dipnotlar.

30 Bkz. 16:54, not 61.

rine bahşettiğimiz (nimetler)e karşı nankörlüklerini göstermek istiyorlar.
Madem böyle (düşünüyorsunuz,) bu [kısa] ömrünüzün tadını çıkarın: ama zamanı geldiğinde [gerçeği] göreceksiniz!

35 Biz onlara, Bizden başkasına kulluk yapmalarını[31] söyleyen bir ilahî vahiy mi[32] gönderdik?

36 [Her zaman olduğu gibi,] insanlara rahmetimizi tattırdığımız zaman buna sevinirler; fakat kendi yapıp ettikleri[33] sonucunda başlarına bir bela gelince de bütün ümitlerini yitirirler!

37 Onlar, Allah'ın rızkı dilediğine bol ihsan ettiğini, dilediğine ölçülü ve idareli verdiğini görmezler mi?
Bunda, kuşkusuz inanan insanlar için dersler vardır!

38 Öyleyse yakınlarınıza, muhtaçlara ve yolculara[34] haklarını verin; bu, Allah'ın rızasını kazanmak isteyenler için en doğrusudur: çünkü, mutluluğa erecekler onlardır!

39 Ve [unutmayın: Başka] insanların malvarlığı sayesinde, artsın diye faizle verdikleriniz [size] Allah katında bir artış sağlamaz.[35] Oysa, Allah'ın hoşnutluğunu ka-

لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ ۚ
فَتَمَتَّعُوا۟ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا
فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا۟ بِهِۦ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾
وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا۟ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾
أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ
فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾ فَـَٔاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ
وَٱلْمِسْكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ
وَجْهَ ٱللَّهِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَآ ءَاتَيْتُم مِّن رِّبًا
لِّيَرْبُوَا۟ فِىٓ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ فَلَا يَرْبُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ ءَاتَيْتُم

---

31 Lafzen, "[Bize] ortak koşmalarını." Karş. 35:40'ın ikinci paragrafı ve ilgili not 27.

32 Lafzen, "bir ruhsat" veya "yetki" *(sultân)* ki, bu bağlamda vahye işaret eder.

33 Bkz. 4:79, not 94.

34 Karş. 17:26.

35 Bu, Kur'an'ın nüzul kronolojisinde *ribâ* terimi ve kavramının geçtiği ilk ayettir. Terim lafzen, bir şeyin ilk hacminin veya miktarının üstündeki "artış"ı veya "ilave"yi anlatır. Kur'an terminolojisinde ise, bir kimsenin veya kurumun başka birine ödünç olarak verdiği belli bir mal veya para miktarının, faiz yoluyla meşru olmayan bir artış sağlamasını ifade eder. İlk dönem Müslüman hukukçuların büyük kısmı, problemi kendi zamanlarında veya daha önceki dönemlerde geçerli ekonomik şartlar çerçevesinde mütalaa ederek bu "gayr-i meşru ilave"yi, "oranına ve temelindeki ekonomik güdüye bakmadan" faiz karşılığı verilen bir borçtan sağlanan kazanç ile eş tutmuşlardı. Bununla birlikte –ve konu üzerindeki muazzam fıkıh kül-

zanmak için karşılıksız verdikleriniz [O'nun tarafından bereketlendirilir:[36]] işte on- مِن زَكَوٰةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ ٱللَّهِ

liyatının da gösterdiği gibi– Müslüman alimler, *ribâ*'nın tanımı üzerinde, yani bütün muhtemel hukukî durumları kapsayacak ve değişik ekonomik şartların bütün zorlamalarına cevap verebilecek bir tanım üzerinde henüz kesin bir anlaşmaya varabilmiş değillerdir. İbni Kesîr'in (2:275 üzerindeki yorumunda geçen) sözleriyle ifade edersek, "*Ribâ*, alimlerin *(ehlu'l-'ilm)* en zor gördüğü konulardan biridir."

Ribâ'yı hukukî olarak yasaklayan ve mahkum eden ayetlerin (2:275-281) Hz. Peygamber'in vefatından birkaç gün önce gelen (karş. 2:281, not 268) son vahiy olduğu unutulmamalıdır: Bu sebeple Sahâbe, sözkonusu hükümlerin *şer'î* sonuçları hakkında Hz. Peygamber'e soru sorma fırsatı bulamamışlardı —öyle ki, Ömer b. Hattâb'ın bile şöyle söylediği rivayet edilir: "En son vahyedilen ayetler *ribâ* konusundaydı, fakat Allah'ın Rasûlü, bu ayetlerin anlamını bize açıklayamadan [lafzen, "açıklamadan önce"] bu dünyadan göçtü." (Sa'îd b. Müseyyeb'den naklen İbni Hanbel).

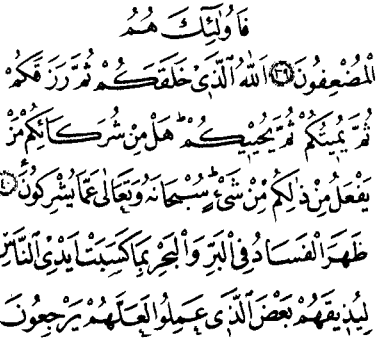
Yine de Kur'an'ın *ribâ*'yı ve onu uygulayanları mahkum ederken kullandığı sert ifadeler, *ribâ*'nın niteliği ve sosyal ve ahlakî sınırları konusunda –özellikle de insanoğlunun geçen yüzyıllarda yaşadığı ekonomik tecrübeler gözönüne alındığında– yeterli bir fikir vermektedir. Genel olarak, *ribâ*'nın negatif muhtevası (terimin Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in birçok Hadisi'nde kullanıldığı anlamda), *fâiz* karşılığı borç vermek sûretiyle sağlanan ve *ekonomik olarak zayıf durumda bulunan kesimlerin güçlü ve servet sahibi kesimlerce sömürülmesinden* doğan kazançlarla ilgilidir: borç veren, kullandırdığı sermaye mülkiyetinin tam sahibi olurken ve bu fonun kullanım amacı yahut tarzı ile ilgili hiçbir yasal endişe taşımazken, sağladığı kazanç da, borç kullananın bu işlemden dolayı uğradığı kayıplara bakılmaksızın, *sözleşme gereği* garanti altına alınır.

Bu tanımlamayı gözönüne alınca, hangi tür malî işlemin *ribâ* çerçevesi içinde kalacağı sorununun, son tahlilde, "manevî/ahlakî" bir sorun olduğunu ve borç veren ile alan arasındaki ilişkilerin temelinde yatan sosyo-ekonomik motivasyon ile yakından bağlantılı bulunduğunu görürüz; ve saf ekonomik terimlerle ifade edersek bu sorunun, "kazanç ve kayıpların borç işlemine katılan *her iki* tarafça nasıl adil olarak paylaşılabileceği" sorunu olduğunu görürüz. Tabii ki bu ikili sorunu katı ve kapsamlı çözümlere bağlamak mümkün değildir: bizim cevaplarımız, zorunlu olarak, insanın sosyal ve teknolojik gelişmesinin –ve dolayısıyla ekonomik ortamın– tâbi olduğu değişikliklere paralel olarak değişmelidir. O halde, Kur'an'ın *ribâ* kavramını ve uygulamasını mahkum ettiği açık ve kesin olmasına rağmen, her Müslüman kuşak, bu terime –ki daha iyi bir karşılık olması için "*fâiz*" olarak adlandırabiliriz– yeni bir boyut ve taze bir ekonomik anlam yükleme sorumluluğu ile yüzyüze bulunmaktadır. Bu örnekte (ki, vurguladığım gibi, Kur'an'ın tarihinde bu konudaki ilk ayettir) henüz kesin bir yasaklama görülmemektedir, fakat bir kimsenin kendi refahını "[başka] insanların malvarlığı" sayesinde, yani başkalarını sömürerek arttırması şeklindeki gayr-i ahlakî beklentiye atıfta bulunmak sûretiyle, 2:275 ve devamında konulan yasağın ilk işaretlerini vermiş bulunmaktadır.

36 Karş. 2:276.

lar, [bu şekilde Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenler,] ödüllerini kat kat artıranlardır!

40 SİZİ YARATAN, sonra geçinmeniz için gerekli vasıtaları sağlayan, ardından sizi ölüme götüren ve en sonunda tekrar hayata döndürecek olan, Allah'tır. O'nun ilahlığına ortak koştuğunuz güçler veya varlıklar[37] bu işlerden birini yapabilirler mi? (Hayır!) O, ihtişamında sınırsızdır ve insanların kendisine eş koştuklarından çok yücedir!

41 [Allah'ın buyruklarını umursamaz hale gelen şu] insanların kendi elleriyle yapıp ettikleri sonucunda karada ve denizlerde çürüme ve bozulma başladı: Bu şekilde[38] [Allah], belki [doğru yola] geri dönerler diye yaptıklarının bazı [kötü] sonuçlarını onlara tattıracaktır.[39]

42 De ki: "Yeryüzünü dolaşın ve [sizden]

---

37 Lafzen, "[Allah'a] ortak (koştuklar)ınızdan hiçbiri." Karş. 6:22, not 15.

38 *Li-yuzîkahum*'daki *li* ön eki, burada, bir niyet veya maksat ("... olması için" veya "... maksadıyla") göstermez; fakat bu ek, bir *lâmu'l-'âkıbeh*'dir, yani fiilî bir sonucu ifade eden bir ön ektir (en doğru karşılığı, "bunun üzerine" veya "bu şekilde" olabilir).

39 Böylece, günümüzde korkunç bir şekilde –üstelik henüz kısmen– ortaya çıkan doğal çevremizdeki yoğun çürüme ve tahribat, burada "insanın kendi yapıp-ettiklerinin bir sonucu", yani insanın, kendi kendini tahrip eden –çünkü katı materyalist bir temele dayanan– teknolojik gelişmelerin ve insanlığı daha önce hayal bile edemediği ekolojik felaketlerle karşı karşıya getiren çılgınca faaliyetlerin bir sonucu olarak öngörülmüştür: Toprağın, havanın ve suyun sanayi atıkları ve şehir çöpleri yüzünden dizginlenemeyen bir şekilde kirlenmesi; bitki örtüsü ve denizlerin artan bir şekilde zehirlenip yok olması; yaygın uyuşturucu ve görünürde "faydalı" ilaç kullanımı sebebiyle insanın kendi bedeninde ortaya çıkan her türlü genetik bozukluklar ve insanlara yararlı birçok hayvan türünün giderek yok olması. Bütün bunlara, insanın sosyal hayatındaki hızlı bozulmayı ve çürümeyi, cinsel sapıklıkları, suçları ve şiddeti ve son aşamada nükleer dehşeti ilave edebiliriz: Bunların tümü, son tahlilde, insanın Allah'a ve mutlak manevî/ahlakî değerlere karşı umursamazlığının ve bunun yerine, "maddî ilerleme"yi tek önemli hedef sayan inançlara tutsaklığının bir sonucudur.

önce yaşamış olan [günahkar]ların sonlarının ne olduğunu görün: onların çoğu Allah'tan başka varlıklara veya güçlere ilahî sıfatlar yakıştırmışlardı."[40]

43 Öyleyse, Allah katından, önüne geçilemez bir Gün, [bir Hesap Günü] gelmeden yüzünü kararlı bir şekilde bu sahih dine çevir.[41]

O Gün herkesin yeri belli olacak: **44** hakikati inkar eden, inkarı[nın sorumluluğu]na katlanacak, doğru ve adil işler yapanlar ise kendileri için iyi bir hazırlık yapmış olacaklar, **45** O, inanıp doğru işler yapanları kendi lütfuyla ödüllendirecektir.

Şüphesiz Allah, hakikati kabule yanaşmayanları sevmez. **46** Çünkü O, mucizevî işaretlerden biri olarak güzel haberler yüklü rüzgarlar [gönderir gibi mesajlarını] göndermektedir ki[42] [hayat veren yağmurlar yoluyla] rahmetini üzerinize yağdırsın, gemiler Kendi buyrukları doğrultusunda hareket edebilsin ve böylece O'nun nimetlerinden pay almak için çaba gösterenlerden ve şükredenlerden olasınız.

47 [Ey Muhammed,] senden önceki toplumlara da kendi içlerinden peygamberler göndermiştik[43] ve onlar hakikatin her türlü kanıtını getirmişlerdi: ve sonra [müminleri zafere ulaştırmak sûretiyle,] [kasden] kötülük işleyenlerden öcümüzü almıştık: zaten inananlara yardım etmeyi üs-

فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلُ ۚ كَانَ أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ
﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ
يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ ۖ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَن
كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا
فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ
﴿٤٥﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُم
مِّن رَّحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن
فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ
فَانتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا ۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا

40 Yani, onlar maddî refaha ve güce taptılar, böylece bütün manevî değerleri yitirdiler ve sonuçta kendi kendilerini yok ettiler.

41 Bkz. yukarıdaki ayet 30 ve ilgili dipnotlar; ayrıca 3:19 —"Allah nezdindeki tek [hak] din, [insanın] O'na tam teslimiyetidir."

42 Parantez içinde Allah'ın mesajlarına atıfta bulunmamı, bu paragrafın önünde ve arkasındaki ayetler doğrulamaktadır. Ayrıca, ancak böyle bir parantez içi ifade ile, "güzel haberler yüklü rüzgarlar"ın sembolik anlamı açıklığa kavuşturulabilir.

43 Lafzen, "Peygamberleri [kendi] kavimlerine göndermiştik": bkz. 10:74, not 96.

tümüzde bir sorumluluk olarak görmüştük.

48 Bulutları yükseğe kaldırsın diye [umut] rüzgarlarını[44] estiren O'dur! O, bulutları göklerin üzerine dilediği gibi yayar ve onları yarıp parçalar, böylece bulutların içinden yağmurların boşaldığını görürsün: ve kullarından dilediğinin üzerine yağdırıp onları sevince boğar, **49** oysa [tam da] yağmurun yağdırılmasından kısa bir süre önce, (neredeyse) bütün umutlarını yitirmişlerdi!

50 İşte [ey insanoğlu,] bunlar Allah'ın rahmetinin işaretleridir; (bak,) ölü toprağa nasıl can veriyor! İşte ölüye tekrar can veren de [Allah]tır: zaten O, her şeyi yapmaya kâdirdir!

51 İşte böyle: şayet[45] [topraklarını kavuran] bir rüzgar göndersek ve ekinlerinin sararmaya başladığını görseler, [kısa süre önceki sevinçlerinden] vazgeçip [kudretimizi ve rahmetimizi] inkar etmeye kalkışırlar![46]

52 Elbette sen ölülere asla duyuramazsın: ve sırtlarını [sana] dönüp uzaklaşan [kalbi] sağırlara [da]! **53** Ve yine, [kalpleri] kör olanları sapıklıklarından döndürüp doğru yola iletemezsin: Sen [davetini] ancak mesajlarımıza inan[mak isteyl]enlere ve böylece kendilerini Bize teslim edenlere duyurabilirsin.[47]

نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ
سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ
وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ
فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ
يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ
عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ
كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا
فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَإِنَّكَ
لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا
مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ
تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

44 Yukarıdaki 46. ayette olduğu gibi, burada sözü edilen "rüzgarlar" da manevî hayatı ve umudu sembolize eden anlamda kullanılmıştır. Parantez içi ifadenin sebebi budur.

45 *Le-in* edatı (lafzen, "gerçekten, şayet ..."), Kur'an'da, daha çok, vurgulanan tavrın veya durumun tipik vasfını ve ana özelliğini ifade etmek için kullanılmaktadır; böyle durumların tümünde, en uygun karşılık olarak, "işte böyle: şayet ... " karşılığı kullanılmıştır.

46 Bu ayetin tam bir açıklaması için bkz. 11:9, not 16-19.

47 Karş. 27:80-81'deki benzer pasaj ve ilgili not 72.

54 SİZİ ZAYIF [bir halde] yaratan, zayıflığınızdan sonra [size] güç veren ve güc[ünüzü gösterdiğiniz bir dönem]den sonra [yaşlılığın getirdiği] zayıflığa sizi dûçâr eden ve saçlarınıza aklar düşüren Allah'tır![48] O, dilediğini var eder; O her şeyi bilendir ve sınırsız güç Sahibidir!

55 [Size ölümü veren ve zamanı geldiğinde yeniden diriltecek olan O'dur!][49] Ve Son Saat gelip çattığında, günaha saplanmış olanlar, [yeryüzünde] bir saatten fazla kalmadıklarına yemin edeceklerdir: onlar kendilerini böylece [hayat boyu] kandırırlar![50]

56 Fakat [hayattayken] kendilerini bilgi[51] ve inanç ile donattıklarımız: "Siz, gerçekte, Allah'ın vahyettiğin[i doğru kabul etme]de geciktiniz[52] [ve] Kıyamet Günü'-

اللَّهُ الَّذِي
خَلَقَكُم مِّن ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِن بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً
ثُمَّ جَعَلَ مِن بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۖ
وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ
الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ
﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي
كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ

48 Orijinal metinde bu cümle, insan hayatındaki çeşitli safhaların tekrarlanma özelliğini vurgulayan geçmiş zaman kipinde ("sizi yarattı" ve "sizin için takdir etti") kullanılmıştır. Çeviride, bu tekrarlanma özelliği en iyi geniş zaman kipi ile ifade edilebilirdi.

49 Bu parantez içi ifade –kasdettiği anlam burada vecîz bir şekilde yansıtılmıştır– bu ayetin bundan önceki ayetle ve 11-16 ve 27. ayetlerle bağlantısını sağlamaktadır.

50 İnsanın dünyevî/maddî "zaman" kavramının yanıltıcı özelliğine Kur'an'ın çeşitli yerlerinde değinilmiştir. Yukarıdaki bağlamda, öncelikle bu kavramın *izafîliği*, yani bu dünyadaki hayatımızın öteki dünyadaki ebedî hayata nazaran aşırı kısalığı (karş. mesela, 10:45 veya 17:52), ikinci olarak da, yeniden diriltilen günahkarların, yeryüzündeki hayatlarının, hatalarını anlamalarına ve hayat tarzlarını düzeltmelerine, imkan vermeyecek kadar kısa olduğu şeklindeki avuntuları vurgulanmaktadır. Kur'an, "böylece onlar kendilerini kandırırlar" (lafzen, "uzaklaşmaktadırlar", yani hakikatten) derken problemin bu ikinci yüzünü vurgulamaktadır. *Yu'fikûn* fiilinin açıklaması için bkz. sûre 5, not 90.

51 Bkz. sûre 16, not 25.

52 Lafzen, "Allah'ın vahyi *(kitâb)* konusunda *(fî)*" yani, ölünün diriltilerek O'nun tarafından yargılanacağını kabulde. *Lebise* fiili, "[bazı şeyleri] bekledi" yahut "[bazı şeyler konusunda] geç kaldı", ayrıca "[bir yerlerde] bulundu" veya "kaldı"; anlamlarına gelir. Açıkçası, 55. ayetteki *mâ-lebisû* deyimi, "onlar kalmadılar" veya "bulunmadılar" anlamına geldiği halde 56. ayetteki *lebistum*, "geç kaldınız" veya "beklediniz" anlamındadır.

ne kadar [beklediniz]: işte bugün Kıyamet Günü'dür: ama siz bunu anlamamakta direndiniz!"[53] diyeceklerdir.

57 Fakat o Gün, zulme şartlanmış olanların ne mazeretlerinin bir faydası olacak, ne de kendilerini düzeltmelerine izin verilecektir.

58 BİZ bu Kur'an'da insanların önüne her türlü örnek olayı koyduk.[54] Ama onlara [böyle] bir mesajla yaklaşırsan, hakikati inkara şartlanmış olanlar, mutlaka, "Siz düzmece iddialarda bulunmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz!" derler.

59 Allah bu şekilde, [hakikati] kabul etme[k istemelyenlerin kalplerini mühürler.[55]

60 O halde sıkıntılara göğüs ger: Allah'ın [Kıyamet Günü ile ilgili] vaadi kesinlikle doğrudur. Öyleyse, tam bir iç tatminine ulaşamayanların senin zihnine şüphe tohumları ekmelerine izin verme!

فَهَٰذَا يَوْمُ ٱلْبَعْثِ
وَلَٰكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنفَعُ
ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا
لِلنَّاسِ فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَلَئِن جِئْتَهُم بِـَٔايَةٍ
لَّيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ
يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَٱصْبِرْ إِنَّ
وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ ٱلَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

53 Lafzen, "siz bunu anlamamayı alışkanlık edinmiştiniz" —yani, "bu vaade gözünüzü ısrarla kapatıyordunuz."

54 Bkz. 39:27, not 33.

55 Allah'ın böyle insanların kalplerini "mühürleme"si konusunda bkz. 2:7, not 7.

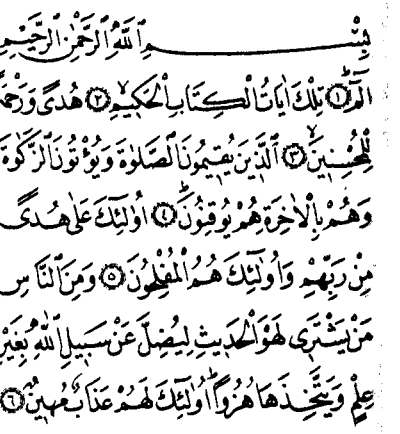
31. LOKMÂN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bundan önceki sûre *(Rûm)* gibi, bu da, Mekke döneminin ortalarına doğru nazil oldu. *Lokmân* ismi, bu efsanevî bilgenin (bkz. not 12) oğluna öğütlerinin yer aldığı 12-19. ayetlerden gelmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm.*[1]

2 BUNLAR, ilahî fermanın hikmet[2] dolu mesajlarıdır, **3** güzel işler yapanlar için rahmet ve hidayet kaynağı (olan mesajlar); **4** onlar ki namazlarında kararlılık gösterir ve karşılıksız yardımda bulunurlar:[3] çünkü onlar içlerinde öteki dünyaya kesin bir inanç besleyenlerdir.
5 İşte Rablerinin gösterdiği doğru yol üzerinde olan ve dolayısıyla nihaî mutluluğa erişecek olanlar bunlardır.
6 Ama insanlar arasında öyleleri var ki, bilgisi olmayanları Allah yolundan saptırmak ve onu gülünç duruma düşürmek için [yol gösterici mesajlar üzerinde] kelime oyunu yapmaya kalkışırlar:[4] böylelerini alçaltıcı bir azap bekliyor.

---

1 Bkz. Ek II.

2 Bkz. 10:1, not 2.

3 *Zekât* terimi, burada, hukukî boyutu ağır basan "arındırıcı yükümlülükler" anlamından (bkz. 2:43, not 34) ziyade daha genel çerçevedeki "karşılıksız yardım" anlamını ifade eder. Bu pasaj, aynı zamanda "kendilerine verdiğimiz rızıktan başkalarına harcayan" buyruğuna uymanın Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımanın bir vasfı olarak tanımlandığı 2:2-4. ayetler ile özde yakın bir anlam ilişkisine sahiptir.

4 Lafzen, "insanlar arasından kimi (veya "öyleleri var ki") eğlenceli (veya "boş") sözler sarf ederler", yani ilahî hakikate karşı: Bu ifade, sözde felsefî laf cambaz-

7 Böyle birine mesajlarımız aktarıldığında, sanki kulaklarında bir sağırlık varmış da onları hiç duymamış gibi, küstahça yüz çevirir:[5] işte ona [öteki dünyada] acıklı azabı haber ver!

8 [Buna karşılık] iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar mutluluk bahçelerine kavuşacaklar, **9** orada Allah'ın şaşmaz vaadine uygun olarak temelli kalacaklar: çünkü O, kudret ve hikmet Sahibidir.[6]

10 O, gökleri görünür destekler olmadan yarattı;[7] sizi sarsmasın diye[8] yeryüzünü sabit dağlar ile donattı ve orada her çeşit canlı varlığın çoğalmasını sağladı.

Biz[9] gökyüzünden sular indirir ve bununla yeryüzünde[10] her türlü faydalı [canlı]nın yetişip büyümesini sağlarız.

11 Bunlar[ın tümü] Allah'ın hilkatidir: Pe-

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا
كَأَنَّ فِىٓ أُذُنَيْهِ وَقْرًا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلنَّعِيمِ
﴿٨﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٩﴾
خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ وَأَلْقَىٰ فِى ٱلْأَرْضِ
رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَ
أَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ
كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ

---

lıklarına ve gerçek bir anlam temeli bulunmayan metafizik spekülasyonlara işaret etmektedir (karş. 23:67, not 38). Ancak bazı yorumcuların iddialarının tersine, yukarıdaki ifade, belli bir kişiyi (Hz. Peygamber'in çağdaşlarından olduğu ileri sürülen birini) kasdetmeyip bir zihniyet *tarzını* göstermekte, dolayısıyla da genel bir muhtevaya sahip bulunmaktadır.

5 Karş. 23:66-67.

6 Yukarıdaki üç ayeti yorumlarken Râzî iki noktaya dikkat çeker: Birincisi, "mutluluk bahçeleri *(cennet)"* vaadindeki çoğul anlatım ile *azâb* bildirimindeki tekil hitap formu arasındaki bariz farklılık, Allah'ın rahmetinin öfkesini aştığını gösterir (karş. 6:12, not 10). İkincisi, "orada temelli kalacaklardır" ifadesinin yalnızca cennet için kullanılması ve öteki dünyadaki azap (veya *cehennem)* ile ilgili olarak böyle bir ifadeye yer verilmemesi, cennetteki güzelliklerin sürece bir sonsuzluk boyutu taşımasına rağmen "cehennem" olarak tanımlanan yerdeki azabın sınırlı olacağına işaret etmektedir.

7 Bkz. 13:2, not 4.

8 Bkz. 16:15, not 11.

9 Burada, Allah'a işaret eden şahıs zamirinin âniden değişmesinin –bu örnekte "O"ndan "Biz"e geçilmesi gibi– birçok örneğinden birini görüyoruz. Bu değişme, bakî olan Allah'ın yaratılmış fanî varlıklar için geçerli olan herhangi bir zamir ile ifade edilemeyeceğini ve bu zamirlerin O'na atıfta bulunmasının bütün beşerî lisanların sınırlılığını yansıtmaktan başka bir anlam taşımayacağını gösterir.

10 Lafzen, "orada." *Zevc* terimi, 26:7'de olduğu gibi, burada da "tür/çeşit" anlamına gelir.

ki, gösterin bana, O'ndan başkası ne yaratabilmiş! Hayır, [gösteremezsiniz,] zalimler[11] açık bir sapıklık içindedirler!

12 BİZ, Lokman'a[12] şu hikmeti bağışladık: "Allah'a şükret; çünkü [O'na] şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük etmeyi tercih eden ise [bilsin ki], Allah, kesinlikle hiçbir şeye muhtaç değildir ve her zaman hamde layıktır."

13 Lokman, oğluna öğüt verirken şöyle konuştu: "Ey Benim sevgili oğlum![13] Allah'tan başkasına ilahî sıfatlar yakıştırma! Bil ki, böyle [düzmece] ortaklık yakıştırmalar, gerçekten büyük bir zulümdür!

14 [Allah diyor ki:] 'Biz, insana, anne babasına karşı iyi davranmasını emrettik: annesi onu nice acılara katlanarak karnında taşıdı ve çocuğun annesine bağımlılığı iki yıl sürdü;[14] [öyleyse, ey insanoğlu,] Bana ve anne babana şükret, [unutma ki] bütün yollar sonunda Bana ulaşır.'[15]

فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ
مِن دُونِهِ ۚ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا
لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنِ اشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا
يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾
وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ ۖ
إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ
بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي
عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾

---

11 Zımnen, "Allah'tan başka varlıklara veya şeylere ilahî vasıflar izafe edenler."

12 Halk arasında (yeterli kanıtlara dayanmasa da) Aesop (Ezop) ile özdeşleştirilen Lokman, eski Arap geleneğinde köklü bir yeri olan, dünyevî üstünlüklere ve kazançlara değer vermeyen ve ruh olgunluğu için çaba gösteren bilge kişilerin bir prototipidir. M.S. 6. yüzyılda yaşamış olan ve daha çok Nâbiğa ez-Zübyânî müstear adıyla tanınan Ziyâd b. Mu'âviye'nin bir şiirinde övüldükten sonra Lokman kişiliği, İslam'ın zuhurundan uzun zaman önce, hikmeti ve ruhî olgunluğu yansıtan sayısız efsanelerin, kıssaların odak noktası haline geldi. İşte bu sebeple Kur'an, bu efsanevî şahsiyeti –tıpkı 18. sûrede kullanılan aynı derecede efsanevî el-Hıdr (Hızır) şahsiyeti gibi– insanın uyması gereken davranış tarzları konusundaki öğütlerin bir anlatım vasıtası olarak kullanmıştır.

13 Lafzen, "Ey benim yavrucuğum" —bu küçültme hitabı, deyim olarak, çocuğun küçük veya yetişkin olduğuna bakmaksızın şefkati ve sevgiyi yansıtır.

14 Lafzen, "onun sütten kesilmesi iki yıl içindedir" (veya "içinde olmuştur"). Bazı dilbilimcilere göre *fisâl* terimi, ana rahmine düşme, hamilelik, doğum ve bebeklik dönemlerinin tümünü ifade eder *(Tâcu'l-'Arûs)*: kısacası, çocuğun annesine zorunlu olarak bağımlı olduğu dönemi.

15 Demek ki, kişinin hayata gelişinin sebebi olan anne babasına karşı şükran duy-

15 [Allah diyor ki:] '[Anne babana saygılı ol;] ama eğer senin aklının [ilahlık] yakıştıramayacağı[16] bir şeye Benimle birlikte ilahlık yakıştırman için zorlarlarsa onlara uyma; [o durumda bile] onlara bu dünyada iyilikle davran ve Bana yönelenlerin yolundan git. Sonunda hepiniz Bana döneceksiniz; ve o zaman [hayatta iken] yapmış olduğunuz her şeyi [gerçek şekliyle] size göstereceğim.'"

16 [Lokman,] "Ey yavrucuğum!" [diye devam etti] "Ortada yalnızca hardal tanesi kadar bir şey de olsa, [yaptıklarınız] bir kayanın içinde [saklı] da bulunsa, yahut göklerlin tepesin]de ve yer[in derinliklerin]de de olsa Allah onu aydınlığa çıkarır: çünkü Allah, kuşkusuz, akıl-sır ermez bir [hikmet Sahibi]dir[17] ve her şeyden haberdardır.

17 "Ey yavrucuğum! Namazında kararlılık göster, doğru ve yararlı olanı emret, kötü ve eğriden vazgeçir, başına gelebilecek her [belaya] sabırla katlan: bu, azim ve kararlılık gösterilmeye değer bir şeydir!

18 "[Yersiz] bir gurura kapılarak insanlara üstünlük taslama ve yeryüzünde küstahça gezip durma: unutma ki Allah, böbürlenerek küstahlık yapanları sevmez.

19 "Davranışlarında ölçülü ve dengeli ol, sesini yükseltme: çünkü, unutma ki, seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır..."

20 ALLAH'IN göklerdeki ve yerdeki her

وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ ۚ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَٰبُنَىَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِى صَخْرَةٍ أَوْ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوْ فِى ٱلْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا ٱللَّهُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَٰبُنَىَّ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ وَأْمُرْ بِٱلْمَعْرُوفِ وَٱنْهَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَآ أَصَابَكَ ۖ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَٱقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَٱغْضُضْ مِن صَوْتِكَ ۚ إِنَّ أَنكَرَ ٱلْأَصْوَٰتِ لَصَوْتُ ٱلْحَمِيرِ ﴿١٩﴾ أَلَمْ تَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ

---

ması, burada, varlığının nihaî sebebi ve kaynağı olan Allah'a şükretmesinin bir benzeri olarak zikredilmiştir (karş. 17:23-24).

16 Lafzen, "hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi", yani "ilahî sıfatların yalnız Allah'a mahsus olduğu şeklindeki bilgine aykırı olan bir şeyi" (karş. 29:8).

17 *Latîf*in "akıl-sır ermez" şeklinde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 6, not 89. (Bu ibare 6:103'de aynı anlamı yansıtan "(hikmetine) tam nüfûz edilemez olan" şeklinde çevrilmiştir —T.ç.n.).

şeyi emrinize verdiğini,[18] nimetlerini açıkça veya gizlice önünüze alabildiğine serdiğini[19] görmez misiniz?

Yine de insanlar arasında öylesi var ki, [Allah hakkında] hiçbir bilgisi, bir rehberi ve aydınlatıcı bir vahiy olmadan O'nunla ilgili tartışmalara girer; **21** ve böyle [insanlara] Allah'ın bahşettiğine tâbi olmaları söylendiğinde, "Hayır, biz, atalarımızdan gördüğümüz [inanç ve eylem biçimlerin]e uyarız!" derler.

Öyle mi, ya Şeytan onları yakıcı ateşin azabına çağırmışsa?[20]

22 Kim bütün benliğiyle Allah'a teslim olursa[21] ve aynı zamanda doğru ve yararlı işlerde bulunursa, hiç sarsılmayan [sağlam] bir dayanak elde etmiş olur: çünkü her şeyin akibeti Allah'ın elindedir.

23 Hakikati inkara şartlanmış olana gelince, onun inkarı seni üzmesin: onlar sonunda Bize dönecekler ve o zaman, [hayatta iken] yaptıklarının [gerçekte] ne olduğunu onlara göstereceğiz: çünkü Allah, [insanların] kalplerindekini en iyi bilendir. **24** Onlara kısa bir süre hayatın zevkini yaşatır, ama sonunda şiddetli bir azaba sürükleriz.

25 [ÇOĞU İNSAN] gibi, şayet[22] onlara, "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye

وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُۥ
ظَٰهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِى ٱللَّهِ
بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَٰبٍ مُّنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ
ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۚ
أَوَلَوْ كَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ
﴿٢١﴾ وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ
ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٢٢﴾
وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُۥٓ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٣﴾
نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾
وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ

18 Yani, "... her şeyden faydalanmanızı sağladığını", vd. (Karş. 14:32-33, not 46).

19 Yani hem görünür ve görünmez kazançları hem de bedenî ve zihnî (yahut ruhî) meziyetleri.

20 "Şeytan" teriminin bu bağlamdaki anlamı için bkz. 2:14, not 10 ve 15:17, not 16. Kur'an'ın başka pek çok yerinde olduğu gibi, yukarıdaki ayet de, *taklîd* eğiliminin ve uygulamasının kesin şekilde mahkum edilişini gösterir (bkz. 26:74, not 38'de Râzî'den nakledilen görüşler).

21 Bkz. 2:112, not 91.

22 *Le-in* edatının bu şekilde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 30, not 45.

sorsan, hiç tereddüt etmeden "Allah'tır!" derler.
De ki: "[O halde bilin ki] bütün övgüler yalnız Allah'a mahsustur!" Fakat onların çoğu [bunun ne demek olduğunu] bilmez.[23]

26 Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Şüphesiz yalnız Allah, kendi kendine yeterlidir, bütün övgüler yalnız O'na mahsustur!

27 Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, denizler de mürekkep, sonra[24] yedi deniz [daha] eklenseydi, Allah'ın sözleri yine de tükenmezdi: çünkü Allah, kudret ve hikmet Sahibidir.[25]

28 Hepinizin yaratılması ve yeniden diriltilmesi, [O'nun için] tek bir can[lının yaratılması ve diriltilmesi] gibidir:[26] Şüphe yok ki Allah, her şeyi işiten, her şeyi görendir.

29 Bilmez misin gündüzü kısaltarak geceyi uzatan ve geceyi kısaltarak gündüzü uzatan Allah'tır; O, her biri belirlenmiş bir vade içinde hareketini sürdüren güneşi ve ayı [kendi yasalarına] tâbi kılmıştır;[27] ve bütün yaptıklarınızdan haberdardır?

30 Gerçek budur: yalnızca Allah, Mutlak Hakikattir,[28] ve insanların O'ndan başka çağırdıkları her şey tamamiyle değersiz

لَيَقُولُنَّ
اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ
أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ
سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
﴿٢٧﴾ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ
إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ
فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ

23 Yani onlar, hiç düşünmeden ve Allah'ı bütün evrenin Nihaî Sebebi (Ultimate Cause) olarak görmenin mantıksal olarak O'na tam teslimiyeti gerektirdiğini anlamadan kaba bir düşünce alışkanlığına kapılarak bu cevabı verirler.

24 Lafzen, "ondan sonra."

25 Karş. 18:109'daki benzer pasaj.

26 Yani, O'nun kudreti karşısında bir kişinin yaratılması ve yeniden diriltilmesi ile birçok kişinin yaratılması ve diriltilmesi arasında bir fark yoktur; aynı şekilde, bir tek can da, bütün insanlık da O'nun hakimiyet alanı içindedir.

27 Bkz. 13:2, not 5.

28 Bkz. sûre 20, not 99.

ve geçersizdir; çünkü yalnız Allah yüce ve gerçekten uludur!

31 Görmez misin, gemiler Allah'ın lütfu ile denizlerde nasıl yol alıyorlar ve böylece Allah kendi varlığının bazı işaretlerini önünüze nasıl koyuyor?

Kuşkusuz bunda, sıkıntılara sonuna kadar göğüs geren ve [Allah'a karşı] derin bir şükran duygusu taşıyanlar için mesajlar vardır.

32 Nitekim, dalgalar onları [ölümün] gölgeleri gibi kuşattığında, [o anda] bütün içtenlikleriyle yalnız ve sadece Allah'a bağlanarak O'na sığınırlar: fakat Allah onları sağ salim kıyıya ulaştırdığında da bir kısmı yolun ortasında [inanmak ile inkar etmek arasında] kalıverirler.[29] Ama hiç kimse, haince bir nankörlüğe kapılmadıkça mesajlarımızı bile bile reddetmez.

33 EY İNSANLAR! Rabbinize karşı sorumluluğunuzu unutmayın; ve ne hiçbir anne babanın çocuğuna herhangi bir faydasının erişebileceği, ne de hiçbir çocuğun anne babasına en ufak bir fayda sağlayacağı Gün'den korkun!

Unutmayın, Allah'ın [yeniden diriltme] vaadi gerçektir: öyleyse, bu dünyanın sizi ayartmasına izin vermeyin, ve Allah hakkındaki müfsitçe düşüncelerinizin sahte cazibesine kapılmayın![30]

الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ۝ أَلَمْ تَرَ أَنَّ
الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُم مِّنْ آيَاتِهِ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝ وَإِذَا
غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ
فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا
إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ۝ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ
وَاخْشَوْا يَوْمًا لَّا يَجْزِي وَالِدٌ عَن وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ
جَازٍ عَن وَالِدِهِ شَيْئًا ۚ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ۝

29 Karş. 17:67 ve keza 29:65. Sözkonusu ayetlerde –benzer bir bağlamda– "onlar bazı hayalî güçleri (tekrar) O'na ortak koşmaya başlarlar" *(yuşrikûn)* ifadesi yer alır. Denizdeki kasırga temsîli, elbette, hayatta insanın başına gelebilecek her çeşit tehlikeye uygulanabilecek olan bir simgedir.

30 Mesela, kasıtlı olarak bir günah işlenmesi halinde Allah'ın affedeceği şeklindeki avutucu düşüncelere (Sa'îd b. Cubeyr, Taberî, Beğavî, Zemahşerî'den naklen). Taberî'ye göre *ğarûr* terimi, kişiyi manevî/ahlakî anlamda "saptıran herhangi bir şeyi" *(mâ ğarra)* yansıtır. Bu, ya Şeytan, ya başka bir insan veya soyut bir kavram yahut da (57:14'de olduğu gibi) bir "kuruntu" olabilir.

إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِى
ٱلْأَرْحَامِ ۖ وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۖ وَمَا تَدْرِى
نَفْسٌۢ بِأَىِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

34 Son Saat'in ne zaman geleceğini yalnız Allah bilir; yağmuru yağdıran O'dur; rahimlerde yer alanı [yalnız] O bilir;[31] Halbuki kimse yarın ne kazanacağını ve hangi topraklarda öleceğini bilmez. [Yalnız] Allah, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.

31 Bu, yalnızca, henüz doğmamış embriyonun cinsiyetini bilmekle ilgili olmayıp aynı zamanda onun doğup doğmayacağı, doğarsa fıtrî yeteneklerinin ve vasıflarının nasıl olacağı, ayrıca hayatta nasıl bir rol oynayabileceği hususlarını da kapsamaktadır. Hayatın kendisi, önceki ifadede geçen yağmur ile sembolize edilmekte, bu dünyadaki hayatın tamamen sona ermesi ise Son Saat'in vurgulanması ile anlatılmaktadır.

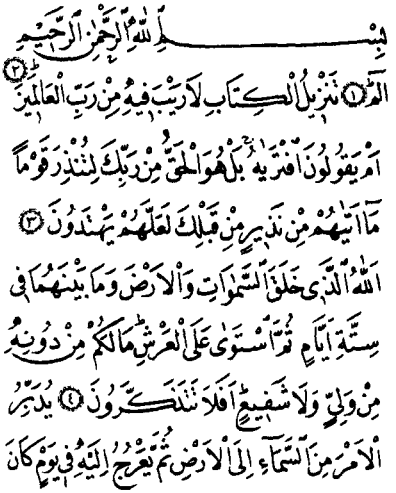
32. SECDE SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hemen hemen bütün otoriteler, bu sûrenin Mekke döneminin sonlarına ait olduğunda ve 23. sûrenin *(Mü'minûn)* hemen ardından indirildiğinde hemfikirdirler. Bazı müfessirlerin, 16-20. ayetlerin Medine'de nazil olduğu iddiaları ise tamamen spekülatif olup üzerinde durmaya değmeyecek niteliktedir.
Sûrenin "başlığını" oluşturan anahtar kelime ise 15. ayetinde geçmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Elif-Lâm-Mîm.*[1]

2 BU KİTAB'IN indirilişi, hiç şüphe yok ki âlemlerin Rabbindendir: **3** Ama[2] onlar, [o hakkı inkar edenler,] "Onu [Muhammed] uydurdu!" diyorlar.
Asla! O, Rabbinden gelen bir hakikat olup senden önce hiçbir uyarıcı ile karşılaşmamış olan [bu] halkı doğru yola gelsinler diye uyarabilmen içindir.

4 ALLAH'TIR gökleri ve yeri ve ikisinin arasında bulunan her şeyi altı evrede yaratan ve sonra Kudret ve Hakimiyet Tahtı'na[3] oturan; [Hesap Günü] ne sizi O'ndan koruyacak, ne de size şefaat edecek birini bulamazsınız: hâlâ düşünüp ders almaz mısınız?
5 Göklerden yere kadar bütün mevcudatı O düzenleyip yönetir; ve sonunda tümü, sizin hesabınızla bin yıl [kadar] sü-

1 Bkz. Ek II.
2 Karş. 10:38, not 61.
3 Bkz. 7:54, not 43.

ren[4] bir Gün'de [yargılanmak üzere] O'na yükselir.

6 Yaratılmışların kavrayış alanının ötesindeki şeyleri de, duyuları ve akıllarıyla kavrayabildiklerini de[5] bilen O'dur; O, Kudret Sahibidir, Rahmet Kaynağıdır. **7** O, yarattığı her şeyi en mükemmel şekilde yapandır.[6]

Nitekim Allah, insanın yaratılışını balçıktan başlatır;[7] **8** sonra basit bir sıvı özünden soyunu sürdürür;[8] **9** sonra ona [yaratılış] amacına uygun bir şekil verip Kendi ruhundan üfler;[9] ve [böylece, ey insanoğlu,] sizi hem işitme ve görme [melekeleri] hem de düşünce ve duygularla[10]

مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝٥ ذَٰلِكَ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ
وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ۝٦ ٱلَّذِىٓ أَحْسَنَ كُلَّ شَىْءٍ
خَلَقَهُۥ وَبَدَأَ خَلْقَ ٱلْإِنسَٰنِ مِن طِينٍ ۝٧ ثُمَّ جَعَلَ
نَسْلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٍ مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ۝٨ ثُمَّ سَوَّىٰهُ وَنَفَخَ
فِيهِ مِن رُّوحِهِۦ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ

4 Yani, Hesap Günü, yargılanacaklar için hiç bitmeyecekmiş gibi görünür. Eski Arap deyimlerinde "uzun" gün, acıklı ve üzüntülü geçen günler için, "kısa" gün ise mutlu günler için kullanılır (Merâğî XXI, 105).

5 Bkz. sûre 6, not 65.

6 Yani, yarattığı evrenin her türlü ayrıntısını onun için öngörülen fonksiyonlara uygun biçimde ve bizim bu fonksiyonları anlayıp anlamadığımıza ve kavrayışımızın ötesinde olup olmadığına bakmaksızın düzenlemiştir. Metinde 7-9. ayetlerden oluşan pasaj, aslında geçmiş zaman kipindedir; fakat *süregiden* bir yaratma eylemi ile ilgili olduğundan, hem geçmiş zamanı hem de şimdiki ve gelecek zamanı yansıtır ve bundan dolayı geniş zaman kipinde daha uygun bir ifade bulabilir.

7 Karş. 23:12, not 4. Bir sonraki ayetin ışığında baktığımızda, insan yaratılışının bu "başlangıcı", insan bedeninin temel yapısına ve aynı zamanda her bireyin, anne babasının bedenlerindeki doğum öncesi varlığına işaret eder.

8 Lafzen, "O, soyunu [yahut "dölünü"] ... den devam ettirdi [yahut, yukarıdaki 6. ayette işaret edildiği gibi, "... devam ettirir"].

9 Bu ifade 15:29 ve 38:72'de olduğu gibi, Allah'ın "ruhundan insana üflemesi", ona ilahî bir armağan olarak hayat ve bilinç veya "can" (ki sûre 4, not 181'de işaret edildiği gibi, *rûh* teriminin anlamlarından biridir) vermesini ifade eden bir mecazdır. Sonuç olarak "her insanın canı, Allah'ın ruhudur" (Râzî). *Sevvâhu* fiili ile ilgili olarak –ki burada "ona [yaratılış] amacına uygun bir şekil verir" şeklinde çevrilmiştir– bkz. 87:2, not 1 ve 91:7, not 5.

10 Lafzen, "kalpler" *(ef'ide)*. Bu, klasik Arapça'da hem "duygular"ı, hem de "düşünceler"i sembolize eden bir deyim olduğundan, yukarıdaki gibi bileşik bir ifade ile karşılanmıştır.

donatır: [Buna rağmen] ne kadar da az şükrediyorsunuz!

10 Nitekim [çoğu] insanlar, "Ne! Biz [ölüp] toprağın altında kaybolduktan sonra yeni bir yaratılış eylemi sonucunda [hayata yeniden döndürülmüş] mü olacağız?" derler.

Hayır, ama [böyle söyleyerek] Rablerine kavuşacakları gerçeğini inkar ederler![11]

11 De ki: "Sizin için görevlendirilmiş olan ölüm meleği [bir gün] sizi toplayacak ve sonra (hep birlikte) Rabbinize döndürüleceksiniz."

12 Keşke, günaha batmış olanların [Hesap Günü] Rablerinin huzurunda başlarını öne eğerek, "Ey Rabbimiz! [Şimdi] görmüş ve duymuş olduk. Öyleyse bizi [yeryüzündeki hayatımıza] geri döndür ki doğru ve yararlı işler yapalım: çünkü [artık hakikate] kanî olduk!" dedikleri zaman[ki hallerini] bir görsen!

13 Eğer dileseydik her insanı doğru yola ulaştırırdık:[12] fakat [böyle olmasını dilemedik —ve sonuçta] şu vaadim doğru çıkacak: "Cehennemi mutlaka görünmeyen varlıklar ve insanlarla dolduracağım!"[13]

14 [Ve Allah, günahkarlara şöyle seslenecek:] "O halde, bu [Hesap] Günü'nün gelip çatacağını umursamamanın [cezasını] çekin bakalım şimdi! [Artık] Biz de sizi bıraktık: öyleyse, yapmış olduğunuz

وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَدْنَىٰ دُونَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَـٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ ۚ إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾
وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَـٰبَ فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ ۖ وَجَعَلْنَـٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٣﴾
وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ وَكَانُوا بِـَٔايَـٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾
إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾
أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَـٰكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾
أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ ٱلْمَآءَ إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَـٰمُهُمْ وَأَنفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَـٰذَا ٱلْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿٢٨﴾
قُلْ يَوْمَ ٱلْفَتْحِ لَا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِيمَـٰنُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٢٩﴾
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَٱنتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

11 Zımnen, "böylece, zorunlu olarak, O'nun varlığını inkar ederler." (Karş. 13:5, not 11 ve 12).

12 Lafzen, "mutlaka her insana *(nefs)* hidayet verirdik", yani zorla da olsa: fakat insanı doğru ile yanlış arasında tercih yapma yeteneğinden ve dolayısıyla bütün ahlakî sorumluluğundan koparmış olacağı için, Allah, rehberliğini (hidayetini) herhangi bir kimseye zorla "empoze" etmez (karş. 26:4 ve ilgili not).

13 Bkz. 7:18 ve keza 11:119'un son paragrafı. "Görünmeyen varlıklar" *(cinn)* konusunda bkz. Ek III.

[her türlü kötülük]ten dolayı [bu] ebedî azabı tadın!"

15 BİZİM mesajlarımıza [gerçekten] inananlar, ancak, kendilerine tebliğ edildiği zaman önünde derin bir hayranlık ve saygıyla eğilenlerdir; [onlar,] Rablerinin sınırsız ihtişamını hamd ile yüceltenler ve asla büyüklük taslamayanlardır; **16** [onlar,] yataklarından [geceleri] kalkarak[14] korku ve ümit içinde Rablerine yalvaranlardır ve kendilerine geçinmeleri için verdiğimizden başkalarına harcayanlardır.

17 [Böyle davranan müminlere gelince,] yaptıklarından dolayı mükâfaat olarak [öteki dünyada] onları şimdiye dek gizli kalan hangi mutluluklarını[15] beklediğini kimse tahayyül edemez.

18 Zaten, [bu dünyada] iman etmiş olan kimse, yoldan çıkmış biriyle hiç mukayese edilebilir mi? Bunlar [elbette] bir olamazlar!

19 İman edip doğru ve yararlı işler yapanlara gelince: yaptıklarına karşılık [Allah'tan] bir mükâfaat olarak onları dinlenip huzur bulacakları bahçeler beklemektedir. **20** Sapmışların varacakları yer ise ateştir: ondan kurtulmak için her çırpınışlarında yeniden içine atılırlar ve ken-

وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا يُؤْمِنُ
بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا
بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ
عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم
مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ أَفَمَن
كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ ﴿١٨﴾
أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ
الْمَأْوَىٰ نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا
فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا
أُعِيدُوا فِيهَا

14 Lafzen, "yanları [yani, bedenleri] üstüne doğrularak."

15 Lafzen, "göz aydınlığı [olarak] onlar için saklanmış olan", yani görülmüş, işitilmiş ve hissedilmiş olsun veya olmasın, onlar için bekletilen mutluluklar. "Şimdiye dek gizli kalan" ifadesi, açıkçası, öteki dünyadaki hayat tarzının bilinmezliğine –ve dolayısıyla, ancak temsîlî olarak tanımlanabilirliğine– işaret eder. İnsanın cenneti "tahayyül etmesi"nin imkansızlığı, Hz. Peygamber'in sahih bir Hadisi'nde şöyle anlatılmıştır: "Allah buyurur ki: Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kalbin kavramadığı şeyler hazırladım." (Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre'den rivayetleri ve Tirmizî). Bu Hadis, Sahâbe tarafından, Hz. Peygamber'in yukarıdaki ayet hakkındaki şahsî yorumu olarak görülmüştür (karş. *Fethu'l-Bârî*, VIII, 418 vd.).

dilerine, "Yalanlamış olduğunuz ateşin azabını [şimdi] tadın bakalım!" denir.

21 Fakat o şiddetli azab[a onları mahkum etmelden önce belki [pişman olup] yollarını düzeltirler diye[16] hemen yanı başlarındaki azabı tattıracağız.[17]

22 Kendisine Rabbinin mesajları aktarıldığında onlara sırtını dönenden daha zalim kim olabilir? [Bu şekilde] günaha batmış olanlardan öcümüzü mutlaka alacağız!

23 GERÇEK ŞU Kİ [ey Muhammed,] Biz vahyi Musa'ya [da] tevdî etmiştik: öyleyse [sana ilettiğimiz vahiyde] aynı [hakikat] ile karşılaşacağından kuşkuya düşme![18]

Ve [nasıl ki] o [önceki vahyli İsrailoğulları için bir rehber kıldık, **24** ve [nasıl ki] sabredip mesajlarımıza tereddütsüz inandıkları zaman, onların içinden, buyruklarımız doğrultusunda[19] [kavimlerini] hidayete ulaştıran önderler çıkardık, [işte böylece, ey Muhammed, sana vahyedil-

وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّذِى
كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ ٱلْعَذَابِ
ٱلْأَدْنَىٰ دُونَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ
إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ
فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا
صَبَرُوا۟

16 Lafzen, "[Doğru yola] dönerler diye."

17 Lafzen, "daha yakın olanı", yani bu dünyada olanı: açıklama için bkz. 52:47, not 27.

18 Bu pasaj ile sûrenin başında dile getirilen konuya yeniden dönülmektedir; şöyle ki, Muhammed'e (*s*) bahşedilen vahyin ilahî menşei, bu pasajda da işaret edildiği gibi, Hz. Musa'ya (tek-tanrılı üç dinin, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in üçünün de kabul ettiği büyük peygamberlerin en sonuncusu) bahşedilmiş olan vahyin menşei ile aynıdır. Ayrıca, yukarıdaki ayette vurgulanan *bütün* ilahî vahiylerin ihtiva ettiği temel hakikatlerin aynılığı, bu vahiylerin takipçilerinin, hangi dönemde, ülkede ve sosyal çevrede olurlarsa olsunlar, ortaya koydukları ahlakî taleplerin de aynılığını gerektirir.

19 Yani, kendi döneminde ve kendi çağı için dile getirilen Tevrat'taki ilahî buyruklara uygun şekilde: Bu, Kur'an'da çok sık vurgulandığı gibi, daha sonraki dönemlerde İsrailoğulları arasında görülen iman zayıflığına ve önderleri ile bilginlerinin büyük kısmında rastlanan, Tevrat metninin çarpıtılması ve böylece "doğrunun yanlışla örtülmesi" eğilimlerine (bkz. örn. 2:42, 75, 79 ve ilgili notlar) işaret etmektedir.

miş olan ilahî kelâm için de aynı şey geçerli olacak.][20]

25 ŞÜPHE YOK Kİ Allah, ihtilaf ettikleri bütün konularda[21] Kıyamet Günü insanlar arasında[22] bir hüküm verecektir. **26** [Fakat] onlar, [o hakikati inkar edenler,] kendilerinden önce gelip geçmiş kaç nesli[23] –bugün yurtlarında dolaşıp durdukları [kaç toplumu]– yok ettiğimizi görüp ders almazlar mı?
Bunda elbette açık dersler vardır: hâlâ dinlemezler mi?
27 Üzerinde ot bitmeyen kuru topraklara yağmur indirip kendilerinin ve hayvanlarının yiyeceği bitkileri Bizim yeşerttiğimizi görmezler mi? Peki, artık [yeniden dirilme gerçeğini] anlamazlar mı?
28 Ama onlar: "Eğer söylediğiniz doğru ise, bu nihaî karar ne zaman verilecek?" diye soruyorlar.[24]
29 De ki: "Nihaî Karar Günü, [hayatları boyunca] hakikati inkar etmiş olanlara ne [yeni fark ettikleri] imanları bir fayda sağlayacak, ne de kendilerine bir mühlet verilecektir." **30** Artık onları kendi hallerine bırak ve onların beklediği gibi sen de [hakikatin ortaya çıkmasını] bekle.

وَكَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ
يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿٢٥﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ
ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَـٰكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَـٰتٍ ۖ
أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا نَسُوقُ ٱلْمَآءَ إِلَى
ٱلْأَرْضِ ٱلْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَـٰمُهُمْ
وَأَنفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَـٰذَا
ٱلْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ ٱلْفَتْحِ
لَا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِيمَـٰنُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ
﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَٱنتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

---

20 Bu tesbit, Zemahşerî'nin yukarıdaki ayet ile ilgili yorumunu yansıtmaktadır: Kur'an, bir toplum için, o toplumun dinî önderleri sıkıntılara karşı sabrettikleri ve inançlarında kararlılık gösterdikleri sürece bir doğru yol rehberi ve hidayet kaynağıdır. Bu yorum, ahlakî değerlerini ve inançlarını kaybetmiş bir topluma Kur'an'ın hiçbir fayda sağlamayacağını ifade eder.

21 Bkz. sûre 2, not 94 ve 22:67-69. Buradaki ihtilaf, yeniden dirilmeye inanmak ile bunu inkar etmek konusundadır.

22 Lafzen, "onlar arasında."

23 *Karn* (lafzen, "nesil") teriminin daha geniş anlamı için bkz. 20:128, not 111.

24 Bu, 25. ayetteki ifadeye bir atıftır.

33. AHZÂB SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûrenin adı, H. 5. yılda meydana gelen Kabileler Savaşı ile ilgili 9-27. ayetlerindeki atıflardan alınmıştır (bkz. aşağıdaki 13. not). Bu atıfların ve özellikle 20. ayetin dili ve üslubu, sûrenin bu bölümünün sözkonusu savaşın hemen ardından, yani H. 5. yılın sonuna doğru nazil olduğunu gösterir. Hz. Peygamber'in Zeyneb binti Cahş ile evliliğini konu alan 37-40. ayetler, aynı yıl, belki birkaç ay önce nazil olmuşlardı. Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'in ilk kocası olan Zeyd b. Hârise ile vaki evlatlık ilişkisine dolaylı olarak değinen 4-5. ayetler için de aynı şey söylenebilir (bkz. bu bağlamda aşağıdaki 42. ayet). Diğer taraftan, 28-29 ve 52. ayetlerin H. 7. yıldan önce nazil olmuş bulunmaları mümkün değildir. Hatta bu ayetler, daha sonraki bir döneme ait olabilirler (karş. ayet 52, not 65). Sûrenin geri kalan ayetlerinin tarihleri konusunda ise, bazı otoriteler (mesela Suyûtî), bunların çoğunun 3. sûreden *(Âl-i 'İmrân)* sonra ve 4. sûreden *(Nisâ')* önce, yani H. 3. yılın sonlarında yahut 4. yılın başlarında nazil olduğunu iddia etmelerine rağmen, bunu destekleyen kesin kanıtlar yoktur. Özetle bu sûrenin, Medine döneminin ilk çeyreğinin sonları ile son çeyreğinin ortaları arasında kalan zaman diliminde ve çeşitli tarihlerde küçük parçalar halinde nazil olduğu söylenebilir. Bu durum ve sûrenin önemli bir bölümünün Hz. Peygamber'in şahsî ahvalini, çağdaşları ile –ve özellikle ailesiyle– olan ilişkilerini ve yalnız o'nun eşleri için geçerli olan bazı davranış kurallarını konu edinmiş olması, bu sûrenin yapısının neden o kadar girift ve ifade tarzının neden o kadar zengin olduğunu açıklar.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ ۗ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ

1 EY PEYGAMBER! Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol; hakikati inkar edenlerin ve ikiyüzlülerin söylediklerine uyma! Şüphesiz Allah her şeyi tam bilendir, hikmet sahibidir. **2** [Yalnız] Rabbinden sana vahiy yoluyla gelene[1] uy: çün-

1 Lafzen, "Rabbinden sana vahyedilmiş olana" —bu ifade, Allah'ın bütün vahiylerin *kaynağı* olduğunu göstermektedir.

kü [ey insanlar,] Allah yaptığınız her şeyden tam haberdardır. **3** [Sadece] Allah'a güven: hiç kimse Allah kadar güvene layık olamaz.

إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۝٢
وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ۝٣ مَّا جَعَلَ
ٱللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِۦ وَمَا جَعَلَ أَزْوَٰجَكُمُ
ٱلَّٰٓـِٔى تُظَٰهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَآءَكُمْ
أَبْنَآءَكُمْ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُم بِأَفْوَٰهِكُمْ وَٱللَّهُ يَقُولُ
ٱلْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى ٱلسَّبِيلَ ۝٤

4 ALLAH hiç kimseye tek bedende[2] iki kalp vermemiştir: ve [aynı şekilde,] "kendiniz için annelerinizin bedeni kadar haram" saydığınız eşlerinizi hiçbir zaman sizin [gerçek] anneleriniz kılmamış[3] ve evlatlıklarınızı da [gerçek] çocuklarınız[4] saymamıştır: bunlar ağzınıza doladığınız boş laflar[ın işaretlerin]den başka bir şey değildir; halbuki Allah [mutlak] doğruyu söyler:[5] ve [size] doğru yolu ancak O gösterir.

5 [Evlatlık aldığınız çocuklara gelince,] on-

2 Lafzen, "onun içinde." Bu ayet, ilk bakışta, önceki pasaj ile bağlantılı olup insanın gerçek anlamıyla Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymayacağını ve aynı zamanda, "hakikati inkar edenlerin ve ikiyüzlülerin" görüşlerine uyacağını gösterir (Râzî). Yukarıdaki cümle, ayrıca, ayetin öncesi ve sonrası ile kavramsal bir bağ oluşturarak tek ve aynı kimseye insan ilişkileri çerçevesinde iki çelişen rol yüklemenin Allah'ın kontrolündeki tabiat kanunlarına aykırı düştüğünü –ve; bu sebeple gayr-i aklî ve gayr-i ahlakî olduğunu– ifade eder (Zemahşerî).

3 Burada *zihâr* adı verilen İslam öncesi Arap geleneğine işaret edilmektedir. Bu geleneğe göre koca, eşini, sadece "Sen benim için artık annemin sırtı gibi [haram]sın" demek sûretiyle boşayabilirdi. *Zahr* ("arka/sırt") terimi, burada, "beden"i sembolize etmektedir. Müşrik Arap toplumunda bu boşama şekli kesin ve geri dönülmez görülürdü; üstelik bu şekilde boşanan kadın yeniden evlenemezdi ve ölünceye kadar eski kocasının kontrolünde kalmaya mahkum olurdu. 58. sûrenin *(Mücadele)* –ki bu sûreden belli bir süre önce nazil olmuştur– ilk dört ayetinden anlaşılacağı gibi, bu ölçüsüz ve gaddar müşrik geleneği, yukarıdaki sûrenin nüzulü sırasında zaten yürürlükten kalkmıştı. Burada ise, sadece daha sonra gelen, "ağzınıza doladığınız boş lafların [lafzen, "sözlerin"] işaretleri"nin insan ilişkileri gerçekliği ile her zaman çakışmadığı şeklindeki hükmün tasviri için değinilmiştir.

4 *Yani*, kan bağı anlamında: bu nedenle gerçek oğullara –ve kızlara da– uygulanan evlilik sınırlamaları, evlatlıklara uygulanamaz. Bu ifade, aşağıdaki 37. ayet vd. ile kesin bir ilişki içindedir.

5 Yani, ebeveyn ile çocuk arasındaki fiilî, biyolojik ilişkiyi koca ile eş yahut üvey ebeveyn ile evlatlık arasındaki ilişki gibi insan ürünü sosyal ilişkilerden farklı kılmak sûretiyle. Bu bağlamda, Kur'an'ın, Allah'ın yaratıcılık eylemini ifade etmek için sık sık Allah'ın "konuşma"sı mecazını kullandığını unutmamalıyız.

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ
أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ ۚ فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ
فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا
أَخْطَأْتُم بِهِ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ
غَفُورًا رَّحِيمًا ۝ النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ
وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ ۗ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ
بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

ları [gerçek] babalarının isimleri ile çağırın: bu, Allah nezdinde daha adaletli [bir davranışltır; eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, onları din kardeşleriniz ve arkadaşlarınız [olarak görün].[6] Ama bu konuda yanılırsanız[7] bir günah işlemiş olmazsınız: [asıl önemli olan] kalplerinizden geçendir, çünkü Allah gerçekten çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır!

6 Peygamber, müminler üzerinde, onlar[ın kendileri üzerinde sahip olduğun]dan daha büyük hak sahibidir, ve [o'nu bir baba gibi gördüklerinden] Peygamber'in eşleri onların anneleridir:[8] [bu şekilde] yakın olanlar, Allah'ın buyruğu gereğince, birbirleri üzerinde [Yesrib'deki]

---

6 Yani, "ilişkinizin bir evlat edinme ilişkisi olduğunu açıklayın ve onların sizin gerçek çocuklarınız olduğu izlenimi vermeyin" —böylece onların gerçek kimliklerini koruyun.

7 Yani, çocuğun anne-babasından söz ederken hata yaparsanız yahut onları, sevgiyle "oğlum" veya "kızım" diye çağırırsanız.

8 Bu ayet, daha önce iradî ve tercihe dayalı ilişkilerin (kan bağına dayalı yakınlıklardan farklı şekilde) anılması ile bağlantılı olarak, tercihe dayalı manevî ilişkinin en üst tezahürüne işaret etmektedir: yani, Allah'tan vahiy alan Peygamber ile onun izinden gitmeyi özgürce kabul eden kişi arasındaki ilişkiye. Bu konuda Hz. Peygamber'den şu Hadis rivayet edilir: "Beni kendinize babanızdan, çocuklarınızdan ve bütün insanlıktan daha yakın görmedikçe hiç biriniz gerçek mümin olamazsınız." (Enes'den naklen Buhârî ve Müslim ve benzer rivayetlerle öteki Hadis külliyatı.) Bütün Sahâbe, Hz. Peygamber'i toplumun manevî babası olarak görürdü. Bir kısmı –mesela İbni Mes'ûd (Zemahşerî'den naklen) yahut Ubey b. Ka'b, İbni 'Abbâs ve Mu'âviye (İbni Kesîr'den naklen)– yukarıdaki ayeti, "o'nu babaları [olarak] gördüklerinden" açıklayıcı ifadesini eklemeden okumazdı. Tâbi'în'in büyük kısmı da –Mücâhid, Katâde, 'İkrime ve Hasan Basrî de dahil olmak üzere (karş. Taberî ve İbni Kesîr)– aynı şeyi yapardı: bu açıklamayı parantez içinde eklememin sebebi budur. (Yine bu sûrenin 40. ayetine ve buna ait 50. nota bkz.) Hz. Peygamber'in eşlerinin "müminlerin anneleri" olma konumlarına gelince, bu, Allah'ın Elçisi'nin hayatının en mahrem tarafını paylaşmış olmalarından kaynaklanır. Bunun sonucu olarak onlar, Hz. Peygamber'in ölümünden sonra yeniden evlenemezlerdi (bkz. aşağıdaki 53. ayet), çünkü bütün müminler onların manevî "evlatlar"ı idi.

müminlerden ve [Allah rızası için oraya] göç etmiş olanlardan daha fazla hak sahibidirler.[9] Ancak [öteki] yakın dostlarınıza karşı da[10] en güzel şekilde davranmalısınız: bu [da] Allah'ın buyruğu gereğidir.

مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ
إِلَّآ أَن تَفْعَلُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَوْلِيَآئِكُم مَّعْرُوفًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ
فِى ٱلْكِتَٰبِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ
مِيثَٰقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَ
عِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾
لِّيَسْـَٔلَ ٱلصَّٰدِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ
عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ

7 VE BİR ZAMAN Biz bütün peygamberlerden sağlam taahhütler almıştık:[11] Senden, [ey Muhammed,] ve Nûh'dan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan: Onların [hepsinden] güçlü, sağlam bir taahhüt aldık, **8** ki, [zamanın bitiminde] O, bu hak dâvânın temsilcilerine hakikate sadık kalmalarını[n yeryüzünde nasıl bir karşılık gördüğünü] sorabilsin.[12] Ve O, hakikati inkar edenlerin tümü için acı bir azap hazırlamıştır!

9 SİZ EY imana ermiş olanlar! [Düşman] orduları üzerinize geldiğinde Allah'ın si-

9 Bkz. 8:75'in son cümlesine ait not 86. O notta açıklandığı gibi, bu iki ayete (8:75 ve 33:6) miras kanunları açısından bakıldığında tatmin edici bir açıklama getirilemez: sözkonusu ayetleri bu açıdan yorumlama çabaları, Kur'an söyleminin mantıkî yapısını ve iç tutarlılığını zedelemekten başka bir anlam ifade etmez. Diğer taraftan, her iki ayetin temelde benzer (yani, manevî) bir anlama sahip oldukları açıktır. Tek fark, *Enfâl* sûresinin son cümlesinin bütün müminlerin genel anlamdaki kardeşliğini vurgulamasına karşılık, bu ayetin, her mümin ile Allah'ın Rasûlü arasındaki derin ve özel ilişkiyi öne çıkarmasıdır.

10 Yani, Kur'an'da çok sık vurgulandığı gibi (özellikle de 8:75'de), bütün öteki inananlara karşı (bkz. önceki not): Başka bir deyişle, bir müminin Hz. Peygamber'e karşı beslediği yüce sevgi, *"bütün* müminler kardeştir" (49:10) gerçeğini gözardı etmesine yol açmamalıdır. Son derece kompleks bir terim olan ve bu bağlamda "en güzel şekilde" diye çevirdiğim *ma'rûf* terimi, "güzelliği herkesin kavrayacağı ölçüde bariz olan herhangi bir hareket" olarak tanımlanabilir (Râğıb).

11 Bu ara pasaj, yukarıdaki 1-3. ayetlerle ilgili olup bütün peygamberlerin Allah'ın mesajını insanlara tebliğ etme ve bu sûretle "bir müjdeci ve uyarıcı" olarak görev yapma "taahhüdü"nü –yani, kutsal görevini– konu almaktadır. (*İz* kelimesinin bu bağlamda "ve bir zaman" olarak çevrilmesi konusunda bkz. sûre 2, not 21.)

12 Karş. 5:109 ve özellikle, 7:6 —"Kendilerine [ilahî] bir mesaj gönderilen herkesi, hiç şüphesiz, [Yargı Günü'nde] hesaba çekeceğiz. Ve yine hiç şüphesiz mesajla gönderilenleri[n kendilerini] de hesaba çekeceğiz."

ze bahşettiği nimetleri hatırlayın, ki o zaman üzerlerine bir kasırga ve göremediğiniz [semavî] ordular göndermiştik:[13] ama Allah yaptığınız her şeyi görmekteydi.

10 Onlar yukarıdan ve aşağıdan üzerinize geldiklerinde[14] ve gözler[inizin] feri kaybolup yürekler[iniz] ağzınıza geldiğinde ve Allah hakkında en çelişik düşünceler aklınızdan (bir bir) geçtiğinde[15] [neler his-

اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ
مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ
الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾

13 Karş. 3:124-125 ve ilgili not 93. Bu pasaj (9-27. ayetler), H. 5. yılda meydana gelen Kabileler Savaşı *(ahzâb)* –ki, aynı zamanda Hendek Savaşı *(Handek)* olarak da bilinir– ile ilgilidir. Müslümanlarla imzaladıkları anlaşmayı bozmaları üzerine Yesrib'den (Medine) kovulmuş olan Yahudi kabilelerinden Benî Nadîr'in tahrikleri ile güçlü Arap kabilelerinin büyük kısmı, İslam'ın müşrik Arabistan'ın inanç ve gelenekleri için oluşturduğu tehdidi bertaraf etmek amacıyla bir araya gelip ittifak kurdular. H. 5. yılın Şevvâl ayında Kureyş ve müttefiklerinden –Benî Kinâne, Benî Esed ve sahil bölgesi (Tihâme) halkı ile büyük Necid kabilesi Gatafan ve müttefikleri, Hevâzin (veya Benî Âmir) ve Benî Süleym'den– oluşan onikibin kişinin üzerindeki asker gücü Medine'ye doğru ilerlemeye başladı. Bu harekattan daha önceden haberdar olan Hz. Peygamber, İslam öncesi Arabistan'da bilinmeyen bir savunma tedbiri olan, şehrin çevresinde derin hendekler kazılması emrini verdi ve bu sayede müttefiklerin saldırısını durdurdu. Ancak bu noktada Müslümanlar için başka bir tehlike belirdi: Medine'nin dış mahallelerinde yaşayan ve o zamana kadar Müslümanlara bir dostluk anlaşması ile bağlı bulunan Yahudi Benî Kurayza kabilesi, bu anlaşmayı bozarak karşı tarafa katıldı. Ama haftalarca süren kuşatma boyunca müşriklerin hendeği aşma teşebbüslerinin tümü, sayıca daha az ve silah yönünden daha zayıf bulunan Müslümanlarca geri püskürtülerek saldırganlara ağır kayıplar verdirildi. Ayrıca, karşılıklı güvensizlikten kaynaklanan çekişmeler de, Yahudiler ile müşrik Arap kabileleri arasındaki iddialı ittifakı yavaş yavaş sarsıntıya uğrattı. Zilkâde ayında kopan müthiş soğuk bir fırtınanın günlerce devam ederek hayatı en sert savaşçılar için bile dayanılmaz hale getirmesiyle müttefik kuvvetlerin umutsuzluğu iyice arttı. Ve sonunda kuşatmayı kaldırarak geri çekildiler; böylece müşriklerin Hz. Peygamber'i ve toplumunu ortadan kaldırmaya yönelik son teşebbüsleri de akamete uğramış oldu.

14 Gatafan grubu hendeği aşmak için yukarıdan, Medine düzlüğünün doğu tarafından saldırıya geçerken Kureyşliler ve müttefikleri aşağıdan, yani batı yönünden saldırı başlatmışlardı (Zemahşerî). Bu, onların savaş alanına giriş yönleriyle de uyum halindeydi. Gatafanlılar yüksek bölgelerden (Necid) gelirken Kureyşliler aşağı taraftaki sahil boylarından (Tihâme) geliyorlardı.

15 Lafzen, "Allah hakkında her [çeşit] düşünceyi aklınızdan geçirdiğiniz [zaman]": yani, "Acaba O sizi mi koruyacaktı, yoksa düşmanlarınızı mı zafere ulaştıracaktı."

settiğinizi hatırlayın]: **11** [İşte] orada ve o anda müminler sınandı ve şiddetli bir şok ile sarsıldılar.

12 Ve ikiyüzlüler ile kalpleri hastalıklı olanların[16] [birbirlerine], "Allah ve Elçisi bize sadece boş vaadlerde bulunmaktalar" dedikleri zaman[ki durumu hatırla!][17] **13** Ve [hatırla] içlerinden bazısı şöyle demişti: "Ey Yesrib halkı! Burada [düşmana] karşı koyamazsınız:[18] [evlerinize] geri dönün!" O arada içlerinden bir grup da, "Evlerimiz [saldırılara] açık durumda!" diyerek Peygamber'den izin istemişti —halbuki evleri [aslında saldırıya] açık değildi: tek amaçları kaytarmaktı.

14 Eğer şehirleri saldırıya uğrasaydı[19] ve [düşman tarafından] fitne çıkarmaları istenseydi, [ikiyüzlüler] hiç tereddüt etmeden bunu hemen yaparlardı;[20] **15** halbuki daha önce [mesajına] sırt çevirmeyeceklerine dair Allah'ın huzurunda söz vermişlerdi: Allah'a verilen söz[ün hesabı] mutlaka sorulacaktır.

16 De ki: "[Tabii bir ölümle] ölmekten yahut [savaşta] öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmak size bir fayda vermez; çünkü başarsanız bile[21] hayatın zevkini ancak çok kısa bir süre tadarsınız!"

17 De ki: "Allah size bir zarar vermek istese, sizi O'ndan kim koruyabilir? Yahut

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ
الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ وَإِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ
وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ
يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ
فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ
بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ
مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا
بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ
لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾
قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ
وَإِذًا لَا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ
مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ

16 Bu ifade, müminler arasındaki itikad zayıflığına işaret eder.

17 Bu, Muhammed'in (s), hendeklerin kazılması sırasında, Müslümanların gelecekte bütün Arap Yarımadası ile İran ve Bizans İmparatorluklarını fethedeceğini önceden haber vermesine bir atıftır (Taberî). Birçok sahih Hadis, olayın meydana geldiği tarihte Hz. Peygamber'in bu öngörüsü ile ilgili sözlerine tanıklık yapmaktadır.

18 Yani, şehir dışında hendeği savunarak.

19 Lafzen, "eğer oralara zorla girilmiş olsaydı."

20 Lafzen, "bir an bile gecikmezlerdi."

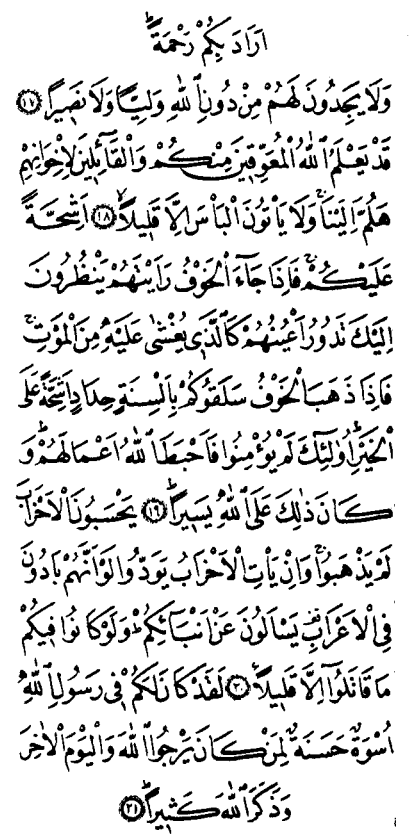
21 Lafzen, "o zaman" veya "o durumda" *(izen):* burada "ne kadar başarılı olsanız da" anlamına gelmektedir.

rahmetini bağışlamak istese (kim mani olabilir?)"
Allah'tan başka bir yardımcı ve koruyucu bulamayacaklar[ını bilmezler mi?]

18 Allah, içinizden başkalarını [O'nun yolunda savaşmaktan] alıkoyanları da; kendileri savaşa pek az katıldıkları halde kardeşlerine, "Bizimle gelin [ve düşmana karşı koyun]!" diyenleri de iyi bilir, **19** ve (böyleleri) size yapılan yardımı kıskanırlar. Ama sonra bir tehlike ile karşılaşınca da, ölümün gölgesinde yaşayan biri gibi, [korkuyla] gözleri dönmüş bir şekilde, [ey peygamber, yardım dilemek için] sana baktıklarını görürsün: tehlike geçince de iyiliğinizi çekemeyip siz [müminleri] sivri dilleri ile incitirler!
Bu [gibi] insanlar, iman etmiş değillerdir, bu yüzden Allah onların yaptıklarını boşa çıkarır: bu Allah için kolaydır.

20 Onlar Müttefiklerin [gerçekten] çekilmediklerini zannediyorlardı;[22] ve Müttefikler geri dönecek olsalar, bunlar, [bu iki yüzlüler,] çölde bedevîler arasında kalıp sizin hakkınızda [ey müminler, uzaktan] haber almayı tercih ederlerdi; aranızda bulunsalar bile, [sizin yanınızda] savaşır görünmekten başka bir şey yapmazlardı.[23]

21 GERÇEK ŞU Kİ, Allah'ı ve Ahiret Günü'nü [korku ve umutla] bekleyen ve O'nu her daim anan kimseler için Allah'ın Elçisi güzel bir örnek teşkil eder.[24]

22 Zımnen, "güçlenerek yeniden gelecekler ve kuşatmayı devam ettireceklerdi."

23 Lafzen, "onlar çok az savaşırlardı."

24 Bu ayet (ve takip eden pasaj), yukarıdaki 9-11. ayetler ve özellikle de, Müminlerin Hendek Savaşı'nın en kritik günleri ve haftaları boyunca karşılaştıkları sıkıntıları anlatan 11. ayetle –"işte orada ve o anda müminler sınandı ve şiddetli bir şok ile sarsıldılar"– yakından ilgilidir. Bu ayet, ilk bakışta, Hz. Peygamber'in imanını, cesaretini ve kararlılığını örnek almaları tavsiye edilen Medine'nin o ilk

22 [İşte böyle,] Müttefikleri[n kendilerine doğru ilerlediklerini] görünce, müminler "Bu, Allah'ın ve Rasûlü'nün bize vaad ettiğidir!" ve "(Demek ki) Allah ve Rasûlü doğru söylemiş!" dediler[25] ve bu, onların sadece imanlarını ve Allah'a teslimiyetlerini arttırdı.

23 Müminler arasında öylesi var ki Allah'ın huzurunda verdiği sözü [her zaman] yerine getirir;[26] kimi [ölüme gitmek sûretiyle] ahitlerini yerine getirmiştir, kimi de [kararlarından] vazgeçmeden [ahitlerini yerine getirmeyi] beklemektedir.

24 [İnsan bu tür sınamalara tâbi tutulmaktadır ki] Allah, sadakat gösterenleri sözlerini tutmalarından dolayı ödüllendirsin, iki yüzlüleri de –dilerse– azaba çarptırsın yahut [pişmanlık duyarlarsa] tevbelerini kabul etsin;[27] Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, rahmet Sahibidir!

25 Allah, böylece, hakikati inkara şartlanmış olanları[28] bütün öfke ve hiddetleri içinde yüzüstü bıraktı; onlar hiçbir fayda elde edemediler, çünkü savaşta müminler[i korumayla Allah'ın yardımı yetti, gördüler ki Allah güçlüdür ve kudret Sahibidir; **26** (ve gördüler ki) saldırgan-

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ
قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ
وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ
صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُ
وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ لِّيَجْزِيَ اللَّهُ
الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِن شَاءَ
أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٤﴾
وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا ۚ
وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا

---

savunucularına seslendiği halde, aslında bütün durumlar ve şartlar için geçerli olan zamanüstü bir muhtevaya sahiptir. *Raceve* fiili ve ondan türetilen *racv, rucuv* ve *recâ'* isimleri hem "ümit", hem de "korku" (yahut "endişe") anlamlarını içerdiğinden *yercû* fiilini de bu şekilde çevirdim.

25 Bunlar, Mekke döneminin son ayetlerinden biri olan 29:2'ye ve Medine döneminin ilk sûresinin ayetleri olan 2:155 ve 214'e bir atıf olarak alınabilirler.

26 Bu ayetin, özel olarak, ilk seferler sırasında ölünceye kadar Hz. Peygamber'in yanında savaşmaya and içmiş olan bazı sahâbeyi kasdettiği söylenir (Zemahşerî); fakat daha genel anlamda, Allah yolunda üstün fedakarlıkları da kapsayan bütün çabaları ifade eder.

27 Karş 6:12 –"Allah rahmet ve şefkati kendine ilke edinmiştir"– ve ilgili not 10.

28 Yani, Müttefik kuvvetleri içindeki müşrikleri (bkz. yukarıdaki 13. not); onların Yahudi ortaklarına ise bir sonraki ayette ayrıca değinilecektir.

lara[29] yardım eden geçmiş vahiylerin mensuplarını kalelerinden çekip çıkardı ve kalplerine korku saldı: böylece bir kısmını öldürdünüz, bir kısmını da esir aldınız; **27** O, sizi onların topraklarına, evlerine ve mallarına mirasçı yaptı; ve henüz ayak basmadığınız toprakları [size vaad etti].[30] Allah her şeye kâdirdir.

28 EY PEYGAMBER! Eşlerine söyle: "Eğer siz [yalnız] bu dünya hayatını ve onun cazibesini istiyorsanız, gelin size istediğinizi vereyim ve (sonra da) sizi uygun bir şekilde salayım.[31] **29** Yok eğer Allah'ı, Elçisi'ni ve ahiret hayatının [güzelliklerini] istiyorsanız, [bilin ki] Allah, içinizden güzel işler yapanlar için büyük bir ödül hazırlamıştır!"[32]

وَأَنزَلَ ٱلَّذِينَ ظَٰهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ
مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ فَرِيقًا
تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ
وَدِيَٰرَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ
إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ
تُرِدْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ
لِلْمُحْسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

29 Lafzen, "onlara", yani Muhammed'e (s) ve toplumuna karşı ittifak kuran kabilelere. Burada bahsedilen "geçmiş vahiylerin mensupları" *(ehlu'l-kitâb)*, Benî Kurayza kabilesinin Yahudileri idi. Onlar, tevhidi esas alan itikadlarına rağmen Müslümanlara ihanet ederek müşrik kabilelerin dâvâsını benimsediler. Uğradıkları fecî bozgundan sonra Benî Kurayza mensupları, ihanet ettikleri toplumun kendilerinden intikam almak isteyeceğini düşünerek Medine çevresindeki kalelerine çekildiler. Ama, bu kale etrafında yirmibeş gün süren bir kuşatmadan sonra her şeylerini bırakarak Müslümanlara teslim oldular.

30 Yani, Müslümanların gelecekte fethedecekleri toprakları. Bu ara cümle ve gelecekte yaşanacak olan daha rahat dönemlere yaptığı atıflar, bu pasaj ile bir sonraki arasında bağlantı kurmayı sağlar.

31 Bu ayetin nazil olduğu dönemde (bkz. bu sûrenin 52. ayeti ile ilgili not 65) Müslümanlar Hayber'in zengin tarımsal topraklarını fethetmişlerdi ve İslam toplumu daha rahat bir safhaya ulaşmıştı. Fakat toplumun büyük bölümünün hayatına yansıyan rahatlık ve kolaylık, Hz. Peygamber'in evini etkilememişti. Hz. Peygamber, her zaman olduğu gibi, kendisi ve ailesinin en sade hayatı sürdürmeleri için gerekli olan asgarî ihtiyaçlardan fazlasına izin vermiyordu. Ama, değişen şartlar karşısında eşlerinin, öteki Müslüman hanımların yaşadığı nisbî rahatlıktan pay almak istemeleri normaldi: Fakat Muhammed'in (s) onların bu taleplerine rıza göstermesi, o'nun bütün hayatı boyunca gözettiği prensibe, yani Allah'ın Rasûlü'nün ve ailesinin hayat standardının yoksul müminlerinkinden yüksek olmaması gerektiği prensibine ters düşerdi.

32 Hz. Peygamber, yukarıdaki iki ayeti, nazil olduktan hemen sonra eşlerine tebliğ ettiği zaman hepsi ayrılmayı kesinlikle reddettiler ve "Allah'ı, Elçisi'ni ve öteki

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ
مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ
ضِعْفَيْنِ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ وَمَن يَقْنُتْ
مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَا أَجْرَهَا
مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ
لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ ۚ فَلَا تَخْضَعْنَ
بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا
مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ
الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ
أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾

30 Ey Peygamber eşleri! Sizden kim açık bir hayasızlıkta[33] bulunmuş olursa, onun [öteki dünyadaki] azabı, [başka günahkarların azabının] iki katı olur: bu Allah için kolaydır. **31** Öte yandan, hanginiz Allah'a ve Elçisi'ne samimiyetle itaat eder ve doğru, yararlı işler yaparsa onu iki kat ödüllendiririz: onun için [öteki dünyada] en muhteşem rızıkları hazırlayacağız.[34]

32 Ey Peygamber eşleri! Siz [öteki] kadınlar gibi değilsiniz, eğer Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine [hakkıyla] *sahip* olursanız![35] O halde, edalı bir şekilde konuşmayın ki kalplerinde maraz olanlar [size karşı] bir arzuya kapılmasın: daima yerinde ve uygun şekilde konuşun. **33** Evlerinizde sessizce oturun, eski cahiliye günlerindeki[36] gibi cazibenizi sergilemeyin; namazlarınızda dikkatli ve devamlı olun, arındırıcı yükümlülüklerinizi ifa edin, Allah'a ve Elçisi'ne itaat edin: ey [Peygamber'in] ev halkı, Allah sizden yalnızca çirkinlikleri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.

---

dünya[nın güzelliklerini]" seçtiklerini bildirdiler (Buhârî ve Müslim dahil birçok Hadis külliyatında nakledilir). İlk dönem İslam alimlerinden bir kısmı (Taberî'ye göre Katâde ve Hasan Basrî) bu sûrenin daha sonraki 52. ayetinin, Allah'ın bu tavır için hazırladığı ödülü ortaya koyduğunu söyler.

33 *Fâhişe* teriminin bu yorumu için bkz. sûre 4, not 14. Bu ayet ile ilgili yorumunda Zemahşerî, bu terimin "büyük günah" *(kebîre)* olarak tanımlanabilecek her şeyi kapsadığını söyler.

34 Bkz. 8:4, not 5.

35 Zımnen, "ve böylece, Allah'ın Elçisi'nin eşleri ve müminlerin anneleri olarak sahip bulunduğunuz özel konumunuzun bilincinde olursanız."

36 *Câhiliyye* terimi, bir peygamberin tebligatının ortadan kalkması ile yeni bir tebligatın başlaması arasında geçen sürede bir toplumun –veya medeniyetin– ahlakî yozlaşmaya uğramasını ve özel olarak da Muhammed'in (s) peygamberliğinden önceki Arap putperestliği dönemini anlatır. Fakat terim, bu tarihsel anlamı dışında, hangi dönemde ve sosyal çevrede olursa olsun, genel olarak ahlakî yozlaşma ve duyarsızlaşma durumunu ifade eder. (Ayrıca bkz. 5:50, not 71).

34 Evlerinizde okunan Allah'ın mesajlarını ve [O'nun] hikmetini hatırlayın: şüphesiz Allah [hikmetinde] akıl-sır ermez bir derinlik sahibidir, her şeyden haberdardır.[37]

35 GERÇEK ŞU Kİ, Allah'a teslim olmuş bütün erkekler ve kadınlar, inanan bütün erkekler ve kadınlar, kendilerini adamış bütün erkekler ve kadınlar, sözlerine sadık bütün erkekler ve kadınlar, sıkıntılara göğüs geren bütün erkekler ve kadınlar, [Allah'ın karşısında] güçsüzlüğünü anlayan bütün erkekler ve kadınlar, karşılıksız yardımda bulunan bütün erkekler ve kadınlar, nefislerini kontrol eden[38] bütün erkekler ve kadınlar, iffetleri üzerine titreyen bütün erkekler ve kadınlar[39] ve Allah'ı durmaksızın anan bütün erkekler ve kadınlar için, (evet,) bunlar[ın tümü] için Allah, mağfiret ve büyük bir mükâfaat hazırlamıştır.

36 Allah ve Elçisi bir konuda hüküm verdikten sonra[40] artık inanmış bir erkek ve kadının kendileriyle ilgili konularda tercih serbestisi[41] yoktur: [bu, hakkı kendinde görerek] Allah'a ve Elçisi'ne isyan

وَٱذْكُرْنَ
مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱلْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ
وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ
وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ
وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَٰتِ
وَٱلصَّآئِمِينَ وَٱلصَّآئِمَٰتِ وَٱلْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ
وَٱلْحَٰفِظَٰتِ وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ
أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ وَمَا كَانَ
لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن
يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥ

37 Allah için kullanılan *latîf* teriminin, özellikle *habîr* terimi ile bir arada kullanıldığı zamanki anlamı için bkz. 6:103, not 89.

38 *Sâim* terimi, çoğunlukla "oruç tutan" olarak çevrilirse de burada birincil anlamı olan "[her şeyden] kaçınan" veya "[hiçbir şeye] kendini kaptırmayan" kişiyi ifade eder: karş. *savm* isminin "konuşmaktan kaçınma" anlamında kullanıldığı 19:26.

39 Lafzen, "kendi uzuvlarına sahip olan erkeklere ve [kendilerini] koruyan kadınlara": bkz. 24:30, not 36.

40 Yani, Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in emirlerinde spesifik bir kural öngörülmüş ise.

41 Lafzen, "kendi işlerinde *(min emrihim)* bir serbestliğe sahip olmak" —yani, davranışlarının ve hareket tarzlarının vahyin koyduğu kurallar tarafından değil de, kişisel çıkarları veya temayüllerince belirlenmesine izin vermek.

eden kimse, apaçık bir sapkınlığa düşmüş olur.

فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ
لِلَّذِيٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ
عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ
مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ فَلَمَّا

37 VE BİR ZAMAN,[42] [ey Muhammed,] Allah'ın lütufta bulunduğu ve senin de iyilik ettiğin kişiye,[43] "Eşini terk etme ve Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol!" demiştin. Ve [böylece] Allah'ın yakında aydınlığa çıkaracağı şeyi[44] içinde gizlemiştin; çünkü insanlar[ın ne düşüneceklerin]den çekiniyordun, oysa çekinmen gereken yalnız Allah olmalıydı![45]

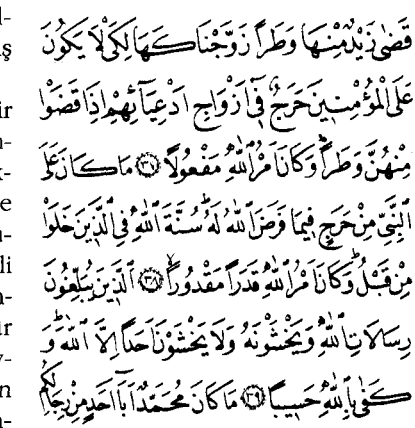
42 *İz* edatının bu şekilde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 2, not 21. Yukarıdaki ayetle, 4. ayette ve devamında değinilen "tercihe bağlı" ilişkiler konusuna yeniden dönülmektedir.
Muhammed'in (s) tebligatına başlamasından yıllar önce eşi Hz. Hatice, Kuzey Arabistan kabilelerinden Benî Kelb soyundan gelen ve kabile savaşlarından birinde çocuk yaşta esir alınarak Mekke'de satılan genç bir köle olan Zeyd b. Hârise'yi kendisine hediye etti. Muhammed (s), çocuğu alır almaz serbest bıraktı ve bir süre sonra da evlatlığı yaptı. Zeyd de, buna karşılık, İslam'ı ilk kabul edenler arasında yer aldı. Yıllar sonra, bir kölenin yahut özgürlüğüne kavuşmuş eski bir kölenin "özgür doğmuş" bir kadınla evlenmesine karşı eski Arap toplumunda mevcut olan önyargıları kırmak için Hz. Peygamber, Zeyd'i kendi öz halasının kızı Zeyneb binti Cahş ile evlenmeye ikna etti. Zeyneb, Hz. Peygamber'i o'nun haberi olmadan çocukluğundan beri seviyordu ve bu nedenle, bu evlenme teklifine büyük bir isteksizlikle ve yalnızca Hz. Peygamber'in otoritesine saygıdan dolayı razı oldu. Zeyd de bu beraberliğe istekli olmadığından (çünkü o sırada kendisi gibi özgürlüğüne kavuşmuş eski bir köle olan, oğlu Üsâme'nin annesi Ümmü Eymen ile mutlu bir evliliği vardı) bu evliliğin ne Zeyneb'e, ne de Zeyd'e mutluluk getirmemiş olması sürpriz değildi. Zeyd, kendisini sevmediğini gizlemeyen yeni eşini birkaç defa boşamanın eşiğine kadar geldi, fakat her seferinde tahammül göstermeye ve ayrılmamaya Hz. Peygamber tarafından ikna edildiler. Ancak sonunda evliliğin yürüyemeyeceği kesinleşti ve Zeyd, Zeyneb'i H. 5. yılda boşadı. Kısa bir süre sonra da Hz. Peygamber, geçmişteki mutsuzluğundan dolayı üzerinde hissettiği ahlakî sorumluluğu telafî etmek için Zeyneb ile evlendi.

43 Yani, Zeyd b. Hârise'ye. Allah, onu müminlerden biri kılmış, Hz. Peygamber de yanına evlatlık olarak almıştı.

44 Yani, Muhammed'in (s) bizzat desteklediği ve ısrarla tavsiye ettiği Zeyd ile Zeyneb'in evliliğinin yürümeyeceği ve boşanma ile biteceği gerçeğini (bkz. bir sonraki not).

45 Lafzen, "halbuki Allah, kendisinden korkmana daha çok layıktı *(ehakk)*." Bu ilahî uyarıya (ki, Kur'an'ın "Muhammed (s) tarafından üretildiği" iddiasını tek ba-

[Fakat] sonra Zeyd o kadınla beraberliğini sona erdirdiğinde[46] onu seninle evlendirdik ki [gelecekte] evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlar[la evlendikleri] için müminler suçlanmasın.[47] Ve Allah'ın buyruğu [böylece] yerine getirilmiş oldu.

38 [O halde,] Allah'ın kendisi için takdir ettiği şeyi[48] [yapmasından dolayı] Peygamber'e hiçbir suç isnad edilemez. [Gerçekte, bu] sizden önce gelip geçenler için de Allah'ın bir uygulamasıydı;[49] ve [şunu unutma ki] Allah'ın iradesi mutlaka tecelli eder. **39** [Ve bu,] Allah'ın mesajlarını [dünyaya] tebliğ edenler, O'ndan korkanlar ve O'ndan başka kimseden korku duymayanlar [için de geçerli olan Allah'ın âdetidir]: hiç kimse, Allah kadar, [insanların yaptıkları için] hesap sorucu değildir!

40 [Ve bilin ki, ey müminler,] Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin ba-

şına çürütmektedir) atıfta bulunan Hz. Ayşe'nin şöyle söylediği rivayet edilir: "Allah'ın Rasûlü, kendisine vahyedilenlerden birini gizlemek isteseydi, muhakkak ki bu ayeti gizlerdi" (Buhârî ve Müslim).

46 Lafzen, "ona karşı arzusu [veya onun üzerindeki "hakkı"] sona erdiğinde", yani onu boşamak sûretiyle (Zemahşerî).

47 Hz. Peygamber'in, Zeyneb'in geçmişteki mutsuzluğunu telafî etme isteği dışında, evlatlığının eski eşiyle evlenmeye zorlanmasındaki (ayette "*Biz* onu seninle evlendirdik" ifadesiyle vurgulanmıştır) ilahî maksat, müşrik Arap inançlarının tersine, evlatlık ilişkisinin, biyolojik ebeveyn çocuk ilişkisinden kaynaklanan evlilik sınırlamalarından hiç birine tâbi olmadığını göstermektir (karş. bu sûrenin 4. ayeti, not 3).

48 Yani, Zeyneb ile evlenmesini; bu da yürürlükteki hukukun bakış açısını ortaya koymayı ve Hz. Peygamber'in kişisel ahlakî sorumluluğu olarak gördüğü konuda o'nu tatmin etmeyi amaçlıyordu.

49 Yani, Muhammed'den (s) önceki bütün peygamberlerde, Muhammed'de (s) olduğu gibi, bütün şahsî istekler, Allah'a teslim olma kararlılığına uygun düşen isteklerdi: bu da, Allah'ın seçiciliğini karakterize eden ve –daha sonraki yan cümleciğin ifade ettiği gibi– onların "kaçınılmaz/mutlak kader"lerini *(kaderen makdûren)* oluşturan, doğuştan edinilmiş uyumlu bir ruh halidir.

bası değildir,[50] fakat o, Allah'ın Elçisi ve bütün Peygamberler'in Sonuncusu'dur.[51] Ve Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا
كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِي
يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى
النُّورِ ۚ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ
سَلَامٌ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ
إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى
اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم
مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَدَعْ أَذَاهُمْ

41 SİZ EY imana ermiş olanlar! Allah'ı çokça anın, **42** ve sabah akşam[52] O'nun şanını yüceltin.

43 O, size [kendi mesajlarını taşıyan] melekleriyle nimetlerini bahşeder ki sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarsın.

Ve O, müminler için rahmet kaynağıdır.

44 O'na kavuşacakları Gün "Selâm" hitabıyla karşılanacaklardır ve O, onlar için en güzel ödülü hazırlamış olacaktır.

45 [Sana gelince,] ey Peygamber, unutma ki Biz seni [hakikatin] bir şahidi, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik, **46** [herkesi] O'nun izniyle[53] Allah'a çağıran ve ışık saçan bir kandil olarak.

47 [O halde,] müminlere kendilerini Allah'tan büyük bir lütuf beklediğini müjdele; **48** hakikati inkar edenler ve ikiyüzlüler[in değerlerin]e uyma ve onların incitici sözlerine aldırma![54] (Yalnız) Al-

---

50 Yani, o bütün toplumun manevî "baba"sıdır (karş. bu sûrenin 6. ayeti ile ilgili not 8), yoksa yalnız bir kişinin veya belli kişilerin değil: böylece, hasbelkader bir peygamberin fiziksel neslinden gelmiş olmanın, tek başına kişiye bir erdem kazandıracağı anlayışı reddedilmiş olmaktadır.

51 Yani, mühürün *(hâtem)* bir dökümanın sonunu göstermesi gibi, o da peygamberlerin sonuncusudur. *Hâtem* terimi, bu anlamının yanında, aynı zamanda bir şeyin "sonu" veya "sonucu" anlamındaki ***hitâm*** ile de eş anlamlıdır: Bundan, Muhammed (s) aracılığıyla vahyedilen mesajın –Kur'an'ın– bütün ilahî vahiylerin sonu ve özü olarak görülmesi gerektiği anlamı çıkarılır (karş. 5:48'in ikinci paragrafının ilk cümlesi ile ilgili not 66 ve 7:158 ile ilgili not 126). Ayrıca bkz. 21:107, not 102.

52 Lafzen, "sabah ve akşam vakitlerinde", yani her zaman.

53 Yani, O'nun iradesi doğrultusunda (Taberî).

54 Yahut: "fakat [aman,] onları incitmekten kaçın" (Zemahşerî) —bu iki karşılıktan hangisinin seçileceği, *ezâhum*'un anlamının "*onlar* tarafından incitilmek" mi, yoksa "*onları* incitmek" mi olduğuna bağlıdır.

lah'a güven: hiç kimse Allah kadar güven verici olamaz.

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ
مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ
فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ
إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا
مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ
وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي
هَاجَرْنَ مَعَكَ

49 SİZ EY imana ermiş olanlar! Mümin kadınlarla evlenir ve fakat onlara dokunmadan boşarsanız, onlar adına bir iddet dönemi hesaplamaya ve (onlardan bunu) beklemeye hakkınız yoktur;[55] o halde [hemen] ihtiyaçlarını karşılayın ve en güzel şekilde bırakın.[56]

50 EY PEYGAMBER! Mehirlerini[57] verdiğin eşlerini ve Allah'ın sana bahşettiği savaş esirleri arasından sağ elinin altında bulunanları[58] sana helal kıldık. Ve seninle birlikte [Yesrib'e] göç etmiş olan amcalarının ve halalarının kızlarını, dayılarının ve teyzelerinin kızlarını;[59] ve kendilerini Pey-

55 Lafzen, "onlar için hiçbir şekilde iddet hesaplamak zorunda değilsiniz" —yani, "ikinizin de hesaplamak zorunda olduğu süreyi": karş. 2:228'in ilk bölümü ve bununla ilgili not 215. Ama eğer evlilik fiilen gerçekleşmemişse bir hamilelik sorunu doğmayacağından boşanan kadının iddeti beklemesi anlamsız olur ve ne kendisine ne de boşandığı kocasına bir fayda sağlar.

56 Genelde bütün müminleri ilgilendiren belli evlilik problemleri ile ilgili olan bu emir, sonraki ayette, yalnız Hz. Peygamber için geçerli olan evlilik kuralları konusundaki söylemin yeniden vurgulanmasına bir giriş oluşturmaktadır: Böylece, "Ey Peygamber eşleri! Siz [öteki] kadınlar gibi değilsiniz" (ayet 32) sözleri ile başlayan ayetle ve Zeyneb ile evliliğini konu alan müteakip ifadelerle (ayet 37 vd.) bağlantılı bulunmaktadır.

57 *Ecr* terimi, bu bağlamda, spesifik olarak "mehir" *(mehr)* anlamına gelen *farîda* ile eş anlamlıdır: bkz. sûre 2, not 224.

58 Değişik yerlerde (bkz. özellikle 4:25, not 32) işaret edildiği gibi İslam, cariyeliğin hiçbir şekline rıza göstermez ve meşru bir *nikaha* dayanmadıkça bir erkek ile kadın arasındaki her tür cinsel ilişkiyi kesinlikle yasaklar. Bu konuda "özgür" bir kadın ile köle arasındaki tek fark, birincisinin kocasından mehir talep edebilmesine karşılık, meşru yollarla sahip olduğu kölesi (lafzen, "sağ elinin sahip oldukları") ile, yani inancın ve özgürlüğün savunulması için yürütülen "Kutsal Savaş"ta *(cihâd)* esir alınan bir kadın (2:190, not 167 ve 8:67, not 72) ile evlenen kişinin böyle bir mükellefiyetinin olmamasıdır: çünkü bu durumda köle kadının evlenme yoluyla özgürlüğünü elde etmesi, mehire denk bir bedel olarak görülmektedir.

59 Bu, Hz. Peygamber'in evliliği konusunda –eşlerinden hiç birini boşayamaması-

gamber'e özgür iradeleriyle teklif eden, Peygamber'in de almak istediği[60] mümin kadınları [da sana helal kıldık]: [bu sonuncusu] yalnız sana özgü bir imtiyazdır, öteki müminler için değil, [zaten] onlara eşleri ve sağ ellerinin altında bulunanlar konusunda yapmaları gerekeni bildirdik.[61] [Ve] artık sen [gereksiz] bir endişeye kapılmamalısın, şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır. **51** [Şunu bil ki,] onlardan dilediğini bir süre yanından uzaklaştırabilirsin ve dilediğini de yanına alabilirsin; ve [bir süre] uzaklaştırdıklarından birini yeniden istemende bir vebal yoktur:[62] bu, [seni her gördüklerinde] gözlerinin parlamasını[63] ve [gözden

وَامْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا
لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِن
دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ
وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٠﴾ تُرْجِي مَن تَشَاءُ مِنْهُنَّ
وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَن تَشَاءُ ۖ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكَ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ

---

na ilaveten (bkz. aşağıdaki 52. ayet)– getirilmiş yeni bir kısıtlamadır: Bütün öteki Müslümanlar amca veya dayıları çocukları ile evlenmekte serbest oldukları halde Hz. Peygamber, bunlar arasından ancak kendisi ile birlikte Mekke'den Medine'ye göç etmek *(hicret)* sûretiyle İslam'a bağlılıklarını güçlü bir şekilde ve erkenden isbatlamış olanları ile evlenebilir: Beğavî'ye göre, "amcalarının ve halalarının kızları" terimi, eski Arapça'daki kullanımından gelen bir içerikle, yalnız gerçek amca ve hala çocuklarını değil, genelde Muhammed'in (s) babasının mensup olduğu Kureyş kabilesinin bütün kadınlarını kapsar. Aynı şekilde "dayılarının ve teyzelerinin kızları" da, annesinin kabilesi olan Benî Zühre'nin bütün kadınlarını gösterir.

60 Bu yan cümlecik, lafzen, "kim Peygamber'e kendini bir armağan olarak sunarsa *(in vehebet nefsehâ)"* şeklindedir. Klasik müfessirlerin büyük kısmı, bunun, "bir *mehir* beklemeden veya istemeden" anlamına geldiğini, çünkü mehrin normal/sade Müslümanlar için evlilik akdinin temel bir unsuru olduğunu söylerler (karş. 4:4 ve 24 ve ilgili notlar; ayrıca sûre 2, not 224).

61 Yukarıdaki ara cümle, evlilik konusunda daha önce vahyedilmiş genel kurallara (bkz. 2:221, 4:3-4 ve 19-25 ve ilgili notlar) ve özellikle mehir sorunu ile ilgili olanlara işaret etmektedir.

62 Böylece Hz. Peygamber'e, doğuştan adalet duygusuna sahip olmasına ve her zaman eşlerine mutlak bir eşitlik duygusuyla yaklaştığını hissettirecek şekilde davranmasına rağmen, onlara karşı kocalık mükellefiyetlerinde katı bir "dönüşüm" (rotation) kuralına uymak zorunda olmadığı söylenmektedir.

63 Yani, Hz. Peygamber onlardan birine ne zaman yaklaşsa, bunu kocalık "sorumluluğu"nun bir gereği olarak değil de, içten gelen bir şefkat ve sevgi ile yaptığına kesinlikle emin olduklarından.

çıkarıldıkları zaman] üzülmemelerini ve onlara vermek zorunda olduğun her şeyden hoşnutluk duymalarını sağlar: çünkü [yalnız] Allah kalplerinizden geçeni bilir; ve Allah her şeyi bilendir, halîmdir.[64]

وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ
بِمَآ ءَاتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۚ وَكَانَ
ٱللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ۝ لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعْدُ وَلَآ أَن
تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَٰجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا
مَلَكَتْ يَمِينُكَ ۗ

52 Bundan sonra [başka] hiçbir kadın sana helal değildir[65] –onları[n hiç birini] başka kadınlarla, güzellikleri seni fazlasıyla cezbetse de, değiştirme[ne izin verilmemiştir]–[66] [halen] sahip olduklarının[67]

64 İbni Hanbel'in *Müsned*'inde Hz. Ayşe'den rivayet edilen bir Hadis'e göre "Hz. Peygamber, sevgisini eşleri arasında eşit bir şekilde paylaştırır ve şöyle dua ederdi: Ey Allah'ım, ben elimden geleni yapıyorum, öyleyse benim elimde olmayıp [yalnızca] Senin kudretinde bulunan bir şeyli yapamadığım]dan dolayı beni sorumlu tutma!" —bu şekilde kalbinin içindekine, yani [eşlerinden] bir kısmını ötekilerden daha fazla sevmesine işaret etmek istiyordu.

65 Bazı müfessirler (mesela Taberî) bu kısıtlamanın yukarıda 50. ayette sayılan dört kadın kategorisi ile bağlantılı olduğunu ileri sürerler: oysa, bu yasaklamanın Hz. Peygamber'in halen evli bulunduğu kadınlara *ilaveten* başka herhangi bir kadınla evlenmesini kapsadığı daha doğru görünmektedir (Beğavî, Zemahşerî).
İbni 'Abbâs, Mücâhid, Dehhâk, Katâde ve İbni Zeyd (ki tümü İbni Kesîr'de yer almaktadır) yahut Hasan Basrî (Taberî tarafından 28-29. ayetler ile ilgili yorumunda nakledilmiştir) gibi bazı ilk dönem tanınmış otoriteleri, daha fazla evliliğin yasaklanmasını, dünya hayatının cazibeleri ile ahiretin güzellikleri arasında yapılan tercihe dayandırmışlardır. Hz. Peygamber'in eşleri, 28-29. ayetlerdeki ısrarlı vurgulamalar karşısında bu tercihi yapmak durumunda kalmışlar ve tercihlerini "Allah ve Rasûlü" için kullanmışlardı (karş. yukarıdaki 32. not). Bütün bu ilk dönem otoriteleri, 52. ayetin nüzulünü –ve onun Hz. Peygamber'in eşlerini kasdettiği gerçeğini– inançları ve bağlılıklarından dolayı Allah'ın onlara bu dünyada verdiği bir ödül olarak değerlendirirler. Hz. Peygamber'in "Sana bundan sonra [başka] bir kadın helal değildir" kesin emrini görmezden geldiğini düşünmek mümkün olmadığından, sözkonusu pasajın, Hayber'in fethinin ve Hz. Peygamber'in Safiyye ile evliliğinin –son evliliği– vuku bulduğu H. 7. yıldan önce nazil olması mümkün değildir. Sonuç olarak 28-29. ayetlerin (ki, biraz önce gördüğümüz gibi, 52. ayet ile yakın bir bağlantı içindedirler) daha sonraki bir dönemde nazil olduğunu düşünmek daha doğrudur, yoksa H. 5. yılda (yani Hz. Peygamber'in Zeyneb ile evlendiği yılda) değil.

66 Yani, yerine başka bir eş almak için mevcut eşlerinden birini boşamana (burada vurgu, eşlerinden birini "değiştirme"nin –yani, boşamanın– yasaklanmasına yapılmıştır).

67 Buradaki *mâ meleket yemînuke* (lafzen, "sağ elinin sahip oldukları" yahut "malik bulundukları") ifadesi, bence, 4:24'deki ile aynı anlamı, yani "sizin *izdivaç*

dışında [hiç biri sana helal değildir]. Allah her şeyi görüp gözetendir.

وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا ﴿٥٢﴾

53 SİZ EY imana ermiş olanlar! İzin verilmedikçe Peygamber'in evlerine girmeyin; ve yemek için [davet edildiğiniz zaman erkenden] gidip hazırlanmasını beklemeye kalkışmayın: çağrıldığınızda [en uygun zamanda] girin; yemeği yiyince hemen ayrılın, lafa dalmayın: bu durum Peygamberi üzebilir, ama sizden [gitmenizi istemeye de] çekinebilir: fakat Allah doğru[yu size öğretmek]ten çekinmez.[68] [Peygamber'in eşlerine gelince,] onlardan bir şey isteyeceğiniz vakit perde[69] arkasından isteyin: bu hem sizin kalplerinizin, hem de onlarınkinin temizliğini pekiştirir. Ayrıca sizin Allah'ın Elçisi'ni üzmeniz ve o'nun vefatından sonra eşlerini nikahlamanız[70] caiz değildir: doğrusu

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتَ ٱلنَّبِىِّ إِلَّآ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ
إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَٱدْخُلُوا۟
فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَٱنتَشِرُوا۟ وَلَا مُسْتَـْٔنِسِينَ لِحَدِيثٍ
إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى ٱلنَّبِىَّ فَيَسْتَحْىِۦ مِنكُمْ وَٱللَّهُ
لَا يَسْتَحْىِۦ مِنَ ٱلْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ
مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ
وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا۟ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓا۟
أَزْوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦٓ أَبَدًا

---

yoluyla sahip bulunduklarınız" (bkz. sûre 4, not 26); anlamını taşımaktadır: o halde yukarıdaki ayetin, Hz. peygamber'in o anda akdedilmiş bulunan evliliklerini kapsadığı kabul edilmelidir.

68 Yukarıdaki pasaj, 45-48. ayetlerde Hz. Peygamber'in tebligatına yapılan atıfla bağlantılı olarak o'nun çağdaşları arasındaki eşsiz konumunu vurgulamaktadır; fakat Kur'an'ın tarihî olaylara ve durumlara yaptığı atıflardaki genel üslubuna uygun olarak, burada öngörülen ahlakî prensip de, belli bir zaman ve çevre ile sınırlı değildir. Kur'an, Hz. Peygamber'in Ashâbı'nı o'nun kişiliğine saygı göstermeleri için uyarmak sûretiyle bütün müminlere onun her zamanki yüce konumunu hatırlatmaktadır (karş. 2:104, not 85); bunun da ötesinde, toplumsal hayat ile ilgili belli davranış kurallarını onlara öğretmektedir: bu kurallar ilk bakışta ne kadar önemsiz görünseler de, gerçek bir kardeşlik duygusu, karşılıklı anlayış ve başkalarının kişiliğine ve mahremiyetine saygı temeline oturması gereken bir toplumda psikolojik bir değer/anlam taşırlar.

69 *Hicâb* terimi, iki şey arasına giren veya birini diğerinden ayıran, koruyan veya gizleyen nesneyi ifade eder; kullanıldığı yere göre, hem somut hem de soyut anlamlarıyla "bariyer", "engel", "duvar", "cam", "perde", "örtü" vb. gibi kelimelerle karşılanabilir. Hz. Peygamber'in eşlerine ancak bir "perde" yahut "pencere" arkasından yaklaşılması emri, Hz. Peygamber'in birçok Sahâbesi'nin yaptığı gibi, lafzî anlamıyla anlaşılabileceği kadar "müminlerin anneleri"ne gösterilmesi gereken derin saygıyı ifade eden mecazî anlamıyla da yorumlanabilir.

70 Lafzen, "ondan sonra eşleriyle evlenmek."

bu, Allah nazarında büyük bir günahtır.
54 Bir şeyi açıktan da, gizli de yapsanız, [unutmayın ki,] Allah her şeyi hakkıyla bilir.
55 [Fakat] onların[71] babalarına, oğullarına, kardeşlerine, erkek kardeşlerinin veya kız kardeşlerinin oğullanna, kadın hizmetçilerine yahut sağ ellerinin sahip olduğu [kadın kölelerilne [serbestçe görünmelerinde] bir mahzur yoktur.
Ama [ey Peygamber eşleri,[72] her zaman] Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; şüphesiz Allah, her şeye şahittir.
56 Allah ve melekleri, şüphesiz, Peygamberi kutsarlar/desteklerler: [o halde] ey imana ermiş olanlar, siz de o'nu kutsayın/destekleyin ve kendinizi [o'nun rehberliğine] tam bir teslimiyetle terk edin!
57 Allah'ı ve Rasûlü'nü [bilerek] incitenlere gelince; Allah onları bu dünyada ve ahirette (rahmetinden) yoksun[73] bırakacak ve onlar için alçaltıcı bir azap hazırlayacaktır.
58 Mümin erkekleri ve mümin kadınları yapmadıkları bir fiilden dolayı suçlayanlara gelince, onlar iftira atma suçu işlemiş ve böylece açık bir günaha girmiş olurlar.
59 Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve [öteki] bütün mümin kadınlara [toplum

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ
عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِن تُبْدُوا۟ شَيْـًٔا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ
بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾ لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِىٓ ءَابَآئِهِنَّ
وَلَآ أَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ إِخْوَٰنِهِنَّ
وَلَآ أَبْنَآءِ أَخَوَٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ
أَيْمَٰنُهُنَّ وَٱتَّقِينَ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ
شَهِيدًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِىِّ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ صَلُّوا۟ عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فِى ٱلدُّنْيَا
وَٱلْءَاخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ بِغَيْرِ مَا ٱكْتَسَبُوا۟ فَقَدِ ٱحْتَمَلُوا۟ بُهْتَٰنًا
وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ
وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ

71 Yani, Hz. Peygamber'in eşlerinin (yukarıda 53. ayette geçen, onlarla bir "perde arkasından" konuşulması buyruğu ile bağlantılıdır).

72 Bu parantez içi ifade, daha sonra gelen çoğul emir kipindeki *ittakîne*'nin müennes hali dikkate alınarak konulmuştur.

73 Klasik Arapça'da *la'neh* (lânet) terimi az çok *ib'âd* ("uzaklaştırma" veya "yok etme") ile eş anlamlıdır. Bu sebeple Allah'ın *la'net*'i ("O'nun bir günahkarı, güzel olan her şeyden mahrum etmesi" *(Lisânu'l-'Arab)* veya "rahmetinden mahrum bırakması" *(Menâr* II, 50) anlamlarına gelir. Aşağıda 61. ayette geçen *mel'ûn* terimi ise, "Allah'ın rahmetinden yoksun kalmış kişi"yi ifade eder.

içine çıktıklarında] dış kıyafetlerini üzerlerine almalarını söyle: bu, onların [temiz kadınlar olarak] tanınmalarını ve rahatsız edilmemelerini temin eder.[74] Ama [unutma ki] Allah, çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır![75]

يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَابِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ
أَدْنَىٰ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا
﴿٥٩﴾ لَّئِن لَّمْ يَنتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ
وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ
فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُونِينَ ۖ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَ
قُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللَّهِ

60 İŞTE BÖYLE, eğer[76] ikiyüzlüler, kalplerinde hastalık olanlar[77] ve yalan haberler yayarak [Peygamber'in] kent[in]de huzursuzluk çıkaranlar[78] [düşmanca hareketlerinden] vazgeçmezlerse [ey Muhammed,] onlar üzerinde üstünlük kurmanı sağlarız, o zaman bu [kentte] sana çok az bir süre komşu kalacaklardır:[79] **61** ve onlar, Allah'ın rahmetinden yoksun olduklarından görüldükleri yerde yakalanacaklar ve teker teker ortadan kaldırılacaklardır.[80] **62** Daha önce gelip geçen [bu tür günahkar]lar için Allah'ın

74 Karş. 24:31'in ilk iki cümlesi ve ilgili dipnotlar 37 ve 38.

75 Yukarıdaki ayetin spesifik ve zamanla kayıtlı ifade tarzı (ki Hz. Peygamber'in eşlerine ve kızlarına atıfta bulunmasından açıkça bellidir) ve kadınların toplum içine çıktıklarında "dış kıyafetlerini *(min celâbîbihinne)* üzerlerine almaları" tavsiyesindeki bilinçli müphemlik, bu ayetin, terimin genel, zaman ve mekan üstü anlamıyla, bir *hüküm* ifade etmekten çok, zamanın ve sosyal çevrenin sürekli değişmesi karşısında uyulması gerekli ahlakî bir rehber anlamı taşıdığını gösterir. Ayetin sonunda Allah'ın affediciliğine ve rahmetine yapılan atıf da, bu görüşü desteklemektedir.

76 *Le-in* edatının yukarıdaki şekilde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 30, not 45. Bu pasaj ile birlikte 1. ayette değinilen ve 9-27. ayetlerde daha ayrıntılı olarak üzerinde durulan konuya yeniden dönülmektedir: Hz. Peygamber'in ve Ashâbı'nın Yesrib'in (ki o zaman *Medînetu'n-Nebî*, "Peygamber Kenti" olarak anılmaya başlamıştı) ilk yıllarında karşılaştıkları muhalefet.

77 Bkz. yukarıdaki not 16.

78 Zemahşerî, *murcifûn* terimini yukarıdaki şekilde açıklamaktadır.

79 Yani, "seninle onlar arasında açık bir mücadele başlayacaktır" ve bu mücadele onların Medine'den kovulmalarıyla sonuçlanacaktır.

80 Lafzen, "[büyük] bir ölümle öldürüleceklerdir." Bu bağlantı için bkz. 2:191, not 168. *Mel'ûnîne*'yi "Allah'ın rahmetinden yoksun olan" şeklinde çevirmem konusunda bkz. yukarıdaki 73. not.

tatbik ettiği yol budur; ve sen Allah'ın tatbikatında bir değişiklik göremezsin![81]

63 İNSANLAR sana Son Saat hakkında soracaklar. De ki: "Onun bilgisi Allah katındadır; senin bütün bildiğin ise, Son Saat'in yakın olduğudur!"[82]
64 Gerçek şu ki, Allah hakikati inkar edenleri rahmetinden kovmuş ve onlar için yakıcı bir ateş hazırlamıştır; **65** onlar orada sonsuza kadar kalacaklar: ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamayacaklardır.
66 Yüzlerinin ateşte darmadağın olduğu o Gün,[83] "Eyvah" diye feryad ederler, "keşke Allah'a itaat etseydik, keşke Elçi'ye uysaydık!"
67 Ve "Ey Rabbimiz!" diyecekler, "Biz liderlerimize ve ileri gelenlere uyduk, bizi doğru yoldan uzaklaştıranlar onlardır!
68 Ey Rabbimiz! Onlara iki misli azap çektir ve rahmetinden tamamen mahrum bırak!"[84]

69 SİZ EY *imana* ermiş olanlar! Musa'ya eziyet eden [İsrailoğulları] gibi olmayın; [unutmayın ki] Allah, [o'nu kendisine karşı veya kendisi hakkında] ileri sürdükleri iddialardan temize çıkardı:[85] çünkü o,

فِي ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۖ وَلَن
تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾ يَسْـَٔلُكَ ٱلنَّاسُ عَنِ ٱلسَّاعَةِ ۖ
قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ ٱللَّهِ ۚ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ
تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ
سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا
﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى ٱلنَّارِ يَقُولُونَ يَـٰلَيْتَنَآ
أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ
أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا ﴿٦٧﴾
رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا
﴿٦٨﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوْا۟ مُوسَىٰ
فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُوا۟

81 Karş. 35:42-44 ve özellikle 43. ayetin son paragrafı.

82 Bkz. 7:187.

83 Kur'an'ın başka birçok yerinde olduğu gibi burada da "yüz", insan kişiliğinin en anlamlı ve değerli parçası olarak bütün bir insan kişiliğini temsil eder; ve yüzün "ateşte darmadağın olması", günahkarların iradelerinin tükenmesini ve tam bir çaresizliğe itilmelerini ifade eden sembolik bir deyimdir.

84 Lafzen, "onlara büyük bir lânetle lânet et *(il'anhum)*", yani rahmetinden kov.

85 Bu, Ahd-i Atîk'de (mesela, Sayılar xii, 1-13) zikredildiği gibi, bazı takipçilerinin Hz. Musa'ya attıkları iftiralara ve Kur'an'ın değindiği bazı aşırı taleplere bir işarettir. Mesela, "Ey Musa, biz Allah'ı kendi gözümüzle görmedikçe sana inanmayız" (2:55), yahut "sen ve Rabbin, ikiniz gidin ve savaşın!" (5:24). Bu örnekler, Kur'an'ın Muhammed (s) tarafından "uydurulduğu" ve sonra Allah'a yakıştırıldı-

Allah katında büyük şeref ve itibar sahibiydi.

70 Siz ey iman etmiş olanlar! Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve [her zaman] hakkı ve doğruyu konuşun;[86]

71 [o zaman,] Allah işlerinizi değerli kılar ve günahlarınızı affeder. Ve [bilin ki] kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse büyük bir zafere erişmiş olur.

72 Gerçek şu ki, Biz [akıl ve irade] emaneti[ni] göklere, yere ve dağlara sunmuştuk;[87] ama (sorumluluğundan) korktukları için onu yüklenmeyi reddettiler. O (emanet)i insan üstlendi;[88] zaten o, daima haksızlığa ve akılsızlığa son derece meyyal biridir.

73 [İşte böylece] Allah, ikiyüzlü erkek ve kadınlara ve kendisine eş koşan erkek ve kadınlara[89] azab edecektir. Ve mümin er-

وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ
لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ
عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا
وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ
ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِّيُعَذِّبَ ٱللَّهُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَ
ٱلْمُنَٰفِقَٰتِ وَٱلْمُشْرِكِينَ وَٱلْمُشْرِكَٰتِ

ğı ve onun bir meczup olduğu şeklinde sıkça ileri sürülen isnadlar ile ve ayrıca Muhammed'den (s), mucize göstermek ve –bu sûrenin 63. ayetinde de vurgulandığı gibi– Son Saat'in tarihini bildirmek sûretiyle peygamberliğini isbat etmesini beklemek gibi saçma talepler ile paralellik göstermektedir.

86 *Kavl-i sedîd* ifadesi, kelime anlamıyla, "taşı gediğine koyduran söz", yani doğru ve yerinde söylenen söz anlamına gelir. Kur'an'da geçtiği öteki tek yerde (4:9'un sonu), "hakkı konuşmak"/"dürüst ve insaflı konuşmak" şeklinde çevrilebilir; bu örnekte ise *başkaları hakkında*, bütün gizli anlamlardan, îmalardan ve yersiz kuşkulardan arınmış bir şekilde konuşmayı ve gerçeği, abartmadan ve azaltmadan, olduğu gibi aktarmayı ifade eder.

87 Klasik müfessirler, bu örnekte geçen *emânet* ("emanet etmek") terimi için akıllarına gelen her türlü açıklamayı yapmışlardır. Ama bu açıklamaların en ikna edici olanı (yukarıdaki ayet ile ilgili olarak Lane I, 102'de değinilen açıklama), *emânet*'in "muhakeme" yahut "akıl" (intellect) ve "irade" –yani, iki veya daha fazla hareket tarzı veya eylem biçimi arasında, dolayısıyla iyi ve kötü arasında seçim yapabilme yeteneği– olduğu şeklindeki açıklamadır.

88 Zımnen, "Ama sonra, sahip olduğu akıldan ve nisbî serbest iradeden kaynaklanan ahlakî sorumluluğa layık olduğunu gösteremedi" (Zemahşerî). Bu, elbette genel insan türüne özgü olup onun bütün fertlerinin mutlaka böyle olduğu anlamına gelmez.

89 Başka bir deyişle, kendi akılları ve vicdanlarının gereğine uygun davranmayan-

keklere ve mümin kadınlara rahmetiyle yönelecek olan [da] Allah'tır: Allah gerçekten çok bağışlayıcıdır, bir rahmet kaynağıdır!

وَيَتُوبَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٣﴾

lara. İnsanın hem bu dünyada hem de öteki dünyada karşılaşacağı azap, –bu cümlenin başındaki *lâmu'l-'âkibe*'nin de gösterdiği gibi– Allah'ın keyfî bir takdiri olmayıp insanın manevî/ahlakî yozlaşmasının zorunlu bir sonucudur. (Karş. Allah'ın hakikati inkar edenlerin kalplerini "mühürlediği"nden söz eden 2:7, not 7).

34. SEBE' SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûrenin Mekke döneminin ikinci yarısında, muhtemelen de 17. sûrenin *(İsrâ')* nüzulünden kısa bir süre önce indirildiği hemen hemen kesindir. Sûrenin başlığı, 15-20. ayetlerinde geçen ve insanın kudretinin, zenginliğinin ve ihtişamının ebediyyen devam etmeyeceğini göstermeyi amaçlayan Sebe' (Kitâb-ı Mukaddes'deki Şeba) halkı ile ilgili değinmeden gelmektedir.

Sûrenin tamamının dayandığı temel espri, 9. ayetindeki bütün insanlığa yönelik "Göğün ve yerin ne kadar az bir kısmının önlerine serildiğini ve ne kadarının da gizlendiğini anlamazlar mı?" sorusunda ve 46. ayetindeki, insanı ahlakî sorumluluğunun farkında olmaya çağıran "De ki: size bir tek şey tavsiye edeceğim: ister başkalarıyla birlikte olun ister yalnız, Allah'ın huzurunda bulunduğunuzu unutmayın" ifadelerinde özetlenebilir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَّهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ
مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ
وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ

1 HAMD, göklerde ve yerde ne varsa tümünün gerçek maliki olan Allah'a mahsustur; ahirette de hamd O'na mahsus olacaktır.

Yalnız O'dur hikmet Sahibi, her şeyden haberdar olan: **2** O, toprağa giren ve ondan çıkan her şeyi, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir.[1] O, tek başına,

1 Bu tanım, hem maddî hem de manevî oluşumları kapsar: Toprak altında kaybolup sonra yeniden ortaya çıkan sular; tohumun bitkiye ve bitkinin de petrol ve kömüre dönüşmesi; toprak altında kalan eski yapıların ve uygarlıkların izleri ve bunların daha sonraki kuşakların bilinçlerinde ve bakışlarında yeniden canlanması; hayvan ve insan cesetlerinin yeni bir hayatın beslenme kaynakları haline gelmesi; topraktaki buharın göklere yükselmesi ve sonra yağmur, kar ve dolu olarak yeniden yere inmesi; insanların özlemleri, ümitleri ve ihtiraslarının zirvelere tırmanması ve ilahî vahyin insanların zihinlerine inmesi; böylece inancın ve düşüncenin yenilenmesi ve bununla birlikte yeni yapıların, yeteneklerin ve ümitlerin yeşermesi: kısacası, Allah'ın yaratma eylemini karakterize eden doğum, ölüm ve yeniden dirilmenin sonsuz biçimde tekrarlanması.

rahmet kaynağıdır, mağfiret sahibidir.

3 Ama hakikati inkara şartlanmış olanlar, "Kıyamet Saati bizi asla bulmaz!" diye düşünürler.[2]

De ki: "Hayır, insan kavrayışının ötesindeki her şeyi bilen Rabbimin hakkı için o mutlaka sizi bulacaktır!"

Göklerde ve yerde zerre kadar bir şey bile O'nun bilgisinden kaçamaz; ve bundan daha küçük veya daha büyük bir şey yoktur ki [O'nun] apaçık fermanında yer almasın; **4** O, böylece, inanan ve iyi işler yapanları ödüllendirir: onlar için mağfiret ve muhteşem bir rızık vardır;[3] **5** mesajlarımıza karşı mücadele ederek onların amacını geçersiz kılmaya çalışanlara gelince, [yaptıkları] çirkinliklerin bir sonucu olarak[4] onlar için acıklı bir azap vardır.

الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ
عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ
وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي
كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٣﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ
سَعَوْ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ
أَلِيمٌ ﴿٥﴾ وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ
﴿٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ
يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ

6 BİLGİ ve kavrayış yeteneği ile donatılmış olanlar, Rabbinden sana indirilen her şeyin hak olduğunu ve kudret Sahibi'nin, her türlü övgüye layık Olan'ın yoluna ilettiğini bilirler.

7 Buna karşılık, hakikati inkara şartlanmış olanlar, [kendileri ile aynı zihniyette olanlara] şöyle derler: "[Ölüp] sayısız parçalara dağıldıktan sonra yeni bir yaratılışla –evet, dikkat edin, (yeni bir yaratılışla)– [hayata dönmüş] olacağınızı iddia e-

2 Tanrıtanımazların bu iddiası ikili bir anlam taşır: (1) "Evren, öncesiz ve sonrasızdır; yalnızca değişebilir, ama hiçbir zaman yok olmaz!" —ki bu, Allah'ın ebedî/sonsuz olduğu gerçeğini inkara kadar gider; ve (2) "Kıyamet Saati'nin sembolize ettiği yeniden dirilme ve ilahî yargılanma/hesap verme yoktur;" bu da, ölümden sonraki hayatın ve böylece insan hayatına atfedilen bütün değerin ve anlamın inkarına varır.

3 Bkz. 8:4, not 5.

4 *Ricz* ("çirkinlik" veya "çirkin davranış") isminden önce gelen *min* edatı (lafzen, "...den/dan"), bu günahkarları öteki dünyada bekleyen azabın, bu dünyada bilerek yaptıkları kötü fiillerin tabii bir *sonucu* olduğunu gösterir.

den bir adam gösterelim mi size? **8** O, [bile bile] kendi uydurmalarını mı Allah'a isnad ediyor; yoksa bir deli mi?"
Asla! [Peygamber'de hiçbir delilik yoktur;] ama ahirete inanmayanlar azaba gark olacak ve büyük bir sapkınlık içinde[5] bulunacaklardır.
9 Göğün ve yerin ne kadar az kısmının önlerine serildiğini, ne kadarının da gizlendiğini anlamazlar mı?[6] [Yine anlamazlar mı ki] Biz dileseydik onları yerin dibine batırır,[7] yahut göğü başlarına geçirirdik?[8]
Bütün bunlarda, [pişmanlık duyarak] O'na yönelen her [Allah'ın] kul[u] için bir ders vardır.[9]

⑦ أَفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِۦ جِنَّةٌ ۗ بَلِ ٱلَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ فِى ٱلْعَذَابِ وَٱلضَّلَٰلِ ٱلْبَعِيدِ
⑧ أَفَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ
ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِن نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ
نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً
لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ⑨ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا

10 VE [böylece] Biz Davud'u lütfumuzla

---

5 Lafzen, "uzak bir dalalet içinde"; *(dalâl* –lafzen, "hata etmek" veya "sapmak"– teriminin Kur'an'da "sapıklık" anlamında kullanılışı için bkz. 12:8 ve 95). Bu ifadenin tertip tarzı, azabın kesin olarak *bu* dünyada olacağına işaret etmektedir (yukarıda 5. ayette sözü edilen öteki dünyadaki azabın tersine): "sapkınlık" *(dalâlet)* kavramı öteki dünya ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde anlamsız göründüğü halde, insanların mutlak ahlakî değerlere ve bu değerler üzerine bina edilmiş mutlak ilahî yargılara inançlarını kaybetmelerinin kaçınılmaz bir sonucu olan ahlakî ve sosyal çözülme –ve dolayısıyla, bireysel ve sosyal kriz– bağlamında daha anlaşılır hale gelmektedir.

6 Lafzen, "...gökten ve yerden elleri arasında olan ile arkalarında olanın farkında değiller mi?": sûre 2, not 247'de açıklaması yapılan deyimsel bir ifade. Yukarıdaki ifade, bu bağlamda –ve 2:255'de– insanın ulaştığı yahut kendisine sunulan bilginin önemsizliğini vurgular; o halde insan, yeniden dirilmenin ve ölümden sonraki hayatın insan tecrübesinin ulaşamayacağı bir fenomen olduğunu, diğer taraftan, evrendeki her şeyin Allah'ın sınırsız yaratma gücünü isbatladığını gördüğü halde nasıl bu realiteleri inkar edecek kadar küstah olabilir?

7 Yani, bir deprem sonucunda.

8 Önceden kestirilemeyen jeolojik ve kozmik olaylara –yer sarsıntısı, meteor veya meteoritlerin düşüşü, kozmik ışınlar vb.– yapılan bu atıf, "göğün ve yerin ne kadar az bir kısmı önlerine serilmiştir ve ne kadarı da gizlenmiştir" ifadesini güçlendirmekte ve Allah'ın bilgisinin kuşatıcılığına ve yüceliğine nazaran insanın güçsüzlüğünü vurgulamaktadır.

9 Bkz. 24:31'in son cümlesi ve buna ait not 41.

onurlandırdık:[10] "Siz ey dağlar! Onunla birlik olup Allah'ın yüceliğini terennüm edin! Ve [siz de] ey kuşlar!"[11]
Biz o'ndaki bütün sertliği ve katılığı yumuşattık[12] **11** [ve o'na şu telkinde bulunduk:] "Güzel işleri çokça, hiçbir sınır gözetmeden yap ve onların düzenli akışına derin bir anlam kazandır."[13]
Ve [böylece ey müminler, hepiniz] doğru ve yararlı işler yapınız: çünkü Ben bütün yaptıklarınızı görürüm!

يَٰجِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ ۖ وَأَلَنَّا لَهُ ٱلْحَدِيدَ ﴿١٠﴾
أَنِ ٱعْمَلْ سَٰبِغَٰتٍ وَقَدِّرْ فِى ٱلسَّرْدِ ۖ وَٱعْمَلُوا۟ صَٰلِحًا ۖ
إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾ وَلِسُلَيْمَٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا
شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۖ

12 BİZ rüzgarı Süleyman[ın emrin]e verdik: sabahki hareketi bir aylık yolculuk [mesafesinde], akşamki hareketi de bir aylık [mesafede tamamlanan] rüzgarı.[14]

---

10 Lafzen, "Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik." Bu, bir önceki ayette pişmanlık duymaya yapılan dolaylı atıf ile bağlantılıdır: Hz. Davud, 38. sûrede, birden günah işlediğinin farkına varıp da hemen Allah'tan "günahını bağışlamasını dilemesine ... ve *tevbe ederek O'na yönelmesi*"ne (38:24) yapılan atıf ışığında özel olarak seçilmiştir.

11 Karş. 21:79 ve ilgili not 73.

12 Lafzen, "O'nun için ..." *Hadîd* terimi, öncelikle, kelimenin hem somut hem de soyut anlamıyla "keskin" olan şey için kullanılır: bu ikinci anlamı için karş. Kur'an'ın, "bakışın bugün artık daha keskin *(hadîd)*" (50:22) ayeti yahut şu deyimsel ifadeler: *racul hadîd*, "keskin zekalı adam"; *hadîdu'n-nazar*, "(başkalarına) sert sert bakan"; *râiha hadîde*, "keskin bir koku" vb. *(Lisânu'l-'Arab)*. Belirtme takısı ile kullanılan bir isim olarak *el-hadîd* "keskin olan her şey", veya "keskinlik" veya "demir" anlamlarını ifade eder. Allah'ın Hz. Davud'daki "bütün keskinlikleri/sertliği ve katılığı yumuşatması", açıkçası, o'nun (Mezmurlarında ifade edilen) üstün güzellik duygusuna, iyiliğine/yüceliğine ve tevazuuna bir işarettir. Yukarıdaki ifadenin alternatif bir çevirisi şöyle olabilir: "Biz demiri o'nun için yumuşattık." Bu karşılık da, o'nun şairlik, savaşçılık ve yöneticilik gibi üstün yeteneklerine bir işaret sayılabilir.

13 *Sâbiğ* (müennesi *sâbiğah)* sıfatı, "kapsamlı", "bol" ve "tam" (mükemmel anlamında) olan şeyi ifade eder. Çoğul şekli *sâbiğât* ise, isim işlevini görür ve lafzen, "tam/eksiksiz ve detaylı" yahut "mükemmel" şeyleri (veya işleri)", yani sınırsız şekilde ve çokça yapılan güzel işleri gösterir: karş. 31:20'de geçen aynı muhtevadaki başka bir örnek —"(Allah) nimetlerini önünüze alabildiğine serdi *(esbeğa)*." *Serd* ismi ise, "birbiri ardısıra yapılan" veya parçaları (yahut safhaları) "birbirini düzenli bir şekilde izleyen", yani devam eden ve tekrarlanan şey anlamına gelir.

14 Karş. 21:81 ve buna ait not 75. Hz. Süleyman'ın kişiliği ile ilgili menkıbelerin daha genel bir açıklaması için bkz. 21:82, not 77.

Ve erimiş bakır menbaını o'nun buyruğu altında[15] akıttık; görünmeyen varlıklardan bir kısmı [da] Rablerinin izniyle o'nun için[16] çalış[maya mecbur kılın]dılar; ve hangisi emrimizden çıktıysa ona yakıcı ateşin azabını tattırırdık: **13** o'nun için isteğine göre mâbedler, heykeller, büyük tekneler kadar [geniş] havuzlar ve sağlamca tesbit edilmiş[17] kazanlar yaptılar.

[Ve dedik ki:] "Ey Davud kavmi, [Bana karşı] şükür (duygusu) içinde çalışın;[18] ve [unutmayın ki] kullarım arasında [bile][19] hakkıyla şükredenler çok azdır!"

14 [Süleyman da ölümü elbet tadacaktı; fakat] Biz o'nun ölümüne hükmettiğimiz zaman, asâsını kemiren kurttan başka öldüğünü gösteren bir işaret yoktu.[20] Ve

وَأَسَلْنَا لَهُۥ عَيْنَ ٱلْقِطْرِ ۖ وَمِنَ
ٱلْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ
عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُۥ
مَا يَشَآءُ مِن مَّحَٰرِيبَ وَتَمَٰثِيلَ وَجِفَانٍ كَٱلْجَوَابِ
وَقُدُورٍ رَّاسِيَٰتٍ ۚ ٱعْمَلُوٓا۟ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكْرًا ۚ وَقَلِيلٌ
مِّنْ عِبَادِىَ ٱلشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ ٱلْمَوْتَ
مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ تَأْكُلُ
مِنسَأَتَهُۥ ۖ

15 Lafzen, "o'nun için": burada, muhtemelen Hz. Süleyman'ın, Kitâb-ı Mukaddes'e göre (karş. II Tarihler, iv) yeni inşa edilen mâbedi için yaptırdığı çok sayıdaki bakır ve pirinç malzemeye işaret edilmektedir.

16 Lafzen, "elleri arasında", yani o'nun iradesine tâbi olarak: bkz. 21:82 ve notlar 76 ve 77. *Cinn*'i "görünmeyen varlıklar" olarak çevirmem konusunda bkz. Ek III.

17 Yani, büyük bir hacme sahip olmalarından dolayı. Karş. melek heykellerinin ("tasvirlerinin") anlatıldığı II Tarihler iii, 10-13 ve oniki mermer sütun üzerinde duran ve "hahamların içinde yıkandıkları" (aynı yer, iv, 6) suyun konulmasına yarayan dev boyutlu bir "sıvı denizi"ni (yani, "havuzunu") tasvir eden iv, 2-5. "Mâbedler" ise, yeni inşa edilen mâbedin çeşitli salonlarıdır.

18 Görünüşte Hz. Davud'un "ailesi"ne veya "kavmi"ne hitab eden bu sözler, aslında her dönemdeki bütün müminler için bir uyarıdır. Çünkü onların tümü, manevî anlamda, "Hz. Davud'un kavmi"dir.

19 Yani, kendilerini Allah'ın kulu olarak görenler arasında bile. Çünkü "[Allah'a] gerçekten şükredici olan, yalnızca, Allah'a yeterli şükürde *bulunamayacağını* anlayan kişidir" (Zemahşerî).

20 Bu, eski Arap geleneğinin vazgeçilmez bir parçası olan ve Kur'an'ın da bazı öğretilerini mecazî olarak anlatmakta araç olarak kullandığı sayısız Hz. Süleyman menkıbesinden yalnızca biridir. Bu menkıbeye göre Hz. Süleyman, sarayında asâsına dayanmış bir şekilde öldü ve bir süre hiç kimse öldüğünün farkına varmadı: Onun için çalışmakla görevlendirilmiş olan *cinn* de, kendisine yüklenmiş olan ağır görevlerini yapmaya devam etti. Fakat sonra bir kurt Hz. Süleyman'ın asâsını kemirmeye başladı ve desteksiz kalan vücudu yere yığıldı. Burada sade-

Süleyman devrilince açıkça ortaya çıktı ki, [o'nun emrindeki] görünmeyen varlıklar, kavrayışlarının ötesindeki gerçekliği[21] bilmiş olsalardı o aşağılayıcı [hizmetçilik] azabı içinde [sıkıntıyla] yaşamaya devam etmezlerdi.[22]

فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾ لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ
فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ

15 SEBE' halkı, [çekici güzellikler içindeki] yurtlarında [Allah'ın rahmetinin] bir işaretine sahiptiler;[23] sağa ve sola doğru

ce ana çizgileriyle değinilen bu kıssa, insan hayatının önemsizliği ve doğal güçsüzlüğü ile dünyevî kudret ve ihtişamın boşluğu ve geçiciliğini anlatan bir mecaz olarak kullanılmıştır.

21 *Ğayb*, ya mutlak yahut –burada olduğu gibi– izafî ve geçici anlamda, "[yaratılmış bir varlığın] kavrayışının ötesindeki şey"dir.

22 Çünkü Hz. Süleyman'ın onlar üzerindeki hakimiyetinin bitmiş olduğunu görürlerdi. Burada, Kur'an dilinin özelliklerinden biri olan vecîz bir üslup içinde öncelikle, sadece gözlemlenebilen veya hesaplanabilen/ölçülebilen fenomenlere dayalı tümdengelimlerin ve akıl yürütmelerin sonuçlarını kapsayan tecrübî bilginin sınırlılığı vurgulanmıştır. İkinci olarak da, verili şartlarda hangi davranış tarzının doğru olduğuna *yalnızca böyle sınırlı bilgi kategorilerine dayanarak* doğru biçimde karar vermenin imkansızlığı vurgulanmaktadır. Kısaca, bu şekliyle "görünmeyen varlıklar" ile ilgili olsa da, ondan alınacak ahlakî ders (tecrübî bilgi, ilahî bir rehberlikle tamamlanmadıkça ve desteklenmedikçe herhangi bir ahlakî ilkeye kaynaklık edemez şeklinde özetlenebilir) bariz olarak insanoğluna da hitab etmektedir.

23 Bu ifade, önceki pasajda geçen Allah'a şükretme çağrısı ve 13. ayetin sonundaki, kendilerini "Allah'ın kulları" olarak görenler arasında bile "gerçekten şükredenlerin çok az olduğu" (bkz. yukarıda not 19) beyanı ile bağlantılıdır. Sebe (Arapça'da *sebe'*) Krallığı, Güney-batı Arabistan'da yerleşik bulunuyordu ve en parlak dönemlerinde (M.Ö. ilk bin yılda) yalnızca Yemen'i değil, Hadramevt'in geniş bir bölümünü, Mahrah topraklarını ve şimdiki Habeşistan'ın büyük bir bölümünü de içine alıyordu. Sebeliler, başkent Ma'rib'in –bazan Mârib olarak okunuyordu– çevresinde, yüzlerce yıllık bir zaman kesiti içinde, günümüze kadar ayakta kalabilmiş muhteşem kalıntılarıyla tarihte büyük bir ün yapmış olan olağanüstü barajlar, bentler ve suyolları şebekeleri inşa etmişlerdi. Sebe ülkesi, bütün Arap Yarımadası'nda dillere destan olan muazzam gelişmesini bu büyük barajlara borçluydu. (H. 334'de ölen coğrafya bilgini Hemedânî bu barajlar şebekesinin suladığı toprakların Doğuya, Rub'u'l-Hâlî sınırları çevresindeki Sayhad çölüne doğru uzandığını nakleder.) Ülkenin zenginleşmesi, halkının ticarî faaliyetlere yoğun ilgisinden ve Ma'rib'den Kuzeyde Mekke, Medine ve Suriye'ye, Doğuda Arap Denizi kıyılarındaki Zufâr'a doğru ilerleyen ve böylece Hindistan ve Çin'e bağlanan deniz yolları ile birleşen "baharat yolu"nu kontrol etmelerinden ileri geliyordu. Yukarıdaki pasajın değindiği dönem, tabii, 27:22-44'de sözü edilenden daha sonraki bir zamana tekabül eder.

uzanan iki [geniş] bahçe, [onlara sanki şu çağrıyı yapıyordu:] "Rabbinizin size bahşettiği rızıktan yiyin ve O'na şükredin: ne güzel topraklar ve ne bağışlayıcı bir Rab!"

كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِمَا كَفَرُوا ۖ وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ۖ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ

16 Ama onlar [Bizden] yüz çevirip uzaklaştılar ve bu yüzden barajlarını yıkıp geçen,[24] sahip oldukları [son derece verimli] iki bahçeyi sadece böğürtlen, ılgın ve birkaç tane [yabani] sedir ağacından ibaret (virane) bir bahçeye çeviren bir sel gönderdik: **17** hakikati inkar etmelerinden dolayı onları işte böyle cezalandırdık. Biz, nankörlük yapanlardan başkasını hiç cezalandırır mıyız?[25]

18 Biz, [o toplumun çöküşünden önce,] kutsadığımız şehirler[26] ile onlar arasına birbirlerinin görüş mesafesinde bulunan [birçok] kasaba yerleştirdik; ve böylece [onlar için] seyahati kolaylaştırdık, [ve adeta] "Bu [topraklarda] hem geceleri hem

24 Lafzen, "barajları su altında bırakan" *(seylu'l-'arim)*. Bu felaketin tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat, Ma'rib Barajının *ilk* yıkılışının muhtemel tarihi M.S. 2. yüzyıl olabilir. (Bu olaydan sonra) Sebe Krallığı büyük ölçüde harap oldu ve bu da, güneyli (Kahtân) birçok kabilenin Yarımada'nın kuzeyine doğru göç etmelerine yol açtı. Ardından, barajlar ve kanallar şebekesi belli ölçüde onarıldı, fakat ülke eski refah düzeyine bir daha ulaşamadı ve İslam'ın zuhurundan 20-30 yıl önce de bu büyük baraj tamamen çöktü.

25 Ne Kur'an, ne de *hiçbir sahih Hadis*, Sebe halkının Ma'rib barajının son çöküşünden kısa bir süre önce (yani, M.S. 6. yüzyılda) işledikleri günahın mahiyeti hakkında kesin bir şey söylememektedir. Fakat bu belirsizlik bilinçlidir. Sebe'nin refahı ve ardından büyük bir felaketle (catastrophic) çöküşünün eski Arabistan'da bir darb-ı mesel olduğu gerçeği karşısında, bu kıssanın Kur'an'da zikredilmesinin, Hz. Süleyman'ın ölümü *ile ilgili bir önceki menkıbe* gibi, tamamen ahlakî bir amaç taşıdığı söylenebilir. Çünkü bu iki menkıbe de, Kur'an'da sunuldukları şekliyle, bütün beşerî üstünlüklerin ve başarıların gelip geçici olduklarını gösteren temsîllerdir. Yukarıda 23. notta işaret edildiği gibi, Sebe'nin çöküş kıssası, insanların Allah'a karşı sürekli nankörlüğü ile de yakından bağlantılıdır. (Bkz. ayrıca 20. ayet ve ilgili 29. not).

26 Yani, Sebe halkının kullandığı kervan yolu üzerinde bulunan Mekke ve Kudüs şehirleri.

de gündüzleri güven içinde seyahat edin!" [dedik].

19 Buna rağmen onlar, "Rabbimiz seyahat menzillerimiz arasındaki mesafeyi uzattı!" dediler.[27] Ve böylece kendi kendilerine zulmetmiş oldular. Biz de bunun üzerine onları [geçmişin] efsanelerinden biri]si haline döndürdük ve darmadağın ettik.[28]

Kuşkusuz bunda, sıkıntılara göğüs geren ve [Allah'a] gönülden şükredenler için alınacak dersler vardır.

20 Doğrusu İblis, onlar hakkında doğru söylemişti:[29] çünkü [içlerindeki] bazı müminler hariç, tümü o[nun çağrısı]na uydular.

21 Halbuki (İblis'in) onlar üzerinde hiçbir zorlayıcı gücü yoktu:[30] [zaten İblis'e

وَءَامِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا
وَظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ
كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾
وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا
مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَانٍ

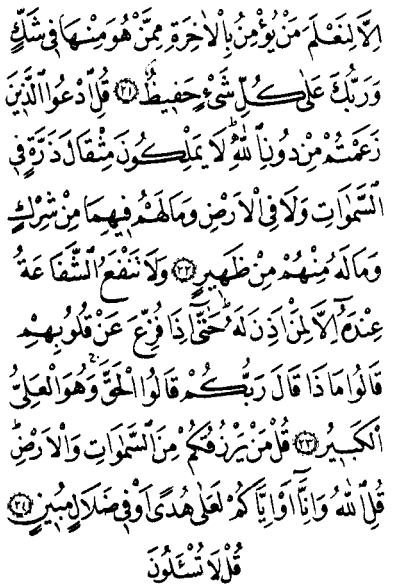
27 Genel kabul gören kıraat şeklinde –Medine ve Kûfe'nin ilk alimlerinin çoğunlukla kabul ettikleri kıraat– yukarıdaki ifade, nidâ ismi olan *Rabbenâ* ve emir kipinde *bâ'id* ("Ey Rabbimiz! ... mesafeleri uzat" vb.) ile okunmaktadır ki bu kıraatın tatmin edici bir açıklamasını yapmak zordur. Diğer taraftan, bazı ilk dönem Kur'an müfessirlerinin rivayetlerine dayanan Taberî, Beğavî ve Zemahşerî, sözkonusu kelimelerin başka muhtemel okunuş şekillerinden söz ederler: *Rabbunâ* (ismin yalın hali) ve *be'ade* (haber kipi) şeklindeki bu okunuşlar, anlamı benim çevirdiğim biçimde vermektedir: "Rabbimiz ... mesafeyi uzattı." Bana göre bu kıraat daha uygundur, çünkü (Zemahşerî'nin de işaret ettiği gibi), Sebe halkının, devletlerinin yıkılmasından, nüfusun büyük kısmının sürgüne gönderilmesinden ve neticede (büyük kervan yolları üzerindeki) birçok köy ve kasabanın terk edilmesinden duydukları gecikmiş üzüntü ve pişmanlığı dile getirmektedir.

28 Güney Arabistan'daki kabilelerin, Ma'rib barajının çökmesinden sonra kitle halinde dört bir tarafa –özellikle de Merkezî ve Kuzey Arabistan'a– göç etmelerine işaret etmektedir.

29 Bkz. 17:62 ve İblis'in (yani, Şeytan'ın) insan cinsi için, "onların çoğunu nankör kimseler olarak bulacaksın" dediğini nakleden 7:17'nin son cümlesi.

30 Karş. 14:22'de İblis'in ağzından nakledilen benzer bir ifade ("Sizin üzerinizde hiçbir nüfûzum yoktu: sizi sadece çağırıyordum; siz de bu çağrıya icabet ediyordunuz.") ve buna ait not 31; ayrıca 15:39-40'a ait not 30. Bu sûrenin 20-21. ayetleri, ilk bakışta Sebe halkına atıfta bulunuyorsa da gerçekte, (ayetlerin tertibinden de anlaşılacağı gibi) daha geniş kapsamlı olup genel olarak insan cinsinden söz etmektedirler.

insanları baştan çıkarma izni vermişsek,] ahiretin varlığına [gerçekten] inananları ona şüphe ile bakanlardan kesin bir şekilde ayırd etmek için [vermişizdir];[31] çünkü Rabbin her şeyi görüp gözetendir.

22 DE Kİ: "Allah'tan başka [ilahî güçlere sahip olduğunu] zannettiğiniz [varlıkları] çağırın: (aslında) onların ne yerde ne gökte zerre kadar güçleri yoktur, ne buralar[ın yönetimin]de bir pay sahibidirler, ne de Allah kendisine onlar arasından bir yardımcı [seçmiştir]."[32]

23 Allah katında, kendisinin izin verdikleri dışında hiç kimsenin şefaati[33] fayda vermez: kalplerinden [Son Saat'in] korkusu atılınca onlar, [o yeniden dirilenler, birbirlerine dönüp] soracaklar: "Rabbiniz [sizin için] neye karar verdi?" Ötekiler, "Doğru ve hak edilmiş olana;[34] O, yücedir ve büyüktür!" diye cevap verecekler.

24 De ki: "Göklerden ve yerden geçiminizi sağlayan kimdir?"[35]

De ki: "Allah'tır! O halde, ya biz [Allah'a inananlar]dan yahut siz [O'nun birliğini inkar edenler]den biri doğru yolda, (diğeri ise) açık bir sapıklık içindedir!"

25 De ki: "Ne siz bizim işlediğimiz suç-

---

31 Bkz. 15:41 ve ilgili not 31.

32 Yani, kendisi ile yarattıkları arasında "aracılık" yapacak biri olarak. Ayetin tertibinden (ve aynı zamanda 17:56-57'den) açıkça anlaşılacağı gibi, bu pasaj, özellikle ilahî veya yarı-ilahî vasıfların velîlere/azîzlere ve meleklere izafe edilmesi ve onların Allah katında şefaat edebilmeleri konusuna ilişkindir.

33 "Şefaat"in Kur'ânî anlamı konusunda bkz. 10:3, not 7. Ayrıca karş.19:87 ve 20:109.

34 Lafzen, "hakikate" —yani, Allah'ın şefaate izin verip vermemesi konusundaki kararı (ki O'nun sözkonusu insanı temize çıkarmayı kabul edip etmemesi ile eş anlamlıdır) mutlak hakikat ve adalet ile uyumlu olacaktır (bkz. 19:87, not 74).

35 Bkz. 10:31'in ilk cümlesi ile ilgili not 49.

tan dolayı hesaba çekileceksiniz, ne de biz sizin işlediklerinizden dolayı." **26** De ki: "Rabbimiz [Hesap Günü] hepimizi bir araya toplayacak ve sonra aramızda adaletle hüküm verecektir; O, hakikati apaçık ortaya koyan, her şeyi hakkıyla bilendir!"

27 De ki: "[Zihninizde] O'na ortak koştuğunuz [varlıklar]ı bana gösterin! Hayır hayır, [yalnız] O'dur kudret ve hikmet Sahibi!"

28 [EY MUHAMMED, sana gelince,] Biz seni insanlığa ancak bir müjdeci ve uyarıcı olman için gönderdik; fakat insanların çoğu [bunu] anlamazlar, **29** ve bu sebeple sorarlar: "Bu [yeniden dirilme ve yargılanma] vaadi ne zaman gerçekleşecek? Eğer doğruyu söylüyorsanız [ey müminler, buna cevap verin!]"[36]

30 De ki: "Sizin için belli bir gün tayin edilmiştir, ondan tek bir an ne geri kalabilirsiniz, ne de onu geçebilirsiniz."[37]

31 [Ama] hakikati inkara şartlanmış olanlar, "Biz ne bu Kur'an'a inanırız, ne de önceki vahiylerden bugüne kalanlara!" dediler.[38]

Sen [Hesap Günü] Rablerinin huzurunda suçu birbirlerinin üzerine atıp durduklarını zaman bu zalimleri[n halini] bir görsen!

عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾
قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ
الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِۦ شُرَكَآءَ كَلَّا ۖ
بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا
كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٢٩﴾ قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَـْٔخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً
وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن نُّؤْمِنَ
بِهَٰذَا الْقُرْءَانِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ الظَّٰلِمُونَ
مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ

36 Bu saçma soruya Kur'an'ın cevabını 7:187'de bulabiliriz.

37 *Sâ'ah*'nın (lafzen, "saat") "tek bir an" olarak çevrilmesi konusunda bkz. sûre 7, not 26.

38 *Mâ beyne yedeyhi* ifadesinin, Kur'an'a kıyasla "önceki vahiylerden bugüne kalanlar" şeklinde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 3, not 2. Önceki ve sonraki ifadelerden açıkça anlaşıldığı gibi, vahyin tamamının "hakikati inkara şartlanmış olanlar" tarafından reddedilmesi, bunların öldükten sonra dirilmeye ve Allah'ın yargılamasına inanmamaları ve dolayısıyla, *her* yüksek inanç sisteminin varsaydığı mutlak ahlakî standartların geçerliliğini kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır.

[Yeryüzünde] güçsüz olanlar küstahça böbürlenenlere:[39] "Siz olmasaydınız kesinlikle inanmışlardan olurduk!" diyeceklerdir.

32 Küstahça böbürlenenler ise güçsüzlere: "Nasıl olur? Doğru yol size açıkça gösterildikten sonra biz mi sizi [zorla] ondan alıkoyduk?[40] Hayır, suçlu olan sizdiniz!" diyeceklerdir.

33 Ama güçsüzler, küstahça büyüklük taslayanlara: "Hayır!" diyecekler. "[Bizi ondan alıkoyan, sizin] gece gündüz[41] [Allah'ın mesajlarına karşı] yanlış ve yanıltıcı itirazlar geliştirmenizdi; [tıpkı] Allah'ı tanımamaya ve O'na rakip güçler bulunduğuna[42] bizi ikna ettiğiniz (gibi)!" diyeceklerdir.

Ve onlar [kendilerini bekleyen] azabı görünce [derin] pişmanlıklarını ifade etmeye[43] imkan bulamayacaklar: çünkü biz hakikati inkara şartlanmış olanların boyunlarına halkalar geçireceğiz.[44] Bu, yaptıklarının [adil] bir karşılığı değil midir?

34 Nitekim, ne zaman bir topluma uya-

يَقُولُ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لَوْلَآ أَنتُمْ
لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لِلَّذِينَ
ٱسْتُضْعِفُوٓا۟ أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ عَنِ ٱلْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَآءَكُم
بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ
ٱسْتَكْبَرُوا۟ بَلْ مَكْرُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَآ
أَن نَّكْفُرَ بِٱللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا
رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ۚ وَجَعَلْنَا ٱلْأَغْلَٰلَ فِىٓ أَعْنَاقِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا

---

39 Yani, toplumlarının "öncü aydınları" olarak.

40 Lafzen, "hidayet size geldikten sonra biz mi ondan vazgeçirdik?"

41 Yani, her zaman, daima. *Mekr* terimi (lafzen, "düzen" veya "düzen kurma"), burada, doğru olan şeye karşı "yanıltıcı ve yanlış itirazlar geliştirme" anlamını taşır. Bu örnekte, yukarıdaki 31. ayetin ilk paragrafında görüldüğü gibi, Allah'ın mesajlarına karşı bu itirazları geliştirmeleri sözkonusudur (karş. bu terimin 10:21 ve 35:43'deki benzer kullanımı ve aynı zamanda bkz. 86:15).

42 Lafzen, "Allah'a eşler *(endâd)* koşmaya." Bu ifadenin bir açıklaması ve bizim çevirimiz için bkz. sûre 2, not 13.

43 *Eserru'n-nedâmeh* ifadesinin bu şekilde çevrilmesinin gerekçeleri için bkz. sûre 10, not 77.

44 Bazı klasik müfessirlerin (örn. Zemahşerî, Râzî ve Beydâvî) 13:5 ve 36:8'de geçen benzer ifadeler ile ilgili açıklamalarında işaret ettikleri gibi, bu günahkarların dünyada iken "boyunlarında" taşıdıkları, Hesap Günü de taşımaya devam edecekleri "halkalar" *(ağlâl)*, teslim oldukları geçersiz ve düzmece değerlere ruhlarını esir etmelerinin ve bu teslimiyetin yol açtığı azabın bir simgesidir.

rıcı gönderdiysek, toplumun sefahata dalmış olan kesimi,[45] "[Sahip olduğunuzu iddia ettiğiniz] mesajınızın hak olduğunu inkar ediyoruz!" derler; **35** ve sonra eklerler, "Servet ve soy olarak biz [sizden daha] güçlüyüz, ve [bu gücümüz sayesinde] azaba uğratılmayacağız!"[46]

36 De ki: "Rabbim dilediğine bol rızık verir, [dilediğine] az: fakat insanların çoğu [Allah'ın yol ve yöntemlerini] anlamazlar."[47]

37 Sizi Bize yaklaştıracak olan, ne zenginliğiniz, ne de çocuklarınızdır: yalnızca iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar [Bize yakın olabilirler]; bu [gibi]leri, yaptıklarından dolayı çeşit çeşit ödüller beklemektedir ve onlar [cennet] köşkler[in]de (huzur ve) güven içinde yaşayacaklardır; **38** mesajlarımızı etkisiz kılmak için çaba gösterenler ise azapla yüzyüze geleceklerdir.

39 De ki: "Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir, dilediğine az;[48] ve başkaları için ne harcarsanız yerini [daima] doldurur:[49] çünkü O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

40 [Hakikati inkara şartlanmış olanlara gelince,] Allah bir gün onların hepsini top-

فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ
كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا
وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ
وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ
وَلَا أَوْلَادُكُم بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ
آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضِّعْفِ بِمَا
عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ
فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾
قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۚ وَمَا
أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ ۖ وَهُوَ
خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا

45 *Mutraf* terimi, "sefahate dalan", yani (bu yolda) bütün ahlakî endişeleri bir tarafa bırakan kişiyi ifade eder: karş. 11:116, not 147.

46 Bu (itiraz,) öncelikle, hayatta değerli olan tek şeyin maddî kazanç sağlamak olduğu; ikinci olarak da, maddî anlamda başarılı bir hayatın kişinin "doğru yolda olduğu"nun bizzat kanıtı olduğu şeklindeki anlayışı yansıtır.

47 Zımnen, "zenginliği ve yoksulluğu, aptalcasına, Allah'ın lütfunun veya cezasının bir işareti olarak görürler." Bu ifade, dolaylı olarak, bugün ve geçmişte birçok insanın paylaştığı, maddî refahın bütün insan davranışlarının meşruiyet gerekçesi olduğu anlayışını reddeder.

48 Yani, Allah'ın sadık kullarının öteki dünyada mutluluğa kavuşacakları vaadi, onların bu dünyada zengin veya yoksul olmaları ile ilgili değildir.

49 Yani, ya dünyevî servet, ya iç huzuru, yahut da manevî erdemlerle (Zemahşerî).

layacak ve meleklere soracaktır: "Bunların ibadet ettikleri siz miydiniz?"[50]

41 Melekler: "Sen, kudret ve egemenliğinde eksiksiz ve kusursuzsun!" derler, "Bize yakın olan [yalnız] Sensin, onlar değil![51] Hayır, onlar [bize ibadet ettiklerini zannettikleri zaman, aslında] duyuları ile kavrayamadıkları güçlere [körcesine] tapıyorlardı; çoğu onlara inanmıştı."[52]

42 Ve [o Gün Allah şöyle seslenecektir]: "Siz [yaratılmışlar]dan hiç biri bugün bir başkasına fayda veya zarar verecek güce sahip değildir!"

Ve [o Gün] haksızlık yapanlara: "Yalanladığınız ateşin azabını [şimdi] tadın bakalım!" diyeceğiz.

43 Mesajlarımız onlara bütün açıklığıyla aktarıldığında, [hakikati inkara şartlanmış olanlar birbirlerine,] "Bu [Muhammed] sizi atalarınızın taptıklarından vazgeçirmeye çalışan biridir sadece!" derler. Ve "Bu [Kur'an, insan tarafından] uydurulmuş bir safsatadan başka bir şey değildir!" d(iye ekl)erler.

Ve [son olarak,] hakikati inkara kalkışan-

ثُمَّ يَقُولُ
لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾
قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟
يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَٱلْيَوْمَ
لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ وَنَقُولُ
لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا
تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ
إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ ۚ
وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

50 Bu temsîlî "soru" –temsîlî, çünkü Allah her şeyi bilendir ve bir şey "sormasına" gerek yoktur– Allah'ın mesajlarının "doğruluğunu inkar edenler"den bir çoğunun, burada "melekler" kavramında karşılığını bulan manevî güçlere taptıklarına kendilerini inandırdıklarını gösterir.

51 Meleklerin, yalnızca Allah'a yapılması gereken ibadetin kendilerine yöneltildiğini asla kabul etmediklerine işaret eder.

52 *Cinn* teriminin, bu örnekte, birincil anlamı olan "(insanların) duyuları ile kavrayamadıkları şey" anlamında kullanıldığına (bkz. Ek III), böylece, "tabiat" olarak tanımladığımız şeyde mevcut olduğu düşünülen, gerçek veya hayalî, bütün bilinmeyen varlık türlerini ihtiva ettiğine inanıyorum. Bu sebeple, meleklerin cevabı, günahkarların *onlara* sözde ibadet etmesinin, tabiatın görünmeyen güçlerine karşı duydukları korkudan ve bilinmeyenin verdiği daha derin bir korkunun bilinçaltı yansımasından başka bir şey olmadığına işaret etmektedir; bu korku, eninde sonunda, Allah'ın varlığına inanmayı reddedenleri ve dolayısıyla insan hayatında herhangi bir amaç veya anlam görmeyenleri kuşatır. (Bkz. ayrıca 10:28'in son cümlesi ve ilgili not 46).

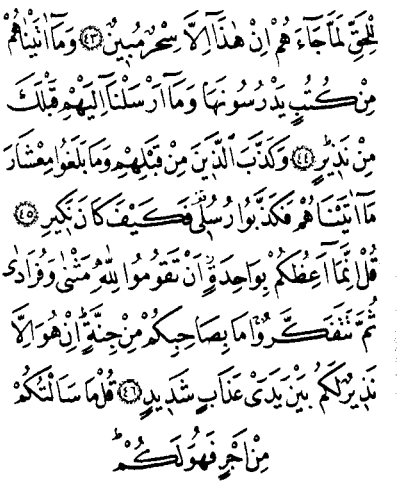
lar, hakikat kendilerine ulaştığında, onun için, "Bu, büyüleyici güzel bir sözden[53] başka bir şey değil!" derler.

44 Oysa [ey Muhammed,] Biz onlara ne başvuracakları[54] vahiyler göndermişizdir, ne de senden önce bir uyarıcı.

45 Onlardan önce yaşamış olanlar[ın çoğu] da, böylece hakikati yalanlamışlardı; bu [eski toplumlar], [kendilerinden sonraki kuşaklara] tevdî ettiğimiz [hakikatin kanıtlarının] onda birine bile sahip olmadıkları halde yine de elçilerimizi yalanladıklarında, Benim onları yok saymam ne korkunç oldu![55]

46 De ki: "Size bir tek öğüdüm var: ister başkalarıyla birlikte iken ister yalnız,[56] Allah'ın huzurunda [bulunduğunuzun bilincinde] olun ve sonra kendi kendinize, [bu elçi olarak görevlendirilen] arkadaşınızda[57] bir delilik olmadığını düşünün: O, yaşayacağınız şiddetli azaba karşı sizi uyarmaktan başka bir şey yapmıyor."

47 De ki: "Sizden herhangi bir karşılık istemiş değilim:[58] Benim [hak ettiğim]

53 Lafzen, "sihir" veya "büyü" —bu terim, genellikle "büyüleyici güzellikte bir söz" anlamında kullanılır (karş. Kur'an'ın nüzul kronolojisindeki ilk örnek olan 74:24).

54 Lafzen, "okuyup inceleyebilecekleri"; yani atalarından devraldıkları bâtıl inanç ve uygulamaları desteklemek için başvuracakları. Karş. benzer bir görüşü dile getiren 30:35.

55 Zımnen, "Kur'an gibi açık ve kapsamlı bir ilahî buyruğun kendilerine tebliğ edildiği inkarcıların durumu ne kötü olacaktır!" Bu ayetin tümü ile ilgili yaptığım çeviri, ötekilerden oldukça farklı olan Râzî'nin yorumuna dayanmaktadır.

56 Lafzen, "ikişer ikişer *(mesnâ)* ve birer birer *(furâdâ)*." Râzî'ye göre *mesnâ* terimi, bu bağlamda, "başka bir insanla birlikte" veya "başka insanlarla" anlamına gelir: bu sebeple, yukarıdaki ifade, insanın sosyal davranışına –yani başkalarıyla ilgili eylemlerine– olduğu kadar ahlakî bir tercihi gerektiren her durumdaki kişisel tavrına da işaret etmektedir.

57 Bkz. 7:184, not 150.

58 Yani, maddî nitelikte hiçbir karşılık: karş. 25:57 —"dileyen kimsenin Rabbine giden yolu bulmasından başka bir karşılık."

karşılığı ancak Allah verir ve O her şeye şahittir!"

48 De ki: "Rabbim, kuşkusuz, [yalan ve sahte olana karşı] değişmez gerçeği ortaya koyacaktır;[59] O, yaratılmışların kavramaktan aciz oldukları her şeyi hakkıyla bilir!"

49 De ki: "Değişmez gerçek, şimdi [bütün açıklığıyla] ortaya çıkmıştır, [yalan ve sahte olan ise sönüp gitmeye mahkumdur[60]], çünkü sahte ve yalan, ne yeni bir şey getirebilir, ne de [geçip gitmiş olanı] geri döndürebilir."[61]

50 De ki: "Eğer sapkınlığa düşmüş olsaydım [kendi yüzümden ve] kendi aleyhime sapmış olurdum;[62] ama eğer doğru yoldaysam, yalnızca Rabbimin bana vahyi sayesindedir: kuşkusuz O, en yakın olan, her şeyi işitendir!"

51 SEN, [Kıyamet Günü, hakikati inkar edenlerin,] –can damarlarından[63] yakalandıkları için– kaçacak bir yer bulamayıp korkuyla büzüldükleri [anki halleri]ni bir görsen; **52** ve [görsen, nasıl] "Biz [şimdi] ona inandık!" diye yalvarırlar!"

إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ
وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي
وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾
وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ
قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ

59 Karş. 21:18.

60 Karş. 17:81.

61 Yani, her gerçek ve doğru *(hakk)* düşüncede saklı bulunan yaratıcılığın tersine, yalan ve sahtelik *(bâtıl),* –bizâtihî bir yanılsama olması sebebiyle– gerçekte herhangi yeni bir şey üretemez veya geçmişte yaşanmış bulunan değerleri yenileyemez.

62 Zemahşerî'ye göre, parantez içindeki "kendi yüzümden" sözleriyle ifade edilen düşünce yukarıda îma edilmiştir, çünkü "kişinin [manevî değerlerine] ters düşen her şey, bizâtihî kendi *eseridir.*" (Bkz. 14:4, not 4).

63 Lafzen, "yakın bir yerden" —yani, kendi içlerinden/kişiliklerinden: karş.17:13 ("her insanın kaderini kendi boynuna dolamışızdır") ve buna ait not 17. Aynı düşünce, 13:5'de ("böyleleri [kendi davranışlarının bir sonucu olarak] boyunlarında bukağılar taşıyan kimselerdir") ve bu sûrenin 33. ayetinin ikinci yarısında ("hakikati inkara şartlanmış olanların boyunlarına halkalar geçireceğiz") ifade edilmiştir. Ayrıca bkz. 50:41 ve buna ait not 33.

Fakat nasıl bu kadar uzaktan[64] [kurtuluşa] ere[ceklerini ümit ede]bilirler? **53** Halbuki önceleri hakikati inkara kalkışmışlar ve insan kavrayışının ötesindeki bazı şeylere uzaktan dil uzatmışlardı.[65]

54 Böylece, kendileri ile istek ve özlemleri arasına bir set çekilecektir,[66] tıpkı onlardan önce yaşayıp gitmiş olanlara yapıldığı gibi: çünkü ötekiler [de] şüpheye[67] varan bir tereddüt içinde boğulup gitmişlerdi.

---

64 Lafzen, "uzak bir yerden" —yani, yeryüzündeki hayatlarından tamamen farklı bir durumdan.

65 Bu ifadenin açık anlamı şudur: insanın öteki dünyadaki kaderi, varlığının ilk safhası olan yeryüzündeki hayat tarzının ve ruhsal tavrının/dünya görüşünün bir sonucu ve ürünü olacaktır. Bu örnekteki "uzaktan" ifadesi, "ilgisiz" yahut "anlamsız/gereksiz" deyimleriyle aynı anlamda kullanılmıştır ve Kur'an'ın *ğayb* ("yaratılmışların kavrayışlarının ötesindeki olgular") olarak tanımladığı şey, bu örnekte "ölümden sonraki hayat" hakkındaki bütün olumsuz spekülasyonların temelsizliğini ve saçmalığını vurgulamayı amaçlamaktadır.

66 Böylece, arzu ettiklerinden herhangi birini –ister olumlu ister olumsuz olsun– gerçekleştirebilmelerinin imkansızlığı, öteki dünyada çekecekleri azabın kaynağı olacaktır.

67 Yani, bütün ahlakî öncüllerin asıl fonksiyonunun, yalnızca bu dünyadaki hayatın "meşru nimetler"i olarak gördükleri şeylerden kendilerini yoksun bırakmak olduğu şüphesine.

35. FÂTIR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Otoritelerin çoğu, adını ilk ayetinde geçen, Allah'ın "göklerin ve yerin yaratıcısı" olma vasfından alan bu sûreyi kronolojik olarak 25. sûre *(Furkân)* ile 19. sûre *(Meryem)* arasına yerleştirmektedir: Bu da, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medîne'ye hicretinden yedi veya sekiz yıl önceye tekabül etmektedir. Sûreye bazı Sahâbe'nin ve birçok klasik müfessirin verdiği başka bir ad, *el-Melâike* ("Melekler") olup yine 1. ayete dayanmaktadır.

Fâtır'ın hemen hemen tamamı, Allah'ın eşsiz yaratıcılığını ve yeniden diriltici gücünü ve aynı zamanda, iradesini peygamberleri aracılığıyla izhar etmesini konu almaktadır; "Kulları arasından yalnız anlama ve kavrama yeteneğine sahip olanlar Allah'tan [hakkıyla] korkar: [Çünkü yalnızca onlar bilir ki,] Allah kudret Sahibidir ve çok affedicidir" (28. ayetin ikinci paragrafı).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ
رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۚ يَزِيدُ فِي
الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ①
مَّا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا

1 HER TÜRLÜ ÖVGÜ, göklerin ve yerin yaratıcısı olan ve melekleri iki, üç veya dört kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur.[1]
O, dilediğini [kesintisiz şekilde] kendi hilkat âlemine katıp onu genişletir:[2] Kuşkusuz Allah, her şeye kâdirdir.
2 Allah'ın insanlar için açacağı rahmet kapısını kimse kapatamaz ve O'nun ka-

1 Melek genel başlığı altında toplanan manevî varlık veya güçlerin "kanatlar"ı, Allah'ın vahyini pegamberlerine iletmedeki sürat ve güçlerini sembolize eden bir mecazdır. Kanatların çokluğu ("iki, üç veya dört"), belki, Allah'ın yarattığı bu evrende buyruklarının sayısız gerçekleşme yolunu vurgulamaktadır: Bu varsayım, sahih bir Hadis tarafından da desteklenmektedir. Bu Hadis'e göre Hz. Peygamber, Miraç Gecesi (bkz. Ek IV) Cebrâil'i "altıyüz kanatlı olarak" gördü (Buhârî ve Müslim'in İbni Mes'ûd'dan rivayeti).

2 Yani, yaratma eylemi süreklidir ve kapsamı, hedefleri veya çeşitleri açısından düzenli olarak genişleyen bir eylemdir.

pattığını da kimse açamaz: Çünkü O, kudret ve hikmet Sahibidir.

3 Ey insanlar! Allah'ın size bağışladığı nimetleri hatırlayın! Size göklerden ve yerden azık sağlayan Allah'tan başka bir yaratıcı var mı?[3] (Hayır!) O'ndan başka ilah yoktur: ama nasıl olur da zihinleriniz [bu apaçık hakikatten] sapar![4]

4 Ama eğer onlar, [zihinleri bu apaçık hakikatten sapanlar,] seni yalanlarlarsa [aldırma, ey Muhammed!] [Unutma ki] senden önce [öteki] peygamberler de yalanlanmıştır: Çünkü [inanmayanlar], her şeyin, sonunda [asıl kaynağı olan] Allah'a döneceğ[ini asla kabul etmezler].

5 EY İNSANLAR! Allah'ın [yeniden diriltme] vaadi gerçektir: sakın, bu dünya hayatının sizi ayartmasına ve Allah hakkındaki [kendi] çarpık düşüncelerinizin sizi saptırmasına izin vermeyin![5]

6 Şeytan, sizin apaçık düşmanınızdır: öyleyse siz de ona düşman olarak muamele edin. O, kendisine tâbi olanları, ancak, yakıcı ateşe mahkum olanlar arasında yer alacakları bir âkibete çağırır. **7** [Çünkü,] hakikati inkara şartlanmış olanlar için çetin bir azap vardır, iman edip doğru ve yararlı işler yapanları da mağfiret ve büyük bir mükâfaat bekler.

8 O halde, işlediği kötü, çirkin fiillerin cazibesine kapılıp [sonunda] onları güzel gören biri [Şeytan'ın adamlarından başkası] olur mu?

يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ
مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ
لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ
فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ
﴿٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ
ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ
ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ
لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ
عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا

3 Bkz. 10:31 ve ilgili not 49.

4 Yani, "İlahî vasıfları veya güçleri Allah'tan başka bir kişiye veya şeye izafe ederek." *Ennâ tu'fekûn* (lafzen, "nasıl yüz çeviriyorsunuz", yani hakikatten) ifadesinin bir açıklaması için bkz. sûre 5, not 90.

5 Bkz. 31:33 (ki tamamiyle aynı tarzda ifade edilmiştir) ve ilgili not 30. Bu sûrenin bir sonraki ayetinde Şeytan'dan açıkça bahsedilmesi konusunda bkz. Râzî'nin 14:22'ye ilişkin not 31 ve keza 15:17'ye ilişkin not 16'da açıklanan görüşleri.

Kuşkusuz Allah, [doğru yoldan sapmak] isteyenin sapmasına izin verir, [aydınlığa ulaşmak] isteyeni de aydınlığa ulaştırır.[6] O halde [ey müminler,] onlara üzülerek kendini perişan etme: Allah, onların yaptıklarını çok iyi bilir!

فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي
مَن يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ
اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ
فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ
الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ۚ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ
وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ۚ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ
لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾
وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ
أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَمَا
يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ۚ
إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ

9 VE [hatırlayın:] bulutları yükseltmek için rüzgarları gönderen Allah'tır; sonra Biz onları çorak beldelere sürükler ve cansız toprağa hayat veririz: yeniden dirilme de işte böyle olacaktır.

10 Kudret ve ihtişam arayan kimse [bilsin ki] gerçek kudret ve ihtişam [yalnız] Allah'a aittir. Bütün güzel sözler O'na yükselir; bütün doğru ve yararlı işleri O yüceltir. Sinsi şekilde kötü fiiller tasarlayanlara gelince, onları şiddetli bir azap beklemektedir; ve onların bütün tertipleri de yok olup gitmeye mahkumdur.[7]

11 Ve [hatırlayın:] Allah sizi[n her biriniz]i topraktan yaratır,[8] sonra da bir damla spermden; ve sonra sizi iki cinsten biri şekline sokar.[9] Hiçbir dişi O'nun bilgisi olmadan ne hamile kalabilir, ne de doğum yapabilir; ve [Allah'ın] fermanında öngörülmedikçe hiç kimse ömrünü uzatamaz ve hiç kimse de onu kısaltamaz; ama bunlar, kuşkusuz, Allah için kolaydır.

12 [O'nun için benzerlik ve farklılık ya-

6 Bu cümleyi çevirme tarzımla ilgili bir açıklama için bkz. sûre 14, not 4.

7 Öyle görünüyor ki 10:21'in ilk paragrafında veya 34:33'de olduğu gibi hem *mekr* ismi (lafzen, "düzen" veya "düzen kurma" veya "tuzak kurma"), hem de *yemkurûn* fiili (lafzen, "düzen kuruyorlar" veya "tuzak kuruyorlar"), doğru olan bir şeye karşı "yanlış [veya "temelsiz"] itirazlar tasarlamak" anlamına sahiptir. Önceki pasajlar Allah'ın yaratıcılığına ve özellikle, O'nun canlıyı yaratma ve ölüyü yeniden diriltme gücüne işaret ettiğinden (ayet 9), yukarıda sözü edilen "kötü fiiller", muhtemelen, yeniden diriltme vaadini "çürütme"ye yönelik sahte itirazlardır.

8 Bkz. 3:59'a ilişkin not 47'nin ikinci bölümü ve 23:12'ye ilişkin not 4.

9 Lafzen, "sizi çift çift yarattı" veya "[birbirinizin] eşleri yaptı."

ratmak da kolaydır:[10]] o halde, [yeryüzündeki] iki büyük su kütlesi[11] aynı olamaz; birisi tatlı, susuzluğu giderici, içimi güzel iken ötekisi tuzlu ve acıdır: Fakat her ikisinden de taze et yersiniz ve [ikisinden de] süs takıları çıkarırsınız; ikisinin de üzerinde Allah'ın lütfundan nasibinizi aramanızı ve böylece şükredenlerden olmanızı sağlayan gemilerin dalgaları yararak ilerlediklerini görürsün.

13 O, gündüzü kısaltarak geceyi uzatır ve geceyi kısaltarak gündüzü uzatır. O, güneşi ve ayı [kendi kanunlarına] tâbi kılmıştır, her biri [O'nun] belirlediği bir zaman içinde akıp gider.[12]

İşte Rabbiniz Allah budur: mülk O'nundur; O'ndan başka yalvarıp durduklarınız ise bir hurma çekirdeğinin zarı kadar bile bir şeye sahip değillerdir! **14** Onlara yalvarırsanız çağrınızı duymazlar; duyabilseler bile size cevap ver[e]mezler. Ve [üstelik] Kıyamet Günü onları Allah ile eş tutmanızı kabul etmezler.[13]

Hiç kimse her şeyi Bilen kadar size [gerçeği] göstermez.

15 Ey İnsanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz, ama O, hiçbir şeye muhtaç değildir ve hamd O'na mahsustur.

16 Dilerse sizi ortadan kaldırır ve [yerinize] yeni bir yaratılmışlar topluluğu getirir:[14] **17** bu Allah için zor da değildir.

هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ
وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا
مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ ٱلَّيْلَ
فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ
كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۚ
وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِن
تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ ۖ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟
لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ
مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَٱللَّهُ
هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ
جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾

10 Bu parantez içi cümle, Râzî'nin, müteakip pasaj ve onun önceki pasajla bağına dair ikna edici bir açıklamasını yansıtmaktadır.

11 *Bahrân* deyiminin bu şekilde çevirisi için bkz. 25:53, not 41.

12 Bkz. sûre 13, not 5.

13 Kur'an, birçok yerde, bütün sahte ibadet objelerinin –ister velîler/azîzler, melekler, din adamları ve fetişler, isterse kutsanan tabiat güçleri olsun– Kıyamet Günü, kendilerine tapanlara karşı "tanıklık" yapacaklarını ve onlan "reddedecekleri"ni belirtir: bu, zamanın bitiminde, insanın mutlak gerçekliği kavramasına sembolik bir atıftır.

14 Bkz. 14:19, not 27.

18 KİMSE kimsenin yükünü taşıyacak değildir;[15] kendi yükü ağır gelen kimse onu taşımak için [başkasını] yardıma çağırırsa, yakını da olsa, [bu kimse] o yükün hiçbir parçasını taşıyamaz.[16]

O halde [gerçekten] sen, ancak kavrayışlarının ötesinde olduğu halde[17] Rablerinden korku duyanları ve namazlarında dikkatli ve devamlı olanları uyarabilirsin; ve [şunu bil ki,] kim arınırsa yalnız kendisi için arınmış olur ve bütün yollar yalnız Allah'a varır.

19 Nitekim, gören ile görmeyen bir olmaz; **20** aydınlık ile zifiri karanlık da; **21** [serinletici] gölge ile yakıcı sıcak da; **22** [tıpkı böyle] diriler ile [kalben] ölmüş bulunanlar da bir olmazlar.

Şüphen olmasın ki [ey Muhammed,] Allah dilediğine işittirir, halbuki sen mezarlardaki [ölüler gibi kalben ölmüş]lere işittiremezsin: **23** sen sadece bir uyarıcısın.

24 Biz seni hakikat ehli bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik: çünkü hiçbir topluluk yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun.[18] **25** Ve eğer se-

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ
وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ
شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۗ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم
بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۚ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ
لِنَفْسِهِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾
وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢١﴾
وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ
مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ
إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن
مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِن

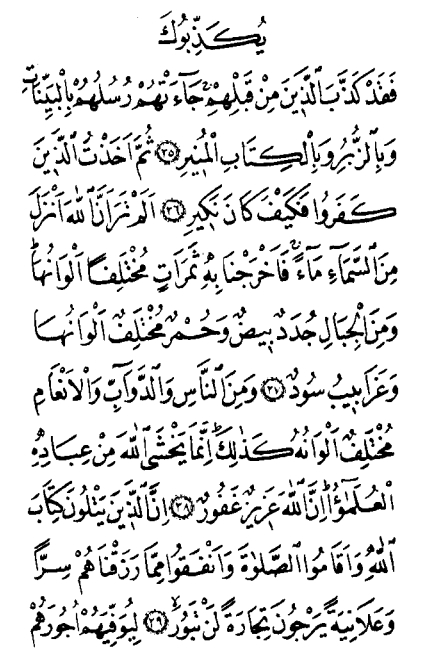
15 Yani, Hesap Günü —çünkü "insanların işlediği [kötü] fiiller yalnız kendilerini ilgilendirir" (6:164, ki yukarıdakine benzer bir cümle ile devam etmektedir).

16 Böylece, ahlakî sorumluluğun başka bir kişiye devredilmesinin imkansız olduğu gösterilmektedir. Yukarıdaki ifadenin birinci bölümü Hristiyanlıktaki "ilk günah" doktrininin reddi anlamına gelirken, ikinci bölümü, o günahın kefaretinin Hz. İsa tarafından "vekaleten ödendiği" anlayışını kesin bir dille çürütmektedir. (Ayrıca bkz. 53:38 ve ilgili not 31).

17 *Bi'l-ğayb*'ın bu şekildeki çevirisinin izahı için bkz. sûre 2, not 3. Bu ifadenin anlamı şudur: yalnızca, "insan idrakinin ötesindeki şeylerin varlığına inananlar", önceki ifadede gizli bulunan "uyarı"dan ders alabilirler. (Ayrıca bkz. 27:80-81 ve 30:52-53).

18 *Ümmet* teriminin anlamlarından biri (Zemahşerî'nin yukarıdaki ayetle ilgili yorumunda tercih ettiği anlam), "bir dönemin halkı" veya "çağ/yaş"dır; ikinci anlamı ise "aynı cinsten insanlar topluluğu", yani "kavim" veya "toplum"dur (ki çeviri-

ni yalanladı(klarını görürsen aldırma), onlardan önce yaşamış olanlar[ın çoğu] da, elçileri kendilerine hakikatin bütün kanıtlarıyla ve ilahî hikmet yüklü kitaplarla ve aydınlatıcı vahiyle geldiklerinde hakikati yalanlamışlardı; **26** [fakat] sonunda hakikati inkara şartlanmış olanların tümünün hesabını gördüm: Benim (birini) gözden çıkarmam ne korkunç olur!

27 GÖRMÜYOR MUSUN, Allah, göklerden su indirmekte ve onunla türlü renklere (ve tadlara) sahip meyveler yetiştirmekteyiz; nasıl ki dağlarda kırmızı ve beyaz renkte ve simsiyah çizgiler var, **28** ve [nasıl ki] insanlar, sürüngenler ve hayvanlar türlü türlü renkler taşıyor![19]

Kulları arasından yalnız anlama ve kavrama yeteneğine[20] sahip olanlar Allah'tan [hakkıyla] korkarlar: [çünkü yalnız onlar bilir ki] Allah kudret Sahibidir, çok bağışlayıcıdır.

29 Allah'ın vahyine [şeksiz şüphesiz] uyanlar, namazlarında dikkatli ve devamlı olanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli-açık başkaları için harcayanlar: işte ancak bunlar hiç kesintiye uğramayacak bir kazanç umabilirler; **30** Allah, onların hak ettiği karşılığı eksiksiz verir

---

de tercih ettiğim anlam budur). "[Belirli] bir hayat tarzı" veya "bir davranış biçimi" (Cevherî) şeklindeki üçüncü anlamı gözönüne alındığında, "topluluk" terimi, bu örnekte tarihsel bağlamı içindeki modern "uygarlık"/"medeniyet" kavramına oldukça yaklaşmaktadır. Uyarıcıların (yani, peygamberlerin) "gelip geçiciliğinin" vurgulanması ise, onların her birinin ölümlü insanlar olduğu anlamına gelmektedir.

19 Karş. tabiatın ihtişamını ("çeşit çeşit renklerin güzelliği") Allah'ın yaratıcılığının bir kanıtı olarak gösteren 16:13.

20 Yani, manevî bilgiye. Bu bilgi, gözlemlenebilen fenomenin gerçekliğin tümünü kapsamadığı, çünkü bu fenomenin varlığının yanısıra, "yaratılmış varlıkların idrakleri dışındaki bir alan"ın da mevcut olduğu anlayışından doğar (karş. sûre 2, not 3).

ve onu lütfuyla daha da arttırır: Allah, şüphesiz çok bağışlayıcıdır ve şükrün karşılığını anında verendir.

31 Ve [şunu bil ki,] sana vahyettiğimiz ilahî kelâm, geçmiş vahiylerden bugüne kalmış ne varsa tümünü[21] tasdik eden bir hakikattir; şüphesiz Allah kulları[nın ihtiyaçları]ndan tamamen haberdardır ve her şeyi görendir.

32 Biz, bu ilahî vahyi kullarımızdan seçtiklerimize miras olarak bahşettik: onlardan bazısı kendilerine zulmeder; bazısı [doğru ile eğri arasında] ara yolu tercih eder,[22] bir kısmı da Allah'ın izniyle iyilikte başı çekenlerden olur: bu [ise] en büyük fazilettir!

33 [İşte] bunlar sonsuz mutluluk bahçelerine girerler, orada altın bilezikler ve inciler takınırlar ve ipekten elbiseler giyerler;[23] **34** ve şöyle derler: "Bütün övgüler bize acı ve üzüntü tattırmayan Allah'a mahsustur: Rabbimiz gerçekten çok bağışlayıcıdır, şükrün karşılığını anında verendir; **35** O, lütfuyla bu konak yerine bizi yerleştirdi: orada bize ne bir çatışma ve gerginlik bulaşır, ne de yorgunluk ya da bıkkınlık!"

36 Hakkı inkara şartlanmış olanlara gelince; onları bir cehennem ateşi beklemektedir; (orada) ne hayatlarına son verilip öldürülürler, ne de içine atıldıkları o [ateşin] azabı hafifletilir. İşte biz şükürden uzak duranları böyle cezalandırırız.

37 Onlar orada, [cehennemde,]: "Rabbimiz! Bizi bu [azap]tan kurtar! Bundan sonra artık [eskiden] yaptıklarımızdan

وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾ وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ
إِلَيْكَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ هُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ
إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَٰبَ
ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ ۖ وَ
مِنْهُم مُّقْتَصِدٌ ۖ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِٱلْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ
ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ
فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَذْهَبَ عَنَّا
ٱلْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِىٓ أَحَلَّنَا دَارَ
ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا
لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۖ لَا يُقْضَىٰ
عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا۟ وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ
نَجْزِى كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ
أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا غَيْرَ ٱلَّذِى

21 *Mâ beyne yedeyhi* ifadesinin bu açıklayıcı çevirisi için bkz. 3:3, not 2.

22 Bkz. 7:46 ve ilgili not 37.

23 Cennetteki bu "takınıp süslenme" sembolü konusunda bkz. 18:31 ile ilgili not 41.

farklı iyi şeyler yapacağız!" diye feryad ederler.
[O zaman onlara şöyle cevap vereceğiz:] "Size (orada,) düşünmek isteyen herkesin düşünebileceği kadar uzun bir ömür vermedik mi? Ve [üstelik] size bir uyarıcı da gelmişti. Öyleyse, [yaptığınız kötülüklerin meyvelerini] şimdi tadın bakalım: zalimler hiçbir yardımcı bulamayacaklardır!"

38 ŞÜPHESİZ, Allah göklerin ve yerin gizli gerçekliğini bilir: [ve] doğrusu O, [insanların] kalplerindekini de tam bilendir.
39 Sizleri yeryüzüne varis kılan O'dur.[24] O halde, [Allah'ın birliği ve benzersizliği] gerçeğ[ni] inkara kalkışan kişi [şunu bilsin ki], onun bu inkarı kendi aleyhinedir: çünkü, onların bu gerçeği [inatla] inkar etmeleri, yalnızca Rablerinin katındaki çirkinliklerini arttırır; ve bu gerçeği inkar etmeleri inkarcıların ziyanını artırmaktan başka bir işe yaramaz.
40 De ki: "Allah'a ortak koştuğunuz varlıkları ve güçleri[25] [ve] Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarınızı [gerçekten] hiç düşündünüz mü? Bana onların yeryüzünde ne yarattıklarını gösterin; yoksa onların göklerl[in yönetimin]de bir katkıları mı var [sanıyorsunuz]?"
Onlara[26] [görüşlerini destekleyici] bir kanıt olarak kullanabilecekleri bir ilahî vahiy mi gönderdik?[27] Hayır! Zalimlerin bir-

كُنَّا نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ
مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ ۖ فَذُوقُوا
فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾ إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ
خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ
الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ
الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ
الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ
أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ۚ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ
بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ الظَّالِمُونَ

24 Bkz. 2:30, not 22. Bu örnekte Allah'ın insanı "yeryüzüne varis" kılması, ona doğru ile eğri ve hakikat ile dalalet arasındaki farkı anlama yeteneği bağışlaması anlamına gelir.

25 Lafzen, "sizin [Allah'a] ortak koştuklarınızı": bkz. 6:22, not 15.

26 Yani, Allah'tan başka varlık ve güçlere ilahlık yakıştıranlara.

27 Karş. 30:35 —"Onlara, Bizden başkasına kulluk yapmalarını söyleyen bir ilahî vahiy mi gönderdik?" Burada "ilahî vahy"e yapılan atıf, sözü edilen insanların

birleri hakkında besledikleri [ümitler], hayalden öteye geçmez.[28]

41 Gerçek şu ki, semavî varlıkları[29] ve yeri [yörüngelerinden] sapmamaları için tutan [yalnızca] Allah'tır. Bir kere sapınca da, O'nun müdahale etmemesi halinde[30] başka hiçbir güç onları tutamaz. [Fakat] Allah halîmdir, çok bağışlayıcıdır![31]

42 Onlar, [hakikate her fırsatta muhalefet edenler,] eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, o'nun rehberliğine, [kendilerine gönderilen uyarıcıya tâbi olan eski] toplumlardan daha çok bağlanacaklarına bütün güçleriyle yemin ederler:[32] İşte şimdi onlara bir uyarıcı geldi, ama [o'nun çağrısı] onların sadece muhalefetlerini artırdı, **43** yeryüzünde böbürlenmelerini artırdı, [Allah'ın mesajlarına karşı] şeytanî itirazlar[33] geliştirme [çaba]larını...

Halbuki, bütün şeytanî tuzaklar [sonunda] sadece sahiplerini yutar; yoksa on-

بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا ۚ وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٢﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٣﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ

---

ateistler değil, geçmiş vahiylerin yoldan çıkmış mensupları olduğunu göstermektedir.

28 Yani, ilahî yahut yarı-ilahî sıfatlar atfettikleri azîzlerin ve velîlerin kendileri ile Allah arasında "aracılık" yapacakları veya Allah nezdinde kendileri için "şefaatçi" olacakları beklentisi, bir kuruntudan başka bir şey değildir.

29 Lafzen, "gökleri." Bu kelime burada, en karmaşık ilahî kanunlar sistemini –ki, insanın en fazla bildiği yerçekimi kanunu, bunlardan yalnız bir tanesidir– ve ona tâbi olarak kozmik uzay içinde hareket eden bütün yıldızları, galaksileri ve nebulaları gösteren mecazî bir ifadedir.

30 Lafzen, "O'ndan sonra." Bu, Kur'an'a göre, kapsamlı kozmik bir felaketin (cosmic catastrophe) haber vereceği Kıyamet Günü'ne işaret etmektedir.

31 Yani O, ne içinde yaşayanların çoğunluğunun sapkınlığına rağmen dünyanın sonunu çabuklaştırır, ne de sapkınları düşünmeleri ve tevbe etmeleri için mühlet vermeden cezalandırır (karş. ayet 45).

32 Karş. 6:157 ve ilgili not 158.

33 Yani, bu mesajları karalamayı ve onların ilahî niteliğini "çürütme"yi amaçlayan temelsiz itirazlar (karş. 10:21 veya 34:33 ve bu ayetlere ait, *mekr* teriminin Kur'an'da bu anlamdaki kullanılışını açıklayan ilgili dipnotları).

lar, önceki [günahkar]ların [sürüklendikleri] yoldan[34] başka bir şey mi bekliyorlar?
Sen Allah'ın tuttuğu yol ve yöntemde hiçbir değişiklik göremezsin; evet sen, Allah'ın yolunda ve yönteminde bir sapma göremezsin!

فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

44 Onlar hiç yeryüzünde dolaşıp kendilerinden daha güçlü önceki [hakikat inkarcı]larının uğradıkları âkibeti görmezler mi? Ve [görmezler mi] göklerde ve yerdeki hiçbir şey Allah'ın [iradesine] karşı gelemez, çünkü O, her şeyi bilendir ve gücünde sınırsızdır.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِن شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

45 Eğer Allah, insanları [hayatta] işledikleri [kötülükler]den dolayı [hemen] hesaba çekseydi, yer üzerinde tek bir canlı varlık bırakmazdı. Ama Allah, onlara [Kendisi tarafından] belirlenmiş bir vadeye[35] kadar mühlet tanır: vadeleri dolunca da [anlarlar ki] Allah kullarını[n kalplerindekin]i görmektedir.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

34 Yani, Allah'ın onları cezalandırma tarzından *(sünnet)*.

35 Yahut: "[yalnız Kendisince] bilinen bir vadeye" —yani, yeryüzündeki hayatlarının sonuna kadar.

36. YÂSÎN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Yâsîn kelimesini "Sen ey insanoğlu" diye karşılamam hakkında bir açıklama için bkz. aşağıda not 1.
"Orta" Mekke dönemi olarak nitelendirilen zaman diliminin başlarında (belki de *Furkân*'dan hemen önce) nazil olan bu sûre, hemen hemen tümüyle insanın ahlakî sorumluluğu problemine ve dolayısıyla yeniden dirilmenin ve Allah'ın yargılamasının tartışılmazlığına tahsis olunmuştur. Hz. Peygamber, bu sebeple, bu sûreyi ölüm halinde olana ve ölmüş bulunana yapılan duada okumalarını müminlere tavsiye etmiştir (karş. İbni Kesîr'in bu sûre ile ilgili yorumunun başında naklettiği bu mealdeki bazı Hadisler).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾

1 SEN EY insanoğlu![1] **2** Düşün bu hikmetle dolu Kur'an'ı: **3** Gerçek şu ki, sen Allah'ın elçilerinden birisin,[2] **4** dosdoğru

---

1 Bazı klasik müfessirler, bu sûrenin başındaki *y-s* harflerinin *(yâ-sîn* şeklinde okunur), Kur'an sûrelerinin bir çoğunun başındaki esrarlı harf-semboller *(el-mukatta'ât)* kategorisine girdiği (bkz. Ek II) görüşünü savunurken, Abdullah b. 'Abbâs, bu harflerin aslında iki farklı kelimeyi, yani nidâ edatı olan *Yâ* ("Ey") ile Tayy kabilesi lehçesinde *insan* ile eş anlamlı kullanılan *sîn* kelimesini temsil ettiğini, dolayısıyla, 20. sûredeki *tâ-hâ* hecelerine benzer şekilde, *yâ-sîn*'in "Sen ey insanoğlu" anlamına geldiğini ifade eder. Bu yorum, 'İkrime, Dehhâk, Hasan Basrî, Sa'îd b. Cubeyr ve diğer bazı ilk dönem Kur'an müfessirleri tarafından da benimsenmiştir (bkz. Taberî, Beğavî, Zemahşerî, Beydâvî, İbni Kesîr vb.). Zemahşerî'ye göre Tayy kabilesinin hitaplarda kullandığı *sîn* hecesi, *insan*'ın tasğîr (küçültme) hali olan *uneysîn*'in kısaltılmış şeklidir. (Burada, klasik Arapça'da küçültme halinin, genelde sevgi ve şefkat ifade ettiğini unutmamalıyız: sözgelimi, *yâ buneyye* hitabı, "Ey benim küçük oğlum" anlamından çok, yaşı ne olursa olsun, "Ey benim sevgili oğlum" anlamına gelir). Sonuç olarak *yâ-sîn* kelimelerinin, sûrenin devamında açıkça muhatab alınan Allah'ın Elçisi Muhammed'i (s) kasdettiği ve –Kur'an'ın sıkça yaptığı gibi– o'nun ve yakın arkadaşlarının beşer olma özelliklerini vurgulamayı amaçladığı söylenebilir.

2 Bu ifade, önceki ayetin girişindeki *ve* tenbih edatının (burada "Düşün" diye çevrilmiştir) bir açıklamasıdır —yani: "Kur'an'daki bariz hikmet, senin Allah'ın bir el-

bir yol üzeresin, **5** Kudret Sahibi ve Rahmet Kaynağı'ndan indirilmiş olan[ın sayesinde],[3] **6** ataları uyarılmamış ve bu nedenle kendileri [doğru ile eğrinin ne olduğundan] habersiz kalmış bulunan[4] insanları uyarasın diye [sana indirilmiş olanın] (sayesinde).

7 Onların çoğuna karşı [Allah'ın gazap] sözü mutlaka gerçekleşecektir:[5] çünkü onlar iman etmezler.

8 Onların boyunlarına çenelerine kadar uzayan demir halkalar geçirdik ki[6] kafalarını dik tutmak zorunda kalsınlar;[7] **9** önlerine ve arkalarına setler çektik[8] ve göremesinler diye üzerlerine perdeler geçirdik: **10** artık onları uyarsan da uyarmasan da onlarca birdir: inanmazlar.

11 Sen ancak (ilahî) uyarıyı can kulağıy-

عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٤ تَنزِيلَ ٱلْعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ۝٥
لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ فَهُمْ غَٰفِلُونَ ۝٦ لَقَدْ
حَقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَىٰٓ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝٧ إِنَّا جَعَلْنَا
فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ أَغْلَٰلًا فَهِىَ إِلَى ٱلْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ۝٨
وَجَعَلْنَا مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا
فَأَغْشَيْنَٰهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۝٩ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ
ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝١٠ إِنَّمَا تُنذِرُ
مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكْرَ

çisi olduğun gerçeğinin kanıtıdır." *el-Kur'ânu'l-Hakîm*'in "hikmetle dolu bu Kur'an" şeklinde çevrilmesi konusunda bkz. 10:1 ile ilgili not 2.

3 Karş. 34:50 —"Eğer doğru yoldaysam, bu, Rabbimin bana vahyi sayesindedir."

4 Karş. 6:131-132. Bu ifadenin daha geniş yorumuyla "atalar", bir toplumun kültürel geçmişini anlatan bir mecaz olarak görülebilir: bu sebeple "atalar"ının "uyarılmamış" olmalarından (yani şeytana karşı) söz edilmesi, doğru ahlakî değerlerden uzaklaşmış olan halkın devraldığı etik mirasın çürümüşlüğüne işarettir.

5 Lafzen, "doğru çıkmıştır." Geçmiş zaman kipi, onun "doğru çıkması"nın, yani gerçekleşmesinin kaçınılmazlığını gösterir. (Bu kaçınılmazlığı Türkçe'de gelecek zaman kipi ile daha iyi verebildiğimiz için ayetin orijinal Arapça metindeki geçmiş zaman ve İngilizce mealdeki geniş zaman kipine karşılık Türkçe tercümesinde gelecek zaman tercih edilmiştir —T.ç.n.).

6 Zemahşerî: "[Bu,] onların hakikati bilinçli şekilde inkar etmelerinin temsîlî ifadesidir." Bkz. 13:5'e ilişkin not 13 ve 34:33'e ilişkin not 44.

7 Zımnen, "ve doğru yolu göremesinler" (Râzî); onların "başlarını dik tutmaları", aynı zamanda küstahça böbürlenmelerini de simgeler. Diğer taraftan, Allah'ın günahkarların boyunlarına "demir halkalar geçirmesi", 2:7'de sözü edilen ve buna ilişkin 7. notta açıklanan "onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemesi"ne benzer bir mecazdır. Bir sonraki ayette zikredilen "set" ve "perde" mecazları için de aynı şey söylenebilir.

8 Yani, "böylece ne ileri gidebilirler, ne de geri gelebilirler": ruhsal durgunluğu, durağanlığı anlatan bir mecaz.

la dinleyen[9] ve insan kavrayışının ötesinde bulunmasına rağmen Rahmân'dan korkan kişiyi uyarabilirsin: işte böylelerine [Allah'ın] mağfiretini ve en güzel ödülü müjdele!

12 Gerçek şu ki Biz, ölüleri yeniden hayata döndüreceğiz ve onların gelecek için yaptıkları her türlü [eylemi] ve geride bıraktıkları bütün [iyi ve kötü] izleri kayda geçireceğiz: zira Biz, her şeyin apaçık kaydını tutarız.

13 ONLARA, elçilerimizi gönderdiğimiz o şehir halkı[nın hikayesin]i örnek olarak anlat.

14 Biz onlara iki [elçi] gönderdik, ikisini de yalanladılar; bunun üzerine [onları], üçüncü biri ile destekledik; ve bu (elçi)ler, "Bakın, biz [Allah tarafından] size gönderildik!" dediler.[10]

15 [Berikiler]: "Siz de bizim gibi ölümlü insanlarsınız!" diye cevap verdiler, "Ayrıca Rahmân, herhangi bir [vahiy] de göndermiş değil. Siz sadece yalan söylüyorsunuz!"[11]

وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ
بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ
مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ
مُبِينٍ ﴿١٢﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ ۘ إِذْ جَاءَهَا
الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا
فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا
مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَٰنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ
أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾

9 Lafzen, "uyarının ardından giden."

10 Bu tür pasajlarda alışılmış olduğu gibi, müfessirler, bu şehirlerin ve elçilerin "kimliği" konusunda çeşitli spekülasyonlar yapmışlardır. Ancak kıssa, tamamen bir temsîl olarak anlatıldığından, tarihî bir tasvirden çok böyle bir çerçeve içinde anlaşılmalıdır. Bana öyle geliyor ki, burada, Hz. Musa, İsa ve Muhammed (s) tarafından tebliğ edilen ve temelde aynı manevî hakikatleri kapsayan üç büyük tevhid dininin bir temsîli ile karşı karşıyayız. Kıssada zikredilen "şehir" *(karye)*, bana göre, bu üç dinin içinden çıktığı ortak kültürel çevreyi simgelemektedir. İlk iki elçinin birlikte gönderildiğinin belirtilmiş olması, ikisinin öğretilerinin tek ve aynı metin içinde, Kitâb-ı Mukaddes'in Eski Ahid kısmında toplandığına işaret eder. Onların hitab ettikleri kitlenin etik davranışlarını biçimlendirmekte zamanla yetersiz kalmaları üzerine Allah, onları nihaî mesajı, yani insanlığa üçüncü ve son elçi Muhammed (s) tarafından tebliğ edilen mesajı yoluyla "destekledi."

11 Karş. 6:91 —"Onlar, 'Allah insana hiçbir şey vahyetmemiştir' derken Allah'ı gereği gibi kavramadıklarını göstermişlerdir." Ayrıca bkz. 34:31 ve ilgili not 38. Gerek yukarıdaki ayet, gerekse bu ikisi, Allah'a "inandıkları"nı düşünen, ancak bu

16 [Elçiler,] "Rabbimiz bilir ki" dediler, "biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz; **17** Fakat [bize emanet edilen] mesajı size açıkça tebliğ etmekten başka bir şey ile yükümlü değiliz."

18 [Ötekiler,] "Doğrusu," dediler, "bize uğursuzluk getirdiniz![12] Eğer bundan vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlayacak ve başınıza bir bela saracağız!"

19 [Elçiler] şöyle cevap verdiler: "Kaderiniz, iyi de kötü de olsa, sizinle birlikte [olacak]tır![13] [Hakikati] can kulağıyla dinlemeniz isteniyorsa [bu sizce kötü bir şey mi?] Hayır, fakat siz kendinize yazık etmiş bir toplumsunuz!"[14]

20 Kentin en uzak ucundan bir adam koşarak geldi [ve] "Ey kavmim!" dedi, "Bu elçilere uyun! **21** Sizden hiçbir karşılık beklemeyen ve kendileri doğru yolda olan bu kimselere uyun!"

22 "[Bana gelince,] neden beni var etmiş olan ve hepinizin dönüp varacağı Allah'a kulluk etmeyeyim? **23** (Neden) O'ndan başka ilahlar edineyim? [O zaman] Rahmân bana bir zarar vermek isterse ne onların şefaati zerre kadar fayda getirir, ne de (bizzat kendileri) beni koruyabilirler: **24** işte o zaman ben apaçık bir sapıklığa düşmüş olurum!"

25 "[Ey kavmim,] ben sizin Rabbinize iman ediyorum: öyleyse bana kulak verin!"

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ
لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوا
إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّمْ تَنتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم
مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَائِرُكُم مَّعَكُمْ أَئِن ذُكِّرْتُم
بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ
يَسْعَىٰ قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْأَلُكُمْ
أَجْرًا وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي
وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِ آلِهَةً إِن يُرِدْنِ
الرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنقِذُونِ
﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي آمَنتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ

"inanc"ın pratik hayatlarına müdahale etmesine izin vermeyen insanlara hitab etmektedir: onlar dine sadece müphem bir duygusal rol yüklemek ve vahyin objektif gerçekliğini inkar etmek sûretiyle, bu tavırlarını haklılaştırmaya çalışırlar — oysa vahiy kavramı, mutlak ahlakî değerlerin Allah tarafından tesisine ve insanın onlara tam teslimiyet ile yükümlü olduğuna işaret eder.

12 *Tetayyernâ bikum* ifadesinin açıklaması için bkz. sûre 7, not 95.

13 Karş. 17:13 —"Her insanın kaderini *(tâir)* kendi boynuna doladık" —ve ilgili not 17.

14 *Müsrifûn* (tekili *müsrif)* kelimesinin bu şekilde ["kendinize yazık etmiş ..."] çevrilmesi konusunda bkz. 10:12'nin son cümlesi ile ilgili not 21.

26 [Ve] ona: "Cennete gir[eceksin]!" denildiğinde[15] "Keşke" dedi, "kavmim bilseydi, **27** Rabbimin beni[m geçmişteki günahlarımı] bağışladığını ve beni saygın kişiler arasına dahil ettiğini!"
28 Ve ondan sonra biz kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik, indirme gereği de duymadık: **29** hiçbir şey [gerekmiyordu], bir [ceza] çığlığından başka! Ve sonunda sessiz ve hareketsiz bir kül yığınına dönüverdiler.

30 AH! YAZIK şu insanlar[ın çoğun]a![16] Kendilerine hangi elçi geldiyse o'nu alaya aldılar!
31 Kendilerinden önce kaç nesli yok ettiğimizi; [ve] bu [yok olup gide]nlerin bir daha onlara[17] dönüp gelemeyeceklerini görmüyorlar mı? **32** Ve [sonunda] hep birlikte huzurumuzda toplanacaklarını?
33 Onlar, ölü toprağa can vermemizde

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي
رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِ
مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُندٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾
إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾
يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ
الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ
لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ

15 Yani, elçiler tarafından, yahut daha doğrusu, (bu kıssanın temsîlî karakteri dikkate alındığında) kendi sezgisi tarafından. "Kentin en uzak ucundan koşarak gelen" kişinin müdahalesi, kuşkusuz, her dinde bulunan inanmış bir azınlığı ve onların, yoldan sapmış arkadaşlarını, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymanın insan hayatını boşluktan kurtaracağına inandırmak için giriştikleri ümitsiz ve sonuçsuz çabalarını anlatan bir mecazdır.

16 Lafzen, "yazıklar olsun şu kullara" *('ale'l-'ibâd)* —çünkü iyi ya da kötü, bütün insanlar Allah'ın "kulları"dır. Bu ifade, –19:39'da "Pişmanlık Günü" olarak tanımlanan– Hesap Günü'ne ve Kur'an'da defalarca vurgulanan, çoğu insanın hakikatın sesine sağır kalmayı ve böylece kendilerini ruhî körlüğe mahkum etmeyi tercih ettikleri gerçeğine işaret etmektedir.

17 Yani, şu anda yaşayanlara. Kur'an'ın diğer birçok ayetinde olduğu gibi, lafzen, "nesil" veya "aynı dönemde yaşamış olan halk"ı ifade eden *karn* terimi, bu bağlamda, tarihî boyutuyla "toplum" veya "uygarlık" anlamlarına gelir. Böylece, geçmiş toplumların ve uygarlıkların çökmesi ve tarih sahnesinden silinmesi, burada, onların *manevî yoksunluğuna ve sonuçta ahlakî çöküntülerine bağlanmaktadır.* Bu kıssadan çıkarılabilecek başka bir ders, toplumun büyük kesiminin her zaman (günümüzde de) manevî/ahlakî değerlerin yönlendiriciliğini, bu değerleri alışılmış hayat tarzlarına ve izledikleri materyalist değerlere ters görerek reddettikleri –ve sonuçta "kendilerine hangi elçi gönderildiyse o'nu alaya aldıkları"– gerçeğidir.

ve beslenmeleri için topraktan ürünler çıkarmamızda [yaratma ve diriltme gücümüzün] işaretini görürler; **34** orada [nasıl] hurmalıklar ve üzüm bağları [yetiştirmiş] ve içlerinden (nasıl) pınarlar fışkırtmıştık, **35** ki onları meydana getiren kendileri olmadığı halde meyvelerini yiyebilsinler.

Buna rağmen hâlâ şükretmeyecekler mi? **36** Toprağın verdiği her türlü üründe, insanların bizzat kendilerinde ve hakkında [henüz] bilgi sahibi olmadıkları şeylerde karşıt-çiftleri yaratan Allah ne yücedir![18] **37** Ve [bütün evren üzerindeki hakimiyetimizin bir parçası olan] gecede de onlar için bir işaret vardır: Biz ondan gün [ışığı]nı çekip alırız; ve birden karanlıkta kalıverirler.

38 Ve güneş[te de onlar için bir işaret vardır]: o, kendine ait bir yörüngede[19] akıp gider; bu, kudret sahibi ve her şeyi bilen [Allah]ın iradesinin bir sonucudur; **39** ve ay[da da bir işaret vardır ki] Biz

الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ
أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا
مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ
أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ
كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ
مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ
الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ

18 Lafzen, "O, yerin çıkardığı her şeyden ve kendilerinden ve hakkında hiç bilgileri olmayan şeylerden birer çift yaratmıştır": bu, canlı ya da cansız bütün varlıklarda mevcut bulunan çift kutupluluğa (polarity) bir işarettir. Bu durum insanlar, hayvanlar ve bitkilerdeki iki cinslilik, (tabiattaki) aydınlık ve karanlık, sıcak ve soğuk, artı ve eksi çekim ve elektrik gücü, atomun yapısındaki artı ve eksi yükler (proton ve elektronlar) vb. olduğu gibi, karşıt fakat birbirini tamamlayıcı güçlerin varlığında kendini gösterir. (*Zevc* isminin, 13:3 ile ilgili not 7'de açıklandığı gibi, hem "bir çift"i, hem de "çiftlerden biri"ni ifade ettiği hatırlanmalıdır.) "Hakkında bilgi sahibi olmadıkları şey", insan tarafından henüz keşfedilmemiş, fakat potansiyel kavrayış gücü içinde bulunan şeyleri veya olguları ifade eder: parantez içinde "henüz" kaydını koymamın sebebi budur.

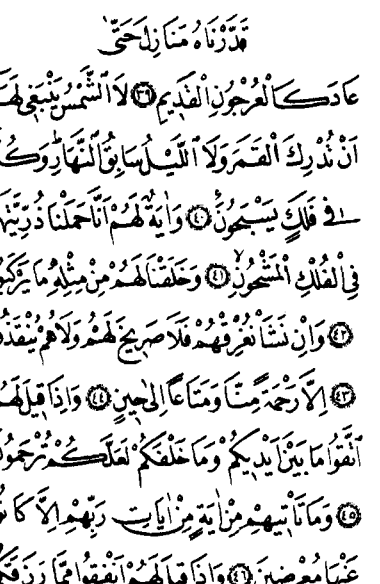
19 Çoğunluğun üzerinde birleştiği kıraat şekline göre yukarıdaki şekilde çevrilebilen bu ifade *li-mustekarrin lehâ* olarak okunur veya, alışıldığı şekilde, "duracağı/istikrar bulacağı noktaya", yani günbatımı zamanına (yahut noktasına) doğru (Râzî) şeklinde çevrilebilir. Ancak güvenilir kaynakların rivayetine göre Abdullah b. Mes'ûd, bu ifadeyi *lâ mustekarra lehâ* şeklinde okumuştur ki (Zemahşerî) anlamı, "O hiç ara vermeden (yani, hiç durmadan) [kendi yörüngesinde] hareket eder" şeklindedir.

onu, kuru ve eğik bir hurma dalını[20] andırır hale gelinceye kadar çeşitli safhalardan geçirdik: **40** ne güneş aya erişebilir, ne de gece gündüzü yok edebilir,[21] çünkü hepsi uzayda [yasalarımız doğrultusunda] hareket ederler.

41 Onlar için bir işaret de, soylarını/hemcinslerini dolu gemilerle[22] [denizlerde] taşımamızda **42** ve [yolculuklarında] binek olarak kullanabilecekleri benzer araçlar yaratmamızda[23] [bulunmaktadır; **43** dilersek onları suda boğabiliriz, kimse de yardımlarına gelemez: işte [o zaman] onlar için bir kurtuluş yoktur, **44** meğer ki Biz onlara katımızdan bir rahmet ve [biraz daha fazla] hayat bağışlayalım.

45 Onlara, "Gözlerinizin önünde olan ve sizden gizli tutulan[24] [her şeyin Allah'ın bilgisi dahilinde olduğu gerçeğini unutmadan] dikkat edin ki Allah'ın rahmetine nail olabilesiniz!" denildiğinde [çoğu duymazlıktan gelir;] **46** ve onlara Rablerinden hiçbir mesaj[25] ulaşmamıştır ki ondan yüz çevirmiş olmasınlar.

47 Kendilerine, "Allah'ın size verdiği rı-

20 Bu tanımlama, *'urcûn* isminin karşılığıdır —kuruduğunda ve eskidiğinde bir yarım ay gibi incelen ve bükülen hurma salkımı (karş. Lane V, 1997).

21 Lafzen, "ne de gece gündüzün önüne geçebilir" [yahut "(ne de gece gündüzü) geride bırakabilir"].

22 Lafzen, "yüklü gemide": "gemi," burada çoğul bir anlam taşıyan tekil cins ismi olarak kullanılmıştır. Buradaki "soylarını/hemcinslerini" terimi, genel olarak insan cinsini ifade etmektedir (karş. sık sık tekrarlanan "Âdemoğulları" ifadesi).

23 Karş. 16:8 ve ilgili not 6. Bu her iki pasajda da insanın üstün mahareti, Allah'ın yaratıcılığının doğrudan bir ifadesi olarak gösterilmektedir.

24 Yukarıdaki ifadenin bu şekilde çevrilmesinin bir açıklaması için bkz. sûre 2, not 247. Bu örnekte insanın bilinçli olarak yaptıkları ile bilinçsiz veya yarı bilinçli eylemleri ifade edilmektedir.

25 Yahut: "Rablerinin işaretlerinden hiçbir işaret" —önceki pasajda birkaç kez tekrarlanan *âyet* ismi, burada hem "mesaj" hem de "işaret" anlamlarına gelmektedir.

zıktan başkaları için harcayın!"[26] denildiğinde, hakikati inkara şartlanmış olanlar, inananlara, "Rabb[iniz] dileseydi [Kendisinin] besleyebileceği kimseleri biz mi besleyelim? Doğrusu siz açık bir yanılgı içindesiniz!" derler; **48** ve şöyle devam ederler: "Bu [yeniden dirilme] vaadi ne zaman gerçekleşecek? Eğer doğru söylüyorsanız [buna cevap verin!]"

49 [Ve bilmezler ki] [yeniden dirilmeye] itiraz edip dururlarken, [ceza olarak] kendilerini sarsıp yok edecek bir tek patlama sesi onlara yeter![27] **50** Ve [akibetleri öyle anî olacaktır ki] ne bir vasiyette bulunabilirler, ne de yakınlarına sığınabilirler.

51 Ve [sonra yeniden diriliş] sûru üflenecek; işte o zaman tümü kabirlerinden çıkarak Rablerine doğru koşacaklar!

52 "Eyvah!" diyecekler, "Kim bizi [ölüm] uykumuzdan uyandırdı?"

[Bunun üzerine onlara şöyle denecek:] "İşte Rahmân'ın vaad ettiği budur! Demek ki O'nun elçileri doğru söylemişlerdi!"

53 Yalnızca bir tek patlama olur ve derken tümü önümüzde sıralanırlar [ve onlara şöyle denir:] **54** "Bugün hiç kimseye en küçük bir haksızlık yapılmayacak ve [yeryüzünde] yaptıklarınız dışında hiçbir şeyden sorumlu tutulmayacaksınız!"

55 "Kuşkusuz cenneti hak edenler bugün yaptıkları her şeyden hoşnut olacaklardır: **56** onlar ve eşleri sedirler üzerin-

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾ إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ

26 *Enfeka* fiili (lafzen, "harcadı"), Kur'an terminolojisinde, sebebi ne olursa olsun, başkaları adına, yahut başkasının iyiliği için harcama yapmayı ifade eder. Bu "başkası için harcama"nın ahlakî önemi Kur'an'da sıkça vurgulanmakta ve "arındırıcı yükümlülükler"i yahut, daha geniş anlamıyla, "karşılıksız yardımlar"ı ifade eden *zekât* kavramında somutlaşmış bulunmaktadır (bkz. 2:43, not 34).

27 Lafzen, "onları tek bir çığlıktan başka bir şey beklemez", vb.

de mutlu bir şekilde yatıp uzanacaklar;[28]
57 orada [yalnızca] sevinç ve mutluluğu tadacaklar ve istedikleri her şey onların olacak: **58** rahmet saçıcı Rabbin sözüyle gelen katıksız bir huzur ve rahatlık içinde."[29]
59 "Ey suçlular, siz bugün şöyle ayrılın!
60 Siz ey Âdemoğulları, size demedim mi: Şeytan'a tapmayın,[30] o sizin apaçık düşmanınızdır! **61** Ve [yalnız Bana ibadet edin!] Dosdoğru yol budur! **62** [Şeytana gelince,] o bir çoğunuzu saptırmıştır; neden aklınızı kullanmıyorsunuz?"
63 "İşte tekrar tekrar uyarıldığınız cehennem:[31] **64** hakkı ısrarla inkar etmenizin sonucu olarak bugün oraya girin!"
65 O Gün ağızlarına mühür vuracağız,[32] fakat elleri dile gelecek ve ayakları [hayatta iken] yapmış oldukları her şeye tanıklık edecektir.
66 EĞER [insanların doğru ile yanlışı ayırd edememelerini] dilemiş olsaydık, on-

مُتَّكِـُٔونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَـٰكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ
﴿٥٧﴾ سَلَـٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَٱمْتَـٰزُوا۟ ٱلْيَوْمَ
أَيُّهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَـٰبَنِىٓ ءَادَمَ أَن لَّا
تَعْبُدُوا۟ ٱلشَّيْطَـٰنَ ۖ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ ٱعْبُدُونِى ۚ
هَـٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا
كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ تَكُونُوا۟ تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَـٰذِهِ جَهَنَّمُ ٱلَّتِى
كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ ٱصْلَوْهَا ٱلْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ
تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ ٱلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَآ
أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾
وَلَوْ نَشَآءُ

28 Kur'an'ın cennet tanımlamalarında *zill* ("gölge") terimi ve çoğul biçimi olan *zilâl*, çoğunlukla "mutluluk"un mecazî karşılığı olarak kullanılır —böylece, mesela, 4:57'de geçen *zill zalîl* "sonsuz mutluluk" anlamındadır (bkz. sûre 4, not 74). Kurtuluşa erenlerin üzerinde uzandıkları "sedirler" ise, Râzî'nin 18:31 ve 55:54 ile ilgili yorumlarında işaret ettiği gibi, manevî bir doygunluğu ve bir zihin dinginliğini simgeler.

29 Bu bileşik ifade ["huzur ve rahatlık",] sanırım, *selâm* kavramının bu bağlamdaki en uygun karşılığıdır. Bu terimin daha geniş bir izahı için, *selâm*'ın "kurtuluş" olarak çevrildiği 5:16 ile ilgili not 29'a bakınız.

30 Kur'an'ın "şeytana tapma" olarak tanımladığı şeyin anlamı için bkz. 19:44 ile ilgili not 33.

31 "İşte ... cehennem" ifadesi, münkirlerin, peygamberler tarafından defalarca uyarılmalarına rağmen doğruluktan saptıklarını anlamalarının, öteki dünyadaki şiddetli *'azâbın* bizzat bir kaynağı olacağı gerçeğine işaret eder. Devamlılık ve ısrar unsuru, burada ve bundan sonraki ayette, *kuntum* yardımcı fiilinin kullanılması ile vurgulanmaktadır.

32 İnkarcıların geçmişteki fiillerini ve tavırlarını savunamamalarının veya mazur gösterememelerinin mecazî bir ifadesi.

ları görüp anlama melekesinden yoksun bırakırdık[33] da [doğru] yoldan hep şaşarlardı: ama [öyle olsaydı] onlar [doğruyu] nasıl görebilirlerdi?[34]

67 Eğer [doğru ile yanlış arasında seçim yapma özgürlüğünden yoksun olmalarını] dilemiş olsaydık, onları kesinlikle farklı bir tabiatta yaratırdık[35] ve bulundukları yerde [kökleştirirdik ki] ne ileri gidebilsinler, ne de geri dönebilsinler.[36]

68 Ama [şunu daima hatırlasınlar ki] Biz bir insanın ömrünü uzatırsak, aynı zamanda onun güç ve yeteneklerinde [yaşlandıkça] bir azalma meydana getiririz; (buna rağmen) hâlâ akıllarını kullanmazlar mı?[37]

لَطَمَسْنَا عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ فَٱسْتَبَقُوا۟ ٱلصِّرَٰطَ
فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ
فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَن نُّعَمِّرْهُ
نُنَكِّسْهُ فِى ٱلْخَلْقِ ۖ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَٰهُ
ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ

69 VE [işte böyle:] Biz bu [Peygamber'e] şiir [yeteneği] bahşetmedik, zaten [şiir] bu [mesaj]a uygun düşmezdi:[38] o yalnızca bir

---

33 Lafzen, "onların gözlerini kör ederdik": "onları manevî olarak kör yapardık" ve dolayısıyla, onları her türlü ahlakî sorumluluk duygusundan yoksun bırakırdık ve bu da insan hayatındaki bütün manevî değerlerin inkarına yol açardı anlamına gelen mecazî bir ifade. (Karş. 2:20 —"Şayet Allah dileseydi onların işitme ve görme yeteneklerini ellerinden alabilirdi").

34 Bu örnekte –20:96'da olduğu gibi– *besura* fiili (lafzen, "o görür oldu" veya "gördü"), "[bir şeyi] zihnî olarak/aklen kavramak" anlamında kullanılmıştır. Taberî'nin rivayetine göre, İbni 'Abbâs, *ennâ yubsirûn* ifadesinin "onlar gerçeği nasıl kavrayabilirler" anlamına geldiğini söylemiştir.

35 Lafzen, "onları değiştirirdik" [veya "dönüşüme uğratırdık"].

36 Yani, Allah insanların irade veya ahlakî tercih özgürlüğüne sahip olmamalarını dileseydi, onları başından beri manevî ve ahlakî olarak durağan bir tabiatta yaratır, içgüdülerinin pençesinde ("bulundukları yerlerde") hareket edemez şekilde tutar; kendini geliştirme dürtüsünden yoksun ve olumlu gelişmeler sağlamaktan yahut, yanlış yolları terk etmekten aciz bırakırdı.

37 Yani insan, ahlakî tercihinin gereğini yapmayı asla *ertelememelidir.* —Çünkü, eğer insanlar doğruyu yanlıştan ayırd etme yeteneğine ve geniş bir irade serbestisine sahip olmalarından dolayı üstün yaratıklar ise, o zaman, "insanın zayıf yaratıldı"ğını (4:28), yaşlılığında daha da çökeceğini ve hükmedeceği ömrün kısalmış olacağını da unutmasınlar.

38 Bu pasaj, sûrenin ilk ayetlerinde değinilen konuyu, yani Kur'an'ın vahyi konu-

uyarı ve öğüttür; ve o özünde apaçık olan ve gerçeği dosdoğru gösteren[39] bir [ilahî] hitabedir, **70** ki [kalben] diri olanları uyarabilsin ve [Allah'ın] sözü hakikati inkara şartlanmış olanlara karşı tanıklık yapabilsin[40] diye.

71 Görmezler mi ki, eserlerimizden biri olarak[41] kendileri için [bugün] kullanıp yararlandıkları evcil hayvanlar yarattık? **72** Ve onları insanların iradesine tâbi kıldık[42] ki bir kısmını binek olarak kullanabilsinler, bir kısmını da yiyebilsinler; **73** ve onlardan [başka] faydalar sağlayabilsinler ve içecek [süt] alabilsinler! Buna rağmen hâlâ şükretmeyecekler mi? **74** Ama [tam tersine,] onlar, kendilerine yardım edecekleri [ümidiyle] Allah'tan baş-

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾
لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾
أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا
فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ
وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا
يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً

---

sunu ele almaya devam etmektedir. 26:224'de olduğu gibi, burada da, Muhammed'in (s) düşmanlarının, gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki dönemlerde, o'nun ilahî vahiy olarak sunduğu şeyin gerçekte kendi şiirsel hayal gücünün bir ürünü olduğu şeklindeki iddialarına değinilmektedir. Burada, şiir –özellikle Arap şiiri– ile Kur'an'da somutlaşan ilahî vahiy arasındaki temel farklılığa dikkat çekmek sûretiyle bu iddia reddedilmektedir: şiirde anlam, dilin müzikalitesi ve ritmi karşısında genelde ikinci derecede kalırken Kur'an'da tam tersi geçerlidir. Çünkü Kur'an'da, kelimelerin seçimi, sesleri ve cümle içindeki konumları –ve dolayısıyla melodisi ve ritmi– daima kasdedilen anlamın destekleyicisi niteliğindedir. (Karş. ayrıca 26:225 ve ilgili not 100.)

39 *Mübîn* sıfatının bu bileşik karşılığı için bkz. sûre 12, not 2. Yukarıdaki ifade, lafzen, "bir uyarı ve öğüt ve ... [ilahî] bir hitabe" şeklinde çevrildiğinde, burada kullanılan *ve* bağlacı, 15:1'de olduğu gibi, Kur'an'ın ilahî vahiy sürecinin bir unsuru olduğuna işaret eder.

40 Lafzen, "doğru çıkabilsin [veya "doğruluğu isbatlanabilsin"], yani Hesap Günü'nde (karş. bu sûrenin 7. ayeti).

41 Yani, "yalnız bizim yarattıklarımızdan yahut bizim yaratabildiklerimizden biri olarak" (Zemahşerî ve Râzî). Yukarıdaki mecazî deyim, "el ürünü"/"ellerimizin yaptığı" ("eserlerimizden biri" —T.ç.n.) kavramının, geniş anlamdaki, yani hem somut hem de soyut anlamdaki karşılığına dayanmaktadır.

42 Lafzen, "onlara boyun eğdirdik *(zellelnâhâ)*": bu, aynı zamanda, insanın evcil hayvanları iyi yahut kötü kullanmaktan dolayı ahlakî bir sorumluluğa sahip olduğuna işaret eder.

ka ilahlar[43] edindiler, [oysa bilmezler ki]
75 bunlar bağlılarına[44] yardım eli uzatamazlar, hatta onlara [yardım için] çağrılmış askerler ol[arak görün]seler bile.
76 Ama o [hakikati inkar eden]lerin sözlerinden üzüntüye kapılma: şüphe yok ki Biz onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da biliriz.

77 İNSAN bilmez mi ki kendisini [tek] bir sperm damlasından yaratırız; ve o anda kendisini düşünme ve tartışma yeteneği[45] ile donatılmış görür.
78 Ama o hem [Bizi tartışmakta ve] Bizim hakkımızda karşılaştırmalar yapmakta,[46] hem de bizzat kendisinin nasıl yaratılmış olduğundan gafil bulunmaktadır! [Ve bunun şaşkınlığıyla da,] "Kim, çürüyüp toz olmuş kemiklere hayat verebilir?" diye sormaktadır!

لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٥﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ
لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٦﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّا نَعْلَمُ
مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا
خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٨﴾ وَ
ضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۖ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ
وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٩﴾

43 Yahut: "Allah'la beraber başka ilahlar." Her iki halde de bu ifade, bilinçli olarak tapınılan nesneleri –putlar, muhayyel üstün güçler, ilahlaştırılan kişiler, azîzler vb.– ve bilinçli olarak "tapınılmayan", fakat neredeyse taparcasına saygı ve bağlılık gösterilen iktidar/otorite, zenginlik veya "şans" gibi soyut kavramları anlatır. Kur'an'da bu vb. bağlamda kullanılan *ittehazû* fiili (lafzen, "kendileri için kabul ettiler" [veya "etmektedirler"]) özellikle işaret edilen geniş anlam demetine tam uygun düşmektedir, çünkü kişinin bir şeyi –ister somut isterse soyut nitelikte olsun– *kendi* özel faydası veya zevki için kullanması anlamını taşımaktadır.

44 Lafzen, "onlara."

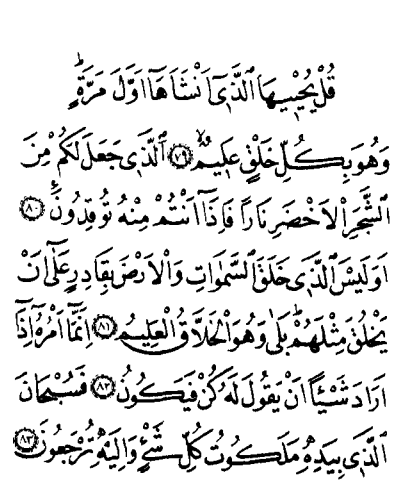
45 Bkz. 16:4'deki benzer pasaj ve ilgili not 5. Râzî, yukarıdaki ayet ile ilgili kendisinin (ve Zemahşerî'nin) yorumlarında ileri sürülen açıklamaları tamamlamak için, burada, *hasîm* (lafzen, "tartışmada taraf olan") terimini, *nâtık* ("konuşan [veya "akıllı"] varlık") olarak adlandırılan özelliğin en yüksek tezahürü ile eş tutmaktadır.

46 Lafzen, "Bize bir örnek *(mesel)* getirir" —"hakikatı inkar edenler"in, insanın duyguları ve düşünceleri ile kavrayabileceği her şeyden köklü biçimde ayrılan ve yaratılmış varlıkların sahip olabilecekleri vasıflar ile karşılaştırılamayacak nitelikte güçlere sahip bulunan aşkın bir varlığı kabul etmekteki isteksizliklerine işaret eden bir îma. (Karş. 42:11, "Hiçbir şey O'na benzemez" ve 112:4, "Hiçbir şey O'na denk tutulamaz.") Bu tür insanlar, materyalist bir dünya görüşünü benimsediklerinden –ayetin öncesi ve sonrasından da anlaşılacağı gibi– her türlü yeniden dirilme ihtimalini reddederler ki bu da Allah'ın yaratıcı güçlerinin ve son tahlilde Allah'ın varlığının inkarına varır.

79 De ki: "Onları yoktan var eden, [yeniden] hayat (da) verir, çünkü O, her tür yaratma eyleminin bilgisine sahiptir; **80** O, yemyeşil ağaçtan sizin için bir ateş çıkarır ve onunla [kendi ateşinizi] yakarsınız."[47]

81 Gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, [yok olanların] yerine onlar gibi [yeni]lerini yaratmaya muktedir olamaz mı? Elbette olur! Zaten O her şeyin bilgisine sahip olan Yaratıcı'dır: **82** O, Tek'tir, Biricik'tir,[48] öyle ki bir şeyin olmasını istediğinde ona sadece "Ol!" der —ve o (şey hemen) oluverir.

83 Her şeyin üstünde tasarruf sahibi olan Allah, ne yücedir; ve hepiniz O'na döndürüleceksiniz!

47 Karş. "her ağaçta bir ateş vardır" şeklindeki eski bir Arap atasözü (Zemahşerî): bu, yeşil –yani, su ihtiva eden– bitkilerin, kuruma veya insan tarafından kömürleştirilme (yapma kömür) sûretiyle, yahut yer altında binlerce yıl zarfında petrol veya kömüre ayrışma yoluyla yakıta dönüşmesini anlatır. Mecazî olarak da bu "ateş", yukarıda 77. ayette değinilen, insan aklının Allah vergisi sıcaklığını ve aydınlığını simgeler.

48 Bu, *innemâ emruhû* ifadesinin karşılığıdır —*emr* terimi, bu örnekte, *şe'n* ("var olma durumu" [veya "biçimi"]) ile eş anlamlıdır. Allah'ın yaratıcılığının benzersizliği, *innemâ* tahsis edatı ile vurgulanmaktadır.

37. SÂFFÂT SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bütün otoriteler, bu sûrenin Mekke'de, büyük ihtimalle de Mekke döneminin ortalarında nazil olduğunda hemfikirdirler.

Önceki *sûre (Yâsîn)* gibi bu da, esas olarak yeniden dirilme olayı ve bütün insanların yeryüzünde yaptıklarından dolayı Allah'a hesap verecekleri gerçeğiyle ilgilidir. İnsan hata yapmaya eğilimli olduğundan (karş. ayet 71: "eski toplumların çoğu yollarını şaşırmıştı") her zaman bir peygamberî rehberliğe ihtiyaç duyar: bu, neden geçmiş peygamberlerden bazılarının kıssalarına yeniden değinildiğini (75-148. ayetler) ve "sizin İlahınız Tek'tir" (ayet 4), "[Allah] insanın her türlü tasavvurunun üzerindedir" (ayet 159 ve 180) prensipleri üzerine oturan Kur'an mesajlarının neden sıkça vurgulandığını açıklamaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾

1 DÜŞÜN sıra sıra dizilmiş bu [mesajlarlı,[1]
2 ve bir vazgeçme çağrısı ile [kötülüklerden] alıkoymasını,
3 ve [bütün dünyaya] bir öğüt ve uyarıda bulunmasını:

1 *Ve* tenbih edatı ile bu edatın "Düşün" şeklinde çevrilmesi konusunda bkz. 74:32 ile ilgili 23. notun ilk bölümü. Klasik müfessirlerin çoğu, 1-3. ayetlerin meleklere işaret ettiğini ileri sürerlerken, Ebû Muslim İsfehânî (Râzî'nin naklettiğine göre) bu varsayımı reddetmekte ve bu pasajın insanlar arasındaki gerçek müminlere işaret ettiğini söylemektedir. Fakat Râzî, başka bir yorumda (bana göre en ikna edici olanıdır) bulunmakta ve burada kasdedilenin Kur'an'ın mesajları *(âyât)* olduğunu ileri sürmektedir ki bu ayetler –müfessirin kendi ifadeleriyle– "çok çeşitli konulara değinmektedir. Bir kısmı Allah'ın birliğinin yahut O'nun ilminin, kudretinin ve hikmetinin kanıtlarına değinirken diğer bir kısmı ilahî vahyin veya yeniden dirilmenin kanıtlarını sergilemektedir. Bir kısmı insanın sorumluluklarını ve buna ilişkin kuralları sıralarken diğerleri yüksek ahlakî ilkelerin tebliğine ayrılmışlardır. Ve bu mesajlar, her türlü değişme yahut yenilenme [ihtiyacı]nın üstünde bulunan tutarlı bir sistem çerçevesinde düzenlenmişlerdir ve bu şekilde "sıra sıra dizilmiş" varlıklara veya nesnelere benzerler.

4 Şüphe yok ki sizin İlahınız Tek'tir, **5** göklerin ve yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbi; bütün gün-doğumu noktalarının Rabbi![2]

6 Biz yeryüzüne en yakın gökleri yıldızların güzelliğiyle süsledik, **7** ve onları her türlü bozguncu, şeytanî güce[3] karşı emin kıldık, **8** [ki] onlar, [o bilinmeyeni bilmek isteyenler,] yüce sakinler topluluğuna[4] kulak veremesinler ve her taraftan kovulup sürülsünler, **9** [rahmetten] yoksun kalsınlar ve [öteki dünyada] kendilerini bekleyen ebedî azaba dûçâr olsunlar; **10** ama eğer birisi[5] [bu bilgiden] bir kırıntı koparmayı başarırsa, [bundan dolayı] yakıcı bir alevin pençesine düşsün.[6]

إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَٰحِدٌ ۝٤ رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ ٱلْمَشَٰرِقِ ۝٥ إِنَّا زَيَّنَّا
ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِزِينَةٍ ٱلْكَوَاكِبِ ۝٦ وَحِفْظًا
مِّن كُلِّ شَيْطَٰنٍ مَّارِدٍ ۝٧ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى ٱلْمَلَإِ
ٱلْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ۝٨ دُحُورًا وَلَهُمْ
عَذَابٌ وَاصِبٌ ۝٩ إِلَّا مَنْ خَطِفَ ٱلْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُۥ
شِهَابٌ ثَاقِبٌ ۝١٠ فَٱسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَم مَّنْ
خَلَقْنَآ ۗ إِنَّا

11 VE ŞİMDİ, o [hakikati inkar ede]nlerden sana cevap vermelerini iste: onları yaratmak, Bizim yarattığımız bu [sayısız mucizelerden] daha mı zordur? Nitekim

---

2 Zımnen, "ve günbatımının da" (karş. 55:17, not 7). Muhtelif "gündoğumu noktaları"nın *(meşârik)* vurgulanması, yaratılmış fenomenlerdeki sonsuz çeşitliliğin Yaratıcı'nın birliği ve benzersizliği ile karşıtlığını sergiler. Yukarıdaki ifadede "gündoğumu noktaları"ndan söz edilirken "günbatımı noktaları"nın lafız olarak (anlam olarak değil) zikredilmemesinde, 1-3. ayetlerde vurgulanan Kur'an'ın ışık saçıcı, aydınlatıcı özelliğinin îma edildiğine inanıyorum.

3 Bu pasajın bir açıklaması için bkz. 15:17, not 16.

4 Yani, melekler topluluğuna, ki onların "konuşması", Allah'ın buyruklarından mecazdır.

5 Lafzen, "... başaran bir kimse dışında" [yahut "... başaran kimse hariç"]. Ancak bazı otoritelerin (mesela *Muğnî)* işaret ettiği gibi, *illâ* edatı bazan, burada olduğu gibi, "fakat/ama" anlamına sahip olan *ve* bağlacı ile eş anlamlı kullanılmaktadır.

6 Bu ifadenin anlamı için bkz. 15:18, not 17. Ayet 4-5'de Allah'ın birliği vurgulandıktan sonra, 6-10. ayetlerden oluşan pasajda, insanoğlunun O'nun yarattığı evrenin zenginliğini ve derinliğini tam olarak kavramaktan aciz bulunduğu gerçeğine işaret eder. Biz burada 34:9'un bir yankısını görmekteyiz: "Onlar, göğün ve yerin ne kadar az kısmının önlerine serildiğini, ne kadarının da gizlendiğini görmezler mi?" Böylece, ayetin devamında dolaylı bir soru biçiminde ifade edilmiş olan yeniden dirilme temasına yeni ve dolaylı bir yaklaşımda bulunulmaktadır.

Biz onları [basit] bir balçıktan yarattık![7]
12 Hayır, sen hayranlık ve şaşkınlık duyarken[8] onlar [yalnızca] alay ederler; **13** ve [hakikat] kendilerine hatırlatıldığında onu kavramaya yanaşmazlar; **14** ve bir [ilahî] mesajla muhatab olduklarında onu küçümserler **15** ve "Bu, bir [beşerin] büyülü sözlerinden başka bir şey değildir!" derler, **16** "Ne? Ölüp toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra sahiden yeniden dirilecek miyiz? **17** Yani eski atalarımız da mı?"
18 De ki: "Elbette, hem de en perişan ve zavallı şekilde!" **19** Çünkü o [alay ettikleri yeniden dirilme,] bir itham çığlığı şeklinde [ânîden onların tepesinde patlayacak.] İşte o zaman [hakikati] anlamaya başlayacaklar, **20** ve "Eyvah!" diyecekler, "İşte Hesap Günü bugündür!"
21 [Ve onlara şöyle denilecek:] "Bu, yalanlamış olduğunuz [gündür, şaşmaz hakikat ile sahte ve yalan arasında[9]] Ayrım Günüdür!"
22 [Ve Allah şöyle buyuracaktır:] "Toplayın bütün o zalimleri, kendileri gibi olanlarla[10] ve bütün o Allah'tan başka taptıkları [ile] birlikte; **23** ve hepsini yakıcı ateşin yoluna sürün, **24** ve onları [orada] tutun!"

خَلَقْنَٰهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍۭ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ
وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا۟ لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾
وَإِذَا رَأَوْا۟ ءَايَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا
سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا ءَإِنَّا
لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَ ءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ
دَٰخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ
﴿١٩﴾ وَقَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَٰذَا يَوْمُ
ٱلْفَصْلِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ ٱحْشُرُوا۟ ٱلَّذِينَ
ظَلَمُوا۟ وَأَزْوَٰجَهُمْ وَمَا كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ
ٱللَّهِ فَٱهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ

---

7 Yani, toprağın üzerinde ve içinde aslî biçimleriyle var olan ilkel maddelerden (bkz. sûre 23, not 4); "göklerin ve yerin ve ikisi arasında bulunanların" karmaşıklığı ile karşılaştırıldığında bir hiç mesabesinde olan maddeler: bu nedenle, insanın birey olarak yeniden diriltilmesi, sayısız biçimler halindeki evrenin yaratılışı yanında bir hiç mesabesindedir.

8 Yani, Allah'ın yaratıcı gücüne ve onu inkar edenlerin kör gururuna.

9 Bkz. 77:13, not 6.

10 İlk dönem otoritelerinin hemen tümüne göre –Ömer b. Hattâb, Abdullah b. 'Abbâs, Katâde, Mücâhid, es-Suddî, Sa'îd b. Cubeyr, Hasan Basrî, vb.– buradaki *ezvâc* ifadesi, "birbirine [vasıfları itibariyle] benzeyen insanlar" veya "aynı tür insanlar" yahut da "aynı kökten/cinsten olanlar" anlamına gelmektedir.

[O zaman] böylelerine sorulacak: **25** "Size ne oldu ki [şimdi] birbirinize yardım etmiyorsunuz?"

26 Hayır, onlar o Gün isteyerek [Allah'a] teslim olacaklar; **27** fakat [çok geç kaldıklarından] birbirlerine dönüp bakacaklar ve birbirlerinden [geçmiş günahlarının yükünü hafifletmelerini] isteyecekler.[11]

28 [Onların] bir kısmı: "Bakın" diyecek, "siz bize [ayartma niyetiyle] sağdan yaklaşırdınız!"[12]

29 Ötekiler, "Hayır" diyecekler, "aslında siz kendiniz imandan zerre kadar nasip almamıştınız! **30** Üstelik sizi zorlayacak bir gücümüz yoktu: bilakis, siz küstahça bir kibire kapılmıştınız! **31** Fakat şimdi Rabbimizin sözü bizim [de] aleyhimize çıktı: biz [günahlarımızın acı meyvesini] mutlaka tadacağız. **32** O halde, sizi derin bir sapıklığa ittiğ[imiz eğer doğruysa], o zaman biz de vahim bir sapıklığa düşmüşüzdür!"[13]

33 O Gün onların hepsi ortak azaplarını paylaşacaklar.

34 Günaha batmış olanlara işte böyle davranacağız: **35** çünkü bakın, ne zaman onlara, "Allah'tan başka ilah yoktur!" denilse, küstahça böbürlenirlerdi **36** ve "Mec-

إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿٢٥﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ هُمُ
الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٧﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ
يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ
الْيَمِينِ ﴿٢٩﴾ قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٣٠﴾ وَمَا كَانَ لَنَا
عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ
﴿٣١﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣٢﴾ فَأَغْوَيْنَاكُمْ
إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٣﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ
﴿٣٤﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا
إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيَقُولُونَ

---

11 Karş. bu sûrenin 50 ve devamı ayetlerindeki karşıt anlamlı –ama aynı kelimelerle ifade edilen– pasaj. *Yetesâelûn* fiili, sözkonusu pasajda, asıl anlamı olan "birbirine [bir şeyi] sorma"yı ifade ederken, burada "birbirinden [bir şey] isteme"yi –ayetin siyak ve sibakının da gösterdiği gibi, geçmişteki inkarcılıklarının sorumluluğunu yüklenmeyi– anlatmaktadır.

12 Yani, "bizden istediğiniz şeyin doğru ve iyi olduğunu iddia ederdiniz." "Birine sağdan yaklaşmak" deyimi, "ahlakî olarak yararlı bir tavsiyede bulunuyor görünmek" olduğu kadar "başka bir kimseye güç gösterisi yaparak yaklaşmak" ile az çok eş anlamlıdır (Zemahşerî).

13 Açıklaması için bkz. 28:62-64 ve ilgili notlar.

nun bir şairin sözüyle[14] biz ilahlarımızı mı terk edeceğiz?" derlerdi.

37 Hayır, asla! [Sizin deli şair dediğiniz] o kişi hakikati getirmiştir; ve o, [Allah'ın önceki] elçilerinin [bildirdikleri] hakikati tasdik etmektedir.[15]

38 Bakın siz, [öteki dünyada] acıklı azabı tadacaksınız, **39** ama yapmış olduğunuzdan başka bir şeyle cezalandırılmayacaksınız.

40 Ancak Allah'ın halis kullarına[16] böyle davranılmayacak: **41** [öteki dünyada] onlar için, yabancısı olmadıkları bir rızık[17] hazırlanacaktır **42** [yeryüzündeki hayatlarının] ürünü olarak; ve onlar ağırlanacaklardır **43** nimet bahçelerinde, **44** mutluluk tahtları[18] üzerinde birbirlerine [sevgi ile] bakışarak.

45 Aralarında dupduru pınarlardan [içecekle doldurulmuş] bir kâse dolaştırılacak, **46** berrak ve içenlere tat veren [bir içecek]; **47** çarpmayan ve sarhoşluk vermeyen.

48 Ve yanlarında yumuşak bakışlı,[19] gü-

أَئِنَّا لَتَارِكُوٓا۟ ءَالِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍۭ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَآءَ بِٱلْحَقِّ
وَصَدَّقَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾
وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ
ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَٰكِهُ
وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ
مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍۭ ﴿٤٥﴾
بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ
عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ

14 Lafzen, "bir deli şair için" [yahut "o'nun yüzünden"]. Burada, Kur'an'ın, Muhammed 'in (s) zihinsel bir ürünü olduğu iddiasına atıfta bulunulmaktadır (bkz. 36:69, not 38). Burada sözü edilen "ilahlar", insanların, kelimenin hem lafzî hem de mecazî anlamıyla "kulluk" edebileceği her şeyi kapsamaktadır.

15 Bkz. sûre 2, not 5. Bu ifade, her hak dinde daima aynı olan temel öğretilere işaret etmektedir, yoksa geçmiş dinî hukuklarda mevcut bulunan zamanla değişebilir çok sayıdaki ahkama değil.

16 Lafzen, "samimî kullarına." Önceki ayette değinilen "her kötü fiilin ancak benzeri ile cezalandırılacağı" prensibinin tersine burada Kur'an, "iyi bir iş ve davranışla [Allah'ın] karşısına gelen" kişinin, yaptığının on katı fazlası ile ödüllendirileceğini (bkz. 6:160) ifade etmektedir.

17 Lafzen, "bilinen bir rızık." Bu ifadenin yaklaşık bir açıklaması için bkz. 2:25, not 17.

18 *Surur* kelimesinin buraya özgü olarak "mutluluk tahtları" olarak çevrilmesi konusunda bkz. 15:47, not 34.

19 *Kâsirâtu't-tarf* (lafzen, "bakışlarını kontrol eden") deyiminin Kur'an'da kronolojik olarak ilk defa geçtiği 38:52, not 46'ya bkz.

zel gözlü eşler olacak, **49** gizlenmiş [deve kuşu] yumurtaları[20] gibi [kusursuz] eşler.

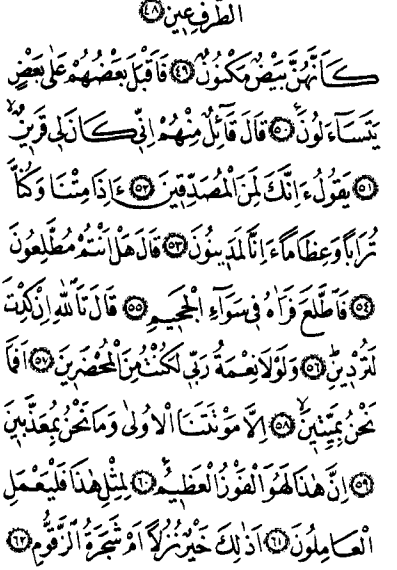
50 Hepsi dönüp [geçmiş hayatları hakkında] birbirlerine sorular soracaklar.[21]

51 İçlerinden biri şöyle diyecek: "Bakın, benim [yeryüzünde] bir arkadaşım vardı, **52** [bana] derdi ki: 'Ne? Sen onun doğru olduğuna gerçekten inananlardan mısın, **53** ölüp toz ve kemik yığını haline geldikten sonra yargılanacağımıza!'"

54 [Ve] ekleyecek: "Bakmak [ve onu görmek] ister misiniz?" **55** Bunun üzerine dönüp bakar ve o [arkadaşı]nı yanan ateşin ortasında görür; **56** ve "Aman Allah'ım!" der, "[Ey eski arkadaşım,] neredeyse [beni de] mahvedecektin! **57** Eğer Rabbimin lütfu olmasaydı ben de [şimdi azaba] uğratılanlar arasında olurdum! **58** Ama sonra, [ey cennetteki arkadaşlarım,] biz gerçekten [bir daha] ölmeyeceğiz, **59** önceki ölümümüz dışında ve [bir daha] azaba uğratılmayacağız, değil mi? **60** İşte bu; bu, gerçekten müthiş bir mazhariyettir!"

61 [Allah yolunda] çalışanlar, demek ki böyle bir şey için çalışırlar!

62 Böyle [bir cennet] mi daha iyi bir ağırlanmadır, yoksa [cehennemin] ölümcül meyve ağacı mı?[22]

20 Bu, deve kuşunun yumurtalarını korumak için onları kuma gizlemesinden çıkarılmış eski bir Arap deyimidir (Zemahşerî). Bunun özellikle cennete giren kadınlar için kullanılması, 56:34 ve devamında açıkça görülmektedir. Sözkonusu ayette, bütün dürüst ve erdemli kadınların, öldükleri zamanki yaşları ve durumları ne olursa olsun, güzel kadınlar olarak dirilecekleri belirtilmiştir.

21 Karş. yukarıdaki ayet 27 ve ilgili not 11. Bu pasajda, hem günahkarların karşılıklı serzenişleri, hem de ardından gelen, kurtuluşa ermiş olanların "sohbetler"i elbette ki mecazîdir ve bireysel bilincin öteki dünyadaki devamını vurgulamayı amaçlamaktadır.

22 Dilbilim otoritelerine göre *zakkûm* ismi (ki bunun dışında 44:43 ve 56:52. ayet-

63 Gerçek şu ki, biz o (ağac)ı zalimler için bir sınama aracı yaptık,[23] **64** zira o, [cehennemin] yakıcı ateşinin ortasında büyüyen bir ağaçtır, **65** meyvesi şeytanların kellesi gibi [tiksindirici]dir;[24] **66** ve [zalim]ler ondan yemeye ve karınlarını onunla doldurmaya mahkumdurlar. **67** Bunun da üzerinde, onlar korkunç bir ümitsizlik (cezası)na çarpılacaklardır![25] **68** Ve bir kez daha (söyleyelim):[26] yakıcı ateş onların nihaî durağı olacaktır; **69** çünkü onlar atalarını eğri bir yol üzerinde buldular, **70** ve [şimdi] atalarının izinden gitmeye[27] can atıyorlar!

إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي
أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾
فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ
إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ
لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ
عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ

71 Onlardan önce gelip geçmiş eski

---

lerde de geçmektedir) herhangi bir "öldürücü gıda"yı ifade eder; bu sebeple cehennemin bir sembolü olarak *şeceratu'z-zakkûm*'un en uygun karşılığı "ölümcül meyve ağacı" (ki 17:60'da zikredilen "Kur'an'daki lânetlenmiş ağaç" ile eş anlamlıdır) olabilir ve Kur'an'ın "cehennem" olarak tanımladığı öteki dünya azabının kişinin yeryüzünde işlediği kötü fiillerin bir meyvesinden –yani, organik sonucundan– başka bir şey olmadığı gerçeğine işaret eder.

23 Kur'an'da cennet ve cehenneme yapılan bütün atıfların –ve insanların öteki dünyadaki durumları ile ilgili bütün tasvirlerin– mecazî oldukları (bkz. Ek I) ve bu nedenle, lafzî anlamlarıyla ele alınmaları, yahut tersine keyfî bir şekilde yorumlanmaları (karş.3:7 ve ilgili notlar 5, 7 ve 8) halinde kesinlikle yanlış anlaşılmaya mahkum olacakları, yeteri kadar vurgulanmış değildir. Ve bu, bana göre, "ölümcül meyve ağacı" sembolünün –günahkarların öteki dünyada uğrayacakları azabın simgelerinden biri– "zalimler için (veya 17:60'daki gibi "insanlar için") neden bir "sınama *(fitne)* aracı" olduğunu açıklar. Bu bağlamda bkz. "sınama" kavramının Kur'an'da ilk defa geçtiği 74:31.

24 Zemahşerî'ye göre, "bu lafzî istiare *(isti'ârah lafziyyeh)* iğrençlik ve çirkinliğin en ileri derecesini ifade etmektedir ... çünkü Şeytan her türlü kötülüğün kaynağı olarak görülmektedir."

25 Lafzen, "bunun üzerine onlar, bir *hamîm* karışımı [veya "şaşkınlığı"] ile karşılaşacaklar." (Bu son terimin "korkunç bir ümitsizlik [cezası]" şeklinde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 6, not 62).

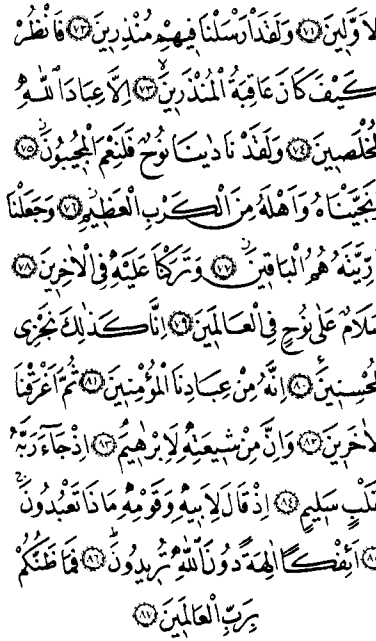
26 Bkz. sûre 6, not 31.

27 Yani, kişinin yanlış yoldaki atalarının saçma inanç, değer ve geleneklerini körce *taklîd* etmesi ve hem aklın, hem de ilahî vahyin sunduğu hakikatin bütün kanıtlarını gözardı etmesi, burada, önceki pasajda işaret edilen azabın temel sebebi olarak gösterilmektedir (Zemahşerî).

toplumların çoğu yollarını şaşırmıştı, **72** halbuki kendilerine uyarıcılar göndermiştik: **73** Bak şu uyarılmış olanların haline!

74 ALLAH'IN halis kulları hariç, [insanların çoğu sapkınlığa mütemayildir.][28]
75 Nûh [işte bu sebeple] Bize yalvarmıştı ve Bizim cevabımız ne güzeldi: **76** çünkü o'nu ve ailesini o korkunç felaketten[29] kurtardık, **77** o'nun soyunu [yeryüzünde] kalıcı yaptık; **78** ve böylece o'nun sonraki kuşaklar arasında yaşayıp anılmasını sağladık:[30] **79** "Bütün âlemlerde Nûh'a selâm olsun!"
80 İşte Biz güzel işler yapanları böyle ödüllendiririz; **81** çünkü o, Bizim gerçekten inanmış kullarımızdandı; **82** [böylece o'nu ve kendisini izleyenleri kurtardık,] ve sonra ötekileri suda boğduk.

83 DOĞRUSU İbrahim de o'nun yolundan gidenlerdendi, **84** Rabbine tertemiz bir kalp ile yönelmişti, **85** babasına ve halkına şöyle seslenmişti: "Siz neye tapıyorsunuz? **86** Bir yalan[a] –Allah'tan başka güçler[e– boyun eğmek] mi istiyorsunuz? **87** Öyleyse âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?"[31]

28 Zımnen, "ve bu nedenle, ilahî bir rehberliğe ihtiyaç duyarlar": bu ifade, daha sonraki bazı peygamberler ile ilgili kıssaların neden anlatıldığını açıklamaktadır. Burada kısaca değinilen Hz. Nûh'un kıssası, 11:25-48'de daha detaylı olarak işlenmektedir.

29 Yani, Tufan'dan.

30 Lafzen, "ona ... bıraktık", yani ardından gelen selâmlamada ifadesini bulan "bu övgüyü" veya "hatırlanmayı."

31 Hz. İbrahim'in itirazı şöyle devam eder: "Bir Yaratıcı'nın ve evrenin bir Sahibi'nin olduğuna inanıyor musunuz?" Bu soruya kavmi olumlu cevap verecek durumdaydı, çünkü Üstün bir Varlığa inanmak, onların dinlerinin temel bir parçasıydı. İtirazın daha sonraki safhası şöyle olacaktı: "Öyleyse nasıl olur da evrenin bir Yaratıcı'sı olduğuna inandığınız halde putlara –kendi ellerinizle yaptıklarınıza– da taparsınız?"

88 Sonra yıldızlara gözünü dikti,[32] **89** ve "Ben kesinlikle [gönlümden] rahatsızım!"[33] dedi, **90** bunun üzerine onlar ona arkalarını döndüler ve uzaklaşıp gittiler.
91 O da onların tanrılarına gizlice yaklaştı ve "Ne o! [Önünüze konulmuş nimetlerden] yemiyor musunuz? **92** Neyiniz var ki konuşmuyorsunuz?" dedi.
93 Sonra üzerlerine yürüyüp onlara sağ eliyle[34] vurdu.
94 Bunun üzerine diğerleri koşarak o'na doğru geldiler [ve yaptığından dolayı o'nu suçladılar].
95 O, "Siz" dedi, "kendi ellerinizle yonttuklarınıza mı tapıyorsunuz? **96** Oysa sizi de, sizin (yontup) yaptıklarınızı da yaratan Allah'tır!"
97 Onlar, "Bir odun yığını[35] hazırlayın ve o'nu yanan ateşin içine atın!" diye bağırdılar.
98 Ona kötülük yapmak istediler, ama Biz [onların planlarını bozduk ve böylece] onları küçük düşürdük.[36]
99 [İbrahim,] "Ben" dedi, "[bu toprakları terk edeceğim ve] Rabbim beni ne tarafa sevk ederse oraya gideceğim!"[37]
100 [Ve şöyle yalvardı:] "Ey Rabbim! Bana dürüst ve erdemli [olacak bir erkek çocuk] bağışla!" **101** Bunun üzerine ona [kendisi gibi] yumuşak huylu bir erkek çocuk[38] müjdeledik.

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي
سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ
فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾
فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾
قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ
﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا
بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾ وَقَالَ إِنِّي
ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ
﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾

32 İbrahim'in, ilk yıllarda, Allah'ı yıldızlar, güneş ve ay ile özdeşleştiren yersiz çabalarına atıf (bkz. 6:76-78).

33 Zımnen, "Allah'tan başka putlara tapmanızdan dolayı" (İbni Kesîr, karş. Lane IV 1384).

34 Yani, "Bütün gücüyle." Daha sonra meydana gelen olaylar için bkz. 21:58 vd.

35 Lafzen, "bir bina" veya "bir yapı."

36 Bkz. sûre 21, not 64.

37 Lafzen, "Rabbime gideceğim: O, bana doğru yolu gösterecektir."

38 Yani, Hz. İbrahim'in ilk oğlu Hz. İsmail'i.

102 Ve [bir gün, çocuk, babasının] tutum ve davranışlarını anlayıp paylaşacak olgunluğa eriştiğinde[39] babası şöyle dedi: "Ey yavrucuğum! Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm: bir düşün, ne dersin?" [İsmail]: "Ey babacığım" dedi, "sana emredilen neyse onu yap: İnşallah beni sıkıntıya göğüs gerenler arasında bulacaksın!"

103 Fakat ikisi Allah'ın emri [olarak gördükleri]ne kendilerini teslim edince[40] ve [İbrahim] o'nu yüzüstü yatırınca, **104** kendisine seslendik: "Ey İbrahim, **105** sen şimdiden o rüya[nın amacı]nı yerine getirmiş oldun!"[41]

İşte iyilik yapanları Biz böyle ödüllendiririz: **106** çünkü bu, gerçekten apaçık bir sınama idi.[42]

107 Ve fidye olarak o'na büyük bir kurban[43] verdik, **108** böylece o'nun sonra-

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ
يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا
تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ
مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَ
نَادَيْنَاهُ أَن يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا
كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ
الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا

---

39 Lafzen, "Onunla birlikte yürüme [yahut "çaba gösterme"] çağına geldiğinde": Bu ifade, çocuğun babasının inançlarını ve hedeflerini anlayacak ve paylaşacak bir yaşa gelmesini anlatmaktadır.

40 Yukarıdaki parantez içi ifadenin bu pasajı doğru anlamak için gerekli olduğuna inanıyorum. Burada Allah lafzı açık bir şekilde zikredilmese de Kur'an terminolojisinde bu *eslemâ* fiili, notlarda defalarca işaret edildiği gibi, "kendini Allah'a, yahut Allah'ın iradesine teslim etti" anlamına gelir. Bu nedenle, yukarıdaki ayette geçen ikil *eslemâ* hali de, ilk bakışta, bu anlama sahip görünmektedir. Ancak, ayetin devamı, Hz. İsmail'in kurban edilmesinin Allah'ın emri olmadığını açıkça gösterdiğinden, onun ve babasının "Allah'ın iradesine kendilerini teslim etmeleri", bu bağlamda, yalnız sübjektif bir anlama sahip görünmektedir —yani "Allah'ın iradesi olarak *düşündükleri/gördükleri* isteğe" teslim olmaları anlamını taşımaktadır.

41 Yani, Hz. İbrahim'in rüyasının manevî/ahlakî anlamı, o'nun hayattaki en değerli varlığını Allah'ın iradesi olarak gördüğü bir işaret üzerine (bkz. önceki not) kurban etmeye hazır olup olmadığının denenmesinde yatmaktadır.

42 Yani, bu şiddetli imtihan açıkça Hz. İbrahim'in onu yüklenebileceğine işaret etmekte ve böylece, bizâtihî Allah'ın bir ödülü olan yüksek bir ahlakî imtiyaz oluşturmaktadır.

43 *'Azîm* ("muazzam" veya "kudretli") sıfatı, bu kurbanın, Hz. İbrahim'in daha sonra bulup Hz. İsmail'in yerine kestiği (Tekvîn xxii, 13) bir koç olduğu yorumunu

ki kuşaklar tarafından şöyle hatırlanmasını sağladık:[44] **109** "İbrahim'e selâm olsun!"
110 Biz iyileri böyle ödüllendiririz, **111** çünkü o Bizim gerçekten inanmış kullarımızdandı.
112 Ve [zamanı geldiğinde] o'na, [kendisi de] bir peygamber [olan] dürüst ve erdemli birini, İshâk'ı müjdeledik; **113** o'nu ve İshâk'ı kutsadık: ama onların soyundan iyi işler yapan da çıkacak, kendisine açıkça zulmeden de.[45]
114 BİZ, Musa'ya ve Harun'a da lütufta bulunduk;[46] **115** o'nları ve kavimlerini büyük bir [kölelik] felaket[in]den kurtardık, **116** ve kendilerine yardım ettik de [sonunda] zafer kazanan onlar oldu.
117 Onlara [doğru ile eğriyi] ayırd eden ilahî kelâmı[47] verdik, **118** ve onları doğru yola ilettik, **119** ve sonraki kuşaklar arasında yaşayıp anılmalarını sağladık: **120** "Musa'ya ve Harun'a selâm olsun!" **121** İyileri işte böyle ödüllendiririz, **122** çünkü o'nların ikisi de gerçekten inanmış kullarımızdandı.

عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾
وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا
عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ
لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾
وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ
فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ
الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ
وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا
مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

---

zayıflatmaktadır. Bana göre, burada sözü edilen kurban, her yıl yüzbinlerce müminin Mekke'ye yaptıkları *hacc* ziyaretinde tekrarladıkları kurbandır ki, bu, Hz. İbrahim ve İsmail'in yaşadıkları tecrübenin anılması demek olup İslam'ın "beş esası"ndan birini oluşturmaktadır. (Bkz. 22:27-37, ayrıca 2:196-203).

44 Bkz. ayet 78, not 30.

45 Yani, kötülük yapan. Kur'an'ın bu haberi, diğer birçok yerde olduğu gibi, Yahudilerin, Hz. İbrahim, İshâk ve Yakub'un soyundan gelmiş olmaları sebebiyle kendilerini "seçilmiş bir millet" olarak görmelerini ve bu nedenle, peşinen (a priori) Allah'ın rızasına mazhar oldukları şeklindeki gerçek dışı övünmelerini reddetmektedir. Başka bir deyişle, Allah'ın bir peygamberi veya velîyi takdîs etmesi, onların soyundan gelenlere sırf bu sebeple özel bir statü kazandırmaz.

46 Yani, onların kendi faziletlerinden dolayı, yoksa Hz. İbrahim ve İshâk'ın soyundan geldikleri için değil (bkz. önceki ayet ve not).

47 Yani, "Tevrat'ı, ki onda Yahudi itikadına mensup olanlar için ... bir rehberlik ve aydınlık vardı" (5:44).

123 KUŞKUSUZ, İlyas [da] elçilerimizden biriydi[48] **124** ve kavmine şöyle seslenmişti: "Allah'a karşı sorumluluğunuzu idrak etmez misiniz? **125** Ba'l'e yalvarıp sanatkârların en güzelini,[49] [Allah'ı] bırakır mısınız, **126** Allah'ı, sizin ve evvelki atalarınızın Rabbini?"

127 Fakat onlar (İlyas'ı) yalanladılar: bu nedenle [Hesap Günü] kesinlikle yargılanacaklardır, **128** yalnız Allah'ın halis kulları hariç; **129** ve o'nun sonraki nesiller arasında yaşayıp anılmasını sağladık: **130** "İlyas'a ve o'nun yolundan gidenlere selâm olsun!"[50]

131 İyileri işte böyle ödüllendiririz, **132** çünkü o, gerçekten inanmış kullarımızdan biriydi!

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

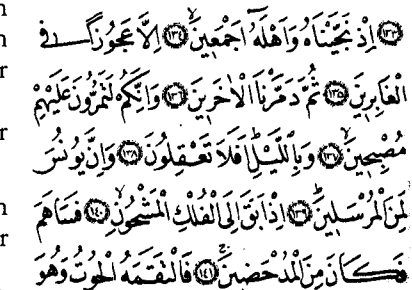
133 ŞÜPHESİZ, Lût da elçilerimizden biriydi; **134** [dolayısıyla, o'nun günahkâr

48 Kitâb-ı Mukaddes'de (I Krallar xvii vd. ve II Krallar i-ii) İbranî Peygamberi Elijah'ın (Arapça'da İlyâs) Ahab ve Ahaziah zamanında –yani, M.Ö. 9. yüzyılda– Kuzey İsrail Krallığı'nda yaşadığı ve arkasından Elisha'nın (Arapça'da el-Yese') geldiği anlatılır. Yukarıda o'nun "elçilerden biri" *(mine'l-murselîn)* olduğunun vurgulanması, Allah'ın "hiçbir peygamberi arasında ayrım yapmadığı" şeklindeki Kur'ânî prensibi hatırlatır (karş. 2:136 ve 285, 3:84, 4:152 ve ilgili notlar).

49 *Ahsenu'l-hâlikîn*'in bu şekilde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 23, not 6. *Ba'l* terimi (Avrupa dillerinde geleneksel olarak Baal şeklinde okunur) bütün eski Arapça lehçelerinde –İbranice ve Fenike dilleri dahil– "efendi" veya "ileri gelen" anlamına gelir. Bu terim, özellikle Suriye ve Filistin'de eski Samîler tarafından tapınılan birçok "erkek" putun her birine verilen bir şeref payesi olarak kullanılırdı. Eski Ahid'de bu isim, bazan "putperestliğin" –Kitâb-ı Mukaddes'e göre ilk İsrailoğulları'nın çok sık işledikleri bir günah– genel bir tanımlaması olarak geçer.

50 Yukarıdaki ayette kullanılan *İlyâsîn* formu, ya İlyas'ın (Elijah) bir varyantıdır, yahut daha büyük bir ihtimalle çoğul bir anlam –"İlyaslar"– ifade etmek için kullanılmıştır ki bu da "İlyas ve o'nun izinden gidenler" (Taberî, Zemahşerî, vb.) demektir. Taberî'ye göre, Abdullah b. Mes'ûd bu ayeti *"İdrâsîn*'e selâm olsun" şeklinde okurdu ki bu da, bize İdris'in bir varyantını veya çoğul biçimini ("İdris ve izleyicileri") vermekten ayrı olarak, Hz. İdris ve İlyas'ın, aynı kişinin, yani Kitâb-ı Mukaddes'deki Elijah'ın iki değişik adı olduğu görüşünü destekler. (Bkz. ayrıca 19:56, not 41).

ülkesini[51] cezalandırırken] kendisini ve aile efradını kurtardık, **135** geride kalanlar arasında bulunan yaşlı bir kadın dışında;[52] **136** ve sonra diğerlerini tamamen yok ettik: **137** siz [bugüne kadar] onların yurtlarından gelip geçmektesiniz[53] her sabah **138** ve her akşam.
O halde (bakıp da) aklınızı kullanmıyor musunuz?

139 ŞÜPHESİZ, Yunus da elçilerimizden biriydi, **140** kaçak bir köle gibi, yüklü bir gemiye (binip) kaçmıştı.[54]
141 Ve sonra kur'a çekilmiş, o, (kur'ada) kaybedenlerden olmuştu;[55] **142** [sonra o'nu denize atmışlar ve] denizde büyük balık tarafından yutulmuştu, çünkü kına-

51 Bkz. 7:80-84 ve 11:69-83.

52 Bu kadın, 7:83 ve 11:81'den açıkça anlaşılacağı gibi, geride kalmayı *tercih eden* Hz. Lût'un karısıdır (karş. 7:83, not 66).

53 Lafzen, "siz onların yanından geçiyorsunuz", yani onların yaşadıkları yerlerden (bkz. 15:76 ve ilgili not 55).

54 Yani, Allah tarafından kendisine emanet edilen görevi terk etmişti (bkz. Hz. Yunus'un kıssasının ilk bölümünü anlatan sûre 21, not 83) ve böylece, Kitâb-ı Mukaddes'in sözleriyle (Yunus'un Kitabı i, 3 ve 10) "Tanrının mevcudiyetinden/varlığından kaçma" günahını işlemişti. *İbâk* masdar ismi *(ebeka* fiilinden türetilmiştir), ilk anlamıyla, "kölenin efendisinden kaçması"nı ifade eder. Burada Hz. Yunus'un "kaçak bir köle gibi kaçıp uzaklaşması"ndan söz edilmektedir, çünkü o, –Allah'ın Elçisi olduğu halde– şiddetli bir öfkenin baskısıyla görevini terk etmişti. Arkasından gelen "yüklü gemi" ifadesi, Hz. Yunus kıssasının en önemli temsîlî kısmına atıf yapmaktadır. Gemi bir fırtınaya yakalanmış ve batma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı; gemiciler bu durum karşısında "arkadaşlarına, gelin kur'a çekelim ki kimin yüzünden bu felaketin başımıza geldiğini anlayalım dediler" (Yunus'un Kitabı i, 7). Hz. Yunus da bu yöntemi kabul etti.

55 Lafzen, "o [gemicilerle] kur'a çekti ve kaybedenlerden oldu." Kitâb-ı Mukaddes'in kaydettiğine göre (Yunus'un Kitabı i, 10-15). Hz. Yunus, onlara, Tanrı'nın mevcudiyetinden kaçtığını ve kendisinin bu günahından dolayı hepsinin batma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını anlattı. "Ve onlara dedi ki: Beni kaldırın ve denize fırlatın. Belki o zaman deniz size karşı sakinleşir: çünkü benim yüzümden bu fırtına başınızda patladı... Bunun üzerine Hz. Yunus'u kaldırıp denize fırlattılar: ve denizin öfkesi sona erdi."

nanlardan biriydi.[56] **143** Eğer o, [en derin bunalım anlarında bile] Allah'ın sınırsız şanını yüceltenlerden olmasaydı,[57] **144** herkesin yeniden dirileceği güne kadar o (balığı)n karnında kalmış olacaktı: **145** ama Biz o'nu manevî çöküntü/iç huzursuzluğu içinde ıssız bir kıyıya çıkarttık, **146** ve o'nun üzerinde [çorak toprakta] yetişen bir bodur fidan yeşerttik.[58]

147 Ve o'nu [bir kez daha kendi halkına,] yüzbin veya daha fazla [kişilye gönderdik: **148** onlar, [bu defa o'na] inandılar;[59] bunun üzerine Biz, verilen süre zarfında[60] onlara mutlu bir hayat yaşattık.

149 ŞİMDİ onlardan[61] sana cevap verme-

مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى
بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَٰهُ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ
سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾
وَأَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔامَنُوا
فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤٨﴾ فَٱسْتَفْتِهِمْ

56 Hz. Yunus'un "büyük balığı"nın Kur'an'da açıkça geçtiği üç yerde de (yukarıdaki ayette ve 68:48'de *el-hût* olarak, 21:87'de ise *en-nûn* olarak) *el* belirtme takısı kullanılmıştır. Bunun sebebi muhtemelen şudur: Hz. Yunus kıssası o kadar meşhurdu ki "büyük balık" temsîline yapılan her değinme kendi kendini açıklayıcı (self-explanatory) bir özellik taşıyordu. Hz. Yunus'u yutan balığın içi, 21:87'de sözü edilen manevî çöküntünün derin karanlığını sembolize etmektedir: Peygamberlik görevinden ve böylece, "Tanrı'nın mevcudiyetinden" "bir kölenin kaçışı gibi kaçması"nın bunalımı. Bu arada, kıssanın, "insan[ın] zayıf yaratılmış" olması sebebiyle (4:28) peygamberlerin bile insan tabiatında mevcut olan zaaflardan uzak kalamadıklarını göstermek istediği söylenebilir.

57 Yani, Allah'ı hatırlayan ve tevbe edenlerden: bkz. 21:87, kendi ifade tarzı içinde Hz. Yunus'un kıssasının evrensel anlamını gösteren ayet.

58 Yani, o'na gölge yapmak ve rahatlatmak için. Böylece Kur'an, Hz. Yunus ve balık temsîlini anlatabilmek için, kendi üslubunun karakteristiği olan mecazî bir anlatım ile, en kuru ve çorak topraktan bile bir ağacın yetişmesini sağlayabilen Allah'ın, aynı şekilde karanlıkta kaybolmuş bir yüreğin yeniden aydınlığa ve manevî hayata dönmesini de sağlayabileceğine işaret etmektedir.

59 Karş. 10:98'deki Yunus halkına yapılan gönderme. Bu kıssanın Kitâb-ı Mukaddes'deki versiyonu için bkz. Yunus'un Kitabı iii.

60 Lafzen, "bir zaman için": yani, tabii hayatları/ömürleri süresince (Râzî, aynı zamanda *Menâr* XI, 483).

61 Allah'tan başka varlıklara uluhiyet izafe eden halka yapılan bu atıf 4. ayetle ("şüphe yok ki sizin İlahınız Tek'tir") ve 69-70. ayetlerle ("çünkü onlar atalarını eğri yol üzerinde buldular ve [şimdi] atalarının izinden gitmeye can atıyorlar") ilişkilidir.

lerini iste: senin Rabbinin kızları var da onların [yalnız] erkek çocukları mı var?[62]
150 Yoksa melekleri dişi yarattık da o [meleklere ilahlık isnad edelnler bunu gördüler mi?
151 Bazı insanlar[63] tamamen sahte ve yalan[a olan temayüllerin]den dolayı, **152** "Allah [bir erkek çocuk] doğurdu" diyorlar; onlar elbette yalan söylüyorlar; **153** "O, kızları oğlanlara tercih etmiştir!"[64] [sözleri de yalandır].
154 Ne oluyor size, ne biçim karar veriyorsunuz?[65]
155 Hiç düşünmüyor musunuz?
156 Yoksa [iddialarınızı doğrulayacak] açık bir deliliniz mi var? **157** Eğer doğru söylüyorsanız, kendi kitabınızı getirin!
158 Bazıları[66] da Allah ile bütün görünmez varlık türleri[67] arasında bir yakınlık uydurdular; oysa bu görünmez varlıklar [da] pekala bilir ki, onlar, [bu şekilde Allah'a isnadda bulunanlar,] mutlaka [Hesap Günü O'nun huzurunda] yargılana-

اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ
وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَّهُمْ
شٰهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ مِّنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾
وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى
الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ اَفَلَا
تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ اَمْ لَكُمْ سُلْطٰنٌ مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَاْتُوا بِكِتٰبِكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ
الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾

62 Bu pasajın açıklaması için bkz. 16:57-59 ve ilgili notlar.

63 Lafzen, "onlar."

64 Karş. 6:100 ("O'na erkek çocuklar ve kızlar isnad ettiler") ve ilgili notlar 87 ve 88. Bkz. aynı zamanda 17:40, not 49 ve 53:19-22 ve ilgili notlar.

65 Lafzen, "nasıl karar veriyorsunuz?."

66 Lafzen, "onlar."

67 Bkz. Ek III. Birçok klasik müfessir, *el-cinne* teriminin burada meleklere işaret ettiği, çünkü meleklerin –bu kategoriye giren bütün varlıklar gibi– insan duyularının kavrayış alanı dışında bulundukları görüşünde oldukları halde, ben, yukarıdaki ayetin doğrudan görülemiyen, ama kendilerini etkileriyle hissettiren görünmez tabiat güçlerine işaret ettiğini düşünüyorum: bu varlıkların, burada, esas olarak "[insanın] duyularının ötesinde bulunan" anlamına gelen *el-cinne* çoğul ismi ile adlandırılmasının sebebi budur. Allah'a inanmayı reddeden insanlar, bu aslî varlıkları bilinçli bir yaratıcı güçle esrarlı bir şekilde donatılmış olarak görme eğiliminde olduklarından (karş. Bergson'un *élan vital* kavramı), Kur'an bunları kutsayanların sözkonusu varlıklar ile Allah arasında bir "yakınlık" uydurduklarını, yani onlara Allah'a ait bazı vasıflar ve güçler yakıştırdıklarını söyler.

caklardır:[68] **159** [çünkü] Allah, insanların geliştirdiği her türlü tasavvurun üstünde,[69] sonsuz yüceliktedir.

160 Allah'ın halis kulları ise böyle [davranmazlar]: **161** çünkü ne siz [Allah'a iftirada bulunan]lar, ne de sizin taptıklarınız, **162** hiç biriniz, kimseyi kendi heves ve ayartmalarınıza boyun eğdiremezsiniz, **163** [kendi ayaklarıyla] yakıcı ateşe koşanlar hariç![70]

164 [Bütün tabiat güçleri Allah'a hamdeder ve şöyle derler:[71]] "İçimizden hiç kimse yoktur ki [Allah tarafından] kendisi için tayin edilmiş bir yere sahip olmasın; **165** biz de [ibadetlerimizde O'nun önünde] saf tutarız; **166** ve şüphesiz biz de O'nun sınırsız şanını yüceltiriz!"

167 GERÇEK ŞU Kİ, o [hakikati inkar ede]nler her zaman şöyle derler: **168** "Eğer atalarımızdan [bu yönde] bir gelenek[72]

سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا

68 "Bilgi"nin tabiatın maddî güçlerine, buradaki gibi, mecazî bir yolla atfedilmesi konusunda bkz. 164-166. ayetler ve ilgili not 71.

69 Bkz. 6:100'ün son cümlesi ile ilgili not 88.

70 Sahih bir Allah inancı, tanımlanamaz olan Allah'ı tanımlama veya herhangi bir şeyi veya kimseyi kavramsal olarak O'na ortak koşma şeklindeki sapmaları tamamen dışlar; bu tür teşebbüslerde saklı bulunan yakıştırmalar ise, Allah inancının potansiyel anlamını tahrip eder ve böylece, kişinin manevî olarak çökmesine yol açar.

71 Bunu izleyen mecazî "sözler", cansız varlıkların da "Allah'ı tesbîh ettiklerini/yücelttiklerini" belirten birçok ayet ile uyum halindedir; mesela "yedi gök ve yer ve onların içinde bulunan her şey O'nun sınırsız kudret ve yüceliğini anmaktadır" (17:44), "Dağları Davud'un çağrısına boyun eğdirdik" (21:79) yahut "Ey Dağlar! Onunla birlikte Allah'ı yüceltin/tesbîh edin!" (34:10). Aynı şekilde, eşyanın gölgesi bile "Allah'a secde etmekte"dir (16:48).

72 Lafzen, "eskilerden bir uyarıcı *(zikr)*": bkz. yukarıdaki 69-70. ayetler ile ilgili not 27. Müfessirlerin çoğu, buradaki *zikr* teriminin, Kur'an'da sıkça rastlandığı gibi, "ilahî kelâmı/kitabı" kasdettiği görüşündedirler. Ama bana göre bu kavramın, burada, (onlar için biraz şaşırtıcı olan) Allah'ın birliği ve benzersizliği mesajını taşıyan bir geleneğe işaret etmiş olması daha muhtemeldir; çünkü metin ile daha uyumludur.

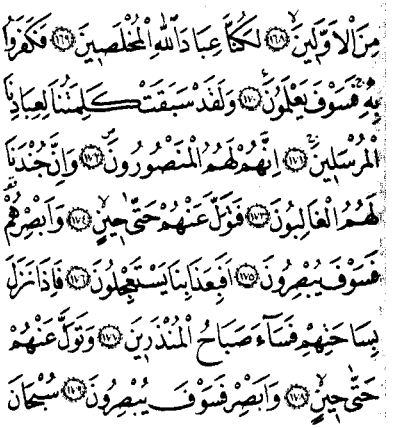
devralmış olsaydık, **169** kesinlikle Allah'ın halis kulları olurduk!" **170** Ama [işte bu ilahî kelâm önlerine konulduğu halde,] onu kabul etmeye yanaşmıyorlar! Ama zamanla [reddettikleri şeyin ne olduğunu] öğreneceklerdir: **171** çünkü uzun zaman önce kullarımız olan elçilere söz verdik: **172** kendilerine mutlaka yardım edilecektir **173** ve [sonunda] galip gelecek olan mutlaka Bizim ordumuz olacaktır.

174 Bu sebeple, o [hakikati inkar ede]nlerden bir süre uzak dur **175** ve onları[n kim olduklarını] gör;[73] onlar [da] zaman içinde [şimdi görmediklerini] göreceklerdir.[74]

176 Onlar azabımızın çabuklaştırılmasını acaba [gerçekten] istiyorlar mı?[75] **177** Eğer öyleyse, o [azap] bir kez başlarına geldiğinde, uyarılmış olanların uyanması kötü olacaktır![76]

178 Bu sebeple onlardan bir süre uzak dur, **179** ve [onların ne olduklarını] gör; zamanla onlar [da şimdi görmediklerini] göreceklerdir.

180 KUDRET ve izzet sahibi Rabbin, in-

73 Yani, kendilerini saptıran insanlar olduklarını. *Besura* fiili (kelime anlamıyla, "gördü" yahut "görür oldu"), burada, "aklen görmek" veya "görüş sahibi olmak" anlamlarında kullanılmıştır.

74 Yani onlar, hakikati ve bunu reddetmenin başlarına getireceği belayı anlayacaklardır: burada açıkça Hesap Günü'ne atıf yapılmaktadır.

75 Bu, Kur'an'ı ilahî bir kitap olarak görmeyen insanların, "eğer bu, gerçekten Allah'tan gelen bir hakikat ise" onunla cezalandırılmalarını istemeleri şeklindeki gülünç taleplerine işarettir (bkz. 8:32 ve ilgili not.)

76 Lafzen, "o [azap] yurtlarının üstüne çöktüğünde, sabahları ne kötü [yahut "ne acıklı"] olacaktır ..." vd. Eski Arap dilinde "felaket [yahut "bela] şunun evi üstüne çöktü *(nezele)"* sözü, felaketin orada yaşayan kişi veya kişilerin üstüne inmesini veya onları kuşatmasını ifade eder (Taberî). Buradaki *sabâh* terimi ise, "uyanma"nın bir simgesidir.

sanların her türlü tasavvurunun üstünde [bir yüceliğe sahip]tir.

181 O'nun bütün elçilerine selâm olsun!

182 Ve hamd, bütün âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur!

رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى
الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

38. SÂD SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Nisbeten erken bir dönemde –Hz. Peygamber'in risaletinin dördüncü yılının sonlarında yahut beşinci yılının başlarında– nazil olan bu sûre, tamamen ilahî rehberlik meselesine ve "boş gurura kapılmış ve [bu sebeple] bâtıla saplanmış olan" (ayet 2) insanların bu rehberliği reddetmelerine hasredilmiştir.

İlk zamanlardan beri bu sûre için kullanılan tek başlık –veya, daha doğrusu, anahtar kelime– ilk ayetinin başındaki *s (sâd)* harfidir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
صٓ وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي
عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾ كَمْ أَهْلَكْنَا

1 *Sâd.*[1]

DÜŞÜN[2] öğüt ve uyarılarla dolu olan[3] bu Kur'an'ı!

2 Ama hakikati inkara şartlanmış olanlar, boş gurura kapılmış ve [bu sebeple] (doğru yolu bırakıp) yanlış ve eğri yollara sapmışlardır.[4]

3 Onlardan önce kaç nesli[5] [bu günahla-

1 Bkz. Ek II.

2 *Ve* tenbih edatının bu şekilde çevrilmesi konusunda bkz. 74:32 ile ilgili not 23.

3 Yahut: "Yücelikle donatılmış olan" (Zemahşerî), çünkü *zikr* terimi (lafzen, "uyarma" yahut "hatırlama") aynı zamanda "hatırlanan", yani "bilinen", "tanınan" ve mecazî olarak "seçkinlik/yücelik sahibi" anlamlarına gelir. Benim tercih ettiğim çeviri için bkz. 21:10'da (yukarıda olduğu gibi Kur'an'ın kasdedildiği) –onur ve mutluluğa erişmek için– "akılda tutmamız gereken her şeyi kapsayan" şeklinde çevirdiğim *fîhi zikrikum* ifadesi.

4 Yani, onlar ilahî vahiy gerçeğini kabul etmeye yanaşmazlar; çünkü bunu kabul etmeleri, insanın Allah'a karşı sorumluluğunun kabulü anlamına gelir ama insanın "kendi kendine yeterliliği" şeklindeki küstahça inançta ifadesini bulan boş gururları, bunu yapmalarına izin vermez. Aynı fikir, 16:22'de ve daha genel anlamda 2:206'da ifade edilmiştir. Keza karş. 96:6-7.

5 *Karn* terimi, sadece bir "nesil"i ifade etmeyip aynı zamanda –ve Kur'an'da sıkça görüldüğü gibi– "belli bir döneme ve çevreye ait halk"ın tümünü, yani kelimenin tarihsel anlamıyla bir "uygarlık"ı simgelemektedir.

rından dolayı] yok ettik! Ve artık kaçmalarının mümkün olmadığını anladıklarında[6] [nasıl] yalvarıyorlardı [Bize]!

4 Şimdi bu [insanlar] aralarından bir uyarıcının çıkmasına şaşmaktadırlar; ve hakikati inkar edenler şöyle diyorlar: "O [sadece] bir büyücü, bir yalancıdır![7] **5** O, bütün ilahları (reddedip) bir [tek] ilah olduğunu mu iddia ediyor? Doğrusu, bu çok tuhaf bir şeydir!"[8]

6 Liderleri öne atılır: "Pes etmeyin ve ilahlarınıza sımsıkı sarılmaya devam edin: yapılacak tek şey[9] budur!" **7** Biz, yeni itikatların hiç birinde[10] böyle [bir iddia] duymadık! Bu, [fâni bir insanın] uydurmasından başka bir şey değildir! **8** Ne yani! [İlahî] uyarı, içimizden bir tek o'na mı indirildi?"

Evet, onlar yalnız Benim uyarıma karşı şüphe içindeler.[11]

مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ
فَنَادَوا وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ۝٣ وَعَجِبُوا أَن جَاءَهُم
مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ
۝٤ أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ
۝٥ وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ
إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ۝٦ مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ
إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ۝٧ أَأُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِن بَيْنِنَا
بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّن ذِكْرِي

---

6 Lafzen, "kurtulmak için vakitleri kalmamışken."

7 Bu pasaj, ilk bakışta müşrik Kureyşliler'in Hz. Peygamber'e karşı takındıkları tavrı anlatmasına rağmen, gerçekte çoğu insanın, hemen her dönemde, "kendi içlerinden" çıkmış birinin –yani, kendileri gibi birinin– Allah'ın vahyine muhatab olduğunu kabul etmeye yanaşmamasını vurgulamaktadır. (Bkz. 50:2, not 2).

8 Saf tarihsel bağlamından koparıldığında bu eleştiri zaman-dışı bir anlam kazanır ve şu şekilde ifade edilebilir: "O, bütün yaratıcı güçlerin ve sıfatların yalnızca kendi inandığı 'tek Allah'ta' bulunduğunu mu iddia ediyor?" Bu ifade tarzı, birçok insanın, gözlenebilir tabiatın bütün tezahürlerinde Allah'ın eşsiz ve benzersiz varlığının reddedilemez kanıtlarını görüp itiraf etmek yerine, (servet, "şans", sosyal durum, vb. gibi) çeşitli tesadüfî/arızî şartlara veya durumlara insan hayatı üzerinde belirleyici bir güç ve etki –ve dolayısıyla, *yarı*-ilahî bir konum– yakıştırma eğilimlerini yansıtmaktadır.

9 Lafzen, "arzu edilen şey", yahut "yapmanız gereken şey", yani en anlamlı hareket tarzı.

10 Yani, "Günümüzde yaşayan hiçbir itikatta": Bu ifadeyle, Hristiyanlığa ve onun Allah'ın birliği ve benzersizliği kavramı ile çelişen Teslis doğmasına; ayrıca ilahî güçlerin çeşitli biçimlerdeki tecessümü inancına dayanan öteki dinlere (Brahma, Vişnu ve Şiva üçlüsünden oluşan Hinduizm gibi) işaret edilmektedir.

11 Lafzen, "onlar ...den şüpheye düşmüşlerdir": Yani, onların güvensizliğine yol

Evet, onlar henüz Benim azabımı[12] tatmadılar.

9 Yoksa onlar, kudret ve lütuf sahibi olan Rabbinin rahmet hazinelerine sahip [olduklarını mı zannederler?[13] **10** Yoksa, göklerin ve yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin hükümranlığı onlara mı aittir? Öyleyse [akıllarına gelebilecek] her türlü vasıta ile [benzer ilahî bir makama] ulaşmayı denesinler (bakalım)![14]

11 [Fakat] işte bütün insanlar, ne kadar [sıkı şekilde] bir araya gelmiş olsalar da[15] [hakikati kabule yanaşmazlarsa] yenilmeye mahkum olurlar.

12 Daha önce[16] Nûh kavmi, 'Âd [kavmi] ve [sayısız] direkler üstünde duran çadırların sahibi[17] Firavun [toplumu] da haki-

بَل لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ۝٨
أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ۝٩
أَمْ لَهُم مُّلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ۝١٠ جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ
مِّنَ الْأَحْزَابِ ۝١١ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَ

---

açan şey, Hz. Peygamber'in kişiliği değildir, tersine o'nun tebliğ ettiği mesajın *özü*'dür, ve özellikle de onların düşünce tarzlarına ve sosyal geleneklerine ters düşen Allah'ın mutlak birliği ve benzersizliği konusundaki ısrarıdır.

12 Zımnen, "hakikati inkar edenlere gösterdiğim azabı."

13 Yani, "kimin ilahî vahiy ile şereflenece*ğine karar verme yetkisinin kendilerine* ait olduğunu mu zannederler?"

14 Yani "insanoğlunun, üstün donanımlı olmasından dolayı, bir gün bütün evren ve tabiat üzerinde hakimiyet kuracağını, yani ilahî güç benzeri bir otorite sağlayacağını mı zanneder?" Bu bağlamda karş. 96:6-8 ve ilgili not 4. —*Esbâb*'ın "akıllarına gelebilecek her türlü vasıta" şeklinde çevrilmesi konusunda bkz. 18:84, not 82.

15 Esas olarak "bir askerî birlik" veya "ordu"yu ifade eden *cund* topluluk adı, aynı zamanda "yaratılmış varlıklar" ve bu bağlamda *insan cinsi* anlamına da gelir. *Mâ* edatı ile kullanılınca da "herhangi bir sayıdaki insan"ı ifade eder. Diğer taraftan *hizb* terimi (çoğulu *ahzâb),* "parti" veya "aynı düşüncedeki insan grubu" yahut belli bir amaç için "bir araya gelmiş insanlar" anlamına gelir.

16 Lafzen, "onlardan önce", yani Muhammed'in (s) tebligatına karşı çıkmış veya çıkmakta olanlardan önce.

17 Klasik Arapça'da bu eski bedevî deyimi, deyimsel olarak "güçlü bir otorite" yahut "sarsılmaz/yıkılmaz bir güç"ten mecaz olarak kullanılmaktaydı (Zemahşerî). Bir bedevî çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırın boyutuna/genişliğine bağlıydı. Bu boyut da, her zaman çadır sahibinin statüsüne ve gücüne göre değişmekteydi: Böylece, güçlü bir kabile reisi için çoğu zaman "sayısız direkler üstünde duran çadırların sahibi" tanımlaması yapılırdı.

kati yalanladılar, **13** Semûd [kabilesi] ve Lût kavmi ve [Medyen'in] yemyeşil vadilerinin sakinleri [de aynı şekilde hakikati yalanlamışlardı]: Onların tümü [inkarda] birleştiler. **14** Hepsi de elçileri yalanladılar; ve bu nedenle cezamızı hak ettiler.

15 Ve onları, [şimdi hakikati inkar edenleri,] tek bir [bela] çığlığı beklemektedir: o, bir an bile gecikmeyecektir.[18]

16 Onlar [alaylı bir şekilde]: "Ey Rabbimiz!" derler, "Hesap Günü'nden önce payımıza düşen [cezayı] hemen ver bize!"[19]

17 [Ama sen, yine,] onların söyledikleri her şeye sabırla katlan ve güçlü bir iradeye sahip bulunan kulumuz Davud'u hatırla! O, her zaman Bize yönelirdi: **18** [ve bunun için,] her sabah ve her akşam sınırsız kudret ve egemenliğimizi anarken dağları o'na eşlik ettirirdik,[20] **19** ve [aynı şekilde] bölük bölük kuşları da:[21] bunlar [hep birlikte] O'na, [kendilerini yaratmış olana,] tekrar tekrar yönelirlerdi. **20** Biz de (buna karşılık) o'nun otoritesini güçlendirmiş ve kararlarında hikmet ve basîret üzere olmasını sağlamıştık.

21 DÂVÂCILARIN kıssasından haberin oldu mu? [Davud'un ibadet ettiği] mâbedin duvarlarına tırmanan [iki kişinin kıssasından]?[22]

فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ
الْأَيْكَةِ أُولَٰئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِن كُلٌّ إِلَّا
كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنظُرُ هَٰؤُلَاءِ
إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا
عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ
وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾
إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾
وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ
وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ
الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾

---

18 Yani, "Allah'ın koyduğu vadenin ötesinde."

19 Karş. 8:32. İnkarcıların bu alaycı "talebi", Kur'an'ın birçok yerinde daha geçmektedir.

20 Lafzen, "... etmeye zorladık" yahut "... etmekle görevlendirdik."

21 Bkz. sûre 21, not 73.

22 Elimizdeki en eski kaynaklara göre, 21-26. ayetlerde anlatılan kıssa, Allah'ın seçtiği peygamberlerin –ki tümü, Hz. Davud gibi, "kararlarında hikmet ve basîret" ile donatılmışlardır– günah işleyip işleyemeyecekleri sorunu ile ilgilidir. Başka bir deyişle, insan tabiatında mevcut olan zaaflara o'nların da maruz kalıp kalma-

22 Davud, onları yanında görünce telaşlanıp korktu; bunun üzerine: "Korkma!" dediler, "Biz [sadece] iki dâvâcıyız. Birimiz ötekinin hakkına tecavüz etti: şimdi aramızda adaletle karar ver, doğrudan ayrılma ve [ikimize] dürüstlük yolunu göster."

23 "Bu benim kardeşim: Onun doksandokuz koyunu var, benimse [sadece] bir koyunum; buna rağmen, 'Onu bana ver' dedi ve bu tartışmada bana zorla dediğini yaptırdı."

إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ
مِنْهُمْ ۖ قَالُوا لَا تَخَفْ ۖ خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ
فَٱحْكُم بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَٱهْدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ
ٱلصِّرَٰطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَآ أَخِى لَهُۥ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِىَ
نَعْجَةٌ وَٰحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِى فِى ٱلْخِطَابِ ﴿٢٣﴾

dığı, yahut o'nları "günahtan âri" *(ma'sûm)* kılan karakter temizliğine baştan, ilke olarak (a priori) sahip olup olmadıkları sorunu ile ilgilidir. Kıssanın ilk kaynaklarından bugüne aktarılma biçimi (Taberî ve Beğavîye göre, Abdullah b. 'Abbâs ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîler ile hemen arkalarından gelen kuşağın öncü isimleri de dahil), bazı Müslüman ilahiyatçılar tarafından yüzyıllar içinde geliştirilmiş olan, peygamberlerin tabiatları gereği günah işleyemeyecekleri doktrini ile çelişmekte ve o'nların temizliğinin ve bunun gereği olan masumiyetlerinin, iç mücadelelerin ve sınanmaların bir sonucu olduğunu göstermektedir. Böylece, bu masumiyet, doğuştan edinilmiş (bahşedilmiş) bir nitelikten ziyade *manevî/ahlakî bir kazanımı* temsîl etmektedir. Taberî ve diğer bazı ilk dönem müfessirlerin detaylarıyla naklettiklerine göre, Hz. Davud, evinin damından zaman zaman gördüğü güzel bir kadına aşık oldu. Araştırınca, kadının Uriah adlı bir askerinin karısı olduğunu öğrendi. Kapıldığı tutkunun etkisiyle Hz. Davud, kendi ordu komutanına Uriah'ı kasden çıkarılmış bir savaşa göndermesini emretti. Ölmesi kesin olan bu savaşa gönderilen Uriah'ın savaşta öldürülmesinden hemen sonra Hz. Davud, dul kadınla evlendi (bu kadın daha sonra Hz. Süleyman'ı dünyaya getirdi) ... Bu kıssa, kadının adının Bath-Sheba (II Samuel xi) olduğunu bildiren Eski Ahid'in tasviri ile az çok uyuşur, fakat Hz. Davud'un Uriah'ın ölümünden önce karısı ile ilişki kurduğu şeklindeki iddiasını ise (aynı kaynak xi, 4-5) reddeder —bu iddialar Müslümanlar tarafından her zaman tezyif ve rencide edici bulunarak reddedilmiştir: karş. Dördüncü Halife Ali b. Ebî Tâlib'in sözleri (Zemahşerî'de Sa'îd b. Museyyeb'den naklen zikredilmiştir): "Her kim Davud'un olayını efsanede belirtildiği şekilde anlatırsa ona yüzaltmış değnek vurun —bu ceza, peygamberlere iftiranın karşılığıdır." (24:4'de belirtilen, *herhangi* bir kişiyi kesin bir delili olmaksızın zina ile suçlamanın cezasının seksen değnek olduğu hükmü dolaylı olarak hatırlatılmaktadır). Müfessirlerin çoğuna göre âniden Hz. Davud'un önünde beliren iki "dâvâcı", o'na günahını anlatmaları/hatırlatmaları için gönderilmiş iki melektir. Ancak, onların belirmesinde, Hz. Davud'un *kendisinin,* işlediği günahın farkına varmış olmasının mecazî anlatımını görmek de mümkündür: en azından, kendisini bir süre etkileyen tutkunun "duvarlarını yıkan" kendi vicdanının sesini duymasının.

24 [Davud] dedi ki: "Bu [adam] senin koyununu kendininkiler arasına katmayı istemekle sana haksızlık yapmış! Zaten yakınların[23] çoğu birbirlerine aynı şeyi yaparlar, [Allah'a] inanıp doğru ve yararlı işler yapanlar hariç: böylesi de ne kadar az!"

Davud, (bunları söylerken) Bizim kendisini sınadığımızı[24] [birden] anladı; bunun üzerine Rabbinden günahını bağışlamasını diledi, secdeye kapandı ve tevbe ederek O'na yöneldi.

25 Biz de bu [günahı]nı bağışladık: [öteki dünyada] o'nu Bizim yakınlığımız ve menzillerin en güzeli beklemektedir.

26 [Ve şöyle dedik:] "Ey Davud! Seni [bir Peygamber ve böylece] yeryüzündeki halife[miz] kıldık: öyleyse insanlar arasında adaletle hükmet, boş arzu ve heveslere uyma, sonra onlar seni Allah yolundan saptırır: Allah yolundan sapanları ise, Hesap Günü'nü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azap bekler!"

27 VE BİZ, göğü ve yeri ve ikisi arasındaki şeyleri hakikati inkar edenlerin sandığı gibi, bir amaç ve anlamdan yoksun yaratmadık:[25] Vay hallerine [cehennem] ateşindeki o inkarcıların![26]

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا
مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ
فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۩ فَغَفَرْنَا لَهُ
ذَٰلِكَ ۖ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ ۩ يَا دَاوُودُ
إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ
بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنَّ
الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا
نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ۩ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ فَوَيْلٌ
لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ۩

23 *Huletâ'* (tekili *halît)* terimi, lafzen, "başkalarıyla veya bir başkasıyla içli dışlı olan [yani, yakın veya dost olan]" demektir. Bu örnekte ise açıkça iki gizemli dâvâcı arasındaki ***kardeşliğe*** atıfta bulunmakta ve bu sebeple, en güzel karşılık olarak "yakınlar" şeklinde çevrilmiş bulunmaktadır.

24 Zımnen, "ve bu sınavda kaybettiğini" (Bath-Sheba konusunda).

25 Karş. 3:191. Yukarıdaki ifade Kur'an'da çeşitli şekillerde geçmektedir: Bkz. özellikle 10:5, not 11. Bu örnekte, önceki ayetteki Hesap Günü'nün hatırlatılması ile bir bağlantı kurulmakta, böylece Hz. Davud'un kıssasının özel durumundan daha geniş kapsamlı bir ahlakî öğretiye geçiş yapılmaktadır.

26 Yani, evrenin –özellikle insan hayatının– bir anlam ve amaç ile yaratıldığı inancının bilinçli olarak reddedilmesi, kaçınılmaz –bazan da fark edilmez– şekilde bütün ahlakî değerlerin reddine, ruhsal/manevî körlüğe ve sonuçta öteki dünyada azabın hak edilmesine yol açar.

28 [Yoksa,] inanıp doğru ve yararlı işler yapanları yeryüzünde bozgunculuk yapanlarla bir mi tutsaydık? Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanları yoldan sapmışlarla bir mi tutsaydık?[27]

29 [Ey Muhammed!] Sana indirdiğimiz bu kutsal ilahî kelâm[da her şeyi açıkladık ki] insanlar onun mesajı üzerinde iyice düşünsünler ve akıl-iz'ân sahipleri ondan ders alsınlar.

30 VE BİZ DAVUD'A [oğul olarak] Süleyman'ı armağan ettik; o, ne güzel bir kul[umuz oldu]!
O, her zaman Bize yönelirdi.[28] **31** [Ve] akşama doğru soylu koşu atları önüne getirildiğinde [bile], **32** "Ben güzel olan her şeyi severim, çünkü bana Rabbimi hatırlatır!"[29] derdi; [atlar koşarak uzaklaşıp] gözden kayboluncaya kadar [bu sözleri tekrarladı.[30] Daha sonra,] **33** "Onları bana getirin!" [diye emretti] ve bacakları ile boyunlarını [şefkatle] sıvazlamaya başladı.[31]

34 Fakat [daha önce] Süleyman'ı tahtının üzerine bir ceset koymak sûretiyle dene-

أَمْ نَجْعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلْمُفْسِدِينَ فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ ٱلْمُتَّقِينَ كَٱلْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِىِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّى ۖ حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَىَّ ۖ فَطَفِقَ مَسْحًۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَٰنَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِۦ جَسَدًا

27 Ölümden sonra dirilmeye, hesaba çekilmeye ve ölümden sonraki hayata inanmak, bu pasajda (ayetler 27-28), Allah'a inanmanın mantıkî bir gereği –hemen hemen bir öncülü– olarak sunulmuştur: Nitekim, bu dünyada birçok iyi/dürüst insanın her türlü yoksunluk ve sefalet içinde yüzdüğünü, diğer taraftan birçok bozguncu ve zalimin ise refah ve neşe içinde hayat sürdüğünü gördüğümüzde, ya –hâşâ– Allah diye bir varlığın olmadığını varsayacağız (çünkü adaletsizlik kavramı ile Allah kavramı çelişir), yahut –alternatif olarak– öteki dünyanın var olduğuna ve orada hem iyilerin hem de kötülerin yeryüzünde ahlakî olarak ektiklerini biçeceklerine inanacağız.

28 Yani, devamında verilen örnekte tasvir edildiği gibi, her zaman Allah'ı *anardı*.

29 Lafzen, "Rabbimi anmamdan dolayı" *('an)* [yahut "sonucu olarak"].

30 Bu parantez içi ifadeler, Râzî'nin bu pasaj ile ilgili yorumuna dayanmaktadır.

31 Hz. Süleyman'ın güzel atlara karşı sevgisi ile, gerçek Allah sevgisinin, O'nun yarattığı güzelliğin anlaşılması ve takdir edilmesiyle tezahür etmesi gerektiği vurgulanır.

miştik;[32] bunun üzerine [Bize] yönelmiş [ve] **35** "Rabbim!" demişti, "Günahlarımı affet, bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver;[33] çünkü Sen lütuf sahibisin!"

36 Bunun üzerine[34] rüzgarı o'nun emrine verdik ki o'nun direktifi ile istediği yöne doğru kolayca essin;[35] **37** bütün bozguncu güçleri de [o'nun hizmetine verdik], her tür yapı ustasını ve dalgıcı; **38** ve zincirlerle birbirlerine bağlanmış[36] diğerlerini.

39 [Ve ona dedik:] "Bu Bizim hediyemizdir, onu hiçbir hesap yapmadan başkalarına dilediğin gibi vermen yahut elinde tutman sana kalmıştır!"

40 Kuşkusuz o'nu [öteki dünyada] Bizim yakınlığımız ve menzillerin en güzeli beklemektedir.

ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي
وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّن بَعْدِي ۖ إِنَّكَ
أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً
حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ
﴿٣٧﴾ وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَٰذَا عَطَاؤُنَا
فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا
لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٠﴾ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ

41 KULUMUZ EYYUB'U da[37] hatırla, o'-

32 Bazı müfessirler, bu ayeti açıklarken tamamiyle Talmud kaynaklarına dayanan hayalî hikayeler anlatırlar. Râzî, onların tümünü reddeder ve hiç birinin ciddiye alınamayacağını söyler. Bunun yerine, Hz. Süleyman'ın tahtı üzerine konan "*cesed*"in, bizzat *kendi* bedenine ve –mecazî olarak– krallık otoritesine işaret ettiğini ileri sürer. Çünkü bu otorite, Allah'ın koyduğu ahlakî değerlerden beslenmediği sürece "cansız" kalmaya mahkumdur. (Ayrıca, klasik Arapça'da, hastalığın, endişenin, korkunun veya manevî/ahlakî değerlerden yoksunluğun zaafa uğrattığı kişi, "cansız bir beden/ceset" şeklinde tanımlanır.) Başka bir deyişle, Hz. Süleyman'ın ilk imtihanı, yalnızca bir krallık postunu tevarüs etmesi ile gerçekleşmiş ve o'na bu postu manevî/ruhî bir muhteva ve anlam ile donatması görevi tevdî edilmişti.

33 Yani, kimsenin tevarüs edemeyeceği ve bu nedenle, kıskançlığa ve komplolara maruz kalmayacak manevî bir krallık.

34 Yani, o'nun tevazuunun ve "günahlarımı bağışla" duasının işaret ettiği dünyevî ihtiraslardan uzaklaşma azminin bir ödülü olarak.

35 Karş. 21:81 ve ilgili not 75. Genel olarak Hz. Süleyman'ın kişiliği etrafında oluşturulan birçok efsanenin anlamı için bkz. 21:82, not 77.

36 Yani, baskı altına alınmış ve etkisiz hale getirilmiş: *Şeyâtîn*'in bu bağlamda "bozguncu/baş eğmeyen güçler" olarak çevrilmesi konusundaki açıklama için bkz. 21:82, not 76.

37 Bkz. 21:83, not 78.

nun Rabbine şöyle seslendiğini: "Şeytan bana [tam bir] bıkkınlık ve azap[38] vermektedir!" **42** [Bunun üzerine kendisine:] "Ayağını [yere] vur: İşte yıkanabileceğin ve içebileceğin bir soğuk su!"[39] dedik.

43 Ona katımızdan bir rahmet ve bütün akıl-iz'ân sahiplerine bir uyarı olmak üzere mevcut nüfuslarını iki katına çıkaran yeni bir nesil[40] armağan ettik.

44 [Ve sonunda o'na dedik ki:] "Şimdi eline bir demet ot al, onunla vur ve yeminini yerine getir!"[41] Gerçekten Biz o'nu sıkıntılara karşı sabırlı gördük: o, ne güzel bir kulumuzdu, daima Bize yönelirdi!

45 [HEPSİ DE] güçlü bir iradeye ve keskin bir kavrayış yeteneğine sahip olan kullarımız İbrahim, İshâk ve Yakub'u hatırla: **46** Biz onları arı-duru bir düşünce aracılığıyla temizledik: öteki dünyayı[42] gözetme [düşüncesiyle]. **47** Ve Bizim

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَسَّنِىَ ٱلشَّيْطَٰنُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾
ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ هَٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾
وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٤٣﴾
وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَٱضْرِب بِّهِۦ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَٰهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾
وَٱذْكُرْ عِبَٰدَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٥﴾
إِنَّآ أَخْلَصْنَٰهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ

38 Yani, azabın *sonucu olarak* hayata karşı bezginlik. Allah'ın kendisini sınamakta olduğunu anlar anlamaz Hz. Eyyub, hissettiği müthiş ümitsizlik ve bezginliğin –ki Eski Ahid'de (Eyyub'un Kitabı iii) dolaylı olarak tasvir edilmiştir– "Şeytan'ın vesvesesi" olarak tanımlanan şeyin sonucu olduğunu görür: Hz. Eyyub'un kıssasının yukarıdaki anlatımından çıkarılacak ahlakî ders budur.

39 Klasik müfessirlere göre, şifa veren bir suyun mucizevî bir şekilde çıkması, Hz. Eyyub'un bedenî ve zihnî sıkıntılarını sona erdirdi.

40 Lafzen, "ailesini" (karş. 21:84 ve ilgili not 79).

41 Kitâb-ı Mukaddes'in anlatımına göre (Eyyub'un Kitabı ii, 9), Hz. Eyyub'un çaresiz sıkıntılar içinde çırpındığı dönemde karısı, inancında direnmesinden dolayı kocasına kızdı: "Bu sadakatte direnecek misin hâlâ? Allah belanı versin, öl!" Klasik Kur'an müfessirlerine göre Hz. Eyyub, Allah kendisine sağlık verirse karısını sapkınlığından dolayı yüz sopa ile cezalandıracağına yemin etti. Fakat iyileşince acele ile yaptığı yeminden dolayı pişmanlık duydu, çünkü karısının "sapkınlığı"nın kendisine karşı sevgi ve şefkatinin bir ürünü olduğunu anladı; bunun üzerine kendisine inen vahiyde, karısına, "yüz veya daha fazla saptan oluşan bir deste ot" ile bir *kere* vurarak yeminini sembolik bir şekilde yerine getirmesi bildirildi. (Karş. 5:89 —"Allah sizi düşünmeden ağzınızdan kaçırıverdiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutmaz").

42 Lafzen, "[nihaî] yurdunu."

nezdimizde onlar gerçekten seçkin, hayırlı kimseler arasındaydılar.
48 İsmail'i, Elyesa'yı[43] ve [o'nlar gibi] kendisini [Bize] adayan[44] herkesi an: onların tümü hayırlı kimselerdi!

49 BU, [Allah'a inananlar için] bir uyarıdır. Çünkü, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanları bütün menzillerin en güzeli beklemektedir: **50** Kapıları ardına kadar açık sonsuz mutluluk, esenlik bahçeleri,[45] **51** orada uzanıp dinlenecekler; [ve] her tür meyveyi ve içeceği, [serbestçe] isteyebilecekler, **52** yanıbaşlarında yumuşak bakışlı, uyumlu eşler olacak.[46]

عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ
إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾
هَٰذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ
عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِئِينَ فِيهَا
يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِندَهُمْ
قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾

43 Kitâb-ı Mukaddes'e göre Hz. İlyas'tan sonra gelen peygamber (bkz. sûre 37, not 48).

44 *Zulkifl*'in "kendisini Bize adayan" şeklinde çevirisinin bir açıklaması için bkz. sûre 21, not 81.

45 Kur'an'da *'adn* isminin geçtiği onbir yerde –ki bu örnek onların ilkidir– bu isim, *cennet* "bahçeleri"nin bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Bu isim, esas olarak "[bir yerlerde] kaldı" veya "[bir şeyleri] muhafaza etti" –yani devamlı olarak– anlamlarına gelen *'adene* fiilinden türetilmiştir: karş. *'adentu'l-beled* ifadesi ("ülkede sürekli kaldım" [yahut "yerleştim"]. Kitâb-ı Mukaddes'in İbranicesi'nde –ki esasta eski bir Arapça lehçesinden başka bir şey değildir– benzer bir isim olarak kullanılan *'eden*, aynı zamanda "sevinç", "haz" veya "mutluluk" anlamlarını da taşımaktadır. Bu sebeble *'adn*'i "sonsuz mutluluk, esenlik" şeklinde, her iki kavram birliğini de ifade edecek şekilde çevirdim. Kur'an'ın birçok yerinde olduğu gibi, bu mutluluk/esenlik burada, dünyevî zevkleri çağrıştıran tasvirlerle ifade edilmiş ve böylece insanın daha kolay tahayyül etmesi sağlanmıştır.

46 Lafzen, "bakışları kontrollü/sınırlı", yani çekingen/mutedil bakışlara sahip olan ve gözlerini yalnızca eşlerine diken (Râzî). Cennetin güzelliklerinin bu mecazî anlatımı, Kur'an'da üç kez geçmektedir. (Kronolojik olarak ilki olan yukarıdaki örnekte ve ayrıca 37:48 ve 55:56'da). Bu ifade, mecazî olarak, bu dünyada sevdikleri ve kendilerini sevenler ile ahirette buluşacak olan her iki cinsin hayırlılarına işaret etmektedir: çünkü, "Allah, inanan erkeklere ve kadınlara içinde yerleşip kalacakları, içlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı hasbahçeler vaad etmiştir" (9:72); ve "ister erkek, ister kadın olsun, iman edip [yapabileceği] doğru ve yararlı işler yapan kimse cennete girer" (4:124, benzer ifadelere sahip olan 16:97 ve 40:40). Son olarak, 36:56'da, cennette *"onlar* ve *eşleri* sedirler üzerinde yatıp uzanacaklar" denmektedir —yani, birlikte ve birbirleriyle sükûnet ve huzur bulacaklardır. ("birbirleriyle uyumlu" şeklinde çevirdiğim *etrâb* teriminin açıklaması için bkz. 56:38, not 15).

53 İşte bu, Hesap Günü için size verilen sözdür: **54** Bu, [size] vereceğimiz tükenmeyen nimetimizdir!

55 Bu, [dürüst ve erdemliler içindir]: doğruluk ve dürüstlük sınırlarını aşanları ise en kötü bir akibet beklemektedir: **56** Onlar cehennemi tadacaklar, ne fecî bir meskendir o!

57 Bu, [işte böyleleri içindir,] öyleyse bırak tatsınlar: yakıcı bir ümitsizlik ve buz gibi bir karanlık, **58** ve aynı cinsten[47] azap üstüne azap!"

59 [Ve onlar birbirlerine soracaklar: "Gördünüz mü] sizinle birlikte körükörüne [günaha] dalan[48] bu kalabalığı? Rahat yüzü görmesin onlar! Elbet onlar [da] ateşi tadacaklar!"[49]

60 [Ve] onlar, [ayartılmış olanlar,] feryad edecekler: "Hayır, asıl [sorumlu] sizsiniz! Siz rahat yüzü görmeyin! Bunu başımıza getiren sizsiniz: Ne kötü bir yer burası!"

61 [Ve] "Ey Rabbimiz!" diye yalvaracaklar, "Bunu kim başımıza getirdiyse onun ateş içindeki azabını kat kat artır!"[50]

هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ
الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾ هَٰذَا
وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ
الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هَٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾
وَآخَرُ مِن شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ هَٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ
مَّعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُو النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا
بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ
الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا
ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾

---

47 Lafzen, "aynı türden": yani, Kur'an'ın *hamîm* ve *ğassâk* olarak tanımladığı şeylere benzer yoğunlukta. *Hamîm*'i "yakıcı bir ümitsizlik" şeklinde çevirmem konusunda bkz. sûre 6, not 62. *Ğassâk* terimi ise, "karanlık oldu" yahut "zifiri karanlık bastı" anlamındaki *(Tâcu'l-'Arûs) ğaseka* fiilinden türetilmiştir: böylece *ğâsik* "siyah bir karanlık" ve mecazî olarak "gece" yahut daha doğrusu "kara bir gece" anlamına gelir. Bazı otoritelere göre de *ğassâk* ismi, "şiddetli [yahut "buz gibi"] bir soğuk" demektir. Bu ikili anlam birliği, bize ruhun "buz gibi karanlığı" kavramını verir ve "yakıcı/sarsıcı ümitsizlik" *(hamîm)* kavramı ile birlikte inatçı günahkarların öteki dünyadaki ızdıraplarını karakterize eder. *Ğassâk* teriminin öteki bütün yorumları ise tamamen spekülatif olup hiçbir temele dayanmazlar.

48 Yani, "ayarttığınız ve körükörüne arkanızdan giden": Ayartanların çifte sorumluluklarını vurgulayan bir değinme.

49 Arapça'da "Rahat yüzü görmesinler" veya "görmeyesin" *(lâ merhaben bihim* veya *bikum)* ifadesi, bir bedduadır. Burada, –sonraki ayete de aktarılmış olan– ayartan ile ayartılanların karşılıklı çekişmeleri/itirazları anlatılmaktadır.

50 Karş. 7:38 (ve ilgili notlar 28 ve 29) ile 33:67-68.

62 Ve ekleyecekler: "Nasıl olur da [dünyada] çarpılmış olanlar arasında saydıklarımızı[n hiç birini] burada görmeyiz, **63** [ve] kendileriyle alay ettiklerimizin?[51] Yoksa [onlar burada da] biz mi göremiyoruz?

64 Cehennem sakinlerinin karşılıklı çekişmeleri [ve şaşkınlıkları] işte böyle sürüp gidecek!

65 DE Kİ [ey Muhammed]: "Ben yalnızca bir uyarıcıyım; bütün mevcudat üzerinde mutlak otorite sahibi olan Tek Allah'tan başka ilah yoktur: **66** göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin Rabbi, kudret sahibi ve çok bağışlayıcı!"

67 De ki: "Bu, muazzam bir mesajdır: **68** [nasıl] ondan yüz çevirirsiniz?"

69 [De ki ey Muhammed:] "[İnsanın yaratılışına] karşı çıktıklarında yüce topluluk[ta neler olup bittiği] hakkında bilgi sahibi değildim;[52] **70** o, [Allah] tarafından bana vahyedilmemiş olsaydı ben de [size] apaçık bir uyarıda bulunamazdım!"[53]

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا
كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا
أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ
تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنْ
إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَ
الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ
نَبَؤٌا عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ
لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰ
إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾

---

51 Yani, –Kur'an'ın birçok ayetinde işaret edildiği gibi– bu dünyanın çekiciliğine kapılmış olan ve bu sebeple bütün manevî/ahlakî telkin ve tavsiyelere karşı çıkan insanların her zaman horladıkları peygamberlerin ve salih insanların.

52 Meleklerin ("yüce topluluk") insanın yaratılışına karşı çıkmalarının mecazî anlamı için bkz. 2:30 vd. ve ilgili notlar 22-24. İnsanın yaratılışının, Allah'ın meleklere bu yeni varlık önünde "yere kapanmaları"nı emretmesinin ve İblis'in buna karşı çıkmasının kıssası Kur'an'da altı kez geçmiştir (2:30-34, 7:11 vd., 15:28-44, 17:61-65, 18:50 ve 38:69-85) ve her defasında da kıssanın farklı bir cephesi vurgulanmıştır. Bu örnekte anlatılan (ki vahiy kronolojisi içinde ilkidir) kıssa, ayet 2:31'de geçen, Allah'ın "Âdem'e bütün isimleri öğretmesi" (bkz. 2:31, not 23) yani, insana kavramsal düşünme yetisi ve dolayısıyla, doğruyu eğriden ayırma yeteneği bahşetmesi ile yakından bağlantılıdır. İnsan bu yetiye sahip kılındığına göre Allah'ın varlığını ve birliğini kavramamasının artık bir mazereti olamaz — önceki pasajda vurgulanan "muazzam mesaj" budur.

53 Lafzen, "ben ancak *(illâ innemâ ene)* açık bir uyarıcıyım" —Yani, bütün dinî mesajların ve gerçek tebliğin özü olan Allah'ın varlığı ve birliği gerçeğini bilerek inkar etmenin getireceği kendi kendini manevî olarak tahrip etme ihtimali hakkında.

71 [Nitekim] o zaman,[54] Rabbin meleklere demişti: "Ben balçıktan bir insan yaratacağım;[55] **72** ona en uygun biçimi verip Kendi ruhumdan kattığım zaman onun önünde yere kapanın!"[56]
73 Bunun üzerine bütün melekler yere kapandılar, **74** yalnız İblis kapanmadı: O küstahça böbürlendi ve [böylece] hakikati inkar edenlerden oldu.[57]
75 [Allah:] "Ey İblis!" dedi, "Kendi ellerimle yarattığım[58] şu [varlığın önünde] yere kapanmaktan seni alıkoyan nedir? [Başka bir yaratık önünde boyun eğmeyecek kadar] kibirli misin, yoksa [yalnız] kendisini üstün görenlerden misin?"[59]
76 [İblis:] "Ben ondan daha üstünüm!" diye cevap verdi, "Beni ateşten,[60] onu ise balçıktan yarattın."
77 [Allah:] "Öyleyse" dedi, "bu [meleklik konumu]ndan çık git; çünkü sen artık gözden düşmüş/kovulmuş birisin. **78** Ve benim lânetim Hesap Günü'ne kadar senin üzerinde olacaktır!"

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ
إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ
فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ
كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ ٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ
مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا
خَلَقْتُ بِيَدَىَّ ۖ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ ٱلْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا۠
خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِى مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَٱخْرُجْ
مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ

54 *İz* edatının bu şekilde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 2, not 21.

55 Bkz. 15:26 ile ilgili not 24.

56 Bkz. 15:29 ile ilgili not 26.

57 Bkz. 2:34 ile ilgili not 26 ve 15:41 ile ilgili not 31.

58 Karş. 36:71'de geçen "ellerimizin meydana getirdiği" mecazî ifadesi ve 42. nottaki açıklama. Bu örnekte insan aklının –ki evrendeki öteki şeyler gibi, Allah'ın "elleri"nin ürünüdür– öteki mahlukat üzerindeki üstünlüğü vurgulanmaktadır (bkz. 2:34, not 25).

59 Bu "soru" tabii ki, belâğat gereği sorulan (cevap beklemeyen) bir sorudur. Çünkü Allah her şeyi bilendir. Parantez içi ifade ise ("başka bir yaratık önünde boyun eğmek") Zemahşerî'nin bu pasaj ile ilgili yorumunu yansıtmaktadır.

60 Yani, maddî olmayan ve bu nedenle (İblis'in gözünde) insanın yaratıldığı "balçık"tan daha değerli olan bir şeyden. "Ateş" tutku ve ihtiras sembolü olduğundan, İblis'in yukarıdaki sözü, insanın kalbinde var olan "şeytanî güçler" kavramına ince bir telmihte bulunmaktadır: kontrolsüz tutkuların ve önceki ayette İblis'in, şeytanların *(şeyâtîn)* öncüsünün, "yalnız kendilerini üstün görenlerden biri" *(mine'l-'âlîn)* şeklinde tanımlanması ile sembolize edilen kendi kendine hayranlığın beslediği güçler.

79 [İblis:] "Ey Rabbim!" dedi, "O halde herkesin dirileceği Güne kadar bana mühlet ver!"
80 [Allah:] "Peki, [öyle olsun]!" dedi, "Sen mühlet verilenlerden oldun, **81** zamanı [yalnız Benim tarafımdan] bilinen Güne kadar."[61]
82 [Bunun üzerine İblis:] "Senin kudretine andolsun ki, onların tümünü şiddetli bir sapıklığa sürükleyeceğim!" dedi, **83** "Senin ihlaslı kulların dışında [tümünü]!"
84 [Allah:] "O zaman, gerçek şudur![62] buyurdu, "ve Ben bu gerçeği söylüyorum: **85** Cehennemi seninle ve sana uyanlarla dolduracağım!"

86 DE Kİ [ey Peygamber]: "Bu [mesaj] için sizden hiçbir karşılık istemiyorum; ve ben sahip olmadığı şeyleri iddia edenlerden değilim.[63] **87** Bu [ilahî kelâm], bütün âlemler için ancak bir öğüt ve uyarıdır. **88** Ve onun anlamını bir süre sonra mutlaka kavrayacaksınız!"

﴿٧٩﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٨٠﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ
الْمُنظَرِينَ ﴿٨١﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨٢﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٣﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٤﴾
قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٥﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ
مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ
الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٨٨﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٩﴾

---

61 İblis'e "mühlet" verilmesi, onun zamanın bitimine kadar insanı ayartma gücüne sahip olacağına işaret eder.

62 Karş. 15:41 –"Benim için doğru yol budur"– ve ilgili not 31.

63 *Mutekellif* ifadesi, esas olarak, ister fiiliyatta isterse düşüncede olsun, "üzerine çok fazla şey alan/yüklenen kimse"yi, ve bu nedenle, olduğundan daha fazla görünmeye çalışan ve gerçekte düşünmediğini düşünüyor görünen kimseyi ifade eder. Bu örnekte ise Hz. Peygamber'in herhangi bir "tabiatüstü" konuma sahip olmadığı anlatılmaktadır.

39. ZÜMER SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Mekke döneminin ortalarında nazil olan bu sûre, adını 71 ve 73. ayetlerinde geçen *zümerâ* ("zümreler/topluluklar halinde") kelimesinden alır. Ana tema, tabiatın bütün tezahürlerinde mevcut olan Allah'ın varlığının ve birliğinin kanıtlarıdır; ve buradan, yalnızca O'nun insanın kaderini belirleyebileceğine ve yalnızca O'na karşı insanın sorumlu olacağına geçilmektedir. Temel fikir, 53. ayette ifade edilmiştir: "Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin: Allah bütün günahları bağışlar", yani ölmeden önce pişmanlık duyanların günahlarını. Bundan sonra sûrenin büyük bölümü, Son Saat'in ve Hesap Günü'nün teşbîhleriyle doludur; çünkü "Allah bu yolla kullarını(n kalbin)e korku salar" (ayet 16), tıpkı iyi kullarına "Rablerinin katında her dilediklerini bulacakları"nı vaad etmesi gibi (ayet 34).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ①
إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا
لَّهُ الدِّينَ ② أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۚ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا
مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ

1 BU ilahî kelâmın indirilişi, güç ve hikmet Sahibi olan Allah'tandır: **2** hakikati ortaya koyan bu vahyi sana indiren Biziz: öyleyse içten bir inançla Allah'a bağlanarak yalnız O'na kulluk et!
3 Halis inancın yalnız Allah'a yönelmesi gerekmez mi?
O'ndan başkasını dost ve koruyucu edinenler, "Biz bunlara sırf bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz!" [derler].[1]

1 Bu değinme, yalnız azîzlere/velîlere, meleklere ve "putlaştırılmış" kişilere tapınma ile sınırlı olmayıp aynı zamanda bunların sembollerine (heykel, resim, mumya, vb.) ve hayatta olmayan kişilerin gerçek veya temsîlî kabirlerine tapınmayı da kapsamaktadır. Bütün bu uygulamalar, tapınmada bulunanın, kendisi ile Allah arasında "aracılık" umuduna dayandığından Allah'ın ilim ve adalet sıfatlarıyla çelişir ve bundan dolayı, –yaygın bir kabul görmesine rağmen– Kur'an tarafından şiddetle reddedilir.

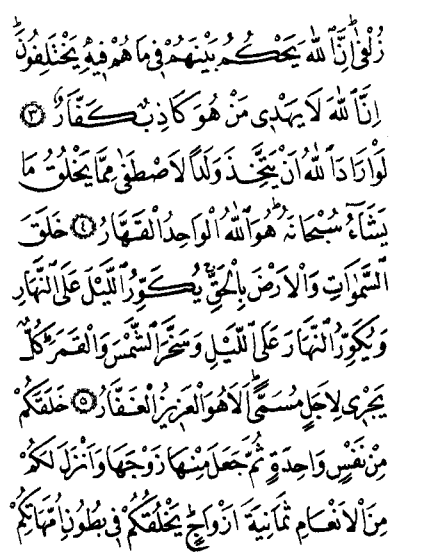
Şüphesiz Allah, [Kıyamet Günü] onlar arasında[2] [hakikatten saptıkları] her konuda mutlaka hüküm verecektir: çünkü Allah, [kendi kendine] yalan söyleyen[3] ve inatla nankörlük yapan hiç kimseyi rahmetiyle doğru yola ulaştırmaz!

4 Eğer Allah bir evlat edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediği herhangi birini seçebilirdi; [fakat] O, kudret ve ihtişamında sınırsızdır![4] O, Tek Allah'tır: bütün mevcudat üzerinde mutlak otorite Sahibi!

5 O, gökleri ve yeri [derunî bir] hakikate[5] göre yaratmıştır. O gecenin gündüze sızıp onu örtmesini ve gündüzün de geceye sızıp örtmesini sağlar; O, güneşi ve ayı [kendi kanunlarına] tâbi tutmuştur, her biri [O'nun tarafından] belirlenen bir süre içinde akıp gitmektedir.[6]

O, güçlü ve bağışlayıcı değil midir?

6 O, sizi, [hepinizi] bir tek candan yaratmıştır ve ondan da eşini var etmiştir;[7] ve size dişi-erkek evcil hayvanlardan dört tür[8] bağışlamıştır; O, sizi annelerinizin

2 Yani, kulluk edenler ile onları saptıran ruhanî liderleri arasında (karş. 34:31-33).

3 Karş. 6:22-24 ve ilgili notlar.

4 Bunun anlamı şudur: Allah sonsuz kudret Sahibi olduğundan dilediği her şeyi yapabilir veya dilediğine sahip olabilir. Demek ki eğer isteseydi "Kendine bir çocuk edinebilirdi" (Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğu şeklindeki Hristiyan doktrinine işaret). Ancak O, "sınırsız kudret ve ihtişam Sahibi" olduğundan –yani tam bir mükemmeliyete sahip ve bütün eksikliklerden münezzeh olduğundan– haddizatında (ipso facto) çocuk edinme isteği veya ihtiyacının taşıdığı noksanlıktan da uzaktır, bu da O'nun bir "erkek çocuk" sahibi olması ihtimalini mantıksal olarak dışlamaktadır. (Karş. 6:100'ün son cümlesi ve ilgili not 88).

5 Bkz. 10:5'in son cümlesi ile ilgili not 11.

6 Bkz. 13:2, not 5.

7 Bkz. 4:1 ve ilgili not 1.

8 Lafzen, "çiftler [halinde] sekiz." Yani dört hayvan türünden (koyun, keçi, deve ve öküz) birer erkek ve dişi. Bu ifadenin çeviri tarzıyla ilgili bir açıklama için bkz. 6:143-144, not 130. Söz konusu ayetlerde, aynı türden evcil hayvanlara İslam ön-

rahimlerinde, üç katman karanlığın içinde, peşpeşe yaratılış safhalarından geçirerek[9] yaratmaktadır.
İşte Rabbiniz Allah budur: hükümranlık O'nundur; O'ndan başka ilah yoktur: Buna rağmen hakikati nasıl gözardı edersiniz?[10]

خَلْقًا مِّنۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَٰتٍ ثَلَٰثٍ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ
رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾ إِن
تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنكُمْ ۖ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ
ٱلْكُفْرَ ۖ وَإِن تَشْكُرُوا۟ يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ
وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا
كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾
وَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَٰنَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُۥ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا

7 Eğer nankörlük yaparsanız[11] bilin ki Allah size, hiç birinize muhtaç değildir; fakat O, yine de kullarının nankörlüğüne razı olmaz: ama eğer şükrederseniz size rıza gösterir.
Hiç kimse kimsenin yükünü taşıyacak değildir.[12]
Sonra tümünüz Rabbinize döneceksiniz ve o zaman [hayatta iken] yaptıklarınız[ın anlamın]ı size gösterecektir: çünkü O, [insanların] kalplerinde olan her şeye hakkıyla vakıftır.

8 İŞTE [böyle:] insanın başına bir bela geldi mi Rabbine yönelerek [yardım için] O'na yalvarır;[13] fakat O'nun rahmetiyle

---

cesi çağların anlamsız, saçma tabuları çerçevesinde değinilmiştir. Oysa burada onlar, Allah tarafından "bağışlanan" meşru nimetler olarak anılmışlardır. Ayrıca hayvanların bu çerçevede zikredilmesi, insana, rızkını verenin Allah olduğunu ve bundan dolayı insanın Allah'a tamamiyle bağımlı bulunduğunu hatırlatmak içindir.

9 Lafzen, "üç (katlı) karanlık içinde yaratmadan yaratmaya": Bu ifade, Kur'an'da tekrar tekrar zikredilen (karş. 22:5 ve 23:12-14) embriyonik gelişme safhalarına, rahmin karanlığına, embriyoyu çevreleyen zara ve onun doğum öncesi körlüğüne işarettir.

10 Lafzen, "nasıl uzaklaşırsınız?" —yani hakikatten.

11 Yahut: "eğer hakikati inkar ederseniz."

12 Bu ifade Kur'an'da tam da aynı sözlerle beş kez geçmektedir (yukarıdaki örneğin dışında, 6:164, 17:15, 35:18 ve 53:38'de —bu sonuncusu vahiy kronolojisinde ilk sırada yer almaktadır). Bu örnek, Hristiyanlıktaki "vekaleten kefaret" (vicarious atonement) doktrinini ve dolaylı olarak, yukarıdaki 3. ayette söz edilen ve not 1'de değinilen velîlere/azîzlere tapınmayı (ve bu doktrin ve uygulamanın reddini) gündeme getirmektedir. (Bkz. ayrıca 53:38, not 31).

13 Lafzen, "feryad eder", yani içgüdüsel şekilde ve genel bir kural olarak.

bir nimete kavuşunca da önceden yalvarıp yakardığını unutarak başka güçleri Allah'a rakip çıkarır;[14] ve böylece [başkalarını] O'nun yolundan saptırır.
[Bu şekilde günah işleyenlere] de ki: "Bu inkarınızla kısa bir müddet keyif sürün bakalım; [ama sonunda] ateşi hak edenlerden olacaksınız! **9** Yoksa siz, gece boyunca [namazda] secde ederek yahut ayakta durarak kendini [Allah'a] ibadete adayan, öteki dünyayı gözeten ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse [ile kendinizi bir mi tutuyor]sunuz?"[15]
De ki: "Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu?"
[Ancak] yalnızca akıl-iz'ân sahipleri bunun farkındadır!
10 De ki: "[Allah şöyle buyuruyor:[16] 'Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Bu dünyada iyi şeyler için gayret edenleri güzel bir son beklemektedir. [Unutmayın ki] Allah'ın arzı geniştir,[17] [ve] yalnızca sıkıntılara göğüs gerenlere mükâfaatları hesapsız verilecektir!'"
11 De ki [ey Muhammed]: "O'na içten bir inançla bağlanarak yalnız Allah'a kulluk etmekle emrolundum; **12** ve Allah'a teslim olanların öncüsü olmakla."
13 De ki: "Rabbime isyan etseydim, o müthiş [Hesap] Günü'nde [başıma gelecek]

خَوَّلَهُۥ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوٓا إِلَيْهِ مِن
قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِۦ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ
قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلنَّارِ ﴿٨﴾ أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ ءَانَآءَ
ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُوا۟ رَحْمَةَ
رَبِّهِۦ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٩﴾ قُلْ يَٰعِبَادِ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا
حَسَنَةٌ وَأَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّٰبِرُونَ
أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾ قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ
مُخْلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾
قُلْ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى

14 Lafzen, "Allah'a ortaklar *(endâd,* tekili *nid)* koşar." Karş. 2:22'nin son cümlesi ve ilgili not 13.

15 Yukarıdaki ayet, alternatif olarak, şu şekilde çevrilebilir: "... Rabbinin rahmetini dileyerek [Allah'a] ibadet eden hiç [hakikati inkar edenle] bir olur mu?"

16 Bu parantez içi açıklama, hemen ardından gelen ve açıkça Allah'a işaret eden "Ey inanan kullarım" ifadesindeki iyelik/aidiyet zamirine dayanmaktadır.

17 Yani, iyilik yapma ve "şeytandan uzaklaşarak Allah'a sığınma" imkanı her zaman vardır —ki burada işaret edilen *hicret* kavramının aslî ve manevî anlamı budur: bkz. 4:97, not 124.

azaptan dehşete kapılırdım."
14 De ki: "O'na içten bir inançla bağlanarak yalnız Allah'a kulluk ederim. **15** [Siz de, ey günahkarlar,] O'nun dışında dilediğinize kulluk ed[ip etmemeniz kendi elinizdedir]!"
De ki: "[Gerçekten] hüsrana uğrayanlar, Kıyamet Günü hem kendilerini, hem de dost ve akrabalarını kaybedecek olanlardır:[18] bu [ap]açık bir kayıp değil midir? **16** Onların üstünde ateş bulutları toplanacak ve altlarında da [benzer ateş] tabakaları bulunacaktır..."
Allah kulların(ın kalbin)e işte bu yolla korku salar.[19]
Ey kullarım! Öyleyse, Bana karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; **17** şeytanî güçlere kulluk yapma [eğiliminden]kaçınanlara[20] ve Allah'a yönelenlere [öteki dünya için mutluluk] müjdeleri vardır.[21] Öyleyse bu müjdeyi kullarıma ver; **18** [şu] söylenen her sözü [dikkatle] dinleyen ve onların en güzeline uyan [kullarım]a:[22]

عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾
قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُم مِّن
دُونِهِ ۗ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُم مِّن
فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ
اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ۚ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا
الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ ۚ
فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ
أَحْسَنَهُ ۚ

18 Yani onlar, Kıyamet Günü, bu dünyadaki bütün sevdiklerinden ve yakınlarından geri dönülemez biçimde koparılacaklardır. "Kişinin kendini kaybetmesi" ile, bana göre, bir sonraki cümlede insanın öteki dünyada uğrayacağı "apaçık bir kayıp" olarak tanımlanan, kişinin insan olarak benzersizliğinin ve gerçek/öz kimliğinin tahribata uğraması kasdedilmektedir.

19 Kur'an, diğer birçok örnekte olduğu gibi, bu ifadede de öteki dünyada günahkarları bekleyen bütün azap tasvirlerinin gerçek amacına ve mecazî niteliğine telmihte bulunmaktadır; karş. 74:35-36 —bu [cehennem ateşi] gerçekten büyük [bir uyarı]dır: ölümlü insan için bir uyarı."

20 *Tâğût*'u "şeytanî güçler" olarak çevirmem konusunda bkz. sûre 2, not 250. Bu terim, burada kişinin bütün manevî bağlarını kaybetmesine ve duygularının esiri olmasına yol açan, belli bazı şeytanî ihtirasların veya arzuların –otorite tesisi peşinde koşmak, başkasını sömürerek servet edinmek, her türlü gayr-i ahlakî aracı kullanarak sosyal gelişme ve ilerlemeyi sağlamak vb. arzuların– ifsad edici gücünü anlatmaktadır.

21 Karş. 10:62-64.

22 Râzî'ye göre bu ifade, her dinî yükümlülüğü (terimin en geniş anlamıyla) kendi

[çünkü] Allah'ın hidayetine mazhar olanlar onlardır ve onlar [gerçek] akıl-iz'ân sahipleridir!

19 Peki, ya[23] [Allah'ın] azabına çarpılmış olan kimse[yi insanlar kurtarabilir] mi? Ateşi hak eden kimseyi sen kurtarabilir misin?[24]

20 Buna karşılık,[25] Rablerine karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar, [öteki dünyada] üst üste bina edilmiş altından ırmaklar akan yüksek köşklere sahip olacaklardır: [Bu,] Allah'ın vaadi[dir]; [ve] Allah vaadinden asla dönmez.

21 GÖRMEZLER Mİ göklerden yağmur indiren ve onu su kaynakları şeklinde yeryüzünde akıtıp duran Allah'tır. Ve sonra onunla çeşitli renklerde ekinler yetiştiren, sonra da onları kurutan O'dur. O zaman sen ekinlerin sarardığını görürsün; ve sonunda Allah onları toz haline getirir.[26]

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ
أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾ أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ
تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ
غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
وَعْدَ اللَّهِ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ
أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ
ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ
مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا

---

akılları ışığında değerlendiren ve akıllarının geçerli veya mümkün gördüklerini kabul edip akıllarına yatmayanları reddeden kişileri tasvir etmektedir. Yukarıdaki ayet, Râzî'nin sözleriyle, "insanın, aklın sunduğu kanıtlara *(hüccetü'l-'akl)* uymasının ve eleştirel değerlendirme *(nazar)* ve mantıksal çıkarımın *(istidlâl)* [bulgularıyla] uyumlu sonuçlara varmasının yüceltilmesini ve övülmesini" ifade etmektedir. Benzer bir yorum, daha basit terimlerle de olsa, Taberî tarafından da yapılmıştır.

23 Bana göre *fe-men*'deki *fe* ön-eki böyle çevrilmelidir —bu çeviri biçimi, inananlara verilen müjdeler ile günah işledikleri için "kendilerini kaybedecek olan"ları (ayet 15-16) bekleyen azap arasındaki zıtlığı vurgulamaktadır.

24 Günahkarların ölüm gelmeden önceki içten tevbelerinin Allah tarafından daima kabul edildiği şeklindeki müteaddit Kur'ânî ifadeler karşısında, buradaki mutlak "azaba mahkumiyetin" *tevbe etmeden* ölenler ve böylece kendilerini "ateşe atanlar" ile ilgili olduğu açıktır.

25 Lafzen, "Ama" *(lâkin)*. Bu kelime, 17-18. ayetlerin ele aldığı konuya yeniden dönüşü göstermektedir.

26 Başka birçok örnekte olduğu gibi, tabiatta görülen hayatın ve ölümün mucizevî çevrimine (cycle) ve sınırsız dönüşümlere yapılan yukarıdaki Kur'ânî atıf da, Allah'ın kudretinin ve özellikle ölüyü yeniden diriltme gücünün vurgulanmasına katkıda bulunmakta —böylece, dolaylı olarak, önceki ayetin sonunda geçen "Allah, vaadinden asla dönmez" ifadesine îmada bulunmaktadır.

Şüphesiz bunlarda akıl-iz'ân sahipleri için gerçek bir ders vardır!

22 Öyleyse Rabbinden [gelen] bir ışıkla aydınlansın diye, Allah'ın, kalbini kendisine tam teslimiyet arzusuyla genişlettiği kimse [kalbi kör ve sağır olanla bir] olur mu?

Kalpleri Allah'ı anmaya karşı katılaşmış olanların vay haline! Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler!

23 Allah, bütün öğretilerin en güzelini, kendi içinde tutarlı, [gerçeğin] her türlü ifadesini çeşitli biçimlerde tekrarlayan[27] bir ilahî kelâm şeklinde indirir;[28] [bir ilahî kelâm ki] Rablerinden korkanların ondan tüyleri ürperir: [fakat] sonunda Allah'ı[n rahmetini] hatırlayınca kalpleri ve tenleri yumuşar, sakinleşir.

İşte Allah'ın rehberliği böyledir: [Doğruya yönelmek] isteyeni bu şekilde doğru yola eriştirir;[29] Allah'ın saptırdığı [kişi] ise, hiçbir yol gösterici bulamaz.[30]

24 Kıyamet Günü, [çıplak] bir yüzden başka, [başına gelecek] korkunç azaptan kendisini koruyacak bir şeyi olmayan[31]

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ
لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢٢﴾ أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ
فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۚ فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ
اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ
الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ
الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ
ذِكْرِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ ۚ
وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٤﴾ أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِ
سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

27 Bu karşılık, Zemahşerî'nin yukarıdaki ayet ile ilgili yorumunda belirttiği gibi, *mesânî (mesnâ*'nın çoğulu) teriminin bu bağlamdaki en uygun karşılığını ifade etmektedir. Râzî'nin tercih ettiği karşılık ise "ifadelerini ikileyen" şeklinde olup bütün Kur'ânî öğretilerde vurgulanan çok kutupluluğa işaret eder (emir ve yasaklar, haklar ve ödevler, ödül ve ceza, cennet ve cehennem, aydınlık ve karanlık, genel ve özel, vb. gibi). Kur'an'ın iç tutarlılığı için bkz. 4:82 ve 25:32 ve bunlarla ilgili dipnotlar.

28 Lafzen, "indirmektedir", yani adım adım/safha safha. *Nezzele* fiil kalıbı, ilahî vahiy sürecinin tedricîliğini ve devamlılığını göstermektedir, bu nedenle geniş zaman kipinde daha iyi ifade edilebilir.

29 Yahut: "dilediğini bununla hidayete ulaştırır." Bu her iki çeviri tarzı da sözdizimi açısından doğrudur.

30 Bkz. 14:4, not 4.

31 Lafzen, "yüzü ile kendisini koruyacak olan": kendisini koruyacak hiçbir şeye sahip olmayan kişiyi îma eden deyimsel bir ifade.

kimse [Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyan kimse gibi] olur mu?
[O Gün] zalimlere: "[Hayatta iken] kazandıklarınızı [şimdi] tadın bakalım!" denilecektir.

25 Onlardan öncekiler [de] hakikati yalanlamışlardı; bunun üzerine başlarına nereden geldiğini anlamadıkları bir bela gelmişti: **26** Ve Allah böylece onlara bu dünyada [da] rezilliği ve perişanlığı tattırmıştır.[32] Ama [günahkarların] öteki dünyadaki azapları daha büyük olacaktır; [şimdi hakikati inkar edenler] keşke bunu bilseler!

27 İŞTE Biz, bu Kur'an'da üzerinde düşünsünler diye insanların önüne her türlü örnek olayı[33] koyduk; **28** ve onu bütün çapraşıklık ve eğriliklerden uzak[34] Arapça bir hitabe olarak [vahyettik ki,] Allah'a karşı sorumluluklarının bilincine varsınlar.

29 [Bu amaçla,] Allah size bir örnek olay anlatmaktadır: tümü birbiriyle ihtilaflı birçok ortağı olan[35] kimsenin emrindeki a-

وَقِيلَ لِلظَّٰلِمِينَ ذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ
تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ
مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ ٱللَّهُ ٱلْخِزْىَ فِى
ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا۟
يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن
كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا
غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا
رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا

32 Karş. 16:26, inkarcıların "bu dünyada" görecekleri azaba ve aşağılanmalarına işaret eden yukarıdaki referansı açıklayıcı nitelikteki "Allah kurdukları yapıları temellerinden çökertti" ilave cümlesinin geçtiği ayet.

33 Kur'an'ın başka birçok yerinde görüldüğü gibi, insanları öteki dünyada bekleyen şartların –iyi yahut kötü– tasvir edilmesinin hemen ardından veya kısa bir süre sonra "örnek olay" *(mesel)* teriminin kullanılması, bütün bu gibi tasvirlerin "yaratılmış varlıkların kavrayışlarını aşan" şeylerle *(ğayb)* bağlantılı olduğunu ve bu nedenle, ancak beşerî deneyimlerin terimleriyle anlatılabilen ve bu şekilde insanın kolayca kavrayabileceği nitelikte olan teşbîhler veya temsîller aracılığıyla insana aktarılabileceğini bize hatırlatmak içindir.

34 Lafzen, "hiçbir eğrilik *('ivec)* taşımayan"; yani anlamını örtebilecek nitelikte bir eğrilik. Bkz. bu terimin biraz farklı bir ifade ile geçtiği ayet 18:1'e ilişkin not 1. Bu ilahî kelâmın "Arap dilinde" indirilmesi konusunda bkz. 12:2, 13:37, 14:4 ve 41:44 ile bu ayetlere ait dipnotlar.

35 Lafzen, "[Birçok] ortağı *(şürekâ')* bulunan", yani efendileri birden çok olan: ilahî güçlerin çokluğuna inanmak ile ilgili bir mecaz.

dam ile tamamen bir kişiye bağlı bulunan adam[ın hikayesi]: içinde bulundukları şartlar açısından bu iki adam eşit olabilir mi?[36]

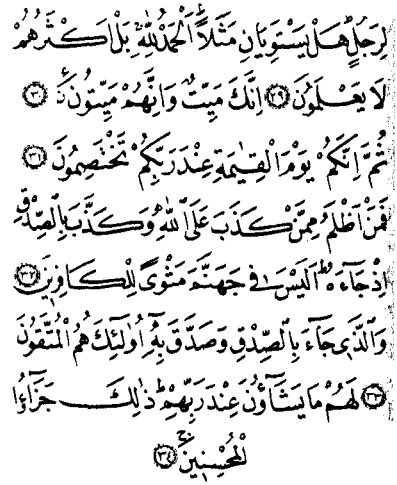
[Hayır,] bütün övgüler [yalnız] Allah'a mahsustur; fakat çoğu bunu anlamaz.

30 [Ey Muhammed,] şüphesiz sen ölümü tadacaksın ve şüphesiz onlar da ölüp gidecek: **31** ve sonra Kıyamet Günü hepiniz anlaşmazlıklarınızı Allah'ın önüne koyacaksınız.

32 Allah hakkında yalan uydurandan[37] ve önüne konulan gerçeği yalanlayandan daha zalim kim vardır? Cehennem, hakikati inkar edenler için [en uygun] yer değil midir?[38]

33 Ama hakikati getiren ve onu bütün kalpleriyle tasdik edenler; işte onlar Allah'a karşı sorumluluklarının [tam] bilincinde olanlardır!

34 Özledikleri her şey onları Rablerinin katında beklemektedir: Bu, iyilik yapanlar için bir mükâfaat olacaktır. **35** Bu a-

36 Çoğunlukla "örnek olay/kıssa" (parable) olarak çevirdiğim (mesela bu ayetin başlangıcı ile 27. ayette) *mesel* terimi, esas olarak bir benzerliği gösterir: yani bir şeyin başka bir şeye benzerliğini. Fakat bazan, *sıfat* ("vasıf", "tabii vasıflar" yahut bir şeyin "tabiatı") veya *hâlet* (bir şeyin "durum"u veya "hal"i) kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Yukarıdaki örnekte bu anlamların sonuncusu daha uygundur, çünkü insanın iki çatışan davranışının getirdiği duruma işaret etmektedir: yani bir taraftan Allah'ın aşkın birliğine ve benzersizliğine inanmak, diğer taraftan yaratılmış varlıklara yahut Allah'ın "sûretler"i olduğu varsayılan varlıklara ilahî güçler ve sıfatlar yakıştırmak.

37 Bu örnekte geçen "Allah hakkında yalan uydurmak", Allah'ın uluhiyetine O'nun dışındaki bir kişiyi veya şeyi ortak kılmayı ifade eder. Bu, çok tanrıcılık inancı şeklinde olabileceği gibi Allah'ın insan şeklinde "tecessüm" ettiğine inanmak ve velîlere/azîzlere yarı ilahî vasıflar yakıştırmak şeklinde de olabilir.

38 Lafzen, "cehennemde ... için bir yer bulunmaz mı?": bu, belâgat gereği sorulan (cevap beklemeyen) bir soru olup öncelikle ahiretteki azabın bütün günahkarlar için kaçınılmaz bir kader –sembolik olarak "bir yer/mekan"– olduğunu; ikinci olarak da "cehennem" kavramı ve tasviriyle [günahkarların] kendi fiilleri sonucu hak ettikleri azabın bir temsîlinin verildiğini gösterir.

maçla Allah, işledikleri kötülükleri siler ve onları [hayatta iken] yaptıkları en güzel şeylere göre ödüllendirir.

36 ALLAH kuluna kafî değil mi? Ama seni, O'ndan başka[39] [kulluk yaptıkları hayalî ilah]ları ile korkutuyorlar!
Allah kimi saptırırsa artık onu yola getiren bulunmaz, **37** Allah kimi doğru yola yöneltirse de onu saptıran olmaz.
Allah kudret Sahibi ve kötülüklerin hesabını gören değil midir?
38 Ve işte böyledir [çoğu insanlar]: Eğer[40] onlara "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorarsan hiç tereddütsüz "Allah'tır!" derler.[41]
De ki: "Allah'ı bırakıp taptıklarınızın ne olduğunu hiç düşündünüz mü? Eğer Allah bana bir zarar vermek istese, bu [hayalî güçler] O'nun vereceği zararı önleyebilirler mi? Yahut bana rahmet dilese O'nun rahmetini [benden] esirgeyebilirler mi?"
De ki: "Allah bana yeter! [O'nun varlığına] emin olanlar, [yalnızca] O'na güven duyarlar."
39 De ki: "Ey [hakikati inkar eden] kavmim! Elinizden gelen her şeyi yapın, ben de [Allah yolunda] gayret göster[meye devam ed]eceğim: yakında göreceksiniz, **40** kimi [bu dünyada] utanıp rezil

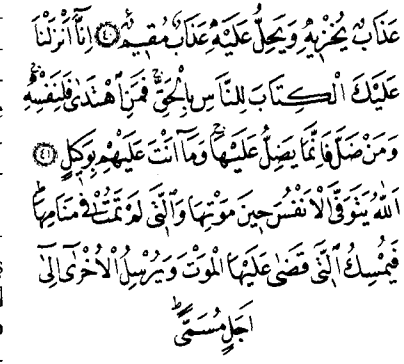
لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى
عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُۥ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ
بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾
وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِى
ٱنتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنْ
أَرَادَنِىَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَٰشِفَٰتُ ضُرِّهِۦٓ أَوْ
أَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَٰتُ رَحْمَتِهِۦ ۚ قُلْ حَسْبِىَ
ٱللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟
عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَن يَأْتِيهِ

39 Yahut: "O'nun yerine." Bu, yalnız sahte ilahlara bir atıf olmayıp aynı zamanda yaşayan veya ölmüş olan azîzlere/velîlere, gündelik zihinlerin karizmatik nitelikler yüklediği bazı soyut kavramlara –servet, iktidar, sosyal statü, ulusal veya ırksal üstünlük, insanın "kendi kendine yeterli" olduğu düşüncesi vb.– ve nihayet, insanların düşünce ve isteklerine hakim kılınan bütün düzmece değerlere bir atıftır. Ateist, her zaman, bu hayalî güçlere ve değerlere dikkat edilmesinin gerekliliğini vurgular ve hem kendisini hem de hemcinslerini, bunu ihmal etmenin pratik hayatlarında kötü sonuçlar doğuracağı ihtimali ile korkutur.

40 *Le-in* edatının bu çevirisi için bkz. sûre 11, not 11.

41 Bkz. 31:25, not 23.

olacağı bir azaba[42] dûçâr olacak ve kimi de [öteki dünyada] kesintisiz bir azabın ortasına düşecek!"

41 BİZ, insanlığ[ın kurtuluşu] için hakikati ortaya koyan bu ilahî kelâmı indirdik sana. Kim [buna sarılarak] doğru yola ulaşmayı seçerse bu kendi lehinedir ve kim de (yoldan) saparsa yine kendi aleyhine sapmış olur: sen onların seçimlerini belirleme gücüne sahip değilsin.[43]

42 Bütün insanların, [bedenen] öldüklerinde canlarını alan ve henüz ölmemiş olanları da uyku halinde [ölü gibi yapan] *Allah'tır; [yalnız O'dur bu güce sahip olan]*:[44] O, böylece ölümlerine hükmettiklerini [hayattan] koparır, diğerlerini de [kendisinin koyduğu] *bir mühlet için* salıverir.

---

42 Lafzen, "onu aşağılatacak bir *azâba*": sahte ve düzmece değerlere teslimiyetin, zorunlu olarak, insanda ruhî çürümeye yol açtığını ve çoğunluk tarafından tercih edilmesi halinde ise sosyal bir çöküşe ve derin bir bunalıma dönüşeceğini ifade eden bir deyim.

43 Yahut: "sen onların davranışlarından sorumlu değilsin" (bkz. 17:2, not 4).

44 Râzî'ye göre bu pasaj, öncesi (sibâk) ile temsîlî bir bağlantı içindedir. Hidayet aydınlığı hayata benzetilirken, insanın sapkınlığı ölüme, sürekli olmaması halinde ise ölümü andıran uykuya benzetilmiştir. Ama bunun da ötesinde, burada –sonraki pasajlarla uyumlu olarak– Allah'ın kudreti ve özellikle de hayat verme (yaratma) ve onu geri alma gücü ile ilgili hatırlatmada bulunulmaktadır.

Yeteveffâ fiiline gelince, bu kelime, "O, [bazı şeyleri] tamamiyle koparıp götürdü" anlamına gelir; ve ölüm, bütün hayatî güdülerin ("can") yaşayan bir bedenden uzaklaşması –"tamamen koparılması"– şeklinde tanımlandığından bu fiil kalıbı, öncelikle "ölüme yol açmak" ve (geçişsiz halde) "ölmek" yahut (isim olarak) "ölüm" anlamında kullanılmaktadır: Bu, Kur'an'da her zaman başvurulan bir kullanımdır. Geleneksel olarak uyku halinin ölüme benzetilmesi, her iki halde de, birinci halde geçici ve kısmî, ikinci halde ise tam ve sürekli olmak üzere, bedende bir bilinç kaybı görülmesindendir. (*Enfüs*'ün –*nefs*'in çoğulu– alışılmış şekilde "ruhlar/canlar" olarak çevrilmesi yukarıdaki bağlamda kesinlikle uygun değildir, çünkü Kur'an'ın temel öğretisine göre insanın ruhu, onun bedensel ölümüyle "ölmez", tersine sonsuza kadar yaşamaya devam eder. Bu sebeple *enfüs* terimi, burada "insanlar" olarak çevrilmelidir.)

[Bütün] bunlarda gerçekten düşünenler için mesajlar vardır!

43 Ama[45] onlar, Allah'ın yanısıra [hayalî] şefaatçiler[e[46] de kulluk yapmayı] tercih ederler.

De ki: "Nasıl olur? Onların hiçbir şeye güçleri yetmese de ve akılları (hakikati) kavramıyor olsa da mı?"[47]

44 De ki: "Şefaat [hakkını verme yetkisi] yalnız Allah'a aittir:[48] Gökler ve yer üzerindeki hakimiyet [yalnız] O'nundur ve sonunda yalnız O'na döndürüleceksiniz."

45 Ve Allah ne zaman tek başına anılsa, öteki dünyaya inanmayanların kalpleri keskin bir nefretle dolar. Halbuki O'nun yanısıra başka [hayalî] güçler de anıldığı zaman hemen (yüzleri güler,) neşelenirler![49]

46 De ki: "Ey Allahım! Ey gökleri ve yeri yaratan! Ey yaratılmış varlıkların kavrayış alanı dışındaki şeyleri de, yaratılmışların akıl ve duyularıyla görüp gözleyebildiklerini de bilen![50] Kullarının ayrılığa düştükleri her konuda [Kıyamet Günü] aralarında hüküm verecek olan Sensin!"

47 Fakat eğer o zalimler yeryüzündeki

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾
أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ ۚ قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ
شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُل لِّلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۖ لَّهُ
مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا
ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿٤٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ

45 Bu, *em* edatının bu bağlamdaki karşılığı olup (Zemahşerî) Allah'ın kudretine dair birçok kanıta rağmen birçok insanın hâlâ O'nu yok sayma eğiliminde olduklarını gösterir.

46 Yani, Allah'ın izni olmaksızın icraat yapan şefaatçilere —ki bu, Kur'an'ın kesin şekilde reddettiği bir varsayımdır (bkz. sûre 10, not 7).

47 Ölmüş velîlerin/azîzlerin, onların kabirlerinin ve bıraktıkları eserlerin ve hayalî varlıkların cansız sembollerinin kutsanmasına atıf.

48 Şefaat *(şefâ'at)* meselesi için bkz. 10:3, not 7.

49 Allah'ı tanımak/bilmek, bir ahlakî sorumluluk duygusuna dayanmak zorunda olduğundan, Allah'a inanmayan kişi ondan uzaklaşır ve böyle bir ahlakî talepte bulunmayan hayalî güçlere –gerçek veya mecazî– keyifle "tapınma"ya başlar.

50 Bkz. sûre 6, not 65.

her şeye ve (hatta) iki misli fazlasına[51] sahip olsalardı, onu Kıyamet Günü [başlarına gelecek] korkunç bela için fidye olarak teklif ederlerdi;[52] çünkü daha önce hiç hesaba almadıkları şey [o zaman] Allah tarafından karşılarına çıkarılacak:[53] **48** ve [hayatta iken] yaptıkları kötülükler açığa vurulacaktır: ve böylece alaya alıp durdukları hakikat onları sarıp kuşatacaktır.[54]

جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لَافْتَدَوْا بِهِۦ مِن سُوٓءِ ٱلْعَذَابِ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا۟ يَحْتَسِبُونَ
﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا۟ وَحَاقَ بِهِم
مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ ٱلْإِنسَٰنَ
ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَٰهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ
عَلَىٰ عِلْمٍۭ ۚ بَلْ هِىَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾
قَدْ قَالَهَا ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟
يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا۟ ۚ وَٱلَّذِينَ

49 İŞTE [böyle:] İnsanın başına bir bela geldiğinde Bize yardım için yalvarır; fakat ona katımızdan bir iyilikte bulunduğumuz zaman, [kendi kendine,] "[Bütün] bunlar bana [benim kendi] hikmetimden[55] dolayı verilmiştir!" der.
Hayır! Bu [rahmetin verilmesi] bir imtihandır, ama çoğu onu anlamaz.
50 Onlardan önce yaşamış olanlar[ın çoğu da kendi kendilerine] aynı şeyi söylemişlerdi; ama kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi: **51** çünkü işledikleri her kötülük, onlara [geri] döner. Ve bugün

51 Lafzen, "Onunla birlikte bir benzerine."

52 Karş. 3:91 ve ilgili not 71.

53 Lafzen, "Allah tarafından onlara aşikar kılınacaktır *(bedâ lehum)*" —yani, insanın ahiretteki konumunun ve akibetinin bu dünyadaki davranışları ve eylemleri tarafından belirleneceği gerçeği: başka bir deyişle, öteki dünyadaki mutluluk yahut azap (temsîlî olarak "cennet" veya "cehennem" ve "mükâfaat" veya "ceza"), insanın bu dünyada yeteneklerini, fırsatlarını ve imkanlarını kullanmasının tabii sonuçlarından başka bir şey değildir.

54 Lafzen, "alaya aldıkları şey onları saracaktır" veya "sarmış olacaktır": yani, ölümden sonraki hayat realitesi ve Allah'ın peygamberlerinin tebliğ ettiği manevî hakikatler onları sarıp kuşatacaktır.

55 Lafzen, "bilgiden" —yani, "benim refahım, kendi kabiliyetlerimin ve kurnazlığımın eseridir": bkz. 28:78'in ilk cümlesi ve açıklayıcı dipnotu. Bu söz veya düşünce, orada efsanevî bir kişilik olan Kârûn'a izafe edilmişken bu örnekte –ki vahiy kronolojisinde ilk sırada gelir– *o tür insanların* karakteristiği olarak sunulmuştur (bkz. mesela 7:189-190, bu ayetlerde söz konusu eğilim, ebeveynlik tecrübesi ile bağlantılı olarak vurgulanmıştır).

zulmeden insanlar[ın][56] başlarına da aynı şey gelecektir]: işledikleri her kötü fiil [tekrar] kendilerine dönecek ve onlar [Allah'ı] asla aldatamayacaklardır!

52 Bilmezler mi Allah dilediğine bol rızık verir, dilediğine az?
Doğrusu, bunda inanan insanlar için dersler vardır!

53 DE Kİ: "[Allah şöyle buyuruyor:[57]] 'Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin: Allah bütün günahları bağışlar;[58] çünkü yalnız O, çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır!'"

54 Öyleyse [yalnız] Rabbinize yönelin ve [ölümün ve yeniden dirilmenin] azabı başınıza gelmeden önce O'na teslim olun, sonra hiç kimse sizi koruyamaz.[59]

55 Bu azap, siz farkında olmadan, âniden başınıza gelmeden önce Rabbiniz tarafından size indirilmiş olan en güzel [öğretiye] uyun, **56** ki hiçbir insan[60] [Kıyamet Günü] "Allah'a karşı umursamaz davrandığım ve [hakikati] küçümseyenler-

ظَلَمُوا۟ مِنْ هَٰٓؤُلَآءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا۟
وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ
لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٥٢﴾ قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟
مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ
ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ
مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَٱتَّبِعُوٓا۟
أَحْسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ
ٱلْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَن تَقُولَ نَفْسٌ
يَٰحَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُّ فِى جَنۢبِ ٱللَّهِ

56 Lafzen, "burada bulunanlar arasından zulm etmiş olanlar" *(ellezîne zalemû)*.

57 Bkz. bu sûrenin 10. ayetinin ilk sözleri ile ilgili not 16.

58 Yani, "günahkarlar her ne zaman tevbe edip O'na yönelirlerse": karş. mesela 6:54 –"Rabbiniz rahmet ve bağışlamayı kendine ilke edinmiştir– böylece biriniz bilgisizlikten dolayı kötü bir fiil işler ve daha sonra tevbe edip dürüst ve erdemli bir hayat yaşamaya başlarsa [görecektir ki] O, çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır"; yahut 4:110 —"kim kötülük yapar yahut kendisine [başka türlü] zulmeder de daha sonra affetmesi için Allah'a yalvarırsa O'nun çok bağışlayıcı ve rahmet kaynağı olduğunu görecektir."

59 Karş. 4:18 —"ne ölüm anına kadar kötülük işleyip duran, ama o an gelip çattığında "Şimdi tevbe ediyorum!" diyenlerin tevbesi kabul edilecektir, ne de hakikat inkarcısı olarak ölenlerin."

60 *Nefs* terimi, başka bir anlama geldiğine dair açık bir işaret olmadığı sürece "insan"ın kendisini ifade eder; bu sebeple, bu terime atıfta bulunan şahıs zamirleri (ki Arapça'da dişildir), benim çevirimde eril (müzekker) halde ifade edilmişlerdir.

den biri olduğum için yazıklar olsun bana!" demesin; **57** yahut, "Eğer Allah beni doğru yola iletseydi mutlaka O'na karşı sorumluluk bilinci duyanlardan biri olurdum!" demesin diye, **58** yahut, [kendisini bekleyen] azabın farkına vardığında "Keşke [hayatta] bana bir şans daha verilse de iyilik yapanlar arasına girsem!"[61] demesin diye.

59 [O zaman Allah şu cevabı verecektir:] "Tabii, elbette! Mesajlarım sana ulaştı(ğı halde) sen onları yalanladın, yersiz bir gurura kapıldın ve hakikati inkar edenler arasına girdin!"

60 İşte [böyle,] Kıyamet Günü Allah hakkında yalan uyduranların yüzlerinin [acıdan ve mahcubiyetten dolayı] kapkara kesildiğini görürsün.[62] Yersiz gurura kapılanlar için cehennem, [uygun] bir yer değil mi?[63]

61 Ama Allah, kendisine karşı sorumluluk bilinci duyanları koruyacak ve [iç dünyalarında] ulaştıkları üstün mertebelerden dolayı [onlara mutluluk bağışlayacaktır]; ne bir kötülük dokunacak onlara, ne de üzüntüye kapılacaklar.

62 ALLAH her şeyin yaratıcısıdır ve yalnız O'dur her şeyin yönünü ve sonucunu belirleme gücüne Sahip olan.[64]

وَإِنْ كُنْتُ
لَمِنَ ٱلسَّٰخِرِينَ ﴿٥٦﴾ أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ ٱللَّهَ هَدَىٰنِي لَكُنْتُ
مِنَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى ٱلْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي
كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ جَآءَتْكَ ءَايَٰتِي
فَكَذَّبْتَ بِهَا وَٱسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٩﴾
وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ تَرَى ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ وُجُوهُهُم
مُّسْوَدَّةٌ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾
وَيُنَجِّى ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ ٱلسُّوٓءُ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾

61 Karş. 2:167 ve 26:102, aynı zamanda 6:27-28 ve ilgili not 19.

62 *İsvedde vechuhû* (lafzen, "yüzü karardı" veya "karanlıklaştı") deyimi, deyimsel olarak, acıyı ve aşağılanmayı yansıtan bir yüz ifadesini tanımlamak için kullanılır (karş. 16:58), tıpkı karşıtı olan *ibyedda vechuhû* (lafzen, "yüzü beyazlaştı" veya "parlamaya başladı") deyiminin mutluluğun veya haklı bir gururun yüzdeki ifadesini göstermesi gibi: karş. 3:106 —"bazı yüzler [mutlulukla] parıldar ve bazı yüzler [acıyla] kararır." Bunun yanında, her iki deyim mecazî bir anlama da sahiptir: "aşağılandı" [yahut "aşağılanmayı hissetti"] ve tersi olarak "onurlandırıldı" —bu ayette geçen "Allah hakkında yalan uydurma" konusunda ise bkz. yukarıdaki not 37.

63 Bkz. bu sûrenin 32. ayetinin son cümlesi ile ilgili not 38.

64 *Vekîl* teriminin bu bağlamdaki kullanılışı için bkz. 17:2, not 4.

63 Göklerin ve yerin [sırlarının] anahtarları O'ndadır: Allah'ın mesajlarını inkara şartlanmış olanlara gelince, kaybedenler işte onlardır!

64 De ki: "Siz ey [doğru ile eğriden] habersiz olanlar! Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi teklif ediyorsunuz?"

65 Halbuki, [ey insanoğlu,] sana ve senden önce yaşamış olanlara vahyedilmiştir ki[65] Allah'tan başkasına ilahî sıfatlar yakıştırırsan bütün çabaların kesinlikle boşa gidecektir: çünkü [öteki dünyada] mutlaka ziyana uğrayanlardan olacaksın.

66 Hayır, [yalnız] Allah'a kulluk etmeli ve [O'na] şükredenlerden olmalısın!

67 Onlar, [O'ndan başkasına kulluk edenler,] Allah hakkında doğru bir anlayışa sahip değiller; çünkü bütün yeryüzü, Kıyamet Günü O'nun için avuç içi kadar bir şey olacaktır, gökler de O'nun sağ elinde dürülmüş hale gelecek:[66] O kudret ve egemenliğinde sınırsızdır, ve onların ortak koştukları her şeyin kat kat üstündedir!

68 [O Gün hesap] sûru üflenecek; ve yerde, gökte ne varsa hepsi, Allah'ın [hariç

لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ
وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ
﴿٦٣﴾ قُلْ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَأْمُرُوٓنِّىٓ أَعْبُدُ أَيُّهَا ٱلْجَٰهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَ
لَقَدْ أُوحِىَ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ
لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ٱللَّهَ
فَٱعْبُدْ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ
قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ
مَطْوِيَّٰتٌۢ بِيَمِينِهِۦ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾
وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى
ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ۖ

---

65 Yani, "... peygamberlere vahyedilmiş olan ilahî mesajlar aracılığıyla bildirilmiştir ki." Hemen hemen bütün klasik müfessirlerin, bu pasajın Muhammed'e (s) hitab ettiği şeklindeki görüşleri anlamlı değildir; çünkü ne Muhammed'in (s) ne de o'ndan önce gelmiş olan hiçbir peygamberin "Allah'tan başkasına ilahî bir sıfat yakıştırmak" gibi (ayetin atıfta bulunduğu bir fiil) vahim bir günah işlemiş olduğu düşünülemez. Diğer taraftan, yukarıdaki uyarı, hangi şartta ve zamanda olursa olsun, genel olarak insanoğluna yönelik olarak düşünüldüğünde ancak anlamlı ve geçerli bir uyarı olarak algılanabilir.

66 Yani, bütün evren O'nun karşısında bir hiç olacaktır: Allah'ın kudreti hakkındaki bu özel teşbîh için bkz. 21:104. Kur'an'da ve sahih Hadisler'de, Allah'ın mutlak gücü ve otoritesini ifade için "el" teriminin mecazî olarak kullanılmasının birçok örnekleri vardır. Yukarıda Kıyamet Günü'nün bu şekilde özel olarak vurgulanması, insanoğlunun, ayetin devamında "O, kudret ve egemenliğinde sınırsızdır" *(subhânehû)* sözleriyle işaret edilen Allah'ın kudretini ancak kendisinin yeniden dirilmesiyle tam olarak kavrayabileceği gerçeğinden dolayıdır.

tutmak] istedikleri dışında, düşüp bayılacaklar.[67]

Sonra sûr yeniden üflenecek; işte o zaman [yargı kürsüsü önünde] duranlar [hakikati] görmeye başlayacaklar![68]

69 Ve yeryüzü Rabbinin nuru ile[69] aydınlanacak. [Herkesin işlediğinin] hesabı ortaya dökülecek;[70] bütün peygamberler ile [öteki] bütün şahitler[71] huzura çağrılacak ve kendilerine adaletle hükmedilecektir. Ve onlara asla haksızlık yapılmayacak, **70** çünkü herkes, yapmış olduğu [iyi veya kötü] her şeyin karşılığını tam olarak görecektir:[72] Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.

71 Hakikati inkara şartlanmış olanlar, bölük bölük cehenneme sürüleceklerdir; oraya vardıklarında kapılar açılacak ve muhafızlar onlara, "Aranızdan, size Rabbinizden mesajlar getiren ve sizi bu [Hesap] Günü'ne karşı uyaran elçiler gelmedi mi?" diye soracaklar.

Onlar, "Elbette geldiler!" diye cevap verecekler.

ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ
قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَ
وُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ
بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ
مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ
كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ
أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ
مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ
لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا بَلَىٰ

67 Burada, 27:89'dan da açıkça anlaşılacağı gibi, iman edip yararlı işler yapanların bu dünyadaki ruhî hayatlarının –ve dolayısıyla, öteki dünyadaki mutluluklarının– sürekliliği kasdedilmektedir. Karş. 21:103 —"[Kıyamet Günü'nün uyandıracağı] o benzeri olmayan büyük korku bile onları kaygılandırmayacaktır."

68 Karş. 37:19.

69 Yani, O'nun apaçık vahyi ile. Ayrıca bkz. Kıyamet Günü, "yer başka bir yere dönüşecek, gökler de başka göklere" diyen 14:48. Evrenin (yok olması değil) bu dönüşümü ile ilgili daha fazla bilgi 20:105-107'de bulunmaktadır.

70 Karş. 17:13-14 (ve ilgili not 18); ayrıca 18:49.

71 Bkz. 4:41 ve ilgili not 52. Buna göre, yukarıdaki ifade, "bütün peygamberler şahit *olarak*", yani Allah'ın mesajlarını ilettikleri kişiler aleyhine şahit olarak anlamına da gelebilir. Ama bu ihtimallerin tümü dikkate alındığında *şübedâ'* terimi (yahut 40:51'de *eşhâd)* burada –onun tekil biçimi olan *şehîd*'in 50:21'deki kullanımının gösterdiği gibi– insanı Hesap Günü kendi aleyhine şahitlik yapmaya zorlayacak yeni edinilmiş bilinci gösterir (karş. 6:130, 17:14, 24:24, 36:65, 41:20 vd.).

72 Karş. 99:7-8, "kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu(n karşılığını) görecek, kim de zerre kadar kötülük yapmışsa karşılığını görecektir."

Ama hakikati inkar edenler için azap [hükmü] çoktan verilmiş olacaktır;[73] **72** [ve] onlara: "Artık oturup kalacağınız cehennemin kapılarından girin içeri!" denilecektir.
Büyüklük taslayanlar[74] için ne dehşetli bir mekandır orası!
73 Rablerine karşı sorumluluk bilinci duyanlar da bölük bölük cennete gönderileceklerdir; oraya vardıklarında kapılarının ardına kadar açık olduğunu görecekler;[75] ve muhafızlar onlara, "Selâm size! Hoş geldiniz! İşte buyrun, içinde temelli kalacağınız bu [cennete] girin!" diyecekler.
74 Onlar da: "Bize verdiği sözü yerine getiren ve bu [esenlik] alanını yaptıklarımızın karşılığı olarak bize bağışlayan,[76] böylece cennette dilediğimiz şekilde yerleşmemizi sağlayan Allah'a hamdolsun!" diyeceklerdir.
Ve [Allah yolunda] çaba sarf edenlerin mükâfaatı ne yüce, ne üstün olacaktır.
75 Ve meleklerin [Allah'ın] kudret tahtının[77] çevresinde toplanıp Rablerinin yü-

وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ
الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ
اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ
أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ
فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا
وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ
نَشَاءُ ۖ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ
حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ

73 Yani, onların tevbe edilmemiş günahlarının kaçınılmaz bir sonucu olarak.

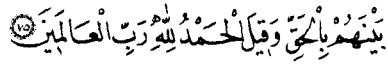
74 Zımnen, "ve bu nedenle, Allah'ın elçileri tarafından kendilerine bildirilen rehberliğe teslim olmayı reddetmiş olanlar"; karş. 96:6-7 —"insan ne zaman kendini yeterli görse fütursuzca azar." Aynı zamanda karş. 16:22 ve *ilgili not* 15.

75 Lafzen, "ve kapıları açılacak" [veya "açılmış olacaktır"], yani burada zaman açısından önceliği gösteren *ve* edatının işaret ettiği gibi, onların varışından önce (Zemahşerî). Bu bağlamda karş. 38:50 —"kapıları ardına kadar açık sonsuz mutluluk ve esenlik bahçeleri."

76 Lafzen, "bizi bu beldeye varis kılan", yani cennete. Klasik müfessirlerin çoğuna göre "miras" kavramı, burada mecazî olarak kullanılmış olup mutluluğa nail olanların meşru haklarını veya karşılıklarını göstermektedir. *Arz* terimi (lafzen "yeryüzü" yahut "belde") aynı zamanda –özellikle şiirde– "yayılıp giden herhangi bir şey/saha" anlamına gelir (karş. Lane I, 48): Bu sebeple onu, yukarıdaki bağlamda "alan" olarak çevirdim.

77 *'Arş* ("[Allah'ın] tahtı") terimi Kur'an'da ne zaman geçmişse, Allah'ın bütün var-

celiğini hamd ile andıklarını göreceksin. [Ölen] herkes hakkında adaletle hükmedilecek ve (şu) sözler telaffuz edilecektir:[78] "Bütün övgüler âlemlerin Rabbi olan Allah içindir!"

lıklar evreni üzerindeki mutlak otoritesini gösteren bir mecaz olarak kullanılmıştır: bu sebeple onu "[Allah'ın] kudret tahtı" olarak çevirdim. (Bkz. ayrıca 7:54 ve ilgili not 43.) Onun "çevresindeki melekler"den bahsedilmesi, açık bir mecazî anlama sahiptir: bkz. 40:7, not 4.

78 Lafzen, "söylenecektir."

40. ĞÂFİR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûrenin ana teması, insanı evrenin merkezi olduğuna inandıran ve böylece onu, gözlem ve deneye dayanarak kazandığı bilgi ile yetinmeye (ayet 83), görünürde insanın gelişmesine katkıda bulunan –servet, güç yahut "ilerleme" kompleksi gibi– bütün düzmece değerlere ve sahte/hayalî güçlere kulluk etmeye ve ne kadar aşikar da olsa, kendi üstünlük vehmine ters düşen bir hakikati inkar etmeye zorlayan kibirlenmedir, büyüklük taslamadır.

İnsanın kendine yeterli olduğu şeklindeki küstahça varsayım, –ilk vahyedilen sûrelerden biri olan *'Alak* (96) sûresinin 6-7. ayetlerinde değinilmiş olan bir yanılgı,– yeniden dirilmenin ve Hesap Günü'nde Allah'ın nihaî yargılayıcılığının (ayet 27) inkarı demek olan, insanın ilahî bir rehberliğe ihtiyaç duymadığı yargısını da beraberinde getirir. Bu tema, ilk olarak, "yalnızca hakikati inkara şartlanmış olanlar, Allah'ın mesajlarını sorgulamaya yeltenirler" (ayet 4) ifadesinde vurgulanmış ve sûre boyunca çeşitli şekiller almıştır: Nitekim, "onların içinde hiçbir zaman tatmin edemeyecekleri küstahça bir kendini beğenmişlik (duygusun)dan başka bir şey yoktur" (ayet 56); ve "Allah'ın mesajlarını bile bile reddedenlerin zihinleri çarpılmıştır" (ayet 63) çünkü, "Allah kibirli zorbaların kalplerini mühürler" (ayet 35), onları bu dünyada manevî bir körlüğe ve öteki dünyada azaba mahkum eder.

Kur'an'da sıkça rastlandığı gibi, bu fikirler, ilk peygamberlerin kıssaları ve geçmiş inkarcıların akibeti hakkındaki değinmeler (ayet 21-22; 82 vd.) aracılığıyla anlatılmaktadır: "Allah'ın kulları için her zaman uyguladığı yol yöntem budur" (ayet 85).

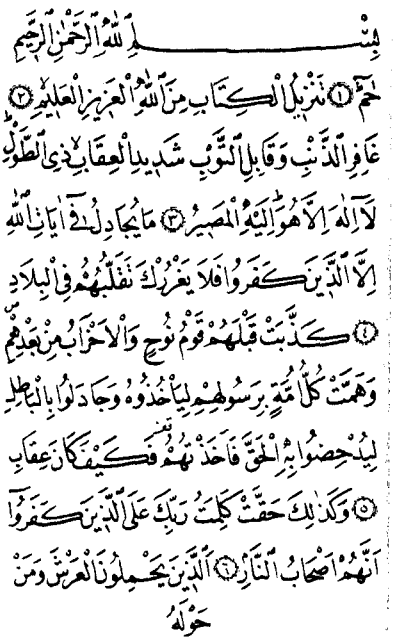
Sûrenin ismini oluşturan anahtar kelime, 3. ayetinden alınmıştır. Bu ayette Allah'tan *ğâfiru'z-zenb* ("günahların bağışlayıcısı") olarak söz edilmektedir. Fakat sûre aynı zamanda *Mü'min* olarak da adlandırılmaktadır. Burada kasdedilen, yanlış yoldaki yurttaşlarını Hz. Musa'nın tebliğinin doğruluğu konusunda ikna etmeye çalışan "Firavun ailesinin mümin ferdi"dir.

Otoritelerin tümü, bu sûrenin ve bunu takip eden altı sûrenin (ki tümü de *Hâ-Mîm* sembol harfleri ile başlamaktadır) Mekke döneminin son yıllarına ait olduğunda hemfikirdirler.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Hâ-Mîm.*[1]

2 BU İLAHÎ kelâmın indirilişi, her şeyi bilen, Kudret Sahibi Allah'tandır, **3** günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, intikamı çetin, lütfu sınırsız olan [Allah'tan].
Ondan başka ilah yoktur: varış O'nadır.

4 YALNIZCA hakikati inkara şartlanmış olanlar Allah'ın mesajlarını sorgulamaya yeltenirler. Fakat onların yeryüzünde keyiflerince dolaşmaları seni yanıltmasın: **5** Onlardan önce Nûh kavmi, sonra da [Allah'ın elçilerine karşı] birleşen [öteki kavim]lerin tümü[2] hakikati yalanladılar; bu toplulukların her biri kendilerine gönderilen elçileri yakalayıp ortadan kaldırmak için onlara karşı tuzaklar kurdular;[3] ve hakikati etkisiz hale getirmek için [elçilerin getirdikleri mesaja] yanlış ve yanıltıcı delillerle karşı koydular; bu yüzden onları hesaba çektim: ne çetindir Benim intikamım!
6 Böylece hakikati inkara şartlanmış olanlar hakkındaki Rabbinin sözü gerçekleşecektir: Onlar kendilerini [cehennem] ateşinde bulacaklardır.

7 [ALLAH'IN] kudret tahtını[n bilgisini içlerinde] taşıyanlar ve ona yakın olanlar,[4]

---

1 Bkz. Ek II.

2 Karş. 38:12-14, bu ayette "birleşenler"in *(ahzâb)* bir kısmı tek tek sayılmıştır; ayrıca bkz. bu sûrenin 30. ayeti vd.

3 Lafzen, "her topluluk kendi elçilerine karşı tuzak kurdu."

4 Lafzen, "onun çevresinde olanlar": karş. Zemahşerî'nin 27:8'de geçen *havlehâ* ifadesini "ona yakın olanlar" şeklinde açıklaması. Yukarıdaki ayet ile ilgili yorumunda Beydâvî, Allah'ın kudret tahtının *('arş)*, bkz. 7:54, not 43) "taşınması"nın mecazî olarak anlaşılması gerektiğini söyler: "onu taşımaları ve etrafını çevirmeleri" [yahut "ona yakın olmaları"], ona karşı hassas/dikkatli olmalarını ve ona uygun dav-

Rablerinin sınırsız ihtişamını hamd ile yüceltirler, O'na iman ederler ve [öteki] müminler için bağışlanma dilerler:
"Rabbimiz! Sen her şeyi ilmin ve rahmetinle kuşatırsın: tevbe edip yoluna uyanları bağışla ve yakıcı ateşin azabından onları koru!"
8 "Rabbimiz! Onları ve atalarından, eşlerinden ve çocuklarından dürüst ve erdemli olanları vaad ettiğin sonsuz esenlik bahçelerine[5] koy –şüphesiz, kudret ve hikmet Sahibi olan yalnız Sensin– **9** ve onları kötü fiiller [işlemek]ten koru: o [Hesap] Gün[ü] kötü fiiller[in lekesin]den kimi korursan onu rahmetinle onurlandırmış olursun: bu büyük bir kurtuluştur!"
10 Hakikati inkara şartlanmış olanlara gelince, [o Gün] bir ses onlara şöyle diyecektir:[6] "İmana çağrıldığınız halde hakikati inkara devam ettiğiniz [zaman] Allah'ın size karşı öfkesi,[7] sizin kendinize

يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَيَسْتَغْفِرُونَ
لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَىْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا
فَٱغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا۟ وَٱتَّبَعُوا۟ سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ
ٱلْجَحِيمِ ۝٧ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِى وَعَدتَّهُمْ
وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۚ إِنَّكَ
أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝٨ وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ وَمَن تَقِ
ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ
۝٩ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ
مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى ٱلْإِيمَٰنِ فَتَكْفُرُونَ

---

ranmalarını ifade eden bir mecazdır *(mecâz 'an hıfzihim ve tedbîrihim lehû)*; yahut Tahtın Sahibi'ne yakın olmaları, O'nun nazarında bir kıymet taşımaları ve O'nun iradesini gerçekleştirme vasıtası olmalarından *kinâye*dir." Yukarıdaki ayeti çeviri tarzım, Beydâvî'nin bu yorumuna dayanmaktadır. Allah'ın Kudret Tahtı'na yakın oldukları söylenen varlıklara gelince, klasik müfessirlerin çoğu, Hesap Günü'nde "[Allah'ın] kudret tahtının çevresinde toplanan melekler" (39:75) sembolik imajına dayanarak bu örnekte de özellikle meleklerin kasdedildiğini düşünürler. Ancak, bu ayetin melekleri de kasdettiği inkar edilemese de, sadece onları kasdettiği söylenemez. Soyut yüklemiyle *hamele* fiili, "o [bazı şeylerin] *sorumluluğunu* taşıdı" [yahut "üstüne aldı"] anlamına gelir: ve dolayısıyla bu ifadenin, sadece melekleri değil, fakat aynı zamanda Allah'ın kudreti kavramının muazzam sonuçlarının bilincinde olan ve bu bilinci kendilerinin ve hemcinslerinin hayatlarına yansıtmakla sorumlu bulunan bütün insanları kapsadığı açıktır.

5 Bkz. 38:50, not 45.

6 Lafzen, "onlara [şöyle] seslenilecektir" yahut, "[şöyle] çağrılacaklardır."

7 Allah'a tamamen beşerî bir duygu izafe etmek imkansız olduğundan, bu günahkarlara karşı "Allah'ın öfkesi", onları rahmetinden kovmasını ifade eden bir mecazdır (Râzî), tıpkı Allah'ın onları mahkum etmesi anlamındaki "Allah'ın *gazâbı*" ifadesinde olduğu gibi (bkz. 1:7 ile ilgili not 4'ün ilk cümlesi).

karşı duyduğunuz [şu anki] öfkenizden[8] daha büyüktür!"

11 [Bunun üzerine] "Ey Rabbimiz!" diye feryad edecekler: "Sen bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin![9] Peki, günahlarımızı itiraf ettiğimiz şu anda [bu ikinci ölümden] bir kurtuluş yolu yok mudur?"

12 [Ve onlara şöyle denilecektir:] "Bu [başınıza geldi], çünkü Tek Allah'a her çağrıldığınızda bu hakikati inkar ettiniz; ama O'na ortak koşulunca [hemen] inandınız! Artık hüküm, Büyük ve Yüce Allah'ındır!"[10]

13 SİZE [her türlü] işaretlerini gösteren, sizin için gökten rızık indiren O'dur: Ama Allah'a yönelmiş olanlardan başkası [bundan] bir ders çıkarmaz.

14 Hakikati inkar edenleri ne kadar öfkelendirse de içten bir inançla yalnız Allah'a bağlanarak O'na dua edin!

15 O, bütün [varlık] derecelerinin en yü-

قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ
فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَٰلِكُم
بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِ
تُؤْمِنُوا ۚ فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ الَّذِي
يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ
إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ
وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ

8 Yani, "geçmişteki günahlarınızı pişmanlıkla hatırlamanız üzerine duyduğunuz öfkeden."

9 Yani, "bizi hayata getirdin, sonra ölümü tattırdın; sonra bizi yeniden dirilttin ve *şimdi*, yeryüzündeki bilinçli manevî körlüğümüzden dolayı bizi ruhsal bir ölüme mahkum etmektesin."

10 Önceki ayetin sonunda yer alan günahkarların sorusunun cevabı, Hz. Peygamber'in şu temsîlî sözünde bulunabilir: "[Hesap Günü,] cenneti hak edenler cennete girecekler, cehennemi hak edenler ise cehenneme. O zaman Yüce Allah şöyle diyecektir: 'Kalplerinde bir hardal tanesi kadar imanı [veya, bazı rivayetlerde "iyiliği"] olan herkesi [cehennemden] çıkarın!' Bunun üzerine, o ana kadar yanmış olan cehennem ehli oradan çıkarılacak ve Hayat Irmağı'na (River of Life) atılacaklar: ve sonra bir akıntının kenarında yeşeren otlar gibi hayata geri dönecekler [lafzen, "filizlenecekler"]; sen onun nasıl sarardığını ve tomurcuklandığını görmez misin?" (Ebû Sa'îd el-Hudrî'den naklen Buhârî, *Kitâbu'l-Îmân* ve *Kitâbu Bed'u'l-Halk;* ayrıca Müslim, Neseî ve İbni Hanbel). "Sararmış" ve "tomurcuklanmış" –yani, taze ve açık renkte– şeklindeki tanımlama, bağışlanan günahkarların yeni hayatlarının tazeliğini gösterir. Bunun, Hesap Günü, günahkarların kendilerine *yeryüzünde* bir "ikinci şans" verilmesi şeklindeki ümitsiz –çünkü anlamsız– istekleriyle bir ilgisi yoktur (karş. 6:27-28 veya 32:12). Ayrıca bkz. 6:128'in son cümlesi ve buna ait not 114.

cesi olarak kudret tahtına kurulmuştur.[11] O, Kendi iradesiyle kullarından dilediğine vahiy indirir ki [bütün insanları] O'na kavuşacakları Gün[ün[12] gelip çatacağı] konusunda uyarsın; **16** ki o Gün Allah'tan gizli-saklı hiçbir şeyleri olmadan [öldükleri yerden] meydana çıkacaklardır. O Gün hükümranlık kimin olacak? Elbette bütün varlıklar üzerinde mutlak otorite Sahibi olan Tek Allah'ın [olacak]! **17** O Gün her insan kazandığının karşılığını görür: O Gün hiçbir haksızlık [yapılmaz]. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir!

18 Bu sebeple, onları yüreklerin boğulurcasına gırtlağa dayanacağı o yaklaşan Gün'e karşı uyar: (o Gün) zalimler ne bir dost bulacaklar, ne de sözü dinlenecek bir şefaatçi:[13] **19** [çünkü] O, art niyetli bakışların ve yüreklerin gizlediği şeylerin farkındadır.[14]

20 Allah hakikate ve adalete göre hükmeder; O'nu bırakıp yalvardıkları şu [varlık]lar[15] ise hiçbir hüküm veremezler: çünkü, yalnız Allah'tır her şeyi işiten, her şeyi gören.

21 Onlar hiç yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce yaşamış olan [inkarcıların sonunun ne olduğunu görmezler mi? On-

يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ لِيُنذِرَ
يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُم بَٰرِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ
مِنْهُمْ شَىْءٌ ۚ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿١٦﴾
ٱلْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ ٱلْيَوْمَ ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ ٱلْـَٔازِفَةِ إِذِ
ٱلْقُلُوبُ لَدَى ٱلْحَنَاجِرِ كَٰظِمِينَ ۚ مَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ
حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ وَمَا
تُخْفِى ٱلصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَٱللَّهُ يَقْضِى بِٱلْحَقِّ ۖ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ
مِن دُونِهِۦ لَا يَقْضُونَ بِشَىْءٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ
﴿٢٠﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ
عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ مِن قَبْلِهِمْ

11 Lafzen, "... kudret tahtının sahibidir." *'Arş* teriminin anlamı için bkz. 7:54, not 43.

12 Lafzen, "Kavuşma/Buluşma Günü'nün." *Rûh* terimini "vahiy" olarak çevirmem konusunda bkz. 16:2, not 2 ve 2:87, not 71.

13 "Şefaat" *(şefâ'at)* meselesi ve Kur'an'daki anlamı konusunda bkz. 10:3, not 7.

14 Allah'ın kuşatıcı bilgiye sahip olması, burada, kelimenin alışılmış anlamıyla "şefaat"in neden Allah'a karşı geçerli olamayacağının bir sebebi olarak gösterilmiştir (karş. sûre 10, not 27).

15 Yani, gerçek veya hayalî azîzler/velîler yahut melekler *(ellezîne* zamiri, sadece akıl sahibi, düşünen kimseler için kullanılır).

lar, (kendilerinden) daha güçlüydüler ve yeryüzünde daha derin izler bırakmışlardı: ama Allah onları günahlarından dolayı hesaba çekti ve (o zaman) kendilerini Allah'a karşı koruyacak bir kimse bulamadılar: **22** Çünkü onlar, elçileri kendilerine hakikatin bütün kanıtlarıyla gelmiş olmalarına rağmen onu reddetmişlerdi: bu yüzden Allah onları hesaba çekti; çünkü Allah güçlüdür, intikamında şiddetlidir.

كَانُوا۟ هُمْ أَشَدَّ
مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ
وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ
تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَكَفَرُوا۟ فَأَخَذَهُمُ
ٱللَّهُ ۖ إِنَّهُۥ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ
وَقَٰرُونَ فَقَالُوا۟ سَٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم
بِٱلْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟ ٱقْتُلُوٓا۟ أَبْنَآءَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ
وَٱسْتَحْيُوا۟ نِسَآءَهُمْ ۚ وَمَا كَيْدُ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى
ضَلَٰلٍ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِىٓ أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ
رَبَّهُۥٓ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِى ٱلْأَرْضِ
ٱلْفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِنِّى عُذْتُ بِرَبِّى وَرَبِّكُم مِّن
كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ ٱلْحِسَابِ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ
رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ

23 BİZ, Musa'yı mesajlarımızla ve [Bizden aldığı] açık bir yetki ile göndermiştik **24** Firavun'a, Hâmân'a ve Kârûn'a;[16] ama onlar [yalnızca], "O, bir büyücüdür, bir yalancıdır!" demişlerdi.

25 [Firavun'a, ve tebaasına gelince,] Musa onlara Bizden [aldığı] hakikati getirdiğinde "Onun inançlarını benimseyenlerin[17] kadınlarını sağ bırakıp oğullarını öldürün!" dediler. Fakat inkarcıların hilesi hep boşa çıktı.

26 Ve Firavun "Bırakın" dedi, "Musa'yı ben öldüreyim ve bırakın o'nu, [var olduğunu iddia ettiği] Rabbine yalvarıp dursun![18] Dikkat edin, ben o'nun dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde fesat çıkarmasından korkuyorum!"

27 Buna karşılık Musa: "Kibre kapılarak Hesap Günü'nü reddedenlerden, sizin de Rabbiniz, benim de Rabbim [olan Allah'a] sığınırım!" dedi.

28 O anda, inancını [o güne kadar] giz-

16 Hz. Musa'ya önce tâbi olduğu –ama sonra karşı çıktığı– söylenen Kârun konusunda bkz. 28:76 vd. ve not 84. "Hâmân" ismi etrafındaki bir açıklama için bkz. 28:6, not 6.

17 Lafzen, "onunla birlikte iman etmiş olanların."

18 "Var olduğunu iddia ettiği" ifadesini parantez içinde eklemem, Firavun'un sözlerindeki açık istihzayı yansıtmak içindir.

lemiş olan[19] Firavun ailesinden bir mümin [şöyle] haykırdı: "'Rabbim Allah'tır' dediği için adam mı öldüreceksiniz? Oysa o, size Rabbinizden kanıtlar getirmiştir. Eğer o, bir yalancı ise yalanı kendi aleyhine dönecektir; ama gerçeği söylüyorsa, sizi uyardığı [azabın] bir kısmı başınıza gelecek: çünkü Allah, [kendileri hakkında] yalan söyleyerek[20] kendi kişiliklerini harcayanları doğru yola ulaştırmaz.

مِنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَٰنَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ
رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّىَ ٱللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ
مِن رَّبِّكُمْ ۖ وَإِن يَكُ كَٰذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ ۖ وَإِن يَكُ
صَادِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ ٱلَّذِى يَعِدُكُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ
لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَٰقَوْمِ لَكُمُ ٱلْمُلْكُ
ٱلْيَوْمَ ظَٰهِرِينَ فِى ٱلْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ بَأْسِ ٱللَّهِ
إِن جَآءَنَا ۚ قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ
وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ
يَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾
مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ
وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَٰقَوْمِ

29 Ey kavmim! Bugün hükümranlık sizindir; [ve] yeryüzünün en güçlüsü sizlersiniz: fakat, Allah'ın cezası başımıza gelirse, bizi ondan kim kurtaracak?

Firavun 'Ben' dedi, 'size yalnız kendi gördüğümü gösteriyorum;[21] ve sizi yalnız doğruluk yoluna çağırıyorum!'"

30 Bunun üzerine, imana ermiş olan adam: "Ey kavmim!" diye haykırdı, "[İlahî hakikate karşı] birleşmiş olan şu diğerlerinin başına vaktiyle gelmiş olan durumun sizin başınıza da gelmesinden korkuyorum. **31** Nûh kavminin, 'Âd ve Semûd [kavimlerinin] ve onlardan sonrakilerin başına gelmiş olana benzer (bir durumun!) Ve unutmayın Allah, kulları için hiçbir haksızlık istemez.[22]

32 "Ey kavmim! Sizin için, [sıkıntıyla] bir-

19 Karş. 36:20-27'de ve özellikle, not 15'deki müminin kıssası.

20 Lafzen, "bir yalancıyı." *Müsrif*i "kendi kişiliklerini harcayanlar" [veya "harcamış olanlar"] şeklinde çevirmem konusunda bkz. 10:12'nin son cümlesi ile ilgili not 21. Böylece, burada sözü edilen anonim mümin şöyle düşünür: Hz. Musa'nın getirdiği mesaj o kadar ikna edicidir ki, o'nun düzmece bir vahiy iddiasıyla "kendi kendini harcayanlardan biri" –yani, kendini manevî olarak tahrip edenlerden biri– olmadığının başlı başına bir kanıtı olmaktadır.

21 Bu ifade, 26. ayette ifade edilen, Firavun'un Hz. Musa'yı öldürme niyetinin gerisindeki mantığa atıfta bulunmaktadır.

22 Yani, günahkarlara bu dünyada verilen ceza, bir haksızlık değildi: çünkü bunu hak etmişlerdi. Sonraki iki ayet ise Hesap Günü'ne işaret etmektedir.

birinizi çağıracağınız Gün[ün, Hesap Günü'nün gelmesin]den korkuyorum; **33** ki o Gün sizi Allah[ın elin]den kurtaracak kimse bulamayacak ve arkanızı dönüp kaç[mak isteyeleceksiniz: çünkü Allah kimi şaşırtırsa artık ona yol gösteren olmaz.[23]

34 "Ve [hatırlayın:] Yusuf da size daha önce hakikatin bütün kanıtlarıyla gelmişti; ama size getirdiği [mesaj]ların tümü]ne karşı şüphe duymaktan kaçınmadınız, sonunda Yusuf ölünce de, 'Allah o'ndan sonra hiçbir elçi göndermeyecek!' dediniz.[24] "Allah, [vahyettiklerine karşı] şüpheye kapılarak kendi kendilerine yazık edenleri işte böyle saptırır. **35** Hiçbir delilleri olmadan[25] Allah'ın mesajlarını sorgulayanları [da]: hem Allah'ın, hem de iman etmiş olanların gözünde son derece çirkin [bir günah]. Allah, bütün kibirli zorbaların kalbini işte böyle mühürler."[26]

36 Firavun: "Ey Hâmân!" diye seslendi, "Bana haşmetli bir kule inşa et, belki böylece [uygun] araçlara sahip olabilirim; **37** göklere yaklaşmanın araçlarına

إِنِّيٓ أَخَافُ
عَلَيْكُمْ يَوْمَ ٱلتَّنَادِ ۝٣٢ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ ۖ
مَا لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ
هَادٍ ۝٣٣ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِٱلْبَيِّنَٰتِ
فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ
لَن يَبْعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِهِۦ رَسُولًا ۗ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ
مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ۝٣٤ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ
ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ
مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ۝٣٥ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰهَٰمَٰنُ ٱبْنِ لِى
صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَبْلُغُ ٱلْأَسْبَابَ ۝٣٦ أَسْبَٰبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ

23 Bkz. 7:186, not 152 ve 14:4, not 4.

24 Böylece, yalnız Hz. Yusuf'un peygamberliğini reddetmekle kalmayıp aynı zamanda *Allah tarafından bir peygamber gönderilme ihtimalini tamamen inkar* ettiniz (Zemahşerî). Öyle anlaşılmaktadır ki Hz. Yusuf, Mısır'da, sadece, Arap kökenli olup, İbranice'ye çok yakın bir dil konuşan (karş. sûre 12, not 44) ve bu nedenle Hz. Yusuf'un tebliğinin ruhuna duygusal ve kültürel olarak yakınlık duyan yönetici sınıf Hiksos'lar tarafından kabul edilmiş, nüfusun geri kalan kesimi ise o'nun tebliğ ettiği öğretiye düşmanlık beslemişlerdi.

25 Lafzen, "kendilerine gelmiş hiçbir otorite [yahut "delil"] olmadan"; yani vahiy gerçeğini inkar etmelerini destekleyecek güçlü bir kanıta sahip olmadıkları halde; *cedele* fiili, esas olarak, "iddia etti/ileri sürdü" anlamına gelir: *fî* edatı ("konusunda" veya "hakkında") ile kullanıldığında, bir hakikate "karşı çıkma"yı, yahut "onu sorgulama"yı ifade eder.

26 Lafzen, "her kibirli, küstah [kişinin] kalbini." Allah'ın müzmin günahkarın kalbini "mühürlemesi"nin bir açıklaması için bkz. 2:7, not 7.

ve belki [bu yolla] Musa'nın tanrısını görebilirim:[27] zaten o'nun bir yalancı olduğuna kesinlikle eminim!"
İşte böyle, yaptığı kötülükler Firavun'a güzel göründü ve bu nedenle [doğru] yoldan alıkondu: Firavun'un tuzağı hüsrandan başka bir şeye yaramadı.

فَاطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُۥ كَٰذِبًا ۚ وَكَذَٰلِكَ
زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۚ وَمَا
كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ ٱلَّذِيٓ ءَامَنَ
يَٰقَوْمِ ٱتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَٰقَوْمِ
إِنَّمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا مَتَٰعٌ وَإِنَّ ٱلْءَاخِرَةَ هِىَ دَارُ
ٱلْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا ۖ
وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ
﴿٤٠﴾ وَيَٰقَوْمِ مَا لِيٓ أَدْعُوكُمْ إِلَى ٱلنَّجَوٰةِ وَتَدْعُونَنِىٓ
إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِى لِأَكْفُرَ بِٱللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِۦ
مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ وَأَنَا۠ أَدْعُوكُمْ إِلَى ٱلْعَزِيزِ ٱلْغَفَّٰرِ
﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِىٓ إِلَيْهِ

38 İmana ermiş olan adam [şöyle] devam etti: "Ey kavmim! Bana uyun: (uyun ki) sizi doğruluk ve dürüstlük yoluna yönelteyim!
39 Ey kavmim! Bu dünya hayatı gelip geçici bir eğlenceden başka bir şey değildir, halbuki öteki dünya kalıcı bir yurttur. **40** [Orada,] kim bir kötülük yapmışsa sadece yaptığı kadarıyla cezalandırılacaktır; kim de, ister erkek ister kadın olsun, iman edip doğru ve yararlı işler yapmışsa cennete girecek ve orada kendisine hesapsız nimetler[28] verilecektir!
41 Ey kavmim! Nasıl olur da[29] ben sizi kurtuluşa çağırdığım halde siz beni ateşe çağırırsınız? **42** Siz beni Allah'ı[n birliğini] inkara ve hakkında [belki de] hiçbir bilgim olmayan[30] şeyleri Allah'ın uluhiyetine ortak koşmaya çağırıyorsunuz; ben ise sizi, O Kudret Sahibi ve Çok Bağışlayıcı olanı[tanımayla çağırıyorum!
43 Sizin beni çağırdığınız şey, açıkçası,

27 Bkz. sûre 28, not 6 ve 37.

28 Yani, dünyevî hesapların/hayallerin üstünde. *Rızk* kavramı (*yurzekûn* fiiliyle ifade edilmiştir) burada, "bir canlı için faydalı veya güzel olan *her şey*" şeklindeki kapsamlı anlamında kullanılmış olup hem maddî nesneleri, hem de zihnî ve ruhî değerleri kapsamaktadır; bu nedenle *yurzekûn* fiilini (lafzen, "onlara rızık verilecektir") "onlara nimetler verilecektir" şeklinde çevirdim.

29 Lafzen, "bana ne oldu": ayetin devamında işaret edilen iki tutumun çelişikliğine şaşırmanın bir ifadesi.

30 Çünkü bu farazî "ilahî" varlıklar veya güçlerin hiçbir gerçekliği bulunmamaktadır (Zemahşerî).

ne bu dünyada ne de öteki dünyada çağrılmaya layık bir şey değil, [şüphesiz] dönüşümüz Allah'adır ve kendi kişiliklerini harcayıp tüketenler ateşe gireceklerdir: **44** ve işte o zaman [şimdi] söylediklerimi [ister istemez] hatırlayacaksınız. [Bana gelince,] ben kendimi Allah'a adıyorum: çünkü Allah, kullarının [kalbinde olan] her şeyi mutlaka görür."

45 Allah onu (kavminin) şeytanî tuzaklarından korudu, Firavun'un ailesi ise şiddetli bir azabın pençesine düştü: **46** [öteki dünyadaki] ateşlin, ki o ateşle sabah akşam [rastgele] sokulacaklar:[31] Nitekim Son Saat'in gelip çattığı Gün [Allah], "Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!" [buyuracaktır].

47 ONLAR, [hayatta iken hakikati inkar etmiş olanlar, içine atıldıkları öteki dünyanın] ateşi ortasında birbirleriyle tartışacaklar; ve zayıf olanlar küstahça böbürlenenlere: "Doğrusu biz sadece size uymuştuk: o halde, şu ateşten [bize düşen] payı hafifletebilir misiniz?"[32] diyeceklerdir. **48** Büyüklük taslayanlar ise, "Biz hepimiz onun içindeyiz! Allah, (artık) kulları arasında hüküm vermiş bulunmaktadır!" diye cevap verecekler.

49 Ve ateşin içinde olanlar cehennemin bekçilerine,[33] "Ne olur Rabbinize yalvarın da bir gün [bile olsa] bu azabımızı hafifletsin!"diyecekler.

50 [Cehennemin bekçileri]: "Elçileriniz si-

لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِى
ٱلدُّنْيَا وَلَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ
ٱلْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ
مَآ أَقُولُ لَكُمْ ۚ وَأُفَوِّضُ أَمْرِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ
بِٱلْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا۟ وَحَاقَ
بِـَٔالِ فِرْعَوْنَ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ ٱلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا
غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدْخِلُوٓا۟ ءَالَ
فِرْعَوْنَ أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَإِذْ يَتَحَآجُّونَ فِى ٱلنَّارِ
فَيَقُولُ ٱلضُّعَفَٰٓؤُا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ
تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ ٱلنَّارِ ﴿٤٧﴾
قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا كُلٌّ فِيهَآ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ
حَكَمَ بَيْنَ ٱلْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ فِى ٱلنَّارِ لِخَزَنَةِ
جَهَنَّمَ ٱدْعُوا۟ رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ
ٱلْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم

31 Yani, peygamberler ve bu pasajda sözü edilen müminler tarafından gece gündüz uyarılmış oldukları ateşe.

32 Karş. 14:21 ve ilgili notlar 28 ve 29.

33 Yani, günahkarların öteki dünyada çekecekleri azabı gözetmekle yükümlü bulunan *semavî* güçlere: muhtemelen günahkarların bilinçlerindeki gecikmiş bir uyanmanın mecazî ifadesi.

ze hakikatin bütün kanıtlarını getirmiş değiller miydi?" diye soracaklar. O [ateşdekiler, "Evet, öyleydi!" diyecekler. [Ve cehennemin bekçileri,] "Madem öyle yalvarıp durun!" diye cevap verecekler;[34] çünkü inkar edenlerin yalvarması, avunmadan başka bir anlam taşımaz.

بِٱلْبَيِّنَٰتِ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ ۖ قَالُوا۟ فَٱدْعُوا۟ ۗ وَمَا دُعَٰٓؤُا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ
إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ ﴿٥٠﴾ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَٰدُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ
لَا يَنفَعُ ٱلظَّٰلِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ ۖ وَلَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ
سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا
بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى
ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٥٤﴾ فَٱصْبِرْ

51 BAKIN, Biz, elçilerimizi ve imana ermiş olanları [hem] bu dünya hayatında, hem de bütün şahitlerin hazır bulunacağı[35] Gün'de koruyacağız. **52** O Gün zalimlere mazeretlerinin hiçbir faydası olmayacak, onların payına her türlü iyilikten yoksun bırakılma ve korkunç bir son düşecektir.[36]

53 Gerçek şu ki Biz, daha önce Musa'ya hidayetimizi ihsan etmiş ve [böylece] İsrailoğulları'nı [o'na vahyedilmiş olan] ilahî kelâmın mirasçısı kılmıştık, **54** akıl-iz'ân sahipleri için bir uyarı ve bir rehberlik [aracı] olarak:[37] **55** o halde sıkın-

---

34 Klasik müfessirlere göre bu cevap, "cehennemin bekçileri"nin mahkum olan günahkarlar için aracılık yapmayı reddetmelerini ve onlara, sanki, "yapabiliyorsanız siz yalvarın" demelerini ifade etmektedir. Ama bana öyle geliyor ki, burada günahkarların önceki bâtıl tapınma nesnelerine ve düzmece değerlere adanmışlıklarına dolaylı olarak îmada bulunulmaktadır –bu durumda, cevabın anlamı, "Allah'a ortak koşmuş olduğunuz bu hayalî güçlere şimdi yalvarın ve size yardım edip edemeyeceklerini görün!" şeklinde olur. Bu dünya hayatında "hakikati inkar edenler"in yakarışlarında saklı bulunan avunmadan *(dalâl)* söz eden bir sonraki cümle de, bu yorumu desteklemektedir– çünkü, Hesap Günü, bütün bu avuntular sona erecektir.

35 Bkz. 39:69, not 71.

36 Lafzen, "kötü bir yurt." *La'net* teriminin esas anlamı "uzaklaştırma" veya "dışlamak"tır; Kur'an terminolojisinde ise "iyi olan her şeyden uzaklaştırılma"yı *(Lisânu'l-'Arab)* ve özellikle de, "Allah'ın rahmetinden dışlanma"yı göstermektedir (Zemahşerî).

37 Zımnen, "ve işte böyle, vahyimizi Muhammed'e de indirdik." Bu ifade, 51. ayetin başındaki "Biz, elçilerimizi ve iman etmiş olanları ... koruyacağız" sözleriyle bağlantılı bulunmakta, böylece, Hz. Musa'yı desteklemiş olan müminin daha önce geçen kıssasının maksadını açıklamaktadır. "Akıl-iz'ân sahibi olan [İsrailoğul-

tılara karşı sabırlı ol; çünkü, Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir, günahların için bağışlanma dile ve Rabbinin şanını sabah akşam övgüyle yücelt.[38]

56 Allah'ın mesajlarını hiçbir delilleri olmadan sorgulayanlara[39] gelince: onların içinde hiçbir zaman tatmin edemeyecekleri[40] küstahça bir kendini beğenmişlik (duygusun)dan başka bir şey yoktur; öyleyse sen Allah'a sığın; çünkü her şeyi işiten, her şeyi gören yalnız O'dur!

57 Göklerin ve yerin[41] yaratılması elbette insanın yaratılmasından daha büyük [bir olay]dır: ama insanların çoğu [bunun ne anlama geldiğini] bilmezler.

58 [Öyleyse,] gören ile görmeyen bir olmaz; iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar ile kötülük işleyenler de bir değildir. Bundan ne kadar da az ders çıkarıyorsunuz?

59 Son Saat mutlaka gelecektir: buna hiç

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ
لِذَنبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾
إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ
إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُم بِبَالِغِيهِ
فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَ
لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ
وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا
الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ السَّاعَةَ
لَآتِيَةٌ

---

ları]na" ve bu sayede onların Hz. Musa'nın mesajından ders çıkarabilmelerine yapılan atıf, kuşkusuz, Kur'an'ın izleyicilerine, bu ilahî kelâmın da, "akıl-iz'ân sahipleri" *(ulu'l-elbâb)*, "düşünen bir halk" *(kavmun yetefekkerûn)* ve "akıllarını kullanan bir halk" *(kavmun ya'kilûn)* için olduğunu hatırlatmaktadır.

38 Bütün klasik müfessirlere göre yukarıdaki pasaj, ilk bakışta Hz. Peygamber'e, ama aslında o'nun aracılığıyla bütün müminlere hitap etmektedir. Hz. Peygamber'in kendisi için de bkz. 24:31'in son cümlesi ile ilgili not 41.

39 Bkz. yukarıdaki not 25.

40 Lafzen, "hiçbir zaman yetiş[e]meyecekleri" yahut "yerine getiremeyecekleri." Bu, birçok bilinemezciyi (agnostic) insanın "kendi kendine yeterli" olduğu ve bu nedenle, başarılarının sınırı olmadığı ve daha üstün bir Güc'e karşı sorumlu olduğunu varsaymanın gereksiz bulunduğu düşüncesine yönelten kibirlenmeye bir atıftır. Karş. bu bağlamda Kur'ânî vahyin ilklerinden biri olan 96:6-7: "İnsan ne zaman kendini yeterli görse fütursuzca azar." Bu "kendi kendine yeterlilik" tamamen bir yanılsama olduğundan, dünya görüşlerini onun üstüne bina edenler, "aşırı büyüklenme duygularını hiçbir zaman tatmin edemezler." (Karş. aynı zamanda yukarıda 35. ayetteki *"kibirli, küstah kalpler"*e atıf).

41 Yani, bir bütün olarak evrenin. Kur'an, insanın evrenin yalnızca küçük ve önemsiz bir parçası olduğu gerçeğini vurgulamak sûretiyle, bir önceki ayette işaret edilen insan merkezli dünya görüşünün saçmalığına işaret etmektedir.

şüphe yok; fakat hâlâ insanların çoğu buna inanmaz.[42]

60 Ama Rabbiniz buyurur ki: "Bana dua edin, duanızı kabul edeyim![43] Bana kulluk etmeye tenezzül etmeyenler, mutlaka aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir!"

61 GECEYİ dinlenmeniz ve gündüzü de görmeniz için yaratan[44] Allah'tır. Allah insanlara karşı sonsuz derecede lütufkardır; ama çoğu insan (bunu görmeyecek kadar) nankördür.

62 İşte her şeyin Yaratıcı'sı olan Rabbiniz Allah budur! O'ndan başka ilah yoktur.

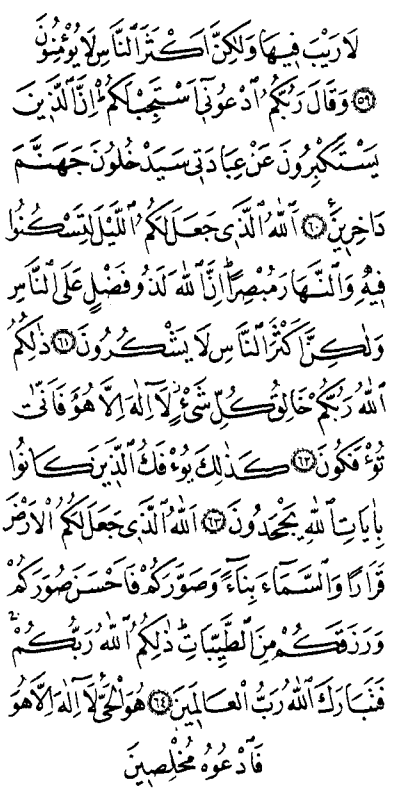
Nasıl olur da zihinleriniz hâlâ (bu gerçekten) sapıp durmaktadır![45]

63 İşte böyle, Allah'ın mesajlarını bile bile reddedenlerin zihinleri çarpılmıştır.[46]

64 Yeryüzünü sizin için bir dinlenme yurdu ve göğü de bir kubbe yapan, size şekil veren –çok da güzel bir şekil veren–[47] ve sizi hayatın tertemiz nimetleri ile rızıklandıran Allah'tır.

İşte Rabbiniz Allah budur: Bütün âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir!

65 O, hep Diri'dir; O'ndan başka ilah yoktur: öyleyse, içten bir inançla yalnız

42 Yani, tanıdıkları dünyanın bir sonunun olduğunu itiraf etmeye yanaşmazlar: bu, yukarıdaki 56. ayette sözü edilen "küstahça kendini beğenmişliğin" başka bir yüzüdür.

43 Karş. 2:186.

44 Bkz. 27:86, not 77.

45 Zımnen, "Ey bu hakikati inkar eden sizler!" *Tu'fekûn*'un yukarıdaki şekilde çevrilmesi hususunda bkz. 5:75'in son cümlesi ile ilgili not 90.

46 Bkz. sûre 29, not 45.

47 Yani, insan hayatının zaruretleri ile uyumlu olarak. Bkz. aynı zamanda 7:11'in ilk cümlesi ile ilgili not 9.

O'na bağlanarak O'na yalvarın. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur!
66 De ki: "Rabbimden bana hakikatin bütün kanıtları verildiği için, Allah'ı bırakıp da yalvardığınız varlıklar[dan hiç birine] kulluk yapamam; ben âlemlerin Rabbine kendimi teslim etmekle emrolunmuşum."
67 Sizi topraktan,[48] sonra bir sperm damlasından ve sonra bir döllenmiş hücreden yaratan O'dur; ve sonra O, sizi çocuklar olarak hayata getirir; ve sonra olgunluk çağına erişmenizi ve ardından yaşlanmanız[ı emreder] –ama bir kısmınız için daha erken ölüm [verir]–: ve [bütün bunları takdir eder ki O'nun] belirl[ediğ]i vadeye[49] erişesiniz ve aklınızı kullan[mayı öğren]esiniz.
68 Hayat veren ve ölüm dağıtan O'dur; bir şeyin olmasını istediğinde ona sadece "Ol!" der —ve o (şey hemen) oluverir.

69 GÖRMEZ MİSİN, Allah'ın mesajlarını sorgulayanlar hakikati nasıl da görmezden geliyorlar?[50] **70** (Şunlar,) bu ilahî kelâmı ve [aynı şekilde, geçmişteki] elçilerimizle göndermiş olduğumuz bütün [mesajları] yalanlayanlar?[51]
Ama onlar zamanı gelince [ne kadar kör olduklarını] göreceklerdir, [Hesap Günü bunu görecekler], **71** ki o Gün boyunlarında [kendi elleriyle yaptıkları] zincirle-

لَهُ ٱلدِّينَ ۗ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿٦٥﴾ قُلْ إِنِّى نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ
لَمَّا جَآءَنِىَ ٱلْبَيِّنَٰتُ مِن رَّبِّى وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن
نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓا۟
أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا۟ شُيُوخًا ۚ وَمِنكُم مَّن
يُتَوَفَّىٰ مِن قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوٓا۟ أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ فَإِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا
فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ
يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ ۖ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ ٱلَّذِينَ
كَذَّبُوا۟ بِٱلْكِتَٰبِ وَبِمَآ أَرْسَلْنَا بِهِۦ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَاقِهِمْ

48 Bkz. 23:12, not 4.

49 Yahut: "[yalnız O'na] malum olan zamana" —karş. 6:2 ve ilgili not 2.

50 Lafzen, "nasıl yüz çeviriyorlar/uzaklaşıyorlar" —yani, hakikatten: bu örnekte, Allah'ın kudretinin ve yaratıcı gücünün gözlenebilir bütün kanıtlarından.

51 Kur'an'ın çok sık işaret ettiği gibi, bütün ilahî vahiylerde ortaya konulan temel hakikatler aynı olduğundan, onların en sonuncusunun inkarı, daha öncekilerin tümünün de inkarı anlamına gelir.

ri ve halkaları[52] taşımak zorunda kalacaklar ve sürüklenecekler **72** yakıcı bir ümitsizliğe; ve sonunda [cehennem] ateşi için yakıt olacaklar.[53]

73 Sonra onlara sorulacak: "Şimdi neredeler sizin ilahlık yakıştırdığınız [güçler]? **74** Allah'ın yanısıra (ilahlık yakıştırdıklarınız)?"

[Şöyle] cevap verecekler: "Onlar bizi yüzüstü bıraktılar; daha doğrusu, geçmişte yalvarıp sığındıklarımız, aslında hiç yoklardı!"[54]

[Ve onlara:] "İşte Allah hakikati inkar edenleri böyle şaşırtır;[55] [denilecektir,] **75** bu durum, sizin yeryüzünde hiçbir doğru[luk endişesi] taşımadan küstahça böbürlenmenizin ve kendinizi beğenmişliğinizin bir ürünüdür! **76** [Şimdi] içinde yaşayıp kalacağınız cehennemin kapılarından girin içeri: yersiz gurura kapılanlar için orası ne dehşetli bir yerdir!"

77 SEN, sıkıntılara karşı sabırlı ol, çünkü Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir. Ve şu [hakikati inkar ede]nler için hazırladıklarımızı sana ister [bu dünyada] gösterelim, ister [bunların gerçekleşmesinden önce] seni ölüme götürelim, [unutma ki, sonunda,] onlar Bize döndürüleceklerdir.[56]

وَالسَّلَٰسِلُ
يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ
أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا
عَنَّا بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُو مِن قَبْلُ شَيْئًا ۚ كَذَٰلِكَ
يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ
فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾
ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى
الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ فَإِمَّا
نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا
يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾

52 "Zincirler" ve "halkalar" temsîlinin bir açıklaması için bkz. 13:5, not 13, 34:33'ün son cümlesi ile ilgili not 44, ve 36:8, not 6 ve 7.

53 Mücâhid (Taberî'de zikredildiğine göre) *yuscerûn* fiilini böyle açıklamaktadır. *Hâmîm*'in "yakıcı ümitsizlik" olarak çevrilmesi konusunda bkz. sûre 6, not 62.

54 Lafzen, "Biz önceden hiçbir [gerçek] şeye yalvarmış değildik": böylece, hayatta kutsadıkları bütün hayalî güçlerin ve değerlerin –insanın sözde kendi kendine yeterliğine ve büyüklüğüne inanmak da dahil– boşluğunu gecikmeli olarak anlamışlardır.

55 Yani, apaçık bir gerçek olan Allah'ın varlığı ve benzersizliği ve insanın O'na kesin bağ/ım/lılığı hakikatini kabul etmeye yanaşmamalarının sonucu olarak aptalca fantezilerin ve yanılsamaların ardından gitmelerine izin vermek sûretiyle (bkz. 14:4, not 4).

56 Bkz. 10:46'daki hemen hemen aynı mahiyetteki pasaj ve ilgili notlar 66 ve 67.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم
مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ
وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ فَإِذَا
جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾
اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا
وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا
عَلَيْهَا حَاجَةً

78 Gerçek şu ki [ey Muhammed,] senden önce elçiler göndermiştik: onların kiminden sana bahsettik,[57] kimi hakkında da sana bir bilgi vermedik. Ve (gönderdiğimiz) hiçbir elçi, Allah'ın izni olmadan bir mucize ortaya koyamaz.[58] Allah'ın iradesi açığa çıktığı zaman[59] hüküm [çoktan] adaletle yerini bulmuş olacak, [anlayamadıkları her şeyi][60] yok etmeye çalışanların tümü o zaman ve orada, hüsrana uğramış olacaklar.

79 Allah [her zaman sizin için harikalar yaratandır:[61] böylece, O] sizin için [her türlü] hayvanı var etmiştir, ki onların bir kısmına binersiniz ve bir kısmından da yiyeceklerinizi elde edersiniz. **80** Onlardan [başka] faydalar da[62] sağlarsınız; ve [birçok] önemli ihtiyacınızı[63] karşılarsınız;

57 Yani, Kur'an'da.

58 Bkz. 6:109 —"Mucizeler yalnız Allah'ın elindedir" —ve ilgili not 94. Her iki pasaj da (6:109 ve yukarıdaki ayet) Muhammed'in (s) düşmanlarının, Kur'an'ın ilahî kaynağının isbatı için bir mucize gösterilmesi şeklindeki saçma talepleriyle ilgilidir —bundan çıkan ders şudur: hakikati inkar edenleri genelde "mucize" olarak bilinen araçlar yoluyla ikna etmek, Allah'ın istediği şey *değildir.*

59 Lafzen, "Allah'ın emri geldiği zaman"; yani ister bu dünyada, isterse Hesap Günü'nde: yukarıdaki 77. ayette sözü edilen intikama bir atıf.

60 Yani, bu örnekte ilahî vahyi. *Mubtilûn*'un yukarıdaki şekilde çevrilmesi konusunda bkz. 29:48'in son cümlesi ile ilgili not 47.

61 Yani, insanın geçinmesi için gerekli araçları harikulade bir şekilde sağlamak ve insanı bu kadar çok sayıdaki tabii fenomeni verimli bir şekilde kullanabilmesine imkan veren bir yaratıcı zeka melekesi ile donatmak sûretiyle. (Bu pasaj, "mucizeler yalnız Allah'ın elindedir" mealindeki 78. ayette işaret edilen gerçek ile bağlantılıdır: bkz. not 58).

62 "Başka faydalar", mahiyet olarak, hem somut hem de soyut faydaları kapsar: yün ve deri vb. gibi somut faydalar ve güzellik gibi (karş. 16:6-8 ve 38:31-33'de anlatılan, Hz. Süleyman'ın Allah'ın yarattığı atların güzelliğine duyduğu hayranlık) veya *Ashâb-ı Kehf* kıssasında (18:18 ve 22) sembolize edilen insan ile köpeğin sürekli arkadaşlığı gibi soyut faydalar.

63 Lafzen, "göğüslerinizdeki [yahut "kalplerinizdeki"] bir ihtiyacı": yani, *gerçek* bir ihtiyacı.

onların üzerinde de, gemilerin içinde olduğu gibi, [hayatınızı] sürdürürsünüz.

81 Ve O, yarattığı harikaları [işte böyle] önünüze koyuyor: öyleyse Allah'ın harikalarından hangisini inkar edebilirsiniz?

82 ONLAR hiç yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce yaşamış olan [hakikat inkarcı]larının sonunun ne olduğuna bakmazlar mı? Onlar kendilerinden daha kalabalık ve daha güçlüydüler ve yeryüzünde daha derin izler bırakmışlardı: fakat başarılarının kendilerine hiçbir faydası olmamıştı. **83** Çünkü elçileri onlara, hakikatin bütün kanıtlarıyla geldiklerinde, [halen] sahip oldukları bilgiye yaslanarak küstahça böbürlendiler:[64] ve [böylece, sonunda,] küçümsedikleri şey[65] tarafından sarılıp kuşatıldılar.

84 Ve sonra, verdiğimiz cezayı[66] [apaçık] görünce de: "Tek Allah'a artık inandık ve Allah'a ortak koştuğumuz şeylere inancımızı terk ettik!"[67] dediler.

85 Fakat cezamızın farkına vardıktan sonra iman etmiş olmaları kendilerine bir fayda sağlamayacaktır.[68] Allah'ın kulları i-

فِى صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى
ٱلْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ فَأَىَّ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ
تُنكِرُونَ ﴿٨١﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟
كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟
أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَمَآ أَغْنَىٰ
عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَرِحُوا۟ بِمَا عِندَهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ وَ
حَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا۟
بَأْسَنَا قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا
بِهِۦ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ
لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا

64 Yani onlar, tecrübeye ve gözleme veya tahmine ve çıkarıma dayanarak elde ettikleri veya devraldıkları bilgiden hoşnuttular; ve insanın "kendi kendine yeterli" olduğu ve bu nedenle beşerî kavrayışın ötesindeki bir Güç'ün rehberliğine muhtaç olmadığı şeklindeki küstahça inançları sonucu, peygamberlerin sunduğu her türlü etik ve manevî hakikati inkar ettiler.

65 Yani, Allah'ın varlığı ve kaçınılmaz yargısı inancı: bkz. 6:10 ve ilgili not 9.

66 Yani, bütün manevî/ahlakî değerleri ısrarla reddetmelerinin sonucu olarak toplumlarının ve uygarlıklarının ilahî irade eseri bir felaket (catastrophic) ile çökmesini.

67 Bu, onların geçmişte insanın sahip olduğunu farzettikleri "sınırsız imkanlar"a inançlarını ve insanın bir gün "tabiatın efendisi" olmayı başaracağı şeklindeki saplantılarını kapsar.

68 Çünkü ilkin, bu gecikmiş inanç artık vuku bulmuş olan bir realiteyi değiştiremeyecektir; ikinci olarak, serbest bir seçimin ürünü olmaması ve daha çok, değiştirilemez bir felaketin şoku tarafından dayatılmış olması sebebiyle onların manevî gelişmesine bir katkıda bulunmayacaktır.

çin her zaman uyguladığı yol yöntem budur:[69] İşte, hakikati inkar etmiş olanlar, o zaman ve orada, ziyana uğramış olacaklardır.

سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾

69 "Allah'ın yolu yöntemi" *(sünnetullâh)*, Yaratıcı'nın koyduğu/oluşturduğu tabii kanunların tümünü ifade eden bir Kur'ânî terimdir: bu örnekte, gerçek bir iç aydınlanmadan doğmadıkça inancın manevî bir değer taşımayacağı şeklindeki kuralı gösterir.

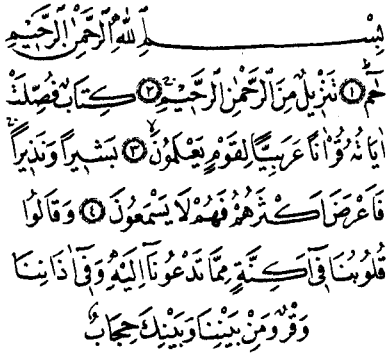
41. FUSSİLET SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

40. sûreden *(Gâfir)* hemen sonra nazil olan bu sûre, onun ele aldığı temayı, insanın ilahî vahiyleri bilinçli olarak kabul etmesi veya kasden reddetmesi temasını işlemeye devam etmektedir.
Sûrenin başlığı, 3. ayetinde geçen ve Kur'an'ın mesajlarının "apaçık bildirildiği"ne işaret eden *fussilet* fiilinden çıkarılmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Hâ-Mîm.*[1]

2 [BU VAHYİN] indirilişi, Rahmân ve Rahîm'dendir: **3** bir ilahî kelâm ki, (taşıdığı) mesajlar, anlama ve kavrama yeteneğine sahip insanlar için Arapça[2] bir hitabe olarak apaçık beyan edilmiştir; **4** güzel haberleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak.
Fakat [bu ilahî kelâm insanlara ne zaman tebliğ edilse] çoğu yüz çevirir ki [mesajını] duymasınlar;[3] **5** ve "[Ey Muhammed!]" derler, "Kalplerimiz bizi çağırdığın her şeye kapalıdır, kulaklarımız sağırdır ve bizimle senin aranda bir en-

1 Bkz. EK II.

2 Bkz. 12:2 ve ilgili not 3.

3 Bir önceki ayette zikredilen "anlama ve kavrama yeteneğine sahip insanlar", bu ilahî kelâmın *manevî kasdını/esprisini* kavrayan ve bu sebeple onun rehberliğine teslim olan insanlardır. O halde bunlar, yukarıdaki ifadede ve sonraki ayette işaret edilen "çoğu kimseler"in kapsamına girmezler. Tersine, "çoğu"ndan kasdedilen, böyle bir yetenekten *yoksun* bulunan ve sonuçta, Kur'an'ı anlamsız gören insanlardır. Zımnen işaret olunan –ve belki de İbni Kesîr dışında hemen hemen bütün müfessirler tarafından gözardı edilen– bu ayrım ancak cümlenin başındaki parantez içi ifade aracılığıyla yansıtılabilirdi.

gel vardır.[4] Öyleyse, sen [ne istersen] yap, unutma ki biz de [her zaman yaptığımızı] yine yapacağız!"

6 [Ey Muhammed] de ki, "Ben de ancak sizin gibi ölümlü bir insanım.[5] Bana tanrınızın yalnızca Tek Tanrı olduğu vahyedilmiştir: öyleyse O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin!"

O'ndan başkasına ilahlık yakıştıranların vay haline; **7** [vay haline] karşılıksız harcamadan kaçınanların: işte böyleleridir ahireti inkar edenler![6]

8 [Ama,] imana erip doğru ve yararlı işler yapanlar kesintisiz bir mükâfaat kazanacaklardır!

9 DE Kİ: "Siz, arzı iki evrede[7] yaratmış olan Allah'ı gerçekten inkar mı ediyorsunuz? Ve O'na, âlemlerin Rabbine rakip güçlerin bulunduğunu mu iddia ediyorsunuz?"[8]

فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ۝٥

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ
إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَٱسْتَقِيمُوٓا۟ إِلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ
لِّلْمُشْرِكِينَ ۝٦ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ
وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ۝٧ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَ
عَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝٨ قُلْ
أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَرْضَ فِى
يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ

---

4 *Hicâb* teriminin bu karşılığı için bkz. 7:46'nın ilk cümlesi ile ilgili not 36, aynı zamanda 6:25. Kur'an mesajından yüz çevirenlerin "sözleri" elbette mecazî olup onların tutumunu tasvir etmeye yarar.

5 Karş. 6:50 ve ilgili not 38.

6 Allah'ın birliğine inanmak ve insanlara karşılıksız yardımlarda bulunmak, İslam'ın iki temel buyruğudur. Bu itibarla, bu iki buyruğa kasıtlı şekilde karşı çıkmak, insanın Allah'a karşı sorumluluğunun ve sonuçta hayatın öteki dünyada da devam edeceğinin inkarı anlamına gelir. *(Zekât'ın* bu bağlamda "karşılıksız harcama" olarak çevrilmesi konusunda bkz. sûre 2, not 34. Unutulmamalıdır ki, *zekât'ın* Müslümanlar üzerinde zorunlu bir vergi yükümlülüğü şeklinde anlaşılması Medine döneminde başlar, halbuki bu sûre Mekke dönemine aittir).

7 *Yevm* (lafzen, "gün") teriminin yukarıdaki gibi "evre" olarak çevrilmesi konusunda bkz. 7:54 ile ilgili not 43. Kozmik olaylar ile ilgili birçok Kur'an ayetinde olduğu gibi, evrenin yaratıldığı "altı çağ" ya da "altı evre" –bunların "iki"si, yukarıdaki ayete göre, dünya da dahil, inorganik evrenin gelişmesi ile geçmiştir– tam bir temsîlî muhtevaya sahiptir: bu durumda, evrenin "ezelî" olmadığına, zaman içinde belli bir başlangıcının olduğuna ve bu hale gelinceye kadar belli bir zamanın geçmesi gerektiğine işarettir.

8 Lafzen, "O'na ortaklar *(endâd)* mı koşuyorsunuz?" Bunun açıklaması için bkz. 2:22, not 13.

10 O, [arzı yarattıktan sonra,] üzerine [kuleler gibi] sarsılmaz dağlar yerleştirdi, ona [sayısız] nimetler bağışladı ve oradaki geçim araçlarını onları arayanlar arasında eşit şekilde paylaştırdı:[9] [ve bütün bunları] dört evrede[10] [yarattı].

11 Ve[11] O, [sadece] duman halinde[12] olan göklere şekil verdi; onlara ve arza, "İkiniz de isteyerek yahut istemeden [varlık alanına] gelin!" diye buyurdu. İkisi birden: "Peki, boyun eğerek geliriz!" dediler.[13]

12 Ve onları iki evrede yedi gök[14] olarak yarattı, her göğe kendi işlevini yükledi. Biz, yere en yakın olan gökleri ışık-

﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا
وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ
﴿١٠﴾ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ
لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا
طَآئِعِينَ ﴿١١﴾ فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ
وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ

9 Yani, ilahî adalet ilkelerine göre, yoksa beşerî "eşitlik" ya da "ihtiyaç" kavramlarına göre değil.

10 Hemen hemen bütün klasik müfessirler, bu "dört evre"nin önceki ayette zikredilen "iki"yi de kapsadığında hemfikirdirler: "ve bütün bunları ... yarattı" şeklindeki parantez içi ifadelerin sebebi budur. 12. ayetteki "iki evre" ile birlikte toplam temsîlî sayı altıya yükselir.

11 *Sümme* edatı, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, her ne zaman paralel ifadeleri –yani, zaman içinde bir düzene/sıraya tâbi olmayan ifadeleri– birleştirmek için kullanılmışsa basit bir bağlaç fonksiyonuna sahip olmuştur ve bu nedenle de "ve" olarak çevrilmesi uygundur.

12 Yani, gaz halinde: fizikçilerin, evrenin bütün maddî unsurlarının kaynağını teşkil eden asal bir element olarak gördükleri hidrojen gazı. *Semâ'* teriminin ("gök" veya "gökler" yahut "cennet") kozmik delaleti için bkz. 2:29, not 20.

13 Bu pasaj ile ilgili açıklamasında Zemahşerî şunları söyler: "Allah'ın göklere ve yere 'gelmeleri'ni emretmesi ve onların da [bu emre] boyun eğmelerinin anlamı şudur: Allah, onların varlık alemine çıkmalarını istedi, onlar da, Allah'ın iradesine uygun şekilde var oldular... ve bu, *temsîl* (allegory) olarak adlandırılan bir *mecâz* türüdür... O halde [bu pasajın] maksadı, sadece, Allah'ın, [O'nun tarafından] var edilmiş bütün varlıklar üzerindeki sonsuz kudretinin sonuçlarını tasvir etmekten ibarettir..." (Anlaşılıyor ki, Zemahşerî'nin açıklaması çok sık tekrarlanmış olan şu Kur'ânî ifadeye dayanmaktadır: "Allah bir şeyin olmasını istediğinde ona sadece 'Ol!' der —ve o şey oluverir." Zemahşerî, yukarıdaki pasajın yorumunu şöyle sürdürür: "'İsteyerek veya istemeden' [sözlerinin] anlamı bana sorulsaydı, onun, Allah'ın iradesinin kaçınılmaz bir şekilde tecellî edeceğini gösteren mecazî bir ifade *(mesel)* olduğunu söylerdim.")

14 Yani, çok sayıda kozmik sistem (karş. 2:29, not 20).

larla süsledik. Ve onları emniyetli kıldık:[15] İşte bu, Kudret Sahibi ve Her şeyi Bilen'in takdiridir.

13 [BÜTÜN bu kozmik gerçeklere rağmen] onlar yine de yüz çevirirlerse[16] de ki: "Sizi, 'Âd ve Semûd[17] [kabilelerinin başına düşen] yıldırımlara benzer bir yıldırıma[18] karşı uyarıyorum!"

14 Hani, onlara [Allah'ın] elçileri gelmişti ve önlerine serilmiş olanla [halen] bilgi ve kavrayış alanlarının dışında tutulan[19] hakkında konuşmuşlardı, [ve onlara]: "Yalnız Allah'a kulluk edin!" [diye çağrıda bulunmuşlardı].

Onlar, "Eğer" demişlerdi, "Rabbimiz [sizin söylediklerinize inanmamızı] dileseydi, [mesajının tebliğcisi olarak] melekler gönderirdi.[20] Bakın işte biz, getirdiğiniz[i iddia ettiğiniz] şeyde bir gerçek payı bulunduğunu inkar ediyoruz!"

15 'Âd [kavmine] gelince, onlar, doğru olan her şeye karşı [çıkarak] yeryüzünde

الدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ ۖ وَحِفْظًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
﴿١٣﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ
صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٤﴾ إِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنۢ
بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ قَالُوا۟
لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً فَإِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم
بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿١٥﴾ فَأَمَّا عَادٌ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ فِى
ٱلْأَرْضِ

15 Karş. 15:16-18 ve ilgili notlar 16 ve 17 ile 37:6 vd.

16 Bu, yukarıdaki 9. ayetin ilk cümlesi ile bağlantılıdır: "siz ... yaratmış olan Allah'ı gerçekten inkar mı ediyorsunuz."

17 Bkz. 2:55, not 40.

18 Bu iki eski kabilenin kıssası için bkz. 7:65-79 ve ilgili notlar, özellikle 48 ve 56 ile 26:123-158.

19 Lafzen, "onların elleri arasından ve arkalarından gelerek ...": yani, onların bilmediği bazı şeyleri –mesela, daha önce yaşamış olan kendileri gibi günahkarlara ne olduğunu– hatırlatarak ve hakikati inkarda ısrar etmeleri halinde başlarına neler geleceği hakkında onları uyararak (Zemahşerî, Hasan Basrî'den naklen). Ama, yukarıdaki ifadeyi (ki 2:255, not 247'de açıklanmıştır) başka, daha dolaysız bir yolla anlamak da mümkündür: Allah'ın elçileri, bu günahkar toplumların, bilmeleri gereken (kelime anlamıyla, "elleri arasındaki") bazı şeyleri, yani dünyadaki sosyal ilişkilerinde ve moral anlayışlarındaki yanlış tavırları —ve aynı zamanda hâlâ onların bilgi alanlarının dışında (lafzen, "arkalarında") kalan şeyleri, yani ölümden sonraki hayatı ve Allah'ın nihaî yargılamasını inkar etmelerinin saçmalığına işaret ettiler.

20 Karş. 6:8-9 ve 15:7.

küstahça dolaştılar ve "Bizden daha güçlü kim varmış?" diye böbürlendiler.
Hayret! Onları yaratan Allah'ın kendilerinden daha güçlü olduğunu görmediler mi?
Ama onlar mesajlarımızı reddetmeye devam ettiler; **16** bunun üzerine, bu dünya hayatında aşağılanmanın azabını tattırmak için o bahtsız günlerde[21] üzerlerine dondurucu bir rüzgar gönderdik: onların öteki dünyadaki azap[lar]ı ise daha da aşağılayıcı olacak ve bir yardımcı da bulamayacaklar.
17 Semûd [kavmine] gelince, onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler: ve böylece, yaptıkları [kötülükler]in bir karşılığı olarak onların üzerine alçaltıcı bir azap yıldırımı düştü: **18** Biz, [yalnızca] imana ermiş olan ve Bize karşı sorumluluk bilinci duyanları kurtardık.
19 Bu nedenle, [bütün insanları,] Allah düşmanlarının ateşin başında toplanacakları ve sonra içine atılacakları Gün[e karşı uyar], **20** ve onlar (ateşe) yaklaştıklarında, kulakları, gözleri ve derileri onlara karşı tanıklık yapacak ve onların [yeryüzünde] yaptıklarını anlatacaklar.
21 Derilerine soracaklar: "Neden aleyhimize tanıklık yaptınız?" Onlar da: "Her şeye konuşma imkanı veren Allah, bize [de] vermiştir: Sizi yoktan var eden O'dur, [şimdi] yine O'na döndürülüyorsunuz. **22** Ve kulaklarınız, gözleriniz yahut deriniz size karşı tanıklık yapmasın diye [günahlarınızı] gizlemeye çalışanlardan olmadınız: üstelik, Allah'ın yaptıklarınız hakkında fazla bir şey bilmediğini sandınız. **23** Ve Rabbiniz hakkında taşı-

بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ۖ
أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ
قُوَّةً ۖ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ
الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ
وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا
الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ
الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ
آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى
النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ
عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا ۖ
قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ
خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنْتُمْ
تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ
وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ
كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي

21 Bkz. 69:6-8.

dığınız bu düşünce sizi helake uğrattı, böylece kendinizi hüsrana uğrayanlar arasında buldunuz!"

24 [Başlarına gelene] sabırla katlansalar [bile,] onların mekanı, yine ateş olacak:[22] ve kendilerini düzeltmelerine izin verilmesi için yalvarsalar da buna izin verilmeyecek;[23] **25** ve [Bize karşı isyankar olduklarından,] onlara [şeytanî dürtülerini] öteki kişilikleri[24] [olarak] musallat ettik; ve bunlar, önlerine serilmiş olan ile, bilgi alanlarının dışında kalanı[25] kendilerine güzel gösterdi.

Ve böylece, kendilerinden önce gelip geçmiş olan diğer [günahkar] insan ve görünmeyen varlık[26] toplulukları için geçerli olan [ceza] vaadi onlar için de geçerli olacak: kuşkusuz onlar[ın hepsi] hüsrana uğrayacaktır!

ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَىٰكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ۖ وَإِن يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُم مِّنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ

26 HAKİKATİ inkar edenler [birbirlerine]: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin, ve onun hakkında saçma, anlamsız şeyler uydurun ki

---

22 Zımnen, "Allah onlara mühlet vermeyi dilemedikçe": bkz. 6:128'in son paragrafı ve ilgili not 114; ayrıca ayet 40:12, not 10'da nakledilen Hadis.

23 Lafzen, "onlar, kendilerini düzeltmelerine izin verilenlerden olmayacaktır": günahkarların, Hesap Günü, kendilerine "ikinci bir şans" verilmesi için yalvarışlarına ve Allah'ın bu dileği reddetmesine bir işaret (karş. 6:27-28 ve 32:12).

24 Yahut: "can yoldaşları" (karş. *4:38*). *Karîn isminin türetildiği karane fiili* "bağladı" veya "sıkı bir şekilde birleştirdi" yahut "birbirine [bir şeyi diğerine] kattı" anlamına gelir. Karş. 43:36 —"Rahmân'ın uyarısını görmezden gelmeyi tercih eden kimseye gelince, biz onun içine öteki kişiliğini oluşturmak üzere [kalıcı] bir şeytanî dürtü yerleştiririz."

25 Lafzen, "onların elleri arasında olan ve arkalarında bulunanları", yani kendi şeytanî dürtüleri (ki, belirtildiği gibi, onların "öteki kişilikleri" olmuştur), önlerine serilmiş bulunan bütün dünyevî cazibelerin sınırsız zevklerini, hiçbir ahlakî seçme yapmaksızın, onlar için baştan çıkarıcı kıldı ve aynı zamanda, yeniden dirilme ve Allah'a hesap verme düşüncesini bir yanılsama gibi görerek dışlamalarına yol açtı ve böylece, bilgi alanları dışında kalan şeyler konusunda onlara yanlış bir güvenlik duygusu verdi.

26 *Cinn* teriminin bu karşılığı –ve anlamı– için bkz. Ek III.

onu(n gücünü) bastırasınız!"[27] derler.

27 Fakat hakikati [böylece] inkar edenlere kesinlikle şiddetli bir azabı tattıracak ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız! **28** O Allah düşmanlarının cezası, [öteki dünyadaki] ateş olacaktır: Onlar, mesajlarımızı bilerek reddetmelerinin karşılığı olarak içinde sonsuza kadar kalacakları bir yere mahkum olacaklardır.[28]

29 Ve [yeryüzündeki hayatlarında] hakikati inkar etmiş olanlar [bunun üzerine] feryad edecekler: "Ey Rabbimiz! Bizi saptıran şu insanları ve görünmeyen varlıkları göster bize:[29] onları ayaklarımızın altına al(ıp çiğneyel)im ki hepimizin en alçağı olsunlar!"[30]

30 [Fakat,] "Rabbimiz Allah'tır!" diyen ve sebatla doğru yolu izleyenlere gelince, onların üzerine sık sık melekler iner [ve şöyle derler:] "Korkmayın ve üzülmeyin, işte alın size vaad edilmiş olan cennet müjdesini! **31** Biz bu dünya hayatında sizin dostunuzuz ve öteki dünyada [da dostunuz olacağız]: orada canınızın çektiği her şeye sahip olacak ve istediğiniz her şeye kavuşacaksınız, **32** bağışlayıcı

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾
فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَ
لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾
ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ
الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ
الْجِنِّ وَالْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا
مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ
اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا
تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي
كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا
مَا تَشْتَهِي أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ

27 Bu, Kur'an'ı Muhammed'in (s) kendi –kişisel ve politik– amaçları için "uydurdu"ğu bir kitap, eski kutsal metinlerden bir "yanlış anlaşılmış alıntılar" serisi, bir "halüsinasyon/vehim" ürünü vb. olarak tanımlamak sûretiyle onu değersiz kılmayı amaçlayan çabalara bir işarettir. Bütün bu çabalar, Kur'an mesajına karşı çıkanların Kur'an'ın gücünü içgüdüsel olarak hissettiklerini ve aynı zamanda Kur'an'ın kendi çıkarcı, materyalist hayat görüşlerini tehlikeye soktuğu ve bu nedenle ona karşı çıkılması gerektiği düşüncesinde olduklarını gösterir. Bu, 28. ayetin sonundaki, onların Allah'ın mesajlarını *"bilerek* reddettikleri" ifadesini de açıklamaktadır.

28 *Cehade* fiilinin yukarıdaki şekilde çevirisi için bkz. sûre 29, not 45.

29 Bkz 6:112 –"insanlar ve görünmez varlıklar arasından ... şeytanî güçleri *(şeyâtîn)* her peygambere düşman kıldık–" ve ilgili dipnot 98.

30 Karş. 7:38.

ve rahmet kaynağı olan Allah'tan bir karşılama [olarak]!"

33 [İnsanları] Allah'a çağıran, doğru ve adil olanı yapan ve "Şüphesiz ben Allah'a teslim olanlardanım!" diyenden daha güzel sözlü kim vardır?

34 (Madem ki) iyilik ile kötülük bir değil, sen [kötülüğü] daha güzel olan ile sav;[31] bak, o zaman seninle arasında düşmanlık olan kimse, [eski bir] dostun, gerçek bir arkadaşınmış gibi davranır!

35 Ama [bu mazhariyet] sadece sıkıntıya karşı sabredenlere verilmiştir; yalnızca (faziletten) en büyük payı almış olanlara verilmiştir.

36 Bu *nedenle*, eğer Şeytandan gelen bir vesvese seni [anlamsız, sebepsiz bir öfkeye] sürükleyecek olursa, hemen Allah'a sığın: şüphesiz yalnız O, her şeyi işiten, her şeyi bilendir![32]

37 Gece ile gündüz, güneş ile ay O'nun işaretlerindendir: [o halde,] güneşe ve aya secde etmeyin, ama onları yaratmış olan Allah'a secde edin; eğer [gerçekten] O'na kulluk etmek istiyorsanız.[33]

38 Bazısı [bu çağrıya kulak kapatacak kadar] büyüklük tasladığı halde [içlerinden] Rableri ile birlikte olanlar gece-gündüz

نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ
قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ
إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ
وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ۚ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ فَإِذَا
ٱلَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُۥ عَدَٰوَةٌ كَأَنَّهُۥ وَلِىٌّ
حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟
وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا
يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۖ
إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ
وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ
وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ
إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟
فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ
وَٱلنَّهَارِ

---

31 Bkz. 13:22, not 44. Bu örnekteki "[kötülüğü] daha güzel olan bir şey ile savma" emri Kur'an'a karşı yapılan kaba itirazlara ve düşmanca eleştirilere yöneliktir. Bu pasajın bütünü (33. ayet vd.) 26. ayet ile bağlantılıdır.

32 Yani, yalnız O, insanların kalplerinden neler geçtiğini görür ve yalnız O, Kur'an'ı düşmanca bir şekilde eleştirenlerin kendilerinin de farkında olmadıkları iç saiklerinden haberdardır. —Bkz. 7:199-200 ve ilgili notlar, özellikle not 164.

33 Bu, Râzî'ye göre, yukarıda 33. ayetteki "[insanları] Allah'a çağırma" ifadesi ile bağlantılıdır. Allah bütün mevcudatın yegane sebebi ve kaynağıdır: var olan her şey, O'nun yaratıcı gücünün olağanüstü bir işaretidir. Bu nedenle, *yaratılmış* herhangi bir şeye –bu ister somut bir fenomen, ister soyut bir tabiat gücü, ister bir durumlar dizisi veya bir fikir demeti olsun– gerçek bir güç ve etki yakıştırmak (k "secde etme"nin buradaki anlamıdır), mantıksız olduğu kadar küfürdür de.

hiç bıkmadan, usanmadan O'nun sınırsız şanını yüceltirler.

39 O'nun işaretlerinden biri de şudur: Sen toprağı çorak görürsün ama üzerine yağmur yağdırdığımızda hemen harekete geçer ve [hayata] uyanıverir! Ona hayat veren, şüphesiz, ölü [kalbe de] hayat verir: çünkü O, her şeye kâdirdir.[34]

40 MESAJLARIMIZIN anlamını saptıranlar Bizden gizlenemezler: öyleyse [şu iki kişiden] hangisi daha iyidir: ateşe atıl[maya mahkum edil]en mi, yoksa Kıyamet Günü [huzurumuza] güvenle gelecek olan mı?

Dilediğinizi yapın: O, yaptığınız her şeyi görür.

41 Gerçek şu ki, kendilerine gelen bu uyarıyı inkar edenler [var ya, işte onlar hüsrana uğrayanlardır]; çünkü o yüce bir ilahî kelâmdır: **42** Hiçbir boşluk ve anlamsızlık ona ne açıkça yaklaşabilir, ne de gizlice:[35] [çünkü o] hikmet Sahibi

وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنَّكَ
تَرَى ٱلْأَرْضَ خَـٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ
ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ
إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ
يُلْحِدُونَ فِىٓ ءَايَـٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۗ أَفَمَن
يُلْقَىٰ فِى ٱلنَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِىٓ ءَامِنًا يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۚ
ٱعْمَلُوا۟ مَا شِئْتُمْ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِٱلذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ
وَإِنَّهُۥ لَكِتَـٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَـٰطِلُ
مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ

---

34 Toprağın canlanması benzetmesi, insanın nihaî olarak yeniden dirilmesinin bir temsîli olarak Kur'an'da çok sık zikredilmesine rağmen, bu bağlamda (ve 33-39. ayetleri kapsayan pasajın tamamı ile uyumlu olarak) Allah'ın, O'nun varlığı ve kudreti gerçeğine şimdiye kadar kapalı kalmış olan kalplere ruhî bir hayat bağışlama gücünün tasviri olarak görünmektedir. Bu nedenle, müminlerin, "hakikati inkar edenler"in günün birinde Kur'an mesajının özünü kavrayabilecekleri ümidini asla terk etmemeleri gereğinin bir ifadesidir.

35 Lafzen, "ne elleri arasından, ne arkasından"; yani ilahî kelâm, ne ekleme veya çıkarmalar yoluyla açıkça (Râzî), ne de düşmanca veya bilerek yapılan saptırıcı/yanıltıcı yorumlar yoluyla gizlice değiştirilemez. Yukarıdaki ayet, büyük müfessir Ebû Müslim el-İsfehânî'nin (Râzî tarafından da nakledildiği gibi) "nesh" teorisini kesin olarak reddederken dayandığı ayetlerden biridir (Bunun için bkz. 2:106, not 87). *Herhangi* bir Kur'an ayetinin "nesh"i, onun *iptali* –yani, nesihden sonra artık geçersiz ve hükümsüz olduğunun açıktan veya zımnen ilanı– anlamına geldiğinden, neshedilen ayetin, Kur'an'ın mevcut anlam örgüsü içinde *"bâtıl"* (gereksiz ve anlamsız) olarak görülmesi gerekecekti: ve bu, Ebû Müslim'in işaret ettiği gibi, yukarıdaki "hiçbir bâtıl (boşluk ve anlamsızlık) ona yaklaşamaz" ifadesi ile açık şekilde çelişirdi.

ve övgüye layık olan tarafından indirilmiştir.

43 [Sana gelince, ey Muhammed,] senin için söylenenler, senden önceki [Allah'ın] elçiler[i] için söylenenlerden başka bir şey değildir.[36]

Bak, senin Rabbin bağışlayıcıdır, ama aynı zamanda en şiddetli şekilde cezalandırmaya da kâdirdir!

44 Eğer bu [ilahî kelâmın] Arapça dışında bir dilde [indirilmiş] bir hitabe olmasını dileseydik, onlar, [şimdi onu reddedenler,] bu defa, "Neden onun mesajları anlaşılır bir şekilde[37] ifade edilmemiş? Hayret! Arapça dışında bir dil[de indirilmiş bir mesaj bu] ve (tebliğ eden de) bir Arap [elçi]?" diyeceklerdi.

De ki: "Bu [ilahî kelâm,] iman edenler için bir rehber ve bir şifa kaynağıdır; ona *inanmayanlara gelince, onların* kulaklarında bir sağırlık var ve bundan dolayı [Kur'an] onlara kapalı, anlaşılmaz gelir: onlar çok uzaklardan[38] seslenilen [insanlar gibi]ler."

تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ
حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ
مِن قَبْلِكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا لَوْلَا
فُصِّلَتْ آيَاتُهُ ۖ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ ۗ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ
آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ ۖ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ۚ أُولَٰئِكَ
يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾

---

36 Bu, Hz. Peygamber'in düşmanlarının, o'nun ilahî vahiy olduğunu iddia ettiği şeyin kendisi tarafından "yazıldı"ğı şeklindeki iddialarına ve peygamberlik misyonunun gerçekliğini bir mucize göstermek sûretiyle "isbat" etmesi gerektiği şeklindeki taleplerine bir işarettir: bu, bütün eski peygamberlerin şu veya bu dönemde karşı karşıya kaldıkları ve münkirlerin bu sûrenin 5. ayetinde zikredilen "sözler"inde ifadesini bulan tezyîf edici tavırdır.

37 Zımnen, "anlayabileceğimiz bir dilde." Hz. Peygamber bir Arap olduğundan ve Arap toplumunda yaşadığından, o'nun mesajı, hitab ettiği kitlenin anlayabileceği Arap dilinde ifade edilmeliydi: bkz. bu bağlamda 13:37'nin ilk cümlesi ile ilgili not 72 ve 14:4'ün ilk bölümü —"Biz her elçiyi kendi halkının diliyle [vahyedilmiş bir mesajla] gönderdik ki [hakikati] onlara açıkça ulaştırabilsin." Kur'an'ın mesajı Arapça'dan başka bir dilde gönderilmiş olsaydı, Hz. Peygamber'in muhalifleri, "bizimle senin aranda bir engel vardır" (bu sûrenin 5. ayeti) sözlerinde haklı olurlardı.

38 Lafzen, "çok uzak bir yerden": yani onlar, söyleneni yalnız işitebilirler, ama anlayamazlar.

45 Biz Musa'ya da daha önce vahiy indirmiştik, sonra onun üzerinde ihtilaflar başlamıştı.[39] Ve [o zaman, şimdiki gibi,] Rabbinden gelen bir buyruk bulunmamış olsaydı, her şey onlar arasında [başından] kararlaştırılmış olurdu.[40] Aslında onlar, [bu ilahî kelâma inanmayanlar,] onun uyarı ve öğütleri hakkında[41] şüpheye varan büyük bir tereddüt içindedirler.

46 KİM doğru ve yararlı bir iş yaparsa, kendi iyiliği için yapmış olur; ve kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur: Allah hiçbir zaman kullarına haksızlık yapmaz.

47 Son Saat'in ne zaman geleceği bilgisi yalnız O'nun katındadır. O'nun bilgisi olmadan ne meyveler kabuklarını çatlatır, ne de bir dişi gebe kalır veya doğurur.

O Gün Allah, onlara: "Benim şu [sözde] ortaklarım neredeler şimdi?" diye seslendiğinde [hiç tereddütsüz] cevap verecekler: "İtiraf ederiz ki hiç birimiz [başkasının senin ilahlığına ortak olduğuna] tanık olmuş değiliz!" **48** Böylece, onların önceden yalvarıp durdukları bütün güçler, kendilerini terk etmiş olacak; ve ken-

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا
مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا
كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ
وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَّنْ عَمِلَ
صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ
بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾ إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ۚ وَمَا
تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ
مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ
أَيْنَ شُرَكَآءِى قَالُوٓا۟ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا
مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَدْعُونَ
مِن قَبْلُ

39 Kur'an gibi, Hz. Musa'ya vahyedilmiş olan ilahî mesaj da bazı insanlar tarafından kabul edilirken bazıları onu reddettiler (Zemahşerî, Râzî), diğer bir kısmı ise o'nun getirdiği öğretinin muhtevasına ve uygulamasına itiraz ettiler (Taberî).

40 Bu pasajın ve insanların daha önceki kutsal metinlere ve Kur'an'a yaklaşımlarındaki paralelliğin bir açıklaması için bkz. 10:19'un ikinci cümlesi ve ilgili not 29.

41 Lafzen, "onun hakkında", yani Kur'an'ın, insanın beden ve ruh problemine yaklaşımı –ve, özellikle, insan hayatının bu iki cephesinin temel bütünlüğünü vurgulaması (karş. 2:143'ün ilk cümlesi ile ilgili not 118)– konusunda şüphe duymaktaydılar. İnkarcıların hakikat ile ilgili bu şüpheleri, daha geniş anlamda dinin insan toplumu için "yararlı" mı yoksa "zararlı" mı olduğu sorusu –onlar tarafından bütün dinî inançlara *karşı* şiddetli bir önyargı ile ortaya konmuş ve cevaplanmış bir soru– ile yakından ilişkilidir.

dileri için bir kaçış imkanı olmadığını kesinlikle öğreneceklerdir.

49 İNSAN, [hayatın] güzel [şeyler]ini isteyip aramaktan asla bıkmaz: kötü bir olayla karşılaşınca da endişeye kapılarak bütün ümitlerini kaybeder.[42]

50 Ama başına bir bela geldikten sonra kendisine rahmetimizden tattırırsak, emin bir şekilde "Bu zaten benim hakkımdır!" der; ve devam eder, "Son Saat'in geleceğini de sanmıyorum:[43] ama eğer [gelirse ve] ben Rabbime döndürülürsem, O'nun katında beni mutlak bir güzellik bekler!"[44]

Fakat hakikati[45] inkara şartlanmış olanlara [Hesap Günü] yaptıkları her şeyi apaçık gösterecek ve onlara [bu şekilde] şiddetli bir azap tattıracağız.[46]

51 Ne zaman insana nimetlerimizi bağışlasak yan çizer ve [Bizi anmaktan] uzaklaşır, başına bir kötülük gelince de hemen dualar okumaya başlar![47]

52 DE Kİ: "Ya inkar ettiğiniz bu [vahiy], gerçekten Allah'tan ise [halinizin ne olacağını] hiç düşündünüz mü? Kendisini kötülüğe ve eğriliğe [bu kadar] çok kap-

وَظَنُّوا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾ لَّا يَسْـَٔمُ
الْإِنسَانُ مِن دُعَآءِ الْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ الشَّرُّ
فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ
بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِي وَمَآ أَظُنُّ
السَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ إِنَّ لِي عِندَهُۥ
لَلْحُسْنَىٰ ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟
وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا
عَلَى الْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ
الشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ
إِن كَانَ مِنْ عِندِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ
مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ

42 Bkz. 11:9, not 17.

43 Yani insan, kural olarak, bu dünya sevgisi ile o kadar körleşmiştir ki onun bir gün sona ereceğini hiç aklına getirmez. Burada işaret edilen, ölümden sonraki hayatın gerçekten var olup olmadığı ve insanın mahşerde Allah tarafından gerçekten yargılanıp yargılanmayacağı konusundaki kuşkudur.

44 İnsan kendi üstünlüğüne inandığından ("bu zaten benim hakkımdır" sözlerinde ifade edildiği gibi), ölümden sonra gerçekten bir hayat varsa kendisi hakkındaki abartılı görüşünün Allah tarafından teyid edileceğine emindir.

45 Yani, yeniden dirilmeyi ve Allah tarafından yargılanmayı.

46 Yani, hayatlarının tümünü kapsayan manevî körlüğün farkına varmaları, öteki dünyada bizâtihî bir azap kaynağı olacaktır: karş. 17:72 —"bu [dünya]da [kalben] kör olan, ahirette [de] kör olacaktır."

47 Lafzen, "uzun [yani, geniş veya kapsamlı] yakarışlarda bulunur."

tırandan daha sapık kim olabilir?"[48]

53 Zamanı geldiğinde insana mesajlarımızı [evrenin] uçsuz bucaksız ufuklarında ve kendi öz benliklerinde [bulduklarıyla][49] tam olarak anlatacağız[50] ki bu [vahy]in tartışılmaz bir gerçek olduğu, apaçık ortaya çıksın. Rabbinin her şeye tanık olduğu[nu bilmeleri onlara] hâlâ yetmez mi?[51]

54 Gerçek şu ki onlar, [Hesap Günü] Rableri ile karşılaşıp karşılaşmayacaklarından tam emin değiller!

Şüphesiz O, her şeyi kuşatır!

سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ۝٥٣ أَلَآ إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌ ۝٥٤

---

48 Râzî'ye göre bu, –bu sûrenin 4 ve 5. ayetlerinde de zikredildiği gibi– insanların, "[Ey Muhammed,] kalbimiz, bizi çağırdığın her şeye kapalıdır, kulaklarımız sağırdır ve bizimle senin aranda bir engel bulunmaktadır" diyerek Kur'an mesajından "yüz çevirmeleri" şeklindeki tavırlarına bir işarettir.

49 Yani, insanın bilinçli bir Yaratıcı'nın varlığına tanıklık eden kendi ruhunun derinliklerini kavraması ve kainatın ihtişamına daha derin ve kapsamlı bir şekilde bakması sûretiyle.

50 Lafzen, "onlara göstereceğiz" yahut "onların görmelerini temin edeceğiz."

51 Yani, O, kudret Sahibidir ve her şeyi görür: bu, başlı başına, insanın Allah'a karşı sorumluluğunu hatırlatmaya yetecek temel bir hakikattir.

42. ŞÛRÂ SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûrenin başı ve sonu, ilahî vahiy realitesini ve bütün peygamberlerin her dönemde tek ve aynı temel –yani, Allah'ın varlığı ve birliği hakikatini– ve aynı etik prensipleri tebliğ ettikleri gerçeğini vurgulamaktadır. Her iki bölümde de, tek Allah'a inanan *bütün* müminlerin, tarihsel kökenleri ne olursa olsun kendilerini "bir tek toplum" telakki etmeleri gerektiği emredilmektedir. (Bkz. ayet 13 ve ilgili not 14 ile ayet 15.) Bu nedenle Allah'ın "zâtı" hakkındaki bütün spekülasyonlar, "Rableri nazarında geçersiz ve boş"tur (ayet 16), çünkü "Hiçbir şey O'na benzemez" (ayet 11) ve bundan dolayı, O'nu hiçbir şeyle tanımlayamayız. Allah tanımlanamaz ve tam olarak kavranamaz olduğundan, Allah'ın bütün varlıklar dünyasını kapsayan ve insanın bu dünyada yapıp-ettiklerinin ürününü öteki dünyada toplamasını sağlayan bir sebeb-sonuç kanunu koymuş olması dışındaki ef'alini tam olarak kavramak insan için mümkün değildir.

Bu sûreye adını veren anahtar kelime, gerçek müminler topluluğunu tavsif eden temel sosyal prensiplerden birini ortaya koyan 38. ayetindeki *şûrâ beynehum* ("aralarında danışma") ifadesinden alınmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ

مِن قَبْلِكَ ۙ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ لَهُۥ مَا فِي

السَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

﴿٤﴾ تَكَادُ السَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ

وَالْمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ

1 *Hâ-Mîm.* **2** *'Ayn-Sîn-Kâf.*[1]

3 KUDRET ve hikmet Sahibi olan Allah, [ey Muhammed,] sana ve senden öncekilere [hakikati] şöyle vahyetti:[2]

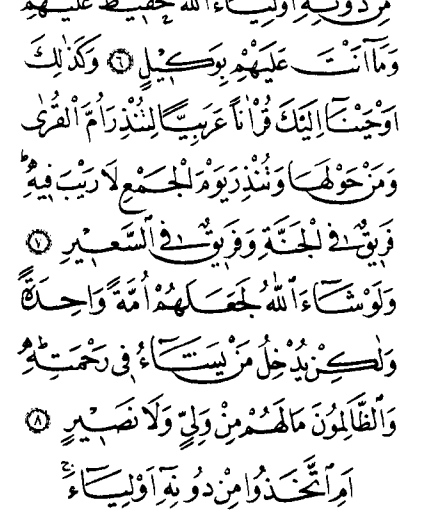
4 Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur; O, yücedir, uludur.

5 En üstteki gökler [O'nun korkusundan] neredeyse parçalanır; melekler Rablerinin sonsuz ihtişamını hamd ile yüceltir ve

1 Bkz. Ek II.

2 Yani, Kur'an'ın tebliğ ettiği temel hakikatler –bir kısmı ileride özetlenecektir– daha önceki peygamberlere vahyedilenler ile aynıdır.

yeryüzündekiler[3] için bağışlanma dilerler.
Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

6 ALLAH'TAN başkasını koruyucu edinenlere gelince; Allah onları görüp gözetlemektedir ve sen onların yaptıklarından sorumlu değilsin.
7 [Sana sadece Bizim mesajımız emanet edilmiştir:] işte Biz sana Arap dilinde[4] bir hitabe gönderdik ki, bütün kentlerin atasını ve çevresinde oturanları[5] uyarabilesin; yani, [varlığı] her türlü şüphenin üstünde olan Toplanma Günü'ne karşı [onları] uyarasın: [O Gün] bazısı cennete girecek, bazısı da yakıcı ateşe.
8 Eğer Allah dileseydi onları tek bir ümmet yapardı;[6] bununla birlikte O, [kavuşturulmayı] dileyeni rahmetine kavuşturur;[7] halbuki [Hesap Günü] zalimler ne kendilerini koruyacak bir kimse, ne de bir yardımcı bulacaklardır.
9 Yoksa onlar, Allah'tan başka koruyucular edi[nebileceklerini mi sa]nıyorlar?

---

3 Yani, (her zaman bilinçli, akıl sahibi bir varlığa işaret eden *men* ilgi zamirinin gösterdiği gibi) bütün insanlık. Buradan çıkarılan anlam şudur: bütün insanlar –ister inansın, ister inanmasınlar– hata yapmaya ve günah işlemeye yatkın olduklarından, Allah, "işledikleri zulümlere rağmen insanlara karşı hep bağışlayıcıdır" (13:6). Ayrıca 10:11'in ilk cümlesi ve ilgili dipnot 17.

4 Karş. 14:4 —"Biz her elçiyi, mutlaka kendi halkının diliyle [vahyedilmiş bir mesajla] gönderdik." Bkz. ayrıca 13:37'nin ilk cümlesiyle ilgili not 72.

5 Yani, bütün insanlığı (Taberî, Beğavî, Râzî). Mekke'nin "kentlerin atası" olarak adlandırılması konusunda bkz. 6:92'deki benzer ifade ile ilgili not 75.

6 Zımnen, "ama dilememiştir": bkz. 5:48'in ikinci paragrafı ve ilgili notlar 66-67 ve 16:93, not 116 ve 10:19, not 29.

7 Yahut: "dilediğini rahmetine kabul eder" —tıpkı çok sık tekrarlanan *Allâhu yehdî men yeşâu ve yudillu men yeşâu* ifadesindeki çifte anlam gibi: ki bu ifade hem "Allah dilediğini doğru yola ulaştırır ve dilediğini şaşırtır", hem de "Allah dileyeni doğru yola ulaştırır, dileyeni şaşırtır" şeklinde çevrilebilir. Bkz. özellikle, 14:4'ün ikinci bölümü ile ilgili 4. notta aktarılan Zemahşerî'nin titiz yorumu.

Hayır, yalnız Allah'tır [bütün varlıkların] koruyucusu; çünkü yalnız O'dur ölüye can veren ve yalnız O'dur her şeye kâdir olan.

فَٱللَّهُ هُوَ
ٱلْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا ٱخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ
فَحُكْمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّى
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ ۚ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا
وَمِنَ ٱلْأَنْعَٰمِ أَزْوَٰجًا ۖ يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ ۚ لَيْسَ
كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿١١﴾
لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ
لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

10 ÖYLEYSE [ey müminler biliniz ki,] ayrılığa düştüğünüz her konuda hüküm Allah'a aittir.[8]
[De ki:] "İşte Allah! Benim Rabbim budur: O'na dayanıp güvendim ve her zaman O'na yönelirim!"
11 [O'dur] gökleri ve yeri (yoktan) var eden. O, nasıl ki hayvanlar arasında eşler [bulunmasını] *irade etmişse size de kendi* cinsinizden[9] eşler vermiştir ve sizi böylece çoğaltıp durmaktadır: [ama] hiçbir şey O'na benzemez ve yalnız O'dur, her şeyi işiten, her şeyi gören.[10]
12 Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur; O, dilediğine bol rızık verir, dilediğine az: çünkü O her şeyi bilendir.[11]

8 Bu ayet yukarıdaki 8. ayetin ilk cümlesiyle bağlantılı olup itikad ve dinî hukuk meseleleri ile ilgilidir (Beğavî, Zemahşerî). Yukarıdaki ayet, İslam hukukunun bazı büyük temsilcilerinin –İbni Hazm da onlar arasında bulunmaktadır– 'nass'ın yani, Kur'an'ın sözlerinin *zâhirinin* ve Hz. Peygamber'in açık emirlerinin formüle etmediği dinî hukuk ilkelerini "tesis etme"nin bir aracı olarak *kıyâs*'ın kullanılmasına karşı çıkarken dayandıkları bir ayettir. Râzî'nin işaret ettiği gibi, "ayrılığa düştüğünüz her konuda *hüküm* Allah'a aittir" ifadesinin anlamı budur. (Bkz. bu bağlamda 5:101, not 120, ayrıca *State and Government* adlı kitabımdaki "İslam Hukuku'nun Alanı" bölümü, s. 11-15).

9 Bkz. 16:72, not 81.

10 İlahî irade eseri olan cinsiyete ve tabiattaki canlıların –insan ve hayvanların– tümünde aşikar olan çokluk ve iki kutupluluğa işaret eden önceki ifadenin amacı, Allah'ın birliğine ve mutlak eşsizliğine ilişkin yukarıdaki ifadeyi vurgulamaktır. "Hiçbir şey O'na benzemez" ifadesi, O'nun mevcut olan veya olabilecek her şeyden yahut insanların düşünebileceği, hayal edebileceği veya tanımlayabileceği şeylerden köklü bir "farklılık" –yalnız sıfatlardaki farklılık değil– taşıdığına işaret eder (bkz. 6:100, not 88); ve "hiçbir şey O'na denk tutulamaz" (112:4) olduğundan O'nun başka her şeyden "nasıl" bir "farklılık" gösterdiği bile, beşerî düşünce kategorilerini aşan bir konudur.

11 Yani O, insanların yalnız neye "layık olduğu"nu değil, aynı zamanda kendi ya-

13 O, itikadî konularda,[12] Nûh'a emrettiğini –ve sana [ey Muhammed,] vahiy aracılığıyla öğrettiğimizi[13] ve aynı zamanda İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimizi– sizin için uygun gördü: [sahih] itikada sağlam bir şekilde sarılın ve o konuda bütünlüğünüzü bozmayın.[14]
Onları çağırdığın bu [itikad bütünlüğü] başka varlıkları veya güçleri Allah'a ortak koşanlara ağır gelse [bile], Allah dileyen herkesi Kendine çeker ve O'na yönelenleri doğru yola ulaştırır.
14 [Geçmiş vahiylerin mensuplarına gelince,] onlar [hakikati] tanıyıp öğrendikten sonra, aralarındaki kıskançlık ve çekişmelerden dolayı bütünlükten uzaklaştılar;[15] ve Rabbinden [O'nun koyduğu]

شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا
وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ
إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ ۖ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟
فِيهِ ۚ كَبُرَ عَلَى ٱلْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ
ٱللَّهُ يَجْتَبِىٓ إِلَيْهِ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ
مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا
جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ

---

ratılış planı içinde neyin tabiat/öz olarak –her zaman açıkça görülemese de– iyi ve gerekli olduğunu da bilir. Ayrıca var olan her şey yalnız O'na aittir ve insanın durumu, genelde "mülk" olarak bilinen şey üzerinde "intifa hakkı sahibi" olmaktan öteye geçmez.

12 Bkz. 2:256, not 249'un ilk paragrafı. Ayetin siyâk ve sibâkının gösterdiği gibi *dîn* terimi, bu bağlamda, ardarda gelen her sistemde farklı mahiyetler kazanan dinî *kanunları* da kapsayan (karş. 5:48, not 66) en geniş anlamıyla "din"i (religion) göstermez. Burada, daha çok, dinin (religion) yalnızca etik ve ruhî *boyutunu*, yani en genel anlamda "imanı/itikad"ı gösterir. Bu ayetle, sûrenin başında dile getirilmiş olan temaya, yani bütün vahiylerin gerisindeki manevî ve ahlakî prensiplerin değişmez aynılığı temasına yeniden dönülmektedir.

13 Lafzen, "sana vahyettiğimizi." Bu, Peygamber Muhammed'in (s) ancak vahiy aracılığıyla "Allah'ın Nûh'a emrettiği" şeyi öğrenebildiğine işaret eder.

14 Karş. 3:19 —"Allah katında tek [hak] din, [insanın] O'na teslimiyetidir" ve 3:85 —"kim Allah'a teslimiyetten başka bir din ararsa bu hiçbir zaman kabul edilmeyecektir." Allah'ın bütün elçileri tarafından ortaya konulan bu prensip ile bir paralellik, 21:92 ve 23:52'deki kesin ifadede de görülebilir: "[Siz ey inananlar,] gerçek şu ki, bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir: çünkü hepinizin Rabbi Benim." Büyük müfessirlerin çoğu (mesela Zemahşerî, Râzî, İbni Kesîr), bunu, Zemahşerî'nin bu ayet ile ilgili yorumunda ifade edildiği gibi, "farklı toplumların [zaman içinde değişen] şartlarıyla uyumlu olarak *('alâ hasebi ahvâlihâ)* getirilen [özel] durum ve uygulamalar" ile ilgili bütün farklılıklara rağmen Tek Allah inancına dayanan bütün dinlerin evrensel bütünlüğüne açık bir atıf olarak görmüşlerdir.

15 Lafzen, "kendilerine bilgi gelinceye kadar bütünlüklerini bozmadılar" —yani, Al-

belli bir vadeye kadar [bütün hükümleri iptal eden] bir hüküm gelmemiş olsaydı, onlar arasında [baştan] her şey karara bağlanmış olurdu.[16] İşte bakın, öncekilerden ilahî kelâmı devralanlar[17] [şimdi] onun öğretileri hakkında[18] şüpheye varan büyük bir tereddüt içindeler.

15 İşte bunun için[19] sen [bütün insanlığa] çağrıda bulun ve [Allah tarafından] emrolunduğun gibi dosdoğru ol; onların heva ve heveslerine uyma ve de ki: "Ben, Allah'ın bütün vahyettiklerine inanırım: sizin değişik görüşleriniz arasında[20] adaleti gözetmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımızın hesabı bize çıkacaktır, sizin yaptıklarınız da size. Bizimle sizin aranızda bir çekişme olmamalı: Allah hepimizi bir araya toplayacaktır; çünkü varış O'nadır."

16 O'nu(n çağrısını) kabul ettikten sonra Allah hakkında[21] [hâlâ] tartışanlara gelince: onların bütün itirazları Rableri katında geçersizdir, boştur. [O'nun] gazabı

سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
لَّقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ
مِن بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾ فَلِذَٰلِكَ
فَادْعُ ۖ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ
أَهْوَاءَهُمْ ۖ وَقُلْ آمَنتُ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِن
كِتَابٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ اللَّهُ رَبُّنَا
وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۖ
لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ
وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِن بَعْدِ
مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَ

---

lah'ın bir olduğu ve peygamberlerin tümünün öğretilerinin temelde aynı olduğu bilgisi. Karş 2:213 ve özellikle, "sizin ümmetiniz bir tek ümmettir" ifadesinden hemen sonra gelen 23:53 (bkz. ayrıca ilgili not 30).

16 Bu pasajın bir açıklaması için bkz. 10:19, not 29.

17 Lafzen, "onlardan sonra ilahî kelâma/kitâba varis olanlar": Kitâb-ı Mukaddes'e ve onun daha sonraki izleyicilerine açık bir atıf.

18 Lafzen, "onun hakkında" —yani sözkonusu metnin gerçekten Allah tarafından vahyedilmiş olup olmadığı ve "ilahî vahiy" kavramında bir doğruluk payı bulunup bulunmadığı konusundaki şüphe.

19 Yani, insanların tek Allah'a inançlarının orijinal bütünlüğünün parçalanması sebebiyle.

20 Lafzen, "sizin aranızda," —yani, "başkalarına daha hoşgörülü olmaya sizi teşvik için": bütün vahyedilmiş dinlerin çeşitli ekol ve mezhepleri arasındaki karşılıklı anlayışın önünde duran keskinliğe/katılığa bir îma.

21 Yani, tamamen insan aklının kavrayış sınırlarını aşan Allah'ın sıfatları ve varlığının "mahiyeti" hakkında.

üzerlerine çökecektir; ve onları şiddetli bir azap beklemektedir: **17** çünkü indirdiği vahiy ile hakikati ortaya koyan ve [böylece insana, doğru ile eğriyi tartacağı] bir terazi veren O'dur.[22]
Senin bütün bildiğin ise, Son Saat'in yakın olduğudur.
18 O (Kıyamet Saati)ne inanmayanlar, [alay edercesine] onun çabucak gelmesini isterler,[23] halbuki imana ermiş olanlar ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler.
Gerçek şu ki, Son Saat'i tartışanlar, tam bir sapıklık içindeler!

19 ALLAH kullarına çok lütufkardır: dilediğine rızık verir, çünkü yalnız O güçlüdür, yücedir!
20 Kim öteki dünyada kazanç elde etmeyi isterse onun kazancında bir artış sağlarız: bu dünyada bir kazanç isteyene ise ondan bir şeyler ver[ebil]iriz fakat böyle biri, öteki dünya[nın nimetlerin]den hiçbir pay alamayacaktır.[24]

عَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾ اللَّهُ الَّذِي
أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ ۗ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ
السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ۖ
وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ ۗ أَلَا
إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾
اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْقَوِيُّ
الْعَزِيزُ ﴿١٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ
فِي حَرْثِهِ ۖ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا
وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴿٢٠﴾

22 Yukarıdaki parantez içi açıklama, bu ayetin temelindeki düşüncenin açıkça ifade edildiği 57:25'e dayanmaktadır. Bunun anlamı şudur: Allah insana birbirini izleyen vahiyler yoluyla doğru ile yanlış arasında ayırım yapmasını sağlayan bir ölçü verdiği için O'nun varlığı ve nihaî yargılaması ile ilgili itirazda bulunmak saçmalık ve haddini bilmezliktir: bu ayetin ikinci bölümündeki ve bundan sonra gelen ayetteki Son Saat'e ve dolayısıyla Hesap Günü'ne yapılan atfın sebebi budur.

23 Bu, yalnızca Muhammed'in (s) düşmanlarının, o'nun Allah'ın elçisi olmasının bir kanıtı olarak "azabı çabucak getirmesi" şeklindeki alaycı taleplerine (Kur'an'da defalarca bahsedilen) bir atıf değil, aynı zamanda hiçbir kanıtları olmaksızın, yeniden dirilme ve hesap fikrini kesinlikle reddeden her dönemdeki inançsızlara dolaylı bir îmadır.

24 Yani, dürüst ve erdemlice yaşayan ve davranışlarını manevî hedeflere yöneltenler öteki dünyada ümit ettiklerinden daha fazlasını göreceklerine emin oldukları halde, *özellikle* dünyevî ödüllerin peşinde koşanlar hedeflerinin yalnızca bir kısmını gerçekleştirebilirler, öteki dünyada dürüst ve erdemlileri bekleyen "nimetlerden bir pay" alacaklarını ümit etmeleri için de hiçbir sebep yoktur.

21 Yoksa onlar, [bu dünyadan başka bir şeyi önemsemeyenler,] Allah'ın asla izin vermediği şeyleri kendileri için (hukukî ve) ahlakî bir yükümlülük haline sokan[25] sözde uluhiyet ortağı güçlere mi inanırlar?[26]

Nihaî hüküm ile ilgili [Allah'ın] bir karar[27] bulunmasaydı, onlar arasında her şey [bu dünyada] hükme bağlanmış olurdu:[28] ama zalimleri [öteki dünyada] acı bir azap beklemektedir.

22 Zalimlerin [öteki dünyada] kazandıkları şey[i düşünmek]ten korktuklarını göreceksin: zaten korktukları başlarına mutlaka gelecektir.

İmana erip doğru ve yararlı işler yapanları ise [cennetin] çiçek dolu bahçelerinde [bulacaksın]; onlar Rablerinin katında diledikleri her şeye sahip olacaklardır: [ve] bu, büyük bir lütuftur, ki **23** Allah onu iman edip doğru ve yararlı işler yapan kullarına bir müjde olarak vermektedir.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا
شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ
ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا۟ وَهُوَ
وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۗ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِى
رَوْضَاتِ ٱلْجَنَّٰتِ ۖ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ
هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾ ذَٰلِكَ ٱلَّذِى يُبَشِّرُ ٱللَّهُ عِبَادَهُ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ

---

25 Yani onları, adeta manevî bir coşku ile kendilerini kaybederek Allah'ın tasvip etmediği –tamamen materyalist hedeflerin ardında koşmak ve bütün manevî ve ahlakî değerleri görmezden gelmek gibi şeylere– sarılmaya zorlayan. Din'in bu bağlamda taşıdığı "ahlakî yükümlülük" anlamı konusunda bkz 109:6, not 3.

26 Lafzen, "yoksa onlar [Allah'ın] ortaklarına mı sahipler" —yani "onlar, servet, güç, 'şans' vb. gibi arızî olguların kendileri üzerinde ilahî bazı etkilere sahip olduklarını mı zannederler?" Sonuçta böyle "güçler"e inanmanın insanın yalnızca dünyevî hedefler peşinde koşmasının temelinde yatan olgu olduğu anlatılmaktadır. (*Şürekâ'* teriminin –lafzen, [Allah'ın] "ortakları" veya "eşler"i– yukarıdaki açıklayıcı çevirisi için bkz. 6:22, not 15.)

27 Lafzen, "karar verme sözü", yani O'nun nihaî yargılamasının/hükmünün Mahşer Günü'ne erteleneceği sözü (bkz. bir sonraki not).

28 Yani, Allah, öteki dünyayı özlemle bekleyenler ile dünyevî başarıdan başka bir şeyi önemsemeyenler arasında, birincilere sınırsız bir mutluluk bahşetmek, ötekileri ise sıkıntıya uğratmak sûretiyle, bu dünyada kesin bir ayrım yapmış olacaktı: Ama insanın hayatı ancak öteki dünyada gerçekten ikmal edilmiş olacağından Allah, bu ayrımı o zamana kadar ertelemeyi dilemiştir.

De ki, [ey Muhammed]: "Bu [mesaj] karşılığında sizden yol arkadaşlarınızı sevmenizden[29] başka bir şey beklemiyorum."
Kim güzel bir iş yap[ma erdemine ulaşır]sa ona daha büyük güzellikler bağışlarız: ve gerçek şu ki Allah, çok bağışlayıcıdır, şükrün karşılığını verendir.

قُلْ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ
أَجْرًا إِلَّا ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰ ۗ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً
نَّزِدْ لَهُۥ فِيهَا حُسْنًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾
أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ
يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ ٱللَّهُ ٱلْبَـٰطِلَ وَيُحِقُّ ٱلْحَقَّ
بِكَلِمَـٰتِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٤﴾
وَهُوَ ٱلَّذِى يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَعْفُوا۟ عَنِ
ٱلسَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۚ
وَٱلْكَـٰفِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ بَسَطَ
ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَـٰكِن يُنَزِّلُ

24 YOKSA onlar, "[Muhammed] kendi yalanlarını Allah'a isnad etmektedir" mi diyorlar?
Eğer Allah dileseydi, senin kalbini [ebediyyen] mühürlerdi: nitekim Allah bâtılı silip süpürür ve hakkı sözleriyle ortaya koyar.[30]
Gerçek şu ki O, [insanların] kalplerinde olanı tümüyle bilir; **25** ve O'dur kullarının tevbelerini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptığınız her şeyi bilen, **26** inanıp doğru ve yararlı işler yapanların dileklerini kabul eden; ve [O'dur öteki dünyada] lütfuyla onlara [hak ettiklerinden] fazlasını verecek olan. Hakikati inkar edenleri [yalnızca] çetin bir azap beklemektedir.
27 Eğer Allah [bu dünyada] kullarına bol rızık vermiş olsaydı, yeryüzünde küstahça davranırlardı;[31] halbuki O, [rahmeti-

29 Lafzen, "yakın olanları *(kurbâ)* sevmekten." Bazı müfessirler bunu "*bana* yakın olanlar," yani Muhammed'in (s) akrabaları şeklinde anlarlar; oysa böyle "kişisel" bir talebin, "sizden hiçbir şey istemiyorum" şeklindeki önceki beyan ile çeliştiği açıktır; ayrıca, *kurbâ* terimi ile ilgili olarak hiçbir mülkiyet zamirinin bilerek kullanılmaması bunun herhangi bir kişisel ilişki ile sınırlı olmadığını, tersine bütün insanlık için geçerli olan ortak bir ilişkiye işaret ettiğini göstermektedir: yani, kardeşlik/dostluk ilişkisine —bir başkasının maddî ve manevî iyiliğini düşünmeyi öngören temel ahlakî varsayıma işaret eden bir ilişki.

30 Bkz. 10:82, not 103.

31 Bu pasaj, önceki ayette geçen, "Allah iman edip doğru ve yararlı işler yapanların dileklerini kabul eder" ifadesi ile bağlantılı olup onu açıklayıcı niteliktedir. Bu ifade, ilk bakışta, birçok zalimin mutlu ve müreffeh olduğu, buna karşılık bir-

ni] gereği kadar dilediğince ihsan etmektedir: çünkü O, kullarının [ihtiyaçlarından] tamamiyle haberdardır ve onları görmektedir.

28 O, [insanlar] bütün ümitlerini yitirdikten sonra yağmuru indiren ve [bu sûretle] rahmetini sergileyendir:[32] çünkü [insanların] koruyucusu yalnız O'dur, hamd O'na mahsustur.

29 Gökleri ve yeri ve bunların içinde[33] üretip çoğalttığı bütün canlı varlıkları yaratması, O'nun işaretlerindendir: [bunları yaratan] Allah, dilediği zaman onları [kendi katında] toplama gücüne de sahiptir.

30 [Hesap Günü] başınıza gelecek her felaket kendi ellerinizle yapıp ettiklerinizin bir ürünü olacaktır;[34] bununla bera-

بِقَدَرٍ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ
ٱلَّذِى يُنَزِّلُ ٱلْغَيْثَ مِنۢ بَعْدِ مَا قَنَطُوا۟ وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُۥ ۚ
وَهُوَ ٱلْوَلِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٍ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ
إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ
فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ

çok iyi insanın da yoksulluk ve sıkıntı içinde kıvrandığı gerçeğine ters gibi görünmektedir. Ancak yukardaki ayet, bu itiraza cevap verirken, insanın yaratılış gereği "daima daha fazlasını istediği"ne (bkz. 102:1), bunun da onu "ne zaman kendisini yeterli görse çabucak azdırdığı"na (bkz. 96:6) işaret eder. Kur'an, bu eğilimi dengelemek için Allah'ın iyilere –ve aynı zamanda, kötülük yapanlara– vereceği "karşılığın", mutlaka, her şeye rağmen insan varlığının ilk ve kısa bir safhasını oluşturan bu dünyada değil, ancak öteki dünyada tam olarak ortaya çıkacağını tekrar tekrar vurgulamaktadır.

32 Hayat kaynağı yağmur sembolüne yapılan bu atıf, daha önce geçen "O, [rahmetini] gereği kadar dilediğince ihsan etmektedir" ifadesi ile bağlantılıdır ve bir sonraki ayette geçen, bütün varlıklar âleminin Allah'ın varlığının, etkinliğinin ve aynı zamanda hayatın öteki dünyadaki devamlılığının görünen bir "işaret"i veya "tecelli"si olduğu ifadesine bir giriş mahiyetindedir.

33 Lafzen, "ikisi üzerinde." "Gökler ve yer" ifadesi, Kur'an'da, her zaman evrenin bütünlüğünü göstermektedir.

34 Çok sık tekrarlanan bu ifade, insanın bu dünyada yaptıklarını ve bilinçli tavırlarını anlatan Kur'ânî bir mecaz olup, bu eylem ve tavırların kişinin ruhî karakterinin bir "ürünü" olduğu ve bu sebeple öteki dünyadaki hayatın niteliği üzerinde tartışılmaz bir etki yaptığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu ikinci hayat yeryüzündeki hayatın organik bir devamı olduğundan, insanın daha sonraki manevî gelişme ve olgunlaşması, yahut tersine, bunalımı ve sıkıntısı –sembolik olarak Allah'ın "mükâfaat"ı ve "azab"ı, yahut "cennet" ve "cehennem" olarak tanımlanmıştır– kişinin daha önceden "kazandığı"na bağlıdır ve onun bir sonucudur.

ber Allah çok bağışlayıcıdır; **31** ve siz O'nu yeryüzünde bertaraf edemezsiniz, [öteki dünyada da] sizi Allah(ın cezasın)-dan koruyacak ve size yardım edecek kimse bulamazsınız.

32 Denizler üzerinde, dağlar[ın salınıp durması] gibi akıp giden gemiler de O'nun işaretlerindendir:[35] **33** dilerse rüzgarı dindirir, o zaman denizin üstünde hareketsiz kalıverirler; bunda, şüphesiz, sıkıntılara göğüs geren ve [Allah'a] gönülden şükreden herkes için mesajlar vardır; **34** ya da yapıp ettiklerinden dolayı[36] onları yok eder: [her şeye rağmen] Allah çok bağışlayıcıdır.

35 Ve bilsinler ki, mesajlarımızı sorgulayanlar[37] için kurtuluş yoktur.

36 [UNUTMAYIN Kİ,] size ne verildiyse bu dünya hayatından [geçici] bir zevk almanız içindir. Allah katında olan ise daha iyi ve daha kalıcıdır.

[Bu ödül,] iman eden ve Rablerine güvenenlere; **37** bağışlanmaz günahlardan ve hayasızlıktan kaçınanlar ve öfke bastığında da kolayca affedenlere; **38** Rablerinin [çağrısına] karşılık verenler ve namazlarında dikkatli ve devamlı olanlara; ve [bütün ortak meselelerini] aralarında

وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾
وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن
دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣٥﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ
فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٣٦﴾ إِن يَشَأْ يُسْكِنِ ٱلرِّيحَ
فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ
لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٧﴾ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا۟ وَ
يَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٨﴾ وَيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ
ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٣٩﴾ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَىْءٍ
فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ
وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٠﴾
وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ
وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٤١﴾ وَٱلَّذِينَ
ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ

---

35 Ayetin siyâk ve sibâkından anlaşılacağı gibi *âyet* terimi (lafzen, "işaret" yahut "[ilahî] mesaj") bu örnekte "kıssa"/"temsîl" anlamında kullanılmıştır. (Bkz. sonraki not).

36 Yani, işledikleri kötülükler yüzünden. Yukarıdaki pasajın öteki dünyadaki üç muhtemel seçeneğe temsîlî bir atıf olduğuna inanıyorum: ruhsal gelişme ve mutluluk (deniz üzerinde serbestçe gezen gemiler), ruhsal donuklaşma/durgunluk (deniz yüzünde hareketsiz duran gemiler ile sembolize edilmekte); manevî çöküş ve azap ise (yok olma/yok etme kavramında özetlenmektedir). Bu üç seçeneğin ikincisi 7:46'da ve devamında dile getirilen ve buna ait 37. notta açıklanan ârâf'ta *('ale'l-a'râf)* olanların durumuna işaret etmektedir.

37 *Yucâdilûn*'un bu şekildeki çevirisi için bkz. 40:35, not 25.

danışma ile karara bağlayanlara;[38] ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden başkalarına harcayanlara[39]; **39** ve bir zorbalık ile karşılaştıkları zaman kendilerini savunanlara [verilecektir].

40 Ama [unutma ki,] kötülüğü cezalandırma [teşebbüsü] de, bizâtihî bir kötülük olabilir;[40] o halde, kim [düşmanını] affeder ve barış yaparsa mükâfaatı Allah katındadır, çünkü O, zalimleri sevmez.[41]

41 Zulme uğradıklarında kendilerini savunanlara gelince; onlara hiçbir suç isnad edilemez: **42** ancak [başka] insanları baskı altına alan ve yeryüzünde gaddarca davranarak her türlü haksızlığı yapanlar suç işlemişlerdir: onları şiddetli bir azap beklemektedir.

43 Ama bilin ki, kim sıkıntıya göğüs gerer ve affederse işte bu, gönülden istenen bir şeydir.[42]

شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۖ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ انتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٤٣﴾

---

38 Gerçek müminlerin bu özel vasıfları –ki Hz. Peygamber'in arkadaşları tarafından o kadar önemsenmiştir ki, bu sûreyi daima *"şûrâ"* anahtar kelimesi ile anmışlardır– ikili bir anlama sahiptir: birinci olarak, Kur'an'ın bütün izleyicilerine bir tek topluluk *(ümmet)* içinde bir araya gelmelerini hatırlatmakta; ikinci olarak da, toplumu ilgilendiren bütün işlerini aralarında danışma ile yürütmeleri gerektiği prensibini koymaktadır. (Bu prensibin politik sonuçları için bkz. *State and Government,* s. 44 vd.).

39 Bkz. 2:3, not 4. Toplumsal bütünlük ve danışma/katılım çağrısının hemen ardından gelmesi sebebiyle "başkaları için harcama" burada genel bir sosyal adalet yüklemi taşımaktadır.

40 Lafzen, "onun gibi bir kötülüktür" [veya "olabilir"]. Başka bir deyimle zorbalığa (ki önceki ayetin son cümlesindeki *bağy* isminin karşılığıdır) karşı yürütülen başarılı mücadele, bazan, önceki zalimlere karşı benzer bir zorbalığa dönüşebilir. Bu nedenle, klasik müfessirlerin çoğu (Beğavî, Zemahşerî, Râzî, Beydâvî gibi) kişinin kendisini zorbalığa ve baskıya karşı savunurken "saldırganlık yapma"sının *(i'tidâ')* kesinlikle yasak olduğunu vurgulamışlardır. (Karş 2:190 ve devamında, "size karşı savaş açanlar"la mücadele etmeyi konu alan pasaj).

41 Yani, bu bağlamda, kendilerine daha önce baskı yapmış olanlara karşı yersiz intikam eylemlerine kendilerini kaptıranları.

42 Karş. 41:34-35 ve 13:22'ye ait not 44.

44 İŞTE [böyle:] Allah kimi saptırırsa[43] artık onun hiçbir koruyucusu olmaz; böylece sen bu zalimlerin[44] [Kıyamet Günü kendilerini bekleyen] azabı görür görmez, "[Eyvah!] Bunun dönüşü yok mu?"[45] diye feryad ettiklerini görecek [ve duyacaklsın.

45 Ve sen onları, zavallı şekilde boyunlarını bükerek [çevrelerine] göz ucuyla bakarken o [akibet]e atladıklarını göreceksin; o zaman iman edenler, "[Bu] Kıyamet Günü hüsrana uğrayanlar, kendilerini ve arkalarından gidenleri mahvedenlerdir!"[46] diyecekler.

Gerçek şu ki zalimler, ebedî azaba mahkum olacaklar, **46** ve Allah'a karşı kendilerine yardım edecek bir koruyucu bulamayacaklar: çünkü Allah'ın saptırdığı için [kurtuluş] yolu yoktur.

47 [O halde, ey insanlar,] Allah'ın buyruğu ile[47] geri dönüşün imkansız olduğu Gün gelmeden önce Rabbiniz[in dave-

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَتَرَى الظَّالِمِينَ
لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾
وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ
مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ۗ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ
خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ
الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ
أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ
مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ
يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ

---

43 Bkz. 14:4'e ait not 4.

44 Bu, "[başka] insanları baskı altına alan ve yeryüzünde gaddarca davranarak her türlü haksızlığı yapanlar"a (ayet 42) bir atıf olduğu halde terim, her türlü bilinçli zalime uygulanabilen genel bir anlama sahiptir.

45 Yani, yeryüzünde bir "ikinci şans": karş. 6:27-28.

46 *Ehl* terimi, öncelikle bir şehrin, ülkenin veya ailenin "mensuplar"ını ve aynı zamanda bir ırkın, dinin veya mesleğin "üyeler"ini gösterir. Daha geniş ideolojik anlamıyla bu terim, belli ortak karakteristiklere sahip olan insanlar, mesela *ehlu'l-'ilm* ("ilim adamları", yani bilginler); yahut tek ve aynı inancı veya öğretiyi izleyenler, mesela *ehlu'l-kitâb* ("[eski] vahiylerin mensupları/izleyicileri"), *ehlu'l-kur'ân* ("Kur'an'ın izleyicileri") vb. için uygulanabilir. Yukarıdaki pasaj, 44. notta işaret edildiği gibi öncelikle –özellikle olmasa bile– 42. ayette zikredilen zorbalara ve zalimlere işaret ettiğinden, *ehluhum* terimi, açıkçası, "onların mensupları/izleyicileri" anlamını taşır. Böylece, yukarıdaki cümle, her türlü *zulmün* ve özellikle başkalarına baskı uygulamanın kaçınılmaz sonucu olarak, onu yapanları ve/veya onların ardından gidenleri manevî olarak yaraladığını ve sonuçta onların kendi kendilerini yok etmelerine yol açtığını anlatır.

47 Lafzen, "Allah'tan."

ti]ne uyun: [çünkü] o Gün ne sığınacağınız bir yer bulabilirsiniz, ne de [yaptığınız hataları] inkar edebilirsiniz.

48 AMA onlar, [ey Peygamber, senden] yüz çevirip uzaklaşırlarsa [bil ki] Biz seni onların bekçisi olarak göndermedik: sana düşen, yalnız [emanet edilen] mesajı iletmektir.

Ve bakın, [Bizim mesajlarımıza yüz çevirmek, insan tabiatının zayıflığı ve kaypaklığından kaynaklanır;[48] böylece,] Biz insana rahmetimizi tattırdığımız zaman onunla övünç duyar,[49] ama kendi eliyle yaptıklarının sonucu olarak başına bir bela gelirse, o zaman, şükürden ne kadar uzak olduğunu gösterir.[50]

49 Göklerin ve yerin hakimiyeti yalnız Allah'a aittir. O, dilediğini yaratır: dilediğine kız çocukları bağışlar, dilediğine erkek; **50** yahut [dilediğine] hem erkek hem kız (çocuklar) verir ve dilediğini de kısır yapar: çünkü O, her şeyi bilendir, sınırsız güç Sahibidir.[51]

مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم
مِّن نَّكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا
الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا
قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِّلَّهِ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَاءُ
إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَاءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا
وَإِنَاثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَاءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

48 Bu parantez içi açıklama –ki, metnin daha doğru şekilde anlaşılması için zorunludur– Râzî'nin bu pasajın önceki ile bağlantısı konusundaki ikna edici açıklamasına dayanmaktadır. İnsan, kural olarak, maddî servet ve rahatlık içinde kendini kaybetmekte ve bu başarısını "mutluluk" ile özdeşleştirmektedir: bu nedenle manevî amaçları ve değerleri küçümsemekte, özellikle bireysel/bencilce çıkarlarının ardından koşmayı bırakıp –kendisi için hâlâ farazî olan– öteki dünya hayatına yönelmeye çağrıldığında bu tavrı göstermektedir.

49 Yani, Allah ona belli maddî kazançlar bağışladığında insan bu "başarı" ile övünür ve onu bilhassa kendi yeteneklerine ve zekasına bağlar (karş. 41:50'nin *ilk* cümlesi).

50 *Yani, geçmişteki mutluluğunu şükranla anmak* yerine Allah'ın varlığını sorgulamaya çalışır ve Allah gerçekten var olsaydı bu kadar çok şanssızlığın ve mutsuzluğun yeryüzüne hakim olmasına "izin vermezdi" iddiasında bulunur: bu yanıltıcı/saptıncı bir itirazdır, çünkü *öteki dünya* realitesini dikkate almamakta ve Allah kavramına sadece beşerî düşünceler ve beklentiler açısından yaklaşmaktadır.

51 Bu pasajın amacı, insanın başına gelen her şeyin, derinliğine ve hikmetine tam vakıf olunamayan ilahî iradenin bir sonucu olduğu gerçeğini vurgulamaktır: ayetin si-

51 Allah, ölümlü insanla, ancak apansız gelen bir ilham[52] aracılığıyla yahut bir perde arkasından [seslenerek,] yahut [vahyedilmesini] dilediği şeyi kendi izniyle vahyeden[53] bir elçi göndermek sûretiyle konuşur: O, şüphesiz yücedir, hikmet Sahibidir.

52 İşte sana da[54] [ey Muhammed,] kendi buyruğumuz altında hayat veren bir mesaj[55] vahyettik.

[Bu mesaj sana gelmeden önce,] sen vahiy nedir, iman [nedir] bilmezdin;[56] ama [şimdi] bu [mesajı] bir ışık yaptık ki onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ulaştıralım: şüphesiz sen de [insanları onunla] doğru yola ulaştıracaksın, **53** göklerde ve yerdeki her şeyin maliki olan Allah'a götüren yola.

Gerçek şu ki, her şeyin başı ve sonu Allah'tadır.[57]

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن
وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ۚ
إِنَّهُۥ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا
مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ
وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ
وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ
مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

---

bâkında insan hayatının bu genel ve sürekli fenomeni –doğacak çocuğun erkek veya kız olacağının ve sağlıklı doğup doğmayacağının bilinememesi– çerçevesinde bu gerçek anlatılmaktadır; diğer taraftan, Allah'ın dünyevî mutluluk ve mutsuzluk ihsan etmesi, insanın kendi "görev ve sorumluluğu" terimleriyle tanımlanıp ölçülemez.

52 Bu karşılık, apansızlık ve iç aydınlanma kavramlarını birleştiren *vahy* teriminin öncelikli anlamıdır (Râğıb): Kur'ânî kullanımda, bu terim, genellikle –her zaman olmasa bile– Allah'tan gelen "vahiy" ile eş anlamlı kullanılmıştır. Yukarıdaki pasaj, Hz. Peygamber'e emanet edilen ilahî mesajdan bahseden 48. ayetin ilk paragrafı ile bağlantılıdır.

53 Karş 53:10.

54 Yani, önceki ayette zikredilen her üç yoldan da.

55 *Rûh* terimi (lafzen, "can" veya "ruh") Kur'an'da çoğu zaman "ilahî ilham" anlamında (bkz. sûre 16, not 2) kullanılmıştır. Bu bağlamda Muhammed'e (s) indirilen ilahî ilhamın yani, Kur'an'ın ihtiva ettiklerini gösterir (Taberî, Zemahşerî, Râzî, İbni Kesîr), ki bu da insanı daha yoğun bir manevî hayata yöneltmeyi amaçlar. Çeviriyi yukarıdaki şekilde yapmamın sebebi budur.

56 Yani, "iman" kavramının insanın Allah'a tam teslimiyeti *(islâm)* anlamına geldiğini.

57 Lafzen, "Bütün şeyler/olgular *(umûr)* yönlerini Allah'a döndürürler"; yani her şey asıl kaynağı olan Allah'a geri döner ve girdiği yolda O'nun iradesine tâbi olarak yürür (Beydâvî).

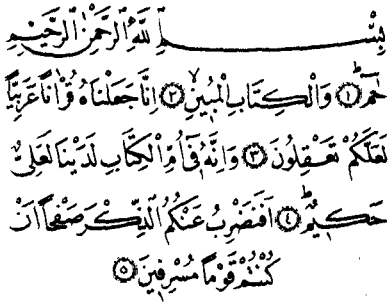
43. ZUHRUF SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Adını 35. ayetinde geçen *zuhruf* kelimesinden alan bu sûre, ilahlığın, hangi şekilde olursa olsun, Allah'tan başka bir şeye veya kişiye yakıştırılmasının yalnız manevî olarak tahrip edici bir şey olmadığı, ama aynı zamanda mantıksal olarak da kabul edilemez olduğu ilkesinin vurgulanmasına tahsis edilmiştir. Ayrıca, bütün bu manevî sapmaların, kural olarak, insanların atalarının inancına körü körüne sarılmasının bir sonucu olduğu gerçeği vurgulanmaktadır: "Biz atalarımızı bir inanç üzerinde bulduk ve ancak onların izinden giderek doğru yolu buluruz" (ayet 22 ve biraz farklı bir ifadeyle ayet 23).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Hâ-Mîm.*[1]

2 DÜŞÜN özünde apaçık olan ve hakikati bütün açıklığıyla ortaya seren bu ilahî fermanı:[2] **3** onu, düşünüp kavrayabilmeniz için[3] Arapça bir hitabe yaptık. **4** Ve o, katımızda bulunan bütün vahiylerin kaynağında[n çıkmış]tır;[4] o, gerçekten yücedir, hikmet doludur.

5 [SİZ EY hakikati inkar edenler!] Kendi kişiliğinizi harcayan insanlar olduğunuzu göre göre bu hatırlatma ve uyarıyı sizden tamamen geri mi çekelim?[5]

---

1 Bkz. Ek II.

2 *Mübîn* teriminin bu şekildeki çevirisi konusunda bkz. 12:1, not 2.

3 Bkz.12:3, not 3.

4 Karş. 13:39'un son cümleciği —"vahiylerin kaynağı *(umm)* O'nun katındadır *('indehû)." Umm* terimi (lafzen, "anne"), çoğu zaman, "kaynak" veya "menşe" *(asl)* ve bazan da –3:7'de olduğu gibi– "öz" anlamlarında kullanılmıştır. Bu bağlamda yalnızca ilk anlamı uygun düşmektedir. Bkz. ayrıca 85. sûrenin son ayeti ile ilgili not 11.

5 *Müsrif* teriminin bu şekildeki çevirisi ("kendi kişiliğini harcayan") için bkz. 10:12'nin

6 Eski zamanların halkına ne kadar da çok peygamber gönderdik! **7** Ama onlara hiçbir peygamber gelmedi ki o'nunla alay etmiş olmasınlar; **8** [sonunda] şimdikilerden[6] daha kudretli [oldukları halde] onları silip yok ettik: ve o eski toplumlar geçmişten bir iz, bir hatıra oldular.

9 İşte böyle, şayet[7] onlara da "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorarsan hiç tereddüt etmeden "Kudret Sahibi Olan, Her Şeyi Bilen [Allah]tır" cevabını verecekler.

10 Yeri sizin için bir beşik yapan ve üzerinde [geçiminizi kazanma] yolları var eden[8] O'dur; umulur ki doğru yolu (seçer ve onu) izlersiniz.

11 O'dur gökten gerekli miktarda suyu tekrar tekrar[9] indiren: işte, Biz [nasıl] onunla ölü toprağa hayat veriyorsak, siz de böyle [öldükten sonra] yeniden sahneye çıkarılacaksınız.

12 Ve O bütün karşıtları (da) yaratandır.[10]

وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا

---

son cümlesi ile ilgili not 21. Yukarıdaki belâgat gereği olan soru, kendi cevabını olumsuz olarak kendisi vermekte ve Allah'ın vahiyleri aracılığıyla günahkarları "uyarmak"tan asla vazgeçmeyeceğine ve tevbeleri daima kabul edeceğine işaret etmektedir.

6 Yani yukarıda 5. ayette hitab edilen halktan.

7 Bkz. sûre 30, not 45.

8 Karş. 20:53.

9 *Nezzele* gramatik kalıbı, burada yeniden vuku bulmaya işaret ettiğinden "tekrar tekrar" şeklinde çevrilmiştir.

10 Lafzen, "bütün çiftleri." Bazı müfessirler, *ezvâc* terimini bu bağlamda "türler" ile eş anlamlı görmüşlerdir (Beğavî, Zemahşerî, Beydâvî, İbni Kesîr): Yani, yukarıdaki ifadeyi, Allah *her türlü* eşyayı, varlığı ve olguyu yaratandır anlamında almışlardır. Diğerleri (mesela Taberî), bu ifadede bütün varlıklar evreninde aşikar olan çift-kutupluluğa bir atıf görür. İbni 'Abbâs (Râzî tarafından nakledildiğine göre) bunun genelde "tatlı ve acı, beyaz ve siyah, dişi ve erkek" gibi karşıtlıkları ve genelde *karşıtlık* kavramını gösterdiği kanaatindedir. Râzî buna bir ilavede bulunur ve varlıklar âlemindeki her şeyin "yüksek ve alçak, sol ve sağ, ön ve arka, geçmiş ve gelecek, varlık ve sıfat vb. gibi" bir tamamlayıcıya sahip oldu-

O'dur bütün gemileri ve hayvanları binmeniz *için sizin hizmetinize veren*; **13** böyle yapar ki onlara hükmedesiniz[11] ve *ne zaman* onlardan yararlanırsanız Rabbinizin nimetlerini hatırlayıp "[Bütün] bunları bizim hizmetimize veren O ne yücedir, çünkü [O olmasaydı] biz bunu elde edemezdik; **14** o halde biz mutlaka O'na döneceğiz!" diyesiniz.

وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا
عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ
عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ
مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا لَهُ
مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا ۚ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾
أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾

15 AMA hâlâ[12] O'na bir çocuk yakıştırırlar, üstelik yarattıklarından birini![13] Belli ki, (böyle düşünen) insan şükretmeyi terk etmiş bir nankördür!

16 Yoksa, [düşünüyor musunuz ki] O, yarattıkları arasından kız çocukları kendisi *için seçti ve size erkek çocukları* bıraktı?[14]

ğunu, oysa Allah'ın –yalnız O'nun– benzersiz olduğunu ve "karşıt" veya "benzer" veya "tamamlayıcı" olarak tanımlanabilecek her şeyden uzak bulunduğunu söyler. Bu nedenle, yukarıdaki cümle, "Hiçbir şey O'na denk tutulamaz" ifadesinin (112:4) bir yankısıdır.

11 Lafzen, "sırtlarında oturasınız" —yani, bütün klasik müfessirlere göre, yukarıda zikredilen hayvanların ve gemilerin "sırtları"nda. Tekil "onun" zamiri, "bindiğiniz her şey" *(mâ terkebûn)*, ya da başka bir ifadeyle, "taşımada kullandığınız veya kullanabileceğiniz her şey" kavramında somutlaşan kollektif varlığa yöneliktir. *Li-testevû* ifadesini "onlara hükmedesiniz" şeklinde çevirmeme gelince, *istevâ* (lafzen, "kendini oturttu/yerleştirdi") fiilinin çoğu zaman benim kabul ettiğim muhtevaya sahip olduğuna işaret etmek isterim: bkz. Cevherî, Râğıb ve *Lisânu'l-'Arab, sevâ* maddesi aynı zamanda Lane IV, 1478.

12 Yani, çoğu insanın var olan her şeyi Allah'ın *yarattığını* kolaylıkla kabul ettiği (yukarıda 9. ayet) gerçeğine rağmen bazıları O'nun eşsizliğini, benzersizliğini unutmaya yatkındırlar.

13 Lafzen, "O'na [bazı] kullarından *('ibâd)* bir parça isnad ederler": karş. 6:100 ve ilgili notlar. *Cüz'* ismi (lafzen, "parça") burada açıkça, "çocuk" kavramında işaret edildiği gibi, *"Kendinden* bir parça"yı gösterir: ifadeyi yukarıdaki şekilde çevirmemin sebebi budur. Diğer taraftan, eğer *cüz'* ismi lafzî anlamıyla alınırsa yukarıdaki cümle (Râzî'nin de belirttiği gibi) daha genel bir anlam kazanır: *yani* "onlar, *O'nun ulûhiyyetinden* bir parçayı O'nun tarafından yaratılan bazı varlıklara yakıştırırlar." Ama ayetin Allah'a "soy/çocuk" isnad edilmesine açıkça işaret eden siyâkı-sibâkı, benim çevirimin daha uygun olduğunu gösterir.

14 Burada hitab edilen halkın, bazı dişi tanrılarının ve meleklerin "Allah'ın kızları"

17 Nitekim onlardan birine, Rahmân'a kolayca isnad ettiği[15] [çocuğun doğumu] müjdelenirse, yüzü kararır ve içi öfkeyle dolar: **18** "Ne!" (diye şaşkınlıkla sorar), "[Bir kız sahibi mi oldum]; [yalnız] süs için var olan bir kız?"[16] Bunun üzerine kendini belli belirsiz bir iç çatışmanın içinde bulur.[17]

19 Ve onlar meleklerin (de) –ki Rahmân tarafından yaratılan varlıklardır–[18] dişi olduklarını iddia ederler: [yoksa] onların yaratılışını gördüler mi?

Onların bu saçma iddiası[19] kaydedilecek ve böyleleri [Hesap Günü bundan dolayı] yargılanacaklar!

20 Onlar hâlâ: "Rahmân dilemiş ol[ma]saydı biz onlara asla tapmazdık!" diyorlar.

[Ama] onlar [Rahmân'ın] böyle bir şey [istediği] hakkında bilgi sahibi değiller: Onlar sadece zannediyorlar.[20]

وَإِذَا
بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا
وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي
الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ
هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ
شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ
مَا عَبَدْنَاهُمْ ۗ مَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ

---

olduklarına inanan müşrik Araplar olduğu unutulmamalıdır. Bu ayet, İslam öncesi Araplar'ın, kızları yalnızca bir yük olarak ve kız çocuk sahibi olmayı bir aşağılanma olarak görmeleri karşısında açıkça ince bir alay çağrışımına sahiptir. (Karş. bu bağlamda 16:57-59).

15 Lafzen, "Rahmân'ın bir benzeri [yahut "Rahmân için düşünülebilir bir şey"] olarak gördüğü"nü: yani, kız çocuklarını; ki bu yakıştırma, çocuk ile babası arasında "benzerlik" iddiasına telmihte bulunmaktadır.

16 Yani, İslam öncesi Araplar'ın gözünde kişinin hayatını "güzelleştirmek/süslemek"ten başka bir fonksiyonu olmayan biri.

17 Lafzen, "kendini görünmeyen *(ğayr-i mübîn)* bir çatışmanın içinde bulur" —yani, kendi bilincine tam yerleştiremediği bir iç çatışmanın: karş. 16:59 —"bu zillete rağmen, şimdi onu acaba tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün [diye düşünür]." (Bkz. ayrıca, özellikle ilgili not 66).

18 Yahut: "onlar yalnızca Rahmân'a ibadet edenlerdir [veya O'nun "mahlukatıdır *('ibâd)*"]; her iki durumda da onların *yaratılmış* oldukları ve bu sebeple ilah/tanrı olmadıkları vurgulanır.

19 Lafzen, "onların şahitliği"; yani tabiat itibariyle ruhî olan (Râzî) ve bu nedenle bir cinsiyet taşımayan meleklerin "cinsiyet"i konusunda.

20 Yani, gerçeklikten yoksun bulunan şeylerle ilgili hiçbir "bilgi"ye sahip değiller

21 Yoksa biz, bundan önce, kendilerine, hâlâ sıkı sıkıya sarıldıkları [aykırı] bir vahiy mi gönderdik?[21]

22 Hayır! Ama şöyle derler: "Biz atalarımızı (belli) bir inanç üzerinde bulduk ve ancak onların izinden giderek doğru yolu buluruz!"

23 İşte böyle: Biz, ne zaman, senden önce herhangi bir topluluğa bir uyarıcı gönderdiysek, halkın keyif ve haz peşinde koşan[22] kesimi daima şöyle dediler: "Biz atalarımızı bir inanç üzerinde bulduk, biz ancak onların izinden gideriz!"[23]

24 [Bunun üzerine her peygamber] "Nasıl?" derdi,[24] "Atalarınızı inanır bulduğunuzdan daha iyi bir kılavuz getirmiş olsam da mı?" Berikiler, buna, "Sizin mesajlarınızda bir doğruluk payı olduğunu inkar ediyoruz!" diye cevap verirlerdi.

25 Ama sonunda onlardan intikamımızı

أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا مِّن قَبْلِهِۦ فَهُم بِهِۦ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾
بَلْ قَالُوٓا۟ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم
مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى
قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا
عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَٰلَ أَوَلَوْ
جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ ۖ قَالُوٓا۟
إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَٰنتَقَمْنَا مِنْهُمْ

—çünkü Allah onların günah işlemelerini "istemek" yerine, doğru ile yanlış arasında ahlakî bir tercih yapmayı onların serbest iradesine bırakmıştır. (Bkz. konu ile ilgili olarak 6. sûre, 143. not).

21 Yani, insanın Allah'ın yanısıra başka varlıklara ibadet etmesine veya O'na "çocuk" isnad etmesine izin veren bir vahiy: kendi olumsuz cevabını da içinde bulunduran belâgat gereği bir soru.

22 *Mutraf* teriminin (*tarafe* fiilinden türetilmiştir) bu şekilde çevrilmesi konusunda bk. 11:116 ile ilgili not 147.

23 Râzî, bu pasaj ile ilgili yorumunda şunları söyler: "Kur'an'da başka hiçbir ayet olmasaydı bile, bu ayetler, [bir Müslüman'ın] başka bir kimsenin dini görüşlerini körü körüne, hiç sorgulamadan kabul etmesinin yanlışlığını *(ibtâlu'l-kavl bi't-taklîd)* göstermeye yeterdi: Çünkü Allah, [bu ayetlerde] sözkonusu hakikat inkarcılarının bu tavırlarını ne akıllarıyla ne de vahyedilmiş bir metnin açık otoritesine dayanarak oluşturmadıklarını, yalnızca atalarının ve kendilerinden önce gelip geçmiş olanların görüşlerini körü körüne kabul etmekle yetindiklerini açıklığa kavuşturmuştur: ve Allah bütün bunları itham edici ve aşağılayıcı bir dille işlemiştir."

24 Kur'an'ın bazı okunuşlarında (kıraat) bu ayetin ilk kelimesi, bir emir olarak *kul* ("de") şeklinde telaffuz edilmiş olmasına rağmen, bu çevirinin de esas aldığı Hafs b. Süleyman el-Esedî'nin kıraatinde *kâle* ("dedi" veya tekrarlanan bir vakıa olduğundan, "derdi") olarak telaffuz edilmiştir.

aldık: işte bakın hakikati yalanlayanların sonu ne oldu!

26 İBRAHİM, babasına ve halkına seslendi[ğinde bu gerçeği dikkate almıştı:[25]] "Sizin taptıklarınıza tapmak benden uzak olsun! **27** Hiç kimse[ye tapmam], beni var etmiş olan hariç: beni doğru yola ileten O'dur!"

28 Ve bunu, daha sonra gelenler arasında yaşamaya devam eden bir söz olarak söyledi ki onlar [daima] o [sözü hatırlayıp ona] dönsünler.

29 Şimdi, [İbrahim'den sonra yaşamış olanlara gelince,] onlara –ve atalarına– her şeyi apaçık ortaya seren bir elçi aracılığıyla hakikati gönderinceye kadar istedikleri gibi yaşamalarına izin verdim:[26] **30** ama şimdi hakikat onlara ulaşınca, "Bütün bunlar sadece büyüleyici laflardır[27] ve biz onlarda bir doğruluk payı olduğuna inanmıyoruz!" derler.

31 Ve yine şöyle derler: "Bu Kur'an, neden iki şehrin ileri gelenlerine inmiş değil?"[28]

فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ
إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾
إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً
بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ
هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ
﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾
وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ
عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

---

25 Yani, sadece ataların geleneği ile desteklenip meşrulaştırılan ve sadece belli bir çevrede geçerli olan dinî görüşlerin körü körüne benimsenmesinin ve onlar akıl ve/veya ilahî vahiy ile çelişse bile geçerli sayılmasının kabul edilmezliğini. Hz. İbrahim'in hakikati araştırması Kur'an'da defalarca söz konusu edilmiştir, özellikle de 6:74 vd. ile 21:51 vd.

26 Yani Allah, vahyedilmiş bir mesaj aracılığıyla doğru ile yanlışın anlamını açıklamadan önce, onlara herhangi bir ahlakî sorumluluk yüklemedi. Bu, öncelikle, Hz. Peygamber'in müşrik çağdaşlarına ve onların uzun müddet içinde yaşadıkları refaha/zenginliğe atıftır (karş. 21:44): ancak daha geniş anlamıyla bu pasaj, iyi ile kötü arasında nasıl ayrım yapacakları kendilerine açıkça gösterilmedikçe Allah'ın insanları yapabilecekleri yanlışlardan dolayı asla sorumlu tutmayacağına işaret eder (karş 6:131-132).

27 *Sihr*'in bu anlamda Kur'an'ın vahiy sürecinde ilk defa göründüğü 74:24'e ait not 12'ye bkz.

28 Yani, Mekke ve Taif'in ileri gelenlerine —Bu ifade, Kur'an eğer gerçekten ilahî bir vahiy olsaydı ne bir servete ne de doğduğu şehirde üstün bir statüye sahip olmayan Muhammed'e (s) değil, "yüksek itibar"lı bir şahsa inerdi demektir.

32 Rabbinin rahmetini yoksa onlar mı bölüştürüyorlar?
[Hayır, nasıl ki] bu dünyada geçim araçlarını onlar arasında bölüştüren ve onların bazısını başkalarına yardım etmeleri için diğerlerinin üstüne çıkaran Biziz; [aynı şekilde, dilediğimize manevî bağışlarda bulunan da Biziz]: Rabbinin bu rahmeti, onların yığabilecekleri bütün [dünyevî servetler]den daha hayırlıdır.
33 Eğer [sınırsız zenginliklerin önlerine serilmesiyle] bütün insanlar tek bir [şeytanî] toplum haline gelmiyecek olsaydı,[29] [şimdi] Rahmân'ı inkar edenlerin evlerini gümüşten çatılar ve tırmanacakları [gümüşten] merdivenler ile donatırdık; **34** ve evlerine [gümüş] kapılar, üzerinde yatıp uzanacakları [gümüş] yataklar, **35** ve [sınırsız ölçüde] altın...[30]
Ama bunların tümü, bu dünya hayatının [gelip geçici] zevklerinden başka bir şey değildir; halbuki Allah'a karşı sorumluluk duyanları öteki dünya[da] Rableri katında [mutluluk] bekler.
36 Rahmân'ın uyarısını görmezden gelmeyi tercih eden kimseye gelince, Biz onun içine öteki kişiliğini oluşturmak üzere [kalıcı] bir şeytanî dürtü yerleştiririz.[31] **37** Bu [şeytanî dürtüler] böylelerini [hakikat] yolundan alıkoyar ve bunlar kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar!

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا
بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ
فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ
وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَا أَن يَكُونَ
النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَٰنِ
لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾
وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِئُونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا ۚ
وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْآخِرَةُ عِندَ
رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ
شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ
وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾

29 "İnsan zayıf yaratılmış olduğu"ndan (4:28), sahip olacağı büyük bir servetin onu her türlü ruhî ve ahlakî endişeden uzaklaştırabileceği ve ona tamamen bencil, kibirli ve insafsız/acımasız bir kişilik kazandırabileceği, "tabii bir kanun"dur.

30 *Zuhruf* isminin öncelikli anlamı "altın"dır: "süs" veya (10:24'de olduğu gibi) "ziynet" anlamları ikinci derecedendir *(Tâcu'l-'Arûs)*.

31 Lafzen, "Biz başına bir şeytan sararız ve bu, onun öteki kişiliği *(karîn)* olur": bkz. 41:25, not 24. "Şeytanî dürtü" olarak *şeytân* teriminin psikolojik boyutu için bkz. 15:17, not 16'nın ilk yarısı ve 14:22, not 31.

38 Ama sonunda[32] [bu şekilde günaha batmış olan] kişi, [Hesap Günü] önümüze geldiği zaman, [öteki kişiliğine,] "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı[33] kadar bir mesafe olsaydı!" diyecektir; şu öteki kişilik ne kadar da kötüymüş!

39 O Gün bu[nu öğrenmeniz] size bir fayda sağlamaz, çünkü siz [birlikte] günah işlediniz, şimdi [de] azabınızı birbirinizle paylaşın.[34]

40 SEN [ey Muhammed,] sağıra işittirebilir misin, yahut köre doğru yolu gösterebilir misin, ya da apaçık sapkınlığa gömülmüş olana?[35]

41 Biz [mesajın hakim duruma geçmeden önce] seni (onların) elinden alsak da [almasak da] mutlaka onlardan öcümüzü alırız: **42** ve onlara vaad ettiğimiz şeyi yerine getirdiğimizi [bu dünyada]

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا قَالَ يَٰلَيْتَ
بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ ٱلْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ ٱلْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن يَنفَعَكُمُ
ٱلْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنتَ
تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ أَوْ تَهْدِى ٱلْعُمْىَ وَمَن كَانَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾
فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ ٱلَّذِى
وَعَدْنَٰهُمْ

32 Lafzen, "... e kadar."

33 Lafzen, "iki doğu" *(meşrikayn)* olarak okunan yukarıdaki ifadeyi birçok müfessir bu şekilde yorumlamaktadır. Bu yorum klasik Arapça'da hiç de az bulunmayan bir deyimsel kullanıma, iki karşıt –veya kavramsal olarak birbiriyle ilintili– nesneden/varlıktan birinin ikili formda kullanılmasına dayanmaktadır: mesela, "iki ay", ay ile güneşi; "iki Basra", Kûfe ile Basra'yı vb. gösterir.

34 Yani, "dünyevî azapta olduğu gibi, yalnız başınıza azap çekmeyeceğinizi bilmek sizi avutmayacaktır" (Zemahşerî, Râzî, Beydâvî). Bu hitap ikili değil, çoğul şekilde ifade edildiğinden hayatları boyunca kendi şeytanî dürtüleri –"öteki kişilikleri"– tarafından "Allah'ı anmaya karşı duyarsız kalmaya zorlanmış" olan bütün günahkarları kapsar. Yukarıdaki ayet, daha geniş anlamda *bütün* kötü fiillerin, ne zaman ve nerede işlenmiş olurlarsa olsunlar, bir tek zincirin halkaları olduğunu ve bir kötülüğün zorunlu olarak başka bir kötülüğe yol açtığını gösterir: karş. 14:49 –"ve o Gün bütün suçluları zincirlerle, bukağılarla birbirlerine bağlanmış *(mukarranîn)* görürsün"– ki bu ifade 64. notta açıklanmıştır. Ayrıca *mukarran* sıfat fiili, *karîn* (bu sûrenin 36 ve 38. ayetlerinde ve 41:25'de "öteki kişilik" şeklinde çevrilmiştir) ile aynı fiil kökünden *(karane)* türemiştir. Ve bunun yukarıdaki ayette işaret edilen bütün kötü fiillerin "birlikteliği"ne yeni bir atıf olduğuna inanıyorum.

35 Bu belâgat gereği soru olumsuz bir cevaba telmihte bulunur: karş. 35:22 —"Sen, mezarlardaki [ölüler gibi kalben ölmüşllere işittiremezsin."

sana göstersek de [göstermesek de] — onlar üzerinde kesin bir otoriteye sahibiz!

43 Öyleyse sana vahyedilmiş olan her şeye sımsıkı sarıl: çünkü sen dosdoğru bir yoldasın; **44** ve bu [vahiy] şüphesiz senin ve halkın için bir şeref ve itibar [kaynağı] olacaktır:[36] ama zamanı gelince hepiniz [ona karşı tutumunuzdan dolayı] hesaba çekileceksiniz.[37]

45 [Bırak başkasını da,] senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor,[38] Rahmân'dan başka tanrılara tapılmasına hiç izin vermiş miyiz?

46 İŞTE BU ŞEKİLDE[39] Musa'yı mesajlarımızla Firavun'a ve ileri gelen adamlarına gönderdik: Musa onlara, "Bakın" dedi, "ben bütün âlemlerin Rabbinin bir elçisiyim!"

47 Ama önlerine [mucizevî] işaretlerimizi getirince,[40] hemen onları alaya aldılar, **48** halbuki kendilerine gösterdiğimiz her işaret, öncekinden daha etkileyici idi ve [her defasında] onları belki [Bize] dönerler diye[41] azaba çarptırdık.

فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي
أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ
وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ
قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَٰنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ
﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ
فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا
إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ
أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

---

36 *Zikr*'in bir "şeref ve itibar [kaynağı]" olarak çevrilmesi konusunda bkz. 21:10'a ait 13. notun ilk yarısı.

37 Bunun anlamı şudur: Hesap Günü bütün peygamberlere mecazî olarak toplumlarından nasıl bir karşılık gördükleri sorulacaktır (karş. 5:109) ve onlara tâbi olduklarını itiraf edenler, kendilerine tebliğ edilen vahyi manevî ve sosyal planda esas almalarından –veya almamalarından– dolayı hesaba çekileceklerdir: ve böylece Muhammed'in (s) izleyicilerine vaad edilen "üstünlük", onların sadece inandıklarını bildirmelerine değil, fiilî davranışlarına bağlı olacaktır.

38 Yani, "önceki vahiylere bak ve kendi kendine sor."

39 Yani, yukarıda işaret edilen, Allah'tan başka bir kimseye veya şeye tapmanın caiz olmadığı prensibi doğrultusunda.

40 Bkz. 6:109'un son cümlesi ile ilgili not 94.

41 Allah'a "dönme" kavramı, Allah'ın varlığını kavrama içgüdüsel yeteneğinin insan tabiatında mevcut olduğunu, Allah'tan "uzaklaşma"nın ise aslî bir eğilim veya

49 Ve [her defasında,] "Ey büyücü!" diye feryad ettiler, "Seninle yaptığı [peygamberlik] sözleşmesinin hatırına bizim için Rabbine yalvar: biz artık kesinlikle doğru yola döneceğiz!"

50 Ama azaptan kurtarır kurtarmaz, bir bakarsın ki hemen sözlerinden dönüvermişler!

51 Ve Firavun, halkına bir çağrıda bulunarak "Ey kavmim!" dedi, "Mısır'ın hakimiyeti bana ait değil mi? Bütün bu nehirler benim ayaklarımın altında[42] akmıyor mu? [Sizin en büyük efendiniz olduğumu] görmüyor musunuz? **52** Ben, ne demek istediğini bile anlatamayan[43] şu zavallı adamdan daha iyi değil miyim?" **53** "Sonra, neden ona hiç altın bilezikler[44] verilmemiş ve neden onunla birlikte bir melek gelmiş değil?"

54 Firavun, böylece halkını ahmaklaştırdı ve onlar da sonunda boyun eğdiler: çünkü onlar, aldatılmış, ayartılmış bir halktı!

55 Ama Bize meydan okumaya devam edince onlara misillemede bulunduk ve hepsini suda boğduk: **56** onları geçmişten kalan bir hatıra ve sonrakiler için bir ibret örneği kıldık.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ
إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ
يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ
لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ
﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾
فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ
مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا
قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا آسَفُونَا انتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

---

durum olmayıp yalnızca manevî dejenerasyonun bir sonucu olduğunu îma eder: karş 7:172-173 —yukarıda zikredilen *azap*, inatçı/katı Mısırlılar'ın başına gelen felaket ile ilgilidir (bkz. 7:130 vd.).

42 Lafzen, "benim altımda", yani "benim buyruğum altında": Nil'e bağlı olan ve kraliyet otoritesi tarafından kontrol edilen sulama sisteminin kuruluşuna atıf.

43 Musa'nın çektiği konuşma güçlüğüne (karş. 20:27-28 ve ilgili not 17) yahut Firavun için ikna edici görünmeyen mesajının muhtevasına bir işaret.

44 Eski Mısır'da altın bilezik ve künyeler bir soyluluk nişanı (karş. Tekvîn xli, 42) yahut, en azından yüksek sosyal statünün bir işareti olarak görülürdü. Bu, yukarıda 31. ayette işaret edilen, müşriklerin Muhammed'e (s) itirazlarının bir uzantısıdır: "Bu Kur'an, neden iki şehrin bazı ileri gelenlerine inmedi?" Aynı şey, daha sonra geçen "meleklerin bulunmayışı" atfı için de geçerlidir.

57 ŞİMDİ, ne zaman Meryem'in oğlu[nun tabiatı] örnek olarak ortaya getirilse, [ey Muhammed,] senin kavmin bu yüzden yaygarayı basar; **58** ve "Hangisi daha iyi, bizim ilahlarımız mı yoksa o mu?" derler.[45]

[Ama] onlar bu mukayeseyi, yalnızca, sırf muhalefet olsun diye senin önüne getirirler: evet, onlar kavgacı/tartışmacı bir toplumdur![46]

59 [İsa'ya gelince,] o sadece [bir insandır]; kendisini [peygamberlikle] onurlandırdığımız ve İsrailoğulları için örnek kıldığımız bir kul[umuz]. **60** Ve eğer isteseydik, [siz ey meleklere tapanlar,] sizi yeryüzünde birbiri ardından gelen melekler yapardık![47]

61 BAKIN, bu [ilahî kelâm] Son Saati[n geleceğini] bildiren bir araçtır;[48] o halde

وَلَمَّا
ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾
وَقَالُوا ءَأَلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا
بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ
وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُمْ
مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ

45 Müşrik Kureyşliler, meleklere –ki burada onları "ilahlarımız" şeklinde tanımlıyorlar– tapınmalarının Kur'an tarafından kınanmasına karşı çıkarlarken, Hristiyanlıktaki Hz. İsa'yı "Allah'ın Oğlu", hatta "Allah'ın Ruhu" görerek o'na tapmak şeklindeki paralel uygulamaya işaret etmişler ve yaklaşık olarak şu anlamda bir itiraz ileri sürmüşlerdi: "Kur'an Hz. İsa'nın normal bir insan olduğunu ifade ediyor, ama Kur'an'ın 'geçmiş vahiylerin mensupları' *(ehlu'l-kitâb)* olarak tanımladığı Hristiyanlar o'na ilahî bir kimlik izafe ediyorlar. O halde biz normal insanlardan üstün oldukları kesin bulunan meleklere tapmakta haklı değil miyiz?" Bu "itiraz"da saklı bulunan yanıltma/saptırma, ayetin devamında ortaya konmuştur.

46 Kur'an, Hz. İsa'nın Hristiyanlar tarafından ilahlaştırılmasını birçok yerde açıkça kınadığı için bu keyfî ilahlaştırma, putperestlerin meleklere tapmaları lehinde ve böylece Kur'an aleyhinde bir delil olarak kullanılamaz: Zemahşerî'nin sözleriyle, böyle bir itiraz "yanlış bir kıyası yanlış bir önermeye tatbik etmek" *(kıyâs bâtıl bi-bâtıl)* olur.

47 Yalnız Hz. İsa'nın tabiatüstü bir varlık olmadığına değil, aynı zamanda meleklerin de yaratılmış fani varlıklar olduğuna –"birbiri ardından gelen" ifadesinin gösterdiği gibi– ve bu nedenle, ilahlık statüsünden kesinlikle uzak bulunduklarına bir işaret (Beydâvî).

48 Müfessirlerin büyük bir kısmı *innehû*'daki *hû* zamirinin ("o") Hz. İsa'ya yönelik olduğunu söylemelerine ve bu nedenle yukarıdaki ifadeyi "o (Hz. İsa,) Son Saat'i [yani Son Saat'in geleceğini] bildiren bir araçtır" şeklinde yorumlamalarına

(Son Saat) hakkında hiçbir şüpheye kapılmayın ve Bana uyun: dosdoğru yol [yalnız] budur. **62** Şeytan'ın sizi [bu yoldan] çevirmesine izin vermeyin; çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır!

63 İSA, [kendi halkına] hakikatin bütün kanıtları ile geldiği zaman, "Ben" dedi, "size hikmet ile[49] ve üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeylerin bir kısmını[50] açıklığa kavuşturmak üzere geldim: o halde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın ve bana tâbi olun!"

64 "Allah, şüphesiz benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir; öyleyse [yalnızca] O'na kulluk edin: doğru yol [sadece] budur!"

65 Fakat [İsa'dan sonra gelenler] arasından çıkan gruplar farklı görüşleri savunmaya[51] başladılar: vay haline o zulmedenlerin ve yazık o acı Gün'de [başlarına gelecek] azap için!

66 ONLAR, [günaha batmış olanlar,] (oturup) Son Saat'i mi bekliyorlar; onun [yaklaştığı] fark edilmeden başlarına ansızın gelmesini mi?

فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا
يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ
عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم
بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾
إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ
﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ
عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم
بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾

---

rağmen bazı otoriteler –mesela Katâde, Hasan Basrî ve Sa'îd b. Cubeyr (ki hepsi de Taberî, Beğavî ve İbni Kesîr'de nakledilmiştir)– zamiri Kur'an'a irca etmişler ve ifadeyi benim yaptığım çeviride yansıtıldığı şekilde anlamışlardır. Yukarıdaki bağlamda Son Saat'in özellikle zikredilmesi, insanın Allah'a karşı nihaî sorumluluğunu ve bundan dolayı ibadetin yalnız O'na yapılması gerektiğini vurgulamak içindir: o halde bu ara pasaj, mantıkî olarak, Hz. İsa'nın ilahlaştırılmasına ilişkin değinmeden sonra gelir.

49 Yani, ilahî vahiy ile.

50 Taberî'ye göre "... şeylerin bir kısmı" şeklindeki kısıtlayıcı ifade, yalnızca inanç ve ahlak alanıyla ilgilidir, çünkü halkının dünyevî problemleri ile ilgilenmek Hz. İsa'nın görevleri arasında değildi. Bu düşünce, Sinoptik İncil'lerde bize sunulan Hz. İsa'nın öğretilerinin tasvirinden (ama bütünlükten uzak –fragmentary– olduğu kabul edilen bir tasvirinden) doğan Hz. İsa imajı ile çakışmaktadır.

51 Yani, Hz. İsa'nın kişiliği ve Allah'tan başkasına kulluk yapmanın kabul edilmezliği konusunda: Hristiyanlıkta daha sonra meydana gelen gelişmelere bir işaret.

67 O Gün, [eski] dostlar birbirlerine düşman olacaklar;[52] Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlar dışında [hepsi].
68 [Ve Allah onlara,] "Ey Benim kullarım!" diyecek, "Bugün ne korkmanıza gerek var, ne de üzüleceksiniz! **69** [Siz ey] mesajlarımıza iman etmiş ve kendilerini Bize teslim etmiş olanlar! **70** Siz ve eşleriniz, sevinç ve mutlulukla cennete girin!"
71 [Orada] altın tepsiler ve kadehler ile karşılanacaklar ve canlarının istediği ve hoşlanacağı her şeyi orada bulacaklar. Ve siz orada oturup kalacaksınız [ey inananlar!] **72** Geçmişte yaptıklarınız sayesinde hak edeceğiniz cennet işte böyledir: **73** [bu yaptıklarınızın] meyvelerini bolca görecek [ve] onları tadacaksınız!
74 [Ama] dikkat edin, günaha batmış olanlar cehennem azabı içinde kalacaklar:[53] **75** bu [azap], onlar için hiç hafifletilmeyecek ve orada çaresizlik, ümitsizlik içinde kaybolup gidecekler.
76 Onlara haksızlık yapacak olan Biz değiliz, ama onlardır kendi kendilerine haksızlık yapanlar.
77 Ve onlar: "Ey [cehennemi] idare eden [melek]!" diye seslenecekler, "Bırak Rab-

اَلْأَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍۭ بَعْضُهُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ
ٱلْيَوْمَ وَلَآ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟
مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ تُحْبَرُونَ
﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ
وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ وَأَنتُمْ فِيهَا
خَٰلِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ
﴿٧٣﴾ إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ
عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن
كَانُوا۟ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا۟ يَٰمَٰلِكُ

52 Yani, birbirlerinden nefret edecekler —bunlar, yeryüzündeki eski arkadaşları tarafından saptırıldıklarını anlayanlar ile onların suçladıkları arkadaşlarıdır: bu ikinciler, saptırdıklarının günahlarından dolayı hesaba çekileceklerini göreceklerdir.

53 Yani, belirsiz bir süre boyunca: bkz. 6:128'in son paragrafı ve bununla ilgili not 114, 40:12 ile ilgili not 10'da değinilen Hz. Peygamber'in Hadisi. Bu atıflar, "Allah, rahmet ve şefkati kendine ilke edinmiştir" (6:12 ve 54) şeklindeki Kur'an ifadesi gereğince, "cehennem" olarak adlandırılan öteki dünya azabının sınırsız bir süreyi kapsamayacağını göstermektedir. Bu görüşü benimseyen alimler arasında bulunan Râzî, yukarıdaki pasaj ile ilgili yorumunda, "onlar cehennem azabı içinde kalacaklardır *(hâlidûn)*" ifadesinin yalnızca belirsiz bir süreyi gösterdiğini, yoksa "süreklilik anlamı taşımadığını *(lâ yufîdu'd-devâm)*" vurgular.

bin işimizi bitirsin!" [Bunun üzerine] melek, "Siz artık [bu durumda] kalacaksınız!" diye cevap verecek.

لِيَقْضِ عَلَيْنَا
رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا
أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ
وَنَجْوَاهُمْ ۚ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ إِنْ كَانَ

78 [SİZ EY günahkarlar!] Size hakikati ilettik, fakat çoğunuz ondan nefret ediyorsunuz.[54]

79 Öyle mi? [Hakikatin] ne olması gerektiğine onlar, [o, hakikati inkar edenler] mi karar verecek?[55] **80** Yoksa onlar, dışarı vurmadıkları düşüncelerini ve gizli konuşmalarını duymaz mıyız sanırlar?[56] Elbette [Biz duyarız] ve yanıbaşlarındaki semavî güçlerimiz[57] [bütün o gizlediklerini] kaydederler.

81 De ki [ey Muhammed]: "Eğer Rah-

54 Yukarıda 81 vd. ayetlerden açıkca anlaşılacağı gibi bu ifade, Hz. İsa'yı "Allah'ın oğlu" olarak görenlerin kabul etmedikleri Allah'ın birliği ve eşsizliği gerçeğine bir atıftır: böylece, 57-65. ayetlerde değinilen Hz. İsa'nın kimliği konusuna yeniden dönülmektedir.

55 *Berame* ve *ebrame* fiilleri, lafzen, "kıvırdı" veya "[bazı şeyleri] bir arada/birlikte büktü" yani bir halat meydana getiren ipleri, yahut "[bir şeyleri] çok iyi büktü" yahut "sağlam büktü" anlamlarına gelir. Bu deyim, mecazî olarak bir şeyi, bir önermeyi yahut bir olaylar dizisini "kurmak/oluşturmak" yahut "belirlemek" eylemini gösterir (Cevherî). *Lisânu'l-'Arab*'a göre, *ebrame'l-emra* deyimi "bir şeyi/durumu kararlaştırdı" *(ahkeme)* anlamına gelir. Bir belirtme takısı olmadan kullanılan *emr* terimi bu bağlamda "herhangi bir şey"i veya en geniş anlamıyla "olması gereken" [veya "olabilecek"] bir şeyi ifade eder. Böylece, önceki ayeti dikkate aldığımızda, "[hakikatin] ne olması gerektiği"ne keyfî olarak yani, Kur'an'ın tebliğ ettiği hakikate aykırı şekilde "karar verme" anlamına ulaşmış oluruz.

56 Bu ayet, Hristiyanların Hz. İsa'nın "Allah'ın oğlu" ve dolayısıyla ilah(î tabiatlı) olup olmadığı konusunda yüzyıllar süren karmaşık tartışmalarına bir telmîhtir. Bu tartışmalar, çoğunlukla ilk Hristiyan düşünürlerden bazılarında, önde gelenleri arasında İskenderiye Patrik'i Arius'un da (M.S. 280-336) bulunduğu tevhidci kelamcılar (unitarian theologians) tarafından başta şiddetle muhalefet edilen eski, Mitraistik ağırlıklı kadîm kavram ve kültlere karşı var olan bilinçaltı bir eğilimden kaynaklanmıştır. Ancak politik ağırlıklı İznik Konsil'inde (M.S. 325), o zamana kadar samimî Hristiyanların hakim çoğunluğu tarafından benimsenen Arius'cu görüşler, "sapkın" görülerek mahkum edilmiş ve Hz. İsa'nın uluhiyeti doktrini, İznik Akidesinde (Nicene Creed) Hristiyanlık inanç sisteminin temeli olarak resmen formüle edilmiştir. (Ayrıca bkz. aşağıdaki 60. not).

57 Lafzen, "elçilerimiz," yani melekler.

mân [gerçekten] bir erkek çocuk sahibi olsaydı, ben ona tapanların ilki olurdum!"

82 Göklerin ve yerin Rabbi –kudret ve egemenlik tahtının sahibi Rabb–[58] onların isnad ettikleri her türlü sıfattan[59] kesinlikle münezzehtir!

83 Onları bırak da vaad edilen [Hesap] Günü ile karşılaşıncaya kadar beyhude konuşmalarla oyalansınlar ve [kelimelerle] oynayıp dursunlar:[60] **84** çünkü [o zaman anlayacaklardır ki] gökte de ilah, yerde de ilah [yalnız] O'dur ve yalnız O'dur hikmet sahibi olan, her şeyi bilen.

85 Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin mülkünün kendisine ait olduğu, Son Saat bilgisinin Sahibi ve hepinizin O'na döneceği (Allah)ın şanı ne yücedir!

86 Bazılarının Allah'tan başka sığınıp yalvardıkları bu [varlık]lar,[61] [hayatlarında] hakikate şahitlik yapmış ve [Allah'ın tek ve benzersiz olduğunun] farkına varmış olanlar dışında [Hesap Günü] hiç kimseye şefaat etme gücüne[62] sahip değiller.

87 Eğer onlara, [Allah'tan başka varlıkla-

لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْعَٰبِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟
وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ
ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَٰهٌ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ
ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ۚ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾
وَلَا يَمْلِكُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَن
شَهِدَ بِٱلْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِن

58 Karş. sûre 9'un son cümleciği ve ilgili not 171.

59 Bkz. 6:100'ün son cümlesi ile ilgili not 88.

60 İznik Akidesi'nin kelime canbazlıklarına/oyunlarına ve özellikle "İsa Mesih, Allah'ın Oğlu, doğurulmuş, yapılmamış [yani, yaratılmamış], Baba tarafından tek Oğlu, Baba ile aynı özden, Tanrı'nın Tanrısı ..." vb. gibi ifadelere bir işaret.

61 Haksız bir şekilde ilahlaştırılan azîzlere ve peygamberlere ve özellikle (kullanıldığı bağlamın ışığında) Hz. İsa'ya atıf.

62 Kur'an'ın "şefaat" kavramının bir açıklaması için bkz. 10:3 –"O'nun izni olmadan şefaat edecek kimse yoktur"– ve ilgili not 7. Yukarıdaki ayette yer alan "Allah'ın tek ve benzersiz olduğu" şeklindeki açıklama, Râzî'nin bu pasaj ile ilgili yorumuna dayanmaktadır. Râzî, sadece söz ile "hakikate şahitlik yapma"nın, Allah'ın birliği ve benzersizliğine gönülden bir bağlanmanın sonucu değilse, faydasız olduğunu söyler.

ra tapanlara,] kendilerini kimin yarattığını sorsan hiç tereddütsüz "Allah!" derler. Peki, neden bu (apaçık gerçekten) sapıyorlar!

88 [Ama Allah gerçek müminleri hakkıyla bilir][63] ve onun [ümitsiz] feryadı[nı]: "Ey Rabbim! Bunlar inanmayacak bir kavimdir!"

89 Ama sen onlar(ın yaptıkların)a dayan ve de ki: "Selâm [olsun size]!" Çünkü onlar günü gelince [gerçeği] anlayacaklar.

63 Yukarıdaki parantez içi açıklamanın dayandığı Râzî'nin yorumuna göre bu, Peygamber Muhammed'e (s) bir atıftır. Ama öyle görünmektedir ki bunun kasdı daha geniştir ve adı ne olursa olsun, Allah'tan başka bir varlığa ilahlık veya ilahî vasıflar yakıştıran insanların körlüğünden bunalan her mümini kapsamaktadır.

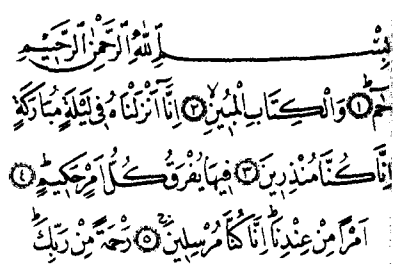
44. DUHÂN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hâ-Mîm serisinin öteki altı sûresi ile aynı dönemde –orta Mekke döneminin son yarısında– nazil olan bu sûre, mutad başlığını 10. ayetinde geçen *duhân* kelimesinden almıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Hâ-Mîm.*[1]

2 DÜŞÜN özünde açık olan ve hakikati bütün açıklığıyla ortaya seren[2] bu ilahî kelâmı!
3 Biz onu kutlu bir gecede[3] indirdik: zaten Biz, [insanı] her zaman uyarmaktayız.[4]
4 O [gece]de, bütün [iyi ve kötü] şeyler arasındaki farklılık, hikmetle ortaya konmuştur,[5] **5** katımızdan bir emir gereği: çünkü biz [doğru yola ileten mesajlarımızı] her zaman göndermekteyiz, **6** Rabbinin [insana] rahmetini yerine getirmek

1 Bkz. Ek II.

2 Bkz. 12:1, not 2.

3 Yani, Kur'an'ın vahyedilmeye başladığı gecede; bkz. sûre 97.

4 *Kur'an vahyi, insan bilincinin* şafağından başlayarak bugüne kadar gelen bütün ilahî vahiylerin devamı ve zirvesidir. Onun temel hedefi, her zaman, insanı maddî ihtiraslarına ve zevklerine köle olmaması ve böylece manevî değerlere karşı duyarlılığını kaybetmemesi yolunda uyarmaktır.

5 Lafzen, "her şey hikmetle ayırd edilmişti"; yani "hikmetli bir şekilde" yahut "hikmet içinde": "hikmetli" sıfatı –ki, gerçekte, bu ayrımın yapıcısı olan Allah'a yönelik bir sıfattır– bu şekilde ayırd edilmiş olan şeye telmih yoluyla atfedilmiştir (Zemahşerî ve Râzî). Bunun anlamı şudur: İlk defa indiği "kutlu gece" ile sembolize edilen Kur'an'ın vahyedilişi, insana iyi ile kötü arasında yahut Allah'ın varlığının derinliğine kavranışı *(ma'rifet)* sayesinde manevî gelişmeye yol açan şeyler ile manevî körleşme ve kendi kendini tahriple sonuçlanan şeyler arasında ayrım yapmayı sağlayan bir standart verir.

için. Şüphesiz yalnız O, her şeyi işiten, her şeyi bilendir: **7** göklerin ve yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbi —buna bütün kalbinizle inanıp bağlanmışsanız![6]

8 O'ndan başka ilah yoktur, hayat bağışlayan ve ölüm veren O'dur: O sizin de Rabbinizdir, geçmiş atalarınızın da.

9 Evet, ama onlar, [bütün kalpleriyle inanıp bağlanmaktan uzak olanlar,] yalnızca kendi şüpheleriyle oyalanıp duruyorlar.[7]

10 ÖYLEYSE, gökyüzünde [Son Saat'in yaklaştığını] haber veren bir duman tabakasının belireceği Gün'ü bekle, **11** bütün insanlığı sarıp kuşatan [ve günahkarları] "Bu azap ne acı!" [diye feryad ettiren ve] **12** "Ey Rabbimiz, bizi azaptan uzak tut, çünkü biz [artık Sana] inanıyoruz!" [dedirten].

13 [Ama] bu hatırlama [Son Saat'te] onlara ne fayda sağlar ki? Çünkü onlara daha önce hakikati apaçık ortaya koyan bir elçi gelmişti, **14** ama yüz çevirip uzaklaşmışlar ve "O [başkalarınca] öğretilmiş biridir,[8] bir delidir!" demişlerdi.

15 Biz [yine de] bu azabı kısa bir süre er-

إِنَّهُۥ هُوَ
ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ۝٦ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ
إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ۝٧ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ
وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ۝٨ بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ يَلْعَبُونَ ۝٩ فَٱرْتَقِبْ
يَوْمَ تَأْتِى ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ۝١٠ يَغْشَى ٱلنَّاسَ هَٰذَا عَذَابٌ
أَلِيمٌ ۝١١ رَبَّنَا ٱكْشِفْ عَنَّا ٱلْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۝١٢
أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ۝١٣ ثُمَّ تَوَلَّوْا
عَنْهُ وَقَالُوا۟ مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ۝١٤ إِنَّا كَاشِفُوا۟ ٱلْعَذَابِ قَلِيلًا

---

6 Lafzen, "eğer yakîn bir inanca sahip olsaydınız." Ebû Müslim el-İsfehânî –Râzî tarafından nakledildiğine göre– bu ifadenin, eğer tereddütsüz (yakîn) bir inancı gerçekten *istemiş* ve onun için yalvarmış/yakarmış olsaydınız onu elde ederdiniz anlamına geldiğini belirtmiştir.

7 Lafzen, "şüphe içinde eğleniyorlar": yani, Allah'ın varlığının mümkün olduğunu yarı-gönüllü kabul etmeleri, şüphe ve istihzanın bileşiminden ibarettir (Zemahşerî) —Allah'ın varlığı gerçeğinden şüphe duyulması ve ilahî vahyin hafife alınıp küçümsenmesi.

8 Hz. Peygamber'in (s) muhaliflerinin, Kur'an'da ifade edilen fikirleri, birinin o'na "öğrettiği" (bkz. 16:103 ve ilgili notlar 129 ve 130), yahut en azından mesajını oluşturmasında o'na "yardım ettiği" (karş. 25:4 ve notlar 5 ve 6) iddialarına atıf.

teleyeceğiz,[9] oysa siz [kendi saplantılarınıza] yeniden döneceksiniz: [ama] **16** [bütün günahkarları] şiddetli bir hamle ile kuşatacağımız Gün, [sizden de] intikamımızı mutlaka alacağız!

إِنَّكُمْ عَآئِدُونَ ﴿١٦﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ ۚ
إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ
رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾ أَنْ أَدُّوٓا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ ۖ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ
أَمِينٌ ﴿١٩﴾ وَأَن لَّا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ ۖ إِنِّيٓ ءَاتِيكُم بِسُلْطَٰنٍ
مُّبِينٍ ﴿٢٠﴾ وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَن تَرْجُمُونِ ﴿٢١﴾ وَإِن لَّمْ
تُؤْمِنُوا لِي فَٱعْتَزِلُونِ ﴿٢٢﴾ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٣﴾
فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱتْرُكِ

17 BİZ onlardan [uzun zaman] önce Firavun halkını [aynı yolla] sınadık: onlara soylu bir elçi gelmiş [ve,] **18** "Bana teslim olun, ey Allah'ın kulları![10] Ben size [gönderilen] bir elçiyim, güvene layık [bir elçi]!" demişti.

19 "Ve Allah'a karşı büyüklük taslamayın: Çünkü ben size [O'ndan] açık bir delil getiriyorum; **20** ve bana yaptığınız bütün hakaretlerden[11] Rabbime ve sizin de Rabbinize sığınıyorum. **21** Ve eğer bana inanmıyorsanız, [hiç olmazsa] yolumdan çekilin!"

22 Ama sonra, [onların düşmanlığından bezdiğinde,] "Bunlar [gerçekten] günaha batmış bir toplumdur!" diye Rabbine seslendi.

23 [Ve Allah,] "Sen kullarımla geceleyin ilerle" dedi, "çünkü mutlaka takip altında olacaksınız **24** ve denizi [seninle Fi-

9 Lafzen, "kaldıracağız." Bu, açıkçası, içinde yaşanılan anda –yani, Son Saat'in gelmesinden *önce*– söylenmektedir ki günahkarlara pişmanlıklarını ifade etmeleri için bir fırsat verilmiş olsun.

10 Klasik müfessirlerin büyük çoğunluğu (mesela Taberî, Zemahşerî, Râzî, Beydâvî), bu ifadenin iki şekilde anlaşılabileceğine işaret ederler: Ya, "bana teslim olun, ey Allah'ın kulları *('ibâd)"* şeklinde, ki Mısırlılar'a (bütün insanlar "Allah'ın kulları" olduğu için) Hz.Musa'nın kendilerine tebliğ etmek üzere olduğu ilahî mesajı kabul etmeleri çağrısını kasdeder; yahut "Allah'ın kullarını bana teslim edin", yani Mısır'da köle olarak tutulmuş olan İsrailoğulları'nı şeklinde. *'İbâde* kelimesinin telaffuzunun hem hitap/seslenme halini (münâdâ bih/vocative) hem de nesne/belirtme (mef'ûl bih/accusative) halini kapsıyor olması, bu her iki yorumu da mümkün kılmaktadır.

11 Lafzen, "beni taşlamanızdan." *Raceme* fiilinin hem "taşlama/taş atma" şeklindeki maddî anlamda, hem de "laf atma" yahut "hakaret etme" şeklinde mecazî anlamda kullanıldığı gözönünde tutulmalıdır.

ravun'un adamları arasında] öyle, olduğu gibi bırak:[12] zaten onlar boğulmaya mahkum bir topluluktur!" dedi.

25 [Onlar böylece yok oldular: ve] arkalarında nice bahçeler bıraktılar, nice çeşmeler, **26** nice ekin tarlaları, nice güzel yurtlar, **27** ve hoşlandıkları nice rahatlıklar, kolaylıklar!

28 İşte böyle oldu. Ve [sonra] başka bir toplumu [onların geride bıraktıklarına] varis kıldık; **29** onlara ne gök ne de yer ağladı ve ne de bir mühlet verildi.[13]

30 Biz gerçekten, İsrailoğulları'nı aşağılayıcı azaptan kurtardık, **31** Firavun[un onların başına sardığı azap]tan; zaten o, kendi kişiliklerini harcayıp duranların[14] en başta gelenlerindendi; **32** ve Biz onları bilerek bütün diğer toplumlara üstün kıldık,[15] **33** ve onlara açıkça bir sınavı haber veren[16] [rahmetimizin] işaretler[ini] verdik.

الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُندٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ
وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا
فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾
فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ
﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِن
فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ
عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَآتَيْنَاهُم مِّنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ
بَلَاءٌ مُّبِينٌ ﴿٣٣﴾

---

12 Yahut: "ayrık/çatlak halde" —*rahven* ifadesi bu her iki anlamı da ifade etmektedir (Cevherî, özellikle yukarıdaki ifadeye atfen). Bkz. aynı zamanda 26:63-66 ile ilgili not 33 ve 35.

13 Yani, "günahlarından tevbe etmeleri için."

14 *Musrif* teriminin bu şekildeki çevirisi için bkz. sûre 10, not 21.

15 Yani, bütün müfessirlere göre, *kendi zamanlarının* bütün toplumlarından; çünkü o dönemde İsrailoğulları tek Allah'a ibadet eden biricik topluluktu: onların kölelikten kurtulmaları kıssasına Kur'an'ın sık sık atıfta bulunmasının sebebi budur. Allah'ın "onları *bilerek* üstün kılması"nın vurgulanması, onların daha sonraki dönemlerde ahlakî olarak bozulacaklarını ve böylece O'nun rahmetinden kovulacaklarını önceden bilmesi anlamına gelir (Zemahşerî ve Râzî).

16 Lafzen, "içlerinde açık bir sınav bulunan": hem onların arasından çıkan uzun peygamberler silsilesine, hem de Vaad Edilen Topraklar'da yaşadıkları özgürlük ve refaha bir işaret. Bu, onların kendilerini başlangıçta "öteki bütün toplulukların üstü"ne çıkaran manevî değerler konusundaki samimiyetlerinin ve böylece bütün dünyaya Allah'ın mesaj-tebliğcileri olarak davranma isteklerinin sınanacağını haber vermektedir. Yukarıdaki cümlenin ifade tarzı onların bu sınavı geçemediklerine dolaylı olarak işaret etmektedir. Çünkü onlar, üstünlüklerinin sebebini oluşturan manevî misyonu kısa zamanda terk ettiler ve Allah'ın "seçilmiş

34 [Şimdi] bakın, bu [insan]lar derler ki:[17]
35 "Bu [önümüzde bulunan,] bizim ilk [ve tek] ölümümüzdür,[18] ve hayata yeniden döndürülmeyeceğiz. **36** O halde, eğer iddianızda haklı iseniz atalarımızı [şahit olarak] getirin!"[19]
37 Yoksa onlar, [aynı] günahları işlediklerinden dolayı yok ettiğimiz Tubbe' halkından ve onlardan önce yaşamış olanlardan daha mı iyidirler?[20]
38 İşte [böyle:] Biz gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunan her şeyi sırf bir o-

إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا
الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا

topluluğu" olmalarını, sadece Hz. İbrahim soyundan gelmiş olmalarına bağlamaya başladılar: Bu, Kur'an'ın birçok yerde kınadığı bir anlayıştır. Bunun dışında İsrailoğulları'nın çoğunluğu, bu dünya hayatının yalnızca bir başlangıç olduğu ve insan hayatının son safhası olmadığı inancını kısa zamanda kaybettiler ve –Tevrat'taki kıssanın da gösterdiği gibi– kendilerini tamamen maddî refah ve iktidar hırsına kaptırdılar. (Bkz. bir sonraki not).

17 Görünüşte "bu insanlar" ile İsrailoğulları kasdedilmiş olmasına rağmen, atıf, ayetin devamında ifade edilen görüşleri benimseyen bütün toplulukları ve özellikle de Muhammed'in (s) müşrik çağdaşlarını kapsayan daha genel bir anlam taşımaktadır. Bununla birlikte, bu pasaj ile İsrailoğulları'nın karşı karşıya bulundukları "sınav"a yapılan önceki atıf arasında ince bir bağlantı bulunmaktadır. Çünkü İkinci Mâbed'in yıkılmasına ve Roma İmparatoru Titus tarafından dağıtılmalarına kadar geçen zamanda, Sadukîler olarak bilinen Yahudiler arasındaki din adamları aristokrasisinin, yeniden dirilme, öteki dünyadaki ilahî yargılanma ve hayat sürme kavramlarını açıkça inkar ettikleri ve tamamen materyalist bir hayat görüşünü savundukları, tarihî bir gerçektir.

18 Yani, "arkasında başka bir şey olmayan son ölümdür."

19 Yani, "atalarımızı yeniden hayata döndürün ve bir öteki dünyanın var olduğuna tanıklık yapmalarını sağlayın." Bu müstehzî talep, inkarcıların 43:22 ve 23'de zikredilen şu sözleriyle aynı mahiyettedir: "Biz atalarımızı bir inanç üzerinde bulduk ve ancak onların izinden giderek doğru yolu buluruz!" Böylece, sonuçta, atalarının öteki dünyaya inanmadıkları gerçeği, onlar için, bugüne kadar hiç kimsenin hayata geri dönüp yeniden dirilme hakikatini teyid etmediği gerçeği kadar etkili ve ikna edici bir delildir.

20 "Tubbe'" adı, bütün Güney Arabistan'ı yüzyıllar boyu yönetmiş ve sonuçta M.S. 4. yüzyılda Habeşliler tarafından devrilmiş olan güçlü Himyer krallarına takılan bir addır. Bunlar, Kur'an'ın başka bir yerinde (50:14), yeniden dirilme ve Allah'ın yargılaması hakikatini inkar eden bir topluluk olarak zikredilmiştir.

yun olsun diye yaratmadık.[21] **39** Bunların hiç birini [derunî bir] hakikatten yoksun yaratmış değiliz:[22] ama onların çoğu bunu anlamaz.

40 GERÇEK ŞU Kİ, [doğru ile yanlış arasında] Karar Günü, onların tümü için belirlenmiş olan bir gündür:[23] **41** ki o Gün hiç kimsenin arkadaşına bir hayrı dokunmayacak ve hiç kimse bir yardım görmeyecektir, **42** Allah'ın rahmetini ve şefkatini bağışladığı kimseler hariç: yalnız O, kudret sahibidir, rahmet kaynağıdır.

43 Gerçek şu ki, [öteki dünyada] ölümcül meyve ağacı[24] **44** günahkarların[25] gıdası olacaktır: **45** tıpkı karın boşluğunda kaynayan sıvı kurşun gibi, **46** tıpkı kabaran yakıcı ümitsizlik[26] gibi.

47 [Ve emir gelecektir:] "Onu yakalayın [ey cehennem güçleri,] ve yanan ateşin ortasına sürükleyin; **48** sonra başının üstüne yakıcı ümitsizliğin acısını boşaltın! **49** Bunları tat ey [yeryüzünde] kendini böyle kudret sahibi, böyle üstün gören![27]

لَٰعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَٰهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ
وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ يَوْمَ ٱلْفَصْلِ مِيقَٰتُهُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِى مَوْلًى عَن مَّوْلًى شَيْـًٔا وَلَا هُمْ
يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ ٱللَّهُ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾
إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ ٱلْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَٱلْمُهْلِ يَغْلِى
فِى ٱلْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْىِ ٱلْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَٱعْتِلُوهُ
إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا۟ فَوْقَ رَأْسِهِۦ مِنْ عَذَابِ
ٱلْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾

---

21 Yani, anlamsız veya amaçsız şekilde (karş 21:16) —eğer bir öteki dünya olmasaydı insanın yeryüzündeki hayatı kesinlikle anlamsız hale gelirdi ve böylece hem yukarıdaki hem de bir sonraki ifade ile çelişirdi: "bunların hiç birini [derunî bir] hakikatten yoksun yaratmış değiliz."

22 Bkz. 10:5, not 11.

23 Bkz. 77:13, not 6.

24 Bkz. sûre 37, not 22.

25 *Esîm* (lafzen, "günahkar kişi") terimi, burada yeniden dirilmenin ve Allah'ın yargılamasının, başka bir deyişle, insanın yaratılışındaki bütün anlamın ve amacın bilinçli olarak inkarına işaret eden özel bir anlama sahiptir.

26 *Hamîm*'in bu mecazî anlamı için bkz. sûre 6, not 62.

27 Lafzen, "zaten sen, ... idin" —ölümden sonra hayatın devamına ve bu sebeple insanın Allah'a karşı nihaî sorumluluğuna inançsızlıktan doğan kibirlenme günahına bir işaret. (Karş. 96:6-7 –"şüphe yok ki insan ne zaman kendisini yeterli görse fütursuzca azar"– ve ilgili not 4).

50 İşte siz [hakikat inkarcı]larının sorguladığı şey[28] budur!"
51 [Buna karşılık,] Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlar, kendilerini emniyet içinde bulacaklardır, **52** bahçeler ve pınarlar arasında, **53** ipek ve atlastan giysiler içinde birbirlerine [sevgiyle] yaklaşarak.[29]
54 İşte böyle olacak. Ve Biz onları güzel gözlü saf ve temiz eşler ile[30] birleştireceğiz.
55 Orada, [cennette,] güven içinde, [geçmiş fiillerinin][31] bütün meyvelerini [meşru şekilde] isteyip tadabilecekler; **56** ve orada önceki ölümlerinden sonra [başka] bir ölüm tatmayacaklar.[32]
Böylece Allah, onları yakıcı ateşin azabından korumuş olacaktır. **57** Rabbinizin bir lütfu bu:[33] ve en büyük zafer bu olacak!

58 BÖYLECE [ey Peygamber,] Biz bu [ilahî kelâmı] senin kendi dilinde kolay anlaşılır kıldık ki, insanlar düşünüp ondan ders alabilsinler.[34]
59 Öyleyse [geleceğin ne getireceğini] bekle: unutma, onlar da bekliyorlar.[35]

إِنَّ هَٰذَا مَا
كُنتُم بِهِۦ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾
فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ
مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَٰهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ
فِيهَا بِكُلِّ فَٰكِهَةٍ ءَامِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا ٱلْمَوْتَ
إِلَّا ٱلْمَوْتَةَ ٱلْأُولَىٰ وَوَقَىٰهُمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّن
رَّبِّكَ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَٰهُ بِلِسَانِكَ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَٱرْتَقِبْ إِنَّهُم مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

28 Yani, ölümden sonra hayatın devamı.

29 Cennet'teki hayatın bu belirli temsîlleri için bkz. 18:31, not 41.

30 *Hûrin 'înin* deyiminin "güzel gözlü saf ve temiz eşler" olarak çevrilmesi konusunda bkz. sûre 56, not 8 ve 13. *Zevc* teriminin (lafzen "bir çift" yahut –metindeki bağlama göre– "çiftlerin biri") *zevvece* geçişli fiilinde olduğu gibi ("çift kıldı" veya "bir kişiyi başka bir kişi ile birleştirdi") her iki cinsi de kapsadığına dikkat edilmelidir.

31 Karş. 43:73.

32 Lafzen, "birinci [yani, önceki] ölümden başka" [yahut onun "ötesinde"] (karş. 37:58-59).

33 Yani onlara, kendilerine faydası olan rehberliği sunmak sûretiyle: böylece, nihaî mutluluğa ulaşmak, Allah ile insan arasındaki ilişkinin ve insanın Allah ile birlikteliğinin bir sonucudur.

34 Bkz. 19:97, not 81.

35 Yani, onu ister bilsinler ister bilmesinler, Allah'ın iradesi yerine gelecektir.

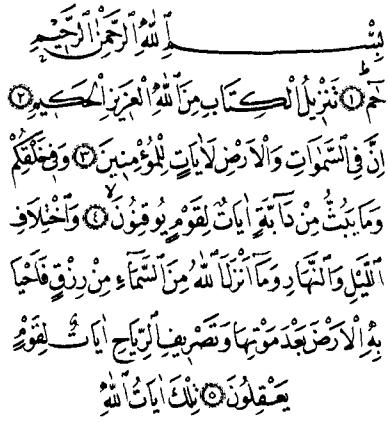
45. CÂSİYE SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Önceki sûrenin *(Duhân)* hemen ardından nazil olan bu sûrenin başlığı, 28. ayetinde geçen ve bütün insanların mahşerde nihaî yargılama esnasında karşılaşacakları zillete işaret eden kelimeden alınmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Hâ-Mîm.*[1]

2 BU İLAHÎ kelâm, Kudret ve Hikmet Sahibi olan Allah'tan gelmektedir.
3 Bakın, göklerde ve yerde inan[mak istey]enler için (ibret dolu) mesajlar vardır.[2]
4 Kendi yaratılışınızda ve O'nun [yeryüzüne] serpiştirdiği hayvan (tür)ler(in)de bütün kalpleriyle inananlar için mesajlar vardır.[3]
5 Gece ile gündüzün birbirini izlemesinde ve Allah'ın göklerden indirip onunla cansız toprağa hayat verdiği rızık imkanlarında[4] ve rüzgarların değişmesinde, [bütün bunlarda] akıllarını kullanan insanlar için mesajlar vardır.
6 Hakikati ortaya koyan Allah'ın bu me-

---

1 Bkz. Ek II.

2 Karş 2:164, ki orada *âyât* terimini aynı şekilde çevirdim; çünkü bu bilinçli yaratıcı Gücün görünür işaretleri insan için manevî mesajlar taşır.

3 Karş 7:185 ve ilgili not 151. İnsan ve hayvan bedenlerinin karmaşık yapısı ve bütün canlı varlıkların sahip olduğu savunma içgüdüleri, bütün bunların "tesadüfî" olarak geliştiğini varsaymayı imkansız kılmaktadır; ve eğer bu gelişmenin altında bir yaratıcı *maksadın* yattığını varsayarsak –ki varsaymalıyız– bunların, bütün tabii fenomenleri "bir anlam ve amaç üzere" yaratan (bkz. 10:5, not 11) bilinçli bir Gücün iradesi ile meydana geldiği sonucuna varırız.

4 Yani, yağmurda, Kur'an'ın yağmura sıkça atfettiği maddî ve ruhî rahmet anlamında.

sajlarım sana aktarıyoruz. Eğer Allah'ın (bu ibret dolu) mesajlarına değilse başka hangi habere[5] inanacaklar?

7 Vay haline kendi kendini aldatan[6] günahkarın, **8** o ki, kendisine iletilen Allah'ın mesajlarını duyar ama sanki onları duymamış gibi küstahça umursamazlığında devam eder!

Bu sebeple ona acıklı bir azabı haber ver! **9** Çünkü o, mesajlarımızdan birinin farkına vardığında onu hemen küçümseyip alaya alır.

Böylelerini alçaltıcı bir azap beklemektedir. **10** Cehennem önlerindedir; ve ne [bu dünyada] kazanabilecekleri şeyler, ne de Allah'ın yerine dost ve koruyucu edindikleri,[7] onlara hiçbir fayda sağlamaz: çünkü onları korkunç bir azap beklemektedir.

11 [Allah'ın işaretlerine ve mesajlarına dikkatlice kulak vermek: işte] rehberliğ[in anlamı] budur; diğer taraftan,[8] Rablerinin mesajlarını inkara şartlanmış olanları, [yaptıkları] çirkinliklerin[9] bir karşılığı olarak acı bir azap beklemektedir.

12 DENİZİ [kendi kanunları doğrultusunda faydalanmanız için] sizin emrinize veren Allah'tır[10] —böylece gemiler O'nun emriyle denizin üstünde yüzebilsinler ve

نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۖ فَبِأَيِّ
حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيْلٌ لِّكُلِّ
أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا
كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ
مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
مُّهِينٌ ﴿٩﴾ مِّن وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ ۖ وَلَا يُغْنِي عَنْهُم مَّا كَسَبُوا
شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ ۖ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا هُدًى ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ
رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ
الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ

5 Lafzen, "Allah'tan ve O'nun mesajlarından sonra hangi haberlere."

6 Lafzen, "yalancı" –ve özellikle, "ısrarlı/müzmin yalancı"– anlamına gelen *effâk* terimi, burada "kendi kendine yalan söyleyen" kişiyi ifade eder; çünkü o *me'fûk*tur, yani "aklı ve muhakemesi doğru yönden sapmıştır" (Cevherî).

7 Yani, ister sahte kişilikler, isterse tutarsız ve geçersiz değerler şeklinde olsun, kendi hayatları üzerinde tanrısal güce *benzer* bir güç izafe ettikleri her şey: zenginlik/servet, güç, sosyal statü, vb.

8 Lafzen, "ve" yahut "ama."

9 *Min ricsin* ifadesinin bu çevirisinin bir açıklaması için bkz. 34:5, not 4.

10 Yukarıdaki parantez içi ifadenin gerekçesi için bkz. sûre 14, not 46.

siz O'nun lütfundan [ihtiyaç duyduğunuz şeyleri] elde edebilesiniz ve şükredenlerden olasınız diye.

13 O, göklerde ve yerde olan her şeyi, Kendinden [bir bağış olarak] emrinize vermiştir:[11] bunda düşünen bir topluluk için mesajlar vardır!

14 İman etmiş olan herkese söyle: Allah'ın Günleri'nin geleceğine inanmayanları[12] affetsinler, [çünkü] insanlara hak ettiklerinin karşılığını vermek [yalnız] O'na özgüdür.

15 Her kim doğru ve uygun bir şey yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur; ve sonunda hepiniz Rabbinize döndürüleceksiniz.

16 DOĞRUSU Biz İsrailoğulları'na [da] vahiy, hikmet ve peygamberlik verdik;[13] onları hayatın güzel nimetleriyle rızıklandırdık ve onları [dönemlerinin] bütün diğer topluluklarına üstün kıldık.[14]

17 Ve onlara [imanın] amacı[15] konusun-

وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ قُل لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَغْفِرُوا۟ لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ
أَيَّامَ ٱللَّهِ لِيَجْزِىَ قَوْمًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ
صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۖ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ
﴿١٥﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ
وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾
وَءَاتَيْنَٰهُم بَيِّنَٰتٍ

---

11 Yani, bütün canlı varlıklar arasından yalnız insana yaratıcı akıl/zeka vererek ve böylece, kendisini çevreleyen ve kendi içinde bulunan tabiatı bilinçli şekilde kullanma yeteneği ile donatarak.

12 Lafzen, "Allah'ın Günleri'ni ümit etmeyenleri [yani, beklemeyenleri]": ona inanmadıklarına işaret. "Allah'ın Günleri"nin anlamı konusunda bkz. sûre 14, not 5.

13 Zımnen, "Şimdi bu Kur'an vahyini indirmemizle aynı şekilde ve aynı amaçla" — burada bütün ilahî vahiylerdeki devamlılık gerçeği vurgulanmaktadır.

14 Yani, kendi dönemlerinde onlar tek gerçek muvahhid topluluk idiler (karş. 2:47).

15 Birçok klasik müfessirin, *emr* kelimesinin burada "din"i işaret ettiği görüşünde olmalarına ve bütün ifadeyi buna göre, "dine ilişkin işaretler" şeklinde yorumlamalarına rağmen, *mine'l-emr* ifadesinin bu bağlamdaki karşılığının benim verdiğim karşılık olduğuna inanıyorum. *Emr* teriminin bütün muhtemel anlamlarının –"emir", "talimat", "buyruk", "[ilgi] konusu", "olay", "eylem", vb. gibi– ortak paydası, ister dolaylı isterse açık olsun, *amaç/hedef* unsuru olduğundan, (yukarıda verdiğim) bu anlamın, bütün ilahî vahiylerin ve insanın onlara inancının gerisindeki amaca atıfta bulunan ve yukarıdaki vecîz ifadede geçen terimin doğru kar-

da açık işaretler verdik; onlar, bütün bu bilgilerin kendilerine tevdî edilmesinden sonradır ki, aralarındaki kıskançlıktan dolayı farklı görüşlere sarıldılar:[16] [ama] ihtilafa düştükleri her konuda Kıyamet Günü Rabbin onlar arasında bir hüküm verecektir.

18 Ve son olarak[17] [ey Muhammed,] seni [imanın] hedefini gerçekleştireceğin bir yola[18] koyduk: O halde bu [yolu] izle ve [hakikati] bilmeyenlerin[19] boş arzu ve heveslerine uyma. **19** Bak, eğer Allah'ın iradesine karşı[20] gelmiş olsaydın, onların sana hiçbir faydası dokunmazdı, çünkü bu zalimler sadece birbirlerinin dostları ve koruyucularıdır; halbuki Allah, O'nun bilincinde olan herkesin koruyucusudur.

مِنَ ٱلْأَمْرِ فَمَا ٱخْتَلَفُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ
مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ
ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ عَلَىٰ
شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا۟ عَنكَ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ
بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۖ وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾

şılığı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kur'an öğretisini bütünlüğü içinde ele aldığımızda görürüz ki, bütün sahih itikatların temel hedefi, ilkin Allah'ın varlığının ve her insanın O'na karşı sorumluluğunun kavranması; ikinci olarak, insanın Allah'ın yaratma planındaki olumlu *–mantıken/tabiatıyla zorunlu–* bir öge olarak sahip olduğu değerli konumun bilincine varması ve böylece her türlü hurafeden ve irrasyonel korkulardan kendini kurtarması; ve son olarak da (yukarıda 15. ayette ifade edildiği gibi), insana yaptığı her iyi ve kötü şeyin sadece kendi faydası veya zararına olduğu bilincinin kazandırılmasıdır.

16 Bkz. 23:53 ve ilgili not 30.

17 Lafzen, "ondan sonra" veya "sonunda" *(sümme)* —yani, önceki toplulukların imanın gerçek amacını kendi pratik hayatlarında gerçekleştirememelerinden sonra.

18 Lafzen, "[imanın] hedefi yoluna": bkz. yukarıdaki 15. not. *Şerî'at* teriminin kelime anlamı, "su kaynağına giden yol" olduğundan ve suyun da organik hayat için vazgeçilmez düzeydeki unsur olması sebebiyle, bu terim, zamanla insana ruhî tatmin ve sosyal refah yolunu gösteren ahlakî ve pratik bir "kurallar sistemi"ni ifade etmeye başlamıştır: bu nedenle *şerî'at,* terimin en geniş anlamıyla "dinî kurallar"ı ifade etmektedir. (Bu bağlamda bkz. 5:48'in ikinci bölümü ile ilgili not 66).

19 Yani, davranışlarını Allah'a karşı sorumluluk bilinci ile yönlendirmeyen yahut önceliği buna vermeyenlerin —ve bu nedenle sadece değişken dünyevî şartlar çerçevesinde "doğru" olarak gördükleri şeylerin etkisi altında hareket eden kimselerin.

20 Lafzen, "Allah'a karşı" gelseydin [yani, "Allah'ı gözardı etseydin"].

20 [İşte] bu [vahiy,][21] insanlık için bir kavrayış aracıdır; tereddütsüz bir inanca ve emniyete ulaşanlar için de bir rahmet ve hidayettir.

21 Kötülük işleyenlere gelince: onlar kendilerini hayatlarında ve ölümlerinde, iman edip doğru ve yararlı işler yapanlarla aynı yere koyacağımızı mı sanırlar?[22]

Onların yargıları ne kadar da kötü: **22** Çünkü Allah, gökleri ve yeri [derunî bir] hakikate göre[23] yarattı ve [bu sebeple diledi ki] her insan kazandığının karşılığını görsün ve hiç kimseye haksızlık yapılmasın.

23 KENDİ arzu ve özlemlerini tanrı edinen ve [bunun üzerine] Allah'ın, [zihninin hidayete kapalı olduğunu] bilerek[24] saptırdığı, kulaklarını ve kalbini mühürlediği ve gözlerinin üzerine bir perde[25] çektiği [insanlı, hiç düşündün mü? Allah'ın onu terk etmesin]den sonra kim ona doğru yolu gösterebilir? O halde, hiç düşünüp ders çıkarmaz mısınız?

24 Onlar hâlâ: "Bu dünyadaki hayatımız-

هَٰذَا بَصَآئِرُ
لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ
اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾
وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ
بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ
وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ
عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
﴿٢٣﴾ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا

21 Yani, imanın amacını insanın önüne koyan Kur'an.

22 Bu ifadenin ikili bir anlamı vardır: "Onları ... ile eşit tutacağımızı mı?" ve "onlara ... yapanlara davrandığımız şekilde davranacağımızı mı?" "Onların hayatları ve ölümleri" gözönüne alındığında, bu iki kategori arasında, esas farklılığa yapılan atıf, sadece onların dünyevî varoluşlarının ahlakî niteliğine değil, aynı zamanda, bir taraftan gerçek bir müminin hayatın sıkıntıları ve ölüm ânı karşısında duyduğu iç huzuru ve sükûnetine, diğer taraftan ruhî nihilizmin ve ölüm karşısındaki "bilinmezlik korkusu"nun beraberinde taşıdığı yıpratıcı/bunaltıcı endişeye işaret etmektedir.

23 Bkz. 10:5, not 11. Bunun anlamı şöyledir: Eğer haklı ile haksız –veya doğru ile yanlış– arasında bir farklılaşma olmasaydı, ilahî planın eseri olan yaratılış kavramında bir "derunî hakikat" bulunmazdı.

24 Zemahşerî'nin 14:4 ile ilgili 4. notta uzun uzun nakledilen görüşlerini yansıtan Râzî'nin yorumu.

25 Bkz. 2:7, not 7.

dan başka bir şey yok!" derler, "Dünyaya geldiğimiz gibi ölürüz[26] ve bizi ancak zaman yok eder."
Fakat onların bu konuda hiçbir bilgileri yok: onlar sadece zannederler. **25** Ve [böylece,] ne zaman mesajlarımız bütün açıklığıyla onlara tebliğ edildiyse tek cevapları şu olmuştur:[27] "Atalarımızı [şahit olarak] getirin, eğer iddianızda haklı iseniz!"[28]
26 De ki: "Size hayat veren ve sonra sizi öldüren, Allah'tır; ve sonunda O, hepinizi Kıyamet Günü bir araya toplayacaktır, ki o [Gün'ün gelip çatacağı,] her türlü şüphenin üstündedir ama insanların çoğu bunu anlamaz."
27 Çünkü, göklerin ve yerin hakimiyeti Allah'ındır ve Son Saat'in gelip çattığı gün —o Gün, [hayatlarında anlayamadıkları her şeyi][29] geçersiz kılmaya çalışanlar ziyana uğrayacaklardır.
28 Ve [o Gün] bütün insanları [zillet içinde] diz çökmüş görürsün; herkes kendi sicili ile [yüzleşmeye] çağrılır: "Bugün, yaptığınız her şeyin karşılığını göreceksiniz! **29** Bu bizim kayıtlarımız, sizinle ilgili her şeyi bütün gerçekliğiyle anlatır: çünkü yaptığınız her şeyi kayda geçirtmiştik!"
30 İman edip doğru ve yararlı işler yapanlara gelince, Rableri onları rahmetine kabul edecektir: işte bu [onların] bariz üstünlükleri olacaktır!
31 Hakikati inkar edenlere ise [şöyle de-

نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا
يُهْلِكُنَآ إِلَّا ٱلدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ
إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ مَّا كَانَ
حُجَّتَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتُوا۟ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٢٥﴾ قُلِ ٱللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ
لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلِلَّهِ
مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ
يَخْسَرُ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً ۚ كُلُّ أُمَّةٍ
تُدْعَىٰٓ إِلَىٰ كِتَٰبِهَا ۖ ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٢٨﴾ هَٰذَا كِتَٰبُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِٱلْحَقِّ ۚ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ
مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِى رَحْمَتِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿٣٠﴾
وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟

26 Yani, tesadüfen, yahut tabiatın kör güçlerinin bir ürünü olarak.

27 Lafzen, "onların ... demelerinden başka bir delilleri yoktur."

28 Karş. 44:36 ve ilgili not 19.

29 Yani, doğrudan gözlem yoluyla veya hesap sonucu "ispatlayamadıkları" her şeyi. *Mubtilûn*'un yukarıdaki çevirisi için bkz. sûre 29, not 47.

necek:] "Mesajlarımız size iletilmedi mi? Aslında (iletildi, ama) siz küstahça büyüklük tasladınız ve böylece günaha saplanmış bir toplum oldunuz: **32** Çünkü 'Bakın, Allah'ın vaadi her zaman gerçekleşir ve Son Saat[in gelişi] hakkında hiçbir şüphe olamaz' denildiğinde siz şu cevabı verirdiniz: 'Son Saat'in ne olduğunu bilmiyoruz: onun boş bir zandan başka bir şey olmadığını düşünüyoruz, ve [sonuçta] ona kani olmuş değiliz!'"

33 [O Gün] yaptıkları kötülükler onlara apaçık görünecek ve alay edip durdukları şey onları alt edecektir.[30]

34 Ve onlara "Siz," denilecek, "bu [hesap] gününün geleceğine aldırmadığınız gibi Biz de bu Gün size aldırmayacağız; sonuçta varacağınız yer ateştir ve size yardım edecek bir kimse de bulamayacaksınız; **35** böyle olacaktır, çünkü siz Allah'ın mesajlarını küçümseyip alaya aldınız ve bu dünya hayatının sizi ayartmasına izin verdiniz!"[31]

Bundan dolayı o Gün, onlar ne ateşten çıkarılacaklar,[32] ne de bir değişiklik yapmalarına izin verilecek.

36 HAMD, göklerin Rabbi ve yerin Rabbine mahsustur: bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a!

37 Göklerde ve yerde bütün azamet yalnız O'nundur; ve yalnız O, kudret ve hikmet sahibidir!

أَفَلَمْ تَكُنْ ءَايَٰتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ
فَٱسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ
وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَٱلسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِي
مَا ٱلسَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾
وَبَدَا لَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا۟ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟
بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ ٱلْيَوْمَ نَنسَىٰكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ
لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم
مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ ٱتَّخَذْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ هُزُوًا
وَغَرَّتْكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ فَٱلْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ
مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلَّهِ ٱلْحَمْدُ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَرَبِّ ٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ ٱلْكِبْرِيَآءُ
فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

30 Lafzen, "ve alay edip durdukları şey onları saracaktır."

31 Lafzen, "çünkü bu dünya hayatı sizi ayarttı": dünyevî hırslara esir olmalarının, Allah'ın mesajlarını tahkir edici şekilde gözardı etmelerinin sebebi olduğuna işaret.

32 Lafzen, "onun dışına." *"O Gün"* ifadesindeki vurgu konusunda bkz. 6:128'in son paragrafı ile ilgili not 114, 40:12 ile ilgili not 10 ve 43:74 ile ilgili not 59.

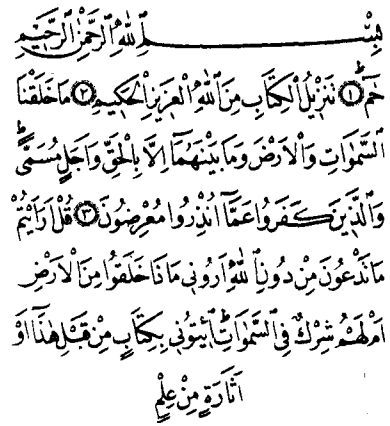
46. AHKÂF SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hâ-Mîm serisinin sonuncusu olan bu sûrenin anahtar kelimesi 21. ayetinde geçmektedir. *Ahkâf* sûresi, 72. sûre *(Cinn)* ile hemen hemen aynı dönemde nazil olmuştur, ki bu da Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden yaklaşık iki yıl yahut daha kısa bir süre öncesine tekabül etmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 *Hâ-Mîm.*[1]

2 BU İLAHÎ kelâmın indirilişi, Kudret ve Hikmet Sahibi olan Allah'tandır.
3 Biz, gökleri, yeri ve onlar arasındaki her şeyi ancak [derunî bir] anlam ve amaç üzere ve [Bizim tarafımızdan] konulmuş bir süre için yarattık:[2] ama hakikati inkara şartlanmış olanlar, kendilerine tebliğ edilen uyarıdan[3] yüz çevirirler.
4 De ki: "Siz, Allah'ı bırakıp yalvardığınız şeylerin [gerçekten] ne olduklarını hiç düşündünüz mü? Gösterin bana: bu [varlıklar veya güç]ler yeryüzünün hangi parçasında bir şey yarattılar! Yoksa, onlar gök[lerin yaratılmasın]da pay sahibi midirler? [Eğer öyleyse,] bundan önceki herhangi bir ilahî kelâmı, yahut [başka] bir bilgi ka-

---

1 Bkz. Ek II.

2 "[Derunî bir] anlam ve amaç üzere" ifadesi konusunda bkz. 10:5, not 11. Bütün varlıklar için Allah tarafından konulan "süre"ye yapılan atıf ile, Allah'ın sonsuzluğu ve zaman üstü oluşuna karşılık öteki varlıkların hem zaman hem de mekandaki sonluluğunun vurgulanması amaçlanmıştır.

3 Lafzen, "kendisine karşı uyarıldıkları şeyden"; yani onlar, Allah'ın yanısıra başka varlıklara veya güçlere ilahî sıfatlar yakıştırmamaları uyarısına kulak vermezler.

lıntısını[4] getirin bana, eğer iddianızda haklı iseniz!"

5 Allah'ı bırakıp onlara ne şimdi, ne de Kıyamet Günü cevap veremeyecek olan[5] ve kendilerine yalvarıldığının bile farkında olmayanlara yalvarıp yakarandan daha sapık kim olabilir? **6** Bütün insanlar [yargılanmak için] toplandıkları zaman, [tapındıkları güçler,] onlara [tapınanlara] düşman kesilecekler ve onların tapınmalarını şiddetle reddedecekler![6]

7 Ama mesajlarımız ne zaman onlara bütün açıklığıyla iletildiyse, hakikati inkara şartlanmış olanlar, hakikat kendilerine iletilir iletilmez onun hakkında, "Bu, göz boyayan apaçık bir büyüden[7] başka bir şey değil!" diye konuşurlar.

8 Yoksa, "Bütün bunları o uydurdu" mu diyorlar?

De ki [ey Muhammed]: "Eğer onu ben uydursaydım Allah'a karşı bana hiçbir faydanız dokunmazdı.[8] O, düşüncesizce bulaştığınız bu [iftira]nın tamamen farkındadır: benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter! Ve yalnız O, gerçek bağışlayıcıdır, gerçek bir rahmet kaynağıdır."[9]

9 De ki: "Ben [Allah'ın] elçilerin[in] ilki değilim;[10] ve [onların tümü gibi] ben de,

إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤﴾ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن
يَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُۥٓ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ
وَهُمْ عَن دُعَآئِهِمْ غَٰفِلُونَ ﴿٥﴾ وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُوا۟ لَهُمْ
أَعْدَآءً وَكَانُوا۟ بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
ءَايَاتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ هَٰذَا
سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَلَا
تَمْلِكُونَ لِى مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ ۖ
كَفَىٰ بِهِۦ شَهِيدًۢا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۖ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ
﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ ٱلرُّسُلِ

4 Zımnen, "Allah'tan başka ilahî güçlerin var olduğu iddianızı destekleyen."

5 Lafzen, "Mahşer Günü'ne kadar cevap veremeyecek", yani asla cevap vermeyecek olan.

6 Bütün sahte ve uydurma ibadet objelerinin bu sembolik "düşmanlığı" hakkında bkz. 35:14, not 13.

7 Lafzen "sihir": bkz. *sihr* teriminin yukarıdaki anlamda kronolojik olarak ilk defa kullanıldığı 74:24 ile ilgili not 12. Bu ilk örnekte olduğu gibi burada işaret edilen hakikat, Kur'an'ın mesajıdır.

8 Zımnen, "öyleyse bütün bunları neden sizin hatırınız için uydurayım?"

9 Bunun anlamı şudur: "Allah sizi affetsin ve sizi hidayete ulaştırsın" (Zemahşerî).

10 Taberî, Beğavî, Râzî, İbni Kesîr'in benimsediği bu yorum –Râzî'nin de vurguladığı gibi– "Benden önceki Allah'ın bütün elçileri gibi ben de sadece bir beşe-

bana ve size ne olacağını bilemem,[11] sadece bana vahyolunana uyuyorum: çünkü ben sadece açık bir uyarıcıyım."

10 De ki: "Eğer bu gerçekten Allah'tan [gelen bir vahiy] ise ve buna rağmen onun gerçekliğini inkar ediyorsanız [halinizin ne olacağını] hiç düşündünüz mü? Hatta, İsrailoğullarından bir şahit, kendisi gibi birisi[nin[12] ortaya çıkmasılna şahitlik yaparken ve [o'na] inanırken bile sizin küstahça büyüklük taslamanız [ve o'nun mesajını reddetmeniz] halinde? Allah, [böyle] zalim bir toplumu doğru yola eriştirmez!"

11 Fakat hakikati inkara şartlanmış olanlar, iman edenlere şöyle derler: "Eğer bu [mesaj]da bir hayır olsaydı, bu [insanlar] onu kabul etmekte[13] bizim önümüze geç-

وَمَآ أَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى
وَلَا بِكُمْ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ
مُّبِينٌ ﴿٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرْتُم
بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِۦ فَـَٔامَنَ
وَٱسْتَكْبَرْتُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَآ

---

rim" anlamına gelmektedir. Alternatif olarak bu ifade: "Ben bu elçiler arasında bir yenilikçi/yenileyici değilim" —yani, "Benden önceki Allah'ın elçileri tarafından tebliğ edilmemiş olan şeyleri size bildiriyor değilim" (Râzî ve Beydâvî): Allah'ın bütün Peygamberleri tarafından tebliğ edilen ahlakî öğretilerin aynılığı gerçeğini vurgulayan bir yorum.

11 Yani, "Bu dünyada hepimize ne olacağını" (Hasan Basrî'nin bu yorumunu katılarak nakleden Taberî), yahut, "hem bu dünyada hem de öteki dünyada başımıza ne geleceğini" (Beydâvî). Bu her iki yorum da, Hz. Peygamber'in geleceği önceden bildiğinin ve daha geniş anlamda, "insan kavrayışının ötesindeki" gerçekleri *(ğayb)* bildiğinin reddedildiğini gösterir: karş. 6:50 yahut 7:188.

12 Yani, kendisi gibi bir peygamberin. Burada zikredilen "şahit", tabii ki Hz. Musa'dır: karş. Peygamber Muhammed'in (s) geleceği ile ilgili iki Tevrat pasajı (Tesniye xviii, 15 ve 18): "Rabbiniz Allah aranızdan bir peygamber çıkaracaktır: sizin kardeşiniz, bana benzeyen" ve "Ben onlar için senin kardeşlerin arasından, sana benzeyen bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi o'nun ağzına koyacağım." (Bkz. bu bağlamda 2:42, not 33).

13 Lafzen, "ona yönelik olarak." Hemen hemen bütün klasik müfessirler, bunun, çoğunluğu Mekke toplumunun en yoksul, en aşağı tabakalarından gelmiş olan Muhammed'in (s) ilk izleyicilerinin müşrik Kureyşliler tarafından küçümsenmesine işaret ettiğini ileri sürerler. Ancak yukarıdaki "sözler", kesin olarak, tarih-üstü bir muhtevaya sahiptir. Çünkü yoksul ve alt tabaka insanları, her zaman peygamberlerin ilk izleyicileri arasında yer almışlardır. Bu aynı zamanda çağımız için de geçerlidir. Çünkü, her türlü manevî değere karşı körleşmeye yol açan

mezlerdi!" Ve onlar, bu [mesaj] sayesinde hidayete ulaşmayı reddettiklerinden, her zaman, "Bu[14] [yalnızca] eski bir yalandır!" diyecekler.

12 Ama bundan önce de, bir rehber ve [Allah'ın] rahmet[inin bir işareti] olarak Musa'nın kitabı vardı; ve bu [Kur'an], zulmedenleri uyarmak ve iyilik yapanlara bir müjdeli haber [getirmek] için [Tevrat'taki[15]] hakikati tasdik etmek üzere Arap dilinde indirilmiş ilahî bir kelâmdır: **13** artık "Rabbimiz Allah'tır" diyen ve ondan sonra [inançlarında] sağlam duranlar ne bir korkuya kapılırlar, ne de üzüntüye: **14** onlar yaptıkları her şeyin bir ödülü olarak hep orada kalacak cennetliklerdir.

إِلَيْهِ ۖ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِۦ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَآ إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُوا۟ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ إِحْسَٰنًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ وَحَمْلُهُۥ وَفِصَٰلُهُۥ ثَلَٰثُونَ شَهْرًا ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً

15 İMDİ, insana emrettiğimiz [fiillerin en güzellerinden biri,] anne-babasına karşı iyi davranmasıdır.[16] Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu; annesinin onu taşıması, onun anneye bağımlılığı otuz ayı buldu.[17] Nihayet tam olgunluğa erişip kırk yaşına vardığında[18] o, [dürüst

teknolojik gelişme sonucu ekonomik refaha ulaşmış ülkeler, dinin, çoğunlukla şeklî de olsa, hâlâ önemli bir rol oynadığı zayıf uygarlıkları küçümsemektedirler: ve böylece, bu zayıflığın temelinde dinî inançların değil, bu şekilciliğin ve arkasından gelen kültürel kısırlığın yattığını anlamayanlar, bunun sorumluluğunu dinin etkisine yüklerler ve şöyle derler: "Eğer dinin bir yararı olsaydı, biz ona sarılanların başında gelirdik" —böylece, kendi materyalist tavırlarını ve ruhî değerlerin yönlendiriciliğini reddetmelerini "haklılaştırma"ya çalışırlar.

14 Yani, ilahî vahiy kavramı —daha sonra Hz. Musa'nın vahyine yapılan atıftan açıkça anlaşılmaktadır.

15 Zımnen, onun bozulmamış aslındaki.

16 Karş. 29:8 ve 31:14. Bu örnekteki emir, 12. ayetin sonunda ve 13-14. ayetlerde "iyilik yapanlar"a yapılan atıf ile bağlantılıdır.

17 Bkz. 31:14, not 14.

18 Yani, insan zihnî ve ruhî olgunluk yaşı olarak kabul edilen yaşa vardığında. Bu ayetin ilk cümlesinde geçen eril (müzekker) *insan* isminin, her iki cins için de aynı ölçüde geçerli olduğu unutulmamalıdır.

ve erdemli biri olarak], "Ey Rabbim!" diye yakarır, "Bana ve anne-babama lütfettiğin nimetler için ebediyyen şükretmemi ve Senin kabulüne mazhar olacak [şekilde] doğru ve yararlı şeyler yapmamı nasip et; benim soyuma [da] iyilik bağışla. Gerçek şu ki pişmanlık içinde[19] Sana döndüm: elbette ben Sana teslim olanlardanım!"

16 Onlar [öyle] kişilerdir ki Biz yaptıklarının iyilerini kabul ederiz[20] ve kötü fiillerini de görmezden geliriz: [onlar,] kendilerine [bu dünyada] verilen doğru sözün tutulmasıyla cennet sakinleri arasına katılacaklardır.

17 Fakat [öyle insan da var ki] [onlar kendisine Allah'a inanmayı her tavsiye ettiklerinde;] anne-babasına, "Yuh olsun size!" diye çıkışır, "Benden önce [bu kadar çok] insan gelip geçmişken [öldükten sonra] tekrar diriltileceğimizi mi söylüyorsunuz?"[21] Onlar ise Allah'ın yardımı için dua eder ve "Yazık sana!" derler, "Çünkü Allah'ın vaadi her zaman doğru çıkar!" O da: "Bu, eski zamanların masallarından başka bir şey değil!" diye cevap verir.

18 İşte bunlar, kendilerinden önce geçip gitmiş [öteki günahkar] insanlar ve görünmeyen varlıklar toplulukları[22] ile bir-

قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِيٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِيٓ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ
وَعَلَىٰ وَٰلِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَصْلِحْ لِي
فِي ذُرِّيَّتِيٓ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ
ٱلَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا۟ وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّـَٔاتِهِمْ
فِيٓ أَصْحَٰبِ ٱلْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ ٱلصِّدْقِ ٱلَّذِي كَانُوا۟ يُوعَدُونَ
﴿١٦﴾ وَٱلَّذِي قَالَ لِوَٰلِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَآ أَتَعِدَانِنِيٓ أَنْ أُخْرَجَ
وَقَدْ خَلَتِ ٱلْقُرُونُ مِن قَبْلِي ۖ وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ ٱللَّهَ
وَيْلَكَ ءَامِنْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ
ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ فِيٓ أُمَمٍ
قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ

19 Zımnen, "işlemiş olabileceğim herhangi bir suçtan dolayı." Bkz. 24:31'in son cümlesi ile ilgili not 41.

20 Yani, "onları, yaptıklarının en iyisine göre ödüllendiririz": karş. 29:7.

21 Zımnen, "herhangi bir kimsenin yeniden dirildiğine veya dirileceğine dair hiçbir işaret/gösterge olmadan." Bu temsîlî "diyalog", yalnız yaşlı ve genç kuşaklar arasında sürüp giden –ve belki de tabii olan– çatışmayı tasvir etmekle kalmayıp aynı zamanda aile ilişkilerinin en önemli fonksiyonu ve böylece bütün bir sosyal devamlılığın en temel unsuru olarak dinî inançların/düşüncelerin süreklilik sağlama potansiyeline işaret eder.

22 Bkz. Ek III.

likte [yok olup gitme] cezasına çarptırılacak olanlardır. Onlar, kesinlikle kaybedenlerden olacaktır: **19** [öteki dünyada] onların tümü, yaptıkları [iyi veya kötü] şeylere göre tesbit edilmiş bir dereceye sahip olacaklardır; ve böylece[23] Allah, onların yaptıklarının karşılığını tam olarak ödeyecek ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır.

20 Hakikati inkara şartlanmış olanlar ateşin karşısına getirilecekleri Gün, [onlara:] "Bütün güzel şeyler[deki payınızı] dünya hayatında tükettiniz, [öteki dünyayı hiç düşünmeden] onlarla sefa sürdünüz!" denilecektir, "O halde, bugün yeryüzünde küstahça büyüklük tasladığınız[24] ve haklı olan her şeye karşı mücadele ettiğiniz için ve yaptığınız bütün sapkınlıkların karşılığı olarak aşağılanma cezası ile cezalandırılacaksınız!"

21 VE 'ÂD'IN kardeşini[25] hatırlayın; hani o, gerek kendi bilgisi içinde gerekse bilgisi dışındaki zamanlarda[26] gerçekleş-

إِنَّهُمْ كَانُوا
خَٰسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۖ وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَٰلَهُمْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى ٱلنَّارِ
أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَٰتِكُمْ فِى حَيَاتِكُمُ ٱلدُّنْيَا وَٱسْتَمْتَعْتُم
بِهَا ۖ فَٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ
فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾ وَٱذْكُرْ
أَخَا عَادٍ ۖ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُۥ بِٱلْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ ٱلنُّذُرُ
مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦٓ

---

23 Bir sonraki fiilin başındaki *li* takısı, dilcilerin *lâmu'l-'âkibe* olarak tanımladıkları bir takıdır: yani, bir niyet işareti ("olması için"/"olsun diye") değil; sadece, en uygun karşılığı, "ve", "ve böylece", yahut "bu nedenle" şeklinde olan *nedensel bir sıralama* (causal sequence) göstergesidir.

24 Yani, herhangi bir objektif dayanakları olmadan, büyüklük tasladıkları için, ölümden sonra bir hayat olmadığını ileri sürdüler.

25 Yani, Hûd Peygamber'i (bkz. sûre 7, not 48). Hz. Hûd'un ve 'Âd kabilesinin zikredilmesi, önceki ayetin son cümlesi ile bağlantılıdır, çünkü bu kabile "toprakları üzerinde hak ve adalet sınırlarını aşıyordu" (89:11).

26 Lafzen, "elleri arasından ve arkasından." Bu deyimsel ifade (2:255, not 247'de açıklanmıştır), hem Hz. Hûd'un kendi zamanında hem de tamamen unutulmuş olan geçmişte, 'Âd kavmine ne kadar sapmış olduklarını hatırlatması gereken –ama hatırlatmamış olan– çok sayıdaki uyarıcı mesaja bir işarettir. Biz burada, Allah'ın peygamberlerine indirdiği vahiylerin dışında, ayrıca bütün bir tabiatta ve insan toplumunun değişen şartlarında açıkça görünen birçok işaret ve uyarıcılar aracılığıyla insana doğru yolu gösterdiği gerçeğini dile getiren ince bir hatırlatma ile karşı karşıyayız.

miş olan [öteki] uyarıları(n izlerini) görerek şu kum tepeleri arasında [yaşamış olan] halkını uyardı: "Yalnızca Allah'a kulluk edin! Yoksa ben, sizin dehşet verici bir günde azaba uğramanızdan korkarım!"

22 Onlar, "Sen," dediler, "bizi tanrılarımızdan soğutup vazgeçirmek için mi geldin? Öyleyse, eğer hakikat erbabı isen, bizi tehdit edip durduğun şu [akibeti] gerçekleştir bakalım!"

23 O, "[Bu akibetin ne zaman gerçekleşeceği] bilgisi Allah katındadır" dedi, "ben, sadece bana emanet edilen mesajı size iletiyorum; ama görüyorum ki siz [doğrudan ve eğriden] habersiz bir kavimsiniz!"

24 Sonuçta yoğun bir bulutun vadilerine doğru yaklaştığını fark ettiklerinde,[27] "Bu, bize [bereketli] bir yağmur getirecek olan buluttur!" diye haykırdılar.

[Ama Hûd,] "Hayır," dedi, "o, sizin [bu kadar müstehzî şekilde] çabuklaşmasını istediğiniz acıklı azabı haber veren bir rüzgardır. **25** Her şeyi Rabbi'nin emriyle yakıp yıkacak [bir rüzgar]!"

Onlar öylesine çarçabuk silinip gittiler ki[28] geride [bomboş] evlerinden başka bir şey kalmaz oldu: Biz günaha saplanmış bir topluluğu işte böyle cezalandırırız.

26 Ama [ey sonraki dönemin insanları;][29]

أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا
عَنْ ءَالِهَتِنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٢﴾
قَالَ إِنَّمَا ٱلْعِلْمُ عِندَ ٱللَّهِ ۖ وَأُبَلِّغُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦ
وَلَٰكِنِّىٓ أَرَىٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا
مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا۟ هَٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ۚ بَلْ هُوَ
مَا ٱسْتَعْجَلْتُم بِهِۦ ۖ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَىْءٍۭ
بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا۟ لَا يُرَىٰٓ إِلَّا مَسَٰكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ
نَجْزِى ٱلْقَوْمَ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾

27 Yani, onlar bilmeden akibetlerinin yaklaştığını gördükleri zaman.

28 Lafzen, "sonra öyle oldular ki ..." vd. Bkz. 69:6-8, 'Âd kavmini arkalarında hiçbir iz kalmayacak şekilde yok eden kum fırtınasını tasvir eden ayetler.

29 Bu hitap, ilk bakışta Hz. Peygamber'in çağdaşları ile ilgili görünüyorsa da aslında sonraki kuşakları da kapsamaktadır. 'Âd kavmi, yaşadıkları geniş bölgede baş edilemeyen bir güç idi (karş. 89:8 —"bütün o topraklarda bir benzeri inşa edilmemişti"). Ayrıca, onların dönemindeki sosyal şartlar o kadar basit ve daha yüksek uygarlıkların mensuplarını kuşatmış olan belirsizlik ve tehlikelerden o kadar uzaktı ki, yeryüzünde sonraki daha karmaşık zamanların topluluklarından daha "güvenli şartlar" içinde bulundukları söylenebilir.

Biz size sağlamadığımız bir emniyet içinde onları yerleştirmiş ve kendilerine kulaklar, gözler ve [kavrayan] kalpler[30] bahşetmiştik; ama Allah'ın mesajlarını reddetmeye devam ettikleri için ne kulakları, ne gözleri ne de kalpleri onlara bir fayda sağlamadı; ve [sonunda] alay ettikleri şey tarafından kuşatılıp alt edildiler.[31]

27 Çevrenizde yaşayan[32] birçok [günahkar] topluluğu bu şekilde yok ettik; ama [onları yok etmeden önce] belki [eğri yollarından] dönerler diye [uyarıcı] mesajlarımızı çok yönlü şekilde dile getirdik.

28 Peki, kendilerini [O'na] yaklaştırırlar ümidiyle[33] tapınmak için Allah'tan başka ilah olarak seçtikleri bu [varlık]lar [sonunda] kendilerine yardım ettiler mi? Hayır, tersine onları yüzüstü bıraktılar: çünkü bu [sahte ilahlık] onların kendi kendilerini kandırmalarının ve düzmece hayallerinin ürününden başka bir şey değildi.[34]

29 HANİ[35] [ey Muhammed,] Biz bir grup tanınmayan/bilinmeyen varlığı, Kur'an'ı dinleyebilsinler diye sana doğru yönelt-

وَلَقَدْ مَكَّنَّٰهُمْ فِيمَآ إِن
مَّكَّنَّٰكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَٰرًا وَأَفْـِٔدَةً
فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُهُمْ وَلَآ أَفْـِٔدَتُهُم
مِّن شَىْءٍ إِذْ كَانُوا۟ يَجْحَدُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا
كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُم
مِّنَ ٱلْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا ٱلْـَٔايَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾
فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ قُرْبَانًا ءَالِهَةً
بَلْ ضَلُّوا۟ عَنْهُمْ ۖ وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا۟
يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾ وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ
ٱلْقُرْءَانَ

30 Yani, akıl ve duyular, ki bu iki karşılık *fuâd* isminde kapsanmıştır.

31 Lafzen, "kuşatıldılar."

32 Yani, "hem zaman hem de mekan olarak size yakın olan." Bu ifade, en geniş anlamıyla, "dünyanın geri kalan tümünü" gösterir.

33 Bu yan cümlecik, *kurbânen* ifadesinin karşılığı olup sadece sahte ve düzmece ilahları değil, ama aynı zamanda insan ile aşkın, üstün Güç arasında aracılık yaptıkları iddia edilen yaşayan veya ölmüş azîzlerin/velîlerin ilahlaştırılmasını da kapsamaktadır.

34 Lafzen, "onların yalan ve uydurmaları idi."

35 Bkz. sûre 2, not 21. Bununla önceki pasaj arasındaki bağlantı, "günaha batmış olanlar" (ki 'Âd kavmi onların bir örneği olarak verilmiştir) Allah'ın mesajlarına kulak vermeyi reddederlerken, ayetin devamında sözü edilen "görünmeyen varlıklar"ın onun doğruluğunu hemen kavramaları ve kabul etmeleri gerçeğinde yatmaktadır.

miştik[36] ve o(nun mesajları)nı fark eder etmez de[37] [birbirlerine] "Sessizce dinleyin!" demişler ve [okuma] bittiğinde kendi toplumlarına uyarıcı olarak[38] dönmüşlerdi.

30 Onlar, "Ey halkımız!" diye seslendiler, "[Tevrat'tan] geriye hakikat adına ne kalmışsa hepsini teyid (ve tasdik) eden,[39] Musa[nınkin]den sonra indirilmiş olan bir vahyi dinleyip geldik: (ve anladık ki) bu [vahiy] hakikate ve dosdoğru yola götürmektedir."

31 "Ey halkımız! Allah'ın çağrısına uyun ve O'na iman edin: O, [geçmişte işlediğiniz bütün] günahlarınızı affedecek ve [öteki dünyada] sizi acıklı azaptan koruyacaktır. **32** Ama Allah'ın çağrısına uymayan, [O'ndan] yeryüzünde asla kurtulamaz, ve [öteki dünyada] O'na karşı hiçbir koruyucu bulamaz: böyleleri, apaçık bir sapıklık içinde kaybolup gitmişlerdir."[40]

فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا۟ أَنصِتُوا۟ ۖ فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا۟ إِلَىٰ
قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا۟ يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا
أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ
وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾ يَٰقَوْمَنَآ أَجِيبُوا۟ دَاعِىَ ٱللَّهِ
وَءَامِنُوا۟ بِهِۦ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُم مِّنْ عَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَن لَّا يُجِبْ دَاعِىَ ٱللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى ٱلْأَرْضِ
وَلَيْسَ لَهُۥ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءُ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ
﴿٣٢﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ

33 ÖYLEYSE onlar, [öteki dünyayı inkar edenler,] gökleri ve yeri yaratmış olan ve onları yaratmaktan yorulmayan[41] Alla-

---

36 *Nefer* terimi, kapsadığı kişi sayısı üçten ona kadar olan bir grubu ifade eder. Bu pasajda zikredilen olayın Mekke'den Taif'e giden yol üzerindeki küçük bir vahada meydana geldiği söylenir (Taberî) —bu, 72:1-15'de anlatılan olay ile aynıdır. Muhtemel bir açıklama için bkz. 72:1, not 1.

37 Lafzen, "ona katılır katılmaz", yani Peygamber'in onu okumasına.

38 Yani, Kur'an akidesinin tebliğcileri olarak. "Uyarıcılar olarak" ifadesi, yukarıda geçen "uyarıcı mesajlar"a yapılan atıflarla bağlantılıdır.

39 *Mâ beyne yedeyhi* ifadesinin bu şekildeki çevirisinin bir açıklaması için bkz. sûre 3, not 3. —72:1, not 1'de işaret edildiği gibi, Kur'an'ın Hz. "Musa'dan sonra" vahyedildiğine işaret edilmesi ve Hz. İsa'nın herhangi bir şekilde anılmaması, konuşanların Musevî olduklarını göstermektedir: "Tevrat'tan" parantezini koymamın sebebi budur.

40 Bkz. 72:15, not 11.

41 Allah'ın yaratma faaliyetinin sürekli ve ebedî olduğu şeklindeki Kur'ânî akideye bir işarettir.

h'ın [aynı zamanda] ölüye yeniden hayat verme gücüne sahip olduğunu da anlamazlar mı? Evet O, kesinlikle dilediği her şeyi yapma gücüne Sahip'tir!

34 Böylece, hakikati inkara şartlanmış olanlar, ateşin karşısına getirilecekleri ve "Bu, gerçek değil mi?" diye sorulacağı Gün "Rabbimize andolsun ki öyle!" diye cevaplayacaklar.

[Bunun üzerine] Allah, "Öyleyse, hakikati inkar etmenizin karşılığı olan bu azabı tadın!" diyecektir.

بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْۦِۦَ ٱلْمَوْتَىٰ ۚ بَلَىٰٓ إِنَّهُۥ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَلَى
ٱلنَّارِ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ
بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَٱصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْعَزْمِ مِنَ ٱلرُّسُلِ
وَلَا تَسْتَعْجِل لَّهُمْ ۚ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوٓا۟
إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ ۚ بَلَٰغٌ ۚ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٣٥﴾

35 ÖYLEYSE [ey inananlar,] kalpleri azim ve kararlılıkla doldurulmuş olan bütün Peygamberler gibi sıkıntılara karşı sabırlı olun ve onlara sabırla katlanın. Ve [hakikati inkar edip duran] bu kişilerin hemen azaba çarptırılmalarını istemeyin: kendilerine vaad edilen şeyin[42] [gerçekleştiğini] gördükleri o Gün, [yeryüzünde] kaldıkları süre, onlara [dünyevî ölçülerle] ancak bir günün bir saati kadar[43] [kısa görünecek.]

Mesajımız işte budur.] Öyleyse hiç sapkın bir halktan başkası yok edilir mi?[44]

42 Yani, ölümden sonraki hayat realitesinin.

43 Kur'an, bu teşbîh ile insan zihni tarafından kavrandığı şekliyle "zaman" kavramının –öteki dünyada yaşanacak nihaî realite ile ilgili hiçbir anlam ifade etmeyen bir kavramın– yanıltıcılığına işaret etmektedir.

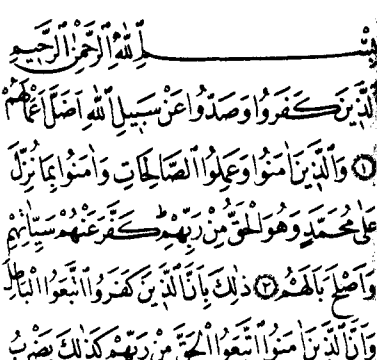
44 Karş. 6:47'nin son cümlesi ve buna ait not 37.

47. MUHAMMED SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûre, hiç şüphesiz, Medine döneminin ilk vahiylerinden biri, belki de ilkidir. Aşağıda 11. notta da belirtildiği gibi, 13. ayet Hicret sırasında vahyedilmiş olabilir. Dehhâk ve Sa'îd b. Cubeyr'in (Zemahşerî tarafından aktarıldığı üzere) bunun Mekkî sûre olduğu şeklindeki görüşleri ise ne bir dış ne de iç kanıta dayanmadığı için kabul edilemez görünmektedir. Sûrenin başlığı, 2. ayetinde zikredilen Muhammed isminden alınmıştır; ama sûre, ağırlıklı olarak Allah yolunda savaşmanın *(kıtâl)* çeşitli yönlerini ele aldığından Hz. Peygamber'in arkadaşları ve hemen ardından gelen kuşak tarafından *Sûratu'l-Kıtâl* olarak da adlandırılmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 HAKİKATİ inkara şartlanmış olan ve [başkalarını] Allah yolundan alıkoymaya kalkışanlar; Allah, işte onların bütün [güzel ve iyi] işlerini değersiz kılacaktır:[1] **2** İman edip doğru ve yararlı işler yapan ve Rableri tarafından Muhammed'e indirilen hakikate inanmış olanlar ise [Allah'ın rahmetine erişeceklerdir:] Allah onların [geçmişte işledikleri] kötü fiillerini silecek ve kalplerini sükûna kavuşturacaktır.[2]

3 Bu böyledir, çünkü hakikati inkara şartlanmış olanlar, sahte ve yalanın arkasından gittikleri halde iman edenler [yalnızca] Rablerinden [gelen] hakikate uyarlar. Allah, onların gerçek durumu ile ilgili

1 Yani, onların yukarıda zikredilen günahları, yapabilecekleri her türlü iyiliğin öylesine üzerine çıkacaktır ki, bu iyi ve güzel işler Hesap Günü hiçbir anlam ve değer ifade etmeyeceklerdir (ayrıca bkz. aşağıdaki 9. not). Yukarıdaki ayet, bir önceki sûrenin son ayetiyle de bağlantılıdır: "Sapkın bir halktan başkası yok edilir mi?"

2 Lafzen, "kalplerini [veya "akıllarını"] doğrultacaktır/düzeltecektir", çünkü *bâl* teriminin çeşitli anlamından biri de, "kalp" veya "akıl"dır (Cevherî).

örnek olayları[3] insanlara bu şekilde anlatmaktadır.

4 İMDİ, [savaşta] hakikati inkara şartlanmış olanlar[4] ile karşılaştığınız zaman onları alt edinceye kadar boyunlarını vurun ve sonra iplerini sıklaştırın;[5] ama sonra ya bir lütuf olarak yahut fidye karşılığı [onları serbest bırakın] ki savaşın izleri tamamiyle silinebilsin:[6] [yapmanız gereken] budur.

Ve [bilin ki] Allah dilemiş olsaydı onları [bizzat kendisi] cezalandırabilirdi; ama [O, mücadele etmenizi istiyor ki] sizi birbiriniz aracılığıyla sınasın.[7]

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُم بِبَعْضٍ

3 Lafzen, "onların misallerini" *(emsâlehum)*. Önde gelen bazı müfessirlere göre bu ifade, yukarıdaki üç ayetteki temsîlî anlatımlar ile bağlantılıdır: hakikati inkar edenlerin güzel işlerinin –"sahte ve yalanın arkasından gitmeleri" sebebiyle– "değersiz kılınması" ve gerçek müminlerin, "hakikate uymaları"nın sonucu olarak, "kötü fiillerinin silinmesi" (Beğavî, Zemahşerî, Râzî, Beydâvî). Daha geniş bir açıdan bakıldığında bu yorum, yalnızca yukarıdaki cümlenin değil, insanın hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki ruhî konumuna ve gidişatına değinen birçok başka Kur'ânî ifadenin de temsîlî özelliğini dikkate almaktadır.

4 Zımnen, "ve [başkalarını] Allah yolundan alıkoyanlar" —böylece 1. ayet ile ilgi kurulmakta ve sıcak savaşı meşru hale getiren temel şart ortaya konmaktadır: imanın ve özgürlüğün savunulması (karş. bu bağlamda 2:190, not 167). Başka bir deyişle, "hakikati inkar edenler", Müslümanların sosyal ve politik özgürlüklerini ellerinden almaya çalıştıkları ve imanlarının öngördüğü ilkeler doğrultusunda yaşamalarını imkansızlaştırdıkları zaman, adil bir savaş *(cihâd)* caiz ve hatta gerekli hale gelir. Yukarıdaki ayetin tümü, *fiilen devam eden savaş* ile ilgilidir (karş. 2:191'in ilk bölümüne ait not 168) ve kesinlikle sıcak savaşa ilk Kur'ânî atıf olan 22:39-40'dan sonra nazil olmuştur.

5 Lafzen, "bağı/ipleri sıklaştırın." Hemen hemen bütün müfessirlere göre bu ifade, inkarcıların savaş esiri olarak alınmalarını kasdetmektedir. Ayrıca, yakın bir gelecekte saldırının yeniden vuku bulmasını imkansız hale getiren yaptırımlara ve tedbirlere de atıfta bulunuyor olabilir.

6 Lafzen, "ki *(hattâ)* savaş bütün izlerini geride bırakabilsin." *Fidye* terimi, aynı zamanda, bu bağlamda savaş esirlerinin karşılıklı değişimini de kapsar (Zemahşerî, İmâm Şafi'î'nin bir görüşüne dayanarak).

7 Yani, müminlere imanlarının derinliğini ve fedakarlığa hazır olduklarını fiilî olarak isbatlama ve saldırganlara da, ne kadar hatalı olduklarını anlama imkan ve yeteneği vermek ve böylece onları hakikate yaklaştırmak için.

Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların yaptıklarını zayi etmeyecektir: **5** Onlara [öteki dünyada da] rehberlik yapacak ve kalplerini sükûna kavuşturacaktır, **6** ve onları kendilerine vaad ettiği cennete koyacaktır.

7 Siz ey imana ermiş olanlar! Eğer Allah[ın dâvâsın]a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve adımlarınızı sağlamlaştırır; **8** hakikati inkara şartlanmış olanlara gelince, onları kötü bir akibet beklemektedir; çünkü [Allah], onların bütün [iyi] işlerini değersiz kılacaktır: **9** bu, onların Allah'ın indirdiğine[8] nefret duymaları [yüzü]nden olacaktır; bu sebeple, Allah, onların bütün yapıp ettiklerini değersiz hale getirecektir![9]

10 Onlar hiç yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce yaşamış olan [bilinçli günahkar]ların sonlarının ne olduğunu görmediler mi? Allah onları kökten yok etti: hakikati inkar edenlerin tümünü buna benzer (bir akibet) beklemektedir.[10]

11 Böyle [olacaktır,] çünkü Allah iman edenlerin koruyucusudur, hakikati inkar edenlerin ise bir koruyucusu yoktur.

12 Gerçek şu ki, Allah, iman edip yararlı ve doğru işler yapanları içinden ırmakların geçtiği bahçelere koyacaktır; hakikati inkara şartlanmış olanlar ise, [bu dünyadaki] hayatlarından zevk alıp hay-

وَٱلَّذِينَ قُتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَلَن يُضِلَّ
أَعْمَٰلَهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ
ٱلْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تَنصُرُوا۟
ٱللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَٰلَهُمْ ﴿٨﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا۟
مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَٰلَهُمْ ﴿٩﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى
ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن
قَبْلِهِمْ ۖ دَمَّرَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ۖ وَلِلْكَٰفِرِينَ أَمْثَٰلُهَا ﴿١٠﴾ ذَٰلِكَ
بِأَنَّ ٱللَّهَ مَوْلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَأَنَّ ٱلْكَٰفِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ
﴿١١﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَتَمَتَّعُونَ
وَيَأْكُلُونَ

8 İnsanın üstün bir güce karşı ahlakî bir sorumluluk altında olduğuna ilişkin vahiy öğretisine.

9 Bu cümlenin başındaki *fe* ("bu sebeple") takısı, bir *sonucu* ifade eder: başka bir deyişle, "hakikati inkar edenlerin" fiillerini –bu fiiller "iyi" olarak nitelendirilseler bile– moral değerlerden yoksun bırakan şey, bütün ilahî vahiylerde mevcut bulunan ahlakî sorumluluk düşüncesini reddetmeleridir. Bu iç nedensellik ilkesi, 1. ve 8. ayetlerde geçen "Allah, bütün [güzel ve iyi] fiillerini değersiz kılacaktır" ifadesinin tam bir açıklamasını yapmaktadır.

10 Karş. 6:10 ve ilgili not 9.

vanlar gibi yiyip içseler de [öteki dünyada] yerleri ateş olacaktır.

13 [Ey Muhammed,] Seni (yurdundan) kovan bu toplumdan daha güçlü nice toplumları[11] yok ettik de onlara bir yardım eden çıkmadı!

14 RABBİNDEN [aldığı] açık bir kanıta göre davranan kimse, yaptığı kötülükleri [her zaman] kendisine güzel görünen ve yalnızca kendi keyfine göre hareket eden kimse ile bir olur mu?[12]

15 Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlara vaad edilmiş olan cennet örneği[13] —[bir cennet ki] içinde zamanın bozamadığı sudan ırmaklar, tadı hiç değişmeyen sütten ırmaklar, içene lezzet veren şaraptan ırmaklar[14] ve saf süzme baldan ırmaklar var ve içinde [yaptıkları güzel işlerin] bütün meyvelerini ve Rablerinin mağfiretini tadabilme[15] (imkanı) var: işte bu [cennet], ateşi mesken edinenlerin ve bağırsaklarını parçalaması için yakıcı ümitsizlik sularını[16] içmeye mah-

كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّن قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ كَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٤﴾ مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ

---

11 Bkz. 6:131, not 116. Bu ayetin, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinin ilk gecesinde nazil olduğu söylenir (İbni 'Abbâs'dan rivayeten Taberî).

12 Lafzen, "... davranan kimse, ... kimse gibi olur mu?"

13 Bu ayeti çevirirken, Zemahşerî'nin ona yüklediği ve Râzî'nin de desteklediği gramatik yapının bütünlüğünü esas aldım. Bu yapı içinde cennetin temsîlî olarak tanımlanması –"ki içinde ... ırmaklar vardır" ifadesi ile başlayıp "Rablerinin mağfireti" sözleriyle biten bölüm– açıklayıcı bir ara deyiştir *(cümle-i mu'tariza)*. "Örnek" *(mesel)* terimine gelince, bu terim Kur'an'ı okuyan ve dinleyenlere onun öteki dünya ile ilgili tasvirlerinin tamamiyle temsîlî olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır: bkz. bu bağlamda 13:35 ile ilgili not 65'te aktarılan Zemahşerî'nin görüşleri.

14 Karş. 37:45-47, özellikle ayet 47: "o ne çarpar ve ne de sarhoş eder."

15 Lafzen, "ve orada onlar [yani, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlar]... sahip olacaklar."

16 Lafzen, "aşırı sıcak [yahut "kaynar"] su." Bu mecazın bir açıklaması için bkz. 6:70 ile ilgili not 62.

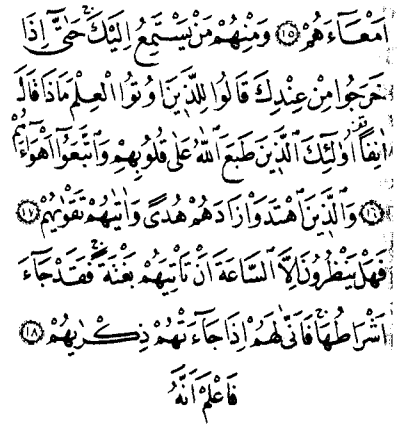
kum edilenlerin [hak ettikleri karşılık[17]] ile bir olur mu?

16 Şimdi bu [çaresiz günahkar]lar arasında seni [ey Muhammed] dinliy[or görün]enler var,[18] ama yanından ayrıldıktan sonra [senin mesajını] anlamış olanlara[19] [küçümseyici bir edayla] "O şimdi ne anlattı bakalım?" diye sorarlar.

Böyleleri, kalpleri Allah tarafından mühürlenmiş olanlardır, çünkü onlar [her zaman] sadece kendi tutku ve ihtiraslarına uymuşlardır.[20] **17** Doğru yola ulaş[mak isteyi]enlere gelince, Allah, onların [kendi] rehberliği[ne uyma arzu ve yeteneklerini çoğaltır ve Allah'a karşı sorumluluk bilinçlerinin derinleşmesini sağlar.[21]

18 Öyleyse onlar, [kalpleri mühürlenmiş olanlar,] Son Saati mi bekliyorlar, onun ansızın gelmesini mi? Şüphesiz o(nun geleceği) şimdiden haber verilmiştir![22] O bir kez başlarına geldikten sonra, [geçmiş günahlarını] hatırlamalarının onlara ne faydası olacak?[23]

19 O halde, [ey insanoğlu,] bil ki Allah'-

17 Bu parantez içi açıklama, Zemahşerî'nin yukarıdaki *îcâz* hakkındaki açıklamasını yansıtmaktadır.

18 Karş. 6:25 ve 10:42-43.

19 Lafzen, "kendilerine bilgi verilmiş olanlara", yani, "hakikatin [bilgisi]" yahut "sen in mesajın[ın bilgisi]" verilen müminlere. Yukarıda sözü edilen insanlar, hem Hz. Peygamber'in çağdaşları arasında bulunan ikiyüzlüler, hem de Kur'an mesajına "saygı" ile yaklaşıyor görünen, ama aslında onda bir anlam ve değer olduğunu kabule yanaşmayanlardır.

20 Yani, kalplerinin "mühürlenmesi" (bunun bir açıklaması için bkz. 2:7 ile ilgili not 7), onların "yalnız kendi tutku ve ihtiraslarına uymaları"nın bir sonucudur.

21 Lafzen, "ve onlara Allah'a karşı sorumluluk bilinçlerini *(takvâhum)* verir."

22 Lafzen, "onun işaretleri şimdiden gelmiştir": Son Saat'in kaçınılmazlığı ile ilgili bir çok Kur'ânî habere ve aynı zamanda, her önyargısız zihnin, bütün mahlukatın maddî anlamdaki gelip geçiciliğini görmesini sağlayan açıklığa işaret.

23 Yani, "Son Saat gelip çattığında, günah işlediklerinin farkına varmaları ve gecikmiş pişmanlıkları onlara ne fayda sağlayacaktır?"

tan başka ilah yoktur, ve [hâlâ vakit varken] kendi günahlarının ve öteki bütün mümin erkek ve kadınların [günahlarının] bağışlanmasını dile: çünkü Allah bütün geliş-gidişlerinizi ve [dinlenmek için] bütün kalışlarınızı bilir.[24]

لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسْتَغْفِرْ لِذَنۢبِكَ وَ
لِلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَىٰكُمْ
﴿١٩﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ۖ فَإِذَآ أُنزِلَتْ
سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا ٱلْقِتَالُ ۙ رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ
فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ ٱلْمَغْشِىِّ عَلَيْهِ مِنَ
ٱلْمَوْتِ ۖ فَأَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ ۚ فَإِذَا عَزَمَ
ٱلْأَمْرُ ۚ فَلَوْ صَدَقُوا۟ ٱللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ
إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوٓا۟ أَرْحَامَكُمْ

20 İMANA ermiş olanlar: "[Bize mücadele izni veren] bir vahiy indirilmeli değil miydi?"[25] derler.
Ama, şimdi savaştan bahseden açık ve kesin hükümlü bir vahiy[26] indirildiğinde kalpleri hastalıklı olanların, sana [ey Muhammed,] ölüm korkusundan bayılmaktaymış gibi baktıklarını görürsün! Ve fakat onlar için en iyisi, **21** [Allah'ın çağrısına] uymak ve [O'nun] rızasını kazanabilecek bir söz (söylemek)tir:[27] konu [O'nun indirdiği vahiy ile] çözümlendiği için Allah'a karşı sadık olmak onların kendi iyiliği içindir.
22 [Onlara sor:] "Siz, [Allah'ın buyruğundan] uzaklaştıktan sonra, [kendi eski yollarınıza dönmeyi tercih ederek] yeryüzünde bozgunculuk yapar ve [bir kez daha] akrabalık bağlarınızı koparır mıydınız?"[28]

24 Yani "O, bütün yaptıklarınızı ve yapamadıklarınızı bilir."

25 *Sûre* terimini burada ve sonraki cümlede "vahiy" olarak çevirdim, çünkü savaş meselesi ile ilgilenen tek sûre yoktur, tersine birçok sûrede bu konuya çeşitli atıflar yapılmaktadır; ve bu karşılık, *sûre* teriminin hem bu bağlamdaki, hem de 9:86'daki anlamını oluşturmaktadır. Ayrıca bu ayet, H. 1. yılda, müminlere, her ne zaman kendilerine karşı "haksız bir savaş açılır"sa savaşa girmelerine kesin bir dille –ve ilk defa– izin veren 22:39. ayetin nüzulünden önceki döneme aittir. (Bu bağlamda bkz. 22:39'a ait not 57).

26 Bu, 22:39-40'a bir atıftır. *Muhkem* ("açık ve kesin hükümlü") ifadesinin bir açıklaması için bkz. 3:7'ye ait not 5 (önceki cümlede olduğu gibi, sûre terimi burada da istisnaî olarak "vahiy" şeklinde çevrilmiştir).

27 Yani, O'nun yolunda mücadele etmeye hazır olmayı ifade etmektir: bu, *kavlun ma'rûfun* ifadesinin bu anlam örgüsü içindeki karşılığıdır.

28 Yukarıdaki parantez içi ifadeler, hemen hemen bütün klasik müfessirlerin bu pasaj hakkındaki açıklamaları ile uyum içindedir. Onlar, yukarıdaki belâgat ge-

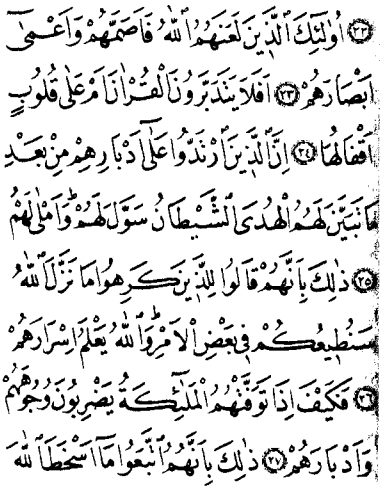
23 Böyleleri, Allah'ın gözden çıkardığı, [hakikatin sesine karşı] sağırlaştırdığı ve [ışığa karşı] gözlerini körleştirdiği kimselerdir![29]

24 Öyleyse, onlar bu Kur'an üzerinde hiç düşünmezler mi? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?

25 GERÇEK ŞU Kİ, kendilerine doğru yol apaçık gösterildikten sonra sırtlarını [bu mesaja] dönenler [böyle yaparlar, çünkü] Şeytan onların hayallerini süsleyip bezemiş ve onları sahte ve düzmece ümitlerle doldurmuştur: **26** [evet, sırtlarını ona dönerler,] çünkü[30] onlar, Allah'ın vahyettiği her şeyden nefret edenlere, "Bazı konularda[31] sizin görüşlerinizle uyuşuyoruz" derler.

Ama Allah onların gizledikleri düşüncelerini bilir: **27** Peki, melekler onları öldükten sonra bir araya toplayıp yüzlerine ve sırtlarına vururken ne olacak halleri?[32]

28 Böyle olacaktır, çünkü onlar Allah'ın kınadığı şeylere uydular ve O'nun hoş-

reği "soru"yu, İslam öncesi Arap dünyasının içinde bulunduğu kaosa, anlamsız yıkıcı savaşlara ve İslam'ın sayesinde kurtuldukları ahlakî karanlığa bir işaret olarak görürler. Yine de bu ayet, içinde yer aldığı pasajın tümü gibi, zaman üstü bir muhtevaya sahiptir.

29 Karş. 2:7'de inatçı zalimlerin kalplerinin Allah tarafından "mühürlenmesi"ne atıf.

30 Lafzen, "böyledir, çünkü ..." vd.

31 Lafzen, "meselenin bir kısmında veya "bazı kısımları üzerinde": yani, "[Ey ateistler,] biz, Allah'ı veya yeniden dirilmeyi yahut vahiy gerçeğini inkar etmeniz konusunda sizinle aynı görüşte değilsek de, Muhammed'in (s) bir düzenbaz ve Kur'an'ın o'nun uydurması olduğu konusunda size katılıyoruz" (Râzî). "Doğru yol kendilerine gösterildikten sonra sırtlarını [bu mesaja] dönenler" ile, ilk bakışta, Hz. Peygamber zamanında dinin savunulması için savaşmayı reddetmiş olan ikiyüzlüler ve yarım gönüllü Müslümanlar kasdedilmektedir; ancak daha geniş anlamda bu tanımlama, her dönemde, Kur'an öğretilerinin etkisinde kalan ama onun Allah tarafından vahyedildiğini kabule yanaşmayan ve bu nedenle ona ahlakî olarak bağlanmayan bütün herkes için geçerlidir.

32 Bkz. 8:50, not 55.

nutluk[la karşılayacağı her şey]den[33] nefret ettiler: böylece Allah, onların bütün [güzel] fiillerini değersiz kılmıştır.

29 Yoksa, kalplerinde hastalık olanlar zannederler mi ki Allah onların ahlakî zaaflarını açığa çıkarmayacak?[34]

30 Eğer dileseydik onları sana açıkça gösterirdik ki görünür/dış işaretlerine bakıp[35] onları kesin olarak teşhis edebilesin: ama [öyle olsa bile,] sen onları seslerinin tonundan[36] mutlaka tanırsın.

Ve Allah yaptığınız her şeyi bilir [ey insanlar:] **31** ve hepinizi mutlaka sınayacağız ki [Bizim yolumuzda] üstün gayret gösterenleri ve sıkıntılara göğüs gerenleri (diğerlerinden) ayırabilelim:[37] çünkü Biz, bütün iddialarınızı[n[38] doğruluğunu] deneyeceğiz.

32 Gerçek şu ki, hakikati inkara şartlanmış olan ve [başkalarını] Allah yolundan alıkoyanlar ve doğru yol rehberliği kendilerine tevdî edildikten sonra [bu şekilde] kendilerini (Allah'ın) Elçisi'nden ko-

وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾ أَمْ حَسِبَ
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَن لَّن يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ
﴿٢٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَاهُمْ وَ
لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾
وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنكُمْ وَالصَّابِرِينَ
وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن
سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ

33 "Sahte ve yalanın arkasından gitme"ye değinen bu sûrenin 3. ayetinin ilk cümleciğine bkz. Bu örnekte, "O'nun hoşnutluk[la karşılayacağı şey]," müminlerin, gerektiğinde dini savunmak için hayatlarını feda etmeyi göze almalarıdır.

34 *Ziğn* (çoğulu *ezğân)* ismi, öncelikle, "nefret" yahut "kin" anlamına gelir: daha geniş anlamıyla, kişinin, olumsuz "özellikleri"ni, "eğilimleri"ni yahut "istekleri"ni yansıtır (Cevherî): bu nedenle, bir "ahlakî kusur" veya "zaaf"ı îma eder.

35 Lafzen, "... işaretleriyle": Allah'ın hiç kimseye, başka birinin kalbine veya beynine, görünür/dış işaretler vasıtasıyla olduğu gibi, berrak bir nüfûz etme özelliği vermediğine işaret.

36 Lafzen, "konuşmasının tonundan *(lahn)*": gerçek bir müminin ikiyüzlüleri "görünür/dış bir işaret" *(sîmâ)* olmadan da tanıyabileceğini gösterir.

37 Karş. 3:140, ki orada *'alime* fiili aynı şekilde çevrilmiştir.

38 Lafzen, "haberlerinizin" —yani, inanç konusuyla ilgili bütün iddialarınızın. Buradaki "deneme", kişinin herhangi bir fedakarlığa, hatta kendi hayatını feda etmeye hazır olup olmaması ile ilgilidir; çünkü bu sûrenin büyük bölümü Allah yolunda adil savaş *(cihâd)* konusunu ele almaktadır.

paranlar[39] hiçbir şekilde Allah'a bir zarar veremezler; ama Allah, bunların bütün fiillerini değersiz kılacak, boşa çıkaracaktır.

33 Siz ey imana erenler! Allah'a ve Elçi'ye itaat edin, ve [iyi/güzel] fiillerinizi heder etmeyin!

34 Hakikati inkara şartlanmış olan ve [başkalarını] Allah yolundan alıkoyan ve sonra hakikat inkarcıları olarak ölenlere gelince; Allah onlara mağfiretini bağışlamayacaktır!

35 BÖYLECE, [adil bir dâvâ uğrunda mücadele ettiğinizde,] korkup gevşemeyin ve barış için yalvarıp yakarmayın: Allah sizinle beraber olduğuna göre [sonunda] mutlaka siz üstün geleceksiniz[40] ve O, sizin [iyi ve güzel] fiillerinizi zayi etmeyecektir.

36 Bu dünya hayatı, bir oyundan ve geçici bir eğlenceden ibarettir: ama eğer [Allah'a] inanır ve O'na karşı sorumluluk bilinci duyarsanız size (hak ettiğiniz) her türlü ödülü bağışlayacaktır.

Dikkat edin! O sizden sahip olduğunuz bütün varlıkları [kendi dâvâsı uğrunda feda etmenizi] istemez:[41] **37** [çünkü,] O

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا۟ وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾
فَلَا تَهِنُوا۟ وَتَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱلسَّلْمِ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ وَٱللَّهُ مَعَكُمْ وَلَن يَتِرَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ أَمْوَٰلَكُمْ ﴿٣٦﴾

---

39 *Şâkkû*'nun yukarıdaki şekilde çevrilmesi konusunda bkz. 8:13, not 16. Elçi'den "kendisini koparmak", tabii ki, o'nun mesajını reddetmeyi ve bu özel bağlamda Kur'an'ın adil bir dâvâ uğrunda, yani dinin yahut özgürlüğün savunulması için yaptığı savaş çağrısını reddetmeyi gösterir (bkz. 2:190, not 167).

40 Yani, savaş kendi aleyhlerine de sonuçlansa, hakikat ve adalet uğrunda savaşma bilinci, müminlerin kararlılıklarını arttıracak ve onların gelecekteki ihtişamlarının kaynağı olacaktır: karş. 3:139.

41 Bu dünya hayatı "bir oyundan ve geçici bir eğlenceden ibaret" olmasına rağmen Allah, müminleri meşru zevklerinden yoksun bırakmayı istemez ve böylece varlıklarının yalnızca küçük bir bölümü ile kendi yolunda fedakarlık yapmalarını bekler. Bu pasaj, klasik müfessirlerin büyük kısmının yukarıdaki ayet ile ilgili olarak işaret ettikleri gibi, Müslümanların gelirlerinin ve mülklerinin yüzde 2.5'u oranında *zekât* ("arındırıcı yükümlülükler") adı altında ödemeleri gereken yıllık

her şeyinizi isteseydi ve sizi zorlasaydı[42] [onlara] cimrice sarılırdımız ve böylece sizin ahlakî zaaflarınızı[43] ortaya çıkarmış olurdu.

38 Bakın, [ey müminler,] sizler Allah yolunda sınırsızca harcama yapmaya çağrılıyorsunuz: ama sizin aranızda [bile] cimrice davrananlar var! Ve kim [Allah yolunda] cimrice davranırsa, sadece kendisine karşı cimrilik yapmış olur: Çünkü Allah kendi kendine yeterlidir, halbuki siz [O'na] muhtaçsınız; ve şayet [O'ndan] yüz çevirirseniz, başka toplumları sizin yerinize geçirir ve onlar sizin gibi yapmazlar!

إِن يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكْكُمْ
تَبْخَلُوا۟ وَيُخْرِجْ أَضْغَٰنَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ
لِتُنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ ۖ وَمَن يَبْخَلْ
فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ ٱلْغَنِىُّ وَأَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ ۚ وَإِن
تَتَوَلَّوْا۟ يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوٓا۟ أَمْثَٰلَكُم ﴿٣٨﴾

---

zorunlu vergi mükellefiyetine bir ön işarettir (parantez içi ifadenin sebebi budur). Bu verginin gelirleri, Kur'an'ın "Allah uğrunda [lafzen, "yolunda"]" diyerek tanımladığı şey için, yani, Dinin/İnancın korunması ve tebliği ve toplumun refahı için harcanmalıdır; bu yükümlülüğün ruhsal amacı ise, Müslümanın mal varlığını ihtirasın ve bencilliğin kirlerinden "arındırmak"tır. (Unutmayalım ki zekâtın mecburî kılınması, Medine döneminin başlarında, yani bu sûrenin vahyedildiği zaman ile hemen hemen aynı dönemde gerçekleşmiştir).

42 Zımnen, "bütün mal varlığınızdan ayırmak için."

43 *Ezğân*'ın "ahlakî zaaflar" olarak çevrilmesi konusunda bkz. not 34. Bu bağlamda *ezğân* terimi 91:8'deki *fucûr* ile aşağı yukarı aynı anlama sahiptir. Buradan çıkarılacak sonuç şudur: insan "zayıf yaratılmış" olduğundan (4:28), müminler üzerine çok fazla yük yüklemek, kendi kendini zayıflatma (self-defeating) olurdu, çünkü imanın artması yerine yok olmasıyla da sonuçlanabilirdi. Bu pasaj, insan tabiatını, olduğu gibi, bütün Allah vergisi karmaşıklığı ve iç çelişkileri ile dikkate alan ve bu nedenle, ilke olarak (a priori) imkansız bir ideali insan davranışına temel almayan Kur'an'ın üstün gerçekçiliğini gösterir. (Karş. 91:8, insan kişiliğinin hem "ahlakî zaaflarla hem de Allah'a karşı sorumluluk bilinci ile donatılmış" olduğundan söz eden ayet —ilgili not 6'da açıklanmış olan ifade).

48. FETİH SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Hicret'in 6. yılının sonuna doğru Hz. Peygamber, arkadaşlarıyla birlikte Mekke'ye "küçük hac" ya da "*'umre* ziyareti" yapmaya karar verdi. Yaklaşık altı yıllık süre zarfında Medine'deki İslam toplumu ile Mekke'nin müşrik oligarşisi arasında az veya çok sürekli bir savaş durumu bulunmasına rağmen Hz. Peygamber bu ziyareti sırasında herhangi bir çatışma meydana gelmesini beklemiyordu. Çünkü Mekke'ye ziyaret edeceği ay olan Zilkade ayı, kutsal Arap geleneklerine göre, özellikle Mescid-i Harâm içinde ve çevresinde bütün çatışmaların yasak olduğu dört "kutsal/haram ay"dan biri idi. Medine bölgesindeki bazı müttefik bedevî kabilelerine Hz. Peygamber'in bu ziyaretine katılmaları için davet yapıldı, ama çoğunluğu şu veya bu bahane ile katılamayacaklarını bildirdiler (bkz. bu sûrenin 11. ayeti ile ilgili not 10). Böylece, Mekke'ye doğru yola çıkan Hz. Peygamber'in grubu, yalnız 1400-1500 kişiden oluşuyordu ki bunların çoğu *ihrâm* kıyafeti içindeydiler ve kınlarındaki kılıçlardan başka bir silahları yoktu.

Hz. Peygamber'in yaklaştığını öğrenen Mekkeliler, bütün Arap geleneklerini çiğneyerek hacıların şehre girişini silah zoruyla engellemeye karar verdiler. Hâlid b. Velîd (iki yıldan az bir süre sonra Müslüman olacaktı) komutasındaki ikiyüz atlıdan oluşan bir müfreze, Hz. Peygamber'in adamlarının yolunu kesmek için yola çıkarıldı. Bu arada birkaç bin kişilik ağır silahlı gruplar da Mekke çevresinde mevzilendiler. Hz. Peygamber hem savaşmayı istemediğinden, hem de savaşacak güçte olmadığından Bi'r-i 'Usfân'dan (Mekke'ye yaklaşık bir günlük yolculuk mesafesinde bulunan bir yer) Batı'ya doğru yöneldi ve arkadaşları ile birlikte sonraki birkaç günü geçireceği Hudeybiye düzlüğünde yerleşti. Orada Müslümanlar ile Mekke oligarşisi arasında müzakereler başladı. Her iki taraftan çeşitli temsilcilerin yürüttüğü bazı ön görüşmelerden sonra, Hz. Peygamber, Osman b. 'Affân'ı (en etkin Mekke kabilelerinden birine mensup idi) elçi olarak gönderdi. Hz. Osman'ın Mekke'ye varmasından kısa bir süre sonra öldürüldüğü söylentileri Hudeybiye'deki Müslümanların kampına ulaştı. Bunun üzerine, Mekkeli'lerden acımasız bir saldırı beklentisi içinde

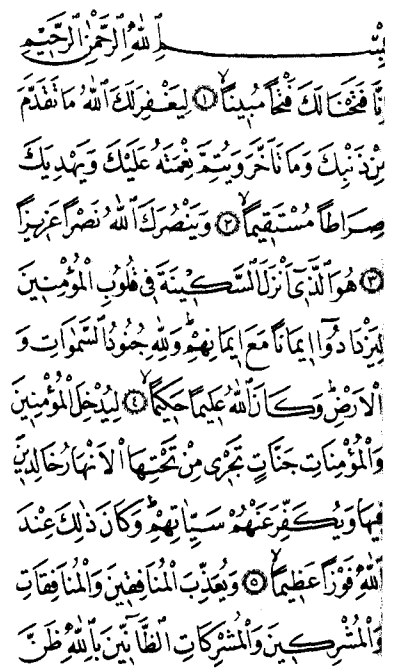
olan Hz. Peygamber, arkadaşlarını yabani bir akasya ağacının altında toplayarak, büyük bir heyecan içinde, onlardan metin olacakları ve ölünceye kadar savaşacakları taahhüdünü aldı. Ve bu sûrenin 18. ayetinin nüzulünden sonra bu "Ağaç Andı", tarihe *Bey'atu'r-Rıdvân* ("[Allah'ın] Rızası Andı") olarak geçti.

Birkaç gün sonra Hz. Osman'ın öldüğü rivayetlerinin yanlış olduğunun anlaşılması ve Hz. Osman'ın Hudeybiye'ye dönmesi ile Mekkelilerin bir uzlaşmaya varmaya hazırlandıkları anlaşıldı. Sonunda, Mekke ile Medine arasında on yıl boyunca hiçbir savaş yapılmamasını ve Hz. Peygamber ile arkadaşlarının o yıl Mekke'ye girmekten vazgeçmelerini ama sonraki yıllarda Mekke'ye gelmekte serbest olduklarını öngören bir anlaşma yapıldı. Hz. Peygamber, ayrıca, Mekkeli bir çocuğun veya velayet altındaki başka bir kişinin babasının veya velisinin izni olmadan Müslümanlara teslim olması halinde, geldiği yere iade edileceğini kabul etti. Ama Hz. Peygamber'in arkadaşlarından biri –genç yahut yaşlı olsun– kendi isteğiyle Kureyş'e giderse geri verilmeyecekti. Bu son hüküm ilk bakışta Müslümanların aleyhine görünüyse de, Hz. Peygamber'in onu "dinde zorlama yoktur" (2:256) prensibi uyarınca kabul ettiği açıktı.

Hudeybiye Antlaşması, İslam'ın geleceği açısından bir dönüm noktası oldu. Altı yıllık süre içinde ilk defa Mekke ile Medine arasında barışçı ilişkiler kurulmaya başlandı ve böylece İslamî düşüncelerin Arap müşrikliğinin kalesine nüfûz etme yolu açılmış oldu. Hudeybiye'deki Müslümanların kampını ziyaret etme fırsatı bulan Mekkeliler, Muhammed'in (s) izleyicilerinin birliği ve coşkusu karşısında derinden etkilenmiş olarak döndüler ve birçoğu o'nun tebliğ ettiği inanç sistemine karşı düşmanlıklarında tereddüt göstermeye başladı. Sürekli savaş hali sona erer ermez ve her iki taraftan insanlar serbestçe görüşmeye başlar başlamaz, Hz. Peygamber'in çevresinde yeni Müslümanlar, önce onlarca, sonra yüzlerce, sonra da binlerce yeni Müslüman toplanmaya başladı —öyle ki, iki yıl sonra müşrik Kureyşliler antlaşmayı bozduklarında Hz. Peygamber hiçbir direnişle karşılaşmadan Mekke'yi zaptedebilirdi ve zaptetti de. Böylece, görünüşte olmasa bile gerçekte Hudeybiye Antlaşması İslam'ın bütün Arabistan üzerindeki moral ve politik üstünlüğünün öncüsü oldu.

Bütün otoritelerin ittifakıyla, bu zaferi kutlayan sûre, Hz. Peygamber'in Hudeybiye'den Medine'ye dönüşü esnasında nazil olmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 GERÇEK ŞU Kİ [ey Muhammed,] Biz senin için apaçık bir zaferin[1] önünü açtık, **2** böylece Allah, senin hem geçmişte hem de gelecekteki bütün hatalarına karşı bağışlayıcılığını gösterecek;[2] ve [böylece] bütün nimetlerini sana verecek ve seni dosdoğru bir yola sevk edecektir;[3] **3** ve Allah sana güçlü yardım elini uzatacaktır.

4 Müminlerin kalplerine sükûnet bağışlayan[4] O'dur, ki göklerin ve yerin bütün güçlerinin Allah'a ait bulunduğunu ve Allah'ın her şeyi bilen ve gerçek hikmet Sahibi olduğunu görerek, imanlarını daha da sağlamlaştırabilsinler;[5] **5** ve Allah, mümin erkek ve kadınları, mesken olarak, içinden ırmakların geçtiği bahçelere kabul etsin ve [geçmişte işledikleri kötü] fiilleri silsin: bu, Allah katında gerçekten büyük bir kurtuluştur.

6 Ve [Allah] ikiyüzlü erkek ve kadınları ve Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıran erkek ve kadınları [öteki dünyada] azaba uğrat[mayı dile]miştir: bunların tümü Allah hakkında kötü, uygunsuz düşün-

1 Yani, İslam'ın Arabistan'da daha sonra kazanacağı zaferlere kapı açan Hudeybiye Antlaşması'nın sağladığı manevî üstünlüğün. (Bkz. daha sonraki ayetlerde anılatılan bu tarihî olaya ilişkin birçok değinmeye açıklama getiren giriş notu).

2 Lafzen, "ki Allah, hem geçmiş hem de gelecek bütün günahlarını affedebilsin" — böylece hatadan münezzeh olmanın yalnız Allah'a mahsus olduğu, ve ne kadar yüce olursa olsun her insanın zaman zaman hata yapabileceği dolaylı şekilde anlatılmış olmaktadır.

3 Zımnen, "vazifeni yerine getirmene doğru", ki Hudeybiye Antlaşması bunu açıkça haber vermiştir.

4 Yani, sayıca az ve gerçek anlamda silahsız olmalarına rağmen onlara çok daha güçlü düşman birlikleri karşısında soğukkanlılık ve cesaret kazandıran.

5 Lafzen, "imanlarına iman ekleyebilsinler, Allah'ın ... olduğunu görerek." Bu son bölüm açıklayıcı bir yan cümlecik olduğundan, anlamı daha açık verebilmek için çevirimde yerini değiştirip başa getirdim.

celer taşırlar.[6] Kötülük onları her taraftan kuşatır ve Allah'ın gazabına uğrarlar: O, [rahmetinden] onları dışlamış ve onlar için cehennemi hazırlamıştır: ne kötü bir varış yeridir orası!

7 Göklerin ve yerin bütün güçleri Allah'a aittir: ve Allah kudret Sahibidir, hikmet Sahibidir!

8 GERÇEK ŞU Kİ [ey Muhammed,] Biz seni [hakikatin] bir şahidi, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik **9** ki siz [ey insanlar,] Allah'a ve Elçisi'ne inanasınız, O'nun izzetini takdir edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabahtan akşama[7] O'nun şanını yüceltesiniz.

10 Sana bağlılıklarını bildirenler, Allah'a bağlılıklarını göstermiş olurlar: Allah'ın eli onların elleri üzerindedir.[8] O halde, kim ahdini bozarsa yalnızca kendi aleyhine bozmuş olur: ve kim Allah'a karşı taahhüdüne uyarsa [Allah] ona büyük bir ödül ihsan edecektir.

11 Geride kalan[9] bedevîler sana: "Malla-

السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ۝٦
وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا
حَكِيمًا ۝٧ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝٨
لِّتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ
بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝٩ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا
يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا
يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ
أَجْرًا عَظِيمًا ۝١٠ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ

---

6 Yani, Allah'ın varlığını ve insanın O'na karşı sorumluluğunu inkar ederler yahut O'nun birliği/tekliği kavramını ihlal ederler.

7 Lafzen, "sabah ve akşam", yani her zaman.

8 Bu, ilk bakışta, Hudeybiye'de toplanan Müslümanların Hz. Peygamber'e sundukları inanç ve bağlılıklarına *(bey'atu'r-rıdvân)* (bkz. giriş notu) işaret etmektedir. Bu tarihsel delaleti dışında yukarıdaki cümle, aynı zamanda, kişinin Allah'ın elçilerine inanmasının, anlam ve amaç olarak bizzat Allah'a inanmakla eş anlamlı olduğunu ve böylece Allah'a itaat etme isteğinin O'nun Elçisi'ne de itaatı gerektirdiğini anlatır. "Allah'ın eli onların elleri üzerindedir" ifadesi, yalnızca, Hz. Peygamber'in bütün arkadaşlarının kendisine bağlılıklarını bildirmek için el sıkışmalarına işaret etmeyip aynı zamanda Allah'ın onların bağlılıklarına şahit olduğunun da mecazî bir ifadesidir.

9 Lafzen, "arkada bırakılmış olan": yani, Ğifâr, Muzeyne, Cuhayne, Eşca', Eslem ve Zeyl kabilelerine mensup bedevîler. Bu kabileler, Hz. Peygamber'in müttefiki olmalarına ve zahiren Müslümanlığı kabul etmiş bulunmalarına rağmen Hz. Peygamber'in Mekke'ye yaptığı (Hudeybiye Antlaşması ile sonuçlanan) yürüyüşüne katılmayı çeşitli bahaneler ileri sürerek reddettiler, çünkü Mekkeli'lerin savaşa gi-

rımız ve ailelerimiz[e bakma mecburiyeti] bizi (gelmekten) alıkoydu: öyleyse [ey Muhammed,] Allah'tan bizim için mağfiret dile!" diyecekler. [Böylece] onlar kalplerinde olmayan bir şeyi dile getiriyorlar.[10]

De ki: "Allah size bir zarar vermek veya yarar sağlamak isterse, kim Allah'ın istediği bir şeyi geri çevirebilir?[11] Hayır, (kimse çeviremez,) ama Allah yaptıklarınızdan tamamiyle haberdardır! **12** Siz zannettiniz ki Elçi ve müminler bir daha ailelerine ve akrabalarına dönemeyecekler: ve bu, kalplerinize güzel göründü.[12] Siz [bu tür] haince düşüncelere kapıldınız, çünkü her zaman güzelliklerden yoksun bir topluluk oldunuz!"

13 Allah'a ve Elçisi'ne inanmayanlara gelince, Biz bu tür bütün hakikat inkarcıları *için yakıcı bir ateş hazırlamışızdır!*

14 Göklerin ve yerin hakimiyeti Allah'ındır: O, dilediğini bağışlar, dilediğini azaba uğratır; ve O, gerçekten çok bağışlayıcıdır, bir rahmet kaynağıdır.[13]

15 Siz [ey müminler,] ganimet vaad eden bir savaşa katılmak için yola çıktığınız za-

شَغَلَتْنَآ أَمْوَٰلُنَا وَأَهْلُونَا فَٱسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ يَقُولُونَ
بِأَلْسِنَتِهِم مَّا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ ۚ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ لَكُم مِّنَ
ٱللَّهِ شَيْـًٔا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُم نَفْعًا ۚ
بَلْ كَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن
يَنقَلِبَ ٱلرَّسُولُ وَٱلْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰٓ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ
ذَٰلِكَ فِى قُلُوبِكُمْ وَظَنَنتُمْ ظَنَّ ٱلسَّوْءِ ۖ وَكُنتُمْ
قَوْمًۢا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَن لَّمْ يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ فَإِنَّآ
أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَ
ٱلْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ
غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ ٱلْمُخَلَّفُونَ إِذَا ٱنطَلَقْتُمْ إِلَىٰ

---

receklerini ve sonuçta silahsız Müslümanları imha edeceklerini düşünüyorlardı (Zemahşerî). Ayetin devamında zikredilen mazeretler, Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının Medine'ye başarı ile dönmelerinden sonra beyan edilmişti; gelecek zaman kipindeki *se-yekûlûn*'un kullanılmasının sebebi budur.

10 Onların ileri sürdükleri mazeretlerin tamamen ikiyüzlüce olduğuna işaret.

11 Lafzen, "kim, Allah'tan sizin adınıza [elde edilebilecek olan] bir şeyi elde etme gücüne sahiptir?": çeviride daha anlamlı bir ifade sağlayabilmek için yeni bir karşılık bulmayı zorunlu kılan bir cümle yapısı.

12 Bu, bedevîlerin gerçekte Müslümanlardan daha çok müşrik Kureyş'e sempati beslediklerine işarettir.

13 Allah'ın, en katı günahkarları bile gerçekten pişmanlık duyup yollarını değiştirmeleri halinde affedebileceğini anlatmaktadır: Hz. Peygamber'in 16. ayete göre söylemesi gereken söze işaret.

man[14] [daha önce] geride kalmış olanlar: "Bırakın sizinle gelelim!" diyecekler; Allah'ın Sözünü değiştirmek iste[diklerini böylece gösterecek]ler.[15]

De ki: "Bizimle hiçbir zaman gelemeyeceksiniz: Allah daha önce[16] [ganimetleri kimin kazanacağını] bildirmiştir."

Bunun üzerine onlar: "Hayır, aslında bizi[m ganimetten alacağımız payı] kıskanıyorsunuz!" diye [kendilerinden emin bir şekilde] cevap verecekler.

Hayır, (tersine) onlar hakikati çok az kavrayabilirler!

مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ ۖ يُرِيدُونَ أَنْ
يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ ۚ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ
قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ ۖ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ۚ بَلْ كَانُوا
لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ
سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ
أَوْ يُسْلِمُونَ ۖ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ
وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا
﴿١٦﴾ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ

16 Arkada kalan bu bedevîlere de ki: "Yakında çok güçlü bir topluma karşı [savaşmaya] çağrılacaksınız:[17] onlarla [siz ölünceye], yahut onlar teslim oluncaya kadar savaşacaksınız. Ve sonra, [bu çağrıya] uyarsanız Allah size güzel bir mükâfaat ihsan edecek: ama şimdi[18] olduğu gibi (yine) vazgeçerseniz sizi şiddetli bir cezaya çarptıracaktır."

17 Körün, topalın ve hastanın [Allah yolunda savaşmaktan uzak kalmalarından

14 Lafzen, "ganimet almak için yola çıktığınız zaman": yani, Hz. Peygamber'in kendileriyle bir antlaşma yaptığı Mekkeli Kureyş üzerine yaptığınız sefer dışındaki bir sefer için. Bu, genelde Hayber Yahudilerine karşı girişilecek savaşa (H. 7. yılda) bir atıf olarak görülmekte, ama aslında daha genel bir anlam taşımaktadır.

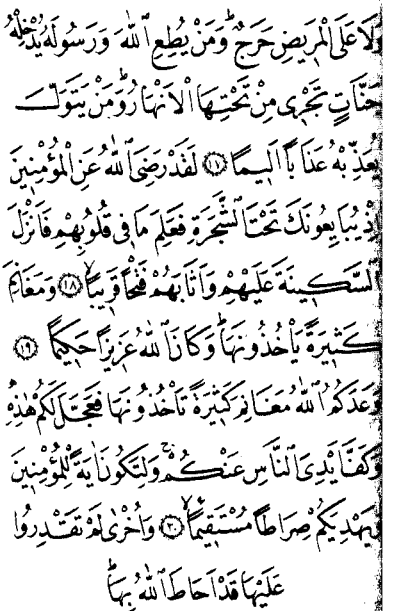
15 Bu, 8:1'e atıftır: "Bütün ganimetler Allah'a ve O'nun Elçisi'ne aittir" —ki bu ayet ile ilgili 1. notta işaret edildiği gibi, hiçbir münferit savaşçının savaşta elde edilen ganimet üzerinde bir pay sahibi olamayacağına işaret eder. Ayrıca, ganimet için savaşmak yalnız imanın ve özgürlüğün savunulması için (karş. sûre 2, not 167) girişilecek ve "baskı ve zulüm kalmayıncaya ve yalnız Allah'a kulluk edilinceye kadar" (bkz. 2:193 ve ilgili not 170) sürdürülecek "Allah yolunda savaş" prensibi ile çelişir. Ayetin devamında zikredilen Hz. Peygamber'den beklenen cevap bu prensibe atıfta bulunmaktadır.

16 Yani, H. 2. yılda nazil olan *Enfâl* sûresinin ilk ayetinde (bkz. önceki not).

17 Bu, Bizanslılar ile Persler arasında daha sonra vuku bulacak savaşa ilişkin gaybî bir haberdir.

18 Lafzen, "daha önce", yani Hudeybiye Antlaşması ile sonuçlanan sefer sırasında.

dolayı] bir sorumlulukları yoktur;[19] ama her kim [fiilen veya kalben[20]] Allah'ın ve Elçisi[nin çağrısı]na uyarsa Allah onu içinden ırmakların geçtiği cennetlere sokacaktır; kim de yüz çevirirse onu büyük bir azaba çarptıracaktır.

18 [EY MUHAMMED,] o ağacın altında[21] sana bağlılıklarını bildiren müminlerden Allah razı olmuştu, çünkü onların kalplerinden geçeni biliyordu; böylece Allah, onlara bir iç huzuru bağışladı ve yakında gerçekleşecek bir zafer[in[22] müjdesi] ile onları ödüllendirdi **19** ve elde edecekleri birçok savaş ganimeti [ile]: çünkü Allah gerçekten kudret ve hikmet Sahibidir.

20 [Ey müminler!] Allah size daha birçok savaş ganimeti vaad etti: O, bu [dünyevî kazançları önceden[23] size ihsan etmiş ve [düşman] toplumun ellerini üzerinizden çektirmiştir ki [sizden sonra gelenlere[24]] bu [iç huzurunuz] bir örnek olsun ve Allah hepinizi dosdoğru yola iletsin.

21 Hâlâ kavrayışınız dışında bulunan [ama] Allah'ın şimdiden [sizin için] hazırladığı daha başka [kazançlar da][25] var: çün-

19 Bu üç kategori, kişiyi Allah yolunda savaşa aktif olarak katılmaktan alıkoyan *bir* tür eksiklik veya sakatlığı mecazen ifade eder.

20 Allah'ın çağrısına kalben uyma, maddî olarak mücadele edemiyecek durumda bulunan, ama kalben savaşçılarla birlikte bulunan kişiler için geçerlidir.

21 Yani, Hudeybiye'de (bkz. giriş notu).

22 Birçok müfessir, bu ifadenin, Hudeybiye Antlaşması'ndan birkaç ay sonra meydana gelen Hayber'in fethi ile bağlantılı olduğunu söylerler. Ama aslında burada kasdedilen anlamın daha geniş olması kuvvetle muhtemeldir: yani, H. 8. yılda Mekke'nin kansız bir şekilde fethedilmesi, İslam'ın bütün Arap Yarımadasında üstünlük sağlaması ve nihayet, Hz. Peygamber'in halifeleri döneminde İslam Birliği'nin olağanüstü genişlemesi.

23 Zımnen, "öteki dünyada verilecek olandan önce."

24 Râzî'nin yorumu.

25 Yani, öteki dünyada nihaî mutluluğa nail olma.

kü Allah dilediğini yapma gücüne sahiptir.

22 Ve [şimdi,] eğer hakikati inkara şartlanmış olanlar, size karşı savaşa girerlerse muhakkak arkalarını döner[ek kaçar]lar ve ne kendilerini koruyacak ne de yardım edecek kimse bulamazlar:[26] **23** Allah'ın yöntemi öteden beri hep böyledir ve siz Allah'ın yönteminde hiçbir değişme bulamazsınız![27]

24 Sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra Mekke vadisinde onların ellerini sizin üzerinizden, sizin ellerinizi de onların üzerinden çeken O'dur; ve Allah yapmış olduğunuz her şeyi görmektedir.[28]

25 [Düşmanlarınızı sizin elinizden almam, onların hatırı için değildir:[29] çünkü] onlar, hakikati inkara şartlanmış olan, sizi Mescid-i Harâm'dan[30] alıkoyan ve kurbanlarınızın yerine ulaşmasına[31] engel olanlardır. İstemeden çiğneyip geçebileceğiniz[32]

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ
ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ وَهُوَ الَّذِي
كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ
مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ ۚ وَلَوْلَا رِجَالٌ

---

26 Bu ilahî haber, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonraki kesintisiz İslamî zaferler ve sonuçta Atlantik Okyanusu'ndan Çin sınırlarına kadar uzanan bir imparatorluğun kurulması biçiminde gerçekleşti —yukarıdaki vaadin şartlı özelliği için bkz. 3:111, not 82.

27 "Allah'ın Yöntemi"ne *(sünnetullâh)* yapılan bu atıf ikili bir anlama sahiptir: bir taraftan, "eğer [gerçekten inanıyorsanız (insanların) en üstünü olursunuz" (3:139); diğer taraftan, "insanlar kendi özlerini/iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez" (13:11): her ikisinde "değişme" kavramının hem olumlu, hem de olumsuz çağrışımlarına atıf yapılmaktadır.

28 Hudeybiye Antlaşmasının gerçekleşmesinden kısa bir süre önce, –otuz ile seksen kişi arasında değişen sayıda– bir Kureyş askerî birliği Hz. Peygamber'in kampına saldırdı, ama silahsız Müslümanlar onları yenilgiye uğrattılar ve esir aldılar; antlaşmanın imzalanmasından sonra da Hz. Peygamber, esirleri hiç zarar verilmemiş bir şekilde serbest bıraktı (Müslim, Neseî, Taberî).

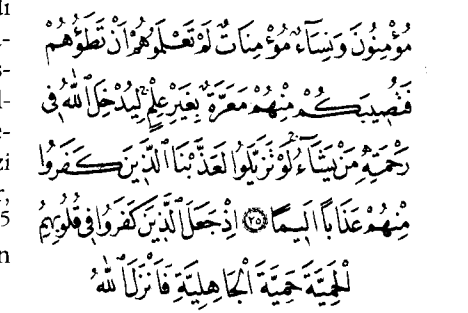
29 Bu parantez içi açıklama, Râzî'nin bu ayet ile önceki arasındaki bağlantı ile ilgili yorumuna dayanmaktadır.

30 Yani, Kâbe'den; ki H. 7. yıla kadar Müslümanların oraya yaklaşması yasaktı.

31 Bkz. sûre 2, not 175.

32 Yani, öldürebileceğiniz. Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının Medine'ye hicretin-

ve bilmeden, kendileri yüzünden büyük bir hata işleyebileceğiniz [Mekke'deki] mümin erkekler ve kadınlar olmasaydı [evet, eğer bunlar olmasaydı şehre savaşarak girmenize izin verilirdi: ama savaşmanız yasaklandı[33]] ki Allah [zamanı geldiğinde] dilediğine rahmetini ihsan edebilsin.[34] Eğer onlar, [Bizim rahmetimizi hak edenler ile gazabımıza uğrayanlar, sizin tarafınızdan] ayırd edilebilselerdi[35] içlerinden hakikati inkar edenleri [sizin elinizle] acıklı bir azaba çarptırırdık.

26 Hakikati inkara şartlanmış olanlar kalplerinde küstahça bir büyüklük duygusu –cahiliyye ürünü bir duygu–[36] taşırken Al-

---

den sonra birçok Mekkeli kadın ve erkek İslam'ı kabul etmiş, fakat müşrik Mekkeliler tarafından göç etmelerine izin verilmemişti (Taberî, Zemahşerî). Onların kimlikleri, Medine'deki Müslümanlar tarafından genellikle bilinmiyordu.

33 Bu, Zemahşerî'nin yorumu olup Râzî, İbni Kesîr ve diğer bazı müfessirler tarafından da benimsenmiştir.

34 Yani, inananlar diğerlerinden ayırd edilebilsin ve gerçekte vuku bulduğu gibi, zamanı geldiğinde birçok Mekkeli İslam'ı kabul edebilsin diye.

35 Lafzen, "birbirlerinden ayırd edilebilmiş olsalardı": yani Mekkeliler arasındaki müminler ile müşrikler. Yukarıdaki ifade, daha geniş anlamda, insanın Allah'ın rahmetini mi, yoksa gazabını mı hak ettiğinin hiçbir zaman bilinemiyeceğine işaret eder.

36 Müşrik Kureyşlilerin küstahça kibrine *(hamiyyet)* yapılan bu atıf onların Hz. Peygamber'e ve görevine karşı takındıkları genel tutumun bir karakteristiği olmasına rağmen, burada özel olarak vurgulanmasının –Zemahşerî'nin işaret ettiği gibi– Hudeybiye'de Hz. Peygamber ile Mekkeli temsilci Süheyl b. 'Amr arasında yürütülen müzakereler sırasında meydana gelen bir olay ile bağlantılı olması muhtemeldir. Rivayete göre Hz. Peygamber, Ali b. Ebî Tâlib'e antlaşma teklifinin metnini dikte etmeye başladı: "Yaz, 'Rahmân ve Rahîm olan Allah adına'." Süheyl hemen Hz. Peygamber'in sözünü kesti ve dedi ki: "Rahmân [ifadesini] hiç duymadık, bizim bildiğimiz sözleri yazdır." Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye döndü: "O halde, yaz: 'Senin adınla, Ey Allah'." Hz. Ali, söyleneni yazdı. Ardından Hz. Peygamber devam etti: "Bunlar Allah'ın Elçisi Muhammed ile Mekke halkı arasında üzerinde antlaşmaya varılan [hususlar]dır..." Süheyl, yine sözünü kesti ve: "Eğer sen [gerçekten] Allah'ın Elçisi isen, [bu,] bizim sana haksızlık yaptığımız[ı kabul etmemiz demek]tir: onun için, anlayacağımız şekilde yaz" dedi. Bundan sonra Hz. Peygamber Hz. Ali'ye [şöyle] dikte etti: "Şöyle yaz: 'Bu[nlar], Abdulmuttalib'in oğlu Abdullah'ın oğlu Muhammed ile Mekke halkı

lah [da] Elçisi'ne ve müminlere iç huzuru [nimetini] ihsan etmiş ve onlara Allah'a karşı sorumluluk duygusu[37] aşılamıştır: çünkü onlar bu [ilahî armağana] en çok layık olanlardı ve onu pekala hak etmişlerdi. Ve Allah her şeyi tam bilendir.

27 Allah, Elçisi'nin sadık rüyasını gerçekleştirmiştir:[38] Allah dilerse, Mescid-i Harâm'a güven içinde, başlarınız traşlı yahut saçlarınız kısa kesilmiş olarak[39] ve hiçbir korkuya kapılmadan mutlaka girersiniz: çünkü O, sizin bilmediğinizi[40] [her zaman] bilmektedir ve [sizin için,] bunun yanısıra, yakında gerçekleşecek bir zafer takdir etmiştir.[41]

28 O, Elçisini rehberliği ve hak dini [yayma görevi] ile göndermişti ki, bu (dini) öteki bütün [bâtıl] dinlere üstün kılsın; ve hiç kimse Allah kadar [hakikate] şahitlik yapamaz.[42]

سَكِينَتَهُۥ
عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ ٱلتَّقْوَىٰ
وَكَانُوٓا۟ أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ
عَلِيمًا ﴿٢٦﴾ لَّقَدْ صَدَقَ ٱللَّهُ رَسُولَهُ ٱلرُّءْيَا بِٱلْحَقِّ ۖ لَتَدْخُلُنَّ
ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ
وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ۖ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا۟ فَجَعَلَ مِن دُونِ
ذَٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ
وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ
شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

---

arasında üzerinde antlaşmaya varılan [hususlar]dır...'" (Bu olay diğerlerinin yanısıra, Neseî, İbni Hanbel ve Taberî tarafından farklı rivayetlerle nakledilmiştir).

37 Lafzen, "ilahî sorumluluk kelimesi" *(kelimetu't-takvâ)*: onların, Allah'a ve O'nun kapsayıcı gücüne karşı duydukları sorumluluk bilinci sayesinde düşmanlarının "küstahça büyüklenmeleri"ne sükûnet ve olgunluk ile karşı koyduklarına işaret eder.

38 Hudeybiye'de sona eren seferden kısa bir süre önce Hz. Peygamber, rüyasında kendisinin ve arkadaşlarının Mekke'ye hacı olarak girdiklerini gördü. Bu rüya, bir yıl sonra, H. 7. yılda, Müslümanların Mukaddes Şehir'e ilk barışçıl hac ziyaretlerini yerine getirmeleriyle gerçekleşmiş oldu.

39 Erkek hacılar, hac kıyafetlerini *(ihrâm)* giymeden önce genellikle başlarını tam tıraş ederler yahut *(ve* bağlacının buradaki karşılığıdır) saçlarını kısaltırlar, çünkü haccın ifası sırasında bunları yapmak yasaktır. Aynı fiillerin yeniden yapılmaya başlanması, haccın bittiğini gösterir (karş. 2:196). (İhrâm aslında *niyet* ederek hac yasaklarına giriş demektir. Erkek hacıların kesimi, biçimi ve dikimi olan normal elbise giyinme yasağı dolayısıyla büründükleri iki parça kumaş da bu cümleden olduğundan, zamanla bu kıyafete ihrâm demek adet olmuştur. —T.ç.n.).

40 Yani, geleceği.

41 Bkz. not 22.

42 Zımnen, "Peygamberlerine indirdiği vahiyler aracılığıyla." Bkz. ayrıca 3:19 —"Allah katında tek [hak] din, [insanın] Allah'a teslimiyetidir." Buradan şu sonuç çı-

مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ
عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم
مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي
الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ
فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ
الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

29 MUHAMMED Allah'ın Elçisi'dir; ve [sadakatle] o'nun yanında olanlar, bütün hakikat inkarcılarına karşı kararlı ve tavizsiz,[43] [ama] birbirlerine karşı[44] merhamet doludurlar. Onların [namazda] eğilerek (ve) yere kapanarak Allah'ın lütuf ve rızasını aradıklarını görürsün: onların işaretleri, yüzlerindeki secde izleridir.[45]

Şu, onların hem Tevrat'taki ve hem de İncil'deki temsîlleridir:[46] [onlar] filiz veren bir tohum gibi[dirler], sonra Allah o (filizi) güçlendirir ki sağlam şekilde büyüsün ve [sonunda] kökü üzerinde dimdik dursun ve üreticileri sevindirsin...

[Allah böylece müminleri sağlam ve dayanıklı/dirençli kılar] ki onlar aracılığıyla hakikat inkarcılarını şaşırtsın.[47] [Ama] onlardan inanıp doğru ve yararlı işler yapanlara Allah mağfiret ve büyük bir mükâfaat vaad etmiştir.[48]

---

kar: yukarıdaki prensibe dayanmayan (terimin en geniş anlamıyla) her din sırf bu sebepten (eo ipso), bâtıldır/geçersizdir.

43 Bu bileşik tanımlama (yani, "kararlı ve tavizsiz" ifadesi —T.ç.n.), kanaatimce *eşiddâ'* teriminin (tekili *şedîd)* bu bağlamdaki en uygun karşılığıdır.

44 Lafzen, "kendileri arasında." Karş. 5:54 —"müminlere karşı alçak gönüllü, hakikati inkar edenlere karşı onurlu."

45 *Sucûd* ("secde etme/yere kapanma") masdar-ismi, burada, inancın kalben ifasını temsil ederken, secde "izleri", imanın inananların hayat tarzındaki ve hatta dış görünüşündeki yansımasını gösterir. "Yüz" insan kişiliğinin en anlamlı parçası olduğundan, Kur'an'da çoğu kez kişinin "tüm benliği" anlamında kullanılmıştır.

46 Kur'an'da kullanıldığı şekliyle *İncîl* teriminin önemi konusunda bkz. sûre 3, not 4.

47 Lafzen, "öfke ile doldursun."

48 Klasik müfessirlerin çoğu yukarıdaki cümleyi genel olarak müminlere atfetmelerine rağmen Râzî, *minhum* zamirinin ("onlardan" yahut "onlar arasından") önceki cümlede sözü edilen hakikat inkarcılarına –yani, henüz iman etmemiş ve böylece Allah'ın bağışlayıcılığına nail olmamışlara– yönelik olduğunu söyler: bu vaad, yukarıdaki ayetin nüzulünden sonraki birkaç yıl içinde gerçekleşti, çünkü Hz. Peygamber'in Arap düşmanlarından çoğu İslam'ı kabul etti ve büyük kısmı İslam'ın tebliğcisi oldu. Ama geniş anlamıyla bu ilahî vaad, Mahşer Günü'ne kadar, her dönemde ve bütün kültürel iklimlerde henüz hakikate intisab etmemiş ve ona göre hayatını yönlendirmemiş herkes için geçerlidir.

49. HUCURÂT SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Otoritelerin büyük çoğunluğunun ittifakı ile H. 9. yılda nazil olduğu bildirilen bu sûre, ağırlıklı olarak toplumsal değerler sistemi (ethics) üzerinde durmaktadır. Hz. Peygamber'e –ve bunun kaçınılmaz bir gereği olarak– toplumun ondan sonraki meşru önderlerine saygı ile başlayan söylem, bütün müminlerin kardeşliği (ayet 10) ve en geniş anlamıyla, bütün insanların kardeşliği (ayet 13) prensibinin vurgulanması ile devam etmektedir. Son ayetler ise (14. ayet ve devamı) gerçek inanç ile dinî yükümlülüklere görünürde/dıştan bir uyum sağlama arasındaki farklılığa işaret etmektedir.

Sûrenin başlığı 4. ayetindeki *hucurât* kelimesinden alınmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝١ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ
وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ
تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ۝٢

1 SİZ EY imana ermiş olanlar! Allah'ın ve Elçisi'nin [emrettiği şeyin] önüne kendinizi koymayın,[1] Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: Çünkü Allah, kuşkusuz her şeyi işiten, her şeyi bilendir!

2 Siz ey imana ermiş olanlar! Sesinizi Peygamberin sesinden daha fazla yükseltmeyin,[2] birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi o'nunla konuşmayın,[3] yoksa bütün [güzel ve iyi] işleriniz, siz farkında olmadan boşa gitmiş olur.

---

1 Yani, "kendi arzularınızın öne geçmesine izin vermeyin."

2 Bu, hem lafzî hem de mecazî bir anlama sahiptir: Hz. Peygamber'in Arkadaşları sözkonusu olduğunda lafzî bir anlam taşırken hem onlar hem de sonraki müminler için aynı zamanda mecazî bir anlam da taşımaktadır. Yani, birinin kişisel görüşleri ve tercihleri Hz. Peygamber tarafından duyurulan kesin yasal buyrukların ve/veya ahlakî kayıtların üstüne çıkmamalıdır (karş. 4:65 ve ilgili not 84).

3 Yani, o'nunla konuşurken veya (daha sonraki dönemlerde) o'nun hakkında konuşurken laubali davranmayın.

3 Bakın, Allah'ın Elçisi'nin huzurunda seslerini kısanlar var ya, işte onlar kalpleri, kendisine karşı sorumluluk bilinci ile [doldurularak] Allah tarafından sınananlardır; onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfaat vardır.

4 Gerçek şu ki [ey Peygamber,] seni evinin dışından çağıranlar var ya,[4] işte onların çoğu akıllarını kullanmazlar: **5** çünkü, sen [kendi isteğinle] onların yanına gelinceye kadar sabred[ip bekle]selerdi, kendi lehlerine olurdu. Ama Allah yine de çok bağışlayıcıdır, bir rahmet kaynağıdır.

6 SİZ EY imana ermiş olanlar! Yoldan çıkmışın biri size [yalan] bir haber getirirse, muhakemenizi kullanın;[5] yoksa istemeden insanları incitir ve sonra yaptığınızdan pişmanlık duyarsınız.[6]

7 Ve bilin ki, Allah'ın Elçisi aranızdadır:[7]

إِنَّ ٱلَّذِينَ
يَغُضُّونَ أَصْوَٰتَهُمْ عِندَ رَسُولِ ٱللَّهِ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
ٱمْتَحَنَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ ۚ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ
عَظِيمٌ ۝٣ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَآءِ ٱلْحُجُرَٰتِ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝٤ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا۟ حَتَّىٰ تَخْرُجَ
إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوٓا۟ أَن تُصِيبُوا۟
قَوْمًۢا بِجَهَٰلَةٍ فَتُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَٰدِمِينَ ۝٦ وَٱعْلَمُوٓا۟
أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ ٱللَّهِ

---

4 Bu, ilk bakışta Hz. Peygamber ile ilgili görülmesine rağmen aynı zamanda o'nun halefi *(halîfe)* olarak hareket eden ve o'nun adına, yani İslamî kanunlar çerçevesinde kalarak yönetimde bulunan toplumun bütün liderleri *(emîru'l-mu'minîn)* için de geçerlidir. (Bizzat Hz. Peygamber'in kendisi ile ilgili olarak yukarıdaki saygılı davranışa çağrı, birçok önde gelen İslam düşünürüne göre, evine ziyarete gidildiğinde "o'na dışarıdan seslenme"nin yasaklandığını ifade etmektedir).

5 Yani, bu tür haberlere veya söylentilere inanmadan önce gerçeği araştırın. Haber taşıyanlar burada "yoldan çıkmış/fâsık" olarak nitelendirilmişlerdir. Çünkü, başkalarının itibarını etkileyecek asılsız söylentilerin yayılması fiili, manevî bir incitme oluşturur.

6 Böylece, önceki ayetlerde Allah'ın elçilerine –ve bunun kaçınılmaz gereği olarak, toplumun bütün adil liderlerine– saygı gösterilmesi gereği vurgulandıktan sonra, söylem, toplumun, kadın ve erkek her mensubunun şeref ve itibarını korumanın ahlakî gerekliliği konusuna geçmektedir. Bu prensip, daha açık bir şekilde 12. ayette ele alınmıştır.

7 Zımnen, "ve o, birbirinize karşı nasıl davranacağınız konusunda size örnek olmaktadır": yani o, üçüncü kişilerin onurunu etkileyecek bir şayiayı hemencecik kabul etmezdi; tersine, ya öyle şeyleri dinlemeyi tamamen reddederdi, yahut, toplumun menfaatleri için konuyu açıklığa kavuşturmak gerekli ise, gerçeği objektif bir şekilde araştırmaya koyulurdu.

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ
مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ
فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَ
الْعِصْيَانَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ
وَنِعْمَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَإِن طَائِفَتَانِ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ۖ فَإِن بَغَتْ
إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ
أَمْرِ اللَّهِ ۚ فَإِن فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ
أَقْسِطُوا ۖ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ
عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ

O, her işinizde ve her zaman[8] sizin temayülünüze uysaydı, [toplum olarak] bundan zarar görürdünüz. Ama, görüldüğü gibi, Allah imanı[nızı] size sevdirdi, onu kalplerinizde güzelleştirdi ve hakikati inkar etmeyi, günah işlemeyi ve [güzel olan şeylere] karşı çıkmayı size çirkin gösterdi.

İşte bunlar, doğru yönü izleyenlerdir **8** Allah'ın nimeti ve lütfu sayesinde; ve Allah her şeyi bilendir, hikmet Sahibidir.

9 O halde, müminler içinden iki grup çatışırsa[9] onlar arasında barışı sağlayın; ama sonra, iki [grup]tan biri diğerine haksız şekilde davranırsa, [davranışı]nı Allah'ın buyruğuna uygun hale getirinceye kadar, haksızlık yapan taraf ile mücadele edin;[10] (yaptıklarından) vazgeçerlerse adil bir şekilde aralarını bulun ve [onlara] eşit davranın: çünkü Allah, eşit davrananları sever!

10 Bütün müminler kardeştir.[11] O halde, [her ne zaman araları açılırsa] iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ki O'nun rahmetine nail olasınız.

11 SİZ EY imana ermiş olanlar! Hiçbir insan [başka] insanları alaya alıp küçümsemesin: belki o [alay edip küçümsedik]leri kendilerinden daha hayırlı olabilirler; ve hiçbir kadın [başka] kadınları [küçüm-

8 Lafzen, "her işte/durumda *(emr)*"; bunun anlamı, insanın, genellikle, gerçek bir kanıttan yoksun bulunan kötü söylentilere itibar etmeye meyyal olduğudur.

9 "Çatışma" ifadesi, burada, yukarıdaki 6. ayette değinilen incitici söylentilerin bir sonucu olan fiilî ve lafzî her türlü uyuşmazlığı ve çekişmeyi kapsar.

10 Yani, müminler birer kardeş gibi davranmalıdır (bkz. bir sonraki ayet).

11 *İhve* ("kardeşler" veya "kardeşlik") çoğul ismi, burada erkekleri veya kadınları aynı ölçüde kapsayan tamamen ideolojik bir muhtevaya sahiptir; keza bu ilke müteakiben sözü geçen "iki kardeşinizin" ifadesine de tatbik edilir.

seyip alaya almasın]: onlar kendilerinden daha hayırlı olabilirler.[12] Ve hiçbiriniz başka birini karalamasın, birbirinizi [yaralayıcı, incitici] lakaplar ile aşağılamayın: [kişi] iman[a erdik]ten sonra (ona) günah isnad etmek ne kötüdür;[13] ve [bu suçu işleyen, ama sonra] pişmanlık duymayanlar —işte gerçek zalimler onlardır!

12 Siz ey imana ermiş olanlar! [Birbiriniz hakkında] yersiz zanda bulunmaktan kaçının;[14] çünkü [bu şekildeki] zannın bir kısmı [da] günahtır; birbirinizin gizli yönlerini araştırmayın, ve arkanızdan birbirinizi çekiştirmeye kalkışmayın. Aranızdan, hiç ölmüş kardeşinin etini yemek isteyen kimse çıkar mı? Hayır, siz ondan iğrenirsiniz! Ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun. Şüphesiz Allah, tevbeleri kabul edendir, rahmet kaynağıdır!

13 Ey insanlar! Bakın, Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık,[15] ve sizi kavimler ve kabileler haline getirdik ki birbirinizi tanıyabilesiniz.[16] Şüphesiz, Allah

عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ
وَلَا تَنَابَزُوا۟ بِٱلْأَلْقَٰبِ ۖ بِئْسَ ٱلِٱسْمُ ٱلْفُسُوقُ
بَعْدَ ٱلْإِيمَٰنِ ۚ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱجْتَنِبُوا۟ كَثِيرًا مِّنَ ٱلظَّنِّ
إِنَّ بَعْضَ ٱلظَّنِّ إِثْمٌ ۖ وَلَا تَجَسَّسُوا۟ وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم
بَعْضًا ۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا
فَكَرِهْتُمُوهُ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَٰكُمْ
شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓا۟ ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ

12 Bunun anlamı şudur: Müminler, ister kadın ister erkek olsun, birbirlerini asla alaya almamalı, küçümsememelidirler (Zemahşerî, Beydâvî).

13 Bu aşağılanandan çok aşağılayanın imanı için geçerlidir (Râzî): karş. 6:82 —"zulüm işleyerek inançlarını karartmayanlar."

14 Yani, başka bir kişinin davranış motifleri hakkında temelsiz kuşkulara yol açabilecek bir zan: bkz. 24:19, not 22.

15 Yani, "her birinizi bir anne ve babadan yarattık" (Zemahşerî, Râzî, Beydâvî) — biyolojik orijindeki bu eşitliğin bütün insanlar için geçerli olan insan onurundaki eşitliğe yansıdığına işaret.

16 Yani, hepinizin birbiriniz üzerinde hiçbir kalıtımsal üstünlüğe sahip olmadan tek bir insanlık ailesine mensup olduğunuzu bilesiniz (Zemahşerî). Bu, önceki iki ayette geçen, insanların birbirlerinin onurunu koruma ve gözetmeleri tavsiyesi ile bağlantılıdır. Başka bir deyişle, insanların "kavimler ve kabileler"e dönüşmesi, görünürdeki farklılıklarının ardındaki temel insanî birliği/birlikteliği anlama ve takdir etme eğilimini azaltmayı değil, tersine bu eğilimi arttırmayı amaçlamaktadır. Ve bunun karşılığında da bütün ırkçı, milliyetçi/kavmiyetçi veya kabi-

katında en üstün olanınız, O'na karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır. Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır.

عِندَ ٱللَّهِ

أَتْقَىٰكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ ٱلْأَعْرَابُ ءَامَنَّا ۖ
قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا۟ وَلَٰكِن قُولُوٓا۟ أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ
ٱلْإِيمَٰنُ فِى قُلُوبِكُمْ ۖ وَإِن تُطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
لَا يَلِتْكُم مِّنْ أَعْمَٰلِكُمْ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿١٤﴾ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ لَمْ
يَرْتَابُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ
أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتُعَلِّمُونَ ٱللَّهَ بِدِينِكُمْ

14 BEDEVÎLER, "Biz imana erdik" derler. De ki [onlara, ey Muhammed]: "Siz [daha] imana ermediniz: 'Biz [zahiren] teslim olduk' demeniz daha doğrudur; çünkü [gerçek] inanç henüz kalplerinize girmiş değil."[17] Ama Allah'a ve Elçisi'ne [gerçekten] kulak verirseniz O, hiçbir işinizin[18] boşa gitmesine izin vermez: çünkü şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, bir rahmet kaynağıdır.

15 [Şunu bil ki, gerçek] müminler, yalnızca, Allah'a ve Elçisi'ne iman edenler ve (bu konuda) bütün şüphelerden uzak duranlardır;[19] ve Allah yolunda bütün malları ve canları ile cihad edenlerdir: işte onlardır sözlerinde duranlar!

16 De ki: "Siz, Allah'a dininizi[n mahiyetini] mi öğret[mek ist]iyorsunuz?[20] Allah

---

levî önyargılar *('asabiyye)* kınanmıştır. Kur'an'da zımnen, Hz. Peygamber tarafından ise daha açık bir şekilde kınanmıştır (bkz. 28:15, not 15'in ikinci bölümü). Ayrıca, Hz. Peygamber, insanların kavmî veya kabilevî geçmişlerini yüceltmeleri konusunda şunları söylemiştir: "Bakınız, Allah, atalarını yüceltmeye dayanan *cahiliyye* şirkinin kibrini sizden uzaklaştırdı. İnsan, ya Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olan bir mümin, yahut çaresiz bir günahkardır. Bütün insanlar Hz. Âdem'in evlatlarıdır ve Hz. Âdem balçıktan yaratılmıştır" (Ebû Hureyre'nin rivayetiyle Tirmizî ve Ebû Dâvûd'da nakledilen Hadisin bir bölümü).

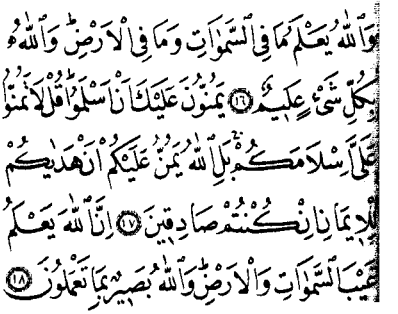
17 Bu, bedevîlerin şiddetli kabileciliklerine ve "geçmişleri ile gurur duymaları"na (Râzî) bir işaret olduğundan, yukarıdaki ayet, bir önceki ayette geçen, bütün kabilevî tercihlerin ve önyargıların kınanmasıyla ve gerçek inancın ön şartı olarak bunları terk etmeye çağrılmaları ile ilişkilidir. Bu, öncelikle Hz. Peygamber'in çağdaşı bedevîler ile ilgili olmasına rağmen gerçekte genel ve çağlar üstü bir muhtevaya sahiptir.

18 Yani, "atalarınızın Allah katında hiçbir değer taşımayan sözde 'ihtişamlı işleri'nden farklı olarak sizin kendi işlerinizin."

19 Lafzen, "ondan sonra hiçbir şüphe taşımayanlardır."

20 Önceki pasaj gibi bu da, ilk bakışta Hz. Peygamber'in bazı çağdaşlarına yöne-

göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Allah her şeyin eksiksiz bilgisine sahiptir!"

17 Birçok insan,[21] [sana] teslim olmak sûretiyle[22] [ey Muhammed], sana bir lütufta bulunduklarını zannederler. De ki: "Teslimiyetinizi bana bir lütuf olarak görmeyin: hayır, tersine size iman yolunu göstermek sûretiyle Allah size lütufta bulunmuştur; eğer sözünüzde samimi iseniz!"

18 Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin bütün sırlarını bilir ve Allah bütün yaptıklarınızı görür.

---

likse de aslında yalnızca inandıklarını beyan etmelerinin ve inancın şeklî şartlarına riayet etmelerinin kendilerini mümin yapacağını zanneden her dönemdeki bütün insanları kapsayan bir anlama sahiptir.

21 Lafzen, "onlar" (bkz. önceki not).

22 Yani, "sana tâbi olduklarını ilan etmek sûretiyle."

50. KÂF SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

İlk ayetinin başındaki *k (kâf)* harf sembolü ile tanınan bu sûre, Hz. Peygamber'in risaletinin dördüncü yılında nazil olmuş görünmektedir. Kur'an'a atıf ile başlayıp biten sûre, bütün olarak ölüm ve yeniden dirilme ikiz problemine tahsis edilmiştir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
قٓ ۚ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ۝١ بَلْ عَجِبُوٓا أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ
مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ۝٢
ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا

1 *Kâf.*[1]

DÜŞÜN bu yüce ve özlü Kur'an'ı!
2 Onlar içlerinden bir uyarıcının kendilerine gelmesine şaştılar;[2] ve bu hakikat inkarcıları: "Ne tuhaf bir şey bu!" diyorlar, **3** "Neden [ve nasıl olur da] biz öldükten ve toz-toprak haline geldikten sonra [yeniden diriliriz]? Bu, gerçekleş-

1 Bu, bazı münferit harf-sembollerin Kur'an sûrelerinin başında kullanılmasının kronolojik olarak ikinci örneğidir (birincisi 68. sûre). Bu sembollerle ilgili görüşler için bkz. Ek II. Bir sonraki cümlenin başındaki *ve* bağlacını "düşün" şeklinde çevirmem konusunda, bu bağlacın vahyin kronolojik sırasına göre ilk defa geçtiği 74:32 ile ilgili 23. notun ilk yarısına bkz.

2 Bu ayet, toplumun, ilahî bir mesajın "kendi içlerinden biri", yani kendileri gibi ölümlü biri tarafından tebliğ edilmesini "tuhaf görmeleri"nin Kur'an'da ilk defa geçtiği ayettir. Bu, şüphesiz, ilk bakışta Mekkeli müşriklerin Muhammed'in (s) çağrısına karşı takındıkları olumsuz tutuma bir gönderme olup, daha sonra Kur'an'ın başka yerlerinde de pek çok kez tekrarlanması dolayısıyla sözkonusu tarihsel göndermenin ötesine geçen bir boyut da kazanmaktadır. Bu gönderme beşerî gelişmenin herhangi bir safhasında bulunan insanların çoğunda var olan bir eğilime, hitab ettiği kitle ile aynı sosyal ve kültürel arka planı paylaşan bir kişi tarafından tebliğ edildiği ve –Kur'an'da olduğu gibi– özellikle insanın aklına ve ahlakî duyusuna hitab ettiği için herhangi bir esrarlı olağan-dışılık taşımayan dinî tebligata karşı beslenen güvensizlik eğilimine işaret etmektedir. İşte bundan ötürü Kur'an, toplumun, "[diğer ölümlüler gibi] yiyip içen ve çarşı pazar dolaşan" (25:7, ayrıca bkz. 25:20, not 16) bir Peygamber'e "itiraz"ını açıkça zikretmektedir.

mesi mümkün ve muhtemel olmayan bir dönüştür!"

4 Biz toprağın onların bedenlerini nasıl çürütüp yok ettiğini[3] iyi biliriz, çünkü katımızda şaşmaz bir sicil vardır. **5** Buna rağmen onlar, [yeniden dirilmeyi inkar edenler,] ne zaman kendilerine tebliğ edildiyse hakikati yalanladılar; ve şimdi bir şaşkınlık içindeler.[4]

6 Onlar tepelerindeki gökyüzüne hiç bakmıyorlar mı: onu nasıl inşa ettik, güzelleştirdik ve nasıl bütün kusurlardan, eksikliklerden arındırdık?[5]

7 Ve yeryüzü ki; Biz onu genişletip yaydık, üzerine sağlam dağlar yerleştirdik ve üstünde her cins güzel bitki yeşerttik, **8** isteyerek Allah'a yönelen her insana bir basiret ve uyarı vesilesi olarak.

9 Biz gökten bereketli bir su indiririz ve onunla bahçelerin yeşerip büyümesini sağlarız, ve ekin tarlalarının, **10** ve salkım salkım meyveleriyle uzun hurma ağaçlarının, **11** insanlara tahsis edilmiş rızk olarak; ve bun[lar]la ölü toprağa hayat veririz; işte [insanın] ölümden [sonra] yeniden vücuda gelmesi de böyle [olacak]tır.

12 Bu [şimdi yeniden dirilmeyi inkar ede]nlerden önce Nûh'un kavmi de bu ha-

ذَٰلِكَ رَجْعٌۢ بَعِيدٌ ﴿٣﴾

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ ۖ وَعِندَنَا كِتَابٌ
حَفِيظٌ ﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ
فِي أَمْرٍ مَّرِيجٍ ﴿٥﴾ أَفَلَمْ يَنظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ
بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَالْأَرْضَ
مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن
كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ
عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا
فَأَنۢبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ
بَاسِقَاتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ ۖ وَأَحْيَيْنَا
بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ

قَوْمُ نُوحٍ

3 Lafzen, "yerin onlardan ne eksilttiğini" —Allah'ın yeniden diriltme vaadinin, ölü bedenlerin dağılıp çürümesi gerçeğini tamamen hesaba katmakta olduğuna işaret. Son nuçta, yeniden dirilme, "yeni bir yaratma/yoktan var etme" gibi olacaktır (karş. 10:4, 21:104, 30:11, 85:13 vd.) Bu da, bütün organik tabiatta görülen sürekli yaratma ve yeniden yaratma sürecini çağrıştırmaktadır (karş. 10:34, 27:64, 30:27).

4 Onlar ölümden sonraki hayat düşüncesini peşinen (a priori) reddettiklerinden dolayı bir şaşkınlık içindeler: insan hayatına ilişkin "neden" ve "niçin" sorularına yeterli cevap verememeleri, insanların kaderlerinin birbirinden farklı olması ve tabiatın görünürdeki duygusuz ve kör acımasızlığı, onları şaşırtır: bu problemler, ancak bedenî "ölüm"den sonra hayatın devam edeceğine ve böylece, bütün yaratılış/oluşun gerisinde bir plan ve amacın yattığına inanmakla çözülebilir.

5 Lafzen, "ve onun hiçbir çatlağı [yahut "yarığı"] yoktur."

kikati yalanladı ve Ress[6] ve Semûd halkı da, **13** 'Âd, Firavun ve Lût'un kardeşleri,[7] **14** ve [Medyen'in] yemyeşil vadilerinin sakinleri ve Tubbe' halkı:[8] onların hepsi elçileri yalanladılar; ve bunun üzerine [onları] uyardığım şey başlarına geldi.

15 O halde, Biz[im] yoktan var etme[9] ile yorgun düş[tüğümüz nasıl düşünülebilir?

Hayır, ama bazı insanlar[10] yeni bir yaratma[nın mümkün olduğun]dan [hâlâ] şüphe duymaktalar!

16 GERÇEK ŞU Kİ, insanı yaratan Biziz ve onun iç-benliğinin ona ne fısıldadığını Biz biliriz: çünkü Biz ona şah damarından daha yakınız. **17** [Ve böylece,] ne zaman [tabiatında mevcut] iki eğilim, sağdan soldan çatışarak karşı karşıya gelseler,[11] **18** insanın söylediği her şeyde ya-

وَأَصْحَٰبُ ٱلرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ
وَإِخْوَٰنُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ
كُلٌّ كَذَّبَ ٱلرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ أَفَعَيِينَا بِٱلْخَلْقِ
ٱلْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِى لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
ٱلْإِنسَٰنَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِۦ نَفْسُهُۥ وَنَحْنُ أَقْرَبُ
إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ ٱلْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ إِذْ يَتَلَقَّى ٱلْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ ٱلْيَمِينِ
وَعَنِ ٱلشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ

---

6 Bkz. 25:38 ile ilgili not 33.

7 "Kardeşler" *(ihvân)* terimi, burada aynı görüşleri yahut aynı çevreyi paylaşan bir insan grubunu ifade eden mecazî bir ifadedir. Atıfta bulunulan halk Hz. Lût'un sosyal çevresini oluşturduklarından (karş. 7:83 veya 11:77-83), manevî/ahlakî kavramları ve eğilimleri Hz. Lût'unkinden tamamen farklı olmasına rağmen o'nun "kardeş"leri olarak tanımlanmışlardır.

8 "Tubbe' halkı" ile ilgili olarak bkz. 44:37 ve ilgili dipnot. "Yemyeşil vadilerin sakinleri", 26:176 ve devamından anlaşıldığı gibi, Medyen (Tevrat'taki Midian) halkıdır. Onların kıssası Kur'an'ın değişik yerlerinde anlatılmıştır. En ayrıntılı olanı için bkz. 11:84-95.

9 Yani, evrenin yahut daha spesifik olarak insanın yaratılması.

10 Lafzen, "onlar."

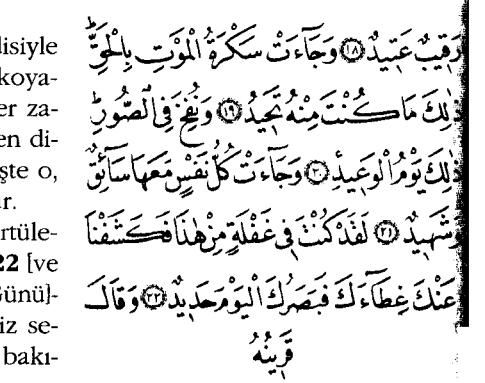
11 Yukarıdaki cümlenin ilk bölümü –yani *yetelakka'l-mutelakkiyân* ifadesi– iki şekilde de anlaşılabilir: "kaydetmekle görevli olanlar kaydederler", yahut "birbirleriyle karşılaşmayı amaçlayan iki kişi karşılaşırlar." Klasik müfessirler, kural olarak, ilk anlamı tercih etmişler ve sonuçta pasajı şu şekilde yorumlamışlardır: "İnsanın yaptıklarını kaydetmekle görevli olan iki melek, onun sağında ve solunda oturarak yaptıklarını kaydederler." Ama bana göre iki muhtemel karşılığın ikincisi ("birbirleriyle karşılaşmayı amaçlayan iki kişi"), insanın içindeki benliğin *(nefs)* "ona fısıldaması"ndan, yani bilinçaltı arzuların telkinlerinden söz eden ön-

nıbaşında mutlaka bir gözetleyici[12] bulunur.

19 Ve [sonra,] ölüm kâbusu, kendisiyle beraber [asıl] gerçeği de[13] ortaya koyacaktır –işte bu, [ey insan,] senin her zaman kaçtığın şeydir!– **20** ve [yeniden diriliş] sûru, [sonunda] üflenecektir: işte o, bir uyarının gerçek olacağı Gün'dür.

21 Her insan, [kendi geçmiş] iç dürtüleri ve vicdanı ile[14] ortaya çıkacak, **22** [ve ona,] "Sen" [denilecek,] "bu [Hesap Günü]nü umursamıyordun, ama şimdi Biz senin (gözündeki) perdeni kaldırdık, bakışın bugün artık daha keskindir!"

23 Ve onun (kişiliğinin) bir parçası:[15] "Her

ceki ayet ile daha anlamlı bir uyum içindedir. Böylece, "birbirleriyle karşılaşma yı amaçlayan iki kişi/güç", buna göre, insanın tabiatında mevcut bulunan iki is teği, veya daha doğrusu, iki temel motivasyonu gösterir: yani bir taraftan onu cinsel olan ya da olmayan (ki tümü modern psikolojide "libido" terimiyle ifad edilmektedir) temel içgüdüsel dürtü ve arzuları, diğer taraftan hem sezgisel her de düşünsel aklı. "Sağında ve solunda oturarak" *(kâ'id)* ifadesi ise, her insanı içinde üstünlük kurmak için çabalayan bu iki gücün çatışan niteliklerini anlatat bir mecazdır: bu nedenle *kâ'id* kelimesini "çatışan" olarak çevirdim. Ayrıca bi yorum, 21. ayette, Hesap Günü insanın "bir sürücü ve bir şahit ile" ortaya çık masına yapılan gönderme –açık bir şekilde insanın içgüdüsel dürtülerine ve ak lına işaret eden bir ifade– ile desteklenmektedir (bkz. aşağıdaki 14. not).

12 Yani, vicdanı. "Söylediği her şeyde" ibaresi, önceki ayette değinilen insanın ken di içindeki "fısıldaşması" ile kavramsal bir bağlantı içindedir.

13 Yani, insanın kendi kişiliği ile ilgili gerçekleri kavramasını.

14 Lafzen, "bir sürücü *(sâik)* ve bir *şâhid* ile." Birinci terim, insanın aslî dürtülerin –ve özellikle onu kendi tutkularına sınırsız şekilde bağlayan ve böylece günah sürükleyen dürtüleri– anlatırken *şâhid* terimi (ki tarafımdan "vicdan" olarak çev rilmiştir) burada, insanı kendisine karşı *"şahidlik* yapma"ya –sonraki ayette atıf ta bulunulan "perdenin kaldırılması"na– zorlayan kendi manevî/ahlakî gerçekli ğinin farkına varmasına yol açan insan vicdanının daha derin katmanlarının uya nışına işaret etmektedir (karş. 17:14, 24:24, 36:65, 41:20 vd.).

15 Lafzen, "onun yakın arkadaşı" *(karînuhû). Karîn* terimi, başka bir şey ile "bağ lantılı", "ilişkili" yahut "gizli ortak" olan herhangi bir şeyi gösterir (*karîn*'in "[bi risinin] öteki kişiliği" olarak çevrildiği 41:25 ve 43:36 ile karş.) Bu örnekte –21 ayet ile bir arada okunduğunda– insanın "bir parçası" yani onun uyanmış olan ahlakî bilinci kasdedilmiştir.

zaman benimle olan işte budur!"[16] diyecek.

24 [Bunun üzerine Allah:] "Atın, atın[17] cehenneme bütün [bu tür] inatçı hakikat düşmanlarını!" diye emredecek, **25** "Bu [her] hayra engel olanları, günahkar saldırganları [ve insanlar arasında] güvensizlik ve şüphe yayanları, **26** Allah'ın yanısıra başka ilahlar edinenleri:[18] o halde atın bunları şiddetli azabın içine!"

27 İnsanın öteki kişiliği:[19] "Ey Rabbimiz!" diyecek, "Onun aklını, bilincini[20] kötülüğe bulaştıran ben değilim; [hayır,] ama

هَٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ
كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ﴿٢٥﴾ الَّذِي
جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾
قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلَٰكِن

16 Yani, günahkarın aklı, kendisini kötülüğe yönelten dürtülerin ve isteklerin her zaman az veya çok bilincinde olmuş, hatta belki de bunlara karşı eleştirici davranmıştır: ama, ayetin devamında gösterildiği gibi, bu gecikmiş ve bu sebeple ahlaken etkisiz kavrayış, insanın sorumluluğunu azaltmaz, belki tersine daha da artırır.

17 Bu örnekte, 26. ayette de olduğu gibi, "atın" emri ikil *(tesniye)* haliyle *(elkiyâ)* kullanılmıştır. Birçok klasik dilbilimcinin (ve hemen hemen bütün müfessirlerin) işaret ettiği gibi, bu, özel bir vurgulamayı sağlamak açısından linguistik olarak mümkündür ve sözkonusu emrin vurgulu bir şekilde tekrarlanmasına eşit bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan, ikil form, hitab edilen nesnelerin fiilen ikil oluşlarının bir göstergesi olarak da alınabilir: yani, 17. ayette işaret edilen ve 21. ayette de *sâik* ve *şâhid* olarak (bkz. yukarıdaki 14. not) tanımlanan ve her ikisi de karşılıklı etkileşim içinde insanın manevî/ruhî çöküşünden ve böylece, öteki dünyada göreceği azaptan sorumlu olan kendi içindeki iki tezahür.

18 Bu, yalnızca ilahî vasıflar izafe edilen gerçek veya hayalî varlıkların veya güçlerin kutsanmasını değil, aynı zamanda insanların adeta dinî bir coşku içinde sarıldıkları sahte/düzmece değerlere ve gayr-i ahlakî kavramlara "tapınma"yı da kapsar.

19 Lafzen, 23. ayette olduğu gibi, "onun yakın arkadaşı" *(karîn)*: bu ifade, insanın ahlakî bilincini veya aklını göstermiş olabileceği halde (karş. yukarıdaki 15. not), bu örnekte, "konuşan" onun öteki parçasıdır, yani *sâik* ("onu süren/sürükleyen") teriminde özetlenen ve çoğu zaman *şeytân* (şeytan veya şeytanî güç: bkz. 14:22 ile ilgili 31. notta değinilen Râzî'nin görüşleri) olarak sembolize edilen, günahkarın içgüdüsel (instinctive) dürtülerinin ve sınırsız, ölçüsüz isteklerinin bileşimidir. Bu anlamda *karîn* terimi, 41:25 ve 43:36'daki anlamın aynısına sahiptir.

20 Lafzen, "o [kişiliyi" veya "o [nesneleyi" —insanın düşünme ve kontrol melekesi olan aklına *(şehîd)* işaret.

o [kendi yüzünden] sapıklığa düştü!"[21]
28 [Ve] Allah: "Benim önümde çekişmeyin [ey günahkarlar!]" diyecek, "Çünkü Ben sizi [bu Hesap Günü'ne karşı] uyarmıştım, **29** Benim verdiğim hüküm değişmeyecek; ve Ben kullarıma asla zulmetmem!"
30 O Gün, cehenneme: "Doldun mu?" diye soracağız; o, "[Hayır!] diyecek, "başka yok mu [bana göndereceğin]?"
31 [O Gün] cennet, Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanların görüş sahasına getirilecek[22] ve hiç uzaklaştırılmayacaktır; [ve onlara;] **32** "Size vaad edilen [yer] budur!" [denilecek,] –"Allah'a yönelen ve O'nu her zaman aklında tutanlara [vaad edilen]– **33** insan kavrayışının dışında olduğu halde Rahman'ın ürpertisini duyan ve pişmanlık dolu bir kalp ile [O'na] gelmiş olan [herkese].[23] **34** Bu [cennete] huzur içinde girin; bu, ebedî hayatın başladığı Gündür!"[24]
35 Onlar orada arzu ettikleri her şeye sahip olacaklar, ama (bilsinler ki) katımızda daha fazlası da var.

كَانَ فِي ضَلَٰلٍ
بَعِيدٍ ﴿٢٦﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ
بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ
لِّلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ
هَلْ مِن مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ
﴿٣١﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾
مَّنْ خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾
ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُم مَّا
يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا
قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُم بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ

36 BU[GÜN hakikati inkar ede]nlerden önce –onlardan çok daha güçlü olan– kaç nesli yok ettik:[25] ama [her ne zaman azabımız başlarına geldiyse] yeryüzünde

21 Yani insanın zihni moral hakikatlerden sapmadıkça onun şeytanî dürtüleri ve istekleri bir üstünlük sağlayamaz: ve bu gerçek, yukarıdaki 24-25. ayetlerin bu bağlamdaki anlamlarını da açıklamaktadır.

22 Lafzen, "yakınlarına getirilecek."

23 Bkz. 24:31'in son cümlesi ve ilgili not 41.

24 Lafzen, "Ebedî İkamet Günüdür."

25 Bu ayet, yukarıdaki 12-14. ayetlerle ilişkilidir. Eski Arapça kullanımında *karn* terimi –ki burada "nesil" olarak çevrilmiştir– genelde "birbirini izleyen bir zaman devresi"ni gösterir: bu açıdan "yüzyıl" yahut "aynı dönemin insanları" ve son olarak, kelimenin tarihî anlamıyla "medeniyet" olarak anlaşılabilir. Burada bu sonuncu anlamın kasdedildiği, ayetin devamından anlaşılmaktadır.

gezginler gibi dolaşıp sığınacak bir yer aradılar.[26]

37 Bunda şüphesiz kalpleri açık olanlar,[27] [yani] uyanık bir zihinle kulak verenler için bir uyarı vardır;[28] **38** ve Bizim gökleri ve yeri ve aralarındaki her şeyi altı devrede yarattığ[ımızı] ve bizi hiçbir yorgunluğun etkilemedi[ğini bilenler için].[29]

39 O HALDE [ey müminler,] onların söyleyebilecekleri her şeye[30] karşı sabırlı olun ve güneşin doğmasından ve batmasından önce[31] Rabbinizin sınırsız ihtişamını yüceltin ve hamd edin; **40** geceleri ve her namazın sonunda[32] O'nun şanını yüceltin.

هَلْ مِنْ مَحِيصٍ ۝ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ
لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ۝ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا
مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ ۝ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ۝
وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ۝

---

26 Lafzen, "yeryüzü üzerinde araştırma yaparlardı *(nekkabû)*: sığınılacak bir yer var mı?" —medeniyetlerinin çöküşünden sonra bütün çabalarının hayatta kalmaya yönelik olduğuna işaret.

27 Zemahşerî'nin yorumu; lafzen, "bir kalp sahibi olanlar."

28 Lafzen, yahut "kulak verir ki o bir şahittir *(ve huve şehîdun)*"; Zemahşerî bu son ifadeyi, "aklını işleterek", yani uyanık bir zihinle şeklinde açıklar (karş. *şehîd* kelimesinin ayet 21'deki benzer kullanımı). Yukarıdaki cümleciğin başındaki "yahut" *(ev)* bağlacı bir alternatifi belirtmek için kullanılmış olmayıp, tersine –Kur'an'da sıkça kullanıldığı gibi– daha önce söylenmiş olan bir sözü genişletmeyi/aydınlatmayı amaçlayan "yani", "başka bir deyişle" gibi ifadelere benzeyen *açıklayıcı* bir fonksiyona sahiptir.

29 Bu pasajın bütünü (36-38. ayetler), "kalbi açık herhangi biri" tarafından kavranabilir olan Allah'ın kudretini vurgulamaktadır. Yukarıda, Allah'ın evreni "altı devrede" yarattığı ifadesi, Kur'an'ın nüzul kronolojisi içinde ilktir. Bu bağlamda vurgulanması gereken husus, eski Arap dili kullanımında *yevm* (gün) teriminin her zaman yirmidört saatlik "yeryüzü günü"nü göstermeyip aynı zamanda uzun ya da kısa herhangi bir zaman dilimini ifade ettiğidir. Burada ve Kur'an'ın başka yerlerinde kozmik bir anlam ile kullanılan *eyyâm* (günler) çoğul ismi ise, en doğru olarak "devre" şeklinde çevrilebilir. Allah'ın yaratma sürecinden "yorulması"nın imkansızlığının vurgulanması, bu pasajı bu sûrenin 15. ayetine bağlamakta ve böylece, Allah'ın ölüyü yeniden diriltme kudretine işaret etmektedir.

30 Zımnen, "yeniden diriltmenin sözde imkansızlığı konusunda."

31 Yani, "O'nun kudretini günün her ânında hatırlayın."

32 Lafzen, "secdelerin sonlarında *(edbâr)*."

41 Ve [ölüm] çağrısında bulunan Allah'ın [sizi] yakından[33] çağıracağı o Güne [daima] kulak verin; **42** [ve kendi kendinize düşünün] bütün [insanoğlunun] nihaî çağrıyı gerçekten duyacağı Gün[ü], [ölümden] hayata dönecekleri Günü.

43 Gerçek şu ki, hayat veren ve ölümü getiren Biziz; her yol, Bizim katımızda menziline varır, **44** onlar [Allah'ın hükmüne doğru hızla] koşarken yeryüzünün çepeçevre yarılıp parçalanacağı Gün: bu toplanma, Bizim için kolay olacaktır.

45 Biz onların, [o yeniden dirilmeyi inkar edenlerin] ne söylediklerini iyi biliyoruz; ve sen onları hiçbir şekilde [inanmaya] zorlayamazsın. Ama sen yine de Benim uyarımdan korkabileceklere bu Kur'an aracılığıyla hatırlatmada bulun.

وَٱسْتَمِعْ يَوْمَ
يُنَادِ ٱلْمُنَادِ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ
ٱلصَّيْحَةَ بِٱلْحَقِّ ذَٰلِكَ يَوْمُ ٱلْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْىِۦ
وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا ٱلْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ ٱلْأَرْضُ عَنْهُمْ
سِرَاعًا ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ
وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِٱلْقُرْءَانِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

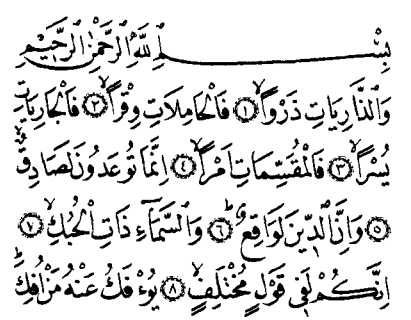
33 Lafzen, "yakın bir yerden" —yani insanın bizzat kendi içinden: "Biz ona şah damarından daha yakınız" diyen 15. ayetin bir yankısı. Burada sözü edilen "çağrı", insanın daima gözönünde bulundurmak zorunda olduğu ölüm çağrısıdır.

51. ZÂRİYAT SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûrenin –ki, Suyûtî'ye göre, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden yaklaşık iki yıl önce nazil olmuştur– başlığı, ilk ayetinde geçen *zâriyât* sıfat-fiiline dayanmaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DÜŞÜN rüzgarları, tozları sağa-sola savuran,
2 ve [koyu bulutların] yükünü taşıyan,
3 yumuşak bir şekilde akıp giden,
4 ve [hayatın nimetlerini] [Allah'ın] buyruğu altında paylaştıran![1]
5 Gerçek şu ki, size vaad edilmiş olan[2] kesinlikle doğrudur, **6** ve yargılama (Günü) mutlaka gelecektir!

7 DÜŞÜN yıldız kümeleri ile dolu gök kubbeyi![3]
8 Siz [ey insanlar,] neye inanılacağı konusunda derin bir ayrılık içindesiniz:[4] **9** bu konuda (gerçeğe) aykırı görüşleri savunan, (yalnızca) kendini aldatır![5]

---

1 Niteledikleri isimler anılmadan sıralanan sıfat-fiillerden oluşan bu sembolik öndeyişler, ilk müfessirler tarafından farklı şekillerde yorumlanmışlardır; ama bu sıfat-fiillerden ilkinin –*zâriyât*– "toz kaldıran rüzgarlar"ı gösterdiği konusunda bir görüş birliği bulunduğundan, diğer üçünün aynı fenomenin farklı aşamaları veya tezahürleri ile (Râzî) –yani rüzgar, bulut ve yağmur takımının hayat verme fonksiyonu ile– bağlantılı olduğunu ve böylece *hayatın* mucizevî yaratılışına ve dolayısıyla, bilinçli, maksatlı bir Yaratıcı'nın varlığına sembolik olarak işaret ettiklerini varsayabiliriz.

2 Yani, ölümden sonraki hayat.

3 Yani, "bu muazzam evrenin yaratıcısını ve O'na karşı sorumluluğunu düşün."

4 Lafzen, "Siz gerçekten farklı görüştesiniz *(kavl)*": yani, ölümden sonraki hayatın mevcudiyeti, Allah'ın varlığı, ilahî vahyin gerçekliği ve buna benzer konularda.

5 Lafzen, "bu [gerçek]ten sapan, yalana sürüklenendir" —yahut, *Tâcu'l-'Arûs*'a gö-

10 Onlar yalnızca kendilerini yok ederler,[6] o anlayamadıkları şeyler hakkında zanda bulunanlar,[7] **11** aptallıklarıyla cehalete gömülenler; **12** [müstehzî bir şekilde,] "Ne zaman gelecekmiş Hesap Günü?" diye soranlar.

13 [O Gün,] onlar ateşle denenecekler,[8] **14** [ve o Gün,] "Bu sınanmayı yaşayın!" [denilecek,] "O kadar ısrarla istediğiniz şey budur işte!"[9]

15 [Ama,] Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyanlar, kendilerini bahçeler ve pınarlar arasında bulacaklar, **16** Rablerinin bağışlayacağı her şeyden istedikleri gibi yararlanarak; [çünkü] onlar geçmişte[10] iyi şeyler yapan (insan)lardı: **17** gecenin çok az bir kısmında uyurlardı, **18** bağışlanmak için kalplerinin derinliğinden gelerek[11] yalvarırlardı; **19** ve sahip oldukları her şeyden, [yardım] isteyenlere ve sıkıntı içinde bulunanlara[12] bir pay [ayırırlardı].

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾
يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ
﴿١٣﴾ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ
﴿١٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ
رَبُّهُمْ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾ كَانُوا
قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ
﴿١٨﴾ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾

---

re, "aklı ve düşüncesi çarpılan kişidir", yani peşinen (a priori) kendisini kandırmaya mahkum olan kişidir: bu da, Allah'a ve dolayısıyla ölümden sonraki hayata inancın insanın zihninde ve düşüncesinde önceden saklı bulunan bir tasavvur olduğunu ve bu sebeple, bu inançtan uzaklaşmanın zihinsel bir sapmadan başka bir şey olmadığını gösterir.

6 *Kutile* ifadesinin bu şekilde çevrilmesi konusunda bkz. 74:19 ile ilgili not 9.

7 *Tâcu'l-'Arûs, harrâsûn* kelimesinin en derin anlamı olarak tercih ettiği, "kavrayamadıkları/anlayamadıkları şeyler" ifadesinin, bu bağlamda *ğayb* ile, yani, "insan kavrayışının ötesindeki gerçeklik" ile eş anlamlı olduğunu belirtir.

8 Bu "ateşle denenme *(fitne)*", öteki dünyada "cehennem" olarak tanımlanan azabın ebedî olmayacağını belirten çeşitli Kur'ânî işaretler ile uyum içindedir: bu bağlamda bkz. 6:128, not 114; 40:12, not 10 ve 43:74, not 53.

9 Onların, Kur'an mesajını reddetmelerinden dolayı cezalandırılmalarını istihzâ ile talep etmelerine bir gönderme: karş. 6:57-58 ve 8:32.

10 Lafzen, "O [gün]den önce."

11 Bkz. 3:17, not 10.

12 Zımnen, "Ama buna rağmen yardım dilenemeyenlere" —bu ifade, ister insanlar, isterse konuşma yeteneğinden yoksun hayvanlar olsun, bütün canlı varlıklar için geçerlidir (Râzî) ve ihtiyacın maddî mi, yoksa hissî mi olduğu önemli değildir.

20 YERYÜZÜNDE içlerinde hiçbir şüphe duymadan inananlar[ın görebileceği, Allah'ın varlığının] işaretleri vardır, **21** tıpkı kendi kişiliğiniz üzerinde[13] de [O'nun işaretleri bulunduğu] gibi: [bunları] görmüyor musunuz?

22 [Yeryüzündeki] azığınızın[14] ve [ölümden sonraki hayatınız için] vaad edilen her şeyin [kaynağı] göktedir: **23** yerin ve göğün Rabbine andolsun ki bu [ölümden sonraki hayat] gerçektir; konuşma (yeteneği)ne sahip olmanız kadar[15] gerçek!

24 İBRAHİM'İN seçkin konukları ile ilgili kıssayı hiç duydun mu?[16]

25 O [semavî elçiller İbrahim'e gelip ona selâm verdiklerinde, "[Size de] selâm olsun!" demişti; [ve kendi kendine,] "Bunlar, yabancı kimseler!"[17] (diye düşünmüştü.)

26 Sonra sessizce evine dönerek semiz bir [kızartılmış] buzağı getirmiş, **27** ve "Yemez misiniz?" diye önlerine koymuştu.

28 [İbrahim, misafirlerin yemediklerini görünce,] onlardan endişeye kapıldı;[18] [ama] onlar: "Korkma!" dediler ve derin bilgi ile[19]

وَفِي
الْأَرْضِ ءَايَٰتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِىٓ أَنفُسِكُمْ ۚ أَفَلَا
تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَفِى ٱلسَّمَآءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾
فَوَرَبِّ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَآ أَنَّكُمْ
تَنطِقُونَ ﴿٢٣﴾ هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْمُكْرَمِينَ
﴿٢٤﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ قَوْمٌ
مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾
فَقَرَّبَهُۥٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾ فَأَوْجَسَ
مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ

13 Bkz. 45:4, not 3.

14 Yani, hem maddî (yağmur), hem de manevî (hakikat ve rehberlik) nimetlerin.

15 Lafzen, "konuştuğunuz kadar" yahut "konuşabilmeniz gibi": insanın kavramsal olarak düşünme ve kendini ifade etme yeteneğine, yani mutlak ve apaçık bir şekilde bilincinde olduğu şeylere işaret.

16 Bu kıssa, (aynı zamanda Hz. Lût halkının, 'Âd ve Semûd kabilelerinin, Hz. Musa ile Firavun halklarının ve Hz. Nûh halkının başlarına gelenler ile ilgili sonraki değinmeler), Allah'ın varlığının ve kudretinin somut ve kavramsal "işaret"lerine ve Kur'an'ın "Allah'ın yöntemi/yolu" olarak tanımladığı şeyde *(sünnetullâh)* belirgin bulunan kesin manevî nedenselliğe yapılan bir önceki referans ile bağlantılıdır. Hz. İbrahim'in semavî misafirlerinin kıssası aynı zamanda 11:69 ve devamında ve –biraz daha kısa bir şekli ile– 15:51 ve devamında geçmiştir.

17 Lafzen, "tanınmayan kimseler" —yani, onların melek olduklarını fark etmemişti.

18 Bkz. 11:70, not 101.

19 Yani, peygamberlik ile (karş. 15:53).

donatılan bir erkek çocuk [sahibi olacağı] müjdesini verdiler.
29 Bunun üzerine karısı çığlık atarak [misafirlerin] yanına geldi ve [şaşkınlık içinde] yüzüne vurarak feryad etti: "[Benim gibi] kısır bir kocakarıdan mı!"
30 Onlar: "Rabbin böyle buyurdu; ve şüphesiz yalnız O'dur hikmet sahibi olan, her şeyi bilen!" dediler.
31 [İbrahim,] "Peki" dedi, "[başka] ne görüyorsunuz, ey [semavî] elçiler?"
32 Onlar, "Bak" dediler, "biz günaha batmış bir topluma[20] gönderildik, **33** ki onlara taş gibi sert ceza darbeleri[21] vuralım, **34** bu şekilde kendi kişiliklerini harcamış[22] olanlar[a ceza] için Rabbinin katında belirlenmiş olan (darbeler)."
35 Ve zaman içinde[23] orada bulunan [bazı] müminleri [Lût'un şehrinden] çıkardık: **36** çünkü bir [tek] hane[24] dışında orada Bize teslim olan hiç kimse görmedik.
37 Ve böylece [bütün zalimleri bekleyen] şiddetli azaptan korkanlar için orada[25] bir işaret, bir mesaj bıraktık.

38 MUSA [ile Firavun kıssasın]da da [aynı mesajı verdik:[26] çünkü] Biz o'nu Firavun'a açık bir otorite ile göndermiştik, **39** o zaman [Firavun] kudretinden [dola-

وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ فَأَقْبَلَتِ ٱمْرَأَتُهُۥ فِى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ
عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا۟ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ ۖ إِنَّهُۥ
هُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ
﴿٣١﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ
عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن طِينٍ ﴿٣٣﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ
لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾ فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ
﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾ وَتَرَكْنَا
فِيهَآ ءَايَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾ وَفِى مُوسَىٰٓ
إِذْ أَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ

20 Yani, Hz. Lût halkına.

21 Lafzen, "çamurdan taşlar" —"çamur" *(tîn)* ismi, Zemahşerî'ye göre, 11:82'de zikredilen *siccîl* terimi ile aynı anlama sahip olup bu ayete ilişkin 114. notta "önceden takdir edilmiş ceza" olarak açıklanmıştır.

22 *Müsrifîn* teriminin bu şekilde çevrilmesinin bir açıklaması için bkz. 10:12, not 21.

23 Lafzen, "ve sonra"; yani 11:77 vd. ve 15:61 vd.'da anlatılan olaylardan sonra.

24 Yani, Hz. Lût'un ailesi.

25 Yani, Sodom ve Gomore'nin tamamen yıkılmasında.

26 Yukarıdaki parantez içi açıklamalar, birçok klasik müfessirin "Musa'da da" ifadesi ile ilgili görüş birliğine dayanmaktadır.

yı böbürlenerek] karşı koymuştu ve "[Bu Musa] bir büyücü veya bir delidir!" demişti; **40** ve Biz onu ve adamlarını yakalayıp hepsini denize atmıştık: [bütün bu olup bitenler için] suçlanması gereken, [Firavun'dan başkası değildi,] yalnız o idi (tek suçlu).[27]

41 Ve; canlıları yok eden kasırgayı üzerlerine saldığımız 'Âd [kavminin başına gelenlerde] de [aynı mesajı bulursunuz], **42** (bu kasırga) geçtiği yerde hiçbir şey bırakmadı, ve [her şeyi] çürümüş kemiklere benzetti.[28]

43 Semûd [kavminin kıssasın]da da (aynı mesaj vardır), ki Biz onlara: "Kısa bir süre sefanızı sürün bakalım!" demiştik,[29] **44** (çünkü) Rablerinin buyruğuna baş kaldırmışlardı; bunun üzerine, [ümitsizce] bakınıp dururlarken bir ceza şimşeği onları yakalamıştı: **45** çünkü yerlerinden kalkacak durumda bile değillerdi ve kendilerini savunamazlardı.

46 Daha önce Nûh kavmini [de böylece yok etmiştik]: çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplum idi.

47 EVRENİ[30] [yaratıcı] güc[ümüz] ile inşa eden Biziz: ve, şüphesiz, Biziz onu istikrarlı bir şekilde genişleten.[31]

بِرُكْنِهِۦ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلرِّيحَ ٱلْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِن شَىْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَٱلرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِى ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا۟ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا۟ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مِن قِيَامٍ وَمَا كَانُوا۟ مُنتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٤٦﴾ وَٱلسَّمَآءَ بَنَيْنَٰهَا بِأَيْىدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾

---

27 Bu, zalimlerin başına bu dünyada veya öteki dünyada yahut da her ikisinde gelecek belanın yalnızca kendi yaptıklarının bir sonucu olduğu şeklindeki Kur'an ilkesinin bir tasviridir.

28 Bkz. 69:6-8. 'Âd kavminin kıssası için bkz. 7:65 ile ilgili 48. notun ikinci yarısı.

29 Karş. 11:65. Semûd kıssasının ana hatları 7:73-79'da verilmiştir.

30 Lafzen, "göğü" yahut "uzayı", ki Kur'an'da çoğu zaman "evren" veya çoğul kullanımda "kozmik sistemler" anlamına gelmektedir.

31 Bkz. 21:30'un ilk bölümü ile ilgili not 38. *innâ le-mûsi'ûn* ("Biziz ... genişleten") ifadesi, modern düşüncedeki "evrenin genişlemesi" anlayışının ön habercisidir: bu düşünce, evrenin sonlu bir büyüklüğe sahip olmasına rağmen alan olarak sürekli genişlediği gerçeğini ifade eder.

48 Biz yeri genişçe yaydık ve onu pek de güzel düzenledik![32]
49 Ve her şeyin karşıtını yarattık,[33] ki [Allah'ın Tek olduğunu] anlayabilesiniz.[34]
50 Böylece, [ey Muhammed, onlara söyle:] "[Sahte ve kötü olan her şeyden] Allah'a sığının! Gerçek şu ki ben, O'nun tarafından görevlendirilmiş açık bir uyarıcıyım! **51** Allah'ın yanısıra başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayın:[35] Şüphesiz ben, O'nun tarafından görevlendirilmiş açık bir uyarıcıyım!"
52 İşte böyle, kendilerinden önce yaşamış olanlara da hangi elçi geldiyse, mutlaka, "[O] bir göz boyayıcı[dır],[36] yahut bir deli!" dediler. **53** Onlar bu [düşünce tarzı]nı birbirlerine miras olarak mı aktarmışlar?
Hayır, onlar azgınca bir küstahlığa kapılmış bir topluluktur!
54 O halde, onlardan yüz çevir, (bu durumda) senin bir suçun olmaz; **55** ama yine de [kulak veren herkese] hatırlatmaya devam et: çünkü bu hatırlatmalar müminlere fayda sağlar.
56 Ve [onlara söyle:] görünmez varlıkları[37] ve insanları yalnızca [Beni tanımaları ve] Bana kulluk etmeleri için yarat-

وَالْأَرْضَ
فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ
خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوا إِلَى
اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ
إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥١﴾ كَذَٰلِكَ مَا
أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ
مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ
عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنْفَعُ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

32 Yani, onun üzerinde yaşamak zorunda olan –ve yaşamış bulunan– canlı organizmaların ihtiyaçları ile uyumlu olarak.

33 Lafzen, "her şeyi çift çift yarattık" —36:36 ile ilgili not 18'de açıklanmış olan bir ifade.

34 Karş. 89:3 ve ilgili not 2.

35 Lafzen, "başka ilahlar uydurmayın."

36 Lafzen, "büyücü."

37 *Cinn* ("görünmez varlıklar") terimi ile ilgili genişçe bir tartışma için bkz. Ek III. Dilbilimcilerin çoğunluğu tarafından işaret edildiği –ve yukarıdaki ayet ile ilgili yorumunda Râzî tarafından da vurgulandığı– gibi, bu terim melekleri de kapsamaktadır, çünkü onlar da "insanın duyularından saklanmış" bulunan güçler veya varlıklardır.

tım.[38] **57** [Ama dikkat edin,] Ben onlardan ne bir rızık istiyorum ne de Beni gözetip beslemelerini: **58** çünkü bizzat Allah bütün rızıkları verendir, her türlü kudretin Sahibidir, bakî olandır!

59 Gerçek şu ki, zulüm işleyenler, [geçmişteki] arkadaşları gibi [kötülükten] paylarını alacaklardır;[39] öyleyse [akibetlerini] çabuklaştırmayı benden istemesinler!

60 Hakikati inkara şartlanmış olanların vay haline; haber verilen Günde [başlarına gelecekler için vay haline onların!]

مَآ أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَآ أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾
إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلرَّزَّاقُ ذُو ٱلْقُوَّةِ ٱلْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ
ظَلَمُوا۟ ذَنُوبًا مِّثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَٰبِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾
فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن يَوْمِهِمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

---

38 O halde, bütün akıl sahibi varlıkların yaratılmasındaki temel amaç, onların Allah'ın varlığını tanımaları *(ma'rifet)* ve bundan dolayı, kendi var oluşlarını bilinçli olarak O'nun iradesi ve planı ile uyumlu hale getirme isteği duymalarıdır. İşte bu iki aşamalı tanıma ve isteme (cognition and willingness) kavramlarıdır ki Kur'an'ın "kulluk" *('ibâdet)* olarak tanımladığı şeye derin anlamını verir. Bir sonraki ayetin de gösterdiği gibi, bu manevî çağrı, hiçbir şeye muhtaç olmayan ve sınırsız güç sahibi olan Yaratıcı'nın herhangi bir farazî "ihtiyac"ından doğmuş değildir; tersine, her şeyi kuşatan ilahî iradeye bilinçli olarak kendini teslim etmek sûretiyle bu iradeyi kavramayı ve böylece bizâtihî Allah'a daha yakın olmayı ümid eden kulun ruhî gelişmesinin bir aracı olarak öngörülmüştür.

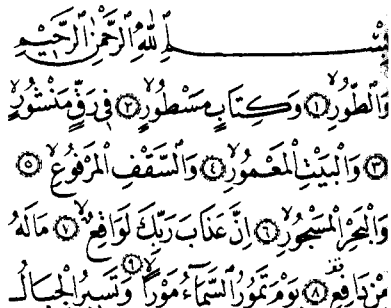
39 Her zulmün, ya bu dünyadaki ya da öteki dünyadaki misillemenin tohumlarını da içinde taşıdığına işaret.

52. TÛR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Büyük bir ihtimalle Mekke döneminin son yarısında (bazı otoritelere göre 32. sûrenin –*Secde*– hemen ardından) nazil olan bu sûre, adını 1. ayetinde geçen Sina Dağı'ndan *(et-Tûr)* almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DÜŞÜN Sina Dağı'nı![1] **2** Düşün [Allah'ın] vahyi[ni], ki işlenmiştir **3** açık[2] tomarlar üstüne.
4 Ayakta kalan [ibadet] evi[ni][3] düşün!
5 Düşün yüksek [göğün] tavanı[nı]!
6 Kabaran denizi düşün![4]

7 GERÇEK ŞU Kİ [ey insanoğlu,] Rabbin tarafından [günahkarlar için] öngörülmüş olan azap, kesinlikle vuku bulacaktır: **8** ona hiç kimse engel olamaz.
9 Göklerin [büyük] bir sarsıntı ile sarsılacağı o Gün [bu azap gerçekleşecek], **10** ve dağların [korkunç] bir hareketle (yer-

1 *Ve* tenbih edatının "düşün" olarak çevrilmesi konusunda bkz. 74:32 ile ilgili not 23'ün ilk bölümü. *Tûr* ifadesi (kelime anlamıyla, "dağ") Kur'an'da, özellikle, Hz. Musa'nın vahiy aldığı yer olan Sina Dağı'nı anlatmak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, bir sonraki ayetin vurgulayacağı Dağ'da indirilen vahiy hakkında mecaz olarak kullanılmıştır.

2 Yani, insanın anlayışına her zaman açık (Râzî).

3 Bu, insan bilincinin şafağından bugüne kadar insanların –çoğu zaman bulanık şekilde de olsa– Allah'ın varlığını devamlı olarak kavradıkları ve O'nun peygamberlerine bahşettiği sürekli ve doğrudan vahyin telkiniyle ve ibadet yoluyla O'na daha çok yaklaşmaya çalıştıkları gerçeğinin bir temsîlidir. Bu nedenle Beydâvî, *el-beytu'l-ma'mûr* ibaresini müminin kalbinin mecazî ifadesi olarak değerlendirir.

4 Yani, "görünür evrenin uçsuz bucaksızlığını ve harika bir şekilde düzenlenişini bilinçli bir Yaratıcı'nın kanıtı olarak düşün."

lerinden oynayıp) harekete geçeceklerli Gün].

11 Vay haline o Gün hakikati yalanlayanların, **12** [bütün hayatları boyunca] tamamen boş şeylerle oyalanıp duranların; **13** onlar, o Gün [karşı konulamaz bir] darbe ile cehennem ateşine atılacaklar [ve kendilerine denilecek:]

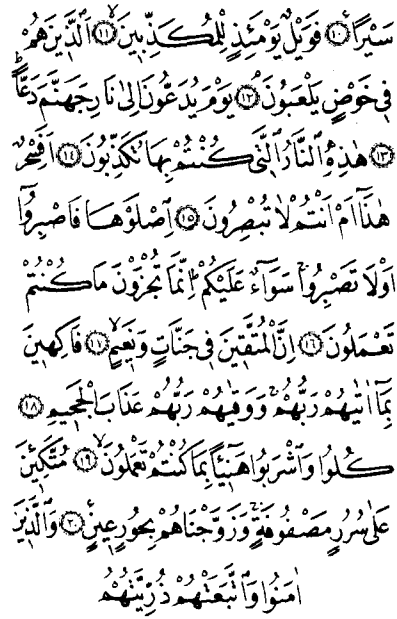
14 "Bu, sizin yalanlamış olduğunuz ateştir! **15** Peki bu, bir yanılsama mıydı[5] yoksa [doğruluğunu] görmek istemediğiniz bir şey mi? **16** [İşte şimdi] onu çekin! Ama [ister] sabredin, ister etmeyin, sizin için fark etmez: siz, yalnızca yapmış olduğunuzun karşılığını görüyorsunuz."[6]

17 [Ama,] Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar kendilerini [o Gün] bahçelerde ve esenlik içinde bulacaklar, **18** Rablerinin kendilerine bağışlayacağı şeyler ile mutluluk bulacaklar: çünkü Rableri onları yakıcı ateşin azabından koruyacaktır.

19 [Ve onlara:] "Yapmış olduklarınızın karşılığı olarak afiyetle yiyip için, **20** sıra sıra dizilmiş [mutluluk] sedirlerine uzanarak!"[7] [denilecek.]

Ve [cennette] saf ve temiz, güzel gözlü eşler ile onları evlendireceğiz.[8]

21 Kendileri iman eden ve soyları bu i-

5 Bu, *sihr* teriminin bu bağlamdaki anlamını ifade etmektedir (bkz. sûre 74, not 12).

6 Yani, "her iki halde de ona katlanmak ve dayanmak zorunda kalacaksınız, çünkü o sadece sizin kendi yaptıklarınızın ve davranışlarınızın bir sonucudur": öteki dünyadaki "ceza" ve "ödüller"in, kişinin bu dünyadaki hareket ve davranış tarzlarının mantıkî sonuçlarının temsîlî tasvirleri olduğu gerçeğine işaret.

7 Râzî'nin yukarıdaki ayet ve 18:31 ve 55:54 ile ilgili yorumlarında açıkladığı gibi, cennette "sedirler" yahut "halılar üzerinde uzanmak", iç huzurunun ve zihin dinginliğinin bir sembolüdür ve Râzî'ye göre, *serra* ("o mutlu idi" [veya "oldu"]) fiilkökünün hem *surûr* ("mutluluk") hem de *serîr* ("sedir") isimlerinin kökü olması da, bunu teyid etmektedir.

8 *Hûrin 'înin* ifadesi ile ilgili bir açıklama için bkz. sûre 56, not 8.

manı sürdürecek olanlara gelince, Biz onları soyları ile bütünleştirecek ve işlerini heder ettirmeyeceğiz:[9] [ama, sonuçta] herkes kendi kazandığının hesabını verecek.[10]

22 Biz onlara meyveyi ve eti bolca vereceğiz, ne isterlerse hepsini: **23** ve orada, [cennette], birbirlerine, boş konuşturmayan ve günaha sokmayan kâseler uzatacaklar.[11]

24 Ve onları [ölümsüz] gençlikler bekleyecek,[12] [sanki] kendi kendilerinin [çocuklarıymış gibi],[13] kabuklarının içinde saklanan inciler gibi [saf ve temiz].

25 Ve [böylece nimet tattırılanlar,] birbirlerine dönerek [geçmişte yaşadıkları hakkında] sorular soracaklar.[14]

26 Onlar, "Bakın" diyecekler, "eskiden, çoluk-çocuğumuz arasında yaşadığımız sıralarda, [Allah'ın bizden razı olmadığını düşünerek] korku içindeydik;[15] **27** ve bu durumdayken Allah bizi lütfuyla inayetlendirdi ve [çaresizliğin] yakıcı fırtınaları-

بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَمَآ أَلَتْنَٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَىْءٍ ۚ كُلُّ ٱمْرِئٍۭ بِمَا
كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَأَمْدَدْنَٰهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ
مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَٰزَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ
فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ
لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ
قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِىٓ أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٥﴾ فَمَنَّ ٱللَّهُ
عَلَيْنَا وَوَقَىٰنَا

9 Çocuklarının dürüst ve erdemli oluşlarının anne-babalarının faziletini artıracağına işaret.

10 Yani, anne-babalarının iyiliği, çocuklarını bireysel sorumluluktan kurtarmaz.

11 Karş. 37:47 —"o, çarpmayan ve sarhoşluk vermeyendir"; 56:19 —"onunla kafaları dumanlanmayacak ve sarhoş olmayacaklar": bilinçli/ölçülü ve keyifli hoşnutluğun bir temsîli. Önceki "bolca meyve ve et —ne dilerlerse" şeklindeki atıf ile ilgili olarak Râzî, duyusal tatminin bu sembolik "bolluğu"nun doygunluğa yol açmayacağını, ama —insanın bu dünyadaki durumunun tersine daima tatmin edilecek olan hoşnutluk verici bir isteğin devamına yol açacağını anlatır.

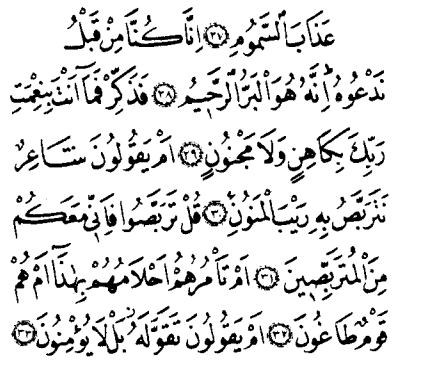
12 Bkz. 56:17-18, not 6.

13 Râzî, *lehum* zamirinde (lafzen, "kendileri için", yani, "kendi kendilerinin") îma edilen gayr-i şahsî adanmayı bu şekilde açıklamıştır.

14 Sembolik bir ifade olan bu "birbirlerine, geçmiş hayatları hakkında soru sormaları", Kur'an'da sıkça zikredilen, insanın bireysel bilincinin bedensel ölümünden sonra da kesintisiz biçimde yaşamaya devam ettiği gerçeğini vurgulamaktadır.

15 Bütün klasik müfessirler –bildiğim kadarıyla, istisnasız bir şekilde– yukarıdaki ayeti böyle yorumlamışlardır.

nın azabından bizi korudu. **28** Şüphesiz biz bundan önce [yalnız] O'na yalvarırdık: [ve O, bize şimdi gösterdi ki[16]] yalnız O'dur gerçekten iyilik eden ve gerçek rahmet kaynağı!"

29 ÖYLEYSE [ey Muhammed, bütün insanlara] öğüt ver: çünkü, Rabbinin rahmetiyle, sen ne bir kâhinsin, ne de bir deli.

30 Yoksa onlar: "[O, yalnızca] bir şair[dir]; bekleyip görelim zaman ona neler yapacak" mı diyorlar?"[17]

31 De ki: "[Öyleyse,] ümitle bekleyin: Ben de sizinle birlikte ümitle bekleyeceğim!"[18]

32 Akılları mı onlara bu [tavrı takınmaları]nı telkin ediyor, yoksa (bu hal) [sadece] kaba bir küstahlığın eseri midir?[19]

33 Yoksa onlar: "Bu [mesajı kendisi uydurmuştur!" mu diyorlar?

Hayır, tersine, onlar (gerçeği biliyor, ama) inanmak istemiyorlar!

34 Ama, [eğer onu basit bir fâninin işi

16 Zımnen, "bizim fiilen yaşadıklarımız aracılığıyla." Bu parantez içi açıklama, bir sonraki kelimenin, genel kabul görmüş olan Kûfe ve Basra kıraatına göre *innehû* ("şüphesiz, O") şeklinde okunması yerine Medine ekolüne göre *ennehû* ("ki O") olarak okunmasına dayanmaktadır. Taberî'nin vurguladığı gibi bu kıraatlerin ikisi de doğrudur: Ben ikinci şekli tercih ettim, çünkü burada, yeniden dirilme sırasında nimet verilenlere bağışlanacak olan vasıtasız ve kuşatıcı bir basîrete işaret edilmektedir.

17 Lafzen, "onun için zamanın kötü tecellîlerini bekleyelim", yani zamanın getireceği kötülükleri: bu, Cevherî ve Zemahşerî'nin *(Esâs*'da) *raybe'l-menûn* (ki ikinci kelime, bu otoritelere göre *dehr*'in, yani "zaman"ın eş anlamlısıdır) ifadesine verdikleri anlamdır. Bu ifade, burada zamanın, peygamber öğretilerinin yanlışlığını yahut en azından bir yanıltma olduğunu isbat edeceği şeklindeki peygamber düşmanlarının beklentilerini yansıtmaktadır.

18 Yani, "siz benim mesajımın yanlışlığının ortaya çıkmasını beklerken ben de onun gerçekleşmesini bekliyorum."

19 Bunun anlamı şudur: Onlar bu mesajın içeriğine karşı makul bir gerekçeye mi sahipler —yoksa hakikati açık açık inkar mı ediyorlar ve insanın "kendi kendine yeterliliği"ne (karş. 96:6-7) duydukları küstahça inanç mı onları bu üstün Varlık önünde sorumluluk anlayışını kabul etmekten alıkoyuyor?

olarak görüyorlarsa] ona benzeyen başka bir söylem üretsinler (de görelim!) — söyledikleri doğru mu, değil mi!

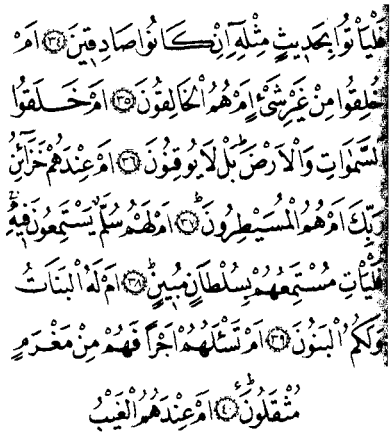
35 [Yoksa onlar, Allah'ın varlığını inkar mı ediyorlar?[20]] Kendileri, hiçbir [sebep] olmadan mı yaratıldılar?[21] Yoksa kendi kendilerinin mi yaratıcılarıdırlar? **36** [Ve] gökleri ve yeri onlar mı yarattı?[22] Hayır, ama onlar hiçbir şey hakkında kesin bir inanca sahip değiller!

37 [Nasıl olabilirler ki?] Rabbinin hazineleri[23] onlarda mı? Onlar mı [kaderden] sorumlular? **38** Yoksa onların [nihaî hakikatlere yükselecekleri ve insan kavrayışının ötesindekini] dinleyecekleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse, [onu] dinlemiş olanlardan birisi [bilgisinin] açık bir delilini getirsin!

39 Yahut, [eğer Allah'a inanıyorsanız], siz [yalnız] erkek çocuk sahibi olurken O[nun] kız çocuk sahibi [olmayı tercih ettiğine nasıl inanırsınız?][24]

40 Yoksa [ey Muhammed, senin mesajını reddedenler, seni dinlerlerse] onlardan bir karşılık isteyeceğinden ve kendilerini borç altına sokacağından mı korkuyorlar?]

41 Yoksa, [bütün mevcudatın] gizli ger-

20 Yani, O'nun vahyini inkar etmek sûretiyle zımnen varlığını da mı inkar ediyorlar?

21 Yani, "kendiliğinden (spontaneous) bir oluşum" yoluyla.

22 Bu onların, bütün hilkatin gerisinde bilinçli bir İlk Sebeb'in varlığını kabul etmeye isteksizliklerinin saçma ve geçersiz olduğunun olmayana ergi *(reductio ad absurdum*: abese ircâ) yoluyla isbatıdır.

23 Yani, O'nun sonsuz bilgi ve gücünün hazineleri.

24 Bu ayet, özellikle Hz. Peygamber'in müşrik çağdaşlarına seslenmekte ve "siz, yalnız Allah'a çocuk isnad etmek sûretiyle O'na iftira atıyor değilsiniz, ama aynı zamanda kendinizin küçümsediği bir şeyi, yani kız çocuk sahibi olmayı O'na isnad ederek sapkınlığınızı şiddetlendiriyorsunuz" anlamına gelmektedir: karş. 16:57-59 ve ilgili dipnotlar.

çekliğinin, [zamanı geldiğinde] yazabilmeleri için kendi kavrayış alanları içine gireceği[ni mi sanıyorlar]?[25]

42 Yoksa [seni çelişkilerin] tuzağına mı düşürmek istiyorlar? Ama aslında tuzağa düşenler onlardır, o hakikati inkar edenler![26]

43 O halde, Allah'tan başka bir tanrıları mı var?
Allah, sınırsız şanıyla insanların O'na yakıştırdığı ortaklardan münezzehtir!

44 AMA ONLAR, [hakikati] görmeyi reddedenler, gökyüzünde bir parçanın düşmekte olduğunu görselerdi, [yalnızca] "O, bir bulut yığını[ndan ibaret]tir!" derlerdi.

45 Bundan böyle, dehşete kapılacakları [Hesap] Günü ile karşılaşıncaya kadar kendi hallerine bırak onları: **46** O Gün komplolarının kendilerine hiçbir faydası olmayacak ve hiçbir yardımcı bulamayacaklar...

47 Gerçek şu ki zulüm işlemeye şartlanmış olanları, [öteki dünyadaki korkunç azaptan] daha yakın bir azap beklemektedir:[27] ama çoğu bunun farkında değil.

48 O halde Rabbinin hükmünü sabırla bekle, çünkü sen gözümüzün önündesin;[28] ve her ne zaman ayağa kalkarsan Rabbinin sınırsız şanını hamd ile yücelt, **49** gece ve bütün yıldızların çekildiği an O'nun şanını yücelt.

فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ
كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ
غَيْرُ اللَّهِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَإِن يَرَوْا كِسْفًا
مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ
حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي
عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ
ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾
وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

25 Bununla ilgili bir açıklama için bkz. 68:47'deki benzer bir pasaj ile ilgili not 26.

26 Yani, sürekli olarak çelişkiler içinde boğulanlar onlardır; Kur'an'ın mesajı çelişkilerden uzaktır (karş. 4:82 ve ilgili not).

27 Kur'an, 32:21'de olduğu gibi, burada da, her şer fiilin bu dünyada bile onu işleyenleri şu veya bu şekilde etkileyeceği gerçeğini vurgulamaktadır —bu etki, ya onu çevresinin dostluğundan yoksun bırakarak iç yalnızlığını derinleştirmek (çevresine yabancılaştırmak —T.ç.n), yahut daha dolaysız bir şekilde, gerçek bir mutluluğu ve tatmini imkansız kılacak şartları yaratmak sûretiyle gerçekleşir.

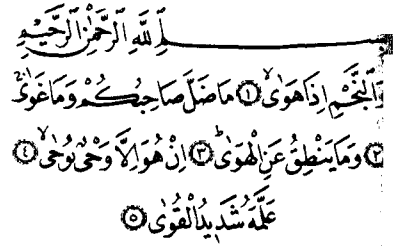
28 Yani, "Bizim korumamız altındasın."

53. NECM SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûrenin, büyük bölümünün nisbeten erken döneme ait Mekkî bir sûre olduğu ve 112. sûrenin *(İhlâs)* hemen ardından nazil olduğu kabul edilir. Ancak bazı bölümlerinin daha sonraki döneme ait olduğu şüphe götürmez —özellikle de, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden bir yıl kadar önce gerçekleşen sırlarla dolu göğe yükselme *(mi'râc)* tecrübesine (bkz. Ek IV) atıfta bulunan 13-18. ayetlerin.
Sûrenin başlığı, aşağıda not 1'de açıklanan, ilk ayetinin başındaki *necm* kelimesinden alınmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DÜŞÜN yücelerden inen [Allah'ın mesajının] gözler önüne serdiğini![1]
2 Sizin bu arkadaşınız ne sapmış, ne de aldatılmıştır,[2] **3** ve ne de kendi arzu ve heveslerine göre konuşmaktadır: **4** bu [size ilettiği], kendisine indirilen [ilahî] vahiyden başka bir şey değildir; **5** son derece kudretli birinin[3] ona öğrettiği (bir vahiy):

1 Yahut: "Battığı zaman yıldızı düşün": bazı sebeplerden dolayı müfessirlerin büyük kısmı tarafından tercih edilen bir çeviri şekli. Ancak, müfessirlerin hemen hemen tümüne göre, *necm* terimi –ki, "göründü", "başladı", "ortaya çıktı", "meydana geldi" anlamlarına sahip olan *neceme* fiilinden türetilmiştir– aynı zamanda, tedrîcen adeta parça parça meydana gelen yahut ortaya çıkan bir şeyin "gözler önüne serilmesi"ni/"gözler önüne serdikleri"ni gösterir. Bu nedenle, *necm* terimi, başından beri, Kur'an'ın tedrîcen vahyedilen parçalarının *(nucûm)* herbiri ve böylece tedrici vahiy *süreci* yahut onun "gözler önüne serilmesi" için kullanılmıştır. Bu çeviri, aslında, Abdullah b. 'Abbâs'ın (Taberî tarafından nakledilen) yukarıdaki ayet ile ilgili yorumuna dayanmaktadır. Ayetin devamına bakılarak bu yorum, Rağıb, Zemahşerî, Râzî, Beydâvî, İbni Kesîr ve diğer otoriteler tarafından geçerli görülmüştür. Râğıb ve İbni Kesîr, özellikle, Kur'an'ın safha safha vahyedilmesine işaret eden 56:75'teki *mevâki'u'n-nucûm* ifadesine işaret etmişlerdir —*ve* niteleme edatının "Düşün" olarak çevrilmesi konusunda bkz. sûre 74, not 23.

2 Bkz. 7:184 ile ilgili not 150.

3 Yani, Vahiy Meleği, Cebrâil.

6 (o,) fevkalade bir güçle donatılmış [bir melektir] ki o an geldiğinde kendini gerçek şekli ve hüviyeti ile gösterdi, **7** ufkun en uç noktasında[4] görünerek, **8** ve sonra yaklaşarak yanına geldi, **9** aralarında iki yay mesafesi kalıncaya kadar, hatta daha da yakınına.[5]

10 Böylece [Allah], vahyedilmesini uygun gördüğü her şeyi[6] kuluna vahyetmiş oldu.

11 [Kulunun] kalbi gördüğünü yalanlamadı:[7] **12** Peki siz, ne gördüğü konusunda o'nunla tartışmaya mı giriyorsunuz?[8] **13** Ve onu bir kez daha gördü,[9] **14** en uzak noktadaki sidre ağacının yanında,[10]

ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ۝٦ وَهُوَ بِالْأُفُقِ
الْأَعْلَىٰ ۝٧ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ۝٨ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ
أَوْ أَدْنَىٰ ۝٩ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ۝١٠ مَا كَذَبَ
الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ۝١١ أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ۝١٢ وَلَقَدْ رَآهُ
نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۝١٣ عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَىٰ ۝١٤

---

4 Karş. 81:23 ve *ilgili* not 8. Kur'an'a ve sahih Hadislere göre Hz. Peygamber, hayatı boyunca en az iki defa, "gerçek şekli ve hüviyeti içinde ortaya çıkan" (ki, Zemahşerî tarafından işaret edildiği gibi, *istevâ* ifadesinin bu bağlamdaki karşılığıdır) bu meleğin görüntüsü (vision) ile karşılaşmıştır: ilk defa, *fetratu'l-vahy* olarak bilinen (bkz. 74. sûrenin giriş notu) dönemin ardından, ikinci defa da, 13-18. ayetlerde işaret edildiği gibi, "mi'râc" olarak bilinen (bkz. Ek IV) sırlarla dolu tecrübe sırasında.

5 Eski Arapça'nın ifade şekline dayanan, meleğin yaklaşmasının bu görsel-temsîlî (graphic) "tanımlama"sı, Vahiy Meleği'nin açıkça hissedilebilir, hatta neredeyse dokunulabilir bir şekilde göründüğü düşüncesini yansıtmak içindir.

6 Lafzen, "vahyettiği her şeyi": meleğin "gerçek şekli ve hüviyeti içinde"ki istisnaî tezahürüne ve ayrıca bu şekilde ilahî vahyin içindeki unsurlara atıf. Yukarıdaki ifade, en derunî anlamıyla, Allah'ın, seçilmiş peygamberlerine bile, varlığın, hayatın ve ölümün gerçek anlamını, evreni yaratmasındaki maksadın ve bizzat evrenin kendisinin gerçek sırlarını *tamamen* açmadığını gösterir.

7 Hz. Peygamber, yaşadığı deneyimin *ruhî* karakterinin tamamen farkında olduğundan, bilinci ile normal olarak kavrayamayacağı bir şeyi sezgisel olarak kavraması ("kalp gözü") arasında bir çelişki yoktu.

8 Böylece Kur'an, Hz. Peygamber'in meleği görmesinin bir yanılsama değil, gerçek bir ruhî tecrübe olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: ama o tamamen ruhî mahiyette bir tecrübe olduğundan, başkalarına ancak semboller ve temsîller vasıtasıyla anlatılabilirdi ki, şüpheciler bunları kolayca gözardı edilebilecek hayal ürünü şeyler olarak görüp "ne gördüğü konusunda onunla tartışmaya giriyorlar"dı.

9 Yani, o meleği "gerçek şekli ve hüviyeti içinde" ortaya çıkmış olarak gördü.

10 Yani, sırlarla dolu "mi'râc" tecrübesi sırasında. *Sidratu'l-muntehâ* ifadesinde dile getirilen görüntüyü açıklarken Râğıb, yapraklarının gölgesinden dolayı *sidr*

15 vaad edilen bahçenin yakınında, **16** meçhul bir parlaklığın çevresini sarıp kuşattığı sidre ağacının başında.[11]
17 [Dikkat edin,] göz ne kaydı, ne de (başka yöne) çevrildi: **18** ve o, gerçekten de Rabbinin en muhteşem sembollerinden bir kısmını[12] gördü.

19 HİÇ düşündünüz mü [neden taptığınızı] Lât ve 'Uzzâ'ya? **20** Ve [üçlünün] üçüncüsü ve sonuncusu olan Menât[a]?[13] **21** Neden kendiniz için [yalnız] erkek çocuklar [istersiniz de] O'na kız çocuklar

عِنْدَهَا
جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾
مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ
الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾ أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَاةَ
الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنْثَىٰ

---

veya *sidra*'nın (Arabistanın hurma ağacı) Kur'an'da ve mi'râc ile ilgili Hadislerde cennetin "gölgesi"nin –yani, ruhî sükûnet ve esenliğinin– bir sembolü olarak kullanıldığını söyler. *el-Muntehâ* sıfatı ("en uzak nokta"), *Nihâye*'de işaret edildiği gibi, Allah'ın, yaratılmış varlıkların ulaşabileceği bilgilere bir sınır koyduğu gerçeğinin bir göstergesi olarak alınabilir: bu da, özellikle, ne kadar kapsayıcı ve nüfûz edici olsa da, insan bilgisinin bile –cennette (bir sonraki ayette zikredilen "vaad edilen bahçe")– Yaratıcı'nın yalnız kendisine sakladığı nihaî gerçekliğin künhüne asla ulaşamayacağını gösterir (karş. yukarıda not 6).

11 Lafzen, "Sidre ağacı [onu] kaplayan herhangi bir şeyle kaplandığı zaman": "hiçbir tasvirin resmedemeyeceği ve hiçbir ifadenin kapsayamayacağı" anlamındaki bu cennet sembolüne atfedilen tasavvur edilemez üstünlüğün ve ihtişamın işareti olarak özellikle *mübhem* bırakılmış bir ibare (Zemahşerî).

12 Lafzen, "Rabbinin sembollerinin *(âyât)* en büyüklerinden [bir kısmını]." *Âyât* teriminin bu kendine özgü çevirisi için bkz. aynı sırlarlarla dolu tecrübeye, yani mi'râc'a atıfta bulunan 17:1 ile ilgili not 2. Bu her iki Kur'ânî atıfta, Hz. Peygamber'e, nihaî gerçekliğin hepsinin değil, ama bir kısmının "gösterildiği" (yani anlatıldığı) belirtilir (karş. ayrıca 7:187-188); ve bu da yukarıda 10. ayette ifade edilen düşünceyi açıklamaya yardım eder.

13 Hz. Peygamber'e bazı çok önemli hakikatlere nüfûz etme yeteneği bağışlandığını işaret ettikten sonra Kur'an, insanların ilahî güçler ve sıfatlar yükledikleri "düzmece/sahte semboller"e dikkatlerimizi çekmektedir: burada –bir örnek olarak– Hz. Peygamber'in müşrik çağdaşlarının Lât, Menât ve 'Uzzâ üçlüsünde somutlaşan puta tapıcılıklarına dikkat çekilmektedir. İslam öncesi Arabistanı'nda, müşrik Arapların dişi telakkî ettikleri melekler ile birlikte "Allah'ın kızları" olarak gördükleri bu üç dişi puta tapılırdı ve bu putların Hicaz ve Necd'de birçok heykeli bulunurdu. Özellikle Lât'a tapınma daha eskilere dayanıyordu ve kesinlikle Güney Arabistan kökenliydi: Lât muhtemelen eski Yunan mitolojisindeki, Zeus'un eşlerinden biri ve Apollo ile Artemis'in annesi olan yarı-tanrıça Leto'nun bir prototipiydi.

[isnad edersiniz?][14] **22** Bakın, bu kesinlikle haksız bir taksimdir!

23 Bu [sözde ilahî varlık]lar sizin ve atalarınızın uydurduğu boş isimlerden başka şeyler değildir; [ve] Allah onlara hiçbir yetki vermemiştir.[15] Onlar, [o putlara tapanlar,] sadece zannın ve kuruntuların[16] peşine takılıyorlar; halbuki şimdi onlara Rablerinden bir yol gösterici gelmiştir.

24 İnsan, her dilediğini elde etme hakkına sahip olduğunu mu[17] sanır? **25** Halbuki hem ötekisi, hem de bu dünya, [yalnız] Allah'a aittir![18]

26 Çünkü, göklerde ne kadar çok melek olsa da, onların şefaati [hiç kimseye] en ufak bir fayda sağlamayacaktır; meğer ki Allah dilediği ve razı olduğu kimse için [şefaat] izni vermiş olsun.[19]

27 Bakın, [ancak] öteki dünyaya [samimiyetle] inanmayanlar, melekleri dişi var-

تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ
سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا
مِن سُلْطَانٍ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنفُسُ
وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنسَانِ
مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَم مِّن مَّلَكٍ
فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِن بَعْدِ أَن
يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ وَيَرْضَىٰ ﴿٢٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ

---

14 Müşrik Araplar'ın kız çocukları için hissettikleri zillet duygusuna rağmen (karş. 16:57-59 ve 62 ile ilgili dipnotlar) Allah'a "kız çocukları" isnad etmeleri, özellikle saçma ve çelişkili bir tavırdı: çünkü, Allah'a herhangi bir şekilde "çocuk" isnad etmelerindeki çirkinlik bir tarafa, O'na kendilerinin hor gördüğü bir şeyi isnad etmeleri, kendilerinin de bir Üstün Varlık olarak gördükleri Allah'a sözde "saygıları"nı yalanlıyordu —bir sonraki cümlede ince bir istihza ile vurgulanan bir nokta.

15 Karş. 12:40.

16 Bu dişi putların/tanrıçaların ve meleklerin kendilerine tapanlar ile Allah arasında "aracı"lık yaptıkları şeklindeki müşrikçe düşünceye bir işaret: aynı zamanda, daha yüksek dinlerin mensupları arasında, azîzlere ve kutsanan kişilere saygı kisvesi altında yaşamaya devam eden bir kuruntu.

17 Lafzen, "... sahip olmanın insan için olduğunu mu?"

18 Yani, Allah sonsuz güç ve bilgi sahibi olduğu ve bu nedenle kendisi ile kulları arasında hiçbir "aracı"ya ihtiyaç duymadığı halde (ki *fe* takısının bu bağlamdaki karşılığıdır).

19 Kur'ânî "şefaat" kavramının bir açıklaması için bkz. 10:3 ile ilgili not 7 ve 10:18 ile ilgili not 26 ve 27.

lıklar olarak görürler;[20] **28** ve onların bu konuda hiçbir bilgileri olmadığından[21] yalnızca zannın ardından giderler: ama zan, hiçbir zaman gerçeğin yerini tutmaz.

29 O halde, Bizi anmaktan yüz çeviren ve bu dünya hayatından başka bir şeye önem vermeyen kimselerden uzak dur, **30** ki bu onlar için bilinmeye değer tek şeydir.[22] Şüphe yok ki Rabbin, kimin O'nun yolundan saptığını ve kimin O'nun rehberliğine uyduğunu hakkıyla bilir.

31 Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'a aittir: O, kötülük yapanlara yaptıklarının karşılığını verecek ve iyilik yapanları da katıksız iyilikle ödüllendirecektir.[23]

تَسْمِيَةَ الْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾
وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ ۖ وَإِنَّ الظَّنَّ
لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن
ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ
مَبْلَغُهُم مِّنَ الْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن
سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَسَـٰٓـُٔوا۟
بِمَا عَمِلُوا۟ وَيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ بِٱلْحُسْنَى ﴿٣١﴾

---

20 Lafzen, "melekleri dişi adlarla adlandırırlar" —yani onların cinsiyet sahibi olduklarını düşünür ve/veya onları "Allah'ın kızları" olarak görürler. Kur'an'ın birçok yerde işaret ettiği gibi, bu bağlamda sözü edilen insanlar ölümden sonraki hayata inanırlar, çünkü meleklerin ve taptıkları hayalî ilahların kendileri ile Allah arasında "aracılık" yapacaklarını ve onlar için "şefaat"te bulunacaklarını ümit ederler. Ancak onların inançları, insanın öteki dünyadaki konumunun bu tür dışsal faktörlere bağlı olmadığını, ama doğrudan ve zorunlu olarak insanın bu dünyadaki yaşama tarzı ile bağlantılı bulunduğunu kavramalarına imkan vermeyecek kadar bulanıktır: ve böylece Kur'an, onların davranışının, pratik amaçlar açısından, öteki dünya düşüncesine tamamen karşı çıkanların davranışından fazla farklı olmadığını bildirir.

21 Yani, Kur'an'da melek olarak sözü edilen varlık kategorisinin gerçek niteliği ve fonksiyonu konusunda; çünkü onlar *ğayb* alanına, "insan kavrayışının uzanamayacağı" alana aittirler. Alternatif olarak, *bihî*deki zamir Allah'a da yönelik olabilir; bu durumda yukarıdaki ifade "O'nun hakkında hiçbir bilgileri olmadığından" şeklinde çevrilebilir —bu, hem O'na bir "soy" isnad etmenin, hem de O'nun vereceği hükmün "aracılığa" veya "şefaat"e bağlı olduğuna veya onlar tarafından etkilenebileceğine inanmanın, teşbîhî/tecsîmî (anthropomorfic) Allah kavramının bir sonucu olduğuna ve bu nedenle hakikatle bir ilgisi bulunmadığına işaret eder.

22 Lafzen, "onların bilgisinin hepsi [yahut "hedefi"] budur."

23 Yani, iyi davranışlar, hak ettiklerinin kat kat fazlasıyla ödüllendirilecekleri halde kötülükler tam karşılıkları kadarıyla cezalandırılacaklardır (karş: 6:160); ve her iki hüküm de, Kudret Sahibi tarafından bir "aracılık" veya "şefaat"e ihtiyaç duymadan verilecektir.

32 Büyük günahlardan ve çirkin fiillerden kaçınanlara gelince, onlar arada bir hataya düşseler de[24] (bilsinler ki) Rabbin bağışlamada cömerttir.
O, sizi toz-topraktan[25] var ederken de, annelerinizin rahminde saklı bulunduğunuzda da sizinle ilgili her bilgiye sahiptir:[26] o halde kendinizi saf ve temiz görmeyin; [çünkü] O, kimin Kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıdığını en iyi bilendir.[27]

33 PEKİ, hiç düşündün mü [Bizi hatırlamaktan] uzak duranı [ve bu dünya hayatından başka şeye değer vermeyeni], **34** ve [kendi ruhunun temizliği için kendisinden] bu kadar az ve bu kadar gönülsüzce vereni?[28]
35 O, insan kavrayışının ötesindeki şeyin bilgisine sahip [olduğunu] ve böylece [onu açıkça] görebil[diğini mi iddia ediyor?[29]
36 Yoksa henüz kendisine bildirilmedi mi Musa'ya gelen vahiylerde ne vardı,
37 ve her türlü güvene layık olan İbrahim'e;[30]

الَّذِينَ
يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَٰحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ ۚ إِنَّ
رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۚ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم
مِّنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ ۖ
فَلَا تُزَكُّوٓا أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰٓ ﴿٣٢﴾
أَفَرَءَيْتَ الَّذِي تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾
أَعِندَهُۥ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ
مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾

---

24 Lafzen, "[onunla ilgili] bir yanılma dışında": samimi tevbeden sonra –bir kasıt olmaksızın– "günaha bulaşma" anlamına gelebilecek bir ibare (Beğavî, Râzî, İbni Kesîr).

25 Lafzen, "topraktan/arzdan": bkz. 3:59 ile ilgili not 47'nin ikinci yarısı ve 23:12 ile ilgili not 4.

26 Zımnen, "ve sizin yaratılıştan gelen zayıflığınızı bilir" —"insan zayıf yaratılmıştır" (4:28) ve bu nedenle günaha yatkın kılınmıştır ifadelerinin dolaylı bir yankısı.

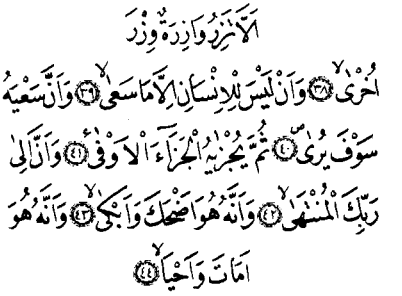
27 Yani, "kendi saflığınız konusunda kibirlenmeyin", aksine, mütevazi olun ve unutmayın ki "Allah, dilediğini temizler/arındırır" (4:49).

28 Yukarıdaki iki ayetin çevirisi (ve parantez içi açıklamalar), Râzî'nin bu pasajı 29-30. ayetlerde değinilen temaya bir dönüş olarak yorumlamasına dayanmaktadır.

29 Yani, "o, öteki dünyada bir hayatın ve hesabın olmadığına nasıl bu kadar emin olabilir?"

30 Karş. 2:124 ve ilgili not 100. Hz. İbrahim ve Musa'nın isimleri burada sadece bir

38 ve hiç kimse, kimsenin yükünü taşıyacak değildir;[31]
39 ve insana uğrunda çaba gösterdiği dışında bir şey verilmeyecektir;[32]
40 ve zamanı geldiğinde kendisine çabası[nın gerçek anlamı] gösterilecek,[33] **41** ve sonra ona tam karşılığı verilecektir;
42 ve [bütün mevcudatın] başı ve sonu[34] Rabbinin katındadır;
43 [sizi] güldüren ve ağlatan yalnız O'dur;
44 ölümü getiren ve hayatı bağışlayan yalnız O'dur;

örnek olarak verilmiştir ve Allah'ın, insanlık tarihi boyunca, seçtiği peygamberlere belli, değişmez ahlakî hakikatleri insana iletme görevi verdiği gerçeğine dikkat çekmektedir.

31 Bu temel ahlakî kural Kur'an'da beş kez geçmektedir —6:164, 17:15, 35:18, 39:7'de ve nüzul sırasına göre ilki olan yukarıdaki ayette. Bu kuralın anlam ve sonucu üç aşamalıdır: ilkin, insanoğlunun doğumundan itibaren yüklendiği "ilk günah" şeklindeki Hristiyan doktrini kesinlikle reddedilmektedir; ikincisi, kişinin günahlarının bir azîzin veya peygamberin kendini feda etmesi sayesinde "bağışlanabileceği" fikri reddedilmektedir (mesela, Hz. İsa'nın insanlığın günahkarlığı için vekaleten kendini feda etmesi şeklindeki Hristiyan doktrininde yahut insanın Mithras tarafından vekaleten kurban edilmesi şeklindeki daha eski Pers doktrininde olduğu gibi); ve üçüncü olarak da, günahkar ile Allah arasındaki herhangi bir "aracılık" ihtimali reddedilmektedir.

32 Karş. Hz. Peygamber'in sahih rivayetlere dayanan temel bir Hadisi: "Eylemler, [onları vücuda getiren] niyetlere göre [değerlendirilecek]tir ve kişinin hesabına yalnızca bilinçli olarak niyetlendiği (eylemler) kaydedilecektir," yani her ne yapmışsa onu yaparken taşıdığı niyetlerdir önemli olan. Bu Hadis, Buhârî tarafından yedi yerde –birincisi Sahih'ine bir tür giriş olarak– nakledilmiştir; ayrıca Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Neseî (dört yerde), İbni Mâce, İbni Hanbel ve başka bazı kitaplarda da yer almıştır. Bu bağlamda vurgulanması gerekir ki Kur'an'ın ahlakî sisteminde "eylem" *('amel)* terimi, iyi yahut kötü herhangi bir eylemin kasıtlı olarak *ihmalini* kapsadığı gibi, doğru ya da yanlış her inancın bilinçli olarak dile getirilmesini de kapsar: kısaca, insanın bilinçli olarak amaçladığı ve sözle yahut eylemle ifade ettiği her şey.

33 Lafzen, "çabası görülecektir," yani Hesap Günü; ki o Gün Allah, "[hayatta iken] yaptıklarınızı size [gerçek anlamıyla] gösterecektir."

34 Lafzen, "en uzak sınırı" yahut "varacağı hedef"; evrenin hem zaman hem de mekan olarak başlangıç ve bitişini ve her şeyin doğduğu ve varacağı kaynağı gösteren bir tanımlama.

45 ve O'dur iki cinsi –erkeği ve dişiyi– yaratan, **46** [sadece] bir sperm damlasından, **47** ve O'nun kudretindedir ikinci bir hayatı da var etmek;[35]
48 isteklerden arındıran ve mülk sahibi kılan yalnız O'dur;
49 ve yalnız O'dur en parlak yıldıza destek veren;[36]
50 ve O'dur yok eden kadîm [kabileler] 'Âd **51** ve Semûd'u, hiçbir iz bırakmayacak şekilde,[37] **52** ve onlardan önce Nûh kavmini –[çünkü,] hepsi de kötülükte çok iştahlı ve çok azgın olmuşlardı– **53** (işte Rabbin onları yok etti,) tıpkı yıkılıp altüst olan öteki şehirleri yok olmaya terk ettiği **54** ve sonra ebediyyen görünmez hale getirdiği (gibi).[38]
55 O halde Rabbinin hangi nimet ve kudretinden [hâlâ] şüphe duyabilirsin?[39]

56 BU, önceki uyarılar gibi bir uyarıdır:[40]
57 yakın olan şu [Son Saat] daha da yak-

وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَا۟ فَمَآ أَبْقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾ وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلْأُولَىٰٓ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ ٱلْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾

35 Lafzen, "öteki [yahut "ikinci"] hayata geliş *(neş'et)* O'na bağlıdır;" yani, yeniden diriliş.

36 Lafzen, "O Akyıldız'ın *(şi'râ)* Rabbidir," Büyük Köpek (Canis Major) takım yıldızına ait olan ve parlaklık derece ve sıralamasında (kadr/kadir —magnitude) ilk sırada yer alan bir yıldız. Ay gökteki en parlak yıldız olduğundan İslam öncesi Arabistanı'nda yaygın olarak tapınma konusu yapılırdı. *Rabbu'ş-şi'râ* ifadesi, deyimsel olarak, evrenin Yaratıcısını ve Destekçisini mecaz yoluyla anlatmaktadır.

37 'Âd kabilesinin kıssası için bkz. 7:65 ile ilgili 48. notun ikinci yarısı ve Semûd kabilesi için bkz. 7:73, not 56.

38 Lafzen, "Onları kaplayanın kapladığı (gibi)": "Lût halkının" şehirleri olan Sodom ve Gomore'ye atıf (bkz. özellikle 11:77-83).

39 Bu belâgat gereği olan soru, belli ki 33-35. ayetlerde anlatılan insan türüne yöneltilmiştir —*'alâ* (lafzen, "nimetler" veya "hazineler") kelimesini "nimet ve kudret" olarak çevirmemin gerekçeleri için bkz. 55:13 ile ilgili not 4'ün ikinci bölümü.

40 Lafzen, "eskilerin uyarılarından [yahut "uyarıları arasından"] bir uyarıdır" —Muhammed'e (s) bahşedilen vahyin "yeni" bir din kurmayı amaçlamadığı, tersine, daha önceki peygamberlere emanet edilen temel mesajı sürdürdüğü ve teyid ettiği gerçeğine işaret —bu örnekte Son Saat'in ve Allah'ın nihaî yargılamasının gerçekleşeceğinin kesinliğine işaret.

laşıyor, **58** [Ama] onu Allah'tan başka kimse açığa çıkaramaz...
59 Siz bu haberleri tuhaf mı buluyorsunuz? **60** Ağlayacağınıza gülüyorsunuz; **61** ve eğlenip duruyorsunuz?
62 (Ama artık) Allah'a secde edin ve [yalnız O'na] kulluk yapın!

لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَٰذَا
الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾
وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

54. KAMER SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Râzî'nin işaret ettiği gibi, bu sûrenin ilk ayeti önceki sûrenin *(Necm)* son ayetlerinin, özellikle 57. ayetin adeta bir devamı gibi görünmektedir –"yakın olan şu [Son Saat] daha da yaklaşıyor"–: ve böylece her iki ayetin aşağı yukarı aynı dönemde, yani Muhammed'in (s) peygamberliğinin ilk döneminin sonuna doğru (muhtemelen dördüncü yılında) nazil olduğunu varsayabiliriz.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

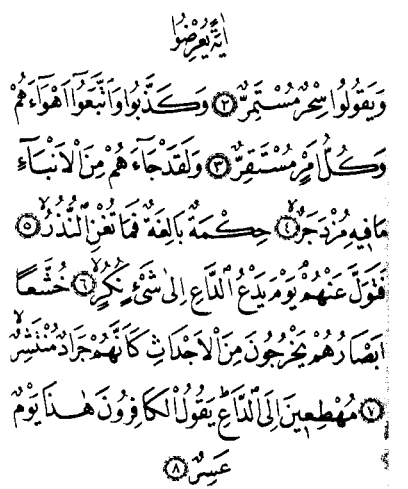
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِن يَرَوْا

1 SON SAAT yaklaşacak ve ay yarılacak![1] **2** Ama eğer onlar, [Son Saat düşüncesini tamamen reddedenler, onun yaklaştığı-

1 Birçok müfessire göre bu ayet, Hz. Peygamber'in çağdaşlarının çoğu tarafından gözlendiği rivayet edilen bir olguyu kasdetmektedir. Bazı sahâbîlere kadar uzanan birçok rivayette anlatıldığı üzere, bir gece ay sanki iki parçaya ayrılmış gibi göründü. Bu rivayetlerin *sübjektif* gerçekliğinden kuşkulanmak için bir sebep yoksa da, gerçekte meydana gelen şeyin, alışılmamış optik bir yanılsamaya yol açan, yine aynı ölçüde alışılmamış bir tür kısmî ay tutulması olması muhtemeldir. Fakat o olayın mahiyeti ne olursa olsun, yukarıdaki ayetin ona değil de *gelecekteki* bir olaya, yani Son Saat yaklaşırken meydana geleceklere ilişkin olduğu kesin gibidir. (Kur'an, çoğunlukla geçmiş zaman kipini geleceği göstermek için kullanır; Son Saat'in ve Kıyamet Günü'nün geleceğinden bahseden pasajlarda da böyledir; geçmiş zaman kipinin bu şekilde kullanılması, fiilin ilişkin olduğu olayın kesinliğini vurgulamak içindir). (M. Esed bu kesinliği ifade için kendi çevirisinde cümleyi geniş zaman kipiyle kurmuşsa da, Türkçe'de aynı kesinlik etkisi gelecek zamanla daha iyi ifade edilebildiğinden biz gelecek zaman kipi kullandık —T.ç.n.). Böylece Râğıb, *inşekka'l-kamer* ("ay yarıldı") ifadesinin, Kıyamet Günü'nden önce vuku bulacak olan kozmik felaketi –dünyanın sonu olarak bildiğimiz vâkıayı– gösterdiği şeklinde yorumlanmasını haklı görmüştür (bkz. *Müfredât*'ta *şekka* maddesi). Zemahşerî tarafından zikredildiği gibi, bu yorum bazı ilk dönem müfessirler tarafından desteklenmiştir ve bana, yukarıdaki ayette ayın "yarılması" ile Son Saat'in yaklaşması arasında ilgi kurulmuş olması açısından ikna edici görünmektedir. (Bu bağlamda, Son Saat'in ve Kıyamet Günü'nün "yakınlığı"na yapılan hiçbir Kur'ânî atıfın *beşerî* "zaman" kavramına dayalı olmadığını aklımızdan çıkarmamalıyız).

nın] işaretini görselerdi, sırtlarını dönerler ve "(Bu,) hep olagelen bir göz yanılmasıdır!" derlerdi, **3** çünkü onlar kendi arzu ve heveslerine uyarak bunu yalanlamaya şartlanmışlardır.[2]
Ama her şeyin doğruluğu sonunda ortaya çıkacaktır.[3]
4 Ve bakın, onlara [küstahlıklarını] önleyecek[4] birçok haber gelmiştir; **5** (ve onlara aslında) kapsayıcı hikmet [verilmiştir]: ama bütün uyarılar boşa gitti[ğinden], **6** sen (yine) onlardan uzak dur.
Çağrı Sesinin, [insanı] aklın tasavvur edemeyeceği[5] bir şeye çağıracağı Gün, **7** onlar kederli gözlerle, [rüzgarın] dağıtıp savurduğu çekirgeler gibi mezarlarından kalkacaklar, **8** Çağrı Sesine doğru şaşkınlık içinde koşacaklar; [ve şimdi] hakikati inkar edenler: "Bu ne felaket bir Gün'dür!" diye haykıracaklar.

2 Lafzen, "onlar [bunu] yalanlamışlardır": Son Saat'in ve Kıyamet Günü'nün yalanlanmasına işaret. Geçmiş zaman kipinin kullanılması, bilinçli bir niyeti ve kararlılığı göstermektedir (karş. sûre 2, not 6). *Sihr* terimini "göz yanılması" olarak çevirmem konusunda bkz. sûre 74, not 12.

3 Lafzen, "her şey, [kendi] varlığıyla kendini gösterir": yani, her şey kendi öz gerçekliğine *(hakîkat)* sahiptir ve bu gerçekliğini ya bu dünyada, ya da ötekisinde gösterecektir (Beğavî, Kelbî'nin rivayetine dayanarak); bundan dolayı, her şeyin kendisine özgü bir amacı yahut "hedef"i olmalıdır (Zemahşerî). Bu iki tamamlayıcı yorum, var olan veya meydana gelen her şeyin bir anlama veya amaca sahip olduğu şeklindeki müteaddit Kur'ânî ifadeyi yansıtmaktadır: karş. 3:191, 10:5 ve 38:27 (özellikle, bkz. 10:5, not 11). Bu bağlamda, yukarıdaki ifade, hem önceki ayetlerde işaret edilen hakikati hem de bu hakikatin "[yalnızca] kendi arzu ve heveslerine tâbi olanlar" tarafından reddedilmesini kapsamaktadır.

4 Lafzen, "içinde bir sınırlama bulunan": yani, görünür tabiatta Allah'ın yoktan var etmesinin ve yeniden yaratmasının birçok göstergesinin bulunduğu ve fiziksel ölümden sonra hayatın devam edeceği ve kişinin bu dünyadaki davranış ve tutumlarının öteki dünyada mutlaka belli sonuçlarının olacağı gerçeğinin Allah'tan vahiy alan peygamberler tarafından haber verilmesine işaret.

5 Lafzen, "bilinmeyen" *(nukur)* —"insanların benzeri bir şeyle karşılaşmadıkları için hiçbir zaman bilemiyecekleri [yani, gözlerinde canlandıramayacakları] şeyler" (Zemahşerî).

9 BUNLARDAN, [şimdi yeniden dirilmeyi inkar edenlerden] önce Nûh'un kavmi de o'nu yalanlamıştı; onlar kulumuzu yalanlamışlar ve "O, bir delidir!" demişlerdi, (ve bundan dolayı) o kovulup defedilmişti.[6]

10 Bunun üzerine (Nûh,) Rabbine: "Doğrusu ben yenik düştüm, artık Sen gel ve bana yardım et!" şeklinde yalvardı.

11 Biz de seller gibi akan bir su ile göğün kapılarını açtık **12** ve toprağın pınarlar halinde fışkırmasını sağladık ki sular önceden belirlenmiş bir amaca hizmet etsin: **13** ama o'nu [sadece] tahtalar ve çivilerden yapılmış o [gemi] ile taşıdık, **14** ve (gemi), gözlerimizin önünde[7] akıp gitti: (bu,) nankörce reddedilmiş olan o (Nûh) için bir ödüldü.

15 Ve böyle [yüzen gemileri [insana rahmetimizin] ebedî bir işareti kıldık:[8] öyleyse, yok mudur ondan ders almak isteyen?[9]

16 Ve uyarılarım gözardı edildiğinde verdiğim azap ne şiddetlidir![10]

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا
وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ۝٩ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ
فَانْتَصِرْ ۝١٠ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ۝١١
وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ۝١٢
وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ۝١٣ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا
جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ۝١٤ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ
مُدَّكِرٍ ۝١٥ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ۝١٦

---

6 Bkz. Hz. Nûh ve Tufan kıssasının daha geniş bir şekilde anlatıldığı 11:25-48.

7 Yani, "gözetimimiz/korumamız altında." Hz. Nûh'un gemisinin "sadece tahtalardan ve çivilerden yapılmış olması" ise, bunun –ve öteki insan yapısı eserlerin– zayıflığını vurgulamak içindir.

8 Bkz. 36:41-42 ve ilgili dipnotları 22 ve 23. Yukarıdaki ifade, lafzen, "onları [yahut "böylelerini"] ... bir işaret olarak bıraktık" şeklindedir. İbni Kesîr, *teraknâhâ*'daki *hâ* zamirinin "gemi cinsi" araçlara *(cinsu's-sufun)* râci olduğunu söyler ve bu konuda yukarıda sözü edilen pasajı (36:41-42) nakleder; bu nedenle parantez içinde "yüzen gemiler" açıklamasını ekledim. Burada değinilen "işaret", Allah'ın insan beynini icatçılık yeteneğiyle ve dolayısıyla bilinçli çabası sayesinde hayatının imkanlarını zenginleştirme gücü ile donattığına işarettir.

9 Lafzen " ... kimse var mı?" Yukarıdaki cümle bu sûrede nakarat gibi defalarca tekrarlanmaktadır.

10 Lafzen, "Benim *azâbım* ve uyarılarım nasılmış" —yani, uyarılardan *sonraki* azabım. Bu cümle, geçmiş zaman kipinde ifade edilmiş olmasına rağmen, tartışmasız bir biçimde zamanlar üstü bir muhtevaya sahiptir.

17 Bu nedenle Biz bu Kur'an'ı akılda kolay tutulur kıldık:[11] öyleyse, yok mudur ondan ders almak isteyen?

18 'ÂD [kavmi de] hakikati yalanlamıştı: ve uyarılarım gözardı edildiğinde verdiğim azap ne şiddetliydi!
19 Biz onların üstüne müthiş uğursuz bir günde şiddetli bir kasırga gönderdik: **20** (bu kasırga,) insanları köklerinden koparılmış hurma kütükleri gibi savurup attı.[12] **21** Zaten uyarılarım gözardı edildiğinde verdiğim azap ne şiddetlidir!
22 Bu nedenle Biz bu Kur'an'ı akılda kolay tutulur kıldık: öyleyse, yok mudur ondan ders almak isteyen?

23 SEMÛD [kavmi de] bütün uyarılarımızı yalanlamıştı; **24** ve şöyle demişlerdi: "Biz kendi içimizden çıkan bir fâniye mi uyacağız?[13] O takdirde biz mutlaka sapıklığa ve ahmaklığa dûçâr oluruz! **25** Neden içimizden bir tek o'na [ilahî] öğüt ve uyarı indirildi? Hayır, o küstah bir yalancıdan başka bir şey değil!"
26 [Allah:] "Onlar yarın[14] kimin küstah

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا
الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ
فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا
صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ
أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ
﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾
كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا
نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَءُلْقِيَ الذِّكْرُ
عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا

11 *Zikr* ismi, öncelikle "hatırlama"yı, yahut –Râğıb'ın tanımladığı gibi– "[bir şeyi] zihinde tutma"yı gösterir. Bu terim, yukarıdaki bağlamda ve 22, 32 ve 40. ayetlerde kullanıldığı şekliyle, kavramsal olarak, anlama ve hatırlama ikiz mefhûmunu yani, bazı şeyleri zihinde taşımayı kapsar.

12 69:6-8'de zikredildiği gibi, bu rüzgar –son derece şiddetli bir kum fırtınası– yedi gece ve sekiz gün kesintisiz olarak devam etti. 'Âd kavminin özellikleri için bkz. 7:65, not 48'in ikinci yarısı.

13 Bu belâgat gereği sorulan sorunun genel anlamı için bkz. 50:2, not 2. Semûd kavminin peygamberi Hz. Salih'in ve dişi deve olayının kıssası için bkz. 7:73-79, 11:61-68, 26:141-158 ve ilgili notlar.

14 Yani, yakında. Klasik Arapça'da *ğaden* ("yarın") terimi, çoğunlukla göreceli bir yakın gelecek için kullanılır ki bu da "zamanla" veya "yakında" olduğu kadar (lafzî manada) "yarın" anlamlarını ifade eder. Bu nedenle –bütün otoriteler tarafından işaret edildiği gibi– sözkonusu terim, yukarıdaki bağlamda bu sûrenin birinci ayetinde "yaklaştığı"ndan söz edilen Son Saat ile ilgili olarak kullanılmış olabilir.

ve yalancı olduğunu görecekler!" dedi,
27 "Bak [ey Salih,] Biz bu dişi deveyi onlar için bir sınama olsun diye[15] gönderiyoruz; sen onları sadece seyret ve sabırlı ol. **28** Onlara [kuyu] sularının aralarında paylaştırılacağını bildir;[16] her birine eşit paylar [şeklinde.]"
29 Ama onlar [en yakın] adamlarını çağırdılar; o [gelir gelmez kötü bir işe] kalkıştı ve [hayvanı] vahşice boğazladı:[17] **30** uyarım gözardı edildiğinde verdiğim azap ne şiddetlidir!
31 Biz onlara [ceza olarak] bir tek darbe vurduk[18] ve bir çiftliğin kurumuş, kırılmış fidanlarına döndüler.
32 Bu nedenle Biz bu Kur'an'ı akılda kolay tutulur kıldık: öyleyse, yok mudur ondan ders almak isteyen?

33 LÛT halkı [da] bütün uyarılar[ımız]ı gözardı etmişti: **34** onların üzerine de öldürücü bir kasırga saldık[19] ve şafak vakti yalnız Lût'un ailesini kurtardık, **35** katımızdan bir nimet olarak: işte biz şükredenleri böyle ödüllendiririz.
36 Aslında o, Bizim cezalandırma gücümüz konusunda onları uyarmıştı; ama onlar bu uyarılara hep şüpheyle baktılar, **37** ve hatta o'ndan misafirlerini [kendilerine] teslim etmesini istediler:[20] bu-

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍۭ بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ ۖ نَّجَّيْنَٰهُم بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى مَن شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ

15 Semûd için bir "sınama olarak gönderilen" dişi deveye yapılan bu ve öteki Kur'ânî atıflar için bkz. sûre 7, not 57. Allah'ın "onu göndermesi", bu bağlamda ona, sınama olması için "izin vermek" ile eş anlamlıdır.

16 Yani, onların kendi sürüleri ile sahipsiz dişi deve arasında: bkz. 26:155 ve ilgili not 67.

17 *'Akara*'nın yukarıdaki şekilde çevrilmesi konusunda bkz. 7:77, not. 61.

18 Bkz. 11:67, not 98.

19 Yani, "azap [kasırgası]": bkz. 11:82 ve ilgili not 114 —Hz. Lût'un ve aralarında yaşadığı halkın kıssası değişik yerlerde, en geniş olarak da 11:69-83'de anlatılmıştır.

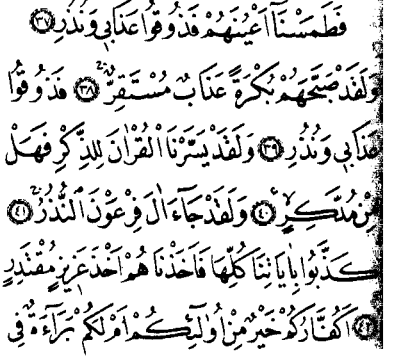
20 Bkz. 11:77-79 ve ilgili dipnotlar.

nun üzerine onları (gerçeği) görmekten yoksun bırakık:[21] "Uyarılarım gözardı edildiğinde başınıza gelen azabı tadın bakalım!" [diye seslendik.]

38 Nitekim sabahın erken vaktinde (etkileri) kalıcı bir azap onları yakaladı: **39** "Uyarılarım gözardı edildiğinde başınıza gelen azabı tadın bakalım!"

40 Bu nedenle, Biz bu Kur'an'ı akılda kolay tutulur kıldık: öyleyse, yok mudur ondan ders almak isteyen?

41 Firavun halkına [da] kesinlikle bu tür uyarılar gelmişti; **42** onlar Bizim bütün mesajlarımızı yalanlamışlardı: bunun üzerine, yalnızca, her şeyin belirleyicisi olan Kudret Sahibinin hesap soracağı şekilde onlara hesap sorduk.[22]

43 ÖYLEYSE, [şimdi] sizden hakikati inkar edenler[23] diğerlerinden daha mı iyidirler; yoksa [kadîm ilahî] hikmet belgelerinde sizin için dokunulmazlık [sözü] mü verildi?[24]

44 Yoksa onlar, "Biz yek vücut olmuş bir grubuz, [ve bundan dolayı] üstünlük bizim hakkımız!" mı diyorlar?[25]

21 İbni 'Abbâs'a göre (Râzî tarafından nakledildiği üzere), *tamsu'l-'ayn* ifadesi ("basîretten/görme yeteneğinden yoksun bırakma"), burada "birinin idrakinden [bir şeyi] saklamayı/gizlemeyi" *(hacb 'ani'l-idrâk)* gösterir. Bu nedenle, *tamesnâ a'yunehum* ifadesi, Allah'ın onları, kötü/şeytanî eğilimlerinden dolayı, bütün manevî/ahlakî değerlerden yoksun bıraktığı (karş. 36:66 ve ilgili notlar) ve böylece onları bu dünyada ve ötekinde acı bir azabı tatmaya –ayetin devamından anlaşıldığı gibi– mahkum ettiği anlamına gelir.

22 Lafzen, "kudret sahibinin yakalaması gibi onları yakaladık." "Firavun halkının" özel olarak anılmasının sebebi, Mısırlıların, bu pasajın ve öncekinin atıfta bulunduğu antik çağdaki en gelişmiş ve en güçlü millet olmasıdır.

23 Lafzen, "sizin hakikat inkarcılarınız."

24 Bkz. sûre 21, not 101.

25 Bu düşüncenin gerisindeki mantık şöyle özetlenebilir: "Bu sözde ilahî vahiyleri inkar eden bizler, çok geniş bir kitleyi oluşturuyoruz; ve görüşlerimiz bu kadar çok insan tarafından kabul edildiğine göre demek ki doğrudur ve bu nedenle

45 [Ama hakikati inkar edenlerin] ordusu bozguna uğrayacak, arkalarını dönecek [ve kaçacak]lar![26]

46 Evet! Son Saat, onların kaderleriyle gerçekten buluşacakları andır;[27] ve o Son Saat en korkunç ve en acı [an] olacaktır:

47 çünkü, günaha batmış olanlar [o zaman, görecekler ki] sapıklıkta ve ahmaklıkta kaybolup gitmişler![28]

48 Yüzükoyun ateşe sürüklenecekleri o Gün[29] [onlara denilecek:] "Cehennem ateşinin dokunuşunu tadın bakalım şimdi!"

سَيُهْزَمُ
الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ
أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾
يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ
﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ
كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا

49 BAKIN, Biz her şeyi gerekli ölçü ve nisbette yarattık; **50** Bizim [bir şeyi] takdir etmemiz ve [onun meydana gelmesi] göz kırpması gibi bir anlık bir [fiil]dir.[30]

51 Nitekim, [geçmişte] sizin gibi toplum-

---

sonunda üstün gelecektir." Başka bir deyişle, "hakikat inkarcıları" olarak tanımlanan halk, güçlerini yalnızca "çoğunluğun görüşü"nü temsil etmelerine bağlamaktadırlar —tamamen materyalist bir dünya görüşüne dayanan bir kuruntu.

26 Hz. Peygamber'in, bu ayeti Bedir Savaşı'nın hemen öncesinde tebliğ ettiği gerçeği (bkz. 8:10, not 10), birçok müfessiri, bu ayetin Müslümanların gelecekte müşrik Kureyşlilere karşı zafer kazanacaklarını haber veren bir öngörü olarak vahyedildiğini kabul etmeye yöneltmiştir. Bu yorum mümkündür ama, yine de yukarıdaki pasajın, önceki notta açıklanan daha geniş, zamanlar üstü bir anlama sahip olduğuna inanıyorum. Bu görüş, günahkar toplumun bir bütün olarak bu dünyada uğrayacağı manevî/ahlakî ve toplumsal yıkım dışında bilinçli günahkarlığının öteki dünyadaki sonuçlarından da söz eden müteakip ayetlerce de desteklenmektedir.

27 Lafzen, "onlar için belirlenmiş zaman" *(mev'iduhum)*.

28 Bkz. yukarıdaki ayet 24.

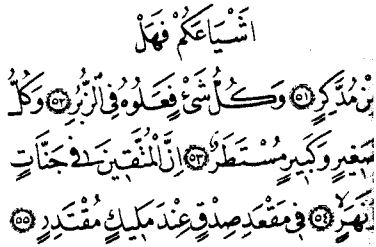
29 Bkz. 33:66 ile ilgili not 83 ve 25:34 ile ilgili not 30.

30 Yani, Allah'ın bir şeyi yaratmak "istemesi" ile onu "yaratması" arasında bir zaman farkı ve bir kavramsal farklılık yoktur, çünkü "O, bir şeyin olmasını istediği zaman ona sadece "Ol!" der —ve o (şey hemen) oluverir" (2:117, 3:47, 16:40, 19:35, 36:82 ve 40:68). "Göz kırpma" ile karşılaştırma, elbette ki yalnızca deyimseldir, yani insanın bazı şeyleri anında kavramasını ifade etmektedir. Bu bağlamda –ayetin devamından görüleceği gibi– Allah'ın dilediği zaman günahkar bir toplumu yok edebilmesindeki sürate işaret etmektedir.

ları yok ettik: öyleyse, yok mudur ondan ders almak isteyen?

52 [Onlar gerçekten suçluydular,] çünkü yaptıkları bütün [kötülükler], [ilahî] hikmetin [kadîm] belgelerinde [kendilerine gösterilmiştir];[31] **53** ve [insanın yaptığı] her şey, ister küçük isterse büyük olsun, [Allah'ın nezdinde] kaydedilmektedir.

54 [Bu nedenle,] Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar, kendilerini bir bahçeler ve akarsular [cennetin]de bulacaklar, **55** her şeyin belirleyicisi olan Kudret Sahibi'nin huzurunda, (saf) gerçeğin tahtı üzerinde...

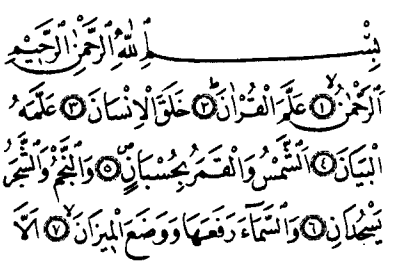
31 Yani, eskiden vahyedilmiş metinler *(zubur)* iyi ile kötünün anlamını onlara açıkça gösterdi, ama onlar bu öğretiyi isteyerek gözardı ettiler veya bilerek reddettiler. Yukarıdaki ayet, birinci olarak, bütün vahyedilmiş dinlerdeki temel ahlakî öğretilerin aynı olduğunu, ikinci olarak da Allah'ın "bir toplumu, [doğru ile eğrinin anlamı konusunda] bilgisiz/habersiz olduğu sürece, yaptığı yanlışlıklardan dolayı yok etmeyeceğini" gösterir (bkz. 6:131-132, 15:4, 26:208-209 ve ilgili notlar).

55. RAHMÂN SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Müfessirlerin çoğu bu sûrenin Mekkî olduğunu söylerlerse de Zemahşerî ve (daha sonraki dönemde) Suyûtî onu Medine dönemine ait görürler. Beydâvî kesin bir yargıda bulunmaz ve bir bölümünün Medine'ye Hicret'ten evvel, bir bölümünün de sonra nazil olmuş bulunabileceğini belirtir. Bazı otoriteler bu sûrenin 13. sûrenin *(Ra'd)* hemen ardından geldiği görüşündedirler: fazla bir anlam ifade etmeyen bir görüştür bu, çünkü 13. sûrenin de hangi döneme ait olduğu kesin olarak söylenememektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 RAHMÂN, **2** Bu Kur'an'ı [insana] öğretti.

3 O, insanı yarattı: **4** ona açık ve berrak şekilde düşünmeyi ve konuşmayı öğretti.[1]

5 Güneş ve ay [O'nun buyruğu doğrultusunda] kendileri için belirlenen yörüngelerde[2] akarlar; **6** yıldızlar ve ağaçlar [O'nun önünde] yere kapanırlar.

7 Ve O, gökleri yükseltti ve [her şey için] bir ölçü koydu[3] **8** ki [siz, ey insanlar,] as-

---

1 *Beyân* terimi –"bir şeyin [zihinsel olarak] açıklanma ve tanımlanma araçları"nı gösterir (Râğıb)– hem düşünme hem de konuşma için geçerlidir; çünkü, bir şeyi veya bir düşünceyi anlaşılır kılma ve başka şeylerden veya düşüncelerden kavramsal olarak farklı kılma melekesi ile bu vukufiyeti konuşma ya da yazma dilinde ifade etme gücünü kapsar *(Tâcu'l-'Arûs)*: bu nedenle yukarıdaki bağlamda, insanın sahip kılındığı (bkz. 2:31 ve ilgili not 23) "bütün isimlerin bilgisi"ni (yani kavramsal düşünme yetisini) çağrıştıran "açık ve anlaşılır/berrak şekilde düşünme ve konuşma" olarak çevrilmiştir.

2 Lafzen, "belli bir hesaba göre."

3 Genellikle "terazi"yi gösteren *mîzân* ismi, burada, kelimenin hem somut hem de soyut anlamıyla herhangi bir araçla ölçme veya "ölçü" genel içeriğine (Zemahşerî) sahiptir. (Karş. *mîzân* teriminin 42:17 ve 57:25'deki temsîlî kullanımı).

la [doğruluk ve haklılık] ölçüsünden şaşmayasınız: **9** öyleyse [yaptıklarınızı] adaletle tartın ve ölçüyü eksik tutmayın!

10 O, yeri, bütün canlı varlıklar için genişletip yaymıştır, **11** üzerinde meyveler ve salkım salkım hurma ağaçlarıyla **12** ve filizlenip dal veren tohumları ve hoş kokulu bitkileriyle.

13 Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?[4]

14 O, insanı çömlek gibi pişmiş çamurdan yarattı,[5] **15** halbuki görünmez varlıkları şaşırtıcı/şaşkınlık verici bir ateş alevinden[6] yaratmıştır. **16** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?

17 [O,] gündoğumunun en uzak iki noktasının ve günbatımının en uzak iki noktasının[7] Rabbi[dir]. **18** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?

تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا
الْمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَاكِهَةٌ
وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَ
الرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ خَلَقَ
الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ
مِّن نَّارٍ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ
الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾

---

4 Klasik müfessirlerin çoğunluğu bu ifadede görülen ikil hitap tarzını –*Rabbikumâ* ("ikinizin Rabbi") ve *tukezzibân* ("siz ikiniz inkar eder [yahut "edebilir"] misiniz")– insanlann ve "görünmez varlıkların" *(cinn* —bkz. Ek. III) dünyaları ile irtibatlandırırlar; ama en ikna edici açıklama tarzı (Râzî tarafından da nakledildiği gibi), bu hitabın, Kur'an'ın muhatap aldığı iki insan kategorisine, yani erkeklere ve kadınlara yönelik olduğu şeklindedir. Benim "nimet ve kudret" şeklinde çevirdiğim *âlâ* çoğul ismi ise, lafzen, "nimetler" veya "ihsanlar"ı ifade eder; ama bu sûrede defalarca tekrarlanan yukarıdaki nakarat, yalnızca Allah'ın kullarına verdiği nimetlerle değil, ama daha genel olarak O'nun yaratıcılığının bütün tezahürleri ile ilgilidir ve bazı ilk dönem müfessirler, mesela Taberî'de zikredildiği gibi İbni Zeyd, *âlâ* terimini, bu bağlamda, *kudret* ("güç" veya "güçler") ile eş anlamlı görürler.

5 Bkz. 15:26 ve ilgili not 24.

6 Karş. 15:27 –"kavurucu rüzgarların ateşi *(nâra's-semûm)*"– böylece onların kökenleri ve yapılarının fiziksel olmadığı vurgulanmıştır. *Cinn* teriminin önemine, 6:100 ile ilgili not 86'da ve 37:158 ile ilgili not 67'de kısaca değinilmiştir; daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. Ek III.

7 Yani, gündoğumunun ve günbatımının yaz ve kış mevsimlerindeki en uç noktalarının (bkz. 37:5 ve 70:40) ve "aralarındaki her şeyin": Allah'ın uzaydaki yörünge hareketlerinin nihaî etkeni olduğunu mecaz yoluyla anlatan bir ifade.

19 O, birbirlerine kavuşup karışabilmeleri için iki büyük su kütlesini serbest bırakmıştır: **20** [ama] aralarında aşamayacakları bir engel var.[8] **21** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?
22 Bu [su kütle]lerinin ikisinden büyüklü küçüklü inciler çıkar. **23** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?
24 Ve [hareket halindeki] dağlar gibi denizler üzerinde[9] yüzüp giden kocaman gemiler O'nundur. **25** Peki, öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?
26 Göklerde ve yerde var olan her şey[10] yok olup gitmeye mahkumdur: **27** ama kudret ve ihtişam sahibi olan Rabbinizin Zâtı[11] sonsuza dek kalıcıdır. **28** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?
29 Göklerde ve yerdeki bütün mevcudat O(nun kanunları)na tâbidir:[12] [ve] O, her gün Kendini bambaşka [şaşkınlık verici] bir yolla ifade eder. **30** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ
لَّا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ
مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ
﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا
فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾

---

8 Bkz. 25:53 ve ilgili notlar 41 ve 42.

9 Lafzen, "denizde dağlar gibi." Gemilerin "Allah'a ait olduğu"na işaret edilmesi, insanın üretebildiği her şeyde tezahür eden insan zekasının ve icatçılığının –ki Allah'ın yaratıcılık güçlerinin bir yansımasıdır– Allah vergisi niteliğini vurgulamak içindir. (Bkz. ayrıca 42:32-34 ve ilgili notlar).

10 Lafzen, "onun üzerinde bulunan herkes", yani yeryüzünde ve/veya, İbni Kesîr'e göre, cennette bulunan —çünkü *'aleyhâ*'daki zamir bütün bir evrene yöneliktir.

11 Lafzen, "yüzü" yahut "sîmâsı": klasik Arapça'da bir kişinin "benliği"ni yahut "tüm varlığı"nı mecazî olarak ifade etmek için kullanılan bir terim —bu örnekte, Allah'ın aslî varlığı veya gerçekliği anlamına gelmektedir. Karş. aynı zamanda 28:88, "O'nun [yüce] zâtından başka her şey yok olmaya mahkumdur."

12 Lafzen, "... herkes O'ndan istekte bulunur" [yahut "O'na yalvarır"], yani her şey kendi güvenliği ve hayatiyeti için O'na tâbidir.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ
إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ
وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٣٦﴾ فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ
عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا

31 [BİR GÜN] sizden hesap soracağız,[13] siz ey günah yüklü çift![14] **32** Bu durumda, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?

33 Siz ey görünmez varlıklar[ın] ve insanlar[ın şerlileriyl]e bir arada yaşayanlar![15] Eğer göklerin ve yerin ötelerine geçebileceğinizi [düşünüyorsanız],[16] haydi geçin! [Ama] onların ötesine geçemezsiniz, [Allah'tan] bir yardım olmazsa![17] **34** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?

35 Bir ateş alevi ve duman üzerinize salınacak ve hiçbir yardım görmeyeceksiniz! **36** Bu durumda, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?

37 Gök parça parça yarıldığı ve [yanık] yağ gibi kızıllaştığı zaman:[18] **38** Hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?

39 O Gün ne insana ne de görünmez varlığa günahları hakkında bir şey sorulmayacaktır.[19] **40** Öyleyse, Rabbinizin han-

13 Lafzen, "size döneceğiz."

14 Yani, "siz ey günah yüklü erkekler ve kadınlar" (bkz. yukarıdaki not 4). Râzî tarafından aktarılan bir yoruma göre, *sekalân* formu (*sekal* "ağır bir şey" kelimesinin ikil şekli), bu her iki insan kategorisinin günah işlemeye yatkın ve dolayısıyla günah ile yüklü olduğunu gösterir.

15 *Ma'şera'l-cinn ve'l-ins* ifadesinin bu şekilde çevrilmesinin bir açıklaması için bkz. 6:128'in ilk paragrafı ile ilgili not 112.

16 Yani, Allah'ın hükmünden ve azabından kaçabilmek için.

17 Yani, "sizi(n cezanızı) ertelemeyi dilemedikçe": karş. 6:128'in son paragrafı ve ilgili not 114.

18 Bu, *dihân* teriminin birkaç muhtemel anlamından biridir; diğeri, *edîm* ile eş anlamlı olan (Zemahşerî) "taze tabaklanmış [yahut "kırmızı"] deri"; başka bir anlamı ise "zeytinyağı tortuları/köpükleri"dir (Râğıb). Bu anlamların hepsinin taşıdığı ortak bir düşünce vardır: Son Saat'te gökyüzünün maruz kalacağı anî ve beklenmeyen renk değişikliği (veya değişiklikleri).

19 Yani, günahkarlar "yapıp ettikleri her şeyi [şimdi] önlerinde bulacaklardır" (18:49), ve "kendi dilleri, elleri ve ayakları bütün bu yaptıklarını [açığa vurarak] onlar aleyhine şahitlik yapacaktır" (24:24).

gi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz? **41** Bütün günahkarlar işaretlerinden tanınacak ve alınları ile ayaklarından yakalanacaklar![20] **42** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?

43 İşte bu, günahkarların [şimdi] yalanladıkları cehennemdir: **44** onlar, cehennem ile [kendi] yakıcı ümitsizlikleri arasında gidip gelecekler![21] **45** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz?

46 RABLERİNİN huzuruna korku içinde çıkanlar için iki [cennet] bahçe[si hazırlanmıştır:][22] **47** Öyleyse, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin? **48** Türlü türlü harika renkler[23] [ile be-

تُكَذِّبَانِ

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَ
الْأَقْدَامِ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ هَذِهِ
جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا
وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ذَوَاتَا

20 Bu, onların aşağılanmalarına ve düşecekleri utanç verici durumlara işarettir. Eski Araplar, birinin başka bir kimseye bağımlı oluşunu vurgulamak için "Onun perçemi/saçı, şunun şunun elindedir" derlerdi. (Bkz. ayrıca 96:15-16 ve ilgili not 8).

21 *Hamîm*'in "yakıcı ümitsizlik" olarak çevrilmesi konusunda bkz. 6:70'in son cümlesi ile ilgili not 62. Öteki dünyadaki mükâfaatların ve cezaların Kur'an'daki bütün tasvirlerinin temsîlî mahiyeti, günahkarların, cehennem ile yakıcı ümitsizlik arasında "gidip gelmeleri"nden *(beynehâ ve beyne hamîm)* –yani, maddî bir azap ile ümitsiz bir pişmanlık arasında gidip gelmelerinden– söz eden yukarıdaki ayetin ifade tarzında görülmektedir.

22 Yani, aynı anda yaşanacak olan iki *tür* cennet. Bu nokta üzerinde klasik müfessirler tarafından çeşitli açıklamalar yapılmıştır: mesela, bir cennet, iyi şeyler yaptıklarından dolayı, öteki cennet ise günahlardan kaçındıkları için" (Zemahşerî); yahut bir cennet, "hem maddî hem de ruhî zevkleri kapsadığı için sanki iki cennetmiş gibi [görünecektir]" (Râzî). Son olarak, cennetin "iki bahçesi"ne yapılan özel atfın –günahkarların "cehennem ile yakıcı ümitsizlik arasında gidip gelmeleri"ne yapılan önceki atıf gibi– öteki dünyadaki hayat ile ilgili bütün tasvirlerin temsîlî karakterine ve bu hayatta tasavvur edilebilir veya edilemez bütün duyarlılıkların ifadesi imkansız yoğunluğuna (yahut genişliğine) yapılan işaretleri kapsadığı sonucuna varılabilir. Cennetin güzellikleri ile ilgili sonraki tasvirlere de aynı sembolik görüş açısından bakılmalıdır.

23 Taberî'ye göre *fenn* (lafzen, "tarz" yahut "biçim") ismi, burada *levn* ("renk" yahut "ton") ile eş anlamlıdır. *Efnân* ismi iki katlı çoğul (cem'u'l-cem') isimdir ve bu nedenle "birçok renkler" anlamına gelir; ve *Tâcu'l-'Arûs*'da işaret edildiği gibi, *fenn*'in benimsenen birçok anlamından biri "harika bir şey" olduğundan, *ef-*

zenmiş iki bahçe]. **49** Öyleyse, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?

50 Bu iki [bahçenin her birin]de iki çeşme akacak.[24] **51** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz? **52** İkisinde de her meyveden iki cins bulunacak.[25] **53** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz? **54** [İşte böyle bir cennette, kutsananlar] atlastan dokunmuş halılara uzanarak[26] [hayat sürecekler]; ve bu iki bahçenin meyvesi kolayca erişebilecekleri yerde bulunacak. **55** Öyleyse, Rabbinizin hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz? **56** Bu [bahçe]lerde, ne insanın ne de görünmez bir varlığın daha önce hiç dokunmadığı yumuşak bakışlı eşler bulunacak.[27]

أَفَنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ
﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ
فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ
لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾

---

nân da "birçok harika şey" şeklinde anlaşılabilir. Benim kabul ettiğim çeviri, bu her iki anlamı birleştirmektedir. —"Cennet" olarak isimlendirilen durumun tam tasvir edilemeyişi konusunda bkz. 32:17 ve ilgili not 15.

24 Cennetin "iki çeşme"si, 18:60-61'de sözü edilen "iki deniz"i akla getirir ve Beydâvî'ye göre, insanın ulaşabileceği iki bilgi kaynağını veya mecrasını sembolize eder: biri, dış olguların gözlenmesi ve zihinsel analizi aracılığıyla elde edilen *('ilmu'z-zâhir)*, diğeri ise içsel, sezgisel bir kavrayışla elde edilen bilgi *('ilmu'l-bâtın)*.

25 Zemahşerî: "bir cinsi bilinen/tanınan, diğeri yabancı *(ğarîb)*" —yani, yaşadığımız hayattaki tecrübelerimize dayanarak tasavvur edilebilen kavrayışlar yahut duyarlılıklar ile bizim için tasavvur edilemiyen ve bu nedenle, ancak remizler veya temsîller yoluyla hissedilebilenler. Bu anlamdaki "temsîl" (allegory) kavramı konusunda bkz. 3:7 ve ilgili not 8.

26 Karş. 18:31 ve ilgili not 41. "Halılara (yahut: "döşeklere/yataklara", 18:31) uzanmak", mutlak bir istirahatin ve zihin dinginliğinin bir sembolüdür. Cennetteki "halılar"ın atlastan dokunmuş olduğunun vurgulanması, muhtemelen, –halının örgüsünün normal olarak görünmemesi gibi– cennetin güzelliğinin derunî, ruhî bir tabiatta olması sebebiyle dış görünüş ile herhangi bir ilgisinin olmadığı düşüncesini anlatabilmeyi amaçlamaktadır (Râzî). Bu kavram, Zemahşerî tarafından nakledilen daha eski bir yorumda geçer ve sözkonusu yoruma göre burada bahsedilen "halılar" *ışık*'tan yapılmış halılardır.

27 Bkz. 56:35-36 ve ilgili not 14. *Kâsirâtu't-tarf* (lafzen, "bakışlarını kısanlar/kontrol edenler") ifadesi konusunda bkz. bu ifadenin Kur'an'da ilk defa geçtiği 38:52, not 46.

57 Öyleyse, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?
58 İncilerin ve yakutların (güzelliği) gibi [muhteşem güzellikler vaad edildiği zaman,] **59** hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin? **60** İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey olabilir mi? **61** O halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?
62 Ve o ikisinin yanında [başka] iki bahçe daha olacak;[28] **63** o halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin? **64** Yemyeşil iki [bahçe].[29] **65** O halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?
66 Bu iki [bahçe]nin [her birinde] iki kaynak fışkıracak. **67** O halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?
68 Onların ikisinde de [çeşit çeşit meyveler], hurmalar ve narlar olacak. **69** O halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?
70 Ve bu [bahçeler]de [her] şeyin en muhteşemi ve en güzeli bulunacak. **71** O halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?
72 [Kutsananlar, orada, harika] çadırlarda saf ve çekingen, yumuşak huylu eş-

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ
إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾
وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٦٣﴾ مُدْهَامَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾
فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ

28 Müfessirlerin büyük kısmı, –çok ikna edici olmayan bir şekilde– "öteki iki bahçe"nin daha düşük sevabı olanların barınacakları yerler olduklarını iddia ederler. Bu zayıf ve biraz da temelsiz/keyfî yoruma karşılık, bana göre, "başka iki bahçe"nin daha önce zikredilen "iki" sıfatı ile bir arada kullanılması, cennet kavramıyla bağlantılı olarak sonsuzluk düşüncesini yansıtmak içindir: sonsuz bir şekilde sıralanan bahçe içinde bahçeler, tasvirde hafif değişiklikler gösterse de tümü yüce bir nimetin sembolleri olan bahçeler.

29 Yani, bolca sulanmaları sayesinde *(Tâcu'l-'Arûs)*. Unutulmamalıdır ki "yeşil" sıfatı, Kur'an'da çoğu zaman taze bir hayatı göstermek için kullanılır: mesela, cennet sakinlerinin giyecekleri "yeşil elbiseler" (18:31 ve 76:21) yahut uzanacakları "yeşil çimenler" (karş. bu sûrenin 76. ayeti).

leri[30] [ile birlikte yaşayacaklar]. **73** O halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin? **74** Daha önce ne bir insanın ne de görünmez varlığın dokunmadığı [eşler]. **75** O halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?

76 [Onlar, böyle bir cennette] yeşil çimenler ve harikulade güzellikte halılar üzerinde uzanarak [hayat sürecekler]. **77** O halde, hangi nimet ve kudretini inkar edebilirsiniz Rabbinizin?

78 İHTİŞAM sahibi ve kerîm Rabbinin ismi ne yücedir!

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ
إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾
مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

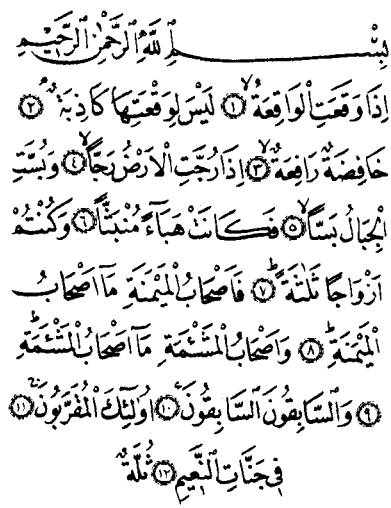
30 *Hûr* çoğul isminin (ki hem eril, hem de dişildir) bu şekilde çevrilmesi konusunda bkz. bu terimin Kur'an'da ilk defa geçtiği 56:22, not 8 ve ayrıca 56:34, not 13.

56. VÂKI'A SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Eldeki bütün deliller, bu sûrenin Hicret'ten yaklaşık yedi yıl önce nazil olduğunu göstermektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 GERÇEKLEŞECEK olan[1] [sonunda] gerçekleştiği zaman, **2** onun yalan olmadığı apaçık ortaya çıkacaktır; **3** o, [bazılarını] alçaltan, [diğerlerini] yücelten(dir)!
4 Yer [şiddetli] bir sarsıntı ile sarsıldığında, **5** ve dağlar ufalana ufalana, **6** toz-toprak haline geldiğinde **7** [işte o Gün,] siz üç sınıfla ayrılmış] olacaksınız:
8 Kiminiz doğruyu bulmuşlardan olacak:[2] Ah! ne [mutlu] kimselerdir doğruyu bulmuş olanlar!
9 Ve kiminiz kötülüğe batmışlardan[3] olacak: Ah! ne [mutsuz] kimselerdir kötülüğe batmış olanlar!
10 Önde olanlar ise [hayatta iken, inanç ve güzel fiillerde] öne çıkanlar olacak: **11** [her zaman] Allah'a yakınlık sağlayanlar!
12 [Onlar] esenlik ve mutluluk bahçelerinde [yaşayacaklar,] **13** çoğu eski zaman-

1 Yani, Son Saat ve Yeniden Dirilme.

2 Lafzen, "sağdakilerden" [yahut "sağdaki insanlardan"]: bkz. 74:39, not 25.

3 Lafzen, "soldakilerden" [yahut "soldaki insanlardan"]: *meymenet* ifadesinin "doğruyu bulmuş olanlar" manasında mecaz olarak kullanılması gibi *meş'emet* terimi de "kötülüğe batmayı" (mesela, 90:19'da) göstermek için kullanılır. Bu her iki mecazın kökeni, gelecekteki bazı olayların, kuşların belli dönemlerdeki uçuş yönlerine bakılarak tahmin edilebileceği inancına dayanır: eğer sağ yöne doğru uçmuşlarsa uğurlu gelecek, uçuş sola doğru ise tersi. Bu eski inanış zamanla dilin kullanımına yansımış, böylece "sağ" ve "sol" kavramları, az veya çok "uğurlu" veya "uğursuz" ile eş anlamlı hale gelmiştir. Kur'an'ın deyimsel kullanımında bu iki kavram, sırasıyla, "doğruluk/dürüstlük" ve "eğrilik/kötülük"e dönüşmüştür.

ların, **14** ama [sadece] pek azı sonraki dönemlerin (insanları).[4]

15 Onlar, altın işlemeli mutluluk tahtlarına [kurulacaklar], **16** (ve) birbirlerine [sevgi ile] bakarak uzanacaklar.[5]

17 Onları ölümsüz gençlikler bekleyecek, **18** tertemiz kaynakların suyundan doldurulmuş kâseler, ibrikler ve fincanlarla,[6] **19** ne kafalarını dumanlayan ne de onları sarhoş eden (bir su) **20** ve seçebilecekleri her çeşit meyveyle, **21** ve canlarının çekebileceği her çeşit kuş etiyle.[7]

22 Ve en güzel gözlü saf ve temiz eşler[8]

مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٤﴾ وَقَلِيلٌ مِّنَ
الْآخِرِينَ ﴿١٥﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٦﴾ مُّتَّكِئِينَ عَلَيْهَا
مُتَقَابِلِينَ ﴿١٧﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٨﴾
بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٩﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ
عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿٢٠﴾ وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَلَحْمِ
طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٣﴾

4 "Çoğu" ve "pek azı" ifadelerindeki vurgu, insanların inançlarındaki ve ahlakî gelişmelerindeki mükemmellik unsurunun tarihî süreç içinde giderek azalmasına bir işarettir. (Bkz. ayrıca 39-40. ayetler ile ilgili not 16).

5 Bkz. yukarıdaki iki ayetin sembolizmini açıklayan 15:47 ile ilgili not 34.

6 Bu, "cennet" olarak adlandırılan yerdeki yaşayışın bozulmazlığına –yani ebedî gençliğe– sembolik bir işarettir. (Ayrıca bkz. müteakip iki not).

7 Bu ve cennetin güzellikleri ile ilgili öteki Kur'ânî tanımlamalar konusunda bkz. 32:17 ve özellikle ilgili dipnot 15. Sözkonusu notta zikredilen meşhur *hadîs*, öteki dünyadaki insan hayatının durumu yahut niteliği konusundaki her Kur'ânî atıf için gözönünde bulundurulmalıdır.

8 *Hûr* ismi –ki ben onu "saf ve temiz eşler" olarak çevirdim– hem müzekker *ahver*'in hem de müennes *havrâ*'ın çoğuludur. Bu her iki terim de, "*havar* sayesinde ayırd edilen bir kişi"yi tanımlar. *Havar*, "göz küresinin yoğun beyazlığı ile 'iris'in parlayan siyahlığının kontrastı"nı gösterir *(Kâmûs)*. Daha genel anlamda *havar*, "beyazlık" *(Esâs)* yahut moral bir vasıf olarak "sağlık" anlamına gelir (karş. Taberî, Râzî ve İbni Kesîr'in 3:52'deki *havâriyyûn* terimi ile ilgili açıklamaları). Bu sebeple (ikinci kısmındaki *'în* kelimesi *a'yan* kelimesinin çoğulu olan) *hûrin 'în* bileşik ifadesi aşağı yukarı "en güzel gözlere sahip saf ve temiz varlıklar [ya da, daha spesifik olarak "saf ve temiz eşler"]i gösterir. Râzî 52:20'deki aynı ifade ile ilgili yorumunda, insanın gözleri onun ruhunu bedenin başka herhangi bir uzvundan daha çok yansıttığı için, *'în*, "zengin ruhlu" yahut "engin ruhlu" olarak anlaşılabilir. İlk Kur'an müfessirlerinin büyük bir kısmı –Hasan Basrî de aralarındadır– *hûr* terimini daha ziyade dişi karakterde algılamışlar ve bu terimi "kadın cinsi arasındaki dürüst ve erdemli kimseler" şeklinden başka türlü anlamamışlardır (Taberî) —"dişleri dökülmüş bu yaşlı kadınlarınızı [bile] Allah yeni varlıklar olarak diriltecektir" (Hasan Basrî, Râzî'nin 44:54 ile ilgili yorumunda nakledilmiştir). Bu bağlamda bkz. ayrıca 38:52 ile ilgili not 46.

[yanlarında olacak], **23** kabuklarının içinde saklı bulunan inciler gibi.
24 [Hayatta iken] yaptıklarının bir ödülü [olacak bu]. **25** Orada ne boş konuşmalar duyacaklar, ne de günaha yönelten bir çağrı, **26** ama sadece iç sükûneti ve barış müjdesi.[9]

27 DÜRÜST ve erdemli bir hayat yaşayanlara[10] gelince, nedir bu dürüst ve erdemli hayat sürenler(in ödülü)?
28 [Onlar,] meyve dolu sidre ağaçları[11] arasında [bulacaklar kendilerini], **29** çiçeklerle bezenmiş akasyalar, **30** genişçe yayılmış gölgeler,[12] **31** fışkıran sular, **32** ve bol bol meyveler, **33** hiç eksilmeyen, hiç tükenmeyen.
34 Ve yüceltilmiş eşler[i onlarla olacak]:[13]
35 çünkü, Biz onları yenilenmiş bir hayatta tekrar var etmiş olacağız, **36** ve ba-

كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ ﴿٢٣﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ
فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾
وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ
﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ
﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾
وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً ﴿٣٥﴾

9 Lafzen, "yalnız *selâm* sözü." Bu son terim konusunda bkz. 19:62, not 48 ve 5:16, not 29.

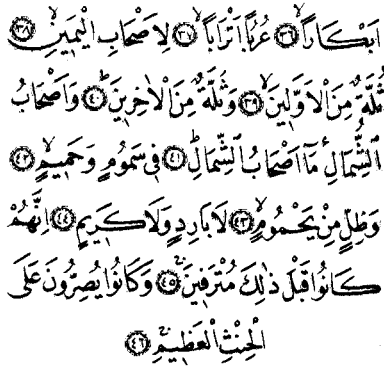
10 Lafzen, "sağdakilere." Bazı müfessirlere göre onlar, "inanıp doğru ve yararlı işler yapmakta" her zaman fazla önde olmayan, ama hata yaptıktan ve günah işledikten sonra tedrîcen dürüstlüğe ve erdemliliğe ulaşanlardır (Râzî). Ama "önde olanlar" kadar iyi bir hayata sahip olamasalar da nihaî kazançları, ötekiler ile aynı ruhî doygunluk seviyesine onları ulaştırır.

11 Bkz. 53:14, not 10.

12 Bkz. 4:57, not 74.

13 Yahut: "[onlar] yükseltilmiş sedirler [üzerinde uzanacaklar]." Benim tercih ettiğim çeviri, en önde gelen bazı müfessirlerin kabul ettikleri çeviridir (mesela Beğavî, Zemahşerî, Râzî, Beydâvî vb.). Bunun iki gerekçesi vardır: birincisi, Klasik Arapça'da *firâş* terimi (lafzen "yatak" veya "sedir") çoğunlukla mecazî olarak "kadın"ı veya "koca"yı anlatmak için kullanılır (Râğıb; ayrıca *Kâmûs, Tâcu'l-'Arûs*, vb.); ikincisi, hemen arkasından gelen ayette Allah "onları *(hunne)* yenilenmiş bir hayatta tekrar var edeceği" ifadesinde bulunmaktadır. (Bu yorum çerçevesinde Zemahşerî, cennetin sakinlerinden "... onlar ve eşleri mutluluk içinde sedirlere uzanacaklar" şeklinde söz eden 36:56. ayeti de zikreder.) Şüphe yok ki "yüceltilmiş eşler" –yani nimeti hak edenlerin seviyesine yükseltilmiş olan eşler– yukarıdaki 22. ayette ve aynı zamanda 44:54, 52:20 ve 55:72'de zikredilen *hûr* ile özdeştir.

kireler olarak dirilteceğiz,[14] **37** sevgi dolu ve uyum içinde, **38** dürüst ve erdemli olanlarla:[15] **39** bir kısmı eski zamanlardan, **40** bir kısmı da sonraki zamanlardan.[16]

41 KÖTÜLÜKTE ısrar edenlere[17] gelince, nedir bu kötülük ısrarcıları(nın cezası)?
42 [Onlar,] kavurucu rüzgarlar ve yakıcı bir ümitsizlik içinde[18] [bulacaklar kendilerini], **43** ve siyah duman gölgesinde, **44** ne serinleten, ne de rahatlatan [bir gölge].
45 Çünkü, geçmişte onlar kendilerini tamamen hazlara kaptırmışlardı,[19] **46** çirkin günahlar işlemekte inat ediyorlardı,

14 Lafzen, "ve onları bakireler yapmış olacağız." Birçok sahih Hadise göre (tamamiyle Taberî ve İbni Kesîr tarafından nakledilmişlerdir) Hz. Peygamber, değişik zamanlarda buyurmuştur ki, bütün dürüst ve erdemli kadınlar yeryüzünde iken ne kadar yaşlı ve çökmüş olurlarsa olsunlar bakire kızlar olarak diriltilecekler ve erkek eşleri gibi, cennette gençliklerini ebediyyen muhafaza edecekler.

15 Yani, cennetin bütün öteki sakinleri ile aynı imtiyazlara sahip olarak. Yukarıda "uyum içinde" şeklinde çevrilen –ayrıca 38:52 ve 78:33'de de aynı şekilde çevrilmiş olan– *etrâb* terimi (tekili *tirb)* konusunda, onun öncelikle "aynı yaşta olan [kişiler]"i (birçok müfessir tarafından kabul edilen anlam) gösterdiğine şüphe yoktur; ancak bütün dilbilim otoriteleri tarafından işaret edildiği gibi, bu terim, aynı zamanda "aynı vasıflara sahip olan [kişiler]", yani "uyum içinde olanlar" anlamında kullanılmaktadır. Bu anlam, bana göre buraya daha uygun düşmektedir; çünkü, ister kadın isterse erkek olsun, dürüstlük ve erdemliliğe ulaşmış olan herkesin eşit derecede fazilet sahibi olduğunu vurgulamaktadır; yahut, alternatif olarak, birbirlerini aynı ölçüde cezbetmelerini ve böylece ruhsal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılıklı olarak tatmin etmelerini, yahut da her iki anlamı birden vurgulamaktadır.

16 Her zaman "Allah'a yakın" bulunan –ve sayıları zaman geçtikçe azalan (bkz. yukarıdaki 4. not)– "önde olan"lardan farklı olarak ilk bocalamadan ve günahtan sonra dürüstlüğe ve erdemliliğe ulaşmış olanlardan da her zaman çok sayıda bulunacaktır (bkz. not 10).

17 Yani, ölünceye kadar. Lafzen, "sol taraftakiler" (bkz. yukarıdaki 3. not).

18 *Hamîm*'in bu şekilde çevrilmesi konusunda bkz. sûre 6, not 62.

19 Yani, bütün manevî/ahlakî endişeleri bir kenara bırakarak. *Mutraf* teriminin anlamı konusunda bkz. sûre 11, not 147.

47 ve diyorlardı ki: "Ne Yani! Biz ölüp de toz ve kemik yığını haline geldikten sonra mı diriltileceğiz yeniden? **48** Ve eski atalarımız da mı?"

49 De ki: "Daha önce yaşamış olanlar da, sonrakiler de **50** [yalnızca Allah tarafından] bilinen bir Gün'ün belirlenmiş olan bir vaktinde bir araya getirilecekler: **51** ve o zaman, siz ey yoldan sapmış ve hakikati yalanlamış olanlar, **52** siz kesinlikle ağulu meyve ağacından[20] tadacaksınız, **53** ve karnınızı onunla dolduracaksınız, **54** ve yakıcı ümitsizliği (yudum yudum) içeceksiniz, **55** doymak bilmez susuz develerin içişi gibi içeceksiniz!"

56 Hesap Günü onların karşılanışı işte böyle olacak!

57 SİZİ YARATAN Biziz, [ey insanlar:] öyleyse neden hakikati kabul etmezsiniz? **58** Attığınız o [tohum]u hiç düşündünüz mü?[21] **59** Onu yaratan siz misiniz, yoksa Biz miyiz onun yaratılışının kaynağı? **60** Ölümün sizin aranızda [her zaman geçerli] olmasını emrettik: ama hiçbir şey Bizi alıkoyamaz **61** varoluşunuzun tabiatını değiştirmekten[22] ve [henüz] size malum olmayan bir şekilde sizi [yeniden] var etmekten.

62 Ve [mademki] baştaki yaratılışınızı[n mucizevî bir olay olduğunu] biliyorsunuz; öyleyse, neden [Bizim hakkımızda] düşünüp dersler çıkarmazsınız?

63 Toprağa ektiğiniz tohumu hiç düşündünüz mü? **64** Onu büyütüp yeşerten siz

وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا
تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ
﴿٤٨﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ
يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ
﴿٥١﴾ لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ
﴿٥٣﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾
هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا
تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَأَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ
أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ
وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ
وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ
الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ
﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ

20 Bkz. 37:62, not 22.

21 Bu, hem erkeğin menisine hem de kadının yumurtasına ve dolayısıyla bu şekildeki hayranlık verici karmaşık yaratma sürecine işaret etmektedir.

22 Lafzen, "sizin benzerlerinizi *(emsâl)* değiştirmekten." Ancak *mesel* terimi, aynı zamanda, mecazî olarak bir şeyin veya kişinin durumunu, şartlarını ve niteliklerini *(sıfât)* –kısacası, "varoluşunun mahiyetini"– anlatır.

misiniz, yoksa Biz miyiz onun büyüyüp yeşermesinin sebebi? **65** [Çünkü,] dileseydik, onu kuru bir çöpe döndürürdük ve siz hayret [ve dehşet] içinde kalırdınız: **66** "Eyvah, mahvolduk! **67** Yok yok, aslında [geçinme imkanlarımızdan] mahrum bırakıldık!" (diyerek).

68 Hiç içtiğiniz suyu düşündünüz mü? **69** Siz mi onu bulutlardan indirdiniz, yoksa Biz miyiz onun yere inmesini sağlayan? **70** [O tatlı bir su şeklinde iner, ama] dileseydik yakacak kadar tuzlu ve acı yapabilirdik: öyleyse neden [Bize] şükretmiyorsunuz?

71 Hiç tutuşturduğunuz ateşi düşündünüz mü? **72** Ateşin yakıtı olarak görevlendirilen ağacı[23] var eden siz misiniz, yoksa Biz miyiz onun varoluşunun sebebi?

73 Onu [Bizi] hatırlamanı[zı]n bir vasıtası[24] ve [hayatlarının] yabaniliği içinde kaybolmuş ve acıkıp susamış bütün insanlar için[25] bir rahatlama vasıtası yaptık.

أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَاءُ
لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ
﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ
﴿٦٨﴾ ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾
لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَأَيْتُمُ
النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ
الْمُنشِئُونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا
لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾

23 Lafzen, "onun ağacını": taşlaşmış odundan başka bir şey olmayan kömür veya milyonlarca yıl toprak altında gömülü kalan bitki esaslı organizmaların sıvılaşmış artıkları olan petrol gibi mineral yakıtları da içeren hemen hemen bilinen bütün yakıt türlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak bitki kökenli oluşlarına işaret.

24 "Ateş" (kelimenin en geniş anlamında) insanın bildiği bütün ışık türlerinin kaynağı olduğundan, insana "Allah'ın göklerin ve yerin nûru olduğu"nun hatırlatılması yerindedir (bkz. 24:35 ve ilgili notlar).

25 *Mukvîn* isim-fiili *kaviye* fiilinden türetilmiş olup "terk edilmiş oldu", "terk edildi" veya "perişan oldu" anlamlarına gelir. Aynı kökten türetilen *kavâ* ismi (yahut *kıvâ*) "çöl", "yabanilik", "harabe" yahut "açlık" veya "kıtlık" ifade eder. Bu nedenle, *mukv* kelimesi, "aç olan kimse"yi veya "terk edilmiş bir yerde kaybolan [yahut "dolaşan"] kimse"yi gösterir. Yukarıdaki ayette bu ifade açık şekilde mecazî olarak kullanılmıştır. Çünkü, bazı müfessirlerin ileri sürdükleri gibi, bunun "çöldeki savaşçılar"ı kasdettiğini düşünmek zordur. Benim *mukvîn*'i bileşik bir karşılıkla "yabanilik içinde kaybolmuş ve acıkıp susamış bütün insanlar" şeklinde çevirmem ise, aynı zamanda hem lafzî hem de mecazîdir: çünkü yalnız, talihsiz ve şaşkın insanlar ile insan sıcaklığına ve manevî aydınlığa susayanları ifade etmektedir.

74 Öyleyse kudret sahibi Rabbinin ismini yücelt!

75 HAYIR, [bu Kur'an'ın] parçalar halinde indirilişini[26] tanıklığa Çağırırım, **76** eğer bilseniz bu en güçlü bir teyiddir! **77** O, gerçekten değerli bir hitabedir, **78** sağlam korunan ilahî kelâm içinde [insana tebliğ edilmişltir **79** ki ona ancak [kalben] temiz olanlar dokunabilir:[27] **80** bütün âlemlerin Rabbinden (gelen) bir vahiy!

81 Şimdi böyle bir habere[28] küçümseyerek mi bakıyorsunuz, **82** ve hakikati yalanlamayı günlük gıdanız olarak mı görüyorsunuz?

83 Peki, öyleyse,[29] [ölüm döşeğindeki bir adamın] boğazına [son nefesi] dayandığında, **84** siz de [çaresiz bir şekilde] durup seyrederken, **85** ve [Bizi] görmediğiniz halde, Biz ona sizden daha yakınken: **86** peki öyleyse, eğer [Bize] bağım-

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ فَلَا أُقْسِمُ
بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾
إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾
لَّا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ
﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ
رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ
الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ
إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِن كُنتُمْ

---

26 Yahut: "yıldızların konumunu" [yahut "yörüngesini"]. *Mevki'* terimi (çoğulu *mevâki'*), "bir şeyin indiği zaman" [yahut "yer" veya "şekil"] anlamına gelir. Birçok müfessir, *mevâki'u'n-nucûm* ifadesinin yıldızların Son Saat'teki kopup parçalanmaları ile ilgili olduğunu düşündükleri halde, İbni 'Abbâs, 'İkrime ve Suddî, sonraki ayetlere dayanarak bu ifadenin Kur'an'ın tedricî olarak vahyedilmesine –veya "parçalar *(nucûm)* halinde inmesi"ne– işaret ettiğini söylerler (karş. İbni Kesîr ve Taberî; bkz. ayrıca 53:1, not 1). Kur'an vahyinin tedricî bir şekilde inişini "şahitliğe/tanıklığa çağırmak" sûretiyle, Hz. Peygamber'in hayatında ilahî kelâmın yirmiüç yıllık açılımı süresince meydana gelen dramatik değişikliklere rağmen ilahî vahyin bütün tutarsızlıklardan ve iç çelişkilerden uzak kalması çarpıcı gerçeğine (karş. 4:82 ve ilgili not 97) dolaylı olarak işaret etmektedir: bu da, bir sonraki parantez içi ifadeyi (ayet 76) açıklayan bir hususdur.

27 Yani, yalnızca temiz kalpli olanlar onu doğru olarak anlayabilir ve ondan bir fayda elde edebilirler. "Sağlam korunan [yani bozulmaz] ilahî kelâma" *(kitâbun meknûn)* yapılan bir önceki atıf konusunda bkz. 85:21-22 ve ilgili not 11.

28 Yani, yeniden dirilme ve hesap haberine.

29 Bunun vecîz anlamı şudur; "peki, madem iddia ettiğiniz gibi gerçekten herhangi bir Üstün Güç'ten bağımsız iseniz neden ...", vd. ve böylece 57-74. ayetler ile bağlantı kurmaktadır.

lı olmadı[ğınızı düşünüyor]sanız, **87** o [bitip tükenen hayatı] geri döndürebilir misiniz, eğer iddianızda haklı iseniz?

88 [HEPİNİZ ölümü tadacaksınız.] Eğer bir kimse Allah'a yaklaşanlardan[30] olursa, **89** [öteki dünyada onu] mutluluk, gönül rahatlığı ve bir esenlik bahçesi [bekler].

90 Ve yine eğer bir kimse dürüst ve erdemli bir hayat sürenlerden[31] olursa, **91** [cennette şu sözlerle karşılanacaktır:] "Dürüst ve erdemlilerden [olan] sana selâm olsun!"

92 Ama eğer biriniz hakikati yalanlayanlardan ve [böylece] yoldan sapmışlardan olursa, **93** [öteki dünyada onu] yakıcı bir ümitsizlik karşılar, **94** ve alev saçan bir ateşin sıcaklığı!

95 Kuşkusuz bu, hakikatlerin hakikatidir![32]

96 Öyleyse kudret sahibi Rabbinin ismini yücelt!

غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٨٧﴾
فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ
وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩٠﴾
فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ
ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ
﴿٩٤﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

30 Yani, bu sûrenin 10-11. ayetlerinde sözü edilen "önde gelenler"den.

31 Bkz. 27. ayet ile ilgili not 10.

32 Lafzen, "kesin bir hakikat", yani hiç değişmeyen/şaşmayan bir hakikat. Yukarıdaki cümledeki "bu" zamiri yalnızca yeniden dirilmenin ve ölümden sonraki hayatın bildirilmesi ile değil, aynı zamanda –ve öncelikle– insanın Allah'a kesin bağlılığı ile ilgilidir.

57. HADÎD SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

25. ayetinde "demir"in *(hadîd)* anılması ve bu kelimenin çağrışımları (bkz. aşağıda 42. not) Hz. Peygamber'in çağdaşlarını ve izleyicilerini öylesine etkiledi ki bu sûre her zaman "içinde demirin geçtiği sûre" olarak anılmaya başladı (Taberî). 10. ayette Mekke'nin *fethine* atıfta bulunulması, bu sûrenin vahyedildiği en erken tarihin H. 8. yılın sonu olduğunu gösterir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾
لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۖ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

1 GÖKLERDE ve yerde olan her şey Allah'ın sınırsız kudretini yüceltir: çünkü yalnız O'dur güç sahibi, hikmet sahibi!
2 O'nundur göklerin ve yerin mülkü; O'dur öldüren ve yaşatan; ve O'dur dilediğini yapmaya muktedir olan!
3 O, İlk ve Sondur;[1] hem Dış Görüntüdür hem İç Gerçeklik:[2] ve O, her şeyin bilgisine Sahiptir.
4 O, gökleri ve yeri altı evrede yaratmış ve kudret ve egemenlik tahtına oturmuştur.[3]

---

1 Yani, O'nun varlığı öncesiz ve sonrasızdır; O'ndan önce hiçbir şey yoktu ve hiçbir şey O'nun gibi sonsuz olmayacaktır: birçok sahih nakilde kaydedildiği gibi bu yorum bizzat Hz. Peygamber'in kendisi tarafından yapılmıştır. Böylece, "zaman" da –insan anlayışının ötesindeki bir kavram olarak– bizâtihî Allah'ın yarattığı bir şeydir.

2 Yani, O bütün mevcudatın aşkın Sebebidir (transcendental Cause) ve aynı zamanda, yarattığı her varlıkta (phenomenon) içkin (immanent)dir —karş. çok sık tekrarlanan Kur'ânî ifade (mesela 5. ayette): "bütün işler, [asıl kaynağı olan] Allah'a döndürülür"; Taberî'nin sözleriyle, "O, her şeye başka herhangi bir şeyin yakın olabileceğinden daha çok yakındır." Diğer –belki tamamlayıcı– bir karşılığı şöyle olabilir: "O hem Zâhir'dir, hem Bâtın", yani "O'nun varlığı, fiillerinin/eylemlerinin etki ve sonuçlarından açıkça anlaşılmaktadır *(zâhir),* halbuki O'nun bizâtihî kendisi, bizim duyularımızın kavrayamayacağı *(ğayr-i mudrek)* bir gerçekliktir" (Zemahşerî).

3 Karş. 7:54'deki benzer ifade ve ilgili not 43.

O, hem toprağa giren ve ondan çıkan her şeyi, hem de gökten inen ve ona yükselenleri bilir.[4]
Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir; ve Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.
5 Göklerin ve yerin mülkü O'nundur; ve bütün işler, [asıl kaynağı olan] Allah'a döndürülür.
6 O, gündüzü kısaltarak geceyi uzatır, ve geceyi kısaltarak gündüzü uzatır; ve O, [insanların] kalpler[in]de olanı eksiksiz bilir.

7 ALLAH'A ve Elçisi'ne inanın ve O'nun size emanet olarak tevdî ettiği şeylerden başkaları için harcayın;[5] çünkü sizden imana eren ve [Allah yolunda] sınırsızca harcayanlar büyük bir mükâfaat göreceklerdir.
8 Elçi, sizi Rabbiniz [olan Allah]a inanmaya çağırdığı ve O sizden bir taahhüt almış bulunduğu[6] halde neden Allah'a inanmazsınız? [Herhangi bir şeye] inanabildiğiniz halde[7] [O'na neden inanmıyorsunuz]?
9 [Bu] kuluna, sizi koyu karanlıktan aydınlığa çıkarmak için apaçık mesajlar indiren O'dur: çünkü Allah size karşı sonsuz şefkat sahibidir, rahmet kaynağıdır.

يَعْلَمُ
مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ
وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۗ وَاللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَ
إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ
النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۖ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦﴾ آمِنُوا
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ
فِيهِ ۖ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾
وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۙ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا
بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾
هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ
مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٩﴾

4 Bkz. 34:2, not 1.

5 İnsanın "sahip olduğu" her şeyin Allah'ın tevdî ettiği bir emanetten başka bir şey olmadığına işaret. Çünkü "göklerde ve yeryüzünde olan her şey O'na aittir", insan ise yalnız onların kullanımına yetkilidir.

6 Allah'ın "söz/taahhüt alması", Allah tarafından insana bahşedilen ve her sağlıklı insanın Allah'ın yaratıcılığının tabiattaki bütün tezahürlerini gözlemlemek ve elçilerinin öğretilerine kulak vermek sûretiyle Allah'ın varlığının gerçekliğini kavramasına imkan veren akıl melekesine bir işarettir (Zemahşerî). Bkz. bu bağlamda 7:172 ve ilgili not 139.

7 Lafzen, "eğer mümin iseniz": Râzî'ye göre, "eğer sağlam kanıtlara sahip olan herhangi bir şeye inanabiliyorsanız."

10 Göklerin ve yerin mirasının [tek başına] Allah'a ait olduğunu[8] gördüğünüz halde neden Allah yolunda sınırsızca harcamazsınız?
İçinizden Fetih'ten önce[9] [Allah yolunda] harcayan ve savaşanlar [bundan kaçınanlar ile] eşit olmazlar: bu (önceki)lerin derecesi [Fetih'ten] sonra harcamaya ve savaşmaya başlayanların derecesinin üstündedir, halbuki Allah [kendi yolunda çaba sarf edecek] herkese en güzeli vaad etmiştir.[10] Ve Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

11 KİMDİR Allah'a güzel, bereketli bir borç verip onu kat kat fazlasıyla geri alacak olan?[11]
Böyle [yapan]lar değerli ve anlamlı bir mükâfaat görecekler, **12** bütün mümin erkekleri ve mümin kadınları önlerinde ve sağ taraflarında hızla yayılan ışık dalgalarıyla[12] göreceğin Gün, [o Gün onlar şu hitapla karşılanacaklar:] "Bugün size bir müjde (var): içinden ırmaklar akan, mesken edineceğiniz bahçeler! Bu, en büyük mazhariyettir!"

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۚ لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ
وَقَاتَلَ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا مِن بَعْدُ
وَقَاتَلُوا ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
﴿١٠﴾ مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ
وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِم بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ
هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾

8 Yani, "... her şeyin Allah'a ait olduğunu": bkz. yukarıdaki 5. not; ayrıca 15:23, not 22.

9 Yani, Müslümanların hâlâ zayıf ve geleceklerinin belirsiz olduğu bir zamanda Mekke'nin H. 8. yıldaki fethinden önce.

10 Yukarıdaki prensip, her dönemde zafere ulaşılmasından önce ve/veya sonra Allah yolunda gayret gösteren bütün müminlerin nisbî üstünlükleri için geçerlidir.

11 Bkz. 2:245'deki benzer ifade ile ilgili not 234. Bu örnekteki anlam daha geniştir ve insanın hiçbir karşılık beklemeden, yalnızca Allah rızası için yapabileceği her şeyi kapsamaktadır.

12 Bkz. 74:39'daki *ashâbu'l-yemîn* ("sağdakiler/sağ taraftakiler") ifadesi ile ilgili not 25. "Sağ el" veya "sağ taraf" mecazı, Kur'an'ın birçok yerinde, "dürüstlük ve erdemlilik" ve bu nedenle "kutsanmışlık" anlamında kullanılmaktadır. Burada bu anlam, müminlerin önünde ve sağ taraflarında onların "Allah'ı bilmelerinin, yüksek ahlakî seviyelerinin ve kör bir idraksizlikten ve kötü fiillerden uzak olmalarının" bir sonucu olarak "hızla yayılan ışık" ile sembolize edilmiştir (Râzî).

13 O Gün ikiyüzlü erkekler ve kadınlar[13] imana ermiş olanlara: "Bizi bekleyin!" diyecekler, "Sizin nurunuzdan bir [parça] ışık alalım!" [Ama] onlara: "Geriye dönüp gidin ve [kendinize ait] bir ışık arayın!"[14] denilecek.

Bunun üzerine onlar[la müminler] arasına kapısı olan bir duvar çekilecek: içinde rahmet ve şefkat bulunacak, dışında ise azap.[15]

14 O[nun dışında kala]nlar, şu [içindeki]lere, "Sizinle değil miydik?" diye seslenecekler. Berikiler, "Evet öyleydi!" diye cevap verecekler, "Ama siz kendi kendinizi ayarttınız,[16] [inancınızda] tereddüt gösterdiniz;[17] [yeniden dirilme konusunda] şüpheye kapıldınız ve Allah'ın buyruğu ulaşıncaya kadar[18] kuruntunuz sizi yoldan çıkardı: çünkü, Allah hakkındaki ayartıcı düşünceler[iniz] sizi yanılgıya sürükledi![19]

15 "Ve böylece, bugün ne sizden, ne de hakikati [açıkça] inkar etmiş olanlardan

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ
لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا
وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ
بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِن قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾
يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنَّكُمْ
فَتَنتُمْ أَنفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ
الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾
فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا

13 Burada, yalnızca doğrudan "ikiyüzlüler" (bu terime Batı dillerince verilen anlamda) değil, aynı zamanda inançlarında müstereddit ve ahlakî değerlerinde zayıf olmalarından dolayı kendi kendilerini kandırmaya eğilimli olan kimseler de kasdedilmektedir (bkz. 29:11, not 7).

14 Yani, "Yeryüzünde yaşarken ışığı/aydınlığı aramış *olmalıydınız.*"

15 Burada gerçek müminler ile ikiyüzlüleri (veya inancı zayıf olanları) ayıran duvardaki kapının vurgulanması, ikinci grubun pişmanlık duymaları ihtimaline işaret etmektedir: karş. 40:12 ile ilgili 10. notta nakledilen meşhur Hadis. Mücâhid, (Taberî tarafından nakledildiğine göre) burada sözü edilen "duvar"ı 7:46'da zikredilen "engel/perde" *(hicâb)* ile özdeş görmektedir.

16 Yani, "dünyevî kazançları arttırarak" veya "kişisel güvenliğiniz için korkuya kapılmak sûretiyle" —her ikisi de hem yarım gönüllüleri hem de ikiyüzlüleri karakterize eder.

17 İbni Zeyd (Taberî tarafından nakledildiğine göre) *terabbestum* fiilini böyle açıklar.

18 Yani "ölünceye kadar."

19 Bkz. 31:33'ün son cümlesi ile ilgili not 30.

hiçbir fidye[20] kabul edilmeyecek. Sizin varacağınız yer ateştir: o sizin [tek] sığınağınızdır;[21] ve ne kötü bir varış yeridir!"

مَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ هِىَ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ أَلَمْ يَأْنِ
لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ ٱللَّهِ وَمَا نَزَلَ
مِنَ ٱلْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلُ
فَطَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ
فَٰسِقُونَ ﴿١٦﴾ ٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ
قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ ٱلْمُصَّدِّقِينَ

16 İMANA ermiş olanların kalplerinin Allah'ı ve [kendilerine] indirilen hakikati anarken acizliklerini fark etmelerinin zamanı gelmedi mi?[22] (Ve vakti gelmedi mi) kendilerine daha önce vahiy indirilmiş olanlara[23] ve zamanın geçmesiyle kalpleri katılaşarak çoğu [bugün] yoldan sapmış olanlara[24] benzememelerinin.

17 [Ama] bilin ki Allah cansız hale gelen toprağa yeniden hayat verir![25]
Ve aklınızı kullanabilesiniz diye mesajlarımızı sizin için kolay anlaşılır kıldık.

18 Hakikati tasdik eden[26] kadınlara ve

---

20 Yani, gecikmiş pişmanlığınız.

21 Lafzen, "arkadaşınız" *(mevlâkum)* —yani, "onunla kendinizi arındırabileceğiniz ve bağışlatabileceğiniz tek şey": karş. 40:12 ile ilgili 10. notta zikredilen Hz. Peygamber'in sözü; ayrıca bkz. yukarıdaki not 15.

22 Yani "Allah'ı ve O'nun vahyini hatırlamak, onları kibirlenmek yerine acizliklerini görmeye sevk etmez mi?" Bu "iman etme"ye karşı duyulan her türlü küçümsemeye ve büyüklük taslamaya karşı –kendilerini "sofu" gören bazı insanlara çok fazla bulaşan bir zaaf– güçlü bir uyarıdır.

23 Bu, kendilerini "Allah'ın seçkin toplumu" olarak gören ve bu nedenle başından beri kendilerini O'nun rızasına mazhar olmuş sayan Yahudiler arasındaki kibirli ruhanîlere bir atıftır.

24 Yani, bugün dinlerinin etik ilkelerine aykırı davrananlara: sahih itikadın amacının insanları boş bir övünmeye kapılmak yerine mütevazî olmaya ve Allah'a karşı sorumluluğunu hissetmeye sevk etmek olduğuna ve bu manevî tevazuun kaybolmasının her zaman moral bir kopuş/soysuzlaşma ile sonuçlandığına işaret.

25 Müfessirlerin çoğunluğuna –ve özellikle Zemahşerî, Râzî ve İbni Kesîr'e– göre bu ifade, temelsiz bir övünmenin ve büyüklük taslamanın öldürdüğü kalplerde ilahî sorumluluk bilincinin yeniden uyanmasına temsîlî bir işarettir.

26 Yahut: "karşılıksız olarak yardım eden" —bu [anlam değişikliği], *sâd* ve *dâl* sessizlerinin telaffuz şekline bağlıdır. Ayetin devamına bakıldığında benim verdiğim (ve Zemahşerî'nin de vurguladığı) anlam daha tercihe şayan görünmektedir. Ancak bu çevirinin de dayandığı Hafs b. Süleyman el-Esedî'nin kıraatında sözkonusu isimler *mussaddikîn* ve *mussaddikât* "karşılıksız yardımda bulunan kadınlar ve erkekler" olarak telaffuz edilmektedir.

erkeklere ve [böylece] Allah'a güzel bir borç verenlere gelince, onlara kat kat fazlası geri ödenecek,[27] ve [öteki dünyada] değerli bir mükâfaat kazanacaklar.

19 Allah'a ve O'nun elçilerine inananlar, işte onlardır hakikate sahip çıkan ve Allah'ın huzurunda [ona] tanıklık edenler:[28] [böylece] onlar ödüllerini ve nurlarını elde edecekler!

Hakikati inkara ve mesajlarımızı yalanlamaya şartlanmış olanlara gelince, onlar yakıcı ateşe mahkum olanlardır!

وَٱلْمُصَّدِّقَٰتِ وَأَقْرَضُوا۟ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَٰعَفُ لَهُمْ
وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٩﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦٓ
أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصِّدِّيقُونَ وَٱلشُّهَدَآءُ عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ
أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ
أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٢٠﴾ ٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا
لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌۢ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى
ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَٰدِ ۖ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ ٱلْكُفَّارَ
نَبَاتُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَٰمًا ۖ

20 BİLİN Kİ [ey insanlar,] bu dünya hayatı, sadece bir oyundan, geçici bir eğlence ve güzel bir gösteriden, birbirinizle büyüklük yarışı[na girişmenizden] ve daha çok servet ve çocuk sahibi olma hırsın[ız]dan ibarettir.[29]

Bu (dünya)nın durumu, [hayat getiren] yağmurun hikayesine benzer:[30] yağmurun yeşerttiği bitki, toprağı ekenlere[31] sevinç verir; ama sonra kurur ve sen onun sarardığını görürsün; sonunda toprak haline gelir.

Ama öteki dünyada [insanın durumu ile

27 Bkz. yukarıdaki 11. ayet.

28 Yani, her türlü fedakarlığa hazır olmalarıyla.

29 Bu pasaj ile ilgili geniş yorumunda Râzî bu tür bir hayatın hor görülüp küçümsenemeyeceğini, çünkü onun Allah tarafından yaratıldığını belirtir: karş. 38:27 — "Biz göğü ve yeri ve ikisi arasındaki her şeyi bir anlam ve amaçtan yoksun yaratmış değiliz" ve 23:115 —"Sizi boş ve anlamsız bir oyun olsun diye yarattığımızı mı sanırsınız?" Hayat, bizâtihî Allah'ın bir armağanı ve Râzî'nin de işaret ettiği gibi her türlü nimetin potansiyel kaynağı olduğu halde duyarsız ve kör bir şekilde ve manevî değerleri ve endişeleri gözardı ederek, yani öteki dünyayı hiçe sayarak yaşanması halinde bu olumlu niteliğini tamamen yitirir.

30 Lafzen, "... kıssası gibi[dir o].

31 Bu, *kâfir* (çoğulu *küffâr)* isim-fiilinin Kur'an'da orijinal anlamıyla ("toprağı eken" anlamında) kullanıldığı tek yerdir. Bu karşılığın kökü ve türemesi için, *kâfir* teriminin ("hakikati inkar eden" anlamında) Kur'an'ın vahiy sürecinde ilk defa kullanıldığı 74:10 ile ilgili not 4'e bkz.

ilgili ebedî hakikat açıkça ortaya çıkacaktır]: [ya] şiddetli azap, yahut[32] Allah'ın bağışlayıcılığı ve hoşnutluğu; çünkü bu dünya hayatı, kendini kandırmanın zevkin(i tatmak)tan başka bir şey değildir.

21 [Bu nedenle,] Rabbinizin bağışlayıcılığına nail olmak[33] ve [böylece] Allah'a ve elçilerine iman edenler için[34] hazırlanmış bulunan, gökler ve yer kadar geniş bir cenneti elde etmek yolunda birbirinizle yarışın: bu, Allah'ın dilediğine bağışladığı bir lütfudur; çünkü Allah sonsuz lütuf sahibidir.

22 HİÇBİR musibet, daha önce buyruğumuzda [öngörülmüş] olmadıkça ne yeryüzünün ne de sizin başınıza[35] gelmez: şüphesiz bu[36] Allah için kolay (bir iş)tir. **23** [Bunu bilin ki,] elinizden kaçan [iyi ve güzel] şeylere üzülmeyesiniz ve elinize geçen [iyi ve güzel] şeylerle de [boş yere] şımarmayasınız:[37] çünkü Allah, kendini beğenip küstahça davrananları[38] sevmez, **24** ki onlar [Allah'ın nimetleri üzerinde] cimrilik edip başkala-

وَفِي
ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنٌ ۚ
وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُوٓا
إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ ٱلسَّمَآءِ
وَٱلْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ
فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ
﴿٢١﴾ مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ
إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى
ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِّكَيْلَا تَأْسَوْا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا۟
بِمَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ ٱلَّذِينَ
يَبْخَلُونَ

32 Taberî'ye göre *ve* bağlacı burada *ev* ("yahut") anlamına sahiptir.

33 Yani, "şan-şöhret ve dünyevî mal-mülk için çabalamak yerine": hiç kimsenin hatalardan ve haksızlıklardan uzak olmadığı, bu sebeple herkesin Allah'ın bağışlayıcılığına muhtaç olduğu gerçeğine vecîz bir işaret. (Karş. 24:31 ile ilgili not 41).

34 Gerçek müminleri karakterize eden tevazuun daha ileri bir şekli için bkz. 3:133-135.

35 Yani, "yeryüzüne veya bütün insanlığa yahut münferit olarak herhangi birinize": tabii yahut beşerî/insan-ürünü anî altüst oluş ve çöküşe; ve hastalıktan, ahlakî yahut maddî yoksunluktan doğan münferit sıkıntılara işaret.

36 Yani, Allah'ın bir olayı dilemesi ve onu gerçekleştirmesi.

37 Böylece, ne vuku bulduysa vuku bulmak zorunda olduğunu –vuku *bulmamasının* mümkün olmadığını– çünkü onun Allah tarafından akıl-sır ermez planı uyarınca irade edildiğini bilmesi, gerçek bir mümini, karşılaşacağı her türlü iyi yahut kötü şeyi bilinçli bir tevekkül ile karşılamaya sevk etmektedir.

38 Yani, durumlarının iyiliğini kendi üstünlüklerine veya "şansları"na bağlayanları.

rına da cimrice davranmayı tavsiye ederler![39]

Ve sırtını [bu hakikate] çevirenler[40] [bilsin ki] Allah kendi kendine yeterlidir, bütün övgülere layıktır!

وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ۗ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ
هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ
وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ
بِالْقِسْطِ ۖ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ
لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ

25 Doğrusu, [daha önce de] elçilerimizi [bu] hakikatin bütün kanıtları ile gönderdik; ve onlar aracılığıyla[41] vahyi bağışladık [ve böylece, doğru ile eğriyi tartabilmeniz için size] bir terazi [verdik] ki insanlar adaletle davranabilsinler; ve [size] içinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri[42] [kullanma yeteneği] bağışladık: [bütün bunlar size verildi ki] Allah, O'nun ve Elçisi'nin yolunda yürüyenleri[43] ayırabilsin,

39 Karş. 4:36'nın son cümlesi ve 37. ayetin tümü.

40 Yani, meydana gelen her şeyin Allah tarafından irade edilmiş olduğunu kabul etmek istemeyenler.

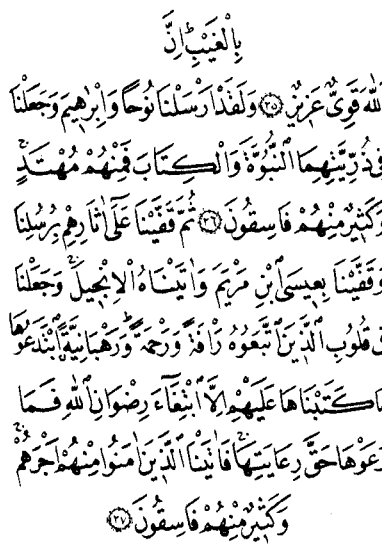
41 Lafzen, "onlar ile."

42 Allah, insana doğru ile yanlış arasında ayırım yapma yeteneği vermesinin (ki bütün ilahî vahiylerin nihaî amacı budur) yanısıra, onu yeryüzündeki doğal kaynakları kendi yararına kullanma yeteneği ile de donatmıştır. Bu yeteneğin en göze çarpan sembolü, insanın bütün canlı varlıklar arasında yalnız kendisine özgü olan *araç* yapma becerisidir; ve her türlü araç yapımının –ve doğrusu, bütün beşerî teknolojilerin– başta gelen maddesi demirdir: yeryüzünde bolca bulunan ve hem yapıcı hem de yıkıcı amaçlar için kullanılabilen tek metal. Demirde mevcut olan "müthiş güç" *(be's şedîd)*, sadece savaş araçlarının yapımında değil, aynı zamanda, daha karmaşık bir şekilde, insanın, *makineyi* insan varoluşunun temeli sayan ve içinde taşıdığı karşı konulmaz dinamizmiyle insanın tabiat ile bütün derunî bağlantılarını koparan yüksek teknolojiyi geliştirme eğiliminde de kendini gösterir. Modern hayatın en bariz yüzünü oluşturan bu hızlanan makineleşme süreci, insan toplumunun temel yapısını tehdit etmekte ve böylece "ilahî rehberlik" kavramında anlamını bulan bütün manevî/ahlakî ve ruhî duyarlılıkların giderek kaybolmasına sebep olmaktadır. Kur'an insanı bu tehlikeye karşı uyarmak için, yanlış kullanıldığı takdirde "demir"in taşıdığı potansiyel kötülüğü *(be's)*, başka bir deyişle, insanın teknolojik yaratıcılığının sarsıcı/yıkıcı hale gelerek, ruhsal bilincini gölgelemesine ve sonuçta bütün bireysel ve sosyal mutluluk imkanlarını yok etmesine yol açması tehlikesini –sembolik ve mecazî olarak– vurgulamaktadır.

43 Lafzen; "O'na ve Elçisine yardım edenleri", yani Allah'ın ve Elçisinin yolunda yürüyenleri. Bunun anlamı, yalnızca Allah'ın maddî ve manevî nimetlerini doğru amaçlar için kullananların "gerçek müminler" olarak tanımlanabilecekleridir.

[Kendisi] insan kavrayışının ötesinde olsa bile.[44]

Şüphesiz Allah güçlüdür, kudret sahibidir.

26 Gerçekten, [aynı amaçla[45]] Nûh'u ve İbrahim'i [elçilerimiz olarak] gönderdik ve soylarından gelenlere peygamberlik ve vahiy verdik; onların bir kısmı doğru yoldaydı, ama çoğu da yoldan sapmıştı.

27 Ve sonra onların ardından öteki elçilerimizi gönderdik; ve [zaman içinde] arkalarından kendisine İncil verdiğimiz[46] Meryem oğlu İsa'yı gönderdik; o'na [sadık bir şekilde] uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik. Ruhbanca riyazete gelince,[47] Biz onlara bunu emretmedik: Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla onu kendileri uydurdu.[48] Ama sonra ona, [her zaman,] gerektiği gibi[49] uymadılar: böylece Biz, [gerçekten] iman etmiş olanlara karşılığını verdik, ama onların çoğu yoldan çıkmışlardı.[50]

44 Bkz. 2:3, not 3.

45 Yani, insana doğru ile yanlışı ölçebileceği bir terazi vermek ve böylece onun adaletle davranabilmesini sağlamak için (bkz. önceki ayet).

46 Bkz. sûre 3, not 4.

47 *Rahbâniyye* terimi, çoğunlukla bu dünya hayatında hiçbir değerin bulunmadığını iddia etmeye kadar varan ruhbanca bir hayat anlayışı ile mübalağalı bir züht dü (asceticism) –Hristiyanlığın ilk döneminin belirgin özelliği olan ama İslam'ın tasvip etmediği bir tavır– birleştirir (karş. 2:143 –"Sizin ölçülü ve dengeli bir toplum olmanızı istedik"– ve ilgili not 118).

48 Yahut: "Onu kendileri uydurdu, [çünkü] Biz onu kendilerine emretmedik: [Biz onlara] sadece Allah'ın rızasını aramalarını emrettik]." Bu her iki çeviri de aynı ölçüde uygundur ve birçok klasik müfessir tarafından da böyle değerlendirilmiştir. Benim kabul ettiğim çeviri, Sa'îd b. Cubeyr ile Katâde'nin (her ikisi de Taberî ve İbni Kesîr tarafından kullanılmıştır) yorumlarına paralel düşmektedir.

49 Yani, onların tümü onu doğru şekilde anlamış/müşahede etmiş değildir (Taberî, Zemahşerî, İbni Kesîr), çünkü zaman içinde onların çoğu –yahut, daha doğrusu, ilk zâhidlerden (ascetics) sonra gelenlerin büyük kısmı (Taberî)– Teslis ve Allah'ın Hz. İsa'da tecessümü doktrinlerini kabul etmek ve boş bir şekilciliğe saplanmak sûretiyle bağlılıklarını bozdular (Râzî).

50 Zımnen "ve rahmetimizden yoksun bırakılmışlardı."

28 SİZ EY imana ermiş olanlar![51] Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın ve O'nun Elçisi'ne inanın, ki O, size rahmetinden iki kat versin ve sizin için (aydınlığında) yürüyeceğiniz bir ışık yaksın ve [geçmiş günahlarınızı] bağışlasın: çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

29 Ve geçmiş vahiylerin mensupları bilsinler ki[52] Allah'ın lütfu üzerinde hiçbir güçleri yoktur;[53] bütün lütuf [yalnızca] Allah'ın elindedir: onu dilediğine verir; Allah sonsuz lütuf sahibidir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ
وَءَامِنُوا۟ بِرَسُولِهِۦ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِن رَّحْمَتِهِۦ وَيَجْعَل لَّكُمْ
نُورًا تَمْشُونَ بِهِۦ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٨﴾
لِّئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ
مِّن فَضْلِ ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن
يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

---

51 Bir önceki pasajdan ve 29. ayetten açıkça anlaşıldığı gibi, bu şekilde hitab edilen toplum, geçmiş vahiylerin mensupları *(ehlu'l-kitâb)* ve özellikle Hz. İsa'nın sadık –yani muvahhid– izleyicileridir.

52 Lafzen, "geçmiş vahiylerin [yani Kitâb-ı Mukaddes'in] mensupları bilsinler diye."

53 Yani, kendilerinin Allah'ın hiçbir nimeti üzerinde özel bir imtiyaza sahip olmadıklarını bilsinler —ki "nimet" terimi, bu bağlamda ilahî vahyin indirilmesine ilişkindir. Bu ifade, ilk bakışta, peygamberlik makamının İsrailoğulları'nın özel bir "imtiyaz"ı olduğu düşüncesiyle Muhammed'e (s) indirilen vahyi reddeden Yahudilere ve aynı zamanda Kitâb-ı Mukaddes'in izleyicileri olarak bu temelsiz iddiayı zımnen kabul etmiş olan Hristiyanlara seslenmektedir.

58. MÜCÂDELE SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

İslam öncesi dönemde kadına yapılan haksızlıklara değinme ile başlayan sûre, *zihâr* olarak bilinen (bkz. aşağıdaki not 1 ve ayrıca 33:4 ile ilgili not 3'deki geniş açıklama) müşrikçe boşama metodunun saçma ve geçersiz –ve dolayısıyla yasaklanmış– olduğunun olmayana ergi *(reductio ad absurdum:* abese ircâ) yoluyla isbatı ile devam eder; daha sonra inanç ve inançsızlık meseleleri ile bu her iki tavrın insanın sosyal hayatı üzerindeki etkilerini ve ikiyüzlülük *(nifak)* meselesini ele alır ve sonunda inananların inanmayanlara karşı takınmaları gereken tavrın değerlendirilmesi ile sona erer. Nüzul tarihi, H. 5. yılın başlangıcı veya muhtemelen H. 4. yılın sonları olarak tahmin edilmiştir. Sûrenin alışılmış başlığı, ilk ayetindeki *tucâdilu* ("başvuruda bulunan kadın") kelimesinden gelmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي
إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا

1 ALLAH, kocası hakkında sana başvuran ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözlerini işitmiştir.[1]
Ve Allah ikinizin söylediklerini de mut-

1 Klasik müfessirlere göre bu ifade, kocası Evs b. Sâmit'in *zihâr* (33:4 ile ilgili not 3'de açıklanmıştır) olarak bilinen İslam öncesi döneme ait keyfî yeminle boşadığı Havle (yahut Huveyle) binti Sa'lebe'nin durumuna atıftır. Kadın, kendisini bütün evlilik haklarından yoksun bırakan ve aynı zamanda yeniden evlenmesini imkansız kılan bu boşanmaya karşı Hz. Peygamber'e başvurduğunda, bu müşrik âdetini yasaklayan bu sûrenin 2-4. ayetleri nazil oldu. Surenin devamından ve bu konudaki muhtelif Hadisler'den anlaşıldığı kadarıyla, yukarıdaki ayetin, ilk olarak *zihâr*'ın kınanmasına işaret ettiği kuşkusuzdur. Ancak, ayette "kocası hakkında başvuran ..." belirsiz herhangi bir kadından bahsedilmesi, bir kadının kocası hakkında şikayette bulunma hakkına sahip olduğu bütün durumları kapsamaktadır: Yani, sadece haksız ve zalimce bir boşamaya karşı değil, ama aynı zamanda bir kadının artık çekilmez hale gelen bir evlilikten kurtulma talebi ile igili başvurusunu da kapsar. Evlilik bağının bu şekilde kadın tarafından sona erdirilmesi *hul'* olarak adlandırılmış ve İslam Hukuku'nda 2:229. ayete ve birçok sahih Hadis'e dayanılarak müeyyideye bağlanmıştır. (Bu meselenin daha detaylı bir açıklaması için 2:229'un ikinci paragrafı ile ilgili 218. nota bkz.).

laka işitir:[2] Şüphesiz Allah her şeyi işiten, her şeyi görendir.

2 [Bundan sonra] içinizden "Sen artık bana annem kadar haramsın!" diyerek[3] hanımlarından ayrılanlara gelince, [unutmasınlar ki] (eşleri) hiçbir zaman anneleri [gibi] olamaz: kendilerini doğuran kadından başkası anneleri olamaz: o halde, akla sığmayan[4] bir sözdür söyledikleri, [bu nedenle de] asılsız ve düzmecedir.

Ama Allah, gerçekten günahları affedicidir, çok bağışlayıcıdır: **3** o halde, "Sen bana annem kadar haramsın!" diyerek hanımlarından ayrılanlara ve sonra söylediklerinden geri dönenlere gelince, [onların keffâreti] eşlerin tekrar birbirlerine dokunmalarından önce bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak[5] olacaktır: size [burada] tavsiye edilen budur; çünkü Allah yaptığınız her şeyden tamamiyle haberdardır.[6]

إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ
بَصِيرٌ ۝١ ٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَآئِهِم
مَّا هُنَّ أُمَّهَٰتِهِمْ ۖ إِنْ أُمَّهَٰتُهُمْ إِلَّا ٱلَّٰٓـِٔى وَلَدْنَهُمْ ۚ
وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ ٱلْقَوْلِ وَزُورًا ۚ وَإِنَّ
ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ۝٢ وَٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ
ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا۟ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَّا ۚ
ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝٣

---

2 Lafzen, "Her ikinizin karşılıklı çekişmesini *(tahavvurakumâ)* işitir", yani hem kadını hem de kocayı, her ikisinin iç motivasyonlarını sonsuz hikmeti ve adaleti ile kuşatarak. İkinci bir ihtimal olarak da, yukarıdaki ayetin özellikli olarak Havle olayı ile ilgili olduğu düşünülürse, ***kumâ*** ("her ikiniz") zamiri ile işaret edilen ikinci kişinin Hz. Peygamber olduğu söylenebilir. O, bu sûrenin nüzulünden önce *zıhâr* yoluyla boşamanın geçerli olduğunu düşünmüş ve bu sebeple Havle'ye, "Sen gerçekten, artık [kocana] haram oldun." demişti (Taberî). Bu düşünce, daha sonra 2. ayette ve devamında ifade edilen *zıhâr*'ın yasaklanması hükmü ile hemen tersine döndürülmüştü.

3 *Yuzâhirûn* fiilinin bu şekildeki açıklamalı çevirisi için bkz. sûre 33, not 3. Parantez içindeki "bundan sonra" ifadesi, *zıhâr* âdetinin –belirli bir boşama şekli anlamında– bu sûrenin 2-4. ayetleri ile yasaklanmış olduğu gerçeği karşısında gerekli görülmüştür.

4 *Munker* teriminin bu özel çevirisi için bkz. sûre 16, not 109.

5 Yani, bir kölenin veya tutsağın özgürlüğünü satın almak yahut onu serbest bırakmak. Köleliğin az veya çok ortadan kaybolduğu modern çağlarda *tahrîru rakabe* kavramı, sanırım, bir insanı büyük bir borç yükünün veya yoksulluğun tutsağı olmaktan kurtarmayı içine alacak şekilde genişletilebilir.

6 Karş. 2:225 —"Allah, düşünmeden yapmış olabileceğiniz yeminlerden dolayı sizi

فَمَن
لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا
فَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَٰلِكَ
لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝٤ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنزَلْنَا
آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝٥ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ
اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ
وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝٦

4 Ancak buna imkanı olmayan, [bunun yerine,] birbirlerine yeniden dokunmadan önce peşpeşe iki ay oruç tutacak;[7] ve buna gücü yetmeyen altmış yoksulu doyuracak:[8] bu, Allah'a ve Elçisi'ne inancınızı isbat etmeniz[9] için (gerekli)dir. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; ve hakikati inkar edenleri [öteki dünyada] şiddetli bir azap beklemektedir.

5 Allah'a ve Elçisi'ne karşı gelenler, onlardan önce yaşamış olup da Biz [kendilerine] açık mesajlar[10] gönderdikten sonra aşağılanmış bulunan [zalim]ler kadar aşağılanacaklardır.

Ve [böylece,] hakikati inkar edenleri utanç verici bir azap bekleyecektir, **6** Allah'ın onları dirilteceği ve [hayatta iken] yaptıkları her şeyi tam olarak (kendilerine) anlatacağı Gün: onlar unutmuş olsalar bile Allah onu [bütünüyle] hesaba katacaktır; çünkü Allah her şeye şahittir.

---

sorumlu tutmayacaktır, ama kalplerinizin [ihtirasla] arzuladıklarından sorumlu tutacaktır."

7 Yani, Ramazan ayı boyunca tuttuğu orucun tâbi olduğu kurallar içinde (bkz. 2:183-187). "Buna gücü yetmeyen *(lem yecid)"* ifadesi ise, ya maddî imkanların yetersizliğini yahut gerçek veya sembolik kölelikten (bkz. yukarıdaki 5. not) kurtarılabilecek birini bulmanın imkansızlığını gösterir. Günümüzün birçok İslam bilginine göre (mesela Reşid Rıza, 4:92 ile ilgili yorumunda) bu ifade, ilk bakışta, "köleliğin İslamî hedeflere uygun olarak ortadan kaldırılacağı" şartlar ile ilgilidir *(Menâr* V, 337).

8 Yahut: alternatif olarak, bir yoksulu altmış gün süreyle doyuracak. Peşpeşe iki ay oruç tutmanın imkansızlığı, ya hastalıktan, yahut gerçekten engelleyici dış şartlardan olabilir (mesela, büyük bir bedenî ve/veya zihnî gayret ve dikkat gerektiren işleri yapma mecburiyeti).

9 Zımnen, "Cahiliyye Çağı'nın uygulamalarını terk ettiğinizi göstermek sûretiyle" (Râzî). Başka bir deyimle, *zihâr*'ın telaffuzu, İslam öncesi dönemde olduğu gibi bir boşama olarak görülmeyecek, sadece keffâretle telafî edilmesi gereken bir haksız fiil olarak değerlendirilecektir.

10 Zımnen, "Onların görmezden geldikleri mesajlar." Böylece bu pasaj, özelden genele doğru gitmek sûretiyle 4. ayetin sonundaki, "hakikati" yani ilahî vahyi "inkar eden herkes"e yapılan atıf ile bağlantı kurmaktadır.

7 [EY İNSANOĞLU] göklerde ve yerde olan her şeyi Allah'ın bildiğinden haberin yok mu?
Aralarında gizli gizli konuşan her üç kişinin dördüncüsü mutlaka O'dur ve her beş kişinin altıncısı; ister daha az isterse çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar O'nsuz olamazlar. Ama sonunda, Kıyamet Günü, Allah, yaptıklarını onlara gösterecektir: çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.
8 (Ve sen ey Muhammed!) gizli konuşmalar [yoluyla dolap çevirmekten men edilen,[11] ama men edildikleri şeye [tekrar] başvurmaktan kaçınmayanların ve kötülükte bulunmaya, saldırganlığa ve Elçi'ye karşı gelmeye[12] niyetlenerek fesatlık kuranların farkında değil misin?
Bu [insan]lar, sana ne zaman yaklaşsalar[13] Allah'ın asla hoş görmeyeceği tarzda seni selâmlarlar;[14] ve birbirlerine: "Allah ne-

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ
مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ
ثَلَٰثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ
وَلَآ أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ
مَا كَانُوا ۖ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝٧ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ نُهُوا عَنِ ٱلنَّجْوَىٰ
ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَٰجَوْنَ بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ
وَمَعْصِيَتِ ٱلرَّسُولِ ۖ وَإِذَا جَآءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ
بِهِ ٱللَّهُ وَيَقُولُونَ فِىٓ أَنفُسِهِمْ

11 Burada işaret edilen yasaklama, "normal olarak gizli toplanmalardan bir hayır çıkmaz; yardımlaşmayı emretmeye, adil muameleler[i tartışma]ya veya insanlar arası ilişkileri düzeltmeye adananlar hariç" (bkz. 4:114 ve ilgili not 138) ayetinden kaynaklanır. Klasik müfessirlerin işaret ettiği gibi, bu pasajda değinilen "gizli konuşmalar"ın bazı inkarcı çağdaşlarının Hz. Peygamber'e ve arkadaşlarına karşı hazırlamak istedikleri komplolar ile ilgili bulunduğuna kuşku yoksa da, pasajın genel bir muhtevaya sahip olduğu ve bu nedenle bütün çağlar için geçerli bulunduğu da aynı şekilde şüphesizdir.

12 Yani, daha geniş anlamda, Hz. Peygamber'in ahlakî öğretilerine karşı çıkmaya.

13 Hz. Peygamber'e "yaklaşma" ifadesi, burada ikili bir anlama sahiptir: lafzî olarak o'nun inkarcı çağdaşlarını, mecazî olarak da her zaman düşmanca eleştiride bulunanların o'nun kişiliğine ve öğretilerine "entellektüel" yaklaşımlarını kasdetmektedir. Aynı yorum, bir sonraki cümle için de geçerlidir.

14 Lafzen, "Allah'ın seni hiçbir zaman selamlamadığı bir şekilde..." Tarihî olarak bu ifade, Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber'e düşmanca yaklaşımlarına bir işarettir. Nakledildiğine göre, onlardan bir kısmı, Hz. Peygamber ile karşılaştıklarında geleneksel "selamun aleyküm" hitabı yerine *selâm* sözünü öyle bir şekilde mırıldanırlardı ki onu *sâm* ("ölüm") kelimesinden ayırd etmek imkansız olurdu. Ve aynı kaba kelime oyununu Hz. Peygamber'in arkadaşlarına da yaparlardı. (Taberî ve İbni Kesîr, yukarıdaki ayet ile ilgili yorumlarında, konu hakkında-

den söylediklerimizden dolayı bizi cezalandırmıyor?"[15] derler.
Cehennemdir onların payına düşecek olan: onlar işte oraya girecekler; o, ne kötü bir duraktır!

9 [O halde,] ey iman etmiş olanlar, gizli konuşmalarınızda, kötü fiiller, saldırgan davranışlar ve Elçi'ye itaatsizlik niyetiyle fesat kurmayı bırakın;[16] [bunun yerine] fazilet ve Allah'a karşı sorumluluk bilinci üzerinde görüşmeler yapın: ve [her zaman] huzurunda toplanacağınız Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun.

10 [Öteki her türlü] gizli konuşmalar yalnızca şeytanın işidir, o ki inananlara bu şekilde üzüntü verir; ama Allah'ın izni olmadıkça onlara hiçbir zarar veremez:[17] inananlar yalnızca Allah'a güvensinler!

لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ
حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَ
الْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا النَّجْوَىٰ مِنَ
الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا
بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ

11 SİZ EY imana ermiş olanlar! Size, "Toplumsal hayatınızda[18] birbirinize yer ve-

---

ki Hadisleri tam metin olarak ve bütün kaynaklarıyla birlikte nakletmişlerdir). Konu ile ilgili bir önceki nota da bkz.

15 Yani, "eğer Muhammed gerçekten bir Peygamber ise."

16 Bkz. not 12.

17 Zımnen, "Şeytan" kavramında ifadesini bulan kötülük unsuru, kendi içinde ve kendinden gelen bir güce hiçbir şekilde sahip değildir: karş. 14:22 —"Sizin üzerinizde gerçekte bir nüfuzum yoktur: ben sadece sizi çağırdım ve siz de icabet ettiniz. Öyleyse beni suçlamayın, yalnızca kendinizi suçlayın." (Bkz. ayrıca 31. notta nakledilen Râzî'nin yukarıdaki ayet ile igili görüşü.) Allah'ın bir kişinin sapıklığa düşmesine "izin vermesi" veya "imkan vermesi" meselesi ("Allah'ın izni olmadıkça" ifadesinde îma edilen mesele) ile ilgili olarak bkz. 14:4, not 4.

18 Lafzen, "meclislerde/toplantılarda *(mecâlis)*." Bu ifadenin, Hz. Peygamber'in düzenlediği sohbet toplantılarına –ki, bu toplantılarda müminler o'nun söylediklerini daha iyi duyabilmek için heyecanla etrafını çevirirlerdi– veya daha sonraki dönemlerde camilerdeki toplu ibadetlere işaret ettiği çoğunlukla ileri sürülmüşse de, ben, (Râzî ile birlikte) *mecâlis* çoğul isminin burada kinâye yoluyla veya mecazî olarak insanın sosyal hayatının tümünü ifade ettiği görüşündeyim. Bu anlamda alınınca, "birbirlerine yer verme", toplumun bütün fertlerine, özellikle muhtaç veya engelli durumdaki mensuplarına karşılıklı olarak temiz ve yeterli bir hayat imkanı sağlamayı ifade eder. Bkz. ayrıca bir sonraki not.

rin!" denildiğinde yer verin: [karşılığında] Allah da [rahmetinde] size yer verir.[19] Ve ne zaman size, "[İyi bir iş için] ayağa kalkın!" denildiğinde ayağa kalkın;[20] [ve] Allah, içinizden iman etmiş olanları ve [hepsinin üstünde,] kendilerine [doğru] bilgi tevdî edilenleri [kat kat] yüceltecektir:[21] Çünkü Allah bütün yapıp ettiklerinizden haberdardır.

فَٱنشُزُوا۟ يَرْفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ دَرَجَٰتٍ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نَٰجَيْتُمُ ٱلرَّسُولَ فَقَدِّمُوا۟ بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَىٰكُمْ صَدَقَةً ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ

12 SİZ EY iman etmiş olanlar! Elçi'ye ne zaman bir şey danış[maya niyetlen]irseniz, bu danışma vesilesi ile karşılıksız yardımda bulunun:[22] bu sizin yararınıza

19 Bu pasaj ile ilgili yorumunda Râzî şunları söyler: "Bu ayet gösteriyor ki eğer bir kimse, Allah'ın kullarının *('ibâd)* mutluluğu ve iyiliği için gerekli imkanları *(ebvâb)* arttırırsa, Allah da onun için bu dünyadaki ve öteki dünyadaki bütün iyilikleri arttırır. Bu nedenle hiçbir akıl sahibi *('âkil),* bu ayeti[n maksadını] yalnızca [gerçek] bir toplantıda bir başkasına yer verme ile sınırlayamaz."

20 Parantez içine aldığım "iyi bir iş için" sözleriyle ifade edilen yorum, birçok klasik müfessirin ve özellikle de Taberî'nin görüşlerine paraleldir: Aynı yerde geçen Katâde'nin sözleriyle: "Her ne zaman iyi bir iş yapmaya çağrılırsanız, bu çağrıya uyun."

21 Karş. Hz. Peygamber'in şu sözü: "Bilgin *('âlim)* bir kişinin [yalnızca] ibadet eden birine *('âbid)* üstünlüğü, ayın dolunay olduğu gecede bütün öteki yıldızlara üstünlüğüne benzer" (İbni Hanbel, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neseî, İbni Mâce ve Dârimî).

22 Kişinin Allah'ın Elçisi'ne her "danışma"sı vesilesiyle *(beyne yedey)* karşılıksız yardımda bulunmaya çağrılması, çoğu zaman yanlış anlaşılmış ve o'nunla, yani yaşadığı dönemde gerçekten yapılan konuşmalar/danışmalar ile sınırlandırılmıştır. Bunun sebebi, muhtemelen, yaşadığı zamanda bazı çok heyecanlı müminlerin rahatsız edici ölçüdeki ilgilerini azaltmaktı. Bu yanlış anlama, bir sonraki ayette ifade edilen yukarıdaki istisna ile birlikte, bazı müfessirleri, bu emrin "nesh edilmiş" olduğu şeklinde temelsiz bir kanaate sevk etmiştir. Ama böyle bir "nesih" teorisinin hiçbir şekilde savunulamaz olduğu gerçeği (bkz. 2:106 ve ilgili not 87) yanında, ayrıca "Elçi" *(Rasûl)* teriminin Kur'an'da yalnızca Peygamber Muhammed'in (s) benzersiz kişiliği anlamında değil, ama aynı zamanda o'nun tarafından dünyaya aktarılan *öğretiler* bütünü anlamında kullanıldığını bilirsek bu ayeti doğru şekilde anlayabiliriz. Bu, birçok Kur'ânî öğütten de anlaşılmaktadır: "Allah'a ve Rasûlü'ne kulak verin" ve daha belirgin olarak (4:59'da): "Eğer herhangi bir konuda anlaşmazlığa/ayrılığa düşerseniz onu Allah'a [yani Kur'an'a] ve Elçi'ye [yani, o'nun sünnetine] götürün", ki bu ayet birinciyi açıklamak gibi bir

olacak ve sizin [iç] temizliğinizi sağlayacaktır. Ama buna gücünüz yetmezse[23] [bilin ki] Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.

13 [Elçi'ye] danışmanız vesilesiyle kimseye bir yardımda bulunmamaktan dolayı [günah işlemiş olabileceğinizden] korkuyor musunuz? Eğer [imkanlarınızın olmamasından dolayı] bunu yapamazsanız ve Allah size affediciliğini gösterirse, siz de namazlarınızda devamlı ve dikkatli olun ve [sadece] arındırıcı yükümlülüklerinizi[24] yerine getirin ve [böylece] Allah'a ve Elçisi'ne itaat edin: Çünkü Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
ءَأَشْفَقْتُمْ أَن تُقَدِّمُوا۟ بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَىٰكُمْ صَدَقَٰتٍ
فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا۟ وَتَابَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ
بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ
ٱللَّهُ عَلَيْهِم مَّا هُم مِّنكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ

14 ALLAH'IN gazabına uğrayan bir toplum ile dostluk kuranların[25] farkında değil misin? Onlar ne sizdendir [ey müminler] ne de o [hakikati inatla reddede]n-

---

fonksiyon taşımaktadır. Bu anlamda alınınca yukarıdaki "Elçi'ye danışma" ifadesi, yalnız o'nun kişiliğine ve çağdaşlarına değil, daha çok o'nun genel öğretilerine ve bütün zamanlar ve mekanlardaki müminlere işaret eder. Başka bir deyimle, her mümin, ne zaman kendisini Elçi'nin öğretilerini araştırmaya/öğrenmeye verse, yahut Kur'an'ın tanımladığı gibi, ilahî kelâmı bize aktaran Elçi'ye "danışma"ya niyetlense, "karşılıksız yardımda bulunma"sı –bu hem muhtaç bir kişiye maddî yardımda bulunma olabilir, hem de aydınlanmaya muhtaç olan bir kişiyi bilgilendirme ya da sadece zayıf bir insana iltifatta bulunma bile olabilir– tavsiye edilmiştir.

23 Lafzen, "eğer (bir imkan) bulamazsanız." Yani, o anda karşılıksız yardımda bulunacağınız bir kimseyi veya –herhangi bir sebeple– onu yerine getirme imkanını.

24 Yani, bir müminin servetini ve gelirini bencilliğin kirinden arındırmayı hedefleyen zorunlu vergiyi *(zekât)*: bu demektir ki, kişinin karşılıksız yardım olarak daha fazlasını yapma imkanına sahip olmaması bir günah sayılmaz.

25 "Allah'ın gazabına uğrama"nın anlamı için bkz. *Fâtiha*'nın son ayeti ile ilgili not 4. Bu özel bağlamda, "Allah'ın gazabına uğrayan toplum ile dostluk kuranlar", Allah'ın varlığını ve tezahürlerini muğlak bir şekilde de olsa kabul ettikleri halde kendilerini inkarcı çevrelerinden koparacağı ve böylece, manevî olarak bağlantısız bir hayatın sözde maddî avantajlarını kaybedeceği korkusuyla bu hakikate tam olarak teslim olmaya yanaşmayan yarım gönüllülerdir: bu ayetin son cümlesinin işaret ettiği ahlakî (mânâdaki) yalan budur. (Bkz. ayrıca 60. sûrenin son ayeti).

lerden: böylece onlar yalan ve düzmece (değerler) üstüne [onların yalan ve sahte olduklarını] bile bile yemin ederler.

15 Allah onlar için [öteki dünyada] şiddetli bir azap hazırlamıştır. Onların yapageldikleri şey gerçekten çok kötüdür: **16** Onlar ahidlerini [yalancılıklarına ve sahtekarlıklarına] örtü yaptılar ve böylece başkalarını Allah yolundan alıkoydular:[26] bu nedenle onları alçaltıcı bir azap beklemektedir.

17 Ne dünyevî servetleri ne de soy sopları onları Allah'a karşı koruyamayacaktır: Onlar, kalıcı meskenleri olan cehenneme mahkum edilmişlerdir!

18 Allah'ın onların tümünü tekrar diriltecegi Gün, [şimdi] senin önünde yemin ettikleri gibi, [varsayımlarında] haklı oldukları zannıyla[27] O'nun önünde de yemin edecekler.

Gerçek şu ki, [en büyük] yalancılar onlardır![28] **19** Şeytan, onlar üzerinde üstünlük kurmuş ve onları Allah'ı anmaktan uzaklaştırmıştır.

Böyleleri Şeytan'ın yandaşlarıdır: Gerçekten hüsranda olanlar onlardır, Şeytan'ın yandaşları!

20 Allah'a ve Elçisi'ne karşı gelenler, işte onlar [Hesap Günü] en sefiller arasında bulunacaklardır. **21** [Çünkü] Allah böyle buyurdu: "Ben kesinlikle üstün geleceğim, Ben ve elçilerim!"

26 Yani, başkalarının kalplerine şüphe tohumları ekerek.

27 Yani, dünyevî kazançları manevî/ruhî değerlere tercih etmelerini "makul" ve bu nedenle, ahlaken "meşru" görerek. Bir sonraki cümlenin işaret ettiği, işte bu bariz kandırmacadır.

28 *Kâzibûn* ism-i fâilinin başındaki *el* belirtme takısı, bu şekilde nitelenen/tanımlanan toplumun kendi kendini kandırmanın en ileri derecesine ulaştığını gösterir bu sebeple, Zemahşerî'nin yukarıdaki ifade ile ilgili yorumuna uygun olarak parantez içi "en büyük" açıklamasını ekledim.

Şüphesiz Allah, güçlüdür, kudret sahibidir!

22 Allah'a ve Ahiret Günü'ne [gerçekten] inanan, ama [aynı zamanda] –babaları, oğulları, kardeşleri yahut [öteki] akrabaları bile olsa– Allah'a ve Elçisi'ne karşı çıkanları seven bir toplum göremezsin.[29]

[Gerçek müminlere gelince,] Allah'ın kalplerine imanı nakşettiği ve ilhamı ile[30] güçlendirdiği kimseler onlardır ve [günü gelince] Allah onları içlerinden ırmaklar akan bahçelere kalıcı olarak kabul edecektir. Allah onlardan hoşnuttur ve onlar da Allah'tan. İşte onlar Allah'tan yana olanlardır: İşte onlar, Allah'tan yana olanlar, mutluluğa ulaşacaklardır!

اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا
آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ
أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ
مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَٰئِكَ
حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

---

29 Bu pasajın kilit ifadesi, "Allah'a ve Elçisi'ne karşı gelenler *(men hâdde)*" tanımlamasıdır: yani Allah'ın mesajına ve Elçisi'nin kişiliğine yahut öğretisine aktif bir düşmanlık besleyenler. İslam'a aktif olarak düşmanlık yapmayan inkarcılar ile ilişkiler konusunda ise Kur'an, birçok yerde (mesela 60:8-9'da) onlara nezaket ve dostluk/yakınlık içinde davranılmasına açıkça izni vermekte ve hatta bunu zımnen emretmektedir.

30 *Rûh*'u "ilham" veya bazan "ilahî ilham" olarak çevirmem konusunda bkz. 16:2, not 2. Zemahşerî tarafından işaret edildiği gibi, *minhu*'daki *hû* zamiri ya Allah'a yöneliktir –benim çevirimde olduğu gibi– yahut müminlerin inancına. Bu ikinci durumda ifade, "Ondan [kaynaklanan] ilham ile güçlendirilmiş" şeklinde çevrilebilir.

59. HAŞR SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûrenin büyük bölümü (2-17. ayetler), doğrudan veya dolaylı olarak, Medine'deki İslam toplumu ile Yahudi Benî Nadîr kabilesi arasındaki çekişmeyi ve bu kabilenin daha sonra Medine'den sürülmesini konu almaktadır.

Hz. Peygamber, kendisinin ve arkadaşlarının Medine'ye hicretlerinden kısa bir süre sonra Benî Nadîr ile bir antlaşma imzaladı. Buna göre Benî Nadîr, Müslümanlar ile müşrik Kureyşliler arasındaki çatışmada tarafsız kalacaktı. Müslümanların H. 2. yılda Bedir Savaşı'nda kazandıkları zaferden sonra sözkonusu Yahudi kabilesinin liderleri, kendiliklerinden, Muhammed'in (s) gerçekten Tevrat'ta geleceği haber verilen Peygamber olduğunu ilan ettiler. Ama bir yıl sonra, Müslümanların Uhud'da yenilginin eşiğinden dönmelerinin ardından (bkz. sûre 3, not 90) Benî Nadîr, Peygamber Muhammed (s) ile yaptıkları antlaşmaya ihanet ettiler ve İslam toplumunu kesin bir şekilde ortadan kaldırmak niyetiyle Mekkeli Kureyşliler ile ittifak oluşturdular.

Bunun üzerine Hz. Peygamber önlerine bir alternatif koydu: ya savaş yahut bütün mal-mülkleri ile Medine'den ayrılma. Eğer bu ikinci ihtimali kabul ederlerse, her sene dönüp kendi mülklerinde kalacak olan hurma ağaçlarının ürününü toplayabileceklerdi. Görünüşte bu ikinci şıkkı kabul eden Benî Nadîr, on günlük bir mühlet istedi ve bu istekleri kabul edildi. Bu arada, başlarını Abdullah b. Ubeyy'in çektiği Medine Arapları arasındaki münafık bir grup ile gizlice bir tuzak hazırladılar. Abdullah b. Ubeyy, onlara, şehrin kenar mahallelerindeki müstahkem meskenlerinde kalmaları halinde ikibin savaşçı ile silahlı destek vereceğini vaad etmiş ve şöyle demişti: "O zaman evlerinizi terk etmeyin; eğer Müslümanlar size karşı savaşırlarsa sizinle omuz omuza savaşırız, onlar sizi sürmeyi başarırlarsa sizinle birlikte biz de Medine'yi terk ederiz."

Benî Nadîr bu tavsiyeye uyarak Hz. Peygamber'e isyan ettiler ve silaha sarıldılar. Çıkan çatışmada Müslümanlar, onların kalesini –fiili bir savaş olmadan– yirmibir gün boyunca kuşatma altında tuttular; ama Abdullah b. Ubeyy'in adamlarından vaad edilen yardım gelmeyince Nadîr H. 4. yılın *Rabî'ul-evvel* ayında teslim oldu ve barış teklif etti. Medine'yi terk etmeleri, bütün taşınabilir mallarını beraberle-

rinde götürmeleri, ama silahlarını almamaları şartıyla barış kabul edildi. Kabile mensuplarının çoğu, yaklaşık altıyüz develik bir kervan ile Suriye'ye göç ettiler; yalnızca iki aile Hayber vahasında yerleşmeyi tercih etti; birkaç kişi de Aşağı Mezopotamya'daki Hîra'ya kadar gitti.

Onların gidişinden sonra, bu sûrenin 7-8. ayetlerinde gösterildiği üzere, tarlaları ve ağaçlarına el konularak çoğu muhtaç Müslümanlar arasında dağıtıldı, geri kalanı da bütün olarak İslam toplumunun ihtiyaçları için ayrıldı.

Kur'an'da her zaman yapıldığı gibi, bu tarihî atıflar, manevî bir hakikati resmetmeyi amaçlamaktadır: bu örnekte, müminlerin –sayı, zenginlik ve teçhizat açısından zayıf olsalar da– Allah'a karşı sorumluluklarının bilincine hakkıyla sahip oldukları sürece muhaliflerine karşı üstünlük sağlamalarının mukadder olduğu gerçeği anlatılmaktadır: çünkü, bu sûrenin ilk ve son ayetlerinin bildirdiği gibi, "Yalnız O'dur, izzet ve hikmet sahibi."

Sûrenin nüzul tarihi H. 4. yıldır. Geleneksel başlığı, 2. ayetinde geçen *haşr* ("[savaş için] toplanma") ifadesinden alınmıştır. Diğer taraftan, Hz. Peygamber'in bazı arkadaşları ise –mesela Abdullah b. 'Abbâs– bu sûreden *Sûratu beni'n-nadîr* (Benî Nadîr Sûresi) olarak bahsetmişlerdir (Taberî).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ۝١ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ �ا مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا

1 GÖKLERDE ve yerde olan her şey Allah'ın sınırsız şanını yüceltir: çünkü yalnız O'dur izzet ve hikmet sahibi.

2 Hakikati inkara şartlanmış olan geçmiş vahyin mensuplarını [savaş için] ilk toplanmalarında yurtlarından çıkaran O'dur.[1] Siz [ey müminler,] onların [hiçbir direnme göstermeden] bırakıp gideceklerini düşünmediniz; onlar da kalelerinin ken-

1 Bu ve bundan sonraki tarihî atıflar için bkz. bu sûrenin giriş notu. Benî Nadîr kabilesi –ki, Yahudi olmaları hasebiyle doğal olarak *ehlu'l-kitâb* ("geçmiş vahyin mensupları") olarak tanımlanırlar– burada "hakikati inkara şartlanmış olanlar" *(ellezîne keferû*, bkz. 2:6, not 6) olarak vasıflandırılmışlardır, çünkü daha önce Hz. Peygamber'in gerçekten kendi kutsal metinlerinde bildirilen (Tesniye xviii, 15 ve 18) Allah'ın Elçisi olduğunu kabul etmiş olmalarına rağmen daha sonra ihanet ederek o'na karşı çıkmışlardı.

dilerini Allah'a karşı koruyacağını sandılar: ama Allah onlara hiç beklemedikleri bir tarzda vurdu[2] ve kalplerine korku saldı; onlar [böylece] yurtlarını kendi elleriyle ve müminlerin eliyle yok ettiler.[3] Öyleyse bundan ders alın siz ey derin kavrayış sahipleri!

3 Allah onlar için sürülmeyi takdir etmemiş olsaydı, bu dünyada onları [daha büyük] bir azaba çarptırırdı; öteki dünyada ise onları ateşin azabı beklemektedir: **4** bu, Allah ve Elçisi ile bağlarını koparmalarından dolayıdır;[4] Allah ve Elçisi ile (böylece) bağını koparana gelince; şüphesiz Allah'ın misillemesi çetindir!

5 [Onların] hurma ağaçlarından her ne kestiyseniz [ey müminler,] veya kökleri üzerinde her ne bıraktıysanız, hepsi Allah'ın izniyle [olmuştu][5] ve O'nun yoldan çıkanları cezalandırması içindi.

6 Yine [hatırlayın:] düşmandan[6] [ganimet olarak] ne alındıysa Allah hepsini Elçisi'-

ظَنُّوٓا۟ أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَأَتَىٰهُمُ
ٱللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا۟ ۖ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ
يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِى ٱلْمُؤْمِنِينَ فَٱعْتَبِرُوا۟
يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَآ أَن كَتَبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمُ
ٱلْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابُ ٱلنَّارِ
﴿٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۖ وَمَن يُشَآقِّ ٱللَّهَ
فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ
أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَآئِمَةً عَلَىٰٓ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيُخْزِىَ
ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْهُمْ فَمَآ

2 Lafzen, "[imkan dahilinde] görmedikleri bir yerden": Abdullah b. Ubeyy'in son anda, beklenmedik bir şekilde onların yardımına gelmekten vazgeçmesine işaret.

3 Giriş notunda açıklandığı gibi, Benî Nadîr, başlangıçta İslam toplumu ile karşılıklı olarak birbirlerine karışmama ilkesine dayalı bir antlaşma yapmışlardı ve buna göre Medine'de Müslümanlar ile dost olarak yaşayacaklardı. Ancak daha sonra Müslümanlara açık bir düşmanlık beslemeye başladıkları ve (bu nedenle) göç etmeye zorlandıkları zaman bile tarlalarının mülkiyetini muhafazaya izin verilmişti. Ama ardından, ihanetleri sebebiyle, hem vatandaşlık haklarını hem de toprakla üzerindeki mülkiyet haklarını kaybettiler ve böylece "yurtlarını kendi elleriyle yo ettiler."

4 Benî Nadîr'in bu şekilde suçlanması konusunda bkz. yukarıdaki not 1. *Şâkkû* fi ilini "bağlarını kopardılar" şeklinde çevirmem konusunda bkz. 8:13, not 16.

5 Yani, Benî Nadîr'in kalesine karşı askerî operasyonları kolaylaştırmak için (Abdullah b. Mes'ûd, Zemahşerî tarafından nakledilmiştir). Ama bu tür şiddetli askerî sadırılar dışında, düşman mülkünün ve özellikle ağaçların ve ürünlerinin tamamen tahrip edilmesinin Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış olduğu (Taberî, Beğavî, Zemahşerî, Râzî, İbni Kesîr) ve böylece İslam Hukuku'nun temel bir parçası haline geldiği unutulmamalıdır.

6 Lafzen, "onlardan", yani Benî Nadîr'den.

ne devretti, onu (elde etmek) için at veya deve sevk etmek zorunda kalmadınız:[7] ama Allah elçilerini kimi dilediyse onlara üstün kılar; Allah dilediğini yapmaya kâdirdir.

7 Bu beldelerin halkından [ganimet olarak] ne alındıysa Allah, hepsini Elçisi'ne devretti, [ganimetin tümü,] Allah'a ve Elçisi'ne,[8] [ölen müminlerin] yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir;[9] (böyle yapıldı) ki o, içinizden [zaten] zengin olanlar arasında dolaşıp duran [bir servet] haline gelmesin. Bu nedenle, Elçi[10] size [ondan] ne kadar verirse [gönülden] kabul edin ve size vermediği şey[i istemek]ten kaçının; ve Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: çünkü Allah misillemesinde çetindir.

8 [Böylece, bu ganimetlerin bir kısmı] zulüm ve kötülük diyarını terk etmiş olanlar[11] arasındaki yoksullar[a verilecektir:]

وَأَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ
يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝٦
مَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ
كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ ۚ وَمَا آتَاكُمُ
الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا
اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝٧ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ

---

7 Yani, "onun için savaşmak zorunda kalmadınız, çünkü düşman savaşa girmeden teslim olmuştu." *Fey'* terimi (*fâe* fiilinden türetilen bir isim, "[bir şeyi] iade etti" veya "[onu] geri çevirdi") Kur'an'da ve Hadisler'de, özellikle fiilî çatışma başlamadan silahlarını bırakmış olan düşmandan barış şartı olarak elde edilen savaş kazançları –toprak veya tazminat veya (nakdî) fidye olabilir– için kullanılmaktadır (*Tâcu'l-'Arûs*).

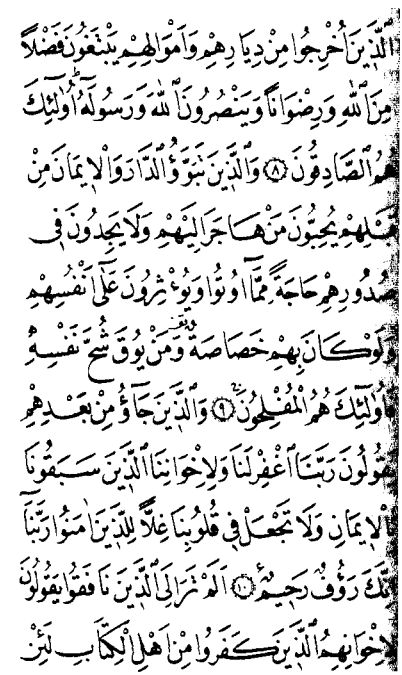
8 Yani, münferit Müslüman savaşçılara ait değil. Kur'an'da çok sık rastlandığı gibi, buradaki "Allah ve Elçisi" ifadesi, İslam dâvâsından ve onun adına Kur'an ilkelerine ve Hz. Peygamber'in öğretilerine göre toplumu yöneten İslam hükümetinden kinâye olarak kullanılmaktadır.

9 Karş. 8:41, fiilî bir savaşta elde edilen ve yalnız beşte biri yukarıdaki beş kategori için ayrılması gereken ganimet ile ilgili ayet (bkz. 8:41, not 41). Bu tür ganimetlerden farklı olarak *fey'* şeklinde elde edilen menfaatlerin tamamı yukarıdaki beş grup için kullanılmalıdır. *İbnu's-sebîl* terimi ("yolcu") konusunda bkz. sûre 2, not 145.

10 Ve onun adına, sonraki zamanlarda, İslam devletinin başkanı, ki –kritik durumlarda– "Allah ve Elçisi"nin payının toplumun ortak refahı için nasıl kullanılması gerektiğine karar verecektir.

11 *Muhâcirûn* ("göç edenler") teriminin bu çevirisi için bkz. sûre 2, not 203.

yurtlarından ve mülklerinden sürülmüş, Allah'ın lütfunu ve rızasını arayan ve Allah'a ve Elçisi[nin dâvâsı]na yardım edenler: sözlerinde duranlar işte onlardır! **9** Onlardan önce[12] bu yöreyi yurt edinmiş ve (gönüllerine) imanı yerleştirmiş olanlar [arasındaki yoksullara da ganimetin bir kısmı verilecektir], bir sığınak arayışı içinde kendilerine gelenlerin hepsini seven ve başkasına verilmiş olanlara karşı kalplerinde hiçbir haset olmayan, aksine kendileri yoksulluk içinde bulunsalar bile diğerlerini kendilerine tercih edenler:[13] işte böyleleri, açgözlülükten korunanlardır, onlardır mutluluğa ulaşacak olanlar![14]

10 Onlardan sonra gelenler,[15] "Ey Rabbimiz!" diye yalvarırlar, "Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla ve imana ermiş olan[lardan hiçbiri]ne karşı kalplerimizde yersiz ve uygunsuz düşünce veya duygulara yer bırakma. Ey Rabbimiz! Sen şefkat Sahibisin, rahmet kaynağısın!"

11 [GERÇEK duygularını] her zaman gizleyenlerin,[16] geçmiş vahiylerin mensup-

12 Yani, "zulüm ve kötülük diyarını terk etmiş olanların" gelişinden önce (bkz. sonraki not).

13 Bu, ilk olarak, Hz. Peygamber'in ve Mekkeli arkadaşlarının Medine'ye gelmelerinden önce İslam'a girmiş olan ve Medine'ye göç edenleri bütün cömertlikleriyle/şefkatleriyle kucaklayarak evlerini ve servetlerini kardeşleriymiş gibi onlarla paylaşmış olan Medine'nin tarihî *Ensâr*ını ("yardım edenler") kapsar. Daha geniş anlamda ise, aynı zamanda İslam bayrağı altında özgürlük ve güvenlik içinde yaşayan ve inancının gereğini yaşayabilmek için öz yurdunu terketmek zorunda kalmış bulunan kimseleri kucaklamaya hazır olan her dönemdeki müminlere işaret eder.

14 Böylece, cimrilik, açgözlülük ve ihtiras, burada, insanın hem bu dünyada ve hem de öteki dünyada mutluluğu elde etmesinin önündeki başlıca engeller olarak gösterilmişlerdir (karş. sûre 102).

15 Yani, Kur'an'a ve onu getiren Peygamber'e iman etmiş herkes (Râzî).

16 Yani, Medine'nin ikiyüzlüleri (bkz. Giriş notu ve bir sonraki not).

ları arasındaki inkarcı yandaşlarına,[17] "Eğer buradan sürülürseniz biz de kesinlikle sizinle geleceğiz ve size karşı olan hiç kimseye kulak vermeyeceğiz; ve size savaş açılırsa mutlaka yardımınıza geleceğiz" dediklerinden haberin yok mu? Ama Allah, onların göz göre göre yalan söylediklerine şahitlik yapar: **12** [çünkü] eğer [kendilerine karşı taahhüt altına girdikleri] o kimseler gerçekten sürülürlerse onlarla birlikte gitmezler; ve onlara savaş açıldığında yardımlarına gelmezler; yardım et[meye çalış]salar bile sonra arkalarını dön[üp kaçlarlar ve sonunda [kendileri de] bir yardım görmezler.

13 Evet, [ey müminler,] siz onların kalplerine Allah [korkusun]dan da daha şiddetli bir korku salarsınız: çünkü onlar hakikati kavramaktan aciz bir topluluktur.[18]

14 Onlar ittifak içinde oldukları zaman [bile], ancak sağlam kaleler içinden veya surlar arkasından savaşırlar.[19] Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir; sen onları birlik sanırsın, halbuki [aslında] kalp-

أَخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا
وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾
لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنصُرُونَهُمْ
وَلَئِنْ نَّصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٢﴾
لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى
مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُم بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ
تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ

17 Benî Nadîr'e. Sonraki ayetin ifade tarzından anlaşılmaktadır ki bu pasajın tümü (ayet 11-14) Müslümanların Nadîr hedeflerine karşı fiilî bir harekata girişmelerinden önce nazil olmuştur: 12-14. ayetler henüz vuku bulmamış bir olayı önceden haber veren gaybî nitelikteki ayetler olabilir (Zemahşerî). Alternatif olarak, bu pasaj, hakikati açıkça inkar eden bir toplum ile ne manevî bir öğretiye bağlanma arzusuna ne de inançsızlıklarını açıkça ilan etme ahlakî cesaretine sahip olmayan yarım-gönüllü kaypaklar arasındaki bütün "ittifak"larda mevcut bulunan sakatlığa ve anlamsızlığa işaret eden daha geniş, zamanlar üstü bir muhtevaya da sahiptir.

18 Onlar Allah'a inanmadıklarından yahut en azından inanç konusunda yarım-gönüllü olduklarından, bu dünyada karşılaşacakları maddî/somut tehlikeler onları Allah'ın nihaî yargısı düşüncesinden daha fazla korkutur.

19 Bunun anlamı şudur: "Onlar size karşı gerçekten birleşik bir cephe kurmuş olabilseler bile –ki bunu başaramadılar– yalnızca sağlam gördükleri 'mevziler'de kalarak seninle savaşmaya devam ederler."

leri [birbirlerine] karşı soğuktur: çünkü onlar akıllarını kullanmayan bir topluluktur.[20]

15 [Ey müminler, düşmanlarınızın her ikisinin akibeti de[21]] onlardan kısa bir süre önce, kendi yaptıklarından doğan felaketi tatmış olanlar(ınki)[22] gibi [olacak]tır, ve onları [öteki dünyada daha şiddetli] bir azap beklemektedir: **16** tıpkı Şeytanın insana: "Hakikati inkar et!" deyip [insan da] inkar edince, "Bak, ben senden, (senin yaptıklarından) sorumlu değilim: ben bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım!"[23] dediği zaman[ki] gibi.

17 Böylece, sonunda ikisi de, [hem hakikati inkar edenler, hem de ikiyüzlüler,][24] kendilerini yerleşip kalacakları bir ateşte bulacaklar: çünkü zalimlerin cezası budur.

18 *SİZ EY imana ermiş olanlar! Allah'a* karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun; herkes yarın için ne hazırladığına baksın!

Ve [bir kez daha:] Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, çünkü Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır; **19**

شَتَّىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَّا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا
وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ
إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ
مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ
عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ
الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ
نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا
تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

20 Zımnen, "kendileri için iyi olan şeyi yapabilmek açısından": doğru bir inanışa ve sağlam ahlakî ölçülere sahip olmayan bir halkın kendi aralarında gerçek bir birliğe asla ulaşamayacaklarına ve birbirlerine karşı her zaman saldırgan davranacaklarına işaret.

21 Bu parantez içi ifade –ki hem doğrudan inkarcılar hem de ikiyüzlüler ile bağlantılıdır– 17. ayette ikil (tesniye) formun kullanılması ile teyid edilmektedir.

22 İlk bakışta bu ifade, Bedir Savaşı'nda müşrik Kureyş'in uğradığı akibete (Zemahşerî), veya bazı otoritelere göre (Taberî tarafından nakledilmiştir) Yahudi Beni Kaynukâ' kabilesinin ihanetine ve ardından H. 2. yılın *Şevvâl* ayında Medine'den kovulmalarına işaret etmektedir. Ama daha geniş bir açıyla –daha sonraki ikinci ayetin de açıkça gösterdiği gibi– bakıldığında anlamın daha genel olduğu ve herhangi bir özel döneme veya tarihî olaya özgü olmadığı anlaşılır.

23 Karş. 8:48 ve ayrıca 14:22 ve ilgili dipnotlar.

24 Lafzen, "her ikisinin sonu *('âkibet)*i, ... olacaktır."

ve Allah'tan habersiz olan, bu nedenle Allah'ın da kendileri [için neyin iyi olduğu]ndan habersiz bıraktıkları gibi olmayın: [çünkü] onlar gerçekten sapmış olanlardır![25]

20 Ateşe mahkum edilmiş olanlar ile cenneti hak etmiş olanlar bir olamaz: cenneti hak etmiş olanlar, [Hesap Günü] kurtuluşa erecek olanlardır!

21 BU KUR'AN'I bir dağa indirmiş olsaydık, dağın ezilip büzülerek Allah korkusuyla paramparça olduğunu görürdün.[26] Ve işte [bütün] bu temsîlleri, belki düşün[meyi öğrenebil]irler diye insanların önüne koyuyoruz.

22 ALLAH O'dur ki O'ndan başka ilah yoktur: O, yaratılmışların kavrayış alanı dışındaki şeyleri de, duyuları yahut akıllarıyla kavrayabildiklerini[27] de tek bilendir: O, *Rahmân* ve *Rahîm*.

23 Allah O'dur ki O'ndan başka ilah yoktur: Mutlak Hakim, Kutsal, Kurtuluşun Tek Kaynağı,[28] İman Bağışlayan, Doğru ile Yanlışın Tek Belirleyicisi,[29] Üstün, Eğriyi Düzeltip Doğruyu İhya Eden,[30] Bütün İhtişamın Sahibi!

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ
أَنفُسَهُمْ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ
النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾
لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا
مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ
لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۖ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ
اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ
الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۚ

---

25 Yani, Allah'ın insana bağışladığı akıl melekesini kasıtlı bir şekilde yanlış kullanmakla ve –O'ndan gafil olmanın sonucunda– kendi ruhî potansiyelini boşa harcamak sûretiyle.

26 Yani, Allah'a ve bütün manevî/ahlakî sınırlara/değerlere karşı gaflet içinde bulunmakla, ruhen, hareketsiz bir dağdan daha fazla cansız olanların tersine.

27 Bkz. 6:73'ün ikinci paragrafı ile ilgili not 65.

28 Lafzen, "Kurtuluş" *(selâm)*: bkz. sûre 5, not 29.

29 *Muheymin*'in bu karşılığı için bkz. bu terimin Kur'an için kullanıldığı 5:48 ve buna ilişkin not 64.

30 *Cebera* fiili –*cebbâr* ismi bunun bir türevidir– "doğrultmak/düzeltmek" veya "iyileştirmek/ihya etmek" (mesela, bir yaralanma veya hastalıktan sonra onu iyileştirmek yahut bir beladan onu kurtarmak) ile "zorlama" veya "[bir kimseyi veya bir şeyi] iradesine/isteğine tâbi kılma" kavramlarının bir bileşimi olduğundan, Allah için kullanıldığında, *Cebbâr* en doğru olarak yukarıdaki gibi çevrilebilir.

Şanı yüce olan Allah, insanların ilahlık yakıştırdıkları her şeyden münezzehtir.

24 O, Allah'tır, Yaratıcı, bütün özlere ve görüntülere şekil veren Yapıcı![31] Bütün mükemmellik vasıfları[32] [yalnız] O'nundur. Göklerde ve yerde olan her şey O'nun sınırsız şanını yüceltir: çünkü yalnız O'dur kudret ve hikmet sahibi olan!

سُبْحَانَ اللَّهِ
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ
الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

31 Bu, Beydâvî'nin yorumudur. İki ayrı terim olan *Bâri'* ("yapıcı/yapan") ile *Musavvir* ("şekil verici," yani bütün formlara ve görüntülere) burada bir bütün oluştururlar.

32 *el-Esmâu'l-husnâ*'nın bu şekildeki çevirisi için bkz. sûre 7, not 145.

60. MÜMTEHİNE SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûrenin baştan beri kendisiyle tanındığı anahtar sözcük, 10. ayetinde geçen "onları sınayın" *(fe'mtehinû'hunne)* emrinden alınmıştır. Hudeybiye Antlaşması'nın (bkz. 48. sûrenin –*Feth*– giriş notu) yapılmasından birkaç ay sonra –H. 7. yıldan daha önce olmayıp, muhtemelen 8. yılın başlarında– nazil olan *Mümtehine*, genel olarak, inananlann inkarcılar ile ilişkileri konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Hz. Peygamber'in Ashab'ından çoğu bu problemleri, tabiatıyla, şahit oldukları tarihî olayların merceğinden görmüş olmalarına rağmen, bu sûrede sıralanan emirlerin muhtevası, sözkonusu özel tarihî durumla sınırlandırılamaz. Tersine bu sûre, Kur'an'da daima yapıldığı gibi, her dönemdeki müminlerin nasıl davranmaları gerektiği konusunda kesin bir çerçeve çizmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ
أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا
جَاءَكُم مِّنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا
بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي

1 SİZ EY imana ermiş olanlar! Size gelmiş olan bütün hakikatleri inkar eden ve [yalnızca] Rabbiniz Allah'a inandığınız için Elçi'yi ve sizi (yurtlarınızdan) süren[1] düşmanlarımı –ki onlar aynı zamanda sizin de düşmanlarınızdır–[2] şefkat göstererek dost edinmeyin!
Eğer Benim yolumda cehd göstermek için ve Benim rızamı kazanmak arzusuyla [evlerinizden] çıkıp gitti[ğ]iniz [doğru] ise, onlara gizli bir şefkatle yaklaş[arak

1 Tarihî olarak bu ifade, Hz. Peygamber ve arkadaşlarının Mekke'den Medine'ye sürülmelerine bir işarettir. Ama daha genel anlamda, inananların her zaman "hakikati inkar edenler," yani dinî inançlara düşman olanlar tarafından zulme uğratılmaları ihtimalini ifade eder.

2 Lafzen, "ve sizin düşmanlarınızı" —kasıtlı olarak Allah'ın mesajlarını inkar edenlerin sırf bu sebepten (ipso facto) ona inananlara düşman olduklarına işaret eder.

dostluk yap]mayın: çünkü hem açıktan yaptığınız hem de gizlemiş olduğunuz her şeyden tamamiyle haberdarım. Ve içinizden bunu her kim yaparsa doğru yoldan sapmış olur.[3]

2 Onlar eğer size üstün gelselerdi [yine] düşmanınız olarak kalırlardı ve size karşı kötü niyetle el kaldırır, dil uzatırlardı: çünkü sizin [de] hakikati inkar etmenizi isterlerdi.

3 Ama [unutmayın ki] ne akrabalarınız ne de [hatta] kendi çocuklarınız Kıyamet Günü size bir fayda sağlar, [çünkü o Gün] Allah aranızda [yalnızca erdemli davranıp davranmadığınıza göre] karar verecektir: ve Allah bütün yaptıklarınızı görür.

4 Gerçekten İbrahim'de ve o'na uyanlarda sizin için güzel bir örnek vardı: onlar kendi [putperest] toplumlarına şöyle seslenmişlerdi: "Kesinlikle biz sizden de Allah'tan başka bütün o taptıklarınızdan da uzağız; sizin inandığınız her şeyi inkar ediyoruz; sizinle bizim aramızda, Tek Allah'a inanacağınız zamana kadar[4] sürecek bir düşmanlık ve nefret vardır!"

Tek istisna,[5] İbrahim'in, babasına: "Senin

وَأَنَا أَعْلَمُ

بِمَآ أَخْفَيْتُمْ وَمَآ أَعْلَنتُمْ ۚ وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ
سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١﴾ إِن يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا۟ لَكُمْ
أَعْدَآءً وَيَبْسُطُوٓا۟ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِٱلسُّوٓءِ
وَوَدُّوا۟ لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَن تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ
وَلَآ أَوْلَٰدُكُمْ ۚ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
فِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ ۖ إِذْ قَالُوا۟ لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا۟
مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ كَفَرْنَا بِكُمْ
وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ
تُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥٓ ۚ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ

3 Bu sûrenin 7-9. ayetlerinde de gösterildiği gibi, inanmayanları dost edinmenin yasaklanması, sadece inananlara karşı *aktif şekilde düşmanlık* yapanları kapsamaktadır (karş. 58:22 ve ilgili not).

4 *Ebeden* zarfından hemen sonra *hattâ* ("...e kadar") edatı geldiğinden, ona, Kur'an'ın bugüne kadar Batı dillerine yapılan bütün çevirilerinde yapıldığı gibi, "ebediyyen" anlamı vermek hatalı olur. *Ebed* isminin "zaman" veya "uzun zaman", yani belirsiz bir süreye sahip zaman (Cevherî, Zemahşerî'nin *Esâs*'ı, *Muğnî*, vb.) orijinal anlamı gözönüne alındığında, *ebeden* kelimesi, en doğrusu, bu bağlamda "... zamana kadar" şeklinde çevrilebilir.

5 Lafzen, "Ancak ..."; yani, Hz. İbrahim'in "sizinle bizim aramızda ... sürecek bir düşmanlık ve nefret vardır" sözünün bir istisnası olarak. Başka bir deyişle, ebeveyn sevgisi, Hz. İbrahim'i, babasını daha sonra –bir putperest olarak öldükten sonra– reddetmiş olsa da, "düşmanlık ve nefret" sözünün dışında tutmaya sevk etmiştir (karş. 9:114).

için [Allah'tan] bağışlama dileyeceğim, ama senin adına Allah'tan herhangi bir şey elde etmek benim elimde değil"[6] demesiydi.

[Ve İbrahim ile ona uyanlar,] "Ey Rabbimiz!" diye yalvardılar, "Sana güveniyor ve Sana yöneliyoruz: çünkü bütün yolların varışı Sanadır. **5** Ey Rabbimiz! Bizi hakikati inkar edenler için bir oyun ve eğlence aracı[7] yapma! Ve günahlarımızı bağışla, ey Rabbimiz: çünkü Sensin tek kudret ve hikmet sahibi!"

6 Onlarda, Allah'ı ve Ahiret Günü'nü [ümit ve korku ile[8]] bekleyen herkes için güzel bir örnek bulursunuz. Eğer biriniz yüz çevirirse, [bilsin ki] Allah hiç kimseye muhtaç değildir, bütün övgülere tek layık olandır.

7 [Ama] belki Allah, [ey müminler,] [şimdi] düşman olarak gördüğünüz kimseler ile sizin aranızda [karşılıklı] bir yakınlık oluşturabilir: çünkü Allah her şeye kâdirdir ve Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

8 İnanc[ınız]dan dolayı size karşı savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan sürmeyen [inkarcılara] gelince, Allah onlara nezaketle ve adaletle davranmanızı yasaklamaz:[9] çünkü Allah adil davrananları sever.

9 Allah, yalnızca, inanc[ınız]dan dolayı size karşı savaşan ve sizi anayurdunuzdan süren veya [başkalarının] sizi sürme-

لَأَسْتَغْفِرَنَّ
لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۖ رَّبَّنَا عَلَيْكَ
تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَٱغْفِرْ لَنَا رَبَّنَآ ۖ إِنَّكَ
أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٥﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ
حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ ۚ وَمَن يَتَوَلَّ
فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٦﴾ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَجْعَلَ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ ٱلَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً ۚ وَٱللَّهُ
قَدِيرٌ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾ لَّا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ
عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن
دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ
ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ إِنَّمَا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ قَٰتَلُوكُمْ
فِى ٱلدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ وَظَٰهَرُوا۟

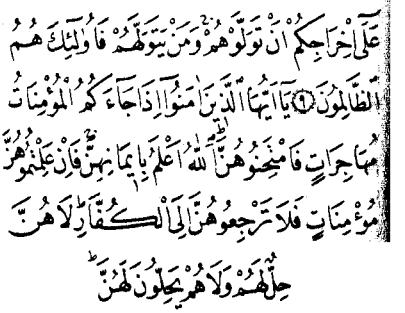
6 Karş. 19:47-48.

7 Lafzen, "kötülük teşvikçisi/sebebi" *(fitne):* karş. *fitne* teriminin buradaki ile aynı anlamda kullanıldığı 10:85.

8 Bu ikili anlam, 33:21'deki benzer ifadede olduğu gibi, *raceve* fiilinde ve ondan üretilen bütün isim kalıplarında geçerlidir.

9 "Allah... yasaklamaz" ifadesi, bu bağlamda, olumlu bir tavsiyeye işaret eder (Zemahşerî). Bkz. ayrıca 58:22, not 29.

sine yardım edenlere dostlukla yaklaşmanızı yasaklar; ve [içinizden] onlara dostluk gösterenlere gelince, gerçek zalimler işte onlardır!

10 SİZ EY imana ermiş olanlar! Mümin kadınlar her ne zaman zulüm ve kötülük diyarını terk ederek[10] size gelirlerse, Allah onların inancından tam haberdar [olduğu halde] siz yine de onları sınayın;[11] eğer mümin olduklarına tam emin olursanız, onları inkarcılara geri göndermeyin, [çünkü] onlar [artık] eski kocalarına[12] helal [değiller], ve ötekiler de bunlara helal [değiller]. Ayrıca, onlar [hanım-

10 Lafzen, "göç edenler olarak" *(muhâcirât)*. Bu terimi yukarıdaki şekilde çevirmemin bir açıklaması için bkz. sûre 2, not 203.

11 H. 6. yılda Hz. Peygamber ile Mekke'nin müşrik Kureyşlileri arasında yapılan Hudeybiye Antlaşması'na göre, Mekkeli bir genç veya velayet altındaki başka bir kişi, velisinin izni olmadan Müslümanlara kaçarsa Kureyş'e iade edilecekti (bkz. sûre 48'in giriş notu). Kureyşliler, bu hükmün evli kadınları da kapsadığını düşünüyorlardı; çünkü onlara göre evli kadınlar kocalarının "velayeti" altındaydılar. Buna göre, birçok Mekkeli kadın kocalarının arzusu hilafına İslam'a girdikleri ve Medine'ye göç ettikleri zaman, Kureyş, onların zorla Mekke'ye iade edilmelerini talep etti. Ancak Hz. Peygamber, evli kadınların "velayet altındaki kişiler" kategorisine girmediği gerekçesiyle bu talebi reddetti. Ama, kadınların bir kısmının inançlarından dolayı değil, tamamen dünyevî endişelerle Müslümanlar tarafına geçmesi ihtimalinin her zaman mevcut olması sebebiyle samimiyetlerini Müslümanlara isbat etmeleri emredildi. Bundan sonra Hz. Peygamber, her kadına şöyle sesleniyordu: "Kocalarınıza olan nefretiniz, yahut başka bir ülkeye gitme arzunuz sebebiyle veya dünyevî bazı menfaatler sağlama ümidiyle ayrılmadığınıza Allah'ın huzurunda yemin edin; Allah'a ve Elçisine duyduğunuz sevgiden başka bir sebeple gelmediğinize yemin edin" (Taberî). Allah insanların kalplerindekini kesinlikle bildiğinden, bu kadınların verecekleri olumlu cevaplar, samimiyetlerinin tek mümkün –ve bu nedenle hukuken yeterli– delili olarak görülüyordu. Yalnızca Allah insanların kalplerindekini bildiği için, yetişkin bir kimse iman ettiğini açıkça beyan ettiği zaman, tersine bir kanıtın olmaması halinde, toplum o kişiyi –ister erkek isterse kadın olsun– yalnızca bu beyanına dayanarak Müslüman olarak kabul etmek zorundadır.

12 Lafzen, "onlara." Böylece, bir kadının İslam'ı kabul etmesi, ama kocasının bunun dışında kalması halinde bu evlilik, İslamî açıdan otomatik olarak bozulmuş sayılır.

larına mehir olarak] ne verdilerse hepsini iade edin.[13] Ve [ey müminler,] siz bu kadınlarla mehirlerini verdikten sonra evlenirseniz bir günah işlemiş olmazsınız. Diğer taraftan, hakikati inkar [etmeye devam] eden kadınlarla[14] evlilik bağınızı sürdürmeyin ve onlara [mehir olarak] ne verdiyseniz [iade etmelerini] isteyin, aynı şekilde ötekiler, [hanımları size gelmiş olanlar da,] harcadıkları her şeyi[n iadesini] talep etme hakkına sahiptirler.[15] Bu, Allah'ın hükmüdür: O, sizin aranızda [adaletle] hükmeder; çünkü Allah, her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

وَاٰتُوهُم مَّآ أَنفَقُوا۟ ۚ وَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ ۚ وَلَا تُمْسِكُوا۟ بِعِصَمِ ٱلْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا۟
مَآ أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا۟ مَآ أَنفَقُوا۟ ۚ ذَٰلِكُمْ حُكْمُ ٱللَّهِ ۖ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ وَإِن فَاتَكُمْ
شَىْءٌ مِّنْ أَزْوَٰجِكُمْ إِلَى ٱلْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَـَٔاتُوا۟ ٱلَّذِينَ
ذَهَبَتْ أَزْوَٰجُهُم مِّثْلَ مَآ أَنفَقُوا۟

11 Eğer hanımlarınızdan biri (sizi bırakıp) hakikati inkar edenlere giderse ve siz de buna üzülürseniz[16] o zaman hanımları bırakıp giden (koca)lara [hanımlarına mehir olarak] harcadıklarına[17] eşit bir şey

13 Böyle bir bozulma, *hul'* ile (kadının Müslüman kocasından boşanması üzerine evliliğin bozulması, bkz. 2:229'un ikinci paragrafı ile ilgili not 218) aynı şartlara tâbi olmalıdır. Bu, şu demektir: Müslüman olmayan eski koca bu tür evlilik yükümlülüklerinden muaf sayıldığından, kadın, sözleşmeyi bozan taraf olarak görülmeli ve bu nedenle, evliliğin başında kocasından aldığı *mehri* iade etmelidir. Bunu yapmaya imkanı olmaması halinde, Müslüman *toplum* eski kocaya tazminat ödemekle yükümlüdür: "iade edin" (lafzen, "verin") emrindeki çoğul halin sebebi budur.

14 Yani, Müslümanlığı kabul eden erkeklerin, inançlarını ve gayr-i müslim çevrelerini terk etmeyi reddeden müşrik eşleriyle: ki bu durumda Müslüman koca, evliliği bâtıl ve geçersiz saymak durumundadır. Kocalarını terk ederek inkarcılara katılan ve inançlarını reddeden Müslüman kadınlar için bkz. ayet 11.

15 Lafzen, "... talep etsinler."

16 Lafzen, "ve böylece siz de bundan payınızı alırsanız", yani hanımları önceki inançlarını reddederek Müslümanlara katılan inkarcılar gibi.

17 Kural olarak, inkarcıların, bu şekilde terk edilmiş olan bir kocaya tazminat ödemeleri beklenemeyeceğinden Müslüman toplumun bir bütün olarak bu yükümlülüğü yerine getirmesi gerekir. Gerçekte, Hz. Peygamber'in yaşadığı süre içinde bu şekilde yalnız altı irtidat olayı vuku bulmuştu (ki tümü Mekke'nin H. 8. yılda fethinden önce olmuştu); ve her olayda Müslüman kocaya, Hz. Peygamber'in emri üzerine, devlet hazinesinden başta kendisinin ödediği mehire eşit miktarda bir ödeme yapılmıştı (Beğavî ve Zemahşerî).

verin ve inandığınız Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun!

12 Ey Peygamber! Mümin kadınlar ne zaman sana gelip[18] [bundan böyle] Allah'tan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayacaklarını, hırsızlık yapmayacaklarını,[19] zina etmeyeceklerini, çocuklarını öldürmeyeceklerini,[20] hiç yoktan yalan uydurarak[21] iftira atmayacaklarını ve [bildireceğin] hiçbir hakikate karşı çıkmayacaklarını [taahhüt ederek] sana bağlılıklarını bildirirlerse, onların bağlılık taahhütlerini kabul et ve Allah'tan onların [geçmiş] günahlarını affetmesini dile: çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.

وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ
أَنتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ
يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِٱللَّهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا
يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَٰنٍ يَفْتَرِينَهُۥ
بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ
فَبَايِعْهُنَّ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُنَّ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ
قَدْ يَئِسُوا۟ مِنَ ٱلْءَاخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْقُبُورِ ﴿١٣﴾

13 SİZ EY imana ermiş olanlar! Allah'ın gazabına uğrayan toplum ile dost olmayın![22] Onları[ı dost edinenlerin] öteki dünya ile ilgili hiçbir ümitleri kalmamıştır;[23] tıpkı bu hakikat inkarcılarının, [şimdi] mezarlarında yatanları [tekrar görme] ümitlerini kaybetmiş bulunmaları gibi.[24]

---

18 Bu ifade, yukarıdaki 10. ayet ile ve özellikle, "... onları sınayın ... ve onların mümin olduklarına tam emin olursanız ..." sözleriyle bağlantılıdır (bkz. not 11). Böylece, onların imanı konusunda mümkün olduğu ölçüde "emin olduktan" sonra Hz. Peygamber –veya daha sonraki dönemlerde, İslam devletinin veya toplumunun lideri–, "sınama"nın sonucunda bağlılık taahhütlerini *(bey'at)* kabul etmeye yetkilidir. Ayrıca bu taahhüdün, esas olarak erkek mühtedîlerin taahhüdünden bir farkı olmadığına dikkat edilmelidir.

19 Râzî'ye göre "hırsızlık" terimi, bu bağlamda, dolandırıcılık ve öteki gayr-i meşru yollarla her türlü kazanç sağlanmasını kapsar.

20 Zımnen, "Müşrik Araplar'ın sıkça yaptığı gibi, istemedikleri kız çocuklarını, diri diri gömerek" (bkz. ayrıca 6:151, not 147).

21 Lafzen, "elleri ve ayakları arasında": yani, kendi kendilerine. "Eller" ve "ayaklar", her türlü insan faaliyetini sembolize eder.

22 Karş. 58:14 ve ilgili not 25, ki "Allah'ın gazabına uğrayan toplumu dost edinenler"e atfı açıklamaktadır.

23 Yani, yalnızca öteki dünyaya inancı olmayan toplum doğru ile eğri arasında "tarafsız" kalabilir.

24 Çünkü, yeniden dirilme düşüncesini/inancını kesinlikle reddetmişlerdir.

61. SAF SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûrenin başlığı, 4. ayetinde geçen *saffen* ("[kenetlenmiş] saflar halinde") kelimesinden alınmıştır. İlkin 2. ayette vurgulanan ve daha sonraki pasajlarda da geliştirilen temel düşünce/mesaj şudur: "Neden söylediklerîniz ile yaptıklarınız birbirine uymuyor?" O halde bu mesaj, ifade edilen inanç ile fiilen yapılan eylemin birbiriyle uyumlu olmasına bir çağrıdır.

Sûrenin nüzul tarihi kesin olarak söylenemezse de Uhud Savaşı'nda Müslümanların yenilgi ile yüzyüze gelmelerinden kısa bir süre sonra –yani H. 3. yılın sonları veya 4. yılın başlarında– nazil olmuş bulunması kuvvetle muhtemeldir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ ﴿٤﴾

1 GÖKLERDE ve yerde ne varsa tümü Allah'ın sınırsız şanını yüceltir: çünkü yalnız O'dur kudret ve hikmet sahibi!

2 SİZ EY imana ermiş olanlar! Niçin bir türlü söylüyor, başka türlü yapıyorsunuz;[1] **3** yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah nazarında en tiksinti verici şeydir! **4** Gerçek şu ki Allah [yalnızca] kendi dâvâsı uğrunda, sağlam ve yekpare bir bina gibi, kenetlenmiş saflar halinde[2] savaşanları sever.

---

1 Lafzen, "yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?" Bu ifade, ilk bakışta, daha önce Allah ve Elçisi yolunda canlarını vermeye hazır olduklarını iddia ettikleri halde Uhud'da mevzilerinden bozgun halinde geri çekilen (bkz. sûre 3, not 90) Hz. Peygamber'in arkadaşlarına bir işaret olarak görülebilir. Ancak daha geniş anlamıyla bu pasaj, ilahî kelâmın teşvik ve telkin ettiği her şeyi hayata geçirmek istediklerini iddia eden, ama sonra bu kararlılıklarında zaaf gösteren herkese hitab etmektedir.

2 Yani, birlik halinde ve fiilleriyle inançları uyumlu olarak. Bu manevî/ahlakî gereklilik, Hz. Musa'ya ve izleyicileri arasındaki isyankarlara yapılan sonraki atıfta –aksi bir örnekle– daha geniş bir şekilde tasvir edilmiştir.

5 Vaktiyle Musa, kavmine, "Size Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğumu bildiğiniz halde neden beni üzüyorsunuz?"[3] dedi[ğinde kasdettiği şey işte bu gerçekti].
Böylece onlar doğru yoldan saptıklarında Allah da kalplerinin hakikatten sapmasına izin verdi:[4] çünkü Allah günaha gömülüp gitmiş bir toplumu doğru yola çıkarmaz.
6 Ve vaktiyle Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz, ben, Tevrat'tan geriye kalmış[5] hakikat adına ne varsa hepsini doğrulamak ve benden sonra gelecek olan Ahmed adındaki bir elçiyi müjdelemek[6]

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ
لِمَ تُؤْذُونَنِى وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ ۖ
فَلَمَّا زَاغُوٓا۟ أَزَاغَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ
ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ
ٱلتَّوْرَىٰةِ وَمُبَشِّرًۢا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِى ٱسْمُهُۥٓ أَحْمَدُ ۖ

3 Zımnen, "Allah adına konuştuğumu kabul ettiğiniz halde buna aykırı davranmakla": İsrailoğulları'nın kendi kitaplarından da açıkça anlaşılan bozgunculuklarının ve isyankarlıklarının birçok örneğine işaret.

4 Böylece, haksız eylemlerde ısrar kişinin inançlarına da mutlaka yansıyacaktır. Allah'ın "onların kalplerinin hakikatten sapmasına izin verme"si konusunda bkz. sûre 14, not 4. Karş. ayrıca 2:7, not 7'de açıklanan, Allah'ın günahkarların kalbini mühürlemesine yaptığı atıf.

5 Lafzen, "ellerimin arasında bulunan" —sûre 3, not 3'de izah edilen ifade.

6 Bu öngörü, Yuhanna İncili'nde Hz. İsa'dan sonra geleceği belirtilen *Paráklêtos*'a (ki genellikle "Tesellî Edici/Rûhu'l-Kuds" olarak çevrilir) yapılan muhtelif atıflar tarafından desteklenmektedir. Bu deyim, Ârâmî *Mawhamana* isminin veya teriminin tam Yunanca karşılığı olan *Periklytos*'un ("Çok Övülen") bozulmuş şeklidir. (Ârâmî dilinin, Hz. İsa zamanında ve ondan yüzyıllar sonra Filistin'de kullanılan ve İncil'in –şimdi ortada bulunmayan– orijinal metinlerinin dili olduğu hatırlanmalıdır.) *Periklytos* ile *Paráklêtos*'un fonetik olarak birbirlerine yakınlığı karşısında, çevirmenlerin –yahut, daha büyük bir ihtimalle sonraki tarihlerdeki yazıcıların– bu iki ifadeyi nasıl karıştırdıklarını anlamak kolaylaşır. Hem Ârâmî *Mawhamana* hem de Yunanca *Periklytos*'un ikisinin de *hamide* ("övdü/hamdetti") fiilinden ve *hamd* ("övgü") isminden türetilmiş olan Son Peygamber'in iki ismi *Muhammed* ve *Ahmed* ile aynı anlamı taşımış olmasının önemi büyüktür. Peygamber Muhammed'in (s) zuhuru ile ilgili daha açık bir öngörü (ki bizzat ismiyle ve Arapça aslındaki şekliyle zikredilmiştir), şimdi uydurulmuş olarak görülse de, doğruluğu o zaman kabul edilen ve Papa Gelasius tarafından "zındıkça" görülüp yasaklanan ve M.S. 496 yılına kadar kiliselerde okunan Barnabas İncili'nde yer almıştır. Ancak bu İncil'in orijinal metni şimdi ortada olmadığından (sadece 16. yüzyılın sonlarındaki bir İtalyanca tercümesi elimizde olduğundan) bu hususun doğruluğu konusunda emin olmak mümkün değildir.

için size gönderilmiş olan Allah'ın elçisiyim" dedi[ğinde de aynı şey geçerliydi.] Ama, [gelişini İsa'nın önceden haber verdiği] elçi hakikatin bütün kanıtlarıyla onlara[7] geldiğinde, "Bu [doğruluğunu iddia ettiğin mesaj], göz boyayan apaçık bir büyü[den başka bir şey değil]!"[8] demişlerdi.

7 [Yalnızca] Allah'a teslim olması istendiği halde Allah[ın mesajı] hakkında [böyle] yalanlar uydurandan daha zalim kim olabilir?

Ama Allah zalim halka rehberliğini bağışlamaz. **8** Onlar Allah'ın nurunu boş laflarıyla[9] söndürmek isterler: ama Allah, hakikati inkar edenler ne kadar öfkelenseler de, nurunu bütün parlaklığıyla yaymaya devam edecektir.

9 Allah'tan başka şeylere ilahlık yakıştıranlar ne kadar öfkelense de, Elçisi'ni, bütün [bâtıl] dinlere[10] üstün kılmak üzere rehberliği ve hakikat dinini yaymak [görevi] ile gönderen O'dur.

10 SİZ EY imana ermiş olanlar! [Hem bu dünyada hem de öteki dünyada] şiddetli bir azaptan sizi koruyacak bir alış-veriş göstereyim mi size?[11]

11 Allah'a ve Peygamberi'ne inanır ve Allah yolunda malınız ve canınızla gay-

فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٦
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰٓ
إِلَى ٱلْإِسْلَٰمِ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٧
يُرِيدُونَ لِيُطْفِـُٔوا۟ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفْوَٰهِهِمْ وَٱللَّهُ مُتِمُّ
نُورِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ۝٨ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ
رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ
وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُشْرِكُونَ ۝٩ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هَلْ أَدُلُّكُمْ
عَلَىٰ تِجَٰرَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ۝١٠ تُؤْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِكُمْ

7 Yani, Kitâb-ı Mukaddes'in sonraki izleyicilerine.

8 Kur'an'a işaret (bkz. 74:24-25 ve ilgili not 12).

9 Lafzen, "ağızlarıyla" —yani Allah'ın mesajını Muhammed (s) tarafından uydurulmuş "göz boyayan bir büyü" olarak tanımlamak sûretiyle.

10 Karş. 3:19 —"Allah katında tek [hak] din, [insanın] O'na teslimiyetidir."

11 Karş. 9:111 —"Allah, karşılığında cennet vaad ederek müminlerin canlarını ve mallarını satın almıştır" —ki bu ayet, "alış veriş" *(ticaret)* mecazını izah etmektedir. Parantez içinde verdiğim "bu dünyada ve öteki dünyada" ifadesi daha sonra gelen ve biri bu dünya, diğeri ise öteki dünya ile ilişkili olan 12 ve 13. ayetlerce doğrulanmaktadır.

ret gösterirsiniz: bu sizin kendi iyiliğinizedir; keşke bilseydiniz.

12 [Eğer böyle yaparsanız,] Allah günahlarınızı bağışlayacak ve sizi [öteki dünyada] içinden ırmaklar akan bahçelere ve bu sonsuz mutluluk bahçelerindeki[12] güzel köşklere koyacaktır: bu büyük bir mazhariyettir!

13 Ve [bakın, Allah size] gönülden seveceğiniz başka bir şey daha [bağışlayacak]: [bu dünyada] Allah'ın yardımı ve yakında gerçekleşecek bir zafer;[13] [ey Peygamber, bunu] bütün inananlara müjdele.

14 SİZ EY imana ermiş olanlar! Meryem oğlu İsa gibi, siz de Allah'ın [dâvâsının] hizmetçileri olun! Hani o, beyaz giysililere,[14] "Kim Allah[ın dâvâsı] uğrunda benim yardımcılarım olacak?" diye sormuştu. Bunun üzerine beyaz giysili [havarî]ler, "Allah [yolunda] yardımcılar[ın] biz olacağız!" diye cevap vermişlerdi.

Ve böylece İsrailoğulları'ndan bir kısmı [İsa'nın peygamberliğine] inanmaya başladı, diğerleri ise hakikati inkar ettiler.[15]

وَأَنفُسِكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾
يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ۚ ذَٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا ۖ نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ
وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
كُونُوا أَنصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ
مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ
فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَت طَّائِفَةٌ

---

12 *'Adn* teriminin bu şekildeki çevirisi için bkz. 38:50, not 45.

13 Bazı müfessirler, bu zafer vaadini, Müslümanların savaşla gelen fetihlerinin bir öngörüsü olarak değerlendirirler. Ama bunun, Kur'an mesajının manevî zaferini ve daha önce onu anlamamış olanlar arasında hızla yayılmasını kasdettiği ihtimali daha kuvvetlidir.

14 *Havâriyyûn*'un bu şekildeki çevirisi için bkz. sûre 3, not 42.

15 Yani, bir kısmı o'nu bir peygamber ve dolayısıyla, sadece yaratılmış bir beşer olarak kabul ederken diğerleri zaman içinde o'nu "Allah'ın oğlu" –ve dolayısıyla, "Allah'ın tecessümü"– olarak görmek sûretiyle bu gerçeği inkar ettiler; diğer bir bölümü ise o'nu ve mesajını tamamiyle reddettiler. Hz. İsa'nın ilk izleyicilerinin o'nu sadece bir beşer olarak gördükleri gerçeği, miladî takvimin ilk üç veya dört yüzyılı boyunca devam etmiş olan birçok teolojik tartışmadan açıkça anlaşılmaktadır. Böylece bazı tanınmış ilahiyatçılar, mesela 2. yüzyılın sonlarına doğru yaşamış olan Bizanslı Theodoros ve izleyicileri –ki aralarında 260 yılında Antakya Piskoposu olan Samosata'lı (Samsat, Adıyaman —T.ç.n.) Paul de var-

Ama [şimdi] Biz, [gerçekten] imana kavuşmuş olanları[16] düşmanlarına karşı koruyup destekledik; ve onlar üstün gelenlerden oldular.

فَأَيَّدْنَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا۟ ظَٰهِرِينَ ﴿١٤﴾

dır– o zamanki İncil metinlerinde zikredilen "Allah'ın oğlu olma"nın tamamen sembolik bir anlam taşıdığını ve Hz. İsa'nın Allah tarafından *onurlandırılan/yüceltilen* bir insandan başka bir şey olmadığına işaret ettiğini söylemişlerdi: Piskopos Arius'un (280-326) başlangıçta yaygın olan öğretileri, Allah tarafından belli bir görev için *seçilmiş* olan ölümlü bir beşer olarak Hz. İsa kavramında ve mutlak Tek, bilinmez ve her yaratılmıştan farklı bir varlık olarak Allah kavramında odaklanmıştır: Ama bu doktrin İznik (325) ve İstanbul (381) Konsilleri tarafından mahkum edilmiş ve Hristiyan kitleler üzerinde etkili olmasına mani olunmuştu.

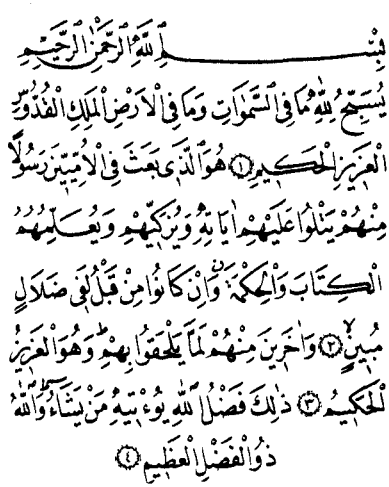
16 Yani, Hz. İsa'nın Allah'ın Elçisi olduğuna ve böylece, Son Peygamber Muhammed'in (s) –ki getirdiği mesaj, Hz. İsa'nın hakiki mesajının tasdikçisi ve genişleticisi idi– atası/öncüsü olduğuna inanan herkesi.

62. CUMA SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Medine döneminin başlarında nazil olan bu sûre, ismini, Cuma namazını ifayı emreden 9-10. ayetlerinden almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 GÖKLERDE ve yerde olan her şey, Mülkün Sahibi, Mukaddes, Kudret ve Hikmet Sahibi Allah'ın sınırsız şanını yüceltmektedir.

2 O, Kitap ile ilgisiz bir topluma, kendi içlerinden[1] kendilerine Allah'ın mesajlarını aktaran, onları arındıran, ilahî kelâmı ve hikmeti öğreten bir elçi göndermiştir ki, o'ndan önce, açık bir sapıklık içindeydiler; **3** ve başka toplumlarla temasa geçmeleri sonucunda, kendilerinden diğerlerine [bu mesajın yayılmasını sağlamıştır]:[2] çünkü yalnız O, güç ve hikmet Sahibidir.

4 Bu, Allah'ın lütfudur: Allah, onu, [elde etmek] isteyen herkese bağışlar:[3] çünkü Allah lütfunda sınırsızdır.

---

1 "Kitap ile ilgisiz toplum" *(ümmiyyûn)* terimi, daha önce kendilerine ait vahyedilmiş kitapları olmayan bir toplumu veya milleti gösterir (Râzî). Hz. Peygamber'in "kendi içlerinden" bir insan olarak adlandırılması, bu bağlamda, onun da kelimenin *ilk* anlamıyla "kitap ile ilgisiz" *(ümmî)* olduğu (karş. 7:157 ve 158) ve bu nedenle, Kur'an mesajını "uydurmuş" yahut o düşünceleri eski metinlerden "çıkarmış" olamayacağı gerçeğini vurgulamak içindir.

2 Yani, Kur'an mesajının Araplar ve onların dilleri aracılığıyla öteki iklimlerdeki yahut gelecek zamanlardaki insanlara ulaşmasını sağlamıştır: bu ifadeyle, Muhammed'e (s) indirilmiş olan hakikatin evrenselliği ve zamanlar üstü geçerliliği vurgulanmaktadır.

3 Yahut: "onu dilediğine bağışlar." Bu her iki karşılık da, dilin gramatik kuruluşu açısından doğrudur: ama bu pasajda zikredilen Allah'ın lütfu, Elçisine indirilmiş olan vahiy aracılığıyla insana bağışlanan ilahî rehberlik ile bağlantılı olduğundan

5 TEVRAT'IN yükü ile onurlandırılmış iken bu yükü taşıyamamış olanların durumu,[4] sırtına kitaplar yüklenmiş [ama onlardan habersiz bulunan] merkebin durumuna benzer.
Allah'ın mesajlarını yalanlamaya şartlanmış olanların durumu ne acıdır, çünkü Allah rehberliğini böyle zalim bir halka ihsan etmez!
6 De ki: "Siz ey Yahudi akîdesine mensup olanlar![5] Eğer, [yalnız] kendinizin Allah'a yakın olduğunu iddia eder ve diğer bütün insanları dışlarsanız, o zaman ölümü özlüyorsunuz demektir; eğer söylediğinizde samimî iseniz!"[6]
7 Ama aslında onu hiçbir zaman özlemezler, çünkü bu dünyada kendi elleriyle yapıp ettiklerini[n farkındadırlar];[7] ve Allah zalimleri hakkıyla bilendir.
8 De ki: "Bakın, kendisinden kaçtığınız

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰىةَ
ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ۚ بِئْسَ
مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ
أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي
تَفِرُّونَ مِنْهُ

---

benim seçtiğim ifade tarzı daha uygun görünmekte ve Allah'ın rehberliği lütfunun onu samimiyetle isteyen kişiye her zaman açık olduğu fikrini dile getirmektedir.

4 Daha önceki pasajda işaret edilen, Allah'ın vahyinin hem kutsal bir emanet hem de bir lütuf olduğu düşüncesiyle bağlantılı olarak söylem, şimdi de, Yahudilerin Tevrat sonrası dönemde gösterdikleri, bu emanete ihanet problemine geçmektedir. Onlara, Allah tarafından, O'nun birliği ve benzersizliği mesajını bütün dünyaya ulaştırma görevi emanet edilmişti. Ama onlar, Hz. İbrahim, İshâk ve Yakub soyundan gelmiş olmaları sebebiyle kendilerini "Allah'ın seçilmiş toplumu" olarak gördüklerinden ve dolayısıyla, ilahî mesajın başka bir toplum için değil yalnız kendileri için geldiğine inandıklarından bu görevi yerine getiremediler. Bundan dolayı, peygamberliğin İsrailoğullarına mensup olmayan herhangi bir kimseye verilmiş olması ihtimalini inkar ettiler (karş. 2:90 ve 94 ve dipnotlar 75 ve 79) ve böylece Muhammed'in (s) peygamberliğini, bizzat Tevrat'ta bile o'nun gelişi ile ilgili açık bir haber bulunmasına rağmen, reddettiler (bkz. 2:42, not 33). Onlar, Hz. Musa'ya indirilen ilahî kelâmın temel anlamını böylece çarpıtmak sûretiyle, bizzat kendileri ondan gerçek bir manevî fayda elde etmeyi ve onun öğretilerine uygun şekilde yaşamayı sağlayamadılar.

5 Yani, Tevrat'ın orijinal muhtevasından koparılmış olan *şimdiki* şekliyle.

6 Bu ve bir sonraki ayet için karş. 2:94-95.

7 Lafzen, "ellerinin öne sürdüklerinin."

ölüm,[8] eninde sonunda sizi yakalayacaktır; o zaman, hem yaratılmışların zihinsel kavrayışlarının ötesinde olanları, hem de duyular yoluyla yahut akıl ile kavranabilen şeyleri[9] bilen Allah'a döndürüleceksiniz; ve O, orada size [hayatta iken] yaptıklarınızın tümünü gösterecektir.

فَإِنَّهُۥ مُلَٰقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ
ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٨
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ
فَٱسْعَوْا۟ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ وَذَرُوا۟ ٱلْبَيْعَ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ
إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ۝٩ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ
فَٱنتَشِرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَٱبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ
وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝١٠
وَإِذَا رَأَوْا۟ تِجَٰرَةً أَوْ لَهْوًا ٱنفَضُّوٓا۟ إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ
قَآئِمًا ۚ قُلْ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ ٱللَّهْوِ وَمِنَ ٱلتِّجَٰرَةِ
وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ۝١١

9 SİZ EY imana ermiş olanlar! Cuma günü[10] namaz için çağrıldığınızda her türlü dünyevî alış verişi bırakıp Allah'ı anmaya koşun: eğer bilseniz, bu sizin yararınızadır. **10** Ve namaz bittiğinde yeryüzüne serbestçe dağılın[11] ve Allah'ın lütfundan [rızkınızı] aramaya devam edin; mutluluğa ulaşabilmek için de Allah'ı sıkça anın!

11 Ama insanlar,[12] dünyevî bir kazanç[13] [fırsatı] veya geçici bir eğlence gördükleri zaman ona doğru koşup seni ayakta [ve konuşur durumda] bırakıverirler.[14] De ki: "Allah katında olan, bütün geçici eğlencelerden ve bütün kazançlardan çok daha hayırlıdır! Ve Allah rızık verenlerin en iyisidir!"

---

8 Bu ifade 2:96'da söylenenlere bir telmîhtir.

9 Bkz. sûre 6, not 65.

10 Yani, öğle vaktinde cemaatle namazın farz olduğu, Cuma günü. Ama, sûrenin devamının gösterdiği gibi, Cuma, İslam Hukuku'nda zorunlu tatil günü değildir.

11 Yani, "vaktinizi dünyevî kazançlara ayırabilirsiniz."

12 Lafzen, "onlar."

13 Lafzen, "ticaret" veya "alışveriş."

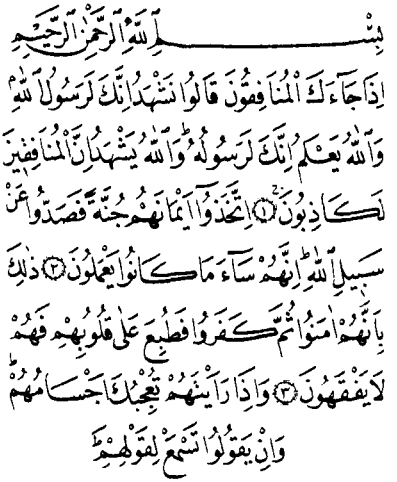
14 Zımnen, "seni ey Peygamber" —burada, Hz. Peygamber'in kıldırdığı Cuma namazının ortasında, uzun zamandır beklenen ticaret kervanının Suriye'den geldiğinin işitilmesi üzerine topluluğun çoğunun camiden dışarı fırlaması olayı îma edilmektedir. Ancak daha geniş anlamıyla yukarıdaki ayet, gerçek müminlerin bile her zaman uzak kalamadıkları beşerî zaafları kasdetmektedir: yani, geçici, dünyevî menfaatler uğruna dinî vecîbelerin ihmal edilmesi eğilimi.

63. MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Bu sûrenin büyük bölümü –ki önemli bir kısmı Uhud Savaşı'ndan kısa bir süre sonra (bkz. sûre 3 *–Âl-i 'İmrân–*, not 90), yani H. 3. yılın sonlarında yahut 4. yılın başlarında nazil olmuştur– Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının Mekke'den Medine'ye göç ettikten sonraki ilk yıllarında karşılaştıkları ikiyüzlülük problemine tahsis edilmiştir. Ancak, yine de Kur'an'ın bu problemi ele alış tarzı, verilen mesajların, bütün zamanlar ve şartlar için geçerli olmasını sağlayacak şekildedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 İKİYÜZLÜLER sana geldiklerinde, "Senin gerçekten Allah'ın Elçisi olduğuna tanıklık ederiz!" derler. Ama Allah, senin Kendi Elçisi olduğunu bilir; ve Allah, ikiyüzlülerin [inandık demelerinde] asla samimî olmadıklarına tanıklık eder.

2 Onlar yeminlerini [yalan ve sahtekarlıklarına] kalkan yapmakta ve böylece başkalarını Allah yolundan[1] saptırmaktadırlar. Yaptıkları, gerçekten çok çirkindir: **3** böyledir, çünkü onlar imana erdi[klerini iddia eder]ler, halbuki[2] [içlerinde] hakikati inkar ederler ve böylece, kalplerine bir mühür vurulmuştur, artık [neyin doğru, neyin yanlış olduğunu] anlayamazlar.[3]

4 Şimdi sen onları gördüğünde dış görünüşleri hoşuna gider; ve konuştuklarında ne söylediklerine kulak vermek ister-

1 Bkz. 58:16'daki aynı ifade ile ilgili not 26.

2 *Sümme* ("ve sonra") edatı, çoğu zaman, *ve* basit bağlacı ile aynı fonksiyonu görmektedir ve burada en uygun karşılık olarak "halbuki" şeklinde çevrilmiştir.

3 Bkz. sûre 2, not 7.

sin.[4] Onlar, yere [sağlam şekilde] dikilmiş kütükler gibi [olduklarına emin görünseler de] her çığlığı kendilerine [yönelik] sanırlar.
Onlar [bütün inançlara] düşmandırlar, öyleyse onlara karşı dikkatli ol. [İşte şu bedduayı hak ediyorlar:] "Allah kahretsin onları!"[5]
Akılları nasıl da (hakikatten) sapıyor![6] **5** Çünkü onlara, "Gelin, Allah'ın Elçisi bağışlanmanız için [Allah'a] dua edecek!" dendiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların sahte bir kibirle nasıl çekip gittiklerini görürsün. **6** Onlar için bağışlanma dilemen ile dilememen aynıdır: Allah onları bağışlamayacaktır, çünkü Allah, böyle sapkın bir halka rehberliğini bahşetmez.[7]
7 Onlar, [hemşehrilerine,[8]] "Allah'ın Elçisi ile birlikte olanlara hiçbir şey vermeyin ki belki o'nu terk et[mek zorunda kal]ırlar" derler.[9]
Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır:

كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ۖ
يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۚ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ۚ
قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ۖ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ۝٤ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ
وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ۝٥ سَوَآءٌ
عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ۖ لَن
يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ
هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ
اللَّهِ حَتَّىٰ يَنفَضُّوا ۗ وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

4 Lafzen, "onlara kulak verirsin": yani, ikiyüzlüler insanları baştan çıkarmayı *amaçladıklarından* genellikle saygın bir dış görünüş arzederler.

5 Parantez içindeki "İşte şu bedduayı hak ediyorlar" ifadesini koymam konusunda bkz. 9:30'un sonundaki aynı cümle ile ilgili not 45.

6 Bkz. sûre 5, not 90.

7 Karş. 9:80 ve ilgili not 111.

8 Yani, genelde Medine halkına, özel olarak da *ensâr*'a (bkz. bir sonraki not).

9 Medine'deki ikiyüzlülerin lideri Abdullah b. Ubeyy, Hz. Peygamber'i, daha önce kendisinin Medine halkının gözünde sahip olduğu güçlü liderlik statüsünü gölgede bıraktığı için asla affetmedi. Hz. Peygamber'in politik gücü, büyük ölçüde, kendisini Medine'ye *hicretinde* izleyen Mekkeli Müslümanlara bağlı olduğundan, İbni Ubeyy, hemşehrilerini –ki çoğu, ellerindeki bütün imkanlarla yeni gelenleri destekliyordu– bu maddî desteği çekmeleri ve böylece çoğu fakir olan *muhâcirleri* Medine'yi terk etmeye zorlamaları için ikna etmeye çalıştı: başarılı olması halinde Hz. Peygamber'in konumunu önemli ölçüde zayıflatabilecek olan bir strateji idi bu. Elbette ikiyüzlülerin liderinin bu teklifi *ensâr* tarafından reddedildi.

ama bu gerçeği ikiyüzlüler kavrayamaz.
8 [Ve] onlar, "Kente[10] döndüğümüzde şan şeref sahibi olan [biz]ler, zavallı bîçâreleri oradan sürüp atacaktır!" derler. Ama asıl şeref, Allah'a, O'nun Elçisi'ne ve inananlara aittir: ama ikiyüzlüler bunun farkında değiller.[11]

9 SİZ EY imana ermiş olanlar! Malınızın mülkünüzün veya çocuklarınızın sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasına izin vermeyin: çünkü böyle davranan herkes ziyana uğrayanlardan olur!
10 Birinize ölüm yaklaştığı ve, "Ey Rabbim! Bana bir mühlet[12] tanısan da karşılıksız yardımda bulunup iyiler arasına girsem!" diye (yalvara)cağı zaman gelip çatmadan önce size rızık olarak verdiğimizden[13] harcayın.
11 Ama, vakti geldiğinde Allah hiçbir insana mühlet tanımaz; ve Allah bütün yaptıklarınızı tam olarak bilir.

وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ۝٨ يَقُولُونَ لَئِن
رَّجَعْنَآ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ ٱلْأَعَزُّ مِنْهَا ٱلْأَذَلَّ ۚ
وَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ
لَا يَعْلَمُونَ ۝٩ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُلْهِكُمْ
أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ۝١٠ وَأَنفِقُوا۟ مِن مَّا رَزَقْنَٰكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ أَخَّرْتَنِىٓ إِلَىٰٓ
أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ۝١١ وَلَن يُؤَخِّرَ ٱللَّهُ
نَفْسًا إِذَا جَآءَ أَجَلُهَا ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝١٢

---

10 Yani, Medine'ye, "Peygamber'in şehri"ne *(Medînetu'n-Nebî)*: daha önce Yesrib olarak adlandırılan şehir *hicretten* sonra bu adla tanınmaya başladı. Sonraki sözler, Abdullah b. Ubeyy tarafından H. 5. yılda Benî Mustalik kabilesine karşı yürütülen bir harekat sırasında söylendiğinden, birçok Hadisde belirtildiği gibi, 7 ve 8. ayetlerin aynı tarihlerde veya kısa bir ara ile vahyedildikleri aşikardır.

11 Yukarıdaki tarihsel atıfların gerçek ve süreklilik taşıyan anlamı bu iki Kur'ânî ifadede –"... hazineleri Allah'a aittir" ve "asıl şeref Allah'a aittir"– yer almaktadır.

12 Lafzen, "yakın bir süreye kadar *(ilâ)*.

13 Bkz. sûre 2, not 4.

64. TEĞÂBÜN SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Müfessirlerin büyük kısmı bu sûreyi Medine dönemine ait görürler, bir kısmı da Mekke döneminin sonlarında nazil olduğunu iddia ederler.
Bu sûreye ismini veren anahtar sözcük 9. ayetinde geçen *teğâbün* ("kayıp ve kazanç") ifadesi olmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ لَهُ الْمُلْكُ
وَلَهُ الْحَمْدُ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي
خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ ۚ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ
وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾
يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا
تُعْلِنُونَ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾

1 GÖKLERDE ve yerde olan her şey, Allah'ın sınırsız şanını yüceltir: bütün otorite O'nundur ve bütün övgüler O'na mahsustur; O dilediğini yapmaya kâdirdir.
2 Sizi yaratan O'dur: içinizden kimi hakikati inkar eder, kimi de [ona] inanır.[1] Ve Allah her yaptığınızı görür.
3 O, gökleri ve yeri [derunî bir] anlam ve amaç üzere[2] yaratmış ve size (belli bir) şekil vermiştir; hem de öyle güzel bir şekil ki:[3] yolculuğunuzun varışı O'nadır.
4 O, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir; ve O, sakladıklarınızı da, açığa vurduklarınızı da bilmektedir: çünkü Allah, [insanların] kalpler[in]de olanın her türlü bilgisine sahiptir.

1 İnsanın Allah'ın yaratıcılığı hakikatini kabul veya inkar etmesine işaret eden yu karıdaki ifade tarzı, hem Taberî'nin hem de Zeccâc'ın bu pasaj ile ilgili (Râzî ta rafından nakledilen) yorumlarına uygundur. Zemahşerî'ye göre bu hakikati inka edenler ilk sırada sayılmıştır, çünkü onlar, bilinçli olarak Allah'a inananlardan sa yıca daha fazladırlar ve daha büyük bir etkiye sahiptirler. Bu ifadenin başka bi anlamı ise şudur: Bütün insanlar, Yaratıcı'nın varlığını kavrama içgüdüsel yetene ği ile donatılmış (karş. 7:172 ve ilgili not 139) olduklarından, birinin bu hakika inkar etmesi ile başka birinin ona inanması, son tahlilde, özgür seçimin bir ürü nüdür.

2 Bkz. sûre 10, not 11.

3 Yani, insan hayatının gerekleri ile uyumlu bir şekilde. Bkz. ayrıca 7:11, not 9.

5 GEÇMİŞTE hakikati kabule yanaşmayanların kıssasından haberiniz yok mu? [Onlar hakikati inkar ettiler] ve böylece yaptıklarının sonucuna katlanmak zorunda kaldılar,[4] [öteki dünyada da] onları bekleyen şiddetli bir azap [vardır]: **6** böyledir, çünkü onlara elçileri hakikatin bütün kanıtları ile defalarca geldiler,[5] ancak onlar [her defasında]: "Yalnızca ölümlü insanlar mı bizim rehberimiz olacak?"[6] şeklinde cevap verdiler. Böylece hakikati inkar ettiler ve ondan uzaklaştılar.

Ama Allah [onlara] muhtaç değildi: çünkü Allah Kendine yeterlidir, övgüye layık olandır.

7 Hakikati inkara şartlanmış olanlar, tekrar diriltilmeyeceklerini iddia ediyorlar![7] De ki: "Evet, Rabbime andolsun! Siz kesinlikle diriltileceksiniz ve o zaman, [hayatta iken] yaptıklarınız size mutlaka gösterilecektir! Bu, Allah için kolay bir şeydir!"

8 Öyleyse, [ey insanlar,] Allah'a ve Elçisine ve [size] bahşettiğimiz [vahiy] aydınlığına inanın! Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ
نَبَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝٥ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُ كَانَت تَّأْتِيهِمْ
رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا
وَتَوَلَّوا وَّاسْتَغْنَى اللَّهُ ۚ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝٦ زَعَمَ الَّذِينَ
كَفَرُوا أَن لَّن يُبْعَثُوا ۚ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ
لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ۝٧ فَآمِنُوا
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنزَلْنَا ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ۝٨

4 Bu, tarihin gösterdiği gibi, temel ahlakî hakikatleri ve dolayısıyla bütün maneviyat ve ahlak ölçülerini reddetmiş olan her toplumun veya milletin kaçınılmaz bir şekilde uğrayacağı felaketlere ve belalara bir işarettir.

5 Yani, özellikle kendileriyle ilgili ilahî mesajların emanet edildiği kendi içlerinden çıkmış elçiler. "Defalarca" deyimi, tekrarı ve sürekliliği anlatan *kânet te'tîhim* ifadesinden çıkarılmıştır.

6 Lafzen, "bize rehberlik edecek." Bu olumsuz cevap, kendileri bütün manevî/ahlakî ölçülerden uzaklaşmış olmalarından dolayı, içgüdüsel olarak bütün beşerî olgulara karşı derin bir güvensizlik duyan ve bu nedenle, ilahî mesajın kendileri için "tabiatüstü" hiçbir anlam taşımayan sade bir beşer aracılığıyla tezahür edeceği düşüncesini kabul edemeyen insanların ayırıcı özelliğidir.

7 Onların yeniden dirilmeyi ve öteki dünyaya inanmayı reddetmeleri, hiç kimsenin, ölümünden sonra hayatta yaptıklarının hesabını vermeye çağrılmayacağı kanaatine işaret eder.

9 O'nun sizi [Nihaî] Toplanma Günü bir araya toplayacağı zaman[ı düşünün[8]], o Kayıp ve Kazanç Günü!
Kim, Allah'a inanıp iyi ve doğru işler yaparsa, [o Gün] Allah onun kötü fiillerini silecek ve onu içinden ırmaklar akan, sonsuza kadar kalacağı bahçelere koyacaktır: bu, büyük bir kurtuluş olacak!
10 Hakikati inkara ve mesajlarımızı yalanlamaya şartlanmış olanlara gelince, işte onlar ateşi hak edenlerdir, orada kalıp dururlar: ne kötü bir son!

11 ALLAH'IN izni olmadıkça [insanın] başına hiçbir musibet gelmez: o halde, kim Allah'a inanırsa kendi kalbini [bu hakikate][9] açmış olur; ve Allah her şeyi bilendir.
12 Öyleyse Allah'a ve Elçi'ye itaat edin: eğer yüz çevirip uzaklaşırsanız [bilin ki] Elçimiz'in görevi, yalnızca bu mesajı açık bir şekilde iletmektir: **13** Allah, O'ndan başka ilah yoktur![10]
Öyleyse, inananlar yalnız Allah'a güvensinler.

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ
التَّغَابُنِ ۗ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ
عَنْهُ سَيِّاٰتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۗ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝٩ وَالَّذِيْنَ
كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ
خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ۝١٠ مَآ اَصَابَ مِنْ مُّصِيْبَةٍ
اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۗ وَمَنْ يُّؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهٗ ۗ وَاللّٰهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۝١١ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا
الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُوْلِنَا الْبَلٰغُ
الْمُبِيْنُ ۝١٢ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُوْنَ ۝١٣

8 Çeviride hemen kendisinden önce yer alan ve bu bağlamda "zaman" olarak çevirmiş bulunduğum *yevme* (lafzen, "gün") isminin Kur'an'da *mansûb* halde kullanılmış olması, yukarıdaki ya da benzeri bir parantez-içi ifadenin kullanılmasını zorunlu kılmıştır.

9 Yani, Râzî'nin sözleriyle, "Allah'ın iradesine teslimiyete ... [ve böylece] rahatlık zamanlarında şükretmeye, felaket zamanlarında ise sabır göstermeye." Bu ifadeyi –bazı müfessirlerin anladığı gibi– başka bir şekilde, yani "kim Allah'a inanırsa, O [yani Allah] onun kalbini hidayete ulaştırır" şeklinde anlamak da mümkündür. Ancak benim tercih ettiğim çeviri şekli daha uygun görünmektedir, çünkü bu şekildeki çeviri Allah'a bilinçle inanmanın, insan *aklını*, duyguları ve temayülleri, bu inancın işaret ettiği doğrultuda kontrol etmeye ve yönlendirmeye zorladığı düşüncesini vurgular.

10 Bu pasajın yukarıdaki şekilde ifade edilmesi şu iki hususu açıklığa kavuşturmaktadır: Birincisi, Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini kavramak, Allah'ın insana verdiği mesajın temel amacı ve dolayısıyla başı ve sonudur. İkincisi, peygamberler, bu mesajı insana iletmek ve açıklamaktan başka bir şey yapmazlar, onu kabul veya reddetmeyi ise insanın aklına ve özgür seçimine bırakırlar.

14 SİZ EY imana ermiş olanlar! Bakın, eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazısı[11] size düşmandır: öyleyse onlara karşı dikkatli olun![12] Ama [hatalarını] hoş görür, tahammül eder ve affederseniz, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, bir rahmet kaynağıdır.

15 Sizin malınız mülkünüz ve çocuklarınız, sadece bir sınama ve bir ayartma aracıdır,[13] halbuki Allah katında muhteşem bir ödül vardır.

16 O halde, elinizden geldiği kadar Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, [O'nu] dinleyin ve itaat edin. Ve kendi iyiliğiniz için karşılıksız harcamada bulunun: böylece açgözlülüklerinden kurtulmuş olanlar, işte onlardır mutluluğa ulaşacak olanlar![14]

17 Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz, O bunu fazlasıyla size geri ödeyecek ve günahlarınızı bağışlayacaktır: çünkü Allah, şükrün karşılığını her zaman verendir, halîmdir; **18** yaratılmışların kavrayış alanının ötesindeki şeyleri de, insanların duyguları ve akılları ile görüp gözleyebildiklerini de[15] bilir; Kudretlidir, Hikmet Sahibidir!

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ مِنْ أَزْوَٰجِكُمْ
وَأَوْلَٰدِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَٱحْذَرُوهُمْ ۚ وَإِن
تَعْفُوا۟ وَتَصْفَحُوا۟ وَتَغْفِرُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾
إِنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ ۚ وَٱللَّهُ عِندَهُۥٓ
أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ وَٱسْمَعُوا۟
وَأَطِيعُوا۟ وَأَنفِقُوا۟ خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْ ۗ وَمَن يُوقَ
شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِن تُقْرِضُوا۟ ٱللَّهَ
قَرْضًا حَسَنًا يُضَٰعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ شَكُورٌ
حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

11 Yani, "*bazan*, eşleriniz..." vd. Kur'an öğretisinde ahlakî sorumluluklar kadına olduğu kadar erkeğe de yüklenmiş olduğundan, *ezvâcukum* terimi "hanımlarınız" şeklinde çevrilmemeli, tersine –klasik Arapça kullanımına göre– evliliğin hem erkek hem de kadın tarafını eşit şekilde kapsadığı dikkate alınarak ona göre çevrilmelidir.

12 Ailesini sevmesi, bazan erkek veya kadın mümini, inancının ve bilincinin gereklerine aykırı davranmaya itebilir: ve bazan da sevilen taraflardan biri veya diğeri –karı, koca veya çocuk– kişiyi, bazı gerçek veya sunî "ailevî çıkarlar"ı korumak amacıyla ahlakî taahhütlerini terk etmeye ve böylece ötekinin ruhsal "düşman"ı olmaya bilinçli olarak *teşvîk* edebilir. Bir sonraki cümlenin işaret ettiği, işte bu son durumdur.

13 Bir açıklama için bu pasajın hemen hemen aynısı olan 8:28 ile ilgili not 28'e bkz.

14 Karş. 59:9'un son cümlesi ve bununla ilgili not 14.

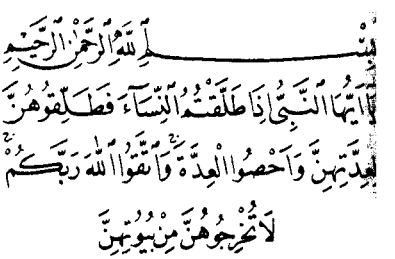
15 Bkz. sûre 6, not 65.

65. TALÂK SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Medine döneminin ortalarında nazil olan bu sûrenin tamamı, boşama/boşanma probleminin özel bir cephesine, boşanan kadınların bağının nihaî olarak çözülüp de yeni bir evlilik yapmalarına izin verilmeden önce riayet etmeleri gereken bekleme dönemi *('iddet)* ile ilgili kurallara tahsis edilmiştir. Böylece de *Bakara* sûresinin 228-233. ayetlerini daha da açmakta ve açıklamaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 EY PEYGAMBER! Kadınları boşa[maya niyetlen]diğinizde,[1] onlar için belirlenmiş iddeti gözetecek şekilde boşayın[2] ve süreyi [dikkatlice] hesaplayın ve Allah'a, Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun.
Onları evlerinizden kovmayın[3] ve açıkça hayasız davranışlarda bulunmadıkça[4]

1 Çoğul hitap kalıbının kullanılması, bütün bir topluma seslenildiğini göstermektedir.

2 Bkz. 2:228 ve ilgili notlar, özellikle not 215. Büyük hukukçuların çoğunluğu, boşamanın kesin ve geri-dönülmez olması için gerekli olan *üç* duyurunun (karş. 2:229'un ilk paragrafı), kocaya kararını yeniden gözden geçirebileceği bir zamanın tanınması ve böylece sonradan pişman olacağı acele bir karar almasına engel olunması amacıyla tek tek yapılması, yani üç aylık bekleme-dönemine yayılacak şekilde yapılması gerektiği görüşündedirler. Bu hüküm, Hz. Peygamber'in meşhur bir Hadisine de uygun düşmektedir: "Allah katında izin verilen fiillerin en çirkini *(ebğadu'l-halâl)* boşamadır" (Abdullah b. Ömer'den naklen Ebû Dâvûd). Başka bir deyişle, boşama, zorunlu bir meşruiyet hali olup ancak başka hiçbir şeyin evliliği çekilmez olmaktan kurtaramayacağı hallerde başvurulabilir.

3 Yani, iddet süresince. Aşağıda 6. notta gösterildiği gibi, bu süre zarfında koca, karısının geçimini evli olduğu zamanki hayat standartlarını koruyacak şekilde sağlamakla yükümlüdür.

4 Mesela, kocalarının onların hayatlarını idameyi teminden vazgeçmeleri sûretiyle (Bu özel talimat, boşanan bir kadının evini kendi iradesi ile terk etmesinin yasal olduğunu göstermez).

onlar ayrılma[k zorunda bırakılma]sın.[5] Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır; ve kim Allah tarafından konulan sınırları aşarsa, aslında kendisine karşı haksızlık etmiş olur: [çünkü, ey insan,] sen onu bilmezsin, [ama], o [ilk ihlal]den sonra Allah, yeniden bazı şeylerin meydana gelmesini sağlayabilir.[6]

2 Böylece, iddetlerinin sonuna yaklaşmak üzere olduklarında, ya onları uygun bir şekilde tutun, yahut uygun bir şekilde bırakın. Ve kendi toplumunuz içinden[7] dürüst[lüğü bilinen] iki kişi [verdiğiniz karara] şahit olarak bulunsun; kendiniz de Allah huzurunda doğru şahitlik yapın:[8] İşte bunlar Allah'a ve Ahiret Günü'ne inananlara verilen öğütlerdir.

Ve Allah, Kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıyan herkese, [mutsuzluktan] bir çıkış yolu [daima] sağlar, **3** ve ona bütün beklentilerin ötesinde[9] bir rızık verir: Allah'a güvenen herkese O [tek başına] yeter.

Gerçek şu ki, Allah, irade ettiği işi sonucuna ulaştırır: [ve] Allah her şey için bir [vade ve] ölçü belirlemiştir.

وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ
بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَتَعَدَّ
حُدُودَ ٱللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۥ ۚ لَا تَدْرِى لَعَلَّ ٱللَّهَ يُحْدِثُ
بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَىْ
عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا ٱلشَّهَٰدَةَ لِلَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ
بِهِۦ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ
يَجْعَل لَّهُۥ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ
وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُۥ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَٰلِغُ أَمْرِهِۦ ۚ
قَدْ جَعَلَ ٱللَّهُ لِكُلِّ شَىْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

---

5 Yasal olarak kadının ancak böyle bir durumda koca evinden *çıkarılabileceğini* îmaen. *Fâhişe* ("hayasızca davranışlar") terimi konusunda bkz. sûre 4, not 14.

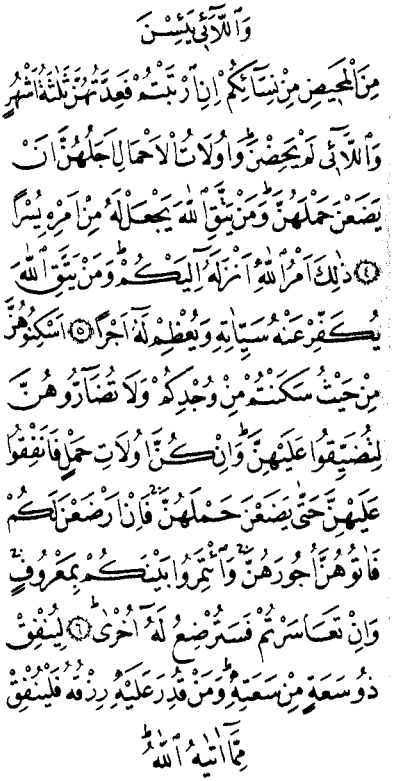
6 İbni 'Abbâs'a (Râzî'den naklen) ve öteki birçok otoriteye göre (bkz. İbni Kesîr) bu ifade, boşanma kesinleşmeden önce, bir uzlaşmanın ve bu nedenle evlilik ilişkisinin devamının mümkün olduğuna işarettir (bkz. 2. sûre 228. ayetin ikinci bölümü ve 229. ayetin ilk paragrafı).

7 Lafzen, "kendi aranızdan": yani, şartlara yeterince vakıf olan kişilerden.

8 Yani, sözkonusu kararın keyfî bir ruh hali içinde verilmediğine.

9 Lafzen, "beklemediği yerden." Buradaki *men* ilgi zamirinin ("her kim" veya "herkes ki") –gramatik olarak ilgili olduğu fiillerin veya zamirlerin eril (müzekker) halde kullanılması gerektiği halde– Kur'an'ın birçok pasajında görüleceği gibi, *her iki cinsteki kişileri* kapsadığı dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, arkasından gelen cümleyi de kapsayan bu pasaj, hem erkekler, hem de kadınlarla ilgili bulunmaktadır. Aynı şey aşağıdaki 5 ve 11. ayetler için de geçerlidir.

4 Ay hali görmekten kesilen ve hiç ay hali görmeyen[10] kadınlarınıza gelince, onların iddeti, –eğer [onun süresiyle ilgili] bir şüpheniz varsa– üç [takvim] ay[ı] olacaktır; hamile olanların iddetleri ise, doğum yaptıklarında sona erecektir.
Allah, kendisine karşı sorumluluk bilinci taşıyan herkese, buyruklarına uymayı kolaylaştırır:[11] **5** bu, Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Ve O, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olan herkesin [bazı] kötü fiillerini örter ve onlara büyük bir ödül bağışlar.
6 [O halde, iddetlerinin içinde bulunan] kadınların, sizinle aynı yerde, aynı imkanları kullanarak geçinmelerini sağlayın;[12] ve onları rahatsız edip hayatlarını çekilmez hale getirmeyin. Eğer hamile iseler, doğumlarını yapıncaya kadar onlar için her türlü harcamayı yapın; [boşanma kesinleştikten sonra] çocuğunuzu emzirirlerse onlara [hak ettikleri] karşılığı verin; ve kendi aranızda [çocuğun geleceğini] uygun bir şekilde konuşun. Eğer ikiniz de [annenin çocuğu emzirmesi ihtimalini] zor görürseniz[13] onu [babasının] adına[14] başka bir kadın emzirsin.
7 [Bütün bu durumlarda,] geniş imkanlara sahip olan kişi, genişliği ile uyumlu olarak[15] harcasın; rızık imkanları dar olan kimse ise Allah'ın kendisine verdiğine

10 Yani, herhangi bir fizyolojik sebepten dolayı.

11 Lafzen, "durumundan kolaylık verir" —yani, durumunu kolaylaştırır. Bunun anlamı şudur: Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olması, mümini Allah'ın her türlü buyruğuna kalp huzuruyla teslim olmaya teşvik eder.

12 Lafzen, "oturduğunuz yerde onları oturtun" —yani, "onları kendi hayat standardınızla aynı düzeyde yaşatarak."

13 Kadının sağlık nedenlerinden dolayı ya da yeniden evlenmek istemesinden ötürü.

14 Yani, babanın hesabına: bkz. 2:233 ve ilgili notlar 219 ve 220.

15 Lafzen, "genişliğinden."

uygun şekilde harcasın: Allah hiç kimseye kendi verdiğinden daha fazlasını yüklemez; [ve mümkündür ki] Allah sıkıntıdan sonra rahatlık verecektir.

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا ۚ سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا ۚ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ ۖ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

8 NİCE TOPLULUK var ki Rablerinin ve elçilerinin emirlerine küstahça karşı çıkmışlardır![16] Bunun üzerine Biz tümünü çetin bir hesaba çektik ve görülmemiş bir azaba çarptırdık: **9** ve böylece onlar kendi yaptıklarının kötü meyvelerini tattılar;[17] [bu dünyada,] yaptıklarının sonu yıkım oldu; **10** [öteki dünyada ise] Allah onlar için [daha da] şiddetli bir azap hazırlamıştır.

O halde siz ey basîret sahipleri, [siz] iman edenler, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun!

Allah size gerçekten bir uyarıcı indirmiştir: **11** Allah'ın apaçık mesajlarını size aktaran bir elçi [göndermiştir] ki iman edip doğru ve yararlı işler yapanları zifiri karanlıktan aydınlığa çıkarabilsin.

Kim Allah'a inanıp doğru ve yararlı işler yaparsa, Allah onu içinden ırmaklar akan sonsuza kadar kalacakları bahçelere koyacaktır: Allah, (böylece) ona en güzel rızkı vermiş olacaktır!

12 ALLAH, yedi göğü[18] ve aynı şekilde yeri[n sayısız parçasını] yaratandır. O'nun [yaratıcı] iradesi,[19] bütün bu [yaratık]ları aracılığıyla kesintisiz tecellî eder ki Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve her şeyi bilgisiyle kuşattığını göresiniz.

16 Bu, geçmişteki bütün buyrukların ilahî kökenli oldukları gerçeği ile bağlantılıdır ve bu gerçeği vurgulamaktadır.

17 Bkz. 64:5, not 4.

18 Bkz. sûre 2, not 20.

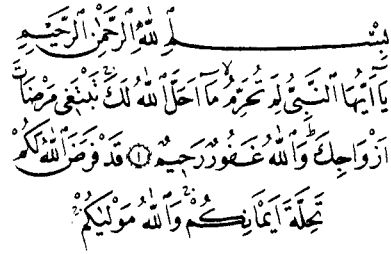
19 Lafzen, "buyruğu." *Yetenezzelu* fiili, tekrarı ve sürekliliği ifade eder, *emr* ismi ile birlikte Allah'ın kesintisiz yaratıcı faaliyeti kavramını temsil eder.

66. TAHRÎM SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Medine döneminin ikinci yarısında –muhtemelen H. 7. yılda– nazil olan bu sûre "Peygamber Sûresi" olarak da adlandırılmıştır (Zemahşerî). Çünkü ilk bölümü Hz. Peygamber'in şahsî ve ailevî hayatının belli başlı yönlerini ele almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 EY PEYGAMBER! Eşlerin[den herhangi biri]ni memnun etmek için, neden Allah'ın sana helal kıldığı bazı şeyleri [kendine] haram kılıyorsun?[1]
Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır: **2** [Ey müminler!] Allah, [doğru ve haklı bir gerekçesi olmayan] yeminlerinizi bozmayı ve keffâretini vermeyi [size] emretmiştir:[2] Allah, sizin Yüce Efen-

1 Hz. Peygamber'in Medine döneminin ikinci yarısındaki bir tarihte, bir ay süreyle eşlerinden hiçbirisi ile birlikte olmayacağına yemin etmesinin kesin sebebi veya sebepleri hakkında birçok çelişik –ve bu nedenle de toplu olarak değerlendirildiklerinde pek güvenilir görünmeyen– rivayet vardır.
Tam sebebi hâlâ kesin olarak tesbit edilememiş olsa da, yukarıda sözü edilen *hadîslerden* açıkça anlaşılmaktadır ki, evlilik hayatındaki bu geçici duygusal kopukluğun sebebi, Hz. Peygamber'in bazı eşleri arasında ortaya çıkan kıskançlık işaretleriydi. Ama yine de yukarıda Kur'an'ın bu olaya işaretinin hedefi biyografik olmayıp bütün insanî durumlarda uygulanabilecek bir ahlakî ders vermektir: Bu ders, Allah'ın *helâl* kıldığı herhangi bir şeyi *harâm* görmenin, bu davranış başka bir kişiyi veya kişileri memnun etmek için de olsa, kabul edilmezliğidir. Ayrıca bu ders, Kur'an'da sıkça vurgulanan bir gerçeği, Hz. Peygamber'in bir insan olduğu ve bu nedenle beşerî duygusallıklara maruz kalabileceği ve hatta zaman zaman hatalar işleyebileceği (ki Hz. Peygamber'in yaptığı hatalar, ilahî vahiy aracılığıyla kendisine gösterilmekte ve böylece düzeltilmektedir) gerçeğini dile getirmektedir.

2 Bkz. bazı durumlarda yeminin bozulması ve keffâretinin verilmesi *gerektiğini* bildiren 2:224 ve ilgili not 212. Bu sebeple yukarıdaki ifade, "Allah yeminlerinizi bozmayı ve keffâretini vermeyi size *emretmiştir*" *(tehılleh* terimi, bu her iki kavramı da ifade etmektedir) şeklinde çevrilmiştir.

dinizdir ve yalnız O'dur her şeyi bilen, gerçek hikmet sahibi.

3 Hani,[3] [bir gün] Peygamber, eşlerinden birine gizli bir şeyler söylemişti; eşi bunu ifşa edip Allah da Peygamber'e bildirince, Peygamber (söylediklerinin) bir kısmını [diğerlerine de] anlatmış, bir kısmına ise hiç değinmemişti.[4] Peygamber durumu eşine anlatınca, kadın: "Bunu[5] sana kim söyledi?" diye sordu. [Peygamber de,] "Her şeyi Bilen, Her şeyden Haberdar Olan, bana söyledi" diye cevap verdi.

4 [Onlara de ki, ey Peygamber:[6] "İkiniz tevbe ederek Allah'a yönelin, çünkü ikinizin de kalbi [haktan] ayrılmıştı![7] Ve [Allah'ın elçisi olan] Peygamber'e karşı birbirinizi desteklerseniz [bilin ki] Allah, o'nun Koruyucusudur ve [bilin ki] bundan

وَهُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ

وَإِذْ أَسَرَّ ٱلنَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَٰجِهِۦ حَدِيثًا فَلَمَّا
نَبَّأَتْ بِهِۦ وَأَظْهَرَهُ ٱللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُۥ وَأَعْرَضَ
عَنۢ بَعْضٍ ۖ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِۦ قَالَتْ مَنْ أَنۢبَأَكَ هَٰذَا ۖ
قَالَ نَبَّأَنِىَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿٣﴾ إِن تَتُوبَآ إِلَى ٱللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ
قُلُوبُكُمَا ۖ وَإِن تَظَٰهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ مَوْلَىٰهُ

3 Bkz. sûre 2. not 21.

4 Lafzen, "onun bir kısmından geri durmuştu" [yahut "mani olmuştu"]. Bu gizli bilgi olayı konusunda güvenilir bir Hadis yoktur. Ancak bazı ilk dönem otoriteler, bunu, Hz. Peygamber'in kendisinden sonra Ebû Bekir ile Ömer b. Hattâb'ın Müslüman toplumun liderliğine geçecekleri şeklindeki üstü kapalı tahmini ile ilişkilendirirler; bu haberi ilk öğrenenin Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa, haberi bildirdiği hanımının ise Ebû Bekir'in kızı Hz. Ayşe olduğu söylenmektedir (İbni 'Abbâs ve Kelbî'den naklen Beğavî; aynı zamanda Zemahşerî). Bu yorum doğru ise, Hz. Peygamber'in neden "bir kısmını [ötekilere] bildirdiğini, bir kısmına da hiç değinmediği"ni açıklar: Çünkü, gizli haber bir kere ifşa edildikten sonra Hz. Peygamber'in onu toplumdan gizlemesinin artık bir yararı yoktu; ancak yine de özellikle kapalı terimlerle bu haberi anlattı —muhtemelen Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in kendisini liderlikte takip etmelerine "nebevî bir istek" görüntüsü vermemek ve tersine, onu toplumun, *emruhum şûrâ beynehum* (bkz. 42:38) Kur'ânî prensibi doğrultusundaki serbest/özgür kararına bırakmak için.

5 Yani, bu kadının Hz. Peygamber'in güvenine layık davranmadığını/sırrını tutmadığını.

6 Ayetin devamında Hz. Peygamber'e üçüncü şahıs olarak atıfta bulunulmuşsa da, zevceleri Hz. Hafsa ve Ayşe'ye bu şekilde konuşması vahiy yoluyla emredilenin Hz. Peygamber olduğu açıktır (bkz. not 4). Yukarıda parantez içi ifadeyi koymamın sebebi budur.

7 Hz. Peygamber'in güvenini kötüye kullanan Hafsa ile onu dinleyerek bu kullanmaya yardımcı olan Ayşe'ye işaret (bkz. yukarıdaki not 4).

dolayı,[8] Cebrâil, müminler arasındaki bütün dürüst ve erdemliler ve [öteki] bütün melekler, o'nun yardımına koşacaktır.

5 [Ey Peygamber eşleri!] Eğer o siz[den biriniz]i boşasaydı, Allah yerinize o'na sizden daha iyi eşler verebilirdi: Allah'a teslim olan, gerçekten inanan, O'nun iradesine gönülden itaat eden, [günah işledikleri zaman] tevbe ederek [O'na] yönelen, [yalnız O'na] kulluk eden ve [O'nun rızasını aramak için] yola koyulan,[9] daha önce evlenmiş veya bakire kadınlar.[10]

وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ
ظَهِيرٌ ﴿٤﴾ عَسَىٰ رَبُّهُ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا
خَيْرًا مِّنكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ
عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا
النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ
لَّا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾

6 SİZ EY imana ermiş olanlar! Yakıtı insanlar ve taşlar olan[11] [öteki dünyanın] ateş[in]den kendinizi ve size yakın olanları[12] koruyun: onun başında [gözetici olarak] bulunanlar, emrettiği hiçbir şeyde Allah'a karşı gelmeyen, ama [daima] kendilerinden isteneni yapan[13] kararlı [ve] azimli meleklerdir.[14]

---

8 Lafzen, "bundan sonra", yani Allah'ın Bizzat o'nu koruması gerçeğinin bir sonucu olarak.

9 *Sâihât* ifadesinin bu şekildeki çevirisi için bkz. aynı deyimin hem erkek hem de kadına ilişkin olarak eril (müzekker) halde kullanıldığı 9:112 ile ilgili not 147.

10 Yani, Hz. Peygamber'in şimdiki hanımları gibi, ki onlardan biri (Hz. Ayşe) Hz. Peygamber ile evlendiğinde bakire idi, biri (Zeyneb binti Cahş) boşanmış idi, diğerleri ise dul idiler. Bu işaret ve Hz. Peygamber'in eşlerinden hiçbirini *boşamadığı* gerçeği, ayrıca bu pasajın tamamen farazî ifade tarzı, bu ayetin, zaman zaman gösterdikleri –insan olmaları hasebiyle kaçınılmaz– zaaflara rağmen yukarıda işaret edilen erdemlere de sahip bulunan Hz. Peygamber'in eşlerine dolaylı bir uyarı olduğunu göstermektedir. Daha geniş platformda bu ifade, erkek ve kadın *bütün* müminlere bir uyarıdır: ve bu, söylemde sonra görülen değişikliği de açıklamaktadır.

11 Bkz. sûre 2, not 16.

12 Yani, "ailenizi" veya "halkınızı"; ancak *ehl* terimi, aynı zamanda ortak bir din, ırk ve mesleğe/meşgaleye sahip olan insanları; ayrıca kelimenin en kapsayıcı anlamıyla "uyruklar"ı ifade eder (Cevherî, Râğıb; ayrıca *Muğnî*).

13 Yani, bu semavî güçler madde dünyasını olduğu kadar ruh alemini de yönlendiren ilahî sebep-sonuç yasasına tâbidirler.

14 Bkz. 74:27 vd. ve sözkonusu pasajın temsîlî anlamını açıkladığım dipnotlar, özellikle not 15 ve 16.

7 [O halde,] ey hakikati inkara şartlanmış olanlar, bugün [geçersiz] özürler beyan etmeyin:[15] [öteki dünyada] siz ancak [bu dünya hayatında] yapmış olduklarınızın karşılığını göreceksiniz.

8 Siz ey imana ermiş olanlar! Gönülden tevbe ederek Allah'a yönelin:[16] umulur ki Rabbiniz kötü fiillerinizi yok eder ve Allah'ın Peygamberi ile o'nun inancını paylaşanları utandırmayacağı[17] o Gün, sizi içinden ırmaklar akan bahçelere koyar: onlar, önlerinden ve sağ taraflarından hızla ışık yayarlar[18] ve "Ey Rabbimiz!" diye yalvarırlar, "Bu ışığımızı ebediyyen parlat[19] ve günahlarımızı bağışla: çünkü Sen her şeye kâdirsin!"

9 EY PEYGAMBER! Hakikati inkar edenler ve ikiyüzlüler ile amansızca mücadele et ve onlara karşı kararlı ve ödünsüz davran.[20] Ve [eğer tevbe etmezlerse] varacakları yer cehennem olacaktır. O, ne kötü bir varış yeridir!

10 Hakikati inkara şartlanmış olanlara gelince, Allah, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını[n kıssalarını] örnek getirmektedir: onlar iki dürüst ve erdemli kulumuzun

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَا تَعْتَذِرُوا۟ ٱلْيَوْمَ ۖ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ
مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ تُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ
تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ
وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ يَوْمَ
لَا يُخْزِى ٱللَّهُ ٱلنَّبِىَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ ۖ نُورُهُمْ
يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَٰنِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَتْمِمْ لَنَا
نُورَنَا وَٱغْفِرْ لَنَآ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ
عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ
ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱمْرَأَتَ نُوحٍ وَٱمْرَأَتَ
لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَٰلِحَيْنِ

15 Yani, "hakikati bilerek ve isteyerek inkar etmenizi haklı göstermeye çalışmayın" —*ellezîne keferû* geçmiş zaman ifadesinde kasdedilen bilinçli niyet unsuru (bkz. 2:6, not 6).

16 Zımnen, "çünkü hiçbir insan, ne kadar inanç dolu olsa da, hatalardan ve zaaflardan tamamen uzak kalamaz."

17 Anlamı şudur: Allah, Peygamberi ve izleyicilerini yalnız "utandırmamak"la kalmayacak, üstelik onları *yüceltecektir*: bu, "zararınıza olmayan şeyleri" size bildireceğim –yani, "yararınıza olan şeyleri"– deyişlerinde olduğu üzere deyimsel bir ifade dönüşümünü göstermektedir.

18 Karş. 57:12 ve ilgili not 12.

19 Lafzen, "bizim için ışığımızı/nurumuzu tamamla", yani onu sürekli hale getirmek sûretiyle.

20 Bkz. yukarıdaki ile aynı ifadeyi taşıyan 9:73 ile ilgili not 101.

nikahı altında idiler, ama kocalarına ihanet etmişlerdi;[21] ve bu iki kadına [Hesap Günü]: "Haydi bütün öteki [günahkar]lar ile birlikte ateşe girin!" denildiğinde iki [kocanın] da onlara bir faydası dokunmayacaktır![22]

11 İmana ermiş olanlara da Allah, Firavun'un karısını[n[23] kıssasını] örnek getirmiştir, ki o: "Ey Rabbim!" diye yalvarmıştı, "Senin katında [olan] cennette benim için bir köşk inşa et, beni Firavun'dan ve yaptıklarından koru ve beni şu zalim halkın elinden kurtar!"

12 Ve İmrân'ın kızı[24] Meryem[in kıssasını Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanların diğer bir örneği yaptık]: O iffetini korumuştu, bunun üzerine Biz onun [rahmindeki]ne[25] ruhumuzdan üflemiştik, ve Meryem Rabbinin sözlerinin ve [böylece,] vahyettiklerinin[26] doğruluğunu kabul etmiş ve samimiyetle bağlananlardan biri olmuştu.

فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ
ٱدْخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا
لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ٱبْنِ لِى عِندَكَ
بَيْتًا فِى ٱلْجَنَّةِ وَنَجِّنِى مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِۦ وَنَجِّنِى مِنَ
ٱلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ٱبْنَتَ عِمْرَانَ ٱلَّتِىٓ أَحْصَنَتْ
فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَـٰتِ
رَبِّهَا وَكُتُبِهِۦ وَكَانَتْ مِنَ ٱلْقَـٰنِتِينَ ﴿١٢﴾

---

21 Lafzen, "ve ikisi de onlara ihanet ettiler", yani kocalarına. Hz. Lût'un karısının kıssası ve kocasına ruhî ihaneti Kur'an'da değişik yerlerde zikredilmiştir: bkz. özellikle 7:83, not 66 ve 11:81, not 113. Hz. Nûh'un karısına gelince, yukarıdaki ifade, onun kocasına ihanet ettiğine ilişkin tek açık referanstır; ancak 11:40'daki "Haklarında [Allah'ın] hükmünün verildiği" kişiler ile, oğlu kadar (ki onun kıssası 11:42-47'de anlatılmaktadır) karısının da kasdedildiği söylenebilir.

22 Bu iki kadının "örnek-olay"ı *(mesel),* ilk olarak, gerçek bir fazilet sahibiyle –o, peygamber bile olsa– en yakın ilişkinin bile tevbe etmeyen bir günahkarı günahının sonuçlarından kurtaramayacağını; ikincisi, gerçek bir müminin kendisini "hakikati inkar edenler"den, bunlar kendisinin en yakını ve en sevdiği kişiler bile olsa, uzak tutması gerektiğini anlatır (karş. 11:46).

23 Karş. 28:8-9.

24 Yani, İmrân Ailesi'nin varisi (karş. 3:33 ile ilgili not 22'nin son bölümü).

25 Yani, henüz doğmamış olan çocuğa (Râzî, *fihi*'deki zamiri böyle açıklar). Buradaki en yanlış anlaşılan ifade olan "Biz ona ruhumuzdan üfledik" temsîlî ifadesi ile ilgili bir açıklama için bkz. 21:91, not 87.

26 Allah'ın "sözleri"nin *(kelimât)* anlamı için bkz. 3:39, not 28.

67. MÜLK SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bütün bu sûre boyunca işlenen temel fikir, insanın, dünyevî/fizikî şartlarla sınırlı olan bilgisi ile evrenin bilinmezliklerini kavrayamayacağı ve bu nedenle, ilahî vahyin rehberliğine zorunlu olarak muhtaç olduğudur.
Birinci ayetinde geçen *mülk* ("hükümranlık/otorite") anahtar-kelimesiyle adlandırılan bu sûre, bir kısım Sahâbe tarafından "Koruyucu" *(vâkiye)* veya "Kurtarıcı" *(munciye)* olarak da adlandırılmıştır, çünkü öteki dünyadaki azaptan ders alanların korunacağını ve kurtarılacağını anlatmaktadır (Zemahşerî).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 HÜKÜMRANLIĞIN sahibi olan Allah kutludur, yücedir; O her dilediğini yapmaya kâdirdir: **2** O, hem ölümü, hem de hayatı yaratmıştır[1] ki sizi sınamaya tâbi tutsun [ve böylece] davranış yönünden hanginiz daha iyidir [onu göstersin] ve yalnız O[nun] kudret sahibi ve çok bağışlayıcı [olduğuna sizi inandırsın].
3 Yedi göğü birbiriyle tam bir uyum içinde[2] yaratan O, [ne yüce]dir: Rahmân'ın yaratışında hiçbir aksaklık göremezsin. Gözünü bir kez daha [ona] çevir: Hiç kusur görüyor musun?
4 Evet, gözünü tekrar tekrar [ona] çevir:

1 Burada "ölüm" olarak nitelenen şeyin Allah tarafından *yaratılmış* olduğu vurgulandığı için "ölüm"ü "varolmama" ile aynı görmek yanlış olur. Aksine ölüm, açık bir şekilde kendine ait kesin/belli bir gerçekliği olan bir olgu olarak görülmelidir. Bana göre bu, önce, bitkilerde ve canlı varlıklarda hayatın belirmesinden önceki cansız varoluş durumunu; ikinci olarak da, bu dünyada bildiğimiz hayattan Kur'an'da "öte" yahut "öteki dünya" *(âhiret)* olarak zikredilen –bizim henüz tahayyül edemediğimiz– varoluş durumuna geçiş olgusunu kasdetmektedir.

2 Yahut: "[birbirlerine] uygun olarak", *tibâk*'ın (tekili *tabak*) başta gelen anlamı budur. "Yedi gök"ün anlamı için bkz. sûre 2, not 20.

[her seferinde] bakışın, şaşkın ve bezgin bir şekilde önüne geri dönecektir...[3]

5 Biz, yeryüzüne en yakın olan gökleri ışıklarla[4] süsledik ve onları [insanlar arasında bulunan] şeytan-ruhluların boş ve anlamsız spekülasyonlarına[5] konu yaptık: ve onlar için yakıcı alevden bir azap hazırladık; **6** çünkü, [bu şekilde] Rablerine karşı isyankar davranan[6] herkesi cehennem azabı beklemektedir: orası, ne kötü bir varış yeridir!

7 Onlar, [cehennem]e atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı sesi duyacaklar, **8** neredeyse öfke ile patlarcasına (çıkardığı sesi); [ve] her grup [günahkarın] oraya her atılışında, bekçiler onlara soracak: "Size hiç uyarıcı gelmemiş miydi?"

9 Onlar: "Evet" diyecekler, "aslında bize bir uyarıcı gelmişti, ama biz o'nu(n söylediklerini) yalanladık ve o'na: 'Allah [vahiy yoluyla] hiçbir şey indirmiş değildir!

كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ ٱلْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ۝٤ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ ٱلسَّعِيرِ ۝٥ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ۝٦ إِذَآ أُلْقُوا۟ فِيهَا سَمِعُوا۟ لَهَا شَهِيقًا وَهِىَ تَفُورُ ۝٧ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ ٱلْغَيْظِ كُلَّمَآ أُلْقِىَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ۝٨ قَالُوا۟ بَلَىٰ قَدْ جَآءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ

---

3 Zımnen, "evrenin sırlarını tam olarak kavrama çabasında şaşkınlığa ve bezginliğe düşerek."

4 Lafzen, "lambalarla" —yani yıldızlarla: karş. 37:6, "Biz yeryüzüne en yakın olan gökleri yıldızların güzellikleriyle süsledik."

5 *Şeytân*'in –ki bu bağlamda özel olarak "insanlar arasındaki şeytanlara, yani astrologlara/medyumlara" işaret etmektedir (Beydâvî)– daha geniş bir anlamı için bkz. sûre 15, not 16. Lafzen "[bir şeyi] taş gibi –yani rastgele– fırlatma"yı ifade eden *recm* (çoğulu *rucûm)* terimi, çoğu zaman mecazî olarak "zanna dayanarak konuşma" yahut "[bir şeyi] zan/tahmin konusu yapma" anlamlarında kullanılır (Cevherî, Râğıb –ikincisi bu mecazın yukarıdaki ayetle anlam ilişkisini kurar– *Lisânu'l-'Arab, Kâmûs, Tâcu'l-'Arûs*, vb.). Karş. aynı zamanda 37:6-10.

6 Yani, gelecekte ne olacağını bildiğini iddia ederek —oysa gelecek bilgisi, yalnızca Allah'a ait bir bilgidir. Bu ifade, 4. ayetteki, insanın kozmik uzayın (gökler) gizlerini hiçbir zaman gerçekten keşfedemeyeceği ve dolayısıyla, yıldızların görüntüsünden ve konumlarından hareketle yeryüzü ile ilgili olayları önceden haber veremeyeceği ifadesiyle bağlantılıdır. Çünkü, "yaratılmış varlıkların kavrayışının ötesindeki"ni *(ğayb)* bilmek yalnız Allah'a mahsus olduğundan, böyle bir iddiaya kalkışmak *isyânkârlık* ve *küfür*'dür.

Siz [kendinizi uyarıcı olarak görenler] büyük bir yanılgı içindesiniz!"[7] dedik."

10 Ve onlar, "Eğer biz" diye ekleyecekler, "[bu uyarıları] dinlemiş olsaydık veya [en azından] kendi aklımızı kullansaydık, [şimdi] yakıcı ateşe müstehak olanlar arasında bulunmazdık!"[8]

11 Onlar böylece günahlarının farkına varacaklar: ama [o zaman] bütün güzellikler bu yakıcı ateşe mahkum olanlardan uzak bulunacak.

12 [Buna karşılık,] kendi kavrayışlarının ötesinde olsa da[9] Allah'tan korku ve ürperti duyanlar için bağışlanma ve büyük bir ödül vardır.

13 [BİLİN Kİ ey insanlar,] inançlarınızı[10] ister gizleyin ister açığa vurun, O kalpler[iniz]de olan her şeyi bilir.[11]

14 [Her şeyi] yaratan O, nasıl olur da [her şeyi] bilmez?[12]

Evet, yalnız O, [hikmetinde] erişilmez bir

إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَٰلٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ
أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَٱعْتَرَفُوا۟ بِذَنۢبِهِمْ
فَسُحْقًا لِّأَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم
بِٱلْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾ وَأَسِرُّوا۟
قَوْلَكُمْ أَوِ ٱجْهَرُوا۟ بِهِۦٓ ۖ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٣﴾
أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ

7 Lafzen, "siz sadece büyük bir sapıklık *(dalâl)* içindesiniz." Böyle demek suretiyle ilahî vahyin gerçekliğini inkar etmiş oluyorlar.

8 Akıl, doğru kullanıldığında, insanı Allah'ın varlığını tanımaya ve böylece, O'nun bütün yaratma eyleminin altında belirli bir *planın* yattığını anlamaya sevk edecektir. Bu tanımanın mantıkî sonucu, insan hayatını etkileyen ilahî planın bazı yönlerinin –özellikle, doğru ile yanlış arasındaki ayrımın– Allah'ın seçilmiş elçilerine, yani peygamberlere indirdiği vahiy aracılığıyla insana sürekli olarak bildirildiği gerçeğinin kavranmasıdır. Bu, yaratılıştan gelen "Allah ile ahit" (2:27'de işaret edilen ve ilgili 19. notta açıklanan) ancak, öteki dünyadaki azabı kaçınılmaz bir akibet haline getiren, insanın ruhî geleceği pahasına bozulabilir.

9 *Bi'l-ğayb* ifadesinin bu şekildeki çevirisi için bkz. sûre 2, not 3.

10 *Kavl* isminin ilk anlamı "söz" yahut "konuşma" olduğu halde, çoğu zaman "ifade/beyan", yani inanç, fikir, öğreti, doktrin vb. anlamında kullanılmaktadır. *Kavl* ismi, bu bağlamda insanın, ister olumlu isterse olumsuz, genel anlamdaki inanç sistemine işaret etmektedir: bu sebeple terime çoğul bir karşılık verdim.

11 Yani, Allah neden bir şahsın Kendisine inandığını ve bir başkasının ise neden bu inancı reddettiğini bilir; bu nedenle insanın bütün iç motivasyonlarını, yeteneklerini ve zaaflarını dikkate alır.

12 Lafzen, "O, yarattığını bilmez mi?"

derinlik sahibidir, her şeyden haberdar olandır![13]

15 O, yeryüzünü yaşanması kolay bir yer yapmıştır:[14] öyleyse onun her tarafını dolaşın ve Allah'ın verdiği rızıktan pay almaya çalışın: ama [hiçbir an aklınızdan çıkarmayın ki] yine O'na döneceksiniz.

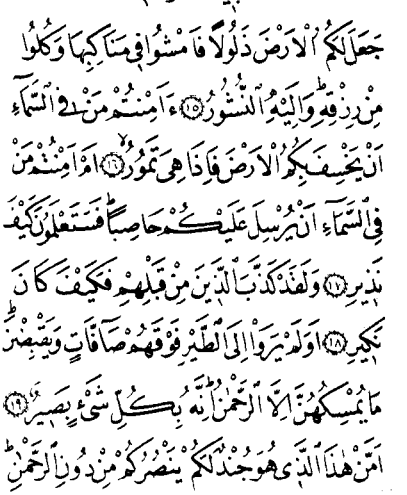
16 O Gökteki'nin,[15] yeryüzünün bir gün gelip sarsılmaya başladığında sizi yutmasına izin vermeyeceğine emin olabilir misiniz?

17 Yahut, O Gökteki'nin, Benim uyarımın ne kadar [doğru] olduğunu size gösterecek olan ölümcül bir kasırgayı[16] üstünüze salmayacağından emin olabilir misiniz?

18 Doğrusu, daha önce[17] yaşamış olanlar[ın birçoğu] da [Benim uyarılarımı] yalanlamıştı: ve Benim [onları] yok sayıp dışlamam ne korkunçtu!

19 Onlar, üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara hiç bakmazlar mı? Onları havada tutan yalnızca Rahmân'dır: Gerçek şu ki O, her şeyi gözetiminde bulundurur.

20 Rahmân'dan başka size kalkan[18] olabilecek ve sizi [tehlikelere karşı] koruyabilecek kimse var mı?

13 Bkz. sûre 6, not 89.

14 Lafzen, "yeryüzünü size boyun eğdiren *(zelûlen)* O'dur": yani, insana bahşettiği zekanın yönetimine teslim eden.

15 Bu ifade tamamen mecazîdir, çünkü Allah hem zamanda hem de mekanda sonsuzdur, sınırsızdır. Buradaki kullanım, "gök" terimiyle sembolize edilen, Allah'ın kozmik yaratıcılığının her cephesinde kendini gösteren ve her cephesine nüfûz eden Allah'ın varlığının ve gücünün erişilmez derinliğini vurgulamayı amaçlamaktadır.

16 Lafzen, "taşları kaldıran bir fırtınayı."

17 Lafzen, "onlardan önce" *(min kablihim)*. Bu şahıs zamiri, –13. ayetle başlayan pasajın tümünde olduğu gibi– daha önceki zamanlarda hakikat inkarcılarının başına gelenler konusunda uyarılan her dönemdeki insanlara yöneliktir: bu nedenle, *min kablihim*'i "daha önce" şeklinde çevirdim.

18 Lafzen, "bir ordu."

Bu hakikati inkar edenler, büyük bir yanılgı içindeler!

21 Yahut Allah geçim imkanlarınızı [elinizden] alacak olursa size rızık sağlayacak kimse var mı?

Hayır, ama onlar, [bu hakikati inkar edenler, Allah'ın mesajlarını] küçümsemekte ve [O'ndan] körükörüne inatla kaçmaktalar!

22 Peki öyleyse, gözünü yere dikerek giden,[19] hedefe, doğru yolda dümdüz yürüyenden daha iyi mi ulaşır?

23 DE Kİ: "O, sizi hayata getiren, size kulaklar, gözler ve kalpler bağışlayandır:[20] [yine de] ne kadar az şükrediyorsunuz!"

24 De ki: "Sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltan O'dur; ve [yeniden dirildiğinizde] O'nun huzurunda toplanacaksınız."

25 Ama onlar [yalnızca şunu] soruyorlar: "Bu vaad ne zaman gerçekleşecek? [Buna cevap verin, ey inananlar,] eğer doğru sözlü insanlar iseniz!"

26 Onlara de ki [ey Peygamber]: "Onun bilgisi yalnız Allah katındadır; ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım."

27 Ama sonunda, bu [gerçekleşme]nin yakın olduğunu gördükleri zaman, hakikati inkar edenlerin yüzleri acı ile buruşacak ve onlara: "İşte [o kadar küçümseyerek] çağırıp durduğunuz şey budur!" denilecek.

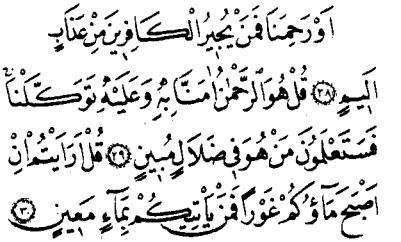
28 DE Kİ [ey Peygamber]: "Ne sanıyorsunuz? Allah isterse beni ve bana tâbi

إِنِ ٱلْكَٰفِرُونَ إِلَّا فِى غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى
يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُۥ ۚ بَل لَّجُّوا۟ فِى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾
أَفَمَن يَمْشِى مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِۦٓ أَهْدَىٰٓ أَمَّن يَمْشِى سَوِيًّا
عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ
لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا
تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ ٱلَّذِى ذَرَأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٢٥﴾ قُلْ إِنَّمَا ٱلْعِلْمُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٦﴾
فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيٓـَٔتْ وُجُوهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقِيلَ
هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِىَ
ٱللَّهُ وَمَن مَّعِىَ

19 Lafzen, "yüzüstü sürünen" —yani, yalnızca ayaklarının hemen önündekini gören ve yolun kendisini götürdüğü yönden tamamen habersiz olan: kişiyi gündelik dünyevî endişelerinin ötesindeki hiçbir şeyi umursamaz hale getiren ve böylece onu "yüzüstü hareket eden" bir sürüngene benzeten ruhî duyarsızlığa işaret eden bir teşbîh.

20 Yani, hissetme ve rasyonel düşünme melekesi veren.

olanları yok eder, isterse bize şefkatiyle rahmet eder.[21] Peki, [siz] hakikat inkarcılarını [öteki dünyada] şiddetli azaptan koruyabilecek kimse var mı?"

29 De ki: "O, Rahmân'dır: biz O'na iman ettik, ve O'na güvendik; kimin açık bir sapıklıkta olduğunu zamanı geldiğinde anlayacaksınız."

30 [Hakikati inkar edenlere] de ki: "Ne sanıyorsunuz? Âniden bütün suyunuz toprağın altında yok olup gitseydi [Allah'tan başka] kim size temiz kaynaklardan [yeni] su verebilirdi?"[22]

---

21 Yani, "Allah'ın mesajını yaymakta başarılı olalım ya da olmayalım, ey inkarcılar, size ne bundan?"

22 Allah'ın rızık verici kudretini yeniden hatırlatması ve böylece 19-21. ayetlerde değinilen delillere değinmeyi sürdürmesi dışında yukarıdaki ayet aynı zamanda temsîlî bir anlama sahiptir. Suyun bütün organik hayatın vazgeçilmez bir unsuru olması gibi ahlakî bilincin devamlılığı da ruhî hayatın ve istikrarın vazgeçilmez ön şartıdır: ve bütün önceki ahlakî teşvik edici ve uyarıcılar büsbütün kuruyup "toprak altında kaybolup gittikten" sonra, Allah'tan başka kim, insanı o bilinci yeniden ele geçirmeye muktedir kılabilir?

68. KALEM SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Kalem sûresi, vahyin kronolojisinde, büyük ihtimalle üçüncü sırada yer almaktadır. Bazı otoriteler –Suyûtî de onlardan biridir– bunun, 96. sûrenin *('Alak)* ilk beş ayetinden hemen sonra nazil olduğu görüşündedirler; ancak bu görüş, bazı sahih Hadislerle çelişmektedir. Bu rivayetlere göre, vahyin geliş sırasına göre 74. sûrenin *(Müddessir)* büyük bölümü ikinci sırada yer almaktadır (bkz. sözkonusu sûrenin giriş notu). Ancak ne olursa olsun, *"Kalem"*, tartışmasız şekilde, Kur'an'ın ilk nazil olan bölümlerinden birini oluşturmaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ
بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾

1 *Nûn.*[1]

DÜŞÜN kalemi; ve [onunla] yazdıklarını![2]

2 Sen bir deli değilsin, Rabbinin nimeti sayesinde![3] **3** Ve senin için kesintisiz bir

1 Bu, Kur'an'ın birçok sûresinin başında yer alan "birbirinden kopuk"/"kesik" (yani, münferit) harflerin *(mukatta'ât)* kronolojik olarak ilk kullanılışıdır: Bu harfler konusundaki çeşitli teoriler için bkz. Ek II. Çoğunlukla Taberî tarafından nakledilen bazı önceki müfessirlerin, *nûn* olarak telaffuz edilen *n* harfinin hem "büyük balık" hem de "mürekkep hokkası" anlamına gelen aynı telaffuza sahip ismin kısaltılması olduğu şeklindeki görüşleri, bazı tanınmış otoriteler (mesela Zemahşerî ve Râzî) tarafından gramatik gerekçelerle reddedilmiştir.

2 Bu cümlenin başındaki *ve* yemin edatının anlamı için bkz. 74:32 ile ilgili not 23'ün ilk yarısı. "Kalem"in zikredilmesi, ilk Kur'an vahyi olan 96. sûrenin ilk beş ayetini hatırlatmak ve böylece Muhammed'in (s) peygamberliği gerçeğini vurgulamak içindir. "Kalem" kavramının sembolik anlamı konusunda bkz. 96:3-5 ve ilgili not 3.

3 Bu, Muhammed'in (s) çağdaşlarından büyük kısmının onun tebligata başlamasına tepki olarak kullandıkları ve yıllarca onu aşağılamak için kullanmaya devam ettikleri ithama bir îmadır. Yukarıdaki pasaj, daha geniş anlamda, –Kur'an'da sıkça rastlandığı gibi– yalnızca Hz. Peygamber'e değil, aynı zamanda o'nu izleyen veya izleyecek olanların tümüne ilişkindir: Bu örnekte ise, manevî/ahlakî değerlerini Allah'a ve ölümden sonraki hayatın varlığına inanma temeline oturtan herkesi kapsamaktadır.

ödül vardır; **4** çünkü sen, üstün bir hayat tarzına[4] sahipsin; **5** ve [bir gün] sen de göreceksin, onlar, [şimdi seni küçümseyenler] de görecekler, **6** hanginiz(in) akıldan yoksun olduğunu.

7 Gerçek şu ki, yalnız senin Rabbin, kimin kendi yolundan saptığını bilir ve yalnız O'dur, kimin doğru yolda olduğunu bilen.

8 O halde, hakikati yalanlayanlar[ın arzu ve özlemlerin]e uyma: **9** onlar senin [kendilerine] yumuşak davranmanı isterler ki kendileri de [sana] yumuşak davransınlar.[5]

10 Ayrıca,[6] yemin edip duran alçağa uyma, **11** [yahut] iğrenç dedikodular yapan iftiracıya, **12** [yahut] iyiliğe mani olana, [yahut] günahkar zorbaya, **13** [yahut] ihtiraslarına esir olmuş zalime,[7] ve bütün

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ
خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَيِّيكُمُ
الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ
وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾
وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ
مَّهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ
أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّۭ بَعْدَ

---

4 Tarafımdan "hayat tarzı" olarak çevrilen *huluk* terimi, en geniş anlamlarıyla kişinin "karakteri"ni, "doğuştan mizacı"nı veya "tabiatı"nı ve aynı zamanda kişinin "ikinci tabiatı" haline gelen "davranış alışkanlıkları"nı gösterir *(Tâcu'l-'Arûs)*. Benim *huluk* terimini "hayat tarzı" ile aynı görmem, Abdullah b. 'Abbâs'ın yukarıdaki ayet hakkındaki (Taberî tarafından nakledilen) açıklamasına dayanmaktadır. Ona göre bu terim, burada *dîn* ile eş anlamlıdır; ve bu ikinci terimin *(dîn)* başta gelen anlamlarından birinin "davranış" veya "hareket şekli" [yahut "tarzı"] olduğunu unutmamalıyız *(Kâmûs)*. Ayrıca, Muhammed'in (s) zevcesi Hz. Ayşe'nin, vefatından yıllar sonra Hz. Peygamber hakkında konuşurken, defalarca "onun hayat tarzının *(huluk)* Kur'an olduğu"nu vurguladığı hakkında sahih birçok rivayet bulunmaktadır (Sa'îd b. Hişâm'dan naklen Müslim, Taberî ve Hâkim; Hasan Basrî'den naklen İbni Hanbel, Ebû Dâvûd ve Neseî; Katâde ve Cubeyr b. Nufeyl'den naklen Taberî ve başka birçok rivayet).

5 Yani, "senin ahlakî prensipler ve moral değerler konusunda uzlaşmacı davranmanı istiyorlardı, bu durumda aynı şekilde karşılık verecekler ve sana aktif olarak muhalefet etmekten vazgeçeceklerdi."

6 Lafzen, "Ve." Arkasından sıralanan manevî/ahlakî zaaf türleri, tabii ki, sadece, "arzu ve özlemlerine" hiçbir şekilde aldırış edilmemesi gereken insan tipinin *örnekleri* olarak anılmışlardır.

7 *'Utul* terimi – *'atele* fiilinden türetilmiştir: "[bir kişiye veya bir şeye] kaba ve zalimce bir şekilde davrandı"– kendisinde hem zulüm hem de ihtiras özelliklerini birleştiren kişiyi tanımlar; bu sebeple ikili bir karşılık bulmayı tercih ettim.

bunların ötesinde [hemcinslerine] hiçbir faydası dokunmayana.[8]

14 Onun mal-mülk ve çocuk sahibi olmasından mıdır **15** ki ne zaman mesajlarımız böyle birine iletildiyse, "Bunlar eski zaman hikayeleri!" demişti?[9]

16 [Bunun için] Biz onu, yakasını kurtaramayacağı bir zillet ile damgalayacağız![10]

17 Ve Biz o [günahkar]ları [sadece] sınayacağız,[11] tıpkı ağaçtaki meyveleri ertesi gün kesinlikle toplayacağına yemin eden bazı bahçe sahiplerini sınadığımız gibi; **18** ve onlar [Allah'ın iradesi ile ilgili] hiçbir istisnaî kayıt da koymamışlardı:[12] **19** bunun üzerine, onlar uykudayken Rabbinden (gelen) bir salgın o [bahçeyi] sarmıştı, **20** ve ertesi gün (bütün bitkiler) sararıp kurumuştu.

ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَن كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾ إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾

---

8 Müfessirler, *zenîm* terimine birbirinden çok farklı yorumlar getirmişlerdir. *Zenemeh* isminden türetilmiş olan *zenîm* terimi, keçinin kulaklarının altında sallanan yumruları veya her iki gerdanı gösterir. Bu gerdanlar fizyolojik bir fonksiyona sahip olmadıklarından *zenîm* terimi, "lüzumsuz kimse" [veya "şey"] anlamında kullanılır *(Tâcu'l-'Arûs)*: başka bir deyimle, âtıl veya faydasız şey. Bu nedenle, yukarıdaki bağlamda bu terimin sosyal anlamda tamamen faydasız bir kimseyi tanımladığını kabul etmek, mantıkî bir varsayım olur.

9 *Benûn* terimi (lafzen, "çocuklar" yahut "oğullar") Kur'an'da çoğunlukla mecazî olarak "geniş bir destek" veya "çok sayıda taraftar" anlamında kullanılır; *mâl* ("dünyevî servet") terimi ile bir arada kullanıldığında, zenginliğe ve (bundan doğan) güç ve etkinliğe yarı-dinî bir önem atfeden ve bu tür somut dünyevî başarı göstergelerini kişinin "dürüst ve erdemli oluşu"nun ve dolayısıyla başka bir rehberliğe ihtiyaç duymayışının bir kanıtı olarak değerlendiren belli bir zihniyeti göstermeyi amaçlar.

10 Lafzen, "onu burnundan *(hurtûm)* damgalayacağız." Bütün müfessirler, bu deyimsel ifadenin kesinlikle mecazî anlamda kullanıldığını ve "onu kaçamayacağı bir rezillikle damgalayacağız" anlamına geldiğini söylerler (karş. Lane II, 724, hem Râğıb, hem de *Tâcu'l-'Arûs*'dan naklen).

11 Yani, onlara manevî/ahlakî liyakatleri (—çoraklıkları) ile orantısız bir zenginlik vermek sûretiyle.

12 Yani, "Allah dilerse" şeklinde hiçbir ihtiyat kaydı koymadan amaçlarını gerçekleştirmeye koyuldular: Bu örnek-kıssadan çıkarılacak ilk derse ve bunun yukarıda 14-15. ayetlerdeki belâgat gereği soru ile bağlantısına bir işaret.

21 Sabah erken kalktıklarında birbirlerine seslendiler: **22** "Meyve toplamak istiyorsanız erkenden tarlanıza gidin!"
23 Derken yola koyuldular, giderken fısıldaşıyorlardı: **24** "Bugün hiçbir yoksul, bahçeye girip [siz habersizken] yanınıza [sokulmayacak]!"[13] **25** ve amaçlarına ulaşmaya kararlı bir şekilde erkenden kalkıp gittiler.
26 Ama bahçeye bakıp onu [tanınmaz halde] görünce: "Herhalde yolumuzu şaşırmış olacağız!" diye bağırdılar; **27** [ve sonra da] "Hayır, galiba elimizden çıkmış!" (dediler).
28 Aralarındaki en akl-ı selim sahibi olanı, "Ben size, Allah'ın sınırsız şanını yüceltmelisiniz demedim mi?"[14] diye sordu.
29 Onlar: "Rabbimizin şanı yücedir! Doğrusu biz zulüm işliyorduk!" diye cevap verdiler; **30** ve sonra dönüp birbirlerini suçlamaya başladılar.
31 [Sonunda] "Yazıklar olsun bize!" dediler, "Gerçekten biz küstahça davranmıştık! **32** [Ama] belki Rabbimiz yerine daha iyisini bize bağışlayacak:[15] Biz de ümitle O'na yöneleceğiz!"

33 İŞTE [bazı insanları bu dünyada denemek için verdiğimiz] azap böyledir;[16]

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾
فَانطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَن لَّا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُم
مِّسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا
قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ
أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿٣٠﴾
قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَىٰ رَبُّنَا أَن
يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِّنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ
الْعَذَابُ

13 Tevrat'ın nüzulünden bu tarafa, yoksulların, kendilerinden daha iyi durumdaki kişilerin sahip olduğu tarla ve bahçelerin ürünlerinde pay sahibi oldukları kabul edilmektedir (karş. 6:141 —"[yoksullara] hasat günü haklarını verin"). "Bahçe sahipleri"nin, yoksulları bu haklarından yoksun bırakma kararlılıkları, yukarıdaki örnek-kıssanın işaret ettiği ikinci tür günahkarlıktır ve *sosyal* bir günah olduğu için 10-13. ayetler ile bağlantılıdır.

14 Bu, onların, Kudret Sahibi dilemedikçe hiçbir şeyin vuku bulmayacağını (ayet 18) anlayamamalarına bir işarettir.

15 Yani, O'nun affediciliğini.

16 Bu, yukarıdaki 17. ayetin ilk cümlesi ile bağlantılı olup 14-15. ayetlerde sözü geçen zihniyete işaret etmektedir.

ama öteki dünyada [günahkarların uğrayacağı] azap daha şiddetli olacak; keşke bunu bilselerdi!

34 Çünkü, [yalnız] Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanları Rableri katında mutluluk bahçeleri beklemektedir: **35** yoksa, Bize teslim olanlara[17] suçlular ile aynı şekilde mi davranalım?

36 Sizin neyiniz var?[18] [Haklı ile haksız arasındaki] yargınızı neye dayandırıyorsunuz? **37** Yoksa dönüp baktığınız [özel] bir kitabınız mı var, **38** içinde istediğiniz her şeyi bulabileceğiniz (bir kitap)?[19]

39 Yoksa vereceğiniz her hükmün sizin [meşru hakkınız] olacağına dair Kıyamet Günü'ne kadar Bizi bağlayan sağlam bir vaad mi aldınız?

40 Onlara sor hangisi bunu yüklenecek! **41** Yoksa görüşlerini destekleyen bilge kişiler mi var?[20]

Peki, iddialarında samimî iseler kendilerini destekleyenleri göstersinler, **42** insan bedeninin bir kemik yığınından ibaret hale getirileceği[21] Gün ve onların, [şim-

وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾
إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّـٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ
ٱلْمُسْلِمِينَ كَٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾
أَمْ لَكُمْ كِتَـٰبٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾
أَمْ لَكُمْ أَيْمَـٰنٌ عَلَيْنَا بَـٰلِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۙ إِنَّ لَكُمْ لَمَا
تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُم بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾
أَمْ لَهُمْ شُرَكَآءُ ۖ فَلْيَأْتُوا۟ بِشُرَكَآئِهِمْ إِن كَانُوا۟
صَـٰدِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى

17 *Müslimûn* (tekili ***müslim)*** teriminin Kur'an'ın vahiy tarihinde ilk kullanıldığı yer, burasıdır. Bu çalışmada ***müslim*** ve ***islâm*** terimlerini orijinal anlamlarına uygun olarak, yani "Allah'a teslim olan [veya "olmuş"] kimse" ve "insanın Allah'a teslimiyeti" şeklinde çevirdim. Aynı şey, ***esleme*** fiilinin Kur'an'da kullanılan bütün biçimleri için de geçerlidir. Unutulmamalıdır ki, bu terimlerin "kurumsallaşmış" kullanımı –yani, özellikle Peygamber Muhammed'in (s) izleyicileri için kullanılması– kesinlikle Kur'an-sonrası bir gelişmeyi yansıtmaktadır ve bu nedenle de bir Kur'an çevirisinde yer almamalıdır.

18 Zımnen, "Ey günahkarlar."

19 Lafzen, "onda [bulmayı] tercih ettiğiniz her şeyi bul[abil]eceğiniz" —yani, "lüzumlu" gördükleri her şeyin sırf bu sebeple (eo ipso) ahlakî bakımdan da meşru/doğru olduğu iddiasının gerekçesini bulabilecekleri.

20 Lafzen, "yoksa ortakları mı var?" —yani kendi görüşlerini ve hayat tarzlarını paylaşacak akıllı/bilge ***('ukalâ')*** kişiler (Zemahşerî ve Râzî). Buna göre, bir sonraki cümledeki ***şurekâuhum*** ifadesi "kendilerini destekleyen(ler)" şeklinde çevrilmektedir.

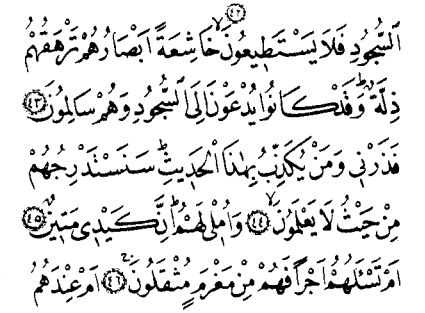
21 Lafzen, "baldır [—kemiğin]in soyulacağı": Yani, insanın derunî düşüncelerinin,

di hakikati inkar edenlerin, Allah'ın huzurunda] secde etmeye çağrılacakları[22] ama onu yapmaya güçlerinin yetmeyeceği Gün: **43** (işte o Gün) gözleri zilletin ağırlığıyla ürkekleşip durgunlaşacaktır; çünkü hayatta iken [Allah'ın huzurunda] secde etmeye çağrılmaları [boşa gitmişti].

44 O halde bu haberi[23] yalanlayanları Bana bırak. Onları, ne olup bittiğini fark etmeyecekleri şekilde,[24] yavaş yavaş alçaltacağız: **45** çünkü onlara bir süre belli bir üstünlük versem de Benim ince planım son derece sağlamdır![25]

46 Yoksa, [ey Peygamber,] onlardan bir karşılık isteyeceğinden ve böylece [seni dinledikleri için] borç yükü altında kalacaklar[ından mı korkuyorlar]?

47 Yoksa, [bütün varoluşun] gizli gerçekliği[nin] kendi kavrayış alanları içinde

duygularının ve motivasyonlarının açıkça teşhir edileceği zaman. Kasdedilen şudur: "lüzumlu" görülen her şeyin aynı zamanda ahlakî olarak da savunulabilir olduğu şeklindeki eski iddiaları (bkz. yukarıda 19. not) bütün çıplaklığıyla, yani saçmalığı ve ruhî yıkıcılığı ile gösterilecektir.

22 Yani, Allah'ın huzurunda isteyerek ve sevinerek eğilecekleri.

23 Yani, genel olarak ilahî vahyi, özel olarak da yeniden dirilme ve hesap verme haberini —burada kasdedilen, yalnız Allah'ın, onları cezalandırıp cezalandırmayacağına veya nasıl cezalandıracağına karar verme hakkına sahip olduğudur.

24 Lafzen, "ne zaman [geleceğini] bilmeden." Hem yukarıdaki cümle, hem de bir sonraki cümle (ayet 45), 7:182-183 ile hemen hemen aynı ifadelere sahiptir.

25 "İnce plan" *(keyd)* terimi, burada, insanın ancak parça parça görebildiği ve hiçbir zaman bütününü kavrayamayacağı Allah'ın erişilemez derinlikteki yaratış planını göstermektedir: içindeki her şeyin ve her olayın belli bir fonksiyona sahip olduğu ve hiçbir şeyin tesadüfî olmadığı bir plan. (Bu bağlamda bkz. 10:5, not 11 —"Allah bunların hiçbirini bir anlam ve amaçtan yoksun yaratmış değildir.") Dolaylı olarak yukarıdaki pasaj, Allah'ın neden bu kadar çok sayıda zalim kimsenin keyifli bir şekilde hayat sürmesine izin verirken birçok dürüst ve erdemli insanın sıkıntı çekmesine müdahale etmediği sorusuna da cevap vermektedir: Bu cevabın özü şudur: Bu dünyadaki hayatı esnasında insan, görünürdeki mutluluğun ve mutsuzluğun *nihaî olarak* nereye doğru gideceğini ve Allah'ın "ince (yaratış) planı" içinde nasıl bir rol oynadığını doğru bir şekilde kavrayamaz.

[olduğunu], böylece [zamanla] onu yazabilecekler[ini] mi [zannediyorlar]?[26]

48 ÖYLEYSE, Rabbinin hükmüne sabırla katlan ve öfkeye kapılıp da sonra [ızdırap içinde] haykıran büyük balık sahibi gibi olma.[27] **49** [Ve hatırla:] o'na Rabbinin rahmeti ulaşmamış olsaydı[28] mutlaka aşağılanmış bir şekilde[29] ıssız bir sahile atılmış olurdu: **50** ama [bilindiği gibi,] Rabbi o'nu alıp dürüst ve erdemliler arasına koydu.

51 Bu nedenle, hakikati inkara şartlanmış olanlar bu uyarı ve öğüdü her duyduklarında gözleriyle seni öldürecek gibi olsalar ve "[Muhammed mi?] o kesinlikle bir delidir!" deseler bile, [sabırlı ol]. **52** [Sabırlı ol:] çünkü bu, [Allah'tan] bütün insanlığa yönelik bir öğüt ve uyarıdan başka bir şey değildir.

الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا
تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾
لَّوْلَا أَن تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ
مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِن
يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا
الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

---

26 Zımnen, "ve bundan dolayı, ilahî vahyi dinlemeye ihtiyaçları olmadığını." *Ğayb* teriminin –ki bu ayet, vahiy kronolojisinde ilk kullanıldığı yerdir– gerçek anlamı için bkz. sûre 2, not 3. Yukarıdaki bağlamda kullanılışı, 96:6'da vurgulanmış olan düşünceyi açmak ve daha da geliştirmek içindir: "İnsan ne zaman kendini yeterli görse fütursuzca azar." Ayrıca bu pasaj, özellikle, evrenin bütün bilinmezliklerinin anahtarının "hemen şuracıkta" bulunduğu –ki "yazılabileceği"ne yapılan atıf, özetle bunu ifade etmektedir– ve insan-merkezli bilimin kendi mensuplarına nasıl "tabiatı fethedecekleri"ni ve iyi hayat olarak nitelendirdikleri hedefe nasıl ulaşacaklarını öğretme yeteneğine sahip olduğu ve bunu öğreteceği inancındaki safsataya işaret etmektedir.

27 Bu, Yunus Peygamber'e atıftır —bkz. 21:87 ve ilgili notlar 82 ve 83. Daha önce, 37:140'da belirtildiği gibi, o, Allah'ın kendisine emanet ettiği görevden "kaçak bir köle gibi uzaklaştı"; çünkü halkı, tebliğ ettiği öğretiyi hemen kabul etmedi: böylece Muhammed'e (s), Mekke halkının büyük kısmının kendisine gösterdikleri muhalefete kızmaması ve bundan dolayı ümitsizliğe kapılmaması, tersine peygamberlik görevini devam ettirmesi tavsiye edilmektedir.

28 Karş. 37:143 —"[Sıkıntılarının zifiri karanlığında bile] Allah'ın sınırsız şanını yücelte[bile]nlerden olmamış bulunsaydı": Yani, daima Allah'ı anan ve O'na bağışlaması için dua edenlerden.

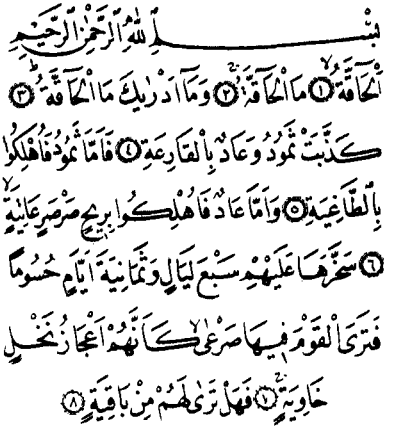
29 Lafzen, "suçlu damgası taşıyarak" —yani, hâlâ günahın yükü altında ve tevbe etmemiş olarak: Allah'ın rahmeti olmasaydı Yunus Peygamber'in bir günahkar olarak ölmüş olacağına îma.

69. HÂKKA SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

67. sûrenin *(Mülk)* hemen ardından, yani Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden yaklaşık üç veya dört yıl önce nazil olmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 OLACAK OLANIN gerçekleşmesi![1] **2** Ne korkunçtur (inanmayanlar için) başa gelecek olanın gerçekleşmesi!
3 Bilir misin, nedir, başa gelecek olanın gerçekleşmesi?[2]

4 SEMÛD ve 'Âd [kabileleri], o anî felaket[3] [haberlerinli yalanladılar!
5 Semûd mu? Onlar şiddetli bir [yer] sarsıntı[sı] ile[4] yok edildi; **6** 'Âd ise öfkeli bir kasırga ile yok olup gitti, **7** Allah, onların [kökünü kurutmak üzre,] üzerlerinde o kasırgayı yedi gece sekiz gün estirdi; öyle ki insanların [kökünden çıkarılmış] hurma kütükleri gibi yere yıkıldıklarını gözünde canlandırabilirsin. **8** Şimdi onlardan geriye kalan bir iz görüyor musun?

---

1 Yani, Kıyamet ve Hesap Günü. O Gün insan, geçmiş hayatının mahiyetini hakkıyla anlayacak ve bütün aldatmacalardan uzak şekilde, kendisini olduğu gibi görecek; geçmişteki bütün eylemlerinin –ve böylece ahiretteki kaderinin– gerçek anlamı kendisine gözlerini kör edercesine gösterilecektir. (Karş. 37:19, 39:68'in son cümlesi ve 50:21-22).

2 Nihaî gerçekliği bu anî ve çarpıcı şekilde kavrama, insanın bekleyebileceği veya hayal edebileceği her şeyin ötesindedir: Bu nedenle yukarıdaki belâgat gereği sorunun bir cevabı yoktur.

3 Yani, Son Saat (bkz. 101:1, not 1). İslam öncesi *'Âd* ve *Semûd* kabilelerinin özellikleri için bkz. 7:65-79 ve ilgili notlar.

4 Karş. 7:78.

9 Bir de Firavun vardı; ve ondan önce yaşamış [birçok]ları, altüst olmuş şehirler[5] —[onların hepsi] günah üstüne günah işlemişlerdi; **10** ve Rablerinin (gönderdiği) elçilere isyan etmişlerdi: Allah şiddetli bir ceza darbesi ile onların hesabını gördü!

11 [Ve] bakın: [Nûh tufanının] suları bütün bentleri aşıp patladığında sizi[6] o gemi ile Biz [güvenli bölgelere] taşıdık, **12** ki bütün bunları[7] size [kesintisiz] bir uyarı haline getirelim ve her uyanık ve duyarlı kulak onu bilinçle algılayabilsin.

13 O halde, [Son Saat'i gözünün önüne getir,] [hesap vakti] sûru[nun] bir tek üflemeyle ses verdiği, **14** yeryüzü[nün] ve dağlar[ın] bir tek darbe ile yerlerinden sökülüp parçalandıkları (ânı)!

15 İşte böyle, olup bitmesi gereken[8] o Gün olup bitecek; **16** ve gök yarılıp parçalanacak[9] –çünkü o Gün zayıf ve güçsüz düşecek–; **17** ve melekler onun başlarında [duracak];[10] ve onların da üstünde, o Gün sekiz(i) Rabbinin kudret ve egemenlik tahtını taşıyacak.[11]

وَجَآءَ فِرْعَوْنُ
وَمَن قَبْلَهُۥ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتُ بِٱلْخَاطِئَةِ ۝٩ فَعَصَوْا
رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَّابِيَةً ۝١٠ إِنَّا لَمَّا طَغَا
ٱلْمَآءُ حَمَلْنَٰكُمْ فِى ٱلْجَارِيَةِ ۝١١ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً
وَتَعِيَهَآ أُذُنٌ وَٰعِيَةٌ ۝١٢ فَإِذَا نُفِخَ فِى ٱلصُّورِ نَفْخَةٌ
وَٰحِدَةٌ ۝١٣ وَحُمِلَتِ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً
وَٰحِدَةً ۝١٤ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ۝١٥ وَٱنشَقَّتِ
ٱلسَّمَآءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ۝١٦ وَٱلْمَلَكُ عَلَىٰٓ أَرْجَآئِهَا
وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَٰنِيَةٌ ۝١٧

---

5 Yani, Sodom ve Gomore, Hz. Lût toplumunun şehirleri (bkz. 11:69-83).

6 Yani, (bütün klasik müfessirlerin ittifakı ile) "sizin atalarınızı."

7 Zalimlerin cezalandırılmasını, ama haklıların bu cezanın dışında tutulmasını.

8 Yani, bildiğimiz üzere dünyanın sonu; ki arkasından yeniden dirilme ve Nihaî Yargılama gelecektir.

9 *Semâ'* terimi, burada, "gök" veya "gökler"i gösterir: yani, görünür gökyüzü veya mecazî anlamıyla "semâ" yahut "evren" kavramında ifadesini bulan kozmik sistemlerin bütünü (karş. sûre 2, not 20). Onun "parçalanması", muhtemelen, kozmik sistemin toplu olarak çöküşünü ifade eden bir mecazdır.

10 Yahut: "yanlarında."

11 Allah hem zaman hem de mekanda sonsuz/sınırsız olduğundan, O'nun "taht"ı *('arş)* tamamen mecazî bir yükleme sahiptir ve Allah'ın mevcut olan veya olabilecek her şey üzerindeki mutlak ve erişilmez derinlikteki otoritesini gösterir (karş. 7:54, not 43). Bu sebeple, O'nun kudret tahtının "taşınması", ancak bir mecaz olabilir, yani Allah'ın kudretinin Hesap Günü'ndeki tam ve kesin *tezahü-*

18 O Gün hesaba çekileceksiniz: en gizli işiniz [bile] gizli kalmayacak.
19 Sicili sağ eline tutuşturulan,[12] haykıracak: "Gelin, hepiniz gelin! Şu sicilimi okuyun! **20** Zaten [bir gün] hesabımın önüme konulacağını bilmiştim!"[13]
21 Ve o, kendini böylece mutlu bir hayatın içinde bulacak, **22** yüce bir cennette, **23** (yaptıklarının) meyvelerine kolayca ulaşabileceği.
24 [Ve böylece kutsanan herkese,] "Geçip gitmiş günlerde ilerisi için yaptığınız bütün [güzel işler]e karşılık neşe ile yiyip için!" [denilecek.]
25 Sicili sol eline tutuşturulana[14] gelince, "Eyvah!" diye feryad edecek, "Keşke sicilim bana gösterilmeseydi, **26** ve [keşke] şu hesabımı görmemiş olsaydım! **27** Keşke bu [ölümüm] benim sonum olsaydı! **28** [Şimdiye kadar] sahip olduğum şeylerin bana hiçbir faydası olmadı, **29** [ve] bütün tartışma ve karşı koyma gücüm[15] elimden kayıp gitti!"

يَوْمَئِذٍ
تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ
كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾
إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ
﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا
هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ
كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾
وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾
مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾

---

rünün işareti. Kur'an, bu tezahürün dayandığı "sekiz"in ne veya kim olduğu hakkında bir açıklama yapmaz. Bazı ilk dönem müfessirler, onun sekiz melek olduğunu, bir kısmı ise meleklerin sekiz *derecesini* gösterdiğini iddia etmişlerdir. Buna karşılık, diğer bir kısmı, burada kasdedilenin "sekiz" mi, yoksa "sekiz bin" mi olduğuna karar vermenin imkansız olduğunu itiraf etmişlerdir (Hasan Basrî, Zemahşerî tarafından nakledilmiştir). Belki de burada Allah'ın (herhangi) sekiz sıfatına yahut O'nun yaratmasının sekiz yönüne/aşamasına atıfta bulunulmaktadır: ama, Kur'an'ın başka bir yerde ifade ettiği gibi, "Allah'tan başka kimse onun kesin anlamını bilemez" (bkz. 3:7 ve ilgili not 8).

12 Yani, sicili, yeryüzündeki hayatında dürüst ve erdemlilerden olduğunu gösteren: karş. 17:71 ve 74:39'daki "sağdakiler" sembolik ifadesi. "Sağ" ve "sol"un "iyi" ve "kötü"nün sembolleri olarak alınmasının dilbilimsel kökeni 56:8-9 ile ilgili not 3'de izah edilmiştir.

13 Yani, sicili sağ eline tutuşturulanın, her zaman yeniden dirilme ve hesap gününün bilincinde olduğuna ve ona göre davranmaya çalıştığına işaret.

14 Bu kimsenin, "sicili sağ eline verilecek olanlar"ın tersine, yeryüzündeki hayatında zalim ve kötülerden olduğunun işareti (bkz. yukarıdaki ayet 19, not 12).

15 Esas olarak "güç" veya "otorite"nin işareti olan *sultân* terimi, burada, –Kur'an'ın

30 [Daha sonra,] "Onu yakalayıp bağlayın![16]" [diye emredilir,] **31** "Ve sonra cehenneme atın, **32** ve sonra [kendisi gibi suçluların bağlandığı][17] bir zincire bağlayın, uzunluğu yetmiş arşın olan[18] [bir zincire]: **33** çünkü o, yüce Allah'a inanmadı, **34** ve ihtiyaç içinde olanları yedirip içirmek için hiçbir istek ve kararlılık duymadı:[19] **35** bundan dolayı bugün ne bir dostu var, **36** ne de pislikten başka bir yiyeceği,[20] **37** suçlulardan başkasının yemediği bir yiyecek!"

38 EVET! Görebildiğiniz her şeyi tanıklığa çağıracağım; **39** ve bütün göremediklerinizi![21]

خُذُوهُ
فَغُلُّوهُ ۝٣٠ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ۝٣١ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا
سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ۝٣٢ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ
بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ۝٣٣ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ
۝٣٤ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ ۝٣٥ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ
۝٣٦ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ۝٣٧ فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ
۝٣٨ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ۝٣٩

---

başka birçok yerinde olduğu gibi– *hüccet* ile eş anlamlı olan "mübâhase ve delîl" anlamında kullanılmıştır (İbni 'Abbâs, 'İkrime, Mücâhid, Dehhâk; tümü Taberî tarafından nakledilmiştir): bu örnekte, ölümden sonraki hayat ve buna bağlı olarak ilahî yargılama fikrine karşı itiraz veya itirazlar.

16 "Bağlamak" temsîlinin bir açıklaması için bkz. 13:5, not 13; 34:33'ün son cümlesi ile ilgili not 44 ve 36:8, not 6 ve 7.

17 Bkz. 14:49 —"O Gün bütün suçluları *(mücrimîn)* zincirlerle birbirlerine bağlanmış görürsün" —ve, benim yukarıdaki "kendisi gibi suçluların bağlandığı" şeklindeki parantez içi ifademi açıklayan not 64.

18 Yani, son derece uzun olan bir zincir —"yetmiş" sayısı, burada, klasik Arapça'da sıkça yapıldığı gibi, mecazen "çok" anlamında kullanılmıştır (Zemahşerî); yani, "öyle bir zincir ki uzunluğunu ancak Allah bilir" (Taberî; ve Râzî'nin naklettiğine göre Hasan Basrî).

19 Lafzen, "acele etmedi."

20 Kur'an'da yalnız burada geçen *ğislîn* ismi, ilk müfessirler tarafından çok çeşitli ve birbiriyle çelişen şekillerde açıklanmıştır. İbni 'Abbâs, bu konudaki bir soruya samimî olarak, "*ğislîn*'in neyi ifade ettiğini bilmiyorum" şeklinde cevap vermiştir (Râzî). Benim kullandığım "pislik" terimi, ruhî anlamda iğrenç olan her şeyi "iştahla atıştırma"yı anlatır; karş. bu terimin bir sonraki ayette "yalnızca günahkarların yediği" olarak tanımlanması —yani, (mecazî olarak) hem bu dünyada, hem de sonuç olarak, öteki dünyada.

21 "Görebildiğiniz her şeyi" ifadesi, hem gözlemlenebilir bütün tabii olguları –insanın bizzat kendisi ve varoluşunun organik şartları da dahil– hem de insan toplumunun teşekkül biçimini ve bu toplumun tarihî anlamdaki gelişmesinin ve çürümesinin kavranabilir kurallarını kapsar. "Göremedikleriniz" ifadesi ise, insanın kendi vicdanının sesi de dahil, sezgileri ve içgüdüleriyle kavrayabildiği ruhî ger-

40 Bakın, bu [Kur'an] gerçekten şerefli bir Elçi'nin [vahyedilmiş] sözüdür, **41** ve o, inanmaya ne kadar az [eğilimli] olsanız da bir şair sözü değildir; **42** ve ders almaya ne kadar az [hazır olsanız] da bir kâhin sözü de değildir: **43** [o] bütün âlemlerin Rabbinden bir vahiy[dir].

44 Şimdi o, [kendisine bunu emanet ettiğimiz kişi,] [kendi] sözlerinden bir kısmını Bize isnad etmeye kalkışsaydı, **45** o'nu sağ elinden yakalardık;[22] **46** ve şah damarını keserdik; **47** ve hiç biriniz o'nu koruyamazdı!

48 Gerçek şu ki bu [Kur'an], Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyan herkes[23] için bir öğüt ve uyarıdır.

49 Ve bakın, içinizde onu yalanlayacakların bulunduğunu iyi biliriz: **50** ama bu [red], şüphesiz, [Allah'ın vahyinin] doğruluğu[nu] inkar edenler için acı bir pişmanlık kaynağı olacaktır, **51** çünkü o, mutlak hakikattir!

52 Öyleyse, kudret sahibi Rabbinin ismini yücelt!

إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾
وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ
كَاهِنٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ ٱلْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا
مِنْهُ بِٱلْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ ٱلْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنكُم
مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَٰجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُۥ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ
﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنكُم مُّكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُۥ
لَحَسْرَةٌ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُۥ لَحَقُّ ٱلْيَقِينِ
﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

çeklikleri anlatır; ki bunların tümü, bilindiği gibi, ilahî kelâmın (ayetin devamında işaret edilen) objektif olarak var olan yahut sübjektif olarak insan ruhunda tecellî eden bütün derunî gerçekliklere ve ilişkilere tuttuğu ışığın gerçek vahyin bir mahsulü *olması gerektiği*, çünkü tek başına insan aklının başarabileceği şeylerin ötesine geçtiği gerçeğine "tanıklık eder."

22 Yani, onu bütün hareket kabiliyetinden yoksun bırakırdık —"sağ el" gücü sembolize eder.

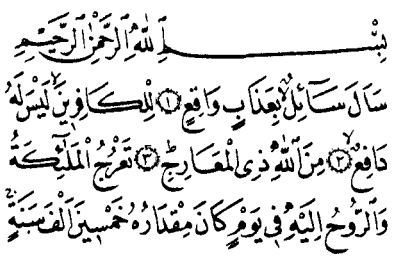
23 Yani, "insan kavrayışının ötesindeki şey[in varlığın]a inanan": karş. 2:2-3.

70. ME'ÂRİC SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Üçüncü ayetinde geçen *me'âric* kelimesinden dolayı bu isimle anılan sûre, Mekke döneminin ortalarına aittir. Bu sûre, her ikisini de insan tabiatında mevcut bulunan sürekli arayışın/tatminsizliğin belirlediği, inançsızlığın –yahut daha doğrusu, inanmaya isteksizliğin– inanca yönelttiği meydan okumayı ele almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 SORUP araştırmak isteyen biri, [öteki dünyada] başa gelecek azabı sorabilir,[1] **2** hakikati inkar edenlerin[2] (başına). [Öyleyse, bil ki] hiçbir şey ona mani olamaz; **3** [çünkü o,] Allah'tan [gelir,] katına yükselmenin birçok yolu olan[3] (Allah'tan): **4** bütün melekler ve [insana bahşedilmiş olan] ilham O'na [bir günde] yükselir,[4] uzunluğu elli bin yıl [gibi] süren bir günde.[5]

1 Lafzen, "Bir soruşturucu soruşturdu" yahut "soruşturabilirdi."

2 "Hakikati inkar edenler"in –ve dolayısıyla, bu kasıtlı inkarın sonucu olarak kötülük işleyenlerin– birçoğunun bu dünyada refah içinde bulunduğu gerçeği karşısında, şüpheci biri, bu durumun değişip değişmeyeceğini yahut ne zaman değişeceğini ve değerlerin ilahî adalete göre tanzim edilip edilmeyeceğini sorabilir. "Değişip değişmeyeceği"nin cevabı 2. ayetin ikinci yarısında, "ne zaman" değişeceği de, vecîz şekilde 4. ayetin sonunda verilmiştir.

3 Lafzen, "[Birçok] yükselmelerin sahibi": insanı Allah'ın varlığını kavramaya ve böylece O'nunla ruhsal "yakınlık" kurmaya "yükselten" birçok yolun olduğuna işaret eden mecazî bir ifade —bu sebeple, kendisini Allah'a götüren yollardan uzaklaştırmanın insanın kendi elinde olduğuna işaret (karş. 76:3).

4 *Rûh*'u "ilham" olarak çevirmem konusunda bkz. sûre 16, not 2. Meleklerin ve ilhamın "yükseliş"i, sık sık tekrarlanan "her şey [kaynağı olan] Allah'a döner" ifadesi ile aynı bağlamda anlaşılmalıdır (Râzî).

5 "Zaman" kavramının, zamansız ve sonsuz olan Allah ile ilişkili olarak kullanılması anlamsızdır: karş. 22:47'nin son cümlesi ile ilgili not 63 —"Rabbinizin ölçüsüyle bir gün, sizin hesabınızla bin yıl gibidir": başka bir deyimle, bir gün, bir çağ,

5 Bu nedenle, [sen ey iman eden], bütün sıkıntılara güzel bir sabırla katlan: **6** bak, insanlar[6] o [hesaba] uzak bir şey olarak bakıyorlar, **7** ama Biz onu yakın görüyoruz! **8** [Bu hesap,] göğün erimiş madene benzeyeceği Gün [vuku bulacak], **9** ve dağların yün topakları gibi olacağı, **10** ve hiç kimsenin arkadaşını(n durumunu) sormayacağı, **11** ama onların birbirlerinin gözü önünde olacaklar[ı gün]: [çünkü,] her suçlu, o Gün çocuklarını feda ederek kendisini azaptan kurtarmak ister, **12** ve eşini ve kardeşini, **13** ve kendisini himaye etmiş bütün akrabalarını, **14** ve yeryüzünde yaşayan [başka] herkesi, onların tümünü; böylece yalnız kendini kurtarabilsin diye.

15 Ama hayır! [Onu bekleyen] tek şey alev saçan bir ateştir, **16** derisini kavuran (bir ateş)!

17 O, [iyiye ve doğruya] sırtını dönenleri ve [hakikatten] uzaklaşanları kendine çeker, **18** ve [servet] biriktirip, [onu öteki insanların elinden] alanları.

19 GERÇEK ŞU Kİ, insan tatminsiz bir tabiata sahiptir.[7]

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾ وَنَرَاهُ
قَرِيبًا ﴿٧﴾ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ
الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾ يُبَصَّرُونَهُمْ
يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾
وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَنْ
فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾
نَزَّاعَةً لِلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾ تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ
فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾

---

bin yıl, yahut elli bin yıl, O'nun için aynıdır; çünkü (bu ölçüler,) yalnızca yaratılmış dünyada açık bir gerçekliğe sahiptirler ve Yaratıcı ile hiçbir ilgileri yoktur. Keza öteki dünyada zaman, insan için anlamını yitirmiş olacağından, zalimlerin "ne zaman" azaba uğrayacaklarını ve dürüst ve erdemlilerin ne zaman ödüllerini alacaklarını sormanın hiçbir anlamı yoktur.

6 Lafzen, "onlar."

7 Lafzen, "insan tatminsiz *(halû'an)* yaratılmıştır" —yani insan, kendini aynı derecede hem verimli başarılara hem de kronik memnuniyetsizlik ve hayal kırıklıklarına sürükleyen bir iç tatminsizlik ile donatılmıştır. Başka bir deyişle, bu donanımın pozitif yahut negatif bir karakter göstereceğini belirleyen, insanın bu Allah-vergisi donanımı kullanma tarzıdır. Bundan sonra gelen iki ayet (20 ve 21) ikinci duruma işaret ederlerken, 22-25. ayetler, yalnızca gerçek ruhî ve ahlakî bilincin o fıtrî tatminsizliği pozitif bir güce dönüştüreceğini ve böylece iç huzuruna ve kalıcı hoşnutluğa yol açacağını gösterir.

20 [Kural olarak,] başına bir kötülük geldiği zaman sızlanmaya başlar,[8] **21** bir iyilik ile karşılaşınca da onu bencilce [sahiplenip başka insanlardan] uzak tutar.
22 Ancak namazda bilinçli olarak Allah'a yönelenler[9] böyle değildir, **23** [ve] namazlarında devamlı ve kararlı olanlar;
24 ve şunlar: malları üzerinde (başkasının) hak sahibi olduğunu kabul edenler,
25 [yardım] isteyenlerin ve [hayatın güzel şeylerinden] yoksun bulunanların;[10]
26 ve Hesap Günü'nü[n geleceğini] tasdik edenler;
27 ve Rablerinin azabına karşı korku ve saygı içinde bulunanlar, **28** zaten Rabbinin azabına karşı hiç kimse kendini [tam] bir güven içinde hissedemez;[11]
29 Ve iffetlerine karşı duyarlı olanlar,[12]
30 eşleri; yani [nikah yoluyla] meşru şekilde sahip oldukları dışında[13] [istekleri-

إِذَا مَسَّهُ
الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا
الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾
وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ
﴿٢٥﴾ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُم
مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ
مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٢٩﴾
إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ

8 *Cezû'* isim-fiili, *–ceze'a* fiilinden türetilmiştir– hem "sabırsızlık", hem de "kendi şanssızlığına yakınma" kavramlarını birleştirir ve bu nedenle de *sabr*'ın karşıtı olarak görülür (Cevherî).

9 Bunun *musallîn* (lafzen, "namaz kılanlar") deyiminin karşılığı olduğuna inanıyorum. Çünkü bu deyim, sadece namazın *şeklî* tarafını değil, daha çok, sonraki ayetin gösterdiği gibi, onun gerisindeki zihnî durumu ve ruhî ihtiyacı anlatır. Bu anlamda, 19. ayetteki "insan tatminsiz bir tabiata sahiptir" ifadesi ile bağlantılıdır; ki bu tatminsizlik, doğru şekilde kullanıldığında, insanı, hem bilinçli ruhî gelişmeye, hem de bütün bencillik ve düşkünlüklerden uzaklaşmaya iter.

10 Zımnen, "ama yardım dilenmeyen yahut dilenemeyenler"; bkz. 12. notta zikredilen 51:19'daki benzer bir ifade ile ilgili Râzî'nin açıklamaları.

11 Mürâîce bir böbürlenmeye karşı yapılan bu uyarı, ne kadar "iyi" olursa olsun, bir kimsenin her zaman ahlakî bir hata yapmasının (mesela, bir arkadaşını incitmesi) ve sonra bu günahını unutmasının her zaman mümkün olduğunu gösterir. Bu uyarı, dolaylı olarak, kişinin bütün eylemlerinde *bilinçli* olmayı elden bırakmamaya bir çağrıdır —çünkü, "kötülük ayartısı *(fitne),* yalnızca hakikati inkar edenlere musallat olmaz" (8:25), ama aynı zamanda dürüst ve erdemlilere de musallat olabilir.

12 Lafzen, "mahrem yerlerini koruyanlar."

13 Bkz. 23:5-7'deki aynı ifadeli pasaj ve 3 nolu dipnot. O notta, *ev mâ meleket eymânuhum* ifadesini neden "yahut [evlilik yoluyla] meşru olarak sahip oldukla-

ni frenleyenler:] çünkü ancak o zaman hiçbir kınamaya uğramazlar, **31** ama o [sınır]ın ötesine geçmek isteyenler, gerçek haddi aşanlardır;
32 emanetlere ve ahidlerine riayet edenler;
33 ve şahitlik yaptıkları zaman kararlı duranlar;
34 ve namazlarını [bütün dünyevî endişelerden] uzak tutanlar.
35 İşte bunlardır [cennet] bahçeler[in]de ağırlanacak olanlar!

36 O HALDE bu hakikati inkara şartlanmış olanlara ne oluyor ki senin önünde şaşkın vaziyette oraya buraya koşturuyorlar, **37** sağdan ve soldan kalabalıklar halinde [sana gelerek]?[14]
38 Onların her biri [bu şekilde] bir esenlik bahçesine gireceğini mi sanıyor?[15]
39 Asla! Çünkü, Biz onları [çok iyi] bildikleri bir şeyden[16] yarattık!

فَإِنَّهُمْ غَيْرُ
مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِأَمَٰنَٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
رَٰعُونَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِشَهَٰدَٰتِهِمْ قَآئِمُونَ ﴿٣٣﴾
وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى
جَنَّٰتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ فَمَالِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ قِبَلَكَ
مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ
كُلُّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّآ
إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

---

rı" şeklinde çevirdiğimi açıklamıştım. Bu yorum konusunda ayrıca bkz. Râzî'nin 4:24 ile ilgili açıklamaları ve sözkonusu ayet ile ilgili olarak Taberî'nin İbni 'Abbâs ve Mücâhid'den naklen yaptığı alternatif çevirilerden biri.

14 Bu, yine 19. ayetteki "insan tatminsiz bir tabiata sahiptir" ifadesi ile bağlantılıdır (bkz. yukarıdaki not 7). Allah'ın varlığı hakikatini görmek *istemeyen* ve bu sebeple dünya görüşlerini üstüne oturtacakları sağlam bir temelden yoksun bulunan insanlar, aynı zamanda belli bireysel ve sosyal değer ölçülerinden de uzak olurlar. Bu nedenle, ne zaman pozitif bir iman çağrısı ile karşılaşırlarsa ruhî bir şaşkınlık içinde "oraya buraya koşuştururlar" ve kendilerini entellektüel olarak haklı çıkarmak için, her tarafa çekilebilir çelişkili kanıtlarla sözkonusu iman çağrısını çürütmeye çalışırlar —"sağdan ve soldan sana gelerek" istiâresinde dile getirilen tavır, bu tavırdır; ve onlar bütün güçlerini yüzeysel bir "çoğunluk iradesi" ile uyumlu olmaktan aldıkları için bunu yalnızca "kalabalıklar halinde" yapabilirler.

15 Yani, "başka birinin inancını 'çürütmek' sûretiyle iç huzuru ve tatmini sağlayacaklarını mı sanırlar?"

16 Yani, "toz-toprak"tan —yerin, altında ve üstünde bulunan aynı temel organik ve inorganik maddelerden: bundan çıkarılacak sonuç, yalnızca ruhî bilincin ve tavrın insanı maddî varlık kalıplarının üstüne çıkarabileceği ve ona burada mecazen "esenlik bahçesi" olarak tanımlanan iç tatmini sağlama gücü verebileceğidir.

فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ
وَٱلْمَغَٰرِبِ إِنَّا لَقَٰدِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا
مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا
وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾
يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ
إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَٰشِعَةً أَبْصَٰرُهُمْ تَرْهَقُهُمْ
ذِلَّةٌ ۚ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمُ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

40 Evet! Bütün gündoğumu ve günbatımı noktalarının[17] Rabbini [Bizim varlığımıza] tanıklık etmeye çağırırım: şüphesiz Biz muktediriz, **41** onları kendilerinden daha hayırlı [bir toplum] ile değiştirmeye: çünkü Bizi [istediğimizi yapmaktan] alıkoyan hiçbir şey yoktur.[18]
42 O halde, bırak onları, kendilerine vaad edilen [Hesap] Günü ile karşılaşıncaya kadar boş konuşmalarla oyalansınlar ve [kelimelerle] oynayıp dursunlar;[19] **43** ki o Gün bir hedefe doğru yarışıyorlarmış gibi mezarlarından aceleyle fırlarlar, **44** gözleri düşmüş, zillete dûçâr bir vaziyette: işte onlara defalarca haber verilen Gün...[20]

17 Yani, güneş yılı süresince güneşin "doğduğu" ve "battığı" noktaların bütün hareketlerinin: böylece, Allah'ın evrendeki bütün yörünge hareketlerinin Nihaî Sebebi (the Ultimate Cause) ve dolayısıyla evrenin yaratıcısı olduğu gerçeği vurgulanmaktadır (karş. 37:5 ve 55:17).

18 Bunun anlamı şudur: Bu dünyada "hakikati inkar edenler"i müminler ile yer değiştirtmek Allah'ın iradesi *değildir;* çünkü böyle bir "değiştirme", inancın her zaman inançsızlık ile sınanmasına *veya tersinin* yapılmasına imkan veren Allah'ın insan varlığını çok-biçimli olarak yaratması gerçeği ile çatışır.

19 Yani, "yaratılmamış" saydıkları bir dünya ve "kendi kendine oluştuğu"nu farzettikleri bir hayat üzerine felsefe yapsınlar; ayrıca, ölümden sonraki hayat ile Allah'ın varlığı hakkındaki desteksiz kaba "inkarcılık"larını sürdürsünler.

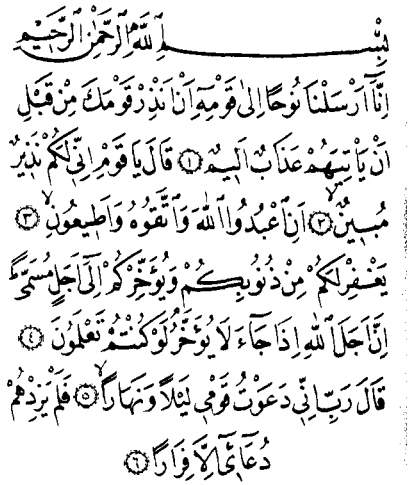
20 "Defalarca" kavramı –yani, peygamberlere inen vahiylerin çağlar boyunca ardarda gelmesi– genellikle tekrar ve/veya süreklilik içeren *kânû* yardımcı fiilinden çıkmaktadır.

71. NÛH SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Çoğunlukla Hz. Nûh'un doğru yoldan sapmış halkına tebligatını konu alan bu sûre, sembolik olarak, her bilinçli müminin kör bir maddeciliğe ve dolayısıyla bütün manevî/ruhî değerlerden yoksunluğa karşı mücadelesini anlatır. Hz. Nûh'un kıssası, Kur'an'ın birçok yerinde ve özellikle de 11:25 ve devamında anlatılmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 BİZ Nûh'u kendi toplumuna göndererek "Başlarına şiddetli bir azap gelmeden halkını uyar!" diye [emrettik].
2 [Nûh] "Ey halkım!" diye seslendi, "Ben sizin için açık bir uyarıcıyım, **3** [yalnız] Allah'a kulluk etmeniz ve O'na karşı sorumluluk bilinci taşımanız [gerektiğini bildiren bir uyarıcı].
"Şimdi bana kulak verin **4** ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve [yalnız O'na] malum olan bir zamana kadar[1] size mühlet tanısın; ama bilin ki Allah'ın belirlediği vade gelip çattığında hiçbir şekilde ertelenemez. Keşke bunu bilseydiniz!"
5 [Ve bir zaman sonra, Nûh] "Ey Rabbim!" dedi, "Ben halkıma gece gündüz çağrıda bulunuyorum, **6** ama bu çağrım onları yalnızca [Senden] daha da uzaklaştırdı.[2]

1 Yani, her kişinin ömrünün sonuna kadar —kalplerinde gerçekleşeceği umulan değişiklikten *önce* işledikleri bütün günahları bağışlanabilse bile, ölünceye kadarki davranışlarından dolayı artık bağlandıkları yeni iman ilkeleri ışığında tamamen sorumlu tutulacaklarına işaret. Karş. 4:18 —"ölüm ânına kadar kötülük işleyip duran, ama o an gelip çattığında 'Şimdi tevbe ediyorum!' diyenlerin tevbeleri kabul edilmeyecektir."

2 Lafzen, "sadece onların uzaklaşmalarını arttırdı."

7 Ve doğrusu, onlara bağışlayıcılığını göstereceğin ümidiyle ne zaman çağrıda bulunduysam parmaklarını kulaklarına tıkadılar, [günahkarlık] giysilerine büründüler,[3] daha fazla inada kapıldılar ve boş gururlarında [daha da] azgınlaştılar.
8 Doğrusu, ben onları açık açık çağırdım; **9** onlara açıktan tebliğde bulundum; (ayrıca) onlarla gizlice, özel olarak da konuştum; **10** ve dedim ki: "Rabbinizden günahlarınızın bağışlanmasını dileyin, çünkü O, kuşkusuz bağışlayıcıdır! **11** Size, hesapsız semavî nimetler yağdıracaktır,[4] **12** dünyevî servet ve evlat vermek sûretiyle size yardım edecek ve size bağlar bahçeler ihsan edecek ve akıp giden sular bağışlayacaktır.[5]
13 Size ne oluyor ki Allah'ın büyüklüğünü kabul etmiyorsunuz,[6] **14** sizi[n her birinizi] peşpeşe aşamalardan geçirerek yaratanın[7] O olduğunu gördüğünüz halde?
15 Görmüyor musunuz Allah yedi göğü nasıl birbiriyle uyumlu yaratmıştır,[8] **16** ve onların içine ay'ı [yansıyan] bir ışık ola-

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ
جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ
وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝٧ ثُمَّ إِنِّي
دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝٨ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ
إِسْرَارًا ۝٩ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ
غَفَّارًا ۝١٠ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ۝١١ وَيُمْدِدْكُم
بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ
أَنْهَارًا ۝١٢ مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ۝١٣ وَقَدْ
خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ۝١٤ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ
سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۝١٥ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ

3 Bu parantez içi eklemenin –ki "giysi" kavramına mecazî bir anlam kazandırır– sebebi için bkz. 74:4, not 2; ayrıca karş. 7:26'daki "Allah'a karşı sorumluluk bilinci giysisi" *(libâsu't-takvâ)* ifadesi.

4 Lafzen, "göğü üzerinize cömertçe akıtacaktır" (bkz. ayrıca 11:52, not 76).

5 Son iki nimet, Kur'an'da "içinden ırmakların geçtiği bahçeler" ile sembolize edilen öteki dünyadaki mutluluk haline işarettir.

6 Yani, "Allah'a *inanmayı* reddediyorsunuz" (Zemahşerî). Bazı otoriteler (mesela Cevherî) yukarıdaki ifadeye, Allah'a inancın eksikliğini dile getiren "Allah'ın haşmetinden *korkmuyorsunuz*" anlamı yüklemişlerdir.

7 Yani, annenin rahminde bir sperm damlasıyla döllenmiş bir hücreden (dişi yumurtasından) başlayarak embriyonun yeni, kendi başına var olan (self-contained) bir insan kimliği haline gelmesiyle sona eren tedricî evrim süreci yoluyla (karş. 22:5): bütün bunlar bir planın ve bir amacın varlığına ve dolayısıyla ilim sahibi bir Yaratıcı'ya işaret eder.

8 Karş. 67:3 ve ilgili not 2.

rak yerleştirmiş ve güneşi [ışık saçan] bir lamba yapmıştır?[9]

17 Ve Allah sizi yerden [tedricî bir şekilde] yeşertip büyütmüştür;[10] **18** ve sonra sizi [öldükten sonra] ona geri döndürecektir: [daha sonra] sizi yeniden dirilterek[11] tekrar ortaya çıkaracaktır.

19 Ve Allah yeri sizin için genişçe yaymıştır **20** ki üzerinde geniş yollardan yürüyüp geçebilesiniz!"[12]

21 Nûh, "Ey Rabbim!" diye ekledi, "Onlar bana [tamamen] karşı çıktılar, zaten onlar serveti ve çocukları yüzünden hızla yok olmaya doğru giden kimselere uyarlar,[13] **22** ve [Sana karşı] en korkunç tuzakları kuranlara, **23** çünkü onlar [kendilerine uyanlara]: 'Tanrılarınızı hiçbir zaman terk etmeyin: ne Vedd ne Suvâ', ne Yeğûs, ne Ye'ûk ve ne de Nesr'i terk etmeyin!' demişlerdi.[14]

اَلشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللّٰهُ اَنْۢبَتَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾
ثُمَّ يُعِيْدُكُمْ فِيْهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ
جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِّتَسْلُكُوْا مِنْهَا
سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوْحٌ رَّبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِيْ وَ
اتَّبَعُوْا مَنْ لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهٗ وَوَلَدُهٗۤ اِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾
وَمَكَرُوْا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوْا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ
وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَّلَا سُوَاعًا ۙ وَّلَا يَغُوْثَ وَيَعُوْقَ
وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾

9 Bkz. 10:5, bu ayette güneş "bir parlak ışık [kaynağı]" *(ziyâ')*, ay da, "aydınlık" *(nûr)* olarak tanımlanmıştır; bu her iki parantez içi açıklama da 10:5 ile ilgili not 10'da açıklanmıştır.

10 Bu ifade ikili bir anlama sahiptir. İlk olarak, her insan bedeninin hem toprağın içinde hem de toprağın üstünde bulunan aynı özden –organik ve inorganik– çıkarılıp geliştirilmesine işaret eder; ve bu anlamda insan tekinin yukarıda 14. ayette işaret edilen "peşpeşe aşamalardan geçerek" yaratılmasını kapsar. İkinci olarak, insan *türünün* evrimini, yani yeryüzünde yaşayan en ilkel organizmalardan başlayarak en yüksek gelişme safhalarına tedricî bir şekilde yükselmesini ve sonuçta insanın sahip olduğu beden, akıl ve ruhun eşsiz bileşimine ulaşmasını ifade eder.

11 Lafzen, "[nihaî] bir çıkarışla."

12 Yani, "Allah, size yeryüzünde güzel bir hayat için bütün imkanları sağladı" — burada mahfuz olan anlam şudur: "Öyleyse O'nu kabul etmeyecek ve şükretmeyecek misiniz?"

13 Lafzen, "serveti ve evlatları yalnızca kendisinin zararını arttıran kimseye uydular": yani, temayülleri ve sahip olduğu özellikler yalnızca kibirlerini ve küstahlıklarını arttırır ve onları ruhsal bir yok oluşa sürükler. Ayrıca, burada, *özellikle* ve yalnızca maddî refaha yönelmenin, uzun vadede mutlaka bütün moral değerleri ve böylece toplumun temel dokusunu tahrip edeceği gerçeğine bir telmîh vardır.

14 İlk kaynaklarda açıkça belirtildiği gibi, bu beş tanrı, aynı zamanda İslam öncesi Araplar'ın da taptığı putların arasında yer almaktaydılar (bkz. Hişâm b. Muham-

24 Onlar böylece çoğu kimseyi saptırdılar: o halde, Sen bu zalimlere yalnızca [özlem duydukları şeylerden] uzaklaşmalarını emret!"[15]

25 Böylece onlar, günahları yüzünden [büyük bir tufanda] boğuldular ve [öteki dünyanın] ateşinde yanmaya mahkum edildiler;[16] ve kendilerini Allah'a karşı koruyacak bir yardımcı bulamadılar.

26 Ve Nûh, "Ey Rabbim!" diye yalvardı: "Yeryüzünde bu hakikati inkar edenlerden hiç kimseyi bırakma: **27** çünkü Sen onları bırakırsan, Sana kulluk edenleri hep saptır[maya çalışlırlar ve yalnızca fesada ve inatla sürdürülen nankörlüğe sebep olurlar.[17]

28 Ey Rabbim! Bana, anneme-babama, evime mümin olarak giren herkese ve [daha sonraki] bütün mümin kadınlara ve erkeklere bağışlayıcılığını göster; ve zulüm işleyenleri her zaman helake uğrat!"[18]

وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا ۖ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ
إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾ مِّمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا
نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَنصَارًا ﴿٢٥﴾
وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ
دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا
فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَّبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِيَ
مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

---

med el-Kelbî'nin küçük ama çok değerli çalışması *Kitâbu'l-Esnâm*, neşr. Ahmed Zeki, Kahire 1914); (R. Klinge-Rosenberg'in giriş yazarak ve notlar ilave ederek Almanca'ya yaptığı çeviriden Türkçe'ye çeviren Beyza Düşüngen, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1969 —T.ç.n.). Bu kült, Arabistan'a muhtemelen antik çağlardan beri yaşadığı Suriye ve Bâbil'den geçmiştir.

15 Lafzen, "sen zalimlerin yalnızca uzaklaşmalarını arttır," yani dünyevî hedeflerine ulaşma başarısından uzak kalmalarını sağla (Râzî).

16 Lafzen, "ve ateşe sokuldular" —geçmiş zamanın kullanılması, henüz gelmemiş olan azabın *kaçınılmazlığını* gösterir (Zemahşerî).

17 Lafzen, "yalnızca fesatçı *(fâcir)*, inatçı nankör *(keffâr)* gibilerine hayat verirler": ama hiç kimse –ve özellikle hiçbir peygamber– zalimlerin soyundan gelenlerin mutlaka zalim olacağını söyleyemeyeceğinden, *fâcir* ve *keffâr* terimlerinin burada, kişileri değil, nitelikleri ve davranışları gösteren mecazlar olduğu açıktır.

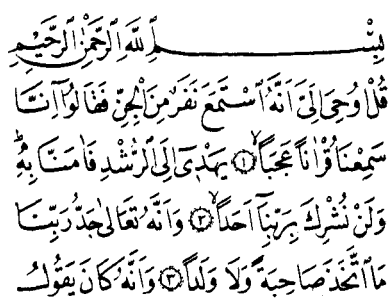
18 Lafzen, "zalimlerin sadece yıkılışlarını arttır" —yani, onların hedeflerinin ve dolayısıyla zulümlerinin yıkılıp çöküşünü.

72. CİN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hz. Peygamber'in Mekke'deki ikametinin son iki yılında nazil olan bu sûre, adını birinci ayetinde geçen çoğul *cinn* isminden almıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DE Kİ: "Tanınmayan/bilinmeyen varlıklardan bir kısmının [bu ilahî kelâma] kulak verdikleri[1] ve sonra [arkadaşlarına şöyle] söyledikleri bana vahyedildi:
'Biz olağanüstü güzellikte bir hitabe dinledik, **2** doğru ile eğriyi ayırd etme bilincine bizi ulaştıran (bir hitabe); ve böylece ona iman ettik. Ve artık Rabbimizden başka kimseye asla ilahlık yakıştırmayacağız, **3** çünkü [biliriz ki] Rabbimizin şanı yücedir: O, kendisine ne bir eş, ne de bir erkek çocuk edinmiştir!
4 Ve [şimdi öğreniyoruz ki] aramızdaki

1 Yani, onu dinledikleri ve ***kabul ettikleri:*** bu, *isteme'a* fiil kalıbının yukarıdaki bağlamda kullanılışının karşılığıdır. *Cinn* çoğul ismine yüklenebilecek çeşitli anlamlar için (ki burada "tanınmayan/bilinmeyen varlıklar" olarak çevirdim) bkz. Ek III. Orada işaret edildiği gibi, *cinn* Kur'an'da birçok anlamda kullanılmıştır. Birkaç yerde –mesela bu örnekte ve 46:29-32'de– *"o âna kadar* görülmemiş olan varlıklar"ı, yani halkın ve Kur'an'ın nazil olduğu kimsenin daha önce hiç rastlamadığı yabancıları göstermektedir. 46:30'da (ki bu örnekteki olay ile bağlantılıdır) geçen *cinn*, Hz. Musa itikadının mensuplarıydı, çünkü onlar Kur'an'ı "Musa[nınkin]den sonra nazil olmuş bir vahiy" olarak anarlar, böylece ikisinin arasında yer alan Peygamber İsa'dan söz etmeyi ihmal ederlerdi ve aynı şekilde (bu sûrenin 3. ayetinde) Hristiyanlıktaki Teslis kavramını reddettiklerini gösterirlerdi. Bütün bunlar, bizi, o varlıkların, şimdi Arap toprakları olan uzak bölgelerdeki, muhtemelen Suriye ve hatta Mezopotamya'daki Yahudiler oldukları sonucuna götürür. (Taberî, birçok yerde, bu sûrede ve 46:29 ve devamında işaret edilen *cinn*'in Fırat'ın yukarı taraflarındaki bir kasaba olan Nusaybin'den olduklarını söyler.) Ancak, benim bu olay ile ilgili açıklamamın henüz kesinleşmemiş bir görüşten ibaret olduğunu vurgulamak isterim.

beyinsiz (kişi), Allah hakkında asılsız şeyler[2] söylüyordu, **5** ve ne insanın ne de [hiçbir] görünmez gücün Allah hakkında yalan uydurmayacağını[3] düşün[mekte yanılmışlık. **6** Gerçi bazı insanların [bu tür] görünmez güçlere sığındığı [her zaman vaki] olurdu;[4] ama bunlar yalnızca onların şaşkınlığını arttırdı. **7** O kadar ki, sizin [vaktiyle] düşündüğünüz gibi, onlar da Allah'ın hiç kimseyi [yeniden] asla [elçi olarak] göndermeyeceğini düşünmeye başladılar.[5]

8 Ve [zaman oldu] biz göğe uzandık:[6] a-

سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن تَقُولَ
الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ
مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا
﴿٦﴾ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ
أَحَدًا ﴿٧﴾ وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ

2 Eğer burada sözü edilen varlıkların Yahudi kökenli yabancılar oldukları varsayımını kabul edersek, onların söyledikleri "asılsız şeyler"in *(şetat)* Yahudilerin kendilerini "Allah'ın seçilmiş toplumu" olarak görmeleri saplantısına bir işaret olduğu sonucu çıkar —Kur'an'ın ısrarla reddettiği ve İslam'a girenlerin/bağlananların uzak durdukları bir inanç.

3 Bu ayette ve sonrakinde *cinn* terimi (burada "görünmez güçler" olarak çevrilmiştir), açıkça "tabiatüstü güçler" olarak tanımlanan varlıklara veya daha doğrusu kişinin onların egemenliğine girmesine işaret etmektedir (bkz. Ek III). Bu "güçler", ister gerçek, isterse insan tahayyülünün ürünleri olsunlar, "Allah hakkında yalan uydururlar"; çünkü kendi hakimiyetleri altında bulunanları, Allah'ın varlığının ve yaratılmış evren ile ilişkisinin "mahiyeti" hakkında hayalî, keyfî anlayışlar benimsemeye iterler: bütün batınî dinlerde, (ruhanî sırlara nüfûz ve üstün güçlere yakınlık iddiasındaki —T.ç.n.) gnostik ve teosofik sistemlerde, kabalistik Musevîlikte ve hepsinin birçok ortaçağ versiyonunda ortaya çıkan anlayışlardır bunlar.

4 Lafzen, "insanlar arasındaki (bazı) kişilerin *(ricâl) cinler* arasındaki kişilere sığındığı olurdu *(kâne)*." "İnsanlar"a *(el-ins)* işaretin *hem* erkek *hem* de kadınları kapsamasından dolayı, *ricâl* ifadesi, burada, –Kur'an'da sıkça rastlandığı gibi– "bazı kişiler" yahut "belli tip" insanlar anlamında kullanılmıştır. "Sığınmak", yardım/himaye talebi yahut fiziksel ve ruhsal ihtiyaçları tatmin isteği ile eş anlamlıdır; yukarıdaki pasaj bağlamında bu ifade, "belli tip insanlar"ın, yöneldikleri tabiatüstü güçlerin kendilerine hayatları boyunca başarılı bir şekilde rehberlik yapacakları ve böylece kendileri için yeni bir peygamber beklemeyi gereksiz kılacakları ümidine bir işarettir.

5 Taberî'nin (Kelbî'nin rivayetine dayanarak) ve İbni Kesîr'in yorumları. Yahudilerin hakim çoğunluğu, Eski Ahid'de açıkça zikredilmiş olanların dışında hiçbir peygamberin gelmeyeceğine inanıyordu; onların Hz. İsa'yı ve Muhammed'i (s) reddetmelerinin ve Allah'ın yaratılış planına doğrudan nüfûz sağlayabilmek a-macıyla "göğe uzanmaları"nın (bkz. sonraki ayet) sebebi budur.

6 Bu, yalnızca, küstah ve kibirli Yahudilerin kendilerini "Allah'ın seçilmiş toplumu"

ma onu güçlü muhafızlar ve alevlerle dolu bulduk,[7] **9** halbuki onu[n gizlediği her sırrı] dinleyebileceğimiz [uygun] yerlere kurulmuştuk;[8] ve şimdi [veya başka zaman] onu dinlemeye çalışan herkes [aynı şekilde] kendisini bekleyen bir alev ile karşılaşacaktır![9]

10 Ve [şimdi anladık ki] biz [yaratılmış varlıklar,] yeryüzünde yaşayanlar için kötü bir akibetin hazırlanıp hazırlanmadığını, yahut Rablerinin onları doğru ile eğriyi ayırd etme bilinciyle donatmak isteyip istemediğini[10] bilmiyoruz **11** tıpkı, içimizden bazıları [nasıl] dürüst ve erdemli olurken bazılarımızın da bunun [çok çok] aşağısında kaldı[ğını bilmediğimiz gibi]: biz her zaman birbirinden çok farklı yollar-yöntemler izledik.

12 Ve sonunda anladık ki yeryüzünde [hayat sürerken] Allah'a asla üstün gelemeyiz ve (yine anladık ki) [hayattan] kaçarak da O'nun hükmünden kurtulamayız. **13** Bu nedenle, [Allah'ın] rehberliği[ne çağrıyı] duyar duymaz ona inanmaya

فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ
حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا
مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا
رَصَدًا ﴿٩﴾ وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ
أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ
وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ ۖ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾ وَأَنَّا
ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾
وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ

---

olarak görmelerine mecazî bir atıf değil, aynı zamanda, pratik hayatta onların öteden beri astrolojiyi geleceği okumanın bir aracı olarak görme eğilimlerine ve uygulamalarına bir atıftır. Bunun dışında, onların "göğe uzanmaları" daha genel anlamda, insanın kendisini "kendi kendine yeterli" görmesine ve kendi kaderine hakim olduğu saplantısına yol açan bir zihinsel durumun mecazî tanımı olarak görülebilir.

7 Bkz. 15:17-18, not 16 ve 17.

8 Yani, "İbrahim'in soyundan olduğumuz halde ve bütün kabiliyetimize ve bilgimize rağmen başarısız kaldık."

9 Ayetin devamının gösterdiği gibi (ve 15:18 ile ilgili not 17'de işaret edildiği gibi) bu ifade, astroloji veya gizemli (esoteric) hesaplamalar yoluyla geleceği tahmin etme yahut "esrarlı bilimler" aracılığıyla gelecekteki olayların yönünü etkileme teşebbüslerinin tümü ile ilgilidir.

10 Böylece, bu sûrenin 2 ve 21. ayetlerinde olduğu gibi, "doğru ile eğriyi ayırd etme bilinci" *(raşed* veya *rüşd),* kötü akibetin tersi ile, yani mutlu bir son ile eş tutulmuştur.

başladık: Rabbine inanan kimse hiçbir zaman ziyana veya haksızlığa uğrama korkusu duymaz.

14 Ama içimizde kendilerini Allah'a teslim edenler bulun[duğu doğrud]ur, tıpkı kendilerini zulme kaptıranlar bulunduğu gibi. Kendilerini Allah'a teslim edenler doğru ile eğriyi ayırd etme bilincine ulaşanlardır; **15** ama kendilerini zulme kaptıranlar yalnızca cehennem [ateşi] için yakıt oldular!'"[11]

فَمَن يُؤْمِنۢ بِرَبِّهِۦ فَلَا
يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾ وَأَنَّا مِنَّا ٱلْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا
ٱلْقَٰسِطُونَ ۖ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ تَحَرَّوْا۟ رَشَدًا ﴿١٤﴾
وَأَمَّا ٱلْقَٰسِطُونَ فَكَانُوا۟ لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾
وَأَن لَّوِ ٱسْتَقَٰمُوا۟ عَلَى ٱلطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَٰهُم مَّآءً
غَدَقًا ﴿١٦﴾ لِّنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَمَن يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِۦ
يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَأَنَّ ٱلْمَسَٰجِدَ لِلَّهِ فَلَا
تَدْعُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُۥ لَمَّا قَامَ عَبْدُ ٱللَّهِ يَدْعُوهُ
كَادُوا۟ يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾

16 ÖYLEYSE, [bilin ki] onlar, [çağrımızı duyanlar,] şaşmadan [doğru] yoldan gidecek olurlarsa kendilerine sınırsız nimetler[12] yağdıracağız, **17** ve onları bu yolla deneyeceğiz: çünkü Rabbini anmaktan uzaklaşanı Allah, en şiddetli azaba uğratır.[13]

18 Ve [bilin ki] kulluk[14] [yalnızca] Allah'a mahsustur: O halde Allah'ın yanısıra başka hiç kimseye yalvarıp yakarmayın! **19** Ama ne zaman Allah'ın bir kulu O'na ibadet etmek için ayağa kalksa, o [hakikati inkar ede]nler hep birlikte etrafını telaşla kuşatırlardı.[15]

---

11 Bütün klasik müfessirlere göre, bu pasajın başında *cinn* olarak tanımlanan varlıkların "imanlarını kabul ve ikrar etmeleri" bu yargı ile sona erer. *Cinn* teriminin bu örnekteki gerçek anlamı ne olursa olsun –ister insanın bilemediği bir niteliğe sahip olan "tanınmayan/bilinmeyen varlıklar"ı, isterse uzak topraklardan gelen bir grup yabancı insanı göstersin– fazla önem taşımaz, çünkü kullanıldığı bağlam açıkça göstermektedir ki bu varlıkların "konuşması", "doğru ile eğriyi ayırd etme bilinci"ne ulaşmaya kararlı bir akla Kur'an'ın sunduğu rehberliğin bir temsîlinden başka bir şey değildir.

12 Lafzen, "bol yağmur": Kur'an'da çok sık tekrarlanan cennetin "ırmakları"na temsîlî atıfları yansıtan bir mutluluk mecazı (Ebû Müslim, Râzî'nin nakli).

13 Yani, Allah'ın nimetlerini ihsan etmesi, yalnızca iyiliğin bir "ödülü" değil, ama daha çok insanın O'na karşı sorumluluk bilincinin ve bu nedenle O'na şükrünün sınanmasıdır.

14 Lafzen, "ibadet mahalleri" *(mesâcid),* yani ibadet eylemi.

15 Lafzen, "kalabalıklar halinde *(libed,* tekili *libdeh)* onun üstüne üşüşürlerdi" —

20 De ki: "Ben yalnız Rabbime yalvarırım ve O'ndan başka hiç kimseye ilahlık yakıştırmam."
21 De ki: "Size zarar vermek yahut doğruyu eğriden ayırd etme bilinciyle sizi donatmak benim elimde değildir."
22 De ki: "Gerçek şu ki hiç kimse beni Allah'a karşı koruyamazdı ve O'ndan kaçıp saklanacak hiçbir yer bulamazdım, **23** eğer Allah'ın mesajlarını ve O'ndan [bana ulaşan aydınlığı dünyaya] duyurmamış olsaydım."[16]
Allah'a ve Elçisi'ne isyan edenlere gelince, şüphe yok ki onları içinde sonsuza dek kalacakları cehennem ateşi beklemektedir.[17]
24 [Öyleyse bırak,] önceden uyarıldıkları [akibet]i görecekleri an[18] gelinceye kadar [beklesinler]: o zaman anlayacaklar kim, hangi [tür] insan daha çaresiz ve daha kimsesizdir![19]
25 De ki: "Önceden uyarıldığınız bu [akibet]in yakın olup olmadığını yahut Rab-

قُلْ إِنَّمَآ أَدْعُوا۟ رَبِّى
وَلَآ أُشْرِكُ بِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا
وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّى لَن يُجِيرَنِى مِنَ ٱللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ
مِن دُونِهِۦ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَٰغًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِسَٰلَٰتِهِۦ
وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ
فِيهَآ أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا۟ مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ
أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنْ أَدْرِىٓ أَقَرِيبٌ

yani "Allah'ın [hidayet] ışığını söndürmek" niyetiyle (Taberî, 9:32'ye atıfta bulunarak). Müfessirlerin büyük kısmı, yukarıdaki ayetin Peygamber Muhammed'e (s) ve müşrik çağdaşlarının o'na gösterdikleri düşmanlığa işaret ettiği görüşündedirler. Bu yorum ilk bakışta doğru olsa bile, pasajın genel bir anlam taşıdığı ve toplumun çoğunluğunun, bütün dönemlerde ve bütün toplumlarda, aşikar olan –ama popüler olmayan– bir manevî/ahlakî hakikati savunan bir azınlığa veya kişiye gösterdikleri düşmanlığa işaret ettiği açıktır. (Daha iyi anlaşılması için yukarıdaki ayet 19:73-74 ve ilgili notlarla bağlantılı olarak okunmalıdır).

16 Lafzen, "... tebliğ etmem dışında" *(illâ belâğan)*. Ancak bu örnekte, *illâ* edatı *in lâ*'nın ("eğer olmazsa/eğer yoksa") kısaltılmış biçimidir: böylece, yukarıdaki ifade, "eğer tebliğ etmezsem" [yahut "eğer duyurmakta başarısız kalırsam"] anlamındadır (Taberî, Zemahşerî, Râzî).

17 Bu ifade, açıkçası, "hakikati inkar edenler" –yani, bilinçli olarak– ve böylece kendi ruhsal kimliklerini tahrip edenler ile ilişkilidir. Burada sözü edilen insanlar, "topluca etrafını telaşla kuşatanlar"dır (ayet 19).

18 Yani, Hesap Günü. Karş. benzer bir ifadeye sahip olan 19:75'in ikinci paragrafı.

19 Lafzen, "yardımcılar açısından zayıf ve sayı bakımından az" —yani, sayıca kalabalık olmalarına *rağmen* fazla önem taşımayan.

bimin onun için uzun bir vade koyup koymadığını bilemem."

26 [Yalnız] O bilir yaratılmışların kavrayış sınırlarının ötesindekini ve hiç kimseye açmaz Kendi erişilmez derinlikteki sırlarını,[20] **27** seçmekten hoşnutluk duyduğu elçisi hariç:[21] o zaman Allah hem o'nun gözü önüne serilmiş olan her konuda, hem de aklının ermeyeceği her alanda[22] o'nu gözetlemek için [semavî güçler] gönderir; **28** böylece bu [elçi]lerin tebliğ ettikleri şeyin [yalnızca] Rablerinin mesajları olduğunu açıkça gösterir: çünkü onların [söyleyebilecekleri] her şeyi[23] [bilgisi ile] kuşatan O'dur; ve [mevcut olan] her şeyi bir bir hesaplayandır.

مَا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّيٓ أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا
يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ٱرْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ
فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا
﴿٢٧﴾ لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا۟ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ
بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

---

20 *'Alâ ğaybihî* ifadesindeki "O'nun" mülkiyet zamiri, Allah'ın "yaratılmış varlıkların kavrayış sınırları dışındaki şey" *(ğayb)* ile ilgili *bilgisini* gösterir: bu tam olarak çevrilemez ifadenin yukarıdaki biraz da serbest çevirisinin dayanağı budur.

21 Karş. 3:179 —"Ve Allah, insan idrakini aşan şeyleri kavrama gücünü size verecek değildir; [Bunun için] Allah, elçileri arasından dilediğini seçer."

22 *Min beyni yedeyhi ve min halfihî* ifadesinin (lafzen, "elleri arasındakinden ve arkasındakinden") bu şekildeki çevirisinin bir açıklaması için bkz. 2:255, not 247. Bu bağlamda yukarıdaki ifade, ilahî vahiyle onurlandırılmanın, her peygamberi, hayatındaki bilebildiği yahut bilgisi dışındaki bütün endişelerden ruhsal olarak koruduğu gerçeğine işaret eder.

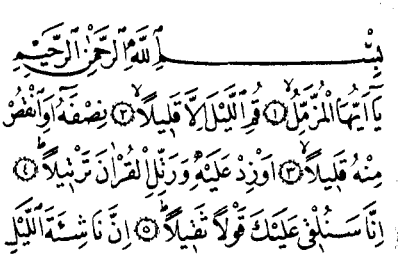
23 Lafzen, "onların yanında olan her şeyi", yani hikmeti ve bilgiyi.

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûre, nüzul sıralamasında tartışmasız şekilde dördüncü sırada bulunmaktadır. Bazı ayetleri biraz daha geç bir tarihte nazil olmuşsa da, sûrenin tamamı, erken Mekke dönemine aittir. Bazı otoritelerin, 20. ayetinin Medine'de nazil olduğu şeklindeki görüşleri, aşağıda 13. notta belirtildiği gibi, dayanaktan yoksundur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 EY örtülere bürünen (insan)![1]
2 Gece biraz ilerleyince [namaz için] kalk; **3** gece yarısı[2] –biraz önce **4** ya da sonra– (kalk) ve ağır ağır, duyarak Kur'an oku.[3]
5 Biz sana (sorumluluğu) ağır bir mesaj tevdî edeceğiz; **6** [ve] gerçek şu ki, gece vakti zihin daha zinde ve güçlü olur ve

1 *Müzzemmil* deyimi, bundan sonraki sûrenin başında yer alan *müddessir* ile benzer anlama sahiptir: "[herhangi bir şeyle] örtünmüş olan", "bürünmüş olan" yahut "[herhangi bir şeye] sarınmış olan." Ötekisi gibi bu deyim de, hem somut ve lafzî bir şekilde –yani, "bir örtüye", yahut "battaniyeye bürünmüş olan"– hem de mecazî olarak, yani "uykuya dalmış olan", yahut hatta "kendi kendine dalıp düşünen" şeklinde anlaşılabilir. Bu nedenle, müfessirler yukarıdaki hitabı yorumlamakta ihtilafa düşmüşler ve bir kısmı lafzî anlamı tercih ederken diğerleri mecazî bir anlam yüklemişlerdir; ancak "Ey örtülere bürünen" hitabı hangi şekilde anlaşılırsa anlaşılsın, Hz. Peygamber'deki yoğun bilince ve derin ruhî aydınlanmaya işaret etmektedir.

2 Zemahşerî, burada, *illâ kalîlen* ("küçük bir bölümü hariç") ifadesini hemen ondan sonra gelen *nısfehû* ("yarısından", yani gecenin) ifadesi ile birleştirir.

3 Bu, kanaatimce, *rattili'l-kur'âne tertîlen* ifadesinin en uygun karşılığıdır. *Tertîl* terimi, öncelikle, "[bazı şeyleri] görünür şekilde, en uygun bir düzen içinde ve acele etmeden bir araya getirmek" anlamına gelir (Cevherî, Beydâvî ve ayrıca *Lisânu'l-'Arab, Kâmûs*). Bir metnin okunuşu ile ilgili olarak kullanıldığında, *anlamını* düşünce süzgecinden geçirerek sakin ve ölçülü bir okumayı anlatır. Bu ifadenin 25:32'deki değişik bir biçimine ise Kur'an'ın vahyediliş tarzı ile ilgili biraz farklı bir anlam yüklenmektedir.

okuma daha da berraklaşır,[4] **7** halbuki gündüzleri seni meşgul edecek yığınla iş var, **8** ama [hem gece hem gündüz] Rabbinin adını an ve bütün varlığınla kendini O'na ada.

9 [O'dur] doğunun ve batının Rabbi; O'ndan başka tanrı yoktur: öyleyse, kaderini belirleme gücünü[5] yalnız O'na izafe et, **10** halkın [senin aleyhinde] söyleyebileceği her şeye sabırla katlan ve onlardan uygun şekilde uzaklaş.

11 Ve nimet içinde oldukları halde [Allah'tan geldiğini umursamadan] hakikati yalanlayanları Bana bırak;[6] onlara bir süre daha dayan: **12** çünkü, Katımızda ağır prangalar ve yakıcı bir alev [onları beklemektedir], **13** boğaza takılan yiyecek ve şiddetli bir azap,[7] **14** yeryüzünün ve dağların sarsılacağı ve [parçalanarak] savrulan bir kum yığını haline geleceği[8] o Gün!

15 BAKIN [ey insanlar!] Firavun'a bir el-

هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا
طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾
رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾
وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾
وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾
إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ
وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ
وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ

4 Lafzen, "okuma daha etkili ve daha sağlam olur."

5 *Vekîl* teriminin bu karşılığı için bkz. sûre 17, not 4.

6 Karş. 74:11 ve ilgili not 5'in son cümlesi.

7 Râzî, öteki dünyadaki azabın bu sembolizmini izah ederken şunları söyler: "Bu dört durum, [kişinin hayatta iken yaptıklarının] ruhî sonuçları olarak görülebilir. 'Ağır prangalar', ruhun [önceki] maddî ilgilerine ve bedenî zevklerine mahkumiyetinin devam etmesinin bir sembolüdür... Bunların gerçekleşmesinin imkansız hale geldiği o gün bu prangalar ve zincirler, [yeniden dirilen] insan kişiliğini *(nefs)* yücelik ve safiyet katına çıkmaktan alıkoyar. Ardından, bu ruhî prangalar ruhî 'ateşlere' sebebiyet verir; çünkü kişinin beden zevklerine güçlü bir eğilim duyması, onlara erişmenin imkansızlığı ile birleştiğinde, ruhî olarak, şiddetli bir yanıp tutuşma [duygusu] oluşturur: 'yakıcı alev'in *(cahîm)* anlamı budur. [Günahkar,] bu durumda, [arzuladığı şeylerden] kopmanın acısını ve yoksunluğun boğucu baskısını boğazında hisseder: bu da 'boğaza takılan yiyecek' ifadesinin karşılığıdır. Ve sonunda, bu şartlardan dolayı, Allah'ın nuru ile aydınlanmaktan ve kutsanmış kişilerle bir arada olmaktan yoksun kalır: 'şiddetli azap' ifadesinin anlamı budur. Ama [yine de] bilin ki [Kur'an'ın] bu ayetleri[nin] anlamının [yukarıda] söylediklerimden ibaret olduğunu iddia ediyor değilim..."

8 Bkz. 14:48'in ilk bölümü ve ilgili not 63 ile 20:105-107, not 90.

çi gönderdiğimiz gibi[9] size de karşınızda hakikate tanıklık yapacak bir elçi gönderdik: **16** ve Firavun elçiye isyan etti, bunun üzerine Biz de onu kahredici bir tutuşla kıskıvrak yakaladık.

17 Öyleyse, hakikati kabul etmeye yanaşmazsanız, çocukların saçlarını ağartan[10] o Gün kendinizi nasıl koruyacaksınız, **18** göklerin paramparça olacağı, [ve] Allah'ın [yeniden diriltme] vaadinin gerçekleşeceği [Gün]?

19 Bu, şüphesiz, bir öğüt ve uyarıdır: öyleyse, dileyen Rabbine ulaştıran yola koyulsun!

20 [EY PEYGAMBER!] Rabbin, senin ve beraberindekilerin[11] gecenin üçte ikisini, yahut yarısını, yahut üçte birini [namaz için] uyanık geçirdiğini bilir. Gecenin ve gündüzün ölçüsünü koyan Allah, sizin onu küçümsemeyeceğinizi[12] bilir: ve bu sebeple O rahmetiyle size yaklaşır.

O halde Kur'an'ın kolayca okuyabileceğiniz kadarını okuyun. Allah, zaman za-

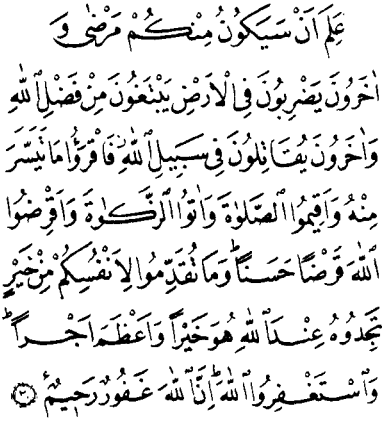
رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ
رَسُولًا ﴿١٦﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا
وَبِيلًا ﴿١٧﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ
الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٨﴾ السَّمَاءُ مُنفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا
﴿١٩﴾ إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ
سَبِيلًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن
ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ
مَعَكَ ۚ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَن لَّن
تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ
الْقُرْآنِ ۚ

9 Bu, önceki/geçmiş peygamberlere, insanoğlunun dinî tecrübesindeki tarihî devamlılığa ve dolayısıyla Kur'an'ın "yeni" bir itikad getirmeyip yalnızca insanın kendisi kadar eski bir dinî prensibin en son ve en kapsamlı ifadesini temsil ettiğine dair belki de ilk Kur'ânî atıftır: yani "Allah katında tek [hak] din, [insanın] O'na tam teslimiyetidir" (3:19) ve "kim Allah'a teslimiyetten başka bir din ararsa, bu ondan asla kabul edilmeyecektir" (3:85).

10 Arapça'nın kadim kullanımında, korkunç olaylarla geçen bir gün, mecazî olarak "çocukların saçlarının beyazlaştığı gün" şeklinde tanımlanırdı. Kur'an'da geçen bu ifade de aynı kullanıma dayanmaktadır. Onun mecazî karakteri açıktır, çünkü Kur'an öğretisine göre çocuklar suçsuz –yani, yaptıklarından dolayı sorumsuz– sayılır ve bu nedenle Hesap Günü'nün dehşetinden ve azabından uzak tutulurlar (Râzî).

11 Lafzen, "seninle birlikte olanların." Bu son pasajla, yeniden ilk ayetlerin ele aldığı temaya, yani gece vakti ibadet etmenin büyük manevî değerine dönülmektedir.

12 Lafzen, "saymayacağınızı", yani gece ibadetlerinizin uzunluğunu.

man içinizde hastalar, Allah'ın lütfunu aramak için yola koyulanlar ve Allah yolunda savaşa çıkanlar[13] olacağını bilir. Öyleyse ondan [yalnızca] kolayca okuyabileceğiniz kadarını okuyun, namazınızda devamlı ve dikkatli olun ve karşılıksız harcamada bulunun[14] ve [böylece] Allah'a güzel bir borç verin: çünkü kendi adınıza güzel ne iş yaparsanız karşılığını aynen Allah katında görürsünüz; evet, daha iyi ve daha zengin bir ödül olarak.

Ve [daima] Allah'ın bağışlayıcılığını arayın: kuşkusuz Allah çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır!

---

13 Bu "Allah yolunda savaşma"ya yapılan atıf, birçok yorumcuyu, 20. ayetin tümünün Medine'de, yani sûrenin diğer kısımlarından yıllar sonra nazil olduğunu düşünmeye yöneltmiştir: çünkü "Allah yolunda savaşma" *(cihâd)* prensibi, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra telaffuz edilmeye başlanmıştı. Ancak bu faraziyenin hiçbir geçerliği yoktur. *Cihâd*'ın ilk defa Medine döneminde emredildiği tartışmasız ise de üzerinde durduğumuz cümle açıkça *gelecek* zaman kipinde ifade edilmiştir –"savaş*acak olanları*" *(se-yekûn)*– ve bu nedenle, İbni Kesîr'in işaret ettiği gibi, gelecekte olacakların bir öngörüsü olarak anlaşılmalıdır. Bütün bunlarla birlikte yukarıdaki pasaj, kişinin kendini ibadete vakfetmesinde bile her türlü aşırılıktan kaçınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

14 *Zekât* teriminin –ki bu, Kur'an'daki ilk kullanılışıdır– bir açıklaması için bkz. sûre 2, not 34.

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiyden –96. sûrenin *('Alak)* ilk beş ayeti– sonra başka bir vahyin inmediği bir dönem yaşandı. Vahiydeki bu kopmanın *(fetratu'l-vahy)* süresi tam olarak bilinmemektedir. Bu dönem asgarî altı ay, azamî üç yıl sürmüş olabilir. Bu süre, Hz. Peygamber için derin bir üzüntü dönemi oldu: vahyin kesilmesi, o'nu, Hira Dağı mağarasında yaşadığı ilk tecrübenin (bkz. 96. sûrenin giriş notu) neredeyse bir yanılsama (illusion) olduğuna inandırıyordu. Ümidini ve cesaretini tamamen yitirmemesinin tek sebebi, eşi Hz. Hatice'nin verdiği manevî destek ve o'nun peygamberlik görevine duyduğu tereddütsüz inanç oldu. Bu geçiş döneminin sonunda Hz. Peygamber, Melek Cebrâil'in bir sûretini (vision) gördü: "gök ile yer arasında oturmuş bir şekilde." Hemen ardından bu sûre nazil oldu ve daha sonra Muhammed'in (s) kendi ifadesiyle, "vahiy yoğun ve sürekli bir hal aldı" (Buhârî, *Bed'u'l-Vahy* ve *Kitabu't-Tefsîr*, ayrıca Müslim).

Bu sûrenin bazı ayetlerinin daha sonraki bir tarihte nazil olduğu muhtemel ise de, sûrenin tümünün Mekke döneminin ilk yıllarına, yani Muhammed'in (s) tebliğinin başlangıç yıllarına ait olduğu tartışmasızdır. Ancak ilk döneme ait ve kısa olmasına rağmen bu sûre, bir bütün olarak Kur'an'ın işlediği hemen hemen bütün temel kavramları ortaya koyar: Allah'ın birliği ve benzersizliği, yeniden dirilme ve nihaî yargılama, ölümden sonra hayat ve onunla ilgili bütün müteşabih tasvirler; insanın zayıflığı ve Allah'a kesinlikle muhtaç oluşu; boş gurura, büyüklenmeye ve bencilliğe karşı zaafı; her insanın kendi davranış ve eylemlerinden bireysel olarak sorumlu oluşu; "cennet" ve "cehennem"in keyfî bir ödül veya ceza değil de kişinin yeryüzündeki hayatının doğal *sonuçları* olması; bütün sahih dinî tecrübelerin tarihî devamlılığı prensibi; ve sonraki vahiylerle geliştirilecek olan daha başka düşünce ve kavramlar.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَأَنذِرْ ۝٢ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝٣

1 SEN EY [yalnızlığına] bürünmüş olan![1]
2 Kalk ve uyar!
3 Rabbinin büyüklüğünü ve yüceliğini an!

1 *Müddessir* ifadesi *(mütedessir*'in kısaltılmış biçimi), "[herhangi bir şey ile] örtün-

4 Öz-benliğini temiz tut![2]
5 Ve bütün pisliklerden kaçın!
6 İyilik yapmayı kendine kazanç aracı kılma,[3] **7** ama sabırla Rabbine yönel.
8 Ve [insanları uyar ki], [yeniden diriliş] sûru üflendiği zaman, **9** o Gün, bir ızdırap günü olacaktır, **10** rahatlama günü değil, [şimdi] hakikati inkar edenler için![4]

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾

müş" veya "[herhangi bir şeye] sarınmış" olan kişiyi gösterir; ve bütün dilbilimcilerin işaret ettiği gibi, yukarıdaki isim-fiilin türetildiği *desera* fiili, hem somut hem de soyut bir anlam taşıyabilir. Müfessirlerin büyük kısmı, "Ey bürünmüş olan" ifadesini lafzî, somut anlamıyla alırlar ve bunun, Hz. Peygamber'in vahyin başlamak üzere olduğunu hissettiğinde kendisini bir yorgan veya battaniye ile örtmesi alışkanlığına işaret ettiğini ileri sürerler. Ancak Râzî, bu hitabın, mecazî olarak Muhammed'in (s) peygamberlik görevi başlamadan önceki şiddetli yalnızlık isteğini göstermek için kullanılmış olabileceğini söyler (karş. 96. sûrenin giriş notu): ve bu, Râzî'ye göre, o'na "kalk ve uyar" şeklindeki bir sonraki çağrıyı da açıklamaktadır —yani, "Şimdi yalnızlığından vazgeç ve bütün dünyanın önüne bir öğretici ve uyarıcı olarak çık."

2 Lafzen, "elbiselerini *(siyâb)* temizle": ama hemen hemen bütün klasik müfessirler, *sevb* isminin ve çoğulu olan *siyâb*'ın mecazî olarak elbisenin örttüğü şeyi, yani kişinin "bedeni"ni veya daha geniş anlamda onun "kişiliği"ni veya "kalbi"ni yahut hatta onun "ruhî durumu"nu ya da "davranış tarzı"nı gösterdiğine *(Tâcu'l-'Arûs)* işaret etmişlerdir. Böylece yukarıdaki ayet ile ilgili yorumunda Zemahşerî, okuyucunun dikkatini çok bilinen deyimsel ifadelere, *tâhiru's-siyâb* (lafzen, "temiz elbiseler içinde olan") ve *dânisu's-siyâb* ("pis elbiseler içinde olan") deyimlerine çeker ve onların, sırasıyla "kusurlardan ve noksanlardan berî" ve "kusurlu fâsid ve aldatıcı-hâin" şeklindeki mecazî anlamlarını vurgular. Râzî, ayrıca, "[ilk] müfessirlerin çoğuna göre [bu ayetin] anlamı, 'kalbini bütün kötülüklerden arındır' şeklindedir" der ve kendisi de bu yoruma katılır.

3 Lafzen, "bir kazanç elde etmek için iyilikte bulunmaktan kaçın."

4 Bu, *kâfir* teriminin Kur'an'da geçtiği ilk yer olduğundan (yukarıdaki sûreden önce yalnızca 96. sûrenin ilk beş ayeti nazil olmuştu), buradaki –ve dolayısıyla Kur'an'ın tümündeki– kullanılışı, doğal olarak, Muhammed'in (s) peygamberliğinden *önce* Arapların konuşmalarında kullanıldığı anlama dayanmaktadır.
Yani *kâfir* terimi, klasik dönem sonrası birçok Müslüman alimin ve Kur'an'ın bütün Batılı mütercimlerinin yaptığı gibi, basitçe, Kur'an'da ortaya konulan ve Hz. Peygamber'in öğretilerince geliştirilen temel ilkeleri ve hukuk sistemini reddeden şeklinde özel ve sınırlı bir anlama sahip olan "inançsız" veya "inkarcı" terimleri ile özdeşleştirilemez; tersine, *kâfir* terimi daha geniş ve daha genel bir anlam taşımalıdır. *Kâfir* isim-fiilinin (ve *küfr* masdar isminin) kök-fiilinin *kefera*, "[herhan-

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا
مَّمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدتُّ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾
ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا

11 BANA BIRAK yalnız yarattığım[5] o kişiyle uğraşmalıyı, **12** kendisine geniş imkanlar verdiğim, **13** ve [sevginin] şahitleri olarak çocuklar, **14** ve hayatına geniş bir ufuk açtığım:[6] **15** buna rağmen o, hâlâ ihtirasla verdiğimden daha fazlasını istiyor!

16 Evet, o, kendini ayetlerimize karşı bilerek, inatla şartlandırmıştır;[7] **17** [bu ne-

---

gi bir şeyi] örttü" olduğunu gözönüne alırsak *kâfir*'in anlamını daha kolay kavrarız. 57:20'de toprağı işleyen kimseden, *kâfir* (olumsuz bir anlam yüklenmeden), "örten kimse", yani ekilen tohumu toprak ile örten kimse olarak söz edilmiştir. Aynı şekilde gecenin yeryüzünü karanlık ile "kapladığı"ndan *(kefera)* bahsedilmiştir. Soyut anlamıyla hem bu fiil, hem de ondan türetilen isimler, mevcut olan bir şeyi "gizleme" veya doğru olan bir şeyi "inkar etme" anlamındadır. Bu nedenle, Kur'an'daki kullanımında –"toprağı işleyen" anlamında kullanıldığı bir yer (57:20) dışında– *kâfir*, kelimenin en geniş ve derunî anlamıyla "hakikati inkar eden [veya "kabul etmeye yanaşmayan"] kimse"yi anlatır: bu inkarın, yüce hakikatin –yani Allah'ın varlığının– bilinmesiyle yahut ilahî kelâmda telaffuz edilen bir doktrin veya sistemle, yahut gerçekliği aşikar olan ahlakî bir önermeyle, ya da gördüğü yardımları itiraf ve dolayısıyla teşekkür etme ile ilgili olup olmadığı önemli değildir. (Bilinçli bir niyeti gösteren *ellezîne keferû* ifadesi konusunda bkz. sûre 2, not 6).

5 Yahut: "bir tek Benim yarattığım ..." Yukarıdaki cümle her iki şekilde de anlaşılabilir. Bu iki anlam, "tek" *(vahîd)* ifadesinin Allah'a –ve böylece Yaratıcı olarak O'nun eşsizliğinin vurgulanmasına– yahut yaratma eyleminin özel nesnesi olan, hayatını tam bir yalnızlık içinde başlayıp bitiren insana yönelik olmasına göre değişir (karş. 6:94 ve 19:80 ve 95). Her iki durumda da insanın Allah'a kaçınılmaz bağımlılığı gerçeğine dikkatimiz çekilmektedir. Bunun dışında, üzerinde durduğumuz ifade, daha ileri bir anlam taşımaktadır: "Benim kendisinin Yaratıcısı ve Rabbi olduğumu unutan insana ne yapılacağına karar vermeyi yalnız Bana bırak" —böylece, "hakikati inkar edenler"e karşı *beşerî* cezalandırma yolu yasaklanmış olmaktadır.

6 Lafzen, "[her şeyi] kendisi için [genişçe] yaydığım" —yani, "öteki canlılara verilenden çok daha fazla güç ve yetenek verdiğim."

7 Lafzen, "o, inatçı kesildi *(kâne)*." *'Anede* fiilinden türetilen *'anîd* ismi, "doğru olan bir şeyi, doğruluğunu *bildiği halde* reddeden veya karşı çıkan kimse"yi gösterir *(Lisânu'l-'Arab)*. İnsanın muhalifliği ve inatçılığı unsuru, *kâne* yardımcı fiilinin kullanılması ile yansıtılmaktadır. *Kâne* fiili, geçmiş zaman kipinde olmasına rağmen, burada sürekli olarak tekrarlanan bir olguya işaret etmektedir. Bu nedenle, geçmiş zaman kalıbı içinde ifade edilen 18-25. ayetlerin geniş zaman olarak çevrilmeleri gerektiği kanaatindeyim.

denle] onu acı veren çetin bir yokuşa süreceğim![8]

18 Bakınız, [mesajlarımız hakikati inkara şartlanmış olan birine aktarıldığında, onları nasıl çürüteceğini] düşünür ve (onu) hesaplar, **19** kendini de mahveder[9] böyle hesaplar yaparak: **20** evet, o kendini mahveder böyle hesaplarla! **21** Ve sonra [yeni dayanaklar bulmak için çevresine] bakar, **22** sonra kaşlarını çatarak dik dik süzer,[10] **23** sonunda [mesajlarımıza] sırtını döner ve küstahça böbürlenir,[11] **24** ve: "Bu, [eski zamanlardan] intikal eden büyüleyici bir sözdür![12] **25** Bu, ölümlü insan sözünden başka bir şey değildir!" der.

26 [Bu nedenle,] onu [öteki dünyada] cehennem ateşine sokacağım![13]

سَأُرْهِقُهُۥ صَعُودًا ﴿١٧﴾ إِنَّهُۥ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾
فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾
ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَٱسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ
إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا قَوْلُ ٱلْبَشَرِ ﴿٢٥﴾
سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾

---

8 *Sa'ûd* (lafzen, "yukarı çıkmak" veya "yokuş tırmanmak") terimi *urhikuhû* ("onu dayanması için zorlayacağım/süreceğim") fiili ile birlikte kullanıldığında aşırı derecede zor, acı veren veya sıkıntılı bir işi anlatır. Yukarıdaki bağlamda, insanın bu dünyada manevî/ahlakî ve ruhî hakikatleri "Allah'ın mesajlarını" bilinçli olarak ihmal etmesinin kaçınılmaz sonucu olan ve onun öteki dünyadaki ruhî gelişmesini engelleyecek olan fıtrî safvetin kaybına –ve dolayısıyla, bireysel ve sosyal bunalımlara– bir işarettir.

9 *Kutile* ifadesi, lafzen, "öldürüldü" yahut bir beddua olarak "öldürülse" anlamına gelir. Bu ifadenin lafzî çevirisi –ister bir durum tasviri, isterse temennî olarak alınsın– burada anlamsız olurdu. Bu nedenle birçok müfessir (ki Taberî de onlardan biridir) onu, "Allah'ın rahmetinden kovulmuş" olmak, *(lu'ine)* yani, kendi fiili veya davranışı yüzünden ruhsal olarak "öldürülmüş" olmak şeklinde anlarlar. Benim, "kendini mahveder" şeklindeki çevirimin nedeni budur.

10 Yani, duygusal olarak etkilenir, çünkü delillerinin zayıf olduğuna dair kalbinde bir şüphe vardır (Râzî).

11 Bkz. 96:6-7.

12 Genellikle "büyü" veya "sihirbazlık" anlamına gelen *sihr* terimi, öncelikle "bir şeyi uygun [yahut "tabii"] durumundan çıkarıp başka bir duruma dönüştürme"yi ifade eder. Bu nedenle, çoğu zaman, olağandışı, "gözboyayıcı" büyü yoluyla meydana getirilen cazibeyi veya etkiyi anlatır *(Tâcu'l-'Arûs)*. Olumsuz anlamıyla –hakikati inkar edenlerin ilahî mesajı tanımlamak için kullandıkları gibi– aynı zamanda "bilerek saptırma" yahut "yanıltma" anlamlarına da gelir.

13 Bu *sekar* ("cehennem ateşi") teriminin, tartışmasız olarak ilk kullanılışıdır. Bu te-

27 Cehennem ateşinin ne olduğunu hiç düşündün mü?
28 O ne yaşatır, ne de [ölüme] terk eder,
29 ölümlü insana [nihaî hakikati] gösterir.[14]
30 Onun üzerinde ondokuz [güç] vardır.[15]
31 Çünkü yalnızca melekî güçleri [ce-

وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سَقَرُ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً

rim, insanın bu dünyada günah işlemek ve ruhsal hakikatlere kör ve sağır kalmak sûretiyle öteki dünyada başına açtığı azap kavramına (karş. sûre 15, not 33) Kur'an'da verilen yedi mecazî isimden birisidir. Bunun ve insanın öteki dünyadaki durumuna ve akibetine ilişkin öteki bütün Kur'ânî tasvirlerin mecazî karakteri, hem sonraki ayette hem de 28. ayet ve devamında açıkça dile getirilmektedir.

14 Müfessirlerin büyük kısmı yukarıdaki vecîz ifadeyi "insanın görüntüsünün değiştirilmesi" yahut "insan derisinin kavrulması" anlamında yorumlamışlardır. Oysa benim tercih ettiğim çeviri, *lâha* fiilinin –"göründü", "ışık saçtı" yahut "görünür oldu"– birincil anlamına dayanmaktadır. Bu nedenle, *levvâh* isim-fiilinin başta gelen anlamı, "[bir şeyi] görünür kılan"dır. Yukarıdaki bağlamda, günahkarın hakikati gecikmiş olarak kabul etmesiyle ve aynı zamanda kendi tabiatına, geçmişteki zaaflarına ve bilerek yaptığı hatalarına pişmanlıkla bakmasıyla ve kendisini bekleyen azaba karşı kendi sorumluluğunu fark etmesi ile ilgilidir: ki bu da, ne bir hayat ne de ölüm durumudur (karş. 87:12-13).

15 Klasik müfessirlerin çoğu, "ondokuz"un, cehennemin bekçiliğini veya muhafızlığını yapan melekler olduğu görüşünü paylaştıkları halde Râzî, burada *insanın kendi içindeki* maddî, zihnî ve duygusal güçlere işaret edildiği görüşündedir: insanı potansiyel olarak öteki yaratıkların üstüne çıkaran, ama yanlış kullanıldıklarında onun bütün kişiliğinde yozlaşmaya ve bu nedenle öteki dünyada şiddetli bir azaba yol açan güçler. Râzî'ye göre filozoflar *(erbâbu'l-hikmeh),* bu güçleri veya melekeleri, öncelikle, hayvan –ve dolayısıyla insan– bedeninin yedi organik fonksiyonu ile (cazibe, bağlılık, zararlı yabancı maddelerin dışarı atılması, yararlı yabancı maddelerin içeri alınması, besinlerin hazmedilmesi, büyüme ve üreme); ikinci olarak da beş "dışsal" yahut fiziksel duyu ile (görme, işitme, dokunma, koklama ve tatma) özdeşleştirirler. Üçüncü olarak İbni Sînâ –ki Râzî'nin çok güvendiği biridir– tarafından, 1) soyutlanmış duyusal imgeleri algılama, 2) düşünceleri bilinçli şekilde algılama, 3) duyusal imgeleri hatırlama, 4) bilinçli kavrayışları hatırlama ve 5) duyusal imgeler ile daha yüksek kavrayışları uyumlu hale getirme yeteneği olarak tanımlanan beş "içsel" yahut zihnî (intellectual) duyu ile ve son olarak bir de hem "dışsal" hem de "içsel" duyu kategorilerinden kaynaklanan, isteme yahut nefret etme (sırasıyla korku yahut öfke) duyguları ile eş tutarlar. Böylece insanın ruhsal akibeti üzerinde belirleyici olan güçlerin veya melekelerin toplamını ondokuza çıkarırlar. Toplu olarak ele alındıklarında, insana kavramsal düşünme yeteneği kazandıran ve onu bu konuda meleklerin bile üstüne çıkaranlar bu güçlerdir (karş. 2:30 ve devamı ile bunlara ait dipnotlar; ayrıca bkz. aşağıdaki not).

hennem] ateşinin gözcüleri[16] kıldık; ve onların sayısını hakikati inkara şartlanmış olanlar için bir sınama (aracı) yaptık;[17] ki böylece daha önce vahye muhatab olanlar [bu ilahî kelâmın doğruluğuna] kanî olsunlar;[18] ve [ona] iman etmiş olanların imanları daha da güçlensin; ve geçmiş vahiylere muhatab olanlar ile [bu vahye] iman edenler bütün şüphelerden kurtulsunlar; ve kalplerinde hastalık olanlar[19] ile hakikati tamamen reddedenler: "[Sizin] Allah[ınız] bu temsîl ile ne demek istiyor?"[20] diye sorsunlar. Böylece Allah, [yoldan çıkmak] isteyeni saptırır, [doğruya ulaşmak] isteyeni ise doğru yola ulaştırır.[21]

وَمَا جَعَلْنَا
عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا
مَثَلًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ

16 İnsan, bilinçli algılama ve kavramsal düşünme yetenekleri sayesinde iyi ile kötüyü ayırd etme bilgisine sahip olduğundan ve böylece büyük ruhî üstünlüklere kavuştuğundan, bu güçler burada "melekî güçler" olarak tanımlanmıştır (lafzen, "melekler" —bu ifade, *melek* teriminin Kur'an'ın vahiy tarihinde ilk kullanıldığı yerdir). Diğer taraftan, bu melekî güçlerin gözardı edilmesi veya kasıtlı olarak kötü kullanılması, insanın bütün günahlarının ve dolayısıyla öteki dünyada çekeceği azabın temelinde yer aldığından, sözkonusu güçler, önceki ayetteki "onun üzerinde" ifadesini tamamlayıcı olarak, "[cehennem] ateşinin gözcüleri *(ashâb)*" şeklinde anılmışlardır.

17 Bu, pasajın müteşabih karakterine açık bir işarettir, ki "hakikati inkara şartlanmış olanlar" onu böyle kabul etmezler ve bu sebeple gerçek anlamını kavrayamazlar. Kur'an'ın "müellifi" olarak gördükleri Muhammed'i (s) sözde belli bir sayıyı vurgulamaya sevk eden sebepler üzerinde spekülasyonlar yaparak teşbîhi, temsîli lafzî anlamında alırlar, böylece onun özünü bütünüyle gözden kaçırırlar.

18 Yani, yukarıdaki teşbîhi doğru anlayarak Kur'an'ın bütün itikadî konulara aklın kavrayabileceği şekildeki yaklaşımını değerlendirebilme ve anlayabilme yeteneği kazanmak sûretiyle. "Daha önce vahye muhatab olanlar"a yapılan atıf, insanın dinî tecrübesindeki devamlılık prensibini ortaya koyan ilk ifadedir.

19 Yani, bu örnekte, doğru ile yanlış arasında ayrım yapma yeteneğine sahip olmalarına rağmen inançsızlığa eğilim duyan yarım-gönüllüler.

20 Karş. 2:26'daki aynı ifade ve ilgili not 18. Bu her iki pasajdaki parantez içi "sizin" kelimesi, bu soruyu soranların *inkarcılar* olduğu gerçeğini yansıtmak için zorunlu görülmüştür.

21 Yahut: "Allah dilediğini saptırır ve dilediğini doğru yola ulaştırır" (bkz. sûre 14, not 4). Bir "örnek-olay" *(mesel)* olarak zikredilen yukarıdaki pasajın müteşabih

Ve Rabbinin güçlerini Kendisinden başka kimse bilemez: bütün bunlar[22] ölümlü insan için yalnızca bir uyarıdır.

32 EVET, hilali düşün![23]
33 Geçip gitmekte olan geceyi düşün, **34** ve ağaran sabahı!
35 Şüphe yok ki bu [cehennem ateşi] gerçekten büyük [bir uyarı]dır **36** –ölümlü insan için bir uyarı– **37** öne çıkmayı veya geride kalmayı seçen her biriniz için![24]
38 [Hesap Günü] her insan, yapmış olduğu bütün [kötü] fiiller için rehin olarak tutulacaktır; **39** yalnız dürüstlüğü ve erdemli olmayı başaranlar[25] hariç: **40** on-

niteliğinin vurgulanması, 2:26'daki ile aynı maksada sahip görünmektedir: yani, Kur'an'ın izleyicilerini, onun ahirete ilişkin tasvirlerine *lafzî* bir anlam yüklemekten kaçındırmak —bu pasajın son cümlesinde mükemmel bir şekilde ifade edilen bir amaç: "Bütün bunlar ölümlü insan için yalnızca bir uyarıdır." (Ayrıca bkz. sonraki not).

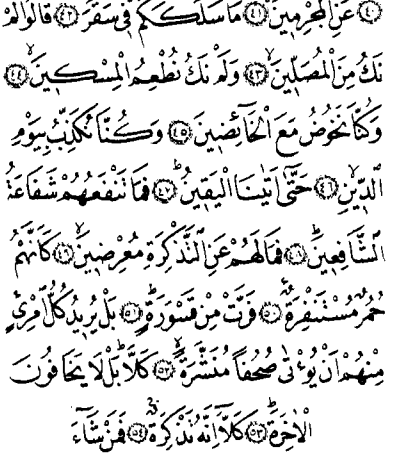
22 Lafzen, "o" veya "bunlar" —verilecek karşılık *hiye* şahıs zamirinin tekil yahut çoğul bir şeye işaret etmesine göre değişir. Tekil olarak alınması halinde, "cehennem ateşi" anlamındaki bir dişil (müennes) isim olan *sekar*'a işaret eder (Taberî, Zemahşerî, Beğavî, İbni Kesîr) —çoğul olarak alınması halinde ise, Râzî'nin "bu müteşabihat ile ilgili olan [Kur'an] ayetleri *(hâzihi'l-müteşâbihât)*" şeklinde tanımladığı şeyi gösterir: bu nedenledir ki *hiye* zamirine "bütün bunlar" şeklinde bileşik bir karşılık verdim.

23 Bu ayet, *ve* yemin edatının, kendisinden sonra belirtilen gerçeğe ya da gerçeğin kanıtına ağırlık kazandırmak için –tanıklığa çağrıda olduğu üzere– ("Allah'a andolsun!" ifadesinde olduğu ölçüde) yemin kadar ağır ve güçlü bir iddia ve isbat manası ifade edecek sûrette ilk kullanıldığı yerdir: bu nedenle onu burada ve başka yerlerde "düşün" şeklinde çevirdim. Bu örnekte böylece vurgulanan hakikat, hilalin değişen evreleri ve gece ile gündüzün yer değiştirmeleri nasıl ki Allah'ın koyduğu tabiat kanunlarının bir sonucu ise günahkarın öteki dünyada çekeceği azabın da, aynı şekilde, bu dünyada yaptığı kötülüklerin *tabii bir sonucu* olduğu hakikatidir. (Ayrıca bkz. 2:7, not 7).

24 Lafzen, "... seçen herhangi biriniz için" —yani, kişinin ilahî çağrıyı izlemeyi mi, yoksa reddetmeyi mi seçtiği önemli değildir: gerçek müminlerin bile bazan günaha bulaşabileceklerine ve bu nedenle uyarılmaları gerektiğine işaret.

25 Lafzen, "sağ tarafta olanlar" [yahut "sağ taraftaki insanlar"] *(ashâbe'l-yemîn): yemîn*'in "dürüst ve erdemli" veya "dürüstlük ve erdemlilik" ve sonuçta "kutsan-

lar [cennet] bahçelerinde [oturarak] soracaklar **41** günahkarlara: **42** "Sizi bu cehennem ateşine sürükleyen nedir?"
43 Berikiler "Biz" diyecekler, "ne namaz kılanlardan idik,[26] **44** ne de yoksulları doyururduk; **45** ve kendilerini günaha kaptıran [diğer] günahkarlar ile birlikte günaha dalmıştık; **46** ve Hesap Günü'nü yalanlamıştık, **47** [ölüm ile] her şey açık seçik ortaya çıkıncaya kadar."
48 Ve böylece, onlar için şefaat edecek olanların hiç birinin[27] (zerre kadar) faydası olmaz.

49 O HALDE, onlara[28] ne oluyor ki bütün öğütlerden yüz çeviriyorlar, **50** adeta korkuya kapılmış merkepler gibiler, **51** aslanlardan ürküp kaçan.
52 Evet, hepsi kendilerine açılmış, açıklanmış vahiyler verilmesi gerektiğini iddia ederler![29]
53 Asla, onlar öteki dünya[ya inanmazlar ve on]dan korkmazlar.
54 Aslında bu bir öğüttür; **55** ve dileyen

---

mış olma" şeklindeki mecazî anlamına dayanan bir ifade. Bu ayet, bu deyimin Kur'an'da ilk kullanıldığı yer olup hayattaki davranış tarzlarının, kendilerine, işleyebilecekleri her türlü günahtan dolayı Allah'ın bağışlayıcılığını kazandırmış olduğu bütün müminleri kapsar.

26 Bu ilk dönem sûresi nazil olduğu sırada namazın *(salât)* müminlere henüz farz kılınmamış olmasından dolayı, bu terimin, yukarıdaki bağlamda en geniş anlamında, yani Allah'a bilinçli kulluk anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.

27 Lafzen, "şefaatçilerin şefaati" —yani, onlara Allah katında şefaat edecek hiç kimse bulunmayacaktır. En yanlış anlaşılan İslamî kavramlardan biri olan "şefaat" konusunda bkz. 10:3 –"O'nun izni olmadan O'nun nezdinde şefaat edecek kimse yoktur"– ve ilgili not 7.

28 Yani, hakikate kulak vermeyi reddeden bu kadar çok insana.

29 Lafzen, "onların her biri kendilerine açık seçik metinler verilmesini isterler", yahut "açılmış sahifeler" (yani, herkesin anlamasına açık): karş. 2:118 —"Allah neden bizimle konuşmaz ve neden bize [mucizevî] bir işaret göstermez?" —yani, doğrudan doğruya, bir peygamberin aracılığı olmaksızın. Bu ayet, Kur'an'ın çok sık başvurduğu, "böbürlenme"nin yahut "boş gurur"un ilk tasvîridir.

herkes ondan ders alabilir.

ذَكَرَةٌ ۝ وَمَا يَذْكُرُونَ
إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ هُوَ أَهْلُ ٱلتَّقْوَىٰ وَأَهْلُ ٱلْمَغْفِرَةِ ۝

56 Ama o [öteki dünyaya inanmaya]nlar, Allah dilemedikçe[30] ondan ders almazlar: çünkü O, Allah'a karşı sorumluluk bilincinin ve mağfiretin Kaynağıdır.

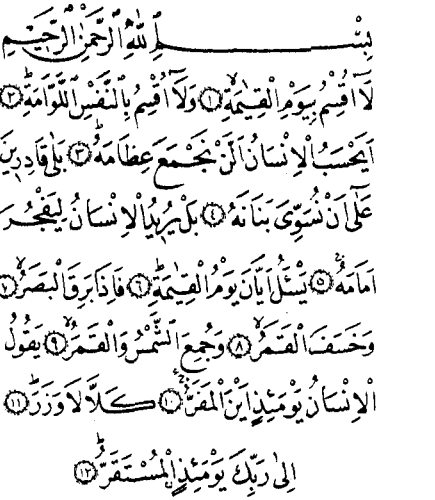
30 Yani, Allah rahmetiyle onları –kendi içlerinden gelerek– doğru seçimde bulunabilmeleri için kalplerini ve zihinlerini hakikati kabule açık kılmadıkça. (Ayrıca bkz. 81:28-29, not 11 ve 14:4, not 4).

75. KIYÂMET SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Mekke döneminin ilk çeyreğinde nazil olan bu sûre, hemen hemen tamamiyle (16-19. ayetlerden oluşan ara pasaj hariç) geleneksel başlığının da yansıttığı "yeniden dirilme" kavramına tahsis edilmiştir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 KIYAMET Günü'nü tanıklığa çağırırım![1]
2 İnsan vicdanının kınayan sesini[2] tanıklığa çağırırım!
3 İnsan, [onu tekrar diriltip] kemiklerini yeniden bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor? **4** Hayır, kesinlikle! Onu parmak uçlarına kadar yeniden var etmeye kâdiriz!
5 Ama yine de insan, önüne serilmiş olan şeyi inkara kalkışır, **6** ve [istihzâ ile] sorar: "Şu Kıyamet Günü ne zaman gelecekmiş?"
7 Ama [o Gün,] gözler korku ile açıldığında,
8 ve ay karanlığa gömüldüğünde,
9 ve güneş ile ay bir araya getirildiğinde,[3]
10 o Gün insan haykıracak: "(Eyvah!) Nereye kaçayım?"
11 Hayır! Bir sığınak yok [senin için, ey insan]! **12** O Gün bütün yolların varış yeri, Rabbinin katı olacak!

---

1 "Onu tanıklığa çağırarak", yani Kıyamet Günü'nden sanki meydana gelmiş gibi söz ederek, yukarıdaki ifade, o günün gelip çatacağının *kesinliğini* bildirmeyi amaçlamaktadır.

2 Lafzen, "[kendi-kendini] kınayan nefsi": yani, insanın kendi kusurlarının ve eksikliklerinin farkında oluşunu.

3 Yani, ikisinin de ışıklarını kaybetmesi, yahut ayın güneşe çarpması durumunda.

13 O Gün insana, yaptığı ve yapmadığı her şey[4] bildirilecek: **14** hayır, aslında insan, kendi aleyhine şahitlik yapacak, **15** mazeretler bulup kendi (yaptıkları)nı gizlemeye çalışsa bile.[5]

16 [VAHYİN sözlerini tekrarlarken] dilini hızla oynatıp durma:[6] **17** çünkü onu [senin kalbine] yerleştirmek ve [gerektiğinde] okutturmak Bizim işimizdir.[7]
18 Böylece, onu telaffuz ettiğimiz zaman, kelimelerini [bütün zihnini vererek] takip et:[8] **19** sonra onun anlamını açıklamak da Bize düşer:[9]

يُنَبَّؤُا۟ ٱلْإِنسَٰنُ يَوْمَئِذٍۭ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ ٱلْإِنسَٰنُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُۥ ﴿١٥﴾ لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾

4 Lafzen, "insanın önüne koyduğu ve arkasında bıraktığı", yani yaptığı veya ihmal ettiği iyi ve kötü her şey (Zemahşerî).

5 Karş. 24:24, 36:65 yahut 41:20-22.

6 Lafzen, "Onu hızla söylemek için dilini oynatıp durma" —buradaki zamir, vahyin sözlerine işaret etmektedir. Bu ara pasajı (16-19. ayetleri) doğru anlamak için, 20:114'deki ilgili pasaj ve buna ait 101. not ile birlikte okumak gerekir. Bu her iki pasaj da ilk bakışta vahyin nazil olduğu sırada vahyedilen sözleri tekrarlamadığı takdirde onları unutabileceğinden korktuğu rivayet edilen Hz. Peygamber'e hitab etmektedir. Ama her ikisi, aynı zamanda daha geniş bir içeriğe de sahiptir, çünkü Kur'an'ı okuyan, dinleyen veya inceleyen her mümini ilgilendirmektedir. 20:114'de, Kur'an'ın tek tek ayetlerinden veya ifadelerinden aceleyle –ve bu nedenle hatalı olabilecek– sonuçlar çıkarmamamız emredilmiştir, çünkü Kur'an mesajının ancak *tümü* ile incelenmesi halinde onun hakkında doğru bir anlayış sahibi olabiliriz. Diğer taraftan bu pasaj, her kelimenin ve ifadenin anlamını en kapsayıcı şekilde düşünebilmek ve mekanik bir tekrarlamadan farkı olmayan, daha da önemlisi, onu okuyan, anlatan veya dinleyen kişiyi, Kur'an'ın mesajını anlamadan –ve hatta yeterince önem vermeden– sadece dilinin ses güzelliği ile tatmin olmaya sevk eden bir tür aceleciliğe mani olmak için ilahî kelâmın yavaşça ve ağır ağır hazmedilerek okunması ihtiyacını vurgulamaktadır.

7 Yani, "Sana onu hatırlatmak ve onun zihin ve kalp ile okunmasını sağlamak Bize düşer." Önceki notta işaret edildiği gibi, Kur'an, ancak düşünerek, sanki bölünmez bir bütünmüş gibi okunması halinde (doğru) anlaşılabilir, yoksa sadece ahlakî ilkeler, kıssalar ve bölük-pörçük kurallar kolleksiyonu olarak değil.

8 Lafzen, "onun okunuşunu takip et", yani kelimelerde dile gelen mesajını. Kur'an'ı vahyeden ve insana onu anlama yeteneği bahşeden güç Allah olduğundan, onun "okunuşu"nu da Kendisine izafe etmektedir.

9 Yani, Kur'an "gerektiği gibi" okunursa (bkz. yukarıdaki 7. not), –Muhammed Abduh tarafından vurgulandığı gibi– kendisinin en iyi tefsiri olur.

20 [ÇOĞUNUZ] bu geçici hayatı seviyorsunuz, **21** ama öteki dünyayı [ve Hesap Günü'nü] hiç düşünmüyorsunuz!
22 Bazı yüzler o Gün mutlulukla parlayacak, **23** Rablerine bakarken; **24** ve o Gün bazı yüzler ümitsizlikle kararacak, **25** çatırdatan bir felaketin başlarına gelmek üzere olduğunu bilerek.

26 NE ZAMAN Kİ, [son nefes ölen birinin] boğazına gelip düğümlenir, **27** ve insanlar: "[onu kurtaracak] bir hekim yok mu?"[10] diye sorarlar; **28** kendisi de bilir ki bu ayrılma vaktidir, **29** ve ölüm sancıları ile örülmektedir:[11] **30** işte o zaman gidişinin Rabbine doğru olduğunu hisseder![12]
31 [Artık son pişmanlık fayda etmez:[13]] çünkü [yaşadığı sürece] hakikati kabul etmedi ve [aydınlığa kavuşmak için] namaz kılmadı; **32** tam tersine, hakikati yalanladı ve [ondan] uzaklaştı, **33** ve sonra böbürlenerek geldiği yere[14] döndü.
34 [Ama ey insan, akibetin geliyor her da-

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ
الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ
﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾
تَظُنُّ أَن يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ
وَقِيلَ مَنْ ۜ رَاقٍ ﴿٢٦﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٧﴾ وَالْتَفَّتِ
السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٨﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٢٩﴾
فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣٠﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣١﴾ ثُمَّ
ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّىٰ ﴿٣٢﴾ أَوْلَىٰ لَكَ

10 Lafzen, "Kimdir bir hekim" [yahut "bir efsuncu]?" Benzer bir cümle yapısı, 28:71 ve 72'de geçer.

11 Lafzen, "ayaklar ayaklara dolaşmakta" —"yaşanmakta olan hayatın... ömrün son demiyle birleşmesinden doğan sıkıntıyı" gösteren deyimsel bir ifade (Lane IV, 1471, hem *Kâmûs*'dan hem de *Tâcu'l-'Arûs*'dan naklen). Zemahşerî tarafından işaret edildiği gibi, *sâk* (lafzen, "baldır"), çoğu zaman mecazî olarak "zorluk", "sıkıntı" veya "şiddet" *(şiddeh)* anlamlarında kullanılır; meşhur *kâmeti'l-harbu 'ale's-sâk* "savaş şiddetle başladı" ifadesi, bunun bir örneğidir *(Tâcu'l-'Arûs)*.

12 Lafzen, "sürüklenme Rabbine doğru olacaktır", yani geç kalınmış bir pişmanlıkla (bkz. müteakip üç ayet). Yukarıda "o zaman" olarak çevrilen ifade, lafzen, "o gün" şeklindedir; ama *yevm* terimi, çoğu zaman deyim olarak, süresi ne olursa olsun "zaman" anlamında kullanılır.

13 Ayetin devamını doğru olarak anlamak için gerekli olan bu parantez içi ifade, yukarıdaki pasaj ile açık bir bağlantı taşıyan 4:17-18'e dayanmaktadır.

14 Lafzen, "toplumuna": yani, sosyal çevresinin maddeciliğinden kaynaklanan, insanın "kendi-kendine yeterli" olduğu ve bu nedenle ilahî bir rehberliğe ihtiyaç duymadığı şeklindeki küstahça inanca (karş. 96:6).

kika] yakınına, daha da yakınına, **35** yakınına, daha da yakınına!

36 İNSAN, başıboş bırakılacağını ve dilediği gibi hareket edebileceğini mi sanır?[15]

37 O, bir zamanlar [sadece] akıtılan bir meni damlası değil miydi, **38** ve sonra döllenmiş hücre; bu safhada Allah [onu] yaratmış ve olması gerektiği gibi şekil vermişti,[16] **39** ve ondan iki cinsi, erkeği ve dişiyi var etmişti?

40 Öyleyse, Allah, ölüyü hayata yeniden döndüremez mi?

---

15 Yani, yaptıklarından dolayı ahlaken sorumlu tutulmadan.

16 *Sevvâ*'nın bu çevirisi için bkz. 87:2, not 1 ve 91:7, not 5. Allah'ın insanı bir kan pıhtısı haline geldikten *sonra* yarattığının vurgulanması, (başlangıçta) basit bir organizmayı "ruh" ile donatmasının mecazî bir ifadesidir.

76. İNSAN SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Bu sûrenin –ilk ayetinde geçen bir kelimeden dolayı *Dehr* ("Zaman" veya "Sonsuz Zaman") olarak da anılmaktadır– Mekke dönemine mi, yoksa Medine dönemine mi ait olduğu konusunda ilk müfessirlerin görüşleri farklılık arzetmektedir. İkinci kuşak otoritelerin büyük kısmı –Mücâhid, Katâde, Hasan Basrî ve 'İkrime dahil (tümü de Beğavî tarafından nakledilmiştir)– bu sûrenin Medine'de nazil olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا
مَّذْكُورًا ﴿١﴾ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ
نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ
إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾

1 İNSAN[ın tarih sahnesinde görünmesin]den önceki dönem, sonsuz bir zaman kesitinden ibaret [değil] midir;[1] insanın henüz dikkate değer bir varlık olmadığı[2] [bir zaman kesiti]?

2 Şüphesiz, [sonraki hayatında] denemek için insanı katışık bir sperm damlasından[3] yaratan Biziz: Biz, onu işitme ve görme (duyuları) ile donatılmış bir varlık kıldık.

3 Gerçek şu ki, Biz ona yolu-yöntemi gösterdik:[4] şükredici, ya da nankör [olması artık kendisine kalmıştır].

1 Bütün klasik müfessirlere göre bu ifade, "gerçekten son derece uzun [yahut "sonsuz/sınırsız"] bir zaman kesitinden ibarettir" anlamına gelmektedir. —Buradaki *hel* soru edatı *kad* edatının ifade ettiği olumlu anlamda kullanılmıştır. Ama "değil" ifadesini parantez içinde eklemek sûretiyle aynı [olumlu] anlam kazandırılabilir.

2 Lafzen, "zikre değer" veya "zikredilen" —yani, farazî bir kavram olarak bile mevcut olmadığı. Bu ifadenin amacı –herhangi bir Yüce Varlığı değil de– insanı hayatın merkezi ve nihaî gerçekliği olarak alan küfür ifade edici "insan-merkezci" (anthropocentric) dünya-görüşünün reddedilmesidir.

3 Zımnen, "bir dişi yumurtaya": karş. 86:6-7.

4 Yani, Allah insanı yalnızca "işitme ve görme" (duyuları), yani akıl ve doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırd etme içgüdüsel yeteneği (karş. 90:10) ile donatmış değildir; ama aynı zamanda peygamberlere indirilen vahiy yoluyla onu fiilen de doğruya yöneltmektedir.

إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ
سَلَٰسِلَا۟ وَأَغْلَٰلًا وَسَعِيرًا ۝٤ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ
مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝٥ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا
عِبَادُ ٱللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ۝٦ يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ وَيَخَافُونَ
يَوْمًا كَانَ شَرُّهُۥ مُسْتَطِيرًا ۝٧ وَيُطْعِمُونَ ٱلطَّعَامَ
عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ۝٨

4 [Şimdi] bakın, Biz hakikati inkar edenler[5] için zincirler, halkalar ve yakıcı bir ateş[6] hazırladık; **5** [halbuki] gerçek erdem sahipleri, hoş kokulu çiçekler ile tatlandırılmış bir fincandan[7] içerler: **6** bir [kutlu] kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler, suyu bol bol akan[8] (o kaynaktan). **7** [Gerçek erdem sahipleri] onlar[dır ki,] sözlerini[9] yerine getirirler ve şiddeti yayılıp genişleyen bir Gün'ün korkusunu duyarlar. **8** Ve kendi istekleri ne kadar çok olursa olsun,[10] muhtaçlara, yetimlere ve esirlere[11] yedirirler, **9** [ve kendi-ken-

5 "Hakikati inkar etmek" *(küfr)*, bu bağlamda, insanın hem fıtratında mevcut olan Allah'ın varlığını tanıma yeteneğini (karş. 7:172 ve ilgili not 139) baskı altına alması, hem de sahip olduğu, iyiyi ve kötüyü içgüdüsel olarak kavrama yetisini gözardı etmesi anlamına gelir.

6 Yani, "ümitsizlik ateşi." Günahkarların kendi ihtiraslarına ve bâtıl değerlere körcesine teslim olmalarının ve böylece ruhlarını köleleştirmelerinin ürünü olan bu "zincirler ve halkalar" mecazı için bkz. sûre 34, not 44; ayrıca bkz. öteki dünyadaki azap ile ilgili bu temsîl konusunda Râzî'nin ayrıntılı yorumları (73:12-13, not 7'de nakledilmiştir).

7 *Lisânu'l-'Arab*, *kâfûr*'un öncelikli anlamı olarak "üzümün çiçek açmadan önceki çanakçığı *(kimm)*"nı zikreder. Öteki lugatçilere (mesela *Tâcu'l-'Arûs)* göre, *kâfûr*, "*herhangi bir* çiçeğin çanakçığı"nı gösterir. Cevherî, onu "bir hurma ağacı dalı" olarak tanımlar. Bu nedenle, *kâfûr*'un –"kâfuru" değil– yukarıdaki bağlamda sahip olduğu anlam böyledir: sembolik ilahî bilgi "içeceği"nin son derece tatlı, hoş kokusuna bir işaret (karş. 83:25-28 ve ilgili notlar 8 ve 9).

8 Lafzen, "akıttıkları" [veya "akmasına izin verdikleri"]; yani, her zaman emirleri altında bulundurdukları.

9 Yani, inançlarından kaynaklanan ruhsal ve sosyal yükümlülüklerini.

10 Yahut: 2:177'de olduğu gibi, "kendileri onu ne kadar çok isterlerse istesinler" [yani, "ne kadar ihtiyaç duyarlarsa duysunlar"]: karş. ayrıca 90:14-16. "Yedirmek" kavramı, bu bağlamda hem maddî, hem manevî her türlü yardım ve desteği kapsar.

11 *Esîr* terimi, ya lafzî olarak (örn. tutuklu) yahut mecazî olarak (çaresiz şartların esiri anlamında) "mahkum" olan herkesi gösterir; bu anlamda Hz. Peygamber şunları söylemiştir: "Sizin borçlunuz, sizin esirinizdir; o halde esirinize güzel davranın" (Zemahşerî, Râzî ve diğerleri). Yardıma muhtaç olan ve bu sebeple şu veya bu anlamda "esir" olan herkese karşı güzel davranma emri, aynı ölçüde hem müminleri hem de mümin olmayanları kapsar (Taberî, Zemahşerî) ve insanın hizmetinde olan hayvanları da içine alır.

dilerine konuşurlar:] "Biz sizi yalnız Allah rızası için doyuruyoruz: sizden ne bir karşılık, ne de bir teşekkür bekliyoruz: **10** doğrusu, sıkıntı ve dehşet dolu bir Gün'de Rabbimize (vereceğimiz) hesabın korkusunu duyuyoruz!"[12]

11 Ve bu yüzden Allah onları o Gün'ün dehşetinden koruyacak, aydınlık ve sevinç verecektir, **12** ve onları sıkıntılara karşı sabrettikleri için [kutlu bir] bahçe ve ipek[ten giysiler] ile[13] ödüllendirecektir.

13 Orada sedirlere uzanacaklar ve ne [yakıcı bir] güneş, ne de şiddetli bir soğuk görmeyecekler, **14** çünkü o [bahçe]nin [kutlu] gölgeleri başlarını örtecek[14] ve meyve salkımları kolayca alınacak şekilde[15] (yere doğru) sarkıtılacaktır.

15 Onlar gümüşten kaplar ve kristal[e benzeyen] kadehlerle karşılanacaklar **16** –kristal benzeri, [ama] gümüşten– ve hacimlerini yalnız kendileri tesbit edecek.[16]

17 Ve [cennette] kendilerine zencefille tatlandırılmış bir fincan içecek verilecek, **18** oradaki "Selsebil"[17] isimli bir kaynak[tan].

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ
لِوَجْهِ ٱللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَآءً وَلَا شُكُورًا ۝٩
إِنَّا نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ۝١٠ فَوَقَىٰهُمُ
ٱللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمِ وَلَقَّىٰهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ۝١١
وَجَزَىٰهُم بِمَا صَبَرُوا۟ جَنَّةً وَحَرِيرًا ۝١٢ مُّتَّكِـِٔينَ
فِيهَا عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا
۝١٣ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَٰلُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا
تَذْلِيلًا ۝١٤ وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِـَٔانِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَ
أَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا۠ ۝١٥ قَوَارِيرَا۟ مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا
تَقْدِيرًا ۝١٦ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا
۝١٧ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلْسَبِيلًا ۝١٨

12 Lafzen, "Rabbimizden korkarız."

13 Bu temsîl için bkz. 18:31, not 41'in ilk yarısı.

14 "Gölgeler" *(zilâl)* teriminin temsîlî anlamı için bkz. 4:57, not 74. Belirtmek gerekir ki, gölgenin varlığı, *ışığın* varlığını gerektirir (Cevherî); bu da "cennet" kavramının taşıdığı vasıflardan biridir.

15 Lafzen, "bütün eğikliği ile."

16 Yani, istedikleri kadarından yararlanacaklar.

17 Ali b. Ebî Tâlib, bileşik bir deyim olan *selsebîl* kelimesini –Zemahşerî ve Râzî tarafından nakledildiğine göre– *sel sebîlen* ("yolu" sor/iste [veya "ara"]) şeklinde iki bileşenine ayırarak açıklamıştır: yani, "yararlı işler yapmak sûretiyle cennete giden yolu ara." Bu yorum, Zemahşerî tarafından fazla benimsenmemekle birlikte, bana göre ikna edicidir; çünkü kişinin bu dünyadaki olumlu tavırlarının bir ruhsal *sonucu* olarak "cennet" kavramının temsîlî karakterine işaret etmektedir. Cennetin güzelliklerinin maddî nitelikte olmayışı, tanımlarının çeşitliliğinden

19 Ve onları ölümsüz gençlikler bekleyecek:[18] gördüğün zaman saçılmış inciler sanacağın [gençlikler]; **20** ve [nereye] baksan, [yalnız] kutsanmışlık ve aşkın bir düzen göreceksin.

21 O [kutsanmış kimse]lerin üzerinde yeşil ipekten ve atlastan giysiler olacak: onlar gümüş bilezikler ile süslenecekler.[19] Ve Rableri onlara en temiz içeceklerden ikram edecek.[20]

22 [Ve onlara:] "Bunlar sizin ödüllerinizdir, çünkü [hayatta iken] yaptığınız işler [Allah'ın] rızasını kazanmıştır!" [denilecek].

23 GERÇEK ŞU Kİ, [ey iman eden,] bu Kur'an'ı sana safha safha indiren[21] Biziz, gerçek bir armağan (olarak!)

24 Öyleyse Rabbinin hükmünü sabırla bekle[22] ve onlardan hiçbir günahkara veya nanköre uyma; **25** Rabbinin ismini[23] sabah akşam an **26** ve gecenin bir kısmında,[24] O'nun önünde secde et ve uzun

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ
وِلْدَٰنٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا
وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا
عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوٓا
أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ وَسَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا
إِنَّ هَٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُم مَّشْكُورًا
إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْقُرْءَانَ تَنزِيلًا
فَٱصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا
وَٱذْكُرِ ٱسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا
وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَٱسْجُدْ لَهُۥ

---

de anlaşılmaktadır —17. ayetteki "zencefil katılmış bir fincan" ve 5. ayetteki "hoş kokulu çiçekler ile tatlandırılmış", yahut 43:71'deki "onlar altından yapılmış tepsiler ve kadehler ile karşılanacaklardır" ve bu sûrenin 15-16. ayetlerindeki "gümüşten kaplar ve kristal[e benzeyen] kadehler ... kristal-benzeri, [ama] gümüşten..." ve benzeri bazı ayetler.

18 Bkz. 56:17-18, not 6.

19 Bkz. 18:31 ("altın bilezikler"in anıldığı ayet) ve ilgili not 41.

20 Allah'ın *bizzat Kendisi*, onların benliğini "bütün kıskançlıklardan, öfkeden, nefretten ve tahribata yol açan her şeyden ve insan tabiatında mevcut olan her türlü kötülükten" arındırmak (İbni Kesîr, Ali b. Ebî Tâlib'den naklen) ve onlara Kendi Nuru'ndan "içirmek" sûretiyle (Râzî) ruhsal susuzluklarını giderecektir.

21 Kur'an vahyinin tedrîcîliği, *nezzelnâ* fiil kalıbında ifadesini bulmaktadır.

22 Bu, daha önce, dürüst ve erdemlilerin nimetler ile, kötülerin ise azap ile karşılaşacağı öteki dünyaya yapılan atıf ile bağlantılıdır.

23 Yani, O'nun yaratıcılığında tezahür eden "sıfatları"nı —çünkü insan aklı, yalnızca O'nun varlığını ve bu "sıfatlar"ın *tezahürlerini* kavrayabilir, ama O'nun Zatı'nın "nasıl" olduğunu asla kavrayamaz (Râzî).

24 Yani, uyandığın her an.

geceler boyu O'nun sınırsız şanını yücelt.[25]

27 Bakın, [Allah'ı umursamayan] şu adamlar bu gelip geçici dünyayı severler, ama ızdırap dolu bir Günü [düşünmeyi] ihmal ederler.

28 [Kendi-kendilerine itiraf etmezler ki] onları yaratan ve kişiliklerini sağlamlaştıran[26] Biziz ve dilersek onları başka hemcinsleriyle[27] değiştirebiliriz.

29 BÜTÜN bunlar bir uyarıdır: öyleyse, dileyen Rabbine giden yolu bulabilir.

30 Ama Allah [size o yolu göstermeyi] dilemedikçe siz onu dileyemezsiniz:[28] çünkü, bilin ki Allah her şeyi bilendir, hikmet Sahibidir.

31 Dileyeni[29] rahmetine kabul eder; ama zalimler için [öteki dünyada] şiddetli bir azap hazırlamıştır.

وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ
وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَّحْنُ خَلَقْنَاهُمْ
وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ ۖ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا
﴿٢٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ
سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّ
اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَن يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ ۚ
وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾

---

25 Yani, "ne zaman mutsuzluk seni bunaltır ve etrafındaki her şey karanlık görünürse."

26 Yani, bedenlerini ve zihinlerini "bu gelip geçici hayat"ı *sevme* yeteneği ile donatan.

27 Yani, onlarla aynı bedene ve akla sahip olan ama bu güçleri daha iyi kullanacak olan başka insanlarla.

28 Bkz. 81:28-29, not 11. Bazı müfessirlerin, bu iki ayet –ve aynı zamanda bu sûrenin 29-30. ayetleri– arasındaki "çelişki" karşısında şaşkınlığa düşmelerinin sebebi, bu ayetlerin vecîz kurgusudur ki benim bu çevirimde açıklığa kavuştuğuna kaniyim. Bu örnekte, özellikle yukarıdaki iki ayet ile bu sûrenin 3. ayeti arasında açık bir bağlantı bulunmaktadır: "Biz ona yolu-yöntemi gösterdik: şükredici ya da nankör [olması artık kendisine bağlıdır]." (Karş. ayrıca 74:56).

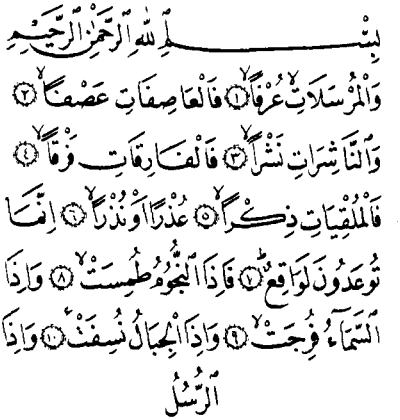
29 Yahut: "dilediğini" —bu her iki okuyuş/anlamlandırış da dilbilgisi bakımından doğrudur.

77. MÜRSELÂT SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Adını ilk ayetinde geçen *mürselât* (ki, Kur'an'ın tedrîcen vahyine işaret eder) kelimesinden alan bu sûre, kronolojik olarak, 104. sûre *(Hümeze)* ile 50. sûre *(Kâf)* arasındaki bir zamana, yani hemen hemen Hz. Peygamber'in risalet görevini yüklenmesinin dördüncü yılına yerleştirilebilir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DÜŞÜN bu [mesaj]ları, dalga dalga[1] gönderilen **2** ve sonra fırtına şiddetiyle patlayan!
3 Düşün bu [mesaj]ları, [hakikati] dört bir yana yayan,
4 böylece [doğru ile eğriyi] kesin şekilde[2] ayıran,
5 ve sonra bir öğüt ve hatırlatmada bulunan,
6 suçlardan arınma[yı vaad eden] veya bir uyarı[da bulunan]![3]

7 BAKIN, bekleyip görün denilen[4] her şey mutlaka gerçekleşecektir.
8 Yıldızlar söndüğü zaman [gerçekleşecek,]
9 ve gök parçalandığı zaman,
10 ve dağlar toz gibi ufalandığı zaman,
11 ve bütün elçiler belirlenen bir vakit-

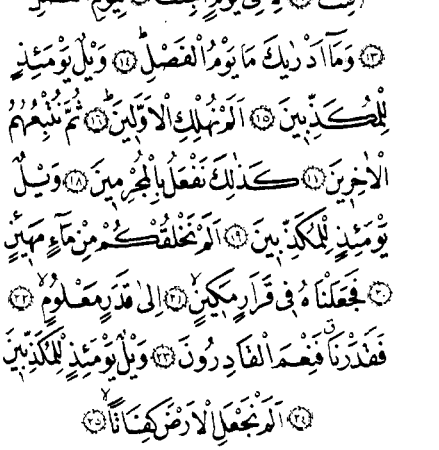
1 Yani, birbiri ardından: Kur'an'ın tedricî olarak, safha safha vahyedilişine işaret. Bir sonraki cümle ise (ayet 2), tersine, ilahî kelâmın *bir bütün olarak* sahip olduğu gücü ve etkiyi anlatmaktadır. Yemin edatı *ve*'yi "Düşün" şeklinde çevirmem konusunda bkz. sûre 74, 23. notun ilk bölümü.

2 Lafzen, "[bütün] farklılığıyla *(furkan)*." Karş. 8:29 ve ilgili not; ayrıca 2:53, not 38.

3 Yani, suçtan arınmayı *sağlayan* şeyi –başka bir deyişle, doğru davranışın prensiplerini– ve ahlakî olarak yanlış olan ve kaçınılması gereken şeyleri göstererek.

4 Lafzen, "size vaad edilen", yani yeniden dirilme.

te toplanmaya çağırıldıkları zaman...[5]
12 Ne zaman gerçekleşecek [bütün bunlar]?
13 [Doğruyu yanlıştan] Ayırd etme Günü![6]
14 Bu Ayrım Günü'nün nasıl bir gün olacağını bilebilir misin?
15 O Gün vay haline hakikati yalanlayanların!
16 Biz, geçmişin o [günahkar]larını yok etmedik mi? **17** İşte sonrakileri de onlarla aynı yola sokacağız:[7] **18** [çünkü] Biz, günaha batmış olanlarla böyle uğraşırız. **19** O Gün vay haline hakikati yalanlayanların!
20 Sizi basit bir sıvıdan yaratmadık mı, **21** [rahmin içinde] sağlam bir şekilde muhafaza ettiğimiz [bir sıvıdan], **22** önceden belirlenmiş bir süreyle?
23 Biz, [insanın yaratılışını] işte böyle gerçekleştirdik: ne mükemmeldir Bizim [bir şeyi] gerçekleştirme kudretimiz![8]
24 O Gün vay haline hakikati yalanlayanların!
25 Biz toprağı toplanma yeri yapmadık

5 Yani, Allah'ın mesajlarını ilettikleri kişi ve topluluklar aleyhine veya onlar lehine şahitlik yapmaları için (karş. 4:41-42, 5:109, 7:6 veya 39:69).

6 Bu, her zaman Kıyamet Günü'ne işaret eden *yevmu'l-fasl* ifadesinin kronolojik olarak Kur'an'da ilk geçtiği yerdir (karş. 37:21, 44:40, 78:17 ve bu sûrenin 38. ayeti): yeniden dirildiğinde insanın kendisine ve geçmişteki eylem ve tavırlarının gerisindeki sebep ve saiklere mükemmel, kusursuz bir bakış açısı kazanacağını sık sık tekrarlayan Kur'ânî ifadeye telmîh (karş. 69:1 ve ilgili not 1).

7 *Sümme* bağlacının –ki burada "İşte" olarak çevrilmiştir– kullanılması, "sonraki" günahkarların *(âhirûn)*, bu dünyada Allah'ın akıl-sır ermez, derinliğine erişilmez hikmeti gereği bir belaya uğramasalar da öteki dünyanın azabına *mutlaka* uğrayacaklarını ifade eder.

8 İnsanın varoluş sahnesine çıkarılma süreci (23:12-14'de tasvir edilmiştir) açık bir şekilde Allah'ın yaratıcı faaliyetine ve dolayısıyla varlığına işaret etmektedir. Sonuç olarak, insanın bundan dolayı şükretmeyişi, Kur'an'ın "hakikati yalanlamak" olarak tanımladığı bir nankörlük derecesine varmaktadır.

mı **26** diriler ve ölüler için?[9] **27** Onun üzerinde haşmetli, sarsılmaz dağlar meydana getirmedik mi ve size içmeniz için tatlı sular vermedik mi?[10]

28 O Gün vay haline hakikati yalanlayanların!

29 HAYDİ, yalanlayıp durduğunuz şu [kıyamete] doğru gidin bakalım!

30 Üç katlı gölgeye[11] doğru gidin, **31** hiçbir [serinliği] olmayan ve ateşten korumayan (gölgeye), **32** [yanan] kütükler gibi (ateşten) kıvılcımlar saçan, **33** kızgın dev halatlar gibi![12]

34 O Gün vay haline hakikati yalanlayanların, **35** hiçbir söz söyle[ye]meyecekleri, **36** ve özür dilemelerine izin verilmeyeceği o Gün.

أَحْيَآءً وَأَمْوَٰتًا ﴿٢٦﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ شَٰمِخَٰتٍ وَأَسْقَيْنَٰكُم مَّآءً
فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾ ٱنطَلِقُوٓا
إِلَىٰ مَا كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ ٱنطَلِقُوٓا إِلَىٰ ظِلٍّ ذِى
ثَلَٰثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَّا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ ٱللَّهَبِ ﴿٣١﴾
إِنَّهَا تَرْمِى بِشَرَرٍ كَٱلْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُۥ جِمَٰلَتٌ
صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾ هَٰذَا يَوْمُ
لَا يَنطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾

---

9 Bu, yalnızca toprağın diri ve ölü insanlar ve hayvanlar için bir kalım/yerleşim yeri olduğu gerçeğine işaret etmekle kalmaz, ama aynı zamanda bütün organik hayatta, ilahî bir kanun olarak, doğma, büyüme, yaşlanma ve ölme devr-i dâim şeklindeki hareketine işaret eder —böylece, "ölüden diriyi ve diriden ölüyü meydana getiren" Yaratıcı'nın varlığının bir kanıtı olarak görülür (3:27, 6:95, 10:31 ve 30:19).

10 Bu ayet, önceki ile paralel olarak, Allah'ın cansız *varlıkları* yaratmasına işaret etmekte ve böylece O'nun, evrenin hem organik hem de inorganik bütün tezahürleriyle Yaratıcı'sı olduğu gerçeğini teyid etmektedir.

11 Yani, ölümün, yeniden dirilmenin ve Allah'ın yargısının (gölgesine); ki üçü de günahkarların kalbine korku salar.

12 Lafzen, "bükülmüş sarı halatlar gibi", sarı renk, "ateşin rengidir" (Beğavî). Birçok müfessir ve Kur'an'ın şimdiye kadarki bütün çevirmenlerinin *cimâlât*ı (hem *cimâlet*, hem de *cimâleh* olarak okunmuştur) "develer" şeklinde çevirmeleri, son derece uygunsuz bir karşılık olduğu için kabul edilemez durumdadır; bu bağlamda bkz. 7:40'ın ikinci bölümü ile ilgili not 32 —"halatın iğne deliğinden geçebilmesinden daha kolay giremeyecekler cennete." Yukarıdaki ayette de çoğul isim *cimâleh* (veya *cimâlât*), "bükülmüş halat" veya "dev halatlar"ı gösterir —bu anlam, İbni 'Abbâs, Mücâhid, Sa'îd b. Cubeyr ve başkaları tarafından kuvvetle vurgulanmıştır (karş. Taberî, Beğavî, Râzî, İbni Kesîr; ayrıca Buhârî, *Kitâbu't-Tefsîr*). Ayrıca yıldız kaymalarının hareketini gözlememiz de, "kızgın dev halatlar" şeklindeki çevirimizi haklı çıkarmaktadır. Benzer şekilde, *kasr* kelimesini tamamen anlamsız olan "kaleler", "saraylar" vb. şeklindeki klasik karşılıklarının yerine bu bağlamda "[yanan] kütükler" şeklinde çevirmem de yukarıda zikredilen otoritelere dayanmaktadır.

37 O Gün vay haline hakikati yalanlayanların, **38** [onlara şöyle denilecek, doğru ile eğri arasındaki] o Ayrım Günü: "Sizi eski zamanların o [günahkar]ları ile bir araya getirdik; **39** ve eğer bir bahaneniz [olduğunu sanıyorsanız], haydi (onu kullanıp) Beni atlatmaya çalışın!"
40 O Gün vay haline hakikati yalanlayanların!

41 [AMA,] Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlar, [serin] gölgeler altında ve pınarlar arasında oturacaklar, **42** ve canlarının istediği her meyve[den tadacaklar]; **43** [ve onlara:] "[Hayatta iken] yaptıklarınızın karşılığı olarak afiyetle yiyip için!"[13] denilecek.
44 İyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz; **45** [ama] o Gün vay haline hakikati yalanlayanların!

46 [DOYUNCAYA] kadar yiyip için ve biraz sefanızı sürün, siz ey günahkarlar![14] **47** [Ama] o Gün, vay haline hakikati yalanlayanların! **48** Ve onlara "[Allah'ın huzurunda] baş eğin!" denildiğinde buna uymazlar: **49** o Gün, vay haline hakikati yalanlayanların!
50 Peki, bundan sonra, başka hangi habere inanacaklar?

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ ۖ
جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَإِن كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ
فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ
الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ
﴿٤٢﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾
إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ
﴿٤٥﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُم مُّجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا
لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾
فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

13 Cennet zevklerinin bu sembolizmi için bkz. Ek I.

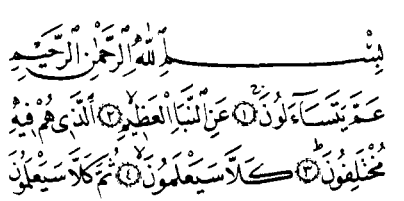
14 Lafzen, "siz, günaha batmışlardansınız *(mücrimûn)*."

78. NEBE' SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Mekke dönemi sonlarına ait olduğu tartışmasız olan bu sûrenin (Suyûtî) konusu, insan hayatının bedenî ölümden sonraki devamlılığı, yani yeniden dirilme ve Allah'ın nihaî yargısıdır. Sûrenin geleneksel başlığı, ikinci ayetinde geçen *nebe'* sözünden alınmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 BİRBİRLERİNE [bu kadar sık] neyi soruyorlar? **2** O müthiş [yeniden dirilme] haberini (mi), **3** üzerinde [hiçbir şekilde] anlaşamadıkları.[1]
4 Elbette, zamanı geldiğinde [onu] anlayacaklar!
5 Ve bir kez daha:[2] Elbette, zamanı geldiğinde anlayacaklar!

---

1 İnsanı bütün öteki sorunlarından çok daha fazla meşgul eden sorun –ölümden sonra bir hayatın olup olmadığı sorunu– çağlar boyunca değişik biçimlerde cevaplandırılmıştır. Bu cevapların sayısız değişik biçimlerini anlatmak elbette imkansızdır; yine de birkaç temel düşünce çizgisi açıkça teşhis edilebilir ve bunların zikredilmesi, Kur'an'ın bu soruna yaklaşımı hakkında daha iyi bir anlayışa ulaşmamızı sağlayabilir: Bazı insanlar –muhtemelen belli bir azınlık– bedenî ölümün, kesin, nihaî ve geri dönülemez bir yok oluşa götürdüğü ve bu nedenle öteki dünya hakkındaki bütün konuşmaların bir kuruntunun ürünü olmaktan ileriye gitmediği görüşündedirler. Diğer bazılarına göre, kişinin ölümünden sonra beşerî "hayat-cevheri" kendisinden çıktığı kabul edilen ve "evrensel/küllî ruh" (universal soul) olarak algılanan kaynağa geri döner ve onunla tamamen bütünleşir. Bazıları da, bireysel ruhun, ölüm anında insan veya hayvan, başka bir canlıya geçtiğine ama bireysel bilincin devamlılığının kesildiğine inanır. Diğer bazısı da, ölümden sonra bütün bir insan "kişiliği"nin değil de, yalnız "ruh"un yani, bedenden bağımsız bir şekilde –ve büsbütün ruhsal olarak– yaşamaya devam ettiğine inanır. Son olarak bazısı da, bireysel kişiliğin ve bilincin azalmayan bir şekilde yaşamaya devam ettiğine inanır ve ölüm ile yeniden dirilmeyi, hangi şekilde olursa olsun, *bütün* bir insan kişiliğini pozitif olarak yeniden yaratma eyleminin ikiz aşamaları olarak görür: işte Kur'an'ın öteki hayat hakkındaki görüşü budur.

2 *Sümme* edatının bu çevirisi için bkz. sûre 6, not 31.

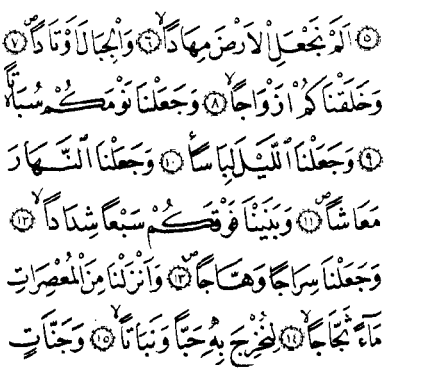
6 YERYÜZÜNÜ [sizin için] bir dinlenme yeri yapmadık mı, **7** ve dağları da [onun] sütunları?[3]

8 Sizi çiftler halinde yarattık;[4] **9** uykunuzu ölüm[ün bir sembolü][5] kıldık **10** ve geceyi [onun] örtüsü yaptık, **11** gündüzü de hayat[ın sembolü].[6]

12 Üstünüze yedi gök kubbe[7] bina ettik, **13** ve [oraya güneşi,] parıldayan ışık yüklü lambayı yerleştirdik.

14 Ve rüzgarın sürüklediği bulutlardan şarıldayan sular indirdik, **15** [indirdik] ki onunla taneler ve bitkiler yetiştirelim, **16** ve ağaçlarla kaplı bahçeler.[8]

17 GERÇEK ŞU Kİ, [doğru ile yanlış arasında] Ayrım Günü'nün[9] belirlenmiş bir

3 Bkz. 16:15 –"O, yeryüzüne yerinden oynamaz dağlar yerleştirdi ki sizi sarsmasın"– ve dağlara "sütunlar" şeklinde atıfta bulunmayı açıklayan not 11, bu pasajın tümü (ayetler 6-16) Allah'ın kudretini ve yaratıcılığını tanımlamakta ve sanki şöyle demektedir: "Evreni yaratmış olan Allah, insanı, gerekli gördüğü her şekilde yeniden diriltmeye ve yeniden yaratmaya aynı ölçüde muktedir olamaz mı?"

4 Yani, "aynı yaratıcı güç ile sizde ve öteki canlı varlıklarda iki cinsin mucizevî çiftkutupluluğunu yarattık." Evrenin tümünde görülen iki-kutupluluk olgusu (bkz. 36:36 ve ilgili not 18), 9-11. ayetlerde daha detaylı şekilde açıklanmaktadır.

5 Zemahşerî, *subât*ın temel anlamını buradaki gibi "koparmak" *(kat')* yani, "ölüm" olarak almaktadır. Ayrıca, 2. yüzyılın ünlü dilbilimcisi Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. Musennâ, Râzî'nin naklettiğine göre, yukarıdaki Kur'ânî ifadeyi "ölümün benzeri *(şibh)*i" olarak açıklamaktadır.

6 Zemahşerî'ye göre *me'âş* ("kişinin oturduğu yer") burada "hayat" ile eş anlamlıdır. Uykunun (yahut "ölüm") ve uyanıklığın (yahut "hayat") çift-kutupluluğunda, 6:60'da değinilen bedenî ölüme ve yeniden dirilmeye bir telmîh vardır.

7 Lafzen, "yedi sağlam gök", kozmik sistemlerin çokluğunu gösterir (bkz. sûre 2, not 20).

8 Bu ayetler şu gerçeğe îmada bulunmaktadır: bütün gözlemlenebilir tabiatın belli bir maksada ve plana göre yaratıldığını gösteren kanıtlar, "bunları[n hiç birini] anlamsız ve amaçsız yaratmış olmayan" (3:191) ve –devamında vurgulandığı gibi– her insanın kendisine fıtraten verilen içgüdülere ve ilahî vahiy aracılığıyla bildirilen ahlak ölçülerine göre yaşamak isteyip istemediği konusunda bir gün nihaî hükmünü verecek olan bilinçli bir Yaratıcı'nın varlığına işaret ederler.

9 Bkz. 77:13, not 6. Bu pasaj, 4-5. ayetler ile bağlantılıdır.

vakti vardır: **18** [yeniden dirilme] sûrun[un] üflendiği ve hepinizin kalabalıklar halinde ortaya çıkacağınız Gün; **19** göklerin açıldığı ve [kanatları açık] kapılar haline geldiği (gün);[10] **20** ve dağların bir serapmış gibi kaybolup gittiği (gün).[11]

21 [O Gün,] cehennem, [hakikati inkar edenleri] kuşatmak için bekleyecek; **22** hak ve adalet sınırlarını ihlal etmiş olanların durağı!

23 Onlar orada uzun süre[12] kalacaklar. **24** Orada ne bir serinlik tadacaklar, ne de [susuzluk giderici] bir içecek; **25** yalnız yakıcı bir ümitsizlik ve buz gibi bir karanlık:[13] **26** [günahlarına] uygun bir karşılık!

27 Doğrusu onlar hesaba çekileceklerini beklemiyorlardı, **28** mesajlarımızı tektek ve tümüyle yalanladıkları halde; **29** ama Biz, [yaptıkları] her şeyi bir kayda almışızdır.

30 [Ve onlara şöyle diyeceğiz:] "O halde, [yaptığınız kötülüklerin meyvelerini] tadın, artık size şiddetli azaptan başka bir şey vermeyeceğiz!"[14]

كَانَ مِيقَٰتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنفَخُ
فِي ٱلصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتْ
أَبْوَٰبًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ ٱلْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾
إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِّلطَّٰغِينَ مَـَٔابًا ﴿٢٢﴾
لَّٰبِثِينَ فِيهَآ أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا
شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَآءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾
إِنَّهُمْ كَانُوا۟ لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَىْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ كِتَٰبًا ﴿٢٩﴾
فَذُوقُوا۟ فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

---

10 Temsîlî olarak, "göklerin sırrı, insanın kavrayışına açılacaktır" —böylece bu deyim, "doğru ile yanlış arasında Ayrım Günü" kavramını daha da açmaktadır.

11 Bkz. 20:105-107, not 90 ve 14:48, not 63.

12 Yani, ebediyyen değil; çünkü *hukb* veya *hikbe* terimi (ki *ahkâb* bunların çoğuludur), "belli bir zaman devresi"ni yahut "uzun bir zaman"ı gösterir (Cevherî) — bazı otoritelere göre "seksen yıl", bazılarına göre de "bir yıl" yahut sadece "yıllar" *(Esâs, Kâmûs, Lisânu'l-'Arab*, vb.). Ancak bu terim nasıl tanımlanırsa tanımlansın, *sınırlı* bir zaman süresini gösterir, ebedîliği değil. Ve bu, Kur'an'da "cehennem" olarak tanımlanan azabın ebedî olmadığı şeklindeki birçok vurgulama ile (bkz. 6:128'in son paragrafı ile ilgili not 114) ve Hz. Peygamber'in birçok sahih Hadisi ile (mesela bunlardan biri 40:12 ile ilgili not 10'da nakledilmiştir) uyum halindedir.

13 *Hamîm*'i "yakıcı bir ümitsizlik" olarak çevirmem konusunda bkz. sûre 6, not 62. *Ğassâk* teriminin anlamı, 38:57-58 ile ilgili not 47'de açıklanmıştır.

14 Lafzen, "artık sizin için azaptan başka bir şeyi artırmayacağız": yani, bu dünya-

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ
مَفَازًا ۝ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ۝ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۝
وَكَأْسًا دِهَاقًا ۝ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ۝
جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ۝ رَبِّ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ

31 [Ama,] Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlar için büyük bir tatmin vardır:[15] **32** muhteşem bahçeler ve bağlar, **33** müthiş uyumlu harika eşler,[16] **34** ve dolup taşan [mutluluk] kadehleri.
35 Orada, [cennette,] ne boş sözler ne de yalanlar duyacaklar.
36 [Bütün bunlar,] Rabbinden bir ödül, [Kendi] hesabına göre[17] bir armağandır; **37** göklerin ve yerin ve ikisi arasındaki her şeyin Rabbi[nden], Rahmân[dan bir ödül]!
[Ve] hiç kimse O'na karşı sesini yükselt-

---

da işlenen günahlar öteki dünyada yeterli bir azap ile telafi edilinceye kadar — çünkü "kim ki [Allah'ın huzuruna] kötü bir fiil ile çıkarsa ancak onun aynısıyla cezalandırılacaktır; ve kimseye haksızlık yapılmayacaktır" (6:160).

15 Yani, devamında "muhteşem bahçeler" vb. ile sembolize edilen, insanoğlunun arzu edebileceği her şeyin bulunması (Râzî).

16 *Etrâb*'ın yukarıdaki çevirisi için bkz. sûre 56, not 15. *Kevâ'ib*'i "harika eşler" olarak çevirmem konusunda ise, hatırlanmalıdır ki *ke'b* teriminin –*kâ'ib* isim-fiili buradan türetilmiştir– birçok anlamı vardır ve bu anlamlardan birisi, "çarpıcı olma", "gözalıcı olma", "üstünlük" yahut "ihtişam"dır *(Lisânu'l-'Arab)*. Böylece *ke'abe* fiili, insan için kullanıldığında, "o, [başka bir kişiyi] gözalıcı/çarpıcı veya muhteşem veya harika yaptı" anlamına gelir (aynı yer). Hem *ke'abe* fiilinin, hem de *ke'b* isminin bu mecazî anlamına bağlı olarak *kâ'ib* isim-fiili, halk dilinde "göğüsleri gözalıcı hale gelen veya tomurcuklanan kız" anlamında kullanılmıştır. Bu nedenle birçok müfessir, bu ifadede, cennetin (erkek olduğu varsayılan) sakinlerine hoşnutluk verecek olan bir tür genç "dişi-eşler"e bir atıf görürler. Ancak, öncelikle belirtmeliyiz ki, Kur'an'ın cennetin güzellikleri ile ilgili bütün teşbîhleri aynı ölçüde hem erkek hem de kadın için geçerli bulunmaktadır. Diğer taraftan *kevâ'ib*'in bu anlamı, yukarıdaki gündelik kullanışın *türediği* kökü –ki *ke'b* isminin taşıdığı mecazî "gözalıcılık" anlamına dayanmaktadır– gözardı etmekte ve bu açık mecazın yerine *maddî* olarak gözalıcı bir şey için geçerli olan lafzî karşılığını geçirmektedir. Bu, bana göre tamamen temelsiz bir yorumdur. Cennetin nimetleri ile ilgili Kur'ânî tasvirlerin *daima* müteşabih olduklarını hatırlarsak, *kevâ'ib* teriminin, yukarıdaki bağlamda, hiçbir cinsiyet ayrımı yapmaksızın, "muhteşem [veya "harika"] varlıklar" anlamına geldiğini ve *etrâb* terimi ile birlikte "müthiş uyumlu harika eşler"i gösterdiğini anlarız —böylece kutsanmış kimselerin birbirleriyle ilişkilerine işaret edilmiş ve onların tümünün karşılıklı tamamlayıcılıkları ve eşit ölçüdeki değerleri vurgulanmış olmaktadır. Bkz. ayrıca 56:34, not 13.

17 Yani, yalnızca onların güzel işlerine göre değil, ama onların da üstünde, Allah'ın sınırsız lütfuna göre.

me gücüne sahip değildir, **38** bütün [insan] ruhların[ın][18] ve bütün meleklerin saf saf sıralandıkları Gün: Rahmân'ın izin verdikleri dışında hiç kimse konuşmayacak ve [herkes, yalnız] doğruyu söyleyecek.[19] **39** Bu, Nihaî Hakikat Günü[20] olacaktır: o halde, dileyen Rabbine giden yolu tutsun!

40 Gerçek şu ki, Biz sizi yakındaki bir azaba karşı uyarmaktayız; insanın ilerisi için yapıp ettiklerini [açıkça] göreceği ve hakikati inkar edenin: "Eyvah, keşke toprak olsaydım..!" diyeceği[21] Gün[ün azabına]!

خِطَابًا ﴿٣٨﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا ۖ
لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ
صَوَابًا ﴿٣٩﴾ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ۖ فَمَن شَاءَ
اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ﴿٤٠﴾ إِنَّآ أَنذَرْنَٰكُمْ عَذَابًا
قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ
وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًا ﴿٤٠﴾

18 Lafzen, "ruhun." *Rûh,* burada tekil olarak kullanılmıştır ama çoğul bir karşılığı vardır. İbni 'Abbâs, Katâde ve Hasan Basrî'ye göre (ki tümü Taberî tarafından nakledilmiştir) *rûh*'un yukarıdaki bağlamda taşıdığı anlam budur.

19 Bu, peygamberlerin Hesap Günü günahkarlar için sembolik olarak "şefaat etme" haklarını içermektedir (bkz. 10:3 –"Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse O'nun nezdinde şefaat edemez"– ve bu "şefaat"in, Allah'ın günahkarın tevbesini *daha başta* kabul ettiğinin işareti olduğunu vurgulayan not 7). Allah'ın konuşmasına izin vereceği kişinin "[yalnızca] doğru olanı söyleyeceği" ifadesi, daha geniş anlamda, hiç kimsenin Hesap Günü gerçeğin dışına çıkamayacağına işaret eder.

20 Karş. 69:1 ve ilgili not 1. Objektif olarak o gün, insan hayatının nihaî gerçekliğinin ve amacının insan tarafından tamamiyle anlaşılacağı zamandır.

21 Karş. 69:27.

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Önceki sûreden *(Nebe')* kısa bir müddet sonra nazil olan bu geç-dönem Mekkî sûre, ismini ilk ayetinde geçen *nâzi'ât* kelimesinden almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾

1 DÜŞÜN bu [yıldız]ları, batmak üzere yükselen;[1]
2 ve [yörüngelerinde] istikrarlı şekilde hareket eden,[2]
3 ve [uzayda] sakin sakin yüzen,
4 ve hızlı şekilde [birbirini] izleyen,[3]

1 Yemin ifade eden *ve* edatını "Düşün" diye çevirmem konusunda bkz. 74:32, not 23'ün ilk bölümü —ilk dönem müfessirleri, bu sûrenin 1-5. ayetleri ile ilgili açıklamalarında geniş ölçüde farklı görüşler serdetmişlerdir. En yaygın olan yorum, *en-nâzi'ât, en-nâşitât, es-sâbihât, es-sâbikât* ve *el-müdebbirât* betimleyici isim-fiillerinin meleklere ve onların ölenlerin ruhlarıyla ilgili tasarruflarına işaret ettiği şeklindedir. Bu yorum, Ebû Müslim el-İsfehânî tarafından şiddetle reddedilmiştir. İsfehânî, –Râzî tarafından aktarıldığına göre– yukarıdaki beş isim-fiilde olduğu gibi, Kur'an'da meleklerin hiçbir zaman dişil halde anılmadıklarını ve bu pasajın da bir istisna teşkil edemeyeceğini söyler. Aynı ölçüde zayıf –çünkü bir hayli abartılı– diğer görüşler de, bu beş isim-fiili ölenlerin ruhlarına, yahut cihada katılmış olan savaşçılara veya savaş bineklerine vb. bağlayan açıklamalardır. En açık ve basit yorum, Katâde (Taberî ve Beğavî'den naklen) ve Hasan Basrî (Beğavî ve Râzî'den naklen) tarafından getirilmiştir. Onlar, bu pasajda kasdedilen şeyin, *yıldızlar* –güneş ve ay da dahil– ve onların uzaydaki hareketleri olduğunu ileri sürmüşlerdir: bu yorum, sözkonusu semavî varlıkların çok çeşitli yörüngeleri ve farklı hızlarıyla büyük bir uyum içinde bulunmalarını Allah'ın planının ve yaratıcılığının bir kanıtı olarak vurgulayan Kur'an'ın diğer birçok pasajı ile de uyuşmaktadır. Bu yoruma göre, ilk ayette geçen *en-nâzi'ât* isim-fiili, yıldızların günlük "yükselişleri"ni veya "doğuşları"nı gösterir. Onların daha sonraki "batışları" ise, *ğarkan* ifadesi ile gösterilmiştir ki bu ifade, "batma" (yani, gözden kaybolma) ve mecazî olarak, bu günlük olayın bir "bütünlük" teşkil etmesi kavramlarını içerir (Zemahşerî).

2 Yani, bir burçtan öbürüne geçerek (Zemahşerî).

3 Bu, yörüngelerinde dolaşan yıldızların farklı hızlarına (Hasan Basrî ve Ebû 'U-

5 böylece [Yaratıcı'nın] buyruğunu yerine getiren!

6 [O HALDE,[4] düşün] şiddetli bir sarsıntının [dünyayı] sarstığı Gün[ü], **7** daha büyük [sarsıntı]ların ardından geleceği (Günü)!

8 O Gün [insanların] kalpleri titreyerek çarpacak **9** [ve] gözleri yere bakacak...

10 [Ama hâlâ] bazıları: "Ne yani!" diyorlar, "Biz gerçekten eski halimize mi döndürüleceğiz, **11** çürüyen kemik [yığını] olsak bile?" **12** [Ve] ilave ediyorlar: "Öyleyse bu, zararlı bir dönüş olur!"[5]

13 [Ama] o zaman, [Son Saat], bir tek çığlık [gibi ansızın onların üzerine] kopacak, **14** işte o zaman [hakikati] anlayacaklar!

15 MUSA'NIN kıssasından hiç haberin oldu mu?[6]

16 Hani iki kez kutlu kılınmış bir vadide Rabbi o'na şöyle seslenmişti:[7]

17 "Sen, Firavun'a git –çünkü o hak ve adalet sınırlarını ihlal ediyor– **18** ve [ona] söyle: 'Arınmaya istekli misin? **19** [Eğer istekliysen] o zaman seni Rabbin[i ta-

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا
الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا
خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ
﴿١٠﴾ أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا
كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾
فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿١٥﴾
إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ
فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾
وَأَهْدِيَكَ

---

beyde, Râzî'den naklen) ve yörüngelerin birbirleriyle olan bağlantılarına bir işarettir.

4 Yani, yukarıda zikredilen Allah'ın kudretinin ve insanın O'nun nihaî yargısına tâbi olmasının kanıtlarının fark edilmesi üzerine.

5 Böyle bir durumun, onların bugün "akla ve mantığa uygun" görülen varsayımlarında ne kadar hatalı olduklarını göstereceğini müstehzî şekilde ifade eden bir deyim (Zemahşerî).

6 Önceki pasaj ile bağlantılı olarak ele alındığında, Hz. Musa'nın kıssası (ki 20:9-98'de daha ayrıntılı olarak anlatılır), burada herkesin Hesap Günü bu dünyada yaptıklarının hesabını vermek zorunda bulunduğu ve her peygamberin temel görevinin insanı bu sorumluluğunun bilincine ulaştırmak olduğu gerçeğinin bir tasviri olarak anlatılmıştır.

7 Bkz. 20:12, not 9. "Hani" olarak çevirdiğim, bu cümlenin başındaki *iz* edatının anlamı için bkz. sûre 2, not 21.

nıma mertebesin]e ulaştıracağım ki [bundan sonra] O'nun korkusunu duyasın.'"[8]
20 Bunun üzerine (Musa), [Firavun'a gitti ve] ona [Rabbinin rahmetinin eseri olan] büyük mucizeyi anlattı.[9]
21 Ama [Firavun] o'nu yalanladı ve [hidayeti] şiddetle reddetti, **22** sonra da kaba bir şekilde [Musa'ya] sırtını döndü; **23** daha sonra [ileri gelen adamlarını] topladı ve [halkını] çağırdı, **24** ve onlara "Ben sizin en yüce rabbinizim!" dedi.[10]
25 Bunun üzerine Allah onu yakalayıp hesaba çekti [ve bunu] hem bu dünyada[11] hem de öteki dünyada uyarıcı bir örnek yaptı.
26 Bunda, şüphesiz, [Allah'ın] ürperti ve korkusunu duyanlar için bir ibret vardır.

27 [EY İNSANLAR!] Sizi yaratmak, göğü yaratmış olan Allah için daha mı zordur?[12]
28 O, gök-kubbeyi yükseltmiş ve ona

إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ
﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ
﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ
﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾ ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ ۚ بَنَاهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ
سَمْكَهَا

8 İnsanın, Allah'ın varlığının tam bilincinde olmadıkça ahlakî olarak doğru ile yanlış arasında gerçek bir ayrım yapamayacağına işaret; ve Allah adil olduğundan, bu ayrımı yapma derecesine, yahut önceki cümlede ifade edildiği gibi, "[ahlakî] arınmaya" henüz ulaşmamış bulunan hiç kimseyi cezalandırmaz: karş. 6:131 — "bir toplumun fertleri, [doğru ile eğrinin anlamından] habersiz olduğu sürece Rabbin o toplumu yaptığı yanlışlıklardan dolayı asla yok etmez."

9 Lafzen, "ona büyük mucizeyi gösterdi", yani Allah'ın sınırsız rahmetiyle en inatçı günahkara bile gösterdiği hidayeti.

10 Karş. 28:38 ve ilgili not 36. Firavun'un ilahî bir statü iddiasında bulunması, onun "hak ve adalet sınırlarını ihlal etmesi" (yukarıdaki 17. ayet) günahının en büyüğüdür.

11 Lafzen, "ilk [hayat]ta." Bkz 7:137'nin son cümlesi –"Firavun'un ve halkının yapıp yükselttiklerini, hepsini yerle bir ettik"– ve ilgili not 100.

12 Lafzen, "sizi yaratmak mı, yoksa göğü yaratmak mı daha zordur?" "Gök", burada Kur'an'ın başka birçok yerinde olduğu gibi, "kozmik sistem"i gösteren bir mecazdır (karş. 2:29, not 20). Yukarıdaki ayet, bundan önceki daha açık bir pasajın, 40:56-57'nin –ki ilgili notlar 40 ve 41 ile birlikte okunmalıdır– bir tekrarıdır. Bu her iki pasaj, Allah'ın eseri olan evrenin boyutu ve karmaşıklığı ile karşılaştırıldığında, insanın bir hiç olduğuna işaret etmek sûretiyle "insan-merkez"li evren görüşünü reddetmektedir.

gerektiği gibi biçim vermiştir;[13] **29** onun gecesini karanlık yapmış ve gündüzünü aydınlatmıştır.

30 Ve ardından yeri düzenleyip yaymıştır, **31** yerden suyu ve bitki örtüsünü çıkartmış,[14] **32** ve dağları sağlam şekilde yerleştirmiştir: **33** [bütün bunlar] sizin ve hayvanlarınızın geçinmesi için[dir].[15]

فَسَوَّىٰهَا ﴿٢٩﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا
﴿٣٠﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَا ﴿٣١﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا
مَاءَهَا وَمَرْعَىٰهَا ﴿٣٢﴾ وَالْجِبَالَ أَرْسَىٰهَا ﴿٣٣﴾ مَتَاعًا لَّكُمْ
وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٤﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ
﴿٣٥﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٦﴾ وَبُرِّزَتِ
الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٧﴾ فَأَمَّا مَن طَغَىٰ ﴿٣٨﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
﴿٣٩﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤٠﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ
رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤١﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤٢﴾
يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ﴿٤٣﴾ فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا
﴿٤٤﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَاهَا ﴿٤٥﴾

34 VE BÖYLECE, büyük, sarsıcı [yeniden dirilme] olayı gelip çattığında, **35** o Gün insan yaptığı her şeyi [açıkça] hatırlayacak; **36** ve [cehennemin] yakıcı ateşi, onu gör[meye mahkum edil]en herkesin karşısına getirilecektir.[16]

37 Çünkü, hak ve adalet sınırlarını ihlal eden, **38** ve bu dünya hayatını [ruh temizliğine] tercih eden[in] **39** varacağı yer o yakıcı ateştir!

40 Ama Rabbinin huzurunda korku ile duranın ve nefsini kötü arzulardan alıkoyanın **41** varacağı yer cennettir!

42 [EY PEYGAMBER,] sana Son Saat'i soruyorlar: "Ne zaman gelip çatacak?"

43 Sen onun hakkında ne söyleyebilirsin ki?[17] **44** [Çünkü] onun [bilgisinin] başı ve sonu[18] yalnız Rabbinin katındadır!

---

13 Bkz. *sevvâ* fiilinin Kur'an'ın nüzul kronolojisinde yukarıdaki anlamda ilk defa kullanıldığı yer olan 87:2.

14 "Bitki örtüsü" *(mer'â)* terimi, burada, mecazî olarak insan veya hayvanın tüketimine uygun her türlü bitkisel ürünü göstermektedir (Râzî).

15 İnsanın, Allah'a şükretmesi ve her zaman O'nun rızık sağlayıcılığının bilincinde olması gerektiğine işaret (80:24-32'de olduğu gibi): bu nedenle söylem, yeniden dirilme ve nihaî hesap konusuna tekrar dönüş yapmaktadır.

16 Karş. 26:91 —"büyük azgınlıklar içinde yitip gitmiş olanların karşısına çıkarılacaktır", böylece insana, öteki dünyadaki azabın ("cehennem"), kasıtlı kötülükler yoluyla uğranılan ruhî yıkımın kaçınılmaz bir sonucu olduğu hatırlatılmaktadır.

17 Lafzen, "sen onu nasıl [yahut "nereden"] ifade edebilirsin *(min zikrâhâ)?"*

18 Lafzen, "onun nihaî sınırı", yani onun hakkında bilinebilecek her şeyin başı ve sonu. Karş. 7:187 ve ilgili not 153.

إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَىٰهَا ﴿٤٥﴾
كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا ﴿٤٦﴾

45 Sen ancak ondan korkanları uyar[mak için gönderil]mişsin.
46 Onu anladıkları Gün [onlara, bu dünyada] bir akşamdan ya da kuşluğuyla [birlikte sona eren bir gece]den fazla kalmamışlar [gibi gelecek]![19]

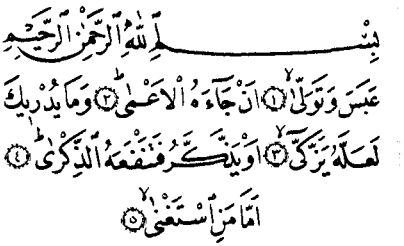
19 Kur'an'ın başka birçok yerinde olduğu gibi (mesela, 2:259, 17:52, 18:19, 20:103-104, 23:112-113, 30:55 vb.) bu da, beşerî "zaman" kavramının yanıltıcı maddî/dünyevî niteliğine çok ince bir işarettir —ki "zaman" kavramı, "öteki dünya" *(âhiret)* teriminde ifadesini bulan nihaî gerçeklik karşısında bütün anlamını kaybetmektedir.

80. 'ABESE SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hz. Peygamber'in risaletinin oldukça erken bir döneminde nazil olan bu sûre, her zaman, ilk cümlesinin kendisiyle başladığı yüklem *('abese)* ile anılmıştır. İlk on ayetin nüzulünün başlıca sebebi, Hz. Peygamber'in çağdaşlarından birçoğunun tesadüfen şahit olduğu bir olaydı (bkz. ayetler 1-2 ve not 1).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 O, SURATINI ASTI ve yüzünü çevirdi,
2 çünkü kör adam o'na yaklaşmıştı![1]
3 Nereden bilebilirsin [ey Muhammed,] belki de o arınacaktı, **4** yahut [hakikat] hatırlatılacak ve bu hatırlatma kendisine fayda verecekti.
5 Ama kendini her şeye yeterli görene[2]

---

1 Birçok sağlam rivayete dayanan bir Hadis'te kaydedildiği gibi, bir gün Hz. Peygamber müşrik Mekke'nin en nüfuzlu kabile reislerinden bir kısmı ile sohbete dalmıştı. Onları –ve onlar aracılığıyla Mekke toplumunun geniş bir kesimini– mesajının doğruluğu konusunda ikna etmeyi ümid ediyordu. O sırada, ona tâbi olanlardan birisi, âmâ Abdullah b. Şureyh –büyükannesinin ismi ile, İbni Ümmi Mektûm olarak biliniyordu– kendisine yaklaştı ve Kur'an'ın ilk ayetlerinden bir kısmını kendisine tekrarlamasını veya açıklamasını istedi. O anda çok daha önemli gördüğü konuşmasının kesilmesinden rahatsız olan Muhammed (s), "suratını astı ve o âmâ insandan uzaklaştı" —ve hemen orada ve o anda nazil olan bu sûrenin ilk on ayeti ile uyarıldı. Daha sonraki yıllarda İbni Ümmi Mektûm'u çoğu zaman şu tevazu sözleriyle karşıladı: "Hoşgeldin Rabbimin kendisi yüzünden beni azarladığı adam *('âtebenî)!*"
Kur'an'ın bu şiddetli azarı (1-2. ayetlerde üçüncü şahıs halinin kullanılması ile özellikle vurgulanmıştır), ilkin, sıradan bir insan tarafından yapıldığında küçük bir nezaketsizlik olarak değerlendirilecek olan bir fiilin bir peygamber tarafından işlenmesi halinde ilahî bir azarı hak eden büyük bir günah olarak görüldüğüne dolaylı olarak işaret etmekte; ve ikinci olarak da, Kur'ânî vahyin objektif niteliğini sergilemektedir: çünkü, Allah'ın kendisini azarlamasını bütün dünyaya duyurmakla Hz. Peygamber, "kendi istek ve özlemlerini dile getirmedi"ğini göstermiş olmaktadır (karş. 53:3).

2 Yani, ilahî rehberliğe ihtiyaç duymayana: Hz. Peygamber'in konuştuğu kibirli müşrik kabile liderlerine işaret.

gelince, **6** sen bütün ilgiyi ona gösterdin, **7** halbuki onun arınmaktan geri kalmasının sorumlusu sen değilsin;[3] **8** ama sana büyük bir istekle geleni **9** ve [Allah] korkusu ile [yaklaşanı] **10** sen görmezden geldin!

فَأَنتَ لَهُۥ تَصَدَّىٰ ۝٦ وَمَا عَلَيْكَ
أَلَّا يَزَّكَّىٰ ۝٧ وَأَمَّا مَن جَآءَكَ يَسْعَىٰ ۝٨ وَهُوَ يَخْشَىٰ ۝٩
فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ۝١٠ كَلَّآ إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ۝١١
فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ۝١٢ فِى صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ۝١٣ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ۝١٤
بِأَيْدِى سَفَرَةٍ ۝١٥ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ۝١٦ قُتِلَ ٱلْإِنسَٰنُ مَآ أَكْفَرَهُۥ ۝١٧
مِنْ أَىِّ شَىْءٍ خَلَقَهُۥ ۝١٨ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُۥ فَقَدَّرَهُۥ ۝١٩
ثُمَّ ٱلسَّبِيلَ يَسَّرَهُۥ ۝٢٠ ثُمَّ أَمَاتَهُۥ فَأَقْبَرَهُۥ ۝٢١
ثُمَّ إِذَا شَآءَ أَنشَرَهُۥ ۝٢٢ كَلَّا لَمَّا

11 HAYIR, ELBETTE, bu [mesaj]lar yalnızca birer hatırlatma ve öğütten ibarettir:[4] **12** kim istekliyse O'nu hatırlayıp öğüt alabilir **13** [O'nun] kutsal ve soylu vahiyleri [ışığında], **14** yüce ve arı-duru, **15** elçilerin elleriyle [yayılıp duyurulan], **16** seçkin ve erdem sahibi (elçilerin).

17 [Ama çoğu zaman] insan kendini mahveder:[5] hakikati ne kadar inatla inkar eder o!

18 [İnsan hiç düşünür mü] hangi özden yaratır [Allah] onu?

19 Bir sperm damlasından yaratır ve sonra onun tabiatını oluşturur;[6] **20** sonra hayatı onun için kolaylaştırır;[7] **21** ve sonunda onu öldürür ve kabre koyar; **22** ve sonra, dilediğinde onu tekrar diriltir.

23 Hayır, [insan] Allah'ın kendisine bu-

3 Lafzen, "onun arınmaması senin sorumluluğunda *('aleyke)* değildir."

4 Yani, Allah'ın varlığının ve kudretinin hatırlatılmasından. Kur'an, burada, başka birçok yerde olduğu gibi "bir öğüt verici ve hatırlatıcı" olarak tanımlanmıştır; çünkü onun amacı, insanın Allah'ın varlığını –bazan müphem veya bilinç altından da olsa– fıtrî kavrayışını bütünüyle bilincin aydınlığına çıkarmaktır. (Karş. 7:172 ve ilgili not 139).

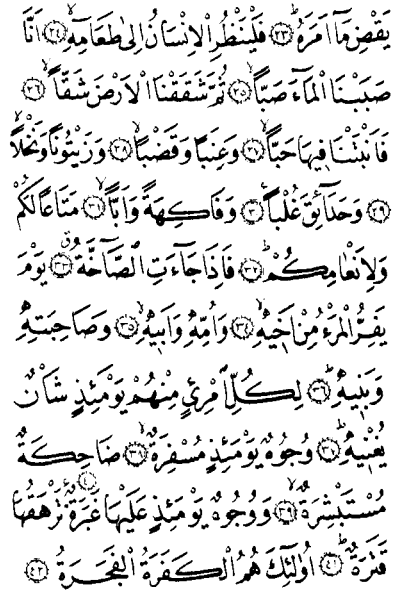
5 *Kutile* fiilini "kendini mahveder" şeklinde çevirmem konusunda bkz. sûre 74, not 9.

6 Yani, insan bedeninin ve zihninin yerine getirdiği organik fonksiyonlar ve kendisini uydurmak zorunda kalacağı tabiat şartları ile uyumlu biçimde. 18-22. ayetler, Arapça'da geçmiş zaman kipi ile ifade edilmiş olmalarına rağmen tekrarlanan bir olguyu anlatmaktadırlar.

7 Lafzen, "Yolu onun için kolaylaştırır." Bu, insanın, doğru ile yanlış arasında ayırım yapabilmesini ve yeryüzündeki çevresinin ona sunduğu fırsatları verimli bir şekilde kullanabilmesini sağlayan entellektüel donanımla donatıldığına işarettir.

yurduklarını henüz yerine getirmiş değildir![8]

24 Öyleyse insan, yiyeceklerin[in kaynağın]a bir baksın: **25** [nasıl] suyu bolca indirmekteyiz; **26** ve sonra toprağı [daha da büyüterek] parça parça yarmaktayız, **27** bu sayede ondan tahıllar yetiştirmekteyiz, **28** ve üzüm bağları ve yenebilir otlar, **29** zeytin ağaçları ve hurmalıklar, **30** ve ağaçlarla dolu bahçeler, **31** meyveler ve otlar, **32** sizin için ve hayvanlarınızın beslenmesi için.[9]

33 VE BÖYLECE,[10] [yeniden dirilmenin] o kulakları sağır eden çağrısı duyulduğunda, **34** herkesin kardeşinden kaç[mak istel]diği Gün, **35** annesinden ve babasından, **36** eşinden ve çocuklarından: **37** o Gün her birinin durumu kendisi için yeterli bir endişe kaynağı olacak.

38 Bazı yüzler o Gün mutlulukla parıldayacak, **39** güleç ve müjdelere sevinen.

40 Bazı yüzler de o Gün toz-toprakla kapanacak, **41** her yanı kuşatan bir karanlıkla: **42** işte bunlar, hakikati inkar eden ve yoldan sapan kimselerdir.

8 Başka bir deyişle, insan, 20. ayette işaret edilen aklî/zihnî (intellectual) ve manevî/ruhî (spiritual) donanımları yeterli şekilde kullanamamıştır. Bazı müfessirler, bunun 17. ayette zikredilen insan türünü ilgilendirdiği görüşünde olmalarına rağmen, ötekiler, daha makul şekilde, bunun insana genel bir atıf olduğunu iddia ederler —böylece; "hiçbir insan, kendisine [manevî/ahlakî (moral)] bir mükellefiyet olarak yüklenmiş olan şeyleri yerine getirmiş değildir" (Mücâhid, Taberî tarafından nakledilmiştir, benzer bir ifade Beğavî tarafından Hasan Basrî'ye nisbet edilmiştir): yahut "Âdem'den bugüne kadar hiçbir insan hatalardan münezzeh olmamıştır" (Zemahşerî, Beydâvî). Bu, mükemmelliğin yalnız Allah'a mahsus olduğu şeklindeki Kur'ânî ilke ile uyumlu bir yorumdur.

9 Bunun anlamı, insanın bu Allah-vergisi nimetlerden dolayı şükretmesi gerektiği, ama çoğunlukla şükretmediğidir: ve bu pasaj, burada îma yoluyla değinilen, hayatın sürekli yenilenmesi olgusunun işaret ettiği daha sonraki Kıyamet Günü hatırlatması ile ilişkilidir.

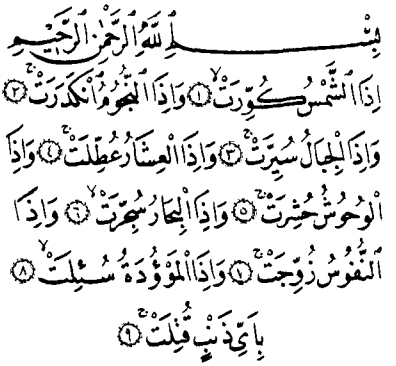
10 Yani, Allah ölü görünen bir topraktan yeni bir hayat var etmeye muktedir olduğuna göre, ölüyü de diriltmeye muktedirdir.

81. TEKVÎR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Nüzul sırasına göre büyük ihtimalle yedinci sırada bulunan ve oldukça erken döneme ait olan bu sûrenin geleneksel başlığı, birinci ayetinde geçen ve Son Saat, yani, insanın yeniden dirilmesi sembolik imajını ortaya koyan *kuvviret* fiilinden türetilmiştir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 GÜNEŞ, karanlığa gömüldüğünde,
2 ve yıldızlar ışıklarını yitirdiğinde,
3 dağlar kaybolup gittiğinde,[1]
4 ve doğurmak üzere olan dişi develer başıboş bırakıldığında,
5 bütün hayvanlar bir araya toplandığında,[2]
6 ve denizler kaynadığında,
7 bütün insanlar [yaptıklarıyla] eşleştirildiğinde,[3]
8 ve diri diri gömülen kız çocuklarına sorulduğunda **9** hangi suçtan dolayı öldürüldükleri,[4]

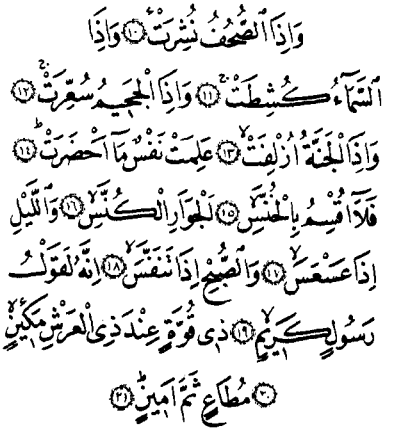
1 Bkz. 20:105-107 ve ilgili not 90; ayrıca 14:48, not 63.

2 Yani, Son Saat'in tezahürlerinin dehşeti ile veya –Mu'tezilî müfessirlerin ileri sürdükleri gibi– insanların kendilerine yaptıkları zulümlerden dolayı uğradıkları zararları gidermek üzere Allah tarafından bir araya getirildiklerinde (Râzî). Ayrıca, insanlar tarafından sevilen hayvanların öteki dünyada kendilerini sevenler ile birlikte olacakları söylenmiştir (Zemahşerî). Bu yorum, 6:38'e dayanmaktadır —"yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi [Allah'ın] mahlukları olmasınlar" ve hemen ardından: "Onlar[ın tümü] Rabbleri (katında) toplanacaklardır."

3 Yani, hiç kimse geçmiş fiillerinin sorumluluğundan kendisini sıyıramadığında.

4 Barbarca bir gelenek olan kız çocuklarını diri diri gömme, çoğunlukla zannedildiği kadar olmasa da, İslam öncesi Arabistan'da oldukça yaygın bulunmaktaydı. Bunun sebepleri iki yönlüydü: kız çocukları sayısındaki bir artışın ekonomik yükümlülükleri ağırlaştıracağı korkusu ve kızların sık sık düşman kabileler tarafın-

10 [insanların yapıp ettiklerinin] dosyaları açıldığında,
11 ve gökyüzü açılıp ortaya serildiğinde,
12 [cehennemin] yakıcı ateşi parladığında,
13 ve cennet gözler önüne getirildiğinde,
14 [o Gün] her insan, [kendisi için] ne hazırlamış olduğunu görecektir.

15 HAYIR! Hayır! Dönüp duran yıldızları tanıklığa çağırırım,
16 yörüngelerinde akan ve kaybolan gezegenleri,
17 ve kararan geceyi,
18 ve soluk almaya başlayan sabahı:
19 bakın, bu [ilahî kelâm], gerçekten soylu bir elçinin [vahyedilmiş] sözüdür,[5]
20 güç bahşedilmiş, kudret ve egemenlik tahtının Sahibi nezdinde[6] emin kılınmış, **21** itaat edilen ve güvene layık birinin [sözü]!

---

dan esir alınmaları ve sonunda kendilerini esir alanları ailelerine ve kardeşlerine tercih etmelerinin yarattığı aşağılanma korkusu. İslam'dan önce bu geleneğe muhalif olanların önde gelenlerinden biri, Ömer b. Hattâb'ın akrabası ve Muhammed'in (s) manevî habercilerinden biri olan Zeyd b. 'Amr b. Nufeyl idi (karş. Buhârî, *Fezâilu Ashâbi'n-Nebî*, Abdullah b. Ömer'den rivayet): bu zat Muhammed'in (s) nübüvvetinden kısa süre önce ölmüştü (*Fethu'l-Bârî* VII, 112). Başka bir adam, Sa'sa'ah b. Nâciye et-Temîmî –şair Ferazdak'ın dedesi– bu şekilde ölüme mahkum edilen kız çocuklarının kurtarıcısı olarak şöhret yaptı. O da sonra İslam'ı kabul etti. İbni Hallikân (II, 197), Sa'sa'a'nın yaklaşık otuz kızı ailelerine fidye ödemek sûretiyle kurtardığını zikreder.

5 Sürekli olarak tekrarlanmalarından dolayı insanın aşina olduğu bazı tabiat olgularını "tanıklığa çağırmak" sûretiyle, "tabiat kanunları" olarak adlandırdığımız şeyin Allah'ın yaratma planının görünür unsurlarından başka bir şey olmadığı gerçeğine dikkat çekilmektedir —bu planda (bu ve bundan sonraki ayetlerde değinilen) ilahî vahiyler belirleyici bir rol oynamaktadırlar: ve böylece, sonuç olarak, Muhammed'e (s) indirilen ilahî kelâm, Allah'ın yaratılış alanındaki soyut ya da somut herhangi bir olgu kadar "tabii"dir.

6 Lafzen, "kudret tahtının Sahibi katında." Dikkat edilmesi gereken nokta, Kur'an'daki *'arş* teriminin –ki bu ayet, nüzul sırasına göre ilk kullanıldığı yerdir– her zaman Allah'ın kudret ve hakimiyetini gösterdiğidir (karş. 7:54, not 43).

22 Çünkü, bu arkadaşınız bir deli değil:[7]
23 o gerçekten [meleği] gördü, berrak bir ufukta [gördü] onu;[8] **24** o, [başka birine vahyedilmiş olan] insan kavrayışının ötesindeki şeylerin bilgisinden dolayı onları kıskanan biri değildir.[9]
25 Bu [mesaj], lânetlenmiş bir şeytanî gücün[10] sözü de değildir.
26 Öyleyse nereye gidiyorsunuz?
27 Bu [mesaj], bütün insanlık için bir öğüt ve uyarıdan başka bir şey değildir, **28** doğru yolda yürümek isteyen her biriniz için.
29 Ama Allah, bütün âlemlerin Rabbi, [o yolu size göstermeyi] istemedikçe siz onu isteyemezsiniz.[11]

وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾
وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾
وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾
إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾
وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

---

7 Bkz. sûre 68, not 3. Muhammed'in (s) "bu arkadaşınız" şeklinde tanımlanmasının amacı, o'nun mutlak beşerî tarafını vurgulamak, böylece kendisine tâbi olanların o'nu ilahlaştırma ihtimalini bertaraf etmektir. (Bkz. ayrıca 7:184, not 150).

8 Bu, 74. sûrenin giriş notunda zikredilen vahiydeki kopuşu *(fetratu'l-vahy)* sona erdiren, Hz. Peygamber'in Melek Cebrâil'i görmesine bir atıftır. Bkz. ayrıca 53:5 vd. ve ilgili notlar.

9 Zımnen, "ve o bundan dolayı bu vahyi size tebliğ eder."

10 Şeytan'ı buraya özgü olarak "şeytanî güçler" şeklinde çevirmemin gerekçesi için bkz. 15:17 ile ilgili not 16'nın ilk bölümü.

11 Yani, "Siz onu isteyebilirsiniz, çünkü ancak Allah insana bağışladığı olumlu içgüdüler yoluyla ve peygamberlerine indirdiği vahiyler aracılığıyla size doğru yolu göstermek istemiştir: bu da, doğru yolu seçmenin Allah'ın evrensel rehberliğinden yararlanmak isteyen herkese açık olduğuna işarettir. (Karş. 76:29-30'daki benzer pasaj).

82. İNFİTÂR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bazı otoriteler, bu sûreyi Mekke döneminin ilk yıllarına ait görürlerken diğer bazıları ise onun daha ziyade son Mekkî vahiyler grubuna ait olduğu ihtimali üzerinde dururlar.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 GÖKYÜZÜ parçalanıp yarıldığında,[1]
2 ve yıldızlar dağılıp savrulduğunda,
3 denizler kabarıp taştığında,
4 ve kabirler alt-üst olduğunda,
5 her insan, [sonunda,] ilerisi için ne hazırladığını ve [bu dünyada] ne bıraktığını[2] anlayacaktır.

6 EY İNSAN! Nedir seni lütuf sahibi Rabbinden uzaklaştıran,[3] **7** seni yaratan ve varlık amacına uygun olarak şekillendiren,[4] tabiatını adil ölçüler içinde oluşturan[5], **8**

---

1 Dünyevî bilgi sınırları içinde bulunan bu dünyanın son bulacağı ve öteki dünyanın nihaî gerçekliğinin başlayacağı Son Saat'e işaret.

2 Yani, yaptıklarını ve yapmayı ihmal ettiklerini. Alternatif bir çeviri şöyle olabilirdi: "öne koyduklarını ve geriye bıraktıklarını", yani daha fazla değer atfettiklerini ve sübjektif değerlendirişlerine göre daha önemsiz gördüklerini. Böylece, yeniden dirilme anında insan, bu dünyadaki hayatında yapmış olduğu –veya bilinçli olarak yapmaktan kaçındığı– her şeyin gerçek sebepleri ile manevî/ahlakî sonuçlarını açık şekilde anlayacaktır: ve bu, onun yaptığı bütün güzel fiilleri ve kaçındığı günahları olduğu kadar işlediği bütün günahları ve yapmaktan kaçındığı iyilikleri de kapsar.

3 Hiçbir insanın "aralarından yalnız hakikati inkar etmeye şartlanmış olanlarla sınırlı olmayan şeytanî eğilimlerden *(fitne)*" tamamiyle masun olmadığına (bkz. 8:25 ve ilgili not 25) işaret eden bir belâgat sorusu. Cevabı, aşağıda 9. ayette verilmektedir.

4 Yani, "bireysel hayatınızın ve çevrenizin zaruretleriyle ilgili bütün vasıf ve yeteneklerle sizi donatan."

5 Lafzen, "seni ölçülü yapandır O," yani insanı maddî ihtiyaçlara ve duygusal dür-

ve seni dilediği şekilde bir araya getiren (Rabbinden)?

9 Hayır, [ey insanlar,] siz [Allah'ın] hükmünü yalanla[maya ne zaman kalkıştıysanız Allah'tan uzaklaş]tınız![6]

10 Halbuki üzerinizde gözetleyici güçler vardır, **11** değerli kaydedici(ler), **12** yaptığınız her şeyin farkında olan![7]

13 Bakın, [öteki dünyada] gerçek erdem sahipleri nimetler içinde bulunacaklar, **14** kötü ruhlular ise yakıcı bir ateş içinde, **15** [bir ateş ki] Hesap Günü ortasına düşerler, **16** ve ondan kurtulmaları mümkün olmaz.

17 Hesap Günü nedir bilir misin?

18 Ve bir kez daha: Hesap Günü nedir bilir misin?[8]

فِيٓ أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ۝٨
كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِٱلدِّينِ ۝٩ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ
لَحَٰفِظِينَ ۝١٠ كِرَامًا كَٰتِبِينَ ۝١١ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ
إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ۝١٣ وَإِنَّ ٱلْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ ۝١٤
يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ ٱلدِّينِ ۝١٥ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِينَ ۝١٦
وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ۝١٧ ثُمَّ مَآ أَدْرَىٰكَ مَا يَوْمُ ٱلدِّينِ ۝١٨

---

tülere bağımlı ve aynı zamanda zihnî ve ruhî kavrayışlar ile donatılmış bir varlık yapan: başka bir deyişle, "ruh ile beden"in talepleri arasında *önceden mevcut* bir çatışmanın olmadığı bir varlık, çünkü insan cinsinin bu her iki yüzü/cephesi –sonraki ayette vurgulandığı gibi– ilahî irade eseridir ve bu nedenle de manevî/ahlakî açıdan dengeli ve adildir.

6 Bu pasajın yalnızca hakikati inkar edenlere değil, ama genel olarak "insan"a veya "insanlar"a seslendiği gerçeği ışığında baktığımızda görürüz ki "yalanlama(ya kalkışma)" ifadesi, bu bağlamda, mutlaka Allah'ın nihaî hükmünün/yargısının *bilinçli* inkarı anlamına gelmeyip, daha çok, birçok insanda mevcut olan, yaptıklarından dolayı Allah'ın huzurunda hesap verme gerçeğine zihnini –geçici veya sürekli olarak– kapama eğilimini gösterir: bu nedenle, yukarıdaki ifadeyi "yalanlamaya ne zaman *kalkıştıysanız"* şeklinde çevirdim.

7 Klasik müfessirler, burada, müteşabih olarak insanların bütün fiillerini kaydeden muhafız meleklere işaret edildiği görüşündedirler. Ancak, 50:16-23'ün çevirisinde buna başka bir açıklama getirdim ve bu açıklamayı ilgili notlar 11-16'da detaylı olarak ele aldım. Sözkonusu yorumdan hareketle diyebiliriz ki, her insanın başına dikilen "gözetleyici güç" *(hâfiz),* onun bilinç altında yatan bütün saikleri ve eylemlerini "kaydeden" *kendi vicdanıdır.* Bu, insan yapısının en temel unsuru olduğundan 11. ayette "değerli" olarak tanımlanmıştır.

8 Bu ayetin başındaki *sümme* kelimesini "Ve bir kez daha" şeklinde çevirmem konusunda bkz. sûre 6, not 31. Bu belâgat sorusunun tekrarlanması, insan aklının (intellect) ve tasavvurunun onu cevaplayamayacağını, çünkü Hesap Günü olarak tanımlanan şeyin, hâlâ bizim beşerî tecrübemizin ötesinde bulunan ve bu nedenle kavramsal olarak tasavvur edilemeyen gerçekliğin başlangıcını oluşturacağını

19 Hiçbir insanın başka birine zerre fayda sağlayamayacağı bir Gün[dür o]: çünkü o Gün [açık seçik görülecektir ki] hakimiyet yalnız Allah'a aittir.

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْـًٔا ۖ وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

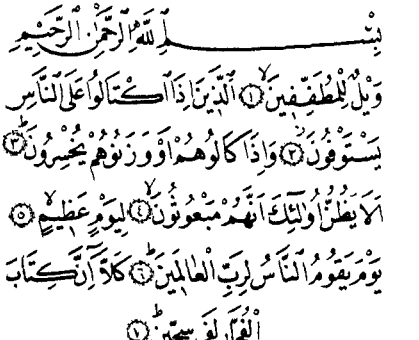
göstermek içindir: Bu nedenle, yalnızca bir teşbîh –ve bizim ona göstereceğimiz duygusal reaksiyon– o gerçekliğin ne olabileceği hakkında bir ipucu verebilir.

83. MUTAFFİFÎN SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Birçok otorite –Suyûtî de onlar arasındadır– bu sûreyi Mekke'de vahyedilen en son sûre olarak görürler. Ancak birçok güvenilir rivayet, en azından ilk dört ayetin Hz. Peygamber'in Medine'ye varışından hemen sonra nazil olduğunu teyid etmektedir (karş. Taberî, Beğavî, İbni Kesîr): bazı müfessirler daha da ileri giderler ve sûrenin bütününü Medine dönemine yerleştirirler. Mevcut bütün delilleri gözönüne alır ve yalnızca konuya ve üsluba dayanan bütün spekülasyonları gözardı edersek, bu sûrenin ana gövdesinin gerçekten son Mekkî vahyi oluşturduğunu, ancak giriş pasajının (ki yukarıda değindiğimiz rivayetlerin dayandığı bölüm) Medine'nin ilk dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz. Demek ki, bir bütün olarak sûre, iki dönemin arasındaki sınırda –tıpkı 29. sûre *('Ankebût)* gibi– durmaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 VAY HALİNE ölçüyü eksik tutanların: **2** onlar, [öteki] insanlardan haklarını eksiksiz isterler; **3** ama borçlarını ölçüp tartmaya gelince, onu azaltmaya çalışırlar.[1] **4** Onlar bilmez mi ki tekrar diriltilecekler **5** [ve] korkunç bir Gün'de [hesaba çekilecekler]; **6** bütün insanların âlemlerin Rabbi huzuruna varacakları Gün'de?

7 GERÇEK ŞU Kİ, kötü ruhluların kaydı, kayıpsız-kaçaksız bir şekilde [tutulmuş]-tur![2]

1 Bu pasaj (1-3. ayetler), elbette yalnız ticarî muamelelere işaret etmeyip, her kişinin maddî mal-varlığı ile ilgili haklarını ve sorumluluklarını kapsayan hem pratik hem de ahlakî her türlü sosyal ilişki türüne temas etmektedir.

2 Büyük dilbilimcilerden bazısına (mesela, *Lisânu'l-'Arab*'da nakledildiği üzere, Ebû 'Ubeyde'ye) göre, *siccîn* terimi, "hapishane" anlamındaki *sicn* isminden türetilmiştir, hatta onunla eş anlamlıdır. Bu türetmeden hareket eden bazı otoriteler, *siccîn* terimine *dâim* mecazî anlamını, yani "devam etme" veya "dayanma" anlamını yüklemişlerdir (aynı kaynak). Böylece, mecazî olarak bir günahkarın "kayd"ı hakkında kullanıldığında günahkarın kapsayıcı [ve sürekli] *nitelikleri* vurgulanmaktadır ve

8 Bilir misin nedir o kayıpsız-kaçaksız olan?
9 O, [silinmez şekilde] tutulan bir kayıttır!
10 Vay *haline* o Gün *hakikati yalanlayanların*, **11** Hesap Günü'nü[n geleceğini] yalanlayanların: **12** oysa, hak ve adalet sınırlarını ihlal edenler [ve] günaha batmış [olan]lar dışında kimse onu yalanlamaz:[3] **13** [işte böyle,] ne zaman mesajlarımız onlara iletilse, hep "Geçmişin masalları!" derler.
14 Hayır, onların kalpleri, yaptıkları [kötülükler] ile pas tutmuştur![4]
15 Elbette onlar, o Gün Rablerin[in rahmetin]den yoksun bırakılacaklar: **16** ve sonra kesinlikle yakıcı ateşe girecekler **17** ve kendilerine, "Bu, işte sizin yalanlamaya düşkün olduğunuz [şey]dir!" denilecek.

18 AMA, gerçek erdem sahiplerinin kaydı en yüce şekilde [tutulur]![5]
19 Bilir misin nedir o yüce şekil?

وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَٰبٌ
مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ
يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ
مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ
ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ ۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾
ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا۟ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا ٱلَّذِى
كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ
لَفِى عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾

---

sanki bu nitelikler, devamlı olarak "zaptedilmiş" gibidir, yani sonuçlarından kaçma ihtimali olmaksızın silinemez şekilde kaydedilmiştir: bu nedenle, *fî siccîn* ifadesini "kayıpsız-kaçaksız şekilde [tutulmuş]tur" şeklinde çevirdim. Bu yorum, bana göre, aşağıdaki 9. ayet tarafından tamamen teyid edilmektedir.

3 Allah'ın huzurundaki nihaî sorumluluğun –ve dolayısıyla O'nun hüküm vericiliğinin– inkarının, her zaman günah işlemeyi ve manevî/ahlakî değerleri ihlal etmeyi teşvik ettiğine işaret. (Bu ve bundan sonraki ayet, tekil bir ifade içinde formüle edilmiş olduğu halde ben onları çoğul biçimde çevirmeyi tercih ettim; çünkü bu çoğulluk, deyimsel olarak, betimleyici isim-fiiller olan *mu'ted* ve *esîm*'den önce *küll* [bütün] kelimesinin ve 14 vd. ayetlerde açıkça çoğul ifadelerin kullanılması ile ortaya konulmuştur).

4 Lafzen, "kazandıkları, kalplerini pasla örtmüştür": kötülükte ısrar etmelerinin, onları tedrîcen ahlakî sorumluluk bilincinden ve dolayısıyla, Allah'ın nihaî hükmünün vukuunu tahayyül etme yeteneğinden yoksun bıraktığına işaret.

5 Yani, kötü ruhluların kaydının tersine (bkz. yukarıdaki ayet 7). *'İlliyyûn* teriminin *'illî* veya *'illiyyeh* (yücelik/değerlilik) kelimelerinin çoğulu olduğu, yahut tekil hali olmayan bir çoğul olduğu söylenmektedir *(Kâmûs, Tâcu'l-'Arûs);* her iki durumda da sözkonusu terim, "[bir şey] "yüksek" yahut "yüce/değerli" idi [veya "hale geldi"]" yahut –mecazî olarak– "yükseldi" anlamına gelen *'alâ* fiilinden türetilmiştir: böylece, meşhur *huve min 'illiyeti kavmihî* deyimsel ifadesi de "o kavmi-

20 O, [silinmez şekilde] tutulan bir kayıttır, **21** Allah'a yakınlaşmış herkes tarafından[6] gözlenen.
22 Bakın, gerçek erdem sahipleri [öteki dünyada] mutlaka kutsananlardan olacaklar; **23** sedirler üzerinde [uzanarak] bakacaklar [Allah'a];[7] **24** ve yüzlerinde kutsanmışlığın parıltısını göreceksin.
25 Onlara [Allah'ın] mührü ile damgalanmış halis bir içki verilecek, **26** misk kokusu saçarak akan.[8]
Öyleyse, değerli şeylere ulaşmak için [can atanlar] bu [cennet içkisi]ni hedeflesinler: **27** çünkü o en yüce (madde)lerden oluşmuştur;[9] **28** Allah'a yakınlaşanların içecekleri bir [nimetin] kaynağı.[10]

كِتَٰبٌ
مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ
﴿٢٢﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ
نَضْرَةَ ٱلنَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾
خِتَٰمُهُۥ مِسْكٌ ۚ وَفِى ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ ٱلْمُتَنَٰفِسُونَ ﴿٢٦﴾
وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

---

nin [en] yüceleri arasındadır" anlamına gelir. Bu türetilme karşısında *'illiyyûn* çoğul kelimesi, muhtevanın yoğunluğunu ifade eden "kat kat soyluluk/değerlilik" *(Tâcu'l-'Arûs)* veya "en yüce/değerli tarz" anlamına gelir.

6 Yani, bütün dönemlerin peygamberleri ve velîleri ile melekler tarafından.

7 Karş. 75:23. Kur'an'ın başka yerlerinde olduğu gibi, erdem sahiplerinin cennetteki "sedirler"i, onların duydukları eksiksiz huzuru ve iç tatmini sembolize eder.

8 Lafzen, "ki sonu *(hitâmuhû)* misk olacaktır." Benim yukarıdaki ifadeyi çeviri şeklim, ona ikinci kuşak otoritelerden birçoğunun ve Ebû 'Ubeyde b. Musennâ'nın verdiği anlamı (ki tümünü Râzî nakletmektedir) yansıtmaktadır. Öteki dünyanın "halis içki"si *(rahîk)* –ki, bu dünyadaki içkinin tersine Allah'ın "mührü"nü (yani, damgasını) taşıyacaktır, çünkü "onda ne çarpma/sersemletme vardır, ne de onunla sarhoş olurlar" (37:47)– cennetin başka bir sembolüdür ve insanın bu dünyada yaşadığı duygularla karşılaştırmak sûretiyle, öteki dünyada dürüst ve erdemlileri bekleyen, insan tasavvurunun kavrayamayacağı bir biçimde yoğunlaşmış öte dünya zevklerine işaret etmektedir. Bazı büyük Müslüman sûfîler (mesela, Celâleddîn Rûmî) bu "halis içki"de Allah'ın rûhen (keyfiyetsiz —T.ç.n) görü(lü/nü)şüne (spiritual vision) bir atıf görürler: bence sûrenin devamının da teyid ettiği bir yorumdur bu.

9 Klasik müfessirlerin büyük kısmı *tesnîm* masdar-ismini temsîlî "cennet pınarları"ndan birinin ismi olarak gördükleri ya da onunla ilgili herhangi bir tanımlamadan kaçındıkları halde, bana göre, *senneme* fiilinin –"o [herhangi bir şeyi] yükseltti" veya "[onu] değerli/soylu kıldı"– türevi olan *tesnîm* isim-masdarı, ilahî bilgi "şarabı"nın onu cennette "içen"ler üzerinde yaptığı *etkiye* işaret eder. Bu nedenle Tâbiînden olan 'İkrime (Râzî tarafından nakledildiğine göre) *tesnîm*'i "onurlandıran" yahut "yücelten" anlamındaki *teşrîf* ile özdeşleştirir.

10 Karş. 76:5-6 ve ilgili notlar.

29 BAKIN, kendilerini günaha kaptıranlar, imana erenlere gülerler:[11] **30** ve ne zaman yanlarından geçseler birbirlerine [istihzâ ile] göz kırparlar; **31** ve kendileriyle aynı görüşteki insanlara[12] geri döndüklerinde de keyif ve neşeyle dönerler; **32** ve ne zaman [inananları] görseler, onlara: "Yazık, bu [insa]nlar doğru yoldan sapmış!" derler.

33 Oysa onlara, başkaları[nın inançları] üzerinde gözetleyicilik görevi verilmiş değildir.[13]

34 [Hesap] Günü ise, imana ermiş olanlar [geçmişte] hakikati inkar edenler(in halin)e gülecekler:[14] **35** [çünkü, cennette] sedirlerin üstünde [uzanmış şekilde] bakınıp duracaklar ve [kendi-kendilerine diyecekler]: **36** "Bu hakikat inkarcıları, yapmaya düşkün oldukları şeyler için mi [böyle] cezalandırılıyorlar?"

إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ كَانُوا۟ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾
وَإِذَا مَرُّوا۟ بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا ٱنقَلَبُوٓا۟ إِلَىٰٓ
أَهْلِهِمُ ٱنقَلَبُوا۟ فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوٓا۟
إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَآ أُرْسِلُوا۟ عَلَيْهِمْ حَٰفِظِينَ ﴿٣٣﴾
فَٱلْيَوْمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنَ ٱلْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ
يَنظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ ٱلْكُفَّارُ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

---

11 Kur'an'ın orijinal metninde 29-33. ayetler, sanki Hesap Günü görülecekler hatırlatılıyormuşçasına geçmiş zaman kipiyle ifade edilmişlerdir. Ancak, önceki ve sonraki pasajlar (yani, 18-28. ayetler ile 34-36. ayetler) gelecek zaman kipiyle formüle edildiklerinden dolayı, bu dünya hayatı ile ilgili 29-33. ayetlerin geniş zaman kipinde ifade edilmeleri daha uygundur.

12 Lafzen, "kendi adamlarına."

13 Lafzen, "onlar başkaları üzerine gözetleyici olarak gönderilmemişlerdir" —imandan yoksun olan hiç kimsenin kendi çevresindeki insanların imanını eleştirme hakkına sahip olmadığına işaret.

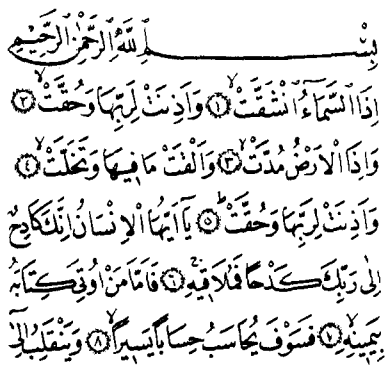
14 Dürüst ve erdemlilerden bahsederken Kur'an, Hesap Günü Allah'ın "onların içlerinde [takılıp kalmış] olabilecek uygunsuz bütün düşünce veya duyguları *(ğill)* silip çıkaracağını" sık sık vurgular (7:43 ve 15:47). Öteki dünyada günahkarların başına gelecek belalara karşı kutsanmışların bir intikam sevinci duymaları "değersiz/uygunsuz duygular" kategorisine girdiğinden, onlara "gülmeleri", sadece kendi güzel hallerinden hoşnutluk duyduklarını gösteren mecazî bir anlama sahiptir.

84. İNŞİKÂK SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Nüzul sırasına göre bu sûre, 82. sûrenin *(İnfitâr)* hemen ardından gelir ve bu nedenle, muhtemelen son Mekkî vahiylerden biridir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 GÖKYÜZÜ parçalara ayrıldığında,[1]
2 tabiatı gereği Rabbine boyun eğdiğinde;
3 ve yeryüzü dümdüz hale getirildiğinde,[2]
4 ve içindeki her şeyi dışarı atarak tamamen boşaldığında,[3]
5 tabiatı gereği Rabbine boyun eğerek:
6 [öyleyse,] ey insan –sen [madem ki] zahmetli bir çaba ile Rabbine yönelmektesin–[4] sonunda mutlaka O'na kavuşacaksın!
7 Sicili sağ eline verilecek olan kimse,[5]
8 zamanı geldiğinde kolay bir hesaba çekilecektir; **9** ve kendi görüş ve anlayışındaki insanlara[6] sevinçle dön[ebil]ecektir.

---

1 Yani, Son Saat gelip çattığında ve hem olgu olarak hem de insan kavrayışında yeni bir gerçeklik başladığında.

2 Bkz. 20:105-107.

3 Yani, bütün gerçekliğini kaybettiğinde.

4 İnsanın yeryüzündeki hayatında –farkında olalım veya olmayalım– üzüntü, acı, sıkıntı ve endişenin, nadir anlardaki gerçek mutluluk ve tatminin çok üzerinde olduğu gerçeğine işaret. Böylece, bu insanlık durumu, "zahmetli bir çaba ile Rabbine doğru yönelmek" –yani, O'na kavuşacağı yeniden dirilişteki âna doğru yönelmek– olarak tanımlanmıştır.

5 Yani, hayattaki davranışları sayesinde "dürüst ve erdemliler" arasına giren kimse: bkz. 69:19, not 12.

6 Lafzen, "halkına" —yani, kendisi gibi dünyada iken dürüst ve erdemli bir hayat sürenlere.

10 Sicili arkasından verilecek olan ise,[7]
11 zamanı geldiğinde tamamiyle yok olmak için yalvaracak: **12** ama yakıcı ateşe atılacaktır.
13 Bakın, o adam, [yeryüzündeki hayatında] kendi görüş ve anlayışındaki insanlar[8] arasında keyifle yaşadı; **14** çünkü, hiçbir zaman [Allah'a] döneceğini düşünmedi.
15 Evet, öyle! Halbuki Rabbi, onda olan her şeyi görmekteydi!

16 YOK YOK! Hayır! Akşamın [geçip giden] alacakaranlığını tanıklığa çağırırım.
17 Ve geceyi, onun [safha safha] gözler önüne serdiklerini,
18 ve dolunay haline gelen ayı:[9]
19 [işte böylece, ey insanlar,] siz adım adım ilerleyeceksiniz.[10]
20 Peki, onlara ne oluyor da [öteki dünyaya] inanmıyorlar?[11] **21** Ve Kur'an ken-

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهْرِهِۦ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا۟ ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُۥ كَانَ فِىٓ أَهْلِهِۦ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰٓ إِنَّ رَبَّهُۥ كَانَ بِهِۦ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَٱلْقَمَرِ إِذَا ٱتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ

---

7 Bu, ilk bakışta, kötülerin sicilinin "sol eline verileceği"ni belirten 69:25 ile çelişir gibi görünmektedir. Ama şimdiki ifade ve tasvir, günahkarın kendi sicilinden duyduğu dehşeti ve onu hiç görmeme dileğini yansıtmaktadır (69:25-26): başka bir deyişle, *onu görmek istememesi*, (sicilinin) ona, "arkasından" verilmesi ile sembolize edilmektedir.

8 Lafzen, "kendi toplumu" —yani, aynı günahkar eğilimlere sahip olan halk. (Karş. 75:33, not 14).

9 Böylece Allah, kendi yarattığı evrendeki hiçbir şeyin durağan olmadığı gerçeğini "tanıklığa çağırmakta"dır. Çünkü her şey, sürekli olarak bir durumdan diğerine, her durumda görüntüsünü ve şartlarını değiştirerek, hareket edip durmaktadır: Yunan filozofu Heraklitus tarafından yerinde olarak *panta rhei* ("her şey akar/değişir") ifadesiyle tanımlanan bir olgu.

10 Yahut: "bir safhadan/durumdan diğerine" (Zemahşerî): yani, kesintisiz bir ilerleme içinde —hamilelik, doğum, büyüme, yaşlanma, ölüm ve sonunda yeniden dirilme.

11 Var olan her şeyin bir safhadan diğerine yahut bir durumdan diğerine kaçınılmaz bir şekilde evrilmesi, bütün evrende açıkça görülen temel bir kanuna tekabül ettiğinden, bunun istisnasının yalnızca insan olacağını ve *onun* ileriye doğru hareketinin bedensel ölümü ile sona ereceğini ve ardından başka bir oluşun takip etmeyeceğini varsaymak, makul olmaz.

dilerine okunduğunda saygıyla yere kapanmıyorlar?[12]

22 Evet, hakikati inkara şartlanmış olanlar [bu ilahî kelâmı] yalanlıyorlar! **23** Ama Allah, onların [kalplerinde] gizlediklerini[13] bilir.

24 O halde, onlara [öteki dünyada] şiddetli azabı haber ver, **25** yalnız [pişmanlık duyarak] iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar hariç: onlar için kesintisiz bir ödül vardır!

عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُوْنَ ۝ بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
يُكَذِّبُوْنَ ۝ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوْعُوْنَ ۝ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُوْنٍ ۝

12 Yani, onun bütün mevcudattaki kesintisiz ilahî değişim ve ilerleme kanununu nasıl sürekli olarak vurguladığını gördükleri halde.

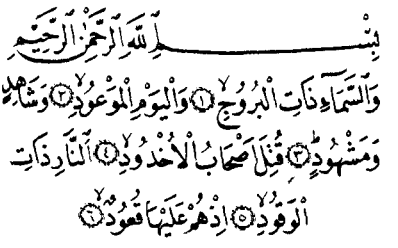
13 Yani, Yüce Varlığa karşı sorumluluklarını itiraf etme isteksizliğini.

85. BURÛC SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

91. sûreden *(Şems)* sonra nazil olmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DÜŞÜN büyük burçlarla dolu göğü,
2 ve [tahayyül et] vaad edilen Günü,[1]
3 ve O [her şeye] tanıklık eden ile [O'nun tarafından] tanıklık edileni![2]

4 ONLAR [yalnızca] kendilerini yok ederler,[3] o çukuru hazırlayanlar, **5** [imana ermiş olanlara karşı şiddetle yanan ateş (çukurunu)![4]
6 Hani, onlar [keyifle] o [ateşi] seyretmiş-

1 Yani, Kıyamet Günü'nü.

2 Allah, evreni yaratmakla, denilebilir ki, Kendi kudretine ve eşsiz-ortaksız oluşuna "tanıklık yapar": karş. 3:18 –"Allah O'ndan başka tanrı olmadığına [bizzat Kendisi] şahittir"– ve ilgili not 11.

3 *Kutile*'nin bu şekilde çevrilmesi ile ilgili bir açıklama için bkz. 74:19-20, not 9.

4 Lafzen, "şu yanıp tutuşan ateş çukurundan sorumlu olanlar *(ashâb)*." Bu temsîlî pasajı açıklamak için müfessirler, onu –gereksiz bir biçimde– geçmiş zaman kipinde alarak yorumlamışlar ve bu zalimlerin tarihsel "kimliklerini tesbit" etmek amacıyla en zayıf ve çelişkili menkıbeleri nakletmişlerdir. Bu yorumların ürünü olarak, Hz. İbrahim'in putperest çağdaşlarıyla yaşadığı tecrübeden (karş. 21:68-70) Nebukadnezar'ın İsrailoğulları'ndan üç dindar kişiyi yanan bir ocakta yakma teşebbüsünü anlatan Kitâb-ı Mukaddes efsanesine (Daniel'in Kitabı iii, 19 vd.), yahut 6. yüzyılda Necrân Hristiyanları'nın Yemen Kıralı Zû Nevâs (ki Yahudi dinine mensup idi) tarafından idam edilmelerine, yahut tamamen uydurma bir hikaye olan, bir Zerdüşt kralının erkek kardeş ile kız kardeşin evlenmelerine "Allah'ın müsaade ettiği" şeklindeki hükmünü kabul etmeyen teb'asını ateşe atarak öldürdüğüne vd. kadar uzanan bir hikayeler antolojisi meydana gelmiştir. Bu menkıbelerin hiç biri, elbette bu bağlamda ciddî bir araştırmaya değecek nitelikte değildir. Ancak yukarıdaki Kur'an pasajında atıfta bulunulan zalimlerin anonimliği, burada bir *darb-ı mesel* (parable) karşısında bulunduğumuzu ve "tarihî" yahut efsanevî olayların sözkonusu olmadığını göstermektedir. İşkenceciler, kendileri hiçbir şekilde iman etmeyen ve başkalarının da iman etmesini nefretle karşılayan (bkz. aşağıda 8. ayet) kimselerdir; "ateş çukuru", zalimlerin inananlara işkencelerinin mecazî bir ifadesidir: belli bir dönemle veya

lerdi, **7** müminlere ne yaptıklarının bilincinde olarak;[5] **8** yalnızca Kudret Sahibi, bütün övgülere layık olan Allah'a inanmalarından dolayı nefret ediyorlardı o müminlerden, **9** O Allah ki göklerin ve yerin hükümranlığına sahiptir.
O Allah ki her şeye tanıktır!
10 İnanan erkekler ile inanan kadınlara işkence edenlere ve sonra hiçbir pişmanlık duymayanlara gelince, onları cehennem azabı beklemektedir: evet, yakıcı azap[6] beklemektedir onları!
11 [Ama,] imana ermiş olup da doğru ve yararlı işler yapanlar, [öteki dünyada] içinden ırmaklar akan bahçeler bulacaklardır; bu, büyük bir kurtuluştur![7]

12 ŞÜPHESİZ, Rabbinin yakalaması son derece çetindir!
13 O'dur [insanı] yoktan var eden ve sonra yeniden hayata getiren.
14 Ve yalnız O'dur gerçek bağışlayıcı, sevgide kapsayıcı, **15** şanlı kudret tahtının sahibi,[8] **16** dilediği her şeyin mutlak Yapıcısı.

17 [GÜNAHKAR] orduların kıssasından haberin var mı? **18** Firavun ve Semûd [kavmi]nin?[9]

وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ
بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝٧ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا
بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝٨ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝٩ إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ
عَذَابُ الْحَرِيقِ ۝١٠ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ
الْكَبِيرُ ۝١١ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ۝١٢ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ
وَيُعِيدُ ۝١٣ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ۝١٤ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ۝١٥
فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ۝١٦ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ۝١٧ فِرْعَوْنَ
وَثَمُودَ ۝١٨

---

belli insanlarla sınırlı olmayıp yazılı tarih içinde çeşitli biçimlerde ve değişen yoğunluk derecelerinde tekrarlanan bir olgu.

5 Lafzen, "etrafında otururlarken onların yaptıkları her şeyi gözlerler."

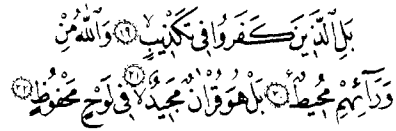
6 Lafzen, "yakmak sûretiyle."

7 Bu, dürüst ve erdemlileri öteki dünyada bekleyen nimetlerin bir teşbîhi olarak "içinden ırmaklar akan bahçeler" ifadesinin Kur'an'da hemen hemen ilk defa kullanıldığı yerdir.

8 Lafzen, "O, şanlı kudret tahtının *(el-'arşu'l-mecîd) tanrısı." 'Arş*'ın "kudret tahtı" olarak çevrilmesi konusunda bkz. 7:54 ve ilgili not 43.

9 Zımnen, "ikisi de günahlarından dolayı yok edilmişlerdi." Firavun'un ve ordularının kıssası ve boğularak ortadan kaldırılmaları, Kur'an'da birçok kere zikredilmiştir; Semûd kıssası için bkz. özellikle 7:73 vd. ve ilgili notlar 56-62.

19 Ama, hakikati inkara şartlanmış olanlar onu yalanlamakta ısrar ederler: **20** halbuki Allah onları, farkında olmadıkları halde,[10] [ilmi ve kudreti ile] kuşatır. **21** Yok yok, hayır! Bu [reddettikleri ilahî kelâm] şerefli/soylu bir hitabedir, **22** kaybolmayan bir levha üzerine [işlenmiş (bir hitabe)].[11]

10 Lafzen, "arkalarından"; pek yakın olduğu halde farkında olunmayan bir şeyin başa gelmesini gösteren deyimsel bir ifade.

11 Lafzen, "iyi muhafaza edilen bir levhada *(levh-i mahfûz)*" —Yalnız bu ifade, tek başına, Kur'an'ın bir tanımını vermektedir. Bazı müfessirler, sözkonusu levhayı lafzî anlamıyla alıp Kur'an'ın ezelden beri kaydedildiği gerçek bir "ilahî levha" şeklinde anladıkları halde, diğer birçoklarına göre bu ifade her zaman mecazî bir anlam taşımaktadır: yani, bu ilahî kelâmın ***kaybolmazlık/korunurluk niteliğine*** bir işaret. Bu yorum, mesela Taberî, Beğavî, Râzî ve İbni Kesîr tarafından doğru görülerek nakledilmiştir. Bunlar, "iyi muhafaza edilen bir levhada" ifadesinin, Kur'an'ın hiçbir zaman bozulmayacağı ve her zaman bütün keyfî ilavelerden, çıkarmalardan ve lafzî değişikliklerden uzak kalacağı şeklindeki ilahî vaad ile ilgili olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu bağlamda bkz. 15:9 ve ilgili not 10.

86. TÂRIK SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Nisbeten erken bir tarihte (muhtemelen Hz. Peygamber'in nübüvvetinin dördüncü yılında) nazil olan bu sûre, ismini birinci ayetinde geçen *târık* kelimesinden alır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾
النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾
فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾
يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ

1 DÜŞÜN gökleri ve gece vakti geleni![1]
2 Bilir misin nedir gece vakti gelen?
3 O, yıldızdır [inanmadan yaşanan hayatın] karanlığını delip geçen:
4 [zaten] hiçbir insan korunmasız bırakılmamıştır.[2]

5 İNSAN, neden yaratıldığına bir baksın:
6 o spermalı bir sıvıdan yaratılmıştır **7** [erkeğin] beli ile [kadının] leğen kemiği[3]

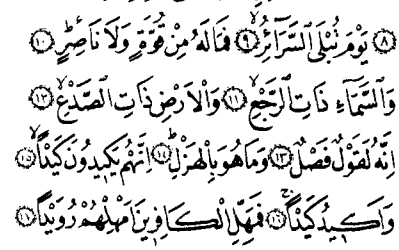
---

1 Bazı müfessirler, *târık* ("gece vakti gelen") olarak tanımlanan şeyin sabah-yıldızı olduğunu, çünkü onun gecenin bitimine doğru göründüğünü ileri sürerler; diğerleri ise –Zemahşerî ve Râğıb gibi– genel manada onu "yıldız" cinsi olarak anlarlar. Şimdi bu ismin kökünü analiz edersek, "[bir şeye] vurdu" veya "bir şeyi [dövdü]" anlamındaki *taraka* fiilinden türetildiğini görürüz; bu nedenle, *taraka'l-bâb*, "kapıyı çaldı" anlamına gelir. Mecazî olarak da, "gece vakti gelen herhangi bir şey"i [veya "herhangi bir kimse"yi] gösterir, çünkü bir eve gece gelen kişinin kapıyı çalması beklenir *(Tâcu'l-'Arûs)*. Kur'an'ın ifade tarzında *târık*, felaketin ve sıkıntının derin karanlığında bunalmış bir insana zaman zaman gelen semavî bir teselli ve rahatlamayı; veya belirsizliğin karanlığını gideren anî, sezgisel bir aydınlanmayı; yahut da adeta insanın kalp kapılarını çalan ve böylece hem teselli ve rahatlama, hem de aydınlanma fonksiyonlarını gören ilahî vahyi ifade eden bir mecazdır. (Yemin ifade eden *ve* bağlacını "Düşün" olarak çevirmem konusunda bkz. sûre 74, not 23'ün ilk bölümü).

2 Lafzen, "üzerinde muhafızı bulunmayan [yahut "gözetilmeyen"] hiçbir insan yoktur." Bkz. bu bağlamda 82:10-12, not 7.

3 "Leğen kemiği" olarak çevirdiğim *terâib* çoğul ismi, aynı zamanda "kaburga kemiği" veya "kaval kemiği" anlamlarına da gelir; nadiren kullanılan Kur'ânî kavramların etimolojisi üzerinde uzmanlaşmış otoritelerin çoğuna göre bu terim, özellikle *kadın* anatomisi ile ilgilidir *(Tâcu'l-'Arûs)*.

arasından çıkan. **8** Elbette O, [insanı yoktan var eden] onu yeniden [hayata] döndürmeye de kâdirdir: **9** bütün sırların ortaya serileceği Gün, **10** ve [insanın] ne bir kuvvet ne de yardımcı bulacağı (Gün)! **11** Düşün[4] dönüp duran gökleri, **12** ve bitkilerle patlayıp yarılan yeri!

13 BAKIN, bu [ilahî kelâm] doğruyu yanlıştan ayıran bir sözdür,[5] **14** boş bir lakırdı değil.

15 Elbette on[u kabule yanaşmayan]lar, birçok düzmece kanıt ararlar[6] [ilahî kelâmı çürütmek için]; **16** ama Ben onların bütün planlarını boşa çıkaracağım.[7]

17 Öyleyse bırak, hakikati inkar edenler dilediklerini yapsınlar, yapsınlar kısa bir süre!

---

4 Zımnen, "ve son olarak, Allah'ın yaratma ve yeniden diriltme kudretini tam olarak kavrayabilmek için düşün ..." vd.

5 Lafzen, "hüküm veren bir söz" veya "ayırd edici bir söz", yani doğru ile yanlış arasında ayrım —burada, bir tarafta "ölüm"den sonra hayatın devamlılığına inanç, diğer tarafta bu ihtimalin reddi arasında ayrım. (Karş. Kıyamet Günü'nden "Ayrım Günü" olarak söz eden 37:21, 44:40, 77:13 ve 38, 78:17; bkz. ayrıca 77:13, not 6).

6 Lafzen, "[birçok] tuzak *(keyd)* kurarlar": bkz. hemen hemen eş anlamlı bir kelime olan *mekr*'in aynı anlamda kullanıldığı 34:33, not 41.

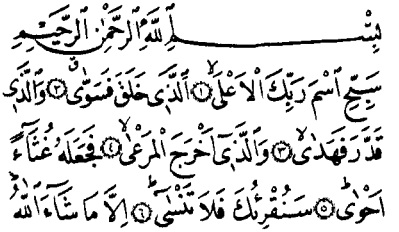
7 Lafzen, "Ben, [daha ince] bir tuzak kuracağım", yani onlarınkini boşa çıkarmak için. Benim kullandığım açıklayıcı ifadeler, bütün otoritelere göre yukarıdaki ayetin taşıdığı anlamı yansıtmaktadır.

87. A'LÂ SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûre, büyük ihtimalle, nüzul kronolojisinde sekizinci sırada yer almaktadır. Sûreye adını veren anahtar sözcük, birinci ayetinde geçmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 YÜCELT Rabbinin sınırsız şanını: Yüceler-Yücesi[nin şanını],
2 O ki, [her şeyi] yaratmakta ve amacına uygun şekiller vermektedir;[1]
3 O ki, [bütün mevcudatın] tabiatını belirlemekte[2] ve onu [hedefine doğru] yöneltmektedir;
4 O ki, yeşil ot(lar)ı çıkarmakta, **5** ve sonra on[lar]ı kara-kavruk kök haline getirmektedir![3]

6 BİZ SANA öğreteceğiz ve [öğrendiklerinden hiç birini] unutmayacaksın, **7** Allah'ın [unutmanı] diledikleri hariç;[4] çün-

1 Yani, onu kendi içinde tutarlı kılmakta ve yerine getirmekle yükümlü olduğu fonksiyonlara uygun vasıflarla donatmakta, böylece onu varoluşun gereklerine *baştan* (a priori) uygun hale getirmektedir.

2 Karş. 25:2'nin son cümlesi ve ilgili not 3; ayrıca 20:50 ve not 31.

3 Yani, mecazen, "hayat vermekte ve ölüme götürmektedir."

4 Klasik müfessirlere göre, yukarıdaki sözler özel olarak Hz. Peygamber'e yöneliktir ve bu nedenle, ona *Kur'an'ın öğretilmesini* ve "Allah'ın [unutmasını] dilediklerı hariç", ondan hiçbir şeyin unutturulmayacağını kasdetmektedir. Bu istisna cümleciği, o günden beri müfessirleri çok sıkıntıya sokmuştur, çünkü Hz. Peygamber'e Kur'an'ı vahyeden Allah'ın Kur'an'ın *herhangi bir kısmını* o'na unutturacağını düşünmek pek makul değildir. Bu nedenle, ilk dönemlerden günümüze kadar pek de tatminkar olmayan birçok açıklama getirilmiştir. En az tatminkar olanı da, her şaşkın Kur'an yorumcusunun son olarak sığındığı "nesih doktrini"dir (2:106, not 87'de bu doktrini kabul etmediğimi açıkladım). Ancak, yukarıdaki pasajın, görünürde Hz. Peygamber'e hitab etmesine rağmen, *genel olarak insana*

kü, [yalnız] O'dur [insanın] kavrayışına açık olan her şeyi ve [ondan] gizli olanları[5] bilen: **8** Biz, [böylece] [nihaî] huzura ve rahatlığa giden yolu[6] senin için kolaylaştıracağız.

إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٨﴾
فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾
وَيَتَجَنَّبُهَا ٱلْأَشْقَى ﴿١١﴾ ٱلَّذِى يَصْلَى ٱلنَّارَ ٱلْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾
ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾

9 O HALDE, [hakikati başkalarına] hatırlat, bu hatırlatma ister fayda ver[iyor görün]sün, [ister görünmesin]:[7] **10** [Allah'tan] korkan, düşünüp ondan ders alır, **11** ona yabancılaşan ise bir zavallı bîçare olarak kalır; **12** böylesi, [öteki dünyada] büyük ateşe atılacak **13** ve orada ne ölecektir ne de diri kalacak.[8]

14 [Bu dünyada] arınmayı başaran ise, [öteki dünyada] mutluluğa ulaşır, **15** ki böy-

---

yönelik olduğunu ve daha önceki Kur'an vahyi ile –yani, 96. sûrenin *('Alak)* ilk beş ayeti ve özellikle Allah'ın "insana bilmediğini belletti"ğini söyleyen 3-5. ayetler ile– yakından bağlantılı bulunduğunu kabul edersek, sözkonusu yorum zorluğu ortadan kalkmış olur. Bu ayetler ile ilgili 3. notta, sözkonusu ayetlerin, kuşaktan kuşağa ve bir uygarlıktan diğerine devrolunan insanoğlunun tecrübe yoluyla eriştiği kazanımlarına ve rasyonel bilgi birikimine işaret ettiği görüşünü ifade etmiştim: şimdiki pasajın işaret ettiği olgu da budur. Burada, insanı yaratılış amacına uygun olarak şekillendiren ve ona doğru yolu göstereceğini vaad eden Allah'ın, ona, insanlığın biriktireceği, kaydedeceği ve kollektif olarak "hatırlayacağı" bilgi unsurlarını elde etme yeteneği vereceği (ve böylece, ona "öğreteceği") bildirilmektedir. Ancak Allah'ın, insana, yeni tecrübeler edinme vasıtasıyla erişilebilen ileri becerileri de kapsayan daha geniş ve zengin bilgilerin yanısıra tümdengelimci veya spekülatif bilgi unsurlarına sahip olması sonucu "unutturabileceği" (başka bir deyişle, terk ettirebileceği) gereksiz ve yararsız hale gelen bilgiler bunun dışında kalır. Ancak, bir sonraki cümle, dış dünyayı gözlemleme ve spekülasyon yoluyla ulaşılan bütün bilgilerin, ne kadar gerekli ve değerli olsalar da, kesinlikle sınırlı bir geçerliliğe sahip olduklarını ve bu nedenle tek başlarına nihaî gerçekliği bulmamıza yetmeyeceklerini açıkça ortaya koymaktadır.

5 Yani, mahiyet itibariyle insan kavrayışının ötesindeki her şeyi *(ğayb)*. Bunun anlamı şudur: beşerî bilgi, ebediyyen yetersiz kalmaya mahkum olduğundan, insan, ilahî vahyin yardımı olmaksızın hayatta izleyeceği yolu bulamaz.

6 Yani, zihnin huzura ermesine ve ruhun sükûnetine giden yolu.

7 Bu çeviri, Beğavî'nin yorumuna ve Râzî'nin bu ifade ile ilgili alternatif yorumlarından birisine dayanmaktadır.

8 Yani, ilahî öğüt ve uyarıdan uzak kalmasının *sonucu olarak*. (Karş. 74:28-29).

lesi, Rabbinin ismini hatırlayan ve [O'na] ibadet edendir.

16 Ama hayır, [ey insanlar,] siz bu dünya hayatını tercih edersiniz, **17** oysa gelecek hayat daha iyi ve daha kalıcıdır. **18** Gerçek şu ki, [bütün] bunlar, geçmiş vahiylerde [bildirilmiş]tir. **19** İbrahim ve Musa'ya indirilen vahiylerde.[9]

وَذَكَرَ ٱسْمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ
ٱلدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ﴿١٧﴾ إِنَّ هَٰذَا لَفِى
ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

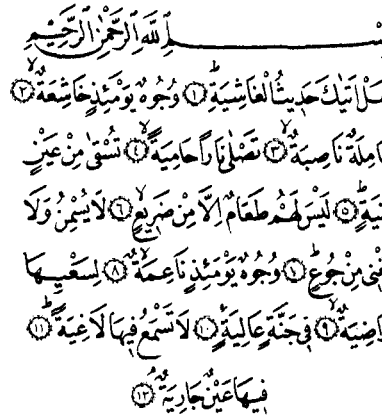
9 Bu iki isim, geçmiş vahiylerin sadece *birer örneği* olarak verilmiş ve böylece, insanoğlunun dinî tecrübesinin devamlılığı ve bütün peygamberler tarafından tebliğ edilen temel hakikatlerin aynılığı gerçeği bir kez daha vurgulanmıştır. (Karş. ayrıca 53:36 vd.) Lafzen, "[bir kitabın] yaprakları"nı veya "kağıt tomarları"nı gösteren *suhuf* (tekili *sahîfe)* ismi, en geniş anlamıyla *kitâb* kelimesi ile eş anlamlıdır (Cevherî): bu nedenle, yukarıdaki bağlamda, "vahiyler" olarak çevirdim.

88. ĞÂŞİYE SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Büyük bir ihtimalle Mekke döneminin ortalarında nazil olan bu sûre, başlığını, birinci ayetinde geçen *ğâşiye* isim-fiilinden almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

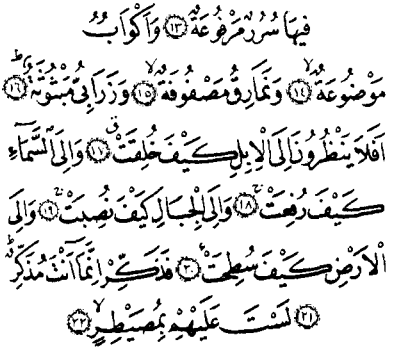
1 KÂBUS Gibi Çöken'den[1] haberin var mı?
2 Bazı yüzler o Gün yere bakacak, **3** [günahın yükü altında] bitkin düşmüş, [korku ile] sarsılmış, **4** kızgın bir ateşe girmek **5** ve kaynar bir pınardan tatmak üzere.
6 Hiçbir yiyecekleri yok kuru dikenlerin acılığından başka, **7** ne bir güç veren ne de açlığı gideren (dikenlerin).[2]
8 Bazı yüzler (de) o Gün mutlulukla parıldayacak, **9** çabaları[nın meyvesini tatmak]tan memnun, **10** harika bir bahçede, **11** boş lakırdı işitmeyecekleri (bir bahçede).
12 Sayısız pınarlar[3] akacak orada, **13** [ve]

1 Yani, Kıyamet Günü'nden.

2 Keffâl'e göre, (Râzî'nin naklettiği üzere,) bu tür cehennem yiyecek ve içecekleri, tam bir ümitsizliğin ve alçalmanın simgesidir. Kurumuş haliyle acı ve dikenli bir bitkiyi ifade eden (Cevherî) *darî'* ismi, "o, küçüldü/aşağılandı" veya "gururu kırıldı" anlamlarına gelen *dara'a* veya *dari'a* fiilinden türetilmiştir: açıkça mecazî anlamda kullanılan bu ifadeyi "kuru dikenlerin acılığı" olarak çevirmemin sebebi budur. Benzer mecazî bir anlam, Kur'an'da çok sık zikredilen *hamîm* terimini hatırlatan, 5. ayetteki "kaynar bir pınar" ifadesine de yüklenebilir (bkz. 6:70'in son cümlesi ile ilgili not 62).

3 Lafzen, "bir pınar" —ama, Zemahşerî ve İbni Kesîr'in işaret ettiği gibi, tekil biçimdeki kullanılış, burada "pınarların çokluğu"na işaret eden bir *cins ismi* anlamı taşımaktadır. Bu hayat veren nesne mecazı, Kur'an'daki cennet tasvirlerinde sıkça kullanılan "ırmaklar" *(enhâr)* ifadesi ile benzerdir.

yükseltilmiş [mutluluk] tahtları,[4] **14** doldurulmuş kadehler, **15** dizilmiş yastıklar, **16** ve serilmiş halılar...

17 PEKİ, [o yeniden dirilmeyi inkar edenler] bakmazlar mı yağmur yüklü bulutlara, [ve görmezler mi] nasıl yaratılmış onlar?[5]
18 Ve (bakmazlar mı) göğe, nasıl yükseltilmiş?
19 Ve dağlara, nasıl sağlamca dikilmiş?
20 Ve toprağa, nasıl yayılmış?
21 İşte böyle, [ey Peygamber,] onlara öğüt ver; senin görevin yalnız öğüt vermektir: **22** sen onları [inanmaya] zorlayamazsın.[6]

4 Bkz. 15:47, not 34.

5 Yeniden dirilmeyi ve öteki dünyadaki hayatı inkar etmenin bilinçli Yaratıcı kavramını tamamiyle anlamsız hale getireceğine işaret; ayetin birinci bölümünde "yeniden dirilmeyi inkar edenler" sözlerini eklememin sebebi budur —*İbil* ismi ise, öncelikle, "develer" anlamına gelir, ki tekil şekli olmayan ve sadece çoğul şekilde kullanılan bir cins ismidir (generic plural). Ama bu isim, aynı zamanda "yağmur taşıyan bulutlar" için de kullanılmaktadır *(Lisânu'l-'Arab, Kâmûs, Tâcu'l-'Arûs)*: ki bu karşılık, yukarıdaki anlam örgüsü içinde daha tercihe şayan olan bir karşılıktır. Eğer bu terim "develer" anlamında kullanılmış olsaydı, yukarıdaki ayette ona yapılan atıf, sadece, Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Araplara hitab etmiş olurdu. Çünkü dikkat çekici dayanıklılığı, çok çeşitli işlerde (binme, yük taşıma, süt ve et verme, yün kaynağı olma gibi) kullanılabilmesi ve çöl ortasında yaşayan insanlar için adeta vazgeçilmez bir değer taşıması gibi sebeplerden dolayı deve, Araplar arasında daima hayranlık ve bağlılık duyulan bir hayvan olmuştu. Ayrıca, "develer"in kasdedilmiş olması, anlamı belirli bir çevrenin ve belirli bir zamanın insanları ile (geçmiş olaylara tarihî atıfların faydasından bile yoksun şekilde) sınırlamış olacağından, burada hiç dikkate alınmamalıdır. Çünkü Kur'an'da, Allah'ın yarattığı evrenin olağanüstülüklerini gözlemlemek için yapılan çağrı, bütün zamanların ve bütün toplumların insanlarına yöneliktir. Bu nedenle, *İbil* teriminin burada "develer" için değil, ama "yağmur yüklü bulutlar" için kullanıldığını varsaymak için birçok neden vardır: Ayrıca, burada suyun buharlaşması, buharın göğe yükselmesi, yoğunlaşması ve sonunda yere düşmesi şeklindeki olağanüstü dönüşümlü sürece yapılan işaret, ne kadar hayranlık verici ve faydalı olsalar da "develer"e yapılan atıftan çok, sonraki ayetlerde (18-20. ayetler) gökyüzüne, dağlara ve yeryüzüne yapılan atıf ile daha uyumlu görünmektedir.

6 Lafzen, "sen onlar üzerinde bir güç sahibi değilsin."

إِلَّا مَنْ تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

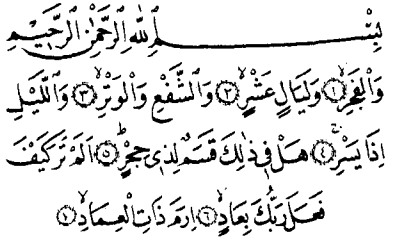
23 Ancak, kim hakikati inkara şartlanmış olarak yüz çevirip uzaklaşırsa, **24** Allah ona [öteki dünyada] en büyük azabı tattıracaktır: **25** Bizedir onların dönüşleri, **26** ve Bize düşer onları hesaba çekmek.

89. FECR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Nüzul sıralamasına göre onuncu sırada yer alan bu sûrenin adı, birinci ayetinde anılan *fecr* isminden gelmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 ŞAFAĞI düşün **2** ve on geceyi![1]
3 Çok olanı ve Tek olanı[2] düşün!
4 Kendi yolunda akıp giden geceyi[3] düşün!
5 Düşün bütün bunları; bunlarda, akıl sahipleri için hakikatin sağlam bir kanıtı[4] yok mudur?

6 BİLMEZ MİSİN Rabbin neler yaptı 'Âd [halkın]a,[5] **7** çok sütunlu İrem [halkına],

1 "Şafak" *(fecr)* insanın ruhî uyanışını sembolize eder; bu nedenle, "on gece", hicretten önceki 13. yılda, Muhammed'in (s) ilk vahyini aldığı (bkz. 96. sûrenin giriş notu) ve insanlığın ruhî uyanışına katkıda bulunmakla görevlendirildiği Ramazan ayının son üçte birlik kısmına işaret eder.

2 Lafzen, "çifti ve teki" yahut "bir"i: yani, Yaratıcı'nın tekliği ve benzersizliğine karşılık yaratılanların çokluğunu (Beğavî, Sa'îd el-Hudrî'den naklen ve Taberî, yukarıdaki ifade ile ilgili alternatif yorumlarından birinde). "Çift sayı" kavramı, aynı türden ***birden fazla*** unsurun varlığına işaret eder: başka bir deyişle, karşıtı veya karşıtları olan ve bu nedenle başka şeylerle belli bir ilişki içinde bulunan her şeyi kapsar (karş. 36:36'da, bütün varlık evrenindeki bariz kutupluluğa işaret eden *ezvâc* terimi). Buna karşılık *vetr* terimi –veya daha yaygın olan Necdî telaffuzuna göre *vitr*–"tek" veya "bir" olan şeyi kapsar ve bu nedenle, Allah'a verilen adlardan biri olarak kabul edilir: çünkü "hiçbir şey O'na denk tutulamaz" (112:4) ve "hiçbir şey O'na benzemez" (42:11).

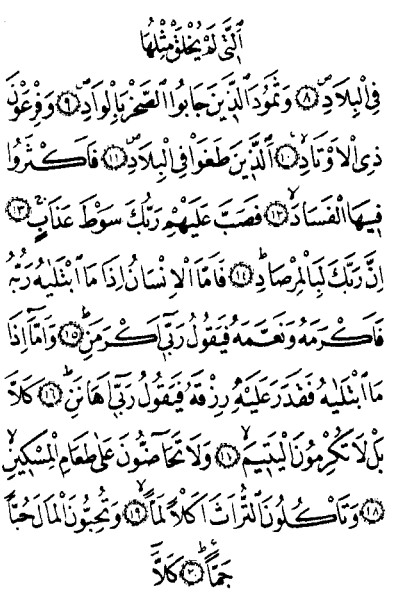
3 İnsanın Allah'ın bilincine varması ile birlikte "kendi yolunda akıp gitmeye" –yani, uzaklaşıp ortadan kalkmaya– mahkum olan ruhsal karanlığın teşkil ettiği geceye îma.

4 Lafzen, "[daha] sağlam bir delil" *(kasem)*: yani, Allah'ın varlığının ve birliğinin ikna edici bir kanıtı.

5 Bkz. 7:65-72, ve özellikle 7:65 ile ilgili not 48'in ikinci bölümü. Sonraki ayette zikredilen İrem, bugün Ahkâf çölünün kumları ile örtülmüş bulunan 'Âd kavminin efsanevî başkentinin ismi olarak bilinmektedir.

8 ki bütün o topraklarda bir benzeri inşa edilmemişti? **9** Ve vadide kayaları oymuş olan Semûd [halkın]a?[6] **10** Ve [pekçok] çadır direğine[7] sahip Firavun'a?
11 [Onlar] toprakları üzerinde hak ve adalet sınırlarını aştılar; **12** ve orada büyük bir yozlaşma ve çürümeye sebep oldular; **13** işte bu yüzden Rabbin onları azap kırbacından geçirdi; **14** çünkü Rabbin, şüphesiz, her zaman gözetleyip durmaktadır!

15 İNSANA GELİNCE,[8] ne zaman Rabbi onu, cömertliğiyle ve hoşnut olacağı bir hayat bağışlamakla denese, "Rabbim, bana karşı [ne kadar] cömertmiş!"[9] der; **16** ama geçim vasıtalarını daraltarak onu denediği zaman ise, "Rabbim beni küçük düşürdü!" di(ye sızlanı)r.[10]
17 Ama hayır, hayır, [ey insanlar, bütün yaptıklarınızı ve yapmadıklarınızı bir düşünün:] siz yetime karşı cömert değilsiniz, **18** muhtaçları doyurmaya birbirinizi teşvik etmiyorsunuz,[11] **19** [başkalarının] mirasını aç-gözlülükle yiyip bitiriyorsunuz, **20** ve sınırsız bir sevgiyle malı-mülkü seviyorsunuz!
21 Peki, [Hesap Günü nasıl davranacak-

6 Bkz. sûre 7, not 56 ve 59. Ayette zikredilen "vâdi", Medine'nin kuzeyinde, Suudi Arabistan'dan Suriye'ye giden eski kervan yolu üzerinde bulunan Vâdi'l-Kurâ'dır.

7 Bu tanımlamanın bir açıklaması için bkz. sûre 38, not 17.

8 *Fe-emmâ* ("Ama ...'e gelince") edatı ile başlayan yukarıdaki ifade, 5. ayetteki "hakikatin sağlam kanıtı"na atıf ile açıkça bağlantılıdır —insanın yalnız bu dünya ile ve ona en yakın/somut faydalar vaad eden şeyler ile ilgili olup kural olarak öteki dünyayı düşünmediğine işaret (Zemahşerî, Râzî, Beydâvî).

9 Yani o, Allah'ın lütfunu kendisinin hakkı olarak görür (Râzî).

10 Yani o, refah yokluğunu veya kaybını bir imtihan olarak değil, ama ilahî "adaletsizliğin" bir delili olarak görür —ve dolayısıyla Allah'ın varlığını inkara kadar gider.

11 Yani, "muhtaçları doyurma isteği duymuyorsunuz" (karş. 107:3).

sınız,] yeryüzü ardarda sarsılıp paramparça olduğunda, **22** ve Rabbin[in haşmeti] ortaya çıktığında[12] ve melekler [gerçek hüviyetleriyle] saf saf olduklarında? **23** İşte o Gün cehennem [gözönüne] getirilip konacak; o Gün insan [yaptığı ve yapmadığı her şeyi] hatırlayacak: ama bu hatırlamanın ne faydası olacak ona? **24** O, "Âh, keşke [gelecek] hayatım için önceden bir hazırlık yapsaydım!" diyecek.

25 Hiç kimse Allah'ın o Gün [günahkarlara verdiği] azap gibi azap veremez; **26** ve hiç kimse O'nun gibi bağlarla bağlayamaz.[13]

27 [Ama dürüst ve erdemlilere,] "Ey iç huzuruna ermiş olan insanoğlu!" [diye seslenecek Allah,] **28** "Rabbine O'ndan hoşnut kalmış ve [O'nu] hoşnut etmiş olarak dön: **29** gir, öyleyse Benim [öteki sadık] kullarımla birlikte, **30** gir cennetime!"

إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ
رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ
يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ
يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ
أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَا أَيَّتُهَا
النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً
﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

12 Lafzen, "Rabbin geldiği [zaman]", ki klasik müfessirlerin hemen hemen hepsi bunu (kelimenin soyut anlamıyla) Allah'ın aşkın haşmetinin görünmesi ve O'nun hükmünün bir tezahürü olarak görür.

13 Bkz. 73:12-13, not 7.

90. BELED SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Suyûtî, bu sûreyi Mekke döneminin ortalarına ait gördüğü halde (50. sûreden *–Kâf–* sonra), Muhammed'in (s) peygamberliğinin ilk yıllarına ait olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 BEN bu beldeyi tanıklığa çağırırım, **2** senin serbestçe yaşadığın bu beldeyi,[1]
3 ve [tanıklığa çağırırım] anne-babayı ve çocukları:[2]
4 Gerçek şu ki, Biz insanı acı, sıkıntı ve imtihan [ile yüklü bir hayat]a gönderdik.[3]
5 İnsan, kimsenin kendi üzerinde güç sahibi olmadığını mı zannediyor?
6 Övünüp duruyor: "Ben, yığınla servet tükettim!"[4]

---

1 Lafzen, "sen bu beldede serbestçe otururken." Klasik müfessirler, *beled* terimine "şehir" anlamı vermişler ve *hâze'l-beled* ("bu şehir") ibaresinin Mekke'yi anlattığını ve ikinci ayetteki "sen" şahıs zamirinin ise Muhammed'e (s) işaret ettiğini belirtmişlerdir. Mekke'nin kutsallığı Kur'an'da defalarca vurgulandığı için bu yorum makul görünmektedir, ancak ayetlerin devamı ve sûrenin tümünün genel havası, daha geniş kapsamlı ve daha genel bir yoruma imkan vermektedir. Bana göre, *hâze'l-beled* sözleri ile "bu insanlık yurdu", yani yeryüzü kasdedilmektedir (ki bu ikinci terim, birçok dilbilimciye göre, *beled*'in aslî anlamlarından biridir). Sonuç olarak diyebiliriz ki, 2. ayetteki "sen" zamiri, genel olarak insana râcidir ve "tanıklığa çağırılan" da, onun yaşadığı dünyevî hayattır.

2 Lafzen, "doğuranı ve doğurduğunu." Taberî'nin ikna edici açıklamasına göre bu ibare, "her anne-baba ve bütün çocukları" anlamına gelir: yani, baştan sona bütün insan soyu. *(Vâlid* müzekker şekli, elbette, hem erkek hem kadın ebeveyni göstermektedir).

3 *Kebed* terimi, "acı", "sıkıntı", "zorluk", "baskı", "imtihan" vb. kavramlarını kapsadığından ancak yukarıdaki gibi bileşik bir ifade ile çevrilebilirdi.

4 Kendi kaynaklarını –ve dolayısıyla, imkanlarını– bitip tükenmez gördüğüne işa-

7 Peki, kimsenin kendisini görmediğini mi sanıyor?[5]
8 Biz ona iki göz vermedik mi? **9** Bir dil ve bir çift dudak,[6] **10** ve ona [kötülüğün ve iyiliğin] iki yolunu da göstermedik mi?
11 Ama o, sarp yokuşa tırmanmayı denemedi...
12 Bilir misin nedir o sarp yokuş?
13 [O,] boynunu [günah zincirinden] kurtarmaktır;[7] **14** yahut [kendi] aç iken (başkasını) doyurmaktır, **15** yakını olan bir yetimi, **16** yahut toprağa uzanıp kalmış olan [yabancı] bir yoksulu, **17** ve imana ermişlerden ve birbirine sabrı ve merhameti tavsiye edenlerden olmaktır.
18 İşte böyleleri dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlardır;[8] **19** Bizim mesajlarımızın doğruluğunu inkara şartlanmış olanlar ise kötülüğe batmış kimselerdir, **20** üzerlerine salınmış ateş [ile].[9]

أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُۥٓ أَحَدٌ ۝٧ أَلَمْ نَجْعَل لَّهُۥ عَيْنَيْنِ ۝٨
وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ۝٩ وَهَدَيْنَٰهُ ٱلنَّجْدَيْنِ ۝١٠
فَلَا ٱقْتَحَمَ ٱلْعَقَبَةَ ۝١١ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلْعَقَبَةُ ۝١٢
فَكُّ رَقَبَةٍ ۝١٣ أَوْ إِطْعَٰمٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ ۝١٤ يَتِيمًا
ذَا مَقْرَبَةٍ ۝١٥ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۝١٦ ثُمَّ كَانَ مِنَ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَوَاصَوْا۟ بِٱلصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا۟ بِٱلْمَرْحَمَةِ ۝١٧
أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ۝١٨ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا هُمْ
أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ۝١٩ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤْصَدَةٌ ۝٢٠

---

ret. "İnsan" teriminin burada "insan soyu" anlamında kullanıldığını unutmamalıyız: bu nedenle, yukarıdaki övünme, —dinî gerilemenin ve zayıflamanın yoğunlaştığı bütün dönemlerin karakteristiği olan– insanın önündeki güç imkanlarının sınırsız olduğu ve bu nedenle dünyevî "menfaatler"in doğru ile yanlışın tek ölçüsü olduğu şeklindeki yaygın inancın mecaz yoluyla ifadesidir.

5 Yani, "kendinden başka kimseye karşı sorumlu olmadığını mı sanıyor?"

6 Yani, Allah'ın varlığı hakikatini tanıması ve bu hakikati dile getirmesi yahut en azından hidayeti istemesi için.

7 Beğavî tarafından nakledilen 'İkrime'nin ve ayrıca Râzî'nin yorumu. *Fekku rakabe* ibaresi, alternatif olarak, "insanoğlunu boyunduruklarından kurtarmak" şeklinde de çevrilebilir (karş. 2:177, not 146). "Boyunduruk/zincir" terimi, burada, "kölelik" olarak tanımlanabilecek olan bütün tutsaklık ve sömürü –sosyal, ekonomik veya politik– biçimlerini kapsar.

8 Lafzen, "sağdaki/sağ taraftaki insanlar *(ashâb)*": bkz. 74:39, not 25.

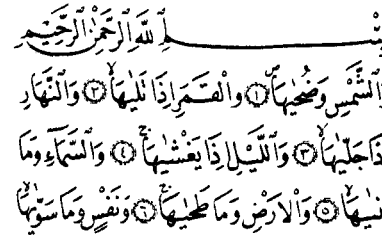
9 Yani, öteki dünyada "[günahkarların] kalpleri üzerinde yükselen" ve "onları kuşatan" ümitsizlik/çaresizlik ateşi: karş. 104:6-8 ve ilgili not 5. "Kötülüğe batmış kimseler" şeklinde çevirdiğim ibare, lafzî olarak, "sol tarafın insanları *(el-meş'-eme)*" şeklindedir.

91. ŞEMS SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûreye nüzulünden itibaren adını veren anahtar kelime, birinci ayetinde geçmektedir. Bu sûrenin 97. sûreden *(Kadr)* hemen sonra nazil olduğu kabul edilmektedir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 GÜNEŞİ ve onun aydınlık veren parlaklığını düşün, **2** ve güneşi(n ışığını) yansıtan[1] ayı!
3 Dünyayı[2] gün ışığına çıkaran gündüzü düşün, **4** ve onu karanlığa boğan geceyi!
5 Gökyüzünü ve onun hârika yapısını[3] düşün, **6** ve yeryüzünü, onun (uçsuz bucaksız) genişliğini!
7 İnsan benliğini[4] düşün ve onun nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirildi-

1 Lafzen, "onu izleyen *(telâhâ)"*, yani güneşi. Hicret'ten sonra 2. yüzyılda yaşamış olan büyük dilbilimci Ferrâ'ya göre, "bunun anlamı, ayın ışığını güneşten aldığıdır" (Râzî'nin nakli). Bu, aynı zamanda Râğıb'ın da yukarıdaki ibare ile ilgili yorumunu yansıtmaktadır.

2 Lafzen, "onu" —açık bir şekilde "dünya"ya yahut "yeryüzü"ne işaret eden bir zamir (Zemahşerî). Dikkat edilince görülecektir ki 1-10. ayetler, bütün varlık âleminde yaratılıştan mevcut olan –hem fizikî hem de ruhî– kutupluluğu yansıtmakta ve onu Yaratıcı'nın birliği ve benzersizliği ile kıyaslamaktadır.

3 Lafzen, "ve onu inşa edeni" —yani, görünen âlemin (ki *semâ*'nın bu bağlamdaki karşılığıdır) uyumunu ve bütünlüğünü sağlayan olağanüstü vasıfları. Benzer şekilde, müteakiben yeryüzü ile ilgili olarak lafzen "onu yayanı" şeklinde yapılan atıf da, göründüğü kadarıyla, onun genişliğinin güzelliğini ve çok yönlülüğünü sağlayan vasıflara bir telmîhtir.

4 Başka birçok örnekte olduğu gibi, oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahip olan (bkz. 4:1 ile ilgili not 1'in ilk cümlesi) *nefs* terimi, burada bir bütün olarak insan benliğini veya kişiliğini gösterir: fiziksel bir beden ile genelde "ruh" olarak tanımlanan ama ne olduğu tam olarak tasavvur olunamayan hayat özünün bileşimi olan bir varlık.

ğini;[5] **8** ve nasıl ahlakî zaaflarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını![6]

9 Her kim [benliğini] arındırırsa, kesinlikle mutluluğa erişecektir, **10** onu [karanlığa] gömen ise hüsrandadır.

11 SEMÛD [kavmi,] kaba bir küstahlıkla [bu] hakikati yalan saydı;[7] **12** içlerinden en onulmaz azgınları, [zulüm yapmak için] ileri atılırken, **13** Allah'ın Elçisi onlara: "Şu dişi deve Allah'ındır, öyleyse bırakın suyunu içsin [ve ona bir zarar vermeyin]!"[8] demişti.

14 Ama onlar Elçi'yi (hiçe sayıp) yalanladılar ve deveyi vahşîce boğazladılar;[9] bunun üzerine Rableri, bu günahları yüzünden onları yıkıma uğrattı ve tümünü

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَىٰهَا ﴿٨﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ﴿١٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَىٰهَا ﴿١١﴾ إِذِ انۢبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمْ

---

5 Lafzen, "ve onu ...'e uygun olarak yapanı [veya "şekillendireni"] *(sevvâhâ)." Sevvâ* fiilinin özel anlamı için bkz. yukarıdaki anlamda kullanıldığı ilk yer olan 87:2, not 1. İnsana ve "insan kişiliği"ni oluşturan şeye yapılan atıf ile bedensel ihtiyaçların ve dürtülerin, duyguların ve entellektüel faaliyetlerin kopmaz bir şekilde birbirlerine sıkı sıkıya bağlandıkları canlı bir varlığın son derece kompleks mahiyetine yapılan işaret, evrenin tasavvur edilemez azametini –insanın kavrayabildiği ve nüfûz edebildiği kadarıyla– Allah'ın yaratıcı gücünün etkili bir kanıtı olarak düşünme çağrısı ile devam etmektedir.

6 Lafzen, "ve [düşün,] ona hayasızca işlerini *(fucûrahâ)* ve Allah'a karşı sorumluluk bilincini *(takvâhâ)* aşılayanı" —yani, insanın hem üstün ruhî mertebelere yükselme hem de açık ahlakî zaaflar gösterebilme özelliğine aynı ölçüde sahip olduğu gerçeği, insan tabiatının temel bir karakteristiğidir. En derunî anlamıyla, insanın kötü/yanlış davranabilme özelliği, onun doğru davranma yeteneğinin bir eşidir: başka bir deyişle, her "doğru" seçime bir değer kazandıran ve böylece insanı ahlakî olarak serbest irade sahibi kılan şey, temelde mevcut bulunan bu eğilim kutupluluğudur (karş. bu bağlamda 7:24-25, not 16).

7 Burada insanın potansiyel günahkarlığının bir tasviri olarak sunulan Semûd kavminin kıssası için bkz. 7:73-79 ve ilgili notlar.

8 "Allah'a ait olan dişi deve" konusunda bkz. sûre 7, not 57. "Bırakın içsin" yasaklayıcı emri ile ilgili olarak da bkz. 26:155 ve ilgili not 67. Bu pasajın kurgusu, dişi deve menkıbesinin İslam öncesi Arabistan'ında iyi bilindiğini göstermektedir.

9 *'Akarûhâ*'nın bu çevirisi için bkz. 7:77, not 61.

birden yok etti: **15** çünkü [onlardan] hiç biri başlarına gelecek şeyin korkusunu taşımıyordu.[10]

فَسَوَّىٰهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ﴿١٥﴾

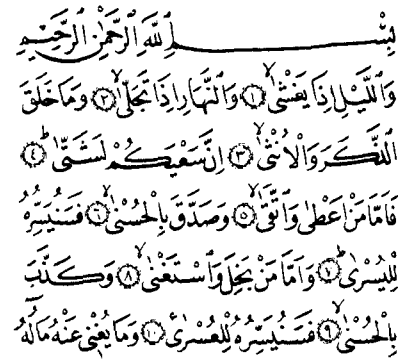
10 Onların Allah'ın yarattıklarına karşı merhametsizliklerinin, O'nun intikamından korkmadıklarını ve dolayısıyla O'na gerçekten inanmadıklarını gösterdiğine işaret.

92. LEYL SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

İttifakla ilk vahiylerden biri olarak kabul edilen ve çoğunlukla kronolojik sıralamada dokuzuncu sıraya yerleştirilen bu sûre, adını ilk ayetinde geçen "gece" *(leyl)* kelimesinden almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DÜŞÜN [yeryüzünü] karanlığa boğan geceyi, **2** ve aydınlığı yükselten gündüzü!
3 Erkeğin ve dişinin yaratılışını düşün![1]
4 Gerçekte, [ey insanlar,] siz çok çeşitli hedefler[2] peşindesiniz!
5 Her kim [başkaları için] harcar ve Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşırsa, **6** ve nihaî güzelliğin/iyiliğin gerçekliğine[3] inanırsa, **7** işte onun için [nihaî] huzur ve rahatlığa giden yolu kolaylaştıracağız.[4]
8 Cimrilik yapana ve kendi-kendine yeterli olduğunu zannedene,[5] **9** ve nihaî güzelliği/iyiliği yalanlayana gelince, **10** onun için zorluğa ve sıkıntıya giden yolu kolaylaştırırız: **11** bakalım serveti onu

1 Lafzen "erkeği ve dişiyi yaratmış olanı [veya "yaratanı"] düşün", yani erkek ile dişi arasındaki *farklılığı* oluşturan unsurları. Bu, gece ve gündüz, aydınlık ve karanlık sembolizmi ile birlikte –önceki sûrenin ilk on ayeti gibi– bütün tabiatta mevcut olan kutupluluğa ve dolayısıyla, insanın hedeflerini ve saiklerini karakterize eden (sonraki ayette sözü edilecek olan) çift kutupluluğa bir işarettir.

2 Yani, hem iyi hem de kötü hedefler (karş. 91:8, not 6) —zımnen, "ve yaptıklarınızın *sonuçları* da, zorunlu olarak çok çeşitlidir."

3 Yani, zamandan ve sosyal şartlardan bağımsız ahlakî değerlere ve dolayısıyla, "ahlakî vecîbe" olarak tanımlanabilecek olanın mutlak geçerliliğine.

4 Bkz. 87:8, not 6.

5 Karş. 96:6-7.

koruyacak mı[6] [mezarına] girdiği zaman?

12 BAKIN, Bize düşen doğru yolu göstermektir; **13** ve hem öteki dünya, hem de [hayatınızın] bu ilk bölümü [üzerindeki hakimiyet] Bize aittir:[7]

14 İşte, sizi alevler saçan ateşe karşı uyarıyorum; **15** [öyle bir ateş ki] kimse girmez, en onulmaz azgınlar dışında, **16** hakikati yalanlayan ve [ondan] yüz çeviren (azgınlar).

17 Ama, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olanlar (ateşten) uzak kalacak: **18** arınmak için servetini [başkalarına] harcayanlar, **19** gördüğü bir iyiliğin karşılığı olarak değil,[8] **20** ama yalnızca yüce Rabbinin rızasını kazanmak için: **21** işte böyleleri de, zamanı geldiğinde sevinci tadacaklar.

إِذَا تَرَدَّىٰ ﴿١١﴾ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰ ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾

---

6 Yahut (doğrudan bir ifade ile): "serveti onu korumaz..." vd.

7 Bu ifade, insanın bu dünyadaki ve öteki dünyadaki hayatının, süregelen aynı olgunun iki safhasından ibaret olduğu gerçeğini vurgulamaktadır.

8 Lafzen, "O'nun nezdinde hiç kimsenin karşılığı ödenecek bir iyiliği yoktur." Bu ibare, en geniş anlamıyla, geleceğe yönelik bir karşılık *beklentisini* de kapsamaktadır.

93. DUHÂ SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Rivayet edildiğine göre, 89. sûrenin *(Fecr)* nüzulünden sonra, bir süre Hz. Peygamber hiçbir vahiy almadı ve Mekke'deki düşmanları hemen bu olayı kullanarak "Rabbin seni unutmuş ve sana darılmış" dediler, bunun üzerine bu sûre nazil oldu. Bir ölçüde şüpheli gördüğümüz bu rivayeti ister kabul edelim ister etmeyelim, ilk bakışta Hz. Peygamber'e sesleniyor görünen bu sûrenin aslında daha geniş bir muhtevaya sahip olduğunu söyleyebiliriz: bu sûre, iyi ve suçsuz insanları müthiş şekilde etkileyen ve hatta zaman zaman Allah'ın aşkın (müte'âl) adaletini bile sorgulamalarına yol açan üzüntülere ve sıkıntılara maruz kalmış olan bütün mümin erkek ve kadınları ilgilendirmekte ve onları teselli etmeyi amaçlamaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
وَالضُّحَىٰ ۝١ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝٢ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۝٣ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ۝٤ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ۝٥ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ۝٦

1 AYDINLIK sabahı düşün, **2** ve durgun, karanlık geceyi.[1]
3 Rabbin seni ne unuttu ne de darıldı:[2]
4 öteki dünya senin için [hayatının] bu ilk bölümünden mutlaka daha iyi olacak!
5 Ve zamanı geldiğinde Rabbin sana [kalbinden geçeni] bağışlayacak ve seni hoşnut kılacak.
6 O seni yetim olarak bulup bir sığınak vermedi mi?[3]

---

1 "Aydınlık sabah" ifadesi, bariz bir şekilde, insan hayatında az sayıdaki ve geniş aralıklı mutluluk dönemlerini sembolize etmektedir. Buna karşılık, "durgun ve karanlık gece", yani kural olarak insanın bu dünyadaki varoluşunu kuşatan üzüntü ve sıkıntı dönemleri, daha uzun bir zaman kesitini kapsamaktadır (karş. 90:4). Başka bir anlamı ise şudur: nasıl ki sabah geceyi izliyorsa, aynı kesinlikte Allah'ın rahmeti ve şefkati de, hem bu dünyadaki hem de öteki dünyadaki her türlü sıkıntıyı giderecektir —çünkü Allah "rahmeti ve şefkati Kendine ilke edinmiştir" (6:12 ve 54).

2 Zımnen, "oysa, düşüncesizler, azabın Allah tarafından sana verildiği sonucuna varmışlar."

3 Muhtemelen Muhammed'in (s), babasının ölümünden birkaç ay sonra doğduğu

7 Ve yolunu kaybetmiş görüp seni doğru yola ulaştırmadı mı?
8 İhtiyaç içinde bulup seni tatmin etmedi mi?
9 Öyleyse yetime haksızlık yapma,
10 yardım isteyeni asla geri çevirme,[4]
11 ve [her zaman] Rabbini(n) nimetlerini an.[5]

وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَىٰ ۝٧ وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَأَغْنَىٰ ۝٨ فَأَمَّا ٱلْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۝٩ وَأَمَّا ٱلسَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۝١٠ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝١١

---

ve daha altı yaşındayken de annesinin öldüğü gerçeğine işaret. Ancak, bunun dışında, her insan şu veya bu anlamda bir "yetim"dir, çünkü herkes "yalnız yaratılmış"tır (karş. 6:94) ve "Kıyamet Günü Allah'ın huzuruna yalnız/tek başına çıkacaktır" (19:95).

4 *Sâil* terimi, kelime anlamıyla "isteyen kimse"yi gösterir ki bu da yalnız "dilenci"yi değil, hem maddî hem de manevî açıdan zor durumda iken yardım ve hatta bir konuda aydınlanma (tavsiye) isteyen herkesi kapsar.

5 Zımnen, "kendi sıkıntından daha çok."

94. ŞERH SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Önceki sûreden *(Duhâ)* hemen sonra nazil olan bu sûre, onun doğrudan devamı gibi görünmektedir. H. 1. asrın bazı meşhur alimleri –mesela Tâvûs b. Keysân veya Halîfe Ömer b. Abdülazîz ("İkinci Ömer" olarak bilinir)– *Duhâ* ile *Şerh*'i bir sûre olarak görürler ve namazda buna göre, yani birini diğerinden ikinci "besmele" ile ayırmadan okurlardı (Râzî). Bu görüşü ister kabul edelim ister etmeyelim, bu sûrenin, önceki sûre gibi, ilk bakışta Hz. Peygamber'e ve daha sonra o'nun aracılığıyla bütün Kur'an ehline hitab ettiği şüphesizdir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾
الَّذِي أَنقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾
فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾
فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَب ﴿٨﴾

1 BİZ kalbini[1] aç(ıp ferahlat)madık mı, **2** ve üzerinden yükü kaldırmadık mı, **3** o belini büken (yükü)?[2]
4 Şerefini ve itibarını yükseltmedik mi?[3]
5 Elbette her güçlükle birlikte bir kolaylık vardır: **6** Şüphesiz, her güçlükle bir kolaylık!
7 Öyleyse [sıkıntıdan] kurtulduğun zaman sağlam dur, **8** ve yalnız Rabbine sevgi ile yönel.

---

1 Lafzen, "göğsünü" yahut "sineni."

2 Yani, "şimdi affedilmiş olan geçmiş günahlarının yükünü" (Taberî; Mücâhid, Katâde, Dehhâk ve İbni Zeyd'den naklen). Muhammed'in (s) durumu sözkonusu olduğunda bu, o'nun nübüvvetinden önce yapmış olduğu hatalar ile bağlantılıdır (aynı kaynak) ve bariz bir şekilde 93:7'nin bir yankısıdır —"yolunu kaybetmiş görüp seni doğru yola ulaştırmadı mı?"

3 Yahut: "şanını yüceltmedik mi?" *Zikr* teriminin ilk anlamı, "hatırlatma" veya "hatırlama"dır; ikinci olarak da "bir şeyi [veya "bir kimseyi"] hatırlatan *şey*", yani takdirle hatırlatan: bu nedenle *zikr*, "nam" veya "şan" ve mecazî olarak da –bu örnekte olduğu gibi– "itibar" veya "onur" anlamlarına gelir.

95. TÎN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

85. sûreden *(Burûc)* sonra nazil olan bu sûre temel bir ahlakî gerçeği formüle eder ve onun bütün sahih dinî öğretilerde ortak olduğunu vurgular. Sûrenin "başlığı" –veya, daha doğrusu, sûreye adını veren anahtar kelime– ilk ayetinde geçen "incir" *(tîn)* (yani, incir ağacı) sözünden çıkarılmıştır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 İNCİRİ ve zeytini düşün, **2** ve Sina Dağını, **3** ve bu güvenli toprakları![1]
4 Gerçek şu ki biz insanı en güzel şekilde yaratırız,[2] **5** ve sonra onu aşağıların

1 "İncir" ve "zeytin", bu anlam akışı içinde, bu ağaçların çokça bulunduğu toprakları, yani Akdeniz'in doğusuna sınır olan ülkeleri, özellikle Filistin ve Suriye'yi sembolize etmektedir. Kur'an'da zikredilen Hz. İbrahim soyundan peygamberlerin çoğu bu topraklarda yaşayıp bu topraklarda tebliğde bulunduklarından, bu iki ağaç cinsi, son İbranî Peygamber Hz. İsa'da doruğa erişen Allah'tan vahiy alan bu insanlar zincirinin dile getirdiği *dinî öğretilerin* sembolü olarak kabul edilebilirler. Öte yandan "Sina Dağı" ise, Hz. Musa'nın peygamberliğini özellikle vurgulamaktadır, çünkü Muhammed'den (s) önce ve o'nun nübüvvetine kadar geçerli olan –ve esasları itibariyle Hz. İsa'yı da bağlamış bulunan– dinî kurallar, Sina çölündeki bir dağda Hz. Musa'ya vahyedilmişti. Son olarak, "bu güvenli topraklar" ifadesi, kesin olarak (2:126'dan açıkça anlaşılacağı gibi), Son Peygamber Muhammed'in (s), doğduğu ve ilahî çağrıyı aldığı yer olan Mekke'yi gösterir. Böylece 1-3. ayetler, Hz. Musa, İsa ve Muhammed'in (s) şahıslarında temsil edilen tevhid dininin üç tarihî safhasında geçerli öğretilerin *–sahîh* öğretilerin– gerisindeki temel ahlakî aynılığa dikkatimizi çekmektedir. Burada hatırlanıp düşünülmesi gereken *spesifik* gerçeğe sonraki üç ayette işaret edilmektedir.

2 Yani, bu özel varlığın yaratılış amacının gerektirdiği fonksiyonlara tekabül eden bütün olumlu maddî ve zihinsel (dış ve iç) vasıflar ile donatılmış olarak. "En güzel şekil" kavramı, Allah'ın yarattığı her şeyin, insanoğlu ve insan kişiliği *(nefs)* de dahil olmak üzere, "yaratılış amacına uygun şekilde" var edildiği (bkz. 91:7 ve ilgili not 5, ayrıca –daha genel anlamda– 87:2 ve not 1) şeklindeki Kur'an hükmü ile bağlantılıdır. Bu ifade, bütün insanların bedensel ve zihinsel donanımlar açısından *aynı* "güzel şekil"e sahip olduklarını kesinlikle göstermez; o sadece, her insanın tabii avantaj veya dezavantajlarına bakılmaksızın, doğuştan getirdiği va-

اَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝٥ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ
مَمْنُونٍ ۝٦ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ۝٧
أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ۝٨

en aşağısına indiririz,[3] **6** iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar hariç: onlar için kesintisiz bir ödül vardır!
7 Öyleyse, [ey insan,] nedir bu ahlakî değerler sistemini yalanlamana yol açan?[4]
8 Allah hükmedenlerin en adili değil mi?

sıfları ve içine doğduğu çevreyi mümkün olan en iyi şekilde kullanabilme yeteneği ile donatıldığını anlatır. (Bu bağlamda bkz. 30:30 ve ilgili notlar, özellikle 27 ve 28).

3 Bu "aşağıların en aşağısına indirmek", insanın kendi aslî, olumlu kimliğini saptırmasının –başka bir deyişle yozlaştırmasının– bir sonucudur: yani, insanın kendi yaptıklarının ve yapmayı ihmal ettiklerinin sonucu. Bu "indirme"nin Allah tarafından kendi eylemi olarak takdim edilmesi konusunda bkz. 2:7, not 7.

4 Yani, önceki üç ayette ortaya konulan ahlak sisteminin –ki bana göre *dîn* teriminin bu bağlamda taşıdığı anlam budur– geçerliliğini. (*Dîn* kavramının bu spesifik anlamı için bkz. 109:6, not 3.) Yukarıdaki belâgat gereği soru şu anlamı ifade etmektedir: Burada işaret edilen ahlak sistemi bütün tevhîdî dinlerin öğretilerinde vurgulanmış olduğundan (karş. yukarıdaki 1-3. ayetler ve not 1), bunun gerçekliği, önyargısız herkes için apaçık ortadadır: bu gerçeği reddetmek, insan açısından onun ahlakî seçimde bulunma özgürlüğünü reddetmeye; Allah açısından ise, sonraki ayetin işaret ettiği gibi, tanım gereği "hükmedenlerin en adili" olan Allah'ın adaletini reddetmeye kadar varan bir tavır olacaktır.

96. 'ALAK SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu sûrenin ilk beş ayeti, tartışmasız bir şekilde, Kur'an vahyinin başlangıcını teşkil etmektedir. Kesin tarihini tesbit etmek mümkün değilse de, bütün otoriteler, bu beş ayetin hicretten önce onüçüncü yılda (ki miladî Temmuz veya Ağustos 610 tarihine tekabül etmektedir) Ramazan ayının son on günü içinde nazil olduğunda hemfikirdir. Muhammed (s) o zaman kırk yaşlarındaydı. Hayatının o döneminde "yalnızlık ona cazip geliyordu ve [Mekke yakınındaki] Hıra Dağı mağarasında inzivaya çekiliyor, uzun tefekkür ve dualarla kendini ibadete veriyordu" (Buhârî). Bir gece âniden Vahiy Meleği yanında belirdi ve ona "Oku!" dedi. Muhammed (s), ilkin gerçek bir metni okumasının istendiğini zannetti —ki ümmî olduğundan o talebi yerine getirmesi mümkün değildi. Bu nedenle "Ben okuyamam!" dedi. Bunun üzerine, kendi sözleriyle: "Melek beni yakaladı ve kendine çekti, öyle ki bütün gücüm kaybolup gitti; sonra beni bıraktı ve 'Oku!' dedi. Ben: 'Okuyamam' diye cevap verdim. Sonra beni yeniden yakaladı ve kendine çekti; sonra beni bıraktı ve dedi: 'Oku!' —ben [tekrar] cevap verdim: 'Okuyamam ...' Sonra beni üçüncü defa yakaladı ve kendine çekti ve tekrar bıraktı ve dedi: 'Oku, Yaratan Rabbin adına —insanı bir yumurta hücresinden yaratan! Oku, çünkü Rabbin sonsuz kerem sahibidir...'" Böylece Muhammed (s), anî bir aydınlanma ile, "okumaya", yani Allah'ın insana mesajını almaya ve anlamaya çağrıldığını farketti.

Yukarıdaki alıntılar, Sahîh-i Buhârî'nin giriş bölümünü oluşturan *Bed'u'l-vahy* bölümünün üçüncü Hadisinden yapılmıştır. Bu Hadisin hemen hemen aynısı, Buhârî'nin başka iki yerinde daha ve Müslim, Neseî ve Tirmizî'de de bulunabilir.

Bu sûrenin 6-19. ayetleri nisbeten daha sonraki tarihlere aittir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾

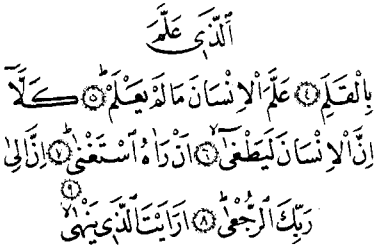
RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 OKU[1] yaratan Rabbin adına, **2** insanı bir yumurta hücresinden yaratan![2]
3 Oku, çünkü Rabbin Sonsuz Kerem Sa-

1 Zımnen, "bu ilahî kelâmı." *İkra'* emri, "oku" yahut "telaffuz et/dile getir" olarak

hibidir, **4** [insana] kalemi kullanmayı öğretendir, **5** insana bilmediğini belleten![3] **6** Gerçek şu ki insan fütursuzca azar, **7** ne zaman kendini yeterli görse: **8** oysa, herkes eninde sonunda Rabbine dönecektir.[4]

9 HİÇ düşündün mü şu engellemeye kal-

çevrilebilir. Birinci çeviri, bana göre, bu bağlamda daha tercihe şayandır; çünkü "telaffuz etmek/dile getirmek" kavramı, yalnızca o anda yazılı olan veya hafızada bulunan bir şeyi –anlayarak veya anlamadan– dil ile söylemeyi ifade eder; oysa "okumak", bir dış kaynaktan, burada Kur'an mesajından, alınan sözleri veya düşünceleri, yüksek sesle olsun veya olmasın, ama anlamak niyetiyle bilinçli olarak zihnine nakşetmeyi ifade eder.

2 Bu iki ayette geçen *haleka* fiilinin geçmiş zaman halinde kullanılması, ilahî yaratma fiilinin *(halk)* sürekli tekrarlanmakta olduğunu göstermek içindir. Dikkati çeken bir husus da, bu ilk Kur'an vahyinin, insanın bir yumurta hücresinden –yani, döllenmiş bir yumurtacıktan– embriyonik bir gelişme göstermesine işaret etmesi ve böylece insanın biyolojik kökeninin ilkelliği ve basitliği ile zihnî ve ruhî potansiyelinin zıtlığını vurgulamasıdır: hayatın yaratılışının gerisinde bulunan bilinçli bir planın ve amacın varlığına işaret eden bir zıtlık.

3 "Kalem", burada yazma sanatının veya, daha spesifik olarak, yazı yoluyla kaydedilen bütün bilgilerin sembolü olarak kullanılmıştır: ve bu, 1. ve 3. ayetlerin başındaki "Oku!" sembolik çağrılarını da açıklamaktadır. İnsanın, düşüncelerini, tecrübelerini ve kavrayışlarını, yazılı kayıtlar aracılığıyla bireyden bireye, kuşaktan kuşağa ve bir kültür çevresinden diğerine aktarması yeteneği, insan bilgisinin toplamına bir birikim karakteri kazandırır; ve Allah vergisi yetenek sayesinde her birey, insanlığın kesintisiz bilgi birikiminden şu veya bu yolla yararlandığından, burada, tek tek bireylerin kendi başlarına bilmedikleri –ve aslında bilemiyecekleri– şeylerin "Allah tarafından insana öğretildiği" kaydedilmiştir. (İnsanın, kendisini biyolojik bir varlık olarak yaratan ve ona bilgi elde etme iradesi ve yeteneği veren Allah'a kesin bağımlılığının bu şekilde iki kez vurgulanması, nihaî şeklini, sonraki üç ayette almaktadır.) Ayrıca, Allah'ın insana "öğretme"si (veya "belletmesi") aynı zamanda, O'nun yalnızca beşerî tecrübe ve akıl ile oluşturulamayan ruhî hakikatleri ve manevî/ahlakî ilkeleri/ölçüleri peygamberler aracılığıyla vahyetmesini de göstermektedir: ve böylece, ilahî vahiy olgusunun çerçevesi oluşturulmuş bulunmaktadır.

4 Lafzen, "dönüş *(er-ruc'â)* Rabbinedir." Bu isim, burada iki anlamda kullanılmıştır: "herkes mutlaka hesap için Allah'ın huzuruna getirilecektir" ve "var olan her şey asıl kaynağı olan Allah'a geri dönecektir." Nihaî analizde, 6-8. ayetlerde ifade edilen düşünce, insanın kendine yeterli olduğu ve dolayısıyla "kendi kaderinin efendisi" olduğu şeklindeki küstahça iddiayı saçma görerek reddeder; ayrıca bütün ahlakî kavramların –iyi ile kötü, doğru ile eğri arasındaki ayrım ölçülerinin–

kışanı **10** [Allah'ın] bir kulu(nu) namazdan?[5]

11 Hiç düşündün mü o doğru yolda mıdır, **12** ya da Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle yüklü mü?[6]

13 Hiç düşündün mü onun hakikati yalanla[malyabileceğini ve sırtını [ona] dön-[meylebileceğini?[7]

14 O bilmez mi ki Allah [her şeyi] görür?

15 Hayır, eğer vazgeçmezse, onu alnından[8] tutup sürükleyeceğiz, **16** o yalancı,

insanın bir Üstün Güc'e karşı sorumluluğu kavramı ile kopmaz şekilde bağlı olduğuna işaret eder: başka bir deyişle, "ahlakîlik" kavramı, böyle bir sorumluluk hissine –ister bilinçli isterse bilinç altında olsun– dayanmadığı zaman bütün anlamını kaybeder.

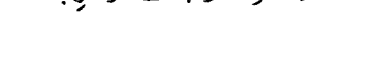
5 Lafzen, "[Allah'ın] bir kulunu namaz kıldığı zaman yasaklayanı": müminleri ibadetten fiilen engelleme *teşebbüsüne* işaret. Bu ifade, *kamuya açık şekilde* namaz kılmayı kasdediyor göründüğünden, klasik müfessirlerin çoğu bu pasajda (ki ilk beş ayetten en azından bir yıl sonra nazil olmuştu), Hz. Peygamber'in Mekke'deki en amansız düşmanı olan, o'nun ve o'na inananların Kâbe önünde namaz kılmalarına inatla mani olmaya çalışan Ebû Cehil'in kasdedildiğini söylemişlerdir. Ancak yukarıdaki pasajın muhtevası, aslında herhangi bir tarihsel olayın veya durumun çok ötesine uzanmaktadır; çünkü her dönemde görülen, dinin ("namaz" kavramında sembolize edilen) sosyal hayatı şekillendirme fonksiyonuna karşı koyma teşebbüslerinin tümü için geçerlidir —bu teşebbüsler, ya dinin bireylerin "özel meselesi" olduğu ve bu nedenle sosyal hayata "nüfûz etmesine" izin verilemeyeceği görüşü, yahut, alternatif olarak, insanın hiçbir metafizik (mâverâî, semavî, ötelerden gelen —T.ç.n.) rehberliğe muhtaç olmadığı iddiası şeklinde gerçekleşmektedir.

6 Lafzen, "yahut Allah'a karşı sorumluluk duymayı *(takvâ)* emretti mi" —yani, dinin tamamen kişisel bir mesele olduğunda ısrar etmek sûretiyle insanların Allah'a karşı *sorumluluk bilinçlerini* derinleştirmeyi mi amaçlamaktadır: bunun açık anlamı, asıl amacın bu olmadığıdır ve onun, düşündükleri ve yaptıkları ile doğru yolda bulunmadığıdır. Bu çalışma boyunca *takvâ* terimi –ki burası, Kur'an'ın nüzul kronolojisinde ilk kullanıldığı yerdir– "Allah'a karşı sorumluluk bilinci duymak" şeklinde çevrilmiş ve bu ismin türetildiği fiile de aynı anlam yüklenmiştir. (Bkz. ayrıca sûre 2, not 2).

7 Zımnen, "çünkü küstahça kibri, onunla karşı karşıya gelmesine mani olur."

8 Yahut: "perçeminden" —bir kimsenin yakalanmasını ve aşağılanmasını gösteren eski bir Arap deyimi (bkz. 11:56 ve ilgili not 80). Ancak Râzî'nin de işaret ettiği gibi, "perçem" terimi burada perçemin bulunduğu *yer* yani, alın *(nâsiye)*'den mecazdır (karş. ayrıca *Tâcu'l-'Arûs).*

isyankar alnından! **17** Bırak, kendi aklının [asılsız, düzmece] tavsiyelerini[9] [yardımına] çağırsın, **18** [o zaman] Biz de semavî azap güçlerini çağırırız!
19 Hayır, ona kulak verme, ama [Allah'ın huzurunda] yere kapan ve [O'na] yakınlaş!

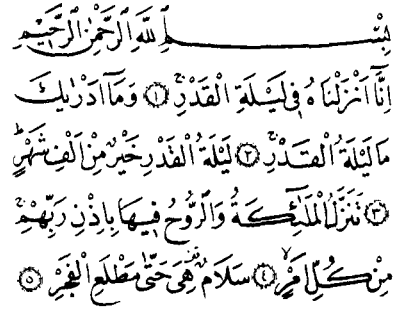
9 Lafzen, "meclisini." Bu gibi ayetleri tamamen tarihî bir bakışla açıklamaya eğilimli olan müfessirlere göre bu ifade, müşrik Mekke'deki geleneksel ihtiyarlar meclisine *(dâru'n-nedve)* bir işarettir; ama bana göre, büyük ihtimalle insanı "kendi-kendine yeterli" görmesine yol açan küstahlığa ve kibire (yukarıdaki 6-7. ayetler) bir atıftır.

97. KADR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Önceki sûrenin *('Alak)* –ki Hz. Peygamber'in nübüvvetinin başlangıcına tekabül eder– ilk beş ayetinin nüzulüne atıfla başladığından *Kadr* sûresi, tartışmasız olarak Mekke döneminin başlangıcına aittir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 BİZ bu [ilahî kelâmı] Kadir Gecesi'nde[1] indirdik.
2 Bilir misin nedir Kadir Gecesi?
3 Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır:[2]
4 o gece melekler, Rablerinin izniyle ilahî bir esin taşıyarak[3] bölük bölük inerler;[4]
(insanı) her türlü [kötülük]ten **5** emîn kılar bu (gece), tâ şafak vaktine kadar.[5]

---

1 Yahut: "Kudret Gecesi" veya "Haşmet Gecesi" —Hz. Peygamber'in ilk vahyi aldığı gece böyle tanımlanmaktadır (bkz. önceki sûrenin giriş notu). Birçok Hadis'e dayanılarak denilebilir ki, o gece, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden onüç yıl önceki Ramazan ayının son on günü içindeki gecelerden biridir, muhtemelen yirmiyedinci gecesidir.

2 Zımnen, "içinde benzer bir gece bulunmayan" (Râzî).

3 Lafzen, "melekler ve [ilahî] esin." *Rûh* teriminin bu şekildeki karşılığı için bkz. 16:2'nin birinci cümlesi ve ilgili dipnot 2. Bu ayet, terimin Kur'an'da "ilahî esin/ilham" anlamında kullanıldığı tartışmasız ilk örnektir.

4 *Tenezzelu*'nun kullanıldığı gramatik kalıp, tekrarlanma, sıklık veya çokluğu gösterir: bu nedenle –İbni Kesîr'in de görüşüne uygun olarak– "bölük bölük inerler" şeklinde çevirdim.

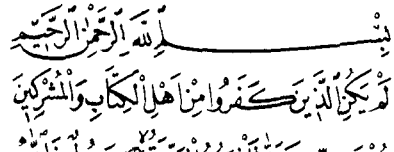
5 Lafzen, "o, kurtuluştur/barıştır *(selâm)"* (bkz. sûre 5, not 29) —yani o, mümini bütün ruhî/manevî kötülüklerden emin kılar; Mücâhid'in yorumu da böyledir (İbni Kesîr'den naklen). Bu ifade, bu gecenin kutsallığını kavramanın gereksiz/yersiz düşünce ve eğilimlere karşı bir sığınak vazifesi gördüğü anlamına gelir.

98. BEYYİNE SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Bazı otoriteler bu sûrenin Medine dönemine ait olduğunu ileri sürdükleri halde, diğer birçoğu, onu Mekke döneminin son vahiylerinden biri olarak görür. Sûrenin başlığını oluşturan anahtar kelime birinci ayetinin sonunda yer almaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 HAKİKATİ inkara şartlanmış olanlar, –ister geçmiş vahyin mensuplarından isterse Allah'tan başkasına da ilahlık yakıştıranlardan [olsunlar]–[1] kendilerine hakikatin açık kanıtları gelmeden [O'nun tarafından] gözden çıkarılacak değillerdir: **2** [onlara] kutsanmış tertemiz vahiyler ileten Allah'tan bir elçi (gelmeden), **3** doğruluğu kesin ve açık hükümler[2] taşıyan (vahiyler ileten bir elçi).

1 Yani, dayandıkları hiçbir semavî kitap olmayan puta-tapıcılar yahut animistler (kelimenin antropolojik anlamıyla).

2 *Kayyime* sıfatı, burada kullanıldığı şekliyle böyle çoklu bir muhteva taşımaktadır (Râzî). Yukarıdaki pasaj, birinci ayette kullanılan *munfekkîn* isim-fiilinden dolayı müfessirleri büyük bir zorluk ile karşı karşıya bırakmıştır. Genel olarak bu isim-fiilin, ayetin başındaki *lem-yekun* ibaresi ile bir arada düşünüldüğünde şu anlama geldiği kabul edilir: onlara hakikatin kanıtı gelinceye kadar (Peygamber Muhammed'in (s) şahsında ve Kur'an'ın nüzulü ile) "vazgeçmediler" [veya "vazgeçmezlerdi"] yahut "kopmadılar" —yani, kendi sakat inançlarından: bu demektir ki, hakikatin kanıtı geldikten sonra sakat inançlarını terk ettiler. Ancak bu yorum iki sebepten dolayı hatalıdır: birincisi, çok iyi bilinmektedir ki, *ehlu'l-kitâb*'ın ve *müşrikîn*'in tümü kendilerine tebliğ edilen Kur'an mesajını kabul etmiş değillerdi; ikincisi, 4. ayette sözü edildiği gibi *ehl-i kitâb*, kendilerine hakikatin kanıtı "geldikten *sonra* [inanç] beraberliklerini bozdular" —yani, inancın temel prensiplerini ihlal ettiler. Bu bariz karşıtlık, en güzel şekilde İbni Teymiyye tarafından çözümlenmiştir (bkz. *Tefsîru Sitte Suver,* s. 391 vd.); benim yukarıdaki üç ayeti çeviri tarzım da bu yoruma dayanmaktadır.
İbni Teymiyye'ye göre, anahtar ibare olan *lem-yekun munfekkîn*, "onlar vazgeçmediler" veya "kopmadılar" anlamına gelmez; ama daha çok, onlar, kendilerine

4 Ama kendilerine daha önce vahiy verilenler,[3] hakikatin böyle bir kanıtı geldikten sonra [inanç] birlikteliklerini bozdular.[4]

5 Oysa kendilerine yalnızca Allah'a ibadet etmeleri, bütün içtenlikleriyle yalnız O'na iman ederek bâtıl olan her şeyden uzak durmaları;[5] namazlarında dikkatli ve devamlı olmaları; ve karşılıksız harcamada bulunmaları[6] emrolunmuştu: çünkü bu, doğruluğu kesin ve açık olan bir ahlakî değerler sistemidir.[7]

وَمَا
تَفَرَّقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ
ٱلْبَيِّنَةُ ۝٤ وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ
وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلْقَيِّمَةِ ۝٥

Allah'ın Peygamberi tarafından doğru yol gösterilmedikçe ve ona tâbi olmayı bilinçli olarak reddetmedikleri sürece *"terk edilmezler"* (veya "gözden çıkarılmazlar") –yani, "Allah tarafından mahkum edilmezler"– anlamına gelir: bu, Kur'an'da birçok defa tekrarlanan, Allah'ın hiç kimseyi bâtıl inançlarından ve eylemlerinden dolayı, doğru ile yanlışın anlamı daha önce kendisine açıkça gösterilmediği sürece hesaba çekmeyeceği şeklindeki ifadelerle de uyumludur (karş. 6:131-132 ve 17:15'in ikinci paragrafı ve ilgili dipnotlar). Bu nedenle, yukarıda işaret edilen "hakikatin kanıtı" ile yalnız Peygamber Muhammed (s) ve Kur'an değil, ama aynı zamanda bütün önceki peygamberler ve vahiyler kasdedilmektedir (karş. 42:13 ve ilgili notlar 12-14) —aynı şekilde, "doğruluğu kesin ve açık hükümler" (aşağıda 5. ayette dile getirilen) en son ve en mükemmel ifadesini Kur'an'da bulan *bütün* ilahî mesajları kapsamaktadır.

3 Bu tanımlama genel olup –bazı müfessirlerin ileri sürdüğü gibi– yalnız Yahudileri ve Hristiyanları değil, Peygamber Muhammed'in (s) zuhurundan önceki bütün dinî öğretilerin mensuplarını da kapsamaktadır (İbni Kesîr). (Bkz. ayrıca 3:19, not 12 ve 13).

4 Yani, onların büyük kısmı, kendilerine gönderilmiş olan ve tümü aynı temel hakikatleri tebliğ etmiş bulunan peygamberlerin öğretilerinden saptılar.

5 *Hunefâ*'nın (tekili *hanîf*) bu çevirisi için bkz. sûre 2, not 110.

6 *Zekât* terimi, burada, Müslümanların ödemekle yükümlü oldukları zorunlu vergiden daha geniş bir anlam taşıdığından (ki, isminden de anlaşılacağı gibi, gelirin ve servetin bencilliğin kirinden arındırılması demektir), yukarıdaki ibareyi "karşılıksız harcama[da bulunma]" şeklinde daha geniş bir anlamı yansıtacak şekilde çevirdim.

7 *Dîn* terimindeki "ahlakî sistem" boyutu konusunda bkz. 109:6, not 3; (tamlayan durumundaki) *el-kayyime* niteleme ismi, 3. ayetin sonundaki *kayyime* sıfatı ile aynı anlama sahiptir. (Bu ayetteki kullanılışın lafzî karşılığı "*kayyime*'nin dini" iken 3. ayetin sonundaki kullanılışın karşılığı *"kayyim* hükümler"dir. Ancak M. Esed, her iki kullanılışın da aynı anlama geldiğini, yani *kayyime*'nin her iki durumda

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا
أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ۝٦ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۝٧ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ۝٨

6 Gerçek şu ki, [bütün kanıtlara rağmen] hakikati[8] inkara şartlanmış olanlar, –ister geçmiş vahyin mensuplarından, isterse Allah'tan başkasına da ilahlık yakıştıranlardan [olsunlar]– kendilerini cehennem ateşinde kalıcı bulacaklar: onlar, bütün yaratıkların en şerlileridir.

7 [Ve] iman edip doğru ve yararlı işlerde bulunanlar, işte onlar, bütün yaratıkların en hayırlılarıdır.

8 Onların ödülleri Allah katında [kendilerini bekler:] içinden ırmaklar akan, sonsuza kadar kalacakları sınırsız nimet bahçeleri; Allah onlardan hoşnuttur ve onlar da Allah'tan: bütün bunlar Rablerini ürpertiyle hissedenler içindir!

---

da sıfat fonksiyonu gördüğünü belirtmektedir —T.ç.n). Ahlakî sistemin yukarıdaki tanımı, vecîz haliyle, sahih dinlerin bütün temel taleplerini sergilemektedir: Allah'ın birliğinin ve benzersizliğinin ve zımnî olarak insanın Allah'a karşı sorumluluğunun kabulü; bütün bâtıl kavramlardan, değerlerden ve kararsız inançlardan, bireyin kendisine türlü şekillerde aşırı değer vermesinden (putlaştırmasından — T.ç.n.) ve bütün hurafelerden uzak durulması; ve nihayet Allah'ın bütün mahlukatına karşı şefkat ve yardım anlayışıyla yaklaşılması.

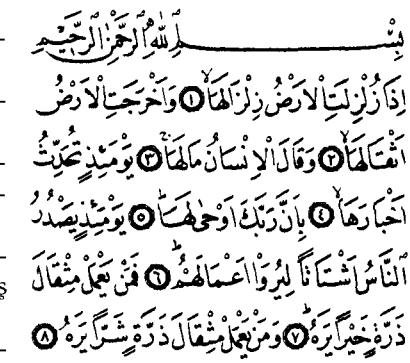
8 Yani, önceki ayette bütün ahlakî sistemlerin ana çerçevesi olarak formüle edilen açık prensipleri.

99. ZELZELE SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Bazı otoritelerin Mekkî sûre olarak görmelerine rağmen, Medine döneminin ilk yıllarında nazil olmuş bulunması daha kuvvetle muhtemeldir *(İtkân)*.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 YERYÜZÜ, o [son] müthiş sarsıntı ile sarsıldığında,
2 ve yeryüzü ağırlıklarını[1] çıkarıp attı[ğında],
3 ve insan: "Ona ne oluyor?" diye bağırdı[ğında],
4 o Gün yeryüzü, bütün haberlerini ortaya dökecek, **5** Rabbinin vahyettiği şekilde.[2]
6 O Gün bütün insanlar, [geçmiş] fiillerini görmek üzere biri diğerinden ayrılmış olarak[3] ortaya çıkacaklar.
7 Ve kim zerre kadar iyilik yapmışsa, onu(n karşılığını) görecek,
8 kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu(n karşılığını) görecektir.

---

1 O güne kadar kendinde gizlediği bütün her şeyi —ölülerin bedenleri veya kalıntıları dahil.

2 Yani, Hesap Günü yeryüzü, adeta, insan tarafından yapılmış bulunan her şeye tanıklık edecektir: Ebû Hureyre'den rivayeten gelen bir Hadis'e göre (İbni Hanbel ve Tirmizî) Hz. Peygamber tarafından yapılan bir açıklama.

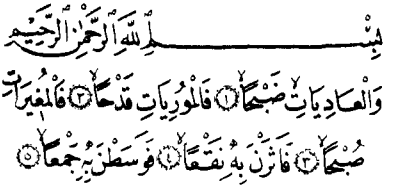
3 Lafzen, "ayrı varlıklar olarak" *(eştâten)*. Karş. 6:94 —"şimdi Bize yapayalnız geldiniz, tıpkı sizi ilk yarattığımız gibi": böylece, her insanın devredilemez bireysel sorumluluğu vurgulanmış olmaktadır.

100. 'ÂDİYAT SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

103. sûreden *('Asr)* sonra nazil olmuştur. *'Âdiyât* ("binek atları") sembolünün açıklaması için bkz. aşağıda not 2.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 Ooo![1] Nefes nefese koşan binek atları,
2 ateş saçan kıvılcımlar,
3 sabah vakti akına koşan,
4 böylece (arkalarında) toz bulutları yükselten,
5 [körcesine] bir ordunun içine dalan![2]

---

1 Sonra gelen cümlecikler, temsîlî (imgesel) bir duruma işaret ettiklerinden, *ve* yemin edatı, genellikle yaptığım gibi "Düşün" olarak yahut öteki birçok çeviride yapıldığı gibi "andolsun" şeklinde değil de "Ooo!" şeklinde çevrilmiştir. ("Ooo!" ünlemi, burada hayret ve şaşkınlık belirten bir ifade olarak kullanılmıştır —T.ç.n.).

2 Yani, toz bulutları ile körleşerek akınlarının düşmana karşı mı, yoksa dosta karşı mı olduğunu bilmeden. Yukarıdaki beş ayette geliştirilen mecazî imaj, sonraki ifadelerle yakından ilgilidir. Oysa klasik müfessirler, bu bağlantıyı hiçbir zaman öne çıkarmamışlardır. *'Âdiyât* terimi, Araplar tarafından çok eski zamanlardan Orta Çağ'lara kadar kullanılan savaş atlarını veya binek atlarını gösterir (terimin müennes halde kullanılması, kural olarak, dişilerin damızlık atlara tercih edilmesindendir). Geleneksel açıklamalar, "binek atları"nın burada müminlerin Allah yolunda savaşmalarını *(cihâd)* sembolize ettiği ve bu nedenle son derece övgüye değer bir şeyi temsil ettiği varsayımına dayanmaktadır. Oysa bu açıklama, böyle olumlu bir temsil ile 6. ayet ve devamında ifade edilen *kınama* arasındaki tenakuzu dikkate almamakta, ayrıca bu şekildeki bir klasik açıklama sûrenin iki bölümü arasında mantıkî bir bağlantı kuramamaktadır. Ama böyle bir bağlantının varlığı *gerekli* olduğundan ve 6-11. ayetler tartışmasız bir şekilde kınayıcı bir nitelik taşıdığından, ilk beş ayetin de aynı –veya, en azından benzer– bir karaktere sahip olduğu sonucuna varırız. "Binek atları" temsîlinin burada olumlu bir anlamda kullanıldığı ön yargısından kendimizi kurtardığımızda bu karakter hemen açıkça anlaşılır. Burada tersi geçerlidir. "Binek atları", şüpheye mahal bırakmayacak şekilde, yoldan çıkmış insan ruhunu veya kişiliğini sembolize eder —bütün ruhî yönelişlerden yoksun, her türlü bâtıl ile şartlanmış ve yönlendirilmiş, bencil arzuların, çılgınca ihtirasların kölesi olmuş, akıl ve bilincin kontrolünden çıkmış, şaşkın

6 GERÇEK ŞU Kİ, insan Rabbine karşı çok nankördür;[3] **7** ve kendisi [de] buna şahittir: **8** çünkü servet hırsına kapılmıştır.

9 Ama bilmez mi ki [Ahiret Günü,] herkes mezarından ayağa kalkıp dışarı çıktığında, **10** ve insanların kalplerinde [gizli] olan her şey ortaya döküldüğünde, **11** işte o Gün Rableri, onların her halinden haberdar [olduğunu gösterecek]tir?

إِنَّ
الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ۝٦ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۝٧
وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۝٨ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ۝٩
وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ۝١٠ إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ۝١١

toz bulutlarının ve sapık iştahların körleştirdiği, karmaşık/çözümsüz durumlara kendini sokan ve böylece manevî yok oluşunu hazırlayan insan ruhunu.

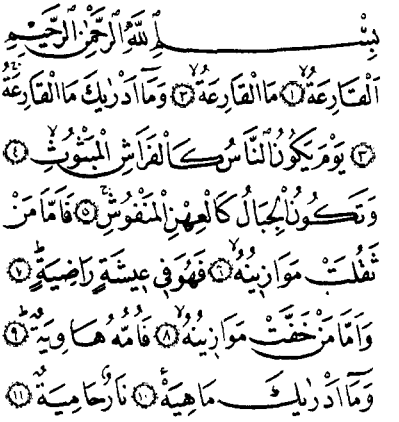
3 Yani, çılgınca akın eden atlarla sembolize edilen ihtiras ve iştahlarına ne zaman teslim olursa Allah'ı ve O'na karşı sorumluluğunu unutur.

101. KÂRİ'A SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Büyük ihtimalle 95. sûreden *(Tîn)* sonra nazil olan bir ilk dönem Mekkî sûre.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 AH! EYVAH! Apansız (kopup gelen) o bela![1] **2** Ne korkunçtur apansız (kopup gelen) o bela!
3 Bilir misin nedir, nasıl olacaktır o apansız (kopup gelen) bela?
4 [O,] insanların şaşkın vaziyette uçuşan pervanelere benzeyeceği Günde, **5** ve dağların yumuşak yün topaklarını andıracağı Günde [vuku bulacaktır].
6 O zaman, [iyiliklerinin] tartısı ağır basan **7** kendisini mutlu bir hayat içinde bulacak;
8 tartısı hafif gelen ise **9** bir uçurumun girdabına sürüklenecektir.[2]
10 Bilir misin nedir o [uçurum]?
11 Dağlayan bir ateştir![3]

---

1 Yani, dünyanın dehşetli bir şekilde dönüşeceği Son Saat'in gelip çatması (bkz. 14:48, not 63 ve 20:105-107, not 90).

2 Lafzen, "anası [yani, varacağı yer] bir uçurum olacaktır", zımnen, sıkıntı ve ümitsizlik (uçurumu). "Ana" *(umm)* terimi, deyimsel olarak kapsayıcı veya kucaklayıcı bir şeyi göstermek için kullanılmaktadır.

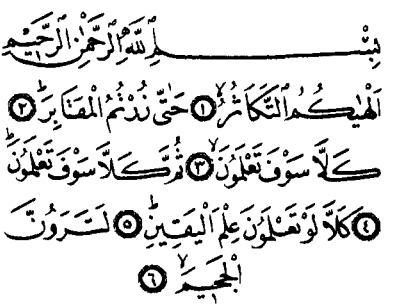
3 Lafzen, "kızgın ateş"; sıfat, ateşin ana vasfını *vurgulamayı* amaçlamaktadır. Unutulmamalıdır ki, günahkarların öteki dünyadaki azabı ile ilgili Kur'ânî tasvirlerin tümü, ancak insan tecrübesinin sınırları içindeki maddî olgular ile karşılaştırılarak anlaşılabilecek olan durumlar ve şartlar ile ilgili mecazlar veya teşbîhlerdir (bkz. Ek I).

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Bu ilk dönem Mekkî sûre, Kur'an'ın en çarpıcı gaybî haberler veren pasajlarından biridir. Genelde insanın sınırsız ihtirasına ve daha özelde de, içinde bulunduğumuz teknoloji çağında bütün insan topluluklarını baskısı altına alan eğilimlere ışık tutmaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 BİR aç-gözlülük saplantısı içindesiniz,
2 mezarlarınıza girinceye dek (süren).[1]
3 Ama, zamanı geldiğinde anlayacaksınız!
4 Evet, evet![2] Zamanı geldiğinde anlayacaksınız!
5 Hayır, [onu] tartışılmaz bir kesinlikle anlasaydınız, **6** [cehennemin] yakıcı ateşini[3] mutlaka görürdünüz!

---

1 *Tekâsür* terimi, "çoğaltma için ihtirasla çırpınma", yani taşınır veya taşınmaz, gerçek veya hayalî kazançları arttırma ihtirası anlamına gelir. Yukarıdaki bağlamda bu terim, insanın, daha çok konfor, daha fazla maddî servet, insanlar veya tabiat üzerinde daha güçlü otorite ve kesintisiz bir teknolojik ilerleme için çırpınma saplantısını ifade eder. Bu çabaların, başka her şeyi dışlayan bir şekilde aşırı bir tutku ile sürdürülmesi, insanı her türlü ruhî kavrayıştan ve dolayısıyla tamamiyle *manevî/ahlakî* değerler üstüne kurulmuş herhangi bir sınırlama ve kısıtlamayı kabullenmekten alıkoyar —ve sonuçta yalnız bireyler değil, bütün bir toplum iç tutarlılığını ve dengesini ve böylece her türlü mutluluk şansını yavaş yavaş yitirir.

2 Bkz. sûre 6, not 31.
(Sümme kelimesi Esed tarafından 6:31'de ve bu ayette "Ve bir kez daha" şeklinde çevrilmiş olmasına rağmen, burada tarafımızdan "Evet, evet!" şeklinde karşılık verilmiştir —T.ç.n.).

3 Zımnen, "kendinizi *şimdi* içinde bulduğunuz" —yani, temelden yanlış bir hayat tarzının oluşturduğu "yeryüzü cehennemi": insanın doğal çevresinin sürekli olarak tahrip edilmesine ve ölçüsüz, sınırsız "ekonomik büyüme" hedefinin, bütün ruhî ve dinî yönelişlerin izlerini tamamen kaybetmek üzere bulunan insanlığa empoze etme durumunda olduğu –ve günümüzde fiilen empoze ettiği– düş kırıklığı, mutsuzluk ve şaşkınlığa bir işaret.

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝٧

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝٨

7 Sonunda onu keskin bir gözle[4] mutlaka göreceksiniz:
8 ve o Gün hayatın nimetleri[ne karşı yaptıklarınız] için mutlaka sorguya çekileceksiniz!

4 Yani, öteki dünyada, kişinin geçmiş fiillerinin gerçek mahiyetini ve insanın hayatın nimetlerini *(ne'îm)* yanlış ve müsrifçe kullanarak kendi başına açtığı kaçınılmaz azabı doğrudan ve berrak bir şekilde kavrayarak.

103. 'ASR SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

94. sûreden *(Şerh)* kısa bir müddet sonra nazil olmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

1 DÜŞÜN zamanın akıp gidişini![1]
2 Gerçek şu ki, insan ziyandadır; **3** meğer ki imana erip doğru ve yararlı işler yapanlardan olsun,[2]
ve birbirlerine hakkı tavsiye edenlerden,
birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden...

---

1 *'Asr* terimi, ölçülebilir, birbirini izleyen devrelerden oluşan "zaman"ı gösterir *(dehr* ise, başı ve sonu olmayan, "sınırsız zaman"ı, yani "mutlak zaman"ı anlatır). Bu nedenle *'asr*, zamanın akıp gidişini, yeniden, bir daha yakalanamayacak olan zaman kavramını içerir.

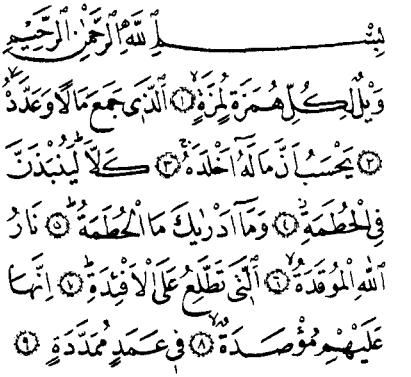
2 Lafzen, "insan, şüphesiz ziyan [için]dedir, ... edenler hariç."

104. HÜMEZE SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Geleneksel başlığını ilk ayetinde geçen bir isimden alan bu sûre, Muhammed'in (s) peygamberliğinin üçüncü yılının sonuna doğru –muhtemelen 75. sûreden *(Kıyâmet)* sonra– nazil olmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 VAY haline iftira atanın ve ayıp-kusur arayanın![1]
2 [Vay haline o kişinin][2] ki, serveti biriktirir ve onu bir kalkan sayar, **3** zanneder ki serveti onu sonsuza dek yaşatacak![3]
4 Hayır, aksine, [öteki dünyada] çökerten bir azaba[4] terk edilecektir o!
5 Bilir misin nedir o çökerten azap?
6 Allah tarafından tutuşturulan bir ateş,
7 [günahkar] kalplerin üstünde yükselen:[5]
8 üzerlerine salınacak (bir ateş), **9** sonsuz(ca uzayıp giden) sütunlar arasında![6]

---

1 Yani, kötü niyetle başkalarında gerçek veya hayalî kusurlar aramaya çalışan herkes.

2 Bu tekrarlayıcı parantez zorunludur, çünkü 2-3. ayetlerde anlatılan olumsuz davranışlar, 1. ayette zikredilen iki gruptan tamamen farklı bir kategoriye aittir.

3 Bu, maddî servetleri ve imkanları elde etmeye ve onlara sahip olmaya neredeyse "dinî" bir değer atfetme eğiliminin kinâyeli bir anlatımıdır —insanı ruhî endişelere gerçekten önem vermekten alıkoyan bir eğilim (karş. 102:1, not 1). Önceki ayetteki *'addedehû* fiilini "onu bir kalkan sayar" şeklinde çevirmem, Cevherî'nin bu terim ile ilgili açıklamasına dayanmaktadır.

4 *Hutame* —"cehennem" kavramında mündemiç bulunan öteki dünya azabının muhtelif mecazlarından biridir (bkz. 15:43-44, not 33).

5 Yani, onların kalplerinden çıkarak —günahkarların suçlarını geç fark etmelerinde "ateş"in ruhî niteliğine bir işaret vardır.

6 Lafzen, "geniş sütunlar arasında", yani ümitsizlik ile kuşatılmış halde.

105. FÎL SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Adını ilk ayetinde geçen "Fil Ordusu"ndan alan bu sûre, Miladî 570 yılında Habeşlilerin Mekke'ye karşı başlattıkları sefere atıfta bulunmaktadır. Yemen'in (ki o zaman Habeşlilerin yönetimi altındaydı) Genel Valisi olan Ebrehe San'â'da büyük bir katedral inşa etti ve böylece her yıl Mekke'nin kutsal ve güvenli mâbedi Kâbe'yi ziyarete giden Arap hacıları bu yeni kiliseye çekmek istedi. Bu ümidi gerçekleşmeyince Kâbe'yi tahrip etmeye karar verdi ve çok sayıda savaş fili ile desteklenen kalabalık bir ordunun başında Mekke'ye karşı sefere çıktı ve böylece o zamana kadar bilinmeyen ve Arapları şaşırtan bir olayın simgesi oldu: bu nedenle, hem çağdaş hem de daha sonraki kuşaktan tarihçiler, o yılı "Fil Yılı" olarak adlandırdılar. Ebrehe'nin ordusu, bu sefer sırasında, –muhtemelen son derece tehlikeli bir çiçek veya tifüs salgınına yakalanarak (bkz. aşağıdaki not 2)– yok oldu ve Ebrehe de San'â'ya dönüşü sırasında öldü (bkz. İbni Hişâm; ayrıca İbni Sa'd I/1, 55 vd.).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٤﴾

1 HABERİN yok mu Rabbin Fil Ordusu'na[1] neler yaptı?
2 Onların kurnazca planlarını alt-üst etmedi mi?
3 Üzerlerine kalabalık sürüler halinde uçan varlıklar saldı, **4** onlara önceden belirlenmiş taş gibi sert azap darbeleri[2]

1 Lafzen, "fil arkadaşlarına *(ashâb)*" —bkz. giriş notu.

2 Lafzen, "*siccîl* taşları ile." 11:82, not 114'de açıklandığı gibi, *siccîl* terimi *sicill* ile eş anlamlıdır, ki o da "bir yazı" veya mecazî olarak, "[Allah tarafından] hükmedilmiş/tayin edilmiş bir şey" demektir: bu nedenle, *hicâraten min siccîl* ibaresi, "önceden tesbit edilmiş (yani, Allah'ın takdiri ile) taş gibi sert ceza/azap darbeleri"ni gösteren bir mecazdır (Zemahşerî ve Râzî, 11:82'deki aynı ifade ile ilgili yorumlara kıyasen).
Giriş notunda açıklandığı gibi, yukarıdaki ayetin atıfta bulunduğu özel bela/azap anî bir salgın hastalık olabilir: Vâkıdî ve Muhammed b. İshâk'a göre –bu ikincisi,

vurdular, **5** ve onları yalnız sap dipleri kalasıya yenmiş bir ekin tarlasına benzettiler.[3]

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ۝٥

İbni Hişâm ve İbni Kesîr tarafından aktarılmıştır– "ilk defa o zaman Arap topraklarında lekeli humma *(hasbe)* ve çiçek hastalığı *(cuderî)* görüldü." İlginç olan bir nokta da şudur: *hasbe* kelimesi –ki, bazı otoritelere göre aynı zamanda tifüsü ifade eder– asıl olarak "taşlarla vurmak" [veya "darbe vurmak"] anlamına gelir *(Kâmûs)*. —(Çoğulu *tayr* olan) *tâir* ismi ise, hatırlatmak gerekir ki, kuş veya böcek cinsinden herhangi bir "uçan varlığ"ı gösterir *(Tâcu'l-'Arûs)*.

Yukarıdaki ayette zikredilen "uçan varlıklar"ın mahiyeti hakkında ne Kur'an ne de sahih Hadisler herhangi bir bilgi vermez; diğer taraftan, yorumcuların sarıldığı bütün "tasvirler" tamamiyle hayalî olduklarından ciddî olarak üzerlerinde durmaya gerek yoktur. Eğer salgın bir hastalık varsayımı doğru ise, "uçan varlıklar" –ister sinek, ister böcek– bu mikrobun taşıyıcıları olabilir. Ancak bir şey açık ve kesindir: işgalcileri teslim alan belanın mahiyeti ne olursa olsun kelimenin gerçek anlamıyla tam bir mucize idi —çünkü baskı altındaki Mekke halkına hiç beklenmeyen bir kurtuluş imkanı sunmuştu.

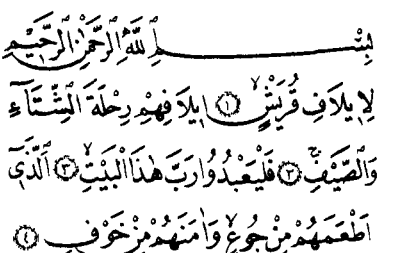
3 Bu pasaj, bazı otoritelere göre bunun bir parçası olan sonraki sûrede devam etmektedir (bkz. 106. sûrenin giriş notu).

106. KUREYŞ SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hz. Peygamber'in arkadaşlarından bazısına ve sonraki kuşaktan birçok alime göre, bu sûre ile bir önceki sûre, aslında bir bütün oluştururlar. Böylece Ubey b. Ka'b'ın elindeki Kur'an nüshasında *Fîl* ile *Kureyş* sûreleri, bir tek sûre olarak yazılmışlardı, yani alışılmış şekilde besmele ile birbirlerinden ayrılmamışlardı (Beğavî ve Zemahşerî). Hz. Ebubekir ve Osman'ın Kur'an metnini nihaî olarak cem' ederlerken, Zeyd b. Sâbit ve Ali b. Ebî Tâlib'in yanısıra itimad ettikleri önde gelen salâhiyetlerden birinin de Ubey b. Ka'b olduğunu unutmamalıyız. İbni Hacer Askalânî'nin Ubey b. Ka'b'ın Kur'an nüshasının şehadetini ikna edici bulması bu sebepten olabilir. (*Fethu'l-Bârî*, VIII, 593). Ayrıca rivayet edilir ki Ömer b. Hattâb, cuma namazını kıldırırken iki sûreyi tek sûre olarak okurdu (Zemahşerî ve Râzî). Ancak *Fîl* ve *Kureyş* ister tek ister iki ayrı sûre olsunlar, şurası kesindir ki ikincisi, birincinin devamı olup Allah'ın Fil Ordusu'nu imha etmesinin "Kureyş'i güvenli kılmak için" yapıldığına işaret eder (bkz. aşağıda ayet 1 ve ilgili not).

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 KUREYŞ'in emniyeti sağlanabilsin diye,[1]
2 kış ve yaz seferlerindeki[2] emniyeti.
3 O halde bu Mâbed'in[3] Rabbine kulluk etsinler, **4** O ki, aç kalmasınlar diye onları beslemiş ve tehlikelerden emin kılmıştır.[4]

1 Lafzen, "Kureyş'i korumak için", yani onları, Kâbe'nin koruyucuları ve Son Peygamber Muhammed'in (s) aralarından çıkacağı bir kabile yaparak. Böylece, "Kureyş'in güvenliği", Kâbe'nin güvenliğinin bir simgesidir: Uğruna Ebrehe ordusunun imha edildiği, Allah'ın birliği kavramına dayanan İtikadın odak noktası olan Kâbe'nin (bkz. giriş notu ve bir önceki sûre).

2 Yani, Mekke'nin refahının başlıca güvencesi olan yılda iki ticaret kervanının –kışın Yemen'e yazın Suriye'ye giden kervanın– emniyeti için.

3 Yani, Kâbe'nin (bkz. 2:125, not 102).

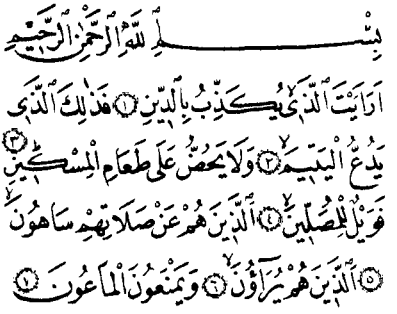
4 Karş. Hz. İbrahim'in duası: "Ey Rabbim! Burayı güvenli bir bölge kıl ve halkına bereketli bir rızık bağışla" (2:126).

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ilk yıllarında (muhtemelen 102. sûreden *–Tekâsür–* sonra) nazil olan bu sûrenin adı, son ayetinde geçen *mâ'ûn* sözünden alınmıştır. Bazı müfessirlerin, 4-7. ayetlerin Medine'de nazil olduğunu iddia etmeleri, hiçbir tarihsel veya belgesel delile dayanmamaktadır ve bu sebeple gözönüne alınmayabilir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 HİÇ bütün bir ahlakî değerler sistemini yalanlayan[1] [birini] tasavvur edebilir misin?
2 İşte böyle biridir, yetimi itip kakan,
3 yoksulu doyurma arzusu/gayreti duymayan.[2]
4 Yazıklar olsun şu namaz kılıp duranlara, **5** onlar ki kalpleri namazlarına yabancıdır,[3]
6 onlar ki niyetleri yalnızca görülüp takdir edilmektir,
7 ve üstelik onlar, [insanlara] en ufak bir yardımı bile reddederler![4]

---

1 Yani, *böyle* bir dinde ve dolayısıyla, ahlakî kurallar kavramında (ki *dîn* teriminin en temel anlamlarından biridir —karş. 109:6, not 3) herhangi bir objektif geçerlilik bulunmadığını iddia eden. Bazı müfessirler, *dîn* teriminin yukarıdaki bağlamda "hüküm/hesap", yani Hesap Günü anlamında kullanıldığını ileri sürerler ve bu ibareyi "Hesap Günü'nü yalanlayan" şeklinde yorumlarlar.

2 Lafzen, "gayret vermeyen", yani kendine.

3 Lafzen, "namazlarına karşı [bilerek] gaflet içindedirler."

4 *Mâ'ûn* terimi, kişinin günlük hayatında ihtiyaç duyduğu birçok küçük şeyi ve insanlara bu yolla yardım etme şeklinde kendini gösteren arızî yardımseverliği ifade eder. Daha geniş anlamda ise, herhangi bir zorluk anındaki "yardım" veya "desteğ"i gösterir.

108. KEVSER SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Otoritelerin çoğunluğu bu sûreyi Mekke döneminin ilk bölümüne ait sayarken İbni Kesîr, büyük bir ihtimalle Medine'de nazil olduğu görüşündedir. Bu varsayımın (başka bazı ilim adamlarınca da benimsenen) dayanağı, Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen sahih bir Hadis'te bulunmaktadır. Enes, sûrenin nasıl nazil olduğunu detaylı bir şekilde anlatırken, "Allah'ın Peygamberi, *mescidde aramızda otururken*" diye anlatır (Müslim, İbni Hanbel, Ebû Dâvûd, Neseî). Enes'in işaret ettiği "mescid" yalnızca Medine Mescidi olabilir: çünkü, bir taraftan Enes –o şehrin bir yerlisi olarak– Hz. Peygamber'i Medine'ye hicretinden (ki o zaman Enes, ancak on yaşlarındaydı) önce hiç görmemişti; diğer taraftan Mekke'nin H. 8. yılda fethinden önce orada Müslümanlara açık olan bir mescid –yani, cemaatle namaz kılma yeri– bulunmuyordu.

Bu sûrenin üç ayeti de, ilk bakışta, Hz. Peygamber'e hitab etmektedir, ama bu hitap o'nun aracılığıyla bütün mümin erkek ve kadınları da kapsamaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝١ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝٢ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ۝٣

1 BAK, Biz sana bol nimet[1] verdik: **2** o halde [yalnız] Rabbine ibadet et ve [yalnız O'nun adına] kurban kes.

3 Şu gerçek ki, senden nefret eden, [her türlü iyilik ve güzellikten] kesilmektedir![2]

1 *Kevser* terimi, "bolluk", "çokluk" yahut "bereket" anlamındaki *kesret* isminin tekid halidir (Zemahşerî); ayrıca aynı anlamı veren bir sıfat olarak da kullanılmaktadır *(Kâmûs, Lisânu'l-'Arab*, vb.). Kur'an'da kullanıldığı tek örnek olan yukarıdaki bağlamda *kevser*, Hz. Peygamber'e vahiy, bilgi, hikmet, iyilik ve hem bu dünyada hem de öteki dünyada şerefli ve onurlu olmak gibi soyut ve manevî anlamda iyi ve güzel olan her şeyden bolca ihsan edilmesini anlatmaktadır (Râzî); genel olarak müminler açısından ise, bilgi elde etme, iyi fiiller işleme, bütün canlı varlıklara karşı şefkatli davranma ve böylece iç huzuruna ve tatminine kavuşma *imkanını* ifade eder.

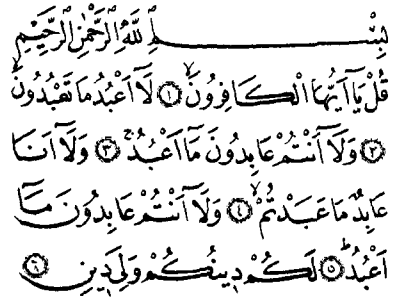
2 Lafzen, "kesilmiş olan *(ebter)* odur." Parantez içindeki "iyilik ve güzellikten" ibaresi ise, *Kâmûs*'tan esinlenen bir açıklamaya dayanmaktadır.

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

107. sûrenin *(Mâ'ûn)* hemen ardından nazil olmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DE Kİ: "Siz ey hakikati inkar edenler!
2 "Ben tapmam sizin taptığınıza, **3** siz de tapmazsınız benim taptığıma.[1]
4 "Ve ben tapmayacağım [asla] sizin tapıp durduğunuza, **5** siz de [hiç] tapmayacaksınız benim taptığıma.[2]
6 "Sizin dininiz size, benimki bana!"[3]

---

1 Yukarıdaki çeviride *mâ* (ki o) edatı, bir taraftan bütün olumlu kavramlara ve etik değerlere –mesela, Allah'a inanma ve müminin O'na teslimiyeti– işaret ederken, diğer taraftan, insanın "kendi-kendine yeterli" olduğuna inanması (karş. 96:6-7) yahut kişiliğinde baskın halde bulunan ve adeta köleleştirici bir etkiye sahip olan "açgözlülük" gibi (sûre 102) saptırıcı ve sahte tapınma nesnelerine ve bâtıl değerlere/inançlara işaret eder.

2 Zımnen, "hakikati inkar etmenize sebep olan bâtıl değerleri terk etmekte gönülsüz davrandığınız sürece."

3 Lafzen, "benim dinim de banadır." *Dîn*'in öncelikli anlamı "itaat"tır; özellikle de bir *kanuna* veya manevî/ahlakî otorite ile donatılmış *müesses* –bundan dolayı da bağlayıcı– olarak algılanan *kurallar sistemine*, yani terimin en geniş anlamıyla "din", "itikat" ya da "dinî hukuk"a (karş. 2:256, not 249'un ilk bölümü); ya da sadece, 42:21, 95:7, 98:5, 107:1'de ve yukarıdaki örnekte de olduğu üzere "ahlakî değerler sistemi"ne itaat. (M. Esed *"dîn"* kelimesini "moral law" tabiriyle karşılamıştır; biz bunu "ahlakî değerler sistemi" ifadesiyle çevirdik. Fakat sadece bu sûreye mahsus olmak üzere buna bağlı kalmayıp *dîn* için "din" kullandık —T.ç.n.).

110. NASR SÛRESİ

MEDİNE DÖNEMİ

Minâ'da Hz. Peygamber'in H. 10. yılın Zilhicce ayında gerçekleştirdiği Vedâ Haccı sırasında –yani, vefatından yaklaşık iki ay önce– nazil olan bu sûre, kesinlikle o'nun insanlığa duyurduğu son tam sûredir. Bir gün önce (Zilhicce ayının 9'u Cuma günü) şu ayetler nazil olmuştu: "Bugün sizin için dininizi tamamladım, size bütün nimetlerimi bahşettim ve Bana tam teslimiyeti *(islâm)* dininiz olarak seçtim" (5:3); ve bu ayetlerin hemen ardından bu sûre nazil olduğundan Hz. Peygamber'in bazı arkadaşları bu sözlerden, o'nun görevinin tamamlandığı ve artık vefat etmek üzere olduğu sonucuna vardılar (Buhârî). Gerçekten de Hz. Peygamber'in *Nasr* sûresinin nüzulünden sonra aldığı tek vahiy, *Bakara*'nın 281. ayeti olmuştur.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِذَا جَآءَ نَصْرُ ٱللَّهِ وَٱلْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ ٱلنَّاسَ
يَدْخُلُونَ فِى دِينِ ٱللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ وَٱسْتَغْفِرْهُ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

1 ALLAH'ın yardımı ve zafer geldiğinde, **2** ve insanların Allah'ın dinine[1] dalga dalga girdiklerini gördüğünde, **3** Rabbinin sınırsız şanını yücelt, O'na hamdet ve O'ndan mağfiret dile: çünkü O, her zaman tevbeleri kabul edendir.[2]

1 Yani, Allah'a tam teslimiyet dinine: karş. 3:19. "Allah katında tek [hak] din, [insanın] O'na tam teslimiyetidir."

2 Yani, insanlar doğru dine kalabalıklar halinde *girseler* bile, mümin kendine aşırı güvenden kaçınmalı, tersine daha mütevazi ve kendi zaaflarının daha fazla bilincinde olmalıdır. Ayrıca Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Dikkat edin, insanlar dine büyük gruplar halinde giriyorlar —ama öyle bir zaman gelecek ki yine büyük gruplar halinde ayrılacaklar" (İbni Hanbel, Câbir b. Abdullah'tan rivayeten. Benzer bir Hadis, Ebû Hureyre'nin rivayeti ile *Mustedrek*'te geçmektedir).

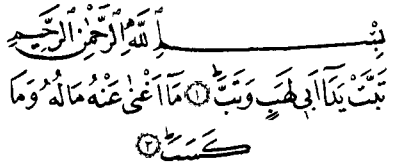
111. MESED SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

İlk dönem sûrelerinden biri –nüzul sırasına göre altıncı– olan bu sûre ismini en son kelimesinden almakta olup Hz. Peygamber'in mesajına amcası Ebû Leheb tarafından gösterilen sürekli ve şiddetli düşmanlık ile ilgilidir: Ebû Leheb'in düşmanlığı, yapısındaki kibirden, büyük servetiyle gururlanmasından ve Hz. Peygamber'in bütün insanların Allah katında eşit olduğu ve yalnızca faziletlerine göre değerlendirilecekleri şeklindeki tebliğinden hoşlanmamasından (İbni Zeyd, Taberî'nin bu sûrenin birinci ayeti ile ilgili yorumunda nakledilmiştir) kaynaklanmıştır.

Birçok güvenilir otoritenin –Buhârî ve Müslim de onlar arasındadır– rivayet ettiği gibi, Hz. Peygamber bir gün Mekke'deki *Safâ* tepesine çıkmış ve kendi kabilesi Kureyş'ten kendisini dinleyebilecek herkesi orada toplanmaya çağırmıştı. Toplandıklarında onlara şöyle seslenmişti: "Ey Abdulmuttalib oğulları! Ey Fihr oğulları! Eğer size 'şu tepenin arkasından düşman askerleri saldırmak üzere' diye haber verseydim bana inanır mıydınız?" Onların cevabı: "Evet, inanırdık!" oldu. Bunun üzerine, "Öyleyse bakın, burada sizi Kıyamet Saati'nin geleceği konusunda uyarıyorum!" O anda Ebû Leheb bağırdı: "Sen bizi bunun için mi çağırdın? Allah seni kahretsin!" Ve kısa bir müddet sonra bu sûre nazil oldu.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 KAHROLSUN o parlak yüzlünün iki eli,[1] ve kahrolsun kendisi!
2 Ne faydası olacak servetinin ve kazancının?

1 Hz. Peygamberin amcasının gerçek adı, *Abdül'uzzâ* idi. Ama halk arasında, daha çok parlak yüzünde ifadesini bulan güzelliğinden dolayı Ebû Leheb (lafzen, "Alev sahibi") lakabı ile tanınıyordu (Beğavî, Mukâtil'den rivayeten. Zemahşerî ve Râzî, yukarıdaki ayet ile ilgili yorumlarında aynı rivayete dayanırlar: *Fethu'l-Bârî*, VIII, 599). Bu lakab, yahut *künye*, İslam'ın doğuşundan önce de kullanıldığından ona olumsuz bir anlam yüklemenin geçerli bir dayanağı yoktur. Yukarıdaki cümledeki "iki el" ifadesi, klasik Arapça'daki kullanıma göre, Ebû Leheb'in sahip olduğu büyük etkiyi yansıtan "güç"ün bir simgesidir.

3 [Öteki dünyada] şiddetle parlayan bir ateşe atılacak,[2] **4** iğrenç söylentilerin taşıyıcısı olan[3] karısı ile birlikte, **5** [o ki,] boynunda bükülmüş iplerden bir halat [taşır]![4]

سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَٱمْرَأَتُهُۥ
حَمَّالَةَ ٱلْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿٥﴾

2 *Nâren zâte lehebin* ifadesi, Ebû Leheb lakabının anlamı ile ilgili ince bir kelime oyunudur.

3 Lafzen, "odun hammalı", insanlar arasında "nefret ateşini tutuşturmak için" gizliden gizliye gerçek dışı söylentiler yayan ve iftiralar atan kişiyi anlatan meşhur bir deyim (Zemahşerî; bkz. ayrıca Taberî'nin nakliyle 'İkrime, Mücâhid ve Katâde). Kadının adı Ervâ Ummu Cemîl binti Harb b. Umeyye idi: Ebû Süfyân'ın kardeşi ve dolayısıyla Umeyye saltanatının kurucusu Muâviye'nin halası idi. Onun Muhammed'e (s) ve o'na tâbi olanlara karşı nefreti o kadar şiddetliydi ki, sık sık, karanlıkta Hz. Peygamber'in evinin önüne o'nu yaralamak için dikenli çalılar serperdi; ve bu büyük öfkesini sürekli olarak Hz. Peygamber'i ve o'nun mesajını zedeleyici iftiralar atmak sûretiyle gösterirdi.

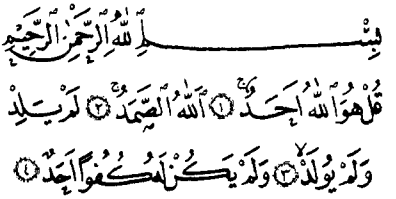
4 *Mesed* terimi, maddesi ne olursa olsun, bükülmüş iplerden yapılan her türlü şeyi gösterir *(Kâmûs, Muğnî, Lisânu'l-'Arab)*. Burada soyut anlamdaki kullanılışı ise ikili bir muhteva taşımaktadır: hem bu kadının kötülüğe meyilli, bozuk ve eğri tabiatını, hem de "her insanın kaderi boynuna bağlanmıştır" (bkz. 17:13 ve özellikle ilgili not 17) manevî gerçeğini anlatır —ki 2. ayetle birlikte bu sûrenin genel, zamanlar üstü muhtevasını ortaya koyar.

112. İHLÂS SÛRESİ

MEKKE DÖNEMİ

Birçok sahih Hadis'te rivayet edildiği gibi, Hz. Peygamber, bu sûreyi "Kur'an'ın üçte birine eşit" olarak görüyordu (Buhârî, Müslim, İbni Hanbel, Ebû Dâvûd, Neseî, Tirmizî, İbni Mâce). Sûrenin Mekke döneminin ilk yıllarında nazil olduğu sanılmaktadır.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DE Kİ: "O, Tek Allah'tır:
2 "Allah, Öncesiz ve Sonrasız, Bütün Var Olmakta Olanların Sebepsiz Sebebi.[1]
3 "O doğurmamıştır, doğurulmamıştır;
4 "ve hiçbir şey O'nunla mukayese edilemez."[2]

---

1 Bu karşılık, Kur'an'da bir tek defa geçen ve yalnızca Allah için kullanılan *Samed* teriminin yaklaşık anlamını vermektedir. Bu terim, İlk Sebep ve Öncesiz-Sonrasız Mutlak Varlık kavramlarını, mevcut olan veya tahayyül edilebilen her şeyin esas kaynağı olan Allah'a döneceği ve bu nedenle hem yoktan var edilmesi hem de varlığını sürdürmesi açısından O'na bağımlı olduğu düşüncesi ile içiçe geçmiş şekilde kapsar.

2 Karş. 89:3, not 2 ve sûre 19, not 77. Allah'ın her bakımdan tek ve benzersiz olduğu, bir başlangıcının ve sonunun olmadığı gerçeği, "hiçbir şey O'na denk tutulamaz" ifadesinde mantıkî karşılığını bulmaktadır: Böylece O'nu tasvir etme ve tanımlama ihtimallerini de saf dışı bırakmaktadır (bkz. 6:100'ün son cümlesi ile ilgili not 88). Sonuç olarak, O'nun Varlığının *mahiyeti* insan kavrayışının yahut tahayyülünün sınırları dışındadır: bu gerçek, Allah'ı mecazî temsîller veya hatta soyut semboller aracılığıyla "tarif etme" teşebbüslerinin neden hakikatin inkarı ile eşit görüldüğünü açıklamaktadır.

113. FELAK SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Müfessirlerin büyük kısmı bu sûreyi ve sonrakini *(Nâs)* Mekke döneminin ilk yıllarına ait görürken, bazı otoriteler (mesela, Râzî, İbni Kesîr) Medine'de nazil olduğu kanaatindedirler, diğer bir kısmı ise (mesela, Beğavî, Zemahşerî, Beydâvî) konuyu açık bırakırlar. Elimizdeki sınırlı delillere bakarak diyebiliriz ki bu her iki sûrenin de Mekke'nin ilk dönemine ait olması muhtemeldir.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝١ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ۝٢
وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝٣ وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ
فِي الْعُقَدِ ۝٤

1 DE Kİ: "Sığınırım yükselen şafağın Rabbine,[1]
2 "O'nun yarattıklarının şerrinden,
3 "ve bastıran zifiri karanlığın şerrinden,[2]
4 "karanlık işlere düşkün[3] tüm insanların şerrinden,

1 *Felak* ("şafağın aydınlığı" veya "yükselen şafak") terimi, çoğunlukla mecazî olarak "bir belirsizlik [dönemin]den sonra hakikatin ortaya çıkışı"nı anlatır *(Tâcu'l-'Arûs):* bu nedenle, "yükselen şafağın Rabbi" adlandırması, Allah'ın, hakikatin her şekildeki idrakinin kaynağı olduğuna ve bir kimsenin O'na "sığınması"nın hakikatin ardında koşmak ile eş anlamlı olduğuna işaret eder.

2 Yani, ümitsizliğin karanlığından yahut ölümün yaklaşmasından. Bu dört ayetin tümünde (2-5. ayetler) *"şerr"* terimi, yalnız objektif değil, aynı zamanda sübjektif bir muhtevaya da –yani şerr *korkusu*– sahiptir.

3 Lafzen, "düğümlere üfleyenler *(en-neffâsât)":* İslam öncesi Arabistan'ında geçerli olan ve bundan dolayı, klasik Arapça'da bütün esrarengiz uğraşları tanımlamak için kullanılan deyimsel bir ibare; muhtemelen bir ipe birçok düğüm atıp ona üfleyen ve bu arada bazı sihir tekerlemeleri söyleyen "büyücülerin" ve "üfürükçüler"in uygulamasından çıkarılmıştır. *Neffâsât*'ın müennes olması, Zemahşerî ve Râzî'nin işaret ettikleri gibi, mutlaka "kadın"lan kasdettiğini göstermez, fakat genel olarak "insanoğlu"nu ifade ettiğini gösterir *(enfus,* tekili *nefs,* gramatik olarak müennes bir isimdir). Zemahşerî, yukarıdaki ayet ile ilgili yorumunda, bu tür uygulamaların ve aynı şekilde *"sihir"* kavramının gerçekliğine ve etkilerine inanmayı kesinlikle reddeder. Benzer görüş Muhammed Abduh ve Reşid Rıza tarafından –daha ayrıntılı bir şekilde ve mevcut psikolojik bulgulara da dayanarak– ifade

5 "ve kıskançlık duyduğunda kıskancın şerrinden."[4]

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝٥

edilmiştir (bkz. *Menâr* I, 398 vd.). Açıkça akıl dışı bulunmalarına rağmen müminin bu tür uygulamalardan "Allah'a sığınma"sının emredilmesinin sebebi, –Zemahşerî'ye göre– bu tür meşguliyetlerin *günah* oluşunda (bkz. sûre 2, not 84) ve bununla uğraşanlar için zihinsel bir tehlike taşımasında yatmaktadır.

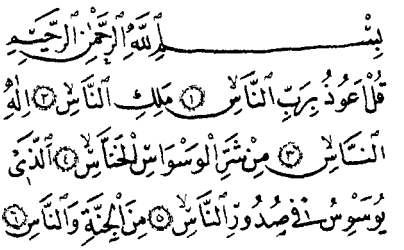
4 Yani, başka bir kimsenin kıskançlığının kişinin hayatı üzerinde doğurabileceği –moral ve sosyal– etkilerden ve kişinin kendisinin kıskançlık şerrine kapılmasından. Zemahşerî, bu bağlamda Halife Ömer b. Abdülaziz'in (fazileti ve dürüstlüğü sebebiyle "İkinci Ömer" olarak anılır) bir sözünü nakleder: "Başkasını kıskanandan daha *mazlûm* görünen bir *zâlim* düşünemiyorum."

114. NÂS SÛRESİ

DÖNEMİ BELİRSİZ

Bu sûrenin yakından ilişkili olduğu bir önceki sûrenin *(Felak)* giriş notuna bakınız.

RAHMÂN, RAHÎM ALLAH ADINA

1 DE Kİ: "Sığınırım insanların Rabbine,
2 "insanların Hakimine,
3 "insanların İlahına;
4 "fısıldayan sinsi ayartıcının şerrinden,
5 "insanların kalbine fısıldayan;[1]
6 "görünmez güçler[in] ve insanlar[ın bütün ayartmaların]dan."[2]

---

1 Yani, "Şeytan" (Râzî'nin işaret ettiği gibi, kelimenin en geniş anlamıyla; bkz. sûre 14, not 31).

2 Bu ayet, Ek III'te açıklanmaya çalışılan *cinneh (cinn* ile eş anlamlı) kavramı ve teriminin Kur'an'da ilk kullanıldığı yerdir. Yukarıdaki bağlamda terim, muhtemelen insan bünyesinin karşı karşıya bulunduğu ve doğru ile yanlış arasında ayrım yapmamızı zaman zaman güçleştiren görünmez, esrarlı tabiat güçlerini göstermektedir. Ancak, Kur'an'ın son sûresinin bu son ayeti ışığında bakıldığında, kendilerinden Allah'a sığınmamız emredilen "görünmez güçler"in, kendi kalplerimizin körlüğünden, ihtirasımızdan ve atalarımızdan bize geçen sakat anlayış ve bâtıl değerlerden kaynaklanan şeytanî eğilimler olduğu sonucuna varırız.

EK I
KUR'AN'DA SEMBOLİZM VE ALEGORİ*

KUR'AN ÜZERİNDE çalışma yapanlar, sık sık "anahtar-ibare" olarak tanımlanabilecek deyimlerle karşılaşırlar. Bunlar, belli bir ayetin veya ayetlerin temelinde yatan düşüncenin açık, berrak ve özlü bir tanımını veren ifadelerdir: mesela, insanın "topraktan" veya "bir sperm damlasından" yaratıldığına ilişkin birçok atıf, insan türünün mütevazi/ilkel biyolojik kökenine işaret eder; yahut 99. sûredeki *(Zelzele),* Kıyamet Günü, "kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu(n karşılığını) görecek; ve kim zerre kadar kötülük yapmışsa (karşılığını) görecektir" ifadesi, insanın bu dünyada bilinçli olarak yaptığı her şeyin öteki dünyadaki kaçınılmaz sonuçlarına ve sorumluluğuna katlanacağını gösterir; yahut şu ilahî beyan (38:27'de): "Biz, göğü ve yeri ve ikisi arasındaki şeyleri, hakikati inkar edenlerin sandığı gibi, bir anlam ve amaçtan yoksun *(bâtılen)* yaratmadık."

Bu tür Kur'ânî anahtar-ibarelerin örneklerine hemen hemen sınırsız sayıda (ad infinitum) ve çok çeşitli şekillerde rastlanabilir. Fakat Kur'an'da bir tek defa geçen ve "bütün anahtar ibarelerin anahtarı" olarak tanımlanabilecek temel bir ifade yer almaktadır: *Âl-i 'İmrân*'ın 7. ayetinde, Kur'an'ın "hem açık ve kesin hükümlü *(âyâtun muhkemât)* hem de müteşabih mesajlar *(müteşâbihât)"* ihtiva ettiğine dair olan ifade. İşte bu ayet, Kur'an mesajının anlaşılmasında mutlak anlamda bir anahtar görevi yapan ve onun tümünü "düşünen bir toplum için" *(li-kavmin yetefekkerûn)* anlaşılabilir kılan ayettir.

Âl-i 'İmrân'ın yukarıda zikredilen ayeti ile ilgili notlarımda hem *âyatun muhkemât* ifadesinin anlamını, hem de *müteşâbih* ("alegorik" veya "sembolik") olarak adlandırılan (ifade tarzın)ın genel amacını irdelemeye çalışmıştım. Bu son terim ile işaret edilen husus doğru kavranmadıkça, Kur'an'ın büyük kısmı, hem müminler hem de onun ilahî kaynaklı bir vahiy olduğuna inanmayı reddedenler tarafından büyük ölçüde yanlış anlaşılmaya maruz kalacaktır —ve kalmıştır da. Ancak Kur'an'ın genel anlam örgüsü içinde "alegori" veya "sembolizm" *(müteşâbihât)* ile kasdedilen şeyin ne olduğunun anlaşılması, tek başına, onun dünya görüşünün tam olarak anlaşılması için yeterli olmaz: bunu başarabilmek için, bu terimlerin Kur'ânî kullanışları ile ilahî kelâmın en başında temas edilen bir kavramın –"insan kavrayışının ötesindeki bir alan"ın *(ğayb)* kavramının– bağlantısını kurmak zorundayız. Bu kavram,

---

* *Alegori,* "müteşabih" anlamında kullanılmaktadır —T.ç.n.

Kur'an çağrısının ve dinin –her dinin– ana prensibinin anlaşılması için temel öncülü oluşturur: çünkü bütün sahih dinî kabuller, realitenin yalnız küçük bir kısmının insan tasavvuruna ve tahayyülüne açık bulunduğu ve asıl büyük bölümünün ise insan kavrayışının tamamen üstünde olduğu gerçeğinden doğarlar ve bu gerçeğe dayanırlar.

Ancak bu belirgin metafizik kavramın yanısıra ondan daha az belirgin olmayan bir psikolojik tabiat bulgusuna da sahip bulunuyoruz: yani, insan zihninin (ki bu terim, iradî düşünme, tahayyül etme, rüya, sezgi, hafıza, vb. melekeleri kapsar), ancak daha önce bu zihin tarafından ya bütünlüğü içinde veya bazı temel elemanları ile sınırlı olarak tecrübe edilmiş algılamalar temeli üzerinde işleyebileceği bulgusudur; yani, insan zihni, önceden gerçekleştirilmiş tecrübeler âleminin tamamen *dışında* kalan bir şeyi tasavvur edemez veya onun hakkında bir fikir oluşturamaz. O halde, ne zaman görünürde "yeni" bir zihinsel imaj veya fikre ulaşsak, daha yakından bakınca, onun bileşik bir bütün olarak yeni olsa bile bileşenleri açısından hiç de yeni olmadığını görürüz; çünkü görürüz ki bu "yeni" zihinsel imaj veya fikirler, şimdi sadece yeni bir bireşim veya yeni bireşimler serisi halinde bir araya getirilmiş olan önceki ve bazan oldukça farklı zihinsel tecrübelerden aynen türetilmişlerdir.

Şimdi, insan zihninin önceki tecrübelere –yani, sözkonusu zihinde zaten kaydedilmiş bulunan kavrayış ve kabullenişlere– dayanmadan işleyemeyeceğini kavradığımızda önemli bir soru ile karşı karşıya kalırız: madem ki dinin metafizik kavramları, nitelikleri itibariyle, insan kavrayışının yahut tecrübesinin ötesindeki bir âlem ile ilgilidir, o halde bu kavramlar bize nasıl başarıyla aktarılabilir? Tecrübelerimizle ulaşmış bulunduğumuz kavramların hiç birinde kısmen bile olsa bir karşılığı olmayan fikirleri kavramamız nasıl beklenebilir?

Bu soruların cevabı aşikardır: bizim fiilî –fiziksel veya zihinsel– tecrübelerimizden türetilmiş *ödünç-imajlar* yoluyla; yahut Zemahşerî'nin 13:35 ile ilgili yorumundaki sözleriyle, "kavrayışımızın ötesindeki bir şeyi, tecrübelerimizden bildiğimiz bir şey ile temsîlen göstermek sûretiyle *(temsîlen li-mâ ğâbe 'annâ bi-mâ nuşâhidu)*. İşte, Kur'an'da kullanıldığı şekliyle *müteşâbihât* terimi ve kavramının gerçek anlamı budur.

Esas olarak Kur'an, bize, ifadelerinin ve pasajlarının bir çoğunun müteşabih olarak anlaşılması gerektiğini söyler. Zaten, insanın bunları anlaması isteniyorsa, başka herhangi bir şekilde aktarılmaları mümkün değildir. Dolayısıyla, eğer Kur'an'ın her pasajını, ifadesini yahut cümlesini zahirî, lafzî anlamıyla alır ve onların bir teşbîh (allegory), mecaz yahut temsîl olması ihtimalini gözardı edersek ilahî kelâmın gerçek ruhuna aykırı hareket etmiş oluruz.

Örnek olarak, Allah'ın Zâtı'na ilişkin bazı Kur'ânî atıflar üzerinde düşünelim: tanımlanamayan, zaman ve mekanda sınırsız ve beşer kavrayışının tamamen ötesinde bir Varlık. O'nu tahayyül etmenin imkansızlığı karşısında biz O'nun ancak *ne olmadığını* anlayabiliriz: yani, zaman ve mekanla sınırlı olmayan, benzetmelerle tanımlanamayan ve beşer düşüncesinin hiçbir kategorisi içine oturtulamayan bir Varlık. O halde, ancak çok genelleştirilmiş mecazlar, ne kadar yetersiz de kalsalar, O'nun varlığını ve aktivitesini bize aktarabilirler.

Demek ki Kur'an, Allah'tan, "semalarda" veya "tahtı *('arş)* üstüne kurulmuş" şeklinde söz ederken biz bu ibareleri lafzî anlamlarıyla alamayız. Aksi halde bu ibareler, müphem şekilde de olsa, Allah'ın mekanda sınırlı olduğu anlamına gelirler: ve böyle bir sınırlama Sonsuz Varlık kavramı ile çelişeceğinden, derhal, en küçük bir kuşku duymadan anlarız ki, "semalar", "taht" ve Allah'ın onun üstüne "kurulma"sı, sadece her türlü insan tecrübesinin dışındaki bir fikrin, yani Allah'ın kudreti ve bütün varlıklar üzerindeki mutlak hakimiyeti fikrinin aktarılmasına yarayan dilbilimsel araçlardır. Aynı şekilde O, "her şeyi gören", "her şeyi işiten" yahut "her şeyden haberdar" olarak tanımlandığında biliriz ki bu tanımlamaların fiziksel görme veya işitme olguları ile bir ilişkisi yoktur, ama sadece var olan veya meydana gelen her şeyde Allah'ın ebedî mevcudiyeti gerçeğini insanın anlayabileceği terimlerle anlatmayı amaçlamaktadırlar. Ve "hiçbir beşerî tasavvur O'nu kuşatamayacağı"ndan (Kur'an, 6:103) insan, O'nun varlığını, ancak yarattığı evren içindeki ve o evren üzerindeki kesintisiz işlevinin sonuçlarını/etkilerini gözlemleme yoluyla kavrayabilir.

Allah'ın varlığına inancımız, O'nun Zâtı'nın erişilmez derinlikteki "mahiyeti"ni kavramamıza bağlı bulunmadığı –ve bulunamayacağı– halde, aynı durum, *insanın kendi* varlığı için ve özellikle öteki dünya hayatı fikri ile bağlantılı problemler için geçerli değildir: çünkü insan tabiatı, kendisiyle ilgili hiçbir önermeyi anlamı ve amacı açıkça ortaya konmadan kabul etmeyecek bir tarzda yaratılmıştır.

Kur'an bize, insanın yeryüzündeki hayatının, "ölüm" denen kesintinin ötesine uzanan bir hayatın ilk –ve çok kısa bir– safhasından başka bir şey olmadığını söyler; ve aynı şekilde Kur'an, insanın bütün iradî fiillerinden ve davranışlarından dolayı ahlakî bir sorumluluk altında olduğunu ve bu sorumluluğun, kişinin ahiretteki hayatında, iyi ya da kötü, kaçınılmaz *sonuçlar* şeklinde devam edeceği prensibini tekrar tekrar vurgular. Ama insana bu sonuçların mahiyeti ve dolayısıyla onu bekleyen hayatın niteliği nasıl anlatılabilir?

İnsanın yeniden dirilmesi, Kur'an'ın "yeni bir yaratma fiili" olarak tanımladığı şeyin sonucu olacağından, ondan sonra gelecek hayat, insanın bu dünyada yaşadığı ve yaşayabileceği her şeyden tamamen farklı olmalıdır.

Böyle olunca, insana, "bu dünyada doğru ve yararlı eylemlerde bulunursan öteki dünyada mutluluğa erişeceksin"; yahut alternatif olarak, "bu dünyada kötülük yaparsan öteki dünyada ondan dolayı azap çekeceksin" denmesi kafi değildir. Bu tür beyanlar, insanın muhayyilesine hitab etmeyecek ve onun davranışlarını etkilemeyecek genel ve soyut ifadelerdir. Bunun için gerekli olan, kişinin kendi iradî eylemlerinin veya ihmallerinin sonuçlarını bir şekilde "tahayyül" etmesine yol açacak olan, akla daha doğrudan bir hitaptır; ve böyle bir hitap, ancak mecazlar, teşbihler ve temsiller yoluyla etkin şekilde gerçekleştirilebilir. Bu araçlar, bir taraftan, insanın yeniden dirilmesinden sonra yaşayacağı her şeyin bu dünyada yaşadığı veya yaşayabileceği şeylerden mutlak *farklılığını* vurgularken diğer taraftan bu iki tecrübe kategorisi arasında *mukayese* yollarına başvurmuştur.

Böylece Hz. Peygamber, 32:17'de cennetin nimetlerine yapılan atıfları açıklarken insanın bu dünyadaki hayatı ile ahiret hayatı arasındaki temel farklılığı şu sözlerle dile getirmiştir: "Allah buyuruyor ki: 'Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan kalbinin içinden geçirmediği şeyler hazırladım'" (Buhârî, Müslim, Tirmizî). Diğer taraftan, 2:25'de Kur'an, cennette nimet verilenler hakkında şöyle buyurur: "Onlara ne zaman rızık olarak bazı ürünler bahşedilse, 'bunlar, bize daha önce bahşedilenlerin aynısıymış' diyecekler, çünkü onlara o [geçmişi] hatırlatacak şeyler verilecektir". Bu çerçevede, içinden ırmaklar akan hasbahçeler, mutluluk ve esenlik verici gölgeler, tarifsiz güzellikte eşler, sınırsız çeşitlilikte ve hiç bitmeyen ve bu dünyadaki en hoşnutluk verici görünen şey ile çeşitli şekillerde mukayese edilebilecek olan başka birçok nimet ve güzellikler imajı önümüze konulmaktadır.

Bununla beraber, insan varoluşunun iki safhası arasında bu zihinsel mukayeseyi yapma imkanı, büyük ölçüde, bütün düşünce ve tasavvurlarımızın sınırlı zaman ve sınırlı mekan kavramlarına kopmaz şekilde bağımlı olduğu gerçeğiyle kayıtlı bulunmaktadır: başka bir deyişle, zaman ve mekanda sonsuzluğu –ve dolayısıyla– zamandan ve mekandan *bağımsız* bir varoluş durumunu, yahut Kur'an'ın öteki dünyadaki mutluluğu tanımlarken kullandığı ibarelerdeki gibi, "gökler ile yeryüzü kadar geniş bir cennet"i (3:133) tasavvur edemeyiz: ki bu ifade, yaratılmış tüm evrenin Kur'an dilindeki eş anlamlısıdır. Diğer taraftan, biliyoruz ki her Kur'ânî ifade insan aklına hitab etmek-

tedir ve bu nedenle, ya lafzî anlamıyla *(muhkem* ayetlerde olduğu gibi), yahut temsîlî olarak *(müteşâbih* ayetlerdeki gibi) anlaşılabilir kılınmıştır; ve insan zihninin yaratılışı itibariyle ne sonsuzluk ne de sınırsızlık bizim için anlaşılır olduğundan, cennetin sınırsız "genişliği"ne yapılan atıf, ancak nimete nail olanlara sunacağı *duygu yoğunluğu* ile ilgili olabilir.

Basit bir kıyas ile diyebiliriz ki, Kur'an'da cennete –yani, ahiretteki tasavvur edilemez mutluluk durumuna– yapılan bütün atıflar için geçerli olan "teşbîh yoluyla benzetme/mukayese" prensibi, ahiretteki azabın –yani, cehennemin– bütün dünyevî tecrübelerden kesin farklılığı ve ölçülemez yoğunluğu ile ilgili her türlü tasvirine de teşmil edilmelidir. Her iki durumda da Kur'an'ın tasvir metodu aynıdır. Bize (adeta) şöyle denilmektedir: "İnsanın tadabileceği en keyif verici bedensel ve ruhsal heyecanları tahayyül edin: tarif edilemez bir güzellik, fiziksel ve ruhsal sevgi, [sorumluluğu] ifa bilinci, mükemmel bir barış ve uyum; ve bu heyecanların bu dünyada tahayyül edilebilecek herhangi bir şeyden daha yoğun –ve her şeyden tamamen *farklı*– olduğunu tahayyül edin: böylece 'cennet' ile neyin kastedildiğinin, müphem de olsa bir ipucunu yakalamış olacaksınız." Diğer taraftan, yine bize denmektedir ki: "İnsanın başına gelebilecek bedensel ve ruhsal en şiddetli azabı tahayyül edin: ateşte yanmak, dehşetli bir yalnızlık ve acı bir perişanlık, devamlı hüsran, ne tam yaşama ne ölme durumu; ve bu dünyada tahayyül edilebilecek herhangi bir şeyden daha yoğun –ve tahayyül edilebilir her şeyden tamamen *farklı*– olan bu acıları, bu karanlığı ve bu çaresizliği tahayyül edin: böylece 'cehennem' ile neyin kasdedildiğini, müphem de olsa anlayacaksınız."

İnsanın ölümden sonraki hayatı ile ilgili bu teşbihlerin yanısıra Kur'an'da, Allah'ın fiillerinin işaretlerine atıfta bulunan birçok sembolik ifade buluruz. İnsan dilinin yetersizlikleri –ki bunlar da insan zihninin doğuştan getirdiği sınırların bir sonucudur– karşısında bu fiiller ancak bir çerçeveye oturtulabilirler, yoksa gerçekten tam olarak tasvir edilemezler. Allah'ın Zâtı'nı tahayyül veya tarif etmek bizim için nasıl imkansız ise O'nun yaratıcılığının –ve dolayısıyla yaratma planının– gerçek niteliği de kavrayışımızın dışında kalır. Ama Kur'an bize, kesin olarak Allah'ın hikmet yüklü yaratıcılığı kavramına dayanan ahlakî bir öğretiyi aktarmayı amaçladığından, bu yaratıcılık, insanın kavrayabileceği düşünce kategorilerine "çevrilmeli"dir. Allah'ın *"gazâb"*ı yahut *"lânet"*i; doğru ve yararlı eylemlerden "hoşlanma"sı yahut yarattıklarına "sevgi" duyması; yahut kendisine kayıtsızlık gösteren günahkarlara "kayıtsız" kalması; veya Mahşer Günü zalimleri zulümlerinden dolayı "hesaba çekme"si, vb. gibi ilk bakışta hemen hemen insanbiçimci (anthropomorfic) bir

özellik gösteren ifadelerin sebebi budur. Allah'ın faaliyetinin beşerî terminolojiye bu şekildeki bütün sözel "çeviriler"i, bir beşer dili aracılığıyla bize vahyedilen ahlakî prensiplere uymamız istendiği sürece, kaçınılmaz olacaktır. Ancak yine de, "bu çeviriler"in bize Tanımlanamaz Olanı tanımlama gücü kazandıracağını düşünmekten daha büyük bir hata olamaz.

Ve *Âl-i 'İmrân*'ın 7. ayetinde vurgulandığı gibi, ancak "kalpleri hakikatten sapmaya meyilli olanlar, sırf kafaları karıştır[acak şeyler bul]mak için ve ona [keyfî] anlamlar yüklemek amacıyla ilahî kelâmın müteşabih olarak ifade edilen kısmına uyarlar; oysa Allah'tan başka kimse onların kesin anlamını bilemez."

EK II
MUKATTA'ÂT

KUR'AN SURELERİNİN yaklaşık dörtte biri, genel olarak *mukatta'ât* ("ayrık harfler") veya bazan da, sûrelerin başında yer aldıkları için *fevâtih* ("başlatanlar") diye adlandırılan gizemli/esrarlı harf-semboller ile başlamaktadır. Arap alfabesinin yirmisekiz harfinin tam yarısı –yani, ondört harfi– ya tek tek, ya da ikili, üçlü, dörtlü veya beşli terkipler halinde bu şekilde kullanılmışlardır. Bunlar, her zaman yalnızca temsîl ettikleri seslerle değil, tek tek, isimleriyle telaffuz edilirler: *elif-lâm-mîm* yahut *hâ-mîm* vb. gibi.

Bu harf-sembollerin anlamı, başlangıçtan beri müfessirlerin aklını karıştırmıştır. Ne Hz. Peygamber'in kendisinden nakledilen Hadisler'de bu konuya temas ettiğine ve ne de Sahâbîler'in o'ndan bu konuda açıklama istediklerine dair elimizde hiçbir delil yoktur. Bununla birlikte, bütün Sahâbe'nin –elbette Hz. Peygamber örneğine uyarak– *mukatta'ât*'ı başında bulundukları sûrelerin ayrılmaz bir parçası saydıkları ve kıraatlarında buna göre davrandıkları, şüphe götürmez bir gerçektir: Bu gerçek, bazı batılı oryantalistlerin, bu harflerin Hz. Peygamber'in dikte ettiği vahiyleri yazan katiplerin veya ilk üç halife döneminde Kur'an'ın nihaî cem'i yapılırken onları kaydeden Sahâbîler'in isimlerinin baş harflerinden başka bir şey olmadığı şeklindeki iddialarını geçersiz kılmaktadır.

Bazı Sahâbîler, onların hemen ardından gelen kuşak ve daha sonraki bir kısım müfessirler, bu harflerin, yahut bazı kelimelerin Allah'a ve sıfatlarına ilişkin bazı ibarelerin kısaltılmış şekilleri olduğuna inanmışlar ve onları büyük bir maharetle "yeniden kurma"ya çalışmışlardır: Ancak muhtemel terkiplerin pratikte bir sınırı olmadığından bu tür bütün yorumlar son derece keyfî olup herhangi bir gerçek faydadan da yoksundurlar. Diğer bazıları ise, *mukatta'ât* ile Arap harflerinin sayı değerleri arasında irtibat kurmaya çalışmışlar ve bu yolla çok çeşitli batınî delaletler ve gaybî haberler "türetmiş"lerdir.

İki gerçek üzerine bina edilen bir diğer ve belki de akla en yakın izah şekli, asırlar boyunca en gözde bazı İslam alimleri tarafından ileri sürülmüştür:

Birinci olarak, Arap dilinin istisnasız bütün kelimeleri, ya tek harften ya da iki, üç, dört veya beş harfin (ve azamî beş harfin) terkiplerinden oluşturulmuştur: ve bunlar, biraz önce değinildiği gibi, *mukatta'ât*'ın oluşturduğu köklerdir.

İkinci olarak, bu harf-semboller ile başlayan bütün sûreler, doğrudan veya dolaylı olarak, ya genel anlamda yahut özel bir tezahürü olarak Kur'an anlamında vahye atıfla başlayan sûrelerdir. Üç sûre (29, 30 ve 68), ilk bakışta bu kuralın istisnaları olarak görülebilir; ancak bu varsayım yanıltıcıdır. 29. sûrenin *('Ankebût)* ilk ayetinde, "Biz iman ettik" *(âmennâ)* –yani, Allah'a ve O'nun mesajlarına– ifadesinde vahye açık bir îmada bulunulmaktadır. 30. sûrede *(Rûm)*, 2-4. ayetlerdeki Bizans'ın zaferiyle ilgili haberlerde de şüphesiz ilahî vahiy vurgulanmaktadır. 68. sûrenin *(Kalem)* 1. ayetinde, "kalem"in çağrışım yaptırıcı şekilde anılmasıyla açıkça vahiy olgusuna işaret edilmektedir (bkz. sözkonusu sûrenin ilk ayeti ile ilgili not 2). O halde, bir veya daha fazla *mukatta'ât* ile başlayan sûrelerde hiçbir "istisna" yoktur: hepsi de ilahî vahye bir atıfla başlarlar.

Bu olgu, *mukatta'ât*'ın adeta Arap dilinin bütün kelime-formlarını yansıttığı gerçeği ile birlikte düşünüldüğünde, el-Müberred, İbni Hazm, Zemahşerî, Râzî, Beydâvî, İbni Teymiye, İbni Kesîr –ki bunlar sadece bir kısmıdır– gibi alim ve düşünürleri şu kanaate ulaştırmıştır: *mukatta'ât*, insan kavrayışının ötesindeki bir âlemde *(ğayb)* oluşturulmasına rağmen, harfler ile temsîl edilen olağan insan konuşmasının sesleri aracılığıyla insanlara aktarılabilen –ve aktarılmakta olan– Kur'an vahyinin taklit edilemez, olağanüstü, benzersiz tabiatını yansıtmayı amaçlamaktadır.

Ancak bu çok cazip açıklama şekli bile tam ikna edici değildir, çünkü ilahî vahye açık bir atıf ile başladığı halde başında hiçbir harf-sembolün bulunmadığı birçok sûre vardır. İkinci olarak, –ki bu en ciddî itirazdır– yukarıdaki açıklama da faraziyeden başka bir şeye dayanmamaktadır: o halde, son tahlilde, bu probleme getirilebilecek muhtemel bütün çözümlerin yine de kavrayışımızın ötesinde kaldığı gerçeği ile yetinmeliyiz. Bu sonuç, Hz. Ebû Bekir'in şu sözlerinde ifadesini bulan Dört Râşid Halîfe'nin de görüşü idi: "Her ilahî kelâmda *(kitâb)* bir esrar [unsuru] vardır —Kur'an'ın esrarı ise, [bazı] sûrelerin baş (harflerin)de [bulunmakta]dır."

EK III
CİN TERİMİ VE KAVRAMI

KUR'AN'DA KULLANILDIĞI şekliyle *cinn* teriminin anlamını kavramak için zihinlerimizi Arap folklöründe ona verilen anlamdan kurtarmak zorundayız. Bu terim, sözkonusu çerçevede, kelimenin en gündelik anlamıyla bütün "şer güç"leri göstermek için kullanılırdı. Bu geleneksel tasavvur (folkloristic image) terimin orijinal anlamını ve onun hayli önemli –ve hemen hemen konuyu açıklığa kavuşturucu– kelime yapısını belli ölçüde gölgelemiştir. Kökfiil, *cenne*'dir: "gizledi" yahut "karanlığa boğdu/karanlık ile örttü"; karş. Hz. İbrahim'den, "gece onu karanlığı ile örttüğü zaman" *(cenne 'aleyhi)* şeklinde söz eden 6:76. Bu fiil geçişsiz halde de kullanıldığından ("o kişi [veya "şey"] gizliydi" [veya "gizlendi"] ve "karanlık ile örtüldü"), bütün klasik dilbilimciler, *el-cinn* teriminin "yoğun [veya, "şaşırtıcı"] karanlığ"ı ve daha genel anlamda, "[insanın] duygularına kapalı olan şeyler"i, yani, normal olarak insanın kavrayamayacağı, ama yine de kendilerine ait, somut ya da soyut objektif bir gerçekliği bulunan şeyleri, varlıkları veya güçleri gösterdiğine işaret ederler.

İlkel folklordaki kullanımından tamamen farklı olan Kur'an'daki kullanımı ile *cinn* terimi çok çeşitli anlamlara sahiptir. En çok karşılaşılan anlam, "bedensel bir varlığı olmadığından bizim bedensel duyularımızın kavrayış alanının dışında kalan *ruhsal* güçler veya varlıklar"dır: bu, hem "şeytanlar"ı ve "şeytanî güçler"i (*şeyâtîn* bkz. 15:17, not 16) hem de "melekler"i ve "melekî güçler"i ihtiva eden bir anlamdır, çünkü onların tümü "duyularımıza kapalı olan" varlık veya güçlerdir (Cevherî, Râğıb). Bu görünmez tezahürlerin bedensel bir tabiata sahip olmadığını açıklığa kavuşturmak için Kur'an, temsîlî olarak, *cinn*'in "kavurucu rüzgarların ateşi"nden (*nâri's-semûm*, 15:27), yahut "ateşin şaşırtıcı alevi"nden (*mâric min nâr*, 55:15), yahut sadece "ateş"ten (7:12 ve 38:76, bu son iki ayette Kovulan Melek İblîs'e atıfta bulunulmaktadır) yaratılmış olduğunu ifade eder. Buna paralel olarak, Hz. Peygamber'in meleklerden "nurdan yaratılmış" (*hulikat min nûr*: Müslim, Hz. Ayşe'den rivayeten) varlıklar olarak söz ettiğini ortaya koyan sahih bir Hadis de bulunmaktadır —ateş ve nur benzerdirler ve kendilerini birbirleri aracılığıyla ve birbirleri üzerinde yansıtırlar (karş. 27:8 ile ilgili not 7).

Cinn terimi, aynı zamanda, bazı klasik müfessirlere göre, belli *duyarlı organizmaları* kapsayan geniş bir olgular yelpazesi için de kullanılmaktadır. Bu organizmalar öyle ince tabiatlı ve bizimkinden o kadar farklı bir fiz-

yolojik yapıya sahiptirler ki normal olarak duyularımızla kavranabilir durumda değillerdir. Canlı bir organizmanın rolünü neyin oynayabildiği ve neyin oynayamadığı hakkında çok az şey biliyoruz; ayrıca böyle olguları fark edememe ve gözlemleyememiz, hiçbir şekilde onların varlığını inkar etmemiz için yeterli bir mazeret olamaz. Kur'an sık sık "insan kavrayışının ötesindeki alan"a *(ğayb)* atıfta bulunurken Allah, çoğu zaman, "bütün âlemlerin Rabbi" *(Rabbu'l-'âlemîn)* olarak anılır: bu çoğul halin kullanılması, bizim gözlemlerimize açık olan "dünya"nın yanısıra başka "dünyalar"ın da olduğunu açıkça gösterir —ve dolayısıyla, bizimkinden ve muhtemelen birbirlerinden farklı ve hatta bizim çerçevemiz dışındaki bir şekilde birbirleriyle çok ince etkileşimde bulunan ve belki de birbirlerinin alanlarına geçen başka hayat tarzlarının var olduğunu. İşte biyolojik unsurları bizimkilerden tamamen farklı olan başka canlı varlıkların bulunduğunu varsaydığımızda, bizim fiziksel duyularımızın onlarla ancak çok istisnaî şartlarda bağlantı kurabileceklerini düşünmemiz, mantıklı bir düşünce olacaktır: onları "görünmez varlıklar" olarak tanımlamamın sebebi budur. Şimdi onların hayat tarzı ile bizimki arasında nadiren vuku bulan tesadüfî kesişmeler, insanın ilkel fantazisinin daha sonraları "hayalet", "ifrit" veya öteki benzer "tabiatüstü" tezahürler olarak yorumladığı acaip –çünkü açıklanamaz– görüntülere yol açabilir.

Cinn terimi, Kur'an'da bazan "duyularımıza kapalı bulunan", çünkü kendilerini bize öz gerçeklikleri ile değil de tezahürleri ile duyuran temel tabiat güçlerini –insan tabiatı da dahil– göstermek için kullanılmıştır. Bu kullanılışın örneklerine, mesela 37:158 vd. (aynı zamanda 6:100) ve bu kavramın ilk geçtiği yer olan 114:6'da rastlanır.

Bunun dışında, Kur'an'ın *cinn*'e akıl sahibi organizmalar için kullanılan terimlerle atıfta bulunduğu birçok yerde bu ifade, ya insanın "şeytanî güçler" *(şeyâtîn)* ile *ilişkisinin* sembolik olarak "kişiselleştirilme"sine işaret eder –mesela 6:112, 7:38, 11:119, 32:13'de aşikar olan bir işaret– yahut, alternatif olarak, bir kimsenin, genel olarak "esrarlı güçler" şeklinde tanımlanan gerçek ya da yanılsama ürünü güçlerin etkisi altına girmesinin ve bunun sonucunda Kur'an'ın her zaman suçlayıcı terimlerle andığı (karş. 2:102 ve ilgili not 84; ayrıca 6:128 ve 130, yahut 72:5-6) sihirbazlık, falcılık, astroloji, vb. gibi uygulamaların bir sembolü olarak kullanılır.

Birkaç örnekte de (mesela 46:29-32 ve 72:1-15'de) *cinn* terimi, bizâtihî görünmez olmayan, ama *o zamana kadar tanınmayan/bilinmeyen (görülmemiş)* varlıkları gösterir (bkz. 72:1, not 1).

Son olarak, *cinn*'e yapılan atıflar, bazan, Kur'an'ın ilk olarak hitab ettiği halkın bilincine derin şekilde nüfûz etmiş bulunan bazı efsaneleri hatırlatmak amacı taşır (mesela, 34:12-14, ki 21:82, not 77 ile birlikte okunmalıdır) —bunda amaç, bütün örneklerde, ele alınan efsane olmayıp onunla amaçlanan manevî/ahlakî veya ruhî hakikatin tasviridir.

EK IV
GECE YOLCULUĞU

HZ. PEYGAMBER'İN Mekke'den Kudüs'e yaptığı "Gece Yolculuğu" *(isrâ')* ve ardından "Göğe Yükseliş"i *(mi'râc),* Medine'ye hicretinden yaklaşık bir yıl önce vuku bulmuş olan (karş. İbni Sa'd I/1, 143) sırlarla dolu bir tecrübenin iki aşamasıdır. Sahih rivayetlere dayanan birçok Hadis'e göre –ki bunlar İbni Kesîr'in 17:1 ile ilgili yorumunda ve İbni Hacer'in *Fethu'l-Bârî*sinde (VII, 155 vd.) nakledilmiş ve geniş şekilde tartışılmıştır– Allah'ın Rasûlü, yanında Melek Cebrâil olduğu halde gece vakti Kudüs'deki Süleyman Mâbedi'ne götürüldü ve orada kendisinden çok önce vefat etmiş ve bir kısmıyla daha sonra gökte yeniden karşılaşacağı peygamberlere namaz kıldırdı. *Mi'râc*, İslam Akaidi açısından özel bir önem taşır, çünkü günde beş vakit namaz, Allah tarafından bu tecrübe esnasında İslam İtikadı'nın temel bir ögesi olarak emredilmiştir.

Hz. Peygamber'in kendisi, bu tecrübe ile ilgili doğrudan hiçbir açıklama bırakmadığından, Müslüman düşünürler –Hz. Peygamber'in Sahâbîleri dahil– onun gerçek niteliği konusunda farklı görüşler savundular. Sahâbîler'in büyük kısmı, hem *isrâ*'nın hem de *mi'râc*'ın *fiziksel* olaylar olduğuna –başka bir deyişle, Hz. Peygamber'in Kudüs'e gidişinin ve sonra göğe çıkışının bedensel olarak gerçekleştiğine– inanırken küçük bir grup ise bu tecrübenin tamamen ruhsal olduğu görüşündeydi. Bu ikinci grup arasında özellikle, "O, yalnızca ruhu ile *(bi-rûhihî)* seyahat etti ve bedeni yerinden hiç ayrılmadı" diyen Hz. Peygamber'in bu olaydan sonraki yıllarda da en yakını olmuş olan dul eşi Hz. Ayşe (karş. Taberî, Zemahşerî ve İbni Kesîr'in 17:1 ile ilgili yorumları) ile tartışmasız şekilde onunla aynı görüşü benimseyen sonraki kuşaktan büyük insan Hasan Basrî'yi (aynı kaynak) görürüz. Buna karşılık, *isrâ*'nın ve *mi'râc*'ın fiziksel tecrübeler olduğuna inanan akaidciler, Sahâbîler'in büyük kısmının aynı yöndeki görüşlerine dayanırlar —ancak, Hz. Peygamber'in kendisinin onu kendilerinin anladıkları şekilde tasvir ettiğine dair tek bir Hadis bile getiremezler. Bazı Müslüman ilim adamları, 17:1'de geçen *esrâ bi-'abdihî* ("O, kulunu geceleyin götürdü") sözlerine dikkat çekerler ve *'abd* ("kul") teriminin bir canlı varlığın bütünlüğünü, yani ruh ile bedenin birlikteliğini gösterdiği görüşünü savunurlar. Ancak bu yorum, *esrâ bi-'abdihî* ifadesinin, Muhammed'in (s), öteki bütün peygamberler gibi, sadece Allah'ın fâni bir *kul*u olduğunu ve hiçbir insanüstü vasıfla donatılmadığını bildiren birçok Kur'an ifadesine uygun olarak sadece Hz. Peygamber'in *beşerî vasfı*'na işaret ettiği ihtimalini dikkate almaz. Bana göre bu durum, Hz. Peygamber'e, Allah'ın *bazı* sembollerinin *(min âyâtinâ)* gösterilmiş olduğu, yani Allah'ın

mevcudatı yaratmasının altında yatan nihaî hakikatlerin tamamını değil, sadece bir kısmını görebilme yeteneği verildiği ifadesinden sonra gelen yukarıdaki ayetin son sözlerinde –"yalnız O'dur her şeyi işiten, her şeyi gören"– ortaya konulmuştur.

Hem *isrâ*'nın hem de *mi'râc*'ın *ruhsal* yorumu lehindeki en ikna edici delil, bu her iki tecrübe ile ilgili sahih Hadisler'de görülen son derece müteşabih (allegorical) tasvirlerden kaynaklanmaktadır: Bu tasvirler o kadar bariz şekilde semboliktirler ki, "fiziksel" terimlerle yapılacak bir yoruma asla imkan vermezler. Mesela, Allah'ın Rasûlü, Kudüs'de ve sonra da gökte hepsi de kendisinden uzun süre önce göçüp gitmiş olan birçok önceki peygamberle karşılaştığını anlatır. Bir Hadis'e göre (İbni Kesîr'de Enes'den naklen) Musa'yı *kabrinde* ziyaret eder ve o'nu namaz kılarken bulur. Yine Enes'den rivayet edilen başka bir Hadis'de (karş. *Fethu'l-Bârî* VII, 158), Hz. Peygamber, *isrâ'* esnasında nasıl yaşlı bir kadınla karşılaştığını ve Cebrâil'in: "Bu yaşlı kadın ölümlü dünyadır *(ed-dunyâ)"* dediğini anlatır. Ebû Hureyre'den rivayet edilen başka bir Hadis'e göre ise (aynı kaynak) Hz. Peygamber, "tohum eken ve ekin biçen insanların yanından geçti; ekini her biçtiklerinde [bitki] yeniden büyüyordu. Cebrâil: 'Bunlar Allah yolunda savaşanlardır *(mucâhidûn)'* dedi. Sonra kafaları taşlara çarpıp parçalanan insanların yanından geçtiler. Kafaları her parçalandığında hemen yeniden tamamlanıyordu. [Cebrâil]: 'Bunlar, kafalarında ibadetten bir eser olmayanlardır' dedi... Sonra bozulmuş çiğ et yiyip pişmiş olarak tüküren bir grup insanın yanından geçtiler. [Cebrâil] onlar için: 'Bunlar zina edenlerdir' dedi."

Mi'râc ile ilgili meşhur bir Hadis'de (Buhârî tarafından nakledilmiştir) Hz. Peygamber, başından geçenleri şu sözlerle anlatır: "Kâbe'nin yakınında (lafzen, "*hicr*'de") uzanmış yatarken bir melek geldi, göğsümü yardı ve yüreğimi çıkardı. Ve sonra *iman dolu* altın bir leğen getirildi, kalbim (onun içinde) yıkandı ve (onunla) doldurudu, sonra tekrar yerine kondu..." Bu Hadis göstermektedir ki, soyut bir kavram olan "iman"dan bu şekilde söz eden Hz. Peygamber'in bizzat kendisi, *mi'râc*'ın bu başlangıcını —ve dolayısıyla *mi'râc*'ın kendisini ve tabii ki (ipso facto) *İsrâ*'yı tamamen ruhsal tecrübeler olarak görmüştür.

İsrâ' ve *mi'râc*'ın "bedensel" olduğuna inanmak için ikna edici bir sebep bulunmadığı halde, bu olayların objektif *gerçekliğinden* şüphe duymak için de bir sebep yoktur. Yeterli psikoloji bilgisine sahip olmamaları normal olan ilk dönem Müslüman kelamcılar, yalnızca iki ihtimal tasavvur edebilirlerdi: ya fiziksel bir olay ya da bir rüya. Onlar, bu muhteşem olayların salt bir rüya âlemine hapsedilmeleri halinde anlamlarını büyük ölçüde yitirebileceklerini dü-

şündüklerinden –ki haklıydılar– gayr-i ihtiyarî olarak fiziksel terimlerle yorumlamayı tercih ettiler ve Ayşe, Muaviye ve Hasan Basrî'nin karşıt görüşlerine rağmen bu tavrı heyecanla savundular. Ancak, şimdi biliyoruz ki rüya, fiziksel gerçekleşmenin *tek* alternatifi değildir. Hâlâ bebeklik döneminde olsa da modern psişik araştırmalar göstermiştir ki, her ruhsal tecrübe (insan bedeninin bilinen organlarından hiç birinin gerçekleşmesinde rol oynamadığı bir tecrübe) mutlaka "zihn"in –bu terim her neyi kapsıyorsa– salt sübjektif bir tezahürü olmak zorunda değildir; ancak böyle bir tecrübe, belli durumlarda insanın fizyolojik organizması aracılığıyla gerçekleştiğinden kelimenin objektif anlamıyla daha az gerçek veya "olgusal" olduğu söylenemez. Bu tür istisnaî psişik aktivitelerin gerçek niteliği konusunda henüz çok az şey biliyoruz ve dolayısıyla onların özellikleri ile ilgili kesin sonuçlara ulaşmamız hemen hemen imkansızdır. Bununla birlikte, modern psikologların bazı gözlemleri, insan ruhunun canlının bedeninden geçici olarak "kopma"sı ihtimalini –tarihin başından beri bütün dinlerin mistikleri tarafından ileri sürülen bir ihtimal– doğrulamıştır. Böyle geçici bir kopma durumunda, ruh veya can, zaman ve mekanı serbestçe aşabilir; normalde birbirinden geniş ölçüde farklı gerçeklik kategorilerine ait olan olayları ve olguları kendi kavrayış alanı içine alabilir ve onları büyük derinlik, berraklık ve kapsayıcılığın sembolik kavrayışları içinde yoğunlaştırabilir görünmektedir. Ancak bu tür "hayalî/görme/görüş" (daha iyi bir terim bulamadığımız için bunu kullanmak zorundayız) tecrübeleri, benzeri bir tecrübeyi hiçbir zaman yaşamamış olan insanlara anlatmak gerektiğinde, yaşayan şahıs –bu durumda Hz. Peygamber– mecazî (figürative) ifadeler kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu, *isrâ'* ve *mi'râc* esrarlı tecrübeleri ile ilgili bütün Hadisler'in müteşabih (allegorical) üslubunu açıklayan bir unsurdur.

Bu noktada okuyucuların dikkatini, büyük İslam düşünürlerinden biri olan İbni Kayyim'in "ruhî mi'râc" konusundaki katkılarına çekmek isterim *(Zâdu'l-Me'âd* II, 48 vd.):

> Ayşe ve Muaviye, [Hz. Peygamber'in] *isrâ'* tecrübesinin ruhsal olarak *(bi-rûhihî)* gerçekleştiğini, bedeninin ise yerinden ayrılmadığını ileri sürdüler. Hasan Basrî'nin de aynı görüşte olduğu rivayet edilmektedir. Ancak "*isrâ'*, rüya halinde vuku buldu *(menâmen)*" sözü ile "bedeninden ayrı ruhsal olarak (gerçekleşti)" sözü arasındaki farkı gözden kaçırmamak gerekir. Bu iki [görüş] arasındaki fark çok büyüktür... Rüya gören insanın gördüğü, zaten beyninde mevcut olan biçimlerin salt reprodüksiyonlarıdır *(emsâl);* böylece, [mesela] rüyasında göğe yükseldiğini veya Mekke'ye yahut dünyanın [başka] bölgelerine götürüldüğünü görür, oysa [gerçekte] ruhu, ne yükselmiş ne de seyahat etmiştir.

> Allah'ın Rasûlü'nün *mi'râc*'ını bize rivayet edenler iki grupta toplanabilirler: bir grup, *mi'râc*'ın ruhsal *ve* bedensel olarak gerçekleştiğini ileri sürmüşler; diğer grup ise, onun ruhsal olarak gerçekleştiğini, bedenin ise hiçbir yere ayrılmadığını savunmuşlardır. Ama bu ikinciler [de] *mi'râc*'ın rüya halinde vuku bulduğunu söylemek istememişlerdir: Sadece, fiilen Gece Yolculuğu'na *(isrâ')* çıkan ve sonra Göğe Yükselen'in *(mi'râc)* Hz. Peygamber'in ruhu olduğunu ve böylece ruhun [ancak] ölümden sonra [lafzen, *mufâraka*, "ayrılma"] şahid olacağı şeyleri gördüğünü kasdetmişlerdir. Hz. Peygamber'in o esnadaki durumu, [ruhun] ölümden sonraki durumuna benziyordu... Ama Allah'ın Rasûlü'nün *isrâ'* sırasında yaşadıkları, ruhun ölümden sonraki [olağan] tecrübelerinden daha yüce idi ve tabii, kişinin uykusunda gördüğü rüyalarının çok üstündeydi... [Allah'ın Rasûlü'nün gökte karşılaştığı] peygamberlere gelince, orada olanlar, bedenlerinden ayrılarak oraya gelen ruhlarıydı, Allah'ın Rasûlü'nün ruhu ise hayatta iken oraya yükselmişti.

Kesinlikle söylenebilir ki, bu tür ruhsal bir tecrübe, basit bir olay olmadığı gibi bedensel organların yapabileceği her şeyin veya ulaşabileceği her mertebenin de çok çok üstündedir. Ve İbni Kayyim'in biraz önce aktardığımız sözlerindeki gibi o, aynı zamanda "rüya halindeki tecrübeler" olarak adlandırdığımız şeyden de kat kat üstündür, çünkü onların öznenin zihni dışında objektif bir gerçeklikleri yoktur. Oysa yukarıda bahsedilen türdeki ruhsal tecrübeler, "bedensel" olarak yaşanabilecek herhangi bir şeyden daha az "gerçek" (yani, objektif) değildir. *İsrâ*'nın ve *mi'râc*'ın ruhsal olduğunu, bedensel olmadığını varsayarken Hz. Peygamber'in bu tecrübesine atfedilen olağanüstü değeri azaltıyor değiliz. Tersine, Hz. Peygamber'in böyle bir tecrübeyi yaşadığı gerçeği, bedensel bir *mi'râc* mucizesini aşar; çünkü muazzam bir ruhsal mükemmelliği –ancak Allah'ın hak Peygamberi'nden beklenecek bir vasıf– gerektirir. Ancak, biz normal insanların bu tür ruhsal tecrübeleri tamamen kavrayacak bir konumda olmamız mümkün değildir. Bizim zihinlerimiz, yalnızca zaman ve mekan kavrayışlarımız tarafından sağlanan unsurlar dairesinde işleyebilir; ve bu özel kavramlar demetinin ötesine uzanan her şey, açık ve net bir tanım yapma teşebbüslerimizi her zaman boşa çıkarır.

Sonuç olarak söylemek gerekir ki, Hz. Peygamber'in Göğe Yükselmeden *(mi'râc)* önce Mekke'den Kudüs'e yaptığı Gece Yolculuğu, *(isrâ')* açıkça, İslam'ın *yeni* bir öğreti olmadığını, ama hepsi de Kudüs'ü manevî yurt edinmiş eski peygamberler tarafından tebliğ edilen aynı ilahî mesajın bir devamı olduğunu göstermek amacındaydı. Bu görüş, Hz. Peygamber'in *isrâ'* sırasında aynı zamanda Yesrib, Sina, Beytüllahm'da vb. namaz kıldırdığını söyleyen Hadisler *(Fethu'l-Bârî* VII, 158'de nakledilmiştir) tarafından da doğrulanmak-

tadır. Onun bu bağlamda zikredilen öteki peygamberlerle karşılaşması da aynı görüşü sembolize etmektedir. *İsrâ'* sırasında Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksâ'da öteki bütün peygamberlere namaz kıldırdığını söyleyen meşhur Hadisler, Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilen İslam'ın, insanın dinî gelişmesinin tamamlanmasını ve mükemmelliğe ulaşmasını temsil ettiği ve Hz. Muhammed'in (s) Allah'ın elçilerinin en sonuncusu ve en büyüğü olduğu inancını mecazî bir şekilde ifade etmektedir.

وَتَمَّتْ خُشُوعًا وَخُضُوعًا
كَلِمَةُ الْعَبْدِ الْعَاجِزِ
فِي تَفْسِيرِ كَلِمَاتِ رَبِّهِ الْخَالِدَةِ

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ
وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ
عَلَى النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الْعَرَبِيِّ الَّذِي لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ

Bu güçsüz kulun Rabbinin ölümsüz sözlerinin açıklaması konusundaki diyeceği, derin bir alçak gönüllülük ve içten bir boyun eğişle burada sona erdi.

Hamd, Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a özgü; salât ve selâm kendisinden sonra hiçbir nebî gelmeyecek olan ümmî Arap Nebîyedir.

MUHTASAR KUR'AN İNDEKSİ

–A–

Abdest: 5: 6.

A'cemî/yabancı bir dile sahip kimse: 16: 103; 26: 198; 41: 44.

Açlık: 2: 155; 5: 3; 9: 120; 16: 112; 90: 14.

Aç kalan-hayatî bir zorunluluk duyan kimse haram kılınan şeyleri yiyebilir: 5: 3.

Âd kavmi: 7: 65, 74; 9: 70; 11: 50, 59, 60; 14: 9; 22: 42; 25: 38; 26: 123; 29: 38; 38: 12; 40: 31; 41: 13, 15; 46: 21; 50: 13; 51: 41; 53: 50; 54: 18; 69: 4, 6; 89: 6.

Adak/nezr: 2: 270; 3: 35; 19: 26; 22: 29; 76: 7.

Adalet: 2: 282; 3: 18, 21; 4: 3, 58, 129, 135; 5: 8, 42, 95, 106; 6: 115, 152; 7: 29, 159, 181; 11: 85; 16: 76, 90; 21: 47; 42: 15; 49: 9; 55: 9; 57: 25; 60: 8.

Adaletsizlik: 2: 182; 5: 8.

Âdem ve Âdemoğulları: 2: 31, 33, 34, 35, 37; 3: 33, 59; 5: 27; 7: 11, 19, 26, 27, 31, 35, 172; 17: 61, 70; 18: 50; 19: 58; 20: 115, 116, 117, 120, 121; 36: 60.

Âdem'in durumu İsa'nın durumu gibidir: 3: 59.

Âdem'e yapılan secde/yere kapanma: 2: 34; 17: 61; 18: 50; 20: 116.

Âdem ve eşinin şeytan tarafından kandırılması: 2: 36; 7: 20, 22; 20: 115, 120, 121.

Âdem'in Rabbinden (yol gösterici) sözler alması: 2: 37.

Âdem'in iki oğlunun kıssası: 5: 27-31.

Adn cennetleri/esenlik dolu ebedî bahçeler: 9: 72; 13: 23; 18: 31; 19: 61; 20: 76; 35: 33; 38: 50; 40: 8; 61: 12; 98: 8.

Aff: 2: 52, 109, 178, 187, 219, 237; 3: 134, 152, 159; 4: 43, 95, 99, 101, 149, 153; 5: 13, 15; 7: 95, 199; 8: 43, 66; 22: 60; 24: 22; 26: 25, 30, 34, 40; 42: 37, 40, 43; 58: 2; 64: 14.

Ağaç: 2: 35; 7: 19, 20, 22; 13: 4; 14: 24, 26; 17: 60; 19: 19; 20: 11, 120; 22: 18; 23: 20; 24: 35; 27: 60; 28: 30; 31: 27; 36: 80; 37: 62, 64, 146; 44: 43; 48: 18; 55: 6; 56: 52, 72.

Ağır yük: 2: 225, 286; 3: 81; 6: 31; 7: 157; 16: 25; 20: 87, 100; 47: 4; 94: 2, 3.

Ahbar/eski din adamları: 5: 44, 63; 9: 31, 34.

Ahd: 2: 27, 40, 63, 80, 83, 84, 93, 100, 124, 125, 127; 3: 76, 77, 81, 183, 187; 4: 21, 90, 154, 155; 5: 7, 12, 13, 14, 70; 6: 152; 7: 102, 134, 169; 8: 56, 72; 9: 1, 4, 7, 12, 111; 12: 66, 80; 13: 20, 25; 16: 91, 95; 17: 34; 19: 78, 87; 20: 86, 115; 23: 8; 31: 32; 33: 7, 15, 23; 36: 60; 43: 49; 48: 10; 57: 8; 70: 32.

Ahkâf/kum tepeleri: 46: 21.
Ahiret ve ahiret günü: 2: 4, 8, 62, 86, 94, 102, 114, 126, 130, 177, 200-201, 217, 220, 228, 232, 264; 3: 22, 45, 56, 77, 85, 114, 145, 148, 152, 176; 4: 38-39, 59, 74, 77, 134, 136, 162; 5: 5, 33, 41, 69; 6: 32, 92, 113, 150; 7: 45, 147, 156, 169; 8: 67; 9: 18-19, 29, 38, 44-45, 69, 74, 99; 10: 10, 64; 11: 16, 19, 22, 103; 12: 37, 57, 101, 109; 13: 26, 34; 14: 3, 27; 16: 22, 30, 41, 60, 107, 109, 122; 17: 7, 10, 19, 21, 45, 72, 104; 20: 127; 22: 11, 15; 23: 33, 74; 24: 2, 14, 19, 23; 27: 3-5, 66; 28: 70, 83; 29: 20, 27, 36, 64; 30: 16; 31: 4; 33: 21, 29, 57; 34: 1, 8, 21; 38: 7; 39: 9, 26, 45; 40: 39, 43; 41: 7, 16, 31; 42: 20; 43: 35; 53: 25, 27; 57: 3, 20; 58: 22; 59: 3; 60: 6, 13; 65: 2; 68: 33; 74: 56; 75: 21; 79: 25; 87: 17; 92: 13; 93: 4.
Ahmed: 61: 6.
Ahzâb/Hendek savaşı: 33: 9-24.
Aile: 3: 121; 4: 25, 35, 92; 5: 86; 7: 83; 11: 11, 40, 45, 46, 62, 65, 81, 88; 15: 65; 18: 77; 19: 16, 55; 20: 10, 29, 132; 21: 76, 84; 23: 27; 24: 27; 26: 169, 170; 27: 7, 49, 57; 28: 12, 29; 29: 32, 33; 33: 33; 35: 43; 36: 50; 37: 79, 134; 38: 43; 39: 15; 42: 45; 48: 11, 12; 51: 26; 52: 26; 66: 6; 75: 33; 83: 31; 84: 9, 13.
Akrabalar: 2: 177, 215; 4: 7, 8, 33; 9: 24; 58: 22.
Akrabalık: 4: 1; 47: 22.
Akıl sahipleri: 2: 164, 169, 197, 269; 3: 7, 190; 5: 100; 12: 11; 13: 19; 14: 52; 17: 12; 38: 29, 42; 39: 9, 18, 21; 40: 54; 65: 10.
Akletme: 2: 44, 73, 75, 76, 164, 170, 171, 242; 3: 65, 118; 5: 58, 100; 6: 32, 126, 151; 7: 169; 8: 22; 10: 16, 42, 100; 11: 51; 12: 2, 109; 13: 4; 16: 12, 67; 21: 10, 67; 22: 46; 23: 80; 24: 61; 25: 44; 26: 28; 28: 60; 29: 35, 43, 63; 30: 24, 28; 36: 62, 68; 37: 138; 39: 43; 40: 67; 43: 3; 45: 5; 49: 4; 57: 17; 59: 14; 67: 10.
Akşam: 3: 41; 6: 52; 7: 205; 12: 16; 13: 15; 16: 6; 18: 28; 19: 11, 62; 24: 36, 58; 25: 5; 30: 17; 33: 42; 34: 12; 38: 18, 31; 40: 46, 55; 48: 9; 76: 25; 79: 46.
Alay: 2: 14, 15, 67, 212; 4: 140; 5: 57, 58; 6: 5, 10; 7: 51; 9: 64, 65, 79; 11: 8, 38; 13: 32; 15: 11, 95; 16: 34; 18: 56, 106; 21: 36, 41; 23: 110; 25: 41; 26: 6; 30: 10; 31: 6; 35: 30; 37: 12, 14; 38: 63; 39: 48, 56; 40: 83; 43: 7; 45: 9, 33, 35; 46: 26; 49: 11.
Alçak-gönüllülük: 17: 24, 37; 25: 63; 31: 18, 19.
Alış-veriş: 14: 31; 35: 29; 61: 10.
Âl-i Dâvûd/Dâvûd kavmi: 34: 13.
Âl-i Firavun/Firavun hanedanı: 2: 49, 50; 3: 11; 7: 130, 141; 8: 52, 54; 14: 6; 28: 8; 40: 28, 46; 54: 41.

Âl-i Hârûn/Hârûn ailesi: 2: 248.
Âl-i İbrâhîm/İbrâhîm soyu: 3: 33; 4: 54.
Âl-i 'İmrân/'İmrân soyu: 3: 33.
Âl-i Lût/Lût ailesi: 15: 59, 61; 27: 56.
Âl-i Medyen/Medyen halkı (ashâb-ı Medyen, ehl-i Medyen) ve Medyen: 7: 85; 9: 70; 11: 84, 95; 20: 40; 22: 44; 28: 22, 45; 29: 36.
Âl-i Musa/Musa ailesi: 2: 248.
Âl-i Ya'kûb/Ya'kûb soyu: 12: 6; 19: 6.
Allah'a iman: 2: 8, 136; 3: 193; 4: 136, 175; 40: 84; 49: 15; 64: 8.
Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı: 7: 54; 10: 3; 11: 7; 25: 59; 32: 4; 50: 38; 57: 4.
Allah, iman edenlere Firavun'un karısını örnek yaptı: 66: 11.
Allah, küfredenlere Nûh ile Lût'un karısını örnek yaptı: 66: 10.
Allah, insana şah damarından yakındır: 50: 16; 56: 85.
Allah, kullarına haksızlık yapmaz: 8: 51; 9: 70; 10: 44, 47; 11: 101; 30: 9; 50: 29.
Allah, insanları boşuna yaratmamıştır: 23: 115.
Allah, insana takatı haricinde teklifte bulunmaz: 2: 286; 65: 7.
Allah kolaylık diler: 2: 185.
Allah zorluk dilemez: 2: 185.
Allah nûrunu tamamlayacaktır: 9: 32; 61: 8.
Allah peygamberlerden söz almıştır: 33: 7.
'Allah üçtür'/'Tanrı bir üçlüdür' demeyin: 4: 171.
Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin: 2: 154.
Allah yolunda öldürülenleri ölmüşler sanma: 3: 169.
Allah'a güzel bir borç [karz-ı hasen] vermek: 2: 245; 5: 12; 57: 11, 18; 64: 17; 73: 20.
Allah'a güvenip dayanmak: 11: 123; 14: 12; 25: 58; 29: 59; 33: 3; 42: 10; 64: 13; 79: 9.
Allah'a oğul ve kızlar isnad edilmesi: 5: 100.
Allah'a ortak koşmak: 4: 48, 116; 5: 76; 6: 1, 41, 71, 100; 7: 190-191; 9: 30-31; 10: 34-35, 66; 11: 109; 12: 39, 40; 13: 16, 33; 16: 17; 17: 22, 40, 42, 56, 57; 18: 4; 19: 81, 88-93; 21: 18, 21, 22, 24, 29, 98, 99; 22: 62, 71; 23: 91, 117; 25: 3; 26: 213; 27: 59-64; 28: 71, 72; 30: 33-35, 40; 31: 11, 13, 20; 34: 22, 24, 27, 40; 35: 13, 40; 36: 74; 37: 85-96, 149-163; 39: 3, 4, 43, 67; 40: 42, 73; 41: 9, 43: 15-19; 47, 48, 86; 46: 4, 28; 52: 39, 43; 72: 18.
Allah'ı ve ismini istismar etmek: 2: 224; 58: 16; 63: 2.
Allah'ın arşa istivası/kudret ve hükümranlık tahtına kurulması: 13: 2; 20: 5;

25: 59; 32: 4; 57: 4.
Allah'ın birliği: 2: 163, 255; 3: 2, 6, 18; 4: 87, 171; 6: 19, 101, 102, 164; 9: 31; 10: 68; 11: 14; 13: 16, 30; 16: 22, 51; 17: 42, 43, 111; 18: 110; 20: 8, 98; 21: 22, 25, 26, 108, 163; 23: 91, 116; 28: 70, 88; 27: 59-64; 35: 3; 37: 4-5, 180; 38: 65-66; 39: 4-6; 40: 2, 19, 62, 65; 41: 6; 43: 45, 81, 82, 84; 44: 8; 51: 50-51; 59: 22, 23; 64: 13; 73: 9; 112: 1-4.
Allah'ın boyası/rengi: 2: 138.
Allah dilediğini yapar: 2: 185, 253; 3: 26, 40; 5: 1; 11: 107; 14: 27; 22: 14, 18; 24: 45; 28: 68; 30: 54; 42: 49; 85: 16.
Allah evveldir/ilktir: 57: 3.
Allah âhirdir/sondur: 57: 3.
Allah zâhirdir/dış görüntüdür: 57: 3.
Allah bâtındır/iç görüntüdür: 57: 3.
Allah ebedîdir/ebediyyen ölmeyecek olandır: 2: 255; 25: 58; 28: 88; 55: 26; 57: 3.
Allah her an bir iştedir: 55: 29.
Allah her şeyi bilir: 2: 29, 33, 231, 255, 282; 3: 29; 5: 7, 99; 6: 3, 59, 73; 11: 5; 13: 8-10; 14: 38; 16: 19, 23; 20: 7, 98; 21: 110; 22: 70, 76; 23: 92; 28: 69; 29: 45, 52; 31: 23, 34; 32: 6; 34: 2; 35: 38; 39: 7, 46; 40: 19; 41: 47; 42: 12, 24, 25; 57: 3-5, 6; 58: 7; 59: 22; 64: 4, 11, 18; 67: 13, 14.
Allah her şeyi görür: 2: 96, 110, 233, 237; 3: 15, 20; 4: 58, 134; 17: 1, 17, 30, 96; 22: 61, 75; 34: 11; 35: 31, 45; 40: 20, 44, 56; 42: 11, 27; 57: 4; 58: 1; 67: 19; 84: 15.
Allah her şeyi işitir: 2: 127, 137, 181, 224, 227, 244, 256; 3: 34, 35, 38, 121; 4: 58, 134, 148; 6: 13, 115; 7: 200; 8: 61; 10: 65; 12: 34; 14: 39; 21: 4; 24: 21, 60; 26: 220; 29: 5, 60; 34: 50; 40: 20, 56; 41: 36; 42: 11; 58: 1.
Allah'ın her şeye gücü yeter: 2: 20, 106, 109, 148, 259, 284; 3: 26, 29, 65, 189; 4: 133, 149; 5: 17, 19, 40, 120; 6: 17, 37, 41, 65; 8: 41; 9: 39; 11: 4; 16: 70, 77; 17: 99; 22: 6, 39; 23: 18; 24: 45; 25: 54; 29: 20; 30: 54; 35: 1, 4; 36: 81; 42: 9, 21, 50; 46: 33; 48: 21; 57: 2; 59: 6; 65: 12; 66: 8; 67: 1; 70: 50; 75: 4, 40; 77: 23; 86: 8.
Allah hiçbir şeye benzemez: 2: 22, 6: 101; 19: 65; 42: 11; 112: 4.
Allah, sorumluluk bilinci içinde olanlara, furkan/hakkı bâtıldan ayırmaya yarayan bir ölçü verir: 8: 29.
Allah'ın laneti: 4: 52, 118.
Allah'ın nitelikleri/vasıfları: 2: 116-117, 255; 3: 2, 5, 6, 26, 27, 29, 129; 4: 87; 5: 98; 6: 12-14, 18, 73, 101-103, 115, 147; 7: 156; 9: 78, 116; 10: 44, 61, 64, 65, 107; 13: 8-10, 41, 42; 14: 38; 15: 24, 86; 16: 19; 17: 25, 54, 60, 99; 18: 109; 19: 35; 20: 82, 110; 21: 23, 110; 22: 70, 76; 23: 91, 92, 116;

24: 35, 64; 26: 9, 77-82, 217-220; 27: 73, 74; 28: 68-70, 88; 29: 20, 21, 42; 33: 43, 54; 34: 2; 35: 3, 8; 36: 12; 37: 1-5; 38: 65-66; 39: 4-6, 53; 40: 2-3, 19; 41: 6, 47; 42: 9, 11, 19, 25, 26, 31, 49, 50; 43: 85; 44: 8; 45: 36, 37; 49: 18; 50: 16; 53: 43-49; 55: 27; 57: 3; 58: 7; 59: 1, 22, 23; 64: 4, 13, 18; 67: 13, 14; 71: 156; 85: 12-16.

Allah mü'minlerden, canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır: 9: 111.

Allah'a yakın olanlar: 3: 45; 4: 172; 56: 11, 88; 83: 21, 28.

Allah'ın rızası/hoşnutluğu: 2: 207, 265, 272; 3: 15, 162, 174; 4: 114; 57: 27.

Allah'ın veçhi/yönü: 2: 115; 30: 38, 39.

Allah'ın sünneti [sünnetullah]/izlediği-çizdiği yol, sünnet/hayat tarzı: 3: 137; 8: 38; 15: 13; 17: 77; 18: 55; 33: 38, 62; 35: 43; 40: 85; 48: 23.

Allah'ın sünnetinde/izlediği-çizdiği yolda değişiklik olmaz: 17: 77; 33: 38-39; 35: 43; 48: 23.

Allah'ın fıtratı/insan bünyesine nakşettiği fıtrat: 30: 30.

Allah'ın yaratışını-yarattıklarını değiştirme: 4: 119; 59: 7.

Allah'ın kün [ol] emri: 6: 73; 16: 40; 19: 35; 36: 82; 40: 68.

Allah'ın hududu/sınırları: 2: 187, 229, 230; 4: 13; 9: 71; 65: 1.

Allah'ın Musa'ya 'Beni asla göremezsin' demesi: 7: 143.

Allah'ın Musa'ya 'Dağ yerinde durursa sen de Beni görürsün' demesi: 7: 143.

Allah'ın dağa tecelli etmesiyle dağın un-ufra olması ve Musa'nın bayılması: 7: 143.

Allah'ın şeairi/simgeleri: 22: 36.

Allah'ın saptırması: 2: 6, 257; 6: 39, 125; 7: 30, 186; 8: 23; 14: 27; 16: 37, 104; 17: 45-46, 97; 18: 57; 30: 59; 39: 37; 42: 44, 46; 45: 23.

Allah'ın yol göstermesi: 2: 257; 6: 39, 125; 7: 30, 43, 178; 10: 25; 16: 104; 17: 97; 29: 69; 32: 13; 39: 22, 36; 49: 7, 8; 64: 11; 92: 12.

Allah'ın yolu: 2: 120; 3: 73; 6: 71; 7: 86; 8: 36, 47; 11: 19; 14: 3, 30; 16: 88, 94; 22: 24, 25; 38: 26; 39: 8; 42: 53.

Allah va'dinden dönmez: 14: 47; 22: 47; 30: 6.

Allah bir kavme verdiği nimeti, o kavim kendilerindekini değiştirinceye kadar değiştirmez: 8: 53.

Allah ile rasûllerinin/elçilerinin arasını ayırmak küfürdür: 4: 150-151.

Allah'tan ümit kesmek: 12: 87; 15: 55-56; 22: 15; 29: 23; 30: 36; 39: 53; 41: 49.

Altın: 3: 14, 91; 9: 34, 35, 60; 11: 37; 17: 93; 18: 31; 22: 23; 23: 27; 35: 33; 43: 53, 71.

A'mâ/kör: 2: 18, 171; 5: 71; 6: 50, 104; 7: 64; 10: 43; 11: 24, 28; 13: 16, 19; 17: 72; 20: 124-125; 22: 46; 24: 61; 25: 73; 27: 66, 81; 28: 66; 30: 53; 35:

19; 40: 58; 41: 17, 44; 43: 40; 47: 23; 48: 17; 80: 2.
Amca: 24: 61; 33: 50.
Amel defteri: 39: 69; 69: 19, 25; 84: 7, 10.
Ana-baba: 2: 83, 180, 215, 233; 4: 7, 11, 12, 23, 33, 36, 135; 5: 17, 75, 110, 116; 6: 151; 7: 27, 150; 12: 99, 100; 14: 41; 16: 78; 17: 23; 18: 80; 19: 14, 28, 32; 20: 38, 40, 94; 23: 50, 61; 27: 19; 28: 7, 10, 12, 13; 29: 8; 31: 14; 33: 4, 6; 39: 6; 46: 15, 17; 53: 32; 58: 2, 3; 71: 28; 80: 35.
Ana-babaya itaat ve güzel davranmak: 17: 23-24; 29: 8; 31: 14, 15; 46: 15, 17.
Ana-babaya ne zaman itaat edilmez: 29: 8; 31: 15.
Ana-babaya 'yuh olsun' demek: 46: 17.
Ana-babaya 'öf' demek: 17: 23.
Ana kitap: 3: 7; 13: 39; 43: 4.
Antlaşma: 4: 33, 90, 92; 8: 72; 9: 1, 4, 7, 8, 10, 12.
Antlaşmayı bozmamak: 8: 56, 58, 72; 9: 12, 13.
A'râb-A'râbî/bedevî: 9: 90, 97-99, 101, 120; 33: 20; 48: 11, 16; 49: 14.
Arabça [Arabî] Kur'ân/metin: 12: 2; 13: 37; 16: 103; 20: 113; 26: 195; 39: 28; 41: 3, 44; 42: 7; 43: 3; 46: 12.
A'râf ve ashâb-ı a'râf/kendilerine ayırdedebilme yetisi verilenler: 7: 46, 48.
Arafat: 2: 198.
Arı (bal arısı): 16: 68.
Arim seli: 34: 16.
Arslan: 74: 51.
Arş: 7: 54; 9: 129; 10: 3; 11: 7; 12: 100; 13: 2; 16: 68; 17: 42; 20: 5; 21: 22; 23: 86, 116; 25: 59; 27: 23, 26; 32: 4; 39: 75; 40: 15; 43: 82; 57: 4; 81: 20; 85: 15.
Arşı yüklenen melekler: 40: 7; 69: 17.
Arşın: 69: 32.
Arz-ı mukaddes/kutsal topraklar: 5: 21.
Asâ: 2: 60; 7: 107, 117, 160; 20: 18, 68; 26: 32, 44, 45, 63; 27: 10; 28: 31.
Ashâb-ı Eyke/ağaçlı vadiler: 15: 78; 26: 176; 38: 13; 50: 14.
Ashâb-ı fîl/fîl ordusu: 105: 1.
Ashâb-ı hicr/hicr halkı 15: 80.
Ashâb-ı karye/şehir halkı: 36: 13.
Ashâb-ı kehf/mağara insanları: 18: 9-21.
Ashâb-ı kehf'in/mağara insanlarının sayısı hakkında gaybı taşlamak/gereksiz tahminlerde bulunmak: 18: 22.
Ashâb-ı kehf'in/mağara insanlarının mağarada kalış süreleri hakkında gaybı taşlamak: 18: 25-26.
Ashâb-ı Medyen/Medyen halkı (âl-i Medyen, ehl-i Medyen) ve Medyen: 7:

85; 9: 70; 11: 84, 95; 20: 40; 22: 44; 28: 22, 45; 29: 36.
Ashâb-ı meş'eme/kötülüğe batmışlar: 56: 9, 41; 90: 19.
Ashâb-ı meymene/doğruyu bulmuşlar: 56: 8; 90: 18.
Ashâb-ı rakîm/kutsal yazıtlar-kitabeler: 18: 9.
Ashâb-ı Ress/Ress halkı: 25: 38; 50: 12.
Ashâb-ı şimal/kötülükte ısrar edenler: 56: 41.
Ashâb-ı uhdud/çukur hazırlayanlar: 85: 4-8.
Ashâb-ı yemîn/dürst ve erdemli hayat yaşayanlar: 56: 27, 38, 90-91; 74: 39.
Ateş: 2: 17, 266; 3: 183; 4: 10; 5: 64; 7: 12; 9: 81, 109; 11: 113; 13: 17; 15: 27; 20: 10; 21: 69; 24: 35; 27: 7; 28: 29; 36: 8; 38: 76; 40: 41; 55: 15; 56: 71; 57: 13; 85: 5; 101: 9.
Atlar: 3: 14; 5: 4; 8: 60; 16: 8; 59: 6.
Av için yetiştirilen hayvanlar: 5: 4.
Avcı hayvanların tuttukları yenir: 5: 4.
Av ve avlanmak: 5: 1-2, 94-96; 16: 14; 35: 12.
Ay [kamer] ve hilal(ler)/ayın evreleri: 2: 189; 6: 77, 96; 7: 54; 10: 5; 12: 4; 13: 2; 14: 32; 16: 12; 21: 33; 22: 18; 25: 61; 29: 61; 31: 29; 35: 13; 36: 39-40; 39: 5; 41: 37; 55: 5; 71: 16; 74: 32; 75: 8, 9; 84: 18; 91: 2.
Aybaşı [ay hali/hayız]: 2: 222, 228; 65: 4.
Aybaşı/ay hali görmeyen kadınların iddeti: 65: 4.
Aybaşı/ay hali görmekten kesilen kadınların iddeti: 65: 4.
Ay(lar) [şehr]: 2: 185, 194, 197, 217, 226, 234; 4: 92; 5: 2, 97; 9: 2, 5, 36; 34: 12; 46: 15; 58: 4; 65: 4; 97: 3.
Azap/ceza: 2: 7, 10, 49, 59, 85, 86, 90, 96, 104, 114, 126, 162, 165, 166, 174, 175, 178, 191, 201, 284; 3: 4, 16, 21, 56, 77, 87, 88, 91, 105, 106, 128, 129, 176-178, 181, 188, 191; 4: 14, 18, 25, 37, 56, 84, 93, 102, 123, 138, 47, 151, 161, 173; 5: 18, 29, 33, 36-38, 40, 41, 73, 80, 94, 115, 118; 6: 15, 30, 40, 47, 49, 65, 70, 93, 124, 138, 139, 146-148, 157, 160; 7: 5, 38-40, 59, 73, 97, 98, 100, 134, 135, 141, 147, 152, 156, 162, 164, 165, 167, 180; 8: 14, 32-35, 50, 68; 9: 4, 14, 26, 34, 39, 52, 55, 61, 66, 68, 74, 79, 85, 90, 101, 106; 10: 4, 13, 15, 50, 52, 54, 70, 88, 97-98; 11: 3, 8, 20, 26, 39, 48, 58, 64, 76, 84, 93, 103; 12: 25, 75, 107, 110; 13: 32, 34; 14: 2, 7, 17, 21, 22, 44; 15: 50; 16: 26, 45, 61, 63, 85, 88, 94, 104, 106, 113, 117, 126; 17: 10, 15, 54, 57-58; 18: 2, 55, 58, 86-87; 19: 45, 75, 79; 20: 47, 48, 61, 71, 127, 134; 21: 12, 29, 46; 22: 2, 4, 9, 18, 22, 24, 47, 55, 57, 64, 76, 77; 24: 2, 8, 11, 14, 19, 23, 63; 25: 16, 37, 42, 64-65, 69; 26: 135, 138, 156, 158, 189, 201, 204, 213; 27: 5, 21; 28: 64; 29: 10, 21, 23, 29, 34, 53-55; 30: 16; 31: 6, 7, 21, 24; 32: 14, 20, 21; 33: 8, 24, 30, 57, 68,

73; 34: 5, 8, 12, 14, 17, 33, 35, 38, 42, 46; 35: 7, 10, 36; 36: 18; 37: 9, 33, 38, 39, 53, 59, 176; 38: 8, 26, 41, 61; 39: 13, 19, 24-26, 40, 47, 54, 55, 58, 71; 40: 7, 40, 45, 46, 49; 41: 16, 17, 27, 28, 43, 50; 42: 16, 21, 26, 42, 44, 45; 43: 39, 48, 50, 65, 74, 75; 44: 11, 12, 15, 30, 48, 56; 45: 8-11, 20; 46: 21, 24, 25, 31, 34; 48: 6, 14, 16, 17, 25; 50: 26; 51: 22, 37; 52: 7, 18, 26, 47; 54: 16, 18, 21, 30, 37-39, 86; 57: 13, 20; 58: 4, 5, 8, 15, 16; 59: 3, 15; 61: 10; 64: 5; 65: 8, 10; 67: 5, 6, 28; 68: 33, 44; 70: 1, 11, 27, 28; 71: 1; 72: 17; 73: 13; 76: 31; 78: 30, 40; 79: 16, 25; 84: 24; 85: 10; 88: 24; 89: 13, 25.

Azer (İbrâhîm'in babası): 6: 74; 60: 4.

Azgınlık: 2: 15, 213; 3: 19; 5: 68; 7: 146; 10: 11, 23; 11: 112; 20: 45; 23: 75; 28: 76; 42: 27; 45: 17; 89: 11; 91: 11.

Azık: 2: 197; 4: 85; 41: 10.

Azm/karar-kararlı: 2: 227, 235; 3: 159, 186; 20: 115; 31: 17; 26: 43; 46: 35; 47: 21.

–B–

Baba ve ana: 2: 83, 180, 215, 233; 4: 7, 11, 12, 23, 33, 36, 135; 5: 17, 75, 110, 116; 6: 151; 7: 27, 150; 12: 99, 100; 14: 41; 16: 78; 17: 23; 18: 80; 19: 14, 28, 32; 20: 38, 40, 94; 23: 50, 61; 27: 19; 28: 7, 10, 12, 13; 29: 8; 31: 14; 33: 4, 6; 39: 6; 46: 15, 17; 53: 32; 58: 2, 3; 71: 28; 80: 35.

Bal: 16: 68, 69; 47: 15.

Bal arısı: 16: 68.

Baal: 37: 125.

Bâbil: 2: 102.

Bağ-bahçe: 2: 265, 266; 6: 99, 141; 13: 4; 18: 32, 35, 39, 40; 23: 19; 25: 8; 26: 57, 134, 147; 27: 60; 30: 15; 34: 15, 16; 36: 34; 39: 74; 42: 22; 66: 11; 68: 17; 71: 12; 78: 16, 32; 80: 30.

Bağırsak: 6: 146; 47: 15.

Bağışlamak: 2: 178, 219, 237; 3: 134, 159; 5: 13; 7: 99; 42: 37, 40, 43; 64: 14.

Bağışlanma dilemek ve bağışlanmak: 2: 58, 175, 199, 221; 3: 16, 17, 135, 136, 159; 4: 64, 106, 110; 5: 9, 74; 8: 4, 33, 74; 9: 80, 113, 114; 11: 3, 11, 52, 61, 90; 12: 29, 97; 18: 55; 19: 47; 22: 50; 24: 26, 62; 27: 46; 30: 57; 34: 4; 35: 7; 36: 11; 38: 24; 40: 7, 55; 41: 6; 42: 5; 47: 15, 19; 48: 11; 51: 18; 60: 12; 63: 5, 6; 67: 12; 71: 10; 73: 20; 110: 3.

Bahire/bazı hayvanların bâtıl inançlarla işaretlenmesi ve insanların kullanımından alıkonması: 5: 103.

Bakara/sığır kıssası: 2: 67-71.

Bakır ve bakır madeni: 18: 96; 34: 12.

Balık: 7: 163; 18: 61, 63; 37: 142.
Balık sahibi [Yûnus]: 68: 48.
Başa kakmak: 2: 262, 264; 12: 92; 26: 22; 41: 8; 49: 17; 68: 3; 74: 6; 84: 25; 95: 6.
Baş örtüsü: 24: 31.
Barış/sulh: 2: 208; 4: 90, 91, 128; 8: 61; 47: 35; 49: 9, 10.
Batı(lar): 2: 115, 142, 177, 258; 7: 137; 24: 35; 26: 28; 28: 44; 43: 38; 55: 17; 70: 40; 73: 9.
Bâtıl-hak: 2: 42; 7: 118; 17: 81; 18: 56; 22: 62; 31: 30; 34: 49; 40: 5; 42: 24; 48: 28; 61: 9.
Bedevîler [A'rabî]: 9: 90, 97-99; 49: 14-18; 33: 20.
Bedir: 3: 123.
Bedir savaşı: 3: 13, 123; 8: 7-19, 42-47, 65-71.
Bekarları evlendirmek: 24: 32.
Bekke: 3: 96.
Benî-İsrail'in/İsrailoğulları'nın buzağıya tapması: 2: 51-59, 95; 7: 148-156; 20: 80-98.
Besmele/çok acıyıp esirgeyen sınırsız rahmet sahibi Allah adına: 27: 30.
Beş gayb [mugayyebât-ı hamse]: 31: 34.
Beşik: 2: 206; 3: 12, 46, 197; 5: 10; 7: 41; 13: 18; 19: 29; 20: 53; 38: 56; 43: 10; 78: 56.
Beşîr [müjdeci]: 2: 119; 5: 19; 7: 188; 11: 2; 12: 96; 27: 63; 30: 46; 34: 28; 35: 24.
Beyt-i Atik/en eski mâbet: 22: 29, 33.
Beytü'l-Haram: 5: 2, 97.
Beyt-i Mamur/ayakta kalan ibadet evi: 52: 4.
Bıldırcın: 2: 57; 7: 160; 20: 80.
Biat/bağlılık bildirimi: 48: 10, 18; 60: 12.
Bilezik: 18: 31; 22: 23; 35: 33; 43: 53; 76: 21.
Binek: 2: 239; 6: 142; 9: 92; 36: 72; 43: 12.
Birr/erdemli olmak: 2: 44, 177, 189, 224; 3: 92; 5: 2; 58: 9.
Bizanslılar/Rumlar: 30: 2.
Boğazlamak/kesmek: 2: 49, 67, 71; 5: 3; 14: 6; 27: 21; 28: 4; 37: 102, 107; 108: 2.
Boğmak-boğulmak [gark]: 7: 64, 136; 8: 54; 10: 73, 90; 11: 37, 43; 17: 69, 103; 18: 71; 21: 77; 23: 27; 25: 37; 26: 66, 120; 29: 40; 36: 43; 37: 82; 43: 55; 44: 24; 71: 25; 79: 1.
Borç işlemlerinde mukavele yazılması gerekir: 2: 282.

Borçlu mukaveleyi yazdırmalıdır: 2: 282.
Borç mukavelesinde iki erkek veya bir erkekle iki kadın şahit tutulmalıdır: 2: 282.
Borç, vasiyetten ve miras paylaşımından önce ödenir: 4: 11-12.
Borç-borçlu: 2: 282; 4: 11-12; 9: 60; 52: 40; 68: 46.
Borçluya davranış şekli: 2: 280.
Boşama [talak]: 2: 227-237, 241; 4: 20-21; 33: 49; 65: 1-2, 4, 6-7; 66: 5.
Boşama usûlü: 2: 227-231; 4: 130; 60: 10-11; 65: 1-2.
Boş söz: 19: 62; 23: 3; 25: 72; 28: 55; 41: 21; 52: 23; 56: 25; 78: 35; 88: 11.
Bozgunculuk/yozlaşma ve çürümeye yol açmak [ifsat]: 2: 11, 12, 27, 30, 60, 205, 220; 4: 91; 5: 32, 33, 64; 7: 56, 74, 85, 86, 103, 142; 10: 40, 81, 91; 11: 85, 116; 12: 73; 13: 25; 160 88; 17: 4; 18: 94; 26: 152, 183; 27: 14, 48; 28: 4, 77, 83; 29: 30, 36; 30: 41; 33: 14; 38: 28; 40: 26; 47: 22; 89: 12.
Böbürlenmek: 4: 36; 9: 25; 11: 10; 31: 18; 53: 32; 57: 20, 23; 102: 1.
Bukağı: 14: 49; 38: 38.
Bulut: 2: 19, 57, 164, 210; 7: 57, 160; 13: 12; 24: 40, 43; 25: 25; 27: 88; 30: 48; 35: 9; 46: 24; 52: 44; 56: 69; 71: 11; 78: 14.
Burçlar/göğe yükselen kuleler: 4: 78; 15: 16; 25: 61; 85: 1.
Buzağı (İsrailoğulları'nın tapması): 2: 51, 92; 4: 153; 7: 148; 20: 87-90.
Bühtan/iftira: 4: 112; 24: 4, 5, 18-20, 23-25; 33: 58; 49: 11-16, 60; 104: 1.
Bürhan/iddia: 2: 111; 4: 174; 12: 24; 21: 24; 23: 117; 27: 64; 28: 32, 75.
Büyü/sihir: 2: 102; 7: 116; 10: 77; 15: 15; 20: 57, 58, 66; 52: 15; 54: 2.
Büyücüler/sihirbazlar: 7: 112, 113, 120; 10: 78-81; 20: 58-73; 26: 36-51; 113: 4.
Büyüklük taslamak/küstahça böbürlenmek [kibir]: 2: 34, 87; 4: 36, 172, 173; 5: 82; 6: 93; 7: 13, 36, 40, 48, 75, 76, 88, 133, 146, 206; 9: 25; 10: 75; 14: 21; 16: 22, 23, 29, 46; 17: 37; 21: 19; 23: 46, 67; 24: 11; 25: 21; 28: 39; 28: 76-77; 29: 39; 31: 7, 18; 32: 15; 34: 31, 32, 33; 35: 43; 37: 35; 38: 74, 75; 39: 59, 60, 62; 40: 27, 35, 47, 48, 56, 60, 76; 41: 15, 38; 45: 8, 31; 46: 10, 20; 57: 23; 63: 5; 71: 7; 74: 23; 90: 5.

–C–

Cahiliyye hamiyyeti/küstahça büyüklük duygusu: 48: 26.
Cahim/yakıcı ateş: 2: 119; 5: 10, 86; 9: 113; 22: 51; 26: 91; 37: 23, 55, 64, 68, 97, 163; 40: 7; 44: 47, 56; 52: 18; 56: 94; 57: 19; 69: 31; 73: 12; 79: 36, 39; 81: 12; 82: 14; 83: 16; 102: 6.
Câlut: 2: 249-251.
Cariye-köle(ler): 2: 177, 178, 201, 221; 4: 3, 24, 25, 36, 92; 5: 89; 9: 60; 16: 71, 75; 23: 6, 47; 24: 31, 32, 33, 58; 26: 22; 30: 28; 33: 50, 52, 55; 39: 29; 47: 4; 58: 3; 70: 30; 90: 13.

Cebrâîl/Cibrîl: 2: 87, 97-98, 253; 5: 110; 16: 102; 19: 17; 26: 193; 78: 38; 53: 4-16; 66: 4; 81: 19-21.
Cehennem: 2: 24, 206; 3: 12, 106, 162, 197; 4: 10, 56, 97, 115, 121, 140, 169; 7: 18, 36, 38, 41, 179; 8: 16, 36, 37; 9: 34, 35, 49, 63, 68, 73, 81, 95, 109; 11: 119; 13: 18; 14: 14, 16, 17, 29; 15: 43, 44; 16: 29; 17: 8, 18, 39, 63, 97; 18: 100, 102, 106; 19: 68, 86; 20: 74, 127; 21: 29, 98, 100; 22: 4, 19, 22; 23: 103; 25: 11, 14, 34; 29: 54, 68; 31: 21; 32: 13, 20; 33: 64; 34: 12; 35: 6, 36, 37; 36: 63; 37: 60, 70; 38: 56, 85; 39: 24, 25, 32, 47, 48, 60, 71, 72; 40: 49, 60, 70, 76; 42: 7; 43: 74; 44: 43, 50; 45: 10; 48: 6, 13; 50: 24, 30; 52: 11, 13, 16; 54: 24, 27; 55: 37, 39, 41, 43, 44; 56: 41, 56; 58: 8; 66: 6, 7, 9; 67: 5, 6, 10, 11; 72: 15, 23; 76: 4; 78: 21, 30; 74: 26, 27, 31, 37, 42; 76: 4; 84: 12; 85: 10; 88: 1-7; 89: 23; 98: 6; 104: 1-9.
Cehennemin yedi kapısı: 15: 44.
Cehennemin bekçisi: 43: 77.
Cehennemde ölüm yoktur: 20: 74; 87: 12-13.
Cehennemin üzerinde on dokuz melek vardır: 74: 30.
Cenaze namazı: 9: 84.
Cennet(ler)/hasbahçeler: 2: 25, 35, 82, 111, 214, 221; 3: 15, 133, 136, 142, 185, 195, 198; 4: 13, 57, 122, 124; 5: 12, 65, 72, 85, 119; 6: 99, 141; 7: 19, 22, 27, 40, 42, 43, 44, 46, 49, 50; 8: 4, 14, 23; 9: 21, 72, 89, 100, 111; 10: 9, 10, 62; 11: 23, 108; 13: 4, 23, 35; 14: 23; 15: 45-50; 16: 31, 32; 17: 91; 18: 31, 107; 19: 60, 61, 63; 20: 76, 117, 121; 21: 101-103; 22: 14, 23-24, 56; 23: 8-11, 19; 25: 10, 15, 24; 26: 57, 85, 90, 134, 147; 29: 58; 30: 15; 31: 8, 9, 35; 32: 19; 35: 33; 36: 26, 34, 55; 37: 43; 38: 49-55; 39: 20, 73, 74; 40: 8, 40; 41: 30; 42: 7, 22; 43: 70, 72; 44: 25, 51-57; 46: 14, 16; 47: 6, 12, 15; 48: 5, 17; 50: 9, 31-35; 51: 15; 52: 17, 28; 53: 15; 54: 54, 55; 55: 46, 54, 62; 56: 10-26; 57: 12; 58: 22; 61: 12; 64: 9; 65: 11; 68: 34; 70: 35; 71: 12; 74: 40; 76: 5, 22; 78: 16, 31-38; 79: 41; 83: 22-36; 85: 11; 88: 8-16; 98: 8.
Ceza/hesap [din] günü: 1: 4; 15: 35; 26: 82; 37: 20; 38: 78; 51: 12; 56: 56; 70: 26; 74: 46; 82: 9, 15, 17-18; 83: 11.
Cibt/asılsız muammalar: 4: 51.
Cihad/savaşmak-üstün çaba: 2: 216; 3: 142-147, 158; 4: 74, 76-78, 84, 95; 5: 35; 8: 39; 9: 14-15, 20, 38-41, 73, 111-112; 22: 78; 45: 65-66; 47: 4-5, 35; 61: 4, 11; 66: 9.
Cimrilik: 3: 180; 4: 37, 128; 9: 34, 35; 17: 29, 100; 25: 67; 33: 19; 47: 37, 38; 53: 34; 57: 24; 59: 9; 64: 16; 68: 17-33; 69: 34; 70: 18, 21; 81: 24; 89: 17-18; 91: 10; 92: 8; 104: 1-3; 107: 3.

Cinler [cinn ve cânn]: 6: 100, 112, 128, 130; 7: 38, 179; 11: 119; 15: 27; 17: 88; 18: 50; 27: 10, 17, 39; 28: 31; 32: 13; 34: 12, 14, 41; 37: 158; 41: 25, 29; 46: 18, 29; 51: 56; 55: 15, 33, 39, 56, 74; 70: 8; 72: 1, 5-6; 114: 6.
Cinlenme/cinnet: 7: 184; 11: 199; 15: 6; 23: 25, 70; 26: 27; 32: 13; 34: 8, 46; 37: 36, 158; 44: 14; 51: 39, 52; 52: 29; 54: 9; 68: 2, 6, 51; 81: 22.
Cinsî münasebet/kadınlara yaklaşmak: 2: 187, 197, 222, 223; 4: 43; 5: 6; 6: 151; 7: 189; 17: 32.
Cizye/bağışıklık vergisi: 9: 29.
Cömertlik: 17: 29; 92: 5, 17-18.
Cudi dağı: 11: 44.
Cuma namazı: 62: 9.
Cumartesi yasağı/Sebt günü: 2: 65; 4: 47, 154; 7: 163; 16: 124.

–Ç–

Çekirge: 7: 133; 54: 7.
Çekişme, korkuya ve kuvvetin gitmesine sebep olur: 8: 46.
Çisenti/hafif yağmur: 2: 265.
Çocuğun sütten kesilmesi/çocuğun annesinden ayrılması: 2: 233; 31: 14; 46: 15.
Çocuk emzirme ve süresi: 2: 223; 31: 14; 46: 15; 65: 6-7.
Çocukları öldürmek: 6: 137, 140, 151; 16: 59; 17: 31; 81: 8-9.
Çocukları (kız çocuklarını) öldürmek: 16: 59; 81: 8-9.
Çoğaltma yarışı-çokluk kuruntusu/açgözlülük saplantısı: 102: 1.

–D–

Dâbbetu'l-arz/yerden çıkarılacak yaratık: 27: 82; 34: 14.
Dağ(lar): 2: 63, 93; 4: 154; 7: 74, 143, 171; 11: 42, 43, 44; 13: 3, 31; 14: 47; 15: 19, 82; 16: 15, 68, 81; 17: 37; 19: 47, 52, 90; 20: 80, 105; 21: 31, 79; 22: 18; 24: 43; 26: 149; 27: 61, 88; 28: 29, 46; 31: 10; 33: 72; 34: 10; 35: 27; 38: 18; 41: 10; 42: 32; 50: 7; 52: 1, 10; 55: 24; 56: 5; 69: 14; 70: 9; 73: 14; 77: 10, 27; 78: 7, 20; 79: 32; 81: 3; 88: 19; 101: 5.
Dağın İsrailoğulları'nın üzerine kaldırılması: 2: 63, 93; 4: 154; 7: 171.
Dağların bulut gibi geçmesi: 27: 88.
Dağların kazık gibi çakılması: 16: 15; 21: 31; 31: 10; 78: 6; 79: 32.
Dalalet-hidayet/yol gösterme-sapma: 2: 175; 6: 125; 7: 30, 178, 186; 10: 108; 13: 27, 33; 14: 4; 16: 36-37; 17: 15, 97; 18: 17; 19: 75, 76; 27: 92, 93; 28: 50, 56, 85; 30: 29; 34: 24, 50; 34: 24, 50; 35: 8; 39: 23, 37, 38, 41; 40: 33; 68: 7.
Dalgıç(lık): 21: 82; 38: 37.

Danışma [müşavere/şûra]: 2: 233; 3: 159; 42: 38.
Darb-ı mesel ve mesel(ler): 2: 17, 18, 19, 20, 26, 74, 171, 259, 261, 264-266; 3: 117; 6: 122; 7: 58, 176; 10: 24; 11: 24; 13: 14, 17-18; 14: 18, 24-25, 26, 45; 16: 60, 74-76, 112; 17: 48, 89; 18: 32-44, 45, 54; 22: 31, 73; 24: 34, 35, 39, 40; 25: 9, 33, 38, 39; 28: 61; 29: 41-43; 30: 28, 58; 31: 27; 35: 9; 36: 13-29, 78; 39: 27, 29; 43: 17, 57; 47: 3; 48: 29; 57: 20; 59: 16, 21; 62: 5; 66: 10, 11, 12; 68: 17-33.
Dâvûd: 2: 251; 4: 163; 5: 78; 6: 84; 17: 55; 21: 78, 79; 27: 15, 16; 34: 10, 13; 38: 17, 19-22, 24, 26, 30.
Dâvûd'un Calut'u öldürmesi: 2: 251.
Dâvûd'a hükümranlık ve hikmet verilmesi: 2: 251.
Dâvûd'a Zebur/ilahî hikmet kitabı verilmesi: 4: 163; 17: 55.
Dâvûd ile Süleymân'ın ekin hakkında hüküm vermeleri: 21: 78-79.
Dâvûd'a dağlar ile kuşların musahhar kılınması/dağlar ile kuşların Dâvûd'un çağrısına boyun eğdirilmesi: 21: 79; 38: 18-19.
Dâvûd'a demirin yumuşatılması/Dâvûd'taki sertlik ve katılığın yumuşatılması: 34: 10-11.
Dâvûd'a zırh sanatının/her türlü korkuya karşı zırhlandıracak korunma sanatının öğretilmesi: 21: 80; 34: 10.
Dâvûd'un köşküne tırmanan iki hasım/davacı: 38: 21-25.
Dayı: 24: 61; 33: 50.
Dedikodu: 12: 31; 68: 11.
Defterleri/sicilleri sağ tarafından verilenler: 17: 71; 69: 19; 84: 7-9.
Defterleri/sicilleri sol tarafından verilenler: 69: 25.
Defterleri/sicilleri arkalarından verilenler: 84: 10-15.
Dehr/zaman: 45: 24; 76: 1.
Demir: 13: 5; 17: 50; 18: 96; 22: 21; 34: 10, 33; 36: 8; 38: 38; 57: 25; 69: 30; 76: 4.
Deniz: 2: 50, 164; 5: 96; 6: 59, 63, 97; 7: 136, 138, 163; 10: 22, 90; 14: 32; 16: 14; 17: 66, 67, 70; 18: 60, 61, 63, 79, 109; 20: 77, 78, 97; 22: 65; 24: 40; 26: 63; 27: 61, 63; 28: 40; 30: 41; 31: 27, 31; 37: 141; 42: 32; 44: 24; 45: 12; 51: 40; 52: 6; 81: 6; 82: 3.
Deniz avı: 5: 96.
Derilerin tanıklık etmesi: 41: 20, 21, 22.
Derin su: 24: 40; 27: 44.
Deve(ler): 5: 103; 6: 144; 7: 40, 73, 77; 11: 64-65; 12: 65, 72; 17: 59; 22: 27; 26: 155; 54: 27; 56: 55; 59: 6; 77: 33; 81: 4; 88: 17; 91: 13, 14.
Dırar mescidi/gözetleme yeri sağlamak için kurulan mâbed: 9: 107.

Dikili taşlar/putperest sunakları: 5: 3, 90; 70: 43.
Dil: 3: 78; 4: 46; 5: 15, 78; 7: 176; 9: 12, 58; 14: 4; 16: 62, 116; 19: 50, 97; 20: 27; 24: 15, 24; 26: 13, 84, 195; 28: 34; 33: 19; 41: 40, 44; 44: 58; 48: 11; 60: 2; 75: 16; 90: 9.
Dilsiz(ler): 2: 18, 171; 6: 39; 8: 22; 16: 76; 17: 97.
Din: 2: 120, 130, 132, 135, 193, 217, 256; 3: 19, 24, 73, 83, 85, 95; 4: 46, 125, 146, 171; 5: 3, 41, 54, 57, 77; 6: 70, 137, 159, 161; 7: 29, 51, 88, 89; 8: 39, 49, 72; 9: 11, 12, 29, 33, 36, 122; 10: 22, 104, 105; 11: 87; 12: 37, 38, 40, 76; 14: 13; 16: 123; 18: 20; 22: 78; 24: 2, 55; 25: 24, 47; 29: 65; 30: 30, 32, 43; 31: 32; 33: 5; 39: 2, 3, 11; 40: 14, 26, 65; 42: 13, 21; 48: 28; 60: 8, 9; 61: 9; 98: 5; 109: 6; 110: 2.
Din/hesap [ceza] günü: 1: 4; 15: 35; 26: 82; 37: 20; 38: 78; 51: 12; 56: 56; 70: 26; 74: 46; 82: 9, 15, 17-18; 83: 11.
Dinar/ufak bir altın sikke: 3: 75.
Dinde ihlas/dine sıkı sıkı sarılmak: 7: 26; 10: 22; 29: 65; 31: 32; 39: 2, 11; 40: 14, 65; 98: 5.
Dinde zorlama yok: 2: 256.
Dinden dönme [irtidat]: 2: 108, 217; 3: 86-90; 4: 137; 5: 54; 16: 106-109; 47: 25; 53: 36-38.
Diriliş: 5: 14, 64; 22: 5; 35: 39; 50: 11; 67: 15.
Diriliş günü: 2: 58, 113, 174, 212; 3: 55, 77, 161, 180, 185, 194; 4: 87, 109, 141, 159; 5: 36; 6: 12; 7: 32, 167, 172; 10: 60, 93; 11: 60, 98, 99; 16: 25, 27, 92, 124; 17: 13, 58, 62, 97; 18: 105; 19: 95; 20: 100, 101, 124; 21: 47; 22: 9, 17, 69; 23: 16; 25: 69; 28: 41, 42, 61, 71, 72; 29: 13, 25; 30: 56; 32: 25; 35: 14; 39: 15, 24, 31, 47, 60, 67; 41: 40; 42: 45; 45: 17, 26; 46: 5; 58: 7; 60: 3; 68: 39; 75: 1, 6.
Diyet/tazminat: 2: 178; 4: 92.
Doğu: 2: 115, 142, 177, 258; 7: 137; 19: 16; 24: 35; 26: 28; 37: 5; 43: 38; 55: 17; 70: 40; 73: 9.
Dolu: 24: 43.
Domuz: 2: 173; 5: 3, 60; 6: 145; 16: 115.
Dua: 2: 68, 69, 70; 3: 38; 7: 37; 12: 34; 14: 39, 40; 40: 12.
Dul kadın: 66: 5.
Duman: 41: 11; 44: 10; 55: 35; 56: 43.
Duvar: 18: 29, 77, 82; 38: 21; 59: 14.
Dünya-ahiret dengesi: 28: 77.
Dünya hayatı bir imtihandır: 29: 2-3.
Dünya hayatı'nın geçiciliği: 18: 15-16; 57: 20.

Dünya hayatı oyun ve eğlencedir: 6: 32; 29: 64; 47: 36; 57: 20.
Dünyayı istemek: 17: 18.
Dünya nimetleri: 3: 14; 4: 134; 57: 23.
Dünya nimetlerinden yararlanmak: 7: 31-33.
Dünya ve ahiret nimetleri: 3: 145, 148.
Düş/rüya: 12: 5, 43-44, 100; 17: 60; 37: 105; 48: 27.
Düşmanlara karşı kuvvet ve at/binek hayvanı hazırlamak: 8: 60.

–E–

Ebeveyn [ana-baba]: 17: 23; 31: 14-15; 46: 15; 29: 8; 80: 34.
Ebu Leheb/parlak yüzlü: 111: 1.
Ecel: 7: 185; 15: 5; 23: 43; 63: 11.
Ehl-i beyt [bu evin insanları/aile/ev halkı]: 11: 73; 28: 12; 33: 33.
Ehl-i kitap/önceki vahyin takipçileri: 2: 105, 109; 3: 64, 65, 69-72, 75, 98, 99, 110, 113, 199; 4: 123, 153, 159, 171; 5: 15, 19, 47, 59, 65, 68, 77; 28: 12; 29: 46; 33: 26; 57: 29; 59: 2, 11; 98: 1, 6.
Ehl-i kitabın/önceki vahyin takipçilerinin kestikleri müslümanlara helaldir: 5: 5.
Ehl-i kitabın/önceki vahyin takipçilerinin kadınları müslümanlara helaldir: 5: 5.
Ejderha/yılan: 26: 32.
Ekin yaprağı/ekin tarlası: 105: 5.
Elbise: 2: 187, 233; 3: 5; 5: 89; 7: 26, 27; 11: 5; 14: 50; 16: 5, 14, 81, 112; 18: 31; 21: 80; 22: 19, 23; 24: 58, 60; 25: 47; 33: 59; 35: 12, 33; 44: 53; 71: 7; 74: 4; 76: 21.
El çırpmak: 8: 35.
Elçi(ler): 2: 253; 3: 184; 4: 6, 64, 164, 165; 6: 130; 7: 35; 10: 74; 13: 38; 14: 4, 10-11; 15: 11; 16: 36; 17: 94; 19: 51, 55; 21: 25, 41; 22: 52; 23: 32, 44; 36: 30; 46: 9; 51: 52; 57: 25, 27; 61: 9.
Elyesa: 6: 86; 38: 48.
Emanete riayet: 2: 283; 3: 75; 4: 58; 23: 8; 70: 32.
Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker/iyi ve yararlı olana davet edip doğru olanı emretmek, eğri ve yanlıştan alıkoymak: 3: 104, 110, 114; 5: 79; 7: 157, 199; 9: 71, 122; 22: 41; 31: 17.
Emzirmek-emmek: 2: 233, 4: 23; 22: 2; 28: 7, 12; 65: 6.
Emzirme süresi: 31: 14; 46: 15.
Ensar/dîne sahip çıkan ve koruyanlar: 9: 100, 117; 59: 9; 63: 7.
Esbât/İbrâhîm'in, İshâk'ın ve Ya'kûb'un soyundan gelenler: 2: 136, 140; 3: 84; 4: 163; 7: 160.
Eser/iz: 5: 46; 18: 6, 64; 20: 84, 96; 30: 50; 36: 12; 37: 70; 40: 21, 82; 43: 22,

23; 46: 4; 48: 29; 57: 27; 74: 24.
Esirler: 4: 24; 8: 67, 70, 71; 47: 4.
Eskilerin–evvelkilerin–öncekilerin/eski zamanların masalları: 6: 25; 8: 31; 16: 24; 23: 83; 25: 5; 27: 68; 46: 17; 68: 15; 83: 13.
Esmau'l-husna/yetkinlik ve kusursuzluğa dair nitelikler: 7: 180; 17: 110; 20: 8; 59: 22; 87: 2.
Eşcinsellik: 4: 16; 7: 80-81; 11: 78-79; 15: 67-69, 71; 21: 74-75; 26: 165-166; 27: 54-55; 29: 28-29; 54: 37.
Eşek: 16: 8; 31: 19; 74: 50.
Eşlerin anlaşmazlığı halinde hakem tayin etmek: 4: 35.
Eşlerine zina isnad edenlerin cezadan kurtulması: 24: 6-7, 8-9.
Et: 2: 173, 259; 5: 3; 6: 145; 16: 14, 115; 22: 5, 37; 23: 14; 35: 12; 49: 12; 52: 22; 56: 21.
Eti haram olan hayvanlar: 2: 173; 5: 3, 4; 6: 145; 16: 115; 22: 30.
Evvâb(în)/günahtan dönüp Allah'a yönelenler: 17: 25; 38: 17, 19, 30; 50: 32.
Evlat ve mal imtihan vesilesidir: 8: 28; 64: 14-15.
Evlatlık/oğulluk: 33: 4-5, 37.
Evlenmek: 2: 221, 230, 232, 235, 237; 4: 3, 6, 19, 22, 25, 34-35, 127, 129; 24: 3, 32-33, 60; 28: 27.
Evlenilmesi helal olan kadınlar: 5: 5.
Evlenilmesi haram olan kadınlar: 4: 22-24.
Evlere girme adabı: 24: 28-29.
Evvelkilerin-öncekilerin sünneti/kendileri gibi olanların başına gelenler: 8: 38; 15: 13; 17: 77, 18: 55; 35: 43.
Eyke/ağaçlıklı vadi: 15: 78; 26: 176; 38: 13; 50: 14.
Eyyûb: 4: 163; 6: 84; 21: 83-84; 38: 41-44.

–F–

Faiz/riba: 2: 275, 276, 278-279; 3: 130; 4: 161; 30: 39.
Faiz yiyen kimseler, şeytan çarpmış gibi kalkarlar: 2: 275.
Faiz ile alış-veriş arasında fark olmadığı iddiası: 2: 275.
Fakirlik: 2: 83, 177, 184, 215, 236, 268, 271, 273; 3: 181; 4: 6, 8, 36, 135; 5: 89, 95; 6: 151; 9: 28, 41, 60; 17: 26, 31; 18: 79; 22: 28, 36; 24: 22, 32; 28: 24; 30: 38; 35: 15; 47: 38; 51: 19; 56: 67; 58: 5; 59: 7, 8, 9; 68: 24, 27; 69: 34; 70: 25; 74: 44; 76: 8; 89: 18; 90: 16; 93: 8, 10; 107: 3.
Fal okları/kehanet yoluyla geleceği öğrenmeye çalışmak: 5: 3, 90.
Farz: 2: 178, 180, 183, 187, 197, 216, 236, 237, 246; 3: 154; 4: 7, 11, 24, 66, 77, 81, 118, 127; 9: 60; 22: 3; 24: 1; 28: 85; 33: 38, 50; 66: 2.

Felek/yörünge: 21: 33; 36: 40; 81: 1.
Feraiz/miras taksimi: 2: 240; 4: 7-12, 19, 33, 176; 5: 106-108; 8: 72, 75.
Fesat/yozlaşma ve çürümeye yol açma: 2: 11-12, 27, 30, 60, 205, 220; 4: 91; 5: 32, 33, 64; 7: 56, 74, 85, 86, 103, 142; 10: 40, 81, 91; 11: 85, 116; 12: 73; 13: 25; 160 88; 17: 4; 18: 94; 26: 152, 183; 27: 14, 48; 28: 4, 77, 83; 29: 30, 36; 30: 41; 33: 14; 38: 28; 40: 26; 47: 22; 89: 12.
Fetihten önce infak eden ve savaşanlar diğerleriyle eşit olmaz: 57: 10.
Fey/ganimet: 59: 6-8.
Fey'in/ganimetin paylaşımı: 59: 7-8.
Fıkh/kavrayış: 4: 78; 6: 25, 95, 98; 7: 179; 8: 65; 9: 81, 87, 122, 127; 11: 91; 17: 44, 46; 18: 57, 93; 20: 28; 48: 15; 59: 13; 63: 3, 7.
Fırın [tennur]/suların taşkınlar halinde kaynaması: 11: 40; 23: 27.
Fırtına: 10: 22; 14: 18; 17: 69.
Fıtrat: 30: 30.
Fıtratı değiştirmek/Allah'ın mahlukatını ifsat etmek: 4: 119.
Fidye: 2: 48, 85, 184, 196, 229; 3: 91; 4: 36; 10: 54; 12: 75; 13: 18; 37: 107; 39: 47; 47: 4; 57: 15; 70: 11.
Fil ashâbı/fil ordusu: 105: 1.
Fil vakası: 105: 1-5.
Firavun: 2: 49-50; 3: 11; 7: 103-104, 109, 113, 123, 127, 130, 137, 141; 8: 52, 54; 10: 75, 79, 83, 88, 90; 11: 97; 14: 6; 17: 101-102; 20: 24, 43, 60, 78-79; 23: 46; 26: 11, 16, 23, 41, 44, 53; 27: 12; 28: 3, 4, 6, 8, 9, 32, 38; 29: 39; 38: 12; 40: 24, 26, 28, 29, 36, 37, 43, 46; 43: 46, 51; 44: 17, 31; 50: 13; 51: 38; 54: 41; 66: 11; 69: 9; 73: 15-17; 79: 17; 85: 18; 89: 10.
Firavunca iş/Firavun'un hükmü: 11: 97.
Firavun'un kule inşa ettirmesi: 28: 38; 40: 36-37.
Firavun'un ilahlık iddia etmesi: 28: 38; 79: 24.
Firavun'un karısının duası: 66: 11.
Firavun'un Musa ile tartışmaları: 7: 103-130; 10: 75-92; 20: 46-73; 23: 45-48; 26: 16-51; 28: 4-6; 43: 46-56; 51: 38-40; 73: 15, 16; 79: 15-24.
Firavun'un boğulması: 10: 90-92.
Firdevs/cennetin hasbahçeleri: 18: 107; 23: 11.
Fitne/ayartı: 2: 102, 191, 193, 217; 3: 7; 4: 91, 101; 5: 41, 49, 71; 6: 23, 53; 7: 27, 155; 8: 25, 28, 39, 73; 9: 47, 48, 49, 126; 10: 85; 12: 83; 16: 110; 17: 60, 73; 20: 40, 85, 90, 131; 21: 35, 111; 22: 11, 57; 24: 63; 25: 20; 27: 47; 29: 2, 3, 10; 33: 14; 38: 24, 34, 63, 162; 39: 49; 44: 17; 51: 13, 14; 54: 27; 57: 14; 60: 5; 64: 15; 68: 6; 72: 17; 74: 31; 85: 10.
Fitne/zulüm ve baskı katilden daha korkunçtur: 2: 217.

Fitne/zulüm ve baskı ortadan kalkıncaya, din Allah için oluncaya kadar savaş: 8: 39.
Fuad [gönül]/kalp: 6: 110, 113; 11: 120; 14: 37, 43; 16: 78; 17: 36; 25: 32; 28: 10; 32: 9; 46: 26; 53: 11; 67: 23; 104: 7.
Furkân/doğruyu yanlıştan ayıran ölçü: 2: 53, 185; 3: 4; 8: 29, 41; 21: 48; 25: 1.
Fücur/yeryüzünde bozgunculuk: 38: 28; 71: 27; 75: 5; 80: 42; 82: 14; 83: 7; 91: 8.

–G–

Gam/keder: 3: 153, 154; 10: 71; 20: 40; 21: 88; 22: 22; 73: 13.
Ganimet: 8: 1, 41, 69.
Ganimetin paylaşımı: 8: 41.
Gark [boğmak-boğulmak]: 7: 64, 136; 8: 54; 10: 73, 90; 11: 37, 43; 17: 69, 103; 18: 71; 21: 77; 23: 27; 25: 37; 26: 66, 120; 29: 40; 36: 43; 37: 82; 43: 55; 44: 24; 71: 25; 79: 1.
Gayb/insan idrakini aşan olgular: 2: 3, 33; 3: 44, 179; 4: 34; 6: 50, 59, 73; 7: 188; 9: 94; 10: 20; 11: 31, 123; 12: 52, 81, 102; 13: 9; 16: 77; 18: 26; 19: 61, 78; 21: 49; 23: 92; 27: 65; 32: 6; 34: 3, 53; 35: 18, 38; 36: 11; 39: 46; 49: 18; 50: 33; 52: 41; 53: 35; 57: 25; 59: 22; 62: 8; 64: 18; 67: 12; 68: 47; 72: 26; 81: 24.
Gaybı/insan idrakini aşan olguları bilmek: 2: 33; 3: 44, 179; 6: 50, 59, 73; 7: 188; 10: 20; 16: 77; 18: 22; 27: 65; 34: 10.
Gazabı [öfkeyi] yutmak: 3: 134; 12: 84; 16: 58; 40: 18.
Gebelik/hamilelik: 7: 189; 13: 8; 19: 22; 22: 2; 31: 14; 35: 11; 46: 15; 65: 4, 6.
Gebe/hamile kadınların iddetinin sonu: 65: 4.
Gece namazı: 17: 79.
Gemi: 2: 164; 7: 64; 10: 22, 73; 11: 37, 38, 42, 43, 44; 14: 32; 16: 14; 17: 66; 18: 71, 79; 22: 65; 23: 22, 27, 28; 26: 119; 29: 15, 65; 30: 46; 31: 31; 35: 12; 36: 41, 140; 37: 140, 40: 80; 42: 32; 43: 12; 45: 12; 55: 24; 69: 11.
Gıybet: 49: 12; 104: 1.
Göklerin başlangıçta duman halinde olması: 41: 11.
Göklerin yaratılışı: 2: 117; 6: 14, 73, 101; 14: 32; 22: 65; 35: 1; 42: 11; 51: 47; 55: 17; 64: 3; 79: 27.
Göklerin yedi gök olarak yaratılması: 2: 29; 17: 44; 23: 17, 86; 41: 12; 65: 12; 67: 3; 71: 15; 78: 12.
Gölge ve gölgelenmek: 2: 210; 4: 57; 13: 15, 35; 16: 48, 81; 25: 45; 26: 189; 28: 24; 31: 32; 35: 21; 36: 56; 39: 16; 56: 30, 43; 76: 14; 77: 30, 31, 41.
Gölge günü/kopkoyu gölgelerle kaplı bir gün: 26: 189.
Gömlek: 12: 18, 25, 26, 27, 28, 93; 14: 50; 16: 81.

Gönül [fuad]/kalp: 6: 110, 113; 11: 120; 14: 37, 43; 16: 78; 17: 36; 25: 32; 28: 10; 32: 9; 46: 26; 53: 11; 67: 23; 104: 7.
Gösteriş: 2: 264; 4: 38, 142; 8: 47; 33: 33; 107: 6.
Göz kırpmak: 16: 77; 54: 50.
Gözü haramdan sakınmak: 24: 30, 31.
Gusül/boy abdesti: 4: 43; 5: 6.
Gümüş: 3: 14; 9: 34, 35; 43: 33; 76: 15, 16, 21.
Günah: 2: 58, 81, 85, 173, 181, 182, 188, 197, 203, 217, 219, 229; 3: 11, 16, 31, 135, 147, 178, 193, 195; 4: 2, 17, 20, 25, 31, 48, 50, 111, 112; 5: 2, 3, 12, 18, 29, 49, 62, 63, 107; 6: 6, 120, 145; 7: 33, 100; 8: 52, 54, 102; 12: 29; 13: 10; 16: 25; 17: 15, 16, 31; 24: 11; 25: 58, 68; 26: 14; 28: 78; 29: 40; 33: 58, 71; 39: 53; 40: 3, 21, 55; 42: 37; 46: 31; 47: 19; 48: 2, 5; 49: 12; 52: 23; 53: 32; 56: 25, 46; 58: 8, 9; 61: 12; 67: 11; 71: 4, 25; 91: 14.
Güneş: 2: 528; 6: 78, 96; 7: 54; 10: 5; 12: 4; 13: 2; 14: 33; 16: 12; 17: 78; 18: 17, 86, 90; 20: 119, 130; 21: 33; 22: 18; 25: 45; 27: 24; 29: 61; 31: 29; 35: 13; 36: 38, 40; 39: 5; 41: 37; 50: 39; 55: 5; 71: 16; 75: 9; 76: 13; 81: 1; 91: 1.
Güneş gölgeye delil kılınmıştır: 25: 45.
Güzel borç verme [karz-ı hasen]: 2: 245; 5: 12; 57: 11, 18; 64: 17; 73: 20.
Güzel söz: 39: 18; 41: 33; 47: 21.

–H–

Haberci(ler): 2: 213; 3: 79, 81, 161; 4: 163; 6: 112; 17: 55; 19: 51, 53, 55-56, 58; 25: 31; 33: 7, 38; 45: 16; 57: 26.
Hâbil-Kâbil: 5: 27-31.
Hacc: 2: 158, 189, 196-198, 200, 203; 3: 97; 5: 2, 95-97; 9: 3, 19; 22: 27-29, 32, 34.
Hacc-ı ekber/büyük hac: 9: 3.
Hacılara su dağıtmak [sikaye]: 9: 19.
Hadd [ceza]: 4: 15, 16; 5: 33, 34, 38, 39; 24: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 23, 24.
Hak-bâtıl: 2: 42; 7: 118; 17: 81; 18: 56; 22: 62; 31: 30; 34: 49; 40: 5; 42: 24; 48: 28; 61: 9.
Hak geldi bâtıl zâil oldu/değişmeyen gerçek geldi, sahte ve tutarsız olan yıkılıp gitti: 17: 81.
Hakkı ve sabrı tavsiye: 103: 3.
Hala: 4: 23; 24: 61; 33: 50.
Halife: 2: 30; 6: 165; 7: 69, 74; 10: 14, 73; 27: 62; 35: 39; 38: 26.
Hâm/bazı hayvanların bâtıl inançlarla işaretlenmesi ve insanların kullanımından alıkonması: 5: 103.

Hâman: 28: 6, 8, 38; 29: 39; 40: 24, 36.
Hamilelik/gebelik: 7: 189; 13: 8; 19: 22; 22: 2; 31: 14; 35: 11; 46: 15; 65: 4, 6.
Hamilelerin/gebelerin iddetinin sonu: 65: 4.
Hamiyyet-i cahiliyye/küstahça büyüklük duygusu: 48: 26.
Hanif-hunefa/bâtıl olan her şeyden yüz çeviren(ler): 2: 135; 3: 67, 95; 4: 125; 6: 79, 161; 10: 105; 16: 120, 123; 22: 31; 30: 30; 98: 5.
Haram: 2: 275; 3: 50, 93; 4: 23, 24, 160; 5: 3, 42, 62, 63, 72, 87, 96; 6: 119, 140, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 151; 7: 32, 157; 10: 59; 16: 116, 118; 24: 3, 68.
Haram/saldırmazlık örfünün geçerli olduğu aylar: 2: 194, 217; 5: 2, 97; 9: 5, 36.
Haram olan yiyecekler: 2: 173; 5: 3-4; 6: 145; 16: 115; 22: 30.
Harp/savaş esirleri: 8: 67-68, 70-71.
Harpte/savaşta namaz: 4: 101-103.
Hârûn: 2: 248; 4: 163; 6: 84; 7: 122, 142; 10: 75; 19: 28, 53; 20: 30, 70, 90, 92; 21: 48; 23: 45; 25: 35; 26: 13, 48; 28: 34; 37: 114, 120.
Hârût-Mârût: 2: 102.
Hata/kaza ile adam öldürme kefareti: 4: 92.
Havariler/beyazlara bürünmüş olanlar: 3: 52; 5: 111, 112; 61: 14.
Havarilerin/beyazlara bürünmüş olanların semaden sofra indirilmesini istemeleri: 5: 112.
Haviye/uçurum: 101: 9, 10, 11.
Havra [salavât]: 22: 40.
Hayırda yarışmak: 2: 148; 5: 48; 35: 32; 57: 21; 23: 57-61.
Hayız [aybaşı/ay hali]: 2: 222, 228; 65: 4.
Hayız görmeyenlerin iddeti: 65: 4.
Hayızdan kesilen kadınların iddeti: 65: 4.
Hayvan(lar): 2: 173, 205; 3: 14; 4: 119; 5: 1, 3, 4, 95; 6: 136, 138, 139, 142, 145, 146; 7: 179; 10: 24; 16: 5, 66, 80, 115; 20: 54; 22: 18, 28, 30, 33, 34, 36; 23: 21; 28: 23; 32: 27; 36: 71; 39: 6, 40: 79; 42: 11; 43: 12; 47: 12; 79: 33; 80: 32; 81: 5.
Hayvanlara benzeyenler: 7: 179; 47: 12.
Hayvanlardan daha şaşkın olanlar: 7: 179.
Helal: 2: 168, 187, 228, 229, 230, 275; 3: 50, 93; 4: 19, 24, 160; 5: 1, 4, 5, 87, 88, 96; 7: 157; 8: 69; 10: 58; 16: 114, 116; 22: 30; 33: 52; 60: 10; 66: 1.
Hendek/Ahzâb savaşı: 33: 9-24.
Hendek ashâbı [ashâb-ı uhdud]/çukur hazırlayanlar: 85: 4-8.
Hesap günü: 2: 166, 281; 3: 30; 4: 41; 5: 9, 109, 116-119; 6: 22-24, 27, 30,

31, 94, 130, 160; 7: 6-9, 38-40, 147; 10: 4, 26-29; 11: 111; 13: 18; 14: 21, 22, 44-51; 16: 27-29, 85-87, 89, 111; 17: 13-15, 71; 18: 47-49, 52; 20: 111, 112; 21: 147; 22: 56; 23: 101-115; 25: 22, 23, 26-30; 24: 25; 28: 62-66, 74, 75; 32: 12; 36: 65, 66; 37: 20-34; 39: 24, 69, 70; 40: 10-12, 16, 17, 40, 52; 41: 20-23, 47, 48; 44: 40-41; 45: 28, 29, 31-35; 46: 19; 50: 21-29; 53: 38-41; 58: 6; 69: 18-20; 75: 12-15, 22-25; 78: 38-40; 82: 17-19; 83: 6-10; 84: 7-12; 86: 8, 9; 89: 21-24; 99: 7; 101: 6-11.

Heva/kuruntu: 2: 78, 120, 145; 4: 135; 5: 48, 49, 70, 77; 6: 56, 71, 119, 150; 7: 176; 13: 37; 14: 37, 43; 18: 28; 20: 16; 23: 71; 25: 43; 28: 50; 30: 29; 38: 26; 42: 15; 45: 18, 23; 47: 14, 16; 53: 3, 23, 53; 54: 3; 79: 40.

Hınzır/domuz: 2: 173; 5: 3, 60; 6: 145; 16: 115.

Hırsızlık: 5: 38; 12: 70, 73, 77, 81; 15: 18; 60: 12.

Hırsızlığın cezası: 5: 38.

Hıtta/günahların yükünü üzerimizden kaldır: 2: 58; 33: 161.

Hızır (bilge kişi: salih kul/Allah'ın rahmet bahşettiği ve ilim öğrettiği kul) ile Musa kıssası: 18: 60-83.

Hızır'ın (bilge kişinin: salih kulun) gemiyi yaralaması: 18: 71.

Hızır'ın (bilge kişinin: salih kulun) bir çocuğu öldürmesi: 18: 74.

Hızır'ın (bilge kişinin: salih kulun) yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultması: 18: 77.

Hicret/zulüm ve kötülük diyarından uzaklaşmak: 2: 218; 3: 109; 4: 89, 100; 8: 72, 74, 75; 9: 20, 100, 117; 14: 14; 16: 41, 110; 17: 76; 19: 46; 22: 58; 24: 22; 29: 26, 59, 60; 33: 6, 50; 39: 10; 59: 8, 9; 66: 5.

Hicret edenler/zulüm ve kötülük diyarından uzaklaşanlar: 2: 218; 8: 72; 22: 58; 24: 22.

Hidayet-dalalet/sapıklık: 2: 175; 6: 125; 7: 30, 178, 186; 10: 108; 13: 27, 33; 14: 4; 16: 36, 37; 17: 15, 97; 18: 17; 19: 75, 76; 27: 92, 93; 28: 50, 56, 85; 30: 29; 34: 24, 50; 34: 24, 50; 35: 8; 39: 23, 37, 38, 41; 40: 33; 68: 7.

Hidayete tâbi olanlara selam: 20: 47.

Hikmet: 2: 151, 231, 251, 269; 3: 48, 81, 164; 4: 54, 5 110; 16: 125; 17: 39; 19: 12; 31: 12; 33: 34; 38: 20; 43: 63; 54: 5; 62: 2.

Hikmetli/hikmet sahibi: 2: 32, 129, 209, 220, 228, 240, 260; 3: 6, 18, 58, 62, 126; 4: 11, 17, 24, 26, 56, 92, 104, 111, 130, 158, 165, 170; 5: 38, 118; 6: 18, 73, 83, 128, 139; 8: 10, 49, 63, 67, 71; 9: 15, 28, 40, 60, 71, 97, 106, 110; 10: 1; 11: 1; 12: 6, 83, 100; 14: 4; 15: 25; 16: 60; 22: 52; 24: 10, 18, 58, 59; 27: 6, 9; 29: 26, 42; 30: 27; 31: 2, 9, 27; 33: 1; 34: 1, 27; 35: 2; 36: 2; 39: 1; 40: 8; 41: 42; 42: 3, 51; 43: 4, 84; 44: 4; 45: 2, 37; 46: 2; 48: 4, 7, 19; 49: 8; 51: 30; 57: 1; 59: 1, 24; 60: 5, 10; 61: 1; 62: 1, 3;

64: 18; 66: 2; 76: 30.
Hilal(ler)/ayın evreleri ve ay [kamer]: 2: 189; 6: 77, 96; 7: 54; 10: 5; 12: 4; 13: 2; 14: 32; 16: 12; 21: 33; 22: 18; 25: 61; 29: 61; 31: 29; 35: 13; 36: 39-40; 39: 5; 41: 37; 55: 5; 71: 16; 74: 32; 75: 8, 9; 84: 18; 91: 2.
Hristiyanlar: 2: 62, 111, 113, 120, 135, 140; 3: 55, 61, 67, 69-73; 5: 14, 15, 17, 18, 47, 51, 69, 72, 73, 82-85; 9: 30, 31, 34; 10: 69; 19: 37; 22: 17; 43: 65; 57: 27.
Hristiyanların 'Allah Meryem'in oğlu Mesih'tir' demeleri: 5: 17; 5: 72; 9: 30.
Hristiyanların 'Allah üçlünün üçüncüsü' demeleri: 5: 73.
Hristiyanların 'Tanrı bir üçlüdür' demeleri: 4: 171.
Hristiyanların ruhbanlarını/rahiplerini rabler edinmeleri: 9: 31.
Hristiyanların Meryem oğlu Mesih'i rab edinmeleri: 9: 31.
Hristiyanların İsa ve Meryem'i iki ilah edinmeleri: 5: 116.
Hristiyanların 'Hristiyanlardan başkası cennete giremez' demeleri: 2: 111.
Hristiyanların 'Biz Allah'ın çocuklarıyız/sevgilileriyiz' demeleri: 5: 18.
Hristiyanların lanetleşmeye davet edilmesi: 3: 61.
Hristiyanların kestikleri müslümanlara helaldir: 5: 5.
Hristiyanların kadınları müslümanlara helaldir: 5: 5.
Homoseksüellik: 4: 16; 7: 81; 11: 78, 79; 15: 67-69, 71; 21: 74, 75; 26: 165, 166; 27: 54, 55; 29: 28, 29; 54: 37.
Hûd: 7: 65; 11: 50, 53, 58, 60, 89; 26: 65.
Hudeybiye barışı: 48: 1, 10, 18.
Hul' [bedelli boşama]: 2: 229, 231; 4: 19-20.
Huneyn savaşı: 9: 25, 26.
Huriler/yumuşak başlı, güzel gözlü eşler: 37: 48, 49; 44: 54; 52: 20; 55: 72; 56: 22.
Hutame (cehennemin bir adı)/çökerten bir azap: 104: 4.
Hüthüt (bir kuş): 27: 20.
Hüthütün Sebe'den getirdiği haber: 27: 22-26.

-I-

Irmak(lar/nehirler): 2: 25, 74, 249, 266; 3: 15, 136, 195, 198; 4: 13, 57, 122; 5: 12, 85, 119; 6: 6; 7: 43; 9: 72, 89, 100; 10: 9; 13: 3, 35; 14: 23, 32; 16: 5, 31; 17: 91; 18: 31, 33; 20: 76; 22: 14, 23; 25: 10; 27: 61; 29: 58; 39: 20; 43: 51; 47: 12, 15; 48: 5, 17; 54: 54; 57: 12; 58: 22; 61: 12; 64: 9; 65: 11; 66: 8; 71: 12; 85: 11; 98: 8.
Islık çalmak: 8: 35.

-İ-

İblis ve şeytan(lar): 2: 34; 4: 118-120; 7: 11-18, 27, 30, 200-202; 14: 22; 15: 16-18, 31, 32; 16: 98-100; 17: 27, 53, 61, 65; 18: 50-51; 19: 68-72; 20: 116; 24: 21; 25: 29; 26: 95; 29: 38; 34: 20, 21; 35: 5, 6; 36: 60, 62; 37: 6-11; 38: 71-85; 41: 6, 25; 43: 36-39; 47: 25; 58: 10, 19; 59: 15-17; 67: 5; 72: 8-10.
İbrâhîm 2: 124-127, 130, 132-133, 135-136, 140, 258, 260; 3: 33, 65, 67-68, 84, 95, 97; 4: 54, 125, 163, 6: 74, 75, 83, 161; 9: 70, 114; 11: 69, 74-76; 12: 6, 38; 14: 35; 15: 51; 16: 120, 123; 19: 41, 46, 58; 21: 51, 60, 62, 69; 22: 26, 43, 78; 26: 69; 33: 7; 37: 83, 104, 109; 38: 45; 42: 13; 43: 26; 51: 24; 53: 37; 57: 26; 60: 4; 87: 19.
İbrâhîm'in makamı: 3: 97.
İbrâhîm'in suhufu/İbrâhîm'e gelen vahiyler: 53: 37; 87: 19.
İbrâhîm'e, semavî elçilerin gelmesi: 11: 69; 15: 51-52; 51: 24-25.
İbrâhîm'in, semavî elçilere kızarmış buzağı/dana sunması: 11: 69; 51: 24-25.
İbrâhîm'e, İshâk ile Ya'kûb'un müjdelenmesi: 11: 69-71; 15: 53; 37: 112; 51: 28.
İbrâhîm'in, –ihtiyarlığına rağmen– İshâk'la müjdelenmesi ve hayret etmesi: 15: 54.
İbrâhîm'in karısının gülmesi: 11: 71.
İbrâhîm'in karısının, –yaşlılığına rağmen– İshâk'la müjdelenmesi ve hayret etmesi: 11: 72; 51: 29.
İbrâhîm'in, Nemrut ile tartışması: 2: 258.
İbrâhîm'in, yıldızlar, ay ve güneş ile kavmine tarizde bulunması: 6: 76-78.
İbrâhîm'in, babası ve kavmi ile tartışması: 6: 75; 19: 41-50; 26: 69-89.
İbrâhîm'in, babası için af dilemesi: 9: 114.
İbrâhîm'in, babasından uzaklaşması: 9: 114.
İbrâhîm'in, putları kırması ve ateşe atılması: 21: 51-73; 37: 83-99.
İbrâhîm'in, oğlunu kurban etmeye teşebbüs etmesi: 37: 101-105.
İbrâhîm'in, buyruklarla sınanması: 2: 124.
İbrâhîm'in, imam/önder yapılması: 2: 124.
İbrâhîm'in, Kâbe'yi yapması: 2: 127.
İbrâhîm'in, ölülerin nasıl diriltildiğini görmek istemesi: 2: 260.
İbrâhîm'e 'Dört kuş al' denilmesi: 2: 260.
İbtihal ayeti/lanetleşme: 3: 61.
İçki: 2: 219; 5: 90, 91; 12: 36, 41; 16: 67; 47: 15.
İddet/kadının beklemesi gereken süre: 2: 228, 234; 65: 4.
İdris: 19: 56-57; 21: 85.
İdris'in refedilmesi/yüce bir konuma yükseltilmesi: 19: 57.

İffet: 24: 26, 30, 31, 33, 60; 33: 59.
İfrit/görünmeyen varlıklardan gözü pek biri: 27: 39.
İfsat/bozgunculuk: 2: 11-12, 27, 30, 60, 205, 220; 4: 91; 5: 32-33, 64; 7: 56, 74, 85-86, 103, 142; 10: 40, 81, 91; 11: 85, 116; 12: 73; 13: 25; 160 88; 17: 4; 18: 94; 26: 152, 183; 27: 14, 48; 28: 4, 77, 83; 29: 30, 36; 30: 41; 33: 14; 38: 28; 40: 26; 47: 22; 89: 12.
İftira: 4: 112; 24: 4-5, 18-20, 23-25; 33: 58; 49: 11-16, 60; 104: 1.
İhlas: 2: 112, 139; 3: 16-17; 7: 29; 15: 40; 31: 22; 38: 83; 39: 2, 11, 14; 40: 14, 65; 73: 8; 92: 19, 20; 98: 5.
İhram: 5: 1, 2, 95.
İhram kefareti: 2: 196; 5: 95.
İhramlıya deniz avı helaldir: 5: 96.
İhramlıya kara avı haramdır: 5: 1, 95.
İhramlıyken av öldürmenin kefareti: 5: 95.
İhtiyacını arzeden kimseye davranma şekli: 17: 28.
Îlâ/eşlerine yaklaşmayacaklarına dair yemin etmek: 2: 226.
İlliyyîn/en yüce şekil: 83: 18, 19.
İlyas/İlyasin: 6: 85; 37: 123, 130.
İmam/önder: 2: 124; 9: 12; 11: 8; 15: 79; 17: 21; 21: 73; 25: 74; 28: 5, 41; 32: 24; 36: 12; 46: 12.
İmanın şartları: 2: 177; 4: 136.
İman-islâm: 49: 14.
'İmrân: 3: 33-35; 66: 12.
İmtihan/deneme/sınama: 2: 49, 124, 155, 249; 3: 152, 154, 186; 4: 6; 5: 94; 6: 23, 53, 165; 7: 141, 155, 168; 8: 17, 28; 9: 126; 10: 30; 11: 7; 14: 6; 16: 92; 17: 13, 60; 18: 17; 20: 40, 85, 90, 131; 21: 35; 25: 20; 27: 40, 47; 29: 2, 3; 33: 11; 37: 63, 106; 38: 34; 39: 49; 44: 17, 33; 47: 4, 31; 49: 3; 51: 13, 14; 54: 27; 60: 10; 64: 15; 67: 2; 68: 17; 72: 17; 74: 31; 76: 2; 86: 9; 89: 15, 16.
İnci: 22: 23; 24: 35; 35: 33; 52: 24; 55: 22; 56: 23; 76: 19.
İncil: 3: 3, 48, 65; 5: 46, 47, 66, 68, 110; 7: 157; 9: 111; 19: 30; 48: 29; 57: 27.
İncil ve Tevrat'ın tahrifi: 2: 75; 4: 46; 11: 27.
İncir: 95: 1.
İnek/sığır: 2: 67, 68, 69, 71; 6: 144, 146; 12: 43, 46.
İnfak/harcamak: 2: 195, 215, 219, 245, 254, 267, 270-274, 280; 3: 92, 134; 4: 8; 14: 31; 17: 26, 28; 23: 60; 24: 22; 34: 39; 51: 19; 57: 7, 18; 59: 9; 63: 10; 64: 17; 76: 8-10; 92: 5-7; 107: 2-3.
İnsan, Allah'ın halifesi değil, yeryüzünde halife yaptığı bir varlıktır: 2: 30,

6: 165; 7: 69, 74; 10: 14, 73; 27: 62; 35: 39; 38: 26.
İnsan hırslıdır/tatminsiz bir tabiata sahiptir: 70: 19-21; 89: 16-20.
İnsan ibadet için yaratılmıştır: 15: 99; 51: 56-57; 67: 2; 72: 16-17.
İnsan zayıf yaratılmıştır: 4: 28.
İnsana doğru yol gösterilmiştir: 76: 3.
İnsanın başına gelenler yaptıkları yüzündendir: 30: 41; 42: 30, 34.
İnsanın hizmetine sunulan varlık ve imkânlar: 2: 29; 13: 2-4; 14: 32-34; 16: 5-14, 78, 80-81; 17: 70; 21: 30-32; 22: 36-37, 63,65; 26: 132-134; 27: 60-64, 86; 28: 71-73; 29: 60-63; 30: 20-25, 50; 31: 20, 29, 31; 32: 37; 34: 24; 35: 12-13, 27-28; 36: 33-36; 39: 6, 21; 40: 61, 64, 79-80; 43: 10-13; 45: 12-13; 50: 7-11; 55: 1-12; 56: 58-59, 63-65, 68-73; 67: 15; 78: 6-16; 79: 30.
İnsanın yaratılışı: 2: 28, 30; 3: 6, 14; 4: 1; 6: 2, 98, 165; 7: 11, 189; 15: 26, 28; 16: 4, 72; 17: 99; 20: 55; 22: 5; 23: 12-14, 79; 25: 54; 30: 54; 32: 7-9; 35: 11; 36: 36, 77; 37: 11; 38: 71, 74; 39: 6; 40: 64, 67; 42: 49; 45: 4; 49: 13; 50: 16; 52: 35; 53: 3, 45, 46; 55: 14; 56: 57-59; 67: 23-24; 71: 14, 19; 75: 37-39; 76: 1-2, 28; 77: 20-22; 80: 18-20; 86: 5-7; 95: 1-5; 96: 1-2.
İnsanlar bir tek ümmet/topluluk idi: 2: 213.
İnsanların farklı imkânlara sahip kılınmasının hikmeti: 43: 32.
İnsanların kabile ve kavimlere ayrılmasının hikmeti: 49: 13.
İnsanın zaafları: 2: 30; 4: 28; 10: 2, 21-23; 11: 9-10; 12: 53; 16: 4; 17: 11, 67, 83, 100; 21: 37; 22: 66; 30: 33-34, 36; 43: 15; 75: 20-21; 76: 27; 80: 17; 100: 6-8.
İnsanları çekiştirmek: 49: 12; 104: 1.
İnsanlar Allah'ın huzurunda toplanacak: 6: 94, 134; 15: 85; 16: 84, 89; 17: 71; 18: 48; 20: 15; 21: 104; 22: 7; 29: 5; 30: 43; 34: 3; 40: 59; 39: 69; 42: 7, 19; 46: 3; 52: 1-8; 69: 1-3; 77: 1-7; 78: 39.
İpek: 18: 31; 22: 23; 35: 33; 44: 53; 76: 12, 21.
İrem: 89: 7.
İrin/azapla ağulanmış su: 14: 16; 38: 58; 78: 25.
İrtidat/inançtan dönmek: 2: 108, 217; 3: 86-90; 4: 137; 5: 54; 16: 106-109; 47: 25; 53: 36-38.
İsa: 2: 87, 136, 253; 3: 45-52, 55, 59, 84; 4: 158, 159, 163, 171-172; 5: 17, 46, 72, 75, 78, 110, 112, 114, 116-118; 6: 85; 9: 30-31; 19: 22, 27-29, 31-34; 21: 91; 23: 50; 33: 7; 42: 13; 43: 57-59, 61, 63, 64; 57: 27; 61: 6, 14.
İsa, "Ben Allah'ın kuluyum" demiştir: 19: 130.
İsa Mesih, Allah'ın kelimesidir: 4: 171.
İsa'nın babasız doğması: 3: 45-49; 4: 171-172.
İsa'nın meseli/durumu Âdem'in meseli/durumu gibidir: 3: 59.

İsa'nın, beşikte iken konuşması: 3: 46; 5: 110; 19: 29-30.
İsa'nın, çamurdan kuş yapması: 3: 49; 5: 110.
İsa'nın, körü iyileştirmesi: 3: 49; 5: 110.
İsa'nın, abraşı/cüzamlıları iyileştirmesi: 3: 49; 5: 110.
İsa'nın, ölüleri diriltmesi/hayata döndürmesi: 3: 49; 5: 110.
İsa'nın mucizeleri: 3: 49; 5: 110.
İsa'nın, evlerde yenen ve biriktirilenleri haber vermesi: 3: 49.
İsa ne çarmıha gerildi, ne de öldürüldü: 4: 157-159.
İsa'nın duası: 5: 114, 118.
İsa'nın, yahudilere haram kılınanların bazısını helal kılması: 3: 50.
İsa'nın, semadan sofra indirilmesi için dua etmesi: 5: 114.
İsa'nın, Ahmed'i [Muhammed'i] müjdelemesi: 61: 6.
İsa'ya İncil'in verilmesi: 5: 46, 110; 19: 30; 57: 27.
İsa'ya İncil'in öğretilmesi: 3: 48.
İsa öldürülmedi: 4: 157.
İsa çarmıha gerilmedi: 4: 157.
İsa vefat etti/ölüme yollandı: 3: 55; 5: 117.
İsa'nın refedilmesi/Allah'ın katına yükseltilmesi: 3: 55.
İshâk: 2: 133, 136, 140; 3: 84; 4: 163; 6: 84; 11: 71; 12: 5-6, 37, 38; 14: 39; 19: 49; 21: 72; 29: 27; 37: 112, 113; 38: 45.
İslâm/teslimiyet: 3: 19, 85; 5: 3; 6: 125; 9: 74; 39: 32; 49: 17; 61: 7.
İsmâîl: 2: 125, 127, 133, 136, 140; 3: 84; 4: 163; 6: 86; 14: 39; 19: 54; 21: 85; 37: 101-107; 38: 48.
İsmâîl'in kurban edilmeye teşebbüs edilmesi: 37: 101-105.
İsrâ [gece yürüyüşü]: 17: 1, 60.
İsraf/müsrifçe harcamak: 4: 6; 5: 32; 6: 141; 7: 31; 17: 27; 20: 121; 25: 67; 39: 53; 40: 28-34.
İsrail: 3: 93.
İsrailoğulları: 2: 40, 47, 83, 122, 211, 246; 3: 49, 93; 5: 12, 32, 70, 72, 78, 110; 7: 105, 134, 137, 138; 10: 90, 93; 17: 2, 4, 101, 104; 19: 58; 20: 47, 80, 94; 26: 17, 22, 59, 197; 27: 76; 32: 23; 40: 53; 43: 59; 44: 30; 45: 16; 46: 10; 61: 6, 14.
İsrailoğulları'na bütün yiyecekler helaldi: 3: 93.
İsrailoğulları'nın, peygamberleri öldürmeleri: 4: 155; 5: 70.
İsrailoğulları'nın, İsa'nın lisanıyla lanetlenmeleri: 5: 78.
İsrailoğulları'nın, Dâvûd'un lisanıyla lanetlenmeleri: 5: 78.
İsrailoğulları'nın, buzağıya tapmaları: 2: 51, 54, 92; 4: 153; 7: 148; 20: 87-90.
İsrailoğulları'na kudret helvası ve bıldırcın bahşedilmesi: 2: 57; 20: 80.

İsrailoğulları'nın üzerine dağın kaldırılması: 2: 63, 93; 4: 154; 7: 171.
İsrailoğulları'nı yıldırım çarpması: 4: 153.
İsrailoğulları'nın, Allah'ı aşikâre görmek istemeleri: 2: 55.
İsrailoğulları'na, bir sığırkesmelerinin emredilmesi: 2: 67-71.
İsrailoğulları'na, arz-ı mukaddes'in/kutsal toprakların kırk yıl haram kılınması: 5: 26.
İstidrac/adım adım alçaltmak: 7: 182; 68: 44.
İstiğfar/bağışlanma dilemek: 3: 16-17; 4: 64, 106, 110; 9: 113, 114; 11: 3, 90; 47: 19; 110: 3.
İstihza/alay: 2: 14, 15, 67, 212; 4: 140; 5: 57, 58; 6: 5, 10; 7: 51; 9: 64, 65, 79; 11: 8, 38; 13: 32; 15: 11, 95; 16: 34; 18: 56, 106; 21: 36, 41; 23: 110; 25: 41; 26: 6; 30: 10; 31: 6; 35: 30; 37: 12, 14; 38: 63; 39: 48, 56; 40: 83; 43: 7; 45: 9, 33, 35; 46: 26; 49: 11.
İstişare [şûra/müşaverel/danışma: 2: 233; 3: 159; 42: 38.
İstiva/plan ve tasarımını göklere uygulama: 2: 29; 7: 54; 10: 3; 13: 2; 20: 5; 25: 59; 32: 4; 41: 11; 57: 4.
İtikaf/tefekküre dalmak: 2: 125, 187.
İttika/takva/Allah'a karşı sorumluluk bilinci: 2: 103, 197, 237; 3: 102, 172; 4: 131; 5: 2; 7: 26, 93, 169; 8: 56; 9: 108, 109, 119; 12: 57; 16: 52, 128; 20: 132; 22: 1, 32, 37; 26: 184; 30: 31; 39: 10; 48: 26; 49: 1, 3, 13; 57: 28; 58: 9; 59: 18; 64: 16; 74: 56; 91: 8; 96: 12.
İyiliği başa kakmak: 2: 262-264.
İyiliği emr, kötülükten nehy etmek: 3: 104, 110, 114; 5: 79; 7: 157, 199; 9: 71, 122; 22: 41; 31: 17.
İyilik de kötülük de Allah'tan: 4: 78.
İyilik Allah'tan, kötülük insandan: 4: 79.

–K–

Kabak/bodur fidan: 37: 146.
Kâbe: 2: 125, 127, 158; 3: 96, 97; 5: 2, 97; 8: 5, 35; 11: 73; 14: 37; 22: 26, 29, 33; 71: 28; 106: 3.
Kâbil-Hâbil: 5: 27-31.
Kadınların mahremleri: 33: 55.
Kadınların örtünmesi: 24: 31, 60; 33: 59.
Kadr gecesi: 44: 3-6; 97: 1-5.
Kadr gecesi bin aydan hayırlıdır: 97: 3.
Kâfirler/hakikati inkâra şartlanmış olanlar ve nitelikleri: 2: 6-7, 27, 99-101, 105, 114, 212; 3: 10, 11, 116, 117, 176-178, 196; 4: 150, 167; 6: 4-9, 49, 112, 113; 8: 36, 55, 59; 9: 32; 10: 96, 97; 11: 5, 18-22; 13: 5, 25; 14: 3,

13; 16: 83, 105; 18: 56, 57, 100-102; 22: 55, 72; 23: 99, 100; 24: 57; 26: 198-202; 29: 12, 23; 30: 7, 8, 51-53; 31: 6, 7; 32: 22; 36: 45-47; 39: 32; 40: 4, 69; 41: 5; 42: 16, 35; 45: 7-10; 48: 6; 61: 7, 8; 71: 31-33; 83: 13, 14, 29-33; 85: 8, 9; 92: 8-10; 96: 9, 10; 107: 1-3.

Kâfirler/hakikati inkara şartlananlar, canlıların en kötüsüdür: 8: 55.

Kâfirler/hakikati inkara şartlananlar birbirlerinin velîsidir: 8: 73.

Kâfirler barışa yanaşırlarsa mü'minler de yanaşmalıdır: 8: 61.

Kâfirlerin, 'İstesek biz de Kur'ân'ın benzerini söyleriz' demeleri: 8: 31.

Kâfirlerin, Peygamber'i bağlamak, öldürmek veya sürgün etmek için tuzak kurmaları: 8: 30.

Kâfirlerin, 'Ey Allah! Bu senin katından gelmişse üzerimize taş yağdır' demeleri: 8: 32.

Kâfirlerin, Mâbet önünde tapınmaları ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibarettir: 8: 35.

Kâhin: 52: 29; 69: 42.

Kale: 4: 78; 33: 26; 59: 2.

Kalem: 3: 44; 31: 27; 68: 1; 96: 4.

Kalp: 2: 7, 10, 88, 93, 118, 225; 3: 7, 103, 118, 119, 126, 151, 154, 156, 167; 4: 63, 155; 5: 13, 41, 52, 113; 6: 25, 43, 46, 110, 113; 7: 100, 101, 179; 8: 2, 10, 11, 12, 49, 63, 70; 9: 8, 15, 45, 60, 64, 77, 87, 93, 110, 117, 125, 127; 10: 74, 88; 13: 28; 14: 43; 15: 12; 16: 22, 78, 108; 17: 36, 45, 51; 18: 14, 57; 21: 3; 22: 32, 35, 46, 53; 23: 60, 63, 78; 26: 89, 200; 30: 59; 32: 9; 33: 4, 5, 12, 26, 51, 53, 60; 37: 84; 39: 22, 23, 45; 41: 5; 46: 26; 47: 16, 20, 24, 29; 48: 4; 49: 14; 50: 33; 57: 16; 58: 22; 59: 2, 14; 61: 5; 63: 2; 66: 4; 67: 23; 74: 31; 79: 8; 83: 14.

Kamer [ay] ve hilal(ler)/ayın evreleri: 2: 189; 6: 77, 96; 7: 54; 10: 5; 12: 4; 13: 2; 14: 32; 16: 12; 21: 33; 22: 18; 25: 61; 29: 61; 31: 29; 35: 13; 36: 39-40; 39: 5; 41: 37; 55: 5; 71: 16; 74: 32; 75: 8, 9; 84: 18; 91: 2.

Kan: 2: 30, 84, 173; 5: 3; 6: 145; 7: 113; 12: 18; 16: 98, 115; 22: 5; 23: 14; 40: 67; 96: 2.

Kan bedeli/diyet: 4: 92.

Karga: 5: 31.

Karı-koca arasını düzeltmek: 4: 35.

Karınca: 27: 18.

Karıncalarla dolu bir vâdi: 27: 18.

Kârun: 28: 76, 79, 81; 29: 39; 40: 24.

Karz-ı hasen/güzel bir borç verme: 2: 245; 5: 12; 57: 11, 18; 64: 17; 73: 20.

Kasden adam öldürmek: 4: 93.

Kaş-göz işareti: 83: 30.
Katır: 16: 8.
Katran: 14: 50.
Kefaretler: 2: 196; 4: 92; 5: 89, 95; 58: 3-4; 66: 2.
Kazaen/hataen adam öldürmenin kefareti: 4: 92.
Kazan: 34: 13.
Kehf/mağara insanlarının ve onların kendilerini rakîm/kutsal yazıtlara ve kitabelere adamalarının kıssası: 18: 9-21.
Kehf/mağara insanları ve kendilerini rakîm/kutsal yazıtlara ve kitabelere adayanlar hakkında gaybı taşlamak: 18: 22, 25.
Kelale/birinci dereceden mirasçıya sahip olmayan kadın veya erkek: 4: 12, 176.
Kendini beğenmek: 4: 36; 9: 25; 11: 10; 31: 18; 53: 32; 57: 20, 23; 102: 1.
Kervan: 8: 42.
Kesat/kötüye gitmek: 9: 24.
Kesmek/boğazlamak: 2: 49, 67, 71; 5: 3; 14: 6; 27: 21; 28: 4; 37: 102, 107; 108: 2.
Keşişler: 5: 82.
Kıble: 2: 115, 142-145, 148-150; 10: 87.
Kıntar/hazine: 3: 75; 4: 20.
Kısas/adil karşılık: 2: 178-179, 194; 5: 45; 16: 126; 59: 20.
Kısırlık: 3: 40; 19: 5, 8; 22: 55; 42: 50.
Kış: 106: 2.
Kıtlık: 12: 48.
Kıvılcım: 77: 32.
Kıyamet/hesap [din/ceza] günü: 1: 4; 6: 31; 7: 6-9, 187; 10: 60; 11: 103-105; 12: 167; 20: 105-108; 21: 47; 22: 1, 55, 56; 28: 62-67, 74; 31: 33; 34: 31-33; 36: 53; 37: 20-32; 39: 68; 40: 20; 41: 19-23; 43: 66, 67-73; 45: 27-35; 47: 18; 50: 20, 21-29; 54: 1; 56: 1-7; 69: 13-16; 73: 14, 17; 74: 8; 75: 1, 6-10, 12-15; 77: 8-13, 28-50; 78: 18-20, 38-40; 79: 6-14, 92-94; 80: 33-42; 81: 1-14; 82: 1-5, 19; 84: 1-6, 7-15; 89: 21-30.
Kıyametin dehşeti: 7: 187; 14: 42, 43; 18: 47, 99; 20: 102, 103, 105-108; 21: 96, 97; 22: 1-2; 25: 25; 27: 82-85, 87; 30: 12-14; 36: 51-54; 37: 19; 39: 68; 42: 18; 48: 18; 52: 9-12; 53: 35-39; 54: 1, 6-8, 46-48; 56: 1-7; 68: 42, 43; 69: 13-17; 70: 8-14, 43, 44; 73: 14; 74: 8-10; 78: 18-20; 79: 6-9, 34-36; 75: 7-15; 77: 8-19; 80: 33-41; 81: 1-14; 84: 1-5; 89: 21-23; 99: 1-6; 101: 1-5.
Kıyametin alametleri: 18: 97, 98; 21: 96, 97; 27: 82; 34: 14; 43: 43; 47: 18;

75: 6-10.
Kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilmez: 7: 187; 33: 63; 41: 47.
Kız çocuklarını diri diri gömmek: 16: 59; 81: 8-9.
Kibir: 4: 34, 87; 4: 36, 172, 173; 5: 82; 6: 93; 7: 13, 36, 40, 48, 75, 76, 88, 133, 146, 206; 9: 25; 10: 75; 14: 21; 16: 22, 23, 29, 46; 17: 37; 21: 19; 23: 46, 67; 24: 11; 25: 21; 28: 39; 28: 76-77; 29: 39; 31: 7, 18; 32: 15; 34: 31, 32, 33; 35: 43; 37: 35; 38: 74, 75; 39: 59, 60, 62; 40: 27, 35, 47, 48, 56, 60, 76; 41: 15, 38; 45: 8, 31; 46: 10, 20; 57: 23; 63: 5; 71: 7; 74: 23; 90: 5.
Kilise: 22: 40.
Kin: 5: 2, 8; 47: 29, 37; 108: 3.
Kiraz: 34: 16; 56: 78.
Korku ile ümit arasında olmak: 9: 16; 39: 9.
Korku namazı: 4: 101-102.
Köle-cariye(ler): 2: 177, 178, 201, 221; 4: 3, 24, 25, 36, 92; 5: 89; 9: 60; 16: 71, 75; 23: 6, 47; 24: 31, 32, 33, 58; 26: 22; 30: 28; 33: 50, 52, 55; 39: 29; 47: 4; 58: 3; 70: 30; 90: 13.
Köle azat etmek: 4: 92; 5: 89; 24: 33; 58: 3; 90: 13.
Köpek: 5: 4; 7: 176; 18: 18, 22.
Köpük: 13: 17.
Kör/a'mâ: 2: 18, 171; 5: 71; 6: 50, 104; 7: 64; 10: 43; 11: 24, 28; 13: 16, 19; 17: 72; 20: 124-125; 22: 46; 24: 61; 25: 73; 27: 66, 81; 28: 66; 30: 53; 35: 19; 40: 58; 41: 17, 44; 43: 40; 47: 23; 48: 17; 80: 2.
Kötü söz: 2: 197.
Kudret helvası: 2: 57; 7: 160; 20: 80.
Kule: 28: 38; 40: 36.
Kumar: 2: 219-220; 5: 90-91.
Kupa/su kabı: 12: 70, 72, 75, 76.
Kur'a: 37: 141.
Kuraklık: 7: 130; 12: 48.
Kur'ân: 2: 185; 4: 82; 5: 101; 6: 19; 7: 204; 9: 111; 10: 15, 37, 61; 12: 2, 3; 13: 31; 15: 1, 87, 91; 16: 98; 17: 9, 41, 45-46, 60, 78, 82, 88, 106; 18: 54; 20: 2, 113; 25: 33, 32; 27: 1, 6, 76, 91; 30: 58; 34: 31; 36: 1, 69; 38: 1; 39: 27, 28; 41: 3, 26, 44; 42: 7; 43: 3, 31; 46: 29; 47: 24; 50: 1, 45; 54: 17, 22, 32, 40; 55: 2; 56: 77; 59: 21; 72: 1; 73: 4, 20; 75: 17; 76: 23; 84: 21; 85: 21.
Kur'ân en doğru yola iletir: 17: 9.

Kur'ân şifa ve rahmettir: 17: 82.
Kur'ân insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarır: 57: 9.
Kur'ân ramazan ayında, kadr gecesinde indirilmeye başlanmıştır: 2: 185; 97: 1.
Kur'ân mübarek bir gecede indirilmeye başlanmıştır: 44: 3.
Kur'ân'ın Arabça indirilmesinin hikmeti: 41: 44; 42: 7.
Kur'ân'ın parça parça indirilmesinin hikmeti: 25: 31-32.
Kurbağa: 7: 133.
Kurban(lık): 2: 196; 3: 183; 5: 2, 27, 95, 97, 103; 6: 145, 162; 14: 6; 16: 115; 22: 34, 36, 37; 37: 107; 48: 25; 108: 1, 2.
Kureyş: 106: 1.
Kurşun: 61: 4.
Kurt: 12: 13, 14, 17.
Kuruntu: 4: 119; 52: 32; 57: 14.
Kuşların dili: 27: 16.
Kuş(lar): 2: 260; 3: 48; 5: 110; 6: 38; 16: 79; 21: 79; 24: 41; 27: 16, 20; 34: 10; 38: 19; 67: 19; 105: 3.
Kuşluk/güpegündüz: 7: 98; 20: 59; 79: 46.
Kuşluk yemeği/öğlen azığı: 18: 62.
Kuyu: 12: 10, 15; 22: 45.
Kül: 14: 18.
Kürsî/sonsuz kudret ve egemenlik: 2: 255; 38: 34.

–L–

Lağv/düşünmeden yapılmış yemin: 2: 225; 5: 89; 19: 62; 23: 3; 25: 72; 28: 55; 41: 26; 52: 23; 56: 25; 78: 35; 88: 11.
Lakap takmak: 49: 11.
Lanetlenen ağaç: 17: 60.
Lât: 53: 19.
Leş: 5: 3; 6: 145; 16: 115.
Levha(lar): 7: 145, 150, 154; 85: 22.
Levh-i mahfuz/sağlam korunan ilahî kelam: 56: 78; 85: 22.
Leza/alev saçan ateş: 70: 15.
Lezbiyenlik/hayasızca davranışta bulunan kadınlar: 4: 15.
Lian/eşini zina ile suçlamak: 24: 6-9.
Lisan/dil: 3: 78; 4: 46; 5: 15, 78; 7: 176; 9: 12, 58; 14: 4; 16: 62, 116; 19: 50, 97; 20: 27; 24: 15, 24; 26: 13, 84, 195; 28: 34; 33: 19; 41: 40, 44; 44: 58; 48: 11; 60: 2; 75: 16; 90: 9.
Livata [Lûtîlik/homoseksüellik]: 4: 16; 7: 80, 81; 11: 78-79; 15: 67-69, 71; 21:

74, 75; 26: 165, 166; 27: 54, 55; 29: 28, 29; 54: 37.
Lokmân: 31: 12, 13, 16, 17.
Lokman'a hikmet bağışlanmıştır: 31: 12.
Lokmân'ın, oğluna öğüdü: 31: 13, 16-19.
Lût ve kavmi: 6: 86; 7: 80, 81, 82-84; 11: 70, 74, 77, 81, 89; 15: 59, 61; 21: 71, 74; 22: 43; 26: 160, 161, 167; 27: 54, 56; 29: 26, 28, 32, 33; 37: 133; 38: 13; 50: 13; 54: 33, 34; 66: 10.
Lût'a semavî elçilerin gönderilmesi/gelmesi: 11: 70, 77.
Lût kavminin semavî elçiler için şehvetle seyirtmeleri: 11: 78.
Lûtîlik: 4: 16; 7: 80, 81; 11: 78, 79; 15: 67-69, 71; 21: 74-75; 26: 165, 166; 27: 54, 55; 29: 28, 29; 54: 37.
Lût'un karısı kâfirdi: 11: 81.
Lût'un karısı, hakikati inkara şartlanmış olanlara örnek getirilmiştir: 66: 10.

–M–

Mağara: 9: 40, 57; 18: 9, 10, 11, 16, 17, 25.
Mağara arkadaşları/insanları: 18: 9-21.
Mağara arkadaşlarının/insanlarının sayısı hakkında gaybı taşlamak: 18: 22.
Mağara arkadaşlarının/insanlarının uyuma süresi hakkında gaybı taşlamak: 18: 25-26.
Makâm-ı İbrâhîm/İbrâhîm'in durduğu yer: 2: 125; 3: 97.
Mal ve evlat imtihan vesilesidir: 8: 28; 64: 14-15.
Mal, sefihlere/muhakeme yeteneği zayıf kimselere teslim edilmez: 4: 5.
Mal yalnız zenginler arasında dolaşmamalıdır: 59: 7.
Mal vermek: 2: 195, 215, 219, 245, 254, 267, 270-274, 280; 3: 92, 134; 4: 8; 14: 31; 17: 26, 28; 23: 60; 24: 22; 34: 39; 51: 19; 57: 7, 18; 59: 9; 63: 10; 64: 17; 76: 8-10; 92: 5-7; 107: 2-3.
Mâlik (cehennemin idarecisi): 43: 77.
Mal/servet yığmak: 3: 49; 9: 34-35; 64: 15-18; 104: 2-3.
Manastır: 22: 40.
Mârût: 2: 102.
Maymun: 2: 65; 5: 60; 7: 166.
Mecbur kalan/hayatî zorunluluk duyan kimse haram kılınan şeyleri yiyebilir: 5: 3.
Mecnun(luk): 7: 184; 11: 199; 15: 6; 23: 25, 70; 26: 27; 32: 13; 34: 8, 46; 37: 36, 158; 44: 14; 51: 39, 52; 52: 29; 54: 9; 68: 2, 6, 51; 81: 22.
Me'cûc ve ye'cûc: 18: 94; 21: 96.
Mecusiler: 22: 17.
Medine: 9: 101, 120; 33: 60; 63: 8.

Medyen: 7: 85; 9: 70; 11: 84, 95; 20: 40; 22: 44; 28: 22-23, 45; 29: 36.
Medyen suyu/kuyusu: 28: 23.
Mehir: 4: 4.
Mekke: 3: 96; 48: 24.
Mele-i a'lâ/yüce sakinler topluluğu: 37: 8; 38: 69; 78: 38.
Melekler: 2: 32, 34, 97, 98, 102; 6: 61; 7: 11, 37, 206; 8: 9-12; 9: 17; 13: 11; 15: 7, 8, 28-31; 17: 61; 18: 50; 19: 64; 20: 116; 21: 19, 26-29; 22: 75; 32: 11; 35: 1; 37: 149, 164, 166; 38: 71-74; 39: 75; 40: 7-9; 42: 5; 43: 19; 50: 17; 53: 26, 27; 69: 17; 70: 4; 74: 31; 82: 10-12; 83: 21; 96: 18; 97: 4.
Menat: 53: 20.
Meni/sperm: 16: 4; 18: 37; 22: 5; 23: 12, 13, 14; 32: 8; 35: 11; 36: 77; 40: 67; 53: 46; 75: 37; 76: 2; 77: 20; 80: 19; 86: 5, 6, 7.
Mera/otlak: 20: 54; 79: 31; 80: 31; 87: 4.
Mercan/inciler: 55: 22, 58.
Mercimek: 2: 61.
Merdiven: 6: 35; 43: 33; 52: 38.
Merve: 2: 158.
Meryem: 2: 87, 253; 3: 36-37, 42-45, 47; 4: 156-157, 171; 5: 17, 46, 72, 75, 78, 110, 112, 114, 116; 9: 31; 19: 16, 27, 34; 23: 50; 33: 7; 43: 57; 57: 27; 61: 6.
Meryem'in babası ('İmrân): 66: 12.
Meryem'in annesinin duası: 3: 35.
Meryem'in yanında daima yeni rızık bulunması: 3: 37.
Meryem'in iffeti: 19: 20, 23.
Meryem'in doğumu: 3: 35-36.
Meryem'in Allah'a adanması: 3: 35-37.
Meryem'in Zekeriyyâ'nın himayesine verilmesi: 3: 37.
Meryem'e meleklerin nida etmesi: 3: 45.
Meryem'e Ruh'un beşer kılığında gönderilmesi: 19: 17.
Meryem'in İsa ile müjdelenmesi: 3: 45; 19: 18-21.
Meryem'in hamile kalması: 19: 22.
Meryem'in doğum sancısıyla hurma dalına tutunması: 19: 23.
Meryem'in, –iffetsizlikle suçlanacağı endişesiyle– 'Keşke bu durum başıma gelmeden önce ölseydim de unutulup giden biri olsaydım' demesi: 19: 23.
Meryem'in Rahmân'a, susma/konuşmama adaması: 19: 26.
Meryem'in İsa'yı doğurması: 19: 22-27.
Meryem'e zina isnad edilmesi: 4: 156; 19: 27-28.
Meryem'in konuşması için bebeğe işaret etmesi: 19: 29.

Mescidler Allah'ındır: 72: 18.
Mescidlerin ihyası: 9: 18-19.
Mescid-i aksa: 17: 1.
Mescid-i dırar/münafıklara gözetleme yeri sağlamak için kurulan mâbet: 9: 107-108.
Mescid-i haram: 2: 144, 146, 150, 191, 217; 5: 2; 8: 34; 9: 7, 19, 28, 108; 17: 1, 7; 22: 25; 48: 25, 27.
Mesel(ler) ve darb-ı mesel: 2: 17, 18, 19, 20, 26, 74, 171, 259, 261, 264-266; 3: 117; 6: 122; 7: 58, 176; 10: 24; 11: 24; 13: 14, 17-18; 14: 18, 24-25, 26, 45; 16: 60, 74-76, 112; 17: 48, 89; 18: 32-44, 45, 54; 22: 31, 73; 24: 34, 35, 39, 40; 25: 9, 33, 38, 39; 28: 61; 29: 41-43; 30: 28, 58; 31: 27; 35: 9; 36: 13-29, 78; 39: 27, 29; 43: 17, 57; 47: 3; 48: 29; 57: 20; 59: 16, 21; 62: 5; 66: 10, 11, 12; 68: 17-33.
Mesih: 3: 45; 4: 157, 171, 172; 5: 17, 72, 75; 9: 30, 31.
Mesken: 9: 24, 72; 14: 45; 20: 128; 21: 13; 27: 18; 28: 58; 29: 38; 32: 26; 34: 15; 46: 25; 61: 12.
Meskenet/yoksulluk-düşkünlük: 2: 61; 3: 112.
Mesuliyet: 2: 123, 286; 3: 182; 4: 111, 112, 123; 6: 160; 9: 115; 17: 15, 34, 36; 18: 29, 57; 22: 10, 76; 25: 16; 26: 15, 30; 28: 47; 30: 41, 44; 31: 33; 32: 46; 33: 15; 35: 18; 37: 24; 39: 7; 45: 15, 22; 46: 19; 52: 16, 21; 53: 31; 62: 7; 66: 7; 74: 38; 83: 14; 99: 7, 8.
Meş'âr-i Haram/kutsal mahal: 2: 198.
Meşveret/şûra/danışma: 2: 233; 3: 159; 42: 38.
Meva cennetleri/dinlenip huzur bulunacak bahçeler: 32: 19.
Mısır: 2: 61; 10: 87; 12: 21, 99; 43: 51.
Mikâl [Mikâil]: 2: 198.
Millet: 2: 120, 130, 135; 3: 95; 4: 125; 6: 161; 7: 88, 89; 12: 37, 38; 14: 13; 16: 123; 18: 20; 22: 78; 38: 7.
Miras: 4: 7-8, 11-13, 33, 176.
Miras taksimi [feraiz]: 2: 180-182, 233, 240; 4: 7-12, 19, 33, 176; 5: 106-108; 8: 72, 75.
Misk: 83: 26.
Miskin/fakir-yoksul-muhtaç: 2: 83, 177, 184, 215; 4: 8, 36; 5: 89, 95; 8: 41; 9: 60; 17: 26; 18: 79; 24: 22; 30: 38; 58: 4; 59: 7; 68: 24; 69: 34; 74: 44; 76: 8; 89: 18; 90: 16; 107: 3.
Muhacirler/zulüm ve kötülük diyarından uzaklaşanlar: 2: 218; 3: 195; 4: 97, 100; 8: 72, 74-75; 9: 100, 117-118, 218; 16: 41, 110; 22: 58; 59: 8-9.
Muhammed: 3: 144; 33: 40; 47: 2; 48: 29.

Muhammed alemlere rahmettir: 21: 107.
Muhammed Allah'ın elçisidir: 48: 29.
Muhammed'in eşleri mü'minlerin anneleridir: 33: 6.
Muhammed üstün bir hayat tarzına sahiptir: 68: 4.
Muhammed mü'minler üzerinde kendilerinden daha büyük hak sahibidir: 33: 6.
Muhammed peygamberlerin sonuncusudur: 33: 40.
Muhammed tüm insanlara gönderilmiştir: 34: 28.
Muhammed Tevrat ve İncil'de müjdelenmiştir: 7: 157; 61: 6.
Muhkem/açık ve kesin hükümlü mesajlar ve müteşabih: 3: 7.
Musa: 2: 51, 53-55, 60, 61, 67, 87, 92, 108, 136, 246, 248; 3: 84; 4: 153, 164; 5: 20, 22, 24; 6: 84, 91, 154; 7: 103, 104, 115, 117, 122, 127, 128, 131, 134, 138, 142-144, 148, 150, 154, 155, 159, 160; 10: 75, 77, 80, 81, 83, 84, 87, 88; 11: 17, 96, 110; 14: 5-6, 8; 17: 2, 101; 18: 60, 66; 19: 51; 20: 9, 11, 17, 19, 36, 40, 49, 57, 61, 65, 67, 70, 77, 83, 86, 88, 91; 21: 48; 22: 44; 23: 45, 49; 25: 35; 26: 10, 43, 45, 48, 52, 61, 63, 65; 27: 7, 9, 10; 28: 3, 7, 10, 15, 18-20, 29-31, 36-38, 43, 44, 48, 76; 29: 39; 32: 23; 33: 7, 69; 37: 114, 120; 40: 23, 26, 27, 37, 53; 41: 45; 42: 13; 43: 46; 46: 12, 30; 51: 38; 53: 36; 61: 5; 79: 15; 87: 19.
Musa'nın bebekliği: 28: 3-14.
Musa'nın Nil nehrine bırakılması: 28: 7.
Musa'nın emzikçilere haram kılınması: 28: 12.
Musa'nın adam öldürüp Medyen'e kaçması: 28: 15-28.
Musa'nın Medyen kuyusuna varması: 28: 23.
Musa'nın kuyudan su çekerek iki kızın davarlarını sulaması: 28: 23-24.
Musa'nın sekiz veya on yıl iki kızın babasına hizmet etmesi: 28: 27.
Musa'nın bir ateş görmesi: 20: 10; 27: 7; 28: 29.
Musa'ya kırk gece için vaad verilmesi: 2: 51; 7: 142.
Musa'ya papuçlarını çıkar denilmesi: 20: 12.
Musa'nın, yardımcısına 'İki denizin birleştiği yere kadar yoluma devam edeceğim' demesi: 18: 60.
Musa ile kendisine rahmet verilen ve ilim öğretilen kulun kıssası: 18: 60-82.
Musa'nın Allah ile konuşması: 4: 164; 19: 51-53; 20: 9-42, 83-85; 27: 7-12; 28: 29-35; 79: 15-19.
Musa'nın, Allah'ı görmek istemesi: 7: 143.
Musa'ya, Allah'ın 'Beni asla göremezsin' demesi: 7: 143.
Musa'ya, Allah'ın 'Dağ yerinde durursa sen de Beni görürsün' demesi: 7: 143.
Musa'nın, –Allah'ın tecelli etmesi neticesinde dağın un-ufra olmasıyla– ba-

yılması: 7: 143.
Musa'nın, asâsı ile denize vurması ve denizin ortadan yarılması: 26: 52-67.
Musa'nın, asâsı ile taşa vurması ve on iki pınar/kaynak fışkırması: 2: 60-61; 7: 160.
Musa'nın asâsının ejderha/yılan olması: 7: 107; 26: 32.
Musa'nın asâsının yılana dönüşmesi: 20: 20; 27: 10; 28: 31.
Musa'nın asâsının, sihirbazların ortaya koydukları hileleri yalayıp yutması: 7: 117; 20: 68; 26: 45.
Musa'nın, sihirbazları mağlup etmesi: 7: 117-19; 20: 68-70; 26: 45.
Musa'nın mucizeleri karşısında sihirbazların iman etmesi: 7: 120-122, 125, 126; 20: 70, 72-73; 26: 46-48, 50-51.
Musa'nın elinin parlaması: 7: 108; 26: 33.
Musa'nın evlenmesi: 28: 27.
Musa'nın Firavun'a gitmesi: 7: 103-129; 10: 75-86; 11: 96-99; 20: 43-76; 23: 45-49; 26: 10-51; 43: 46-56; 51: 38-40; 79: 20-25.
Musa'nın kırk gece için Allah ile sözleşmesi: 7: 142-147.
Musa'nın suhufu/Musa'ya gelen vahiyler: 53: 36; 87: 19.
Musa'nın öfkeyle Hârûn'un başından ve sakalından tutması: 7: 150; 20: 94.
Musa'nın, buzağı heykeli yapan Samiri'yi kovması: 20: 97.
Musa'nın, Samiri'nin yaptığı buzağıyı yakıp küllerini denize savurması: 20: 97.
Musa'ya 'Pabuçlarını çıkar; çünkü sen iki kez kutlu kılınmış bir vâdidesin' denilmesi: 20: 12.
Musa'ya verilen dokuz mucize/açık mesaj: 17: 101-104.
Muz: 56: 29.
Müellefe-i kulûb/kalpleri kazanılacak olan kimseler: 9: 60.
Müjde: 2: 97, 155, 223; 3: 39, 45, 126, 170, 171; 8: 10; 9: 113; 10: 2, 64, 87; 11: 69, 71, 74; 16: 89, 102; 17: 9; 19: 7, 97; 22: 34, 37; 27: 2; 29: 31; 30: 46, 48; 33: 47; 36: 11, 101, 112; 39: 17; 42: 23; 46: 12; 51: 28; 57: 12; 61: 6, 13.
Müjdeci [beşîr]: 2: 119; 5: 19; 7: 188; 11: 2; 12: 96; 27: 63; 30: 46; 34: 28; 35: 24.
Mü'minler ve nitelikleri: 2: 3-5, 62, 82, 218, 277; 3: 16, 17, 104-106, 113, 114, 134-136, 195, 198; 4: 69, 152, 162, 175; 6: 48, 84; 7: 157; 8: 2-4; 9: 44, 71, 72, 88, 89, 111, 112; 11: 17, 23; 13: 19-24, 29; 16: 30; 17: 107-109; 22: 41; 23: 1-11, 57-61; 24: 51, 52; 25: 63-67; 27: 2, 3; 28: 52-55; 29: 9; 31: 4; 33: 35; 35: 29, 30; 39: 33-35; 41: 33; 42: 36-39; 51: 15, 16; 58: 22; 59: 9-10; 70: 22-35; 84: 25; 92: 5-7; 98: 7; 103: 2, 3.
Mü'minler birbirlerinin velîleridir/yakınlarıdır: 9: 71.
Mü'minler kardeştir: 49: 10.

Mü'minler barıştırılmalıdır: 49: 9, 10.
Mü'minlerin canlarını ve mallarını Allah cennet karşılığında satın almıştır: 9: 111.
Mü'minlerin-peygamberlerin yeryüzünde ağır basmadıkça esirleri olması doğru değildir: 8: 67; 47: 4.
Münafık(lar/iki yüzlüler): 2: 8-20, 77; 3: 118-120, 167, 168, 177, 204-206; 4: 60-63, 65, 66, 72, 73, 81-83, 88, 89, 138-143, 145; 5: 41, 52, 58; 8: 49; 9: 53-58, 61-69, 73-77, 80-87, 94-98, 101, 107, 110, 124-127; 24: 47-50, 53; 33: 1, 12-20, 24, 48, 57, 58, 60-71; 47: 16-24, 29, 130; 48: 6, 48; 57: 13-15; 58: 8, 14-18; 59: 11-17; 63: 1-8; 64: 1-8, 69; 74: 31.
Münafıklar birbirlerindendir/aynı türden, aynı yapıda kimselerdir: 9: 67.
Münafıklar kötü-eğri olanın yapılması öğütler, iyi-doğru olanın yapılmasını önlerler: 9: 67.
Müşavere/şûra/danışma: 2: 233; 3: 159; 42: 38.
Müşriklerin, "Alış-veriş de faiz gibidir" demeleri: 2: 275.
Müşriklerin kız çocuklarını diri diri gömmeleri: 16: 59; 81: 8.
Müşriklerin çocuklarını –fakirlik korkusuyla– öldürmeleri: 6: 151; 17: 31.
Müteşabih: 2: 25, 70; 3: 7; 13: 16; 39: 23.
Mütevazi olmak: 17: 37; 31: 18-19.
Müzdelife/kutsal mahal: 2: 198.

–N–

Nafaka/harcama: 2: 270; 9: 121.
Namaz: 2: 3, 43, 45, 83, 110, 153, 238, 239, 277; 4: 77, 102, 103, 162; 5: 6, 12, 55, 58, 91, 106; 6: 72, 92, 162; 7: 170; 8: 3, 35; 9: 5, 11, 71; 10: 87; 13: 22; 14: 31, 37, 40; 19: 31, 55; 20: 14, 132; 21: 73; 22: 35, 78; 23: 2, 9; 24: 37, 56; 27: 3; 29: 45; 30: 31, 39; 31: 4, 17; 33: 33; 35: 18, 29.
Namaz, fahşadan/çirkin fiillerden alıkor: 29: 45.
Namazın kısaltılması: 4: 101-102.
Namazın yaya ve binekli olarak kılınması: 2: 239.
Namuslu/iffetli kadınlara iftira ve cezası: 24: 2-10.
Nar: 6: 99, 141; 55: 68.
Nasraniler/hristiyanlar: 5: 51, 69; 22: 17.
Nebi(ler): 2: 213; 3: 79, 81, 161; 4: 163; 6: 112; 17: 55; 19: 51, 53, 55, 56, 58; 25: 31; 33: 7, 38; 45: 16; 57: 26.
Nefs-i emmare/kötülüğe sürükleyen benlik: 12: 53.
Nefs-i mutmainne/iç huzuruna ermiş insanoğlu: 89: 27-30.
Nefsini arındıran kurtulmuştur: 91: 9.
Nefsini kirleten ziyan etmiştir: 91: 10.

Nehir(ler/ırmaklar): 2: 25, 74, 249, 266; 3: 15, 136, 195, 198; 4: 13, 57, 122; 5: 12, 85, 119; 6: 6; 7: 43; 9: 72, 89, 100; 10: 9; 13: 3, 35; 14: 23, 32; 16: 5, 31; 17: 91; 18: 31, 33; 20: 76; 22: 14, 23; 25: 10; 27: 61; 29: 58; 39: 20; 43: 51; 47: 12, 15; 48: 5, 17; 54: 54; 57: 12; 58: 22; 61: 12; 64: 9; 65: 11; 66: 8; 71: 12; 85: 11; 98: 8.
Nesh/yürürlükten kaldırmak: 2: 106; 16: 101.
Nesi/aylara ilave yapmak: 9: 37.
Nesr (put adı): 71: 23.
Nezr/adak: 2: 270; 3: 35; 19: 26; 22: 29; 76: 7.
Nezîr [uyarıcı]: 2: 119, 213; 5: 19; 6: 48; 7: 184, 188; 11: 2, 12, 25; 13: 7; 15: 89; 17: 105; 18: 56; 22: 49; 25: 1, 51, 56; 26: 115, 194, 208; 27: 92; 28: 46; 29: 50; 32: 3; 33: 45; 34: 28, 34, 44; 35: 23, 24, 37, 42; 37: 72; 38: 4, 65, 70; 41: 4; 43: 23; 45: 9, 21, 29; 48: 8; 50: 2; 51: 50, 51; 67: 8, 9, 26; 71: 2.
Nikah/evlenmek: 2: 221, 230, 232, 235, 237; 4: 3, 6, 22, 25, 127; 24: 3, 32-33, 60; 28: 27; 33: 49-50, 53; 60: 10.
Nûh ve kavmi: 3: 33; 4: 163; 6: 84; 7: 59-64, 69; 9: 70; 10: 71-73; 11: 25–34, 36, 42, 45, 48, 89; 14: 9; 17: 3, 17; 19: 58; 21: 76; 22: 42; 23: 23; 25: 37; 26: 105-106, 116; 29: 14; 33: 7; 37: 75, 79; 38: 12; 40: 5, 31; 42: 13; 50: 12; 51: 46; 57: 26; 66: 10; 71: 1, 21, 26.
Nûh'a gemi yapma emri verilmesi: 11: 36-39.
Nûh'un karısı kâfirdi: 66: 10.
Nûh'un oğlu kâfirdi: 11: 42-43.
Nûh'un hayvanlardan birer çift gemiye yüklemesi: 11: 40.
Nûh'un ehlini ve iman edenleri gemiye yüklemesi: 11: 40.
Nûh tufanı: 10: 73; 11: 40, 42, 43, 44; 21: 77; 23: 27; 25: 37; 26: 119-120; 37: 82; 29: 14; 54: 11, 12; 69: 11; 71: 25.
Nûh'un, oğlunu (iman edip) gemiye binmeye davet etmesi: 11: 42.
Nûh'un oğlunun inkârda diretip dağa sığınarak tufandan kurtulacağını söylemesi: 11: 43.
Nûh'un oğlunun boğulması: 11: 43.
Nûh'un gemisinin cudi dağına oturması: 11: 44.
Nûr: 2: 17, 257; 3: 184; 4: 174; 5: 15, 16, 44, 46; 6: 1, 91, 122; 7: 157; 9: 32; 10: 5; 13: 16; 14: 1, 5; 22: 8; 24: 30, 36, 40; 25: 61; 31: 20; 33: 43, 46; 35: 20, 25; 39: 22, 29; 42: 52; 57: 9, 12, 13, 19, 28; 61: 8; 64: 8; 65: 11; 66: 8; 71: 16; 78: 38.
Nûr-zulmet/karanlık: 2: 257; 5: 16; 6: 1; 13: 16; 14: 1; 33: 43; 35: 20; 57: 9; 65: 11.

–O–

'Of/yuh olsun' demek (ana-babaya): 46: 17; (17: 23).
Oğulluk/evlatlık: 33: 4-5, 37.
Ol [kün]: 2: 117; 3: 47, 59; 6: 73; 16: 40; 19: 35; 36: 82; 40: 68.
Orta namaz/namazı en uygun şekilde ifa etmek: 2: 238.
Orta yol/yolun ortası: 31: 32.
Ortak koşma/Allah'tan başka varlıklara ilahlık yakıştırmak: 3: 64, 151; 4: 36, 48, 116; 5: 72, 82; 6: 19, 22, 23, 64, 78, 79, 80, 81, 88, 100, 106, 107, 148, 151; 7: 33, 190, 191; 9: 31; 10: 18; 11: 54; 12: 38; 13: 33, 36; 14: 22; 16: 3, 35, 86, 100; 18: 38, 42, 110; 22: 17, 26, 31; 23: 92; 24: 55; 27: 59, 63; 29: 8, 65; 30: 31, 35, 40; 31: 13, 15; 34: 27; 35: 14; 39: 65, 67; 40: 12, 42; 41: 6; 43: 15; 52: 43; 59: 23; 60: 12; 72: 2, 20.
Oruç: 2: 183, 184, 185, 187, 196; 4: 92; 5: 89, 95; 9: 112; 33: 35; 58: 4; 66: 5.
Oruç, bizden öncekilere de farz kılınmıştır: 2: 183.
Oruç, Allah'a karşı sorumluluk bilincine erişmemiz için farz kılınmıştır: 2: 183.
Oruç, sayılı günlerde farz kılınmıştır: 2: 183-184.
Oruç, Kur'ân'ın inmeye başladığı Ramazan ayıyla sınırlı olan sayılı günlerde farz kılınmıştır: 2: 185.
Oruç gecelerinde cinsî münasebet/kadınlara yaklaşmak helaldir: 2: 187.
Oruç gecelerinde –itikafta iken– cinsî münasebet/kadınlara yaklaşmak haramdır: 2: 187.
Oruca gücü yetmeyen hasta ve yolcular kaza ile yükümlüdür: 2: 184.
Oruca gücü yeten hasta ve yolcular, kazanın yanısıra fidye ile de yükümlüdür: 2: 184.
Oruca gücü yeten hasta ve yolcuların oruç tutması, kaza ile birlikte fidye vermelerinden daha hayırlıdır: 2: 184.
Otlak/otlar: 87: 4.

–Ö–

Öfkeyi yutmak: 3: 134; 12: 84; 16: 58; 40: 18.
Ölçü ve tartıya tam olarak adaletle uymak: 6: 152; 7: 85; 11: 84-85; 17: 35; 26: 181-183; 55: 8, 9; 83: 1-3.
Öldürmek: 2: 191, 217, 253; 3: 181; 4: 29, 92, 155, 157; 5: 28, 30, 95; 8: 17, 30; 12: 10; 17: 31, 33; 25: 3, 14; 28: 9, 19, 20, 33.
Ölümden sonra diriliş: 2: 28, 73, 259, 260; 3: 106, 107; 6: 30, 36, 94; 7: 57; 13: 60; 16: 38, 39; 17: 50-52, 104; 18: 21, 52, 100; 19: 70; 20: 102.
Ölüm halinde/ceza tahakkuk ettiğinde iman fayda vermez: 40: 84-85.
Ölümsüz(lük): 21: 8, 34; 56: 17; 76: 19; 104: 3.

Ölüm meleği: 32: 11.
Ömür: 2: 96; 10: 16; 15: 72; 16: 70; 21: 44; 22: 5; 26: 18; 28: 45; 35: 11, 37; 36: 68; 95: 5.
Öncekilerin [evvelkilerin] sünneti/geçmişte kendileri gibi olanların başına gelenler: 8: 38; 15: 13; 17: 77, 18: 55; 35: 43.
Öncekilerin/eski zamanların masalları: 6: 25; 8: 31; 16: 24; 23: 83; 25: 5; 27: 68; 46: 17; 68: 15; 83: 13.
Örtünmek: 7: 26-27, 31-32; 24: 30-31, 60; 33: 32, 33, 53, 55, 59.
Örümcek ve örümcek ağı: 29: 41.

–P–

Pabuç: 20: 12.
Papazlar: 9: 31.
Peygamberimiz: 3: 68; 5: 81; 8: 64, 65, 70; 9: 33, 61, 73, 113, 117; 33: 1, 6, 13, 28, 38, 45, 50, 53, 56, 59; 43: 88; 49: 2; 60 12; 65: 1; 66: 1, 3, 4, 8, 9.
Peygamber ve a'ma/kör: 80: 1-10.
Peygamber, mü'minler üzerinde kendilerinden daha fazla hak sahibidir: 33: 6.
Peygamber'e biat/bağlılık bildirimi: 48: 10.
Peygamber'e helal kılınan kadınlar: 33: 50.
Peygamber'e –kendisini hibe eden kadın hariç– evlenmenin haram kılınması: 33: 52.
Peygamber'e isyan: 4: 115.
Peygamber'e salat ve selam: 33: 56.
Peygamber'e saygı: 24: 62-63; 49: 1-5.
Peygamber'in gece yürütülmesi: 17: 1, 60.
Peygamber'in-mü'minlerin yeryüzünde ağır basmadıkça esirleri olması doğru değildir: 8: 67; 47: 4.
Peygamberimiz alemlere rahmettir: 21: 7.
Peygamberler arasında fark yoktur: 2: 136.
Peygamberler arasında ayrım yapmak küfürdür: 4: 150-151.
Peygamberler melek değildir: 11: 31.
Peygamberler de mesuldür: 7: 6.
Peygamberlerin bir kısmı hakkında Kur'ân'da bilgi verilmemiştir: 40: 78.
Peygamber'in ümmetine düşkünlüğü: 9: 128; 18: 6; 26: 3.
Peygamber'le tartışan kadın: 58: 1.
Peygamberlik ve peygamberler: 2: 213; 3: 81; 4: 163; 5: 20; 6: 83-89, 112; 19: 58; 25: 31; 29: 27; 33: 6, 40; 43: 6; 45: 16; 57: 26.
Peygamber'e itaat: 4: 59, 64, 65, 80; 24: 54; 59: 7.

Peygamber'e itaat Allah'a itaattir: 4: 80.
Peygamber'i bağlamak, öldürmek veya sürgün etmek için kâfirlerin tuzak kurması: 8: 30.
Peygamber'in mescidi (Mescid-i Nebevî): 9: 108.
Peygamberler de beşerdir: 11: 31; 17: 93; 18: 110; 41: 6.
Peygamberler gaybı bilmez: 11: 31.
Pınar/göze: 7: 160; 15: 45; 19: 24; 26: 57, 147; 36: 34; 37: 45; 44: 25, 52; 51: 15; 76: 6, 18; 77: 41.
Pişmanlık: 2: 167; 8: 36; 10: 54; 34: 33; 50: 33; 75: 2.
Pişmanlıklar günü: 19: 39.
Putlar: 6: 74; 7: 138; 10: 66, 71; 14: 35; 21: 57; 22: 30; 26: 71; 29: 17, 25; 37: 91.

–R–

Rakîm/kutsal yazıtlar/kitabeler: 18: 9.
Rabbânîler/Allah adamları: 3: 79, 146; 5: 44, 63.
Rahip: 5: 82; 9: 31, 34.
Rahmân'ın yarattığında hiçbir aksaklık göremezsin: 67: 3.
Ramazan ayı: 2: 185.
Ramazan ayı Kur'ân'ın inmeye başladığı aydır: 2: 185.
Ramazan ayı oruç ayıdır: 2: 184-185.
Ramazan ayında oruca güç yetiremeyen hasta ve yolcular kaza eder: 2: 184, 185.
Ramazan ayında oruca güç yetirdiği halde tutmayan hasta ve yolcular, hem kaza, hem de fidye ile yükümlüdür: 2: 184.
Ramazan ayında oruca güç yetiren hasta ve yolcuların oruç tutması, kaza-ya bırakıp fidye vermelerinden daha hayırlıdır: 2: 184.
Rehin/taahhüt almak: 2: 283.
Ress: 25: 38; 50: 12.
Rasûl(ler/elçiler): 2: 253; 3: 184; 4: 6, 64, 164-165; 6: 130; 7: 35; 10: 74; 13: 38; 14: 4, 10-11; 15: 11; 16: 36; 17: 94; 19: 51, 55; 21: 25, 41; 22: 52; 23: 32, 44; 36: 30; 46: 9; 51: 52; 57: 25, 27; 61: 9.
Rasûller/elçiler arasında ayrım yapmak küfürdür: 4: 150-151.
Riba/faiz: 2: 275-276, 278; 3: 130; 4: 161; 30: 39.
Riba/faiz yiyen kimseler, şeytanın çarptığı kimseler gibi davranırlar: 2: 275.
Riba/faiz ile alış-veriş arasında fark olmadığı iddiası: 2: 275.
Riya/gösteriş: 2: 264; 4: 38; 8: 47; 107: 6.
Ruh/can: 4: 171; 15: 29; 16: 2; 17: 85; 19: 17; 21: 91; 32: 9; 38: 72; 40: 15; 42: 52; 58: 22; 66: 12; 70: 4; 78: 38.

Rûhu'l-emin/mutlak güvenilirlik derecesinde olan vahiy: 26: 193.
Rûhu'l-kudüs/kutsal ilham: 2: 87, 253; 5: 110; 16: 102.
Ruhbanlık/ruhbanca riyazat: 57: 27.
Rûmlar/Bizanslılar: 30: 2.
Rüku: 2: 43, 125; 9: 112; 22: 26, 77; 48: 29; 77: 48.
Rüşvet/hukukî hile: 2: 188.
Rüya: 12: 4-5, 36, 41, 43-44, 100; 17: 60; 37: 105; 48: 27.

—S—

Saat/kıyamet saati: 6: 31, 40; 7: 34, 187; 12: 107; 15: 85; 16: 77; 18: 21, 36; 19: 75; 20: 15; 21: 49; 22: 1, 7, 55; 25: 11; 30: 12, 14, 55; 31: 34; 33: 63; 34: 3; 40: 46, 59; 41: 47, 50; 42: 17, 18; 43: 61, 66, 85; 45: 27, 32; 47: 18; 54: 1, 46; 79: 42.
Sabır: 2: 45, 153, 250; 3: 200; 6: 34; 7: 126; 12: 18, 83; 22: 35; 25: 42; 28: 54; 31: 17; 38: 6; 46: 35; 90: 17; 103: 3.
Sabırlı: 2: 225, 235, 263; 3: 125, 155; 4: 12; 5: 101; 8: 65, 66; 9: 114; 17: 44; 19: 65; 22: 59; 31: 31; 33: 35, 51; 35: 41; 37: 101; 38: 44; 64: 17.
Sabredenler: 2: 153, 155, 177, 249; 3: 17, 142, 146; 8: 46, 66; 11: 11; 14: 5; 16: 42, 96, 110, 126; 21: 85; 28: 80; 37: 102; 39: 10; 41: 35; 42: 33; 47: 31.
Sabreden yirmi mü'min iki yüz kâfire galebe eder: 8: 65.
Sabreden yüz mü'min iki yüz kâfire galebe eder: 8: 66.
Sabırsızlık: 21: 37.
Sâbiîler: 2: 62; 5: 69; 22: 17.
Sadaka: 2: 196, 263, 264, 276; 4: 114; 9: 79, 104; 57: 18; 58: 12, 13; 63: 10.
Safâ: 2: 158.
Saibe/bazı hayvanların bâtıl inançlarla işaretlenmesi ve insanların kullanımından alıkonması: 5: 103.
Salatalık: 2: 61.
Salatu'l-vusta/namazı en uygun şekilde ifa etmek: 2: 238.
Sâlih peygamber: 7: 73, 75, 77; 11: 61-62, 66; 26: 142-159; 27: 45; 54: 23; 91: 13-14.
Sâlih peygamberin dişi devesinin öldürülmesi: 11: 65; 91: 14.
Salih kulun gemiyi yaralaması: 18: 71.
Salih kulun bir çocuğu öldürmesi: 18: 74.
Salih kulun yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultması: 18: 77.
Samiri: 20: 85, 87, 95.
Samiri'nin dana heykeli yapması: 20: 97.
Samiri'nin kovulması: 20: 97.

Samiri'nin yaptığı dana heykelinin yakılıp küllerinin denize savurulması: 20: 97.
Sarhoşluk: 4: 43.
Savaş/cihad: 2: 216; 3: 142-147, 158; 4: 74, 76-78, 84, 95; 5: 35; 8: 39; 9: 14, 15, 20, 38-41, 73, 111, 112; 22: 78; 45: 65, 66; 47: 4-5, 35; 61: 4, 11; 66: 9.
Savaş esirleri: 4: 24; 8: 67-71; 47: 4.
Savaşa katılmamasına izin verilenler: 48: 17; 9: 91-92.
Savaşın yasak olduğu aylar: 2: 194, 217; 5: 2, 97; 9: 5, 36.
Savaşta meleklerin yardımı: 8: 12; 33: 9.
Savaşta namaz: 4: 101-103.
Savaştan kaçmak: 8: 15-16.
Savaştan özürsüz geri kalmak: 4: 95; 9: 38-40.
Seb'a mesani/sık sık tekrarlanan ayetlerden oluşan yedili bir sûre: 15: 87.
Sebe: 27: 22-44; 34: 15-21.
Sebe melikesi: 27: 22-44.
Sebt/sebt günü: 2: 65; 4: 47, 154; 7: 163; 16: 124.
Sebze: 2: 61; 80: 28.
Sefer/seyahat: 3: 156; 4: 71, 101; 9: 38, 39, 41, 46, 81, 118, 122; 24: 53.
Seferberlik: 9: 122; 59: 2.
Sefihlere/muhakeme yeteneği zayıf kimselere mal teslim edilmez: 4: 5.
Seher/şafak vakti: 54: 34.
Sekar/cehennem ateşi: 74: 27, 42.
Sekine/Allah katından güvence indirilmesi: 8: 11; 9: 26; 48: 4.
Sel/su: 13: 17; 34: 16; 54: 11.
Selam/barış selamı: 4: 86, 94; 6: 54; 7: 46; 11: 69; 13: 24; 14: 23; 15: 52; 19: 47; 37: 79, 109, 120, 130; 43: 89; 51: 25, 26.
Selsebil: 76: 18.
Semud kavmi/toplumu: 7: 73; 11: 61-68, 95; 9: 70; 14: 9; 15: 80-82; 17: 59; 22: 42; 25: 38; 26: 141; 27: 45; 29: 38; 38: 13; 40: 31; 41: 13, 17; 50: 12; 51: 43; 53: 51; 54: 23; 69: 4; 85: 18; 89: 9; 91: 11.
Serap: 24: 39; 78: 20.
Servet/bolluk ve genişlik: 24: 22; 59: 7; 70 18.
Servet/zenginlik yalnızca zenginler arasında dolaşmamalıdır: 59: 7.
Servete/hazineye düşkünlük: 3: 14; 9: 24, 35, 58, 59, 67, 75, 76; 48: 15; 49: 14, 16, 17; 63: 8; 89: 20; 96: 6-8.
Serveti biriktirmek: 3: 49; 9: 34-35; 64: 15-18; 104: 1-4.
Sevicilik [lezbiyenlik]: 4: 15.
Sığır kıssası: 2: 67-71.

Sınama/deneme/imtihan: 2: 49, 124, 155, 249; 3: 152, 154, 186; 4: 6; 5 94; 6: 23, 53, 165; 7: 141, 155, 168; 8: 17, 28; 9: 126; 10: 30; 11: 7; 14: 6; 16: 92; 17: 13, 60; 18: 17; 20: 40, 85, 90, 131; 21: 35; 25: 20; 27: 40, 47; 29: 2, 3; 33: 11; 37: 63, 106; 38: 34; 39: 49; 44: 17, 33; 47: 4, 31; 49: 3; 51: 13, 14; 54: 27; 60: 10; 64: 15; 67: 2; 68: 17; 72: 17; 74: 31; 76: 2; 86: 9; 89: 15, 16.
Sırât-ı mustakîm/dosdoğru yol: 1: 6; 2: 142, 213; 3: 51, 101; 4: 68, 175; 5: 16; 6: 39, 87, 126, 161; 7: 16; 10: 25; 11: 65; 15: 41; 16: 26, 121; 17: 35; 19: 36; 22: 54; 23: 73; 24: 46; 36: 4, 61; 37: 18; 42: 52; 43: 43, 61, 64; 46: 36; 48: 2, 20; 67: 22.
Sicil/siccîl-sert taşlar: 11: 82; 15: 74; 21: 104; 105: 4.
Sicilleri sağ ellerine verilenler: 17: 71; 69: 19; 84: 7-9.
Sicilleri sol ellerine tutuşturulan(lar): 69: 25.
Sicilleri arkalarından verilecek olanlar: 84: 10-15.
Sidretu'l-münteha/en uzak noktadaki sidre ağacı: 53: 14.
Sihir/büyü: 2: 102; 7: 116; 20: 66.
Sihirbazlar/büyücüler: 7: 112-113, 120; 10: 78-81; 20: 58-73; 26: 36-51; 113: 4.
Sihirbazların, sihirle insanları büyülemeleri: 7: 116.
Sihirbazların, Musa'nın mucizeleri karşısında iman etmeleri: 7: 120-122, 125-126.
Sikaye/hacılara su vermek/dağıtmak: 9: 19.
Sina dağı: 2: 63, 93; 4: 154; 19: 52; 20: 80; 23: 20; 28: 29, 46; 95: 2.
Sinek: 22: 73.
Sivri sinek: 2: 26; 21: 70.
Suhuf-ı İbrâhîm/İbrâhîm'e gelen vahiyler: 53: 37; 87: 19.
Suhuf-ı Musa/Musa'ya gelen vahiyler: 53: 36; 87: 19.
Su-i zan/yersiz zan: 49: 12.
Sûr/mahşer borusu: 6: 73; 18: 99; 20: 102; 23: 101; 27: 87; 36: 51; 39: 68; 50: 20; 69: 13; 78: 18.
Sofra: 5: 112, 114.
Sözünde durmak: 2: 177; 3: 76; 17: 34; 23: 8; 70: 32.
Sulh/barış: 2: 208; 4: 90-91, 128; 8: 61; 47: 35; 49: 9, 10.
Suva (put adı): 71: 23.
Süleymân: 2: 102; 4: 163; 6: 84; 21: 78-79, 81; 27: 15-20, 27, 30, 36, 41, 44; 34: 12, 14; 38: 30, 33-34.
Süleymân'a kuşların dilinin öğretilmesi: 27: 16.
Süleymân'ın cinlerden/görünmeyen varlıklardan, insan ve kuşlardan ordusu: 27: 17-18; 34: 12-13.

Süleymân'a rüzgârın musahhar kılınması/rüzgarın Süleymân'ın buyruğuna verilmesi: 21: 81; 34: 12; 38: 36.
Süleymân ve karınca: 27: 18-19.
Süleymân'ın karıncanın sözüne tebessüm etmesi: 27: 19.
Süleymân'ın kuşları teftiş etmesi: 27: 20.
Süleymân'ın hüthütü sorması: 27: 20.
Süleymân'ın hüthütü cezalandıracağını veya boynunu keseceğini söylemesi: 27: 21.
Süleymân'ın hüthütle Sebe melikesine mektup göndermesi: 27: 28.
Süleymân'ın Sebe melikesinin tahtını istemesi: 27: 38.
Süleymân'ın Sebe melikesinin tahtını bir anda yanında duruyor görmesi: 27: 40.
Süleymân'ın 'tahtı değiştirin' emrini vermesi: 27: 41.
Süleymân'ın zemini camla döşenmiş sarayı: 27: 44.
Süleymân'ın tahtının üzerine ceset bırakılması: 38: 34.
Süleymân'ın ölümü: 34: 14.
Süleymân'ın öldüğü, bir böceğin, dayandığı asâyı kemirmesiyle anlaşılmıştır: 34: 14.
Sünnetullah [hayat tarzları nedeniyle Allah'ın öncekilere tatbik ettiği sosyal yasası]: 3: 137; 8: 38; 15: 13; 17: 77; 18: 55; 33: 38, 62; 35: 43; 40: 85; 48: 23.
Süt: 4: 23; 16: 66; 47: 15.
Süt kardeşlik: 4: 23.
Süt anne(lik): 2: 233; 4: 23.
Sütten kesmek/çocuğun anneden ayrılması: 2: 233; 28: 24; 46: 15.

-Ş-

Şahitlik: 2: 23, 40, 133, 143, 204, 282, 283; 3: 99, 140; 4: 6, 15, 69, 135; 5: 8, 106-108; 6: 19, 130, 144, 150; 7: 37, 172; 11: 17; 22: 78; 24: 4, 6-9, 23, 24; 25: 72; 39: 69; 41: 20-22; 57: 19; 65: 2; 70: 33, 35.
Şairler: 21: 5; 26: 224-227; 36: 69; 37: 36; 52: 30; 69: 41.
Şarap/içki: 2: 219; 5: 90, 91; 12: 36, 41; 16: 67; 47: 15.
Şeair/simgeler: 22: 36.
Şefaat: 2: 48, 123, 254, 255; 4: 85; 6: 51, 70, 94; 7: 53; 10: 3, 18; 19: 87; 20: 109; 21: 28; 26: 93, 100; 30: 13; 32: 4; 34: 23; 36: 23; 39: 43, 44, 69; 40: 18; 43: 86; 44: 41; 53: 26; 74: 48.
Şehit(ler): 2: 154; 3: 157-158, 169, 195; 4: 69, 74; 9: 52, 111; 22: 58; 33: 23; 47: 24.

Şeriat/sistem: 5: 48; 22: 67; 42: 13; 45: 18.
Şeytan(lar) ve İblis: 2: 34; 4: 118-120; 7: 11-18, 27, 30, 200-202; 14: 22; 15: 16-18, 31, 32; 16: 98-100; 17: 27, 53, 61, 65; 18: 50-51; 19: 68-72; 20: 116; 24: 21; 25: 29; 26: 95; 29: 38; 34: 20, 21; 35: 5, 6; 36: 60, 62; 37: 6-11; 38: 71-85; 41: 6, 25; 43: 36-39; 47: 25; 58: 10, 19; 59: 15-17; 67: 5; 72: 8-10.
Şifa: 10: 57; 16: 69; 17: 82; 26: 80; 41: 44.
Şiir: 36: 39.
Şimşek: 2: 19, 20; 13: 12.
Şi'ra yıldızı/en parlak yıldız: 53: 49.
Şirk/Allah'tan başka varlıklara ilahlık yakıştırmak: 4: 48, 116; 5: 76; 6: 1, 41, 71, 100; 7: 190, 191; 9: 30, 31; 10: 34, 35, 66; 11: 109; 12: 39, 40; 13: 16, 33; 16: 17; 17: 22, 40, 42, 56, 57; 18: 4; 19: 81, 88-93; 21: 18, 21, 22, 24, 29, 98, 99; 22: 62, 71; 23: 91, 117; 25: 3; 26: 213; 27: 59-64; 28: 71, 72; 30: 33-35, 40; 31: 11, 13, 20; 34: 22, 24, 27, 40; 35: 13, 40; 36: 74; 37: 85-96, 149-163; 39: 3, 4, 43, 67; 40: 42, 73; 41: 9, 43: 15-19; 47, 48, 86; 46: 4, 28; 52: 39, 43; 72: 18.
Şu'ayb: 7: 85-92; 11: 84-94; 26: 176-191; 29: 36-37.
Şûra/danışma/müşavere: 2: 233; 3: 159; 42: 38.
Şükür: 2: 52, 56, 152, 172, 185, 243; 3: 123, 144, 145; 4: 147; 5: 6, 89; 6: 53, 63; 7: 10, 17, 58, 144, 189; 8: 26; 10: 22, 60; 12: 38; 14: 5, 7, 37; 16: 14, 75, 78, 114, 121; 17: 3; 21: 80; 22: 36; 23: 78; 25: 62; 27: 19, 40, 73; 29: 17, 63; 30: 46; 31: 12, 25, 31; 32: 9; 34: 13, 15, 19; 35: 12, 30, 34; 36: 35, 73; 39: 7, 66; 40: 61; 42: 23, 33; 45: 12; 46: 15; 54: 35; 56: 70, 82; 64: 17; 67: 23; 76: 3.

–T–

Tabut/sandık: 20: 39.
Tâgut/şeytanî güçler ve düzenler: 2: 256, 257; 4: 51, 60, 76; 5: 60; 16: 36; 39: 17.
Tahrif/çarpıtmak: 2: 75; 4: 46; 5: 13, 41.
Taht/en yüksek onur katı: 12: 100; 15: 47; 18: 31; 27: 23, 38, 40, 41, 42; 36: 56; 37: 44; 38: 35, 51; 43: 34; 52: 20; 55: 76; 56: 15; 76: 13; 83: 23, 35; 88: 13.
Takva/Allah'a karşı sorumluluk bilinci: 2: 103, 197, 237; 3: 102, 172; 4: 131; 5: 2; 7: 26, 93, 169; 8: 56; 9: 108, 109, 119; 12: 57; 16: 52, 128; 20: 132; 22: 1, 32, 37; 26: 184; 30: 31; 39: 10; 48: 26; 49: 1, 3, 13; 57: 28; 58: 9; 59: 18; 64: 16; 74: 56; 91: 8; 96: 12.
Takva/Allah'tan yana sağlam bir bilinç ve duyarlılık temeli üzerine kurulan mescid: 9: 108.

Talak/boşama: 2: 227-237, 241; 4: 20, 21; 33: 49; 65: 1, 2, 4, 6, 7; 66: 5.
Talak/boşama usûlü: 2: 227-231; 4: 130; 60: 10, 11; 65: 1, 2.
Tâlût: 2: 247.
Tartı: 6: 152; 7: 8, 85; 11: 84, 85; 17: 35; 23: 102, 103; 26: 182; 101: 6, 8.
Tavaf: 2: 125, 158; 22: 26, 29.
Tecessüs/insanların gizli yönlerini araştırmak: 49: 12.
Teheccüt/gece kalkıp namaz kılmak: 17: 79; 73: 2, 4, 6, 20; 84: 17.
Tekebbür [büyüklük taslamak/kibir]: 2: 34, 87; 4: 36, 172, 173; 5: 82; 6: 93; 7: 13, 36, 40, 48, 75, 76, 88, 133, 146, 206; 9: 25; 10: 75; 14: 21; 16: 22, 23, 29, 46; 17: 37; 21: 19; 23: 46, 67; 24: 11; 25: 21; 28: 39; 28: 76-77; 29: 39; 31: 7, 18; 32: 15; 34: 31, 32, 33; 35: 43; 37: 35; 38: 74, 75; 39: 59, 60, 62; 40: 27, 35, 47, 48, 56, 60, 76; 41: 15, 38; 45: 8, 31; 46: 10, 20; 57: 23; 63: 5; 71: 7; 74: 23; 90: 5.
Tekrarlanan yedi: 15: 87.
Temiz kalp: 37: 84.
Tennur [fırın]/suların taşkınlar halinde kaynayıp coşması: 11: 40; 23: 27.
Terazi: 7: 8, 9; 17: 35; 21: 47; 26: 182; 42: 17; 55: 7, 8, 9; 57: 25.
Tesettür/örtünmek: 24: 31, 60; 33: 59.
Tevazu: 17: 24, 37; 25: 63; 31: 18-19.
Tevbe: 2: 160; 3: 89; 4: 17-18, 64; 5: 39; 6: 54; 11: 3, 61, 90, 112; 16: 119; 19: 60; 20: 82; 24: 31; 25: 70-71; 28: 67; 66: 8; 110: 3.
Tevekkül/güvenip dayanmak: 11: 123; 14: 12; 25: 58; 29: 59; 33: 3; 42: 10; 64: 13; 79: 9.
Tevhid/Allah'ın birliği: 2: 163, 255; 3: 2, 6, 18; 4: 87, 171; 6: 19, 101, 102, 164; 9: 31; 10: 68; 11: 14; 13: 16, 30; 16: 22, 51; 17: 42, 43, 111; 18: 110; 20: 8, 98; 21: 22, 25, 26, 108, 163; 23: 91, 116; 28: 70, 88; 27: 59-64; 35: 3; 37: 4-5, 180; 38: 65, 66; 39: 4-6; 40: 2, 19, 62, 65; 41: 6; 43: 45, 81, 82, 84; 44: 8; 51: 50, 51; 59: 22, 23; 64: 13; 73: 9; 112: 1-4.
Tevrat: 3: 3, 48, 50, 65, 93; 5: 43, 44, 46, 66, 68, 110; 7: 157; 9: 111; 48: 29; 61: 6; 62: 5.
Tevrat ve İncil'in tahrifi: 2: 75; 4: 46; 11: 27.
Teyemmüm/temiz toprakla yüzün ve ellerin hafifçe ovulması: 4: 43; 5: 6.
Teyze: 4: 23; 24: 61; 33: 50.
Tohum: 3: 63; 5: 64; 6: 59.
Topal: 24: 61; 48: 17.
Tubbe' kavmi/halkı: 44: 37; 50: 14.
Tufan: 7: 133; 29: 14; 69: 11-12.
Tûr [Sina] dağı: 2: 63, 93; 4: 154; 19: 52; 20: 80; 23: 20; 28: 29, 46; 52: 1; 95: 2.

Tutsaklar/esirler: 4: 24; 8: 67, 70, 71; 47: 4.
Tuva vadisi/iki kere kutlu kılınmış vadi: 20: 12; 79: 16.

–U–

Uğur-uğursuzluk: 7: 131; 27: 47; 36: 18-19; 41: 16; 54: 19.
Uhud savaşı: 3: 120-129, 140-144, 152-154, 162, 165, 166, 168, 172.
Ulü'l-emr/kendilerine otorite emanet edilmiş olanlar: 4: 59, 83.
Ulü'l-emre/kendilerine otorite emanet edilmiş olanlara itaat: 4: 59.
Umre: 2: 158, 196.
Ummu'l-kura/bütün kentlerin atası: 6: 92; 28: 59; 42: 7.
Uyarıcı [nezîr]: 2: 119, 213; 5: 19; 6: 48; 7: 184, 188; 11: 2, 12, 25; 13: 7; 15: 89; 17: 105; 18: 56; 22: 49; 25: 1, 51, 56; 26: 115, 194, 208; 27: 92; 28: 46; 29: 50; 32: 3; 33: 45; 34: 28, 34, 44; 35: 23, 24, 37, 42; 37: 72; 38: 4, 65, 70; 41: 4; 43: 23; 45: 9, 21, 29; 48: 8; 50: 2; 51: 50, 51; 67: 8, 9, 26; 71: 2.
Uzak mescid [Mescid-i Aksa]: 17: 1.
Uzza (put adı): 53: 19.

–Ü–

Ümmet-i kâim/dosdoğru insanlar: 3: 113.
Ümmet-i kânit/Allah'ın iradesine yürekten bağlanıp boyun eğen: 16: 120.
Ümmet-i muktesid/doğru bir yol tutanlar: 5: 66.
Ümmet-i vâhid/bir tek topluluk: 2: 213; 5: 48; 10: 19; 11: 118; 16: 93; 21: 92; 23: 22, 52; 42: 8; 43: 33
Ümmet-i vasat/dengeli ve ölçülü bir toplum: 2: 143.
Ümmî/ilahî kelamın gerçek bilgisine sahip olmayan, kitap ile ilgisiz insanlar: 2: 78; 3: 20, 75; 7: 157-158; 62: 2.
Üvey kız: 4: 23.
Üzeyr: 9: 30.

–V–

Vahiy: 2: 23, 53, 97; 4: 163; 6: 91, 93, 112, 114, 155-157; 7: 2, 3; 10: 15, 16, 37; 11: 13-14, 110; 13: 1; 14: 1; 15: 9, 87; 16: 68, 89, 102-103; 17: 55, 105, 106, 85; 18: 1; 19: 11; 20: 38, 114; 21: 48; 23: 49; 25: 1, 2, 6, 32; 26: 192, 193, 210-212; 27: 6; 28: 30-32, 43, 51; 29: 47; 32: 2, 23; 36: 5, 6, 69; 39: 1, 2, 41; 40: 1, 15, 53; 41: 12, 45; 42: 3, 7, 51, 52; 43: 4, 43; 45: 1, 16; 46: 2; 51: 44, 46; 53: 3-6; 55: 1, 2; 56: 77-80; 57: 9; 69: 44-56; 75: 5; 76: 23; 81: 19; 87: 6; 97: 1.
Vahyin geliş şekilleri: 42: 51.

Vasîle/bazı hayvanların bâtıl inançlarla işaretlenmesi ve insanların kullanımından alıkonması: 5: 103.
Vasiyet: 2: 180; 4: 9, 11, 12; 5: 106, 107.
Vasiyet, miras paylaşımından önce yerine getirilir: 4: 11, 12.
Vedd (put adı): 71: 23.

–Y–

Yaban eşeği/merkepler: 74: 50.
Yahudiler: 2: 57, 62, 76-80, 88-91, 93-96, 100-104, 111, 113, 116, 118, 120, 135, 140, 146, 159, 174; 3: 21, 23, 24, 52, 54, 64, 67, 77, 78, 112, 181-184, 199; 4: 46, 49, 51-55, 60, 151, 153-157, 159-163; 5: 18, 41-44, 51, 62-64, 68, 69, 82; 6: 90, 91, 114, 146; 7: 156, 159-161; 9: 30, 31, 34; 16: 118; 19: 37; 22: 17; 47: 26; 58: 14; 59: 2-7, 11-17; 62: 5-8; 74: 31.
Yahudilere haram kılınan hayvanlar: 6: 146.
Yahudilere, 'Maymun olun' denilmesi: 2: 65; 7: 166.
Yahudilerden maymun ve domuzlar yapılması: 5: 60.
Yahudilerin, 'Allah'ın eli bağlı [Allah cimri]' demeleri: 5: 64.
Yahudilerin, 'Allah fakir biz zenginiz' demeleri: 3: 181.
Yahudilerin, 'Bize sayılı birkaç günden başka ateş dokunmaz' demeleri: 2: 80; 3: 24.
Yahudilerin, 'Yahudi olmayanlara yaptığımız haksızlıktan sorumlu tutulmayız' demeleri: 3: 75.
Yahudilerin elleriyle yazdıklarına, 'Allah katındandır' demeleri: 2: 79.
Yahudilerin namaz için yapılan çağrı ile alay etmeleri: 5: 58.
Yahudilerin ahbarlarını rabler edinmeleri: 9: 31.
Yahudilerin, 'Bizim kalplerimiz kılıflı' demeleri: 2: 88; 4: 155.
Yahudilerin Meryem'e zina isnad etmeleri: 4: 156.
Yahudilerin, 'Yahudilerden başkası asla cennete giremez' demeleri: 2: 111.
Yahudilerin ateşin yiyeceği bir kurban istemeleri: 3: 183.
Yahudilerin, 'Biz İsa'yı katlettik/öldürdük' demeleri: 4: 157.
Yahudilerin, 'Biz Allah'ın çocuklarıyız/sevgilileriyiz' demeleri: 5: 18.
Yahudilerin, 'Üzeyr Allah'ın oğlu' demeleri: 9: 30.
Yahudilerin peygamberleri öldürmeleri: 4: 155; 5: 70.
Yahudilerin İsa'nın lisanıyla lanetlenmeleri: 5: 78.
Yahudilerin Dâvûd'un lisanıyla lanetlenmeleri: 5: 78.
Yahudilerin Musa'ya, 'Bize Allah'ı açıkça göster' demeleri: 2: 55.
Yahudilerin ezanı oyun ve eğlence yerine koymaları: 5: 58.
Yahudilerin kestikleri müslümanlara helaldir: 5: 5.
Yahudilerin kadınları müslümanlara helaldir: 5: 5.

Yahyâ: 3: 39; 6: 85; 19: 7, 12; 21: 90.
Ya'kûb: 2: 132, 133, 136, 140; 3: 84; 4: 163; 6: 84; 11: 71; 12: 6, 38, 68; 19: 6, 49; 21: 72; 29: 27; 38: 45.
Yakut: 55: 58.
Yanlışlıkla/hataen adam öldürmenin kefareti: 4: 92.
Yaratma: 2: 29; 4: 1; 6: 2, 98; 7: 11, 54, 189; 10: 3, 5; 11: 7; 14: 32; 15: 26-29, 85; 16: 3, 5, 8, 17, 81; 19: 35; 20: 55; 21: 16, 30, 33; 22: 5; 23: 12-15; 24: 45; 25: 1, 2, 54, 59; 30: 54; 31: 10, 11; 32: 4, 7-9; 35: 1, 11, 16; 36: 71, 82; 37: 11; 38: 71; 39: 5, 6, 62; 40: 57, 67; 42: 11, 49; 43: 12; 44: 38-39; 46: 3; 49: 13; 50: 15, 16, 38; 52 35-36; 53: 3, 45-46; 54: 49; 55: 14; 56: 57-59, 62, 71, 72; 57: 4; 64: 3; 65: 12; 67: 3, 23, 24; 74: 11; 75: 38, 39; 76: 2, 28; 77: 20; 79: 27; 80: 18-20; 86: 5; 87: 2; 96: 1, 2.
Yardım(laşma): 2: 195, 215, 219, 245, 254, 267, 270-274, 280; 3: 92, 134; 4: 8; 14: 31; 17: 26, 28; 23: 60; 24: 22; 34: 39; 51: 19; 57: 7, 18; 59: 9; 63: 10; 64: 17; 76: 8-10; 92: 5-7; 107: 2, 3.
Yecüc-mecüc: 18: 94; 21: 96.
Yeğus (put adı): 71: 23.
Yeis halinde/ceza tahakkuk ettiğinde iman fayda vermez: 40: 84, 85.
Yemin: 2: 224, 225; 3: 77; 5: 89; 9: 12, 13; 16: 92, 94; 48: 10; 66: 2; 68: 10.
Yemin kefareti: 5: 89; 66: 2.
Yeniden diriliş: 2: 28, 73, 259, 260; 3: 106, 107; 6: 30, 36, 94; 7: 57; 13: 60; 16: 38-39; 17: 50-52, 104; 18: 21, 52, 100; 19: 70; 20: 102.
Yerden çıkarılacak dâbbe/yaratık: 27: 82.
Yesrib (Medine): 33: 13.
Yetimler: 2: 83, 177, 215, 220; 4: 2-3, 6, 8, 10, 13, 36, 127; 6: 152; 8: 41; 17: 34; 18: 82; 59: 7; 76: 8; 89: 17; 90: 15; 93: 6, 9; 107: 2.
Yetim hukuku: 4: 2, 3, 5, 6, 10, 127.
Yeûk (put adı): 71: 23.
Yılan: 7: 107; 20: 20; 27: 10; 28: 31.
Yıldırım: 2: 19, 55; 4: 153; 13: 13; 41: 13, 17; 51: 44.
Yıldız(lar): 6: 76, 97; 7: 54; 16: 12, 16; 22: 18; 37: 88; 77: 8; 81: 2; 85: 1.
Yiyeceklere ilişkin hükümler: 2: 168-172, 173; 3: 93; 4: 160; 5: 1, 3-5, 87, 93, 96; 6: 115, 118, 119, 121, 142, 143, 145, 146; 10: 59; 16: 114-116, 118.
Yoksul(lar/fakirler/muhtaçlar): 2: 83, 177, 215, 236, 271, 273; 3: 181; 4: 6, 8, 36, 135; 5: 95; 9: 60; 18: 79; 22: 28; 24: 32; 30: 38; 51: 19; 58: 12; 59: 7, 8; 68: 24; 69: 34; 70: 25; 76: 8; 89: 18; 90: 16; 93: 8; 107: 3.
Yoksulluk: 2: 61, 214, 268; 6: 151; 9: 28; 17: 31.
Yolda kalmışlar: 2: 177, 215; 4: 36; 8: 41; 9: 60; 17: 26; 30: 38; 59: 7.

Yörünge [felek]: 21: 33; 36: 40; 81: 1.
Yûnus: 4: 163; 6: 86; 10: 98; 21: 87; 37: 139-148; 68: 48-50.
Yûnus'un balık tarafından yutulması: 37: 142-145.
Yûsuf: 6: 84; 12: 4, 7, 11, 17, 21, 29, 46, 51, 56, 58, 69, 76, 77, 80, 84, 85, 87, 89, 90, 99; 40: 34.
Yûsuf'un rüyası: 12: 4-6.
Yûsuf'un kuyuya atılması: 12: 10-18.
Yûsuf'un kuyudan çıkarılıp satılması: 12: 19-21.
Yûsuf'un, zinaya davet edilmesi: 12: 23-33.
Yûsuf'un zindana atılması: 12: 35.
Yûsuf'un, zindan arkadaşlarının rüyalarını te'vili: 12: 36-41.
Yûsuf'un, kralın rüyasını te'vili: 12: 46-49.
Yûsuf'un Mısır'da en yüksek göreve getirilmesi: 12: 50, 54-56.
Yûsuf'un kardeşlerinin Mısır'a gelmesi:12: 58, 69.
Yûsuf'un, kardeşinin yüküne su tasını koyması: 12: 70-79.
Yûsuf'un, kardeşi Bünyamin'i alıkoyması: 12: 74-80.
Yûsuf'a –ağabeyleri tarafından– hırsızlık isnad edilmesi: 12: 77.
Yûsuf'un kardeşlerine kendini tanıtması: 12: 89-90.
Yûsuf'un, gömleğini babasına göndermesi: 12: 93-96.
Yûsuf'un, babası Ya'kûb ile karşılaşması: 12: 99-101.
Yün: 16: 82; 70: 9; 101: 5.

–Z–

Zafer: 2: 89, 250; 4: 141; 5: 52; 6: 135; 8: 19; 9: 14; 14: 15; 28: 37; 32: 28, 29; 48: 1, 18, 27; 61: 13; 110: 1.
Zakkum/cehennem ağacı: 17: 60; 37: 62; 44: 43; 56: 52.
Zan: 2: 46, 78, 230, 249; 3: 154; 4: 157; 6: 116, 148; 7: 66, 171; 9: 118; 10: 22, 24, 36, 60, 66; 11: 27; 12: 42, 110; 17: 52, 101, 102; 18: 20, 53; 21: 87; 22: 15; 24: 12; 26: 186; 28: 38, 39; 33: 10; 34: 20; 37: 87; 38: 24, 27; 40: 37; 41: 22, 23, 48; 45: 24, 32; 48: 6, 12; 49: 12; 53: 23, 28; 59: 2; 69: 20; 72: 5, 7, 12; 75: 25, 28; 83: 4; 84: 14.
Zebaniler/semavî azap güçleri: 96: 18.
Zebur/ilahî hikmet kitabı: 4: 163; 17: 55; 21: 105.
Zekat/karşılıksız yardım/arındırıcı malî yükümlülük: 2: 43, 83, 110, 177, 277; 3: 180; 4: 77, 162; 5: 12, 55; 7: 156; 9: 5, 11, 18, 34, 71; 18: 35, 36, 81; 19: 13, 31, 55; 21: 73; 22: 41, 78; 23: 4; 24: 37, 56; 27: 3; 30: 39; 31: 4; 33: 33; 41: 7, 50; 58: 13; 72: 7; 73: 20; 87: 14; 107: 7.
Zekatın/sadakanın/Allah için sunulan şeylerin verileceği kimseler: 9: 60.

Zekeriyyâ: 3: 37, 38; 6: 85; 19: 2, 7; 21: 89.
Zekeriyyâ'nın himayesine Meryem'in verilmesi: 3: 37.
Zekeriyyâ'nın, Meryem'in yanına her girişinde yanında yeni bir rızık bulması: 3: 37.
Zekeriyyâ'nın çocuk için dua etmesi: 3: 38; 19: 3-6.
Zekeriyyâ'nın Yahyâ ile müjdelenmesi: 3: 39; 19: 7.
Zekeriyyâ'nın kısır olan karısının doğurmaya elverişli hale getirilmesi: 21: 90.
Zekeriyyâ'nın üç gün konuşamaması: 3: 41; 19: 10.
Zenginlerin malında yoksulların hakkı vardır: 51: 19; 70: 24-25.
Zeyd (ve Zeyneb): 33: 37.
Zeytin: 6: 99, 141; 16: 11; 24: 35; 55: 37; 80: 29; 95: 1.
Zıhar/annenin bedeni kadar haram sayma/'annem kadar haramsın' diyerek hanımından ayrılma: 33: 4; 58: 2-4.
Zıharın/annenin bedeni kadar haram saymanın/'annem kadar haramsın' diyerek hanımından ayrılmanın kefareti: 58: 3.
Zırh: 16: 81; 21: 80; 34: 11.
Zillet: 2: 85, 114; 6: 124; 10: 26, 27; 11: 66; 42: 45; 68: 43; 70: 44; 72: 6.
Zina: 17: 32; 24: 2, 3; 25: 68.
Zina iftirası ve cezası: 24: 4, 5.
Zinanın cezası: 24: 2.
Zinanın isbatı için dört şahit gereklidir: 24: 4-5, 11-13.
Zincirler: 14: 49; 40: 71; 69: 32; 76: 4.
Zulmet-nûr: 2: 257; 5: 16; 6: 1; 13: 16; 14: 1; 33: 43; 35: 20; 57: 9; 65: 11.
Zülkarneyn kıssası: 18: 83-98.
Zülkarneyn'in sed yapması: 18: 95, 96.
Zülkifl/kendisini andla Allah'a bağlayan: 21: 85; 38: 48.
Zünnun/balık olayının kahramanı: 21: 87.

SÛRELERİN MUSHAF TERTİBİNE GÖRE DİZİLİŞİ

SÛRE NO	SÛRE ADI	ÂYET SAYISI	SAYFA NO	SÛRE NO	SÛRE ADI	ÂYET SAYISI	SAYFA NO
1	Fâtiha	7	45	58	Mücâdele	22	1299
2	Bakara	286	48	59	Haşr	24	1308
3	Âl-i 'İmrân	200	141	60	Mümtehine	13	1317
4	Nisâ'	176	191	61	Saf	14	1323
5	Mâide	120	247	62	Cuma	11	1328
6	En'âm	165	293	63	Münâfikûn	11	1331
7	A'râf	206	338	64	Teğâbün	18	1334
8	Enfâl	75	393	65	Talâk	12	1338
9	Tevbe [Berâe]	129	423	66	Tahrîm	12	1342
10	Yûnus	109	477	67	Mülk	30	1347
11	Hûd	123	514	68	Kalem [Nûn]	52	1353
12	Yûsuf	111	554	69	Hâkka	52	1360
13	Ra'd	43	583	70	Me'âric	44	1365
14	İbrâhîm	52	605	71	Nûh	28	1370
15	Hicr	99	623	72	Cin	28	1374
16	Nahl	128	640	73	Müzzemmil	20	1380
17	İsrâ	111	677	74	Müddessir	56	1384
18	Kehf	110	708	75	Kıyâmet	40	1393
19	Meryem	98	738	76	İnsân [Dehr]	31	1397
20	Tâhâ	135	758	77	Mürselât	50	1402
21	Enbiyâ	112	785	78	Nebe'	40	1406
22	Hac	78	811	79	Nâzi'ât	46	1411
23	Mü'minûn	118	834	80	'Abese	42	1416
24	Nûr	64	853	81	Tekvîr	29	1419
25	Furkân	77	879	82	İnfitâr	19	1422
26	Şu'arâ'	227	895	83	Mutaffifîn	36	1425
27	Neml	93	919	84	İnşikâk	25	1429
28	Kasas	88	940	85	Burûc	22	1432
29	'Ankebût	69	966	86	Târık	17	1435
30	Rûm	60	982	87	A'lâ	19	1437
31	Lokmân	34	996	88	Ğâşiye	26	1440
32	Secde	30	1004	89	Fecr	30	1443
33	Ahzâb	73	1010	90	Beled	20	1446
34	Sebe'	54	1033	91	Şems	15	1448
35	Fâtır	45	1049	92	Leyl	21	1451
36	Yâsîn	83	1059	93	Duhâ	11	1453
37	Sâffât	182	1072	94	Şerh [İnşirah]	8	1455
38	Sâd	88	1090	95	Tîn	8	1456
39	Zümer	75	1104	96	'Alak	19	1458
40	Ğâfir [Mü'min]	85	1123	97	Kadr	5	1462
41	Fussilet	54	1141	98	Beyyine	8	1463
42	Şûrâ	53	1154	99	Zelzele [Zilzâl]	8	1466
43	Zuhruf	89	1168	100	'Âdiyât	11	1467
44	Duhân	59	1184	101	Kâri'a	11	1469
45	Câsiye	37	1191	102	Tekâsür	8	1470
46	Ahkâf	35	1198	103	'Asr	3	1472
47	Muhammed	38	1208	104	Hümeze	9	1473
48	Fetih	29	1218	105	Fîl	5	1474
49	Hucurât	18	1229	106	Kureyş	4	1476
50	Kâf	45	1235	107	Mâ'ûn	7	1477
51	Zâriyât	60	1243	108	Kevser	3	1478
52	Tûr	49	1250	109	Kâfirûn	6	1479
53	Necm	62	1256	110	Nasr	3	1480
54	Kamer	55	1265	111	Mesed [Tebbet]	5	1481
55	Rahmân	78	1273	112	İhlâs	4	1483
56	Vâkı'a	96	1281	113	Felâk	5	1484
57	Hadîd	29	1289	114	Nâs	6	1486

SÛRELERİN ALFABETİK DİZİLİŞİ

SÛRE ADI	SÛRE NO	ÂYET SAYISI	SAYFA NO
–A–			
'Abese	80	42	1416
'Âdiyât	100	11	1467
Ahkâf	46	35	1198
Ahzâb	33	73	1010
A'lâ	87	19	1437
'Alak	96	19	1458
Âl-i 'İmrân	3	200	141
'Ankebût	29	69	966
A'râf	7	206	338
'Asr	103	3	1472
–B–			
Bakara	2	286	48
Beled	90	20	1446
Beyyine	98	8	1463
Burûc	85	22	1432
–C–			
Câsiye	45	37	1191
Cin	72	28	1374
Cuma	62	11	1328
–D–			
Duhâ	93	11	1453
Duhân	44	59	1184
–E–			
En'âm	6	165	293
Enbiyâ	21	112	785
Enfâl	8	75	393
–F–			
Fâtiha	1	7	45
Fâtır	35	45	1049
Fecr	89	30	1443
Felâk	113	5	1484
Fetih	48	29	1218
Fîl	105	5	1474
Furkân	25	77	879
Fussilet	41	54	1441
–Ğ–			
Ğâşiye	88	26	1440
–H–			
Hac	22	78	811
Hadîd	57	29	1289
Hâkka	69	52	1360
Haşr	59	24	1308
Hicr	15	99	623
Hucurât	49	18	1229
Hûd	11	123	514
Hümeze	104	9	1473
–İ–			
İbrâhîm	14	52	605
İhlâs	112	4	1483
İnfitâr	82	19	1422
İnsân	76	31	1397
İnşikâk	84	25	1429
İsrâ'	17	111	677
–K–			
Kâri'a	101	11	1469
Kadr	97	5	1462
Kâf	50	45	1235
Kâfirûn	109	6	1479
Kalem	68	52	1353
Kamer	54	55	1265
Kasas	28	88	940
Kehf	18	110	708
Kevser	108	3	1478
Kıyâmet	75	40	1123
Kureyş	106	4	1476
–L–			
Leyl	92	21	1451
Lokmân	31	34	996
–M–			
Mâide	5	120	247
Mâ'ûn	107	7	1477
Me'âric	70	44	1365
Meryem	19	98	738
Mesed	111	5	1481
Muhammed	47	38	1208
Mutaffifîn	83	36	1425
Mücâdele	58	22	1299
Müddessir	74	56	1384
Mülk	67	30	1347
Mü'min (Ğâfir)	40	85	1123
Mü'minûn	23	118	834
Mümtehine	60	13	1317
Münâfıkûn	63	11	1331
Mürselât	77	50	1402
Müzzemmil	73	20	1380
–N–			
Nahl	16	128	640
Nâs	114	6	1486
Nasr	110	3	1480
Nâzi'ât	79	46	1411
Nebe'	78	40	1406
Necm	53	62	1256
Neml	27	93	919
Nisâ'	4	176	191
Nûh	71	28	1370
Nûr	24	64	853
–R–			
Ra'd	13	43	583
Rahmân	55	78	1273
Rûm	30	60	982
–S–			
Sâd	38	88	1090
Saf	61	14	1323
Sâffât	37	182	1072
Sebe'	34	54	1033
Secde	32	30	1004
–Ş–			
Şems	91	15	1448
Şerh	94	8	1455
Şu'arâ'	26	227	895
Şûrâ	42	53	1154
–T–			
Tâhâ	20	135	758
Tahrîm	66	12	1342
Talâk	65	12	1338
Târık	86	17	1435
Teğâbün	64	18	1334
Tekâsür	102	8	1470
Tekvîr	81	29	1419
Tevbe	9	129	423
Tîn	95	8	1456
Tûr	52	49	1250
–V–			
Vâkı'a	56	96	1281
–Y–			
Yâsîn	36	83	1059
Yûnus	10	109	477
Yûsuf	12	111	554
–Z–			
Zâriyât	51	60	1243
Zelzele	99	8	1466
Zuhruf	43	89	1161
Zümer	39	75	1104

NÜZUL SIRASINA GÖRE TERTİB OLUNMUŞ HZ. OSMAN, İBNİ 'ABBÂS ve CA'FER ES-SÂDIK MUSHAFLARINDAKİ SÛRELER

	ELİNİZDEKİ MUSHAFTA	HZ. OSMAN'IN MUSHAFI	İBNİ 'ABBÂS'IN MUSHAFI	CA'FER ES-SÂDIK'IN MUSHAFI
1	Fâtiha	'Alak	'Alak	'Alak
2	Bakara	Kalem	Nûn	Nûn
3	Âl-i 'İmrân	Müzzemmil	Duhâ	Müzzemmil
4	Nisâ'	Müddessir	Müzzemmil	Müddessir
5	Mâide	Fâtiha	Müddessir	Mesed
6	En'âm	Mesed	Fâtiha	Tekvîr
7	A'râf	Tekvîr	Mesed	A'lâ
8	Enfâl	A'lâ	Tekvîr	Leyl
9	Tevbe	Leyl	A'lâ	Fecr
10	Yûnus	Fecr	Leyl	Duhâ
11	Hûd	Duhâ	Fecr	Şerh
12	Yûsuf	Şerh	Şerh	'Asr
13	Ra'd	'Asr	Rahmân	'Âdiyât
14	İbrâhîm	'Âdiyât	'Asr	Kevser
15	Hicr	Kevser	Kevser	Tekâsür
16	Nahl	Tekâsür	Tekâsür	Mâ'ûn
17	İsrâ'	Mâ'ûn	Mâ'ûn	Kâfirûn
18	Kehf	Kâfirûn	Fîl	Fîl
19	Meryem	Fîl	Kâfirûn	Felâk
20	Tâhâ	Felâk	İhlâs	Nâs
21	Enbiyâ'	Nâs	Necm	İhlâs
22	Hac	İhlâs	'Abese	Necm
23	Mü'minûn	Necm	Kadr	'Abese
24	Nûr	'Abese	Şems	Kadr
25	Furkân	Kadr	Burûc	Şems
26	Şu'arâ'	Şems	Tîn	Burûc
27	Neml	Burûc	Kureyş	Tîn
28	Kasas	Tîn	Kâri'a	Kureyş
29	'Ankebût	Kureyş	Kıyâmet	Kâri'a
30	Rûm	Kâri'a	Hümeze	Kıyâmet
31	Lokmân	Kıyâmet	Mürselât	Hümeze
32	Secde	Hümeze	Kâf	Mürselât
33	Ahzâb	Mürselât	Beled	Kâf
34	Sebe'	Kâf	Târık	Beled
35	Fâtır	Beled	Kamer	Târık
36	Yâsîn	Târık	Sâd	Kamer
37	Sâffât	Kamer	A'râf	Sâd
38	Sâd	Sâd	Cin	A'râf
39	Zümer	A'râf	Yâsîn	Cin
40	Gâfir	Cin	Furkân	Yâsîn
41	Fussilet	Yâsîn	Fâtır	Furkân
42	Şûrâ	Furkân	Meryem	Fâtır
43	Zuhruf	Fâtır	Tâhâ	Meryem
44	Duhân	Meryem	Şu'arâ'	Tâhâ
45	Câsiye	Tâhâ	Neml	Vâkı'a
46	Ahkâf	Vâkı'a	Kasas	Şu'arâ'
47	Muhammed	Şu'arâ'	İsrâ'	Neml
48	Fetih	Neml	Yûnus	Kasas
49	Hucurât	Kasas	Hûd	İsrâ'
50	Kâf	İsrâ'	Yûsuf	Yûnus
51	Zâriyât	Yûnus	Hicr	Hûd
52	Tûr	Hûd	En'âm	Yûsuf
53	Necm	Yûsuf	Sâffât	Hicr
54	Kamer	Hicr	Lokmân	En'âm
55	Rahmân	En'âm	Sebe'	Sâffât
56	Vâkı'a	Sâffât	Zümer	Lokmân
57	Hadîd	Lokmân	Gâfir	Sebe'
58	Mücâdele	Sebe'	Fussilet	Zümer
59	Haşr	Zümer	Şûrâ	Gâfir
60	Mümtehine	Gâfir	Zuhruf	Fussilet
61	Saf	Fussilet	Duhân	Şûrâ
62	Cuma	Şûrâ	Câsiye	Zuhruf
63	Münâfikûn	Zuhruf	Ahkâf	Duhân
64	Teğâbün	Duhân	Zâriyât	Câsiye
65	Talâk	Câsiye	Gâşiye	Ahkâf
66	Tahrîm	Ahkâf	Kehf	Zâriyât
67	Mülk	Zâriyât	Nahl	Gâşiye
68	Kalem	Gâşiye	Nûh	Kehf
69	Hâkka	Kehf	İbrâhîm	Nahl
70	Me'âric	Nahl	Enbiyâ'	Nûh
71	Nûh	Nûh	Mü'minûn	İbrâhîm
72	Cin	İbrâhîm	Ra'd	Enbiyâ'
73	Müzzemmil	Enbiyâ'	Tûr	Mü'minûn
74	Müddessir	Mü'minûn	Mülk	Secde
75	Kıyâmet	Secde	Hâkka	Tûr
76	İnsân	Tûr	Me'âric	Mülk
77	Mürselât	Mülk	Nebe'	Hâkka
78	Nebe'	Hâkka	Nâzi'ât	Me'âric
79	Nâzi'ât	Me'âric	İnfitâr	Nebe'
80	'Abese	Nebe'	İnşikâk	Nâzi'ât
81	Tekvîr	Nâzi'ât	Rûm	İnfitâr
82	İnfitâr	İnfitâr	'Ankebût	İnşikâk
83	Mutaffifin	İnşikâk	Mutaffifin	Rûm
84	İnşikâk	Rûm	Bakara	'Ankebût
85	Burûc	'Ankebût	Enfâl	Mutaffifin
86	Târık	Mutaffifin	Âl-i 'İmrân	Bakara
87	A'lâ	Bakara	Haşr	Enfâl
88	Gâşiye	Enfâl	Ahzâb	Âl-i 'İmrân
89	Fecr	Âl-i 'İmrân	Nûr	Ahzâb
90	Beled	Ahzâb	Mümtehine	Mümtehine
91	Şems	Mümtehine	Fetih	Nisâ'
92	Leyl	Nisâ'	Nisâ'	Zelzele
93	Duhâ	Zelzele	Zelzele	Hadîd
94	Şerh	Hadîd	Hac	Muhammed
95	Tîn	Muhammed	Hadîd	Ra'd
96	'Alak	Ra'd	Muhammed	Rahmân
97	Kadr	Rahmân	İnsân	İnsân
98	Beyyine	İnsân	Talâk	Talâk
99	Zelzele	Talâk	Beyyine	Beyyine
100	'Âdiyât	Beyyine	Cuma	Haşr
101	Kâri'a	Haşr	Secde	Nasr
102	Tekâsür	Nûr	Münafıkûn	Nûr
103	'Asr	Hac	Mücâdele	Hac
104	Hümeze	Münafıkûn	Hucurât	Münafıkûn
105	Fîl	Mücâdele	Tahrîm	Mücâdele
106	Kureyş	Hucurât	Teğâbün	Hucurât
107	Mâ'ûn	Tahrîm	Saf	Tahrîm
108	Kevser	Teğâbün	Mâide	Saf
109	Kâfirûn	Saf	Tevbe	Cuma
110	Nasr	Cuma	Nasr	Teğâbün
111	Mesed	Fetih	Vâkı'a	Fetih
112	İhlâs	Mâide	'Âdiyât	Tevbe
113	Felak	Tevbe	Felak	Mâide
114	Nâs	Nasr	Nâs	—

الحمد والمنة